

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
University of Economics in Bratislava
Faculty of International Relations

Zborník príspevkov
z 18. medzinárodnej vedeckej konferencie

***Medzinárodné vzťahy 2017:
Aktuálne otázky svetovej
ekonomiky a politiky***

***International Relations 2017:
Current issues of world
economy and politics***

Conference proceedings
18th International Scientific Conference

Smolenice Castle
30th November – 1st December 2017

Publishing Ekonóm
2017

Recenzenti/Reviewers : Ing. Kristína Baculáková, PhD.
doc. PhDr. Ľubomír Čech, CSc., mimoriadny profesor
Ing. Mikuláš Černota, PhD.
doc. Ing. Tomáš Dudáš, PhD.
Ing. Boris Dziura, PhD.
PhDr. Gilbert Futó, PhD.
doc. Ing. Martin Grešš, PhD., mimoriadny profesor
Mgr. Samuel Goda, PhD.
Ing. Mgr. Dorota Harakaľová, PhD.
Ing. Ľubica Harakaľová, PhD.
Ing. Natália Hlavová, PhD.
JUDr. Klaudia Hraníková Pytel'ová, PhD.
doc. Ing. Eva Jančíková, PhD.
PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.
Ing. Mykhaylo Kunychka, PhD.
Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
Mgr. Juraj Ondriaš, PhD.
RNDr. Janka Pásztorová, PhD.
Ing. Leonid Raneta, PhD.
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
Mgr. František Škvrnda, PhD.
doc. PhDr. Marta Zágoršeková, CSc.
Mgr. Tetyana Zubro, PhD.

Zostavovatelia/Editors: Ing. Adam Cibul'a
Mgr. Michal Klenka
Mgr. Eva Vlková

Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori/Authors are responsible for the content linguistic and stylistic editing of their papers.

© Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov/University of Economics in Bratislava, Faculty of International Relations, 2017

ISBN 978-80-225-4488-7

Organizačné zabezpečenie konferencie/Organizers of the conference

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
s podporou Taipejskej reprezentačnej kancelárie v Bratislave a Slovenskej asociácie pre
Organizáciu spojených národov
Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava and with support of
Taipei Representative Office in Bratislava
and of the Slovak Association of United Nations

Medzinárodný vedecký výbor/International Scientific Committee

Predseda/Chairman:

Lipková Ľudmila, Dr. h. c. prof. Ing., CSc. University of Economics in Bratislava (SK)

Členovia/Members:

Čech Ľubomír, doc. PhDr., CSc., mim. prof.	University of Economics in Bratislava (SK)
Burian Alexandru, prof., Dr.	European University of Moldova (MD)
Fábián Attila, prof. Dr., PhD.	University of West Hungary (HU)
Fojtíková Lenka, doc., Ing., Ph.D.	VŠB – Technical University of Ostrava (CZ)
Kościelniak, Helena, dr hab prof. PCz.	Czestochowa University of Technology (PL)
Kapustina, Larisa, prof., DrSc.	Ural State University of Economics (RU)
Li, Hsi-mei, prof., Ph.D.	Chinese Culture University (Taiwan)
Pálinčák Mykola, prof., DrSc.	National University of Uzhgorod, Uzhgorod (UA)
Škvrnda František, doc. PhDr., CSc.	University of Economics in Bratislava (SK)
Zavrl Irena, Univ-Prof. Dr., Ph.D.	University of Applied Sciences, Eisenstadt (AT)

Programový výbor/Programme Committee

Predseda/Chairman:

Lipková, Ľudmila, Dr. h. c. prof. Ing., CSc.

Členovia/Members:

Brocková, Katarína, doc. JUDr. Ing., PhD. LL.M
Čech, Ľubomír, doc. PhDr., CSc., extraordinary prof.
Grešš Martin, doc. Ing., PhD., extraordinary prof.
Harakaľová Ľubica, Ing., PhD.
Jančíková, Eva, doc. Ing., PhD.

Organizačný výbor/Organizing Committee

Predseda/Chairman:

Nováková Emília, Ing.

Podpredsedovia/Vice-chairmans:

Dudášová Marianna, Ing.
Janubová Barbora, Ing.

Členovia/Members:

Braga Denys, Mgr.	Klenka Michal, Mgr.
Cibuľa Adam, Ing.	Mackuľáková Markéta, Mgr.
Čiefová, Michaela, Mgr.	Surma Ľudmila, Mgr.
Karas Martin, Mgr.	Vlková, Eva, Mgr.

Tematické okruhy/Conference Topics

1. Aktuálne otázky Európskej únie/Current issues of the European Union
2. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky/Current issues of the World Economy
3. Aktuálne otázky práva v medzinárodných vzťahoch/Current issues of the International Law
4. Aktuálne otázky súčasnej medzinárodnej politiky/Current issues of the International Politics
5. Aktuálne otázky medzinárodných vzťahov/Current issues of the International Relations
6. Aktuálne otázky vývoja juhovýchodnej Ázie/Current issues of the Development in Southeast Asia
7. Aktuálne otázky environmentálnej diplomacie a geopolitiky/Current issues of the Environmental Diplomacy and Geopolitics

Program

30. november 2017 (štvrtok)

09:00 – 10:30	Registrácia
10:30 – 12:00	Rokovania v sekciách
12:00 – 13:00	Obed
13:00 – 15:00	Plenárne rokovanie
15:15 – 16:15	Rokovania v sekciách
16:15 – 16:30	Občerstvenie
16:30 – 18:00	Rokovania v sekciách
19:00	Recepcia
22:00	Losovanie tomboly

1. december 2017 (piatok)

08:00 – 09:00	Raňajky
09:15 – 10:45	Rokovania v sekciách
10:45 – 11:00	Občerstvenie
11:00 – 12:00	Vyhodnotenie konferencie
12:00 – 13:00	Obed
po 13:00	Ukončenie konferencie, odchod účastníkov

Tentative Schedule

30th November 2017 (Thursday)

09:00 – 10:30	Registration
10:30 – 12:00	Sessions
12:00 – 13:00	Lunch
13:00 – 15:00	Plenary session
15:15 – 16:15	Sessions
16:15 – 16:30	Break with refreshments
16:30 – 18:00	Sessions
19:00	Reception
22:00	Raffle

1st December 2017 (Friday)

08:00 – 09:00	Breakfast
09:15 – 10:45	Panel discussions
10:45 – 11:00	Break with refreshments
11:00 – 12:00	Final evaluation of the conference
12:00 – 13:00	Lunch
after 13:00	Closing of the conference, departure of participants

**Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov**

s podporou
Taipejskej reprezentačnej kancelárie v Bratislave
a Slovenskej asociácie pre Organizáciu Spojených národov

PROGRAM

18. medzinárodnej vedeckej konferencie
Medzinárodné vzťahy 2017:
Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Smolenice
30. november – 1. december 2017

Program

18. medzinárodnej vedeckej konferencie

Medzinárodné vzťahy 2017:

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

30. november 2017 (štvrtok)

09:00–10:30	Registrácia účastníkov, občerstvenie
10:30–12:00	Rokovanie v sekciách
12:00–13:00	Obed
13:00–15:00	Plenárne rokovanie • Liu, Shih–Chung, PhD. Taipejská reprezentačná kancelária v Bratislave „Geostrategic Shift in the Asia–Pacific Competition and Taiwan's Role“ • Lisenco, Vladlena, prof., DrSc. Tiraspol'ská štátna univerzita T. Ševčenka „Osobitosti medzinárodno - právneho statusu neuznaných štátov - príklad Podnesterskej moldavskej republiky“
15:00–15:15	Prestávka s občerstvením
15:15–16:15	Rokovanie v sekciách
16:15–16:30	Prestávka s občerstvením
16:30–18:00	Rokovanie v sekciách
19:00	Recepcia
22:00	Vylosovanie tomboly

1. december 2017 (piatok)

08:00–09:00	Raňajky
09:15–10:45	Rokovanie v sekciách
10:45–11:00	Prestávka s občerstvením
11:00–12:00	Záverečné zhodnotenie konferencie
12:00–13:00	Obed
po 13:00	Ukončenie konferencie, odchod účastníkov konferencie

Obsah a rokovacie sekcie konferencie

1. Aktuálne otázky Európskej únie
2. Aktuálne otázky svetovej ekonomiky
3. Aktuálne otázky práva v medzinárodných vzťahoch
4. Aktuálne otázky súčasnej medzinárodnej politiky
5. Aktuálne otázky vývoja juhovýchodnej Ázie
6. Aktuálne otázky environmentálnej diplomacie a geopolitiky
7. Aktuálne otázky v medzinárodných vzťahoch

30. november 2017 (štvrtok)

Sekcia č. 2 – Aktuálne otázky svetovej ekonomiky (v anglickom jazyku)

Moderátor: Jančíková, Eva, doc. Ing., PhD.

Miestnosť: Červený salónik, Čas: 10:30 – 12:00

Krištofik, Peter, assoc. prof., PhD. <i>Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku</i>	<i>Government system as a Constraint to the Growth of Entrepreneurship in Belarus and Ukraine</i>
Łukasik, Katarzyna, PhD. <i>Czestochowa University of Technology</i>	<i>Organizational culture in the lean perspective – an example of automotive company</i>
Koścelniak, Helena, dr. Hab., prof. PCz <i>Czestochowa University of Technology</i>	<i>Competitiveness in the pro-development changes of Polish companies in the EU (outline of the problems)</i>
Kirkutyte, Aiste, MSc. <i>University of Applied Sciences Burgenland</i>	<i>Simplification of medicines' reimbursement system – the idea of single EU-wide system</i>
Michalski, Grzegorz, doc. Mgr., PhD. <i>Wroclaw University of Economics</i>	<i>Financial liquidity and capital structure relationship of nonprofit organizations</i>
Puto, Agnieszka, PhD. <i>Czestochowa University of Technology</i>	<i>Employer branding as a key strategy for building the competitive position of modern businesses</i>

Sekcia č. 1 – Aktuálne otázky Európskej únie

Moderátor: Štefancová, Viera, PhD., PhD.

Miestnosť: Knižnica, Čas: 10:30 – 12:00

Majerová, Ingrid, Ing., Ph.D. <i>Slezská univerzita v Opave</i>	<i>Konkurenceschopnost vybraných ekonomik Evropské unie</i>
Čiefová, Michaela, Mgr. <i>Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA</i>	<i>Konkurenceschopnosť Rakúska: Zhodnotenie zmien oproti minulému roku</i>
Hlavová, Natália, Ing., PhD. <i>Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA</i>	<i>Konkurenceschopnosť v Európskej únii a jej vplyv na hospodársky rast</i>
Pindorová, Šárka, Ing. <i>Slezská univerzita v Opavě</i>	<i>Přímé zahraniční investice a tvorba pracovních míst v zemích Visegrádské skupiny plus</i>
Tvrdoň, Michal, doc. Mgr. Ing., Ph.D. <i>Slezská univerzita v Opavě</i>	<i>Nezaměstnanost v zemích Evropské unie v letech 2000 až 2016</i>
Lebiedzik, Marián, doc. Ing. Ph.D. <i>Slezská univerzita v Opavě</i>	

Štefancová, Viera, PhDr., PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Hodnoty Európanov: spoločné a rozdielne črty ako základ integrácie

Sekcia č. 7 – Aktuálne otázky v medzinárodných vzťahoch (v ruskom jazyku)

Moderátor: Zubro, Tetyana, Mgr., PhD.

Miestnosť: Malá zasadačka, Čas: 10:30 – 12:00

Savelyeva, Irina, assoc. prof., CSc.
Ural State University of Economics

Presentism and Political Socialization of Youth in the Global World

Burian, Alexandru, prof. Dr.
Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Geopolitické zmeny vo svete a blízkovýchodný konflikt

Nestorenko, Tetyana, doc., PhD.
Berdyansk State Pedagogical University

Ukrainians in Poland: legal, economic and social aspects

Karpenko, Lidiia, prof., DrSc.
Voronzhak, Pavlo, assoc. prof., PhD.
Odessa National Polytechnic University, Institute of Business, Economy and Information Technologies

The system of analytical tools of integrated managerial analysis for the activation strategy of the enterprise innovative–investment development

Voronzhak, Pavlo, assoc. prof., PhD.
Karpenko, Lidiia, prof., DrSc.
Odessa National Polytechnic University, Institute of Business, Economy and Information Technologies

Statement of Budgeting Management at Industrial Enterprises in Coordinates of the Financial and Economic Security System

Zubro, Tetyana, Mgr., PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Demokratizácia Ukrajiny a politická kultúra ako vysvetľujúca koncepcia

Sekcia č. 2 – Aktuálne otázky svetovej ekonomiky

Moderátor: Baculáková, Kristína, Ing., PhD.

Miestnosť: Poľovnícky salón, Čas: 10:30–12:00

Veselovská, Stanislava, Ing., PhD.
Paneurópska vysoká škola

Komparácia bezpečnostných technológií vybraných finančných inštitúcií

Nový, Jindřich, Dr., Ph.D.
Univerzita Jana Amose Komenského Unicorn College, Praha
Jindráková, Klára, Bc.
Univerzita Jana Amose Komenského

BRICs – když se marketingová bublina stane realitou

Cibuľa, Adam, Ing.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Princípy a ciele novej čínskej zahraničnej politiky

Dolák, Radim, Ing., PhD.
Botlík, Jozef, Ing.
Botlíková, Milena, Ing.
Slezká univerzita v Opavě

Modelování vývoje evropské chudoby

Janubová, Barbora, Ing.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Sociálna mobilita v krajinách Latinskej Ameriky

Baculáková, Kristína, Ing., PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA
Viskupič Jozef, Mgr.
UCM Trnava

Kreatívne centrum: skúsenosti s britským modelom

Sekcia č. 5 – Aktuálne otázky vývoja juhovýchodnej Ázie (v anglickom jazyku)

Sekcia je organizovaná v spolupráci s Taipejskou reprezentačnou kanceláriou v Bratislave

Moderátor: Dudáš, Tomáš, doc. Ing., PhD.

Miestnosť: Červený salónik, Čas: 15:15 – 16:15

Fojtíková, Lenka, doc. Ing., Ph.D.
Ekonomická fakulta, VŠB-TU Ostrava

*How to Determine China's Dumping Margin:
Experience from the DSB in the WTO*

Jančíková, Eva, doc. Ing., PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Nová hodvábná cesta a jej význam pre ekonomiku SR

Ondriaš, Juraj, Mgr., PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Aktivity Číny v Juhočínskom mori

Dudáš, Tomáš, doc. Ing., PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

*Slovensko-čínske hospodárske vzťahy v kontexte
novej štátnej koncepcie ich rozvoja*

**Lipková, Ľudmila, Dr. h. c. prof. Ing.,
CSc.**
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Nová éra vo vývoji Čínskej ľudovej republiky

Sekcia č. 4 – Aktuálne otázky súčasnej medzinárodnej politiky

Moderátor: Kucharčík, Rudolf, PhDr., PhD.

Miestnosť: Knižnica, Čas: 15:15 – 16:15

Ušiak, Jaroslav, doc. Mgr., PhD.
Görner, Erik, Mgr.
FPVMV, Univerzita Mateja Bela
Jurčák, Vojtech, prof. Ing., CSc.

Ekonomické teórie vojenskej regrutácie

*Hybridné vojny v kontexte vývoja medzinárodných
vzťahov*

*Akadémia ozbrojených síl Milana
Rastislava Štefánika*

Kurucz, Milan, doc., CSc.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Ekonomické záujmy v zahraničnej politike

**Šmihula, Daniel, doc. JUDr. MUDr.,
PhD. Dr. iur.**
Stredoeurópska vysoká škola v Skalici

Nástup novej bipolarity

Kucharčík, Rudolf, PhDr., PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

*Politická mapa Japonska po voľbách v roku 2017 a jej
dôsledky*

Sekcia č. 3 – Aktuálne otázky práva v medzinárodných vzťahoch

Moderátor: Harakaľová, Dorota, Ing., Mgr., PhD.

Miestnosť: Poľovnícky salón, Čas: 15:15 – 16:15

Klenka, Michal, Mgr.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Legal Aspects of Geostationary Orbit

Surma, Liudmila, Mgr.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Mediácia v podnikaní

Karas, Martin, Mgr.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

*Reform of the IIA Regime: Step Forward or a Missed
Opportunity?*

Harakaľová, Dorota, Ing. Mgr., PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Aktuálne problémy pôvodných obyvateľov Arktídy

Sekcia č. 4 – Aktuálne otázky súčasnej medzinárodnej politiky

Moderátor: Čech, Ľubomír, doc. PhDr., CSc., mim. prof.

Miestnosť: Malá zasadačka, Čas: 15:15 – 16:15

Klimáček, Richard, Mgr.
Novotná, Martina, Mgr.
*Univerzita Alexandra Dubčeka v
Trenčíne*

Dopad ukrajinskej krízy na štáty V₄

Huseníková, Lucia, Mgr., PhD.
Nováková, Dagmar, PhDr., PhD.
FPVMV, Univerzita Mateja Bela

*Zmena postavenia štátu v súvislosti s konfliktom na
Ukrajine*

**Čech Ľubomír, doc. PhDr., CSc.,
mim. prof.**
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Návrat islamu do strednej Ázie – príklad Uzbekistanu

Škvrnda František, doc., PhDr., CSc.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Vybrané otázky vytvárania multipolarity v medzinárodných vzťahoch po nástupe nového prezidenta USA

Kollár, Dávid, Mgr., PhD.
FPVMV, Univerzita Mateja Bela

Význam a postavenie V₄ v súčasnom bezpečnostnom prostredí v kontexte ukrajinského konfliktu

Sekcia č. 1 – Aktuálne otázky Európskej únie

Moderátor: Lipková, Ľudmila, Dr. h. c. prof. Ing., CSc.

Miestnosť: Knižnica, Čas: 16:30 – 18:00

Krajňáková, Emília, doc. Mgr., CSc.
Bulko, Patrik, Ing.
Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Dopady fungovania automobilových klastrov vo vybraných krajinách EÚ na rozvoj regiónov

Chmielová, Petra, Ing.
Slezská univerzita v Opave

Finanční výkonnost podniků ve vybraných zemích EU

Bernatik, Werner, Ing., Ph.D.
Slezská univerzita v Opavě

Societas Europaea – New Legal Form of Company or Evolution's Deadlock?

Verner, Tomáš, Ing.
Slezská univerzita v Opavě

Chování podniků a duální ekonomika pohledem vybraných ukazatelů

Sekcia č. 6 – Aktuálne otázky environmentálnej diplomacie a geopolitiky (v anglickom jazyku)

Sekcia je organizovaná v rámci projektu Environmental Diplomacy and Geopolitics podporeného schémou EU Horizont 2020

Moderátor: Černota Mikuláš, Ing., PhD.
Miestnosť: Červený salónik, Čas: 16:30 – 18:00

Andělová, Petra, PhDr. Ph.D.
Metropolitní univerzita Praha, o. p. s.

Rozvoj vodní energetiky jako projev čínské soft-power v mezinárodních vztazích

Raneta, Leonid, Ing., PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Komparatívna analýza ekologickej náročnosti ekonomík postsovietských štátov

Vovk, Marta, PhD.
Prydniprov's'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture

Assessment of environmental policy stringency in the EU

Braga, Denys, Mgr.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Green innovations for sustainable development

Černota, Mikuláš, Ing., PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Environmental migration as adaptation strategy

Sekcia č. 4 – Aktuálne otázky súčasnej medzinárodnej politiky

Moderátor: Futó, Gilbert, PhD., PhD.

Miestnosť: Poľovnícky salón, Čas: 16:30 – 18:00

Ganoczy, Štefan, Ing., PhD.
*Akadémia ozbrojených síl Milana
Rastislava Štefánika*

Súčasná migrácia a terorizmus – príčiny a súvislosti

Dudášová, Marianna, Ing.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

*Zmena ideologického profilu a štruktúry elektorátu
politickej strany Alternatíva pre Nemecko*

Mackuláková, Markéta, Mgr.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Vývoj obrany v EÚ

Futó, Gilbert, PhD., PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

*Otázka ústavnosti hromadného zberu metadát o
telefonickej komunikácii v USA*

Sekcia č. 2 – Aktuálne otázky svetovej ekonomiky (v ruskom jazyku)

Moderátor: Kunychka, Mykhaylo, Ing., PhD.

Miestnosť: Malá zasadačka, Čas: 16:30 – 18:00

Zavaylov, Dmitriy, PhD.
*Plekhanov Russian University of
Economics*

Integration in agricultural business

Kaurova, Olga, prof., PhD.
Russian Social State University

*Institutional Structure and Infrastructure of
the Tourism Services Market of Russia*

Maloletko, Alexander, prof., PhD.
Russian Social State University

*Evolution of the Formation of Market Relations in
the Tourism Industry*

Ermilova, Mariia, PhD.
*Plekhanov Russian University of
Economics*

*Factors limiting the effectiveness of the Russian
mortgage system*

Rodionova, Irina, prof.
Peoples' Friendship University of Russia

*Myths and Reality. Position of NA FTA, EU, BRICS
in the World Energy: Retrospective Analysis*

Kunychka, Mykhaylo, Ing., PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Prístupy k hodnoteniu konvergencie vo svetovom hospodárstve: Uplatnenie relatívnej konvergencie pre komparáciu príjmov rozvojových a rozvinutých krajín

1. december 2017 (piatok)

Sekcia č. 1 – Aktuálne otázky Európskej únie

Moderátor: Harakaľová, Ľubica, Ing., PhD.

Miestnosť: Červený salónik, Čas: 9:15 – 10:45

Navrátil, Boris, Ing., CSc.
VŠB–TU Ostrava, Ekonomická fakulta

Perspektivy vývoje evropské integrace

Šuplata, Marián, doc. PhDr., PhD.
Horeháj, Jozef, doc. PhDr., PhD.
Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta

Rozširovanie Európskej únie: perspektívy a limity

Šuplata Marián, doc. PhDr., PhD.
Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela

Inštitucionálne rozhodovanie o regulácii roamingu v Európskej únii

Harakaľová, Ľubica, Ing., PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Kultúra a rozvoj vidieka v kontexte EÚ

Sekcia č. 4 – Aktuálne otázky súčasnej medzinárodnej politiky

Moderátor: Goda, Samuel, Mgr. PhD.

Miestnosť: Knižnica, Čas: 09:15 – 10:45

Struhár, Pavol, Mgr., PhDr.
Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Vplyv sociálnych faktorov na radikalizáciu mládeže

Kazanský, Rastislav, doc. PhDr., PhD., MBA
FPVMV, Univerzita Mateja Bela

The development of constructive simulation in Slovak Republic's environment – transition from military to civilian sector and its acquisition to science and practice

Janas, Karol, doc. PhDr. PaedDr., PhD.
Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Vývoj vzťahov Slovenskej republiky s Macedónskom

Fillová, Natália, Mgr.
National Cheng Kung University Taiwan

Česko–slovensko–čínske vzťahy po roku 1989

Sekcia č. 2 – Aktuálne otázky svetovej ekonomiky

Moderátor: Dziura, Boris, Ing., PhD.

Miestnosť: Malá zasadačka, Čas: 9:15 – 10:45

Suhányi, Ladislav, doc. Ing., PhD.

Fakulta manažmentu, Prešovská univerzita v Prešove

Analysis of depreciation of intangible and tangible fixed assets and the impact of depreciation on the profit or loss and on the tax base of the enterprise

Lenártová, Gizela, doc. Ing., PhD.

Fakulta podnikového manažmentu, EUBA

Daňové raje vo svete a ich ekonomicko–sociálne dôsledky

Neuwirthová, Magda, Ing., Ph.D.

Černohorská, Eva, Bc.

Univerzita Jana Amose Komenského

Nové rozvíjející se perspektivní trhy – NEXT 11

Nový, Jindřich, Dr., Ph.D.

*Univerzita Jana Amose Komenského
Unicorn College, Praha*

SCO – ekonomická a vojenská institucionalizace v systému multipolarity mezinárodních vztahů

Plocková, Kristýna, Bc.

Bartůněk, Jan, Bc.

Univerzita Jana Amose Komenského

Botlík, Jozef, Ing.

Slezská univerzita v Opavě

Alternativní způsoby financování extrémismu–monetizace obsahu internetu

Dziura, Boris, Ing., PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Problematika ekologicky udržateľného rozvoja v modernej Číne

Grešš, Martin, doc. Ing., PhD., mim. prof.

Fakulta medzinárodných vzťahov, EUBA

Čínske investície v regióne SVE

**University of Economics in Bratislava
Faculty of International Relations**

with support
of Taipei Representative Office in Bratislava
and of the Slovak Association of United Nations

PROGRAMME

of the 18th International scientific conference
**International Relations 2017:
Current Issues of World Economy and Politics**

**Smolenice Castle
30th November – 1st December 2017**

Programme

of the 18th International scientific conference

International Relations 2017:

Current Issues of World Economy and Politics

30th November 2017 (Thursday)

09:00-10:30	Registration
10:30-12:00	Sessions
12:00-13:00	Lunch
13:00-15:00	Plenary sessions • Liu Shih-Chung, PhD. Taipei Representative Office in Bratislava <i>„Geostrategic Shift in the Asia-Pacific Competition and Taiwan's Role“</i> • Lisenco Vladlena, prof., DrSc. Taras Shevchenko Transnistria State University <i>„Specific aspects of the International Legal Status of Unrecognized States -the case of the Transnistrian Moldovan Republic“</i>
15:00-15:15	Coffee break
15:15-16:15	Sessions
16:15-16:30	Coffee break
16:30-18:00	Sessions
19:00	Reception
22:00	Raffle

1st december 2017 (Friday)

08:00-09:00	Breakfast
09:15-10:45	Sessions
10:45-11:00	Coffee break
11:00-12:00	Final evaluation of the conference
12:00-13:00	Lunch
after 13:00	Closing of the conference, departure of participants

Conference Topics and Sessions

1. Current Issues of the European Union
2. Current Issues of World Economy
3. Current Issues of International Law
4. Current Issues of International Politics
5. Current Issues of the Development in Southeast Asia
6. Current Issues of Environmental Diplomacy and GeoPolitics
7. Current Issues of International Relations

30th November 2017 (Thursday)

Session No 2 - Current Issues of World Economy (in English)

Chair: Jančíková Eva, doc. Ing., PhD.

Room: Red Salon, Time: 10:30 - 12:00

Krištofik Peter, assoc. prof., PhD. <i>WSB University in Gdansk</i>	<i>Government system as a Constraint to the Growth of Entrepreneurship in Belarus and Ukraine</i>
Łukasik Katarzyna, PhD. <i>Czestochowa University of Technology</i>	<i>Organizational culture in the lean perspective- an example of automotive company</i>
Koścelniak Helena, dr. Hab., prof. PCz <i>Czestochowa University of Technology</i>	<i>Competitiveness in the pro-development changes of Polish companies in the EU (outline of the problems)</i>
Kirkutyte Aiste, MSc. <i>University of Applied Sciences Burgenland</i>	<i>Simplification of medicines' reimbursement system – the idea of single EU-wide system</i>
Michalski Grzegorz, doc. Mgr., PhD. <i>Wroclaw University of Economics</i>	<i>Financial liquidity and capital structure Relationship of nonprofit organizations</i>
Puto Agnieszka, PhD. <i>Czestochowa University of Technology</i>	<i>Employer branding as a key strategy for building the competitive position of modern businesses</i>

Session No 1 - Current Issues of the European Union

Chair: Štefancová Viera, PhDr., PhD.

Room: Library, Time: 10:30 - 12:00

Majerová Ingrid, Ing., Ph.D. <i>Silesian university in Opava</i>	<i>Konkurenceschopnost vybraných ekonomik Evropské unie</i>
Čiefová Michaela, Mgr. <i>FIR, University of Economics</i>	<i>Konkurenceschopnosť Rakúska: Zhodnotenie zmien oproti minulému roku</i>
Hlavová Natália, Ing., PhD. <i>FIR, University of Economics</i>	<i>Konkurenceschopnosť v Európskej únii a jej vplyv na hospodársky rast</i>
Pindorová, Šárka, Ing. <i>Silesian university in Opava</i>	<i>Přímé zahraniční investice a tvorba pracovních míst v zemích Visegrádské skupiny</i>
Tvrdoň Michal, doc. Mgr. Ing., Ph.D. <i>Silesian university in Opava</i>	<i>Nezaměstnanost v zemích Evropské unie v letech 2000 až 2016</i>
Lebiedzik Marián, doc. Ing. Ph.D. <i>Silesian university in Opava</i>	

Štefancová Viera, PhDr., PhD.
FIR, University of Economics

Hodnoty Európanov: spoločné a rozdielne črty ako základ integrácie

Session No 7 - Current Issues of International Relations (in Russian)

Chair: Zubro Tetyana, Mgr., PhD.

Room: Small Meeting Room, Time: 10:30 - 12:00

Savelyeva Irina, assoc. prof., CSc.
Ural State University of Economics

Presentism and Political Socialization of Youth in the Global World

Burian Alexandru, prof. Dr.
Alexander Dubček University in Trenčín

Geopolitické zmeny vo svete a blízkovýchodný konflikt

Nestorenko Tetyana, doc., PhD.
Berdyansk State Pedagogical University

Ukrainians in Poland: legal, economic and social aspects

Karpenko Lidiia, prof., DrSc.
Voronzhak Pavlo, assoc. prof., PhD.
*Odessa National Polytechnic University,
Institute of Business, Economy and
Information Technologies*

The system of analytical tools of integrated managerial analysis for the activation strategy of the enterprise innovative-investment development

Voronzhak Pavlo, assoc. prof., PhD.
Karpenko Lidiia, prof., DrSc.
*Odessa National Polytechnic University,
Institute of Business, Economy and
Information Technologies*

Statement of Budgeting Management at Industrial Enterprises in Coordinates of the Financial and Economic Security System

Session No 2 - Current Issues of World Economy

Chair: Baculáková Kristína, Ing., PhD.

Room: Hunting Salon, Time: 10:30-12:00

Veselovská Stanislava, Ing., PhD.
Pan-european University

Komparácia bezpečnostných technológií vybraných finančných inštitúcií

Nový Jindřich, Dr., Ph.D.
*University of Jan Amos Comenius
Unicorn College, Prague*

BRICs - když se marketingová bublina stane realitou

Jindráková Klára, Bc.
University of Jan Amos Comenius

Cibuľa Adam, Ing.
FIR, University of Economics

Princípy a ciele novej čínskej zahraničnej politiky

Dolák Radim, Ing., PhD.
Botlík Jozef, Ing.
Botlíková Milena, Ing.
Silesian university in Opava

Modelování vývoje evropské chudoby

Barbora Janubová, Ing.
FIR, University of Economics

Sociálna mobilita v krajinách Latinskej Ameriky

Baculáková Kristína, Ing., PhD.
FIR, University of Economics
Viskupič Jozef, Mgr.
UCM Trnava

Kreatívne centrum: skúsenosti s britským modelom

Session No 5 - Current Issues of the Development in Southeast Asia (in English)

The section is organized in cooperation with the Taipei Representation Office in Bratislava

Chair: Dudáš Tomáš, doc. Ing., PhD.

Room: Red Salon, Time: 15:15 – 16:15

Fojtíková Lenka, doc. Ing., Ph.D.
Faculty of Economics, VŠB-TU Ostrava

*How to Determine China's Dumping Margin:
Experience from the DSB in the WTO*

Jančíková Eva, doc. Ing., PhD.
FIR, University of Economics

Nová hodvábná cesta a jej význam pre ekonomiku SR

Ondriaš Juraj, Mgr., PhD.
FIR, University of Economics

Aktivity Číny v Juhočínskom mori

Dudáš Tomáš, doc. Ing., PhD.
FIR, University of Economics

*Slovensko-čínske hospodárske vzťahy v kontexte
novej štátnej koncepcie ich rozvoja*

**Lipková Ľudmila, Dr.h.c. prof. Ing.,
CSc.**
FIR, University of Economics

Nová éra vo vývoji Čínskej ľudovej republiky

Session No 4 - Current Issues of International Politics

Chair: Kucharčík Rudolf, PhDr., PhD.

Room: Library, Time: 15:15 – 16:15

Ušiak Jaroslav, doc. Mgr., PhD.
Görner Erik, Mgr.
*Faculty of Political science and
International Relations, Matej Bel
University*

Ekonomické teórie vojenskej regrutácie

Jurčák Vojtech, prof. Ing., CSc.
*Armed Forces Academy of General Milan
Rastislav Štefánik*

*Hybridné vojny v kontexte vývoja medzinárodných
vzťahov*

Kurucz Milan, doc., CSc.
FIR, University of Economics

Ekonomické záujmy v zahraničnej politike

**Šmihula Daniel, doc. JUDr. MUDr.,
PhD. Dr. iur.**
University of Central Europe in Skalica

Nástup novej bipolarity

Kucharčík Rudolf, PhDr., PhD.
FIR, University of Economics

*Politická mapa Japonska po voľbách v roku 2017 a jej
dôsledky*

Session No 3 - Current Issues of International Law

Chair: Harakaľová Dorota, Ing., Mgr., PhD.

Room: Hunting Salon, Time: 15:15 - 16:15

Klenka Michal, Mgr.
FIR, University of Economics

Legal Aspects of Geostationary Orbit

Surma Liudmila, Mgr.
FIR, University of Economics

Mediácia v podnikaní

Karas Martin, Mgr.
FIR, University of Economics

*Reform of the IIA Regime: Step Forward or a Missed
Opportunity?*

Harakaľová Dorota, Ing. Mgr., PhD.
FIR, University of Economics

Aktuálne problémy pôvodných obyvateľov Arktídy

Session No 4 - Current Issues of International Politics

Chair: Čech Ľubomír, doc. PhDr., CSc., mim. prof.

Room: Small Meeting Room, Time: 15:15 - 16:15

Klimáček Richard, Mgr.
Novotná Martina, Mgr.
Alexander Dubček University in Trenčín

Dopad ukrajinskej krízy na štáty V4

Husenická Lucia, Mgr., PhD.
Nováková Dagmar, PhDr., PhD.
*Faculty of Political science and
International Relations, Matej Bel
University*

*Zmena postavenia štátu v súvislosti s konfliktom na
Ukrajine*

**Čech Ľubomír, doc. PhDr., CSc.,
mim. prof.**

FIR, University of Economics

Návrat islamu do strednej Ázie - príklad Uzbekistanu

Škvrnda František, doc., PhDr., CSc.
FIR, University of Economics

*Vybrané otázky vytvárania multipolarity v
medzinárodných vzťahoch po nástupe nového
prezidenta USA*

Kollár Dávid, Mgr., PhD.
*Faculty of Political science and
International Relations, Matej Bel
University*

*Význam a postavenie V4 v súčasnom bezpečnostnom
prostredí v kontexte ukrajinského konfliktu*

Session No 1 - Current Issues of the European Union

Chair: Lipková Ľudmila, Dr.h.c. prof. Ing., CSc.

Room: Library, Time: 16:30 – 18:00

Krajňáková Emília, doc. Mgr., CSc.
Bulko, Patrik, Ing.
Alexander Dubček University in Trenčín

*Dopady fungovania automobilových klastrov vo
vybraných krajinách EÚ na rozvoj regiónov*

Chmielová Petra, Ing.
Silesian university in Opava

Finanční výkonnost podniků ve vybraných zemích EU

Bernatik Werner, Ing., Ph.D.
Silesian university in Opava

*Societas Europaea - New Legal Form of Company or
Evolution's Deadlock?*

Verner Tomáš, Ing.
Silesian university in Opava

*Chování podniků a duální ekonomika pohledem
vybraných ukazatelů*

Hrivík Pavol, doc. Ing., CSc.
Alexander Dubček University in Trenčín

Ako a kam Európska únia?

Session No 6 - Current Issues of Environmental Diplomacy and GeoPolitics (in English)

*This project has received funding from the European Union's Horizon H2020 research and innovation
programme under grant agreement No. 692413*

Chair: Černota Mikuláš, Ing., PhD.

Room: Red Salon, Time: 16:30 – 18:00

Andělová Petra, PhDr. Ph.D.
Metropolitan University Prague, o. p. s.
Raneta Leonid, Ing., PhD.
FIR, University of Economics

*Rozvoj vodní energetiky jako projev čínské soft-power
v mezinárodních vztazích*
*Komparatívna analýza ekologickej náročnosti
ekonomík postsovietských štátov*

Vovk Marta, PhD.

*Assessment of environmental policy stringency
in the EU*

*Prydniprovs'ka State Academy of Civil
Engineering and Architecture*

Braga Denys, Mgr.
FIR, University of Economics

Green innovations for sustainable development

Černota Mikuláš, Ing., PhD.
FIR, University of Economics

Environmental migration as adaptation strategy

Session No 4 - Current Issues of International Politics

Chair: Futó Gilbert, PhDr., PhD.

Room: Hunting Salon, Time: 16:30 – 18:00

Ganoczy Štefan, Ing., PhD.
*Akadémia ozbrojených síl Milana
Rastislava Štefánika*

Súčasná migrácia a terorizmus - príčiny a súvislosti

Dudášová Marianna, Ing.
FIR, University of Economics

*Zmena ideologického profilu a štruktúry elektorátu
Politicskej strany Alternatíva pre Nemecko*

Mackuláková Markéta, Mgr.
FIR, University of Economics

Vývoj obrany v EÚ

Futó Gilbert, PhDr., PhD.
FIR, University of Economics

*Otázka ústavnosti hromadného zberu metadát o
telefonickej komunikácii v USA*

Session No 2 - Current Issues of World Economy (in Russian)

Chair: Kunychka Mykhaylo, Ing., PhD.

Room: Small Meeting Room, Time: 16:30 – 18:00

Zavaylov Dmitrij, PhD.
*Plekhanov Russian University of
Economics*

Integration in agricultural business

Kaurova Olga, prof., PhD.
Russian Social State University

*Institutional Structure and Infrastructure of
the Tourism Services Market of Russia*

Maloletko Alexander, prof., PhD.
Russian Social State University

*Evolution of the Formation of Market Relations in
the Tourism Industry*

Ermilova Mariia, PhD.
*Plekhanov Russian University of
Economics*

*Factors limiting the effectiveness of the Russian
mortgage system*

Rodionova Irina, prof.
Peoples' Friendship University of Russia

*Myths and Reality. Position of NA FTA, EU, BRICS
in the World Energy: Retrospective Analysis*

Kunychka Mykhaylo, Ing., PhD.
FIR, University of Economics

Prístupy k hodnoteniu konvergencie vo svetovom hospodárstve: Uplatnenie relatívnej konvergencie pre komparáciu príjmov rozvojových a rozvinutých krajín

1st December 2017 (Friday)

Session No 1 - Current Issues of the European Union

Chair: Harakaľová Ľubica, Ing., PhD.

Room: Red Salon, Time: 9:15 – 10:45

Navrátil Boris, Ing., CSc.
Faculty of Economics, VŠB-TU Ostrava

Perspektivy vývoje evropské integrace

Šuplata Marián, doc. PhDr., PhD.
Horeháj Jozef, doc. PhDr., PhD.
Faculty of Economic, Matej Bel University

Rozširovanie Európskej únie: perspektívy a limity

Šuplata Marián, doc. PhDr., PhD.
Faculty of Economics, Matej Bel University

Inštitucionálne rozhodovanie o regulácii roamingu v Európskej únii

Harakaľová Ľubica, Ing., PhD.
FIR, University of Economics

Kultúra a rozvoj vidieka v kontexte EÚ

Session No 4 - Current Issues of International Politics

Moderátor: Goda Samuel, Mgr. PhD.

Miestnosť: Knižnica, Čas: 09:15 - 10:45

Struhár Pavol, Mgr., PhDr.
Alexander Dubček University in Trenčín

Vplyv sociálnych faktorov na radikalizáciu mládeže

Kazanský Rastislav, doc. PhDr., PhD., MBA
Faculty of Political science and International Relations, Matej Bel University

The development of constructive simulation in Slovak Republic's environment - transition from military to civilian sector and its acquisition to science and practice

Janas Karol, doc. PhDr. PaedDr., PhD.
Alexander Dubček University in Trenčín
Fillová Natália, Mgr.
National Cheng Kung University Taiwan

Vývoj vzťahov Slovenskej republiky s Macedónskom

Česko-slovensko-čínske vzťahy po roku 1989

Session No 2 - Current Issues of World Economy

Chair: Dziura Boris, Ing., PhD.

Room: Small Meeting Room, Time: 9:15 – 10:45

Suhányi Ladislav, doc. Ing., PhD.

*Faculty of Management,
University of Presov v Prešove*

Analysis of depreciation of intangible and tangible fixed assets and the impact of depreciation on the profit or loss and on the tax base of the enterprise

Lenártová Gizela, doc. Ing., PhD.

Faculty of Business Management, UoE

Daňové raje vo svete a ich ekonomicko-sociálne dôsledky

Neuwirthová Magda, Ing., Ph.D.

Černohorská Eva, Bc.

University of Jan Amos Comenius

Nové rozvíjející se perspektivní trhy - NEXT 11

Nový Jindřich, Dr., Ph.D.

University of Jan Amos Comenius

Unicorn College, Prague

Plocková Kristýna, Bc.

Bartůněk Jan, Bc.

University of Jan Amos Comenius

SCO - ekonomická a vojenská institucionalizace v systému multipolarity mezinárodních vztahů

Botlík Jozef, Ing.

Silesian university in Opava

Alternativní způsoby financování extrémismu - monetizace obsahu internetu

Dziura Boris, Ing., PhD.

FIR, University of Economics

Problematika ekologicky udržitelného rozvoje v modernej Číne

Grešš Martin, doc. Ing., PhD., mim. prof.

FIR, University of Economics

Čínske investície v regióne SVE

OBSAH

CONTENTS

Adamko, Jozef – Križo, Pavol <i>Využívanie sociálnych sietí vo vybraných komerčných poisťovniach SR</i>	33
Afanasieva, Natalia –Bosniuk, Valerii –Deinychenko, Larysa – Kholodnyi, Oleksandr –Mykhliuk, Eduard –Ostopolets, Iryna – Shayda, Natalia –Shayda, Oleksandr – Svitlychna, Natalia <i>Quality of Life of Internally Displaced Persons in Ukraine: Social Psychological Analysis</i>	44
Andreeva, Elena – Karkh, Dmitry – Linetsky, Alexander – Myslyakova, Yuliya <i>World Industrial Landscape and National Characteristics of New Industrial Development</i>	58
Baculáková, Kristína – Viskupič, Jozef <i>Kreatívne centrum: skúsenosti s britským modelom</i>	67
Botlík, Josef <i>Alternativní způsoby financování extrémismu-monetizace obsahu Internetu</i>	75
Braga, Denys <i>Theoretical Grounds for Researching Environment-Economy Links</i>	104
Brendzel-Skowera, Katarzyna – Łukasik, Katarzyna <i>Forms of Cooperation of the University and Enterprises – Theoretical Considerations</i>	110
Brocková, Katarína <i>Rokovania o Komplexnej Investičnej Dohode medzi Európskou Úniou a ČLR – Aktuálne výzvy</i>	119
Burian, Alexandru <i>The Transnitrian Conflict – The Contemporary Situation of the „Peace Process“</i>	125
Cibuľa, Adam <i>Princípy a ciele novej Čínskej zahraničnej politiky</i>	131
Čech, Ľubomír <i>Návrat islamu do strednej Ázie – príklad Uzbekistanu</i>	138
Černota, Mikuláš <i>Principles and Strategies for Global Forest Resource Management</i>	148
Čiefová, Michaela <i>Konkurencieschopnosť Rakúska: zhodnotenie zmien oproti minulému roku</i>	155

Degtyareva, Svetlana <i>Social Entrepreneurship as Modern International Phenomenon</i>	162
Degtyareva, Tamila <i>Development of Management Systems in Modern World: From New Public Management to Good Governance</i>	172
Dolák, Radim – Botlík, Josef – Botlíková, Milena <i>Modelování evropské chudoby</i>	182
Dolinova, Marketa <i>The Impact of Monetary Policy on Foreign Direct Investment</i>	192
Drobyshev, Evgeny – Kaurova, Olga – Kryukova, Elena <i>Institutional Structure and Infrastructure of the Tourism Services Market of Russia</i>	205
Drobyshev, Evgeny – Maloletko, Alexander – Kryukova, Elena <i>Evolution of the Formation of Market Relations in the Tourism Industry</i>	213
Dubrovskaya, Julia – Kozonogova, Elena – Karpovich, Yulia <i>Evaluation of Interregional Interaction Influence on Economic Development</i>	221
Dudáš, Tomáš <i>Slovensko-čínske hospodárske vzťahy v kontexte novej štátnej koncepcie ich rozvoja</i>	226
Dudášová, Marianna <i>Zmena ideologického profilu a štruktúry elektorátu politickej strany Alternatíva pre Nemecko</i>	235
Dziura, Boris <i>Problematika ekologicky udržateľného rozvoja v modernej ČLR</i>	251
Ermilova, Maria <i>Factors Limiting the Effectiveness of the Russian Mortgage System</i>	260
Fillová, Natália <i>Czech and Slovak Relations with China after 1989: Political and Economic Analysis</i>	270
Filosofova, Tatyana – Apostolov, Dimitar <i>Effects of Tourist Satisfaction: Influence on the Touristic Flows (Case Russia – Bulgaria)</i>	285
Fojtíková, Lenka <i>How to Determine China's Dumping Margin: Experience from the DSB in the WTO</i>	295
Futó, Gilbert <i>Otázka ústavnosti hromadného zberu metadát o telefonickú komunikácii v USA</i>	307

Ganoczy, Štefan <i>Súčasná migrácia do Európy a jej dôsledky</i>	318
Goda, Samuel <i>Ukraine and Republic of Molodova – Borders in Conflict Zones</i>	328
Grešš, Martin <i>Čínske investície v regióne Strednej a Východnej Európy</i>	337
Grünwald, Richard – Andělová, Petra <i>Hydropower Development as a China's Soft-power Policy in the International Relations</i>	345
Harakaľová, Dorota <i>Zdravie pôvodných obyvateľov Arktídy – vybrané problémy</i>	357
Harakaľová, Ľubica <i>Kultúra a rozvoj vidieka v kontexte EÚ</i>	367
Hlavová, Natália <i>Konkurencieschopnosť v EÚ a jej vplyv na ekonomický rast</i>	375
Hrivík, Pavol <i>How and Where to go on, the European Union?</i>	386
Husenicová, Lucia – Nováková, Dagmar <i>Zmena postavenia štátu v súvislosti s konfliktom na Ukrajine</i>	392
Chmielová, Petra <i>Přehled literatury zaměřený na municipality a jejich možnosti při vytváření vhodného podnikatelského prostředí</i>	401
Ilich, Liudmyla <i>Drivers of Global Labor Market Development</i>	412
Janas, Karol <i>Progress in Slovak – Macedonian Relations</i>	428
Jančíková, Eva <i>Nová hodvábná cesta a jej význam pre ekonomiku SR</i>	436
Janubová, Barbora <i>Sociálna mobilita v Latinskej Amerike a Karibiku</i>	445
Jurčák, Vojtech – Turac, Jozef <i>Hybridná vojna v kontexte súčasných medzinárodných vzťahoch</i>	453
Kapustina, Larisa – Falchenko, Oksana – Drevaliev, Andrei <i>Relationship between World Copper Market Situation and Economic Cycle</i>	464

Karas, Martin <i>Analyzing Progress of the IIA Reform with regard to Investor-State Dispute Settlement</i>	474
Karelová, Klaudia <i>Analýza hospodárskych politík na zníženie spotreby igelitových tašiek na Slovensku</i>	481
Karpenko, Lidiia – Voronzhak, Pavlo <i>Statement of Budgeting Management at Industrial Enterprises in Coordinates of the Financial and Economic Security System</i>	499
Karpenko, Lidiia – Voronzhak, Pavlo <i>The System of Analytical Tools of Intergrated Managerial Analysis for the Activation Strategy of the Enterprise Innovative-Investment Development</i>	511
Kazansky, Rastislav – Grega, Matus – Necas, Pavel <i>The Development of Constructive Simulation in Slovak Republic 's Environment - Transition from Military to Civilian Sector and its Acquisition to Science and Practice</i>	527
Kirkutyte, Aiste <i>Simplification of Medicines' Pricing and Reimbursement System – the Idea of A Single EU-wide System</i>	539
Klenka, Michal <i>The Legal Aspects of the Geostationary Orbit</i>	547
Kollár, Dávid <i>Význam a postavenie V4 v súčasnom bezpečnostnom prostredí v kontexte ukrajinského konfliktu</i>	563
Korauš, Antonín – Veselovská, Stanislava – Kelemen, Pavel <i>Cyber Security as Part of the Business Environment</i>	571
Korečko, Jaroslav <i>Terms and Procedures fot the Direct Tax Harmonization in the European Union</i>	578
Kościelniak, Helena –Puto, Agnieszka <i>Competitiveness in Pro-development Changes of Polish Companies in the European Union (Outline of the Problems)</i>	590
Kovalev, Victor –Savelyeva, Irina –Falchenko, Oksana <i>Presentism and Political Socialization of the Youth in the Global World</i>	599
Kozlowski, Artur –Krištofík, Peter <i>Government System as a Constraint to the Growth of Entrepreneurship in Belarus and Ukraine</i>	614

Krajňáková, Emília – Bulko, Patrik <i>Automobilové klastre a ich význam pre rozvoj regiónov</i>	626
Kucharčík, Rudolf <i>Politická mapa Japonska po parlamentných voľbách 2017 a ich dôsledky</i>	636
Kunychka, Mykhaylo <i>Prístupy k hodnoteniu konvergenzie vo svetovom hospodárstve: Uplatnenie relatívnej konvergenzie pre komparáciu príjmov rozvojových a rozvinutých krajín</i>	642
Kurucz, Milan <i>Ekonomické záujmy v zahraničnej politike</i>	649
Lajčiak, Milan <i>Limits and Possibilities of Environmental Diplomacy in East Asia</i>	658
Lénártová, Gizela <i>Daňové raje vo svete a ich ekonomicko-sociálne dôsledky</i>	670
Lipková, Ľudmila <i>Nová éra v rozvoji Čínskej ľudovej republiky</i>	684
Lisenco, Vlada <i>Specific Aspects of the International Legal Status of Unrecognized States (The Case of Transnistria)</i>	692
Łukasik, Katarzyna – Brendzel-Skowera, Katarzyna <i>Organizational Culture in the Lean Perspective - An Example of Automotive Company</i>	700
Mackul'aková, Markéta <i>Vývoj obrany v Európskej únii</i>	711
Majerova, Ingrid – Pindorova, Sarka <i>Competitiveness of Visegrad Group Plus Countries: the IMD Approach</i>	722
Mráz, Stanislav <i>Súčasná medzinárodnoprávna ochrana utečencov</i>	732
Navrátil, Boris <i>Perspectives of the European Integration Development</i>	744
Neuwirthová, Magda – Černožorská, Eva <i>Nové rozvíjajúce sa perspektívne trhy „NEXT 11“</i>	754
Novotná, Martina – Volek, Tomáš <i>Measurement of Territorial Units Competitiveness</i>	764
Novotná, Martina – Klimaček, Richard <i>Dopad ukrajinskej krízy na štáty V4</i>	773

Nový, Jindřich – Jindráková, Klára <i>New Development Bank – když se marketingová bublina stane realitou</i>	783
Nový, Jindřich – Plocková, Kristýna <i>SCO - ekonomická a vojenská institucionalizace v systému multipolarity mezinárodních vztahů</i>	792
Olejniczak-Szuster, Katarzyna – Konodyba-Rorat, Bogna <i>Selected Conditions for the Implementation of the Sustainable Development Policy – Result of Own Studies</i>	803
Ondriaš, Juraj <i>Aktivita Číny v Juhočínskom mori</i>	813
Ostenda, Aleksander – Wierzbik-Strońska, Magdalena – Nestorenko, Tetyana – Ivanchuk, Volodymyr <i>Ukrainians in Poland: Legal, Economic and Social Aspects (Case of Silesian Province)</i>	822
Peternel, Ivona <i>Cage Distance Framework between Croatia and Austria</i>	843
Pindorová, Šárka <i>Příme zahraniční investice a tvorba pracovních míst zemí Visegrádské skupiny plus v ČR</i>	851
Puto, Agnieszka – Kościelniak, Helena <i>Employer Branding as a Key Strategy for Building the Competitive Position of Modern Businesses</i>	860
Raneta, Leonid <i>Komparatívna analýza ekologickej náročnosti ekonomík postsovietskych štátov na príklade Ruskej federácie</i>	867
Rodionova, Irina Alexandrovna – Kokuytseva, Tatiana Vladimirovna <i>Myths and Reality. Position of NAFTA, EU, BRICS in the World Energy: Retrospective Analysis</i>	874
Řádek, Miroslav <i>Kybernetická bezpečnosť vybraných svetových veľmocí a Slovenska</i>	888
Sayabek, Ziyadin – Blembayeva, Aigerim <i>The Role of International Tourism in the Republic of Kazakhstan</i>	895
Sorby, Karol <i>Čo bude nasledovať po neúspešnom experimente s Islamským štátom?</i>	902
Spálová, Lucia – Szabo, Peter <i>Media Image of the Refugee Issue in Main Quality Newspapers Sme and Mladá fronta dnes</i>	909

Stradiotová, Eva <i>Utečenci, migranti a migračná kríza v Európskej únii</i>	920
Struhár, Pavol <i>Radikalizácia a jej príčiny</i>	930
Suhányiová, Alžbeta – Suhányi, Ladislav <i>Analysis of Depreciation of Intangible and Tangible Fixed Assets and the Impact of Depreciation on the Profit or Loss and on the Tax Base of the Enterprise</i>	939
Surma, Liudmila <i>Mediation in Business</i>	951
Syrtssov, Dmitry – Syrtsova, Olga <i>The International High-technological Projects Regulators: Problems and Solutions</i>	956
Škvrnda ml., František <i>Najstaršie dejiny interkultúrnych vzťahov: Od doby bronzovej až po Homéra</i>	967
Škvrnda, František <i>Vybrané otázky vytvárania multipolarity v medzinárodných vzťahoch po nástupe nového prezidenta USA</i>	974
Šmihula, Daniel <i>Možný americko-čínsky bipolarizmus</i>	982
Štefancová, Viera <i>Hodnoty Európanov: spoločné a rozdielne črty ako základ integrácie</i>	991
Šuplata, Marian <i>Supranacionálne inštitucionálne rozhodovanie o regulácii roamingu v Európskej únii a jeho dôsledky</i>	1003
Šuplata, Marian – Horeháj, Jozef <i>Rozširovanie Európskej únie: Perspektívy a limity</i>	1013
Ušiak, Jaroslav –Görner, Erik <i>Ekonomické teórie vojenskej regrutácie</i>	1023
Vašková, Vanda <i>Pokrízová regulácia tieňového bankovníctva a rozvoj FINTECH</i>	1034
Vavrová, Katarína <i>Koherencia environmentálnych daní a energetiky</i>	1046
Verner, Tomáš <i>Chovaní podniků a duální ekonomika pohledem vybraných ukazovatelů</i>	1057

Vetrova, Elena – Gladysheva, Irina – Vashchillo, Anton <i>Topical Issues of the Development of a Modern Science-intensive Enterprise</i>	1069
Vovk, Marta <i>Assessment of Environmental Policy Stringency in the EU</i>	1079
Zágoršeková, Marta <i>Problém skúmania interetnických vzťahov</i>	1090
Zavyalov, Dmitry <i>Identifying Regional Cluster Potential in Agricultural Business: Methodical Aspects with an Application to Russia</i>	1096
Zubro, Tetyana <i>Demokratizácia Ukrajiny a politická kultúra ako vysvetľujúca koncepcia</i>	1105

VYUŽÍVANIE SOCIÁLNYCH SIETÍ VO VYBRANÝCH KOMERČNÝCH POISŤOVNIACH SR

Jozef Adamko – Pavol Krížo

Vysoká škola ekonómie manažmentu verejnej správy v Bratislave, Furdekova 16,
851 04 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: jozef.adamko@vsemvs.sk, pavol.krizo@vsemvs.sk

V príspevku sa zaberáme využívanie sociálnych sietí vo vybraných komerčných poisťovniach SR. Venujeme sa strategickým sociálnym sieťam a možnostiam poistenia cez nich. Novodobí spôsob marketingu uvedenými sieťami nám oslovuje ešte širší záber ponúkaných poistných produktov aj mladšej cieľovej skupiny potenciálnych klientov.

Kľúčové slová: ekonomika, poisťovanie, marketing v poisťovníctve, nástroje marketingovej komunikácie, marketingové možnosti v praxi, kritéria výberu poistenia, poistný trh

Kľúčové slova: ekonomika, poistenie, marketing poistenia, marketingové komunikačné nástroje, poistný trh, marketingové možnosti v praxi, spôsoby poistenia

Insurance market – is leading to a broader complexity of services, new forms of communication and meeting with customers, bigger comfort for the customers, by which the insurance companies create specific competitive advantages.

Insurance – “assicuranza”, security or assurance, meaning a mechanism of risk transfer to an insurer, which could be caused by accidental events. It generally describes the core of insurance and emphasizes legal and economic meaning of insurance.

Key words: Economics, Insurance, Insurance Marketing, Marketing Communication Tools, Insurance Market, Marketing Possibilities in Practice, Ways of Insurance Arrangement

JEL: G22, M31, I13

Úvod

Využívaním novodobých nástrojov marketingu v poisťovníctve, ich analýze a zatriedení pre lepšie pochopenie a reálne využitie v praxi.

Poistný trh - smeruje k väčšej komplexnosti služieb, novým formám dorozumievania a styku so zákazníkmi, väčšiemu komfortu pre zákazníkov, čím si komerčné poisťovne modelujú určité konkurenčné prednosti.¹

Poistenie - “assicuranza”, istota alebo zabezpečenie, pričom ide o mechanizmus prenosu rizika na poisťovateľa, ktoré budú spôsobené náhodnými udalosťami. Vystihuje v podstate jadro poistenia a zdôrazňuje právny a ekonomický zmysel poistenia. Ovpľyňuje evolúciu trhovej ekonomiky, upevňuje ekonomickú úroveň všetkých činností podnikateľskej oblasti, občanov štátu, vytvára nové pracovné možnosti.²

Prenos rizika je založený na jeho rozložení alebo spoločnom zdieľaní. Straty malého množstva poistníkov sú kryté poistným od viacerých, pričom poistné sa vypočíta na základe výšky rizika každého jednotlivca alebo skupiny.³

Jadrom poistenia je zabezpečenie pred nepriaznivými následkami nepredvídaných udalostí v definícii poistenia uvedenej v dodatku návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a

¹ ČEJKOVÁ, V. – ADAMKO, J. – KOPANICKÝ, L.. 2016. *Poisťovníctvo Teória i prax*, s. 13.

² ČEJKOVÁ, V. – MARTINOVIČOVÁ, D. 2007. *Poisťovníctvo: Úvod do teórie*, s. 9, 11.

³ Slovenská asociácia poisťovní. 2012. *Ako funguje poisťovníctvo*, s. 5 [online].

rady o Európskom systéme národných a regionálnych účtov v Európskej únii. Poistením rozumieme zmluvný vzťah medzi poisťníkom a poisťovateľom, kde sa poisťiteľ zaväzuje poistenému poskytnúť poisťné plnenie v prípade poisťnej udalosti, v zmysle dohodnutých poisťných podmienok.

1 Poistenie ako ekonomická kategória

Poisťný trh

Ponuka a dopyt v oblasti poistenia a zaistenia prebieha na poisťnom trhu. Ak je tento trh spoľahlivý, kvalitný a dôveryhodný, je dôvodom zdatnej a zdarenej ekonomiky. Globalizácia medzinárodnej ekonomiky zjednodušuje dosahovanie uvedených cieľov, znásobuje však aj riziká. Súčasne sa zostruje konkurencia, zintenzívni sa koncentrácia a tým sa zmazávajú rozmedzia medzi jednotlivými sektormi ekonomiky a štátmi.

V priebehu vykonávania a rozčleňovania hrubého domáceho produktu sa modelujú dočasne i trvalé peňažné prostriedky, ktoré sa hromadia v peňažných fondoch a rezervách.⁴ Rezervy majú na poisťnom trhu veľmi špeciálnu a individuálnu funkciu a majú aj väčší význam ako peňažné fondy v iných častiach finančného trhu. Vzťahy tvorby, rozdeľovania a používania rezerv vymedzuje poistenie ako samostatnú ekonomickú kategóriu.⁵

Európsky poisťný trh

Poisťný trh v Európe je možné vymedziť viacerými spôsobmi, napr. geograficky ako poisťný trh všetkých európskych krajín, alebo užšie ako poisťný trh 27 členských štátov EÚ (Jednotný poisťný trh EÚ), popr. ako poisťný trh členských zemí CEA (Európska poisťovacia a zaistovacia federácia), ktorých bolo v roku 2011 už 33.

Poisťovníctvo je dôležitou súčasťou ekonomického potenciálu všetkých vyspelých zemí. V niektorých štátoch Európy prevláda dokonca kapitál poisťovní nad kapitálom bankového sektoru, napr. vo Veľkej Británii, Švajčiarsku, či Švédsku. Prosperita a rast poisťovacieho sektoru veľmi úzko súvisí s celkovým hospodárskym vývojom jednotlivých štátov a kontinentov.

Ak skonfrontujeme jednotlivé poisťné trhy, štáty týchto kontinentov a poisťovateľov týchto štátov navzájom, neznamená to, že národne poisťné trhy jednotlivých poisťovateľov sú presne ohraničené hranicami jednotlivých štátov. Naopak, snahou každého poisťovateľa je rozšíriť ponuku a predaj vlastných poisťných produktov do zahraničia, a to nie len z dôvodov obchodných, ale tiež poisťno-technických.⁶

Veľmi podstatné úlohy odohrávajú čo sa týka poisťného trhu SR smernice EÚ alebo Rady upravujúce oblasť poisťovníctva, posilňujúce vznik jednotného poisťného trhu v rámci EÚ. Hlavnou úlohou týchto právnych noriem postupne uplatňovaných u nás, bolo vytvoriť stabilné a internacionálne akceptované legislatívne postupy a prostredie upravujúce oblasť poisťného trhu a poisťovníctva potrebám EOCN EÚ.⁷

K 1.1.2016 malo povolenie podnikáť na území SR 16 poisťovní ktoré sídlia na území SR. 597 podniká na základe slobody poskytovania služieb a 23 prostredníctvom pobočky.⁸

Marketing a konkurencieschopnosť záleží od dôsledného plánovania

Výsledkom pre plánovanie v marketingu je výsledok analýzy trhu, analýzy konkurencie, marketingovej analýzy, a marketingovej stratégie. Od marketingovej analýzy a stratégie sa odvíja cieľová voľba trhu ako aj stanovenie marketingových cieľov, pre jednotlivé trhy,

⁴ ČEJKOVÁ, V. a kol. 2013. *Poisťný trh: Praktikum*, s. 13.

⁵ ČEJKOVÁ, V. – MARTINOVIČOVÁ, D. 2007. *Poisťovníctvo: Úvod do teórie*, s. 23.

⁶ ČEJKOVÁ, V. a kol. 2013. *Poisťný trh: Praktikum*, s. 106.

⁷ Tamtiež, s. 72.

⁸ Slovenská asociácia poisťovní. 2016. *O nás*. [online]

cenotvornej stratégie a formy distribúcie produktu. Táto stratégia je obvykle zapracovaná pre jednotlivé cieľové segmenty trhu.

V oblasti ponuky poistných produktov je priestor pre podporné marketingové programy relatívne obmedzený. Najväčší priestor je produktu venovaný v čase výskumu a jeho navrhovania. V poisťovníctve nie sú zmeny podmienok, modifikácie produktu či cenové zľavy pre dobro klienta obvyklé, a preto je v záujme každej poisťovne klást' vysoký dôraz nielen na kontrolu spokojnosti klienta s poskytovanými službami a jeho vernosť, na imidž svojej značky a na snahu udržať si dobrých zákazníkov, ale hlavne na prípravu produktov a ich prínos pre poistníka. Ponúkané poistenie sa tak nestáva len samotným produktom, ale hlavne výhodnou investíciou.⁹

Preto poisťovne aj u nás pristupujú k novodobým nástrojom v oblasti marketingu ako je:

Bankopoisťovníctvo

V momentálnom stave sa veľa diskutuje o postupnom zblížovaní finančných služieb. Ide najmä o prepájanie obvyklých úkonov a služieb bánk a komerčných poisťovní. Bankopoisťovníctvo je francúzskym konceptom aj termínom, v niektorých krajinách Európy bankopoisťovne fungujú už viac ako 30 rokov.¹⁰

Ono nám zahrňuje výhody oboch sektorov, ako sektora bankových služieb tak aj sektora poistenia. Na jednej strane dáva banka k dispozícii svoju distribučnú sieť pobočiek a expozitúr pre ponuku poistných produktov, na druhej strane zvláda otázky efektívnej pôvodnej distribučnej siete.¹¹ Poisťovne túto činnosť berú ako rozšírenie trhových možností.

E-marketing

Táto marketingová komunikácia sa za pomoci mobilného zariadenia dostáva osobitým spôsobom do popredia. Spôsobila to rozšírenosť mobilných sietí, telefónov, a aj fakt že ho má možný zákazník neustále pri sebe. Definovať túto metódu marketingu sa dá viacerými spôsobmi ako nový marketingový smer.

Tieto moderné formy sa pomaly prispôbujú aj poisťovacej spoločnosti, ale aj ostatní sprostredkovatelia finančných a poisťovacích produktov a služieb za účelom stáleho poklesu vstupných nákladov na realizáciu služieb v tomto segmente. Bez týchto moderných trendov sa v budúcom období poisťovacie spoločnosti len ťažko udržia v konkurenčnom prostredí.

Týka sa to služieb ako sú Location based service, marketingový hit, sociálne siete, mobilné vyhľadávanie, mobilné obchodovanie, mobilné platby, kontextové služby, mobilné instant messaging, rozpoznávanie objektov.¹²

Distribučné kanály komerčných poisťovní - e-business

E-business predstavuje generický názov pre biznis spracúvaný prostredníctvom elektronických médií, vrátane internetu, počítačových sietí alebo bezdrôtových transmisných zariadení. E-commerce alebo elektronický obchod patrí do kategórie e-business.¹³

Online poistenie

Hlavným predpokladom pre aplikovanie online poistenia pomocou systému B2C do praxe je existencia počítačového informačného systému. Počítačové informačné systémy sú systémy ktorých úlohou je zber, prenos, uchovávanie, spracovávanie, distribúciu a prezentáciu údajov. Údaje spracovávané v informačných systémoch nadobúdajú informačný význam. Informačné systémy sú určené najmä pre manažérov na všetkých úrovniach riadenia.

⁹ ADAMKO, J. 2013. *Verejná správa a regionálny rozvoj: Marketing v poisťovníctve e-marketing*, s. 133.

¹⁰ KORAUŠ, A. 2005. *Bankopoisťovníctvo*, s. 10.

¹¹ KORAUŠ, A. 2000. *Marketing v bankovníctve a poisťovníctve*, s. 14-15.

¹² Tamtiež, s. 135-137.

V rámci tohto systému je potrebné postarať sa v danej poisťovni o prepojenia serverov a terminálov prostredníctvom intranetu, extranetu a internetu.¹⁴

Trendy v online poistení

Medzi náhradné distribučné kanály sa zaraďuje najmä online poistenie, ktoré slúži buď priamo za pomoci webových aplikácií alebo ako kombinácia webovej aplikácie a call centra. Ako náhradnú možnosť ku klasickým distribučným kanálom možné rátať aj poistenie cez samotné call centrum alebo za pomoci SMS.

Modely online poistenia v Európe a na Slovensku

„Sociálne siete (social networks) sú webové komunity, ktoré umožňujú stretávanie sa a prepojenie ľudí, ako aj komunikáciu a interakciu medzi nimi na jednej platforme.“¹⁵

V poisťovacej praxi môžeme vymedziť tri základné využívanie internetu pri sprostredkovaní a predaji poisťných produktov:

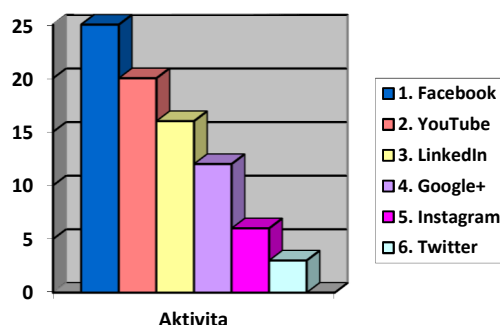
1. model tradičnej poisťovne - online poistenie je využívané len ako doplnková forma tradičného predaja poistenia,
2. model internetových sprostredkovateľov - internetové stránky, maklérske spoločnosti, ktoré prinášajú výhodu porovnania konkurenčných ponúk spolupracujúcich poisťovní a možnosť uzatvorenia aj online poistenia, jedná sa tiež o tzv agregátorov poistenia,
3. model internetovej/online poisťovne - ktorá ponúka poistenie výslovne prostredníctvom internetu.

V slovenskej a európskej súvislosti v súčasnosti sú pre distribúciu poistenia typické hlavne prvé dva ústredné modely.¹⁶

U nás poisťovne sa realizujú zo strategického hľadiska cez virtuálne siete hlavne na tých, ktoré na území patria medzi najpoužívanejšie: Facebook; YouTube; Twitter; Instagram; LinkedIn; a Google+.

Na základe výsledkov aktívnych poisťovní na vybraných sociálnych sieťach uvádzame prehľad v grafickej podobe aj poradie najpoužívanejších sociálnych sietí slovenských poisťovní. Facebook bol na prvom mieste, druhé YouTube a tretie LinkedIn. Veľmi slabé zastúpenie sa ukázalo na sociálnych sieťach Instagram a Twitter.

Obrázok 1 Najčastejšie používané sociálne siete vybranými poisťovňami na marketingové účely k 31.12.2017

Prameň: Vlastné spracovanie – výskum k 15.01.2018.

¹⁵ VIESTOVÁ, K. – RÓZSA, Z. – SCHURMANN, H. M. – ŠTOFILOVÁ, J. – KERESTÚROVÁ, I. 2014. *Marketing - výklad pojmov*, s. 150.

¹⁶ Tamtiež, s. 138 [online].

Bez konkurencieschopného a inovatívneho poisťovníctva by viaceré aspekty našej modernej spoločnosti a ekonomiky prestali jestvovať, alebo by fungovali menej efektívne.¹⁷

2 Prínos novodobých nástrojov marketingovej komunikácie v poisťovníctve

Po ekonomickej stránke sú tieto nástroje zdá sa, že jediným zo spôsobov ako znižovať nákladovosť pri uzatváraní nových poistení. Uzatváranie nových poistných zmlúv, čo sa týka nákladov odmien za sprostredkovanie, tvorí najväčšiu časť prvotných nákladov pre poisťovne.

Na základe najaktuálnejších štatistických záznamov Slovenskej asociácie poisťovateľov s ukazovateľom podielu na trhu podľa technického ročného poistného sme zistili, že porovnanie vybraných komerčných poisťovní cez sociálne siete.

Tabuľka 1 Klasifikácia aktivity

	Aktívne – veľa príspevkov so samostatnou komunitou.
	Aktívne – málo príspevkov so samostatnou komunitou.
	Neaktívne – zriedkavé príspevky.
	Neaktívne.

Prameň: Vlastné spracovanie a Lenartová. 2017.

V tabuľkách s názvom označenie „matica“, počet sledovateľov nahradíme číselným údajom označujúcim intenzitu pôsobenia na jednotlivých sociálnych sieťach, čím získame prehľad nielen o najpoužívannejších sociálnych sieťach ale aj o najaktívnejších poisťovniach využívajúce ich služby.

Tabuľka 2 Klasifikácia aktivity v matici

3	Aktívne – veľa príspevkov so samostatnou komunitou.
2	Aktívne – málo príspevkov so samostatnou komunitou.
1	Neaktívne – zriedkavé príspevky.
0	Neaktívne.

Prameň: Vlastné spracovanie a Lenartová. 2017.

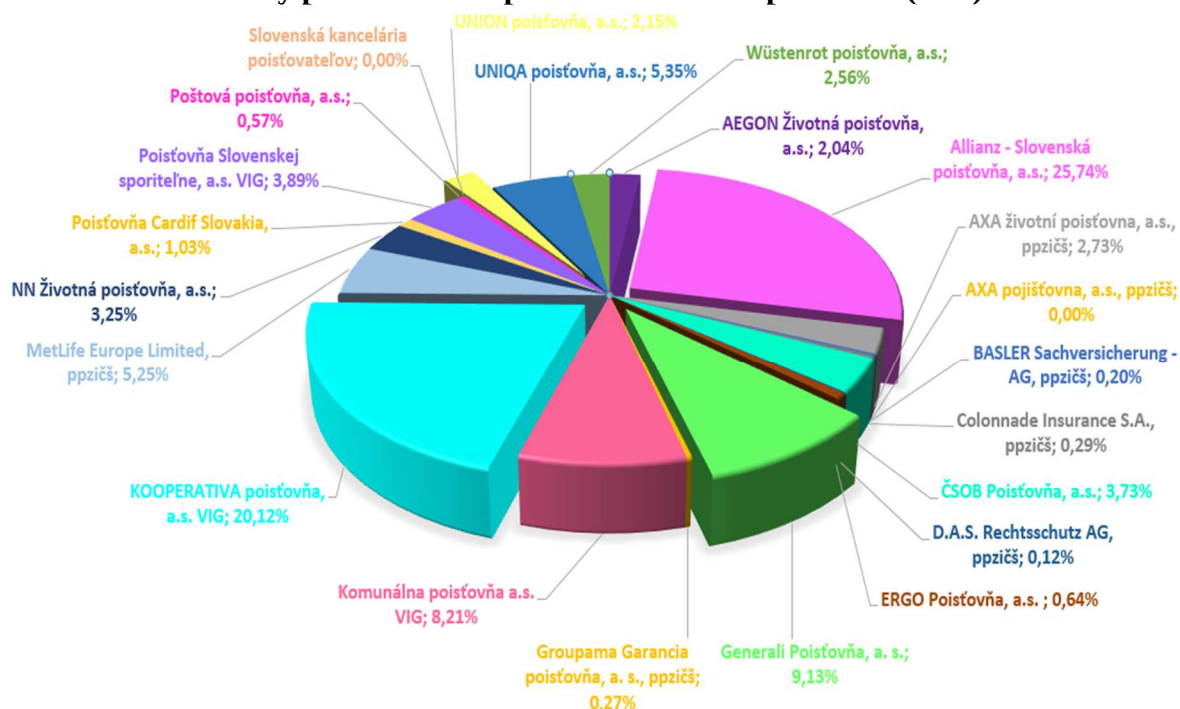
Slovenská asociácia poisťovateľov (SLASPO) každoročne zhromažďuje údaje za účelom vytvárania štatistík sledujúcich rôzne ukazovatele. Porovnáva sa technické, čiže predpísané ročné poistné. Najaktuálnejšie záznamy, ktoré zverejnila na svojej webovej stránke sú z 14.07.2017, kde sú spracované údaje za rok 2016. Kompletný dokument obsahuje detailné rozdelenie technického poistného v životnom a neživotnom poistení. V obrázku 2 je uvedený údaj celkového rozdelenia a podielu na trhu podľa technického poistného (v %) k 31.12.2016.¹⁸

Dlhoročne najvyšším podielom technického poistného na slovenskom trhu patrí dlhoročnej jednotke Allianz – Slovenskej poisťovni, a.s. s 25,74 %. Druhá je KOOOPERATIVA poisťovňa, a. s. s 20,12 %, ktorá každým rokom znižuje tento rozdiel. Na treťom mieste sa umiestnila Generali Poisťovňa, a. s. spolu so svojimi dvoma odštepňými závodmi Generali Poisťovňa, a.s., odštepňý závod Európska cestovná poisťovňa a Genertel s 9,13 %. S necelým percentovým rozdielom ich nasleduje Komunálna poisťovňa a. s. Vienna Insurance Group s 8,21 %. Dvanásť miesto Union poisťovňa, a. s. s 2,15 %.

¹⁷ Slovenská asociácia poisťovní. 2017. *Ako funguje poisťovníctvo*. s. 15 [online].

¹⁸ LENÁRTOVÁ, Z. 2017. *Možnosti využitia novodobých nástrojov marketingovej komunikácie v poisťovníctve*, s. 44.

Obrázok 2 Celkový podiel na trhu podľa technického poistného (v %) k 31.12.2016

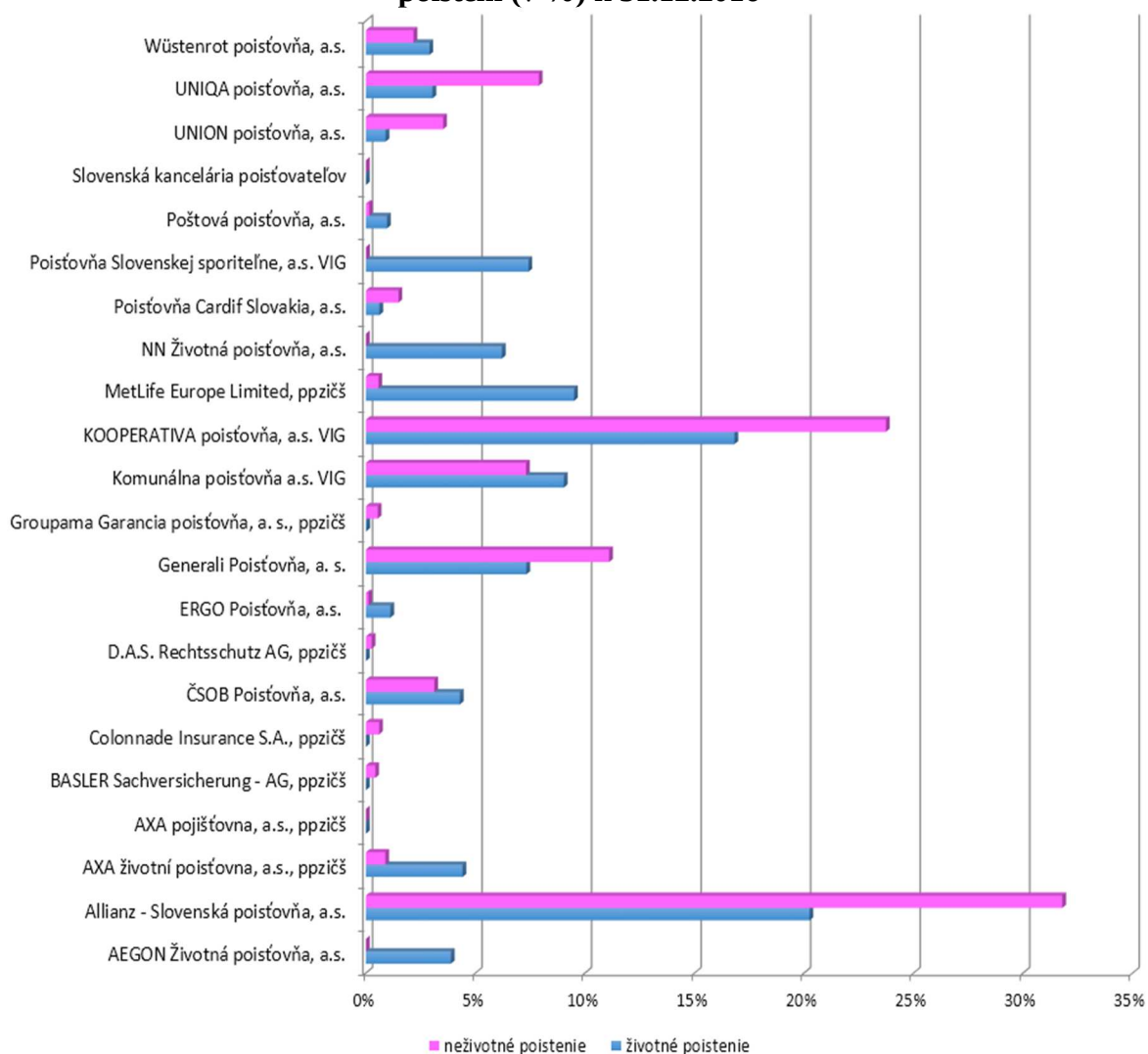
Poznámka: AG – Aktiengesellschaft, ppzičš – pobočka poisťovne z iného členského štátu, VIG – Vienna Insurance Group. Prameň: <https://www.slaspo.sk/22324> Grafika: Vlastné spracovanie. 2017.

Ak sa pozrieme na ďalší graf v obrázku 11 Podiel na trhu podľa technického poistného v neživotnom a životnom poistení (v %) k 31.12.2016, prvé tri miesta v neživotnom sektore ostávajú rovnaké:

1. miesto: Allianz – Slovenskej poisťovňa, a.s. s 31,79 %,
- 2.miesto: KOOPERATIVA poisťovňa, a. s. VIG s 23,74 % a
- 3.miesto: Generali Poisťovňa, a. s. s oboma odštepnými závodmi 11,11 %.
4. miesto UNIQA poisťovňa, a. s. (7,89 %)
5. miesto Komunálna poisťovňa a. s. VIG (7,31 %).
- 6.miesto Union poisťovňa, a. s. si však polepšila a s 3,53 %.

V životnom poistení ostávajú rovnaké miesta iba prvé dve, ktoré si obhájili Allianz – Slovenská poisťovňa, a.s. s 20,25 % a KOOPERATIVA poisťovňa, a. s. VIG so 16,82 %. Generali Poisťovňa, a. s. spolu so svojimi dvoma odštepnými závodmi sa prepadli na 6. miesto so 7,33 % a Union poisťovňa, a.s. až na 15. miesto s 0,90 %. 3. miesto obsadila s 9,50 % MetLife Europe Limited, pobočka poisťovne z iného členského štátu a v tesnom závесе ju nasledovala s 9,04 % Komunálna poisťovňa a. s. VIG.

Obrázok 3 Podiel na trhu podľa technického poistného v neživotnom a životnom poistení (v %) k 31.12.2016

Poznámka: AG – Aktiengesellschaft, ppzičš - pobočka poisťovne z iného členského štátu, VIG – Vienna Insurance Group. Prameň: <https://www.slaspo.sk/22324> Grafika: Vlastné spracovanie. 2017.

Cena poistného by nemala byť hlavným kritériom pri výbere poistného produktu. Dôležité je sa zapodievať aj servisom, čo táto inštitúcia ponuka v kompletnom balíku služieb. Ak si dojedná poistenie prostredníctvom internetu alebo infolinky, v prípade poistnej udalosti sa musí spoliehať len na seba a dúfať, že poisťovňa sa k nemu zachová férovu. V prípade dojednania priamo cez pobočku je na tom obdobne. Tieto formy dojednania majú však ešte jedného spoločného menovateľa a tým je to, že klient si musí robiť cenové porovnania sám. Ak sa však rozhodne pre makléra, cenové porovnanie spracováva on. Maklér mu z rôznych poisťovní spracuje ponuky a má predložené vysvetlené rozdiely jednotlivých produktov a služieb. Zároveň získa silného partnera, na ktorého sa v prípade nielen poistnej udalosti môže s dôverou obrátiť.

Klienti sú pri výbere poistenia často nerozhodní, preto by si mali určiť pre nich najdôležitejšie kritéria, ktoré im uľahčia správny výber. Poväčšine sem patria vo všeobecnosti tieto: cena poistenia, imidž poisťovne, vlastné skúsenosti, odporúčanie, rozsah služieb a pod.

3 Prínos pre poisťovne – sociálne siete

Prostredníctvom výskumnej metódy dokazovania, metódou introspekcie - seba výpovede so zabezpečením anonymity sme oslovili viacero respondentov naraz (372) a išlo o cieľovú skupinu v produktívnom veku.

Obsah výskumu:

Ktorý vizuál marketingu poisťovní na sociálnych sieťach je považovaný za najpútavejší?

Na ktorých sociálnych sieťach sú vybrané poisťovne najviac evidované?

Na akej sociálnej sieti je konkrétna poisťovňa najviac evidovaná?

Cieľ výskumu:

V tejto časti chceme zistiť, ako potenciálni klienti v súčasnosti vnímajú pôsobenie poisťovní na sociálnych sieťach a ako ich to ovplyvňuje pri výbere poistenia.

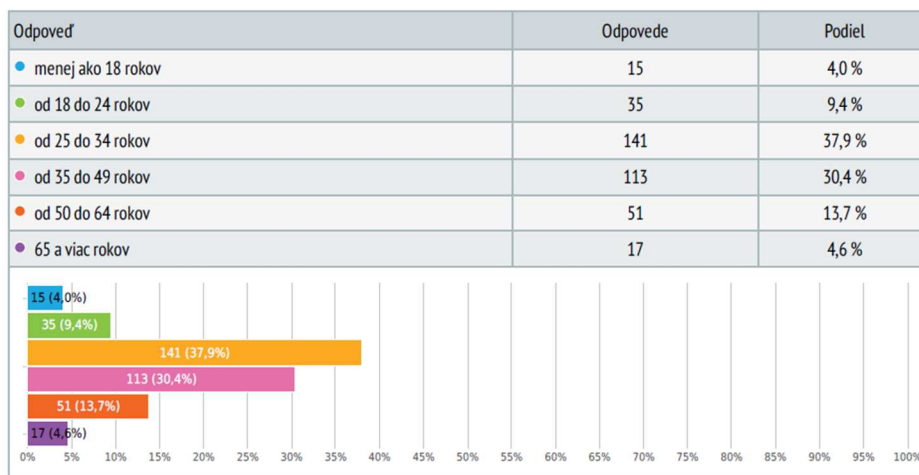
Budeme citovať niektoré výsledky respondentov napr. v otázke č. 2.

Najvyššie zastúpenie mala kategória od 25 do 34 rokov v počte 141 (t. j. 37,9 %), druhou bola skupina od 35 do 49 rokov v počte 113 (t. j. 30,4 %) a tretou v poradí od 50 do 64 rokov v počte 51 (t. j. 13,7 %). Takmer rovnaký počet respondentov bol v kategórii 65 a viac rokov – 17 (t. j. 4,6 %) a menej ako 18 rokov – 15 (t. j. 4 %). Kategória respondentov od 18 do 24 rokov tvorila len 9,4 % s počtom 35. Z uvedeného môžeme skonštatovať, že dve najzastúpenejšie vekové kategórie respondentov, čiže od 23-34 a od 35-49 rokov, tvoria viac ako 68 % zo všetkých našich respondentov a tie zároveň môžeme označiť za najkľúčovejšie klientelu poisťovní.

Tabuľka 3 Vek respondentov

2. Aký je Váš vek?

Výber z možností, zodpovedané 372x, nezodpovedané 0x

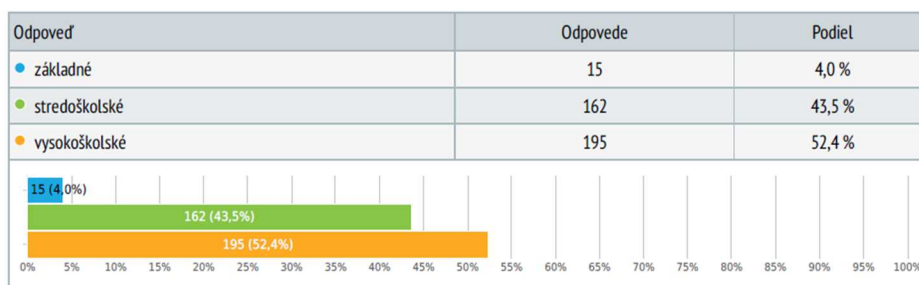
Prameň: <https://my.surveio.com/>. 2017.

V tretej dotazníkovej otázke sme sa respondentov pýtali na otázku súvisiacu so vzdelaním. Vo výskume s jemným náskokom dominovali vysokoškolsky vzdelaní respondenti s počtom 195 (t. j. 52,4 %), v tesnom závесе za nimi nasledovali respondenti s najvyššie dosiahnutým vzdelaním stredoškolským v počte 162 (t. j. 43,5 %) a najmenšiu skupinu s počtom len 15 (t. j. 4 %), tvorili respondenti so základným vzdelaním.

Tabuľka 4 Zamestnanie respondenta

3. Aké je Vaše najvyššie dosiahnuté vzdelanie?

Výber z možností, zodpovedané 372x, nezodpovedané 0x

Prameň: <https://my.surveio.com/>. 2017.

Otázka týkajúca sa zamestnania respondentov. Z grafu je prevaha kategórie zamestnancov v počte 148 (t. j. 39,8 %). Na druhom mieste s počtom respondentov – 75 (t. j. 20,2 %) sa umiestnili SZČO. Tretie miesto obhájili s počtom 54 (t. j. 14,5 %) podnikatelia a tesne za nimi skončili študenti s počtom 45, čo tvorilo 12,1 % všetkých respondentov. Takmer rovnaký pomer respondentov bol vo zvyšných dvoch kategóriách, kde dôchodcovia s počtom 29, predbehli s počtom 21, nezamestnaných, čo z nich urobilo kategóriu s o 2,2 % vyšším zastúpením.

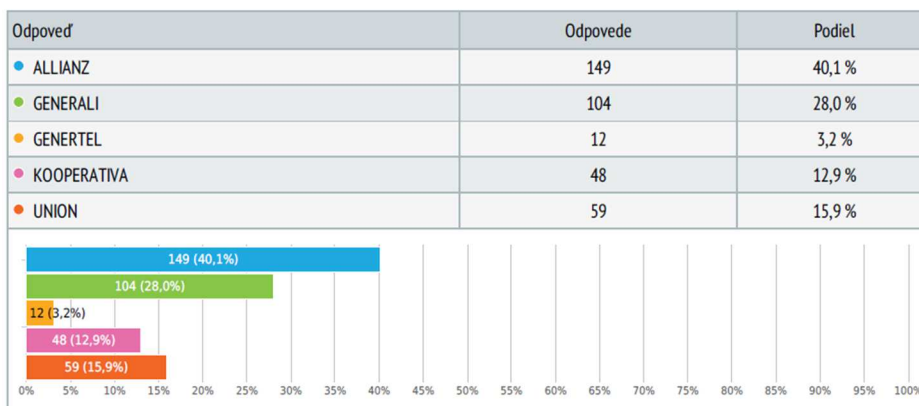
Tu môžeme takisto skonštatovať, že prvé tri najvyššie zastúpené kategórie (zamestnanci, SZČO a podnikatelia) majú takmer 75 % zastúpenie zo všetkých našich dopytovaných a tiež tvoria kľúčovú klientelu poisťovní. Zároveň by sme k tomu ešte podotkli, že študenti síce nepatria medzi túto klientelu, ale pre poisťovňu znamenajú veľmi strategickú cieľovú skupinu, pretože patria k nastupujúcej generácii, ktorá sa priebežne transformuje a pridáva k jednej z vyššie menovaných kľúčových kategórií.

V piatej dotazníkovej otázke nás zaujímalo, ktorý vizuál marketingu je pre respondentov najpútavejší. Z daného výskumu prvé dve miesta jednoznačne patrili dvom poisťovňam a to Allianz-Slovenskej poisťovni s počtom hlasov 149, čo tvorilo 40,1 % a Generali poisťovni so 104-mi hlasmi, čo činilo 28 %. S takmer rovnakým počtom hlasov obstála poisťovňa Union – 59 (t. j. 15,9 %) a Kooperativa – 48 (t. j. 12,9 %). Na poslednej priečke sa umiestnila internetová poisťovňa Genertel s iba 12-timi hlasmi, čo v celkovom skóre znamenalo len 3,2 %.

Tabuľka 5 Dotazníková otázka č. 5

5. Ktorý vizuál marketingu poisťovne je podľa Vás na sociálnych sieťach najpútavejší?

Výber z možností, zodpovedané 372x, nezodpovedané 0x

Prameň: Vlastné spracovanie Lenartová. 2017

V ďalších odpovediach boli zaujímavé výsledky ako je:

- - cena poistenia a dôležitosť	2,8
- - rozsah služieb	2,0
- - odporúčania	1,9
- - skúsenosť s poisteným plnením	1,8
- - imidž poisťovne	1,0

Podľa výsledkov z tabuľky 34 Výstup SPSS k hypotéze D – kritérium pri výbere poistenia všetci respondenti, nám smerodajná odchýlka zobrazuje najnižšiu variabilitu pri kritériu „cena“, čo znamená, že pri tejto odpovedi mali respondenti najvyššiu zhodu odpovedí.

Naopak, najvyššiu variabilitu mali pri odpovedi „imidž poisťovne“, takže tu sa v odpovediach zhodli najmenej. Takmer totožné skóre dosiahlo aj kritérium „skúsenosť s poistným plnením“. „Rozsah služieb“ a „odporúčanie“ sa nachádzalo v priemernom skóre v celkovom hodnotení niekde uprostred.

Záver

Z danej problematiky a sledovania vývoja marketingu na poistnom trhu môžeme skonštatovať, že vývoj technológie ide rýchlym tempom dopredu a úspešnosť poisťovní závisí aj od schopnosti efektívne implementovať nové výdobytky marketingových nástrojov do svojej marketingovej stratégie. Nesmieme však zabúdať na to, že ľudský faktor tu stále zohráva dôležitú úlohu a novodobé marketingové koncepcie poisťovní sa niekedy až veľmi spoliehajú na úspech inovatívnych technických výdobytkov. Financovanie vývoju nových technológií na úkor znižovania počtu zamestnancov, či už počtu likvidátorov poistných udalostí alebo pracovníkov na administratívnych oddeleniach, prípadne znižovanie počtu kamenných pobočiek, nemusí vždy znamenať želaný efekt

Na záver chceme konštatovať, že naše odporúčania by mali znieť nasledovne:

- zamerať sa na mladú generáciu, tvoriacu hlavne študentov, pre ňu pútavým materiálom,
- naďalej využívať tradičné osvedčené spôsoby komunikácie so staršou generáciou, ktorá technologické výdobytky novej digitálnej doby až tak veľmi nepreferuje.

Postaviť svoju kampaň na viral marketingu, kde namiesto drahej reklamy, budú šíriť reklamu mladí ľudia svojím vlastným obsahom. Využiť sociálnu sieť Instagram, resp. jej funkciu na zdieľanie príspevkov, ktorá dokáže zvýšiť efektívnosť a ušetriť čas tým, že umožňuje automaticky jedným klikom zdieľať ten istý príspevok nielen na Instagrame, ale zároveň aj na sociálnej sieti Facebook a Twitter. Častejšie využívať platenú podporu konkrétnej sociálnej siete, ktorá zabezpečí, aby zdieľaný obsah videlo niekoľkonásobne viac užívateľov. Využívať prostredníctvom populárnych YouTuberov prezentovanie svojich produktov na sociálnej sieti YouTube.

Novodobé nástroje marketingovej komunikácie by nám mali uľahčiť život pri hľadaní pre nás alebo našu spoločnosť najefektívnejšiu poistnú ponuku, financie, ucelenejší prehľad pripravovaných poistení ale nemali by nahradiť ľudský faktor s profesionálnym a empatickým prístupom či kvalitným poradenstvom.

Použitá literatúra:

1. ADAMKO, J. 2014. Marketing v poisťovníctve e-marketing. Vydavateľstvo: Michal Vaško, 2013. 138 s. ISBN 978-80-7165-927-3
2. ČEJKOVÁ, V., ADAMKO, J., KOPANICKÝ, L. 2016. Poisťovníctvo Teória i prax Bratislava, 2016. s. 113. ISBN 978-80-89654-28-4
3. ČEJKOVÁ, V. a kol. 2013. Poistný trh. Praktikum. Trenčín: IAM Press, 2013. 127 s. ISBN 978-80-89600-16-8
4. Slovenská asociácia poisťovní. 2012. Ako funguje poisťovníctvo. s. 5 [online]

5. ČEJKOVÁ, V., MARTINOVÍČOVÁ, D. 2007. Poistovníctvo: Úvod do teórie. Bratislava: Merkury, 2007. s.135. ISBN 978-80-89143-60-3
6. ČEJKOVÁ, V., GRMANOVÁ, E. - ADAMKO, J. 2012. Poistovníctvo: Praktikum. K- PRINT, Komárno 2012. s. 99. ISBN 978-80-970802-6-6
7. ČEJKOVÁ, V., NEČAS, S. 2008. Poistný trh. Vybrané problémy. 2008. 103 s. ISBN 978-80-89143-65-8
8. Slovenská asociácia poisťovní. 2016. O nás. [online]
9. KORAÚŠ, A. 2005. Bankopoisťovníctvo. s. 10. SPRINT ufra. 2005. 405 s. ISBN 80-89085-41-3.
10. KORAÚŠ, A. 2000. Marketing v bankovníctve a poisťovníctve. Sprint: 2000, s. 296. ISBN 80-88848-52-0
11. Slovenská asociácia poisťovní. 2017. Ako funguje poisťovníctvo. s. 15 [online]

Kontakt:

Ing. Mgr. Pavol Križo, PhD., MBA

Vysoká škola ekonómie manažmentu verejnej správy v Bratislave
Furdekova 16
851 04 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: pavol.krizo@vsemvs.sk

Ing. Jozef Adamko, PhD., MBA

Vysoká škola ekonómie manažmentu verejnej správy v Bratislave
Furdekova 16
851 04 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: jozef.adamko@vsemvs.sk

QUALITY OF LIFE OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINE: SOCIAL PSYCHOLOGICAL ANALYSIS

Natalia Afanasieva^a – Valerii Bosniuk^b – Larysa Deinychenko^c – Oleksandr Kholodnyi^d
– Eduard Mykhliuk^e – Iryna Ostopolets^f – Natalia Shayda^g – Oleksandr Shayda^h –
Natalia Svitlychnaⁱ

^a Socio-Psychological Faculty, Ukraine National University of Civil Protection, 94 Chernyshevskaya st.,
61023 Kharkiv, Ukraine, e-mail: Afanaseva_Natali@ukr.net.

^b Socio-Psychological Faculty, Ukraine National University of Civil Protection, 94 Chernyshevskaya st.,
61023 Kharkiv, Ukraine, e-mail: bosnyk@nuczu.edu.ua.

^c Faculty of Psychology, Economics and Management, Donbas State Pedagogical University, 19 Batuka st.,
84116 Slovyansk, Ukraine, e-mail: deynichenkolora@gmail.com.

^d Faculty of Physical Education, Donbas State Pedagogical University,

19 Batuka st., 84116 Slovyansk, Ukraine, e-mail: holodnijalexandr@ukr.net.

^e Socio-Psychological Faculty, Ukraine National University of Civil Protection, 94 Chernyshevskaya st.,
61023 Kharkiv, Ukraine, e-mail: edyard_2401@ukr.net.

^f Faculty of Psychology, Economics and Management, Donbas State Pedagogical University, 19 Batuka st.,
84116 Slovyansk, Ukraine, e-mail: irinaostopolets@gmail.com.

^g Faculty of Psychology, Economics and Management, Donbas State Pedagogical University, 19 Batuka st.,
84116 Slovyansk, Ukraine, e-mail: sgpi@slav.dn.ua.

^h Faculty of Psychology, Economics and Management, Donbas State Pedagogical University, 19 Batuka st.,
84116 Slovyansk, Ukraine, e-mail: sandro876111@mail.ru.

ⁱ Socio-Psychological Faculty, Ukraine National University of Civil Protection, 94 Chernyshevskaya st.,
61023 Kharkiv, Ukraine, e-mail: maestro_sna@ukr.net.

The article presents a social psychological analysis of the quality of life of internally displaced persons (IDP) affected by the armed conflict in Ukraine. When examining the quality of life of IDP, three main components were assessed: 1) functional abilities, the ability to carry out daily activities, general health; 2) social functioning: perception, attitudes, priorities, values, meanings of a person; 3) subjective well-being, emotional state. Using the research results will allow to optimize social planning and management, as well as to implement a scientifically sound social policy regarding IDP in Ukraine, which, in turn, will contribute to improving the quality of life of this population group.

Key words: quality of life, internally displaced persons, socio-psychological factors, health

JEL: J17

Introduction

Armed conflicts are a big problem both for individual countries and for the world community as a whole.¹ A number of UN resolutions and decisions of other international organizations are devoted to combating them. Military-political clashes, ethnic conflicts, crises in the economic system of states as global world processes over the past decades have significantly increased the number of internally displaced persons (IDP). According to the UN, internal displacement affects more than 25 million people around the world, which is recognized as one of the most tragic phenomena of our time.²

Such displacements often destroy families, sever social and cultural ties, interrupt stable labor relations, block access to education, and to vital means (food, housing, medicines, etc.),

¹ Jobs after war. A critical challenge in the peace and reconstruction puzzle.
<http://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore>

² Внутренне перемещенные лица. <http://www.refworld.org.ru/idps.html>

which has a very negative impact on the quality of life of the population.³ All this also causes significant transformations in the world outlook and psychological state of people, their social behavior.

These processes, unfortunately, also affected Ukraine, in which, for more than 3 years, the military conflict and, as a result, the antiterrorist operation (ATO) have continued, which has led to the displacement of hundreds of thousands of people from one region of the country to another. The displacement of hundreds of thousands of people in Ukraine took place with simultaneous the displacement of universities, as well as the emergence of fake universities in territories beyond the control of the Ukrainian authorities.⁴

Most of displaced people in 2014-2017 received the status of internally displaced persons. In accordance with the Law of Ukraine "On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons", the citizen of Ukraine, a foreigner or a stateless person who is legally in Ukraine and has the right to permanent residence in Ukraine is called an internally displaced person if she/he was forced to leave her/his place of residence as a result, or in order to avoid the negative consequences of an armed conflict, temporary occupation, widespread manifestations of violence, human rights violations and natural or technogenic emergencies.⁵ According to the Ministry of Social Policy, 1,684,815 internally displaced persons from the ATO area and Crimea area were registered in Ukraine.⁶

With regard to the economic consequences of involuntary resettlement in Ukraine, the following should be noted: 1) there are contradictions in the number of IDPs in different regions of the country provided by various state structures, which leads to the problem of control of allocated and expendable funds. As a rule, these figures are overstated and the allocated funds are not being used as intended, which further contributes to the development of corruption in Ukraine; 2) financing is an additional burden for regional budgets, which is a potential threat to the worsening of the socio-economic parameters of the region due to the need for a substantial release of funds that would otherwise be redistributed in another way and potentially aimed at improving the socioeconomic status of Ukrainians in the region; 3) some of the migrants are sufficiently qualified resources that cannot find work in their specialty and often do not agree to low-wage work offered by regional employment services, which contributes to the growth of social tension in the society; 4) the employment of internally displaced persons leads to an aggravation of disproportions in the Ukrainian labor market, as it increases the supply of labor of various qualifications with a constant demand for it; 5) problems arise with employment in a number of regions of certain categories of citizens – most of them have professions for which it is impossible to find work in one or another region – first of all, they are miners. Therefore, some citizens are forced to retrain, losing at the same time in wages.

The social consequences of displacement are related to economic consequences: 1) the lack or deficiency of livelihoods of migrants can lead to a surge in crime (theft, robbery, brigandage and other crimes); 2) the employment of migrants leads to a decrease in the number of vacant seats for the indigenous of the regions, which in turn can cause a certain social tension among the population of the country; 3) there is the problem of accommodation children in educational institutions, their subsequent psychological adaptation to the new conditions, as well as the material component (the need to provide textbooks, exercise books, stationery, clothing, etc.); 4) there is growing dissatisfaction on the part of the native citizens of the

³ Addressing Internal Displacement: A Framework for National Responsibility.
<http://www.refworld.org.ru/docid/54d8b5dc4.html>

⁴ NESTORENKO, T. etc. (2017): Displaced and Fake Universities – Experience of Ukraine, p. 268.

⁵ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України.
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

⁶ Скільки іммігрантів з Донбасу та Криму зареєстровано в Україні сьогодні: інформація за регіонами.
<https://112.ua/statji>

migrants and the benefits granted to them, which can develop into an internal conflict in the territory of certain regions of Ukraine, where the number of refugees is quite significant.

Thus, the main features of the situation in Ukraine are the following: a large number of people suffer from extreme events; events are unpredictably long-lasting; almost the entire population of the country experiences negative informational and psychological impact. All this has its economic, social and psychological consequences.

Fear, depression, isolation, lack of self-confidence, lack of prospects for development and life, social conflicts are just some of the problems faced by people who were forced to move from their places of permanent residence to other regions of Ukraine. A significant number of internally displaced persons were directly in the areas of armed clashes, and therefore, by all indications, are people who are experiencing psychological trauma. Many of them have signs of posttraumatic stress disorder: flashbacks (repeated experience of thoughts, events or individual elements of a traumatic event), avoidance (public places, individuals, and habitual things), increased excitability / anxiety, invasive opinions ("the world is dangerous", "I am in danger"). In some cases, there are attempts to shift responsibility to others, forming a passive, consumer position: "we are the victims – you owe us", in this case, actualization and legitimization of the available personal resources is necessary.

Forced migration is a very powerful traumatic event that no one planned, did not expect, it came about as a natural disaster. In psychology, such circumstances are called "trauma of invasion", it is a kind of trauma that violates basic human needs: the need for belonging, safe and blocks the ability to care for others and the ability to love. People who have fallen into a traumatic situation may experience strong feelings, such as helplessness, defenselessness, a feeling of confusion in life. Some in this situation accept help, while others are closed from social support.

The situation in which displaced persons find themselves radically changes the entire structure of their motives and needs, which are the most important regulators of human behavior. Meanwhile, there are certain contradictions between the awareness of the importance of providing psychological assistance to internally displaced persons and the lack of attention to this issue by researchers and practitioners, between the recognition of the importance of psychological and social assistance to such people in the process of their integration into society and the lack of attention to the problem itself assessing the quality of life of people, while it is extremely important for their successful adaptation.

Thus, we can state that this problem is relevant for Ukraine, which determined the choice of the direction of our study.

1 Internally displaced persons in Ukraine

The problem of the occupation of part of the country's territory and the emergence of internally displaced persons, which Ukraine has faced, is not a single case. In the post-Soviet space, such countries as Georgia, Moldova and Azerbaijan have already faced a similar problem.

Research of the problem of the IDP and their quality of life in these countries showed the following. Despite the remaining problems, the Azerbaijani government was able to make significant progress in improving the situation of IDP, although involuntary displacements came here as a result of the occupation of part of the territory of mass character. The problems of internally displaced persons have always been a priority for the government, and the possibility of their solution was ensured by economic growth, revenues from oil sales. However, the long-term solution to the issue is associated solely with the return, and 20 years after the move people have a temporary status. In addition to the danger of "defrosting" the "frozen" conflict, this causes the dependence of the IDP on the state, creating a tension between them and the indigenous.

In Georgia, the general government approach to this category of citizens is based on the temporary relocation. In this way, IDP assistance is also treated as temporary. Measures aimed at achieving a lasting solution are still not enough.

In Moldova there was created the Governmental commission with aim for the reintegration of the country to coordinate and ensure by all institutions of the country of a unified policy in this area, to consider proposals for creating conditions for the reintegration of the Transnistrian region into the economic, informational, political, social and cultural space of the Republic of Moldova, monitoring of the situation, coordination of activities to solve the problems identified.

A brief overview of the developments in Azerbaijan, Georgia, and Moldova gives a few conclusions that should be taken into account in Ukraine. In particular, their experience shows that the only indisputable way to address the problems of IDP is to stop the conflict and return people to their homes. At the same time, a humanitarian component should be central to solving the problem, which should not depend on political decisions. In particular, the obvious damage is the politicization of the issue, the selective attitude towards IDP depending on their ethnicity or political orientation. Delaying active action on IDP in hopes of solving their problems through return can only lead to a deterioration of the situation, the emergence of tension in the relations between the IDP and the indigenous of the places of residence, the use of mutual dissatisfaction with forces which aimed at further destabilizing the situation in the country.

At the first stage, after forced relocation, the focus should be on meeting such vital needs as temporary housing, nutrition, and medical services. The optimal approach is tailored to the needs, with particular attention to the least protected categories of the population. Simultaneously with ensuring the urgent needs of IDP, the state must plan long-term solutions, considering that they must be sustainable and comply with certain conditions: the decision on return or relocation should be taken voluntarily; places where people are moving must be safe; protection and support from the state should continue until the completion of the reintegration; In the planning and organization of long-term decisions, IDP should be directly involved. According to the experience of foreign countries, a special legislative base, administrative bodies for its implementation, coordination of the efforts of various agencies and proper financing from the state budget are necessary for solving the problems of IDP. Given the limited resources available in conflict situations, international organizations can be of great help, and cooperation with them should take place within the framework of the policy of protection of IDP. Responsibility for the status of IDP, as emphasized in the Guiding Principles, lies with the Government of the country of their nationality. This fully complies with the legislation of Ukraine, according to which the IDP, as its citizens, should be provided with all the full rights. At the same time, national legislation does not take into account the specifics of the current situation and may sometimes create additional difficulties for IDP, so it needs to make the necessary changes. It is also urgent to create an administrative structure for work with IDP, to establish interaction between different ministries and departments, various levels of government, cooperation with non-governmental and international organizations, to provide public control over state measures and to continuously evaluate their effectiveness and adjustments. However, excessive bureaucratization of IDP procedures should be avoided, bearing in mind that establishing their specially documented status may stigmatize and discriminate against them. Although Ukraine has not previously faced the problem of IDP, the country has accumulated considerable experience in adapting and integrating into the Ukrainian society of former deportees, which is also worth taking into account. In particular, this is a programmatic approach, registration procedure, interagency coordination, interaction with non-governmental organizations, cooperation with international organizations, etc.

Taking into account and systematizing the experience of the countries of the European Union, North and Latin America, Africa, certain initiatives of the Ukrainian government, as

well as public organizations, it can be argued that the actual for Ukraine today is the implementation of a balanced integrated policy that would cover all aspects of the life of internally displaced persons and the goal of which is a significant improvement in their quality of life.

2 Study of the quality of life of IDP in Ukraine

Quality of life is a broad concept that encompasses a number of different dimensions (by which we understand the elements or factors making up a complete entity that can be measured through a set of sub dimensions with an associated number of indicators for each). It encompasses both objective factors (e.g. command of material resources, health, work status, living conditions and many others) and the subjective perception one has of them. The latter depends significantly on citizens' priorities and needs. Measuring quality of life for different populations and countries in a comparable manner is a complex task, and a scoreboard of indicators covering a number of relevant dimensions is needed for this purpose.⁷

Most researchers give the following definition of the quality of life: it is a complex characteristic of socio-economic, political, cultural-ideological, environmental factors and conditions of the existence of the individual, the position of man in society.⁸

Researchers studying this phenomenon emphasize the importance of job satisfaction, which affects the level of satisfaction with life in general,⁹ importance of perception of consumers.¹⁰ Thus, as a result of psychological studies conducted under the guidance of J. Harter and T. Rath in 2014, a direct correlation was found between job satisfaction and a positive emotional state: a sense of joy in work feel 52% of employees which satisfied with the current working situation and only 8% of employees, dissatisfied with their work. However, the authors found that only 20% of people like what they do every day, only 38% of those surveyed feels happy at work.¹¹ The process of migration introduces threats to psychosocial health and well being in a number of ways. The decision to move, for example, is often replete with fear of the unknown, anxiety about those being left behind, and a sense of impending loss. Some observers have termed it a type of cultural death that seriously affects the well being of migrants and their capacity to settle elsewhere, especially where there are additional obstacles of language, culture as well as policies and practices designed to make migration unattractive.¹²

In studies of the quality of life, including internally displaced persons, conducted earlier, the economic component of this phenomenon was analyzed mainly, which gave us grounds for studying its psychological component. We proceed from the concept of the quality of human life as a set of three main components: 1) functional abilities, the ability to carry out daily activities, general health; 2) social functioning: perception, attitudes, priorities, values, meanings of a person; 3) subjective well-being, assessment of the emotional state.

The purpose of the study is to assess the quality of life of internally displaced persons in Ukraine. To achieve this goal, we conducted a study on the basis of the IDP assistance centers located in the cities of Kharkiv and Slavyansk (Donetsk region) in close proximity to the zone of armed conflict in the Donbass (for example, Slavyansk is located 100 km away, and Kharkov is 300 km from area of military operations).

The study was carried out in September-October 2017. 2500 people took part in it, of which 1150 are indigenous of the cities listed, 560 women and 590 men between the ages of 18

⁷ BHUGRA, D. (2004): Migration and health, p. 245.

⁸ БОЙКО, И. В., ОСТОПОЛЕЦ, И. Ю. (2016): Проблема качества жизни в современных научных исследованиях, с. 19.

⁹ ГОМАН, Е.Ю. (2012): Краткий обзор концепций качества жизни, с. 71.

¹⁰ WITEK, W. (2016): Influence of socio-demographic characteristics of consumers on attitudes towards cause related marketing, p. 2178.

¹¹ RATH, T., HARTER, J. (2014): The economics of wellbeing. <http://www.gallup.com/strategicconsulting>.

¹² The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies.

and 55 (1st group); 1,350 people who left the zone of armed conflict, 700 women and 650 men between the ages of 18 and 55 (group 2). The sample includes 42.1% of respondents with higher education, 57.9% – with secondary and special secondary. Among the respondents who left the zone of armed conflict, 26% are highly educated specialists, mostly engaged in private business; 50% – doctors, teachers, engineers, lawyers, accountants, educators of preschool institutions, drivers, cooks, etc.; 24% – respondents without education, qualifications and experience of permanent work.

Table 1: Demographic characteristics of respondents who participated in the study

<i>Features</i>	<i>Number of respondents</i>	
	<i>Abs.</i>	<i>%</i>
Gender:		
Male	1240	49,6
Female	1260	50,4
Age (years):		
- (18-34) young;	1595	63,8
- (35-55) adult	905	36,2
Married	1713	68,5
Unmarried	787	31,5
Education:		
- higher education;	1052	42,1
- medium-special;	590	23,6
- the average	858	34,3
Indigenous	1150	46,0
Persons who left the zone of armed conflict	1350	54,0
Have no employment	600	24,0
Have employment, of which:		
- predominantly mental labour	1318	52,7
- predominantly physical labour	582	23,3

Source: the authors' results.

Next tasks were set during the research:

1. Conduct a comparative analysis of the quality of life of internally displaced persons and indigenous on the basis of their self-assessment.
2. Identify the meaningful orientations of internally displaced persons.
3. Investigate the level of subjective well-being of internally displaced persons.
4. To formulate psychological recommendations for improving the quality of life of internally displaced persons in Ukraine.

In accordance with the tasks, psycho-diagnostic methods were chosen that correspond to the principle of complementarity and are determined by the specifics of the study.

To study the quality of life of internally displaced persons, the Methodology for assessing the quality of life "*Sf-36 health status survey*" was used.¹³ The questionnaire is designed to investigate how the respondent feels and how well she/he copes with his usual loads. The following indicators were quantitatively evaluated:

- 1) General Health (GH) – the general state of health – the respondent's assessment of his state of health at the moment.

¹³ McHORNEY, C.A. et. (1994): The MOS 36 Item Short Form Health Survey (SF 36), p.52.

2) Physical Functioning (PF) – physical functioning, reflecting the extent in which health limits the performance of physical exertion (self-service, walking, climbing stairs, carrying heavy loads, etc.).

3) Role-Physical (RP) – the influence of the physical state on the role of functioning (work, doing everyday activities).

4) Role-Emotional (RE) – the influence of the emotional state on role functioning, involves an assessment of the degree to which the emotional state interferes with the performance of work or other day-to-day activities (including increasing time, reducing the amount of work done, reducing the quality of its performance, etc.).

5) Social Functioning (SF) – social functioning, is determined by the degree to which the physical or emotional state restricts social activity (communication).

6) Bodily Pain (BP) – the intensity of pain and its impact on the ability to engage in daily activities, including work at home and away from home.

7) Vitality (VT) – vitality (implies a feeling of full strength and energy, or, conversely, exhausted).

8) Mental Health (MH) – self-assessment of mental health, characterizes the mood (the presence of depression, anxiety, a general indicator of positive emotions).

The results of the survey are presented in Table 2.

Table 2: Indicators of assessing the quality of life of internally displaced persons and indigenous (%)

<i>Scale</i>	<i>1st group</i>	<i>2nd group</i>	<i>φ</i>	<i>P</i>
General Health (GH)	77,4	66,2	1,15	-
Physical Functioning (PF)	71,4	59,5	1,21	-
Role-Physical (RP)	73,2	61,4	0,91	-
Role-Emotional (RE)	75,3	51,8	1,64	0,05
Social Functioning (SF)	79,5	54,3	1,64	0,05
Bodily Pain (BP)	87,3	79,1	0,91	-
Vitality (VT)	69,7	48,4	1,64	0,05
Mental Health (MH)	62,1	37,8	1,71	0,05

Source: the authors' results.

The results of the research show that, in general, the assessment of the quality of life and the state of physical and mental health in subjects of the 1st group (indigenous of Ukrainian cities) is higher than in the subjects of the 2nd group (forced migrants). On some scales, we obtained significant differences in the indices, namely: according to the scale of role functioning, the test scores of group 1 subjects are significantly higher than those of the 2nd group ($p \leq 0.05$ by the Fisher criterion). This means that for forced migrants the influence of the physical state on everyday role-playing activities, the performance of daily duties is more noticeable. Physical activity is limited to a certain extent by their physical state.

According to the scale of social functioning, the test scores of the 1st group are also significantly higher than those of the 2nd group ($p \leq 0.05$). This indicates that the IDPs have a physical or emotional state that limits social activity (communication). There is a significant restriction of social contacts, a decrease in the level of communication due to the deterioration of the physical and emotional state.

According to the scale of vital activity, the test scores of group 1 subjects are significantly higher than those of the 2nd group ($p \leq 0.05$). This indicates a fatigue, a decrease in the life activity of internally displaced persons.

On the scale of mental health, the test scores of the 2nd group are significantly lower than those of the 1st group ($p \leq 0.05$). This indicates the presence of depressive, unsettling experiences, mental distress among internally displaced persons.

Thus, our study of the assessment of the quality of life of indigenous of Ukrainian cities and IDP showed that migrants have a much worse subjective assessment of the quality of life, associated primarily with the deterioration of the physical and emotional state. That is, in fact, this may be due to migration, be a consequence of the negative impact of moving to a new city, changing the habitual environment and activities on human health.

With a high assessment of the quality of life positively correlated: the presence of significant social contacts; assessment of the social status as satisfying, assessment of one's own health as a prosperous one; the state of need for important people; assessment of the material state as satisfying; the opportunity to show creativity; satisfaction with the process of professional activity; vision of your own prospects; availability of free time; autonomy as the ability to act according to one's beliefs; personal growth as an opportunity to progress in all areas of life; satisfying intimate relationships: love, friendship. Negatively correlated factors include: the state of poverty and the lack of material wealth for existence; assessment of health as bad and worsening; depression, phobic personality disorders; low self-esteem; high anxiety; low social activity and significance.¹⁴ Accordingly, to improve the quality of life, it is necessary to provide forced migrants with a way of life that would allow them to satisfy not only vital, but higher needs.

3 Investigation of the meaningful orientations of IDPs in Ukraine

The evaluation of the quality of life of IDP should be supplemented by a study of their meaningful orientations, which we carried out with the help of the D. A. Leontiev test "Meaningful orientations" (MO).¹⁵ This test contains the following subscales:

1. Goals in life. Characterize the presence or absence in life of tested purposes in the future, which give life meaningfulness, direction and a temporary perspective.

2. Process of life or interest and the emotional richness of life. The content of this scale coincides with the well-known theory that the only meaning of life is to live. This indicator indicates whether the subject himself perceives the process of his life as interesting, emotionally saturated and filled with meaning.

3. Effectiveness of life, or satisfaction with self-realization. Scores on this scale reflect the assessment of the passed life span; a sense of how productive and meaningful was the part of it.

4. The locus of control – I am (I am the master of life). High scores correspond to the idea of yourself as a strong person who has sufficient freedom of choice to build your life in accordance with your goals and perceptions of its meaning.

5. The locus of control – life or the controllability of life. Determines the presence/absence of conviction that a person is given control over his life, freely make decisions and implement them.

The analysis of the results obtained by the method of MO showed that the subjects do not have high indices for any of the scales of this method. For the majority of IDP, a low level of meaningful orientations is characteristic for all six subscales of the questionnaire. So, according to the "Goals in life" subscale, 65.7% of respondents had low rates, and according to the subscale "Process of life" – 71.4% of respondents; according to the subscale "Locus of control – I" and "Effectiveness of life", respectively, 80.1% and 82.9% of respondents have low rates. That is, it can be argued that the forced relocation affects the personal meaning and temporal prospects of the individual.

¹⁴ BHUGRA, D. (2004): Migration and health, p.245.

¹⁵ ЛЕОНТЬЕВ, Д. А. (2000): Тест смысловых ориентаций, с.3.

Most of the internally displaced people lose their past, do not feel confident about the future, and experience difficulties in regulating the life program in the present. There is a need to build new meanings of life.

Also, a study of the subjective well-being of internally displaced persons was carried out using the **Scale of subjective well-being (Perrudel-Badoux, Mendelsohn and Chiche)**, which is a screening psycho-diagnostic tool for measuring the emotional component of subjective well-being or emotional comfort.¹⁶ The results are shown in Table 3.

Table 3: Indicators of subjective well-being of internally displaced persons (points)

<i>Scales</i>	<i>M±σ</i>
Tension and sensitivity	3,3
Signs accompanying the main psycho-emotional symptoms	4,1
Mood changes	4,9
The significance of the social environment	6,8
Self-evaluation of health	5,3
Degree of satisfaction with daily activities	3,2

Source: the authors' results.

The results indicate a medium-low level of subjective well-being of the subjects. The most prosperous are the spheres: "The significance of the social environment" (6.8 points) and "Self-evaluation of health" (5.3 points). The rest of the spheres need improvement.

Subjective well-being is a state of physical and spiritual satisfaction with life. Well-being is characterized by emotional saturation of human life in its relation to other people and nature, in its ability to overcome alienation and to feel unity with the surrounding world, on the one hand, and the awareness of one's own separate and indivisible "I am" on the other. This well-being implies the full realization of the potential built into the personality. Thus the person should be capable to create.

The concept of satisfaction and well-being of a person is based on a subjective emotionally colored relationship to the content side of events and phenomena. Internal comfort, spiritual balance, satisfaction with the quality of life allow a person to feel happy. This, in turn, makes the subjective well-being of the person emotionally positive. The problem of subjective well-being is born as a result of the process of socialization, which determines the qualities of the individual, as well as the specificity and diversity of human life that contributes to or does not contribute to the well-being of the individual. Thus, society and social institutions determine the qualitative components of the subjective well-being of the individual, which have the greatest impact on satisfying these or those needs.

Thus, the conducted study showed that the majority of IDP lowly assess the quality of their lives and the level of subjective well-being, they do not feel confident in the future, they need to acquire new meanings of life. The results of the study make it possible to develop the basic principles and approaches of psychological support aimed at improving the quality of life of internally displaced persons.

4 Psychological ways to improve the quality of life of IDP in Ukraine

The situation in Ukraine is complicated by the fact that the "hybrid war" continues, and it is impossible to predict the time and the way to complete it. This affects the psychological state of people, and their motivation for further activities, and the adaptation of those who have just left the zone of armed conflict. The search for adequate ways and methods of psychological assistance to people, which as a result of migration forced to adapt to life in a new socio-cultural

¹⁶ СОКОЛОВА, М. В. (1996): Шкала субъективного благополучия, с. 11.

environment, constantly requires studying their psychological state, identifying the main psychological factors that impede successful adaptation and satisfaction of life.

In accordance with the results of the study, the main tasks of psychological support for internally displaced persons are identified: maintaining the optimal emotional balance, managing negative feelings caused by adverse events; help in overcoming fears, feelings of vulnerability, hopelessness, anger; help in maintaining and maintaining the "image of the I am", social identity, self-confidence; the search for a balance between costs in the event of assistance from the outside and the preservation of self-esteem. That is, the tasks of psychological support are concentrated on three main areas: on assessing the situation, solving a practical problem and on own emotional condition.

Analysis of psychological problems of internally displaced persons shows that they are complex in nature, affecting all the main spheres of the individual: emotional, cognitive, behavioral, motivational, needful, communicative ones. Violations in various spheres of the psychological life of IDP, overlapping each other, can lead to the emergence of global problems of the individual. The most important of them is a crisis of identity, a decrease in tolerance, and as a result – a decrease in self-esteem, self-confidence, distorted perception of surrounding people.

Psychological support of persons of this category includes two main directions:

1. Creation of conditions for conditionally adapted settlers aimed at forming an adequate internal picture of adaptation.

2. Systemic work with clients who have difficulties in the adaptation process, in the personal-semantic, motivational and psycho-regulatory spheres, aimed at the formation of adequate realistic self-esteem, professional identity and self-concept, professional motivation, increasing of communicational potential and the mastery of The psychologist together with the client analyzes three hypotheses on the problems of client adaptation: differential (what is the problem?), dynamical (why problems?) and precedential (how can the problem be solved?). The facts obtained in the analysis (thoughts, feelings, behavioral reactions) form the basis for creating strategies that should lead to the solution of problems and the full realization of various aspects of life – intellectual, personal, social and professional.

In the process of psychological support, eclectic methods are used. At first, client-centered and development-centered counseling is used to identify the problem. The second stage of the process is dominated by psychodynamic methods, such as interpreting, explaining the causes of problems. At the final stage of the process, the use of a factor-based and behavioral approach is used to help the client solve problems. Psychological support and assistance consists in the removal of anxiety, the formation of a positive attitude to overcome difficulties, develop a sense of demand and social security, actualization of the reserve capabilities of the individual.

Conclusion

The socio-psychological consequences of the armed conflict in Ukraine have a significant impact on the social, economic, political development of the state. They stipulate a large number of IDP and actualize the issues of protecting their rights, creating living conditions in resettlement regions, as well as the process of socialization and harmonization of their internal mental state as important components of the quality of life.

Our study of the assessment of the quality of life of the indigenous of Slavyansk and Kharkov and IDP in these cities showed that the migrants have a much worse subjective assessment of the quality of life, primarily due to the deterioration of the physical and emotional state.

The results of diagnostics of IDP meaningful orientations showed that the forced relocation affects the personal meaning and temporal perspectives of the person. Most of the

internally displaced people lose their past, do not feel confident about the future, and experience difficulties in regulating the life program in the present. There is a need to formation a new meanings of life for this category of the people.

The obtained results of the study of the subjective well-being of respondents indicate its average low level, which indicates the experience of internal discomfort and intrapersonal crisis, disturbance of mental equilibrium, a sense of unhappiness, etc.

Properly organized psychological assistance IDP is able to mitigate the emerging difficulties of adaptation, to smoothly integrate into the host community and improve the quality of their lives. To do this, psychological assistance should be aimed at activating the internal resources of the IDP personality, mastering effective self-help methods, overcoming the crisis life situation, symptoms of post-traumatic stress and the tendencies of social dependency and infantilism that emerged due to life circumstances.

Thus, the socio-psychological analysis of the world experience of assisting IDP and the specifics of its course in modern Ukraine has shown its significant impact on the individual and society as a whole. To improve the quality of life of internally displaced persons, it is necessary to use specially developed technologies of psychological support, the main purpose of which is optimization of adaptation and integration processes.

References:

1. Addressing Internal Displacement: A Framework for National Responsibility. [Cited 24. 11. 2017.] Available online: <http://www.refworld.org.ru/docid/54d8b5dc4.html>
2. AIYAR, S. – BARKBU, B. – BATINI, N. – BERGER, H. – DETRAGIACHE, E. – DIZIOLI, A. – EBEKE, C. – LIN, H. – KALTANI, L. – SOSA, S. – SPILIMBERGO, A. – TOPALOVA, P. (2016): The refugee surge in Europe: Economic Challenges, SDN16/02, IMF Staff Discussion Note 16/02, January 2016.
3. BHUGRA, D. (2004): Migration and health. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 109, 243-258.
4. CARRERA, S. et al. (2016): Irregular Migration, Trafficking and Smuggling of Human Beings: Policy Dilemmas in the EU, Brussels. 2016.
5. European Council on Refugees and Exiles. (2016): Wrong counts and closing doors: The reception of refugees and asylum seekers in Europe, Asylum Information Database. 2016.
6. Glossary on migration. International Organization for Migration, 2004. 81 p.
7. HELLER, C. – PEZZANI, L. (2016): Ebbing and Flowing: The EU's Shifting Practices of (Non-) Assistance and Bordering in a Time of Crisis, Zone Books, New York. 2016.
8. International migration and health. A paper prepared for the Policy Analysis and Research Programme of the Global Commission on International Migration by Manuel Carballo and Mourtala Mboup International Centre for Migration and Health, September 2005.
9. Jobs after war. A critical challenge in the peace and reconstruction puzzle. [Cited 24. 11. 2017.] Available online: http://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_PUBL_9221138100_EN/lang--en/index.htm2
10. NESTORENKO, T. – NESTORENKO, O. – PELIOVA, J. (2017): Displaced and Fake Universities – Experience of Ukraine. In: *Economic, Political and Legal Issues of International Relations 2017*. 9. – 10. júna 2017, Virt, Volume of Scientific Papers. Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov, pp.265-271.
11. RATH, T. – HARTE, J. The economics of wellbeing. [Cited 25. 11. 2017.] Available online: <http://www.gallup.com/strategicconsulting/126908/Economics-Wellbeing.aspx>. Accessed January14, 2014

12. Rethinking Global Migration: Practices, Policies and Discourses in the European Neighbourhood. [Cited 12. 11. 2017.] Available online: www.zeplinilesim.com.tr
13. SACHS, J.D. (2016): Towards an International Migration Regime, Allied Social Science Associations Conference, January 3-5, San Francisco, US.
14. SUTHERLAND, P. (2015): A Safer Path to Asylum. Project Syndicate, 17 March.
15. The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies (2014). Edited by Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long, and Nando Sigona. Online Publication Date: Aug 2014.
16. United Nations Department of Economic and Social Affairs Population Division. International Migration Report 2015: Highlights. [Cited 25. 11. 2017.] Available online: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf
17. WITEK, W. (2016): Influence of socio-demographic characteristics of consumers on attitudes towards cause related marketing. In: *Acta universitatis agriculturae et silviculturae mendelianae brunensis*, 2016, 64(6): 2173–2182.
18. АЙРАПЕТОВ, В. С. (1993): Социальная адаптация вынужденных мигрантов и беженцев. Вестник Российской Академии наук. 1993. Т. 63. № 10. С. 889–893.
19. АРГАЙЛ, М. (2023): Психология счастья. 2-е изд. СПб.: Питер, 2003. 332 с.
20. БАЛЕЕВ, И. Р. (1997): Вынужденная миграция населения как социальный процесс: проблемы исследования и регулирования: автореф. дис. ... канд. социол. наук. Уфа, 1997, 24 с.
21. БЕКЯШЕВ, Д. К. – ИВАНОВ, Д. В. (2017): Международно-правовое регулирование вынужденной и трудовой миграции, М.: Проспект, 2017. 392 с.
22. БОЙКО, И. В. – ОСТОПОЛЕЦ, И. Ю. (2016): Проблема качества жизни в современных научных исследованиях//Conference Proceedings of the International Scientific Internet-Conference Modern Problems of Improve Living Standards in a Globalized World (December 8, 2016, Opole – Berdyansk – Slavyansk), 2016; ISBN 978-83-62683-871 (Electronic edition); pp.534, illus., tabs., bibls. С. 17–22.
23. ВИТКОВСКАЯ, Г. С. (1993): Вынужденная миграция: проблемы и перспективы. РАН Ин-т народнохоз. прогнозирования. Лаб. миграции населения. РЭНД, США. М., 1993. Вып. 3. 174 с.
24. Внутренне перемещенные лица. [Cited 24. 11. 2017.] Available online: <http://www.refworld.org.ru/idps.html> - UN Refugee Agency.
25. ГОМАН, Е. Ю. (2012): Краткий обзор концепций качества жизни. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2012. № 3, С. 70–74.
26. КУЛИКОВ, Л. В. (2000): Детерминанты удовлетворенности жизнью. Общество и политика. СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та. 2000. С. 476–510.
27. ЛЕОНТЬЕВ, Д. А. (2000): Тест смысложизненных ориентаций (СЖО). 2-е изд. – М.: Смысл, 2000. 18 с.
28. ПЕРОВА, М.Б. – ПЕРОВ, Е.В. (2005): Социальная статистика. Мини-словарь. М.: Финансы и статистика, 2005. 176 с.
29. Президенту України від громадських організацій, що опікуються проблемами внутрішньо переміщених осіб. [Cited 25. 11. 2017.] Available online: <http://noborders.org.ua>.
30. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України. [Cited 25. 11. 2017.] Available online: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.
31. Скільки іммігрантів з Донбасу та Криму зареєстровано в Україні сьогодні: інформація за регіонами. [Cited 15. 11. 2017.] Available online:

<https://112.ua/statji/skolko-segodnya-v-ukraine-zaregistrirovano-pereselencev-s-donbassa-i-kryma-informaciya-po-regionam-369259.html>

32. Соколова М. В. Шкала суб'єктивного благополуччя. 2-е изд. – Ярославль: НППЦ «Психодиагностика», 1996. 24 с.
33. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту. Навчально-методичний посібник. К. : Агентство «Україна», 2015. 176 с.

Contact:

doc. Natalia Afanasieva, PhD.

Socio-Psychological Faculty
Ukraine National University of Civil Protection
94 Chernyshevskaya st.
61023 Kharkiv, Ukraine
e-mail: Afanaseva_Natali@ukr.net

doc. Valerii Bosniuk, PhD.

Socio-Psychological Faculty
Ukraine National University of Civil Protection
94 Chernyshevskaya st.
61023 Kharkiv, Ukraine
e-mail: bosnyk@nuczu.edu.ua

doc. Larysa Deinychenko, PhD.

Faculty of Psychology, Economics and Management
Donbas State Pedagogical University
19 Batuka st.
84116 Slovyansk, Ukraine
e-mail: deynichenkolora@gmail.com

doc. Oleksandr Kholodnyi, PhD.

Faculty of Physical Education
Donbas State Pedagogical University
19 Batuka st.
84116 Slovyansk, Ukraine
e-mail: holodnijalexandr@ukr.net

Eduard Mykhliuk, PhD.

Socio-Psychological Faculty
Ukraine National University of Civil Protection
94 Chernyshevskaya st.
61023 Kharkiv, Ukraine
e-mail: edyard_2401@ukr.net

doc. Iryna Ostopolets, PhD.

Faculty of Psychology, Economics and Management
Donbas State Pedagogical University
19 Batuka st.
84116 Slovyansk, Ukraine

e-mail: irinaostopolets@gmail.com

doc. Natalia Shayda, PhD.

Faculty of Psychology, Economics and Management
Donbas State Pedagogical University
19 Batuka st.
84116 Slovyansk, Ukraine
e-mail: sgpi@slav.dn.ua

doc. Oleksandr Shayda, PhD.

Faculty of Psychology, Economics and Management
Donbas State Pedagogical University
19 Batuka st.
84116 Slovyansk, Ukraine
e-mail: sandro876111@mail.ru

Natalia Svitlychna, PhD.

Socio-Psychological Faculty
Ukraine National University of Civil Protection
94 Chernyshevskaya st.
61023 Kharkiv, Ukraine
e-mail: maestro_sna@ukr.net

WORLD INDUSTRIAL LANDSCAPE AND NATIONAL CHARACTERISTICS OF NEW INDUSTRIAL DEVELOPMENT

Elena Andreeva^a - Dmitry Karkh^b - Alexander Linetsky^c - Myslyakova Yuliya^d

^a Department of World Economy, Ural State University of Economics, 8 Marta Str., 62, 620144 Russia, Yekaterinburg, e-mail: elenandr@mail.ru

^b Department of Commerce, Logistics and Economy of trade, Ural State University of Economics, 8 Marta Str., 62, 620144 Russia, Yekaterinburg e-mail: dkarh@mail.ru

^c Department of Foreign Economic Activity, Ural State University of Economics, 8 Marta Str., 62, 620144 Russia, Yekaterinburg e-mail: elenandr@mail.ru

^d Department of Marketing and International Management, Ural State University of Economics, 8 Marta Str., 62, 620144 Russia, Yekaterinburg; e-mail: jul_jul@inbox.ru

The new industrialization process influencing a condition of a world industrial landscape is one of the most pronounced and actively discussed phenomena of world economy. Therefore authors set as the purpose of this article to define of peculiar features of a world industrial landscape from a position of use by Russia of the created chance for change of its positioning in global economy. The comparative analysis of participation of the countries in transformation of an industrial picture of the world and features national the politician of assistance to this change is presented in article. The main tendencies in change of a landscape of world technological development, including in the context of management of development of production technologies in the leading technologically developed countries to which it is necessary to adhere are revealed, developing and realizing the Russian innovative and industrial policy of economic growth.

Key words: world industrial landscape, new industrialization, global industrial competitiveness, landscape of world technological development.

JEL: F00, L60

Introduction

The process of the new industrialization influencing a condition of a world industrial landscape is one of the most pronounced and actively discussed trends in the world economy. For example, the developed countries are characterized by the so-called policy of reshoring, which is being currently implemented by the USA^{1,2,3} for protection the American market from Japan companies.⁴ In Europe, the commencement of the industry revival after a long-propagated era of post industrialization was marked by the communiqué “For the European

¹ VORONKOVA O.N. Formirovanie strategii importozameshcheniya na urovne regiona v kontekste zarubezhnogo opyta i natsional'nykh prioritetov [Formation of strategy of import substitution at the regional level in the context of foreign experience and national priorities]. *Intellectualnye resursy – regionalnomu razvitiyu – Intellectual Resources to Regional Development*, 2015, vol. 3, no. 1-3, pp. 9-15.

² TOLKACHEV S.A., TEPLYAKOV A.YU. Metodologicheskie osnovy analiza transformatsii global'nykh tsepochek stoimosti v khode neoindustrializatsii [Methodological bases of the analysis of the global value chains transformation in the course of new industrialization]. *Ekonomicheskoe vozrozhdenie Rossii – Economic Renaissance of Russia*, 2016, no. 3 (49), pp. 57-65.

³ TSVETKOVA T.N., TOLKACHEV S.A. Gosudarstvennoe stimulirovanie razvitiya novoy industrializatsii SShA [State stimulation of the new industrialization development in the USA]. In: Andrianov K.N. et al; Tolkachev S.A. (ed.) *Promyshlennaya politika v usloviyakh novoy industrializatsii [Industrial policy under the new industrialization]*. Moscow: MAKSS Press, 2015, pp. 154-165.

⁴ VARNAVSKIY V.G. Global'naya konkurentosposobnost' obrabatyvayushchey promyshlennosti SShA [Global competitiveness of the manufacturing industry in the USA]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya – World Economy and International Relations*, 2015, no. 2, pp. 34-46.

Industrial Renaissance” published by the European Commission in January 2014, which envisaged an increase in the industry’s share in GDP of the EU countries from 16 to 20% by 2020. There are already some achievements. Half of the top 10 nations with the most industrial robots per 10,000 employees belong to the European Union. Of the 22 countries with an above-average robot density, 14 are located in the EU.⁵ The third place in the world is taken by Germany, where the national industry preserved better than in other European economies: the share of manufacturing in the structure of GDP is 22.4%, while the output of industrial products has increased by 23.5% over the past fifteen years (for instance, in Italy it has decreased by 11.1%).⁶ At present, in Europe, the general mechanisms of development include stimulation of small innovative businesses and creation of its own high-tech production.⁷

As for developing countries, the experience of China deserves particular attention, where it was possible to combine the national trends of the East (in mental sphere) and the best achievements of the West (in innovative sphere). According to the national program “Made in China 2025” PRC seeks to become the leading technologically advanced nation in the field of industry.

Extensive experience of carrying out accelerated industrialization during the Soviet period can be described as a “Russian model of industrialization”. Nowadays, in relation to the Russian economy the term “new industrialization” is applied the most often.^{8,9,10}

Taking into account the increased attention to new industrial development in national economies, which involves the use of new technologies, it seems quite relevant to identify the main trends of the changing world industrial landscape.

1 The analysis of researches on identification of theoretic-methodological approaches to creation of the world industrial landscape

According to S. A. Tolkachev, in modern conditions “reducing costs per unit of output due to enhanced division of labour and increased economies of scale cease to become the determining factor in geo-economics. Global value chains are subject to de-globalization, regionalization and localization.”¹¹ In this regard special attention is drawn to new industrialization, which, as treated by Ye. G. Animitsa, Ya. P. Silin, N. V. Novikova, is a set of long-term technical and technological processes, enabling quantitative and qualitative

⁵ WORLD ROBOTICS REPORT 2016 // Web-site of International monetary fund. URL: <http://www.ifr.org/news/ifr-press-release/world-robotics-report-2016-832/> (referring: 27.03.2017).

⁶ ZARITSKIY B.YE. Evropa: reindustrializatsiya vs. deindustrializatsiya [Europe: Re-industrialization vs. Deindustrialization]. Ekonomicheskie nauki – Economic Sciences, 2014, no. 8 (117), pp. 169–175.

⁷ VORONKOVA O.N. Formirovanie strategii importozameshcheniya na urovne regiona v kontekste zarubezhnogo opyta i natsional’nykh prioritetov [Formation of strategy of import substitution at the regional level in the context of foreign experience and national priorities]. Intellektualnye resursy – regionalnomu razvitiyu – Intellectual Resources to Regional Development, 2015, vol. 3, no. 1-3, pp. 9–15.

⁸ BODRUNOV S.D. Integratsiya proizvodstva, nauki i obrazovaniya kak osnova reindustrializatsii RF [Integration of production, science and education as the basis for the reindustrialization of the Russian Federation]. Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya – World Economy and International Relations, 2015, no. 10, pp. 94–104.

⁹ GUBANOV S. S. Neoindustrializatsiya Rossii i nishcheta ee sabotazhnoy kritiki [Russia’s new industrialization and the poverty of its sabotage criticism]. Ekonomist – Economist, 2014, no. 4, pp. 3–32.

¹⁰ SILIN YA.P., ANIMITSA YE.G., NOVIKOVA N.V. Pered vyzovami tret’ey volny industrializatsii: strana, region [Facing the challenges of the third wave of industrialization: Country, region]. Izvestiya Uralskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta – Journal of the Ural State University of Economics, 2016, no. 3 (65), pp. 14–25.

¹¹ TOLKACHEV S.A., TEPLYAKOV A.YU. Metodologicheskie osnovy analiza transformatsii global’nykh tsepochek stoimosti v khode neoindustrializatsii [Methodological bases of the analysis of the global value chains transformation in the course of new industrialization]. Ekonomicheskoe vozrozhdenie Rossii – Economic Renaissance of Russia, 2016, no. 3 (49), pp. 57–65.

modernization of industry, physical infrastructure, R&D, preparation of specialists.¹² Economists highlight the importance of both vertical and inter-industry integration. For instance, S. S. Gubanov argues that the law of vertical integration is a criterion behind progressiveness of a socioeconomic system of any country in the world. Modern economic system is as much progressive, as it is vertically integrated and able to maintain inter-industry interactions. What is not vertically integrated and not organized in the form of inter-industry value chains is certainly imperfect.¹³

While examining the cycles of world economic development V. Klinov states that “basic innovations that opened the way for the development of new sectors of production occurred the most intensively in the periods of the least favourable economic situation.”¹⁴ This way, in the USSR during the post-war period large-scale high-tech projects were implemented. At the same time, the government provided conditions for active formation and interaction of auxiliary industries, research and educational institutions around new industrial productions, what raised the level of general and technical culture, improved territorial development, and sustainability of the entire socioeconomic system.¹⁵

In the conditions of the global economic and financial crisis, declining world commodity prices, as well as strained global economic relations, we can also speak of a period of unfavourable economic situation, when highly demanded innovations create additional opportunities for scientific and technological development of a country.¹⁶

Now, having generalized foreign experience, it is possible to tell that the current state of a global industrial landscape is characterized by three major high-quality changes which happened in it:

- transition from "manufacturing" as "productions by means of human physical forces" to "brainfacturing" – intellectual production, or "to production by means of human intelligence";
- change of concepts of B2B and B2C with M2M – the concept of IoT ("The Internet of things");
- transformation of the "high-tech" and "low-tech" technologies of the XX century of technology of "front lines" (advanced) of branches which according to research institute "Brookings" have the following criteria characteristics: branch expenses on research and development – not less than 450 dollars on one worker in a year, and also the share of workers in branch, whose professional level demands preparation in the field of STEM (Science, Technology, Engineering and Math (natural sciences, technologies, engineering and mathematics)), - not less than 21%.¹⁷

¹² SILIN YA.P., ANIMITSA YE.G., NOVIKOVA N.V. Pered vyzovami tret'ey volny industrializatsii: strana, region [Facing the challenges of the third wave of industrialization: Country, region]. Izvestiya Uralskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta – Journal of the Ural State University of Economics, 2016, no. 3 (65), pp. 14-25.

¹³ GUBANOV S. S. Neindustrializatsiya Rossii i nishcheta ee sabotazhnoy kritiki [Russia's new industrialization and the poverty of its sabotage criticism]. Ekonomist – Economist, 2014, no. 4, pp. 3-32.

¹⁴ KLINOV V. Bol'shoy tsikl mirovoy ekonomiki v XXI veke [A large cycle of the world economy in the 21st century]. Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya – World Economy and International Relations, 2016, vol. 60, no. 12, pp. 5-16.

¹⁵ BODRUNOV S.D. Integratsiya proizvodstva, nauki i obrazovaniya kak osnova reindustrializatsii RF [Integration of production, science and education as the basis for the reindustrialization of the Russian Federation]. Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya – World Economy and International Relations, 2015, no. 10, pp. 94-104.

¹⁶ MALTSEV A.A. Ural'skaya promyshlennost': vozmozhnosti dlya rosta v postkrizisnoy faze [Ural region's industry: Opportunities for post-crisis growth]. Upravlenets – The Manager, 2015, no. 1 (53), pp. 22-27.

¹⁷ ADVANCED TECHNOLOGIES INITIATIVE: MANUFACTURING & INNOVATION / Deloitte and Council on Competitiveness, 2015. p. 15.

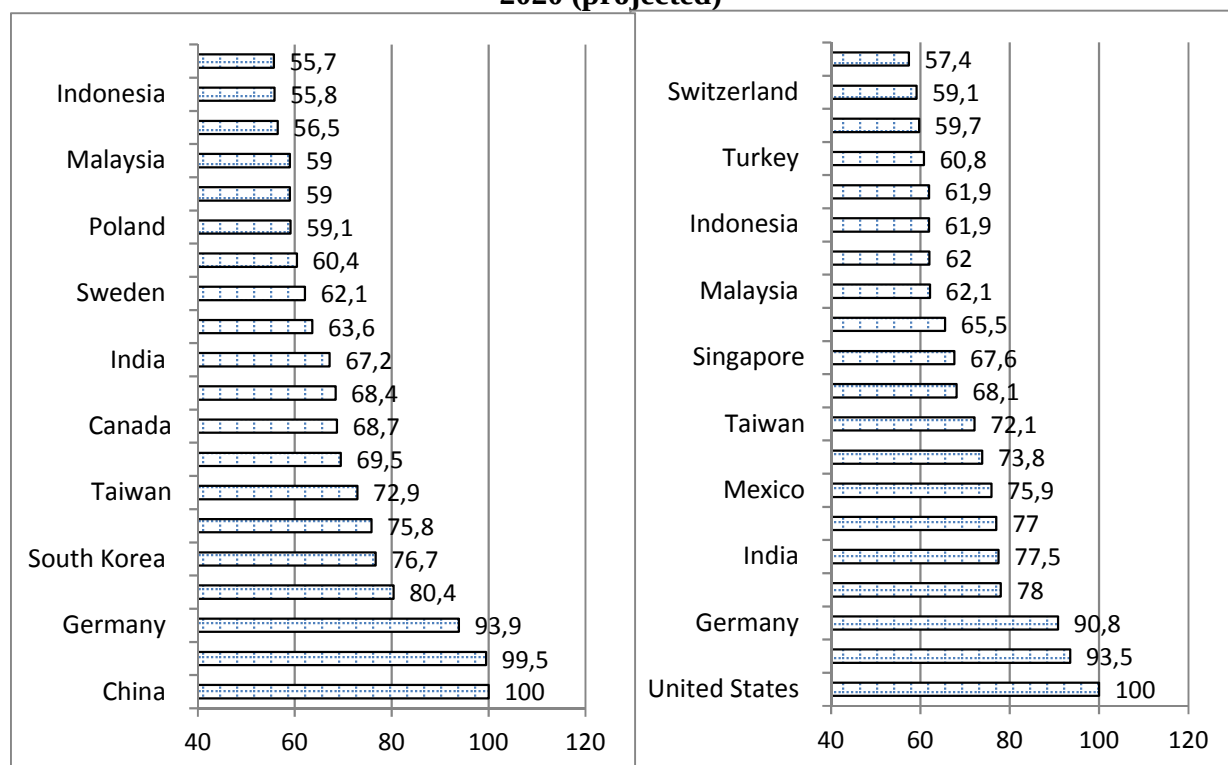
If to address to the American experience of industrialization, in states to these criteria satisfy 50 branches, of which 38 are manufacturing, and the rest represent sector of services closely related to the industry. So, the advanced industries sector employs 80% of the nation's engineers; performs 90% of private-sector R&D; generates approximately 85% of all US patents; and accounts for 60% of the US exports. One new job in the sector creates up to 16 additional jobs in other sectors.¹⁸

Therefore, the indicated peculiarities of the world technological development are of a fundamentally new, comprehensive and long-term nature, which allows the countries directing special attention to this issue so as to secure their leading positions in the world economy.

2 The comparative analysis of participation of the countries in creation of a world industrial landscape

Participation of the countries in change of a global industrial landscape can be seen through a prism of their industrial competitiveness. The first three of the leading countries in a rating of global industrial competitiveness according to the report of "2016 Global Manufacturing Competitiveness Index" is made by China, the USA, Germany (fig. 1).

Figure 1: Global Manufacturing Competitiveness Index rankings by country, 2016 and 2020 (projected)

Source: 2016 Global Manufacturing Competitiveness Index Report Highlights. Deloitte. Available at: <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/manufacturing/articles/global-manufacturing-competitiveness-index.html>.

In the forecast for 2020, the leaders will remain the same, though the USA will push China from the first to the second place. The composition of the five leaders in 2020 will not change much as well, yet India will edge out South Korea and move from the 11th position to the fifth. It is noteworthy that the ranks of the European countries are going to deteriorate except for the solid position of Germany and improved rank of the Czech Republic (by three points).

¹⁸ ADVANCED TECHNOLOGIES INITIATIVE: MANUFACTURING & INNOVATION / Deloitte and Council on Competitiveness, 2015. p. 15.

However, the positions of some developing countries are likely to become better, particularly, the ranks of Malaysia (13th place) and Indonesia (15th place) will grow by four points. Of the 15 leading countries in 2020, ten are located in Asia Pacific, three are from North America (the USA, Canada, Mexico) and only two originate from Europe (Germany and the United Kingdom, though the rank of the latter will deteriorate by two positions). At this, there is a direct correlation between a country's rank and its high-tech export. The countries, where high-tech exports account for more than a half of the total exports, are believed to improve their positions: Germany (53%, +5), the USA (58%, +3), Japan (55%, +2), the United Kingdom (58%, +9). The ranking of China and India, having the share of high-tech exports of 42% and 43% respectively, is expected to fall by one and three positions.

As for Russia, its position in the ranking worsened; after holding the 20th place in 2010, the country ranked just the 32th in 2016. It is a common trend for all BRIC countries: India fell from the second to the 11th place, Brazil changed its position from the fifth to the 29th.

However, we can see the rise of MITI-V (the "Mighty 5"): Malaysia (+4), India (+6), Thailand (the same 14th position), Indonesia (+4), Vietnam (+6) (table 2), which will be among the 15 leaders by 2020.

In terms of the dynamics of technological development in 2000–2015, the combination of the two most important indicators of efficiency of national technological development, namely R&D expenditure as a percentage of GDP and number of researchers per million people allows identifying the following groups of the economies:

- South Korea and Taiwan are the economies that grew the most rapidly: in 2000–2013 their spending went up from less than 2% of GDP to well over 3%, whereas the number of researchers per million people rocketed from 2, 500 to 6, 000 people.¹⁹

- Japan, Germany, France, the USA and the United Kingdom are the developed countries that demonstrated moderate growth. Their comparatively small increases indicate that the level of development of financial and human research potential is already high, therefore it is not easy to augment it substantially. Moreover, the United Kingdom experienced a decrease in relative spending on research. Generally, having strong position today does not guarantee holding them in the future.

- China, India, Russia are large developing countries that showed growth in at least one of the considered indicators.

3 Comparative analysis of the national policies for world industrial landscape change

Speaking about the global experience of supporting of the world industrial landscape change, we cannot but mention the leadership of the USA, particularly expressed in the fact that out of 100 leading companies judging by market capitalization 54 are of American origin. Narrowing the focus of attention (within these top 100 companies) to companies of high-tech and industrial sector (46 companies out of 100) does not change the status of the American economy as the absolute leader (24 companies out of this number). In addition, the USA are the leader in companies' spending on R&D (41 companies out of 100 top), followed by Japan (25 companies). To compare, China occupies only the 12th place (2 companies). The USA also ranks the first according to the government expenditure on R&D, which is achieved due to allocation of budgets to public research institutions, universities and national laboratories. The USA were the first to address the issue of new industrialization. In 2013 the plan of reviving the American manufacturing industry was formulated. Besides, there was established the

¹⁹ 2016 GLOBAL MANUFACTURING COMPETITIVENESS INDEX REPORT HIGHLIGHTS // Web-site of Valve manufacturers association. URL: http://c.yimcdn.com/sites/www.vma.org/resource/resmgr/2016_mow_presentations/MOW_2016_-_Dollar.pdf (referring: 27.03.2017).

program for accelerated creation of jobs and innovations in advanced manufacturing industries.²⁰

In such context, the comparative analysis of policies used to support industrial development in the leading countries seems to be of high relevance. Taking into account the always present limitations of resources (intellectual, financial, material, etc.) it is not possible to tackle the issue of resources' most efficient distribution and the necessity of concentrating the available funds on potential breakthroughs. If stating that this policy should pursue along with the development goals, some socioeconomic goals, including securing employment in traditional sectors, we can conditionally correlate: social goals with the block of traditional sectors, economic goals with competitive sectors, development goals with "venture" sectors. Admitting the choice between these types of sectors we can obtain a number of possible combinations of support for their development. Support of all three types is in place in the case of China's comprehensive support. The option of assisting to competitive sectors describes the South Korea's case, which, for instance, is the world leader in the robot density per 10, 000 workers (more than 500) with the world average equaling 68 and Russia's two in 2015.²¹ The third comes Germany, which adopts the policy of developing traditional for it and competitive industries (machine-building and others). The case of Japan represents a successful combination of support provided to competitive and venture industries.

Such kind of policy is specifically addressed within the Eurasian Economic Union (EAEU). This way, Kazakhstan implemented the State program on accelerated industrial-innovative development for 2010–2014, which encompassed subprograms on the machine-building development, assistance to technological modernization, investment attraction, and export promotion. Currently, the Program "Productivity–2020" is being run, which aims at modernization of technologies and industrial cycles.²²

In the Russian economy, the leading role in supporting the development of advanced manufacturing technologies is assumed by the project of the National Technology Initiative detailed and supported by already created road maps and allocated budget funds according to some future markets. Within the Initiative there were specified 11 priority directions, which are now transformed into and supported as projects. The new vector of the industrial policy of the Ministry of Industry and Trade of the Russian Federation in the long term presupposes, along with the existing specialization of the country in the world market, four or five global strategic roles.

²⁰ VARNAVSKIY V.G. Global'naya konkurentosposobnost' obrabatyvayushchey promyshlennosti SShA [Global competitiveness of the manufacturing industry in the USA]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya* – World Economy and International Relations, 2015, no. 2, pp. 34–46.

²¹ WORLD ROBOTICS REPORT 2016 // Web-site of International monetary fund. URL: <http://www.ifr.org/news/ifr-press-release/world-robotics-report-2016-832/> (referring: 27.03.2017).

²² AUBAKIROVA G. O programme novoy industrializatsii Respubliki Kazakhstan [On the new industrialization program of the Republic of Kazakhstan]. *Ekonomist* – Economist, 2013, no. 10, pp. 59–69.

Conclusion

Therefore, in the transformation of the world industrial-technological landscape, including in the context of managing the development of advanced manufacturing technologies in national economies, the following main trends can be detected:

- existence of three main qualitative transitions in technological development (from physical to intellectual production, from B2B to the Internet of Things, from the concepts “high-tech” and “low-tech” to the concept of advanced industries);
- presence of three groups of economies identified on the basis of combination of two most important indicators of efficiency of national technological development, namely R&D expenditure as a percentage of GDP and number of researchers per million people: economies that demonstrated rapid growth (Asian countries); developed economies with moderate growth; large developing countries that showed an increase in at least one of these indicators (Russia included);
- use of possible combinations of support for development of three important types of industries: traditional, competitive and venture.

In order that Russia could use fully chance of an exit to the advanced production and technological boundaries, and to become the full-fledged participating leader of changes in world industrial landscaping, the coordinated and active efforts of all participants of process on implementation of the major social and economic megaproject which realization will allow to provide rise in national economy are necessary. Actions of these participants have to consider the economic past of regions of Russia in an intersubject cut, and also their experience, specifics, traditions, culture of the industrial relations, values of society without which it is impossible to glance in the future. Besides, the further step to industrial evolutionary development isn't possible without identification of internal mechanisms of industrial functioning of territories. Definition for each region of regularities of its development, allocation of the social and economic kernel causing a region genotype as predisposition to certain economic, innovative, industrial processes are also important.

References:

1. AUBAKIROVA G. O programme novoy industrializatsii Respubliki Kazakhstan [On the new industrialization program of the Republic of Kazakhstan]. *Ekonomist – Economist*, 2013, no. 10, pp. 59-69.
2. BODRUNOV S.D. Integratsiya proizvodstva, nauki i obrazovaniya kak osnova reindustrializatsii RF [Integration of production, science and education as the basis for the reindustrialization of the Russian Federation]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya – World Economy and International Relations*, 2015, no. 10, pp. 94-104.
3. VARNAVSKIY V.G. Global'naya konkurentosposobnost' obrabatyvayushchey promyshlennosti SShA [Global competitiveness of the manufacturing industry in the USA]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya – World Economy and International Relations*, 2015, no. 2, pp. 34-46.
4. VORONKOVA O.N. Formirovanie strategii importozameshcheniya na urovne regiona v kontekste zarubezhnogo opyta i natsional'nykh prioritetov [Formation of strategy of import substitution at the regional level in the context of foreign experience and national priorities]. *Intellektualnye resursy – regionalnomu razvitiyu – Intellectual Resources to Regional Development*, 2015, vol. 3, no. 1-3, pp. 9-15.
5. GUBANOV S. S. Neindustrializatsiya Rossii i nishcheta ee sabotazhnoy kritiki [Russia's new industrialization and the poverty of its sabotage criticism]. *Ekonomist – Economist*, 2014, no. 4, pp. 3-32.

6. ZARITSKIY B.YE. Evropa: reindustrializatsiya vs. deindustrializatsiya [Europe: Re-industrialization vs. Deindustrialization]. *Ekonomicheskie nauki – Economic Sciences*, 2014, no. 8 (117), pp. 169-175.
7. IVANITSKIY V.P., ZUBKOVA L.D. Tendentsii razvitiya innovatsionnykh sistem: regional'nyy aspekt [Trends in development of innovative systems: A regional aspect]. *Finansy i kredit – Finance and Credit*, 2012, no. 1 (481), pp. 20-25.
8. KLINOV V. Bol'shoy tsikl mirovoy ekonomiki v XXI veke [A large cycle of the world economy in the 21st century]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya – World Economy and International Relations*, 2016, vol. 60, no. 12, pp. 5-16.
9. MALTSEV A.A. Ural'skaya promyshlennost': vozmozhnosti dlya rosta v postkrizisnoy faze [Ural region's industry: Opportunities for post-crisis growth]. *Upravlenets – The Manager*, 2015, no. 1 (53), pp. 22-27.
10. SILIN YA.P., ANIMITSA YE.G., NOVIKOVA N.V. Pered vyzovami tret'ey volny industrializatsii: strana, region [Facing the challenges of the third wave of industrialization: Country, region]. *Izvestiya Uralskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta – Journal of the Ural State University of Economics*, 2016, no. 3 (65), pp. 14-25.
11. TOLKACHEV S.A., TEPLYAKOV A.YU. Metodologicheskie osnovy analiza transformatsii global'nykh tsepochek stoimosti v khode neoindustrializatsii [Methodological bases of the analysis of the global value chains transformation in the course of new industrialization]. *Ekonomicheskoe vozrozhdenie Rossii – Economic Renaissance of Russia*, 2016, no. 3 (49), pp. 57-65.
12. TSVETKOVA T.N., TOLKACHEV S.A. Gosudarstvennoe stimulirovanie razvitiya novoy industrializatsii SShA [State stimulation of the new industrialization development in the USA]. In: Andrianov K.N. et al; Tolkachev S.A. (ed.) *Promyshlennaya politika v usloviyakh novoy industrializatsii [Industrial policy under the new industrialization]*. Moscow: MAKSS Press, 2015, pp. 154-165.
13. MURO M., ROTHWELL J., ANDES S., FIKRI K., KULKARNI S. *America's Advanced Industries*. The Brookings Institution, 2015.
14. ADVANCED TECHNOLOGIES INITIATIVE: MANUFACTURING & INNOVATION / Deloitte and Council on Competitiveness, 2015. p. 15.
15. 2016 GLOBAL MANUFACTURING COMPETITIVENESS INDEX REPORT HIGHLIGHTS // Web-site of Valve manufacturers association. URL: http://c.ymcdn.com/sites/www.vma.org/resource/resmgr/2016_mow_presentations/MOW_2016_-_Dollar.pdf (referring: 27.03.2017).
16. WORLD ROBOTICS REPORT 2016 // Web-site of International monetary fund. URL: <http://www.ifr.org/news/ifr-press-release/world-robotics-report-2016-832/> (referring: 27.03.2017).

Contacts:

Dr. Econ. Sci. Andreeva Elena Leonidovna

Department of World Economy

Ural State University of Economics

8 Marta Str.,

62 620144 Russia Yekaterinburg

e-mail: elenandr@mail.ru

Dr. Econ. Sci. Karkh Dmitry Andreevich

Department of Commerce, Logistics and Economy of trade,
Ural State University of Economics,
8 Marta Str.,62, 620144 Russia, Yekaterinburg
e-mail: dkarh@mail.ru

Dr. Econ. Sci. Linetsky Alexander Fedorovich

Department of Foreign Economic Activity,
Ural State University of Economics,
8 Marta Str.,62, 620144 Russia, Yekaterinburg
e-mail: elenandr@mail.ru

Cand. Econ. Sci Myslyakova Yuliya Gennadyevna

Department of Marketing and International Management,
Ural State University of Economics,
8 Marta Str.,62, 620144 Russia, Yekaterinburg
e-mail: jul_jul@inbox.ru

KREATÍVNE CENTRUM: SKÚSENOSTI S BRITSKÝM MODELOM

Kristína Baculáková^a – Jozef Viskupič^b

^a Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: kristina.baculakova@euba.sk

^b Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela, Kuzmányho 1 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: jozef.viskupic@gmail.com

Príspevok sa zaoberá problematikou kreatívnych centier, tzv. „hubov.“ V úvode ponúka teoretický náhľad do problematiky, predovšetkým analýzu rozdielov medzi pojmami kreatívne centrum a kreatívny klaster, keďže tieto pojmy bývajú často zamieňané. Následne hodnotí fungovanie britského modelu kreatívneho centra a jeho úlohy. Porovnáva vybrané príklady fungovania kreatívnych centier vo svete aj vo vzťahu k aplikácií na slovenské podmienky, a to v súvislosti s budovaním štátnych kreatívnych centier v krajoch Slovenska.

Kľúčové slová: kreatívne centrum, hub, kreatívny klaster, britský model

The paper deals with the topic of creative hubs. Firstly, it provides theoretical insight into problematic, with the focus on the differences between creative hub and creative cluster, since these terms are often confused. Furthermore, it describes the functioning of the British model of creative hubs and its activities. It compares selected examples of functioning of creative hubs in the world with the relation of application in the Slovak conditions – especially in the context of the creation of state creative hubs in the regions of Slovakia.

Key words: creative hub, creative cluster, British model

JEL: Q00, R00

Úvod

Problematika kreatívneho priemyslu je úzko spätá s viacerými charakteristikami. Jednou z nich je nepochybne aj tendencia zhľukovať sa, teda vytvárať klastre. S pojmom kreatívneho klastra sa často zamieňa aj pojem kreatívne centrum (z angl. creative hub), kreatívny dištrikt, kreatívne mesto, kreatívny inkubátor. Cieľom predkladaného príspevku je teoretické vymedzenie pojmu kreatívne centrum a jeho odlíšenie od ostatných vyššie uvedených pojmov. Kreatívne centrá sa rozvíjali najmä vo Veľkej Británii, preto pozornosť upriamime na britský model fungovania kreatívneho centra. Tento však tiež nie je jednotne aplikovateľný, pretože každé kreatívne centrum reaguje na konkrétne miestne podmienky a prostredie, v ktorom bude fungovať. Analyzujeme aj prvky, ktorými sa od britského modelu môže inšpirovať aj Slovensko. V roku 2016 vyhlásilo Ministerstvo kultúry výzvu pre kreatívny priemysel, konkrétne výzvu na vytvorenie kreatívnych miest z Integrovaného operačného programu – prioritná os tri. Cieľom výzvy je, aby sa v každom kraji vytvorilo jedno kreatívne centrum. Financovanie takéhoto projektu je možno považovať za významný krok v rozvoji kreatívneho priemyslu na Slovensku, otázna však zostáva forma vytvorenia a fungovania takéhoto „štátneho“ kreatívneho centra. Vznik kreatívneho centra býva často spontánny, a ak aj je postavený na plánovaní, väčšinou vychádza z miestnych tradícií, sietí a spoluprác subjektov pôsobiacich v kreatívnom priemysle. Preto i projektovaní kreatívnych centier na Slovensku, dôležitú úlohu má odborná diskusia so subjektmi, ktorých sa činnosť kreatívneho centra má priamo dotýkať, aby sa kreatívne centrum nestalo len revitalizovanou industriálnou budovou bez konkrétneho cieľa a poslania.

1 Teoretické vymedzenie pojmu kreatívne centrum a prehľad literatúry

V odbornej literatúre sa nestretávame s jednotným vymedzením kreatívneho centra. Práve naopak, existuje niekoľko prístupov a definícií. Prvýkrát použila pojem kreatívne centrum Londýnska rozvojová agentúra v roku 2003. Stotožňovala kreatívne centrum s kreatívnymi zónami v meste.¹ Viviani skúmal teoretické prístupy ku kreatívnemu centru a zosumarizoval dve základné vetvy konceptov – prvá vetva zahŕňa prístupy, ktoré zamieňajú, resp. stotožňujú kreatívne centrá s klastrami. Dôležité je teda miesto koncentrácie kreatívnych odvetví, distribútorské siete, infraštruktúra či ostatné charakteristiky, ktoré ovplyvňujú vznik klastrov. Druhá vetva jasne odlišuje pojem kreatívne centrum, nestotožňuje ho s klastrom. Dôležité pri tomto prístupe sú práve väzby, vzájomné vzťahy, činnosť centra a služby, ktoré poskytuje.² Faktor existujúcich väzieb medzi subjektmi zdôrazňuje aj Fleischman et. al.³ Rozdielom medzi kreatívnym klastrom a kreatívnym centrom sa venovala Britská rada. Tá definuje kreatívne centrum ako miesto, fyzické alebo virtuálne, kde sa môžu ľudia pôsobiaci v kreatívnom priemysle stretávať, majú tam co-workingové priestory, centrum im poskytuje určité služby.⁴ Kreatívny klaster pritom chápe ako synonymum priemyselného klastra – ide teda o lokalizáciu firiem na jednom mieste, čiže ide o firmy pôsobiace v jednom priemyselnom odvetví. Dôvodom zhľukovania sa firiem do klastrov sú úspory z rozsahu, rýchlejší rozvoj odvetvia, kvalifikovaná pracovná sila, sústredenie vedomostí, existujúce tradície a zvyky. Dôležité tu je územné hľadisko. Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky definuje kreatívne centrum ako „inštitúciu zameranú na rozvoj kultúrneho a kreatívneho priemyslu v regióne, v rámci ktorej sa realizujú jednotlivé programy zamerané na rozvoj nevyhnutných predpokladov pre rast zamestnanosti v tomto sektore. Aktivita kreatívneho centra sú zamerané na rozvoj kreatívneho talentu, jeho podnikateľského ducha a podpora netechnologických inovácií s použitím informačných technológií ako aj podporu dopytu po kreatívnej tvorbe.“⁵

Rozdiel medzi kreatívnym centrom a kreatívnym klastrom vidí Veľká Británia v tom, že kým klaster vznikajú na špecifických miestach, pri kreatívnych centrách (huboch) ide o prirodzenú koncentráciu kreatívnej činnosti, ktorá vzniká i historicky. Ak napríklad v meste má tradíciu divadlo, môže tu prirodzene vzniknúť divadelné centrum – hub, ktoré môže združovať umelcov z niekoľkých súborov a pridružených odvetví. Centrum je teda postavené viac na vzťahoch ako na určitom mieste.

Krajinou, kde začali vznikať prvé kreatívne centrá je Veľká Británia. Nielen kvôli tomu, že je prvou krajinou v Únii, ktorá rozvíjala koncept kreatívneho priemyslu, ale i kvôli tomu, že zmena ekonomickej paradigmy veľmi zasiahla britské mestá. Už sa nemohli ďalej orientovať na tradičné priemyselné odvetvia, kľúčové priemyselné odvetvia boli stratené. Zameranie sa na kreatívnu ekonomiku tak bolo prirodzeným spôsobom mestskej revitalizácie. Kreatívne centrá často vznikajú v pôvodných industriálnych budovách, čo je aj ideálny spôsob revitalizácie takýchto budov a ich začlenenie do moderného konceptu mesta.

2 Fungovanie kreatívneho centra: britský model

Každé kreatívne centrum má svoj vlastný príbeh. I keď hovoríme o tzv. britskom modeli fungovania, nie je možné vytvoriť jednu schému kreatívneho centra a aplikovať ju všeobecne do praxe. Hlavným cieľom britského modelu kreatívneho centra je transfer poznatkov. Náplňou

¹ LONDON DEVELOPMENT AGENCY (LDA) (2003): Creative London: Vision and plan.

² VIRANI T.E. (2015): Re-articulating the creative hub concept as a model for business support in the local creative economy: the case of Mare Street in Hackney, str. 5-6

³ FLEISCHMAN K. (2017): Creative Industries And Regional Economic Development: Can a Creative Industries Hub Spark New Ways to Grow a Regional Economy?

⁴ BRITISH COUNCIL (2016): Creative Hubs: Understanding the New Economy.

⁵ MINISTERSTVO KULTÚRY (2016): Príloha č. 7 k Príručke pre žiadateľa o poskytnutie nenávratného finančného príspevku Model centralizovanej podpory kultúrneho a kreatívneho priemyslu v rámci PO3 IROP. Pracovná verzia 01

činnosti kreatívneho centra je poskytovanie služieb podnikateľom v kreatívnom priemysle. Ide hlavne o špeciálne služby, ktoré by títo podnikatelia nemali možnosť získať samostatne či napríklad v rámci kreatívneho klastru. Vplyv kreatívneho centra na svoje okolie aj na miesto, kde pôsobí, je veľmi rôznorodý:

- a) činnosť centra podporuje vznik priaznivého prostredia pre startupy;
- b) vznik pracovných miest;
- c) ponuka nových produktov a služieb;
- d) rozvoj talentov;
- e) poskytovanie vzdelania tréningov;
- f) výskum a vývoj;
- g) budovanie nových sietí – na regionálnej, národnej i nadnárodnej;
- h) prilákanie nových investícií.⁶

Financovanie vzniku a činnosti kreatívneho centra je väčšinou založené na kooperácii viacerých subjektov – spravidla ide o vlastný kapitál, dotácie vládnych agentúr, využitie grantov alebo crowdfundingového financovania. Investormi sú často aj podnikateľské subjekty. Hoci činnosti kreatívneho centra sú často dosť ťažko kvantifikovateľné, je nutné určiť aspoň základné KPI indikátory (z angl. key performance indicators – kľúčové indikátory výkonu). Tieto by si malo pritom každé kreatívne centrum zadať samo, keďže KPI majú odrážať špecificky činnosť toho-ktorého subjektu. Pri hodnotení finančného zdravia kreatívneho centra je nutná symbióza kvantitatívnych a kvalitatívnych hodnotiacich metód, čo si vyžaduje aj istú prax. Kreatívne centrum – hub – teda predstavuje fyzické priestory a zdroje. Kreatívne centrum tvorí šesť základných pilierov:

Tab. 1 Základné piliere kreatívneho centra

PROGRAM – čo je hlavným zámerom a poslaním kreatívneho centra?	PROCES – aktivity každého dňa
ĽUDIA – kto tvorí tím kreatívneho centra? Kto sú používatelia/publikum? Na kom závisí úspech centra?	MIESTO – lokalita, budova, obsadenie budovy
PARTNERSTVÁ – S kým centrum spolupracuje? S kým chce spolupracovať v budúcnosti?	HODNOTY – Aké hodnoty centrum presadzuje?

Zdroj: BRITISH COUNCIL (2016): Creative Hubs: Understanding the New Economy.

3 Case studies

V nasledujúcej časti sa zameriame na niekoľko úspešných príkladov fungovania kreatívnych centier zo sveta. Kreatívne centrá budeme charakterizovať pomocou schémy – miesto, ľudia, vplyv, prínos.

3.1 Birmingham Open Media BOM, Birmingham, Veľká Británia

Kreatívne centrum BOM vzniklo v Birminghame v roku 2014, ide teda o pomerne nové kreatívne centrum vo Veľkej Británii. Lokalita centra bola zvolená na základe blízkosti dvoch významných vzdelávacích inštitúcií – Birmingham City University a University of Birmingham. Priestory BOMu pozostávajú z centrálnej galérie, komunitného priestoru, co-workingových kancelárií, tmavej komory a niekoľkých menších zasadačiek. Nejde o historickú revitalizovanú budovu.

Hlavnou oblasťou pôsobenia tohto kreatívneho centra sú absolútne nové aktivity na rozhraní umenia, technológií a vedy, predovšetkým oblasti:

⁶ BRITISH COUNCIL (2016): Creative Hubs: Understanding the New Economy.

- a) open source technológií;
- b) open data technológií;
- c) biológie;
- d) kreatívneho aktivizmu;
- e) disruptive media;
- f) etického hackerstva;
- g) interaktívnych technológií.

Činnosťou kreatívneho centra je bezplatné poskytovanie co-workingových priestorov jednotlivcom. Títo sa zaväzujú na dvanásť- mesačnú spoluprácu. Počas tejto doby dostanú mentoring, podporu, prístup k priestorom. Títo členovia kreatívneho centra sa do BOMu dostanú väčšinou na základe odpovede na otvorené výzvy k projektom. Okrem vlastnej činnosti pôsobia ako dobrovoľníci, zabezpečujú napríklad vybanie priestorov či zdieľajú svoje zdroje.

BOM má už vytvorené široké partnerstvá a dobré vzťahy s lokálnymi vzdelávacími inštitúciami, s NASA, charitatívnymi organizáciami, komerčným developerom, prenajímateľom budovy, britskou Umeleckou radou aj s tretím sektorom.⁷

3.2 Tartu Centre for Creative Industries, Tartu, Estónsko

Kreatívne centrum v Tartu vzniklo v roku 2009. Využíva tri budovy a ponúka priestory 40 kreatívnym firmám. Centrum poskytuje tréning, vzdelávanie, poradenskú činnosť ale plní aj úlohu kreatívneho inkubátora. V priestoroch sídlia dizajnové obchody a kaviareň. Toto centrum je koordinátorom kreatívneho priemyslu v celom južnom Estónsku a má najväčší význam aj na národnej úrovni. Vznik kreatívneho centra v tomto meste nie je náhodný. Tartu je druhé najväčšie mesto v Estónsku, vzdialené od hlavného mesta 168 km. Mesto je považované za centrum vzdelanosti a kultúry, preto už v minulosti bolo baštou inteligencie. Zásahu na tom má predovšetkým univerzita, ktorá je najstaršou univerzitou v krajine.

Komunitu okolo kreatívneho centra tvorí široká škála partnerov – akademická obec, firmy, kultúrne inštitúcie, vývojové centrá, vedecký park, inkubátory, mediálny partneri a sponzori. Hlavnými finančnými partnermi centra je mesto Tartu a agentúra Enterprise Estonia – jedna z najväčších národných agentúr na podporu podnikania a regionálneho rozvoja v Estónsku.

Hlavnou činnosťou kreatívneho centra je stať sa koordinátorom kreatívneho priemyslu v južnom Estónsku. Ako jeden z budúcich cieľov si centrum stanovilo vytvorenie medzinárodnej siete umožňujúcej estónskym firmám vstúpiť na zahraničné trhy, Tartu Center for Creative Industries sa rozhodlo prevziať aj vedúcu úlohu pri rozvoji klastra kreatívnych odvetví v južnom Estónsku. Toto centrum participovalo aj v projekte Urban Creative Poles, ktorý spájal päť stredne veľkých miest pri Baltskom mori.⁸

3.3 Kaapeli, Helsinki, Fínsko

Kaapeli je kultúrno – kreatívne centrum, ktoré vzniklo v roku 2008. Sídlí v bývalej káblovej továrni, ktorá prešla revitalizáciou. Predstavuje najväčšie a najrozmanitejšie centrum vo Fínsku. Nachádzajú sa tu tri múzeá, dvanásť galérií, tanečné divadlá, umelecké školy a priestory si tu prenajíma množstvo umelcov, kapiel a spoločností pôsobiach v kreatívnom priemysle. Okrem dlhodobého prenájmu ponúka Kaapeli aj krátkodobé prenájmy a priestory pre spoločenské a kultúrne akcie v meste.

Priestory bývalej káblovej továrne poskytlo mesto, pričom spoločnosť, ktorá vlastní tieto priestory (a vlastní ju mesto Helsinki) bola aj zodpovedná za renováciu priestorov pre potreby umelcov. Zaujímavé na tomto kreatívnom centre, že na svoju prevádzku zarába takmer výlučne zo svojich prenájmov a nie je financované žiadnymi dotáciami.

⁷ BRITISH COUNCIL (2016): Creative Hubs: Understanding the New Economy

⁸ TARTU CENTRE FOR CREATIVE INDUSTRIES (2017): Projects.

Kreatívne centrum má značný vplyv na kreatívnu komunitu nielen v hlavnom meste, ale aj širšom centre. Je členom európskej siete nezávislých kultúrnych centier s takmer 60 členmi v celej Európe.⁹

3.4 Kreatívne a kultúrne centrum Nová Cvernovka, Bratislava, Slovensko

Nová Cvernovka vznikla v priestoroch Strednej priemyselnej školy chemickej na Račianskej ulici v bratislavskom Novom Meste. Pôvodne sa kreatívne centrum nachádzalo v priestoroch bývalej továrne na nite. Táto sa však mení na rezidenčnú budovu po tom, ako ju kúpil developer YIT a nedošlo k dohode s umelcami. Dlhodobý prenájom priestorov strednej školy poskytol umelcom Bratislavský samosprávny kraj. Ide o priestory mimo centra Bratislavy, ktoré nie sú tak atraktívne ako pôvodná historická továreň, čo môže mať vplyv na fungovanie centra. Na druhej strane, nejde o centrum novo vzniknuté, a teda môžeme predpokladať istú sieť vzájomných vzťahov nielen medzi umelcami, ale aj medzi umelcami a verejnosťou. Nová Cvernovka predstavuje spojenie jednotlivcov a profesionálov z oblasti kreatívneho priemyslu. Poskytuje umelecké ateliéry, ale i priestor pre kultúrno – spoločenské akcie pre verejnosť či areál, v ktorom bude park, športoviská, galéria, priestor pre živú kultúru, obchody s lokálnym dizajnom či gastro prevádzka.¹⁰

Na vzniku a zabezpečení financovania presídlenia kreatívneho centra sa podieľala Nadácia Cvernovka. Technické vybavenie riešil projekt crowdfundingovou kampaňou na portáli Startlab, kde prispievajú jednotlivci. Ide o dodatočné finančné prostriedky, ale i nefinančnú pomoc ako napríklad dobrovoľníctvo. Priestory na dlhodobý prenájom poskytol Bratislavský samosprávny kraj, sumu z crowdfundingovej kampane znásobila nadácia banky. Išlo teda o kombináciu financovania. Ako uviedol Pavol Frešo, bývalý župan Bratislavského kraja: „Zatiaľ čo minulý rok sme presadili kreatívne centrum, vlastne sme ho premiestnili na Račiansku ulicu, tak teraz sme urobili metropolitné centrum. Kreatívne centrum bola vlastne záchrana Cvernovky ako takej, ktorá bola vo výpovedi, a teda záchrana všetkého toho kreatívneho potenciálu, ktorý sa premiestnil do jednej z našich budov. Zatiaľ čo teda prvý projekt je klasická uzavretá tvorivosť niekde v nejakom priestore, tak ako sme zvyknutí v Berlíne, v Amsterdame, tak samozrejme to druhé už je otvorenie sa mestu, metropole. Aj tá ročná spolupráca, formálne predtým pár mesiacov ešte minulý rok, čo sme to pripravovali aj teraz toto zastupiteľstvo dalo takú definitívnu bodku za tým, že kreatívny priemysel nie len v Bratislave, ale v celom metropolitnom regióne je len jeden a volá sa Cvernovka.“¹¹

Medzi hlavné prínosy kreatívneho centra možno nepochybne zaradiť práve synergiu kreatívneho potenciálu umelcov, ktorý tento priestor využívajú. Keďže na Slovensku nemáme zatiaľ žiadne podobné centrum, ide o inovatívny projekt, ktorý však v zahraničí bežne funguje už niekoľko rokov. Skúsenosti z tvorby kreatívneho centra Nová Cvernovka tak môžu slúžiť ako dobrý príklad aj pre novo vznikajúce iniciatívy v krajoch. Dôležitosť kreatívneho centra podčiarkuje aj to, že nejde o uzavretú komunitu, práve naopak, centrum predstavuje formu komunikácie.

4 Budovanie kreatívnych centier na Slovensku

V roku 2016 vypísalo Ministerstvo kultúry výzvu k IROP – prioritná os 3, zameranú na mobilizáciu kultúrneho potenciálu regiónov. Cieľom výzvy je vytvorenie a podpora kreatívnych centier v ôsmich krajoch Slovenska, pričom v každom kraji by malo vzniknúť jedno kreatívne centrum. Miesto vzniku bude priamo krajské mesto. Keďže kreatívne centrum by malo podporiť kreatívny priemysel v celom kraji, a nielen jeho hlavnom meste, niektoré aktivity sa budú uskutočňovať aj mimo fyzického centra. Navrhovaný biznis model kreatívneho

⁹ KAAPELI (2017): Info.

¹⁰ STARTLAB (2017): Svetlo a zvuk pre živú kultúru v novej Cvernovke.

¹¹ BSK (2017): *Bývalý chemický internát sa zmení na Centrum metropolitných inovácií.*

centra znázorňuje grafika. Kreatívne centrum by malo poskytovať dve hlavné aktivity: Rozvoj kreatívneho talentu, jeho podnikateľského ducha a podpora netechnologických inovácií s použitím informačných a Podporu dopytu po kreatívnej tvorbe.

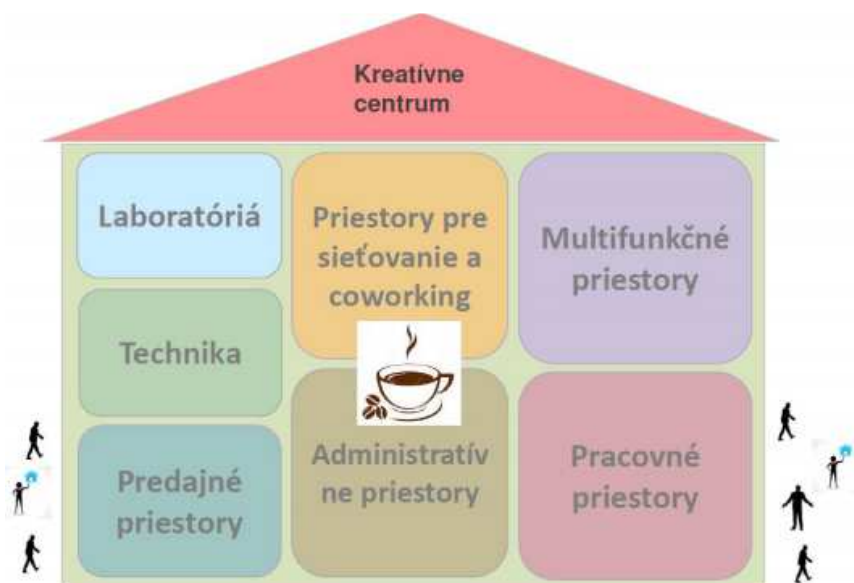
Obrázok 1 Poskytovanie podpory v oblasti podnikania

Schéma 6: Proces poskytovania podpory v oblasti podnikania a jej naviazanie na aktivity a výsledky

Zdroj: MINISTERSTVO KULTÚRY (2016)

Obrázok 2 Možné využitie priestorov kreatívneho centra

Zdroj: MINISTERSTVO KULTÚRY

Z pripraveného konceptu je jasné, že štát vychádzal z príkladov fungovania kreatívnych centier v zahraničí. Teoretický koncept však nie celkom zodpovedá podmienkam a procesu realizácie, ako aj hodnoteniu projektu. Jediným merateľným hodnotiacim kritériom sú nové pracovné miesta v podporených podnikoch v ekvivalentoch plných pracovných úväzkov. To zďaleka neodzrkadľuje celkové prínosy fungovania kreatívneho centra. Pri implementácii výzvy bude nutné zamyslieť sa nad niektorými kľúčovými otázkami a problémami, a to:

Je krajské mesto najvhodnejším miestom zriadenia kreatívneho centra? Zo skúseností z iných krajín vidíme, že kreatívne centrá sú často vybudované mimo hlavných miest, či

priemyselných a obchodných centier. Vzhľadom na fázu, v ktorej sa už výzva nachádza, s miestom zriadenia už nebude možné nič urobiť.

Majú kraje nejakú skúsenosť s kreatívnym priemyslom alebo budovaním inovačných centier? Takmer každý zapojený kraj (a zapojili sa všetky) už prezentoval priestory, ktoré chce na vytvorenie kreatívnych centier použiť. Podstatné je, aby tieto priestory trvale ožili zmysuplnými aktivitami. Kreatívne centrum nie je len priestor na kultúrne podujatia.

Aké hlavné zameranie bude mať kreatívne centrum? Bude cielené pre všetky odvetvia alebo špecificky na niektoré pododvetvie? Vychádza smerovanie kreatívneho centra z miestnej kultúrnej tradície? Z praxe dnes vidíme, že kreatívne centrá začínajú byť čoraz špecifickejšie, čo je i prípad Birminghamu, ktorý sa orientuje viac-menej na virtuálnu sféru.

Aké budú kľúčové KPI indikátory fungovania kreatívneho centra? Ako zabezpečiť stabilný rozvoj a finančné zdravie centra? Ukazovateľ vytvorenie pracovných miest (na 3 roky) je neaplikovateľný. Väčšina ľudí pracujúca v kreatívnom priemysle pôsobí na živnosť, či ako slobodné povolanie. Kreatívne centrum môže mať svojich stálych zamestnancov, nejde však o vytvorenie takeého počtu miest, ktoré rapídne dvihnú zamestnanosť v kraji. Náplňou kreatívneho centra nie je vytvárať miesta na trvalý pracovný pomer.

Záver

Kreatívne centrá sa dnes stávajú už bežnou súčasťou miest s kreatívnym potenciálom. V niektorých krajinách EÚ, kde sa kreatívny priemysel rozvíjal skôr, fungujú už aj desať rokov. Kreatívne centrum je predovšetkým nástroj regionálneho rozvoja kreatívneho priemyslu. Na Slovensku máme skúsenosť s kreatívnym centrom Nová Cvernovka, ktoré bolo nútené zmeniť sídlo a začať odznova, napriek tomu celkom úspešne. Aktuálne máme priestor na to, aby sme čo najlepšie využili možnosti štátnej výzvy. Odborníci vytýkajú výzve mnohé nedostatky až neúčelnosť, stále však predstavuje objem finančných prostriedkov, ktorý môže byť zmysluplne využitý. Kraje sa pri konceptualizácii kreatívnych centier môžu inšpirovať aj príkladom britského modelu a niekoľkými úspešnými európskymi projektmi.

Použitá literatúra:

1. BRITISH COUNCIL (2016): Creative Hubs: Understanding the New Economy. [online]. [Citované 10. 11. 2017] Dostupné na internete: <https://creativeeconomy.britishcouncil.org/media/uploads/files/HubsReport.pdf>
2. BSK (2017): Bývalý chemický internát sa zmení na Centrum metropolitných inovácií. [online]. [Citované 12. 11. 2017] Dostupné na internete: <http://www.region-bsk.sk/clanok/byvaly-chemicky-internat-sa-zmeni-na-centrum-metropolitnych-inovacii-841366.aspx>
3. FLEISCHMAN K. (2017): Creative Industries And Regional Economic Development: Can a Creative Industries Hub Spark New Ways to Grow a Regional Economy? In Australasian Journal of Regional Studies; Wollongong Vol. 23, Iss. 2, (2017): 217-242.
4. STARTLAB (2017): Svetlo a zvuk pre živú kultúru v novej Cvernovke. [online]. [Citované 18. 11. 2017] Dostupné na internete: <https://www.startlab.sk/projekty/260-svetlo-a-zvuk-pre-zivu-kulturu-v-novej-cvernovke/>
5. KAAPELI (2017): Info. [online]. [Citované 17. 11. 2017] Dostupné na internete: <https://www.kaapelitehdas.fi/en/info>
6. LONDON DEVELOPMENT AGENCY (LDA) (2003): Creative London: Vision and plan. London: London Development Agency. [online]. [Citované 11. 11. 2017] Dostupné na internete: <https://creativeindustrieslondon.files.wordpress.com/2014/11/creative-london.pdf>

7. MINISTERSTVO KULTÚRY (2016): Príloha č. 7 k Príručke pre žiadateľa o poskytnutie nenávratného finančného príspevku Model centralizovanej podpory kultúrneho a kreatívneho priemyslu v rámci PO3 IROP. Pracovná verzia 01
8. TARTU CENTRE FOR CREATIVE INDUSTRIES (2017): Projects. [online]. [Citované 18. 11. 2017] Dostupné na internete: <http://loovtartu.ee/en/tartu-center-for-creative-industries/information/projects>
9. VIRANI T.E. (2015): Re-articulating the creative hub concept as a model for business support in the local creative economy: the case of Mare Street in Hackney, s. 5-6 [online]. [Citované 15. 11. 2017]. Dostupné na internete: <https://qmro.qmul.ac.uk/xmlui/bitstream/handle/123456789/7251/PWK%20Working%20Paper%2012.pdf?sequence=2>

Kontakt:

Ing. Kristína Baculáková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: kristina.baculakova@euba.sk

Mgr. Jozef Viskupič

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: jozef.viskupic@gmail.com

ALTERNATIVNÍ ZPŮSOBY FINANCOVÁNÍ EXTRÉMISMU- MONETIZACE OBSAHU INTERNETU

Josef Botlík

Department of Computer and Mathematics, School of Business Administration in Karvina, Silesian University in Opava, Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic, e-mail: botlik@opf.slu.cz

Mezinárodní extrémismus hledá nové formy financování. Doposud opomíjenou metodou je forma zpeněžení intranetového obsahu. Tato forma umožňuje financování globálně. Tento způsob financování není závislý na aktuálním území ovládaným teroristy. Virtuální pohyb finančních prostředků a monetizace prostředí Internetu nabývají na významu v souvislosti s financováním radikálně islamistického teroru. Zejména v souvislosti s ISIS lze očekávat, že se změní financování zaměřené na nerostné zdroje hlavně na iráckém a syrském území na formy monetizace informací. Příspěvek se věnuje přímým i nepřímým formám monetizace použitelným na lokálně distribuovaných webových serverech a mapuje na základě simulací možnosti migrace kapitálu.

Klíčová slova: Globalizace, Internet, Terorismus, Monetizace, Informace

International extremism is looking for new forms of financing. The method that has so far been neglected is the form of monetization of intranet content. This form allows for financing globally. This method of financing is not based on the current territory controlled by terrorists. The virtual movement of financial resources and the monetization of the Internet are becoming increasingly important in connection with the financing of radical Islamist terror. Especially in the context of ISIS, it is expected that funding focused on mineral resources, mainly in Iraq and Syria, will change to forms of monetization of information. This paper focuses on both direct and indirect forms of monetization that can be used on locally distributed web servers and maps on the basis of simulations of the possibility of capital migration.

Key words: Globalization, Internet, Terrorism, Monetization, Information

JEL: F65, G14, L86

Úvod

Válečný konflikt v Iráku a Sýrii a s ním související mezinárodní vývoj, zejména v posledních pěti letech, se dostal do vnímání Evropy především v důsledku nástupu migrační krize a migračních vln rekordních rozměrů. Prvotní nezájem a podceňování konfliktu, který se odehrával v bezprostřední blízkosti Euroregionu, na hranicích vojenského uskupení NATO, byl teprve v souvislosti s migrací nahrazen urgentní snahou řešit situaci, zejména návrat migrantů zpět do krajiny původu.

Významnost problému a jeho řešení vyvstala zejména po brutálních útocích v Paříži 13. listopadu 2015, které proběhly na šesti místech a při nichž došlo k usmrcení 129 osob, o události informovala většina světových médií jako BBC, The Guardian nebo CNN. Dá se bez nadsázky říci, že teprve tato událost otevřela problémy migrační politiky EU a ukázala souvislost mezi migrační politikou a hrozbou terorismu. Bohužel, převládala mylná představa, zejména evropských politiků, že stav je normalizovatelný přijetím migračních kvót a válečným řešeními v místech působení radikálně extremistických uskupení.

Myšlenka, že odřezáním zdrojů, zejména zisků z prodeje ropy, které lze snadno dosáhnout vojensky prostřednictvím anexe území, povede k útlumu aktivit extrémních, zejména islamistických uskupení nerespektuje současné možnosti a schopnosti financování

takovýchto uskupení a současně zcela ignoruje podstatu vzniku extrémismu a migrace, globalizaci. Kořeny aktuální situace lze tedy nalézt dávno v historických souvislostech globalizačních procesů.

Zejména v polovině 70. let dochází k výraznému urychlení globalizačních procesů, mezi jiným z důvodů zavádění nových technologií. Následný nárůst tempa těchto procesů, podmíněný technickými a ekonomickými změnami dvacátého století, především rozvojem informačních a komunikačních technologií, přinesl nekontrolovatelnou mobilitu a virtualizaci ekonomických procesů vyvolaných možností rychlého šíření informací a vznikem nových, informačních a finančních kanálů a toků což podmiňovalo negativní globalizační jevy, zejména rozpad dlouhodobě vytvářených společenských hodnot. Tím došlo ke vzniku nových bezpečnostních rizik a hrozeb v souvislosti s migračními jevy, nebezpečný je rovněž nekontrolovaný tok finančního kapitálu.

Migraci kapitálu související s globalizací informací a s novými komunikačními a informačními technologiemi predikuje především Therbornova hypotéza globalizačních vln. I když lze prakticky velmi těžko oddělit vlivy globalizace od ostatních vlivů (náboženství, víra, historie, dislokace ap.), neboť informační technologie i globalizace jsou svázány se všemi lidskými činnostmi, které se často podmiňují, lze konstatovat, že šestá vlna globalizace ve smyslu Therbornovy hypotézy má přímou souvislost s financováním Islámského extrémismu a ISIS (Islámský stát v Iráku a Sýrii).

Zejména v souvislosti s financováním ISIS se postupně přecházelo z počátečních forem financování kvazistátu zaměřeného na nerostné zdroje hlavně na iráckém a syrském území na formy monetizace informací. V této souvislosti dochází rovněž k využívání propagace prostřednictvím médií, nejen na území ISIS, případně v jeho blízkém okolí (Turecko), ale globálně, zejména z důvodu možného využití informační infrastruktury ve vzdálenějším zahraničí. Globalizační charakter současného prostředí se projevuje mobilitou informací, komunikací prostřednictvím sociálních sítí a s tím spojeným nekontrolovatelným šířením ideologií. Digitalizace prostředí a s ním související virtuální pohyb finančních prostředků a monetizace prostředí Internetu nabývají na významu v souvislosti s financováním radikálně islamistického teroru.

Přestože migraci, jako jeden ze základních globalizačních jevů, lze vysledovat v různých podobách ve všech globalizačních vlnách¹, v šesté vlně podle Therbornovy klasifikace se stává hrozbou, zejména s nástupem terorismu a šířením, respektive invazí neslučitelných ideologií a náboženských doktrín.

V této souvislosti nelze nezmínit prof. Klause, bývalého prezidenta České republiky, kdy již v roce 2006² upozorňoval, že propojenost v důsledku vývoje dopravních a komunikačních technologií a v důsledku celosvětových liberalizačních procesů nás sice obohacuje, nicméně upozorňoval na problémy ve sféře idejí a na to, že svoboda a otevřenost se stále nestaly základními principy dnešního světa. Tím predikoval současná rizika a hrozby.

Tyto hrozby souvisí současně s importem západních demokratických idejí do prostředí, které nebylo schopno tyto myšlenky a hodnoty akceptovat, zejména z důvodů rozdílných náboženských a kulturních hodnot. Rovněž proces destabilizace a rozbití režimů v arabských zemích a nepřiměřené podsouvání prozápadní ideologie nepřineslo stabilitu a demokratizaci, naopak vedlo k rozpadu mocenských bloků a ke vzniku samozvaných a nedemokratických útvarů, zejména Islámského státu.

¹ V první vlně zejména v souvislosti s šířením náboženství a kulturních hodnot, ve druhé vlně s expanzí Evropanů při námořních objevitelských plavbách, ve třetí vlně v souvislosti s válkami evropských mocností, ve čtvrté vlně se zvýšením kvality a parametrů dopravy, v páté vlně s poválečným dělením světa a studenou válkou a v šesté vlně s nárůstem komunikací a mobility.

² KLAUS, V. (2006) Nekontrolovaná globalizace nebo nová vlna protekcionismu? [ONLINE] Milken Institute Global Conference, úvodní panel, Los Angeles, [25. duben 2006], dostupné z <https://www.klaus.cz/clanky/1693>

Vznik a expanze teroristických uskupení je tedy důsledkem chyb demokratizačních procesů za současného negativního dopadu globalizačních faktorů, zejména nekontrolovaných informačních a finančních toků, které umožňují významnou měrou financování těchto uskupení.

Je potřeba rovněž zmínit fakt, že globalizace jako jev je vnímána odlišně v různých částech světa a že západní globalizační teorie nemohou být shodně chápány národy africkými či asijskými, nebo společensky a ideologicky odlišnými kulturami, např. muslimskou komunitou. Lze očekávat rozdílné chápání globalizace, nicméně, globalizace je jev týkající se „celého glóbu“ a projevuje se napříč kontinenty, státy, společenstvími i kulturami, což se plně projevilo po útocích na World Trade Center v roce 2001, kdy začala být globalizace vnímána jednotněji a intenzivněji.

Z dříve uvedeného plynou fakta, která je nutno respektovat. Zejména:

- Příčiny migrační krize a teroristických útoků jsou totožné, podstatou jsou globalizační faktory specifikované zejména Therbornem v souvislosti s tzv. šestou globalizační vlnou.
- Globalizační charakter podmíněný novými informačními a finančními digitálními kanály je doposud neakceptovanou hrozbou, zejména v kontextu nekontrolovaného pohybu informací a financí.

Vzhledem k faktu, že žádný stát, organizace či instituce se neobejde bez finančních zdrojů, byla vyslovena hypotéza, že jako zdroj financování teroristických uskupení lze v současnosti využít nástroje monetizace Internetu. Cílem je prokázat, že šestá vlna globalizace ve smyslu Therbornovy klasifikace umožňuje financování Islámského extrémismu, nevylučuje ISIS.

Príspevek analyzuje a komparuje možnosti monetizace globálního informačního prostředí s cílem prokázat souvislosti s financováním radikálního extrémismu. Na základě deskripce a klasifikace forem monetizace informačního prostředí v globalizovaném prostředí jsou prostřednictvím komparace s monetizací obsahu internetu v ČR hledány nové scénáře financování extrémismu.

Z pohledu teoretických poznatků charakterizuje např. Suša (2010) šestou vlnu globalizace podle Therborna zejména migrací osob, kapitálu, reorganizací ekonomického života, multikulturalitou sociálního života, novými médii a informačními technologiemi.

Rovněž Urban (2014), i když používá jinou klasifikaci globalizace³, zmiňuje globalizaci technologickou a informační, kdy charakterizuje společnost propojenou informačními a komunikačními technologiemi, virtuální kyberprostor a informační, znalostní či síťové společnosti, jejichž společným jmenovatelem je mezi jiným internet. Dále zmiňuje globalizaci vojenskou a mocenskou, kde upozorňuje nejen na možnostmi technologicky nejvyspělejších států zasáhnout protivníka kdekoli na světě prostřednictvím moderních zbraní a technologií, ale rovněž na skutečnost, že prakticky kdekoli mohou udeřit rovněž teroristé, využívající produkty finanční a informační globalizace. V této rovině je identifikován základní problém (jako nebezpečná stránka globalizace), že nejen boj proti terorismu ale i mezinárodní terorismus nerespektují státní hranice a suverenity.

Tím jsou dána východiska pro analýzu, kdy je zřejmé, že informační a komunikační prostředí generuje nové zdroje financování, globálně, bez vazby na státy a regiony. Monetizace webu rovněž poskytuje možnosti financování distribuovaně, vně teroristických uskupení, případně za použití virtuálních subjektů. Virtualizace prostředí je v současnosti silně ovlivněna migrační expanzí.

Teoretické poznatky jsou dále podloženy existujícími praktickými výzkumy. Existenci financování terorismu v souvislosti s globalizačními faktory zmiňuje např. Sping (2017), který na základě předchozích výzkumů prokazuje, že terorismus po odříznutí zdrojů financování volí

³ Klasifikuje globalizaci na ekonomickou, kulturní, vojenskou a mocenskou, technologickou a informační a politickou.

alternativní zdroje, v souvislosti s IT (informačními technologiemi) a globalizací zmiňuje padělky informačních a multimediálních nosičů jako zdrojů financování již v době útoku na World Trade Center v roce 1993.

Tierney (2017) v souvislosti s globalizací poukazuje na fakt, že teroristické organizace po intenzivní mezinárodní kontrole pozměňují své zdroje a metody financování. Predikuje možné vývoje finančních aktivit ISIS ve smyslu zefektivnění sociální podpory (na základě Islámského práva) respektive využití zdrojů z nadnárodní sítě plynoucí ze snížení příjmů na základě poklesu mocenského vlivu.

Vzhledem k problematice a charakteru informací, nelze garantovat pravdivost některých datových podkladů a zdrojů, nedá se jednoznačně prokázat autentičnost zdrojů, zda se jedná o podvrh, propagandu nebo reálné stránky⁴.

1 Deskripce

Již v roce 2012 uvedla Amnesty International ve své výroční zprávě na adresu dění na Středním a Blízkém východě, že: „Lidé požadovali svobodu a demokracii, ale bylo až příliš zřejmé, že oportunistická spojenectví a finanční zájmy dostaly přednost před lidskými právy. Globálním mocnostem šlo především o to, aby si udržely vliv na Blízkém východě a v severní Africe“.

Tím byl specifikován jeden ze základních problémů, mocenské zájmy velmocí, díky kterým mohlo na území Sýrie a Iráku po svržení režimů, pod záminkou demokratických procesů. Následný vývoj vedl pak k nekontrolovaným režimům vykazujícím prvky diktátorských a radikálních režimů a pod záminkou ideologické a náboženské „očisty“ prosazují extrémní názory, včetně popírání západní kultury a náboženské a sociální tolerance. To vedlo ke vzniku extremistických režimů, které se snaží ztotožnit s národními a státními útvary. Expanze a posilování moci extremistických útvarů a organizací bylo dále podmíněno snahou vedoucích mocností o nedotknutelnost ropných zdrojů, i za cenu, že budou v rukou extrémistů. Tím byl vytvořen rozhodující faktor pro financování extrémismu v tomto regionu. Mezi nejnebezpečnější patří bezesporu Islámský stát (IS), jako produkt kombinace mocenských zájmů velmocí, globalizačních faktorů a radikálního chápání svobody a náboženských ideologií.

1.1 Islámský stát – radikální teroristický globalizační produkt

Islámský stát je radikální Islámská teroristická organizace, která je typickým produktem globalizace, zejména pak faktorů šesté vlny. IS vznikl na základě otevřenosti informací, pohybu osob a zboží a toků kapitálu, jako důsledek importu prozápadních idejí do prostředí Islámu, označovaného jako „Arabské jaro“. Postupnou invazí na částech území států Iráku (2006-2013) a Sýrie (2009), vyhlásila tato organizace samozvaný Islámský stát. Ten není mezinárodně uznán žádným jiným státem. 3. ledna 2014 byl vyhlášen samostatný stát (oblast od syrského Aleppa po iráckou Fallúdu), do 29. června 2014 se hnutí nazývalo Islámský stát v Iráku a Levantě (ISIL) resp. Islámský stát v Iráku a Sýrii (ISIS), následně Islámský stát, cílem bylo obnovit chalífát na územích Iráku a Levanty (dřívější geografické označení zahrnující Sýrii, Palestinu, Jordánsko a Libanon), či dalších zemí, které byly někdy v historii pod muslimskou vládou a být náboženskou autoritou nad všemi muslimy. Od začátku roku 2014 působil rovněž v Lybii, (město Derna, provincie - vilájet Barka). Na podzim 2014 Islámský stát oznámil rozšíření své působnosti na pět provincií ležících mimo oblast Sýrie a Iráku, součástí chalífátu měly být tři vilájaty v Libyi a jeden sinajský. Islámský stát vznesl rovněž nárok na území v Egyptě, Saúdské Arábii, Jemenu a Alžírsku. V únoru 2015 přešla k Islámskému státu část stoupenců Al-Káidy

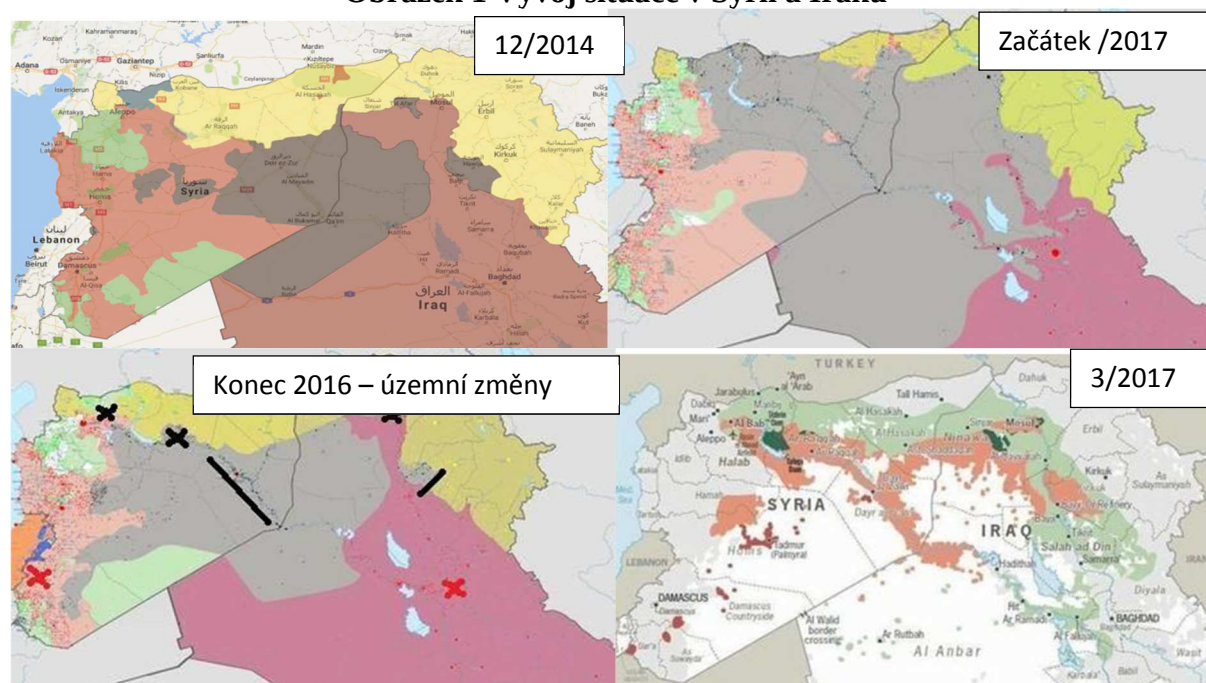
⁴ Např. wikislam.net jsou stránky zaměřené na Islám, nelze však specifikovat, zda mají sloužit k propagandě, či zda byly vytvořeny z důvodu negativní kampaně. Rovněž např. www.jihadica.com lze považovat za fiktivní propagandu.

v Jemenu. Od roku 2016 postupně přichází o území. Vývoj IS je chronologicky zobrazen na Obrázku 1, přičemž horní část okazuje změny území ovládané ISIS mezi rokem 2014 a 2017. Fialová barva označuje území pod kontrolu irácké vlády, růžová asadovské síly, zelená barva protiasadovské skupiny a žlutá Kurdy. Černé křížky zobrazují cíle posledních ofenzív (zleva: Al-Báb, Rakka a Mosul), černé čáry pak zbývající bašty ISIS u Eufratu a v enklávě Hawíja. Červené křížky označují města Damašek a Bagdád.

Levá spodní část obrázku označuje změny, území ovládané IS v Iráku a Sýrii na konci roku 2016 je zobrazeno růžovou barvou, a někdejší zisky islamistů, které se podařilo dobýt zpět v letech 2015/2016 je vyznačeno zelenou barvou.

Pravá spodní část obrázku pak ukazuje aktuální rozložení sil v oblasti Sýrie a Iráku. Je zobrazen tmavě šedou barvou, Kurdové žlutou, irácká vláda hnědou, syrská vláda růžovou, světle šedá barva pak označuje Syrskou svobodnou armádu a turecké jednotky a zelená barva označuje tzv. rebely (Syrská svobodná armáda a fronta Al-Nusra). Z rozložení je jasná nepřehlednost a rozložení mocenských zájmů, které zřetelně prokazují důvody krachu politického řešení problému.

Obrázek 1 Vývoj situace v Sýrii a Iráku

Zdroj: Vlastní kompilát, Deník Referendum Dostupné z <http://denikreferendum.cz>, TV Nova [online] [Citované 14.10.2017] Dostupné z <http://tn.nova.cz/clanek/ztraci-hlavni-mesto-ale-tato-uzemi-islamsky-stat-jeste-ovlada-mapa.html>

O problematice a nepřehlednosti svědčí fakt, že i přes spojenecké aktivity ještě v sedmém měsíci 2017 ovládli syrskou provincii Idlib džihádisté ze skupiny Haját Tahrír aš-Šám (HTS), která je napojena na teroristickou síť Al-Káida.

Rozloha území IS dosáhla více než 90 tisíc km², v červnu 2017 IS ztrácel více než 60 % území, které kontroloval v Iráku a Sýrii oproti lednu 2015⁵. V letech 2014 až 2015 uváděly odhady počty obyvatelstva na přímo ovládaném území na 6 milionů obyvatel, později až 10 milionů. Expanzní politiku dokládá i mapa na obrázku 2, ve které si IS nárokuje severní Afriku, Blízký východ, Španělsko, Balkán, Krym, Kavkaz a část Indie.

⁵ BBC News, Islamic State and the crisis in Iraq and Syria in maps. [online] [Citované 12.10.2017] Dostupné z <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27838034>

Obrázek 2 Územní nároky ISIS

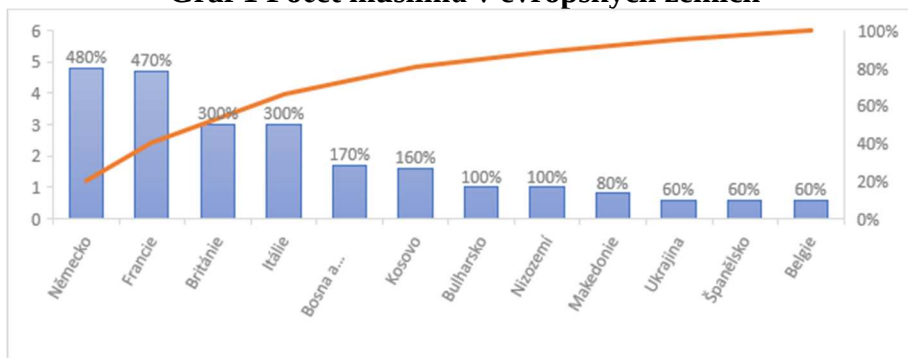

Zdroj: Vlastní kompilát, Deník.cz [online] [Citované 14.10.2017] Dostupné z http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/asie-a-oceanie/chalifa-chce-v-prvni-petiletce-dobyt-ohromna-uzemi_311752.html a <http://elmed.io/el-mensaje-como-califa-de-abu-bakr-al-bagdadi/>

1.2 Islámský extrémismus jako globální faktor

IS vychází z Islámského extrémismu⁶. Z tohoto důvodu je nutné obecně zmapovat muslimskou populaci jako potencionální zdroj globální teroristické hrozby. V roce 2015 žilo v západní Evropě téměř 20 milionů muslimů, některé statistiky⁷ uvádí, že zhruba 300 milionů muslimů (jedna pětina) žije v zemích, kde není Islám nejrozšířenějším náboženstvím, v Evropě počty muslimů přesahují 5 procent populace (téměř 40 milionů), největší podíl islamistů v Evropě je v nejvyspělejších zemích (Německo – 4,8 milionů, Francie 4,7, Británie 3), což představuje obrovský potenciál pro přístup k nejnovějším IT (viz graf 1).

Graf 1 Počet muslimů v evropských zemích

Zdroj: .Novinky.cz [online] [Citované 12.10.2017] <https://www.novinky.cz/zahranicni/359473-evropa-panikari-z-muslimu-ale-kolik-jich-vlastne-je.html>

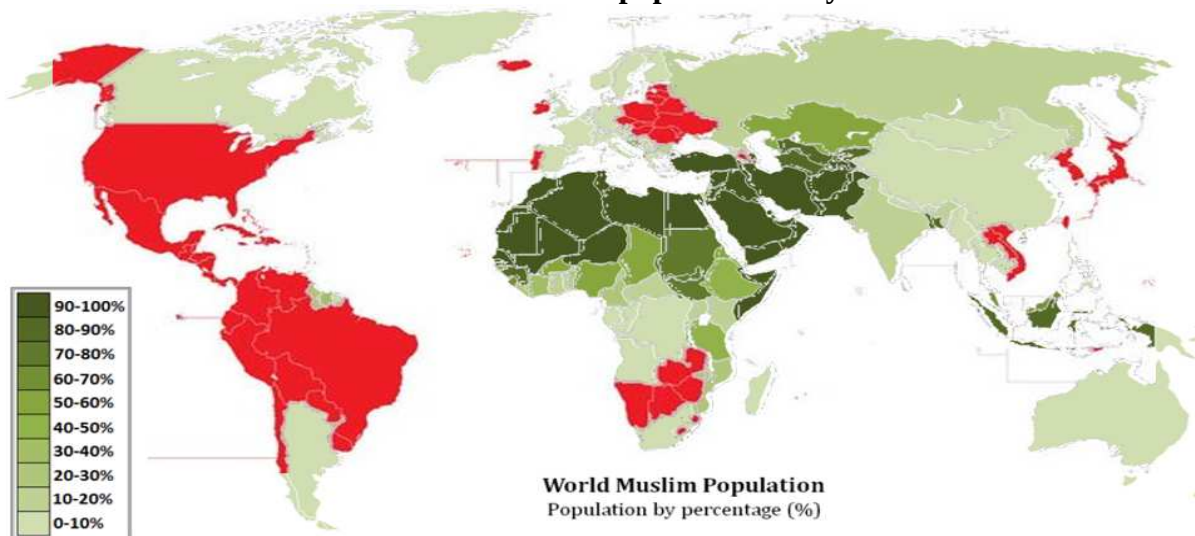
Muslimská populace tvoří téměř čtvrtinu světové populace. Na světě existuje v současnosti pouze okolo 60 zemí, kde je muslimská populace minimální (méně než

⁶ Blíže např. Novinky.cz, Islámský stát. [online] [Citované 12.10.2017] Dostupné z <http://special.novinky.cz/islamsky-stat/historie.html>

⁷ Např. Šaría ve financích. [online] [Citované 12.10.2017] Dostupné z <https://www.investujeme.cz/clanky/saria-ve-financich/>

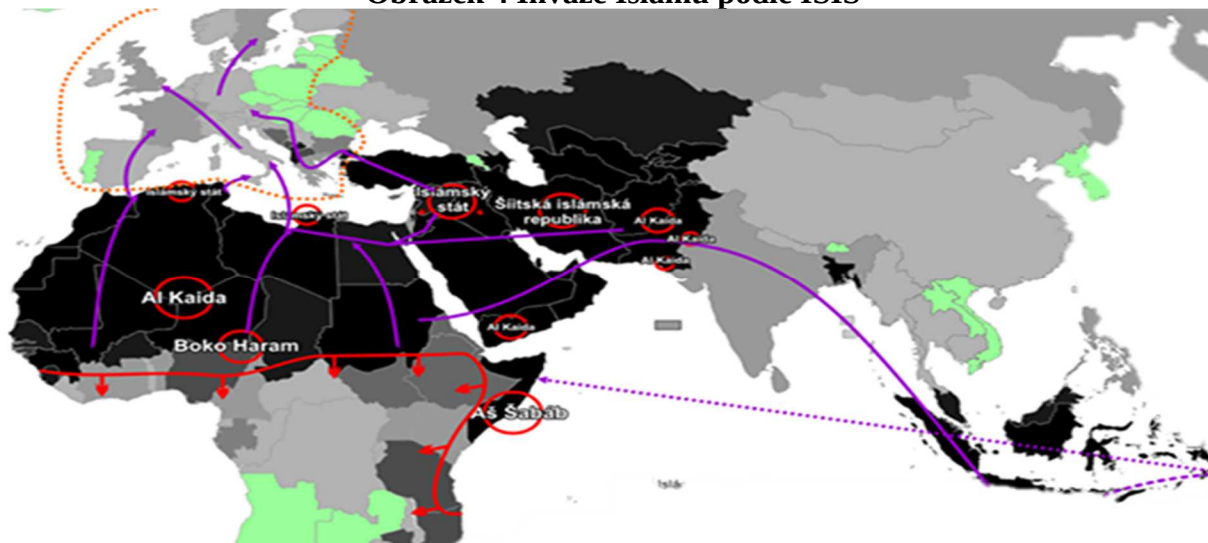
1 % obyvatel). Obrázek 3 ukazuje rozložení světové muslimské populace. Červeně jsou zobrazeny země s méně než 1 procento muslimské populace. Z obrázku 4 je patrné nebezpečí tezí rozpínání Islámu (džihád mečem /červeně/ a invazí /fialová/), včetně identifikace radikálních ohnisek (extrémistické a teroristické skupiny). Na obrázku 5 je pak rozložení radikálního Islámu v roce 2015. Radikalismus Islámu ukazuje dále obrázek 6, kde je patrné prolínání Islámu do právního systému a zavádění práva šaría (zeleně – země s muslimskou většinou, kde šaría nemá vliv na soudnictví, žlutě – sekulární systém kde je šaría uplatňována ve věcech osobního statusu, jako manželství, děti, dědictví apod., modře – plná platnost práva šaría, oranžově – různý charakter v různých částech země).

Obrázek 3 Podíl muslimské populace na obyvatelstvu

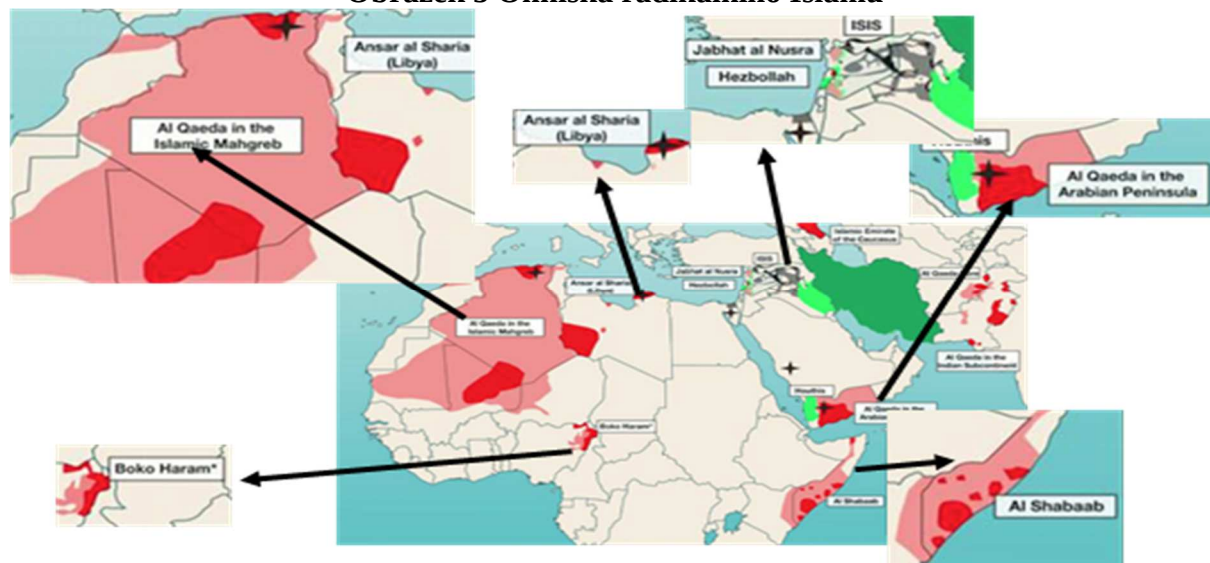
Zdroj: Vlastní kompilát, [online] [Citované 1.11.2017] Dostupné z <http://www.reflex.cz/clanek/zajimavosti/64476/pozoruhodna-mapa-sveta-staty-ve-kterych-zije-jen-minimum-muslimu-cesko-patri-mez-i-ne.htm> a https://commons.wikimedia.org/wiki/File:World_Muslim_Population_Map.png

Obrázek 4 Invaze Islámu podle ISIS

Zdroj: Vlastní kompilát, IVCN.cz [online] [Citované 1.11.2017] Dostupné z <http://www.ivcn.cz/prehled-dosahu-islamu-v-kvetnu-2015/>

Obrázek 5 Ohniska radikálního Islámu

Zdroj: Vlastní kompilát, IVCRN.cz [online] [Citované 1.11.2017] Dostupné z: <http://www.ivcrn.cz/prehled-dosahu-islam-u-v-kvetnu-2015>

Obrázek 6 Uplatňování práva Šaría

Zdroj: Vlastní kompilát, Zákon šaría [online] [Citované 1.11.2017] Dostupné z: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/81/Use_of_Sharia_by_country.svg

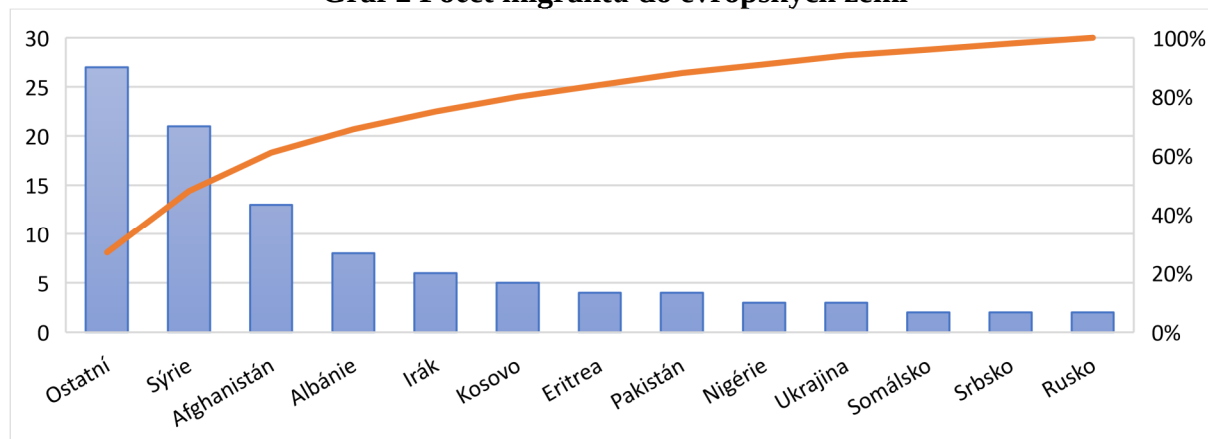
Vzhledem k faktu, že nejvíce evropských imigrantů tvoří uprchlíci z Islámských oblastí (cca 70 %, viz graf 2), může se v souvislosti s migrační krizí podíl muslimského obyvatelstva v Evropě radikálně měnit, například v roce 2016 získalo právní ochranu v zemích EU přes 770 000 uprchlíků, zatímco o rok předtím to bylo asi 330 000 běženců. Nejvíce žádostí – přes 445 000 - kladně vyřídilo Německo⁸.

Současně je nutné mít na vědomí, že Islám je nejvíce se rozvíjející a expandující náboženství, podle některých zdrojů⁹ dosáhne v roce 2050 počet muslimů 2,76 miliard osob (graf 3).

⁸ Info.cz Nafukovací Evropa. Navzdory migrační krizi EU loni udělila azyl dvojnásobnému počtu běženců. [online] 2016 [1.11.2017] Dostupné z <http://www.info.cz/svet/nafukovaci-evropa-navzdory-migracni-krizi-eu-loni-udelila-azyl-dvojnásobnemu-poctu-bezencu-8532.html>

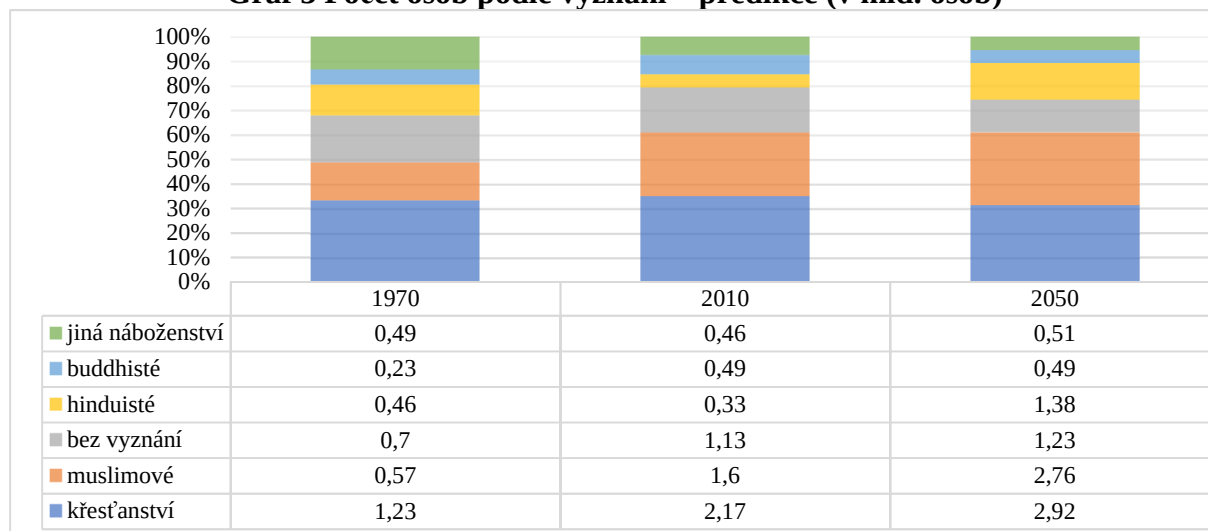
⁹ Helgilibrary, What Will Be the Global Population in 2050 by Religious Groups? [online] 2016 [1.11.2017] Dostupné z <http://www.helgilibrary.com/charts/what-will-be-the-global-population-in-2050-by-religious-groups/>

Graf 2 Počet migrantů do evropských zemí

Zdroj: Vlastní kompilát, [online] [Citované 1.11.2017] Dostupné z: <http://cspi-cz.blogspot.cz/2015/11/slozeni-imigrantu-predpoklady-pro.html#!/2015/11/slozeni-imigrantu-predpoklady-pro.html>

Graf 3 Počet osob podle vyznání – predikce (v mld. osob)

Zdroj: Vlastní zpracování, [online] [Citované 1.11.2017] Dostupné z: <http://www.helgilibrary.com/charts/what-will-be-the-global-population-in-2050-by-religious-groups>

1.3 Informační prostředí jako potencionální nástroj Islámské hegemonie

Globalizace informačního prostředí přináší fenomén sociálních sítí. Sociální média jsou široce používány náborovými pracovníky ISIS a umožňují oslovit především mladou populaci, anonymní forma umožňuje idealizaci prostředí a názorů.¹⁰ O rozsáhlosti a intenzitě informačních toků může dále vypovídat i mapa zobrazující místa, odkud přicházelí rekruti IS. Z obrázku 6 je zřejmé, že západoevropské země tvoří významný podíl, kdy například počet rekrutů z Francie převyšuje počty islamistů z arabských zemí, např. z Libye, Egypta či Libanonu.

Je zřejmé, že prostředí Internetu je důležitým zdrojem informací a platformou komunikace. IS si uvědomuje obrovský potenciál IT, s využitím sociálních médií oslovuje miliony osob po celém světě. V současnosti jsou to platformy sociálních sítí, jako Facebook a Twitter, peer to peer aplikace, email a systémy pro sdílení obsahu.

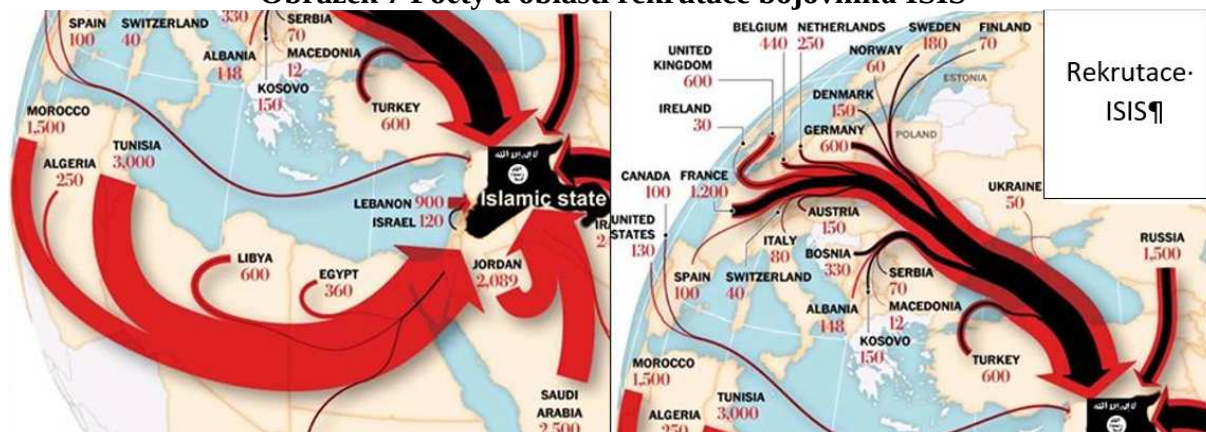
V další fázi jsou vytvářeny www stránky pro specifické cílové skupiny se specializovaným obsahem, s výkladem o ekonomickém vývoji, vojenských úspěších či

¹⁰ Teen Vogue, This Is How ISIS Uses Social Media to Recruit American Teens, [online] 2015 [1.11.2017] Dostupné z: <http://www.teenvogue.com/story/isis-recruits-american-teens>

projektech ideální společnosti s cílem maximalizovat cílovou skupinu a tím prosazovat ideje. Digitální propaganda takto dokázala motivovat více než 30 000 lidí ke konverzi k IS¹¹.

V této fázi se vytvořila masivní klientská základna, vhodná pro monetizaci obsahu, jako jedna z možností financování IS (obecně extrémismu). Současně ISIS využívá IT na kyberútoky (francouzská televize¹²).

Obrázek 7 Počty a oblasti rekrutace bojovníků ISIS

Zdroj: Vlastní zpracování, IVCRN.cz. [online] [Citované 12.10.2017] Dostupné z: <http://www.ivcrn.cz/bojovat-do-islamskeho-statu-odchazeji-i-integrovani-muslimove-z-evropy-to-nas-tak-nenavidi>

O aktivitě extrémního islamismu v oblasti IT svědčí fakta, že mezi zářím a prosincem 2014 bylo v různých časech aktivní nejméně 46 000 Twitterových účtů pro ISIS, přičemž přibližně 20 % používalo angličtinu jako primární jazyk, 75 % volilo arabštinu, většina účtů byla založena v Saudské Arábii, většina příznivců ISIS se nacházela v oblastech, které skupina kontrolovala nebo napadla v Sýrii a v Iráku, počet denních tweetů (komunikačních záznamů) byl okolo 200000.

Statistiky se zde rozcházejí, dá se však vyvodit, že v roce 2016 došlo k nárůstu Twitrových účtů o 60 %, počet odstraněných účtů se zvýšil z 125000 v roce 2015 na 700000 v roce 2016. Twitter uvádí, že v posledních šesti měsících roku 2016 zrušil 376890 účtů za porušení týkající se podpory extremismu. Komunikace probíhala v drtivé většině z mobilních telefonů, 69 % ze systému Android, 30 % z Apple.

Od roku 2014 blokuje Irák Facebook a Twitter ve snaze omezit ISIS. Následkem restrikcí se předpokládá posun k nástrojům Google+ (s využitím Kalendáře Google, Dokumentů a Picasa). Alternativou k Facebooku se stala síť VKontakte (druhá největší síť sociálních sítí v Evropě). ISIS se také pokoušelo vlastní vytvořit vlastní sociální síť pomocí free webového serveru (Diaspora). Datové zdroje, ze kterých byla získána data použitá v kapitole, jsou v tabulce 1.

¹¹ Help123.sg Extremist Content on the Internet [online] 2017 [12.10.2017] Dostupné z <https://help123.sg/extremist-content>

¹² Kyberútok na francouzskou TV5, blíže např. Independent.co.uk- French TV network TV5Monde 'hacked by cyber caliphate in unprecedented attack' that revealed personal details of French soldiers, [online] 2015 [12.10.2017] Dostupné z: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/french-tv-network-tv5monde-hijacked-by-isis-hackers-in-unprecedented-attack-that-revealed-personal-10164285.html>

Tabulka 1 Doplnění www informačních zdrojů

https://bohatala.com/isis-recruitment-through-social-media/
http://www.teenvogue.com/story/isis-recruits-american-teens
https://www.wired.com/2015/11/facebook-and-twitter-face-tough-choices-as-isis-exploits-social-media/
https://www.saddahaq.com/isis-media-jihad-wellenter-your-kids-familys-brain-make-them-isis-supporters
https://www.carefulparents.com/how-isis-recruits-american-teens-on-social-media/
http://www.teenvogue.com/story/how-isis-uses-social-media-to-their-advantage ap.
http://dailycaller.com/2017/09/05/isis-has-50000-active-twitter-accounts-at-any-given-time/
https://www.nbcnews.com/tech/social-media/study-isis-supporters-behind-46-000-twitter-accounts-n318641
https://www.statista.com/statistics/412435/isis-twitter-accounts-tweets/
https://www.theverge.com/2016/2/5/10924314/twitter-isis-account-ban-statistics

Zdroj: Vlastní zpracování.

1.4 Financování ISIS

ISIS prvotně finančně i materiálně podporoval Kuvajt, Saudská Arábie, Katar apod. V roce 2014 ISIS disponoval částkou 2,2 miliardy dolarů, pravidelné příjmy byly odhadovány na 1,5 až 2,5 miliardy dolarů ročně, denní příjmy na 2 až 3 milion dolarů¹³. Podle Brendana (2017) generoval ISIS v roce 2014 1–3 miliardy dolarů.

Patria Online¹⁴ uvádí 10 základních zdrojů financování ISIS¹⁵. Primární příjmy jsou z ropy. V Sýrii IS získává zhruba milion dolarů denně, podle jiných zdrojů je odhad ročního zisku IS z prodeje ropy odhadován na téměř půl miliardy dolarů, obchodování probíhá pomocí černého trhu a hawaly¹⁶, ofenzíva proti IS snížila tržby ISIS údajně až na polovinu.

Dalším zdrojem ISIS jsou daně tvořené 2,5 % příjmu nebo výpalné (podle některých zdrojů až 20 %¹⁷). Křesťané mají samostatné výkupné, tzv. jizyah. Podle některých odhadů IS získal v roce 2014 na daních a s pomocí vydírání 600 milionů dolarů, do roku 2016 se zisk zvyšoval podle zabíraného území.

Značným zdrojem jsou příjmy ze zemědělství, odhadem až 200 mil. dolarů ročně a z nerostných surovin (zisk z prodeje až 350 mil. dolarů ročně). Příjmy za rukojmí a výkupné se pohybují v řádech desítek milionů dolarů, příjmy ze sponzoringu a darů nejsou podle Patrie prokazatelné, podle jiných zdrojů¹⁸ se pohybují okolo 5 % z příjmů. Příjmy z prodeje památek, se odhadují na 100 milionů dolarů ročně. Značný profit měl IS z bank na dobytém území, především v Mosulu, kde mohl získat podle Patrie 875 mil. dolarů, celkem pak 1,5 mld. dolarů. Mezi další zdroje s neprokazatelnými příjmy patří prodej nemovitostí i movitých věcí,

¹³ Security magazin (2014) Islámský stát – nejbohatší teroristická skupina na světě. Likvidace západní civilizace? [ONLINE] Dostupné z <http://www.securitymagazin.cz/zpravy/-1404043311.html>

¹⁴ Patria Online (2015) 10 zdrojů ze kterých jsou financováni teroristé ISIS [ONLINE] Dostupné z <https://www.patria.cz/zpravodajstvi/3062630/10-zdroju-ze-kterych-jsou-financovani-teroriste-isis.html>

¹⁵ Jiní, např. aktualne.cz uvádí 7 prioritních – zabavené (451 milionů dolarů), ropa (745 mil), daně (294 mil), zemědělství (200 mil), černý trh s uměním (100 mil), výkupné (40 mil), dary (40 mil)

¹⁶ Aktualne.cz (2017) Islámský stát je sice na kolenou, ale finance má dál. Riziko útoků v Evropě stoupá, tvrdí expert EU. [ONLINE] Dostupné z <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/evropane-se-z-islamskeho-statu-uz-nevraceji-do-zahranici-z-n/r~57511c3497b811e7a3060025900fea04/>

Patria Online, (2015) Neustávejme v potírání finanční kriminality [ONLINE] Dostupné z <https://www.patria.cz/zpravodajstvi/3063521/neustavejme-v-potirani-financni-kriminality.html>

¹⁷ Reflex (2016) Daně podle Islámského státu: Neznáš korán? Zaplatíš. [ONLINE] Dostupné z <http://www.reflex.cz/clanek/zpravy/70863/dane-podle-islamskeho-statu-neznas-koran-zaplatis.html>

¹⁸ Klub investorů (2015) Financování Islámského státu, [ONLINE] Dostupné z <http://www.klubinvestoru.com/cs/article/2467-financovani-islamskeho-statu>

pronájem nebo prodej nemovitosti usmrčených, hotovost a finance rekrutů ze západu a zisky z obchodování s lidmi.

Tabulka 2 Zdroje týkající se financování IS

http://zpravy.idnes.cz/ekonomika-islamskeho-stat-u-dfb-/zahranicni.aspx?c=A151130_122558_zahranicni_ert
http://literarky.cz/blogy/tereza-spencerova/21010-kdo-financuje-islamsky-stat/
http://az247.cz/odhalili-jsme-sokujici-pravdu-kdo-financuje-islamsky-stat/
https://zahranicni.ihned.cz/c1-65732330-loni-z-ceska-minimalne-jednou-odesly-penize-na-podporu-islamskeho-stat-u-odhalili-agenti-bis-vec-projedna-vlada
http://zpravy.e15.cz/zahranicni/udalosti/nejbohatsi-teroriste-na-svete-isis-si-plni-kapsy-penezi-z-ropy-a-vypalneho-1114134
https://www.w4t.cz/islamsky-stat-prodava-ropu-asadovi-kurdum-a-pres-tureckou-hranici/
http://www.securitymagazin.cz/zpravy/-1404043311.html

Zdroj: Vlastní zpracování.

Vzhledem k nejednotnosti datových podkladů uvádí tabulka 2 další zajímavé zdroje vztahující se k financování IS. Pesimistické a optimistické trendy financování jsou v tabulce 3 a grafech 4-6, vývojové trendy jsou počítány pomocí polynomu druhého řádu s predikcí jedné periody. Jak bylo dříve zmíněno, odhady příjmů IS se značně liší, např. server Echo24.cz¹⁹ uvádí dále příjmy z konfiskovaného majetku ve výši 44,7 %, zatímco z prodeje ropy pouhých 27,7 %.

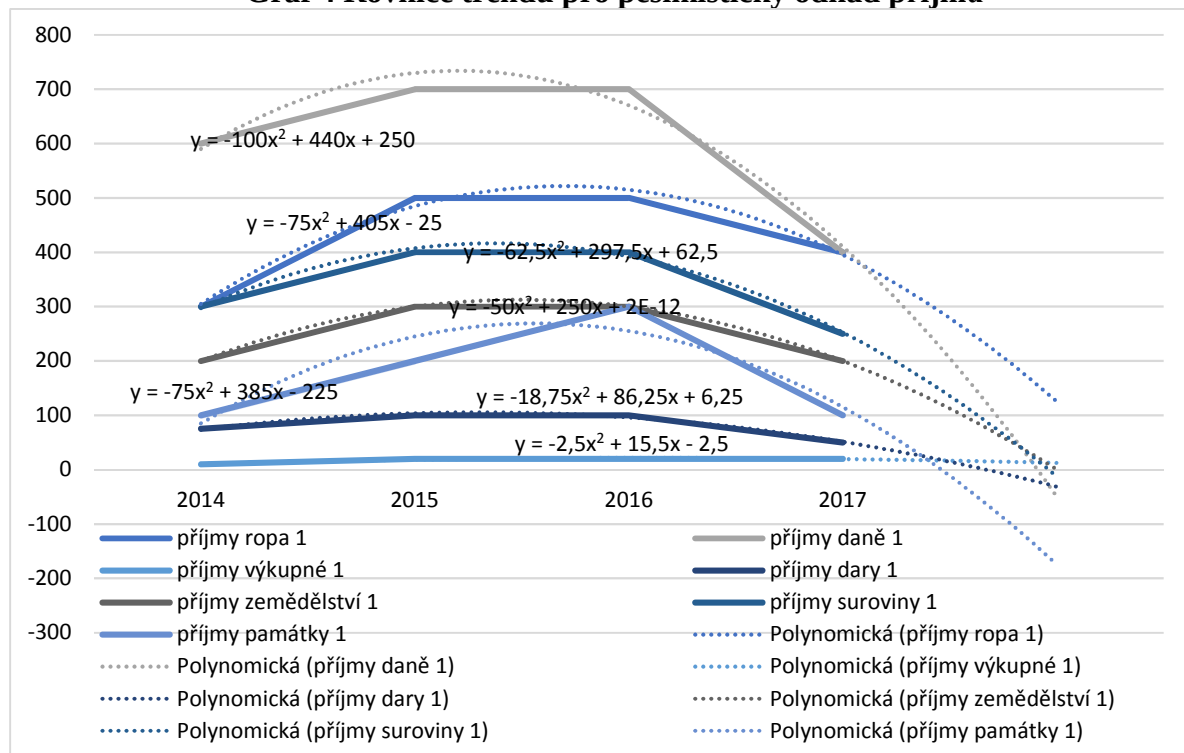
Tabulka 3 Odhady příjmových položek, pesimistické (1) a optimistické (2)

příjmy	prvotní	2014	2015	2016	2017
příjmy ropa 1	100	300	500	500	400
příjmy ropa 2	100	500	800	800	600
příjmy daně 1		600	700	700	400
příjmy daně 2		600	800	900	600
příjmy výkupné 1	20	10	20	20	20
příjmy výkupné 2	20	10	20	30	20
příjmy dary 1		75	100	100	50
příjmy dary 2		150	150	200	100
příjmy zemědělství 1		200	300	300	200
příjmy zemědělství 2		200	300	350	300
příjmy suroviny 1		300	400	400	250
příjmy suroviny 2		350	500	500	300
příjmy památky 1		100	200	300	100
příjmy památky 2		100	300	300	200
Příjmy 1	2200	1500	2200	2200	1500
Příjmy 2	2200	2000	2800	3000	2000
příjmy banky 1	500				
příjmy banky 2	1500				
obyvatelstvo		3	6 až 10	5 až 7	4
rozloha (tisíc km ²)		30	60	90	40

Zdroj: Vlastní zpracování,

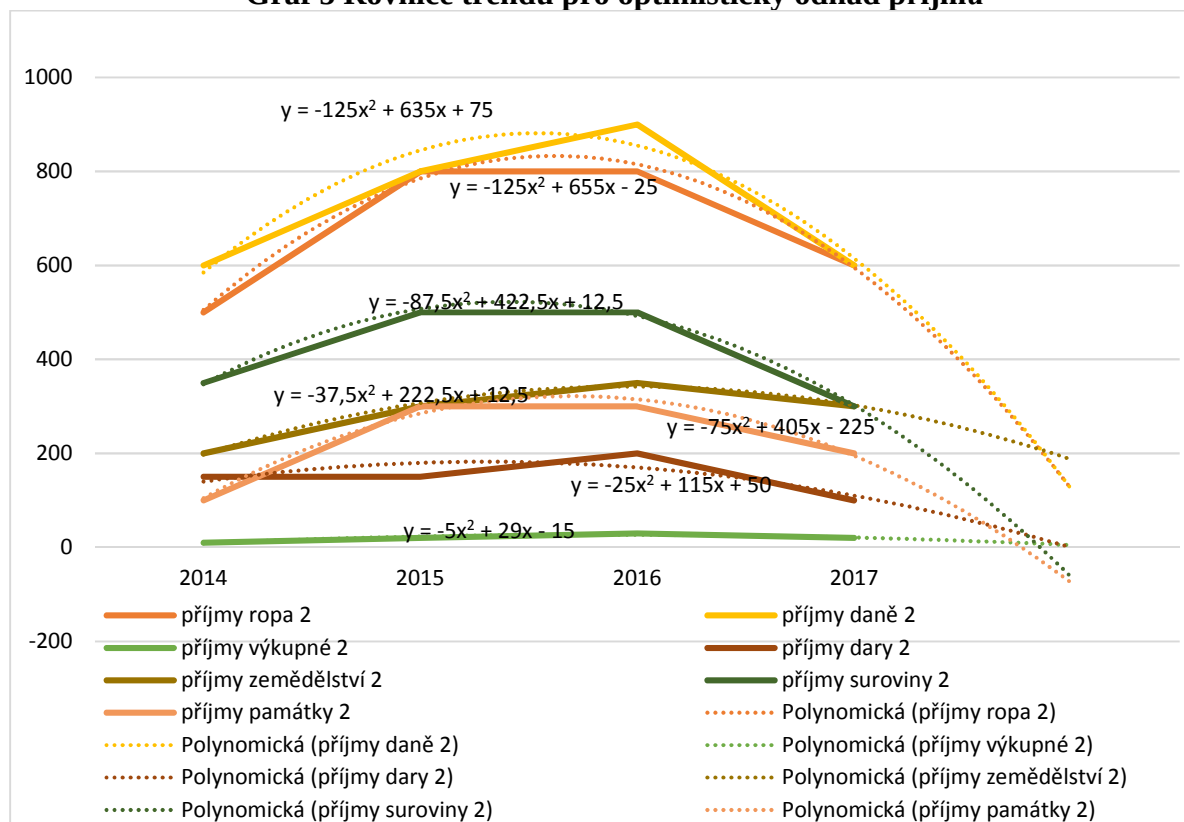
¹⁹ Echo24.cz , Rozpočet Islámského státu: Jaké má příjmy a kam jdou výdaje, [online] 2015 [12.10.2017]
Dostupné z: <https://echo24.cz/a/iV7EL/rozpocet-islamskeho-stat-u-jake-ma-prijmy-a-kam-jdou-vydaje>

Graf 4 Rovnice trendu pro pesimistický odhad příjmů

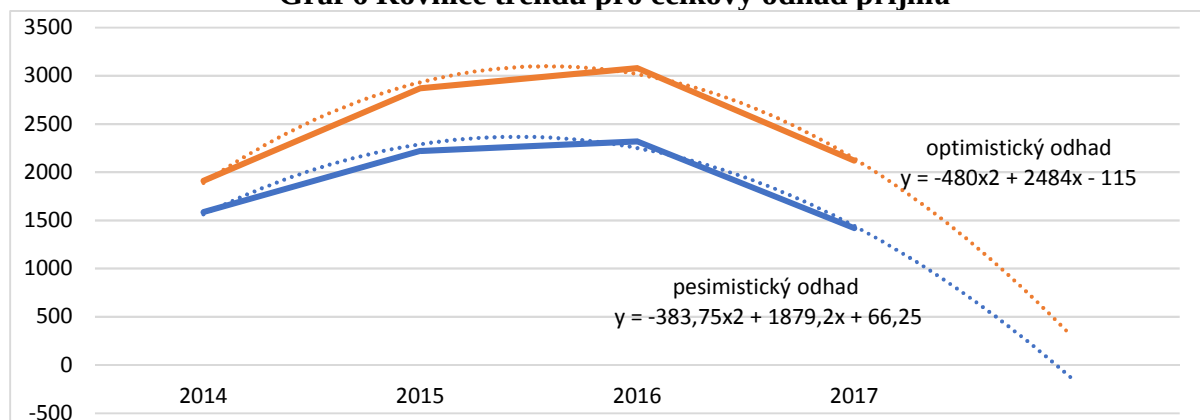
Zdroj: Vlastní zpracování.

Graf 5 Rovnice trendu pro optimistický odhad příjmů

Zdroj: Vlastní zpracování.

Graf 6 Rovnice trendu pro celkový odhad příjmů

Zdroj: Vlastní zpracování.

2 Internet jako možný nástroj monetizace

Je zřejmé, že zdroje financování ISIS jsou omezené a většina je lokálně vázaná na operační území teroristických organizací. Rovněž je zřejmé, že široká základna muslimské populace je živnou půdou pro financování formou darů a dotací, zejména pokud si uvědomíme bohatství arabských zemí jako Kuvajt či Saudská Arábie, plynoucí ze zisků z ropy.

I když je většina nelegálních finančních zdrojů těžko prokazatelná v důsledku používání hawaly, byly vypracované preventivní nástroje pro omezení této formy financování.

Jak bylo uvedeno dříve, současná forma globalizace je charakteristická značným podílem informační globálního prostředí a finančních toků v tomto prostředí. Tato skutečnost otevírá široké možnosti financování ISIS a vede k novým formám přesunu financí. Pro monetizaci obsahu internetu je charakteristické, že lokální financování je skryté za neutrální činnosti, například reklamu nebo prodej, a může být dostupné prostřednictvím internetu téměř kdekoli ve světě. Tento princip umožňuje snadné získávání financí z libovolných destinací, nikoli pouze z oblastí pod vládou ISIS. Dalším předpokladem je značná rozšířenost Islámu, jako sjednocujícího prvku pro monetizovaný obsah (členská základna). V neposlední řadě je rozhodujícím faktorem i prokázané využívání IT, zejména sociálních sítí, pro náborů a propagandu, kde se ukazuje značný potenciál především v oslovení mladé populace.

Pokud se tedy teroristické organizace uchýlí k této formě financování a kvalitně ji zvládnou, může se to stát závažným problémem.

2.1 Monetizace obsahu Internetu

Monetizace obsahu Internetu je stav, kdy se snažíme z nevýdělečných stránek nebo služeb udělat výdělečné. Tento výraz je spíše používaný odborníky z online marketingu. Dominantním modelem financování je prodej reklamního prostoru (Li et al., 2012).

Nástroje monetizace patří přímé a nepřímé. Přímá monetizace znamená, že uživatel platí za konzumaci konkrétního obsahu konkrétní částky v podobě předplatného nebo kusových plateb. Do přímých způsobů monetizace, tedy zpoplatnění internetového obsahu například formou platební brány (paywall), komunitní model (financování na základě dobrovolných příspěvků) a model freemium (nabídka obsahu zdarma a monetizace prostřednictvím na něj navázaných služeb či dalších funkcí). U nepřímé formy uživatel za konzumaci obsahu neplatí penězi, ale zpravidla službou, například zhlédnutím reklam, umožněním použití svých osobních dat či dalšími způsoby. V současné době jsou nejpoužívanější tři reklamní modely: displejová reklama, výkonnostní reklama a videoreklama. Nejrozšířenější jsou metody reklamních bannerů, a bannerových reklamních systémů, např. Google (AdWords). Za zobrazování bannerů na své stránce pak provozovatel pobírá provizi. Nejčastěji užívaná je platba za její prosté zobrazení na webu provozovatele (model Pay Per Impression, jeho jednotkou je obvykle

cena za tisíc impresí, tzv. CPT, CPM). Druhou možností je platba za prokliky (PPC, tedy Pay Per Click, cena se tedy obvykle stanovuje jako Cost Per Click, CPC).

Zjednodušeně lze vytvořit základní kostru nejpoužívanějších nástrojů a principů, které se pro monetizaci a ziskovost běžně využívají a následně je modifikací na různé formy publikování obsahu v prostředí internetu aplikovat. Základním principem je vytvoření prvotního obsahu, dostatečně fundovaného a přitažlivého pro vybranou cílovou skupinu, což v prostředí muslimské populace není problém, sjednocující je právě Islám a názory na západoevropské krajiny (resp. i názory na USA).

Výchozím bodem může být implementace Affiliate marketingu, kdy se propojí obsah s provizním produktem či službou, využívají se reklamní bannery od inzerentů, používají se akce pomocí tlačítek a affiliate odkazů nebo obrázků. Jedná se o nejlevnější, nejjednodušší a efektivní možnost monetizace obsahu internetu, s vysokou návštěvností lze získávat zajímavé částky.

Dalším efektivním nástrojem je prodej bannerového prostoru, Bannerová reklama je využívaná poměrně dlouho a i když je v současnosti vytlačována jinými formami, zejména nativní reklamou, je stále efektivním, rychle aplikovatelným nástrojem. Implementaci lze snadno provést pomocí tzv. pluginů, např. Quick Adsense je plugin správy redakčního systému WordPress. Nabízí rychlejší a flexibilnější způsob, jak vložit kód AdSense nebo kód reklamy do blogového příspěvku. Umožňuje náhodně umístit reklamy kdekoli v obsahu. Reklamní prostory lze nabídnout na renomovaných portálech.

Obdobně jako bannerovou reklamou lze snadno využívat a nabízet i další formy reklamy, lze například publikovat články se zpětnými odkazy na inzerenta za určitý poplatek.

V současnosti je poměrně využíváno propojení obsahu a sociálních sítí, umožňující efektivně komunikovat a vyjadřovat názory k publikovanému obsahu. Takto lze snadno vytvořit rychlou a efektivní komunikaci se zákazníky a oslovit obsáhlou komunitu. Sociální sítě jsou využívány zejména k budování vztahů s klienty a návštěvníky. Nejvyužívanější sociální sítí je Facebook, kde lze dosáhnout poměrně efektivní ziskovosti, vývoj v segmentu sociálních sítí je však poměrně dynamický. Prostřednictvím sdílení obsahu mezi uživateli lze snadno vybudovat rozsáhlou základnu potenciálních zákazníků, kterým lze následně např. nabídnout prostory pro placenou reklamu.

Vhodně lze dále obsah doplnit alternativami formami online marketingu, zejména PPC reklamou, kdy je zpoplatněn proklik na reklamu. Takovéto reklamy se zobrazují buď na relevantních webových stránkách nebo ve vyhledávacích jako je např. Google. Monetizován je každý proklik reklamy na stránkách.

V neposlední řadě lze jako formu pro monetizaci zvolit nabídku vlastního produktu či služby a přejít k formám přímé monetizace. Lze předpokládat, že bude-li zaměřený webový obsah na názorově shodnou skupinu, která důvěřuje publikovanému obsahu a zdroji, bude prodej snazší a rychlejší. Lze předpokládat, že u extrémistických organizací bude docházet i ke skryté formě ideologické propagandy, např. prodejem zdánlivě neškodných online kurzů, e-booků, tištěných knih (koránu) apod.

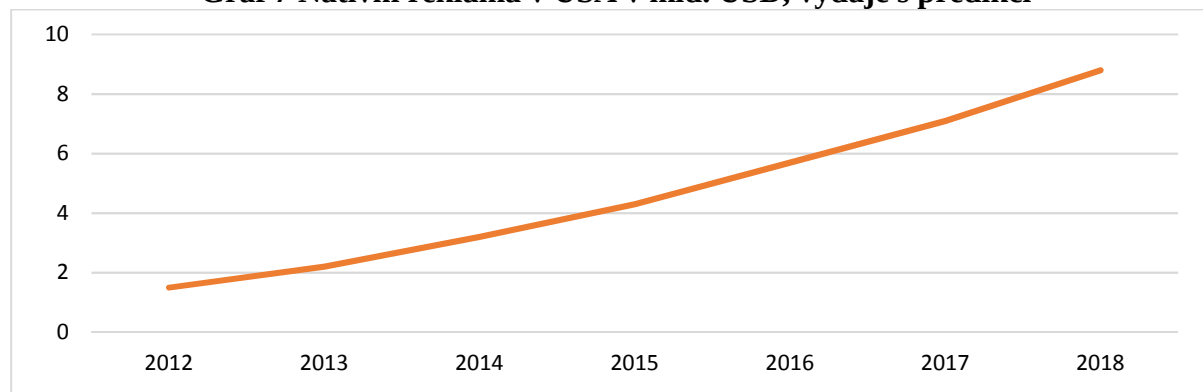
Právě pro cílově shodnou skupinu, o kterou se bezesporu u komunity muslimů a Islámu jedná, lze využívat motivace k uskutečňování určitých akcí pomocí call-to-action slov, kdy se jedná o snahu motivovat k uskutečnění určité akce. (např. k návštěvě zpoplatněného obsahu či stránky). Obecně lze říct, že call-to-action slova jsou expresivní slova nebo slovní spojení, pomocí nichž lze dát najevo výjimečnost nabízeného produktu/služby. Lze předpokládat, že zejména výrazy spojené s náboženstvím mohou být v muslimském světě lukrativní.

V neposlední řadě lze pro zpeněžení využívat formy nativní reklamy, která může být právě v Arabském světě, kde lze očekávat značný počet bohatých sponzorů, velmi výnosná. Nativní reklama se snaží splynout s okolním prostředím a tváří se jako standardní text.

Je poměrně rozšířená i v segmentu sociálních sítí, na Facebooku se jedná o sponzorované příběhy na Twitteru o Promoted Tweets, na profesionální síti LinkedIn je k dispozici Promoted Updates. I když Facebook částečně omezil tuto formu reklamy, stále patří mezi nejproduktivnější.

Obrovský potenciál nativní reklamy je zřejmý i z grafu 7, kdy podle odhadů společnosti eMarketer tento formát letos ve Spojených státech zahrnuje 52,9 % z rozpočtů na displejovou reklamu, což znamená meziroční nárůst o 36 %.

Graf 7 Nativní reklama v USA v mld. USD, výdaje s predikcí

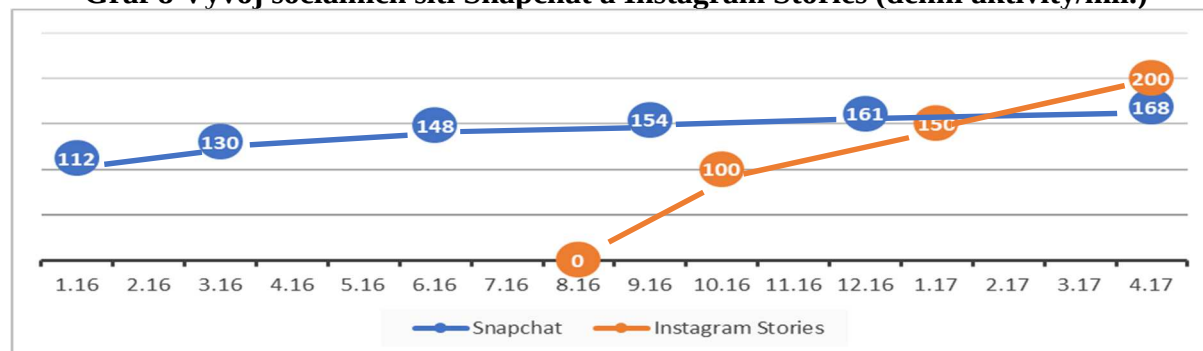

Zdroj: Vlastní zpracování.

Vzhledem k intenzitě a využívání sociálních služeb se jako nejziskovější ukazuje nepřímá monetizace na těchto sítích, což potvrzuje např. Mureta (2014) a Zajc (2015).

Poměrně značná dynamika v segmentu sociálních sítí vede v současnosti k největšímu procentu využívání sítě Facebook, Instagram a v poslední době Snapchat, jak uvádí např. portál Clickz.²⁰ Graf 8 ukazuje nárůst využívání sociálních sítí (denní přístupy v mil.) v síti Instagram a Snapchat a z grafu je zřejmé, že sociální sítě mohou i nadále procházet bouřlivým vývojem a mohou být „časovanou bombou“. Graf 9 následně ukazuje procenta využívání jednotlivých sítí mladými ve Spojených Státech.

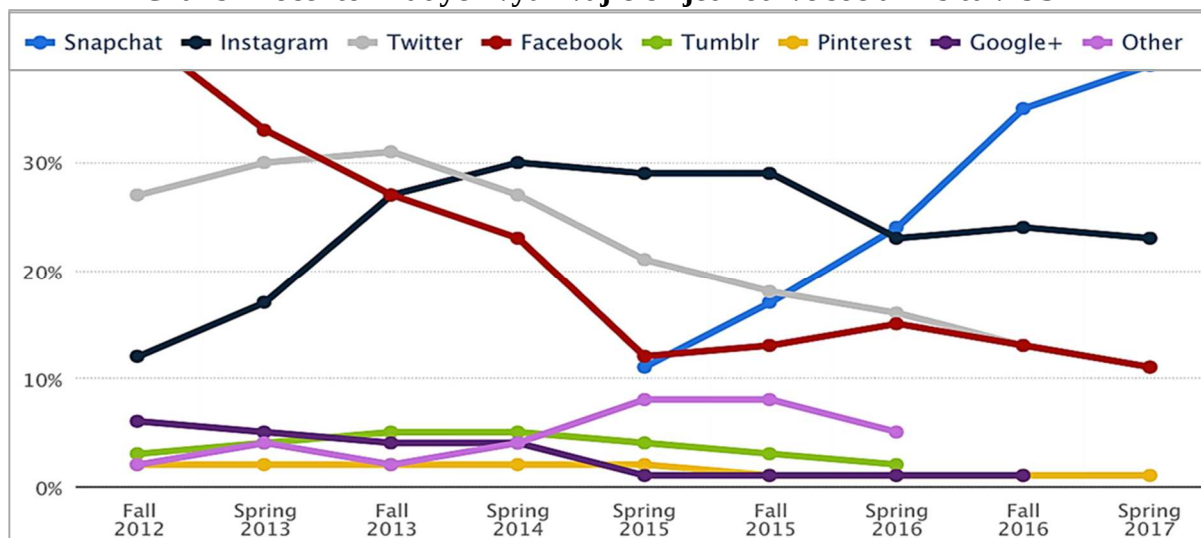
Graf 8 Vývoj sociálních sítí Snapchat a Instagram Stories (denní aktivity/mil.)

Zdroj: Vlastní zpracování, Click, Snapchat Stories vs Instagram Stories: Which should brands choose? [online] [Citované 12.11.2017] Dostupné u: <https://www.clickz.com/snapchat-stories-vs-instagram-stories-which-should-brands-choose/112213/>

²⁰ Clickz.com, Snapchat Stories vs Instagram Stories: Which should brands choose? [online] 2017 [12.11.2017] Dostupné z <https://www.clickz.com/snapchat-stories-vs-instagram-stories-which-should-brands-choose/112213/>

Graf 9 Procento mladých využívajících jednotlivé sociální sítě v USA

Zdroj: Vlastní zpracování, Clickz.com, Snapchat Stories vs Instagram Stories: Which should brands choose? [online] [Citované 12.11.2017] Dostupné z <https://www.clickz.com/snapchat-stories-vs-instagram-stories-which-should-brands-choose/112213/>

Je evidentní, že podíly v arabských, resp. muslimských zemích budou odlišné, lze je však použít jako východisko pro analýzu bezpečnostních rizik.

Z pohledu podílu reklamy v různých typech médií je predikováno, že v roce 2018 předstihne podíl internetové reklamy televizní reklamu. Podle zdroje m-journal.cz²¹ byl v letech 2014 a 2017 hnací silou růstu marketingového trhu mobilní marketing s podílem 83 % nových (nikoli všech) výdajů na reklamu. Internetová reklama v roce 2017 má být 34,0 % z celkových výdajů na reklamu, čímž se řadí za televizní reklamu s 35,9 %. To povede k tomu, že v roce 2018 předstihne pravděpodobně internetová reklama reklamu televizní.

Bližší popisy k některým nástrojům uvádí např. portál Monetizace.²² Tabulka 4 uvádí přehled vybraných portálů zabývajících se monetizačními modely, strategiemi a statistikami.

Tabulka 4 Přehled monetizačních metod a strategií – odkazy na zdroje

internet monetization models
http://www.smartinsights.com/digital-marketing-strategy/online-business-revenue-models/online-revenue-model-options-internet-business/
https://www.elon.edu/docs/e-web/academics/communications/research/vol7no1/01_David_Perell.pdf
https://monetizepros.com/monetization-basics/10-ways-to-monetize-your-website-earn-revenue/
internet monetization strategies
https://www.appnext.com/website-monetization.html?ref=gg_X_AG_15085699375_KW_monetize%20website_MT_b_LOC_9062899_DEV_c_AD_165610874318&gclid=CInY17KNitQCFcYV0wodQTkHxw
https://websitesetup.org/33-ways-to-monetize-website/
https://www.blogmarketingacademy.com/top-10-blog-monetization-strategies-ranked/

²¹ Focus agency s.r.o.) Mobilní marketing předstihne v roce 2016 příjmy z reklamy v novinách, [online] 2015 [12.11.2017] Dostupné z http://www.m-journal.cz/cs/mobilni-marketing-predstihne-v-roce-2016-prijmy-z-reklamy-v-novinach__s288x11599.html

²² Monetizace.cz, Nástroje internetového marketingu. [online] 2017 [12.11.2017] Dostupné z <https://www.monetizace.cz/nastroje-internetoveho-marketingu>

http://imcreator.com/blog/5-sustainable-monetization-strategies-help-earn-via-website-long-term/
http://www.business2community.com/strategy/monetization-strategies-internet-things-01036208#V9AAQOx3QB7lrpLp.97
http://www.buzznitrous.com/monetization-strategy/
https://www.codefuel.com/blog/5-top-tips-monetizing-website-2015-beyond-stay-ahead-changing-industry/
http://www.nielsen.com/content/corporate/us/en/insights/news/2014/how-smartphones-are-changing-consumers-daily-routines-around-the-globe.html
https://www.blogmarketingacademy.com/mommy-blog-monetization-case-study/
monetization internet statistics
https://www.labnol.org/internet/youtube-statistics/19806/
https://www.statista.com/topics/983/mobile-app-monetization/
https://www.statista.com/topics/3436/gaming-monetization/
http://www.internetlivestats.com/internet-users/
https://www.appboy.com/blog/in-app-purchase-stats/
http://www.business2community.com/mobile-apps/30-app-monetization-statistics-need-know-01390098#q8ltJcpWYGr0LGHj.97

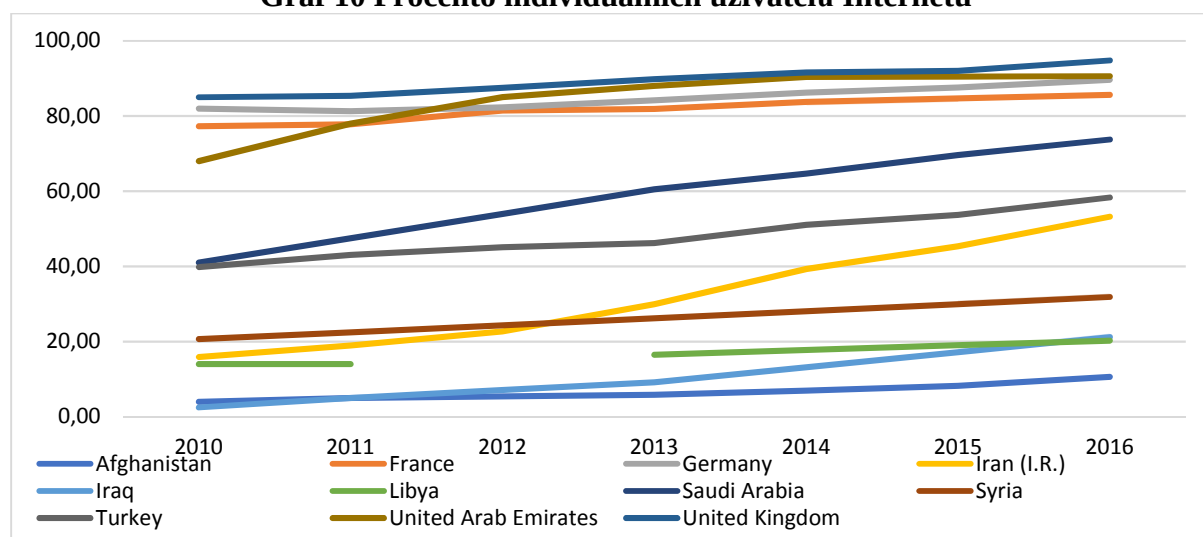
Zdroj: Vlastní zpracování.

2.2 Arabské země a prostředí Internetu

Uvažujeme-li o monetizaci obsahu Internetu, je nutné analyzovat kvalitu připojení k Internetu, zejména počet individuálních uživatelů, tempo růstu a podíl mobilních technologií používaných pro přístup, které umožňují zvýšit operativnost a geografickou nezávislost.

Z grafu 10, na kterém je srovnání počtu uživatelů Internetu (v procentech populace) ve vybraných evropských zemích s největším podílem muslimské populace, dominantních arabských zemí a krajin s lokací ISIS plyne, že v arabských zemích je značné tempo růstu počtu připojení k Internetu, Spojené Arabské Emiráty a Saudská Arábie dokonce dosahují západoevropských hodnot.

Graf 10 Procento individuálních uživatelů Internetu

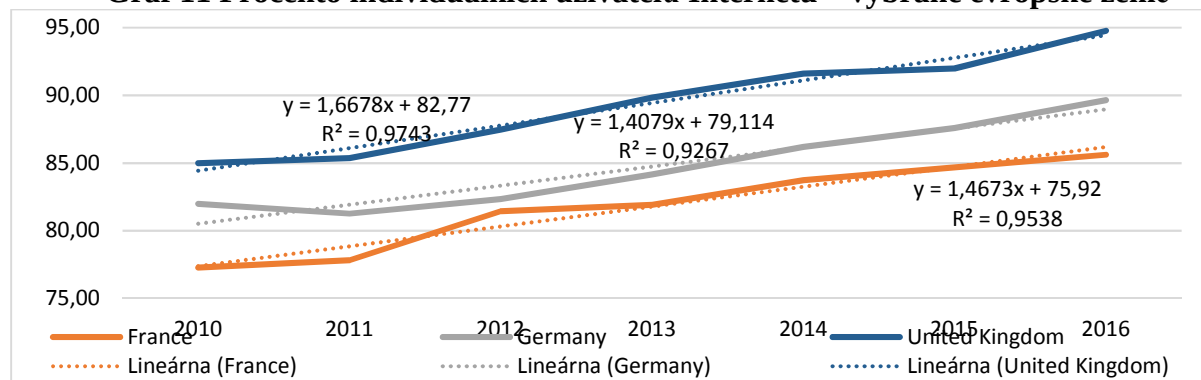

Zdroj: Vlastní zpracování.

Proložíme-li hodnoty lineárními rovnicemi přímky, zjistíme, že vyspělé země (např. Francie, Německo, Velká Británie) mají směrnici přímky okolo 1,4 (graf 11). Naopak, silně

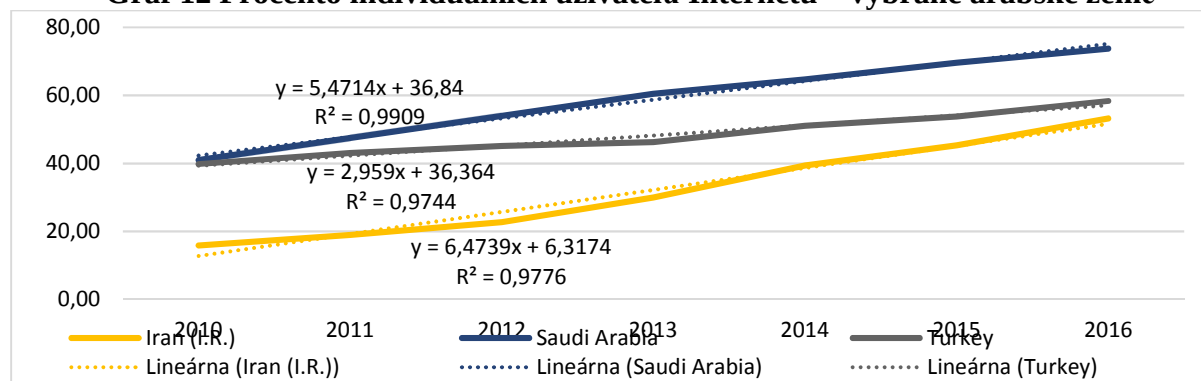
muslimské země jako Irán, či Saudská Arábie mají směrnici 5,47 a 6,47, Turecko pak téměř 3 (graf 12).

Graf 11 Procento individuálních uživatelů Internetu – vybrané evropské země

Zdroj: Vlastní zpracování, data <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>

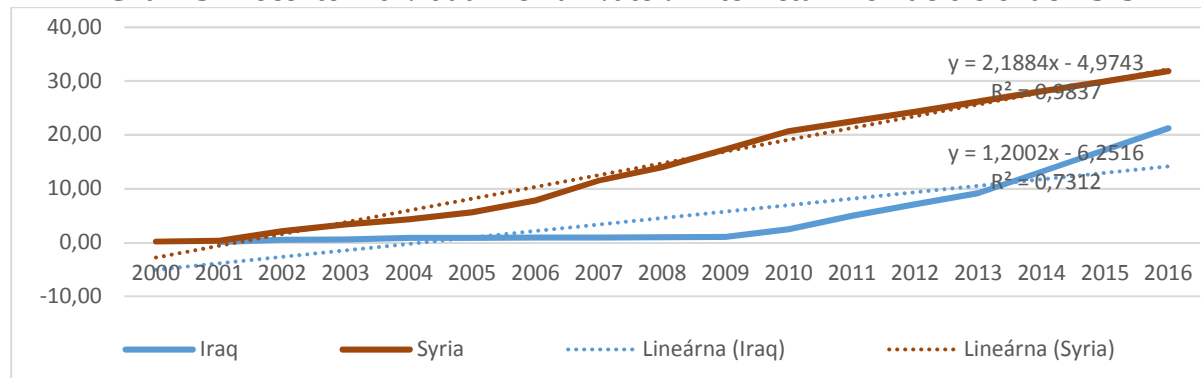
Graf 12 Procento individuálních uživatelů Internetu – vybrané arabské země

Zdroj: Vlastní zpracování, data <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>

Na území ISIS je pak nárůst méně strmý (graf 13), přesto větší než v západoevropských zemích (Irák 3 (resp. 4, viz graf 14), Sýrie 1,9. Na grafu 15 je následně predikován vývoj v Iráku, kdy za předpokladu exponenciálního růstu by úroveň západoevropských zemí byla dosažena do 4 let, v případě polynomičského rovnice trendu by pak dosáhla do 4 let téměř 50 %.

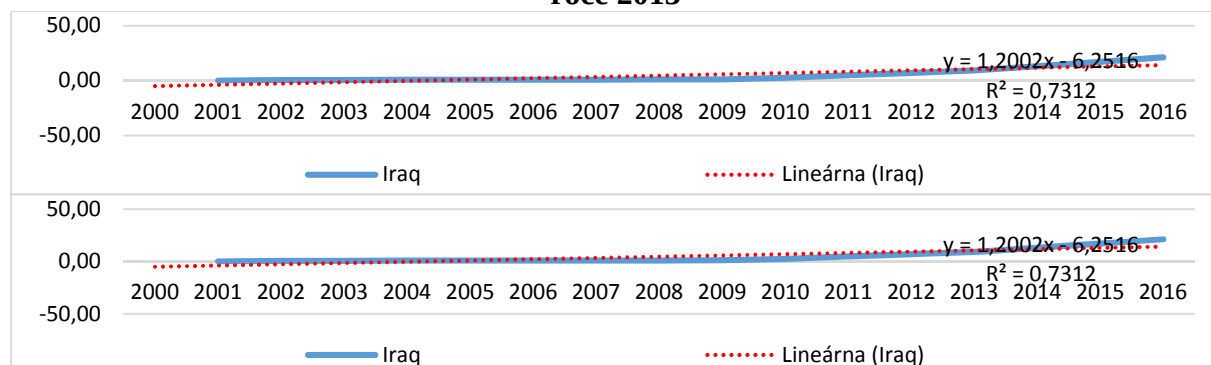
Graf 13 Procento individuálních uživatelů Internetu – země s dislokací ISIS

Zdroj: Vlastní zpracování, Committed to connecting the world. [online] [Citované 12.11.2017] Dostupné z: <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>

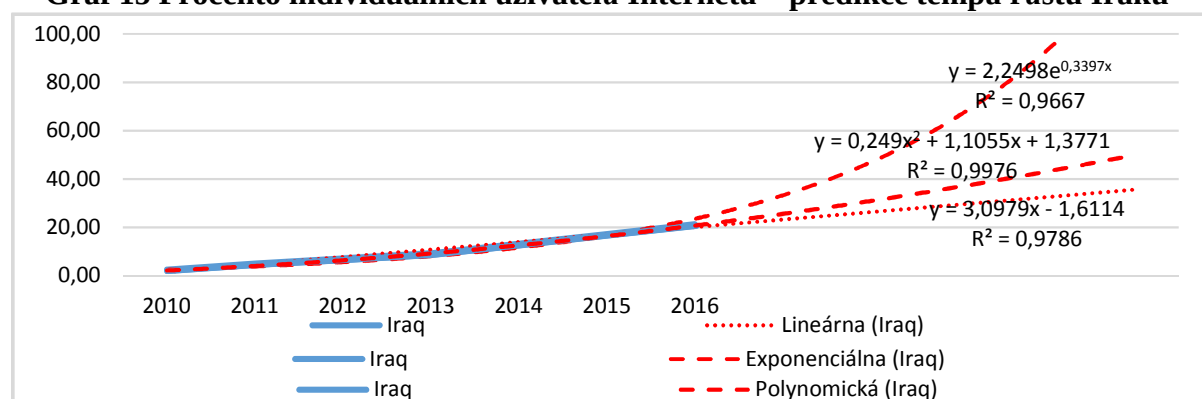
Zvýšení tempa růstu se dá předpokládat, protože i přes válečný konflikt došlo v roce 2013 k nárůstu tempa (graf 14, směrnice 2,2, horní část, roky 2010-2013, navýšení na 4, dolní část, roky 2013-2016).

Graf 14 Procento individuálních uživatelů Internetu – změna tempa růstu v Iráku po roce 2013

Zdroj: Vlastní zpracování, Committed to connecting the world. [online] [Citované 12.11.2017] Dostupné z: <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>

Graf 15 Procento individuálních uživatelů Internetu – predikce tempa růstu Iráku

Zdroj: Vlastní zpracování, Committed to connecting the world. [online] [Citované 12.11.2017] Dostupné z: <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>

Dynamiku tempa růstu počtu připojení k Internetu v regionech zobrazuje tabulka 5, je zřejmé, že země Středního východu tvoří 3,3 % populace a 3,8 % procent uživatelů, nicméně nárůst uživatelů v roce 2017 byl téměř 4400 procent oproti roku 2000, což je druhá největší dynamika po Africe, blíže graf 16 a 17.

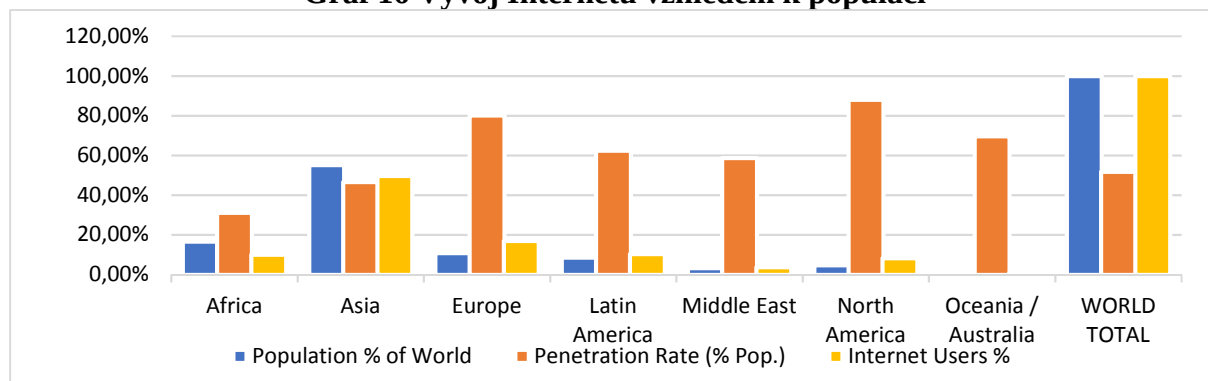
Tabulka 5 Počet uživatelů Internetu, nárůst, procenta

World Regions	Population (2017 Est.)	Population % of World	Internet Users 30 June 2017	Penetration Rate (% Pop.)	Growth 2000-2017	Internet Users %
Africa	1246504865	16,60 %	388376491	31,20 %	8503,10 %	10,00 %
Asia	4148177672	55,20 %	1938075631	46,70 %	1595,50 %	49,70 %
Europe	822710362	10,90 %	659634487	80,20 %	527,60 %	17,00 %
Latin America / Caribbean	647604645	8,60 %	404269163	62,40 %	2137,40 %	10,40 %

Middle East	250327574	3,30 %	146972123	58,70 %	4374,30 %	3,80 %
North America	363224006	4,80 %	320059368	88,10 %	196,10 %	8,20 %
Oceania / Australia	40479846	0,50 %	28180356	69,60 %	269,80 %	0,70 %
WORLD TOTAL	7519028970	100,00 %	3885567619	51,70 %	976,40 %	100,00 %

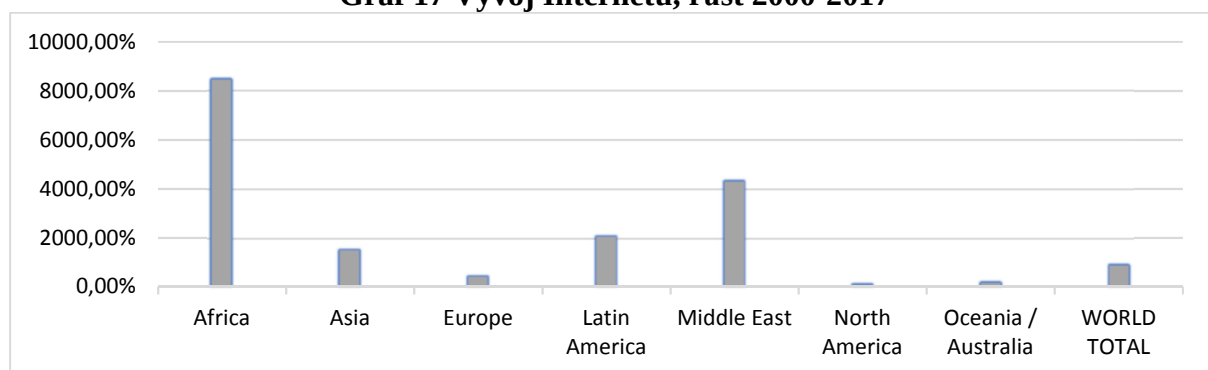
Zdroj: Vlastní zpracování, Internet Usage Statistics [online] [Citované 12.11.2017]
Dostupné z: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

Graf 16 Vývoj Internetu vzhledem k populaci

Zdroj: Vlastní zpracování, Internet Usage Statistics [online] [Citované 12.11.2017] Dostupné z: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

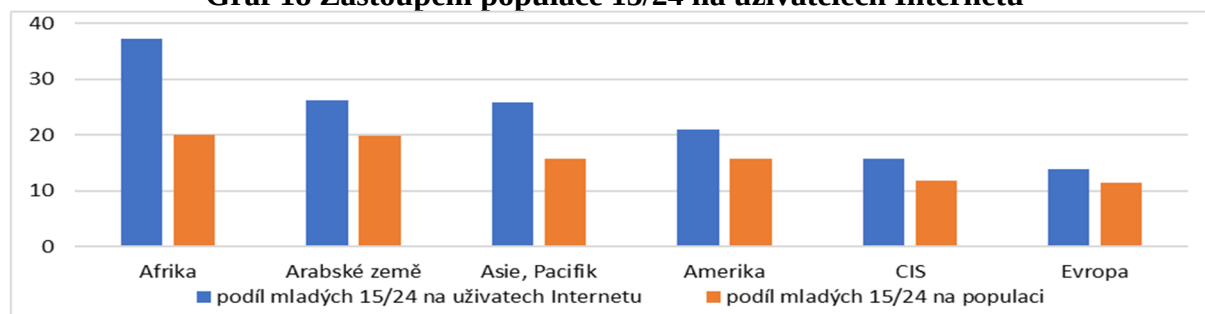
Graf 17 Vývoj Internetu, růst 2000-2017

Zdroj: Vlastní zpracování, Internet Usage Statistics [online] [Citované 12.11.2017] Dostupné z: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

Mimo značnou dynamiku je dále z grafu 18 zřejmé, že arabské státy mají rovněž druhý nejvyšší podíl mladé populace (15-24) a tato populace tvoří více než čtvrtinu uživatelů Internetu. Tím je daný předpoklad vysokého podílu využívání sociálních sítí a prostředí Internetu jako standardního komunikačního prostředí.

Graf 18 Zastoupení populace 15/24 na uživateli Internetu

Zdroj: Vlastní zpracování, Internet Usage Statistics [online] [Citované 12.11.2017] Dostupné <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

V souvislosti s financováním IS je dále podstatné si připomenout, že značná část uživatelů Internetu potenciálně podporujících IS se bude rekrutovat ze zemí, z nichž se v minulosti rekrutovali Islamisti (viz dříve, obrázek 6).

Dále nelze opomenout, že podíl sympatizantů se bude dále odvíjet od migrace a počtu azylantů (viz dříve, graf 2). Lze tedy vyvodit, že se můžeme do budoucna bavit o přibližně dvou (až dvou a půl) miliardách muslimské populace (viz dříve graf 3), dislokovaných převážně do severní Afriky, a jihozápadní Asie (viz dříve obrázek 3). Jak plyne z tabulky 6, srovnávající procenta muslimské populace a procenta osob využívající Internet lze predikovat, že počet osob využívající Internet v muslimských zemích, tedy potenciálních uživatelů sociálních sítí a www stránek s muslimskou tematikou je téměř 400 milionů, připočteme-li muslimskou populaci v Evropě, Rusku a USA přesáhne počet půl miliardy.

Tabulka 6 Srovnání muslimské populace a využívání Internetu

stát	název AJ	populace (mil)	zastoupení muslimů %	Internet 2016 %	populace podíl (mil)
Afgánistan	Afghanistan	32	90	11	3,168
Alžírsko	Algeria	39	90	43	15,093
Bangladéš	Bangladesh	166	90	18	26,892
Čad	CAD	11	60	5	0,33
Egypt	Egypt	87	90	40	31,32
Etiopie	Ethiopia	96	60	15	8,64
Guinea	Guinea	11,5	90	10	1,035
Indonésie	Indonesia	254	90	25	57,15
Irán	Iran	81	90	53	38,637
Irák	Iraq	32,5	90	21	6,1425
Kazachstan	Kazakhstan	18	60	77	8,316
Kirgischán	Kirgischán	6	90	35	1,89
Lybie	Lybie	6	90	20	1,08
Mali	Mali	16,5	90	11	1,6335
Mauretanie	Mauretanie	3,5	90	18	0,567
Maroko	Morocco	33	90	58	17,226
Niger	Niger	17,5	90	4	0,63
Nigerie	Nigeria	177	60	26	27,612
Omán	Oman	3	90	70	1,89
Pakistan	Pakistan	196	90	16	28,224

Senegal	Senegal	13,5	90	26	3,159
Somálsko	Somalia	6	90	2	0,108
Sudán	Sudan	38	70	28	7,448
Sudská Arábie	Sudanese Arabia	27	90	76	18,468
Sýrie	Syria	18	90	32	5,184
Tanzánie	Tanzania	49	60	13	3,822
Tunisko	Tunisia	11	90	51	5,049
Turecko	turkey	82	90	58	42,804
Turkmenistán	Turkmenistan	5	90	18	0,81
Uzbekistán	Uzbekistan	29	90	47	12,267
Jemen	Yemen	26	90	25	5,85
celkem		1591			382,445

Zdroj: Vlastní zpracování, Committed to connecting the world [online] [Citované 12.11.2017] Dostupné
<http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>

Vzhledem ke dříve zmíněným procentům populace 15-24, lze předpokládat, že monetizace bude směřována na tuto skupinu a bude oslovovat více než 300 miliónů potenciálních zájemců. Je tedy zřejmé, že se jedná o poměrně značné nebezpečí, které může diametrálně změnit financování IS, potažmo financování teroristických organizací.

3 Komparace

Vzhledem k dominanci serveru Google na trhu internetových reklam by jako východisko pro komparaci bylo vhodné použít statistiky Google. Protože však v říjnu 2015 Google dokončil svou reorganizaci do holdingu Alphabe, kdy se v rámci reorganizace do samostatných firem oddělily některé projekty a Alphabet se stal mateřskou firmou více menších společností, jsou tyto statistiky neúplné a nedokladovatelné, současně některé statistiky, jako cenu za proklik, Google nezveřejňuje.

Na základě dohledatelných údajů²³, lze částečně dovodit příjmy a zisky, údaje za 3Q 2016/2017 s meziročním nárůstem je v tabulce 7.

Tabulka 7 Výkonnost serveru Google

obd obí	čistý zisk růst	čistý zisk	konsol. zisk růst (%)	konsol. zisk	příjem z reklam růst (%)	příjem z reklam	cena klik růst (%)	příjmy jiné růst (%)	příjmy jiné růst
3Q 201 6		5 mld. USD	21(%) (2015)	21,5 mld. USD (2015)		19,8 mld. USD			
3Q 201 7	33(%)	6,73 mld. USD	27(%)	27,77 mld. USD	21,4(%)	24 mld. USD	47(%)	42(%)	3,45 mld. USD

Zdroj: Vlastní zpracování

Vzhledem k tomu, že nejrozšířenější formu nástrojů a metod poskytuje Google v nadnárodním prostředí, v oblasti lokalizace do prostředí potenciálních hrozeb by však mohl uplatnit restriktce. Proto lze predikovat i na základě regionální segmentace, že bližší ukazatele lze srovnat v českém prostředí u adekvátních forem monetizace a z nich pramenících příjmů např. s portálem Seznam.cz a jeho službami. Základní údaje o portálu jsou v tabulce 8.

²³ např. na Alphabet Announces Third Quarter 2017 Results [online] [Citované 12. 11. 2017] Dostupné z:
https://abc.xyz/investor/pdf/2017Q3_alphabet_earnings_release.pdf

Tabulka 8 Údaje o portálu Seznam.cz

zisk	tržby	měsíční návštěvnost PC	měsíční návštěvnost mobil
1,1 mld. Kč	3,7 mld. Kč	6,7 mil. návštěvníků	2,7 mil. návštěvníků

Zdroj: Vlastní zpracování

Dále lze pro komparaci zisků použít statistiky a údaje affiliate společností a portálů poskytujících provize z inzertních prostorů. Tabulka 9 uvádí přehled statistik jedné z největších affiliate sítí v ČR a SR VIVNetworks.com.

Tabulka 9 Údaje o portálu VIVNetworks.com

CZ a SK inzerentů	Mezinárodních inzerentů	Zapojených aktivních partnerů	Webových stránek	Počet návštěvníků	Zrealizovaných objednávek	Celková hodnota objednávek	Vyplaceno partnerům na provizích
247	54	6200+	30 000+	64 723 589	1 082 364	1.5 mld Kč	101 mil Kč

Zdroj: Vlastní zpracování

Z tabulky plyne, že na provizích koncovým zadavatelům bylo vyplaceno více než milion korun, při zapojení cca 6000 aktivních partnerů a téměř 65 milionů návštěvníků.

Poměrně snadný monetizační nástroj je vyplácení provizí z prodeje. Touto formou lze výhodně využívat pro křížovou monetizaci na základě nabízení lukrativní služby do prostoru, kde tato služba přímo nemůže být provozována. Na základě odkazů, na zahraniční servery lze takto monetizovat i negativní formou reklamy (odkazy na zapovězené věci pod záminkou ukázky jejich negativní podstaty). Tabulka 10 ukazuje základní parametry jednoho z největších internetových prodejců, společnosti VIVANTIS a.s, provozovatele provizního systému a affiliate na portálu www.provizni-system.cz, provozujícího internetové obchody zapojené v tomto provizním systému

Tabulka 10 Ziskovost Vivantas.a.s.

počet produktů	počet e-shopů	počet zásilek	obrat	provize
65000	8	3782000	1,6 mld Kč	13 mil. Kč

Zdroj: Vlastní zpracování

Podle průzkumu na blogu tipinternet.vz se průměrný výdělek v roce 2011 pohyboval většinou v intervalu 5000 – 50000 Kč, s příchodem nových technologií do se struktura výrazně nemění, pouze je více aktivních webů. Procentuální měsíční příjmy jsou v tabulce 11.

Tabulka 11 Průměrné měsíční zisky za prokliky – orientační statistika

Příjem (Kč)	0-4999	5000-9999	10000-14999	15000-19999	20000-29999	30000-39999	40000-49999	50000+
%	52	20	4	12	4	4	0	4

Zdroj: Vlastní zpracování

Protože zisky z monetizace jsou standardně obtížně dohledatelné a poskytovatelé služeb ve smluvních podmínkách znemožňují zveřejňování obdobných údajů, lze při zjišťování portfolia používaných monetizačních nástrojů vycházet pouze z kusých, statisticky nedoložitelných dat. Vzhledem k obecnosti informací o financování extrémismu a objemu finančních prostředků, s nimiž teroristická uskupení disponují lze data použít jako statisticky postačující. Tabulka 12 ukazuje rozložení příjmů a výdajů statisticky podložených dat blogera v delším časovém horizontu převzaté ze stránek <https://www.josefkroupa.cz/report-prijmu-listopad-2015>. Data byla měřena ve tříletém období 2013/2015, příjmy se pohybovali měsíčně v intervalu 0-30000 Kč. Portfolio je z 05/2015.

Tabulka 12 Srovnání muslimské populace a využívání Internetu

AdSense + Sklik	Affiliate	PR články	Odkazy	Výdaje	Celkem	Meziroční růst
2.413 Kč	16.412 Kč	990 Kč	840 Kč	-2.792 Kč	17.863 Kč	79 %

Zdroj: Vlastní zpracování

V neposlední řadě je nutné zvážit dostupnost internetu, kdy je zřejmá souvislost s rozvojem mobilních technologií a zvyšujícím se objemem monetizovaných dat. V ČR se vedou statistiky od roku 2012, kdy se podle Českého statistického úřadu (ČSÚ) prostřednictvím mobilního telefonu připojovalo na internet 12 % jednotlivců starších 16 let. V roce 2017 dosáhl jejich podíl 50 %, celkově bylo v roce 2016 v ČR více než 6,9 milionu uživatelů internetu. S rozvojem mobility rostla i důvěra k platbám za služby na internetu, což je důležitý faktor podmiňující monetizaci. Podle ČSÚ je v současnosti počet nákupů přes internet více než 50 %, přičemž větší podíl mají ženy. (tabulka 13).

Tabulka 13 Podíl mobilních technologií a procento e-nákupů

činnost	2012	2017
připojení přes mobil	13 %	55 %
nákup online	15 %	52 %

Zdroj: Vlastní zpracování

Vydeme-li ze srovnání výkonů reklamy v České republice, tak internet využívá přibližně 8 milionů obyvatel (76,48 % populace). Vzhledem ke konzervativnosti české populace, je předpokládán zisk z monetizace vázaný především na tuto populaci. Podle Sdružení pro Internetový rozvoj byl výkon internetové reklamy v roce 2016 v objemu 19,7 miliard korun, což je o 31 % více než v roce 2015 a potvrzuje se nadále rostoucí trend ve využívání online forem inzerce²⁴.

Největší část inzertních výdajů připadla na celoplošnou (display) reklamu (14,2 mld. Kč), včetně reklamy v obsahových sítích (zejména síť Seznam Sklik, Google AdWords a Facebook), RTB reklamu a nativní reklamu. Druhou nepoužívanější formou reklamy byla reklama ve vyhledávání s výkonem 4,7 mld. Kč v reálných cenách. Prostřednictvím katalogů a řádkové inzerce média deklarovala tržby 900 mil. Kč v ceníkových cenách. Poměr mobilní reklamy k Internetové byl 88 %: 12 %.

Takto lze následně simulovat výkon monetizace pro dříve zmíněnou muslimskou populaci a procento uživatelů. Vzhledem k větší dynamice nárůstu počtu uživatelů lze výsledky považovat za pesimistický odhad. Vydeme-li z přepočtu koruny vůči dolaru 1:25, pak lze stanovit výkon Internetové reklamy v roce 2016 přibližně na 0,13 miliard dolarů na milion osob populace při 100 % využití Internetu populací. Při přepočtu výkonu do segmentu reklam na sociálních sítích lze předpokládat tedy 300 milionů osob ve věku 15-24, lze pak predikovat zisk 39 miliard dolarů s velkou pravděpodobností meziročního růstu.

4 Diskuse

Otázka boje proti terorismu a extrémismu a s nimi souvisejícími jevy, jako migrace a násilí, je většinou mylně vtahována právě pouze k těmto jevům, k násilí, migrantům, teroristickým útokům. Tato interpretace je mylná, stejně jako domněnka, že zastavením migrace a odstraněním extremistických skupin dojde k omezení teroristických útoků.

²⁴ Sdružení pro Internetový rozvoj, (2017), Průzkum inzertních výkonů SPIR 2016, [online] [Citované 2. 12.2017] Dostupné z <http://www.inzertnivkony.cz/>

I přese všechna bezpečnostní opatření, přes úspěchy spojenců proti ISIS, přes snahy o regulaci migrace a přísnou kontrolu migrantů neustávají řízené či spontánní teroristické útoky, směřované zejména do oblastí umírněného Islámu a Evropy. Neúspěšnost politiky boje proti terorismu prokazuje i fakt, že v době úspěchů spojenců při likvidaci ISIS narostl počet útoků ve světě, zejména však v Evropě, což lze doložit například útokem před Westminsterským palácem v Londýně 22. března 2017, výbuch nálože v metru ruského Petrohradu 3. dubna 2017, či útok nákladního automobilu v obchodním domě ve Stockholmu, kdy dohromady přišlo o život třiadvacet lidí a více než 100 osob bylo zraněných. Kvůli okolnostem těchto tragických událostí se pak na povrch opět dostala témata jako integrace imigrantů a efektivita bezpečnostních složek. Zatímco útok ve Stockholmu ukazuje spojitosti s radikální organizací Islámský stát, její zapojení do neštěstí v Londýně je i přes přihlášení se k útoku málo pravděpodobné. Pozadí petrohradského výbuchu pak zatím není zcela jasné. Evropští politici, včetně vedoucích činitelů V4 se přiklání k metodě izolované Evropy, například český prezident Miloš Zeman, zmiňuje potřebu/ chránit existenci a budoucnost evropské civilizace, současný premiér Andrej Babiš dokonce v minulosti jednoznačně podpořil uzavření schengenských hranic.

Britská premiérka Theresa May po útoku v Londýně jednoznačně prohlásila, že odhodlání nikdy nezaváhá tváří v tvář terorismu a že demokracie a hodnoty s ní spojené vždy převáží., nicméně řešení hledala opět ve zvýšení ochrany proti migrantům, zejména těm, kteří mohou být potencionálními útočníky.

Obdobný koncept prosazoval po útocích v Oslo i Stockholmu švédský premiér Stefan Löfven, který uvedl implementaci celé řady opatření na boj s terorismem a násilným extremismem, omezoval je však především na rozšíření opatření na národní úrovni, tak i v rámci Evropské unie, které vycházejí opět z konceptu uzavírání se a lustrace migrantů.

Evropská unie podnikala v této problematice kroky začátkem března 2017, kdy Rada EU přijala nová opatření proti terorismu jako reakci na vyvíjející se teroristické hrozby, kterými aktualizuje a rozšiřuje dostupné nástroje zejména s cílem předcházet teroristickým útokům, kdy je nově specifikována kriminalizace činů, jako je školení nebo cestování na teroristické účely, jakož i organizování nebo usnadnění takového cestování.

Nová pravidla ve formě směrnice posilují a rozšiřují rozsah stávajících právních předpisů a kriminalizováno je zejména cestování uvnitř, venku nebo do EU za teroristickými účely, organizování a usnadnění takového cestování a to i prostřednictvím logistické a materiální podpory, jako je nákup jízdenek nebo plánování tras, dále školení a výcvik pro teroristické účely, výrobu nebo použití výbušnin, střelných zbraní, škodlivých nebo nebezpečných látek.

Významným kladem je nová, blíže však nespecifikovaná, kriminalizace poskytování nebo shromažďování finančních prostředků se záměrem nebo znalostí, že mají být použity k páchání teroristických trestných činů a trestných činů souvisejících s teroristickými skupinami nebo teroristickými aktivitami.

Potencionální hrozby se však projevují jinak a potvrzují spíše názory německé kancléřky Angele Merkelové resp. předsedy Evropské komise Jean-Claude Junckera, kteří se přiklání k názoru, že by nemělo docházet ke kategorizaci osob migrujících do Evropy, spíše by měla být implementována standardní ochrana na úrovni bezpečnostní politiky státu.

Tím popírají převládající evropskou myšlenku, že muslimský uprchlík je potencionální terorista. Jejich tezi dokazují i skutečnost, že např. útoky v Paříži, provedli útočníci, kteří se v Paříži narodili a byli vychováni ve Francii, v demokratické, multikulturní společnosti. Podle některých zdrojů existuje více než 4000 občanů žijících, respektive narozených v Evropě, kteří jsou plně integrováni do společnosti, v níž prožili celý život, a přesto inklinovali k terorismu, resp. se připojili k bojovníkům ISIS. Dokonce je prokázáno, že právě z takovýchto

zdrojů pochází rozvracení evropské soudržnosti šířením proti migračním fám a nálad, čímž se migrační politika dostává do pozice dělicího bodu evropské jednoty, potažmo pak jednoty EU.

Z tohoto pohledu je nutné vzít úvahu fakt, že většina běženců přišla do Evropy za lepším životem a svobodou. Migrační vlny jsou tedy menším zdrojem problémů, než uzavření schengenu a názorová destabilizace Evropy.

Tierney (2017) poukazuje, že ISIS může expandovat do zahraničí za účelem zisku finanční podpory. Tato podpora může být i formou monetizace internetového obsahu. IS může dosáhnout obdobného efektu jako u využití IT pro rekrutování nových členů. Spojenecké úspěchy vedoucí k územní eliminaci ISIS mohou podmínit přesun ISIS do jiných zemí, ve kterých jsou aktivní džihádistické organizace a kde se dá dále bojovat, zejména do Jemenu, Somálska nebo Libye. IS přichází o území, dál ale úspěšně působí na Internetu. Po rozpadu IS nelze považovat MOI jako jediný, resp. majoritní zdroj příjmů. Jaafar (2016) i do budoucna vidí spíše provázanost na regionální podporu financování a uvádí zdanění opakujících se příjmových toků (jako je např. zemědělství) v oblastech s radikálním islámem. Hamin (2016) nebo Mugarura (2016) vidí zdroje financování terorismu především v segmentu praní špinavých peněz, což lze využívat i po případném pádu IS. MOI má obdobný charakter jako praní špinavých peněz, dokonce může být jedním z jeho nástrojů. Je obtížně prokazatelná a boj proti ní může vyvolat kybernetický terorismus. Zdánlivě jednoduchý princip, kontrola elektronického obsahu, která umožní odstranění obsahu, bývá bohužel často označován jako novodobá cenzura. Současně vyvolává vlnu potencionálních hrozeb. Například po opakovaném zákazu některých účtů na Twitteru zveřejnily sunnitské extremistické skupiny prohlášení v arabštině: "Vaše virtuální válka proti nám způsobí skutečnou válku." Rovněž odstranění účtů Facebooku vedlo k vyhlášení války vedoucím osobám této společnosti.

Obecně lze konstatovat, že v rámci IT se soustředil boj s extrémismem do roviny odstraňování obsahu. Internetové společnosti používají sofistikované technologie a lidské recenzenty, aby označili a odstranili extremistický obsah vyjadřující podporu terorismu. Společnost Google z těchto důvodů dokonce předefinovala definici škodlivého obsahu. YouTube odstraní jakékoli video, které obsahuje nenávistný obsah nebo podněcuje násilí, a jeho software zabráňuje přehrávání videa. V roce 2015 bylo odstraněno 92 milionů videí, pouhé jedno procento bylo odstraněno z důvodu terorismu nebo porušování nenávistných výroků. Společnosti Facebook, Microsoft, Google a Twitter se na konci loňského roku spojily a vytvořily společnou průmyslovou databázi unikátních digitálních otisků pro snímky a videa, které produkují nebo podporují extremistické organizace. Tyto otisky pomáhají firmám identifikovat a odstranit extremistický obsah. Rovněž se tyto společnosti po útoku na Westminsterský most v Londýně dohodly, že vytvoří společnou skupinu pro urychlení boje proti terorismu. Společnost Twitter tři čtvrtiny potencionálně extremistického obsahu identifikovala prostřednictvím vnitřních nástrojů Twitteru; jen dvě procenta byla odebrána z důvodu žádostí vlády.

Je zřejmé, že v oblasti IT je identifikace a boj proti zneužívání Internetu prozatím ponechán v rukou poskytovatelů těchto služeb. Pro důsledné zabránění zisků z monetizace však bude nutná provázanost s bankovním systémem a podpora governmentu.

Závěr

Ve všeobecnosti je likvidace IS je očekávána, lze ale rovněž očekávat, že řešení nebude akceptovatelné pro všechny zainteresované strany. V této souvislosti, z pohledu financování IS, je více než patrné, že strategické zájmy převažují nad ochotou řešení konfliktu. Například nedošlo během války k útokům na ropná pole, byť zisky z nich tvořily značný podíl financování IS. Rovněž datové podklady a informace jsou účelově zkreslovány.

V rámci IT se soustředil boj s extrémismem do roviny odstraňování obsahu, preferuje se prevence, například rušení či bloky domén, není důsledně analyzováno financování extrémismu a terorismu.

Proto je nutné si uvědomit, že monetizace obsahu je trvale podceňovaná a dokonce není zahrnuta do potencionálních příjmů teroristických organizací. V souvislosti s globalizačním vývojem jsou však prokazatelné souvislosti mezi financováním formou monetizace obsahu a rozvojem IT jako globálním jevem. Je zřejmé, že monetizaci by měla být věnována obdobná pozornost, jako praní špinavých peněz. Nelze na prostředí Internetu nahlížet pouze jako na potencionální místo kyberútoků (Simonovski, 2016), ale je potřebné zvážit jeho globální charakter jako prostředku pro finanční toky. Nebyla prokázána, že současné globalizační jevy ve smyslu Therbornovy teorie mají přímou souvislost s financováním islámského extrémismu a ISIS, byla však prokázána možnost takového zdroje financování.

Potencionální hrozby jsou spíše opět vysledovatelné jako důsledek jevů souvisejících zejména s rozvojem komunikačních a logistických infrastruktur, ve smyslu importu destabilizačních ideologií do demokratických struktur, kdy v jednotě nekontrolovaného přenosu informací s nekontrolovaným pohybem peněz a zvýšenou schopností migrace osob, může docházet ke snadnému ovlivnění nespokojených jedinců, respektive k vyvolání fám a destabilizujících nálad.

Stejně, jako každá společnost má svá pravidla a normy chování, ustálené ve formě zákonů, je nutné tato pravidla zahrnout i do nekontrolované digitální komunikace a stanovit jasné bezpečnostní a morální principy a pravidla pro svět internetu, sociálních sítí a přiznat, že anarchie není demokracie. Otázkou zůstává, jak lze toho dosáhnout, když právě tyto globalizační faktory jsou důsledkem mocenských zájmů světových velmocí i vlivných západních ekonomických struktur.

Důležitost nebezpečí internetu jako neregulovaného globalizačního prvku si v poslední době snad začaly uvědomovat i Spojené státy, které jako velmi dominantní v prostředí internetu začaly omezovat svobodné prostředí Internetu. Americká Federální komise pro spoje (FCC) navzdory protestům odhlasovala návrh zrušit přísná pravidla takzvané síťové neutrality, která zajišťovala svobodný a otevřený Internet. Toro zrušení je silně kontroverzní, nicméně může po příslušné úpravě stanovit nová pravidla fungování Internetu, otázkou však i nadále zůstává, zda je tato cesta, vedoucí k zásahům státu do prostředí Internetu, tou správnou.

Acknowledgment

Tento článek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Rozvojového projektu na léta 2016 – 2018 č. 0605/2016 s názvem „Propojení vzdělávací a tvůrčí činnosti na SU OPF“.

Použitá literatura:

1. BRENDAN, J. (2017) *ISIS: The Global Face of Terrorism*, Twenty-First Century Books
2. HAMIN, Z.- OTHMAN, R., et.al. (2016). Conceptualizing terrorist financing in the age of uncertainty. In: *Journal of Money Laundering Control*. vol. 19 issue 4, pp. 397 – 406
3. JAAFAR, H.H. - WOERTZ, E. (2016). Agriculture as a funding source of ISIS: A GIS and remote sensing analysis. In: *Elsevier Sci Ltd, the Boulevard, Langford Lane, Kidlington, Oxford OX5 1GB, Oxon, England*. vol. 64, pp. 14 – 25
4. LI, Y. M., FANG, Y. - JIN, B. H. (2012). Analyzing Monetization Models for the Digital Content Services: Channel Ownership and Royalty Contracts. In: *Lecture Notes in Business Information Processing*, vol. 14, no. 2, pp. 329-352.
5. MIGUEL, F. P. - ABARCA, J. P. M. (2016). Promotion and monetization in publishing mobile applications. In: *Revista Icono 14-Revista Científica De Comunicacion Y Tecnologías*, vol. 108, pp. 195-201.

6. MUGARURA, N. (2016). Uncoupling the relationship between corruption and money laundering crimes. In: *Journal of Financial Regulation and Compliance*. vol. 24 issue 1, pp 74-89
7. MURETA, C. (2012). *Make millions with apps: simple steps to turn your app idea into profit*. Hoboken, NJ: Wiley.
8. SIMONOVSKI, I. (2015). The Use Of Cyber Space For Terrorist Purposes - With Special Reference To The Financing Terrorist Activity. In: *Proceedings of Conference on NATO Advanced Training Course (ATC) on Terrorist Use of the Internet. Terrorist use of Cyberspace and Cyber Terrorism: new Challenges and Responses*, Macedonia Ohrid, vol. 42, pp. 57 - 72,
9. SPINK, J.. (2017). Product fraud and product counterfeiting as a source of terrorist financing. In: *Security Journal*. vol. 30 issue 21, pp. 640 – 645
10. SUŠA, O. (2010). *Globalizace v sociálních souvislostech současnosti: diagnóza a analýza*. Praha: Karolinum Press. ISBN 978-80-7007-320-9
11. TIERNEY, M (2017). Well-funded and dangerous: assessing the Islamic State's financing operations. In: *Journal of Money Laundering Control*. vol. 20 issue 2, pp. 159-171
12. URBAN, L. (2014). *Globalizace*. In Šubrt, J. et. al. *Soudobá sociologie III (Diagnózy soudobých společností)*. Praha: Karolinum Press, ISBN 978-80-246-1789-3
13. ZAJC, M. (2015). The Social Media Dispositive and Monetization of User-Generated Content. In: *Information Society*, vol. 31, no. 1, pp. 61-67.

Kontakt:

Ing. Josef Botlík

Slezská univerzita v Opavě

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné

Univerzitní náměstí 1934/3

733 40 Karviná

e-mail: botlik@opf.slu.cz

THEORETICAL GROUNDS FOR RESEARCHING ENVIRONMENT-ECONOMY LINKS¹

Denys Braga

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovak Republic

The problem of the development of the EU is taking place especially in a context of increased competition in the world markets of resources and products in terms of post-industrial economy, which forms the new challenges of economic globalization. One of these challenges are the growing negative effects of "high carbon" economies on the environment, which is accompanied by the reverse effect of the environmental crisis on the quality of reproduction of the main resource of the post-industrial economy – a highly skilled labor. Theoretical and methodological issues concerning the formation of a strategy of environmentally oriented exports in the EU countries are not sufficiently researched. Also, methodological and practical aspects of implementing economic policies ensuring a high level of competitiveness of the countries with specific integration aspirations are underdeveloped, there is also lack of approaches to assessing the stringency of environmental policy and its impact on international competitiveness on the EU countries.

Key words: environment-economy, international competitiveness

JEL: F18, F64, O44

Introduction

The problem of the development of the EU is taking place especially in a context of increased competition in the world markets of resources and products in terms of post-industrial economy, which forms the new challenges of economic globalization. One of these challenges are the growing negative effects of "high carbon" economies on the environment, which is accompanied by the reverse effect of the environmental crisis on the quality of reproduction of the main resource of the post-industrial economy – a highly skilled labor resource capable for developing and introducing innovations, as well as the creating and exporting environmentally safe products, competitive in international markets.

These environmental and economic threats for more than forty years make the countries of the world and the EU countries, in particular, develop and implement the instruments of environmental and economic development in order to replace traditional ("brown") economy with the economy of eco-friendly development ("green economy"). In these conditions, the growth of international competitiveness of countries is becoming increasingly dependent on the ability to respond quickly to changes in world demand for new environmental goods and services, as well as to develop healthy working and living conditions. In this context, the theory and practice of such processes forms the actual scientific circle of issues. One of the most important spheres of these issues is the problem of clarification of the essence, scientific and practical aspects of the formation and development of environmental component of the international competitiveness of the EU as a system of agreed factors and instruments of economic policy of eco-friendly export. Understanding of internal and external environmental

¹ This article is supported in the frame of the project EDGE — Environmental Diplomacy and Geopolitics. This project has received funding from the European Union 's Horizon H2020 research and innovation programme under grant agreement No 692413.

factors for strengthening the competitive advantages of the EU can justify an effective convergent environmental and economic policy of the EU member states.

Problem statement

Theoretical and methodological issues concerning the formation of a strategy of environmentally oriented exports in the EU countries are not sufficiently researched. Also methodological and practical aspects of implementing economic policies ensuring a high level of competitiveness of the countries with specific integration aspirations are underdeveloped, there is also lack of approaches to assessing the stringency of environmental policy and its impact on international competitiveness on the EU countries.

In order to have a full understanding of the interconnections between environmental component of the economic development of the EU countries and economic effects, it has been found out that the following areas should be researched:

- Post-industrial factors of international competitiveness of countries in the system of existing theories of eco-friendly development of the states;
- The methodology for choosing the indicator of environmental policy stringency as an indicator of the impact of environmental policy on the international competitiveness of the countries;
- Existing instruments of environmental and economic policy of the countries;
- Approaches to assessing the existing international competitive advantages of the countries;
- The possibility of using a variety of research methods to identify environmental and economic links;
- Approaches to assessing the level of development of the post-industrial economies of the countries;
- Methods for assessing the degree of the impact of environmental policy strategy on the growth of international competitiveness of the EU countries.

Historical practice and the experience of the successful economic development of some countries against the backdrop of the economic decline of the others, as well as the cyclical nature of these processes, have led academics of different ages to seek approaches for understanding the factors that influence the growth of the country's economy in the system of close links with other countries. The success of this search is reflected in the transformation of different approaches to the development of international competitive advantages, and effective policy instruments for the formation of international competitiveness in form of know-how of a particular country and its economic policy. At the same time, if in the preindustrial era competitive advantages were formed under the influence of the growth of international trade flows, and in the industrial era, then in the post-industrial era, which mainly manifests itself in the current stage of economic globalization, the role of traditional factors of international competitiveness decreases against the backdrop of rising systemic effects of new post-industrial factors of economic development and social well-being.

The theoretical analysis of the evolutionary development of the concept of international competitiveness of countries has shown that its emergence and evolution have been most influenced by such historical stages of world economic development and the international division of labor: Great geographical discoveries, three waves of the industrial revolution, Great Depression of 1929-1933, economic globalization within the limits of a new knowledge economy. In accordance with these stages, which reflect the evolution of the periods of social development (pre-industrial, industrial and post-industrial), the concept of international competitiveness of the countries was formed and developed.

It should be noted that the initial meaningful similarity of all theoretical approaches to finding out the competitive advantages of countries is manifested in the focus on two main

benchmarks: the factors of increasing productivity of the economy and the success of international trade. Differences in the views are set in such areas as: the imperative of certain factors of productivity, the content of competitive advantages over world trade, factors of social development, etc.

Historically, the theory of competitive advantages of the countries was formed within a number of theoretical directions, the purpose of which was to study the main manifestation of the implementation of international competitiveness — the nature of international trade flows and the reasons that stimulate them. As you know, the first theory of causes and incentives in international trade, which arose during the Great Geographic Discoveries and existed for three centuries, was the mercantilist trade theory, the most famous representatives of which were the English economist T. Mun, the French economist A. Montchrestien and the English economist U. Stafford.

A significant contribution to the theory of economic growth and international competitiveness in the twenty-first century made an English economist J. M. Keynes², whose theory emerged as a challenge to the Great Depression, which embraced developed countries and was characterized by a large-scale unemployment with a large surplus of unused production capacities and significant changes in international trade. The main postulate of the Keynesian theory is to perceive crises as a phenomenon, one of the features of a market economy and is an organic part of it, because market economy is not a self-regulated system, only the state can regulate employment and economic growth. In this context, J. M. Keynes emphasized the need to use instruments of monetary and fiscal policy in the regulation of one of the most important indicators of socio-economic development of the country — aggregate demand. Keynes substantiated the idea of creating an export base of well-developed country and introduced the concept of “effective demand” into economic science, defining it as an amount of investment and consumer spending. Rationally constructed export base will lead to higher incomes, increase in the efficiency of functioning of the domestic sector of the economy and, thus, contribute to the development of investment processes in the country's economy.

An important contribution to the theory of international competitiveness made the theory of economic growth made R. Solow³. In his studies the author explained the interconnection between such important factors of economic growth and productivity of the economy as labor, technological progress and investments. The research of R. Solow is considered as one of the deepest study of the essence of the economic efficiency of production and its role in the economic growth of the countries. Under technical progress, the scientist understood not the replacement of manual labor with the machine, but the qualitative transformation of the workforce into a highly skilled one, which would lead to a qualitative improvement of the conditions of organization of production and increase the scale of production. Thus, technological progress is the most important condition for increasing the level and quality of life of the population, which, according to the researcher findings, should be measured as the income per capita. Scientists actually put the main emphasis on the following aspect of the development of the post-industrial society: the need to improve the educational level of workers and the introduction of technical innovations as an important resource of economic efficiency and international competitiveness. The author founded an idea of a qualitative planning as a part of the production process, which creates an export product and the possibility of increasing productivity, which increases international competitiveness of the countries.

The main feature of the post-industrial era is no longer a physical force (as it was in the pre-industrial era) or energy (the imperative of the industrial era), but information, with the

² EATWELL, J. et al. eds. *The New Palgrave: a dictionary of economics*. London: New York : Tokyo: Macmillan ; Stockton Press ; Maruzen, 1987.

³ SOLOW, R.M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. In: *The Quarterly Journal of Economics*. 1956, roč. 70, č. 1.

central component of post-industrial society – a highly professional workforce and education system has to meet the conditions of a post-industrial society. The main condition for the development of efficient production in a post-industrial society is the achievement of a high standard of living and quality of life, which is determined by the quality of services. While the basic services that provide a high standard of living are health and education, in post-industrial society special attention is paid to the areas of services that provide additional life facilities, rest and culture.

The importance of individual components in the system of factors contributing to the achievement of a high living standard and quality of life is grounded later in the concepts of post-industrialism: post-industrial socialism⁴, post-industrial capitalism⁵, conventional post-industrialism⁶, and environmental post-industrialism.

One of the most controversial theories of international competitiveness of countries and a popular object of empirical research is so-called “Porter hypothesis”, proposed by M. Porter and Van der Linde⁷. This hypothesis represents a new approach to the definition of the competitive advantages of the nations and explains the role of environmental regulation in increasing the international competitive advantages of the countries. This view on international competitiveness has become pioneering and outlined the basis for including additional determinants for the system of factors that determine it — the environmental factor.

The study of the global organization Global Footprint Network, which develops a system of indicators “Ecological Footprint”⁸, allows calculating how many resources can provide a planet without loss for itself (bioenergy) and how many resources from the nature human activity takes (environmental footprint). The “Ecological Footprint” reports that, starting from 1980 to the present, indicators of environmental reserves reflect the fact that in human activity the use of bioenergy predominates, which provides the natural environment safety. It was found out that one of the most important indicators of atmospheric pollution — carbon dioxide (CO₂) — is steadily increasing, even in the context of a decline in world economic growth.

As scientists have point out, if earlier environmental crises took place at the local or regional level, today's environmental situation suggests a possible global environmental collapse, which will call the human progress in these conditions into question, because a modern human activity destroys the mechanisms of the integral functioning of the biosphere in planetary scale⁹.

In addition, the long-term accumulation of human health problems as a result of violations of the laws of the biosphere are recognized by scientists as a threatening trend in the development of the geo-economics system, which is understandable if considering human health as a factor affecting the quality of the main resource — a highly skilled labor potential, which forms the bulk of the added value of the post-industrial economy.

Therefore, international competitiveness in the medium and long terms should be considered as the ability of a certain country to form effective mechanisms of environmental policy as part of a strategy for increasing the productivity of natural and human resources, which in general will ensure sustainable competitive advantages of the countries.

⁴ GORZ, A. *Farewell to the working class: an essay on post-industrial socialism*. London: Pluto Press, 1997.

⁵ HEILBRONER, R.L. *Business civilization in decline*. [New York: Norton], 1976.

⁶ ROSZAK, T. *Where the wasteland ends: politics and transcendence in postindustrial society*. Berkeley, Calif: Celestial Arts, in association with R. Briggs, 1989.

⁷ PORTER, M.E., LINDE, C. van der. Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship. In: *Journal of Economic Perspectives*. 1995, roč. 9, č. 4.

⁸ MCRAE, L. et al. *Living Planet Report 2016: Risk and Resilience in a New Era* [online]. 2016. [cit. 05.02.2018]. Dostupné na internete: <http://www.deslibris.ca/ID/10066038>.

⁹ ALBROW, M., KING, E. eds. *Globalization, knowledge, and society: readings from International sociology*. London; Newbury Park: Sage Publications, 1990.

Conclusion

The analysis of theoretical concepts determining the competitive advantages of the countries (classical theory, the theory of factors of production, the theory of imperability of factor-price international competitiveness, the theory of technological gap, neoclassical theories of economic growth and international competitiveness, post-industrial theories of knowledge economy, theories of international competitiveness of countries) allowed concluding that the competitiveness of countries is determined, on the one hand, by factors of productivity growth and, on the other hand, the country's success in international trade.

The global trend of relative growth of public expenditures and the deterioration of human health, reduction of the productivity of the economy under the influence of climate change due to environmental pollution has been revealed. It is perceived as the main threat to the harmonious development of the social, environmental and economic system of the countries; and it is a threat to increase their international competitiveness in terms of increasing levels of CO₂ emissions. That is why the target dominant of most environmental and economic policies of the states is to reduce the level of these emissions.

It has been established that the central component of the post-industrial society is a highly professional labor resource, which should be reproduced under conditions of a healthy environment. The post-industrial factors of geo-economic leadership of the countries have determined the level and quality of education, the cost of science and research, as well as health care, the introduction of innovations in technological practice, resource conservation factors, etc. The criteria for the level and quality of life should be such indicators as income per capita and reduction of polluting emissions into the atmosphere.

An analysis of the current conditions of international competitiveness of the countries proves that the degree of realization of international competitive advantages, in addition to traditional indicators of productivity of natural, human and capital resources, should be considered indicators of international trade and effective environmental policy. The resultant indicator and criterion for the realization of international competitive advantages of the countries should be the growth of the export volumes.

Bibliography

1. ALBROW, Martin, KING, Elizabeth. eds. *Globalization, knowledge, and society: readings from International sociology*. London; Newbury Park: Sage Publications, 1990. ISBN 978-0-8039-8323-6.
2. EATWELL, John et al. eds. *The New Palgrave: a dictionary of economics*. London: New York: Tokyo: Macmillan; Stockton Press; Maruzen, 1987. ISBN 978-0-333-37235-7.
3. GORZ, André. *Farewell to the working class: an essay on post-industrial socialism*. London: Pluto Press, 1997. Pluto classics. ISBN 978-0-86104-364-4.
4. HEILBRONER, Robert Louis. *Business civilization in decline*. 1. ed. vyd. [New York: Norton], 1976. ISBN 978-0-393-09184-7.
5. MCRAE, Louise et al. *Living Planet Report 2016: Risk and Resilience in a New Era* [online]. 2016. [cit. 05.02.2018]. ISBN 978-2-940529-40-7. Dostupné na internete: <http://www.deslibris.ca/ID/10066038>
6. PORTER, Michael E, LINDE, Claas van der. Toward a New Conception of the Environment-Competitiveness Relationship. In: *Journal of Economic Perspectives*. 1995, roč. 9, č. 4, s. 97-118. ISSN 0895-3309.
7. ROSZAK, Theodore. *Where the wasteland ends: politics and transcendence in postindustrial society*. Berkeley, Calif: Celestial Arts, in association with R. Briggs, 1989. ISBN 978-0-89087-561-2.

8. SOLOW, Robert M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. In: *The Quarterly Journal of Economics*. 1956, roč. 70, č. 1, s. 65. ISSN 00335533.

Contact

Mgr. Denys Braga

University of Economics in Bratislava
Faculty of International Relations
Dolnozemska cesta 1/b
Bratislava 5, 852 35
Slovak Republic
Email: denys.braga@euba.sk

FORMS OF COOPERATION OF THE UNIVERSITY AND ENTERPRISES – THEORETICAL CONSIDERATIONS

Katarzyna Brendzel-Skowera^a – Katarzyna Łukasik^b

^a Faculty of Management, Częstochowa University of Technology, ul. Dąbrowskiego 69, 42-201 Częstochowa, Poland, e-mail: katarzyna.brendzel-skowera@wz.pcz.pl

^b Faculty of Management, Częstochowa University of Technology, ul. Dąbrowskiego 69, 42-201 Częstochowa, Poland, e-mail: Katarzyna.lukasik@wz.pcz.pl

More recently, both in highly industrialized countries and in Poland, relatively much attention is paid to various forms of integration of science and economy. On the one hand, it is associated with striving for rapid commercialization of the results of scientific research and, on the other, with the possibility of greater use of the potential of research units. The integration of science and economy may take different forms: from cooperation in the field of education and counseling to organization of joint teams, research programs and even the creation of enterprises. The objective of the paper is some theoretical considerations on the aspects of relationships between the world of science and business. Different channels of knowledge transfer will be subjected to the analysis.

Key words: academic entrepreneurship, innovation, knowledge transfer, cooperation

JEL: 031, I23

Introduction

In the economy of the 21st century, the most valuable asset is knowledge and the factor determining the economic success is an efficient mechanism for the transfer of knowledge and technology between universities and enterprises. The greatest outcomes of development will be achieved by the regions in which the model of cooperation between the main actors of social and economic life will operate efficiently since it is the condition for taking risk of implementing new technologies. Therefore, it is necessary to create the space capable of creating and implementing knowledge. An important role is played by universities, being the source of knowledge. Moreover, universities should assume the role of a leader by aiming at combining the development of scientific research with the possibility of its commercialization.¹ Universities should head for transformation into open, modern centers of education and scientific research.

The requirements of the contemporary market and demographic decline impose the necessity of constant improvement in the quality of education by universities. Positive manifestation of this trend is the cooperation of scientific centers with the business environment, i.e. enterprises. It is a multidimensional process which translates into benefits for all the involved parties: the university, students and academic staff and partner companies. In modern society, universities are not only research centers, constituting exclusively the backup for teaching activities but also the institutions providing the process of education to students, specialists, future staff of the economy. They achieve the fullness of their essence only when they create the conditions for the use of intellectual potential, knowledge and ideas of scientific workers. The relationship between science and business may take a variety of forms, ranging from occasional contacts to long-term institutional cooperation. Nevertheless, whatever the

¹ SZYNAKA, R. (2010): W stronę uczelni trzeciej generacji. In *Biuletyn Lubelskiej Przedsiębiorczości Akademickiej*, 2010, No 1, pp. 13-17

type of mutual relationships the role of the university shifts to the foreground, which enforces the changes in its functioning.

1 Academic entrepreneurship

A new role of the university is inextricably linked to the concept of academic entrepreneurship. In the subject literature, one comes across different interpretations and, consequently, different understanding of this phenomenon. In the Anglo-Saxon countries, the concept of academic entrepreneurship is identified with the process of establishing technological companies at universities, the so-called spin-offs or spin-outs² and the entrepreneurship of the university itself as the market operator. According to the dictionary by PARP (The Polish Agency for Enterprise Development)³, a spin-off is the entity which came into being as a result of the fact of becoming independent by the employees of the parent unit, using its material and intellectual potential. This means combining the function of a scientist and an entrepreneur. Spin-offs often arise as a result of projects carried out by scientists at the stage of applied research. Therefore, they are both the mechanism for transfer of knowledge to industry and a testing ground as well as the field of cooperation of science and business.⁴ Spin-offs are the recommended form of transfer of technology to industry, particularly in the case of revolutionary technologies for which it is difficult to find the right business partner. The other type of spin-offs are spin-outs. The element distinguishing them from spin-offs is the relationship with the parent organization. A spin-out most frequently arises with the knowledge and consent of the management board of the parent company or the university. This type of enterprise remains in the capital or operational relationship with the parent unit.⁵ Operational relationships may include, among others, legal, accounting and marketing services and use of distribution channels of the parent institution. Academic entrepreneurship, reduced to the creation of spin-offs, is an attractive mechanism for commercialization of scientific know-how.

In Poland and other countries of Continental Europe, academic entrepreneurship is understood far more widely. It is not only the process of creating technological companies but also the business activity^{6/7} of people professionally linked to the university and those for whom the university is a stage in life, e.g. students and PhD students. The discussion in a broader sense of academic entrepreneurship refers to the following issues:⁸

- development of education programs and the promotion of entrepreneurial attitudes among students, PhD students and scientific workers, including the preparation of the teaching offer (lectures, courses, meetings etc.) concerning the basics of economic, legal and organizational knowledge associated with starting and conducting a business activity;
- building institutions and support programs for people professionally connected with the university, interested in starting their own business based on the possessed professional knowledge and developed research programs;

² GULIŃSKI, J., ZASIADŁY, K. (eds.) (2005): *Innowacyjna przedsiębiorczość akademicka – światowe doświadczenia*. Warszawa: PARP, 2005. ISBN 83-60009-12-0. TAMOWICZ, P. (2006): *Przedsiębiorczość akademicka. Spółki spin-off w Polsce*. Warszawa: PARP, 2006. ISBN 83-60009-40-6. MATUSIAK, K.B. (2005): *Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć*. Warszawa: PARP, 2011. ISBN 978-83-7633-164-5.

³ *Współpraca nauki i biznesu*. Warszawa: PARP, 2013, p. 8. ISBN 978-83-7633-264-2.

⁴ CHYBA, Z., GRUDZEWSKI, W.M. (2011): *Przedsiębiorczość akademicka w Polsce*. Warszawa: WSZiP, 2011, pp. 115-117. ISBN 978-83-62250-10-3.

⁵ *Współpraca nauki i ...*, p. 45.

⁶ POZNAŃSKA, K. (2001): *Sfera badawczo-rozwojowa i przedsiębiorstwa w działalności innowacyjnej*. Warszawa: SGH, 2001, p. 164. ISBN 83-91565-10-6.

⁷ GRUDZEWSKI, W.M., HEJDUK, I.K. (eds.) (2001): *Przedsiębiorstwo przyszłości*. Warszawa: Difin: 2001, p. 257. ISBN 83-7251-083-0

⁸ KRAWCZYK, G. (2010): *Przedsiębiorczość akademicka - zagrożenia*. In *Biuletyn Lubelskiej Przedsiębiorczości Akademickiej*, 2010, No 1, p. 25.

- management of intellectual property arising at universities and scientific institutions, preparation of the principles and regulations for commercialization of developed solutions;
- entrepreneurial management of the university, which is a specific enterprise with a high social utility which should be managed efficiently.

There is no contradiction between these two different ways of understanding academic entrepreneurship. Nevertheless, each of them implies the use of different development tools. In both cases, the university is assigned a new role – an initiator of innovative economic development.⁹ The university, apart from the teaching activity, offers specific know-how and its sales on market terms. On the other hand, in the traditional teaching function, it becomes necessary to promote and strengthen entrepreneurial attitudes not only in the academic world but also in the local and regional environment. This, in turn, requires close cooperation with the environment of the university.

2 Cooperation of entrepreneurs conducting innovation activity with universities

The development of innovative economy is the outcome of the cooperation of the university, being the seed of innovative solutions, and enterprises implementing them. Therefore, the creation and development of innovative enterprises largely depends on the existence of the business environment which stimulates undertaking new ventures and their implementation. An important role in creating such environment is also played by the so-called business environment institutions.¹⁰

For the scientific community, an incentive for cooperation with enterprises is actuating the development of science and adjusting the research for scientific purposes and also possessing an additional source of income e.g. from licenses. Moreover, it is important to reduce the time of implementation of new technologies and to provide greater opportunities on the labor market for graduates. Scientific units may carry out commercialization in particular through civil-law contracts concluded with the interested entities – entrepreneurs or creating, individually or jointly with entrepreneurs, external entities whose activity focuses on the cooperation with the market. Civil-law contracts most often involve the transfer of property rights (e.g. the contract of sale of patent right, transfer of copyright) or granting a license. Mutual interests of entrepreneurs and scientific units may also be implemented by the establishment of the commercial company to which the university will provide an in-kind contribution of know-how, and the entrepreneur will provide funding, e.g. by contributing a specific sum of money to the company. Of course, future shareholders or stockholders may arrange the business model of the company activity in a different way, more appropriate for themselves. Then, the patent owner is the company in which the university has shares. The workers of institutes and universities can also be personally involved in this type of ventures. In this way, the aforementioned technological companies (spin-offs/spin-outs) can be created. Establishing capital companies is objectively the most beneficial way to carry out commercialization. This certainly does not exclude the possibility of creating partnerships (general, limited, partnership limited by shares), although, when analyzing the nature of these entities, it would be difficult not to emphasize the advantage of capital companies (limited liability, joint-stock), which is mostly revealed by exclusion of liability of partners (shareholders) for the company obligations, i.e. reducing financial risk of the partner, who is

⁹ CICHON, S. (2017): Czynniki determinujące usługi edukacyjne uczelni wyższych – wyniki badań. In. *Problemy jakości*, 2017, No. 7, pp. 23-26.

¹⁰ KOŚCIELNIAK, H., SKOWRON-GRABOWSKA, B., NOWODZŃSKI, P. (2017): *Przedsiębiorczość i innowacyjność w perspektywie zarządzania strategicznego* [in] *Wielowymiarowość współczesnego zarządzania organizacjami*, JELONEK, D., BYŁOK, F. (eds.). Częstochowa, WWZPCz: 2017, pp. 13-21. 978-83-65179-98-2.

interested only in the contribution provided to the company and limiting the liability of the company management board as well as possibilities of proper capital management.

Summing up, the cooperation between research and development units and enterprises may take place in many different ways and the most important ones are:

- 1) orders for the implementation of research and development works (research commissioned);
- 2) cooperation within the framework of joint research initiatives;
- 3) direct investments, cooperation and mergers of companies, joint-ventures, in particular the creation of spin-offs and spin-outs;
- 4) technology market including trade in patents, licenses, know-how;
- 5) teaching process (students transfer the acquired knowledge to professional life);
- 6) exchange/transition of workers, including training and apprenticeship of scientific workers in enterprises;
- 7) development of network systems and structures, e.g. clusters. including research and development units and enterprises.

Most of the above possibilities of cooperation can be supported with external sources, both in terms of funding the research commissioned, cooperation in clusters or exchange of staff between scientific units and enterprises. When considering the real chances for cooperation between science and business it should be pinpointed that the process of cooperation taking into account the needs of the market, science, innovation and the field of research and development is dynamic and constantly developing.

2.1 Classification of forms of cooperation between the university and business

Models of cooperation of science and business are highly diverse and may occur in a more or less formal form. An obvious example of cooperation of the university and enterprises is exchange of staff, hiring new employees from among students/graduates and improving skills of present workers. More and more frequently, entrepreneurs, being members of business councils created at universities have impact on the creation of the educational offer. The organization of training and apprenticeship and the opportunity to present the company, which is aimed at informing on job opportunities, is basic and very common ways of cooperation between universities and enterprises. The aforementioned forms of cooperation should also include the more advanced ones, i.e. research commissioned, creating technological companies, trade in patents and licenses and building business network structures (clusters). When comparing with each other some examples of cooperation forms mentioned above there are noticeable the differences in the nature of mutual contacts. They can be institutional or mostly based on private contacts of scientific workers, which is presented in figure below (Fig. 1.). According to some researchers, individual characteristics of scientists have stronger impact in explaining the diversity and frequency of contacts with business.¹¹ In the opinion of M. Kwiek, individual and institutional forms play equivalent roles in building partnership.¹²

According to A. Poszwiecki, the strategies for cooperation of the university and business can be divided into:¹³

- the strategy of patronage and sponsoring (educational, object or equipment),
- the strategy of basic cooperation: exchange of services under a contract or without it,
- the strategy of access: contracts on sharing research results, equipment or laboratories,

¹¹ D'ESTE, P., PATEL, P. (2007): University-Industry Linkages in the UK: What are the factors underlying the variety of interactions with industry? In: *Research Policy*, 2007, 36(9), p. 1295-1313.

¹² KWIEK, M. (2015): *Uniwersytet w dobie zmian*. Warszawa, PWN: 2015, pp. 153-154. ISBN 9788301183264

¹³ POSZEWIECKI, A. (2010): *Budowa strategii współpracy jednostek naukowych z biznesem. Analiza wybranych przypadków* [in] *Budowa współpracy nauki z biznesem w województwie lubelskim*. Warszawa, Instytut Badań nad Demokracją i Przedsiębiorstwem Prywatnym: 2010, pp. 75-83.

- the strategy of close link: industrial grant agreements, multilateral cooperation strategy:
- creating the network of business partners, the strategy of information and dissemination of results,
- the strategy of promotional services: joint supervision of MA and PhD theses by the representatives of the university and business, lectures of business representatives at the university, transition of academics to business, setting up businesses by academic staff, joint publications and conferences of science and business, continuation of education offered by universities for business representatives, apprenticeship of scientific workers in enterprises, the membership of industry associations and chambers of commerce of representatives of science (which may be associated, among others, with the dissemination of the concept of clusters as a form of cooperation of economic entities, the scientific world and public administration).

Figure: 1. Individual and institutional forms of cooperation of science and business

		Enterprises	
		Individual forms	Institutional forms
Universities	Institutional forms	Visiting professors Studies/scientific internship Participation in scientific boards Additional employment	Cooperation agreements Research consortia Joint research programs (external funding) Commissioned research projects
	Individual forms	Personal contacts Participation in conferences Guest lectures Participation in scientific (project) teams	Student training and internship PhD student training/research Counselling Additional employment

Source: BRYŁA, P. (2014): Możliwości współpracy polskich uczelni wyższych ze sferą biznesu. In. *Studia Edukacyjne*, 2014, No. 31, p. 101

In the subject literature, there is also the classification of the forms of cooperation of science and business, which takes into account another element, i.e. an intermediary. This role is played by:¹⁴

- the concept of the activity of the scientist who undertakes the initiative of cooperation (the role of the scientist amounts to the search for market operators who decide to finance the presented ideas);
- the concept of the activity and initiative of the business area (representatives of companies invest funds in scientific centers expecting in return success with the guaranteed priority right to use results).
- the concept of three-layer structure, amounting to the science-intermediary-business relationship.

In the last of the mentioned concepts, there is highlighted the role of the intermediary whose tasks include: monitoring the present situation on the market (both in the field of science and business), active searching for sponsors for the development of science while

¹⁴ KŁÓSKA, I., WRÓBLEWSKA-JACHNA, J. (2010): *Możliwości współpracy pomiędzy nauką a biznesem. Doświadczenia, oczekiwania, bariery w opinii przedsiębiorców* [in:] *Szanse i bariery współpracy nauki i biznesu IT w podregionie bielskim*, MATUSZEK, J., BARON-PUDA, M. (eds.). Bielsko-Biała: Fundacja Centrum Nowych Technologii: 2010, pp.26-31. ISBN 78-83-927531-4-8.

simultaneously providing market opportunities for practical verification of new technologies; analyzing market phenomena and preparing relevant forecasts and reliable expert opinions.

In the research area, there are most often listed six main categories of cooperation between universities and enterprises, i.e. sponsoring research, joint research, creating consortia, granting licenses (narrowly understood technology transfer transfer), creating *start-ups*, data exchange. However, it is worth noticing that only the first three assume the cooperation at the level of the conducted research, the others assume sharing ready-made solutions, developed in the course of the research into the solutions. It should be pinpointed that the cooperation in the field of research should be taken even when each of partners has the knowledge and measures enabling individual implementation of the project since it allows for improvement in the quality of the research, an increase in its scope and cost reduction. Such a solution is also supported by the growing demand for interdisciplinary research.¹⁵

A natural area of the university-industry cooperation is applied research the results of which can be potentially interesting for the industry. P. Kulawczuk identifies six most common business models of the implementation of research project: 1) services on contract basis, 2) research grant using the results by business, 3) joint venture, 4) business-university partnership, 5) R+D company and 6) *spin-off*.¹⁶

In addition to the links the result of which is technology transfer there are indirect forms of cooperation when educated graduates or published scientific knowledge contribute to improvement in the activity of the company.¹⁷ Their result is knowledge transfer. An example is writing (BA or MA) theses on the subjects that are interesting to employers or directly related to their activity. It is widely used practice, more often initiated by scientific workers than entrepreneurs. From the point of view of the entrepreneur, this type of theses, to fulfill their role, should be supervised by an employee of the specific company. And this generates additional costs. Another barrier is the time needed for preparing the thesis which is usually too long for companies expecting rapid if not immediate results. An important issue is the knowledge and skills of the student which in most cases can be too poor for the thesis to be helpful for the company (this problem is solved by PhD theses). More interest in similar forms of cooperation is shown by academic staff since, in this way, students have an opportunity to get in touch with the economic reality and gain practical experience.

Cooperation in the field of development of mutual relationships and benefits from the experience of the partner involves the exchange of staff and students (internship) and the activity of business councils at universities. Most universities introduced compulsory internship. Almost all companies accept students for internship but this is not always done under the prior agreement with the university. This form of cooperation between the university and business is also burdened with disadvantages. For many companies, a few weeks of internship required by universities is too short. Also scientific workers show mixed emotions about compulsory internship. On the one hand, during internship, the student gains experience but, on the other, like for example in the case of a bachelor's degree, the student is not yet prepared for internship.¹⁸ Moreover, the level of internship is highly diversified, which significantly depends on the approach of the entrepreneur. As a result, some students have an opportunity to gain interesting experiences and some perform minor and not developing tasks.

¹⁵ BRYŁA, P. (2014): Możliwości współpracy polskich uczelni wyższych ze sferą biznesu. In. *Studia Edukacyjne*, 2014, No. 31, p. 103.

¹⁶ KULAWCZUK, P. (2010): *Konstruowanie modeli biznesowych współpracy nauki i biznesu w realizacji działalności badawczo-rozwojowej* [in:] *Budowa współpracy nauki z biznesem*, Warszawa, Instytut Badań nad Demokracją i Przedsiębiorstwem Prywatnym: 2010, pp. 45-58.

¹⁷ BRYŁA, P., JURCZYK, T., DOMAŃSKI, T. (2013): Korzyści współpracy uczelni wyższych z otoczeniem gospodarczym — próba typologii. In. *Marketing i Rynek*, 2013, No. 4, pp. 14-19.

¹⁸ *Współpraca uczelni wyższych z biznesem w regionie łódzkim w zakresie dostosowywania kwalifikacji absolwentów*. Kutno: ASM Centrum Badań i Analiz Rynku: 2011, p. 31.

At most universities or individual department there are appointed advisory bodies in the form of business councils. They are created by entrepreneurs, representatives of different organizations and institutions from the environment of the university. One of the objectives of the appointment of this type of councils is to bring the educational process to business realities. The consultation of the general picture of the graduate profile which is expected by companies serves this purpose. If the university is able to determine exactly what are the expectations of entrepreneurs, this allows it for faster and more appropriate response to these expectations. On the other hand, the graduate profile consultations are very time consuming and often preceded by numerous series of trial and error but when this ends up with cooperation with the final “consumer” (private or public institution) this directs the educational process towards correct solutions.

Another form of including practitioners in the process of educating students is to conduct classes in cooperation with companies. The participation of business representatives in the teaching process may take one of three forms: 1) independent conduct of the whole subject by the employee of the company, 2) co-teaching classes by the practitioner (some teaching hours are conducted by the practitioner and some by the academic teacher then), 3) teaching by the academic teacher prepared by one of enterprises. Such initiatives translate into better preparation of graduates.¹⁹ However, on the other hand, the process of education should be handled by academic staff who have teaching experience since it may happen that that a specialist in the given field will not be able to transfer their knowledge to students. One also cannot forget about the necessity to implement the teaching load by academic staff, which also hampers undertaking the initiatives of this type.

Conclusions

Efficient relationships of enterprises and the sphere of scientific research condition the effectiveness of the innovation system, which, in turn, translates into the innovativeness and competitiveness of enterprises. Some of these relationships are direct – when the scientific research leads to applied discoveries, engineering research techniques or instruments. There are also indirect relationships – when educated graduates or published scientific knowledge contribute to the improvement in the operations of enterprises. Therefore, the benefits of academic knowledge can be transferred to enterprises in different ways. The condition for successful cooperation is taking the role of the leader of development of innovative economy by the university. In the paper, the attention has been drawn to different channels of knowledge transfer, which is broader coverage than the channels of technology transfer. Of course, technology transfer does determine the development of innovative economy, however, it is necessary to pay attention also to more varied and multiple effects of the knowledge exchange relationship between science and business.

References:

- 1 BRYŁA, P. (2014): Możliwości współpracy polskich uczelni wyższych ze sferą biznesu. In. *Studia Edukacyjne*, 2014, No. 31, p. 103.
- 2 BRYŁA, P., JURCZYK, T., DOMAŃSKI, T. (2013): Korzyści współpracy uczelni wyższych z otoczeniem gospodarczym — próba typologii. In. *Marketing i Rynek*, 2013, No. 4, pp. 14-19.
- 3 CHYBA, Z., GRUDZEWSKI, W.M. (2011): *Przedsiębiorczość akademicka w Polsce*. Warszawa: WSZiP, 2011, pp. 115-117. ISBN 978-83-62250-10-3.
- 4 CICHON, S. (2017): Czynniki determinujące usługi edukacyjne uczelni wyższych – wyniki badań. In. *Problemy jakości*, 2017, No. 7, pp. 23-26.

¹⁹ BRYŁA, P. (2014): Możliwości ..., p. 105.

- 5 D'ESTE, P., PATEL, P. (2007): University-Industry Linkages in the UK: What are the factors underlying the variety of interactions with industry? In. *Research Policy*, 2007, 36(9), p. 1295-1313.
- 6 GRUDZEWSKI, W.M., HEJDUK, I.K. (eds.) (2001): *Przedsiębiorstwo przyszłości*. Warszawa: Difin: 2001, p. 257. ISBN 83-7251-083-0.
- 7 GULIŃSKI, J., ZASIADŁY, K. (eds.) (2005): *Innowacyjna przedsiębiorczość akademicka – światowe doświadczenia*. Warszawa: PARP, 2005. ISBN 83-60009-12-0.
- 8 KŁÓSKA, I., WRÓBLEWSKA-JACHNA, J. (2010): *Możliwości współpracy pomiędzy nauką a biznesem. Doświadczenia, oczekiwania, bariery w opinii przedsiębiorców* [in:] *Szanse i bariery współpracy nauki i biznesu IT w podregionie bielskim*, MATUSZEK, J., BARON-PUDA, M. (eds.). Bielsko-Biała: Fundacja Centrum Nowych Technologii: 2010, pp.26-31. ISBN 78-83-927531-4-8.
- 9 KOŚCIELNIAK, H., SKOWRON-GRABOWSKA, B., NOWODZŃSKI, P. (2017): *Przedsiębiorczość i innowacyjność w perspektywie zarządzania strategicznego* [in] *Wielowymiarowość współczesnego zarządzania organizacjami*, JELONEK, D., BYŁOK, F. (eds.). Częstochowa, WWZPCz: 2017, pp. 13-21. 978-83-65179-98-2.
- 10 KRAWCZYK, G. (2010): Przedsiębiorczość akademicka - zagrożenia. In *Biuletyn Lubelskiej Przedsiębiorczości Akademickiej*, 2010, No 1, p. 25.
- 11 KULAWCZUK, P. (2010): *Konstruowanie modeli biznesowych współpracy nauki i biznesu w realizacji działalności badawczo-rozwojowej* [in:] *Budowa współpracy nauki z biznesem*, Warszawa, Instytut Badań nad Demokracją i Przedsiębiorstwem Prywatnym: 2010, pp. 45-58.
- 12 KWIEK, M. (2015): *Uniwersytet w dobie zmian*. Warszawa, PWN: 2015, pp. 153-154. ISBN 9788301183264.
- 13 MATUSIAK, K.B. (2005): *Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć*. Warszawa: PARP, 2011. ISBN 978-83-7633-164-5.
- 14 POSZEWIECKI, A. (2010): *Budowa strategii współpracy jednostek naukowych z biznesem. Analiza wybranych przypadków* [in] *Budowa współpracy nauki z biznesem w województwie lubelskim*. Warszawa, Instytut Badań nad Demokracją i Przedsiębiorstwem Prywatnym: 2010, pp. 75-83.
- 15 POZNAŃSKA, K. (2001): *Sfera badawczo-rozwojowa i przedsiębiorstwa w działalności innowacyjnej*. Warszawa: SGH, 2001, p. 164. ISBN 83-91565-10-6.
- 16 SZYNAKA, R. (2010): W stronę uczelni trzeciej generacji. In *Biuletyn Lubelskiej Przedsiębiorczości Akademickiej*, 2010, No 1, pp. 13-17
- 17 TAMOWICZ, P. (2006): *Przedsiębiorczość akademicka. Spółki spin-off w Polsce*. Warszawa: PARP, 2006. ISBN 83-60009-40-6.
- 18 *Współpraca nauki i biznesu*. Warszawa: PARP: 2013, p. 8. ISBN 978-83-7633-264-2.
- 19 *Współpraca uczelni wyższych z biznesem w regionie łódzkim w zakresie dostosowywania kwalifikacji absolwentów*. Kutno: ASM Centrum Badań i Analiz Rynku: 2011, p. 31.

Contact:

Katarzyna Brendzel-Skowera, PhD.

Faculty of Management

Częstochowa University of Technology

ul. Dąbrowskiego 69

42-201 Częstochowa, Poland

e-mail: katarzyna.brendzel-skowera@wz.pcz.pl

Katarzyna Łukasik, PhD.

Faculty of Management

Częstochowa University of Technology

ul. Dąbrowskiego 69

42-201 Częstochowa, Poland

e-mail: katarzyna.lukasik@wz.pcz.pl

ROKOVANIA O KOMPLEXNEJ INVESTIČNEJ DOHODE MEDZI EURÓPSKOU ÚNIOU A ČĽR – AKTUÁLNE VÝZVY

Katarína Brocková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail:katarina.brockova@euba.sk

Nárast objemu vzájomných investícií medzi ČĽR a členskými štátmi EÚ v ostatných rokoch podnietil potrebu novej právnej úpravy vzájomných investičných vzťahov. V rámci novozískanej výlučnej kompetencie v oblasti priamych zahraničných investícií tak EÚ otvorila v roku 2014 s ČĽR rokovania o novej komplexnej investičnej dohode, ktorej cieľom má byť vytvorenie právneho rámca pre riešenie akútnych aktuálnych praktických problémov vzájomnej investičnej aktivity. Cieľom tohto článku je vymedzenie kľúčových sporných otázok, ktoré musia byť vyriešené predtým, ako bude možná dohoda o vzájomnej podpore a ochrane investícií medzi EÚ a ČĽR. Patria medzi ne stanovenie jasných rovnocenných podmienok pre vstup investícií jednej zmluvnej strany na trh druhej zmluvnej strany, vyriešenie otázky konkrétneho obsahu ochrany vzájomných investícií, otázka postavenia štátom vlastnených alebo subvencovaných spoločností a vytvorenie efektívneho systému riešenia prípadných investičných sporov.

Kľúčové slová: Investičná dohoda medzi EÚ a ČĽR, ochrana investícií, prístup na trh, riešenie investičných sporov

The increase in mutual investment between PRC and EU countries in recent years incited the need for a new legal regulation of mutual investment relations. Within its newly acquired exclusive competence in FDIs, the EU has entered in 2014 into negotiations with PRC on the new comprehensive investment agreement with the aim of creating a legal framework for the current acute practical problems related to mutual investment activity. The aim of this article is to address the key contentious issues which have to be resolved before an agreement on the mutual encouragement and protection of investment can be reached between EU and PRC. Inter alia, there is the issue of clear equal conditions for the access of investment of one contractual party to the market of the other party, resolution of the issue of concrete scope of protection of mutual investment, issue of state-owned or subsidized enterprises and the creation of an effective system of settlement of potential investment disputes.

Key words: EU-PRC Investment Agreement, protection of investment, market access, settlement of international investment disputes

JEL: F21, O16, P45

Úvod

Otázka vzájomnej podpory a ochrany investícií medzi členskými štátmi Európskej únie a Čínskou ľudovou republikou sa dostáva vzhľadom na rastúci význam čínskej ekonomiky v celosvetovom meradle stále viac do popredia. V ostatných desaťročiach všetky členské štáty Európskej únie s výnimkou Írska postupne s ČĽR uzatvorili bilaterálne investičné dohody, ktoré v určitom rozsahu oblasť vzájomnej a ochrany investícií upravujú. Po vstupe do platnosti Lisabonskej zmluvy v decembri 2009 však bola oblasť priamych zahraničných investícií zaradená do sféry spoločnej obchodnej politiky, ktorá je vo výlučnej kompetencii Európskej únie.¹ V rámci tejto rozšírenej kompetencie Európska únia čoraz viac pozornosti venuje

¹ Čl. 207 (1) Zmluvy o fungovaní Európskej únie

spoločnému postupu EÚ v tejto oblasti a postupne vyjednáva a uzatvára investičné dohody s tretími štátmi v mene všetkých svojich členských štátov a nahrádza tak aktuálny fragmentovaný systém pozostávajúci z existujúcich bilaterálnych investičných dohôd uzatvorených členskými štátmi s daným tretím štátom v minulosti. Vo februári 2012 na 15. spoločnom summite EÚ a ČĽR bolo prijaté rozhodnutie otvoriť rokovania o takejto komplexnej investičnej dohode medzi EÚ a ČĽR. Po získaní mandátu na otvorenie rokovaní od Rady oznámila v novembri 2013 na 16. Summite EÚ a ČĽR Európska komisia začatie rokovaní, ktorých prvé kolo sa konalo v januári 2014. Do decembra 2017 prebehlo zatiaľ 16 kôl rokovaní, v rámci ktorých bola dosiahnutá rámcová dohoda o mnohých zásadných otázkach vzájomnej podpory a ochrany investícií. O konkrétnych ustanoveniach textu dohody sa naďalej rokuje. Počas ostatných štyroch rokov vyjednávania sa však kryštalizujú mnohé sporné a citlivé otázky týkajúce sa najmä vzájomného prístupu na trh a postavenia investorov, ktorí sú domovským štátom priamo alebo nepriamo vlastníci alebo subvencovaní. V týchto, no i niektorých ďalších otázkach, v ktorých EÚ a ČĽR zatiaľ nedosiahli zhodu, možno očakávať, že ich výrazne ovplyvní i aktuálne pripravovaná nová legislatíva EÚ týkajúca sa podmienok pre vstup priamych zahraničných investícií a mechanizmu ich predbežného schvaľovania v prípade ohrozenia bezpečnostných záujmov jednotlivých členských štátov EÚ, ako i nový prístup k ochrane zahraničných investícií najmä z hľadiska vymedzenia regulačnej právomoci hostiteľského štátu v oblastiach verejného záujmu podobne, ako k tomu došlo v prípade už uzatvorenej Komplexnej ekonomickej a obchodnej dohody (CETA) medzi EÚ a Kanadou.

1 Aktuálne výzvy v súvislosti s rokovaniami o novej Komplexnej investičnej dohode medzi ČĽR a EÚ

V zmysle dokumentu „EÚ-Čína 2020 Strategická agenda pre spoluprácu“² podpísaného oboma zainteresovanými stranami v roku 2013 je uzatvorenie komplexnej investičnej dohody medzi EÚ a ČĽR kľúčovým pilierom dlhodobej bilaterálnej spolupráce. V zmysle tohto dokumentu má byť účelom pripravovanej investičnej dohody predovšetkým ochrana investícií a zabezpečenie prístupu na trh. Tieto ciele majú byť dosiahnuté najmä progresívnou liberalizáciou investícií a odstránením prekážok pre investorov pri vstupe na trh druhej zmluvnej strany.³ Vyjednanie a uzatvorenie takejto komplexnej investičnej dohody medzi EÚ a ČĽR bude podľa citovaného dokumentu predstavovať z dlhodobého hľadiska vyjadrenie záujmu oboch strán prijať ešte náročnejšiu výzvu v podobe komplexnej dohody o voľnom obchode.

Od januára 2014 do decembra 2017 prebehlo už šesť kôl rokovaní o Komplexnej investičnej dohode medzi EÚ a ČĽR, ktorej hlavnými cieľmi má byť (i) zlepšenie investičných príležitostí pre európskych i čínskych investorov vytváraním investičných práv a zabezpečením nediskriminácie, (ii) zvýšenie transparentnosti, (iii) zefektívnenie udeľovania licencií a autorizačných postupov, (iv) poskytnutie vysokej a vyrovnanej miery ochrany pre investorov a investícií a (v) zavedenie pravidiel týkajúcich sa environmentálnych a pracovných štandardov súvisiacich do zahraničnými investíciami.⁴

V priebehu uplynulých rokov sa ako kľúčová vykryštalizovala najmä otázka zabezpečenia vzájomného rovnocenného prístupu na trh, otázka rozsahu ochrany poskytovanej zahraničným investorom a investíciám, otázka zachovania regulačnej právomoci hostiteľských štátov v otázkach verejného záujmu a v neposlednej rade problematika spôsobu riešenia prípadných investičných sporov vzniknutých najmä z porušenia práv zahraničných investorov garantovaných danou investičnou dohodou.

² EU-China 2020 Strategic Agenda for Cooperation, dostupné na internete:

http://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/eu-china_2020_strategic_agenda_en.pdf Ibid., str. 5

³ Ibid., str. 5

⁴ Ibid.

V októbri 2015 vydala Európska komisia Komunikáciu „Obchod pre všetkých“⁵, ktorá obsahuje formuláciu základných princípov, na ktorých má byť založená obchodná a investičná politika Európskej únie v budúcnosti. Podľa eurokomisárky pre obchod Cecilie Malmström je rovnako dôležité ako to, aby obchod priniesol skutočné ekonomické výsledky pre spotrebiteľov, pracovníkov aj malé firmy, aj skutočnosť, aby otvorený trh neznamenal pre EÚ kompromitovanie základných princípov, ako je otázka ľudských práv a udržateľného rozvoja na celom svete alebo vysokej úrovne bezpečnosti a environmentálnej regulácie a verejných služieb. Rovnako dôležitá je i transparentnosť pri vyjednávaní nových záväzkov EÚ v tejto oblasti. V tomto zmysle by nová obchodná a investičná politika EÚ mala byť efektívnejšia, transparentnejšia a mala by zabezpečiť nielen ochranu európskych ekonomických záujmov, ale i európskych hodnôt.⁶

V januári 2016 sa EÚ a ČĽR rámcovo dohodli na obsahu pripravovanej investičnej dohody a pozornosť vyjednávačov sa upriamila na rokovania o jednotlivých konkrétnych ustanoveniach textu dohody. Pomerne veľký pokrok vyjednávači dosiahli v ostatných piatich kolách rokovaní od septembra 2016 do decembra 2017, v rámci ktorých sa strany dohodli na štandardoch ochrany zahraničných investícií, ktoré majú byť predmetom zmluvy, nakoľko aktuálne platné bilaterálne investičné dohody medzi ČĽR a jednotlivými členskými štátmi EÚ v mnohých prípadoch neobsahujú plný rozsah štandardov ochrany zahraničných investícií. Dohodnuté boli aj výnimky z národného režimu pre fázu po zriadení investície v hostiteľskom štáte, ako všeobecné výnimky a sektorové výnimky, licenčné a autorizačné procesy, diskutovaný bol i systém riešenia investičných sporov a návrhy znenia textu predloženého EÚ týkajúceho sa štátnych spoločností.⁷

V najpokročilejšej fáze sú rokovania o zmluvných ustanoveniach týkajúcich sa vyvlastnenia a transparentnosti. Otvorenými zostávajú naďalej otázky súvisiace s udržateľným rozvojom a finančnými službami.

Za jednu z kľúčových otázok sa považuje otázka zabezpečenia samotného prístupu investícií jednej zmluvnej strany na trh druhej zmluvnej strany. Zabezpečenie národného zaobchádzania so zahraničnými investormi, resp. investíciami v tzv. predvstupovej fáze doposiaľ nebolo štandardným obsahom investičných dohôd uzatváraných členskými štátmi EÚ. V prípade investičnej dohody s ČĽR sa však táto oblasť dostala do popredia najmä vzhľadom na to, že ČĽR v súčasnosti uplatňuje mnohé obmedzenia pre vstup zahraničných investícií na svoj trh.⁸ Obmedzenia pre zahraničných investorov sú uplatňované v predvstupovej ako aj povstupovej fáze investície. Predvstupové obmedzenia, teda obmedzenia súvisiace s prístupom zahraničných investícií na čínsky trh, spočívajú v úplnom vylúčení alebo obmedzeniach účasti zahraničného kapitálu na spoločnosti (požiadavka lokálneho partnera alebo obmedzenie kapitálu), povinné licenčné či iné povoľovacie konanie, povinný transfer technológií podmieňujúci povolenie investície a to najmä vo vybraných sektoroch, ako sú napríklad finančné služby, telekomunikačné služby, automobilový, ťažobný, ropný priemysel a iné. Ďalšou prekážkou je obmedzenie možnosti zamestnávať v zahraničných spoločnostiach

⁵ „Trade For All – Towards a more responsible trade and investment policy“, 14 October 2015, dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/october/tradoc_153846.pdf

⁶ Ibid.

⁷ Report of the 15th Round of Negotiations on the EU-China Investment Agreement, Beijing October 2017, dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/october/tradoc_156353.pdf; Report of the 16th Round of Negotiations on the EU-China Investment Agreement, Brussels December 2017, dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/december/tradoc_156520.pdf

⁸ Measures and Practices Restraining Foreign Investment in China, August 2014, dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/august/tradoc_152739.08.10.pdf

cudzincov, zamedzenie prístupu zahraničných spoločností na Shanghajskú alebo Shenzenskú burzu⁹, čo znemožňuje prístup investorov k lokálnemu verejnému kapitálu.

V povstupovej fáze sa zahraniční investori taktiež stretávajú s rôznymi druhmi prekážok, ktoré im komplikujú fungovanie na čínskom trhu, ako je nerovnocenný prístup k vládnej podpore a k verejnemu obstarávaniu.

Dôležitou skutočnosťou v rámci vyjednávania dohody je, že v ostatných rokoch došlo k prudkému nárastu čínskych investícií v členských štátoch EÚ a to najmä v sektoroch, v ktorých čínsky trh zahraničným investíciám otvorený nie je, alebo aspoň nie za rovnakých podmienok ako domácim. Čínski investori v ostatných rokoch získali podiely alebo úplne vlastníctvo niektorých významných európskych spoločností v oblasti vysokých technológií (napr. Kuka Nemecko), vo finančnom sektore, v automobilovom priemysle a zaznamenaná bola aj ich snaha získať podiely i na kľúčových infraštruktúrnych projektoch.¹⁰

Na tieto skutočnosti reagovala Európska komisia v júni roku 2016 novou stratégiou pre Čínu¹¹, kde zdôraznila potrebu rešpektovania pravidiel hospodárskej súťaže aj pri cezhraničných investíciách, čím upriamila pozornosť na problematiku štátom vlastnených alebo štátom subvencovaných spoločností, ktoré majú oproti ostatným spoločnostiam netrhové výhody, ako sú napríklad lacné financovanie a iné formy podpory zo strany štátu. Za nevyhnutnosť v tejto novej stratégii považuje EK aj nevyhnutnosť presadzovania spoločných záujmov EÚ aj v prípade individuálnej bilaterálnej aj regionálnej spolupráce medzi jednotlivými členskými štátmi EÚ a ČĽR. Regionálnou spoluprácou mala Európska komisia na mysli paralelne sa rozvíjajúci formát spolupráce niektorých členských štátov EÚ a ČĽR pod označením „16+1“, v rámci ktorého sa jeho členovia taktiež uchádzajú o zvýšený podiel čínskych investícií na vlastnom trhu, pričom zdôraznila potrebu komunikácie daných členských štátov s Európskou komisiou za účelom zjednotenia pozícií v kľúčových otázkach celoeurópskeho záujmu. Komisia v tomto dokumente upozornila i na prebiehajúce schvaľovacie procesy týkajúce sa zahraničných investícií prichádzajúcich do ČĽR a zdôraznila, že Čína by mala obmedziť rozsah bezpečnostných previerok európskych investícií v Číne výlučne na otázky týkajúce sa legitímnych bezpečnostných rizík.

Následne v septembri 2017 prišla aj samotná EK s návrhom nového nariadenia, ktorým by mal byť zavedený mechanizmus pre monitorovanie zahraničných investícií, ktoré majú byť realizované spoločnosťami vlastnými, subvencovanými alebo inak napojenými na štátny aparát hostiteľskej krajiny v prípade, že smerujú do strategických sektorov a môžu mať negatívny vplyv na európsku bezpečnosť.¹² Niektoré členské štáty už takéto mechanizmy uplatňujú, pričom nemecká vláda aktuálne zainterenovala v prípade Cotesa, inovatívnej spoločnosti vyrábajúcej komponenty pre výrobcov lietadiel Airbus a Boeing, o ktorej kúpu mala záujem dcérska spoločnosť štátom vlastnenej čínskej skupiny China Iron&Steel Research Institute Group.¹³

Otázka prístupu investícií na trh teda v žiadnom prípade nebude jednoduchým bodom rokovania a pred konečným prijatím návrhu EK na zavedenie monitorovacieho mechanizmu pre

⁹ Measures and Practices Restraining Foreign Investment in China, August 2014, dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/august/tradoc_152739.08.10.pdf

¹⁰ EU-China FDI Monitor, Rhodium Group, 2Q 2017 Update: Public Version, dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/september/tradoc_156032.pdf

¹¹ Elements for a New EU Strategy for China, dostupné na internete: http://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/joint_communication_to_the_european_parliament_and_the_council_-_elements_for_a_new_eu_strategy_on_china.pdf

¹² Návrh EK na zavedenie mechanizmu pre preskúmavanie PZI do strategických sektorov, dostupné na: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-3183_en.htm

¹³ Berlin to probe Chinese deal for German Aerospace Group Cotesa, Financial Times, January 4, 2018, dostupné na internete: <https://www.ft.com/content/21bb3e4a-f133-11e7-ac08-07c3086a2625>

prichádzajúce zahraničné investície nebude jasná ani definitívna podoba obmedzení, ktoré plánuje uplatňovať Európska únia.

Je pravdepodobné, že inšpiráciou v niektorých bodoch upravených v pripravovanej investičnej dohode bude už uzatvorená CETA, najmä jej investičná kapitola, ktorá zatiaľ najkomplexnejšie odráža princípy, na ktorých EÚ plánovala postaviť svoju obchodnú a investičnú politiku v zmysle dokumentu Trade for All. Dostatočný priestor pre reguláciu hostiteľského štátu v prípade verejného záujmu, ako aj otázky udržateľného rozvoja, najmä ochrany životného prostredia a ochrany práv pracovníkov, sú ustanoveniami pomerne podrobne rozpracovanými v už podpísanej CETA a dá sa predpokladať, že budú východiskom i pre pripravovanú investičnú dohodu EÚ-ČLR.

V neposlednej rade je dôležitým bodom investičnej dohody aj systém riešenia prípadných investičných sporov, ktoré môžu vzniknúť v dôsledku nedodržania jej ustanovení medzi signatárskymi štátmi alebo medzi investorom jedného signatárskeho štátu a hostiteľským štátom. Vzhľadom na skutočnosť, že v mnohých aktuálne platných bilaterálnych investičných dohodách medzi ČLR a jednotlivými členskými štátmi EÚ sú arbitrážne doložky dohodnuté len obmedzene alebo podmienene, je predpoklad, že aj v tejto otázke dôjde k odchýlke od doposiaľ zaužívaných dohôd o arbitrážnom riešení investičných sporov. V súčasnosti prebieha reforma systému riešenia medzinárodných investičných sporov, ktorá vyplynula z jeho praktických nedostatkov a najmä nedostatku legitimacy, ktoré sa vykryštalizovali počas 30 rokov praktického uplatňovania tohto systému.

Stále častejšie sa ozývajú hlasy o zriadení stáleho Európskeho investičného súdu, resp. medzinárodného investičného súdu, ktorý by mal aj apelačnú inštanciu a zvýšil by tak legitimitu rozhodnutí rozhodovacích orgánov v medzinárodných investičných sporoch. Dá sa predpokladať, že v tak zásadnej novej investičnej dohode, ako bude investičná dohoda medzi ČLR a EÚ sa zmluvné strany dohodnú na novom, obom stranám vyhovujúcom systéme, ktorý pravdepodobne bude obsahovať určité elementy systému riešenia investičných sporov zavedených dohodou CETA¹⁴, ako napríklad zriadenie stáleho tribunálu pre riešenie investičných sporov, ktorého členov podľa vopred stanovených kritérií vyberá spoločný výbor CETA a zavedenie odvolacej inštancie, ktorá zabezpečí možnosť efektívneho preskúmania prvostupňových rozhodnutí. Je preto pravdepodobné zavedenie úplne novej platformy, ktorá za pomoci expertov z oboch zmluvných strán bude v budúcnosti riešiť prípadné spory z porušenia budúcej komplexnej investičnej dohody medzi EÚ a ČLR.

Záver

Význam obojsmerného toku zahraničných investícií je v dnešnom interdependentnom svete nepochybný. Je všeobecne akceptovanou skutočnosťou, že investície smerujúce do zahraničia majú pozitívny vplyv na zvyšovanie konkurencieschopnosti európskych firiem, na strane druhej v dôsledku investícií prichádzajúcich zo zahraničia vzniklo v EÚ 7,3 milióna pracovných miest.¹⁵

Investičné vzťahy medzi EÚ a ČLR majú svoje špecifiká a nastavenie jasných a spravodlivých pravidiel je nevyhnutným predpokladom úspešne fungujúcej vzájomnej investičnej aktivity v budúcnosti. V neposlednom rade jasné nastavenie obojstranne akceptovaných a spravodlivých pravidiel v investičnej oblasti bude optimálnym východiskom pre budúce otvorenie rokovaní o ešte komplexnejšej dohode o voľnom obchode medzi ČLR a EÚ, ktorá by v prípade úspešného výsledku výrazne prispela k dosiahnutiu očakávaných obojstranných benefitov v súvislosti so spustením projektu Novej Hodvábnej cesty.

¹⁴ CETA, kapitola 9 (články 8.18-8.39), dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ceta/>

¹⁵ „Trade For All – Towards a more responsible trade and investment policy“, 14 October 2015, dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/october/tradoc_153846.pdf, str. 9

Použitá literatúra:

1. Berlin to probe Chinese deal for German Aerospace Group Cotesa, Financial Times, January 4, 2018, dostupné na internete:
<https://www.ft.com/content/21bb3e4a-f133-11e7-ac08-07c3086a2625>
2. CETA, dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ceta/>
3. Commission Proposal for a Regulation Establishing a Framework for Screening of FDI into the EU, dostupné na:
<https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/EN/COM-2017-487-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF>
4. Elements for a New EU Strategy for China, dostupné na internete:
http://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/joint_communication_to_the_european_parliament_and_the_council_-_elements_for_a_new_eu_strategy_on_china.pdf
5. EU-China FDI Monitor, Rhodium Group, 2Q 2017 Update: Public Version, dostupné na internete:
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/september/tradoc_156032.pdf
6. EU-China 2020 Strategic Agenda for Cooperation, dostupné na internete:
http://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/eu-china_2020_strategic_agenda_en.pdf
7. Measures and Practices Restraining Foreign Investment in China, August 2014, dostupné na internete:
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/august/tradoc_152739.08.10.pdf
8. Report of the 15th Round of Negotiations on the EU-China Investment Agreement, Beijing October 2017, dostupné na internete:
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/october/tradoc_156353.pdf
9. Report of the 16th Round of Negotiations on the EU-China Investment Agreement, Brussels December 2017, dostupné na internete:
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/december/tradoc_156520.pdf
10. „Trade For All – Towards a more responsible trade and investment policy“, 14 October 2015, dostupné na internete:
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/october/tradoc_153846.pdf
11. Zmluva o fungovaní Európskej únie – konsolidovaná verzia, dostupné na internete:
https://en.wikisource.org/wiki/Consolidated_version_of_the_Treaty_on_the_Functioning_of_the_European_Union/Part_Five:_External_Action_by_the_Union#TITLE_II:_COMMON_COMMERCIAL_POLICY

Kontakt:

doc. JUDr. Ing. Katarína Brocková, PhD., LL.M

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b,

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: katarina.brockova@euba.sk

THE TRANSNISTRIAN CONFLICT - THE CONTEMPORARY SITUATION OF THE „PEACE PROCESS”

Alexandru Burian

Katedra Politologie, Alexander Dubček University of Trenčín,
Študentská 2, 911, 50 Trenčín, Slovak Republic, e-mail: alexandruburian@mail.ru

The unresolved conflict between the central government and the leadership of the territories situated in the East of the Dniestr River plays an important role in the life of contemporary Moldova. This circumstance leaves an imprint on an entire complex of problems which determine economics and politics, international relations, as well as external economic and political strategies of the country. The Transnistrian conflict shows, in concentrated form, some features which are also characteristic to other conflicts (such as the Nagorno-Karabakh, the Georgian-Ossetian or the Georgian-Abkhaz conflicts). Nevertheless, it has also distinct features which make it different from other conflicts in the post-Soviet area. This concerns the stronger presence of ideological and political factors. The geopolitical and geo-strategic components should also not be discounted.

It is important to remember that such components as ethnicity, religion, or demography are absent in the Transnistrian conflict or they do not play an important role. There are also no historical parallels which could serve as a local precedent for conflict resolution, since no serious conflicts have been registered in the area since centuries. The conflict unfolded against the background of the collapse of the Soviet Union and it has political, ideological and geopolitical roots.

Key words: The Transnistrian conflict, the Republic of Moldova, Transnistrian Moldavian Republic, The Nagorno-Karabakh conflict, the Georgian-Ossetian conflict and The Georgian-Abkhaz conflict.

JEL: F51, K33

Introduction

At this point, security in the zone of conflict is provided by the joint peace keeping forces of Russia, Moldova, the Transnistrian Moldavian Republic and military observers from Ukraine. The peace keeping forces are directed by the Joint Control Commission, the management organ of the peace keeping operation.

1 The positions of the sides

Since 1992 negotiations on conflict regulation have been held, in which Russia, Ukraine and the OSCE participate as mediators. Certain positive results have been achieved, such as the end of military operations and the introduction of guarantees against their renewal, daily life of people on both sides of the line of confrontation has become normal to a certain extent and economic contacts are in place. Moldova and Transnistria have agreed to their actions will be guided by the principle of territorial integrity of Moldova as a unitary subject of international law within the borders of the Moldavian SSR on 1 January 1990, to refrain from unilateral actions and the use of violence.

Nevertheless, the conflict is still far from a final resolution. The basic problem is the legal status of Transnistria. The formula „joint state” which was allegedly coined by the then Russian foreign minister E.M. Primakov, was immediately interpreted differently by both sides. Tiraspol’ reads it as a confederation, a union of two sovereign subjects of international law on an equal footing. Apart from this, the Transnistrian Moldavian Republic is ready to delegate to Kishinev only a few powers which it deems necessary, for example in the fields of defence, infrastructure, economic

legislation, while the common currency, separate budgets, citizenship, etc. are to be maintained. In contrast to this reading, Kishinev holds that the common state implies a unitary state and agrees only to extend a limited autonomy to Transnistria.

The success of the parties in the negotiation process is largely determined by international factors. The Transnistrian conflict is one of the most internationalized conflicts in the post-Soviet space. The Transnistrian Moldavian Republic declared repeatedly that it needs guarantees from Russian and Ukraine. For its part, Moldova has to take the position of the EU into consideration.

2 The „5+2” Formula: Pluses and Minuses

The signing of the Memorandum concerning the normalization of relations between the Moldavian Republic and Transnistria on 8 May 1997 in Moscow ushered in the formalization of the five-sided format of the negotiation process. The Memorandum defined the Moldavian Republic and Transnistria as „sides” of the conflict and provided that the resolution of the conflict be reached through „agreed solutions” between the sides.

The OSCE mission, Russian and Ukraine obtained the status of mediators in the negotiation process. Moreover, Russia and Ukraine obtained the status of „guarantor countries” for the agreements defined in the Memorandum and for those to be realized later in the negotiation process.

In fall, 2005, the five-sided permanent consultation for political issues (Moldova, Transnistria, OSCE, Russia, and Ukraine) was extended to the 5+2 format by including the US and the EU.

Nevertheless, during more than 10 years after the signing of the 1997 Memorandum, the five-sided format generated not a single agreement which could be counted as progress toward the country’s unification. According to some researchers, the five-sided format was invented by its authors as a gin trap for Moldova in order to prevent progress in the resolution of the conflict. This is what we have been observing until this day.

3 The Transnistrian conflict and Moldova’s energy security

Apart from political and economic effects, the Transnistrian conflict also touches upon the energy security of the Moldavian Republic.

In the system of coordinates of the world energy system the Moldavian Republic which is dependent on the import of energy carriers represents the group of international actors with a lacking energy base. In the cluster of basic issues the underdeveloped energy infrastructure stands out as a major problem. It is illustrated by the permanently failing power stations and lines. The two major stations are the Moldavian State Power Station (2.5 mln KW, one of the largest in the region¹) and the Dubossary power station (48000 KW). Earlier the Moldavian State Power Station provided the energy for the whole of Moldova and additionally delivered power to several Rumanian and Bulgarian regions. Now Moldova has to import ¾ of its electrical power and the costs for energy carriers consume more than one third of the country’s GNP.

This situation is exacerbated by the fact that more than 80% of the generation of electrical power is concentrated on the left bank of the Dniester River and is thus not controlled by the government. This includes a compressor station for 3 major gas pipelines which deliver Russian gas to the Balkan countries. As a matter of fact this is 85% of its production. Moldova’s dependency on the import of energy resources reaches 98%. This significant dependency relates to natural gas, oil products and side products, coal, as well as electrical power.

On 23 December 2008 the Kuchuransk Thermoelectrical Station as a subsidiary of the Russian company INTER RAO EC signed a contract with the joint stock company Energokom concerning the delivery of electrical power to Moldova between 1 January 2009 and 31 March 2010. The volume of energy defined in the contract (250 mln KW) covers the entire power need of the

¹ With the signing of the agreement, Moldavia was confronted with the Kuchurgansk power station. The power station which is a part of the unified energy system of the Republic and Ukraine, stopped its deliveries to the right bank of the Dniester in November 2005 after its management had demanded higher energy prices from Moldova.

Moldavian Republic. This means that the Moldavian Republic cancels the delivery of electrical power from Ukraine. In March 2010 the contract was extended to 2010-2011.

The cancellation of energy deliveries from Ukraine means that Moldova became dependent on supply from Transnistria. In the context of the “gas war” at the beginning of 2009, the Kuchurgansk power station remained with the gas supplies necessary for the generation of electricity. In order to continue the generation of electrical power the power station was forced to resort to fuel oil and coal reserves. Yet, when Ukraine put a ban on the export of fuel oil against the background of its conflict with GASPROM, the operation of the Kuchurgansk power station was in jeopardy.

4 Possible scenarios and prospects of conflict regulation

The prospects for the resolution of the Transnistrian conflict depend on the interplay of a whole range of external and internal factors. Since the issue is on the periphery of the „big players” attention, it makes no sense to wait until the “big daddies” finally proceed to resolve the conflict. According to some researchers, the main obstacle in this process is the weakness of Moldavian democracy and the idea of Moldavian statehood as such.

Apart from that, many analysts realize that the uniqueness of this conflict lies primarily in the fact that “it is not a conflict between nations or ethnic groups. It emerged along entirely different lines. The conventional view describes it as a confrontation between a Russian-speaking region and a nationalist Moldova. Yet, the border between the Transnistrian Moldavian Republic and Moldova is no linguistic boundary between Russian and Moldavian speakers. One third of the Transnistrian population are ethnic Moldavians, and they are not outnumbered by Russian speakers. A large minority of Russian speakers (according to various estimates between one fourth and one third of all citizens) lives in Moldova and are not at all a Transnistrian „fifth column”. Moldavian Russians and Russian speakers do not feel loyalty toward Transnistria and many among them do not even sympathize with it as is demonstrated by opinion polls. The Transnistrian Moldavians present themselves as stout supporters of Transnistria as the other two thirds of the population (Russians and Ukrainians). All three languages, Moldavian (Rumanian), Russian and Ukrainian are state languages.

Since the beginning of the Transnistrian problem a plethora of propositions were made in the public debate as well as in documents produced in the framework of the negotiation process concerning the „special legal status” or federal and con-federal models.

Nevertheless, no attempts at assessing the sustainability of a united state according to the specific unification models were made on the official level.

4.1 The unitary basis of conflict regulation

According to some researchers the only option to escape from the Transnistrian blind alley is the resolution of the conflict on the basis of the present Moldavian constitution which proclaims the Moldavian Republic a unitary state. They hold that it is imperative to reach such an internal organization of the common state which will wind up to the formation and consolidation of a Moldavian civic nation in the not-to-far future. On top of that, the formula of a unified country has to prevent the possibility of a relapse into separatism as a result of external provocation.

From this vantage point they advance to claim that the optimal formula for the resolution of the Transnistrian conflict must not at all provide for a separate entity (subject of the federation, autonomy, region) „Transnistria”. They cite the administrative-territorial entity Gagauzia as an example.

According to them, a united Moldova should be divided along geographic and economic criteria into 5-7 regions (while preserving Gagauzia’s autonomy). Transnistria would be divided among them. For the transition period, language policy should be handled by each settlement. Such a model appears radical or provocative, but it does not contradict at all the principle of safeguarding the rights of individuals in a decentralized state with advanced local self-government.

One is bound to recognize the logic of such attempts at conflict resolution. Nevertheless, the

Transnistrian side is not even enter the debate on such propositions which in our opinion renders the idea of a unitary Moldavian state doubtful.

4.2 The con-federal basis of conflict regulation

The 1997 Memorandum has laid down the concept of „common state” as a formula for conflict resolution. The analysis of concrete provisions of the Memorandum leads to the only possible conclusion that the content of the Memorandum as well as the formula “common state” had con-federal relations between the Moldavian Republic and Transnistria in mind.

Tiraspol’ interprets the concept as a confederation, namely a union of two sovereign subjects of international law. Apart from that, Transnistria is ready to delegate only a few powers to Kishinev which it regards necessary; for example in the fields of defense, infrastructure, or economic legislation, while insisting on the preservation of a separate currency, budget and citizenship, etc.

In contrast, Kishinev holds that a common state means „unitary state” and is ready to concede only limited autonomous powers to Transnistria.

This said, one has to state that the idea of a con-federalized Moldova has absolutely no chance for realization given the different views of the sides in this issue.

4.3 The federal basis of conflict resolution

Our analysis leads to the conclusion that the federal basis for conflict resolution remains the only viable option. To be sure, this presupposes the satisfaction of the claims advanced by Kishinev and Tiraspol’.

It is understood that the Kozak Memorandum must not be the point of departure for the federalization of Moldova, since even its mere mention elicits political hypersensitivity on both banks of the Dniester.

The model of already existing federations (Germany, Austria, and Russia) or that of unitary states with a highly developed territorial autonomy (Spain) should be the basis for a federalization of Moldova.

Transnistria and Gagauzia could become autonomous entities under the jurisdiction of the Moldavian Republic, thus uniting the classical attributes of an empowered centre and autonomous entities such as unitary foreign politics, currency army and budget. Apart from that, the autonomous entities should obtain full powers in such issues as the adoption of local budgets, culture, education and prioritizing external economic relations, etc.

In a unified united Moldova there would be one state language, namely Moldavian (Rumanian), and Russian would remain the language of inter-ethnic communication. In Transnistria, Moldavian, Russian and Ukrainian would remain the state languages, and in Gagauzia Russian and Gagauzian. These provisions have to be laid down in the Moldavian constitution. The right of the autonomous entities to leave the Moldavian Republic in case of the loss of independence of the latter and in case of its merger with another state has to be granted by the constitution as well. The decision to opt out of Moldova has to be taken through a referendum. Each of the autonomous entities can have its own constitution which has to comply with the constitution of the Moldavian Republic. In terms of administration, Moldavia has to be divided into districts. In order to safeguard the participation of the autonomous entities in the work of government bodies it is necessary to reorganize the parliament into a two-chamber organ (House of deputies and Senate). Elections to the House of Deputies must be held in majoritarian districts whose number corresponds to the number of deputies (101) organized on the entire Moldavian territory with a roughly equal number of voters; and elections to the Senate should be held in majoritarian districts whose number corresponds to that of the administrative districts (about 50).

4.4 Civilized „divorce”

This leaves us with yet another option to resolve the Transnistrian conflict, namely the

civilized separation along the lines of the Czechoslovak precedent which led to the division into the Czech and the Slovak Republics.

However unacceptable this option may seem, it is wholly logical, because the Moldavian Republic cannot be in a suspended status forever, cast into an unresolved conflict which is an obstacle to its development. Alas, the level of the political culture displayed by the ruling class and the opposition indicates that the hope for such a solution is baseless.

Conclusions

The causes which led to the break out of the Transnistrian conflict have disappeared a long time ago and for good. If one disregards insignificant marginal groups, there is no interethnic or inter-religious hatred between the population on both banks of the Dniester at this point (2011). At the same time, the population on both banks has become used to the partition of the country and this problem is at the periphery of public attention.

For long years, misleading stereotypes about the Transnistrian conflict have been deliberately spread in order to prevent its resolution. The 5+2 format of the negotiation process contradicts the essence of the Transnistrian conflict and consequently, a resolution may not be reached in its framework.

The „Transnistrian conflict” is a complex phenomenon. A whole range of factors prevents its resolution, from the authoritarianism of the Transnistrian regime to the geopolitical interests of third countries.

Under the conditions of lacking external interest to resolve the conflict, the main obstacle is the weakness of Moldavian democracy, the corruption and incompetence of the Moldavian political elite.

A resolution of the Transnistrian conflict cannot be reached in the framework of the traditional approaches and the present negotiation process. It is equally meaningless to search for a formula for a „special legal status” which would automatically lead to the unification of the country.

The formula „resolved conflict” does not imply the signing of some document, but the realization of the transformation of a reunited Moldavian Republic into a viable democratic state which raises no doubts about its sustainability. Nevertheless, such an approach to the problem is not even considered by the Moldavian public.

By virtue of the fact that the original causes of the conflict have disappeared, the artificial procrastination of its resolution adds only to the mass of aborted opportunities for the population on both banks of the Dniester. The feeling that one is in a dead end and the insecurity of one’s own future leads to mass emigration from Transnistria.

At this point, there is neither sufficient internal capacity for conflict resolution, nor a favourable external political situation.

The resolution of the Transnistrian problem must not be linked to the pull-out of Russian troops from Transnistrian territory. These are separate problems and if they are tackled separately, a resolution may be found.

References:

1. BABILUNGA N.B., BOMESHKO B.G. (1998) *The Transnistrian conflict: historical, demographic and political aspects*. Tiraspol, 1998.
2. BURIAN A. (2010) *Moldovan Statehood and the year 1940 in the fate of the Moldovan nation: an international law assessment*. [On-line] AVA.MD. 10.09.2010. <http://ava.md/projects/08885-moldavskaya-gosudarstvennost-i-1940-god-v-sud-bah-moldavskogo-naroda-mezhdunarodno-pravovaya-ocenka.html> (Visited: 22.11.2017).
3. CHIFU I.U. (1997) *Război diplomatic în Basarabia*. București, Ed. Paideia, 1997.
4. CHINDÎBALIUC O., (2015) *Energy security in the context of contemporary geopolitical transformations*. Kishinev: CEP USM, 2015. 324 c. ISBN 978-9975-71-628-4

5. CHINDÎBALIUC O., BURIAN A. (2009) Subject of national security in the context of transformation and globalization factors of social development: a conceptual and theoretical dimension of the problem. In: *International law / Международное право*. Moscow. 2009, No. 4, c. 37 - 87.
6. CHINDÎBALIUC O., BURIAN A. (2010) The evolution of the concept of „national security” in the context of transformation and globalising factors of social development. În: *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale*. 2010, No 3, p. 79 - 82. ISSN 1857 – 1999. [Online]: <http://rmdiri.md/wp-content/uploads/2015/01/RMDIRI-2010-Nr.-3.pdf> (Visited: 22.11.2017).
7. ENACHE M., CIMPOEȘU D. (2000) *Misiune diplomatică în Republica Moldova (1993 – 1997)*. Iași, Editura POLIROM, 2000.
8. MIHAILESCU V. (2010) *Securitatea energetică a Republicii Moldova în contextul aderării la Comunitatea Energetică*. Chișinău: „Bons Offices”, 2010. 64 p.
9. NANTOY O. (2010) The origins and prospects of settlement of the Transnistrian conflict. In: AVA.MD. 27.02.2010. [On-line] <http://ava.md/034-kommentarii/03681-istoki-i-perspektivi-razresheniya-pridnestrovskogo-konflikta.html>. (Visited: 22.11.2017).
10. PRYAKHIN, V. (2002) *Regional conflicts in the post-Soviet space*. Moscow 2002, p.217
11. STATI VASILE (2002) *History of Moldova*, Kishinev 2002, p. 400.
12. *The Black Sea Trust for Regional Cooperation Institute for Public Policy. General view on the transnistrian problem*. 14 April 2009. [On-line]: http://www.pmr21.info/text.php?cat=59&name=obobschennaja_tochka_zrenija_na_pridnestrovskuju_problemu&arch=archive (Visited: 22.11.2017).

Contact:

prof. Alexandru Burian, DrSc.

Katedra Politologie,

Alexander Dubček University of Trenčín

Študentská 2, 911,

50 Trenčín, Slovak Republic

e-mail: alexandruburian@mail.ru

PRINCÍPY A CIELE NOVEJ ČÍNSKEJ ZAHRANIČNEJ POLITIKY¹

Adam Cibul'a

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: adam.cibula@euba.sk

Tento článok skúma aspekty smerovania novej čínskej zahraničnej politiky pod vedením Si Ťin-pchinga ako aj dôsledky pre budúcnosť regionálneho poriadku v Ázii. Článok pozostáva zo štyroch kapitol, v ktorých analyzujeme jednotlivé priority a ciele zahraničnej politiky Číny aj na základe výsledkov 19. zjazdu KSC a jeho implikácií pre budúci vývoj. V záverečnej časti opisujeme jednotlivé výzvy, ktorým v súčasnosti čelí zahraničná politika Číny.

Kľúčové slová: nová zahraničná politika, Si Ťin-pching, Čína

This article explores aspects of the direction of China's new foreign policy under Xi Jinping and the implications for the future of the regional order in Asia. The article consists of four chapters in which we analyze individual priorities and objectives of China's foreign policy, also on the basis of the 19th CSC outcome and its implications for future development. In the final part, we describe the individual challenges currently faced by China's foreign policy.

Key words: new foreign policy, Xi Jinping, China

JEL: F50, O53, P27

Úvod

Od nástupu prezidenta Si Ťin-pchinga v novembri 2012 došlo k významným zmenám v smerovaní čínskej zahraničnej politiky. Rozhodovacie procesy čínskej zahraničnej politiky sa stali oveľa viac centralizované. Pod novým vedením sa stal Peking asertívnejším a aktívnejším centrom v oblasti medzinárodných vzťahov. Čína v súčasnosti prijala aktívnejšiu úlohu v rámci budovania svojej zahraničnopolitickej pozície s cieľom presadiť svoje hlavné národné záujmy vo svete a pretvoriť štruktúru globálneho riadenia pod vedením Západu. Postup čínskeho prezidenta načrtáva evolúciu vo vývoji procesov a cieľov čínskej zahraničnej politiky, ako aj ich dôsledky pre vzájomné vzťahy Číny s USA a zvyškom sveta. Medzinárodné správanie Číny je prejavom novej fázy čínskej zahraničnej politiky, ktorá by mohla byť definovaná ako „mierový vzostup 2.0“, ktorej cieľom je udržať stabilné vonkajšie prostredie vedúce k jej vzostupu, čo sa značne líši od jej predchádzajúceho postupu v minulých desaťročiach. Cieľom tohto článku je analýza jednotlivých cieľov a priorít novej čínskej zahraničnej politiky pod vedením prezidenta Si Ťin-pchinga.

1 Priority čínskej zahraničnej politiky

Čínska zahraničná politika je často definovaná prostredníctvom rôznych princípov a sloganov, akými sú napríklad „Päť princípov mierového spolužitia“, „Pokojný rast / rozvoj“ a „Harmonický svet“, ktoré tvorili základ zahraničnopolitických postupov.

Základom čínskej zahraničnej politiky za posledných 60 rokov je tzv. „Päť princípov mierového spolužitia.“² Ide o 1) vzájomné rešpektovanie územnej celistvosti a zvrchovanosti, 2) vzájomná neagresia, 3) vzájomné nezasahovanie do vnútorných záležitostí, 4) rovnosť a vzájomný prospech a 5) mierové spolužitie. V praxi tieto zásady uľahčili zahraničnú politiku zameranú na dobré susedské

¹ Tento článok je vypracovaný v rámci projektu EDGE - Environmental Diplomacy and Geopolitics.. Projekt EDGE získal finančné prostriedky z výskumného a inovačného programu Európskej únie Horizon H2020 na základe dohody o grante č. 692413.

² United Nations. 2014. “Agreement between the Republic of India and the People’s Republic of China on trade and intercourse between Tibet region of China and India.

vzťahy, ktorej cieľom bolo zabrániť vonkajšej nestabilite, ktorá negatívne ovplyvňuje vnútorné záležitosti Číny najmä v otázke Taiwanu, Tibetu a Xinjiang.

Ak sa však pozrieme nad rámec základných zásad, aké sú v skutočnosti ciele zahraničnej politiky Číny? Oficiálne sú definované ako: 1) domáca politická stabilita; 2) suverénna bezpečnosť, územná celistvosť, národné zjednotenie; a 3) udržateľný hospodársky a sociálny rozvoj Číny.³ Je to výsledok politiky založenej na piatich princípoch mierového spolužitia riadeného mnohými základnými záujmami. Avšak, ako poznamenáva Timothy R. Heath (2012), najväčšie obavy z narušenia vnútornej stability vyplývajú z „externých hrozieb rozvoja Číny a ohrozenia jej prístupu k zámorským zdrojom a tovarom, na ktorých je závislá čínska ekonomika.“⁴

Prvé tri základné záujmy sú jasné, ide o národnú suverenitu, národnú bezpečnosť a územnú celistvosť. Štvrtý hlavný záujem, národné zjednotenie, je jedinečne čínsky, pretože ide o krajinu, v ktorej sa oddelenie považuje za dočasné, kým dôjde k návratu do prirodzeného stavu zjednotenej Číny. Dôraz je tu, samozrejme, kladený na tzv. „odpadlicke provincie.“ Viera v zjednotenie Číny narastala, pretože Hongkong a Macao boli vrátené, ostáva len Taiwan. Posledné dva hlavné záujmy sa týkajú domácich otázok, ktoré tiež ovplyvňujú zahraničnú politiku. Ide o politický systém Číny a sociálnu stabilitu a základnú ochranu záujmov pre trvalý hospodársky a sociálny rozvoj.

Tieto kľúčové záujmy však nie sú fixne zakotvené v procese tvorby zahraničnej politiky, a ani ich využitie v praxi nie je také zjavné, ako to môže na prvý pohľad vyplývať z oficiálnych dokumentov. Pri bližšom pohľade môžeme konštatovať, že aj samotná otázka základných záujmov je v Číne často spochybňovanou a diskutovanou témou. Napríklad tvrdilo sa, že námorné koridory sú hlavným záujmom, ktorý, ak by bol prijatý, by mal vplyv na to, ako sa rozvinú námorné kapacity Číny, ako aj či by mala byť prijatá námorná nadradenosť USA vo východnej Ázii. Takisto sa tvrdilo, že Blízky východ je súčasťou hlavného záujmu Číny, pretože energické suroviny z oblasti sú nevyhnutné na zabezpečenie dlhodobého hospodárskeho rozvoja v Číne.⁵

2 Charakteristika novej čínskej zahraničnej politiky

Od začiatku 90. rokov charakterizovali čínsku zahraničnú politiku dva základné princípy. Jedným z nich bola slávna Tengova doktrína *Tao Guang Yang Hui* (udržiavanie pasivity) pre hospodársky rozvoj. Druhým cieľom bolo zameranie na vzájomné vzťahy s USA. Dôsledky týchto zásad spôsobili, že sa Čína za každú cenu vyhýbala konfrontáciám v akýchkoľvek medzinárodných konfliktoch, ktoré s ňou nesúviseli. Za posledných dvadsať rokov bola Čína osamoteným aktérom na medzinárodnej scéne, snažiacim sa o udržanie pasivity a neutrality v zahraničnej politike, pričom kládla dôraz na vnútorný rozvoj a rast ekonomiky. Hoci sú Čína a USA strategickými konkurentmi, existujú medzi nimi spoločné záujmy, komplementárne záujmy a takisto konfliktné záujmy. Táto zložitosť vzájomných vzťahov poskytuje obom krajinám priestor pre aktívnu spoluprácu.

Nové zahraničnopolitické smerovanie Číny naznačuje prístup známy ako *Fen Fa You Wei* (snaha o dosiahnutie úspechu), ktorý si kladie za cieľ zapojiť do spolupráce susedné štáty, ktoré by časom mohli zosúladiť svoje záujmy s tými čínskymi. Si Ťin-pching osobitne zdôraznil význam priateľstva a lojality medzi Čínou a jej susedmi.⁶

Hlavným cieľom novej čínskej zahraničnej politiky je modernizácia, vytváranie benevolentného a pokojného vonkajšieho prostredia na podniknutie takých krokov, ktoré jej umožnia rozvíjať domácu ekonomiku.⁷ Na dosiahnutie týchto cieľov sa Čína snaží zachovať svoje mierové vzťahy s inými štátmi, tak vo svojej bezprostrednej blízkosti, ako aj na celom svete. To zahŕňa potrebu riadiť konflikty so susedmi nad územnými a námornými otázkami. Kľúčovým prvkom je zabezpečenie prírodných zdrojov vrátane ropy a zemného plynu s cieľom vybudovať dynamiku pre domáci rozvoj. Hlavným cieľom je

³ JAKOBSON, L. (2013): “China’s Foreign Policy Dilemma.”

⁴ HEATH, T. R. (2012): “What Does China Want? Discerning the PRC’s National Strategy.”

⁵ WEISSMANN, M. (2015): Chinese Foreign Policy in a Global Perspective: A Responsible Reformer “Striving For Achievement.”

⁶ XUETONG, Y. (2017): China’s New Foreign Policy: Not Conflict But Convergence Of Interests.

⁷ ZHAO, K. (2013): Guiding Principles of China’s New Foreign Policy. Carnegie-Tsinghua Center for Global Policy.

zabezpečiť prosperitu v Číne, otvoriť „nové cesty na oživenie národa a vytvorenie podmienok, ktoré budú prosperujúce pre čínsky ľud.“⁸

Zdá sa, že zahraničná politika nebude jednou z hlavných priorít Si Ťin-pchinga, nakoľko situácia v rámci vnútorného trhu sa ukazuje byť závažnejšia. Po troch desaťročiach od zavedenia reforiem a „politiky otvorených dverí“ je zrejme, že sa Čína blíži k ťažším časom, pretože musí zvládnuť naliehavé domáce výzvy vrátane spomalenia hospodárskeho rastu, presunu sociálnych štruktúr a sociálno-ekonomických nepokojov spôsobených rastúcimi sociálno-ekonomickými nerovnosťami. Možno teda očakávať, že smerovanie zahraničnej politiky bude ešte viac riadené domácimi obavami, či už v otázke uspokojenia národných požiadaviek, energetických potrieb alebo potreby hospodárskeho rastu.⁹

Pri pohľade na zahraničnú politiku Si Ťin-pchinga vystupujú do popredia viaceré priority. V prvom rade sa kladie dôraz na potrebu udržiavať stabilné medzinárodné prostredie, najmä pokiaľ ide o USA. Prezident Si Ťin-pching počas svojej cesty do USA vo februári 2012 navrhol myšlienku „nového typu vzťahov medzi hlavnými krajinami v 21. storočí“, ktorý bol schválený vo Washingtone. Základné predpoklady spočívajú v tom, že veľký konflikt medzi USA a Čínou nie je nevyhnutný a že konflikt bude katastrofický pre obe strany, pričom aj nespolupráca bude extrémne nákladná.¹⁰ Si Ťin-pching preto vyzdvihol význam vzájomného porozumenia, strategickej dôvery, vzájomného rešpektovania základných záujmov, vzájomne prospešnej spolupráce a koordinácie v medzinárodných záležitostiach a globálnych otázkach.¹¹

Čína sa taktiež snaží rozšíriť svoju prítomnosť a vplyv v strednej a južnej Ázii, Latinskej Amerike a Afrike. Pokúša sa o rozvoj spolupráce s inými veľkými štátmi, ako sú India, Mexiko, Juhoafrická republika a Rusko. Patrí sem celý rad nových iniciatív, ako napríklad „Nová hodvábná cesta“, ktorej cieľom je vytvoriť dopravný koridor z Tichého oceánu do Baltského mora a „Námorná hodvábná cesta“ z Číny do Indie, Afriky a Stredozemného mora, ako aj vytvorenie „Ázijskej infraštruktúrnej banky“ (AIIB), ktorá je považovaná za „Svetovú banku“ pre Áziu, a „Novej rozvojovej banky“ (NDB) známej tiež ako Banka BRICS, ktorá je považovaná za konkurenta Medzinárodného menového fondu (MMF).¹²

3 Smerovanie novej čínskej zahraničnej politiky

Myšlienky smerovania čínskej zahraničnej politiky ilustroval prezident Si Ťin-pching v rámci 19. zjazdu Komunistickej strany Číny konajúcim sa 18. až 24. októbra 2017. Národné zjazdy predstaviteľov Komunistickej strany Číny, konajúce sa raz za päť rokov, predstavujú najautoritatívnejšiu a najvýznamnejšiu inštitúciu.

Správa prezidenta sa považuje za významnú udalosť určujúcu budúce smerovanie zahraničnej politiky krajiny. Zaoberá sa prácou za obdobie uplynulých piatich rokov, určuje priority na nasledujúcich päť rokov a stanovuje líniu Komunistickej strany Číny a jej pohľad na hlavné politické otázky, vrátane zahraničnej politiky. Si Ťin-pchingova politická správa prednesená na tomto kongrese bola mimoriadne dôležitá, pretože poskytla ucelenejšiu predstavu o základných princípoch tzv. „Si Ťin-pchingových myšlienkach“, doktríny, ktorú strana zakotvila vo svojej ústave, čím zvýšila Siho status na úroveň vedúcich predstaviteľov Mao Ce-tunga a Teng Siao-pchinga.

Politická správa málokedy predznamenáva dramatické zmeny zahraničných vzťahov krajiny. Môže však pomôcť objasniť signály z minulého zahraničnopolitického správania tým, že sprostredkuje informácie o tom, ktoré hlavné trendy v čínskej zahraničnej politike sú najdôležitejšie a budú pretrvávajúť do budúcnosti. Si Ťin-pchingova správa ponúkla nepatrný, ale významný posun, najmä v týchto troch oblastiach:¹³

⁸ ZHAO, K. (2013): “Guiding Principles of China’s New Foreign Policy.”

⁹ WEISSMANN, M. (2015): Chinese Foreign Policy in a Global Perspective: A Responsible Reformer “Striving For Achievement.”

¹⁰ LAMPTON, D. M. (2013): “A New Type of Major-Power Relationship: Seeking a Durable Foundation for U.S.-China Ties.”

¹¹ JINPING, X. (2012): “Speech at the National Committee on U.S.-China Relations and U.S.-China Business Council Luncheon, Washington, D.C., February 15, 2012”

¹² WEISSMANN, M. (2015): Chinese Foreign Policy in a Global Perspective: A Responsible Reformer “Striving For Achievement.”

¹³ DOSHI, R. (2017): Xi Jinping just made it clear where China’s foreign policy is headed.

3.1 Plány Číny na „národnú obnovu“

Výraz „veľká obnova“ bol v správe spomenutý dvadsaťkrát - v porovnaní so siedmymi zmienkami v príhovore Chu Ťin-tchaa z roku 2012. Si Ťin-pching tiež používa špecifickejší jazyk, ktorý ponúka viacstupňový plán na obnovu počas troch časových období: 2020, 2035 a 2050. Táto skutočnosť naznačuje, že veľká obnova čínskeho národa bude najvyššou prioritou v Pekingu až do roku 2049 – 100. výročia založenia komunistickej Číny.¹⁴ Si Ťin-pchingova rétorika naznačuje, že Čína nebude naďalej pasívna a neasertívna, ako k tomu v minulosti vyzval Teng Siao-pching.

3.2 Vzostup Číny ako svetového lídra v oblasti globálneho riadenia

V posledných rokoch Peking prejavil rastúci záujem o globálne riadenie, čo predstavuje používanie medzinárodných inštitúcií na riešenie nadnárodných problémov. V politickej správe sa spomína, že globálne riadenie bude čínskou prioritou na najvyššej úrovni centrálnej moci. Ako je uvedené v správe, Čína bude vždy „ochrancom medzinárodného poriadku,“ „podporuje multilaterálny obchodný systém“ a „bude podporovať ekonomickú globalizáciu.“

3.3 Pokračovanie regionálnej asertivity

V otázke Číny ako regionálnej mocnosti Si Ťin-pching vyhlásil, že Čína je „rozhodnutá nikdy sa nevzdať svojich vlastných legitímnych práv a záujmov.“ Avšak jeho slová sa môžu stretnúť s nevôľou zo strany susedných štátov, ktorých záujmy sú často v rozpore s tými čínskymi. Ako príklad možno uviesť provokatívne správanie Číny v Juhočínskom mori.

Čínsky veľvyslanec na Slovensku Lin Lin (2017) v rozhovore pre Hlavné správy tvrdí, že „správa 19. zjazdu KSC zohľadnila význam zahraničnej politiky Číny v novej ére na základe systematického zhrnutia výsledkov praxe a inovovania teórie čínskej diplomacie v posledných rokoch. Na jednej strane správa opätovne potvrdila konzistentný prístup Číny k zahraničným vzťahom a zdôraznila, že Čína bude aj naďalej držať vysoko vlajku mieru, rozvoja, spolupráce a spoločného prospechu a bude dodržiavať zásady zahraničnej politiky pre zabezpečenie svetového mieru a spoločného rozvoja. Na druhej strane správa tiež navrhla sériu nových myšlienok a nových stratégií v diplomacii. Po tretie boli jasne definované nové požiadavky na prácu v zahraničných záležitostiach vo všetkých oblastiach, medzi ktoré patrí aktívne rozvíjajúce sa globálne partnerstvo, podpora koordinácie a spolupráce medzi hlavnými mocnosťami a budovanie všeobecne stabilného a vyváženého rámca vzťahov medzi nimi.“¹⁵

4 Výzvy novej čínskej zahraničnej politiky

Napriek ambicióznnejšej a proaktívnejšej diplomatickej pozícii v Pekingu, nové vedenie pod Si Ťin-pchingom čelí väčším problémom než jeho predchodca pri riadení zahraničných vzťahov Číny. Najmä v Ázii a Tichomorí, z mnohých dôvodov by Čína mohla čeliť čoraz nepriaznivejšiemu regionálnemu prostrediu v nasledujúcom desaťročí. Je to v prvom rade kvôli narastajúcim ťažkostiam, ktoré podčiarkujú zjavné rozpory v rozmanitých diplomatických programoch Číny¹⁶, najmä rozpor súvisiaci s potrebou zachovať regionálnu stabilitu a chrániť národné záujmy Číny. Na jednej strane je na Peking kladený väčší tlak, aby ochránil národné záujmy Číny, najmä v jej námorných územných sporoch so susednými krajinami, kvôli citlivosti národnej zvrchovanosti, intenzívnejšej konkurencii na námorných zdrojoch a rastúcim očakávaniam domácej verejnosti vyvolanej nárastom „národnej sily“ Číny. Na druhej strane si veľmi dobre uvedomuje nepriaznivý vplyv svojho prísnejšieho diplomatického postoja na regionálnu stabilitu a na širšie strategické záujmy a pozície Číny v regióne. Vyváženie duálnych potrieb silnejšieho presadzovania záujmov a práv Číny (*weiquan*) pri súčasnom zachovaní regionálnej stability (*weiwen*), ktorá slúži širším strategickým záujmom Číny, predstavuje náročnú zahraničnopolitickú úlohu pre nové vedenie Číny. Čínsky učenec zhrnul túto citlivú rovnováhu ako „udržiavanie regionálnej stability bez toho, aby poškodil národné záujmy Číny a obhajoval národné záujmy Číny bez toho, aby spôsobil konflikty“¹⁷

¹⁴ TAO, X. (2017): Chinese Foreign Policy With Xi Jinping Characteristics.

¹⁵ LIN, L. (2017): Čínsky veľvyslanec na Slovensku Lin Lin exkluzívne o 19. zjazde KSC: Bez ohľadu na to, aký stupeň rozvoja Čína dosiahne, nikdy sa nebude snažiť o hegemoniu.

¹⁶ PAAL, D. H. (2013): “Contradictions in China’s Foreign Policy.”

¹⁷ YUAN, D. (2013): “Quxing: the top-level design and bottom-line thinking of Chinese foreign policy.”

Výzva na zachovanie krehkej rovnováhy medzi protichodnými agendami zahraničnej politiky ešte viac zhoršuje dvojzmyselná koncepcia základných záujmov, ktorú čínski lídri, vládni úradníci a strategickí analytici v posledných rokoch čoraz častejšie využívali. V priebehu posledných rokov výraz základné záujmy rozprúdil značnú diskusiu v Číne a mimo nej.¹⁸ Na oficiálnej úrovni čínska Biela kniha o mierovom rozvoji z roku 2011 obsahuje základné národné záujmy Číny medzi ktoré patrí „štátna zvrchovanosť, národná bezpečnosť, územná celistvosť znovu zjednotenie štátu, čínsky politický systém ustanovený ústavou a celková sociálna stabilita a základné záruky na zabezpečenie trvalo udržateľného hospodárstva a sociálny rozvoj.“¹⁹ Tieto pojmy sú však stále nejasné. Nie je napríklad jasné, či územná celistvosť zahŕňa sporné územia.

Po druhé, zatiaľ čo nové čínske vedenie uznáva, že rast Číny je kriticky závislý na stabilnom vonkajšom regionálnom prostredí, Si Ťin-pching čelí veľmi odlišnému regionálnemu prostrediu, než tomu bolo u jeho predchodcu v predchádzajúcom desaťročí. Začiatkom roka 2004, keď Peking prvýkrát navrhol politiku „mierového rastu / mierového rozvoja“, čelilo relatívne priaznivému vonkajšiemu prostrediu, a to najmä vďaka americkým vojnám v Iraku a Afganistane. Vojny poskytli tak strategickú príležitosť, ako aj priestor pre Čínu, aby rozšíril svoj vplyv v regióne a získal prostredie vedúce k jeho domácomu rozvoju. Opätovná vyváženosť voči stratégii Ázie výrazne zmenila vonkajšie strategické prostredie Číny. Napriek popieranu Washingtonu bola stratégia „vyváženia“ široko interpretovaná ako úsilie USA vyrovnať rastúci vplyv Číny a zachovať prevahu USA v regióne Ázie.

Treťou a možno aj najdôležitejšou výzvou, ktorej čelí Si Ťin-pching, je „nedostatok moci“ v Číne. Napriek rastúcej ekonomickej zdatnosti a rastúcej vojenskej sile je schopnosť Číny formovať vonkajšie prostredie a ovplyvňovať správanie iných krajín v regióne do značnej miery obmedzená. V podstate je čínska zahraničná politika do značnej miery závislá od ekonomickej diplomacie, pričom využíva ekonomické väzby na posilnenie politických a strategických vzťahov. Krajina nemá ani potrebnú mäkkú silu, ktorá môže formovať a ovplyvňovať normy medzinárodnej politiky, a taktiež nemá dostatočné strategické možnosti byť dôveryhodným poskytovateľom bezpečnosti v regióne.²⁰ V tejto súvislosti nie je prekvapujúce, že obchodné a hospodárske iniciatívy sa stali hlavným nástrojom čínskej diplomacie. To sa jednoznačne odráža v nedávnom úsilí Číny presadzovať rôzne hospodárske a obchodné plány, ako je napríklad projekt „Novej hodvábnej cesty“ a „Námornej hodvábnej cesty.“²¹

Záver

Od nástupu Si Ťin-pchinga k moci nastali významné zmeny v smerovaní čínskej zahraničnej politiky. Pod jeho vedením vstúpila čínska diplomacia do novej fázy, ktorú možno definovať ako „mierový vzostup 2.0.“ Základným cieľom v rámci tohto programu je udržiavať pokojné vonkajšie prostredie vedúce k vzostupu Číny. Nedávno uskutočnený 19. zjazd Komunistickej strany Číny načrtnol jasnú líniu smerovania čínskej zahraničnej politiky v horizonte 30 rokov. Základnými piliermi zahraničnej politiky v nasledujúcom období je plán národnej obnovy rozdelený do troch časových období, snaha stať sa lídrom v oblasti globálneho riadenia, prostredníctvom podpory myšlienky ekonomickej globalizácie a multilaterálneho obchodného systému a v neposlednom rade snaha Číny stať sa asertívnejším a aktívnejším aktérom v ázijskom regióne. Na druhej strane čelí Čína mnohým výzvam týkajúcim sa zosúladeniu národných a regionálnych záujmov spočívajúcich v ochrane národných záujmov a zachovaní regionálnej stability. Aj napriek mnohým prekážkam a výzvam, ktorým bude Čína čeliť v blízkej dobe koncepcia zahraničnej politiky pod vedením Si Ťin-pchinga má potenciál ovplyvniť upevniť pozíciu Číny ako silného globálneho partnera.

Použitá literatúra:

1. DOSHI, R. (2017): Xi Jinping just made it clear where China's foreign policy is headed. [online]. In: *The Washington Post*, 25. októbra 2017. [Citované 15. 12. 2017.] Dostupné

¹⁸ SWAINE, M. D. (2011): "China's Assertive Behavior – Part One: On Core Interests."

¹⁹ Information Office of the State Council, "China's Peaceful Development."

²⁰ SWAINE, M. D. (2012): "Chinese Leadership and Elite Responses to the US Pacific Pivot."

²¹ ZHANG, J. (2015): China's new foreign policy under Xi Jinping: towards 'Peaceful Rise 2.0'?

na internete: https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/10/25/xi-jinping-just-made-it-clear-where-chinas-foreign-policy-is-headed/?utm_term=.1fe38b5d8982

2. HEATH, T. R. (2012): "What Does China Want? Discerning the PRC's National Strategy." *Asian Security*. 8(1): 54–72.
3. Information Office of the State Council, "China's Peaceful Development."
4. JAKOBSON, L. (2013): "China's Foreign Policy Dilemma." Lowy Institute for International Policy. Dostupné na internete: <http://www.lowyinstitute.org/publications/chinas-foreign-policy-dilemma>
5. JINPING, X. (2012): "Speech at the National Committee on U.S.-China Relations and U.S.-China Business Council Luncheon, Washington, D.C., February 15, 2012"
6. LAMPTON, D. M. (2013): "A New Type of Major-Power Relationship: Seeking a Durable Foundation for U.S.-China Ties." *Asia Policy*. July 2013, 16: 51–68.
7. LIN, L. (2017): Čínsky veľvyslanec na Slovensku Lin Lin exkluzívne o 19. zjazde KSČ: Bez ohľadu na to, aký stupeň rozvoja Čína dosiahne, nikdy sa nebude snažiť o hegemoniu. [online]. In: *Hlavné správy*, 30. novembra 2017. [Citované 17. 12. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.hlavnespravy.sk/cinsky-velvyslanec-na-slovensku-lin-lin-exkluzivne-o-19-zjazde-ksc-bez-ohlada-na-aky-stupen-rozvoja-cina-dosiahne-nikdy-sa-nebude-snazit-o-hegemoniu/1223518>
8. PAAL, D. H. (2013): "Contradictions in China's Foreign Policy." In: *Carnegie Endowment for International Peace*, 13. decembra 2013. [Citované 21. 12. 2017.] Dostupné na internete: <http://carnegieendowment.org/2013/12/13/contradictions-in-china-s-foreign-policy-pub-53913>
9. SWAINE, M. D. (2011): "China's Assertive Behavior – Part One: On Core Interests." *China Leadership Monitor* no. 34
10. SWAINE, M. D. (2012): "Chinese Leadership and Elite Responses to the US Pacific Pivot." *China Leadership Monitor* no. 38
11. TAO, X. (2017): "Chinese Foreign Policy With Xi Jinping Characteristics." [online]. In: *Carnegie Endowment for International Peace*, 20. novembra 2017. [Citované 17. 12. 2017.] Dostupné na internete: <http://carnegieendowment.org/2017/11/20/chinese-foreign-policy-with-xi-jinping-characteristics-pub-74765>
12. United Nations. 2014. "Agreement between the Republic of India and the People's Republic of China on trade and intercourse between Tibet region of China and India."
13. WEISSMANN, M. (2015): Chinese Foreign Policy in a Global Perspective: A Responsible Reformer "Striving For Achievement." *Journal of China and International relations*: 2015, vol. 3, no. 1, Dostupné na internete: <https://journals.aau.dk/index.php/jcir/article/download/1150/971>
14. XUETONG, Y. (2017): China's New Foreign Policy: Not Conflict But Convergence Of Interests. [online]. In: *Huffington Post*, [Citované 13. 12. 2017.] Dostupné na internete: https://www.huffingtonpost.com/yan-xuetong/chinas-new-foreign-policy_b_4679425.html
15. YUAN, D. (2013): 'Quxing: Zhongguo waijiao de dingceng sheji yu dixian siwei' [Quxing: the top-level design and bottom-line thinking of Chinese foreign policy], *Guoji xianqu daobao* [International Leader Herald], 16. septembra 2013, Dostupné na internete: <http://app.cankaoxiaoxi.com/print.php?contentid=272722>.
16. ZHANG, J. (2015): China's new foreign policy under Xi Jinping: towards 'Peaceful Rise 2.0'?, *Global Change, Peace & Security*: formerly *Pacifica Review*: Peace, Security & Global Change, DOI: 10.1080/14781158.2015.993958

17. ZHAO, K. (2013): "Guiding Principles of China's New Foreign Policy." [online]. In: *Carnegie-Tsinghua Center for Global Policy*. 9. septembra 2013. [Citované 13. 12. 2017.] Dostupné na internete: <http://carnegietsinghua.org/publications/?fa=52902>

Kontakt:

Ing. Adam Cibul'a

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: adam.cibula@euba.sk

NÁVRAT ISLAMU DO STREDNEJ ÁZIE – PŘÍKLAD UZBEKISTANU

Lubomír Čech

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: lubomir.cech@gmail.com

Islam v postsovietskych republikách Strednej Ázie sa stal v období po rozpade ZSSR fenoménom, ktorý je vnímaný ako dôležitý faktor formovania novej národnej identity stredoázijských národov. Sprewádza ho kontroverznosť a obavy z jeho politizovania, ktoré by mohlo zmeniť politickú konfiguráciu v jednotlivých republikách. Článok na príklade Uzbekistanu ukazuje ako veľmi a či vôbec je reislamizácia v Strednej Ázii nebezpečenstvom pre ďalší rozvoj regiónu.

Kľúčové slová: islam, reislamizácia, politizácia islamu, islamský radikalizmus, štátna kontrola islamu

Islam in post-Soviet republics of Central Asia has, after the fall of USSR, become a phenomenon perceived as an important factor informing new national identity of Central Asian nations. It is accompanied by controversy and fears from its politicizing that could shift political configuration in individual republics. On the example of Uzbekistan, the article shows how much, and whether at all, is the re-Islamization in Central Asia a danger for further regional development.

Key words: Islam, Re-Islamization, Politicizing of Islam, Islamic Radicalism, State Control over Islam

JEL: N35, Z12

Úvod

Islam sa stal jedným z dôležitých faktorov pri formovaní novej národnej identity stredoázijských národov. Je dôležitým pilierom spoločensko-politického rozvoja Strednej Ázie. Tento proces je však mimoriadne kontroverzný: islamské organizácie sú pod prísnou štátnou kontrolou, náboženské strany sú zakázané a štátne inštitúcie majú v podstate sekulárnu povahu. Do istej miery táto situácia pripomína situáciu, ktorú popisuje Pirický na príklade Turecka ako akési „znárodnenie“ islamu v mene vyššieho princípu so snahou kontrolovať jeho ďalší osud prostredníctvom štátneho úradu.¹

V ústavách republík Strednej Ázie je zakotvený ich sekulárny charakter. Islamský faktor pre nové nezávislé štáty má aj zahraničnopolitický rozmer. A hoci všetky republiky vstúpili do Organizácie islamskej konferencie (OIC) a nadviazali vzťahy s arabským svetom a ostatnými islamskými krajinami, vzťahy s Ruskom, Čínou, Spojenými štátmi a Európou majú pre nich preferenčný význam.

Pri všeobecnom posudzovaní vývoja islamu v Strednej Ázii môžeme konštatovať, že tento región bol po stáročia centrom islamskej filozofie, vedy a teológie.² V sovietskom období bolo náboženstvo takmer úplne podriadené štátnej kontrole. Jeho elementy prežívali iba na individuálnej alebo miestnej úrovni, v niektorých zvykoch a každodenných ceremóniách.³ Dnes je islam oficiálne vyhlásený za súčasť kultúrneho a historického dedičstva vo všetkých štátoch tohto regiónu, ale štát sa snaží udržať islam pod svojou kontrolou v štýle sovietskej éry. Akékoľvek pokusy o politizovanie islamu alebo jeho vnímanie ako opozičnej autority sú

¹ PIRICKÝ, G. (2006): Diyanet ako nástroj štátnej kontroly islamu v Turecku.

² ČECH, L. (2017): Osobitosti islamskej stredovekej filozofie, s. 13-16.

³ EXNEROVÁ, V. (2008): Islám ve Střední Asii za carské a sovětské vlády, s. 177-183.

okamžite zastavené. Politické elity v Strednej Ázii sa obávajú najmä radikálneho islamu. Považujú ho za silu, ktorá môže zmeniť politickú konfiguráciu v jednotlivých krajinách. Jeho predstavitel'ov obviňujú z pokusov oslabiť a zlikvidovať svetskú moc a deklarovanú náboženskú slobodu. Článok sa vo svojom obsahu snaží odpovedať na otázku ako veľmi a či vôbec je reislamizácia Strednej Ázia nebezpečným fenoménom. Na príklade Uzbekistanu dokumentuje súčasné trendy a zisťuje ďalšie zaujímavé skutočnosti formujúce charakter budovania novej štátnosti po rozpade ZSSR.

1 Stredoázijský islam a boj o prežitie z pohľadu histórie

V druhej polovici XIX. storočia, po konečnom dobytí Turkestanu⁴ Ruskom, sa v regióne výrazne zvýšil európsky vplyv, ktorý podnietil k životu reformné hnutie islamu, nazývané džadidizmus. Nové hnutie sledovalo dva ciele:

1. zvýšiť úroveň vzdelanosti moslimského obyvateľstva Ruskej ríše na vtedajší moderný štandard;
2. na tomto základe zjednotiť turkické národy „od Bosporu až po Kašgar“ na spoločnom kultúrnom a jazykovom základe, vrátane zavedenia spoločnej abecedy.

Džadidisti svoje predstavy presadzovali v boji s konzervatívnymi silami, predovšetkým tradicionalistickým duchovenstvom,⁵ ktoré sa postupne veľmi silno politizovalo. Bolševici medzi džadidistickou inteligenciou našli mnohých priaznivcov. Džadidisti však boli motivovaní skôr nacionalistickým ako triednym myslením, a to ich viedlo k odvráteniu sa od moslimského komunizmu.

V rokoch 1937 – 1939 boli prakticky všetci džadidistickí intelektuáli fyzicky zlikvidovaní a centrom odporu voči sovietskemu ateizmu sa stali súfistické rády (taríqi). Sovietska vláda vnímala náboženstvo ako ideologickú konkurenciu komunizmu. Usilovala o jeho likvidáciu alebo aspoň o obmedzenie jeho vplyvu. Bolševici boli presvedčení, že náboženská identita bude nahradená národnou a obmedzili právne možnosti fungovania všetkých náboženstiev a náboženských inštitúcií.

Príkladom toho, že samotné revolučné nadšenie nestačí pre akúkoľvek zmenu, pokiaľ neberie ohľad na miestne podmienky, bola v dvadsiatych rokoch 20. storočia organizovaná kampaň za sekularizáciu vzdelávania a oslobodenie moslimských žien – chudžum. V čele hnutí boli najmä členovia komunistickej strany. Muži privádzali svoje ženy na námestie, kde im odoberali parandžu (závoj). Závoje potom boli hromadne spálené. Tí istí muži však po tejto demonštratívnej akcii svoje ženy opätovne zahaľovali. Len v rokoch 1927 – 1928 v dôsledku akcie za zrovnoprávnenie žien prišlo v Uzbekistane o život 2 500 žien.⁶

Sovietska moc zničila súfistické svätyne vo Ferganskej kotline a prinútila tento islamský rád, tradičný pre stredoázijský región, prejsť do ilegality. V tomto čase si tu napriek všetkým obmedzeniam a represiam vybudoval dobré postavenie rád Kadýrija. Jeho pôsobenie je spájané s deportáciou Ingušov a Čečencov do stredoázijského regiónu. Historici upriamujú pozornosť na istú zaujímavú skutočnosť. Súvisí s tým, že v stredoázijských súfistických rádoch často zaujímali vedúce pozície ženy. Rád Kadýrija sa po roku 1945 rozšíril najmä na území Kazachstanu a v celom nasledujúcom povojnovom období tu kontinuálne zvyšoval svoj vplyv.

Počas celej existencie Sovietskeho zväzu štátne vedenie zmiernilo svoj negatívny vzťah k islamu (ale aj k pravoslávnej cirkvi) iba v priebehu druhej svetovej vojny. Hlavným dôvodom boli potreby armády z pohľadu ľudských zdrojov, ktoré boli obrovské. Za vlády Chruščova útoky na náboženské vyznanie pokračovali. Obdobie vlády Brežneva bolo sprevádzané

⁴ VYDRA, Z. – ŘOUTIL, M. – KOMENDOVÁ, J. – HLOUŠKOVÁ, K. – TÉRA, M. (2017): Dějiny Ruska, s. 222.

⁵ EXNEROVÁ, V. (2008): Islám ve Střední Asii za carské a sovětské vlády, s. 31; RODRIGES, A. M. (2011): Reformacija i modernizacija usul-i džadid v religioznoj i političeskoj ideologii na Vostoke (XIX. – XX. vv.).

⁶ ABAŠIN, C. N. (2015): Sovetskij kiš'ak (Meždu kolonializmom i modernizacijej).

politikou posilnenia národných kultúr a rastu nacionalizmu. Vedľajším účinkom bol rastúci záujem o islamské dedičstvo stredoázijských národov. V ére Gorbačova sa posilnila pozícia tzv. oficiálneho islamu a došlo k jeho konečnému štruktúrovaniu pod niekoľko duchovných administratív. Súbežne s tým došlo k vymedzeniu oficiálneho a neoficiálneho islamu – súfismu.

Islam v Strednej Ázii v priebehu troch storočí (od 18. do 20. storočia) bol konfrontovaný s celým radom výziev. Medzi nimi najviac rezonuje protináboženská politika sovietskej éry. Obrovské zdroje investované do grandióznych modernizačných projektov sovietskej moci (bez ohľadu na to, aký postoj k nim zaujalo miestne obyvateľstvo) predpokladali okrem iného sekularizáciu náboženského vedomia. Hovoríme o rozsiahlych projektoch v oblasti vzdelávania, o formovaní sovietskych predstáv „národných kultúr“, o filmovom priemysle, emancipácii žien atď. Na zabezpečenie týchto projektov boli vytvorené celé inštitúcie, ktoré nemohli nezanedbať svoju stopu na spôsobe života autochtónneho obyvateľstva.⁷ Očakávalo sa, že silný politický tlak a industrializácia privedú miestne obyvateľstvo k tomu, že náboženstvo budú považovať za prežitok minulosti.

2 Obroda islamu v postsovietskej Strednej Ázii

Súčasná reislamizácia, takmer jedno storočie od začiatku sovietskej ateizácie, potvrdzuje skutočnosť, že islam v Strednej Ázii vždy zostal fenoménom, ktorý formoval a formuje svetonázor a sociálne vzťahy tamajších obyvateľov. Výrazný kontrast medzi postsovietskou reislamizáciou a predchádzajúcim obdobím sovietskej deislamizácie je toho dôkazom. Protiklad medzi sovietskou ofenzívou proti islamu a postsovietskym oživením islamu však upozornil na protirečivú sociálno-politickú situáciu a duchovnú atmosféru v stredoázijských štátoch. Na jednej strane, náboženská exaltácia obyvateľstva s jeho miestnymi islamskými praktikami a osobitosťami, na druhej strane sa tamajší moslimovia stávajú súčasťou globálneho islamského sveta. Na jednej strane oživenie islamu ako viery, kultúry a hodnôt života, na druhej strane – jeho obmedzenia vyplývajúce z nepripravenosti na vonkajšie výzvy.

V postsovietskej ére sa vykryštalizoval stav, že hrozba radikálneho islamu v Strednej Ázii mala predovšetkým vnútornú dimenziu. Napríklad v polovici 90-tych rokov bolo 80 % Kirgizov presvedčených o narastaní úlohy islamu v spoločnosti. Podobne tak rozmýšľali v Tadžikistane a Uzbekistane. Po deštrukcii ZSSR jednotliví občania, etnické skupiny a celé regióny stratili možnosť žiť podľa schémy, na ktorú si zvykli a stratili vieru v zajtrajší deň. Tým dostali zelenú predtým dlhodobo potláčané a deformované islamské hodnoty. Tie napriek teologickej a ideologickej deformovanosti pomerne verne zrkadlili nálady, vnútropolitické diskrepancie a niekedy až fatálnu sociálno-politickú situáciu v jednotlivých častiach regiónu.⁸

Proces postupného návratu islamu je možné demonštrovať na ukazovateľoch, ktoré súvisia s nárastom počtu mešít, imámov⁹ a islamských vzdelávacích inštitúcií. V Kazachstane bolo v roku 1991 celkovo 68 mešít. Ich počet sa do roku 2016 zvýšil na 2 516. V Kirgizsku v roku 2009 bolo 1 973 mešít. V roku 2015 ich počet dosiahol číslo 2 669. Súčasne s tým dochádza aj k zvýšeniu počtu imámov. V Tadžikistane pôsobí 3 914 imámov (1 na 2 210 ľudí), v Kirgizsku 2 500 (1 na 2 408 ľudí), v Kazachstane 3 611 (1 na 49 ľudí) a v Uzbekistane 4 100 (1 na 7 824 ľudí). Výrazne sa v Strednej Ázii posilnilo islamské vzdelávanie, ale tu nachádzame medzi krajinami už rozdiely.

⁷ HORÁK, S. (2008): Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR, s. 49-56.

⁸ JUZA, P. (2013): Politický vplyv islamu – áno či nie...?

⁹ Imám – islamský duchovný vodca alebo predstavený komunity. V pôvodnom význame slova predstavený moslimskej náboženskej obce, neskôr titul uznávaného znalca Koránu a náboženského práva. V súčasnosti je výraz imám používaný vo význame moslimského duchovného (pozn. autora).

Najlepšie je na tom Kirgizsko, kde sa nachádza 112 učebných zariadení. Patrí tu 1 islamská univerzita, 9 vzdelávacích islamských inštitúcií a 102 medres.¹⁰ Najmenej islamských školských zariadení je v Tadžikistane. Existuje tu len jeden štátny islamský inštitút. V Kazachstane je 13 islamských vzdelávacích inštitúcií – 1 univerzita, 1 inštitút vyššieho vzdelávania, 9 medres a 2 strediská pre výučbu Koránu. V Uzbekistane je 11 islamských vzdelávacích zariadení (2 islamské inštitúty, 9 medres).¹¹

Všetky uvádzané krajiny postsovietskej Strednej Ázie, napriek svojej súčasnej rôznorodosti a špecifikám, majú spoločné tri rysy:

- náboženské strany sú oficiálne zakázané;¹²
- v každej zo štyroch stredoázijských krajín od roku 1991 do dnešného dňa došlo ku štyrom až šiestim udalostiam spojených s teroristickými aktivitami a náboženským extrémizmom;
- štátna náboženská politika je zdôvodňovaná záujmami zabezpečenia národnej bezpečnosti.

3 Návrat islamu v podmienkach Uzbekistanu

Uzbekistan sa spomedzi stredoázijských postsovietskych republík vyznačuje istými špecifikami (platilo to aj v časoch Sovietskeho zväzu). Má najväčšie zastúpenie v percentách počtu moslimských veriacich (asi 90 %) a je najpočetnejšou krajinou regiónu. Na jeho území sa nachádza väčšia koncentrácia islamských náboženských inštitúcií a historických pamiatok. Náboženské tradície s istými špecifikami miestnych foriem existencie islamu sú v Uzbekistane podstatne viac zakorenené. Postsovietska náboženská renesancia v nezávislom Uzbekistane bola vo veľkej miere vyjadrená formou kontinuity prežívajúcich praktík a vzťahov medzi islamom a štátom. Sovietsky politický systém a ideológia nedokázali úplne vymazať islamskú identitu obyvateľstva: ani islamské duchovenstvo, ani islamské inštitúcie, ani islamské spoločenské vzťahy v republike. Miestni moslimovia dokázali prekonať „sovietsku výzvu“ na odvrhnutie náboženstva tým, že sa rôznymi formami adaptácie prispôbili realite.

V prvých rokoch nezávislosti štátu v Uzbekistane bola skutočne určitá liberalizácia v oblasti náboženstva a štátno-konfesionálnych vzťahov. Moslimovia Uzbekistanu mali napr. viac príležitostí na púť do Mekky (hadždž a umra).¹³ V časoch ZSSR sa počet uzbeckých moslimov, ktorí vykonali hadždž, pohyboval okolo 100 ročne. V prvých rokoch nezávislosti sa toto číslo blížilo k počtu 1 000 ľudí.

Ešte pred získaním nezávislosti v júni 1991 bol v Uzbekistane prijatý zákon „O slobode svedomia a náboženských organizáciách.“ Oživenie náboženstva v Uzbekistane sprevádzala legalizácia fungovania existujúcich mešít a povolenie výstavby nových. Vďaka tomu sa v krajine počet mešít prudko zvýšil z troch stoviek v roku 1989 na šesť tisíc v roku 1993. Podľa rozhodnutia kabinetu ministrov bolo 15 objektov – náboženských komplexov, pútnických miest a pohrebných klenieb odovzdaných pod správu Úradu moslimov. Zároveň však tisíce mešít, ktoré fungovali na začiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia, neprešli koncom 90. rokov oficiálnym procesom opätovnej registrácie a boli uzavreté. V súčasnosti v Uzbekistane s počtom obyvateľov takmer 32 miliónov existuje približne 2 450 mešít.¹⁴

¹⁰ Medresa (tiež madrasa) je islamská náboženská škola vyššieho typu, väčšinou fungujúca pri mešite (pozn. autora).

¹¹ NAZAROV, A. (2017): Grupa politologov obobščila procesy islamizacii v Central'noj Aziji.

¹² V Tadžikistane fungovala do roku 2015 Islamská strana obrody Tadžikistanu (pozn. autora).

¹³ Hadždž je arabský výraz pre púť do Mekky, najposvätejšieho miesta islamského náboženstva. Tvorí jeden z piatich pilierov islamu. Umra je názov pre tzv. malú púť, ktorú je možné vykonať kedykoľvek počas roka (pozn. autora).

¹⁴ NOGOLBAEVA, E. (ed.) (2017): Central'naja Azija: prostranstvo „šelkovoј demokratiji“, s. 15.

Keď Uzbekistan získal koncom roka 1991 nezávislosť, otázka, či krajina zostane sekulárnym štátom, bola pomerne otvorená. S pádom Sovietskeho zväzu prestal byť islam menšinovou vierou a stal sa náboženstvom väčšiny obyvateľov nových nezávislých štátov Strednej Ázie. Po mnoho rokov zvyknutí vykonávať moslimské obrady tajne sa zrazu milióny moslimov cítili slobodne, bez hrozby diktátu svedomia. Vedúci predstavitelia nových štátov museli riešiť, ako sa tejto situácii postaviť bez toho, aby ohrozila ich možnosti vládnutia. Preto otázka vzťahu islamu a štátu v celej Strednej Ázii ostávala veľmi akútna.

Osobitne sa to týkalo Uzbekistanu. Islam Karimov (prezident v rokoch 1990 – 2016) si rýchlo uvedomil, že je potrebné obnoviť štátnu kontrolu nad náboženstvom, ale snažil sa to urobiť tak, aby nespôsobil rozpory a nespokojnosť medzi väčšinou veriacich. Udalosti v susedných krajinách presvedčili Karimova, že na to, aby si udržal moc, bude potrebovať podporu veľkej časti populácie krajiny. To posilnilo jeho presvedčenie, že politické a náboženské slobody by mali byť dávkované a starostlivo sledované. Uvedomoval si, že vzniknutá situácia podporuje šírenie myšlienok islamského fundamentalizmu. Avšak začiatok krvavej občianskej vojny v Tadžikistane (1992) spôsobil, že tieto úvahy boli odmietnuté. Všetci vedúci predstavitelia stredoázijských štátov nadobudli presvedčenie, že prostredníctvom sekulárneho štátu majú väčšiu nádej kontrolovať moslimskú komunitu vo svojich krajinách. Karimov sa obával, že v prípade nadmernej podpory islamu v Uzbekistane ohrozí vlastnú existenciu. Vedel, že má veľa protivníkov, ktorí ho oprávnené budú identifikovať s ateizmom komunistickej strany, ktorej bol dlhé roky popredným predstaviteľom. Kontrola moslimskej komunity nemala postihovať európske skupiny obyvateľstva, z ktorých mnohí už opustili krajinu a zbavili ju tak veľmi potrebných kvalifikovaných zamestnancov. Nemenej nebezpečná bola skutočnosť, že táto politika mohla vydesiť potenciálnych zahraničných investorov.

V Uzbekistane sa vytvorila významná sociálna základňa pre islamistov. V prvom rade to boli samozrejme mladí ľudia, ktorých situácia sa nezlepšovala. V krajine bola a je nezamestnanosť, ktorá núti mnohých ľudí odísť za prácou do zahraničia, najmä do Ruskej federácie. Uzbecká spoločnosť ako celok je unavená korupciou, ktorá v posledných rokoch života prezidenta Islama Karimova (zomrel v septembri 2016) dosiahla nepredstaviteľné rozmery. Prezident Karimov nemal veľkú prestíž medzi miestnym obyvateľstvom a v posledných dvoch rokoch života sa jeho rating prudko znížil v dôsledku zhoršujúcej sa hospodárskej situácie v krajine.

Štátna politika náboženstva v Uzbekistane dostala systematický a rigidný charakter, vychádzajúci zo sekulárnej povahy štátu. Štát si pre náboženské záležitosti vytvoril celý súbor zákonov, nariadení a štátnych štruktúr. Má pod kontrolou médiá, vzdelávací systém. Uzbecká ústava, Zákon o slobode svedomia a náboženských organizáciách Uzbekistanu a ďalšie právne a normatívne akty zakotvujú slobodu výberu viery a vzdanie sa viery. Existuje tiež zákaz prozelytizmu a vytvorenia politických strán náboženského charakteru.

V podriadenosti vlády funguje Výbor pre náboženské záležitosti, Duchovná správa moslimov Uzbekistanu. Pri kancelárii prezidenta Uzbekistanu bola založená služba pre náboženské záležitosti v čele s poradcom prezidenta. V roku 2014 prebrala agendu tejto služby Rada bezpečnosti. Náboženské otázky sa tak z čisto náboženskej a kultúrnej sféry stali otázkami národnej bezpečnosti, čo svedčí o mimoriadnej citlivosti tejto problematiky.¹⁵

Na rozdiel od susedných krajín, ústava Uzbekistanu nezakotvuje princíp svetskosti štátu, ale náboženstvo a náboženské organizácie nemajú závažný vplyv na politické procesy krajiny. Nie sú však vylúčené z verejnej sféry a verejného života. V krajine je registrovaných 2 238 náboženských organizácií 16 rôznych náboženstiev, z toho 2 065 je moslimských. Zákon výslovne zakazuje akúkoľvek činnosť zameranú na konverziu veriacich z jednej viery na druhú, ako aj akúkoľvek inú misijnú činnosť na území Uzbekistanu.

¹⁵ NOGOLBAEVA, E. (ed.) (2017): Uzbekistan: islamskij renessanc i vnutrennaja dilema bezopasnosti, s. 16.

Jedna z kľúčových otázok je otázka štátnej registrácie. V Uzbekistane sú náboženské organizácie povinné prejsť povinnou registráciou na ministerstve spravodlivosti po prerokovaní s Výborom pre náboženské záležitosti v rámci vládneho kabinetu. Ministerstvo spravodlivosti (nie súd), môže tiež ukončiť činnosť náboženskej organizácie. Podľa zákona majú náboženské organizácie rôzne práva, z ktorých hlavným je právo uskutočňovať náboženské stretnutia, bohoslužby, rituály. Náboženské organizácie majú právo vykonávať takéto aktivity na mieste náboženských organizácií, v náboženských a modlitebných budovách, alebo na mieste, ktoré bolo určené – pútnické miesta, zariadenia náboženských organizácií, cintoríny a v domoch (bytoch) občanov (článok 14 zákona).

Ďalším principiálnym momentom je náboženské vzdelávanie, ktoré možno posudzovať na dvoch úrovniach: v príprave náboženských duchovných a v poskytovaní náboženských vedomostí občanom v súlade so všeobecno-vzdelávacími cieľmi štátneho školského systému. V Uzbekistane si strážia najmä činnosť náboženských organizácií pri príprave kléru. Náboženské organizácie majú právo zriaďovať náboženské vzdelávacie inštitúcie, ale iba pod podmienkou, že splnia celý rad prísnych požiadaviek. Ak v sovietskych časoch náboženské vzdelanie poskytovali len dve islamské školy, teraz je možné vzdelávať sa v Taškente na islamskom inštitúte pomenovanom po imámovi Bucharim, medrese Miri Arab a na deviatich stredných špeciálnych islamských školách. Vzdelávanie na nich prebieha plne v súlade s národnými normami. Ich študenti dostávajú teologické i svetské vedomosti. Podľa vládnej vyhlášky z 22. augusta 2003 sú diplomy udelené absolventom náboženských vzdelávacích inštitúcií porovnateľné s príslušnými diplomami štátnych vzdelávacích zariadení.

Vyučovanie náboženstva ako všeobecno-vzdelávacej disciplíny v štátnom vzdelávacom systéme nie je možné. V Uzbekistane nie je povolené zakladanie neštátnych vzdelávacích inštitúcií náboženskými organizáciami. Vyučovanie náboženstva v súkromí je zakázané.

Študenti vyššie uvedených vzdelávacích inštitúcií spolu s náboženskými predmetmi študujú aj svetské predmety a cudzie jazyky. V roku 1999 bola vyhláškou prezidenta Uzbekistanu založená Islamská univerzita v Taškente. Jej hlavným cieľom bola príprava moderných moslimských špecialistov v odbore islamskej teológie a vysoko kvalifikovaných odborníkov v odboroch: história, právo, jazyk a islamská ekonómia, ktorí budú uspokojovať potreby moslimskej komunity v Uzbekistane. Postupne sa však univerzita stala sekulárnou vzdelávacou inštitúciou, ktorá poskytuje obmedzené náboženské poznatky programátorom, ekonómom a historikom.

Pomôže prísna politika kontroly z vládnej úrovne udržať náboženstvo pod kontrolou? Tento zložitý problém je potrebné posudzovať v kontexte celkového vývoja štátu a národa v dnešnej realite globalizácie a modernizácie, ako aj s prihliadnutím na všetky zmeny, ku ktorým došlo od získania nezávislosti Uzbekistanu. Islam Karimov vo svojej knihe *Uzbekistan na prahu XXI. storočia...*, (1997) tvrdil, že „islam ako náboženstvo našich otcov a dedov posilňuje vieru ľudí, očisťuje ich, povznáša ich a dáva im silu ... v minulosti bolo jedinou formou zachovania a prenosu univerzálnych a duchovných hodnôt z generácie na generáciu. Preto je spolaľivým spoločníkom človeka, súčasťou jeho života.“¹⁶ Spolu s tým upozorňuje aj na rozmanitosť, rozporuplnosť a polaritu javov, ktoré sa objavujú spolu s procesom oživenia islamských hodnôt.¹⁷ V tomto zmysle je vysvetľovaná potreba bdelosti. Náboženské aktivity sú často vnímané cez prizmu teroristických či extrémistických hrozieb radikálnych skupín, ktoré sú chápané ako faktor negatívneho vplyvu na štátnu politiku. Islam Karimov sa v tomto zmysle vyjadril nasledovne: „V dnešnej dobe sú ideologické polygóny nebezpečnejšie ako miesta pre testovanie jadrových zbraní.“¹⁸ Tvrdil, že vojenské, hospodárske

¹⁶ KARIMOV, I. (1997): Uzbekistan na poroge XXI. veka. Ugrozy bezopasnosti, uslovija i garantiji progressa, s. 35.

¹⁷ Tamtiež, s. 33.

¹⁸ KARIMOV, I. (2008): Juksak manavijat – engilmas kuč (Vysokij duch – nepobedimaja sila), s. 1.

a politické hrozby možno pomerne ľahko zistiť a predchádzať im. Oveľa ťažšie je identifikovať včas ideologické hrozby a ich následky.

Obavy neboli neopodstatnené. Uzbekistan opakovane zažil prejavy islamského extrémizmu a nábožensky motivovaného terorizmu, napríklad teroristická činnosť Islamského hnutia Uzbekistanu v deväťdesiatych rokoch minulého storočia, výbuchy v Taškente vo februári 1999, teroristický útok zoskupenia Akromija v Andidžane v máji 2005 a ďalšie udalosti, ktoré významne prispeli k sprísneniu štátnej kontroly nad náboženským životom v krajine.

V súčasnosti je situácia v krajine z hľadiska hrozby násilného extrémizmu pomerne stabilná. Zároveň je v Uzbekistane, ako aj v mnohých krajinách po celom svete, stále otvorená otázka – ako riešiť dichotómiu „sekularizmus verzus reislamizácia.“ Problém má konkrétne prejavy v každodennom živote. Napríklad študenti gymnázií a vysokých škôl nesmú opustiť v piatok školu skôr, ako po 12,30 hod. Cieľom je obmedziť účasť mladých ľudí na modlitbách v mešitách, ktoré sa začínajú o 13,00 hod. Ženy a dievčatá nesmú nosiť náboženský odev na verejných miestach, predovšetkým na univerzitách. Existujú prípady, keď dievčatá v hidžábe boli vylúčené z vysokých škôl.¹⁹ Pritom moslimky, ktoré pracujú v Uzbekistane v rámci medzinárodných organizácií tieto obmedzenia nemajú. Je potrebné poznamenať, že kontrola tejto pre moslimov citlivej otázky zostáva slabá a štát je nútený vyrovnávať sa s nevyhnutnou realitou. Existuje veľa prípadov nosenia hidžábu na niektorých univerzitách a vládnych inštitúciách. Rozporuplná snaha štátu udržať moslimské náboženstvo pod kontrolou iba potvrdzuje nejednoznačnosť celej situácie.

4 Etapizácia reislamizačného procesu

Televízne programy, reklamy, internet a dokonca aj mobilné siete sú v rukách ortodoxných sekularistov, nakoľko prevláda názor, že tieto veci odpútavajú veriacich od záležitostí mimozemského sveta. Súčasne štát a politická elita používajú islamskú rétoriku. Verejné odsúdenie západnej popovej kultúry, luxusných svadieb, minisukní, až po odmietanie vydať povolenie na koncertnú činnosť niektorým umelcom za ich vzhlad a správanie sa na scéne, sú zdôvodňované odkazmi na národné tradície a islamské hodnoty. Avšak tieto opatrenia buď nefungujú, alebo ich účinnosť je veľmi nízka. Kontrast medzi náboženským životom s jeho mešitami, modlitebnými miestami, predpismi Koránu, náboženskými obradmi a moderným mestským životom s jeho diskotékami, nočnými klubmi a miestami konzumácie alkoholu, odhaľuje veľmi zložitý a rozporný obraz koexistencie dvoch realít – svetskej a náboženskej. Výsledkom je, že uzbecká spoločnosť sa v súčasnosti pohybuje medzi týmito dvoma pólmi, pri súčasnom nástupe reislamizácie a westernizácie.²⁰

Charakteristickou črtou súčasnej politickej elity Uzbekistanu, ktorá vznikala ešte za sovietskej éry, je viera v nevyhnutnosť modernizácie a jednostranný charakter jej priebehu. Odtiaľ pochádza presvedčenie o priamej súvislosti medzi sekularizáciou spoločnosti a modernizačnými procesmi a skutočnosťou, že modernizácia nevyhnutne vedie k poklesu vplyvu náboženstva v spoločnosti aj v mysliach ľudí.

Pod vedením prezidenta Karimovam sa štát snažil ponúknuť svoju víziu súčasnosti (modernity), v ktorej náboženstvo bolo predovšetkým strážcom kultúry. Politika aktívnej sekularizácie sa však uskutočňovala v čase, keď tu neformálne, spontánne a v tichosti pôsobili aj procesy desekularizácie spoločenského života. Čoraz viac ľudí má potrebu navštíviť mešitu v modlitebných hodinách. Oslavy dvoch najvýznamnejších moslimských sviatkov íd al-fitr (dni prerušujúce pôstny mesiac ramadán, 1. deň šawwálu) a íd al-adhá (veľké pútnické dni, 10. deň zul – hidždža) sa v Uzbekistane stávajú čoraz rozsiahlejšími a ukázkovými. Stále viac je žiadané, aby islam, rovnako ako všetky svetové náboženstvá, bol uznávaným filozofickým

¹⁹ Zakon RUz O svobode sovesti i religioznych organizacijach (1991).

²⁰ NOGOLBAEVA, E. (ed.) (2017): Centrálna Azija: prostanstvo „šelkovej demokraciji“, s. 19.

systémom a svetovým názorom pomáhajúcim nájsť zmysel a spôsob života. Z tohto hľadiska je možné rozlíšiť tri typy socializácie ľudí v súvislosti s ich postojom k náboženstvu: svetský, náboženský a sekulárno-náboženský. V uzbeckej spoločnosti nachádzame komplexnú interakciu medzi všetkými tromi skupinami ľudí.

V tomto kontexte reislamizácia v Uzbekistane vo svojom vývoji prechádza tromi etapami:

Prvá etapa je spojená s oživením islamskej kultúry a islamskej identity ľudí. Počas tohto obdobia je odstraňovaný bývalý ateistický systém, politická rétorika je nasýtená náboženskými prejavmi, historické miesta krajiny sú rekonštruované a spájané s islamskou minulosťou, obnovuje sa systém náboženského vzdelávania, vrátane obnovy islamskej univerzity, začína sa masovejšia organizácia návštevy pútnických miest v Mekke a Medíne.

Druhá etapa má, takpovediac, intelektuálne (znalostné) zameranie. Počas tejto etapy sa zvyšuje záujem o pochopenie významu islamu, obsah Koránu a Sunny sa pre veriacich moslimov stáva životne dôležitý. Čoraz viac veriacich nevykonáva len rituálnu modlitbu, ale snaží sa pochopiť aj to, čo hovoria v arabčine počas modlitby. Viac ľudí číta Korán a snaží sa porozumieť jeho obsahu. V tomto štádiu sa zvyšuje dopyt po správnej interpretácii islamských pravidiel a koránových súr (kapitol) a ajátov (veršov). S takýmito žiadosťami sa už môžeme stretnúť počas piatkovej chutby,²¹ keď sa samotní veriaci obracajú na imámov s rôznymi otázkami.

Tretia etapa už predpokladá istú vzdelanostnú úroveň veriacich moslimskej obce – ummy. Je politicky orientovaná. Čoraz viac moslimských aktivistov bude požadovať, aby sa politika štátu uskutočňovala v súlade s islamskými hodnotami. Neznamená to, že zásada sekularizmu bude odmietnutá, ale sekularisti budú čeliť novým požiadavkám od svojich veriacich spoluobčanov, ktorí chcú otvorene diskutovať o tomto probléme.

Potvrdením vyššie uvedeného je rozhovor ktorý poskytol rádiu *Ozodlik* zástupca vedúceho Duchovnej správy moslimov Uzbekistanu šejk Abdulaziz Mansur.²² Konkrétne upozornil na skutočnosť, že keď Šavkat Mirzijojev prevzal prezidentský úrad po zosnulom Islamovi Karimovi, zriadil pri prezidentskej kancelárii službu, kde občania môžu podávať najrôznejšie podnety a otázky náboženského charakteru.

V rámci tohto rozhlasového vystúpenia odpovedal na konkrétne otázky, ktoré sa týkali napr. vykonávania dennej modlitby (namazu) na ulici, rozhodnutia o nosení brady u mužov, problematiky hidžábu u žien, zákonnosti či nezákonnosti odsúdenia z náboženských dôvodov, zvolávania moslimov k modlitbe cez mikrofón, nátlaku na náboženské organizácie a kvót pre návštevu moslimských pútnických miest v Mekke.²³ V tejto súvislosti zvýraznil kontinuálne sa zvyšujúce možnosti moslimských veriacich Uzbekistanu realizovať hadždž a umru (viď tabuľka 1). Na tomto vystúpení vysokého moslimského duchovného je zaujímavé to, že ešte pred nedávnom niečo podobné bolo pre Uzbekov nepredstaviteľné.

Tabuľka 1: Návštevy významných pútnických miest Uzbekmi

	1992	2000	2016	2017
Umra	370	1380	6160	6160
Hadždž	500	3840	5200	7200

Prameň: NOGOLBAEVA, E. (ed.) (2017): Central'naja Azija: prostranstvo „šelkovoj demokratiji“. Islami gosudarstvo, s. 19.

Uzbekistan teraz vstupuje do novej etapy vývoja. Je dôležité poznamenať, že opätovná islamizácia spoločnosti a štátu nie je fenomén izolovaný od iných aspektov národného rozvoja, ale súčasťou dialektického spojenia s nimi. V tejto súvislosti je tiež dôležité, aby sa diskutovalo

²¹ Chutba – arabský výraz pre kázanie, prednášané chatíbm pri príležitosti piatkovej modlitby v mešite. Chatíb je islamský učenec, ktorý vedie piatkové modlitby. V rámci svojho prejavu po arabsky recituje verše z Koránu a potom podáva ich výklad v miestnom jazyku.

²² MANSUR, A. (2017): Uveličena kvota na Chadž dlja palomnikov iz Uzbekistana.

²³ Tamtiež.

nielen o vzťahu medzi sekularizmom a religiozitou, ale aj o vzťahu demokracie a náboženstva.

Na slávnostnej inaugurácii 14. decembra 2016 nový prezident Uzbekistanu Šavkat Mirziyoev tradične prisahal na Korán a Ústavu Uzbekistanu. Prisľúbil v krajine vytvoriť novú spoločenskú klímu, a to aj vo vzťahu k náboženstvu. Pri návšteve jednotlivých regiónov krajiny navštevuje historické sväté miesta, kultové objekty a rozpráva sa s duchovenstvom. Vystúpil s prejavom na stretnutí imámov v Taškente 15. júna 2017, kde zdôraznil potrebu pružnejšej politiky v oblasti náboženstva. Vyzval preskúmať „zoznam nespoľahlivých“ a prisľúbil jeho redukciu. V postsovietskej histórii vzťahov medzi mocou a náboženstvom sa zrejme otvára nová stránka.

Pri analýze problému formovania a formulovania štátnej politiky vo vzťahu k náboženstvu je potrebné aj naďalej rátať s tým, že faktor obrody moslimského náboženstva a opätovná islamizácia spoločnosti a štátu nesie so sebou (okrem hodnôt kultúrneho a duchovného prebudenia) aj pôsobenie náboženského extrémizmu a terorizmu. Tieto skutočnosti stavajú štát do ťažkej situácie. Mal by zaistiť bezpečnosť a celospoločenskú stabilitu (to znamená naplniť hlavné funkcie každého štátu). K tomu Uzbekistan využíva v rôznej miere kontrolné mechanizmy – nástroje obmedzenia a trestu. Aby však zabezpečil úplnú slobodu náboženstva a náboženského spôsobu života veriacich, musí štát obmedziť sám seba.

Záver

Všetky postsovietske republiky Strednej Ázie sa snažia udržať svoj svetský charakter inštitucionálne i formálne. Využívajú k tomu prísnu štátnu kontrolu. Súčasne akceptujú a uznávajú kultúrno-historickú úlohu islamu pri budovaní vlastných štátov a jeho spoločenských väzieb. V blízkej dobe sa preto nepredpokladá dobrovoľné odovzdanie svetských pozícií islamu. Optimálny prístup, ktorý by využíval regulačnú funkciu islamu v sfére sociálnych vzťahov, neohraničujúc pritom ciele štátov, sa doposiaľ nepodarilo nájsť v žiadnej stredoázijskej republike. Islamský radikalizmus v Strednej Ázii je predovšetkým reakciou na to, že spomenutý optimálny prístup nie je k dispozícii.

Prejavy islamského radikalizmu a jeho rastúci potenciál skôr vedú štáty regiónu ku stratégii odporu, v čom majú väčšinovú podporu vo svojich krajinách, ale aj v zahraničí. V Uzbekistane to môže pootvoriť dvere doteraz odmietanej myšlienke využívania umierneného islamu v politických cieľoch. Po smrti Islama Karimova sa nepotvrdili predpoklady čierneho scenára vývoja v krajine v boji o politickú moc. Nerozhodovalo sa medzi stúpenkami umierneného a radikálneho islamu, rozhodovali faktory tribálneho fungovania tamojšej spoločnosti.

Použitá literatúra:

1. ABAŠIN, C. N. (2015): Sovetskij kišlak (Meždu kolonializmom i modernizacijej). [online]. In: *flibusta.site*, 2015. [Citované 27. 11. 2017]. Dostupné na: flibusta.site/b/406224/read.
2. ČECH, L. (2017): *Osobitosti islamskej stredovekej filozofie*. Filozofia a kultúra. Zborník z vedeckej konferencie 20. január 2017. Bratislava: Ekonóm, 2017. 67 s. ISBN 978-80-225-4360-6.
3. EXNEROVÁ, V. (2008): *Islám ve Střední Asii za carské a sovětské vlády*. Praha: Karolinum, 2008. 195 s. ISBN 978-80-246-1504-2.
4. HORÁK, S. (2008): *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*. Praha: Karolinum, 2008. 226 s. ISBN 978-80-246-1472-4.
5. JUZA, P. (2013): Politický vplyv islamu – áno či nie...? [online]. In: *SLOVO.sk*, 1. 9. 2013. [Citované 27. 11. 2017]. Dostupné na: http://www.noveslovo.sk/c/Politicky_vplyv_islamu_v_Strednej_Azii_ano_ci_nie

6. KARIMOV, I. (1997): *Uzbekistan na poroge XXI. veka. Ugrozy bezopasnosti, uslovija i garantiji progressa*. Uzbekistan: Taškent, 1997. 312 s. ISBN 5-640-02243-4.
7. KARIMOV, I. (2008): «Juksak manavijat – engilmas kuč» (Vysokij duch – nepobedimaja sila). Taškent: Ma'naviyat, 2008. ISBN 978-9943-04-075-5.
8. NAZAROV, A. (2017): Gruppa politologov obobščila procesy islamizacii v Central'noj Aziji. [online]. In: valmaty.alnaz.ru . 9. 9. 2017. [Citované 28. 11. 2017]. Dostupné na: <http://valmaty.alnaz.ru/raznoye/islam-i-politika.html>.
9. MANSUR, A. (2017): Uveličena kvota na Chadž dlja palomnikov iz Uzbekistana. [online]. In: Ozodlik. 18. 1. 2017. [Citované 26. 11. 2017] Dostupné na: <https://rus.ozodlik.org/a/28239654.html>
10. NOGOLBAEVA, E. (ed.) (2017): *Central'naja Azija: prostranstvo „šelkovej demokratiji“*. Islam i gosudarstvo. Almaty: Fond Friedrich Ebert Stiftung, 2017. 52 s.
11. PIRICKÝ, G. (2006): *Diyanet ako nástroj štátnej kontroly islamu v Turecku. Svojský laicizmus a sunnitský islam na odbore úradu vlády*. Vid' RÁCOVÁ, A. (ed.): Štát a náboženstvo v Ázii a Afrike. Bratislava: Slovak Press, 2006.
12. VYDRA, Z. – ŘOUTIL, M. – KOMENDOVIÁ, J. – HLOUŠKOVÁ, K. – TÉRA, M. (2017): *Dějiny Ruska*. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 2017. 499 s. ISBN 978-80-7422-324-2, s. 222
13. RODRIGES, A. M. (2011): *Reformacija i modernizacija usul-i džadid v religioznoj i političeskoj ideologii na Vostoke (XIX. – XX. vv.)*. Moskva: Prometej, 2011. ISBN 978-50-402-5275-6.
14. Uzbekistan: islamskij renessanc i vnutrennaja dilema bezopasnosti. In: NOGOLBAEVA, E. (ed.) (2017): *Central'naja Azija: prostranstvo „šelkovej demokratiji“*. Islam i gosudarstvo. Almaty: Fond Friedrich Ebert Stiftung 2017. 52 s. Dostupné na: [/uploads/media/file/0001/01/8e810e425d8fee60705d4837b72391b39a7427ed.pdf](http://uploads/media/file/0001/01/8e810e425d8fee60705d4837b72391b39a7427ed.pdf).
15. Zakon RUz O svobode sovesti i religioznych organizacijach (1991). [online]. In: *LexUZ on-line*. [Citované 28. 11. 2017]. Dostupné na: http://www.lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=65025.

Kontakt:

doc. PhDr. Ľubomír Čech, CSc., mimoriadny profesor

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: lubomir.cech@euba.sk

PRINCIPLES AND STRATEGIES FOR GLOBAL FOREST RESOURCE MANAGEMENT

Mikuláš Černota

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: mikulas.cernota@euba.sk.

Lesníctvo ako sektor hospodárstva je zodpovedné za obhospodarovanie lesných ekosystémov a má aj osobitnú pozíciu koordinácie ostatných druhov využívania krajiny pre udržiavanie ekonomického rozvoja a zabezpečovanie ostatných potrieb spoločnosti. Stromy a lesy sa čoraz viac stávajú spoločenskými elementmi. V budúcnosti bude veľa záležať na tom ako spoločnosť vníma lesné ekosystémy. Veda a výskum budú hrať významnú podpornú úlohu, ale hlavným faktorom bude percepcia spoločnosti o úlohách lesov. Lesníctvo má špecifickú štruktúru v rôznych častiach sveta. Niekde reprezentuje integrovaný hodnotový systém produktového cyklu z lesa až k produktu, inde je rozdelený na sub sektory producentov, spacovateľov a predajcov. Podľa FAO je významnou úlohou lesníckej profesie na celom svete komunikovať a demonštrovať jednoduchú myšlienku, že jednou z najefektívnejších ciest záchrany lesov je ich využívanie. V realite súčasnosti, 3 storočia po uvedení myšlienky trvalého výnosu z lesov sa snažíme prehodnotiť aplikáciu tohto konceptu a úloha akadémie je aktívne reagovať na vynárajúce sa témy a ponúkať inováčné riešenia.

Kľúčové slová: lesné zdroje, manažment prírodných zdrojov

Forestry as a sector for maintaining the forest ecosystems has a special position in coordination of other land uses in order to sustain economic development as well as securing other societal usage. Tree and forests are currently becoming more and more social elements. In the future a lot will depend on how society perceives the ecosystems. The science will play an important supporting role, but it is the perception of tasks to forest ecosystems – immediate or potential which will create common decisions. The forestry sector has specific structures within different regions. In some the sector represents complex and integrated value chain from forest to wood and paper products, in other ones the sector is divided to some independent sub sectors of producers, manufacturers and retailers. According to FAO, a significant challenge for the forestry profession is to communicate and demonstrate the simple idea that one of the best ways of saving a forest is to use it. In today's reality, when centuries after first terminological and conceptual introduction of sustainable yield idea, we reassess the application of this concept, the role of academia is to actively react to emerging issues and to bring innovative solutions.

Key words: forests, natural resources management

JEL: Q01, Q54

Introduction

Forests are the key terrestrial ecosystems on the planet Earth. Their management and protection represents the key issue of modern resource use. However, in the 21. century there are significant questions to be answered for solving the brain teaser on how to ensure supply of wood and secure the development of ecosystem itself. There is still a problem of deforestation in the world, problem of illegal timber trading, biodiversity conservation, species protection, public awareness as more people live in the cities globally, etc. Providing new solutions will take creativity. Multitude of issues will need to be taken into account such as use of renewable

resources, increasing the resilience and diversity of production systems and at the same time feeding the general economic wealth. The demographic situation makes it even more complicated given that most of the world's population now lives in urban areas, most of the world's poor people live in rural areas, so a greater focus on rural inclusion and rural development is essential. Forestry is uniquely positioned to complement other land use activities in contributing to a sustainable future that will address the needs for both sustainable economic growth and economic and social justice.¹ The sector is playing crucial role in rural areas where in some cases represents monopolistic employer, so that ensuring economic development.

1 Forest degradation and economic context

International community discussing causes of forest degradation and deforestation agreed that the underlying causes of deforestation and forest degradation are interrelated and are often socio-economic in nature. The causes and the approaches to solve them are often regionally specific and therefore vary among countries. The underlying causes include²³:

- poverty;
- lack of secure land tenure patterns;
- inadequate recognition within national laws and jurisdiction of the rights and needs of forest-dependent indigenous and local communities;
- inadequate cross-sectoral policies;
- undervaluation of forest products and ecosystem services;
- lack of participation;
- lack of good governance;
- absence of a supportive economic climate that facilitates sustainable forest management;
- illegal trade;
- lack of capacity;
- lack of an enabling environment, at both the national and international levels;
- national policies that distort markets and encourage the conversion of forest land to other uses.

There are several examples of how the society was dealing with forest resources. Through history, about half of the world's countries have halted or reversed forest loss. So the answer to the question of whether deforestation is inevitable must be "no". Bulk of deforestation has direct cause and is not irrational in economic thinking. It usually represents a decision to convert land for gaining higher value than retaining the land as forest would have. Forests have been cut for making space for the urban settlements and to produce raw materials and food for domestic use and export, with the goal of producing a higher standard of living for humans. If the world's net forest area continues to decline by 5.2 million hectares per year (the average net annual loss between 2000 and 2010), so it will take 775 years to lose all of the world's forests. This would seem to provide enough time for actions to slow or stop global deforestation. FRA reports make an important distinction between the total forest area lost in a given period and changes in net forest area. Between 2000 and 2010, the world lost about 130 million hectares of forest (about 3.2 percent of the total forest area in 2000), but gained back about 78 million hectares, mainly as planted forests and natural forest expansion. The net loss of forest area was

¹ FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS (2012): State of the World's Forests 2012, Rome, ISBN 978-92-5-107292-9

² FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS (2012): State of the World's Forests 2012, Rome, ISBN 978-92-5-107292-9

³ INTERNATIONAL FORUM ON FORESTS (2008): Report on the Intergovernmental Forum on Forests on its Fourth Session. (E/CN.17/2000/14), New York USA, United Nations

1.3 percent over the ten-year period.⁴ This trend should be led by the increasing wealth of the nations when vast afforestations are in place as well as increase area of the forest reserves.

The regional positioning and degree of economic welfare of certain populations will fundamentally shape the nature and extent of these benefits. There are such elements as overall stage of economic development, population density, levels of urbanization, traditional dependence on forest resources, and current economic structure, specifically in regard to forest-related sectors. Less developed countries, particularly those with of forest use, may benefit from subsistence use and traditional forest use, more developed countries will often garner more benefits from amenity values and ecosystem services.⁵ Innovative forest use is encouraged in order to efficiently react to the changing economic environment, which affects both developing and developed countries.

In 1976, Nobel laureate economist Paul Samuelson noted that “applying what is sound commercial practice to government’s own utilization of public forests ... is a sure prescription for future chopping down of trees”. As he observed that “everybody loves a tree and hates a businessman”, and “indeed, if the externalities involved could be shown to be sufficiently important, I am naive enough to believe that all economists would be found on the side of the angels, sitting thigh next to thigh with the foresters”⁶. There is, however, a counterpoint to these observations of the tendency towards, and consequences of, narrow, short-term thinking: in several countries, privately owned forests are among the best-managed and most productive. In many major timber-producing countries – including those in Scandinavia and central Europe, and Australia, Brazil, Chile, Japan, New Zealand and the United States of America – privately owned and, in some cases, intensively managed forests provide timber raw material for competitive forest industries. The motivation of ensuring a reliable supply of timber has been a basis for maintaining or even expanding the area of forests.⁷ So, there are several ways on how to effectively ensure forest development and at the same time supply raw wood material to the industrial use. Private forests in many countries showed already for several hundred of years somehow different curve of development. That supports the idea of forest use as a mean to save it. If taking the general concept of sustainable development, we should always take into account all three pillars of sustainability. Apparently, the economic contribution of the sector is declining (Figure 1) with different regional curves of development. The forestry sector has also specific structures within certain regions. In some the sector represent complex and integrated value chain from forest to wood and paper products, in other ones the sector is divided to some independent sub sectors of producers, manufacturers and retailers.

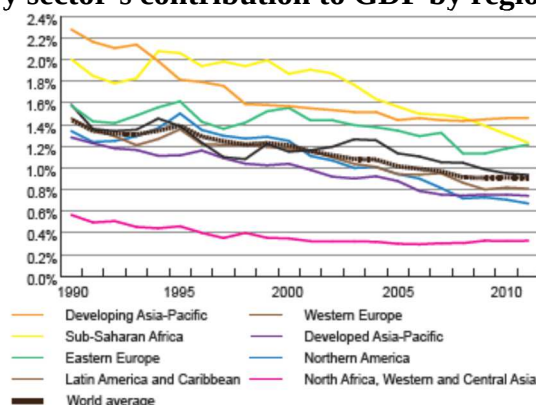
⁴ FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS (2012): State of the World's Forests 2012, Rome, ISBN 978-92-5-107292-9

⁵ UNECE, FAO (2015): Forests in the ECE Region, Trends and Challenges in Achieving the Global Objectives on Forests, Geneva, ISBN 978-92-1-117088-7

⁶ SAMUELSON, P. (1976): Economics of forestry in an evolving society. *Economic Inquiry*, 14(4): 466–492. In FAO (2012)

⁷ FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS (2012): State of the World's Forests 2012, Rome, ISBN 978-92-5-107292-9

Figure 1: Forestry sector's contribution to GDP by region, 1990-2011

Source: FAO (2014): Contribution of the forestry sector to national economies, 1990-2011, by A. Lebedys and Y. Li. Forest Finance Working Paper FSFM/ACC/09. FAO, Rome.

The product life cycle with phases of consumption and production in a closed circle is another important aspect of a sustainable future. In an effectively integrated cycle of production and consumption, positive economic, environmental and social benefits can be sought and negative consequences avoided. Products and services from productive natural ecosystems, such as forests, grasslands, agriculture and aquatic systems, are ultimately based on photosynthesis, so their production and consumption can be repeated in a cycle. When managed under thoughtful stewardship, forest ecosystems generate a host of products and services that can be perpetuated. Forest products will therefore play an important role in a sustainable future in which sustainable consumption and production are linked in a closed cycle.⁸ So far in history, forestry sector brought several ideas applied into economical cycles, sustainability being at the forefront. It seems, there is still a lot of room for exploration, given the nature of the sector is very much linked to the biological processes.

Forestry is “sandwiched” between two extreme and conflicting views: on one side are the superficial, mainly urban, perceptions of the felling of a tree or the hunting of forest wildlife as environmental offences; and on the other side are the poor practices and negative impacts on forests that generally come from outside forestry (fires, pollution, etc.) or from mining and other interests that perceive forest lands as reservoirs of land for mineral extraction, agriculture, etc. The tools for dealing with these extremes are effective communication for the first and land-use planning and enforcement for the second. A significant challenge for the forestry profession is to communicate and demonstrate the simple idea that one of the best ways of saving a forest is to use it. Forests are usually viewed as either a feature of the environment to be preserved or, in contrast, a source of land to aid the expansion of agriculture. A balance should be found in which forests contribute to achieving all of these goals: sustainable forest management adds value to a forest by using all the products and at the same time conserving the core of the ecosystem for enabling biological processes.⁹ Forest and human kind are inseparably connected, so by forest use for economical or recreational purposes, people are taught to preserve the resource.

Citing again the excellent strategical report of FAO of 2012, sustainability is a dynamic rather than an absolute concept. The diversity of perspectives should not lead to the conclusion that there are no bad choices or bad outcomes – an environmental equivalent of moral relativism. Instead, it argues for the need to understand the lessons of history, including the

⁸ FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS (2012): State of the World's Forests 2012, Rome, ISBN 978-92-5-107292-9

⁹ FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS (2012): State of the World's Forests 2012, Rome, ISBN 978-92-5-107292-9

lesson that not all deforestation is bad, but some deforestation is catastrophic. Another lesson is that the long-term effects of forest use, including deforestation, are typically determined by a combination of factors, such as subsequent patterns of land use and accompanying patterns of weather and climate. In the past, where population pressure continued unabated and soils were degraded, forests did not return; however, there are also examples from many continents and cultures where – given the opportunity, including the right policies – forests have recovered.¹⁰ These examples on forest clearance or forest comeback are like an open book teaching us about the sociology of a nation, its grievances and inner fights.

There is increasing evidence on so called „tipping points“ of the ecosystems, the phases of ecosystem development when abrupt changes are unavoidable and the resilience of the system is changed.¹¹ The inclusion of tipping points into the long term planning could be very beneficial in order to provide scenario based measures to be taken in forest governance.

Conclusions

The redistribution of ownership and definition of rights and responsibilities in the frame of forest governance will be crucial for increasing the actions protect, invest in and use forest resources wisely. „The future of humanity will depend in large measure on how it deals with its forests“.¹² Some rational and practical recommendation could include governments promoting the formation of community forest management associations with the objective of providing silvicultural guidance to private forest owners, encourage cooperation among them and influence government policies on their behalf.¹³ Especially, governmental intervention in raising public awareness on forest agenda is going to be crucial.

Forest losses are greater in developing countries where investments in the sector are relatively low. Public investment is focused on environmental and social protection programmes and other public goods e.g. research and development, and the emphasis is on creating enabling environments for private-sector investment.¹⁴ The chances to include forests agenda to higher levels of policy recognition could come from the climatic agenda. Forests are important in mitigation as well as adaptation mechanisms, so they should play a key role when deciding ecosystem solutions, so in line with Paris Agreement, investments to forests as carbon sinks should be encouraged.

Tree and forests are currently becoming more and more social elements beside their key biophysical values and roles. In the future a lot will depend on how society perceives the ecosystems. The science will play an important supporting role, but it is the perception of forests' role – immediate or potential – that is the critical element.¹⁵ Governance on every level should still be based on scientific basis and rational calculations with traditionally long term

¹⁰ FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS (2012): State of the World's Forests 2012, Rome, ISBN 978-92-5-107292-9

¹¹ SETTELE, J., R. Scholes, R. Betts, S. Bunn, P. Leadley, D. Nepstad, J.T. Overpeck, and M.A. Taboada, 2014: Terrestrial and inland water systems. In: Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Field, C.B., V.R. Barros, D.J. Dokken, K.J. Mach, M.D. Mastrandrea, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L. White (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, pp. 271-359.

¹² BLASER J., GREGERSEN, H.(2013). Forests in the Next 300 Years, In *Unasylva* 300 years of sustainable forestry, 240, Vol. 64, 2013/1, p. 61-73, A Sarre eds., FAO Rome, ISSN 0041-6436

¹³ KANT, P., APPANAH, S. (2013): Guidelines for Formulating National Forest Strategies, FAO, Bangkok, ISBN 978-92-5-107476-3

¹⁴ FAO (2016): State of the World's Forests 2016. Forests and agriculture: land-use challenges and opportunities. Rome.

¹⁵ FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS (2012): State of the World's Forests 2012, Rome, ISBN 978-92-5-107292-9

forestry view of the resource development. For the initiatives needed to be taken are recommended those linked to the improving sharing information available on forest status, developing a vision and policy orientation for future management, strengthen regional cooperation between regions and countries and mobilizing financial resources by creating innovative mechanisms.¹⁶

When in 1713 Hans Carl von Carlowitz introduced in *Sylwicultura Oeconomica* the sustainable yield from forests for the needs of mining industry in Saxonia, the sustainable forest management concept started to develop. In today's reality, when centuries after first terminological and conceptual introduction we reassess the application of this concept, the role of academia is to actively react to emerging issues and to bring innovative solutions.

References:

1. BLASER J., GREGERSEN, H. (2013). Forests in the Next 300 Years, In *Unasylva* 300 years of sustainable forestry, 240, Vol. 64, 2013/1, p. 61-73, A Sarre eds., FAO Rome, ISSN 0041-6436
2. FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS (2012): *State of the World's Forests 2012*, Rome, ISBN 978-92-5-107292-9
3. FAO (2013): *State of Mediterranean Forests 2013*, FAO Rome, ISBN 978-92-5-107984-3
4. FAO (2014): *Contribution of the forestry sector to national economies, 1990-2011*, by A. Lebedys and Y. Li. Forest Finance Working Paper FSFM/ACC/09. FAO, Rome.
5. FAO (2016): *State of the World's Forests 2016. Forests and agriculture: land-use challenges and opportunities*. Rome.
6. INTERNATIONAL FORUM ON FORESTS (2008): *Report on the Intergovernmental Forum on Forests on its Fourth Session*. (E/CN.17/2000/14), New York USA, United Nations
7. KANT, P., APPANAH, S. (2013): *Guidelines for Formulating National Forest Strategies*, FAO, Bangkok, ISBN 978-92-5-107476-3
8. SAMUELSON, P. (1976): *Economics of forestry in an evolving society*. *Economic Inquiry*, 14(4): 466–492.
9. SETTELE, J., R. Scholes, R. Betts, S. Bunn, P. Leadley, D. Nepstad, J.T. Overpeck, and M.A. Taboada, 2014: *Terrestrial and inland water systems*. In: *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Field, C.B., V.R. Barros, D.J. Dokken, K.J. Mach, M.D. Mastrandrea, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L. White (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, pp. 271-359.
10. UNECE, FAO (2015): *Forests in the ECE Region, Trends and Challenges in Achieving the Global Objectives on Forests*, Geneva, ISBN 978-92-1-117088-7
11. UNECE, FAO (2014): *Rovaniemi Action Plan for the Forest Sector in a Green Economy*, Geneva Timber and Forest Study Paper 35, ISBN 978-92-1-117078-8

¹⁶ FAO (2013): *State of Mediterranean Forests 2013*, FAO Rome, ISBN 978-92-5-107984-3

Contact:

Ing. Mikuláš Černota, PhD.

Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovak Republic
e-mail:mikulas.cernota@euba.sk

KONKURENCIESCHOPNOSŤ RAKÚSKA: ZHODNOTENIE ZMIEN OPROTI MINULÉMU ROKU

Michaela Čiefová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: michaela.ciefova@euba.sk

Cieľom tohto príspevku je porovnať aktuálny stav národnej konkurencieschopnosti Rakúska

s minulým rokom a identifikovať najmarkantnejšie zmeny v prípade, že nejaké nastali. Pri analýze vychádzame z údajov obsiahnutých v Správe o globálnej konkurencieschopnosti, ktorú každoročne zverejňuje Svetové ekonomické fórum. Hoci sa celkový index a jednotlivé podindexy zmenili len nepatrne, skonštatovali sme výraznejšie zlepšenie v pilieri Technologická pripravenosť. Zároveň sa potvrdil predpoklad, že v prípade rakúskej konkurencieschopnosti ide o dlhodobý trend pozitívneho stavu.¹

Kľúčové slová: Rakúsko, národná konkurencieschopnosť, Správa o globálnej konkurencieschopnosti, Index globálnej konkurencieschopnosti, Technologická pripravenosť, Index digitálneho hospodárstva a spoločnosti

The objective of this paper is to compare the contemporary level of Austria's national competitiveness with the state in the previous year, and to identify to most crucial changes, provided some had been detected. The data source is the Global Competitiveness Report, published annually by the World Economic Forum. Although the overall index and the individual indexes have changed only in a slight manner, a more significant improvement has been observed within the pillar Technological readiness. At the same time, the assumption regarding the long-term state of Austria's competitiveness has been proven.

Key words: Austria, national competitiveness, Global Competitiveness Report, Global Competitiveness Index, Technological Readiness, Digital Economy and Society Index

JEL: F43, O11

Úvod

Aby boli krajiny vo svetovom hospodárstve úspešné, musia nepretržite sledovať aktuálne trendy a neustále zvyšovať úroveň svojej národnej konkurencieschopnosti. Národná konkurencieschopnosť väčšiny ekonomík zo svetového hospodárstva je každoročne predmetom Správy o globálnej konkurencieschopnosti (*Global Competitiveness Report*), ktorú zhotovuje Svetové ekonomické fórum (*World Economic Forum*). Pre každú národnú ekonomiku sa vyčísluje Index globálnej konkurencieschopnosti (*Global Competitiveness Index*), ktorého hodnoty sa pohybujú v škále 1-7. Čím vyššia hodnota indexu, tým lepšia celková národná konkurencieschopnosť danej krajiny. Okrem toho je celkový index rozvetvený na 3 podindexy, ako vidieť na Obrázku 1. Jednotlivé podindexy sú ďalej rozčlenené na tzv. piliere, ktorých je dohromady 12.² Zároveň i každý pilier zastrešuje niekoľko faktorov, vďaka čomu je index nie len prehľadný, ale podľa nášho názoru aj nanajvýš komplexný a objektívny.

¹ Článok bol spracovaný v rámci projektu č.I-17-107-00 interného grantu pre mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov EU v Bratislave „Rozmanitosť ekonomického rastu v členských štátoch Európskej únie – príčiny a okolnosti“, riešenom na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave.

² Podindex *Základné požiadavky* obsahuje 4 piliere, podindex *Posilňovače efektívnosti* 6 pilierov. Tretí podindex – *Faktory inovácie a sofistikovanosti* – zahŕňa 2 piliere.

Pre každú národnú ekonomiku teda správa jasne odzrkadľuje, ktoré sú jej silné stránky a, naopak, kde má daná krajina isté rezervy.

Obrázok 1: Štruktúra Indexu globálnej konkurencieschopnosti

Prameň: SVETOVÉ EKONOMICKÉ FÓRUM: Správa o globálnej konkurencieschopnosti (Vlastné spracovanie autorky).

Treba podotknúť, že počet krajín, pre ktoré sa index vytvára, nie je konštantný. Napr. pokiaľ Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2017-2018 zahŕňa 137 ekonomík z globálneho hospodárstva, Správa 2013-2014 ich uvádzala až 148.

V rámci výskumu prezentovanom v tomto príspevku upriamime našu pozornosť na Rakúsku republiku. Pokúsime sa preskúmať, či medzi publikovaním Správy o globálnej konkurencieschopnosti 2016-2017 a Správy 2017-2018³ došlo v Rakúsku k signifikantnému vývoju celkovej konkurencieschopnosti, prípadne k výkyvom v jednotlivých podindexoch a pilieroch. Pokiaľ budú skonštatované výrazné zmeny, je našim cieľom identifikovať ich príčiny. Avšak vychádzame z predpokladu, že ak nejaké zmeny nastanú, pôjde primárne o zanedbateľné pohyby, teda o nepatrné zmeny indexov.

1 Konkurencieschopnosť Rakúska včera a dnes

Ekonomika Rakúska patrí v európskom i globálnom kontexte k tým najvýkonnejším. Je teda pravdepodobné, že i jej konkurencieschopnosť bude nadobúdať vysoké hodnoty. Tabuľka 1 zobrazuje súčasný stav celkovej národnej konkurencieschopnosti Rakúska i jej troch podindexov a ich individuálnych ukazovateľov na základe Indexu globálnej konkurencieschopnosti, ako aj minuloročné umiestnenie krajiny v rebríčku.

Tabuľka 1: Konkurencieschopnosť Rakúska v obdobiach rokov 2016-2017 a 2017-2018

	2016-2017		2017-2018	
	Umiestnenie (138)	Skóre (1-7)	Umiestnenie (137)	Skóre (1-7)
Global Competitiveness Index	19	5,2	18	5,2
A. Základné požiadavky	18	5,7	19	5,7
1. Inštitúcie	20	5,2	22	5,2

³ Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2017-2018 bola zverejnená dňa 26.09.2017.

2. <i>Infraštruktúra</i>	14	5,8	14	5,7
3. <i>Makroekonomické prostredie</i>	31	5,5	32	5,5
4. <i>Zdravie a základné vzdelanie</i>	20	6,4	22	6,4
B. Posilňovače efektívnosti	22	5,0	22	5,0
5. <i>Vyššie vzdelanie a príprava</i>	12	5,8	16	5,7
6. <i>Efektívnosť trhu tovarov</i>	25	4,9	26	4,9
7. <i>Efektívnosť pracovného trhu</i>	40	4,5	42	4,5
8. <i>Rozvoj finančného trhu</i>	34	4,5	30	4,6
9. <i>Technologická pripravenosť</i>	23	5,7	17	6,0
10. <i>Veľkosť trhu</i>	43	4,5	42	4,6
C. Faktory inovácie a sofistikovanosti	11	5,3	10	5,3
11. <i>Sofistikovanosť podnikania</i>	8	5,5	8	5,6
12. <i>Inovácie</i>	14	5,0	13	5,0

Prameň: SVETOVÉ EKONOMICKÉ FÓRUM (2016, 2017): Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2016-2017, Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2017-2018 (Vlastné spracovanie autorky).

Z údajov uvedených v Tabuľke 1 možno vyvodiť dva hlavné závery. Pri nezmenenom skóre svojej národnej konkurencieschopnosti (5,2) sa Rakúsko posunulo z priečky 19 na priečku 18. Avšak aj na tomto mieste treba pripomenúť, že počet porovnávaných krajín sa v rámci analyzovaných časových období znížil z 138 na 137. Zároveň sa potvrdil náš predpoklad, že potenciálne zmeny budú nepatrné, prípadne žiadne. Vidíme, že v rámci troch podindexov došlo jeden raz k zlepšeniu umiestnenia o 1 miesto, jeden raz k opačnému pohybu. Podindex *Posilňovače efektívnosti* sa nezmenil ani vzhľadom na umiestnenie v rebríčku, ani vzhľadom na vyčíslenie indexu. Rovnako nevykazujú výrazné zmeny ani indexy jednotlivých pilierov. Výnimkou ale je pilier *Technologická pripravenosť*, kde si Rakúsko polepšilo o 6 priečok a súčasne sa jeho index zlepšil o 0,3 bodu. Toto zistenie nás priviedlo k podrobnejšiemu preskúmaniu všetkých faktorov spadajúcich do daného piliera.

Tabuľka 2: Zmena piliera *Technologická pripravenosť* a jeho komponentov voči predchádzajúcemu obdobiu⁴

	2016-2017		2017-2018	
	Umiest. (138)	Skóre (1-7/iné)	Umiest. (137)	Skóre (1-7/iné)
<i>Technologická pripravenosť</i>	23	5,7	17	6,0
1. <i>Dostupnosť najnovších technológií</i>	18	6,1	21	5,9
2. <i>Absorpcia technológií na úrovni firiem</i>	20	5,4	19	5,4
3. <i>PZI a transfer technológií</i>	46	4,6	46	4,7
4. <i>Používatelia internetu (% populácie)</i>	25	83,9	23	84,3
5. <i>Predplatitelia fixného širokopásmového internetu /100 ob.</i>	23	28,6	26	29,4
6. <i>Šírka pásma internetu / kb/s/používateľa</i>	39	90,5	33	150,0
7. <i>Predplatitelia mobilného širokopásmového internetu /100 ob.</i>	43	68,6	33	88,3

Prameň: SVETOVÉ EKONOMICKÉ FÓRUM (2016, 2017): Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2016-2017, Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2017-2018 (Vlastné spracovanie autorky).

⁴ Anglické názvy komponentov piliera: 1 - Availability of latest technologies, 2 - Firm-level technology absorption, 3 - FDI and technology transfer, 4 - Internet users % pop., 5 - Fixed-broadband Internet subscriptions /100 pop., 6 - Internet bandwidth kb/s/user, 7 - Mobile-broadband subscriptions /100 pop.

Ako vyplýva z Tabuľky 2, napriek tomu, že pilier *Technologická pripravenosť* zaznamenal najvýraznejšie zlepšenie oproti minulému roku, zostali opäť niektoré parciálne komponenty nezmenené, alebo bola ich zmena zanedbateľná. Ako problém sa pri analýze môže javiť skutočnosť, že nie pre každý komponent je vyčíslený index, ale uvádzajú sa i hodnoty ako napr. % populácie. V takom prípade budeme zohľadňovať najmä celkovú zmenu v umiestnení v rámci rebríčka.

Vidíme, že mierne si pohoršil napr. faktor *Dostupnosť najnovších technológií*, naproti tomu používa internet o 0,4 % populácie viac, ako tomu bolo minulý rok. Predpokladáme, že ide o všetky vekové skupiny obyvateľstva, i keď v rozličnom zastúpení. Avšak komparácia údajov zo Správy o globálnej konkurencieschopnosti s portálom Statista priniesla zaujímavé zistenie. Podľa údajov zverejnených na danom portáli totiž došlo k miernemu zníženiu podielu používateľov internetu na celkovej populácii Rakúska. V roku 2016 malo internet používať 85 % obyvateľov, v roku 2017 to malo byť 84 %.⁵ Vo všeobecnosti ale môžeme skonštatovať výrazný nárast podielu používateľov internetu na rakúskom obyvateľstve. Pre ilustráciu, napr. v roku 1996 používalo internet v Rakúsku len 9 % populácie.⁶

Významný nárast v porovnaní s ostatnými ukazovateľmi vykazuje faktor *Šírka pásma internetu*. Až o 10 priečok si polepšila oblasť *Predplatelia mobilného širokopásmového internetu*. Cieľom Rakúska je na základe národného plánu širokopásmového pripojenia (*National Broadband Plan*) docieľiť 99 % pokrytie so 100 Mb/s do roku 2020.⁷

1.1 Rakúsko v kontexte Indexu digitálneho hospodárstva a spoločnosti

V tejto súvislosti považujeme za relevantné poukázať na Index digitálneho hospodárstva a spoločnosti (*Digital Economy and Society Index – DESI*⁸), ktorý sleduje pokrok členských štátov Európskej únie vzhľadom na ich digitálny výkon a konkurencieschopnosť v oblasti digitalizácie.⁹ V rámci Európskej únie (28) sa Rakúsko aktuálne nachádza na 10. priečke a zároveň nad európskym priemerom,¹⁰ hoci patrí medzi krajiny s priemerným, stredným výkonom (*Medium performing countries*¹¹). Voči roku 2016 si Rakúsko v Indexe digitálneho hospodárstva a spoločnosti mierne polepšilo, pričom sa jeho pozícia nezmenila. Z indexu pre Rakúsko ďalej vyplýva, že najlepšie sa krajine darí v oblasti digitálnych verejných služieb (*Digital Public Services*). Naopak, najmenej uspokojivé výsledky dosahuje vo využívaní internetových služieb (*Use of Internet*).¹²

2 Krátky pohľad na vývoj konkurencieschopnosti Rakúska

Aby sme sa presvedčili, že v prípade relatívne vysokej konkurencieschopnosti Rakúska ide o dlhodobý trend, rozšírili sme našu analýzu o výsledky z predchádzajúcich rokov, konkrétne do obdobia 2008-2009. Zaujímal nás ale výlučne celkový index, nebolo našou intenciou do hĺbky analyzovať jednotlivé podindexy a piliere. Zhodnotili sme, že vyčíslenie

⁵ Ako vidíme, ide o celé čísla, nie desatinné, čo môže mierne skresľovať výsledky. Správa o globálnej konkurencieschopnosti totiž uvádza údaje zaokrúhlené na jedno desatinné miesto.

⁶ STATISTA (2017): Anteil der Internetnutzer in Österreich von 1996 bis 2017.

⁷ EURÓPSKA KOMISIA (2017): Connectivity. Broadband market developments in the EU. Europe's Digital Progress Report 2017, s. 40.

⁸ Ide o 5-dimenzionálny index (konektivita, ľudský kapitál, používanie internetu, integrácia digitálnych technológií a digitálne verejné služby), pričom i v tomto prípade dochádza k ďalšiemu členeniu jednotlivých dimenzií.

⁹ EURÓPSKA KOMISIA (2017): Connectivity. Broadband market developments in the EU. Europe's Digital Progress Report 2017, s. 2.

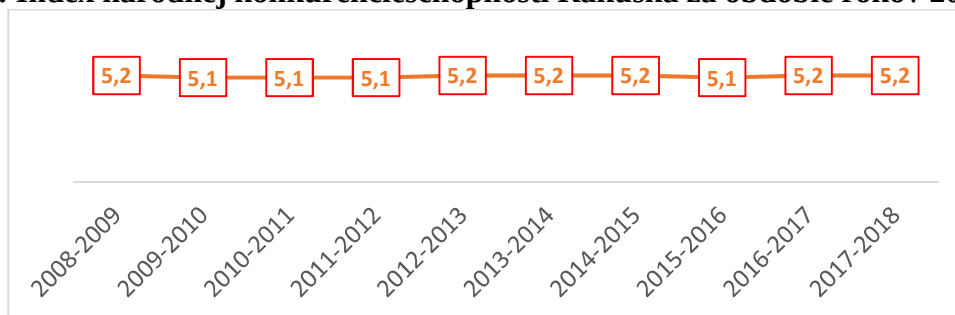
¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Do tejto skupiny patrí okrem Rakúska aj Lotyšsko, Česká republika, Slovinsko, Francúzsko, Portugalsko, Španielsko, Litva, Malta a Nemecko.

¹² EURÓPSKA KOMISIA (2017): Europe's Digital Progress Report (EDPR) 2017, Country Profile Austria, s. 2.

indexu celkovej národnej konkurencieschopnosti Rakúska sa menilo len o 0,1 bodu, jeho stav bol teda takmer konštantný (Graf 1).

Graf 1: Index národnej konkurencieschopnosti Rakúska za obdobie rokov 2008-2018

Prameň: SVETOVÉ EKONOMICKÉ FÓRUM (2008-2017): Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2008-2009 - Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2017-2018 (Vlastné spracovanie autorky).

Nazdávame sa, že k signifikantnejším výkyvom nedôjde ani v blízkej budúcnosti. Minimálne z toho dôvodu, že na prvých priečkach sa už tradične umiestňujú krajiny ako Švajčiarsko, Spojené štáty americké, či Singapur. Švajčiarsko, ktoré už dlhodobo obsadzuje 1. miesto, a ktorého jedinou „slabinou“ je pilier *Vel'kosť trhu* (39. priečka), ktorú v podstate aj tak nemôže ovplyvniť, dosahuje vo všetkých ostatných pilieroch vynikajúce výsledky (priečky 1-8). *Vel'kosť trhu* je naproti tomu jednou z najväčších devíz Spojených štátov amerických, ktoré zaostávajú v pilieri *Makroekonomické prostredie* (aktuálne 83. priečka). Aj v prípade Spojených štátov ide o dlhodobý trend pozitívneho hodnotenia ich národnej konkurencieschopnosti. Súčasné 2. miesto je výsledkom neustáleho zlepšovania. Singapur je na tom vzhľadom na pilier *Vel'kosť trhu* podobne ako Švajčiarsko. Inak sa takisto už niekoľko rokov umiestňuje na popredných priečkach.¹³

Môžeme teda skonštatovať, že hoci je národná konkurencieschopnosť Rakúska na relatívne uspokojivej úrovni,¹⁴ stále sa vyskytujú oblasti, v ktorých ďaleko zaostáva za lídrami rebríčka. Zastávame názor, že krajina má potenciál na to, aby pomocou vhodne zvolených a správne aplikovaných opatrení dosiahla v určitých oblastiach zlepšenia. Avšak nepredpokladáme, že výrazný pokrok krajina dosiahne z roka na rok. *Vel'kosť trhu* veľmi ovplyvniť nemôže, a zvýšenie kvality *Makroekonomického prostredia* a fungovania, resp. *Efektívnosti pracovného trhu* vyžadujú komplexné a strategické metódy a súčinnosť mnohých entít. Inak povedané, podľa našej mienky ide o dlhodobý a náročný proces, a to jednak vzhľadom na jeho priebeh, a jednak vzhľadom na čas, po ktorom budú viditeľné prvé výsledky.

Záver

V predložennom príspevku sme na základe Indexu globálnej konkurencieschopnosti skonfrontovali aktuálny stav konkurencieschopnosti rakúskej ekonomiky s predchádzajúcim obdobím. Index globálnej konkurencieschopnosti je súčasťou Správy o globálnej konkurencieschopnosti, ktorú každoročne zverejňuje Svetové ekonomické fórum.

Predpoklad, že potenciálne zmeny indexu alebo jeho komponentov nebudú výrazné, sa potvrdil. Celkové skóre konkurencieschopnosti Rakúska zostalo na úrovni 5,2 bodu, pričom sa ale krajina v rebríčku posunula z 19. na 18. priečku. Treba ale zdôrazniť, že Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2017-2018 zohľadňuje 137 národných ekonomík, vlni to bolo o jednu viac.

¹³ SVETOVÉ EKONOMICKÉ FÓRUM (2017): Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2017-2018.

¹⁴ Pre porovnanie, Slovenská republika aktuálne obsadzuje 59. priečku.

Najmarkantnejšiu zmenu zaznamenal pilier *Technologická pripravenosť*, pričom i v rámci niektorých jeho elementov nenastala voči minulému roku žiadna zmena. Pozitívny vývoj nastal v oblastiach *Šírka pásma internetu* a *Predplatelia mobilného širokopásmového internetu*.

V kontexte digitalizácie sme v krátkosti poukázali na Index digitálneho hospodárstva spoločnosti, v ktorom sa Rakúsko nachádza nad priemerom EÚ, i keď nedosahuje najlepšie výsledky spomedzi členských štátov. Tu existuje priestor na zlepšenie v oblasti využívania internetových služieb. Naopak, dobré výsledky dosahuje krajina v sfére digitálnych verejných služieb.

Vzhľadom na národnú konkurencieschopnosť Rakúska ide o dlhodobý trend pozitívneho stavu, čo vyplynulo z analýzy starších edícií Správy o globálnej konkurencieschopnosti.

Nakoľko sa Správa o globálnej konkurencieschopnosti zverejňuje každý rok, vynára sa otázka, v čom sa bude národná konkurencieschopnosť Rakúska, prípadne ďalších národných ekonomík, v nasledujúcom reporte odlišovať od súčasnej edície. Táto otázka sa môže stať predmetom ďalšieho vedeckého bádania.

Zároveň považujeme za vhodné poukázať na to, že náš výskum je limitovaný indexom vydávaným Svetovým ekonomickým fórom. K dispozícii sú i ďalšie podobné indexy, ktorých analýza v čase môže ponúknuť pohľad na danú problematiku z inej perspektívy, keďže jednotlivé indexy sa líšia svojou metodológiou.

Použitá literatúra:

1. EURÓPSKA KOMISIA (2017): Connectivity. Broadband market developments in the EU. Europe's Digital Progress Report 2017. [online]. In: *Európska komisia*, 2017. [Citované 23.11.2017.] Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/europes-digital-progress-report-2017>
2. EURÓPSKA KOMISIA (2017): Europe's Digital Progress Report (EDPR) 2017, Country Profile Austria. [online]. In: *Európska komisia*, 2017. [Citované 23.11.2017.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=44437
3. STATISTA (2017): Anteil der Internetnutzer in Österreich von 1996 bis 2017. [online]. In: *Statista. Das Statistik-Portal*, 2017. [Citované 03.11.2017.] Dostupné na internete: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/184944/umfrage/anteil-der-personen-mit-internetzugang-in-oesterreich-seit-1996/>.
4. SVETOVÉ EKONOMICKÉ FÓRUM (2008): *Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2008-2009*. Ženeva: Svetové ekonomické fórum, 2008. ISBN 978-92-95044-11-1.
5. SVETOVÉ EKONOMICKÉ FÓRUM (2009): *Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2009-2010*. Ženeva: Svetové ekonomické fórum, 2009. ISBN 978-92-95044-25-8.
6. SVETOVÉ EKONOMICKÉ FÓRUM (2010): *Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2010-2011*. Ženeva: Svetové ekonomické fórum, 2010. ISBN 978-92-95044-87-6.
7. SVETOVÉ EKONOMICKÉ FÓRUM (2011): *Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2011-2012*. Ženeva: Svetové ekonomické fórum, 2011. ISBN 978-92-95044-74-6.
8. SVETOVÉ EKONOMICKÉ FÓRUM (2012): *Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2012-2013*. Ženeva: Svetové ekonomické fórum, 2012. ISBN 978-92-95044-35-7.
9. SVETOVÉ EKONOMICKÉ FÓRUM (2013): *Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2013-2014*. Ženeva: Svetové ekonomické fórum, 2013. ISBN 978-92-95044-73-9.
10. SVETOVÉ EKONOMICKÉ FÓRUM (2014): *Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2014-2015*. Ženeva: Svetové ekonomické fórum, 2014. ISBN 978-92-95044-98-2.
11. SVETOVÉ EKONOMICKÉ FÓRUM (2015): *Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2015-2016*. Ženeva: Svetové ekonomické fórum, 2015. ISBN 978-92-95044-99-9.
12. SVETOVÉ EKONOMICKÉ FÓRUM (2016): *Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2016-2017*. Ženeva: Svetové ekonomické fórum, 2016. ISBN 978-1-944835-04-0.

13. SVETOVÉ EKONOMICKÉ FÓRUM (2017): *Správa o globálnej konkurencieschopnosti 2017-2018*. Ženeva: Svetové ekonomické fórum, 2017. ISBN 978-1-944835-11-8.

Kontakt:

Mgr. Michaela Čiefová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: michaela.ciefova@euba.sk, miska.ciefova@gmail.com

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS MODERN INTERNATIONAL PHENOMENON

Svetlana Degtyareva

Faculty of Economics, Dostoyevsky Omsk State University,
Prospect Mira 55 A, 644077, Omsk, Russia, e-mail: degtyareva-sveti@yandex.ru

The article is devoted to social entrepreneurship as a modern international phenomenon, which is developing successfully in different countries of the world. This business becomes a factor of sustainable development of the modern socially oriented economy of the most countries of the world. On the base the review of the positions of leading researchers of social entrepreneurship, the author's understanding of this phenomenon was presented. The author considers that engaging in social entrepreneurship gradually transforms the essence and goals of a social entrepreneur. This entrepreneur begins to create not only profit, but also social value. In the most general form, the author touched on the problem of typology and boundaries of social entrepreneurship as a type of economic activity. The article gives examples of the activities of social enterprises in some countries of the world. Separate provisions of the article were given by the author as a problem statement.

Key words: social entrepreneurship, social enterprise, social benefit, social value creation, value proposition

JEL: A13, F23, J45, M21

Introduction

Social entrepreneurship can be considered as a modern phenomenon, and a phenomenon that has a sufficient age in world economic life. According to scientific researchers, the prototypes of modern social entrepreneurship were the various forms of social self-organization of citizens for solving social problems that existed in different countries since ancient times. For example, in the USA, in the 18th century the organizations of self-help and charity of various types were created. The broad participation of the population in voluntary civil organizations began in colonial times, until 1776.

Some of the first such organizations were churches and church-related groups, farmer organizations, trade associations, professional societies, civil organizations, youth organizations, fraternities, secret societies or orders, ethnic communities, neighborhood communities, environmental groups, as well as all kinds of clubs.

Thus, currently in the USA there are more than 23 thousand non-commercial organizations of national scale and their branches as well as hundreds of thousands such local organizations.

Almost three quarters of Americans are included in at least one voluntary organization, and also the majority participates in several at once. John Lough draws attention to the fact that in the US, unlike Europe, the parties play a very small role in organizational life.¹

¹ BATALINA, M. - MOSCOWSKAYA, A. - TARADINA, L. (2008/2): *Review of an experience and the concepts of social entrepreneurship, taking into account the possibilities of its application in modern. Russia/* Head Moscovskaya, A. Preprint WP1 / 2008/02. - Moscow: State University, Higher School of Economics, 2008) [online]. In: *SME*, 22.06.2017. [Cited 22. 06. 2017.] Available online: https://www.hse.ru/data/2010/05/04/1216403244/WP1_2008_02.pdf

The researchers from the University of Navarre in Barcelona J. Mair and I. Marti note that individual manifestations of social enterprise could be observed in Europe in the 19th century and in Asia in the first half of the 20th century.²

Social entrepreneurship as a practical activity, integrating the process of obtaining economic and social benefits, began to manifest itself activity in the second half of the 20th century. For example, the famous Guild of Manchester Craftsmen, was founded by Bill Strickland in 1968 (it uses the possibilities of visual and performing arts for the development of urban communities)³ and Grameen Bank, founded in 1976 by Professor Muhammad Yunus to eradicate poverty and to support poor women in Bangladesh.⁴ For this activity M. Yunus was awarded the Nobel Peace Prize in 2006.

Also, the Ashoka Found is a typical representative of a global organization of social entrepreneurship that supports social and entrepreneurial initiatives around the world. It was founded by B. Dryton in 1981⁵.

Despite the fact that this phenomenon exists long ago, the theory of social entrepreneurship has not developed yet.

The purpose of this article is to present the author's understanding of the essence of the social entrepreneurship on the basis of a review of the positions of researchers of this phenomenon, a brief description of the types of social entrepreneurship in various countries of the world.

The study of social entrepreneurship as a phenomenon was carried out by the author on the basis of a comprehensive analysis the different points of view of the researchers of this problem, as well as the historical analysis of formation of social entrepreneurship.

1 The research of the phenomenon of social entrepreneurship by modern scientists

The theory of social entrepreneurship is quite young. The real meaning and the characteristics of social entrepreneurship are not sufficiently investigated. There are significant differences in the understanding of the term "social entrepreneurship" by researchers and practitioners in different countries. So, firstly, the social entrepreneurship is associated exclusively with non-profit organizations that have opened any profitable enterprises. Secondly, the social entrepreneurship is considered first of all as non-profit organizations exclusively. Thirdly, this phenomenon is associated with a kind of social responsibility of business that implements socially significant programs through independent organizational structures.⁶

The author agrees with the opinion of the researchers R. L. Martin and S. Osborg, that the significant feature of social entrepreneurship is social initiations, transformations, which can give social entrepreneurs the opportunity to expand their scale and influence on "changing

² MAIR, J. – MARTY, I. (2006): *Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight*. In: *Journal of World Business*, 2006, No. 41, pp. 36–44

³ MANCHESTER CRAFTSMEN'S GUILD (MCG): Pittsburgh, United States. [online]. In: *SME*, 19.06.2017. [Cited 19. 06. 2017.] Available online: <http://www.manchesterguild.org>

⁴ GRAMEEN BANK. [online]. In: *SME*, 16.06.2017. [Cited 16. 06. 2017.] Available online: <http://www.grameen-info.org>

⁵ ASHOKA FOUNDATION, Arlington, Wyoming, USA (headquarters, offices in North America and other parts of the world). [online]. In: *SME*, 20.06.2017. [Cited 20. 06. 2017.] Available online: <http://www.ashoka.org>

⁶ . DEES, J. G. (2001): *The meaning of social entrepreneurship*. Center for the Advancement of Social Entrepreneurship, Duke University's Fuqua School of Business, 2001 (revised vers.). [online]. In: *SME*, 18.06.2017. [Cited 18. 06. 2017.] Available online: (http://www.caseatduke.org/documents/dees_sedef.pdf).

the world".⁷ This is the most frequently cited definition of the social entrepreneurship by G. Dees, in which he focuses on "the five factors of influence of the social entrepreneur in the social sector, by:

- Adopting a mission to create and sustain the social value (not just private value),
- Recognizing and relentlessly pursuing new opportunities to serve that mission,
- Engaging in a process of continuous innovation, adaptation, and learning,
- The decisive action is not limited to the available resources,
- The high responsibility of the entrepreneur for the results of his activities - both to direct customers and to the community".⁸

Most researchers agree with this definition, but consider that social entrepreneurship as a broad process includes a combination of resources to create opportunities to accelerate social change and / or meet social needs.⁹

The study of the social entrepreneurship in the aspect of accelerating the social progress, the social changes began relatively recently. But there is still no general consensus on how the social entrepreneurship can influence on the acceleration of these social changes, as well as in various socio-cultural conditions.

We agree with opinion of the authors M. Batalina, A. Moscovskaya, and L. Taradina, that said: «the key word in understanding of the social entrepreneurship is "entrepreneurship", and "sociality" plays only a modifying role».¹⁰

Actually, in order to define the social entrepreneurship, it is necessary to establish its congruence with entrepreneurship and identify social entrepreneurship as was based on the same elements.

In our opinion, such approach to the interconnection of the concepts "entrepreneurship" and "social entrepreneurship" was presented by R. L. Martin, S. Osberg¹¹.

Thus by R.L. Martin, S. Osberg, the common features of an entrepreneurship and a social entrepreneurship are:

1) both the entrepreneur and the social entrepreneur have a goal of compensating their costs and making a profit;

2) both the entrepreneur and the social entrepreneur are strongly motivated by the opportunity they identify, pursuing that vision relentlessly, and deriving considerable psychic reward from the process of realizing their ideas;

3) regardless of whether they operate within a market or a not-for-profit context, most the entrepreneurs are never fully compensated for the time, risk, effort, and a capital that they pour into their venture.

But "the critical distinction between entrepreneurship and social entrepreneurship lies in the value proposition itself. For the entrepreneur, the value proposition is anticipated and

⁷ MARTIN, R. L. – OSBERG, S. (2007): *Social Entrepreneurship: the Case for Definition*. In: *Social Innovation Review*. Spring, 2007. [online]. In: *SME*, 21.06.2017. [Cited 21. 06. 2017.] Available online: https://ssir.org/articles/entry/social_entrepreneurship_the_case_for_definition

⁸ . DEES, J. G. (2001) *The meaning of social entrepreneurship*. Center for the Advancement of Social Entrepreneurship, Duke University'sFuquaSchool of Business, 2001 (revised vers.). [online]. In: *SME*, 18.06.2017. [Cited 18. 06. 2017.] Available online: (http://www.caseatduke.org/documents/dees_sedef.pdf).

⁹ MAIR, J. – MARTY, I. (2006): Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. In: *Journal of World Business*, 2006, No. 41, pp. 36–44.

¹⁰ BATALINA, M. - MOSCOWSKAYA, A. - TARADINA, L. (2008/2): *Review of an experience and the concepts of social entrepreneurship, taking into account the possibilities of its application in modern*. Russia/ Head Moscovskaya, A. Preprint WP1 / 2008/02. - Moscow: State University, Higher School of Economics, 2008) [online]. In: *SME*, 22.06.2017. [Cited 22. 06. 2017.] Available online: https://www.hse.ru/data/2010/05/04/1216403244/WP1_2008_02.pdf

¹¹ MARTIN, R. L. – OSBERG, S. (2007): *Social Entrepreneurship: the Case for Definition*. In: *Social Innovation Review*. Spring, 2007. [online]. In: *SME*, 21.06.2017. [Cited 21. 06. 2017.] Available online: https://ssir.org/articles/entry/social_entrepreneurship_the_case_for_definition

organized to serve markets that can comfortably afford the new product or service, and is thus designed to create financial profit. Profit is sine qua non, essential to any venture's sustainability and the means to its ultimate end in the form of large-scale market adoption and ultimately a new equilibrium", - noted R.L.Martin, S. Osberg.

As opposed to entrepreneur, according to R.L.Martin, S. Osberg, "the social entrepreneur neither anticipates nor organizes to create substantial financial profit for his or her investors – philanthropic and government organizations for the most part – or for himself or herself. Instead, the social entrepreneur aims for value in the form of large-scale, transformational benefit that accrues either to a significant segment of society or to society at large".

The social entrepreneur's value proposition targets an underserved, neglected, or highly disadvantaged population that lacks the financial means or political clout to achieve the transformative benefit on its own. This does not mean that social entrepreneurs as a hard-and-fast rule shun profitmaking value propositions.

The ventures were created by the social entrepreneurs can certainly generate income, and they can be organized as either not-for-profits or for-profits. What distinguishes social entrepreneurship is the primacy of social benefit, what Duke University professor G. Dees in his seminal work on the field characterizes as the pursuit of "mission-related impact"¹².

R.L.Martin, S. Osberg defined «social entrepreneurship as having the following three components: (1) identifying a stable but inherently unjust equilibrium that causes the exclusion, marginalization, or suffering of a segment of humanity that lacks the financial means or political clout to achieve any transformative benefit on its own; (2) identifying an opportunity in this unjust equilibrium, developing a social value proposition, and bringing to bear inspiration, creativity, direct action, courage, and fortitude, thereby challenging the stable state's hegemony; and (3) forging a new, stable equilibrium that releases trapped potential or alleviates the suffering of the targeted group, and through imitation and the creation of a stable ecosystem around the new equilibrium ensuring a better future for the targeted group and even society at large».¹³

The definition of social entrepreneurship by R.L.Martin, S. Osberg is similar in content with the definition of this phenomenon by G. Dees. As R.L.Martin, S. Osberg focus on the value proposition of the social entrepreneur, and G. Dees identifies in social entrepreneurship the primacy of social benefits and the desire for "mission-related impacts".

The author of this article considers that social entrepreneurship is a kind of innovative economic activity that is characterized by an entrepreneurial approach to social problems, and in the process of which a mixed value (social and economic) is created. This activity is based on the principles of financial sustainability, long-term planning and further expansion of it for the realization of both social and commercial purposes.

It is important to note that entrepreneurial activity has a positive social external effect, which has a reverse effect on the entrepreneur and can gradually, under certain conditions, transform the essence of this entrepreneur. This transformation leads, eventually, to the emergence of a special type of entrepreneurship - the social entrepreneurship.

Based on the foregoing, it is possible to give the author's characteristics of social entrepreneur, first of all, as an entrepreneur, but such entrepreneur, which, firstly, sees the

¹² . DEES, J. G. (2001) *The meaning of social entrepreneurship*. Center for the Advancement of Social Entrepreneurship, Duke University's Fuqua School of Business, 2001 (revised vers.). [online]. In: *SME*, 18.06.2017. [Cited 18. 06. 2017.] Available online: (http://www.caseatduke.org/documents/dees_sedef.pdf).

¹³ MARTIN, R. L. – OSBERG, S. (2007): *Social Entrepreneurship: The Case for Definition*. In: *Social Innovation Review*. Spring, 2007. [online]. In: *SME*, 21.06.2017. [Cited 21. 06. 2017.] Available online: https://ssir.org/articles/entry/social_entrepreneurship_the_case_for_definition

existing stable but unfair "equilibrium» that causes alienation, marginalization or suffering of a part of humanity that lacks financial resources, and, secondly, he proposes a solution that would enable previously excluded groups to gain access to certain goods. Thirdly, this decision of a social entrepreneur is connected with the creation of value in the form of a large-scale, transformational benefit that accrues either to a significant segment or to society as a whole, and with the social entrepreneur's value proposition.

2 Typology of enterprises of modern social entrepreneurship

Sutia Kim Alter, the founder and director of a small company for promoting research and practical of social entrepreneurship from Washington, offered, in our opinion, the most detailed and systematic typology of social enterprises.

Social enterprise has a lengthy private history, but a short public one. First of all, nongovernmental organizations (NGOs) have long engaged in income generation and businesses to either supplement or complement their social mission activities.

Yet it is only in the last 15 or 20 years that academics and practitioners have begun studying and recording cases of NGOs adopting market-based approaches to achieve their social missions. The growing practice of social enterprise is fueled by both social needs and by NGOs' quest for sustainability, particularly in current times when funding and support from traditional, philanthropic, and government sources is declining, and competition is increasing. NGO leaders understand that only by establishing an independent means of support can they be a going concern. At this juncture practitioners and thought leaders alike are working to advance this emerging field, distilling "good practices" and sharing lessons among organizations committed to developing the social enterprise practice.

However, as Sutia Kim Alter notes, currently the developing of social entrepreneurship is such, that to understand this phenomenon it is needs to overcome the dichotomy of "commercial - noncommercial". It's because in practice of the most different companies those both components go hand in hand - an increasing number of companies use market mechanisms to achieve simultaneously economic and social value, which is expressed in the creation of a certain aggregate good.

Kim Alter made her generalizations on the basis of studying the various models of social enterprises that existed at different times and contributed to the development of social entrepreneurship. These include cooperatives, the Fair Trade associations, the Community Development Corporations (CDCs), the Civil Society Organizations (CSOs), the Social Firms or Affirmative Businesses, the Microenterprises and Government Funders (government programs for supporting Private social initiatives), and the organization "Base of the Pyramid" (BoP), Venture Philanthropists and "Philanthropreneurs" and others.¹⁴ The analysis of those models lies beyond our analysis.

According to Sutia Kim Alter, the so-called "hybrid" organizations, which combine activities that pursue profit (for-profit activities), with non-profit activities, are primarily connected with social entrepreneurship. Exactly the understanding of the essence of those organizations is a reason the difficulties for different researchers and practitioners of social entrepreneurship. The most common distinctions of enterprises are given in Table 1.

All hybrid organizations create both social and economic value (good). Within this group it is also possible to distinguish in terms of such characteristics as 1) motive, 2) response, 3) the use of income. As we see from Table. 1, at this intersection of business and traditional nonprofit the social enterprise lies.

¹⁴ ALTER, S. K. (2007): *Social Enterprise Typology*. Virtue Ventures LLC. Nov. 27, 7. 2007 (revised vers.) [online]. In: *SME*, 30.06.2017. [Cited 30. 06. 2017.] Available online: <http://rinovations.edublogs.org/files/2008/07/setypology.pdf>

Table 1: Spectrum of Practitioners

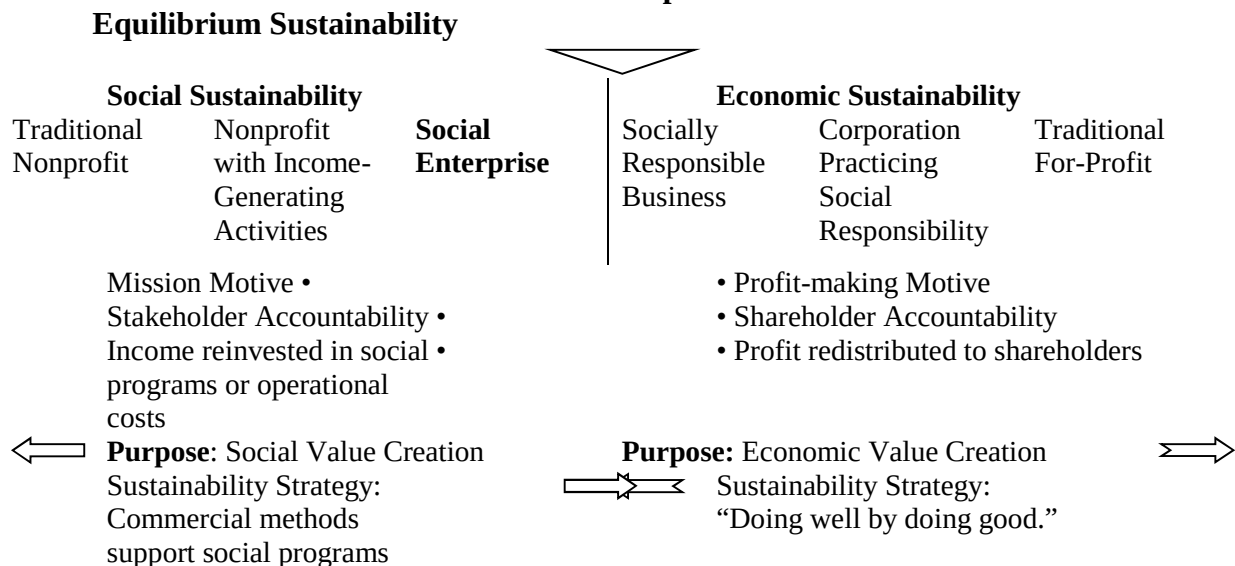
	Purely Philanthropic	Hybrid	Purely commercial
Type of Organization	Traditional NGO	NGO enterprise or socially responsible business	Traditional for-profit
Motives	Appeal to goodwill	Mixed motives	Appeal to self-interest
Methods	Mission-driven	Balance of mission and market	Market-driven
Goals	Social value creation	Social and economic value creation	Economic value creation
Destination of Income/Profit	Directed toward mission activities of NGO (required by law or organizational policy)	Reinvested in mission activities or operational expenses, and/or retained for business growth and development (for-profits may redistribute a portion)	Distributed to shareholders and owners

Source: ALTER, S. K. (2007): *Social Enterprise Typology*. Virtue Ventures LLC. Nov. 27, 7. 2007 (revised vers.) [online]. In: *SME*, 30.06.2017. [Cited 30. 06. 2017.] Available online: <http://rinovations.edublogs.org/files/2008/07/setypology.pdf>

The Table 2 demonstrates two distinct families of organizations. The characteristic that separates the two groups is *purpose*.

Profit (shareholder return) is the primary purpose of socially responsible businesses and corporations practicing social responsibly, whereas *social impact* is the primary purpose of social enterprises and nonprofits with income-generating activities. This difference is central to the organization's ethos and activities.

Table 2: Hibrid Spektrum

Source: The table 2 created by the author on the basis of materials: ALTER, S. K. (2007): *Social Enterprise Typology*. Virtue Ventures LLC. Nov. 27, 7. 2007, 3.14 (revised vers.) [online]. In: *SME*, 30.06.2017. [Cited 30. 06. 2017.] Available online: <http://rinovations.edublogs.org/files/2008/07/setypology.pdf>

For this reason, organizations rarely evolve or transform in type along the full spectrum. Those that transform from social enterprise to socially responsible company or visa-versa must first reorient their primary purpose then realign their organization.

Nonprofits are founded to create social value; however, financial sustainability cannot be achieved without external or self-generated funds. *For-profits* are established to create economic value, yet often must make social contributions to survive in the marketplace. Therefore, both types of hybrids pursue dual value creation strategies to achieve sustainability equilibrium. Nonprofits integrate commercial methods to support their social purpose and for-profits incorporate social programs to achieve their profit-making objectives.

As a hybrid, the social enterprise is driven by two strong forces. First, the nature of the desired *social change* often benefits from an innovative, entrepreneurial, or enterprise-based solution. Second, the *sustainability of the organization* and its services requires diversification of its funding stream, often including the creation of earned income.¹⁵

Due to their dual properties of value creation – economic value and social value – social enterprises overcome the social disequilibrium of the social environment, form their activities as economic sustainability and social sustainability, and create thereby new an equilibrium sustainability of the social environment.

3 Practices of social entrepreneurship in different countries of the world

Practically in all countries of Europe, Asia, North and Latin America, Australia there are enterprises of social entrepreneurship, which have different forms of organization and carry out their activities in the most diverse spheres: there are the production of goods, and the provision of services to the public, and the educational institutions, and the Internet portals for microcredit, and so organizations, that help the population do not to forget folk crafts and to reduce unemployment simultaneously.

Now social entrepreneurship is considered by researchers as part of a wider field of activity, as part of "social economy" also. At present, the activity of enterprises of social entrepreneurship is carried out in this connection in close cooperation with state bodies. So in Europe in some cases, the government activities to spread and stimulate the growth of «social economy» are among the responsibilities of certain government posts and commissions. For example, in France there is the Minister of Youth, Sports and Associations as well as the inter-ministerial Delegation for Social Innovation and Social Economy. In Belgium, the post of Minister for Sustainable Development and Social economy was recently renamed to post of Minister of "mixed economy". However, the existence of these government structures depends on changes and permutations in the government of the respective countries, to a large extent. The aspect of interaction between state structures and enterprises of social entrepreneurship is the subject of a separate study.

Next, some examples of the activities of social enterprises in various countries will be given. As in Europe and in many other countries refer to the experience of the UK in social entrepreneurship, although many countries have their own characteristics and special forms of social business.

Generation of profit. The conduct of commercial activity (trade) with the purpose of distributing the profit for social needs is carried out in so-called "charity shops". It phenomenon is spread widely in various countries of the world, especially in Great Britain.

Performance of the services under a state contract. One example in the field of combating homelessness is the activities of "Shelter" in the UK. It provides homeless services such as counseling on housing, employment and training. These services are free of charge for

¹⁵ ALTER, S. K. (2007): *Social Enterprise Typology*. Virtue Ventures LLC. Nov. 27, 7. 2007 (revised vers.) [online]. In: *SME*, 30.06.2017. [Cited 30. 06. 2017.] Available online: <http://rinovations.edublogs.org/files/2008/07/setypology.pdf>

the homeless; they are paid by state programs and grants. In this case the state acts as the customer: it chooses which services should be provided and by which organization, pays for them and controls the execution.

Organization of shelters. In the UK, hostels for homeless people also function partially as social businesses. English law allows them to enter the Housing Association, register as "social landlords" and receive "housing benefits" which are provided by the state for the homeless who reside in these shelters. Thus, these housing benefits or payments form revenues and can constitute a budget for shelters, which makes them a form of social entrepreneurship.

Promotion of sports against the youth crime. The Emergence Association was established in Le Havre in 2002 in France under the leadership of Allawi Genni, a former social worker and specialist in French boxing. Sport in this organization is seen as a mechanism for solving the problems of population of poor urban and suburban outskirts, and as a means of employment, alleviating social conflicts in an ethnically heterogeneous environment.

Labor and the social rehabilitation. Jardins de Cocagne - a network of organic farming enterprises for social and labor rehabilitation of vulnerable populations in France. From the 1980s Jean-Guy Enckel, as organizer of this activity, helps to find a stable and socially useful employment for long-term unemployed people and people who find themselves in a difficult life situation.

Services for low-paid workers. America's Family Inc. was founded in 2002 by Steve Bigari to help overcome the daily difficulties of low-paid workers of various enterprises and their families in Colorado and Texas.

Creation of associations on the basis of an information technology platform. Lonxanet is an Internet company that unites fishermen and creates an efficient fish market in Spain.

The project shows how the cooperation of fishing associations and the use of an information technology platform can be a catalyst for social change in traditional fishing communities. Otherwise they often fell into decay due to the instability of demand.

Organization of mutual crediting of immigrants. Desarrollo Comunitario - the self-governing, self-financed associations of emigrants in Spain. This idea is to create financially independent and self-governing immigrant groups for mutual crediting due to solve problems of social adaptation, to receive social services, to replenish other resources that are usually inaccessible to immigrants from other countries.

Activities for a revival of the crafts. El Nafeza – the fund for the development of the ancient art of production paper. It is located in Egypt. The activity of this organization is aimed at reviving traditional handicraft - manual production of paper from plant waste. It also serves as a means of employment for the unemployed people and economic development of local communities in backward agricultural areas of the country.

Mixed (hybrid) forms. Some social enterprises that are engaged in the adaptation of socially excluded groups, combine several types of activities, these are mixed forms. An interesting example of this kind of practice is the Big Life Company (also the Big Issue magazine is included in), an English group of companies engaged in the rehabilitation of the homeless. Within the group there are several independent companies that are divided into territories and by kinds of activity.

The Big Life Company includes enterprises that train and employ homeless people; provide accommodation, providing opportunities, consultations, etc.¹⁶

In Poland, since the 1990s, the "Bread of Life" association (Chleb Zycia) was organized by the nun Malgorzata Khmelevska to help the homeless. At first it helped homeless women in Poland, now it works with different categories of homeless people, operates on the territory

¹⁶ TEASDALE, S. (2010) *Models of social enterprise in the homelessness field*. In: *Social Enterprise Journal*, Vol. 6, issue 1, pp. 23-34. [online]. In: *SME*, 16.06.2017. [Cited 16. 06. 2017.] Available online: <http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/175086110110430>

of eight countries. The main form of socialization of the homeless is the organization of community homes for different categories of homeless people in this organization. In addition, the fund of the association operates and collects the resources and conducts a campaign to support homeless people. Scholarships were organized for students from poor regions of the country. Also, the system of employment of unemployed people from poor rural regions was created in the frames of this organization.

Conclusion

The article was given a brief overview of the positions of leading researchers of the theory of social entrepreneurship. The author's understanding of the essence of social entrepreneurship was presented, as well as the author's characteristics of a social entrepreneur. In the most general form, the author touched upon the problem of the typology and boundaries of social entrepreneurship as a type of economic activity. The article was given the examples of the activities of social enterprises in some countries of the world.

The author has defined social entrepreneurship as a kind of innovative economic activity, which is characterized by an entrepreneurial approach to social problems, and in the process of which a mixed value (social and economic) is created. This activity is based on the principles of financial sustainability, long-term planning and further expansion of it for realization as social and commercial purposes.

The article was given the author's characteristics of a social entrepreneur in general form. First of all, there is an entrepreneur, but such entrepreneur, which, firstly, sees the existing stable but unfair "equilibrium» that causes alienation, marginalization or suffering of a part of humanity that lacks financial resources. Secondly, he proposes a solution that would enable previously excluded groups to gain access to certain goods. Thirdly, this decision of the social entrepreneur is connected with the creation of social value.

It should be noted, a detailed study of the characteristics of a social entrepreneur and the social effects of his activities on the example of specific enterprises in a particular country (for example, Slovakia or Russia) may be the subject of further scientific research.

As for the analysis of the typology and boundaries of social entrepreneurship, the author is in solidarity with Sutia Kim Alter, which concluded, that first of all, so-called "hybrid" organizations are associated with social entrepreneurship, which combine commercial activity (for-profit activities) with non-commercial activity (non-profit activities).

At present, social entrepreneurship is becoming a mass phenomenon in various countries of the world, and developing as the third sector within the social economy. In this connection, the author gave examples of the activities of social enterprises in a number of countries in the world.

In the author's opinion, a perspective aspect of further social entrepreneurship research can be the study of the relationship between state organizations and subjects of social entrepreneurship as a factor in the sustainable development of the social economies of the world.

References:

1. ALTER, S. K. (2007): *Social Enterprise Typology*. Virtue Ventures LLC. Nov. 27, 7. 2007 (revised vers.) [online]. In: *SME*, 30.06.2017. [Cited 30. 06. 2017.] Available online: <http://rinovations.edublogs.org/files/2008/07/setypology.pdf>
2. ASHOKA FOUNDATION, Arlington, Wyoming, USA (headquarters, offices in North America and other parts of the world). [online]. In: *SME*, 20.06.2017. [Cited 20. 06. 2017.] Available online: <http://www.ashoka.org>
3. BATALINA, M. - MOSCOWSKAYA, A. - TARADINA, L. (2008/2): *Review of an experience and the concepts of social entrepreneurship, taking into account the*

- possibilities of its application in modern. Russia/ Head Moscovskaya, A. Preprint WP1 / 2008/02. - Moscow: State University, Higher School of Economics, 2008) [online]. In: SME, 22.06.2017. [Cited 22. 06. 2017.] Available online: https://www.hse.ru/data/2010/05/04/1216403244/WP1_2008_02.pdf*
4. DEES, J. G. (2001): *The meaning of social entrepreneurship*. Center for the Advancement of Social Entrepreneurship, Duke University'sFuquaSchool of Business, 2001 (revised vers.). [online]. In: *SME*, 18.06.2017. [Cited 18. 06. 2017.] Available online:m(http://www.caseatduke.org/documents/dees_sedef.pdf).
 5. GRAMEEN BANK. [online]. In: *SME*, 16.06.2017. [Cited 16. 06. 2017.] Available online: <http://www.grameen-info.org>
 6. MAIR, J. – MARTY, I. (2006): *Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight*. In: *Journal of World Business*, 2006, No. 41, pp. 36–44.
 7. MARTIN, R. L. – OSBERG, S. (2007): *Social Entrepreneurship: the Case for Definition*. In: *Social Innovation Review. Spring*, 2007. [online]. In: *SME*, 21.06.2017. [Cited 21. 06. 2017.] Available online: https://ssir.org/articles/entry/social_entrepreneurship_the_case_for_definition
 8. MANCHESTER CRAFTSMEN'S GUILD (MCG): Pittsburgh, United States. [online]. In: *SME*, 19.06.2017. [Cited 19. 06. 2017.] Available online: <http://www.manchesterguild.org>
 9. TEASDALE, S. (2010) *Models of social enterprise in the homelessness field*. In: *Social Enterprise Journal*, Vol. 6, issue 1, pp. 23-34. [online]. In: *SME*, 16.06.2017. [Cited 16. 06. 2017.] Available online:
 10. <http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/17508611011043039>

Contact:

doc. Svetlana Degtyareva, PhD.

Faculty of Economics
Dostoyevsky Omsk State University
Prospect Mira 55 A
644077 Omsk
Russian Federation
e-mail: degtyareva-sveti@yandex.ru

DEVELOPMENT OF MANAGEMENT SYSTEMS IN MODERN WORLD: FROM NEW PUBLIC MANAGEMENT TO GOOD GOVERNANCE

Tamila Degtyareva

Faculty of Economics, Dostoyevsky Omsk State University,
Prospect Mira 55 A, 644077, Omsk, Russia, e-mail: narciss28@gmail.com

The aim of the article is to review the theoretical concepts of New Public Management (NPM) as well as Good Governance and to argue the author's position that the theory and practice of NPM is the basis for the further development of the concept of Good Governance. Methods of the system analysis were used in this research and also the methodology which was based on the research of the experience of NPM by foreign scientists of the past and modern writers. In the article were given original definition of NPM. In the opinion of the author, the fundamental theoretical basis of NPM contain a significant scientific research potential for further modern researches in the field of public administration, the creation of management models and the further development of modern management theory. During the analysis of the Good Governance concept and its practical realization the author came to the conclusion that this concept is the further development of NPM theory which can be implemented in today's realities.

Key words: Public Administration, New Public Management (NPM), Good Governance, modern management.

JEL: B25, F19

Introduction¹

The development of modern management is a component of the formation of economic, political and, in general, all social spheres as countries with transition economies such as Russia and modern developed countries. The transformation of the countries of the modern world community towards sustainable development may be possible on the basis of the concepts of New Public Management and Good Governance. In this regard, it becomes urgent to study the theoretical and practical aspects of the New Public Management (NPM) and Good Governance.

The choice of the research topic was due to:

- the inadequate elaboration of theoretical issues of NPM and Good Governance in relation to the realities of modern management in government bodies and organizations of most countries of the world;
- the need to develop models of public administration relevant historical, national, cultural characteristics of the reformed countries.

On the basis of what has been said, the aim of the article is to review the theoretical concepts of NPM as well as Good Governance and to argue the author's position that the theory and practice of NPM is the basis for the further development of the concept of Good Governance.

¹ It should be noted that this article presents a summary of the author's master's thesis, as well as the author's monograph, which was published: DEGTYAREVA, T. O. (2016). New state management in the modern management system. LAP LAMBERT Academic Publishing. 248 p. In: *SME*, 10. 7. 2017. [Cited 10. 7. 2017.] Available online: <https://www.morebooks.de/store/ru/book/Новый-государственный-менеджмент-в-современной-управленческой-системе/isbn/978-3-659-52302-1>

Methods of the system analysis were used in our research² and also the methodology which was based on the experience of research of New Public Management by Western European and American scientists and modern Russian writers. A detailed analysis of the works of those management theorists will be given below.

1 Theoretical background of New Public Management: fundamental provisions of American and European theorists of the past

NPM theory replaced the classical theory of "public administration" in order to increase the effectiveness of public management in the long term. The formation of the theory of NPM was carried out in the works of researchers within the framework of such economic and historical schools as: a technocratic direction institutionalism, a neoclassical approach in the American school of state management.

Technocratic direction of the institutionalism examines the models' transformation of management in connection with technological transformation of society in the course of its evolution.

Technocratic direction in management has made a necessary contribution to the formation of a new view on effective state management. The following scientists have done their contributions:

- Weber's ideas about the ideal bureaucracy (strict hierarchy of management, qualification requirements for officials, qualified specialists at all levels of management, formal norms for solving operational goals and tasks: administrative regulations and instructions);
- management in the production by F. Taylor (structured organization, specific delineation of work responsibilities, delegated authority, accountability and control);
- social principles of public management by V. Wilson. They are following: the peacekeeping, international cooperation, social support, aspiration to the welfare state;
- the classification of functions and principles of management by A. Fayol.

Now we consider provisions of scientists of technocratic direction of institutionalism in more detail.

Within the framework of the technocratic direction of institutionalism it is important to note the work "Politics as a vocation» by Max Weber³. He analyzed the bureaucratic system of the state and had formulated the characteristics of the ideal type of bureaucracy, which is the norm in the modern bureaucratic organization in the world. They are:

- strict hierarchy of a control,
- qualifying requirements for officials (authorities + experience + normative behavior = competence),
- qualified professionals at all levels of government,
- formal rules for solving workers' goals and objectives, for example, administrative regulations and instructions.

It should also worth noting, F. Taylor's scientific views on management in production have had a significant impact on the development of the NPM theory.

He focused on such elements in managerial development as:

- structured organization,
- a delineation of specific job responsibilities,
- a delegation of an authority,

² DEGTYAREVA, S.V. (2009). *Theoretical analysis of economic systems*. Training. Omsk: Publishing house of Russ, p. 86-118.

³ WEBER, M. (1965). *Politics as a vocation*. Philadelphia: Fortress Press.

- a accountability and a control ⁴.

These theoretical statements of F. Taylor are similar to the Weberian model of rational bureaucracy. These statements are used in some plants of a bureaucratic type still.

In the late XIX century the American policy of reforms had influenced the development of the modern provisions of NPM theory. Thus, the 28th US President Woodrow Wilson introduced professional bureaucracy in state management USA. He proposed his view of public management in the "Essay on the administration"⁵. The principles which formed the basis of his whole policy: a peacekeeping, international cooperation, social support, aspiration to the welfare state. These principles, which were developed in the works of W. Wilson, can be considered as elements of the NPM.

A. Fayol, the founder of administrative (classical) school of management, had classified the functions and the principles of management by 14 points⁶. They are:

- a division of labor,
- an authority and responsibility,
- a discipline,
- a unity of stewardship,
- a unity of the leadership,
- a subordination of personal interests' common interests,
- a remuneration of staff,
- a centralization,
- hierarchical system of posts,
- material order,
- a justice (goodwill + justice),
- a constancy of the composition of the staff,
- a initiative,
- corporate spirit.

It should be noted that technocratic direction of institutionalism has made necessary contribution to the formation of new look at effective public management. It is combining such developments of scientists as:

- changing role of man in transforming management system (T. Veblen, P. Drucker, A. Touraine, John. K. Galbraith et al.);
- the presentation of the ideal bureaucracy by M. Weber;
- the management in the production of F. Taylor;
- social principles of public management of W. Wilson;
- the classification of functions and management principles of A. Fayol.

The neoclassical direction in the American school of public management. The main proponents of neoclassical direction in the American school of public management are E. Ostrom⁷, V. Ostrom, C. Tiebout and R. Warren⁸. The main idea of the theory of V. Ostrom was

⁴ SHAFRITTS, J. (2003) Classics of public administration theory: American school. In: *Collection of papers: Shafritts J., Hyde A. and others. Executive Editor: Petrunin Y. Y.* Moscow: publishing of Moscow State University, p. 47.

⁵ WILSON, W. (1887). The Study of Administration. In: *SME*, 8. 7. 2017. [Cited 8. 7. 2017.] Available online: <http://www.heritage.org/initiatives/first-principles/primary-sources/woodrow-wilson-on-administration>

⁶Cited by POPOVICH, A.M. (2012). *A basis of management*. Training. Omsk: Publishing House of Omsk State University, p.14

⁷ OSTROM, E. (2011). *Managing the general: the evolution of institutions of collective action*. Series "Economy". Moscow: Publishing houses of "Thought", IRISEN, p.71

⁸ OSTROM V. - TIEBOUT, C. – WARREN, R. (1993). Organization of management in the regions of big cities: Theoretical Analysis. Ostrom V. *The meaning of American federalism*. Moscow, Arena, 320 p.

the idea of decentralized, polycentric public sector in which the local community can manage the production of public goods and services independently⁹.

E. Ostrom had conducted the institutional analysis of the experiences of different countries in collective management of common resources and had concluded that sometimes the problem of shared resources are resolved within the framework of voluntary organizations (local communities) without recourse to state enforcement¹⁰.

Such management assumes decentralized control, is not based on the principle of subordination of local establishments (agencies) to higher establishments, unlike a centralized system, in which the entire system is controlled from a single center.

Decentralization combines centralized management and local self-regulation. At the same time the municipality is busy of at local and state interests: it represents and the community, and the higher administration¹¹.

In the opinion of V. Ostrom, the individuals will be able to solve a problem of collective actions without bureaucratic organizations. It should be possible if alternative institutional frameworks have been introduced for structuring the public sector on such conditions:

- the responsibility of bureaucratic organizations before their clients,
- the subjects who consume public goods, should, as much as possible, to bear the costs of its consumption,
- maximum involvement of community members in making decisions as for the type, scope and financing of the production of public goods¹².

An administering and a management are putting into a practice the concepts and ideas, remitting them into reality. An achievement of the results depends on how the institutions work as a normative system of ordered relationships. Therefore, the most important question in a study of management systems is how institutions affect the structure of incentives for people to act, said V. Ostrom¹³.

It must be concluded that the neoclassical direction had developed the theory of NPM: it has made the ideas of decentralization of power at the local level and the inclusion of local communities in the management of public affairs on their life support.

Institutional approach to the New Public Management. Supporters of this area of NPM research also criticized Public Administration and developed the theory of NPM.

G.J. Frederickson considers NPM as the best (more efficient and economical) management. The NPM theory adds social justice to these classical goals and the mission of this effective management. Social justice in the understanding of G.J. Fredrickson is an improvement in the standard of living of all citizens¹⁴. These provisions are similar to the ideas of V. Wilson, A. Fayol, V. Ostrom and the position of the author of this article in particular.

It should be noted that the authors of all the reviewed scientific approach have considered a NPM not only as a theory but also as a practice which capable to transform a modern society towards a state of welfare and social justice. It is necessary to emphasize that

⁹ KAPOGYZOV, E.A. (2012). Institutional structure of the production of public services: from Weberian bureaucracy to modern public administration reforms. Monograph. Omsk: Omsk State University Publishing House, pp. 156-147

¹⁰ OSTROM, E. (2011). *Managing the general: the evolution of institutions of collective action*. Series "Economy". Moscow: Publishing houses of "Thought", IRISEN, p. 71

¹¹ ARANOVSKIY, K.V. - KNYAZEV, S.D. (2007). Municipal reform in Russia: the development of local government or decentralization of state administration. In: News of high schools. Pravovedenie, №2, p. 15

¹² KAPOGYZOV, E.A. (2012). Ibid

¹³ OSTROM V. - TIEBOUT, C. – WARREN, R. (1993). Organization of management in the regions of big cities: Theoretical Analysis. Ostrom V. *The meaning of American federalism*. Moscow, Arena, p. 26

¹⁴ SHAFRITTS, J. (2003) Classics of public administration theory: American school. In: *Collection of papers: Shafritts J., Hyde A. and others. Executive Editor: Petrunin Y. Y.* Moscow: publishing of Moscow State University, p.424

this would become possible due to effective public management and the development of democratic principles of governance and self-government in society.

2 Authors' approach to contents of NPM

We have summarized the approaches as researchers past and modern researchers on analyzed problem and have identified characteristics NPM were based on the approaches of these authors. They are:¹⁵

1. the elements of management in the company, which is focusing on customer-citizens and is having competitive and commercial nature (I.N. Baranov);

2. a revolution in the field of public governance - new public management (NPM) with the idea of the "spirit of entrepreneurship" (A.K. Bocharova, T. Gaebler, P. Drucker, S.V. Naumov, D. Osborne and T. Peters, R. Reich, A. Toffler, R. Waterman, P. Eyzendzher);

3. relentless evolution of the new public management called concept "public management", which is reflecting both federal and local level of government (I.N. Trofimova, O.I. Shmeleva).

It should be noted that today there are many similar definitions of NPM, which are not exhaustive. The formation of a more specific term NPM, will, in our view, be continuing.

We think that all of these features, which have been indicated by different authors, characterize the form of management, which is needed to improve the functioning of the state in the long term.

We have defined New Public Management as a form of management that is carried out by state and local institutions (actors) through the transfer of certain competences from those state and municipal authorities to third-party organizations, which provide several state and municipal public services at the federal, regional and local self-government level for a fee and free of charge and on the basis of active feedback from the population.

3 Reforms of state institutions in the developed countries of the world: from Public Administration to New Public Management and further to Good Governance

3.1. Reforming of state management system in the 1990s: from Public Administration to New Public Management

In the Anglo-Saxon countries of the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), which principles of public administration were differed from the foundations of traditional state administration, the basis for the development of NPM was formed.

In the UK, for example, it became possible; thanks to the reforms had been carried out by Thatcher in the 1980s-1990s on the internal reorganization of the public sector, instead of a centralized system Public Administration. So, the transformation of the traditional model of Public Administration began with the UK, but it quickly spread to other regions. In the 1990s NPM has become one of the dominant directions for the modernization of administrative systems worldwide, especially in North America, Europe, Australia and the Asia-Pacific region. One of the factors that contributed to its spread was the position of the World Bank, the IMF and OECD, as supporters of reforms in the spirit of NPM. In all these reforming countries, the expansion of the use of market-based mechanisms and management practices in the public

¹⁵ A detailed analysis of the characteristics of NPM presented by the leading researchers and it was carried out by the author in a monograph: DEGTYAREVA, T. (2016). New state management in the modern management system. LAP LAMBERT Academic Publishing. 248 p. In: *SME*, 10. 7. 2017. [Cited 10. 7. 2017.] Available online: <https://www.morebooks.de/store/ru/book/Новый-государственный-менеджмент-в-современной-управленческой-системе/isbn/978-3-659-52302-1>

sector was carried out. During this period, there was a certain convergence of the administrative systems of the reformed countries. Some researchers considered a rapprochement the consequence of globalization, the development of supranational institutions like the EU; others seen this as a positive influence of the ideas of New Public Management.

World Bank experts had analyzed the experience of carrying out administrative reforms in 14 countries of different regions of the world and had identified several large-scale, common for all governments reform goals: reducing government spending; increasing the authorities capacity to develop and implement policies; improvement of the state's performance of the functions of the employer; improving the quality of service provision and strengthening confidence in the authorities on the part of the population and the private sector.

To achieve these goals, reformers focused on organizational aspects of management, trying to make it more economical, energetic and effective. These three "E", noted G. Peters and J. Pierre, led to profound changes in the public sector, most of which turned out to be "market-oriented as an example of good governance".¹⁶

World experience of these reforms on market principles has revealed the serious contradictions in this process and their far from ambiguous results. A number of researchers have expressed doubts about the applicability of management methods of the private sector to the public sphere. First of all they led the argument that the state is not an earning, but a servicing system, it is more inherent in cooperation and paternalism than competition.

Opponents of New Public Management are convinced that to some extent this management model is contrary to the principles of democracy, because, firstly, it considers citizens as customers of services, but not as sources of political power. Secondly, it puts first of all economic efficiency, and such concepts, as morals, ethics, justice are secondary to it¹⁷.

In general, in spite of significant limitations and shortcomings, the introduction of NPM ideas contributed to the "reprogramming" of the Western system of public administration, turning them into more sensitive to the economic situation and the needs of society, transparent to public control, accountable to the political leadership and in this sense more effective.

3.2. Reforming of state management system in the 1990-2000s: from New Public Management to Good Governance

For the first time, the concept of "Good Governance" was appeared on the agenda at the World Bank Annual Conference in the field of economic development in 1992. "Good Governance" was referred to as the "management of social and economic resources of the country" within the framework of the NPM concept, because administrative reforms were carried out on the basis of this concept in most countries of the world¹⁸.

As an independent governance concept, Governance took shape in 1997, when the United Nations Development Program "Governance for sustainable development of human resources" was launched. This model is aimed at expanding the scope of public participation in governance and "ensures that political, social and economic priorities should be based on a common consensus so that the voices of the poorest and most vulnerable groups of the population are heard in the adoption of government decisions". In this context, Good Governance goes beyond the concept of NPM, although, in our view, is a further development of this concept.

¹⁶ PETERS, G. - PIERRE, J. Introduction: The Role of Public Administration in Governing. In: *Handbook of Public Administration* / ed. by B. Peters, J. Pierre. London, 2003. p.5

¹⁷ TERRY, L. (1998) Administrative Leadership, Neo-Managerialism, and the Public Management Movement. In: *Public Administration Review*. Vol. 58, № 3

¹⁸ WORLD BANK (1992). *Governance and Development*. Washington. In: *SME*, 10. 7. 2017. [Cited 10. 7. 2017.] Available online: <http://documents.worldbank.org/curated/en/604951468739447676/Governance-and-development>

At present, the Good Governance model is considered as the only optimal variant of the organization of the public administration system on a global scale. The content of this concept can be revealed by the phrase: "From Government to Governance". This means specifically the transition to decentralized joint communities (networks) in which the state, business and civil society are equally involved in the division of power. The basic principles of Good Governance are reflected in the UN program. They are following:¹⁹

- 1) participation in the adoption of government decisions;
- 2) consensus in decision-making;
- 3) strategic vision;
- 4) feedback;
- 5) effectiveness in the conduct of public policy;
- 6) responsibility of all participants in the process;
- 7) transparency;
- 8) equality;
- 9) the rule of law.

Principles of Good Governance include both the principles of this concept and the principles of NPM. So, the basic elements of the new public management are a strategic vision, feedback and effectiveness, the responsibility of all participants in the process. The principles of participation and consensus and equality and the rule of law are the distinctive principles of Good Governance and are based on human rights and broad public participation.²⁰

Good Governance attaches great importance to advancing the computerization of the provision of public services. This management model also takes into account the cultural, historical, economic and political characteristics of the reformed countries.

Supporters of the Good Governance concept believe that the state can not be excluded from participation in management in any interactions: it must have the fullness of information in order to fulfill the monitoring and regulatory function, even with the interaction of citizens and business.

Good Governance has shortcomings like any management model:

- it is necessary for governments to invest time and resources in order to ensure the broad participation of society in the adoption of government decisions;
- it is difficult to implement technically the most complete representation of all sectors of society in the process of making state decisions;
- the integration of the Good Governance model into the country's public administration requires a developed institutional system and its elements, such as mature civil society and the commercial sector, active political networks of partnership and cooperation, a professional and responsible bureaucracy;
- it is necessary to have a developed democratic tradition and a culture of political participation of society.

Overcoming the shortcomings of theory and practice Good Governance, perhaps in the first place, in the direction of using the fundamental theoretical provisions of the theory of NPM for the further development and improvement of the concept of Good Governance. The second, it is necessary to develop public administration models on the basis of an improved concept

¹⁹ United Nations Development Programme (UNDP). (1997). *Governance for Sustainable Human Development*. In: *SME*, 10. 7. 2017. [Cited 10. 7. 2017.] Available online: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/258/hdr_1997_en_complete_nostats.pdf

²⁰ KRASILNIKOV, D.S. – SIVINTSEVA, O.V. – TROITSKAYA, E.A. (2014). Modern Western management models: the synthesis of New Public Management and Good Governance. In: *Ars Administrandi*. № 2, p.45-62. In: *SME*, 10. 7. 2017. [Cited 10. 7. 2017.] Available online: (<https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-zapadnye-upravlencheskie-modeli-sintez-new-public-management-i-good-governance>)

Good Governance, taking into account the historical, national traditions of the political culture of the reformed countries. But this is the subject of further scientific research.

Conclusion

In the article the analysis of the theoretical approaches of the leading American and Western European scholars of the past, primarily, and of modern researchers has been made. It should be noted that the authors of all the reviewed scientific approaches have considered NPM not only as a theory but also as a practice which capable to transform a modern society towards a state of welfare and social justice. It is necessary to emphasize that this would become possible due to effective public management and the development of democratic principles of governance and self-government in society.

In the opinion of the author, the fundamental theoretical basis of NPM contain a significant scientific research potential for further modern researches in the field of public administration, the creation of management models and the further development of modern management theory.

The author has defined New Public Management as a form of management that is carried out by state and local institutions (actors) through the transfer of certain competences from those state and municipal authorities to third-party organizations, which provide several state and municipal public services at the federal, regional and local self-government level for a fee and free of charge and on the basis of active feedback from the population.

During the analysis of the Good Governance concept and its practical realization the author came to the conclusion that this concept is the further development of NPM theory which can be implemented in today's realities.

The author has studied the shortcomings of both the analyzed theories and saw the need for improvement the Good Governance on fundamental theoretical basis of NPM taking into account the historical, national traditions of the political culture of the reformed countries.

Further theoretical study of the problem of modern management systems can be carried out in the direction of analyzing the managerial models of individual countries in the world, taking into account their historical, national, and cultural characteristics.

References:

1. ARANOVSKIY, K.V. - KNYAZEV, S.D. (2007). *Municipal reform in Russia: the development of local government or decentralization of state administration*. In: *News of high schools. Pravovedenie*, №2, pp. 3-20.
2. BARANOV, I.N. (2012). New Public Management: the evolution of theory and practice of applying. In: *Russian Journal of Management*. Vol. 10, №1, pp. 51-64
3. BOCHAROVA, A.K. (2013). Development of institute of evaluating the effectiveness of public administration. In: *World Economy and International Relations*. № 9, pp. 69-75
4. DEGTYAREVA, S.V. (2009). *Theoretical analysis of economic systems*. Training. Omsk: Publishing house of Russ, 188 p.
5. DEGTYAREVA, T. O. (2016). New state management in the modern management system. LAP LAMBERT Academic Publishing. 248 p. In: *SME*, 10. 7. 2017. [Cited 10. 7. 2017.] Available online: <https://www.morebooks.de/store/ru/book/Новый-государственный-менеджмент-в-современной-управленческой-системе/isbn/978-3-659-52302-1>
6. KAPOGYZOV, E.A. (2012). *Institutional structure of the production of public services: from the Weberian bureaucracy to modern public administration reforms*. Monograph. Omsk: Omsk State University Publishing House, 400 p.
7. KRASILNIKOV, D.S. – SIVINTSEVA, O.V. – TROITSKAYA, E.A. (2014). *Modern Western management models: the synthesis of New Public Management and Good*

- Governance. In: *Ars Administrandi*. № 2, p.45-62. In: *SME*, 10. 7. 2017. [Cited 10. 7. 2017.] Available online: (<https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-zapadnye-upravlencheskie-modeli-sintez-new-public-management-i-good-governance>)
8. NAUMOV, S.V. (2004). From Administrative Reforms to the "Entrepreneurship" Model State: The Experience of Developed Countries. In: *The economic Herald by Rostov State University*. № 2 (2), p. 85-93.
 9. OSTROM, E. (2011). *Managing the general: the evolution of institutions of collective action*. Series "Economy". Moscow: Publishing houses of "Thought", IRISEN, 447 p.
 10. OSTROM V. - TIEBOUT, C. – WARREN, R. (1993). Organization of management in the regions of big cities: Theoretical Analysis. Ostrom V. *The meaning of American federalism*. Moscow, Arena, 320 p.
 11. PETERS, G. - PIERRE, J. Introduction: The Role of Public Administration in Governing. In: *Handbook of Public Administration* / ed. by B. Peters, J. Pierre. London, 2003.
 12. POPOVICH, A.M. (2012). *A basis of management*. Training. Omsk: Publishing House of Omsk State University, 268 p.
 13. SHAFRITTS, J. (2003) Classics of public administration theory: American school. In: *Collection of papers: Shafritts J., Hyde A. and others*. Executive Editor: Petrulin Y. Y. Moscow: publishing of Moscow State University, 799 p.
 14. SHMELEVA, O. (2011). Realization of New Approaches and Principles of Public Administration in the Context of the Modernization Strategy of Development of Russia. In: *Scientific Statements of Belgorod State. Univ. Series: History. Politics. Economy. Informatics*. Vol. 19 (114), № 20, pp. 214-219.
 15. TERRY, L. (1998) Administrative Leadership, Neo-Managerialism, and the Public Management Movement. In: *Public Administration Review*. Vol. 58, № 3
 16. TROFIMOVA, I.N. (2012). Civic participation in unrecorded indicator of monitoring the activities of local governments. In: Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference. "Regions of Russia: Strategy and mechanisms of modernization, innovative and technological development." Moscow, INION. In: *SME*, 12. 4. 2015. [Cited 12. 4.2015.] Available online: https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fukros.ru%2Fwp-content%2Fuploads%2F2012%2F08%2F%25D0%25A2%25D1%2580%25D0%25BE%25D1%2584%25D0%25B8%25D0%25BC%25D0%25BE%25D0%25B2%25D0%25B0.doc&ei=KLckVd7kBoHWsgHXqYGYBA&usg=AFQjCNE1_IJ8lTvwYV8CILS0XSPLGpqd-g&bvm=bv.90237346,d.bGg&cad=rjt
 17. UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (UNDP). (1997). Governance for Sustainable Human Development. In: *SME*, 10. 7. 2017. [Cited 10. 7. 2017.] Available online: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/258/hdr_1997_en_complete_nostats.pdf
 18. VEBLEN, T. (2001). *Engineers and the Price System*. Canada, Kitchener, 104 p.
 19. WEBER, M. (1965). *Politics as a vocation*. Philadelphia: Fortress Press.
 20. WILSON, W. (1887). The Study of Administration. In: *SME*, 8. 7. 2017. [Cited 8. 7. 2017.] Available online: <http://www.heritage.org/initiatives/first-principles/primary-sources/woodrow-wilson-on-administration>
 21. WORLD BANK (1992). Governance and Development. Washington. In: *SME*, 10. 7. 2017. [Cited 10. 7. 2017.] Available online: <http://documents.worldbank.org/curated/en/604951468739447676/Governance-and-development>

Contact:

Tamila Degtyareva

Faculty of Economics

Dostoyevsky Omsk State University

Prospect Mira 55 A

644077 Omsk

Russian Federation

e-mail: narciss28@gmail.com

MODELOVÁNÍ EVROPSKÉ CHUDOBY

Radim Dolák^a – Milena Botlíková^b – Josef Botlík^c

^a Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě, Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic, dolak@opf.slu.cz

^b OSVČ, Dětmárovice 1422, 735 71, Czech Republic, botlikova.m@volny.cz

^c Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě, Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic, botlik@opf.slu.cz

Jedním z klíčových problémů globalizovaného světa je chudoba. Můžeme se domnívat, že chudoba je pouze fenoménem rozvojových zemí, podle statistik Eurostatu je však jedna čtvrtina občanů Evropské unie ohrožena chudobou nebo sociálním vyloučením. Přestože "evropská chudoba" je relativní a nesrovnatelná s chudobou globálního formátu, je považována za brzdu společenského vývoje s důsledky sociálního vyloučení jednotlivců. Strategie Evropa 2020 dokládá význam chudoby a stanovuje cíle a ukazatele v oblasti chudoby a sociálního vyloučení. Práce se zabývá srovnáním vývoje ukazatelů chudoby v EU28, modelováním a shlukováním těchto ukazatelů. Bylo zjištěno, že regiony s příjmovou nerovností vykazují vyšší hodnoty ukazatelů, dále že vývoj chudoby a sociálního vyloučení, tak jak stanoví cíle EU, mohou být dosažitelné.¹

Klíčová slova: chudoba, materiální deprivace, intenzita práce

One of the key issues of the globalized world is poverty. We can assume that poverty is only a phenomenon for developing countries, according to Eurostat statistics, that one quarter of European Union citizens are at risk of poverty or social exclusion. Although "European poverty" is relative and incomparable to poverty globally, it is considered a brake on social development with the consequences of social exclusion of individuals. The Europe 2020 Strategy shows the importance of poverty and sets targets and indicators of poverty and social exclusion. The thesis dealt with the comparison of the development of indicators of poverty in EU28, modeling and clustering of these indicators. Regions with income inequality have been found to have higher indicator values and that the development of poverty and social exclusion set in the EU targets can be reached.

Key words: poverty, material deprivation, labor intensity

JEL: E24, F69, I32

Úvod - deskripce evropské chudoby

Závažným problémem Evropské unie je evropská chudoba. V literatuře je často považována evropská chudoba za "relativní chudobu", oproti globálním chudým jsou evropští chudí bohatými lidmi. Pojetí evropské chudoby nelze omezit pouze na materiální strádání, ale hrozí sociální vyloučení. Přestože evropská chudoba nenabývá takových rozměrů jako globální, je považována za jednu z prioritních oblastí EU. Podle Strategie 2020 je jedním z dílčích problémů, který je již od 80. let minulého století v popředí zájmu sociální politiky a výzkumu v zemích EU. V rámci inkluzivního růstu postavila Komise EU boj proti chudobě do centra hospodářské agendy zaměstnanosti a sociální agendy strategie Evropa 2020.

Existuje mnoho indikátorů pro měření chudoby, ne všechny jsou dostatečně přesné a z pohledu socio-ekonomických rozdílů globálního prostoru jsou již pro některé země zastaralé. V minulosti byla chudoba měřena na základě ekonomických veličin. Nejčastěji je využíván

¹ Tento článek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Rozvojového projektu na léta 2016 – 2018 č. 0605/2016 s názvem „Propojení vzdělávací a tvůrčí činnosti na SU OPF“.

organizacemi pro měření chudoby relativní ukazatel „příjmová hranice“ nebo také „práh chudoby“, stanoví úroveň příjmů ve vztahu k průměrnému (popř. medián) příjmu v dané zemi (blíže Kamanou et al., 2005). Například OECD používá za hranici chudoby příjem pod 50 % mediánu národního ekvivalizovaného disponibilního příjmu, EUROSTAT (EU-SILC) hranici pod 60 % mediánu příjmu. Vzhledem k tomu, že se evropská chudoba stanovuje v Eurech, jsou hranice chudoby v jednotlivých zemích EU rozdílné.

Statisticky byla prokázána silná korelace mezi nízkými příjmy a mnoha ekonomicko-sociálními kritérii a například ti s nejhorším zdravím a nejnižším sociálním statusem, mají tendence pocházet ze spodku rozdělení příjmů. Na základě těchto poznatků lze finanční nedostatek chápat jako hrubou, ale kvantifikovatelnou náhradu pro spoustu deprivací. Literatura (Nowak & Scheicher, 2017) se však ohrazuje proti použití peněžního faktoru jako jediného ukazatele k hodnocení chudoby a apeluje na potřebu vnímat problém chudoby jako problém multidimenzionální (Alkire & Roche, 2014, 2017). Z těchto důvodů lze příjmovou chudobu považovat za jednu z mnoha dimenzí chudoby a specifikovat chudobu z různých pohledů (Ivančíková a Vlačuha, 2012) a měřit ji pomocí různých kritérií.

Existují různé koncepty pro měření chudoby. V současné době považují autoři za nejpropracovanější globální index MPI - Multidimenzionální index chudoby (*Multidimensional Poverty Index*), který měří kombinaci deprivací a zahrnuje tři dimenze: zdraví, vzdělání a životní standard, vyjádřené pomocí 10 ukazatelů (Selim, 2016). Ukazatelé MPI spíše ukazují na vhodnost použití pro deskripci globální chudoby. Dalším indexem je HPI – *Human Poverty Index*, zahrnující rozdílná kritéria pro rozvíjející se HPI-1 a rozvinuté země HPI-2 (blíže Gogu & Turdean, 2010). Konstrukce indexu HPI-2 je z důvodu absence dat nerealizovatelná. Například ukazatel funkční ngramotnosti není revidován od roku 2003. Analýza je zpracována na základě Strategických cílů EU (viz dříve), jehož hodnocení chudoby a sociálního vyloučení vychází ze tří ukazatelů: příjmové chudoby, ohrožení materiální deprivací a pracovní intenzity. (Ayllon & Gabos, 2017). Za příjmovou chudobou byla stanovena hranice pod 60 % mediánu ekvivalizovaného příjmu, materiální deprivace je popisována jako situace, kdy si obyvatelé nemohou dovolit zboží nezbytné k důstojnému životu, nejčastěji je považována hranice materiálně deprimovanosti při neuspokojení 4 a více potřeb z 9 potřeb (podle současného konceptu).

Tabulka 14: Současný a nový koncept stanovení materiální deprivace

Současný koncept	Nový a současný koncept	Jen nový koncept
Mít pračku. Vlastnit barevnou televizi. Mít telefon.	Neočekávaný výdaj (9 600,- /2014). Jíst maso, drůbež nebo ryby každý druhý den. Dostatečně vytápět byt. Týdenní dovolenou mimo domov. Používat osobní automobil *Hradit náklady spojené s bydlením	Počítač, Internet Nahrazovat opotřebovaný nábytek Nahrazovat staré oblečení novým Dva páry dobře padnoucích bot Setkání s přáteli Volnočasové aktivity Mít malý obnos pro své potřeby

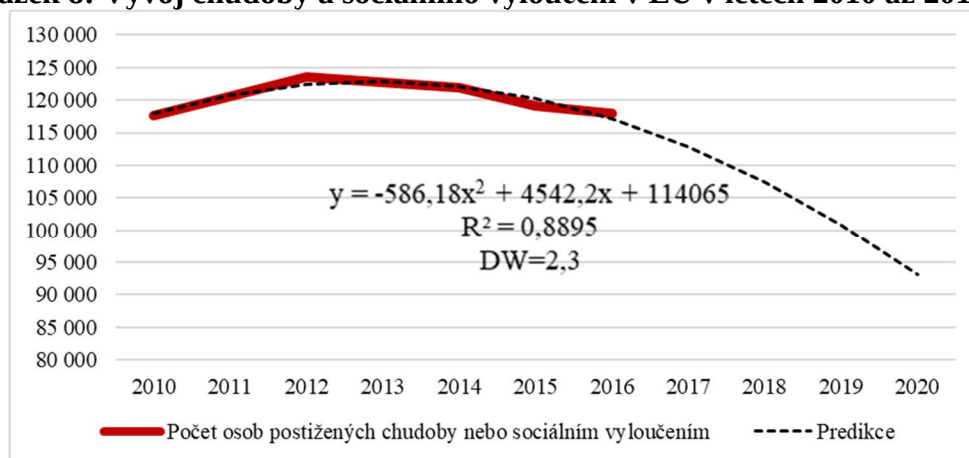
Poznámka: nájemné, splátky hypotéky, platby za energie (elektřinu, teplo, plyn a vodu) a splátky ostatních půjček, úvěrů nebo leasingu. Zdroj: Eurostat, Vlastní zpracování

Dalším ukazatelem je ukazatel velmi nízké pracovní intenzity, tj. podíl osob žijících v domácnostech s velmi nízkou intenzitou práce. Časový interval je zasazen do období stanovení cíle EU v oblasti chudoby (viz dříve, 2010) až do roku 2016 (období dostupnosti dat Eurostatu).

1 Vývoj ukazatelů chudoby a sociálního vyloučení v zemích EU28

Z výsledků EUROSTATU vyplývá, že chudobou a sociálním vyloučením bylo ohroženo v roce 2016 cca 117,678 mil obyvatel (23,8 % obyvatel EU, viz obrázek 1). Z obrázku je patrné, že období růstu let 2010 – 2012 vystřídal v letech 2013 - 2016 pokles počtu obyvatel postižených chudobou nebo sociálním vyloučením. Jak je dále zřejmé z obrázku, přestože hodnoty v roce 2016 neklesly pod hodnoty roku 2010 podle predikce je možné, že strategické cíle EU z roku 2010 mohou být dosažitelné. Mezi nejohroženější skupiny podle výsledků EUROSTAT patří v roce 2016 nezaměstnaní (34,1 %) a rodiče samoživitelé (47,8 %). Chudoba ale hrozí i lidem pracujícím na částečný úvazek, přistěhovalcům, velkým rodinám, starším lidem či lidem s nižším vzděláním². Vyšší procento obyvatelstva postižených chudobou a sociálním vyloučením pochází z venkovských oblastí (25,5 %) než měst a předměstí (21,5 %). Podobně jako kouření, obezita nebo cukrovka je chudoba zdraví škodlivá.

Obrázek 8: Vývoj chudoby a sociálního vyloučení v EU v letech 2010 až 2016 (%)

Zdroj: Eurostat, Vlastní zpracování

1.1 Vývoj příjmové chudoby v zemích EU28

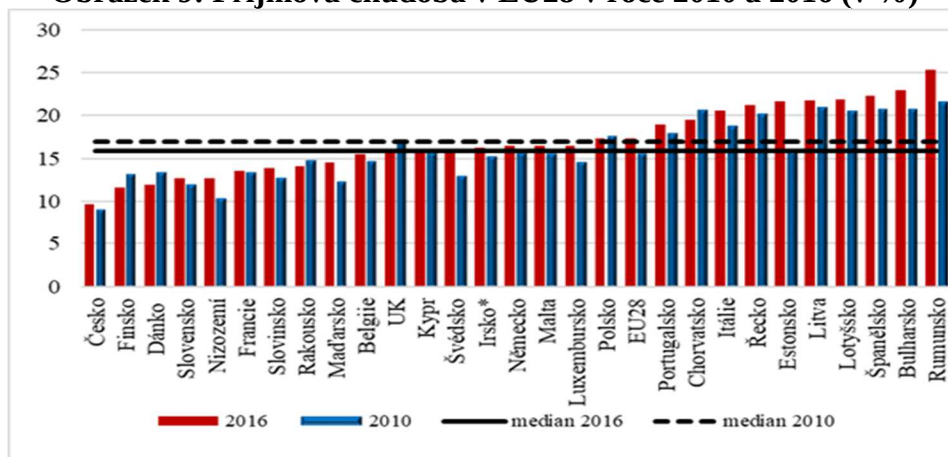
V roce 2016 se pohybovalo riziko ohrožení chudobou (práh chudoby 60 % medián) na 17,3 % (86 904 tisíc obyvatel EU28) a jeho úroveň od roku 2010 neustále do roku 2016 narůstala. V letech 2017 zaznamenalo stagnaci. Pokud se podíváme na medián (2010 15,5 % a 2016 16,3 %), je zřejmé, že hodnoty míry rizika ohrožení chudobou se zvyšuje, a to i přesto, že dochází k postupnému nárůstu příjmů. Tento nárůst je vyvolán rostoucí příjmovou nerovností. Zvyšující se hodnota GINIHO koeficientu³, doprovázená rostoucí hodnotou S80/S20 (rozdělení příjmů v 1 a 5 kvantile), vypovídá o postupném rozevírání příjmových nůžek.

Nejpříznivější situace z pohledu příjmové chudoby je Česku, to se řadí k zemím s nejnižším procentem s příjmy pod hranicí 60 % mediánu (9,7 %), dále ve Finsku (11,6 %) a Dánku (11,9 %). Příznivá situace je také na Slovensku (12,7 %) a v Maďarsku (14,7 %). Naopak v zemích bývalých sovětských republik, méně rozvinutém Bulharsku a Rumunsku je situace neuspokojivá, blíže obrázek 2.

² Rakouská společnost pro politické poradenství a politický rozvoj. [Online] [12. 7. 2017] Dostupné z: http://politikberatung.or.at/fileadmin/_migrated/media/Armut_in_der_Europaeischen_Union.pdf

³ Giniho koeficient slouží k měření rozdělení bohatství a příjmů v zemi, čímž měří stupeň sociální nerovnosti. Pohybuje se v hodnotách od 0 do 1. Hodnota 0 znamená rovnoměrné přerozdělení. Čím je koeficient vyšší, tím je přerozdělení nespravedlivější.

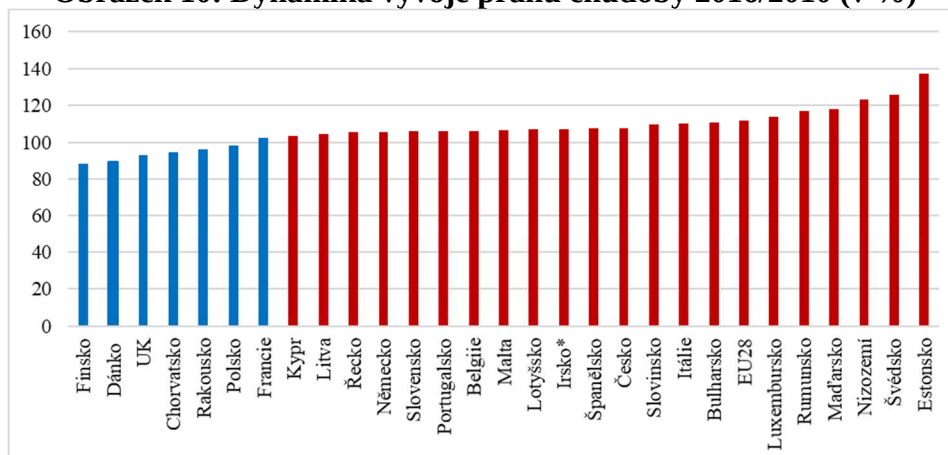
Obrázek 9: Příjmová chudoba v EU28 v roce 2010 a 2016 (v %)

Poznámka: * data z roku 2015
Zdroj: EUROSTAT, Vlastní zpracování,

Pokud se podíváme, viz obrázek 3, pak nejvýraznější meziroční pokles hodnoty míry ohrožení chudobou 2010/2016 zaznamenaly regiony Finsko (o 11,45 %, nejvyšší pokles v absolutních číslech) a Dánsko (o 10,53 %), dále regiony Chorvatsko, Rakousko, ale i Island a Polsko. Nejmarkantnější nárůst ohrožených chudobou má Estonsko (o 37,34 %), které má rovněž nejvyšší nárůst v absolutních hodnotách (5,9 % z 15,8 % na 21,7 %) a Švédsko (o 25,58 %), které rovněž zaujímá 3 příčku v absolutních nárůstech.

Obrázek 10: Dynamika vývoje prahu chudoby 2016/2010 (v %)

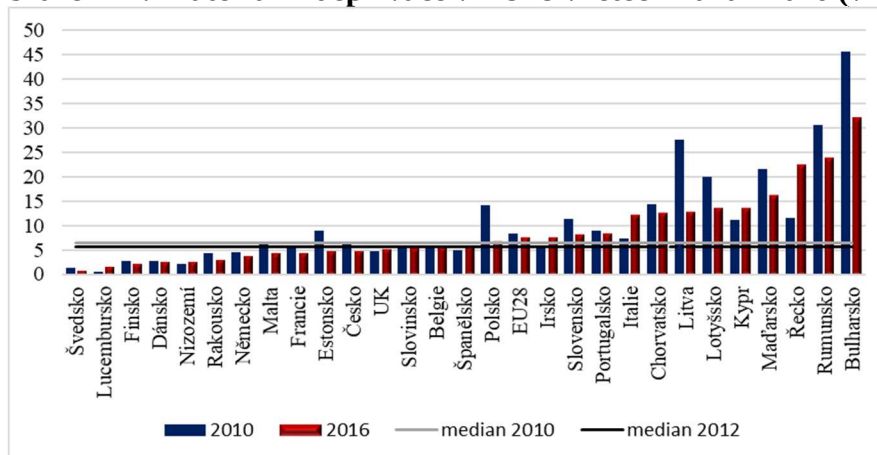

Poznámka: *data z roku 2015
Zdroj: EUROSTAT, Vlastní zpracování,

1.2 Vývoj materiální deprivace v zemích EU28

Za materiálně deprivované se považuje situace, kdy si obyvatelé nemohou dovolit zboží, které se považuje za nezbytné k důstojnému životu. Vývoj materiální deprivace v EU28 má po období růstu od roku 2012 klesající trend. Oproti roku 2010 (8,4 %) klesla hodnota ukazatele na 7,5 %, tj. o 10,7 %. Nejčastěji trpí nedostatkem obyvatelé méně rozvinutých oblastí jako je Bulharsko (31,9 %), Rumunsko (23,8 %) a Řecka (22,4 %). Pozitivní stav vykazuje v roce 2016 je Švédsko (0,8 %), Lucembursko (1,6 %) a Finsko (2,2 %). Co se týká Česka, to se umístilo v roce 2016 na 11. místě (4,8 %), Slovensko zaujalo 18. příčku (8,2 %) mezi regiony EU28 viz obrázek 4.

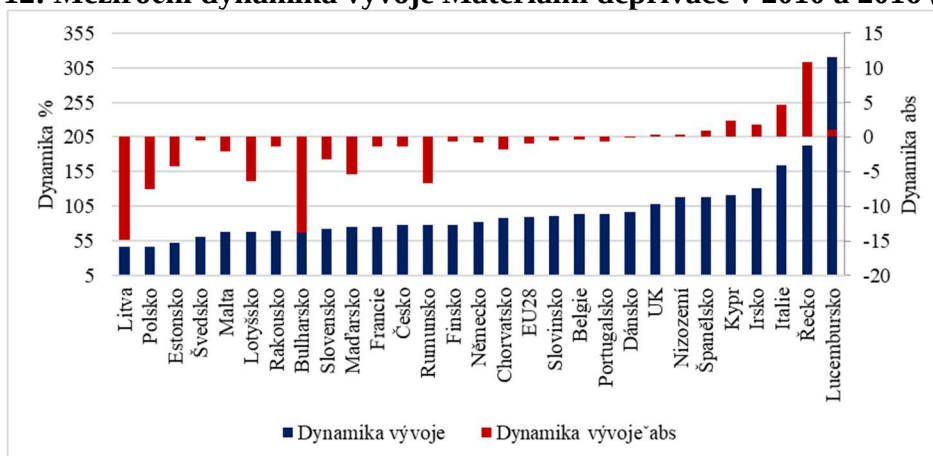
Obrázek 11: Materiální deprivace v EU28 v letech 2010 - 2016 (v %)

Zdroj: EUROSTAT, Vlastní zpracování

Nejvyšší procentuální nárůst materiální deprivace se projevil v Lucembursku (dynamika 320 %), pokud se však podíváme na hodnotu materiální deprivace, ta je druhá nejnižší a pokud se týká nárůstu v absolutních hodnotách (o 1,1 %), pak byly regiony s daleko vyššími nárůsty než Lucembursko. Značný nárůst hodnot v Řecku je odrazem ekonomicko politického vývoje posledních let. Počet materiálně deprivovaných klesl v Litvě (dynamika 94,6 %), která měla i nejvyšší poklesy v absolutní hodnotě ukazatele. Dále si polepšili obyvatelé Polska (dynamika 47,2 %, pokles v absolutní hodnotě o 7,5 %). Přestože se Bulharsko stále nachází na poslední příčce hodnot materiální deprivace, výrazně v rámci EU klesají jak hodnoty dynamiky vývoje, tak meziroční změny v absolutních hodnotách (viz obrázek 5). Jak je vidět na obrázku, vývoj materiální deprivace na Slovensku a v Česku je pozitivní.

Obrázek 12: Meziroční dynamika vývoje Materiální deprivace v 2010 a 2016 (v %, abs.)

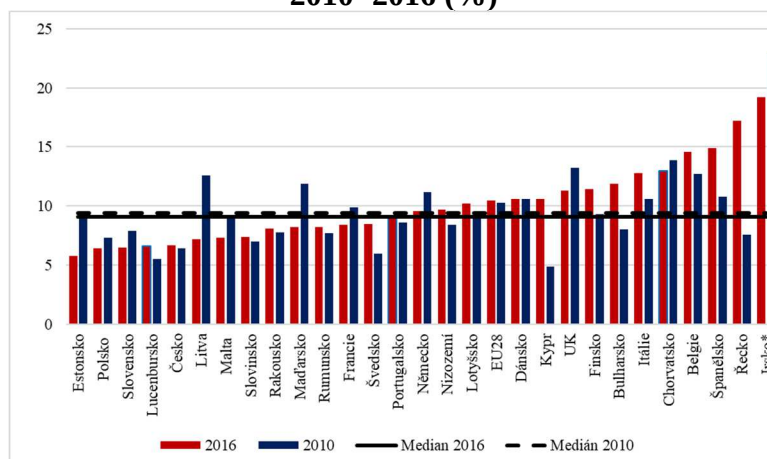

Zdroj: EUROSTAT, Vlastní zpracování

1.3 Intenzita práce

Podíl osob s velmi nízkou intenzitou je v rámci EUROSTATU evidován jako počet lidí žijících v domácnostech s velmi nízkou pracovní intenzitou ve věku 0 - 59 let vztažených k 1000 obyvatel. Mezi léty 2010-2016 měl vývoj ukazatele v EU28 kolísavý trend. Oproti roku 2010 se hodnota ukazatele velmi nízké intenzity práce zvýšila o 0,3 % v absolutní hodnotě; dynamika vývoje 2010/2016 je 101,9 %. Medián z roku 2010 (9,1 %) se zvýšil do roku 2016 o 0,3 % (absolutní hodnota) což vypovídá o růstu hodnot v EU28. Vysoký podíl osob s nízkou intenzitou práce vykazuje v roce 2016 Irsko (19,2 %), Řecko (17,2 %) nebo Španělsko (14,9 %), blíže obrázek 4. Jak je vidět z obrázku, nízké hodnoty mají naopak Estonsko (5,8 %), Polsko (6,4) a na třetí příčce Slovensko (6,5 %), blíže viz obrázek 6.

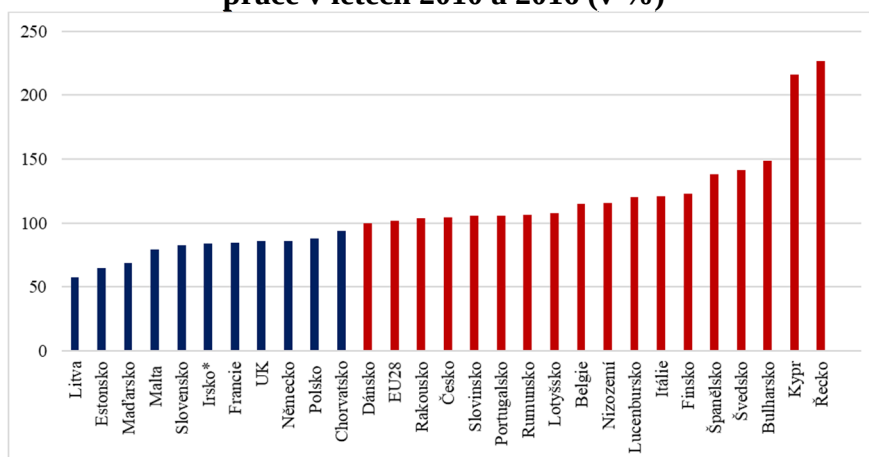
Obrázek 13: Vývoj osob žijících v domácnostech s velmi nízkou intenzitou práce v letech 2010 -2016 (%)

Zdroj: EUROSTAT, Vlastní zpracování

Nejmarkantnější výskyt osob s velmi nízkou intenzitou práce v letech 2016 se projevil v Řecku (dynamika 226,3 %), u kterého se projevil i nevyšší nárůst v absolutních hodnotách

Obrázek 14: Dynamika vývoje osob žijících v domácnostech s velmi nízkou intenzitou práce v letech 2010 a 2016 (v %)

Zdroj: EUROSTAT, Vlastní zpracování

(nárůst o 9,6 %), podobně jako u Kypru (dynamika 216,3 %, absolutní hodnota o 5,7 %) a Bulharsku (dynamika 148,8 %) Poklesy zaznamenaly meziročně regiony Litva (dynamika 57,14 %), Estonsko (dynamika 64,4 %) a Maďarsko (dynamika 68,9 %). Podobně i tyto tři regiony měly nejvyšší poklesy v absolutních hodnotách (viz obrázek 7).

2 Shlukování podle vývoje vybraných ukazatelů

Regiony byly následně zařazeny na základě sumarizace jednotlivých ukazatelů do 4 skupin tak, aby korespondovaly s metodikou Kahouna a Kadeřábkové (2007). Na základě výsledků dynamiky meziročního vývoje roku 2010 a 2016 a vývoje ukazatelů roku 2010 a 2016 došlo k zařazení regionů do jednotlivých skupin následovně (viz tabulka 2, viz obrázek 8). Rozdělení podle ukazatelů Strategie EU podle pořadí (sumarizace pořadí jednotlivých ukazatelů) do 4 skupin v intervalech: 28;46;63; více než 63.

Tabulka 15: Zařazení regionů EU28 podle metodiky EU a podle metodiky CEV

Podle metodiky CEV		Rozdělení podle pořadí podle ukazatelů	
		2010	2016
Pokračování propadu IV. kvadrant	Bulharsko, Rumunsko, Řecko, Itálie, Španělsko, Portugalsko, Kypr, Irsko, EU28	Výrazně zatížené Bulharsko, Chorvatsko, Litva, Lotyšsko, Rumunsko	Bulharsko, Chorvatsko, Itálie Lotyšsko, Rumunsko, Řecko Španělsko
Dohánění III. kvadrant	Litva, Chorvatsko, Lotyšsko	Zatížené Belgie, Estonsko, EU28, Irsko, Itálie, Maďarsko, Polsko, Portugalsko, Řecko, Španělsko, Spojené Království	Belgie, EU28, Irsko, Kypr , Litva , Portugalsko
Ztrácející náskok II. kvadrant	Švédsko, Nizozemí, Lucembursko.	Mírně zatížené Dánsko, Francie, Kypr, Malta, Německo, Slovensko,	Estonsko , Maďarsko , Malta, Německo, Polsko , Slovensko, Spojené Království
Zvyšující náskok I. kvadrant	Polsko, Francie, Malta, Rakousko, Finsko, Estonsko, Dánsko, Maďarsko, Slovinsko, Česko	Nezatížené Česko, Finsko, Lucembursko, Nizozemí, Rakousko, Slovinsko Švédsko	Česko, Dánsko , Finsko, Francie, Lucembursko, Nizozemí, Rakousko, Slovinsko, Švédsko

Zdroj: Vlastní zpracování, data Eurostat.

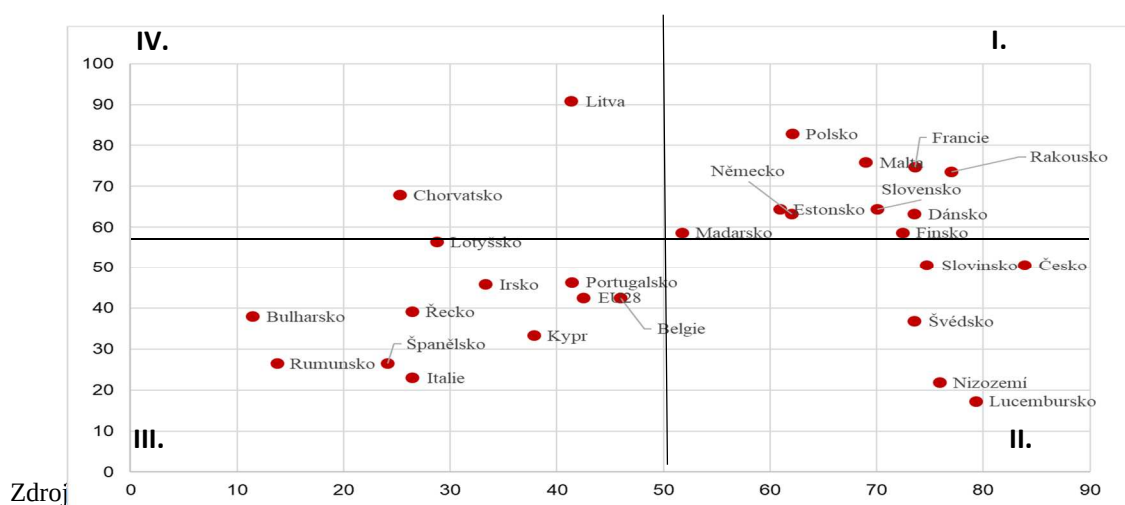
Nejvíce zatíženy chudobou jsou podle sumarizace jednotlivých ukazatelů metodiky Strategie Evropa 2020 v letech 2016 regiony Bulharsko, Řecko a Španělsko. Všechny jmenované regiony byly ve vývoji „propadu“. Ve všech případech došlo k nárůstu veličin, s výjimkou poklesu materiálně deprivovaných v Bulharsku. Zhoršení postavení se týká především Řecka, které se přesunulo ze skupiny „Zatížených chudobou“ do skupiny „Výrazně zatížené chudobou“ podobně jako Itálie a Španělsko. Zhoršení postavení se týká rovněž Kypru, který se přesunul ze skupiny „Mírně zatížené“ do „Regiony zatížené chudobou“. Oba tyto regiony meziročně zaznamenaly vývoj propadu (I. kvadrant). Zhoršování situace ve vývoji ukazatelů chudoby je odrazem ekonomicko-politických opatření od roku 2010. Vývoj Řecka od roku 2010 je ve znamení úsporných balíčků. Za vyššími hodnotami příjmové chudoby stojí především příjmová nerovnost Bulharska a Řecka atd.

Regiony ve fázi „ztrácení náskoku“ (III. kvadrant), jako je Švédsko, Lucembursko a Nizozemí, by se měly zaměřit především na podíl osob žijících v domácnosti s velmi nízkou intenzitou práce a příjmovou chudobu, Lucembursko by mělo řešit problém vysokého nárůstu hodnot materiální deprivace.

Sumarizací výsledků lze vypořádat následující změny: v případě Dánska došlo vlivem pozitivního vývoje oproti roku 2010 k vylepšení postavení mezi regiony EU, především stál za zlepšením pokles příjmové chudoby a materiální deprivace. Za pozitivním vývojem regionů Estonsko, Maďarsko Polsko a Spojené království je pokles vždy dvou ze tří analyzovaných ukazatelů chudoby, o čem vypovídá i postavení v I. kvadrantu.

Postavení Česka a Slovinska mezi I. a II. kvadrantem vypovídá o postupném opouštění regionu pozice “zvyšující se náskok“, o čem vypovídají zvyšující se hodnoty intenzity práce a příjmové chudoby. Pokud se podíváme na sumarizaci vývoje ukazatelů, Litva jenž si polepšila v žebříčku oproti roku 2010, je podobně jako Chorvatsko a Lotyšsko ve fázi dohánění (IV. kvadrant), v regionech se snížily hodnoty osob žijících v domácnosti s velmi nízkou intenzitou práce a materiální deprivace (viz tabulka 2, obrázek 8).

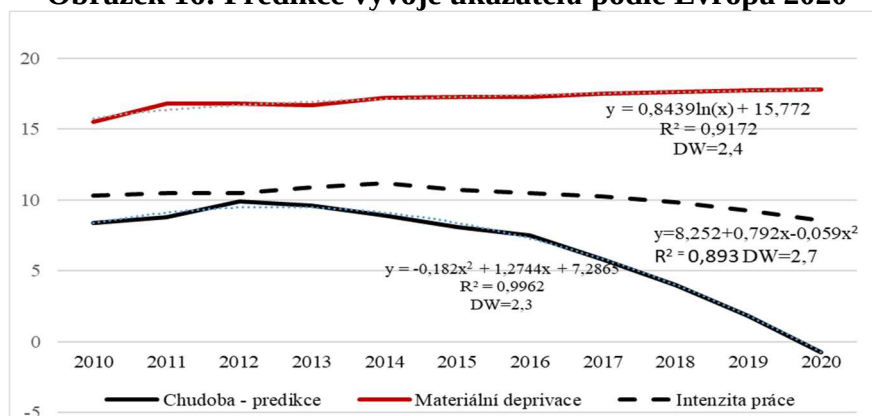
Obrázek 15: Rozdělení regionů EU28 podle metodiky CEV

Závěr

Analýza naznačuje, že po překonání růstu chudoby a sociálně vyloučených je plnění cíle stanoveného ve strategii Evropa 2020 možné naplnit, predikce vývoje ukazatele chudoby a sociálního vyloučení do roku 2020 ukazuje na klesající trend. Z možné analýzy je zřejmé, že problémem růstu chudoby a sociálního vyloučení je příjmová chudoba. Jak je vidět z obrázku 9 z predikce vývoje jednotlivých ukazatelů, pak složky materiální deprivace a podíl osob žijících v rodinách s velmi nízkou intenzitou práce mají do roku 2020 klesající tendenci.

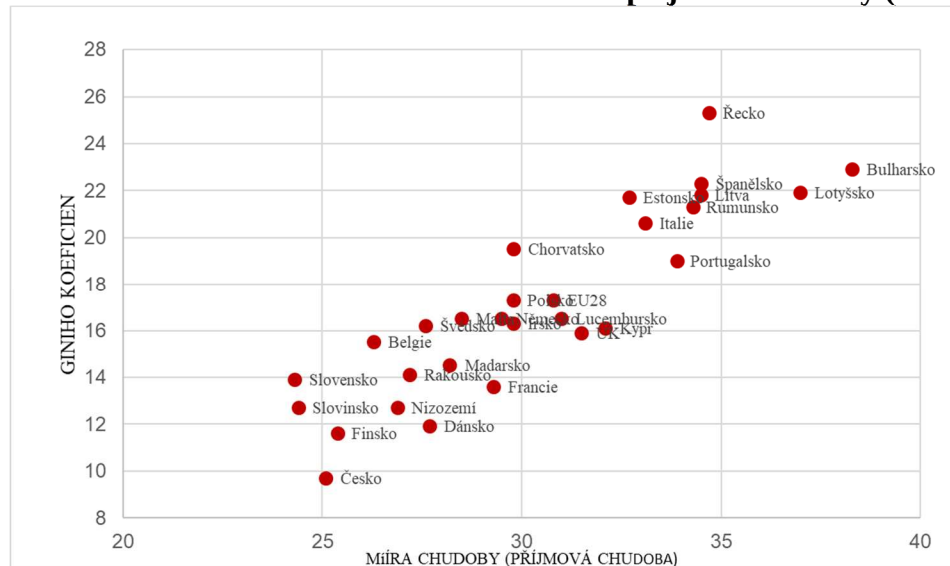
Obrázek 16: Predikce vývoje ukazatelů podle Evropa 2020

Zdroj: Vlastní zpracování, data EUROSTAT

Pro splnění cíle strategie EVROPA 2020 je potřeba se zaměřit na ukazatele příjmové chudoby. Zde je nutné zvážit rozložení příjmu, jelikož nejnížší příjmová úroveň a nejvyšší příjmová diference⁴ jsou pravděpodobně příčinami toho, že nejvíce ohroženými regiony jsou státy s nejvyšší mírou chudoby, což je vidět na obrázku 10.

Obrázek 17 Rozložení GINIHO koeficientu a příjmové chudoby (2016)

Zdroj: Vlastní zpracování, data EUROSTAT

Analýza vycházela z míry chudoby podle národních hranic, výhodou tohoto ukazatele je, že vyjadřuje situace v dané zemi bez ohledu na zbytek EU. Pro srovnání bude přínosem využití ukazatele míry chudoby, který vychází z jedné hranice příjmové chudoby pro celou EU, a lépe odráží různou příjmovou úroveň v jednotlivých zemích, na druhou stranu nezohledňuje rozdílné daňové a sociální systémy v těchto zemích.

Použitá literatura:

1. AYLLON, S. - GABOS, A (2017). The Interrelationships between the Europe 2020 Poverty and Social Exclusion Indicators. In: *Social Indicators Research*. vol. 130 issue 3, pp 1025-1049
2. ANUPAMA, GV. - DEB, UK ET EL. (2016). Seasonal Migration and Moving Out of Poverty in Rural India: Insights from Statistical Analysis. In: *Asian Journal of Agriculture and Development*. vol. 13 issue 2, pp. 34 – 52.
3. ALKIRE, S. - ROCHE, J. (2017). Changes over Time in Multidimensional Poverty: Methodology and Results for 34 Countries. In: *World Development* 94 (SI). pp 232-249
4. ALKIRE, S. - ROCHE, J. (2014). Measuring Acute Poverty in the Developing World: Robustness and Scope of the Multidimensional Poverty Index. In: *World Development*. vol. 59. pp. 251-274
5. SELIM, J., ETAL. (2016). Human Development Report 2016. United Nations, UK. Development Programme [online]. In: [Citované 12. 7. 2017] Dostupné z: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf
6. Databáze EUROSTAT In: [online] [Citované 12. 7. 2017] Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/>

⁴ Giniho koeficient slouží k měření rozdělení bohatství a příjmů v zemi, čímž měří stupeň sociální nerovnosti. Pohybuje se v hodnotách od 0 do 1. Hodnota 0 znamená rovnoměrné přerozdělení. Čím je koeficient vyšší, tím je přerozdělení nespravedlivější.

7. GOGU, E. - TURDEAN, M.S. (2010). Methods of statistical analysis of the relation existing between Human development index and Human poverty index In: *Metalurgia Internation*. vol. 14 issue 6, pp 137-142.
8. IVANČÍKOVÁ, L. - VLAČUHA, R. (2012). Opportunity to Measuring of Asset Poverty in Slovakia. In: *Proceedings of Conference on Inequality and Poverty in the European Union and Slovakia*. pp. 39 - 47. Košice: Technická univerzita, Fakulta ekonomická.
9. KAHOUN, J. - KADEŘÁBKOVÁ, A. (2007). Regionální konkurenceschopnost In: [Citované 25. 6. 2017]. Praha: Centrum ekonomických studií-CESVSEM.cz. Dostupné z: http://old.nvf.cz/rozvoj_lz/dokumenty/regional_konkurence.pdf
10. KAMANOU, G. - MORDUCH, J ETAL.. (2005) Handbook on poverty statistics: concepts, methods and policy use. Special ed, United Nations Statistics Division Special.
11. NOWAK, D. - SCHEICHER, CH. (2017). Considering the Extremely Poor: Multidimensional Poverty Measurement for Germany. In *Social Indicators Research*. vol. 133 issue 1, pp. 139 – 162.
12. WHO. Global Health Observatory data repository. In: [Citované 12. 7. 2017] Dostupné z: <http://apps.who.int/gho/data/view.main.1360?lang=en>

Kontakt:

Ing. Radim Dolák, Ph.D.

Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
e-mail: dolak@opf.slu.cz

Ing. Milena Botlíková, Ph.D.

OSVČ
733 40 Dětmarovice
e-mail: botlikova.m@volny.cz

Ing. Josef Botlík

Slezská univerzita v Opavě
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné
Univerzitní náměstí 1934/3
733 40 Karviná
e-mail: botlik@opf.slu.cz

THE IMPACT OF MONETARY POLICY ON FOREIGN DIRECT INVESTMENT

Marketa Dolinova

Faculty of Economics, VSB-Technical University of Ostrava, Havlickovo nabrezi 38A,
702 00 Ostrava, Czech Republic, e-mail: marketa.dolinova@vsb.cz.

This paper deals with a topic of the impact of monetary policy on foreign direct investment (FDI). Particularly, it is focused on the introduction of euro and its effect on FDI of Slovakia. The objective of this paper was to preliminarily evaluate whether the introduction of euro in Slovakia had an impact on its FDI. The influence of euro introduction on Slovakian FDI inflows and outflows was tested using two sample t-test and the values of FDI inflows and outflows in the periods before and after euro introduction were graphically compared using boxplots. Statistically, any positive impact of introduction of euro on neither Slovakian FDI inflows nor FDI outflows was proved. So, the results of this paper are not in accordance with a predominating literature researching the topic. Nevertheless, further research using new variables and more advanced statistical and econometric tools will be necessary to specify the impact of euro introduction on both FDI Inflows and FDI outflows.¹²

Key words: Euro, European Union, European Monetary Union, Foreign Direct Investment
JEL: E52, F21

Introduction

This paper is devoted to a topic of the impact of monetary policy on foreign direct investment (FDI). This area has been chosen because several professional works, for instance Aristotelous (2009), dealing with the topic notify that since the creation of European Monetary Union (EMU), still a lack of attention has been given on the topic.³ Moreover, other authors, e.g. Kilic et al. (2014), share the opinion that the research of effects of monetary unions on FDI is very important. Kilic et al. (2014) particularly emphasizes the necessity of the research devoted to the impact of EMU on FDI of participating countries for two main reasons: first, it is important to know whether EMU influences FDI because FDI became a key macroeconomic issue, second, because it is simply important for the future existence of this project and also for other world economies who could get inspired by this unique project.

This paper specifically researches whether the introduction of euro in Slovakia had an effect of Slovakian FDI. Furthermore, as Slovakia is an Eastern European country (CEEC), and the region of Eastern Europe started to be a popular area for FDI inflows not until 1990s, when CEECs launched the transition processes of their economies toward democratic and market economy systems, and it adopted euro in 2009, there is still an existing gap in the literature researching this area. So, the subject of this research is still very interesting and topical.

The objective of this paper is to preliminarily evaluate whether the introduction of euro in Slovakia had an impact on its FDI. Therefore, the influence of euro introduction on Slovakian FDI inflows and outflows was tested using two sample t-test and the values of FDI inflows and outflows in the periods before and after euro introduction were graphically compared using

¹ This paper was supported within the SGS project SP2017/110 “Economic Policy Interaction, Financial Cycle and Macprudential Policy: Modern Empirical Approaches “.

² The author is a PhD. Student.

³ ARISTOTELOUS, K. – FOUNTAS, S. (2009): What is the Impact of Currency Unions on FDI flows? Evidence from Eurozone Countries.

boxplots. For statistical purpose, mainly the data extracted from the World Bank (WB) database DataBank⁴ was used. The structure of this paper is as follows: this paper included four main chapters and two supplementary chapters. The supplementary chapters, Introduction and Conclusion, are placed at the very beginning and at the very end of this paper and in which the research area and its topicality, objective, used methods and finally main results are stated. The first main chapter is devoted to the history of the EMU. The second chapter is devoted to FDI in general and it is focused on the FDI introduction and definitions. The third chapter includes a literature review of mainly empirical work done in the area. Within the fourth and the last main chapter, the impact of euro introduction on FDI (both FDI inflows and outflows) in the Slovak Republic is researched using graphical apparatus and statistical methods.

1 The History of the European Monetary Union

The breakdown of the Bretton Woods system in 1971, and the end of the mutual convertibility between dollar and gold, was followed by the transition to floating exchange rates regimes and high currency fluctuations started to be very common. In order to prevent high fluctuations of European currencies, based on the Pierre Werner's report on Economic and Monetary Union, member states of the European Union (EU) set the so-called "Snake in the tunnel" system in 1972, see Legrand (2014).⁵ The "Snake in the tunnel" system is generally considered as the first attempt of the European Union member states to the creation of monetary union. According to Delivarios (2015, p. 2): „*Under this mechanism, member states' currencies could fluctuate (like a snake) within narrow limits against the dollar (the tunnel) and central banks could buy and sell European currencies, provided that they remained within the fluctuation margin of 2.25%. The original participants in the mechanism were France, Germany, Italy, Luxembourg and the Netherlands. Denmark, Norway and the United Kingdom joined shortly afterwards*“.⁶

However, later, under the influence of oil shocks, high fluctuations among currencies of member states started to occur and often exceeded the set limits. Consequently, only five original countries (Belgium, Denmark, Germany, Luxembourg and the Netherlands) remained within the system in 1977. The entire system was finally called off in 1979 and replaced by the European Monetary System (EMS). Eight countries, namely Belgium, Denmark, France, Germany, Ireland, Italy, Luxembourg and the Netherlands participated. EMS consisted of several basic components which were as follows: firstly, the introduction of European Currency Unit (ECU), which was a currency basket of participating countries, secondly, Exchange Rate Mechanism (ERM), a new tool against the monetary instability in Europe setting an exchange rate among ECU and individual currencies of participating countries, and lastly a preventive tool, whose point was to prevent breaking the set exchange rates fluctuation limits by the interventions of central banks, used in the case of necessity, see Legrand (2014) and Delivarios (2015).⁷⁸

The Single European Act was adopted in 1986 and that was the time when EU member states started to strongly realize disadvantages of non-using a single currency. Therefore, the Council of the European Union (Council) was asked to prepare the official study of advantages of a single currency adoption. For this purpose, the Committee for the Study of Economic and Monetary Union was established in 1988. According to Delivarios (2015), the report itself was

⁴ WB (2017): *DataBank: World Development Indicators*.

⁵ LEGRAND, R. (2014): *Euro Introduction: Has There Been a Structural Change? Study on 10 European Union Countries*.

⁶ DELIVORIAS, A. (2015): *A History of European Monetary Integration*.

⁷ LEGRAND, R. (2014): *Euro Introduction: Has There Been a Structural Change? Study on 10 European Union Countries*.

⁸ DELIVORIAS, A. (2015): *A History of European Monetary Integration*.

presented in 1989 and it included the intention and goals of this monetary union as well as it proposed the three-stage process of the EMU formation.⁹ Broome (2013) states that in 1991 member states made a deal about the Treaty on European Union (Maastricht Treaty) which came into force in 1993. The Treaty on European Union legally shields the creation of EMU in three stages, a creation of one, single and steady currency and a creation of an independent central bank whose principal objective is to ensure price stability. Moreover, it sets convergence (Maastricht) criteria which are required to be fulfilled before the country joins the European Monetary Union.¹⁰

According to Legrand (2014), the first stage of the EMU creation started in July 1990 and its main contributions were basically the approval of the Treaty on European Union and a preparation of a plan of the second and the third stage. The second stage began in 1994 and member countries wishing to join the EMU started to fulfil the convergence criteria.¹¹

Franzmeyer (1995) states that the convergence criteria are as follows: price stability criterion, exchange rate stability criterion, criterion of interest rates and finally budget deficit and public debt criteria. The price stability criterion requires that an average annual rate of inflation of a particular country does not exceed more than 2 percentage units the average annual rate of inflation of the three countries achieving the best results compared to the price stability objective of the European Central Bank (ECB). The exchange rate stability criterion involves the demand to join the Exchange Rate Mechanism II (ERM II) and remain there, at least for two years before the adoption of a common currency, without any significant tensions¹². Since 1993, the standard intervention band has been $\pm 2.25\%$ of the central rate. The criterion of interest rates basically requires that the long-term nominal interest rate does not exceed more than 1.5 percentage units the average of countries achieving the best results within the price stability criterion. Finally, the budget and public debt criteria are formulated as follows: the budget deficit does not exceed the 3% of GDP and a government debt does not exceed the 60 % of GDP.¹³

In terms of the final preparation for the launching of the third stage of EMU, the Stability and Growth Pact was adopted in 1997. Its main point was to ensure a responsible budgetary discipline of the candidate countries during the final stage. In the same year, only three candidate countries fulfilled all the convergence criteria: namely Finland, Luxembourg and Portugal. The situation improved in 1998, therefore, it was decided that eleven countries fulfilled the convergence criteria and were ready for the entrance to the third stage. Although, it must also be mentioned that Austria, Belgium, Ireland, Italy, the Netherlands and Spain were still exceeding the criterion of governmental debt, so they had to continue with their structural reforms.

The third stage itself was launched on January 1, 1999 simultaneously with the introduction of euro (only in non-cash form) in eleven previously mentioned countries, see Delivarios (2015), Legrand (2014), Kilic et al. (2014).¹⁴¹⁵¹⁶ The Council decided that Greece

⁹ DELIVORIAS, A. (2015): A History of European Monetary Integration.

¹⁰ BROOME, A. (2013): The Politics of IMF–EU Co-operation: Institutional Change from the Maastricht Treaty to the Launch of the Euro.

¹¹ LEGRAND, R. (2014): Euro Introduction: Has There Been a Structural change? Study on 10 European Union Countries.

¹² The ERM II was approved in 1997 coming into effect from the euro creation in 1999. The mechanism replaced the original ERM mechanism applied in the EMS.

¹³ FRANZMEYER, F. (1995): The Maastricht Convergence Criteria from a German Perspective.

¹⁴ DELIVORIAS, A. (2015): A History of European Monetary Integration.

¹⁵ LEGRAND, R. (2014): Euro Introduction: Has There Been a Structural Change? Study on 10 European Union Countries.

¹⁶ KILIC, C. – BAYAR, Y. – ARICA, F. (2014): Effects of Currency Unions on Foreign Direct Investment Inflows: The European Economic and Monetary Union Case.

would adopt the single currency as it had already fulfilled the convergence criteria too, but still it had to continue with its structural reforms. By the end of February 2002, euro was used in both non-cash and cash form and replaced the national currencies in twelve participating countries. Since then, the Eurozone has been several times extended, particularly by Slovenia in 2007, Malta and Cyprus in 2008, Slovakia in 2009, Estonia in 2011, Latvia in 2014 and finally by Lithuania in 2015.

2 Foreign Direct Investment

Scholars paid a little attention to the area of FDI until the 1960s. The turning point was in 1968 when the first publication dealing with the FDI topic, Kindleberger's International Economics, was issued. In 1983 the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) started to issue a new document called Benchmark Definition of Foreign Direct Investment. The main reason was to provide a universal and a complete explanation of FDI, its definition as well as principles for FDI measurement. So, the FDI statistics could be an infallible source of information for policy makers and investors. The last edition of this document was issued in 2008 in cooperation with IMF and other cross-border organizations. Therefore, the statements and specifications are united with a similar document issued by IMF itself, called Monetary Fund's Balance of Payment and International Investment Position Manual 6th edition. The both versions are the latest documents of this type issued by both previously mentioned organizations/institutions.¹⁷

OECD (2008, p. 17) sets a definition of FDI as follows: *"Direct investment is a category of cross-border investment made by a resident in one economy (the direct investor) with the objective of establishing a lasting interest in an enterprise (the direct investment enterprise) that is resident in an economy other than the direct investor. The motivation of the direct investor is a strategic long-term relationship with the direct investment enterprise to ensure a significant degree of influence by the direct investor in the management of the direct investment enterprise. The 'lasting interest' is evidenced when the direct investor own at least 10% of the voting power of the direct investment enterprise. Direct investment may also allow the direct investor to gain access to the economy of the direct investment enterprise which it might otherwise be unable to do. The objectives of the direct investment are different from those of portfolio investment whereby investors do not generally expect to influence the management of the enterprise."*¹⁸

Duce (2003) adds that a foreign direct investment is understood as any capital transaction between the resident enterprise of one economy and its affiliated enterprises.¹⁹ Thus, the FDI is not only the initial investment made by the resident enterprise to the affiliated enterprises in order to commence the mutual relationship. But it is also any another capital transaction made between them.²⁰ Based on the investor's ownership share within an enterprise it can be distinguished between a minority and majority ownership. The minority ownership is defined as an ownership from 10-50%. On the other hand, the majority ownership reaches a higher level than 50%, CZSO (2017).²¹

The OECD (2008) also defines the other main terms. These are, namely: a direct investor, a direct investment enterprise, subsidiary, associate and branch. A **direct investor** can become an individual, a government, private or public enterprise (either incorporated or unincorporated) as well as a group of associated persons and a group of associated enterprises

¹⁷ OECD (2008): *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*.

¹⁸ OECD (2008): *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*.

¹⁹ Affiliated enterprises are such enterprises which have a direct investment relationship towards the resident enterprise of another country/economy.

²⁰ DUCE, M., (2003): Definitions of Foreign Direct Investment (FDI): A Methodological Note.

²¹ CZSO (2017): Kapitola 9 Prime Zahranicni Investice do Technologicky Vyspelych Oblasti.

(both incorporated and unincorporated) which operate in a different country/economy from their own resident country. The **direct investment enterprises** are understood as enterprises (both incorporated and unincorporated) partly or wholly owned by a foreign direct investor. These enterprises can exist in three forms, distinguished based on the amount of share on ordinary shares or voting powers owned by a foreign direct investor, which are as follows: a subsidiary, associate and branch. A **subsidiary** is such enterprise where at least 50% and more voting powers are held by a parent company. The subsidiary can be controlled directly or indirectly through another subsidiary. On the other hand, an **associate** may be either an enterprise in which the share of voting powers is at least 10% but not exceeding 50%. A **branch** (sometimes also called a quasi-corporation) is an enterprise fully owned by a parent enterprise.²²

Duce (2003) states that it is not an easy decision to choose which of the previously mentioned types of direct investment enterprise to set up in a foreign country. The decision itself can be influenced by various factors although the most by the regulations of the host economy.²³ CNB (2017) follows the structure and explanation of FDI provided by OECD (2008) and adds that the direct investment consists of three components which are as follows: equity capital, reinvested earnings and other direct investment capital. The equity capital involves not only the deposit of non-resident enterprise to the equity capital but also to the subsidiaries and finally to associated companies. Reinvested earnings represent a share of direct investor on a generated profit reduced by the amount of paid dividends. The other direct investment capital, basically, consists of loans, including supplier loan (both received and provided). It also includes debt securities between direct investors and their subsidiaries, associates or other companies belonging to the one corporate group.²⁴

3 Literature Review

In 1990, it was the European Commission (EC) which stated that it was expected that the creation of the EMU would help to encourage the FDI flows thanks to the removal of exchange rate uncertainty. Furthermore, the EC published a study that the European single currency would be used as a global currency and would also contribute towards the stimulation of the mutual FDI flows not only within EU member states but also among EU member states and an external investment. The Commission's econometric research provided the evidence that FDI reacted positively to exchange rate stability. The EC estimated that if the EMU brought the diminishing exchange rate risk, the FDI would be positively stimulated and it would result into economic growth.²⁵

According to Kilic et al. (2014), it is important to research the effects of EMU on FDI not only for current Eurozone countries, but also for future potential members and for other world economies. As FDI became the key issue in macroeconomics, the impact of EMU on FDI simultaneously became a subject of interest of economists too. Nevertheless, many authors usually add that the research done in this area is still not sufficient and that a lack of attention is given especially to new Eurozone member countries.²⁶

Many studies dealing with the motives standing behind FDI in general have been done.²⁷ Dinga and Dingova (2011) emphasize that the EMU creation could influence FDI inflows especially due to lower exchange rate volatility, lower level of transaction costs and increased

²² OECD (2008): *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*.

²³ DUCE, M., (2003): Definitions of Foreign Direct Investment (FDI): A Methodological Note.

²⁴ CNB (2017): *Prime Zahranicni Investice Za Rok 2015*.

²⁵ ASSUNCAO, S. – FORTE, R. – TEIXEIRA, A. (2011): Location Determinants of FDI: A Literature Review.

²⁶ KILIC, C. – BAYAR, Y. – ARICA, F. (2014): Effects of Currency Unions on Foreign Direct Investment Inflows: The European Economic and Monetary Union Case.

²⁷ ASSUNCAO, S. – FORTE, R. – TEIXEIRA, A. (2011): Location Determinants of FDI: A Literature Review.

price transparency.²⁸ Kilic et al. (2014) state that monetary integrations in general may contribute to increase of FDI since it helps to decrease the level of macroeconomic instability, volatility of exchange rate, inflation and transaction costs.²⁹ Usman and Ibrahim (2012) point out that the evidence from the review literature revealed that the main factors aiding FDI flows within the Eurozone are exchange rate stability, research and development, existence of single currency and trade.³⁰

In terms of the influence of euro introduction on FDI, literature is not united. However, the empirical results showing the positive influence of EMU on FDI predominate. Baldwin et al. (2008) worked with an assumption that a common currency helped to increase FDI flows and they concluded that euro introduction had a positive effect in Eurozone countries. To be more specific, the adoption of euro promoted FDI flows from both outside the Eurozone and within the Eurozone. Nevertheless, the effect was approximately twice stronger within the Eurozone. In terms of sectors, Baldwin et al. (2008) point out that the pro-FDI effect in general was stronger in sectors than across sectors and in the area of manufacturing compared to services.³¹ Kilic et al. (2014) also researched whether the EMU affected the FDI flows. They worked with 1999-2012 data and estimated a panel data model for 16 of 20 G20 countries. Their results showed that the EMU positively contributed to FDI inflows mainly via reduction of exchange rate and inflation volatility which stimulated the economic growth.³²

De Sousa and Lochar (2011) estimated a gravity model for 21 OECD countries based on data extracted from OECD database for 1992-2005. The results of their empirical work showed that EMU resulted to boost of intra-EMU FDI by 30%. Furthermore, the effects varied over time and across EMU countries.³³ Schiavo (2007) created a panel data model for 29 countries and he researched a time period of 1990-2004 to confirm or disprove the hypothesis that a currency union has a positive effect on FDI. He claims that his results were very similar to the recent research done in this area as he confirmed the above-mentioned hypothesis.³⁴

Aristotelous (2009) states that the EMU led to a significant inflow of FDI to Eurozone countries. On the other hand, the effects varied among countries of the Eurozone member states. The highest increase of FDI inflows was experienced in the Eurozone core countries. In order to examine the effect of EMU on FDI flows, Aristotelous (2009) focused on 22 OECD countries and used data for years 1973-2006 extracted from United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) database. He used a panel data approach.³⁵ Aristotelous (2005) focused on United States of America's (USA) FDI flows into the European Union (EU). He researched less countries (15), longer time series and used the same methodology to reach a conclusion that EMU had a statistically significant impact on US FDI flows into twelve Eurozone countries and vice versa three countries which opted out of the euro adoption experienced a decrease of US FDI.³⁶

²⁸ DINGA, M. – DINGOVA, V. (2011): Currency Union and Investment Flows: Estimating the Euro Effect on FDI.

²⁹ KILIC, C. – BAYAR, Y. – ARICA, F. (2014): Effects of Currency Unions on Foreign Direct Investment Inflows: The European Economic and Monetary Union Case.

³⁰ USMAN, A. – IBRAHIM, W. (2012): Foreign Direct Investment and Monetary Union in ECOWAS Sub-Region: Lessons from Abroad.

³¹ BALDWIN, R. – DININO, V. – FONTAGNÉ, R., – DESANTISAND, R. – TAGLIONI, D. (2008): Study on the Impact of the Euro on Trade and Foreign Direct Investment.

³² KILIC, C. – BAYAR, Y. – ARICA, F. (2014): Effects of Currency Unions on Foreign Direct Investment Inflows: The European Economic and Monetary Union Case.

³³ DE SOUSA, J. – LOCHARD, J. (2011): *Does the Single Currency Affect Foreign Direct Investment?*

³⁴ SCHIAVO, S. (2007): Common Currencies and FDI Flows.

³⁵ ARISTOTELOUS, K. – FOUNTAS, S. (2009): What is the Impact of Currency Unions on FDI flows? Evidence from Eurozone Countries.

³⁶ ARISTOTELOUS, K. (2005): Do Currency Unions Affect Foreign Direct Investment? Evidence from US FDI Flows into the European Union.

In his research, Petroulas (2004) estimated a panel data model for 18 OECD countries based on Eurostat data for 1992-2001 and he found out that FDI flows into Eurozone are particularly stimulated by four main factors. Since single currency and exchange rate stability are two of them, he reckons that a single currency helps to increase FDI flows into the member states of Eurozone.³⁷ Christodoulakis and Sarantides (2017) researched data of 10 European countries during a time period of 1980-2009 and estimated a panel data model. They concluded that the introduction of euro helped to attract FDI to most of Eurozone countries, while their amount and composition differed. They suppose that euro helped to boost FDI greatly particularly among Northern and Southern Eurozone countries.³⁸

On the other hand, some authors did not find any impact of euro introduction on FDI flows. For instance, this is the case of Flam and Nordström (2007), who were working with data for a period of 1995-2005 for main world economies from the International Monetary Fund (IMF), OECD and United Nations (UN) databases and estimated a gravity model. They found out that the introduction of euro had a significant effect on trade but no effect on FDI flows itself.³⁹

4 The Impact of Euro Introduction on Foreign Direct Investment in Slovak Republic

Eastern European countries (CEECs) started to be popular destinations for foreign direct investment inflows in the 1990s when they launched the transition processes of their economies towards democracy and market economy systems.⁴⁰ As it has been previously mentioned, many authors including the EC expected that a single currency introduction would help to raise FDI inflows in general and that it will be done especially via reduced exchange rate stability and lower level of transaction costs. The research of the EC confirmed this idea and an empirical research predominantly confirmed this statement too.

In the Figure 1 FDI net inflows (% of GDP) in the EU, EMU and in Slovakia during 1993-2016 can be found FDI. The data for EU was computed as a median because of outliers. From the Figure 1 it can be seen that Slovakian FDI inflows were increasing especially before the entrance to the EU in 2004, probably due to the structural reforms Slovakia was adopting, and then closely after the entrance to the EU in 2005. While, after the euro introduction in 2009, Slovakia did not experience any significant boost in its FDI inflows. Nevertheless, after 2009, Slovakian FDI inflows were still higher than the EU mean, excluding 2011 and 2015. On the other hand, Slovakian FDI inflows were higher than the EMU average only in 2010, 2014 and 2016.

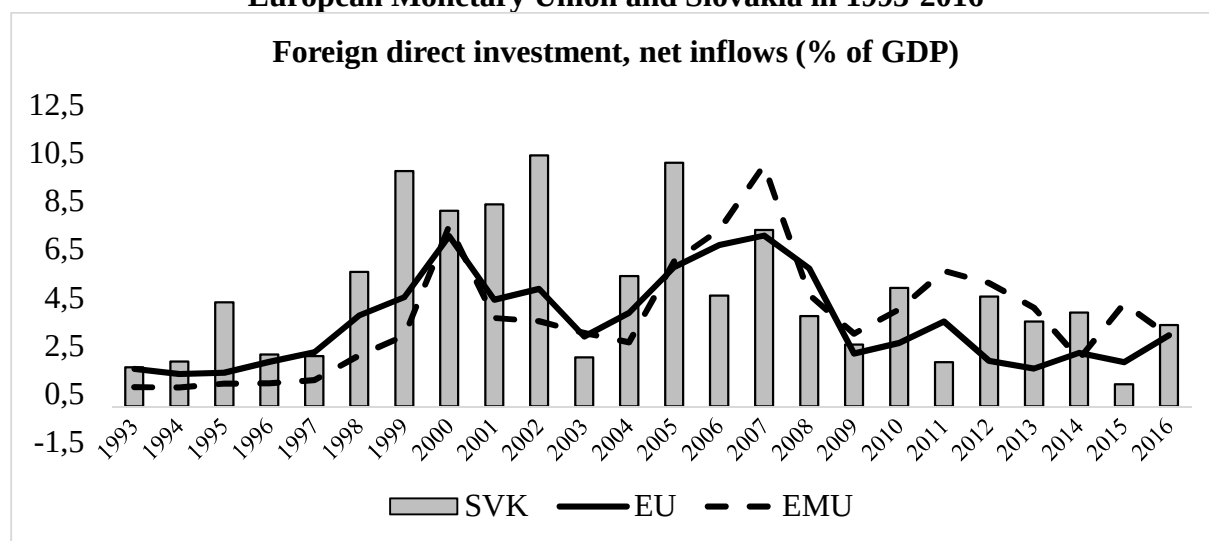
³⁷ PETROULAS, P. (2004): The Effect of the Euro on Foreign Direct Investment.

³⁸ CHRISTODOULAKIS, N. – SARANTIDES, V. (2017): External Asymmetries in the Euro Area and the Role of Foreign Direct Investment.

³⁹ FLAM, H. – NORDSTROM, H. (2007): The Euro and Single Market Impact on Trade and FDI.

⁴⁰ RESMINI, L. (2000): The Determinants of Foreign Direct Investment in the CEECs.

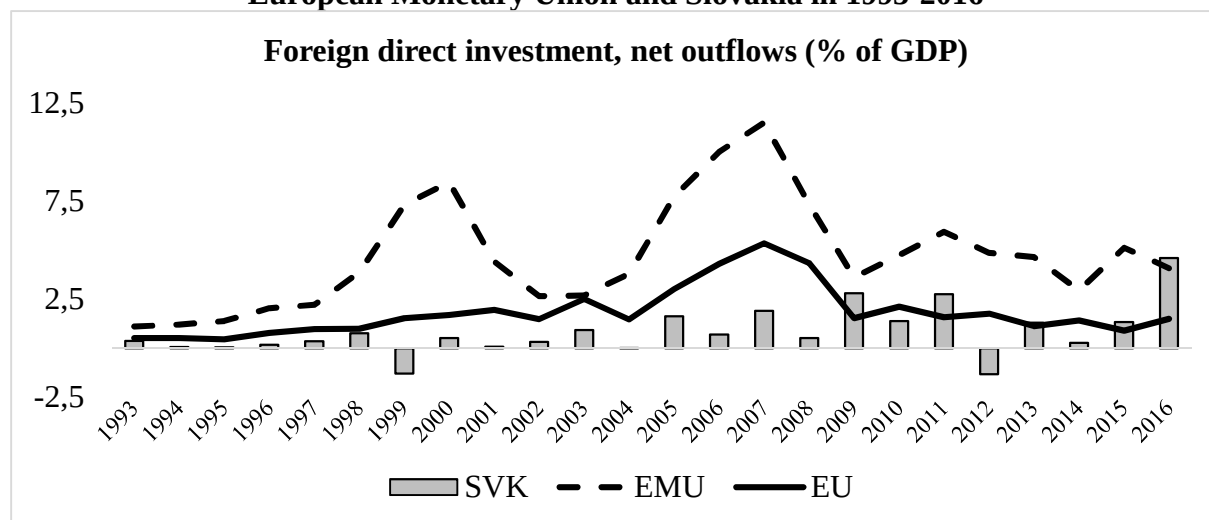
Figure 1: Foreign Direct Investment, Net Inflows (% of GDP) in the European Union, European Monetary Union and Slovakia in 1993-2016

Source: WB (2017), own calculations.

As it has been previously mentioned, theoretically, according to Baldwin et al. (2008) under a simple hypothesis that a common currency helps to stimulate FDI, it can be assumed that it can be applied not only on FDI inflows but also on FDI outflows.⁴¹ Therefore, Figure 2 shows the FDI net outflows as a (% of GDP) in the European Union, European Monetary Union and Slovakia. As well as in the Figure 1, the data for EU was computed as a median because of outliers. From the Figure 2, it can seem that since 2009, Slovakian FDI net outflows rose compared to the period before it adopted euro in 2009. After 2009, FDI outflows in Slovakia increased the most in 2011 and 2016. After euro was introduced in Slovakia, it reached the EMU net outflows level only in 2016. On the other hand, excluding 2012 and 2014, Slovakian FDI outflows reached the average EU level in this area.

Figure 2: Foreign Direct Investment, Net Outflows (% of GDP) in the European Union, European Monetary Union and Slovakia in 1993-2016

Source: WB (2017), own calculations.

⁴¹ BALDWIN, R. – DININO, V. – FONTAGNÉ, R., – DESANTISAND, R. – TAGLIONI, D. (2008): Study on the Impact of the Euro on Trade and Foreign Direct Investment.

In order to further research the topic, a two sample t-test was used for testing the effect of euro introduction on FDI of Slovakia. Particularly, a period before and after euro introduction in Slovakia were compared. At first, the function `var.test` from the package `stats` in statistical programming tool R was used to determine whether the variances of FDI Inflows, see Figure 3, and FDI Outflows, see Figure 4, were the same. According to p-values, the variances in the two compared time periods for FDI inflows are statistically the same (p-value = 0.1054 is greater than 0.05).

Figure 3: The Results of F-test for FDI Inflows

F test to compare two variances

```
data: before_EU$FDI_Inflow and after_EU$FDI_Inflow
F = 3.4388, num df = 15, denom df = 7, p-value = 0.1054
alternative hypothesis: true ratio of variances is not equal to 1
95 percent confidence interval:
 0.7528353 11.3251776
sample estimates:
ratio of variances
 3.438791
```

Source: Own calculations in R Statistical Computing Software.

According to p-values, the variances in the two compared time periods for FDI outflows are statistically different (p-value = 0.003043 is less than 0.05), respectively. These findings are further used as a parameter of the t-test.

Figure 4: The Results of F-test for FDI Outflows

F test to compare two variances

```
data: before_EU$FDI_Outflow and after_EU$FDI_Outflow
F = 0.16105, num df = 15, denom df = 7, p-value = 0.003043
alternative hypothesis: true ratio of variances is not equal to 1
95 percent confidence interval:
 0.03525869 0.53040948
sample estimates:
ratio of variances
 0.1610542
```

Source: Own calculations in R Statistical Computing Software.

The most interesting statistics and results of *F-tests* for FDI inflows and FDI outflows are summarized in the Table 1.

Table 1: The results of F-test for comparison of variance

Variable	F-statistics	Df	P-value	Result
FDI Inflows	3.4388	15/7	0.1054	The variances are statistically the same
FDI Outflows	0.16105	15/7	0.00304	The variances are not statistically the same

Source: Own calculations in R Statistical Computing Software.

The function `t.test` from the same package with parameter `alternative = "greater"` and parameter `var.equal = TRUE` for FDI inflows and `var.equal = FALSE` for FDI outflows was

subsequently used to determine whether the FDI inflows and FDI outflows were higher in the period after euro adoption. The output of the `t.test` function contains test statistic t , degrees of freedom df , p -value, sample estimates for means and also alternative hypothesis, see Figure 5 and 6.

Figure 5: The Results of t-test for FDI Inflows
Two Sample t-test

```
data: before_EU$FDI_Inflow and after_EU$FDI_Inflow
t = 1.5531, df = 22, p-value = 0.06733
alternative hypothesis: true difference in means is greater than 0
95 percent confidence interval:
 -0.2112196      Inf
sample estimates:
mean of x mean of y
 4.180745  2.180546
```

Source: Own calculations in R Statistical Computing Software.

The obtained p -values greater than 0.05 for both FDI inflows and FDI outflows indicates that the averages of FDI inflows and FDI outflows before and after euro adoption are significantly similar.

Figure 6: The Results of t-test for FDI Outflows
welch Two Sample t-test

```
data: before_EU$FDI_Outflow and after_EU$FDI_Outflow
t = -1.8264, df = 8.1481, p-value = 0.9477
alternative hypothesis: true difference in means is greater than 0
95 percent confidence interval:
 -2.409796      Inf
sample estimates:
mean of x mean of y
 0.4431433  1.6386260
```

Source: Own calculations in R Statistical Computing Software.

The most interesting statistics and results of t -tests for FDI inflows and FDI outflows are summarized in the Table 2.

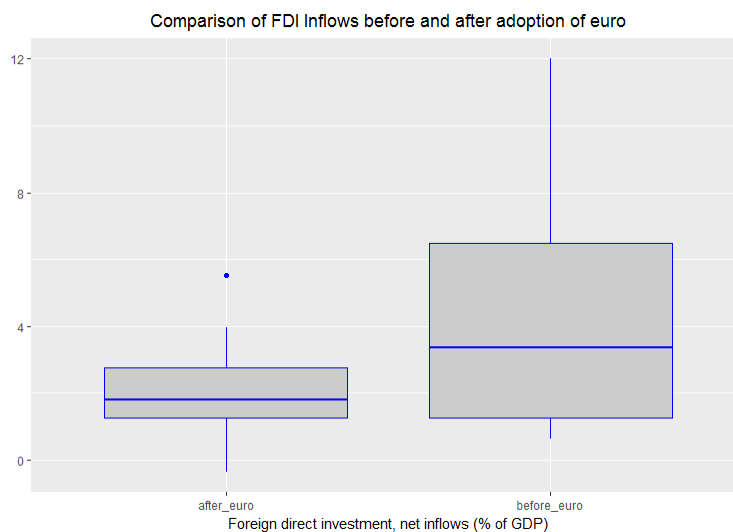
Table 2: The Results of t-test for comparison of means

Variable	T-statistics	Df	P-value	Result
FDI Inflows	1.5531	22	0.06733	After euro adoption, FDI inflows are not higher than before adoption of euro
FDI Outflows	-1.8264	8.1481	0.9477	After euro adoption, FDI outflows are not higher than before adoption of euro

Source: Own calculations in R Statistical Computing Software.

In the following charts we can see a graphical comparison of boxplots for values of FDI inflows (see Figure 7) and FDI outflows (see Figure 8) before and after euro adoption in Slovakia. It is evident that neither FDI Inflows nor FDI outflows have increased there after the adoption of euro. It can be even seen that the FDI inflows have decreased after euro adoption.

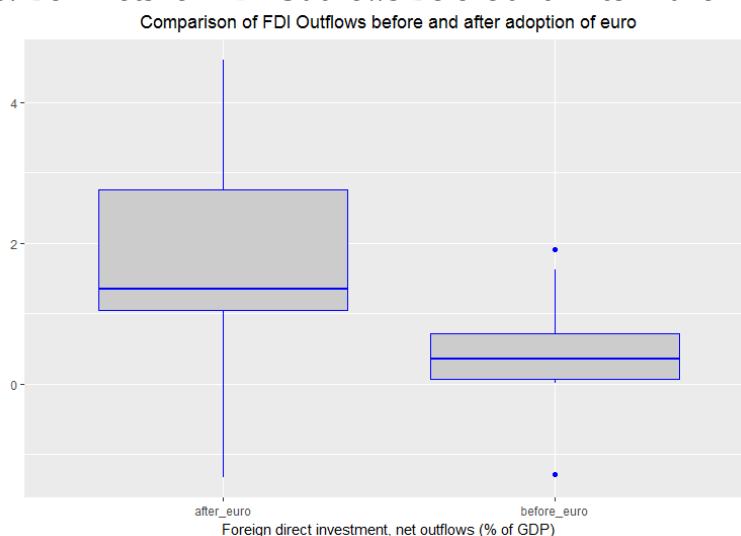
Figure 7: Box Plots for FDI Inflows Before and After Euro Adoption

Source: Own calculations in R Statistical Computing Software.

From the Figure 8, it can seem that the FDI outflows after euro adoption have increased, but in fact the medians were almost the same (0.443 before and 1.639 after euro adoption).

Figure 8: Box Plots for FDI Outflows Before and After Euro Adoption

Source: Own calculations in R Statistical Computing Software.

To sum up, it can be concluded that euro adoption had any increasing effect on neither Slovakian FDI inflows nor FDI outflows. It may be connected with the global economic crisis which was ongoing at that time. Or it also might be connected with a fact that the introduction of euro had simply a different effect on Slovakian FDI flows than on the FDI flows of other Eurozone countries. The interestingness of the results is also linked to the fact that previous work done in this area was usually focused on a group of countries while this work is devoted to a single country. But it is necessary to deeply study another factors affecting FDI inflows and outflows in Slovakia and to use more advanced statistical and econometric tools to specify it.

Conclusion

This paper was focused on the topic of the impact of monetary policy on FDI and specifically the subject of this research was the introduction of euro and its impact on Slovakian FDI. The topic is very interesting as FDI area is a key macroeconomic issue and there exists a gap in literature researching the impact of EMU on FDI especially in CEECs. The objective of this paper was to preliminarily evaluate whether the introduction of euro in Slovakia had an impact on its FDI. The influence of euro introduction on both Slovakian FDI inflows and outflows was examined using two sample t-test and the values of FDI inflows and outflows in the periods before and after euro introduction were graphically compared using boxplots. The results of this paper are not in accordance with a predominating literature researching the topic. This may be interesting especially because the effect of euro introduction on FDI flows of a single country was researched and most previously done research was dealing with an effect on group of countries. The fact that the euro introduction had any statistically significant impact on neither FDI inflows nor FDI outflows may be connected with the time when euro was adopted in Slovakia because the economic crisis was ongoing. On the other hand, it may be also connected with the fact that the effects of euro adoption on Slovakian FDI are simply different than in the other Eurozone countries because Slovakia is a country categorized into the region of Central and Eastern Europe. Nevertheless, it will be necessary to specify the impact of euro introduction on both FDI Inflows and FDI outflows by using new variables and more advanced statistical and econometric tools.

References:

1. ARISTOTELOUS, K. (2005): Do Currency Unions Affect Foreign Direct Investment? Evidence from US FDI Flows into the European Union. In: *Economic Issues*, 2005, Vol. 10, No. 2, pp. 1-10.
2. ARISTOTELOUS, K. – FOUNTAS, S. (2009): What is the Impact of Currency Unions on FDI flows? Evidence from Eurozone Countries. Discussion Paper No. 10/2009. *Department of Economics, University of Macedonia*, 2009. ISSN 1791-3144.
3. ASSUNCAO, S. – FORTE, R. – TEIXEIRA, A. (2011): Location Determinants of FDI: A Literature Review. In: *Research Work in Progress*, 2011, No. 433.
4. BALDWIN, R. – DININO, V. – FONTAGNÉ, R., – DESANTISAND, R. – TAGLIONI, D. (2008): Study on the Impact of the Euro on Trade and Foreign Direct Investment. [online]. In: *European Economy*. 2008 [Cited 28. 11. 2017.] Available online: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication12590_en.pdf.
5. BROOME, A. (2013): The Politics of IMF–EU Co-operation: Institutional Change From the Maastricht Treaty to the Launch of the Euro. In: *Journal of European Public Policy*, 2013, Vol. 20, No. 4, pp. 589–605.
6. CNB (2017): *Prime Zahranicni Investice Za Rok 2015*. [online]. In: CNB. 2017 [Cited 26. 10. 2017.] Available online: https://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/statistika/platbni_bilance_stat/publikace_pb/pzi/PZI_2015_CZ.pdf.
7. CZSO (2017): *Kapitola 9 Prime Zahranicni Investice do Technologicky Vyspelych Oblasti*. [online]. In: CZSO, 2017 [Cited 20. 10. 2017.], Available online: <https://www.czso.cz/documents/10180/20538132/96100409.pdf/4bc06656-4282-42cb-a103-35fdd06a29eb?version=1.0>.
8. DELIVORIAS, A. (2015): A History of European Monetary Integration. [online]. In: European Parliamentary Research Service, 2015 [Cited 28. 11. 2017.] Available online: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/551325/EPRS_BRI\(2015\)551325_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/551325/EPRS_BRI(2015)551325_EN.pdf).

9. DE SOUSA, J. – LOCHARD, J. (2011): *Does the Single Currency Affect Foreign Direct Investment?* In: *The Scandinavian Journal of Economics*, 2011, Vol. 113, No. 3, pp. 553-578.
10. DINGA, M. – DINGOVA, V. (2011): Currency Union and Investment Flows: Estimating the euro Effect on FDI. [online]. In: *Institute of Economic Studies, Faculty of Social Sciences, Charles University in Prague*, 2011. [Cited 26. 10. 2017.] Available online: https://econpapers.repec.org/paper/fauwpaper/wp2011_5f25.htm<http://sport.sme.sk/c/7223885/do-brazilie-si-zoberte-dve-penazenky-a-nediskutujte.html>.
11. DUCE, M., (2003): Definitions of Foreign Direct Investment (FDI): A Methodological Note. [online]. 2017 [Cited 27. 10. 2017.] Available at: <https://www.bis.org/publ/cgfs22bde3.pdf>.
12. FLAM, H. – NORDSTROM, H. (2007): The Euro and Single Market Impact on Trade and FDI. [online]. 2007 [Cited 28. 11. 2017.]. Available online: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.564.8561&rep=rep1&type=pdf>.
13. FRANZMEYER, F. (1995): The Maastricht Convergence Criteria from a German Perspective. In: *Economic Boulettin*, 1995, Vol. 32, No. 9, pp. 17-24.
14. CHRISTODOULAKIS, N. – SARANTIDES, V. (2017): External Asymmetries in the Euro Area and the Role of Foreign Direct Investment. In: *The World Economy*, 2017, Vol. 40, No. 2, pp. 393-423.
15. KILIC, C. – BAYAR, Y. – ARICA, F. (2014): Effects of Currency Unions on Foreign Direct Investment Inflows: The European Economic and Monetary Union Case. In: *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2014, Vol. 4, No. 1, pp. 8-15.
16. LEGRAND, R. (2014): Euro Introduction: Has There Been a Structural Change? Study on 10 European Union Countries. In: *Economic Modeling* 40, 2014, pp. 136-151.
17. OECD (2008): *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*. [online]. In: OECD, 2008 [Cited 26. 10. 2017.] Available online: <https://www.oecd.org/daf/inv/investmentstatisticsandanalysis/40193734.pdf>.
18. PETROULAS, P. (2004): The Effect of the Euro on Foreign Direct Investment. In: *European Economic Review* 51, 2004, pp. 1468-1491.
19. RESMINI, L. (2000): The Determinants of Foreign Direct Investment in the CEECs. In: *Economics of Transition*, 2000, Vol. 8, No. 3, pp. 665-689.
20. SCHIAVO, S. (2007): Common Currencies and FDI Flows. In: *Oxford Economic Papers* 59, 2007, Vol. 59, No. 3, pp. 536-560.
21. USMAN, A. – IBRAHIM, W. (2012): Foreign Direct Investment and Monetary Union in ECOWAS Sub-Region: Lessons from Abroad. In: *Journal of Applied Finance & Banking*, 2012, Vol. 2, No. 4, pp. 185-192.
22. WB (2017): *DataBank: World Development Indicators*. [online]. In: World Bank, 2017[Cited 1. 12. 2017.] Available online: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=BX.KLT.DINV.CD.WD&country=>.

Contact:

Ing. Marketa Dolinova

Faculty of Economics

VSB Technical University of Ostrava

Havlickovo nabrezi 38A

702 00 Ostrava, Czech Republic

E-mail: marketa.dolinova@vsb.cz

INSTITUTIONAL STRUCTURE AND INFRASTRUCTURE OF THE TOURISM SERVICES MARKET OF RUSSIA

Evgeny Drobyshev^a– Olga Kaurova^b– Elena Kryukova^c

^a Faculty of Economics, Russian State Social University, Wilhelm peak, 4, p. 1.,
129226 Russia, Moscow, e-mail: drobysheva@bk.ru

^b Faculty of training of scientific and scientific-pedagogical personnel,
Russian State Social University, Wilhelm peak, 4, p. 1.,
129226 Russia, Moscow, e-mail: atosik2006@mail.ru

^c Faculty of Economics, Russian State Social University, Wilhelm peak, 4, p. 1.,
129226 Russia, Moscow, e-mail: lena-krukova@yandex.ru

The functioning of the market of tourist services is impossible without the influence of the structure of institutions, the development of institutional interactions, the infrastructure of the tourist market. A necessary component in this matter is the formation of an institutional tourist environment with components and principles of open competitive relations for all organizations. The aim is to study the institutional structure and infrastructure of the tourism market to develop a scheme of interaction through the mechanism of self-regulation and public-private partnership. The research uses the method of structural analysis, the method of content analysis, the method of analysis and generalization. In conclusion, the main directions of interaction between organizations within the institutional structure and the environment of the tourist market are defined.

Key words: institutes, the institute of tourism, institutional structure, institutional infrastructure.

JEL: Z31

Introduction

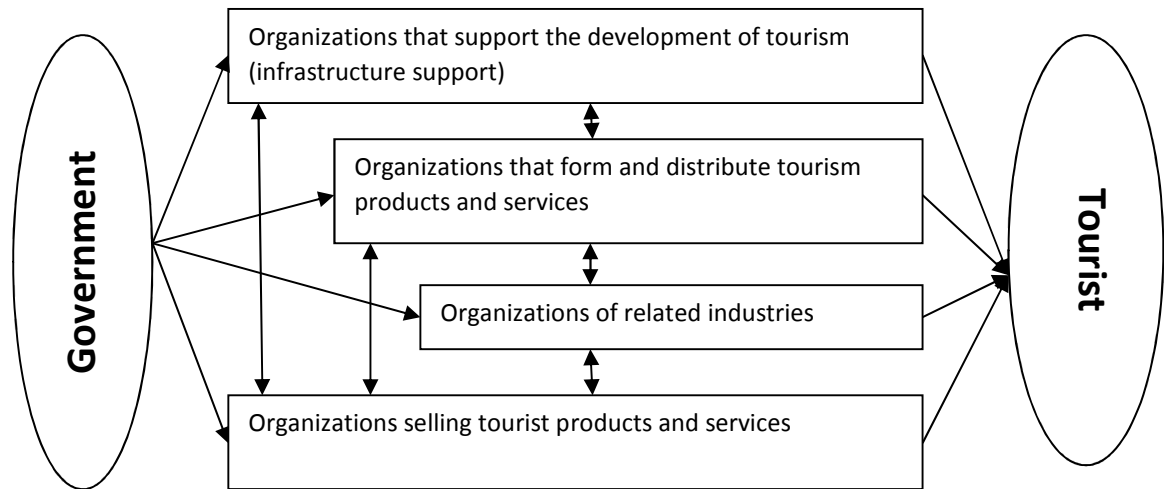
Modern requirements for the development of new market relations in the Russian Federation necessitate the formation of a system of markets, to the greatest extent conducive to economic growth. Strengthening the tendencies of increasing the service intensity of the national economy and increasing the production of tourist services points to the need for the formation of a market for tourism services as a priority for the development of market relations.

The reality of the current economic situation is characterized by uncertainty and increased transaction costs. At the same time, the increasing negative impact associated with the costs of information retrieval and its uneven distribution on the market can have an impact on the subjects, in part, the search for potential buyers and sellers. The successful functioning of the tourist market and provision of tourist services is largely determined by the degree of development of institutions. Institutions form a favorable economic environment in which markets operate, regulate market relations. Institutions reduce uncertainty, form a stable management structure, and the institutional system forms and complements the market.

The infrastructure of the market is an economic system that provides an effective link between the seller and the buyer in cooperation with the system of organizations and institutions of the market. The institutional structure and infrastructure of the tourist services market ensures the interconnection of all market entities, ensures the existence of a mechanism for state regulation and coordination of relationships and services.¹

¹ EGOROVA E.N. Taxation as a tool of improvement of competitiveness of small enterprises in the sphere of tourism.

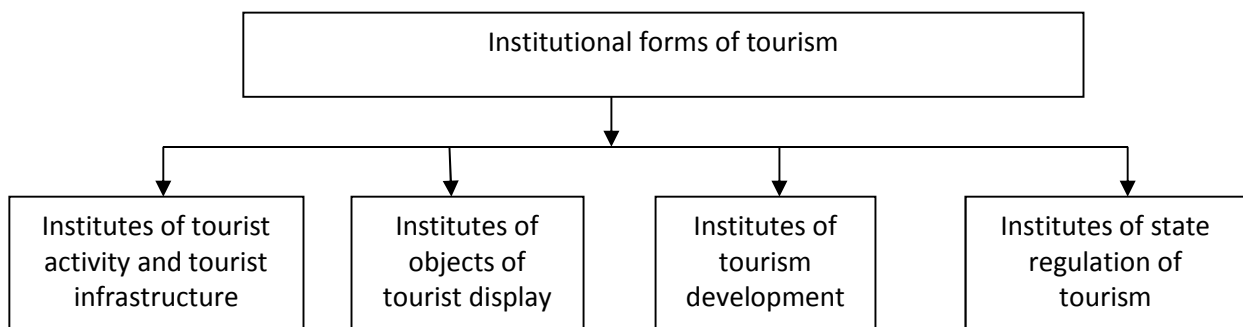
Figure 1: Institutional structure of tourism

Components of institutional infrastructure: tax system with tax authorities, financial and credit system, customs system, insurance, labor market, audit and consulting companies.

In this context, a certain emphasis should be placed on the role of the state regulator in the formation of an effective environment for the provision of tourist services in the Russian Federation. The actualization of the research is related to the consideration of the institutional structure and infrastructure of the tourism services market and the activities of the tourism institutes that ensure an increase in production efficiency, since the structure of institutions is dominated by specific rules and procedures for regulating and organizing tourism activities and rendering tourist services, since in the structure of institutions, scientific approach and practical activities, new mechanisms of responsibility are emerging organizations (tour operators).²

Figure 2: Structure of tourism institutes

Consequently, the institutions of activity of the subjects of tourism and tourism infrastructure ensure the ordering and certain interrelationship of relations in tourism activities, form mechanisms for protecting the interests of buyers of tourist services related to both

² KUZAKHMETOVA S. -SITDIKOVA L. -SHILOVSKAYA A. (2016): International Tourism Operators' Responsibility Guarantees in Russian Federation: Current Status and Legislation Development Prospects.; MIKHOPAROV N. (2016): The Specificity of Development of Tourism in Modern Russia; MOSALEV A. (2014): Uncertainty in the regional system of innovation entrepreneurship (evidence from Russia).; KHARLAMOVA A. Yu. The institutions of tourism activities: classification and functions [Text] : the development of the institutional tourist environment as a basis for the implementation of the tourism potential of the region

rendering and not fulfilling the obligations to provide tourist services, setting standards and quality control³, as separate tourist services, and a tourist product (package tour)⁴, reduction of uncertainty of behavior of subjects of sphere of tourism and tourist infrastructure, and, hence, decrease in transaction costs.⁵

The aim is to study the institutional structure and infrastructure of the tourism market to develop a scheme of interaction through the mechanism of self-regulation and public-private partnership.⁶

In the process of formation of the institutional infrastructure of the tourism market, the transition from state regulation of certain aspects of entrepreneurial activity in tourism to self-regulation through business unions and associations, as well as a principally different regulation approach based on the mechanism of public-private partnership in the tourism industry and elements of project financing. In the process of such formation, a fundamentally new scheme of support and promotion of tourist services can be formed, as well as the formation of an effective competitive environment by attracting the capital of private players and financing for a certain project in this area. The result is the formation of the satisfaction index provided by the service and the promotion of state specialized accommodation facilities in a certain tourist region, or a tourist - recreational complex.

1 Methodology

The study was carried out using a set of theoretical and empirical methods. Theoretical methods: a) analysis of regulatory documents in the field of tourism was used to justify the urgency of the problem and determine the legal possibilities for its solution; b) theoretical and methodological analysis allowed to formulate the initial positions of research; c) conceptual and terminological analysis was used to describe the conceptual area of the problem; d) system analysis served as the basis for a holistic study of the problem and the definition of prope.⁷

Empirical methods: a) studying, analyzing and summarizing the effective experience of the institutional tourist environment. The study is of a practical nature aimed at forming relations within the framework of public-private partnership, self-regulation and project financing.

2 Results

The institutional structure and infrastructure of the tourism services market is a regulatory - legal environment that ensures the effective functioning of the tourism services market, the labor market in the tourist industry. Corrective measures to ensure the sustainability and quality of the regulatory process in order to achieve the most beneficial effect from such activities. At the same time, the proportional distribution of resources and the formation of a balance is possible on the basis of the institutional interaction that is carried out by the tourism

³ AZMAIPARASHVILI M. (2015): The Development of Ecological Tourism in Protected Natural Areas, Economics, Management, Law: Current State and Perspectives of Development.; DZHUSIBALIEVAA. – KASIMBEKOVAM. –SERIKBAYEVAS. –DUSEMBAEVAL. –MAUINAG. –BALGINOVAK – ZHANIBEKOVAG. –TASMAMBETOVAA. –BEKZHANOVAT. –AKTYMBAYEVAA. – SHAMURATOVAN. (2016): Prospects for a Green Economy in Tourism; KALPANAA. –HARSHIT, S. (2012): Environmental sustainability of ecotourism; TRETYAKOVA T. –SAVINOVSKAYA A. (2016): Eco Tourism as a Recreational Impact Factor on Human Condition.

⁴ CHERNIKOVA, L. -KISELEV, A. (2013): Effect of intra- marketing on the final result of the enterprise.

⁵ KARMANOVA, T. -PODSEVALOVA, E. - ZIKIROVA, S. - SILAEVA, A. -LEONOVA V.(2015):cluster model of regional tourist business in Russia.; KASHIRIN S. (2016): Improving Public-Private Partnership Mechanism in the Sphere of Tourist Services.; KAUROVA O. -SAAK A. -REVYAKINA T. (2015): Small Business in Tourism Industry as a Functional Element Region's Tax Capacity.

⁶ ABAZOVA M. - ABREGOVA M. -KYAROVA M. (2016): Tourism as Factor of Development of Social and Economic Conditions of the Region; ARAKCHEEVA, Z. (2015): The role of tourism in socio-economic life of the region.

⁷ MOSALEV, A. (2015): Laws of distribution in innovation companies (based on the theory of uncertainty).

institutes and their distribution to the classification of the directions in the activities in tourism. The system of market regulation, and the practice of the appearance of the first self-regulatory bodies is connected with the law on bankruptcy, 2002. State regulation in tourism is based on the definition of tourism development priorities, assistance in promoting tourism products in the markets, creating conditions for the development of the industry, interacting with organizations on a global scale.⁸

As the industry develops, the state regulates the tourist business with the help of regulatory legal acts, stimulates the construction of new tourist facilities, develops transport and communications.⁹ At the same time, normative and legal documents consolidate the principles of state regulation, the authority of the authorities (the execution of documents, the establishment of procedures for the provision of services, the terms of financing, the establishment of requirements, rules and procedures). The system of market forms of regulation includes prices for tourist products and tourist services, Profit, loss of enterprises, interest rates, exchange rates.¹⁰

Thus, the equilibrium of supply and demand is achieved through market self-regulation and the mechanism of management and coordination by the state regulator, as the institution of state regulation of the sphere of tourism.

3 Discussion

Public-private partnership in tourism is an alliance between the state and the private sector in order to implement projects and programs in the tourism industry. Within the framework of such interaction, it is possible to single out individual models of interaction, which differ in the nature of the tasks and tasks to be solved. They include: organizational models, financing models (commercial hiring, leasing, project financing), cooperation.

On the basis of this partnership, it is possible to identify the integral elements aimed at the end result: increasing public welfare, diversifying the economy, encouraging the provision of small business services, creating workers, providing the labor infrastructure with the necessary specialists (for tourism industry enterprises)¹¹, formation of infrastructure in the tourist region and improvement of the quality of the existing¹², creation of the image of the destination, application of the existing management experience and technologies of private organizations. But full-fledged cooperation is possible only with the connection of the state, as it ensures the functioning of legislation, its improvement taking into account modern realities; Territorial planning and definition of territories for building of objects of accommodation and objects of an infrastructure, including elements of communications, considering inviolability of nature protection territories and especially protected natural objects is carried out. Considering all the factors, the investment attractiveness of the territories for investment of busi.¹³

⁸ MOSALEV, A. – EGOROVA, E. – MUKHOMOROVA, I. – KRYUKOVA, E. – MAKEEVA, D. (2017): Structural features of the organization of ecological tourism in the Arctic.

⁹ MOSALEV A. (2014): Uncertainty in the regional system of innovation entrepreneurship (evidence from Russia).

¹⁰ MUKHOMOROVA, I. - EGOROVA, E., - KRYUKOVA, E. - MAKEEVA, D. – RYBAKOVA A. (2017): The economic aspect of socially responsible tourism in Russia.

¹¹ KRYUKOVA, E. – MALOLETKO, A. – MAKEEVA, D. – EGOROVA, E. – MUKHOMOROVA, I. (2017): The Russian practice of integrating modern and business technologies into the virtual educational environment of tourism specialists of Russian Federation.

¹² EGOROVA, E., - KRYUKOVA, E. - MAKEEVA, D. – KAUROVA, O. - MUKHOMOROVA, I. (2017): Priority directions of the development of ecological tourism in specially protected natural areas of Russia.

¹³ SARANCHI, M. – MOSALEV, A. – OKONNIKOVA, L. – BATALOVA, L. (2016): Conceptual understanding of the nature of the tourist potential of the territories.

Table 1: Investment projects in the field of tourism development in Russia, taking into account the state financing of projects

Name of investment project	Region	Volume of investments, rub.	Payback period, years	State participation in project financing, %%
Construction and organization of a tourist complex on the east coast of Sakhalin Island	Sakhalin Oblast	18000000	5	20%
The project on the organization of a camping in the central area of Sochi.	Krasnodar region	2000000	2	10%
Investment project on the opening of a private boarding house in Yalta	Krasnodar region	4000000	3	14%
Project for the construction of a hotel complex, cottages, a SPA and a restaurant for an all-season active family and corporate holiday in a ski resort in the Irkutsk region	Irkutsk region	206000000	4	28%
Construction of a hotel complex with 250 seats in the Republic of Bashkortostan	Republic of Bashkortostan	164000000	4	23%
Investment project for the construction of a ski resort in the Nizhny Novgorod region	Nizhny Novgorod Region	3000000	2	18%

Source: Exchange of investment projects. URL: <https://www.inproex.ru/sector/projects/> 34 / page / 2

The formation of an open competitive environment and interaction with the state can be built on direct state participation in the tourism industry projects, stimulation of capital inflow, on the basis of tax benefits and business financing activities. Thus, ensuring the mechanism of competition will be built on the principle of openness and coordination of the activities of the subjects of the tourist market, creating conditions for the development of market relations in the tourist sphere on an acceptable competitive basis. That is, it is necessary to create an effective institutional scheme and infrastructure that will correlate the market, the private sector, regulating and coordinating the functions of the state, as well as the coordinating actions of the self-regulatory bodies, associations, unions in tourism in a principled way - private business - the market - the state - self-regulating organizations.

The mechanism of self-regulation of the tourism market will improve the effectiveness of monitoring compliance with the norms and standards of activities in the tourism industry, increase the responsibility of tourism industry enterprises to consumers of tourism services, will facilitate the withdrawal from the market of inefficient and dishonest producers of tourist products. In addition, self-regulating organizations create prerequisites for the formation of alternative dispute resolution mechanisms for participants in the tourism market that are members of these self-regulating organizations.

Conclusion

Institutional structure in the sphere of tourism fulfills the task of regulating the industry to create self-organization and strengthen public incentives, which are a prerequisite for the development of the tourism industry as a whole. Such a mechanism of interaction in the tourist market will make it possible to improve the efficiency of monitoring compliance with norms and standards in the activities of tourism industry enterprises and the organizations' responsibility to consumers of tourist services, eliminate unscrupulous companies and eventually form a worthy competition in the industry and will allow developing the index of attractiveness of tourist services services.

The mechanism of self-regulation as an institution of the system, including the business community, will contribute to the fulfillment of the tasks of development of public-private partnership, will act as a conduit between the society, private players and the state.

References:

1. ABAZOVA, M. – ABREGOVA, M. – KYAROVA, M. (2016): Tourism as Factor of Development of Social and Economic Conditions of the Region In: The modern scientist, 2016, Vol. 4, pp. 25-26.
2. ARAKCHEEVA, Z. (2015): The role of tourism in socio-economic life of the region. In: SCIENCE TIME, 2015, Vol. 1, pp. 17-23.
3. AZMAIPARASHVILI M. (2015): The Development of Ecological Tourism in Protected Natural Areas, Economics, Management, Law:Current State and Perspectives of Development. In: Collection of scientific articles. Science editor Drobyazko S.I., 2015,PP. 247-249.
4. DZHUSIBALIEVA, A. – KASIMBEKOVA, M. – SERIKBAYEVA, S. – DUSEMBAEVA, L. – MAUINA, G. – BALGINOVA, K – ZHANIBEKOVA, G. – TASMAMBETOVA, A. – BEKZHANOVA, T. – AKTYMBAYEVA, A – SHAMURATOVA, N. (2016): Prospects for a Green Economy in Tourism In: Journal of Internet Banking and Commerce, 2016, Vol. 21. no. 3, pp. 228.
5. EGOROVA E.N. Taxation as a tool of improvement of competitiveness of small enterprises in the sphere of tourism. World Applied Sciences Journal. 2013. T. 24. № 11. C. 1455-1459.
6. EGOROVA, E., – KRYUKOVA, E. – MAKEEVA, D. – KAUROVA, O. - MUKHOMOROVA, I. (2017): Priority directions of the development of ecological tourism in specially protected natural areas of Russia. In: 4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2017, 2017, Vol. 3, Book 1, pp. 909-916.
7. CHERNIKOVA, L. - KISELEV, A. (2013): Effect of intra- marketing on the final result of the enterprise. In; Service in Russia and abroad, 2013, Vol. 6, pp. 83-96.
8. KALPANAA. – HARSHIT, S. (2012): Environmental sustainability of ecotourism In: The International Journal's, Research Journal of Economics & Business Studies, 2012, Vol. 01 (9), pp. 1-7.
9. KARMANOVA, T. – PODSEVALOVA, E. – ZIKIROVA, S. – SILAEVA, A. – LEONOVA, V. (2015): cluster model of regional tourist business in Russia. In: Asian Social Science, 2013, Vol. 11, no. 6, pp. 279-286.
10. KASHIRIN, S. (2016): Improving Public-Private Partnership Mechanism in the Sphere of Tourist Services. In: Contemporary Problems of Social Work, 2016, Vol. 2, no. 2 (6), pp. 17-25.
11. KAUROVA, O. – SAAK, A. – REVYAKINA, T. (2015): Small Business in Tourism Industry as a Functional Element Region's Tax Capacity. In: Contemporary Problems of Social Work, 2015, Vol. 1, no. 1, 2015, pp. 61-66.

12. KRYUKOVA, E. – MALOLETKO, A. – MAKEEVA, D. – EGOROVA, E. – MUKHOMOROVA, I. (2017): The Russian practice of integrating modern and business technologies into the virtual educational environment of tourism specialists of Russian Federation. In: 4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2017, 2017, Vol. 5, Book 3, pp. 603-608.
13. KUZAKHMETOVA, S. – SITDIKOVA, L. – SHILOVSKAYA, A. (2016): International Tourism Operators' Responsibility Guarantees in Russian Federation: Current Status and Legislation Development Prospects. In: Contemporary Problems of Social Work, 2016, Vol. 2. No. 2 (6). P. 95-101
14. MIKHOPAROV, N. (2016): The Specificity of Development of Tourism in Modern Russia In: Contemporary Problems of Social Work, 2016, Vol. 2, no. 4 (8), pp. 22-29.
15. MOSALEV, A. (2014): Uncertainty in the regional system of innovation entrepreneurship (evidence from Russia). In International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM2014, 2014, Vol. 3, Book 2, pp. 749-756.
16. MOSALEV, A. – EGOROVA, E. – MUKHOMOROVA, I. – KRYUKOVA, E. – MAKEEVA, D. (2017): Structural features of the organization of ecological tourism in the Arctic. In: 4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2017, 2017, Vol. 3, Book 1, pp. 987-994.
17. MOSALEV, A. (2015): Laws of distribution in innovation companies (based on the theory of uncertainty). In: 2nd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM2015, 2015, Vol. 2, Book 2, pp. 779-786.
18. MUKHOMOROVA, I. – EGOROVA, E. – KRYUKOVA, E. – MAKEEVA, D. – RYBAKOVA, A. (2017): The economic aspect of socially responsible tourism in Russia. In: 4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2017, 2017, Vol. 3, Book 1, pp. 1019-1026.
19. SARANCHA, M. – MOSALEV, A. – OKONNIKOVA, L. – BATALOVA, L. (2016): Conceptual understanding of the nature of the tourist potential of the territories. In: 3rd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2016, 2016, Vol. 3, Book 2, pp. 777-784.
20. TRETYAKOVA, T. – SAVINOVSKAYA, A. (2016): Eco Tourism as a Recreational Impact Factor on Human Condition. In: Journal of Environmental Management and Tourism, 2016, Vol. 7. no 1 (13).
21. KHARLAMOVA, A. Yu. The institutions of tourism activities: classification and functions [Text] : the development of the institutional tourist environment as a basis for the implementation of the tourism potential of the region / Kharlamova, A. Y. // journal of Russian entrepreneurship. - 2010. - No. 9, vol. 1. S. 153 to 159.

Contact:

Evgeny Drobyshev

Department of Economic
 Russian State Social University
 Wilhelm Pieck str., 4, build.1
 129226 Moscow, Russian Federation
 e-mail: DrobyshevEA@rgsu.net

prof. Olga Kaurova, CSc.

Department of Economic
 Russian State Social University
 Wilhelm Pieck str., 4, build.1

129226 Moscow, Russian Federation
e-mail: KaurovaOV@rgsu.net

doc. Elena Kryukova, CSc.

Department of Economic
Russian State Social University
Wilhelm Pieck str., 4, build.1
129226 Moscow, Russian Federation
e-mail: lena-kryukova@yandex.ru

EVOLUTION OF THE FORMATION OF MARKET RELATIONS IN THE TOURISM INDUSTRY

Evgeny Drobyshev^a – Alexander Maloletko^b – Elena Kryukova^c

^a Faculty of Economics, Russian State Social University, Wilhelm peak, 4, p. 1.,
129226 Russia, Moscow, e-mail:drobysheva@bk.ru

^bVice-rector for scientific work, Russian State Social University, Wilhelm peak, 4, p. 1.,
129226 Russia, Moscow, e-mail: 5050962@mail.ru

^c Faculty of Economics, Russian State Social University, Wilhelm peak, 4, p. 1.,
129226 Russia, Moscow, e-mail:Lena-krukova@yandex.ru.

The formation of market relations in the tourism industry leads to the emergence of tour operators and travel agents, which compete with each other to form an audience of customers, meet their needs and form the labor market. At the same time, the adaptation of the tourist business to market changes was faster than in other sectors. One of the components of the current realities of the market should be a relationship based on the mechanism of public-private partnership and project financing in this area of relationships. The aim is to study the peculiarities of the formation of market relations in the tourism industry in order to identify the economic factors of market development and the qualitative provision of tourist services. The conclusion identifies the main directions of market relations and the economic development of the Russian tourist market.

Key words: market, market relations, tourist services market, tourist services and products, competitive environment

JEL: Z31

Introduction

For many years in Russia, the administrative and command system predominated, covering all spheres of the life of society, including every person. The most vivid reflection of this phenomenon is found in the economy of the state, since along with politics and law it determines the bases of state and public life, it is here that the most clear contradictions and laws of the development of society.

The market as an economical mechanism, which replaced the subsistence economy, aarmed for thousands of years, during which the content of the concept itself. In the economic theory the term "market" has several meanings, but its main meaning is as follows: the market is a mechanism of interaction between buyers and sellers, economic benefits. Relations between buyers and sellers, that is, market relations, began to take shape even in ancient times, before the emergence of money, which then appeared in many ways in order to serve these relations. As the natural economy decomposed and the production of goods for sale changed, the very concept of the market.¹

The modern market, remaining a mechanism of interaction between buyers and sellers, has turned into a system for regulating the economy. The objective necessity of the market is conditioned by the same reasons that necessitate the existence of commodity production.

The most important historical conditions for the emergence of the market are: social development of labor and specialization, economic isolation of producers, completely independent, autonomous in making economic decisions, resolving the problem of transaction

¹ ABAZOVA, M. – ABREGOVA, M. – KYAROVA, M. (2016): Tourism as Factor of Development of Social and Economic Conditions of the Region; ALEXANDROVA, A. (2014): The latest picture of the tourism sector as asystem.

costs and producer independence, freedom of entrepreneurship, free exchange of resources. The first two conditions express the deep contradiction of the market economy, which is expressed in the objective necessity, on the one hand, of the universal relationship of producers due to the social division of labor, and on the other hand. It is the latter that determines the existence of a system of commodity, market relations.²

Market economy regulation takes place in any system. The institutional system complements the market. Institutions are laws, norms, traditions, organizational structures. It is the institutions that create the environment in which markets operate, and define a system of checks and balances that oppose arbitrariness and deformation of market relations. But, in general, the less the commodity producer is constrained, the more space for the development of market relations.³

Adaptation of the tourist business to market changes was faster than in other sectors.⁴ The main factors affecting the successful functioning of the tourist services market are sufficient amount of free time and material resources for its implementation. The tendency to increase in free time, having a permanent character, is an objective factor for the further progressive development of tourism as an industry. At the same time, the need for rest refers to the upper level of the pyramid of human needs. In order for this need to become a mass one, society must achieve a sufficiently high level of well-being.⁵

In 1950 - 1960, when the growth rate of tourism demand remained consistently high, a positive conclusion was drawn that tourism is less dependent on economic and political crises. The high growth rates and relative resistance of tourism to market fluctuations during this period should apparently be explained by the fact that it was precisely in 1950-1960, thanks to the growth of the material well-being and purchasing power of ever broader segments of the population, the major structural restructuring of tourism: mass tourism and the tourism industry, a tourist trip becomes from the privilege of the elect a necessary condition for the normal existence of the majority.⁶

1 Methodology

The study was conducted using a set of theoretical and empirical methods. Theoretical methods: a) analysis of regulatory documents in the field of tourism was used to justify the urgency of the problem and determine the legal possibilities for its solution; b) theoretical and methodological analysis allowed to formulate the initial positions of research; c) conceptual and terminological analysis was used to describe the conceptual area of the problem; d) system

² KARMANOVA, T. – PODSEVALOVA, E. – ZIKIROVA, S. – SILAEVA, A. – LEONOVA, V. (2015): cluster model of regional tourist business in Russia.; KASHIRIN S. (2016): Improving Public-Private Partnership Mechanism in the Sphere of Tourist Services.; KAUROVA, O. – SAAK, A. – REVYAKINA, T. (2015): Small Business in Tourism Industry as a Functional Element Region's Tax Capacity.

³ KRYUKOVA, E. – MALOLETKO, A. – MAKEEVA, D. – EGOROVA, E. – MUKHOMOROVA, I. (2017): The Russian practice of integrating modern and business technologies into the virtual educational environment of tourism specialists of Russian Federation.

⁴ KUZAKHMETOVA, S. – SITDIKOVA, L. – SHILOVSKAYA, A. (2016): International Tourism Operators' Responsibility Guarantees in Russian Federation: Current Status and Legislation Development Prospects.; LOCUST, M. (2014): From the reflection on the development of tourist systems.; MIKHOPAROV, N. (2016): The Specificity of Development of Tourism in Modern Russia

⁵ ARAKCHEEVA, Z. (2015): The role of tourism in socio-economic life of the region.; AZMAIPARASHVILI, M. (2015): The Development of Ecological Tourism in Protected Natural Areas, Economics, Management, Law: Current State and Perspectives of Development.; KALPANA, A. – HARSHIT, S. (2012): Environmental sustainability of ecotourism; TRETYAKOVA, T. – SAVINOVSKAYA, A. (2016): Eco Tourism as a Recreational Impact Factor on Human Condition.

⁶ CHERNIKOVA, L. – KISELEV, A. (2013): Effect of intra- marketing on the final result of the enterprise.; DZHUSIBALIEVA, A. – KASIMBEKOVA, M. – SERIKBAYEVA, S. – DUSEMBAEVA, L. – MAUINA, G. – BALGINOVA, K – ZHANIBEKOVA, G. – TASMAMBETOVA, A. – BEKZHANOVA, T. – AKTYMBAYEVA, A. – SHAMURATOVA, N. (2016): Prospects for a Green Economy in Tourism

analysis served as the basis for a holistic study of the problem and the definition of properties, operations and structure.⁷

Empirical methods: a) studying, analyzing and summarizing the effective experience of the institutional tourist environment. The study is of a practical nature aimed at forming relations within the framework of public-private partnership, self-regulation and project financing.

2 Results

Researchers of tourism, recognizing the undoubted dependence of changes in demand on the tourism market on general economic conditions, note, nevertheless, that economic crises have less influence on the tourism industry than, for example, on such industries as automobile, construction, furniture production and other oriented for the production of durable goods. The modern consumer will rather refuse to purchase video and audio equipment than from financing an annual holiday. During periods of economic crises, people did not save on vacation, but on vacation.

Relative resistance of tourism to changes in the general economic situation is largely due to the elasticity of demand for travel services. During the crisis, there is an overflow of demand from expensive types of tourism to cheaper ones, thus preventing a deep depression in the tourism industry.

In the mid-1980s, the administrative and command system, essentially rejecting the market and the role of feedback in the progressive development of society, found itself in a deep crisis, in connection with which it was reformed into a new economic system. The exchange of goods through the market becomes a form of the system of economic relations of the market economy and the organization of the exchange system of goods, its institutions, the process of this exchange, its subjects, the goods themselves that function within the framework of this system - all this acquires the name of the market.

Table 1: Statistics of PPP projects in Russia in terms of forms and sectors of public infrastructure

Project Implementation Branch	Level of implementation of the project	115-FZ	SGPP	Other forms	The overall result
Tourism	Regional	1	-	6	7
	Municipal	12	-	4	16

One of the components of the modern realities of the market should be a relationship based on the mechanism of public-private partnership. Modern economic conditions require the state and business to intensify activities aimed at improving the efficiency of the economy.⁸ One of the main directions in this regard is public-private partnership. Public-private partnership can be defined as a legal mechanism for coordinating interests and ensuring interaction between the state and business. At the same time, it should be viewed as a system of effective interaction between government bodies at different levels and business in order to implement socially significant projects and programs for the social and economic development of the territories aimed at improving the quality of life and achieving government goals as a combination of medium- and long-term interaction for solving socially significant tasks on mutually beneficial terms.

⁷ MOSALEV, A. (2014): Nature and causes of the uncertainties for the innovation business.

⁸ MAKEEVA, D. – KRYUKOVA, E. – SHADSKAIA, I. – MUKHOMOROVA, I. – EGOROVA, E. (2017): The economic aspect of development of sphere of services of the Russian Federation on the example of ecological tourism.

3 Discussion

Currently in Russia there are a number of objective prerequisites for the formation of effective forms of public-private partnership that allow attracting private investment in the country's economy, realize socially significant projects, ensure the efficiency of using state-owned property.

Table 2: Stages of preparation and implementation of public-private partnership projects in tourism

Stage	Content
1. The wording	Development of the concept and position of the project (concession, regional, target). Preliminary economic evaluation of the project. Decision on the implementation of the project.
2. Pre-investment studies	Development of a feasibility study, assessment and analysis of possible project risks. Formation of the implementation plan. Estimation of investment risks of the project. Advising on the project. Preparation of tender documentation.
3. Competition process	Preliminary selection of proposals of participants' projects. Checking the participants. Evaluation and selection of proposals. Conclusion of the agreement on public-private partnership.
4. Financing	Complex evaluation of the project by investors. Financial closure of the project.
5. Realization	Design, infrastructure, construction. Project management. Monitoring. Completion of the project.

In the tourism sector, projects are implemented on the basis of public-private partnerships, as a rule, of three types: complex (creation of special economic zones of tourist-recreational type, federal or regional target programs), targeted (in certain areas or tasks of tourism development) and providing (indirectly Influence on tourism - for example, on the development of transport infrastructure).

Table 3: Peculiarities of the development of public-private partnership in tourism in the world and in Russia

№	Forms of public-private partnership	World economy	Russia
1	Elimination of legislative and procedural restrictions	1	0,25
2	Qualitative preparation of investment sites	1	0
3	Creation of coordinating (managing) organizations	1	0
4	Improvement of transport and engineering infrastructure of investment sites at public expense	1	0,25
5	Concession agreement	0,75	0,25
6	Allocation of attractive territories	0,75	0,25
7	Program state investments	0,25	0,75
8	Privileges on taxes, credits, subsidies, guarantees and sureties	1	0,25

9	Creation of national (regional) tourist organizations	1	0
10	Joint financing of projects in the field of marketing	1	0

The dynamics of tourism development in Russia in recent years is characterized by a trend of gradual growth in the popularity of domestic tourism, which, naturally, is the most promising direction.

The development of market relations in the sphere of tourism has led to the emergence of a multitude of tourist firms in Russia, which gradually filled the market of tourist services, competing with each other. In a number of regions, the travel agency proposal exceeds the demand for travel, which forces them to fight for each client. In turn, tourists, as consumers, legitimately raise the question of the real quality of the proposed product, the degree of reliability of travel agencies, the stability of their work.⁹

Firms wishing to work stably in the tourist industry market should increase the efficiency of the production system, carefully develop their business strategy. Russia, which has a huge tourist potential, is losing its international tourism markets. But there are a lot of factors that contribute to the development of inbound tourism in Russia. Russia is a country with centuries of history and rich culture. Some architectural and historical and cultural monuments in the territory of the Russian Federation are included in the list of objects of the World Council of UNESCO.

The structure of the inbound flow from the far abroad countries is dominated by trips with service purposes. Special interest to our country is shown by the business circles of the West: Finland, Great Britain, Germany, USA. To better and full use of the country's tourism potential, it is necessary to solve the main task - to create a level of service that meets international standards.

Conclusion

Before the Russian tourism there are many problems:

1) The existing system of state standards is developed on the basis of the traditions of tourism before the perestroika times and does not meet the principles of modern tourism, the terminological and subject base of the standards is outdated.

2) The system of monetary circulation does not facilitate legitimate settlement for tourist services and goods. A significant part of the financial flows is drawn in "black cash" and settles abroad on the accounts of offshore and partner companies. Almost no forms of non-cash payments are used, including the use of credit cards.

3) Along with the loss of the spirituality of society, the educational and patriotic functions of tourism are lost. The level and traditions of excursion work have decreased.

4) Social tourism is developing, but at the same time the interest of large enterprises in financing tourism for workers is growing, which gives good preconditions for the creation of a system of vacation checks and other systems of social support and the development of new forms of social tourism.

5) the cost of transportation increased not adequately to the incomes of the population, which significantly affected the decrease in the mobility indicators of the population, the geography of tourist routes and travel. The volumes of transportation decreased due to lack of effective demand, loss of technical equipment and safety of means of transport.

6) The vast majority of public catering enterprises are not able to serve customers on credit cards.

⁹ SARANCHKA, M. – MOSALEV, A. – OKONNIKOVA, L. – BATALOVA, L. (2016): Conceptual understanding of the nature of the tourist potential of the territories.

7) There are almost no large mass objects of the modern entertainment industry (water parks, theme parks and others). The industry of parks of culture and rest is destroyed and drags out a miserable existence.

8) In the system of tourism education, there are practically no specializations for animators. 9) There is no system for promoting a tourist product in the domestic and foreign markets. There is no single state policy in promoting a national tourist product in Russia.

The purpose of the development of the tourist industry in Russia can be defined as:

- the physical and spiritual and patriotic recovery of the nation;
- the real embodiment of the constitutional right of citizens to rest;
- creating jobs and improving the living standards of the population;
- formation of the taxable base and real income of budgets of all levels;
- reduction of social tension and increase of political stability in the society;
- creating an image of a country that is favorable for tourism

The prospects for the development of domestic tourism are linked primarily with social tourism and, especially, in youth tourism.

In connection with the new conditions: it is necessary to attract experienced personnel, update the modern level of buildings and facilities, renewal of financing, etc. In order to obtain a comprehensive description of the current level of tourism development in the country, taking into account the results of the state's activities in the development of this sphere, it is necessary to dwell in more detail on the status and trends in the development of regulatory legal regulation, tourist infrastructure, training of personnel, the statistical base, the promotion of Russia as a tourist destination on the domestic and international tourist markets, as well as international cooperation in the field of tourism.

References:

1. ABAZOVA, M. – ABREGOVA, M. – KYAROVA, M. (2016): Tourism as Factor of Development of Social and Economic Conditions of the Region In: The modern scientist, 2016, Vol. 4, pp. 25-26.
2. ALEXANDROVA, A. (2014): The latest picture of the tourism sector as a system. In: Current problems of service and tourism, 2014, Vol. 1, pp. 24-38.
3. ARAKCHEEVA, Z. (2015): The role of tourism in socio-economic life of the region. In: SCIENCE TIME, 2015, Vol. 1, pp. 17-23.
4. AZMAIPARASHVILI, M. (2015): The Development of Ecological Tourism in Protected Natural Areas, Economics, Management, Law: Current State and Perspectives of Development. In: Collection of scientific articles. Science editor Drobyazko S.I., 2015, PP. 247-249.
5. CHERNIKOVA, L. – KISELEV, A. (2013): Effect of intra-marketing on the final result of the enterprise. In: Service in Russia and abroad, 2013, Vol. 6, pp. 83-96.
6. DZHUSIBALIEVA, A. – KASIMBEKOVA, M. – SERIKBAYEVA, S. – DUSEMBAEVA, L. – MAUINA, G. – BALGINOVA, K. – ZHANIBEKOVA, G. – TASMAMBETOVA, A. – BEKZHANOVA, T. – AKTYMBAYEVA, A. – SHAMURATOVA, N. (2016): Prospects for a Green Economy in Tourism In: Journal of Internet Banking and Commerce, 2016, Vol. 21, no. 3, pp. 228.
7. EGOROVA, E., – KRYUKOVA, E. – MAKEEVA, D. – KAUROVA, O. – MUKHOMOROVA, I. (2017): Priority directions of the development of ecological tourism in specially protected natural areas of Russia. In: 4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2017, 2017, Vol. 3, Book 1, pp. 909-916.

8. FAIZOVA, G. – KOZHEVNIKOVA, N. – KASHIPOVA, G. – ZINUROVA, G. – EGOROVA E. Factors of functioning and development of tourist clusters at regional level European Research Studies Journal. 2015. T. 18. № 3. C. 91-102.
9. KALPANA, A. – HARSHIT, S. (2012): Environmental sustainability of ecotourism In: The International Journal's, Research Journal of Economics & Business Studies, 2012, Vol. 01 (9), pp. 1-7.
10. KARMANOVA, T. – PODSEVALOVA, E. – ZIKIROVA, S. – SILAEVA, A. – LEONOVA V.(2015):cluster model of regional tourist business in Russia. In: Asian Social Science, 2013, Vol. 11, no. 6, pp. 279-286.
11. KASHIRIN, S. (2016): Improving Public-Private Partnership Mechanism in the Sphere of Tourist Services. In: Contemporary Problems of Social Work, 2016, Vol. 2, no. 2 (6), pp. 17-25.
12. KAUROVA, O. – SAAK, A. – REVYAKINA, T. (2015): Small Business in Tourism Industry as a Functional Element Region's Tax Capacity. In: Contemporary Problems of Social Work, 2015, Vol.1, no. 1, 2015,pp. 61-66.
13. KRYUKOVA, E. – MALOLETKO, A. – MAKEEVA, D. – EGOROVA, E. – MUKHOMOROVA, I. (2017): The Russian practice of integrating modern and business technologies into the virtual educational environment of tourism specialists of Russian Federation. In: 4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2017, 2017, Vol. 5, Book 3, pp. 603-608.
14. KUZAKHMETOVA, S. – SITDIKOVA, L. – SHILOVSKAYA, A. (2016): International Tourism Operators' Responsibility Guarantees in Russian Federation: Current Status and Legislation Development Prospects. In: Contemporary Problems of Social Work, 2016, Vol. 2. No. 2 (6). P. 95-101
15. LOCUST, M. (2014): From the reflection on the development of tourist systems.In: Vestnik. Tourism association of universities and service, 2014,Vol. 8, No 3. pp. 103-110.
16. MAKEEVA, D. – KRYUKOVA, E. – SHADSKAIA, I. – MUKHOMOROVA, I. – EGOROVA, E. (2017): The economic aspect of development of sphere of services of the Russian Federation on the example of ecological tourism. In: 4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2017, 2017, Vol. 4, Book 1, pp. 793-800.
17. MIKHOPAROV, N. (2016): The Specificity of Development of Tourism in Modern Russia In: Contemporary Problems of Social Work, 2016, Vol. 2, no. 4 (8), pp. 22-29.
18. MOSALEV, A. (2014): Nature and causes of the uncertainties for the innovation business. In International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM2014, 2014, Vol. 3, Book 2, pp. 349-356.
19. SARANCHA, M. – MOSALEV, A. – OKONNIKOVA, L. – BATALOVA, L. (2016): Conceptual understanding of the nature of the tourist potential of the territories. In: 3rd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2016, 2016, Vol. 3, Book 2, pp. 777-784.
20. TRETYAKOVA, T. – SAVINOVSKAYA, A. (2016): Eco Tourism as a Recreational Impact Factor on Human Condition. In: Journal of Environmental Management and Tourism, 2016, Vol. 7. no 1 (13).

Contact:

Evgeny Drobyshev

Department of Economic
Russian State Social University
Wilhelm Pieck str., 4, build.1
129226 Moscow, Russian Federation
E-mail: DrobyshevEA@rgsu.net

prof. Alexander Maloletko, CSc.

Department of Economic
Russian State Social University
Wilhelm Pieck str., 4, build.1
129226 Moscow, Russian Federation
E-mail: Maloletkoan@rgsu.net

doc. Elena Kryukova, CSc.

Department of Economic
Russian State Social University
Wilhelm Pieck str., 4, build.1
129226 Moscow, Russian Federation
E-mail: lena-kryukova@yandex.ru

EVALUATION OF INTERREGIONAL INTERACTION INFLUENCE ON ECONOMIC DEVELOPMENT

Julia Dubrovskaya^a – Elena Kozonogova^b – Yulia Karpovich^c

^aEconomics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: uliadubrov@mail.ru

^bEconomics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: elenaa.semenovaa@gmail.com

^cEconomics and Finances Department, Perm National Research Polytechnic University,
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia, e-mail: karpushki@mail.ru

Reforming the system of interregional interaction is the most important task in the field of spatial development of the economy of any country. It seems that the solution of this task should be based on a preliminary assessment of the impact of interregional interaction on the parameters of economic development, which is the purpose of this study. Interregional clusters were chosen as a form of interaction in this issue. An author's methodology was developed for assessment the impact of interregional clusters on economic development based on the study of foreign and domestic works in this area.

Key words: Regional Development, Interregional Differentiation, Innovation Economy, Regression-Correlation Analysis, Cluster

JEL: R58, O31

Introduction

An innovative type of spatial development is impossible currently without territorial integration aimed at ensuring the free transfer of production, investment and labor resources between regions of the country. The formation of full-fledged regional integration in Russia is complicated by the considerable distances between the territories and the insufficient development of transport communications inside the country. It leads to serious inter-regional differences from the viewpoint of production, scientific and natural potential. In addition, a significant part of an already established industrial and trade relations within the country and with the former republics of the Soviet Union was downgraded in 1990-ies as a result of the transition to a market economy.

According to numerous empirical research of Russian and foreign scientists, the Russian economy is characterized by interregional disparities in both socio-economic and innovative spatial development. For example, the level of GRP per capita with account of purchasing power parity in the most developed region (Tyumen oblast) was 25 times higher than in the poorest one (Ingushetia) in December 2006 according to the Rosstat data. In 2014 this gap narrowed to 9,2.

Agreeing with the ideas of the New Economic Geography we believe that inequality of regions cannot be fully mitigated since artificial smoothing of income per capita between the regions taken by the Federal authorities through the redeployment of resources can lead to lower rates of economic development of the country as a whole. However, it is possible to achieve positive effects from inter-regional differentiation, if the effect of interregional cooperation will prevail over the effects of interregional competition. It would extend the spatial boundaries of economic activities of one region with others. In this case regional differentiation will become not only a resource, increasing the level of well-being in specific regions, but also will become a catalyst of innovative development of the national economy as a whole.

1 Literature review

Methods of interregional economic cooperation were formed for many years in parallel with the social division of labor and the development of production and trade relations. Therefore, the study of the essence, forms, benefits and effects of inter-territorial collaboration and cooperation of economic actors has received considerable attention from scientists. A review of the current scientific literature on the subject revealed that the problem of interregional cooperation considered by researchers either in the context of globalization, when business entities together in order to withstand international competition¹, or in light of the uneven spatial regional development².

A large number of publications have been devoted to the relationship of inter-regional cooperation levels and innovative activity³. The attention of scientists is increasingly being paid to research in such fields of interregional cooperation as the theory of accommodation (localization) of production⁴, benchmarking of territories⁵, smart specialization of territories⁶.

Despite the obvious results in the field of research of interregional cooperation opportunities, scientific achievements related to the evaluation of the impact of such interaction on economic development remain rather fragmented.

2 Key research findings

We have chosen interregional clusters as a form of interaction to assess the influence of interregional interaction on economic development. Inter-regional clusters are understood as such mutual relations that are formed between economic entities from different territories within the framework of implementation of such joint projects that cannot be realized by either of the participants separately.

The emergence of interregional clusters as a form of interregional interaction, on the one hand, is due to the lack of knowledge, scientific and production equipment, raw materials and materials within the same territory; and on the other hand, they expand the capabilities of each of the actors in the implementation of their innovative development projects.

The methodology developed by us includes three stages:

1) identification of interregional clusters potentially effective from the point of view of participating enterprises;

2) the rationale for the feasibility of creating an interregional cluster

3) assessment of the impact of the interregional cluster on economic development.

Each stage includes several steps.

Step 1. Identification of interregional clusters.

The first step identifies large industrial clusters based on the interindustry balance using the maximum method. To do this, the analysis of "subsequent links" is conducted: all producers are divided into groups depending on the industries that consume their products. Then the analysis of "previous links" is conducted: the main suppliers of industries are identified. And,

¹ PYKE, F., SENGENBERGER, W. (1992). Industrial districts and local economic regeneration. - Geneva: ILO

² Song W. (2007) Regionalization, inter-regional cooperation and global governance. Published online: 25 January 2007. - Springer-Verlag.

³ KRUGMAN, P. (1993). First nature, second nature, and metropolitan location. *Journal of Regional Science*, 33(2), 129–144.

⁴ WOODWARD DOUGLAS, P. (2012) Industry Location, Economic Development Incentives, and Clusters // *The Review of Regional Studies*. 2012. Vol. 42. pp. 5–23.

⁵ GROENENDIJK, N. (2010). EU and OECD Benchmarking and Peer Review Compared. In Finn Laursen (ed.), *The EU and Federalism: Politics and Policies Compared*, Ashgate. pp. 181-202.

⁶ REID, A., MIEDZINSKI, M. (2014) A smart specialisation platform for advanced manufacturing Scoping paper/ Prepared at the request of the European Commission, Directorate General for Regional and Urban Policy. technopolis group.

as a result, the results obtained are presented in the form of a graph and further analysis is conducted on the identification of clusters.

At the second step, industrial clusters are studied in terms of types of economic activity and an optimal set of interregional clusters is formed. Three similarity matrices are calculated to do this.

Elements of the first matrix (M_{1ij}) are the correlation coefficients between the number of employees in the industry i ($empl_{ir}$) and in the industry j ($empl_{jr}$) in the region r :

$$m_{ij}^1 = \text{corr}(empl_{ir}, empl_{jr}) \quad (1)$$

The elements of the second matrix are the correlation coefficients between the localization coefficients of the industry i (LQ_{ir}) and in the industry j (LQ_{jr}) in the region r :

$$m_{ij}^2 = \text{corr}(LQ_{ir}, LQ_{jr}) \quad (2)$$

The localization coefficient (LQ) is determined by the formula:

$$LQ_{ij} = \frac{empl_{ik} / \sum_r empl_{ir}}{\sum_i empl_{ir} / \sum_i \sum_r empl_{ir}} \quad (3)$$

where i – index of the industry, r – index of the region

$empl_{ik}$ – employment in sector i in region r ,

$\sum_r empl_{ir}$ – employment in the industry i in the country,

$\sum_i empl_{ir}$ – total employment in the region r ,

$\sum_i \sum_r empl_{ir}$ – total employment in the country..

The elements of the third matrix are coagglomeration indices, calculated by the formula:

$$m_{ij}^3 = \sum_r (s_{ri} - x_r) (s_{rj} - x_r) / (1 - \sum_r x_r^2) \quad (4)$$

где s_{ri} – the share of employed in branch i in region r ,

x_r – the aggregate size of the region calculated as the average share of employment in the region across all sectors.

Then the coupling matrices are calculated by elementwise multiplication of similarity matrices and a matrix of weights. The intervals of time in the path between regions i and j are used as the elements of the matrix of weights.

Further, all branches are grouped into clusters and the optimal set of interregional clusters, which are called reference clusters, is determined.

Stage 2. Creation of interregional cluster

Firstly, an enterprise as a potential participant in an interregional cluster in the selected territory, as well as its main activity and membership in a reference cluster are identified. Secondly, all the industries that are part of the reference cluster are defined, as well as the territories to which the travel time from the selected territory is less than 12 hours and all enterprises are selected. Thirdly, an agent-oriented cluster index developed by T. Brenner⁷ is calculated for each enterprise, and on the basis of the threshold value it is determined whether the selected enterprise can become a participant in the interregional cluster. As a result, after checking all selected enterprises, an interregional cluster is formed.

Stage 3. Evaluation of the influence of the interregional cluster on economic development.

The influence of the functioning of the interregional cluster on the economic indicators of territorial development is assessed using mathematical statistics, namely correlation-regression analysis and variance analysis. The indicator characterizing the activity of the

⁷ BRENNER, T. (2017) Identification of Clusters – An Actor-based Approach. Working Papers on Innovation and Space, Philipps University Marburg.

interregional cluster is expressed in the integral index obtained by calculating the square root of the values of the factors for assessing the activity of the cluster. As factors for assessing the activities of the cluster are: the factor of significance of the interregional cluster, the interdependence factor of participants in the interregional cluster, the factor of economic efficiency of the interregional cluster.

Conclusions

In conclusion, it should be noted that as a result of interregional cooperation and interaction, the competitive advantages of some entities will stimulate the expansion of economic activity in the territories of others. Therefore, the scientific basis for assessing the impact of interregional clusters on economic development can be an important factor in stimulating both economic activity in the territories of individual regions and the development factor of the entire national economy. The task of further scientific research is the application of the developed methodology for identifying interregional clusters in Russia.

Acknowledgment

This work was supported by the grant of the President of the Russian Federation (project № MK-5608.2016.6 'The formation of cluster model of interregional cooperation with the goal of innovative development of the national economy').

References:

1. BRENNER, T. (2017) Identification of Clusters – An Actor-based Approach. Working Papers on Innovation and Space, Philipps University Marburg.
2. GROENENDIJK, N. (2010). EU and OECD Benchmarking and Peer Review Compared. In Finn Laursen (ed.), The EU and Federalism: Politics and Policies Compared, Ashgate. pp. 181-202.
3. KRUGMAN, P. (1993). First nature, second nature, and metropolitan location. *Journal of Regional Science*, 33(2), 129–144.
4. PYKE, F., SENGENDERGER, W. (1992). Industrial districts and local economic regeneration. - Geneva: ILO
5. REID, A., MIEDZINSKI, M. (2014) A smart specialisation platform for advanced manufacturing Scoping paper/ Prepared at the request of the European Commission, Directorate General for Regional and Urban Policy. technopolis group.
6. SONG, W. (2007) Regionalization, inter-regional cooperation and global governance. Published online: 25 January 2007. - Springer-Verlag,
7. WOODWARD DOUGLAS, P. (2012) Industry Location, Economic Development Incentives, and Clusters // *The Review of Regional Studies*. 2012. Vol. 42. pp. 5–23.

Contact:

doc. Julia Dubrovskaya, PhD.

Economics and Finances Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia
e-mail: uliadubrov@mail.ru

Elena Kozonogova

Economics and Finances Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia
e-mail: elenaa.semenovaa@gmail.com

doc. Yulia Karpovich, PhD.

Economics and Finances Department
Perm National Research Polytechnic University
Komsomolsky Avenue 29, Perm, Russia
e-mail: karpushki@mail.ru

SLOVENSKO-ČÍNSKE HOSPODÁRSKE VZŤAHY V KONTEXTE NOVEJ ŠTÁTNEJ KONCEPCIE ICH ROZVOJA

Tomáš Dudáš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: tomas.dudas@euba.sk

Cieľom príspevku je predstaviť Konceptiu rozvoja hospodárskych vzťahov medzi Slovenskou republikou a Čínskou ľudovou republikou na roky 2017 – 2020 a na ňu nadväzujúci akčný plán a zhodnotiť realitu ich najdôležitejších zámerov a úloh. Prvá časť príspevku hodnotí súčasný stav slovensko-čínskych hospodárskych vzťahov s dôrazom na obchodné a investičné vzťahy. Druhá časť príspevku predstavuje samotnú koncepciu a na ňu nadväzujúci akčný plán a tretia časť príspevku sa snaží zhodnotiť dané dokumenty.¹

Kľúčové slová: Slovensko, Čína, zahraničný obchod, investície, One Belt One Road

The aim of the paper is to present the Strategy Paper of the Development of Economic Relations between the Slovak Republic and the People's Republic of China for the years 2017-2020 and its follow-up action plan and evaluate the feasibility of their most important intentions and tasks. The first part of the paper assesses the current state of the Slovak-Chinese economic relations with an emphasis on bilateral trade and investment relations. The second part of the contribution presents the strategy paper itself and its follow-up action plan, and the third part of the paper tries to assess the feasibility of the implementation of the strategy paper.

Key words: Slovakia, China, foreign trade, investments, One Belt One Road

JEL: F10, F21

Úvod

Čínska ekonomika prešla v posledných rokoch paradigmatickými zmenami. Zaostala a uzatvorená ekonomika sa na začiatku 21. storočia zmenila na dynamicky rastúcu, modernú a otvorenú ekonomiku a Čína sa postupne zaradila medzi najväčšie ekonomiky vo svetovom hospodárstve. V súčasnosti má Čína viac než 1,3 miliardy obyvateľov, ktorých životná úroveň neustále rastie. Čínsky trh sa stal najatraktívnejším na svete, čo samozrejme získalo pozornosť mnohých nadnárodných korporácií z celého sveta. Navyše, v poslednej dekáde sme svedkami aj zrodu veľkých čínskych firiem s nadnárodnými ambíciami, ktoré v čoraz väčšej miere využívajú priame zahraničné investície na svoju medzinárodnú expanziu.

V tomto kontexte preto nie je prekvapením, že mnohé štáty sa snažia o čo najlepšie hospodárske vzťahy s Čínou. Hospodársky vyspelé štáty sa snažia lobiť v prospech svojich korporácií a rozvojové štáty sa snažia najmä získať čínske investície. Hlavným nástrojom posilnenia hospodárskych vzťahov s Čínou je hospodárska diplomacia, a preto v mnohých štátoch vznikajú rôzne stratégie a akčné plány rozvoja týchto vzťahov. Aj keď v prípade strednej Európy existuje pre spoluprácu s Čínou aj multilaterálna platforma (Platforma 16+1), dobré bilaterálne vzťahy sú stále kľúčové. V tomto kontexte treba vnímať aj snahy Slovenska o intenzívnejšie hospodárske vzťahy s Čínou, ktoré v roku 2017 vyústili aj do konkrétnych vládnych materiálov - Konceptie rozvoja hospodárskych vzťahov medzi Slovenskou

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1/0267/15 „Fenomén čínskych investícií a potenciál ich využitia pre národnú ekonomiku“. Riešiteľským pracoviskom projektu v rokoch 2015 až 2017 je Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave.

republikou a Čínskou ľudovou republikou na roky 2017 – 2020 a Akčného plánu k tejto koncepcii.

Cieľom príspevku je predstaviť Koncepciu rozvoja hospodárskych vzťahov medzi Slovenskou republikou a Čínskou ľudovou republikou na roky 2017 – 2020 a na ňu nadväzujúci Akčný plán a zhodnotiť reálnosť ich najdôležitejších zámerov a úloh. Prvá časť príspevku hodnotí súčasný stav slovensko-čínskych hospodárskych vzťahov s dôrazom na obchodné a investičné vzťahy. Druhá časť príspevku predstavuje samotnú koncepciu a na ňu nadväzujúci akčný plán a tretia časť príspevku sa snaží zhodnotiť dané dokumenty. Čo sa týka metodologického pozadia príspevku, primárne je založená na analýze daných vládnych materiálov, pričom dopĺňajúce dáta a informácie pochádzajú zo štatistických databáz Štatistického úradu Slovenskej republiky a Národnej banky Slovenska.

1 Súčasný stav slovensko-čínskych hospodárskych vzťahov

Slovensko-čínske hospodárske vzťahy možno najlepšie charakterizovať ako výrazne asymetrické. Nie je to prekvapujúce, postavenie Slovenska a Číny vo svetovom hospodárstve je výrazne odlišné. Čína je druhou najväčšou ekonomikou vo svetovom hospodárstve (podľa analýzy MMF použitím parity kúpnej sily je dokonca najväčšou ekonomikou²), najväčším exportérom tovaru na svete a jedným z najväčších exportérov kapitálu na svete. Čína disponuje aj veľkým množstvom nadnárodných korporácií, čo potvrdzuje aj posledné vydanie rebríčku Fortune Global 500, na ktorom sa nachádzalo až 109 čínskych firiem.

V porovnaní s Čínou je Slovensko relatívne malou ekonomikou s HDP na úrovni 170 miliárd USD (podľa metodiky PPP v roku 2017), čo je iba zlomkom veľkosti čínskej ekonomiky. Pre porovnanie, samotné čínske mesto Nantong dosahuje rovnakú úroveň HDP ako celé Slovensko³. Aj keď je Slovensko významným exportérom automobilov, je iba 88. najväčším exportérom na svete. Slovensku zároveň výrazne chýbajú medzinárodne aktívne firmy, čo sa odzrkadľuje aj v nízkom stave slovenských priamych zahraničných investícií v zahraničí. Výsledkom tohto stavu je, že tak v oblasti obchodnej výmeny ako aj v investičnej oblasti dominuje v slovensko-čínskych bilaterálnych vzťahoch práve Čína.

Dáta o vývoji slovensko-čínskych vzťahov jasne poukazujú na dlhodobú dominanciu Číny, ktorá zaznamenáva dlhodobo výrazne pozitívne saldo obchodovania so Slovenskom (pozri graf 1). Čína bola v roku 2016 piatym najdôležitejším obchodným partnerom Slovenska, nie je to však zásluhou slovenského exportu (ako napríklad v prípade Nemecka) ale vďaka dominantnému importu z Číny⁴. V rokoch 2012 až 2016 možno pozorovať neustály rast čínskeho importu na Slovensko, čo viedlo k takmer zdvojnásobeniu obchodného deficitu Slovenska s Čínou v danom období. Realitou je, že v súčasnosti je práve Čína tou krajinou, s ktorou má Slovensko najväčší deficit zahraničného obchodu. Problémom pre Slovensko je aj fakt, že po roku 2015 došlo k vážnemu prepadu slovenského exportu smerujúceho do Číny. Kým v roku 2013 dosahoval slovenský export 1 596 miliónov eur, v roku 2015 to bolo iba 1 019 miliónov eur. V roku 2016 došlo síce k miernemu nárastu exportu (1 141 miliónov eur), jeho úroveň je však stále hlboko pod vrcholom z roku 2013.

Výzvou pre Slovensko v obchodných vzťahoch s Čínou je aj vysoká tovarová koncentrácia exportu smerujúceho do Číny. V exportnej štruktúre dominujú automobily, ktoré tvoria viac než dve tretiny tovaru smerujúceho do Číny. Tento stav nie je ideálny, keďže akékoľvek problémy na automobilovom trhu v Číne môžu mať vážne následky pre slovenský export. Navyše, najdôležitejšími slovenskými exportérmi (nielen) do Číny sú globálne korporácie v zahraničnom vlastníctve, ktorých strategické zábery sa nemusia prekrývať so

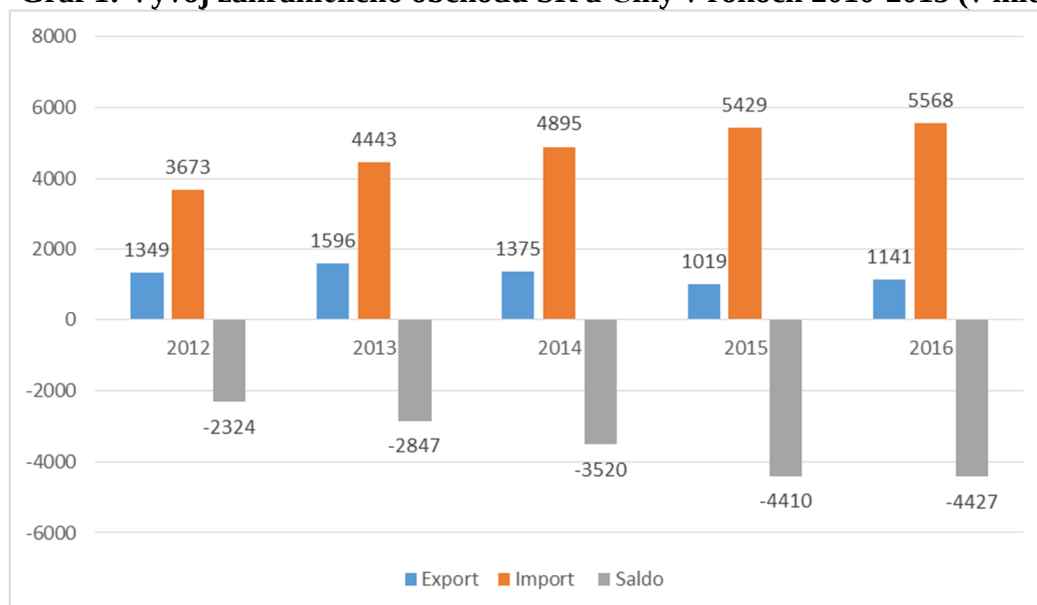
² BIRD, M. (2014): China Just Overtook The US As The World's Largest Economy..

³ DESJARDINS, J. (2017): 35 Chinese Cities With Economies as Big as Countries.

⁴ MZVaEZ SR (2017): Ekonomická informácia o teritóriu – Čínska ľudová republika.

strategickými zámermi Slovenska. Výhodiskom do budúcnosti je jedine postupné zapájanie slovenských podnikov do procesu vývozu do Číny.

Graf 1: Vývoj zahraničného obchodu SR a Číny v rokoch 2010-2015 (v mld. Eur)

Prameň: MZVaEZ SR (2017): Ekonomická informácia o teritóriu – Čínska ľudová republika.

Slovensko-čínske investičné vzťahy majú ešte výraznejšie asymetrickú povahu, než bilaterálne obchodné vzťahy. Kým záujem čínskych investorov o Slovensko postupne narastá, investičné aktivity slovenských firiem v Číne sú *de facto* neexistujúce. V súčasnosti síce Čína nepatrí medzi kľúčových investorov na Slovensku⁵, v krajine však predsa pôsobia viaceré čínske firmy, ktoré zamestnávajú tisíce zamestnancov. Spomenúť možno čínskeho IT giganta Lenovo (550 zamestnancov), IEE Sensing Systems (530 zamestnancov), SaarGummi Slovakia (515 zamestnancov) alebo Boge Elastmetall (620 zamestnancov). Čo sa týka investičných aktivít slovenských firiem v Číne, tie sú výrazne obmedzené a finančne limitované. Spomenúť možno aktivity košickej firmy Antik alebo angažovanosť firmy Víno Nitra vo vinárskom odvetví v Číne.⁶ V investičnej oblasti je najdôležitejšou výzvou pre Slovensko viacej zviditeľniť krajinu ako atraktívnu investičnú destináciu v Číne, keďže ostatné štáty V4 sú v súčasnosti viacej v pozornosti čínskych firiem.

2 Štruktúra a hlavné ciele Koncepce rozvoja hospodárskych vzťahov medzi Slovenskou republikou a Čínskou ľudovou republikou na roky 2017 – 2020

Vonkajšie ekonomické vzťahy Slovenska sú v súčasnosti veľmi úzko prepojené s ostatnými európskymi ekonomikami. Rozhodujúca časť slovenského exportu smeruje do iných štátov Európskej únie a najdôležitejší investori pochádzajú takmer výlučne tiež z tohto regiónu. Svetové hospodárstvo sa však na začiatku 21. storočia začalo meniť, keď ekonomická sila sa začala presúvať do východnej a juhovýchodnej Ázie. Čína, India, Indonézia a ďalšie krajiny v regióne sa zmenili na dynamicky rastúce ekonomiky, ktoré ponúkajú rýchlo rastúce trhy. Čína sa stala kľúčovým trhom pre mnoho tovarov a služieb a o priazeň čínskych spotrebiteľov sa uchádzajú korporácie z celého svetového hospodárstva.

⁵ Stav čínskych PZI na Slovensku dosahoval na konci roku 2015 oficiálne iba 40 miliónov eur, čo predstavuje iba zlomok celkových PZI na Slovensku. Z povahy metodológie štatistiky prílevu PZI je však pravdepodobné, že celkové čínske PZI na Slovensku dosahujú vyššiu úroveň, prechádzajú však dcérskymi spoločnosťami v tretích krajinách.

⁶ DUDÁŠ, T. (2014): China-V4 FDI relations—a Slovak perspective. s. 128-137.

Slovenské vlády sa už dlhšie obdobie snažia o väčšiu diverzifikáciu teritoriálnej štruktúry slovenského exportu, pričom jedným z nových kľúčových regiónov má byť práve východná Ázia. Keďže slovenská vláda pozorovala nevyužitý potenciál v slovensko-čínskych hospodárskych vzťahoch, dala si za úlohu vypracovať dokument, ktorý by slúžil na komplexné riadenie týchto vzťahov v nasledujúcich rokoch. Dokument s názvom *Koncepcia rozvoja hospodárskych vzťahov medzi SR a Čínou na roky 2017 – 2020*⁷ (ďalej len koncepcia) vypracovalo Ministerstvo hospodárstva SR v spolupráci s Ministerstvom zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, Ministerstvom financií SR a Ministerstvom dopravy a výstavby SR. Koncepciu v apríli 2017 prerokovala a schválila Vláda Slovenskej republiky a dala pokyn na vytvorenie nadväzujúceho akčného plánu.

Hlavným cieľom koncepcie je zintenzívniť slovensko-čínske hospodárske vzťahy v krátko až strednodobom horizonte identifikovaním nástrojov, ktoré môžu byť pre tento cieľ najefektívnejšie využité. Koncepcia sa snaží vytvoriť synergické efekty využitím nástrojov bilaterálnej hospodárskej diplomacie a už existujúcich multilaterálnych rámcov spolupráce (napr. Strednodobá agenda pre spoluprácu medzi Čínou a krajinami strednej a východnej Európy – tzv. spolupráca 16+1 alebo projekt One Belt One Road). Zároveň ide o komplexnú koncepciu, ktorá sa venuje všetkým kľúčovým oblastiam slovensko-čínskych hospodárskych vzťahov – obchodu, investíciám, spolupráci v oblasti priemyslu, cestovnému ruchu a doprave. Na tieto hlavné oblasti následne nadväzujú doplnkové agendy akými sú napríklad výskum a inovácie, prezentácia SR a účasť na konferenciách, výstavách a veľtrhoch alebo prehĺbenie regionálnej spolupráce s čínskymi provinciami a municipalitami.

Samotná koncepcia pozostáva z analytickej časti, ktorá popisuje súčasný stav vzťahov medzi Čínou a Európskou úniou a následnej aj stav slovensko-čínskych bilaterálnych vzťahov. Na túto časť nadväzujú návrhy na rozvoj bilaterálnych slovensko-čínskych vzťahov, pričom autori materiálu postupovali od posilnenia všeobecného politického dialógu medzi Slovenskom a Čínou k návrhom v jednotlivých kľúčových oblastiach bilaterálnych hospodárskych vzťahov. Koncepcia sa postupne venuje zámerom v oblasti investícií, v oblasti rozvoja podnikania a obchodu, v oblasti dopravy, v cestovnom ruchu, oblasti rozvoja vzťahov v IKT, výskume a inováciách a v oblasti hospodárskej diplomacie a vízovej politiky. Špeciálna pozornosť je v koncepcii venovaná kľúčovému čínskemu projektu One Belt One Road (OBOR alebo aj tzv. Hodvábna cesta) a možnostiam zapojenia sa Slovenska do tohto projektu.

Jednou z kľúčových oblastí slovensko-čínskych hospodárskych vzťahov je bez pochyb *oblasť investícií*. Ako už bolo spomenuté, čínski investori v súčasnosti nepatria medzi kľúčových investorov na Slovensku, čoraz silnejšia medzinárodná expanzia čínskych firiem však v nasledujúcich rokoch prináša príležitosti aj pre Slovensko ako čínsku investičnú destináciu. Slovenská vláda si túto skutočnosť plne uvedomuje, a preto možným čínskym investíciám na Slovensku venuje náležitú pozornosť. Do konečnej koncepcie sa v oblasti investícií dostali nasledujúce opatrenia:

- preskúmanie a návrh podmienok pre nárast priamych investícií z/do ČĽR.
- vyhodnotenie možnosti pre vytvorenie spoločného projektu pre investície - finančnej korporácie a/alebo fondu,
- podpora a v podmienkach SR realizácia synergických prepojení iniciatívy OBOR s Investičným plánom pre Európu implementovaným prostredníctvom EFSI – Európskeho fondu pre strategické investície EIB,
- prieskum možnosti emisie dlhopisov SR na čínskom trhu.

⁷ Táto časť príspevku využíva dokument - VLÁDA SR (2017): *Koncepcia rozvoja hospodárskych vzťahov medzi SR a Čínou na roky 2017 – 2020*.

Z navrhnutých opatrení sa ako najzaujímavejšie javí možnosť spoločného slovensko-čínskeho investičného fondu (alebo finančnej korporácie). Čína disponuje gigantickými štátnymi bankami (napr. Industrial and Commercial Bank of China – ICBC) a štátnymi investičnými fondami (napr. China Investment Corporation), ktoré umiestňujú na medzinárodných finančných trhoch stovky miliárd USD. V roku 2016 Čína predstavila v rámci formátu spolupráce 16+1 investičný holding s názvom Sino-CEEC Financial Holding Company, ktorý dostal k dispozícii 10 miliárd EUR na investície v regióne strednej a východnej Európy⁸. Predstavitelia slovenskej vlády už uskutočnili viaceré rokovania v tejto oblasti a čínski investori javili reálny záujem o vstup do spoločného investičného fondu.

Kým v oblasti investícií je cieľom posilnenie čínskych investícií na Slovensku, v *oblasti obchodu a podnikania* je cieľom posilniť slovenskú obchodnú prítomnosť v Číne. Dôležité by bolo najmä znížiť obchodný deficit Slovenska s Čínou posilnením slovenského exportu a rozšíriť jej tovarovú štruktúru, v ktorej v súčasnosti dominujú automobily. Aj keď je pravdepodobné, že slovenský export sa vo forme reexportu dostáva na čínsky trh vo väčšom množstve, bolo by žiadúce posilniť najmä exportné snahy slovenských firiem v domácom vlastníctve. Koncepcia identifikuje ako príležitosť lepšie zapojenie slovenských malých a stredných podnikov do exportu na čínsky trh, čo by mohlo pomôcť rozšíriť aj komoditnú základňu slovenského exportu. Ako perspektívne sektory na posilnenie slovenského exportu koncepcia identifikuje strojársky priemysel, ochranu životného prostredia, recykláciu odpadov alebo potravinársky priemysel. Prínosom by mohli byť aj slovensko-čínske spoločné podniky a účasť slovenských podnikov na spoločných projektoch Európskej únie v Číne.

Ako výrazne perspektívnu oblasť slovensko-čínskej obchodnej výmeny, na ktorej treba aktívne pracovať, identifikuje koncepcia *poľnohospodárstvo a potravinársky priemysel*. Zo strany čínskych firiem možno pozorovať rastúci záujem o slovenské poľnohospodárske a potravinárske výrobky, čo by mohli slovenskí exportéri využiť na zvýšenie vývozu smerujúceho do Číny. Ako najperspektívnejšie sa pre čínski trh pritom javia mliekarenské produkty a mäsové výrobky.⁹ Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR má za úlohu v tejto oblasti uzavrieť s Generálnou správou pre dohľad nad kvalitou, kontrolou a karanténou ČĽR (AQSIQ) dohodu o spolupráci, ktorá by mala zlepšiť podmienky pre prienik dovozu slovenských poľnohospodárskych a potravinových produktov na čínsky trh.

Expanzia slovenských (najmä malých a stredných) podnikov na čínsky trh však bude vyžadovať aj zvýšenú aktivitu zo strany rôznych štátnych inštitúcií na Slovensku. Autori koncepcie si uvedomujú túto akútnu potrebu, a preto sa do koncepcie dostalo viacero iniciatív v tejto oblasti. Vláda napríklad navrhuje:

- zvýšenie vzájomnej informovanosti, nadväzovanie kontaktov a prezentáciu firiem a malých a stredných podnikov formou účasti na veľtrhoch a výstavách, pracovných workshopoch a B2B rokovaní,
- pokračovať v spolupráci s čínskymi partnermi vo finančnom a bankovom sektore s akcentom na podporu slovenského exportu do Číny prostredníctvom Eximbanky SR,
- preskúmanie možnosti vytvorenia obchodnej spoločnosti špecializovanej na čínsky a ázijský trh, a to najmä pre podporu predaja produkcie malých a stredných podnikov,
- do nadchádzajúcich zasadnutí Medzivládnej zmiešanej komisie pre ekonomickú a obchodnú spoluprácu medzi SR a ČĽR zaradiť, ako samostatný bod rokovania, spoluprácu v segmente malých a stredných podnikov.

⁸ YONGQI, H. (2016): New financial holding company set up to finance China-CEE projects.

⁹ HALUZA, I. (2017): Matečná chce Číňanom k čmeliakom pribaliť aj mlieko a mäso.

Slovenská strana má v oblasti slovensko-čínskej hospodárskej spolupráce významné očakávania v oblasti dopravy, pričom najväčšie nádeje sa vkladajú do slovenskej účasti v kľúčovom čínskom projekte *One Belt One Road*. Keďže Slovensko je vnútrozemská krajina, naše zapojenie do tohto projektu je reálna hlavne prostredníctvom železničnej dopravy. Prvé výsledky snáh o zintenzívnenie prepravu tovaru z Číny na Slovensko už možno pritom pozorovať aj v súčasnosti, keď v novembri roku 2017 dorazil do Bratislavy prvý nákladný vlak vypravený z čínskeho mesta Dalian. Od začiatku roku 2018 by mal tento vlak premávať minimálne raz týždenne a celkový počet vypravených vlakov by mal presiahnuť 500.¹⁰

Slovensko síce podpísalo Memorandum o porozumení medzi vládou SR a vládou ČĽR o spoločnej podpore iniciatívy Ekonomického pásu hodvábnej cesty a Námornej cesty 21. storočia už v novembri 2015, konkrétne projekty sa však doteraz v tejto oblasti ešte nerozbehli. Koncepcia sa snaží túto situáciu meniť, navrhuje viacero investícií na zlepšenie stavu infraštruktúry na Slovensku – tak v oblasti rekonštrukcie už existujúcej infraštruktúry ako aj v oblasti nových projektov.

Čo sa týka rekonštrukcie a rozšírenia už existujúcej infraštruktúry, tu je cieľom odstránenie úzkych miest, ktoré by mohli brániť rozvoju (hlavne) železničnej prepravy z Číny. Vláda v koncepcii naplánovala nasledujúce projekty:

- modernizáciu širokorozchodnej trate z Maťoviec (hraničný prechod) do Košíc (88 kilometrov) s cieľom zlepšenia parametrov súčasnej trate (rýchlosť dopravy a zvýšenie počtu vlakov),
- modernizáciu intermodálneho terminálu Dobrá na slovensko-ukrajinskej hranici. Súčasná prekladacia kapacita terminálu je pomerne limitovaná (2 kolaje s dĺžkou 460 metrov pod žeriavmi), pričom po rekonštrukcii by sa prekládková kapacita terminálu medzi európskym a širokým koľajovým rozchodom zdvojnásobila.

Nové infraštruktúrne projekty by sa mali koncentrovať na lepšie zapojenie sa Slovenska do projektu OBOR a na zabezpečenie kapacít na očakávaný nárast prepravovaného tovaru z Číny. V tomto prípade navrhované projekty nezostávajú iba na hraniciach s Ukrajinou, ale nachádzajú sa aj na západnom Slovensku. Ide o nasledujúce projekty:

- výstavba intermodálneho terminálu Košice na konci existujúcej širokorozchodnej železničnej trate v lokalite Košice – Haniska s plánovaným ukončením výstavby v roku 2023,
- výstavba logistického a priemyselného parku nadväzujúceho na terminál Košice s predpokladanou úlohou zameranou na zlučovanie tovaru určeného do Ázie do ucelených vlakov,
- výstavba intermodálneho terminálu Leopoldov s možnou prekládkovou kapacitou 200 000 kontajnerov ročne na železničnej križovatke sever – juh a východ – západ európskeho významu
- výstavba trimodálneho terminálu Bratislava (cestná preprava, železničná preprava a lodná preprava) s plánovaným využitím v rámci námorno-riečneho prepojenia z Číny do Európy námornými loďami z čínskych námorných prístavov do námorného prístavu Konstanca) a následne vnútrozemskou vodnou dopravou po Dunaji kombinovanou so železničnou dopravou do terminálu Bratislava.

Pre zlepšenie zabezpečenia komplexných prepravných služieb navrhuje koncepcia domáceho operátora intermodálnej prepravy, ktorý v súčasnosti na Slovensku chýba. Na Slovensku sú síce aktívne viaceré zahraničné firmy (METRANS, Bohemiacombi alebo CRO), tieto však primárne sledujú vlastné strategické záujmy, ktoré nemusia byť v súlade so záujmami Slovenska. Železničná spoločnosť ZSSK Cargo síce vytvorilo na tieto účely dcérsku spoločnosť

¹⁰ PORACKÝ, M. (2017): Do Bratislavy prišiel nákladný vlak z Číny. Pozrite sa, ako vyzerá.

Cargo Intermodal, ktorá však zatiaľ žiadnu činnosť nevykonáva. Výzvou do budúcnosti je zmena tejto spoločnosti na národného operátora intermodálnych prepráv a získanie zahraničného strategického investora, ktorý by mal záujem o kapitálový vstup do tejto spoločnosti.

Na predstavenú koncepciu rozvoja hospodárskych vzťahov medzi Slovenskou republikou a Čínskou ľudovou republikou na roky 2017 – 2020 nadväzuje *Akčný plán*, ktorý vláda pripravila v druhej polovici 2017. Tento akčný plán špecifikuje opatrenia definované v koncepcii a premieňa ich na konkrétne úlohy s jasne definovaným zodpovedným orgánom štátnej správy (a v prípade potreby súčinnými orgánmi), merateľnými ukazovateľmi a kontrolnými termínmi. Ako príklad možno uviesť opatrenia z oblasti investícií, kde zodpovedným orgánom za prieskum a návrh podmienok pre nárast priamych investícií z/do ČĽR je zodpovedná agentúra SARIO, pričom merateľným ukazovateľom je štúdia, ktorú musí agentúra každý rok predložiť najneskôr do 31. 3. Akčný plán pritom obsahuje skutočne široké spektrum úloh, do ktorých je zapojených väčšina ministerstiev a nimi riadených agentúr.

3 Hodnotenie Koncepcie rozvoja hospodárskych vzťahov medzi Slovenskou republikou a Čínskou ľudovou republikou na roky 2017 – 2020 a nadväzujúceho Akčného plánu

Aj keď je slovenská ekonomika v súčasnosti silno hospodársky viazaná na Európu, v budúcnosti by bola väčšia diverzifikácia zahranično-obchodných a investičných vzťahov Slovenska žiaduca. Dynamicky rastúce ázijské ekonomiky na čele s Čínou predstavujú veľkú príležitosť aj pre slovenské firmy. Práve preto je veľmi pozitívne, že slovenská vláda sa podujala na vypracovanie komplexnej koncepcie, ktorá si dala za cieľ rozvoj slovensko-čínskych hospodárskych vzťahov. *Veľkým pozitívom materiálu je práve jeho komplexnosť*, keď sa snaží obsiahnuť všetky kľúčové aspekty slovensko-čínskych hospodárskych vzťahov. Aj v minulosti pritom existovali vládne materiály zamerané na zlepšenie slovensko-čínskych hospodárskych vzťahov, neboli zďaleka také prepracované ako súčasná koncepcia. Spomenúť možno materiál s názvom *Stav a možnosti hospodárskej spolupráce Slovenskej republiky a Čínskej ľudovej republiky*¹¹, ktorý v roku 2015 vypracovalo Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR. Tento materiál prerokovaný na Rade vlády SR na podporu exportu a investícií však možno hodnotiť skôr ako analytický materiál, ktorého cieľom bolo naštartovať diskusiu o návrhoch na zlepšenie slovensko-čínskych hospodárskych vzťahov.

Na druhej strane, *komplexnosť materiálu možno vnímať aj ako slabú stránku koncepcie*. Dokument obsahuje naozaj široké spektrum opatrení siahajúcich od proexportných opatrení, cez spoluprácu v oblasti vedy a výskumu, zlepšenia colnej spolupráce až po infraštruktúrne projekty v rámci projektu OBOR. Je legitímne debatovať o tom, či by nebol prospešnejší užšie koncipovaný materiál, ktorý by obsahoval menší počet návrhov a opatrení. Zjednodušilo by to proces implementácie a dalo by sa viac koncentrovať na jednotlivé cieľové oblasti. Naviac, do široko koncipovanej koncepcie sa dostali aj viaceré vágne a všeobecné opatrenia, ktorých implementácia sa bude ťažko hodnotiť a kontrolovať. Pri návrhoch často nachádzame pojmy ako „preskúmať“, „vyhodnocovať“ alebo „realizovať opatrenia“, pričom práve pri takýchto opatreniach je predpoklad, že skončia štúdiou, ktorá nebude nikdy implementovaná. Akčný plán, ktorý na koncepciu nadväzuje, vnáša do opatrení viacej konkrétnosti a adresnosti, pričom pozitívne možno hodnotiť najmä zaradenie merateľných cieľov pri väčšine navrhovaných úloh a opatrení.

Vážnou otázkou (súvisiacou aj so širokým spektrom opatrení) je *finančné krytie opatrení a úloh* vyplývajúcich z koncepcie. Slovenské verejné financie neustále zápasia

¹¹ MZVaEZ SR (2015): *Stav a možnosti hospodárskej spolupráce Slovenskej republiky a Čínskej ľudovej republiky*.

s nedostatkom zdrojov aj na kľúčovejšie oblasti verejných služieb (zdravotníctvo, vzdelávanie alebo výstavba infraštruktúry), preto je otázne, či ministerstvá a iné orgány štátnej správy budú mať k dispozícii finančné krytie pre jednotlivé úlohy a opatrenia. Prieskum konkrétnych úloh obsiahnutých v akčnom pláne jasne prezrádza, že množstvo úloh nemá pridelených finančné krytie a pri ďalších úlohách možno pochybovať o ich dostatočnej výške. Výborným príkladom sú plánované infraštruktúrne projekty v rámci iniciatívy OBOR, kde samotná koncepcia potvrdzuje nedostatočné verejné zdroje pre tieto projekty a navrhuje hľadať iné alternatívy financovania (kombináciu verejných a súkromných zdrojov, financovanie čínskou stranou alebo Európskou investičnou bankou).

Najväčšou prekážkou realizácie koncepcie slovensko-čínskych hospodárskych vzťahov je však v úvode spomenutá asymetrickosť postavenia týchto krajín vo svetovom hospodárstve. Slovensko je pre Čínu príliš malou krajinou, čo sa výrazne odzrkadľuje napríklad v oblasti čínskych investícií. Údaje o čínskych investíciách v Európe jasne naznačujú, že čínske firmy vyhľadávajú investičné príležitosti prioritne vo veľkých európskych ekonomikách, pričom majú záujem najmä o firmy so zaujímavými technológiami¹². Slovensko je v tomto kontexte v zjavnej nevýhode – ide o malú ekonomiku s veľmi limitovaným počtom podnikov v domácom vlastníctve so zaujímavými technológiami. To je hlavný dôvod, prečo je Čína na Slovensku stále marginálnym investorom. Momentálne je na Slovensku iba niekoľko investičných príležitostí, ktoré by mohli čínske firmy osloviť (predaj US Steel, dlhodobé strategické partnerstvo v Letisku M. R. Štefánika v Bratislave a investičné možnosti v energetike). Túto realitu pritom nie je možné zmeniť žiadnou koncepciou a akčným plánom.

Podobná je aj situácia v zahraničnom obchode. Počet slovenských firiem v domácom vlastníctve s exportným potenciálom je výrazne limitovaný (Slovensko je známe vysokým podielom nadnárodných korporácií na celkovom exporte) – hlavne v segmente malých a stredných podnikov. Čínsky trh je pritom veľmi zaujímavý, a preto je aj veľmi kompetitívny. Slovenské podniky musia na čínskom trhu súťažiť s veľkými medzinárodnými korporáciami, ktoré disponujú väčšími technologickými a finančnými možnosťami. Samozrejme, záujem vlády o zlepšenie inštitucionálnej podpory slovenského exportu smerujúceho do Číny treba hodnotiť pozitívne, nemožno však očakávať v nasledujúcich rokoch výraznú zmenu v jeho objeme a štruktúre.

Záver

Cieľom príspevku bolo predstaviť a zhodnotiť Koncepciu rozvoja hospodárskych vzťahov medzi Slovenskou republikou a Čínskou ľudovou republikou na roky 2017 – 2020, ktorú slovenská vláda odsúhlasila v apríli 2017. Vznik tejto koncepcie je krokom správnym smerom, keďže ide o najkomplexnejší vládny materiál v oblasti slovensko-čínskych hospodárskych vzťahov v histórii Slovenska. Vláda do vzniku tejto koncepcie zapojila veľké množstvo ministerstiev a im podriadených agentúr a výsledkom tejto snahy je ambiciózny dokument so širokým spektrom návrhov a opatrení. Samozrejme, dôležitá bude najmä implementácia vytvoreného akčného plánu, keďže nedávna minulosť nám jasne ukazuje, že písanie stratégií a koncepcií nie je na Slovensku až takým veľkým problémom, horšie je to však s ich implementáciou. Pre komplexné posúdenie implementácie koncepcie bude nutné sa k nej vrátiť niekedy na úrovni roku 2019 alebo 2020. Ak by sa však podarilo implementovať aspoň časť opatrení uvedených v koncepcii, malo by to vážny prínos pre rozvoj slovenskej ekonomiky.

Použitá literatúra:

1. BIRD, M. (2014): China Just Overtook The US As The World's Largest Economy. [online]. In: Businessinsider, 8. 10. 2014. [Citované 28. 12. 2017.] Dostupné na

¹² Pozri napríklad HANEMANN, T. – HOUTARI, M. (2015): Chinese FDI in Europe and Germany: Preparing for a New Era of Chinese Capital.

- internete: <http://www.businessinsider.com/china-overtakes-us-as-worlds-largest-economy-2014-10>.
2. DESJARDINS, J. (2017): 35 Chinese Cities With Economies as Big as Countries. [online]. In: Visual Capitalist, 3. 11. 2017. [Citované 28. 12. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.visualcapitalist.com/31-chinese-cities-economies-big-countries/>.
 3. DUDÁŠ, T. (2014): China-V4 FDI relations—a Slovak perspective. In *Current trends and perspectives in development of China - V4 trade and investment*. International scientific conference. Current trends and perspectives in development of China - V4 trade and investment : conference proceedings : international scientific conference, Bratislava, march 12 -14, 2014. - Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2014. ISBN 978-80-225-3894-7, s. 128-137.
 4. HALUZA, I. (2017): Matečná chce Číňanom k čmeliakom pribaliť aj mlieko a mäso. [online]. In: Trend, 13. 11. 2017. [Citované 28. 12. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.etrend.sk/podnikanie/matecna-chce-cinanom-k-cmeliakom-pribalit-aj-nase-mliečne-a-masove-vyrobky.html>.
 5. HANEMANN, T. – HOUTARI, M. (2015): Chinese FDI in Europe and Germany: Preparing for a New Era of Chinese Capital. Berlin: Mercator Institute for China Studies, 2015.
 6. MZVaEZ SR (2015): Stav a možnosti hospodárskej spolupráce Slovenskej republiky a Čínskej ľudovej republiky. [online]. [Citované 28. 12. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.mzv.sk/documents/10182/1677593/Hospod%C3%A1rska+spolupr%C3%A1ca+medzi+SR+a+%C4%8C%C3%ADnou+materi%C3%A1l.pdf/86410367-0901-42eb-803d-79b6a4dfba36>.
 7. MZVaEZ SR (2017): Ekonomická informácia o teritóriu – Čínska ľudová republika. [online]. In: Webové sídlo MZVaEZ SR. [Citované 28. 12. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.mzv.sk/documents/748032/620840/Cina+-+ekonomick%C3%A9+inform%C3%A1cie+o+terit%C3%B3riu+2017>.
 8. PORACKÝ, M. (2017): Do Bratislavy prišiel nákladný vlak z Číny. Pozrite sa, ako vyzerá. [online]. In: SME, 13. 11. 2017. [Citované 28. 12. 2017.] Dostupné na internete: <https://ekonomika.sme.sk/c/20695090/do-bratislavy-prisiel-nakladny-vlak-z-ciny-pozrite-sa-ako-vyzeral.html>.
 9. VLÁDA SR (2017): Konceptia rozvoja hospodárskych vzťahov medzi SR a Čínou na roky 2017 – 2020. [online]. [Citované 28. 12. 2017.] Dostupné na internete: http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-207820?prefixFile=m_.
 10. YONGQI, H. (2016): New financial holding company set up to finance China-CEE projects. [online]. In: China Daily, 6. 11. 2016. [Citované 28. 12. 2017.] Dostupné na internete: http://www.chinadaily.com.cn/world/201611attendsSCOCCEEC/2016-11/06/content_27286146.htm.

Kontakt:

doc. Ing. Tomáš Dudáš, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: tomas.dudas@euba.sk

ZMENA IDEOLOGICKÉHO PROFILU A ŠTRUKTÚRY ELEKTORÁTU POLITICKEJ STRANY ALTERNATÍVA PRE NEMECKO

Marianna Dudášová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: marianna.dudasova@euba.sk

Voľby do nemeckého Spolkového snemu, ktoré sa konali v septembri 2017, vytvorili na nemeckej politickej scéne novú situáciu. Napriek obavám zo znechutenia voličov z politiky (*Politikverdrossenheit*) volebná účasť stúpila takmer o päť percent. Mobilizácia však neprospera dvom hlavným politickým stranám v Nemecku – kresťanským a sociálnym demokratom, ktorí zaznamenali výrazne straty. Naopak, do parlamentu sa vrátili liberáli z FDP a prvýkrát sa do parlamentu dostala Alternatíva pre Nemecko (AfD), označovaná ako populistická, radikálna, euroskeptická či krajnepravicová strana. Nemecko bolo dlho označované za ostrov politickej stability a zároveň krajinu, v ktorej sú krajnepravicové idey vytlačované na okraj politického diskurzu. Do Spolkového snemu sa krajnepravicový subjekt doteraz nikdy nedostal, a preto je úspechu AfD venovaná veľká pozornosť tak vo verejnom diskurze, ako aj v akademickom prostredí. Cieľom tohto článku je popísať proces vnútornej transformácie AfD od jej založenia v roku 2013 až do volieb v roku 2017 a načrtnúť problémy súvisiace s jej príslušnosťou k niektorej zo straníckych rodín.

Kľúčové slová: Alternatíva pre Nemecko, krajná pravica, voľby do Spolkového snemu 2017, proletarizácia elektorátu

Germany's political landscape has changed considerably in the wake of the federal election held in September 2017. Despite worries related to disenchantment with politics (*Politikverdrossenheit*), the voter turnout rose almost by 5 percent. However, the voter mobilization has not worked for the benefit of two main political parties in Germany, as Christian and Social Democrats suffered significant losses. On the contrary, Liberals from the FDP were able to return to parliament after a four-year hiatus and Alternative for Germany, labelled as a populist, radical, eurosceptic or a far-right party, passed the electoral threshold for the first time. Germany has long been seen as an island of political stability and a country where extreme right ideas have been successfully marginalized. A far-right political subject has never before entered parliament, thus AfD gets significant attention in the public discourse as well as in academia. The aim of this article is to describe the process of internal party transformation from its beginnings in 2013 until the 2017 federal election and to outline some intricacies with determining family affiliation of this political party.

Key words: Alternative for Germany, far right, German federal election 2107, proletarianization of the electorate

JEL: Z13

Úvod

Pri hodnotení výsledkov nemeckých parlamentných volieb, ktoré sa konali 24. septembra 2017, sa komentári politického diania, či už z radov novinárov, politológov alebo samotných politikov, rýchlo zhodli na fakte, že tieto voľby priniesli prevratné zmeny, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnia politickú situáciu a vývoj v krajine. Niektorí politici a

média dokonca hovorili o „volebnom zemetrasení“ či „tektonických posunoch.“¹ Napriek obavám zo znechutenia voličov z politiky² stúpila volebná účasť takmer o päť percent – volieb sa zúčastnilo 75,2 % oprávnených voličov.³ Mobilizácia voličov však nepospela dvom hlavným politickým stranám – kresťanským demokratom (CDU/CSU) a sociálnym demokratom (SPD), ktorí zaznamenali výrazne straty. Naopak, do parlamentu sa vrátili liberáli z FDP a prvýkrát sa do parlamentu dostala aj Alternatíva pre Nemecko (AfD), označovaná ako populistická, radikálna, euroskeptická či krajnepravicová strana. Potvrdil sa tak trend ideologického posunu v nemeckom straníckom systéme, označovaný ako *Rechtsruck*, teda posun doprava.

Nemecká politická scéna je považovaná za jednu z najstabilnejších v Európe, a preto sa vstup akejkoľvek novej strany do Spolkového snemu považuje za významný posun na politickej scéne. AfD sa od jej vzniku v roku 2013 podarilo prebojovať už do 14 krajinských parlamentov⁴, a preto jej volebný zisk v parlamentných voľbách nebol ani tak prekvapením, ako skôr potvrdením trendu, na základe ktorého možno predpokladať, že tento subjekt sa stane šiestou etablovanou stranou v straníckom systéme Spolkovej republiky Nemecko. V politológii sú vznik a etablovanie nových strán tradične chápané ako dôsledok posunu starých či vzniku nových konfliktných línií. Ak etablované strany nereagujú na nové konflikty a s tým spojené nálady v spoločnosti a určitými spoločenskými skupinami artikulované záujmy, otvára sa priestor pre nové strany.⁵ Toto je aj prípad Alternatívy pre Nemecko, ktorá si už do názvu zapísala svoj hlavný cieľ – chce byť ozajstnou alternatívou voči všetkým ostatným stranám a hlavne voči politike dlhoročnej kancelárky Angely Merkel. AfD samozrejme nie je prvou stranou, ktorá sa skôr ako ideologický subjekt vymedzuje ako protestná strana, v niektorých ohľadoch až strana anti-systémová, avšak je zatiaľ najúspešnejšou takouto stranou a jediným krajnepravicovým subjektom, ktorý sa dostal do nemeckého parlamentu. Je však treba povedať, že jej zaradenie do straníckej rodiny krajnej pravice nebolo vždy celkom jednoznačné. Cieľom tohto článku je popísať proces vnútornej transformácie strany od jej založenia v roku 2013 až do volieb v roku 2017 a načrtnúť problémy súvisiace s jej príslušnosťou k niektorej zo straníckych rodín.

Článok je štruktúrovaný nasledovne: v prvej časti stručne popisujeme spôsoby, akými komparatívna politológia pristupuje k zaradovaniu politických subjektov do jednotlivých

¹ O tektonických posunoch hovoril napr. kancelársky kandidát strany Zelených Cem Özdemir – pozri WELT (25.9.2017): Wie die Grünen der CSU entgegenkommen wollen; alebo Ursula von der Leyen, ministerka obrany za CDU – pozri WELT (25.9.2017): Aus dem Desaster irgendwas gelernt? Nein! Kritiku používania spomínaných výrazov v povolebnom spravodajstve pozri napr. v ZEIT (25.9.2017): Von Angstlust getrieben.

² V Nemecku sa na označenie znechutenia voličov z politiky používa slovo *Politikverdrossenheit*. Toto slovo bolo v roku 1993 zvolené za slovo roka a vyjadruje rastúcu nespokojnosť občanov s politikou, jej aktérmi a inštitúciami, ako aj jej výsledkami. Tento fenomén sa stal aj predmetom záujmu spoločensko-vedného výskumu. Pozri napr. ARZHEIMER, K. (2013). Politikverdrossenheit: Bedeutung, Verwendung und empirische Relevanz eines politikwissenschaftlichen Begriffs; alebo MAIER, J. (2013). Politikverdrossenheit in der Bundesrepublik Deutschland: Dimensionen—Determinanten—Konsequenzen.

³ Všetky referencie na výsledky parlamentných volieb 2017 a 2013, ako aj všetkých krajinských volieb, sú citované, ak nie je uvedené inak, na základe údajov spoločnosti *Bundeswahlleiter* a *Infratest dimap* zverejňovaných na stránke verejnoprávnej televízie ARD pod: <https://wahl.tagesschau.de>.

⁴ Stav po krajinských voľbách v Dolnom Sasku (október 2017). AfD nie je zastúpená ešte v krajinských parlamentoch dvoch spolkových krajín – v Hesensku a Bavorsku. V Hesensku sa voľby konali zároveň s voľbami do Spolkového snemu 2013 a AfD získala 4,1 % hlasov (volebná klauzula je 5 %). V krajinských voľbách v Bavorsku, ktoré sa konali 15.9.2013, teda len týždeň pred parlamentnými voľbami, AfD nekandidovala. Dôvodom boli obavy strany zo signálu, ktorý by mohol zlý výsledok novej strany vyslať pred parlamentnými voľbami a fakt, že hlavnou témou strany bola kritika záchrany eura, čo nebolo významnou témou v bavorských voľbách – pozri AUGSBURGER ALLGEMEINE (11.5.2013): Alternative für Deutschland tritt nicht bei Bayern-Wahl an.

⁵ HENSEL, A. et al. (2017): Die AfD vor der Bundestagswahl 2017. Vom Protest zur parlamentarischen Opposition, s. 5-6.

straníckych rodín. V druhej časti popisujeme okolnosti vzniku strany AfD a jej ideologickej transformácie a zároveň uvádzame prehľad rôznych spôsobov označovania strany v relevantnej literatúre. V tretej časti sa zaoberáme zmenou štruktúry elektorátu, najmä s ohľadom na pohlavie, vek, vzdelanie a povolanie voličov. V závere naše zistenia syntetizujeme a interpretujeme.

1 Príslušnosť politických strán k straníckym rodinám

V komparatívnej politológii sa obvykle spomínajú štyri kritéria, na základe ktorých sa stranícke rodiny vymedzujú, resp. na základe ktorých sa k nim priradujú politické strany. Ide o *názov strany, stranícku ideológiu, príslušnosť k nadnárodným straníckym federáciám alebo sociálnu triedu*, záujmy ktorej strana zastupuje.⁶

Kým u niektorých politických strán v podstate niet pochyb o ich príslušnosti k jednej zo straníckych rodín, u iných to môže byť značným problémom – v prípade strán krajnej pravice je to dokonca pomerne bežný jav. Žiadna z nich nebude samú seba označovať za extrémnu, radikálnu či populistickú, čiže odpadá možnosť sebaidentifikácie, tak ako je tomu v niektorých straníckych rodinách.⁷ Zelení sa napr. otvorene hlásia k svojmu environmentalizmu, kresťanskí demokrati zasa k hodnotovému systému vychádzajúcemu z kresťanskej tradície. Strany, ktoré sa vyznačujú jasným hodnotovým ukotvením, toto obvykle prejavujú už pri výbere svojho názvu či ostatných symbolov strany (logo, heslo a pod.). Pohľad do zoznamu krajnepravicových subjektov v Európe nám však okamžite naznačí, že v prípade krajnepravicových strán je toto kritérium ťažšie aplikovateľné – mnohé názvy viac zahmlievajú ako prezrádzajú a mohli by byť názvom strany s ľubovoľným ideologickým zameraním. Aj Alternatíva pre Nemecko je takýmto názvom – bez bližšej znalosti nemeckého politického kontextu totiž nie je možné len podľa názvu povedať, čoho alternatívou chce strana byť a aké Nemecko si želá, resp. ktorú záujmovú skupinu v Nemecku zastupuje. Použitie názvu krajiny v názve strany je síce pre mnohé krajnepravicové strany typické, ale nedá sa povedať, že by takúto referenciu nepoužívali aj strany patriace do iných straníckych rodín.⁸

Ďalším možným kritériom je príslušnosť k niektorej z nadnárodných straníckych federácií. V prípade krajnej pravice je však aj toto kritérium len málo aplikovateľné, keďže takáto nadnárodná federácia existuje zatiaľ len v oklieštenej podobe. Pokusy o vytvorenie politickej skupiny, ktorá by združovala strany krajnej pravice v Európskom parlamente, neboli doteraz veľmi úspešné. Zámer vytvoriť takúto skupinu deklarovali príslušné strany aj pred poslednými voľbami do EP v roku 2014. Skupina *Európa národov a slobody* (ENF) bola nakoniec vytvorená až v júni roku 2015, teda po vyše roku od volieb, aj to v zložení, ktoré bolo interpretované skôr ako politický neúspech.⁹ Okrem francúzskeho Národného frontu (FN) a holandskej Strany slobody (PVV) sa členmi stali poslanci rakúskej Strany slobodných (FPÖ), belgického Vlámkeho bloku (VB) či talianskej Ligy severu (LN). K nim sa pridalo ešte niekoľko odpadlíkov z iných strán, ktoré uprednostnili členstvo v iných politických skupinách, napr. v skupine *Európa slobody a priamej demokracie* (EFDD) či v skupine *Európskych Konzervatívcov a Reformistov* (ECR). AfD zaznamenala práve vo voľbách do EP v roku 2014 svoj prvý volebný úspech, keď získala 7,1 % hlasov voličov, čomu zodpovedalo sedem poslaneckých mandátov. Následne sa stala, napriek istým problémom, súčasťou frakcie ECR. Predseda strany, Bernd Lucke, však obvinil kancelárku Angelu Merkel z toho, že lobovala u britského premiéra Davida Camerona v neprospech prijatia AfD do tejto frakcie.¹⁰ Strana

⁶ MAIR, P. – MUDDE, C. (1998): The party family and its study.

⁷ MUDDE, C. (2007): Populist Radical Right Parties in Europe, s. 35.

⁸ Tamtiež, s. 34.

⁹ Bližšie pozri: MUDDE, C. (2015): Why the new far-right political group in the European Parliament is a political failure.

¹⁰ EURACTIV (3.6.2014): Fraktionsbildung mit Hindernissen: Merkel lobbyiert gegen AfD

napokon do frakcie prijatá bola, avšak po rozkole v roku 2015, keď stranu opustil Bernd Lucke a spolu s ním mnoho ďalších členov, ostali AfD len dvaja europoslanci.¹¹ Aj tí však museli túto frakciu opustiť potom, čo v roku 2016 boli vyzvaní, aby sa členstva vo frakcii dobrovoľne vzdali. Dôvodom boli ich vyjadrenia o použití strelnej zbrane na štátnej hranici v súvislosti s migračnou a utečeneckou krízou. Beatrix von Storch túto výzvu akceptovala a vstúpila do frakcie EFDD, ktorej členom je napr. britská strana UKIP, ktorá zohrala kľúčovú úlohu pri referende o vystúpení Veľkej Británie z EÚ. Markus Pretzel odmietol z frakcie vystúpiť, a tak bol z nej vylúčený. Následne vstúpil do skupiny ENF.¹² Zvyšní piati poslanci, pôvodne zvolení za AfD, ostali členmi ECR, avšak reprezentujú už novú stranu, ktorej názov je Liberálno-konzervatívni reformisti (LKR).¹³ Sedem poslancov, pôvodne zvolených za AfD, je tak v súčasnosti zaradených v troch rôznych frakciách EP, čo signalizuje, že strana nebola od začiatku jasne vyhranená a stále v nej prebiehajú vnútorné diskusie o jej strategickom smerovaní i spôsobe vedenia každodennej politiky. Na príklade AfD sa teda dajú ilustrovať problémy súvisiace s používaním kritéria príslušnosti k nadnárodnej federácii. Podľa Muddeho môže byť toto kritérium relevantné skôr v prípade veľkých straníckych rodín, keďže tie menšie disponujú buď geograficky obmedzenou organizáciou alebo takúto organizáciu nemajú vôbec. Ďalším problémom môže byť aj fakt, že rozhodnutie o prijatí novej strany do nadnárodnej straníckej federácie alebo frakcie v EP môže byť podmienené aj inými ako ideologickými faktormi.¹⁴

Vzhľadom na uvedené sa za najrelevantnejšie kritéria pre zaradovanie politických subjektov do straníckych rodín považujú ideologické charakteristiky strany a sociologické charakteristiky jej elektorátu, resp. záujmových skupín, ktoré zastupuje. Týmto dvom kritériám sa preto budeme podrobnejšie venovať v nasledujúcich dvoch častiach článku.

2 Ideologický profil AfD

Klasifikácia strán na základe určenia ich ideologického profilu spočíva v identifikácii „hodnotového systému“¹⁵, ktorý tieto strany zdieľajú. Existuje niekoľko spôsobov, ako tento hodnotový systém identifikovať a interpretovať, Mudde navrhuje ako najvhodnejší spôsob obsahovú analýzu straníckej literatúry (určenej pre interné potreby i externé publikum) – teda straníckych a volebných programov, straníckej tlače. Tá je síce náročnejšia, ale zároveň flexibilnejšia ako niektoré kvantitatívne metódy, založené na expertných štúdiách či projektoch typu Manifesto Project. Ich výhodou je na druhej strane štandardná stupnica alebo štandardný spôsob kódovania pozícií jednotlivých politických strán a výsledkom je súbor ľahko dostupných a dobre porovnateľných údajov o politických subjektoch v rôznych krajinách, ktorý je vhodný pre komparatívne štúdie nadnárodného charakteru.¹⁶ Vzhľadom na obmedzený rozsah tohto článku nebudeme postupovať úplne v súlade s Muddeho odporúčaním a ideologický profil načrtujeme hlavne na základe syntézy poznatkov zo sekundárnej literatúry, doplnených o údaje (aj keď časovo limitované) z expertných štúdií Chapel Hill Survey¹⁷

¹¹ ZEIT ONLINE (10.7.2015): Ist die AfD nun am Ende?

¹² ZEIT ONLINE (30.4.2016): EU-Abgeordneter Pretzell wechselt zur Front-National-Fraktion.

¹³ Bernd Lucke založil po odchode z AfD stranu ALFA (Aliancia pre pokrok a obrodu), tá sa však musela vzhľadom na výsledok sporu so spolkom, ktorý používal rovnakú skratku svojho názvu, premenovať.

¹⁴ MUDDE, C. (2007): Populist Radical Right Parties in Europe, s. 35.

¹⁵ MAIR, P. – MUDDE, C. (1998): The party family and its study, s. 220.

¹⁶ MUDDE, C. (2007): Populist Radical Right Parties in Europe, s. 37-39.

¹⁷ Chapel Hill Survey (CHES) je expertná štúdia, ktorá hodnotí ideologické zameranie európskych politických strán a ich pozície v rôznych otázkach národnej politiky i európskej integrácie. Prvýkrát bola realizovaná v roku 1999, ďalšie vlny nasledovali 2002, 2006, 2010 a 2014. Kým v roku 1999 bolo hodnotených len 14 západoeurópskych krajín, v roku 2014 to bolo už 31 krajín (všetci členovia EÚ, Nórsko, Švajčiarsko a Turecko). Počet hodnotených strán narástol zo 143 na 268. Osobitná štúdia bola uskutočnená aj v balkánskych krajinách.

a Manifesto Project.¹⁸ Tieto poznatky budeme interpretovať v kontexte meniacej sa štruktúry politických príležitostí v straníckom systéme Nemecka.

Napriek tomu, že AfD vznikla len približne pol roka pred parlamentnými voľbami v roku 2013 a napriek prevažne negatívne ladenému spravodajskému pokrytiu jej činnosti, podarilo sa jej v septembrových voľbách získať 4,7 % hlasov voličov, čím len tesne minula 5 % volebnú klauzulu. Pre stranu to však boli posledné neúspešné voľby. V roku 2014 získala 7,1 % vo voľbách do Európskeho parlamentu a uspela vo všetkých nasledujúcich krajiniských voľbách. Koncom roka 2017 tak mala zastúpenie v 14 zo 16 krajiniských parlamentov. Vo voľbách do Spolkového snemu v roku 2017 sa AfD stala dokonca treťou najsilnejšou stranou so ziskom 12,6 %. V spolkových krajinách, ktoré do roku 1990 tvorili Nemeckú demokratickú republiku (obvykle označované ako „východné spolkové krajiny“ alebo „nové spolkové krajiny“) bola AfD dokonca druhou najúspešnejšou stranou, keď získala 21,9 % hlasov voličov.¹⁹ Treba však povedať, že AfD prešla v období medzi dvoma parlamentnými voľbami výraznou ideologickou, programovou i organizačnou transformáciou, s ktorou sa mnohí zakladajúci členovia nedokázali stotožniť a stranu opustili. Našu analýzu rozdelíme preto na dve časti – fázu od vzniku strany až po rozkol v strane v roku 2015 a fázu od tohto rozkolu až po voľby v roku 2017.

Fáza prvá – vznik AfD a jej počiatočná ideologická profilácia

Alternatíva pre Nemecko sa na nemeckej politickej scéne objavila začiatkom roka 2013. Jej vznik sa spája najmä s európskou dlhovou krízou, resp. nesúhlasom časti verejnosti i niektorých významných ekonómov so spôsobom jej riešenia. AfD narušila značne konsenzuálny pro-európsky naratív nemeckých parlamentných strán a ostro sa vymedzila voči postoju kancelárky Merkel, ktorá označila záchranu eura za projekt, ktorý nemá alternatívu.²⁰ Keďže kríza v niektorých štátoch eurozóny v tom čase dominovala nemeckému politickému diskurzu, euroskeptické postoje AfD, ktorá hovorila dokonca o možnosti rozpustiť eurozónu, sa okamžite stali predmetom kontroverzných diskusií.²¹ Kritike dodával váhu fakt, že na zakladaní strany sa podieľali aj mnohí profesori ekonómie, ktorých argumenty nebolo možné odbiť len obvinením z nedostatku solidarity s chudobnejšími krajinami eurozóny či z populizmu.

AFD pri svojom vzniku deklarovala, že nechce byť „ani vľavo, ani vpravo,“ považuje sa totiž za stranu nového typu.²² Na obvinenia z populizmu reagoval už na zakladajúcom sneme jeden zo zakladateľov strany Konrad Adam slovami: „Ak naši politickí predstavitelia vidia svoju úlohu v tom, že majú zbaviť ľud svojprávnosti, tak by sme mali preukázať dostatok sebavedomia a prijať výčitku populizmu ako vyznamenanie.“ Tieto slová boli s nadšením prijaté delegátmi snemu a možno ich interpretovať ako jeden z prvých signálov, že strane bolo od začiatku jej pôsobenia blízke antagonistické vnímanie vzťahu medzi ľudom a elitami, typické pre populizmus. V prvých mesiacoch svojho pôsobenia však bola AfD obvykle označovaná najmä ako strana jednej témy, resp. tzv. *niche party* (strana medzery), keďže nevznikla na pozadí tradičných, triednych štiepiacich línií či ľavo-právneho rozdelenia politického spektra.²³ Volebný program strany v roku 2013 sa zaoberal obmedzeným rozsahom tém – centrálnou témou bola požiadavka riadeného rozpustenia eurozóny a návrat k národným

¹⁸ *The Manifesto Project* analyzuje a porovnáva volebné programy politických strán. Dátový súbor obsahuje obsahovú analýzu programov viac ako 1000 strán od 1945 vo viac ako 50 krajinách na piatich kontinentoch.

¹⁹ Všetky údaje citované podľa: www.wahltagesschau.de.

²⁰ GRIMM R. The rise of the German Euroskeptic party Alternative für Deutschland, between ordoliberal critique and popular anxiety.

²¹ HÄUSLER, A. (2013): Die „Alternative für Deutschland“ - eine neue rechtspopulistische Partei?, s. 7.

²² TAMTIEŽ, s. 9.

²³ SCICLUNA, N. (2014): Domestication of the Euro Crisis: Legal and Political Manifestations of Euroscepticism in Germany, s. 297.

menám. Ďalším bodom programu bol návrat niektorých kompetencií z úrovne EÚ na národnú úroveň a zoštíhlenie byrokratického aparátu únie. V ústavnoprávnej oblasti AfD žiadala zavedenie inštitútov priamej demokracie do nemeckého právneho poriadku po vzore Švajčiarska, v ekonomickej oblasti zasa odbúravanie dlhov a prarodinnějšíu politiku. AfD sa vo svojom prvom programe dotkla aj témy migrácie – požadovala prijatie prísťahovaleckého zákona podľa vzoru kanadského bodovacieho systému.²⁴

Program AfD nemal rozsah porovnateľný s programom etablovaných strán. Pozície v mnohých oblastiach verejnej politiky sa ešte len tvorili a v strane sa nachádzali od samého začiatku krídla, ktoré mali aj rozdielne hodnotové orientácie. V tomto štádiu môžeme teda hovoriť o nejasnom, resp. tvoriacom sa ideologickom vymedzení. Strana bola na verejnosti vnímaná predovšetkým ako strana jednej témy, ktorá sa voči ostatným vymedzuje primárne v otázke eura. Aj v rámci Manifesto Projectu bola na základe obsahovej analýzy programu zaradená do rodiny *Special Issues Parties* (strany špecifickej témy). Ako sa ukázalo neskôr, toto vnímanie bolo nesprávne, resp. predčasné, keďže strana čoskoro začala artikulovať ambíciu zbaviť sa nálepky strany jednej témy. Podľa Häuslera AfD nikdy ani nebola stranou len jednej témy, pretože od začiatku sa profilovala ako alternatíva pre národno-konzervatívnych voličov, ktorí mali pocit, že už nemajú koho voliť, pre ekonomických liberálov a predstaviteľov hospodárskeho establišmentu, ale aj pre aktivistov, v minulosti pôsobiacich v malých a neúspešných pravicovo-populistických stranách.²⁵

Fáza druhá: rozkol v strane a jej radikalizácia

Vzhľadom na svoje nejasné ideologické vymedzenie sa AfD stala atraktívnou tak pre ekonomicky liberálne zmýšľajúcich, ako aj pre národno-konzervatívne orientovaných ľudí. V strane sa tak vytvorili krídla, ktorých pozície sa po istom čase stali nezlučiteľné. Rozkol v strane vyvrcholil v roku 2015 na straníckom sneme v Erfurte odchodom Bernda Luckeho, ktorý bol jedným z predsedov strany²⁶ a zároveň najznámejšou tvárou strany v prvých mesiacoch jej fungovania. Bernd Lucke a jeho ekonomicky-liberálne krídlo stratilo väčšinu a na čelo strany sa tak postavila Frauke Petry, ktorá reflektovala požiadavky národno-konzervatívneho krídla. To požadovalo, aby sa strana viac venovala otázkam imigrácie, postaveniu islamu v nemeckej spoločnosti či podpore konzervatívnej a prarodinnej politiky. Zároveň bolo kritickejšie voči EÚ a NATO a zastávalo zmierlivejšie postoje voči Rusku. Rozdielne názory zastávali stranícke krídla aj v otázke potreby dištancovať sa od hnutia PEGIDA²⁷, ktorého aktivity bolo vo verejnosti vnímané veľmi kriticky – často boli spájané s extrémnou a radikálnou pravicou. V tzv. *Erfurtskej rezolúcii* požadovali predstavitelia národno-konzervatívneho krídla, aby sa AfD profilovala ako „ľudové hnutie proti spoločenským experimentom posledných desaťročí (genderová ideológia, multikulturalizmus, voľná výchova), ako aj „hnutie odporu proti ďalšiemu podkopávaniu nemeckej suverenity a identity.“²⁸ Národno-konzervatívne krídlo považovalo dištancovanie sa od hnutia PEGIDA za chybný krok, keďže mnohí sympatizanti strany sa na protestoch organizovaných týmto hnutím zúčastňovali. Ako protiváhu Erfurtskej revolúcie iniciovali členovia strany okolo Bernda Luckeho tzv. *Nemeckú rezolúciu*, v ktorej vyčítali signatárom Erfurtskej rezolúcie „plytké

²⁴ Volebný program AfD z roku 2013 už medzičasom nie je dostupný na webovej stránke strany, možno ho nájsť napr. v databáze Manifesto Projectu (dostupný je po zaregistrovaní sa na: https://manifesto-project.wzb.eu/down/originals/41953_2013.pdf).

²⁵ HÄUSLER, A. (2013): Die AfD: Partei des rechten Wutbürgertums am Scheideweg, s. 2.

²⁶ Vedenie AfD tvorila trojica tzv. Bundessprecherov – spolkových hovorcov strany. Na zakladajúcom sneme strany boli do tejto funkcie zvolení Bernd Lucke, Frauke Petry a Konrad Adam. Bernd Lucke bol tzv. prvým hovorcom, čiže *de facto* predsedom strany.

²⁷ PEGIDA (Patriotickí Európania proti islamizácii Západu) je protestné hnutie, ktoré v Drážďanoch od jesene 2014 organizuje tzv. pondelkové demonštrácie proti vplyvu islamu a za obmedzenie migrácie.

²⁸ HÄUSLER, A. (2013): Die AfD: Partei des rechten Wutbürgertums am Scheideweg, s. 8.

heslá“ a „ostre tóny.“ Neskôr sa Bernd Lucke pokúšal „zobudiť“ umiernených členov strany aj iniciatívou nazývanou *Weckruf 2015* (Budíček 2015), nepodarilo sa mu však na svoju stranu zmobilizovať dostatočný počet členov strany.²⁹

Naopak, Frauke Petry uspela so svojou kritikou politickej korektnosti označením islamu ako svetonázoru, ktorý je nezlučiteľný s nemeckou predstavou o fungovaní štátu.³⁰ Pre mnohých pozorovateľov boli tieto zmeny v strane potvrdením toho, že strana od začiatku vykazovala isté, aj keď nie úplne otvorené tendencie, k pravicovému populizmu a radikalizmu. AfD musela v podstate hneď od svojho vzniku čeliť okrem obvinení z populizmu aj obvineniam z toho, že prijíma do svojich radov členov s minulosťou v extrémistických alebo radikálnych stranách. V médiách sa objavovali správy o snahe istých kruhov z krajnepravicovej scény infiltrovať novo založenú stranu.³¹ V prostredí krajnej pravice ide o pomerne bežnú taktiku, pri ktorej extrémne sily používajú nové umiernenějšíe strany, o ktorých voliči ešte nemajú toľko informácií, ako výťah k moci.

Ani zmena na čele strany a odchod liberálneho krídla však nepriniesli koniec vnútrostraníckych rozporov v strane. Tieto spory odkryli rozličnú citlivosť členov strany voči kontroverzným vyjadreniam alebo činom svojich spolustraníkov – či už išlo o medializované kontakty straníckej organizácie v Sársku s extrémistickou NPD,³² antisemitské vyjadrenia Wolfganga Gedeona³³ alebo viaceré kontroverzné prejavy durínskeho straníckeho šéfa Björna Höckeho.³⁴ Frauke Petry sa v tomto spore postupne pozicionovala ako zástankyňa tzv. „realpolitickej stratégie“ a vyslovila sa proti strategickej orientácii AfD ako predstaviteľke „fundamentálnej opozície“. Pre toto smerovanie však nezískala podporu na dôležitom sneme v Kolíne v apríli 2017. Vzhľadom na slabnúcu pozíciu v strane nekandidovala ani na post straníckej jednotky do parlamentných volieb. Snem rozhodol, že stranu do volieb povedie dvojica Alexander Gauland a Alice Weidel.³⁵ Postavenie Frauke Petry v strane ďalej oslabovalo aj po tomto kľúčovom sneme. Keďže sa predsedníčka strany nedokázala stotožniť s kurzom, ktorý strana nabrala, ohlásila hneď po úspešných voľbách odchod z poslaneckej frakcie a o pár dní na to aj zo strany.³⁶

Na spomínanom sneme v Kolíne bol schválený aj volebný program strany do parlamentných volieb. Na rozdiel od prvého programu, tento bol rozsiahlejší čo do počtu strán i tém, ktorým sa venoval. Z hľadiska ideologického ho možno hodnotiť ako posun doprava, najmä vzhľadom na spôsob, akým sa na väčšinu problémov nazerá cez prizmu zdôrazňovania preferencie záujmov nemeckého národa a jeho ochrany pred utečencami, migrantami či následkami globalizácie vo všeobecnosti.³⁷ Strana si osvojila prvky nativistickej ideológie, ktorá podľa Muddeho definície prezentuje zidealizovanú predstavu o štáte ako homogénnom spoločenstve ľudí, príslušníkov jedného národa, pričom všetky cudzie elementy sú považované

²⁹ HÄUSLER, A. (2013): Die AfD: Partei des rechten Wutbürgertums am Scheideweg, s. 8.

³⁰ Bližšie pozri: Dudášová, M. (2015): The rise of Euroskepticism and Radicalism in Germany – „Alternative for Germany“ in the political context.

³¹ Tamtiež.

³² STERN (12.4.2016): Saar-AfD: Brüllen, beleidigen, makabre Vergleiche

³³ FAZ (4.6.2016): Im Eiferer-Modus gegen Juden

³⁴ Pozri napr. prejav Björna Höckeho v Drážďanoch 17. januára 2017, v ktorom označil Nemecko za „jedinú krajinu, ktorá si do srdca svojho hlavného mesta zasadí pamätník hanby“ (referencia na pamätník holocaustu v centre Berlína). Citované podľa: WELT (18.1.2017): Was Höcke mit der „Denkmal der Schande“-Rede bezweckt. Alebo prejav Björna Höckeho o odlišných „geneticky podmienených rozdieloch v reprodukčnom správaní Európanov a Afričanov“, citované podľa: FAZ (14.12.2015): AfD-Spitze dementiert angebliche Rüge für Höcke.

³⁵ TAGESSPIEGEL (14.4.2017): Allianz gegen Frauke Petry macht ernst

³⁶ WELT (29.9.2017): Frauke Petry vollzieht Austritt aus der AfD

³⁷ AfD (2017): Programm für Deutschland: Wahlprogramm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum Deutschen Bundestag am 24. September 2017.

za hrozbu pre štát.³⁸ Zmeny nastali aj v socioekonomickej agende – strana v niektorých otázkach opustila svoje liberálne pozície, napr. podporila myšlienku zavedenia minimálnej mzdy, ktorú spočiatku odmietala.

Vzhľadom na problémy s jasným vymedzením ideologického profilu, spôsobené internými konfliktami medzi rôznymi frakciami, boli v súvislosti s AfD používané rôzne prívlastky. Odhliadnuc od mediálneho diskurzu, ktorý sa neriadi vždy objektívnymi kritériami, ani v relevantnej literatúre neexistovala jednoznačná zhoda na tom, do akej straníckej rodiny AfD zaradiť. Na základe analýzy prvého straníckeho programu dospel napr. Arzheimer k záveru, že ide o euroskeptickú stranu, ktorá sa vyznačuje tzv. mäkkým euroskepticizmom. Zároveň konštatoval, že ideológia strany sa nevyznačovala konzistentným nativizmom a populizmom, a tak ju nebolo možné považovať za populistickú radikálne pravicovú stranu.³⁹ Avšak napr. Häusler v obsiahlej štúdii o AfD, vydanéj už v septembri 2013, tvrdil, že určité tendencie k pravicovému populizmu boli v strane zreteľné už od jej vzniku. Poukázal pritom na programové prieniky a osobné väzby s menej úspešnými pravicovo-populistickými politickými subjektami.⁴⁰ V jednej zo svojich neskorších štúdií o AfD použil Häusler, reflektujúc protestný charakter strany, označenie „strana nahnevaných pravičiarov zo strednej triedy.“⁴¹

Protestný charakter AfD sa považoval za významný faktor jej úspechu – najskôr to bol protest proti riešeniu dlhovej krízy v eurozóne, potom proti „politike otvorených dverí“ kancelárky Merkel. Lewandowsky preto označil AfD za euroskeptickú stranu *sui generis*, ale aj ako stranu stredo-právneho protestu.⁴² Autorská trojica Berbuir, Lewandowsky a Siri dospela na základe kvalitatívnej analýzy komunikačnej stratégie strany a kvantitatívnej analýzy údajov o podporovateľoch strany v roku 2014 k záveru, že AfD ešte nie je vo všetkých ohľadoch pravicovo-populistickou stranou, ale pôsobí ako funkčný ekvivalent pravicovo-populistického politického subjektu v krajine, v ktorej je pravicový populizmus značne stigmatizovaný.⁴³ Popredný odborník na krajnú pravicu a autor konceptu straníckej rodiny populistickej radikálnej pravice, Cas Mudde, zaradil AfD do tejto straníckej rodiny až v roku 2016, keďže dovtedy podľa jeho názoru nebol nativizmus⁴⁴ kľúčovou ideologickou črtou strany.⁴⁵ To sa prejavilo napr. aj vo výsledkoch expertnej štúdie CHES, ktorá AfD v roku 2014 nezaradila medzi radikálne ale medzi konzervatívne strany.⁴⁶

Môžeme teda konštatovať, že AfD nevznikla ako jednoznačne krajnepravicová strana, ale postupne sa ňou stala a v súčasnosti sa stavia do úlohy protiváhy tzv. kozmopolitného liberalizmu, ktorý zdôrazňuje význam otvorených hraníc, zdieľaných multikultúrnych hodnôt, rôznorodosti ľudí i ich životných štýlov a kladie dôraz na liberálne hodnoty ako ochrana práv menšín, význam systému „brzd a protiváh“, tolerancia voči sociálnej, intelektuálnej a politickej diverzite či dôležitosť vedeckej racionalizácie pre rozhodovanie.⁴⁷ Voči tejto liberálnej

³⁸ MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*, s. 19.

³⁹ ARZHEIMER, K. (2015): *The AfD: Finally a Successful Right-Wing Populist Eurosceptic Party for Germany?*

⁴⁰ HÄUSLER, A. (2013): *Die „Alternative für Deutschland“ - eine neue rechtspopulistische Partei?*

⁴¹ HÄUSLER, A. (2015): *Die AfD - Die Partei des rechten Wutbürgerturns am Scheideweg.*

⁴² LEWANDOWSKY, M. (2014): *Alternative for Germany (AfD). A New Actor in the German Party System.*

⁴³ BERBUIR, N. – LEWANDOWSKY, M. – SIRI, J. (2015): *The AfD and its sympathisers: Finally a right-wing populist movement in Germany?*

⁴⁴ Nativizmus ako xenofóbna forma nacionalizmu tvorí spolu s autoritárstvom a populizmom tri kľúčové ideologické črty populistickej radikálnej pravice.

⁴⁵ MUDDE, C. (2016): *Populist Radical Right: A reader.*

⁴⁶ POLK, J. ET AL. (2017): *Explaining the salience of anti-elitism and reducing political corruption for political parties in Europe with the 2014 Chapel Hill Expert Survey data.*

⁴⁷ INGLEHART, R. – NORRIS, P. (2016): *Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash*, s. 7-8.

predstave stavia nativistickú ideológiu založenú na predstave, že kultúrna diverzita, ktorú priniesla globalizácia, je ohrozením ideálnej predstavy o monokultúrnom štáte. Tento vývoj možno chápať aj v kontexte posilňovania novej kultúrnej štiepiacej línie, ktorá sa podľa Ingleharta a Norrisovej stáva dôležitejšou ako pravo-lává ekonomická štiepiaca línia.⁴⁸

3 Štruktúra elektorátu AfD

Rozšíreným spôsobom klasifikácie politických strán je ich rozlišovanie na základe sociodemografických charakteristík ich elektorátov. Teoreticky je tento spôsob klasifikácie založený na slávnom modeli Rokkana a Lipseta o štiepiacich líniách v spoločnosti z roku 1967. Podľa tohto modelu sú strany primárne reprezentantami špecifických sociálnych skupín.⁴⁹ Stranícke rodiny sa teda líšia sociodemografickou štruktúrou svojich voličov. Podľa Muddeho však problém tejto klasifikácie spočíva hlavne v tom, že štruktúra elektorátu politickej strany sa môže meniť nezávisle na tom, či dochádza k zmene jej ideologického jadra – príkladom je práve populistická radikálna pravica, ktorej ideologický profil sa v porovnaní so štruktúrou voličov zmenil len mierne. Ideologické jadro radikálnej pravice ostalo takmer nezmenené, k určitým zmenám došlo len v socioekonomickej agende, avšak zmena v štruktúre elektorátu je značná. Prejavila sa najmä tzv. proletarizáciou elektorátu, teda zvýšením podielu manuálne pracujúcich na elektoráte strany.⁵⁰ Druhým problémom tohto prístupu je, že na elektorát strany sa nedá pozerieť ako na homogénnu skupinu. Tak ako vo vnútri strán existujú frakcie, existujú aj skupiny voličov s rôznymi sociodemografickými charakteristikami, ktoré z rôznych dôvodov volia tú istú stranu. Literatúra o krajnej pravici obvykle uvádza, že typickým voličom krajnej pravice je mladý, manuálne pracujúci muž. Pochopiteľne, táto charakteristika neplatí na všetkých voličov, a tak ju treba vnímať ako isté zjednodušenie. Ide však o v súčasnosti prevládajúci profil voliča krajnej pravice.⁵¹

V prípade AfD sme v predchádzajúcej časti skonštatovali, že strana nevznikla ako radikálna, ale radikálnou sa postupne stala. Vzhľadom na ideologickú transformáciu, ktorá stranu posunula v sociokultúrnej dimenzii doprava a v socioekonomickej doľava môžeme predpokladať, že by sa tieto zmeny mali odraziť aj na štruktúre elektorátu, ktorý by sa mal približovať ostatným stranám zo straníckej rodiny populistickej radikálnej pravice. Zmeny v štruktúre elektorátu budeme sledovať na základe porovnania údajov o skladbe voličov strany v parlamentných voľbách 2013 a 2017. V niektorých prípadoch použijeme aj údaje z krajských volieb, ktoré sa medzi týmito dvoma parlamentnými voľbami konali. Budeme sledovať jednak presuny od iných strán k AfD a štruktúru voličov vzhľadom na pohlavie, vek, vzdelanie a povolanie.

Najskôr sa pozrieme na to, od koho AfD získavala svojich voličov. V Tabuľke 1 vidíme, že v roku 2013 oslovila najmä bývalých voličov liberálnej FDP, čím výrazne prispela k tomu, že sa FDP prvýkrát nedostala do parlamentu. Vzhľadom na okolnosti vzniku strany, ktoré sme objasnili v predchádzajúcej časti článku, možno predpokladať, že išlo najmä o tých, ktorí kriticky vnímali postup vlády v otázke záchrany eura, resp. v širšom zmysle neboli spokojní s presadzovaním liberálnej ekonomickej agendy vo vláde Angely Merkelovej. Odliv 290 000 voličov z CDU/CSU je zasa logickým vyústením toho, že pre niektorých konzervatívnych voličov sa CDU pod vedením Angely Merkel posunula príliš do stredu – či už socioekonomicky alebo sociokultúrne. Významný počet voličov získala AfD aj od strany Die Linke (Ľavica), čo na prvý pohľad môže vyzeráť prekvapujúco, avšak dá sa to interpretovať ako presun voličov medzi protestnými stranami, keď AfD prevzala na seba úlohu novej, protestnej strany, anti-

⁴⁸ Tamtiež.

⁴⁹ Citované podľa: MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*, s. 36.

⁵⁰ MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*, s. 37.

⁵¹ Bližšie pozri: RYDGREN, J. (2103): *Class Politics and the Radical Right*.

establišmentovej strany, ktorú dovtedy hrala v straníckom systéme Nemecka práve Ľavica.⁵² AfD tiež oslovila pomerne veľa bývalých nevoličov a voličov ostatných, menej relevantných strán. Preukázala tak schopnosť mobilizovať tých, ktorí sa nevedeli stotožniť so žiadnou zo štandardných, relevantných strán. V roku 2017 sa situácia zmenila – odliv od liberálov z FDP bol len 40 000, najväčšie straty tentokrát zaznamenala CDU/CSU, čo možno do veľkej miery pripísať nespokojnosti konzervatívnych voličov s utečeneckou a migračnou politikou Angely Merkel. Pozorovať možno aj stále pomerne veľké presuny od ľavicových strán, čo naznačuje rastúcu schopnosť AfD oslovovať tradičného manuálne pracujúceho voliča sociálnej demokracie (SPD) alebo socialistov (Die Linke). Najpočetnejšiu skupinu nových voličov však tvorili nevolíči, čo signalizuje schopnosť strany mobilizovať ľudí, ktorí sa nevedia stotožniť so žiadnou zo štandardných strán.

Tabuľka 1 Presuny voličov od iných strán k AfD v rokoch 2013 a 2017

Strana	2013	2017
CDU/CSU	290 000	980 000
SPD	180 000	470 000
Ľavica	340 000	400 000
Zelení	90 000	40 000
FDP	430 000	40 000
nevolíči	210 000	1 200 000
ostatní	410 000	690 000

Prameň: Infratest dimap 2013 a Infratest dimap 2017.

V Tabuľke 2 sa nachádzajú vybrané sociodemografické charakteristiky elektorátu AfD: pohlavie, vek, vzdelanie a povolanie. Vo všetkých sledovaných skupinách došlo k nárastu voličskej podpory, tento nárast však nebol rovnomerný. AfD získala vo voľbách v roku 2017 takmer o 8 percentuálnych bodov viac hlasov ako v roku 2013. V stĺpci Rozdiel vidíme, ktoré skupiny sa na tomto náraste podieľali podpriemerne a ktoré nadpriemerne.

Z hľadiska vzdelanostnej štruktúry elektorátu zaznamenala strana nadpriemerne vysoký nárast podpory u voličov s nízkym (+10 p. b.), ale najmä stredným vzdelaním (+12 p. b.). Naopak, u ľudí s vysokým vzdelaním dosiahla podpriemerné zlepšenie (+ 4 p. b.). Z hľadiska vekovej štruktúry vidíme najvyšší rast podpory v kategórii 35-44 ročných (+10 p. b.). Podpriemernú podporu AfD stále získava v najmladšej a najstaršej vekovej kategórii, aj keď existuje trend k poklesu podpory u najmladších vekových kategórií a nárastu u najstaršej vekovej kategórie. V oboch parlamentných voľbách boli muži medzi voličmi AfD zastúpení nadpriemerne. U žien došlo k nárastu podpory o 6 p. b. a u mužov o 9 p. b. Výraznejšie zmeny nastali napr. v kategórii najmladších mužov – voličov vo veku 18-24 rokov. Táto pôvodne nadreprezentovaná skupina sa stala podreprezentovanou skupinou.

Najzaujímavejšie a najväčšie zmeny sa udiali v štruktúre elektorátu, ak sa pozrieme na zastúpenie jednotlivých povolání. Pôvodne boli jednotlivé skupiny zastúpené vcelku rovnomerne, s mierne nadpriemerným zastúpením manuálne pracujúcich a podpriemerným zastúpením dôchodcov a nezamestnaných. V roku 2017 vidíme diametrálne odlišnú situáciu – výrazný nárast podpory u manuálne pracujúcich (+15 p. b.) a nezamestnaných (+18 p. b.). Na základe týchto údajov môžeme konštatovať, že v prípade AfD dochádza k proletarizácii elektorátu, čo je proces, ktorým prešli alebo prechádzajú viaceré krajnepravicové, resp. radikálne populistické strany. Na túto zmenu sme sa pozreli bližšie v Tabuľke 3 a Tabuľke 4, kde sme porovnali údaje zo všetkých krajských volieb, na ktorých sa AfD zúčastnila od

⁵² Bližšie pozri: HEIHSE, K.-H. (2017): Protestwähler und die AfD: Gründe - Zusammenhänge – Maßnahmen.

parlamentných volieb 2013 a vypočítali sme pre každú skupinu povolání ukazovateľ ich nad- resp. podreprezentácie na elektoráte strany.

Tabuľka 2 Vybrané sociodemografické charakteristiky elektorátu AfD v parlamentných voľbách 2013

Kategória	Výsledok 2013 v %	Výsledok 2017 v %	Rozdiel
Oprávnení voliči	4,7	12,6	7,9
Vzdelanie			
vysoké	5	9	4
stredné	5	17	12
nízke	4	14	10
Povolanie			
Manuálne pracujúci	6	21	15
Zamestnanci	5	12	7
Úradníci	5	10	5
SZČO	5	12	7
Dôchodcovia	4	11	7
Nezamestnaní	3	21	18
Vek			
18-24	6	10	4
25-34	6	14	8
35-44	6	16	10
45-59	5	14	9
60+	3	10	7
Ženy	4	10	6
18-24	5	8	3
25-34	4	11	7
35-44	5	12	7
45-59	4	11	7
60+	2	7	5
Muži	6	15	9
18-24	7	11	4
25-34	7	17	10
35-44	7	19	12
45-59	6	17	11
60+	4	12	8

Prameň: Infratest dimap 2013 a Infratest dimap 2017.

V Tabuľke 3 vidíme výsledky volieb vo východných spolkových krajinách. V roku 2014 sa tam konali voľby trikrát a v roku 2016 dvakrát. Vo všetkých prípadoch vidíme jednoznačne nadreprezentovanú skupinu manuálne pracujúcich (priemerný koeficient nadreprezentácie cca. 1,5). Zamestnanci boli zastúpení vo voľbách konajúcich sa v roku 2014 priamo úmerne celkovému výsledku, v dvoch voľbách v roku 2016 už boli podreprezentovanou skupinou. Podreprezentovaní ostávajú aj dôchodcovia, aj keď v roku 2016 už bolo ich zastúpenie vyššie. Rastie zastúpenie nezamestnaných, klesá zastúpenie samostatne zárobkovo činných osôb (SZČO).

Tabuľka 3 Štruktúra elektorátu strany AfD podľa povolania – východné spolkové krajiny

Voľby	Rok	Manuálne pracujúci	Zamestnanci	SZČO	Dôchodcovia	Nezamestnaní	Všetci
Sasko	2014	15% (1,50)	10% (1,00)	15% (1,5)	6% (0,60)	12% (1,20)	10%
Turínsko	2014	16% (1,45)	11% (1,00)	13% (1,18)	7% (0,64)	10% (0,91)	11%
Brandenbursko	2014	19% (1,58)	12% (1,00)	17% (1,42)	8% (0,67)	14% (1,17)	12%
Sasko-Anhaltsko	2016	35% (1,52)	21% (0,91)	22% (0,96)	18% (0,78)	36% (1,57)	23%
Meklenbursko-Predpomoransko	2016	33% (1,57)	17% (0,81)	27% (1,29)	19% (0,90)	29% (1,38)	21%

Prameň: Spracované na základe údajov z volebných analýz spoločnosti Infratest dimap pre verejnoprávnu televíziu ARD. Dostupné na: <https://wahl.tagesschau.de>

V západných spolkových krajinách sa v rokoch 2015 – 2017 konalo 9 volieb. Oproti východným krajinám si môžeme všimnúť väčšiu nadreprezentáciu manuálne pracujúcich (priemerný koeficient 1,73). Zamestnanci sú aj na západe skupinou, ktorej zastúpenie osciluje okolo hodnoty koeficientu nad-/podreprezentácie 1. SZČO sú vo väčšine prípadov podreprezentované – s výnimkou Šlezvicka-Holštajnska a Dolného Saska. Dôchodcovia sú v priemere podreprezentovanou skupinou (0,87), naopak, nezamestnaní sú nadreprezentovanou skupinou (1,73). V zatiaľ posledných krajiniských voľbách v Dolnom Sasku boli nezamestnaní nadreprezentovaní dokonca 3,17-krát.

Tabuľka 4 Štruktúra elektorátu strany AfD podľa povolania – západné spolkové krajiny

Voľby	Rok	Manuálne pracujúci	Zamestnanci	SZČO	Dôchodcovia	Nezamest.	Všetci
Hamburg	2015	11% (1,83)	6% (1,00)	4% (0,67)	6% (1,00)	7% (1,17)	6%
Brémy	2015	7% (1,40)	5% (1,00)	3% (0,60)	5% (1,00)	7% (1,40)	5%
Bádensko-Württembersko	2016	30% (2,00)	17% (1,13)	13% (0,87)	10% (0,67)	32% (2,13)	15%
Porýnie-Falcko	2016	23% (1,92)	11% (0,92)	8% (0,67)	10% (0,83)	25% (2,08)	12%
Berlín	2016	28% (2,00)	12% (0,86)	11% (0,79)	15% (1,07)	22% (1,57)	14%
Sársko	2017	6% (0,86)	9% (1,29)	6% (0,86)	7% (1,00)	6% (0,86)	7%
Šlezvicko-Holštajnsko	2017	7% (1,17)	7% (1,17)	6% (1,00)	5% (0,83)	9% (1,50)	6%
Severné Porýnie-Westfálsko	2017	17% (2,43)	8% (1,14)	6% (0,86)	4% (0,57)	12% (1,71)	7%
Dolné Sasko	2017	12% (2,00)	6% (1,00)	7% (1,17)	5% (0,83)	19% (3,17)	6%

Prameň: Spracované na základe údajov z volebných analýz spoločnosti Infratest dimap pre verejnoprávnu televíziu ARD. Dostupné na: <https://wahl.tagesschau.de>

Vo východných i západných spolkových krajinách pozorujeme teda podobné trendy, odlišná je ich intenzita. Pri interpretácii týchto údajov treba vziať do úvahy mnohé faktory – či už sú to vnútrostranícke rozdiely medzi krajiniskými organizáciami AfD, odlišnosti v relevantnosti niektorých tém medzi krajinami ale aj silou politickej konkurencie v tej ktorej krajine. Napríklad vidíme, že AfD dosahovala na východe svoje najlepšie výsledky, hlavne po

roku 2015. To sa všeobecne pripisuje horšej hospodárskej a sociálnej situácii a perspektívam do budúcnosti vo východnom Nemecku. Paradoxne, väčšiu podporu medzi nezamestnanými a manuálne pracujúcimi sme videli v západných spolkových krajinách – to sa však dá vysvetliť stále pomerne silným postavením strany Ľavica vo východných krajinách, ktorá taktiež zbiera voličov nespokojných s vlastnou sociálnou situáciou.

Môžeme konštatovať, že zmeny v ideologickom profile strany boli nasledované aj zmenami v štruktúre sympatizantov, resp. voličov strany. Pokiaľ ide o pohlavie a vek, pretrváva trend nadreprezentácie mužov v strednom veku. Podiel najmladších vekových kategórií klesá, naopak, stúpa podiel starších voličov nad 60 rokov, aj keď tí stále ostávajú podreprezentovanou skupinou. Výraznejšie zmeny boli zaznamenané v preferenciách skupín obyvateľstva vzhľadom na vzdelanie a povolanie. Pôvodne nadreprezentované skupiny voličov so stredným a vyšším vzdelaním, sú už dnes podreprezentované. Najväčšie zmeny sa udiali v náraste podpory strany medzi manuálne pracujúcimi a nezamestnanými, ktorí dnes predstavujú výrazne nadreprezentované skupiny elektorátu strany. AfD sa tak približuje k stranám krajnej pravice nielen svojim ideologickým profilom ale aj štruktúrou svojho elektorátu.

Záver

Nemecko bolo dlho označované za ostrov politickej stability a zároveň krajinu, v ktorej sú krajne pravicové idey vytláčané na okraj politického diskurzu. Vstup politickej strany Alternatíva pre Nemecko do parlamentu i jej úspechy v krajinskej politike však tento obraz naštrobili. V prípade AfD však od začiatku existovali rôzne názory na jej zaradenie do straníckej rodiny krajnej pravice, resp. jej podskupiny populistickej radikálnej pravice. Tie boli dôsledkom nejasného ideologického vyhradenia sa strany pri jej vzniku a vnútrostraníckych konfliktov, ktoré v nej dodnes prebiehajú. Článok popisuje ideologickú transformáciu strany a na ňu nadväzujúce zmeny v štruktúre elektorátu, syntetizuje názory odborníkov, médií i verejnosti na charakter strany. Prichádza k záveru, že strana nevznikla ako radikálna, ale postupne sa ňou stala. Vyznačuje sa nativistickou ideológiou a profiluje sa ako protiváha politického kozmopolitne-liberálneho politického establišmentu. Využíva tak priestor, ktorý na politickej scéne Nemecka vznikol posilňovaním kultúrnej štiepiacej línie na úkor tradičného pravo-ľavého ekonomického štiepenia. Zmeny v ideologickom profile strany boli sprevádzané aj proletarizáciou elektorátu. AfD sa tak približuje k stranám krajnej pravice nielen svojim ideologickým profilom ale aj štruktúrou svojho elektorátu.

Použitá literatúra:

1. AFD (2013): Wahlprogramm. Parteitagsbeschluss vom 14.04.2013. [Online]. [Citované 2. 12. 2017]. Dostupné na: https://manifesto-project.wzb.eu/down/originals/41953_2013.pdf.
2. AFD (2017): Programm für Deutschland: Wahlprogramm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum Deutschen Bundestag am 24. September 2017. [Online]. [Citované 2. 12. 2017]. Dostupné na: <https://www.afd.de/wahlprogramm/>.
3. ARD (2017): Wahl.tageschau.de. [Online]. [Citované 2. 12. 2017]. Dostupné na: <https://wahl.tagesschau.de>.
4. ARZHEIMER, K. (2015): The AfD: Finally a Successful Right-Wing Populist Eurosceptic Party for Germany? In: *West European Politics*, roč. 38, č. 3, s. 535-556.
5. ARZHEIMER, K. (2013): *Politikverdrossenheit: Bedeutung, Verwendung und empirische Relevanz eines politikwissenschaftlichen Begriffs*. [Online]. [Citované 29. 11. 2017]. Dostupné na: <http://www.kai-arzheimer.com/politikverdrossenheit.pdf>.
6. AUGSBURGER ALLGEMEINE (11.5.2013): Alternative für Deutschland tritt nicht bei Bayern-Wahl an. [Online]. [Citované 29. 11. 2017]. Dostupné na:

- <http://www.augsburger-allgemeine.de/bayern/Alternative-fuer-Deutschland-tritt-nicht-bei-Bayern-Wahl-an-id25195711.html>.
7. BERBUIR, N. – LEWANDOWSKY, M. – SIRI, J. (2015): The AfD and its sympathisers: Finally a right-wing populist movement in Germany?. In: *German Politics*, roč. 24, č. 2, s. 154-178.
 8. DUDÁŠOVÁ, M. (2015): The rise of Euroskepticism and Radicalism in Germany – „Alternative for Germany” in the political context. In: *Moldavian Journal of international law and relations*. Roč. 4 (2015), č. 38, s. 80-97.
 9. EURACTIV (3.6.2014): Fraktionsbildung mit Hindernissen: Merkel lobbyiert gegen AfD. [Online]. [Citované 24. 11. 2017]. Dostupné na: <http://www.euractiv.de/section/europawahlen-2014/news/fraktionsbildung-mit-hindernissen-merkel-lobbyiert-gegen-afd/>.
 10. FAZ (14.12.2015): AfD-Spitze dementiert angebliche Rüge für Höcke. [Online]. [Citované 4. 12. 2017]. Dostupné na: <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/afd-dementiert-ruege-fuer-bjoern-hoecke-nach-afrika-aussage-13965699.html>.
 11. FAZ (4. 6. 2016): Im Eiferer-Modus gegen Juden. [Online]. [Citované 4. 12. 2017]. Dostupné na: <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/antisemitische-thesen-von-afd-abgeordneten-gedeon-14268327.html>.
 12. FOCUS (2013): Das Wahlprogramm der Alternative für Deutschland. [Online]. [Citované 4. 12. 2017]. Dostupné na: http://www.focus.de/politik/deutschland/bundestagswahl-2013/bundestagswahl-2013-das-wahlprogramm-der-alternative-fuer-deutschland_aid_1039346.html.
 13. GRIMM R. (2015): The rise of the German Euroskeptic party Alternative für Deutschland, between ordoliberal critique and popular anxiety. In: *International Political Science Review*, roč. 36, č. 3, s. 264 - 278.
 14. HÄUSLER, A. (2013): *Die „Alternative für Deutschland“ - eine neue rechtspopulistische Partei?* Düsseldorf: Heinrich Böll Stiftung, 2013. [Online]. [Citované 4. 12. 2017]. Dostupné na: <https://www.boell.de/de/2015/08/05/die-alternative-fuer-deutschland-eine-neue-rechtspopulistische-partei>.
 15. HÄUSLER, A. (2015): *Die AfD - Die Partei des rechten Wutbürgertums am Scheideweg*. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung, 2015. [Online]. [Citované 5. 12. 2017]. Dostupné na: <http://library.fes.de/pdf-fi les/dialog/11390-20150911.pdf>.
 16. HEIHSE, K.-H. (2017): *Protestwähler und die AfD: Gründe - Zusammenhänge – Maßnahmen*. Books on Demand, 2017.
 17. HENSEL, A. et al. (2017): *Die AfD vor der Bundestagswahl 2017. Vom Protest zur parlamentarischen Opposition*. Frankfurt am Main: Otto Brenner Stiftung, 2017. [Online]. [Citované 6. 12. 2017]. Dostupné na: <https://www.otto-brenner-stiftung.de/otto-brenner-stiftung/aktuelles/die-afd-vor-der-bundestagswahl-2017.html>.
 18. INFRATEST DIMAP (2013): *Bundestagswahl 2013. Schnellanalyse. 22. September 2013. Ergebnisse und Schnellanalysen auf Basis der Kurzfassung des Infratest-dimap-Berichts für die SPD*. Dokument už nie je dostupný online. Autorka má k dispozícii stiahnutý pdf súbor.
 19. INFRATEST DIMAP (2017): *Bundestagswahl 2017. Schnellanalyse. 24. September 2017. Ergebnisse und Schnellanalysen auf Basis der Kurzfassung des Infratest-dimap-Berichts für die SPD*. [Online]. [Citované 7. 12. 2017]. Dostupné na: <http://www.nachdenkseiten.de/upload/pdf/171009-Infratest-dimap-schnellanalyse-BTW-2017-SPD.pdf>.
 20. INGLEHART, R. – NORRIS, P. (2016): *Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash*. Harvard Kennedy School: Faculty

- Research Working Paper Series. [Online]. [Citované 11. 12. 2017]. Dostupné na: <https://research.hks.harvard.edu/publications/getFile.aspx?Id=1401>.
21. LEWANDOWSKY, M. (2014): *Alternative for Germany (AfD). A New Actor in the German Party System*. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung, 2014. [Online]. [Citované 4. 12. 2017]. Dostupné na: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/10644.pdf>, accessed 22 February 2015.
 22. MAIER, J. (2013). *Politikverdrossenheit in der Bundesrepublik Deutschland: Dimensionen—Determinanten—Konsequenzen*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2000.
 23. MAIR, P. – MUDDE, C. (1998): The party family and its study. In: *Annual Review of Political Science*, roč. 1, č. 1, s. 211-229.
 24. MUDDE, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press, 2007.
 25. MUDDE, C. (16.6.2015): *Why the new far-right political group in the European Parliament is a political failure*. [Online]. [Citované 4. 12. 2017]. Dostupné na: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/cas-mudde/why-new-far-right-political-group-in-european-parliament-is-destined-to> 9. 12. 2017.
 26. MUDDE, C. (2016): *Populist Radical Right: A reader*. Routledge, 2016.
 27. POLK, J. ET AL. (2017): Explaining the salience of anti-elitism and reducing political corruption for political parties in Europe with the 2014 Chapel Hill Expert Survey data. In: *Research & Politics*: roč. 4, č. 1, s. 1-9.
 28. RYDGREN, J. (2013): *Class Politics and the Radical Right*. London: Routledge, 2013.
 29. SCICLUNA, N. (2014): Domestication of the Euro Crisis: Legal and Political Manifestations of Euroscepticism in Germany. In: *Journal of Contemporary European Research*, roč. 10, č. 3, s. 286-301.
 30. STERN (12.4.2016): Saar-AfD: Brüllen, beleidigen, makabre Vergleiche. [Online]. [Citované 4. 12. 2017]. Dostupné na: <https://www.stern.de/politik/ausland/saar-afd--bruellen--beleidigen--makabre-vergleiche-im-landesverband-6790964.html>.
 31. TAGESSPIEGEL (14.4.2017): Allianz gegen Frauke Petry macht ernst. [Online]. [Citované 4. 12. 2017]. Dostupné na: <http://www.tagesspiegel.de/politik/machtkampf-in-der-afd-allianz-gegen-frauke-petry-macht-ernst/19672854.html>.
 32. WELT (18. 1. 2017): Was Höcke mit der „Denkmal der Schande“-Rede bezweckt. [Online]. [Citované 4. 12. 2017]. Dostupné na: <https://www.welt.de/politik/deutschland/article161286915/Was-Hoecke-mit-der-Denkmal-der-Schande-Rede-bezweckt.html>.
 33. WELT (25. 9. 2017): Wie die Grünen der CSU entgegenkommen wollen. [Online]. [Citované 26. 11. 2017]. Dostupné na <https://www.welt.de/politik/deutschland/article169008525/Wie-die-Gruenen-der-CSU-entgegenkommen-wollen.html>.
 34. WELT (25. 9. 2017): Aus dem Desaster irgendwas gelernt? Nein! [Online]. [Citované 26. 11. 2017]. Dostupné na: <https://www.welt.de/vermishtes/article168997151/Aus-dem-Desaster-irgendwas-gelernt-Nein.html>.
 35. WELT (29. 9. 2017): Frauke Petry vollzieht Austritt aus der AfD. [Online]. [Citované 5. 12. 2017]. Dostupné na: <https://www.welt.de/politik/deutschland/article169153331/Frauke-Petry-vollzieht-Austritt-aus-der-AfD.html>.
 36. ZEIT ONLINE (10. 7. 2015): Ist die AfD nun am Ende? [Online]. [Citované 2. 12. 2017]. Dostupné na: <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2015-07/alternative-fuer-deutschland-bernd-lucke-zukunft>.

37. ZEIT ONLINE (30. 4. 2016): EU-Abgeordneter Pretzell wechselt zur Front-National-Fraktion. [Online]. [Citované 2. 12. 2017]. Dostupné na: <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-04/pretzell-wechsel-fraktion-eu-parlament-front-national>.
38. ZEIT ONLINE (25. 9. 2017): Von Angstlust getrieben. [Online]. [Citované 26. 11. 2017]. Dostupné na: <http://www.zeit.de/kultur/film/2017-09/wahlabend-tv-bundestagswahl-elefantenrunde-ard-zdf>.

Kontakt:

Ing. Marianna Dudášová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: marianna.dudasova@euba.sk

PROBLEMATIKA EKOLOGICKY UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA V MODERNEJ ČĽR¹

Boris Dziura

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: boris.dziura@euba.sk

Ekologicky udržateľný rozvoj sa stáva v poslednej dobe jednou z hlavných priorít ČĽR. Neustále podriaďovanie sa výhradne ekonomickým aspektom rozvoja spôsobilo množstvo ekologických problémov a tieto sa Čína musí snažiť vyriešiť v rekordne krátkom čase. V článku sme si kládli za cieľ dôsledne poukázať na cestu, ktorou ČĽR prešla od svojho vzniku s dôrazom na súčasnú dobu a analýzu jednotlivých etáp budovania ekologickejšej cesty rozvoja čínskej spoločnosti a načrtnutie ďalšieho vývoja ČĽR v budúcnosti.

Kľúčové slová: ekonomický rozvoj, ekologická politika, znečistenie životného prostredia

Ecologically sustainable development has recently become one of the main priorities of the PRC. The constant subordination to the economic aspects of development has resulted in a number of ecological problems and these should be resolved by China in a record-breaking time. In this article, we have been committed to consistently pointing to the path the PRC has undergone since its formation, with an emphasis on recent times and analysis of the single stages that will lead to the more environmentally-friendly way of developing of Chinese society and outlining of the further developments of the PRC in the future.

Key words: economic development, ecological policy, environmental pollution

JEL: N95, Q50

1 História hospodárskeho rozvoja Číny

Za vlády predsedu Mao Ce-Tunga (1949 – 1976) a krátko po jeho smrti bola Čína až do roku 1979 centrálne plánovanou ekonomikou. Veľký podiel hospodárskych výstupov bol riadený a kontrolovaný štátom, ktorý určoval výrobné ciele, kontroloval ceny a rozdeľovať zdroje v rámci takmer celého hospodárstva. Počas 50-tych rokov boli všetky súkromné domáce poľnohospodárstva kolektivizované do veľkých družstiev. Za účelom podpory rýchlej industrializácie počas 60-tych a 70-tych rokov ústredná vláda pristúpila k rozsiahlym investíciám do fyzického a ľudského kapitálu.²

Výsledkom tohto snaženia bola takmer trojštvrťinová priemyselná produkcia v roku 1978, ktorá pochádzala z centrálne riadených štátnych podnikov, ktoré pracovali v súlade s dosahovaním centrálne plánovaných výrobných cieľov. Súkromné podniky a spoločnosti financované zo zahraničia neboli podporované. Centrálnym cieľom čínskej vlády bolo pretransformovať Čínu na relatívne sebestačnú ekonomiku. Zahraničný obchod bol vo všeobecnosti obmedzený iba na dovoz tých tovarov, ktoré Čína nedokázala vyrábať.

Výsledkom týchto riadiacich prístupov bol rozkol hospodárstva. Vzhľadom na to, že ekonomika bola riadená a prevádzkovaná ústrednou vládou, neboli využívané žiadne trhové mechanizmy na efektívne prerozdeľovanie zdrojov, a preto nebolo firmám, pracovníkom a poľnohospodárom poskytované dostatočné množstvo stimulov na zvýšenie produktivity

¹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci projektu: VEGA c. 1/0267/15 "Fenomén čínskych investícií a potenciál ich využitia pre národnú ekonomiku"

² MORRISON, W.M. China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States [cit. 07.12.2016]. Dostupné na internete: <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33534.pdf>.

alebo kvality nimi produkovaných tovarov (keďže ich pozornosť bola predovšetkým venovaná na dosahovanie výrobných cieľov stanovených vládou).

Podľa čínskych vládnych štatistík, reálny HDP Číny v rozmedzí rokov 1953 a 1978 rástol priemerným medziročným tempom vo výške 6,7 %, avšak správnosť týchto údajov spochybňovali mnohí analytici, z ktorých niektorí tvrdia, že počas tohto obdobia čínski vládni úradníci (obzvlášť na nižšej ako národnej úrovni) z rôznych politických dôvodov často nadsadzovali dosiahnuté výsledky v ekonomike. Ekonóm Angus Maddison odhaduje medziročný reálny HDP v tomto období na 4,4 %.³

Čínske hospodárstvo okrem toho počas vlády predsedu Mao Ce-Tunga zaznamenalo značné ekonomické prepady, hlavne počas tzv. „Veľkého skoku vpred“ v rokoch 1958 až 1960. Tento viedol k masívnemu hladomoru, ktorého počet obetí údajne dosiahol až 45 miliónov⁴ a k „Veľkej kultúrnej revolúcii“ trvajúcej od roku 1966 do roku 1976. Táto spôsobila rozsiahly politický chaos a obrovské narušenie hospodárstva. V rokoch 1950 až 1978 HDP na obyvateľa v Číne na základe parity kúpnej sily (PKS), ekonomického ukazovateľa merania životného štandardu krajiny, narástol dvojnásobne. Avšak v rokoch 1958 až 1962 životná úroveň v Číne klesla o 20,3 % a neskôr v období rokov 1966 – 1968 klesla o ďalších 9,6 %. Čínsku životnú úroveň v tomto období nebolo možné porovnávať s úrovňou v priemyselne vyspelých štátoch, ako napríklad so životnou úrovňou v Japonsku.⁵

V roku 1978 (zanedlho po smrti predsedu Mao v roku 1976) sa čínska vláda rozhodla skončiť so vzorovými hospodárskymi politikami Sovietskeho zväzu prostredníctvom postupnej reformy celej ekonomiky v súlade s princípmi voľného trhu a otvorením obchodu a tvorbou investičných vzťahov so Západom – v nádeji, že tieto snahy značne zvýšia hospodársky rast a životnú úroveň krajiny. Slovom podpredsedu vlády ČĽR pre ekonomické reformy Tenga Siao-pchinga, architekta čínskych ekonomických reforiem: „je mi jedno, či je mačka biela alebo čierna, je dobrá, pokiaľ chytá myši.“⁶

2 Hospodársky rast Číny po roku 1979

V priebehu tridsiatich rokov sa Číne podarilo pretransformovať sa z jednej z najchudobnejších štátov na ekonomiku s druhým najväčším ekonomickým potenciálom na svete po USA. Napriek tomu nie sú kľúčové faktory jej úspešného rozvoja ešte zďaleka ukotvené alebo úplne pochopené. Vzhľadom na súčasné diskusie o príčine a trajektórii spomalenia rozvoja Číny je vhodné zamerať sa na skutočnosti podložené dôkazmi, ktoré poukazujú na to, čo poháňalo rast krajiny v minulosti a čo môže udržať túto ekonomiku v nasledujúcich rokoch.

Najskôr sa pozrime na produktivitu kapitálu a pracovných síl. Ukazovateľ, ktorý ekonómovia nazývajú „celková produktivita faktorov“ (TFP), meria koľko výstupov bolo získaných z daných vstupových jednotiek kapitálu a pracovných síl. Niektorí odborníci poukazujú na dôkazy⁷ o jednoznačnom zlepšení celkovej produktivity faktorov, ktoré možno badať od zavádzania trhovo orientovaných reforiem od roku 1979, a odhadujú, že nárast TFP

³ MADDISON, A. Chinese economic performance in the long run. Paris: Development Centre of the Organisation for Economic Co-operation and Development, 2007.

⁴ DIKÖTTER, F. Mao's Great Leap to Famine. In: The New York Times [online]. 2010. [cit. 04.02.2017]. Dostupné na internete: <http://www.nytimes.com/2010/12/16/opinion/16iht-eddikotter16.html>.

⁵ FERGUSSON, I.F., WILLIAMS, B.R. The Trans-Pacific Partnership (TPP): In brief [cit. 07.12.2016]. Dostupné na internete: <https://fas.org/sgp/crs/row/R44489.pdf>.

⁶ IBP INC. *China President Jiang Zemin Handbook - Strategic Information and Materials*. [s.l.]: Int'l Business Publications, Inc, 2015.

⁷ JEFFERSON, G.H., RAWSKI, T.G., ZHENG, Y. Growth, Efficiency, and Convergence in China's State and Collective Industry. In: *Economic Development and Cultural Change* [online]. 1992, roč. 40, č. 2. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/451939>.

prispel k približnému 40 %-nému nárastu HDP, teda približne podobnému príspevku, akým sa podieľali k nárastu investície do dlhodobého majetku. V druhej polovici 90-tych rokov 20. storočia nastalo spomalenie TFP. OECD v roku 2005 odhadlo priemerné medziročné tempo rastu TFP na 3,7 % p.a. v období rokov 1978 – 2003, so znížením na 2,8 % ku koncu tohto obdobia⁸.

Dôvody objasňujúce zmeny rastu TFP sú často sporné. Spomalenie ekonomického rastu Číny na prelome storočí je v zhode so spomaleným rastom príjmov z vidieka a zároveň s rozsiahlou priemyselnou neefektívnosťou, ako aj vytrácajúcimi sa účinkami jednorazových alokácií kapitálu zo štátnych do súkromných podnikov.⁹ Domnievame sa, že produktivita sa mimoriadne zlepšila, keď pracovníci prestúpili zo štátnych podnikov do súkromného sektora. Po tomto počiatočnom náraste produktivita začala klesať. Rozhodujúca väčšina štátnych podnikov bola úspešne privatizovaná v druhej polovici 90-tych rokov 20. storočia.¹⁰ Napriek tomu, že stále existuje priestor na štrukturálne zmeny, vrátane pokračujúcej urbanizácie v oblastiach, ktoré obyvatelia opúšťali a menej prosperujúce poľnohospodárstva menili za prosperujúcejšie pracovné príležitosti v mestách, priestor na veľké, jednorazové zvýšenia v produktivite je menej pravdepodobný, takže sa naň nemožno spoliehať ako na zdroj budúceho rastu.

Ďalším významným príspevkom k hospodárskemu rastu čínskej ekonomiky je pomer zvyšovania výstupov k zvyšovaniu vstupov (pridaním väčšieho množstva kapitálu a pracovníkov), ktorý ekonómovia všeobecne nazývajú akumulárnym faktorom. Viaceré štúdie zistili, že hospodársky rast Číny je veľmi náročný na ľudské zdroje¹¹.

Výskumníci odhadujú, že 10 až 20 % rastu HDP možno pripísať rastu pracovných síl, pričom kapitál prispieva cca polovicou. Je však nevyhnutné preskúmať, aký podiel tvoria v tejto kategórii kvalifikovaní pracovníci (často nazývaní aj ľudský kapitál).¹² Inými slovami možno povedať, že rast nezávisí iba od zvýšenia objemu nasadenia pracovných síl do výrobného procesu. Dôležitá je práve kvalita pracovníkov – niektorí odborníci napríklad tvrdia, že hospodársky rast zvyšujúci sa vďaka zlepšovaniu vzdelania a zručností má väčší predpoklad na udržateľnosť. Ľudský kapitál prispieva 11 až 15 % k hospodárskemu rastu Číny. Akumulárný faktor (kapitál a pracovná sila) sa tak podieľa približne 60 až 70 % na raste HDP.¹³

Akumulácia kapitálu k rastu čínskej ekonomiky prispieva približne polovičným podielom, čo je v súlade s ďalšími odhadmi, ktoré poukazujú na to, že k vyššiemu hospodárskemu rastu v Číne prispieva prevažne akumulácia kapitálu, a nie rast TFP. To znamená, že ďalším krokom v rozvoji rastu je zameranie sa na TFP alebo zvýšenie celkovej produktivity stimulov rastu ekonomiky. Dosiahnuť lepšie výsledky vďaka pracovnej sile a investíciám je kľúčovou a možno jednou z najťažších výziev, ktoré musí riešiť každá ekonomika usilujúca sa o väčšiu prosperitu.

Aby Čína mohla dosiahnuť svoje ambície udržateľného rastu počas nasledujúcich 30 rokov, bude si to vyžadovať nielen zdokonalenie technologického kapitálu a zvýšenia kvalifikácie pracovnej sily, ale aj reformu právneho poriadku, postavenia štátu v ekonomike

⁸ YUSUF, S. China's Macroeconomic Performance and Management During Transition. In: *Journal of Economic Perspectives* [online]. 1994, roč. 8, č. 2. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://pubs.aeaweb.org/doi/10.1257/jep.8.2.71>.

⁹ ZHENG, J., BIGSTEN, A., HU, A. Can China's Growth be Sustained? A Productivity Perspective. In: *World Development* [online]. 2009, roč. 37, č. 4. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0305750X08003276>.

¹⁰ ZHENG, BIGSTEN, HU, Can China's Growth be Sustained? [online]. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0305750X08003276>.

¹¹ AGHION, P., HOWITT, P., BURSZTYN, L. *The economics of growth*. Cambridge, Mass: MIT Press, 2009, pp.520.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

a obnovenie rovnováhy svojho hospodárstva. Obnovenie rovnováhy hospodárstva bude vyžadovať rýchlejší rast domáceho dopytu (spotrebu, investície, vládne výdavky) ako vývozu, zameranie sa na služby (vrátane neobchodovateľných služieb) a zníženie podielu poľnohospodárstva na tvorbe HDP.

Za účelom dosiahnutia týchto cieľov bude potrebné tiež preskúmať v Číne úlohu štátu a jej právny systém. Na to, aby Čína naplnila potenciál hospodárskej veľmoci, bude musieť významne transformovať štruktúru svojho hospodárstva.

3 Životné prostredie Číny a postoj verejnosti v ČĽR

Ekologická kríza Číny je jedným z najnaliehavejších problémov, ktorý vznikol v dôsledku rapídnej industrializácie krajiny. Hospodársky vzostup, v rámci ktorého HDP medziročne narastalo o 10 % počas viac ako jednej dekády, sa prejavil na zhoršenom životnom prostredí a úrovni verejného zdravia. Čína je najväčším producentom uhlíkových emisií na svete a kvalita ovzdušia v mnohých veľkých mestách nespĺňa medzinárodné hygienické normy. Priemerná dĺžka života na sever od rieky Huai je o 5,5 roka nižšia ako na jej južnej strane. Tento negatívny fakt ovplyvňuje znečistené ovzdušie¹⁴ (dĺžka života v Číne dosahuje podľa štatistík OSN 75,3 roka¹⁵). Silné znečistenie vody a jej nedostatok vyústili do zhoršenia stavu pôdy. Zhoršovanie životného prostredia ohrozuje hospodársky rast štátu. Negatívne tiež vplýva na medzinárodné postavenie Číny a ohrozuje domácu politickú stabilitu. Napriek tomu, že v ostatných rokoch klesá tempo hospodárskeho rastu, čínska vláda prijíma opatrenia, ktoré majú znížiť negatívny vplyv industrializácie a neustále sa zvyšujúcej výrobnnej a osobnej spotrebe na ďalšiu degradáciu životného prostredia.

Napriek tomu, že hospodársky rast sa v Číne výrazne zrýchlil najmä po začatí ekonomických reforiem riadených Teng Siao Pchingom, degradácia pôdy a prírodných zdrojov, korene ekologických problémov siahajú celé stáročia do minulosti. „Vodcovia, ktorí zjednotili územia a rozvíjali hospodárstvo Číny, využívali prírodné zdroje spôsobmi, ktoré mali za následok hladomor a prírodné katastrofy,“ píše Elizabeth C. Economyová z CFR v publikácii „Čierna rieka: Ekologické výzvy budúcnosti Číny“. „Súčasný stav životného prostredia v Číne je výsledkom politických rozhodnutí súčasnosti, ale taktiež postojov, prístupov a inštitúcií, ktoré sa vyvíjali počas niekoľkých storočí,“ píše ďalej Economyová.¹⁶

Až po *Konferencii OSN o životnom prostredí* v roku 1972 začala Čína podobne ako ostatné štáty sveta budovať environmentálne inštitúcie. Čína vyslala na konferenciu do Štokholmu svoju delegáciu, no v tomto čase bolo životné prostredie krajiny už dávno vo veľmi ťažkej situácii.

Ekonomické reformy začaté na konci 70-tych rokov 20. storočia, ktoré podporovali aj rozvoj vidieckeho priemyslu, tento problém ešte viac zhoršili. Podpredseda vlády ČĽR Teng Siao-pching, zodpovedný za ekonomické reformy, riadil prijímanie opatrení, ktoré rozšírili právomoci provincií. V týchto podmienkach rýchlo pribúdali nové *mestské a rurálne podniky* (MRP). Do roku 1997 tvorili MRP takmer tretinu národného HDP¹⁷, no odvtedy ich relatívny význam v rámci čínskeho hospodárstva poklesol. Pre miestne vlády bolo však veľmi ťažké ich kontrolovať a MRP len zriedkavo dodržiavali platné ekologické normy. V dnešnej dobe, keď

¹⁴ CHEN, Y. et al. Evidence on the impact of sustained exposure to air pollution on life expectancy from China's Huai River policy. In: *Proceedings of the National Academy of Sciences* [online]. 2013, roč. 110, č. 32. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.1300018110>.

¹⁵ UNDP Life expectancy at birth (years). In: *Human Development Reports* [online] [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://hdr.undp.org/en/69206>.

¹⁶ ECONOMY, E. *The river runs black: the environmental challenge to China's future*. Ithaca: Cornell University Press, 2004,.

¹⁷ SHI, H., ZHANG, L. China's environmental governance of rapid industrialisation. In: *Environmental Politics* [online]. 2006, roč. 15, č. 2. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09644010600562567>.

sú motorom čínskej ekonomiky veľké štátne podniky, je veľmi náročné zavádzať politiku životného prostredia na miestnej úrovni, keďže predstavitelia regionálnych vlád si ako prioritu volia ekonomické ciele, a nie ochranu životného prostredia. Napriek vládou stanoveným cieľom, skutočná zmena v politikách životného prostredia a ich efektívnej implementácii si bude vyžadovať prehodnotenie vzťahov medzi štátom a spoločnosťou a štátom a trhmi a byrokratickej mocenskej štruktúry v Číne,“ píše Yanzhong Huang z CFR.¹⁸

Modernizácia Číny umožnila stovkám miliónov obyvateľov vymaniť sa z chudoby a vytvára pomerne širokú strednú vrstvu spoločnosti. V určitej miere krivku industrializácie štátu nemožno porovnať so žiadnou inou modernizujúcou sa ekonomikou, ako napríklad Spojeným kráľovstvom Veľkej Británie a Severného Írska na začiatku devätnásteho storočia. Odborníci však tvrdia, že vplyv Číny na životné prostredie planéty je omnoho väčší ako ktorejkoľvek inej krajiny.¹⁹ Čína v roku 2007 prevzala prvenstvo po USA a stala sa najväčším producentom skleníkových plynov na svete a je zodpovedná za 27 % celosvetových emisií vyprodukovaných v roku 2014.²⁰ Spotreba energie stúpa „do nebies“²¹, pričom správy z konca roka 2015 naznačujú, že krajina spotrebovala o 17 % viac uhlia v porovnaní s predchádzajúcou správou.²² V januári 2013 mesto Peking zaznamenalo dlhé obdobie takého silného smogu, že tento jav obyvatelia nazvali „vzdušnou apokalypsou“,²³ pričom koncentrácia nebezpečných častíc vo vzduchu bola štyridsaťkrát vyššia, ako je hranica, ktorú považuje Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) za zdraviu bezpečnú. V decembri 2015 Peking vyhlásil červený stupeň ohrozenia kvôli závažnému znečisteniu – stalo sa tak prvýkrát od navrhnutia tohto núdzového výstražného systému. Obecné vlády zatvorili školy, obmedzili cestnú dopravu, pozastavili vonkajšie stavebné práce a zastavili továrenskú výrobu. Podľa správy Greenpeace East Asia²⁴, najmenej 80 % z 367 čínskych miest so sledovacími zariadeniami na monitorovanie kvality ovzdušia nespĺňali normy na znečistenie drobnými časticami v prvých troch štvrtrokoch v roku 2015. V decembri 2015 Ázijská rozvojová banka schválila pôžičku vo výške 300 miliónov USD, ktorej účelom bolo pomôcť Číne riešiť problém so zadúšajúcim smogom, ktorý neustále zaťažuje hlavné mesto.²⁵

Sme toho názoru, že zhoršenú kvalitu ovzdušia spôsobuje veľký podiel uhlia na výrobe elektrickej energie. Čína je najväčším producentom uhlia na svete a podieľa sa polovicou jeho

¹⁸ HUANG, Y. Is China Serious About Pollution Controls? In: *Council on Foreign Relations* [online] [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.cfr.org/china/china-serious-pollution-controls/p37270>.

¹⁹ THE ECONOMIST. Can China clean up fast enough? In: *The Economist* [online]. 2013. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.economist.com/news/leaders/21583277-worlds-biggest-polluter-going-green-it-needs-speed-up-transition-can-china>.

²⁰ SHWARTZ, M. Global fossil-fuel emissions could decline in 2015, Stanford-led study finds. In: *Stanford | News Release* [online] [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://news.stanford.edu/pr/2015/pr-carbon-emissions-peak-120115.html>.

²¹ IEA IEA - Report | People's Republic of China: Balances for 2014. In: *International Energy Agency* [online] [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.iea.org/statistics/statisticssearch/report/?country=CHINA&product=balances&year=2013>.

²² BUCKLEY, C. China Burns Much More Coal Than Reported, Complicating Climate Talks. In: *The New York Times* [online]. 2015. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.nytimes.com/2015/11/04/world/asia/china-burns-much-more-coal-than-reported-complicating-climate-talks.html>.

²³ KAIMAN, J. Chinese struggle through “airpocalypse” smog. In: *The Guardian* [online]. 2013. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/world/2013/feb/16/chinese-struggle-through-airpocalypse-smog>.

²⁴ LIANSAL, D. 367 shades of grey: why China needs a coal cap. In: *Greenpeace East Asia* [online] [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.greenpeace.org/eastasia/news/blog/367-shades-of-grey-why-china-needs-a-coal-cap/blog/54429/>.

²⁵ BBC. China to receive \$300m loan to combat pollution levels. In: *BBC News* [online]. 2015. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-35067900>.

svetovej spotreby.²⁶ Uhlie sa spaľuje predovšetkým na severe a poskytuje približne dve tretiny energetických zdrojov Číny. Dopyt po uhlí sa však zdá byť na ústupe.

Tento klesajúci dopyt po uhlí je tiež výsledkom spomalenia rastu čínskeho hospodárstva, pričom centrálna banka predpovedala, že medziročný rast sa v roku 2016 dostane len na úroveň 6,8 %, v porovnaní s 6,9 % v predchádzajúcom roku.²⁷ Pochybnosti o záväzku Číny o redukcii spotreby uhlia pretrvávajú. V roku 2015 sa kapacity čínskych uhoľných elektrární počas prvých šiestich mesiacov zvýšili o 55 %, bola schválená výstavba 155 nových uhoľných elektrární a krajina priznala, že údaje o ročnej spotrebe uhlia od roku 2000 nie sú korektné.

V roku 2014 bolo dosiahnuté rekordné množstvo nových áut na cestách, a to až 17 miliónov, ktoré ešte viac prispievajú k vysokým emisiám Číny.²⁸ Podľa Ministerstva verejnej bezpečnosti Číny dosiahol počet áut 154 miliónov v porovnaní s necelými 27 miliónmi áut v roku 2004 podľa údajov Čínskeho národného štatistického úradu. Ďalším trendom, ktorý zhoršuje problémy s ovzduším, je ohromujúce urbanizačné tempo – národná priorita Číny.

Cieľom vlády je, aby do roku 2020²⁹ žilo 60 % obyvateľov Číny v mestách, pričom v roku 2000 to bolo len 36 % (53,7 % populácie v roku 2015 žilo v mestských oblastiach).³⁰ Rapídna urbanizácia zvyšuje energetické nároky na zásobovanie nových výrobných a priemyselných centier.³¹

Odborníci taktiež považujú vyčerpanie a znečistenie vody za jeden z najväčších problémov životného prostredia krajiny.³² Čína je domovom pre 20 % svetovej populácie, ale vlastní len 7 % svetových zdrojov sladkej vody.³³ Podľa iniciatívy environmentálnej neziskovej organizácie tak nadužívanie a znečisťovanie vody spôsobili závažné nedostatky vzhľadom na to, že takmer 70 % zdrojov vody bolo určených na poľnohospodárstvo a 20 % sa využívalo v uhoľnom priemysle.³⁴ Približne dve tretiny zo 660 čínskych miest trpia nedostatkom vody.³⁵ Bývalý čínsky premiér Wen Tia-pao vyhlásil, že nedostatok vody je problémom, ktorý ohrozuje „prežitie samotného čínskeho národa“.³⁶

²⁶ EIA Total Petroleum and Other Liquids Production. In: *China - U.S. Energy Information Administration (EIA)* [online] [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.eia.gov/beta/international/?fips=CH>.

²⁷ WONG, J. China central bank sees economic growth slowing to 6.8 percent in 2016. In: *Reuters* [online]. 2015. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.reuters.com/article/us-china-economy-forecasts-idUSKBN0TZ10P20151216>.

²⁸ CHINADAILY Car ownership tops 154 million in China in 2014. In: *Chinadaily.com.cn* [online] [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: http://www.chinadaily.com.cn/business/motoring/2015-01/28/content_19424673.htm.

²⁹ ROBERTS, D. China Wants Its People in the Cities. In: *Bloomberg.com* [online]. 2014. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-03-20/chinas-urbanization-plan-sees-60-percent-of-people-in-cities-by-2020>.

³⁰ THE WORLD BANK Urban population (% of total) | Data. In: *The World Bank* [online] [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?page=3>.

³¹ CHEN, Y., LIU, L., ZHANG, Y. China's Urbanization and Carbon Emissions Peak. In: *Chinese Journal of Urban and Environmental Studies* [online]. 2015, roč. 3, č. 3. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.worldscientific.com/doi/abs/10.1142/S2345748115500219>.

³² THE ECONOMIST. All dried up. In: *The Economist* [online]. 2013. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.economist.com/news/china/21587813-northern-china-running-out-water-governments-remedies-are-potentially-disastrous-all>.

³³ WORLD WATER ASSESSMENT PROGRAMME (UNITED NATIONS), UN-WATER. *The United Nations world water development report 2014..* Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2014.

³⁴ CIRCLE OF BLUE Choke Point: China. In: *Circle of Blue* [online] [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.circleofblue.org/choke-point-china/>.

³⁵ THOMPSON, T.N. Choking on China. In: *Foreign Affairs* [online]. 2013. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2013-04-08/choking-china>.

³⁶ THE ECONOMIST. Desperate measures. In: *The Economist* [online]. 2013. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.economist.com/news/leaders/21587789-desperate-measures>.

Priemysel pozdĺž hlavných vodných zdrojov Číny spôsobil znečistenie vodných zdrojov: v roku 2014 zdroje podzemných vôd viac ako 60 % veľkých miest boli klasifikované ako „zlé až veľmi zlé“ a viac ako štvrtina kľúčových čínskych riek je „nevhodná pre ľudskú spotrebu“.³⁷ Nedostatočné odstraňovanie odpadu a jeho nesprávne spracovanie zhoršuje tieto problémy. V kombinácii s obchádzaním poľnohospodárskych postupov, nadmerným spásaním hospodárskymi zvieratami a účinkami klimatických zmien kríza s vodou premenila veľkú časť ornej pôdy Číny na púšť. Nedostatok vody, znečistenie a dezertifikácia znižujú schopnosť Číny udržať si úroveň priemyselnej výroby, produkcie potravín a zásoby pitnej vody pre užitie obrovskej populácie štátu.

„Existujúce škody taktiež ovplyvnili hospodárske vyhliadky Číny, ktorá naďalej pokračuje v ťažbe, napríklad ropy a iných fosílnych palív v zahraničí. Ekonomickí partneri Číny, najmä rozvojové štáty, čelia nákladným ekologickým záťažiam, ktoré so sebou prináša obchodovanie s Čínou,“ píše Economyová³⁸ a Michael Levi z CFR v ich knihe o žiadostivosti Číny po nových zdrojoch s názvom „Nech to stojí, čo to stojí“.³⁹

V roku 2013 Chen Jiping, bývalý vedúci člen Výboru pre politické a legislatívne záležitosti, vyhlásil, že environmentálne problémy sú hlavným dôvodom „masových nepokojov“ v Číne.⁴⁰ Protesty za ochranu životného prostredia prebehli rovnako vo vidieckych, ako aj mestských oblastiach – ako napríklad, protesty v oblastiach Guangdong,⁴¹ Shanghai⁴², Ningbo⁴³ a Kunming⁴⁴. Počet „náhlych environmentálnych incidentov“ vrátane protestov v roku 2013 vzrástol na 712 prípadov, čo je o 31 % viac ako v predchádzajúcom roku.⁴⁵ M. Levi z Rady pre zahraničné vzťahy (CFR -Council on foreign relations)⁴⁶ poukazuje na to, že jednou z najdôležitejších zmien v protestných hnutiach v Číne bol zlom na začiatku druhej polovice prvej dekády 21. storočia, keď sa prevažne protesty vidieckeho obyvateľstva pretransformovali i na mestské hnutia. Táto záležitosť bola zdrojom znepokojenia vedúcich predstaviteľov štátu, ktorí považujú nepokoje za hrozbu pre vládnutie Komunistickej strany Číny. „Znečistenie ovzdušia v Číne sa zmenilo na závažný sociálny problém a jeho zmiernenie sa stalo kľúčovou politickou výzvou politických vodcov v štáte,“ píše Jane Nakano a Hong

³⁷ CHINA WATER RISK 2014 State of Environment Report Review. In: *China Water Risk* [online] [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://chinawaterrisk.org/resources/analysis-reviews/2014-state-of-environment-report-review/>.

³⁸ ECONOMY, E.C. The Great Leap Backward? In: *Foreign Affairs* [online]. 2007, č. September/October 2007. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2007-09-01/great-leap-backward>.

³⁹ ECONOMY, E., LEVI, M.A. *By all means necessary: how China's resource quest is changing the world*. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2014,.

⁴⁰ ZHOU, X., SANDERSON, H. Chinese Anger Over Pollution Becomes Main Cause of Social Unrest. In: *Bloomberg.com* [online]. 2013. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2013-03-06/pollution-passes-land-grievances-as-main-spark-of-china-protests>.

⁴¹ RADIO FREE ASIA Guangdong Riot Police Crack Down on Two Waste Pollution Protests. In: *Radio Free Asia* [online] [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.rfa.org/english/news/china/guangdong-riot-police-crack-down-on-two-waste-pollution-protests-10142015113708.html>.

⁴² RUWITCH, J. Thousands protest in Shanghai suburb over chemical plant fears. In: *Reuters* [online]. Jun 27. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.reuters.com/article/china-protests-idUSL3N0ZD07K20150627>.

⁴³ SPEGELE, B. Protests Halt Work on China Plant. In: *Wall Street Journal* [online]. 2012. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052970204840504578084620690324436>.

⁴⁴ HOOK, L. China's environmental activists. In: *Financial Times* [online]. 2013. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <https://www.ft.com/content/00be1b66-1f43-11e3-b80b-00144feab7de>.

⁴⁵ CHUN, Z., LIN, L. Flawed planning process partly to blame for mass protests, admits MEP official. In: [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <https://www.chinadialogue.net/blog/7038-Flawed-planning-process-partly-to-blame-for-mass-protests-admits-MEP-official-en>.

⁴⁶ ECONOMY, LEVI, *By all means necessary*.

Yang z Centra pre strategické a medzinárodné štúdie.⁴⁷ Vláda však na požiadavky verejnosti odpovedala: čínsky premiér Li Keqiang vyhlásil „vojnu znečisteniu“ v marci 2014⁴⁸, v máji toho istého roku vláda posilnila národný *Zákon o ochrane životného prostredia* po prvýkrát za dvadsaťpäť rokov.⁴⁹ „Tento krok odráža „meniace sa chápanie Číny o vzťahu medzi hospodárskym rozvojom a spoločenským zdravím,“ píše E. Economyová a M. Levi.⁵⁰

Záver

V decembri 2013 *Čínska komisia pre národný rozvoj a reformy*, najvplyvnejšia agentúra pre hospodárske plánovanie, vydala prvý národný plán týkajúci sa klimatických zmien, s rozsiahlym návrhom cieľov do roku 2020. Od januára 2014 ústredná vláda nariadila 15 000 továrňam vrátane veľkých štátnych podnikov, aby zverejnili správy s aktuálnymi údajmi k emisiám vypúšťaným do ovzdušia a vypúšťaniu odpadových vôd.⁵¹ Vláda sa taktiež zaviazala vyčleniť 277 miliárd USD v priebehu nasledujúcich piatich rokov na prečistenie ovzdušia a 333 miliárd USD na zníženie miery znečistenia vody.⁵² Zastávame názor, že Čína je jedným z najväčších investorov do obnoviteľných zdrojov energie vo svete. Medzičasom sa čínske spoločnosti naďalej snažia investovať a spolupracovať s medzinárodnými spoločnosťami s cieľom rozvíjať technológie obnoviteľných zdrojov energie. Napriek tomu, že implementácia politiky bola nekonzistentná, komunita mimovládnych organizácií v oblasti životného prostredia začala žiadať vládu, aby v svojom úsilí nepoľavovala (jednou z najstarších takýchto organizácií je *Friends of Nature*, ďalšími veľmi známymi mimovládnymi organizáciami sú *Global Village* a *Green Home*). Napriek nutnosti politických reforiem potrebných na začatie skutočných zmien v oblasti životného prostredia, odpoveď na čínsku krízu vyvolala určitý optimizmus do budúcnosti. Ako však tvrdí autorka E. Economyová, nemožno očakávať, že čínska vláda splní automaticky svoje sľuby, ktoré často vznikali až pod silným spoločenským tlakom. „Dôkaz uvidíme tu na zemi – a samozrejme v ovzduší.“⁵³ Tento výrok podľa nášho názoru odráža realitu ekologickej politiky resp. len príslubov zlepšenej ekologickej politiky ČĽR v súčasnosti a blízkej budúcnosti.

Použitá literatúra:

1. AGHION, P., HOWITT, P., BURSZTYN, L. *The economics of growth*. Cambridge, Mass: MIT Press, 2009, pp.520.

⁴⁷ NAKANO, J. China's War on Pollution and the Uncertain Fate of "King Coal". In: *Center for Strategic and International Studies* [online] [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete:

<https://www.csis.org/analysis/china%E2%80%99s-war-pollution-and-uncertain-fate-%E2%80%9Cking-coal%E2%80%9D>.

⁴⁸ GOPALAKRISHNAN, R., BIRSEL, R. China to "declare war" on pollution, premier says. In: *Reuters* [online]. 2014. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://www.reuters.com/article/us-china-parliament-pollution-idUSBREA2405W20140305>.

⁴⁹ KAIMAN, J. China strengthens environmental laws. In: *The Guardian* [online]. 2014. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/environment/2014/apr/25/china-strengthens-environmental-laws-polluting-factories>.

⁵⁰ ECONOMY, LEVI, By all means necessary.

⁵¹ DENYER, S. Secretive China shocks environmentalists by making public its data on smog-filled air. In: *Washington Post* [online] [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: https://www.washingtonpost.com/world/in-chinas-war-on-bad-air-government-decision-to-release-data-gives-fresh-hope/2014/02/02/5e50c872-8745-11e3-a5bd-844629433ba3_story.html.

⁵² GARDNER, D.K. China's Environmental Awakening. In: *The New York Times* [online]. 2014. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <https://www.nytimes.com/2014/09/15/opinion/chinas-environmental-awakening.html>.

⁵³ ECONOMY, E. Asia Unbound | China and Climate Change: Three Things to Watch After Paris - Asia Unbound. In: *Council on Foreign Relations - Asia Unbound* [online] [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://blogs.cfr.org/asia/2015/12/15/china-and-climate-change-three-things-to-watch-after-paris/>.

2. CHEN, Y., LIU, L., ZHANG, Y. China's Urbanization and Carbon Emissions Peak. In: *Chinese Journal of Urban and Environmental Studies* [online]. 2015, roč. 3, č. 3. [cit. 28. 12. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.worldscientific.com/doi/abs/10.1142/S2345748115500219>.
3. CHEN, Y. et al. Evidence on the impact of sustained exposure to air pollution on life expectancy from China's Huai River policy. In: *Proceedings of the National Academy of Sciences* [online]. 2013, roč. 110, č. 32. [cit. 28. 12. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.1300018110>.
4. ECONOMY, E., LEVI, M.A. *By all means necessary: how China's resource quest is changing the world*. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2014,.
5. ECONOMY, E. *The river runs black: the environmental challenge to China's future*. Ithaca: Cornell University Press, 2004,.
6. MADDISON, A. Chinese economic performance in the long run. Paris: Development Centre of the Organisation for Economic Co-operation and Development, 2007,.
7. MORRISON, W.M. China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States [cit. 07. 12. 2016]. Dostupné na internete: <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33534.pdf>.
8. NAKANO, J. China's War on Pollution and the Uncertain Fate of "King Coal". In: *Center for Strategic and International Studies* [online] [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <https://www.csis.org/analysis/china%E2%80%99s-war-pollution-and-uncertain-fate-%E2%80%9Cking-coal%E2%80%9D>.
9. YUSUF, S. China's Macroeconomic Performance and Management During Transition. In: *Journal of Economic Perspectives* [online]. 1994, roč. 8, č. 2. [cit. 28.12.2016]. Dostupné na internete: <http://pubs.aeaweb.org/doi/10.1257/jep.8.2.71>.
10. WORLD WATER ASSESSMENT PROGRAMME (UNITED NATIONS), UN-WATER. *The United Nations world water development report 2014*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2014.

Kontakt:

Ing. Boris Dziura, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov,
Ekonomická univerzita v Bratislave,
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35
Bratislava, Slovenská republika,
e-mail: boris.dziura@euba.sk

FACTORS LIMITING THE EFFECTIVENESS OF THE RUSSIAN MORTGAGE SYSTEM

Maria Ermilova

Department of financial management, Plekhanov Russian University of Economics, Stremyanny lane 36,
117997, Moscow, e-mail: masha080487@mail.ru

In the article, the author has set a goal to identify groups of factors that limit the effectiveness of the mortgage system, as well as formulate measures to reduce their negative impact. The results of the analysis showed that the main limiting factors should be considered psychological, economic, administrative legal, organizational, technical and social factors. The author says that the influence of these factors can be reduced and the main role in this can be played by the state. The state can both ensure the improvement of the regulatory framework governing the issue, and participate in the development and implementation of mortgage programs that are aimed at providing citizens with affordable housing. Comprehensive work on building effective interaction between mortgage market participants, taking into account limiting factors, will allow increasing the efficiency of the mortgage system as a whole.

Key words: housing market, mortgage, housing security, effective demand of the population, groups of limiting factors

JEL: G21, K34, O18

Introduction

The housing market is one of the main segments of any economic system. Essential is its constant development with the aim of accumulating and redistributing financial flows for the constant satisfaction of the population's need for housing. The main tool for financing modern housing markets is mortgage lending. In many developed countries, effective mortgage systems function, which make it possible to provide citizens with affordable housing. However, the Russian system of mortgage lending is not fully formed, is not so developed in comparison with analogues in foreign countries. The topic of the research is topical, since identifying a group of factors that limit the effectiveness of the mortgage system makes it possible to constantly improve its effectiveness.

Taking into account the above, the purpose of this study is to identify a group of factors that limit the effectiveness of the mortgage system and formulate measures to reduce their negative impact.

The functioning of mortgage systems is the subject of quite a large number of studies by Russian and foreign scientists.

The influence of various factors on the demand and supply of mortgage lending in Europe is considered by Basten C., Koch C. (2015).

Models of mortgage lending, their advantages and disadvantages are considered in the works of Poorvu, W.J. (2003), Wyman O. (2005).

Udland M. (2016) analyzes the problems of the US housing market, which are expressed in high demand and low supply, the impact of the consequences of the crisis in connection with a burst mortgage bubble.

McCord M., McGreal S., Berry J., Haran M., Davis P. (2011) reveal the relationship between mortgage and housing affordability. The authors define mortgage lending as the main source of housing market financing.

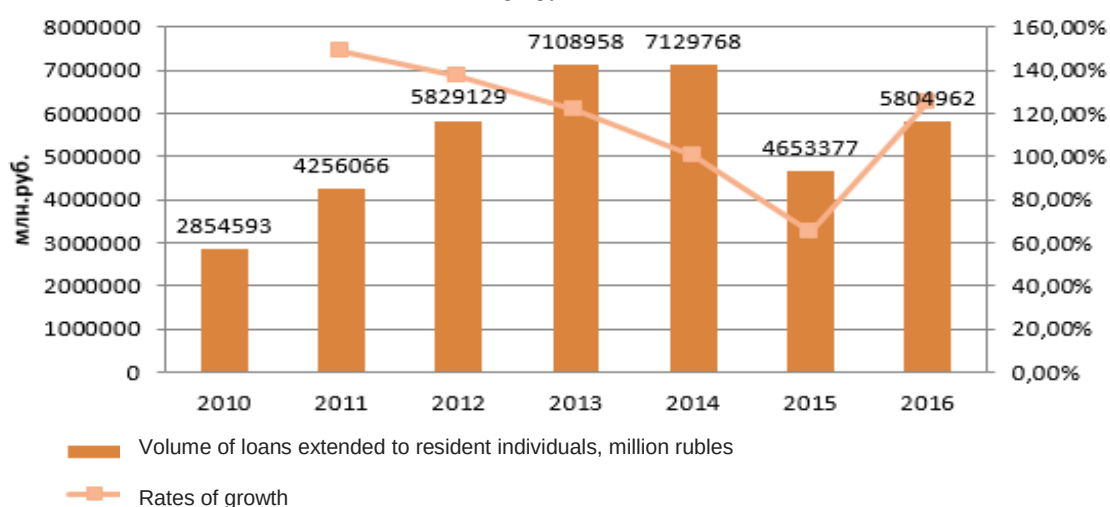
Hypotheses:

- mortgages are the main source of financing for modern housing markets;
- for the development of the mortgage system, it is necessary to identify groups of factors that hinder its effective functioning;
- identification of limiting factors will allow taking measures to reduce their negative impact on the mortgage system.

1 Generation of the data

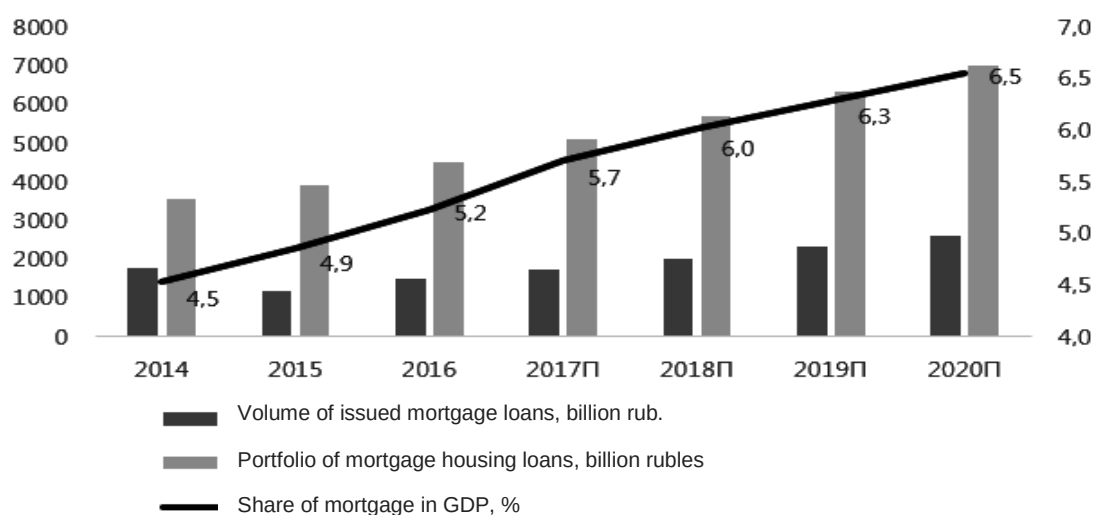
The consequences of the global financial crisis were the curtailment of some programs, the opening of new lending directions, for example, such as an international mortgage. Currently, despite the crisis of 2014, we can talk about a significant increase in the volume of mortgage lending. For eight months of 2017, the volume of mortgage loans issued exceeded 1 trillion. rubles (Fig. 1).

Figure 1: Change in the indicator of the volume of mortgage lending in Russia for 2010-2016.

According to analysts' forecasts, this indicator will grow steadily (Fig. 2).

Figure 2: Projected volumes of mortgage lending in Russia until 2020

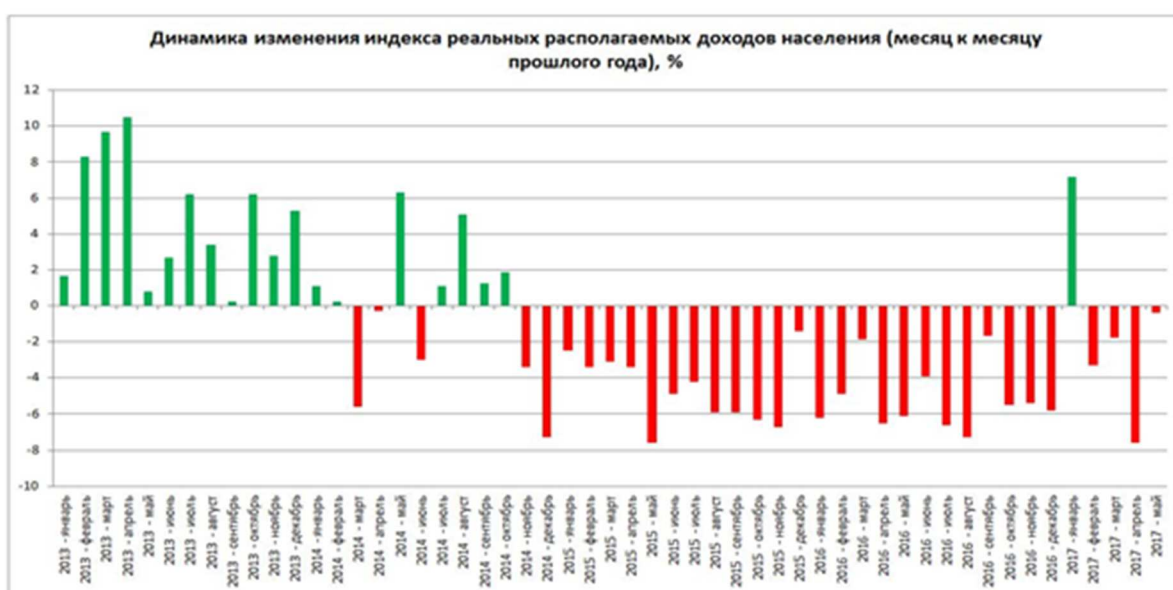
However, despite the growth trend, it is necessary to improve the mortgage lending system in Russia in order to increase the affordability of housing. In this regard, it is important to identify factors that may hamper this. During the analysis, such groups of factors were identified. These include psychological, economic, administrative and legal, organizational, technical and social factors.

Let us consider in more detail each group of factors, which will allow further formulating measures that can reduce the negative impact of the factors presented.

The basis of limiting factors are psychological factors. Among them, one should emphasize the unwillingness to live in debt. This is a national peculiarity of the majority of the Russian population. Potential borrower in making a decision about obtaining a mortgage loan is guided precisely by his psychological state. Unlike foreign countries, where the majority of the population has not one but several different loans and in principle is accustomed to living on credit, the Russian citizen is less inclined to having loans. The Russian is more inclined to the gradual accumulation of the amount of money necessary for the purchase.

The next group of limiting factors are social factors. They mean strengthening the differentiation of society in terms of income (Fig. 3), structural changes in families, the presence of a large number of migrants, subsidies, etc.

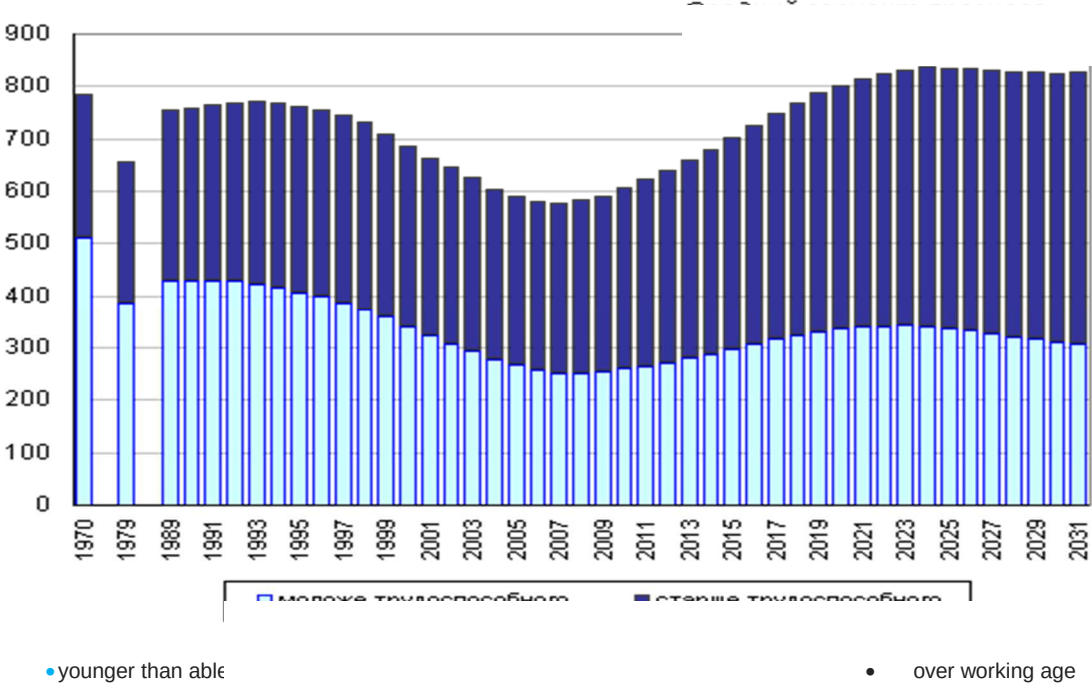
Figure 3: Change in the index of real disposable income of the population (month to month of the previous year), %

The differentiation in the incomes of the country's population is of great importance. A relatively small number of people can afford to purchase residential real estate. A small number of citizens can consider it as an object of investment of temporarily free cash. A smaller number of citizens wishing to purchase housing for living cannot even afford to pay an initial installment of the loan and pay it to the bank for a certain period. It is important that the population has undocumented income. Thus, there is a situation where, according to documents, a potential borrower cannot expect to receive a loan, but actually has the opportunity to pay a mortgage.

Further, the figure shows the demographic burden on the Russian working-age population (actual and expected values according to the average version of the Russian statistical Bureau) (Fig. 4).

Figure 4: Demographic burden on the working-age population of Russia (actual and expected values according to the average version of the Russian statistical Bureau).

The constant increase in the number of migrants also does not have the best effect on the overall state of the country's economy as a whole and its housing market and everything connected with it (Fig. 5).

Figure 5: The number of migrants moving within Russia, 1979-2017, thousands of people registered at the time of arrival (without the Crimea)

The figure shows official data, that is, information about those migrants who have been registered with the relevant authorities. However, it is necessary to take into account the

presence of unaccounted migrants who cross the border, but do not go through the entire registration procedure at the place of arrival.

It should be taken into account that a large number of subsidies provided by the state in the mortgage sphere have a weak targeting. This has a negative impact on the development of housing and mortgage markets.

The next group of factors are technical factors. Currently in the Russian practice there are still various technical defects that adversely affect the development of the mortgage system. The level of software is significantly inferior to the similar segment in foreign countries. The process of issuing a mortgage is quite long, despite the fact that over the past decade it has declined. Reduction in the timing in most cases can predetermine the increase in costs for the borrower. System software does not yet allow to fully increasing the processing speed of data.

One of the largest and most important groups of limiting factors are economic factors. A positive effect is provided by the availability of tax incentives for the purchase of real estate, since taxes on the amount of its value are returned to the buyer.

Significant categories in this group of factors are the impact of crises; high inflation in the country for a long period; high interest rates; high level of refinancing rate (key rate); a high level of risk in the financial market; change in exchange rates; limited effective demand of the population; deterioration of the old housing stock.

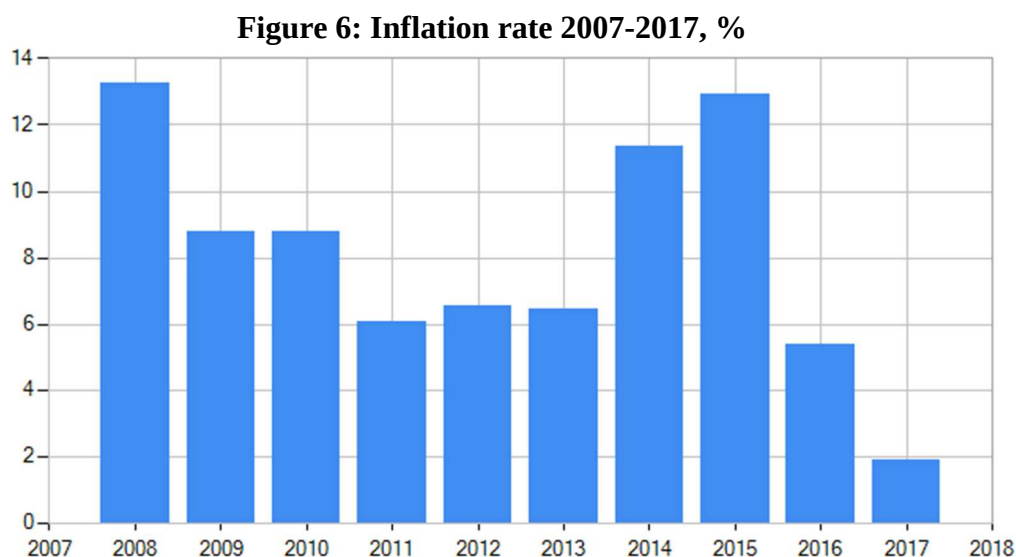
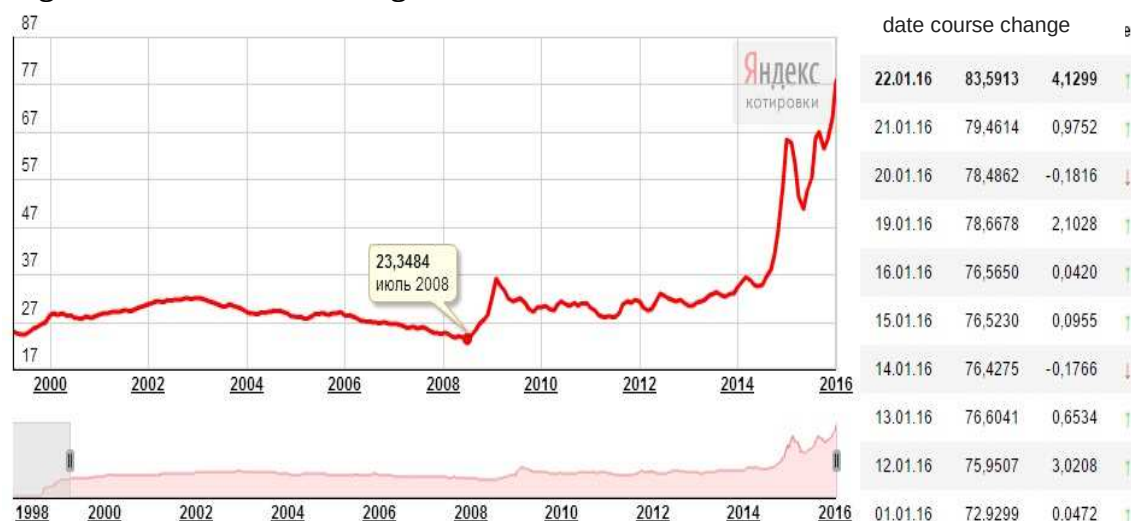

Figure 6 shows that for a long time there was a high level of inflation in the country and only in 2016, this indicator is gradually decreasing. However, in order to obtain a positive effect for the mortgage market, a longer period is required from its reduction. Currently, given the decline in real incomes, the decline in inflation has not yet had a proper impact on the market.

The key rate in Russia is 8.25%, which is much higher than in other foreign countries. When the rate is changed towards increasing it, there is a clear increase in the rates for commercial banks, including mortgages, by commercial banks.

A significant impact on the mortgage system is the change in exchange rates. This was especially noticeable in this system in 2014, when a serious problem with currency mortgages arose. Because of this, the overdue indebtedness for mortgage lending sharply increased.

Figure 7: The dollar exchange rate from 1998 to 2016

As it was noted earlier, in Russia there is a decrease in the income level of the population. This causes a decrease in the effective demand of the population.

Interest rates on mortgages in Russia in comparison with other foreign countries are much higher (Table 1).

Table 1: Mortgage rates in foreign countries, %

1.	Belarus	21.44	21.	United Kingdom	3.27
2.	Ukraine	21.25	22.	Italy	2.92
3.	Moldova	13.26	23.	Portugal	2.90
4.	Russia	12.71	24.	Latvia	2.82
5.	Montenegro	8.25	25.	Netherland	2.63
6.	Macedonia	6.73	26.	Norway	2.55
7.	Bosnia and Herzegovina	6.57	27.	Belgium	2.47
8.	Island	6.55	28.	Denmark	2.37
9.	Albania	6.55	29.	Spain	2.33
10.	Hungary	6.11	30.	Estonia	2.25
11.	Kosovo	6.06	31.	France	2.21
12.	Croatia	5.36	32.	Austria	2.06
13.	Bulgaria	4.98	33.	Lithuania	2.03
14.	Serbia	4.48	34.	Slovakia	2.01
15.	Greece	4.38	35.	Germany	2.01
16.	Ireland	3.83	36.	Czech Republic	1.99
17.	Poland	3.76	37.	Luxembourg	1.94
18.	Malta	3.65	38.	Sweden	1.87
19.	Slovenia	3.53	39.	Finland	1.51
20.	Romania	3.30	40.	Switzerland	1.43

Source: www.numbeo.com

This table shows that Russia's interest rate is second only to Belarus, Moldova and Ukraine (participants of the CIS). If we consider the other European countries, then in this case, Russia is inferior to them in terms of lending. After the crisis of 2014, interest rates increased, credit conditions became tougher. However, there are special programs that allow you to get a more affordable mortgage, but they are not enough.

Among the limiting factors should be identified organizational factors. These include:

- the institutional and subject structure of the mortgage and housing markets is not developed. The main subjects of the housing market are real estate buyers, construction companies, banks, real estate agencies. With the actual availability of these structures, the technological scheme of their interaction is not well established in Russian practice. As a result of this, the low efficiency of the mortgage system as a whole, the transaction costs;
- the mechanism of interaction between the subjects of the mortgage lending system and the subjects of its institutional infrastructure (builders of construction materials, insurance companies, evaluation agencies, justice bodies);
- the organizational and technological and financial infrastructure is not developed. Currently, there is no successfully functioning and decisive problem for the population of the Russian mortgage system. The mortgage system of Russia does not ensure the full availability of housing for the population. Credit conditions are significantly worse than in similar systems of foreign countries. As such, a well-established mechanism of interaction between participants in the mortgage market has not been developed.

The next group of factors limiting the operation of the mortgage system are administrative and legal factors.

A number of legislative, regulatory and administrative aspects in the field of mortgage lending have not been fully developed in Russia at present. In this regard, it is expedient to distinguish the following limiters:

- low rates of development and improvement of legislation related to mortgages and real estate, as well as inconsistency of legal acts among themselves. Important for the development of the housing market is land legislation, which is also not fully developed from the point of view of mortgage lending. It should be noted that so far most of the federal laws, which contain rules regulating in some way the relations that are connected with real estate, have significant shortcomings;
- a large number of administrative barriers. Developers, borrowers and mortgage companies face significant administrative barriers. For example, construction companies must receive at least 40 approvals and permits to register a new project. This entails considerable time costs. It is also necessary to note the presence of administrative obstacles in the removal of land for construction.

So, the presence of limiting factors that restrain the development of the Russian mortgage system, makes it necessary to formulate recommendations for minimizing their negative impact on the system.

Results

As a result of the study, it was revealed that there are groups of factors that limit the effectiveness of the mortgage system. These include psychological, economic, administrative legal, organizational, technical and social factors. However, the study provided an opportunity to determine that the economic factors include property taxation in Russia. The positive or negative effect of this factor is determined based on an assessment of the effectiveness of the current tax system. Taxation of real estate in Russia depends on the manner in which it was purchased housing, namely in the primary or secondary market, which the initial payment was provided by the borrower, etc. In this case, a acceptable mechanism operates in Russian practice, where the buyer can receive up to 13% of the value of the property in the form of a tax deduction. According to the Tax Code of the Russian Federation, the borrower for a mortgage loan is entitled to a property tax deduction in the amount spent for the construction or acquisition of real estate on the territory of the Russian Federation.

A deduction is granted provided that the citizen have income that is subject to income tax at a rate of 13%. At the same time, the tax deduction includes the amount expended on the acquisition (construction), and the amount of interest on the mortgage. When building or purchasing an apartment house, the following can be included in the tax deduction: acquisition of a house (including unfinished house); development of design estimates; purchase of building materials; payment for construction and finishing works; connection to networks or creation of autonomous sources of electricity, water and gas supply.

When buying an apartment in the tax, deduction may also include the cost of buying an apartment or the rights to an apartment in a newly built house, buying finishing materials and for work related to the finish of the apartment. The deduction for the cost of completion and finishing of the purchased property is possible in the event that the contract of sale specifies the purchase of unfinished real estate construction. Thus, largely this stimulating factor and similar practices need to be developed. However, it should be noted that there are a number of problems in the field of long-term verification of documents submitted for deduction.

The negative influence of other factors can be reduced in a certain way.

To minimize the effect of psychological factors, it is necessary to carry out careful work of all subjects of mortgage lending. The population should realize that the mortgage could help them to solve the housing problem. However, for this it is necessary first to change the mortgage conditions, since at present they do not allow citizens to actively use the mortgage. Banks and other mortgage companies must develop programs that are adequate to modern conditions on a categorical basis (for example, for doctors, young university employees, etc.). They need to actively promote them among potential borrowers, and cooperate with budget organizations and other companies. Quite often psychological factors act in connection with the lack of information among borrowers about their capabilities.

As for economic factors, in this case it is necessary to think more clearly about the strategy.

The problems of reducing the impact of such macroeconomic factors as inflation rate, risks in financial markets, migration environment, taxation process, should be decided at the level of the government of the country.

To improve the condition of the housing stock, it is advisable to develop new mortgage programs. Such programs should be aimed at establishing active cooperation between construction companies, banking structures, the state, owners of dilapidated housing and other participants in the housing market. The renovation program, which is currently being implemented in Moscow, can benefit. However, a sufficiently long-term nature of its implementation reduces the whole range of its capabilities.

To improve the efficiency of the participants in the national mortgage system, it is advisable to work out a system for their closer cooperation. In this case, it is important to use the experience of foreign countries, where the mortgage system successfully functions for a long time. For example, it could be the mechanisms used by Germany, Denmark.

Currently, Russia still has a problem of non-transparency of sources of income of citizens (the existence of hidden income, salaries in envelopes), so when considering the development of a mortgage program, it is important to take into account this condition. This decision can positively affect the increase in the number of loans issued. It is essential to differentiate loans by the size of the initial installment.

Citizens, who expect to borrow a certain amount of money, but at the same time, according to official information, have an insufficient level of income, should be included in a special mortgage-lending program. For example, under the terms of such a program, the potential borrower will calculate the percentage that he should pay to the creditor as an initial installment. It is also important to take into account the level of wages according to official documents.

Thus, the creditor can protect itself against non-payment of contributions and attract new customers, which will increase the volume of loans issued.

Conclusion

In conclusion, it should be said that during the research the author was able to identify factors that could impede the effective development of the mortgage system. In Russia, there is a great demand for housing, but the problem is that the demand for more is not solvent. In this case, assistance from the state is necessary. The influence of most of the presented factors can be reduced by forming a certain strategy under the close supervision of the state. The further development of the mortgage lending system in Russia largely depends on the possibilities for improving the mechanism for refinancing mortgage loans, on developing the stock market, and expanding the categorical composition of subsidiarity programs. It is necessary to remember the balance between stimulating demand and increasing the volume of housing construction in Russia. Increased competition, lower requirements for borrowers will make mortgage loans more accessible to a wide range of the population, and, therefore, more in demand among the population. We should also note the need to consider the risks that may arise for each subject of the mortgage system when mortgage lending conditions change. Subsequent modernization of the system is possible only if all the limiting factors that previously hampered its development and those that may arise in the new institutional environment are considered.

References:

1. BASTEN C., KOCH C., 2015, The causal effect of house prices on mortgage demand and mortgage supply: Evidence from Switzerland. *Journal of Housing Economics* 30, 1-22.
2. BOWCOCK, P., (2015), A discussion paper on valuations for mortgage and the level of house prices. *International Journal of Housing Markets and Analysis* 8-1, 27 – 35.
3. BOYD, T. (2014). Property market analysis. The key to looking forward. PRRES. URL: http://www.prres.net/papers/Boyd_Property_Market_Analysis.pdf.
4. POORVU, W.J., (2003), Financial analysis of real property investments. Harvard Business School. July. 25 p.: http://c.ymcdn.com/sites/www.realpac.ca/resource/resmgr/professional_development/financial_analysis.pdf.
5. UDLAND M., (2016), The US housing market has a major supply problem. *Business Insider*: amp.businessinsider.com.
6. MCCORD M., MCGREAL S., BERRY J., HARAN M., DAVIS P., 2011, The implications of mortgage finance on housing market affordability, *International Journal of Housing markets and analysis*, Vol. 4, Issue 4, 394-417.
7. MURZIN A. Real Estate: economics, assessment and development. – M.: Phoenix, 2013. - 382 p.
8. REED, RECHARD and WU, HAO, (2010), Understanding property cycles in a residential market. *Property management* 28(1), 33-46. Available from: <https://dro.deakin.edu.au/eserv/DU:30024131/reed-understandingproperty-post-2010.pdf>
9. ZHU B., BETZINGER M., SEBASTIAN S., 2017, Housing market stability, mortgage markets structure, and monetary policy: Evidence from the euro area. *Journal of Housing Economics* 37, 1-21.
10. Official analytical web site “Indicators of real estate market”: www.irm.ru.
11. Overview of the real estate market at the end of October 2015. URL: <http://www.irm.ru/news/98511.html>.

12. MINGAZOVA L. Model of mass valuation of property in the regional real estate market
// Review of Applied and Industrial Mathematics. - M.: "SA & IM", 2013. 20. T. V. 4.
562 p.
13. Official web site of Federal service of state statistics: <http://cbsd.gks.ru>.
14. Finnish property market report (2016): <https://kti.fi/wp-content/uploads/The-Finnish-Property-Market-2016.pdf>.

Contact:

Assoc. Prof. Mariia Ermilova, PhD.

Department of financial management

Plekhanov Russian University of Economics

Stremyanny lane, 36

117997, Moscow

Email: masha080487@mail.ru

CZECH AND SLOVAK RELATIONS WITH CHINA AFTER 1989: POLITICAL AND ECONOMIC ANALYSIS

Natália Fillová

Graduate Institute of Political Economy, National Cheng Kung University
No. 1, Daxue Road, East District, Tainan City, Taiwan, R.O.C. e-mail:fillova@hotmail.com

In general, the Czech Republic and Slovakia have been experiencing a non-confronting, friendly and pragmatic relation with China since the dissolution of Czechoslovakia in 1993. Although both states adhere to the One-China Policy, they slightly differ in their attitude towards China. While the Czech Republic has been known for its firm position on human rights respect in China, and therefore, invited and engaged with Dalai Lama several times, Slovakia has taken a more restrictive position based on economic pragmatism. The impact of these political attitudes on economic developments will be revealed in this paper. It is argued that while the political attitude has a little influence on bilateral trade or investment in China, according to the previous studies, Chinese influx of investment could depend on a welcoming political attitude of the government and its top representatives.

Key words: Czech Republic, Slovakia, China, political and economic relations

JEL: P16, P26

Introduction

In this paper I will explore the political and economic relations of the Czech Republic and Slovakia with China after 1989. The main focus will be laid on the political attitude of the Czech Republic and Slovakia in terms of human rights criticism, the meeting with Dalai Lama, as well as Taiwan welcoming policy and its influence on trade and investment in these countries. The topic is interesting due to a growing importance of China in the Central and Eastern European regions (16+1 Platform, One Belt One Road Initiative) and the policy makers' dilemma to choose between the trade and human rights criticism. I have conducted 32 in-depth interviews to acquire information whether political relations of the country have an impact on economic relations in terms of trade and investment.

It should be pointed out that there is not much literature to discuss this topic. Most of the materials on the relations between trade and political tensions concern the relations between the international trade and bilateral cooperation, which is known as the 'trade and conflict debate'¹ and takes its origin in the 1970s and 1980s.

On the other hand, small political frictions between the states and their impact on the inter-state economic relations were explored in the Pollins' work, where he discovered that the relative cooperativeness or hostility of political ties affect the bilateral trade between two countries.² Political tensions and their impact on economic relations was also analyzed by Christina Davis and Sophie Meunier. Their central finding was that political tensions did not extend over to economic relations in either case, and business continued operating unaffected by a sharp deterioration of political relations.³ In other studies, the Dalai Lama effect was researched by Andreas Fuchs and Nils-Hendrik Klann, who studied the impact of Dalai Lama's

¹Reuveny, R. and Kang, H. (1996): International Trade, Political Conflict/Cooperation and Granger Causality, p. 943-970.

²Pollins, B., M. (1989): Conflict, Cooperation, and Commerce: The Effect of International Political Interactions on Bilateral Trade Flows, p. 737-761.

³ Davis, C. and Meunier, S. (2006): Business as Usual? Economic Responses to political tensions.

visit on an export volume of the receiving state to China. They found that the effect was mainly driven by a reduced export of machinery and transport equipment; and that the trend disappeared two years after the meeting.⁴ Finally, there is an argument to separate Politics from Economics. Government actors will be reluctant to directly intervene in economic affairs for political reasons, and private actors will be idling when changing trade and investment patterns in response to worsening political relations.⁵

In Czech and Slovak literature, scholars - such as Rudolf Fürst or Gabriela Pleschová - explored an effect of political attitudes on economic relations taking the relations with China as an example. In their work, they revealed that non-confrontationist foreign policy towards China implemented by Slovakia did not bring any significant results: there was neither an increased Slovak export to China, nor a boost into Slovak investment in China.⁶

In other works, Rudolf Fürst studied human rights support in China versus business concerns, where he claimed that there was no direct connection between Czech-Chinese trade results and politics in general.⁷ He argues that the reasons for the failure of Czech trade and investment in the PRC could be found in Chinese protectionism, lack of experience by Czech in doing business in China, political disunity and submissiveness, mostly in part of political left wing. In another paper, he said that he did not know any serious project, which the Chinese side had rejected for political reasons. But he added that big projects, like construction of a power plant Shentou, could have some political support.⁸ He added that the disputed dilemma of “either values or business with China” did not clearly prove that in China business ties may serve to successfully punish foreign countries for their criticism of Chinese regime.⁹

Gabriela Gregušová Pleschová shares an opinion of Rudolf Fürst that it is possible to talk about human rights and trade simultaneously with China.¹⁰

The Slovak scholar Richard Turcsányi also does not see the correlation between human rights criticism in China and the decrease in trade between the states as critical. He thinks the states should communicate moral values to China and talk about them with a Chinese partner.¹¹

The above-mentioned works show little relation between criticism of human rights in China or meeting with Dalai Lama and the economic results - such as trade and investment with China. If so, the Czech Republic, which had been more critical of China until 2013 and even invited Dalai Lama several times, would have had worse economic results in terms of trade or investments with China than a more tolerant and non-interfering Slovakia - which avoids criticizing China on human rights policy. This issue will be discussed in the next section.

1 Czechoslovak relations with China

The Czech Republic and Slovakia have been carrying on the political heritage of the communist times, whereas Czechoslovakia, due to the recognition of the PRC in 1949, has developed generally good relations with the PRC. The peak of their relations was reached in the 50s and in the second half of the 80s via state visits and contacts on the government level. The mutual relationship during the whole Cold War was mostly smooth, routine-like and uneventful.¹² The most important factor of the mutual relations was the ideology and the

⁴Fuchs, A. and Klann, N.H. (2010): Paying a Visit: The Dalai Lama Effect on International Trade Discussion.

⁵ Davis, C. and Meunier, S. (2006): Business as Usual? Economic Responses to political tensions

⁶Fürst, R. and Pleschová, G. (2010): Czech and Slovak Relations with China: Contenders for China's Favour

⁷Fürst, R. (2003): Supporting Human Rights in the People's Republic of China: Virtual Obstacle of Czech Economic Concerns

⁸Fürst, R. :Česko – čínské vztahy: Od bezradnosti k aktivní politice ČR

⁹Fürst, R. and Tesař, F. (2013): The Czech Experience with Relations with China: Nothing to Win, Nothing to Lose

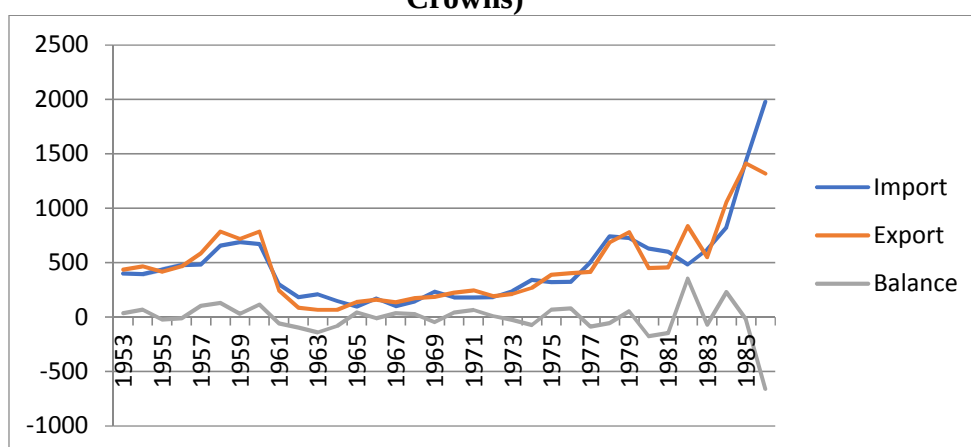
¹⁰Gregušová, G. (2005): Vztahy krajín Višegrádskej štvorky s Čínou, p. 7-21.

¹¹Turcsányi, R.Q. (2016): Postavenie a možnosti spolupráce Slovenska s Čínou v rámci platformy 16+1

¹²Lüthi, Lorenz M. (2015): China and East Europe, 1956-19601, p. 237

dependence on Soviet foreign policy, thus the cooling down of the relations occurred in the 60s due to a Soviet-China split, and was getting restored slowly in the 70s. The trade was influenced by the planned economy model of the two states - so the firms could not exploit their full-scale potential in relations with each other. The second half of the 1950s, was the most successful period of cooperation between the two states. One of the reasons was the embargo on China due to its involvement in Korean wars. As a result, Czechoslovakia became one of three eastern European countries (Poland, Czechoslovakia and East Germany), which experienced the best economic cooperation with China. Chinese shares in Czechoslovakia reached 7% in 1957, and the PRC became its third trade partner after the USSR and the Democratic Republic of Germany. Figure 2 below, shows an increase in imports and exports to China in the period between 1957-1961 and displays the dependence of trade on political situation throughout the whole period.

Figure 1: Czechoslovak trade with China (1953-1986, in 1000 Czechoslovak Crowns)

Source: Statistical Yearbooks of the Czechoslovak socialist republic, Bureau of Statistics of the Slovak Republic

The communist system collapses in the Eastern Europe resulted in the change of trade patterns between Czechoslovakia and China. The barter system, which worked before, ceased to exist. Only small numbers of firms still could trade in the framework of this system, such as Technopol, Strojimport, Investa and Martimex.¹³ The export rapidly decreased, and the imports from China were increasing. The main reasons for that could be found in a protectionist trade policy of all Far East states, low competitiveness of Czech products, weak image of the Czech Republic and Czech products, lack of assertiveness in serious competition, and general situation on the local markets.¹⁴

2 Czech and Slovak political and economic relations with China

After the dissolution of Czechoslovakia in 1993, the Czech Republic and Slovakia took their own way to build the relationship with China. Both states based their relations on the existing contacts created before 1989; however there was a cooling down in the relations at the beginning of the 90s caused by political and economic transformation in these countries. The volume of trade dropped to one tenth. It could be noticed that China accepted the transformations in these countries, but later, pointed out the consequences of “shock therapy”, used in Central and Eastern countries, had prevented similar transformations in China.

¹³Pleschová, G.: Export to China and the entrepreneurship in China, experiences of Slovak firms, p.5

¹⁴Fürst, R. (2009): Far East in Czech foreign policy, p. 274.

In a general point of view, both countries had been approaching China in a similar way: both states have declared One-China policy, faced a Chinese deficit in economics from the very beginning, encountered similar problems (like high taxes, quotas or administrative obstacles) made by China later when pushing their products through on the Chinese market. The relations were characterized in long-term as friendly and partnership, without open issues. The dialogue was held on the highest level - the level parliamentary institution. Foreign policy of both states had never defined China or Far East as key priorities; and in an official document, Governmental Manifesto, China was placed together with Asia, Africa and Latin America when expressing a declaration to develop and strengthen bilateral contacts with these countries.¹⁵

The Slovak Republic, in contrast to the Czech Republic, has never taken such an open criticism position towards China in regard to human rights issues and had supported Tibet or Taiwan less. In general, human rights topic had been always discussed during the meetings of Czech highest representatives with Chinese partners – was it a left or right-wing government official, except the latest Sobotka's government. On the contrary, in Slovakia, the highest representatives avoided talking about these sensitive issues at all.

Czech bilateral political ties with China ranked among the coldest in Europe in 2013. No other European country experienced such enthusiastic and tireless efforts in criticizing China due to Tibet and human rights issues; and these efforts involved inviting leading Chinese dissidents and promoting non-official but very cordial relations with Taiwan.¹⁶ Thus, Czech period from 1993 to 2003 was defined by the policy of the President Václav Havel (1993-2003) who invited Dalai Lama several times and criticized China for human rights violations. Moreover, Václav Havel supported Taiwan in many ways: once advocating in the UN for the admission of Taiwan into the UN or a meeting with the Taiwanese Premier Lien Chan in 1995. This period was one of the coolest periods of Czech-Chinese relations. Compared to Slovakia, Taiwanese highest representatives never visited Slovakia.

For obvious reasons, center-right parties would demonstrate more inclination to criticize human rights abuse in China and to support Tibet and Taiwan than the center-left parties. Hence, during the period of 1993 – 1998, the center-right government in the Czech Republic was formed - which was led by the Premier Václav Klaus, who brought forward the issue of human rights situation in a meeting with his counterpart on a trip to China in 1994. In Slovakia, during the premiership of Vladimír Mečiar (1994-1998), Slovak foreign policy was quite accommodating towards China. For instance, in 1995, a group of China friendship was created in the Slovak Parliament; and Vladimír Mečiar, during his trip to China in 1994, pleased the Chinese side by reassuring them of Slovak adherence to the One-China policy and not touching upon any human rights issues.

In the middle of 1990s, China abolished some customs privileges regarding the barter system (the biggest deliveries realized by this form of trade deal used the preferential duty of a 50% price reduction). Although most favored nation clause was introduced, the import had been growing. At that time, the Slovak Republic was seriously thinking of introducing quotas or import licenses.¹⁷ The biggest Slovak exporters to China were VSŽ-Košice until 1996, Volkswagen a.s., Bratislava until 1997, Martimexa.s., Apisa.s.

In 1998, there were scheduled elections in both states, but Social Democrats led by Miloš Zeman gained victory in the Czech Republic, and the center-right parties led by the Premier Mikuláš Dzurinda won in Slovakia. The topic of human rights issues in China had been opened several times by the official representatives; however, it did not achieve the same level of

¹⁵Programové prohlášení vlády Praha, 2002.

¹⁶Fürst, R. and Tesař, F. (2013): The Czech Experience with Relations with China: Nothing to Win, Nothing to Lose.

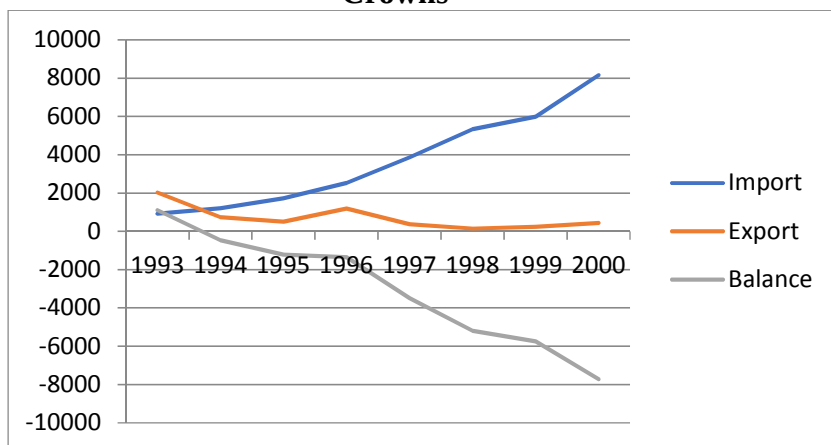
¹⁷ Diplomatic Archive of Ministry of European and Foreign Affairs of the Slovak Republic, Embassy in Beijing, box. 26, 1998.

criticism as in the Czech Republic in the previous years. On the other hand, the first visit of the PRC Premier Wen Jiabao took place during Mikuláš Dzurinda's government and Taipei Representative Office was opened in 2003 in Bratislava.

The critical point of China-Czech Republic relations occurred in 2000 - when former president of Taiwan Lee Teng Hui along with Dalai Lama attended the conference Forum 2000 in Prague where they met with the President Václav Havel. Compared with the Czech Republic, where Dalai Lama was meeting high representatives of state authorities, such as Václav Havel, Premier Mirek Topolánek, Premier Ján Fischer and the ministers like Karol Schwarzenberg, Daniel Herman etc., Dalai Lama was received unofficially only once by the President Kiska in Slovakia.

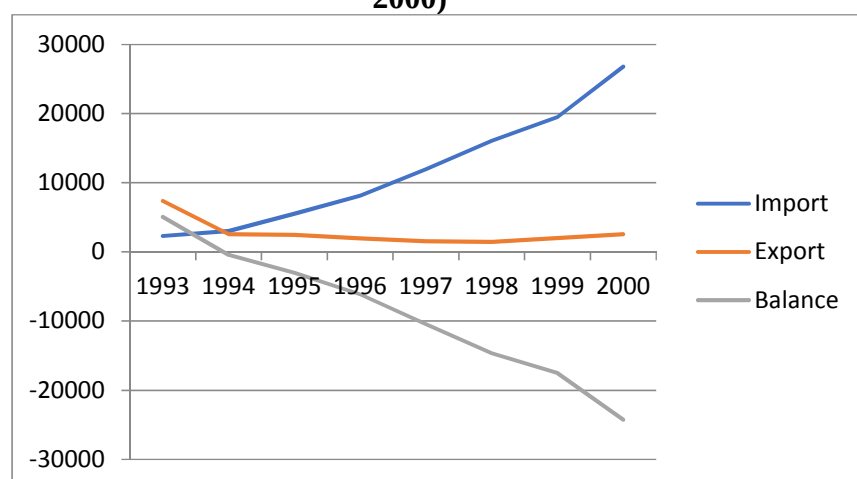
Despite the political debate about possible worsening of the economic relations with China due to the Czech line of policy towards the PRC, one could spot no difference in trade relations of Slovak and Czech towards China in the period through 1993 – 2000. As the figure below shows, there was an increase in imports of Chinese products resulting in an increasing deficit since 1993 in both states. No matter what political affiliation of the government was - right or left - it had not been reflected in trade with China. In 1998, there was a decrease in Slovak export to China during the rule of the center-right government of Mikuláš Dzurinda; although, this result is unlikely to be related to the political relations between the two states. The same applies to the trends of Czech trade with China. No matter whether the Czech Party of Social Democracy or Civic Democratic Party was in power, the imports of products from China had been increasing, and the export had been stagnating and resulting in a huge deficit. Data available below shows that the level of Czech trade was three times higher than Slovak trade indicators.

Figure 2: Slovak exports and imports from China (1993-2000) in mil. Slovak Crowns

Source: Slovak Bureau of Statistics

Figure 3: Czech export and import from China in million Czech Crowns (1993-2000)

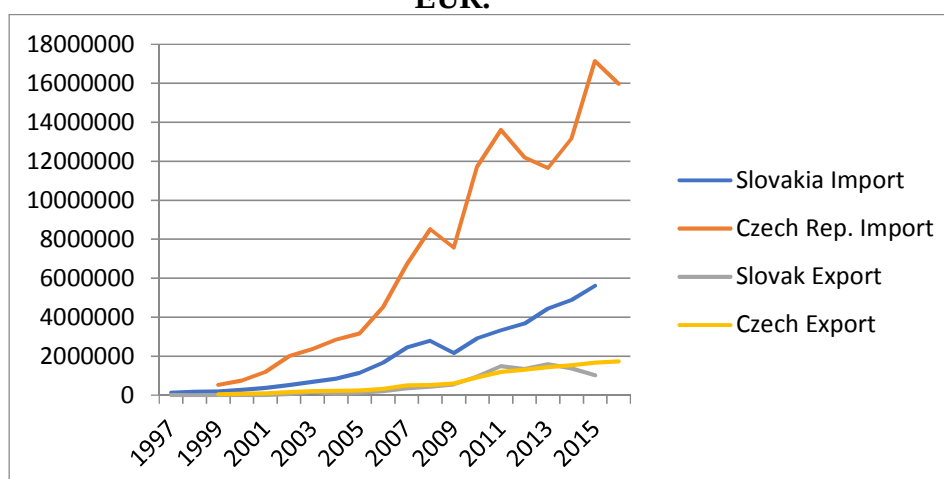

Source: Czech Bureau of Statistics.

A similar figure could be found in the period from 2000 to 2016. Figure 4 below indicates that there was an increase in imports from China into the Czech Republic and Slovakia since 2000. However, the import into the Czech Republic was three times higher than the Slovak import. On the other hand, exports of two countries had also increased since 2000. Both states retained the same amount of export. The import of Slovakia was almost four times bigger than Slovak export. Moreover, Czech import was ten times bigger than Czech export to China.

It is hard to find the connection between the export/import to/from China and the visits of the highest representatives in China or in the Czech Republic and in Slovakia (in 1999 Miloš Zeman to the PRC, in 2003 President Schuster to the PRC, in 2004 President Václav Klaus to the PRC, in 2005 Premier Jiří Paroubek to China, in 2005 the visit of Premier Wen Jiabao to the Czech Republic and Slovakia, in 2007 Premier Fico to China, 2009 visit of Hu Jintao to Slovakia, Premier Sobotka and President Zeman to China in 2014, 2015, 2016.).

Figure 4: Slovak and Czech Import and Export with China 1997-2016 in thousands EUR.

Source: Czech and Slovak Bureaus of Statistics

In the Czech Republic in 2004, there was a turning point in Czech policy towards China when the President Václav Klaus distanced himself from the dissident policy of Václav Havel, commenting on him as ‘the messianic of human rights’. It could be observed that there were

more frequent visits of both sides. Especially in Slovakia, during the period of 2004-2009, three top level officials (the President, Premier and Head of the Parliament) visited China. The countries started to use the EU platforms and the instruments to communicate with China - such as the ASEM, the Council of European Union and Parliament. Since then, both countries had been experiencing growing export to China; it was not the result of Slovak government's work though, but the multinational corporations, especially the biggest exporters to China like company Volkswagen, said Gabriela Pleschová. Export to China was composed of automobiles and spare parts (75,6%).

It could be noticed that during the center-right government of Mirek Topolánek (2006-2009) in the Czech Republic, when the Minister of Foreign Affairs Karol Schwarzenberg critically expressed himself against China in regards to Tibet unrest in 2008, there was a slight increase in Czech exports to China. Moreover, the House of Deputies in the Czech Parliament adopted the Resolution on 1 April 2008 on the occasion of the 49th Anniversary of the Tibet uprising. Czech politicians boycotted the Olympic Games, the Czech President did not visit China, unlike the Slovak President Ivan Gašparovič who attended the Olympic games and met with the President Hu Jintao. The Premier Ján Fischer spoke about human rights in China during his premiership in 2009 - July 2010 in the Czech Republic. From the economic perspective, the biggest Czech investments were made: the opening of a shopping mall ECM Mall in Beijing. The company PPF group has been investing in the consumer credits in China since 2007, having received a state license in Tianjin city in 2010 and doing a successful business based on state support.

The period 2010-2012 was characterized by the centre-right coalitions in both states - Slovakia and the Czech Republic. In the latter, since the period of the Premier Petr Nečas, Czech policy towards China started to be more pro-China oriented. In Slovakia, the Premier became Iveta Radičová: she announced restrictions on the contacts with the countries violating human rights and freedoms of citizens, and contrarily, increased the support and relations with civic society and human rights defenders.¹⁸

Since 2012 in Slovakia and since 2014 in the Czech Republic, the center-left governments have governed both states. In both states, it translated into more active mutual contacts and relations with China. Especially with the presidency of Miloš Zeman and government of Bohuslav Sobotka the relations intensified. During the trip of the Minister of Foreign Affairs of the Czech Republic Lubomír Zaorálek to the PRC in April 2014, the Minister Zaorálek said that Tibet belongs to China and human rights were a much wider notion. The President Miloš Zeman in his statements also supports the territorial integrity of China. The first official visit of the President of the PRC Xi Jinping in Prague was organized on 28-30 March 2016. It stirred a lot of controversies and polemic discussions on the Czech political scene by the proponents of pro-China cooperation and its critics.

Moreover, Czech people are more active than Slovaks comparing the number of NGOs and organizations dealing with the Tibet issues - like Potala, Lungta, Most, Czechs support Tibet (in Slovakia, it is only Tibet Association that supports Tibetan culture); also, these organizations more actively organize campaigns in support of Tibet, e.g. Tibetan National Flag campaign held on 10 March each year. This is a worldwide campaign organized on the anniversary of Tibetan uprising that took place on 10 March in 1959 with the aim to support human rights practices of Tibetans in China. The municipalities, cities halls, schools and universities hoist the flag of Tibet on their buildings in solidarity with Tibetans. In the Czech Republic in 2017, it was 740 municipalities and 84 schools that joined the campaign. In Slovakia in 2014, it was 8 municipalities - a total of 160 flags were waved across the country.

¹⁸Manifesto of the Government of the Slovak Republic for years 2010-2014.

Green party in the Czech Republic also put out a Tibetan flag on the building of the Ministry for environment and the Ministry of education, youth and sports.

To conclude, according to the previous studies, there is a little effect caused by political attitude of the Czech Republic and Slovakia towards China in terms of critical situation with human rights, support of Tibet and Taiwan welcoming policy on the trade relations with China.

3 Chinese investments in the Czech Republic and Slovakia

Before 2004 in the Czech Republic and 2007 in Slovakia, there were not too many investment flows from China. Chinese interest to invest in those countries grew after their entry to the EU.

As in other European countries, Chinese investments in Slovakia were mostly the acquisitions of local or foreign-owned firms. Concerning the capital investments, there was an interest of Chinese firms to invest in safe and promising public projects (such as energy sector, infrastructural projects) but Chinese subjects were unwilling to entry public bids and the competition. In the future, there is a hope that Chinese will invest in Greenfield assets, especially in automobile sector; positive result was brought by the investment into rubber shoes FlameShoes production. Currently, Chinese investments are represented on the local market by the following companies: Lenovo (2006), SaarGummi (2011), ZVL Auto (2007), HeilandSinoc Automotive, Inalfa Roof Systems (2011), Mesnac European Research and Technical Center (2009), Huawei (2013), IEE Sensing Slovakia (2013), FLAME Shoes, Hartmann-Rico, ZTE Corporation. Chinese invested also in J&T Finance Group, and at present, they want to invest in steel company the U.S. Steel Košice.

Poor flow of investments from China to Slovakia might be explained by several reasons: geographic location, small economy not linked to Western market, small borderline area with Austria, lack of political will to engage in projects, sluggish start of Chinese investors' interest.¹⁹

Currently, there is a growing volume of investments from China, but there are less enterprises to invest in (in 2011, it was 1,668 firms, and in 2016, 1,232). Chinese investors put money into bonds, loans or other investment funds.

Chinese investments in the Czech Republic, as in Slovakia, are the acquisitions of local or foreign-owned companies. Good example was an engagement of the CEFC China Energy in the Czech Republic. Chinese activity in the recent years in the Czech Republic has been growing. In 2015, CzechInvest agency registered 16 projects, the number of which increased by 50% since 2014. The biggest Chinese investments in the Czech Republic are BeijingWest Industry (BMW Group, automobile parts), Hisence (production TV), Xian Shaangu Power investment into Ekol (turbines) company in 2015, Changhong Europe Electric s.r.o. since 2005, Changhong's into Nymburk TV production in 2006, Huawei (2003), ZTE, NOARK Electric, Yuncheng Plate-making CZ s.r.o. (circles for printers), YAPP Czech Automotive Systems Co, Shandong Linyi Yuli Foodnuts, Beijing Fight Company; in 2013, the prenatal diagnosis centre of BGI Health firm; CITIC MARMES BICYCLES CZ, started in 2007 and stopped in 2010.

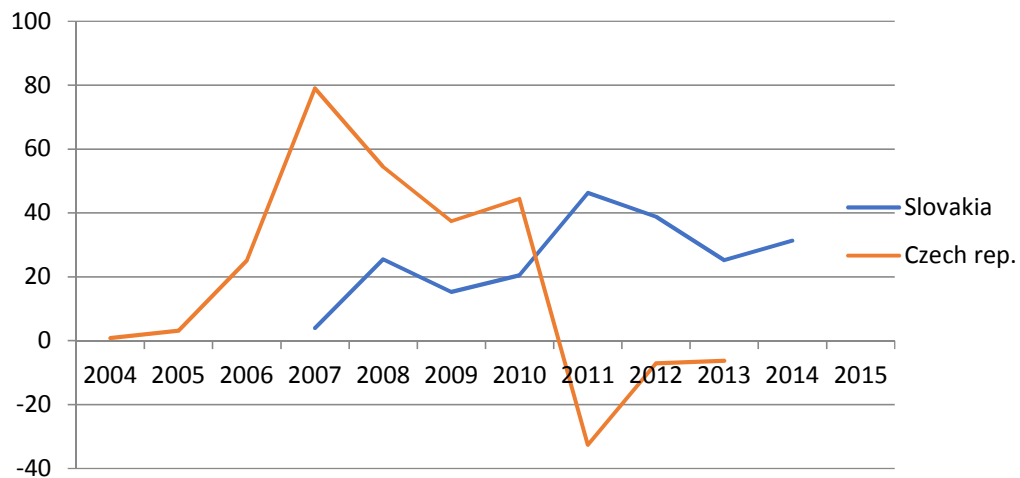
According to Figure 5 below, prior to 2007, there was not too much Chinese investments in Slovakia. The investments started to arrive during the first Róbert Fico's government and rapidly increased during the right-wing Iveta Radičová's government in the period from 2010-2011. Then, there was a slight decrease which was followed by an increase of the investments during the second Róbert Fico government since 2012.

In the Czech Republic, there was a sharp increase of Chinese investments during the period of Social Democrats 2004-2006. There was a decrease in investments during the right-wing government of Mirek Topolánek (2006-2009) and a sharp decrease in investments during the

¹⁹Turcsanyi, R. (2014): Chinese financial presence in Slovakia and Slovak 'China Policy'.

right-wing government of Peter Nečas (2010-2012). Since 2013, it could be noticed that more investment was flowing into the country with the left-wing government of Bohuslav Sobotka.

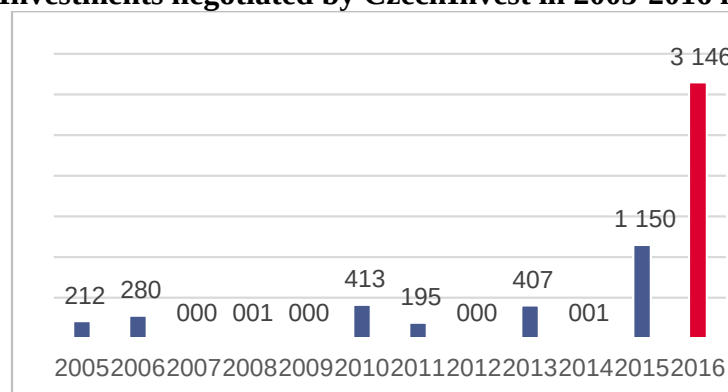
Figure 5: Chinese investments in the Czech Republic and Slovakia

Source: National Banks (Czech Republic, Slovakia)

Figure 6 below shows an increase in investments over the last two years negotiated by the state agency CzechInvest. The diagram reveals a surge of investments in 2016 -three times higher than in the previous year of 2015.

Figure 6: The Investments negotiated by CzechInvest in 2005-2016 in billion CZK

Source: CzechInves

4 Analysis of the interviews on political and Economic relations between China and Visegrad Four countries

In March and April 2017, I conducted 32 in-depth interviews to acquire detailed information about political and economic relations between China and Visegrad Four countries from the point of view of Slovak, Czech, Hungarian and Polish individuals: academics, scholars, experts, businessmen, and NGOs. In one question the respondents were asked about the impact of political attitude towards China on economic relations. In particular, they were asked the question below:

1. Do you think that Central European state's political attitude towards China influences economic relations between the two countries in terms of trade and investments? If yes, specify in which way.

The objective of the interviews was to get an understanding of how the informants see political and economic relations with China. The interviews were conducted as one-to-one

discussions in a semi-structured way with open-ended questions. I have chosen two forms of interviews: recording and extensive notetaking.

Based on profession, organization or institution represented, I have classified the interviewees in 5 major categories. 9 interviews were performed with academics, 4 interviews with governmental trade and investments agencies, and 3 with the chambers of commerce representatives; also, 10 interviews involved business companies and 5 targeted NGOs. One interview focused on the governmental institution, such as the Ministry of Foreign Affairs. The informants were 18 Slovaks, 9 Czechs, 3 Hungarians and 2 Polish. The table below demonstrates the answers of the respondents.

Table 1: Attitudinal assessment of interviewees.

Responses to five questions asked:

Question	Yes	No	Yes and No, Somewhat	Do not know
1°	16	12	4	0

I have received 16 positive responses, 12 negative, 4 Yes and No - which means that economic relations influence political relations in some cases and in some not. There is no unanimity in either of the groups/categorizations; on the contrary, each group is divided in a half pro and half contra affirmations as responses.

In a group of **academics**, it was noted that the responses slightly depended on the current trading and investments situation between their country and China. Therefore, the respondents from the countries with significant incoming investments from China to their home country (recently the Czech Republic and before Hungary) stated that politics matters or partly matters when it comes to economic relations. For example, Hungarian academic from Central and Eastern European Center for Asian Studies Ágnes Szunomár said that Hungary is really committed to the relationship with China and it helps a lot the economic relations. Hungarians have been committed from the very beginning, from early 2000, and as a result, a lot of Chinese investment has been entering the country. Conversely, she said, if relationships with China cool down, lower developmental contributions might be expected from China. The respondent brought an example of the Czech Republic: before and after premier Miloš Zeman's trip to Beijing for a massive military parade in September 2015. Of note, there has not been much of Chinese investments before, but after the trip, investments flew into the country.

Czech academic from the University of Economics in Prague Zuzana Stuchlíková also spots the difference between two periods - before and after Miloš Zeman's inauguration in presidency in 2013 - which certifies the influence of political affairs on the influx of Chinese investment. Moreover, she thinks that Zeman's travel to China played a big role for big business.

Another Hungarian academic from the Central and Eastern European Center for Asian Studies in Budapest, according to his research, when it comes to investments, politics makes quite a difference. However, when it comes to trade, politics does not matter at all. In his research, the scholar was calculating if there is any correlation between the quality of political relations of Central European countries and the level of trade in the period between 2010-2015. The correlation was negative: it means that the countries with the best relationship with China, like Poland, Hungary or Romania, experienced a decrease in relatively important trade deals with China or export activities. In Poland, through the period from 2010-2014, Polish export went down. At the same time, the countries with less optimal relationship with China experienced bigger gain, in terms of export - for example Albania. The next correlation presented in the research concerned the political relationship with China and investments. The results revealed the correlation to be strong and vivid. The countries with better relationship

with China have experienced more feasible influx of investment over the last five or six years.

Another Czech scholar from Institute of International Relations in Prague noticed that Czech political spectrum is quite polarized and there was evident pro-China sentiment around the President Miloš Zeman. The Czech Republic had previously maintained cold relations with China, but when they improved, trade benefited a lot. The scientists acknowledged at some point that political contacts would help business.

On the other hand, all Slovak academics responded negatively to the political influence on economic relations but one interviewee. Their negative responses could be connected with the lower level of Chinese investments in Slovakia and poor Slovak policy formation towards China.

For instance Slovak academic from the Institute of Asian Studies Richard Turcsanyi does not think that Slovak political attitude impacts the economic relations between China and Slovakia, and this is proved by the data provided. According to him, Slovaks never lay an excessive focus on human rights, Tibet or Taiwan, however it had never transformed into extraordinary good economic relationships. Moreover, he criticized feeble Slovak efforts towards cooperation with China saying that 'Slovaks do not invest too much in developing relations with China. There is nothing what could affect Slovak relations. Slovaks do not have investments there, Chinese have no investments here.' He acknowledges that this fact could possibly have an influence in the future when Chinese investments are coming, but at the moment, it seems to be totally the opposite. Despite no activity on the political level, Chinese are planning to buy the US Steel Košice - one of the biggest companies in Slovakia. It could be the biggest Chinese investment in the Central Europe since 2011 when Chinese bought the chemical company BorsodChem in Hungary. With regard to other Central European countries, the scholar believes that their political attitude will not make a big impact on economic relations. For instance, it could be observed that regardless of the strategic partnership between Hungary and China, Hungary has not attracted big Chinese investments in the last seven years.

A different point of view on this issue was expressed by the Slovak scholar from the University of Economics in Bratislava František Škvrnda. According to him, political attitude towards China has a particular influence on economic relations. However, there is not too much political effort in Slovakia directed towards China. He acknowledged that there is some distinction between the current centre-left government of Róbert Fico and the former right-wing governments of Iveta Radičová and Mikuláš Dzurinda when Chinese relations were marginal.

The question as to the impact of the meeting of top level officials of the country with Dalai Lama was answered: there is very little effect on economic relations. If there was any effect, it would be rather short-term. Thus, the Slovak academic from Institute of Asian studies Richard Turcsanyi said that criticizing human rights or meeting Dalai Lama could cause very insignificant consequences - like cancellation of meetings. In general, he noticed that poor Slovak policy towards China does not lead to any outcomes for Slovak-Chinese relations - regardless of meetings with Dalai Lama.

Czech academic from University of Economics in Prague Zuzana Stuchlíková said that the meeting of high-level officials with Dalai Lama could temporary stop big businessmen from investing into the country.

Another Czech scholar from the Institute of International Relations in Prague noticed that criticism of human rights, the meeting with Dalai Lama and Taiwan diplomacy would have minimal impact on economic relations. However, the Dalai Lama meeting partly cools down the relations. He said 'Chinese have to react to it; they cannot afford to ignore it. They formally protest but, in fact, they do not care too much'. Concerning human rights issues, he mentioned that the topic starts to be idealized in political elites and becomes a part of an inter-political fight or an inter-political intrigue. For instance, the scientist mentioned an invitation of Dalai Lama by the opposition used to make the current President Miloš Zeman angry.

On the other hand, there are academics, who think that the meeting of the Slovak president Mr. Kiska with Dalai Lama harmed mutual relations, especially in terms of political and economic relations, and as a result, some activities stopped. Hungarian scholar from the Central and Eastern European Center for Asian Studies in Budapest also thinks that Dalai Lama's meeting with top level officials or criticism of human rights issues could have influenced economic relationship. She gave an example of France, when a high official met with Dalai Lama and, afterwards, the investment project was cancelled.

Concerning the **Governmental trade and investment agency** like CzechInvest, SARIO or Polish Investment and Trade Agency, it should be mentioned that all of the respondents supported the idea that political attitude towards China had an impact on economic relations. The positive answer might stem from the fact that they are governmental institutions, which support the idea that having good political relations with China implies sustainable influx of investments and development of trade with China. Political elites in the Central Europe are using this dogma to push for political relations with China. According to them, the meeting of state officials with Dalai Lama could have negative impacts on bilateral relations. The consultant from Slovak Investment and Trade Development Agency who doesn't want to be named mentioned that the meeting of President Kiska with Dalai Lama halted some activities and course of investments. However, it suspended some activities only temporarily. Another consultant from the same agency who doesn't want to be named said that "politics goes hand in hand with economy: hence, political relations make an impact on economic relations". Moreover, he also criticized Slovak government due to the low level of activities and no interest towards China.

The consultant from the CzechInvest argued that political attitude has an influence on business as the recent influx of investments from China came due to the President Miloš Zeman's policy and Xi Jinping's visit to Prague in March 2016.

In the group of **chambers of commerce representatives**, we can find different answers to this question. Some of the respondents agreed that there is a clear impact of political relations with China on economic relations, whereas others provide a negative answer. Thus, the representative from the Slovak-Taiwanese Chamber of Commerce said that political attitude affects the economy. In case of Slovakia, the government tries to develop political relations, although the impact on economic relations is very insignificant. He also noted that the meeting of the Slovak President Kiska with Dalai Lama harmed Slovak image in China - that was widely covered and presented by media.

In the group of **business companies**, most of the businessmen agreed that political relations with China do not exert any major impact on their business. Meeting with Dalai Lama or criticizing human rights does not affect their business activities at all. Business is business, and most of business operations depend on personal connections, guan-xi, than on high level official meetings. Another important thing is a trade mark and country's brand marketing. Products from Europe, especially from the Western Europe, have a well-recognized prestige and a name. On the other hand, two interviewed businessmen mentioned that political attitude was important in such a hierarchical country as China. For instance, a representative from the United Industries a.s. said it was better for trade if there was more politics involved. A representative from the Lefongs.r.o. noted that in China politics goes hand in hand with economics, so political decisions have a direct impact on state economy.

Conclusion

The paper focused on the analysis of political attitudes of the Czech and Slovak states towards China and its possible influence on economic results in terms of trade and Chinese investments influx. In this paper, I looked into the political attitude motivated by the criticism of human rights situation in China, meetings with Dalai Lama, or Taiwan welcoming policy. In

case of investments, the welcoming attitude towards China was discussed. According to the academic studies mentioned in the article and the study above, I arrived at the conclusion that the political attitudes, such as human rights criticism or the meetings with Dalai Lama, do not have any major impact on trade relations of the both states with China. There has been a growing deficit experienced by the states in focus after their independence in 1993. Moreover, trade did not vary depending on the left- or right-wing governments in the Czech Republic or in Slovakia. Data shows that during the right-wing government of Premier Mirek Topolánek in the Czech Republic (2006-2009), which expressed more critical sentiment towards China in terms of human rights, there was a slight increase in Czech export to China. On the other hand, during the government of Premier Mikuláš Dzurinda (1998-2006) in Slovakia, there was a minor decrease in Slovak exports to China. Those trends are unlikely to be linked to the political attitude of Slovakia towards the PRC - although the government was more critical of human rights violations in China than the left-wing governments – and the state policy did not prove to be strong enough to change the trade policy.

Concerning the Czechoslovak trade with China during all periods of the communist time, the trade varied depending on the political rapprochement or animosity between the states. Trade relations had experienced the peak in the 1950s and 1980s - the warming-up period in communication between both countries.

According to the interviews conducted in my research, most of the respondents - who confirmed the correlation between political and economic relations - meant the influx of Chinese investments into the country and not the elevation of trade, especially export to China. Regarding the meeting with Dalai Lama, most of the respondents said that there was very little effect of this meeting on economic developments. If any negative consequences were envisaged, Dalai Lama meeting or any other top level event would have been canceled immediately, they opined. There were only two academics, who thought that the meeting with Dalai Lama could prevent big Chinese investments from entering the country. Businessmen agreed that political relations with China did not have any major impact on their business. Business is business, and it depends on other factors, such as *guan-xi* or brand; only big businesses can depend on political developments, they stated.

When it comes to Chinese investments to the country, most of the respondents with an affirmative reply agreed that the political attitude influenced the influx of Chinese investments. Chinese investments started entering the economy of both states after the accession to the EU in 2004, when Chinese found this region more attractive for their capital. In the Czech Republic, the amount of investments intensified with the arrival of Premier Sobotka's government and Miloš Zeman's presidency in 2013. However, nowadays, most of the investments have not been implemented yet and remain in black and white. Both representatives expressed the will to cooperate with China, welcomed Chinese investments and stated the necessity to avoid criticizing China on human rights violations.

In the Czech Republic, the influx of investments resembled the situation under left- or right-wing governments, when an increase occurred during the left-wing government of Social Democrats (2004-2006) and a drop was observed during the right-wing government of Mirek Topolánek (2006-2009) and Peter Nečas (2010-2012).

Another example is an interview with two Hungarian academics, who noticed that due to Hungarian improved policy towards China, Hungary had been experiencing the biggest influx of Chinese investments among all V4 countries until Miloš Zeman's policy in 2013. There was also a strong correlation between the political relationship with China and investments, according to the study of a Hungarian expert. The governmental trade and investment agency, CzechInvest, agreed there was a political impact on Chinese investments into the Czech Republic. Even the meeting with Dalai Lama could not have stopped the influx of Chinese investments.

On the other hand, the Slovak policy towards China could be characterized as neutral, not too critical of human rights, or not too welcoming towards China. Thus, the influx of investments to Slovakia is at the lowest level compared with all other V4 countries.

From the above-stated, I reached the conclusion that political engagement and relations are important when it comes to investment from China. Big investment deals are discussed on the highest level and supported by the governments - as in the case of CEFC China Energy or Home Credits in China.

References:

1. Actual annual component of the annual report of the Ministry of Foreign and European Affairs of SR for 2003. Available online: https://www.mzv.sk/documents/10182/1635498/komponent_2003.pdf
2. DAVIS, CH.- MEUNIER, S. (2006): *Business as Usual? Economic Responses to political tensions*. Presented at the International Political Economy Society Inaugural Meeting. Princeton. United States.
3. Diplomatic Archive of the Ministry of European and Foreign Affairs of the Slovak Republic, Embassy in Beijing, 1998, box. 26
4. FUCHS, A. - KLANN, N.K. (2010): Paying a Visit: The Dalai Lama Effect on International Trade. [online]. Discussion Paper at Centre for European Governance and Economic Development Research. [Cited 05. 11. 2017] Available online: <http://ssrn.com/abstract=169460>
5. FÜRST, R.: Česko – čínské vztahy: Od bezradnosti k aktivní politice ČR. Policy paper. Institute of International Relations, Prague
6. FÜRST, R. (2009): Far East in Czech foreign policy. In: *The Czech foreign policy in 2008*. Kořan, M. Analysis UMV. pp. 274.
7. FÜRST, R.- PLEŠCHOVÁ, G. (2010): Czech and Slovak Relations with China: Contenders for China's Favour. In: *Europe-Asia Studies*, 2010, Vol. 62, No.8
8. FÜRST, R. (2003): Supporting Human Rights in the People's Republic of China: Virtual Obstacle of Czech Economic Concerns. In: *Perspectives*, 2002-2003, No.19
9. FÜRST, R. (2005): Czech Perceptions of China: Between Matter-of-Factness and Imagination, Between Orientalism and Occidentalism. In: *Mezinárodní vztahy*. 2005, No.3, pp. 24-43.
10. FÜRST, R. (2013): The Czech Experience with Relations with China: Nothing to Win, Nothing to Lose. In: *China's comeback in former Eastern Europe: no longer comrades, not yet strategic partners*, Prague. Institute of International Relations, 2013
11. GREGUŠOVÁ, G.(2005): Vztahy krajín Visegrádskej štvorky s Čínou. In: *Mezinárodní vztahy*, No 1. pp. 7-21
12. LÜTHI, L. M. (2015): China and East Europe, 1956-1961. In: *Modern China Studies*, 2015, Vol. 22, No. 1, pp. 237.
13. PLEŠCHOVÁ, G.: *Export to China and the entrepreneurship in China, experiences of Slovak firms*. Bratislava. Comenius University. pp.5.
14. POLLINS, B. M. (1989): Conflict, Cooperation, and Commerce: The Effect of International Political Interactions on Bilateral Trade Flows. In: *American Journal of Political Science*, 1989, Vol.33, No.3, pp.737-761.
15. Manifesto of the Government of the Slovak Republic for years 2010-2014. Available online : http://www.vlada.gov.sk/data/files/18_programove-vyhlasenie-2010.pdf
16. Manifesto of the Government of the Slovak Republic for years, August 2002. Available online: <https://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/vladimir-spidla/Programove-prohlaseni->

vlady_1.pdf

17. REUVENY, R.- KANG, H. (1996): International Trade, Political Conflict/Cooperation and Granger Causality. In: *American Journal of Political Science* , 1996, Vol. 40, No. 3, pp: 943-970.
18. TURCSÁNYI, R.Q. (2016): Postavenie a možnosti spolupráce Slovenska s Čínou v rámci platformy 16+1, Institute of Asian Studies, 2016.
19. TURCSANYI, R. (2014): Chinese financial presence in Slovakia and Slovak 'China Policy', In: *Chinese Investments and Financial Engagement in Visegrad Countries: Myth or Reality?*. Ed.: Ágnes Szunomár. Institute of World Economics

Contact:

Mgr. Natália Fillová

National Cheng Kung University

No. 1, Daxue Road, East District, Tainan City

Taiwan, R.O.C.

e-mail: fillova@hotmail.com

EFFECTS OF TOURIST SATISFACTION: INFLUENCE ON THE TOURISTIC FLOWS (CASE RUSSIA-BULGARIA)

Tatyana Filosofova^a - Dimitar Apostolov^b

^a Trade Policy Institute, National Research University "The Higher School of Economics" (HSE)
Myasnitskaya, 20, 101000, Moscow, Russia, e-mail: tphil@mail.ru

^b Faculty of Business and Management, National Research University "The Higher School of Economics" (HSE) Myasnitskaya, 20, 101000, Moscow, Russia, e-mail: dimitar.apostolov@mail.ru

Tourism is a socio-economic and political phenomenon. The increase in tourism flows and the development of inbound tourism and the country's economy as a whole are positively influenced by consumer satisfaction with the tourism industry. Satisfied tourists are always willing to share their successful experience with friends and acquaintances. Tourism is an important economic sector for Bulgaria. A survey-based methodology was developed for the purpose of this study and the questionnaire was developed on the basis of the multi-attribute approach to the satisfaction rating of a tourist destination. This study identifies factors that have a greater impact on overall satisfaction of Russian tourist. The improvement of the aforesaid components will, in our view, drive a rapid increase in the level of satisfaction among tourists arriving from Russia and further increase of tourist flows to Bulgaria.

Key words: tourism, satisfaction, consumer, tourist flows, definition, Russia, Bulgaria

JEL: F23, M21, Z32

Introduction

Modern tourism is one of the fastest growing economic sectors in the world. The share of tourism revenues in the global GDP is increasing every year. Tourism accounts for about 30% of global trade in services. Investments in the tourism industry are growing every year¹. The tourism industry employs considerable manpower and about 10% of global capital. For many developed countries (France, Spain, Switzerland, Austria, etc.) and developing countries (in Southeast Asia, Southern Europe, Latin America, etc.), tourism is an important part of economy contributing to its development.

Inbound tourism plays a special role in the country's economy. This type of tourism not only attracts foreign currency and ensures the growth of the national tourism product output, but also enhances the investment attractiveness of the tourism industry and the country as a whole for the business community². The increase in tourism flows and the development of inbound tourism and a country's economy as a whole is positively influenced by consumer satisfaction by the tourism industry. The fact of re-visiting the tourist destination with satisfied tourists is confirmed by scientists in a wide range of studies³. In addition, satisfied tourists are a good tool for attracting new tourists to the tourist destination⁴.

¹ *Tourism Highlights*, 2016 edition (2016), p. 2.

² FILOSOFOVA, T. (2016): Tourism as a Priority Vector of Humanitarian Cooperation and Integrations, p.301

³ e.g. RAJARATNAM, S. D. – MUNIKRISHNAN, U. T. – SHARIF, S. P. – NAIR, V. (2014): Service Quality and Previous Experience as a Moderator in Determining Tourists' Satisfaction with Rural Tourism Destinations in Malaysia: A Partial Least Squares Approach, p.203; FILOSOFOVA, T. – GASPARYAN, L. (2015): The Eurasian Economic Union: Opportunities for Increasing the Russia-Armenia Tourist Flows, p. 259.

⁴ YOON, Y. – UYSAL, M. (2005): An examination of the effects of motivation and satisfaction on destination loyalty: A structural model, p. 45.

1 Terminology, Theoretical and Methodological Framework of the Study

There are various definitions and interpretations of the word “tourism”. The United Nations Statistical Commission in 1993 defined tourism as “the activities of persons travelling to and staying in places outside their usual environment for not more than one consecutive year for leisure, business and other purposes. It is also noted that such activities are not related to any remunerated activities at the place of stay⁵. Tourism is essentially a kind of leisure associated with travelling to and staying during non-working time in an environment different from a person’s permanent place of residence for various purposes, such as leisure, entertainment and meeting new people, etc. The first recorded use of the word “tourism” was reported as appearing in England’s Sporting Magazine as far back as 1811. After World War II, tourism has turned into a mass phenomenon throughout the world.

Today, tourism is a socio-economic and political phenomenon. Tourism makes a great impact on the development of many states and regions, plays a major role in the sustainable development of society as a whole⁶. As a phenomenon, tourism performs various functions in people's lives: cognitive; recreational; educational; communicative; meeting the needs for new impressions and changing places of stay; providing economic benefits and services in accordance with the tourist’s requirements; efficient use of spare time; increasing employment rates and improving the local population’s living standards; developing socio-economic infrastructure and interregional cooperation among countries.

There are various criteria for classifying the types of tourism: by transportation means, by purpose, by organizational form, etc. At the same time, different types of tourism are associated with meeting various human needs. The following types of tourism can be distinguished: recreational tourism (entertainment and wellness programs for tourists), sports tourism, medical and health tourism, cultural and educational tourism, event tourism, which implies meeting a person's need to attend a specific event, adventure (extreme) tourism, which implies meeting people’s need to put themselves to test in various extreme situations), religious tourism, which is based on religious needs of people representing a wide array of religious beliefs), nostalgic tourism, which based on the need to visit places associated with events in a person’s individual biography and that of his/her family), creative tourism, which is associated with a person’s creative activity, etc.

Tourism industry is divided into internal and international tourism. UNWTO distinguished the following forms of tourism⁷:

(A) Internal tourism comprises trips by residents of the country of reference within that country;

(B) Inbound tourism comprises trips by non-residents of the country of reference within that country;

(C) Outbound tourism comprises trips by residents of the country of reference to another country.

In this paper, the term "tourism" is understood in a broad sense including economic activities associated with the production, sale and consumption of tourism products in a broad sense, i.e. goods and services by various organizations: providing travel, accommodation, services, insurance, etc.

All types of products (services) consumed by tourists can be divided into several groups:⁸

(A) hotels and restaurants (including catering);

(B) travel agencies and tour operators services;

(C) tourist guide services;

(D) other.

⁵ *International Recommendations for Tourist Statistics*, 2008 (2008).

⁶ DUROVICH, A.P. (2012): *Organization of tourism*, p. 15.

⁷ *International Recommendations for Tourist Statistics*, 2008 (2008).

⁸ *Manual on Statistics of International Trade in Services*, 2010 (2010).

The impact of tourism on economic growth has been addressed in a number of papers. Specifically, some authors have proposed the tourism-led growth hypothesis (TLGH), maintaining that there is a link between economic growth and inbound tourism. The study says that a country's economic growth is possible through the expansion of tourist exports in addition to the growth in the amount of physical and human capital⁹. At the same time, international tourism is a powerful factor fostering international cooperation and it plays an important role in communication between peoples, has a great humanitarian, primarily cultural and economic significance¹⁰. Inbound tourism facilitates the development of new and improvement of the existing infrastructures of a destination, which are used not only by tourists, but by the local population as well, it also creates an opportunity for expanding entrepreneurial activities in the country. It contributes to the development of other economic sectors, such as agriculture, transportation, trade. Tourism creates the requirement to develop tourist facilities, transportation and communication means, consumer goods production and many other areas.

In view of the aforesaid, there is no denying the importance of inbound tourism for a country and its population. In addition to a country's economic growth, tourism also ensures social and cultural development, which, in turn, triggers a chain reaction and makes a positive effect on the living standards of the population and the country as a whole. In today's competitive environment, where it is important in any area not only to attract customers, but also to retain them by providing quality services and ensuring satisfaction with the services or goods received, the tourism industry is no exception either¹¹. One of the main issues for each destination striving to develop inbound tourism is to ensure the satisfaction of tourists, which triggers the desire to come back and recommend it to other to spend their vacations in the country.

2 Main Provisions of the Consumer Satisfaction Study

Satisfied tourists are always willing to share their successful experience with friends and acquaintances. This phenomenon has been widely used in marketing under the name "word of mouth" or WOM recommendations, and satisfied tourists are more likely to make repeat purchases. The recent years have seen an increasingly greater interest in the concept of customer satisfaction on the part of scientists. However, no uniform approach to assessing customer satisfaction has yet been developed. The study takes into account that satisfaction is a psychological state experienced by a person after the realization that the desired goal has been achieved, and it relates to various aspects of a person's life, inter alia with regard to the services purchased¹². It matches the term "customer satisfaction" as defined by the United Nations World Tourism organization (UNWTO): "customer satisfaction is a psychological concept based on a pleasurable feeling of well-being which arises when one's desires and expectations are met by products or services"¹³. Satisfied tourists are always willing to share their successful experience with friends and acquaintances. This phenomenon has been widely used in marketing under the name "word of mouth" or WOM recommendations, and satisfied tourists are more likely to make repeat purchases.

People mostly believe those they trust, and, therefore, acquaintances who have already visited a tourist destination concerned will be one of the most relevant sources of information

⁹ BALAGUER, J. – CANTAVELLA-JORDÁ, M. (2002): Tourism as a long-run economic growth factor: the Spanish case, p. 877.

¹⁰ FILOSOFOVA T. (2016): Tourism as a Priority Vector of Humanitarian Cooperation and Intergration, p. 308.

¹¹ FILOSOFOVA, T. – GASPARYAN, L. (2015): The Eurasian Economic Union: Opportunities for Increasing the Russia-Armenia Tourist Flows, p. 263.

¹² SZYMANSKI, D.M. - HENARD, D.H. (2001): Customer Satisfaction: A Meta-Analysis of the Empirical Evidence, p. 16.

¹³ CHEN-YI WU (2016). Tourist Behavioral Intentions and Festival Quality: The Case of Kaohsiung's Lantern Festival, p. 24.

for potential tourists. Therefore, a high level of tourist satisfaction has a positive effect on the development of inbound tourism of a destination and it is achieved through fostering the loyalty of satisfied tourists who feel like revisiting the destination. Another positive influence is the increase in the number of visitors coming to a tourist destination on the recommendations of tourists who have already visited it and are happy with it. A factor that is also relevant is the attraction of tourists using the destination's competitive advantages compared to other destinations.

All the aforesaid factors contribute to increased tourist flow to a destination, which, in turn, leads to an increase in the income received from the expenses made by tourists. The funds generated by tourism can further be used to create new opportunities for the improvement of destinations' competitiveness and tourist satisfaction contributing to the development of the tourism industry, which is important for the country's economy. However, it is important to properly understand which particular tourism segment needs to be developed to achieve the highest positive result and ensure an efficient growth of the country's economy. This hypothesis was reaffirmed by James Petrick's work, who has proven that indeed there is a connection between satisfaction and inbound tourism using SERV-PERVAL¹⁴. At the same time, a correct destination perception by tourists is essential for its successful promotion, as it influences vacation choices and purchases of goods and services during the trip, as well as the decision to revisit a particular holiday destination¹⁵. The higher the level of tourist satisfaction and the better the impression of the vacation, the greater are the chances that the same destination will be chosen for the next holiday.

In this paper, the level of consumer satisfaction is determined by the degree to which a particular product meets their expectations. Satisfaction evaluation is often formed by customers as they compare their expectations before a service is rendered against the subjective perceptions they have got after the service was provided¹⁶. (This theory served as a theoretical framework to build the model for measuring customer satisfaction using the SERQUAL method¹⁷. According to the available research data, there are various factors that influence satisfaction with tourist destinations¹⁸. It is therefore important to identify such components and assess the tourist's level of satisfaction with them for a specific destination. At the same time, the significance of the same component for the formation of overall satisfaction can considerably vary across different segments due to tourists' preferences.

The study conducted to assess satisfaction with Bulgaria as a tourist destination was based on a multi-attribute approach. The assessment toolkit included transportation, accommodation, price levels and some other attributes. As part of the study, the satisfaction assessment was performed with due regard for a separate segment identified on the basis of available statistics, which represents the main and growing market for the destination and accounts for the largest part of the tourist flow from Russia to Bulgaria.

¹⁴ PETRICK, J. (2003): Measuring Cruise Passengers' Perceived Value, p. 252.

¹⁵ KOZAK, M. – RIMMINGTON, M. (2000): Tourist satisfaction with Mallorca, Spain, as an off-season holiday destination

¹⁶ OLIVER, R. (1980): A cognitive model of the antecedents and consequences of satisfaction decisions, p. 460.

¹⁷ OLIVER, R. (1980): A cognitive model of the antecedents and consequences of satisfaction decisions, p. 460.

¹⁸ DANAHER, P. – ARWEILER, N. (1996): Customer Satisfaction in the Tourist Industry: A Case Study of Visitors to New Zealand, p. 89; HUANG, S. – HSU, C. (2009): Effects of Travel Motivation, Past Experience, Perceived Constraint, and Attitude on Revisit Intention, p. 29; MAYER, K. – JOHNSON, L. – HU, C. – CHEN, S. (1998). Gaming customer satisfaction: An exploratory study, p. 178.

3 Identifying the principal characteristics of tourist flows from Russian to Bulgaria

It is not by coincidence that Russia – Bulgaria tourist flows were chosen as the study subject matter. Tourism is an important economic sector for Bulgaria: 3–5% of the country's socially active population is engaged in excursion services accounting for \$ 1.0 billion of income, or 7% of the country's gross national product. The country heavily relies on tourism to attract much needed foreign currency. The expansion of the transportation network and the increased number of vehicles facilitate the growing number of tourist trips to Bulgaria. The importance of tourism also translates in the growing consumer demand not only for goods, but services as well. Tourism positively effects the appearance and image of many cities and villages, as well as the development of those areas which lack favorable conditions for the development of industries and agriculture, improves employment rates and promotes patriotism among the country's population. It is through mutual knowledge of other peoples and countries that the conditions for strengthening peace and friendship are created.

Another positive impact of inbound tourism is the preservation of local culture and traditions, which often comprises the tourism product itself, the revival of local cultural values, reactivation of local cultural life, the development of folk art, traditions, and folk crafts, and increased demand for locally produced goods. It boosts the development of the souvenir industry and, therefore, the revival of many old crafts associated with the Bulgarian culture. Bulgaria's membership in the European Union will influence the development of tourism in the country in the coming years. This influence goes far beyond merely technological capabilities, such as border and customs control and many other areas, it mostly relates to Bulgaria asserting the image of a “close” destination offering a sense of stability, reliability and predictability. Bulgaria's history, communication and cultural affinities make it a popular destination in Eastern Europe, Russia, Ukraine and Belarus providing an excellent opportunity for the development of the tourism sector.

Owing to its natural and historical diversity concentrated within a relatively limited space, Bulgaria has a significant potential for the development of the tourism industry. It is not only the Black Sea coast and the mountains taking up more than one third of the country's territory that it offers, but also 9 sites included in the UNESCO World Heritage List, more than 600 mineral springs, thousands of local traditional and cultural attractions, 40,000 historical monuments, 160 monasteries, more than 330 museums and galleries, rich traditions of holding festivals and festivities featuring its ethnographic heritage, national cuisine and high quality wines and much more. Over 5% of the country's territory has the status of a protected area (including 3 national and 11 natural parks). The country has officially announced 142 resorts, 58 of which are balneology, 56 are mountain and 28 are sea resorts.

Bulgaria's recreational area totals 40 thousand sq. m (36% of the country's territory). The ratio between mountain and seaside areas is 96:4, the population potential is 2.4 million people (860 K people for sea and 1534 K people for mountain resorts).

The most developed types of tourism in Bulgaria are: sea tourism – 52.4%; alpine tourism – 16.2%; cultural and historical tourism – 11.1%; SPA tourism – 6.6%; eco tourism – 4.2%; congress tourism – 4.1%. The types of tourism that are so well represented, but are promising include rural, wine and adventure tourism (Bulgaria ranks third after the Czech Republic and Slovakia in terms of the potential for the development of adventure tourism among developing countries), event, camping, golf and hunting tourism¹⁹. Today, Bulgaria boasts 143 resorts (28 sea, 58 mountain and 57 SPA resorts) offering about 80 types of services. The facilities and resources are concentrated mainly in tourist complexes, mainly on the Bulgarian Black Sea coast. According to the UNWTO data for 2016, Bulgaria ranks among the world's top 10

¹⁹ KURILOVA, Y. (2016): Inbound Tourism in Bulgaria, p. 74.

countries in terms of the tourism industry contribution to the country's GDP, but lags behind such countries as Croatia, Montenegro, Cyprus, Greece, Portugal, Spain²⁰.

The main tourist flows to Bulgaria are accounted for by Romania, Greece and Germany. Russia–Bulgaria tourist flow rank. Table 1 presents the list of the countries who supply the greatest number of tourists to Bulgaria.

Table 1: Dynamics of the structure of tourist flows to Bulgaria in 2012-2016 (%).

Countries	2012	2013	2014	2015	2016
Romania	14.3	13.65	13.0	4.1	11.2
Greece	14.2	13.56	14.1	-5.7	9.7
Germany	9.9	9.9	9.8	-12.8	32.8
Russia	9.1	9.88	9.0	-26.2	19.7
Macedonia	5.9	5.8	5.6	16.0	11.4
Turkey	4.5	5.5	6.0	18.4	8.9
Serbia	4.2	4.4	4.3	11.1	8.0
Ukraine	3.9	4.3	3.7	-10.4	10.0

Source: The Ministry of Tourism of Bulgaria – statistical data. [online]

[Cited 11.10.2017]. Available online: www.tourism.government.bg/bg/kategorii/statisticheski-danni.

The active policy to bring back Russian tourists to the Bulgarian tourist market has facilitated the growth of tourist flows to Bulgaria from Russia. It can be illustrated by the following examples: against the backdrop of changes in the currency exchange rates, the visa fee was reduced. (From January 1, 2016, the visa fee for Russians was reduced from 35 to 10 euro). 2016 was declared the year “free of fingerprinting”, visas were issued without biometric data. The number of Bulgarian visa centers in Russia has been increased to 21. However, the analysis performed showed that there is a significant growth potential for tourist flows from Russia to Bulgaria.

4 Main content and results of the study, proposals developed

4.1 Method. Questionnaire design

A survey-based methodology was developed for the purpose of this study. It is also important to note that the survey questionnaire was developed on the basis of the multi-attribute approach²¹ to model of the satisfaction rating of a tourist destination²². Many of the principles using the multi-attribute approach are found in well-known studies²³. The multi-attribute approach takes into account the peculiarities of different various components the tourist destination and their effects on the tourist satisfaction. what allows to develop recommendations for increasing tourist flows to the country. Two groups attributes of tourist satisfaction were used for the research methodology: (a) traditional universal attributes (transport, housing, prices for services and goods, etc.)²⁴ and (b) unique attributes specific to the tourist destination (were

²⁰ Travel and tourism economic impact, UNWTO,

²¹ PIZAM, A. – NEUMANN, Y. – REICHEL, A. (1978): Dimensions of tourist satisfaction with a destination area, p. 315.

²² FILOSOFOVA, T. – GASPARYAN, L. (2015): The Eurasian Economic Union: Opportunities for Increasing the Russia-Armenia Tourist Flows, p. 264.

²³ KOZAK, M. – RIMMINGTON, M. (2000): Tourist satisfaction with Mallorca, Spain, as an off-season holiday destination. KOZAK, M. (2003): Measuring Tourist Satisfaction with Multiple Destination Attributes, p. 229.

²⁴ GOVERS, R. – GO, F. M. – KUMAR, K. (2007): Virtual destination image a new measurement approach, p. 977.

VAJČNEROVÁ, I. – ŠÁCHA, J. – RYGLOVÁ, K. (2013): The impact of factors influencing destination quality on overall customer satisfaction, p. 2917.

previously analysed to this case). The study was conducted in the segment of Russian tourists had taken a vacation in Bulgaria before or stayed in Bulgaria during the survey. The following key attributes were used: (1) quality and comfort of hotel rooms in tour areas; (2) quality of serving in the hotel; (3) presence of coffees, restaurants and bars; (4) quality of the food and drinks in the restaurants, coffees and bars; (5) quality of the service in the restaurants, coffees and bars; (6) value for money for service and products; (7) quality of the eco area; (8) landscape and natural objects; (9) weather conditions; (10) readiness of the local people to help; (11) readiness of the service/personal to help; (12) direct fly from Russian cities; (13) convenience and accessibility of public transport; (14) convenience of excursion transport; (15) total cost of travel; (16) cost of air travel.

In addition, taking into account the opinion of experts working in the tourism market, two more key attributes were proposed to assess the satisfaction of this tourist destination: (17) the level of security in the country for foreigners and (18) level of Russian language by the servicing staff.

The developed questionnaire includes 30 questions, divided into 3 parts. Part 1 consists of 9 questions about the socio-demographic characteristics of respondents and the goals and duration of their holidays in Bulgaria. Part 2 consists of questions for assessing the overall satisfaction of Russian tourists with Bulgaria as a tourist destination. The questions are constructed using the 18 attributes listed above. Part 3 includes questions about the desire to revisit Bulgaria and about the intention to recommend for recreation to friends and acquaintances. These questions are placed at the end of the questionnaire and enable the respondent to evaluate the trip again as a whole. The questionnaire includes (a) multiple choice questions, and only one option could be chosen, (b) questions with a scale for assessing the satisfaction of tourists with different attributes, and (c) open-ended questions.

It is proposed to use a five-point Likert scale. This scale can be used to measure the satisfaction of tourists²⁵

- 1 - Completely dissatisfied (the lowest score)
- 2 - Partially dissatisfied
- 3 - Satisfied, but could be better
- 4 - Satisfied
- 5 - Completely satisfied (the highest score)

At the end of the questionnaire, respondents can write comments, suggestions, and also answer questions: "What did you like in Bulgaria?", "What is important, but is not present in the questionnaire?"

4.2 Main results, proposals developed

The survey was conducted both in the field: (a) in the streets at Bulgarian resorts, in hotels and (2) online using survio.com online survey service. Period: from March to April 2017. The respondents were divided into two groups. The first group comprised employees of the Industrial Center of the Republic of Bulgaria in Moscow. They have been in Bulgaria before, they are familiar with the Bulgarian culture and many of them chose Bulgaria as their summer holiday destination. The second group included people who were vacationing in Bulgaria. This segment was interviewed at Bulgarian resorts. The both groups represented economically active Russian population.

101 completed questionnaires were received, of which 3 were excluded from the sample (they contained missed answers). As a result, the number of valid questionnaires was 98. All people were about up to 30 years old. The difference in gender composition in the both samplings was insignificant (56% of women, 44% of men). The survey results were analyzed

²⁵ Vagias, W. (2006): *Likert-type scale response anchors*.

using SPSS statistical data processing program (version 21.0) and using of quantitative methods of data analysis (factor and regression analysis) in order to identify the importance of attributes and their impact on the overall tourist satisfaction. The results of the analysis showed that 77% of respondents were generally satisfied with the trip to Bulgaria. Most of the mean ratings of the various components of tourist satisfaction with Bulgaria, as a tourist destination, range from 4 to 4.6. In the range above 4.6 there is an indicator of tourist satisfaction with the availability of restaurants, cafes and bars (average grade 4.7). However, the average rating of tourist satisfaction with three factors (airfare, travel cost and knowledge of Russian by the operating personnel) is below 4.0 (3.5 points, 3.8 points and 3.9 points, respectively).

This study also identifies factors that have a greater impact on overall satisfaction of Russian tourist. Such factors are related to services, the attitude of the local population, the security of stay in the country and the knowledge of the Russian language.

Based on the study results, available assessments of the destination's various components and the response analysis, the following recommendations were developed for local government authorities responsible for tourism at the destination. In particular, it was suggested that the Bulgarian Ministry of Tourism should continue to improve the state tourism policy, primarily in terms of improving the infrastructure in the area of major tourist sites. Tourism business entities were advised to pay greater attention to innovations, improve the professional level of their employees (guides' competence level, knowledge of Russian languages) and expand their business to include the provision of related services. The general trend should focus on services in sector of ecological tourism, as well as rural and some other alternative types of tourism. In the tourist transportation area work should be organized to explore the possibilities of reducing transportation tariffs.

The positioning Bulgaria in the Russian market and raising the awareness of potential tourists should become another important focus area. The improvement of the aforesaid components will, in our view, drive a rapid increase in the level of satisfaction among tourists arriving from Russia and further increase of tourist flows to Bulgaria.

Conclusion

Tourism is one of the priority sectors of the Bulgarian economy, and therefore, particular attention should be given to the development of inbound tourism in the country, and it is critical to identify the factors affecting tourist satisfaction in order to improve them. The theoretical and methodological framework of the research comprises the works by domestic and foreign authors, regulatory documents, legislative instruments, data from science magazines, statistics issued by international organizations, as well as statistical data obtained from local state authorities in charge of the tourism industry. The survey was conducted both in the field (in the streets at Bulgarian resorts, in hotels), and online using Survio online survey resource. Once the data had been obtained, the survey results were analyzed using SPSS statistical data processing program. The practical significance of this study is that the factors identified can be useful in the development of practical recommendations for improving tourist satisfaction with a view to increasing the tourist flows to the country and developing a priority sector of the county's economy.

Reference:

1. BALAGUER, J. – CANTAVELLA-JORDÁ, M. (2002): Tourism as a long-run economic growth factor: the Spanish case. In: *Applied Economics*, 2002, № 34(7), pp. 877-884.
2. CHEN-YI WU (2016): Tourist Behavioral Intentions and Festival Quality: The Case of Kaohsiung's Lantern Festival. In: *International Journal of Research in Tourism and Hospitality*, 2016. Vol. 2, № 3, pp. 23-28. ISSN 2455-0043
3. DANAHER, P. J. – ARWEILER, N. (1996). Customer Satisfaction in the Tourist

- Industry: A Case Study of Visitors to New Zealand. In: *Journal of Travel Research*, №35, pp. 89-93
4. ДУРОВИЧ, А. П. (2012): *Организация туризма*. [DUROVICH A.P. *Organizatsiya turizma=Organization of tourism*]. СПб: Питер [Sant-Peterburg: Piter], 2011. p. 320. [in Russ] ISBN 978-5-459-01051-0
 5. FILOSOFOVA, T. (2016): Tourism as a Priority Vector of Humanitarian Cooperation and Intergration. [online]. In: *International Relations 2016 Current Issues of World Economy and Politics*. Bratislava: Publishing Ekonóm, 2017. P. 301-309. [Cited 11.10.2017]. Available online: https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/archiv_konferencii/Medzinarodne_vztahy_2016._Aktualne_otazky_svetovej_ekonomiky_a_politiky.pdf
 6. FILOSOFOVA, T. – GASPARIAN, L. (2015) The Eurasian Economic Union: Opportunities for Increasing the Russia-Armenia Tourist Flows. In: *International Relations 2015: Current issues of world economy and politics*. Bratislava: Publishing Econom, 2015. P. 259-265.
 7. GOVERS, R. – GO, F. – KUMAR, K. (2007): Virtual destination image a new measurement approach. *Annals of Tourism Research*, 2007, № 34(4), pp. 977-997
 8. HUANG, S. - HSU, C. (2009): Effects of Travel Motivation, Past Experience, Perceived Constraint, and Attitude on Revisit Intention. In: *Journal of Travel Research*, 2009, №48(1), pp. 29-44.
 9. HUH, J. – UYSAL, M. – MCCLEARY, K. (2006): Cultural/Heritage Destinations: Tourist Satisfaction and Market Segmentation. In: *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 2006, №14(3), pp. 81-99.
 10. *International Recommendations for Tourism Statistics, 2008* (2008). [online]. In: United Nations [Cited 11.10.2017]. Available online: https://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/SeriesM_83rev1e.pdf
 11. KOZAK, M. (2003): Measuring Tourist Satisfaction with Multiple Destination Attributes. In: *Tourism Analysis*, 2003, №7(3–4), pp. 229-240.
 12. KOZAK RAJARATNAM, S. D. - MUNIKRISHNAN, U. T. - SHARIF, S. P. - NAIR, V. (2014): Service Quality and Previous Experience as a Moderator in Determining Tourists' Satisfaction with Rural Tourism Destinations in Malaysia: A Partial Least Squares Approach. [online]. In: *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2014, №144, pp. 203-211. [Cited 11.10.2017]. Available online: https://www.researchgate.net/publication/265253252_Service_Quality_and_Previous_Experience_as_a_Moderator_in_Determining_Tourists%27_Satisfaction_with_Rural_Tourism_Destinations_in_Malaysia_A_Partial_Least_Squares_Approach
 13. KOZAK, M. – RIMMINGTON, M. (2000): Tourist satisfaction with Mallorca, Spain, as an off-season holiday destination. [online]. In: *Journal of Travel Research*, 2000, Vol. 38. [Cited 11.10.2017]. Available online: https://www.academia.edu/2520586/Tourist_satisfaction_with_Mallorca_Spain_as_an_off-season_holiday_destination
 14. KURILOVA, Y. (2016): Inbound Tourism in Bulgaria. In: *Upravlenets (=The Manager)*, 2016, № 3, pp. 72-76. (In Bulg)
 15. MAYER, K. – JOHNSON, L. – HU, C. – CHEN, S. (1998): Gaming customer satisfaction: An exploratory study. In: *Journal of Travel Research*, 1998, №37(2), pp. 178-183.
 16. *Руководство по статистике международной торговли услугами, 2010 (PCMTU-2010)* [*Rukovodstvo po statistike mezhdunarodnoy torgobli, 2010 (RSMTU-2010)* =

- Manual on Statistics of International Trade in Services, 2010 (MSITS-2010)*] (2010). [online]. In: United Nations [Cited 11.10.2017]. Available online: https://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/seriesM_86Rev1r.pdf (in Russ)
17. OLIVER, R. L. (1980): A cognitive model of the antecedents and consequences of satisfaction decisions. In: *Journal of Marketing Research*, №17(4), pp. 460-470.
 18. PETRICK, J. F. (2003): Measuring Cruise Passengers' Perceived Value. In: *Tourism Analysis*, 2003, № 7(3), pp. 251-258.
 19. PIZAM, A. - NEUMANN, Y. - REICHEL, A. (1978): Dimensions of tourist satisfaction with a destination area. In: *Annals of Tourism Research*, 1978, № 5(3), pp. 314-322
 20. SZYMANSKI, D. – HENARD, D. (2001): Customer Satisfaction: A Meta-Analysis of the Empirical Evidence. In: *Journal of the Academy of Marketing Science*, 2001, № 29(1), pp.16-35.
 21. *Tourism Highlights, 2016 edition* (2016). [online]. In: UNWTO [Cited 11.09.2017]. Available online: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145>
 22. VAGIAS, W. (2006): *Likert-type scale response anchors*. [online]: Clemson International Institute for Tourism & Research Development, Department of Parks, Recreation and Tourism Management. Clemson University. [Cited 11.10.2017]. Available online: <http://www.marquette.edu/dsa/assessment/documents/Sample-Likert-Scales.pdf>
 23. VAJČNEROVÁ, I. – ŠÁCHA, J., – RYGLOVÁ, K. (2013): The impact of factors influencing destination quality on overall customer satisfaction. In: *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 2013, №61(7), pp. 2917-2922.
 24. YOON, Y. - UYSAL, M. (2005): An examination of the effects of motivation and satisfaction on destination loyalty: A structural model. In: *Tourism Management*, № 26(1), pp. 45-56.

Contact:

prof. Filosofova Tatiana, DrSc.

Trade Policy Institute

National Research University “The Higher School of Economics” (HSE)

Myasnitskaya, 20,

101000, Moscow, Russia

e-mail: tphil@mail.ru

Dimitar Apostolov

Faculty of Business and Management

National Research University “The Higher School of Economics” (HSE)

Myasnitskaya, 20,

101000, Moscow, Russia

e-mail: dimitar.apostolov@mail.ru

HOW TO DETERMINE CHINA'S DUMPING MARGIN: EXPERIENCE FROM THE DSB IN THE WTO

Lenka Fojtíková

Faculty of Economics, VŠB-Technical University of Ostrava, Havlíčkovo nám. 38a, 702 00 Ostrava, Czech Republic, e-mail: lenka.fojtikova@vsb.cz

In March 2017 the People's Republic of China (China) requested the establishment of the World Trade Organization (WTO) Panel regarding some measures of price comparison methodologies that the European Union (EU) introduced in June 2016. Although the Panel was established in April 2017 and composed in July 2017, the dispute is at its beginning. This is the first time that the WTO Panel was established in this matter, and in the context of para. 15 of the Protocol of Accession of China, although it covers certain methodological aspects of anti-dumping investigations that were the subject of some previous EU disputes in the WTO. Thus, the qualitative research based on analysing the conformity of the EU's legislation with the WTO law can bring interesting food for thought before the WTO Panel adopts its decision.¹

Key words: China, dumping, EU, market economy status, trade dispute, WTO

JEL: F13, K33, P20

Introduction

In December 2016, China requested consultations with the European Union (EU) in the World Trade Organization (WTO), and thus formally initiated a dispute concerning the EU law for determining the normal value in the anti-dumping proceedings in 'non-market' economy countries also involving China (the dispute is known under the code DS516). As the consultations failed to resolve the dispute, pursuant to Article 5.4 of the Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes (forth shortly DSU), after 60 days of the receipt of the request for consultations, specifically in March 2017, China requested the WTO Dispute Settlement Body (DSB) to establish a panel to examine the matters related to price comparison methodologies applied by the EU authorities to China and other non-market economies. The DSB established the panel in April 2017 and the WTO Director-General composed it in July 2017. With respect to the importance of this dispute, another 19 WTO Member States reserved their third party rights.

At the same time as China requested consultations with the EU, a similar dispute occurred between China and the United States (US). China also requested consultations with the US in the WTO in a dispute concerning certain provisions of the US law, specifically pertaining to the determination of the normal value in anti-dumping investigations (DS515). Although the dispute is based on a similar legal issue, in this case a panel was not established and the dispute has kept the status of consultations until now. Since China joined the WTO, it has complained nine times against the US and the EU (only against these two WTO Members!) in matters pertaining to the imposition of anti-dumping duty on imports from China. However, while the former disputes related to the imposition of anti-dumping (or countervailing) duties by the US or the EU on given products from China, the disputes DS515 and DS516 include purely methodological issues concerning the determination of the normal value in anti-dumping

¹ The research for this article was supported by the Czech Science Foundation, project No. [17-22426S] "Law Aspects of China's Incorporation into the Global Trade System".

(AD) proceedings. The principle of these disputes lies in that they concern only and directly the basic anti-dumping regulations of these two members. As only the dispute *European Union – Measures Related to Price Comparison Methodologies* has established the panel, it is a *sui generis* case, which has not appeared in the history of the WTO settlements so far. The object of this article is to summarise all facts that will play an important role in making the decision process about this dispute in the WTO. The exploration of this topic represents a qualitative research based on the analysis of the official documents published by the WTO or the EU representative bodies. Thus, the importance of the analysis of this dispute is given by the fact that many other disputes between China and the EU concerning unfair trade practices, such as dumping or subsidisation, are connected with this methodological issue. The settlement of this dispute in the WTO will show how to determine the normal value in the EU's anti-dumping investigations on the Chinese imports to be in compliance with the WTO law. From this point of view, the EU and its dispute with China - DS516 - is a 'pioneer' in this area. The final decision of the panel and alternatively the Appellate Body can initiate other disputes of China with those WTO Members that also did not consider China to be a market economy country.

The remaining part of the article is organised as follows: Section 1 provides the main reasons for raising this dispute. Section 2 introduces China as the main target of anti-dumping investigations among the WTO Members and the importance of anti-dumping investigations in the EU–China bilateral trade. Section 3 analyses the EU's AD methodologies from the legal point of view. Finally, the conclusion summarises the main facts of the dispute and considers some aspects of this dispute with regard to further EU–China bilateral cooperation.

1 Factual background to the dispute

The merit of the dispute lies in granting 'market economy status' (MES) to China. This is a technical status that reflects the general absence of state interventions in costs and prices in economy. When China joined the WTO in December 2001, it was considered by many countries as a non-market economy or an economy in transition, also called a 'socialist-market economy'. In this type of economy, the state organs play a more important role than market forces. The term MES was first used in China's Accession Protocol, specifically in Article 15 of the Protocol, which deals with price comparability in determining dumping and subsidies. Article 15(a) of the Protocol of Accession provides that:

If the producers under investigation can early show that market economy conditions prevail in the industry producing like product with regard to the manufacture, production and sale of that product, the importing WTO Member shall use Chinese prices or costs for the industry under investigation in determining price comparability (i). However, the Protocol of Accession also enables the importing WTO Members to apply a methodology that is not based on a strict comparison with the domestic prices of costs in China if the producers under investigation cannot clearly show that market economy conditions prevail in the industry producing the like product with regard to the manufacture, production and sale of that product (ii). [Emphasis added]

In general, the difference between the export price and the 'normal value' determines the 'dumping margin', on the basis of which antidumping duties are then imposed. Thus, if a country does not have MES it is easier to construct the normal value of the exported goods. In this case, the normal value will normally be based on costs and prices from outside the exporting country and, thus, are likely to be higher. This means that when the comparison is made between the normal value and the export price, the level of dumping is likely to be higher. China therefore has a strong interest to get market-economy status. Although paragraph 15(d) of China's Accession Protocol set the date by which it was possible to use a substitute methodology that is not based on a strict comparison with domestic prices or costs in China, the issue of granting MES to China was followed by a serious discussion if China would

automatically become a market economy after 15 years of its membership in the WTO. For example, O'Connor doubted it when he argued that 'there is no provision setting any date in the WTO agreements themselves and there is no deadline in the protocol signed by China when it acceded to the WTO'.² On the political level, at the workshop requested by the European Parliament's Committee on International trade (INTA) in 2016, some speakers state that the definition of what constituted a market economy was unclear, and in their view all countries had a certain degree of state intervention in the economy. The EU Commissioner for Trade, Cecilia Malmström, also argued in her interview for the Wall Street Journal on December 11 2016 that there is no automaticity in that. In the US, the U.S. Department of Commerce set criteria for the determination of MES and should have reviewed whether China met the requirements of a market economy. Contrary to this, the Chinese officials argued at the different official meetings in 2016 that paragraph 15 of its WTO Protocol of Accession establishes the deadline for December 2016, after which its partners must automatically grant China MES.

Based on the fact that besides the Protocol of Accession, which uses the term 'market economy' in paragraph 15(a)(ii) of the Protocol of Accession, there is no distinction within the WTO system between market and non-market economies, nor any general WTO concept of non-market economy; MES is, thus, granted solely under the national legislation of the WTO Member States. From this point of view, the stance of the individual WTO Members in this issue was also different. Puccio argues that the main reasons for some countries to grant MES, specifically: (1) MES as a pre-condition for Free Trade Agreement negotiations with China (New Zealand, Australia, Peru, Chile and ASEAN countries); (2) countries that are or have also been subject to non MES (such as Vietnam or Russia), (3) conclusion of the memoranda to promote Chinese investment (Brazil and Argentina), (4) to attract investments, loans and Chinese foreign aid (African countries).³ In some cases, however, recognition was merely rhetorical. In contrast to these countries that granted MES to China, the US, Canada, the EU, India, Japan and Mexico all hold the legal presumption that China is a non-market economy. However, unlike others, the EU was requested by China for consultation in the WTO.

Moving on to the EU context, the EU carried out trade defence investigations in China under the relevant provisions of the EU's anti-dumping law, in which it used analogue data from other economies that have been accorded MES (the so-called surrogate country approach). However, there was no EU legislative text that defined the criteria for determining when a country was considered to be a market economy, which was stipulated in Article 15(d) of the Protocol of Accession. With respect to the amount of the bilateral trade flows between China and the EU and the number of anti-dumping/countervailing investigations, China had already requested the EU to grant it MES for the purpose of trade defence investigations in 2003. Some authors view the MES issue as a minor one, arguing that only 2–3 % of the EU's bilateral trade with China is covered by anti-dumping measures. For example, Curran and Maiza admit that granting China MES would likely reduce the number of anti-dumping cases taken against Chinese exports and applied duty in cases that are investigated, which would indeed increase Chinese imports, but such impact, although real, has been greatly exaggerated.⁴ On the other hand, the study provided by Taube and Schmidkonz showed that granting China MES, when it does not meet the technical criteria to be considered a market economy, would be devastating for manufacturing in the EU. It would hit jobs, growth and innovation in industrial sectors made

² O'CONNOR, B. (2011): Market-economy status for China is not automatic.

³ PUCCIO, L. (2015): Granting Market Economy Status to China, An analysis of WTO law and of selected WTO members' policy.

⁴ CURRAN, L. – MAIZA, A. (2016): Here There Be Dragons? Analysis of the Consequences of Granting Market Economy Status to China.

up of both small and medium sized enterprises and large scale transnational companies.⁵ Scott and Jiang estimated that unilaterally granting MES to China would put between 1.7 million and 3.5 million EU jobs at risk by curbing the ability to impose tariff on dumped goods and thus allowing Chinese companies to undercut domestic production by flooding the EU with cheap goods.⁶ On the whole, granting MES to China would probably have a negative impact on some European industries. The European Commission estimates that, in the short run, granting MES to China would bring the EU the biggest job losses in sectors such as 'Basic and Fabricated Metals', non-metallic 'Minerals', 'Transport Equipment' and 'Machinery' and, to a lesser extent, also 'Wood products' and 'Chemicals'. In the long run, the Commission estimates the highest job losses also in other sectors, such as 'Rubber' and 'Plastics' and 'Agriculture'.⁷

However, besides the economic reasons, the wider political implications of this issue should also be considered. Refusal to grant China MES could bring consequences to the EU–China relationships. As Brugier states, the change of the EU strategy towards China needs to keep human rights separated from trade, and it needs to keep the 'European way' of dealing with trade frictions and disputes with China.⁸ Unambiguously, statistical data confirmed that China should be considered by other superpowers as one of them, because China is currently the second largest economy in the world, although not as developed as for example the US or some EU member countries. In addition, the Chinese authorities alone consider China to be one of the superpowers, which is obvious from the Chinese president Xi Jinping's speech in the World Economic Forum in Davos in January 2017. Costello states that MES is a matter of prestige for China. It signals the reclamation of its position as a pivotal global player at the international level and its parity with major powers such as the US.⁹

In 2004, the MES Working Group was established to facilitate the exchange of information between the Chinese authorities and the European Commission. It was agreed in 2007 that a detailed assessment would be carried out in 2008 of the status of China's request for MES. To this end, the Commission evaluated the cooperation positively, in the words 'contacts between the two sides have been intensive and the Chinese authorities have responded to a large number of questions posed by the EU Commission'. However, whether or not to grant China MES was not only a matter of the EU political decision, but the EU also required China to fulfil five criteria which aim to establish whether the economic conditions in the country concerned have evolved to the extent that the prices and costs can reliably be used for the purpose of trade defence investigations. Thus, granting MES was subject to the fulfilment of all five criteria that included: (1) a low degree of government influence over the allocation of resources and decisions of enterprises, whether directly or indirectly via public bodies; (2) an absence of state-induced distortions in the operation of enterprises linked to privatisation and the use of non-market trading or a compensation system; (3) the existence and implementation of a transparent and non-discriminatory company law which ensures the respect of property rights and the operation of a functioning bankruptcy regime; and (5) the existence of a genuine financial sector which operates independently of the state and which in law and practice is subject to sufficient guarantee provisions and adequate supervision.¹⁰

⁵ TAUBE, M. – SCHMIDKONZ, Ch. (2015): Assessment of the normative and policy framework governing the Chinese economy and its impact on international competition.

⁶ SCOTT, R. E. – JIANG, X. (2015): Unilateral Grant of Market Economy Status to China would Put Millions of EU Jobs at Risk.

⁷ EUROPEAN COMMISSION (2016): Commission Staff Working Document. Assessment of the economic impact of changing the methodology for calculating normal value in trade defense investigations against China.

⁸ BRUGIER, C. M. (2017): The EU's trade strategy towards China: lessons for an effective run.

⁹ COSTELLO, M. (2016): China's Market Economy Status: A Political Issue.

¹⁰ EUROPEAN COMMISSION (2008): Commission Staff Working Document on Progress by the People's Republic of China Towards Graduation to Market Economy Status in Trade Defence Investigations.

Although China made significant progress in its way to the market economy and tries to continue in this trend, which is evident from China's political objectives that were announced in its 13th Five-Year Plan for the period 2016–2020, the EU (as well as the US) did not grant China MES by December 2016. The main argument of the EU, in the matter of non-granted MES, was that China has failed to demonstrate that it is a market economy under the criteria established in the EU anti-dumping legislation. From all five criteria, only one criterion, which deals with the absence of state intervention in the enterprises linked to privatisation and the absence of non-market forms of exchange or compensation such as barter's trade, was met. However, China did not consider this argument to be relevant in the context of Article 15 of China's Accession Protocol and, thus, immediately the second day after the expiration of the deadline for granting MES acceded to the initiation of the dispute against the EU under the WTO.

2 China as the main target of anti-dumping investigations

Getting MES has become one of China's long-term trade policy objectives due to political reasons and the real economic impact with respect to the fact that China is the main target of anti-dumping investigations among the WTO Members (see Table 1). In total, 5,132 anti-dumping investigations were recorded in the WTO in the period 1995 – 30th June 2016, from which 1,170 investigations, i.e. almost 23 % of all AD investigations, were against China. For example in Argentina, almost one third of the total AD initiations was covered by China (see Table 1). Some authors, for example Chandra, explain it, among other things, by an increase of the volume of Chinese trade.¹¹ On the other hand, China appears to have constrained its AD actions probably because it exports massively unbalanced amounts to other trading partners. However, according to Ahn and Zanardi, AD actions driven by retaliatory purposes may increase as the Chinese domestic market becomes larger.¹²

Table 1: Top 5 anti-dumping initiations provided by WTO Members in China during 01/01/1995–30/06/2016

<i>Reporting WTO Member</i>	<i>Argentina</i>	<i>Brazil</i>	<i>European Union</i>	<i>India</i>	<i>United States</i>
Number of AD initiations in China	97	92	128	193	140
Total AD initiations in reporting Member	328	396	485	818	593
Share of China in total AD initiations	29.6 %	23.2 %	26.4 %	23.6 %	23.6 %

Source: WTO, https://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/adp_e.htm

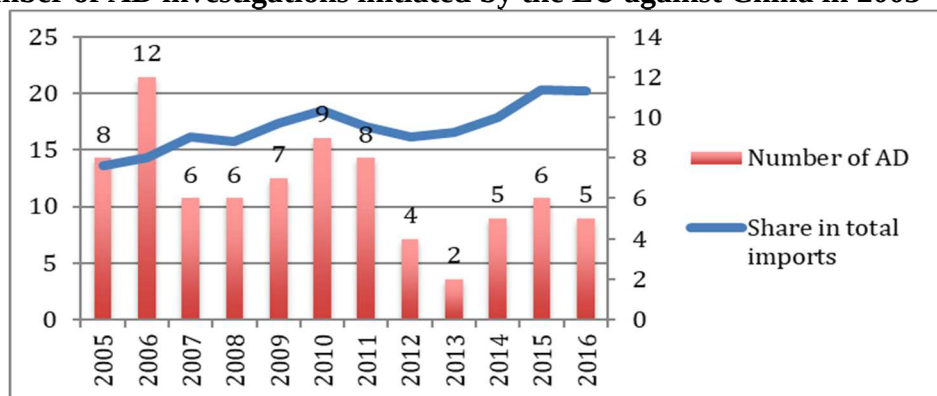
The EU was one of the main initiators of anti-dumping investigations in China. From the whole 485 EU's AD investigations recorded from 1995 to 30th June 2016, 128 cases were against China. This has a rationale in the fact that each of them is an important trade partner for the other. Figure 1 shows the development of the share of China's imports in the total EU imports and the number of anti-dumping investigations initiated by the EU against China in the period 2003–2016. The growing bilateral trade of the EU with China is logically followed with more issues, such as dumping or the subsidisation of production. The EU and China are significantly interconnected through production and sale, especially in the manufacture sector. The value of bilateral trade between the EU and China is on average over 1 billion euros a day. However, many economic activities are currently carried out through multinational corporations, and thus

¹¹ CHANDRA, P. (2016): Impact of temporary trade barriers: Evidence from China.

¹² AHN, D. – ZANARDI, M. (2017): China-HP-SSST: Last Part of Growing Pains?

the real value of trade (called trade in value-added) between the EU and China is, de facto, lower. This influences not only the total value of trade (turnover of trade), but also the level of trade deficit that the EU¹³ has been recording with China for a long time. Fojtíková points out that in 2010 the EU's trade deficit with China was 3.7 times higher than it was in 2001¹⁴ and this trend has continued until now.

Figure 1: Development of the share of China's imports in the total EU imports and the number of AD investigations initiated by the EU against China in 2003–2016

Note: Data on the left scale express China's share in the total EU imports. Data on the right scale express the number of AD investigations initiated by the EU against China. Source: Data about imports until 2015 from COMTRADE, for 2016 from EUROSTAT. Data about AD investigations from EC, DG Trade.

Summing up, the growing Chinese share in the total EU imports was accompanied by a growing number of AD investigations that the EU initiated against China during the monitored period. While the Chinese imports shared in the total EU imports by about 11 % in 2003, it was more than 20 % in 2016. When the Chinese import share increased, the number of AD investigations was also higher in the individual years. The world financial and economic crisis in 2008 also manifested an increase of AD investigations against China in the following years. Although some authors presumed that imposing AD duty might decrease imports or might cause trade deflection, i.e. for example an increase in the US temporary trade barriers against China might cause China to export more to the EU and other trade partners, the empirical evidence of an analysis carried out by Choi in the US, the EU, China and India did not confirm this negative effect of anti-dumping measures on imports. The analysis done by Choi shows that an antidumping duty is just a temporary import relief.¹⁵ However, every assessment of the impact of anti-dumping duties on imports should be done with respect to the recent interconnection of production and sale under multinational companies and the level of China's trade complementarity with the individual EU member countries.

This is also evident from the WTO statistics that the biggest merchandise exporters and importers in the world, such as the US, the EU and China are also the leading complainants and/or defenders in trade disputes that are settled under the WTO. In the period 1995–2016, the US was involved in the WTO's disputes 112 times as a complainant and 129 times as a respondent. The EU score is 97:83 and China's score is 15:38 at the same time. However, these disputes cover a wide spectrum of issues. Based on the author's own analysis, the total number

¹³ In terms of the EU, the Commission's track record on negotiating beneficial trade agreements in a transparent and inclusive way speaks for itself, with regular publication of negotiating positions, civil society meetings on each negotiating round and regular reporting to the European Parliament and member states. In: NAVRÁTIL, B. (2016): Changes of the EU Governance in the Post-Lisbon Period and Their Pitfalls.

¹⁴ FOJTÍKOVÁ, L. (2012): China's External Trade after Its Entrance into the WTO with the Impact on the EU, p. 56–65.

¹⁵ CHOI, N. (2017): Did Anti-dumping Duties Really Restrict Import?: Empirical Evidence from the US, the EU, China and India.

of the WTO's disputes pertaining to AD and countervailing (CV) measures in which China was involved was 32 in 1995–30th June 2017, or 33 including safeguards. More often than CV measures, AD measures were the subject of these disputes. China currently takes 'only' the third position behind the US and the EU, which have a 'start' in the WTO disputes before China of six years with respect to their length of membership in the WTO. Zhou and Zhang argue that the typical motivations behind China's resort to anti-dumping measures include protection, retaliation, industrial development and export promotion. These motivations are likely to carry more weight than China's observance of WTO obligations when deciding whether to impose anti-dumping measures and whether to implement WTO rulings.¹⁶ However, trade disputes do not reflect the total number of trade defence investigations, which occur much more often. One reason for this can be the fact that the dispute settlement system in the WTO requires submitting many proofs, which can also include more sensitive information about the production of some products. Another reason for this can be the time demands for processing information and reviewing claims, because the WTO very often has to deal with a lack of its experienced lawyers.

3 Key legal issues of the EU anti-dumping methodology

The European Union uses in its anti-dumping proceedings a methodology for determining dumping that distinguishes imports from market and non-market economy countries. The legal basis of this methodology currently lies in the Regulation (EU) 2016/1036 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016 on protection against dumped imports from countries not members of the European Union (the Basic AD Regulation). The Basic AD Regulation reimbursed the Council Regulation (EC) No 1225/2009. The main reason for this were changes in the EU comitology procedure, which were caused by the acceptance of the Lisbon Treaty in December 2009. The EU notified the WTO's Committee on Anti-Dumping Practises of the codification of the Basic AD Regulation under Article 18.5 of the Agreement on Implementation of Article VI of the GATT 1994 in November 2016.

The provisions about non-market economy were kept in Article 2(7)(a) and Article 2(7)(b) of the EU Basic AD Regulation. The only one change that was carried out in the Basic AD Regulation concerning the determination of dumping lies in listing countries that the EU considers to be non-market economies. China is expressly one of them. Besides China, also Vietnam and Kazakhstan are considered by the EU to be non-market economy countries. However, these two countries do not play such an important role in the EU's anti-dumping investigations like China.

While the EU practically did not react to China's requirement pertaining to granting MES, China asserts that the EU breached the provisions of the Protocol on the Accession of the People's Republic of China under Article 15(d) of the Protocol that provides:

Once China has established, under the national law of the importing WTO Member, that it is a market economy, the provisions of subparagraph (a) shall be terminated provided that the importing Member's national law contains market economy criteria as of the date of accession. In any event, the provisions of subparagraph (a)(ii) shall expire 15 years after the date of accession.

Although the definition of market economy or non-market economy does not appear in the WTO law, China asserts that the Basic AD Regulation is inconsistent with the WTO's covered agreements. Specifically, China's complaint against the EU in the 'DS516' dispute stands on the statement that Articles 2(1) to 2(7) of the Basic AD Regulation are inconsistent with Article I:1 of the GATT 1994, and Article 2(7) is inconsistent with Articles 2.1 and 2.2 of the Anti-Dumping Agreement and Article VI:1 of the GATT 1994. In other words, China

¹⁶ ZHOU, W. – ZHANG, S. (2017): Anti-dumping Practises and China's Implementation of WTO Rulings.

asserts that the EU discriminates it, because China receives less favourable treatment from the EU in comparison with other WTO Members. In connection with the application of Article VI:1 of the GATT 1994, China argues that different treatment was justifiable only until Paragraph 15(a)(ii) of China's Accession Protocol expired.

On the whole, China's claim in the WTO under the *European Union – Measures Related to Price Comparison Methodologies* dispute means, de facto, to legally oblige the EU to treat with China like a market economy in anti-dumping proceedings, although the technical criteria for granting MES set by the European Commission did not confirm it. However, while a terminated methodology for treatment with a non-market economy was established in China's Accession Protocol and from this point of view it has a legal base, the criteria for granting MES established by the EU does not have a legal background in the WTO laws and thus will not be the subject of the panel rulings. The main issue for the Panel will be to decide if the EU violated its international obligations under the GATT 1994 and the Anti-Dumping Agreement (ADA), when did not implement the provisions of China's Accession Protocol into its Basic AD Regulation by December 2016.

Thus, the first inconsistency of the EU Basic AD Regulation with the WTO law may be seen in the EU's less favourable treatment of China regarding the determination of the normal value of China's imports in comparison with the imports from other WTO Members. Specifically, Articles 2(1) to 2(7) of the Basic Regulation are inconsistent with Article I:1 of the GATT 1994 that provides:

...any advantage, favour, privilege or immunity granted by any contracting party to any product originating in or destined for any other country shall be accorded immediately and unconditionally to the like product originating in or destined for the territories of all other contracting parties.

and further in Article III:4 of the GATT 1994 that provides:

The products of the territory of any contracting party imported into the territory of any other contracting party shall be accorded treatment no less favourable than that accorded to like products of national origin in respect of all laws, regulations and requirements affecting their internal sale, offering for sale, purchase, transportation, distribution or use.

The requirement of granting 'no less favourable treatment' in the WTO law is, de facto, denied by Article 2(7)(a) of the EU Basic Regulation that provides:

In the case of imports from non-market economy countries, the normal value shall be determined on the basis of the price or constructed value in a market economy third country, or the price from such a third country to other countries, including the Union, or, where those are not possible, on any other reasonable basis, including the price actually paid or payable in the Union for the like product, duly adjusted if necessary to include a reasonable profit margin, and in this way, it added specific provisions regarding to a different status of economy. [Emphasis added]

Article 2(7)(b) proves to be especially controversial in that it does not have a general applicability to all WTO Members, and in this way, the most-favoured nation rule is *de facto* violated. Specifically, Article 2(7)(b) provides that:

In anti-dumping investigations concerning imports from the People's Republic of China, Vietnam and Kazakhstan and any non-market-economy country which is a member of the WTO at the date of the initiation of the investigation, the normal value shall be determined in accordance with paragraphs 1 to 6, if it is shown, on the basis of properly substantiated claims by one or more producers subject to the investigation and in accordance with the criteria and procedures set out in point (c), that market-economy conditions prevail for this producer or producers in respect of the manufacture and sale of the like product concerned. When that is not the case, the rules set out under point (a) shall apply.

While the Regulation (EC) No 1225/2009 expressly names only ‘Kazakhstan’ to be a non-market economy country, which is interesting with respect to the fact that it had been a WTO Member up to 30 November 2015, the Regulation (EU) 2016/1036 also names China on the list of non-market economy countries. Summing up, Chinese imports are, according to Chinese government, denied the advantage, favour, privilege or immunity of the rules set in Articles 2(1) to 2(6) regarding the determination of the normal value, and instead face the less favourable rules set forth in Article 2(7), unless Chinese producers satisfy the requirement in Article 2(7)(b) to demonstrate that so-called ‘market economy’ conditions prevail.

In connection with strengthening serious discussion on different levels about the issue of granting MES to China and the pressure that China has produced in this matter, the European Commission introduced the ‘Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council’ in November 2016, in which it removes the term ‘non-market economy countries.’ The proposal covers amendments to the Basic AD Anti-Dumping Regulation as well as the Basic Anti-Subsidy Regulation of June 2016. The determination of the normal value in the presence of market distortions in amendments to the Basic Anti-Dumping Regulation is divided into two groups, i.e. for WTO Members and non-WTO Members. For WTO Members, the normal value is normally determined on the basis of the domestic prices of the like product or on the basis of a constructed normal value. However, in a situation in which the domestic prices and costs would not provide a reasonable basis to determine the normal value, a new provision stipulates that ‘normal value would instead be constructed on the basis of costs of production and sale reflecting undistorted prices or benchmarks’. For this purpose, the sources that may be used would include undistorted international prices, costs, or benchmarks, or corresponding costs of production and sale in an appropriate representative country with a similar level of economic development as the exporting country. However, based on the previous experience of the panel rulings in the *European Union – Anti-Dumping Measures on Biodiesel from Argentina* dispute (DS473), keeping this cost construction method in effect does not have to be a guarantee of a non-conflict settlement of the EU’s dumping disputes in the future with respect to ensuring the proper comparison of markets in setting a comparable price. In addition, the experience from the *European Union – Anti-Dumping Measures on Certain Footwear from China* dispute (DS405) shows that whatever deviation from the most-favoured nation treatment is greatly knotty and is considered by the Panel to be inconsistent with Article I:1 of the GATT 1994.

By proposing the new anti-dumping methodology, the EU unofficially admitted that the Basic AD Regulation is not completely in compliance with the WTO law. However, the determination of the normal value with respect to market distortions caused by, for instance, government interventions, remained the same in the proposal of a new anti-dumping methodology. Although the proposal will have to be approved by the European Parliament and the Council of the EU and, thus, it is at the beginning of the long EU legislative process, China is not satisfied by these amendments and therefore it introduced in its request for the establishment of the Panel that ‘the request for panel establishment also concerns any modification, replacement or amendment to the measures identified above, and any closely connected, subsequent measures’. In China’s view, the EU violated its international commitments resulting from the Accession Protocol. However, experience has shown that disputes concerning issues where no political consensus could be reached in multilateral trade negotiations have little chance of reaching a satisfactory conclusion through dispute settlement.

Conclusion

As China is the main industrial producer and merchandise exporter in the world and also due to its specific economic order that is connected with different market distortions, China has become the frequent target of anti-dumping and/or countervailing investigations. Besides

retaliation, China did not have any other possibilities how to solve its disagreement with the imposition of AD/CV duties by other countries. However, since 2001, China's membership in the WTO has enabled it to settle these disputes on a multilateral platform under the DSB. With respect to the Chinese structure of its foreign trade, it is logical that China, the US and the EU complained against one another in AD/CV disputes in the WTO the most often. The EU and the US are China's main export destinations and the exports of all of them are the most concentrated on machinery, transport equipment and miscellaneous manufactured articles. However, unlike China, the EU and also the US are not able to sufficiently compete with Chinese exports; thus, the EU/the US trade balance with China has been in deficit for a long period. Using some of the forms of trade defence instruments can also be connected with this fact. Thus trade policy instruments, such as antidumping or countervailing duties, are (to varying degrees) suitable protectionist escapes from previously made trade liberalisation commitments.¹⁷

The *European Union - Certain Methodologies* and their Application to Anti-Dumping Proceedings Involving China dispute is, to large extent, an expression of China's disagreement with the EU's stance in considering Chinese dumping exports. While until 2016, China accepted in some scale a special provision introduced in the Accession Protocol under Paragraph 15, enabling the EU to treat with China like a non-market economy, after the termination of the official deadline, China requests from the EU the same favourable treatment in AD/CV investigations as the EU grants to other WTO Members. This means that the EU would have to change some provisions of its Basic AD Regulation, specifically the provisions that deal with non-market economy status, such as Article 2(7)(a)(b) and Article 9(5). Based on historical experience, determining a comparable price, which reasonably reflects the cost associated with the production and sale under a surrogate country, has often been the source of conflicts between countries.

Although the European Commission expected the new EU's AD Regulation in November 2016, the principle of its AD protection remains unchanged, although it does not give the impression of discriminatory treatment. In addition, in December 2016, the Permanent Representatives Committee (Coreper) approved the Commission's proposal to modernize the EU's trade defence instruments in order to better respond to unfair trade practices. The main intention of this modernization of TDIs is especially to increase transparency and predictability, and to enable higher duties to be imposed in cases where there are raw material distortions. This means that every change of the EU Basic AD Regulation that will be carried out in an effort to improve using TDIs will be sensitively considered by other WTO Members, including China. Especially the following economic cooperation with China and the negotiations between the EU and China about the EU-China investment agreement may be influenced by this decision. While the EU tries to protect its economic interests, China solves not only its economic interests, but also its political prestige in the world.

Thus, the settlement of the DS516 dispute under the WTO has an implication for the global economic governance and the role of the WTO. The Panel and/or Appellate Body reports will show how the WTO is able to deal with this issue and it will also show the other WTO Members what official limits for the treatment with China in AD investigations exist after 12 December 2016. Thus, the *European Union - Certain Methodologies* and their Application to Anti-Dumping Proceedings Involving China dispute has political, economic and law implications.

¹⁷ SCHROPP, S., A., B. (2009): Trade Policy Flexibility and Enforcement in the WTO. A Law and Economic Analysis, p. 5.

References:

1. AHN, D. – ZANARDI, M. (2017): China-HP-SSST: Last Part of Growing Pains? In: *World Trade Review*, 16(2): 159–181.
2. BRUGIER, C. M. (2017): The EU's trade strategy towards China: lessons for an effective run. In: *Asia Europe Journal*, 15(2): 199–212.
3. CHANDRA, P. (2016): Impact of temporary trade barriers: Evidence from China. In: *China Economic Review*, 38: 24–48.
4. CHOI, N. (2017): Did Anti-dumping Duties Really Restrict Import?: Empirical Evidence from the US, the EU, China and India. In: *East Asian Economic Review*, 21(1): 3–27.
5. COMTRADE (2017): UN Comtrade database [online]. Available at <https://comtrade.un.org>.
6. COSTELLO, M. (2016): China's Market Economy Status: A Political Issue [online]. In: *The Institute of International and European Affairs*, 2016 [cited 17. 11. 2017]. Available at <http://www.iiea.com/ftp/Publications/2016/China%20Market%20Economy%20V2.pdf>.
7. CURRAN, L. – MAIZA, A. (2016): Here There Be Dragons? Analysis of the Consequences of Granting Market Economy Status to China. In: *Journal of World Trade*, 50(6): 1029–1059.
8. EUROPEAN COMMISSION (2008): Commission Staff Working Document on Progress by the People's Republic of China Towards Graduation to Market Economy Status in Trade Defence Investigations, SEC(2008) 2503 final }[online], Brussels, 19 September 2008, [cited 28. 10. 2017]. Available at https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/june/tradoc_143599.pdf.
9. EUROPEAN COMMISSION (2016): Commission Staff Working Document. Assessment of the economic impact of changing the methodology for calculating normal value in trade defense investigations against China. Accompanying the document Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council amending regulation (EU) 2016/1036 on protection against dumped imports from countries not members of the EU and Regulation (EU) 2016/1037 on protection against subsidised imports from countries not members of the European Union, {COM(2016)721 final}[online], EUR-Lex, 9 November 2016 [cited 7. 11. 2017]. Available at <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52016SC0372>.
10. EUROPEAN COMMISSION (2017): Anti-dumping [online]. Available at <http://ec.europa.eu/trade/policy/accessing-markets/trade-defence/actions-against-imports-into-the-eu/anti-dumping/>.
11. EUR-Lex (2017): The EU's Basic Anti-dumping Regulations. Available at <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016R1036>.
12. FOJTÍKOVÁ, L. (2012): China's External Trade after Its Entrance into the WTO with the Impact on the EU. In: *Proceedings of the 1st International Conference on European Integration 2012*, ICEI 2012: 56–65.
13. KOK, J. (2016): The Future of EU Trade Defence Investigations against Imports from China. In: *Journal of International Economic Law*, 19(2): 515–547.
14. NAVRÁTIL, B. (2016): Changes of the EU Governance in the Post-Lisbon Period and Their Pitfalls. In: *Medzinárodné vzťahy 2015*. Bratislava: Ekonomická univerzita, 2016: 523–529.
15. O'CONNOR, B. (2011): Market-economy status for China is not automatic [online]. In: *VOX CEPR's Policy Portal*, 27 November 2011 [cited 17. 11. 2017]. Available at <http://voxeu.org/article/china-market-economy>.

16. PUCCIO, L. (2015): Granting Market Economy Status to China, An analysis of WTO law and of selected WTO members' policy [online]. In: *European Parliamentary Research Service*, November 2015 [cited 17. 11. 2017]. Available at [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/571325/EPRS_IDA\(2015\)571325_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/571325/EPRS_IDA(2015)571325_EN.pdf).
17. SCHROPP, S. A. B. (2009). *Trade Policy Flexibility and Enforcement in the WTO. A Law and Economic Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. ISBN 978-1-107-63818-1.
18. SCOTT, R. E. – JIANG, X. (2015): Unilateral Grant of Market Economy Status to China would Put Millions of EU Jobs at Risk [online]. In: *Economic Policy Institute*, 18 September, 2015 [cited 17. 11. 2017]. Available at <http://www.epi.org/files/pdf/92370.pdf>.
19. TAUBE, M. – SCHMIDKONZ, Ch. (2015): Assessment of the normative and policy framework governing the Chinese economy and its impact on international competition [online]. In: *AEGIS Europe*, 25 June 2015 [cited 17. 11. 2017]. Available at <http://www.euroalliances.com/data/1456161539THINK%21DESK%20study%20on%20MES%20to%20China%20-%20Executive%20summary.pdf>.
20. WTO (2017): Statistics on anti-dumping [online]. Available at https://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/adp_e.htm
21. WTO (2017). Legal texts: WTO agreements [online]. Available at https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/ursum_e.htm#top.
22. YU, Y. (2013): Rethinking China's Market Economy Status in Trade Remedy Disputes After 2016: Concerns and Challenges. In: *Asian Journal of WTO & International Health Law and Policy*, 8(1): 77–113.
23. ZHOU, W. – ZHANG, S. (2017): Anti-dumping Practises and China's Implementation of WTO Rulings. In: *China Quarterly*, 230: 512–52.

Contact:

doc. Ing. Lenka Fojtíková, Ph.D.

Faculty of Economics

VŠB-Technical University of Ostrava

Havlíčkovo nám. 38a

702 00 Ostrava

Czech Republic

e-mail: lenka.fojtikova@vsb.cz

OTÁZKA ÚSTAVNOSTI HROMADNÉHO ZBERU METADÁT O TELEFONICKEJ KOMUNIKÁCII V USA

Gilbert Futó

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: gilbert.futo@euba.sk

Po prijatí Zákona o zahraničnom spravodajskom sledovaní v roku 1978 sa vytvorila federálna štruktúra zameraná na zber informácií týkajúcich sa národnej bezpečnosti Spojených štátov. Zákon ustanovil procedúry a podmienky získavania spravodajských informácií a poveril novovytvorenú dvojicu špeciálnych súdov, aby rozhodovali o požiadavkách bezpečnostných agentúr pri získavaní týchto údajov. Tajnosť súdnych rozhodnutí zabránila verejnej kontrole počas nasledujúcich troch desaťročí. Po septembrových útokoch na Spojené štáty v roku 2001 bol pôvodný zákon novelizovaný do podoby, ktorá neskôr umožnila federálnej vláde hromadne získavať metadáta o telefonickú komunikáciu miliónov osôb v Spojených štátoch. Po zverejnení týchto praktík v roku 2013 sa na federálnych súdoch začali súdne spory o ústavnosť hromadného zberu metadát.

Kľúčové slová: metadáta o telefonickú komunikáciu, štvrtý dodatok, ochrana súkromia

Foreign Intelligence Surveillance Act adopted in 1978 created a federal structures for collecting informations regarding protection of national security of the United States. An Act established procedures and requirements for obtaining foreign intelligence and vested two newly created special courts with the authority to decide whether demands of intelligence agencies are reasonable and lawful. Because of secrecy, there could not be an effective oversight of the practices or court decisions from the public. FISA was amended after the September attacks in 2001. This change was later construed as enabling agencies to collect telephony metadata in bulk. FISA court approved this practice and metadata about millions of persons in the United States were collected. After public disclosure of metadata program in 2013, Article III courts began to resolve this issue.

Key words: telephony metadata, fourth amendment, privacy protection

JEL: K33

Úvod

Štvrtý dodatok ústavy Spojených štátov amerických chráni ľudí pred neodôvodnenými vládnymi zásahmi do ich súkromia. Vo všeobecnosti sa za neodôvodnené prehliadky považujú tie, pri ktorých si vláda nezadováži súdny príkaz na základe existencie pravdepodobnej príčiny páchania trestnej činnosti. Pod súkromím ústava rozumie osobu, obydlie, písomnosti alebo iný majetok. S príchodom nových technológií sa musí ústavná konštrukcia prispôbiť tomuto pokroku a zahrnúť aj oblasti, s ktorými sa dovtedy nepočítalo. Ochrana telefonickú komunikácie je jednou z tém, ktorá zamestnáva federálne aj štátne súdy od 20. rokov 20. storočia. Obsah telefonickú konverzácie nebol od začiatku vnímaný ako niečo, čo nemôže byť vládnymi zložkami získané aj bez vydania súdneho príkazu. Postupné prenikanie telefónov do všetkých oblastí spoločenského života dalo základ pre zmenu vnímania tohto spôsobu medzilidskej komunikácie. V 60. rokoch sa obsah telefonického rozhovoru dostal pod ochranu štvrtého dodatku. Nové výpočtové možnosti však otvorili novú sféru zhromažďovania informácií vo forme metadát. Metadáta o telefonickú komunikáciu sú informácie o rozhovore, ktoré sa netýkajú jeho obsahu, ale spôsobu prepojenia. Podľa ústavy tak vláda nemôže bez súdneho príkazu zachytiť obsah rozhovoru, ale môže získať telefónne čísla oboch strán, dĺžku

hovoru, dátum uskutočnenia telefonátu alebo identifikačné čísla telefónnych zariadení. Najvyšší súd Spojených štátov, ako najvyššia interpretačná autorita federálnej ústavy, rozhodol, že informácie o telefonickom rozhovore, ktoré osoba dobrovoľne odovzdá tretím stranám pri telefonovaní, nespádajú pod ústavnú ochranu štvrtého dodatku (zvyčajne človek odovzdáva operátorovi telefónne číslo osoby, ktorej sa chce dovolať). Toto pravidlo je dnes v praxi známe ako doktrína tretej strany. V 21. storočí sa do popredia dostáva otázka kvantitatívna, a to nakoľko hromadný zber tohto typu informácií dokáže narušiť dôvodné očakávania súkromia komunikujúcich osôb, a či musia tieto očakávania ustúpiť vládnemu záujmu zaistenia národnej bezpečnosti.

1 Zákon o zahraničnom spravodajskom sledovaní

V roku 1978 prijal Kongres Spojených štátov komplexnú legislatívu týkajúcu sa zahraničných spravodajských aktivít, Zákon o zahraničnom spravodajskom sledovaní (*Foreign Intelligence Surveillance Act* – ďalej len „FISA“)¹. Zákon vyžadoval od federálnej vlády zaobstaranie si súdneho príkazu pre isté druhy sledovaní a vytvoril dva druhy federálnych súdov na preskúmavanie žiadostí o ich vydanie. Podľa sekcie 102 mohol prezident prostredníctvom generálneho prokurátora autorizovať elektronické sledovanie bez súdneho príkazu s cieľom zaobstarat' zahraničné spravodajské informácie po dobu trvania do jedného roka, ak generálny prokurátor pod prisahou dosvedčí, že (1) sledovanie je namierené výlučne na získanie obsahu komunikácie medzi zahraničnými mocnosťami,² (2) neexistuje značná pravdepodobnosť (*substantial likelihood*), že sledovaním bude získaný obsah akýchkoľvek konverzácií, ktorých súčasťou by bol občan Spojených štátov a (3) pri sledovaní musí byť dodržaná predpísaná minimalizačná procedúra.³

Sekcia 103 ustanovila Súd pre zahraničné spravodajské informácie (*Foreign Intelligence Surveillance Court* – ďalej len „FISC“) pozostávajúci zo siedmych sudcov z federálnych obvodových súdov (aktuálny počet sudcov je jedenásť⁴) menovaných predsedom Najvyššieho súdu. Sudcovia môžu rozhodovať o žiadostiach a vydávať príkazy schvaľujúce elektronické sledovanie kdekoľvek v Spojených štátoch.⁵ Odvolacou inštanciou pre rozhodnutia FISC je Kontrolný súd pre zahraničné spravodajské informácie (*Foreign Intelligence Surveillance Court of Review* – ďalej len „FISCR“) tvorený tromi sudcami z federálnych odvolacích súdov, ktorí disponujú právomocou preskúmať zamietnutie žiadosti prvostupňovým súdom.⁶ Každý zo sudcov má funkčné obdobie maximálne sedem rokov bez možnosti opätovného vymenovania.⁷ Oba súdy je možné označiť za tajné, pretože ich pojednávania sú neverejné a záznamy spoločne s predloženými žiadosťami a príkazmi súdu sú podľa zákona držané pod ochrannými opatreniami (*security measures*) ustanovenými predsedom Najvyššieho súdu.⁸

Vláda môže požiadať o vydanie súdneho príkazu na sledovanie a sudca môže vydať *ex parte* príkaz povoľujúci túto akciu podľa žiadosti (alebo ju modifikovať), ak okrem iného rozhodne, že (1) predložená žiadosť bola schválená generálnym prokurátorom, (2) na základe

¹ Pub. L. 95-511, 92. Stat. 1783.

² Zahraničná mocnosť v tomto prípade neznamená len zahraničnú vládu, ale aj frakciu, entitu alebo politickú organizáciu riadenú a kontrolovanú zahraničnou vládou alebo skupinu zapojenú do medzinárodného terorizmu alebo do prípravy takýchto aktivít. Id. Sec. 101.

³ Id. Sec. 102(a)(1). Pre detaily o minimalizačnej procedúre pozri sekciu 101(h). V princípe ide o špecifickú racionálne navrhnutú procedúru, ktorá s ohľadom na zámer a techniku konkrétneho sledovania má zabezpečiť minimalizáciu získania a uchovania neverejne dostupných informácií týkajúcich sa občanov Spojených štátov a zabrániť ich šíreniu v súlade s potrebou Spojených štátov získať, produkovať a šíriť zahraničné spravodajské informácie. 92 Stat. 1783, 1787. Sec. 102.

⁴ 50 U.S.C. § 1803(a).

⁵ 92 Stat. 1783, 1788. Sec. 103(a).

⁶ Id. Sec. 103(b).

⁷ Id. Sec. 103(d).

⁸ Id. Sec. 103(c).

predložených faktov existuje pravdepodobná príčina sa domnievať, že (2a) cieľom sledovania je zahraničná mocnosť alebo jej agent a (2b) každé zo zariadení alebo miest, kde má byť sledovanie vykonané je využívané alebo bude využívané zahraničnými mocnosťami, (3) minimalizačná procedúra spĺňa zákonné požiadavky a (4) žiadosť obsahuje dodatočné informácie týkajúce sa sledovania.⁹ Tieto dodatočné informácie musia byť špecifikované aj vo vydanom súdnom príkaze, ktorý musí obsahovať (I) identitu cieľa sledovania, pokiaľ je známa, (II) charakter a polohu každého zariadenia alebo miesta, kde bude sledovanie vykonané, (III) typ hľadanej informácie vrátane typu komunikácie alebo aktivít podrobených sledovaniu, (IV) prostriedky, ktorými bude elektronické sledovanie vykonané, a či bude potrebný fyzický vstup, (V) dobu, počas ktorej bude sledovanie schválené a (VI) špecifikáciu počtu použitých elektronických alebo mechanických zariadení a procedúr ich použitia.¹⁰

V roku 1998 Kongres novelizoval znenie zákona a rozšíril dosah pôsobnosti získavania údajov formou prístupu k istým druhom podnikateľských záznamov.¹¹ Podľa sekcie 602 sa FISA doplnila o možnosť žiadať o vydanie súdneho príkazu na odovzdanie záznamov verejných dopravcov, verejných ubytovacích zariadení, fyzických skladovacích zariadení alebo zariadení na prenájom vozidiel s cieľom zhromažďovania informácií týkajúcich sa zahraničného spravodajstva alebo vyšetrovania medzinárodného terorizmu.¹² Každá žiadosť mala špecifikovať, že existujú špecifické a jasne vyjadriteľné (*specific and articulable*) fakty vytvárajúce dôvod sa domnievať, že osoba, na ktorú sa záznamy vzťahujú, je zahraničnou mocnosťou alebo jej agentom.¹³

Po septembrových útokoch na Spojené štáty v roku 2001 došlo k ďalšiemu rozšíreniu právomocí federálnej vlády a dvojročná sekcia 502 bola nahradená verziou umožňujúcou žiadať o vydanie súdneho príkazu pre získanie akýchkoľvek hmotných vecí (*tangible things*) vrátane kníh, záznamov, papierov, dokumentov a iných predmetov, pre účely vyšetrovania s cieľom ochrany pred medzinárodným terorizmom alebo utajenými aktivitami.¹⁴ Každá žiadosť mala špecifikovať, že záznamy sa vzťahujú na autorizované vyšetrovanie s cieľom získať zahraničné spravodajské informácie netýkajúce sa občanov Spojených štátov alebo s cieľom ochrany pred medzinárodným terorizmom alebo utajenými spravodajskými aktivitami.¹⁵ Táto sekcia zákona sa stala populárne známou ako sekcia 215. Po následnej novelizácii v roku 2006 sa do 1. júna 2015 stalo platným ustanovenie, ktoré predpisovalo žiadosti obsahovať vyhlásenie faktov preukazujúcich, že existujú odôvodnené základy (*reasonable grounds*) sa domnievať, že požadované hmotné veci sú relevantné pre autorizované vyšetrovanie a takéto veci sú prezumpťívne relevantné vtedy, ak je fakticky preukázané, že sa týkajú (1) zahraničnej mocnosti alebo jej agenta, (2) aktivít podozrivých agentov, ktorí sú cieľmi autorizovaného vyšetrovania alebo (3) jednotlivca, ktorý je v kontakte s podozrivým agentom alebo je mu známy.¹⁶

Keď v júni 2013 publikoval britský denník *The Guardian* prostredníctvom novinára Glenna Greenwalda odhalenia bývalého kontraktora pre Národnú bezpečnostnú agentúru (*National Security Agency* – ďalej len „NSA“) Edwarda Snowdena, bolo zrejmé, že exekutívna vetva poňala sekciu 215 dostatočne široko na to, aby začala zhromažďovať objemné množstvá

⁹ 92 Stat. 1783, 1790. Sec. 105(a).

¹⁰ Id. s. 1790 – 1791. Sec. 105(b).

¹¹ Spravodajský autorizačný zákon pre fiškálny rok 1999 (*Intelligence Authorization Act for Fiscal Year 1999*) 112 Stat. 2396.

¹² Id. s. 2411. Sec. 602 (nová sekcia FISA č. 502(a)).

¹³ Id. Sec. 502(b)(2)(B).

¹⁴ Zákon na zjednotenie a posilnenie Ameriky poskytnutím vhodných nástrojov vyžadovaných na zachytenie a zabránenie terorizmu (*USA PATRIOT ACT*) 115 Stat. 272, 287. Sec. 215 (nová sekcia FISA č. 501(a)(1)).

¹⁵ 115 Stat. 272, 287 – 288. Sec. 215 (nová sekcia FISA č. 501(b)(2)).

¹⁶ Zákon vylepšujúci a reautorizujúci USA PATRIOT ACT 2005 (*USA PATRIOT Improvement and Reauthorization Act of 2005*) 120 Stat. 192, 196. Sec. 106 (nová sekcia FISA č. 501(b)(2)(A)).

informácií nielen o cudzincoch, ale aj o obyvateľoch Spojených štátov.¹⁷ Zverejnený sekundárny súdny príkaz FISC z apríla 2013 nariadil najväčšiemu poskytovateľovi telekomunikačných služieb v Spojených štátoch (Verizon) odovzdať NSA a každodenne po dobu 86 dní pokračovať v odovzdávaní elektronickej kópie „hmotných vecí“ obsahujúcej všetky detailné záznamy hovorov, inak známe ako telefonické metadáta, uskutočnených komunikácií medzi Spojenými štátmi a zahraničím alebo výlučne v rámci Spojených štátov vrátane lokálnych hovorov.¹⁸ Telefónne metadáta zahŕňali v tomto prípade informácie o smerovaní hovorov (*routing*), čas a trvanie hovoru, miesto pripojenia na komunikačnú sieť (*trunk identifier*), číslo telefónnej karty a identifikačné údaje uskutočneného hovoru (tie zahŕňali telefónne číslo volajúceho a príjemcu hovoru, IMSI, IMEI atď.).¹⁹ Metadáta podľa súdneho príkazu nezahŕňali obsah konverzácie, mená, adresy alebo finančné informácie o predplatiteľovi alebo zákazníkovi.²⁰

Vláda zhromažďovala tento typ informácií od mája 2006, kedy je známy prvý primárny súdny príkaz FISC na vydanie telefónnych metadát.²¹ Archivované metadáta mohli byť dostupné na prehľadanie len v prípade, že „NSA identifikovala známe telefónne číslo, pri ktorom vzniká, na základe faktických a praktických zvažovaní každodenného života, na základe ktorých koná racionálny a prezieravý človek, odôvodnené a jasne vyjadriteľné podozrenie (*reasonable articulable suspicion* – ďalej len „RAS“), že telefónne číslo je asociované s [pozn. dotýčnou osobou, skupinou alebo aktivitou]“, vo všeobecnosti s teroristickou aktivitou alebo konkrétnou teroristickou organizáciou.²² Telefónne číslo použité na prehľadávanie databázy sa označuje ako identifikátor (*identifier*) alebo zdroj (*seed*) a vláda môže získať metadáta v rámci dvoch okruhov (*hops*).²³ Prvým okruhom sú metadáta o telefónnych číslach v priamom kontakte s podozrivou osobou a v druhom okruhu sú dáta dostupné pre každý známy kontakt prvého okruhu. V praxi to znamená, že ak telefónne číslo splnilo RAS štandard a stalo sa „zdrojom“, tak bolo možné v prvom okruhu získať všetky volané alebo prijaté hovory za posledných päť rokov (napríklad 150 volaných čísel) a v druhom okruhu bolo možné získať pre každé zo 150 čísel rovnaké údaje, a teda 150² (dohromady metadáta o 22 500 telefónnych číslach).²⁴ Napríklad v roku 2012 bolo takto prehľadaných takmer tristo podozrivých telefónnych čísel.²⁵ Od roku 2006 bol program autorizovaný štyridsaťjedenkrát, naposledy 26. februára 2015 a koniec jeho platnosti bol naplánovaný na 1. júna 2015.²⁶

¹⁷ GREENWALD, G.: NSA collecting phone records of millions of Verizon customers daily. In: *The Guardian*. 6. jún 2013. [Cit. 12-08-2017] Dostupné z: <http://www.theguardian.com/world/2013/jun/06/nsa-phone-records-verizon-court-order>.

¹⁸ In re Application of the FBI for an Order Requiring the Production of Tangible Things from Verizon BNS (*Secondary Order*), No. 13-80, F.I.S.C. 25. apríl 2013. Slip. op. s. 2.

¹⁹ Id. V príkaze nebolo definované, čo znamená skratka „atď.“

²⁰ Id.

²¹ In re Application of the FBI for an Order Requiring the Production of Tangible Things from [REDACTED] (*Primary Order*), No. 06-05, F.I.S.C. 24. máj 2006.

²² Id. Slip. op. s. 5.

²³ Do 17. januára 2014 sa na zisťovanie využívali tri okruhy. Rozhodnutím prezidenta Baracka Obamu sa v tento deň znížil počet okruhov na dva. Rovnako došlo k úprave RAS štandardu tým spôsobom, že existencia RAS musela byť schválená FISC, nie NSA. THE WHITE HOUSE: Remarks by the President on Review of Signals Intelligence. The White House, Office of the Press Secretary, Washington D.C., 17. január 2014. [Cit. 12-08-2017] Dostupné z: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/01/17/remarks-president-review-signals-intelligence>.

²⁴ Od roku 2006 do roku 2014 to hypoteticky mohlo byť 150³ (spolu 3 375 000 telefónnych čísel), keďže sa využívali tri okruhy.

²⁵ *A.C.L.U. v. Clapper*, 959 F.Supp. 2d 724 (S.D.N.Y. 2013). Slip. op. s. 12. Federálny obvodový súd južného distriktu štátu New York. (*Clapper I*).

²⁶ In re Application of the FBI for an Order Requiring the Production of Tangible Things from [REDACTED] (*Primary Order*), No. 15-24, F.I.S.C. 26. február 2015.

2 Rozhodnutia federálnych súdov

Reakciou na zverejnenie programu boli tri žaloby podané na federálnych obvodových súdoch vo Washingtone D. C., New Yorku a Idahu. Dôvodom malo byť tvrdenie žalobcov, že sekcia 215 neoprávňuje vládu zhromažďovať telefónne metadáta a ak by aj štatutárna interpretácia povoľovala túto činnosť, samotné zbieranie údajov malo byť v rozpore minimálne so štvrtým ústavným dodatkom.²⁷ Je možné povedať, že tri žaloby boli takticky rozmiestnené po Spojených štátoch z dôvodu, aby sa v nevyhnutnom odvolacom konaní prípady dostali na tri kľúčové odvolacie okruhy.²⁸ Očakávané odlišné rozhodnutia federálnych odvolacích súdov majú takmer istú cestu pred Najvyšší súd, keďže ten je náchylnejší k udeľovaniu *writ of certiorari* v prípadoch, kedy je potrebné rozsúdiť nižšie inštancie, tzv. okruhový rozkol (*circuit split*).

Prvým rozhodnutím z decembra 2013 bol prípad *Klayman v. Obama*²⁹, v ktorom obvodový sudca Richard J. Leon formuloval otázky sporu v dvoch rovinách. Pri zisťovaní, či došlo k vykonaniu prehliadky v zmysle štvrtého dodatku muselo byť zodpovedané, či žalobcovia mali dôvodné očakávania súkromia, ktoré boli narušené, keď vláda bez robenia rozdielov zozbierala ich telefónne metadáta spolu s metadátami miliónov iných obyvateľov bez akéhokoľvek predchádzajúceho konkretizovaného podozrenia páchania trestnej činnosti a získané informácie si ponechala po dobu piatich rokov. Zároveň počas danej doby mohlo dochádzať k prehľadávaniu databáz alebo analyzovaniu údajov bez prechádzajúceho schválenia súdom.³⁰ Ak by bola odpoveď pozitívna, súd by musel určiť, či vykonaná prehliadka bola odôvodnená.³¹

Základom analýzy bola doktrína tretej strany. Najvyšší súd v súdnom spore *Smith v. Maryland* z roku 1979 rozhodol, že americká spoločnosť v tom čase nebola pripravená uznať očakávania súkromia vo volané telefónne číslo za odôvodnené.³² Najvyšší súd potvrdil skoršiu doktrínu prevzatia rizika stanoviskom, že človek dobrovoľným používaním telefónu, dobrovoľne poskytuje volané telefónne číslo telekomunikačnej spoločnosti, čím na seba preberá riziko, že spoločnosť môže odhaliť polícii volané čísla. Bez ohľadu na automatizáciu procesu prepájania hovorov (prechod od ľudského operátora k automatizovanému prepojovaciemu zariadeniu) sa nemohlo so všetkou pravdepodobnosťou jednať o skutočné očakávania súkromia, a ak by aj áno, neboli tieto očakávania legitímne, čím podľa ústavnej konštrukcie nedošlo k vykonaniu prehliadky v zmysle štvrtého dodatku a nebolo potrebné vydanie súdneho príkazu.

Klayman, podobne ako *Smith*, riešil problém získavania, uchovávaní, spracovania a ďalšieho šírenia metadát. Podľa doktríny tretej strany by mali metadáta spadať pod *Smithov* precedens a ich zbieranie vládou by nemalo byť považované za prehliadku. Sudca R. J. Leon však odlíšil okolnosti oboch, tridsaťštyri rokov vzdialených prípadov z dôvodu, že v dnešnej dobe, so zreteľom na evolúciu v oblasti schopností vládneho sledovania, ľudských telefónnych návykov a vzťahu NSA a telekomunikačných spoločností, nie je už viac možné pridržať sa vyše tri dekády starého precedensu.³³ Moderné techniky zberu metadát majú predstavovať prehliadku v zmysle štvrtého dodatku a zároveň narušovať dôvodné očakávania súkromia, keďže (1) na rozdiel od *Smithovho* jednorazového získania informácií potrebných pre vyšetrovania konkrétneho prípadu, novodobý program získava metadáta každodenne a uchováva ich po dobu

²⁷ *Clapper I*, *supra*, s. 13.

²⁸ Zo štátu Idaho na federálny odvolací súd deviateho okruhu, z New Yorku na druhý okruh a z Washingtonu D.C. na okruh Kolumbijského dištriktu.

²⁹ 957 F.Supp.2d 1 (D.D.C.2013). Federálny obvodový súd Washingtonu D.C.

³⁰ *Id.* s. 43.

³¹ *Id.*

³² *Smith v. Maryland*, 442 U.S. 735, 743 (1979).

³³ *Klayman v. Obama*, 957 F.Supp.2d 1, 44 – 45 (D.D.C.2013).

piatich rokov, (2) zmenou v spolupráci telekomunikačných spoločností a polície došlo k prechodu od zberu a spracovaniu metadát spoločnosťami s možnosťou ich prípadného občasného odovzdania polícii, ku nepretržitej kooperácii medzi dvoma subjektmi, (3) vláda má dnes k dispozícii „takmer *Orweliánsku*“ technológiu uskladňovania a spracovania metadát, pre rok 1979 nepredstaviteľné *science fiction* a (4) charakter a množstvo získaných informácií je neporovnateľne väčšie.³⁴ Aj keď podstata toho, čo sú metadáta ostala nezmenená, všadeprítomnosť a multifunkčnosť telefónov dramaticky pozmenila kvantitu vládne dostupných informácií prezrádzajúcich fakty o ľudských životoch: „Rapídny a monumentálny posun smerom k mobilne orientovanej kultúre (*cell phone-centric culture*) znamená, že metadáta z každého telefónu odzrkadľujú bohaté detaily o rodinných, politických, profesionálnych, náboženských a sexuálnych asociáciách osôb, ktoré nemohli byť zozbierané z dát v roku 1979.“³⁵ Jasná a neustále aktualizovaná mozaika ľudského života vytvorená z metadát podľa sudcu znamená, že žalobcovia majú veľmi významné očakávania súkromia s ohľadom na zhromažďovanie metadát za posledných päť rokov, a že program NSA značne narúša tieto očakávania.³⁶ Sudca preto rozhodol, že existuje značná pravdepodobnosť preukázania prevahy záujmu na zachovaní súkromia žalobcov nad záujmom vlády zhromažďovať a analyzovať telefónne metadáta (v mene národnej bezpečnosti, boja s terorizmom alebo iného záujmu), čím sa prehliadka stáva neodôvodnenou v zmysle štvrtého dodatku: „Relevancia [pozn. *Smithovho* precedensu] ... zatienená technologickým pokrokom a mobilne orientovaným životným štýlom je preto nepredstaviteľná.“³⁷

O jedenásť dní neskôr oficiálne prezentoval svoj názor na kontroverziu newyorský samosudca William H. Pauley III v prípade *A.C.L.U. v. Clapper*.³⁸ Aj napriek uznaniu, že telefónne metadáta môžu odhaliť bohatý profil každého jednotlivca spolu s komplexným záznamom vzájomných ľudských asociácií,³⁹ schválil program štatutárnou aj ústavnou interpretáciou. Štatutárna zložka sa zakladala na tvrdení, že je obstoje predpokladať, že Kongres si viacnásobnou autorizáciou programu v nezmenenej podobe bol vedomý interpretácie sekcie 215 exekutívnou vetvou a FISC.⁴⁰ Čo sa týka ústavnej otázky, bolo rozhodnutie v zreteľnom kontraste s *Klaymanom*, keďže podľa W. H. Pauleyho III „zber dych berúceho množstva informácií nechránených štvrtým dodatkom netransformuje ten záber na prehliadku v zmysle štvrtého dodatku.“⁴¹ Za irelevantné boli označené rozšírené funkcie (napr. pripojenie na internet, fotoaparát) a všadeprítomnosť mobilných telefónov, ak ide o vnímanie subjektívnych očakávaní súkromia, a teda *Smithov* precedens mal determinovať výsledok sporu.

K rovnakému výsledku prišiel aj federálny súd v štáte Idaho v júni 2014, ktorý bez hlbšej analýzy nevidel inú možnosť, len sa pridržiavať *Smithovho* precedensu. Súd ale podporil *Klaymanovu* ústavnú konštrukciu, ktorá by mala slúžiť ako predloha pre rozhodnutie Najvyššieho súdu, ak sa prípad niekedy pred neho dostane.⁴²

Medzičasom prebehlo odvolacie konanie v prípade *Clapper I* a traja sudcovia odvolacieho súdu druhého okruhu doručili svoje jednohlasné rozhodnutie 7. mája 2015. Opäť odlišnou kombináciou štatutárnej a ústavnej interpretácie dospel sudca Gerard E. Lynch k záveru, že program je v rozpore s prostým textom zákona, a pre tak „monumentálny posun pri boji s terorizmom je od zákona vyžadovaný jasnejší signál Kongresu, než často a opätovne

³⁴ *Klayman v. Obama*, 957 F.Supp.2d 1, 47 – 49 (D.D.C.2013).

³⁵ Id. s. 53-54.

³⁶ Id. s. 58-59.

³⁷ Id. s. 67.

³⁸ 959 F.Supp. 2d 724 (S.D.N.Y. 2013). Slip. op. Federálny obvodový súd južného distriktu štátu New York.

³⁹ Id. s. 2.

⁴⁰ Id. s. 31.

⁴¹ Id. s. 42.

⁴² *Smith v. Obama*, 24 F.Supp.3d 1007 (D. Ida. 2014). Slip. op. s. 8. Federálny obvodový súd štátu Idaho.

používané spôsoby vyjadrovania.“⁴³ Súd mal na mysli text sekcie 215, ktorého fráza „relevantné pre autorizované vyšetrovanie“ týkajúca sa hmotných vecí (metadát) mala byť „príliš obyčajná“ na to, aby bolo uveriteľné, že má signalizovať tak výnimočný odklon od akéhokoľvek akceptovaného porozumenia uvedenej frázy.⁴⁴ Súd rovnako odmietol teóriu, že reautorizácia programu Kongresom má prednosť pred textovým znením zákona.⁴⁵ Navyše sa Kongres pre potvrdenie exekutívnej interpretácie musí dostatočne jasne vyjadriť, že si je takejto konštrukcie vedomý, čo vzhľadom na tajný charakter programu a absenciu rozpravy v pléne nebolo možné. Tajnosť mala súvis aj s vnímaním charakteru programu verejnosťou, ktorá nevedela o zbere metadát, čím „nemôže byť odôvodnene povedané, že Kongres ratifikoval program, ktorého si množstvo jeho členov a všetci členovia verejnosti neboli vedomí.“⁴⁶

Pretože program nebol autorizovaný zákonom, súd odmietol zodpovedať ústavnú otázku o súlade zákona so štvrtým dodatkom.⁴⁷ Ale keďže otázka prezentovala „ťaživú záležitosť“⁴⁸, odvolací súd do istej miery rozvinul ústavné skúmanie: „Široké nové technologické kapacity pre rozsiahlu a automatizovanú kontrolu a analýzu, odlišujú metadáta aktuálneho prípadu od tradičnejších foriem. Čím viac metadát vláda zbiera a analyzuje, tým vzniká väčšia kapacita pre odhalenie privátnejších a dovtedy nezistiteľných informácií o jednotlivcoch. ... V dnešnom technologicky založenom svete, je pre bežného občana virtuálne nemožné vyhnúť sa pravidelnému vytváraniu metadát o sebe pri vykonávaní jeho každodenných záležitostí.“⁴⁹ Súd ale potvrdil teóriu, že predplatiteľ telefónnych služieb nemôže dôvodne očakávať, že jeho záznamy sú súkromné, pretože tie nepatria iba jemu, ale dobrovoľne ich odovzdal telekomunikačnej spoločnosti, ktorá ich používa na podnikateľské a fakturačné účely.⁵⁰ V tomto prípade sa stáva potrebným skúmať rozsah, do ktorého moderné technológie pozmenili naše tradičné očakávania súkromia. Na jednej strane sa samotná predstava o subjektívnych očakávaniach formulovaná v *Katzovi* môže zdať bizarnou vo svete, v ktorom technológie umožňujú osobám a spoločnostiam pozorovať ľudské činnosti, ktoré boli dovtedy považované za chránené pred verejnosťou. Na strane druhej sa so zvyšujúcim sa objemom získaných dát vytvárajú nové hrozby narušenia súkromia.⁵¹ Rozhodnutie o potrebe vyvažovania protichodných záujmov má byť ponechané na uvážení Kongresu, ktorého názor na to, čo je odôvodnené za daných okolností, môže mať vplyv na posudzovanie rovnováhy medzi protichodnými záujmami v tom zmysle, či posudzovanie dostupnosti informácií (z nielen telekomunikačnej oblasti, ale aj bánk, poskytovateľov internetového pripojenia a podobných spoločností) má mať za následok zastaranie doktríny tretej strany alebo má naopak zredukovať naše očakávania súkromia a považovať techniky jeho narušenia za očakávané a nevyhnutné pre boj s novými hrozbami.⁵²

Pretože odvolací súd sa opieral o štatutárnu interpretáciu, Kongres mohol rozhodnutie anulovať zmenou autorizovaného programu, čo nakoniec aj urobil deň po skončení platnosti zákona 2. júna 2015.⁵³ Sekcia 103 USA FREEDOM ACT zakazuje hromadný zber hmotných vecí bez použitia špecifického výberového výrazu (*specific selection term* – ďalej len „SST“),

⁴³ *A.C.L.U. v. Clapper*, Docket No. 14-42-cv (2nd Cir. 2015). Slip. op. s. 75. Federálny odvolací súd druhého okruhu. (*Clapper II*).

⁴⁴ Id. s. 75-76.

⁴⁵ Id. s. 76.

⁴⁶ Id. s. 79.

⁴⁷ Id. s. 80. Poznámka pod čiarou č. 12.

⁴⁸ Id. s. 81.

⁴⁹ Id. s. 10.

⁵⁰ Id. s. 85.

⁵¹ Id. s. 86.

⁵² Id. s. 91-92.

⁵³ Zákon na zjednotenie a posilnenie Ameriky naplnením práv a zabezpečením efektívnej disciplíny nad monitorovaním 2015 (*Uniting and Strengthening America by Fulfilling Rights and Ensuring Effective Discipline Over Monitoring Act of 2015 – USA FREEDOM ACT*) 129 Stat. 268.

ktorý je definovaný ako (I) výraz špecificky identifikujúci osobu, účet, adresu alebo osobné zariadenie alebo akýkoľvek iný špecifický identifikátor a (II) slúži na limitovanie záberu žiadaných hmotných vecí, do najväčšieho možného racionálne praktického rozsahu, v súlade so zámerom hľadania.⁵⁴ V každej FISC žiadosti na každodennú produkciu telefonických záznamov súvisiacich s autorizovaným vyšetrowaním na ochranu pred medzinárodným terorizmom musí byť uvedené faktografické stanovisko, že (1) existujú odôvodnené základy sa domnievať, že telefonické záznamy žiadané na základe SST sú relevantné pre vyšetrowanie, a (2) že existuje odôvodnené, konkretizované podozrenie, že takýto SST je asociovaný so zahraničnou mocnosťou alebo jej agentom zapojeným do medzinárodného terorizmu alebo do prípravy týchto aktivít.⁵⁵ Povoľené ostalo prehľadávanie v rozsahu dvoch okruhov od „zdroja“.⁵⁶ Vydaný súdny príkaz navyše, okrem iného núti zničenie všetkých telefónnych záznamov, o ktorých bude rozhodnuté, že nespádajú do kategórie zahraničných spravodajských informácií.⁵⁷

V praxi to znamená že metadáta ostávajú v úschove telekomunikačných spoločností a vláda ich môže na základe súdneho príkazu získať a prehľadať. Ako poukázal bývalý riaditeľ NSA Michael Hayden v rozhovore pre *Wall Street Journal* dva týždne po prijatí zákona, dopad odhalení E. Snowdena na program „maličkej“ sekcie 215 bol minimálny a údaje budú naďalej dostupné, len s pridaním dodatočných procedurálnych prekážok.⁵⁸

USA FREEDOM Act ponechal 180 dňovú legisvakačnú lehotu na prechod k novému procesu získavania metadát.⁵⁹ FISC 29. júna 2015 interpretoval sekciu 109(a) za umožňujúcu pokračovať v hromadnom zbere metadát počas legisvakačnej lehoty, do 29. novembra 2015.⁶⁰ V tom čase prebiehalo odvolacie konanie sporu *Klayman v. Obama* na federálnom okruhu Kolumbijského dištriktu. Rozhodnutie *per curiam* trojice sudcov 28. augusta 2015 prišlo dva mesiace po zrušení sekcie 215, ale stále v dobe, kedy mohli byť ešte tri mesiace metadáta zhromažďované. Sudcovia zrušili rozhodnutie prvostupňového sudcu R. J. Leona a prípad mu vrátili na ďalšie prerokovanie.⁶¹ Sudkyňa odvolacieho súdu Janice R. Brown tvrdila, že jedným z dôvodov otočenia rozhodnutia bola neexistencia značnej pravdepodobnosti, že žalobcovia uspejú pri posudzovaní meritórnej otázky týkajúcej sa súladu hromadného zberu metadát so štvrtým dodatkom.⁶² Podľa sudkyne to bolo len možné (*possible*), nie značne pravdepodobné, čo nestačilo na potvrdenie predbežného zákazu zhromažďovania metadát.⁶³ Po návrate prípadu prvostupňovému súdu vydal posledné stanovisko sudca R. J. Leon 9. novembra 2015, kde zopakoval svoje výhrady voči vládnomu programu.⁶⁴ V závere rozhodnutia zhodnotil vtedajšiu situáciu: „S blížiacim sa koncom oprávnenia vlády hromadne získavať metadáta o telefonicknej komunikácii je tento prípad pravdepodobne posledným súdnym hodnotením súladu tohto konkrétneho programu s ústavou. Nebude však poslednou kapitolou v prebiehajúcom boji pri vyvažovaní práva na súkromie a záujmov týkajúcich sa národnej bezpečnosti v ére

⁵⁴ Id. Sec. 107 (nová sekcia FISA 50 U.S.C. 1861(k)(4)(A)(i)). Z dôvodu viacerých novelizácií, práca už odkazuje na Zákoník Spojených štátov (*United States Code – U.S.C.*), ktorý predstavuje konsolidované znenia zákonov. FISA je zaradená do 50. titulu s názvom Vojna a Národná obrana. 50 U.S.C. 1801 *et seq.*

⁵⁵ Id. Sec. 101(a) (nová sekcia FISA 50 U.S.C. 1861(b)(2)(C)).

⁵⁶ Id. Sec. 101(b) (nová sekcia FISA 50 U.S.C. 1861(c)(2)(F)(iv)).

⁵⁷ Id. Sec. 101(b) (nová sekcia FISA 50 U.S.C. 1861(c)(2)(F)(vii)(I)).

⁵⁸ WSJ: Former NSA Head Hayden on Snowden's Impact: 'This Is It?'. In: *Wall Street Journal*, 15. jún 2015 (videorozhovor). [Cit. 12-08-2017] Dostupné z: <http://www.wsj.com/video/former-nsa-head-hayden-on-snowden-impact-this-is-it/58238F4A-7925-440E-A095-43879386CA8F.html>.

⁵⁹ USA FREEDOM ACT, *supra*, Sec. 109(a).

⁶⁰ In re Application of the FBI for an Order Requiring the Production of Tangible Things (*Opinion and Order*) No. 15-75, F.I.S.C. 29. jún 2015.

⁶¹ *Obama v. Klayman*, No. 15-5307 (D.C. Cir. 2015). Slip. op. Federálny odvolací súd Kolumbijského dištriktu.

⁶² Id. s. 1. Samostatné stanovisko (J. R. Brown).

⁶³ Id.

⁶⁴ *Klayman v. Obama*, 142 F.Supp.3d 172 (D.D.C. 2015). Federálny obvodový súd Washingtonu D.C.

vyvíjajúceho sa technologického čarodejníctva (*technological wizardry*). Napriek tomu, že tento súd oceňuje zaniepokojenie, s ktorým sa vláda snaží ochrániť občanov našej vlasti, tá istá vláda nesie rovnako veľkú zodpovednosť za ochranu individuálnych slobôd tých istých občanov.“ Hromadný zber metadát bol zastavený 29. novembra 2015.⁶⁵

Podľa USA FREEDOM Act však vláda môže naďalej zhromažďovať metadáta, ale s procedurálnymi obmedzeniami. V správe za rok 2016 je uvedené, že podľa 50 U.S.C. 1861(b)(2)(C), vláda požiadala o zber metadát u 42 osôb, pričom dohromady zhromaždila vyše 151 miliónov metadát o ich telefonickú komunikáciu.⁶⁶ Oproti verzii zákona platnej do júna 2015 ide o značný pokles, keďže v tej dobe mohlo byť za jeden deň zhromaždených údajne niekoľko miliárd metadát. Paradoxom je, že podľa stanoviska kontrolného výboru z roku 2014, sekcia 215 mala len minimálny pozitívny dopad na boj s terorizmom: „Neidentifikovali sme ani jeden prípad týkajúci sa hrozby pre Spojené štáty, pri ktorom by program zmenil konkrétny výsledok protiteroristického vyšetrovania. Navyše si nie sme vedomí žiadneho prípadu, v ktorom by program priamo prispel k odhaleniu dovtedy neznámeho teroristického komplotu alebo k prerušeniu teroristického útoku.“⁶⁷

Záver

Značný technologický pokrok od konca 20. storočia otvoril nové možnosti získavania informácií o ľudskom živote. Technológie sa stali každodennou súčasťou bežných aktivít. Ústava musí reagovať na takéto významné zmeny vo fungovaní spoločnosti formou rozšírenia ústavných garancií aj na vynálezy alebo spôsoby ľudskej interakcie, ktoré v dobe tvorby fundamentálneho dokumentu nemohli byť predvídateľné. V Spojených štátoch prebiehal v rokoch 2006 – 2015 hromadný zber metadát o telefonickú komunikáciu miliónov osôb. Predtým, než sa federálne súdy stihli vyjadriť k ústavnosti tejto metódy narušujúcej istú časť súkromia osôb, bol zákon zmenený do podoby, ktorá zabráňuje takémuto hromadnému zberu. Otázka, či sa v dnešnej digitálnej dobe stali metadáta chránené štvrtým ústavným dodatkom podobne ako obsah telefonického konverzácie a ak nie, tak či existuje nejaké kvantitatívne vyjadrenie, aké množstvo zozbieraných metadát by už mohlo predstavovať narušenie dôvodných očakávaní súkromia, musí byť zodpovedaná v Spojených štátoch pravdepodobne federálnymi súdmi v najbližšej dobe. V prípade sekcie 215 sa k meritórnym otázkam súdy nestihli pred ukončením vládneho programu dopracovať. Po zistení kontrolného výboru, že sporný program sotva prispel k zamýšľanému cieľu ochrany národnej bezpečnosti sa navyše otvára priestor na diskusiu o potrebách prehodnotenia efektivity sledovacích vládnych programov. V Spojených štátoch naďalej ostáva v platnosti doktrína tretej strany formulovaná Najvyšším súdom v roku 1979, podľa ktorej pri telefonickú komunikáciu (no nielen pri nej) na seba preberáme riziko, že všetky informácie dobrovoľne odovzdané tretím stranám, môžu byť zaznamenané a preskúmané.

Použitá literatúra:

1. A.C.L.U. v. Clapper, 959 F.Supp. 2d 724 (S.D.N.Y. 2013).
2. A.C.L.U. v. Clapper, Docket No. 14-42-cv (2nd Cir. 2015).
3. GREENWALD, G.: NSA collecting phone records of millions of Verizon customers daily. In: *The Guardian*. 6. jún 2013. [Cit. 12-08-2017] Dostupné z:

⁶⁵ MacASKILL, E: The NSA's bulk metadata collection authority just expired. What now? In: *The Guardian*. 28. november 2015. [Cit. 12-08-2017] Dostupné z: <https://www.theguardian.com/us-news/2015/nov/28/nsa-bulk-metadata-collection-expires-usa-freedom-act>.

⁶⁶ ODNI: Statistical Transparency Report Regarding Use of National Security Authorities, s. 19 – 20. 28. apríl 2017 [Cit. 12-08-2017] Dostupné z: https://www.dni.gov/files/icotr/ic_transparency_report_cy2016_5_2_17.pdf.

⁶⁷ PCOB: Report on the Telephone Records Program Conducted under Section 215, s. 11. 23. január 2014 [Cit. 12-08-2017] Dostupné z: https://www.pclob.gov/library/215-Report_on_the_Telephone_Records_Program.pdf.

<http://www.theguardian.com/world/2013/jun/06/nsa-phone-records-verizon-court-order>.

4. In re Application of the FBI for an Order Requiring the Production of Tangible Things (*Opinion and Order*) No. 15-75, F.I.S.C. 29. jún 2015.
5. In re Application of the FBI for an Order Requiring the Production of Tangible Things from [REDACTED] (*Primary Order*), No. 15-24, F.I.S.C. 26. február 2015.
6. In re Application of the FBI for an Order Requiring the Production of Tangible Things from [REDACTED] (*Primary Order*), No. 06-05, F.I.S.C. 24. máj 2006.
7. In re Application of the FBI for an Order Requiring the Production of Tangible Things from Verizon BNS (*Secondary Order*), No. 13-80, F.I.S.C. 25. apríl 2013.
8. Klayman v. Obama, 142 F.Supp.3d 172 (D.D.C. 2015).
9. Klayman v. Obama, 957 F.Supp.2d 1 (D.D.C.2013).
10. MacASKILL, E: The NSA's bulk metadata collection authority just expired. What now? In: *The Guardian*. 28. november 2015. [Cit. 12-08-2017] Dostupné z: <https://www.theguardian.com/us-news/2015/nov/28/nsa-bulk-metadata-collection-expires-usa-freedom-act>.
11. Obama v. Klayman, No. 15-5307 (D.C. Cir. 2015).
12. ODNI: Statistical Transparency Report Regarding Use of National Security Authorities, s. 19 – 20. 28. apríl 2017 [Cit. 12-08-2017] Dostupné z: https://www.dni.gov/files/icotr/ic_transparency_report_cy2016_5_2_17.pdf.
13. PCOB: Report on the Telephone Records Program Conducted under Section 215, s. 11. 23. január 2014 [Cit. 12-08-2017] Dostupné z: https://www.pclob.gov/library/215-Report_on_the_Telephone_Records_Program.pdf.
14. Smith v. Maryland, 442 U.S. 735 (1979).
15. Smith v. Obama, 24 F.Supp.3d 1007 (D. Ida. 2014).
16. Spravodajský autorizačný zákon pre fiškálny rok 1999 (*Intelligence Authorization Act for Fiscal Year 1999*) 112 Stat. 2396.
17. THE WHITE HOUSE: Remarks by the President on Review of Signals Intelligence. The White House, Office of the Press Secretary, Washington D.C., 17. január 2014. [Cit. 12-08-2017] Dostupné z: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/01/17/remarks-president-review-signals-intelligence>.
18. WSJ: Former NSA Head Hayden on Snowden's Impact: 'This Is It?'. In: *Wall Street Journal*, 15. jún 2015 (videorozhovor). [Cit. 12-08-2017] Dostupné z: <http://www.wsj.com/video/former-nsa-head-hayden-on-snowden-impact-this-is-it/58238F4A-7925-440E-A095-43879386CA8F.html>.
19. Zákon na zjednotenie a posilnenie Ameriky poskytnutím vhodných nástrojov vyžadovaných na zachytenie a zabránenie terorizmu (*USA PATRIOT ACT*) 115 Stat. 272.
20. Zákon na zjednotenie a posilnenie Ameriky naplnením práv a zabezpečením efektívnej disciplíny nad monitorovaním 2015 (*Uniting and Strengthening America by Fulfilling Rights and Ensuring Effective Discipline Over Monitoring Act of 2015 – USA FREEDOM ACT*) 129 Stat. 268.
21. Zákon o zahraničnom spravodajskom sledovaní (*Foreign Intelligence Surveillance Act*) 92. Stat. 1783.
22. Zákon vylepšujúci a reautorizujúci USA PATRIOT ACT 2005 (*USA PATRIOT Improvement and Reauthorization Act of 2005*) 120 Stat. 192.

Kontakt:

PhDr. Gilbert Futó, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: gilbert.futo@euba.sk

SÚČASNÁ MIGRÁCIA DO EURÓPY A JEJ DÔSLEDKY

Štefan Ganoczy

Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši Demänová 393, 031 06 Liptovský Mikuláš, Slovenská republika, e-mail: stefan.ganoczy@aos.sk

Problematica migrácie v súčasnom období a z globálneho bezpečnostného pohľadu predstavuje vážne hrozby, na ktoré jednotlivé členské štáty ale ani Európska únia ako celok nie sú schopné zodpovedajúco reagovať ani dostatočne pripravené a spôsobilé jej dlhodobo čeliť. V krátkom prehľade sme najskôr popísali nielen historický vývoj migrácie ale aj jej rozsah v priebehu prvej polovice 20. storočia. Hlavnú pozornosť sme ale zamerali na aktuálny rozsah a mnohvrstevnosť súčasnej európskej migračnej krízy, na jej príčiny, súvislosti a dôsledky pre ďalší vývoj Európskej únie.

Kľúčové slová: migrácia, história migrácie, európska migračná kríza, migrácia ako bezpečnostná hrozba

The article deals with the issue of migration, which presently represents a serious threat from the global security perspective, to which individual Member States or the European Union are not sufficiently prepared or able to face it in the long term. The author, in a short historical overview, describes his historical development, the extent of migration during the 20th century. However, the main focus is on the extent and multilayer nature of the current European migration crisis, its causes, its context and its consequences for the further development of the European Union.

Key words: Migration, Migration history, European Migration Crisis, Migration as a Security Threat

JEL: F22, O15

Úvod

Dnešný postmoderný svet je globalizovaný, v dôsledku čoho sa marginalizujú vzdialenosti a priestory. Udalosti v odľahlých kútoch sveta majú vplyv na našu bezpečnosť a záujmy. Vychádzame z predpokladu, že vzdialenosti a hranice nikomu nezaručujú ochranu. Žiadna krajina nie je schopná poradiť si so všetkými hrozbami sama. Len kolektívne a komplexné úsilie má šancu na úspech. Z charakteru globálneho bezpečnostného prostredia vyplýva, že sa objavili nové hrozby, na ktoré sa musia štáty pripravovať a ak to bude potrebné, čeliť im. Z hľadiska prostredia (povahy) konfliktov rozoznávame dva druhy hrozieb: vojenské a nevojenské. Zvlášť druhá skupina, označovaná aj ako netradičné hrozby, ktoré vystupujú v súčasnosti veľmi významne do popredia. Predstavujú proliferáciu zbraní hromadného ničenia, terorizmus, extrémizmus, pretrvávajúce regionálne konflikty, zlyhávajúce štáty, organizovaný zločin, masovú migráciu, obchodovanie s drogami, ekologickú a energetickú nestabilitu, ale aj energetickú bezpečnosť. Všetky tieto hrozby sú zárodkom pre vznikajúce krízy a konflikty a vyžadujú si zvýšenú pozornosť. Nezastupiteľné miesto pri riešení kríz a konfliktov vo svete majú organizácie MKM, predovšetkým OSN, NATO, EÚ a OBSE¹.

Medzinárodné vzťahy, tak ako ich poznáme za posledných 20 rokov, sa nachádzajú v bode zásadného rozvratu. USA ohlásili strategickú re-orientáciu, ktorá znamená zánik priority Európskeho kontinentu ako ich hlavného záujmového priestoru a presmerovanie svojich

¹ SPILÝ, P. Nástroje Európskej únie na komplexné riešenie kríz, 2011, s. 260.

kapacít do Tichomorskej oblasti. Nezastupiteľným činiteľom medzinárodných bezpečnostných vzťahov zostáva aj na začiatku 21. storočia sila, vrátane vojenskej sily².

V tomto článku je preto naša pozornosť v súlade s jeho názvom zamieraná na v súčasnosti tak frekventovaný pojem, ako je migrácia – jej príčiny a dôsledky a budeme hľadať ich prípadné súvislosti napriek tvrdeniam mainstreamu, že medzi týmito pojmami žiadne súvislosti neexistujú.

1 Migrácia a jej dejinný vývoj

Na prelome staroveku a stredoveku došlo pravdepodobne k jednej z najrozsiahlejších migračných vln všetkých čias, ktorá trvalo zmenila vtedajšiu mapu Európy a severnej Afriky. Vlny etnických presunov vo svojej podstate znamenali etnickú prestavbu Európy. Znamenali aj koniec antického sveta a začiatok stredoveku³. V odbornej literatúre sú tieto presuny označované ako „Sťahovanie národov“. V priebehu niekoľko stáročí trvajúceho procesu boli položené základy mnohých dodnes existujúcich štátov.

Dobytie Konštantínopolu osmanskými Turkami v roku 1453, pokračujúca osmanská expanzia na západ⁴, vyvolali mohutnú a rozsiahlu emigráciu byzantského vzdelaného obyvateľstva do západných krajín, predovšetkým do oblasti dnešného Talianska. Títo ľudia so sebou priniesli znalosť gréčtiny a starovekej filozofie a kultúry, o ktorej vtedajšia stredoveká spoločnosť mala iba matné povedomie. Preto táto migračná vlna významne prispela k rozvoju európskej civilizácie a zrodu renesancie. Historickým príkladom protismerného migračného pohybu bolo v časovo porovnateľnom historickom období prijatie Ediktu o vyhnaní Židov a moslimov z Pyrenejského polostrova španielskym kráľom Ferdinandom Aragónskym (1252 – 1516).

Objavenie nového kontinentu Kryštofom Kolumbom v októbri 1492 zapríčinilo výraznú migráciu európskeho obyvateľstva práve na tento kontinent a okrem iného dalo vzniknúť Spojeným štátom.

Ďalšia migračná vlna nasledovala v roku 1621 po víťazstve katolíckych vojsk v bitke na „Bíle hoře“ a prinútila české protestantské stavy k emigrácii do Holandska, Švédska a nemecky hovoriacich krajín, ale taktiež na územie dnešného Slovenska, kde významne ovplyvnila ďalší spoločenský, politický a hospodársky vývoj.

Najväčšia migračná vlna z európskych krajín bola zaznamenaná okolo roku 1870 a jej skončenie sa datuje až do vypuknutia prvej svetovej vojny v priebehu roku 1914. Bol to hromadný odchod pracovných síl v rozsahu približne 50 miliónov ľudí z celej Európy. Dve tretiny z tohto počtu smerovali do USA a tretina do Kanady, Austrálie, Afriky a Brazílie. Na tejto migrácii sa podieľali všetky európske krajiny vrátane obyvateľstva dnešného Slovenska. U niektorých krajín, ako bolo napríklad Anglicko, Írsko či Španielsko, predstavovala táto migrácia až 20 - 40 % všetkej populácie.

Prvá svetová vojna ukončila tzv. epochu liberálnej migračnej politiky, ktorá umožňovala masovú migráciu. Migračný kolobeh medzi Európou a jej kolóniami sa v priebehu vojny obrátil.

Podľa odhadov žilo v Európe pred vypuknutím prvej svetovej vojny približne 5 miliónov cudzincov, ktorí boli sezónnymi pracovníkmi v štátoch, v ktorých sa nenarodili. Po vypuknutí vojny zaviedla Veľká Británia prvé opatrenia, ktoré podstatne obmedzovali slobodu pohybu pre cudzincov z nepriateľských krajín. Internácia, repatriácia a násilie proti cudzincom nezostalo iba na území Veľkej Británie. I v ostatných európskych vojnových štátoch bolo internovaných viac ako 400 000 „nepriateľských“ cudzincov. Vo Francúzsku bolo v roku 1914 nariadené, aby všetci „nepriateľskí“ cudzinci (teda predovšetkým občania 2. Nemeckej ríše

² MAREK, J. Globalizácia ako aktér medzinárodnej bezpečnosti 21. Storočia, s. 297-303.

³ ŠIMKO, J. Globálne hrozby a problémy európskej populácie v období stredoveku, 2016, s. 493.

⁴ MAJCHÚT, I., HRNČIAR, M. Cyprus – dimenzie konfliktu, 2014, s. 12.

a Rakúsko – uhorskej monarchie) do ukončenia mobilizácie opustili krajinu. Prvá svetová vojna takto zásadne zmenila dovtedajší politický, kultúrny a sociálny poriadok celého sveta. Ako jej výsledok vznikli nové štáty a tie pôvodné zanikli a boli zriadené i mnohé medzinárodné organizácie.

Najrozsiahlejšiu migráciu čo do počtu utečencov, a to nielen v novodobých dejinách, má na svedomí druhá svetová vojna. Podľa najpesimistickejších odhadov muselo opustiť svoj domov na 60 miliónov obyvateľov. Pre druhú svetovú vojnu a dobu bezprostredne po nej bola typická vynútená migrácia, ktorá sa rozdeľovala do troch hlavných skupín. Do prvej skupiny patrili utečenci z oblastí, kde sa bojovalo. Spravidla to bolo evakuované obyvateľstvo, ktoré utekalo pred postupujúcimi vojskami. K emigrácii bolo donútené predovšetkým židovské obyvateľstvo, pre ktoré bol odchod z fašistických krajín za hranice často jedinou možnosťou, ako neskončiť v plynovej komore koncentračného tábora. Zo slávnych osobností, ktoré v tomto období emigrovali, je možno uviesť nemeckého fyzika **Alberta Einsteina** (1879–1955), českého žurnalistu **Egona Erwina Kische** (1885–1948), alebo nemeckého spisovateľa **Ericha Maria Remarquu** (1898–1970).

Druhú skupinu tvorili ľudia, ktorí boli deportovaní alebo zadržívaní v priebehu vojny predovšetkým v nemeckom vojnovom hospodárstve, boli to najmä vojnoví zajatci a občania krajín, ktoré boli pod Nemeckou okupačnou správou, ako napr. Protektorát Čechy a Morava (povinné pracovné nasadenie mužov – ročník 1924 a ďalšie) . Do tretej skupiny patrili ľudia, ktorí boli na konci vojny a po nej vyhnaní z bývalých území ríše a nemeckých jazykových oblastí v Európe. V priebehu druhej svetovej vojny, ktorá bola doposiaľ najväčšia a najničivejšia, sa do nej postupne zapojilo 48 štátov. Vojna si vyžiadala 55 miliónov mŕtvych, 35 miliónov zranených a 2 milióny nezvestných osôb. Najväčšie straty na životoch utrpel vtedajší Sovietsky zväz – asi 14 miliónov, potom Čína - 11,8 miliónov, Nemecko stratilo 5 miliónov, Japonsko, Poľsko, Juhoslávia, Francúzsko, Maďarsko, Taliansko, VB, USA a veľa ďalších. Bol to najhorší konflikt v dejinách ľudstva.

V období po druhej svetovej vojne dochádzalo v Európe k masívnemu presunu utečencov a k deportácii nemeckého obyvateľstva (a nielen nemeckého ale aj poľského, bieloruského, ukrajinského, či obyvateľstva pobaltských krajín na nútené pracovné nasadenie na území vtedajšieho ZSSR), čo predstavovalo asi 12 miliónov občanov v rokoch 1945 -1950.

2 Migrácia v druhej polovici 20. storočia

Migrácia, prebiehajúca v druhej polovici 20. storočia, mala svoje špecifiká, ktoré boli závislé na politickom vývoji vo svete. Počas jej prvej fázy (obdobie od konca 2. svetovej vojny až do sedemdesiatych rokov), existovali dva hlavné migračné prúdy. Do prvého prúdu patrili tzv. ekonomickí migranti, Európania, odchádzajúci do USA, Kanady, Austrálie a Nového Zélandu. Ich počet je odhadovaný na 9 miliónov. Druhý prúd migrantov smeroval z Ázie, Afriky a Karibiku. To boli krajiny, kde vtedy prebiehala tzv. dekolonizácia. Kolónie sa osamostatnili od nadvlády bývalých koloniálnych mocností a vytvorili si svoje vlastné štáty. Vplyvom tejto migrácie existujú v niektorých krajinách určité špecifiká. Vo Veľkej Británii sa nachádza početná komunita migrantov predovšetkým z Indie a Pakistanu, vo Francúzsku žijú veľké komunity zo severnej Afriky, v Nemecku sú rovnako veľké komunity z krajín bývalej Juhoslávie a Turecka. Celkový počet migrantov v priebehu tohto obdobia sa odhaduje na 10 miliónov ľudí.

V priebehu 70. – 90. rokov minulého storočia, respektíve počas druhej fázy sa migrácia do európskych krajín prakticky zastavila, a to z rôznych dôvodov. Na jednej strane ekonomiky európskych štátov začali stagnovať a na strane druhej Európania požadovali po prichádzajúcich imigrantoch zodpovedajúce technické vzdelanie a odbornú kvalifikáciu, ktorá by im umožnila zaradenie do pracovného procesu majoritnej spoločnosti. Vychádzame z predpokladu, že práve to bol pre mnohých migrantov zásadný problém, ktorý neskoršie vyvolal ďalšie negatívne

dôsledky. Preto sa migračné toky preorientovali na USA, Kanadu a Austráliu. Počas tejto fázy migrovalo okolo 12 miliónov ľudí prakticky z celého sveta.

V dnešnej dobe v celosvetovom meradle pochádza najviac migrantov z Afganistanu (4,5 milióna) a Palestíny (4,123 milióna). Množstvo ľudí, ktorí žijú v inom štáte, ako v ktorom sa narodili, sa odhaduje na 150 až 185 miliónov – to sú odhady z roku 2007⁵. Pred štyridsiatimi rokmi však bol tento počet polovičný. V súčasnosti ale jednoznačne prevláda migrácia dobrovoľná a po prvý raz od čias druhej svetovej vojny jej počet prekročil hranicu päťdesiatich miliónov (Úrad vysokého komisára OSN pre utečencov v správe za rok 2013). Na konci roka 2015 bolo celosvetovo päťdesiattri miliónov utečencov, čo bol oproti roku 2012 nárast o osem miliónov. Najviac dramatická situácia sa vytvorila v Sýrii, kde je v dôsledku občianskej vojny na úteku 6,5 milióna ľudí, pričom už 2,5 milióna ich krajinu opustilo v nedávnej minulosti. Rovnako dramaticky narastá počet utečencov z Afriky ako dôsledok veľkého počtu politických kríz – Južný Sudán, Stredoafrická republika. Je zrejme, že v prípade týchto chronicky zlyhávajúcich štátov sa nejedná o moderné spoločenské a politické konštrukty, ale o stredoveké štruktúry v nefunkčnej kombinácii s prevzatými a (ne)pochopenými prvkami modernity. Ich pôvodný kmeňový systém založený na bezpodmienečnej lojalite k náčelníkovi sa zrútil pod tlakom náboženských, sektárskych, etnických a iných čiastkových lojalít. V tejto súvislosti sa domnievame, že „export západného politického, kultúrneho a hodnotového systému“ do takto rozrušenej sociálnej spoločenskej štruktúry týchto štátov je zrejme na dlhé roky (desaťročia ?) odsúdený na neúspech.

3 Rozsah a mnohohrstevnosť súdobej európskej migračnej krízy

Migračné toky, ktoré v rokoch 2015, 2016 a 2017 zasiahli Európu, nemajú na tomto kontinente obdoby od konca druhej svetovej vojny. **V minulom roku vstúpilo do EU ilegálne viac ako 1 milión utečencov (odvážnejšie odhady uvádzajú až 1,5 milión), v tomto roku viac ako 350 000. V roku 2015 bolo v EU podané 1,25 milióna žiadostí o azyl, v 2016 viac ako 1 milión⁶.**

Keď v lete a na jeseň 2015 kríza prepukla naplno, do Európy vstupovali státisíce ľudí ilegálne bez dôkladnej kontroly pohraničných zložiek a bez systémovej registrácie. Pohraničné zložky neboli schopné získať prehľad o tom, kto do Európy vstupuje a odlišiť v zmiešaných tokoch oprávnených žiadateľov o azyl od ekonomických migrantov a od islámistických bojovníkov a ďalších zločincov. Mohutný, nekontrolovaný príliv migrantov z tretích krajín uvrhol Úniu a jej členské krajiny do závažnej krízy, ktorá má svoj rozmer bezpečnostný, sociálny, ekonomický, rozpočtový a celkovo nepriaznivo ovplyvňuje vnútornú stabilitu európskych krajín.

Z mnohých indícií môžeme usúdiť, že motivácia veľkého množstva migrantov na cestu do Európy je predovšetkým ekonomickej povahy. Jednak to sú rozsiahle druhotné pohyby migrantov v rámci Únie smerom do najatraktívnejších krajín – Nemecko, Švédsko, Dánsko. **Štatistiky ukazujú, že prichádzajú najmä mladí slobodní muži. Medzi žiadateľmi o azyl v roku 2015 tvoria najväčšiu skupinu muži vo veku 18 až 34 rokov – cca 42 %; spolu s mladíkmi vo veku 14 až 17 rokov potom predstavujú viac ako 50 % žiadateľov⁷. Celkom bolo v uvedenom roku medzi žiadateľmi 72,5 % mužov, vid' obrázok č. 1, strana 6.**

Prvé správy z krajín s najväčšou prítomnosťou migrantov potvrdzujú, že ich využitie a zaradenie do pracovného procesu je problematické a vo výsledku minimálne. Sme presvedčení, že hromadný a nekontrolovaný príliv nekvalifikovaných migrantov nie je

⁵ KOSER, Khalid. International migration: a very short introduction. New York: Oxford University Press, 2007.

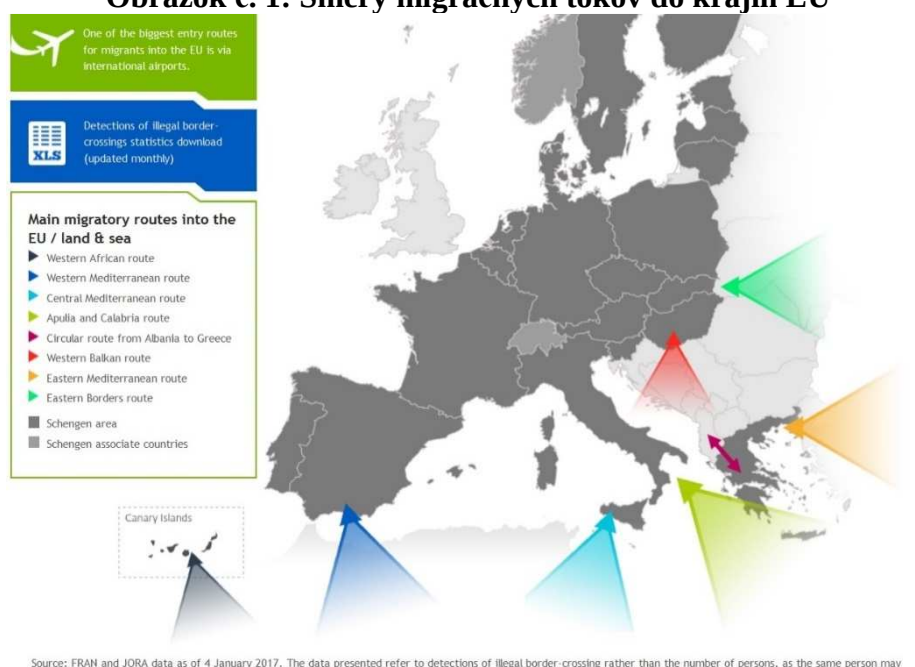
⁶ <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7105334/3-10122015-AP-EN.pdf/04886524-58f2-40e9-995d-d97520e62a0eh>

⁷ <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7105334/3-10122015-AP-EN.pdf/04886524-58f2-40e9-995d-d97520e62a0e>

požadovanou záchranou pre európsky pracovný trh a udržateľnosť sociálnych systémov – ako bolo pôvodne deklarované, ale práve naopak – stále väčšou a v budúcnosti zrejme neudržateľnou záťažou. Oproti optimistickým prognózam, ktoré ale vychádzali z predchádzajúcich pozitívnych skúseností so selektívnou a riadenou individuálnou migráciou kvalifikovaných pracovníkov, bude terajšia migračná vlna v krátkodobom, strednodobom a zrejme i dlhodobom horizonte predstavovať pre sociálne systémy členských krajín neúnosnú záťaž.

Európa sa v sledovanom období (2015 – 2017) stala súbežne aj **dejiskom bezprecedentnej série teroristických útokov**, pri ktorých zomreli viac ako tri stovky ľudí. Väzba na súčasnú migračnú vlnu bola rôzne silná, **súvislosť s migráciou ako takou naopak zjavná vo všetkých prípadoch**. S masovým **prílivom migrantov z iného kultúrneho prostredia sa objavila výrazná vlna sexuálnych útokov na ženy i deti**. S prichádzajúcimi **utečencami je všeobecne prepojená rozsiahla početnosť kriminálneho konania** (od menej závažnej majetkovej trestnej činnosti a drobných násilností až po najťažšie delikty), divoké davové výtržnosti a ďalšie prípady narušovania verejného poriadku.

Obrázok č. 1: Smery migračných tokov do krajín EU

Všetky tieto skutky majú vo svojej povahe jednu významnú črtu – nenávisť. Nenávisť voči nám Európanom, nenávisť proti našej – európskej identite⁸, nenávisť voči systému, životnému štýlu, slobode, voči pokoju a mieru, ktorý tu je, aspoň zatiaľ. Domnievame sa, že vnímanie katastrofálnej situácie v domovských krajinách väčšiny súčasných migrantov očami niektorých (mnohých z nich?) je možné zjednodušene popísať nasledovne: „Áno, USA a Európa priniesli do našich krajín v minulosti veľa utrpenia a smrti, a preto sa musíme pomstiť. Pomstiť sa za seba a svoje rodiny, či bojovať za tých a v mene tých, ktorí možno vznikli s podporou západu ako systémový politický projekt a koniec koncov nevynímajúc boj v mene Alaha“.

Domnievame sa, že problém prisťahovalectva, postupnej radikalizácie moslimov v Európe a narastajúceho terorizmu začal vznikať v posledných dvoch dekádach 20. storočia čiastočne aj ako dôsledok ich nepriaznivej sociálnej a spoločenskej pozície. Ale až nové

⁸ WATSON, P. A history of Ideas from Fire to Freud. 2005, s. 325.

mohutné migračné vlny, spôsobené predovšetkým vojnami a konfliktmi na Blízkom východe, v Afganistanu a Afrike, ale i výrazná finančná podpora šírenia islamu v európskych krajinách z bohatých arabských štátov rovnako ako aj neobmedzené možnosti využitia moderných technológií, ktoré teroristi na šírenie zla využívajú, výrazne prispeli k súčasnému stavu.

Základnou príčinou tak razantného rozmachu islamského terorizmu v Európe je ale predovšetkým dlhodobé zlyhanie Európskej únie ako aj jej jednotlivých štátov v oblasti nezvládnutej migračnej politiky, fenomén „politickej korektnosti“ a klamná politika multikulturalizmu, ktorých výsledkom boli teroristické činy v poslednom období – Mehdi Nemmouche (vražda štyroch návštevníkov v bruselskom Židovskom múzeu) alebo Anis Amri (vražda dvanástich a vážne zranenie päťdesiatich šiestich návštevníkov vianočného trhu v Berlíne uneseným poľským kamiónom, ktorého vodič sa stal prvou obeťou tohto zverského činu Anise Amriho).

Európski politici asi zabudli na prorocké slová renomovaného amerického konzervatívneho politického teoretika Samuela Huntingtona, autora publikácie *Stret civilizácií* (*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*)⁹, vydanej v roku 1996: „*Trvalý príliv značného počtu imigrantov pravdepodobne spôsobí rozdelenie spoločnosti na kresťanské a moslimské komunity. Tomuto vývoju (nepochybne nežiaducemu – vzhľadom na odlišné sociálne väzby, výrazné kultúrne, spoločenské ale predovšetkým hodnotové rozdiely) bude veľmi ťažké zabrániť a ak áno, tak najmä vysokými nákladmi na obmedzenie imigrácie.*“

Odporcovia myšlienok profesora Huntingtona vtedy a rovnako aj dnes tvrdia, že nič také nehrozí, ani sa nedeje. V mnohých mestách Francúzska, Nemecka a ďalších pritom už desaťročia vznikajú a reálne existujú mestské časti, v ktorých kriminalita, násilné trestné činy a vynútená policajná asistencia výrazne prevyšujú porovnateľné údaje u ostatného obyvateľstva.

Problém s islamským terorizmom vznikol v druhej a tretej generácii imigrantov a nebezpečne stúpol s mohutnou imigračnou vlnou z prostredia, ktoré nepozná alebo nerešpektuje hodnoty demokracie a slobody a ženy nepovažuje za tvory rovnocenné mužskej populácii.

Rýchla radikalizácia prevážne mladých moslimov v západnej Európe bola podmienená predovšetkým týmito faktormi:

1. Vojny v Afrike a Ázii destabilizovali pôvodné štátne a politické štruktúry a generovali výrazný nárast migrácie smerovanej do Európy i živné prostredie na pôsobenie európskych džihádistov
2. V rámci migrácie prichádza i veľa najradikálnejších islamistov a teroristov, ktorí sa maskujú ako migranti
3. Mnohí z nich nerešpektujú západné hodnoty, zvyky, tradičné sociálne väzby, hodnotový systém ani zákonné normy a neústupne presadzujú zákon šarí'a
4. Veľká väčšina z nich má nestabilné sociálne postavenie spôsobené nedostatočným vzdelaním, nie sú schopní (ani ochotní) prijať pracovné pozície
5. Miliardy dolárov na mešity, islamské spolky, nadácie a školy z bohatých arabských krajín Perzského zálivu
6. Rýchla radikalizácia odsúdených moslimských zločincov
7. Vznik stoviek izolovaných moslimských ghett („no-go zón“) v mnohých mestách krajín Európskej únie, ktoré ovládajú radikáli a ich zločiny a kde nie sú rešpektované zákony danej krajiny

Priamym dôsledkom tohto stavu je skutočnosť, že len v Nemecku evidujú tajné služby viac ako 10 tisíc saláfistov (najortodoxnejších vyznávačov islamu), ktorí požadujú zavedenie a uplatňovanie práva šarí'a.

⁹ HUNTINGTON, S. *Stret civilizácií. Boj kultur a proměna světového řádu*. 2007.

V Iraku, Líbyi, Jemenu Sýrii donedávna bojovalo okolo 10 tisíc džihádistov s európskymi pasmi. Podľa dostupných údajov asi dvadsať percent z nich zomrelo, ale rovnaký počet (niektorí aj s rodinami) sa do Európskych krajín navrátil. Mnohí z nich práve v posledných troch - štyroch rokoch – bez dokladov a priznania vlastnej identity.

V roku 2015 bola na objednávku Inštitútu Mointaigne v Paríži vypracovaná štúdia: „*Francúzsky islam je možný*“. Táto štúdia veľmi podrobne a pregnantne zmapovala názory francúzskych moslimov a dospela k záveru, že túto relatívne početnú časť obyvateľstva (5,5 miliónov) je možné diferencovať na tri skupiny. Prvú skupinu (46 %) tvoria tí, ktorí sú sekularizovaní, a preto pre Západ prijateľní. Druhú skupinu tvoria takzvané stredovo orientovaní (26 %), ktorí spravidla neprejavujú radikálne (v zmysle viery) postoje. Tretia skupina (28 %) – to sú stúpenci separácie a izolácie, teda tí, ktorí odmietajú západný spôsob života napriek tomu, že sa v krajine narodili v druhej, tretej i štvrtej generácii, zdieľajú jej prostredie, systém sociálnej podpory, možnosti vzdelania a pracovného zaradenia, ale odmietajú ich. Pretože vo Francúzsku žije v súčasnosti 5,5 milióna moslimov a ich počet sa každoročne navyšuje viac ako 3,5 násobne rýchlejšie oproti pôvodnému obyvateľstvu (uvedomujem si, že práve v tejto krajine je to naozaj ťažké vyjadriť), predstavuje tretia uvedená skupina moslimského obyvateľstva podľa uvedenej štúdie nielen vážny sociálny ale predovšetkým bezpečnostný problém.

4. Príčiny a súvislosti súčasného stavu

V Európe, v ktorej bol každý štát zodpovedný za stráženie svojich hraníc¹⁰ a v ktorej bolo možné legálne prekračovať hranice iba na kontrolovaných prechodoch a kde každý štát mal svoju vlastnú azylovú a prisťahovaleckú politiku, bola migrácia problémom každého jednotlivého štátu. **Projekt „Európy bez hraníc“ naproti tomu uvrhol zúčastnené krajiny do neprimeranej vzájomnej závislosti.** Vzniklo usporiadanie, v ktorom nezvládnutá imigrácia (bez jednotnej alebo aspoň harmonizovanej azylovej a prisťahovaleckej politiky) a bezpečnostné hrozby v každom štáte sú zdieľaným problémom všetkých, kde zlyhanie či neuvážené kroky jednotlivých štátov majú ďalekosiahle dopady pre celok a kde je – slovami samotnej Európskej komisie: ... „*reťaz silná ako jej najslabší článok*“... .

Schengen priniesol členským krajinám Európskej únie, ich vzájomnému obchodu, výmene investícií, tovarov a služieb ako aj voľnému pohybu občanov týchto krajín významné a nezanedbateľné výhody, o ktorých netreba pochybovať. Schengen ale súčasne predsunul hranice Nemecka a ďalších atraktívnych migračných destinácií do krajín na periférii Európskej únie a vytvoril magnet jednoliatej priechodovej Európy nielen pre občanov jej členských krajín (čo je vynikajúce), ale aj tých ostatných (čo je absolútne zlé). Okrajové štáty práve z tohto dôvodu dlhodobo čelili podstatne vyšším migračným tlakom ako predtým. Súčasne strážili hranice s menším nasadením, ako keď by išlo iba o ich vlastné, **pretože systém kolektívnej nezodpovednosti** im umožnil prenášať bremeno na ostatných. Keď na pozadí vývoja v Sýrii, Iraku, Líbyi a ďalších krajinách zosilnel nápor utečencov, všetky tieto rysy vygradovali. Magnet nadobudol silu, keď sa odhalila chabá ochrana vonkajších hraníc, keď predstavitelia Európskej únie a niektorých členských štátov ukázali migrácii ústretovej tvár, keď Nemecko pozastavilo uplatňovanie dublinských pravidiel voči Sýrčanom a keď Európska únia celkovo vyslala signál, že sa masovej imigrácii nebráni. To všetko sa prejavilo na dramatickom náraste migračných tlakov na štáty na vonkajšej hranici, ktoré boli schopné a ochotné plniť svoje povinnosti menej ako kedykoľvek predtým.

Schengen tak členským štátom zhoršil úlohu účinne chrániť svoje územie a viesť autonómnou azylovú a prisťahovaleckú politiku a odkázal ich na spoločné riešenia na centrálnej úrovni. Doterajší vývoj pritom jasne ukazuje, že **vzdialené bruselské centrum je**

¹⁰ VARECHA, J. Nové výzvy pre Ozbrojené sily Slovenskej republiky, 2017, s. 579.

v riešení migračných tokov a bezpečnostných otázok neefektívne, nie akcieschopné, bezradné, utápajúce sa v chaose. Únijné orgány na rozdiel od zákonodarcov a bezpečnostného aparátu členských štátov nie sú schopné pružne reagovať na situáciu a prijímať rýchle a účinné opatrenia. Trvá mesiace, kým celý ťažkopádny systém vyprodukuje niečo hmatateľnejšieho, ako len ambiciózne a naliehavé prehlásenia, závery a stratégie. Opatrenia sa však nakoniec pohybujú viac v rovine prerozdeľovania následkov – teda financií (fondy), alebo samotných migrantov (kvóty) – a nákupe cudzej pomoci (Turecko), namiesto aby boli riešené príčiny nežiaduceho stavu. Či k dlhodobému riešeniu prispeje nová Európska pohraničná a pobrežná stráž a jej málopočetné jednotky, je veľkou otázkou.

Celkovo je zrejmé, že stráženie hraníc a realizácia spoločnej azylovej a migračnej politiky sú v rámci voľného európskeho priestoru zahrnujúceho na tri desiatky štátov s ich rozdielnymi prístupmi a rôzne organizovanými silovými zložkami a kapacitami, veľmi komplikované. Pokiaľ by jednotlivé štáty boli plne zodpovedné za stráženie svojich hraníc a migranti mali pred očami iba hradbu národných štátov aktívne chrániacich svoje územie, nikdy by zrejme súčasná situácia nenastala. Takto sa utápame v marazme vzájomnej závislosti, kolektívnej nezodpovednosti, ťažkopádneho, neakcieschopného rozhodovania na centrálnej úrovni, prerozdeľovania následkov a nutnosti draho kupovať cudziu pomoc.

Prístup k migračnej kríze ukazuje, že doktrína čím ďalej „užšej únie“ predstavuje svojím neustálym volaním po „viacej Európy“ nebezpečnú deštruktívnu ideológiu, ktorá ohrozuje Európu ako civilizačný okruh. Narúša a podlamuje jej obranyschopnosť proti vonkajšiemu nebezpečeniu. Vo vnútri potom sociálnymi experimentami (na vlnách ideológie gender, kultu sexuálnych menšín, antidiskriminácie, multikulturalizmu, politickej korektnosti) vytvára cestu k spoločnosti, ktorá už nebude ničím, čo by za obranu pred vonkajším svetom vlastne stálo.

Je potrebné odmietnuť zjednodušený výklad o pôvode migračnej krízy ako výsledku pôsobenia vonkajších okolností, najmä nepriaznivej medzinárodnopolitickej situácie. Kríza neprišla nahodilo ako napríklad prírodná katastrofa. Na jej zrode a rozmachu mali podiel niektoré členské štáty Európskej únie, ktoré **aktívne prispeli k destabilizácii krajín Blízkeho východu a severnej Afriky pri „vývozu demokracie“**, a neskoršie aj **Nemecko svojím faktickým pozvaním Sýrčanov**. Vina v podstatnej miere spočíva v konaní samotnej Európskej únie v oblasti azylovej a prisťahovaleckej politiky a nezabezpečeného Schengenského priestoru a rovnako aj v (ne)konaní únijných inštitúcií a elít v počiatku ale i v samotnom priebehu migračnej krízy.

Z Bruselu v reakcii na krízu vzišiel rad návrhov právnych predpisov a ďalších opatrení, z ktorých sa v podstate v rámci ťažkopádnych rozhodovacích procesov a pri rozdielnych názoroch jednotlivých členských štátov zatiaľ podarilo realizovať veľmi málo. Tieto iniciatívy pre základnú orientáciu môžeme rozčleniť do niekoľkých hlavných tematických okruhov:

1. operatívna a finančná podpora členským štátom;
2. prerozdeľovanie migrantov medzi členskými štátmi;
3. ďalšia harmonizácia azylovej politiky;
4. viac integrovaná správa vonkajších hraníc;
5. rozšírenie legálnych ciest migrácie;
6. spolupráca s tretími krajinami.

Kľúčovou položkou na zozname bruselských opatrení je prerozdeľovanie migrantov. Najskôr boli prijaté dve dočasné núdzové schémy na prerozdelenie 160 000 žiadateľov o azyl – prvé na základe „dobrovoľných“ záväzkov členských štátov, druhé však už podľa povinných kvót. Komisia teraz presadila nový trvalý mechanizmus, ktorý povinné utečenecké kvóty zaviedol ako štandardnú súčasť únievého azylového systému. **Myšlienka, že jednotlivým štátom budú bez ich súhlasu pridelené únievými orgánmi migranti, bez toho, by mohli (tie štáty) rozhodovať o počte týchto osôb, a o tom, z akého civilizačného prostredia**

prichádzajú, alebo aby mohli zohľadniť potreby svojho pracovného trhu, systémov sociálneho zabezpečenia, bezpečnosti svojich občanov, udržanie homogenity spoločnosti a ďalšie primárne záujmy, je desivá. Úniové sociálne inžinierstvo prekonal ďalšie hranice racionálneho riešenia tejto situácie. Tento stav iba dokladá (ne)sposobnosť Európskej únie ako inštitúcie riešiť tento zásadný existenčný problém.

Zatiaľ čo veľká väčšina občanov európskych krajín od svojich politických vodcov očakávala, že učinia všetko pre zastavenie alebo obmedzenie migračnej vlny, predstavy úniového establišmentu boli a sú v podstate zásadne odlišné. Zamedzenie masovej imigrácie nie je cieľ, ktorý by v jeho diskurze stál zreteľne a jednoznačne v popredí. Tam sa pod nánosom hmlistých hesiel, ako je účinné riadenie migračných tokov, *dôsledná správa hraníc*, štruktúrovanejší a ucelenejší prístup EÚ k výzvam a príležitostiam migrácie, solidarita, spravodlivá a udržateľná spoločná azylová politika apod., nekoordinovane a neusporiadane miesi rad rôznych východísk a záujmov, často navzájom ťažko zlučiteľných.

Predovšetkým je propagovaná **veľká ústretovosť a útlacitosť k utečencom**, zdôrazňovanie potreby poskytnúť im všestrannú pomoc, snaha líčiť ich výhradne v pozitívnych farbách, zdôrazňovanie ich údajného prínosu pre riešenie potrieb pracovného trhu a kladov migrácie a naopak zatajovanie pomerne razantného nárastu kriminálnych činov, nielen hospodárskeho, ale predovšetkým sexuálneho charakteru (mravnostné delikty, obťažovanie a znásilňovanie mnohých žien). Ústretový prístup k migrantom je prezentovaný ako občianska povinnosť a súčasť štandardných európskych hodnôt. **Akákoľvek kritika, obozretnosť, obavy ľudí vo vzťahu k migračnej vlne a jej zmiešanej povahe sú nežiaduce a získavajú nálepky ako xenofóbia, populizmus, nacionalizmus, predsudky, alebo stereotypy.**

Záver

V globálnom ponímaní prechádza celý svet ako taký, ale predovšetkým Európa ako kontinent od poslednej dekády 20. storočia až po súčasnosť zásadnými zmenami v ich spoločenskom vývoji. Státisíce migrantov, ktorí vstupujú každoročne na jej územie a v posledných rokoch bez systémovej kontroly a identifikácie, menia zásadne jej tvár a postupne aj pôvodnú demografickú štruktúru. Paralelne s týmto procesom pácha sama Európa sebazničenie nezávisle od počtu prichádzajúcich imigrantov. Seba vražedná je demografická politika väčšiny európskych štátov, keď ich priemerná pôrodnosť je dlhoročne na úrovni 1,3 detí na rodinu, takže v priebehu budúcich 30 – 50 rokov bude veková štruktúra vo väčšine európskych štátov v pomere 65 seniorov zo 100 obyvateľov, takže dlhé desaťročia fungujúci systém dôchodkového zabezpečenia už nebude udržateľný.

Druhým znakom prebiehajúceho procesu sebazničenia je rezignácia na tradičné európske hodnoty a vlastné duchovné dedičstvo, založené na židovsko- kresťanskom (niektorí autori uvádzajú anachronicky opačné poradie, teda kresťansko-židovskom) hodnotovom systéme¹¹, hodnotách, zvyklostiach a úsilíu, ktoré ich priviedli k súčasnému bohatstvu. V súčasnosti tak propagovaný multikultúrny hodnotový systém a mentalita už nerozlišujú alebo nevnímajú podstatné európske kultúrne a sociálne vymoženosti podľa dosiahnutej úrovne. V multikultúrnom ponímaní žiadne kultúrne a iné prednosti alebo výdobytky nie sú lepšie alebo vyššie ako ostatné. Všetky majú rovnakú hodnotu. Keď sa vytratí schopnosť nielen jemného ale i zásadného hodnotového rozlíšenia, „*nič nie je lepšie alebo horšie*“, potom nie je aktuálne ale ani potrebné žiadať od migrantov, ktorí vstupujú do tohto európskeho priestoru a jeho hodnotového systému, aby tento hodnotový, právny a sociálny systém rešpektovali a prijali. A potom „vraj“ nie je korektné migrantom povedať, že v prípade nerešpektovania tohto systému – *čo je úplne prevažujúci – väčšinový prístup*, pre nich v tomto európskom priestore nie je miesto.

¹¹ SMITH, CH, KOCH, R. Samovražda Západu. 2011.

Je politicky komplikované, ale v súčasnosti zrejme veľmi potrebné povedať jasne a dôrazne, že kultúra, ktorá uznáva rovnocennosť pohlavia, je nadradená tej, ktorá túto rovnocennosť popiera a k ženám sa správa ako k nesvojprávnym bytostiam. Že táto kultúra nie je iba iná, ale zásadne nekompatibilná s tou prvou. Je ťažké, ale zrejme potrebné to povedať, aj keď je to „vraj“ politicky nekorektné.

Použitá literatúra:

1. HUNTINGTON, S. *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha : Rybka Publishers, 2007.
2. KOSER, Khalid. *International migration: a very short introduction*. New York: Oxford University Press, 2007.
3. MAJCHÚT, I., HRNČIAR, M. *Cyprus – dimenzie konfliktu*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2014. 1. vyd. 208 s. ISBN 978-80-8040-497-0.
4. MAREK, J. Globalizácia ako aktér medzinárodnej bezpečnosti 21. Storočia. In : *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2017 [elektronický zdroj] : Zborník vedeckých a odborných prác*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2017. ISBN 978-80-8040-551-9, s. 297-303.
5. SMITH, CH, KOCH, R. *Samovražda Západu*. Bratislava : Promedia Group, s.r.o., 2011, ISBN 978-80-970661-5-4.
6. SPILÝ, P. Nástroje Európskej únie na komplexné riešenie kríz. In : *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2011 [elektronický zdroj] : Zborník vedeckých a odborných prác*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2011. ISBN 978-80-8040-429-1, s. 260-266.
7. ŠIMKO, J. Globálne hrozby a problémy európskej populácie v období stredoveku. In : *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2016 [elektronický zdroj] : Zborník vedeckých a odborných prác*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2016. ISBN 978-80-8040-534-2, s. 491-496.
8. VARECHA, J. Nové výzvy pre Ozbrojené sily Slovenskej republiky. In : *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2017 [elektronický zdroj] : Zborník vedeckých a odborných prác*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2017. ISBN 978-80-8040-551-9, s. 575-582.
9. WATSON, P. *A history of Ideas from Fire to Freud*. London : Weidenfeld and Nicolson, 2005, s. 319 – 338.

Kontakt:

Ing. Štefan Ganoczy, PhD.

Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši

Demänová 393

031 06 Liptovský Mikuláš

Slovenská republika

e-mail: stefan.ganoczy@aos.sk

UKRAINE AND REPUBLIC OF MOLDOVA – BORDERS IN CONFLICT ZONES

Samuel Goda

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: samuel.goda@euba.sk

In our paper we aim to analyze specific features of Ukrainian crisis, especially the developments in Donbass, with primary focus on the “border”, or “the line of contact” between the separatist regions of Donetsk and Luhansk and Ukraine, as well as the “administrative boundary line” in Moldova. All of this against the background of comparison with another case in point which is the Transnistrian Moldovan Republic, commonly known as Transnistria and Moldova. We will analyze and compare both cases in order to identify similar characteristics of both internal borders – or line of contact in Ukraine and administrative boundary line in Moldova. The comparison of the two cases is based on the theoretical works on “quasi-states” and “de facto states” as well as on studies dealing with the role of borders in conflict zones and in general. In sum, the main research question is – what will be the role and future character of line of contact in Ukraine compared to the administrative boundary line in Moldova?¹

Key words: Ukraine, Moldova, borders, conflict, Donbas, Transnistria

JEL: F50, F51

Introduction

Back in 1970's, Europe faced one of the most complicated times in its history. To ease the tensions, Western Germany initiated what has been then named as Conference on Security and Cooperation (CSCE) which was in the first half of 1990's transformed into the Organization of Security and Cooperation in Europe. However, during the Cold war, the negotiations within the CSCE resulted into the Helsinki Final Act – the spinal cord and one of the pillars of the European security architecture. Among other issues of relations among states, the Helsinki Final Act is dealing also with the concept of borders in the context of overall European stability. As it is evident in the article, this issue was problematic in early 90's as well as nowadays, especially after the annexation of Crimea and the separatist tendencies in Eastern Ukraine. More than quarter century of Transnistrian “know-how” shows, that the existence of unrecognized entities within illegal borders does not support the overall human, social and state development. It is for the expert community both in Ukraine and abroad to understand that the “transnistrian way” should not be an option for Donbas.

Borders in conflict zones and in general

In general, we may say that in all civilizations and societies around the world, throughout all periods of modern and pre-modern history, there is a systematic feature - bounding particular territory where specific society exists. This feature is generally accompanied with terms as security, identity, culture, territorial integrity, globalization, etc.

¹ In modified version the outcomes of author's research have been delivered within the project Program SK08 - Cezhraničná spolupráca: „Slovensko – Ukrajina: Spolupráca naprieč hranicou“ – „Slovakia – Ukraine: Cooperation across the Border“; Co-financed by the Norwegian Financial Mechanism and the State budget of the Slovak Republic.

Borders are research subject in different social sciences, mainly sociology, political science or international relations. Starting from the end – international relations do perceive borders mainly among States, thus from the external point of view. On the other hand, political science is more concerned with developments inside the State. However, as argued by Walker² and underlined by Anderson, O'Dowd and Wilson³ (2003), both disciplines are weakened by the “inside/outside” dichotomy. Another important and changing perspective comes with sociological scholarship which understands borders as “integral to behavior; they are the ubiquitous product of the need for order, security and belonging in human life. ... The provision of mutual security and aid are among the most important forms of reciprocity and they reinforce boundaries already established. Territorial borders, such of those of states, both shape, and are shaped by, what they contain. The ‘container’ and the ‘contents’ are mutually formative. Borders, therefore, express two universalistic features of human society – social inclusiveness and exclusiveness.”⁴

Coming back to the field of political science and international relations, Kolossov⁵, Knight,⁶ Murphy⁷ and Newman and Paasi⁸ underline the basic assumption that border study can't be separated from identity and territory related issues. O'Dowd sees political borders as “inevitable outcome of the range and limits of power and coercion, social organization, the division of labor and the promotion of a collective identity within a delimited territory. For as long as human beings demand a measure of autonomy and self-direction, they will seek to create, maintain and transcend borders. Modern state boundaries are no exception to this axiom”⁹.

When trying to categorize borders, there exist several approaches to do so. As we have already mentioned, in very classical way, State borders might be understood as dividing lines among “fixed, legal, geopolitical entities”¹⁰. According to Rongxing (2015), borders might have natural, institutional (both formal and informal), functional and mixed character. For the needs of our paper, we consider case of Moldova and Ukraine with its separatist territories to be institutional informal. He states that informal institutions “rely on enforcement methods not supported by the government. They also have roots in local communities and are embedded with existing customs, traditions, rules of conduct, and beliefs”.¹¹

Social sciences give us an opportunity to think outside the box – the same could be applied to the study of borders. O'Dowd provides us with a metaphorical understanding of State borders as barriers, bridges, resources and symbols of identity. Despite the fact that he uses this analogy in regards to the EU, his view could be further applied also in borders and boundaries in conflict zones. When dealing with borders, the issue of territory is indispensable. Anderson says that territoriality is indispensable not only to borders but also to emergence of conflicts. In his words, “territoriality in general oversimplifies and distorts social relations: it assumes a simple and direct equation between the ‘spatial’ and the ‘social’ when in fact their interrelationships are complex. It reifies power and de-personalizes social relationships; and

² WALKER, R.B.J. (1993). Inside/outside.

³ ANDERSON, J. - O'DOWD, L. - WILSON, T. M. (2003): New borders for a changing Europe: cross-border cooperation and governance.

⁴ O'DOWD, L. (2001): Analysing Europe's borders, p. 67.

⁵ KOLOSSOV, V. - O'LOUGHLIN, J. (1998). New borders for new world orders: territorialities at the fin-de-siecle.

⁶ KNIGHT, D. B. (1982): Identity and Territory: Geographical Perspectives on Nationalism and Regionalism

⁷ MURPHY, A. B. (1990): Historical Justifications for Territorial Claims.

⁸ NEWMAN D., PAASI A. (1998): Fences and neighbours in the postmodern world: boundary narratives in political geography.

⁹ O'DOWD, L. (2001): Analysing Europe's borders, p. 67.

¹⁰ GOODHAND, J. (2008): War, Peace and the Places in Between: Why Borderlands are Central, p. 5.

¹¹ RONXING, G. (2015). Cross-border management. Theory, method and application, p. 5.

communicating clear boundaries is not necessarily a good thing if these boundaries obscure and negate a much more complex reality”.¹²

We come to the point where we see that the issue of fixed, legal lines among/between geopolitical entities combined with the issue of territoriality and its role in construction and deconstruction of States might not always be harmonic or even permanent or legal. “During conflict, however, the permanence, legality and geopolitics of those lines may be tested by the course of the events, by changes in international law or its interpretation, by differences in the parties” interpretations of the lines, or by geopolitical factors. Additionally, the permanence and the legality of the borders may not be coterminous.”¹³ Prelz Oltramonti, is further trying to distinguish between borders and boundaries. In her view, boundaries “do not carry the weight of permanence, legality and geopolitics though they do not exclude them either. Boundaries are the dividing lines at which something - rules of behavior - changes. The characteristic that most distinguishes boundaries (from borders) is their greater potential to change and evolve.”¹⁴

In general we do agree with the statement that different types of conflicts between or among States often results in changed borders and changed relations between the bordering societies. In this regard, Kolossov offers a constructivist approach and argues that the core for border studies “should be the analysis of identity formation and change, with territorial dimensions as a central theme. Rather than following the primordialist tradition of equating national identity to a specific piece of land based on an historical claim, we see borders as social constructions of recent origin...”¹⁵

Based on this brief overview we see that there are different approaches of how to think about the borders and border studies respectively. In European realm we may witness relatively often changes of borders – unfortunately, almost in general after a violent conflict. The same is applied to case of Donbas and Ukraine and Transnistria and Moldova respectively. In the following chapter we will analyze and compare both entities – Transnistria and Donbass – early beginnings of their existence, development of the conflict and current state of affairs – not only of the “border”. Transnistria, being a two decades older case will serve as a primary source of analysis and this experience will be further transferred (in a limited scope while maintaining “one size does not fit all” approach) to Donbas and Ukraine. As both Donbas (self-proclaimed Donetsk national republic and Luhansk national republic) and Transnistria are not internationally recognized entities – States as defined in the 1933 Montevideo Convention, we firstly have to put them into a coherent theoretical concept which will serve for further comparison and analyze framework. In this regard, works of Pal Kolsto will serve as a primary source.

1 Donbas and Transnistria in theory and practice

In his works, Kolsto asks how and why quasi-states exist, survive, and why some survive longer than others. He further dedicated space to typology of quasi-states respectively is trying to grasp this concept terminology disunity. As generally acknowledged, modern, contemporary states have internal and external sovereignty. While this statement may be relatively easy to challenge because some states have limited or weak sovereignty – for instance if internationally recognized state representative fail to provide basic services of the State, or in the case where the international community simply does not recognize the legitimacy of such entities. In

¹² ANDERSON, J. - O'DOWD, L. - WILSON, T. M. (2003): New borders for a changing Europe: cross-border cooperation and governance, p. 7.

¹³ OLTRAMONTI, G.P. (2011): Borders, Boundaries, Ceasefire Lines and de facto Borders: The Impact of Mobility Policies, p. 158.

¹⁴ Ibid. p. 159.

¹⁵ KOLOSSOV, V. - O'LOUGHLIN, J. (1998). New borders for new world orders: territorialities at the fin-de-siecle, p. 3.

particular sovereignty is becoming one of the central concepts on which Kolsto is defining his point of view and definition of a quasi-state.

Kolsto introduced specific criteria that must be met in order to meet the definition of a quasi-state entity: its leadership must be in control of (mostly all claimed) territory; it works towards the international recognition as an independent state, but did not receive it (while he puts apart those entities that are in state of "non-recognition" of less than two years)¹⁶ – naturally, this has a significant impact on territorial borders and boundaries.

In this case we see that it is almost completely true for Transnistrian case – the PMR authorities effectively control the claimed territory and it also seek international recognition as an independent State (however, the sincerity of such efforts is strongly questionable). Before the international recognition as an independent State, PMR authorities were dreaming about becoming a part of Russian federation – they often use the Kaliningrad instance. Besides the referendum in 2006 conducted in PMR on unification with Moldova or independence and subsequent unification with Russia, the most recent step of PMR “president” Y. Shevchuk, who on 9 September 2016 signed a decree on implementing the results of 2006 referendum, proofs this aim.¹⁷

In Ukraine, the situation is slightly different. The so called Donetsk People’s Republic (DNR) creation was declared on 7 April 2014 and creation of Lugansk People’s Republic (LNR) followed the Donetsk scenario, announcing its existence on 27 April 2014. Up to date we may say that the DNR and LNR authorities control most of the claimed territory (area considered by Government in Kiev as “temporarily occupied territories”), however, full ceasefire is not applied and, therefore, we cannot exclude changes of current territorial status in near future. Regarding the international recognition, this question is rather ambiguous. DNR and LNR authorities, besides the option of special status within Ukraine, were asking for the incorporation of the controlled territory into Russian federation – following the Crimea scenario. In addition, the authorities took some steps towards international recognition – if we can say so – when approaching South Ossetia (which recognized both DNR and LNR), Abkhazia, PMR as well as Russia and calling for recognition. There are also rather symbolic activities as appointing “honorary consuls” in e.g. Slovakia or Czech Republic.

Kolsto claims that the essential characteristic of quasi-states is weak state-building¹⁸. State-building can be characterized as activities related to reconstruction, or alternatively creating efficient and autonomous governance structures in the State or territory in which anything like this until now did not exist, or has been greatly negatively undermined.¹⁹ State-building, or better said shortcomings in this process, are considered by Kolsto as fundamental defect which adversely affects the sustainability of the existence of a quasi-state. At this point, he focuses primarily on the economic causes of shortcomings in building state and its institutions. He offers some reasons why quasi-states fail to build quality economies. Usually it is a legacy of the civil war that gave rise to a presumption a quasi-state, in the form of destroyed villages, towns and infrastructure.

We can therefore conclude that the factors that negatively affect the existence quasi-states are weak efforts on building effective State structures together with the criminalization of the economy and the development of the grey economy. Of course, it is impossible to underestimate the consequences of previous armed conflict, which often triggered the emergence of a quasi-state and resulted in not only the destruction of many towns and villages but infrastructure as well as – which is a case in point more for DNR and LNR. In other words,

¹⁶ KOLSTO, P. (2006). The sustainability and future of unrecognized quasi-states, p. 727.

¹⁷ Read more online: <http://www.tol.org/client/article/26298-transdniester-moldova-russia-referendum-shevchuk.html>

¹⁸ KOLSTO, P. (2006). The sustainability and future of unrecognized quasi-states, p. 728.

¹⁹ CAPLAN, R. (2005). International Governance of War-Torn Territories: Rule and Reconstruction, p. 3.

quasi-states are not recognized by the international community and do not have strong internal institutions or stable and sustainable economy, and despite these facts they exist. The following question therefore is - what factors help quasi-states to survive?

The existence of quasi-states is according to Kolsto subjected to the following factors - symbolic nation-building, the militarization of society, the weakness of the mother country, support of external patron(s) and the lack of involvement on the part of the international community.²⁰ All of these aspects put together have serious impact on delimitation of borders. There are no doubts that PMR has rich experience in all these areas during last 25 years. Hippler explains nation-building aspect in terms of socio-political development based on economic integration, cultural integration, political centralization, etc.²¹ State-building focuses on institutional, economic and military life of the state. On the other hand, nation-building focuses on "soft" side of consolidating the state such as the building of national identity through symbols, propaganda, interpretation of history, or even targeted compliance habits - whether traditional or really contrived. Through various dimensions of nation-building leaders of quasi-states are trying to win the support of the population and thus strengthen its sovereignty and internal coherence.

The line of contact between DNR/LNR and Ukraine, or in other words, contact line between the government controlled areas and non-government controlled areas was established under Minsk I and Minsk II agreements. Moreover, Kyiv decided to establish a sort of "border" regime between the two areas in order to: "stabilize the situation at the "border" between the two sides in the crisis are; prevent, detect and block the penetration of sabotage and reconnaissance terrorist groups and illegal armed groups, the supply of arms, ammunition, explosives and also to prevent the conflict spreading to other regions of Ukraine; stop the uncontrolled movement of civilians and goods from the territory controlled by illegal armed groups".²²

We suppose that the existence of "internal border/boundary" within Ukraine is inevitable in short and medium horizon. It is still not completely clear what official form this dividing or ceasefire line, separating DNR and LNR from mother country, will have. Nonetheless, based on the instance of other similar cases on post-Soviet space as South Ossetia, Abkhazia or, especially, Transnistria, we may identify several challenges this line will be subjected to.

2 Lessons learned

Above, we aimed to provide a framework for common features in theory and practice of DNR/LNR and PMR existence. In this part we would like to go further and identify the main challenges the internal and external border of Moldova and Ukraine could be or is subjected to in terms of mobility policies and permeability of this boundary – this naturally underlines the fact that borders and boundaries are not static. In this regard, different actors in any particular case may use different tools to harden or soften the permeability of the border or boundary, especially in case of de facto borders.

Mobility policies may include more or less formal or informal policies affecting in our case de facto borders. According to Oltramonti, formal aspects of mobility policies includes "policies aimed at allowing or limiting the movement of people and goods; planning of infrastructure to facilitate or hamper the movement of people and goods; and commercial policies between de facto states and other regional actors." She further continues providing examples of unofficial, informal policies as "facilitating or impeding unsanctioned trade;

²⁰ KOLSTO, P. (2006). The sustainability and future of unrecognized quasi-states, p. 729.

²¹ HIPPLER, J. (2005). Nation-building: a key concept for peaceful conflict transformation?, p. 7.

²² BENEDYCZAK, J. (2015). Ukraine towards visa free regime.

influencing peacekeeping operations; and promoting or reining in non-state violence in the border lands”.²³

As aforementioned, borders might have different functions, including barriers or bridges. In case of conflict, borders and boundaries may have both these functions and as being a social construction, it depends on the particular point of view which aspect dominates. In economic exchange between the communities on conflict sides, let it be Ukraine and DNR/LNR, the border might have both positive and negative function. Economic exchange through the dividing line is one of the ways how to make financial profit for living – the most important goal in war affected communities. In addition, this way could bring together members of both communities along the diving line into direct contact. Simply said, when the main aim of these communities it to “buy”, respectively “sell”, the possibility of conflict is diminished – of course, not excluded. Social interactions might have positive effect on further process of making the barriers softer. On the other hand, it also offers space for bribery, smuggling and building of shadow economy. “Understanding mobility policies and rules aimed at facilitating or limiting the movement of people and goods - is essential for understanding boundaries and borders. An analysis of mobility policies shows clearly which actors attempted to harden and which actors attempted to soften which borders and boundaries, why and how”.²⁴

So how the border crossing between right and left bank of Dniester river looks like? In formal terms it is very similar to any other regular border crossing point between two States. There are check points on both PMR and Moldovan side. However, the difference is in the level of control of citizens’ documents. When entering the left bank – territory controlled by official Moldovan authorities, Moldovan and Transnistrian residents are obliged to show their passports only on the Transnistrian check point. The same applies when crossing from left bank to Transnistria – Moldovan and Transnistrian residents are obliged to show documents only on Transnistrian check point. International visitors are required to stop on the Transnistrian check point and fulfill a migration card which allows them to spend limited time (one day) in Transnistrian region. In case they want to spent more time there, they have to receive a permission from Transnistrian “ministry of interior”. The reason behind the process of not checking the passports on Moldovan side is very simple – officially, Republic of Moldova does not recognize PMR as a State, therefore, the dividing line between the two is not recognized as a border and PMR is understood as an integral part of Moldova and in general there is no passport control inside the country. However, Moldovan authorities are well aware about possible security challenges deriving from PMR and therefore established mobile control unites which execute several controlling activities along the administrative boundary line. Moreover, there are six territorial offices of the Moldovan Bureau for Migration and Asylum along the administrative boundary line with PMR which serves mostly for the needs of citizens of other countries crossing to PMR.

The situation in Ukraine is comparably tighter. In this case, in total seven border crossing points were created out of which four serve for the movement of people and three for movement of goods. The movement of people and goods via other ways is strictly prohibited. According to the analysis of J. Benedyczak, possession of valid Ukrainian internal passport with permission (which works for round directions and for maximum of 10 days) from so-called coordination points at the Ministry of Internal Affairs in Starobilsk, Velyka Novosilka or Mariupol is the prerequisite of crossing through any of the border points. In case of will to cross from Ukraine to separatist territories, in addition to aforementioned, the following documents are required: “an application including the reason for travel and the route, a copy of the passport, copies of documents confirming the reason for travel, i.e. a document confirming residence in

²³ OLTRAMONTI, G.P. (2011): Borders, Boundaries, Ceasefire Lines and de facto Borders: The Impact of Mobility Policies, p. 160.

²⁴ Ibid., p. 160.

the territories under separatist control or that the person will stay with his/her family in this territory, documents confirming burial places of relatives in the territory under separatist control, documents confirming the death or disease of relatives in the territory under separatist control, documents confirming proprietorship in the territory under separatist control as well as other documents confirming the reason for travel. Providing false information and an unproven reason for travel would be a ground for the refusal of admission". Besides the movement of people, transportation of goods is another crucial aspect. In this regard, as Bendyczak continues, the following documents are required – "a sales invoice, certified copy of the certificate of registration of a business entity in the Ukraine, a certified copy of the taxpayer's certificate, registered with the fiscal authorities of Ukraine, or an extract from the register of VAT taxpayers and a certified copy of the purchase contract, plus the relevant statutory certificates of conformity for products".²⁵

Besides the control of Moldovan – PMR dividing line, there is also a need to control and manage the border of Moldova with Ukraine, including the PMR segment. Moldova and Ukraine share 1222 km long border with 67 permanent border crossing points. Out of this, 453 km is under control of PMR, including 25 official border crossing points. At this point, the EUBAM – European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine, plays a crucial role. It was already in 2003 when Dutch Mission to the OSCE came up with an idea to deploy a EU led peacekeeping mission to Moldova in order to help in Transnistrian conflict resolution. It was on 2 June 2005 when the then Moldovan and Ukrainian presidents V. Voronin and V. Yushchenko respectively signed a joint statement addressed to J.M. Barroso and J. Solana, with a request to a EU assistance in monitoring the Moldovan – Ukraine border with special emphasis on PMR controlled part of the border. Officially, the Mission started its mandate on 7 October 2005, where the legal basis is a Memorandum of Understanding signed by the European Commission and the Governments of Moldova and Ukraine, with its headquarters based in Odessa. According to the EUBAM official website, the aim of the mission is to "work with Moldova and Ukraine to harmonize border control, and customs and trade standards and procedures with those in EU Member States; improve cross-border cooperation between the border guard and customs agencies and other law enforcement bodies; facilitate international coordinated cooperation; assist Moldova and Ukraine to fulfil the obligations of the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) they have signed as part of their Association Agreements with the EU ; contribute to the peaceful settlement of the Transnistrian conflict through confidence building measures and a monitoring presence at the Transnistrian segment of the Moldova-Ukraine border".²⁶ (EUBAM, 2017)

In Ukraine the situation is different, however, similar to Moldovan experience until the deployment of EUBAM. Ukraine – Russian border is 2295 km long out of which 409 km is under control of separatist regions where Kyiv does not have any influence. According to the website of DNR "ministry of foreign affairs", the border under their administration is subjected to regular international control. For Russian citizens crossing the border there is a visa free regime. In May 2015, Ukrainian government decided to build a 2000 km long wall along the land border with Russia. According to prime minister A. Yatsenyuk, the building of wall „has two goals. First one is security and defense from Russian saboteurs and the second one is to support our economy, to create new jobs and to develop our science research"²⁷. Concerning the international engagement, important role plays the Organization for Security and Cooperation - OSCE which deployed a Special Monitoring Mission to Ukraine as well as the Observer Mission to the two Russian checkpoints of Gukovo and Donetsk. First helps in

²⁵ BENEDYCZAK, J. (2015). Ukraine towards visa free regime.

²⁶ EUBAM – European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine (2017): What we do

²⁷ Read more online: <http://uatoday.tv/politics/great-wall-of-ukraine-fortification-along-russian-border-set-for-completion-before-late-2018-pm-428981.html>

monitoring the Ukraine security zone and line of contact with separatist territories and the former assists at the border with Russia.

Based on this, the very important question from the EU point of view also is whether Ukraine can follow Moldovan instance in regard to measures undertaken towards separatist territories in order to obtain a visa-free movement. Based on the whole analysis above, we believe that this would be a real possibility.

Conclusion

Theoretical approach in the article has shown us that borders are rather questioned and not simply fixed, legal, geopolitical entities. More often they appear to come more constructive and tightly connected to identity-related issues. The same might be applied to both Ukraine and Republic of Moldova in the context of their separatist territories. Even though these “borders” are not legally recognized, their existence in the sense of physical and constructivist obstacle is undeniable. Moldovan experience shows that the existence of such dividing line brings more negative, rather than socially-flourishing aspects. Unrecognized dividing line separating the parental country from the unrecognized territory does not have positive impact neither on the local communities, nor on general population. It might encourage smuggling, grey economy and corruption. In case of Donbass this has to be heard in mind not only in expert debates but also in political decisions. The existence of another unrecognized entity in the post-Soviet space will not lead to prosperous development in the Eastern Europe.

References:

1. ANDERSON, J. - O'DOWD, L. - WILSON, T. M. (2003): *New borders for a changing Europe: cross-border cooperation and governance*, London, Frank Cass
2. BENEDYCZAK, J. (2015). *Ukraine towards visa free regime*. Stefan Batory Foundation. [online]. In: *Stefan Batory Foundation*. Dostupné na internete: <http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjnej/Otwarta%20Europa/No%202%20-%20Towards%20visa-free%20regime%20-%20Ukraine.pdf>
3. CAPLAN, R. (2005). *International Governance of War-Torn Territories: Rule and Reconstruction*. Oxford: Oxford University Press. 304 s. ISBN-13: 9780199212750
4. EUBAM – European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine (2017): What we do. [online]. [Citované 16. 12. 2017.] Dostupné na internete: <http://eubam.org/what-we-do/>
5. GOODHAND, J. (2008): War, Peace and the Places in Between: Why Borderlands are Central. In: *Pugh M., Cooper N., Turner M. (eds) Whose Peace? Critical Perspectives on the Political Economy of Peacebuilding*. New Security Challenges Series. Palgrave Macmillan, London
6. HIPPLER, J. (2005). *Nation-building: a key concept for peaceful conflict transformation?* London: Pluto Press. 216 s. ISBN-13: 978-0745323350
7. KOLOSSOV, V. - O'LOUGHLIN, J. (1998). New borders for new world orders: territorialities at the fin-de-siecle. In *GeoJournal*, 1998. r. 44, č. 3, s. 259-273
8. KOLSTO, P. (2006). The sustainability and future of unrecognized quasi-states. In *Journal of Peace Research*. r. 43, č. 6, s. 723-740
9. KNIGHT, D. B. (1982): Identity and Territory: Geographical Perspectives on Nationalism and Regionalism. In *Annals of the Association of American Geographers*, r. 72, č. 4: s. 514–531
10. MURPHY, A. B. (1990): Historical Justifications for Territorial Claims. In: *Annals of the Association of American Geographers*, r. 80, č. 4: s. 531–548

11. NEWMAN D., PAASI A. (1998): Fences and neighbours in the postmodern world: boundary narratives in political geography. In *Progress in Human Geography*, r. 22, č. 2. s. 186-207
12. O'DOWD, L. (2001): Analysing Europe's borders. In *IBRU Boundary and Security Bulletin*. s. 67-79
13. OLTRAMONTI, G.P. (2011): Borders, Boundaries, Ceasefire Lines and de facto Borders: The Impact of Mobility Policies. In *Eurolimes*, r. 11. s. 157-169
14. RONXING, G. (2015). Cross-border management. Theory, method and application. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2015. ISBN: 978-3-662-45155-7
15. WALKER, R.B.J. 1993. *Inside/outside*, Cambridge: Cambridge University Press

Contact:

Mgr. Samuel Goda, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: samuel.goda@euba.sk

ČÍNSKE INVESTÍCIE V REGIÓNE STREDNEJ A VÝCHODNEJ EURÓPY

Martin Grešš

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: martin.gress@euba.sk

Príspevok analyzuje čínske zahraničné investície v regióne strednej a východnej Európy ako aj vzájomnú spoluprácu Číny a ekonomík tohto regiónu. Príspevok sa zameriava aj na motívy čínskych investícií v Európe. Medzi hlavné metódy použité v príspevku môžeme zaradiť analýzu a jednoduchú regresiu. Konštatujeme, že hlavným motívom čínskych investícií v regióne strednej a východnej Európy je motív V Európe pre Európu, ktorého hlavným cieľom je získanie prístupu čínskych firiem na trh Európskej únie. Regresná analýza ukázala, že rast objemu čínskych investícií v regióne strednej a východnej Európy vedie k rastu HDP p.c. v regióne¹

Kľúčové slová: Čína, stredná a východná Európa, zahraničné investície

The article analyzes Chinese foreign investment in the region of Central and Eastern Europe as well as the cooperation of China and the economies of the region. The article also focuses on the motives of Chinese investment in Europe. The main methods used in the article include analysis and simple regression. We note that the main motive of the Chinese investment in the region of Central and Eastern Europe is the Europe for Europe motive, the main objective of which is to gain access to the European Union market for Chinese companies. Regression analysis has shown that the growth of Chinese investment stock in the Central and Eastern Europe region leads to GDP growth p.c. in the Central and Eastern Europe region.

Key words: China, Central and Eastern Europe, foreign investments

JEL: C20, F21

Úvod

Čína vďaka dlhému obdobiu dosahovania hospodárskeho rastu, prebytkov obchodnej bilancie a vytvárania výrazných devízových rezerv začala v druhom tisícročí významne investovať v ekonomikách celého sveta, pričom sa zamerala tiež na región Európskej únie ako aj región strednej a východnej Európy v rámci ktorého sa nachádzajú ekonomiky, ktoré sú členskými štátmi Európskej únie, ako ekonomiky, ktoré nie sú členskými štátmi Európskej únie. Región strednej a východnej Európy je pomerne heterogénnou skupinou ekonomík, čo dokazuje aj tabuľka 1, ktorá uvádza prehľad HDP p.c. jednotlivých ekonomík.

Ako je vidieť v tabuľke 1, ani jedna z ekonomík regiónu strednej a východnej Európy nedosahuje priemer Európskej únie meraný na základe HDP p.c. v parite kúpnej sily. Ekonomika Českej republiky dosahuje najvyššiu hodnotu, ktorá však tvorí len 85 % priemeru Európskej únie. Na druhej strane, Bosna a Hercegovina, ktorá nie je členským štátom Európskej únie, dosahuje len 28 % priemeru HDP p.c. Európskej únie. Čína dosahuje približne 38 %. Priemerná úroveň HDP p.c. regiónu strednej a východnej Európy je 20 979 USD, tzn. 59 % priemeru HDP p.c. Európskej únie.

¹ Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0267/15 Fenomén čínskych investícií a potenciál ich využitia pre národné ekonomiky.

Tabuľka 1 Prehľad stavu ekonomík regiónu strednej a východnej Európy a Číny, HDP p.c., v parite kúpnej sily, stále ceny 2011, USD, 2015

Priemer EÚ	35622	Chorvátsko	20664
Česká republika	30381	Rumunsko	20484
Slovinsko	29097	Bulharsko	17000
Slovensko	28254	Čierna Hora	15254
Estónsko	27345	<i>Čína</i>	<i>13572</i>
Litva	26807	Srbsko	13278
Poľsko	25323	Macedónsko	12732
Maďarsko	24831	Albánsko	11015
Lotyšsko	23080	Bosna a Hercegovina	10119

Poznámka: Zostupné poradie podľa HDP p.c. Prameň: World development indicators. Dostupné online: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>.

Vzhľadom k ekonomickému vývoju (tabuľka 2) v ekonomikách regiónu strednej a východnej Európy, môžeme konštatovať, že tento región je pre Čínu z hľadiska tokov zahraničných investícií zaujímavý. V roku 2015 všetky ekonomiky regiónu dosiahli ekonomický rast, pričom na prvom mieste bola Česká republika, ktorá dosiahla úroveň rastu 5,3 %. Naopak, najpomalšie rastúcou ekonomikou bolo Srbsko na úrovni 0,8 %. V priemere dosiahli ekonomiky regiónu strednej a východnej Európy rast na úrovni 3 %, čo bol rast vyšší ako priemerný rast Európskej únie na úrovni 2,3 % a tiež ako rast celku ekonomík eurozóny na úrovni 2,1 %.

Tabuľka 2 Rast ekonomík strednej a východnej Európy, 2015, %

Česká republika	5,3	Bosna a Hercegovina	3,1
Rumunsko	4,0	Lotyšsko	2,8
Slovinsko	3,9	Slovinsko	2,3
Poľsko	3,8	Chorvátsko	2,2
Macedónsko	3,8	Albánsko	2,2
Bulharsko	3,6	Litva	1,8
Čierna Hora	3,4	Estónsko	1,7
Maďarsko	3,4	Srbsko	0,8

Poznámka: Zostupné poradie podľa výšky rastu. Prameň: World development indicators. Dostupné online: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>.

Napriek tomu, že ekonomiky regiónu strednej a východnej Európy zaostávajú úrovňou HDP p.c. za priemerom Európskej únie, môžu predstavovať pre Čínu potenciálne zaujímavý trh. Týka sa to najmä potenciálu ekonomického rastu, ktorý môže byť v tomto regióne vyšší ako v starých členských štátoch Európskej únie. Okrem toho tento región obýva približne 120 miliónov obyvateľov (z čoho je približne 100 miliónov obyvateľov členských štátov Európskej únie, ktorí reprezentujú približne 20 % celkovej populácie Európskej únie). Významné pre čínske investície sú potom dva hlavné faktory: trhový potenciál regiónu strednej a východnej Európy a, v prípade členských štátov Európskej únie z tohto regiónu, možnosť vstupu na trh Európskej únie.

Cieľom príspevku je analýza čínskych investícií v regióne strednej a východnej Európy a ich motívu ako aj analýza ich vplyvu na ekonomiku regiónu ako celku.

Z hľadiska metodológie používame jednoduchý regresný model s jednou nezávislou premennou, ktorou sú čínske zahraničné investície (FDI) v regióne strednej a východnej Európy. Závislou premennou je HDP p.c. (v parite kúpnej sily v stálych cenách 2011) regiónu

strednej a východnej Európy za roky 2004-2010. Pre účely regresie sme využili údaje Svetovej banky (HDP p.c.) a Ministerstva obchodu Čínskej ľudovej republiky (FDI).

1 Prehľad literatúry

Investičné vzťahy medzi Čínou a regiónom strednej a východnej Európy predstavujú významnú súčasť vzájomných vzťahov týchto ekonomík a predovšetkým medzi Čínou a regiónom V4. Zuokui (2014) venuje pozornosť najmä investičným príležitostiam Číny v regióne V4 ako aj výzvam a problémom, ktorým môžu tieto investície čeliť. Okrem regiónu V zameriava svoju analýzu aj na objem investícií Číny v celom regióne strednej a východnej Európy ako aj na hodnotenie investičného prostredia v tomto regióne. Konštatuje, že jednou z najväčších výziev, pred ktorými stoja čínske investície v regióne je vytváranie pracovných príležitostí a zisku pre domáce spoločnosti ako aj objasnenie strategických zámerov Číny v regióne s ohľadom na dodržiavanie nariadení a regulácií Európskej únie. Hnát a Stuchlíková (2014) sa zaoberajú investíciami Číny v Českej republike, pričom konštatujú, že investičné vzťahy zaostávajú za možným potenciálom s možnosťou rastu investičných príležitostí Číny v Českej republike vďaka nízkym mzdám, výhodnej geografickej a logistickej polohe ako aj členstvu Českej republiky v Európskej únii. Fábíán et al. (2014) konštatujú, že Maďarsko je lídrom vo výške prílevu čínskych investícií v regióne V4, na druhej strane je však táto výška z pohľadu Číny zanedbateľná. Jurczyk a Mierzejewski (2014) skúmajú zase vzájomné vzťahy Poľska a Číny, pričom poznamenávajú, že rozvoj bilaterálnych vzťahov začal už v roku 1949. Za hlavný problém bilaterálnych investičných vzťahov považujú najmä zvýšenie objemu vzájomných investícií z oboch strán. Dudáš (2014) analyzuje historický vývoj a súčasné trendy vo vývoji zahraničných investícií medzi Slovenskom a Čínou v rokoch 1993-2012. Identifikoval tiež odvetvia slovenského hospodárstva, ktoré majú potenciál prilákať ďalšie čínske investície, najmä automobilový priemysel, „zelené projekty“ a turizmus. Konštatuje, že z krátkodobého a strednodobého hľadiska je možné očakávať zvýšený prílev čínskych investícií do ekonomiky Slovenska, na druhej strane však nepredpokladá rast alebo zvýšenie slovenských investícií v Číne, čo bude pravdepodobne viesť k ďalšiemu prehlbovaniu asymetrie vo vzájomných investičných vzťahoch týchto dvoch ekonomík.

2 Spolupráca Číny a regiónu strednej a východnej Európy

Čo sa týka spolupráce ekonomiky Číny a regiónu strednej a východnej Európy, tá sa začala prehlbovať začiatkom druhej dekády tohto tisícročia, kedy v roku 2012 bola oznámená čínska iniciatíva zameraná na prehlbenie a podporu spolupráce Číny a 11 členských ekonomík Európskej únie a 5 balkánskych štátov známa ako Spolupráca 16+1. Iniciatíva bola ohlásená na prvom samite 16+1 v poľskej Varšave s oficiálnym názvom 12 čínskych opatrení na podporu priateľskej spolupráce so štátmi strednej a východnej Európy². V rámci iniciatívy boli definované tri hlavné priority vzájomnej spolupráce v ekonomickej oblasti: infraštruktúra, vyspelé technológie a zelené technológie. Okrem toho boli vytýčené hlavné oblasti spolupráce ako obchod, investície, doprava, veda, financie, poľnohospodárstvo, lesníctvo, vzdelanie, kultúra, turizmus. Z hľadiska ekonomickej spolupráce sú dôležité najmä body 2-5 iniciatívy, ktoré sa prioritne venujú investíciám a obchodnej spolupráci Číny a regiónu strednej a východnej Európy.

Okrem spolupráce v rámci iniciatívy 16+1 by mohli ekonomiky regiónu strednej a východnej Európy benefitovať aj zo spolupráce v rámci iniciatívy novej hodvábnej cesty, ktorá bola predstavená v septembri 2013, pričom medzi priority spolupráce Číny a ekonomík štátov nachádzajúcich sa na tejto novej hodvábnej ceste v prvých rokoch boli zaradené investície do infraštruktúry, stavebných materiálov, domovej výstavby, automobilového

² China's Twelve Measures for Promoting Friendly Cooperation with Central and Eastern European Countries.

priemyslu a železníc a do produkcie ocele. Podľa China Daily (2017) do roku 2016 investovalo takmer 30 tisíc čínskych spoločností celkovo 183,2 mld. USD, pričom sa predpokladá, že v priebehu nasledujúcich 5 rokov by mohla celková výška týchto investícií dosiahnuť úroveň 750 mld. USD.

V posledných rokoch rastie vzájomná spolupráca Číny a ekonomík regiónu strednej a východnej Európy z ekonomického hľadiska najmä v dvoch oblastiach. Prvou oblasťou sú vzájomné obchodné vzťahy a druhou vzájomné vzťahy v oblasti zahraničných investícií. Konštatujeme však, že v oboch prípadoch ide o značne asymetrický vzťah. V oblasti vzájomného obchodu dosahuje Čína výrazné prebytky obchodnej bilancie so všetkými ekonomikami regiónu strednej a východnej Európy. V roku 2016 dosiahli najvyšší obchodný deficit z hľadiska bilaterálnych obchodných tokov ekonomiky V4 a Rumunsko na úrovni -48,3 mld. USD (UN Comtrade Database). Najvyšší deficit dosiahlo Poľsko na úrovni -21,5 mld. USD. Podľa Tianpinga (2014, s. 9) je dosahovanie obchodných prebytkov s ekonomikami regiónu strednej a východnej Európy dlhodobý fenomén a špecificky v rámci bilaterálnych obchodných vzťahoch s ekonomikami V4. Jedinou výnimkou boli roky 2011-2012, kedy dosiahla Čína obchodný deficit s ekonomikou Slovenska, čo bola ojedinelá situácia v posledných dvoch dekádach vzájomných obchodných vzťahov.

Druhým aspektom vzájomnej spolupráce Číny a ekonomík regiónu strednej a východnej Európy sú vzájomné investičné vzťahy. V rámci týchto vzťahov môžeme takisto pozorovať značnú asymetriu, opäť v prospech Číny. Podľa Zuokuia (2014, s. 25) sú značne asymetrické vzťahy čo sa týka objemu čínskych investícií v regióne strednej a východnej Európy v rokoch 2004-2012. Podobne ako pri vzájomných obchodných vzťahoch, ekonomiky V4 a Rumunska mali v uvedenom období najvyšší podiel celkových investícií Číny do regiónu strednej a východnej Európy na úrovni 75,3 %. Na druhej strane Zuokui konštatuje, že podiel čínskych investícií v regióne strednej a východnej Európy je, v porovnaní s investíciami prúdiacimi do starých členských štátov Európskej únie nízky. V roku 2012 objem čínskych investícií v Európskej únii dosiahol úroveň 31,4 mld. USD, pričom podiel regiónu strednej a východnej Európy na tomto objeme bol len na úrovni 4,2 %.

3 Čínske investície v regióne strednej a východnej Európy

Morgan a Battistella (2017) poukazujú na možný negatívny dopad na čínske investície prúdiace do regiónu strednej a východnej Európy ako aj do ekonomík členských štátov Európskej únie zo strany opatrení Európskej únie. Poznamenávajú, že vysoký prílev čínskych investícií je jedným z trendov, ktoré zasiahli pokrízový stav ekonomík členských štátov Európskej únie, pričom na jednej strane prevládajú pozitívne ohlasy z takéhoto prílevu, na druhej strane však zaznievajú aj obavy. Na jednej strane lídri členských štátov Európskej únie vydávajú verejné vyhlásenia o ochote spolupracovať s čínskymi spoločnosťami, na druhej strane sa vlády členských štátov Európskej únie obávajú, že čínske spoločnosti využívajú globálnu krízu a pokrízový vývoj v členských štátoch Európskej únie na to, aby lacnejšie nakúpili technológie a značky a využili priemyselné odvetvia v členských štátoch Európskej únie tým, že investujú len do tých najsofistikovanejších odvetví. Tento dôvod môže viesť k tomu, že v ďalšom vývoji dôjde k určitému poklesu čínskych investícií do regiónu strednej a východnej Európy, čo môže spôsobiť pozastavenie, prípadne stagnáciu, ekonomického rastu ekonomík v regióne a môže viesť k poklesu vytvárania nových pracovných miest. Podľa Esparragu tieto obavy zo strany európskych lídrov vyvrcholili v auguste 2017, kedy Európska komisia zaviedla ochranné opatrenia na dovoz čínskych tovarov z odvetví produkcie ocele a fotovoltaiiky a zaviedla antidumpingové clá na oceľ odolnú voči korózii vo výške 17,2 – 28,5 % (Nan, 2017).

Okrem toho Morgan a Battistella identifikovali tri hlavné motívy čínskych investícií v Európe:

- „Dostaňte moje peniaze z Číny“
- V Európe pre Čínu
- V Európe pre Európu

Prvý typ čínskych investícií súvisí s nárastom počtu milionárov v Číne, ktorí sa pokúšajú diverzifikovať svoje portfóliá a rozhodli sa investovať v ekonomikách európskych štátov. Podľa Morgana a Battistellu je v súčasnosti Čína na druhom mieste v rámci sveta čo sa týka počtu milionárov. Konštatujú, že napriek určitým obmedzeniam týkajúcich sa vývozu kapitálu z Číny, v roku 2016 bol odhadovaný čistý kapitálový odlev z Číny na úrovni 725 mld. USD, čo bolo viac ako prebytok obchodnej bilancie Číny v uvedenom období. Okrem toho uvádzajú, že mnoho bohatých Číňanov plánuje migrovať do zahraničia, pričom veľké investície majú uľahčiť ich prístup na získanie zahraničného trvalého pobytu.

Čo sa týka druhého typu čínskych investícií, prevažná väčšina čínskych spoločností investuje v Európe s primárnym cieľom zvýšenia vlastnej konkurencieschopnosti na čínskom trhu práve prostredníctvom európskych značiek a technológií. Ako príklad uvádzajú akvizíciu švédskej firmy Volvo zo strany čínskeho výrobcu automobilov Geely, ktorý predpokladá zlepšenie svojho imidžu na čínskom trhu a zlepšenie produkčných schopností práve na čínskom trhu. Podľa Morgana a Battistellu európske technológie a známe značky skrývajú významný potenciál vo forme katalyzátora inovácií a zlepšenia produkčných kapacít v tradičných čínskych odvetviach, ktorý bude viesť v konečnom dôsledku k vytváraniu vyššej hodnoty a nových príležitostí pre čínske firmy. Okrem zamerania sa na trh sa však sledujú aj politické ciele Číny. Napriek tomu, že Čína v posledných dekádach zaznamenala vysoké tempá ekonomického rastu a v súčasnosti je na druhom mieste za USA, jej ekonomická sila je stále založená viac na kvantitatívnych ako kvalitatívnych faktoroch. Preto v máji 2015 vznikol strategický materiál Made in China 2025, ktorého cieľom je transformácia čínskej ekonomiky a najmä priemyslu na modernejší sektor ktorý bude produkovať tovary s vysokou pridanou hodnotou. Podľa Bencont Weekly Report (2017, s. 1) je konečným cieľom „vytvoriť natoľko konkurencieschopný priemysel, že z trhu vytlačí zahraničné spoločnosti a expanduje na európske a americké trhy“, pričom sa počíta s vládnyimi výdavkami na úrovni 300 mld. USD ako aj s prijímaním opatrení, ktoré budú zvýhodňovať domácich producentov na čínskom trhu a znevýhodňovať tých zahraničných. Kľúčovým tak bude, podľa Morgana a Battistellu, práve získavanie zahraničných technológií. Príkladmi tohto typu investícií sú akvizície Syngenty (poľnohospodárstvo) a Pirelli (produkcia pneumatík).

Posledným typom čínskych investícií v Európe sú investície v Európe a pre Európu. Napriek tomu, že v minulosti tieto investície neboli také významné ako investície v rámci prvých dvoch typov, v poslednom období začínajú rásť na význame. Hlavným cieľom týchto investícií je predovšetkým zabezpečiť, prostredníctvom akvizícií európskych firiem, prístup na trh Európskej únie. V roku 2016 došlo k vstupu čínskych firiem na európsky trh najmä v oblasti herného priemyslu, prenájmu lietadiel, módy. Okrem toho, veľké čínske konglomeráty už dlhodobo vykonávajú aktivity vedúce k rastu ich globálnej konkurencieschopnosti, pričom konečným krokom je práve úspech na vyspelých trhoch Európskej únie a USA. Príklady možno nájsť predovšetkým v IT priemysle u spoločností ako Lenovo a ZTE.

Čo sa týka uvedených motívov čínskych investícií a regiónu strednej a východnej Európy, môžeme konštatovať, že prevažná väčšina čínskych investícií v tomto regióne je spätá práve s tretím typom, tzn. investície v Európe a pre Európu. Hlavným cieľom čínskych investícií v regióne je získanie prístupu na trh Európskej únie, ktorý predstavuje cca 500 mil. obyvateľov. Čo sa týka posledných veľkých čínskych investícií na Slovensku, môžeme povedať, že všetky tieto investície sledujú práve tento cieľ. Ide predovšetkým o investície v poslednom období, najmä nákup logistického centra, priemyselných parkov a oceliarne. Medzi hlavné investície Číny na Slovensko v predkrízovom období patrili investície Lenova

a SaarGummi (subkontraktor pre automobilový priemysel). S výnimkou týchto dvoch investícií pred viac ako dekadou, v pokrízovom období neboli realizované žiadne veľké investície. K výraznej zmene situácie prišlo až v priebehu roka 2017, kedy boli ohlásené dve významné investície. Prvou bola investícia do odvetvia logistiky, kedy čínska spoločnosť CNIC Corporation Limited kúpila logistický park v Galante na západnom Slovensku. Podľa Trend.sk (Rekordný obchod: Číňania kúpili haly Samsungu či Tesca pri Galante, 2017) išlo o historicky najväčšiu investíciu do odvetvia logistiky v regióne strednej a východnej Európy čo sa týka rozlohy parku ako aj výšky investície (aj keď sa zúčastnené strany dohodli na nezverejnení presnej výšky investície). Druhou významnou investíciou je kúpa oceliarne U.S. Steel Košice, aj keď zatiaľ nedošlo k žiadnemu oficiálnemu vyhláseniu týkajúceho sa tejto investície. Predpokladá sa, že v priebehu roka 2018 získa túto oceliareň čínsky He Steel Group za 1,4 mld. EUR pričom sa predpokladá, že z dôvodu modernizácie preinvestuje v ďalšom období ďalších približne 2 mld. EUR. V prípade, že táto, zatiaľ neoficiálna, investícia sa zrealizuje, bude to jedna z najväčších čínskych investícií v regióne strednej a východnej Európy.

4 Vplyv čínskych investícií na región strednej a východnej Európy

Na modelovanie vplyvu čínskych investícií na región strednej a východnej Európy sme zvolili jednoduchý regresný model, v ktorom je závislou premennou HDP p.c. a nezávislou premennou objem čínskych investícií v jednotlivých ekonomikách regiónu. Vzhľadom k dostupnosti údajov sme použili rozpätie rokov 2004-2010.

Model má tvar:

$$Y_i = \alpha + \beta X_i + \varepsilon_i$$

kde Y_i = HDP p.c. (závislá premenná); α = priesečník osi y; β = sklon regresnej priamky; X_i = objem investícií (nezávislá premenná); ε_i = chyba.

Model je reprezentovaný rovnicou:

$$HDP \text{ p. c.} = \alpha + \beta FDI$$

Výsledná rovnica modelu má tvar:

$$HDP \text{ p. c.} = 17651,2 + 16,9 \times FDI$$

Interpretácia: v prípade, že dôjde k rastu objemu čínskych investícií do regiónu strednej a východnej Európy o jednu jednotku, bude to znamenať rast HDP p.c. v ekonomikách regiónu o 16,9 USD.

Záver

Vzájomné vzťahy Číny a štátov regiónu strednej a východnej Európy sa v posledných rokoch začali postupne prehĺbovať. V začiatkoch vzájomnej spolupráce a vzťahov išlo predovšetkým o ekonomické aspekty, najmä o rozvoj zahraničného obchodu a investícií. Od roku 2012, kedy bola predstavená iniciatíva a spolupráca vo formáte 16+1 sa vzájomná spolupráca rozšírila aj na ďalšie oblasti, ako kultúra, vzdelanie, veda, turizmus a ďalšie. Čo sa týka ekonomickej spolupráce, tzn. vzájomných obchodných a investičných vzťahov a ich rozvoja, konštatujeme, že od začiatku druhého tisícročia dochádza k pomerne jasnej asymetrii vo vývoji týchto vzťahov. Tak bilaterálne obchodné ako aj investičné vzťahy sú jednoznačne v prospech Číny čoho dôkazom je vykazovanie pravidelných obchodných deficitov ekonomík regiónu strednej a východnej Európy s Čínou ako aj nízke, resp. žiadne zahraničné investície prúdiace z tohto regiónu do Číny. Na druhej strane vidíme obchodné prebytky Číny s ekonomikami regiónu, najmä s ekonomikami V4, ktoré majú najväčší podiel na obchodných

vzťahoch s Čínou ako aj veľké čínske investície, ktoré prúdia do regiónu strednej a východnej Európy. Ekonomiky štátov regiónu musia preto v ďalšom období identifikovať možné príležitosti tak v obchode ako aj v investíciách, aby boli schopné kompenzovať súčasný asymetrický stav vzájomnej spolupráce s Čínou. Prípadné zvýšenie exportov tovarov a služieb ako aj rast investícií do Číny budú viesť k vytváraniu nových pracovných príležitostí v regióne ako aj k rastu jeho konkurencieschopnosti na svetovom trhu.

Na základe analýzy údajov o HDP p.c. a objemu čínskych investícií v regióne strednej a východnej Európy za roky 2004-2010 konštatujeme, že zvýšenie objemu čínskych investícií o jedna bude viesť k nárastu HDP p.c. v ekonomikách regiónu o 16,9 USD.

Vzhľadom na skutočnosť, že zahraničné investície majú vplyv na ekonomiku štátu, do ktorého plynú ako aj na predpoklad ďalšieho rastu čínskych investícií do regiónu strednej a východnej Európy zdôrazňujeme potrebu ďalšieho výskumu vplyvu čínskych investícií na ekonomiky tohto regiónu.

Použitá literatúra:

1. Bencont Weekly Report. 2017. Dostupné na internete: <http://www.bencont.sk/app/cmsSiteAttachment.php?ID=146&disposition=inline>.
2. China to pour trillions into Belt and Road project. 2017. In: *China Daily*. Dostupné na internete: http://www.chinadaily.com.cn/business/2017-07/14/content_30114139.htm
3. *China's Twelve Measures for Promoting Friendly Cooperation with Central and Eastern European Countries*. Dostupné na internete: http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/wjbispg_665714/t928567.shtml.
4. DUDÁŠ, T. 2014. China-V4 FDI relations – A Slovak perspective. In: *Current trends and perspectives in development of China-V4 trade and investment*. EKONÓM. ISBN 978-80-225-3894-7.
5. ESPARRAGA, F. 2017. *China and Europe's Investment Clash*. Institute for Security and Development Policy. Dostupné na internete: <http://isd.eu/china-europe-investment-regulation-clash/>.
6. FÁBIÁN, A. et al. 2014. Hungarian – Chinese relations: Foreign trade and investment. In: *Current trends and perspectives in development of China-V4 trade and investment*. EKONÓM. ISBN 978-80-225-3894-7.
7. HNÁT, P. – STUHLÍKOVÁ, Z. 2014. China-V4 investment relations – A Czech perspective. In: *Current trends and perspectives in development of China-V4 trade and investment*. EKONÓM. ISBN 978-80-225-3894-7.
8. JURCZYK, T. – MIERZEJEWSKI, D. 2014. Trade and investment with China – A Polish perspective. In: *Current trends and perspectives in development of China-V4 trade and investment*. EKONÓM. ISBN 978-80-225-3894-7.
9. MORGAN, R. - BATTISTELLA, P. 2017. *Three Types of Chinese Investments in Europe*. APCO Forum. Dostupné na internete: <http://www.apcoworldwide.com/blog/detail/apcoforum/2017/07/27/three-types-of-investments-in-europe>.
10. NAN, Z. 2017. China rips into EU for 'unfair' dumping duties. In: *China Daily*. Dostupné na internete: http://www.chinadaily.com.cn/business/2017-08/12/content_30499119.htm.
11. Rekordný obchod: Čňania kúpili haly Samsungu či Tesca pri Galante. 2017. In: *Trend.sk*. Dostupné na internete: <https://reality.etrend.sk/realitny-biznis/rekordny-obchod-cinania-kupili-haly-samsungu-ci-tesca-pri-galante.html>.
12. TIANPING, K. 2014. China-V4 trade relations 2000-2012 – An overview. In: *Current trends and perspectives in development of China-V4 trade and investment*. EKONÓM. ISBN 978-80-225-3894-7.
13. UN Comtrade Database. Dostupné na internete: <https://comtrade.un.org/data/>

14. ZUOKUI, L. 2014. The analysis of China's investment in V4. In: *Current trends and perspectives in development of China-V4 trade and investment*. EKONÓM. ISBN 978-80-225-3894-7.

Kontakt:

doc. Ing. Martin Grešš, PhD., mimoriadny profesor

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: martin.gress@euba.sk

HYDROPOWER DEVELOPMENT AS A CHINA'S SOFT-POWER POLICY IN THE INTERNATIONAL RELATIONS

Richard Grünwald^a – Petra Andělová^b

^aKatedra Mezinárodních vztahů a evropských studií, Metropolitní univerzita Praha, Dubečská 900/10, 100 31 Praha 10 - Strašnice, Česká republika, e-mail: andelova@mup.cz

^bKatedra Mezinárodních vztahů a asijských studií, Metropolitní univerzita Praha, Dubečská 900/100, 100 31 Praha 10 – Strašnice, Česká republika, e-mail: richard.grunwald@mup.cz

Předkládaná analýza se zabývá rolí čínských energetických společností v rozvoji vodní energetiky v Myanmaru. Hlavním cílem práce je představit jeden z nástrojů soft-power, jímž Čína utužuje vzájemnou vodní spolupráci na řece Mekong. V příspěvku je aplikován přístup politické ekologie, zaměřený na mezinárodní rozměr vodní bezpečnosti v jihovýchodní Asii a současný "ekologický pushing" čínské hydropolitiky. Autoři docházejí k názoru, že rozvoj čínských vodních elektráren může výrazně zlepšit celkový obraz čínské zahraniční politiky. Čínská hydropolitika je schopná a do značné míry i ochotná prosazovat důslednější ochranu životního prostředí než její partneři a podporu rozvoje alternativních zdrojů energie, aby mohly být překlenuty případné ekologické krize.
KLíčová slova: Čína, vodní energetika, Myanmar, Kambodža, politická ekologie, řeka Mekong, vodní bezpečnost

Presented analysis is focused on the roles of China's hydropower companies in hydropower development in Myanmar. The main aim of this article is to show one of the soft-power instruments through which China enhance the water cooperation on the Mekong River. In the paper, the political ecology approach is applied, so examining the international level of water security in Southeast Asia and contemporary ecological pushing of China's hydropolitics is allowed. Authors presume that China's engagement in hydropower plants development could positively change the image of China's foreign policy. China's hydropolitics is also capable and to some extent willing to promote more consistent environmental protection and support the alternative sources of energy which could help overcome the looming ecological crisis.

Key words: China, hydropower, Myanmar, Cambodia, political ecology, Mekong River, water security

JEL: Q25, Q48

Introduction

China's hydropower presents one of the most perspective alternative sources of energy industry in the 21st century. From satisfying the growing demands for cheap electricity to increasing water supplies for thirsting cities or regulating water flow for preventing floods and irrigating crops. For China's political, administrative and other state's affiliated representatives (hydrocracy) the hydropower development is something more than sum of material benefits. It is an instrument of China's domestic and foreign policy to tame the water and to strengthen the water cooperation with other countries. Since 1999, when the official "pro-hydropower dam policy" has been established¹, China gradually becomes the strongest player in building and operating hydropower dams in the global scale. In fact, according to International Rivers (2014)

¹ It has been established by combination of: Go Out Policy (1999), China's Peace and Development Strategy (2004) and One Belt, One Road Initiative (2013).

Chinese companies and institutions are currently engaged in more than 330 dams in 74 sovereign countries, mostly from Southeast Asia and Africa². In this paper, we would like to focus on Myanmar which possess majority of the China's hydropower dams (36 out of 94 planned, operated or under construction hydropower dams in the Mekong River Basin)³.

Although the Sino-Myanmar hydropolitical relations are mostly positive thanks to immense mutual business opportunities in various industrial and agrarian sectors, the nature of water cooperation in recent years has been significantly changing because of relatively newly established democratic government led by Aung San Suu Kyi and new possibilities after the international isolation ended. The growing anti-Chinese sentiment towards Chinese products and companies associated with border skirmishes and expansion of organized crimes groups operating within the river basin adversely influence the long lasting "harmony and peace"⁴ between states on the Mekong River. However, the so called "Mekong Spirit" water cooperation based on win-win principle and sustainable development of the Mekong River⁵ continuously justify the highly unregulated pace of hydropower development. Although the actual benefits from hydropower dams still outweigh the existing consequences, there are still many incentives which could possibly reconsider this approach in near future.

The presented case study is focus on analysing China's hydropower lobby in foreign countries. Firstly, we will briefly outline theoretical and methodological background of this study. Secondly, we would like to clarify why China's hydropower development should be considered as solid a soft-power policy and what kind of pros and cons bring the Chinese investments associated with hydropower development. Thirdly, we would apply these findings in the context of Myanmar, where can be traced significant flaws in contemporary water partnership with China.

The article is based on political ecology point of view which creates the frame for analysis of the political rhetorics of China's and Myanmar's hydrocratic representations. To find out the answers for the research questions, two methods are used: contend analysis of official documents and other relevant literature dedicated to China's hydropower development and Sino-Myanmar hydropolitical relations, and quasi narrative process tracing which will explore verbal and written statements of relevant actors affiliated in hydropower development. Research is limited to accessible and publicly available sources in English.

1 Theory and methodology

Political ecology is an interdisciplinary field which "combines concerns of ecology with a broadly defined political economy"⁶. The political ecology approach in context of hydropower development examines the power relations between various governmental, semi-governmental and private actors and investigate capacities and abilities to get access, control and latterly benefit from the resources exploitation⁷. While main attention of political ecologists are focused on uneven distribution of cost and benefits⁸ or importance of non-governmental organizations (NGO's)⁹ in water resources management, our aim is to observe specific form of soft-power presented by supreme hydrocratic elites (i.e. presidents, prime ministers, ministers and other supreme political representatives, diplomats and other official negotiators) and semi-state hydrocratic elites (i.e. international institutions, banks, corporations) and its usage in

² See INTERNATIONAL RIVERS (2014): China Overseas Dam List.

³ See INTERNATIONAL RIVERS (2014): China Overseas Dam List.

⁴ MIRUMACHI, N. (2015): Transboundary Water Politics in the Developing World, s. 119.

⁵ See ÖJENDAL, J. (2000): Sharing the Good: Modes of Managing Water Resources in Lower Mekong River Basin.

⁶ BLAICKIE, P., BROOKFIELD, H. (1987): Land Degradation and Society, s. 17

⁷ RIBOT, J., PELUSO, N. (2003): A theory of Access.

⁸ See PEET, R., ROBBINS, P., WATTS, M. (2011): Global Political Ecology.

⁹ See YASUDA, Y. (2015): Rules, Norms and NGO Advocacy Strategies.

international hydropolitical relations by these actors in hydro diplomacy¹⁰. The concept of power can be broadly defined as an ability to shape the preference of the others in preferable ways for a particular actor or actors and also as a capacity to produce a change and to effect the actual outcomes by co-optive means of tactical bargaining and strategic negotiating.¹¹ The instrumental case study on Sino-Myanmar hydropolitical relations in the Mekong River Basin demonstrates how hydropower development engagement serves as a soft-power tool.

The observation is also based on Richard Grünwald personal experience and interviews with local communities in Myanmar (Shan State) and China (Xishuangbanna autonomous region, Yunnan Province) in 2016/2017. Information obtained through these observations enhanced our understanding of social and environmental impacts and helped more precisely outline the contemporary challenges in local water security challenges.

2 Trends in China's hydro-diplomacy

The hydropower plays a prominent role in China's domestic as well as foreign development policy. The contemporary president Xi Jinping along with National People's Congress (NPC) and Central Committee of the Communist Party of China (CPC) set up the future targets of its country in the 13th Five Years Plan (FYP). The FYP (2016-2020)¹² represent national development strategy which consist of particular reforms and priorities and which should be fulfilled at all levels of the state. The major objectives of this official document is to ensure stable growth of economy, boost numbers of energy projects or strengthen the "national water security"¹³. The 13th FYP from all previous FYPs strictly sets China's national water policy towards green development where environmental concerns were taken into account of China's hydrocracy more seriously. In October 2017, China ratified the Paris Agreement which could more effectively deal with mitigating of the global warming. We can consider it as another step for China to be seen as globally responsible (super)power rather than a "partial power" (Shambaugh 2013). China tries to become an "ecological pusher" and proponent of renewable sources of energy development projects. Consumption of primary energy sources like coal, oil or gas should be slowly reduced and partially substituted by other renewable sources of energy. The biggest gaps in energy sectors can be found in the least developed countries (LDC), mostly in Asia and Africa where shortages of energy present a significant obstacle for economic and human development. To fill these gaps, China as an important global investor in energy infrastructure, particularly in solar parks, wind mills and hydropower dams¹⁴ offers its services via governmental developing and financial agencies and semi-state constructions, engineering and consultation companies¹⁵. The China's hydropower dams in foreign countries are usually designed as big multi-purpose facilities and constructed with a help of many actors (see Table 1).

¹⁰ See GRÜNWALD, R. (2016): Hydropolitical pathology of the Mekong River: Echoes of the tidehunters.

¹¹ WARTENBERG, T. (1992): Rethinking Power, s. 241; NYE, J. (2011): The Future of Power, s. 20-23

¹² See CENTRAL COMMITTEE OF THE COMMUNIST PARTY OF CHINA (2015): 13th Five Years Plan.

¹³ The national water security can be broadly characterized as a country's capacity to improve water exploitation and water conservancy, to efficiently regulate the water flow, to more flexibly deal with floods and droughts, to sustainably reduce the water pollution, to effectively redistribute the water resources and to mobilize all the necessary means in order to evade the looming water crisis.

¹⁴ Institute for Energy and Economics and Financial Analysis (2017): China's Global Renewable Energy Expansion, s. 1

¹⁵ See INTERNATIONAL RIVERS (2014): China Overseas Dam List.

Table 1: China's major actors engaged in overseas dam development

Actor	Primary role
Export-Import Bank of China	Financier
China Development Bank	Financier
Industrial and Commercial bank of China	Financier
China Power Investment	Financier
Sinohydro Corporation	Developer, builder, operator
China National Machinery & Equipment Import & Export Corporation	Financier, builder, operator
China Huadian Corporation	Financier, builder, developer
Huaneng Lancang River Hydropower Company	Financier, developer
China International Water and Electric Corporation	Builder, developer, financier
China Gezhouba Group Company Limited	Builder

Source: International Rivers (2014): China Overseas Dam List

The China's commitment to build and operate as much hydropower dams as possible flows from various reasons. At the ideational level, China's hydrocracy is afraid of persistent environmental challenges which could possibly limit the state's economic growth. Hydropower dams generally considered as a "clean"¹⁶ and renewable source of energy therefore might face to the multiple water-related challenges like flooding, water scarcity and water pollution or potentially reduce the reliance on fossil fuels¹⁷. The perpetual fight against the environmental impacts from rapid economic growth at the same time evolve to the situation where Chinese companies motivate themselves for technological and ecological innovations. High rate of competitiveness of Chinese hydropower companies also come from centralized state's patronage and flexible loan requirements which successfully oppose the international finance companies such as World Bank, Asian Development Bank or International Monetary Fund. The host countries are more willing to let Chinese hydropower companies to intervene in country's hydropower development and other domestic policies in exchange for even more flexible and less scrutinized loan agreements¹⁸. The "only" (un)official requirement for processing these loans is to show tolerance with China's business and political practices¹⁹ which usually do not bind the financial inflow by systemic reforms, transparency or participation of civil society.

To ensure the positive view on China's foreign policy, Chinese government invest a lot of effort to keep the good neighbourhood relations by the One Belt, One Road Initiative (OBOR). This initiative launched in September 2013 is primarily focus on building modern transportation networks and constructing numerous industrial projects, including hydropower dams in more than 60 countries in Euro-Asia Region. Compared to majority of hydropower companies, Chinese enterprises provide apart from long-term investments and loans, all necessities such as construction materials (mostly low-cost steel, concrete or sand), industrial equipment (energy turbines, controlling and monitoring facilities) and even skilled labour force.

¹⁶ There are several debates about ecological friendliness of hydropower dams where using immense amount of fossil fuels required for producing industrial materials or significant changing of the landscapes for dam construction should take into account to revise this myth.

¹⁷ DAOJIONG, Z. (2015): A political ecology of hydropower development in China, s. 33.

¹⁸ MOTTA, S., MATTHEWS, N. (2017): Rewards and risk of Chinese hydropower dams in the Greater Mekong Subregion (GMS).

¹⁹ PEARSE-SMITH, S. (2012): The Impact of Continued Mekong Basin Hydropower Development on Local Livelihoods.

The hydropower dams are usually designed on the Build, Operate and Transfer (BOT) principle in which private operator after certain time (usually 20-50 years) gives the fully ownership to the host government at no cost²⁰. The BOT brings certain benefits for all parties engaged in this process, because governments and state's institutions absorb risks and provide guarantees for private companies through ensuring security procedures, keeping stable water flows, connecting to the energy grid, bidding the better prices for renting the lands, monitoring the hydrological data, flexibly bending the legislative procedures or sometimes share the environmental and social cost for affected communities.²¹ The private companies in exchange profit from the sales of the energy generation and get access to host country's markets.

To sum, China's hydro-diplomacy led by hydropower development in foreign countries brings a unique set of pros (turnkey contracts for building and operating hydropower dams) and cons (losing state's independence and decreasing bargaining position) which are highly different from the international standards. While many authors blame the Chinese companies from expansionist tendencies and its recklessness towards host country policies, there is strong evidence why China's hydropower development in foreign countries should be considered as a soft-power policy. Firstly, Chinese loans and investments as well as construction materials, vehicles and workers always come with a permission on behalf of the host government(s). The hydropolitical representations just fight with the strong temptation to doing favors to China's national aims in exchange for financial subsidies and other personal enrichments. Secondly, doing additional business activities, preferring own laborers before local workers or disrupting local ecosystems on which affected communities are complaining about did not differentiate from the practices of Western companies²². The China's construction, developer, consultation and financier hydropower agencies serve as a vehicle for international investment and development for those who have limited capacity or scarce opportunity to modernize their own country. Thirdly, China's government does not completely ignore the public criticism and to take into account the concerns of host countries and affected communities very seriously. The OBOR and other economical platforms play a pivotal role for China's import and export policy which is why China's government highly supports vast number of projects associated with poverty-reduction or environmental protection.

3 Sino-Myanmar hydropolitical relations: looking forward, looking back

Since 2011, China and Myanmar agreed upon Comprehensive Strategic Cooperative Partnership which deepens the current water cooperation, promotes the shared common interests related with rapid infrastructure development, economic prosperity and enhances regional peace between both states²³. In the same year, Myanmar's government asked for suspension of Myitsone joint hydropower project on Irrawaddy River due to growing local protests evoked by land grabbing and increasing water pollution caused by this hydropower dam²⁴. The Myitsone Dam in Kaichin State was at that time of signing the contract China's largest

²⁰ WEATHERBY, C. (2012): *Damming the World: Burma as a Case Study for Chinese Exportation of Hydropower*, s. 21; See also LEVY, S. (1996): *Build, Operate, Transfer: Paving the Way for Tomorrow's Infrastructure*.

²¹ MIDDLETON, C., MATTHEWS, N., MIRUMACHI, N. (2015): *Whose risky business? Public-private partnerships, build-operate-transfer and large hydropower dams in the Mekong Region*, s. 129

²² MOTTA, S., MATTHEWS, N. (2017): *Rewards and risk of Chinese hydropower dams in the Greater Mekong Subregion (GMS)*.

²³ EMBASSY OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA IN THE REPUBLIC OF THE UNION OF MYANMAR (2011): *Joint Statement Between The Republic of the Union of Myanmar and The People's Republic of China on Establishing a Comprehensive Strategic Cooperative Partnership*.

²⁴ See KUENZER, C. et al. (2012): *Understanding the impact of hydropower developments in the context of upstream-downstream relations in the Mekong river basin*

hydropower project abroad (6000 MW)²⁵. The Myitsone dam was a part of a cascade of seven dams on Irrawaddy. Although both countries repeatedly stated that this event does not hurt the mutual relations based on “mutual respect, equality and mutual benefits”²⁶, the Chinese investment dropped from 7,5 billion USD in 2011 to 407 million USD in 2012/13²⁷.

China’s current top priority is to protect its existing investments, to reduce investment risk for Chinese state-owned companies and to seek other business opportunities which would outweigh the financial losses²⁸. According to International River’s database (2014), there can be identified 42 hydropower dams from which 6 of them, including Myitsone, has been suspended.²⁹ Even after, the Myanmar’s hydropower sector generates about 36524 MW of electricity³⁰. While most of hydropower development is undertaken on Irrawaddy River and Salween River, the Mekong River with its 108 000 MW hydropower potential offers a strong incentive for future hydropower development in Myanmar³¹.

To exploit these untouched hydropower reserves, China and Myanmar are both participating within the Mekong River Commission (MRC) since 1996 as a Dialogue partners under the principle of Mekong Spirit Water Cooperation. Although contemporary Myanmar’s president Htin Kyaw in October 2016 proclaimed that Myanmar is considering the full alignment to the Mekong River Commission³², there are many doubts if these expectations will ever come true. Firstly, Myanmar’s borderline areas are under perpetual armed conflicts among militias and central government’s army or among various guerillas themselves. The potential transboundary water management of the Mekong River from Myanmar’s hydrocracy is therefore very unlikely happen without proper stabilization. The last incident happened in March 2017 when the Myanmar National Democratic Alliance Army (MNDAA) attacked Laukkai town, the Kokang Region in Shan State where thirty people were killed³³. The MNDAA consists Kokang rebels, who have strong legal and illegal trading ties with China, especially in money laundering through the local casinos³⁴. Although the deadliest escalation of violence lastly emerged in February 2015, Chinese government could serve as a “crucial player” for the peace talks³⁵ with the MNDAA which does not trust Myanmar’s government³⁶. Another example of multilateral action dealing with security of Mekong waters and subsequently stabilizing the pace of China’s hydropower development on Mekong River comes from intensive anti-drug patrols which have been established in 2011 after a Myanmar’s gang hijacked two cargo ships and killed 13 Chinese sailors. China’s government in a response to so called “Mekong Massacre” in the same year gather all riparian states and established the Regional Law Enforcement and Strategic Security Cooperation which more eagerly deal with

²⁵ MOTTA, S., MATTHEWS, N. (2017): Rewards and risk of Chinese hydropower dams in the Greater Mekong Subregion (GMS).

²⁶ CCTV (2011): China, Myanmar agree to cooperate on suspended joint hydropower project; XINHUA (2016a): Xi vows to promote China-Myanmar partnership.

²⁷ SUN, Y. (2013a): Chinese Investments in Myanmar: What Lies Ahead?, s. 1.

²⁸ Since 2001, the Chinese companies invested more than 3,6 million in Myitsone hydropower dam; See SUN, Y. (2013b): China's Relations with Myanmar: National Interests and Uncertainties.

²⁹ See INTERNATIONAL RIVERS (2014): China Overseas Dam List.

³⁰ DAPICE, D. (2012): To Build, or Not to Build?. Designing Sustainable Hydro for Federalism in Myanmar, s. 7.

³¹ SHIN, A. (2016): Power Sector: Lofty goals, missed targets.

³² XINHUA (2016b): Myanmar to consider becoming full member of Mekong River Commission: president.

³³ MOE, W., IVES, M. (2017): Attacks by Rebels in Myanmar Leave Dozens Death.

³⁴ The other revenues mainly come from drug dealing, human trafficking, timber smuggling or selling the wildlife animals, plants or their derivatives to the China’s pharmacy market.

³⁵ For further achievement of Chinese Diplomacy in Myanmar peace talks see YUN, S. (2017): China and Myanmar’s Peace Process.

³⁶ WANG, A. (2017): China-linked rebel’s casino cash grab stills Myanmar border city.

drug control, counter-terrorism and border management.³⁷ Since then four riparian countries (China, Myanmar, Laos and Thailand) undertake joint patrols which safely escorts the merchant ships, checking the cargo to avoid criminal activities and regularly secure the strategic trade routes³⁸.

Secondly, China's government wants to build its hydropower dominancy through various economic channels such as the OBOR, Greater Mekong Sub-region Initiative (GMS) or newly established Lancang-Mekong Cooperation (LMC) in March 2016 which serves as a competitive economic, development and communication platform for all Mekong River Basin states³⁹. The LMC presents not only kind of compromise between "pro-ecological pushing" MRC and almost "purely" economic orientated GMS but also an innovative tool to "developing finance" in the Mekong River Basin region⁴⁰. At the level of OBOR, despite the Chinese-backed hydropower projects in Myanmar are under perpetual protest campaigns of local communities, the untapped hydropower potential combined with highly underdeveloped energy grid and growing demand for energy, particularly in China and Thailand, slowly moving the political priorities of Myanmar's government more in favor of China's national intensions. In fact, in a return for commercial loans and other investments into the development of hydropower projects, state owned Chinese company (Citic Group) in 2016 won the contract for the Kyauphyu deep port in the Bay of Bengal which is strategic chokepoint for ensuring China's energy security⁴¹.

To sum, the suspension of Myitsone dam is not a true victory of democracy, because there are many other hydro locations which can be possibly developed or compensated in favour of China's hydro-hegemony⁴². China's investments in Myanmar's hydropower development and other natural resources industries can be limited by conflict zones in southeastern Kaichin State and northwestern Shan states⁴³. The political leverage on the Myanmar can be also seen in peace talks between Myanmar's government and guerrilla groups where China's diplomatic groups act as a peace moderator. Myanmar's government however also admit that China could apparently prolong the internal conflicts because many guerrilla groups are directly connected with illicit economic activities with China⁴⁴. Another entanglement between Myanmar's drug industry and Chinese-backed hydropower projects can be find in case of development on Upper Irrawady Cascade where China Power Investment Corporation (CPI), Burmese junta's Ministry of Electric Power, and the Burmese crony conglomerate Asia World, supply the southern China's power grid⁴⁵. The Asia World conglomerate was since 1992 owned by ethnic Kokang drug lord, Lo Hsing Han and his family members, involved in a number of energy projects, including Myitsone and Tasang/Mong Ton hydropower dam which has been heavily financed by Chinese state-owned companies⁴⁶. The challenge for Sino-Myanmar's hydropolitical relations also comes from size and scale of hydropower projects. Ms. Aung San Suu Kyi's

³⁷ XINHUA (2016c): Mekong countries to strenghten law enforcement cooperation.

³⁸ CGTN (2017): The Big Picture: China's good-neighbor principle.

³⁹ XINHUA (2017): China calls for joint efforts to ensure effective Lancang-Mekong Cooperation.

⁴⁰ See MOTTA, S., MATTHEWS, N. (2017): Rewards and risk of Chinese hydropower dams in the Greater Mekong Subregion (GMS).

⁴¹ CANNING, M. (2017): Myanmar weighs infrastructure, strategic ties to China.

⁴² The hydro-hegemon state can be characterized as a state actor who possess diametrically advantageous geographical position and material conditions, and whose bargaining efforts and ideational practices can ensure the sustainability of national water security.

⁴³ WATTS, J. (2011): Dozens killed in Burma amid clashes over Chinese dams.

⁴⁴ YUN, S. (2017): China and Myanmar's Peace Process, s. 14.

⁴⁵ KIIK, L. (2016): Nationalism and anti-ethno-politics: why 'Chinese Development' failed at Myanmar's Myitsone dam, s. 3

⁴⁶ SHAN SAPAWA ENVIRONMENTAL ORGANIZATION (SAPAWA) (2006): Warning Signs. An update on plans to the dam the Salween in Burma's Shan State, s. 8, 17-19.; FAWTHROP, T. (2013): The Godfather of the Golden Triangle: Lo Hsing Han, Obituary.

spokesman, U Zaw Htay, in 2016 states that instead of big hydropower projects such as Myitsone, China should prefer the smaller hydropower projects which are less threat for the environment⁴⁷. However, according to International River Database (2014) all of existing or planned hydropower dams are designed as a large projects⁴⁸ which could possibly deteriorate the local ecosystems and living standards of local communities who are living within. Chinese-backed hydropower companies are also not willing to build or repair the smaller hydropower projects which are not so cost-effective⁴⁹.

Conclusion

The hydropower development present one of the soft-power tool through which China maximize its material, bargaining and ideational powers in non-violent manner and to keep regional status quo in favour of China's hydro-hegemony⁵⁰. The "Mekong Spirit" of water cooperation derived from Mekong River Commission⁵¹ and its predecessor's dealings since 1950's, significantly help to deal with the interstate disputes during the Cold War era and to increase the mutual prosperity among the states through the hydropower development. Although these "noble aims" are widely interpreted as a symbol of "harmony and peace", the rapid pace of Mekong river development for most of riparian countries in fact creates an ultimate argument for maximizing economic benefits from over-utilization and over-exploitation of Mekong waters. The "dam race" which should feed growing demands for increasing energy and water consumption therefore deepening the socio-political distrust among all Mekong's hydrocracies who feel that ensuring national water security can possibly became a luxury in a future. China's hydro-diplomacy in these terms acts as a promoter, but also as a "doom bringer" for sustainable river development. The paramount economic growth combined with restless faith for environmental survivability and strong political determination possess three primary drivers which keeps the contemporary China's hydropower development in foreign countries dynamic and controversial. While utility stuff, financial and other well-accepted benefits from China are for many countries considered as a sufficient stimulus for offering its natural resources and state's services in favor of Chinese national intensions, the side effects of hydropower development could be also a plausible explanation why some governments do not fully "sell out" themselves for these "gifts with a strings"⁵².

In the presented case study of the Sino-Myanmar hydropolitical relations, we tried to clarify pros and cons of Chinese investment in Myanmar's hydropower development. While Mekong River is for both countries significantly under-utilized transboundary water resource⁵³, the vast untapped hydropower potential could possibly blow the new wind of change to the existent water cooperation. Despite the open vows of Myanmar's president Htin Kyaw for fully aligning to the MRC and for ensuring safety in the borderline regions required for better utilization of the Mekong waters, Myanmar did hardly a step forward⁵⁴. In fact, Myanmar's hydropower development as well as water resources management are mainly driven by

⁴⁷ IVES, M. (2017): A Chinese-Backed Dam Project Leaves Myanmar in a Bind.

⁴⁸ See INTERNATIONAL RIVERS (2014): China Overseas Dam List.

⁴⁹ From an interview with senior technician from Agricultural Power Company which operates series of small hydropower dams on Mekong tributaries; Xishuangbanna autonomous region, Yunnan province, 12nd January 2017.

⁵⁰ See GRÜNWALD, R. (2016): Hydropolitical pathology of the Mekong River: Echoes of the tidehunters.

⁵¹ See SNEDDON, CH., FOX, C. (2006): Rethinking transboundary waters: A critical hydropolitics of the Mekong basin.

⁵² According to Motta and Matthews (2017), all Chinese loans comes with „strings“ which have influence on the state's economic growth and political behavior.

⁵³ BAKKER, K. (1999): The politics of hydropower: developing Mekong, s. 219.

⁵⁴ NYO, N. (2016): From an interview at Mandalay University, Department of Geography, Mandalay, 31st December.

persistent strife between international institutions (e.g. MRC, GMS, LCM), business corporations from regional hydro-hegemony (e.g. China, India, India) and unfortunately also by intrastate guerillas (e.g. Kokang Army, Shan Army) and other criminal groups which bring the social, political and economic unrest in the Mekong River Basin. Although Aung San Suu Kyi's government want to keep long distance from Chinese-backed hydropower companies, the China's hydro-diplomacy will be crucial for Myanmar's infrastructure and energy development. The suspension of Myitsone dam which reduce the total amount of China's investments in Myanmar is however temporal solution for bargaining with Chinese hydropower companies. The project is halted for six years (2017-2023) during which there should be reconsider if the hydropower dam will be permanently cancelled or redesigned⁵⁵. Either way, China will receive rich compensation from losing the profits and Myanmar gets enough time to tackle more viable challenges related with state's security and borderline stability.

Acknowledgement

Richard Grünwald wishes to thank the Mandalay University, especially Dr. Khin Maung Soe and Dr. Nyo Nyo for sharing their experience, insight and reflections. Special thanks go to Mrs. Shan Shan for her patience and translations and Metropolitan University of Prague for funding the researches focused on transboundary water conflicts (IGS 30) and Sino-Myanmar's water security (IGS E12-53).

References:

1. BAKKER, K. (1999): The politics of hydropower: developing Mekong. *Political Geography*, 1999, Vol. 18, Iss 2. 209-232. ISSN 0962-6298.
2. BLAIKIE, P., BROOKFIELD, H. (1987): *Land Degradation and Society*. London: Methuen. 296 s. ISBN 9780416401509.
3. CANNING, M. (2017): Myanmar weighs infrastructure, strategic ties to China. [online]. *ft.com* [Cited 16. 10. 2017]. Available online: <https://www.ft.com/content/2117c98a-4559-11e7-8d27-59b4dd6296b8>
4. CCTV (2011): China, Myanmar agree to cooperate on suspended joint hydropower project. [online]. *cntv.cn* [Cited 16. 10. 2017]. Available online: <http://english.cntv.cn/20111010/115645.shtml>
5. CGTN (2017): The Big Picture: China's good-neighbor principle. [online]. *cgtn.com* [Cited 16. 10. 2017]. Available online: https://news.cgtn.com/news/3d6b7a4e7a4d4464776c6d636a4e6e62684a4856/share_p.html
6. CENTRAL COMMITTEE OF THE COMMUNIST PARTY OF CHINA (2015): 13th Five Years Plan. [online]. *Central Compilation & Translation Press* [Cited 16. 10. 2017]. Available online: <http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201612/P020161207645765233498.pdf>
7. DAOJIONG, Z. (2015): A political ecology of hydropower development in China. In: Matthews, N., Geheb, K. *Hydropower Development in the Mekong Region: Political, socio-economic and environmental perspectives*. New York: Routledge. 32-82. ISBN 978-0-415-71913-1.
8. DAPICE, D. (2016): *To Build or not to Build? Designing Sustainable Hydro for Federalism in Myanmar*. [online]. Cambridge: Harvard Kennedy School. Proximity Report. 13 s. [Cited 16. 10. 2017]. Available online: http://ash.harvard.edu/files/ash/files/20160219_to_build_or_not_to_build_designing_sustainable_hydro_projects_in_myanmar_eng.pdf?m=1456347698

⁵⁵ MON, Y., THANT, H. (2017): „Wait and see“ for Myitsone Dam's Future.

9. EMBASSY OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA IN THE REPUBLIC OF THE UNION OF MYANMAR (2011): Joint Statement Between The Republic of the Union of Myanmar and The People's Republic of China on Establishing a Comprehensive Strategic Cooperative Partnership.
10. FAWTHROP, T. (2013): The Godfather of the Golden Triangle: Lo Hsing Han, Obituary. [online]. *eastbysoutheast.com* [Cited 16. 10. 2017]. Available online: <http://www.eastbysoutheast.com/tag/shan-state/>
11. GRÜNWALD, R. (2016): Hydropolitical pathology of the Mekong River: Echoes of the tidehunters. Conference proceedings from 17th International Scientific Conference in Smolenice Castle, 1. 12 – 2. 12. 2016. Bratislava: EKONÓM. s. 384-406. ISBN 978-80-225-4365-1.
12. INSTITUTE FOR ENERGY AND ECONOMICS AND FINANCIAL ANALYSIS (2017): China's Global Renewable Energy Expansion [online]. *ieefa.org*. [Cited 16. 10. 2017]. Available online: http://ieefa.org/wp-content/uploads/2017/01/Chinas-Global-Renewable-Energy-Expansion_January-2017.pdf
13. INTERNATIONAL RIVERS (2014): China Overseas Dam List. [online]. *internationalrivers.org* [Cited 16. 10. 2017]. Available online: <https://www.internationalrivers.org/resources/china-overseas-dams-list-3611>
14. IVES, M. (2017): A Chinese-Backed Dam Project Leaves Myanmar in a Bind. [online]. *nytimes.com* [Cited 16. 10. 2017]. Available online: <https://www.nytimes.com/2017/03/31/world/asia/myanmar-china-myitsone-dam-project.html>
15. KIIK, L. (2016): Nationalism and anti-ethno-politics: why 'Chinese Development' failed at Myanmar's Myitsone dam. *Eurasian Geography and Economics*, 2016, Vol. 57, Iss. 3. 374-402. ISSN 1538-7216.
16. KUENZER, C., CAMPBELL, I., ROCH, M., LEINENKUGEL, P., TUAN, V., T., DECH, S. (2012): Understanding the impact of hydropower developments in the context of upstream-downstream relations in the Mekong river basin. *Sustainable Science*, 2012, Vol. 8, No. 4. 565-584. ISSN 1862-4065.
17. LEVY, S., M. (1996): *Build, Operate, Transfer: Paving the Way for Tomorrow's Infrastructure*. New York: John Wiley & Sons. 424 s. ISBN: 978-0-471-11992-0.
18. MIDDLETON, C., MATTHEWS, N., MIRUMACHI, N. (2015): Whose risky business? Public-private partnerships, build-operate-transfer and large hydropower dams in the Mekong Region. In: Matthews, N., Geheb, K. *Hydropower Development in the Mekong Region: Political, socio-economic and environmental perspectives*. New York: Routledge. 127-152. ISBN 978-0-415-71913-1.
19. MIRUMACHI, N. (2015): *Transboundary Water Politics in the Developing World*. New York: Routledge. 190 s. ISBN 978-0-415-81295-5.
20. MOE, W., IVES, M. (2017): Attacks by Rebels in Myanmar Leave Dozens Death. [online]. *nytimes.com* [Cited 16. 10. 2017]. Available online: <https://www.nytimes.com/2017/03/07/world/asia/myanmar-kokang-rebels-burma-china.html>
21. MON, Y., THANT, H. (2017): „Wait and see“ for Myitsone Dam's Future. [online]. *mmtimes.com* [Cited 16. 10. 2017]. Available online: <https://www.mmtimes.com/national-news/25721-wait-and-see-for-myitsone-dam-s-future.html>
22. MOTTA, S., MATTHEWS, N. (2017): Rewards and risk of Chinese hydropower dams in the Greater Mekong Subregion (GMS). In: Siciliano, G., Urban, F. (eds.). *Chinese Hydropower Development in Africa and Asia*. Oxon: Routledge. ISBN 978-1-315-44004-0.

23. NYE, J., S. (2011): *The Future of Power*. New York: Public Affairs. 320 s. ISBN 978-1610390699.
24. NYO, N. (2016): From an interview at Mandalay University, Department of Geography, Mandalay, 31st December.
25. ÖJENDAL, J. (2000): *Sharing the Good: Modes of Managing Water Resources in Lower Mekong River Basin*. Doctoral thesis. Göteborgs: Göteborgs universitet, Department of Peace and Development Research. 325 s. ISBN 978-9187380464.
26. PEARSE-SMITH, S. (2012): The Impact of Continued Mekong Basin Hydropower Development on Local Livelihoods. *The Journal of Sustainable Development*, 2012, Vol. 7, Iss. 1. 73-86. ISSN 1913-9063.
27. PEET, R., ROBBINS, P., WATTS, M. (2011): *Global Political Ecology*. London: Routledge, 2011. 444 s. ISBN 978-0-415-54814-4.
28. RIBOT, J., PELUSO, N. (2003): A theory of Access. *Rural Sociology*, 2003, Vol. 68, Iss 2. 153-181. ISSN 1549-0831.
29. SHAMBAUGH, D. (2013): *China Goes Global: The Partial Power*. New York: Oxford University Press. 409 s. ISBN 978-0-19-986014-2.
30. SHAN SAPAWA ENVIRONMENTAL ORGANIZATION (SAPAWA) (2006): Warning Signs. An update on plans to the dam the Salween in Burma's Shan State. [online]. burmarivernetwork.com [Cited 16. 10. 2017]. Available online <http://burmariversnetwork.org/images/stories/publications/english/warningsign.pdf>
31. SHIN, A. (2016): Power sector: Lofty goals, missed targets. [online]. *mmtimes.com* [Cited 16. 10. 2017]. Available online: <http://www.mmtimes.com/index.php/business/19790-power-sector-lofty-goals-missed-targets.html>
32. SNEDDON, CH., FOX, C. (2006): Rethinking transboundary waters: A critical hydropolitics of the Mekong basin. *Political Geography*, 2006, Vol. 25, Iss. 2. 181-202. ISSN 0962-6298.
33. SUN, Y. (2013a): *Chinese Investment in Myanmar. What Liew Ahead?*. [online]. Stimson Books and Reports, Issue Brief No. 1. 12 s. [Cited 16. 10. 2017]. Available online: https://www.files.ethz.ch/isn/170944/Yun_Issue_Brief1.pdf
34. SUN, Y. (2013b): China's Relations with Myanmar: National Interests and Uncertainties. In: Bae, J., H., Ku, J., H. *China's Internal and External Relations and Lessons from Korea and Asia*. Seoul: Korea Institute for National Unification. 249-289. ISBN 978-89-8479-742-0.
35. WANG, A. (2017): China-linked rebel's casino cash grab stills Myanmar border city. [online]. *scmp.com* [Cited 16. 10. 2017]. Available online <http://www.scmp.com/magazines/post-magazine/long-reads/article/2096541/china-linked-rebels-casino-cash-grab-stills>
36. WARTENBERG, T. (1992): *Rethinking Power*. New York: SUNY Press. 353 s. ISBN 9780791408810.
37. WATTS, J. (2011): Dozens killed in Burma amid clashes over Chinese dams. [online]. *theguardian.com* [Cited 16. 10. 2017]. Available online: <https://www.theguardian.com/world/2011/jun/16/china-burma-hydropower-clashes>
38. WEATHERBY, C., B. (2012): Damming the World: Burma as a Case Study for Chinese Exportation of Hydropower [online]. *Dickinson College Honor Theses*, Paper 14. 1-56. [Cited 16. 10. 2017]. Available online: http://scholar.dickinson.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1013&context=student_honors
39. XINHUA (2016a): Xi vows to promote China-Myanmar partnership. [online]. *xinhuanet.com* [Cited 16. 10. 2017]. Available online: http://news.xinhuanet.com/english/2016-08/20/c_135615976.htm

40. XINHUA (2016b): Myanmar to consider becoming full member of Mekong River Commission: president. [online]. *news.xinhuanet.com* [Cited 16. 10. 2017]. Available online: http://news.xinhuanet.com/english/2016-10/26/c_135782885.htm
41. XINHUA (2016c): Mekong countries to strenghten law enforcement cooperation. [online]. *news.xinhuanet.com* [Cited 16. 10. 2017]. Available online: http://news.xinhuanet.com/english/2016-12/27/c_135936757.htm
42. XINHUA (2017): China calls for joint efforts to ensure effective Lancang-Mekong Cooperation. [online]. *news.xinhuanet.com* [Cited 16. 10. 2017]. Available online: http://news.xinhuanet.com/english/2017-07/25/c_136469361.htm
43. YASUDA, Y. (2015): *Rules, Norms and NGO Advocacy Strategies*. Oxon: Routledge. 228 s. ISBN 978-1-138-92029-3.
44. YUN, S. (2017): China and Myanmar's Peace Process. [online]. *usip.org*, Special Report 401, 16 s. [Cited 16. 10. 2017]. Available online: <https://www.usip.org/sites/default/files/SR401-China-and-Myanmar-Peace-Process.pdf>

Contact:

Mgr. Richard Grünwald

Katedra Mezinárodních vztahů a evropských studií
Metropolitní univerzita Praha
Dubečská 900/100
100 31 Praha 10 – Strašnice
Česká republika
e-mail: richard.grunwald@mup.cz

PhDr. Petra Andělová, Ph.D.

Katedra Mezinárodních vztahů a asijských studií
Metropolitní univerzita Praha
Dubečská 900/10
100 31 Praha 10 – Strašnice
Česká republika
e-mail: andelova@mup.cz

ZDRAVIE PÔVODNÝCH OBYVATEĽOV ARKTÍDY – VYBRANÉ PROBLÉMY*

Dorota Harakal'ová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: dorota.harakalova@euba.sk

Pôvodní obyvatelia sú najzraniteľnejšou skupinou arktickej populácie, a to z viacerých dôvodov. Väčšinou ide o marginalizované skupiny, ktorým centrálna vláda neprikladá veľký význam, takže ich zdravie, ochrana, práva a pod. je na okraji záujmov zákonodarcov ich domovských štátov. Kvalita zdravia pôvodných obyvateľov je vo všeobecnosti na nízkej úrovni. Poskytovanie zdravotnej starostlivosti v odľahlých oblastiach je zložité a samotné pôvodné komunity veľakrát uprednostnia tradičné spôsoby liečenia pred tými medicínskymi. Najvýraznejšími problémami pôvodných obyvateľov analyzovanými v článku sú alkoholizmus a s ním spojená vysoká miera samovrážd, veľakrát spôsobených absenciou liečby mentálnych porúch a kontaminácia pôvodných zdrojov tradičnej potravy perzistentnými organickými látkami a ťažkými kovmi.

Kľúčové slová: Arktída, pôvodní obyvatelia, perzistentné organické látky, samovražda, alkoholizmus

Indigenous peoples are the most vulnerable group of the Arctic population for number of reasons. They are mainly marginalized groups the central government does not attach importance to, so their health, protection, rights, etc., are on the edge of the legislators' and states' interests. The quality of the indigenous peoples' health is in general on very low level. Provision of health care in remote regions is complex and indigenous communities generally prefer traditional methods of treatment instead of the medical ones. Most significant indigenous peoples' problems analyzed in the article are alcoholism in connection with high volume of suicides, most of the times caused by absence of mental disorders treatment, and contamination of original sources of traditional food by persistent organic pollutants and heavy metals.

Key words: Arctic, indigenous peoples, persistent organic pollutants, suicide, alcoholism

JEL: K32, I14

Úvod

Životné prostredie Arktídy čelí viacerým vplyvom a z ich dôsledkov je zrejmé, že svoj pôvod majú v ľudskej činnosti vykonávanej inde vo svete. Znečistenie a kontaminanty sa prenášajú z iných oblastí predovšetkým oceánskymi a vzdušnými prúdmi, ale aj prostredníctvom migrujúcich druhov zvierat, predovšetkým vtákov. Samotné podmienky na prežitie arktických druhov sú stresujúcim faktorom, a tak ďalšie zmeny predstavujúce meniace sa životné prostredie zvyšujú mieru stresu pre arktickú flóru a faunu.

Podstatou environmentálnej diplomacie je predovšetkým koncepcia trvalo udržateľného rozvoja životného prostredia. Avšak, tak ako človek ovplyvňuje životné prostredie, v ktorom žije, neraz negatívne, tak následne toto prostredie opätovne pôsobí naňho. Zhoršovanie kvality zdravia

* Tento článok je vypracovaný v rámci projektu EDGE - Environmental Diplomacy and Geopolitics.. Projekt EDGE získal finančné prostriedky z výskumného a inovačného programu Európskej únie Horizon H2020 na základe dohody o grante č. 692413.

v dôsledku znečistenia životného prostredia teda vnímame ako jeden z dôsledkov neovládanej environmentálnej diplomacie.

Otázky environmentálnej bezpečnosti sa prejavujú aj v politickej sfére, čoho dôsledkom je prijímanie medzinárodných dohovorov týkajúcich sa ochrany životného prostredia, z hľadiska vnútroštátneho práva - prijímanie právnych aktov regulujúcich činnosť fyzických či právnických osôb s dosahom na životné prostredie na území príslušného štátu, či vyzdvihovanie potreby celosvetovej environmentálnej ochrany a zdôrazňovanie dôsledkov degradácie životného prostredia.

Všetky ľudské práva, či ide o právo na život, sloboda pobytu a pohybu, právo na výživu a samozrejme právo na priaznivé životné prostredie, „sú priamo podmienené priaznivým stavom životného prostredia, preto je možné životné prostredie považovať za verejný statok.“¹

Ochrana životného prostredia a zmierňovanie následkov globálnych environmentálnych zmien sú väčšinou ponímané vo vzťahu k zvieratám, resp. rastlinným druhom. Ľudia, na ktorých majú tieto zmeny najväčší vplyv sú vo výpočte dôsledkov environmentálnych zmien spomínaní až na posledných miestach. Je to predovšetkým preto, že ide o marginalizované skupiny pôvodných obyvateľov.

Vo svete žije približne 370 miliónov pôvodných obyvateľov vo viac ako 70 krajinách sveta.² Napriek svojim odlišnostiam majú z pohľadu zdravia spoločný faktor – ich zdravotný stav je oproti zvyšku populácie značne odlišný. Ďalším spoločným faktorom je, že prirodzené spôsoby liečenia u týchto skupín prevažujú nad tými medicínskymi.³

1 Alkoholizmus

Alkoholizmus je závažným problémom domorodých komún. Veľakrát je dôsledkom kolonializmu a pokusu o sociálnu inklúziu, ktorým prešli komunity bez ohľadu na ich geografickú polohu (Sámovia v škandinávskych krajinách, Inuiti v Kanade, pôvodné národy v Ruskej federácii). Vysoká miera užívania alkoholu a drog súvisí s ďalšími fenoménmi domorodej spoločnosti – vysokou mierou samovrážd a depresie.

Kolektív výskumníkov pod vedením Jurija A. Sumarokova sledoval závislosť miery samovrážd a prítomnosti alkoholu *post mortem* v telách obetí v rokoch 2002 – 2012 v dvoch susediacich a etnicky odlišných regiónoch - v Nenetskom autonómnom okruhu (NAO), kde sú najväčšou etnickou skupinou Nenci, v porovnaní s Archangel'skou oblasťou (AO), kde skoro celú populáciu tvoria Rusi.

Nenetský autonómny okruh (NAO) leží v severnej časti Ruskej federácie hraničiacej so Severným ľadovým oceánom. Podľa posledného sčítania ľudu z roku 2010 v NAO žije 42 090 obyvateľov. Najpočetnejšou skupinou pôvodného obyvateľstva sú Nenci, ďalšie ne-pôvodné skupiny sú Rusi (len 0,6 %), Komijci a iné.⁴ Nenci patria celkovo k najpočetnejším skupinám pôvodného obyvateľstva v Ruskej federácii. Ich vplyv v regióne sa prejavuje vo viacerých rovinách – sociálnej, kultúrnej aj environmentálnej. Veľa z nich ešte stále žije nomádske alebo polo-nomádske spôsobom života – sú pastiermi sobov. Archangel'ská oblasť, napriek tomu, že s NAO susedí, je etnicky úplne odlišná. Je to oblasť, kde je počet etnických Rusov tvoriacich jej obyvateľstvo najvyšší, a to 95,6 % podľa sčítania z roku 2010.⁵

Sumarokov a kol. dospeli k výsledkom, že požívanie alkoholu predstavuje podstatný rizikový faktor pre samovráždy v Nenetskom autonómnom okruhu, a že tento faktor má významnejší vplyv na pôvodné obyvateľstvo NAO ako na ruskú populáciu v Archangel'skej

¹ ŠTAHEL, R. (2015): Environmentálna zodpovednosť a environmentálna bezpečnosť, s. 12.

² WORLD HEALTH ORGANIZATION (2007): Health of indigenous peoples. [online].

³ WORLD HEALTH ORGANIZATION (2007): Health of indigenous peoples. [online].

⁴ ROSSTAT (2010): Official Census Report. [online].

⁵ ROSSTAT (2010): Official Census Report. [online].

oblasti. Alkohol bol prítomný v krvi 74,1 % (143 zo 173) mužských a 82,9 % (29 z 35) ženských obetí v NAO; vzhľadom na etnickú príslušnosť to bolo až 78,3 % mužov a 92,3 % žien patriacich k pôvodným obyvateľom. V AO boli tieto štatistiky mierne priaznivejšie – išlo o 59,3 % mužských (579 z 977 mužov) a 46,6 % (97 z 208) ženských obetí samovrážd.⁶

V AO muži najviac samovrážd spáchali vo veku 40 – 49 rokov (230 mužov z celkových 977), z ktorých 65,6 % (151 mužov) malo v krvi prítomný alkohol. Za touto vekovou kategóriou nasledovala kategória 50 – 59 rokov (181 mužov), kde 58,6 % z nich (106 mužov) bolo pod vplyvom alkoholu. Skupinou, kde bol spáchaných najviac samovrážd pod vplyvom alkoholu, je kategória 30 – 39 rokov, zo 174 mužov až 118 (67,8 %).⁷

V NAO sa hodnoty pohybujú vyššie, aj keď počtom išlo o menej jedincov. Najvyššiu mieru dosiahla kategória 50 – 59 rokov, a to 23 z 19 mužov (82,6%). Za ňou nasledovala kategória 40 – 49 rokov (27 z 34 mužov; 79,4 %) a 30 – 39 rokov (32 zo 42 mužov; 76,2 %). Hroziou kategóriou je veková kategória 10 – 19 rokov, kde v NAO samovraždu spáchalo pod vplyvom alkoholu 13 zo 17 chlapcov (76,5 %) a v AO 27 z 53 chlapcov (50,9 %).⁸

Spomedzi žien bolo v AO najviac obetí v kategórii 30 – 39 rokov (21 z 32; 65,6 %) a 40 – 49 rokov (29 zo 47; 61,7 %). Hodnotu 75 % (6 z 8 dievčat) dosiahla kategória 10 – 19 rokov.

V NAO sú hodnoty opäť vysoké, 91,7 % žien v kategórii 30 – 39 rokov (11 z 12) malo v krvi prítomný alkohol. V kategórii 40 – 49 rokov to bolo 87,5 % (7 z 8 žien). Najvyššiu mieru dosiahla kategória dievčat vo veku 10 – 19 rokov, a to až 100 % (4 z 4).⁹

Sumarokov a kol. v svojich predchádzajúcich prácach preukázali, že počet samovrážd v Nenetskom autonómnom okruhu je omnoho vyšší ako v iných častiach Ruska a dokonca v Ruskej federácii ako celku.¹⁰ Takisto aj analyzovali dôvod, prečo je alkohol tak významným faktorom v prípade samovrážd domorodých obyvateľov. Depresia, ktorá je považovaná za jednu z hlavných príčin samovrážd, zvykne byť liečená medikamentózne. V odľahlých oblastiach nemajú pôvodní obyvatelia prístup k takejto liečbe, v minulosti k nej dokonca nedochádzalo vôbec. Navyše, lieky sú drahé, tak ľudia využívajú alkohol ako „samoliečbu“ svojich problémov. Ako príklad uvádza, že len malé percento žien sa uchýlilo k samovražde predávkovaním liekmi.¹¹

Konzumácia alkoholu patrí v Ruskej federácii k najvyšším vo svete. Na jej zmiernenie a reguláciu bolo prijatých viacero opatrení – obmedzenie maloobchodného predaja alkoholických nápojov v závislosti na mieste predaja, predajnej doby a veku kupujúceho, stanovenie minimálnej ceny na alkoholické nápoje, rovnako ako zákaz reklamy na alkohol.¹² V januári 2017 nadobudol účinnosť zákon, ktorý zakazuje výrobu a predaj alkoholických výrobkov v PET (plastových) fľašiach s kapacitou viac ako 1,5 litra. K zákazu samotnej výroby došlo účinnosťou zákona, zákaz maloobchodného predaja nadobudol účinnosť 1. júla 2017.¹³

⁶ SUMAROKOV, Y.A. - BRENN, T. - KUDRYAVTSEV, A.V. - NILSSEN, O. (2016): Alcohol and suicide in the Nenets Autonomous Okrug and Arkhangelsk Oblast, Russia. [online].

⁷ SUMAROKOV, Y.A. - BRENN, T. - KUDRYAVTSEV, A.V. - NILSSEN, O. (2016): Alcohol and suicide in the Nenets Autonomous Okrug and Arkhangelsk Oblast, Russia. [online].

⁸ SUMAROKOV, Y.A. - BRENN, T. - KUDRYAVTSEV, A.V. - NILSSEN, O. (2016): Alcohol and suicide in the Nenets Autonomous Okrug and Arkhangelsk Oblast, Russia. [online].

⁹ SUMAROKOV, Y.A. - BRENN, T. - KUDRYAVTSEV, A.V. - NILSSEN, O. (2016): Alcohol and suicide in the Nenets Autonomous Okrug and Arkhangelsk Oblast, Russia. [online].

¹⁰ SUMAROKOV, Y.A. - BRENN, T. - KUDRYAVTSEV, A.V. - NILSSEN, O. (2014): Suicides in the indigenous and non-indigenous populations in the Nenets Autonomous Okrug, Northwestern Russia, and associated socio-demographic characteristics. [online].

¹¹ SUMAROKOV, Y.A. - BRENN, T. - KUDRYAVTSEV, A.V. - NILSSEN, O. (2016): Alcohol and suicide in the Nenets Autonomous Okrug and Arkhangelsk Oblast, Russia. [online].

¹² ROSPOTREBNADZOR (2017): О надзоре за алкогольной продукцией. [online].

¹³ RUSSIA BEYOND (2017): New regulations on Russia's alcohol market go into effect in 2017. [online]. [cit. 27.1.2018]. Dostupné na: <https://www.rbth.com/news/2017/01/01/new-regulations-on-russias-alcohol-market-go-into-effect-on-new-years-day-2017_673418>.

Celková spotreba alkoholu sa v Ruskej federácii v rokoch 2007 -2016 znížila o 3,5 litra čistého alkoholu na obyvateľa, ale stále dosahuje vysokú úroveň (13,9 litrov čistého alkoholu per capita).¹⁴ Ruská vláda takisto prijala koncepcie na prevenciu alkoholizmu v ruskej populácii na obdobie do roku 2020.¹⁵

Snahu o vyriešenie, respektíve zmiernenie, tohto problému môžeme pozorovať aj v samotných pôvodných komunitách. Alkoholizmus je napríklad veľkým problémom v komunitách pastierov sobov na Sibíri. Počas jarných a letných mesiacov vedú svoje stáda tundrou ďaleko od dedín, kde nemajú prístup k alkoholu tak, ako je tomu v osídlených oblastiach. Antropológ Kirill Istomin spozoroval, že v zimných mesiacoch pastieri svoje tábory stavajú čo možno najďalej od centra dediny, a to z простého dôvodu – okrem čisto praktického motívu ochrany stád pred zverou a pytliakmi, je to aj z dôvodu uchrániť sa od nástrah alkoholu.¹⁶ Na tomto príklade teda vidíme, že aj samotní pastieri vnímajú alkoholizmus ako závažný problém komunity a pokúšajú sa ho riešiť aj samostatne.

V aljašských vidieckych komunitách sa v poslednej dobe stretávame s viacerými vyhosteniami ľudí z komunít. Išlo o ľudí, o ktorých sa domáci domnievajú, že sú pašeráci alkoholu alebo díleri drog. Obyvatelia sa takto snažia zbaviť pre komunitu škodlivých vplyvov svojpomocne.¹⁷ Problémom však je, že vyhostením môže dôjsť k viacerým porušeniam ľudských práv vyhosteného a takisto k porušeniu ústavného (v USA federálneho) práva, keďže nemá žiadny právny základ.

2 Vplyv kontaminantov na zdravie pôvodných obyvateľov

Perzistentné organické látky (z angl. *Persistent Organic Pollutants*, POPs) sú ťažko odbúrateľné organické znečisťujúce látky. Ide o nízkooprchavé zlúčeniny vyznačujúce sa dlhým polčasom rozpadu v životnom prostredí, ktoré majú schopnosť kumulovať sa v potravinovom reťazci. Do životného prostredia sa dostávajú najmä v dôsledku ľudskej činnosti. Využívané sú najmä v poľnohospodárstve a v priemysle, do prostredia sa však môžu dostať aj v dôsledku neúmyselnej činnosti (ako vedľajšie produkty pri rôznych výrobách) alebo ako dôsledok havárií. Ak tieto látky uniknú do ovzdušia, nie je ich prakticky možné odtiaľ nijakým spôsobom odstrániť. Takýmto spôsobom sa prenášajú na veľké vzdialenosti a tak prenikajú aj do oblastí, v ktorých sa nikdy nevyrábali a nepoužívali (napr. polárne regióny).¹⁸

Ochranou ľudského zdravia a životného prostredia v tejto oblasti sa zaoberá Štokholmský dohovor o perzistentných organických látkach. Je to právne záväzný medzinárodný dohovor, ktorého cieľom je eliminovať výskyt vybraných perzistentných organických látok. Zmluvné strany Dohovoru sú zaviazané prijať opatrenia, ktoré majú prispieť k zníženiu, resp. vylúčeniu uvoľňovania perzistentných organických látok.

Samotný Štokholmský dohovor vo svojej preambule uvádza, že arktické ekosystémy a ich domorodé obyvateľstvo sú mimoriadne ohrozené kumuláciou perzistentných organických látok v živých organizmoch a že kontaminácia ich prirodzenej tradičnej stravy je pre nich otázkou verejného zdravia.¹⁹

¹⁴ WORLD HEALTH ORGANIZATION (2017): World health statistics 2017: monitoring health for the SDGs, Sustainable Development Goals, s. 44.

¹⁵ ROSPOTREBNADZOR (2017): О надзоре за алкогольной продукцией. [online].

¹⁶ KALJUR, L. (2017): A Look at Russian Reindeer Herders' Battle with the bottle. [online].

¹⁷ DEMER, L. (2017): Man banished from Alaska Indigenous community for bootlegging. [online].

¹⁸ MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2018): Základná informácia o perzistentných organických látkach (POPs). [online].

¹⁹ Štokholmský dohovor o perzistentných organických látkach (2001). [online].

Zmluvnými stranami Dohovoru sú všetky arktické štáty, okrem USA, a Európska únia. Jediným európskym štátom, ktorý Dohovor neratifikoval a prijal svoju arktickú politiku, je Taliansko.²⁰

V Arktíde je najzávažnejšou formou expozície perzistentným organickým látkam je spotreba tradičných potravín, avšak asistencia v oblasti stravovania môže byť z niekoľkých dôvodov zložitá. Vysvetlenie rizík alebo prínosov spojených s výberom tradičných aj dovážaných potravín sa musí robiť adekvátne a samozrejme v spolupráci s postihnutými komunitami. Musí sa zohľadniť široká škála faktorov (sociálnych, ekonomických aj kultúrnych), aby sa zabezpečilo, že dietologické poradenstvo je kultúrne vhodné. Spotreba väčšiny tradičných potravín je považovaná za bezpečnú, hoci sú uprednostňované potraviny, ktoré sa nachádzajú na nižších stupňoch v potravinového reťazca a obsahujú nižšie koncentrácie kontaminantov.²¹

V poslednom období bolo v Arktíde vykonaných viacero štúdií týkajúcich sa vystavenia sa kontaminantom v arktickom životnom prostredí. Úrovně expozície sa v rôznych regiónoch Arktídy líšia, čo možno do značnej miery vysvetliť zmenou úrovne kontaminantov v tradičnej strave.²² Úrovně výskytu znečisťujúcich látok sa znižujú v niektorých monitorovaných arktických populáciách, avšak tento jav nie je konzistentný na celom jej území. Väčšina obyvateľov Arktídy naďalej vykazuje zvýšené hladiny týchto kontaminantov v porovnaní s ostatnými sledovanými populáciami na celom svete.²³

Kontakt s kontaminantmi môže mať rôzne dôsledky - neurobehaviorálne, imunologické, reprodukčné, kardiovaskulárne, endokrinné, karcinogénne a i. Najzraniteľnejšou kategóriou medzi pôvodnými obyvateľmi sú samozrejme deti, ženy v plodnom veku, tehotné ženy a vyššie vekové kategórie.

Veľmi nebezpečným toxickým prvkom je ortuť, respektíve jej baktériami modifikovaná forma metylortuť. Tento prvok sa akumuluje vo vodných potravinových reťazcoch, najmä vo veľkých rybách.²⁴ Celosvetová záťaž obyvateľstva závisí od zloženia stravy, a teda aj regionálnych rozdielov. Práve z dôvodu tradičného zloženia stravy sú pôvodní obyvatelia Arktídy citlivými skupinami.

Aj malé množstvo veľrybieho mäsa obsahujúceho ortuť konzumovaného tehotnými ženami môže mať trvalé neurobehaviorálne účinky na plod. V štúdii z roku 1997 na Faerských ostrovoch klinické vyšetrenie a neurofyziologické testy 921 detí vo veku 7 rokov neodhalili žiadne jasné abnormality súvisiace s kontaktom s ortuťou. Avšak neuropsychologické dysfunkcie sa pozorovali napríklad v reči, pozornosti a pamäti.²⁵ Ďalšia štúdia ukázala, že prenatálny kontakt s metylortuťou by mohol byť rizikovým faktorom pre vznik ADHD a autizmu.²⁶

U malých detí v Nunaviku (Kanada) je častý výskyt pľúcnych ochorení, meningitídy a infekcií stredného ucha. Predpokladalo sa, že časté ochorenie malých Inuitov má súvislosť

²⁰ STOCKHOLM CONVENTION (2018): Status of ratification. [online]. [cit. 25.1.2018]. Dostupné na: <<http://chm.pops.int/Countries/StatusofRatifications/PartiesandSignatoires/tabid/4500/Default.aspx#EU>>.

²¹ DONALDSON, S. - ADLARD, B. - ØYVIND ODLAND, J. (2016): Overview of human health in the Arctic: conclusions and recommendations. [online].

²² WEIHE, P. et al. (2016): Overview of ongoing cohort and dietary studies in the Arctic. [online]. [cit. 24.1.2018]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5156866/>>.

²³ GIBBSON, J. et al. (2016): Levels and trends of contaminants in humans of the Arctic. [online]. [cit. 25.1.2018]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5156859/>>.

²⁴ KLUČÁR, J. (2013): Vedci vyriešili ortuťovú záhadu, čo výrazne dopomôže ochrane ľudského zdravia. [online]. [cit. 24.1.2018]. Dostupné na: <<http://www.equark.sk/index.php?cl=article&iid=2535>>.

²⁵ GRANDJEAN, P. et al. (1997): Cognitive deficit in 7-year-old children with prenatal exposure to methylmercury. [online]. [cit. 24.1.2018]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/9392777/>>.

²⁶ BOUCHER, O. et al. (2012): Prenatal methylmercury, postnatal lead exposure, and evidence of attention deficit/hyperactivity disorder among Inuit children in Arctic Québec. [online]; GEIER, D.A. et al. (2012): Hair toxic metal concentrations and autism spectrum disorder severity in young children. [online].

s prenosom kontaminantov z tela matky na dieťa prostredníctvom dojčenia. Nezávislé štúdie preukázali, že kontakt dieťaťa s organochloridmi (insekticídy, perzistentné organické látky - POPs) zvyšuje náchylnosť na infekčné ochorenie, najmä zápal stredného ucha.²⁷

Pri komparatívnej štúdii hladiny POPs u dánskych a grónskych žien, bola hladina POPs u grónskych žien 10-krát vyššia.²⁸ Aj tu je vidno vplyv geografickej polohy a stravy na výsledky štúdie.

Prenos POPs a ťažkých kovov z matky na dieťa má klesajúcu tendenciu, pretože hladina kontaminantov u samotných matiek je nižšia. Štúdie však ukazujú, že v telách detí sa stále hromadia vyššie hladiny kontaminantov v prvých rokoch ich života, pričom ich výskyt klesá neskôr v období dospievania a ranej dospelosti, čo môže byť spôsobené rastom, zmenami stravovacích preferencií a/alebo inými faktormi. Globálna zmena klímy môže ovplyvniť kolobeh kontaminantov v arktickom životnom prostredí s potenciálom uvoľnenia kontaminantov, ktoré sa v súčasnosti nachádzajú v pôde, permafroste alebo ľade, hoci len málo zmien bolo spozorovaných v potravinových reťazcoch.²⁹

Niektoré choroby sa u pôvodných populácii kedysi vôbec nevyskytovali, ale so zmenou životného štýlu a podmienok, sa u nich začali vyskytovať ochorenia typické pre ne-pôvodné obyvateľstvo. Štúdia zameraná na výskyt rakoviny u Inuitov poukazuje na to, že so zmenou životného štýlu sa okrem karcinogénnych ochorení nosohltanu a slinných žliaz, typických pre Inuitov, začali vyskytovať aj ochorenia pľúc, hrubého čreva, žalúdka a prsníka.³⁰ Podľa epidemiologických štúdií sa predpokladá, že asi 80 % všetkých druhov rakoviny súvisí s environmentálnymi faktormi, ako je vystavenie kontaminantom a životný štýl.³¹ Životný štýl pôvodných komunit je stále ovplyvnený ich závislosťou na tradičných zdrojoch potravy a aj negatívnymi dôsledkami kolonializmu – depresiami, vysokým počtom užívateľov tabaku a alkoholu. Samozrejme, stravovacie zvyky sa vplyvom západného spôsobu života tiež zmenili, a ako dôsledok so sebou priniesli vysokú mieru obezity a diabetu.

Vystavenie environmentálnym kontaminantom prostredníctvom tradičnej stravy zostáva jedným z rizík pre ľudské zdravie v Arktíde. Vzhľadom na jedinečné geografické a klimatické charakteristiky sa Arktída stala konečnou destináciou pre znečisťujúce látky prepravované na veľké vzdialenosti cez atmosféru a oceánskymi prúdmi. Tieto látky sa prostredníctvom arktických potravinových reťazcov dostávajú do živočíšnych druhov, ktoré tvoria tradičné zdroje potravy pre mnoho obyvateľov Arktídy. K potravinám dostupným v obchodoch majú ťažký prístup a tie nie sú tak bohaté na živiny ako ich tradičná strava.³² Domorodí obyvatelia spracovávajú živočíšne produkty tradičným spôsobom (veľakrát si pomáhajú zubami), a teda prichádzajú do priameho kontaktu s potenciálnou nákazou.

Pôvodných obyvateľov Arktídy neohrozujú len nové, pre nich netradičné druhy chorôb, ale aj tie, o ktorých sme sa domnievali, že boli vyhubené. V poslednom období je možné pozorovať výskyt chorôb, ktoré sa v oblasti nevyskytli viacero dekád. Dôsledkom je rozmázanie permafrostu a roztápanie snehu a ľadu, v ktorých boli tieto patogény desiatky rokov zakonzervované. Okrem toho, že sú priamo ohrození samotní obyvatelia, je ohrozený aj zdroj

²⁷ DEWAILLY, E. et al. (2000): Susceptibility to infections and immune status in Inuit infants exposed to organochlorines. [online]; DALLAIRE, F. et al. (2004): Acute infections and environmental exposure to organochlorines in Inuit infants from Nunavik. [online]; DALLAIRE, F. et al. (2006): Effect of prenatal exposure to polychlorinated biphenyls on incidence of acute respiratory infections in preschool Inuit children. [online].

²⁸ BONEFELD-JØRGENSEN, E.C. – LONG, M.(2010): Dioxin-like activity in the blood of Greenlandic Inuit and Danish women: a pilot study. [online].

²⁹ GIBBSON, J. et al. (2016): Levels and trends of contaminants in humans of the Arctic. [online].

³⁰ FRIBORG, J.T. – MELBYE, M. (2008): Cancer patterns in Inuit populations. [online].

³¹ WEIHE, P. et al. (2016): Health effects associated with measured levels of contaminants in the Arctic. [online].

³² GIBBSON, J. et al. (2016): Levels and trends of contaminants in humans of the Arctic. [online].

ich obživy – zvieratá, a to nielen chorobami, ale aj prítomnosťou nepôvodných mimoarktických druhov migrujúcich ďalej na sever. Relatívne nedávnym je prípad nákazy na ruskom polostrove Jamal. Na Jamale v júli 2016 po odkrytí vyše 70-ročného zvieracieho pohrebiska uhynulo približne 1200 sobov na nákazu antraxom. Spolu ochorelo 72 ľudí, vrátane 41 detí, zomrel jeden 12-ročný chlapec.³³ Antrax sa tak objavil po prvý krát od roku 1941 a územie sa považovalo bezpečné od roku 1968.³⁴

Záver

Nízka úroveň vzdelania a segregácia od prevažujúcej domácej populácie sťažuje uplatnenie sa domorodých komunít v iných zamestnaniach. Preto ich hlavným zdrojom obživy zostávajú tradičné činnosti ako lov zveri a tuleňov, rybolov, chov sobov a psov, výroba umeleckých predmetov a podobne. Vystavenie environmentálnym kontaminantom prostredníctvom tradičnej stravy zostáva jedným z rizík pre ľudské zdravie v Arktíde. Vzhľadom na jedinečné geografické a klimatické charakteristiky sa Arktída stala cieľovou destináciou pre znečisťujúce látky prepravované na veľké vzdialenosti cez vzdušnými alebo oceánskymi prúdmi. Tieto látky sa prostredníctvom potravinových reťazcov dostávajú do živočíšnych druhov, ktoré tvoria tradičné zdroje potravy pre mnoho obyvateľov Arktídy. Tradičná výživa týchto populácií zvykne pozostávať z rastlín, rýb a suchozemských a morských cicavcov.

Práve tradičná strava je prostriedkom vystavenia sa kontaminantom a patogénom. Konzumácia či i len malého množstva stavy kontaminovanej POPs alebo metylortuťou tehotnou ženou môže mať závažné dôsledky pre jej dieťa. Prenos týchto látok z matky na dieťa má už klesajúcu tendenciu, ale stále je závažným problémom.

U pôvodných obyvateľov sa začali vyskytovať choroby, pre nich dovtedy netypické. Príčinou je zvýšené množstvo kontaminantov v arktickom prostredí, ale aj zmeny životného štýlu – prechod z tradičnej stravy na stravu kupovanú, užívanie alkoholu, tabaku a návykových látok, a pod.

V Arktíde dochádza aj k uvoľňovaniu patogénov desaťročia zakonzervovaných v permafroste a ľade ohrozujúcich ľudí a živočíchy, ktoré tvoria základ ich stravy. Následkom uvoľnených vírusov je prítomnosť chorôb, o ktorých sa vedci domnievali, že sú dávno vyhubené.

Vplyv domácej populácie na pôvodné komunity a snaha o ich integráciu do väčšinovej populácie boli masívnym zásahom do života pôvodných obyvateľov. Tradičný spôsob života týchto komunít bol narušený tak zásadne, že vysoká miera samovrážd v súvislosti s užívaním alkoholu a zanedbávaním mentálneho zdravia (neliečené depresie), sú pre pôvodných obyvateľov doslova charakteristickými črtami.

Treba podotknúť, že samotní pôvodní obyvatelia vnímajú problémy v rámci svojich komunít a snažia sa vyriešiť ich svojpomocne (kanadská stratégia na prevenciu samovrážd v komunitách, vyhostenie ľudí podozrivých z obchodovaním s drogami alebo alkoholom z komunít, budovanie pastierskych obydľí v miestach, kde alkohol nie je tak ľahko dostupný, atď.).

³³ RESNICK, B. (2017): Melting permafrost in the Arctic is unlocking diseases and warping the landscape. [online].

³⁴ THE SIBERIAN TIMES (2016): 40 now hospitalised after anthrax outbreak in Yamal, more than half are children. [online].

Použitá literatúra:

1. BONEFELD-JØRGENSEN, E.C. – LONG, M.(2010): Dioxin-like activity in the blood of Greenlandic Inuit and Danish women: a pilot study. [online]. [cit. 24. 1. 2018]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/20356465/>>.
2. BOUCHER, O. et al. (2012): Prenatal methylmercury, postnatal lead exposure, and evidence of attention deficit/hyperactivity disorder among Inuit children in Arctic Québec. [online]. [cit. 24. 1. 2018]. Dostupné na: < <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/23008274/>>. In:
3. WEIHE, P. et al. (2016): Health effects associated with measured levels of contaminants in the Arctic. [online]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5156856/#CIT0001>>.
4. DALLAIRE, F. et al. (2004): Acute infections and environmental exposure to organochlorines in Inuit infants from Nunavik. [online]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15471725/>>;
5. DALLAIRE, F. et al. (2006): Effect of prenatal exposure to polychlorinated biphenyls on incidence of acute respiratory infections in preschool Inuit children. [online] Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16882544/>>.
6. DEMER, L. (2017): Man banished from Alaska Indigenous community for bootlegging. [online]. [cit. 8. 1. 2018]. Dostupné na: <<http://www.rcinet.ca/eye-on-the-arctic/2017/08/24/man-banished-from-alaska-indigenous-community-for-bootlegging/>>.
7. DEWAILLY, E. et al. (2000): Susceptibility to infections and immune status in Inuit infants exposed to organochlorines. [online]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10706525/>>;
8. DONALDSON, S. - ADLARD, B. - ØYVIND ODLAND, J. (2016): Overview of human health in the Arctic: conclusions and recommendations. [online]. [cit.26.1.2018]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5156863/>>.
9. FRIBORG, J.T. – MELBYE, M. (2008): Cancer patterns in Inuit populations. [online]. [cit. 24. 1. 2018]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18760245/>>.
10. GEIER, D.A. et al. (2012): Hair toxic metal concentrations and autism spectrum disorder severity in young children. [online]. [cit. 24. 1. 2018]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/23222182/>>. In: WEIHE, P. et al. (2016): Health effects associated with measured levels of contaminants in the Arctic. [online]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5156856/#CIT0001>>.
11. GIBBSON, J. et al. (2016): Levels and trends of contaminants in humans of the Arctic. [online]. [cit. 25. 1. 2018]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5156859/>>.
12. GIBBSON, J. et al. (2016): Levels and trends of contaminants in humans of the Arctic. [online]. [cit. 25. 1. 2018]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5156859/>>.
13. GRANDJEAN, P. et al. (1997): Cognitive deficit in 7-year-old children with prenatal exposure to methylmercury. [online]. [cit. 24. 1. 2018]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/9392777/>>.
14. KALJUR, L (2017): A Look at Russian Reindeer Herders' Battle with the bottle. [online]. [cit. 26. 10. 2017] Dostupné na: <<https://www.newsdeeply.com/arctic/articles/2017/08/17/a-look-at-russian-reindeer-herders-battle-with-the-bottle>>
15. KLUČÁR, J (2013): Vedci vyriešili ortuťovú záhadu, čo výrazne dopomôže ochrane ľudského zdravia. [online]. [cit. 24. 1. 2018]. Dostupné na: <<http://www.equark.sk/index.php?cl=article&iid=2535>>.

16. MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY (2018): Základná informácia o perzistentných organických látkach (POPs). [online]. [cit. 25. 1. 2018]. Dostupné na: <<https://www.minzp.sk/postupy-ziadosti/pops-manazment/narodny-realizacny-plan-stokholmskeho-dohovoru-pops/informacie/zakladna-informacia-perzistentnych-organickych-latkach-pops.html>>.
17. RESNICK, B. (2017): Melting permafrost in the Arctic is unlocking diseases and warping the landscape. [online]. [cit. 26. 1. 2017]. Dostupné na: <<https://www.vox.com/2017/9/6/16062174/permafrost-melting>>.
18. ROSPOTREBNADZOR (2017): О надзоре за алкогольной продукцией. [online]. [cit. 27. 1. 2018]. Dostupné na: <http://www.rospotrebnadzor.ru/about/info/news/news_details.php?ELEMENT_ID=7720>.
19. ROSSTAT (2010): Official Census Report. Moscow: RFSSS; 2010. [online]. [cit. 27.10.2017]. Dostupné na: <<http://www.gks.ru>> In: SUMAROKOV, Y.A. - BRENN, T. - KUDRYAVTSEV, A.V. - NILSEN, O. (2016): Alcohol and suicide in the Nenets Autonomous Okrug and Arkhangelsk Oblast, Russia.[online]. [cit. 27. 10. 2017]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4958908/>>.
20. RUSSIA BEYOND (2017): New regulations on Russia's alcohol market go into effect in 2017. [online]. [cit. 27. 1. 2018]. Dostupné na: <https://www.rbth.com/news/2017/01/01/new-regulations-on-russias-alcohol-market-go-into-effect-on-new-years-day-2017_673418>.
21. SŤAHEL, R. (2015): Environmentálna zodpovednosť a environmentálna bezpečnosť. In: FILOZOFIA, 70, 2015, č. 1, str. 1-12. [cit. 25. 10. 2017] Dostupné na: <<http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/filozofia/2015/1/1-12.pdf>>
22. STOCKHOLM CONVENTION (2018): Status of ratification. [online]. [cit. 25. 1. 2018]. Dostupné na: <<http://chm.pops.int/Countries/StatusofRatifications/PartiesandSignatoires/tabid/4500/Default.aspx#EU>>.
23. SUMAROKOV, Y.A. - BRENN, T. - KUDRYAVTSEV, A.V. - NILSEN, O. (2016): Alcohol and suicide in the Nenets Autonomous Okrug and Arkhangelsk Oblast, Russia. In: International Journal of Circumpolar Health. [online]. [cit. 27. 10. 2017]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4958908/>>.
24. SUMAROKOV, Y.A. - BRENN, T. - KUDRYAVTSEV, A.V. - NILSEN, O. (2014): Suicides in the indigenous and non-indigenous populations in the Nenets Autonomous Okrug, Northwestern Russia, and associated socio-demographic characteristics. In: International Journal of Circumpolar Health. 2014; [online]. [cit. 27. 10. 2017]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4013488/>>.
25. Štokholmský dohovor o perzistentných organických látkach (2001). [online]. [cit. 25. 1. 2018]. Dostupné na: <<http://www.minzp.sk/files/press/stokholmsky-dohovor-o-perzistentnych-organickych-latkach.pdf>>.
26. THE SIBERIAN TIMES (2016): 40 now hospitalised after anthrax outbreak in Yamal, more than half are children. [online]. [cit. 28. 1. 2017]. Dostupné na: <<http://siberiantimes.com/other/others/news/n0691-40-now-hospitalised-after-anthrax-outbreak-in-yamal-more-than-half-are-children/>>.
27. WEIHE, P. et al. (2016): Health effects associated with measured levels of contaminants in the Arctic. [online]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5156856/#CIT0001>>.
28. WEIHE, P. et al. (2016): Overview of ongoing cohort and dietary studies in the Arctic. [online]. [cit. 24. 1. 2018]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5156866/>>.

29. WORLD HEALTH ORGANIZATION (2007): Health of indigenous peoples. [online]. [cit. 25. 10. 2017]. Dostupné na:
<<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs326/en/>>.
30. WORLD HEALTH ORGANIZATION (2017): World health statistics 2017: monitoring health for the SDGs, Sustainable Development Goals. Geneva: World Health Organization; 2017. 116 s. ISBN 978-92-4-156548-6.

Kontakt:

Ing. Mgr. Dorota Harakal'ová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: dorota.harakalova@euba.sk

KULTÚRA A ROZVOJ VIDIEKA V KONTEXTE EÚ

Lubica Harakal'ová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska 1/b
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail:lubica.harakalova@euba.sk

Rozvoj vidieka v Európskej únii je sa stal významnou časťou Spoločnej poľnohospodárskej politiky EÚ a má vplyv na riešenie problémov súčasného vidieka. Kultúra na vidieku je súčasťou programov rozvoja vidieka členských štátov EÚ. V úvode článku analyzujeme niektoré aspekty kultúry na vidieku a jej dopad na vidiecku ekonomiku. Implementácia projektov kultúry na vidieku sa realizuje prostredníctvom iniciatívy LEADER. V článku analyzujeme vývoj iniciatívy a jej financovania od jej vzniku až po súčasné programovacie obdobie 2014 – 2020. V tretej časti článku analyzujeme dopady implementácie iniciatívy LEADER na vidiek v SR v minulom programovacom období a v súčasnom období.

Kľúčové slová: Spoločná poľnohospodárska politika EÚ, kultúra na vidieku, iniciatíva LEADER, miestne akčné skupiny, financovanie a implementácia

Rural development in the European Union has become an important part of the EU's Common Agricultural Policy and has an impact on tackling the problems of today's rural areas. Rural culture is a part of rural development programs of the EU Member States. In the introduction, we analyze some aspects of rural culture and its impact on the rural economy. The implementation of rural culture projects are implemented through the LEADER initiative. In the article we analyze the development of the initiative and its financing from its origin to the current programming period 2014-2020. In the third part of the article we analyze the impacts of the LEADER implementation on rural areas in Slovakia in the last programming period and in the current period.

Key words: Common agriculture policy of EU, rural culture, initiative LEADER, local action groups, funding and implementation

JEL: R11, Q16, Q 56

Úvod

Rozvoj vidieka je koncept, ktorý zahŕňa viaceré aspekty modernizácie vidieckeho prostredia. Okrem multifunkcionalita poľnohospodárstva¹ je to aj vplyv globalizácie, ktorej výsledkom je modernizácia a komercializácia² vidieka. Nové formovanie vidieka má dopad aj na typológiu oblastí, kedy zo štandardných troch typov sa generuje 5 typov³ urbánnych oblastí. Nová typológia akcentuje nový spôsob urbanizácie vidieka, ktorý však neprehľbuje „tradičnosť“ vidieka. Globalizácia vidieka prináša nové prvky, ktoré sú odrazom tzv. „global countryside“. Araghi nazýva tento proces global depeasantization (globálne „odroľníčkovanie“)⁴, kedy masívny počet roľníkov sa presúva z vidieka do mestských lokalít. Tento proces pozorujeme v celosvetovom meradle od polovice minulého storočia a Araghi používa pre tento proces aj pojem „deruralizácia“. Obidva procesy súvisia so zmenami života na vidieku a majú priamy dopad na spôsob života jeho obyvateľov.

¹ HUYLENBROECK G. (2007) Multifunctionality of Agriculture: A Review of Definitions, Evidence and Instruments, s.16-17

² BOLE B. et al.(2003) Cultural values and sustainable rural development:A brief introduction s.368

³ ARAGHI F. (1995) Global Depeasantization, 1945-1990 Florida Atlantic University

⁴ ARAGHI F. (1995): Global Depeasantization, 1945-1990 Florida Atlantic University, voľný preklad autora

Životné podmienky na vidieku v Európe ovplyvňovala ekonomická situácia po II. svetovej vojne aj v súvislosti s integračnými aktivitami na západe (EHS) a východe Európy (RVHP). V rámci týchto integračných zoskupení sa vytvárali špecifické podmienky pre realizáciu poľnohospodárskych politík vyplývajúce z ideologických princípov trhovej ekonomiky na jednej strane centrálne riadenej ekonomiky na strane druhej. Nevyhnutnou súčasťou oboch prístupov bolo naplnenie hlavnej úlohy poľnohospodárstva- zabezpečenie dostatku potravín za primerané ceny. Splnením tejto úlohy na konci 70. rokov minulého storočia sa dostal do popredia koncept rozvoja vidieka ako II. piliera SPP EÚ.

Vo všeobecnosti sa vníma poľnohospodárstvo ako dôležitý aspekt sociálneho rozvoja vidieka, ktoré prispieva k ochrane životného prostredia, krajín tvorby, produkcii zdravých potravín a k zachovaniu kultúrneho dedičstva každej krajiny. Vplyv na sociálny rozvoj vidieka má aj čoraz väčší záujem verejnosti o život na vidieku, pričom z jedným dôvodom môže byť pozitívny vplyv na zdravie človeka vo viacerých jeho aspektoch (zdravá výživa, zdravé ovzdušie, psychické a mentálne zdravie). Rozvoj vidieka sa stále viac vníma nielen ako priestor, ktorý je poskytovaný na produkciu poľnohospodárskych plodín a chov hospodárskych zvierat, ale ako priestor pre rozvoj jeho sociálnych a kultúrnych funkcií. V tomto kontexte sú vypracované základné dokumenty týkajúce sa poľnohospodárskej politiky a rozvoja vidieka EÚ.

V rámci európskeho priestoru má vidiek niekoľko atribútov, s vidiekom sa predovšetkým spája príroda a krajín tvorba. Tieto atribúty alebo funkcie spájame s jeho produkčnými funkciami, pretože spôsob obrábania pôdy, ťažba dreva, rôznorodosť biotopu ovplyvňuje plnenie základných funkcií poľnohospodárstva. Udržiavanie kultúrneho dedičstva prostredníctvom hospodárskych činností s cieľom vytvoriť pridanú hodnotu a zamestnanosť zlepšuje sociálno-ekonomický charakter životaschopnosti a kvality života vo vidieckych oblastiach.

Vidiecke oblasti v EÚ sú charakterizované rôznorodosťou vo všetkých svojich možných funkciách. Ako uvádza Huylenbroeck (2007) v rámci sociálnej funkcie je udržanie a dynamika vidieckych spoločenstiev základom pre udržanie agro-ekológie a zlepšenie kvality života (a zabezpečenie samotného prežitia) vidieka a jeho obyvateľov, najmä mladých ľudí. Na ďalšej úrovni je to kapitalizácia miestnych poznatkov a vytváranie vzťahov medzi miestnymi a externými zdrojmi odborných znalostí, informácií a poradenstvo. Toto sú dôležité potreby pre budúcnosť existujúcich vidieckych komunít. Sociálna životaschopnosť zahŕňa aj zachovanie kultúrneho dedičstva. Spoločnosť stále intenzívne identifikuje svoj historický pôvod v agrárnych komunitách a vo vidieckom životnom štýle.

Kultúru môžeme vnímať ako nový faktor ekonomického rozvoja vidieka. Kultúra na vidieku obsahuje všetky funkcie rozvoja vidieka – ekonomické, sociálne a environmentálne.⁵ Kultúru môžeme vnímať ako tovar, ktorý vieme v rôznych formách v podmienkach vidieka ponúknuť spotrebiteľovi.⁶ S rozvojom kultúry na vidieku súvisí umiestnenie kultúrnych pamiatok v katastrálnych územiach obcí, neoddeliteľnou súčasťou vidieka sú tradície, folklór a remeslá. V súčasnosti sa v súvislosti s rozvojom vidieka spájajú kúpele, ktoré poskytujú priestor pre oddych a šport. Športové aktivity boli vždy súčasťou vidieckeho života a tvorili a tvoria jednu z hlavných sociálnych funkcií vidieka. Gastronómia je v súčasnosti vyhľadávanou atraktivitou v rozvoji vidieka, produkcia špecifických lokálnych produktov od lokálnych producentov je súčasťou ekonomiky vidieka.

Brundtlandská definícia zo začiatku 90. rokov minulého storočia koncipuje trojuholník udržateľného rozvoja.⁷ Tri vrcholy trojuholníka tvoria: ekonomika, sociálna inklúzia a životné

⁵ HUYLENBROECK G. (2007): Multifunctionality of Agriculture: A Review of Definitions, Evidence and Instruments, s.16-17

⁶ Bližšie THROSBY D. (1999) : Cultural Capital.s.167

⁷ UNESCO (2006): Local policies for cultural diversity,s.6

prostredie. Jon Hawkes⁸ doplnil tento trojuholník (triangel) na štvoruholník doplnením kultúry, pričom zdôraznil, že kultúra musí tvoriť neodmysliteľnú úlohu vo verejnom plánovaní. Takto všeobecne definovaný trojuholník resp. štvoruholník môžeme špecificky aplikovať na udržateľný rozvoj vidieka takto:

- ekonomika = kultúrny kapitál,
- sociálna inklúzia = angažovanosť komunity
- udržateľný rozvoj = kultúrne prostredie

Kultúrny kapitál vnímame či už ako hmotný alebo nehmotný kapitál, v oboch prípadoch predstavuje ekonomický koncept, ktorý zahŕňa ekonomický pojem ako tovar a zároveň uvedomenie si svojej vlastnej kultúry jednotlivcov a spoločenstva.⁹ Kultúrny kapitál ako súčasť rozvoj vidieka má preto niekoľko funkcií. Má ekonomickú hodnotu, ktorá môže vyplývať z počtu návštevníkov historickej budovy alebo festivalu, z počtu turistov, ktorých prilákal vidiek v dôsledku jeho kultúrneho bohatstva, nárast hodnoty nehnuteľností na vidieku, výnosy z artefaktov atď. Ďalšou hodnotou v rámci kultúrneho kapitálu je spoločenská hodnota založená na kolektívnej pamäti, identite a spoločných hodnôt zdieľaných v rámci vidieckej komunity. Symbolická hodnota je založená na kontinuite histórie, jedinečnosti, vzrastajúcich duchovných väzieb na prírodné prostredie a zmysel pre miesto. Všetky tieto faktory, ktoré definujú "miestnu rozlišovaciu spôsobilosť", estetické alebo umelecké faktory, ktorá dávajú určitému kultúrnemu produktu širší význam, aj mimo územia, kde sa nachádza alebo bol vyrobený.¹⁰

Druhú časť udržateľného rozvoja vidieka tvorí komunitný prístup čiže angažovanosť komunity, ktorý je v podmienkach vidieka mimoriadne dôležitý; riešenie udržateľnosti vidieka bez zapojenie komunity je prakticky nemožný. Pri takomto koncepte je dôležité, aby požiadavky miestnej komunity boli totožné s plánmi vonkajších autorít. V opačnom prípade môže dochádzať ku kolíznym situáciám, ktoré budú negatívne vplyvať na výsledok aktivít v rámci vidieckej ekonomiky. Významným činiteľom je miera akou miestne komunity môže vplyvať alebo kontrolovať vonkajšie vplyvy komercializácie kultúrneho dedičstva na vidieku. Súčasné vidiecke spoločenstvá sú otvorené novým technológiám a výzvam globalizácie na úrovni miestnej (vidieckej) aj národnej ekonomiky. Modernizácia vidieckych oblastí a ich schopnosť vyrovnávať sa a súperiť s globalizáciou nemusí nutne znamenať stratu ich kultúrnej hodnoty, dedičstva a kultúrnej identity.

Osobitný vzťah vidieckych obyvateľov s prostredím, v ktorom žijú a v kontakte s prírodnými zdrojmi, je tretí rozmer udržateľného rozvoja vidieka. Manažment životného prostredia, krajinnej tvorby a estetika krajiny sa stáva súčasťou kultúry vidieckeho spoločenstva. Táto osobitná konzistencia vidieckeho kultúrneho kapitálu dal podnet na vznik pojmu "kultúrny environment".¹¹ Termín bol zavedený na podporu vzťahu - neoddeliteľnosť ľudí a prostredia, v ktorom žijú. V tomto kontexte, životné prostredie už nie je vnímané len ako pozadie, v ktorom sa realizujú vidiecke aktivity. Naopak, všetko to, čo existuje na vidieku (poľnohospodárstvo, zvieratá, zvyky, skúsenosti) sú hodnoty, ktoré môžu byť relevantné pre obyvateľov na vidieku, ale aj návštevníkov vidieckych oblastí.

⁸HAWKES J. (2001): The fourth pillar of sustainability: Culture's essential role in public planning

⁹ THROSBY D. (1999) : Cultural Capital.s. 166

¹⁰EURACADEMY ASSOCIATION (2007): Culture and Sustainable Rural Development s.8

¹¹ EURACADEMY ASSOCIATION (2007): Culture and Sustainable Rural Development s.9

2 Implementácia projektov kultúry na vidieku a ich financovanie v rámci Európskej únie

V roku 1988 Európska komisia zverejnila dokument pod názvom *Budúcnosť vidieckeho sveta*, kde okrem iného sa zdôraznila dôležitosť rozvoja remesiel a zachovania kultúrneho dedičstva, ako dôležité aspekty rozvoja turizmu. V roku 1991 bol spustený pilotný projekt LEADER 1 pod názvom *Integrácia opatrení pre rozvoj vidieckeho hospodárstva*,¹² ktorého cieľom bolo podporiť transformáciu vidieckych oblastí prostredníctvom orientácie poľnohospodárskeho priestoru na iné ako tradičné využitie. Nasledovali ďalšie iniciatívy Európskej komisie pod názvom LEADER II (1994 – 1999) a LEADER + (2000 – 2006). Agenda 2000 znamenala zásadnú reformu SPP EÚ v rámci ktorej sa vytvorili dva piliere nástrojov pre financovanie poľnohospodárstva EÚ, rozvoj vidieka sa stáva II. pilierom SPP EÚ a zásadne sa posilňuje multifunkčnosť poľnohospodárstva EÚ. Významným dokumentom k rozvoju vidieka bola tzv. Deklarácia z Corku z roku 1996. Pod írskym predsedníctvom vznikol dokument, ktorý výslovne odkazuje na kultúru a v troch z desiatich bodov odporúča, aby budúce politiky EÚ v oblasti rozvoja vidieka so zameraním na kultúru.¹³

Rozdiel medzi metodikou implementácie LEADER a inými tradičnými politikami spočíva v tom, že LEADER prístup naznačuje "ako konať" a nie "čo treba urobiť".¹⁴ V podstate spočíva v nastavení hraníc oblasti intervencie, ktoré sa nemôžu prekrývať s inými oblasťami podpôr. Vybraný subjekt v by mal zaručiť združenie verejného a súkromného sektora a následné fungovanie. Takýto subjekt, nazývaný miestna akčná skupina (MAS), je nezisková organizácia, ktorá vytvára a realizuje miestnu stratégiu rozvoja s účasťou celej vidieckej spoločnosti.¹⁵

V programovom období 2007-2013 bola hlavným nástrojom politiky rozvoja vidieka Spoločenstva nová prierezová metodologická koncepcia v rámci osi 4 – LEADER,¹⁶ ktorá mala preniesť nahromadené skúsenosti iniciatívy LEADER do miestneho rozvoja pre program rozvoja vidieka. Prvýkrát v histórii SPP je prístup LEADER zahrnutý ako súčasť programov rozvoja vidieka členských štátov a už sa nepovažuje za nezávislý finančný nástroj.

Financovanie aktivít spojených s kultúrou na vidieku sa realizujú prostredníctvom Európskeho poľnohospodárskeho fondu na rozvoj vidieka (EAFRD). Tieto aktivity boli v rámci programovacieho obdobia 2007 – 2013 implementované v rámci osi 3 - Kvalita života vo vidieckych oblastiach a diverzifikácia vidieckeho hospodárstva a v rámci osi 4, ktorá bola viac známa ako aktivita LEADER. Diverzifikácia vidieckej ekonomiky predstavovala zachovávanie pracovných miest, zriaďovanie doplnkových výrobných nepoľnohospodárskeho charakteru, rozvoj služieb a zabezpečenie občianskeho vybavenia. Jedným z prostriedkov na dosiahnutie týchto cieľov boli investície do rekonštrukcie objektov a výstavby rekreačných a ubytovacích zariadení v rámci agroturistiky, zriaďovanie rekreačných zón (detské ihriská a športoviská, tržnice). V rámci investícií do kultúrnych zariadení na vidieku to bola výstavba, rekonštrukcia a modernizácia obecných stavieb (napr. obecný úrad, kultúrny dom) a objektov spoločenského významu (napr. amfiteátre) vrátane ich okolia.

Rozsah podpory v rámci osi 4 bola klasifikovaná do štyroch oblastí podpôr - môžu to byť podpora lokálnej identity prostredníctvom nehmotného kultúrneho dedičstva (miestne tradície); rekultivácia historických budov a obnova dedín; vytvorenie trvalých kultúrnych infraštruktúr (tlačiarne, múzeá, divadlá); a organizovanie festivalov a iných

¹²BELÉN M.E.et al:Culture and Rural Development: A Case Study Approach s.2

¹³THE CORK DECLARATION (1996): Towards an integrated rural development policy

¹⁴ BELÉN M.E.et al:Culture and Rural Development: A Case Study Approach s.3

¹⁵ EUROPEAN COMMISSION (2010): Agriculture and Rural Development Capturing impacts of Leader and of measures to improve Quality of Life in rural areas. European Evaluation Network for Rural Development.

Working Paper

¹⁶ COUNCIL REGULATION (EC) No 1698/2005

dočasných kultúrnych aktivít. V uplynulom programovacom období bola programovacia schéma implementovaná 2 600 miestnymi akčnými skupinami vo všetkých členských štátoch EÚ a zahŕňali 54 % vidieckeho obyvateľstva.¹⁷ V programovacom období 2007 – 2013 bolo prostredníctvom osi 3 a osi 4 – iniciatíva LEADER vyplatených vo forme príspevku z EAFRD pre SR celkovo 56 469 927 eur pre celkovo 1736 projektov. V tomto období bolo podporených 29 miestnych akčných skupín (MAS).¹⁸

Napriek závažným štrukturálnym reformám v orientácii SPP sa všeobecný cieľ nástrojov určených pre rozvoj vidieka prostredníctvom iniciatívy LEADER nezmenil: podpora a pomoc pre aktivistov z vidieka, ktorí poznajú potenciál ich územia s dlhodobou perspektívou, podpora pre uplatňovanie originálnych stratégií pre trvalo udržateľný rozvoj zameraných na experimentovanie s novými spôsobmi, zhodnotenie prírodného a kultúrneho dedičstva a zlepšenie hospodárskeho prostredia s cieľom prispieť k rozvoju vidieka a vytváranie pracovných miest a organizačných kapacít príslušných komunít. V programovacom období 2014 -2020 sa k existujúcim partnerstvám v rámci programu LEADER, pripájajú aktivity pod názvom miestny rozvoj vedený komunitou (MRVK), ktoré nevytvárajú autonómne skupiny, ale dopĺňajú existujúce MAS.

3 Podpora kultúry na vidieku v programovacom období 2014 – 2020 a Slovenská republika

Podpora rozvoja vidieka, najmä jeho produkčnej rozmanitosti pokračuje aj v súčasnom programovacom období 2014 – 2020. V rámci rozvoja vidieka pokračovaním integrovanej rozvojovej stratégie LEADER, ktorá už nie je koncipovaná ako samostatný – II. pilier SPP, ale bude realizovaný spoločne s I. pilierom, pričom aktivity nebudú financované výlučne EAFRD, ale aj prostredníctvom Európskeho fondu regionálneho rozvoja, Európskym sociálnym fondom a Európskym fondom námorného a rybného hospodárstva. Treba zdôrazniť, že stratégia LEADER je len jednou zo schém podpory vidieka, jej význam spočíva v tom, že v rámci tejto schémy je priestor na rozvoj kultúry na vidieku. V rámci programovacieho obdobia 2014 – 2020 je na program LEADER vyčlenených 5 % finančných prostriedkov z celkových 100 mld. eur určených na rozvoj vidieka a ďalších 61 mld. Eur. bude zmobilizovaných z verejných zdrojov členských štátov EÚ.¹⁹

Základným dokumentom pre rozvoj vidieka v programovacom období 2014 – 2020 je Nariadenie EÚ č.1305/2013.²⁰ Priority EÚ pre rozvoj vidieka vychádzajú z programového dokumentu Európa 2020 na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu. Koncepcia rozvoja vidieka EÚ je koncipovaná mierne odlišne, keď namiesto 4 osí, platné nariadenie pre programovacie obdobie 2014 – 2020 definuje 6 priorít pre rozvoj vidieka a 15 tzv. fokusových oblastí.

Na základe novej typológie vidieckych oblastí vypracovanej EK (Eurostat) trvalo bývalo na Slovensku v roku 2012 v prevažne vidieckych oblastiach 50,3 %, v prechodných oblastiach 38,4 % a v prevažne mestských oblastiach 11,2 % obyvateľstva. Z celkovej rozlohy SR podľa jednotlivých typov regiónov najväčší podiel 59 % je tiež pri prevažne vidieckych, 36,8 %-ný podiel majú prechodné regióny a najnižší podiel 4,2 % predstavujú prevažne mestské regióny. Spolu vidiecke regióny tak predstavujú 95,8 % rozlohy SR.²¹

V rámci hodnotenia ex – ante predchádzajúceho programovacieho obdobia 2007 – 2013 EÚ konštatovala, že napriek pozitívnemu vplyvu finančnej podpory na rozvoj vidieka SR je potrebné v implementácii iniciatívy LEADER uskutočniť niektoré zmeny a zlepšenia: lepšia

¹⁷ EUROPEAN NETWORK FOR RURAL DEVELOPMENT : LEADER/CLLD

¹⁸ PÔDOHOSPODÁRSKA PLATOBNÁ AGENTÚRA SR (2007): Program rozvoja vidieka SR 2007 - 2013

¹⁹ EURÓPSKA KOMISIA (2018): Rozvoj vidieka 2014 - 2020

²⁰ NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) 1305/2013

²¹ PÔDOHOSPODÁRSKA PLATOBNÁ AGENTÚRA (2014) : Plán rozvoja vidieka SR 2014-2020.s.11

koordinácia medzi jednotlivými zainteresovanými stranami, väčšia flexibilita medzi zdrojmi financovania a striktnéjšie pravidlá pre využívanie jednotlivých fondov na budúcom financovaní projektov rozvoja vidieka.

Vo všetkých členských štátoch EU bolo pre programovacie obdobie 2014 – 2020 vypracovaných 118²² regionálnych plánov rozvoja vidieka, niektoré členské štáty majú po jednom pláne, niektoré majú dva alebo viac plánov rozvoja vidieka. V každom pláne rozvoja vidieka je vypracovaná SWOT analýza, v článku identifikujeme tie časti SWOT analýzy, ktoré sa týkajú iniciatív implementujúcich koncept kultúry v rozvoji vidieka, tak ako ju charakterizujú niektorí autori, ktorí sa danej problematike venujú.

Ako silné stránky sú uvedené skúsenosti s uplatnením princípu „zdola – nahor“, dostatok pracovných síl na vidieku a dostatočná ubytovacia kapacita vo vidieckych oblastiach a potenciál pre rozvoj služieb v cestovnom ruchu.

Identifikované príležitosti sú zvyšovanie kvality života a príťažlivosti vidieka prostredníctvom obnovy a modernizácie technickej a sociálnej infraštruktúry obcí a podporou zachovania prírodného a kultúrno-historického dedičstva vidieka, ako aj prostredníctvom obhospodarovania pôdy praktikami priateľskými k životnému prostrediu (ekologické poľnohospodárstvo, agro a leso-environmentálne opatrenia a pod.) Ďalej je to využitie prírodných zdrojov a kultúrneho dedičstva pre udržateľný rozvoj vidieka, zvýšený prílev turistov na vidiek a rastúci dopyt po sprievodných službách týkajúcich sa agroturistiky a rekreácie, mobilizácia a zvyšovanie zapojenia vidieckeho obyvateľstva vrátane podnikateľov do tvorby verejno-súkromných partnerstiev a miestnych rozvojových stratégií, stimulácia rozvoja ľudského kapitálu na vidieku, podpora vzdelanosti a kvalifikácie vidieckeho obyvateľstva.

Hrozby pre implementáciu programu rozvoja vidieka týkajúceho sa kultúrneho potenciálu vidieka sú najmä stagnujúci počet obyvateľov a podnikateľov na vidieku, prevaha starnúceho obyvateľstva, nezamestnaných a iných znevýhodnených skupín na vidieku a ich nízka kúpna sila. S týmto ohrozením súvisí vyľudňovanie a marginalizácia vidieckych oblastí, pokračovanie odchodu mladých ľudí do väčších miest, resp. zahraničia. Jednou z hrozieb využitia kultúrneho potenciálu vidieka je sociálna izolovanosť odľahlých a malých vidieckych sídiel.

Medzi hlavné problémy obcí do 1000 obyvateľov patrí slabá infraštruktúra a nedostatok finančných zdrojov na ich rozvoj. Tieto problémy obmedzujú ich ekonomický rozvoj ako aj zhoršujú ich vplyv na životné prostredie. Dosiahnutie pozitívnych zmien si vyžaduje verejné zdroje, ktoré budú smerované prioritne na ekonomický rozvoj vidieckych oblastí, čo bude mať pozitívny vplyv na zamestnanosť a rozvoj podnikania v podporených obciach.²³

Pri integrovanom rozvoji vidieka v programovom období 2014 – 2020 sa aplikuje možnosť využitia finančných prostriedkov z ďalších fondov EÚ tzv. multifinancovanie cez miestny rozvoj pod vedením komunít (CLLD). Kvalita života úzko súvisí s miestnym ekonomickým rozvojom, so zvyšovaním kvality života súvisí aj zastavenie odlivu obyvateľstva z vidieka do miest. Pre zvyšovanie kvality života na vidieku je potrebné rozvíjať infraštruktúru a dostupnosť miestnych služieb pre obyvateľstvo.

²²EURÓPSKA KOMISIA: Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_sk

²³PÔDOHOSPODÁRSKA PLATOBNÁ AGENTÚRA (2014) : Plán rozvoja vidieka SR 2014-2020.s.437

Záver

Programy EÚ podpory kultúry v rámci programov rozvoja vidieka sú konceptom, ktorý má potenciál vytvoriť podmienky na rozvoj vidieckej ekonomiky, čím pozitívne ovplyvnia nielen ekonomické, ale aj sociálne a environmentálne funkcie poľnohospodárstva. Rozvoj vidieka sa v priebehu vývoja SPP EÚ stal jej neoddeliteľnou súčasťou a to tak, že financovanie vidieka sa stalo predmetom multifinancovania z viacerých štrukturálnych fondov EÚ.

Prístup k implementácii rozvoja vidieka smerom zdola nahor je aj základným prístupom v rámci podpornej schémy LEADER. Iniciatívy ukázala, že podpora kultúrneho povedomia obyvateľov vidieka a podpora ich zručností a vedomostí má potenciál aj v budúcnosti. Faktom je, že touto iniciatívou sa nevyriešia základné sociálne problémy obyvateľov vidieka – nezamestnanosť, sociálne vylúčenie, komplikovaný prístup k zdravotnej starostlivosti a vzdelaniu. SR sa v minulom programovacom období 2007 – 2013 aktívne zapájala do implementácie takých projektov, ktoré prostredníctvom MAS rozvíjali všetky prvky vidieckej kultúry. V prebiehajúcom programovacom období 2014 – 2020 sa SR podieľa na implementácii projektov rozvoja vidieka v rámci Programu rozvoja vidieka SR 2014 – 2020.

Politika EÚ venovaná rozvoju vidieka v rámci Spoločnej poľnohospodárskej politiky EÚ a pozornosť venovaná kultúre v rámci nej, má ambíciou stať sa generátorom pracovných príležitostí, zlepšenia sociálnej situácie vidieckeho obyvateľstva a zároveň prispieť k posilneniu národnej a miestnej identity občanov EÚ. Tento aspekt sa stáva dôležitým pri budovaní súdržnej EÚ, čo môže byť vyrovnávacím prvkom v prostredí, častokrát nekriticky prijímanej multikulturalite. Posilnenie kultúrnych aspektov hospodárskych politík pomáha rozvíjať spoluprácu, kríženie kultúr, posilňuje súdržnosť a tak podporuje pojem európskeho občianstva. Financie, ktoré sú poskytované predovšetkým EAFRD na vidiecku kultúru podporujú tvorivosť a kultúrne inovácie v jednotlivých regiónoch EÚ.

Použitá literatúra:

1. ARAGHI, F. (1995): Global Depeasantization, 1945-1990 Florida Atlantic University Source: The Sociological Quarterly, Vol. 36, No. 2 (Spring, 1995), pp. 337-368. Published by: Wiley-Blackwell on behalf of the Midwest Sociological Society. Dostupné na internete: <http://www.jstor.org/stable/412079>
:http://www.polsci.chula.ac.th/jakkrit/anthro/Rural_Sociology_files/Global%20Depeasantization,.pdf
2. BELÉN, M.E. et al. (2016) : Culture and Rural Development: A Case Study Approach In 19th International Conference On Cultural Economics Valladolid, 21st To 24th June 2016
3. BOLE, B. et al. (2013): Cultural values and sustainable rural development: A brief introduction in :Acta geographica Slovenica, 53-2, 2013 Dostupné na internete <https://giam.zrc-sazu.si/sites/default/files/ags53401.pdf>
4. COUNCIL REGULATION (EC) No 1698/2005
<http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:277:0001:0040:EN:PDF>
5. EURACADEMY ASSOCIATION (European Academy For Sustainable Rural Development) Thematic Guide Six (2007). Culture and Sustainable Rural Development dostupné na internete: http://www.euracademy.org/wp-content/uploads/2017/04/EuracademyTG6_CultureSRD.pdf
DOI: 10.3986/AGS53401
6. EUROPEAN COMMISSION (2010): Agriculture and Rural Development Capturing impacts of Leader and of measures to improve Quality of Life in rural areas. European Evaluation Network for Rural Development. Working Paper.dostupné na internete

- :https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/rural-development-previous/2007-2013/docs/wp-leader_en.pdf
7. EUROPEAN NETWORK FOR RURAL DEVELOPMENT : LEADER/CLLD. Dostupné na internete: https://enrd.ec.europa.eu/leader-clld_en
 8. EURÓPSKA KOMISIA (2018): Rozvoj vidieka 2014 - 2020 dostupné na internete: https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_sk
 9. EURÓPSKA KOMISIA: Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka dostupné na internete :https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_sk
 10. HAWKES, J. (2001). The fourth pillar of sustainability: Culture's essential role in public planning. Dostupné na internete : [http://www.culturaldevelopment.net.au/community/Downloads/HawkesJon\(2001\)TheFourthPillarOfSustainability.pdf](http://www.culturaldevelopment.net.au/community/Downloads/HawkesJon(2001)TheFourthPillarOfSustainability.pdf)
 11. NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (EÚ) č.1305/2013 dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?qid=1496399315461&uri=CELEX:02013R1305-20150523>
 12. PÔDOHOSPODÁRSKA PLATOBNÁ AGENTÚRA (2007) Plán rozvoja vidieka SR 2007-2013. dostupné na internete: <http://www.apa.sk/index.php?navID=496>
 13. PÔDOHOSPODÁRSKA PLATOBNÁ AGENTÚRA (2014) Plán rozvoja vidieka SR 2014-2020 dostupné na internete: <http://www.apa.sk/index.php?navID=496>
 14. THE CORK DECLARATION (1996): Towards an integrated rural development policy dostupné na internete: http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/dossier_p/en/dossier/cork.pdf
 15. THROSBY, D. (1999) :Cultural Capital. in Journal of Cultural Economics .February 1999 DOI: 10.1023/A:1007543313370 https://www.researchgate.net/publication/5149527_Cultural_Capital
 16. UNESCO (2006): Local policies for cultural diversity . Dostupné na internete: http://culturacentroamericana.info/cultura-y-desarrollo/pdfs/politicas-culturales/5.%20AG21_es.pdf

Kontakt:

Ing. Ľubica Harakaľová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska 1/b

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: lubica.harakalova@euba.sk

KONKURENCIESCHOPNOSŤ V EÚ A JEJ VPLYV NA EKONOMICKÝ RAST

Natália Hlavová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: natalia.hlavova@euba.sk

Príspevok sa zaoberá konkurencieschopnosťou na úrovni národných ekonomík a vplyvu konkurencieschopnosti na ekonomický rast. Vzťah medzi konkurencieschopnosťou a ekonomickým rastom skúmame na príklade členských štátov Európskej únie. Konkurencieschopnosť ekonomík meriame Indexom globálnej konkurencieschopnosti, ktorý je zverejňovaný Svetovým ekonomickým fórom. Členské štáty Európskej únie vykazujú výrazné rozdiely v konkurencieschopnosti. V skúmanej vzorke nebol potvrdený pozitívny vzťah medzi úrovňou konkurencieschopnosti a ekonomickým rastom.¹

Kľúčové slová: konkurencieschopnosť, ekonomický rast, Európska únia

The paper focuses on competitiveness at the national level and on the impact of competitiveness on economic growth. We look at the relationship between competitiveness and economic growth based on the data from the European Union member states. The competitiveness of the economies is measured by the Global Competitiveness Index, which is published by the World Economic Forum. The European Union member states show significant differences in competitiveness. In the sample examined, the positive relationship between the level of competitiveness and economic growth was not confirmed.

Key words: competitiveness, economic growth, European Union

JEL: O43, O47

Úvod

V tomto príspevku sa venujeme otázke medzinárodnej konkurencieschopnosti a jej vplyvu na ekonomický rast. Na začiatku je potrebné venovať sa pojmu konkurencieschopnosť všeobecne a tiež špecificky v kontexte porovnávania národných ekonomík. Následne sa v teoretickej časti práce zaoberáme doterajším výskumom vzťahu medzi konkurencieschopnosťou a ekonomickým rastom.

V druhej časti príspevku sa venujeme konkurencieschopnosti v krajinách Európskej únie a súvislosti medzi konkurencieschopnosťou ekonomík Európskej únie a ich ekonomickým rastom. Konkurencieschopnosť v Európskej únii skúmame na základe ukazovateľa Index globálnej konkurencieschopnosti, ktorý vydáva každoročne Svetové ekonomické fórum.

Cieľom tohto príspevku je zistiť, či aktuálne hodnoty ukazovateľa konkurencieschopnosti vplyvajú na súčasný ekonomický rast v jednotlivých členských štátoch Európskej únie. Čiastkovým cieľom príspevku je tiež popísať aktuálny stav konkurencieschopnosti Európskej únie na základe uvedeného ukazovateľa a porovnať jednotlivé členské štáty.

Prvá, teoretická časť príspevku je najmä prehľadom literatúry na tému konkurencieschopnosti a jej vplyvu na ekonomický rast. Táto časť je spracovaná na základe knižných zdrojov, zdrojov z databáz Google Scholar či Science Direct či webových stránok

¹ Článok bol spracovaný v rámci projektu č.I-17-107-00 interného grantu pre mladých učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov EU v Bratislave „Rozmanitosť ekonomického rastu v členských štátoch Európskej únie – príčiny a okolnosti“, riešenom na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave.

medzinárodných organizácií. V druhej časti príspevku vychádzame z databáz medzinárodných organizácií, ktoré ponúkajú štatistické údaje o ekonomickej situácii, hospodárskom raste a konkurencieschopnosti v krajinách Európskej únie. Hlavnými použitými metódami sú v tejto časti komparácia a korelačná analýza.

1 Definovanie konkurencieschopnosti

Termín konkurencieschopnosť sa v ekonomickej vede používa najčastejšie v súvislosti s mikro úrovňou, a teda v súvislosti s opisom podnikov. Na podnikovej úrovni je možné definovať konkurencieschopnosť ako „schopnosť podniku konkurovať, súťažiť a bojovať s inými subjektami na trhu ponúkajúcimi podobný produkt, respektíve uspokojujúcimi podobné potreby. Inými slovami ponúkať hodnotu a byť za túto hodnotu kompenzovaný a robiť to lepšie ako iné podniky.“² Podľa inej definície konkurencieschopnosť na úrovni podnikov znamená „schopnosť poskytovať tovary a služby rovnako efektívne alebo efektívnejšie ako relevantní konkurenti.“³ Rozšírenú definíciu ponúkajú Sharples a Milham,⁴ podľa ktorých je konkurencieschopnosť „schopnosť dodávať tovary a služby v čase, mieste a forme podľa požiadaviek zámorských kupujúcich za ceny rovnaké alebo nižšie ako iní potenciálni dodávatelia a pokrývať pritom náklady obetovanej príležitosti a vynaložené zdroje.“

Postupný prienik pojmu konkurencieschopnosť aj na úroveň národných ekonomík je však zjavný už zo všeobecnej slovníkovej definície konkurencieschopnosti, ktorá zahŕňa aj konkurencieschopnosť národných ekonomík. Podľa tejto definície je konkurencieschopnosť „schopnosť firmy alebo krajiny ponúkať produkty a služby spĺňajúce kvalitatívne a cenové požiadavky a vytvárať pritom zisk.“⁵

Faktory ovplyvňujúce konkurencieschopnosť sa môžu v rôznych odvetviach odlišovať. Konkurencieschopnosť v poľnohospodárstve skúmali Abbott a Bredahl,⁶ podľa ktorých na konkurencieschopnosť vplyvajú napríklad vybavenosť výrobnými faktormi, infraštruktúra, ľudský kapitál, technológie či hospodárska politika. Na podnikovej úrovni sa za faktory konkurencieschopnosti považujú skôr vzťahy s dodávateľmi, vzťahy so zákazníkmi, značka či miera internacionalizácie.⁷ Väčšina zdrojov skúmajúcich faktory vplyvajúce na konkurencieschopnosť na firemnej úrovni sa zhoduje, že faktory sa delia na endogénne a exogénne, čiže faktory, ktoré má firma pod kontrolou a tie, ktoré sú mimo jej pôsobenia.⁸

Základom skúmania konkurencieschopnosti na úrovni štátov je práca Portera. Štyri piliere národnej konkurencieschopnosti sú vybavenosť výrobnými faktormi, domáci dopyt, príbuzné a podporné odvetvia a podniková stratégia, štruktúra a rivalita, ktoré sú známe aj ako Porterov diamant.⁹ Konkurencieschopnosť národných ekonomík sa odvodzuje aj od iných ukazovateľov, ktoré naznačujú úspešnosť ekonomiky v medzinárodnom porovnaní. Konkurencieschopnosť sa odvodzuje napríklad od prebytku obchodnej bilancie či konkurencieschopnosti nadnárodných firiem sídlacích v danej ekonomike. Saldo obchodnej bilancie ako ukazovateľ konkurencieschopnosti ekonomiky odmietajú Dollar a Wolff¹⁰ a nabádajú k meraniu konkurencieschopnosti pomocou produktivity a príjmu na obyvateľa. Je

² ZAGORŠEK, B. (2017): Konkurencieschopnosť v novej ekonomike.

³ TCI NETWORK: What is competitiveness?

⁴ SHARPLES, J. - MILHAM, N. (1990): Longrun competitiveness of Australian agriculture.

⁵ Business Dictionary (2017): What is competitiveness?

⁶ ABBOTT, P. C. - BREDAHL, M. E. (1994): Competitiveness: Definitions, Useful Concepts and issues.

⁷ GAVINELLI, L. (2016): Business Strategies and Competitiveness in Times of Crisis, s. 178.

⁸ GORTON, M. - HUBBARD, C. - FERTÓ, I. (2013): International comparisons of product chains in the agro-food sector: Determinants of their competitiveness and performance on EU and international markets.

⁹ PORTER, M. E. (1990): The Competitive Advantage of Nations.

¹⁰ DOLLAR, D. - WOLFF, E. N. (1993): Competitiveness, Convergence, and International Specialization, s. 4.

však možné nájsť aj definície, ktoré nahliadajú na konkurencieschopnosť krajín z podnikovej perspektívy a hovoria napríklad o nákladovej konkurencieschopnosti.¹¹

V prípade národných ekonomík je však pojem konkurencieschopnosť používaný pomerne nešpecificky a často je používaný bez jasnej definície.¹² Napriek tomu existujú určité definície konkurencieschopnosti na úrovni národných ekonomík. Hassett¹³ definuje konkurencieschopnú ekonomiku ako ekonomiku, ktorá „udržiava alebo ideálne zvyšuje reálne príjmy obyvateľov, ktoré sú spravodlivo distribuované, a to v prostredí medzinárodného trhu a politík ostatných štátov.“ Tieto politiky sa líšia v otvorenosti, podpore exportu, daňových pravidlách či podpore priamych zahraničných investícií.

Medzi ekonómami neexistuje zhoda o tom, či je alebo nie je užitočné hovoriť o konkurencieschopnosti národných ekonomík. K najvýznamnejším kritikom tejto koncepcie patrí Krugman. Podľa neho je zbytočné sústrediť hospodársku politiku na dosiahnutie konkurencieschopnosti, pretože vzťahy medzi národnými ekonomikami nepodliehajú rovnakým pravidlám ako vzťahy medzi firmami. Národná ekonomika tiež nečelí riziku zániku pri nízkej konkurencieschopnosti.¹⁴ Podľa Krugmana si nekonkurujú krajiny, ale firmy alebo odvetvia v rámci krajín, preto nie je možné hovoriť o konkurencieschopnosti celej ekonomiky.¹⁵

Konkurencieschopnosť národných ekonomík sa práve pre túto kritiku častejšie definuje cez prostredie, ktoré ekonomika vytvára. Ajitabh¹⁶ definuje konkurencieschopnosť ako priaznivé prostredie, ktoré podporuje nielen rast existujúcich podnikov, ale tiež podporuje vznik nových. Sachs¹⁷ zase konkurencieschopnosť definuje ako „súbor inštitúcií a hospodárskych politík, ktoré v strednodobom horizonte podporujú vysoké miery ekonomického rastu.“ Z podobnej definície konkurencieschopnosti vychádza aj Svetové ekonomické fórum, ktoré vydáva Správu o globálnej konkurencieschopnosti. Podľa tejto definície je konkurencieschopnosť „schopnosť udržať v globálnej ekonomike prijateľný rast životného štandardu obyvateľov so spravodlivou distribúciou zdrojov a efektívnym poskytovaním zamestnanosti všetkým, ktorí môžu a chcú pracovať, a to bez znižovania rastového potenciálu životnej úrovne budúcich generácií.“¹⁸ Táto definícia v sebe obsahuje tiež aspekt udržateľnosti.

1.1 Konkurencieschopnosť a ekonomický rast

Vzťah konkurencieschopnosti a ekonomického rastu je v doterajších prácach porytý najmä na úrovni konkurencieschopnosti podnikov. Práce sa teda venujú predovšetkým vplyvu podnikateľskej aktivity v krajine na jej ekonomický rast, pričom dosahovanie konkurencieschopnosti na podnikovej úrovni je neoddeliteľnou súčasťou podnikania.

Autori Thurik a Wennekers¹⁹ sa zaoberajú vplyvom malých podnikov a veľkých firiem na ekonomické ukazovatele. Vo svojej práci nepovažujú konkurencieschopnosť za článok spájajúci podnikateľskú aktivitu a ekonomický rast, ale za ďalší ukazovateľ ekonomickej výkonnosti krajiny. Vo výsledkoch konštatujú pozitívny vplyv podnikania na ekonomický rast a tiež na konkurencieschopnosť. Títo autori sa venujú tiež porovnaniu prístupu USA

¹¹ NEUMANN, P. (2017): Změny v mezinárodním obchodu a světové výroby ve světle nových trendů globalizace.

¹² HASSETT, K. A. (2012): Rethinking Competitiveness, s. 32-34.

¹³ HASSETT, K. A. (2012): Rethinking Competitiveness, s. 34.

¹⁴ CHO, D. S. - MOON, H. C. (2000): From Adam Smith to Michael Porter, s. 20-21.

¹⁵ Inter-American Development Bank (2001): Competitiveness: The Business of Growth : Economic and Social Progress in Latin America : 2001 Report, s. 1-2.

¹⁶ AJITABH, A. (2008): Global Competitiveness, s. 2.

¹⁷ PORTER, M. E. - SACHS, J. D. - MCARTHUR, J. W. (2002): Executive Summary: Competitiveness and Stages of Economic Development.

¹⁸ CANN, O. (2016): What is competitiveness?

¹⁹ THURIK, R. - WENNEKERS, S. (2004): Entrepreneurship, small business and economic growth.

a európskych krajín k podnikaniu a zaostávanie európskej konkurencieschopnosti pripisujú práve nedostatočnej podpore podnikateľských aktivít zo strany európskych vlád.

Podľa Stela, Carreeho a Thurika²⁰ však podnikanie a s ním spojený inovačný potenciál a zvyšovanie konkurencieschopnosti nemá jednoznačne pozitívny vplyv na ekonomický rast. Podľa ich štúdie sa pozitívny efekt podnikania neprejavuje práve v rozvojových krajinách. Autori to vysvetľujú nedostatočnou veľkosťou a rozvinutosťou firiem v rozvojových krajinách, aby sa naplno využil ich inovačný potenciál.

Väčšina prác skúmajúcich vzťah medzi konkurencieschopnosťou ekonomiky a ekonomickým rastom vychádza z nasledovnej súvislosti, ktorú opísal Cann.²¹ Na to, aby bola ekonomika konkurencieschopná, musí byť produktívna. Produktivita je často označovaná ako jeden z najdôležitejších faktorov ekonomického rastu. Konkurencieschopná ekonomika však vyžaduje aj to, aby bol ekonomický rast udržateľný a inkluzívny.

Autori Blanke, Paua a Sala-i-Martin²² uvádzajú tri kľúčové mechanizmy ekonomického rastu, a to makroekonomické prostredie, kvalitu verejných inštitúcií a technológie. Technológie sa v tomto prípade prejavujú ako výrobky, ktoré sú nové a v porovnaní s predchádzajúcimi typmi majú vyššiu kvalitu a nižšiu cenu. Tento opis je v zásade opisom konkurencieschopnosti na podnikovej úrovni. Ďalšie dva faktory, makroekonomické prostredie a kvalita verejných inštitúcií, pritom vytvárajú prostredie, v ktorom sa uskutočňuje podnikateľská aktivita a inovácie. McArthur a Sachs²³ poukázali na to, že jednotlivé faktory ekonomického rastu sú rôzne dôležité v rôznych fázach rozvoja. Makroekonomické prostredie a kvalita verejných inštitúcií sú najdôležitejšie v prvých fázach rozvoja, avšak pri rozvinutých krajinách už nepredstavujú rozlišovací faktor, keďže hraničná úroveň bola dosiahnutá. Technológie sú ale dôležitým faktorom ekonomického rastu vo všetkých fázach rozvoja ekonomiky.

Vládne opatrenia na podporu konkurencieschopnosti regiónov skúmali Lugar a Goldstein.²⁴ Na základe výskumu zistili, že opatrenia na podporu konkurencieschopnosti, predovšetkým výstavba priemyselných parkov, prispievajú k zvýšeniu ekonomického rastu v týchto regiónoch.

Spojenie pojmov konkurencieschopnosť a ekonomický rast sa objavuje aj v názve operačného programu Európskej únie pre Slovenskú republiku na roky 2007-2013.²⁵ Cieľom operačného programu bolo podporiť konkurencieschopnosť vo výrobnom sektore a ďalších odvetviach a prispieť tak k zvýšeniu ekonomickej výkonnosti Slovenska a znížiť regionálne rozdiely. V rámci tohto programu boli financie určené na inovačné projekty, podporu malých a stredných podnikov a vytvorenie priemyselných parkov.

Autori zaoberajúci sa konkurencieschopnosťou na podnikovej či na národnej úrovni ju často uvádzajú ako neoddeliteľnú súčasť rastúcej ekonomiky. V prípade podnikovej úrovne konkurencieschopnosť zabezpečuje odbyt výrobkov na medzinárodnom trhu a prispieva tak rastu HDP prostredníctvom exportu. Na medzinárodnej úrovni národná konkurencieschopnosť vytvára priaznivé makroekonomické prostredie pre vznik a rozvoj inovatívnych firiem. Spolu s dobre fungujúcimi inštitúciami sú tieto faktory kľúčové pre ekonomický rast.

V druhej časti tohto príspevku sa venujeme vplyvu ukazovateľa konkurencieschopnosti na medzinárodnej úrovni a jeho vplyvu na ekonomický rast. Skúmaný ukazovateľ Index

²⁰ STEL, A. v. - CARREE, M. - THURIK, R. (2005): The Effect of Entrepreneurial Activity on National Economic Growth.

²¹ CANN, O. (2016): What is competitiveness?

²² BLANKE, J. - PAUA, F. - SALA-I-MARTIN, X. (2004): The Growth Competitiveness Index: Analyzing Key Underpinnings of Sustained Economic Growth.

²³ MCARTHUR, J. W. - SACHS, J. D. (2002): The Growth Competitiveness Index: Measuring Technological Advancement and the Stages of Development.

²⁴ ACS, Z. et al. (2003): The Missing Link: The Knowledge Filter and Endogenous Growth.

²⁵ European Commission (2017): Operational Programme 'Competitiveness and Economic Growth'.

globálnej konkurencieschopnosti v sebe zahŕňa ukazovatele konkurencieschopnosti na oboch úrovniach, tak na úrovni firiem, ako aj na úrovni národných ekonomík.

2 Konkurencieschopnosť a ekonomický rast v Európskej únii

Na rokovaní najvyšších predstaviteľov Európskej únie v roku 2000 v Lisabone bol stanovený cieľ urobiť z Európskej únie do roku 2010 „najkonkurencieschopnejšiu a najdynamickejšiu poznatkovo orientovanú ekonomiku sveta, schopnú trvalo udržateľného rastu s väčším množstvom pracovných miest a väčšou sociálnou súdržnosťou.“²⁶ Tento cieľ bol zakotvený v Lisabonskej stratégii, ktorá bola následne v roku 2005 revidovaná v podobe Stratégie rastu a zamestnanosti, a to pre neuspokojivé výsledky jej implementácie. V roku 2010 bola schválená nová stratégia na obdobie rokov 2010 až 2020, ktorá je známa ako Stratégia Európa 2020.²⁷

Lisabonská stratégia obsahovala tiež zoznam ukazovateľov, ktoré mali byť dosiahnuté pre naplnenie hlavného cieľa stratégie, pričom tieto ukazovatele sa týkali rôznych oblastí hospodárskej politiky. Išlo napríklad o opatrenia z oblasti zamestnanosti (zvýšenie veku odchodu do dôchodku), výskumu a vývoja (zvýšiť financovanie na 3 % HDP), energetiky (zvýšiť podiel obnoviteľných zdrojov energie na celkovej spotrebe na 22 %) či vnútorného trhu (zníženie štátnej pomoci ako % HDP).²⁸

Uvedené ukazovatele síce môžu prispieť k zvýšeniu konkurencieschopnosti ekonomiky Európskej únie, avšak Lisabonská stratégia sa na žiadny konkrétny ukazovateľ konkurencieschopnosti neodvoláva. Ak porovnávame ekonomiky na základe konkurencieschopnosti, najčastejšie používaným ukazovateľom je práve Index globálnej konkurencieschopnosti uverejňovaný každoročne v Správe o globálnej konkurencieschopnosti Svetovým ekonomickým fórom.

Tento index²⁹ je váženým priemerom ukazovateľov merajúcich rôzne aspekty konkurencieschopnosti ekonomiky. Tieto ukazovatele je možné rozdeliť do dvanástich kategórií, ktoré sa tiež označujú ako dvanásť pilierov konkurencieschopnosti. Týmito piliermi sú Inštitúcie, Infraštruktúra, Makroekonomické prostredie, Zdravie a základné vzdelanie, Vyššie vzdelanie a odborná príprava, Efektivita tovarových trhov, Efektivita pracovného trhu, Rozvinutosť finančného trhu, Technologická pripravenosť, Veľkosť trhu, Komplikovanosť podnikania a Inovácie.

Na základe najnovších údajov o globálnej konkurencieschopnosti³⁰ síce niektoré ekonomiky Európskej únie patria k najkonkurencieschopnejším, avšak ani jedna z nich nefiguruje medzi troma najlepšimi. Najkonkurencieschopnejšou ekonomikou sveta je aktuálne Švajčiarsko, za ktorým nasledujú USA a Singapur. Spomedzi ekonomík Európskej únie sa do desiatky najlepších dostali Holandsko (4.), Nemecko (5.), Švédsko (7.), Spojené kráľovstvo (8.) a Fínsko (10.). Desiatku najlepších dopĺňajú Hongkong a Japonsko.

Ak by sme brali do úvahy priemernú konkurencieschopnosť členských štátov Európskej únie, konkurencieschopnosť Únie ako celku by bola na úrovni 4,83 bodu na škále od 1 po 7, čo predstavuje úroveň dnešného 29. miesta, na ktorom je Estónsko.³¹ V grafe 1 uvádzame vývoj konkurencieschopnosti Európskej únie v porovnaní s vybranými významnými svetovými ekonomikami.

²⁶ Úrad vlády Slovenskej republiky (2011): Roky 2000 – 2005.

²⁷ Úrad vlády Slovenskej republiky (2011): Stratégia Európa 2020.

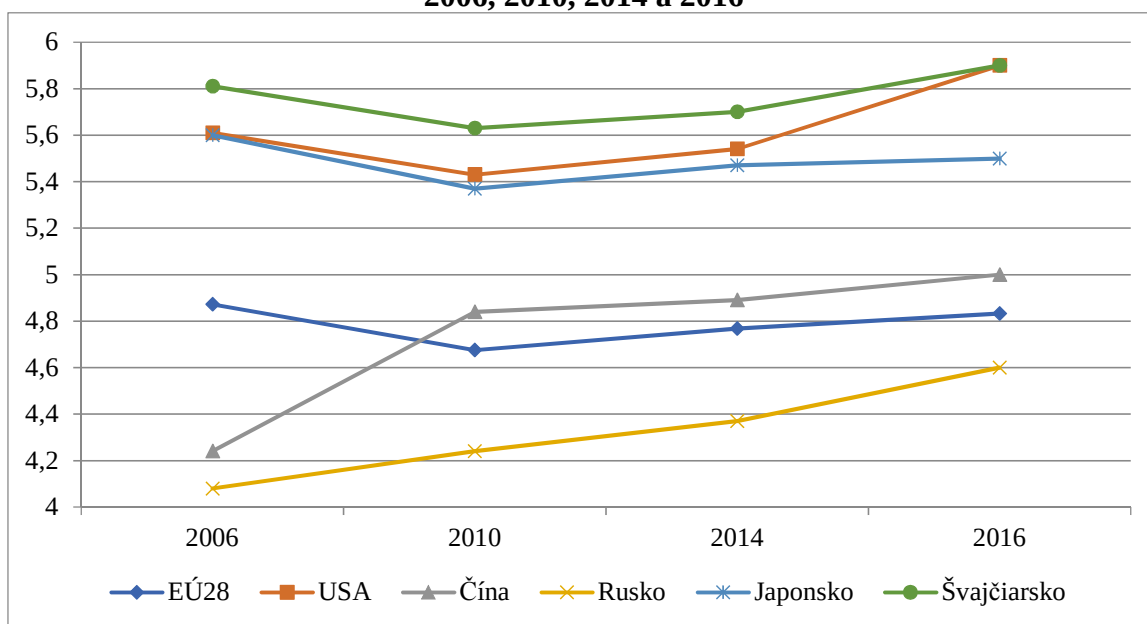
²⁸ Úrad vlády Slovenskej republiky (2011): Roky 2000 – 2005.

²⁹ World Economic Forum (2017): Appendix A: Methodology and Computation of the GCI 2017–2018.

³⁰ GRAY, A. (2017): These are the world's 10 most competitive economies.

³¹ World Economic Forum (2017): Competitiveness Rankings.

Graf 1: Vývoj konkurencieschopnosti vybraných ekonomík a Európskej únie v rokoch 2006, 2010, 2014 a 2016

Prameň: Vlastné spracovanie podľa SCHWAB, K. - PORTER, M. E. (2006): The Global Competitiveness Report 2006-2007, s. xvii, MEAD, N. (2010): Global Competitiveness Index, SCHWAB, K. (2014): The Global Competitiveness Report 2014-2015, s. 13 a World Economic Forum (2017): Competitiveness Rankings.

Na grafe 1 je možné vidieť, že súčasná 28-členná Európska únia v ukazovateli konkurencieschopnosti výrazne zaostáva napríklad za svojim európskym susedom, Švajčiarskom. Podobne však nedosahuje ani konkurencieschopnosť veľkých rozvinutých ekonomík ako Japonsko či USA. Od globálnej hospodárskej krízy však Európska únia nedosahuje ani úroveň konkurencieschopnosti Číny a konkurencieschopnosť Ruskej federácie má pri pokračovaní rastúcej tendencie potenciál dosiahnuť úroveň konkurencieschopnosti porovnateľnú s Európskou úniou.

Priemerné ukazovatele konkurencieschopnosti Európskej únie zvyšujú najmä krajiny, ktoré sú jej zakladajúcimi členmi, respektíve boli jej členmi pred najväčším rozširovaním v roku 2004. V roku 2006³² boli na čele rebríčka konkurencieschopnosti severské krajiny, konkrétne Fínsko, Švédsko a Dánsko. Spomedzi krajín, ktoré pristúpili od roku 2004 sa v roku 2006 najvyššie umiestnilo Estónsko. V roku 2010³³ sa medzi tri najkonkurencieschopnejšie ekonomiky Európskej únie dostali Švédsko, Nemecko a Fínsko, z nových členov bolo opäť najlepšie hodnotené Estónsko. V roku 2014³⁴ boli najkonkurencieschopnejšími ekonomikami EÚ Fínsko, Nemecko a Holandsko. Veľmi dobrý výsledok však dosiahla Česká republika, ktorá sa stala štvrtou najkonkurencieschopnejšou ekonomikou EÚ v roku 2014.

Na opačnom konci rebríčka sa objavujú najmä členské štáty Únie, ktoré pristúpili až po roku 2000. V roku 2006 boli najmenej konkurencieschopnými ekonomikami Bulharsko, Rumunsko a Chorvátsko, ktoré v tomto období ešte neboli členmi Európskej únie. Spomedzi vtedajších členov vykazovali najhoršie výsledky v konkurencieschopnosti Poľsko, Grécko a Cyprus. V roku 2010, teda po vypuknutí krízy, už bolo Grécko najmenej konkurencieschopnou ekonomikou Európskej únie. Nízke hodnoty konkurencieschopnosti dosiahli v roku 2010 aj Chorvátsko a Bulharsko. Rovnako ako v roku 2010, aj v roku 2014 sa na konci rebríčka konkurencieschopnosti objavilo Grécko spolu s Chorvátsko. Na tretej najhoršej pozícii však došlo k zmene a Bulharsko bolo vystriedané Slovenskou republikou.

³² SCHWAB, K. - PORTER, M. E. (2006): The Global Competitiveness Report 2006-2007, s. xvii.

³³ MEAD, N. (2010): Global Competitiveness Index.

³⁴ SCHWAB, K. (2014): The Global Competitiveness Report 2014-2015, s. 13.

Podľa najnovšej Správy o globálnej konkurencieschopnosti z roku 2017 je priemerná hodnota Indexu globálnej konkurencieschopnosti v Európskej únii na úrovni 4,83. Rozdelenie krajín podľa konkurencieschopnosti ukazuje rozdiely medzi krajinami, ktoré sú členmi Európskej únie dlhšie a krajinami, ktoré do Únie vstúpili až po roku 2000. Žiadna z týchto nových členských krajín nie je medzi desiatimi najkonkurencieschopnejšími ekonomikami v rámci Európskej únie. Najkonkurencieschopnejšími ekonomikami v Európskej únii v roku 2017 sú Holandsko (5,7), Nemecko (5,7), Spojené kráľovstvo (5,5), Švédsko (5,5) a Fínsko (5,5).

Na opačnom konci tabuľky situácia potvrdzuje zaostávanie nových členských štátov v ukazovateli konkurencieschopnosti. Medzi desiatimi najmenej konkurencieschopnými ekonomikami Európskej únie v roku 2017 sú iba dva členské štáty, ktoré sa stali členmi pred rokom 2000. Na poslednom mieste podľa konkurencieschopnosti je Grécko (4), nasleduje Chorvátsko (4,2) a štyri ekonomiky s rovnakou hodnotou Indexu globálnej konkurencieschopnosti: Cyprus (4,3), Maďarsko (4,3), Rumunsko (4,3) a Slovensko (4,3). Medzi desiatku najmenej konkurencieschopných sa spomedzi starých členských štátov na desiatom mieste dostalo Taliansko (4,5).

Spomedzi dvanástich hodnotených kategórií, ktoré sú započítavané do Indexu globálnej konkurencieschopnosti, vykazuje Európska únia najlepší výsledok v ukazovateli Zdravia a základného vzdelania. Hodnota tohto ukazovateľa je v Európskej únii v priemere 6,3. Tento ukazovateľ hodnotí investície do zdravotníctva, investície do základného vzdelania a tiež jeho kvalitu. Spomedzi členských krajín v tomto ukazovateli zaostávajú najmä Rumunsko (5,5), Maďarsko (5,1) a Bulharsko (5,8). Najlepšie hodnoty zaznamenali Fínsko (6,9), Holandsko (6,7), Malta a Belgicko (obe 6,6).

Najnižšie priemerné hodnoty dosiahla Európska únia v ukazovateli inovatívnosti, ktorý je dvanástym pilierom konkurencieschopnosti ekonomiky. Do tohto ukazovateľa hodnotitelia berú do úvahy investície do výskumu a vývoja, najmä od súkromného sektora, kvalitu výskumných inštitúcií, spoluprácu medzi akademikmi a podnikateľským sektorom a ochranu práv duševného vlastníctva. Priemerná úroveň inovatívnosti v krajinách Európskej únie je 4,2. Najvyššie hodnoty inovatívnosti dosiahli Fínsko (5,7), Holandsko (5,6) a Nemecko (5,6). Najnižšie ukazovatele inovatívnosti dosiahli Chorvátsko (2,9), Rumunsko (3,1) a Lotyšsko (3,2).

Vývoj konkurencieschopnosti Slovenska v sledovanom období je kolísavý, pri najnovších výsledkoch však došlo k nárastu konkurencieschopnosti v porovnaní s údajmi z roku 2014. Spomedzi hodnotených pilierov konkurencieschopnosti vykazuje Slovensko najlepšie výsledky v kategórii Zdravie a základné vzdelanie s hodnotou 6,1. Na opačnom konci spomedzi sledovaných kategórií konkurencieschopnosti sú inovácie s hodnotou 3,3. Tieto výsledky odrážajú priemernú situáciu v Európskej únii.

V porovnaní s ostatnými členskými krajinami Európskej únie sa Slovensko najlepšie umiestnilo v ôsmom pilieri konkurencieschopnosti, ktorým je Rozvoj finančného trhu. V tomto ukazovateli hodnotiacom bankový sektor a opatrenia regulujúce finančné trhy sa Slovensko umiestnilo na 10. mieste v rámci Únie spolu s Francúzskom, Rakúskom a Holandskom s hodnotou 4,6. Naopak, v ukazovateli Inštitúcií sa Slovensko umiestnilo na poslednom mieste, ktoré zdieľa s Maďarskom, Bulharskom, Chorvátskom a Talianskom. Hodnota ukazovateľa Inštitúcií je 3,5, pričom ukazovateľ hodnotí inštitucionálne prostredie tvorené nielen verejnými, ale aj súkromnými inštitúciami.

2.1 Vplyv konkurencieschopnosti na ekonomický rast v Európskej únii

Ekonomický rast je jednou zo základných skúmaných ekonomických veličín. Preto sa v tejto časti práce venujeme spracovaniu štatistických ukazovateľov na zistenie vplyvu ukazovateľa konkurencieschopnosti na ekonomický rast v členských štátoch Európskej únie.

Do výskumu boli použité údaje z 28 ekonomík Európskej únie v roku 2016. Údaje o ekonomickom raste použité pre tento výskum boli získané z databázy Svetovej banky.³⁵ Získané údaje boli podrobené korelačnej analýze.

Podľa údajov o ekonomickom raste bola priemerná úroveň rastu členských krajín Európskej únie v roku 2016 na úrovni 2,56 %. Takmer všetky členské štáty vykazovali rastúci hrubý domáci produkt. Jedinou výnimkou je Grécko, kde hrubý domáci produkt medziročne poklesol o 0,2 %. V skupine krajín s najnižším rastom sa nachádzajú aj Taliansko (0,9 %), Francúzsko (1,2 %), Belgicko, Portugalsko a Rakúsko (všetky 1,5 %).

Najvyšší rast v sledovanom roku 2016 vykazovala ekonomika Malty, ktorej rast bol na úrovni 5,5 %. Nasledujú Írsko (5,1 %), Rumunsko (4,6 %), Bulharsko (3,9 %), Slovensko a Španielsko (obe 3,3 %).

Vzťah medzi konkurencieschopnosťou a ekonomickým rastom skúmame pomocou korelačnej analýzy. Na základe prehľadu literatúry predpokladáme, že ekonomiky s vyššími hodnotami Indexu globálnej konkurencieschopnosti vykazujú vyšší rast ako ekonomiky s nižšími hodnotami Indexu globálnej konkurencieschopnosti.

Korelačná analýza vzťahu medzi Indexom globálnej konkurencieschopnosti a ekonomickým rastom nepotvrdila predpoklad vyplývajúci z prehľadu literatúry. Korelačný koeficient skúmaných veličín je -0,113. Z tohto výsledku vyplýva negatívny vzťah medzi Indexom globálnej konkurencieschopnosti a ekonomickým rastom v Európskej únii.

Napriek záverom vyplývajúcim z prehľadu literatúry na tému vzťahu konkurencieschopnosti ekonomiky a ekonomického rastu nebol pozitívny vzťah potvrdený na základe najnovších údajov z členských štátov Európskej únie. Pravdepodobné vysvetlenie tohto výsledku je rozdielna úroveň rozvinutosti ekonomík, a to najmä medzi tzv. starými a novými členskými krajinami Únie. Niektoré členské štáty Európskej únie nedosahujú úroveň konkurencieschopnosti najvyspelejších členských štátov a podobná situácia je aj v ich úrovni ekonomického rozvoja. Tieto štáty sú vo fáze rozvoja a procesu dosahovania úrovne priemeru Európskej únie v ekonomickej oblasti schopné dosahovať vyššie úrovne ekonomického rastu ako najrozvinutejšie ekonomiky, a to napriek nižšej konkurencieschopnosti.

Záver

Tento príspevok sa venuje konkurencieschopnosti národných ekonomík a jej vplyvu na ekonomický rast v členských štátoch Európskej únie. V prvej časti príspevku definujeme pojem konkurencieschopnosť všeobecne a tiež špecificky v kontexte porovnávania národných ekonomík. Následne sa zaoberáme doterajším výskumom vzťahu medzi konkurencieschopnosťou a ekonomickým rastom.

Druhá časť príspevku sa venuje konkurencieschopnosti v krajinách Európskej únie a súvislosti medzi konkurencieschopnosťou ekonomík Európskej únie a ich ekonomickým rastom. Konkurencieschopnosť v Európskej únii skúmame na základe ukazovateľa Indexu globálnej konkurencieschopnosti, ktorý vydáva každoročne Svetové ekonomické fórum.

Cieľom tohto príspevku bolo zistiť, či aktuálne hodnoty ukazovateľa konkurencieschopnosti vplyvajú na súčasný ekonomický rast v jednotlivých členských štátoch Európskej únie. Čiastkovým cieľom príspevku bolo tiež popísať aktuálny stav konkurencieschopnosti Európskej únie na základe uvedeného ukazovateľa a porovnať jednotlivé členské štáty.

Definície konkurencieschopnosti na úrovni národných ekonomík nie sú jednoznačné, keďže niektorí autori tento koncept úplne odmietajú, iní používajú rovnakú definíciu ako na podnikovej úrovni. Najbežnejšie sa však ako faktor konkurencieschopnosti ekonomiky označuje prostredie, ktoré štát vytvára pre podnikateľské subjekty.

³⁵ Svetová banka (2017): GDP growth (annual %).

Ekonomiky v Európskej únii zaostávajú v ukazovateli konkurencieschopnosti za kľúčovými ekonomikami sveta, predovšetkým za Spojenými štátmi americkými a Japonskom, ale aj za európskymi krajinami, napríklad Švajčiarskom. Najslabšie výsledky dosahujú krajiny Európskej únie v ukazovateli inovácií. Medzi ekonomikami Európskej únie sú výrazné rozdiely v úrovni konkurencieschopnosti, pričom krajiny, ktoré vstúpili do Únie od roku 2004 zaostávajú za tzv. starými členskými štátmi.

Súvislosť medzi ekonomickým rastom a konkurencieschopnosťou v Európskej únii nepotvrdzuje závery doterajších prác. V našej vzorke vyššia miera konkurencieschopnosti nebola spojená s vyšším ekonomickým rastom. Toto je možné vysvetliť rýchlejším rastom menej rozvinutých ekonomík v rámci Únie. Tieto rastú rýchlejšie, pretože sú stále v procese dobiehania rozvinutejších ekonomík, avšak stále nedosahujú ich konkurencieschopnosť.

Použitá literatúra:

1. ABBOTT, P. C. - BREDAHL, M. E. (1994): *Competitiveness: Definitions, Useful Concepts and issues*. In: ABBOTT, P. C. - BREDAHL, M. E. - REED, M. R. (eds.): *Competitiveness in international food markets*. Boulder: Westview Press, 1994, s. 11–35. ISBN 0-8133-1736-3.
2. ACS, Z. - AUDRECH, D. - BRAUNERHJELM, P. - CARLSSON, B. (2003): The Missing Link: The Knowledge Filter and Endogenous Growth. [online]. In: Center for Business and Policy Studies, 2003. [Citované 13. 12. 2017.] Dostupné na internete: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/40131869/The_Missing_Link_The_Knowledge_Filter_an20151118-6483-1g2u96y.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1513010771&Signature=BPfPMVAZQanw1WoJ6z9FLPkdNmk%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DThe_Missing_Link_The_Knowledge_Filter_an.pdf.
3. AJITABH, A. (2008): *Global Competitiveness*. Excel Books India, 2008. ISBN 978-81-7446-608-2.
4. BLANKE, J. - PAUA, F. - SALA-I-MARTIN, X. (2004): The Growth Competitiveness Index: Analyzing Key Underpinnings of Sustained Economic Growth. In: *The Global Competitiveness Report 2003-2004*, World Economic Forum, 3–28. New York: Oxford University Press, 2004. ISBN 978-0-19-517360-4.
5. Business Dictionary. (2017): What is competitiveness? definition and meaning. [online]. In: BusinessDictionary.com, 2017. [Citované 13. 12. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.businessdictionary.com/definition/competitiveness.html>.
6. CANN, O. (2016): What is competitiveness? [online]. In: World Economic Forum, 27. september 2016. [Citované 13. 12. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.weforum.org/agenda/2016/09/what-is-competitiveness/>.
7. DOLLAR, D. - WOLFF, E. N. (1993): *Competitiveness, Convergence, and International Specialization*. MIT Press, 1993. ISBN 978-0-262-04135-5.
8. European Commission. (2017): Operational Programme ‘Competitiveness and Economic Growth’. [online]. In: European Commission, 2017. [Citované 13. 12. 2017.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2007-2013/slovakia/operational-programme-competitiveness-and-economic-growth.
9. GAVINELLI, L. (2016): *Business Strategies and Competitiveness in Times of Crisis: A Survey on Italian SMEs*. Londýn: Springer, 2016. ISBN 978-1-137-57810-5.
10. GORTON, M. - HUBBARD, C. - FERTŐ, I. (2013): *International comparissons of product chains in the agro-food sector: Determinants of their competitiveness and performance on EU and international maerkets*. [online]. In: Newcastle University, 02.

- október 2013. [Citované 13. 12. 2017.] Dostupné na internete: http://www.compete-project.eu/fileadmin/compete/files/Deliverable_2_2_Theoretical_Background.pdf.
11. GRAY, A. (2017): These are the world's 10 most competitive economies. [online]. In: World Economic Forum, 26. september 2016. [Citované 12. 12. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.weforum.org/agenda/2017/09/global-competitiveness-2017-top-economies/>.
 12. HASSETT, K. A. (2012): *Rethinking Competitiveness*. Washington D.C.: AEI Press, 2012. ISBN 978-0-8447-7252-3.
 13. CHO, D. - MOON, H. (2000): *From Adam Smith to Michael Porter: Evolution of Competitiveness Theory*. World Scientific, 2000. ISBN 978-981-02-4662-4.
 14. Inter-American Development Bank. (2001): *Competitiveness: The Business of Growth : Economic and Social Progress in Latin America : 2001 Report*. IDB, 2001. ISBN 978-1-886938-96-0.
 15. MCARTHUR, J. W. - SACHS, J. D. (2002): The Growth Competitiveness Index: Measuring Technological Advancement and the Stages of Development. In: *The Global Competitiveness Report 2001-2002*, World Economic Forum. New York: Oxford University Press, 2002. ISBN 978-0-19-521837-4.
 16. NEUMANN, P. (2017): Změny v mezinárodním obchodu a světové výrobě ve světle nových trendů globalizace. In: *Medzinárodné vzťahy*, 2017, roč. 15, č. 1, s. 72–89.
 17. PORTER, M. E. (1990): *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press, 1990. ISBN 0-02-925361-6.
 18. PORTER, M. E. - SACHS, J. D. - MCARTHUR, J. W. (2002): *Executive Summary: Competitiveness and Stages of Economic Development*. [online]. In: World Economic Forum, 2002. [Citované 12. 12. 2017.] Dostupné na internete: http://earthinstitute.columbia.edu/sitefiles/file/Sachs%20Writing/2002/WorldEconomicForum_2001-2002_GlobalCompetitivenessReport2001-2002_ExecutiveSummary.pdf.
 19. SHARPLES, J. - MILHAM, N. (1990): Longrun competitiveness of Australian agriculture. In: *Foreign Agricultural Economic Report*, 1990, č. 243, s. 4–23.
 20. STEL, A. v. - CARREE, M. - THURIK, R. (2005): The Effect of Entrepreneurial Activity on National Economic Growth. In: *Small Business Economics*, 2005, roč. 24, č. 3, s. 311–321. <https://doi.org/10.1007/s11187-005-1996-6>.
 21. Svetová banka. (2017): *Education Statistics*. [online]. In: World Bank Data, 2017. [Citované 12. 12. 2017.] Dostupné na internete: <http://datatopics.worldbank.org/education/>.
 22. Svetová banka. (2017): *GDP growth (annual %)*. [online]. In: World Bank Data, 2017. [Citované 12. 12. 2017.] Dostupné na internete: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?name_desc=false.
 23. Svetová banka. (2017): *GNI per capita, Atlas method (current US\$)*. [online]. In: World Bank Data, 2017. [Citované 12. 12. 2017.] Dostupné na internete: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD>.
 24. TCI NETWORK. (2017): *What is competitiveness?* [online]. In: TCI Network, 2017. [Citované 12. 12. 2017.] Dostupné na internete: www.tci-network.org/media/download/1185.
 25. THURIK, R. - WENNEKERS, S. (2004): Entrepreneurship, small business and economic growth. In: *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 2004, roč. 11, č. 1, s. 140–149. <https://doi.org/10.1108/14626000410519173>.
 26. Úrad vlády Slovenskej republiky. (2011): *Roky 2000 – 2005*. [online]. In: *Stratégia Európa 2020*, 2011. [Citované 12. 12. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.eu2020.gov.sk/roky-2000-%E2%80%93-2005/>.

27. Úrad vlády Slovenskej republiky. (2011): *Stratégia Európa 2020*. [online]. In: *Stratégia Európa 2020*, 2011. [Citované 12. 12. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.eu2020.gov.sk/strategia-europa-2020/>.
28. World Economic Forum. (2017): *Appendix A: Methodology and Computation of the GCI 2017–2018*. [online]. In: *Global Competitiveness Index 2017-2018*, 2017. [Citované 12. 12. 2017.] Dostupné na internete: <http://wef.ch/2fgkcvJ>.
29. World Economic Forum. (2017). *Competitiveness Rankings*. [online]. In: *World Economic Forum*, 2017. [Citované 12. 12. 2017.] Dostupné na internete: <http://wef.ch/2wcVUt8>.
30. ZAGORŠEK, B. (2017): Konkurencieschopnosť v novej ekonomike. In: *Inovatívne prístupy v manažmente a ich vplyv na konkurencieschopnosť a úspešnosť podnikov v podmienkach globalizujúcej sa ekonomiky*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálnych študií, 2017.

Kontakt:

Ing. Natália Hlavová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: natalia.hlavova@euba.sk

HOW AND WHERE TO GO ON, THE EUROPEAN UNION?

Pavol Hrivík

Department of Political Sciences, Trenčín University of Alexander Dubček in Trenčín,
Studentska 2, 911 50 Trenčín, Slovak Republic, email: pavol.hrivik@tnuni.sk

The article is a contribution to an all-European discussion on next evolution of the European Union which was initiated by the European Commission's White Paper on the EU-27's future published in the first half of 2017. It briefly judges complicated situation governing in the EU. There are briefly presented various scenarios of the Union's development by 2025 being elaborated by the Commission. The center core of the submitted article is an analysis of the alone Paper, the specifying its deficiencies and weaknesses, and formulating some other issues of evolution of European Integration. This determines a new key thematic area which is to be inevitably investigated so Integration to go ahead toward the stable, secure and prosperous EU and, simultaneously, not to absent itself from European citizens. In the article, the analytical and historical methods were mainly used.

Key words: European Union, White Paper on the EU's future by 2025, developing scenarios of the EU, deficiencies of the White Paper, problems of the Union's basis and superstructure, key aspects of the future EU

JEL: F15, K49, P17

Introduction

The European Union (EU) today faces challenges being laid forward of it by not only the introductory decades of the third century and the world of new integration ideas and paradigms, but also efforts to know its own future and to seek new visions for its next evolution as well. Among them we can include likewise an answer to the resolution of dichotomy of the EU's future arrangement on a supranational level (federative, neo-functional) or an intergovernmental (interstate) one, or, if appropriate, on their combination e.g. in the context of the multilevel governance paradigm. The principal and long-term open problem, referring to the EU's future, consists in solving its finality.

European Integration occurs on one of crossroads of its next evolution a goal of which shall be the shaping and strengthening of a generally and rigorously respected democratic, community and decision-making basis, and all that shall be done with active participation of European citizens. The European Integration process is thus to be inevitably modernized namely by the decreasing of democracy deficit and of influence of one-sided interests and strange "modernistic" tendencies of European globalist elites. This process should be so expressively improved and actually redefined to ensure again the respecting and applying of the traditional (original) principles, fundamentals and values of the successful starting and initial routing of European Integration. The direction of integration must not move away the EU's citizens, but must approach them as much as possible.

In search of a new shape of European Integration, there is inevitable strictly to consider also those facts that characterize and determine the today's globalized world and that exercise an influence on character, form and contents of very integration. These are e.g. the bigger interconnecting of the world, diffusing the sovereignty of nation states into crisscrossing of roped state subjects and various other actors with a significant impact on international relations, the growing stronger of processes of decentralization, disintegration and regionalization of the

world as a counter-balance towards globalization, or spontaneous enlargement of a catalogue of collective human rights.

An un-substitutable role in European Integration belongs to European civil society. Citizens of the EU feel today too distant from decision-making within the integration process, and on its further evolution. They often mention the EU's democracy deficit, complicated and non-transparent structures in the Union, a too complicated administrative lingua, badly legible documentation, expressively growing Euro-bureaucracy in Brussels, its elitist exclusion and conceited presence. Thus, appears that formerly dominating and respecting Monnet-Schuman's integration principles and fundamentals have started to wither or even to be gradually disappearing from the European Integration basis, and Member States and citizens are decreasing a taste and endeavor for their further integration.

1 Commission's attempt on managing the complicated situation in the EU

Today, the Union is mired in a deep existential crisis, and its future is very much in doubt. The symptoms are everywhere, for instance, as to Brexit, crushing levels of youth unemployment in Greece and Spain, debt of Italy (up-to 132 % GDP) and its stagnation as the third most powerful economics of the Eurozone, the rise of populist, extremist and radical movements in all Member States of the Union, a backlash against the euro, massive, non-regular migration and mainly against the centralistic way of redistributing migrants. All these symptoms point to the need of revising of the EU's Founding Treaties, of reforming and balancing relations between supranational and intergovernmental subjects of integration and of a major overhaul of the Union's institutions.

Consequently, the White Paper on the Union's future by the European Commission, appearing on 1 March 2017, comes none too soon. The Paper sets out the following five possible paths of the EU-27's evolution by the year of 2025¹ with the Commission's effort to react to some above-mentioned problems:

1. *"Carry on with the current agenda in next routing of the EU"* means the Union will focus on implementing and upgrading its current reform agenda.
2. *"Focus just on the EU's single market"* means the Union will gradually put mind, mainly and first of all, to its supranational common internal market and corresponding policies.
3. *"Allow those who want more do more"* means the Union creates a space to those Member States wishing to cooperate more and deeply in some concrete spheres. The Union shall proceed as today, however if certain Member States want to do more in common, one or several "coalitions of the willing" emerge to work together in specific policy areas. The „uncommitted status" of other Member States in this case is preserved, and they retain the possibility to join those doing more over time.
4. *"Do less but more efficiently in integration evolution"* means the Union will concentrate on some selected spheres of European policy in which it will act more and faster whereby in other political fields it will do less.
5. *"Do much more together"* means the Union will decide to act much more jointly in all European policies. In a scenario there is no consensus that either the Union as it is, or Member States on their own, are well-equipped enough to face the actual challenges. Thus, Member States will decide to share more powers, resources and steps within decision-making process at all levels. As a result, cooperation between all Member States will go further than ever before in all political domains.

¹ See in detail EUROPEAN COMMISSION (2017): White Paper on the Future of Europe, pp. 15-25.

The White Paper, pursuant to the European Commission, is expected to contribute to the all-European discussion on future development and routing of the EU. The Commission provides in the months ahead with a series of reflection papers on the following topics²:

- developing the social dimension of the EU;
- deepening the Economic and Monetary Union, on the basis of the Five Presidents' Report of June 2015;
- harnessing globalization;
- the future of Europe's defense;
- the future of EU finances.

2 Some cardinal problems of the European project

The document, White Paper, is too general, less tangible, optimistically tuned and unilaterally directed mainly at the needs of some main global actors of the Union. It offers, more or less, "lovely and hopeful tomorrows" in each scenario of the EU's possible evolution. Mainly a power-political spirit of economism and neo-liberalist pragmatism govern in the document having a strong tone of purposive Euro-populism in a neo-functionalistic fashion. The Paper does not investigate any existential problems of the Union.³

The scenarios of the EU's future development is formulated exclusively in its top floors (i.e. in the Union's superstructure). These variants so do not come from the needs of the EU's structural basis where existential symptoms of the very Union are situated. A priority issue is thus and first of all a destiny of essential principles, fundamentals and characteristics on which the successful development of European Integration was, in the long-term, founded. Here can be included in e.g. principles of general non-discrimination, transparency in commercial relations and free economic competition in a space of the supranational European market, moreover community principles of building and functioning of the European Communities and EU, universal political principles and structural law fundamentals in the present Union, collective human rights, or the functioning axioms of the Eurozone and so on. Pursuant to them, new aims, priorities or strategic documents of the EU have been often formulated, which some of them belong more likely to competencies of a centralized federal state than of an integration formation (e.g. achievement of savings in taxation and social areas, respecting and applying of questionable ideologies of gender, LGBTI, political correctness and multiculturalism in decision-making and legislative processes, or an issue of shaping any common European armed forces).

The White Paper one-sidedly determines the frame, content and routing of European discussions on the future EU in all Member States. It presents conceptions and notions formulated at the highest European political level, similarly as in a case of failing the EU's Constitutional Treaty (2004). Despite an undoubted effort of the Commission to bravely meet solving some relevant issues of the Union's functioning and evolution by the year of 2025, the Paper can be regarded as an expressive disappointment. It namely confines itself, more or less, to some selected super-structural issues of the EU referring to integrating policies and their domains, outside its structural basis. Just in the EU's basis, there are situated fundamental pillars of its existence, security, stability and solidarity which should be preferentially discussed because their weakening does not predict a promising future to the Union.

Moreover, the Commission's document sidesteps the central challenge that the EU must confront and overcome. If European democracies are to regain their welfare, thereafter the economic and political dimensions of integration cannot remain out of sync. Either the political dimension catches up with the economic one, or economic integration needs to be scaled back.

² EUROPEAN COMMISSION (2017): White Paper on the Future of Europe, p. 26.

³ HRIVÍK, P. (2017): Towards the Commission's Conceptions of the EU's Future, pp. 1-5.

As long as this decision is evaded, the EU will remain dysfunctional.⁴ When confronted with this stark choice, Member States are likely to end up in different positions along the continuum of economic-political integration. This implies the Union must develop the flexibility, decisiveness, ability of redefining of the content and forms of actual integration paradigms and feasible institutional arrangements to accommodate them. From the very beginning, the EU was first of all built on a functionalist reasoning – political integration should follow economic one.

The “dream” of governmental European elites, expressed first of all in some expressively optimistic scenarios (for instance in the scenarios No.4 and mainly No.5), hardly finds a major approval of Member States, first of all a major support of their citizens. The presented scenarios are nothing especial in the evolution of European Integration. They appeared, in the past, in various forms in the effort to incorporate some sensitive political themes into the mainstream of economic integration. It were mainly initiatives referring to enhanced political, security and defense cooperation closely connected with attempts of founding e.g. the European Defense Community (1953), European Political Community (1953) or European Political Union (1960), or of ratifying the EU’s Constitutional Treaty (2004). These integration initiatives were indeed unsuccessful but, on the other hand, they meant a very good source of new findings, information and experiences.

The White Paper does not mention some actual issues being problematic for promising evolution of the EU. We can start with national egoism of some great Member States (mainly Germany and France) and their enormous impact on decision-making which are strongly present in the life of the contemporary Union. The Paper says nothing on existence of democracy deficit in the very Union, on its reasons and removing, on problematic shaping the European identity, on hazy finality of the EU, on disintegrating phenomena and their reasons, on consequences of the applying of political correctness and multiculturalism being controversially perceived in some Member States (mainly in Poland, Hungary or Slovakia) and their impact on the Union’s life and its stability, and finally which cultural-civilization values, according to the Commission, should be spiritual and mental pillars of the future EU.

Moreover, in the text of the Paper there is missing a critical view on an anomalously large-scale, still growing and, in its extent, “sick” bureaucratic centralism in Brussels, on its faulty steps and deficiencies in decision-making on the European level, which often cause tension in the Union, in relations between Member States and within relations of the Union with its close neighborhood. The document does not put forward any reasons and expected consequences of Brexit on the EU, any reasons of strengthening of populism, extremism and radicalism in the contemporary Union, nor analysis of their origin. These are extraordinarily important for avoiding of possible further disintegrating the Union which is today extremely probable.

In the foreign-political sphere, the White Paper does not evaluate a question of developing the Union’s relations with the US after inauguration of Donald Trump as a new American President (20 January 2017). The Commission should have clearly reacted to Trump’s governmental strategy “America First” which prefers bilateral negotiations with Member States to the EU as a bloc. Will the US still remain as a strategic partner of the EU like before?

Conclusion

The European project has, pursuant to the Commission, still a strong support, but this is no longer unconditional. Over two thirds of Europeans see the EU as a place of stability in a troubled world. More than 80% support the EU’s four founding freedoms. 70% of Eurozone citizens support the common currency. However, citizens’ trust in the EU has decreased in line

⁴ RODRIK, D. (2017): How Much Europe Can Europe Tolerate?

with that for national authorities. Around a third of citizens trust the EU today, when about half of Europeans did so ten years ago.⁵

Closing the gap between promise and delivery is a continuous challenge. This is partly because the EU is not an easy construct to understand as it combines both the European level and Member States. Who does what is not well explained enough and the EU's role and activities in daily life are not visible if the story is not told regionally and locally. Moreover, there is also a mismatch between expectations and the EU's capacity to meet them.

Restoring trust, building consensus and creating a sense of belonging is harder in an era where information has never been so plentiful, so accessible, yet so difficult to grasp. The news cycle is quicker and harder to keep up with and respond to than it ever has been before. These trends will only accelerate and continue to change the way democracy works and the way of reducing deficit of democracy. This creates, at the same time, new opportunities to facilitate public debate and to engage Europeans. However, the EU and its Member States must move quicker to directly interact with citizens, be more accountable and deliver better and faster on what has been collectively agreed.

The White Paper, pursuant to the Commission, should introduce a start of the decision-making process of the EU-27 on its future. The single scenarios of expected evolution of the EU by 2025 are mutually overlapped in some cases. They are therefore neither mutually exclusive, nor exhaustive. It is assumed that the final outcome will undoubtedly look different to the way the scenarios are presented now. It can happen only at that time, if the all-European discussion will also include in itself key issues belonging to the structural basis of the Union with wide participation of European public. Only then the Union and its Member States can decide which attributes, principles and features, resulting from the discussion, should be crucial for advance in shaping the future stable, secure and prosperous EU, evidently in the general interest of European citizens. Alternatively, will some Member States make decision to leave the Union and so to follow a case of the Great Britain?

The integration process on the Continent can be successfully progressing also in this century if there will be respected original integrating and cultural-value principles, fundamentals and characteristics, which created the firm ideological basis for starting of postwar integration. Non-democratic governmental elites, carriers of ideology of political correctness and multiculturalism cannot be exclusively decisive actors of shaping this process (as we could feel out to this day). A great role will have to remain in the hands of national states, their citizens and some legitimate European structures without external influence of those who account to none, only to themselves. European Integration will probably obtain a new configuration and form, but must not lose its original sense and mission, fundamental human-rights' and citizen's features.

In the end, we should not allowed to be dragged into premature debates on the EU's obscure hardcore(s), mainly on the United States of Europe (proposed by some today's European politicians) until we make ourselves clear of the fundamental and generally accepted attributes of the basis of the future EU. Thus, without having mastered crucial problems of the EU's existence situated in its structural basis, all debates on the United States of Europe will early become utopian. Consequently, these debates should follow discussions on the White Paper and its deficiencies mentioned above, on European integration paradigms and the EU's superstructure issues, and on reforming the EU's form and institutional structure.

⁵ EUROPEAN COMMISSION (2017): White Paper on the Future of Europe, p. 12.

References:

1. EUROPEAN COMMISSION (2017): *White Paper on the Future of Europe (Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025)*. COM (2017)2025 of 1 March 2017. Brussels: European Commission, 2017. ISBN: 978-92-79-66241-6.
2. HRIVÍK, P. (2017): *Towards the Commission's Conceptions of the EU's Future*. In: *Journal University Review* Vol. 11, No. 1/2017. Trenčín : Trenčín University of Alexander Dubček, 2017. pp. 1-5. ISSN 1339-5017.
3. HRIVÍK, P. (2008): *Attributes and Factors of Development of European Integration in the 21st Century*. (in Slovak) In Goncová, M.et al. (eds): *Europe of the 21st Century: Diversity and Solidarity?* Brno: Centre of European Studies of Masaryk University, 2008. pp. 109-132. ISBN 978-80-210-4766-2.
4. RODRIK, D. (2017): *How Much Europe Can Europe Tolerate?* In: [https://www.project-syndicate.org/commentary/](https://www.project-syndicate.org/commentary/-2017-03) -2017-03 (14 Mar 2017).

Contact:

doc. Ing. Pavol Hrivík, CSc.

Department of Political Sciences

Trenčín University of Alexander Dubček in Trenčín

Studentska 2

911 50 Trenčín

Slovak Republic

e-mail: pavol.hrivik@tnuni.sk

ZMENA POSTAVENIA ŠTÁTU V SÚVISLOSTI S KONFLIKTOM NA UKRAJINE

Lucia Husenicová^a – Dagmar Nováková^b

^a Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: lucia.husenicova@umb.sk

^b Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: dagmar.novakova@umb.sk

Článok načrtáva existujúci trend v medzinárodných vzťahoch, či už v teórii alebo praxi, ktorým je sústredenie pozornosti analýzy na štát. Štát skúmame hlavne v teóriách z odlišných perspektív, či už ako jediného relevantného aktéra, alebo naopak ako jedného z mnohých. Pozeráme sa na to, ako sa štát správa v zahraničnej politike, čo ho privádza ku konfliktom a čo naopak k spolupráci. Avšak samotnému pojmu štát sa venuje malá pozornosť. Tá sa viac sústreďí na atribúty štátu, hlavne suverenity ale i to častokrát len v obmedzenom vestfálskom vnímaní. A tu nastáva zásadný problém, ak suverenity a uznanie štátu je základným predpokladom jeho existencie spolu s výkonom moci nad špecifickým, obývaným územím, čo so štátmi, ktorých orgány nevykonávajú moc nad celým územím, alebo so štátmi kde štátne inštitúcie nepredstavujú autoritu? Práve Ukrajina v jej súčasnej situácii je ideálnou prípadovou štúdiou na prehodnotenie vnímania štátu.¹

Kľúčové slová: štát, suverenity, zahraničná politika, autorita, uznanie, kríza, Ukrajina

The article outlines the existing trend in international relations, whether in the theory or practice, which is the focus of the analysis on the state. We study the state mainly in theories from different perspectives, whether as the only relevant actor or vice versa as one of many. We look how state reacts in foreign policy, which can lead to conflicts and what, on the other hand, to cooperation. But only little attention is paid to the term state. Attention is focused more on the attributes of the state, mainly on sovereignty, but often in limited Westphalian perception. And here comes a fundamental problem if sovereignty and state recognition is a basic prerequisite for its existence, together with the exercise of power over a specific, populated territory, what to do with the states whose authorities do not exercise power over the whole territory, or with the states where state institutions do not represent authority? Indeed, Ukraine in its present situation is an ideal case study to re-evaluate state perception.

Key words: state, sovereignty, foreign policy, authority, recognition, crisis, Ukraine

JEL: F51

Úvod

Vývoj vo svete pred, počas a po II. svetovej vojne vrátil zameranie pozornosti teórií medzinárodných vzťahov na štát, význam štátu a správanie štátu. Napriek tomu, v teóriách medzinárodných vzťahov do istej miery absentuje diskusia o štáte ako takom. Väčšina teoretikov ho berie ako daný fakt, ktorý tu bol v minulosti a zostane súčasťou vývoja ľudskej spoločnosti navždy. Štát a jeho atribúty sa stávajú základnou, jadrovou kategóriou v medzinárodných vzťahoch. Vývoj spoločnosti, vedy a reality svetovej politiky však ukázal, že štát sa mení a vyvíja, pričom teória MV nie je vždy schopná tieto premeny zachytiť. V teoretickej rovine to predstavuje problém pri falzifikácii teórie, oveľa zásadnejšie komplikácie to však spôsobuje v politickej praxi. Zdôrazňovanie významu štátu, jeho suverenity a vonkajších záujmov sa v prvých necelých dvoch desaťročiach 21. storočia ukázalo

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA č. grant VEGA č. 1/0545/17 Transformácia bezpečnostného prostredia: aplikácia skúseností štátov Vyšehradskej štvorky na príklade Ukrajiny.

ako významný politický nástroj na formovanie a smerovanie verejnej mienky. Keďže tieto faktory významne ovplyvňujú medzinárodné vzťahy a správanie štátov a politikov navonok, je dôležité sa znovu vrátiť ku konceptu štátu, pozrieť sa na jeho vnímanie ľuďmi ale i odborníkmi, prehodnotiť a ponúknuť iné spôsoby a formy vnímania politickej reality.

Najjednoduchšie a najvšeobecnejšie definujeme štát ako najvyššiu formu politickej organizácie spoločnosti. Obsahom tejto definície sú špecifické črty, resp. vlastnosti štátu, ktoré nájdeme v jeho vymedzení napr. aj v medzinárodnom práve. Najvyššia forma politickej organizácie je inak povedané vnútorná suverenita štátu,² resp. potvrdenie dominancie štátu ako abstraktného pojmu a v praxi inštitúcií a orgánov štátu v rámci politického života spoločnosti. Zároveň je potrebné dodať, že štát a jeho inštitúcie ovplyvňujú ako ekonomické tak i kultúrno-spoločenské vzťahy. V týchto dvoch oblastiach však dochádza k najzásadnejším zmenám, a to pod vplyvom fungovania medzinárodných vzťahov v praxi – ekonomickej ale i ideovej interdependencie. Zároveň toto sú oblasti, v ktorých sa ako prvé objavili diskusie týkajúce sa významu štátu a jeho inštitúcii pri regulácii týchto vzťahov v kontexte jednotlivých prúdov liberálnej ideológie. Tieto diskusie ako i samotná autorita štátnych inštitúcií sa vzťahujú na spoločnosť, avšak nie na celú ľudskú spoločnosť, ale na špecifickú skupinu, pre ktorú sú charakteristické určité zdieľané hodnoty, princípy, tradície, kultúra a jazyk. Zároveň táto skupina žije na jasne vymedzenom geografickom území, teritorialita je črta štátu ktorej vývoj je daný historickými skúsenosťami európskeho kontinentu a konceptom vonkajšej suverenity. Samotný proces vymedzovania spoločnosti prebiehal niekoľko storočí a vyvrcholil v 19. storočí sformulovaním koncepcie národov a národností. Ich príslušnosť k danému štátu, a teda podriadenie sa autorite štátnych inštitúcií je dôsledkom špecifického vývoja jednak danej skupiny, avšak od 20. storočia aj vplyvom procesov prebiehajúcich na medzinárodnej úrovni.

Uvedené detailnejšie objasnenie spomenutej všeobecnej definície poukazuje na komplexnosť štátu ako existujúceho fenoménu. Práve táto komplexnosť má za následok odlišné interpretácie štátu, jeho úlohy a jeho významu v spoločenských vedách vo všeobecnosti. Zároveň, táto komplexnosť naznačuje, že k štátu môžeme pristupovať z viacerých perspektív ktoré potom ovplyvňujú to akú úlohu reálne štátu pripisujeme. Existencia odlišných prístupov k štátu sa výrazne prejavuje v teóriách medzinárodných vzťahov a v medzinárodných vzťahoch ako vednej disciplíne vôbec.

Koncept štátu je základnou kategóriou z ktorej vychádzajú všetky teórie medzinárodných vzťahov, pričom vnímajú štát odlišným spôsobom a zároveň mu pripisujú iný význam. Štát je predmetom výskumu viacerých vedných disciplín, jeho charakter, črty, funkcie, orgány, vzťah k obyvateľom, základné vymedzenia, jeho atribúty boli diskutované množstvom filozofov a teoretikov počnúc antickým obdobím až do súčasnosti. Napriek pomerne rozsiahlej bibliografii zaoberajúcej sa štátom, teórie medzinárodných vzťahov pracujú väčšinou zo zjednodušenou verziou štátu, resp. štátu ako takému venujú málo pozornosti. Výnimkou je snáď len liberalizmus ako teória medzinárodných vzťahov.

1 Štát v teóriách medzinárodných vzťahov

V teóriách medzinárodných vzťahov je štát kľúčovou kategóriou, keďže je hlavným aktérom a zároveň aj predmetom analýzy. Miera vplyvu a úlohy štátu sa však v jednotlivých vývojových štádiách teórií mení. Zároveň sa medzinárodné vzťahy sústreďia na štát prostredníctvom jeho atribútov ako sú suverenita, moc, resp. mocenské schopnosti, zdroje moci, postavenie v systéme, vzťah k jednotlivcovi, a pod. Samotný koncept štátu a všeobecná definícia štátu ako predmetu, objektu a aktéra sa v medzinárodných vzťahoch nevyskytuje.

² V tomto kontexte vychádzame z tradičného ponímania vnútornej suverenity, a teda autority, legitimacy a schopností štátnych inštitúcií regulovať vzťahy a procesy v štáte prostredníctvom pravidiel a nariadení, s existenciou donucovacích prostriedkov pri vymáhaní ich dodržiavania.

V realizme je štát unitárnym aktérom ktorého primárnym cieľom/záujmom je prežiť a následne si zaistiť svoju bezpečnosť a potom ostatné záujmy. Liberalizmus sa aj ako teória medzinárodných vzťahov zaoberá charakterom vplyvu a úlohy štátu v živote jednotlivca. Zároveň sa liberalizmus zaoberá tým, ako sa rastom vzájomnej závislosti či zvyšovaním počtu medzinárodných organizácií znižuje pravdepodobnosť výskytu vojenského konfliktu medzi štátmi. Sociálny konstruktivizmus vníma štát primárne ne-materiálne, ako akýsi abstraktný fenomén, ktorého existencia je odvodená od identity obyvateľov, ich vnímania seba a iných ako občanov daného štátu.

Všetky paradigmy berú štát ako večný. Napriek tomu, že vo viacerých dielach sa objavujú zmienky o iných druhoch politickej organizácie, teórie medzinárodných vzťahov všetky počítajú s tým, že takto organizovaná spoločnosť, a teda rozdelená na politické komunity bude existovať aj naďalej. Toto základné východisko sa nemení, preto hovoríme, že teórie medzinárodných vzťahov sú vo svojej podstate štáto-centrické. Napriek tomu, sa štátom ako takým nezaoberajú, resp. nezaoberajú sa alternatívnymi spôsobmi vnímania štátu v závislosti od spoločnosti, či spoločenstva.

„Večnosť“ štátu v teóriách MV konfrontuje nemecký profesor A. Osiander vo svojej knihe *Before the State*³. Cieľom jeho kritiky je skutočnosť, že medzinárodné vzťahy ako veda vysvetľuje svoj objekt výskumu ako nemienci sa fenomén, ako neustále sa opakujúce vzorce správania medzi jednotkami, ktorými sú štáty, ktorým pripisuje špecifické vlastnosti a črty. Deje sa tak bez toho aby došlo k porovnaniu medzi týmito politickými entitami. Podľa Osiandera grécka polis nemôže byť porovnávaná so štátom ako je vnímaný v 20. či 21. storočí.

Jeho vnímanie štátu je do veľkej miery ovplyvnené sociálnym konstruktivizmom: „štát zahŕňa ideu centrálného, najvyššieho, rozhodnutia prijímajúceho orgánu, ktorý má donucovacie prostriedky a zároveň si nárokuje uznanie od tých ktorí sú jeho subjektami.“⁴ To však nestačí na to, aby bolo jasné čo pod pojmom štát myslíme, a preto túto definíciu rozvíja ďalej. Venuje pozornosť subjektom, ktorí predstavujú skupinu „jednoznačne“ asociovanú s centrálnym orgánom, vytvárajúcu komunitu. Jednoznačnosť pritom znamená, že každý člen danej skupiny vie o svojej asociácii a aj ľudia mimo skupiny sú si vedomí tohto vzťahu a každá skupina je asociovaná len s jedným najvyšším orgánom. Osiander hovorí vlastne o národe, resp. o občanoch jedného štátu. Dôležitým atribútom je aj jeho územie, a teda „presne vymedzená časť zemského povrchu“. Štát je teda asociovaný s územím, populáciou na ňom sídliacou a bez existencie konkurencie iných orgánov.

Osiander sa zaoberá pre neho zaujímavým fenoménom v spoločenských vedách, ktorý nazýva „fixácia na štát“⁵. Vychádza z toho, že v dielach napísaných pred 19. storočím sa pojem štát zriedka kedy vyskytol, že situácia sa zmenila v 19. a hlavne v 20. storočí, že pojem štát pred tým neexistoval. Pozerá sa na etymológiu termínu štát a na to akým spôsobom postupne získal svoju dnešnú interpretáciu. Bez ohľadu na to, dnes je štát základnou kategóriou výskumu v medzinárodných vzťahoch, aj keď je interpretáciám konceptu štátu venovaná len malá pozornosť.

K ďalším kritikom vnímania štátu v teóriách medzinárodných vzťahov patrí profesor Hobson, ktorého cieľom je vyvolať „druhú debatu o štáte“. Východiskom jeho prístupu k skúmaniu a vnímaniu štátu je skutočnosť, že tradične je štát v spoločenských vedách prezentovaný dvomi spôsobmi. Prvý predstavujú normatívne teórie štátu, ktoré sa zameriavajú na zhodnotenie najvhodnejšej formy štátu. To sa prejavuje aj v teóriách medzinárodných vzťahov v teórii demokratického mieru. Druhý spôsob sú tzv. explanačné teórie štátu, ktoré sa sústreďujú na to aké sily kontrolujú štát a formujú jeho správanie. V liberalizme sa pozeráme na vplyv neštátnych aktérov, medzinárodného práva a pod., v realizme, resp. v jeho neo verzii je

³ OSIANDER, A. (2007): *Before the State*.

⁴ Ibid., s. 5.

⁵ Ibid., s. 6.

to systém, ktorý vplýva na správanie štátov. Okolo týchto dvoch smerov sa odvíjala aj prvá debata o štáte v teóriách medzinárodných vzťahov. Prebiehala od 70. rokov 20. storočia a týkala sa úlohy štátu vo vzťahu k spoločnosti, neštátnym aktérom a otázky či štát nad nimi dominuje. Debaty prebiehali medzi vnímaním štátu ako biliardovej gule v rámci Waltzovho neorealizmu na jednej strane a straty významu štátu vo formujúcej sa globálnej sieti transakcií v rámci Cobdenovho liberalizmu na strane druhej. Dnes sa debata posunula na otázku autonómie štátu a spoločnosti, a teda „do akej miery štáty štrukturujú spoločnosť a do akej miery spoločnosť formuje štát“⁶.

Avšak profesor Hobson nezodpovedá otázku definície štátu, resp. významu štátu ako základného objektu a predmetu výskumu teórií medzinárodných vzťahov. Pracuje s pojmom štát ako daným fenoménom, tak ako ostatné prístupy, jeho vnímanie štátu je zamerané na atribúty štátu, resp. moc štátu smerom dovnútra a smerom navonok. Avšak jeho navrhovaná, druhú debata prináša hodnotenie reality vnímania štátu jednotlivými teoretickými koncepciami, ktoré nezodpovedá tvrdeniam samotných autorov predstavujúcich tieto koncepcie.

Podstatou druhej debaty je rozdelenie zamerania skúmania štátu do dvoch smerov, a to na silu domácich inštitúcií/orgánov a silu vonkajších orgánov/inštitúcií. Prvý predstavuje inštitucionálnu autonómiu štátu, teda „schopnosť štátu vytvárať domácu a zahraničnú politiku a zároveň formovať domáce prostredie nezávisle na požiadavkách plynúcich zo sociálnej štruktúry či záujmov neštátnych aktérov“⁷. Jej podstatou je teda otázka sily a vplyvu štátnych inštitúcií na zmeny v rámci štruktúry, ktoré plynú z potrieb a požiadaviek štátu a jeho inštitúcií, nie od občanov. Druhým je medzinárodná sila štátu, teda „schopnosť štátu vytvárať zahraničnú politiku a formovať medzinárodnú sféru nezávisle na požiadavkách medzinárodnej štruktúry alebo záujmov neštátnych aktérov“⁸. Hovoríme teda o tom, do akej miery je štát schopný ovplyvňovať prebiehajúce procesy v medzinárodných vzťahoch, prejavom najvyššej sily je schopnosť štátu znižovať súperenie na medzinárodnej úrovni a vytvárať podmienky pre mierové vzťahy. Ak sa pozrieme na tradičné vnímanie štátu cez prizmu druhej debaty, ako uvádza sám profesor, neorealizmus je považovaný za teóriu, ktorá dáva do popredia štát a berie ho ako rozhodujúceho aktéra. Avšak z pohľadu Hobsonom navrhovanej koncepcie vonkajšej sily štátu, práve v neorealizme štát žiadnu nemá, keďže nemá schopnosť ovplyvniť štruktúru medzinárodného systému. Na druhej strane, liberalizmus je považovaný za teóriu, ktorá hovorí o znižovaní významu a úlohy štátu, použijúc Hobsonov prístup prideme k tomu, že je to naopak. Práve liberalizmus, ktorý hovorí o tom, že štát vytváraním inštitúcií a režimov zmierňuje prejavy anarchického medzinárodného prostredia a tým podľa Hobsonovej interpretácie prejavuje svoju vysokú externú silu. Cieľom Hobsonom navrhovanej druhej debaty je skúmať štát ako aktéra, reálne konajúceho a meniaceho realitu domácej ale aj medzinárodnej politiky. Zároveň je podľa neho potrebné viac sa zamerať na skúmanie štátu smerom vo vzťahu k iným aktérom či už pôsobiacim vo vnútri alebo v externom prostredí.

Práve tieto kritické prístupy môžu mať za následok diskusiu o tom ako skutočne vnímať štát a jeho správanie, resp. vplyv v medzinárodných vzťahoch. Štát aj keď je aktérom je závislý od množstva faktorov, ktoré determinujú jeho správanie. Rozdeľovať štáty na základe mocenského potenciálu dnes nie je dostačujúce, rovnako ako rozdeľovať štáty na dobré – liberálne a zlé – neliberálne nevedie k hodnotnej analýze ich správania, resp. vytvárania scenárov možností ich budúceho konania.

Ak teda je cieľom prehodnotiť štát a jeho postavenie v medzinárodných vzťahoch, je nevyhnutné pozrieť sa na jeho základný atribút ktorým je suverenita. Ako bolo uvedené, štát ako taký nemá jasnú definíciu v teóriách medzinárodných vzťahov, a rovnako to platí aj o suverenite.

⁶ HOBSON, J. M. (2003): The state and international relations, s. 3.

⁷ Ibid., s. 5.

⁸ Ibid., s. 7.

2 Úrovně suverenity

V politickej praxi býva pojem suverenity štátu často súčasťou rôznych prejavov či už vládnych politikov alebo opozície, ak hovoríme o štátoch kde opozícia existuje. Jej vnímanie je však značne limitované a jednostranné, suverenity je politikmi vnímaná ako sloboda konať. Toto vnímanie zdieľajú aj teoretici medzinárodných vzťahov. Rozdiel je však v tom či suverenity vnímame tradične – dvojúrovňovo, a teda vonkajšiu a vnútornú, ako väčšina politikov, alebo ako multiúrovňový atribút štátu tak ako teoretici medzinárodných vzťahov.

Teórie sa dnes venujú problematike suverenity s cieľom objasniť a vysvetliť vplyv vývojových trendov v medzinárodných vzťahoch primárne od druhej polovice 20. storočia, ale aj vzhľadom na konkrétne udalosti, ktoré formovali medzinárodné vzťahy v prvých rokoch 21. storočia. Koniec II. svetovej vojny, priniesol vznik OSN a množstva konvencií a dohôd ktoré na jednej strane upevnili koncept suverenity a rovnosti štátov a mali za následok vznik množstva nových štátov na globálnej úrovni. Zároveň tieto udalosti majú za následok určité obmedzenia suverenity štátu z externého prostredia, keďže pravidlá medzinárodného práva viažu štáty k určitému konaniu a majú vplyv na spoločnosť a populáciu, predovšetkým pravidlá a normy humanitárneho práva. Popri tom v tomto období začali vznikať organizácie a inštitúcie ktoré výrazne ovplyvnili výkon suverenity štátov vo viacerých oblastiach, dokonca hovoríme o presune suverenity na vyššie, nadštátne orgány. Vývoj koncom 90. rokov a v prvých rokoch 20. storočia však zároveň obnovil problematiku rešpektovania suverenity a nezasahovania do vnútorných záležitostí štátov v dôsledku novo-objaveného fenoménu medzinárodného terorizmu na globálnej úrovni. Schopnosť štátov reagovať a brániť sa pred týmto fenoménom do istej miery narazila na koncept suverenity a s ňou spojenej autority a teritoriality. Intervencie americkej armády v štátoch napojených na globálne pôsobiace teroristické siete bez špecifickej teritoriálnej príslušnosti priniesol ďalšie nevyjasnené otázky týkajúce sa vnímania suverenity vestfálskeho systému.

Z toho dôvodu dnes existuje viacero publikácií, ktoré sa snažia tieto problémy riešiť z teoretického a zároveň aj praktického hľadiska. Profesor Lake sa venuje suverenity v medzinárodných vzťahoch a prepája ju hlavne s autoritou, pričom vymedzuje jej tri črty. Prvou je, že základom autority síce môže byť moc, avšak autorita aktéra nespočíva len v tom, že má k dispozícii donucovacia prostriedky. Iný aktér sa môže autorite podriaďovať dobrovoľne, ak vníma jej legitimitu. Donútenie samotné na získanie autority nestačí. Druhú časť predstavujú tzv. nevnucované príkazy (noncoercive commands), ktoré nemusia byť zdôvodnené, sú dôsledkom existencie autority a jej pôvodu. Treťou dôležitou črtou je, že autorita nikdy nie je absolútna a nikdy nie je bez obmedzení.⁹

Suverenity predstavuje typ autoritatívneho vzťahu, tradične ju rozdeľujeme na vonkajšiu a vnútornú. Vnútorná suverenity je charakteristická hierarchickým usporiadaním, keďže „predstavuje najvyššiu autoritu v štáte“¹⁰. Avšak to čo je rozhodujúce je výkon efektívnej kontroly nad územím, ktoré je súčasťou štátu. Vonkajšia suverenity je predpokladom rovnosti štátov v medzinárodných vzťahoch a podľa medzinárodného práva. Jedná sa v podstate o vzájomné uznanie medzi viacerými suverenity kde ani jedna nedominovala nad inými. Pre vonkajšiu suverenity je charakteristická anarchia. Suverenity teda môžeme charakterizovať ako „atribút jednotky ktorý v závislosti od ďalšieho aktéra má za následok vzťah oboch, hierarchie a anarchie“¹¹.

Zároveň však v realite medzinárodných vzťahov dochádza k určitým druhom anomálií. Predovšetkým čo sa týka vonkajšej suverenity, a teda anarchie ku ktorej vedie. Príčinou je, že vo viacerých oblastiach existuje v anarchickom prostredí určitá forma hierarchizácie. Príkladom je viacero, v ekonomickej oblasti je to napríklad vytvorenie menovej únie, v oblasti bezpečnosti

⁹ LAKE, D. A. (2003): The New Sovereignty in International Relations, s. 303-323.

¹⁰ Ibid., s. 305.

¹¹ LAKE, D. A. (2003): The New Sovereignty in International Relations, s. 305.

hlavne v minulosti existovali impéria. Rôzne formy štátov sa vyznačujú rôznymi stupňami vzťahov na škále anarchia – hierarchia. Koncept suverenity sa teda v dôsledku politickej praxe ukazuje ako relatívny a premenlivý.

Profesor Krasner (2001) ktorý sa taktiež zaoberá suverenitou ako základnou kategóriou, vo vzťahu k správaniu štátov vymedzuje štyri odlišné konceptualizácie suverenity: vzájomne závislá suverenita, vnútorná suverenita, medzinárodno-právna suverenita a vestfálska suverenita. Prvý typ suverenity vychádza zo schopnosti vlády regulovať rôzne druhy pohybov cez hranice. Krasner pripúšťa, že v dôsledku vzájomných interakcií dochádza aj k zmenám vo vzťahoch medzi štátmi. Avšak tie nie sú nevyhnutne dané obmedzeniami vo vzťahu k suverenite, ale skôr rozsahom aktivít vlády ktoré sú dôsledkom zvyšujúceho sa počtu požiadaviek kladených na štát jeho občanmi. Dospieva k názoru, že napriek existujúcim konceptom vzájomnej závislosti ako fenoménu vplyvajúceho resp. znehodnocujúceho suverenitu štátu, je v skutočnosti význam suverenity nezmenený, pretože vzájomná závislosť nie je novým javom. Druhý typ hovorí jednak o vnútornej štruktúre ako i o efektívnej kontrole štátu. Do určitej miery je tento typ suverenity možné prepojiť s autoritou štátu a jeho inštitúcií a ich legitimitou. Štátne inštitúcie teda nemajú konkurenciu, ktorá by na tom istom území oplývala rovnakou mierou autority a legitimacy. Podstatou tretieho typu je vzájomné uznanie štátov na základe existujúcich noriem medzinárodného práva. Posledný typ hovorí o štruktúre domácej autority, resp. o neexistencii externých vplyvov vo vnútri štátu.¹² Jedná sa o suverenitu v tom najčastejšom ponímaní. Tieto vnímania suverenity sú odlišné, ale zmeny v jednej z nich, môžu viesť k zmenám v inej.

Krasner venoval samostatnú pozornosť poslednému, a teda vestfálskemu typu suverenity a systému ktorý vznikol na jej základe a ktorý prechádza zásadnými zmenami. Ako uvádza podstatou vestfálskeho systému sú suverénne štáty, ktoré disponujú autoritou nad daným územím. Základnou črtou tzv. „vestfálskeho štátu je, že sa jedná o systém politickej autority, ktorej podstatou sú teritorialita a autonómia“¹³. To je to čo ho odlišuje od ostatných druhov/typov štátu. Jedná sa o to, že politická autorita je vykonávaná nad jasne geograficky vymedzeným územím, nielen nad ľuďmi, autonómne, to znamená bez zásahu externých aktérov, ktorí by mali na území rovnakú autoritu. Zároveň však Krasner tvrdí, že vestfálsky systém tak ako je prezentovaný a vnímaný v teóriách medzinárodných vzťahov nikdy nebol realitou v čistej podobe. Predovšetkým problematika autonómie, resp. autonómneho konania bez existujúcej konkurenčnej externej autority neplatí napr. v prípade vplyvu katolíckej cirkvi, vo vzťahu v rámci Britského commonwealthu, Európskej únie, v kontexte podpory medzinárodných finančných inštitúcií ako napr. MMF, ale aj vplyvom neštátnych organizácií globálnej občianskej spoločnosti.

V realite medzinárodných vzťahov podlieha suverenita štyrom kompromisom ktoré sa líšia tým či „správanie jedného aktéra závisí na inom a či aspoň jeden s aktérov je na tom lepšie a žiaden hrošie“¹⁴.

Prvým kompromisom sú konvencie do ktorých štáty vstupujú dobrovoľne, nezávisle na vplyve iných aktérov a sú ochotní znášať posudzovanie ich konanie z vonku. Popri tom očakávajú že ostatní budú tieto pravidlá dodržiavať a zároveň ich nedodržanie neovplyvňuje situáciu vo vnútri iných štátov. Najčastejšími konvenciami sú tie týkajúce sa ľudských práv, ktoré môžu byť spojené s monitorovacími mechanizmami či nástrojmi donútenia, ale nie je to podmienka keďže ich signatármi sú aj štáty, ktoré ich nedodržiavajú, resp. majú viaceré často i zásadné nedostatky. Dodržiavanie konvencií je často spojené s tým ako sú prijaté a vnímané spoločnosťou v danom štáte. Príkladom je niekoľko súdnych sporov v USA týkajúcich sa znevýhodnenia na základe rasovej príslušnosti. Jedným z hlavných argumentov, ktoré

¹² KRASNER, S.D. (2001): Problematic Sovereignty.

¹³ KRASNER, S.D. (1995-1996): Compromising Westphalia, s. 115

¹⁴ Ibid., s. 117.

poškodené strany používali od 40-tych rokov 20. storočia boli napríklad ustanovenia Charty OSN. Konvencie teda môžu byť podpísané aj bez toho aby boli ich ustanovenia implementované, avšak spoločnosť v štáte v tomto prípade zohráva významnú úlohu, ktorá závisí od legitimacy ktorú konvenciam pripisuje a môže vládu priviesť ku kompromisu v rámci vlastnej suverenity.

Druhým sú rôzne druhy kontraktov ktoré štáty uzatvárajú s cieľom získať výhody, pričom súhlasia s obmedzeniami ktoré z toho plynú. Jedná sa o dohody uzatvorené medzi štátmi a medzinárodnými aktérmi ako napr. finančnými inštitúciami. K oslabeniu vestfálskej suverenity pritom dochádza ak kontrakty majú za následok zmeny v domácom správaní, ak sú inštitúcie pod externým vplyvom, či kontrolou, alebo sú vytvorené inštitúcie prekračujúce štátne hranice. Rozhodnutie vstúpiť do takého vzťahu je ovplyvnené vierou v prínos ktorý bude jeho výsledkom. V tomto prípade je teda správanie jedného aktéra ovplyvnené inými, minimálne očakávaniami určitého druhu správania sa. Príkladom sú rôzne formy pôžičiek, ktoré sú súčasťou fungovania medzinárodných vzťahov pôvodne medzi štátmi a neštátnymi aktérmi, resp. medzi inštitúciami a štátmi. Príkladom je pôsobenie MMF vo vzťahu k viacerým štátom ktorých ekonomiky sa ocitli v kríze.

Tretím je donútenie, teda hrozba sankcií pre štát ak nejakým spôsobom neobmedzí domácu autonómiu, cieľové štáty pritom môžu ale nemusia súhlasiť.

Posledným je vnútenie, keď štát nemá na výber a musí sa podriaďovať požiadavkám iného, silnejšieho štátu. V prípade, že sa cieľový štát podriadi požiadavkám, a teda zmení inštitúcie, politiky či osoby, tak prestáva niesť prvky vestfálskej suverenity, keďže jeho politická elita nemá možnosť rozhodovania o vlastnej politike a jej smerovaní. V tomto prípade sa vždy jedná o asymetrický mocenský vzťah. Príkladom donútenia sú ekonomické sankcie, ktoré môžu byť uvalené bilaterálne ale i multilaterálne. Príkladom vnútenia sú vojenské intervencie.

Tieto procesy existovali a existujú v medzinárodných vzťahoch, a preto vestfálsky model nie je „empirickou regularitou“ ale skôr „tradíciou alebo referenčným bodom ktorý môže ale nemusí determinovať správanie tvorcov politiky“¹⁵.

3 Ukrajina ako prípadová štúdia

Pokiaľ chceme pochopiť a analyzovať ukrajinskú štátnosť, je potrebné ozrejmiť jej historické pozadie. Samotný názov Ukrajina je odvodený od pomenovania terajšej juhovýchodnej Ukrajiny (na pobreží juhovýchodného mora) ako územia, ktoré nebolo pod nikoho kontrolou a bolo vnímané ako územie na okraji¹⁶.

Počiatky ukrajinského národa možno datovať do 17. storočia, kedy sa vtedajší kozáci sformovali ako entita. Medzi kozákmi boli vtedy ľudia z celej Európy, ktorí mali problém so zákonom a utekali na územie nikoho. Zároveň toto územie bolo atraktívne pre migračné vlny z Ázie do Európy. Územie bolo v tom čase pod tlakom organizovaných poľských i ruských armád a záporožská oblasť sa stala lojálna voči Rusku. Pri delení Poľska, Rusko získalo pravobrežnú Ukrajinu a ruská expanzia pokračovala.

Na území Krymu existoval krymský chanát, ktorý bol od 15. storočia súčasťou Osmanskej ríše. Až koncom 18. storočia sa dostal pod kontrolu Ruska, keď po vojne s Tureckom, ktorú Rusi vyhrali, bol podpísaný mier a Turci uznali, že Krym prináleží Rusku. Krym ako súčasť Ruskej sovietskej federatívnej socialistickej republiky bol z iniciatívy N. Chruščova 19. februára 1954 administratívne pričlenený k Ukrajinskej sovietskej socialistickej republike pri príležitosti 300. výročia Perejaslavskej rady.

Na území Kyjevskej Rusi bol vytvorený veľký útvar východných Slovanov, napriek tomu že dynastia bola vikingská. Tento útvar bol následne delený na veľké množstvo kniežactiev a to prispelo k rozpadu Kyjevskej Rusi.

¹⁵ KRASNER, S.D. (1995-1996): *Compromising Westphalia*, s. 117.

¹⁶ Na okraji štátov, ktoré už boli sformované – Poľsko, Litva, Rusko a na juhu Turecko.

Z uvedeného je zrejmé, že ukrajinský národ sa formoval zo značne nesúrodej skupiny. Historicky ho tvorili osídlenci, migranti so špecifickými kultúrami, s odlišnou históriou. Napokon sa z nich vyformovala osobitná entita so špecifickou identitou niekedy koncom 60-tych rokov 20. storočia.

Dokonca aj pomenovanie Ukrajina, Ukrajinci je svojím spôsobom umelo zavedené. V nemčine sa hovorilo obyvateľom, ktorí obývali územie dnešnej Ukrajiny, Rusnaken, čiže Rusnáci. Avšak časom termín Rusnák získalo hanlivú, ponižujúcu konotáciu pre nevzdelaného zaostaleho gadža. V 70-tych rokoch 20. storočia zaviedli v literatúre iný názov, ktorý by mal iný koreň slova ako Rus. Termín V-krajina aj Ukrajina bol nájdený v historických ruských a poľských rukopisoch zo 6. storočia. Začali používať termín Ukrajinec, Ukrajina, ukrajinský. A hoci bol názov zavedený knižne, ujal sa.

Snahy o vytvorenie vlastného štátu možno datovať aj pred rok 1920, kedy Ukrajinci, ktorí bojovali za ukrajinskú štátnosť, museli emigrovať do Nemecka. Následne v súvislosti s 2. svetovou vojnou z nich Hitler vytvoril samostatné oddiely pod vedením Stepana Banderu. Tie po vpáde do Lvova vyhlásili nezávislú Ukrajinu. Keďže Nemecko s takýmto plánom vôbec nepočítalo, vyslali ďalších Ukrajincov a začalo povstanie na Ukrajine. Ukrajinci považovali za svojich nepriateľov ako Nemcov tak aj Rusov. Až v roku 1954 sa Sovietskemu zväzu podarilo poraziť zvyšky Ukrajinskej povstaleckej armády.

Je dôležité spomenúť skutočnosť, že juhovýchodné územie Ukrajiny bolo jedným z najbohatších a ekonomicky významných regiónov ZSSR (vyrábali sa tu kozmické rakety, motory do lodí, vrtuľníkov, metalurgické a chemické podniky). Veľká migrácia za prácou vysvetľuje prečo sa na juhovýchode Ukrajiny hovorí prevažne po rusky. Táto oblasť vytvárala aj nomenklatúrne kádre pre Moskvu (kariérny postup tu zaznamenali Chruščov, Brežnev či Černenko).

Ukrajina v súčasnej podobe existuje od 24. augusta 1991, kedy vyhlásila svoju samostatnosť od Sovietskeho zväzu. Krymu bol priznaný autonómny štatút, mal vlastnú vládu, no logisticky (hlavne zásobami vody) bol naviazaný na Ukrajinu. Na území sa používa ruština. Jeho turistický potenciál je využívaný len minimálne.

Záver

Hranice štátov v Európe vznikali historicky na základe osídlenia a mierovými zmluvami po významných vojnách. Dôležitými míľnikmi v tomto procese boli nepochybne koniec II. svetovej vojny a rozpad ZSSR v roku 1991. Hranice súčasnej Ukrajiny môžeme rovnako datovať do tohto obdobia, keď získala Podkarpatskú Rus od ČSR. Zmeny v hraniciach nastávali aj v iných oblastiach – rozdelenie Československa, rozpad Juhoslávie, osamostatnenie sa pobaltských republík. Aj v súčasnosti sa prezentujú staro-nové snahy o vytvorenie nových štátnych útvarov, o zmeny hraníc, o získanie vlastnej suverenity podporenej medzinárodným spoločenstvom – Španielsko a Katalánci, Veľká Británia a Škótsko, Belgicko a Valóni a Flámi. Uvedené snahy v Európe vychádzajú od obyvateľov a miestnych politických elít daného regiónu. Nemožno hovoriť o vonkajšom tlaku iných štátov či mocností.

Ako hodnotiť situáciu na Kryme v roku 2014? Išlo o proces zdola alebo išlo o vonkajší tlak? Na polostrov Krym boli vyslaní proruskí ozbrojenci bez viditeľných vojenských označení. 6. marca sa o odtrhnutí Krymu od Ukrajiny jednohlasne vyslovil Krymský parlament a 16. marca toto rozhodnutie potvrdilo aj referendum (väčšina obyvateľov Krymu sa hlási k ruskej národnosti). Následne bol vyhlásený nezávislý zvrchovaný štát s názvom Republika Krym a požiadal o vstup do Ruskej federácie. Fakty naznačujú, že išlo o kombináciu vnútorných snáh i vonkajšieho tlaku. Národnostné zloženie obyvateľstva a vyhlásenie referenda politickými štruktúrami (za nezávislosť hlasovalo vyše 90% obyvateľov pri účasti 83% voličov) prezentuje vnútorné naladenie a snahy o zmenu. Prítomnosť vojenských síl, propaganda, snaha o vrátenie

územia v historických súvislostiach predstavuje skôr vonkajší tlak zo strany aktéra, ktorý toto územie tradične považuje za sféru svojho vplyvu, Ruska.

Súčasná nestabilná situácia na Ukrajine, ozbrojený konflikt na východnej hranici, odčlenenie Krymu, reakcia medzinárodného spoločenstva formou sankcií – to všetko sú len prejavy či príznaky trendu v medzinárodných vzťahoch. Sme svedkami zmeny v medzinárodných vzťahov kedy dochádza k postupnému ukončeniu unipolarity USA, objavujú sa staro-noví či noví aktéri, ktorí si vymedzujú svoje vlastné sféry vplyvu či už vojensky alebo nevojenskými prostriedkami. V tomto procese zohráva dôležitú úlohu aj medzinárodné právo, jeho dichotomický výklad a možnosti vynútenia.

Použitá literatúra:

1. HOBSON, J. M. (2001): The 'Second State Debate' in International Relations: Theory turned upside-down. In Review of International Studies, roč. 27, č. 3, s. 395-414.
2. HOBSON, J. M. (2003): The State and International Relations. New York: Cambridge University Press. 2003. ISBN 0 521 64391 0.
3. KOPEČEK, V. (2016): How to Capture a State? The Case of Azerbaijan. In Politické vedy. [online] roč. 19, č. 2, 2016. ISSN 1335–2741, s. 64-89. Dostupné na internete: <<http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/archiv-vydani/2016/2-2016/vincenc-kopecek.html>>.
4. KRASNER, S. D. (1995-1996): Compromising Westphalia. In International Security, roč. 20, č. 3 s. 115 – 151.
5. KRASNER, S.D. (2001): Problematic Sovereignty, contested rules and political possibilities. New York: Columbia University Press 2001. ISBN 0–231–12179–2.
6. LAKE, D. A. (2003): The new sovereignty in international relations. In. International Studies Review, roč. 5, č. 3, s. 303-323.
7. OSIANDER, A. (2007) Before the State: systemic political change in the West from the Greeks to the French revolution. Oxford: Oxford University Press 2007. ISBN 978–0–19–829451–1.
8. ŽALEK, L. (2016): The Ukrainian Crisis –A New Start of Self-Aware Nationhood or Gradual Decline of the State?. In Politické vedy. [online] roč. 19, č. 4, 2016. ISSN 1335–2741, s. 137-155. Dostupné na internete: <<http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/archiv-vydani/2016/4-2016/lukas-zalek.html>>.

Kontakt:

Mgr. Lucia Husenicová, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica
e-mail: lucia.husenicova@umb.sk

PhDr. Dagmar Nováková, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica
e-mail: dagmar.novakova@umb.sk

PŘEHLED LITERATURY ZAMĚŘENÝ NA MUNICIPALITY A JEJICH MOŽNOSTI PŘI VYTVÁŘENÍ VHODNÉHO PODNIKATELSKÉHO PROSTŘEDÍ

Petra Chmielová

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě, Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40
Karviná, Česká republika, e-mail: chmielova@opf.slu.cz

Municipality si v dnešní době uvědomují svou důležitost v roli spolutvůrce kvalitního podnikatelského prostředí. Svými opatřeními mohou vytvářet předpoklady pro rozvoj podnikatelské sféry. Cílem tohoto příspěvku je poskytnout přehled literární rešerše týkající se municipalit a jejich možností při vytváření vhodného podnikatelského prostředí. Hlavním cílem je zejména zkoumat, jak vědci a odborníci vyvinuli svůj výzkum v této oblasti a jaké jsou další trendy při vytváření vhodného podnikatelského prostředí ze strany územní samosprávy. Přehled literatury je zaměřen na analýzu odborné literatury zemí České republiky a Slovenské republiky a vybraných zemí EU. V rámci prvotního výzkumu bude přehled literatury rozšířen i o další země Evropské unie. Na dlouhodobý ekonomický rozvoj municipalit má významný vliv kvalita podnikatelského prostředí.

Klíčové slova: Česká republika, Slovenská republika, municipality, podnikatelské prostředí, kvalita podnikatelského prostředí

The Municipality today is aware of its importance as a co-creator of a quality business environment. By their measures, they can create prerequisites for the development of the business sphere. The aim of this paper is to provide an overview of literary research on municipalities and their possibilities in creating a suitable business environment. The main objective is, in particular, to examine how scientists and experts have developed their research in this field and what are the other trends in the creation of an appropriate business environment by the territorial self-government. The literature review is focused on the analysis of professional literature from countries of the Czech Republic and the Slovak Republic and selected EU countries. In the framework of initial research, the literature review will be extended to other countries of the European Union. Long-term economic development of the municipalities has a significant influence on the quality of the business environment.

Key words: Czech Republic, Slovak Republic, municipality, business environment, quality of business environment

JEL: H19, M21

Úvod

Každá municipalita má určené úkoly a kompetence vztahující se k jejímu svěřenému území. Obecní samospráva je zodpovědná nejen za činnosti související s vlastním výkonem samosprávné funkce, ale také za celkový ekonomický a sociální rozvoj obce. Municipální ekonomikou se rozumí hospodaření ekonomických subjektů na přesně vymezeném území, tedy v dané municipalitě. V souvislosti s tím si municipality uvědomují svou důležitost spolutvůrce podnikatelského prostředí. Svými strategiemi a vhodnými opatřeními mohou pozitivně ovlivňovat rozvoj místní ekonomiky a vytvářet tak předpoklady pro rozvoj soukromého podnikání. (Ježková a Ježek, 2011)

Podpora podnikání na municipální úrovni je závislá na několika základních faktorech, jako je například geografický faktor, faktor podnikatelského sektoru a faktor kulturní a sociální. Pro různá zaměření podnikání jsou důležité odlišné faktory. (Macháček, Toth a Wokoun, 2011)

Podnikání je podstatným pilířem pro rozvoj ekonomického potenciálu celé země. Guinn, Kratochvíl a Hashesh (2009) definují podnikatelské prostředí jako souhrn vlivů působících na podnikatele, podniky a samotné podnikání. Mezi velmi důležité faktory ovlivňující jak motivaci začít podnikat, tak průběh samotného podnikání patří bezesporu ekonomické, politické a celospolečenské klima. Souhrnně se o těchto aspektech hovoří jako o podnikatelském prostředí.

Cílem tohoto příspěvku je poskytnout přehled literární rešerše týkající se municipalit a jejich možností při vytváření vhodného podnikatelského prostředí. Hlavním cílem je zejména zkoumat, jak vědci a odborníci vyvinuli svůj výzkum v této oblasti a jaké jsou další trendy při vytváření vhodného podnikatelského prostředí ze strany územní samosprávy. Přehled literatury je zaměřen zejména na analýzu odborné literatury zemí České republiky a Slovenské republiky. V rámci prvotního výzkumu bude přehled literatury rozšířen i o další země Evropské unie.

Tento výzkum je v současné době chápán jako předvýzkum k disertační práci, která bude zahrnovat mimo jiné přehled relevantní literatury. Analýza literární rešerše bude postupně aktualizována a rozšiřována o další autory, popřípadě i země.

Regionální rozvoj se v České republice stal významným společensko-vědním tématem, kterému se věnuje řada odborníků z různých oborů. Výrazně převažují empirické studie například od autorů Hlaváček, (2013); Jirásková, (2015); Rajčáková, Švecová, (2012); Žitek, Klímová, (2015). V rámci odborné literatury bude při zpracovávání disertační práce zaměřena pozornost na publikace Binek et al., (2010); Baránek (2013); Vašítková (2012); Viturka a kol. (2010), apod.

1 Současný stav poznání České a Slovenské republiky

Téma atraktivity municipalit je v dnešní době nejen pro investory velmi aktuální. Průzkumem zabývajícím se analýzou podmínek pro investory v rámci municipalit České republiky se zabýval Baránek (2013), který zjišťoval názory jednotlivých municipalit na faktory, které investoři považují za důležité, a zhodnocoval, zda tyto municipality nabízejí příslušné faktory. Dále zkoumal, zda se municipality považují za atraktivní a jaké jsou marketingové aktivity, které využívají ke zvýšení povědomí veřejnosti a čerpání finančních prostředků z Evropské unie a dalších grantů.

Viturka a kol. (2010) uvádí, že z regionálního pohledu je nutné konstatovat, že na dlouhodobý ekonomický rozvoj jednotlivých regionů (resp. municipalit) má významný vliv kvalita podnikatelského prostředí, která zároveň vytváří i základní rámec pro jejich konkurenceschopnost. Vysokou úroveň kvality podnikatelského prostředí lze tedy považovat za významný indikátor dlouhodobě úspěšného ekonomického rozvoje.

Vašítková (2012) realizovala výzkum zaměřený na analýzu kvality podnikatelského prostředí mezi obcemi a malými a středními podniky. Výsledky výzkumu poukazují, že vytváření kvalitního podnikatelského prostředí, které má pozitivní dopad na malé a střední podniky, může být jednodušší v malých obcích než ve velkých obcích, tzn. v obcích s počtem obyvatel přesahujících hranici šesti tisíc. Touto problematikou se také dále zabývaly Vašítková a Matušínková (2014), které analyzovaly kvalitu podnikatelského prostředí a standardy komunikace mezi obcí a rezidentními malými a středními podniky.

Studii zaměřené na návrh ukazatele vitality podnikatelského prostředí se věnovaly autorky Šebestová, Čemerková a Palová (2016). Jednalo se o průzkum mezi 215 podnikateli v rámci Moravskoslezského kraje. Na základě zjištěných výsledků konstatují, že kvalita podnikatelského prostředí je přímo spojena s místní samosprávou, se kterou je podnikatel v každodenním kontaktu. V oblasti základních překážek na začátku podnikání bylo zjištěno, že

nejčastěji uváděnou bariérou je nedostatek finančních prostředků, následovaný nedostatkem informací nebo kvalifikovaným personálem. Podnikatelské prostředí ve všech okresech regionu bylo hodnoceno spíše pozitivně.

Faktory působící na národní úrovni jsou stejné pro všechny potenciální zájemce o podnikání a také ve všech regionech České republiky. Nicméně určujícími faktory, které bezprostředně ovlivní občany k soukromému podnikání, jsou faktory působící na úrovni regionů či obcí. Binek a kol. (2011) hovoří o tzv. podnikatelské přívětivosti daného území. U služeb či obchodu jsou nejdůležitějšími faktory vzdálenost k trhům nebo zákazníkům a dostupnost pracovní síly. U výrobně orientovaného podnikání patří mezi nejdůležitější faktory kvalita infrastruktury, dostupnost jednotlivých typů zdrojů a kvalita a profesionalita samosprávy.

V rámci starší studie se rovněž Damborský a Wokoun (2010) zabývali lokalizačními faktory malého a středního podnikání v podmínkách ekonomiky České republiky. Dle autorů je základem všech lokalizačních teorií hledání faktorů lokalizace. Na základě empirického výzkumu byla provedena následující kategorizace faktorů malého a středního podnikání vázaných na lokální či regionální dodavatelský či odběratelský trh České republiky dle významnosti v lokalizačním procesu. První kategorii tvoří faktory, jejich význam je pro malé a střední podniky nezpochybnitelný napříč sektorovou a velikostní strukturou. Jedná se o geografickou (dopravní) blízkost odbytového trhu. Do druhé kategorie patří možnost získat mimořádné postavení na daném trhu a možnost spolupráce s konkurencí a získání informací od konkurence. A poslední, třetí, kategorii tvoří faktory, které jsou významné v některé ze sledovaných sektorových či velikostních kategorií. Zde patří geografická blízkost (vzdálenost) konkurence, dodavatelů, hospodářský růst regionu, apod.

Východiskem pro disertační práci může být studie Jiráskové (2015), která se zabývá hodnocením vybraných současných místních faktorů v jednotlivých ekonomických činnostech sekundárního a terciárního sektoru. Bylo vybráno celkem 26 místních faktorů, které byly rozděleny do 4 skupin a následně zkoumány. Jedná se o regionální lokální faktory, obchodní faktory, pracovní faktory a infrastrukturní faktory. Přibližně 450 náhodně vybraných respondentů (podniků) v rámci České republiky se účastnilo dotazníkového šetření. Výzkumem byl potvrzen předpoklad prokázání větší důležitosti jednotlivých místních faktorů u sekundárního sektoru, kvůli nákladům spojených s případnou změnou umístění. Jedná se především o dostupnost doplňkových služeb, možnost spolupráce s konkurenčními podniky, kvalifikovaná pracovní síla, stav dopravní infrastruktury a náklady na dopravu.

Rydvalová, Horynová a Zbranková (2016) se ve své studii zaměřují na rodinné firmy v České republice. Hlavní cíl spatřují v odpovědi na otázku, zda lze podnikání v rodině považovat za nástroj pro rozvoj dané obce. V rámci svého výzkumu přišly s novým nápadem použít takový nástroj, který dovoluje svým obyvatelům najít smysl života v dané zemi a přijmout určitou úroveň nerovností s ní spojenou. Dle autorek mohou být právě v tomto okamžiku odstraněny regionální rozdíly a může být úspěšně realizována podpora rozvoje venkovských oblastí. Také rodinné podniky mohou být zdrojem rozvíjení podnikatelského prostředí, zejména v malých obcích ve venkovských oblastech.

Malé a střední podniky na Slovensku podle posledních údajů Evropské komise představují 99,9 % všech podniků, tvoří 70,7 % pracovních míst a 61,2 % přidané hodnoty v ekonomice.

Autoři Belás et al. (2015) zkoumali obchodní prostředí malých a středních podniků ve vybraných oblastech České republiky a Slovenska. Cílem tohoto článku bylo vymezit a porovnat současné trendy v podnikatelském prostředí malých a středních podniků ve vybraných regionech České republiky a Slovenska. V roce 2013 byl proveden výzkum názorů podnikatelů v České republice (Zlínský kraj) a na Slovensku (v regionech Žilina a Trenčín). Tyto sousední oblasti mají podobné ekonomické parametry. Podle zjištění, nejdůležitější motivací pro

zahájení podnikání v České republice bylo zaměstnání. Na Slovensku byly nejdůležitějším motivem pro zahájení podnikání peníze. Výsledky našeho výzkumu potvrdily, že společnosti v obou zemích vnímají poměrně negativně postavení podnikatelů. Navzdory značnému zhoršení podnikatelského prostředí vykazují MSP obchodní optimismus, přičemž asi 90 % podnikatelů v obou zemích věří, že jejich společnost přežije příštích pět let.

Malé a střední podniky mají často potíže při získávání kapitálu nebo úvěrů, zejména v počáteční fázi zahájení podnikání. Jejich omezené zdroje mohou rovněž snížit přístup k novým technologiím nebo inovacím. Autoři se často zabývají dopadem financování MSP na jejich rozvoj. Malé a střední podniky mají potíže s financováním inovací a zhoršení obecných úvěrových podmínek je pro inovační firmy výraznější. Hlavním cílem provedeného výzkumu autorky Ivanové (2017) bylo analyzovat podmínky pro rozvoj malého a středního podnikání (sektor MSP) na Slovensku. Výzkum byl proveden na Slovensku v roce 2016. Účastnilo se celkem 193 slovenských firem, které byly klasifikovány jako malé a střední podniky podle velikostní třídy zaměstnání. Výzkumným nástrojem pro studium byl vlastní dotazník skládající se z 38 otázek a demografie. Struktura dotazníku umožnila autorce identifikovat skupinu otázek týkajících se nejdůležitějších podmínek pro rozvoj zkoumaného sektoru s ohledem na podnikatelské prostředí. Na základě provedeného výzkumu v odvětví malých a středních podniků lze konstatovat, že velká skupina společností má obtížný přístup k externím zdrojům financování, což se týká jak přístupu k fondům Evropské unie, bankovních úvěrů a dalších nástrojů finančního trhu.

2 Současný stav poznání vybraných zemí Evropské unie

Jedná se o země, které jsou členskými státy Evropské unie a srovnání jejich podnikatelského prostředí může být velmi důležitým aspektem rozvoje podnikání v České republice na úrovni malých a středních podniků i podniků velkých společností.

Bruothová a Hurný (2016) se zabývali vztahem mezi různými ukazateli kvality podnikatelského prostředí na jedné straně a vybranými makroekonomickými ukazateli a ratingem země na druhé straně. Analýza se zaměřuje na země Visegrádské čtyřky (V4). Analyzují se tyto indexy: Jednoduchá podnikání vytvořená skupinou Světové banky, index globální konkurenceschopnosti, index ekonomické svobody, rating z ročenky Světové konkurenceschopnosti a indexu křehkého státu. Reálný hrubý domácí produkt, míru nezaměstnanosti a míru inflace používáme jako makroekonomické ukazatele a výsledky ratingu země, které byly hodnoceny ratingovými agenturami Moody's, Standard & Poor's a Fitch Ratings. Analýza je založena na údajích na úrovni zemí za období 2005-2014 odvozených z oficiálních statistických zpráv Světové banky, Světového ekonomického fóra, z Institutu pro rozvoj managementu, Nadace pro dědictví, Fond pro mír a Eurostatu. Analýza se provádí pomocí korelační analýzy za použití Pearsonova a korelačního koeficientu Spearman. Výsledky této analýzy naznačují, že vztah mezi různými indexy kvality podnikatelského prostředí a vybraných makroekonomických ukazatelů nebo ratingu země je specifický pro jednotlivé země. Na tento výzkum navázaly autorky Hintošová a Bruothová (2016), které analyzovaly Českou republiku a Slovensko. Dospěly ke stejným zjištěním jako předchozí autoři.

Podnikatelská činnost a podnikatelské prostředí jsou dvě z pozorně sledovaných oblastí. Světové ekonomické fórum dělá srovnání zemí po celém světě v rámci podnikání. V současnosti se do celkového hodnocení zapojilo 189 zemí. Podnikáním v zemích V4 se zabývaly autorky Svobodová a Hedvičáková (2015), které popisují snadnost podnikání v České republice a zemích z Visegrádské skupiny. Konkrétně se zaměřují na zahájení podnikání a placení daní. Hlavní část a cíl článku je věnován výsledkům vývoje v hodnocení v České republice a zemích Visegrádské skupiny. Tyto dva indexy mají dopad na podnikatelské subjekty při zahájení podnikání a na hospodářskou situaci. Článek je založen na výsledcích

Zprávy o podnikání od Světové banky, dalších odborných zdrojích a znalostech o původním stavu. Česká republika je ve srovnávaných státech na posledním místě se subindexy Zahájení podnikání a také placení daní. Rozdíly v ratingu zemí z Visegrádské skupiny nejsou značné, v Maďarsku jsou lepší podmínky pro zahájení podnikání.

Vytváření nových podniků je zejména v upadajících regionech považováno za prostředek k zajištění - budoucích - pracovních příležitostí. Delfmann a Koster (2016) rozlišují dlouhodobý a krátkodobý efekt zaměstnanosti při vytváření nových podniků v obcích v Nizozemsku v letech 1996–2010. Autoři závěrem konstatují, že regionální kontext má velký vliv na místní efekt zaměstnanosti při vytváření podniků. Dále se ukazuje, že v souvislosti s mírným poklesem počtu obyvatel jsou nové podniky stále důležitým zdrojem pracovních příležitostí.

Problematickou malých a středních podniků v Lotyšsku se zabývali Sloka et al. (2011). V Lotyšsku produkují malé a střední podniky více než polovinu HDP a zaměstnávají více než polovinu zaměstnanců. Rozvoj malých a středních podniků má zvláštní význam v situaci hospodářského poklesu a nárůstu nezaměstnanosti. Dle autorů je nezbytné podporovat rozvoj malých a středních podniků. Zřízení malých a středních podniků závisí na podnikatelském prostředí, v němž působí. Studie analyzuje návrhy na zlepšení podnikatelského prostředí. Některé z problémů jsou následující - neuspořádaná legislativa, nestabilní ekonomické prostředí, nedostatek financí apod.

Nedávným vývojem podnikání v Polsku a podnikatelským profilem země se zabýval Ruminski (2015). Tento článek pojednává o podnikatelství a jeho rozvoj v Polsku. Polsko je chápáno jako jedna z nejrychleji rostoucích ekonomik EU a klíčovým hráčem na trhu ve střední a východní Evropě. Ve studii jsou zkoumány otázky růstu a perspektivy rozvoje podniků. Zvláštní důraz je kladen na opatření podnikání, determinanty jeho vývoje, konkurenční postavení země a podmínky pro rozvoj podnikání. Navíc se diskutuje o vnímání podnikání samotnou společností. Podpora zvláštních ekonomických zón, klastrové iniciativy a státní politika jsou pro podnikatele důležité a přispívají k dalšímu rozvoji podnikání. Polsko zaznamenává pozitivní tempo vývoje i přes nedávný hospodářský pokles. Jeho vysoká úroveň konkurenceschopnosti, silné ekonomické základy a vysoká flexibilita umožní těžit z globálního oživení v příštích několika letech. Za účelem zhodnocení potenciálu rozvoje podniků a podnikatelského prostředí byla provedena SWOT analýza polských malých a středních podniků.

Dle Godlewske-Majkowske a Komorové (2017) je analýza lokalizace podniku v současné době nejen součástí strategického řízení podniků, ale také by měla být předmětem činnosti regionů ochotných aktivně vyhledávat investory. Na jedné straně podnikatelské subjekty vyhledávají místa, která odpovídají jejich potřebám. Na druhou stranu regiony nabízejí investiční oblasti pro urychlení regionálního rozvoje. Místní orgány nerozhodují o lokalizaci podniku, ale mohou do jisté míry vytvářet provozní podmínky (např. zařízení s technickou infrastrukturou nebo pracovní sílu pro podnikatele a potřeby investora). Proto existuje potřeba aplikace nových řešení nebo alespoň modifikace současných metod lokalizace.

3 Shrnutí nejvýznamnějších výzkumů

Malé a střední podnikání potřebuje pro svůj rozvoj a fungování příznivé podnikatelské prostředí a určitou míru podpory v podnikatelských aktivitách jak na státní, tak evropské úrovni. Bohužel malé a střední podniky se stále potýkají s množstvím překážek v podobě administrativních a legislativních procedur, často čelí špatné dostupnosti kapitálu, ale i nedostatku kvalifikovaných sil. Je důležité, aby podnikatelská aktivita nebyla nadbytečně omezována administrativními bariérami a neefektivností ve fungování státní správy. Jelikož v důsledku průběžného zavádění různých legislativních opatření, je daňový systém podnikateli vnímán jako příliš složitý, vyžaduje od poplatníků vyplňování značného množství údajů a

představuje pro ně vysoké náklady na výpočet správné výše daňových odvodů. (Blechová 2012)
V ČR existuje 99,83 % malých a středních podnikatelů.

Nejvýznamnější studie v rámci České republiky poukazují na velkou důležitost místních faktorů u sekundárního sektoru, jako je například spolupráce s konkurencí, kvalifikovaná pracovní síla, dobrý stav dopravní infrastruktury apod. (tab. 1).

Tabulka 1: Nejvýznamnější výzkumy v rámci České republiky

STUDIE	VÝSLEDKY
Jirásková (2015)	Regionální lokální faktory, obchodní, pracovní a infrastrukturní faktory -> větší důležitost místních faktorů u sekundárního sektoru , kvůli nákladům spojených s případnou změnou umístění. (dostupnost doplňkových služeb, spolupráce s konkurencí, kvalifikovaná pracovní síla, stav dopravní infrastruktury a náklady na dopravu)
Vašítková (2012)	Analýza KPP mezi obcemi a MSP -> vytváření KPP má pozitivní dopad na MSP a jejich rozvoj.
Viturka a kol. (2010)	Na dlouhodobý ekonomický rozvoj municipalit má vliv kvalita podnikatelského prostředí.
Šebestová, Černáková a Palová (2016)	Překážky na začátku podnikání -> nedostatek finančních prostředků, následovaný nedostatkem informací nebo kvalifikovaným personálem.
Bínek a kol. (2011)	Podnikatelská přívětivost dané municipality. Služby a obchod -> vzdálenost k trhům nebo zákazníkům, dostupnost pracovní síly. Výrobně orientované podnikání -> kvalita infrastruktury.
Baránek (2013)	Zhodnocení, zda municipality nabízejí faktory, které požadují investoři za důležité -> obchodní, pracovní, faktor infrastruktury.

Pramen: vlastní zpracování

Dále je kladen důraz na analýzu kvality podnikatelského prostředí mezi obcemi s malými a středními podniky, což má pozitivní dopad na dlouhodobý rozvoj těchto podniků. Právě autor Viturka (2007) definoval rovnici pro hodnocení kvality podnikatelského prostředí, kterou lze zapsat ve tvaru:

$$KPP = O.v_o + P.v_p + R.v_r + I.v_i + C.v_c + E.v_e \quad (1)$$

Kde:

KPP = kvalita podnikatelského prostředí

O = obchodní faktory,

P = pracovní faktory,

R = regionální a lokální faktory,

I = infrastrukturní faktory,

C = cenové faktory,

E = environmentální faktory,

v = významové váhy.

Významové váhy jsou přiřazeny jednotlivým faktorům dle jejich důležitosti v rámci podnikatelského prostředí, což při zpracovávání bude ověřováno pomocí dotazníkového šetření. Výsledky mohou následně využít i firmy při rozhodování o jejich investičních prioritách.

Kvalita podnikatelského prostředí bývá vystihována různými mezinárodními srovnáními. Ty sestavují nejrozličnější žebříčky, indexy, ročenky nebo ratingová hodnocení. Hodnocení podnikatelského prostředí se liší podle zpracovatele, jaká jsou použita data a především jaké kritéria jsou pro hodnocení vybrána.

Nejvýznamnější studie Slovenské republiky (tab. 2) se zaměřují zejména na obchodní prostředí malých a středních podniků a jejich motivací pro zahájení podnikání. Výsledkem analýzy podmínek pro rozvoj malých a středních podniků je obtížný přístup k externím zdrojům financování.

Tabulka 2: Nejvýznamnější výzkumy v rámci Slovenské republiky

STUDIE	VÝSLEDKY
Bélas et al. (2015)	Zkoumali obchodní prostředí MSP ve vybraných oblastech ČR a SR. <u>Motivace pro zahájení podnikání byla:</u> • v ČR - možnost zaměstnání a tvorba pracovních míst, • v rámci SR – finanční ohodnocení (peníze).
Ivanová (2017)	Analýza podmínek pro rozvoj MSP -> velká skupina společností má obtížný přístup k externím zdrojům financování (k fondům EU, bankovním úvěrům, ...)

Pramen: vlastní zpracování

Jedním ze specifíků současného podnikatelského prostředí je to, že je velmi špatně čitelné. Jakákoliv událost může mít vliv na podnik, a tím vyvolá nezbytnost velkých strategických změn v podniku. Působením celé řady faktorů z podnikatelského prostředí na podnik, které jsou i mezi sebou vzájemně propojeny, musí podnik brát v potaz podmínky vnějšího prostředí.

Malé a střední podniky v nefinančním sektoru mají velký vliv na ekonomiky v zemích v Evropské Unii. Malé a střední podniky v Evropské Unii za rok 2016 tvoří 99,8 % všech podniků. Tyto podniky vytvořily 57,4 % (3,9 bilionu eur) přidané hodnoty a poskytují 66,8 % pracovních míst, což znamená, že zaměstnávají okolo 90 milionů lidí.

Vznik nových podniků je velmi často chápán jako jeden z faktorů, který ovlivňuje hospodářský růst a snižuje míru nezaměstnanosti tvorbou pracovních míst. Pokud se porovnají nově vzniklé a zaniklé podniky, tak ve většině zemí v Evropské Unii převažují nově vzniklé podniky. Avšak u některých členských zemí převažují zaniklé podniky, např. Slovensko, kde je počet zaniklých podniků vyšší o 30 % než nově vzniklé podniky.

Podnikatelské prostředí je velmi široce vymezeno a je nepřehledné množství faktorů, které mohou určitým způsobem ovlivňovat podnikatelské prostředí, a tím i samotné podniky. Studie zaměřené na podnikatelské prostředí ve vybraných zemích Evropské Unie (tab. 3) vykazují, že dochází k růstu a rozvoji podniků a vytváření vhodných podmínek pro rozvoj podnikání.

Tabulka 3: Nejvýznamnější výzkumy v rámci vybraných zemí Evropské unie

STUDIE	VÝSLEDKY
Godlewska-Majkowska a Komorová (2017)	Místní orgány nerozhodují o lokalizacích podniku, ale mohou do jisté míry vytvářet provozní podmínky. (např. zařízení s technickou infrastrukturou nebo pracovní sílu pro podnikatele a potřeby investora)
Ruminski (2015)	Zabýval se podnikatelským profilem municipalit země -> dochází k růstu a rozvoji podniků, vytváření vhodných podmínek pro rozvoj podnikání.
Delfmann a Koster (2016)	Vytváření nových podniků je zejména v upadajících regionech považováno za prostředek k zajištění - budoucích - pracovních příležitostí. Regionální kontext má velký vliv na místní efekt zaměstnanosti při vytváření podniků. Nové podniky jsou stále důležitým zdrojem pracovních příležitostí .
Sloka et al. (2011).	Zřízení malých a středních podniků závisí na podnikatelském prostředí, v němž působí. Studie analyzuje návrhy na zlepšení podnikatelského prostředí. Některé z problémů jsou následující - neuspořádaná legislativa, nestabilní ekonomické prostředí, nedostatek financí apod.

Pramen: vlastní zpracování

Závěr

Podnikatelské prostředí je považováno za důležitý faktor, který ovlivňuje konkurenceschopnost země nebo regionu. Hodnocení podnikatelského prostředí je předmětem analýzy realizované řadou národních i mezinárodně uznávaných institucí, jejichž výstupy mají obvykle formu složených indexů, které odrážejí kvalitu podnikatelského prostředí.

Základními otázkami, které si ve vztahu k podnikání v regionu či obci můžeme položit, jsou, zda podporovat stávající podnikatele, či vytvářet podmínky pro zapojení obyvatel regionu obce do podnikatelství, respektive do podnikatelského procesu. Pro obec či region je důležité, aby bylo podporováno obojí, avšak v nestejně míře. Na úrovni obce je jednoznačně důležitější podporovat podnikatelského ducha obyvatel, motivovat je k samostatné podnikatelské činnosti a vytvářet podmínky, aby mohly vznikat nové podnikatelské aktivity a dále se rozvíjet.

V popředí zájmu obecní samosprávy stojí zajištění kvalitních podmínek pro život obyvatel. Podpora podnikání je pro obecní samosprávu důležitá zejména kvůli využití volných prostorů vhodných pro podnikání - v téměř každé obci se nachází areál zemědělského podniku (opuštěný či využívaný k původním účelům pouze částečně) či jiného výrobního podniku. Snahou obce je zlepšit vzhled těchto lokalit a podpořit jejich využití, např. zlepšením dopravní přístupnosti, podporou vyjednávání s vlastníky, koordinací využití různými podnikateli apod. Dále zajištění pracovních míst v obci i za situace, kdy většina obyvatel obce má možnost získat zaměstnání v blízkém městě, jsou pracovní místa v obci důležitá. Pro řadu lidí je práce v obci primárním zájmem. V územích s celkovým nedostatkem pracovních míst je snaha o rozvoj místních podnikatelů či o přitažení nových investorů zásadním tématem z hlediska udržitelného rozvoje obce. Prosperující firmy jsou ochotny investovat do zlepšení prostředí či infrastruktury

v okolí své provozovny nebo jinak hmotně či finančně podpořit rozvoj obce. O místní firmy se může obec opřít v případě řešení různých havárií či mimořádných situací.

V České republice existuje 99,83 % malých a středních podnikatelů. Podpora stávajícího podnikání, vzhledem k většinou omezeným finančním možnostem municipalit, by měla směřovat k usměrňování podmínek pro podnikání a vymezování ploch, kde toto podnikání bude existovat. Na úrovni obcí, zvláště pak malých obcí, se bude jednat o podporu vytváření podnikatelských, průmyslových zón a k rozvoji výrobně orientovaného podnikání. Studie v rámci České republiky poukazují na velkou důležitost místních faktorů u sekundárního sektoru, jako je například spolupráce s konkurencí, kvalifikovaná pracovní síla, dobrý stav dopravní infrastruktury apod.

Studie zaměřené na podnikatelské prostředí ve vybraných zemích Evropské Unie vykazují, že dochází k růstu a rozvoji podniků a vytváření vhodných podmínek pro rozvoj podnikání.

Počet studií zabývajících se municipalitami a jejich možnostmi při vytváření vhodného podnikatelského prostředí v rámci České republiky neexistuje příliš mnoho. Z tohoto důvodu je vhodné se zaměřit a podložit empirický výzkum studiemi z jiných zemí, jež zkoumají stejný či obdobný vztah mezi municipalitami a jejich podnikatelským prostředím.

Použitá literatura:

1. BARÁNEK, P., 2013. Regional and Municipal Aspects of Marketing Activities Towards Investors in the Czech Republic. In: E. JIRČÍKOVÁ, A. KNÁPKOVÁ a E. PASTUSZKOVÁ, eds. Finance and the Performance of Firms in Science, Education and Practice. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, s. 21-33. 2013. ISBN 978-80-7454-246-6.
2. BÉLAS, J. – DEMJAN, V. – HABANIK, J. – HUDAKOVA, M. – SIPKO, J. 2015. The Business Environment of Small and Medium-Sized Enterprises in Selected Regions of the Czech Republic and Slovakia. E+M Ekonomie a Management, 2015 18(1), 46-56. 2015. ISSN 1212-3609.
3. BINEK, J. a kol., 2011. Obce a regiony pro podnikatele; Podnikatelé pro obce a regiony. Brno: GaREP, spol. s.r.o. ISBN 978-80-905139-0-7.
4. BLECHOVÁ, B. 2012. Progresivní nebo „rovná“ daň – ekonomické a politické dilemma. Politická ekonomie, 60(5), 649-668. 2012. ISSN 0032-3233.
5. BRUOTHOVA, M. – HURNÝ, F. 2016. Business Environment in V4 Countries. In: P. ODEHNALOVA, O. ČÁSTEK a L. KUCHYŇKOVÁ. Proceedings of the international scientific conference of business economics management and marketing. 2016. s. 59-66.
6. DAMBORSKÝ, M - WOKOUN, R. 2010. Lokalizační faktory malého a středního podnikání v podmínkách ekonomiky ČR. E+M Ekonomie a Management, 13(2), 32-43. 2010. ISSN 1212-3609.
7. DELFMANN, H – KOSTER, S. 2016. The Effect of New Business Creation on Employment Growth in Regions Facing Population Decline. In: Annals of Regional Science. 2016, 56(1), s. 33-54. ISSN 1432-0592.
8. GODLEWSKA-MAJKOWSKA, H. - KOMOR, A. 2017. Regional Strategic Groups as A Tool of Enterprises Localization Analysis on Automotive Industry in the European Union. Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics, 28(1), 35-46. 2017. ISSN 1392-2785.
9. GUINN, A. – KRATOCHVÍL, O. - HASHESH, I. 2009. Podnikatelské prostředí v ČR. Kunovice: Evropský polytechnický institut. 2009. ISBN 978-80-7314-176-9.

10. HINTOŠOVÁ, A.B. – BRUOTHOVA, M. 2016. Business Environment in Slovak and Czech Republic. SGEM 2016, BK 2: Political sciences, law, finance, economics and tourism conference proceedings, vol IV. 2016, s. 153-160.
11. HLAVÁČEK, P. 2013. Economic and Innovation Adaptability of Regions in the Czech Republic. In: A. KOCOUREK, ed. Proceedings of the 11th International Conference on Liberec Economic Forum 2013. Sychrov: Technická univerzita v Liberci, s. 194-203. 2013. ISBN 978-80-7372-953-0.
12. IVANOVÁ, E. 2017. Barriers to the Development of SMEs in the Slovak Republic. *Oeconomica Copernicana*, 2017, 8(2), s. 255-272. ISSN 2083-1277.
13. JEŽKOVÁ, R. - JEŽEK, J. 2011. Podnikanie a jeho komunálna a regionálna podpora. Bratislava: Eurokódex. 2011. ISBN 978-80-89447-47-3.
14. JIRÁSKOVÁ, E. 2015. A Comparison of Location Factors Evaluation in the Secondary and Tertiary Sectors. *E+M Ekonomie a Management*, 18(1), 46-56. 2015. ISSN 1212-3609.
15. MACHÁČEK, J. – TOTH, P. - WOKOUN, R. 2011. Regionální a municipální ekonomie. Praha: Oeconomica. 2011. ISBN 978-80-245-1836-7.
16. RAJČÁKOVÁ, E. - ŠVECOVÁ, A. 2012. Regional Disparities and Competitiveness of Slovak Regions. In: V. KLÍMOVÁ a V. ŽÍTEK, eds. 15th International Colloquium on Regional Sciences. Valtice: Masarykova univerzita, s. 59-68. 2012. ISBN 978-80-210-5875-0.
17. RUMINSKI, R. 2015. Recent Developments of Entrepreneurship in Poland: The Country Entrepreneurial Profile. In: *Journal of Enterprising Culture*. 2015, 23(3) s. 237-269. ISSN 0218-4958.
18. RYDVALOVÁ, P. – HORYNOVÁ, E. K. - ZBRANKOVÁ, M. 2016. Family Business as Source of Municipality Development in the Czech Republic. *Amfiteatru Economic*, 18(41), 168-183. 2016. ISSN 1582-9146.
19. SLOKA, B. - KANTANE, I. – GRANTINS, A. - VILCINA, A. 2011. Challenges for SMEs Development in Salaspils Municipality. In: G. MAZURE, ed. *Economic Science for Rural Development: Sustainability*. Latvia: Latvia University of Agriculture, s. 214-220. 2011. ISBN 978-9984-9997-7-7.
20. SVOBODOVA, L. – HEDVIČÁKOVÁ, M. 2015. Doing Business in the Countries of Visegrad Group. In: *International Scientific Conference: Business Economics and Management (BEM2015)*. 2015. s. 453-460.
21. ŠEBESTOVÁ, J. – ČEMERKOVÁ, Š. - PALOVÁ, Z. 2016. Regionální podnikatelské prostředí a jeho zhodnocení: příklad Moravskoslezského kraje. In: V. KLÍMOVÁ a V. ŽÍTEK, eds. XIX. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Čejkovice: Masarykova univerzita, s. 218-225. 2016. ISBN 978-80-210-8273-1.
22. VAŠTÍKOVÁ, M. - MATUŠÍNSKÁ, K. 2014. The Corporate Environment of Municipalities. In: V. KLÍMOVÁ a V. ŽÍTEK, eds. 17th International Colloquium on Regional Sciences. Hustopeče: Masarykova univerzita, s. 447-453. 2014. ISBN 978-80-210-6840-7.
23. VAŠTÍKOVÁ, M. 2012. Hodnocení podnikatelského prostředí obce z pohledu podniků MSP. In: V. KLÍMOVÁ a V. ŽÍTEK, eds. XV. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Valtice: Masarykova univerzita, s. 342-352. 2012. ISBN 978-80-210-5875-0.
24. VITURKA, M. 2007. Regionální ekonomie a politika II. Brno: Masarykova univerzita. 2007. ISBN 978-80-210-4478-4.
25. VITURKA, M. a kol., 2010. Kvalita podnikatelského prostředí, regionální konkurenceschopnost a strategie regionálního rozvoje České republiky. Praha: Grada. 2010. ISBN 978-80-247-3638-9.

26. ŽÍTEK, V. - KLÍMOVÁ, V. 2015. Regionální inovační strategie jako cesta k implementaci inovační politiky. In: V. KLÍMOVÁ a V. ŽÍTEK, eds. XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Hustopeče: Masarykova Univerzita, s. 155-160. 2015. ISBN 978-80-210-7861-1.

Kontakt:

Ing. Petra Chmielová

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné

Slezská univerzita v Opavě

Univerzitní náměstí 1934/3

733 40 Karviná

Česká republika

e-mail: chmielova@opf.slu.cz

DRIVERS OF GLOBAL LABOR MARKET DEVELOPMENT

Liudmyla Ilich

Department of Social Problems of Labour Market,
Ptukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Taras Shevchenko Blvd., 60, 01032, Kyiv, Ukraine,
E-mail: ilyich_l@meta.ua

In the nearest future global labor market will face significant transformations to occur under the impact of many drivers like demographic, socio-economic and technological. These transformations are being and will be accompanied by a set of factors: changes in kind of work, its regulation and remuneration of labor; increase in labor productivity; growth of demand for highly-skilled labor force; vanishing of a range of jobs and simultaneous emergence of new jobs which require more flexibility, mobility, aiming at self-perfection and constant development from labor force. The article analyses the effect of demographic, socio-economic and technological drivers on future global labor market.

Key words: global labor market, drivers, labor force, skills, jobs

JEL: J01; J24; J6.

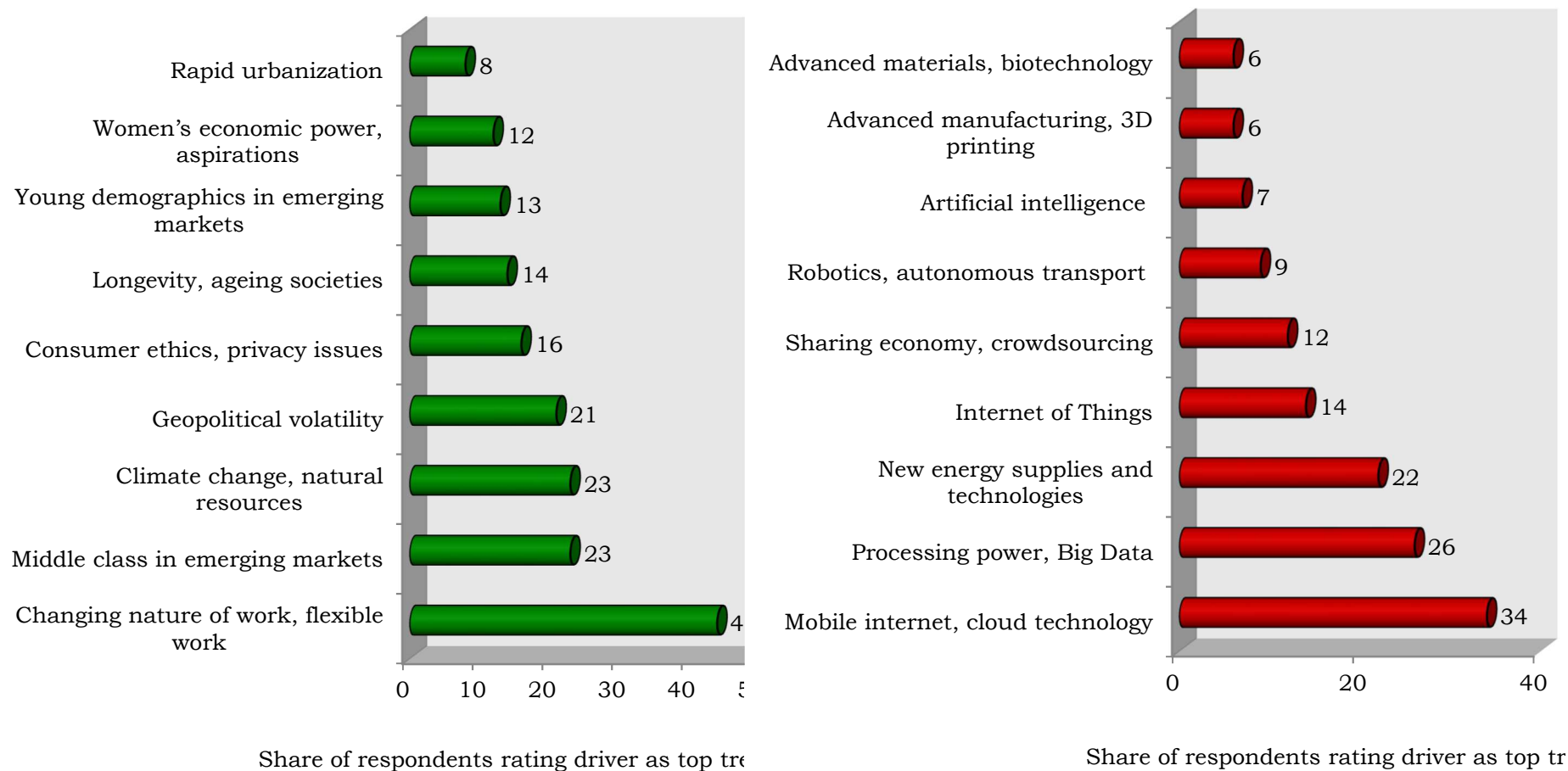
Introduction

Global labor market as a subsystem of economy is continuously developing, in the meantime transforming some components into other ones consecutively destructing those constituent parts which do not fall into a pattern of its functioning and new institution formation capable to maintain stability of renewed labor market model. Thus, structural transformation of labor market presents the type of its development embracing all socio-economic conditions of its functioning, and is characterized by constant transition from sustainable state to unstable and vice versa, as well as by elements of its structure transformation and correlations in its unity.

As a rule, structural transformation of labor market is examined within the context of structural economy reformation in general. The processes of labor market permanent reformation occur in compliance with logics of its development under the impact of factors enabling to modify its structural elements. Regarding labor market transformation as a progressive reformation of its structure, it is of great necessity to realize clearly the pattern of drivers managing these changes, the period they emerge and the way they affect the whole market. Deliberate realization of the pattern and effect of labor market transformation drivers will allow forecasting post-transformational consequences and developing the gears to lessen possible negative effects in division of labor.

Within the framework of World Economic Forum (WEF) experts were offered to determine the drivers which will significantly impact global economy and labor market until 2050. The results of their opinions are given in Fig.1. For convenience the drivers of future change global labor market can be summarized in three groups: demographic, socio-economic and technological. The article considers their effect on economies of different world countries, as well as the transformations to occur in the labor market.

Figure 1: Demographic, socio-economic and technological drivers of change global labor market

Source: WEF (2016): *The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum, 2014, p. 8.

1 Demographic drivers

Demographic drivers are a framework condition ensuring global labor market development. Among the main indicators of demographic drivers of global labor market structural transformations, the following ones are mostly considered: birth and death rate, natural population increase and population growth by migration, life expectancy etc. These indicators impact global labor market changes in dual manner. For instance, global 'demographic boom' in the second half of the 20th century, resulting in increase in world population by 2.5 times within 50 years, favored the development of human resources as well as gradual raising of labor force quality, increase in demand for goods and services, which led to record rate of annual GDP growth (during the period 1990-2008 it peaked 3,5%).¹

On the other hand, it stressed up social tension in the labor market, aggravated the problems of employment, population migration and ethnic conflicts. Moreover, world population growth influences environment and ecosystem; thousands of species of plants and animals are endangered and will extinct in further time. If the rate of their extinction keeps up at the same level as nowadays, pharmaceutical companies will face difficulties while developing new medicines, and humanity will keenly experience the problem of food security.

According to WEF expert opinion, the most important demographical drivers of global labor market changes until 2050 are the following: longevity, ageing societies, young demographics in emerging markets, rapid urbanization. They are sure to impact the global labor market in a much less degree than socio-economic and technological ones, but they should be considered in prospect estimating of changes in structure and pattern of employment.

A. Longevity, ageing societies. Nowadays it is obvious that the potential of developed countries demographic growth is exhausted. Though it is forecasted that world population will have grown in 2.5 billion people by 2050, 40 % of increase will account for the growth of the elderly (according to UN estimation the number of people over 60 will rise in 1 billion people).² Population ageing will reflect on levels and structure of consumption and in its turn, will require gradual reorientation of services to meet the demands of elderly customers. Manufacturing will need changing of some technological operation, machinery and equipment attachments because of age peculiarities of elderly employees. So, both workplaces and services will meet the demands of the elderly. Additionally, burden of pension expenditure will rise significantly which escalate the tension of pumping up the pension funds. In the end, the elderly will have to work longer in order to secure efficient resources before retirement.

B. Young demographics in emerging markets. The growth in world population will have different impact on the population structure of different countries and the whole regions. Demographic booms will occur in the Third World countries (India, Pakistan, Indonesia, Nigeria, the Philippines etc.). At the same time, it will be observed the ageing of developed countries population, as birth rate in these countries does not provide simple reproductivity, whereas living standard and health care promote life longevity. Thereby, the rate of the youth in general population will increase mainly in the Third world countries. In general, it will have positive effect on economy of these countries, as it is scientifically proven that consumers aged 16-40 do the shopping more often and spend more money. Therefore, the economy will develop more intensively in regions where the average age of population is somewhat of 25 than in the regions with ageing population. These processes need improving education and training systems, securing their flexibility regarding growing social needs.

C. Rapid urbanization. In modern world annual growth rate of urban population is twice as high as growth rate of world population. According to UN forecast urban population

¹ MADDISON, A. (2003): *The World Economy: Historical Statistics*. Paris, OECD, p. 98. ISBN 92-64-10412-7.

² UN (2017): *World population ageing report 2017*. [online]. In: UN, 1.10.2017. [Cited 1.10.2017] Available online: http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2015_Report.pdf.

of this planet will constitute 5.2 billion people by 2050 (that is twice as many as it was in 2010).³ Rapid urbanization will open a variety of opportunities as well as create a plenty of challenges for labor market. They will be tangible in China and Sub-Sahara countries. Such situation is caused by the fact that it is the cities where most scientific innovations are developed and introduced, engineering breakthrough occurs, favorable ground for entrepreneurship and economic growth is shaped. As a result of massive inflow of migrants from small settlements and rural areas to cities there will be sprawling urbanization in developing countries. At the same time in economically developed countries where the urban population doesn't increase, intensive suburbanization, formation and spreading of agglomerations is observed, there will be inland urbanization. By 2050 speeding-up urbanization will cause world society to face enhancement of economic instability and inequality in megalopolises, challenges of management and control, threats to security, healthy risks for population, load increase on environment. Moreover, rapid urbanization will be accompanied with multiple market segmentation, heterogeneous labor deepening, alternative employment forms expansion, labor force release and increase in its mobility, jobs obsolescence and even their vanishing, raising demands for labor force skills, unemployment growth, social stratification and income polarization.

2 Socio-economic drivers

Socio-economic drivers are defined by the level of economy globalization. In its turn economy globalization stipulates openness of national economies, favors speeded-up growth of world trade, world capital turnover, as well as labor force and knowledge mobility to outpace world economy growth. New globalization era based on cheap, efficient and fast communication and information transfer significantly impact the pattern of labor, promotes extensive introduction of remote jobs and engagement of flexible types of employment. According to WEF expert's opinion, by 2050 the most influential socio-economic drivers will be changing nature of work, flexible work, climate change, natural resources, middle class in emerging markets, geopolitical volatility, consumer ethics, privacy issues, women's economic power, aspirations. We should consider their impact on economy and labor market in detail.

A. Changing nature of work, flexible work. New technologies development favors changes in nature and organization of labor. At present society development level informatization, intellectualization and creativity are the main constituent parts of labor. Informatization provides vast use of information technology in production and requires breakthrough in training system of the employees who possess research skills like data storage, processing, transfer and retention as well as communicative skills. The latter are not associated with standard of speech and intercommunication skills any longer but cover multilingualism, multiculturalism, up-to-date information technology administration and virtual communication. Labor intellectualization is stipulated by increase in importance of mental work in socially useful work structure. Actually, it is specified by production mechanization and modernization with gradual ousting of economic activities and jobs based on manual work. Thus, processes of labor intellectualization demand high level of education and training, skills of independent maintaining horizontal ties, make operative and non-standard decisions, creative skills from staff as well as specific knowledge base concerning information interchange with other people which are of necessity while developing intellectual product. Labor creativity is stipulated by the need to engage employee's creative potential in the process of addressing production problems. It means refusal from stereotypical way of thinking, but eagerness to create radically new ideas and ability to find non-traditional ways of solving problems occurring inside static systems

³ UN (2017): *World population ageing report 2017*. [online]. In: UN, 1.10.2017. [Cited 1.10.2017] Available online: http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2015_Report.pdf.

The fourth industrial revolution brought a variety of technologies to humanity which allow to build socio-labor relations qualitatively and in a new fashion concerning the interests and needs of staff, develop individual working conditions for each employee employing remote forms of labor management and flexible executive schedule. The main advantages of flexible type of labor management are increase in operational efficiency, rise in labor productivity, enhancement of staff selection and employment (especially those who are not able to work full-time), increase in return rate of investments into human capital, employees' motivation boost. Though nowadays nearly a third of businesses use flexible executive schedule, it should be concerned that this form of labor management demand high skills of self-organization, self-discipline and result orientation from working force. Moreover, employees face substantial risks of working hours' loss which means cutting salaries and social security payments, reduction in vacation days as well as medical insurance services.

B. Climate change, natural resources significantly impact economy and international distribution of human resources up to 2050. Firstly, it is connected with limited resources we possess. Nowadays developed countries consume much more natural resources than can be renewed in further. If developing countries act in the way like that, humanity will need resources of five planets such as the Earth to survive.⁴ Secondly, climate change do substantial harm, as loss of resources, fertile lands and water increase because of natural disasters which alongside rapid growth of world population lead to aggravation of famine. These days nearly 13 % of world population experience starvation and unable to be healthy and active.⁵ Starvation and dearth are the main causes of diseases in the whole world let alone lost talents. More than 6 million children under 5 die annually due to denutrition. Nearly 350-400 million children under 18 underfeed every day.⁶ Because of climate change over 1 billion people will have to wander off their homes.⁷

On the other hand, climate change favors developing and introduction of innovation. It is stipulated by the fact that developing corporations have to search for new products apt to optimize their material costs and adapt to consequences of climate change as smoothly as possible. However, it should be realized that global economic growth is accompanied with rise in demand for natural resources and raw materials whose overexploitation leads to extraction prohibitive costs and ecosystem degradation. The conditions of mining operations and energy resources production are becoming more and more complicated as easily extracted resources are really exhausted. For instance, by 2050 oil and gas extraction will be produced in the regions with hard working conditions where it is nearly impossible for people to function properly (shelf deposits, Extreme North). The realization of these production tasks will require wide use of robotics and satellite systems. Such situation causes many jobs to be obsolete but open new horizons for creative jobs like those ones who are employed in innovation developing and introducing in the sphere of resources extraction, energy saving and environment regeneration optimization.

C. Middle class in emerging markets. Up to 2050 the world will observe increase in middle class. According to experts, nearly 3 billion people (i.e. 40% of world population) will represent middle class. Though it should be mentioned that a large jump in middle class will occur in developing countries which leads to substantial development of population earnings in

⁴ RAICH, M. - DOLAN, S. (2008): *Beyond. Business and Society in Transformation*. Palgrave Macmillan UK, p. 2. ISBN: 978-0-230-57321-5.

⁵ FAO (2015): *Achieving Zero Hunger: The Critical Role of Investments in Social Protection and Agriculture*. Rome, FAO, 2nd Ed., p. 6. ISBN: 978-92-5-108886-9.

⁶ RAICH, M. - DOLAN, S. (2008): *Beyond. Business and Society in Transformation*. Palgrave Macmillan UK, p. 76. ISBN: 978-0-230-57321-5.

⁷ RAICH, M. - DOLAN, S. (2008): *Beyond. Business and Society in Transformation*. Palgrave Macmillan UK, p. 46. ISBN: 978-0-230-57321-5.

these countries. Correspondingly consumer expenses will also rise. By 2030 66 % of world middle class will have been concentrated in Asia; their consumption will constitute 59%.⁸ The growth of consumer demand will be powerful engine of these countries' economies. It is extremely hard to estimate labor market transformation in such case. However, considering up-to-date technological changes it is surely to state that employment changes will be of vector directed at service economy development. Thus, employment in industry and agriculture will shorten, national labor markets will face skilled deficiency in this branches. In such a way the governments in developing countries will have to reform educational service system regarding prospective shifts in economy.

D. Geopolitical volatility is a world sustainable trend nowadays. It is caused by the fact that geopolitical landscape is constantly changing influencing greatly raw and financial markets, labor distribution, global trade and labor force mobility. In this way plenty of branches of economy (in the first place connected with mining and energy resources production, transportation, building and tourism) will face changes of demand for goods and services which, by all means, will affect the state of global labor market. Unfortunately, within the terms of geopolitical volatility it is really impossible to achieve sustainable economic growth, so vulnerable regions will experience the serious challenge of talents outflow and aggravation of misbalance in labor market. In addition, geopolitical volatility often leads to war conflicts, terrorist acts, use of mass destruction weapons, especially biological ones and those based on nanotechnologies. Within this context new jobs will emerge in labor market. Firstly, there will be demand for experts on absorption, national and religious conflicts. It is a new type of social worker combining the features of diplomat, business negotiator and psychologist. Such independent negotiators will dialogue between affiliation and help representatives of different cultures find a common language. To fight terrorists and rebels the society will need universal soldiers, professional fighters employed in expeditions, specially trained and ready to fulfill non-standard tasks. These days nearly all Western armed forces start aiming at anti-guerilla wars. Unlike world or mass wars of the past future war collisions will demand for another skills from the soldiers as following: excellent knowledge of local conditions, local inhabitants' psychology, skills to manage without heavy armament.

E. Consumer ethics, privacy issues. World society is gradually sweeping to welfare purchasing and consuming concerning the productions conditions and consequences of their use for environment, as well as business practice harmful to both humanity and environment. It should be mentioned that these days' consumers are more and more obsessed with the issues on their shopping decisions. They include such consequences as carbon footprint, impact of production on environment, food security, labor standards, environment care and ethic trade. Moreover, people are more and more concerned about the risks threatening their security and private confidentiality which can be given by businesses, whose goods and services consumers they are. It is the factors which in the nearest future will define state of the market demand and supply and surely impact labor market.

F. Women's economic power, aspirations. Scientific research Dollar and Gatti,⁹ Loko and Diouf¹⁰ etc. confirm that giving a woman full range of opportunities for the best realization of their labor potential in the labor market enables to provide significant macroeconomical benefits. In particular, Cuberes and Teignier considers loss in GDP per person may be 27 %

⁸ WEF (2016): *The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum, 2014, p. 6.

⁹ DOLLAR, D. - GATTI, R. (1999): *Gender Inequality, Income, and Growth. Are Good Times Good for Women?* Washington, World Bank, Gender and Development Working Paper, №.1.

¹⁰ LOKO, B. – DIOUF, M. A., 2009: *Revisiting the Determinants of Productivity Growth: What's New?* IMF, Washington, Working Paper 09/225.

due to existing gender inequality in some countries labor markets.¹¹ According to International Labour Organization (ILO) experts, of 865 million women able to contribute significantly to national economies the vast majority (812 million women) live in the countries with economy in transition or developing countries.¹²

Notably that the rise in women share gain in workforce provides additional spur for economy growth making up the consequences of human capital loss in the countries with ageing population.

According to International Monetary Fund (IMF) estimates in Japan potential paces of economy growth a year may increase by 0,25, if Index of women's labor distribution reaches average level of G7. It is expected that gradual GDP growth per person will constitute nearly 4 % from the baseline case.¹³ Considering the fact that women are more educated, the increase in their economic power will promote rise of the workforce competitiveness general level.

Because of the above, governments of developing countries as well as of the countries with economy in transition should pay attention to gender misbalance reduction within the employed and cutting down of inequality between men's and women's cost of labor, as providing better opportunities to get and monitor the income for women may become a booster of economy growth. The practice confirms that women invest substantial part of their household income into their children education more often than men do. Moreover, according to ILO data, both paid and unpaid women's employment is a powerful tool promoting shortening of poverty in developing countries.¹⁴

Thus, rise in women's economic power will provide increase in children's education expenditures and other consumer expenditures which favorably impact the formation of rational economic behavior model in the labor market of women's new generation.

3 Technological drivers

Scientific and engineering progress speeding up and economy informatization promote structural changes both in economy and in labor market. It should be noted that in the nearest 10-15 years technological changes paces will accelerate due to synergy of technology and discipline providing progress in research and development, production processes and goods and services nature. Emerging of artificial materials new technology, electronic industry and information technology development lead to changes technology of extraction, processing and production, increase in information resources share within general employment structure, appearing of new alternative employment types. According to WEF experts, the key technological drivers of future economy and labor market changes are the following: mobile internet, cloud technology, processing power, Big Data, new energy supplies and technologies, internet of things, sharing economy, crowdsourcing, robotics, autonomous transport, artificial intelligence, advanced manufacturing, 3D printing, advanced materials, biotechnology.

A. Mobile internet and cloud technology have been significantly affecting all spheres of economic activity lately. Thanks to these technologies millions of virtual workplaces have emerged, so employees have got the opportunity to be employed distantly while employers have been able to create jobs at minimal costs and provide the staff with maximum flexibility. These drivers have changed developed countries economy and these days are affecting the business models of the countries with economy in transition. Nowadays by experts estimates,

¹¹ CUBERES, D. - TEIGNIER, M. (2012): *Gender Gaps in the Labor Market and Aggregate Productivity*, Sheffield Economic Research Paper, SERP 2012017. ISSN 1749-8368.

¹² DE ANNE, A. - HOTEIT, L. - RUPP, C. - SABBAGH, K. (2012): *Empowering the Third Billion. Women and the World of Work in 2012*. New York, Booz and Company, p. 22.

¹³ IMF (2012): *Country Report №. 12/208, Japan*, Washington, D.C., p. 9.

¹⁴ HEINTZ, J. (2006): *Globalization, Economic Policy and Employment: Poverty and Gender Implications*. Geneva, ILO, p. 58. ISBN 92-2-118942-2 & 978-92-2-118942-8.

of 7 billion people of the world only 1.2 billion are connected to the Internet and able to work with mobile apps which computerize different spheres of life. So there is a great potential for information economy development in developing countries. Data gathered by experts confirm that up to 2025 mobile Internet will bring from 3.7 to 10.8 trillion USD a year to the world economy.¹⁵

B. Processing power, Big Data. Data processing power amplification and widening of opportunities for Big Data use predetermine paces of global economy growth. These drivers enable to give a new stimulus for competitiveness and entrepreneurship development including private one. They promote increase in labor productivity, transparency and availability of information for all market participants, development of new generation goods and services (on account of possibility to introduce sensors to goods purchased, which contain the information about potential trouble measures for goods full use and operation). According to experts, active engagement of these technologies in retail will allow business owners to increase their profit more than by 60%.¹⁶ At the same time future society will face the challenge of skilled personnel lack capable to work with Big Data as well as managerial staff deficiency possessing analytical skills to be of necessity for business decision making.

C. New energy supplies and technologies. Nowadays the significant changes are observed in power system, and in the nearest future they will explode. Experts claim that in further 10 years energy storage system capacity will increase a hundredfold. In new eco-society the main provider of energy will remain nuclear power engineering capable to provide steady prices for electricity and minimal impact on environment (release of greenhouse gas and carcinogenic emissions). A number of nuclear power stations will rise and the level of their security will improve. Alongside the humanity will actively engage new technologies enabling to shorten the amount of radioactive waste. Emerging of many low-power sources of renewable energy is expected like solar panels, spherical solar energy generators, wind turbines, cranking motors, biofuel, nuclear waste etc. According BCC Research estimates, compound annual growth rate of all types of storage batteries will achieve 18,7% in the nearest future (from 637 millionUSD in 2014 to 3,96 billionUSD in 2025).¹⁷

Besides, in future there will be changes in models of portable equipment supply which is a part of our everyday life. Substantial share of energy will be transmitted from human body with the help of power generators sewed in clothes and shoes. Consumers will be able to provide themselves with electric power partly at specific time periods, while excess energy will be redistributed and sold. The prices for renewable energy storage technologies from storage batteries to water reservoirs will be gradually reduced due to engineering decisions and economic changes. Key transformations in the grids and energy consumption will be caused by technologies of 'smart network'. Networks upgraded with intelligent management allow to adjust operating mode of household appliances (e.g. washing clothes at night, when energy charges are lower) on account of accurately defined level of energy consumption in the house or office (appliances, lamps and sockets). Intellectual networks will rapidly deal with voltage variations preventing equipment from breakage and independently restore itself in case of damage. Technologies like this decrease losses in energy transmitting and increase its reliability and regularity.

¹⁵CISCO (2013): *Мобильный интернет возглавил список из 12 прорывных технологий* [online]. In: SME, 09.05.2013. [Cited 1.10.2017]. Available online: https://www.cisco.com/c/ru_ua/about/press/2013/090513a.html.

¹⁶ MAYER-SCHÖNBERGER, V. - CUKIER, K. 2014: *Big Data: A Revolution that will transform how we live, work, and think*. London: Eamon Dolan/Mariner, p.10. ISBN: 978-1-84854-790-2.

¹⁷ ECKARD, R. (2017): *Energy-efficient Technologies for Global Residential Markets*. Wellesley, BCC Research, p. 34.

Thus, with the lapse of time technologies of energy production, transmission and storage will become automated without human's interference. The labor productivity will increase substantially. Though many traditional jobs will be obsolete, a radically new one will emerge, mostly connected with developing and introducing alternative sources of energy. By European commission estimates, by 2020 in EU countries only more than 2.8 million workplaces will appear in renewable energy industry.¹⁸ These jobs will require highly qualified personnel with new skills. New jobs will be created in the sphere of energy supply and technologies in the labor market as follows: wearable power device designer, weather expert in power industry, local power supply system specialist, energy storage device designer, recuperation system designer, micro generation system designer, power generation system upgrade manager, electric vehicle charging station operator, power consumption system designer, system engineer for smart power grids, energy auditor, power grid adjuster/controller in distributed generation, electricity consumer rights expert, power marketing expert etc.¹⁹

D. Internet of Things will impact global economy when society comes to finding new ways of this technology use. Employers consider the Internet of things the most prospective technology radically affecting business models of companies and even branches. The main markets for the Internet of things introduction and spreading will be industry, public utilities and transport. It is expected that by 2020 763 million services on-line will have been concentrated in these branches. In further years wide spreading of this technology in automobile industry, information and telecommunication, health care, education, finance, insurance, administration etc is supposed to be observed. According to McKinsey Global Institute estimates, up to 2025 the market of the Internet of things will be of economic impact calculated as 9-11,1 trillion USD a year.²⁰

Opportunities to open before society and connected with the development of the Internet of things positively impact the quality of jobs and labor productivity as well as allow to make the most of energy, optimize goods delivery terms, reach higher level of social security and make the services more qualitative and available. The Internet of things development will significantly transform global labor market. First and foremost, it will affect routine labor level decrease, some jobs vanishing, new professional groups' formation, demand for highly qualified workforce increase. Representatives of IT sphere jobs, architecture and design will benefit most in positive way, alongside radical cutting on sales representatives, specialists on installing and maintaining equipment, clerks and administrative staff is expected. The Internet of things use at the enterprises and businesses will require radical reconsideration of human resources management strategies, new management technology introduction and HR service modernization. In general, informational technologies spreading in all spheres of economic activities needs formatting of a new type employee possessing processing, organizational, professional and social skills.

E. Sharing economy, crowdsourcing. Considering global economy as a unified tool the steady concentration of specific types of production in different countries can be followed. It is stipulated by the objective reasons like historical, geographical, technological, political and socio-economic. At the same time it should be taken into account that the main precondition as well as essential ground for economy sharing is specific differences between world countries concerning their availability to economic resources. It is countries' resource provision or resource limitations that define the vector of their socio economic development. The existence

¹⁸ MGI (2017): *Artificial intelligence. The next digital frontier?* Discussion Paper, June, 2017, McKinsey and Company, pp. 11.

¹⁹ SCOLKOVO (2013): Atlas of emerging jobs [online]. In: *Site*, 14.10.2017. [Cited 14.10.2017.] Available online: <http://atlas100.ru/en>.

²⁰ THERUNET (2016) *Интернет вещей и развитие циклической экономики*. In: *SME*, 22.04.2016. [Cited 24.10.2017.] Available online: URL: <https://therunet.com/articles/6516>.

of export raw materials economic models has own advantages and disadvantages. The former are technical re-equipment of mining and metallurgy, goods and services infrastructure development, though their main bad point is decline in stimulus to diversify national economy in the direction of innovations. Considering world trends, the governments of export raw materials countries should realize the gradual changes in technological model of global economy development. These changes will lead to the situation when oil will become just a stock commodity necessary for energy and chemical industry, but without political importance as it has been for the latest 40 years since Arab oil embargo. The similar plot is supposed to be experiences by other raw materials. In future low prices for raw materials will stem from powerful technological shifts resulting in lower demand for metals and oil to produce up-to-date innovation goods. Considering the fact that demand for raw materials always occurs under the influence of new technologies which are booming these days, next circle of price increase may not occur. So raw economies have to change gradually into production of highly technological production with high value added level per employment unit

One of the possible ways to solve this problem is new social and communicative technology, crowd sourcing. The engagement of this technology allows both governments of different countries and private enterprises to fulfill innovation projects at minimal financial, organizational and human costs. It provides the use of joint intellect and synergy of many people interaction. In such a way it allows to solve complicated and multi-dimensional tasks difficult to be automatized as well as get fascinating results and innovational decisions which are practically impossible to receive in another way. Innovative decisions based on crowd sourcing are more attractive for consumers as their developing needs the consumers as they are, which is a motivational factor of their engagement in management. As a result, the boundaries between steady vectors if informational flows directed at open consulting, distributed knowledge, mutual experience recognition and searching for interaction between businesses, staff, consumers and purchasers are erased gradually. The use of crowd sourcing lets minimize a number of personnel, increase the pace and flexibility of businesses to compensate the impact of peculiar factors of external environment.

F. Robotics, autonomous transport. Speeding up the paces of the fourth industrial revolution leads to the acceleration of paces of robotics introduction in all spheres of life. Firstly, it concerns industry (machine building, electrical engineering, metal processing, food industry etc.) It is obvious that robotics complexes of new generation are actively introduced in the world. They flexibly tune in targets and independently educate within the working process. The main providers of robotics in the world are China, the Republic of Korea, Japan, the USA and Germany (74% of robotics gross sale in the world).²¹ The most fast-paced robotics sales market is Asian (19% of world sales). The world leaders in automation are the Republic of Korea, Singapore, Germany and Japan. It is in these countries where enterprises automated at 90 % and more are concentrated. One of the reasons for rapid labor automation is cheapening of robotics. Only over last decade the price for robots dropped in 27 %, in the future decade *Bank of America* forecasts price drops in 22% .²²

According to American experts estimates, by 2025 in the USA robots will manage nearly 45% of all production tasks. Nowadays the total cost of robotics system is calculated at 40 billion USD. By International Federation of Robotics forecast, within 2018-2020 the annual

²¹ IFR (2017): *Executive Summary World Robotics 2017 Industrial Robots* [online]. In: *IFR*, 1.10.2017. [Cited 1.10.2017] Available online:

https://ifr.org/downloads/press/Executive_Summary_WR_2017_Industrial_Robots.pdf.

²² IFR (2017): *Executive Summary World Robotics 2017 Industrial Robots* [online]. In: *IFR*, 1.10.2017. [Cited 1.10.2017] Available online:

https://ifr.org/downloads/press/Executive_Summary_WR_2017_Industrial_Robots.pdf.

gain of robots will reach 15%. By 2022 market value of robotics system will have increased twice (79,5 billion USD).²³

Japan is the leader of world labor robotization; at Japanese automobile factories 1520 robots work per every 10 000 workers which is 23 times as high as average world indicator. By Japanese analytics' estimates, in the next 20 years a half of jobs in the country will be cut because of mass robotization.²⁴ Robotics introduction will certainly affect labor market. Robots will more and more replace people in routine (patterned) jobs, making them to apply for creative jobs. Experts suppose that each extra robot per 1000 workers will promote loss of total human life by 0.34 % and wages cost reduction by 0.5 % even if robotics is introduced partly.²⁵

Autonomous transport is another technology which significantly affects labor market and transportation, in particular. Though introduction of autonomous transport into everyday life is not as fast-paced as that of robotics, mass production and use of this technology is expected to occur by 2025-2030. Equipped with a vast number of board ephemeris sensor data, cameras, ultrasonic distant meters, GPS and navigation maps, autonomous transport is able to replace man-driven transport in a good manner. It will allow to optimize routes and fuel costs, make the transport environmentally friendly and fast, increase labor productivity, reduce expenses on wages in transportation as well as enhance security of human travel by means of transport.

Enhancing growth of robotics introduction and autonomous transport mass production will cause jobs reducing, specific jobs vanishing, unemployment growth, drop in placement indicators, reducing expenses on wages and increasing expenses on unemployment security. Improvement of computer-assisted instruction, face and voice recognition technologies will cause the situation when robots gradually replace people not only in the branches with the use of low- and middle-skilled labor but also in jobs requiring high qualification and interaction with customers. Administrative jobs as well as jobs concerning data processing are under the threat. High risks of robotization (80-100%) is obvious for operators, assemblers, drivers, navigators, engine drivers, tour guides, bakers, butchers, pharmacists, insurance and bank clerks, shop-assistants, tax collectors etc.

At the same time new technologies will require emerging of new jobs like designer of neural interfaces for robot control, composite engineer, multi-purpose robotic systems designer, industrial robot designer, dynamic control smart management system designer, airship infrastructure designer, aircraft recycling technologist, unmanned flight interface designer, smart management system architect, transportation network safety engineer, automated transportation system operator, smart road builder, intermodal transport technician, intermodal hub designer etc.

G. Artificial intelligence allows to automate a vast majority of the tasks previously performed by a human. Nowadays a lot of programs are able to process unstructured enquiries giving answers to the questions set by a human. So a part of workers' tasks is gradually passed on to machinery. According to data of McKinsey Global Institute research, more than 1.1 billion jobs, of which 100 million jobs are in the USA and Europe, embrace functions to be automated.²⁶ Improvement of artificial intelligence analytical tools open great opportunities

²³ IFR (2017): *Executive Summary World Robotics 2017 Industrial Robots* [online]. In: IFR, 1.10.2017. [Cited 1.10.2017] Available online: https://ifr.org/downloads/press/Executive_Summary_WR_2017_Industrial_Robots.pdf.

²⁴ БОРЕЦКИЙ, А. (2016) *Какие профессии исчезнут через 10 лет*. [online]. In: SME, 18.01.2016. [Cited 1.11.2017] Available online: <https://apparat.cc/world/automation-of-work>.

²⁵ ACEMOGLU, D. – RESTREPO, P. (2017): *Robots and Jobs: Evidence from US Labor Markets*. [online]. In: NBER, 1.10.2017. [Cited 1.10.2017] Available online: <http://www.nber.org/papers/w23285.pdf>. (DOI): 10.3386/w23285.

²⁶ MGI (2017): *Jobs lost, jobs gained: workforce transitions in a time of automation*. Discussion Paper, December 2017, McKinsey and Company, pp. 22-32.

before humanity, disengaging highly qualified employees to solve more complicated and more important tasks.

In nearest future rapid development of artificial intelligence will affect urban labor markets, as cities are economic and technological centers inhabited by half of the Earth's population. In experts of Massachusetts Institute of Technology's opinion artificial intelligence spreading will have more impact on towns than on cities.²⁷ It is stipulated by the fact that in cities a great number of people are employed in highly-skilled mental jobs (financial analysts, software developers, lawyers, advertisement managers), whereas in towns a share of low-skilled workers such as shop-assistants, cashiers, loaders, agriculture workers and other maintenance staff prevails. It is these jobs that will be under threat of being obsolete in case of artificial intelligence expansion, especially in highly technological, financial and cultural centers. Detroit, a town which was industrial center and automobile capital of the USA in the middle of the 20th century, is a dramatic confirmation; it is now suffering from degradation because of deindustrialization, and its population dropped by 1.2 million people.

By forecasts of World economic forum experts, by 2020 more than 5 million people will have become unemployed due to artificial intelligence all over the world²⁸. Office and administrative staff as well as representatives of industry will constitute the great bulk of potential unemployed. Artificial intelligence will significantly enhance labor productivity, but cause risks of unemployment, income volatility and inequality. However, new jobs necessary for artificial intelligence maintenance will emerge, considering the fact that new technologies will be gradually introduced. Among such jobs are the following: neural interface designer, smart environment cyber technician, information security supervisor, personal profile security advisor, cyber detective, IT auditor, Big Data model designer, digital linguist, information systems architect, interface designer etc. Workforce employed in industry may adapt to new production functions similar to robots' and automated systems' ones. Though adaptation period will require the workers to be intellectually flexible while learning new professional skills.

H. Advanced manufacturing, 3D printing will considerably impact global economy as they allow to achieve production expenditures optimization throw raw materials saving and wastes minimization. The greatest benefit from advanced manufacturing is the one when three-dimensional computer models of details can be instantly networked to the production site in any point of the world. In such a way the paradigm of manufacturing is changing, i.e. instead of large works local engineering center with proper 3D equipment is sufficient.²⁹ With the help of additive production the set of important production tasks is solved: speeding of works on experimental design; fulfillment tasks on model execution; rapid prototyping of complicated products; small-scale production; functional modeling; fast manufacturing of specific details; cost reduction in design; training on 3D models development etc. Technology of 3D printing allows to intensify inventive activity, solving production preparing tasks, and in some cases is actively engaged in the process of finished commodity production. Due to this technology the way from an idea to product realization is significantly shortened omitting the traditional stages of production process.

The annual growth of advanced manufacturing and 3D printing market is varied within 20-30%. It is expected that by 2019 3D printers will be sold three times more than in 2015, printing market will rise from 11 bn. USD in 2015 to 27 billion USD in 2019. Analysts from

²⁷ FRANK, M. R. - SUN, L. - CEBRIAN, M. - YOUN, H. - RAHWAN, I. (2017): *Small cities face greater impact from automation*. [online]. In: CUL, 1.10.2017. [Cited arXiv:1705.05875] Available online: <https://arxiv.org/pdf/1705.05875.pdf>.

²⁸ WEF (2016): *The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum, p 13.

²⁹ ОСЬМАКОВ, В. (2017): *Аддитивные технологии и 3D-печать: в поисках сфер применения* [online]. In: SME, 20.04.2017. [Cited 1.10.2017] Available online: <http://www.forbes.ru/tehnologii/342687-additivnye-tehnologii-i-3-d-pechat-v-poiskah-sfer-primeneniya>.

The Boston Consulting Group calculated the following: if the world companies are lucky to introduce 3D printing at the level of 1,5 % of their production capacity by 2035, the market size will be estimated more than 350 billionUSD by that period.³⁰ The experts from McKinsey Global Institute are more optimistic: they estimate the direct economic effect from 3D printing application at the level of 500 billion USD within 2020-2035.³¹

Until recently the USA and Western Europe were the leaders in this market. Concerning the fact that advanced manufacturing technology is broadly spread worldwide, in the nearest future there will be some changes in 3d printing world market structure. It is supposed that by 2020 the USA share will lessen, but EU and Asian-Pacific region shares will substantially grow.

Advanced manufacturing has been successfully applied in metal-working industry, aircraft and spacecraft industry, machine building, building, medicine etc. One of the bright examples of advanced manufacturing benefits is consumer goods developing with the use of mass personalization. This allows manufacturers to produce daily hundreds of individual details with minimal waste of material for customers. In its turn, customers purchase the goods at significantly low prices. As for labor market, advanced manufacturing will certainly affect labor productivity. Millions of low-paid jobs will be reduced in industry and building in the first place. At the same time the demand for highly skilled jobs connecting with design and 3D developing will increase. Future trades will require obligatory skills to work with digital technologies.

I. Advanced materials, biotechnology. As a rule, emerging of artificial materials, electronics and computer science development change the technology of extracting, processing and production. Technological achievements in material and biological sciences have a lot of innovative decisions affecting the industrial branches development and highly efficient workplaces dynamics. Possessing new functional possibilities and advanced qualities, up-to-date materials enable to satisfy human interests concerning realization of complicated production decisions, which in its way combine meeting demands for production raw materials, energy supply, foodstuff and population health care. Such materials are able to provide industrial and commercial success both for existing and developing welfare. The main future innovation in biotechnology are the following: developing and introduction of biofuel new types, use of carbon as raw material, synthetic molecules production with the help of biotechnological engineering, bioproduction of energy elements and other materials using synthetic biosynthesis, new genetic modified products developing, accurate and fast personalized diagnostics development, regenerative medicine etc. These innovations are surely to affect deeply energy production, machine building, plastic and polymers production, agriculture, food industry, pharmaceuticals, medicine etc.

Conclusion

To sum up the above mentioned, in the nearest future structural changes in global economy as well as in global labor market will be provided not only with demographic and socio-economic drivers but mostly with technological ones which is stipulated by scientific and technical progress speeding up, informatization and virtualization of the economy. The significant part of the drivers considered in this article has already transformed system of global employment. But only a few of them like artificial intelligence, robotics, autonomous transport, advanced materials, biotechnology will predominate in the nearest future.

³⁰ ОСЬМАКОВ, В. (2017): *Аддитивные технологии и 3D-печать: в поисках сфер применения* [online]. In: SME, 20.04.2017. [Cited 1.10.2017] Available online: <http://www.forbes.ru/tehnologii/342687-additivnye-tehnologii-i-3-d-pechat-v-poiskah-sfer-primeneniya>.

³¹ MGI (2017): *Jobs lost, jobs gained: workforce transitions in a time of automation*. Discussion Paper, December, 2017, McKinsey and Company, pp. 22-32.

The effect of these drivers on global labor market will be accompanied with gradual outwashing of unskilled and routine jobs, ageing of many traditional jobs, productivity increase, aggravation of innovative production constituency, redistribution of human resources from low-efficient branches of economy to highly-efficient ones with comfortable working conditions. The new jobs will replace old traditional ones which require drastically new workforce skills.

There will be a burning need to shape a new type worker, innovative worker with high level of education and intellect, mind flexibility, critical, innovative and economic thinking, high technical and technological culture, eagerness to adapt the constant changes in labor market rapidly, ability to perceive and reproduce new knowledge, technologies and ideas, skills of complex multilevel decision-making. Among the fundamental personal skills of such workers those in demand will be the following: intellectual and creative abilities, initiative, communicative skills, interpersonal skills and team-working, risk-eagerness, responsibility, psychological steadiness etc. Concerning the fact that within employment instability intellectual work will prevail, innovative workers should be able to deal with artificial intelligence possibilities, advanced technologies of knowledge processing and informational flows management; they should possess self-perfection and self-development skills, adaptivity to innovations and skills to work under uncertainty.

Professional and qualification structure of demand for labor will transform into the direction of engagement highly-skilled workers into production. They should possess high level of intellectual potential and combine the basic knowledge of several jobs, in its way expanding the set of synthetic jobs representatives. The important feature of new employment model will become plurality of main profession (manager, economist, engineer, designer, agronomist, teacher, doctor etc.) with information technologies. The specific nature of such jobs will involve in purposeful activity on information and intellectual resources transformation into informational products and services for both personal and public consumption. Moreover, innovative employment sprawl will cause the rise in share of intellectual employers, so called 'golden collars'. They include those one who hold a senior position in authorities' hierarchy, international organizations staff, transnational companies' employees and managers, scientists and businessmen actively involved in hi-tech promotion.

New demands for workforce mean the acute necessity to transform the majority of national educational systems (first and foremost, in developing countries) which should be focused on qualitative requirements more than on quantitative ones. World educational systems will face the need for constant search for updating the contents of educational standards, curriculums, set of subjects and new educational technologies. This means a wholly new level of educational system supply: on the hand, in scientific terms - to meet the today's demands, on the other hand, in practical terms – to satisfy the requirements of society and economy. It leads to situation when it is of great necessity to introduce initiatives concerning quality improvement and flexibility of educational system through steady interconnection provision based on social partnership and social responsibility among all stakeholders in the markets of labor and education.

References:

1. ACEMOGLU, D. – RESTREPO, P. (2017): *Robots and Jobs: Evidence from US Labor Markets*. [online]. In: *NBER*, 1.10.2017. [Cited 1.10.2017] Available online: <http://www.nber.org/papers/w23285.pdf>. (DOI): 10.3386/w23285.
2. CISCO (2013): *Мобильный интернет возглавил список из 12 прорывных технологий* [online]. In: *SME*, 09.05.2013. [Cited 1.10.2017]. Available online: https://www.cisco.com/c/ru_ua/about/press/2013/090513a.html.

3. CUBERES, D. - TEIGNIER, M. (2012): *Gender Gaps in the Labor Market and Aggregate Productivity*, Sheffield Economic Research Paper, SERP 2012017. 33 p. ISSN 1749-8368.
4. DE ANNE, A. - HOTEIT, L. - RUPP, C. - SABBAGH, K. (2012): *Empowering the Third Billion. Women and the World of Work in 2012*. New York, Booz and Company, 148 p.
5. DOLLAR, D. - GATTI, R. (1999): *Gender Inequality, Income, and Growth. Are Good Times Good for Women?* Washington, World Bank, Gender and Development Working Paper, №.1, 40 p.
6. ECKARD, R. (2017): *Energy-efficient Technologies for Global Residential Markets*. Wellesley, BCC Research, 193 p.
7. FAO (2015): *Achieving Zero Hunger: The Critical Role of Investments in Social Protection and Agriculture*. Rome, FAO, 2nd Ed., 39 p. ISBN: 978-92-5-108886-9.
8. FRANK, M. R. - SUN, L. - CEBRIAN, M. - YOUN, H. - RAHWAN, I. (2017): *Small cities face greater impact from automation*. [online]. In: *CUL*, 1.10.2017. [Cited arXiv:1705.05875] Available online: <https://arxiv.org/pdf/1705.05875.pdf>.
9. HEINTZ, J. (2006): *Globalization, Economic Policy and Employment: Poverty and Gender Implications*. Geneva, International Labour Organization, 91 p. ISBN 92-2-118942-2 & 978-92-2-118942-8.
10. IFR (2017): *Executive Summary World Robotics 2017 Industrial Robots* [online]. In: *IFR*, 1.10.2017. [Cited 1.10.2017] Available online: https://ifr.org/downloads/press/Executive_Summary_WR_2017_Industrial_Robots.pdf
11. IMF (2012): *Country Report №. 12/208, Japan*, Washington, D.C., 50 p.
12. LOKO, B. – DIOUF, M. A., (2009): *Revisiting the Determinants of Productivity Growth: What's New?* IMF, Washington, Working Paper 09/225, 29 p.
13. MADDISON, A. (2003): *The World Economy: Historical Statistics*. Paris, OECD, 274 p. ISBN 92-64-10412-7.
14. MAYER-SCHÖNBERGER, V. - CUKIER, K. (2014): *Big Data: A Revolution that will transform how we live, work, and think*. London: Eamon Dolan/Mariner, 242 p. ISBN: 978-1-84854-790-2.
15. MAYER-SCHÖNBERGER, V. - CUKIER, K. (2014): *Big Data: A Revolution that will transform how we live, work, and think*. London: Eamon Dolan/Mariner, 272 p.
16. MGI (2017): *Artificial intelligence. The next digital frontier?* Discussion Paper, June, 2017, McKinsey and Company, 80 p.
17. MGI (2017): *Jobs lost, jobs gained: workforce transitions in a time of automation*. Discussion Paper, December 2017, McKinsey and Company, 160 p.
18. MIRPROGNOZOV (2017): *HSBC Предсказывает революцию* [online]. In: *Mirprognozov*, 1.10.2017. [Cited 1.10.2017] Available online: <http://www.mirprognozov.ru/prognosis/economics/hsbc-predskazyivaet-revoljutsiyu>.
19. RAICH, M. - DOLAN, S. (2008): *Beyond. Business and Society in Transformation*. Palgrave Macmillan UK, 249 p. ISBN 978-0-230-57321-5
20. SCOLKOVO (2013): *Atlas of emerging jobs* [online]. In: *Site*, 14.10.2017. [Cited 14.10.2017.] Available online: <http://atlas100.ru/en>.
21. THERUNET (2016): *Интернет вещей и развитие циклической экономики*. In: *SME*, 22. 04. 2016. [Cited 24.10.2017.] Available online: <https://therunet.com/articles/6516>.
22. UN (2017): *World population ageing report 2017*. [online]. In: *UN*, 1.10.2017. [Cited 1.10.2017] Available online: http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2015_Report.pdf.

23. WEF (2016): *The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution*. Geneva: World Economic Forum, 167 p.
24. БОРЕЦКИЙ, А. (2016): *Какие профессии исчезнут через 10 лет*. [online]. In: SME, 18.01.2016. [Cited 1.11.2017] Available online: <https://apparat.cc/world/automation-of-work>.
25. ОСЬМАКОВ, В. (2017): *Аддитивные технологии и 3D-печать: в поисках сфер применения* [online]. In: SME, 20.04.2017. [Cited 1.10.2017] Available online: <http://www.forbes.ru/tehnologii/342687-additivnye-tehnologii-i-3-d-pechat-v-poiskah-sfer-primeneniya>.

Contact:

doc. Liudmyla Ilich, PhD.

Department of Social Problems of Labor Market
Ptukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
01032, Kyiv-32
Taras Shevchenko Blvd., 60
Ukraine
e-mail: ilyich_l@meta.ua

PROGRESS IN SLOVAK - MACEDONIAN RELATIONS

Karol Janas

Department of Political Science, Alexander Dubček University of Trenčín, Študentská 2,
911 50 Trenčín, Slovak Republic, e-mail: karol.janas@tnuni.sk

Vzťahy medzi Slovenskou republikou a Macedónskom sa spočiatku vyvíjali zložito. Napriek tomu, že Slovenská republika a jej zahraničná politika od svojho vzniku deklarovali, že vzťahy s krajinami západného Balkánu sú jej prioritou, vzťahy s Macedónskom boli zamrznuté. Poznačila ich nepriaznivá medzinárodná situácia. Zlepšenie nastalo až v roku 1999. V tomto období začal stúpať význam Macedónska pre slovenskú zahraničnú politiku a jej priority na Balkáne. K zintenzívneniu vzájomných vzťahov prispelo i to, že v roku 2001 sa vnútropolitická situácia v Macedónsku stabilizovala po podpise Ochridskej rámcovej dohody, ktorej závery boli implementované do macedónskej ústavy. Otvorenie veľvyslanectva Slovenskej republiky v Skopje v roku 2009 sa ukázalo ako veľmi dobrý počin slovenskej zahraničnej politiky. Opätovné naštartovanie vzájomných vzťahov sa prejavilo aj na rozšírení zmluvnej základne. Veľmi dobre sa rozvíjajú vzťahy medzi miestnymi samosprávami, kultúrnymi a vedeckými ustanovizňami.

Kľúčové slová: západný Balkán, bilaterálne vzťahy, zmluvná základňa

Development of Slovak – Macedonian bilateral relations had been complicated at the beginning. Despite the fact that the relations with the countries of the Western Balkans were declared by foreign policy of the Slovak Republic to be their priority, the relationships with Macedonia were frozen. They were influenced by unfavourable international situation. Some advancement in relations started in 1999. That time the importance of Macedonia for Slovak foreign policy and the priorities in the Balkans started growing. The internal political situation in Macedonia became steady after signing the Ohrid Framework Agreement in 2001, the conclusions of which were implemented into Macedonian Constitution. This fact also helped to strengthen the relationship with Slovakia. Opening of Slovak Embassy in Skopje in 2009 proved to be a successful act of Slovak foreign policy. Revival of bilateral relations resulted in extension of contractual framework. There are very good relationships between some local authorities, cultural and scientific institutions too.

Key words: Western Balkans, bilateral relations, contractual framework

JEL: F50

Introduction

Development of Slovak – Macedonian bilateral relations had been complicated at the beginning. Despite the fact that the relations with the countries of the Western Balkans were declared by foreign policy of the Slovak Republic to be their priority, the relationships with Macedonia were frozen. Shortly after the establishment of sovereign states, neither bilateral activities, nor contractual base existed. Therefore, the economic diplomacy disputes were the priority number one of the Slovak Republic. They focused on economic and trade cooperation improvement, increase of Slovak export and strengthening capital participation of Slovak business entities in Macedonia. The official visit of Zdenka Kramplová, the Minister of Foreign Affairs of the Slovak Republic in Macedonia brought a breakthrough in the expansion of mutual relations in November 1997. Nevertheless, the promisingly developing relations became icy

again after the international situation changed in the Western Balkans.¹ Besides the ongoing problem between Macedonia and Greece, more disputes with Albania and Kosovo followed. More than 380,000 refugees from Kosovo arrived in Macedonia and that changed the national composition in the country fundamentally. Some refugees did not return to Kosovo and the situation caused international tension.²

1 Relationship Beginnings

The international relations between the Slovak Republic and Macedonia remained rigid. The situation took a turn for the better in 1999. Some advancement in relations started in 1999. J. Figel', the State Secretary of the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic and J. Pivarči, the Ministry of Defense of the Slovak Republic visited Macedonia in April 1999 on the occasion of handing over humanitarian aid to Kosovar refugees. During mutual negotiations with Macedonian partners they agreed on intensifying the development of mutual relations. Another important event that made some progress in the relationship was the meeting of the Ministers of Foreign Affairs of the Republic of Macedonia and the Slovak Republic in Slovakia. In January 2000, Macedonian Foreign Minister A. Dimitrov and Slovak Foreign Minister E. Kukan met in Bratislava. They both agreed to reinforce bilateral initiatives. The Ministry of Defence followed up on previous negotiations started by the Ministry of Foreign Affairs. Defense Ministry contacts and actions resulted in broadening the contracting base. In March 2000, the Protocol on Cooperation in the Field of Defense and Security was signed between the Ministry of Defense of the Slovak Republic and the Ministry of Defense of Macedonia. The first expertise negotiations on air transport cooperation agreement held in Macedonia in October 2000 should have influenced the progress of bilateral relations. After the year of 2000, the dynamics of bilateral relations has increased even more. The Millennium Summit at the United Nations headquarters had given an impetus for further expansion in relations. During the summit, the Macedonian President B. Trajkovsky and the Prime Minister of the Slovak Republic M. Dzurinda discussed their issues. Subsequently, Foreign Ministers' meeting of both countries was held on the occasion of the 53rd General Assembly of the United Nations in New York. It was positively evaluated that the official visit of E. Kukan, the Minister of Foreign Affairs in Macedonia was scheduled for October 2000. That time the importance of Macedonia for Slovak foreign policy and the priorities in the Balkans started growing. The Ministry of Foreign Affairs saw the opportunity to enhance relations with the countries of the Western Balkans in Macedonia, especially with Yugoslavia. That was another reason why the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic was looking at Macedonia as an important stabilizing element in the Balkans and saw the traditional ties with Serbia helpful to bolster the relations. However, the well progressing relationship became complicated in 2001 again. This time the collaboration stagnation was caused by internal problems in Macedonia.³ The crisis of ethnic relations between the Macedonians and Albanians in Macedonia culminated and caused armed conflicts.⁴ Despite the problems, the representatives of the Slovak Republic tried to maintain good relationships. Thanks to their effort the Minister of Foreign Affairs of the Republic of Macedonia visited the Slovak Republic in October 2001. At the same time, the countries reestablished the negotiations on the Agreement on Trade and Economic Cooperation. Having had the same foreign policy goals, the bilateral cooperation was reinforced after the year of 2001. Both countries aimed to integration into European and Transatlantic structures. The internal political situation in Macedonia became steady after signing the Ohrid Framework

¹ KAZANSKÝ, R. (2015): *The Theory of Conflict*. Banská Bystrica: Belianum 2015.

² SME, April 16, 1999.

³ ILIEVA, J. –DODOVSKA, I. – CONEV, B. (2016): Multiculturalism and Multi-confessionalism in the Balkans and in Macedonia. In: *Political Science Forum*, 2016, vol. 5, no. 2, p. 4-18.

⁴ ŠKVRNDA, F. (2015): New Outbreak of Tension in the Balkans? In: *Nové Slovo*, May 22, 2015.

Agreement in 2001 and this fact helped to strengthen the relationship with Slovakia. The conclusions of the document were implemented in the Macedonian Constitution.⁵ The Ohrid Framework Agreement set the groundwork for improving the rights of ethnic Albanians and their representation in state administration and self-government administration, and also included provisions for altering the official languages of the country, the framework for the use of Albanian as a co-official language.⁶ The visit of President Trajkovski in Slovakia in May 2002 brought some progress to international relations and confirmed positive expansion in both politics. The Slovak officials appreciated that the Slovak Republic is perceived in Macedonia as one of the most important supporters of the Macedonian statehood. During bilateral meetings the support for Macedonian territorial integrity and sovereignty was stated repeatedly. The Agreement on Trade and Economic Cooperation and the Air Transport Agreement were signed during the visit of President Trajkovski in Slovakia. At the same time, first intergovernmental disputes started on double taxation elimination. The visit of Ilinka Mitreva, the Minister of Foreign Affairs of Macedonia in the Slovak Republic confirmed the positive development of relations between the Slovak Republic and Macedonia in October 2003. Macedonian Minister of Foreign Affairs called for intensifying the political dialogues between the two countries in the upcoming period. Potential options were recognized in the transfer process of Slovak integration experience into Macedonia to deepen economic cooperation. The state visit of R. Schuster, the President of the Slovak Republic in Macedonia, held on 19 February 2004, was considered as an event of great importance for enhancing mutual relations. In Skopje he met B. Trajkovski, the Macedonian President. Unfortunately, R. Schuster was the last official host who negotiated issues with B. Trajkovski.⁷ After his tragic death in a plane crash, R. Schuster, President of the Slovak Republic attended the funeral held in Skopje on March 4, 2004.⁸

2 Relationship Strengthening after Calming of Internal Political Situation

The existence of visa requirements was considered as a disturbing moment that affected mutual relations during this period. That time, Macedonia was the only country that required visa for Slovak citizens and for the citizens of the European Union. The Slovak Republic reciprocally required visa for Macedonian citizens. They argued that Macedonia was reluctant and failed to accept the expelled Macedonian citizens from the Slovak Republic. The existence of visa requirements prevented the development of mutual relations once again and both sides considered this regulation to be a serious problem. Therefore, this issue was discussed during the official visit of the Minister of Foreign Affairs of the Slovak Republic in Macedonia in October 2005. In addition to visa liberalization the talks focused on development assistance, discussions on parliamentary and military cooperation and current progress in the countries after the European Union started implementing the stabilisation and association process in the Western Balkans. Finally, Macedonia cancelled the visa requirements for Slovak citizens on June 16, 2006.⁹

The bilateral partnership got a new impulse after getting the results of parliamentary elections in Macedonia in 2006. The priorities of Slovak diplomacy remained the same; intensive bilateral co-operation aiming to transfer experience from the EU's integration process and NATO and continual implementation of development mechanism. A. Miloševski, the Macedonian Minister of Foreign Affairs and J. Kubiša, the Slovak Minister of Foreign Affairs

⁵ VELJANOVSKA, K. (2014): Peace agreements in the role of peacekeeping and post-conflict peace building. In: *Political Science Forum*, 2014, vol. 3, no. 2, p. 4-27.

⁶ Personal archive of Karol Janas. Interview with Oliver Andon, Deputy Minister of the Interior of the Macedonian Republic, Skopje, July 4, 2017.

⁷ Personal archive of Karol Janas. Interview with ambassador Martin Bezák, Skopje, December 19, 2016.

⁸ Pravda, March 4, 2004.

⁹ Sme, June 16, 2006.

met in Bratislava in November 2006 to confirm the ambitions. Nevertheless, bilateral relations were stagnating again despite the proclaimed effort to achieve progress. Well-established international relations were slowing down again. As a result, only one state visit took place between the years of 2008 and 2016. That one was held in March 2008. B. Crvenkovski, President of Macedonia and I. Gašparovič, President of the Slovak Republic highlighted the importance of mutual meetings, they discussed bilateral and current multilateral issues related to Macedonian integration into the North Atlantic Alliance and the European Union in particular. The Slovak Republic maintained the long-term strategy for the Western Balkans and supported the Macedonian integration ambitions. In Slovak President's opinion, Macedonia was the candidate that met the accession requirements to join the alliance. Although official visits stagnated, there were several informal meetings held within the framework of unofficial contacts. I. Gašparovič, President of the Slovak Republic met B. Crvenskovski, Macedonian President during the 15th Presidential Summit of Central European countries in Ohrid, Macedonia on May 3, 2008.¹⁰ However, the period of stagnation was still in progress and it took some time until another occasion appeared during the 18th Central European Summit of Heads of State in Bratislava where I. Gašparovič, President of the Slovak Republic hosted the President of Macedonia on June 12-13, 2013. I. Gašparovič declared that the Slovak Republic is interested in intensifying relations and they discussed current economic, commercial and investment issues. The Slovak Republic was also concerned about deepening cooperation in the fields of education and culture and the expansion of contacts between citizens. Another occasion when A. Kiska, President of the Slovak Republic, and G. Ivanov the Macedonian President negotiated again was during the United Nations General Assembly on September 24, 2014. They discussed the situation in Ukraine and the roles of the United Nations facing potential conflicts and their possible solutions. The next informal meeting took place at GLOBSEC conference in Bratislava in June 2015. President A. Kiska gave support to Macedonian integration ambitions. The Prime Ministers of both countries met in Slovakia in 2009. Parliamentary chairmen of both countries also met in Slovakia in October 2012. The legislative process was long and complicated. The Treaty on the Promotion and Mutual Protection of Investments between the Slovak Republic and the Republic of Macedonia was signed in Skopje on June 25, 2009. The National Council of the Slovak Republic approved the Treaty by the resolution no. 379, not earlier than on March 29, 2011. The President of the Slovak Republic ratified the Treaty on May 12, 2011. The Treaty entered into force more than two years later after ratification, on August 25, 2011. This fact also manifests the length of legislative procedures. Paradoxically, the Embassy of the Slovak Republic was opened in Skopje by M. Lajčák, the Minister of Foreign Affairs of the Slovak Republic in 2009 when the bilateral relations were stagnating.¹¹ Until then, the Embassy of Macedonia in Belgrade represented Macedonia. Opening of Macedonian Embassy proved to be a successful act of Slovak foreign policy.¹² Both ambassadors, R. Kirnág and M. Bezák, were very active and contributed to the start-up and further progress of mutual relations at all levels. Embassy of the Republic of Macedonia is still open in Vienna.¹³

Revival of bilateral relations resulted in increase of contractual framework. The Agreement on Social Security between the Slovak Republic and the Republic of Macedonia was signed in Bratislava on November 21, 2014. This important contract was signed by D. Spasov, Minister of Labor and Social Policy of Macedonia and J. Richter, Slovak Minister of Labor, Social Affairs and Family. The importance of the event is also confirmed by the fact that all influential Macedonian media were informed about the signing act. The contract covers the

¹⁰ Sme, May 2, 2008.

¹¹ <http://euractiv.sk/section/all/news/utuzujeme-vztahy-s-macedonskom-013741/>

¹² Personal archive of Karol Janas, Macedonian fund. Interview with ambassador Robert Kirnág, on June 8, 2012.

¹³ SME, June 25, 2009.

area of retirement and invalidity insurance, health insurance, unemployment insurance, child benefit insurance and occupational injury insurance. The treaty also prevents double taxation to social insurance companies. This is a kind of open contract that does not apply to all residents in both countries but it is intended for citizens covered by health insurance on the territory of these countries on the basis of international treaty bounds. The treaty replaced several bilateral agreements in the social section originating from the 1950s.¹⁴ The first meeting of the Mixed Commission for Economic Cooperation between representatives of the Ministry of Economy of the Slovak Republic and the Ministry of Economy of Macedonia held in Skopje from 22 to 23 February 2016 was another initiative that enhanced bilateral relations. R. Chovanec, State Secretary of the Ministry of Economy of the Slovak Republic presided over the Slovak section of the Commission and H. Delev, Deputy Minister of Economy of Macedonia represented Macedonia. They set priorities such as concerns over Slovak companies in Macedonia, particularly in the field of construction and infrastructure engineering, power engineering, railroad infrastructure construction and rail facility supplies.¹⁵ The representatives of Slovak companies such as Chemkostav, plc Michalovce, ŽOS Trnava, plc and LOTN Trenčín, plc took part in discussions. Paradoxically, the Macedonian President proposed to carry out the meeting during his visit in the Slovak Republic held in May 2003. The next session should take place in Bratislava in the spring of 2018. The first direct air service between Skopje and Bratislava started on March 28, 2016.¹⁶ This fact also contributed on progressing mutual relations. Embassy of Slovakia in Skopje is also making a great deal of effort in initiatives leading to improvements in mutual relations. It is planning to organize Slovak Gastronomy Days in Macedonia in 2018 as a result of cooperation with the Administration Department of Special Facilities at the Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic and Pelister, an excellent restaurant in Skopje. The Slovak Embassy in Macedonia also provides micro-grants for Macedonian subjects intending to achieve development. In cooperation with Falck Rescue, plc and Mercedes Benz there is a project that helps to equip the hospitals and other institutions providing emergency health care with ambulances. Embassy of the Slovak Republic in Macedonia is planning to provide three ambulances for medical facilities in Skopje, Bitola and Kumanovo and is about to celebrate Health Days in Gostivar in 2018.¹⁷ Thanks to Slovak ambassadors and their fresh approach, the cooperation of local self-governments was set in operation. An Agreement on Cooperation between the Slovak town of Považská Bystrica and the municipality of Gjorce Petrov, a Macedonian town which is a county of Skopje, was signed in December 2016.¹⁸ This was the third agreement between Slovak and Macedonian cities. In 2006 and 2014 cooperation agreements between the towns of Topoľčany and Prilep and between Svidník and Kriva Palanka were signed respectively.¹⁹ Cooperation activities between the towns of Považská Bystrica and Gjorce Petrov are really intensive. A Slovak delegation from Považská Bystrica made a working visit in Macedonia from 3 to 5 July, 2017. They discussed the implementation of the Agreement on Mutual Cooperation between the municipalities signed in December 2016 with the Mayor of Gjorce Petrov. They agreed to host the folk group Považan from Považská Bystrica during the celebration of Gjorce Petrov's Local Government Day on September 20, 2017. They also agreed on activities such as football match tournaments between young football teams from Gjorce Petrov and Považská Bystrica, installment of statues representing considerable personalities or town symbols, naming some

¹⁴ Collection of Laws of the Slovak Republic, Act No. 310/2015 Coll.

¹⁵ Government Office of the Slovak Republic, Information on the progress and results of the 1st meeting of the Joint Commission for Economic Cooperation between the Ministry of Economy of the Slovak Republic and the Ministry of Economy of the Republic of Macedonia on 22 - 23 February 2016 in Skopje and Draft Protocol.

¹⁶ Pravda, October 5, 2016.

¹⁷ Letter from Ministry of Foreign and European Affairs no. 069024/2017-LEG2-0157144.

¹⁸ Archive of Považská Bystrica, Convention medzi mestami Gjorče Petrov a Považská Bystrica.

¹⁹ Personal archive of Karol Janas. Interview with ambassador Martin Bezák, Skopje, December 19, 2016.

streets of Považská Bystrica 'Macedonian' or 'Gjorce Petrv' and reciprocally 'Slovakian' or 'Povazska Bystrica'. Representatives of Urban Forest in Považská Bystrica and the Director of Macedonian Nature Reserve Jasen discussed environmental issues concerning both towns and the details of a cooperation agreement between the towns.²⁰

3 Cultural and Social Relations

There are very good relationships between some cultural and scientific institutions too. The Institute for Constantine and Methodius' Cultural Heritage Research at University of Constantine the Philosopher in Nitra has excellent partnership with scientific departments of University of St. Cyril and Methodius in Skopje. Intensive scientific cooperation is in progress between the Department of Political Science of Alexander Dubček University of Trenčín and MIT University in Skopje.²¹ Publishing of those works that aim to inform not only the scientists, but also ordinary readers in both countries are of great importance for development of cultural relations.²² The unique edition of *Proglas* by Constantine the Philosopher presented in the Cathedral of St. Sofia in Macedonia in Ohrid on March 17, 2014 was well appreciated. It was held under the auspices of Macedonian President Gjorge Ivanov during the ceremony marking the 20th anniversary of the establishment of diplomatic relations between the Republic of Macedonia and the Slovak Republic. In 2013, the Slovak National Library in Martin published *Proglas* in three languages Old Slavic, Slovak and Macedonian, illustrated with thirty photographs of sacral buildings, frescos and icons from Ohrid region. That edition was based on the one issued in the year of 2004 that was also very popular in Slovakia.²³ The ceremonious presentation of the monograph in Ohrid was promoted by the opening exhibition on the occasion of the 1150th anniversary of Constantine and Method's arrival in Slovak territory. The heritage of Byzantine brothers Saints Cyril and Methodius refers to Ohrid closely since their disciples Kliment and St. Naum continued the historic mission there after Metod's death. After their arrival, Ohrid became a cultural center of great importance in the Balkans. Macedonian President G. Ivanov in his speech emphasised the importance of own language for healthy development and national identity as well as the right to own language and self-determination as universal human values. He said that bilateral Slovak-Macedonian relations were excellent. N. Poposki, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Macedonia pledged to establish the first Honorary Consulate of the Republic of Macedonia in Slovakia as soon as possible. He also expressed hope that the next decade of diplomatic relations would be marked by the membership of both countries in the European Union and NATO. E. Kančeska-Milevska, Macedonian Minister of Culture declared her interest to cooperate intensively in the field of culture in the near future, she highlighted and appreciated the contribution and active work of Z. Taneski, a Macedonian Slovakist Associate Professor, who was nominated by Slovak Embassy in Skopje for the International Prize of the Slovak Academy of Sciences for the year of 2014. Doc. Z. Taneski is a co-author of the historically first forthcoming edition of Macedonian-Slovak dictionary.²⁴ M. Bezák, Ambassador of the Slovak Republic declared his support to Macedonian efforts towards integration process into the European Union and NATO. He also called for more efficient use of historic work established by St. Cyril and Methodius as a platform for further deepening of bilateral cooperation between the two countries. The

²⁰ Archive of Považská Bystrica, Information about Memorandum on Cooperation between Urban Forests and National Park Jasen.

²¹ Archive of Alexander Dubček University of Trenčín, Convention on Mutual Cooperation between Alexander Dubček University of Trenčín and MIT University in Skopje.

²² PECNÍK, M. – JUDÁK, V. – MARKUŠ, J. (2013): *St. Cyril and St. Methodius. 1150 Years of Living Legacy* for Slovakia. Banská Bystrica, Central Slovakia Museum, MP Agency, 2013.

²³ CONSTANTINE THE PHILOSOPHER – St. CYRIL (2004): *Proglas*. Bratislava : Perfekt, 2004.

²⁴ CVETANOVSKI, G. – MITREVSKI, L. – TANESKI, Z. (2014): *Slovak-Macedonian Dictionary*. Skopje : Vinsent Grafika Skopje, 2014.

scientific conference of Macedonian-Slovak literary, cultural and linguistic relations, which took place at the Faculty of Art of the Constantine the Philosopher University in Nitra, was an important achievement in the development of mutual scientific and cultural relations. It resulted in a high quality almanac enriched with works and articles of leading Slovak and Macedonian scientists.²⁵ The Institute for Constantine and Methodius' Cultural Heritage Research at Constantine the Philosopher University in Nitra is dealing with missionary work of Cyril and Methodius intensively. They publish high value publications and scientific journals such as *Konstantinovy listy* registered in the prestigious international database Scopus. A monograph mapping the Cyrillo-Methodian heritage in Nitra is well appreciated in scientific community.²⁶ A panel exhibition holding the 25th anniversary of 'Velvet Revolution' was installed in the premises of the European Union Delegation in Skopje on November 18, 2014. M. Bezák, Ambassador of the Slovak Republic and N. Poposki, Minister of Foreign Affairs of Macedonia presented their opening speeches. N. Poposki emphasised that Slovakia is one of the most active countries within European integration process.²⁷ He particularly highlighted the role of the Slovak Republic in the process of the European Union expansion regarding the recognition of the Western Balkans for future membership. The principle of consistency and decisions made to support the European integration were positively evaluated. The successful model of the nationwide transformation of the Slovak Republic was considered to be inspirational for Macedonia too. A posthumous panel exhibition holding the 95th birth anniversary of Alexander Dubcek called „Alexander Dubcek – a significant person of Slovak modern history and European politics“ was opened in the premises of the European Union Delegation in Skopje on November 28, 2016.²⁸

Conclusion

Although mutual recognition procedures and establishment of diplomatic relations between the Slovak Republic and Macedonia started on 4 March 1994, the bilateral relations were limited by the situation in the former Yugoslavia until the year of 1995. The relationships were affected by resolutions and economic sanctions of the United Nations Security Council imposed against the Federal Republic of Yugoslavia, and also by widely discussed open disputes over the name of the state between Macedonia and Greece, that were blocking their membership in international organizations. Finally, the naming dispute resulted in a compromise solution. The name of *Former Yugoslav Republic of Macedonia* (FYROM) was eventually recognised also by Greece.²⁹ The Slovak Republic as well as many other states, recognise also the Macedonian name Macedonia or the Republic of Macedonia as well as the international name FYROM.³⁰

References:

1. Collection of Laws of the Slovak Republic.
2. CONSTANTINE THE PHILOSOPHER – St. CYRIL (2004): *Proglas*. Bratislava : Perfekt, 2004.

²⁵ JAKIMOVSKA-TOSIČ, M. – TANESKI, Z. – ZAJÍČKOVÁ M. (2015): *Macedonian-Slovak Literary, Cultural and Lingual Relations*. Nitra : Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Arts, Institute for Constantine and Methodius' Cultural Heritage Research, 2015.

²⁶ HETÉNYI, M. – IVANIČ, P. (2012): *Cyrillo-Methodian Heritage and Nitra*. Nitra : Constantine the Philosopher University in Nitra, 2012.

²⁷ <https://www.mzv.sk/web/skopje>

²⁸ Personal archive of Karol Janas. Interview with ambassador Martin Bezák, Skopje, December 19, 2016.

²⁹ GREGUŠ, P.: Macedónska otázka. In: *Medzinárodné vzťahy* 1/2004, p. 46-52.

³⁰ Personal archive of Karol Janas. Interview with Oliver Andon, Deputy Minister of the Interior of the Macedonian Republic, Skopje, July 4, 2017.

3. CVETANOVSKI, G. – MITREVSKI, L. – TANESKI, Z. (2014): *Slovak-Macedonian Dictionary*. Skopje : Vinsent Grafika Skopje, 2014. ISBN 978-608-4571-26-1.
4. GREGUŠ, P. (2004): Macedónska otázka. In: *Medzinárodné vzťahy* 1/2004, p. 46-52.
5. HETÉNYI, M. – IVANIČ, P. (2012): *Cyrillo-Methodian Heritage and Nitra*. Nitra : Constantine the Philosopher University in Nitra, 2012.
6. ILIEVA, J. –DODOVSKA, I. – CONEV, B. (2016): Multiculturalism and Multi-confessionalism in the Balkans and in Macedonia. In: *Political Science Forum*, 2016, vol. 5, no. 2, p. 4-18.
7. JAKIMOVSKA-TOSIČ, M. – TANESKI, Z. – ZAJÍČKOVÁ M. (2015): *Macedonian-Slovak Literary, Cultural and Lingual Relations*. Nitra : Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Arts, Institute for Constantine and Methodius' Cultural Heritage Research, 2015.
8. KAZANSKÝ, R. (2015): *The Theory of Conflict*. Banská Bystrica: Belianum 2015, ISBN 978-80-557-0970-3
9. PECNÍK, M. – JUDÁK, V. – MARKUŠ, J. (2013): *St. Cyril and St. Methodius. 1150 Years of Living Legacy for Slovakia*. Banská Bystrica, Central Slovakia Museum, MP Agency, 2013.
10. ŠKVRNDA, F. (2015): New Outbreak of Tension in the Balkans? In: *Nové Slovo*, May 22, 2015.
11. VELJANOVSKA, K. (2014): Peace agreements in the role of peacekeeping and post-conflict peace building. In: *Political Science Forum*, 2014, vol. 3, no. 2, p. 4-27.

Contact:

doc. PhDr. PaedDr. Karol Janas, PhD.

Department of Political Science

Alexander Dubček University of Trenčín

Študentská 2

911 50 Trenčín

Slovak Republic

e-mail: karol.janas@tnuni.sk

NOVÁ HODVÁBNA CESTA A JEJ VÝZNAM PRE EKONOMIKU SR

Eva Jančíková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: eva.jancikova@euba.sk

Nová hodvábná cesta je ekonomickým projektom globálnej ekonomiky 21. storočia a nemalo by ísť len o obrovské investície do dopravnej infraštruktúry, pozemnej i námornej, ale aj o dôležité priemyselné, energetické a poľnohospodárske projekty. Pokiaľ ide o SR, Čína má záujem o vybudovanie terminálov intermodálnej dopravy v Bratislave a Košiciach. Uvedomujeme si veľké príležitosti na spoluprácu a vybudovanie nových železničných koridorov vďaka novým pokrokovým technológiám, ktoré umožnia prevádzkovať vysokorýchlostné vlaky. Cieľom príspevku je identifikovať možnosti zapojenia Slovenskej republiky do projektu Novej hodvábanej cesty.¹

Kľúčové slová: Nová hodvábná cesta, pás a cesta, zahraničný obchod, priame zahraničné investície

The new Silk Road is an economic project of the global economy in 21. century and should not just be about huge investments in transport infrastructure, land and sea, but also about the importance of industrial, energy and agricultural projects, new scientific knowledge, information technology, building joint ventures and significant strengthening of electronic data transmission. As regards the Slovakia, China has an interest in the establishment of the area of the terminal ends of intermodal transport in Bratislava and Košice. We recognize great opportunities for cooperation and to build new railway corridors thanks to major advanced technologies so as to make them able to operate high-speed trains. The aim of the paper is to identify the possibilities for the participation of the Slovak Republic within the project of the new Silk Road.

Key words: New silk road, belt and road, foreign trade, direct foreign investments

JEL: F14, F15, N85

Úvod

Pred viac ako 2000 rokmi spájali obchodné cesty významné civilizácie Európy, Ázie a Afriky a umožnili výmenu tovarov, poznatkov a myšlienok a následne podporili hospodársky, kultúrny a spoločenský pokrok v rôznych krajinách a uľahčili dialóg a integráciu odlišných kultúr. Pre veľké i malé krajiny, ktoré sa nachádzali v blízkosti Hodvábanej cesty bola veľkým ekonomickým prínosom. Nová hodvábná cesta vychádza síce z minulosti, ale súčasne umožňuje aj ďalším krajinám, aby sa do tohto projektu iniciatívne zapojili. Prioritným smerom projektu je Stredná Ázia, Rusko, Južná Ázia a Juhovýchodná Ázia, Blízky Východ a Východná Afrika. V dlhodobom horizonte sa uvažuje o včlenení európskych krajín, SNŠ a Afriky. Možno očakávať, že v rámci rastúcej otvorenosti sa do projektu budú pripájať ďalšie krajiny a vznikne celý rad nových iniciatív a projektov. Nová hodvábná cesta je ekonomickým projektom globálnej ekonomiky 21. storočia a nemalo by ísť len o obrovské investície do dopravnej infraštruktúry, pozemnej i námornej, ale aj o dôležité priemyselné, energetické a poľnohospodárske projekty.

¹ Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0267/15

SR má záujem o posilnenie investičných aktivít slovenských investorov v Číne, hlavne v oblastiach strednej a východnej Číny, ktoré ešte nie sú obsadené veľkými nadnárodnými spoločnosťami. Prudký rast čínskej ekonomiky posilňuje strednú vrstvu, ktorá predstavuje v súčasnosti asi 300 miliónov ľudí, ktorí zarábajú čoraz viac peňazí, čím sa zvyšuje ich kúpna sila a vytvárajú sa nové možnosti aj pre slovenských podnikateľov.

Cieľom príspevku je identifikovať možnosti zapojenia Slovenskej republiky do projektu Novej hodvábnej cesty. Na splnenie tohto cieľa sme analyzovali súčasný stav spolupráce SR a Číny, vyhodnocovali primárne a sekundárne údaje, pričom sme využívali kvalitatívne metódy vedeckej spolupráce, ako sú analýza, syntéza, indukcia, dedukcia, metódy komparácie a štatistické metódy. Vzhľadom na aktuálnosť témy sme využili hlavne elektronické zdroje a údaje sme získavali z databáz Štatistického úradu SR a Národnej banky Slovenska.

1 Charakteristika ekonomiky Číny a jej nových ekonomických a rozvojových iniciatív

Čína je druhou najväčšou ekonomikou sveta, najväčším exportérom a druhým najväčším importérom. Najväčšou výzvou čínskej vlády je zabezpečiť udržateľnosť rastu o 7,5 %. Čína je členom významných medzinárodných organizácií ako OSN, WTO, Medzinárodného menového fondu, Svetovej banky atď. Vstup Číny do WTO v roku 2001 bol jedným z najdôležitejších krokov v jej modernej histórii. Obchodná integrácia Číny do WTO prispela k zvýšeniu podielu Číny na svetovom obchode a negatívne ovplyvnila pozíciu hlavných exportérov EÚ.² Čína sa zúčastňuje integračných procesov v regióne, je členom regionálneho združenia APEC, prehlbuje spoluprácu s ASEAN a aktívne sa venuje organizácii ASEM. Dohody o voľnom obchode uzavrela so Singapurom, Pakistanom, Čile, Peru, Kostarikou, Austráliou, Novým Zélandom, ako aj s krajinami združenia ASEAN. Prvou európskou krajinou, s ktorou podpísali dohodu o voľnom obchode bolo Švajčiarsko. V súčasnosti má podpísanú dohodu o voľnom obchode aj s Islandom. Rokovania o uzavretí dohody o voľnom obchode prebiehajú s Izraelom, Japonskom, Južnou Kóreou a Nórskom. Hoci niektoré krajiny EÚ zvažujú výhody takejto dohody, v súčasnosti nie je reálne uzavretie takejto dohody o voľnom obchode s EÚ.

Pokiaľ ide o krajiny strednej a východnej Európy (SVE), môžeme súhlasiť s profesorom Attilom Fabiánom, že Čína bude jedným z najdôležitejších obchodných partnerov pre strednú a východnú Európu. Existuje mnoho faktorov, ktoré môžu ovplyvniť budúci objem a hodnotu obchodu: svetová ekonomika, domáca ekonomika a domáca politika.³ Toto dokazuje aj aktívna spolupráca na projekte novej hodvábnej cesty vo formáte spolupráce Číny a 16 krajín strednej a východnej Európy. K týmto 16 krajinám patrí 11 členských štátov EÚ (Bulharsko, Česká republika, Estónsko, Chorvátsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Poľsko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko) a 5 nečlenských krajín EÚ (Albánsko, Bosna a Hercegovina, Čierna Hora, Macedónsko, Srbsko).

Začiatok spolupráce ČĽR a 16 krajín SVE bol ohlásený na ekonomickom samite v Budapešti, ktorý sa konal v roku 2011 za účasti predsedov vlád Maďarska a ČĽR a zástupcov ďalších 15 krajín. Tento formát môžeme chápať ako nástroj podpory bilaterálnej spolupráce a doplnok spolupráce na úrovni EÚ – Čína. Spolupráca sa postupne rozširuje a v sektoroch inštitucionalizuje zakladaním regionálnych centier sektorovej spolupráce. Kým samit vo Varšave v roku 2012 prijal 12 bodový návrh, usmernenia pre spoluprácu prijaté na

² FOJTÍKOVÁ, L. (2012). China's External Trade after Its Entrance into the WTO with the Impact on the EU. Proceedings of the 1st International Conference on European Integration 2012, ICEI 2012, pp. 56-65.

³FABIÁN, A., MATURA, T., NEDELKA, E., POGÁTSA Z. (2014). *Hungarian-Chinese relations, Foreign trade and investments*. In: Medzinárodné vzťahy/Journal of International Relations, , Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Special Issue (1) Current trends and perspectives in development of China - V4 trade and investment, pp. 96-106

samite v Bukurešti v roku 2013 už obsahovali 50 kooperačných iniciatív v oblasti finančných mechanizmov, obchodu, prepojitelnosti, zelenej energetiky, občianskych výmen a výmen na úrovni miestnych samospráv a tieto boli ďalej rozšírené počas samitu v Belehrade v roku 2014.

Osobitná 10 mld. USD úverová linka, s ktorou v rámci 12 bodového programu prišiel v roku 2012 čínsky premiér Wen Jiabao, umožnila kvôli podmienke štátnych garancií financovanie projektov najmä v krajinách mimo EÚ a ku koncu 2014 bolo z nej vyčerpaných už 8 mld. USD. Medzi schválené projekty patria napr. tepelná elektrárňa Stanari v Bosne a Hercegovine, most Mihailo Pupina v Belehrade, diaľnica Bar-Boljare v Čiernej Hore a rýchlостná železnica Belehrad-Budapešť. V roku 2014 celkový obrat vzájomného obchodu medzi ČLR a krajinami strednej a východnej Európy dosiahol cca 60 mld. USD a produkcia z týchto krajín sa stále viac dostáva k bežnému čínskemu spotrebiteľovi, predbežné štatistiky indikujú už vyše 1 000 firiem fungujúcich na trhu v Číne.⁴

Akumulácia obrovských aktív nominovaných hlavne zo zahraničného obchodu s USA, ktoré sa stali najvýznamnejším prejavom prosperity Číny sa po roku 2010 stali zároveň aj jej najväčším strategickým rizikom. Obrovská investičná výstavba vnútri krajiny priniesla prudký rast cien nehnuteľností a zvýšenie vnútornej zadlženosti, čo malo aj nepriaznivé sociálne dôsledky. Zo značnej časti sa navyše ukázal ako neefektívne využitie naakumulovaných zdrojov a v konečnom dôsledku prispela k spomaľovaniu ekonomického rastu.⁵

Projekt Novej hodvábnej cesty tiež nazývaný Jeden pás a jedna cesta (One Belt One Road – OBOR) môžeme podľa J.E. Pan Weifanga, veľvyslanca ČLR na Slovensku,⁶ rozdeliť do piatich hlavných oblastí, ktoré sú zamerané na spoluprácu a orientujú sa na prínosy z hmatateľných výhod pre ľudí v zapojených regiónoch.

Stratégia. Krajiny sa môžu zapojiť do riešenia problémov, hľadať spoločné riešenia a prekonávať regionálne rozdiely v jednotlivých krajinách a regiónoch, harmonizovať riešenia, formulovať príslušné plány pre regionálnu integráciu a podporiť spoločnú stratégiu.

Cesta. Významným prínosom projektu bude vybudovanie alternatívnej obchodnej trasy medzi Čínou a Európou, aby sa odbremenili v súčasnosti preťažené prístavy a prieplavy, ale hlavne aby sa doprava urýchlila.

Obchod. Projekt by mal priniesť nové riešenia na podporu ekonomických pohybov v regiónoch a zistiť potenciál obchodu a investovania zúčastnených krajín a zväčšiť regionálnu spoluprácu.

Mena. Po zaradení jüanu do koša mien SDR vznikli ďalšie predpoklady pre zvýšenie finančnej spolupráce a podporu využívania lokálnych mien s cieľom znížiť transakčné náklady a eliminovať finančné riziká, aby sa zvýšila konkurencieschopnosť týchto regionálnych ekonomík v svetovej ekonomike.

Ludia. Rozvojom obchodných vzťahov dôjde k vyrovnávaniu regionálnych nerovností a vytvoria sa predpoklady pre zlepšenie vzájomných vzťahov medzi obyvateľmi týchto krajín. Čína očakáva, že okrem pozemnej infraštruktúry by sa mala rozširovať aj energetická sieť ropovodov, námorných prístavov, plynovodov a elektrární. Je pravdepodobné, že následne popri obchodných cestách vyrastú aj čínske banky, ktoré dostanú do obehu vo väčšej miere jüan.

Čína plánuje do obnovy Hodvábnej cesty investovať počas piatich rokov zhruba 124 mld. dolárov. Nová Hodvábna cesta by mala združovať 65 krajín, v ktorých žije

⁴ Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí. (2015): Informácia „Stav a možnosti hospodárskej spolupráce Slovenskej republiky a Čínskej ľudovej republiky“. In: Materiál na rokovanie vlády

⁵ BALÁŽ P., HARVÁNEK, L. (2015): Možnosti spolupráce 16 krajín strednej a východnej Európy s Čínou a pozícia Slovenskej republiky. In: Studia commercialia Bratislavensia, č. 30 (2/2015), roč.: 8 s. 165

⁶ WEIFANG, P. : Hodvábna cesta. In: Materiály ambasády ČLR.

4,4 miliardy ľudí tvoriacich 40 percent globálnej ekonomiky. Od roku 2013 Čína investovala do budovania spomínanej obchodnej cesty okolo 60 miliárd dolárov.⁷

2 Analýza hospodárskej spolupráce SR s Čínou

Ministerstvo zahraničných vecí vypracovalo materiál „Stav a možnosti hospodárskej spolupráce Slovenskej republiky a Čínskej ľudovej republiky“, ktorého ambíciou bolo postihnúť hlavné rysy hospodárskych vzťahov SR s Čínou a vytvoriť informačný základ pre hľadanie odpovedí na aktuálne výzvy pri ich rozvíjaní. Čína predstavuje pre Slovensko dôležitého obchodného partnera, potenciálny zdroj priamych zahraničných investícií (PZI) a perspektívneho partnera pre spoluprácu vo vede, výskume, technológiách a inováciách, v oblasti cestovného ruchu. S ďalším posilňovaním hospodárskeho vplyvu Číny v globálnom meradle bude stúpať jej význam aj pre SR a EÚ. Tento vývoj prináša príležitosti aj riziká. Aktuálne stojíme pred otázkami vlastnej pripravenosti k optimálnemu využitiu príležitostí pri súčasnej eliminácii negatívnych dopadov a rizík. Hospodárska spolupráca sa odohráva v komplexnom politickom prostredí 21. storočia a je prirodzene ovplyvňovaná faktormi ako sú bezproblémové bilaterálne politické vzťahy, vzťahy EÚ a Číny, naša schopnosť efektívne využívať na presadzovanie svojich hospodárskych záujmov rámce EÚ, V4 a v neposlednom rade aj rámce nových formátov iniciovaných čínskou stranou „Čína + krajiny strednej a východnej Európy“, projekt Novej hodvábnej cesty a súvisiacu iniciatívu „Pás a cesta“ („Belt and Road“), ohlásenú čínskym prezidentom Xi Jinpingom v marci 2015. Bude dôležité objektívne premietnuť vnímanie a potreby podnikateľskej komunity vo vzťahu k podpore jej zámerov voči Číne zo strany slovenskej vlády a administratívy.⁸

Obchodné vzťahy s Čínou vychádzajú z členstva SR v Európskej únii a členstva oboch krajín vo WTO. ČĽR je pre SR významným obchodným partnerom a Slovensko má záujem o zvyšovanie svojho vývozu do ČĽR a o prílev priamych zahraničných investícií (PZI), hlavne do dopravných infraštruktúr a do výroby s vyššou pridanou hodnotou.

Vzájomná obchodná výmena medzi SR a ČĽR presahuje už dlhodobejšie hodnotu 6 mld. eur, táto je limitovaná tovarovou štruktúrou na oboch stranách. ČĽR je 12. najdôležitejším obchodným partnerom SR. Obchodná výmena sa vyznačuje rastúcim objemom dovozov a kolísajúcou úrovňou vývozov, čo vedie k narastajúcej pasívnej obchodnej bilancii. Zmena zápornej obchodnej bilancie sa môže dosiahnuť len postupným znižovaním dovozov do SR alebo väčšou aktivitou slovenských subjektov hlavne malých a stredných podnikov. V tabuľke 1 uvádzame prehľad vzájomného zahraničného obchodu v bežných cenách v rokoch 2006 až 2016.

Tabuľka 1: Zahraničný obchod SR a ČĽR v mil. EUR v bežných cenách (FOB/FOB) v rokoch 2005-2016

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Dovoz	1 673	2 444	2 788	2 165	2 918	3 321	3 671	4 444	4 895	5 619	5616
Vývoz	217	359	433	551	971	1 491	1 349	1 596	1 375	1 019	1141
Obrat	1890	2803	3221	2716	3889	4812	5020	6040	6270	6638	6757
Saldo	1456	2085	2355	1614	1947	1830	2322	2848	3520	4600	4475

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov Štatistického úradu SR. Zahraničný obchod SR
<http://datacube.statistics.sk>

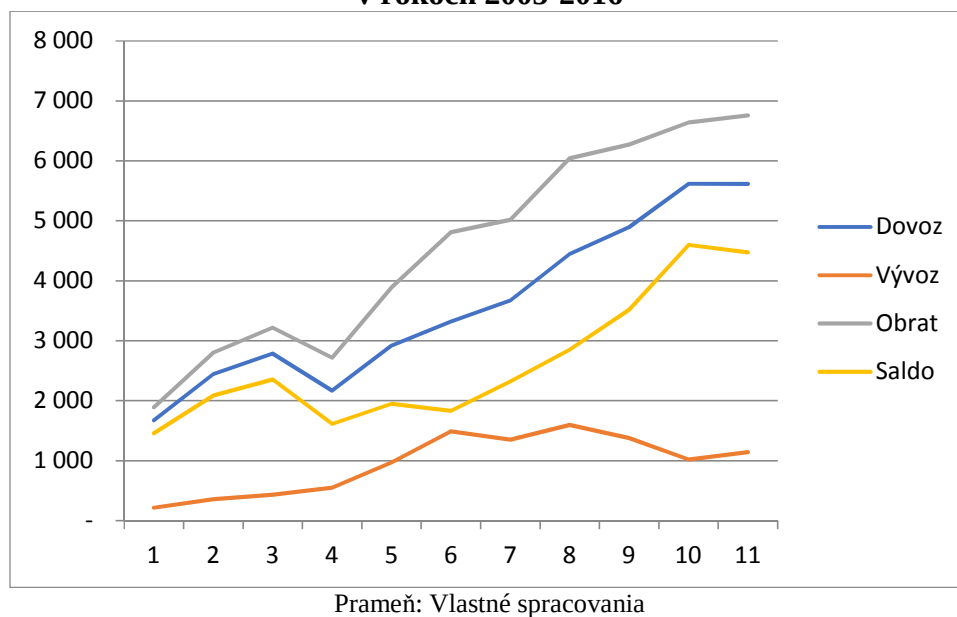
Z údajov v Tabuľke 1 vidíme, že zahraničný obchod za posledných 10 rokov má rastúci trend vo všetkých ukazovateľoch. Export v porovnaní rokov 2006 a 2016 vzrástol 5 násobne

⁷ BUCHLÁKOVÁ, L. Slovensko môže byť súčasťou obnovené čínskej Hodvábnej cesty, Pravda 15.05.2017

⁸ Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí. (2015): Informácia „Stav a možnosti hospodárskej spolupráce Slovenskej republiky a Čínskej ľudovej republiky“. In: Materiál na rokovanie vlády

a dovoz trojnásobne. Zaznamenávame aj stále rastúce debetné saldo obchodnej bilancie. Tieto trendy môžeme prehľadne vidieť aj v Grafe 1.

Graf 1: Zahraničný obchod SR a ČĽR v mil. EUR v bežných cenách (FOB/FOB) v rokoch 2005-2016

Komoditná štruktúra zahraničného obchodu medzi SR a Čínou sa dlhodobo nemení. Vo vývoze SR do Číny dominujú automobily a ich súčasti (75,6 %). Ďalšími kategóriami sú kotly, stroje a mechanické zariadenia (14,8 %), elektrické stroje a zariadenia (3,2 %) a nábytok a doplnky (1,4 %). Ostatných takmer 100 položiek je zastúpených jednotlivo s podielom menej než 1 %. Celkovo bolo v roku 2013 evidovaných takmer 300 slovenských vývozcov.⁹

Tieto údaje svedčia o vysokej koncentrácii vývozu v rukách zahraničných firiem pôsobiacich na Slovensku – Volkswagen (automobily), Secop/Danfoss (kompresory), Embraco(kompresory), Ikea/Swedwood (nábytok, drevo), BSH (elektromotory pre domáce spotrebiče). Nadnárodné subjekty zvyčajne nepotrebujú a nevyužívajú osobitné slovenské nástroje na podporu exportu.¹⁰

Slovenskí vývozcovia patria medzi stredné a malé firmy. Medzi najväčších vývozcov do Číny patria ZTS Sabinov (prevodovky), Kinex Bearings (ložiská), SPINEA (presné prevodovky), RONA (úžitkové sklo), TOMARK (malé lietadlá), MICROSTEP (výroba CNC strojov na delenie materiálov), UNITED INDUSTRIES (vino), ANTIK Technology Košice (telekomunikačná technika), GEOMODEL SOLAR (softvérové nástroje pre solárnu energetiku), KONŠTRUKTA (zariadenia pre pneumatikársky a automobilový priemysel).¹¹ Napriek rozsiahlemu trhu a požiadavke na dovoz potravín do ČĽR je vývoz agropotravinárskeho sektoru nízky (cca 1 mil. €). Vyvážajú sa najmä nápoje, víno, živé zvieratá a cukrovinky. V obchode potravinami Čína aplikuje na dovoz viaceré prísne technické, fytosanitárne a veterinárne opatrenia. MPaRV SR pripravuje v spolupráci s čínskou hlavnou správou pre dozor kvality, inšpekciu a karanténu (AQSIQ) opatrenia na umožnenie priameho vývozu poľnohospodárskych a potravinárskych výrobkov zo SR do ČĽR.¹²

⁹ Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí. (2015): Informácia „Stav a možnosti hospodárskej spolupráce Slovenskej republiky a Čínskej ľudovej republiky“. In: Materiál na rokovanie vlády

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí. (2015): Informácia „Stav a možnosti hospodárskej spolupráce Slovenskej republiky a Čínskej ľudovej republiky“. In: Materiál na rokovanie vlády

Podľa ministerstva hospodárstva podiel čínskych investícií do slovenskej ekonomiky v kumulatívnom vyjadrení predstavuje 47 miliónov eur, čo predstavuje 0,01 percenta na celkovom objeme priamych zahraničných investícií v slovenskom hospodárstve (42,3 miliardy eur). Číňanom sa ponúka napríklad aj výstavba novej jadrovej elektrárne v Jaslovských Bohuniciach. Projekt sa však stále odsúva. V súvislosti s čínskymi investíciami sa spomína aj bratislavské letisko a kúpele v Piešťanoch. Najväčšie príležitosti pre investovanie čínskych investorov môžeme vidieť v doprave a cestovnom ruchu.¹³

V Tabuľke 2 uvádzame prehľad priamych zahraničných investícií v SR v tis. Eur v rokoch 2007-2016 podľa údajov NBS. Výška týchto investícií je pomerne nízka a určite je priestor na zvýšenie angažovanosti čínskych subjektov v SR.

Tabuľka 2: Priame zahraničné investície v SR v tis. EUR v rokoch 2007-2016

Rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Suma	3 966	25 523	15 224	20 483	46 288	38 772	25 190	31 332	13 816	32 853

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov NBS.¹⁴

Snaha prilákať čínsky kapitál na Slovensko je dlhodobá a nepochybne sa zintenzívnila po zavedení sankcií voči Ruskej federácii, ktoré odradili potenciálnych ruských investorov. Čína a Slovensko už v rokoch 2015 a 2016 podpísali Memorandum o porozumení o spoločnej podpore iniciatívy Ekonomického pásu hodvábnnej cesty a Námornej cesty 21. storočia a následne Memorandum o porozumení medzi Generálnou colnou správou ČĽR a Finančnou správou SR o spolupráci v rámci iniciatívy Hodvábnnej ekonomickej cesty. Jednou z najvýznamnejších čínskych investícií na Slovensku by mohol byť vstup čínskeho investora Hesteel Group do U. S. Steelu. Touto investíciou by sa firma dostala na európsky trh ocele, kde je v súčasnosti sankcionovaná vysokými dovoznými clami.

Investičné vzťahy medzi Slovenskom a Čínou sa začali rozvíjať neskôr ako obchodné vzťahy. Slovensko sa v európskom kontexte radí medzi krajiny s najmenším objemom čínskych investícií a v porovnaní so všetkými susedmi sme na poslednom mieste. Na Slovensku existuje len niekoľko príkladov stredne veľkých investícií z Číny. Príklady obsahujú napríklad menšie centrá Huawei a Lenova, ale hlavne podniky v rámci automobilového priemyslu. Tie obsahujú napríklad výrobné linky spoločnosti SaarGummi, ZVL Auto, Heiland Sinoc Automotive, Inalfa Roof Systems a IEEE Sensing Slovakia. Príkladom výskumného centra v oblasti automobilového priemyslu je Mesnac European Research and Technical Centre.¹⁵

3 Význam projektu Novej hodvábnnej cesty pre ekonomiku SR

Pri posudzovaní čínskych investícií na Slovensko je potrebné sa zamerať hlavne na možnosti zvýšenia investícií. Nové možnosti prináša projekt Novej hodvábnnej cesty, v rámci ktorého má Čína záujem o etablovanie sa v oblasti zakončenia terminálov intermodálnej dopravy v Bratislave a Košiciach. Tieto dva uzly považujú za veľmi dôležité, kým sa dobuduje širokorozchodná trať. Určité možnosti spolupráce možno očakávať aj pri riešení významných infraštruktúrnych investičných projektov v regióne, z ktorých sa má ako prvé vybudovať vlakové spojenie medzi Budapešťou a Belehradom. Možnosti spolupráce sú aj pri budovaní nových železničných koridorov s najvyspelejšími technológiami tak, aby po nich mohli jazdiť aj vysokorýchlostné vlaky.

V rámci doteraz využívannej námornej dopravy sa tovar z Číny dostal do Európy za 40 dní. V januári r. 2017 Čína zahájila prvé priame železničné spojenie s Londýnom. Nákladné

¹³ BUCHLÁKOVÁ, L. Slovensko môže byť súčasťou obnovenej čínskej Hodvábnnej cesty, Pravda 15.05.2017

¹⁴ Národná banka Slovenska. Priame zahraničné investície.

¹⁵ TURCSÁNYI, R.Q., (2016): Postavenie a možnosti spolupráce Slovenska s Čínou v rámci platformy 16+1. In: Inštitút ázijských štúdií/CENAA.

vlaký budú prepravovať tovar z obchodného centra I-wu vo východočínskej provincii Če-t'iang do Veľkej Británie za 18 dní. Trasa je dlhá cca 12.000 km a vedie z Číny, cez Kazachstan, Rusko, Bielorusko, Poľsko, Nemecko, Belgicko a Francúzsko do Veľkej Británie. Nevýhodou je potreba prekladania z dôvodu rozdielnych rozchodov koľajníc v jednotlivých krajinách. Čínske železnice už prevádzkujú nákladnú dopravu medzi Čínou a niektorými inými európskymi mestami, napríklad Hamburgom a Madridom. Londýn je stáva 15. európskym mestom, ktoré sa pripojilo v rámci Novej hodvábnej cesty.¹⁶

Čínska komunikačno-dopravná asociácia predpokladá v roku 2018 prepraviť cez Slovensko približne 500 ucelených vlakov z Číny do Európy. V roku 2020 chce pritom Čína vypraviť 5-tisíc takýchto vlakov za rok, asi 2000 z nich by mohlo prechádzať práve cez Slovensko. Na východe Slovenska sú zároveň pripravené aj projekty vybudovania logistického a obchodného zázemia pre nákladné vlaky, čo by prinieslo okrem zvýšenej zamestnanosti aj rozvoj obchodu a s tým spojené príjmy pre Slovensko. Od budúceho roka začne vlak z Dalianu premávať do terminálu v prístave Bratislava raz týždenne, v druhej polovici roka 2018 pôjde dvakrát za týždeň. Úspora času prepravy po železnici, v porovnaní s námornou prepravou, pritom predstavuje približne 16 dní. Okrem prístavu Dalian majú záujem presmerovať časť svojich vlakov do Európy - cez Slovensko aj ďalšie čínske mestá a provincie.¹⁷

Projekt novej hodvábnej cesty nezahŕňa iba infraštruktúru, ale aj nové vedecké poznatky, informačné technológie, či budovanie spoločných podnikov. Súčasťou tohto projektu je aj výrazné posilnenie elektronického prenosu dát.

Zaujímavou príležitosťou pre slovenských výrobcov a podnikateľov by mohol byť projekt **E-hodvábnej cesty**, v rámci ktorého budú mať k dispozícii firmy z rôznych provincií a regiónov v Číne s ponukou nápadov. Mal by sa tak akýsi projektový bazén, kde budú všetky návrhy zverejnené. Či už ide o projekt hľadajúci investora mimo Čínu alebo návrh čínskej firmy, ktorá sa chce presadiť za hranicami krajiny. Ak sa na Slovensku zrodí nápad, ktorý potrebuje správneho investora, možno ho hľadať práve prostredníctvom E-hodvábnej cesty.

Určite netreba zabúdať na rozvoj vzájomného cestovného ruchu, ani na spoluprácu v oblasti výroby hi-tech technológií a výrobkov. Či už pôjde o čínske firmy, ktoré chcú investovať na Slovensku, alebo o slovenské firmy, ktoré chcú investovať v Číne. Nová Hodvábna cesta je skvelou platformou pre obe strany.

Záver

Čínska ekonomika je druhou najväčšou ekonomikou sveta. Čína je najväčším exportérom a druhým najväčším importérom na svete. Pre Slovensko predstavuje dôležitého obchodného partnera, potenciálny zdroj priamych zahraničných investícií (PZI) a perspektívneho partnera pre spoluprácu vo vede, výskume, technológiách a inováciách, v oblasti cestovného ruchu. S ďalším posilňovaním hospodárskeho vplyvu Číny v globálnom meradle bude stúpať jej význam aj pre SR a EÚ. Obchodné vzťahy s Čínou vychádzajú z členstva SR v Európskej únii a členstva oboch krajín vo WTO.

Zahraničný obchod SR a Číny dosahujú objem vyše 6 mld. EUR a vyznačuje sa rastúcim objemom dovozov a kolísajúcou úrovňou vývozov. To vedie k narastajúcemu pasívnemu saldu obchodnej bilancie, ktoré predstavovalo v roku 2016 takmer 4,5 mld. EUR. Zmenu pasívneho salda obchodnej bilancie sa môže dosiahnuť hlavne väčšou aktivitou slovenských subjektov hlavne malých a stredných podnikov pri hľadaní exportných príležitostí. Čínsky vnútorný trh sa v posledných rokoch rýchlo vyvíja a rastúcou strednou vrstvou sa vytvárajú nové možnosti vývozu slovenských výrobkov.

¹⁶ Čína už má priame vlakové spojenie s Londýnom, trvá 18 dní. Pravda 6.1.2017

¹⁷ Do Bratislavy smeruje prvý nákladný vlak z Číny. In: Aktuality Ministerstva dopravy a spojov. 27.10.2017 <http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=36301&prm2=217202>

Komoditná štruktúra zahraničného obchodu medzi SR a Čínou sa dlhodobo nemení. Vo vývoze SR do Číny dominujú automobily a rôzne stroje a zariadenia. Vývoz potravín zo SR do ČĽR je napriek rozsiahlemu trhu veľmi nízky a práve v oblasti agropotravinárskeho sektoru je potrebné zlepšiť spoluprácu prijatím opatrení na zníženie administratívnej záťaže pri dovozu potravinárskych výrobkov do ČĽR.

Investičné vzťahy medzi Slovenskom a Čínou sa začali rozvíjať neskôr ako obchodné vzťahy. Slovensko sa v európskom kontexte radí medzi krajiny s najmenším objemom čínskych investícií a v porovnaní so všetkými susedmi sme na poslednom mieste. Snaha prilákať čínsky kapitál na Slovensko je dlhodobá a nepochybne sa zintenzívnila po zavedení sankcií voči Ruskej federácii, ktoré odradili potenciálnych ruských investorov.

Projekt novej hodvábnej cesty prináša veľké možnosti v rozvoji spolupráce hlavne v oblasti investícií do dopravnej infraštruktúry, ktorá sa v súčasnosti realizuje budovaním terminálov multimodálnej dopravy v Bratislave a Košiciach. Tieto dva uzly sa považujú za veľmi dôležité, kým sa dobuduje širokorozchodná trať. Veľkým úspechom v projekte novej hodvábnej cesty je vybudovanie železničného spojenia Slovenska medzi vybranými regiónmi ČĽR a SR. Prvý nákladný vlak dorazil do prístavu v Bratislave v novembri 2017. Cesta už existuje a teraz sa musí hľadať spôsob ako ju čo najefektívnejšie využiť v oboch smeroch. To je jedna z najväčších výziev Slovenska do najbližšieho obdobia.

Okrem spolupráce v zabezpečovaní medzinárodnej dopravy a zlepšovania vývozných možností v potravinárskych komoditách je potrebné upriamiť pozornosť aj na rozvoj cestovného ruchu. Tak ako v iných oblastiach aj v oblasti cestovného ruchu Slovensko zaostáva krajinami v regióne a nevyužíva svoj potenciál. Práve aktívne zapojenie sa do projektu novej hodvábnej cesty by mohlo priniesť zlepšenie aj v oblasti cestovného ruchu.

Použitá literatúra:

1. BALÁŽ P., HARVÁNEK, L. (2015): Možnosti spolupráce 16 krajín strednej a východnej Európy s Čínou a pozícia Slovenskej republiky. In: *Studia commercialia Bratislavensia*, č. 30 (2/2015), roč.: 8 s. 165.
2. BUCHLÁKOVÁ, L.(2017): Slovensko môže byť súčasťou obnovennej čínskej Hodvábnej cesty, [online] In: *Pravda* 15. 5. 2017. [Citované 5. 1. 2018]. Dostupné na internete: <https://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/429512-slovensko-sa-mozno-stane-sucastou-obnovennej-hodvabnej-cesty/>.
3. Čína už má priame vlakové spojenie s Londýnom, trvá 18 dní. [online] In: *Pravda* 6. 1. 2017. [Citované 5. 1. 2018]. Dostupné na internete: <https://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/415997-cina-uz-ma-priame-spojenie-do-londyna-vlakom-tovar-ide-18-dni/>
4. Do Bratislavy smeruje prvý nákladný vlak z Číny. [online] In: *Aktuality Ministerstva dopravy a spojov*. 27. 10. 2017. [Citované 5. 1. 2018]. Dostupné na internete: <http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=36301&prm2=217202>
5. FABIÁN, A., MATURA, T., NEDELKA, E., POGÁTSA Z. (2014): Hungarian-Chinese relations, Foreign trade and investments. In: *Medzinárodné vzťahy, Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Special Issue (1) Current trends and perspectives in development of China – V4 trade and investment*, pp. 96-106. ISBN 978 80 225 3894 7.
6. FOJTÍKOVÁ, L. (2012): China's External Trade after Its Entrance into the WTO with the Impact on the EU. *Proceedings of the 1st International Conference on European Integration 2012, ICEI 2012*, pp. 56-65.
7. Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí. (2015): Informácia „Stav a možnosti hospodárskej spolupráce Slovenskej republiky a Čínskej ľudovej republiky“. [online] In: *Materiál na rokovanie vlády*. [Citované 5. 1. 2018]. Dostupné na internete:

https://www.mzv.sk/documents/10182/1677593/Hospod%C3%A1rska+spolupr%C3%A1ca+medzi+SR+a+%C4%8C%C3%ADnou_materi%C3%A1l.pdf/86410367-0901-42eb-803d-79b6a4dfba36.

8. Národná banka Slovenska. Priame zahraničné investície. [Citované 5. 1. 2018]. Dostupné na internete: <https://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/statistika-platobnej-bilancie/priame-zahranicne-investicie>
9. Štatistický úrad SR. Zahraničný obchod SR: [Citované 5. 1. 2018]. Dostupné na internete: <http://datacube.statistics.sk>
10. TURCSÁNYI, R.Q., (2016): Postavenie a možnosti spolupráce Slovenska s Čínou v rámci platformy 16+1. [online] In: Inštitút ázijských štúdií/CENAA. [Citované 5.1.2018]. Dostupné na internete: <http://www.asian.sk/wp-content/uploads/2016/04/Postavenie-a-moznosti-SR-voci-Cine.pdf>
11. VRABEL, E.: Po vyše dvoch týždňoch v cieli: do bratislavského prístavu dorazil vlak z Číny. [online] In: finweb 13. 11. 2017. [Citované 5. 1. 2018]. Dostupné na internete: <https://finweb.hnonline.sk/ekonomika/1061901-po-vyse-dvoch-tyzdnoch-v-cieli-do>
12. WEIFANG, P. : Hodvábna cesta. [online] In: Materiály ambasády ČĽR.[Citované 5. 1. 2018]. Dostupné na internete: <http://sk.chineseembassy.org/slo/xwdt/P020140530540653941377.pdf>

Kontakt:

doc. Ing. Eva Jančíková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: eva.jancikova@euba.sk

SOCIÁLNA MOBILITA V LATINSKEJ AMERIKE A KARIBIKU

Barbora Janubová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: barbora.janubova@euba.sk

Autorka sa venuje sociálnej mobilite v regióne Latinskej Ameriky a Karibiku. Zameriavame sa na medzigeneračnú sociálnu mobilitu. Cieľom nášho výskumu je zistiť, či latinskoamerické a karibské štáty patria k sociálne mobilnejším alebo imobilnejším. Zistili sme, že korelácia príjmov rodičov a detí v latinskoamerických štátoch je na omnoho nižšej úrovni ako v krajinách OECD. Tiež sme zistili, že v latinskoamerických krajinách (Peru, Ekvádor, Panama, Čile, Brazília, Kolumbia, Nikaragua) sa vyskytuje veľmi silný vzťah medzi vzdelaním rodiča a dieťaťa.

Kľúčové slová: sociálna mobilita, medzigeneračná mobilita, Latinská Amerika a Karibik

The author deals with the social mobility in the region of Latin America and the Caribbean. We focus on the intergenerational social mobility. The aim of the article is to find out whether Latin-American countries belong to the countries with high or less social mobility. We found out that the correlation between parents' and children's incomes is lower in Latin America than in OECD countries. We also concluded that the strong relationship between parents' and children's education exists in Latin American countries (Peru, Ecuador, Panama, Chile, Brazil, Colombia, Nicaragua).

Key words: social mobility, intergenerational mobility, Latin America and the Caribbean

JEL: J62, O15.

Úvod

V predkladanom príspevku sa venujeme problematike sociálnej mobility v regióne Latinskej Ameriky a Karibiku, pričom sa bližšie zameriavame na medzigeneračnú sociálnu mobilitu. Cieľom nášho výskumu je zistiť, či latinskoamerické a karibské štáty patria k sociálne mobilnejším alebo imobilnejším. Stanovili sme si hypotézu v nasledovnom znení: „*Latinskoamerické štáty patria ku krajinám s nízkou sociálnou mobilitou.*“ Na základe teoretických poznatkov sme vychádzali z predpokladu, že v krajinách s vyššou mierou príjmovej nerovnosti sa vyskytuje nižšia sociálna mobilita.

Mieru sociálnej intergeneračnej mobility skúmame prostredníctvom sledovania indexu sociálnej mobility, resp. korelácie medzi príjmami rodičov a detí. Vychádzame predovšetkým zo štúdií OECD, avšak získanie dát pre všetky latinskoamerické krajiny je obmedzené. Kvôli limitom výskumu sa zameriame iba na niektoré štáty regiónu, pričom porovnávame mieru ich sociálnej mobility aj s krajinami OECD a vyspelými štátmi.

V úvode predkladaného príspevku sa venujeme sociálnej mobilite z teoretického hľadiska. Vymedzujeme pojem sociálnej mobility, špecifiká v rámci intergeneračnej (medzigeneračnej) a intrageneračnej mobility, absolútnej a relatívnej mobility. V druhej časti prechádzame k analýze príjmovej nerovnosti v regióne Latinskej Ameriky a Karibiku, nakoľko príjmová nerovnosť priamo ovplyvňuje mieru sociálnej mobility. V ďalšej časti konkretizujeme stav sociálnej intergeneračnej mobility v Latinskej Amerike a vymedzujeme súvisiace špecifiká. Všímame si o. i. aj rozdiely v sociálnej mobilite oproti krajinám OECD a vyspelým ekonomikám.

1 Sociálna mobilita

Sociálna mobilita ako pojem vyjadruje spôsob, akým sa jednotlivci pohybujú v rámci spoločnosti. Dá sa sledovať viacerými postupmi. Sociológovia si všímajú zmenu v spoločenskom rebríčku, pričom ekonómovia sa viac zaoberajú príjmovým aspektom sociálnej mobility, t. j. ako sa mení príjmová úroveň. Najčastejšie sa uvedené skúmanie uskutočňuje prostredníctvom sledovania distribúcie príjmov pomocou kvintilov a decilov. Skúmanie distribúcie príjmov je žiadanejšie ako výskum prostredníctvom rozloženia spotreby, kedy treba brať do úvahy podiel spotreby k príjmom a tiež mieru bohatstva v rámci jednotlivých príjmových skupín.

Sociálna mobilita vyjadruje tiež schopnosť spoločnosti sprístupniť príležitosti všetkým jednotlivcom, a teda sa spája aj s nerovnosťou ako takou. Rozlišujeme sociálnu intergeneračnú (medzigeneračnú) a intrageneračnú mobilitu. Medzigeneračná sociálna mobilita označuje zmenu sociálneho, resp. príjmového statusu jednotlivca v porovnaní so situáciou jeho rodičov, resp. predchádzajúcej generácie. Na základe tohto ukazovateľa teda sledujeme, či a akým spôsobom sa mení dostupnosť príležitostí v spoločnosti. Naopak, prostredníctvom intrageneračnej sociálnej mobility si všímame, ako sa mení status jednotlivca počas jeho života.¹ Ide o sledovanie životného cyklu s dôrazom na zmenu sociálneho statusu a príjmu. Pri oboch ukazovateľoch môže ísť o zlepšenie, zhoršenie situácie, resp. o *status quo*.

Navyše, v rámci medzigeneračnej mobility rozlišujeme absolútnu a relatívnu hodnotu. Absolútna mobilita vyjadruje, či došlo k zmene v životnej úrovni oproti predchádzajúcej generácii. Avšak, relatívna mobilita vyjadruje, ako veľmi závisia príjmy jednotlivca od príjmov jeho rodičov, resp. súčasnej generácie od predchádzajúcej. Výskum uvedeného sa dá uskutočňovať všeobecne prostredníctvom sledovania zmeny v distribúcii príjmov v rámci jednotlivých generácií. Ale pre nadobudnutie presnejších čísel je vhodnejšie sledovať príjmy príbuzenstva, čo sa uskutočňuje na základe empirického skúmania, individuálnych výskumov a prieskumov, na základe ktorých sa získavajú panelové dáta neskôr použité pre vypočítanie korelácie medzi príjmami rodičov a detí. V našom príspevku vychádzame práve z takýchto výskumov, nakoľko ich považujeme za najviac autentické a najpresnejšie pre zhodnotenie sociálnej medzigeneračnej mobility.

1.1 Faktory vplývajúce na sociálnu mobilitu

Sociálnu mobilitu ovplyvňuje viacero faktorov, pričom najvýraznejší vplyv z nich má príjem a vzdelanie rodičov. Samozrejme, príjem nevyjadruje celkové bohatstvo, ktoré pravdepodobne ešte viac ovplyvňuje príjem potomka. Avšak, kvôli obmedzeným dátam je jednoduchšie skúmať koreláciu medzi príjmami. Navyše, úroveň bohatstva následne ovplyvňuje príjem rovnako ako aj vzdelanie jednotlivca, čo sa následne prenesie aj na ďalšiu generáciu.

Ďalším dôležitým vplyvom na sociálnu mobilitu je distribúcia príjmov a bohatstva v spoločnosti, a teda či sa jedná o veľmi nespravodlivé alebo iba mierne nerovnomerné rozloženie príjmov v spoločnosti. Tento aspekt úzko súvisí aj s prístupom k príležitostiam, a to nielen na pracovnom trhu, ale celkovo v spoločnosti. V štátoch s vysokou mierou chudoby a zároveň málo početnou elitnou skupinou, t. j. v s vysokou nerovnosťou, hovoríme o nízkej sociálnej mobilita, nakoľko kvôli obmedzenému prístupu k vzdelaniu, častokrát k sanitárnym službám je pomerne nemožné zmeniť svoj status v spoločnosti.

Avšak, aj faktor individuálneho nadania je dôležitý pri danej problematike. Ide však o veľmi individuálne a ojedinelé prípady. Zohľadňovanie talentu a nadania jednotlivcov je skôr vhodné v krajinách s nižšou mierou nerovnosti, kde je jednoduchšie zmeniť príjmovú úroveň na základe prístupu ku kvalitnému vzdelaniu, ktoré podporuje talent a rozvoj človeka. Na

¹ AZEVEDO, V. – BOUILLON C. P. (2009): Social Mobility in Latin America: A Review of Existing Evidence. Washington, USA: Inter - American Development Bank, 2009, p. 6-7.

rozdiel od IQ a talentu človeka, ktoré majú zanedbateľný význam pri sociálnej mobilitě vo výrazne nerovných štátoch, zdedené ale aj naučené nekognitívne schopnosti ako prispôsobivosť, kontrola nad vlastným konaním a pod. majú zásadný vplyv.²

Sociálna mobilita okrem vyššie spomenutého závisí od prístupu k finančným trhom,³ hlavne k pôžičkám. Nedokonalý finančný trh výrazne limituje možnosti menej príjmových skupín.

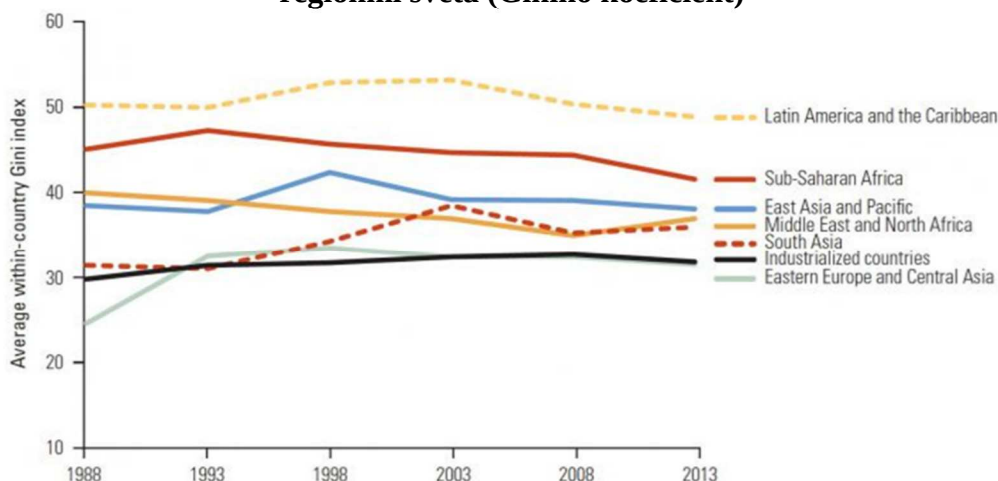
V nasledujúcich častiach príspevku sa venujeme už konkrétnemu regiónu, Latinskej Amerike a Karibiku. Najprv sa zameriavame na stav príjmovej nerovnosti v spoločnosti, nakoľko vychádzame z predpokladu, že štáty s vysokou úrovňou príjmovej nerovnosti sú sociálne imobilnejšie.

2 Príjmová nerovnosť v Latinskej Amerike a Karibiku

Nakoľko predpokladáme, že v štátoch s vyššou mierou nerovnosti existuje nižšia sociálna mobilita, najprv budeme analyzovať stav príjmovej nerovnosti v regióne Latinskej Ameriky a Karibiku.

Latinskoamerický región už dlhodobo bojuje s vysokou mierou príjmovej nerovnosti. Vysoké hodnoty príjmovej nerovnosti radia región na prvé miesto v porovnaní s ostatnými regiónmi sveta (Graf 1).

Graf 1: Príjmová nerovnosť v Latinskej Amerike a Karibiku v porovnaní s ostatnými regiónmi sveta (Giniho koeficient)

Prameň: ROSER M. – ORTIZ-OSPINA, E. (2016): Income Inequality. In: Our World in Data.[Online.] [Citované 8.12.2017.] Dostupné na internete: <<https://ourworldindata.org/income-inequality/>>

Vysoké hodnoty príjmovej nerovnosti sú pre Latinskú Ameriku typické už po storočia. Za jeden z faktorov, ktorý ovplyvnil distribúciu príjmov v regióne sa všeobecne považuje aj koloniálna správa a vytvorenie silnej polarizácie v spoločnosti. Dodnes vo väčšine latinskoamerických krajín iba určitá príjmová elita využíva všetky benefity, ktoré daná krajina ponúka. Avšak, v 21. storočí bol zaznamenaný pomerne veľký úspech v znižovaní nerovnosti, čo bolo spôsobené predovšetkým hospodárskym rastom regiónu, urbanizáciou, industrializáciou a tiež implementovaním viacerých programov na boj proti chudobe

² The Conference Board of Canada. (2017). Intergenerational Social Mobility. In: How Canada Performs. [Online.] [Citované 4.12.2017.] Dostupné na internete: <<http://www.conferenceboard.ca/hcp/provincial/society/income-mobility.aspx>>

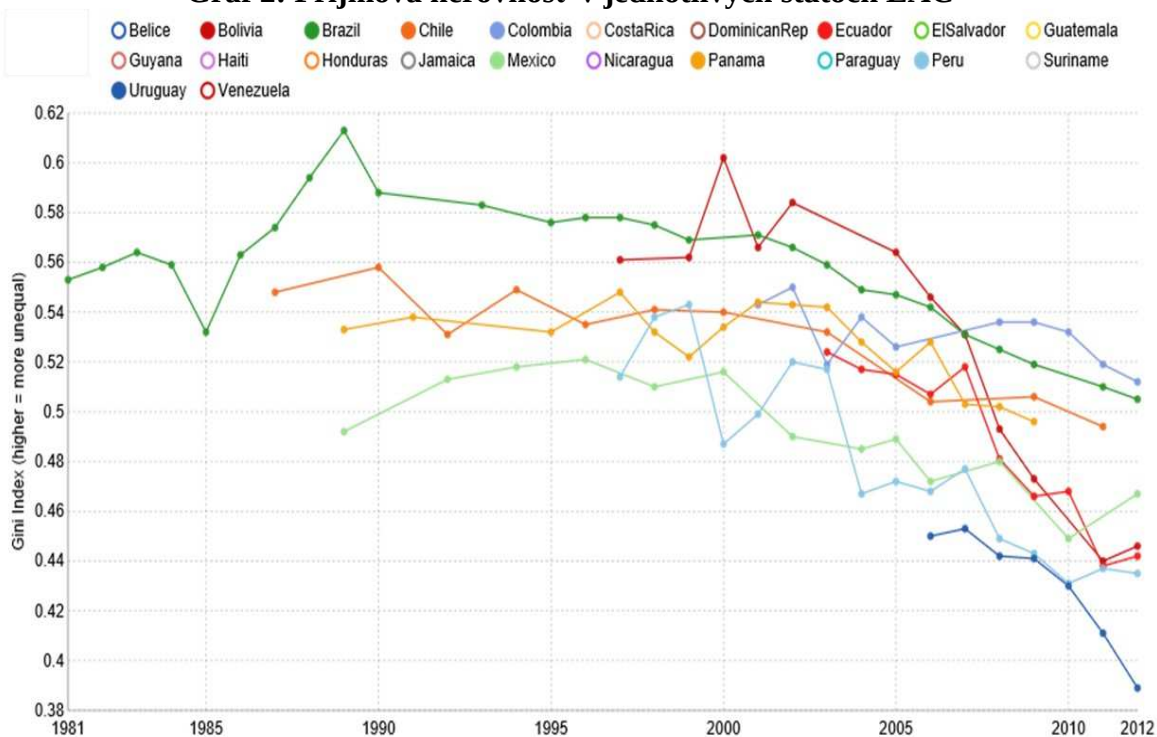
³ TORCHE, F. (2014): Intergenerational Mobility and Inequality: The Latin American Case. In: *Annual Review of Sociology*. 2014, s. 30.16.

a nerovnosti⁴. Miera nerovnosti v súčasnosti dosahuje úroveň 0,491. Podľa N. Lustig, L. F. Lopez-Calva a E. Ortiz-Juarez k zníženiu nerovnosti v regióne najviac prispel Paraguay a najmenej Peru.⁵

Miera príjmovej nerovnosti meraná prostredníctvom Giniho koeficientu sa samozrejme v jednotlivých štátoch v regióne líši. Za najnerovnejšie štáty považujeme Surinam, Brazíliu a Kolumbiu. V rámci subregiónu Južnej Ameriky je dlhodobo najmenej nerovným štátom Uruguaj, ktorého charakterizuje aj ďalšie špecifikum. Nakoľko nikdy sa v Uruguaji nevyskytli radikálne formy režimov ako v ostatných latinskoamerických štátoch, nedošlo ani k silnej polarizácii príjmov obyvateľstva. Naopak, najnerovnejší štát z príjmového hľadiska je Surinam spoločne s Brazíliou a Kolumbiou. V rámci Južnej Ameriky má aj Čile dlhodobý problém so znižovaním nerovnosti, napriek tomu, že patrí k rozvinutým a stabilným štátom.⁶

Čo sa týka Strednej Ameriky, príjmovy najnerovnejšie štáty sú Panama, Kostarika a Honduras. Na druhej strane najrovnejším je Salvador. V rámci Karibiku patrí k štátom s nerovnomernou distribúciou príjmov Dominikánska republika, ale predovšetkým Haiti. Naopak, Trinidad a Tobago sú karibským štátom s najspravodlivejšou distribúciou.

Graf 2: Príjmová nerovnosť v jednotlivých štátoch LAC

Prameň: ROSER M. – ORTIZ-OSPINA, E. (2016): Income Inequality. In: Our World in Data.[Online.] [Citované 8.12.2017.] Dostupné na internete: <<https://ourworldindata.org/income-inequality/>>

3 Sociálna mobilita v Latinskej Amerike

Latinskoamerické štáty patria historicky k menej mobilným krajinám. Intergeneračná sociálna mobilita sa začala vylepšovať v 60. a 70. rokoch, kedy dochádza k rýchlej urbanizácii, industrializácii a rozvoju predovšetkým mestských častí v Latinskej Amerike, ktoré začali

⁴ Aj keď v mnohých prípadoch sú tieto účinky nejasné, resp. diskutabilné.

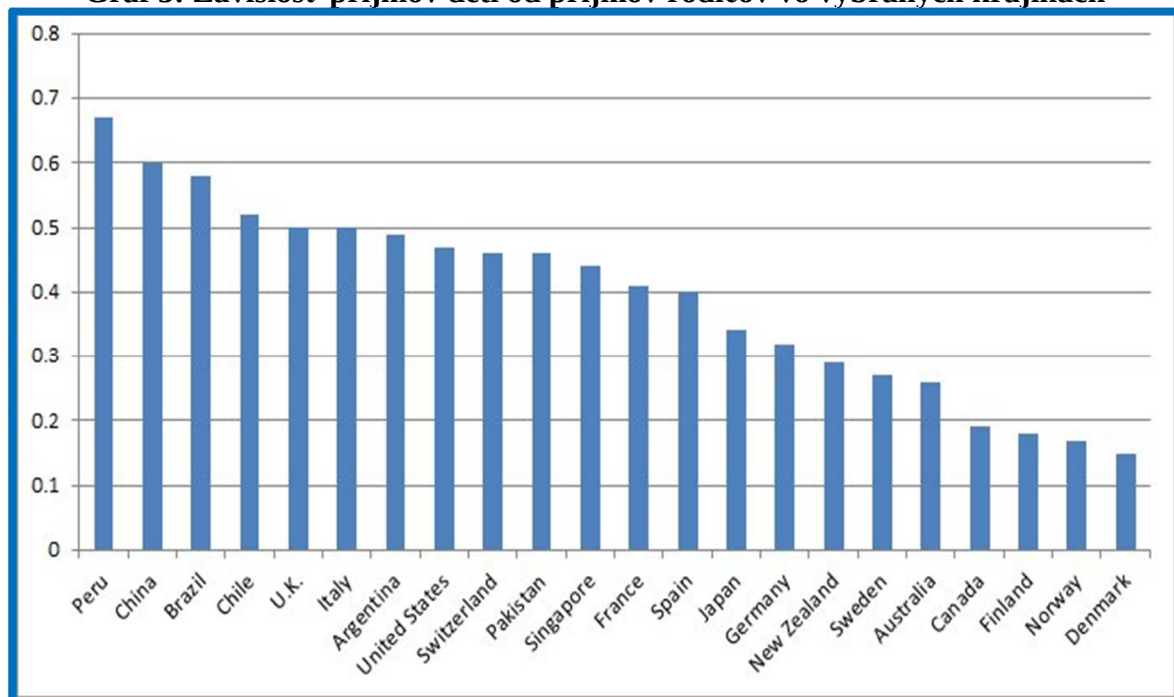
⁵ LUSTIG, N.- LOPEZ-CALVA, L.F., ORTIZ-JUAREZ, E. (2012): Declining Inequality in Latin America in the 2000s: The Cases of Argentina, Brazil and Mexico. In: *World Development*. 2012, roč. 44, č.1, 129 s.

⁶ CEPALSTAT. (2017): *Social Indicators and Statistics: Gini index*. [Online.] [Citované 8.12.2017.] Dostupné na internete: <<http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegrada.asp?idIndicador=250&idioma=i>>

ponúkať množstvo pracovných príležitostí. Zároveň ale toto obdobie prinieslo aj negatívne dopady spojené s rýchlou a neplánovanou urbanizáciou v podobe environmentálnych hrozieb a kriminalitou v okrajových častiach miest. Počas 80. rokov, tzv. stratenej dekády, dochádza okrem recesie a hospodárskeho úpadku aj k zmene v sociálnej mobilite, kedy sa obyvateľstvo pohybovalo v rámci príjmových skupín, ale smerom nadol, čiže nastáva prepád do chudoby. K zlepšeniu dochádza následne v 90. rokoch a v novom miléniu, kedy o. i. bol zaznamenaný aj úspech v sociálnej mobilite,⁷ aj keď nie radikálny. Dochádza k tomu hlavne z dôvodu zlepšenia školstva, školskej dochádzky a prístupu k vzdelaniu, čo však nebolo dostatočné na zlepšenie sociálnej mobility.⁸ Tiež sa výskumu intergeneračnej mobility začala venovať väčšia pozornosť rovnako ako problematike chudoby a nerovnosti.

Pri porovnávaní so štátmi OECD dochádzame k záveru, že korelácia príjmov rodičov a detí v latinskoamerických štátoch je na omnoho nižšej úrovni. Samozrejme rozdiel sa líši v rámci jednotlivých členských štátov OECD, medzi ktorých patria aj dve latinskoamerické krajiny, t. j. Čile a Mexiko. Peru, Brazília a Čile sa spoločne s Čínou a Veľkou Britániou nachádzajú v poslednej päťici najmenej sociálne mobilných krajín. Zaujímavá je aj pozícia USA, ktoré sa tiež umiestňujú skôr na konci rebríčka. V kontraste s tzv. americkým snom sú aj USA pomerne sociálne nemobilná krajina na rozdiel od európskych vyspelých ekonomík.

Graf 3: Závislosť príjmov detí od príjmov rodičov vo vybraných krajinách

Prameň: VINIK, D. (2013): This Chart Makes A Joke Out Of The American Dream. In: Business Insider. [Online.] [Citované 8.12.2017.] Dostupné na internete: <<http://www.businessinsider.com/intergenerational-earnings-elasticity-2013-12>>

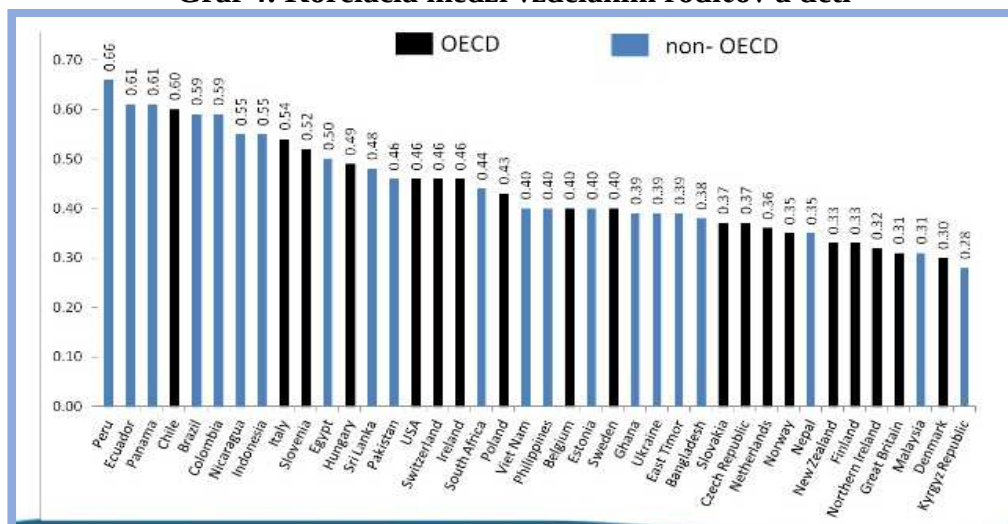
Okrem vzťahu medzi príjmami rodičov s ich potomkami je tiež podstatné sledovať koreláciu medzi vzdelaním oboch generácií. Nasledovný graf názorne ukazuje koreláciu medzi vzdelaním rodičov a ich detí, a teda do akej miery je vzdelanie detí ovplyvňované vzdelaním rodičov v jednotlivých štátoch. Vidíme, že sa opäť v latinskoamerických krajinách (Peru,

⁷ TORCHE, F. (2014): Intergenerational Mobility and Inequality: The Latin American Case. In: *Annual Review of Sociology*. 2014, s. 30.7 – 30.12.

⁸ YANEZ - CONTRERAS, M. – GARCÍA - CORREA, C. (2013): Métodos para la medición de la movilidad intergeneracional educativa en América Latina y Colombia. Análisis y perspectivas. In: *Economía*, 2013, roč. 9, č. 2, s. 20.

Ekvádor, Panama, Čile, Brazília, Kolumbia, Nikaragua) vyskytuje veľmi silný vzťah medzi vzdelaním rodiča a dieťaťa. Vzhľadom k nedobrému prístupu ku kvalitnému školstvu vo vyššie spomínaných štátoch sa stáva problémom nasledovné uplatnenie na pracovnom trhu, resp. na pozíciách s lepším ohodnotením.

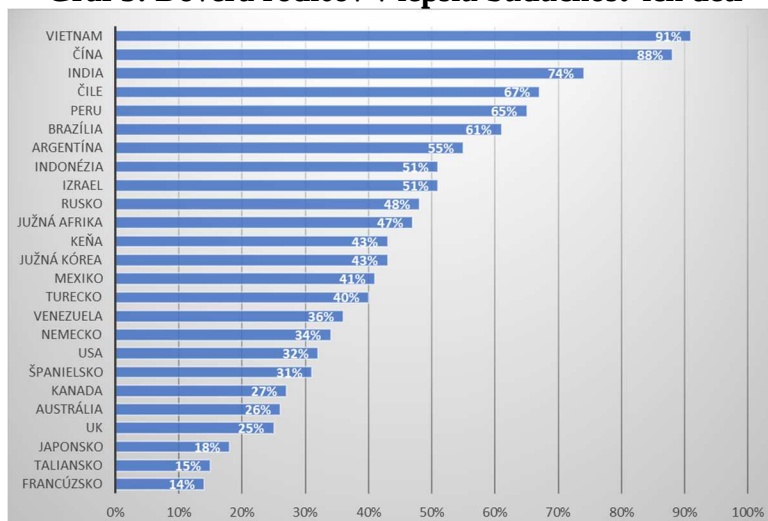
Graf 4: Korelácia medzi vzdelaním rodičov a detí

Prameň: PEZZINI, M. (2011): Making Reforms Happen in a Shifting Wealth World. In: SlideShare. OECD. [Online.] [Citované 8.12.2017.] Dostupné na internete: <https://www.slideshare.net/OECD_Development_Centre/making-reforms-happen-in-a-shifting-wealth-world>

Napriek vyššie uvedeným skutočnostiam je zaujímavý paradox, ktorý vzniká pri prieskumoch v jednotlivých krajinách v otázke, či rodičia veria, že ich potomkov čaká kvalitnejší život, lepšie zamestnanie a príjem. Rodičia v latinskoamerických krajinách ako Peru a Brazília sú oveľa viac optimistickí v predikovaní budúcnosti svojich potomkov ako tí európski (Graf 5). Avšak, v najväčší rozdiel vo vlastných príjmoch a príjmoch potomkov vidia obyvatelia ázijských krajín ako Vietnam, Čína a India.

Graf 5: Dôvera rodičov v lepšiu budúcnosť ich detí

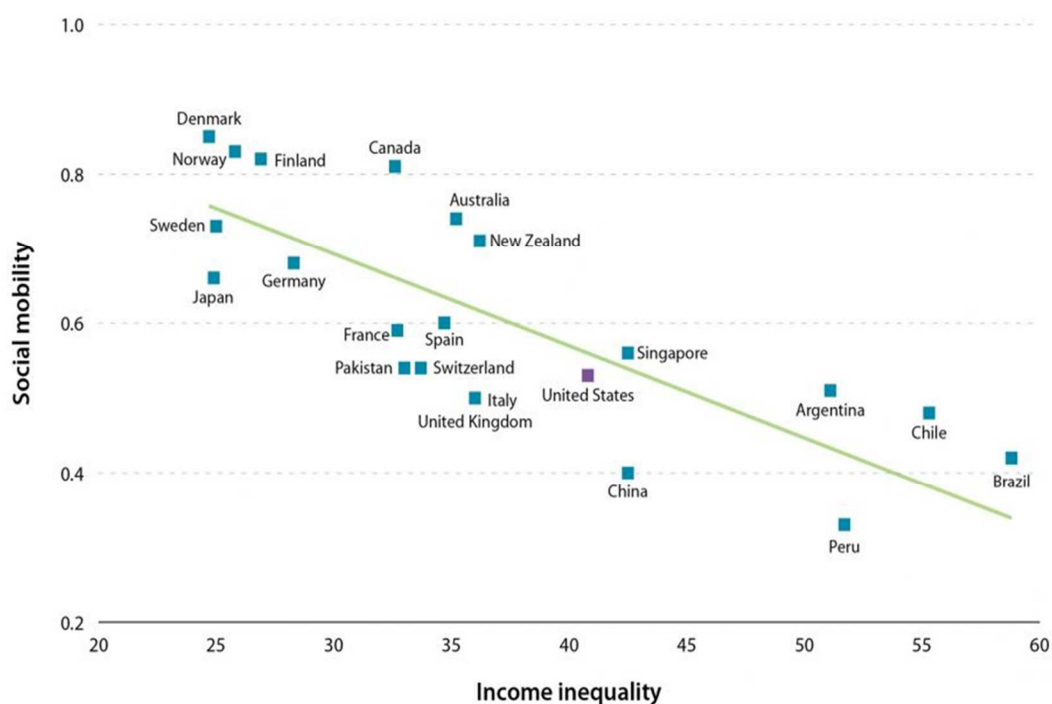
Prameň: Pew Research Center, Global Indicators Database. (2017): Children's Financial Future. [Online.] [Citované 8.12.2017.] Dostupné na internete: <<http://www.pewglobal.org/database/indicator/74/survey/19/>>

3.1 Vzťah sociálnej mobility a príjmovej nerovnosti v Latinskej Amerike a Karibiku

Ako uvádzame vyššie v texte, príjmová nerovnosť ovplyvňuje sociálnu mobilitu. Toto tvrdenie predstavovalo náš základný predpoklad pre štúdium miery sociálnej mobility v Latinskej Amerike. Nasledovný graf vyjadruje vzťah príjmovej nerovnosti a medzigeneračnej sociálnej mobility pre skúmaný región. Názorne ukazuje, že latinskoamerické štáty (Argentína, Čile, Brazília a Peru) patria k menej sociálne mobilným a zároveň k najnerovnejším krajinám, čo potvrdzuje našu hypotézu.

Samozrejme, aj v rámci latinskoamerického regiónu rozoznávame rozdiely. J najviac mobilným spoločnostiam patria Argentína, Uruguaj a Čile s vyšším zastúpením strednej triedy v porovnaní s ostatnými krajinami regiónu. Jednu z najnižších hodnôt sociálnej mobility má Peru a Kolumbia.⁹

Graf 6: Vzťah príjmovej nerovnosti (Giniho koeficient) a medzigeneračnej sociálnej mobility (korelácia príjmov rodičov a ich potomkov)

Prameň: GREENSTONE, M. at al. (2013): Thirteen Economic Facts about Social Mobility and the Role of Education. The Hamilton Project, USA, 2013. [Online.] [Citované 12.12.2017.] Dostupné na internete: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/THP_13EconFacts_FINAL.pdf>

Záver

V príspevku dochádzame k záveru, že latinskoamerické štáty patria k menej sociálne mobilným. Ide o dlhodobý jav rovnako ako problematika vysokej príjmovej nerovnosti v Latinskej Amerike a Karibiku. Pri porovnávaní so štátmi OECD sme zistili, že korelácia príjmov rodičov a detí v latinskoamerických štátoch je na omnoho nižšej úrovni. Peru, Brazília a Čile sa nachádzajú v poslednej päťici najmenej sociálne mobilných krajín.

Ďalej sme si všimli koreláciu medzi vzdelaním rodičov a ich detí, a teda do akej miery je vzdelanie detí ovplyvňované vzdelaním rodičov v jednotlivých štátoch. V latinskoamerických krajinách (Peru, Ekvádor, Panama, Čile, Brazília, Kolumbia, Nikaragua) sa opäť vyskytuje veľmi

⁹ YANEZ - CONRERAS, M. – GARCÍA - CORREA, C. (2013): Métodos para la medición de la movilidad intergeneracional educativa en América Latina y Colombia. Análisis y perspectivas. In: *Economía*, 2013, roč. 9, č. 2, s. 20.

silný vzťah medzi vzdelaním rodiča a dieťaťa. Vzhľadom k nedobrému prístupu ku kvalitnému školstvu vo vyššie spomínaných štátoch sa stáva problémom nasledovné uplatnenie na pracovnom trhu, resp. na pozíciách s lepším ohodnotením. Zaujímavosťou je, že rodičia v latinskoamerických krajinách ako Peru a Brazília veria v lepšiu budúcnosť svojich potomkov z finančného hľadiska.

V našom príspevku sme vychádzali z predpokladu, že príjmová nerovnosť ovplyvňuje sociálnu mobilitu, čo potvrdzujeme na základe skúmania vzťahu medzi intergeneračnou sociálnou mobilitou a príjmovou nerovnosťou. Opäť dochádzame k záverom, že latinskoamerické krajiny výrazne zaostávajú za štátmi OECD.

Použitá literatúra:

1. AZEVEDO, V. – BOUILLON C. P. (2009): Social Mobility in Latin America: A Review of Existing Evidence. Washington, USA: Inter - American Development Bank, 2009, s. 6-7.
2. CEPALSTAT. (2017): *Social Indicators and Statistics: Gini index*. [Online.] [Citované 8.12.2017.] Dostupné na internete: <<http://interwp.cepal.org/sisgen/ConsultaIntegra.asp?idIndicador=250&idioma=i>>
3. GREENSTONE, M. at al. (2013): Thirteen Economic Facts about Social Mobility and the Role of Education. The Hamilton Project, USA, 2013. [Online.] [Citované 12.12.2017.] Dostupné na internete: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/THP_13EconFacts_FINAL.pdf>
4. LUSTIG, N.- LOPEZ-CALVA, L.F., ORTIZ-JUAREZ, E. (2012): Declining Inequality in Latin America in the 2000s: The Cases of Argentina, Brazil and Mexico. In: *World Development*. 2012, roč. 44, č.1, 129 s.
5. Pew Research Center, Global Indicators Database. (2017): Children's Financial Future. [Online.] [Citované 8.12.2017.] Dostupné na internete: <<http://www.pewglobal.org/database/indicator/74/survey/19/>>
6. PEZZINI, M. (2011): Making Reforms Happen in a Shifting Wealth World. In: SlideShare. OECD. [Online.] [Citované 8.12.2017.] Dostupné na internete: <https://www.slideshare.net/OECD_Development_Centre/making-reforms-happen-in-a-shifting-wealth-world>
7. The Conference Board of Canada. (2017). Intergenerational Social Mobility. In: How Canada Performs. [Online.] [Citované 4.12.2017.] Dostupné na internete: <<http://www.conferenceboard.ca/hcp/provincial/society/income-mobility.aspx>>
8. TORCHE, F. (2014): Intergenerational Mobility and Inequality: The Latin American Case. In: *Annual Review of Sociology*. 2014, s. 30.16.
9. VINIK, D. (2013): This Chart Makes A Joke Out Of The American Dream. In: Business Insider. [Online.] [Citované 8.12.2017.] Dostupné na internete: <<http://www.businessinsider.com/intergenerational-earnings-elasticity-2013-12>>
10. YANEZ - CONRERAS, M. – GARCÍA - CORREA, C. (2013): Métodos para la medición de la movilidad intergeneracional educativa en América Latina y Colombia. Análisis y perspectivas. In: *Economía*, 2013, roč. 9, č. 2, s. 20.

Kontakt:

Ing. Barbora Janubová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: barbora.janubova@euba.sk

HYBRIDNÁ VOJNA V KONTEXTE SÚČASNÝCH MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH

Vojtech Jurčák^a - Jozef Turac^b

^a Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Demänová 393, 03101 Liptovský Mikuláš, Slovenská republika, e-mail: vojtech.jurcak@aos.sk

^b Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, Demänová 393, 03101 Liptovský Mikuláš, Slovenská republika, e-mail: jozef.turac@gmail.com

Hybridná vojna je v súčasnosti fenomén, aktuálny predovšetkým v spojitosti s konfliktom na východe Ukrajiny. Uvedený konflikt narušil medzinárodne vzťahy s Ruskou federáciou, čím sa výrazne destabilizovalo bezpečnostné prostredie. Úlohou OMKM je vyriešiť situáciu v Ukrajine mierovou cestou tak, aby sa obnovil mier a bezpečnosť v Európe. Hybridná vojna, jej charakteristické črty, spôsob jej uskutočňovania znemožňuje vyriešenie konfliktu a naďalej vyhrcoje situáciu v Ukrajine a na východnej hranici Aliancie.

Kľúčové slová: vojna, vedenie vojny, hybridná vojna, nová vojna

Hybrid war is currently a phenomenon, especially in connection with the conflict in the East of Ukraine. This conflict has disrupted international relations with the Russian Federation, which has greatly destabilized the security environment. The role of the International Crisis Management Organizations is to resolve the situation in Ukraine in a peaceful way so as to restore peace and security in Europe. The hybrid war, its characteristic features, the way of this implementation makes it impossible to resolve the conflict and continues to exacerbate the situation in Ukraine and the eastern border of the Alliance.

Key words: War, Warfer, Hybrid War, New War

JEL: H56

Úvod

Blízke bezpečnostné prostredie Európskej únie sa v ostatných rokoch dynamicky zmenilo. Spôsobila to predovšetkým kríza na východe Ukrajiny, narušenie územnej celistvosti Ukrajiny uskutočnením referenda na Kryme a jeho následné pripojenie k Rusku a vznik tzv. Islamského štátu. Narušenie mieru a bezpečnosti vo východnom a juhovýchodnom susedstve Európskej únie sú dôsledkom toho, že EÚ i NATO musia prispôsobiť svoje zahraničné i vnútorné aktivity tak, aby zaistili bezpečnosť členských krajín a zároveň aby si mohli splniť úlohu globálneho bezpečnostného aktéra. Hlavne konflikt na východe Ukrajiny významne narušil medzinárodne vzťahy s Ruskou federáciou. Magda, E. (2015) uvádza, že Ukrajina žije v podmienkach hybridnej vojny.¹ Podobne aj MARKUS, J. (2014) vo svojom článku² v jeho úvode hovorí o tom, že hybridnú vojnu využíva ruský prezident Vladimir Putin vo vzťahu k Ukrajine.

Pojem vojna je pojmom, ktorý sa používa vo všetkých odvetviach spoločenskej činnosti a môžeme povedať, že je tak starý ako ľudstvo samo. Druhy alebo typy vojen môžeme deliť podľa miesta, kde sa vykonali (prípadne v krajinách, ktoré boli ich dejiskom) napr. križiacke vojny, Turecká vojna, Pruska vojna, vojna sever proti juhu, občianska vojna, Vietnamská vojna; podľa dĺžky ich trvania napr. Tridsaťročná vojna, Šesťdňová vojna; podľa rozsahu jej vedenia napr. lokálna vojna, svetová vojna; podľa prostriedkov, ktoré boli vo vojne dominantne použité napr. nukleárna vojna; podľa spôsobu vedenia vojny napr. partizánska vojna, pozíčná

¹ MAGDA, E. (2015): *Gibridnaja vojna vyžit' i pobedit'*. s 10

² MARKUS, J. (2014): *Gibridnaja vojna Putina – golovnaja bol' NATO*, s. 1

vojna, manévrová vojna; podľa prostredia v ktorom vojna prebieha napr. pozemná vojna, vzdušná vojna, námorná vojna, kozmická vojna a pod.

Vojny viedli vojská, ktorých výzbroj a technika odpovedali úrovni rozvoja vedy a techniky tej doby a ktorej tiež odpovedal stupeň pripravenosti (vycvičenosti) vojsk, úroveň poznatkov a vedomostí, zručností a skúseností veliteľov. V období po 2. svetovej vojne vznikom bipolarizácie sveta sa prostriedkami vedenia vojny okrem tradičných stávajú aj netradičné a môžeme hovoriť o nových druhoch vojen ako studená vojna, psychologická vojna, informačná vojna, v súčasnosti sa v súvislosti s konfliktami v zle spravovaných štátoch, vedení protiteroristických operácií stretávame s pojmami asymetrická vojna, hybridná vojna.

Vychádzajúc z poznania, že medzinárodné vzťahy skúmajú spoločenské javy odohrávajúce sa v rámci medzinárodného systému t. j. rolu národných štátov, medzinárodných organizácií, mimovládnych organizácií a nadnárodných korporácií, je vhodné poznať obsah pojmu hybridné vojny a na tomto základe realizovať opatrenia, ktoré budú predstavovať stabilizáciu bezpečnostného prostredia a tým i narušené medzinárodné vzťahy.

Hybridná vojna - je to nový fenomén, alebo len typ vojny, ktorý využíva nové formy vedenia vojny pre dosiahnutie jej cieľov? Prečo hybridná vojna tak významne zmenila vzťahy medzi Ruskom a EÚ, prípadne NATO-m?

Generálny tajomník NATO **Jens Stoltenberg** vo Washingtone v otváracom príhovore na seminári Veliteľstva pre transformáciu NATO v marci 2015 povedal, že NATO sa musí adaptovať na nové výzvy, ktoré stoja pred Alianciou. Za jednu z vážnych tém, ktorá sa riešila na summite vo Varšave boli práve hybridné vojny: „*Nepovažujem ich za nič nové a sú tak staré ako Trójsky kôň. Čo je rozdielne, tak to, že rozsah je väčší; rýchlosť a intenzita je vyššia a že sa nachádza napravo od našich hraníc.*“³ Tým jednoznačne povedal, že hybridná vojna je vedená na východe hraníc Aliancie na Ukrajinu.

1 Súčasný pohľad na definovanie pojmu hybridná vojna

Samotný pojem „hybridná vojna“ je zložený z dvoch slov – vojna a hybridný. Dominantné vo vzťahu k tomuto slovnému spojeniu je podstatné meno, teda „vojna“, prídavné meno „hybridná“ bližšie určuje, o aký typ vojny sa jedná.

V definovaní pojmu „vojna“ je vo všeobecnosti uznávaná definícia **Carl von Clausewitza**, pruského generála, vojenského teoretika a historika, profesora vojenskej akadémie, predstaviteľa prusko – nemeckej vojenskej školy v jeho diele „*O vojne*“,“⁴ ktorý definoval vojnu ako **akt násilia s cieľom donútiť protivníka, aby sa podriadil našej vôli.**⁵ *Násilie* (fyzické násilie) je dominantnou témou tohto pojmu, a predstavuje prostriedok pre dosiahnutie cieľa, t. j. porážka alebo odzbrojenie protivníka. Ako ďalej uvádza **Clausewitz** vo svojom diele, vojna medzi národmi vychádza vždy z určitého politického stavu a je vyvolaná vždy určitou politickou pohnútkou. Nie je to len akt politický, ale skutočný nástroj politiky, *vojna ako pokračovanie politických stykov a ich vykonávanie inými prostriedkami.*⁶ Preto aj v prípade hybridnej vojny musíme vychádzať z analýzy súčasného politického vzťahu, aké pohnútky majú aktéri, aby takýto druh vedenia vojny uskutočňovali voči suverénnym štátom.

Slovo *hybrid* je slovo gréckeho pôvodu a je vo význame *kríženec alebo miešanec, prípadne bastard*. Od neho je odvodené prídavné meno *hybridný, -á* vo význame *krížený, miešaný*⁷).

³ STOLTENBERG, J. 2015. Keynote speech by NATO Secretary General Jens Stltenberg at the opening of the NATO Transformation Seminár. S. 2. Dostupné na internete:

http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_118435.htm?selectedLocale=en

⁴ dielo „*O vojne*“ vydala Clausewitzova manželka Mária von Brühl v rokoch 1832 až 1837 po jeho smrti.

⁵ CLAUSEWITZ, C. 1959. *O vojne*. Bonus A, s. r. o, Brno, 1996. ISBN 80-85194-27-1. s. 23.

⁶ Tam tiež s. 36.

⁷ IVANOVÁ-ŠALINGOVA, M., MANÍKOVÁ, Z. (1983): *Slovník cudzích slov*.

V anglickom jazyku má slovo *hybrid* význam ako *niečo, čo je vytvorené zmiešaním dvoch veľmi rozdielnych vecí*.⁸

Názory na definovanie pojmu hybridná vojna nie sú jednotné. Vo veľkej miere majú empirický základ, z čoho potom pramení i rôznorodosť definícií.

Markus, J. (2014)⁹ v článku *Hybridná vojna Putina-hlavná bolesť NATO* definuje hybridnú vojnu ako: *zmes otvorenej a tajnej vojenskej sily, kombinácie provokácií a diverzií v spojení s odmietaním osobnej zodpovednosti, čo potom značne sťažuje plnohodnotnú odvetu na tieto činnosti*. Svoju definíciu vzťahuje ku konfliktu medzi ukrajinskými separatistami, ktorí sú podporovaní z Ruska i dobrovoľníkmi z rôznych štátov sveta.

Zástupca generálneho tajomníka NATO **A. Vershbow** (2015)¹⁰ na medziparlamentnej konferencii o CFSP/CSDP v Rige charakterizoval hybridnú vojnu, ktorú vedie Ruská federácia voči Ukrajine, ako: *vojenskú hrozbu, skrytú intervenciu, tajnú dodávku zbraní a zbraňových systémov, ekonomické vydieranie, diplomatickú dvojitvárnosť a manipulácie v masovo komunikačných prostriedkoch s cieľovými dezinformáciami*.

P. Pindiak¹¹ (2015) pri definovaní pojmu hybridná vojna vychádza z faktu, že hybridná vojna je neregulárny vojenský konflikt.¹² Vo svojom príspevku analyzuje definovanie tohto fenoménu náčelníkom generálneho štábu ozbrojených síl Ruskej federácie Valerijom Gerasimovom. Na tomto základe P. Pindiak definuje hybridné vedenie vojny ako: *starostlivo pripravenú kombináciu konvenčných vojenských akcií a rozvratníckych dynamických operácií, neregulárnych činností, ktoré sú obsahom informačných a kybernetických operácií. Tieto snahy sú často sprevádzané zintenzívnením činností spravodajstva a špeciálnych síl pre operácie, alebo žoldnierskych a ďalších polovojenských skupín*.

F. Hoffman¹³ (2007) vo svojej monografii definuje hybridnú vojnu ako *vojnu, ktorá môže byť vedená ako štátmi, tak aj neštátnymi aktérmi. Hybridné vojny v sebe spájajú rozdielne typy vedenia vojny, ktoré obsahujú konvenčné kapacity, neregulárne taktiky a formácie, teroristické aktivity uskutočňované nevyberavým násilím a kriminálnymi nepokojmi*.¹⁴

Vedúci výskumný pracovník Fínskeho inštitútu medzinárodných záležitostí **András Rácz**¹⁵ vypracoval štúdiu „Ruská hybridná vojna na Ukrajine: zlomenie schopnosti odolávať“ kde uvádza, že hybridná vojna je „*postavená na kombinovanom použití vojenských a nevojenských prostriedkov a využíva v podstate celé spektrum štátneho katalogizovaného súpisu vrátane diplomatických, ekonomických, politických, sociálnych, informačných a aj vojenských prostriedkov*“.¹⁶ K tejto štúdii sa kriticky vyjadril **Petr Topyčkalov** vo svojom

⁸ Cambridge Dictionary. Dostupné na internete: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/hybrid>

⁹ Jonatan Markus – redaktor BBC pre oblasť diplomacie

¹⁰ A. VERSHBOW, 2015. ESDP and NATO: better cooperation in view of the new security challenges.

Conference on CFSP/CSDP, Riga, Litva, 2015. Dostupné na internete:

http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_117919.htm?selectedLocale=en

¹¹ Peter Pindiak zamestnanec odboru bezpečnostnej politiky Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí a externý doktorand Akadémie ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika.

¹² PINDIAK, P. 2015. Optimizing Armed Forces Capabilities for Hybrid Warfare – New Challenge for Slovak Armed Forces. *INCAS BULLETIN*, Volume 7, Issue 3/ 2015, s. 192. ISSN 2066–8201

¹³ Frank Hoffman je bývalý dôstojník USAF, v súčasnosti zamestnanec Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, USA

¹⁴ HOFFMAN, F. 2007. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, USA, 2007. S. 14.

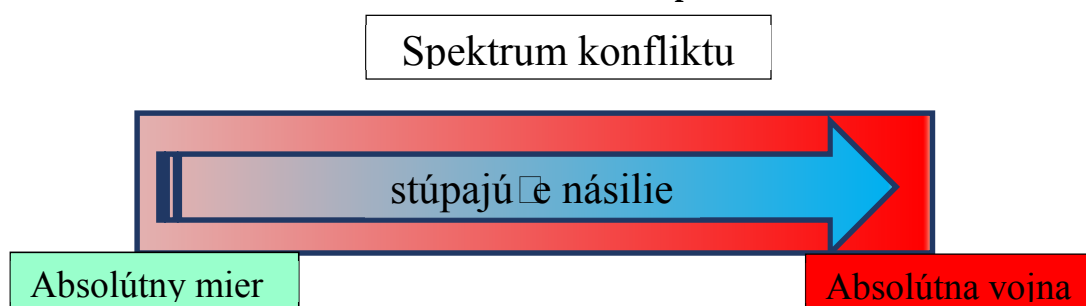
¹⁵ András Rácz je vedecký pracovník na Fínskom inštitúte medzinárodných vzťahov (FIIA) v Helsinkách. Špecialistom na ruskú a postsovietskú bezpečnostnú politiku, v roku 2008 obhájil doktorát v modernej histórii na Univerzite Eötvös Loránd v Budapešti. Do roku 2014 pracoval na Maďarskom inštitúte medzinárodných vzťahov. Okrem toho pôsobil ako docent na Katolíckej univerzite Pázmány Péter. Bol členom študijného programu Štúdium európskej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (EFSPS) Nadácie Volkswagen a bol hosťujúci odborník na Marshallovom centre v rokoch 2011-2012.

¹⁶ RÁ CZ, A. 2015. Russia's Hybrid War in Ukraine Breaking the Enemy's Ability to Resist. s. 87

interview na tému „Gibridnaja vojna – naučnyj termin ili propagandistskij štam?“¹⁷, pričom jeho ústrednou témou je vyvracanie tvrdení A. Rácza, že Rusko vedie hybridnú vojnu voči Ukrajine. V závere svojho interview cituje P. Puchova „že použitie termínu hybridná vojna obsahuje viac propagandistický ako klasifikačný charakter“.

Náčelník generálneho štábu ozbrojených síl Ruskej federácie generál **V. Gerasimov** (2013) vo svojom doklade pred predstaviteľmi vlády a vedenia ozbrojených síl Ruskej federácie na tému: *Základné tendencie rozvoja foriem a spôsobov použitia ozbrojených síl, aktuálne úlohy vojenskej vedy pre ich zdokonalenie* charakterizuje koncept „nových vojen“, ktoré sa označujú i za „hybridné vojny“ alebo „nelineárne vojny“. Za hlavnú myšlienku jeho dokladu môžeme považovať tvrdenie o tom, že v 21. storočí sledujeme tendencie stierania rozdielu medzi vojnou a mierom. Uvedeným tvrdením sa stiera i charakteristika spektra konfliktu (obr. 1), takže sa nachádzame v etape permanentnej vojny.

Obrázok 1 Charakteristika spektra konfliktu

Zdroj: vlastná konštrukcia

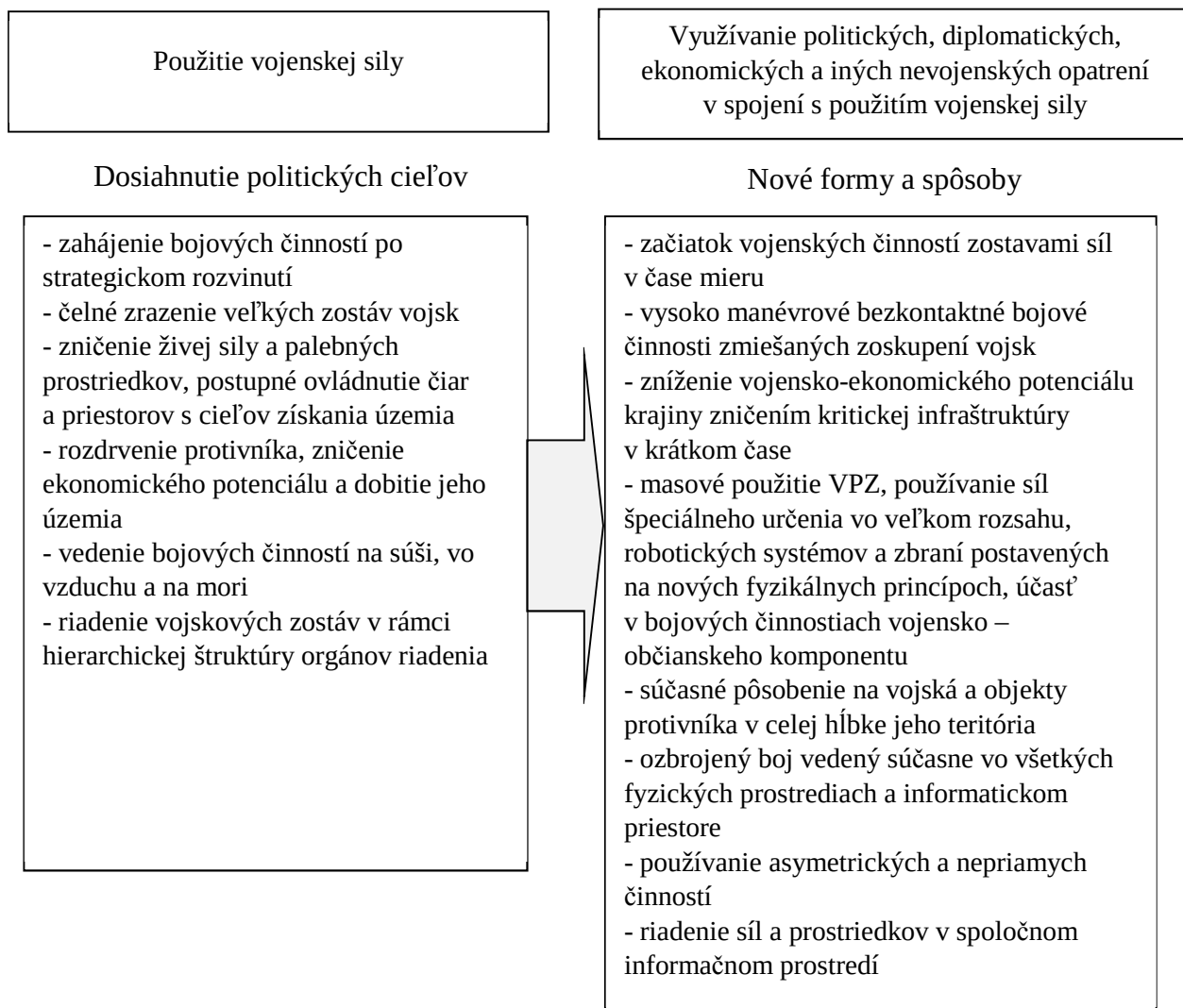
V. Gerasimov ďalej uvádza, že vojny sa už neobjavujú podľa typických (klasických) šablón ale sa výrazne menia. Za významné pre skúmanie považuje priebeh konfliktov, tzv. kvetinových revolúcií Africkej jari a konfliktov na Blízkom východe, kedy sa, ako ukazujú skúsenosti, celkom šťastné krajiny môžu za niekoľko mesiacov alebo dní zmeniť na arénu trpkého vojenského boja, stať sa obeťou zahraničnej intervencie, ponoriť sa do priepasti chaosu, humanitnej katastrofy a občianskej vojny. Takéto vojny považuje V. Gerasimov za typické vojny 21. storočia. Podľa jeho slov vzrástla úloha nevojenských spôsobov k dosiahnutiu politických a strategických cieľov, ktoré v rade prípadov vo svojej efektívnosti značne prekročujú silu zbraní (obr.2), pričom práve tieto vojny sú dôležité pre budovanie spôsobilostí budúcich ozbrojených síl.

Akcent používaných metód konfrontácií posúva na stranu širokého používania politických, ekonomických, informačných, humanitárnych a iných nevojenských opatrení, realizovaných so zapojením protestného potenciálu obyvateľstva.

¹⁷ TOPYČKALOV, P. 2015: Gibridnaja vojna – naučnyj termin ili propagandistskij štam. Dostupné na internete: <http://carnegie.ru/publications/?fa=60747>

Obrázok 2 Zmeny charakteru ozbrojeného boja

Dosiahnutie politických cieľov

Zdroj: http://www.vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf

Všetko toto sa doplňuje vojenskými opatreniami, ktoré majú skrytý charakter, vrátane uskutočňovania opatrení informačnej konfrontácie a činnosťami špeciálnych síl pre operácie. K otvorenému použitiu sily, často pod rúškom mierotvornej činnosti a krízového riadenia, prechádzajú iba v určitej etape, spravidla pre dosiahnutie konečného úspechu v konflikte.¹⁸

V súčasnosti, ak hovoríme o vojnách alebo konfliktoch, je príliš jednoduché ich klasifikovať ako „veľký a konvenčný“ vs. „malý a neregulárny“. Dnešný, ako ukazujú skúsenosti, tak aj budúci protivník, bude uplatňovať kombináciu rôznych typov vojen.¹⁹

Richard Stojar, z Univerzity obrany v Brne, vo svojom článku „Konflikt na Ukrajine a ruský zásah: Nový spôsob vedení hybridní vojny, nebo aplikace klasických postupů?“²⁰

¹⁸ GERASIMOV, V. 2013. Hodnota vedy v predikcii. In týždenník *Vojenno-promyšlennyj kurjer*, č.8/2013. Dostupné na internete: http://www.vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf s.2

¹⁹ HOFFMAN, F. 2007. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, USA, 2007. S. 5.

²⁰ STOJAR, R. 2015: Konflikt na Ukrajine a ruský zásah: Nový spôsob vedení hybridní vojny, nebo aplikace klasických postupů? s. 35.

v závere konštatuje, že: hlavným dôvodom pasivity ukrajinských síl pri obsadení Krymu a kolapsu ukrajinskej protiteroristickej operácie nebola efektívna aplikácia hybridných foriem vedenia vojny ruskou stranou, ale primárne dlhodobá erózia vojenských bezpečnostných štruktúr, ktorú mocenský prevrat ešte zvýraznil. Možno tu nájsť veľkú mieru zhody s konfliktmi, ktoré sprevádzali rozpad, či dezintegráciu niektorých štátov juhovýchodnej a východnej Európy v prvej polovici 90-tych rokov. Oproti tomu prvky, ktoré môžeme interpretovať ako použitie nových metód bojovej alebo nátlakovej činnosti vyplývajú skôr z použitia nových technológií. V rámci tohto konfliktu je azda najmarkantnejšie vidieť využitie novej dimenzie informačného priestoru, čo je však zatiaľ v polohe diskusií a dohadov. Použitie podobného scenára v pobaltských krajinách je nepravdepodobné, pretože by sa odohrával v celkom odlišnom bezpečnostnom prostredí a inom stave pripravenosti a použitia silových prostriedkov.

Taktiež **Tomáš Halačka** vo svojom článku „Zapojení Ruské federace do konfliktu na východní Ukrajině v období duben 2014 – únor 2015“²¹ prišiel k podobnému záveru, kde na základe analýzy skúmaného konfliktu a následnej indukcií naviac konštatuje, že ruskú operáciu hodnotí ako úspešnú, pretože splnila svoj cieľ a to udržať Ukrajinu mimo integráciu do európskych a transatlantických štruktúr.

Úspech ruskej operácie vidí autor v nasledovných podmienkach:

1. Intervenujúca krajina, mala k dispozícii dostatočnú vojenskú kapacitu k operačnému nasadeniu, operatívne začleňovaniu jednotiek do boja a k plneniu ďalších úloh v okolí hraníc s cieľovou krajinou.
2. Existencia slabej vlády a nespokojných bezpečnostných štruktúr v cieľovej krajine a infiltrovaných osôb lojálnych intervenujúcej krajiny.
3. Trvalá, miestne koncentrovaná nespokojnosť s centrálnymi úradmi v cieľovej krajine vrátane prítomnosti silnej menšiny intervenujúcej krajiny.
4. Mediálna prítomnosť a vysielanie v cieľovej krajine.
5. Priama hranica cieľového štátu s územím intervenujúceho štátu, t. j. existencia ľahko prekročiteľnej, dostatočne dlhej a nekontrolovateľnej hranice.
6. Cieľový štát nemá v určenom čase reálne využiteľný potenciál vlastnej obrany, t. j. vôľu a odolnosť.
7. Cieľový štát nemá vierohodných spojencov, ktorí by mohli krajinu účinne podporiť.

Podľa autora osamotený a slabý štát nemôže v prípade silného útočníka účinne vzdorovať. Ukrajinská protiteroristická operácia bola tiež tým komplikovanejšia, čím sa približovala k ruským hraniciam. Zdrojom komplikácií boli reálne obavy z masovej ruskej invázie v dôsledku trvalej prítomnosti veľkého množstva ruských vojsk na hranici s Ukrajinou. Rusko to neurobilo, čo svedčí o určitej zdržanlivosti jeho vedenia, čo sa prejavilo uplatňovaním taktiky obmedzenej skrývanej podpory. Veľkú dôležitosť ruského úspechu prikladá základnému elementu každej takejto operácie a tým je „moment prekvapenia“.

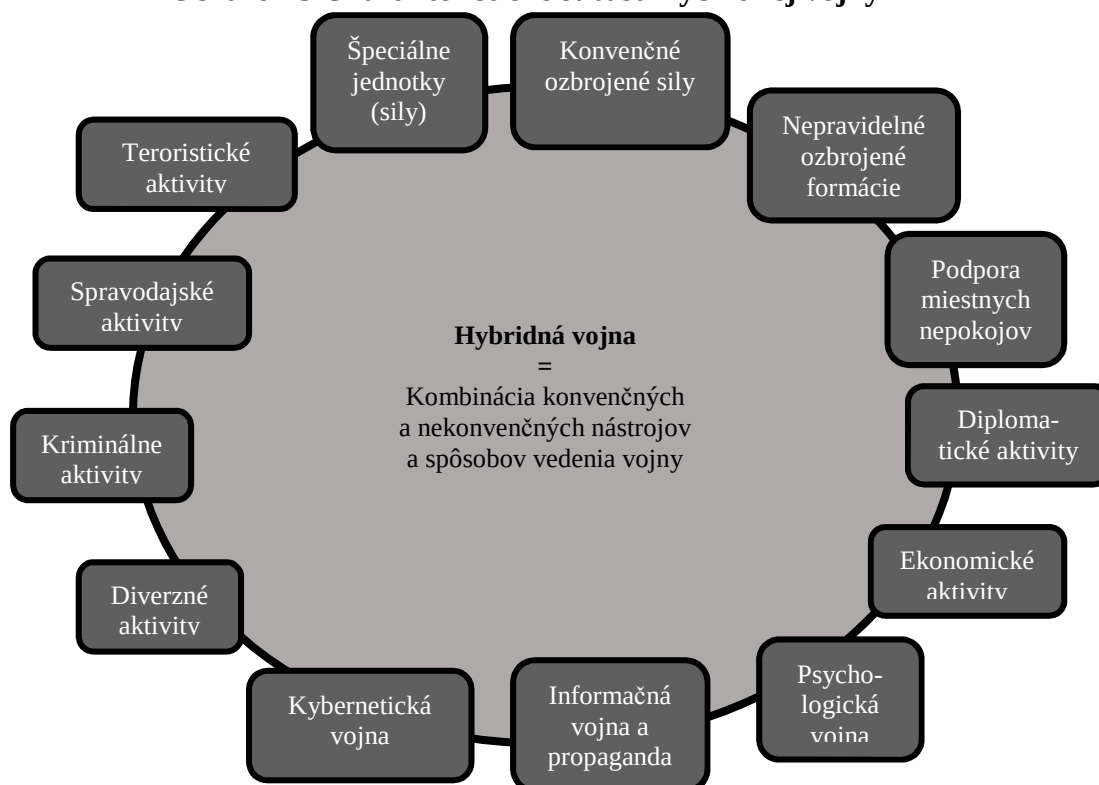
Na základe uvedeného analyzujeme, že niektoré definície predstavujú skôr charakteristické črty hybridnej vojny ako jej definíciu, alebo sa obsah pojmu hybridnej vojny spája s operáciami, ktoré sú síce jej súčasťou, avšak samotné predstavujú definičný obor, sú definované samostatne (napr. v AJP-01). Definície sú tvorené empiricky, na základe vedenia minulých alebo súčasných vojen alebo konfliktov.

V závere definujeme hybridnú vojnu ako: *akt násilia, uskutočňovaný s výrazne rozdielnymi prostriedkami alebo spôsobmi, s cieľom donútiť protivníka, aby sa podriadil našej vôli alebo, ako pokračovanie politiky výrazne rozdielnymi prostriedkami, pričom uskutočňovanie politiky sa vykonáva skryto, rôznymi aktivitami štátnych i neštátnych aktérov,*

²¹ HALAČKA, T. 2017: Zapojení Ruské federace do konfliktu na východní Ukrajině v období duben 2014 – únor 2015. s. 72-73.

vojenskými i nevojenskými prostriedkami, konvenčnými i asymetrickými formami vedenia vojny a to bez jej vyhlásenia (obr. 3).

Obrázok 3 Charakteristické súčasti hybridnej vojny

2 NATO a EÚ v boji proti hybridným vojnám

NATO aj Európska únia (ďalej len „EÚ“) významne vnímajú vývoj bezpečnostného prostredia spôsobeného vedením hybridných vojen. NATO na rokovaní Parlamentného výboru na jar v roku 2015 o nej hovorilo ako o novej strategickej výzve pre NATO. Obsahom rokovania boli práve aktivity Ruska voči Ukrajine a aktivít Daesh, ktoré sú považované za revizionistické, pričom snahy Ruska sa prejavujú v zmene status quo európskeho bezpečnostného poriadku a druhého vrátiť späť štruktúru stredo-východných štátov po 1. svetovej vojne. Práve tieto aktivity na východe a juhovýchode hraníc nútia NATO prijať k nim nové strategické postoje. Podľa uvedenej správy Rusko využíva nespočetné taktiky aby presadilo svoj program klesajúceho vplyvu USA v Európe a narušovania schopnosti Európy uskutočňovať kolektívne akcie na úrovni bezpečnostnej, politickej alebo ekonomickej v boji proti hybridnej vojne. Tento druh vojny využíva práve slabé miesta krajín prostredníctvom nevojenských prostriedkov (politické, informačné zastrašovanie, manipuláciu, propagandu), pričom tieto aktivity sú podporované aj konvenčnými vojenskými prostriedkami. Aj keď sa koncept hybridných vojen nepovažuje za nič nové, jej používanie Ruskom proti záujmom členských krajín NATO predstavuje nové výzvy pre Alianciu. NATO je schopné reagovať prostredníctvom Readiness Action Plan voči hybridnému vedeniu boja, otázkou je do akej miery NATO, ako predovšetkým vojenská organizácia, môže na tieto aktivity reagovať. V každom prípade si to vyžaduje reakciu všetkých členských krajín, ktorý v ich kombinácii predstavuje najpôsobivejšie bezpečnostné, politické a ekonomické sily vo svete.

Taktiež Rada EÚ reagovala na hybridné hrozby. Vo svojej tlačovej správe 196/16 zo dňa 19.4.2016 uvádza pre boj proti hybridným hrozbám²²:

1. Skutočnosť, že štátne aj neštátne subjekty v bezprostrednom susedstve EÚ stále intenzívnejšie využívajú hybridné stratégie a operácie, si vyžaduje rýchle a primerané opatrenia na prevenciu hybridných hrozieb pre Úniu a jej členské krajiny, ako aj pre partnerov, a taktiež na boj proti týmto hrozbám. Rada zdôrazňuje potrebu mobilizácie nástrojov EÚ na tento účel, a to v súlade so závermi Rady o SBOP z mája 2015, pričom uznáva primárnu zodpovednosť členských krajín za bezpečnosť a obranu a zohľadňuje príslušnú prebiehajúcu prácu týkajúcu sa vnútorných i vonkajších politík.
2. Rada v tejto súvislosti víta spoločné oznámenie o boji proti hybridným hrozbám a posilnení odolnosti EÚ a jej členských krajín, ako aj partnerov. Vyzýva príslušné orgány Rady, Európsku obrannú agentúru a iné príslušné subjekty, aby včas a jednotne preskúmali navrhované opatrenia, a to s náležitým ohľadom na príslušné postupy a právomoci členských krajín, Komisie a vysokej predstaviteľky a pri zabezpečení medziodvetvovej spolupráce a vhodných opatrení. Rada tiež vyzýva členské krajiny, aby zvážili zriadenie európskeho centra excelentnosti.
3. Rada víta úmysel vysokej predstaviteľky vytvoriť Stredisko EÚ pre hybridné hrozby a poukazuje na prípadný prínos SBOP k boju proti hybridným hrozbám a na potrebu užšieho dialógu, spolupráce a koordinácie s NATO, pri dodržaní zásad inkluzívnosti a autonómie pri rozhodovaní každej organizácie, ako aj s inými partnerskými organizáciami.

Významné postavenie v politikách EÚ má Spoločný rámec pre boj proti hybridným hrozbám, ktorý ponúka komplexný prístup pre riešenie problémov a výziev, ktoré prinášajú pre členské štáty Európskej únie hybridné hrozby. Spája v sebe všetkých relevantných aktérov, politiky a nástroje na lepšie koordinovaný boj proti hybridným hrozbám a zmierňovanie ich vplyvu. Obsahuje existujúce politiky a navrhuje sa v ňom celkom 22 opatrení zameraných na:

- „zvyšovanie informovanosti prostredníctvom zriadenia špeciálnych nástrojov na výmenu informácií medzi členskými štátmi a prostredníctvom koordinácie krokov EÚ v snahe uskutočňovať strategickú komunikáciu;
- budovanie odolnosti prostredníctvom riešení v oblasti potenciálnych strategických a kritických odvetví, ako napríklad kybernetická bezpečnosť, kritické infraštruktúry (energetika, doprava, vesmír), ochrana finančného systému, ochrana verejného zdravia a podpora úsilia v boji proti násilnému extrémizmu a radikalizácii;
- prevenciu, reakciu na krízy a obnovu prostredníctvom vymedzenia účinných postupov, ktoré sa budú uplatňovať, ale aj prostredníctvom preskúmania uplatniteľnosti a praktických dôsledkov doložky o solidarite (článok 222 ZFEÚ) a doložky o vzájomnej obrane (článok 42 ods. 7 ZEÚ) v prípade, že dôjde k rozsiahlemu a závažnému hybridnému útoku;
- zintenzívnenie spolupráce medzi EÚ a NATO, ako aj s ostatnými partnerskými organizáciami v spoločnom úsilí bojovať proti hybridným hrozbám tak, aby sa pritom rešpektovali zásady inkluzívnosti a autonómie rozhodovacieho procesu každej z týchto organizácií.“²³

²² SPOLOČNÁ SPRÁVA EURÓPSKEMU PARLAMENTU A RADE o vykonávaní Spoločného rámca pre boj proti hybridným hrozbám – reakcia Európskej únie. Dostupné na internete: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11539-2017-INIT/sk/pdf>

²³ Bezpečnosť: posilnenie reakcie EÚ na hybridné hrozby – tlačová správa (2016)

Tento rámec je navrhnutý tak, aby poskytoval odolné základy podpory členských štátov v kolektívnom boji proti hybridným hrozbám, v ktorom im budú pomáhať najrôznejšie nástroje a iniciatívy EÚ, a na ktorý sa využije celý potenciál zmlúv o Európskej únii.

Záver

Ak by sme odpovedali na nosnú tému príspevku, potom je treba povedať, že hybridná vojna nie je nový fenomén. Menia sa jej formy v závislosti od rozvoja poznania a vedecko-technického pokroku. Jedná sa teda o rozšírenie a doplnenie konceptu hybridná vojna. Diskusia môže byť vedená v týchto základných rovinách: v prvom rade sú to regulárne a predovšetkým neregulárne alebo až katastrofické formy vedenia vojny, ktoré sú „zmixované“ v kombinácii s ich vysokými možnosťami dosahovania stanovených cieľov a sú vykonávané synchronne v súlade s flexibilnou stratégiou. A. Jacobs a G. Laskoniarjas ich vo svojej štúdii nazvali formou „neviditeľnej invázie“²⁴.

Ďalším dôležitým elementom konceptu hybridnej vojny sú možné typy aktérov, ktorí sa jej môžu zúčastniť či už jednotlivo alebo v koalícii.

Tretím aspektom konceptualizácie môže byť prostredie. Z definícií vyplýva, že v rámci hybridnej vojny nie je priestor limitovaný. V tejto súvislosti môže byť aktérmi využívaný kybernetický, mediálny, operačný priestor, rozmanité priestory operácií a pod.

Generálny tajomník NATO **Jens Stoltenberg** vo Washingtone v otváracom príhovore na seminári Veliteľstva pre transformáciu NATO v marci 2015 povedal, že NATO sa musí adaptovať na nové výzvy, ktoré stoja pred Alianciou. Za jednu z vážnych tém, ktorá sa bude riešiť i na summite vo Varšave sú práve hybridné vojny: „*Nepovažujem ich za nič nové a sú tak staré ako Trójsky kôň. Čo je rozdielne, tak to, že rozsah je väčší; rýchlosť a intenzita je vyššia a že sa nachádza napravo od našich hraníc*“²⁵. Na druhej strane je však potrebné zdôrazniť, že to, čo sme skôr nemohli vidieť vo vedení vojny je veľký rozsah použitia a využívania starých nástrojov novými spôsobmi.

NATO tak ústami jej generálneho tajomníka deklaruje, že začalo proces prispôsobenia jeho stratégie a štruktúr, ktoré budú odrážať stav nového bezpečnostného prostredia a že problémy v tomto smere systematicky rieši. Všetko nasvedčuje tomu, že táto problematika by mala byť na summite vo Varšave strategicky doriešená.

Štáty (prípadne aliancia) a ich ozbrojené sily by mali byť pripravené na celé spektrum konfliktov a mali by si uvedomiť, že príprava ozbrojených síl iba na niektoré typy konfliktu nebude cestou pre zvládanie protivníka.

Jedným z cieľov HV je narušiť silné stránky Aliancie - solidárnosť a vzájomnú dôveru Aliancie. V súčasnosti nie je definované aký má mať HV rozsah, intenzitu a efektívnosť činností, aby sme mohli povedať, že činnosť jednej krajiny voči druhej môžeme charakterizovať ako hybridnú vojnu. Zatiaľ má tento pojem skôr propagandistický ako klasifikačný charakter.

Pojem hybridná vojna je prezentovaný v odborných vojenských, akademických či politických kruhoch a to predovšetkým vo vzťahu ku konfliktu na Ukrajine. Konflikt významným spôsobom narušil medzinárodné vzťahy medzi Európskou úniou a Ruskou federáciou, medzi NATO a Ruskou federáciou a prerušil i činnosť Rady NATO – Rusko. Narušenie medzinárodných vzťahov destabilizovalo bezpečnostné prostredie v Európe a je spôsobené vedením hybridnej vojny Ruskej federácie voči Ukrajine i členským krajinám NATO. Reakcia zo strany cieľových krajín, voči ktorým je vedená hybridná vojna je zložitá.

²⁴ JACOBS, A., LASKONIARJAS, G. 2015. *HATO Hybrid's Flanks: Handling Unconventional Warfare in the South and the East*. Research Paper. Research Division NATO Defence College, Rome, No 112, 2015.

²⁵ STOLTENBERG, J. 2015. Keynote speech by NATO Secretary General Jens Stltenberg at the opening of the NATO Transformation Seminár. s. 1. Dostupné na internete: http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_118435.htm?selectedLocale=en

Zložitosť vyplýva hlavne z toho, že tieto aktivity sa uskutočňujú skryto, čo sťažuje identifikovať protivníka. Môžu ich vykonávať i neštátny aktéri, skupiny vytvorené z príslušníkov rôznych krajín a identifikovať pôvodcu štvavej propagandy v internete, sociálnych sieťach voči suverénnym krajinám je tiež veľmi zložitý.

Použitá literatúra:

1. CLAUSEWITZ, C. 1959: *O vojne*. Bonus A, s. r. o, Brno, 1996. 756 s. ISBN 80-85194-27-1.
2. HOFFMAN, F. 2007. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, USA, 2007.
3. JACOBS, A.; LASKONIARJAS, G. 2015: *HATO Hybrid's Flanks: Handling Unconventional Warfare in the South and the East*. Research Paper. Research Divizion NATO Defence College, Rome, No 112, 2015.
4. RÁCZ, A. 2015. *Russia's Hybrid War in Ukraine Breaking the Enemy's Ability to Resist*. Fínsky inštitút medzinárodných vzťahov (FIIA), Helsinki. ISBN 978-951-769-454-4. s. 104
5. GERASIMOV, V. 2013: Hodnota vedy v predikcii. In týždenník *Vojenno-promyšlennyj kurjer*, č.8/2013. Dostupné na internete: http://www.vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf
6. HALAČKA, T. 2017: Zapojení Ruské federace do konfliktu na východní Ukrajině v období duben 2014 – únor 2015. *Vojenské rozhledy*, 2017, roč. 26, č. 1. ISSN1210-3292 (print).
7. JURČÁK, V.; JURČÁK, J. 2016: Hybridná vojna - nový fenomén? [Hybrid war - new phenomenon?] *Bezpečnostné fórum 2016*, medzinárodná vedecká konferencia, 9., Banská Bystrica, Belianum, 2016. ISBN 978-80-557-1093-8.- S.248-254
8. JURČÁK, V.; JURČÁK, J.; SASARÁK, J. 2016: Hybridné hrozby – výzva pre Európsku úniu. *Zborník príspevkov zo 17. medzinárodnej vedeckej konferencie Medzinárodné vzťahy 2016 Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov, 2016. ISBN 978-80-225-4365-1.
9. PINDIAK, P. 2015. Optimizing Armed Forces Capabilities for Hybrid Warfare – New Challenge for Slovak Armed Forces. *INCAS BULLETIN*, Volume 7, Issue 3/ 2015, s. 192. ISSN 2066–8201
10. STOJAR, R. 2015: Konflikt na Ukrajine a ruský zásah: Nový spôsob vedenia hybridnej vojny, alebo aplikácia klasických postupov. *Vojenské rozhledy*, 2015, roč. 24 (56) č. 1, ISSN 1210-3292 (print)
11. MARKUS, J. 2014 Hybridná vojna Putina-hlavná bolesť NATO. Dostupné na internete: http://www.bbc.com/russian/international/2014/12/141106_nato_russian_strategy
12. STOLTEMBERG, J. 2015. Keynote speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the opening of the NATO Transformation Seminár. s. 1. Dostupné na internete: http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_118435.htm?selectedLocale=en
13. TOPYČKALOV, P. 2015: Gibridnaja vojna – naučnyj terminili propagandistskij šamp. Dostupné na internete: [http://carnegie.ru/publications/?fa=60747Bezpečnosť:posilneniereakcieEÚnahybridnéhrozby–tlačováspráva\(2016\)](http://carnegie.ru/publications/?fa=60747Bezpečnosť:posilneniereakcieEÚnahybridnéhrozby–tlačováspráva(2016))
14. VERSHBOW, A. 2015: ESDP and NATO: better cooperation in view of the new security challenges. Conference on CFSP/CDSP, Riga, Litva, 2015. Dostupné na internete: http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_117919.htm?selectedLocale=en
15. IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.; MANÍKOVÁ, Z. 1983. *Slovník cudzích slov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983. 944 s.

16. SPOLOČNÁ SPRÁVA EURÓPSKEMU PARLAMENTU A RADE o vykonávaní
Spoločného rámca pre boj proti hybridným hrozbám – reakcia Európskej únie.
Dostupné na internete: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11539-2017-INIT/sk/pdf>

Kontakt:

prof. Ing. Vojtech Jurčák, CSc.

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika
Demänová 393
031 01 Liptovský Mikuláš
Slovenská republika
e-mail: vojtech.jurcak@aos.sk

Ing. Jozef Turac, MBA

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika
Demänová 393
031 01 Liptovský Mikuláš
Slovenská republika
e-mail: jozef.turac@gmail.com

RELATIONSHIP BETWEEN WORLD COPPER MARKET SITUATION AND ECONOMIC CYCLE

Larisa Kapustina^a – Oksana Falchenko^b - Andrei Drevalev^c

^a Marketing and International Management Dept., Ural State University of Economics, 8 Marta st. 62, 620144 Yekaterinburg, Russia, e-mail: lakapustina@bk.ru.

^b Foreign Economic Activity Dept., Ural State University of Economics, 8 Marta st. 62, 620144 Yekaterinburg, Russia, e-mail: falchenko@usue.ru.

^c Marketing and International Management Dept., Ural State University of Economics, 8 Marta st. 62, 620144 Yekaterinburg, Russia, e-mail: a.drevalev@gmail.com

The article aims to analyze the factors determining the level and the dynamics of the world copper prices by testing hypotheses about the dependence of fluctuations in the world copper market situation on the industrial production development cyclical patterns using econometric models. The implementation of the study allows authors to understand in more detail the interrelation of the factors that cause the cyclical development of the world economy and the copper market dynamics. The patterns being identified are expected to improve the accuracy of forecasts of the copper prices which are required to plan the production process and investments of organizations operating in the industry.

Key words: global copper market, world copper price, world industrial cycle, regression analysis, forecasting of copper price.

JEL: F17, F44, F47

Introduction

Many theories focus on the cyclical nature of the development of industries and regions. The article concerns the cyclical nature of the world economy and the influence of industrial fluctuations on the copper market situation.

The object of the study is the world copper market.

The scientific problem is testing the hypothesis that the dynamics of the world copper price largely depends on the change of the world economic cycle phases. The relevance of the study is determined by the need of industrial enterprises in justified forecasts of the of the world copper market dynamics based on the selection of factors that have the greatest impact on the price level and thus the export-driven revenues.

The purpose of this article is to define the factors determining the level and dynamics of world copper prices, testing hypotheses about the dependence of fluctuations in the world copper market situation on the industrial production development cyclical patterns, copper price correlation using econometric models.

The research methodology is based on the econometric analysis of cause-and-effect relations in a market economy using dynamic ranges of statistical data. Previous studies by the authors have shown high efficiency and predictive capability of econometric models¹.

1 The Impact of Economic Cycles on Commodity Market Situation

The problems of the cyclical development of the world economy enjoy much attention in general. However the issues of the relationship between the market situation of specific global markets and economic cycles do not seem to be adequately covered in scientific

¹ Including KAPUSTINA, L. M., LIPKOVA, L., FALCHENKO, O. D. (2016): Evaluation of Foreign Direct Investment Contribution in the Economic Development of Sverdlovsk Region and Russia.

literature. Business publications, on the contrary, raise the issue of mutual influence of the world copper market situation and the world economy cyclical development rather often. This fact proves the significance of the problem. At the same time, the depth of the studies on the topic in business publications is often limited to outlining some general patterns in the long term and identifying individual patterns of mutual influence within the framework of market research in the short term.

In this regard, the methodology of a more general study can form a new perspective approach involving comparison of the market data with the existing theoretical knowledge about the fundamental laws of the world economy development. This combination provides for a deeper understanding of the trends.

Thus in particular, when analyzing the long-term trends, many business sources apply the model of the so called super cycle of commodity markets. The super cycle is a long period of predominating upward trend in commodity prices lasting up to 20-30 years. The impetus causing the increase in prices can be accelerated by the combination of industrialization, urbanization and accumulation of fixed assets in a single country or a number of developing countries. The growing domestic demand for raw materials is driven by the need to create or modernize the production infrastructure.

Since the beginning of the 20th century, there were three main super cycles in the markets of commodities and raw materials. The first super cycle took place at the beginning of the 20th century. It was caused by the rapid economic growth of the new industrial economy – the United States. The second super cycle lasted from 1945 to 1975. It was caused by the post-war reconstruction of Europe and the economic development of Japan. Some analysts highlight the sub-trend of this period – the rapid industrialization of Taiwan and Korea, which began in the 1960's. China's economy, consuming 20% of raw materials mined in the world, is the major reason for the third super cycle development.²

Indeed, an analysis of the world copper consumption dynamics shows that since the 1960s, the amount of refined copper consumed by the world economy has doubled. At the same time, accelerated growth is noted at the current stage since the beginning of the 1990s. Within the framework of this model, microwaves can be identified in accordance with shorter business cycles. However, despite the existence of internal periods of faster or slower pace of growth, the long-term trend during the whole super cycle is determined by growing demand for commodities which results in stable growth of prices in the market. In particular, the increase in copper demand is to a greater extent provided by China's consumption growth which is accompanied by the growth of its own production, and increasing volume of raw materials imported from the Democratic Republic of Congo, Zambia, and Australia.³

At the same time, the dynamics of world copper prices currently demonstrates extreme instability. In this regard, the commodity markets development can be treated not as progressive process influenced by changes in the demand and supply, but rather as a movement from one extreme situation in the market at the moment to the opposite. In this case, the unbalanced pattern of market dynamics is determined by alternating the situations of excessive demand and excess supply. A relatively sharp shift from the rapid short-term growth to correction can result in a decline in business activity.

Comparison of the conclusions from practice of market research with the known models of the economic processes of the cyclical nature allows us to conclude that the basis for the so-called commodities super cycle is the long Kondratieff waves and economic cycles or Kuznets

² CANUTO, O. (2014): The Commodity Super Cycle: Is This Time Different?

³ KAPUSTINA L. M., DREVALEV A. A., (2014): Opportunities and threats for the Russian copper industry after the Country's accession to the World trade organization

rhythms.⁴ Kondratieff cycles are periods of 40-60 years, during which the phases of growth and relative decline of the main macroeconomic indicators alternate.⁵ The beginning of a new wave is triggered by scientific and technological progress, changes in monetary policy and positions of individual countries in the world economy. Indeed, the prerequisites for the development of a commodities super cycle in part coincide with the drivers of the transition from a recession and depression phases to a recovery and improvement phase within the framework of the Kondratieff cycle.

Kuznets cycles (or rhythms) have a duration of about 15-25 years and can also be considered as technological, infrastructural cycles, but the author initially offered immigration flows and a boom in the construction industry as the driver.⁶ Nowadays the main factors of the rapid development within the rhythms also coincide with the prerequisites of commodities super cycle development.

Factors causing instability of the world copper market situation in the medium and short term can be linked to the factors that form the cycles of Kitchin and Zhuglyar. Kitchin cycles are short-term economic cycles with a period of 3-4 years, defined, according to modern ideas, by the time lags of companies' reaction to the changing market conditions resulting in increasing stocks and market surplus or, on the contrary, market shortages.⁷ Zhuglyar cycles are medium-term economic cycles with a period of 7-11 years.⁸ Zhuglyar noted fluctuations in the volume of investment in fixed assets, which caused the uneven loading of production capacities, and thus uneven demand for commodities. Taking into account that metallurgy is one of material and capital intensive industries, it seems that the described factors that define the short-term copper market situation can be considered as mostly supply side.

Taking into account the interdependence of the world copper market situation and the main economic development cycles, we may assume that there is a connection with macroeconomic indicators of national economies for countries participating in the world copper market as producers, sellers and consumers. At the same time, the implementation of these relationships for different groups of countries should differ only in the time lags caused by differences in the degree of the world copper market impact on direct or indirect processes in the national economy.

Copper is one of the commodities that are the subject of speculative trading. Derivative financial instruments, metals are traded on major metal exchanges. The main trade instrument is a futures contract, which does not presume the physical supply of goods. This type of contract can be used both to reduce risks in dealing with the physical volume of goods, and to extract speculative benefits. In this regard, the world copper market is experiencing a multidirectional influence of financial markets. Comparison of the indicators of the world copper market and the financial markets also seems promising in the framework of further academic studies by the authors. Future research topics on this issue are relevant due to the fact that in the context of globalization, reducing barriers to the international movement of goods, services and factors of production, local markets can be significantly affected by changes in the world market situation.

Comparison of the market research findings on the cyclical nature of the world copper market situation allows us to conclude that there are theoretical prerequisites for a close relationship between the world copper market situation and the general world economic situation. At the same time, the interrelations are expected when considering factors both in the

⁴ GRININ, L. E., DEVEZAS, T. C., KOROTAYEV, A. V. (2014): Cyclical Dynamics in Economics and Politics in the Past and in the Future.

⁵ KONDRATIEFF, N. D. (1984): The Long Wave Cycle.

⁶ KUZNETS, S. (1930): Secular Movements in Production and Prices. Their Nature and their Bearing upon Cyclical Fluctuations.

⁷ KITCHIN, J. (1923): Cycles and Trends in Economic Factors.

⁸ DUCOS, G. (1997): Clément Juglar. In D. Glasner (ed.) Business Cycles and Depressions. An Encyclopedia, pp. 345-347.

long-term, medium-term and short-term perspective, in accordance with the ideas about the correlation of economic cycles and waves. Consideration of the problem at different levels of the world economy structure makes it possible to identify the interdependence of these processes in national economies and systems based on other forms of international economic relations, including the global financial system.

2 Industrial Production Cyclicity Impact on the World Copper Price

Research Methodology. The goal is to assess the impact of economy cyclicity on the world copper prices dynamics. The task of the research is to determine whether the world industrial production dynamics, as the main indicator of cyclicity, influences the world copper price or not.

Hypothesis. We formulated a hypothesis as follows:

H1: There is a positive relation between the world industrial production dynamics (economic cycle indicator) and the world copper prices.

H0: There is no positive relation between the world industrial production dynamics (economic cycle indicator) and world copper prices.

Model specification. In this study, we propose to use a model that relates the world copper price in the t-period (WCP_t) with the world economic cycle indicator expressed in the world industrial production dynamics in the t-period ($WProd_t$). This relation can be expressed in log-linear form by the following equation (1):

$$\ln WCP_t = \alpha + \beta_1 \cdot \ln WProd_t + \varepsilon, \quad (1)$$

where:

$\ln WCP_t$ - the natural log of world copper price;

$\ln WProd_t$ - the natural log of world industrial production (economic cycle indicator);

α – constant;

$\beta_1, \beta_2, \beta_3 \dots$ – coefficients;

ε – balances;

t – analyzed period.

Data. The sources of the data were time series database of the UNCTAD and World Bank databases (table 1).

Table 1: The sources of the data

<i>Parameters</i>	<i>WCP_t - world copper price</i>	<i>$WProd_t$ - world industrial production (economic cycle indicator)</i>
Indicator and Measure	Copper, grade A, electrolytic wire bars/cathodes, London Metal Exchange, cash (J/t), 2000=100	Industry, value added, US\$ (2010 =100)
Analyzed period	1990-2016, annual	1990-2016, annual
Source of information	UNCTAD Database	The World Bank Data. Indicators

Source: compiled by authors.

There is a positive linear correlation between $\ln WCP_t$ and $\ln WProd_t$ at the level of $R^2 = 0.834$. The goal of the empirical study is to assess the global industrial production impact (economic cycle indicator) on the dynamics of world copper prices. In the study, we used the

method of least squares, in which several statistical tests were carried out using the Microsoft Excel program. To obtain the results, calculations were made using the regression equation. The main results of the statistical tests are given in Table 2.

Table 2: Regression Coefficients(Dependent Variable - lnWCP_t) and Summary Statistics

<i>Regression Summary for Dependent Variable: lnWCP_t</i>				
Variables	Coefficients	Standard Error	T-stastic.	P-value
Intercept	-64.480	9.213	-6.999	0%
lnWProd _t	2.294	0.304	7.559	0%
<i>Summary Statistics</i>				
No. of observations	27	F	57.145	
R	0.834	Adjusted R ²	0.683	
R ²	0.696	Std. Error of estimate:	0.337	

Source: authors' own calculations on the basis of UNCTAD and World Bank statistics.

The regression coefficient for the lnWProd_t variable is significant (t-statistics > 2, P-value = 0%). The regression analysis confirmed the H1 hypothesis that there is a positive relationship between the world industrial production dynamics (economic cycle indicator) and the world copper prices dynamics. Thus, due to a growth of the world industrial production by 1%, the world copper price grows by 2.3%.

3 World Copper Price as a Leading Indicator of Industrial Cycle

Research Methodology. The goal is to assess the possibility of using the world copper price as a leading indicator for predicting the industrial production dynamics, believing that this indicator is changing before the crisis and other economic cycle phases.

Hypothesis. A hypothesis was formulated as follows:

H2: There is a positive relationship between the world industrial production dynamics (economic cycle indicator) and the world copper prices. The world copper price can be used as an indicator for forecasting the future industrial production dynamics.

H0: There is no positive relationship between the world industrial production dynamics and world copper prices.

Model Specification. In this study, we propose to use a model that relates the world copper price WCP_t in the t-period with the world economic cycle indicator expressed in the dynamics of world industrial production (WProd_t) in the t-period. This relation can be expressed in log-linear form by the following equation (2):

$$\ln W \text{ Prod}_t = \alpha + \beta_1 \bullet \ln WCP_t + \varepsilon, \quad (2)$$

where:

lnWProd_t - the natural log of world industrial production (economic cycle indicator);

lnWCP_t - the natural log of world copper price;

α – constant;

β_{1,2,3...} – coefficients;

ε – balances;

t – analyzed period.

Data. The sources of the data were time series database of the UNCTAD and World Bank databases (table 1).

Results. To assess the global industrial production impact on the world copper price we use regression analysis that adapts known econometric models for the purpose of this study. The dynamics of the initial data is presented in table 2. Prior to the estimation of the model the

variables were logarithmic, the significance of structural parameters was examined as well as the goodness of fit of the model and selection of variables for the model. In order to analyze the relationships between the dependent variable $\ln WCP_t$ and independent variable $\ln WProd_t$, Pearson's correlation coefficient was calculated by the authors. There is a positive linear correlation between $\ln WCP_t$ and $\ln WProd_t$ at the level of $R^2 = 0.834$.

The goal of the empirical study is to assess the world copper prices impact on the world industrial production dynamics (economic cycle indicator). In the study, we used the method of least squares, in which several statistical tests were carried out using the Microsoft Excel program. To obtain the results, calculations were made using the regression equation. The main results of the statistical tests are given in table 3.

Table 3: Regression Coefficients (Dependent Variable - $\ln WProd_t$) and Summary Statistics

<i>Regression Summary for Dependent Variable: $\ln WProd_t$</i>				
Variables	Coefficients	Standard Error	T-stastic.	P-value
Intercept	28,788	0,208	138,164	0%
$\ln WCP_t$	0,303	0,040	7,559	0%
<i>Summary Statistics</i>				
No. of observations	27	F	57,145	
R	0,834	Adjusted R^2	0,683	
R^2	0,696	Std. Error of estimate:	0,122	

Source: authors' own calculations on the basis of UNCTAD and World Bank statistics.

The regression coefficient for the $\ln WCP_t$ variable is significant (t-statistics > 2, P-value = 0%). Regression analysis confirmed the hypothesis H2 that there is a positive relationship between world copper prices and the world industrial production dynamics (economic cycle indicator). Thus, due to a growth of world copper prices by 1%, world industrial production grows by 0.303%. Copper, like the metal of the modern economy, can serve as a barometer, an indicator of changes in business activity in the world or a certain country, but the predictive possibilities of the world copper price are small. This indicator should be used in the aggregate ahead of the cycle indicators dynamics.

4 Extrapolation Forecast of the World Copper Price

Using the data of monthly indicators dynamics, we will make the forecast (trend) of the world price of copper. In this study, we propose to use a model that connects the world price of copper to (WCP_t) in the period_t with the time indicator (Period). This relationship can be expressed by the following equation (3):

$$\ln WCP_t = \alpha + \beta_1 \bullet Period_t + \varepsilon, \quad (3)$$

where:

$\ln WCP_t$ - the natural log of world copper price;

Period_t - time;

α – constant;

$\beta_{1,2,3...}$ – coefficients;

ε – balances;

t – analyzed period.

The sources of the data were time series database of the World Bank (table 4).

Table 4: The sources of the data

<i>Parameters</i>	<i>WCP_t - world copper price</i>	<i>Period_t</i>
Indicator and Measure	World price of copper, USD per metric ton.	Time, month
Analyzed period	1960-2017, monthly	1960-2017, monthly
Source of information	World Bank Commodity Price Data (The Pink Sheet)	-

Source: compiled by authors.

Results. The goal of the empirical study is to predict the trend of the world price of copper (regression from time). In the study, we used the method of least squares, in which several statistical tests were carried out using the Microsoft Excel program. To obtain the results, calculations were made using the regression equation. The main results of the statistical tests are given in table 5.

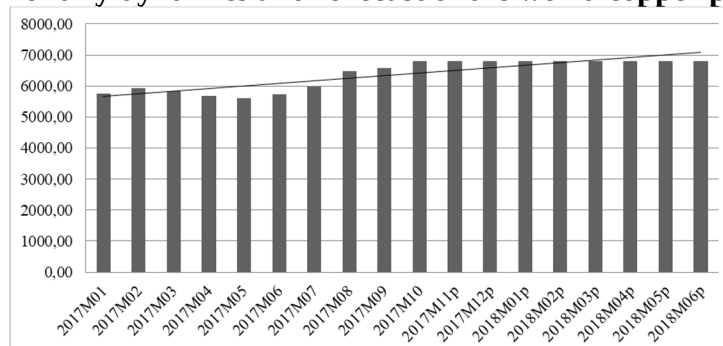
Table 5: Regression Coefficients (Dependent Variable - $\ln WCP_t$) and Summary Statistics

<i>Regression Summary for Dependent Variable: $\ln WCP_t$</i>				
Variables	Coefficients	Standard Error	T-stastic.	P-value
Intercept	6.627	0.027	241.112	0%
Period _t	0.003	0.000	43.203	0%
<i>Summary Statistics</i>				
No. of observations	694	F	1866.462	
R	0.854	Adjusted R ²	0.729	
R ²	0.730	Std. Error of estimate:	0.36164	

Source: authors' own calculations on the basis of World Bank statistics.

The regression coefficient for the variable Period_t is significant (t-statistics > 2, P-value = 0%).

Thus, the world price for copper per month grows by 0.003% or by 3.6% on average per year. This model should not be used in medium and long-term forecasting of copper prices. The model can be used to forecast the world price of copper for December 2017 - March 2018. The dynamics of the world price of copper and the forecast are presented in Figure 1.

Figure 1: Monthly dynamics and forecast of the world copper price in 2018

Thus, a monthly forecast of the world copper prices for 2018 was made on the basis of a trend model created using a long dynamic series of monthly copper prices from 1960 to 2016.

It is predicted that by mid-2018 the price copper could approach 7,000 USD per metric ton. The long-term copper prices forecast takes into account factors of cyclical dynamics of industrial production, copper ore depletion, growth of demand for copper in leading Asian countries and high-tech sector growth in developed countries.

Conclusion

The economic system development is driven by a combination of factors that determine both extensive and intensive growth. In this regard, both in case of the first and the second group of factors, the most significant milestones are associated with changes in the patterns of market demand, supply and distribution of benefits in the world economy.

Economic development is non-linear. The movement towards a higher level of production is traditionally described in a form of waves. The existing models isolate individual factors to reveal the cyclical nature of the world economy development. In this case, cyclicity is shown in the alternation of the stages of the supply and demand growth rates acceleration and, correspondingly, their decrease. At the same time, the process of the world economy development can be presented as a movement from one extreme situation in the market to another. The indicator of the degree of uneven development is the "market overheating", i.e. the situation of excessive demand or supply, and subsequent correction, often leading to a decline in business activity and global downturn.

The copper market dynamics seemingly reflect more general processes in the world economy. The main explanation why this product is responsive to fluctuations in economic processes lies in the universal nature of the demand for copper in the world economy.

Thus, the work proves the assumption that the world copper market indicators, the price and trade volume, are a universal indicator of the aggregate demand for modern industrial and consumer goods in the world economy. It is assumed that the most significant correlation should be at the boundaries of the economic cycles phases of different duration, when rapid growth periods are followed by decline periods and vice versa.

Regression analysis confirmed the hypothesis that there is a positive relationship between the world industrial production (the cyclical indicator) and the world copper prices dynamics. Thus, the copper price is primarily determined by the fundamental factors in the world economy development, and in particular the change of business cycle phases. The world copper price varies synchronously with the world economic cycle dynamics.

A monthly forecast of the world copper prices for 2018 was made on the basis of a trend model created using a long dynamic series of monthly copper prices from 1960 to 2016. It is predicted that by mid-2018 the price copper could reach 7,000 USD per metric ton. The long-term copper prices forecast takes into account factors of cyclical dynamics of industrial production, copper ore depletion, growth of copper demand in leading Asian countries and high-tech sector growth in developed countries.

References:

1. CANUTO, O. (2014): The Commodity Super Cycle: Is This Time Different?. [online]. In: *Economic Premise, World Bank*, June 2014, No. 150 [Cited 15. 12. 2017.] Available online: <http://siteresources.worldbank.org/EXTPREMNET/Resources/EP150.pdf>
2. Commodity Markets Outlook (October 2017): A World Bank Report. [online]. In: *The World Bank*, 2017 [Cited 15. 12. 2017.] Available online: <http://pubdocs.worldbank.org/en/743431507927822505/CMO-October-2017-Full-Report.pdf>.

3. DUCOS, G. (1997): Clément Juglar. In GLASNER, D. (ed.) *Business Cycles and Depressions. An Encyclopaedia*. New York and London: Garland Publishing Inc., 1997, pp. 345-347.
4. Free market commodity price indices, annual, 1960 - 2016. [online]. In: *UNCTAD.Stat* [Cited 15. 12. 2017.] Available online: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx>.
5. GRININ, L. E., – DEVEZAS, T. C., – KOROTAYEV, A. V. (2014): Cyclical Dynamics in Economics and Politics in the Past and in the Future. In: *Kondratieff waves. Juglar–Kuznets–Kondratieff* pp. 5-24. ISBN 978-5-7057-4282-0
6. KAPUSTINA L. – DREVALEV A. (2014): Opportunities and threats for the Russian copper industry after the Country's accession to the World trade organization. In: *7th Annual Conference of the EuroMed Academy of Business the Future of Entrepreneurship Conference readings. Book proceedings* September 18-19, 2014. Kristiansand, Norway: EuroMed Press, 2014 ISBN: 978-9963-711-27-7. P. 759-766.
7. KAPUSTINA, L. M. – LIPKOVA, L. – FALCHENKO, O. D. (2016): Evaluation of Foreign Direct Investment Contribution in the Economic Development of Sverdlovsk Region and Russia. In: *Ekonomika Regiona - Economy Of Region*, 2016, Vol. 12, No. 3, pp 741-754.
8. KITCHIN, J. (1923): Cycles and Trends in Economic Factors. In: *Review of Economic Statistics*, 1923, No.5, pp. 10–16.
9. KONDRATIEFF, N. D. (1984). *The Long Wave Cycle*. New York: Richardson & Snyder, 1984.
10. KUZNETS, S. (1930): *Secular Movements in Production and Prices. Their Nature and their Bearing upon Cyclical Fluctuations*. Boston, MA: Houghton Mifflin, 1930.
11. The World Bank Data. Indicators. [online]. In: *World Bank* [Cited 15. 12. 2017.] Available online: <https://data.worldbank.org/indicator>.
12. The World Copper Factbook (2016). [online]. In: *International Copper Study Group*, 2016 [Cited 15. 12. 2017.] Available online: <http://www.icsg.org/index.php/component/jdownloads/finish/170/2202>
13. The World Copper Factbook (2017). [online]. In: *International Copper Study Group*, 2016 [Cited 15. 12. 2017.] Available online: <http://www.icsg.org/index.php/component/jdownloads/finish/170/2462>
14. World Economic Outlook Database (October 2017). [online]. In: *International Monetary Fund*, 2017 [Cited 15. 12. 2017.] Available online: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/weoselser.aspx?a=1&c=001&t=1?>

Contact:

prof. Larisa Kapustina, DrSc.

Marketing and International Management Dept.

Ural State University of Economics

8 Marta st. 62

620144 Yekaterinburg, Russia

e-mail: lapustina@bk.ru

Oksana Falchenko, CSc.

Foreign Economic Activity Dept.
Ural State University of Economics
8 Marta st. 62
620144 Yekaterinburg, Russia
e-mail: falchenko@usue.ru

Andrei Drevalev

Marketing and International Management Dept.
Ural State University of Economics
8 Marta st. 62
620144 Yekaterinburg, Russia
e-mail: a.drevalev@gmail.com

ANALYZING PROGRESS OF THE IIA REFORM WITH REGARD TO INVESTOR-STATE DISPUTE SETTLEMENT

Martin Karas

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: martin.karas@euba.sk

In the last decade, the calls for a reform of the international investment regimes have been growing stronger. This paper analyzes the progress of the IIA Reform plan presented by UNCTAD with regard to one specific aspect of the reform: investor-state dispute settlement (ISDS). In order to track the progress of this reform, an analytical framework is developed by adapting the concept of areas of reform to the reality of ISDS regimes. The analysis itself consists of applying this analytical framework to recently signed investment agreements in order to see to what degree do these new treaties implement the IIA reform with regard to ISDS.

Key words: international investment agreements reform, UNCTAD, investor-state dispute settlement,

JEL: F21, K33

Introduction

The international investment regimes as we know them today began emerging in the 1970s and the 1980s. Their development is connected to, and deeply rooted in the neoliberal theory of economics and international relations. One of the things that distinguish the modern investment regimes from what we were able to observe before is the emergence of investor-state dispute settlement (ISDS) as one of the main pillars of the new system. ISDS is a system, with legal basis in international trade and investment agreements that enables investors to sue governments before an international tribunal. ISDS is the predictable product of consensus about foreign direct investment being the main driver of economic development (the theory), and the “home bias” hypotheses that claims that the domestic courts are biased against the foreign investors in favour of the domestic executive power (the practice). The ISDS has since become an integral part of virtually all bilateral, multilateral trade agreements and investment treaties.

In the 2000s however, the states became acutely aware of the potential costs of the ISDS element of the international investment regimes. Exorbitant legal fees, limited right of the governments to regulate, inconsistent decision-making and lack of transparency, are the reasons cited by governments of several countries that began reviewing their international investment agreements (IIAs), starting with the decision of the Bolivian government to withdraw from the International Centre for Settlement of Investment Disputes in 2007. Since then, Bolivia, Ecuador, Venezuela, Indonesia and South Africa have either withdrawn from, or are in the process of reevaluating their investment treaties. This evolution, along with the discrepancy between the functioning of the international investment regimes and the new paradigm of sustainable development, prompted a reaction from the international institutions. Under these circumstances, the practice of ISDS became one of the main impulses for development of the IIA reform plan brought forward by the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD).

The goal of this paper is to analyze the progress of implementation of the IIA reform with regard to ISDS. In the second chapter, the analytical framework necessary to accomplish

this goal will be created by adapting the concept of *areas of reform* from the UNCTAD Roadmap for the IIA Reform to the reality of ISDS. In the third chapter, we will be tracking the progress of the reform with regard to ISDS. This will be done by analyzing the reality of some of the newly signed investment treaties through the lenses of the analytical framework presented in the second chapter.

1 Analytical Framework for Tracking the Progress of IIA Reform with regard to ISDS

In this chapter, we will present an analytical framework that will be used to evaluate the progress of the IIA reform with regard to ISDS. We will use the concept of *areas of reform* presented by UNCTAD within their Roadmap for IIA Reform, and adapt it for the purposes of this paper, by showing how the particular areas relate to the practice of ISDS and by excluding areas that have no relevance for the practice of ISDS or are impossible to evaluate at the early stages of the reform.

UNCTAD is one of the principal organs of the United Nations that deals with matters related to trade, investment and development. As such, it is expected to address the issue of ISDS and the reservations about their functioning, and has been doing so since 2009. The objections to the ISDS regimes of international investment arbitration are divers, and even UNCTAD is not consistent in their identification¹. However, these objections to the functioning of the ISDS regimes have been translated into the five *areas of reform*, which include: safeguarding the right to regulate; reforming investment dispute settlement; promoting and facilitating investment; ensuring responsible investment; and enhancing systemic consistency.² In the Phase 1 of the reform, these five areas represent guidelines for drafting new investment treaties by the states. The progress of the reform must therefore be measured against these five areas. They are however not all related to ISDS.

Safeguarding the right to regulate refers to the ability of the states, which are hosts to an investment, to regulate for public policy purposes.³ In other words, it aims to protect the sovereignty of the states, which is being encroached upon by the IIA regimes, which have traditionally aimed at protecting the investors against this kind of intervention. This is closely related to ISDS, since ISDS cases are commonly initiated based on precisely the regulatory measures that this area of reform seeks to protect. Most often, these measures are adopted with the declared intention of protecting the public interest (plain packaging laws for cigarettes) or promoting sustainable development (environmental standards). The ability of investors to seek compensation for these measures significantly limits the willingness of states to adopt them, potentially resulting in what is commonly referred to as *regulatory chill*.⁴ The IIA Reform plan suggests to include in all newly signed trade and investment treaties strongly worded provisions that explicitly guarantee the rights of states to regulate in specific areas. This ought to limit the ability of corporations to challenge and overturn regulatory measures, as was the case in the famous Vattenfall case.⁵

Reforming investment dispute settlement is explicitly concerned with ISDS regimes. This area of reform aims to address the issues of transparency and consistency of the ISDS tribunals. Here, the task goes beyond the IIA agreements and concerns the whole system. The

¹Compare UNCTAD, (2014): *Investor-State Dispute Settlement*, with UNCTAD, (2017): *World Investment Report*, both available at <http://unctad.org/en/Pages/Home.aspx>, last visited 17.12.2017.

² For example UNCTAD, (2017): *World Investment Report*, p. 109.

³ UNCTAD, (2015): *World Investment Report*, p. 128.

⁴ For a definition of regulatory chill, see Tietjem, Baetens, (2014), *The Impact of Investor-State-Dispute Settlement (ISDS) in the Transatlantic Trade and Investment Partnership*, p. 68.

⁵ For details, go to <http://investmentpolicyhub.unctad.org/ISDS/Details/329>.

reform in this area consists of strong transparency rules, establishment of a standing international ISDS court, instituting an appellate mechanism and other.⁶

Promoting and facilitating investment is not directly concerned with the practice of ISDS a thus will not be used to analyse the progress of the IIA reform with regard to the ISDS.

Ensuring responsible investment on the other hand is an area of reform that is closely related to ISDS regimes of arbitration. The connection can be established by reviewing ISDS cases where the perceived failure to ensure responsible investment was the main catalyst. The pattern that these cases establish is as follows. There is dissatisfaction on the part of local residents with the effects the investment is having locally (environmental, health, economical, infrastructure...). There is pressure on the part of local groups towards local and national authorities to alleviate these effects. The action of the authorities elicits an ISDS claim from the investor. This pattern can be observed all over the world, with a particularly high concentration in the region of the Latin America. The IIA regimes in their current form do not create pressures for responsible investment and the ISDS cases are a setting where this feature of the IIA regimes is the most pertinent. The goal of this area of reform with regard to ISDS is to prevent cases brought on by legitimate local reaction to corporate investment practices by putting a degree of responsibility on the shoulders of the investors. Unfortunately, UNCTAD's IIA reform is very vague on this point and only offers generalized recommendation on including provisions with reference to corporate and social responsibility standards.⁷

And finally, *enhancing systemic consistency* is the most general area of reform, which consists of creating a multilateral and coherent institutional framework for all IIAs. It is the end-goal of the reform, and it should be the result of succeeding in the other areas of reform. In relation to ISDS, the progress in this area can only be measured based on existing body of ISDS cases, which are missing at this early stage. Consequently, it shall not be considered in the analysis of progress of the IIA reform with regard to ISDS.

To sum up, the analytical framework for analyzing the progress of the IIA reform with regard to ISDS consists of three areas of reform: safeguarding the right to regulate, reforming investment dispute settlement and ensuring responsible investment, which will be applied to recently signed investment treaties in the next chapter in order to track the progress of the IIA reform.

2 Recent Progress of the IIA Reform with Regard to ISDS

In this chapter, we will take a closer look how the IIA reform is being implemented with regard to ISDS. In order to analyze the progress of implementation of the reform, we will use the analytical framework presented in the previous chapter. We will therefore be comparing the reality of the newly signed trade and investment agreements (phase 1 of the reform) with the proclaimed reform goals as expressed in the areas of reform. The empirical data are drawn from specific trade and investment agreements signed in 2016 and 2017,⁸ and the UNCTAD's World Investment Reports. The list of treaties for this analysis was mainly chosen on the basis of availability of data, but includes all the major multilateral treaties and diverse BITs. It is important to note that the analysis is limited to implementation of the IIA reform in theory (in the treaties), meaning that the practical effects of the reform on the practice of the ISDS arbitration will not be considered, due to a lack of cases resolved under the new regimes.

⁶ UNCTAD, (2015): *World Investment Report*, p. 128.

⁷ UNCTAD, (2015): *World Investment Report*, p. 128.

⁸ The list of the treaties used for analytical purposes: CETA, Hong Kong, China SAR –ASEAN Investment Agreement, Intra-MERCOSUR Investment Facilitation Protocol, Morocco - Nigeria BIT, Argentina - Qatar BIT, Nigeria - Singapore BIT, Rwanda - Turkey BIT, Morocco - Rwanda BIT, Iran, Islamic Republic of - Japan BIT, Iran, Islamic Republic of - Slovakia BIT, all available at: <http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/MostRecentTreaties#iiaInnerMenu>, last visited on 17.12.2017.

First we will look at how the new trade and investment treaties deal with the issue of safeguarding the right to regulate with regard to ISDS. With two exceptions (Morocco–Russian Federation BIT, Morocco–Rwanda BIT), all of the analyzed treaties contain a reference or an explicit exception with regard to regulation to protect health and safety, labour standards, environment, plant and animal life or conservation of exhaustible resources. These references however range from brief and general, to very specific and comprehensive, allowing for a range of interpretation, which has proven to be one of the causes of inconsistency in decision making by the ISDS tribunals in the past.

On the one end of the spectrum, is the Hong Kong, China – ASEAN Investment Agreement, which only contains rather general formulations, for example with regard to “...protection of public morals,...protection of human, animal and plant life”⁹. On the other end of the spectrum, is the CETA agreement, which not only explicitly “reaffirms the right of the Parties to regulate within their territories to achieve legitimate policy objectives“, but includes a very specific reference that stipulates that „...nothing in this Section shall be construed as... requiring that Party to compensate the investor therefor.“¹⁰ This reference is aimed at taking care of the regulatory chill phenomenon. Here, a simple affirmation of the right of a Party to regulate in public would not prevent an investor from threatening to put a heavy price on such regulation (by filing a claim). A similar provision can also be found in the Intra-MERCOSUR Investment Facilitation Protocol, which states, in a slightly vaguer reference, that “non-discriminatory measures taken by a State Party to comply with its international obligations under other treaties shall not constitute a breach of this Agreement.”¹¹ These provisions are not present in the BITs, which usually only contain a reference to a right of state to regulate for public purposes.

Secondly, we will analyze how the newly signed investment treaties deal with the ISDS in terms of the setup of the regime. Once again, the implementation of the IIA reform in this area is diverse, ranging from the golden standard set out in the CETA, to a total absence of specification of details regarding ISDS. An example of the latter case is the Hong Kong, China SAR – ASEAN Investment Agreement, which stipulates that the mechanisms for ISDS will be worked out in the future.¹² This shows that approaches to the reform of the ISDS element of the IIA regimes differ widely. Some countries are in the process of defining their preferences for ISDS regimes, either because they lack experience with it (China), or because of bad experience with it (South American countries), while other trading blocs, such as the EU have already defined theirs. The EU vision of how the ISDS should be reformed can be found in CETA. The main aspects of the EU vision of ISDS reform, which are consistent with the IIA Reform, are establishment of a standing multilateral court, and an appellate mechanism. CETA also limits the access of investors to arbitration by providing mechanisms of discontinuance based of legal merit and matters of law. When it comes to the matter of transparency, CETA ensures complete access of the public to the details of the proceedings.¹³ This, however, is not the case for most of the other treaties, which do not explicitly deal with ISDS. In most of these cases, arbitrations are either settled under UNCITRAL rules or the rules of the International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID). While the ICSID transparency rules have been somewhat improved in 2006, the proceedings may still be completely secret if the parties so wish, which put some cases potentially out of the sight of the public. The IIA reform falls short here,

⁹ *Agreement On Investment Among The Governments Of The Hong Kong Special Administrative Region Of The People's Republic Of China And The Member States Of The Association Of Southeast Asian Nations*, Hong Kong, China – ASEAN, (2017), p. 13-14.

¹⁰ *Comprehensive Economic And Trade Agreement (Ceta) Between Canada, Of The One Part, And The European Union [And Its Member States]*, (2016), Chapter 8, Section D, Article 8.9.

¹¹ *Protocolo De Cooperación Y Facilitación De Inversiones Intramercosur*, MERCOSUR, (2017), p. 9.

¹² *Ibid*, p. 27.

¹³ *CETA*, (2016), Chapter 8, Section F.

although consultations on further reform of the ICSID rules have started in 2016. Other features of the ISDS regimes are also addressed in the treaties, such as omission of the “umbrella clause”, which is the case in all treaties, except the Islamic Republic of Iran–Japan BIT.¹⁴

Finally, when it comes to ensuring responsible investment with regard to ISDS, the reform has not come very far. Even the CETA only goes as far as very general mention in the preamble, stating that the parties “Encourage enterprises operating within their territory or subject to their jurisdiction to respect internationally recognised guidelines and principles of corporate social responsibility, including the OECD Guidelines for Multinational Enterprises, and to pursue best practices of responsible business conduct”¹⁵. We can find similar phrases in the Intra-MERCOSUR IIA, and several other analysed treaties, however, it is amiss in four of the BITs and the Hong Kong, China SAR –ASEAN Investment Agreement. Only one of the treaties (Morocco – Nigeria BIT) employs a more specific language and refers to the International Labour Organisation’s Tripartite Declaration on Multinational Investments and Social Policy as a standard to which the investors will be held¹⁶, and in this regard represents one of the most progressive treaties.¹⁷ It is worth pointing out that successful implementation of the concept of responsible investment into the practice of international investment is also (and perhaps primarily) on the shoulders of individual states, which are responsible for this kind of regulation. However, that doesn’t prevent us from concluding that this area of reform has so far been implemented rather weakly in the recently signed investment treaties. It is missing from several important treaties and it is hard to imagine that the current form of implementation can have significant impact on the way that investors act within the ISDS regimes.

Conclusion

The analysis of recently signed investment treaties through the lenses of the concept of areas of reform brings several conclusions. First, the most successful area of reform with regard to ISDS is safeguarding the right to regulate. Most new treaties provide improved degree of protection to states’ right to regulate in public interest, with CETA providing the most comprehensive protection. The treaty includes explicit protection of the right to regulate and the signatory states commit not to roll back regulatory measures in order to attract investment. This should limit the effect that ISDS has on the government decision making in the area of government regulation.

When it comes to reforming the ISDS regimes themselves, the degree to which new treaties follow the IIA Reform is diverse. While CETA follows the reform drive quite faithfully, some of the new treaties reflect continued scepticism regarding the ISDS mechanisms, regional experiences with the ISDS (such as Latin America) and cultural differences (such as China). The spectrum is quite wide here, ranging from strict transparency rules, appellate mechanism and limiting the access to arbitration in CETA, to non-committal formulation of future development in cases such as the most recent Chinese investment treaties.

Finally, the least developed area of reform with regard to ISDS is the area of ensuring responsible investment. This area is completely missing from almost half of the newly signed treaties that have been analyzed, and when present, only has a limited scope. We can therefore not expect that the IIA Reform drive will decrease the number of ISDS cases initiated based on measures in response to irresponsible corporate practices.

¹⁴ UNCTAD, (2017), *World Investment Report*, p. 121.

¹⁵ CETA, (2016), Preamble, p. 3.

¹⁶ *Reciprocal Investment Promotion And Protection Agreement Between The Government Of The Kingdom Of Morocco And The Government Of the Federal Republic Of Nigeria*, 2016, p. 12.

¹⁷ It is necessary to point out that the labour laws in the EU are even stricter than the ILO declaration and therefore actually guarantees an even higher standard of workers’ protection.

The overall impression therefore is that the implementation of the ISDS element of UCTAD's IIA reform is a mixed bag with varied results across the globe. Nevertheless, a measurable progress is being made in most regions and at least some of the solutions suggested by UNCTAD are implemented in most new international investment treaties.

References:

1. *Agreement Between Japan And The State Of Israel For The Liberalization, Promotion And Protection Of Investment*, Jap.-Izr., 2017, available at <http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/AdvancedSearchBITResults>, last seen, 15. 12. 2017.
2. *Agreement Between The Government Of The Republic Of Rwanda And The Government Kingdom Of Morocco On The Reciprocal Promotion And Protection Of Investments*, Rwa.-Mor., 2016, available at <http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/AdvancedSearchBITResults>, last seen, 15. 12. 2017.
3. *Agreement Between The Government Of The Republic Of Rwanda An The Government Of The Republic Of Turkey Concerning Tile Reciprocal Promotion And Protection Of Investments*, Rwa.-Tur., 2016, available at <http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/AdvancedSearchBITResults>, last seen, 15. 12. 2017.
4. *Agreement Between The Slovak Republic And The Islamic Republic Of Iran For The Promotion And Reciprocal Protection Of Investments*, Slov.-Iran, 2016, available at <http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/AdvancedSearchBITResults>, last seen, 15. 12. 2017.
5. *Agreement On Investment Among The Governments Of The Hong Kong Special Administrative Region Of The People's Republic Of China And The Member States Of The Association Of Southeast Asian Nations*, Hong Kong, China – ASEAN, 2017, available at <http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/AdvancedSearchBITResults>, last seen, 15. 12. 2017.
6. *Comprehensive Economic And Trade Agreement (Ceta) Between Canada, Of The One Part, And The European Union And Its Member States ... Of The Other Part*, Can. – EU, 2016, available at <http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/AdvancedSearchBITResults>, last seen, 15. 12. 2017.
7. *Investment Promotion And Protection Agreement Between The Government Of The Federal Republic Of Nigeria And The Government Of The Republic Of Singapore*, Nig.-Sing., 2016, available at <http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/AdvancedSearchBITResults>, last seen, 15. 12. 2017.
8. *Protocolo De Cooperación Y Facilitación De Inversiones Intramercosur*, MERCOSUR, (2017), available at <http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/AdvancedSearchBITResults>, last seen, 15. 12. 2017.
9. *Reciprocal Investment Promotion And Protection Agreement Between The Government Of The Kingdom Of Morocco And The Government Of the Federal Republic Of Nigeria*, Mor. – Nig., 2016.,available at <http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/AdvancedSearchBITResults>, last seen, 15.12.2017.
10. *The Reciprocal Promotion Ano Protection Of Investments Between The Argentine Republic Ano The State Of Qatar*, Arg. – Qat; 2016, available at

<http://investmentpolicyhub.unctad.org/IIA/AdvancedSearchBITResults>, last seen, 15. 12. 2017.

11. TIETJEM, BAETENS. (2014): *The Impact of Investor-State-Dispute Settlement (ISDS) in the Transatlantic Trade and Investment Partnership*, Study prepared for the Minister of Foreign Trade and Development Cooperation, Ministry of Foreign affairs, The Netherlands, 2014.
12. UNCTAD, (2015): *World Investment Report*, New York and Geneva, 2015.
13. UNCTAD, (2017): *World Investment Report*, New York and Geneva, 2017.
14. UNCTAD, (2016): *Taking Stock of IIA Reform*, IIA Issues Note, New York and Geneva, 2016.

Contact:

Mgr. Martin Karas

Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemská cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovak Republic
e-mail: martin.karas@euba.sk

ANALÝZA HOSPODÁRSKÝCH POLITÍK NA ZNÍŽENIE SPOTREBY IGELITOVÝCH TAŠIEK NA SLOVENSKU

Klaudia Karelová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: klaudiakarelova@gmail.com

Európska únia v roku 2015 zaviedla smernicu na obmedzenie extrémne vysokej spotreby jednorazových plastových tašiek. Vláda SR reagovala schválením novely zákona, ktorá s účinnosťou od 1. januára 2019 zakazuje bezplatnú distribúciu plastových tašiek. Článok ponúka analýzu dvoch možností navrhovaného zákazu. Po zohľadnení výsledkov výskumu preferujeme 1. alternatívu, kde sú všetky firmy zaradené do mechanizmu, nakoľko poskytuje väčší prospech pre verejnosť ako 2. alternatíva novely, kde sú malé a stredné podniky vyňaté zo zákona. Vo všeobecnosti potvrdzujeme, že spoplatnenie igelitových tašiek zníži škodlivý vplyv na životné prostredie a národná legislatíva Slovenskej republiky bude v súlade s cieľom smernice EÚ 2015/720.

Kľúčové slová: ľahké plastové tašky, redukcia spotreby alternatív hospodárskych politík

In 2015, the European Union introduced a directive to reduce extremely high consumption of single-use plastic bags. Therefore, the Slovak Republic approved a new law, which will ban its free distribution taking effect January 1, 2019. The article offers an analysis of two policy impact alternatives. Having considered the research, we prefer 1st alternative where all companies are included in the mechanism as it provides more benefits for public than 2nd alternative where small and medium-sized companies are exempt. In general, we confirm that charging plastic bags will reduce environmental pollution and Slovak national legislation will be in compliance with the targets of EU Directive 2015/720.

Key words: single-use plastic carrier bags, consumption reduction, policy scenario

JEL: Q530, Q580

Úvod

Smernica Európskeho parlamentu a komisie 2015/720 (ďalej „smernica 2015/720“) prijatá dňa 29. apríla 2015 uznáva, že igelitové tašky patria do kategórie odpadov, a preto sú súčasne aj predmetom smernice 94/62/ES z roku 1994. Spotreba plastových tašiek a ich regulácia v rámci smernice 94/62/ES však nie je dostatočná, nakoľko v súčasnosti predstavujú hrozbu pre životného prostredie, najmä v oblasti vodného a pôdneho ekosystému, znečistenia ovzdušia, ale aj pre voľne žijúcich živočíchov a ľudské zdravie. Štatistiky vyčíslili, že 94 % všetkých vtákov v oblasti Severného mora má v žalúdku plast¹. Štatistiky tiež potvrdili, že na výrobu 12 plastových tašiek sa spotrebuje rovnaké množstvo energie ako na 1 km jazdy autom. Aj keď je priemerná životnosť plastového vrečka asi 12 minút, jeho rozloženie trvá až 1000 rokov². Podľa programu Equinox Center³ proces rozkladu plastovej tašky v morskej vode trvá približne 450 rokov, na dennom slnku až 1 000 rokov. Pravdou zostáva, že v roku 2005 igelitky tvorili 73 % plastového odpadu, ktorý vyzbierali turisti na pobreží Toskánska⁴. Obdobná štúdia hlása, že plastové vrečky tvoria 70 % všetkého odpadu na železničných staniciach vo

¹ EURÓPSKA KOMISIA (2013b): MEMO. Questions and answers on the proposal to reduce the consumption of plastic bags.

² KNIGHT, G.D. (2012). Plastic Pollution.

³ EQUINOX CENTER. (2013). Plastic Bag Bans: Analysis of Economic and Environmental Impacts.

⁴ KIMO INTERNATIONAL. (2009). Marine litter in the North-East Atlantic Region: Assessment and priorities for response.

francúzskych mestách Lion, Nice a Marseille⁵. Plastové tašky spôsobujú mnohé nepríjemnosti životnému prostrediu, často upchávajú kanalizáciu a zapríčiňujú záplavy. Skládky zaberajú pôdu, čo znamená stratu prírodných zdrojov. Okrem toho igelitky zadržiavajú stojacu vodu, a tak vytvárajú ideálne podmienky pre komáre a parazity, ktoré majú tendenciu šíriť choroby. Ak chce byť Slovenská republika vnímaná ako uvedomelá časť vyspelých národov, musí okamžite prejsť politickú zodpovednosť a podniknúť potrebné legislatívne kroky.

Podľa odhadov EÚ bolo v roku 2010 na trh Európskej únie umiestnených celkom 98,6 miliárd igelitových tašiek⁶. To činí priemernú spotrebu 198 kusov na občana EÚ za rok. Na jednej strane, priemerný fínsky alebo dánsky občan spotrebuje 4 igelitky ročne. Na druhej strane, priemerný Poliak, Portugalčan a Estónc použije až 466 vriec za rok. Slovákov s poľutovaním zahrňame do druhej skupiny s priemernou spotrebou 466 kusov na hlavu. Z tohto počtu skončilo viac ako 8 miliárd tašiek v prírode ako nežiadúci odpad.⁷ Spravodajská spoločnosť BIO Intelligence Service⁸ odhaduje, že 32 % ľahkých plastových tašiek sa spotrebuje v obchodoch mimo supermarketov. Tieto fakty predstavujú hlavný dôvod, prečo sa zavádza nová regulácia na obmedzenie spotreby igelietiek v EÚ a prečo by mali všetky členské štáty EÚ a vnútroštátne orgány rýchlo reagovať. Prekvapujúce sú aj ambicióznejšie snahy Afriky v tejto doméne.⁹ Viac ako 16 afrických krajín a 150 amerických miest už iniciovalo zákaz voľnej distribúcie. Koniec koncov, od roku 2009 je 3. júl zaregistrovaný ako Medzinárodný deň bez igelietiek.

Tento dokument zahŕňa analýzu hospodárskych politík pre členské štáty EÚ ako výsledok úsilia Európskej komisie znížiť spotrebu jednorazových ľahkých plastových tašiek. Tie sú definované ako plastové tašky s hrúbkou medzi 15 až 50 mikrónov (50 mikrónov zodpovedá hrúbke 0,05 mm). Prostredníctvom novej smernice sa EÚ snaží radikálne znížiť spotrebu igelietiek a navrhuje maximálnu spotrebu 90 tašiek na hlavu do roku 2019 a maximálne 40 tašiek do roku 2025 vo všetkých krajinách EÚ, pričom nevymedzuje konkrétne regulačné opatrenie. Smernica dáva na výber ďalšiu možnosť ako (povinne) zredukovať ich spotrebu, a to zákaz bezplatnej distribúcie vo všetkých predajniach a povinnosť ponuky iných druhov tašiek. Na základe schválenej novely zákona 344 o odpadovom zákone 79/2015 sa Slovenská republika ubera druhou možnosťou. Novela zákona bola prijatá dňa 23. marca 2017 a účinnosť nadobudne 1. januára 2019.

V článku analyzujeme dve možnosti, ktoré vláda SR môže zohľadniť pri snahe o zníženie spotreby ľahkých plastových tašiek na Slovensku. Prvá zahŕňa zákaz rozdávania igelietiek zadarmo vo všetkých predajniach na Slovensku (*1. alternatíva novely*). Druhá možnosť sa vzťahuje len na veľké obchodné reťazce s viac ako 250 zamestnancami (*2. alternatíva novely zákona SR*), rešpektujúc národnú stratégiu SR nezasahovať do malého a stredného podnikania (MSP¹⁰). Celkovo sa očakáva, že obidve možnosti novej hospodárskej politiky budú mať nulovú finančnú záťaž pre podniky, pričom súčasne podporia zelené charity a ekologické projekty v krajine.

Hlavné zistenia výskumu potvrdzujú, že obe alternatívy novely zákona spĺňajú požiadavky EÚ. V 1. alternatíve klesne spotreba ľahkých igelietiek za 10 sledovaných rokov

⁵ EURÓPSKA KOMISIA (2013b): MEMO. Questions and answers on the proposal to reduce the consumption of plastic bags.

⁶ EURÓPSKA KOMISIA. (2013c). Proposal COM (2013) 761 final amending Directive 94/62/EC on packaging and packaging waste to reduce the consumption of lightweight plastic carrier bags.

⁷ KOOSE T. (2010). Bag in the Wind.

⁸ BIO INTELLIGENCE SERVICE. (2011). Assessment of impacts of options to reduce the use of single-use plastic carrier bags.

⁹ Práve Bangladéš bola prvá krajina na svete, ktorá zaviedla prvý zákaz voľnej distribúcie igelitových tašiek, nakoľko igelitový odpad v roku 2002 spôsobil masívne záplavy.

¹⁰ Členenie podnikov podľa zamestnancov je na SR nasledovné: mikropodnik má 1 - 9 zamestnancov, malý podnik má 10 - 49, stredný podnik 50 - 249. Veľké podniky zamestnávajú viac ako 250 pracovníkov.

o 73 %, v 2. alternatíve o 32 %. V porovnaní s východiskovou (súčasnou) úrovňou spotreby na Slovensku (*Východisková situácia*) bude mať zavedenie poplatku na použitie ľahkých igelitiek za následok nárast spotreby dlhotrvacných hrubých igelitiek a tiež rast spotreby kuchynských sáčkov do koša. Štúdia odhalila, že spotreba papierových tašiek¹¹ sa zvýši v každom prípade.

Treba mať na pamäti, že skutočná spotreba bude vo veľkej miere závisieť od úrovne informácií dostupných pre domácnosti a od výberu marketingových kanálov použitých pri oboznamovaní verejnosti o škodlivých vplyvoch igelitiek. Keďže neexistujú oficiálne plány vlády SR o marketingovej propagácii do roku 2019, tento faktor môže mať radikálny vplyv na konečnú účinnosť novely zákona, a preto môže predstavovať limity nášho výskumu, resp. prognózy spotreby. Ďalšie obmedzenie spočíva v absencii presných štatistických údajov o spotrebe ľahkých igelitových tašiek na Slovensku, ani v EÚ. Oficiálne údaje neexistujú ani o dovoze, vývoze a výrobe plastových tašiek, pretože v súčasnosti krajiny nie sú povinné poskytovať tieto informácie orgánom EÚ. Pravdupovediac, primárnym motívom výberu tejto problematiky pre vedecký článok bolo upozorniť na absenciu údajov, analýz a štúdií o spotrebe plastových tašiek na Slovensku. Preto pevne veríme, že táto analýza možných politík bude vnímaná ako prvý signál pre zavedenie informačných kampaní proti zvyšujúcej sa spotrebe igelitiek na Slovensku a bude slúžiť ako východiskový dokument pre ďalší výskum a prípadové štúdie. Okrem toho navrhujeme, aby sa tento dokument použil ako východisko pre ďalší výskum a politickú analýzu v iných krajinách EÚ. Prekvapujúco stále existujú štáty (Maďarsko, Chorvátsko, Lotyšsko a Litva), ktoré doposiaľ nezavedli žiadne usmernenie na redukciiu spotreby tašiek.

Stručne povedané, primárnym cieľom článku je poskytnúť vláde SR odporúčania a informácie o najefektívnejšej politickej alternatíve na zníženie spotreby ľahkých plastových tašiek. Na základe výskumu konštatujeme, že tento cieľ bol úspešne dosiahnutý.

1 Metodológia

Článok ponúka predbežnú analýzu odhadovaného zníženia spotreby ľahkých plastových tašiek na Slovensku na obdobie nasledujúcich 10 rokov. Analýza začína rokom 2018, kedy ešte nie je na slovenskom trhu platná žiadna regulácia igelitiek. Pokračujeme analýzou od zavedenia novej hospodárskej politiky v roku 2019 do roku 2027. Skúmame dve možnosti hospodárskej politiky, zahrňujúc všetky podnikateľské subjekty do zákona, resp. s uplatnením výnimky pre malé a stredné podniky.

Nakoľko neexistujú exaktné údaje o spotrebe igelitiek na Slovensku z národných ani európskych zdrojov, náš výskum je založený na metodológii Veľkej Británie (VB), ktorá poskytla prvú analýzu v EÚ o vývoji spotrebe plastových tašiek po zavedení poplatku. Pre výpočet používame údaje o spotrebe igelitiek vo VB v počte 13 miliárd (158 na obyvateľa). Primárnou hypotézou je predpoklad spotreby igelitiek na Slovensku vo výške 466 kusov na obyvateľa,¹² t. j. celkovej spotreby 2,5 miliardy ks.¹³ Keďže je k dispozícii len málo údajov na vypracovanie analýzy vývoja v podmienkach Slovenskej republiky, na výpočet používame jednoduchý model, resp. všeobecný vzorec:

$$\text{údaje SK} = \frac{\text{údaje VB}}{\text{spotreba igelitiek VB (13 mld ks ročne)}} * \text{spotreba SK (2,5 mld ks ročne)}$$

Na základe výskumu konštatujeme, že údaj o priemernej spotrebe tašiek na Slovensku „466“ je nepresný, nakoľko ho Európska komisia (resp. Eurostat) vypočítali ako priemernú

¹¹ papierové tašky sú budúcou náhradou použitia igelitových tašiek.

¹² EURÓPSKA KOMISIA. (2013c). Proposal COM (2013) 761 final amending Directive 94/62/EC on packaging and packaging waste to reduce the consumption of lightweight plastic carrier bags.

¹³ počet obyvateľov na Slovensku k 1. októbru 2017 bol 5 536 481.

spotreba v 10 členských štátoch, ktoré nevedú presnú štatistiku po tom, čo odpočítali spotrebu tašiek v 18 štátov EÚ, ktoré uvádzajú presnú evidenciu o spotrebe. Z tohoto dôvodu zdôrazňujeme, že všetky výpočty majú odhadovaný charakter a nepovažujú sa za oficiálne štatistiky vlády Slovenskej republiky.

Všetky údaje použité v štúdiu sme zhromaždili k 1. októbru 2017, pričom je potrebné mať na pamäti, že väčšina údajov o spotrebe igelitiek na Slovensku nie je dostupná alebo je v rôznych zdrojoch odlišná. Analýza budúceho vývoja spotreby igelitiek na Slovensku je vypracovaná ex-ante, t. j. pred dátumom nadobudnutia účinnosti novely zákona, a to na základe skúseností iných krajín (Veľká Británia, Švédsko, Portugalsko). Dôležitý je aj fakt, že na Slovensku chýba štúdia o správaní spotrebiteľov, preto náš výskum vnímame skôr ako ex-ante odhad než predpokladaný vývoj. V prognóze na 10 rokov pracujeme s údajmi o súčasnej spotrebe plastových tašiek každoročne navýšenej o 1,2 % v dôsledku rastu miery konzumerizmu.

Spoplatnenie plastových tašiek v Spojenom kráľovstve potvrdilo, že časť tržieb (výnosy po odpočítaní nákladov spojených s novým zákonom) poskytnutá zeleným charitám závisí od správania spoločností. Predpokladáme, že tieto „dary“ nebudú regulované zákonom. Naopak, budú založené na dobrovoľných dohodách medzi podnikmi a vládou Slovenskej republiky. Vplyv darovaných tržieb na ekonomiku a pre firmy je preto diskutabilný a nemožno ho presne vyčíslieť.

Pokiaľ ide o plnenie cieľov EÚ, po zavedení poplatku očakávame 80 %-né zníženie spotreby plastových tašiek. Vplyv novely zákona na spotrebu papierových tašiek je nejasný, ale kvôli ich vysokej preferencii u spotrebiteľov už v súčasnosti je zanedbateľný. Preto v každom prípade predpokladáme rastúcu spotrebu papierových tašiek v budúcnosti. Na základe britskej štúdie o posúdení vplyvu povinného poplatku za igelitku odhadujeme nárast spotreby vriec na komunálny odpad. Ak budú MSP vyňaté z legislatívy, spotreba vriec na odpad vzrastie pomalšie. Koniec koncov, MSP tvorili v roku 2015 na Slovensku 99,89 % všetkých podnikateľských subjektov.¹⁴ Pri analýze počítame s automatickým zvýšením použitia hrubších, viacúčelových a textilných tašiek.

Hlavným cieľom práce je zistiť, ktorá alternatíva slovenského zákona je vhodnejšia pre dosiahnutie radikálnej spotreby ľahkých igelitiek v krajine. Výskum je založený na hypotetických otázkach. Odpovede na otázky sú zisťované rôznymi metódami. Autorka vykonala vlastný výskum podporený teóriami z akademických a internetových zdrojov doplnený o svoj odborný názor, ktorý vychádza z dosiahnutého vzdelania, ako aj profesionálneho zázemia. Príspevok obsahuje analýzy odborníkov na životné prostredie (Naturpack) a vedecké úvahy (Ekonomická univerzita v Bratislave, Technická univerzita vo Zvolene a Paneurópska vysoká škola). Rozhovor s vládnymi úradníkmi a štátnymi predstaviteľmi v environmentálnej oblasti (Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky) patrí medzi hlavné zdroje výskumu a ich odpovede tvoria hlavné zistenia štúdie. Naše výpočty a výsledky výskumu boli predmetom diskusie s univerzitnými odborníkmi a environmentálnymi zncami. V rámci dopytovaných otázok autorka zapisovala dodatočné odpovede 50 respondentov, a tak získala základný prehľad behaviorálneho správania slovenských spotrebiteľov. Otázky pre interview zahŕňali subjektívne názory respondentov na efektívnosť novely zákona, škodlivých vplyvov igelitiek, vyňatie MSP z legislatívy, schopnosť SR splniť maximálny limit spotreby igelitiek stanovený Úniou, ako aj spotrebiteľské preferencie jednotlivých druhov nákupných tašiek. Pre lepšiu zrozumiteľnosť rekapitulujeme hypotézy, s ktorými sme pracovali pri výskume:

1. skúsenosť VB pre výpočet prognózy spotreby oboch možností zákona SR,

¹⁴ SLOVAK BUSINESS AGENCY. (2015). Správa o stave malého a stredného podnikania v Slovenskej republike v roku 2015. s. 11

2. priemerná ročná spotreba igelitiek na Slovensku vo výške 466 ks a 158 ks vo Veľkej Británii,
3. počet obyvateľov Slovenska 5,5 mil. a vo Veľkej Británii 65 mil.,
4. zvyšok poplatku (po pokrytí nákladov podniku súvisiacich s novou legislatívou) bude odvedený zeleným charitám na ekologické projekty,
5. 2. alternatívu novely zákona zvažujeme kvôli stratégii SR nezasahovať do MSP na SR, ktoré tvoria 99,9 % všetkých podnikov,
6. pri prognóze spotreby igelitiek v jednotlivých rokoch (2018 - 2027) pripočítavame 1,2 % z dôvodu preukázaného rastu konzumerizmu na SR,
7. údaje o spotrebe igelitiek v MSP zahŕňajú aj spotrebu v pouličných stánkoch,
8. všeobecný nedostatok dát o spotrebe igelitových tašiek na SR, v EÚ a členských štátoch EÚ, ako aj nedostatok analýz redukcie spotreby po zavedení poplatku v iných členských krajinách EÚ.

2 Vymedzenie alternatív hospodárskych politík pre novelu zákona SR 344

Smernica 2015/720 rozlišuje medzi plastovými taškami, ľahkými plastovými taškami,¹⁵ veľmi ľahkými a oxo-degradovateľnými plastovými taškami.

Výroba a spotreba ľahkých plastových tašiek je v členských štátoch EÚ rozdielna. Kým dánsky spotrebiteľ minie ročne len 4 plastové tašky, priemerný občan EÚ minie až 198. To je však stále o veľa menej ako spotreba priemerného Maďara, Estónca, či Slováka (466 ks). Táto úroveň spotreby je pre životné prostredie neudržateľná. Orgány EÚ preto navrhujú niekoľko možností na zníženie spotreby igelitových tašiek. Najdôležitejšia je skutočnosť, že všetky členské štáty sú povinné znížiť spotrebu igelitiek na maximálne 90 kusov do roku 2019 (Európska komisia, 2015a). Zatiaľ čo vlády niektorých krajín EÚ uprednostňujú úplný zákaz plastových tašiek, iné sú za spoplatnenie ich používania. V rámci smernice EÚ 2015/720 môže každý členský štát implementovať svoje vlastné regulačné opatrenia, aby sa znížila spotreba igelitiek. Zároveň môže zaviesť ambicióznejšie národné stratégie v porovnaní s cieľmi EÚ. Táto regulácia zahŕňa všetky druhy plastových tašiek. Implementované opatrenia nemôžu byť diskriminačné, nemôžu sa narušiť podmienky trhovej konkurencie, ani vnútorného trhu EÚ.

V porovnaní so staršími právnymi predpismi EÚ má smernica 2015/720 záväzný charakter pre všetky členské štáty. Má zabezpečiť ročnú spotrebu maximálne 90 tašiek do roku 2019 a maximálne 40 kusov do roku 2025. Ak sa národnej vláde opatrenie nezdá dostatočne účinné, krajina si môže vybrať druhú možnosť, t. j. zabezpečiť, aby sa tašky nerozdávali bezplatne, a to najneskôr do konca roka 2018. Smernica neobsahuje zoznam možností, ako dosiahnuť tento cieľ. Členský štát si pritom môže vybrať, či implementuje jedno alebo obe opatrenia, aby naplnil smernicu.

Možnosti, ako zabrániť bezplatnej distribúcii igelitových tašiek, sú obsiahnuté v štúdiu z dielne Európskej komisie, konkrétne Generálneho riaditeľstva pre životné prostredie.¹⁶ Zoznam je doplnený o opatrenia, ktoré autorka článku považuje za vhodné a účinné pri snahe o redukcii odpadu z obalov. Tieto možnosti v podmienkach Slovenska následne analyzujeme v kapitole 3 a 4. Kapitola 3 obsahuje analýzu a prognózu vývoja dvoch alternatív prijatej novely 344. Zoznam možných hospodárskych politík pre obmedzenie spotreby igelitiek je nasledovný:

a) dobrovoľná dohoda väčšiny predajcov s vládou, že nebudú voľne distribuovať plastové tašky,

¹⁵ Predmetom novely 344 zákona SR, smernice EÚ 2015/720, ako aj nášho výskumu sú ľahké plastové tašky. Podľa smernice ide o plastové tašky s hrúbkou steny menšou ako 50 mikrónov (0,05 mm).

¹⁶ EUNOMIA. (2012). Assistance to the Commission to Complement an Assessment of the Socio-economic Costs and Benefits of Options to Reduce the Use of Single-use Plastic Carrier Bags in the EU.

b) právna regulácia zo strany EÚ, aby všetky členské štáty prijali (akékoľvek) opatrenie s cieľom zamedziť voľnej distribúcii igelitiek,¹⁷

c) právna regulácia zo strany EÚ, aby členské štáty spoplatnili distribúciu igelitiek, pričom výšku poplatku si určí členský štát alebo samotný podnik - pre všetkých obchodníkov,¹⁸ resp. len pre veľké podniky,

d) právna regulácia zo strany EÚ pre všetky členské štáty vo forme jednotného poplatku za plastovú tašku, ktorý stanoví EÚ - pre všetkých obchodníkov, resp. len pre veľké podniky,

e) právna regulácia zo strany EÚ pre členské štáty zabezpečiť, aby ročná spotreba neprekročila „maximálny limit“ stanovený Európskou úniou,¹⁹

f) výzva EÚ pre všetky členské štáty, aby si povinne stanovili svoj vlastný „maximálny limit“ podľa domácich podmienok, limit však musí schváliť EÚ,

g) úplný zákaz výroby, dovozu a distribúcie ľahkých plastových tašiek vyhlásený Európskou úniou (občania EÚ môžu používať len hrubé igelitky, papierové alebo textilné nákupné tašky),

h) úplný zákaz výroby, dovozu a distribúcie ľahkých plastových tašiek vyhlásený jednotlivo členskými štátmi (domáci spotrebiteľ tak môže používať len hrubé igelitky, papierové alebo textilné nákupné tašky),

i) environmentálne kampane na zvýšenie povedomia spotrebiteľov o škodlivých účinkoch plastových tašiek.

3 Výsledky práce (analýza dvoch alternatív spoplatnenia igelitiek)

V tejto časti analyzujeme tretiu možnosť hospodárskej politiky z 2. kapitoly s cieľom ochrániť životné prostredie, t. j. právnu reguláciu zo strany EÚ, aby členské štáty spoplatnili distribúciu igelitiek, pričom výšku poplatku si určí členský štát, resp. podnik. Kapitola ponúka porovnanie dvoch alternatív novely 344, ktorou sa mení zákon SR o odpadoch 79/2015. Vo výskume pracujeme so súčasnou spotrebou igelitiek na Slovensku (*Východisková pozícia*), teda v čase, keď ešte nie je spotreba igelitiek právne regulovaná. Táto možnosť slúžil len na vypracovanie komparácie. Východiskový stav z roku 2017 využívame pri porovnaní novely zákona 344, ktorá sa bude vzťahovať na všetky podniky (*1. alternatíva novely*), resp. len na veľké podniky s 250 a viac zamestnancami. V druhej možnosti majú malé a stredné podniky udelenú výnimku zo zákona (*2. alternatíva novely*). Druhá alternatíva bola zvolená z dôvodu stratégie SR nezasahovať do malého a stredného podnikania. Túto hospodársku reguláciu odporúčajú slovenskí experti na životné prostredie, nakoľko spoplatnenie igelitiek by malo podľa ich názoru priniesť očakávaný prospech pre celú krajinu (širokú verejnosť, spoločnosti i vládu). Kapacita vlády SR implementovať ostatné vyššie uvedené politiky je analyzovaná v kapitole 4.

Pretože slovenská vláda nediktuje zákonom povinnú výšku poplatku za igelitku, vo výskume využívame metódu abstrakcie od finančnej analýzy vplyvu novely zákona na výkaz ziskov a strát obchodníkov. Cieľom nášho výskumu je predpovedať vývoj a načrtnúť prognózu spotreby tašiek (v ks).

Ešte raz opakujeme, že neexistujú oficiálne štatistické údaje o skutočnej spotrebe igelitových tašiek na Slovensku. V našej ex-ante analýze preto pracujeme s dvomi hypotézami:

1. spotreba igelitiek na SR v počte 466 p. c. za rok;²⁰

¹⁷ na tomto princípe funguje súčasná smernica EÚ 2015/720.

¹⁸ v súčasnosti sa používa v pozmeňujúcom a dopĺňujúcom návrhu 344 zákona SR 79/2015.

¹⁹ táto možnosť sa nachádza v článku 1 smernice EÚ 2015/720 – právnym opatrením zabezpečiť, aby „úroveň ročnej spotreby nepresiahla 90 ľahkých plastových tašiek na osobu k 31. decembru 2019 a 40 ľahkých plastových tašiek na osobu k 31. decembru 2025“.

²⁰ EURÓPSKA KOMISIA. (2013c). Proposal COM (2013) 761 final amending Directive 94/62/EC on packaging and packaging waste to reduce the consumption of lightweight plastic carrier bags.

2. metóda výpočtu a trend vývoja spotreby po zavedení poplatku na základe skúseností Veľkej Británie.²¹

3.1 Východisková pozícia

Východisková pozícia popisuje súčasnú situáciu a vývoj spotreby plastových tašiek v nasledujúcich rokoch za predpokladu, že Slovensko ani EÚ neimplementujú žiadnu legislatívu v oblasti igelitiek. Túto analýzu vývoja používame pre porovnanie 1. a 2. alternatív schválenej novely zákona SR, ktorá nadobudne účinnosť 1. 1. 2019.

Nakoľko v tejto prognóze nepočítame so žiadnym legislatívnym opatrením zo strany EÚ ani vlády SR, neuvádzame finančný vplyv tašiek na podnikateľské subjekty. Každopádne bezplatná distribúcia igelitiek znamená pre predajne náklad, ktorý sa im nevracia v podobe tržieb. Odhadovaná spotreba plastových tašiek na SR bez regulácie je zobrazená v Tabuľke 1. Opisuje vývoj, keď žiadna legislatívna nebude prijatá.

Inými slovami, spotreba igelitiek na Slovensku zostane stabilná na úrovni 2,5 miliardy kusov ročne plus 1,2 % ročný nárast v dôsledku rastúcich požiadaviek súčasného konzumného štýlu. Zvýšenie o 1,2 % bolo vypočítané podľa miery spotreby v predchádzajúcich rokoch a počítame s ním aj pri analýze v 1. a 2. alternatíve novely zákona. Majme však na pamäti, že každá ďalšia bezplatná taška predstavuje dodatočné náklady pre spoločnosť, a preto sa ich spotreba medziročne nezvyšuje radikálnou rýchlosťou (medziročný nárast len o 1,2 %). V prognóze pri východiskovej pozícii nepočítame so žiadnymi prudkými zmenami v spotrebe papierových tašiek (spotreba Slovenska 63 miliónov v roku 2017), hrubých igelitkách (približne 92 miliónov v roku 2017) ani odpadových vriec (153 miliónov kusov spotrebovaných v roku 2017). Spotrebitelia nebudú meniť svoje návyky, pokiaľ neprebehnú silné kampane proti plastovým produktom.

Tabuľka 1: Vývoj spotreby ľahkých igelitiek na SR bez legislatívnej regulácie (v mil. ks)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	10-ročná spotreba
Ľahké plastové tašky spolu	2 668	2 700	2 732	2 765	2 798	2 832	2 866	2 900	2 935	2 970	28 168
- veľké podniky	1 529	1 547	1 566	1 585	1 604	1 623	1 642	1 662	1 682	1 702	16 143
- MSP	1 139	1 153	1 167	1 180	1 195	1 209	1 224	1 238	1 253	1 268	12 025
Pap. tašky spolu	57	57	57	57	57	57	57	57	57	57	570
- MSP	57	57	57	57	57	57	57	57	57	57	570
Hrubé tašky spolu	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	1 000
- veľké podniky	65	65	65	65	65	65	65	65	65	65	650
- MSP	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	350
Odpadové vrecia	153	153	153	153	153	153	153	153	153	153	1 530

Prameň: vlastný výpočet autora založený na britskom modeli (DEFRA, 2015).

Z tabuľky 1 vyplýva, že bez akejkoľvek prijatej legislatívy pre zníženie spotreby igelitových tašiek na Slovensku bude pokračovať súčasný trend navýšenia o 1,2 % ročne kvôli rastúcim potrebám spotrebiteľov. Ak sa nezavedie žiadna vládna regulácia plastových tašiek, ich priemerná spotreba dosiahne v roku 2027 úroveň viac ako 540 ks na obyvateľa, nakoľko by mala populácia Slovenska klesať. Na úkor plastových tašiek by však bola spotreba papierových a dlhotrvácnych tašiek najnižšia.

3.2 Prvá alternatíva prijatej novely

Pri tejto analýze zvažujeme zavedenie poplatku na použitie ľahkých plastových tašiek vo všetkých predajniach bez ohľadu na ich veľkosť, obrat alebo počet zamestnancov. Všetci obchodníci si môžu ponechať časť poplatku na pokrytie celkových nákladov spojených s poplatkom (zavádzanie nového systému účtovania, administratívneho vybavenia, zoznámenia

²¹ DEFRA. (2015). Impact Assessment. Plastic carrier bags charge.

sa s nákladmi na prechod). Zvyšok poplatku podniky poskytnú ekologickým charitatívnym organizáciám.

Potrebné je zdôrazniť, že v súčasnosti sa 50 % bezplatných tašiek rozdá v supermarketoch a približne 23 % v malých a stredných podnikoch.²² Zvyšok tvoria stánky na ulici (napr. suvenírové, občerstvovacie, vianočné stánky). Čistý finančný vplyv 1. alternatívy novely na podniky je nulový, pretože po pokrytí nákladov spojených s poplatkom odovzdávajú tento výnos ekologickým charitatívnym organizáciám. V tejto hospodárskej politike si podniky od roku 2019 logicky prilepšia, nakoľko im poplatok pokryje súvisiace náklady, ktoré vo východiskovej situácii znášajú na vlastný účet. Podniky budú odvádzať výnosy zo spoplatnenia tašiek ekocharitatám na dobrovoľnom základe, t. j. nebudú nútené žiadnou právnou úpravou. Vláda SR dosiahne dobrovoľný záväzok podnikov prostredníctvom environmentálnych kampaní.

Tabuľka 2: Vývoj spotreby ľahkých igelitiek na SR pri 1. alternatíve novely platnej pre všetky podniky (v mil. ks)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	10-ročná spotreba
Ľahké plastové tašky spolu	2 668	534	540	547	553	560	567	574	581	588	7 711
- veľké podniky	1 529	306	310	313	317	321	325	329	333	337	4 419
- MSP	1 139	228	231	234	236	239	242	245	248	251	3 292
Pap. tašky spolu	57	63	63	63	63	63	63	63	63	63	624
- MSP	57	63	63	63	63	63	63	63	63	63	624
Hrubé tašky spolu	100	223	187	187	187	187	187	187	187	187	1 819
- veľké podniky	65	152	127	127	127	127	127	127	127	127	1 233
- MSP	35	71	60	60	60	60	60	60	60	60	586
Odpadové vrecia	153	189	189	189	189	189	189	189	189	189	1 854

Prameň: vlastný výpočet autora založený na britskom modeli (DEFRA, 2015).

Po prvé, po zavedení poplatku očakávame zníženie celkovej spotreby tašiek o 80 % (z 2,7 mld. na 534 mil. ks) v roku 2019 a v ďalších rokoch udržanie rovnakej úrovni plus 1,2 % ročný nárast. Najvyššia redukcia sa dosiahne vo veľkých predajniach, nakoľko si ľudia nákupy v supermarketoch vedú naplánovať, a teda si zoberú svoje vlastné tašky. Na druhej strane treba poznamenať, že väčšina supermarketov (Tesco, Kaufland, Lidl, Billa, Coop Jednota, Terno, Metro) už dlhší čas neposkytuje bezplatné igelitky, a teda novela zákona nebude mať závažný dopad na ich zákazníkov. Po druhé predpokladáme, že supermarketky nedistribuuju papierové tašky. Tie sú používané len v MSP (prevažná väčšina v McDonalde, Fann Parfumerii, a textilných predajniach ako je Mango a Zara), čo predstavuje 5 % všetkých tašiek v MSP, teda 57 miliónov ks ročne. Spotreba papierových tašiek sa prvý rok po spoplatnení igelitiek zvýši o 10,5 %, v ďalších rokoch si udržia rovnakú úroveň. Po tretie, spotreba hrubých plastových tašiek vzrastie najviac v prvom roku (o 123 %), potom mierne klesne z dôvodu opätovného využitia zakúpených tašiek (o 16 % v porovnaní s úrovňou v predchádzajúcom roku) a v nasledujúcich rokoch si udrží stabilnú úroveň 187 mil. ks/rok. Štatistiky hovoria, že dlhotrvácne tašky sa v priemere dajú 9-krát opätovne využiť bez straty kvality.²³ Napokon analýza ukazuje, že spotreba vriec do kuchynských košov vzrastie, keďže domácnosti nebudú môcť „opakovane využiť“ igelitky ako náhradu odpadových vriec. Toto číslo je však iba odhad,

²² Ibid.

²³ DEFRA. (2016). Impact Assessment. Plastic Carrier Bags Charge.

pretože VB nedisponuje behaviorálnou analýzou spotrebiteľov ohľadom odpadových vriec. Táto skutočnosť sa vzťahuje na obe alternatívy novely.

Vzhľadom na nedostatok štatistických údajov o spotrebe igelitových tašiek na Slovensku je prognózovaný vývoj spotreby igelitových tašiek založený na metodológii Spojeného kráľovstva.²⁴ Rovnaké obmedzenie sa týka 2. alternatívy.

3.3 Druhá alternatíva prijatej novely

Národná rada SR schválila návrh zákona o ľahkých plastových taškách v marci 2017 a nadobudne účinnosť v roku 2019. Pokiaľ ide o hypotézu alternatívy 2, poplatok za distribúciu tašiek sa bude účtovať len vo veľkých obchodných predajniach (s viac ako 250 zamestnancami). Silná stránka tejto hypotézy odráža stratégiu nezasahovania vlády do malého a stredného podnikania, čo je pozitívny impulz pre investorov. Slabá stránka alternatívy spočíva v nižšom prospechu zákona pre spoločnosť (najmä z hľadiska ochrany životného prostredia), pretože malé a stredné podniky budú môcť naďalej ponúkať igelitky bezplatne.

Porovnaním prognózy spotreby 2. alternatívy s východiskovou situáciou bádame, že spotreba je viditeľne nižšia aj v prípade, že sa novela zákona bude vzťahovať len na veľké podniky, a teda vláda SR nebude zasahovať do MSP.

Čistý vplyv 2. alternatívy na veľké podniky na Slovensku je 0 EUR, keďže si môžu, rovnako ako v prípade 1. alternatívy zákona, pokryť všetky náklady súvisiace s novozavedeným mechanizmom spoplatnenia distribúcie igelitiek. Zvyšok tržieb z poplatku bude opäť poskytnutý ekologickým dobročinným organizáciám na dobrovoľnej báze vo forme záväznej dohody podnikov a vlády. Druhá alternatíva novely prinesie nulové náklady a výnosy pre MSP, nakoľko sa na nich poplatok nevzťahuje a igelitky môžu naďalej rozdávať kupujúcim zadarmo.

V porovnaní s 1. alternatívou schválenej novely je prínos 2. alternatívy nižší, pretože malé a stredné podniky nebudú predávať tašky ani platiť DPH z predaja tašiek.²⁵ V tejto alternatíve navyše neprichádza k viditeľnému zníženiu spotreby igelitiek v MSP, ktoré budú distribuovať 3,8-krát viac tašiek ročne ako veľké obchodné predajne (12 miliárd ks distribuovaných v MSP vs. 4,4 miliardy ks predaných vo veľkých predajniach počas obdobia 10 rokov - viď Tabuľka 3). Celková spotreba igelitových tašiek je v 2. alternatíve nižšia o 42 % ako vo Východiskovej situácii. Druhá alternatíva je však až o 53 % menej účinná ako 1. alternatíva v dôsledku stabilne vysokej spotreby tašiek v MSP (porovnaj údaje z Tabuľky 1, 2, 3). Spotreba papierových tašiek je relatívne porovnateľná vo všetkých alternatívach. V 2. alternatíve sa ich spotreba medziročne nezvyšuje, pretože MSP stále poskytujú pri nákupe igelitky bezplatne. Spotreba hrubých igelitových tašiek očividne vzrastie kvôli veľkým predajniam,²⁶ kde si spotrebiteľia radšej kúpia viacnásobne použiteľnú tašku ako ľahkú igelitku na jedno použitie. Nakoľko MSP budú distribuovať bezplatné ľahké igelitky, predaj hrubých igelitiek sa udrží na nízkej úrovni. V podstate si ju kúpi len uvedomelý spotrebiteľ, ktorý ešte nemá svoju vlastnú hrubú igelitku, resp. papierovú alebo bavlnenú tašku.

Napokon, keďže spotrebiteľia môžu využiť ľahké igelitky, ktoré dostanú v MSP zadarmo, ako náhradu odpadových vriec, spotreba plastových odpadových vriec sa v 2. alternatíve novely zákona zvýši len o 17 % v porovnaní s východiskovou situáciou. Oproti 1. alternatíve je spotreba odpadkových vriec v 2. alternatíve o 5 % nižšia, pretože domácnosti „opätovne využívajú“ bezplatné igelitky z MSP do košov.

Na záver analýzy oboch možností schválenej hospodárskej politiky vo forme poplatku za ľahkú plastovú tašku zdôrazňujeme, že prognózy sú založené na jedinom predpoklade, a to, že spotrebiteľia sú ovplyvnení iba zavedením poplatkom. Od vplyvu antiigelitových a iných environmentálnych kampaní abstrahujeme.

²⁴ DEFRA. (2015). Impact Assessment. Plastic carrier bags charge.

²⁵ t. j. do štátneho rozpočtu bude v prípade 2. alternatívy plynúť menej financií.

²⁶ veľké podniky (supermarkety) distribuujú okolo 95 % všetkých hrubých plastových tašiek na Slovensku.

Tabuľka 3: Vývoj spotreby ľahkých igelietiek na SR pri 2. alternatíve novely (MSP vyňaté z legislatívy) (v mil. ks)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	10-ročná spotreba
Ľahké plastové tašky spolu	2 668	1 459	1 476	1494	1 512	1 530	1 548	1 567	1 586	1 605	16 444
- veľké podniky	1 529	306	310	313	317	321	325	329	333	337	4 419
- MSP	1 139	1 153	1 167	1180	1 195	1 209	1 224	1 238	1 253	1 268	12 025
Pap. tašky spolu	57	57	57	57	57	57	57	57	57	57	570
- MSP	57	57	57	57	57	57	57	57	57	57	570
Hrubé tašky spolu	131	213	180	180	180	180	180	180	180	180	1 784
- veľké podniky	87	152	127	127	127	127	127	127	127	127	1 255
- MSP	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	67
Odpadové vrecia	153	179	179	179	179	179	179	179	179	179	1 764

Prameň: vlastný výpočet autora založený na britskom modeli (DEFRA, 2015).

4 Diskusia na tému ostatných možností hospodárskej politiky pre obmedzenie spotreby igelietiek v podmienkach Slovenskej republiky

Pre zníženie extrémne vysokej spotreby škodlivých plastových tašiek na Slovensku si môže vláda SR vybrať spomedzi niekoľkých možností (viď Kapitola 2). V tejto časti príspevku analyzujeme vhodnosť daných politík a ich dôsledky. Zároveň poskytujeme i odôvodnenie výberu tretej možnosti, t. j. „právnu reguláciu zo strany EÚ, aby členské štáty spoplatnili distribúciu igelietiek, pričom výšku poplatku si určí členský štát“ pre testovanie dvoch alternatív (viď Kapitola 3) ako najefektívnejšej možnosti hospodárskej politiky v podmienkach Slovenskej republiky.

Po prvé, vlády jednotlivých krajín môžu podpísať dobrovoľnú dohodu s obchodníkmi distribuujúcimi plastové tašky, že ich nebudú ponúkať bezplatne. Táto forma je rozšírená v najrozvinutejších krajinách sveta (Škandinávia, Veľká Británia, Nemecko), kde miestne vlády zasahujú do podnikania v čo najmenšej miere. Predajne vyjadria vôľu a ochotu dodržiavať zmluvu, aby boli všeobecne vnímané za ekologicky zodpovedné a šetrné k životnému prostrediu. Podľa nášho názoru sú však tieto dobrovoľné dohody v slovenských podmienkach vysokorizikové, pretože miestne firmy nemajú silné ambície dodržiavať pravidlá, napr. z dôvodu obavy nízkej ziskovosti.²⁷ Je všeobecne známe, že kým nie sú podniky na Slovensku nútené riadiť sa zákonom EÚ, neurobia tak. Obávajú sa, že budú prvým a zároveň jediným subjektom v krajine, ktorý sa riadi dobrovoľnou reguláciou, čo im prinesie komparatívnu nevýhodu. Navyše, táto možnosť politiky nebola úspešná ani v Spojenom kráľovstve. Nakoniec zaviedli mechanizmus povinného spoplatnenia igelietiek.

Druhá možnosť politiky neobsahuje žiadny konkrétny právny predpis. EÚ požaduje od členských štátov iba zníženie spotreby igelietiek, ale neprikazuje žiadne konkrétne opatrenie. Úlohou národných vlád je rozhodnúť, ako dosiahnuť cieľ EÚ. Tento cieľ však musí EÚ stanoviť striktnou záväznou formou, t. j. časovo vymedzenou smernicou, aby nedošlo k zanedbaniu jej významu. Okrem zavedenia poplatku môže EÚ navrhnúť svojim členom spustiť povinné kampane proti používaniu jednorazových plastových tašiek alebo zvýšiť informovanosť spotrebiteľov a predajní o škodlivých účinkoch igelietiek. 95 % opýtaných respondentov

²⁷ niektorí predajcovia sú presvedčení, že poplatok za igelitky odradí kupujúcich od výberu ich prevádzky, a tak ohrozí ich konkurencieschopnosť na trhu.

v našom prieskume tvrdí, že spotreba igelitiiek sa nezníži, pokiaľ sa nezavedie povinný poplatok. Naša štúdia preukázala, že slovenskí spotrebitelia si nebudú nosiť svoju tašku, ak ich budú podniky poskytovať zadarmo.

Po tretie, zmena zákona SR o odpadoch, ktorá zakazuje voľnú distribúciu ľahkých igelitiiek od roku 2019, bola schválená v Národnej rade. Z tohto dôvodu je Kapitola 3 venovaná porovnávaniu dvoch alternatív vývoja spotreby igelitiiek po ich spoplatnení.

Štvrtá možnosť zahŕňa zavedenie povinného poplatku za plastovú tašku, pričom výšku poplatku stanovuje EÚ jednotne pre všetky členské krajiny. Táto možnosť sa však môže javiť nespravodlivá a neprimeraná, nakoľko je súčasná Únia ako celok charakteristická rozmanitosťou a obrovskými regionálnymi disparitami. Ak by bola rovnaká suma poplatku pre všetky štáty EÚ rovnaká, bulharské domácnosti by boli postihnuté niekoľkokrát ťažšie ako francúzski alebo holandskí občania. Ďalšou možnosťou je požiadať členské štáty, aby účtovali poplatky za igelitky, no výšku poplatku si stanoví domáca vláda alebo dokonca samotní obchodníci (prípád slovenskej transpozície smernice EÚ). Podľa našej hypotézy podpory zelených charít sa budú igelitové tašky predávať viac-menej za rovnakú cenu vo všetkých obchodoch, keďže firmy si zisk nebudú nechávať. Okrem toho bude štát profitovať aj vo forme navýšených daňových príjmov. Pokiaľ ide o prínos legislatívy pre štát, mechanizmus spoplatnenia tašiek by bol vhodnejší zaviesť vo všetkých podnikoch, vrátane MSP. Práve touto možnosťou hospodárskej politiky by sa degradácia životného prostredia znížila najviac.

Po ďalšie, regulačné opatrenie v podobe „maximálneho limitu“ pre zníženie spotreby igelitiiek na Slovensku vnímame ako vhodný krok v boji proti škodlivým účinkom plastov na životné prostredie. V podstate je táto možnosť hospodárskej politiky súčasťou smernice Európskeho parlamentu a Rady o znížení spotreby ľahkých plastových tašiek.²⁸ Smernica 2015/720 stanovuje cieľ maximálnej priemernej spotreby 90 tašiek do roku 2019 a maximálne 40 kusov do roku 2025. Na jednej strane existuje najmenej 10 členských štátov EÚ, kde je súčasná spotreba igelitiiek na obyvateľa ešte nižšia ako tieto oficiálne ciele EÚ. Na druhej strane je v EÚ aspoň 8 krajín s nedostatočnou kapacitou plniť tieto ciele, nakoľko ich súčasná spotreba presahuje úroveň 450 tašiek p. c. ročne. Dôležité je spomenúť, že rovnaký maximálny limit pre celú EÚ28 odráža základnú zásadu rovnosti EÚ, ale neodráža skutočnú spotrebu členských štátov, veľkosť populácie štátov, ani ukazovatele životného prostredia a podnikania. Niektorí experti navrhujú, aby sa výška maximálneho limitu stanovila individuálne pre každý členský štát. V tejto súvislosti však musíme zohľadniť, že etické správanie v jednotlivých krajinách sa líši a členské štáty nepresadzujú rovnako silné ambície bojovať proti spotrebe plastových tašiek. Napriek tomu, že by tento model viac zodpovedal obchodným potrebám jednotlivých ekonomík a úrovni ich rozvoja, bolo by nespravodlivé a diskriminačné, ak by si Taliansko či Grécko stanovili napr. slabých 200 kusov tašiek ako maximálny limit. I preto je oficiálny maximálny limit EÚ stanovený v smernici EÚ 2015/720 iba jednou z dvoch možností výberu členských štátov. S najvyššou pravdepodobnosťou by opatrenie viedlo k neúspechu, ak by sa nariadilo ako jediné a legislatívne záväzné pre zníženie spotreby tašiek v EÚ28.

Mnohí ochrancovia životného prostredia preferujú úplný zákaz výroby, dovozu a distribúcie plastových tašiek na odstránenie problému tzv. igelitkovej polievky.²⁹ Široká verejnosť taktiež súhlasí s ochrancami prírody a snaží sa chrániť morský a podmorský život. Avšak stále sú tu podnikatelia, nadnárodné korporácie, obchodné reťazce a výrobcovia, ktorí tvrdia, že plastové tašky nie je možné vyradiť z denného použitia. Vzhľadom na vysokú rýchlosť industrializácie a technologického pokroku sa igelitky stali súčasťou nášho každodenného života. Okrem nosenia nákupu z predajne domov sa používajú aj na balenie mrazených potravín, na zazimovanie vonkajších rastlín a stromčekov, na uloženie topánok v

²⁸ EURÓPSKA KOMISIA. (2015a). Directive 2015/720 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2015 amending Directive 94/62/EC.

²⁹ Z angl. plastic soup.

cestovnom kufri alebo na zabalenie tekutín, aby v kufri nevytiekli. Toto je len niekoľko príkladov a možností opätovného využitia ľahkých plastových tašiek. Vychádzajúc z vlastnej skúsenosti ale usudzujeme, že v každom z týchto prípadov sa dá použiť aj alternatívne riešenie (iný obal) a igelitky možno úplne vyradiť z používania.

Hlavný dôvod odmietnutia úplného zákazu výroby a predaja plastových tašiek súvisí s podnikateľskou kultúrou a správaním obchodníkov. Igelitky sa často používajú na marketingové, reklamné a propagačné účely. Takmer každý predajca tlačí svoje firemné logo na plastovú tašku, čím sa snaží dostať svoju firmu do podvedomia potenciálnych zákazníkov. Keďže plastové tašky predstavujú pomerne lacný spôsob reklamy, podnikateľský sektor bude vždy lobiť proti úplnému zákazu.

Posledná možnosť hospodárskeho opatrenia nezahŕňa štátnu reguláciu. Namiesto zákona, ktoré limituje podnikateľskú sféru, by mohli byť efektívnejšie práve environmentálne kampane. Programy vlády, mimovládnych organizácií a aktivistov, rôzne zelené workshopy a semináre sú vhodným nástrojom na zvyšovanie povedomia spotrebiteľov o škodlivom vplyve igelitových tašiek na životné prostredie a zdravie človeka. Súčasne je potrebné zvýšiť aj povedomie maloobchodníkov o negatívach igelítiek, pretože firmy a predajne sú hlavným zdrojom ich distribúcie. V rozpore s predchádzajúcimi štúdiami náš prieskum odhalil nečakané zistenie. Ak sa predávajúci spýta kupujúcich, či si prosia tašku, mnohí z nich ju odmietnu s komentárom, že si nosia svoju vlastnú. Naopak, ak obchodník automaticky zbalí zákazníkovi tovar do igelitky, zákazník poďakuje a tašku si vezme. Toto zistenie naznačuje, že je účinnejšie presviedčať predajcov, aby neposkytovali automaticky tašky zadarmo. Informačné kampane môžu byť doplnené environmentálnymi podujatiami, plagátmi, či reklamami a tiež webovou propagáciou. Vláda môže poskytovať rôzne kurzy, semináre, workshopy pre spotrebiteľov, podnikateľov, súkromné spoločnosti a pre celú komunitu. Výskum ukazuje, že práve maloobchodné predajne sú hospodárskym subjektom, ktorý má najväčší potenciál zredukovať vysokú spotrebu igelítiek na Slovensku.

Verejné diskusie sa vedú o dopade prijatej novely zákona SR na zamestnanosť. Najprv začneme oblasťou výroby. Publikácie EÚ³⁰ ukazujú, že až 90 % plastových tašiek v EÚ sa dováža z Ázie (najmä z Číny, Indonézie, Malajzie, Thajska a Turecka). Pritom na Slovensku pôsobí len 8 výrobcov, resp. dovozcov igelitových tašiek. Navyše údaje z publikácie nerozlišujú medzi výrobcami ľahkých (LDPE) a mikroténových vrecúšok (HDPE). Všeobecne povedané, 8 výrobných podnikov igelitových tašiek (z celkového počtu 400 000 podnikateľských subjektov) je pre slovenskú ekonomiku zanedbateľný počet. Navyše, akonáhle novela nadobudne účinnosť, títo výrobcovia využijú príležitosť a namiesto igelítiek začnú vyrábať hrubé igelitové tašky alebo plastové odpadkové vrecia, ktorých spotreba sa bude zvyšovať. Z tohto dôvodu konštatujeme, že novela slovenského zákona nebude mať výrazný vplyv na zamestnanosť v Slovenskej republike.

5 Odporúčania pre tvorcov politiky v Slovenskej republike

Po uplynutí piatich mesiacov od zavedenia nového nariadenia navrhujeme, aby vláda vypracovala prvú správu o politike, v ktorej by odhalila prvé nedostatky zákona a zároveň navrhla riešenia, ako ich čo rýchlejšie odstrániť. Na začiatku roka 2020 sa verejnosti poskytnú kompletná štúdia o porovnaní reality s prognózou. Na konci sledovaného 10-ročného obdobia očakávame finálnu správu so zhodnotením efektívnosti daného opatrenia, či a do akej miery novela zákona SR naplnila ciele EÚ.

Počas analýzy možností politik pre zníženie spotreby igelítiek v slovenských podmienkach sme narazili na niekoľko skutočností, ktorým venujeme patričnú pozornosť. Nasledujúce odporúčania sú určené najmä pre legislatívne a zákonodarné orgány, ktoré

³⁰ BIO INTELLIGENCE SERVICE. (2011). Assessment of impacts of options to reduce the use of single-use plastic carrier bags.

spracúvajú podrobnosti o novele zákona o odpadoch, ale aj pre environmentálnych odborníkov a vedcov, ktorí sa zaoberajú problematikou igelítiek a ich vplyvu na hospodárstvo. Odporúčania nie sú usporiadané chronologicky. Naopak, vyžadujú si dlhodobé úsilie, istotu a detailnejší výskum. Vláde SR odporúčame preštudovať si nami zistené skutočnosti, použiť ich ako východisko pre vlastný výskum a porovnať jednotlivé zistenia. Výsledky výskumu a následné odporúčania si budú vyžadovať dodatočné zdroje (finančné, materiálové, časové a personálne) a významné zmeny v prioritách vládneho programu Slovenskej republiky. Zoznam odporúčaní je nasledovný:

1. Viesť skutočnú oficiálnu štatistiku spotreby ľahkých plastových tašiek na Slovensku. Aby bol výskum dôveryhodný a aby ho uznávali aj štátni odborníci, regionálni analytici a ekonómovia, musí analýza obsahovať presné údaje. Nemožno nespomenúť najviac diskutabilný, rovno prvotný údaj, a to priemernú ročnú spotrebu igelítiek na Slovensku vo výške 466 ks, ktorá bola vypočítaná odhadom Eurostatu a ani zďaleka nepredstavuje skutočnosť. I ďalšie podstatné údaje o spotrebe tašiek na Slovensku či v EÚ chýbajú, resp. sú uvádzané odlišne a nepresne. Z tohoto dôvodu je potrebné vytvoriť systém a delegovať orgán, ktorý bude pravidelne monitorovať spotrebu igelítiek a viesť podrobnú štatistiku.
2. Zaviesť jednotnú metodológiu pre výpočet údajov o spotrebe tašiek. Prostredníctvom štúdia použitej literatúry a počas zhromažďovania údajov sme zistili, že oficiálne čísla členských štátov EÚ o spotrebe igelítiek, ktoré poskytuje Eurostat, sú rozlične prezentované. Výpočet spotreby a zdroje údajov nezodpovedajú oficiálnej metodike. Aj preto je možné vykazovať tak nízku spotrebu, ako oficiálne deklaruje napríklad Fínsko - 4 kusy na hlavu ročne.
3. Vypracovať sofistikovanú behaviorálnu štúdiu o slovenských spotrebiteľoch, ich preferenciách a postoji k mechanizmu spoplatnenia. Pre účely akejkoľvek hospodárskej analýzy je tiež potrebná sociologická štúdia o povedomí o škodlivých účinkoch igelítiek, ktorá by slúžila ako rešpektovaný a dôveryhodný základ pre ďalšiu analýzu hospodárskych politík.
4. Porozmýšľať nad začlenením ekologických charít do novely zákona s cieľom vyššej ochrany životného prostredia. Keď budú predajne odvádzať svoj zisk z predaja tašiek, na trhu sa udrží zdravá konkurencieschopnosť a podniky sa nebudú obávať o stratu zákazníkov. Z dlhodobého hľadiska očakávame ustálenie poplatku na jednotnej úrovni v celej krajine. Charitám bude poskytnutá len časť poplatku za igelitku, ktorá firmám zvýši po pokrytí všetkých nákladov spojených s novým opatrením. Proces „darov“ bude fungovať na dobrovoľnej báze a zelené charity ho využijú na podporu environmentálnych programov, recyklačných projektov, informačných a anti-igelitkových kampaní.
5. Zvýšiť informovanosť spotrebiteľov o vysokej spotrebe igelítiek na Slovensku a v EÚ. Ešte dôležitejšie je poučenie a rady obchodníkom, aby automaticky nebalili nákup do igelítiek.
6. V snahe o redukciiu plastového odpadu je potrebné zahrnúť do zákona okrem ľahkých plastových tašiek aj veľmi ľahké, mikroténové a tvrdé igelitové tašky. Naši respondenti uviedli, že preferujú kompletný zákaz výroby a distribúcie igelítiek v krajine. Úspešný koniec tohto boja by pozostával v zavedení poplatku za papierové tašky a mikroténové vrecká.
7. Hlavný výsledok našej práce spočíva v zistení, že najefektívnejším spôsobom ako redukovať vysokú spotrebu igelítiek na Slovensku, sú rôzne environmentálne kampane, aktivity, školenia, ktoré zvýšia povedomie spotrebiteľov, ako aj predajcov o škodlivých účinkoch plastových tašiek na životné prostredie. Tieto kampane môžu byť financované z prostriedkov zelených charít.
8. Stanoviť presnú sumu poplatku vládou SR, nakoľko takmer všetky supermarkety už dávno spoplatnili igelitky, a tak SME budú v roku 2019 disponovať komparatívnou nevýhodou. Koniec koncov, zisk z poplatku za igelitky bude darovaný charitám.

Záver

Európska komisia vypočítala, že 1 000 ľahkých plastových tašiek je možné nahradiť 29 hrubými igelitkami, 4 bavlnenými taškami na viacnásobné použitie, 127 papierovými taškami, resp. 273 odpadkovými vrecami. Celkovo 433 produktov dokáže nahradiť až tisíc igelietiek. Berúc na vedomie škodlivé účinky igelietiek na životné prostredie, či už vo forme odpadu alebo znečistenia vôd, akékoľvek regulačné opatrenie na zníženie spotreby je žiadúce. Bez ohľadu na to, či si krajina vyberie cestu dobrovoľných dohôd s obchodnými predajňami alebo zavedie poplatok za igelitky, dochádza k pozitívnej transformácii na zelené hospodárstvo. Aj napriek tomu, že Slovensko je relatívne malou krajinou s 5,5 miliónmi obyvateľov a bez prístupu k moru, kvalita ovzdušia patrí medzi najhoršie v Európe.³¹ Slovenské domácnosti a firmy navyše globálne predstavujú veľkého znečisťovateľa prostredia a záporného hráča v oblasti spotreby plastových tašiek.

Na základe novely č. 344 zákona č. 79/2015 Z. z. nadobudne nový mechanizmus spoplatnenia účinnosť od roku 2019. Ani vláda, ani ministerstvo životného prostredia však explicitne nestanovujú výšku poplatku za igelitku s hrúbkou 15 – 50 mikrónov.

Je zrejmé, že zníženie spotreby ľahkých igelietiek povedie k zvýšeniu spotreby alternatívnych typov igelietiek, vriec a obalov.³² V článku sa nezaobráame finančnými vplyvmi nového znenia zákona, keďže slovenská vláda neurčila presnú sumu poplatku. Z tohto dôvodu tiež abstrahujeme od vymedzenia presnej výšky poplatku vo výskume. V našom výskume hypoteticky zvažujeme inteligentný a zodpovedný postoj manažérov a majiteľov obchodov, ktorí venujú zvyšok poplatku ekologickým (zeleným) charitám, keď si odrátajú náklady spojené s účtovaním igelietiek. Na tomto princípe funguje hospodárstvo mnohých západných krajín, vrátane Veľkej Británie. Princíp funguje na dobrovoľnej báze, podniky nie sú právne povinné odvádzať zvyšok zisku z predaja igelietiek, no budú silno motivované verejnou mienkou. Charity využijú tieto peniaze len na environmentálne projekty (napr. na výsadbu nových stromov).

S cieľom zhodnotenia hospodárskej politiky a jej vplyvu na slovenskú spoločnosť sme vypracovali dve možnosti implementácie. Prvá zahŕňa spoplatnenie igelietiek vo všetkých maloobchodoch, druhá možnosť novely zákona zohľadňuje len veľké podniky. Po vykonanom výskume môžeme zhodnotiť, že celkovo sú obe možnosti dostatočným prínosom pre spoločnosť. Na jednej strane, vplyv vyjadrený ako čistá hodnota pre širokú verejnosť je vyšší v 1. možnosti, pretože nový zákon sa vzťahuje na všetkých maloobchodníkov na Slovensku. V tomto prípade budú všetky sociálne skupiny (spotrebitelia, podniky, vláda a zelené fondy) profitovať. Na druhej strane, táto možnosť znamená pomerne veľké zasahovanie vlády do podnikateľského sektora. Dá sa však tvrdiť, že tento zásah je nariadený priamo z EÚ (smernica 2015/720) a národné vlády nemajú priestor na rokovania. Vzhľadom na to, že sa momentálne nehovorí o vyňatí MSP z mechanizmu spoplatňovania, 1. alternatíva novely zákona je pre slovenský trh pravdepodobnejšia. S cieľom zabezpečiť spravodlivú hospodársku súťaž na slovenskom trhu odporúčame, aby vláda stanovila presnú výšku poplatku za igelitku vo všetkých obchodoch. V súčasnosti sa výška poplatku pohybuje od 0,03 EUR do viac ako 0,30 EUR za jednu plastovú tašku. Predpokladáme, že silní veľkí obchodníci budú účtovať symbolickú cenu za tašku, čo by im zaručilo komparatívnu výhodu v porovnaní s odbytom MSP, ktoré si sami znášajú náklady.

Po uskutočnení výskumu konštatujeme, že Slovensku sa podarí znížiť celkovú spotrebu plastových tašiek prostredníctvom oboch možností novely zákona testovaných v našom výskume. Čo sa týka cieľov smernice EÚ 2015/720, slovenská vláda uprednostňuje druhé odporúčané opatrenie, konkrétne opatrenie na obmedzenie bezplatnej distribúcie igelietiek. Komplexná analýza potvrdila, že prvé opatrenie navrhnuté v článku 4 ods. 1a smernice

³¹ CEPTA. (2017). How to improve Slovak air quality?

³² v skutočnosti najviac ľudí využíva igelitku ako náhradu vreca do koša na kuchynský odpad.

94/62/ES zahŕňa hospodárske opatrenie „maximálny limit“. Ciele EÚ však nie je možné v podmienkach Slovenskej republiky naplniť. V 1. alternatíve novely zákona by priemerná spotreba igelitiek za rok dosiahla úroveň 101 kusov v roku 2019 a 108 kusov v roku 2025. V 2. alternatíve prijatej novely je ročná spotreba na obyvateľa na Slovensku ešte vyššia ako v 1. alternatíve, 198 plastových tašiek do roku 2019 a až 204 plastových tašiek v roku 2025.

Na základe komplexnej analýzy konštatujeme, že v slovenských podmienkach je 1. možnosť novely účinnejšia. Ide o návrh Ministerstva životného prostredia SR, kde sú do legislatívnej povinnosti zahrnutí všetci maloobchodníci. Vzhľadom na predchádzajúce skúsenosti môžeme očakávať výnimky zo zákona. Malé a stredné podniky však tvoria veľký podiel na slovenskom trhu, preto by ich vyňatie zo zákona viedlo k úplnému zlyhaniu. Koniec koncov, 10-ročný rozdiel medzi spotrebou igelitiek v 1. a 2. alternatíve novely je dvojnásobný v prospech 1. možnosti novely.

V tejto súvislosti potvrdzujeme, že prijatá novela zákona zabezpečí výrazný pokles spotreby igelitiek na Slovensku. Bez regulácie (Tabuľka 1) by priemerná ročná spotreba igelitiek dosiahla úroveň 484 kusov v roku 2019 a dokonca až 508 kusov do roku 2025. V oboch možnostiach nového zákona sú tieto čísla nižšie. Okrem toho potvrdzujeme, že znížená spotreba bude v súlade so smernicou EÚ 2015/720, ako aj s návrhom vlády SR č. 344. Napriek pozitívnej prognóze vývoja spotreby igelitiek na Slovensku uznávame, že krajina nedokáže splniť maximálny cieľ 90 tašiek na hlavu v roku 2019 a ani 40 igelitiek do roku 2025. Prekvapujúco, aj VB má momentálne ťažkosti dosiahnuť požadovaný limit. Z tohoto dôvodu očakávame, že v blízkej dobe bude Európska únia čoskoro vyzvaná, aby upravila „maximálne limity“ alebo aby stanovila prísnejšie opatrenia pre členské štáty.

To najdôležitejšie na záver. Treba pamätať na systematické a nepretržité informovanie domácností a podnikov o negatívnych vplyvoch igelitiek a motivovať spotrebiteľov, aby sa správali šetrnejšie k životnému prostrediu. Očakávame, že úroveň informovanosti bude rozhodujúca pri hodnotení efektívnosti novozavedenej regulácie.

Použitá literatúra:

1. AUSTIN RESOURCE RECOVERY CENTER. (2015). *Environmental Effects of the Single Use Bag Ordinance in Austin, Texas*. Report from the City of Austin Government. [citované 16. 09. 2017]. Dostupné online na: <<https://www.austintexas.gov/edims/document.cfm?id=232679>>. 32 p.
2. BALDWIN R. ET AL. (2012). *Understanding Regulation: Theory, Strategy, and Practice*. Oxford: OUP Oxford, 2012. 548 s. ISBN: 9-7801-9957-608-1.
3. BIO INTELLIGENCE SERVICE. (2011). *Assessment of impacts of options to reduce the use of single-use plastic carrier bags*. Final Report prepared for the European Commission – DG Environment. Dostupné online na: <http://ec.europa.eu/environment/waste/packaging/pdf/report_options.pdf>. 133 s.
4. CEPTA. (2017). *How to improve Slovak air quality?* Workshop in Bratislava [citované 10. 06. 2017]. Dostupné na: <www.cepta.sk/index.php/en/air-quality/123-informacie-o-teme-a-kontakty/606-seminar-ako-zlepsit-kvalitu-ovzdušia-na-slovensku>.
5. DEFRA. (2015). *Impact Assessment. Plastic carrier bags charge*. Final report (Opinion). Regulatory Policy Committee. London, 2015. [citované 01. 06. 2017]. Dostupné: <www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/499221/2014-9-4-RPC14-DEFRA-2124_2_-Plastic_Carrier_Bags_Charge.pdf>. 4 s.
6. DEFRA. (2016). *Impact Assessment. Plastic Carrier Bags Charge*. DEFRA1809. [citované 15. 10. 2017]. Dostupné online na: <<http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/tris/en/index.cfm/search/?trisaction=search.detail&year=2014&num=638&iLang=EN>>. 50 p.

7. DUBOISE T. (2014). *Initiate a plastic bag ban*. Columbus: On Point! Publishers, 2014. 42 s. ISBN: 0-6159-7245-4.
8. EQUINOX CENTER. (2013). *Plastic Bag Bans: Analysis of Economic and Environmental Impacts*. Available online at <https://energycenter.org/sites/default/files/Plastic-Bag-Ban-Web-Version-10-22-13-CK.pdf>.
9. EUNOMIA. (2012). *Assistance to the Commission to Complement an Assessment of the Socio-economic Costs and Benefits of Options to Reduce the Use of Single-use Plastic Carrier Bags in the EU*. Final Report for the DG Environment No ENV.C.2/FRA/2011/0020. [02. 09. 2017]. Dostupné: <http://ec.europa.eu/environment/waste/packaging/pdf/study_options.pdf>. 109 p.
10. EURACTIV. (2015). *EU to halve plastic bag use by 2019*. Official Media Network of the EU. [20. 03. 2017]. Dostupné online na: <www.euractiv.com/section/sustainable-dev/news/eu-to-halve-plastic-bag-use-by-2019/>.
11. EURÓPSKA KOMISIA. (1994). *Directive 94/62/EC on packaging and packaging waste*. [01. 12. 2017]. Dostupné online na: <<http://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L0720&from=EN>>.
12. EURÓPSKA KOMISIA. (2012). Proposal COM (2012) 141 final amending Annex I to the Directive 94/62/EC on packaging and packaging waste (Proposal 2012/0070). In: *EUR-Lex*. Brussels, 2012. [citované 28. 06. 2017]. Dostupné online na: <http://eurlex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:ff68c8c2-da65-4fd5-a7d8-4bbb910c6b03.0014.03/DOC_1&format=PDF>.
13. EURÓPSKA KOMISIA. (2013a). Impact Assessment for a Proposal 2013/0371 amending Directive 94/62/EC. In: *EUR-Lex*. Brussels, 2013. [citované 26. 10. 2017]. Dostupné online na: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013SC444&from=EN>>. 77 s.
14. EURÓPSKA KOMISIA. (2013b). MEMO. Questions and answers on the proposal to reduce the consumption of plastic bags. In: *EC Press Release Database*. [cit 01. 11. 2017]. Dostupné na: <http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-945_en.htm>.
15. EURÓPSKA KOMISIA. (2013c). Proposal COM (2013) 761 final amending Directive 94/62/EC on packaging and packaging waste to reduce the consumption of lightweight plastic carrier bags (Proposal 2013/0371). In: *EUR-Lex*. [cit. 21. 07. 2017]. Dostupné na: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013PC0761&from=en>>.
16. EURÓPSKA KOMISIA. (2015a). *Directive 2015/720 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2015 amending Directive 94/62/EC*. [cit 28. 08. 2017]. Dostupné na: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L0720&from=EN>>.
17. EURÓPSKA KOMISIA. (2015b). Proposal COM (2015) 596 final amending Directive 94/62/EC on packaging and packaging waste (Proposal 2015/0276). In: *EUR-Lex*. [citované 24. 06. 2017]. Dostupné online na: <http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b68494d2-999f-11e5-b3b7-01aa75ed71a1.0019.02/DOC_1&format=PDF>.
18. EURÓPSKY PARLAMENT (2014). *Reform of the EU carbon market. From backloading to the market stability reserve*. Briefing. [cit. 10. 06. 2017]. Dostupné na: <www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/538951/EPRS_BRI%282014%29538951_REV1_EN.pdf>.
19. EUROSAFE. (2013). *Child Product Safety Guide. Potentially dangerous products*. Birmingham: European Child Safety Alliance, 2013. 68 s. ISBN: 978-1-9091-0069-5.
20. HAWKESWORTH, M. E. (1988). *Theoretical Issues in Policy Analysis*. New York: Suny Press, 1988. ISBN: 978-0-8870-6840-9. 287 s.

21. HOPEWELL, J. & DVORAK, R. (2009). Plastics recycling: challenges and opportunities. In: *Philosophical Transactions of the Royal Society*. Vol. 364. No. 1526. s. 2115 – 2126. DOI: 10.1098/rstb.2008.0311.
22. KIMO INTERNATIONAL. 2009. *Marine litter in the North-East Atlantic Region: Assessment and priorities for response*. OSPAR / UNEP / KIMO International. [cit. 23. 09. 2017]. Dostupné: <http://qsr2010.ospar.org/media/assessments/p00386_Marine_Litter_in_the_North_East_Atlantic.pdf>. 136 s.
23. KNIGHT G.D. (2012). *Plastic Pollution*. London: Heinemann Library, 2012. 64 s. ISBN: 9-7814-3296-039-1.
24. KOOSE T. (2010). *Bag in the Wind*. Somerville: Candlewick Press, 2010. 48 s. ISBN: 0-7636-3001-2.
25. MARTINHO G & PIRES A. (2017). The Portuguese plastic carrier bag tax: The effects on consumers' behavior. In: *Waste Management*. Vol. 61, 3-12 s. [cit. 19. 08. 2017]. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.wasman.2017.01.023>.
26. MIKUŠOVÁ M. (2009). *Composition Analysis of the Freely Discarded Waste in the Selected Area [Slovakia]*. Diplomová práca. Technická univerzita vo Zvolene. Fakulta ekológie a environmentalistiky. Zvolen, 2009. 71 s.
27. SINGHA J. & COOPERB T. (2017). Towards a sustainable business model for plastic shopping bag management in Sweden. In: *Elsevier*. [citované 10. 06. 2017]. Dostupné online na: <https://www.researchgate.net/profile/Jagdeep_Singh7/publication/313239040_Towards_a_Sustainable_Business_Model_for_Plastic_Shopping_Bag_Management_in_Sweden.pdf>.
28. SINHA J. & PLAMONDON Ch. (2017). *Life Without Plastic: The Practical Step-by-Step Guide to Avoiding Plastic to Keep Your Family and the Planet Healthy*. Salem: Page Street Publishing, 2017. 192 s. ISBN: 9-7816-2414-426-4.
29. SLOVAK BUSINESS AGENCY. (2015). *Správa o stave malého a stredného podnikania v Slovenskej republike v roku 2015*. [cit. 16. 11. 2017]. Dostupné online na: <www.sbagency.sk/sites/default/files/sprava_o_stave_msp_2015.pdf>. 166 s.
30. STEVENS E.S. (2002). *Green Plastics: An Introduction to the New Science of Biodegradable Plastics*. Princeton: Princeton University Press, 2002. 238 s. ISBN: 0-6910-4967-X.
31. THE LOCAL. (2016). *What you need to know about France's ban on plastic bags*. Press Release. [citované 21. 08. 2017]. Dostupné online: <www.thelocal.fr/20160701/what-does-frances-ban-on-plastic-bags-actually-mean>.
32. VEVERKA M. & LADOMERSKÝ J. (2005). Analysis of the Freely Discarded Waste in the Selected Area. Case Study for the Slovak Republic. Technická univerzita vo Zvolene. Banská Štiavnica, 2005. In: *Centre for Sustainable Alternatives CEPTA*. [citované 03. 11. 2017]. Dostupné: <www.cepta.sk/documents/Zalohovanie/vysledna%20sprava.pdf>. 70 s.
33. WASTE & RESOURCES ACTION PROGRAMME (WRAP). (2015). *UK Voluntary Carrier Bag Agreement - 2014 Data Governments, Retailers and the BRC*. [citované 26. 10. 2017]. Dostupné online na: <www.wrap.org.uk/sites/files/wrap/UK-Voluntary-Carrier-Bag-Agreement-Presentation_v4_0.pdf>. 29 s.

Kontakt:**Ing. Klaudia Karelová**

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: klaudiakarelova@gmail.sk

STATEMENT OF BUDGETING MANAGEMENT AT INDUSTRIAL ENTERPRISES IN COORDINATES OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY SYSTEM

Lidiia Karpenko – Pavlo Voronzhak

Odessa National Polytechnic University, Institute of Business, Economy and Information Technologies, Shevchenko Avenue, Odessa, 65044, Ukraine, e-mail: Lidako@List.ru, vpv13@mail.ru

In work questions of development the statement of budgeting management at industrial enterprises in coordinates of the financial and economic security system are considered. The methodological approaches to the statement of budgeting management at industrial enterprises for strategy of innovative and investment development of industrial enterprises, in particular, its budgetary basis and methodological basis of the managerial analysis of the innovative and investment activity of the enterprise, are substantiated. This proved that the strategy of activation of innovative and investment development is part of the strategic development of the entire process of industrial enterprise development, which is characterized by a functional outline and tools. Results of research can be used for acceptance of justified managerial decisions of innovative development of enterprises, administrative control of functioning of the organisation in coordinates of the financial and economic security system are considered.

Keywords: budgeting, budget planning, statement of budgeting management, the financial and economic security, the budget management, the budgeting process, ways businesses achieve, competitive advantage, technology development, human resource management, general administration.

JEL: H61, H63, H72

1 Problem setting

An important component of the investment analysis methodology is budgeting, which is a technology of financial planning aimed at developing optimal design decisions and monitoring the achievement of financial investment objectives. One of the main problems in the Ukrainian economy is an unsatisfactory financial situation, which manifests itself in the inefficient allocation of financial resources, unsatisfactory payment discipline, arrears to the budget and other contractors of the market, insufficient financial support for further development due to unfavorable trends in operations, wrongly selected financial strategy and tactics, inadequate managerial decisions in accordance with the conditions of the enterprise. Different approaches to enterprise management, the definition of effective financial and investment planning are needed to solve these problems. Management accounting of each enterprise usually consists of planning (budgeting), control and decision-making. The introduction of a clear budgeting system at the enterprise is one of the most important functions of effective financial management.

Budgeting (budgeting) is a «process of budget preparation and control over its implementation».¹ It contains the process of drafting a financial plan for the investment project, conducting a factor analysis of its implementation and the possibility of adjustment. It is possible to distinguish the following basic essential characteristics of budgeting:

– technology of management of investment activity;

¹ DOBROWOLSKIY, E., KARABANOV, B., BOROVKOV, P (2011): Budgeting: step by step. 2nd ed., Optionalp. St.: Peter, 2011. 480 p pages.

- the process of budget development according to the purpose and objectives of the investment;
- system of coordinated management of portfolio of investment projects;
- an integral part of financial planning in the process of developing a business plan for an investment project;
- a system for distributing common investment resources between projects in the portfolio of investments.

The recent updating of the approaches to the definition of the concept "economic security of the enterprise" in the scientific literature, as well as the preconditions for its study, is related to the fact that the economic reforms taking place in Ukraine are important factors in the formation and development of enterprises as a sphere of manifestation of economic activity of the population of the state, and economic security of entrepreneurship in the conditions of a market economy is an important component of national security and competitiveness of the country, which is indispensable in terms of providing a viable basis each person. Therefore, there is a need to include economic security in planned work at each enterprise, given the extremely difficult conditions of the domestic economic and legal environment of entrepreneurial activity; unsuccessful consequences of the financial and economic crisis; inflation processes and decrease in purchasing power of the population; distorted competitive environment as a result of "cooperation" between business and government, which sometimes creates insurmountable problems in access to markets and economic resources, business activities; fraudulent processes for the development of large-scale trade objects, which, having excessive financial potential, will supplant the less liquid and competitive traders of the market; Expectations of increased shadowing of commodity circulation after the change of taxation system.

2 Recent publications analysis

Analysis of research and recent publications that discuss this perspective suggests that the economic literature in recent years, the attention paid to the organization of enterprise management system, cost management, the financial structure of the company. Research of innovation potential production, its structure and methods for evaluation, innovation investment into enterprises development was conducted in the studies by foreign and domestic scientists: I.Blank, M.Bondar, I.Boyarko, L.Hrytsenko, V.Grinova, E.Dobrovolsky, N.Ilysheva, S.Krylov, V.Koyuda, B.Mizyuk, D.Pierce, V.Prihodko, O.Suharev, F.Fabozy, L.Kaarpenko, N.Hrusch, A.Yakovlyev, O.Yastremskaya and others. Analysis of the recent scientific materials indicates the results of comprehensive research on the development and implementation of the elements of innovation and investment mechanism, improvement of the investment climate, some economic and statistic calculations. However, some issues need to be more mainstream, is of interest to develop a conceptual approach to the formulation of the administrative management at the enterprise, or "How to make the administrative work". A number of researches are devoted to problematic issues of attracting investors at an initial stage of implementation of the project. A considerable part of innovative projects are left without financing owing to the lack of confidence of the investor on timely return of financial means.

3 The goal of this work

The purpose of this work is to consider budgeting as an administrative technology in the flexible development of an enterprise, developing and reviewing schemes for interaction between different budgets, conceptual description and systematization of the stages of setting budget management at the enterprise, and organization of budgeting in conditions of compliance control. Budget management in the system of enterprise plans occupies a key place – it is the budget office that is responsible for implementing the strategy, the effectiveness of

current production and financial activities and for feedback in the management system. The content of the budget differs from the content of other plans of the enterprise.

Budgeting is the lowest level of planning, at which it is already planned directly the cost of actions through which the entire vertical of plans is implemented, both strategic and operational².

New tasks of strategy create new requirements of the company to the competencies and competencies of the staff. It is about strategic vision, statement of current tasks, development of strategic alternatives, strategic analysis, etc.

4 Key research findings

In modern conditions, the process of successful functioning and economic development of domestic enterprises largely depends on the degree of ensuring their economic security. The necessity of constant observance of economic security is predetermined for each business entity to ensure the stability of functioning and achievement of the main objectives of its activities. The level of economic security of an enterprise depends on how effectively its management and specialists will be able to avoid possible threats and eliminate the harmful effects of certain negative components of the external and internal environment.

The main objective of the economic security of the enterprise is to guarantee its stable and most efficient functioning in this period and a high potential for development in the future.

Among the functional levels of economic security, the financial is considered to be leading and decisive, since in the market economy, finance is the "engine" of any economic system.

The process of protecting the financial level of economic security is as follows³:

- analysis of the threat of negative actions regarding political and legal economic security;
- assessment of the current state of the financial level of economic security;
- evaluation of the effectiveness of preventing possible harm from negative actions regarding the financial level of economic security;
- planning a set of measures to ensure the financial level of economic security and developing recommendations for its implementation;
- budgetary planning for the practical implementation of the proposed set of activities;
- planning of corporate resources;
- operational implementation of planned actions in the process of the company's financial and economic activities.

Economic security as a complex concept should be characterized by an integrated indicator or an integrated assessment, calculated on the basis of partial estimates. Considering the methods of constructing such an indicator, it is necessary to take into account a number of aspects:

- the indicators determining the level of integrated assessment should first of all include those indicators that characterize the various aspects of the financial condition of the enterprise and allow its financial results to be evaluated in different directions;
- the possibility of quantifying individual indicators and analyzing their relationship. Isolated consideration of indicators does not allow one to reasonably determine their threshold values;
- when selecting indicators, it is necessary to provide for the possibility of calculating their forecast values;

² OTENKO, V. I. Corporate management of innovation activity // VI Otenchenko // Management of the development of complex systems: Ccollection of scientific works. K., 2015. № 28 (2) . P. 163-168.

³ EDVIN J. ELTON, MARTIN J. GRUBER (2014): Modern Portfolio Theory and Investment Analysis. 7-th Edition. USA: New York University, 2014. 728 pages.

- forecasting the levels of indicators should assume an estimate of reliability, depending on the time interval under consideration;
- the methodology for calculating the complex index characterizing the financial level of the economic security of an enterprise should be fairly simple and accessible, based on accounting data.

An important component of the investment analysis methodology is budgeting, which is a technology of financial planning aimed at developing optimal design decisions and monitoring the achievement of financial investment objectives.

Budgeting (budgeting) is a "process of budget preparation and control over its implementation".⁴ It contains the process of drafting a financial plan for the investment project, conducting a factor analysis of its implementation and the possibility of adjustment. It is possible to distinguish the following basic essential characteristics of budgeting.

- technology of management of investment activity;
- the process of budget development according to the purpose and objectives of the investment;
- system of coordinated management of portfolio of investment projects;
- an integral part of financial planning in the process of developing a business plan for an investment project;
- a system for distributing common investment resources between projects in the portfolio of investments.

The main purpose of budgeting is the formation of an information base for the financial evaluation of the effectiveness of the investment project and the possibility of its implementation under the given conditions, as well as the forecast of the impact of the investment project on the change in the financial status of the enterprises - project participants, expressed in terms of expenditure and expenditure limits, assessment of resource use norms, and also the movement of monetary, material labour flows. It is with the help of budgets that investment project participants evaluate and forecast their financial results, the need for investment resources, their sources of financing, and the flow of funds.⁵

Budget planning at the enterprise consists of three stages, which together represent a complex socio-economic system: preparation for planning; planning, that is, budgeting; control over budget execution.

The enterprise has its own system of budgets, which is formed on the basis of scientifically grounded principles, whose purpose is to create conditions for effective work, in order to minimize the possibility of the influence of negative factors on the production and sales process. We emphasize that today there is a different view among domestic and foreign scholars and practitioners-economists concerning the principles and factors of budget formation of enterprises, which plays a key role in the formation of results for budgeting. The analysis of the views of the leading domestic and foreign economists on the principles of budgeting of industrial enterprises and the practical experience of the enterprises allow us to assert that the following principles are inherent in the budgeting process:

- unity – content is disclosed in the systematic nature of the planned activities of the enterprise and reveals a series of interrelated elements that develop in one direction for the common purpose;
- accuracy – implies that the enterprise plans must be specified and detailed;

⁴ MARCELA, C. Investment projects: general presentation, definition, classification, characteristics the stages / C. Marcela. 2008. 700 p.

⁵ FABOZZI, FRANK J. CFA (2008): Investment management / Frank J. Fabozzi. 2nd ed. USA, New Jersey 07458, 2008. 837 pages.

- coordination – the essence is revealed that planning of the activity of each unit of the enterprise takes place with the coordination of actions of all stages of planning, and all sorts of changes in its plans are reflected in the plans of each unit;
- participation – the essence is revealed in the fact that participation in the compilation of the budgets of enterprises is accepted by all the specialists of the enterprise;
- continuity – is reflected in the fact that the planning process takes place systematically according to the schedule of the enterprise;
- flexibility – the essence is revealed in the possibility to change in the event of unforeseen circumstances;
- adaptation to the needs of the market – the market conditions, demand and supply of goods and services, and the dependence of the enterprise on the loans provided;
- completeness – is that the development of the budget should cover all aspects of activity and all divisions of the enterprise;
- responsibility – provides for the transfer of responsibility to each unit for the execution of its part of the budget.

Applying the above principles of budgeting will allow enterprises to significantly improve their quality performance.

The budgeting process involves predicting and analyzing the financial results and cash flows of the investment project. Thus, the forecasting of the project report on financial results is reflected in the financial plan of the project in the form of the formation of cash flow from operating activities. The forecast of the financial results report (project income plan) is based on the sales forecasts and the calculation of the operating costs of the project in the context of individual steps in the project cycle. When it is composed of grouping costs is not of fundamental importance, but it is necessary to adhere to the following rules for grouping costs:

- to allocate depreciation deductions to a separate article, since the full cost of fixed assets is a component of initial costs, and taking into account depreciation in operating expenses will lead to a double accounting of these amounts, but its amount must be calculated in calculating the financial result;
- ensure the possibility of allocating costs for conditional and conditional variables to facilitate the analysis of break-even;
- ignore the previous costs of a functioning company, since only additional costs and profits due solely to the project should be valued.

If necessary, this report is supplemented by indicators of profitability calculated for operating profit, net profit or cash flow from operating activities. We will summarize that the budget is a document in which the goals of the enterprises formulated in the plan are quantitatively expressed. In other words, the budget shows how planned goals will be implemented.

It should be noted that the only model for budgeting does not exist - for each individual enterprise budget will be individual. At the same time, it should be emphasized that budget management will be effective if certain requirements are met:

- based on the organizational structure, the financial structure of the enterprise is formed;
- formed the budget structure of the enterprise;
- combined financial and budgetary structure to establish the responsibility of each Centre for financial responsibility for the execution of certain budgets;
- budgets are mandatory for compilation for the first time and subsequently from time to time;
- an analysis of the implementation of budgets and the adoption of management decisions on its consequences is organized.

Thus, budgeting is a methodological basis and appropriate technology for managing business or specific areas of activity (innovation, investment, development, etc.) at all levels of the enterprise, which ensures the achievement of its strategic objectives through budgets based

on balanced financial indicators. That is, budgeting contributes to the efficient use of resources and costs.⁶ This task of budgeting is a priority for enterprises, since their performance, the use of resources and costs is desirable. Due to the fact that it is necessary to take into account the specifics of the domestic economy, proposed by the scientists of the economists, the methodological and practical principles of budgeting require careful elaboration. Today, the significance of budgeting becomes very relevant and mostly for controlling performance, for example, the size of accounts receivable and payables, or in order to optimize the spending mechanism. But not in order to manage the development or assets of the enterprise, seek growth in capitalization or determine the investment attractiveness of individual areas of economic activity. That is, it is necessary to actualize budgeting in order to create a budget basis for the strategy of innovation and investment development of an industrial enterprise.⁷

We systematize the conceptual principles of setting the budget management of industrial enterprises and they will be presented in Table 1.

Table 1 – Stages of setting the budget management of industrial enterprises

The composition of the stage	The purpose of the stage	Organizational Changes
1	2	3
1. Preparatory stage	Correcting the organizational structure, clarifying the purpose	Reorganization of the company (in some cases) or review of the organizational structure. Formulation of the mission of the company. Establishment of financial goals. Selection (development) of strategy.
2. Formation of the financial structure of the company	Distribution of financial responsibility between the organizational units and consolidation for corresponding positions	The opening of the Centre for Financial Liability (CSF). Designation of CEF leaders. Establishment of a system of remuneration, which provides for material incentives for compliance with budgetary indicators.
3. Formation of the budget structure of the company	Preparation of the list of necessary budgets of the company and determination of the interrelations between them	The appearance of a system of plans (budgets). Filling budgets indicators, the nature of the production and financial activities of the company. The choice of methods of forecasting, planning and calculation of budget indicators. Distribution of budgets between CSFs. Definition of responsible for the compilation, execution and analysis

⁶ KARPENKO, L. N. (2015): Multi-index models and methodological base for innovative and investment analysis of enterprises / L.N.Karpenko // Institutional framework for the functioning of the economy in the context of transformation: Collection of scientific articles. – Montreal, Canada, 2015. P. 287-292. ISBN 978-1-926711-20-8

⁷ KARPENKO, L. N. (2016): Modernization in the administration management decisions of innovative development of industry enterprises / L.N. Karpenko // Economy and management: collection of scientific works. - Vinnitsa, 2016. V. 1 (21). P.109-118.

4. Formation of financial and budgetary	Establishing responsibility for each CSF for the allocation of budgets between the CSF.	Definition of responsible for the compilation, execution and analysis
Compliance control	Implementation of the function checks for compliance with respect to the business plan. Integral assessment of budgets for CFR.	Management decision making in the management of the business. Assessment of business.

Source: systematized by the authors [1,3,4,5]

The next step, we are going to describe the Evaluating a Business's Rapid Response (Speed) Opportunities.

The first, skills and resources that foster speed:

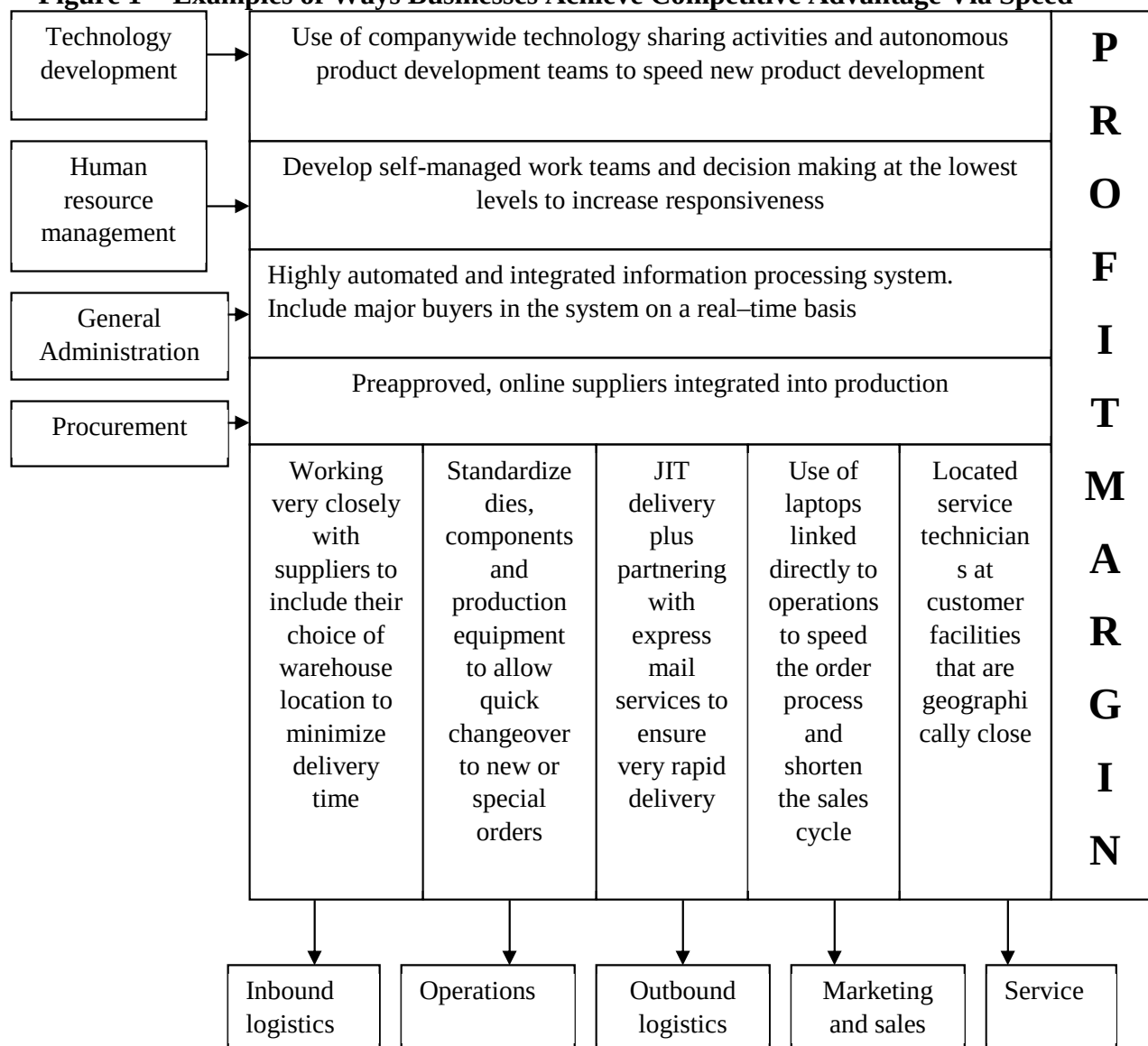
- process engineering skills;
- excellent inbound and outbound logistics;
- technical people in sales and customer service;
- high levels of automation;
- corporate reputation for quality or technical leadership;
- flexible manufacturing capabilities;
- strong downstream partners;
- strong cooperation from suppliers of major components of the product or service,

The second, organizational requirements to support and sustain rapid response activities:

- strong coordination among functions in R@D, product development, and marketing;
- major emphasis on customer satisfaction in incentive programs;
- strong delegation to operating personnel;
- traditional of closeness to key customers;
- some personnel skilled in sales and operations – technical and marketing;
- empowered customer service personnel.

The third, examples of ways businesses achieve competitive advantage via speed (Figure 1)

Figure 1 – Examples of Ways Businesses Achieve Competitive Advantage Via Speed

Source: systematized by the authors [7, 9, 11]

Strategic analysis and choice is the phase of the strategic management process when business managers examine and choose a business strategy that allows their business to maintain or create a sustainable competitive advantage. Their starting point is to evaluate and determine which value chain activities provide the basis for distinguishing the firm in the customer's mind from other reasonable alternatives. Businesses with a dominant product or service line must also choose among alternate grand strategies to guide the firm's activities, particularly when they are trying to decide about broadening the scope of the firm's activities beyond its core business⁸.

What strategies are most effective at building sustainable competitive advantages for single business units? What competitive strategy positions a business most effectively in its industry? For example, Scania, the most productive truck manufacturer in the world, joins its major rival Volvo as two anchors of Sweden's economy. Scania's return on sales of 9.9 percent

⁸ ILYSHEVA, N., KRYLOVA, S. (2014): Accounting, Analysis and Strategic Management of Innovation Activity. Moscow: Finances & Statistics, 2014. 216 pages.

far exceeds Mercedes (2.6 percent) and Volvo (2.5 percent), a level it has achieved most of the last 60 years.⁹

The next, we describe factor models which can be used in analytical researches of enterprise innovative development and for studying the statement of budgeting management at industrial enterprises in coordinates of the financial and economic security system. There are three types of factor models being used today to manage equity portfolios: statistical factor models, macroeconomic factor models, and fundamental factor models.

In a *statistical factor model*, historical and cross-sectional data on stock returns are tossed into a statistical model. The statistical model used is principal components analysis, which is a special case of a statistical technique called factor analysis. In a *macroeconomic factor model*, the inputs to the model are historical stock returns and observable macroeconomic variables. These variables are called raw descriptors. *Fundamental Factor Models* use company and industry attributes and market data as raw descriptors. Examples are price-earning ratios, book-price ratios, estimated economic growth and trading activity. The inputs into a fundamental factors model are stock returns and the raw descriptors about a company. Those fundamental variables about a company that are pervasive in explaining stock returns are, then the raw descriptors retained in the model.¹⁰

Also there are *Multi-index models*, which attempt to capture some of the nonmarket influences that cause securities to move together. The search for nonmarket influences is a search for a set of economic factors or structural groups (industries) that account for common movement in stock prices beyond that accounted for by the market index itself. While it is easy to find a set of indexes that is associated with nonmarket effects over any period of time, as we will see, it is quite another matter to find a set that is successful in predicting covariances that are not market related.¹¹

Thus, conducted research provides with opportunity of making integrated managerial analysis of innovation-investment activity, determination of innovation and investment potential of domestic industrial enterprises, statement of budgeting management at industrial enterprises.

At last, the methodological approaches to the strategy of innovative and investment development of industrial enterprises, in particular, its budgetary basis and methodological basis of the managerial analysis of the innovative and investment activity of the enterprise, are substantiated. This proved that the strategy of activation of innovative and investment development is part of the strategic development of the entire process of industrial enterprise development, which is characterized by a functional outline and tools. In particular, the management analysis of innovation and investment activity of the enterprise systematically uses traditional and new methods of financial and economic calculations (investment, marketing and financial and investment analysis) and considers the efficiency criteria for activating innovation and investment development around the four poles of strategic management (internal coordination mechanism, procedures Incentive system, information system, decision-making structure).

⁹ KARPENKO, L. M. (2013): Methodological Approaches to Assessing the Competitiveness of the Enterprise / L.M. Karpenko // Bulletin of socio-economic research: Collection of scientific articles. Odessa, 2013. Issue 3 (50), Part 2, p. 24-31.

¹⁰ GRISHOVA, I. Y. (2017): Implementation of the principles of consumerism in the strategy of business development [Text] / I.Y. Grishova, P.V. Voronzhak, T.L. Shestakovskaya // Scientific bulletin Polesie. No. 2 (10), part 1, 2017. P. 41-48.

¹¹ YANCHUK, A. O. (2017): Tools of the financial and credit mechanism of state regulation of agrarian production development and their effectiveness [Text] / A.O. Yanchuk, E.Y. Markova, P.V. Voronzhak // Scientific bulletin Polesie. No. 3 (11), Part 1. 2017. P. 117-122.

Conclusions

Management based on the measurement, standardization of management knowledge, and alignment of corporate interests with financial instruments – all these are an incomplete list of key factors which help to ensure the accountability and the effectiveness of measures in the system of financial and economic security management. Measurements of enterprise activities provide the rationality and focus on actions for financial and economic security, increasing effectiveness of financial and economic security system, the main function of which is control and audit of an enterprise's activity. The application of standards in management is the basis for the formation of corporate ethics as a fundamental set of rules and regulations of security culture of an enterprise.

Let's make the results of studies. In setting budgeting should be noted that universal rules, practices and procedures described in strictly economic literature or fixed in the regulations on accounting, can not be. Budgeting - is always area for creativity, because every business, every big and small company - unique. So, and in-house system of budgeting may vary.

Budgeting as a management technology is not only a planning tool. It is also a tool to control the business situation and the financial standing of the company as a whole or as a separate business. Therefore, along with the budget for the coming period shall report on the budget in the meantime and also match the planned and actual performance. The comparison is made on the results of the so-called analysis of deviations, the assessment of actual performance deviations from the plan and their causes. Deviations can be negative when the actual figures are under planning, and positive if the actual values exceed the anticipated or already installed.

With the development of enterprise budget for the period management of the company gets a clear plan for action. In the process of its implementation must be ensured precision execution. If the production processes are any defects, this fact must be taken into account in the control of the budget. Budgetary control starts at the initial time of funding the production process. Control is facilitated by the fact that when you make the appropriate changes to the budget at the time of failure, you can immediately calculate the reflection of the failure on the financial results and the elimination of negative impacts of the production failure. Therefore, monitoring of budget execution is carried out continuously.

In the period of the formation of a market economy, the transformation of the economic and legal field there are additional factors of the external environment of the business entities, most of which have a negative impact (economic crime, imperfection of the legislative framework and state policy, low competitiveness, criminal encroachment on entrepreneurs), which requires strengthening the economic security of entrepreneurial activity as a component of the economic activity of the enterprise. In this context, the problem of guaranteeing the economic security of an enterprise clearly goes beyond the management of a business entity and becomes both an object and a goal of state policy. It is a comprehensive approach that involves the actions of each individual enterprise to create its system of security (at the micro level), as well as the formation of a healthy competitive environment by central, regional and local public authorities and ensuring the necessary conditions for the development of each economic entity.

Therefore, the strategy of activating the innovation and investment development of an enterprise applies all the basic functions of management under certain administrative procedures, but the main object of the strategy is to intensify innovation and investment development, which is to accelerate the organization of innovation and investment activities in the distance and in time. The developed scientific and applied provisions and the aggregate of methodical recommendations for the management of innovation and investment development of enterprises, which are used the strategy basis for its activation, are creating the special complex of management tools that will allow industrial enterprises to hasten the development through innovation, tested in practice, which will confirm their reality and effectiveness. The

abovementioned concept that is proposed in the article was already used by the authors to assess the potential of innovation and Odessa region investment sphere, its attractiveness, possible changes and development directions.

References:

1. DOBROWOLSKIY, E., KARABANOV, B., BOROVKOV, P. (2011): Budgeting: step by step. – 2nd ed., Optionalp. - St.: Peter, 2011. 480 p pages.
2. OTENKO, V. I. Corporate management of innovation activity // VI Otenchenko // Management of the development of complex sytems: Collection of scientific works. - K., 2015. № 28 (2) . P. 163-168.
3. EDVIN J. ELTON, MARTIN J. GRUBER (2014): Modern Portfolio Theory and Investment Analysis. 7-th Edition. USA: New York University, 2014. 728 pages.
4. MARCELA, C. Investment projects: general presentation, definition,classification, characteristics the stages / C. Marcela. 2008. 700 p.
5. FRANK J. FABOZZI, CFA (2008): Investment management / Frank J. Fabozzi. 2nd ed. USA, New Jersey 07458, 2008. 837 pages.
6. KARPENKO, L. N. (2015): Multi-index models and methodological base for innovative and investment analysis of enterprises / L.N.Karpenko // Institutional framework for the functioning of the economy in the context of transformation: Collection of scientific articles. – Montreal, Canada, 2015. – P. 287-292. ISBN 978-1-926711-20-8
7. KARPENKO, L. N. (2016): Modernization in the administration management decisions of innovative development of industry enterprises / L.N. Karpenko // Economy and management: collection of scientific works. - Vinnitsa, 2016. – V. 1 (21). – P.109 –118.
8. ILYSHEVA, N., KRYLOVA, S. (2014): Accounting, Analysis and Strategic Management of Innovation Activity. Moscow: Finances & Statistics, 2014. – 216 pages.
9. KARPENKO, L. M. (2013): Methodological Approaches to Assessing the Competitiveness of the Enterprise / L.M. Karpenko // Bulletin of socio-economic research: Collection of scientific articles. – Odessa, 2013. – Issue 3 (50), Part 2, – P. 24-31.
10. GRISHOVA, I. Y. (2017): Implementation of the principles of consumerism in the strategy of business development [Text] / I.Y. Grishova, P.V. Voronzhak, T.L. Shestakovskaya // Scientific bulletin Polesie. – No. 2 (10), part 1 – 2017. – P. 41–48.
11. YANCHUK, A. O. (2017): Tools of the financial and credit mechanism of state regulation of agrarian production development and their effectiveness [Text] / A.O. Yanchuk, E.Y.Markova, P.V. Voronzhak // Scientific bulletin Polesie. - No. 3 (11), Part 1. - 2017. - P. 117-122.

Contact:

prof. Lidiia Karpenko, DrSc.

Department of the Management of Foreign Economic and Innovative Activity

Institute of Business, Economy and Information Technologies

Odessa National Polytechnic University

1, Shevchenko Avenue

Odessa, 65044

Ukraine

e-mail: Lidako@list.ru, Lidiiko888@gmail.com

assoc. prof. Pavlo Voronzhak, PhD.

Department of Accounting, Analysis and Audit

Institute of Business, Economy and Information Technologies

Odessa National Polytechnic University

1, Shevchenko Avenue

Odessa, 65044

Ukraine

e-mail: vorongak@gmail.com, vpv13@mail.ru

THE SYSTEM OF ANALYTICAL TOOLS OF INTEGRATED MANAGERIAL ANALYSIS FOR THE ACTIVATION STRATEGY OF THE ENTERPRISE INNOVATIVE-INVESTMENT DEVELOPMENT

Lidiia Karpenko – Pavlo Voronzhak

Odessa National Polytechnic University
Institute of Business, Economy and Information Technologies,
1, Shevchenko Avenue, Odessa, 65044, Ukraine, e-mail: Lidako@List.ru, vpv13@mail.ru

In work questions of development the management tools for the strategy of activating the innovation and investment development of the enterprise on the basis of functional and competency principles are considered. The methodological approaches to the strategy of innovative and investment development of industrial enterprises, in particular, its budgetary basis and methodological basis of the managerial analysis of the innovative and investment activity of the enterprise, are substantiated. This proved that the strategy of activation of innovative and investment development is part of the strategic development of the entire process of industrial enterprise development, which is characterized by a functional outline and tools. In particular, the management analysis of innovation and investment activity of the enterprise systematically uses traditional and new methods of financial and economic calculations (investment, marketing and financial and investment analysis) and considers the efficiency criteria for activating innovation and investment development around the four poles of strategic management (internal coordination mechanism, procedures incentive system, information system, decision-making structure). Results of research can be used for acceptance of justified managerial decisions of innovative development of enterprises, administrative control of functioning of the organisation.

Key words: competencies, administration, innovation and investment development, securities portfolio, structural content, professional competence, investment, investment activity, innovative activity, activation, model of maximization of profit, the model of risk minimization.

JEL: E22

1 Problem setting

There are many different components of difficult and purposeful process, such as transformational period in Ukraine economy, constant process of structural reconstruction of economy, the condition of dynamic and turbulent nature of genesis of competitive market sphere. These process dictate necessity of innovative way of domestic enterprises regeneration, promotes an economical and social development of the country. Modern Ukraine economy requires radical structural changes at the expense of formation and implementation of innovative model of enterprises development.

The high level of economic development, as shown by the experience of the industrialized countries of the world, is provided by a number of conditions, the main of which is the accumulated scientific and technical, industrial, investment potential, institutional factors of technological progress, and state support for innovative transformations. Economic deformations are convinced of the expediency of activating and increasing the effectiveness of the investment and investment processes in the industry and minimizing the influence of the factors that are decomposing them. Significant influence on innovation and investment activity, ensuring of leading positions, competitiveness in industry has the power of its innovative

potential. Under such conditions, the substantiation of the theoretical foundations and practical measures for the development of domestic production through the formation and realization of its innovative potential on a competent basis becomes of special significance¹.

2 Recent publications analysis

Analysis of research and recent publications that discuss this perspective suggests that the economic literature in recent years, the attention paid to the organization of enterprise management system, cost management, the financial structure of the company. Research of innovation potential production, its structure and methods for evaluation, innovation investment into enterprises development was conducted in the studies by foreign and domestic scientists: I.Blank, M.Bondar, I.Boyarko, L.Hrytsenko, V.Grinova, E.Dobrovolsky, N.Ilysheva, S.Krylov, V.Koyuda, B.Mizyuk, D.Pierce, V.Prihodko, O.Suharev, F.Fabozy, S.Filyppova, N.Hrusch, A.Yakovlyev, O.Yastremskaya and others. Analysis of the recent scientific materials indicates the results of comprehensive research on the development and implementation of the elements of innovation and investment mechanism, improvement of the investment climate, some economic and statistic calculations. However, some issues need to be more mainstream, is of interest to develop a conceptual approach to the formulation of the administrative management at the enterprise, or “How to make the administrative work”. A number of researches are devoted to problematic issues of attracting investors at an initial stage of implementation of the project. A considerable part of innovative projects are left without financing owing to the lack of confidence of the investor on timely return of financial means.

3 The goal of this work

The aim of the work consists of develop the management tools for the strategy of activating the innovation and investment development of the enterprise on the basis of functional and competency principles.

New tasks of strategy create new requirements of the company to the competencies and competencies of the staff. It is about strategic vision, statement of current tasks, development of strategic alternatives, strategic analysis, etc. The purpose of the work is to study the competence of the administration of the enterprise innovation and investment development in the coordinates of sustainable development, in particular: systematization of the totality of management personnel competencies as part of the innovation component, which should ensure the formation of directions of innovation activity, the definition of strategic innovation goals and innovative strategy of the enterprise; studying the process of forming a securities portfolio and managing them in accordance with the requirements of competence in terms of the procedures implementation of each of its stages; analysis of the structural content of professional competencies in administering the strategy process of innovation and investment development at industrial enterprises in terms of performing scheduling, forecasting, organizing, analyzing, controlling functions.

4 Key research findings

The strategy of activating innovation-investment development of an enterprise applies all the basic functions of management, including planning, forecasting, organization, motivation, control, according to certain administrative procedures.

However, the main process as an object of strategy is the activation of innovation and investment development, which is to accelerate the organization of innovation and investment activities at a distance and in time, which requires:

¹ EDVIN J. ELTON, MARTIN J. GRUBER (2014): Modern Portfolio Theory and Investment Analysis. 7-th Edition. USA: New York University, 2014.728 pages

- firstly, the formation of an effective organizational mechanism that defines the relationship between the objectives of the strategy and the means of their solution for the managerial staff of the enterprise in the process of innovation and investment development of the enterprise for a long time – the horizon, defined in its strategy;
- secondly, laying the stimulating (economic) and competent (knowledge) basis for both the strategy and the intensification of innovation and investment development in general;
- thirdly, the application of the administrative approach, the combination of the administration process and compliance control, since the strategy is related to the mandatory formalization of its procedures, which are new for management personnel².

Formation of an organizational mechanism that determines the relationship between the objectives of the strategy and the means of their solution for the managerial staff of the company in the process of innovation and investment development of the enterprise for a long time, in our opinion, it is advisable to implement through the organization of strategic management of innovation activities on the basis of Balanced Scorecard (LSS) and the results of applied strategic analysis. In essence, we are talking about the formation of an innovative component of a balanced system of indicators and the analysis of indicators included in it. Activation of the innovation and investment development of the enterprise will take place under conditions of acceleration of the innovation process. Therefore, the latter is also subject to strategy based on the recommended steps:

- the first: definition of the strategic goals of the innovation process;
- the second: construction of a strategic map of the innovation process;
- the third: the selection of indicators of the innovation process;
- the fourth: the definition of target (standard, planned) values of the indicators of the innovation process;
- fifth: development of strategic innovation measures³.

The first and fifth stages are sufficiently elucidated by the authors, so just add that the strategic goals of the innovation process are not independent and separated from each other. On the contrary, they are closely linked and affect one another. A balanced system of indicators involves the justification of causal relationships between individual strategic innovation goals. Formed causal relationships show the degree of functional dependencies between individual strategic innovation goals⁴.

Let's consider the second stage in detail, since intuitive representations of managerial staff on innovations about the existence of causal relationships between individual strategic goals of the innovation process over time are transformed into explicit and reflected clearly (documented) in the strategic maps of the innovation process, the model of which is shown in Fig. 1.

This example demonstrates that the strategic map of the innovation process determines the interrelation of the tasks of the strategy of the innovation process and the means of their solution for the managerial staff of the enterprise. It reflects the relationship between previously formulated strategic goals, which are largely universal for all types of enterprises.⁵

² MIZYUK, B. M. (2013): Competitive strategies of trading companies: [monograph] / B.M. Mizyuk, I.I. Tuchkovsky // Lviv: View of the Lviv Commercial Academy, 2013. 192 p.

³ FRANK J. FABOZZI, CFA (2008): Investment management / Frank J. Fabozzi. 2nd ed. USA, New Jersey 07458, 2008. 837 pages.

⁴ CASIDY, R. (2014): Linking Brand Orientation with Service Quality, Satisfaction, and Positive Word-of-Mouth: Evidence from the Higher Education Sector / R. Casidy // Journal of Nonprofit and Public Sector Marketing. 2014. № 26 (2). P. 142-161.

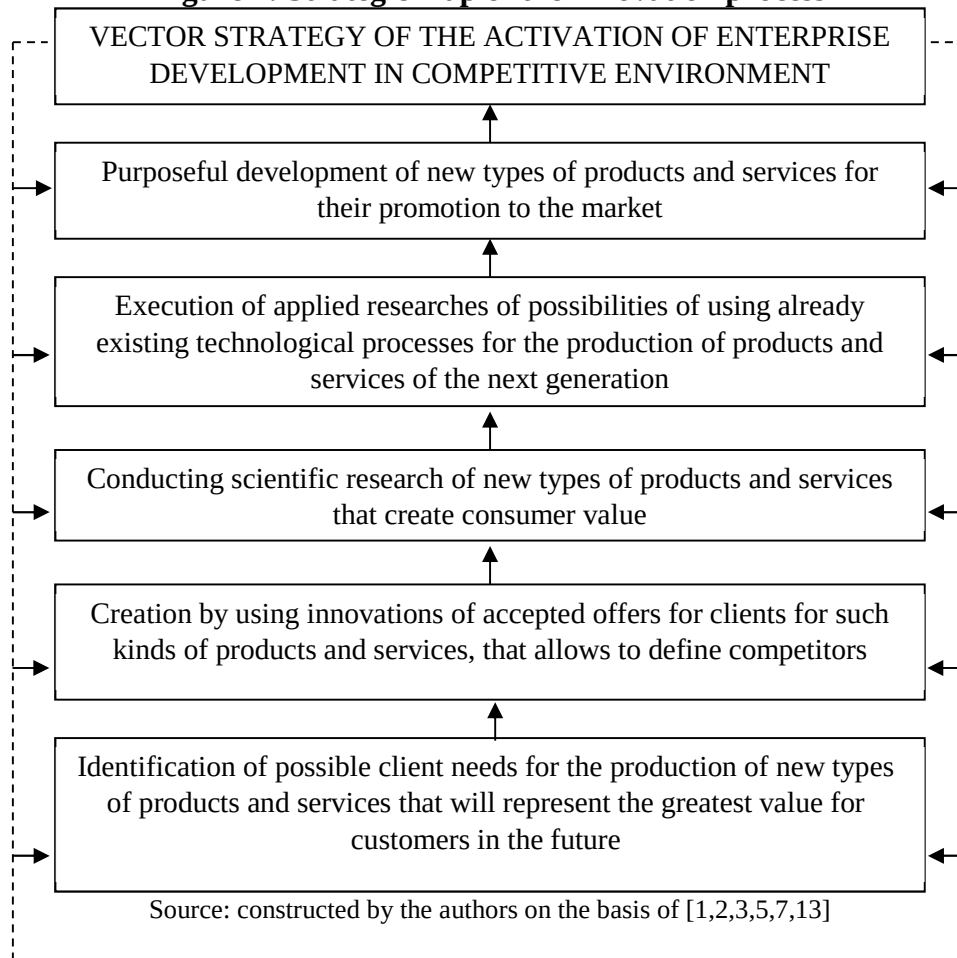
⁵ KARPENKO, L. N. (2015): Multi-index models and methodological base for innovative and investment analysis of enterprises / L.N.Karpenko // Institutional framework for the functioning of the economy in the context of transformation: Collection of scientific articles. Montreal, Canada, 2015. P. 287-292. ISBN 978-1-926711-20-8

The strategic map of the innovation process is a graphic document that reflects the causal relationships between the individual strategic goals of the enterprise's innovation process. In practice, a strategic map is constructed in the form of a flowchart, where the strategic goals of the innovation process are synthesized based on the results of causal relationships between them. The strategic map of the innovation process is one of the components of a strategic map of internal business processes and, accordingly, a common strategic map.

The significance of constructing strategic maps of the innovation process for the formation of the innovative component of the CSP is that they:

- reflect the nature and logical link between the individual strategic goals of the innovation process of an industrial enterprise;
- explain the commercial result of combining the strategic goals of the innovation process;
- justify separate strategic goals of the innovation process;
- promote the construction of an innovation strategy;
- explain the significance of managerial indicators of the innovation process;
- promote better understanding and better communication of the strategic goals of the innovation process of an industrial enterprise;
- promote the formation of favourable working conditions between the structural units involved in innovation;
- contribute to the process of modelling the successful innovation activity of an industrial enterprise.

Figure 1: Strategic map of the innovation process

The third and fourth stages of the strategy of the innovation process are related to the choice of its indicators and the definition of their target (benchmark, planned) values. Thus, the completion of the construction of the strategic map of the innovation process allows us to proceed to the selection of indicators of the innovative component of the balanced system, which are necessary for a clear and unambiguous expression of the content of its strategic objectives, determining the degree of their achievement.

The stimulating (economic) and competency (knowledge) basis for the strategy and activation of innovation and investment development in general are of a different nature. The economic basis forms the economic efficiency of innovation and investment development, which is measured by the relevant indicators and the competence base, has a knowledge-education, that is, intellectual nature. Common in them is: first, the administration process, and secondly, the overall result – to ensure acceleration of the innovation process and, ultimately, innovation and investment development of the enterprise.

Competence is a component of the intellectual resources of the enterprise, or rather of human capital. A certain set of capital of an enterprise is formed, which includes: patents, licenses, know-how, unique R&D and competencies. Specifics of the use of intellectual resources are revealed in the fact that their value is not depreciated, but increases, is capitalized (self-growth function). Therefore, they themselves have a strategic character.

As part of the continuous process strategy, the building of general or functional strategies becomes an intermediate stage and a document that constantly needs to be adjusted and is a mechanism for coordinating the efforts of all levels of management of innovation and investment development of the enterprise to give it new impetus for activation.

The components of the competence of the managerial staff involved in the strategy of activating the innovation and investment development of the enterprise are: a) qualification (professional level of training, which corresponds to certain types of work); b) creativity (ability to develop new technological, organizational and other decisions, their implementation in the course of their activity); c) flexibility (the ability to adapt to internal and external changes in the enterprise).

However, the new tasks of strategy require new requirements of the company to the competencies and competencies of the staff. It is about strategic vision, statement of current tasks, development of strategic alternatives, strategic analysis, etc. They have to provide the results of preliminary training in general and formulate typical tasks of professional activity. It is said that the results of the preliminary training form the basic level of competence of the managerial staff that will carry out the strategy at the enterprise, and the typical tasks of professional activity indicate additional competencies that can be divided into groups according to:

- innovative management on theoretical understanding and application of tools in the directions: innovation, innovation renewal, innovation activity, innovation process and its elements, innovation development, innovation activity, innovative solutions, innovation products, innovation cycle, functions of innovations, psychogenetic laws of innovation development, innovation, innovative, active and innovation-oriented enterprise;

- investment management on theoretical understanding and application of tools in the areas: investments, and their types of investment activity (its forms, objects and subject), investment, investor, participant in investment activity, investment market, investment cycle, investment cycle phases, investment process, investment complex.

Competent principles of administration of the process of strategy of innovation and investment development of an industrial enterprise in the practical activity on administration are consistently transformed and integrated into the general system of professional development and application of theoretical knowledge and practical skills. As the strategic management of the innovative development of industrial enterprises is based on the implementation of promising plans (gaining competitive stability in all aspects of activity) as reflected in the system of strategic plans, the competence of planning, forecasting, analyzing and controlling tools is equally important⁶.

Thus, the set of competencies of management personnel in the part of the innovation component should ensure the formation of directions of innovation activities, the definition of strategic innovation goals and innovation strategy of the enterprise.

The process of forming a portfolio of securities and management imposes a requirement for competencies in terms of the implementation of the procedures of each of its stages, which are systematized in the Table. 1

Table 1: Systematization of the stages of the investment portfolio management process

Stage	Contents of the procedures of the stage
1. Determination of the investor's goals	The investment strategy is determined. Local goals of investment activity: achievement of certain level of current profitability, capital growth, minimization of investment risks, provision of necessary liquidity. Contradiction of the presented goals is solved by their ranking in accordance with the investment strategy.

⁶ KARPENKO, L. N. (2016): Modernization in the administration management decisions of innovative development of industry enterprises / L.N. Karpenko // Economy and management: collection of scientific works. Vinnitsa, 2016. V. 1 (21). P. 109-118

2. Analysis of securities	One of two approaches to the choice of securities is selected: 1) a fundamental analysis based on the study of the general economic situation, the state of the industries, the situation of individual companies whose securities are rotated in the market; 2) technical analysis related to the study of the dynamics of prices for financial instruments.
3. Portfolio Formation	Securities are selected for inclusion in the portfolio. It takes into account the hierarchical structure of goals, the principles of the formation of the portfolio.
4. Portfolio Monitoring	In order to maintain the balance of the portfolio, its audit (monitoring) is monitored. It is monitored that its composition does not conflict with the constantly changing economic situation, the situation of sectors and industries, the investment qualities of individual investment objects.
5. Estimation of actual efficiency, comparison with planned	The achieved values of profitability and portfolio risk are determined. Possible deviations from the planned magnitudes and ways of their solution are detected.

Source: systematized by the authors [3,4,5]

Strategies for the investment component of innovation and investment development on a competency basis require competencies in managing an investment portfolio and knowledge of its principles, the main of which are:⁷

- ensuring implementation of the investment strategy;
- ensuring the correspondence of volume and structure of the portfolio of volume and structure of the melded sources;
- optimization of profit / risk ratio;
- optimization of the ratio of profitability and liquidity;
- ensuring portfolio management.

One of the main problems in the Ukrainian economy is an unsatisfactory financial situation, which manifests itself in the inefficient allocation of financial resources, unsatisfactory payment discipline, arrears to the budget and other contractors of the market, insufficient financial support for further development due to unfavourable trends in operations, wrongly selected financial strategy and tactics, inadequate managerial decisions in accordance with the conditions of the enterprise. Different approaches to enterprise management, the definition of effective financial and investment planning are needed to solve these problems. Management accounting of each enterprise usually consists of planning (budgeting), control and decision-making. The introduction of a clear budgeting system at the enterprise is one of the most important functions of effective financial management.

Economical efficiency of the activity of enterprises, ensuring high rates of their development is determined by their investment activity level and range. Investment activity of enterprises is one of the most difficult and risky kinds of business. Therefore, regulation and management of investment activity and economic processes, connected with it, takes main place in solving problems of structural alteration of economy of Ukraine, scientifically and technical progress activation, increase of efficiency of enterprise activity.

In the reality of today's economy there is an urgent need for the creation of information-analytical system as an effective means of managing and developing the business processes that can provide managers the primary information needed for determining the areas for further development and address current issues of industrial activity. Interaction of elements of such a system should be directed to the formation of information and analytical framework for a timely

⁷ ILYSHEVA, N., KRYLOVA, S. (2014): Accounting, Analysis and Strategic Management of Innovation Activity. Moscow: Finances & Statistics, 2014. 216 p.

response to the changing circumstances of the management and anticipation of critical situations of financial and economic activities, as well as being the basis for operational and strategic planning.⁸ The absence of effective systems of information and analytical support of managerial decisions in enterprises, inevitably leads to a decrease in their competitiveness, and as a consequence the loss of the market. In this connection there is need for an integrated presentation of information and analytical support management decisions, the study of its essence, methods of determining its effective implementation.

Next, consider the process of budgeting as a technology for administrative management processes in the enterprise. The purpose of this research part is to examine how the budgeting management technology in a flexible development of the company, the development and review of patterns of interaction of different budgets, conceptual description and systematization of production stages of budget management in the enterprise, the organization of budgeting in complains control.

Management and Budget in the system plans the company is in a key position – that OMB (Own Management and Budget) is responsible for implementing the strategy, the effectiveness of the current operating and financial activities, and feedback control system. Content of the budget is different from the content of other plans of the enterprise. In the generalized interpretation, budgeting can be called activities related to the drafting, review, and approval of the budget, its implementation and control over its implementation, consideration of various reports on budget execution, which regulate the budget system of the enterprise⁹.

In turn, budget planning is a process of joint work of units and employees of the enterprise, aimed at achieving the goal of developing and approving the plan of work of the enterprise in the “forecast” period, as a result of which all measures of economic activity are indicated in the form of a budget, in terms of the financial structure enterprises (taking into account centres of financial responsibility). The budget is called a financial document of a certain format, which is approved appropriately in the enterprise, and on which the planning and accounting of financial results of economic activity is carried out.

Budget – a financial plan that covers all aspects of the organization that allows to compare all the costs incurred and the results in financial terms for the coming period as a whole and for individual sub-periods. In highly developed countries, budget – the basis of in-house management. Accordingly budgeting – a technology preparation, updating, monitoring and evaluating the performance of financial planning, budgeting and therefore becomes very foundation of all the technology in-house management.

Budgeting begins at the moment when the plans and budgets of the Company are allocated to the centres of financial responsibility (CFR) that make up the financial structure. The distribution can occur in very different ways both “from the top” and «from the bottom». It is important that each of the CFR makes or gets the articles each of three basic budgets relating directly to him it:

- incomes and (or) expense articles from the budget of income and expenses;
- articles which reflect the inflow and outflow of funds from the budget of cash flows;
- articles containing the changes of assets and liabilities.

The Data Merge on the proper articles of each CFR gives the Account of profits and losses (income and expenses), the Cash flow budget (receipts and payments) and the Balance (changes of assets and liabilities). If this merge happens during the activity planning, the received documents are predictive, and if during the control – they are actual.

⁸ KARPENKO, L. M. (2016): Strategic competitive analysis of innovative enterprises development: predictive validity / L.M. Karpenko, S.V. Filyppova // Actual problems of the economy. 2016. № 6 (180). P. 392-404. ISSN 1993-6788. SciVerse Scopus

⁹ DOBROWOLSKIY, E., KARABANOV, B., BOROVKOV, P. (2011): Budgeting: step by step. 2nd ed., Optionalp. St.: Peter, 2011. 480 p.

Predictive and actual data allow to conduct a full financial analysis and to evaluate the liquidity, profitability and enterprise value in advance or in fact. At the planning stage these indices are necessary to understand how possible for the company is to achieve its goals.

Budgeting is the lowest level of planning, on which the costs of actions are directly planning. The whole vertical of plans – either strategic, or operational, is realizing by means of this actions. Each level of the planning system forms a separate outline of management its substantive content. For example, at the level of goal setting is discussed what exactly the company wants to achieve; at the strategic level is planned, how the company wants to achieve its goals; and at the operational level – how strategy will be implemented.

Budgeting begins at the moment when the plans and budgets of the Company are allocated to the centres of financial responsibility (CFR) that make up the financial structure. The distribution can occur in very different ways both "from the top" and «from the bottom». It is important that each of the CFR makes or gets the articles each of three basic budgets relating directly to him it:

- incomes and (or) expense articles from the budget of income and expenses;
- articles which reflect the inflow and outflow of funds from the budget of cash flows;
- articles containing the changes of assets and liabilities.

The Data Merge on the proper articles of each CFR gives the Account of profits and losses (income and expenses), the Cash flow budget (receipts and payments) and the Balance (changes of assets and liabilities). If this merge happens during the activity planning, the received documents are predictive, and if during the control- they are actual. Predictive and actual data allow to conduct a full financial analysis and to evaluate the liquidity, profitability and enterprise value in advance or in fact. At the planning stage these indices are necessary to understand how possible for the company is to achieve its goals¹⁰.

Consider strategic planning issues in terms of strategic management on a competent basis. Here are the strategic requirements that we can deduce from the practice of strategy, which constitute an additional new level of knowledge of managerial staff that will engage in strategic planning on an ongoing basis:

- for effective strategic planning it is necessary to have a long-term strategic management system with experience;
- the strategy is effective only from a strategic position. That is, its effectiveness is at risk of noncompliance strategic imbalance, the impossibility of taking a strategic position;
- the strategic system includes: the actual strategy, the centre for making strategic decisions, the system for their implementation and support;
- the centre for making strategic decisions does not coincide with the centre for making managerial decisions. The system of strategy should be the ratio of systems tactical or current management and strategic management;
- the centre for strategic decision making can be varied (strategic committee, strategic group, strategic management unit, etc.), which should work continuously;
- strategy is the orientation of the system throughout space and over time through the whole set of reality that allows you to overcome a strategic opponent. The strategy consists of conceptual stratagems, that is, the principles of rationing reality in order to achieve certain goals. It needs programs, projects and plans, but basically does not include them in its content and is not limited to them;
- the strategy as a tool is for a public announcement. It is being developed by a narrow circle of experts. Strategic communication is not through the media and not through round tables, but in a different place and in a different format;

¹⁰ GRISHOVA, I. Y. (2017): Implementation of the principles of consumerism in the strategy of business development [Text] / I.Y. Grishova, P.V. Voronzhak, T.L. Shestakovskaya // Scientific bulletin Polesie. No. 2 (10), part 1. 2017. P. 41–48.

- to solve the problem of combining competence and legitimacy, three-level strategy is applied. These are: owners of the enterprise, senior management (top management);
- strategy is based on the chosen theory, since it has a paradigmatic difference. A more fundamental theory of strategy has a dominant character over a less fundamental one.

When forming a structural unit for the implementation of a complex of strategies, the existing standard norms are taken into account, according to which the number of administrative staff is established, based on:

- typical standards of manageability (5-10 persons per managerial staff with complex functions and up to 20 persons with standardized duties);
- organizational structure of management (linear, linear-functional, staff, divisional or matrix);
- functions and tasks of the enterprise management system;
- life cycle of the enterprise;
- the need for modernization of the main processes at the enterprise.

It is very important to substantiate the qualification of the administrative staff, the requirements for his competencies (see Table 2). Practice shows that the number of administrative staff should not exceed 20% of the total number of employees of the enterprise. Otherwise, administrative functions and processes prevail over production.

Structural content of professional competencies in administering the process of strategy of innovation and investment development of an industrial enterprise in terms of performing planning, forecasting, organizing, analyzing, controlling functions is systematized in the Table 2.

With the development of outsourcing, part of administrative work is entrusted to external specialized enterprises. This allows you to improve the quality of work, removing part of the administrative and freeing time for more productive or creative work of administrative staff (accounting, legal support, etc.). The current level of specialization and automation of the implementation of auxiliary types of work strategy should be entrusted to professionals or partners, where the quality, the time frame is much more attractive than the performance of these works by own forces. This can significantly reduce the staff of the staff. First of all it concerns software and office equipment management. Skills, which are part of the organizational competencies of the staff, should provide for the solution of professional tasks, which are part of the tasks of a higher level. In particular, it is about:

- Development of staffing: a structural unit (working group, committee, etc.) on strategic management (strategic planning, strategic planning, etc.) in terms of the functional contour, responsibilities and communications, as well as its personnel;
- Evaluation of candidates for a vacant position, selection and selection of personnel;
- Development of administrative procedures for the implementation of functional tasks of strategy within the relevant processes;
- Comparison of the planned indicators of the changed management structure and the definition of the need for additional employees according to their qualifications and professional requirements;
- Analysis of personnel potential, its compliance with development plans;
- Clarification of job descriptions for employees according to new staffing units;
- Connection with external sources provided by the personnel of the enterprise (transfer of information about vacancies and conditions for their replacement);
- Current periodic certification of managerial staff involved in strategic planning.¹¹

¹¹ Individual Competence Baseline for Project, Programme & Portfolio International Project (2015): 4th edition. – Management [Text] – Management Association, 2015. 415 p.

Table 2: Structural content of professional competencies of the manager concerning the administration of the process of strategy of innovation and investment development of the industrial enterprise

Function performed by management personnel	Competence (characteristic of the potential manager's ability to carry out successful activities within certain competencies)	Competency components
1. Planning	Ability to draw up promising strategic plans and develop targeted integrated programs, route maps for strategy implementation	– qualification; – management skills; – mathematical logic; – creativity; – flexibility; – professional ethics; – language culture as a culture of doing business.
2. Forecasting	Ability to make reliable, reasonable predictions using the prognostic validity and mathematical statistics	
3. Organization	The ability to centralize and decentralize managerial competencies in the management apparatus; to compile the methodological principles of designing organizational structures of administrative management; use design tools in horizontal, functional division of labour and vertical specialization of administrative management; to develop and implement the concept of design work and its modelling	
4. Analysis	Ability to analyze the economic, legal and social environment in which business entities, public administration bodies operate and financial and economic policies are implemented. 4. Analysis Ability to analyze the economic, legal and social environment in which business entities, public administration bodies operate and financial and economic policies are implemented	
5. Controlling	Ability to apply administrative controls, using administrative control tools and implementation of components of compliance control, namely: budget control, administrative audit, economic and statistical evaluation of dynamic changes in performance	

Source: systematized by the authors)

In essence, the prerogatives of administration are basically general system-building powers. Their implementation combines a set of organizational and methodological functions that provide the authority of the staff, since it forms and reforms the organization, directs and

accompanies its functioning, controls and provides the established reporting. The complex of powers distinguishes a set of linear and functional administrative tasks, the development of strategic decisions in the process of strategy activation of innovation and investment development of the enterprise. Administration complements existing specific competencies, provides functional management procedures and a system of procedures for assessing the innovation and investment development of an industrial enterprise.

The application of the administrative approach involves a combination of the administration process with compliance control, as the strategy requires formal formalization of its procedures.

Applying the administrative approach and administration as a management tool for the strategy of activating the innovation and investment development of the enterprise is appropriate, since the direct and indirect involvement in the impact on the process of activation is based on an adequate understanding of the unified conception, perception and use of its construction. But it, in its turn, provides for a clear mastering of the basic elements and rules of presentation of the composition, content and design of the construction and implementation of the process by an administrative procedure. Accordingly, the possibilities of effective control and management depend on how the object of control represents the object in details. The degree of detail is determined by the capacity of the available source information and how the methods of its analysis are developed.

The primary element of constructing any procedure objectively is the action that is the main constructive element of the organization of strategy, which can also be represented by an administrative procedure. In the sequence of merging its components into the administrative procedure, the design process is most closely reflected.¹²

Operations and other informative and structural elements of the administrative procedure (Table 3) are consistently combined during the management activity, creating:

- stages as parts of the process, determined by obtaining an intermediate result, and the phases that distinguish parts of the cycle of the procedure with the most characteristic external features;
- stages in the form of a set of homogeneous operations;
- cycles as periodically repeated sequences of the implementation of all the above components.

Each of the components, united on the basis of certain criteria, ensures the formation and use of enterprise resources, the improvement of the construction and implementation of the appropriate administrative procedure, embedded in the overall management and performance of individual functional tasks.

Table 3: Criteria for determining the components of the administrative procedure

Component	Criteria for determination
1. Action	– primacy, elementally, uniqueness, completeness;
2. Operation	– professional orientation, specialization, adaptation;
3. Stage 1	– functional homogeneity, community, consistency;
4. Stage 2	– intermediate video ability, efficiency, controllability;
5. Phase	– clearly formulated, which characterizes imagery;
6. Cycle	– periodically relevant sequence of work.

Source: systematized on the basis of [1,2,5,12,13])

¹² VORONZHAK, P. V. (2014): Systematization of indicators of innovative development at innovation-active industrial enterprise / P.V. Voronzhak // Socio-economic problems of the modern period of Ukraine: Sb. sciences works. Lviv, 2014. Vip. 6, (110). P. 215-220.

Presented in Table 3 defining criteria not only allows them to be identified, but also determines the purpose and content of the possible application of each of the elements of the administrative procedure. Thus, the phase separation is used to identify the characteristic states of the development cycle of the strategy process based on external observations. This is important for synchronizing the reactions of organizers, users and process observers, assigning actions and results of analysis and evaluating their status to a particular part. It is clear that such phase identification of the process cycle becomes a necessary basis for the administrative binding and orientation of all subsequent actions.

The division of the cycle into stages allows laying the foundations for the formation and application of the process management mechanism with the evaluation of intermediate results of the activation of innovation and investment development and correction on the basis of which the implementation of the process of activation.

This allows, without completing a deliberately ineffective cycle of strategy, to return to the still unfulfilled or incompletely conducted actions and operations of the administrative procedure.

Unlike phases, the duration and boundary of the stages are not clearly defined, even if they can be allotted at all. The filling of stages by homogeneous operations determines the functional content of the activities of the relevant management units. This homogeneity allows us to combine the information base, personal composition, vocational training, methods, communication of interaction and other resources into purposefully operating structural education entities (subdivisions of working groups for strategic planning, strategic committee, etc.). All this allows not only to clearly determining the administrative procedure, but also purposefully, constructively, on the general administrative basis, to build and optimize the sequence and content of its construction and implementation.

The process of activating the innovation activity of the enterprise relies on the use of the apparatus of economics and mathematical statistics, modelling the results of the company's activation development. For example, there are the *Model of maximization of profit and the Model of risk minimization*.¹³

The considered models will be reduced to the following mathematical formulations:

1. *Model of maximization of profit:*

$$Z = \sum_{j=1}^N \eta_j x_j \rightarrow \max, \text{ at limitations: } \sum_{j=1}^N x_j \leq C, x_j \geq 0 \quad (1)$$

where:

Z – the value of the total income;

x_j – the capital value invested in the j -th project;

$\mu_j = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T r_j(t)$ – the expected return on the j -th investment project;

r_j – the value of income (profits) in year t for the j -th project per unit investments;

T – the total term of portfolio realization, for which are available yield statistics per unit portfolio object investments;

C – the total amount of investment resources;

N – the number of investment projects in a portfolio (to the investment program).

2. *Model of risk minimization:*

¹³ KARPENKO, L. N. (2017): The Activation of Innovation and Investment Development of Industrial Enterprises and its Strategy : [моногр.] / L.N. Karpenko. Schweinfurt: Time Realities Scientific Group UG (haftungsbeschränkt), 2017. p.471

$$Z = x^T * K_x \rightarrow \min, \text{ at limitations: } \sum_{j=1}^N x_j \leq C, x_j \geq 0, \mu^T x \geq R \quad (2)$$

where:

$K = [\sigma_{ij}^2]$ – covariance matrix for the N types of investment projects;

R – minimal expected return;

Z – in this model the value which characterizes the overall risk.

The value of the covariance is determined by a formula:

$$\sigma_{ij}^2 = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T (r_i(t) - \mu_i) * (r_j(t) - \mu_j) \quad (3)$$

Today, virtually every industrial enterprise lags in the development or lack of advanced technologies; most of the technological processes have high energy and expenditure costs, which prevents export-oriented, competitive products. The apparent reason for such a situation is the low investment activity in the real sector of the economy. Despite the fact that in the beginning of 2016 in the domestic economy there were opportunities for stabilization, to admit that the crisis is not complete yet, because ensuring economic sustainability of the national economy is achieved in conditions where the growth of key macroeconomic indicators is stable at least three years.

Conclusions

Integration of knowledge from strategic, innovative and investment management, as well as the obligatory availability of the ability to put you in different positions according to the "consultant-theoretician-expert-client" scheme, is the most important new competence of the managerial staff that will carry out the strategy. It is actualized as the ability: a) the theorist – to develop the theory, to participate in the theoretical search, which is responsible for: scientific substantiation of innovation-investment development and its components, methods, tools, etc., and the introduction of theoretical innovations in the strategic development of experts and consultants through seminars and resolving problem crises; b) the consultant – to combine the positions of the theorist, expert, analyst, organizer and develop a certain strategy of strategy. He discusses theoretical approaches, promotes new knowledge, new approaches, new strategic steps – both publicly and publicly – for their use as effective solutions. Consultants using the products of analysts and experts directly communicate with the client, deal with his old knowledge, and promote new knowledge in direct communication and in the form of applied strategic steps for the client's activities. The consultant's activity has a public and non-public client component; c) expert – to obtain new knowledge from the real object on the results of the analysis of the experience of other enterprises and provide recommendations. In the strategic area of innovation and investment development, experts study the reality, the goals of competitors, the consistency of different goals; offer their variants of strategy of activating innovation-investment development in general or its components, own tools and methods; d) analytic – to search and justify the connection of the trends and processes of the object, to build models, to develop scenarios and to make forecasts; e) organizational or project manager – to organize client-service activity of analysts, experts and consultants within the framework of separate innovation-investment projects and in general. His duty is the organization of round tables, internal seminars, PR-actions, etc.; e) service personnel – to establish means of communication, to check the state of administration techniques. Integration of these positions takes place at the level of professional tasks and corresponding competencies.

Consequently, new tasks of the strategy result in new requirements of enterprises to the competencies and competencies of management personnel on innovation management, investment management and strategic management, which will allow intensifying innovation

and investment activity and accelerating the innovative development of the enterprise. Therefore, competency principles of strategy of activating innovation and investment development of an industrial enterprise should be formed in three directions: a) the strategy of innovation component of innovation and investment development (innovation activity, innovation potential, innovative development); b) strategy of investment component of innovation and investment development (investment portfolio management, determining the effectiveness of investment activity and the economic effect of the introduction of new technologies and products), (c) Strategies in strategic management, whose competencies will ensure the effective administration of the strategic process. Integration of knowledge from strategic, innovative and investment management, the ability to apply them from different positions (consultant, theoretician, expert, client) to solve professional problems - this is the most important new competence of the managerial staff, who will conduct the strategy.

Therefore, the strategy of activating the innovation and investment development of an enterprise applies all the basic functions of management under certain administrative procedures, but the main object of the strategy is to intensify innovation and investment development, which is to accelerate the organization of innovation and investment activities in the distance and in time. Its efficiency ensures systemic implementation:

a) an organizational mechanism that defines the relationship between the objectives of the strategy and the means of their solution for the managerial staff of the enterprise in the process of innovation and investment development of the stimulating (economic) and

b) the competence (knowledge) basis for both the strategy and the intensification of innovation and investment development in general; the application of the administrative approach, the combination of the administration process and compliance control, since the strategy is associated with the mandatory formalization of its procedures, which are new for management personnel.

References:

1. EDVIN J. ELTON, MARTIN J. GRUBER (2014): Modern Portfolio Theory and Investment Analysis. 7-th Edition. USA: New York University, 2014. 728 pages.
2. MIZYUK, B. M. (2013): Competitive strategies of trading companies: [monograph] / B.M. Mizyuk, I.I. Tuchkovsky // Lviv: View of the Lviv Commercial Academy, 2013. 192 pages.
3. FRANK J. FABOZZI, CFA (2008): Investment management / Frank J. Fabozzi. 2nd ed. USA, New Jersey 07458, 2008. 837 pages.
4. CASIDY, R. (2014): Linking Brand Orientation with Service Quality, Satisfaction, and Positive Word-of-Mouth: Evidence from the Higher Education Sector / R. Casidy // Journal of Nonprofit and Public Sector Marketing. 2014. № 26 (2). P. 142-161.
5. KARPENKO, L. N. (2015): Multi-index models and methodological base for innovative and investment analysis of enterprises / L.N.Karpenko // Institutional framework for the functioning of the economy in the context of transformation: Collection of scientific articles. Montreal, Canada, 2015. P. 287-292. ISBN 978-1-926711-20-8
6. KARPENKO, L. N. (2016): Modernization in the administration management decisions of innovative development of industry enterprises / L.N. Karpenko // Economy and management: collection of scientific works. Vinnitsa, 2016. V. 1 (21). p.109-118.
7. ILYSHEVA, N., KRYLOVA, S. (2014): Accounting, Analysis and Strategic Management of Innovation Activity. Moscow: Finances & Statistics, 2014. 216 pages.
8. KARPENKO, L. M. (2016): Strategic competitive analysis of innovative enterprises development: predictive validity / L.M.Karpenko, S.V.Filyppova // Actual problems of the economy. 2016. № 6 (180). p. 392 – 404. ISSN 1993-6788. SciVerse Scopus

9. DOBROWOLSKIY, E., KARABANOV, B., BOROVKOV, P. (2011): Budgeting: step by step. 2nd ed., Optionalp. St.: Peter, 2011. 480 p pages.
10. GRISHOVA, I. Y. (2017): Implementation of the principles of consumerism in the strategy of business development [Text] / I.Y. Grishova, P.V. Voronzhak, T.L. Shestakovskaya // Scientific bulletin Polesie. No. 2 (10), part 1. 2017. p. 41–48.
11. Individual Competence Baseline for Project, Programme & Portfolio International Project (2015): 4th edition. Management [Text] Management Association, 2015. 415 pages.
12. VORONZHAK, P.V. (2014): Systematization of indicators of innovative development at innovation-active industrial enterprise / P.V. Voronzhak // Socio-economic problems of the modern period of Ukraine: Sb. sciences works. Lviv, 2014. Vip. 6, (110). p. 215-220.
13. KARPENKO, L. N. (2017): The Activation of Innovation and Investment Development of Industrial Enterprises and its Strategy : [моногр.] / L.N. Karpenko. Schweinfurt: Time Realities Scientific Group UG (haftungsbeschränkt), 2017. 471 pages.

Contact:

prof. Lidiia Karpenko, DrSc.

Department of the Management of Foreign Economic and Innovative Activity
 Institute of Business, Economy and Information Technologies
 Odessa National Polytechnic University
 1, Shevchenko Avenue
 Odessa, 65044
 Ukraine
 e-mail: Lidako@list.ru, Lidiako888@gmail.com

assoc. prof. Pavlo Voronzhak, CSc.

Department of Accounting, Analysis and Audit
 Institute of Business, Economy and Information Technologies
 Odessa National Polytechnic University
 1, Shevchenko Avenue
 Odessa, 65044
 Ukraine
 e-mail: vorongak@gmail.com, vpv13@mail.ru

CONSTRUCTIVE SIMULATION TECHNOLOGY IN SLOVAK MILITARY AND CIVILIAN TRAINING ENVIRONMENT

Rastislav Kazanský^a – Matúš Grega^b – Pavel Nečas^c

^a Faculty of Political Sciences and International Relations, Matej Bel University, rastislav.kazansky@umb.sk.

^b Simulation Centre, Armed Forces Academy, matus.grega@aos.sk.

^c Faculty of Political Sciences and International Relations, Matej Bel University, pavel.necas@umb.sk

Simulation technologies in training staffs and personnel had already begun in the seventies of the last century, especially in foreign developed countries. SR has fully implemented standard simulation tools for constructive simulation into staffs' training environment. Training and preparation of personnel is exactly the area where the possibilities for simulation technologies are still endless. Simulations are the important element able to fully contribute to the formation of skills of crisis managers making non-standard decisions in non-standard situations which are in line with the needs of the most effective protection of lives and property of citizens. The civilian sector is looking for ways and possibilities of effective preparation due to changes in the security environment. The article discusses the use of simulations and simulation technologies in the process of preparation and training from the military to civilian sector. The quality of training of crisis staff at both individual and collective level determines the real ability of action and the standard of coping with crisis and emergency situations. This article also presents actual results and the contributions of experimental crisis management computer assisted exercises and also defines the area of training and points to the fact that simulations are optimal alternative solutions of the training process linked to theoretical as well as practical knowledge.

Key words: simulation technologies, constructive simulation, crisis and military staff, training

JEL: I21, I28, Z18

Introduction

The period of bipolar division, when the world was divided in two clearly determined blocks with their own military and industrial interests and structures, is irretrievably over now. Fortunately, because unappeasable nature of both ideologies had posed the biggest security threat to mankind, raising the probability of a global conflict outbreak with a wide range of nuclear arsenal.¹ In this context, the end of the Cold War, the fall of the Berlin Wall and the terrorist attacks in 2001 are milestones which play their important role in the process of forming a security strategy not only in our country.

Changes of the former social structure and the entire atmosphere in Europe caused a collapse of old security systems and units. The modulation of new ones has been a long and difficult process.

Potential causes of crisis and conflicts origins, the rate of quantity of the extensive local conflicts, the causes of their origin and ways of their solution or duration constantly change. The peoples' opinions and attitudes also tend to change; autonomous organizational units are being formed prepared to offer a relevant solution.

It appears that the formation of new isolated state units or other groups is inconvenient solution in this situation but on the contrary it is necessary to build up subjects being able to

¹ IVANČÍK, R. – JURČÁK, V., 2013, Peace Operations of International Crisis Management, s. 102.

cooperate and be operatively involved in the process of solving a crisis situation and combine efforts according to the particular range and character of threat.

Analysis of the current security environment of the Slovak Republic and assumed development of political-military aspects reveals that the probability, variety, unpredictability and severity of threats are increasing, especially the non-military ones. The combined threats occurrence probability is currently increasing, in particular the mass migration through states, international terrorism and organised crime and especially recent natural disasters, industrial or technical accidents or ecological catastrophes.²

Based on mentioned facts a permanently valid task emerges within the preparation and training of crisis management bodies - crisis management. The twentieth century was a period of computer technologies being installed into several areas of human activities. Various ways of usage of information and communication technologies were developed hand in hand with their facilitation and improvement. One of the forms of using computers was and still is - playing computer games. People have gradually moved from simple computer games to difficult ones. A specific game type, a so-called simulation, was developed to imitate the activity and character of various types of mediums.

Initially there were elementary simulations of means of warfare, aircraft, etc. which subsequently developed into simulations of wars with the option to simulate activities of the whole formations and units. From these types of games a simulation of real fighting units in battlefield has been created. The gradual development of simulation helped to extend the scale of possible usage options for civil authorities. Yet, the simulation program had to meet civil authorities' usage needs.

Conflicts, crisis, military and non-military threats go with mankind throughout the whole its evolution, from its beginnings till the present.³ However, nowadays the number of potential non-military threats is increasing and even the Slovak Republic is no exception. Based on this reason it is necessary to pay more attention to preparation and necessity of ensuring a solution for crisis situations.

Crisis management training of authorities in the field demands higher financial support. One method of their preparation could be the usage of various simulations as such simulation solving a crisis situation is an effective form of preparation of crisis staff members. The sole simulation effectiveness lies in the simplicity and availability of computer supported exercises and its inexpensiveness as well as in comparison with exercises carried out in the field.

1 Environment Of The Crisis Management

Crisis management is an inseparable part of state governance, state and municipal authorities, organizations and institutions. It is necessary to understand the entire crisis management system in terms of realisation of activities related to handling, elimination and minimization of crisis impacts as well as activities aimed at the minimization of uncertainty, the increase of security level and the civil protection with the comprehensive support of participating crisis management components.⁴

A well prepared crisis staff (theoretically as well as practically) where all the members know their own responsibilities and are aware of the fact that prompt and right decisions are inevitable, especially when being under time pressure, is a must for a crisis manager to be able to swiftly and efficiently respond to striking situation, receive and effectively analyze new pieces of information from various sources and sort out problems emerging from crisis situation. Therefore it's necessary to ensure regular and effective preparation and education of state administration workers and self-governing authorities in the area of crisis management.

² GREGA, M., BUČKA, P. (2013): Cvičenia krízového manažmentu nevojenského charakteru, pp. 42-50.

³ KAZANSKÝ, R. – IVANČÍK, R. (2015): Teoretické východiská skúmania konfliktov.

⁴ BURNETT J. J. (1998): A strategic approach to managing crises, pp. 478-488.

Such training is one of the important elements of achieving the necessary professional knowledge, technical and technological preparedness for dealing with potential incidents and crisis situations.

However, this should be handled through a consistent approach designed to systematically and conceptually ensure the preparation of individuals in the area of crisis management, civil protection and state protection, industrial and other measures for states of crisis of internal security and public order, fire protection and integrated rescue system (hereinafter as the 'IRS').

Preparation and education should be implemented in close collaboration with academia, specialized departments and professionals with practical experience.

The current state of preparation of crisis staff of local authorities and various rescue units reflect a certain ambiguity of underlying assumptions. More subjects are involved in the coordination of particular components, which is unusual compared to other countries in the EU. In a broader sense the complicated and long term transformation of public administration brought only a basic framework for gradual activation of crisis management components. Components of crisis management (rescue – executive) require individual preparation.

The preparation of Fire and Rescue Service, quick emergency medical assistance and the police force preparation is contemporary organised at high professional level using its own training resources.

Training and preparation of members of rescue organisations should be an ongoing process which does not end with the recruitment of new members and their assignment to job position.

On the contrary, through this measure a new member (a rescuer, a fireman, a medic, etc.) should be integrated in the permanent preparation and training system designed to achieve the desired level of preparedness of the system as a whole for addressing out a potential crisis phenomenon.

Many forces and subjects participate in troubleshooting incidents with various areas of activity. They should be coordinated by one headquarters - crisis staff.

The usage of various types of simulations is one of the potential alternatives of effective training of crisis staff components as collaboration exercises, which goal is to coordinate management and executive units, are difficult to be effectuated in real conditions. While solving a crisis situation the IRS units' activity simulation and the simulation of crisis staff components' decisions are undeniably an effective form of education and training⁵. The simulation effectiveness lies in simplicity and availability of computer supported exercises and its inexpensiveness in comparison to exercises carried out in real conditions.

2 Joint Environment and Constructive Simulation

Research, education and training of professionals in the area of preparation and solution of crisis situations relies on information technologies and technologies aimed at areas of modelling and simulation, such as modelling of objects, simulation of communication or risk analysis. In this area we can also include the medical assistance in the field, the integrated rescue system, crisis staff activities, stress management and economic, traffic and reconsolidation of communication and infrastructure⁶.

The use of sophisticated workstations designed for crisis situation simulation enables to model a particular crisis situation that supports optimal solution search and consequently defines particular steps aimed at minimization of negative phenomena and elimination of consequences during crisis.

⁵ MARCINEK, M. (2014): Možnosti využitia PC simulácií pri edukácii krízových manažérov, p. 148-152.

⁶ NEČAS, P., GREGA, M. (2013): Simulation technologies: implications for security management and training, pp. 149-159.

Based on model situations it is possible to verify real life experience and gain an optimal result of particular model situation and process optimal variant solution methods as well. Usage of suitable hardware and software equipment enables to model several characteristic model situations of crisis such as floods, fire, a land contamination, terrorist attacks, a toxic waste transport, an epidemic, a pandemic, etc.

We are primarily dealing with constructive simulation and partially with virtual simulation with an emphasis placed on the necessity of ensuring a balance of essential features of simulation and corresponding human decision support options. The constructive simulation is applied for staff and commanders training in the Armed forces of the Slovak Republic. An idea of constructive simulation implementation in training arose on international military exposition in 1999.

The Slovak Republic decided, as the first ever NATO non-member state, to implement the full-valued constructive simulation system which had been installed only in modern countries that time. Simulators of combat operations, staff models and computerized war games are being used either. These tools can also be used for staff and commander training, for solving OOTW tasks (Operations Other Than War) and by crisis management unless there is another specialised tool at disposal. Financial, technological and operational demandingness of constructive simulation tools requires their centralised installation and running. Virtual simulation components are usually not being used as staffs are not aware of their own presence and direct view of the actual situation. However, the objects of virtual simulation can be used as battle components in aggregate form. Due to rapid application progress in the constructive simulation area, development trends are divided into short and long-term.

Unification and integration of constructive simulation tools of individual command levels and military units types, usage of synthetic environment and battlefield (terrain, weather, period of time, electronisation of battlefield), aggregation of models, models functions improvement, facilitation of trainee activity evaluation criteria, improvement of means for analytical and evaluation activities, general training staff restrictions in terrain and quantitative transition to a simulated environment takes place by integration of virtual and life simulation tools in the constructive simulation through standard protocols.

The purpose and main aim of constructive simulation usage during exercise is especially⁷:

- an improvement of staff decision and managing process,
- a cooperation training of staff members,
- training staff to carry out the OOTW tasks and handle crisis management tasks,
- gradual and repetitive exercise execution,
- monitoring exercise results and execution,
- verification of staff ability,
- enhancement of interoperability and compatibility,
- protection of natural environment,
- reduction of significant exercise costs.

A training utilising the constructive simulation system enables effective preparation of commanders, staff and crisis managers. It deepens work customs of staff, task synchronization and their relation to organisation and conduct of operations. Furthermore, it enables the consolidation ability to integrate more elements of staff, use allocated forces and resources. It increases the amount of individuals in the process of governance and management of crisis situations⁸.

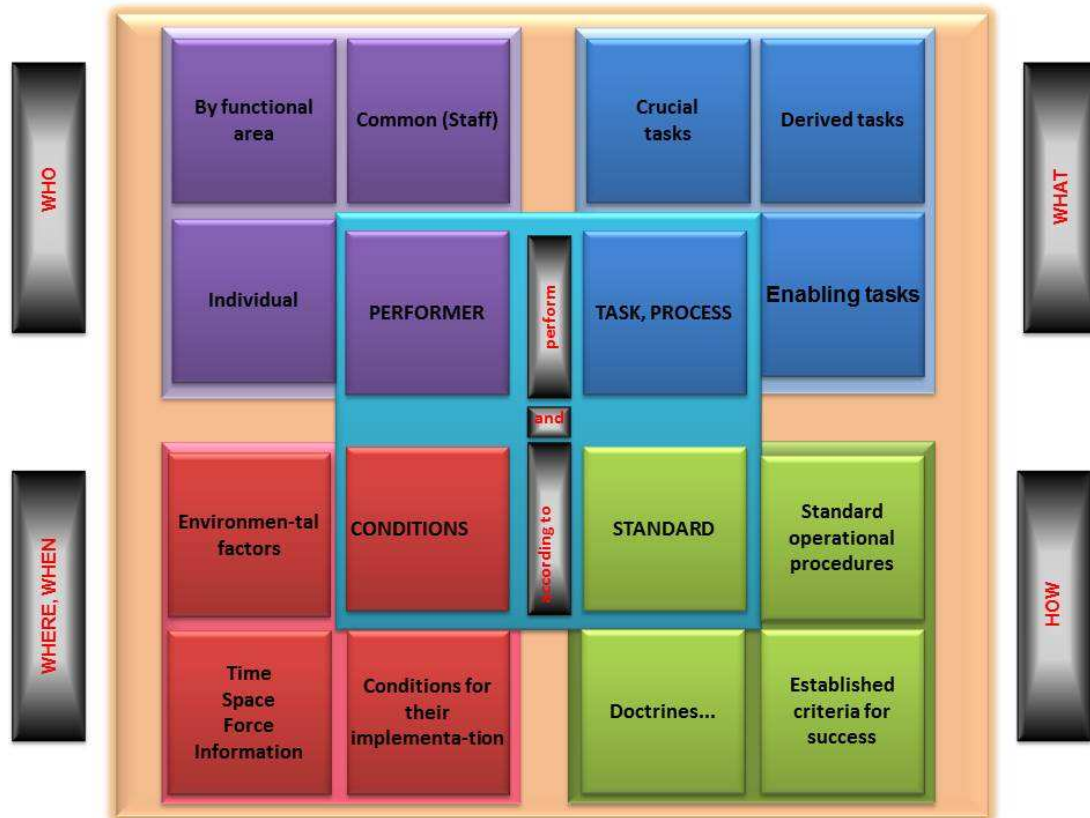
The constructive simulation system enables intensive and flexible training with the option to change individual procedures in dependence on staff decision according to model exercise

⁷ CAYIRCI, E., MARINCIC, D. (2009): Computer assisted exercises and training: a reference guide, pp. 96-102.

⁸ SMITH, R. (2010): The long history of gaming in military training, pp. 256.

incident. Higher staff training level is accomplished by ensuring the objective exercise result evaluation which is achieved through the implementation of statistic methods. The constructive simulation is the universal element which integrates all the components of educational and training environment (Picture 1).

Picture 1: Components of educational and training environment

Source: own

3 The Sofisticated Cetnres of Simulated Technologies

The Simulation Centre as a specialised sophisticated department uses a simulation instrument of constructive simulation - the One Semi Automated Testbed Baseline („OTB“) in OTB 2.5.1 International version which plays a role of a gateway to certain simulation types. Predecessor of this system - Modular Semi Automated Forces⁹ („ModSAF“) was launched in 2000 and updated to OTB in 2006. OTB in its final version is an open system of hierarchically organised packages-libraries of the constructive simulation which are used for generating entities and their semi automated behaviour. The activity of entities is generated in a synthetic and dynamic environment which is shared by all simulators within one exercise. Each entity is an individual model of a particular item of simulated units in its synthetic dynamic environment and, related to other items, it acts self-automatically. It means that entity:

- a) autonomously simulates together with physical rules the lowest tactical level of behaviour and decision making,
- b) requires inputs from simulated units' operator for actions requiring a higher tactical decision making level.

⁹ ModSAF (Modular Semi-Automated Forces) is a set of software modules and applications used to construct Advanced Distributed Simulation and Computer Generated Forces applications.

Thanks to this manner it is possible to simulate entities in coordination with inputs from operators' unit's activity carried out during a particular exercise. Besides interactivity with operator it is also necessary to be mutually interactive for mutual cooperation. The cooperation of several hundred or even thousands of entities in procedures occurring in parallel in real time is solved by distributed interactive simulation („DIS“)¹⁰. Entities within DIS do not share a common database, each entity reports the change of its status to other entities by sending a message in form of standardised DIS. Reception and initial processing of messages sent by entities is an inseparable part of activity of each entity. In such situation a personal view of the entity on simulated world and procedures within it are created. This results in creation of its own actions and reactions which are more or less connected and influence themselves within their own synthetic and dynamic environment.

The standardised data protocol DIS (nowadays a High Level Architecture protocol - HLA¹¹) is used within a distributed simulation for exchanging pieces of information among simulation applications, and it defines the united architecture, models, protocols, standards and databases. The protocol DIS holds information about the units' structure and its equipment, the state of received tasks and their accomplishment and position, information about terrain and its change due to weather conditions, a year and a day season, the status and changes caused by the sunlight or the moonlight etc¹².

Thanks to the usage of DIS principle, virtual entities run by computer can cooperate with virtual entities run by operators and with live entities assuming the fulfilment of mutual interaction and correlation¹³.

OTB is a system with hierarchy of privileges arranged in particular groups. Via the user interface it is possible to carry out different operations according to the authorisation level:

- a map scale change,
- a map data move while saving the actual map scale,
- switching over the units display on the map with the assistance of separate tools icons,
- a drawing point and line objects, drawing areas,
- a creation of different types of chemical contaminations,
- a terrain recognition,
- the detection of vehicles visibility and entities visibility in the terrain, (Picture 2)
- the adjustment of meteorological conditions in a synthetic environment,
- supplies refill (a logistic support) for units in action.

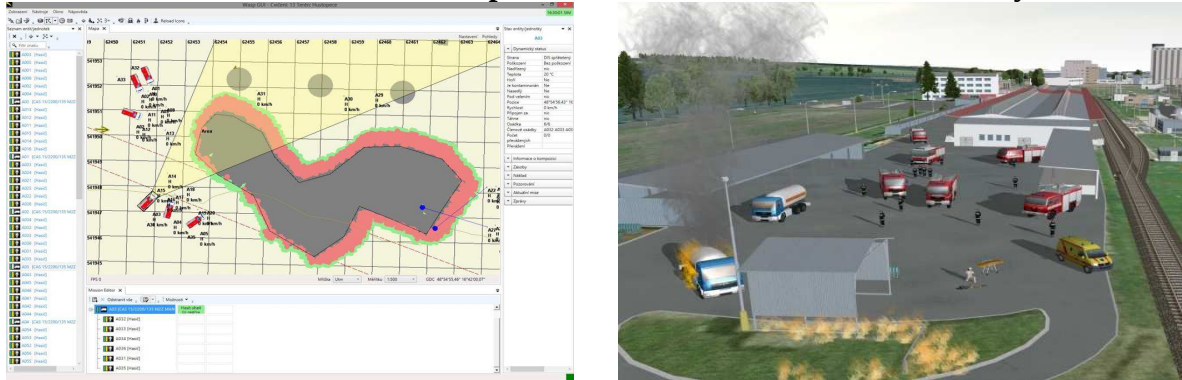
¹⁰ Distributed Interactive Simulation is a standardized protocol. It presents the platform for conduction of war gaming in real time via more host computers, and is used worldwide, primary for military use.

¹¹ High-Level Architecture is general purpose architecture for distributed computer simulation systems. Using HLA, computer simulations can interact (that is, to communicate data, and to synchronize actions) with other computer simulations regardless of the computing platforms.

¹² GREGA, M. (2014): Integration of virtuality into interactive education of IRS components. GREGA, M., BUČKA, P. (2015): Interconnectivity simulation tools - tower simulator of air traffic controllers, p. 56-61.

¹³ TOLK, A., NABIL R. A., CAYIRCI, E. and col. (2012): Defense And Security Applications Of Modeling And Simulation - Grand Challenges And Current Efforts, p. 564.

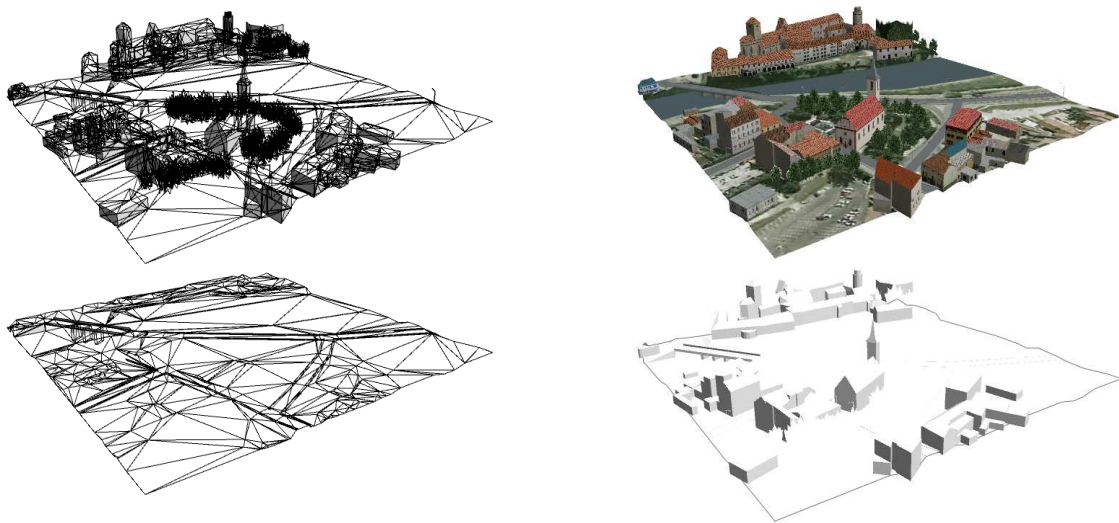
Picture 2: 2D and 3D representation of sim tool and of visibility

Source: VR-Vantage, visualization software

While simulating an operation, entities are controlled in assistance with a wide scale of tasks which are predefined for a certain entity and their differentiation depends on a type of unit or on a type and a size of the unit's formation. Depending on situation these tasks might be adjusted (varied) by a change of predefined parameters while assigning the task or during its accomplishment. There is also a possibility of checking the state of the unit's supply damage as well as the detailed review of the state of the particular unit. In OTB system there is a possibility of choosing the most suitable alternative physical measure units (length, mass angle, volume, temperature) and the most suitable greed system and use it in different digital terrain vector representation (Picture 3).

Picture 3: Vector representation of digital terrain model

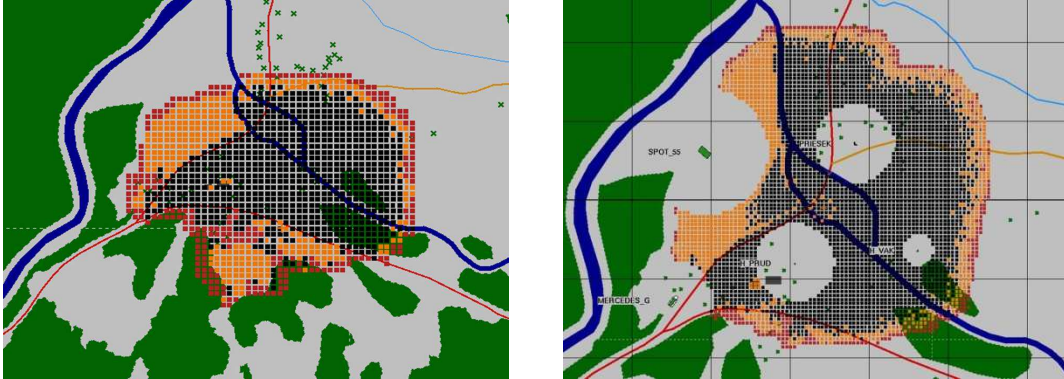
Source: own representation

OTB is a system with open software architecture which enables a particular parameter modification. This quality made possible to modify OTB system for exercise of crisis management organs, which was validated in 2005 by performing the first exercise aimed at civil sector needs, a computer assisted exercise - CAX used for the crisis management. Nowadays, there are accessible modules that assist to simulate:

- a flood wave caused by a water dam rapture,
- a contamination of environment using with different chemicals considering its characteristics and their reaction considering meteorological conditions and terrain ruggedness,

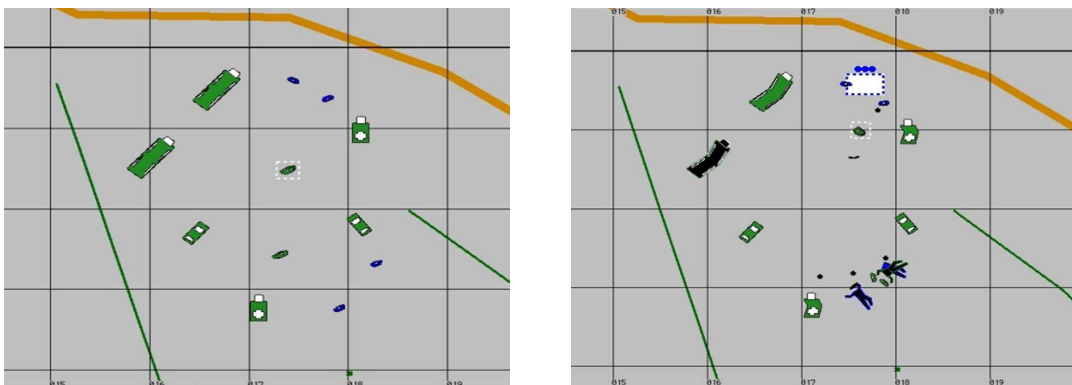
- an outbreak and spreading of epidemic,
- a fire and its spreading (Picture 4),
- a landslide,
- a crowd and its specific behaviour etc... (Picture 5).

Picture 4: 2D visualisation of fire and its spreading

Source: OTB constructive sim software

Picture 5: 2D representation of the behaviour of a crowd and its elimination

Source: OTB constructive sim software

During exercises, OTB enables to assign tasks and commands for technical equipment, entities or for all formations at one time. For a computer operator it displays in a clear form the actual state on a 2-D digital map surface (according to the real visibility) as well as the course and the result of a simulated situation.

For a 3D display of a simulated reality, simulated centres are equipped with special visualisation software. Actually, it is a 3D view to the action area. During exercises it is mainly used to judge activities in the synthetic environment where exercising troops act, or it is used as a recon helicopter view (under the condition that the subject disposes it in the real situation). During the exercise, pictures from this program might be used as photogrammetric pictures or intelligence information obtained by UAVs or drones.

4 Specific Research During Team Trainings

Involved participants of the exercises improve the level of their knowledge by exercises supported by simulation technologies and also obtain needed practical experience for the tasks accomplishment. Exercises are able to examine their capabilities in a series of particular situations. Each exercise contributes to next progress of components of IRS quality and mainly its current and potential operators.

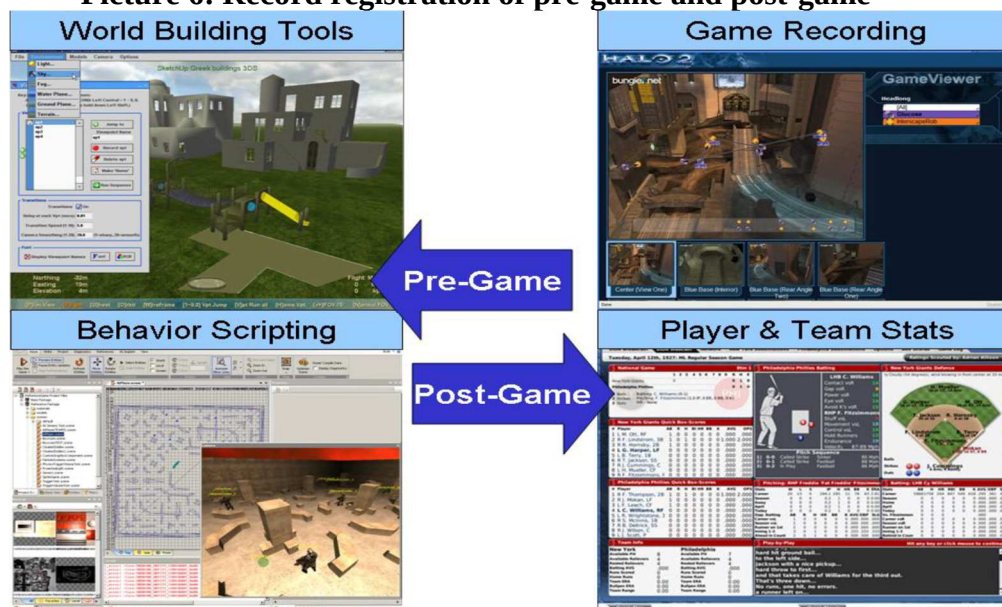
During CAX a scientific research was carried out, in which different methods and forms were used such as questionnaires, interviews, and observation of exercises as well as mathematic and statistic calculations and formulations.

There are several relevant benefits as followed:

- Quantification of phenomena and procedures enabling their more accurate analysis and use of optimization in decision and planning activity of management organs turned out to be an essential factor, where management organs are able to evaluate figures from CAX and implement them into crisis plans.
- The possibility of modelling and simulation of generalisation of objects, procedures and phenomena at a different level that enables practising of all levels meaning tactical, operation and strategic.
- Objectivity of an expression of the influence of the terrain and other environmental factors, in which up to 90% of examiners underestimate these essential factors.
- An application of the influence of subjective factors of mutual interactions (especially their rational aspects) in planning and decision-making procedures of management organs that are able to be reiterated repeated and analysed anytime.
- A possibility of the realisation of exercises in the ongoing situation provided in a different geographical region, in different climatic and meteorological conditions with a different technical equipment according to existing or new operation processes. This benefit turned out not to be very effective and applicable as crisis manager knows the area of action.
- A low economic demand for realisation of exercises with the use of contemporary infrastructure. Exercises represent financial saving comparing to real exercises and we may say and express mathematically that the ratio is 1:200. Performing a real exercise in its basic model represents 10.000 Euros and its computer equivalent is only 500 Euros.
- A possibility of a good perception of the course of exercises and their application for more objective evaluation of the results and conclusion formations and recommendations for practice (a documentation of the solution course of the situation in the 2D and 3D display, a possibility of particular and complex statistic figures) these data are in a graph form, text form, and are able to be expressed financially. These data are relevant sources for planning crisis situations and 100% examiners used them for the crisis scenario revision (Picture 6).
- Linking constructive simulation systems with simulation systems of other categories, in which crisis staff may exercise in cooperation is created (Picture 7)¹⁴.
- An information concentration for exercise analysis and further analysis and its application in next period (tables, graphs, statistic data, trajectory movements, GPS localization of units on a map background etc).
- A possibility of looking for optimal solutions in the use of forces and means by constant repetition and variation of CAX scenarios.
- Examiners' preparation to take risks as the result of their decisions. In this matter, it is possible to claim that only 25% of examiners realise the impacts of their decisions and do not realise seriousness of the crisis situation solution.

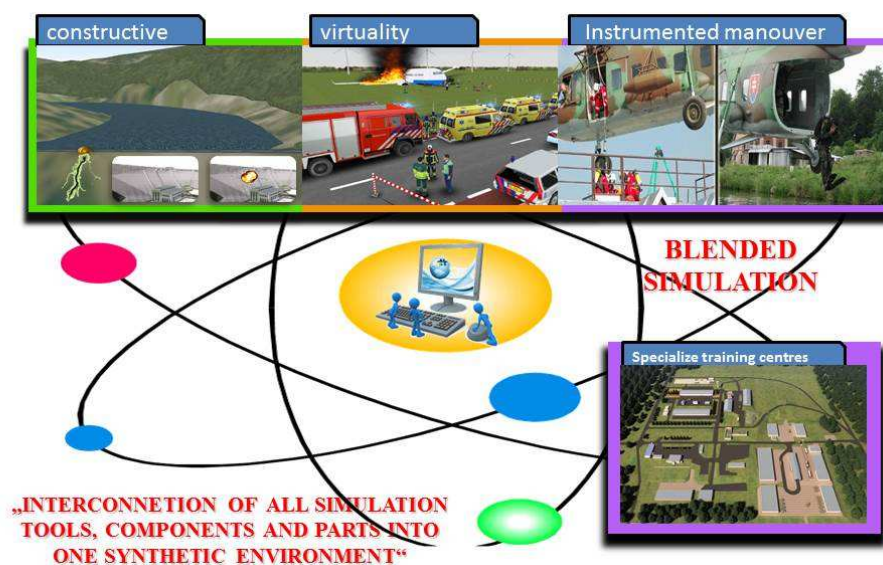
¹⁴ BUČKA, P., ANDRASSY, V., GREGA, M. (2012): Blended simulation - efektívna príprava nielen veliteľov a štábov vojenských jednotiek v rámci operácií MKM, pp. 68-69.

Picture 6: Record registration of pre-game and post-game

Source: OTB constructive sim software

Picture 7: Interconnection of simulation tools - BLENDED simulation

Source: OTB constructive sim software

Conclusion

Continuous development of information technologies, dynamic environment, unpredictable natural disasters with rapid course and the increase of demands on crisis managers are essential attributes of why we have to look for new and effective solutions of education and preparation of crisis management organs. It is obvious that current preparation and education based on traditional methods such as a lecture with the goal of explaining the crisis situation legislation, static expositions of technical equipment and tools, and lectures on crisis phenomena cannot develop leadership abilities of crisis managers, and do not enable to practice coordination, cooperation, flexibility, receiving and analysis of information etc¹⁵.

¹⁵ ŽENTEK, M., BUČKA, P. (2017): The usage of virtual simulation in the aviation training, pp. 207-211.

Considering financial capacities, the state of domestication of current system of constructive and virtual simulation and the results of carried crisis management exercises and brought benefits, the simulation centres seem to be the most suitable solution for the crisis staff preparation due to the presence of expert staff, the software and the hardware equipment.

In spite of the undisputed need for a change in crisis staff exercises, considering the responsibility to the population and above described benefits and conclusions, there are only few exercises carried out with the support of simulation technologies.

A conclusive and solemnly accepted effective preparation and a conception of crisis managers and self-government education is missing when talking about the implementation of modern Information and Communication Technologies which can effectively prepare members of the crisis staff, lord mayors, mayors and other institutions of self-government and government management. Simulation centres enable IRS components and crisis staffs to carry out specialised and assorted training and preparation, in which crisis staffs may check correctness of operation procedures, information sources on horizontal and vertical level, timing of emergency plans and verification of staffs' coordination and cooperation as well. Variable exercises might be carried out as followed:

- first-stage exercises for the training of local crisis staffs of towns with a simulation of floods, landslides, wind disasters or chemical disaster,
- second-stage exercises for a cooperation training of local self-government components where relevant authorities would practice,
- exercises with a complex subject on the state level run by one of ministries (or several ministries), according to the simulated situation,
- exercises for partial IRS components with the training focussed on solution of elementary crisis situations with a necessity of another units' cooperation.

References:

1. BUČKA, P., ANDRASSY, V., GREGA, M. (2012): *Blended simulation - efektívna príprava nielen veliteľov a štábov vojenských jednotiek v rámci operácií MKM*. In: Výstavba, rozvoj a použitie AČR 2012. Brno Univerzita obrany, 2012. ISBN 978-80-7231-909-1.
2. BURNETT J. J.: *A strategic approach to managing crises*. Public Relations Review. 24, 4. USA: Maryland. 1998. ISSN: 0363-8111. p. 475–488
3. CAYIRCI, E., MARINCIC, D.: *Computer assisted exercises and training: a reference guide*. Hoboken, N.J.: John Wiley, c2009, xvi, ISBN 04-704-1229-1.
4. GREGA, M.: *Integration of virtuality into interactive education of IRS components*. In: Bezpečné Slovensko a Európska únia: zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie. Košice: Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2014. ISBN 978-80-89282-95-1. p. 158-164.
5. GREGA, M., BUČKA, P.: *Interconnectivity simulation tools - tower simulator of air traffic controllers*. In: Distance Learning, Simulation and Communication 2015: proceedings. Brno: Univerzita obrany, 2015. ISBN 978-80-7231-992-3. p. 42-50.
6. GREGA, M., BUČKA, P.: *Cvičenia krízového manažmentu nevojenského charakteru v praxi*. In: *Riešenie krízových situácií prostredníctvom simulačných technológií*. Zborník vedeckých prác z medzinárodnej vedeckej. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2013. ISBN 978-80-8040-481-9. p. 38-45.
7. IVANČÍK, R. – JURČÁK, V.: *Peace Operations of International Crisis Management*. Ostrowiec Świętokrzyski, Poland: Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Św., 2013. ISBN 978-83-936652-6-6.

8. KAZANSKÝ, R. – IVANČÍK, R.: *Teoretické východiská skúmania konfliktov*. Banská Bystrica: Belianum – Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela, 2015. 224 s. ISBN 978-80-557-0857-7.
9. MARCINEK, M.: *Možnosti využitia počítačových simulácií pri edukácii krízových manažérov*. In: Sborník konference k projektu Zvýšení účinnosti vzdělávacího systému v krizovém řízení v oblasti vnitřní bezpečnosti. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2014. ISBN 978-80-7251-425-0.
10. NEČAS, P., GREGA, M.: *Simulation technologies: implications for security management and training*. In: Security and Defence quarterly. ISSN 2300-8741. No. 2 (2013), online, p. 149-159.
11. SMITH, R.: *The long history of gaming in military training*. In: Simulation and gaming. In: Simulation and Gaming – 40th Anniversary Issue. Defense Technical Information Center, Fort Belvoir, VA. 2010.
12. TOLK, A., NABIL R. A., CAYIRCI, E. and col.: *Defense And Security Applications Of Modeling And Simulation - Grand Challenges And Current Efforts*, Proceedings of the 2012 Winter Simulation Conference, Berlín, 2012. ISBN 978-1-4673-4781-5.
13. ŽENTEK, M., BUČKA, P.: *The usage of virtual simulation in the aviation training*. In: Modern Safety Technologies in Transportation 2017. Proceedings of the international scientific conference. Košice: Technical University of Košice, 2017. ISBN 978-80-553-2864-5. p. 207-211.

Contact:

Assoc. Prof. PhDr. Rastislav Kazanský, PhD.

Katedra bezpečnostných štúdií
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela
Kuzmanyho 1
974 00 Banská Bystrica
e-mail: rastislav.kazansky@umb.sk

cpt. Dipl. Eng. Matúš Grega, PhD.

Simulation Centre
Armed Forces Academy gen. M. R. Štefánik
Demanová 393
031 01 Liptovský Mikuláš
e-mail: matus.grega@aos.sk

Dr. H. C. Prof. Dipl. Eng. Pavel Necas, PhD. MBA

Katedra bezpečnostných štúdií
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela
Kuzmanyho 1
974 00 Banská Bystrica
Email: pavel.necas@umb.sk

SIMPLIFICATION OF MEDICINES' PRICING AND REIMBURSEMENT SYSTEM – THE IDEA OF A SINGLE EU-WIDE SYSTEM

Aiste Kirkutyte

University of Economics in Bratislava, Faculty of International Relations, e-mail: aiste.kirkutyte@gmail.com.

Disparities in pricing and reimbursement (P&R) systems between EU member states are caused by the absence of an EU-wide healthcare system. Member states apply the same principles and utilize similar tools in P&R of medication, however, they are implemented through national P&R systems. The goal of this study is to evaluate the need for a single P&R system, identify obstacles to implementation that have led to the absence of such a system, and find any evidence that points towards the development of such an EU-wide system. The study was conducted by applying the research tool of literature review to collect and evaluate the available evidence to fulfil the aforementioned goals. The results show that developments in the direction of a single EU P&R system exist.

Key words: healthcare, pricing, reimbursement, EU

JEL: I18, O35, H75

Introduction

Each EU member state has its own healthcare system and no EU-wide healthcare systems or policies exist. As part of this isolation of healthcare systems, only national medicine pricing and reimbursement (P&R) policies exist at this time.

Each member state is responsible for ensuring access to medicines through schemes of price setting and the implementation of tools that ensure that the costs of medicines and services in healthcare sector are covered fully or partially and are provided to the patient. However, there are more and more cases in which residents of one EU country get treatment in another EU country and request reimbursement in the home country, either because the medicines or services are not available in their home country or because these medicines or services are not covered by home country's social health insurance system.

The idea of a single EU P&R system could be a solution for the problem of inequality between citizens of different EU states and also between the member states themselves. A single EU P&R scheme could harmonize healthcare financing within EU.

P&R policies have an impact not only on patients and EU citizens but also on various stakeholders, including manufacturers, wholesalers, pharmacists, physicians and medical professionals, payers, and insurers.

The goal of this research is to collect available discussions, evaluations and any other information regarding the development of a single EU pricing and reimbursement (P&R) system (also referred to as a centralized P&R procedure). This research deals with questions related to the need for this P&R system, reasons why such a system does not exist, and evidence of developments in the direction of a harmonized P&R system in the EU.

This study is a literature review of publications related to the development of a single EU pricing and reimbursement (P&R) system. A search of publications was performed using the Springer Link and Google Scholar databases. In addition to books and articles found in the aforementioned databases, this study also utilized official information available on the European Commission and European Medicines Agency websites.

This research is limited to exploring the concept of a single EU P&R system; questions regarding the administrative burden related to the establishment, organization and management of such a system are beyond its scope. Information related to possible obstacles will be presented only insofar as the publications utilized discuss it.

1 Current EU Pricing and Reimbursement Policies

Today's European Union (EU) consists of 28 member states, each of which has its own separate healthcare systems and policies. The segregation of healthcare systems means that medicines available, as well as their prices and reimbursement status, differ from one member state to other.

Each EU member state applies its own national pricing and reimbursement (P&R) policy for medicines marketed within its territory. The process of approval for medicines *can* take place at EU or national levels depending on the type of medicine, however, EU-wide policy in terms of price and reimbursement level setting does not exist. Each member state follows its own policy and makes a P&R decision. Each EU country has a complex P&R system that was established to fit its own medical and economic needs.

Although the P&R systems exist only on the national level, common principles are applied with the goal of reducing the burden on patients by minimizing out-of-pocket payments and ensuring access to safe, efficacious and high-quality medicines.¹

In addition to these common goals, there are similarities between countries in the procedural steps for P&R. Normally the manufacturer or a representative thereof has to submit a P&R application for the medicine to be included in the reimbursement scheme after the medicine has been approved by the regulatory bodies in that country (through a national or EU procedure).

The evaluation of P&R applications in all EU member states is performed by assessing scientific evidence, which leads to further evaluation and a final decision on the medication in question's P&R. Normally the assessment groups and P&R committees are within the same body, although different specialists are involved. The assessment group consists of scientists whereas a P&R committee also includes representatives of ministries, healthcare provider organisations, payers/insurers, and patient groups.² The decision on P&R of medicine depends on the outcome of a health technology assessment (HTA), which is based on available clinical data, benefit to the patient, and other criteria (sometimes including economic aspects).³

HTA assessment allows a determination to be made as to which treatments are more effective than others, which in turn allows the more effective treatments to be more expensive. There are some cases, as in certain severe diseases or orphan diseases which have no alternative treatment, in which medications are accepted for reimbursement even though they are not necessarily cost-effective.⁴ Although there is no clear relation between HTA and price assessment, the policy-makers consider HTA and managed-entry agreements to be the two main tools that help determine the pricing of medicines.⁵

¹ VOGLER, S. – MARTIKAINEN, J.E. (2015) Pharmaceutical Pricing in Europe. In: *Pharmaceutical Prices in the 21st Century* p. 343-344.

² PANTELI, D. – ECKHARDT, H. – NOLTING, A. – BUSSEL, R. – KULIG, M. (2015): From market access to patient access: overview of evidence-based approaches for the reimbursement and pricing of pharmaceuticals in 36 European countries.

³ VOGLER, S. – PARIS, V. – FERRARIO, A. – WIRTZ, V. – JONCHEERE, K. – SCHEIDERL, P. – PEDERSEN, H. B. – DEDET, G. – BABAR, Z. (2017): How Can Pricing and Reimbursement Policies Improve Affordable Access to Medicines? Lessons Learned from European Countries.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

During the reimbursement evaluation procedure the medicines are normally included in the positive list for reimbursement.⁶ The negative list exists for countries where medicines with market approval are reimbursed automatically; medications are added to the negative list only if they are later determined to be ineffective.⁷

A majority of EU member states use the positive list and apply P&R procedure in parallel or in one procedure.⁸

In addition to the initial reimbursement approval, the re-evaluation of the reimbursement status of medicines can take place on the initiative of P&R authorities or at the request of manufacturers, authorities, or third parties (e.g. patient organizations) in case of new pharmacological, therapeutic, or pharmacoeconomic evidence, or due to changes in indication or price or due to scheduled periodic review.⁹

National P&R policies with price schemes exist to control expenditures on medicines.¹⁰ Initially prices were set at levels designed to cover the bulk of the cost to the industry, including research and development (R&D) and manufacturing and marketing, however this approach is not used in the EU anymore with the justification that these expenditures are hard to estimate and apply on a unit cost level.¹¹ Thus other tools, especially reference pricing, are widely used because they are easier to apply.¹²

Of course, medicines can be marketed after obtaining a marketing authorization but without coverage in national P&R systems the market is limited.¹³

The EU member state applies the following tools, either individually or in combination, to set medication prices:

- Price comparison
- Value-based pricing
- Managed-entry agreements
- Tendering
- Policies on generic and biosimilar medicines.¹⁴

One of the most widespread tools in EU P&R policies is price comparison – out of 28 EU member states only two (UK and Sweden) do not utilize this tool.¹⁵ The countries that rely solely on this tool or use it as supportive evidence in final P&R decision-making are indicated in Table 1.

⁶ GARATTINI, L. – PADULA, A. (2017): Competition in pharmaceuticals: more product-than price-oriented?

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*

⁹ PANTELI, D. – ECKHARDT, H. – NOLTING, A. – BUSSEL, R. – KULIG, M. (2015): From market access to patient access: overview of evidence-based approaches for the reimbursement and pricing of pharmaceuticals in 36 European countries.

¹⁰ GARATTINI, L. – PADULA, A. (2017): Competition in pharmaceuticals: more product-than price-oriented?

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

¹³ JÖNSSON, B. (2011): Relative effectiveness and the European pharmaceutical market.

¹⁴ VOGLER, S. – PARIS, V. – FERRARIO, A. – WIRTZ, V. – JONCHEERE, K. – SCHEIDERL, P. – PEDERSEN, H. B. – DEDET, G. – BABAR, Z. (2017): How Can Pricing and Reimbursement Policies Improve Affordable Access to Medicines? Lessons Learned from European Countries.

¹⁵ PERSSON, U. – JÖNSSON, B. (2016): The End of the International Reference Pricing System?

Table 1: EU Member States' Application of External Price Referencing

<i>Member State</i>	<i>EPR</i>	<i>Member State</i>	<i>EPR</i>
Austria	Main	Italy	Supportive
Belgium	Supportive	Latvia	Main
Bulgaria	Main	Lithuania	Main
Croatia	Main	Luxembourg	Main
Cyprus	Main	Malta	Main
Czechia	Main	Netherlands	Main
Denmark	Main	Poland	Supportive
Estonia	Main	Portugal	Main
Finland	Supportive	Romania	Main
France	Main	Slovakia	Main
Germany	Supportive	Slovenia	Main
Greece	Main	Spain	Supportive
Hungary	Main	Sweden	No
Ireland	Main	United Kingdom	No

Definitions: EPR – external price referencing; Main – country utilizes external price referencing as the main factor in setting medication prices; Supportive – country uses this method as supportive evidence in decision-making; No – EPR is not utilized.

Source: TOUMI, M. – RÉMUZAT, C. – VATAIRE, A – URBINATI D. (2013): External reference pricing of medicinal products: simulation-based considerations for cross-country coordination.

The price comparison tool consists of either international reference pricing, international price comparison, external reference pricing or cross-reference pricing.¹⁶ The price comparison is used as a benchmark for decision-making on national price because it has been shown to generate savings on healthcare expenditures.¹⁷

However, there is a significant downside to utilizing price comparison as a tool. Firstly, this tool often encourages manufacturers to delay access to new innovative treatments in countries with small economy sizes and secondly, all member states experience negative effects from this tool as there is less opportunity for differential pricing between them.¹⁸ The companies avoid launching products in countries with smaller economies because the medication prices would be lower in those countries and this would reduce the international reference price of the medicine.¹⁹ This tool leads to decreased revenues for pharmaceutical companies, which as a consequence, cannot finance the R&D of new innovative drugs.²⁰

As an alternative to price comparison, a value-based pricing tool can be used. This is also known as cost-effectiveness analysis.²¹ This tool has been shown to promote access and rewards companies for making useful innovations.²²

¹⁶ PERSSON, U. – JÖNSSON, B. (2016): The End of the International Reference Pricing System?

¹⁷ VOGLER, S. – PARIS, V. – FERRARIO, A. – WIRTZ, V. – JONCHEERE, K. – SCHEIDERL, P. – PEDERSEN, H. B. – DEDET, G. – BABAR, Z. (2017): How Can Pricing and Reimbursement Policies Improve Affordable Access to Medicines? Lessons Learned from European Countries.

¹⁸ PERSSON, U. – JÖNSSON, B. (2016): The End of the International Reference Pricing System?

¹⁹ VOGLER, S. – PARIS, V. – FERRARIO, A. – WIRTZ, V. – JONCHEERE, K. – SCHEIDERL, P. – PEDERSEN, H. B. – DEDET, G. – BABAR, Z. (2017): How Can Pricing and Reimbursement Policies Improve Affordable Access to Medicines? Lessons Learned from European Countries.

²⁰ PERSSON, U. – JÖNSSON, B. (2016): The End of the International Reference Pricing System?

²¹ *Ibid.*

²² VOGLER, S. – PARIS, V. – FERRARIO, A. – WIRTZ, V. – JONCHEERE, K. – SCHEIDERL, P. – PEDERSEN, H. B. – DEDET, G. – BABAR, Z. (2017): How Can Pricing and Reimbursement Policies Improve Affordable Access to Medicines? Lessons Learned from European Countries.

For expensive medicines different methods are used, including managed-entry agreements and tendering, which allow payers to agree on lower prices or discounts or gain market access with limited therapeutic evidence.²³

Besides the aforementioned tools, P&R policies are also supplemented by strategies to increase the acceptance of generic and biosimilar medicines.²⁴

As we know, one of the EU goals is management of the health status of EU citizens, including ensuring affordable access to medicines and protecting patients from financial hardship.²⁵ However, the separate national P&R policies and bodies have created an imbalance of access to medicines as well as of negotiation power regarding medicine prices. To improve this situation, several approaches have been identified and only partially implemented, including increased cooperation and information-sharing between member states and their authorities, as well as improved data generation and revised incentives and frameworks.²⁶ These tools should allow payers to reach informed decisions and exercise negotiation power; beyond that, this is a step towards a European healthcare union.

2 Healthcare Union

EU member states are integrated on the economic, monetary, banking, political, fiscal, defence, and energy levels but there is still no healthcare integration between EU member states.²⁷ The Treaty of Rome establishes the free movement of goods within EU and medicines are no exception, and discussion of a single EU pharmaceutical market has been ongoing since 1996.²⁸

Although the EU has achieved the creation of a single market through EU-wide laws, this is not the case when it comes to the P&R of medicines. However, EU legislation does influence national healthcare policies, and member state must ensure that their P&R systems are in conformity with other EU legislation.

The freedom to develop national healthcare policies, including the pricing of goods and services, levels of reimbursement, and types of co-payments, is related to the member states' responsibility to determine national fiscal policy.²⁹

Initially, the EU was not intended to interfere in member state healthcare systems and initiatives to do so were considered a threat to national healthcare prerogatives of member states.³⁰ However, discussions of liberalizing the market for medicines, the implications of national policies to establish single medicine pricing, and revenues for R&D were taking place.³¹ Still these three discussion points are not resolved up to now.

Current developments in the EU regarding healthcare allow one to conclude that sooner or later a healthcare union will emerge, motivated by a desire to improve the health status of the EU population regardless of economic status.³²

The first step towards the creation of a common system for medicines was made with the creation of the European Medicines Agency (EMA) in 1993.³³ But the harmonization of

²³ VOGLER, S. – PARIS, V. – FERRARIO, A. – WIRTZ, V. – JONCHEERE, K. – SCHEIDERL, P. – PEDERSEN, H. B. – DEDET, G. – BABAR, Z. (2017): How Can Pricing and Reimbursement Policies Improve Affordable Access to Medicines? Lessons Learned from European Countries.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.*

²⁷ VOLLAARD, H. – MARTINSEN, D. S. (2017): The rise of a European healthcare union.

²⁸ HUTTIN, C. (1999): Drug price divergence in Europe: regulatory aspects.

²⁹ KANAVOS, P. (2000): The Single Market for Pharmaceuticals in the European Union in Light of European Court of Justice Rulings.

³⁰ VOLLAARD, H. – MARTINSEN, D. S. (2017): The rise of a European healthcare union.

³¹ HUTTIN, C. (1999): Drug price divergence in Europe: regulatory aspects.

³² VOLLAARD, H. – MARTINSEN, D. S. (2017): The rise of a European healthcare union.

³³ JÖNSSON, B. (2011): Relative effectiveness and the European pharmaceutical market.

market authorization through EMA and other EU regulations is not necessarily sufficient to develop a single market for medicines because P&R implemented at the national level has an impact on the function of the internal EU market.³⁴ Moreover, the existing EU-wide market authorization through EMA alone without a positive national P&R decision has no value for innovative medicines and indeed hampers their adoption without a single EU market.³⁵

The introduction of a transparency directive (Council Directive 89/105/EEC) in 1989 represents a second step in the development of a single market for medicines which did not limit the ability of member states to organize and finance healthcare systems but provided a P&R procedural obligation in member countries.³⁶

The goal of this EU legislation is to ensure transparency of the P&R decisions made and ensure the operation of the internal market.³⁷ This directive lays down the major requirements for decision-making in P&R activities and provides guidance regarding the time frame, communication with the applicant, and decision appeal procedure.³⁸ The development of this first P&R law at the EU level suggests that further steps towards an EU healthcare union would be also successful.

The idea of single EU P&R agency has been raised by several publications, however, execution seems to be a challenge. Although the single market authorization body (EMA) exists, numerous obstacles to a single P&R body can be identified.

One of them is related to individual national requirements relating to compare new medicine to existing locally-available treatments, because each country has or may have different existing practices, the relative effectiveness of which as compared with suggested practice might differ. In short, a new medication may be more effective than existing treatments in one country and less effective in another; the same applies for comparator medicine.³⁹

Additionally, countries have different approaches— some countries emphasize price control whereas others are more concerned about impact of the total healthcare budget; some countries encourage rational prescribing and others introduce co-payment systems.⁴⁰ These differences in the organization and management of healthcare systems and willingness to pay for health technologies vary by country and have implications for an EU-wide market.⁴¹ However it should be noted that even if a common price for each drug marketed in EU were to be established, the prices of other healthcare services and labour would continue to vary.⁴²

Other factors to consider include relative price levels, epidemiology, clinical practice, availability of healthcare resources and patient health state, all of which could pose significant obstacles in agreeing on a common P&R policy.⁴³

Obstacles aside, positive progress towards a single healthcare union is observable, as is support by various European Commission initiatives.

³⁴ JÖNSSON, B. (2011): Relative effectiveness and the European pharmaceutical market.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*

³⁷ European Commission (2017): Pricing and reimbursement of medicinal products https://ec.europa.eu/growth/sectors/healthcare/competitiveness/products-pricing-reimbursement_en (cited 03.11.2017)

³⁸ European Commission (2017): Transparency Directive https://ec.europa.eu/growth/sectors/healthcare/competitiveness/products-pricing-reimbursement/transparency-directive_en (cited 03.11.2017)

³⁹ DRUMMOND, M. F. (2003): Will there ever be a European drug pricing and reimbursement agency?

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*

Conclusion

The P&R policy in the EU is complex because there is no single P&R system. The EU makes it possible for medicine to obtain market authorization at national and EU-wide levels, however, this does not apply to a P&R scheme. The P&R decisions are made at a member state level only.

There are significant similarities in national P&R systems, and P&R decisions are made based on the same factors: available clinical evidence, pharmaeconomic evaluation, and demand. However, access to medicines in the EU is imbalanced and reasons for this include the low negotiation power of member states with smaller economies and the popularly-used P&R tool of the price comparison.

The industry refrains from accessing P&R schemes in countries with lower prices because doing so would lower the reference price, which is often based on the evaluation of prices in other countries. Thus, member states have had to utilize other tools like managed-entry agreements or discounting to be able to receive a medicine.

Additionally, medication prices are not calculated to cover the expenses for R&D and other activities undertaken by the medication manufacturer when they are only estimated using price comparison. These two considerations prevent the innovative medicines from entering the market.

Member states are responsible for and are free to set the prices of medicines and provide reimbursement within their social systems, however, national P&R policies are intertwined with the EU objectives of creating a single market and protecting human health. And although no single EU P&R system exists, first steps have been taken towards an EU healthcare union. The establishment of such a union would help to harmonize EU-wide market authorization and P&R approval, and consequently strengthen the internal market, increase negotiation power, and improve the healthcare status of all EU citizens.

References:

1. DRUMMOND, M. F. (2003): Will there ever be a European drug pricing and reimbursement agency? In: *The European Journal of Health Economics*, 2003, Vol. 4, No. 2, pp. 67-69.
2. European Commission (2017): Pricing and reimbursement of medicinal products [online]. In: *European Commission*, 2017. [Cited 3. 11. 2017.] Available online: https://ec.europa.eu/growth/sectors/healthcare/competitiveness/products-pricing-reimbursement_en
3. European Commission (2017): Transparency Directive [online]. In: *European Commission*, 2017. [Cited 3. 11. 2017.] Available online: https://ec.europa.eu/growth/sectors/healthcare/competitiveness/products-pricing-reimbursement/transparency-directive_en
4. GARATTINI, L. – PADULA, A. (2017): Competition in pharmaceuticals: more product-than price-oriented? [online]. In: *The European Journal of Health Economics*, 09.10.2017. [Cited 3. 11. 2017.] Available online: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10198-017-0932-4>
5. HUTTIN, C. (1999): Drug price divergence in Europe: regulatory aspects. In: *Health Affairs*, 1999, Vol. 18, No. 3, pp. 245-249.
6. JÖNSSON, B. (2011): Relative effectiveness and the European pharmaceutical market. In: *The European Journal of Health Economics*, 2011, Vol. 12, No. 2, pp. 97-102.
7. KANAVOS, P. (2000): The Single Market for Pharmaceuticals in the European Union in Light of European Court of Justice Rulings. In: *Pharmacoeconomics*, 2000, Vol. 18, No. 6, pp. 523-532.

8. PANTELI, D. – ECKHARDT, H. – NOLTING, A. – BUSSEL, R. – KULIG, M. (2015): From market access to patient access: overview of evidence-based approaches for the reimbursement and pricing of pharmaceuticals in 36 European countries. In: *Health Research Policy and Systems*, 2015, Vol. 13, No. 39, pp. 1-8.
9. PERSSON, U. – JÖNSSON, B. (2016): The End of the International Reference Pricing System? In: *Applied Health Economics and Health Policy*, 2016, Vol. 14, No. 1, pp. 1-8.
10. TOUMI, M. – RÉMUZAT, C. – VATAIRE, A – URBINATI D. (2013): External reference pricing of medicinal products: simulation-based considerations for cross-country coordination [online]. In: *European Commission*, December, 2013. [Cited 3. 11. 2017.] Available online: https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/systems_performance_assessment/docs/erp_reimbursement_medicinal_products_en.pdf
11. VOGLER, S. – MARTIKAINEN, J.E. (2015) Pharmaceutical Pricing in Europe. In: *Pharmaceutical Prices in the 21st Century*. Switzerland: Springer International Publishing, 2015, pp. 343-370. ISBN 978-3-319-12169-7.
12. VOGLER, S. – PARIS, V. – FERRARIO, A. – WIRTZ, V. – JONCHEERE, K. – SCHEIDERL, P. – PEDERSEN, H. B. – DEDET, G. – BABAR, Z. (2017): How Can Pricing and Reimbursement Policies Improve Affordable Access to Medicines? Lessons Learned from European Countries. In: *Applied Health Economics and Health Policy*, 2017, Vol. 15, No. 3, pp. 307-321.
13. VOLLAARD, H. – MARTINSEN, D. S. (2017): The rise of a European healthcare union. In: *Comparative European Politics*, 2017, Vol. 15, No. 3, pp. 337-351.

Contact:

MSc. Aiste Kirkutyte

University of Applied Sciences Burgenland

Campus Eisenstadt

Campus 1

A-7000 Eisenstadt

Austria

e-mail: aiste.kirkutyte@gmail.com

The Legal Aspects of the Geostationary Orbit

(Is the geostationary orbit part of a state's airspace or part of outer space?)

Michal Klenka

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: michal.klenka@euba.sk

The aim of this paper is to analyse the status of the geostationary orbit (GEO), which is tied to the controversy over a legal definition of outer space. This article is giving an overview about the legal analysis and discussion of the issues from numerous points of view, from the perspective of equatorial states, and other arguments and several analogies.

Key words: geostationary orbit, Bogotá Declaration, equatorial states, delimitation of outer space, limited natural resources

JEL: K33

Introduction

The technological advances of the space age have opened the door toward the increasing utilization of the geostationary orbit (GEO) by satellites for telecommunication, broadcasting, and meteorological and other services. More recently, the possible utilization of the geostationary orbit by satellites to transmit solar energy to the earth has been seriously considered. The growing importance of the GEO reflected in these actual and potential uses, coupled with claims of sovereignty advanced by equatorial countries with respect to segments of the orbit, calls for an analysis of its international legal status.¹

The emergence of the GEO as an international legal issue can best be understood against the background of increasing pressure from the lesser developed countries (LDC's) for what they perceive to be a more equitable share of the world's economic resources. This pressure emerged as a coherent and concerted campaign by the 'Group of 77' (G77) in the early 1970's. The G77's position embraced wide-ranging claims on issues as diverse as national sovereignty, restructuring the international financial institutions established at Bretton Woods, intellectual property and recognition that the two great final frontiers, outer space and the high seas, were the 'common heritage of mankind'. All these issues were subsumed in, and identified as, the search for a 'New International Economic Order' (NIEO). One consistent theme running through all NIEO debates was the exploitation of LDC's, initially by the great colonial powers and, more recently, by the industrialized West. Closely allied to this was the 'reassertion' by all LDC's of the right to control their natural resources,' including the claim by a group of LDC's to ownership of the GEO.' Because this claim emerged from a decade in which the majority of the international community had agreed that '[o]uter space ... shall be free for exploration and use of all states,' it was viewed as a mere aberration contrary to international law by non-LDC's. However, rather than being a mere aberration, this claim was symptomatic of a frustration which has great significance for the orderly evolution of international law. The reason for this backlash by the LDC's is simple: the LDC's perceive satellite technology as a valuable resource to assist development in the poorest countries. Stated specifically, the Bogotá Declaration represented a political backlash against the industrialized nations' alleged usurpation of the GEO. For the LDC's, their future development-even survival-is dependent on their sharing the benefits of the advanced technologies of the West. For the industrialized nations, a conflict with

¹ GOROVE, S. (1979): The Geostationary Orbit: Issues of Law and Policy. p. 444-445.

the LDC's over use of the GEO may produce ripple effects in other areas of 'North-South' relations.²

Crowding of the geostationary orbit is a concern not only among the technologically-advanced nations making use of this international resource, but also among developing countries which fear no room will remain for them to launch geostationary satellites in the future. Theoretically, the total number of satellites capable of remaining in geostationary orbit is approximately 2000.³ During the past five decades, spacecraft operating in the GEO have been essential elements in several categories of infrastructure, from both civil and military communications to military intelligence, missile early warning, and arms control verification, to navigation, to data relay between other spacecraft and Earth, to astronomy, environmental monitoring, and meteorology.⁴ Other uses for geostationary satellites include: remote sensing of the earth's surface, either for military purposes or for natural resources management; navigational guidance, since targeting on just one geostationary satellite permits earth bound calculations of a position; solar energy platforms; and manned space stations, including spacecraft terminals.⁵ Seven non-military uses for the geostationary orbit have been set forth by the United Nations Committee on Peaceful Uses of Outer Space (UN COPUOS): communications, meteorology, earth resources and environment, navigation and aircraft control, testing of new systems, astronomy, and data relay.⁶ For the reasons abovementioned, the GEO is a unique and controversial natural resource. Technologically, it serves as a platform from which a single communications satellite can reach nearly one-half of the earth's surface. Politically, it is the focal point of conflict between the developed nations, which are the established communications powers, and the developing countries, which view the continued appropriation of this valuable and limited natural resource as a threat to their future development. Legally, it is a driving force for the development of new regimes in both domestic and international law governing the use of new information technology.⁷ An appropriate understanding of the legal problems that may arise in relation to the question of availability of geostationary orbital positions seems to call for scrutiny of the relevant *lex lata* of international space law, the claims of equatorial countries to segments of the geostationary orbit, the positions of other countries regarding these claims, and some of the International Telecommunication Union (ITU) instruments that have bearing on the subject.⁸

1 Physical Nature of Geostationary Orbit

The geostationary orbit is located at an altitude of approximately 35,786 kilometres from the equator of the earth and has a radius of 42,164 kilometres.⁹ The geostationary orbit, also known as the geosynchronous stationary orbit¹⁰, is an area in space which allows a satellite to remain in orbit over a single point of the earth's surface because of the gravitational pull of the

² GEORGETOWN SPACE LAW GROUP (1984): The Geostationary Orbit: Legal, Technical and Political Issues Surrounding Its Use in World Telecommunications. p. 227-229.

³ FINCH, M. (1986): Limited Space: Allocating the Geostationary Orbit. p. 789.

⁴ GANGALE, T. (2006): Who Owns the Geostationary Orbit? p. 427.

⁵ GEORGETOWN SPACE LAW GROUP (1984): The Geostationary Orbit: Legal, Technical and Political Issues Surrounding Its Use in World Telecommunications. p. 224.

⁶ Physical Nature and Technical Attributes of the Geostationary Orbit: Study Prepared by the Secretariat, U.N. Doc. A/AC. 105/203, at 15-16 (1977)

⁷ GEORGETOWN SPACE LAW GROUP (1984): The Geostationary Orbit: Legal, Technical and Political Issues Surrounding Its Use in World Telecommunications. p. 223-224.

⁸ GOROVE, S. (1979): The Geostationary Orbit: Issues of Law and Policy. p. 445-446.

⁹ FINCH, M. (1986): Limited Space: Allocating the Geostationary Orbit. p. 789.

¹⁰ It is important to note the distinction between the geosynchronous stationary orbit and non-stationary geosynchronous orbits. Any orbit whose period is equal to Earth's period of sidereal rotation (23 hours, 56 minutes, 4.2 seconds) is by definition „geosynchronous.” In: GANGALE, T. (2006): Who Owns the Geostationary Orbit? p. 427-429.

earth, moon, and other planets. In other words, a satellite placed in this orbit, where it drifts eastward at 11,100 km per hour¹¹, lies in the plane of equator and turns about the polar axis of the earth in the same direction and within the same period as the earth itself. Thus, a GEO appears stationary in relation to the underlying point.¹²

Its importance rests instead on its location, its geography. At this precise height over the equator, the satellite moves at the same speed as the Earth beneath it: it forever stays in the sky above a single fixed point on the Earth. Second, because it is above the equator, the satellite can 'see' 42 per cent of the Earth's surface at once, from 81 degrees north to 81 degrees south. What is called its terrestrial footprint is larger than that which could be achieved by a satellite in any other orbit around the Earth. As such, it's a particularly powerful communications tool: the receiving stations on Earth below it does not need to be adjusted or calibrated because the satellite never moves from its position above them, and its data can be broadcast to 40 per cent of the Earth's surface at once.¹³ The importance of the geostationary orbit becomes apparent when one considers that most telecommunications, broadcasting, and weather satellites must be in an orbit over a specific point of the earth, usually over a receiving station.¹⁴

One advantage a geostationary satellite has over other orbiting communications devices is that a ground station need not have a complex mechanism for receiving or transmitting signals. To receive or send transmissions the antenna is permanently aimed at the position in the sky occupied by the satellite. Thus, a ground station can be a simple, no-frills antenna, unencumbered by a sophisticated computer-driven tracking system. Consequently, Direct Broadcast Satellites (DBS) capable of reaching substantial portions of the globe are economically feasible. The GEO is, in fact, the only orbit in which DBS can operate.¹⁵

What makes this satellite so powerful, and so valuable, is that it is located in the geostationary orbit, which is the most valuable position. With a satellite in GEO, a communications provider does not have to pay the massive costs associated with maintaining several satellites to provide full-time coverage, or construct multiple Earth stations or moving receivers. With only three satellites in GEO, a communications provider can cover almost the entire Earth. For satellites, which currently carry much of the world's communication data, as well as its navigation and meteorological information, the GEO is *the* place to be. The GEO is not infinite: satellites have to be positioned apart from each other so that they don't interfere with each other's transmissions; they are strung along the GEO's thin belt 'like pearls on a string'. Understanding the GEO – and in particular its legal geography – is thus critical to understanding how the very infrastructure of world communication works, as it allows contemporary communication practices to exist.¹⁶

2 Legal Geography of the Geostationary Orbit

First, the applicability of international space law to the geostationary orbit area hinges on whether or not it is located in outer space. If it is not, the space treaties would not apply to it short of an explicit provision to the contrary. From the beginning of the space age, there have been many theories and proposals advanced to determine the precise demarcation line between air space and outer space, not from a physical but from a legal point of view. Despite these

¹¹ COLLIS, C. (2009): *The Geostationary Orbit: A Critical Legal Geography of Space's Most Valuable Real Estate*. p. 47.

¹² GOROVE, S. (1979): *The Geostationary Orbit: Issues of Law and Policy*. p. 445.

¹³ COLLIS, C. (2009): *The Geostationary Orbit: A Critical Legal Geography of Space's Most Valuable Real Estate*. p. 47.

¹⁴ FINCH, M. (1986): *Limited Space: Allocating the Geostationary Orbit*. p. 788-789.

¹⁵ GEORGETOWN SPACE LAW GROUP (1984): *The Geostationary Orbit: Legal, Technical and Political Issues Surrounding Its Use in World Telecommunications*. p. 224.

¹⁶ COLLIS, C. (2009): *The Geostationary Orbit: A Critical Legal Geography of Space's Most Valuable Real Estate*. p. 47-53.

efforts, there has been no internationally accepted determination of where outer space begins. Nevertheless, many years of spatial experiments, both before and after the conclusion of the OST, have led to the emergence of what has been described as a new rule of customary international law, namely, that artificial earth-orbiting satellites move in outer space. This conclusion, that was made prior to the claims of sovereignty by equatorial countries over segments of the geostationary orbit above their territories, was because no formal objection had been lodged against the orbiting of such satellites by underlying states. Since geostationary satellites orbit at heights of about 35.786 kilometres, and therefore far above the lowest earth-orbiting satellites, there can be no doubt that the geostationary orbit area is in outer space. Until the claims of equatorial countries, the legal validity of the statement that earth-orbiting satellites move in outer space appears not to have been challenged by any state. One of the cardinal principles incorporated in the treaty is the freedom of exploration and use of outer space by all states without discrimination of any kind, on a basis of equality and in accordance with international law. In view of the applicability of the principle of freedom of exploration and use, it would appear that the placing of a satellite in geostationary orbit would not, in itself, constitute such appropriation. From the beginnings of the space age, the principle first come, first serve was followed; the OST did not place a limitation on this principle with respect to free space, and state practice to date appears to have confirmed it.¹⁷

In 1965, Space in general and the GEO, became a legal geography of *a posteriori* common law: the developed world's satellites which were beginning to populate it created GEO as *res nullius* available to whoever could get there first. With the ITU's first-come-first-served approach to GEO slot and frequency allocation, and Space's apparent lack of ownership, it seemed as if the GEO was becoming a familiar type of legal geography: one in which the wealthiest and most powerful states – and in particular the US – rushed in and claimed, 'squatters' rights' to the most valuable real estate, the 'geostationary gold'. The legal geography of Space – and of its most valuable real estate, the GEO – did not remain static, however: in 1967, it was radically transformed. In the 1960s, numerous new states emerged because of global decolonization, many of them determined that legal geographies should no longer reflect the power and property imbalances of the colonial era. One way in which this could be achieved, they argued, was the legal creation of specific spaces as the 'common heritage of mankind'. In the vision of legal geography of the 'common heritage of mankind', areas such as Space, the high seas, and Antarctica: should not be available to state possession, should be jointly managed by all states, should be used for peaceful purposes only, and – most controversially – any economic benefits from their exploitation should be shared equitably among all states. This was a radical new legal geography, one which proposed to supplant the dominance of the legal geography which had defined the Earth since the 1648 Peace of Westphalia: that is, the partitioning of the Earth into states' possessions. It also proposed to transform Space and the GEO from their then-current legal status as *res nullius* to a variety of *res communis*: the developing states proposed to transform the legal geography of Space, radically and entirely.¹⁸

In 1967, The Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies (The Outer Space Treaty, or OST) produced Space – including the GEO – as a space of international parity and justice, stipulating that 'the exploration and use of outer space shall be carried out for the benefit and in the interests of all countries irrespective of their degree of economic or scientific development'. No longer was the GEO simply another *res nullius* space 'out there' awaiting national claimants; after the OST, the GEO became a shared international space – a *res communis* – in which state claims, weapons testing, and scientific secrecy were banned. The

¹⁷ GOROVE, S. (1979): The Geostationary Orbit: Issues of Law and Policy. p. 446-449.

¹⁸ COLLIS, C. (2009): The Geostationary Orbit: A Critical Legal Geography of Space's Most Valuable Real Estate. p. 53.

OST bans military activity from Space, making Space ‘exclusively for peaceful purposes’ (Article IV); it also makes all of Space open to ‘free use’ and exploration (Article I).¹⁹ Placing an object in the GEO would clearly constitute a ‘use of outer space’ and thus would be governed by Article I of the OST. The first clause of Article I has not been interpreted to mean that all nations must receive specific benefits from each satellite in space, either monetarily or in services. Rather, it has been read to state only that space activities, and thus by implication geostationary satellites, must benefit all countries in a general sense. The interpretation of the second clause is intended to prevent monopolization of space by one nation or a group of nations and to ensure that each state has an equal right to use outer space. Other commentators have gone further, arguing that since Article I was included in the body of the treaty and not in the preamble, it was the intent of the drafters that the ‘common interest’ clause be a treaty obligation and not simply a general goal.²⁰

Article II of the OST is the most powerful in terms of spatial construction: according to this Article, ‘Outer Space, including the Moon and other celestial bodies, is not subject to national appropriation by claim of sovereignty, by means of use or occupation or any other means.’ With this Article, Space became a legal geography of no possession, a *res communis*; although the exact height at which sovereign airspace ends and Space begins remained under debate – with this Article, Earth’s legal geographies of state sovereignty were given a ceiling. State territorial sovereignty and *res nullius* were confined to the Earth; the GEO had become a unique legal geography of international peace and sharing. While the OST, however, was a legally-binding treaty it did not instantly solve the problems of the GEO. In fact, it appeared to exacerbate them. If the GEO was available for ‘free use’ by anyone, developed states and organizations argued that they were entirely within their rights to continue to populate it as quickly and as thoroughly as they wanted: it was, after all, a legal geography of open access. In 1973, the ITU declared the GEO a ‘limited natural resource’²¹ (the new Article 33 reflects the attempt by developing countries to engraft the concept of the ‘common heritage of mankind’ onto the ITU’s operating procedure), akin to Amazonian rainforests or the aquifers of the Sahel: with this, the GEO was for the first time legally differentiated from Space in general; it became a finite new legal geography within the infinity of Space.²² In conjunction with this view, one author emphasizes that ‘rational use of the geostationary satellite orbit all be carried out on the basis of international cooperation with the principle of equality. This principle shall be the key stone for the benefit of all mankind’ Other authorities explain that first, although the geostationary orbit does depend on its relation to phenomena caused by earth, such phenomena are caused by the entire planet, not just by the equatorial states. Second, use of the geostationary orbit may be limited but as a natural resource it cannot be consumed.²³

¹⁹ COLLIS, C. (2009): The Geostationary Orbit: A Critical Legal Geography of Space’s Most Valuable Real Estate. p. 54.

²⁰ GEORGETOWN SPACE LAW GROUP (1984): The Geostationary Orbit: Legal, Technical and Political Issues Surrounding Its Use in World Telecommunications. p. 247-248.

²¹ “1. Members shall endeavour to limit the number of frequencies and the spectrum space used to a minimum essential to provide in satisfactory manner the necessary services. To that end they shall endeavour to apply the latest technical advances as soon as possible.

2. In using frequency bands for space radio services members shall bear in mind that radio frequencies and the geostationary satellite orbit are limited natural resources, that they must be used efficiently and economically so that countries or groups of countries may have equitable access to both in conformity with the provisions of the Radio Regulation according to their needs and the technical facilities at their disposal.” Art. 33, International Telecommunication Convention. 25 October 1973

²² COLLIS, C. (2009): The Geostationary Orbit: A Critical Legal Geography of Space’s Most Valuable Real Estate. p. 54-55.

²³ SITTENFELD, L. (1980): The Evolution of a New and Viable Concept of Sovereignty for Outer Space. p. 207-209.

A major point of controversy in the application of the OST is to what physical space it can be applied. In 1976, a group of equatorial countries claimed sovereignty over the GEO. Part of the basis of their claim was a creative argument that the GEO was gravitationally unique from other possible orbits for satellites; hence, it was technically not part of outer space, and thus was not immune to sovereignty claims under the OST. Because the OST contains no definition of outer space nor any formula to determine where outer space begins, and airspace ends, customary international law is the only source for defining the applicable boundaries of the OST. This customary law is itself based on, among other things, the widely accepted practices among and between nations. Herein lies a problem, however, since the only countries capable of establishing these practices are those who are able to venture into space. Thus, the actions of a few technologically advanced nations are establishing the norms and customs for the entire international community and by implication the application of the OST. Such a definition will surely be made in the best interests of the space powers (who stand to lose much in terms of economic, political and military powers) and therefore may overly limit other states' access to the GEO.²⁴

3 The Bogotá Declaration

On December 3, 1976, eight equatorial countries²⁵ signed the Bogotá Declaration. As stated in the Declaration, the purpose of these countries' claims is that: The geostationary orbit is a scarce natural resource, whose importance and value increase rapidly with the development of space technology and with the growing need for communication; therefore, the equatorial countries meeting in Bogotá have decided to proclaim and defend on behalf of their peoples, the existence of their sovereignty over this natural resource.

The Bogotá Declaration theoretically could be used to prevent nations from launching satellites into geostationary orbit. Its signatories contend that the rationale for their claim of sovereignty is that the geostationary orbit is a phenomenon caused by the gravitational pull of the earth within their boundaries. The signatories to the Bogotá Declaration claim that: 'The geostationary orbit's existence depends solely on the gravitational force of the earth. Therefore, it is not part of outer space. Such a claim of sovereignty is rejected by nations that have launched satellites into geostationary orbit and developing nations which have not yet launched such satellites.' A majority of nations believe the geostationary orbit is a part of outer space and, as such, is governed by the provisions of the OST. Most experts in the field do not agree with the Bogotá Declaration's claim that the orbit's existence 'depends solely on the gravitational force of the earth.' Space technology experts agree that the position of an artificial satellite in the geostationary orbit is dependent upon several factors, such as: the launch and station keeping propulsion, the attraction of the earth, the moon and the sun, and the solar radiation pressure. Therefore, the force of the earth's attraction is merely one of the elements. Even if the gravitational force of the earth were the sole cause of the geostationary orbit, it would be inaccurate to assume that the countries lying on the equator create the gravitational force.²⁶

3.1 The Basis of the Equatorial States' Claim

The following paragraphs of the Bogotá Declaration enunciate the basis of the equatorial States' claim to national sovereignty over certain arcs of the GEO:

Equatorial countries declare that the geostationary synchronous orbit is a physical fact linked to the reality of our planet because its existence depends exclusively on its relation to gravitational phenomena generated by the earth, and that is why it

²⁴ GEORGETOWN SPACE LAW GROUP (1984): The Geostationary Orbit: Legal, Technical and Political Issues Surrounding Its Use in World Telecommunications. p. 248-249.

²⁵ Colombia, Congo, Ecuador, Indonesia, Kenya, Uganda, Zaire, and Brazil as an observer.

²⁶ FINCH, M. (1986): Limited Space: Allocating the Geostationary Orbit. p. 790-791.

must not be considered part of the outer space. Therefore, the segments of geostationary synchronous orbit are part of the territory over which Equatorial states exercise their national sovereignty.²⁷

There is no valid or satisfactory definition of outer space which may be advanced to support the argument that the geostationary orbit is included in the outer space. The legal affairs sub-commission which is dependent on the UN COPUOS, has been working for a long time on a definition of outer space, however, to date, there has been no agreement in this respect.²⁸

Article 1, Paragraph 5 of the Bogotá Declaration reveals the central motivation of the equatorial States:

The solutions proposed by the International Telecommunications Union and the relevant documents that attempt to achieve a better use of the geostationary orbit that shall prevent its imminent saturation, are at present impracticable and unfair and would considerably increase the exploitation costs of this resource especially for developing countries that do not have equal technological and financial resources as compared to industrialized countries, who enjoy an apparent monopoly in the exploitation and use of its geostationary synchronous orbit. In spite of the principle established by Article 33, sub-paragraph 2 of the International Telecommunications Convention, of 1973, that in the use of frequency bands for space radiocommunications, the members shall take into account that the frequencies and the orbit for geostationary satellites are limited natural resources that must be used efficiently and economically to allow the equitable access to this orbit and to its frequencies, we can see that both the geostationary orbit and the frequencies have been used in a way that does not allow the equitable access of the developing countries that do not have the technical and financial means that the great powers have. Therefore, it is imperative for the equatorial countries to exercise their sovereignty over the corresponding segments of the geostationary orbit.

There is arguably a case for reforming the system for allocating radio frequencies and positions used by GEO satellites. However, the redress of these grievances need not and should not include any recognition of national sovereignty over the GEO.²⁹

The Bogotá Declaration in Article 2 (d) stipulates that 'devices to be placed permanently on the segment of a geostationary orbit of an equatorial state shall require previous and expressed authorization on the part of the concerned state, and the operation of the device should conform with the national law of that territorial country over which it is placed.' In other words, these states claim that segments of orbit of geostationary satellites are not in outer space, but are an integral part of the territory below, which means that for them the outer space over which the space treaties pronounce as the province of mankind begins after the geostationary orbit. Indeed, it may well be argued that when an object hangs permanently over a state it has a special relationship to it, which cannot easily be overlooked. As would be expected the claim by the Bogotá Declaration has run into the most formidable brick wall of technically constructive and legally framed refutations by the industrial powers including the communist states. The Bogotá Declaration also raises certain questions about the *consentment tacite* (tacit consent), which many writers have presumed about the practice of space flight over state territory, particularly the flight or placement of satellites through national airspace. It may well be argued that the Bogotá Declaration represents a veritable tool in the armoury of any state which in the future may seek to argue that the flight of satellites over its territory violates its airspace. The statement that only if a state has objected from the outset to an international

²⁷ Bogotá Declaration, Art.1(3).

²⁸ GANGALE, T. (2006): Who Owns the Geostationary Orbit? p. 431.

²⁹ *Ibid.* p. 442.

custom in the process of formation, may it contract out of that custom is not as damaging to the arguments of the Bogotá declarants as it may at first appear. To begin with there is no agreement in international law as to how many years is sufficient for the formation of an international custom. Nor is there any prescribed time limit within which states must declare their objections to a legal or factual practice.³⁰

The declaration further stated that the devices to be placed permanently on the segment of geostationary orbit of an equatorial state require previous and express authorization on the part of the concerned state; that the equatorial states do not condone existing satellites or the position they occupy on the geostationary orbit; and that the existence of these satellites concerned unless expressly authorized by the stated exercising sovereignty over the segments.

The only qualification of the claim made in the declaration is that the equatorial states do not object to free orbital transit of satellites approved and authorized by the International Telecommunication Convention when these satellites pass through their space territory and that the segments of the orbit corresponding to the open sea beyond national jurisdiction constitute the 'common heritage of mankind'. A sampling of some of the arguments advanced in the Bogotá Declaration reveals that they were based on such consideration as:

1. The geostationary orbit is a physical fact arising from the nature of our planet because it depends exclusively on its relation to gravitational phenomena caused by the earth;
2. Under the current rules of the ITU, the geostationary orbit is limited natural resource over which the equatorial countries exercise permanent sovereignty in line with UN resolutions. The orbit is unique because it is the only point at which it is economically feasible to maintain a satellite in stationary position and because it is the only feasible position for solar energy platforms and telecommunication frequencies.
3. There is no satisfactory definition of outer space to support the argument that the geostationary orbit is included in outer space. Variety of criteria suggested for its definition. Until an international definition of outer space is arrived at the provision of domestic law will apply to demarcate space.
4. The ban on national appropriation is not applicable in view of the lack of definition of outer space;
5. Technological partition of the orbit is inappropriate, there is no right of succession in regard to satellites.
6. The geostationary orbit is not covered by the OST, that countries have not ratified and are not bound by it.

While the strictly legal and technical arguments of the equatorial countries did not appear convincing, it is instructive to look at the underlying motivations that prompted their claims. These motivations stemmed from economic aspirations couched in terms of fundamental justice, equity, and fairness. In order to realize their economic aspirations on the basis of justice, equity, and fairness the equatorial countries called for renegotiation of the OST, specifically:

1. To negotiate a definition or delineation of outer space which would consider the interests of the equatorial countries;
2. To negotiate a legal regime to govern the use of the geostationary orbit taking into account the genuine interest of the international community and the concerns of the equatorial countries;
3. To negotiate regional and sub regional agreements with other Latin American states for the joint use of the geostationary orbit; and

³⁰ ODUNTAN, G. The Never-Ending Dispute: Legal Theories on the Spatial Demarcation Boundary Plane between Airspace and Outer Space. p. 75-77.

4. To create a new Outer Space Authority under the auspices of the UN.

From the preceding review of outer-space-related instruments and deliberations, it appears that the claims of the equatorial countries to segments of the geostationary orbit are legally and scientifically untenable. At the same time, it appears that in the Legal Subcommittee of UN COPUOS there has been fairly substantial support for equity and fairness, which would favour or at least leave the door open for consideration of the development of legal principles to govern the use of the geostationary orbit.³¹

Thus, it would appear that the eight equatorial states are selectively expressing their conservative desire to apply territorial sovereignty in outer space. As for those areas acknowledged to be beyond state jurisdiction, such as those portions of the orbit over the high seas, they acknowledge the modern trend toward the community of interest, and toward mankind as the beneficiary of outer space agreements. Claiming sovereignty over the geostationary orbit is an apparent attempt by states currently without satellite technology to protect their territory as against those states with satellite technology. Such an attempt to carry traditional concepts into the future represents a significant barrier to cooperative efforts being made in the interest of the international community in outer space.

Though not universal, support for the 'common heritage of mankind' is widespread. It is reflected in both official and academic circles by the recognition of mankind as the subject of the law in international agreements and by the proliferation of academic endeavours advocating such recognition. Such support represents a departure from territorial sovereignty and a trend toward the application of a new non-territorial sovereignty, exercised in the interest of the international community, to protect the rights of mankind in outer space. With regard to satellite activity, those opposed to prior consent and to the application of territorial sovereignty in outer space advocate the 'common heritage of mankind' as the viable sovereignty for outer space. Most often cited in support of this view is Article 19 of the 1948 Universal Declaration of Human Rights which states in part: 'Everyone has the right to freedom of opinion and expression; this right includes freedom to hold opinions without interference and to seek, receive and impart information and ideas through any media and regardless of frontiers.' This document embodies the recognition of fundamental human rights and the inclusion of freedom of information as among those rights. The application of such principles to remote sensing and direct broadcasting, as well as to outer space activities in general, constitutes a pronouncement of the inapplicability of territorial sovereignty in outer space.³²

Ecuador, a signatory of the Bogotá Declaration, has expressed the opinion that it would be useful to delimit outer space by setting the upper limit of air space at an altitude of about 100 kilometres. Such an opinion implicitly accepts the GEO as being within the boundary of outer space. The signatories to the Bogotá Declaration may have decided to give up their claim of sovereignty based on newly available scientific evidence regarding the limits of outer space. It has been suggested that, 'the equatorial countries used the Bogotá Declaration as a political tool rather than to seriously assert their sovereignty claims.' This would explain Ecuador's willingness to accept the proposals for a lower boundary of outer space. As stated by Ram S. Jakhu, an expert on the geostationary orbit issue: '[T]he real purpose of the Bogotá Declaration seems to be the application of political pressure on a few developed countries that are monopolizing the geostationary orbit and consequently restraining the use of the orbit by late-comer developing countries.' In the words of another expert, Linda R. Sittenfeld, 'Claiming sovereignty over the geostationary orbit is an apparent attempt by states currently without satellite technology to protect their territory as against those states with satellite technology.'

³¹ GOROVE, S. (1979): *The Geostationary Orbit: Issues of Law and Policy*. p. 450-459.

³² SITTENFELD, L. (1980): *The Evolution of a New and Viable Concept of Sovereignty for Outer Space*. p. 209-211.

Such motives would explain testimony by Colombia's representative at the 1982 meeting of the Legal Subcommittee of the COPUOS. Colombia's representative stated that the Bogotá Declaration: [S]ought to ensure genuine benefits for the international community as a whole, through equitable utilization of the geostationary orbit in such a way as to take into account the needs and safeguard the rights and interests of the developing countries in the various regions of the world. It was for that reason that not only the equatorial countries, but the developing world as a whole, had been urging, with ever increasing emphasis, the need to update the 1967 OST. Only in that way could a more equitable, harmonious, and consistent body of space law be established.

This statement suggests that the signatories to the Bogotá Declaration were not concerned that their claim of sovereignty over the geostationary orbit directly conflicted with the 1967 OST. Rather, the equatorial countries sought to challenge the provisions of the 1967 OST by claiming sovereignty over the geostationary orbit. Assuming this argument to be true then the entire problem may be seen as part of the larger political struggle of developing countries to gain economic and political power in world affairs. Some commentators feel that the geostationary orbit issue is at the centre of developing nations' call for a new international economic order.³³

This was a radical move because it was the first ever claim to space sovereignty: to date, the GEO remains the only area of Space which has been subject to formal state claim. It was also a radical moment in the legal geography of the GEO: according to the Bogotá Declaration, the GEO was not part of Space, and was therefore not a part of the legal geography of the OST. Bogotá simply asserted that Space began beyond the GEO. The Bogotá Declaration applied the legal principle of contiguity – the same principle through which states claim sovereignty to areas of the continental shelf off their shores – to the GEO, firmly placing the GEO within the Earth's legal geography of state sovereignty. The Declaration argued that the signatories' national appropriation of the GEO was hardly radical or novel: 'under the name of a so-called non-national appropriation,' they argued, 'what was actually developed was technological partition of the orbit, which is simply a national appropriation' by the developed states, and in particular by the US. The GEO was subject to *de facto* national claims based on the *a posteriori* legal geography in place. The Declaration treated existing satellites as earlier European empires had treated the residents of 'new' territories they 'discovered' and claimed: it stated that 'Equatorial countries do not condone the existing satellites or the positions they occupy on their segments of the Geostationary Orbit nor does the existence of said satellites or use of the segment unless expressly authorized by the state exercising sovereignty over this segment'.

Almost all states³⁴ and space organizations rejected the Bogotá Declaration outright: some developing states argued that it would effectively lock them out of access. Most of counter-arguments rested on the GEO's being a part of Space, even in the absence of a clear legal definition of Space. The Bogotá Declaration was particularly productive in its stimulation of new debates about the legal geography of the GEO. The GEO, responses to Bogotá affirmed, was part of Space, and not part of Earth's legal geographies of possession. While Bogotá failed in transforming the GEO into the property of equatorial states, it did firmly situate developing states on the agenda of GEO spatial considerations: that developing states should have equitable access was now largely accepted; that transforming the GEO into Earth-bound sovereign territory was the way to accomplish this was refused.³⁵

³³ FINCH, M. (1986): Limited Space: Allocating the Geostationary Orbit. p. 795-797.

³⁴ Countries which have been exponents of the position that the geostationary orbit lies in outer space include: Belgium, Czechoslovakia, the Federal Republic of Germany, the German Democratic Republic, Italy, Japan, Sweden, and the United Kingdom.

³⁵ COLLIS, C. (2009): The Geostationary Orbit: A Critical Legal Geography of Space's Most Valuable Real Estate. p. 55-57.

3.2 Arguments Based on Astrodynamics

The Bogotá Declaration states that in the GEO, ‘such a satellite appears to be stationary in the sky.’ In fact, it is not stationary; it is in motion around the Earth. It obeys Kepler’s laws of orbital motion.³⁶ It is simply that this motion around the Earth is synchronous with the rotation of the Earth. The Bogotá Declaration defines the GEO as ‘a circular orbit on the Equatorial plane’ whose period is synchronous with the rotation of the Earth. In practice, no orbit is perfectly circular; there will always be some degree of eccentricity. In other words, even if the orbit is perfectly synchronous with the Earth’s rotation, the satellite will dip below synchronous altitude during part of its circuit around the Earth, then climb above that altitude. Because the Earth is not a perfect sphere, because the mass of the Earth is unequally distributed, and because other celestial bodies (principally the Moon and the Sun) exert gravitational forces on satellites in the GEO, the GEO is unstable. The GEO in practice can only be approached but not perfectly attained, nor can even the approximation of the ideal type be maintained except via the periodic firing of station keeping thrusters.³⁷

3.3 Arguments by Analogy

Assuming, for the sake of argument, that the GEO is not part of outer space, and can be considered as territory over which States can exercise national sovereignty, on what basis can national sovereignty be recognized? If the GEO is not part of outer space, it must be part of the terrestrial environment, and therefore must have a legal status analogous either to land, sea, or air.

3.3 A. The Land Argument

Could the segments of the GEO above the territories of the equatorial States be considered as analogous to land, and therefore subject to territorial claims? There are in traditional international law five different modalities for the acquisition of territory: occupation, cession, prescription, conquest and accession. In the context of outer space, only occupation is relevant. A State may acquire territory through occupation provided two conditions are satisfied: (1) the territory claimed must be *res nullius*, i.e., belonging to no other State or to the international community, and (2) the claimant State exercises effective control over such territory.

The criteria for effective occupation were enunciated in the Island of Palmas arbitration by the Permanent Court of Arbitration in 1928. The arbitrator in the case, Max Huber, wrote that ‘the continuous and peaceful display of sovereignty... is as good as title.’ Huber also observed, ‘[a]ccording to the view that has prevailed since the 19th century, an inchoate title of discovery must be completed within a reasonable period by the effective occupation of the region claimed to be discovered.’

The equatorial States did not ‘discover’ the GEO. Anyone conversant in astrodynamics can calculate the semimajor axis of an orbit whose period will exactly match the rotational period of the Earth. Possibly the earliest mention of the GEO as being a useful location for satellites was an article by Arthur C. Clarke³⁸. The GEO is sometimes referred to as the ‘Clarke orbit’ in his honour. Most equatorial States neither have used nor ‘occupied’ the GEO. For the equatorial States to claim national sovereignty over the GEO is analogous to the officers of a State that possesses no seafaring capability booking passage on another State’s ship to an island

³⁶ According to Johannes Kepler’s third law of orbital motion, the period of a satellite is proportional to its distance from its primary. Satellites in low Earth orbits, at altitudes of a few hundred to a thousand kilometres, have orbital periods from about 90 minutes to two hours. At the other extreme, the Moon, at a distance of about 384,400 kilometres, has an orbital period of about 655 hours (27.3 days). In.: GANGALE, T. (2006): Who Owns the Geostationary Orbit? p. 426.

³⁷ GANGALE, T. (2006): Who Owns the Geostationary Orbit? p. 431-432.

³⁸ CLARKE, A. C. (1945): Peacetime Uses for V2 (February 1945) In: *Wireless World*. Available online: http://lakdiva.org/clarke/1945ww/1945ww_feb_058.html

previously discovered but for some reason unclaimed, and then claiming sovereignty over that island, in contradiction to the fact that it did not discover the island, cannot use or occupy it without the intervention of another State, and cannot exercise effective control over it.

It is the various launching States that operate the large majority of satellites in the GEO above the territory of the equatorial States. If the GEO is subject to territorial claims, then on the basis of use or occupation, it is the launching States that have the better claims, by virtue of ‘the continuous and peaceful display of sovereignty,’ even if such sovereignty has not heretofore been asserted. If the GEO were to be generally recognized as lying outside the jurisdiction of that treaty, the GEO could not now be considered as *terra nullius*, and therefore subject to claim by the equatorial States, because large segments of the GEO have been occupied by other States for four decades. Rather, the GEO could only retroactively be considered to have been *terra nullius* prior to the time of its first ‘occupation’ by launching States, and the launching States would thus have titles founded on long and peaceful possession since then.

In the Island of Palmas case, Arbitrator Huber also stated, ‘Although States have in certain circumstances maintained that islands relatively close to their shores belonged to them in virtue of their geographic situation, it is impossible to show the existence of a rule of positive international law to the effect that islands situated outside territorial waters should belong to a State from the mere fact that its territory forms the *terra firma* (nearest continent or island of considerable size).’ The claim of the equatorial States over the GEO is akin to this. The specific GEO arc above each State’s territory may be thought of as an island ‘situated outside territorial waters’ (directly above their territory) to which ‘its territory forms the *terra firma*,’ although at one-tenth the distance to the Moon, it can hardly be considered ‘relatively close.’

The claim of sovereignty over the GEO based on a land analogy fails. If any land analogy is to be made regarding the GEO, and indeed all of outer space, the more appropriate analogy is Antarctica. Article IV, Paragraph 2 of the 1959 Antarctic Treaty states: ‘No new claim, or enlargement of an existing claim, to territorial sovereignty shall be asserted while the present Treaty is in force.’³⁹

3.3 B. The Sea Argument

Could the segments of the GEO above the territories of the equatorial States be considered as analogous to territorial sea or to maritime exclusive economic zones? Indeed, the early development of outer space law has its roots in the law of the sea, as well as in air law.

If the GEO arcs above the equatorial States are analogous to territorial sea, the right of innocent passage, as stated in Article 17⁴⁰ of the United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS), would not apply. Article 18 defines ‘passage:’

1. Passage means navigation through the territorial sea for the purpose of:
 - (a) traversing that sea without entering internal waters or calling at a roadstead or port facility outside internal waters; or
 - (b) proceeding to or from internal waters or a call at such roadstead or port facility.
2. Passage shall be continuous and expeditious. However, passage includes stopping and anchoring, but only in so far as the same are incidental to ordinary navigation or are rendered necessary by force majeure or distress or for the purpose of rendering assistance to persons, ships or aircraft in danger or distress.

Satellites in the GEO do not traverse the arcs of the GEO claimed by the equatorial States, but remain stationed within those arcs. This cannot be construed as passage. UNCLOS

³⁹ GANGALE, T. (2006): Who Owns the Geostationary Orbit? p. 432-435.

⁴⁰ „Subject to this Convention, ships of all States, whether coastal or land-locked, enjoy the right of innocent passage through the territorial sea.“

Article 56, Paragraph 1 provides that the coastal State has ‘sovereign rights for the purpose of exploring and exploiting, conserving and managing the natural resources’ of the exclusive economic zone, as well as jurisdiction with regard to ‘the establishment and use of artificial islands, installations and structures,’ ‘scientific research,’ and ‘the protection and preservation of the... environment,’ as well as ‘other rights and duties’. If the GEO arcs above the equatorial States are analogous to exclusive economic zones, equatorial States would have ‘sovereign rights for the purpose of exploring and exploiting, conserving and managing the natural resources. GEO satellites would be analogous to ‘artificial islands, installations and structures’ and would be within the jurisdiction of the equatorial States. The equatorial States would also have jurisdiction with regard to spacecraft debris in accordance with the protection and preservation of the environment in their GEO arcs.

However, the concepts of territorial waters⁴¹ and exclusive economic zones⁴² are based on their contiguity to the territory of the coastal or archipelagic State. Contiguity is implicit in the definitions of these zones, while a third type of maritime zone defined in UNCLOS Article 33 is explicitly contiguous by its very name: the ‘contiguous zone’.⁴³ No State may claim an area of the sea that is not contiguous with some territory under its sovereignty. However, the equatorial States lay claim to the segments of the GEO above their territories, while making no such sovereign claims to the 35,786 km stretch of outer space between the limit of their national airspace and the GEO. Thus, if the GEO is analogous to sea, there is no contiguity from the baselines of the equatorial States (their land surfaces) to the GEO, and the analogy to any type of maritime zone is non-existent. Contrary to the assertion that the Bogotá Declaration ‘claimed sovereignty up to the geostationary orbit;’ a careful reading of the Declaration shows this not to be the case.⁴⁴

3.3 C. The Air Space Argument

Since air law has close relationship with outer space law, could the segments of the GEO above the territories of the equatorial States be considered as analogous to national airspace? An important distinction between the legal regimes of air space and outer space is that the former is subject to national sovereignty, while the latter is not. If the GEO could be considered a part of the sky that is not in outer space, portions of it would legitimately be subject to claims of national sovereignty by the equatorial States beneath.

For centuries, the common law doctrine was, ‘*Cujus est solum ejus est usque ad coelum et ad inferos*,’ or ‘He who owns the land owns all the way to the sky and to the depths.’ With the development of aircraft in the 20th century, *usque ad coelum* as a principle of private ownership had to be modified. In *U.S. v. Causby*, the U.S. Supreme Court ruled in 1946 that private air rights exist only to the extent essential to the use and enjoyment of the privately-owned land beneath it. In essence, ownership ‘all the way to the ceiling’ was transferred to the State.

Article 1 of the Chicago Convention reads:

The contracting States recognize that every State has complete and exclusive sovereignty over the airspace above its territory.

⁴¹ “Every State has the right to establish the breadth of its territorial sea up to a limit not exceeding 12 nautical miles, measured from baselines determined in accordance with this Convention.” UNCLOS. Art. 3.

⁴² “The exclusive economic zone shall not extend beyond 200 nautical miles from the baselines from which the breadth of the territorial sea is measured.” UNCLOS. Art. 57.

⁴³ “In a zone contiguous to its territorial sea, described as the contiguous zone, the coastal State may exercise the control necessary to: (a) prevent infringement of its customs, fiscal, immigration or sanitary laws and regulations within its territory or territorial sea; (b) punish infringement of the above laws and regulations committed within its territory or territorial sea. 2. The contiguous zone may not extend beyond 24 nautical miles from the baselines from which the breadth of the territorial sea is measured.” UNCLOS. Art. 33.

⁴⁴ GANGALE, T. (2006): Who Owns the Geostationary Orbit? p. 435-436.

While the Convention does not explicitly define airspace in terms of altitude, it is clear that the airspace follows State sovereignty. In law and in practice, each State has sovereignty over all airspace above its territory to an undetermined altitude. At present, there is no agreement regarding the upper limit of national airspace. The upper limit of airspace (and conversely, the lower limit of outer space) under discussion by COPUOS over the past five decades has been in the range of 90 to 110 km, well below the GEO altitude of 35,786 km. On the point regarding contiguity, it is important to note that at this time States regard the area, e.g., up to 30,000 meters above their territory, to be national airspace, subject to their sovereignty. To reiterate, while the equatorial States lay claim to the segments of the GEO above their territories, they make no such sovereign claims to the 35,786 km stretch of outer space between their national airspace and the GEO. Thus, there is no contiguity, and the analogy to national airspace does not fly.⁴⁵

Conclusion

Utilization of the geostationary orbit is already under way, and the principles of both customary and international treaty law fully support the existing practice from a purely legal point of view. A crucial aspect of this development will be the determination of the criteria on which the principles and rules should be based so that an acceptable balance can be found for all concerned without impeding advancement. A closely related question will be the ways in which the law should take scientific implications into account so as to allow for necessary adjustments whenever the technical and scientific criteria change, a situation that can be anticipated to result from breakthroughs or advances. Nonetheless, discussion of the formulation of principles governing the use of the geostationary orbit in the Legal Subcommittee should be preceded or accompanied by a thoroughgoing study and analysis of the relevant technical and scientific problems by the parent Scientific Subcommittee and appropriate ITU bodies.⁴⁶

The GEO remains a space of conflict, compromise, and instability, all results of its complex and evolving legal geography. Although fibre optics now carry some of the communication data once solely carried by satellites, the GEO is under increasing pressure, particularly as the markets for satellite TV, telephony, and broadband grow. Further, militaries around the world rely heavily on satellites for communication, remote sensing, and navigation, putting substantial pressure on the GEO: although warfare in Space is prohibited by the OST, the GEO is highly militarized, 'the wars in Iraq and Afghanistan are eating up massive satellite bandwidth to support coalition military operations ... military use will generate 46 per cent of all satellite service revenues from 2002 to 2007'. 35,786 km above the Earth, a legal geography upon which the global communications infrastructure depends remains riven and unstable, characterized by power struggles and ideological challenges. In this, it is no different from any of Earth's historical resource frontiers: creating the GEO's legal geography is little different from when, at the dawn of European imperialism, legal scholars debated who and what the lands of the 'new world' were for. Creating the legal geography of the GEO both reflects and will shape terrestrial power relations, communication infrastructures, and global economics far into the future. It is well past time for humanities and social science scholars to attend to this geography critically and thoroughly. When it comes to space's most valuable real estate, the GEO, this need is particularly urgent.⁴⁷

The essence of the equatorial States' claim to national sovereignty over the GEO above their territories is that since there is no legal definition of outer space, the GEO is a special case,

⁴⁵ *Ibid.* p. 436-438.

⁴⁶ GOROVE, S. (1979): The Geostationary Orbit: Issues of Law and Policy. p. 460-461.

⁴⁷ COLLIS, C. (2009): The Geostationary Orbit: A Critical Legal Geography of Space's Most Valuable Real Estate. p. 60-62.

that solely by virtue of the synchronicity of the orbital period with the Earth's rotational period, 'must not be considered part of the outer space.' On the basis of astrodynamics, there is no question that the GEO is part of outer space, and that left to itself, any satellite in the GEO gravitates into another orbit. The GEO is an ideal that in practice can only be approached, but not perfectly attained, and can only be maintained by periodic corrective thrust. Also, there is no analogy with land, sea, or air that can be reasonably drawn that would lend credence to the idea that the GEO would be subject to claims of national sovereignty by the equatorial States even if the GEO could be somehow considered as part of the Earth environment and not part of outer space. While the legal definition and delimitation of outer space (or even the need for one) continues to elude consensus, it is clear that any functional definition must include objects in orbit around the Earth, and that any spatial delimitation will probably be at an altitude in the range of 90 to 110 km, far below the 35,786-km altitude of the GEO. Finally, regardless of the absence of a legal definition and delimitation of outer space, treaty language is unambiguous that objects in orbit around the Earth are in outer space. This holds for any orbit, including the GEO. By any rational criterion, the Bogotá Declaration is insupportable. This ill-advised document has been a 50-year distraction from addressing the real issues of allocating the GEO equitably for all States.⁴⁸ The concept of territorial sovereignty, as exercised by the principle of prior consent, is inoperative in outer space because outer space is free of territorial boundaries.⁴⁹

References:

1. COLLIS, C. (2009): The Geostationary Orbit: A Critical Legal Geography of Space's Most Valuable Real Estate. In: *The Sociological Review*, 2009, Vol. 57, Issue s1, p. 47 – 65. Available online: onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-954X.2009.01816.x/abstract
2. FINCH, M. (1986): Limited Space: Allocating the Geostationary Orbit. In: *Nw. Journal of International Law & Business*, Vol. 7, Issue 4 Fall, p. 788 – 802. Available online: <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1216&context=njilb>
3. GANGALE, T. (2006): Who Owns the Geostationary Orbit? In: *Annals of Air and Space Law*, 2006, Vol. XXXI, p. 425 – 445. Available online: https://ops-alaska.com/publications/2006/2006_AASL-WhoOwnsGSO.pdf.
4. GEORGETOWN SPACE LAW GROUP (1984): The Geostationary Orbit: Legal, Technical and Political Issues Surrounding Its Use in World Telecommunications. In: *Case W. Res. J. International Law*, Vol. 16, Issue 2, p. 223 – 264. Available online: <http://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1775&context=jil>
5. GOROVE, S. (1979): The Geostationary Orbit: Issues of Law and Policy. In: *The American Journal of International Law*, 1979, Vol. 73, No. 3, p. 444 – 461. Available online: <http://www.jstor.org/stable/2201144>.
6. SITTENFELD, L. (1980): The Evolution of a New and Viable Concept of Sovereignty for Outer Space. In: *Fordham International Law Journal*, 1980, Vol. 4, Issue 1, p. 198 – 212. Available online: <http://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol4/iss1/9/>
7. ODUNTAN, G. The Never-Ending Dispute: Legal Theories on the Spatial Demarcation Boundary Plane between Airspace and Outer Space. In: *Hertfordshire Law Journal*, Vol. 1, Issue 2, p. 64 – 84. Available online: <https://kar.kent.ac.uk/1871/>
8. United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982. Available online: http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

⁴⁸ GANGALE, T. (2006): Who Owns the Geostationary Orbit? p. 445.

⁴⁹ SITTENFELD, L. (1980): The Evolution of a New and Viable Concept of Sovereignty for Outer Space. p. 212.

Contact:

Mgr. Michal Klenka

Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovak Republic
e-mail: michal.klenka@euba.sk

VÝZNAM A POSTAVENIE V4 V SÚČASNOM BEZPEČNOSTNOM PROSTREDÍ V KONTEXTE UKRAJINSKÉHO KONFLIKTU¹

Dávid Kollár

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: david.kollar@umb.sk

Štáty V4 prirodzene zdieľajú silnú orientáciu na EÚ a NATO a dávajú akcent na svoju úlohu ako spoľahlivého spojenca. Členstvo v týchto organizáciách je kľúčové pre potláčanie vonkajších i vnútorných hrozieb ako aj posilňovanie vlastnej bezpečnosti. Samotná V4 je jednotlivými členskými štátmi vnímaná ako významný partner pri artikulácii i realizácii stanovených cieľov. Bezpečnostné prostredie v strednej a východnej Európe sa samozrejme po začatí ruskej agresie voči Ukrajine dramaticky zmenilo. Ukrajina aj štáty V4 pocítili nevyhnutnosť prehodnotenia svojich bezpečnostných politík a bezpečnostných modelov. Nová národná bezpečnostná stratégia Ukrajiny reflektuje a poukazuje na zoskupenie V4 ako na „subregionálne“ fórum, ktoré by mohlo byť využívané ukrajinskými úradmi na posilnenie svojej národnej bezpečnosti v zahranično-politickej doméne, na ochranu svojej teritoriálnej integrity a štátnej suverenity, ako aj implementáciu ekonomických a energetických projektov a iniciatív.

Kľúčové slová: bezpečnosť, Ukrajina, V4, bezpečnostné prostredie, konflikt

V4 states naturally share a strong orientation on EU and NATO and they stress their role as a responsible ally. Membership in these organizations is a key factor for the suppression of foreign and domestic threats as well as strengthening of their own security. V4 is by its own individual states perceived as a significant partner in the articulation and implementation of its stated goals. Security environment in Central and Eastern Europe after the start of Russian aggression against Ukraine dramatically changed. Ukraine and V4 states experienced a necessity of revaluation their security policies and security models. A new national security strategy of Ukraine reflects and points out on the V4 group as on sub regional forum, which could be used by Ukrainian authorities for strengthening its national security in foreign-political domain, on the protection of its territorial integrity and state sovereignty, as well as on the implementation of economic and energy projects and initiatives.

Key words: security, Ukraine, V4, security environment, conflict

JEL: F50

Úvod

Bezpečnosť vždy bola dôležitou témou post-komunistických štátov strednej Európy, s tým, že hlavným záujmom je prevencia nárastu akéhosi bezpečnostného vákuu v regióne, tzv. lesson learned z medzivojnového obdobia. Nedlho po vzniku zoskupenia V4 sa členské krajiny snažili vypracovať obrannú spoluprácu, keďže výzbroj ich armád bola skoro identická, čo bolo dané ich bývalým členstvom vo Varšavskej zmluve. Diskusia sa koncentrovala na každú z výzbrojí, ktoré mali byť modernizované, diskutovalo sa o spoločnom vývoji 3D radarov, o spolupráci pri modernizácii tankov ako aj o vývoji munície.²

¹ Tento článok je publikovaný v rámci projektu VEGA 1/0545/17 - Transformácia bezpečnostného prostredia: aplikácia skúseností štátov Vyšehradskej štvorky na príklade Ukrajiny

² ZETOCHA, K. (2011): Spolupráce Visegrádske čtyřky v oblasti vyzbrojování

Avšak interakcia medzi štátmi vo vojenskej a obranne sfére plne nevyužila potenciál, keďže plánované projekty sa neuskutočnili a všetky krajiny sa sústredili najmä na európsku integráciu a členstvo v Severoatlantickej aliancii. Hľadáním príležitostí, ktoré by posilnili individuálne vzťahy so Západom, viac rozvinuté štáty zo štruktúry V4 zanechávali tie menej rozvinuté za sebou. Celá spolupráca bola v tom čase založená najmä na politických konzultáciách.³ Vojenská a obranná spolupráca sa oživila až potom, čo dostali Česká republika, Maďarsko a Poľsko v roku 1997 pozvánku do NATO. Ochota urýchliť integráciu Slovenska viedla v rámci V4 k efektívnejším konzultáciám ohľadom obranných a bezpečnostných otázok. Po vstupe Slovenska do NATO v roku 2004 vojenská a obranná spolupráca opäť upadla a znova sa zamerala len na politické konzultácie.⁴

1 Bezpečnostné prostredie V4

Po tom, čo v roku 2009 nastala v Európe hospodárska kríza a obranné rozpočty v strednej Európe boli významne znížené, obranná spolupráca v Prahe, Bratislave a Budapešti bola považovaná za logický a nevyhnutný nástroj ako vykompenzovať úsporné znížovanie, kdežto vo Varšave bola považovaná za prostriedok ako motivovať regionálnych partnerov k posilneniu obranných kapacít. Finančná kríza taktiež viedla k vytvoreniu nových formátov kooperácie v obrannej sfére. V roku 2010 boli spustené tzv. NATO smart defence a koncepcia EÚ Pooling and Sharing a naďalej stimulovali krajiny V4 k prehĺbeniu ich obranných väzieb.⁵ Avšak štáty V4 nemajú medzi projektmi Pooling and Sharing, na ktorom by sa zúčastnili spoločne. Napríklad na projekte mobilného laboratória určeného pre výskum boja proti improvizovaným výbušným zariadeniam (IED), na európskej úrovni participuje od roku 2011 len Poľsko. A to aj napriek tomu, že sa táto agenda výslovne uvádza ako prioritná v dokumente V4 Responsibility for a Strong NATO a nasledujúcich vyhláseniach. Na projekte boja proti chemickým biologickým, rádiologickým a nukleárnym hrozbám, ktorý je opäť prioritnou agendou V4, vedľa seba kooperujú iba Česká republika a Poľsko. Na rovnakom formáte potom bol v roku 2013 cez EDA sprostredkovaný rámcový kontrakt na spoločný nákup protitankovej munície Carl Gustav. Smart Defence má identický cieľ ako Pooling and Sharing, teda pomôcť zvýšiť vojenské spôsobilosti členských krajín NATO prostredníctvom spolupráce a zdieľania schopností naprieč členskými štátmi. Okrem toho je účelom iniciatívy znížiť rozdiel medzi vojenskými schopnosťami USA a európskych členov NATO. Smart Defence sa skladá z 3 komponentov: prioritizácia, špecializácia a kooperácia. Prioritizácia znamená zameranie na rozvoj zručností zodpovedajúcich hrozbám, ktorým NATO aktuálne čelí. Špecializáciou je myslené zdieľanie informácií o vojenskej sile a národných obranných plánoch medzi členmi NATO, čím sa má predísť zbytočnej duplikácii schopností. Posledným komponentom Smart Defence je kooperácia, ktorá nabáda k spolupráci medzi štátmi na báze zdieľania národných vojenských kapacít medzi rôznymi skupinami členských štátov vytváraných na základe geografických, kultúrnych a ďalších potrieb. Rovnako ako iniciatíva EÚ Pooling and Sharing, tiež Smart Defence deklaruje nutnú kompatibilitu medzi oboma iniciatívami, aby sa predišlo duplicite projektov. Definované boli tiež oblasti, v ktorých by spolupráca medzi NATO a EÚ bola obzvlášť vhodná. Sú to oblasti zdravotníckej podpory, boj s nástražnými výbušnými systémami (improvised explosive devices - IEDs) a jadrovými, biologickými a chemickými zbraňami. Zoskupenie V4 podporovalo myšlienku posilnenia väzieb medzi strednou Európou a Euroatlantickými štruktúrami od samého začiatku a v roku 2012, pred samitom NATO v Chicagu, sa v deklarácii Responsibility for a Strong NATO zaviazalo podporovať regionálnu a euroatlantickú bezpečnosť posilňovaním ich politických záväzkov a zvyšovaním svojich

³ MADEJ, M. (2013): Visegrad Group defense cooperation: what added value for the European capabilities?

⁴ MADEJ, M. (2013): Visegrad Group defense cooperation: what added value for the European capabilities?

⁵ KUFČÁK, J. (2014): The V4 Countries and the Impacts of the Austerity Cuts on their Defence Spending and Armed Forces

obranných kapacít. Výsledkom tohto vývoja bolo začatie prác na strategických dokumentoch, ktoré by dali spolupráci V4 silnejšie základy a nevyhnutnú štruktúru. Prvým z týchto dokumentov bola Dlhodobá vízia štátov V4 o posilnení ich obrannej spolupráce podpísaná v roku 2014 počas maďarského predsedníctva V4. Taktiež bol podpísaný Akčný plán o obrannej spolupráci V4, ktorý špecifikoval perspektívne oblasti obrannej a bezpečnostnej spolupráce:

1. Joint V4 EU Battlegroup
2. Spolupráca v obrannom plánovaní
3. Spoločné tréningy a cvičenia
4. Joint Procurement and Defence Industry
5. Vojenské vzdelávanie
6. Spoločná ochrana vzdušného priestoru
7. Koordinácia pozícií
8. Komunikačná stratégia⁶

Okrem strategických otázok ohľadom vojenských záležitostí medzi krajinami V4 vznikli aj praktické otázky ohľadom vývoja určitých moderných systémov a typov spôsobilostí a operačných prostriedkov, akými sú napríklad nástroje na ochranu proti zbraňam hromadného ničenia ako aj vybavenie na vzdušnú obranu a strategickú dopravu, ktoré bolo potrebné vo všetkých štátoch V4 zosúladiť s požiadavkami spojenými s členstvom v NATO ako aj požiadavkami na efektívnej participácii na krízovom manažmente EÚ. Možná spolupráca V4 v rámci vyzbrojovacích programov a investícií prirodzene nie je limitovaná prioritami a očakávaniami od NATO. Štáty V4 deklarovali hľadanie vzájomnej podpory, výmenu informácií a podporu možných spôsobov spoločnej participácie v projektoch v rámci schém Európskej bezpečnostnej agentúry (EDA).⁷

V súčasnosti možno obranný sektor krajín V4, v širšom poňatí celej stredovýchodnej Európy, charakterizovať ako rovnomerne diverzifikovaný. Historicky tu pôsobí množstvo entít, ktoré sa špecializujú na obchodovanie, výskum, výrobu a údržbu vojenských technológií a techniky. Záujmom nie sú len inovátorské produkty, ale tiež rozpredávanie techniky ešte zo sovietskeho arzenálu. Z dôvodu privatizačnej éry 90. rokov, ktorá prebehla vo všetkých štátoch V4, sa síce časť spoločností ocitla v súkromných rukách, však väčšina zostala (aspoň z časti) vlastnená štátom. Výnimku tvorí Poľsko, kde sú tieto spoločnosti výhradne vlastnené štátom. Spoločným rysom je tiež fakt, že z globálneho hľadiska predstavujú producenti obranného sektora len veľmi malú časť svetového trhu.

S ohľadom na stav obranného sektora jednotlivých štátov V4 dochádza k istému stretu dvoch záujmov. Na jednej strane je politická proklamácia snáh realizovať efektívnu a finančne dostupnú obrannú spoluprácu skrz zdieľané nákupy modernej vojenskej techniky, na strane druhej stojí záujem udržať tradičných domácich výrobcov, alebo lepšie, rozšíriť ich dodávateľské portfólio. Najmä Poľsko, ktoré nie je dlhodobo schopné konsolidovať svoju pozíciu na európskom trhu s vojenskými technológiami, by nepochybne rado posilnilo svoju pozíciu aspoň regionálne.⁸

Štáty V4 prirodzene zdieľajú silnú orientáciu na EÚ a NATO a dávajú akcent na svoju úlohu ako spoľahlivého spojenca. Členstvo v týchto organizáciách je kľúčové pre potláčanie vonkajších i vnútorných hrozieb ako aj posilňovanie vlastnej bezpečnosti. Samotná V4 je jednotlivými členskými štátmi vnímaná ako významný partner pri artikulácii i realizácii stanovených cieľov. To možno vyvodit' tiež u Českej republiky, hoci je na miesto V4

⁶ PULECH, M., URBANOVSKÁ, J. (2014): Visegrad Four EU Battlegroup: Meaning and Progress

⁷ ZETOCHA, K. (2011): Spolupráce Visegrádské čtyřky v oblasti vyzbrojování

⁸ ONDRIA, P. – KOLLÁR, A. (2014): Bezpečnostné prostredie štátov V4 v kontexte ich členstva v EÚ a NATO.

spomenuté posilňovanie bezpečnostnej spolupráce na regionálnej úrovni. U Slovenska je pomenovanie V4 ako nástroja kooperácie obsiahnuté až v súdobejších dokumentoch. S ohľadom na zastaranosť základných strategických dokumentov Slovenska možno napriek tomu všeobecne konštatovať, že V4 patrí medzi významné štruktúry pre realizáciu záujmov v oblasti obrannej politiky.⁹

Vývoj hrozieb rovnako ako reakcia na ne skrz strategické dokumenty preukázala, že obranná politika má na úrovni V4 rad spoločných tém. Niektoré vyplývajú z geografickej blízkosti a determinácie, ďalšie sú ovplyvnené zhodným pôsobením týchto štátov v medzinárodných štruktúrach. Práve EÚ a NATO hrajú zároveň kľúčovú úlohu v otázke presadzovania vlastnej bezpečnosti, plánovania a realizáciu obrannej politiky. V snahe čeliť súdobým hrozbám strategické dokumenty štátov V4 taktiež odhalili dlhodobú neschopnosť štátov pri zabezpečovaní dostatočných finančných zdrojov pre obranný sektor. S ohľadom na záväzky štátov V4 sa potom s ohľadom na vývoj hrozieb prejavuje silnejší tlak na hľadanie úspor, realizáciu modernizácie obranných kapacít, prípadne reformy ozbrojených zložiek. Spoločne majú tieto faktory za cieľ zlepšenie schopností štátov čeliť novým výzvam a potvrdiť svoju pozíciu ako spoľahlivého partnera v rámci EÚ a NATO.¹⁰

2 Pohľad V4 na Spoločnú bezpečnostnú a obrannú politiku ako na potenciálny nástroj pre zapojenie externých partnerov

Spolupráca medzi zoskupením V4 a Ukrajinou, ktorá sa dá považovať viac-menej za systematickú, začala v rokoch 2004-2005, keď sa V4 zaviazala pomáhať susediacim štátom v súlade s Deklaráciou V4 v Kroměříži. Tento dokument stanovil zahranično-politické ambície členov V4, a to prispievať k procesu rozširovania EÚ. Zoskupenie V4 akcentovalo nevyhnutnosť formulovať a implementovať zahraničnú politiku EÚ smerom v východnom a juhovýchodnom európskom krajinám. V4 sa dohodla na posilnení spolupráce so svojimi najbližšími partnermi v regióne strednej Európy, ako aj na angažovaní sa v špecifických oblastiach spoločných záujmov v širšom regióne s tretími krajinami, ich asociáciami a medzinárodnými organizáciami. Prvé politické stretnutie tohto formátu (V4+) sa uskutočnilo v Poľsku v roku 2005, kedy premiérka Timošenkova a jej kolegovia zo štátov V4 diskutovali o otázkach ukrajinskej európskej integrácie a energetickej spolupráce.¹¹

Do určitej miery môžu konzultácie v rámci obrany slúžiť na rozvoj a udržanie formátu V4+ do inej dimenzie, a to spolupráca s partnermi ako je napríklad Ukrajina. Pozvanie pre ukrajinského ministra obrany a náčelníka generálneho štábu na stretnutie ministrov obrany a náčelníkov generálnych štábov V4 už od roku 2008 demonštrovalo zámer štátov V4 preskúmať možnosti a potenciál spolupráce, aby mohla stredná Európa ponúknuť svoje skúsenosti a poskytnúť asistenciu pri reformných procesoch na Ukrajine vo vojenskej sfére bezpečnosti. Štáty V4 zdieľajú vnímanie, že SBOP reprezentuje potenciálne využiteľnú oblasť, ktorá by mohla byť preskúmaná a posilnená v externých partnerstvách Európskej únie so špecifickými krajinami. Spolupráca so štátmi mimo EÚ je chápaná tak, že by nemala byť len nevyhnutnou aktivitou na posilnenie vonkajšieho bezpečnostného prostredia v okolí Únie, ale by mohla slúžiť aj ako nástroj na umocnenie rôznych väzieb, politických väzieb, pri angažovaní sa určitých partnerov. Posilnenie politických väzieb, ktoré by mohli podržať alebo vrátiť štáty Východného partnerstva do ich európskej trajektórie reprezentuje celkovú prioritu zoskupenia V4 v zahraničných vzťahoch EÚ, ktoré musia byť podporované všetkými možnými spôsobmi. Obranná spolupráca pri cvičeniach a modernizácii s krajinami vo východnom susedstve od EÚ reprezentuje taktiež jeden z užitočných a pragmatických spôsobov ako demonštrovať

⁹ Think Visegrad. (2016): „V4 Trust – the Czech Presidency of the Visegrad Group (2015-2016)“

¹⁰ Think Visegrad. (2016): „V4 Trust – the Czech Presidency of the Visegrad Group (2015-2016)“

¹¹ BAILES, A. J. K. - COTTEY, A. (2006): „Regional security cooperation in the early 21st century.“

a ponúknuť hmatateľné benefity prostredníctvom spolupráce s členskými štátmi EÚ, aj v časoch tvrdého a vytrvalého tlaku Ruska na opačnej strane.

Bezpečnostné prostredie v strednej a východnej Európe sa samozrejme po začatí ruskej agresie voči Ukrajine dramaticky zmenilo. Ukrajina aj štáty V4 pocítili nevyhnutnosť prehodnotenia svojich bezpečnostných politík a bezpečnostných modelov. Nová národná bezpečnostná stratégia Ukrajiny reflektuje a poukazuje na zoskupenie V4 ako na „subregionálne“ fórum, ktoré by mohlo byť využívané ukrajinskými úradmi na posilnenie svojej národnej bezpečnosti v zahranično-politickej doméne, na ochranu svojej teritoriálnej integrity a štátnej suverenity, ako aj implementáciu ekonomických a energetických projektov a iniciatív. Pri zabezpečovaní hospodársko-bezpečnostného kontextu, dokument poskytuje aproximáciu spoločenských štandardov Ukrajiny smerom k štátom strednej a východnej Európy – členským štátom EÚ, za účelom splnenia hospodárskych kritérií nevyhnutných pre ukrajinské členstvo v EÚ.¹²

V súčasnosti existujú tri prístupy, ktoré sa zaoberajú V4 a jej členmi. Poľsko je považované za strategického partnera s hlbokou spoluprácou na bezpečnostných otázkach. Druhý strategický stupeň je spojený so širším kontextom tzv. Baltic-Black Sea bezpečnostným systémom - Intermarium, ktorý bol vytvorený s participáciou V4 a Pobaltských štátov, a ich prístup je zameraný na samotnú V4, energetickú bezpečnosť, politiku Východného partnerstva a potenciálneho členstva Ukrajiny v zoskupení V4. Tretí prístup je prehľbovanie spolupráce so štátmi V4, ktorá je podľa expertov stále viac transformovaná zo socio-kultúrnych nástrojov subregionálnej spolupráce do aliancie vojenských a politických síl s medzinárodnou vyšehradskou taktickou skupinou a iniciatívou v energeticko-bezpečnostnom priestore.

Avšak ako bolo spomenuté aj vyššie, Ukrajina zaznamenala aj protichodný prístup štátov V4: na jednej strane existuje zdržanlivá pozícia jednotlivých štátov ohľadom EÚ sankcií voči Rusku, ale na druhej strane vykazujú plnú podporu v európskej integrácii Ukrajiny a pripravenosť pri asistencii v reformných procesoch.¹³

Ukrajina najviac ťažila z podpory V4 v rokoch 2014-2016. Štáty strednej a východnej Európy boli medzi prvými, ktoré deklarovali rešpekt k teritoriálnej integrite a suverinite Ukrajiny a jej európskym aspiráciám. Bilaterálne, či ako skupina štyroch, krajiny V4 poskytli hmatateľnú podporu Ukrajine, hoci nezastávajú rovnaký názor na otázku sankcií EÚ voči Rusku, ale sú spojení v pomoci Ukrajine v boji proti hybridnej vojne vedenej Kremľom.

Vo všeobecnosti sa intenzita spolupráce v bezpečnostnej a obrannej oblasti medzi zoskupením V4 a Ukrajinou zosilňovala spolu s nárastom integračných procesov v obrannej oblasti. Avšak reálna podpora a spolupráca medzi V4 a Ukrajinou v bezpečnostnom sektore nastala po roku 2014, kedy sa Ukrajina stala obeťou ruskej agresie. Politická pozícia V4 na podpore teritoriálnej integrity a suverenity, neuznanie anexie Krymu Ruskom, spolu s podporou implementácie Asociačnej dohody medzi EÚ a Ukrajinou z rokov 2014-2014, sú všetko významnými pozíciami V4 voči Ukrajine. Počas slovenského predsedníctva V4 v rokoch 2014-2015 sa zoskupenie zamieravalo najmä otázky posilňovania formátu V4+ Ukrajina ako aj bezpečnostnými a obrannými otázkami na druhej strane. Bratislava v tom čase venovala pozornosť udržiavaniu politického dialógu na vysokom stupni s Ukrajinou za účelom stimulovať demokratické a štrukturálne reformy. Navyše, medzi hlavné priority slovenského predsedníctva vo V4 patrila energetická bezpečnosť, spoločné zahraničné a bezpečnostné politiky V4, obranná spolupráca, doprava, atď.¹⁴

Maďarsko je od roku 2010, kedy sa vlády ujala konzervatívno-nacionalistická strana Fidesz na čele s Viktorom Orbánom, terčom kritiky zo strany európskych inštitúcií i NATO.

¹² KAZANSKÝ, R. (2013): Súčasný problémy výskumu medzinárodných konfliktov a kríz a ich riešenia

¹³ HOREMUŽ, M. (2017): The Conflict in Ukraine and Its Impact on Russia's Energy Policy

¹⁴ UŠIAK, J. – ČAPLIAR, M. (2016): Úspechy a zlyhania bezpečnostnej kooperácie krajín V4 v kontexte krízy na Ukrajine

Rusko-ukrajinský konflikt nemal žiadny vplyv na tradíciu každoročného stretávania Putina a Orbána. V roku 2015 prebehlo stretnutie najvyšších výkonných predstaviteľov Ruska a Maďarska vo februári v Budapešti. Na tomto stretnutí sa mala dosiahnuť politická dohoda o novej zmluve o dodávkach ruského plynu do Maďarska. Proti návšteve ruského prezidenta protestovalo v Budapešti okolo 2 tisícov Maďarov. Vo februári 2016 sa uskutočnilo stretnutie Orbána a Putina v Moskve. Oficiálna tlačová správa vydaná kanceláriou maďarského premiéra k tomuto stretnutiu uvádza, že vzťahy medzi Ruskom a Maďarskom sa rok od roku zlepšujú a že Rusko nie je nepriateľom Maďarska, ale jeden z jeho partnerov. Zástupcovia oboch krajín sa zhodli, že spoločným cieľom je normalizácia vzťahov medzi Ruskom a EÚ. Tlačová správa tiež informuje o úspešných rokovaniach o ďalšej ekonomickej spolupráci. Pár dní po stretnutí s Putinom Orbán vyhlásil, že sa Maďarsko nenechá zatiahnuť do protiruskej koalície kvôli Ukrajine. Súčasne upozornil, že ekonomické sankcie voči Rusku nebudú predĺžené automaticky.¹⁵

Čo sa Slovenska týka, jedným z hlavných črt už od počiatku Ficovej vlády bol rozvoj hospodárskych vzťahov s Ruskom, v rámci ktorých sa uskutočnilo niekoľko významných projektov v oblasti jadrovej energetiky či pri výstavbe železnice cez územie Slovenska. Bezprostrednou reakciou Slovenska na ruskú anexiu Krymu bolo odsúdenie ruského počínu ako porušenie medzinárodného práva. Fico zároveň dodal, že je potrebné riešiť konflikt na Ukrajine s chladnou hlavou. Konflikt sa podľa neho vyrieši len vzájomnou dohodou zainteresovaných strán. V snahe zbaviť sa závislosti na ruskom plyne, ktorého dodávky na Ukrajinu Rusko zdraželo, sa Ukrajina obrátila so žiadosťou o pomoc na EÚ. EÚ potom požiadala Slovensko, aby umožnilo reverzný tok plynu na Ukrajinu. Snaha slovenskej vlády nepoškodiť vzťahy s Ruskom sa prejavila aj v tejto súvislosti. Slovensko nielenže požadovalo záruku EÚ, že Ukrajina za plyn zaplatí, ale dokonca podmieňovala dodávky plynu na Ukrajinu súhlasom Ruska. Slovensko nakoniec spätné dodávky plynu na Ukrajinu umožnilo. Tento spôsob pomoci Ukrajine zdôraznil tiež minister zahraničia Miroslav Lajčák v úvodnom príhovore na konferencii Globsec 2014 popri poskytovaní humanitárnej asistencie Slovenskom ukrajinským vojakom a ich rodinám utečených z Krymu. V tomto príhovore tiež označil ruské porušenie medzinárodného práva anexiou Kryme za neakceptovateľné. Situácia na Ukrajine má byť budíčkom pre Európu, ktorá musí znovu potvrdiť svoje hodnoty, na ktorých stojí. Lajčák okrem iného tiež uviedol, že Rusko musí byť súčasťou riešenia ukrajinského konfliktu.¹⁶

Poľský postoj k ukrajinskému konfliktu je determinovaný geografickým umiestnením Poľska a historickou skúsenosťou. Ruská revizionistická rétorika, ilegálne vojenské intervencie, anexia cudzích území, podvratné činnosti a špionáže zo strany Ruska vzbudzujú v Poliakoch obavy o možnej ruskej invázii na Ukrajinu a vzniku poľsko-ruskej hybridnej vojny. Tieto obavy nemajú len poľskí politickí predstavitelia naprieč celým politickým spektrom, ale zdieľa ich aj široká verejnosť, ako ukazujú prieskumy poľskej verejnej mienky. V roku 2015 sa 80 percent Poliakov zhodlo na tom, že najväčšou bezpečnostnou hrozbou pre Poľsko je revizionistická politika Ruska. Reakciou poľských politických predstaviteľov na ruskú anexiu Kryme bolo dôrazné odsúdenie správania Ruska a podpora Ukrajine. Na začiatku marca 2014 vtedajší poľský premiér Donald Tusk varoval, že svet stojí na pokraji vojnového konfliktu, a že Európa musí dať Rusku jasne najavo, že nebude tolerovať žiadne agresívne správanie. Zároveň vyjadril znepokojenie, že nie každý v Európe si je vedomý vážnosti situácie.

Už 19. marca 2014, deň po oficiálnom vyhlásení Krymu ako súčasťou Ruska, vydalo Ministerstvo zahraničných vecí Českej republiky vyhlásenie odsudzujúce kroky Ruska vedúce k anexii Krymu a uviedlo, že ide o bezprecedentné porušenie medzinárodného práva ohrozujúce mier v Európe. Vyhlásenie zdôrazňuje, že Česká republika je na tieto kroky Ruska obzvlášť citlivá a s anexiou Kryme nebude nikdy súhlasiť. Zaujímavá je tiež pozícia českého prezidenta,

¹⁵ GYARMATI, I. (2015): „Hungary: Singled out by the Critics

¹⁶ MAJER, M. (2015): Practical challenges of regional defense cooperation: A view from Slovakia.

ktorý, hoci nedisponuje reálnymi výkonnými právomocami v oblasti zahraničnej politiky a jeho úloha má byť symbolická, sa stal výraznou postavou a často vstupuje do českých politických diskusií. Zeman je považovaný po boku Orbána a Fica za výrazného podporovateľa Ruska. Zeman síce sprvu odsúdil ruskú anexiu Krymu a zmienil dokonca analógiu s augustom 1968, avšak potom sa uchýlil predovšetkým ku zdôrazňovaniu potreby dialógu s Ruskom, ako spojenca v boji proti islamskému terorizmu. Zeman sa vyjadroval proti nátlaku na Rusko a odmietal proti ruskej sankcie zo strany EÚ.¹⁷

Použitá literatúra:

1. BAILES, A. J. K. - COTTEY, A. (2006): „Regional security cooperation in the early 21st century.“ In SIPRI Yearbook 2006: Armaments, Disarmament and International Security. Stockholm: SIPRI, 2006.
2. GYARMATI, I. (2015): „Hungary: Singled out by the Critics.“ In A Region Disunited? Central European Responses to the Russia-Ukraine Crisis. Washington: The German Marshall Fund of the United States, 2015.
3. HOREMUŽ, M. (2017): The Conflict in Ukraine and Its Impact on Russia's Energy Policy. In Politické vedy. [online]. Roč. 20, č. 2, 2017. ISSN 1335 – 2741
4. KAZANSKÝ, R. (2013): Súčasné problémy výskumu medzinárodných konfliktov a kríz a ich riešenia. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2013. ISBN 978-80-557-0573-6
5. KUFČÁK, J. (2014): The V4 Countries and the Impacts of the Austerity Cuts on their Defence Spending and Armed Forces. [online]. In: Obrana a Strategie, 2014. [Citované 12. 12. 2017.] Dostupné online: <http://www.obranaastrategie.cz/en/archive/volume-2014/2-2014/articles/the-v4-countries-and-the-impacts-of-the-austerity-cuts-on-their-defence-spending-and-armed-forces.html#.VuHMaISQa9k>.
6. MADEJ, M. (2013): Visegrad Group defense cooperation: what added value for the European capabilities?. In: Institute of International Relations, University of Warsaw.
7. MAJER, M. (2015): Practical challenges of regional defense cooperation: A view from Slovakia. In Regional Defense Cooperation: Lessons from Norden and Visegrad. Bratislava: : Institute of European Studies and International Relations, Comenius University in Bratislava, 2015.
8. ONDRIA, P. – KOLLÁR, A. (2014): Bezpečnostné prostredie štátov V4 v kontexte ich členstva v EÚ a NATO. In Vnitropolitické a zahraničnopolitické bezpečnostní aspekty státu. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2014. ISBN 978-80-87472-68-2.
9. PULECH, M. - URBANOVSKÁ, J. (2014): Visegrad Four EU Battlegroup: Meaning and Progress. [online]. In: Obrana a Strategie. [Citované 12. 12. 2017.] Dostupné online: <http://www.obranaastrategie.cz/cs/archiv/rocnik-2014/2-2014/clanky/visegrad-four-eu-battlegroup-meaning-and-progress.html#.VfqKUrSWWgQ>.
10. Think Visegrad. (2016): „V4 Trust – the Czech Presidency of the Visegrad Group (2015-2016)“ Dostupné online: https://think.visegradfund.org/wp-content/uploads/Think-Visegrad_Czech-V4-Presidency-Mid-term-review.pdf.
11. UŠIAK, J. – ČAPLIAR, M. (2016): Úspechy a zlyhania bezpečnostnej kooperácie krajín V4 v kontexte krízy na Ukrajine. In Národná a medzinárodná bezpečnosť 2016. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2016. ISBN 978-80-8040-534-2.

¹⁷ MAJER, M. (2015): Practical challenges of regional defense cooperation: A view from Slovakia.

12. ZETOCHA, K. (2011): Spolupráce Visegrádské čtyřky v oblasti vyzbrojování. [online]
In: Ústav mezinárodních vztahů Praha. [Citované 12. 12. 2017.] Dostupné online:
<http://www.iir.cz/article/spoluprace-visegradske-ctyrky-v-oblasti-vyzbrojovani>.

Kontakt:

Mgr. Dávid Kollár, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: david.kollar@umb.sk

CYBER SECURITY AS PART OF THE BUSINESS ENVIRONMENT

Antonín Korauš – Stanislava Veselovská – Pavel Kelemen

Fakulta ekonómie a podnikania, Paneurópska vysoká škola, Tematínska 10,
851 05 Bratislava, Slovenská republika

Cyber security with focus on defining the cyberspace or cyber threat is currently a very frequent topic. The main scope of this article is to inform the reader about cyber security problems and to identify the possible threats or difficulties in current digital space or IT space. The society is exposed to many kinds of threats on a daily basis. It is important not only to identify such threats but most importantly to apply adequate regulations concerning mitigation of such possible cyber risks. The progress achieved in research and development is significant; however, in addition to the pros brought about by this process we have to be mindful also of its cons. Currently we are able to observe that the most developed countries are trying to outcompete each other in cyber influence in form of an undeclared digital war. All countries are defending themselves against cyber attacks and the European Union is no exception, neither is Slovakia.¹

Keywords: cyber security, cyber space, cyber threat, cybersecurity, cyberspace, cyberthreat, cybernetics, informatization, information revolution

Kybernetická bezpečnosť s dôrazom na definovanie kybernetického priestoru či kybernetickej hrozby je v dnešnom období mimoriadne frekventovanou témou. Hlavným cieľom článku je oboznámiť čitateľa s problematikou kybernetickej bezpečnosti a identifikovať možné hrozby v súčasnom digitálnom resp. informačnom svete. Spoločnosť je denne vystavovaná mnohým hrozbám, ktoré je nevyhnutné nielen identifikovať ale hlavne vykonať adekvátne opatrenia na elimináciu rizika vyplývajúceho z kybernetickej hrozby. Vývoj vedy a techniky postupuje veľmi dynamicky smerom dopredu a prináša so sebou mnoho pozitív i negatív. Práve v súčasnosti môžeme pozorovať, že svetové mocnosti medzi sebou súperia a prebieha nevyhlásená svetová vojna – vojna digitálna. Všetky krajiny sa chránia pred možnými kybernetickými útokmi a výnimkou nie je ani Európa a teda ani Slovenská republika.

Kľúčové slová: kybernetická bezpečnosť, kybernetický priestor, kybernetická hrozba, kybernetika, informatizácia, informačná revolúcia

Cybernetics introduction

Current understanding defines cybernetics as a science of managing various complex systems, or as a scientific field dealing with quantitative structured matters of management, monitoring and control of self-regulating systems.²

The origin of cybernetics was driven by the development of scientific knowledge and thinking as well as by advances in science and technology per se. The development of cybernetics was influenced by factors as follows:

- Social and economic factors reflecting the need of people to overcome either themselves or nature in association with the division of labour,
- Technical factors such as technologic advancement,
- Natural science, namely mathematics, physics, chemistry, biology, etc.

There are two aspects to cybernetics, namely its theory and application. In general, it can be stated that cybernetics can be applied in many fields, especially though in biology, medicine, psychology, pedagogy, science and technology or in various areas of management.

¹ Príspevok je výstupom projektu „Modernizácia a konsolidácia výskumno-vývojovej základne žiadateľa v oblasti finančných bezpečnostných informačných technológií“(Kód projektu: 26230120007) a projektu GAAA 11_2/2016 "Komparácia podnikateľského prostredia vybraných krajín z hľadiska jednotlivých segmentov trhu".

² VYSOKÝ, P. (1998): Padesát let kybernetiky.

The 20th century was generally perceived as a period of constant wars, when the societies were concerned about their existence. World wars I and II afflicted almost the whole world and it took many years to recuperate from their impacts.

Current concerns differ from those in the past. In the past, mankind feared wars, famine, epidemics, pandemics, droughts, etc. Today we dread terroristic attacks, which are conveyed to us by media.

Cyber security, also known as information technology security, is one of the fields of cybernetics. It is applied in frame of computers or various networks used daily by the society. Its basic goal is to protect the owner of information from illegitimate or illegal malpractice.³

"Cyber security attends only a restricted part of information assets, namely those processed in virtual space, also known as cyber space."⁴

Why has cyber security become important in recent years?

The reason is simple. In the past, all important information used to be stored on paper. Gradually though, the process of electronification makes the data vulnerable to greater threats. All institutions, both private and public, struggle to protect their data. In 1995, a safety standard ISO /IEC 27002 composed of two BS 7799 parts was developed and used extensively. Currently, in 2017, it is used as ISO 27001.⁵

Cyber security is a subject studied in detail especially in the developed countries. Both, USA and Europe are advanced countries that have established themselves as leaders in the field of security. The characteristics of European solutions are going to be examined in the following chapter. There are some examples of countries, such as Brazil, that can be considered exceptional in their strong endeavour to accomplish cybernetic safety despite their unfavourable political, social and economic situation. The interest in solving the safety problems in Brazil has been enhanced by massive unrests in 2013 or enormous hacker attacks during 2008-2012.⁶ The currently best-known antivirus systems (computer programs) are targeted on identifying and eliminating the possible threats within the digital world. The list of latter systems includes ESET Smart Security, Kaspersky Internet Security, Symantec Norton Security, Avast Antivirus, Microsoft Security Essentials, Avira Antivir, Panda Antivirus, McAfee Antivirus, G Data AntiVirus, Trustport Antivirus, and AVG Anti-Virus.

Individual systems protect the digital world, nevertheless, it is important to underline the fact that the current state of cyber security is mainly driven by users themselves who are commonly using weak passwords and thus expose their systems to a greater threat of becoming a target for the hackers with consequence of having their data leaked and abused.

1 Cyber threat

We are all part of an information-based society, the fact of which has a positive impact on both national and global aspects of economic development. On the other hand, amidst the cons of the process of developing an information-based society is the notion that we are becoming dependent on various systems and thus are exposed to the threats of cyber attacks which have the potential of delivering a damaging impact.

Green (2015) perceives a cyber attack as an electronic attack on systems of several various companies or organizations, resulting particularly in stealing their accessible assets stored in form of accessible digital information.

³ CyberSecurity.cz (2017): CyberSecurity.cz. [online]. [cit. 2017-12-04]. Dostupné na internete: <https://www.cybersecurity.cz/basic.html>

⁴ MAKATÚRA, I. (2013): Kyber-niečo. Preventista.sk Spoločne proti IT kriminalite.

⁵ CyberSecurity.cz, (2017): CyberSecurity.cz. [online]. [cit. 2017-12-04]. Dostupné na internete: <https://www.cybersecurity.cz/basic.html>

⁶ KROKOSOVÁ, K. (2016): Kybernetická budúcnosť Slovenska: čaká nás skvelá budúcnosť?

Novák, Požár, Jirásek (2015) perceive this attack simply as "an attack on IT infrastructure targeted on inflicting damage and gaining sensitive and strategic data. It is used in the context of politically or militarily motivated attacks".

Nowadays, the most common targets of cyber attack are industries in fields of energy, transportation, banking, infrastructure, financing, health service, sewage and drinking water supply systems or digital infrastructure (e-shops, clouds, etc.).⁷

It is predicted that the development of cyber threats is going to advance incredibly fast. It is expected that the future cyber attacks are going to be mainly targeted on back-up storage servers of large corporate companies possibly with the competition-driven purpose of thwarting their plans and inflicting harm. Current threats include especially the fact that users tend to click on malicious links in their e-mail boxes. One such click can decipher the passwords and facilitate a system attack. Each attack or threat comes from some particular area. The geographic distribution of 2016-2017 cyber threats is shown in Figure 1.

Figure 1. Cybernetic threat in the world

Source: Interné zdroje CISCO, 2017

Top four Internet threats include⁸:

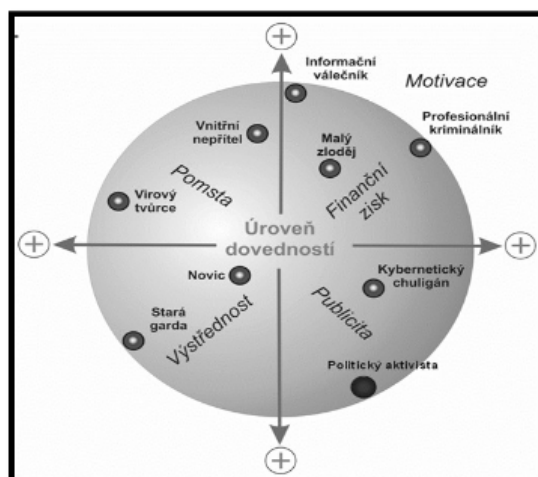
- Information leakage: unauthorised (illegitimate) subject gets hold of information,
- Impairment of integrity: deletion, impairment or alteration of data,
- Denial of service: denied access to information,
- Illegitimate use: use of information by illegitimate subject.

⁷ KUNC, T. (2017): Grafika: Jak sekradou informace. S kybernetickým útokem má zkušenost 80 procent evropských firem.

⁸ JIROVSKÝ, V. (2007): Kybernetická kriminalita nejen o hackingu, crackingu, virech a trojských koních bez tajemství.

Figure 2 displays the variety of possible attackers

Figure 2. Attackers

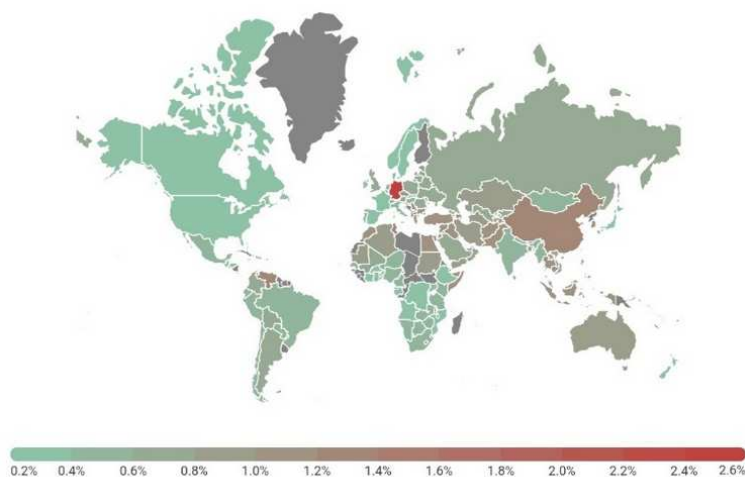

Source: Interné zdroje CISCO, 2017

Top current cyber threats are as follows:

- **Phishing** is a criminal act committed via information systems; the culprits scam the access data to financial operations of users (access to non-monetary accounts),
- **Pharming** is a dangerous form of phishing when the culprits exploit the vulnerability of DNS servers,
- **Hacking** represents an intrusion into a computer of another user while the goal of the hackers does not have to be necessarily driven by profit, they may as well be pursuing their personal self-satisfaction,
- **Cracking** is based on digging into the safety codes,
- **Sniffing** is simply an illegal capturing of data by wire-tapping the telecommunication records.
- **Spamming** is sending unsolicited e-mails,
- **Spreading of ideology or material with unethical contents**, such as child pornography or zoophiles.⁹

Figure 3. Parts of the world attacked by malware

Source: Kunc, 2017

⁹ JIROVSKÝ, V. (2007): Kybernetická kriminalita nejen o hackingu, crackingu, virech a trojských koních bez tajemství.

2 Cyber Space

Cyber space is a virtual world of internet. It connects the reality with virtual reality.

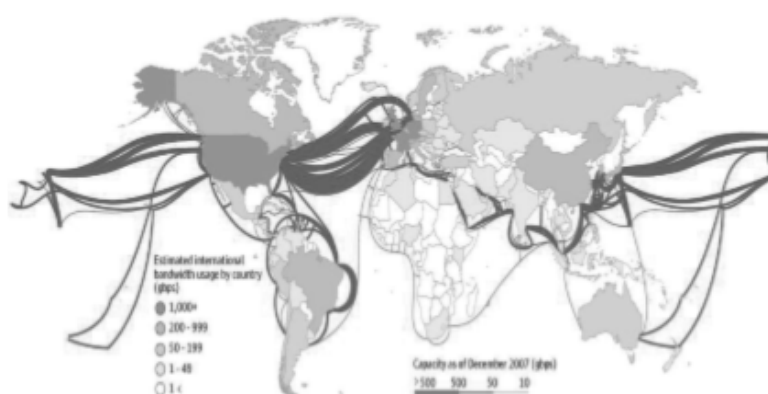
Cyber space is based on interaction between distant computers used for real communication and data transfer. Cyber medium wires the mapped networks, which are laid into hidden and invisible artificial structures.¹⁰

The heart of the cyber space is formed by the global internet, which is comprised of four layers:

- Physical base of internet,
- Logistic layer,
- Information layer,
- User.

The map of optical network is depicted in Figure 4.

Figure 4. Map of transoceanic fibre-optic cables

Source: Fabián, Melková, 2016

The today's cyber space is a strategic area of so-called high politics.¹¹ It is predicted that cyber space is going to undergo continuous development and support at all levels ranging from national, and international to global. Many authors in their work¹² consider economic security and its part – digital security as extremely topical and important to the solution.

Cyber space has been already developing for decades. In 2000, it was strengthened by broadband connection and mobile telephone, the facts of which have enhanced even more the mobility of cyberspace.¹³

Conclusion

We are amidst of a digital world which continuously keeps bringing about something new, new trends, achievements, tools, technology, etc. The world can be gradually compared to a society which cannot live without technology.¹⁴ People daily use various social media where they express their feelings, emotions, moods, as well as sensitive or personal information. By means of internet we very often become abused by those who are pursuing their own profit

¹⁰ MALECKI, E. J. (2016): Real people, virtual places, and the spaces in between.

¹¹ KROKOSOVÁ, K. (2016): Kybernetická budúcnosť Slovenska: čaká nás skvelá budúcnosť?

¹² HAJDUOVÁ, Z., ANDREJKOVIČ, M., MURA, L. (2014): Utilizing experiments designed results during error identification and improvement of business processes.; Mura, L., Buleca, J., Hajduová, Z., Andrejkovič, M., (2015): Quantitative Financial Analysis of Small and Medium Food Enterprises in a Developing Country.; TÓTH, Z., MURA, L. (2014): Support for small and medium enterprises in the economic crisis in selected EU countries.

¹³ MALECKI, E. J. (2016): Real people, virtual places, and the spaces in between.

¹⁴ SOBEKOVÁ MAJKOVÁ, M., KLJUČNIKOV, A.: (2017) The specific character traits of young entrepreneurs in Slovakia.

or benefit.¹⁵ We all are part of cyber space and as such we are influenced by various networks and media.

The world is digitalised. Everything becomes electronic in order to facilitate the way of life. We can state that the world powers such as USA, Germany, France, UK, China, Russia, Japan, Israel and others are competitors within the virtual environment. No one knows who is going to initiate an attack. Therefore, it is necessary to pay great attention to security, especially to digital security. Cyber security is a crucial factor also in banking. The complexity of the problem is continuously being triggered by advancements in banking systems, which on the one hand facilitate the life of society, but on the other hand, create space for hackers whose goal is to intrude into accounts of individual users and companies.

References:

1. CISCO (2017): Kybernetická hrozba vo svete.
2. CyberSecurity.cz (2017): CyberSecurity.cz. [online]. [cit. 2017-12-04]. Dostupné na internete: <https://www.cybersecurity.cz/basic.html>
3. Európska rada (2017): Digitálny jednotný trh v Európe. [online]. [cit. 2017-12-04]. Dostupné na internete: <http://www.consilium.europa.eu/sk/policies/digital-single-market/>
4. FABIÁN, K., MELKOVÁ, M. (2016): Vybrané otázky kybernetickej bezpečnosti. Banská Bystrica: Belianum. 184 s. ISBN 978-80-557-1205-5.
5. GREEN, J. A. (2015): Cyber Warfare A multidisciplinary analysis. Abingdon: Routledge Studies in Conflict, Technology and Security, 182 s. ISBN 978-1-138-79307-1.
6. HAJDUOVÁ, Z., ANDREJKOVIČ, M., MURA, L. (2014): Utilizing experiments designed results during error identification and improvement of business processes. In: Acta Polytechnica Hungarica, Vol. 11, No. 2, 2014, pp. 149-166 ISSN 1785-8860
7. JIROVSKÝ, V. (2007): Kybernetická kriminalita nejen o hackingu, crackingu, virech a trojských koních bez tajemství. Praha: Grada Publishing. 284 s. ISBN 978-8024-7156-612.
8. JUNCKER, J. C. (2017): Správa o stave Únie 2017 – Kybernetická bezpečnosť: Komisia chce, aby EÚ razantnejšie reagovala na kybernetické útoky. Brusel: Európska komisia.
9. KUNC, T. (2017): Grafika: Jak sekradou informace. S kybernetickým útokom má zkušenost 80 procent evropských firem. [online]. [cit. 2017-12-08]. Dostupné na internete: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/evropsky-parlament/ohrozeni-kyberneticke-bezpecnosti-v-eu/r~71046d28c47e11e79121ac1f6b220ee8/?redirected=1512766051>
10. KROKOSOVÁ, K. (2016): Kybernetická budúcnosť Slovenska: čaká nás skvelá budúcnosť? Zahraničná politika. [online]. [cit. 2017-12-04]. Dostupné na internete: <http://zahranicnapolitika.dennikn.sk/kyberneticka-bezpecnost-slovenska-caka-nas-svetla-buducnost-2/>
11. MALECKI, E. J. (2016): Real people, virtual places, and the spaces in between. Socio-Economic Planning Sciences. Volume 58, s. 3-12.
12. MAKATÚRA, I., (2013): Kyber-niečo. Preventista.sk Spoločne proti IT kriminalite.
13. MURA, L., BULECA, J., HAJDUOVÁ, Z., ANDREJKOVIČ, M. (2015): Quantitative Financial Analysis of Small and Medium Food Enterprises in a Developing Country. In: Transformation in Business & Economics, Vol. 14, No 1 (34), pp. 212 – 224, 2015. ISSN 1648-4460
14. Národný bezpečnostný úrad (2017): Kybernetická bezpečnosť.

¹⁵ RAJNOHA R., DOBROVIČ, J.: (2017): Managerial information support for strategic business performance management in industrial enterprises in Slovakia

15. NBÚ (2015): Koncepcia kybernetickej bezpečnosti Slovenskej republiky na roky 2014-2020. [online]. [cit. 2017-12-04]. Dostupné na internete: <http://www.nbusr.sk/wp-content/uploads/kyberneticka-bezpecnost/Koncepcia-kybernetickej-bezpecnosti-SR-na-roky-2015-2020-A4.pdf>
16. PATURI, F. R. (1993): Kronika techniky. Fortuna Print, Praha.
17. PELLEGRINI, P. (2017): Vojna 21. storočia: Kybernetické útoky sú väčším rizikom než vojenské!. [online]. [cit. 2017-12-08]. Dostupné na internete: <https://www1.pluska.sk/Spravy/Z-domova/Vojna-21.-storocia-Kyberneticke-utoky-su-vaecsim-rizikom-nez-vojenske>
18. RAJNOHA R., DOBROVIČ, J.: (2017): Managerial information support for strategic business performance management in industrial enterprises in Slovakia, Polish Journal of Management Studies 2017, Vol.15 No.2, DOI: 10.17512/pjms.2017.15.2.18
19. SOBEKOVÁ MAJKOVÁ, M., KLJUČNIKOV, A.: (2017) The specific character traits of young entrepreneurs in Slovakia, International Journal of Entrepreneurial Knowledge Issue 1/2017, Volume 5, DOI: 10.1515/ijek-2017-0004
20. TÓTH, Z., MURA, L. (2014): Support for small and medium enterprises in the economic crisis in selected EU countries. Hradec Economic Days 2014: Economic Development and Management of Regions, PT V, 424-429. ISBN 978-80-7435-370-3
21. VAJS, M. (2017): Internet ako zbraň. Denník Pravda. [online]. [cit. 2017-12-04]. Dostupné na internete: <https://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/433962-internet-ako-zbran/>
22. VYSOKÝ, P. (1998): Padesát let kybernetiky. Vesmír, ročník 77 (128), číslo 11, s. 626-632.
23. Parlamentné listy (2015): Hrozí tretia svetová? Z začať a vyzeráť môže takto. [online]. [cit. 2017-12-04]. Dostupné na internete: <http://www.parlamentnelisty.sk/arena/monitor/Hrozi-tretia-svetova-Zacat-a-vyzerat-moze-takto-256812>

Contact:

doc. Ing. Antonín Korauš, PhD., LL.M., MBA

Fakulta ekonomie a podnikania

Paneurópska vysoká škola

Tematínska 10

851 05 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: dekan.fep@paneurouni.com

Ing. Stanislava Veselovská, PhD.

Fakulta ekonomie a podnikania

Paneurópska vysoká škola

Tematínska 10

851 05 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: stanislava.veselovska@paneurouni.com

Mgr. Pavel Kelemen

Fakulta ekonomie a podnikania

Paneurópska vysoká škola

Tematínska 10

851 05 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: kelemen.pavel@gmail.com

TERMS AND PROCEDURES FOR THE DIRECT TAX HARMONIZATION IN THE EUROPEAN UNION

Jaroslav Korečko

Faculty of Management, University of Prešov in Prešov, Konštantínova 16,
080 01 Prešov, Slovakia, e-mail: jaroslav.korecko@unipo.sk

Európska identita je v súčasnosti hnacím motorom pokračovania integračných procesov v jednotlivých členských štátoch. Aj keď je dnes otázka zbližovania daňových systémov v Únii v úzadí a prioritou sú témy bezpečnosti, Brexitu, resp. politického usporiadania po voľbách vo viacerých členských štátoch, daňová harmonizácia je takisto neustále diskutovanou problematikou. Článok sa zaoberá vývojom predovšetkým priamych daní v Európe od konca prvej svetovej vojny. Pretože vývoj, či už ekonomický alebo politický, ovplyvnil aj dnešné fungovanie jednotlivých daňových systémov. Podobnosť resp. rozdielnosť v zdanení príjmov skúma článok pomocou komparácie a zhlukovej analýzy. Napriek prirodzenej rozdielnosti v daniach vidieť tendencie zbližovania sa 28 daňových systémov, možno aj vďaka súčasnému zvýšenému pocitu európskej identity.¹

Kľúčové slová: harmonizácia, osobná dôchodková daň, podniková daň z príjmov, Európska únia

European identity is currently the driving force behind the continuation of integration processes in the individual Member States. Although today is the issue of tax system convergence not a priority, and the issues of security, Brexit, or political settlement after elections in several Member States become the importance, tax harmonization is still a constantly debated issue. The article deals with the development of direct taxes in Europe since the end of the First World War. Because the development, whether economic or political, has also affected the current functioning of individual tax systems. Similarity, resp. difference in income taxation examines the article by comparison and cluster analysis. Despite the natural differences in taxes, there is a tendency for convergence of 28 tax systems, perhaps due to the increased sense of European identity.

Key words: harmonization, personal income tax, corporate income tax, European Union

JEL: H20, H24, H25

Introduction

Direct taxes are that kind of taxes that are imposed primarily on individuals, households and business entities. The definition of a taxpayer is a straightforward and clear. This group of taxes includes income taxes, property taxes, transfer taxes, etc.

In this article, we have focused on income taxes, which represent the biggest part of incomes from direct taxes in all Member countries.

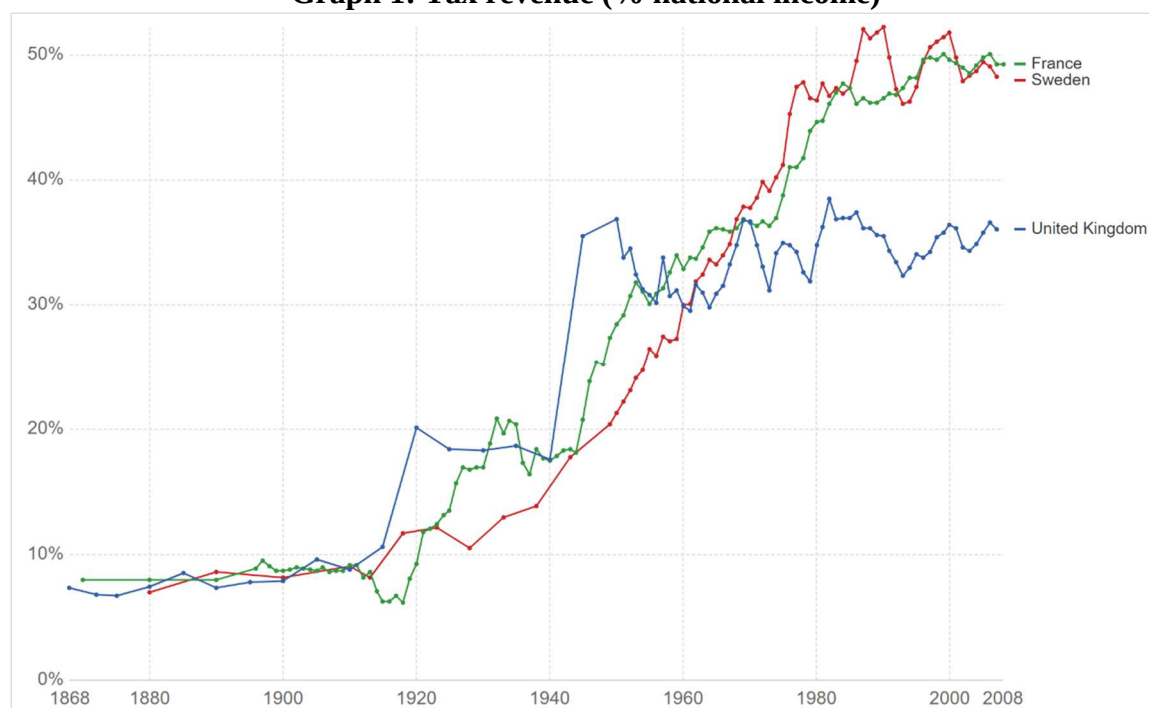
The aim of the article is to examine the development and structure of personal income tax and corporate income tax. We have focused on comparing selected tax indicators across the Union. The purpose was to look for similarity (by cluster analysis) or to identify differences that hinder the process of tax harmonization. Historical tax developments in Europe clearly show that political arrangements, industrial progress, economic development, and many other factors have necessarily affected national tax systems. These remain so today. Nevertheless, it can be said that the integration processes of the Union, which have been ongoing, suggest a way leading to better cooperation in tax matters.

¹ The Paper was elaborated within the support the project **KEGA 058PU-4/2015**.

1 Theoretical Background

Until 1920 tax revenues were low across all European countries. Indeed, until 1910 in the United Kingdom, as well as in France and Sweden less than 10% of national income was collected by governments through taxation – just enough for them to fulfil basic functions, such as maintaining order and enforcing property rights. (Graph 1)

Graph 1: Tax revenue (% national income)

Source: PIKETTY, T. (2014): Capital in the 21st Century.

The growth of tax revenues that took place in early-industrialized countries after the First World War was largely supported by the extension of income taxes. This required states to build tax administration systems, and implement tax withholding at source, in order to effectively raise compliance.

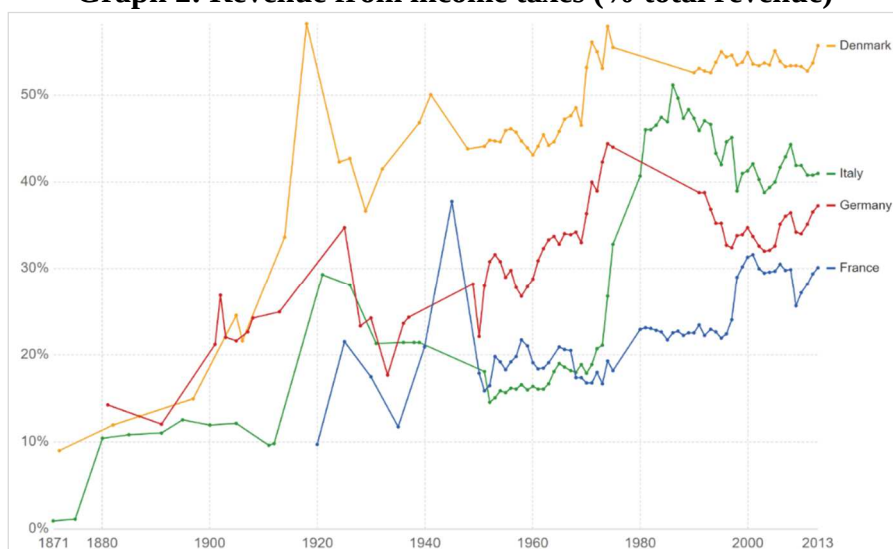
After the First World War, however, taxation started growing considerably. In the period 1920-1980 taxation as a share of national income increased drastically, more than doubling across all countries in the chart. These increases in taxation went together with more government expenditure on public services, particularly education and healthcare.

After 1980, tax revenues started stabilizing, albeit with marked differences in levels for each country. Today these differences remain significant.²

In the 20th century, European countries expanded revenues from direct taxation faster than other sources of government revenue. The following graph 2 shows the proportion of total government revenue that is accounted for by income taxation.

² ORTIZ-OSPINA, E., ROSER, M. (2017): Taxation.

Graph 2: Revenue from income taxes (% total revenue)

Source: FLORA, P. (1983): Economy and Society in Western Europe. ICTD (2016): The Government Revenue Dataset.

Table 1 below, from Prichard et al. (2014), provides a conceptual classification of revenues other than debt. As we can see, these revenues include grants, direct taxes (such as taxes on income, profits, property, etc.), indirect taxes (such as taxes on consumption, sales, trade, etc.), and social contributions.

Table 1: Classification of different sources of government revenues

Table 1: Classification of different sources of Government Revenues					
Total Government Revenue	Total Government Revenue Excluding Grants	Tax Revenue	Direct Taxes	Taxes on Incomes, Profits and Capital Gains	Taxes on Individuals
					Taxes on Corporations
				Property Taxes	
			Indirect Taxes	Taxes on Goods and Services	Sales Taxes/ VAT
					Excises
				Taxes on International Trade	Imports
					Exports
			Other Taxes		
		Non-Tax Revenue			
			Social Contributions		
Grants					

Source: Processed according PRICHARD, W., COBHAM, A. and A. GOODALL, (2014): The ICTD Government Revenue Dataset. p. 18.

Table 1 also shows that most of government revenue from direct taxes are from income taxes. Therefore, we have also in the article focused on the analysis of Personal Income Tax (PIT) a Corporate Income Tax (CIT).

In general, Personal Income Tax is a tax on a person's individual income from wages and salary, gambling winnings, and some other sources. Importantly, capital gains are usually excluded from income taxes and are subject to their own system of taxation. An income tax may be a flat tax, which means that all citizens pay the same percentage of their incomes to the government. Most of the time, however, an income tax refers to a progressive income tax, in which citizens with higher incomes pay higher percentages.

Corporate Income Tax (CIT) could be defined as a tax levied on corporations' profits. Because corporations are legal entities separate from their owners, they may be taxed as if they were persons. A corporate tax, then, is the equivalent of the income tax for natural persons. Corporate taxes vary from country to country. Proponents of the corporate tax argue it guards against excessive profits that may result from unethical or illegal corporate practices, while opponents say that corporations simply pass on the tax to their customers.³

Tax matters have been included in the Treaties since the Union's beginnings. Nevertheless, they have remained closely linked to Member State sovereignty (along with police and military issues), protected by the unanimity requirement and a special legislative procedure which keeps tax matters firmly under the Council's control.

At the same time, the EU Treaties (and previously the Economic European Community –EEC –Treaty and the European Community –EC –Treaty) have specifically addressed the need for harmonization of domestic provisions on indirect taxation (turnover tax and value added tax –VAT –excise duties and other indirect taxes) because of their potential distorting effect on the single market. Tax policy in the EU about value added taxation dates back to 1967, and harmonization of excise duties to the early 1970s.

Harmonization of these is far more advanced than in the case of direct taxes, which are not mentioned in the treaties. However, the founding principles of the single market (in particular free movement of services and non-discrimination) have brought direct taxes into the EU remit through the trade-off between national tax provisions and the single market. The Court of Justice of the European Union (CJEU) has had to decide on articulation between national tax provisions and single market, and in several cases, it overruled such national tax provisions. Direct taxes are addressed in particular through the focus on the removal of tax obstacles and the prevention of tax competition.⁴

The framework applicable to tax policy is the following: The Member States are free to choose the tax system they consider most appropriate and according to their preferences, provided that they comply with EU rules.⁵ In addition, any proposal for EU action in the tax field needs to take account of the principles of subsidiarity and proportionality.

Direct taxation describes taxes that are levied on income, wealth and capital, whether personal or corporate. As for personal income tax (PIT), freedom of movement of persons and the prohibition of discrimination implies that in the collection of direct taxes by a Member State, a worker who is a national of another Member State cannot be treated less favourably than its own nationals. PIT is not covered as such by EU provisions; it remains covered by bilateral tax treaties and the development of EU activity in this field is linked to CJEU case law. EU action on company taxation is more developed, although it focuses only on measures linked with the single market principles. Wider reflections have been undertaken on several occasions, resulting in the development of important single market measures (Mergers and Parent-

³ Farlex Financial Dictionary, (2012): Personal Income Tax. Corporate Income Tax.

⁴ ORTIZ-OSPINA, E., ROSER, M. (2017): Taxation.

⁵ SUHÁNYIOVÁ, A. – SUHÁNYI, L. (2012): Reforma daňovej a colnej správy s výhľadom zjednotenia výberu daní, cla a poistných odvodov. p. 3.

Subsidiary Directives, and more recently the proposed common consolidated corporate tax base).⁶

The direct taxation plays an important role in the achievement of the single internal market. In the absence of harmonization, the Member States can compete with each other to attract investors and taxpayers. This competition can typically distort the decisions of enterprises and thus it does not help the Union to achieve its objectives.

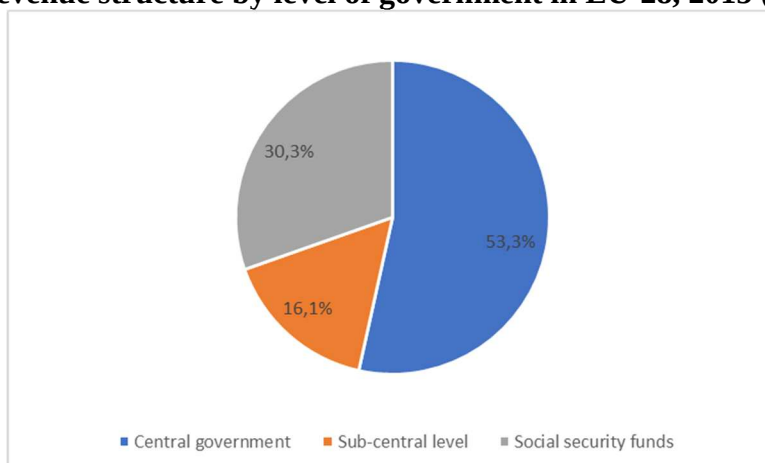
Tax competition has always existed. From an economic point of view, tax competition is often viewed as a substitute for market competition to induce efficient spending in the public sector. This lies on the assumption that taxpayers will change location if public spending does not match their expectations. However, a real difference exists between individuals (taxpayers of personal income tax) and firms (taxpayers of corporate income tax); the latter are more capable and readier to take advantage of tax competition, according to their size and activity.

Tax competition's impact on growth is generally recognized. Standard economic theory sees tax competition as detrimental to growth. Tax competition may also affect growth through its impact on inequalities.⁷ Economists have concluded that, overall there is no evidence that higher taxes in general are detrimental to growth. Taxation may hurt growth only when it becomes confiscatory, in which case it stops innovation by the most productive entrepreneurs or induces them to move to a lower-tax country.

2 Analysis and comparison of direct taxes in the EU

In 2015, 53,3 % of the aggregate tax revenue in the EU-28 (including social contributions) was claimed by the central or federal government, 30,3 % accrued to the social security funds and 16,1 % to sub-central level of the government. Approximately one third of total tax revenue received in 2015 the non-central authorities in Sweden (30,7 %), Germany (30,6 %) and Belgium (28,5 %). On the other side of the ranking was Malta, where the local government does not levy taxes and is financed by transfers from central government. As for the share of revenue accruing to social security funds, the highest values in the EU are reported by France (52,8 %) and Slovakia (41,9 %). (Graph 3)

Graph 3: Tax revenue structure by level of government in EU-28, 2015 (% of total taxes)

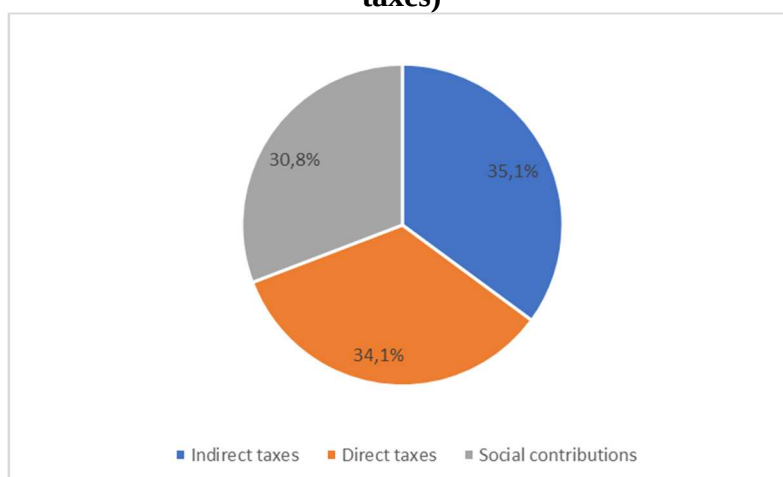
Source: Processed according European Commission, (2017): Taxation Trends in the European Union. p.20.

Direct taxes cover personal income taxes, corporate income taxes and other income and capital taxes. Indirect taxes are VAT, excise duties and consumption taxes, other taxes on products and production. Social contributions relate to old age pensions or unemployment and health insurance. (Graph 4)

⁶ EUROPEAN PARLIAMENT, (2015): Tax policy in the EU. p. 6.

⁷ SUHÁNYIOVÁ, A. – SUHÁNYI, L. (2016): Analytický pohľad na problematiku daňovej licencie. p. 20.

Graph 4: Structure of tax revenue by major type of taxes in EU-28, 2015 (% of total taxes)

Source: Processed according European Commission, (2017): Taxation Trends in the European Union. p.21.

The structure of taxes varies widely between Member States. In case of direct taxes, Denmark has the highest share (65,8 %) on total taxes, followed by Ireland with 46,3 %, United Kingdom (42,6 %) and Sweden (42,5%). The least share of direct taxes among the EU-28 has Croatia (15,9 %), Hungary (18 %) and Lithuania (18,8 %).

Countries with lower share of direct taxes have relatively higher proportions of indirect taxes (for example Croatia – 52,4 % and Hungary 48,4 %).

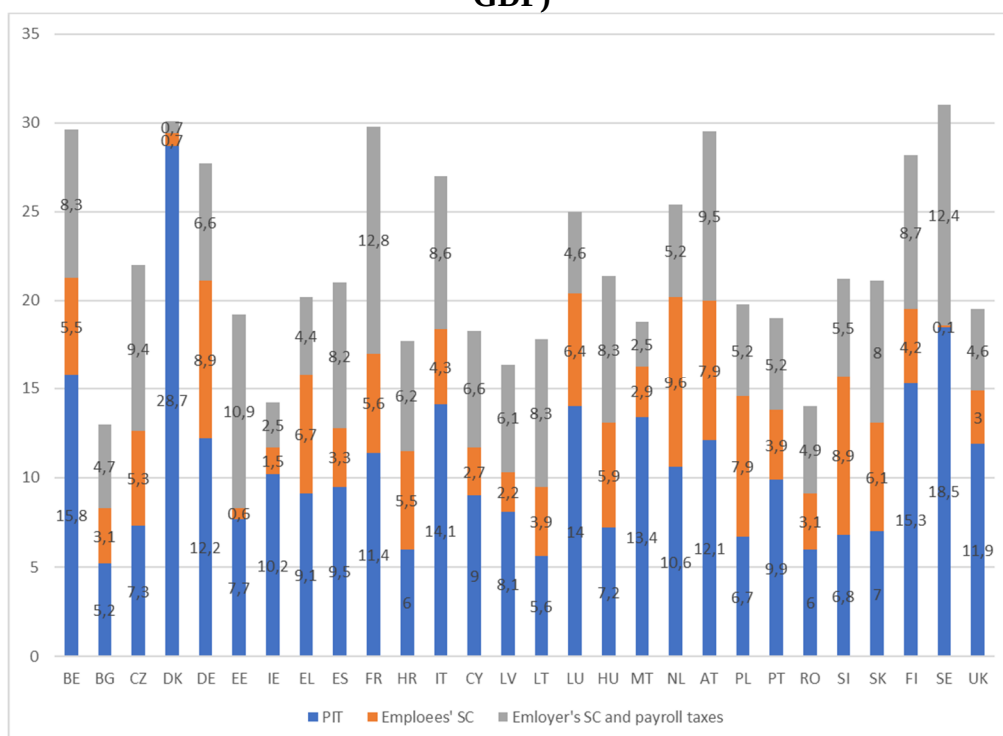
The largest shares of social contributions are in Slovakia (42,9 %), Czech Republic (42,3 %) and Lithuania (40,0 %).

In absolute terms from 2015 to 2016, overall decreases in revenue from taxes and social contributions was only recorded by Romania (-0,9 % compared to 2015). Tax revenue increased in the other 27 Member States. Among EU countries, the large increases in absolute tax and social contribution revenue from 2015 to 2016 were observed by Malta (+9,1 %) and Sweden (7,3 %). At the level of the EU-28, tax revenue increased by 1,5 % from 2015 to 2016 or by around 91 billion EUR. EA-19 (Euro area) tax revenue as a percentage of GDP remains at a higher level than EU-28 tax revenue. From 2014 to 2015, tax revenue in the terms of GDP slightly decreased in the euro area, while remaining unchanged in the EU-28, before increases in both EU and Euro area in 2016.

There are various reasons why government tax revenue varies from year to year. However, in general, the main reasons are changes in economic activity (affecting levels of employment, sales of goods and services, etc.) and in tax legislation (affecting tax rates, the tax base, thresholds, exemptions, etc.) affecting revenue as well as changes in the level of GDP.

The highest level of personal income tax (PIT) rate was 39 % in 2017 for the EU-28 (simple average) compared with 38,9 % in 2016. It had fallen abruptly from 47,2 % in 1995 to 38 % in 2009. Since then the average top rate increased to around the 39 % level, but has not moved substantially since 2013. Since 2009, it is also noticeable that the average rate for the Euro area has increased more sharply than that for the EU-28. In 2017, rate rises occurred in two Member States – Greece and Luxembourg – and rate decreases were recorded in four – Croatia, Italy, Portugal and Finland.

Graph 5: Personal Income Tax and Social Contributions (SC) in the EU, 2016 (% of GDP)

Source: Processed using Eurostat data, (2017)

The PIT rate varies very substantially within the EU, it is ranging from a minimum of 10 % in Bulgaria to more than 55 % in Sweden, Portugal and Denmark.

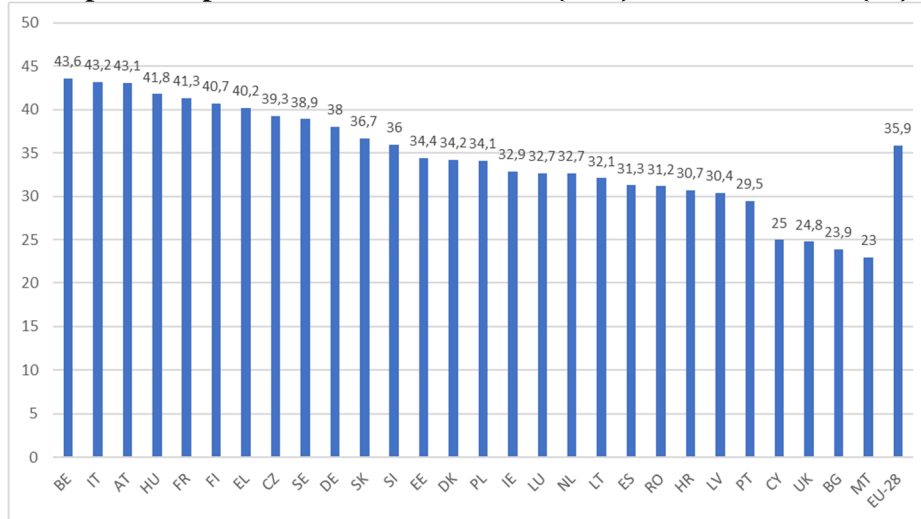
In most Member States, social contributions account for a much greater share of labour taxes than personal income tax. On average in the EU, two thirds of the overall ITR on labour consists of social contributions and payroll taxes paid by employees and employers. (Graph 5)

Implicit tax rates characterize tax development of actual tax collection against the tax base and are suitable for international comparison of the tax burden on selected aggregates. Implicit rates take into account actual tax revenues.

The implicit tax rate on employed labour is defined as the sum of all direct and indirect taxes and employees' and employers' social contributions levied on employed labour income divided by the total compensation of employees working in the economic territory increased by taxes on wage bill and payroll. The ITR on labour is calculated for employed labour only (so excluding the tax burden falling on social transfers, including pensions). The implicit tax rate on labour should be seen as a summary measure that approximates an average effective tax burden on labour income in the economy.⁸

⁸ EU Open Data Portal, (2017): Implicit tax rate on labour.; ŠTEMBERGER, P., (2012): Implicit tax rates. p. 8.

Graph 6: Implicit Tax Rate on labour (ITR) in the EU, 2015 (%)

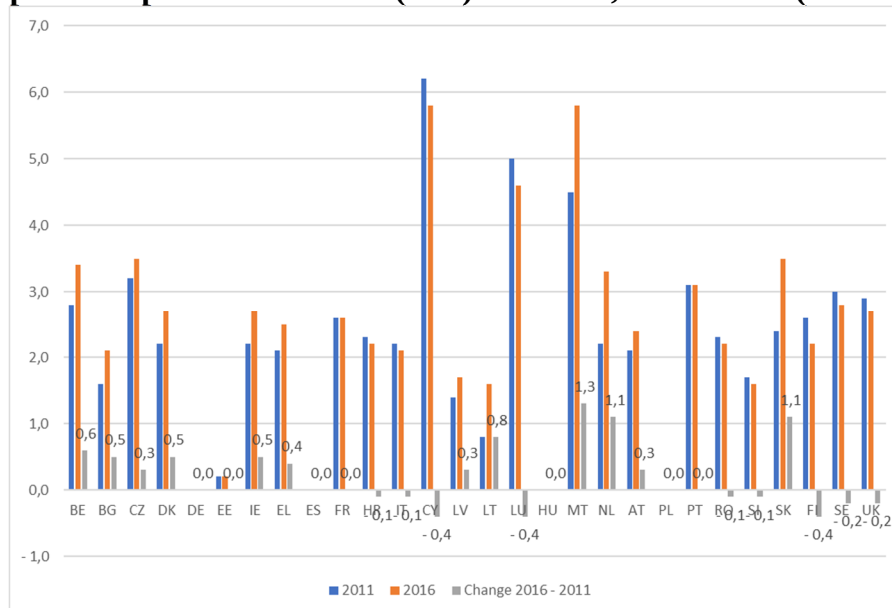

Source: Processed according European Commission, (2017): Taxation Trends in the European Union. p. 29.

Over a decade, the ITR on labour changed markedly in several Member States. Overall for the EU-28 the ITR on labour rose by 0,7 percentage points, with personal income taxation of labour, employers' social contributions and payroll taxes and employees' social contributions all edging up slightly. The highest level of ITR in 2015 was in Belgium, followed by Italy and Austria (more than 43%). (Graph 6)

The EU average top rate of tax on corporate income fell from 22,5 % in 2016 to 21,9 % in 2017. The decreasing of CIT continues since 2009. Although the declining has been quite general, CIT rates still vary significantly within the Union. The adjusted statutory tax rate on corporate income varies between a minimum of 10 % in Bulgaria to the top rates around 30 % in Malta, France, Belgium and Germany. Six Member States have lower rates in 2017, with the largest reductions being seen in Hungary (- 9,8 %) and in Italy (- 3,5 %) in comparison to 2016.

Graph 7: Corporate income tax (CIT) in the EU, 2011 – 2016 (% of GDP)

Source: Processed using Eurostat data, (2017)

Cyprus, Luxembourg and Finland recorded the most significant CIT cut over 2011. On the contrary, the largest increase is seen in Malta, the Netherlands and Slovakia. The highest level of corporate tax is already being pursued in Cyprus, Malta, and Luxembourg. (Graph 7)

The CIT as well as PIT tax base harmonization would make tax competition in the Union more transparent in that only tax rates would matter. It would not necessarily lead to a uniformization of corporate income tax (CIT) or personal income tax (PIT) rates since taxes are not the only relevant factor for the location of investors.⁹

3 Cluster analysis

There has been used the cluster analysis in the paper to find the similarity between Member states. The objective was to suggest next steps in the process of direct tax harmonization.

Basic method of clustering we used was:

Hierarchical method based on sequentially joining of clusters, their number decreases continuously until finally all clusters are combined into one. The output is graphically displayed as a tree diagram (dendrogram).

Ward's method involves an agglomerative clustering algorithm. It looks for groups of leaves that it forms into branches, branches into limbs and eventually into the trunk. Ward's method starts out with n clusters of size 1 and continues until all the observations are included into one cluster.¹⁰

Ward's method uses the Euclidean distance defined by formula:

$$d_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^K (x_{ik} - x_{jk})^2} \quad (1)$$

Where x_{ik} is the value of „ k “ variable for i -th object and x_{jk} is the value of „ k “ variable for j -th object. For calculated distance is then determined the rule of linking statistical units into clusters. There were „ p ” objects in analyzed group, namely 28 countries in which we pursued „ k ” quantitative characters (3 variables – PIT, CIT and Net Social Contributions - NSC).

Table 2: Input variables for the Cluster analysis (% of GDP), 2016

Country	PIT	CIT	NSC	Country	PIT	CIT	NSC
Belgium (BE)	15,8	3,4	16,2	Lithuania (LT)	5,6	1,6	12,5
Bulgaria (BG)	5,2	2,1	7,8	Luxembourg (LU)	14	4,6	12,2
Czech rep. (CZ)	7,3	3,5	14,7	Hungary (HU)	7,2	n.a.	13,6
Denmark (DK)	28,7	2,7	1,0	Malta (MT)	13,4	5,8	6,4
Germany (DE)	12,2	n.a.	16,7	Netherlands (NL)	10,6	3,3	15,3
Estonia (EE)	7,7	0,2	11,8	Austria (AT)	12,1	2,4	15,3
Ireland (IE)	10,2	2,7	4,4	Poland (PL)	6,7	n.a.	13,8
Greece (EL)	9,1	2,5	14,3	Portugal (PT)	9,9	3,1	11,7
Spain (ES)	9,5	n.a.	12,2	Romania (RO)	6,0	2,2	8,1
France (FR)	11,4	2,6	18,8	Slovenia (SI)	6,8	1,6	14,8
Croatia (HR)	6,0	2,2	11,7	Slovakia (SK)	7,0	3,5	14,3
Italy (IT)	14,1	2,1	13,2	Finland (FI)	15,3	2,2	13,0
Cyprus (CY)	9,0	5,8	8,5	Sweden (SE)	18,5	2,8	3,3
Latvia (LV)	8,1	1,7	8,6	United Kingdom (UK)	11,9	2,7	7,7

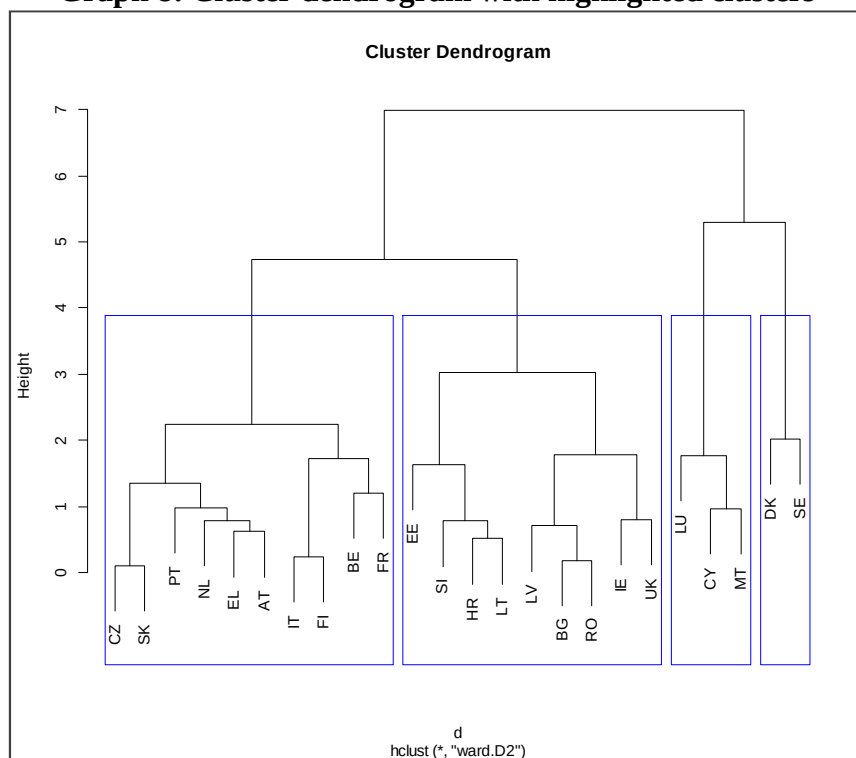
Source: Processed using Eurostat data, (2017)

⁹ BÉNASSY-QUÉRÉ, A. – TRANNOY, A. – WOLFF, G. (2014): Tax Harmonization in Europe: Moving Forward. p. 3.

¹⁰ Pennsylvania State University, (2004): Cluster analysis.

We identified four groups of countries with similar characteristics in the dendrogram (Graph 8). These groups are highlighted. The tree diagram includes two larger groups of countries and two smaller clusters.

Graph 8: Cluster dendrogram with highlighted clusters

Note: own calculations

Source: Processed using Eurostat data, (2017)

So, the next step in the harmonization process could be continuing first with further harmonization within the clusters, only then in the whole EU.

Conclusion

In 2016, tax revenue in the EU-28 remained relatively equally distributed between net social contributions (13,3 % of GDP), taxes on production and imports (13,6 %), and current taxes on income, wealth, etc. (13,0 %). Because of differing national tax structures, direct taxes and net social contributions vary considerably in importance from country to country in terms of the tax revenue they generate. Taxes on income cover both taxes on individual or household income and the income or profits of corporations, and include taxes on holding gains. At the level of the EU-28 in 2016, current taxes on income, wealth, etc. as a ratio to GDP amounted to 13,0 %, while taxes on individual or household income made up the largest share of this (9,3 % of GDP).

The analysis suggested a similarity in case of tax burden on labour. The highest ITR on labour within the EU is reported by Belgium, Italy and Austria (more than 43%). On the other hand, in 2015 Malta, Bulgaria, the United Kingdom and Cyprus recorded the lowest ITR (less than 25%). Analysis of the structure and volume of personal income tax and corporate income tax indicates significant differences between Member States. Therefore, the question of full harmonization of direct taxes seems to be still an unrealistic idea.

Each tax system has its own specifics, which correspond to the political, legislative, economic and social conditions in the country. However, the increased tending to European affiliation at present provides scope for new progress and negotiations on tax cooperation as well. Cluster analysis has indicated clusters of countries in which greater mutual convergence

could begin. However, the analysis has also shown there are still differences between regions of Europe (regions from geographical and socio-political point of view) especially in completely different economic conditions. While doing so, countries will always want to retain sovereignty in tax policy decisions on their territory.

By and large, tax competition within the EU is not yet damaging economic growth. The more developed states in the west of Europe offer potential investors high-quality infrastructure and sufficient skilled labour. While countries in Eastern Europe offer cheaper workforce, lower taxes and tax concessions. So, each country seeks to maintain its economic growth, and it can be said that tax competition has (from a certain point of view) a stimulating character in the European economic area.

References:

1. BÉNASSY-QUÉRÉ, A. – TRANNOY, A. – WOLFF, G. (2014): Tax Harmonization in Europe: Moving Forward. [online]. In: *French Council of Economic Analysis*, 2014. [Cited 2.12.2017.] Retrieved from: <http://www.cae-eco.fr/IMG/pdf/cae-note014-en.pdf>
2. EU Open Data Portal, (2017): Implicit tax rate on labour. [online]. In: *Data.europa*, 2017. [Cited 3.12.2017.] Retrieved from: <https://data.europa.eu/euodp/data/dataset/btHfzLxb9q0BqmSVw6LMkA>.
3. European Commission, (2017): Taxation Trends in the European Union. [online]. In: *EC.europa*, 2017. [Cited 2.12.2017.] Retrieved from: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/taxation_trends_report_2017.pdf.
4. European Parliament, (2015): Tax policy in the EU. [online]. In: *Europarl.europa*, 2015. [Cited 27.11.2017.] Retrieved from: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/549001/EPRS_IDA%282015%29549001_EN.pdf.
5. Eurostat, (2017): Tax revenue statistics. [online]. In: *EC.europa*, 2017. [Cited 3.12.2017.] Retrieved from: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Tax_revenue_statistics.
6. Farlex Financial Dictionary, (2012): Income Tax. [online]. [Cited 3.12.2017.] Retrieved from: <https://financial-dictionary.thefreedictionary.com/personal+income+tax>.
7. FLORA, P. et al. (1983): State, Economy and Society in Western Europe, 1815-1975. Frankfurt: Campus Verlag. [online]. [Cited 3.12.2017.] Retrieved from: <http://gpih.ucdavis.edu/Government.htm>.
8. ICTD, (2016): The Government Revenue Dataset. [online]. In: *ICTD*, 2016. [Cited 1.12.2017.] Retrieved from: <http://www.ictd.ac/datasets/the-ictd-government-revenue-dataset>.
9. ORTIZ-OSPINA, E. – ROSER, M. (2017): Taxation. [online]. In: *Our World In Data*, 5.12.2017. [Cited 5.12.2017.] Retrieved from: <https://ourworldindata.org/taxation/>.
10. Pennsylvania State University, (2004): Cluster analysis. [online]. [Cited 6.12.2017.] Retrieved from: http://sites.stat.psu.edu/~ajw13/stat505/fa06/19_cluster/09_cluster_wards.html.
11. PIKETTY, T. (2014): Capital in the 21st Century. Cambridge: Harvard University Press, 2014. [online]. [Cited 5.12.2017.] Retrieved from: <http://piketty.pse.ens.fr/en/capital21c2>.
12. PRICHARD, W. – COBHAM, A. – GOODALL, A. (2014): The ICTD Government Revenue Dataset. [online]. In: *Opendocs*, 2014. [Cited 1.12.2017.] Retrieved from: https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/123456789/10250/ICTD_WP19.pdf?sequence=1.
13. SUHÁNYIOVÁ, A. – SUHÁNYI, L. (2016): Analytický pohľad na problematiku daňovej licencie. In: *Exclusive journal: economy and society and environment*, 2016, vol. 4, no. 1, p. 15-22.

14. SUHÁNYIOVÁ, A. – SUHÁNYI, L. (2012): Reforma daňovej a colnej správy s výhľadom zjednotenia výberu daní, cla a poistných odvodov. [online]. In: *Projekty.kfau*, 2012. [Cited 30.11.2017.] Retrieved from: <http://projekty.kfau.sk/2012/05/04/reforma-danovej-a-colnej-spravy-s-vyhľadom-zjednotenia-vyberu-dani-cla-a-poistnych-odvodov/>.
15. ŠTEMBERGER, P., (2012): Implicit tax rates. [online]. In: *The Slovenian National Statistics*, 2012. [Cited 30.11.2017.] Retrieved from: <http://www.stat.si/StatisticniDnevi/Docs/Radenci%202012/prispevki/Stemberger-predstavitev%20ppt.pdf>.

Contact:

Ing. Jaroslav Korečko, PhD.

Faculty of Management

University of Prešov in Prešov

Konštantínova no. 16

080 01 Prešov

Slovakia

e-mail: jaroslav.korecko@unipo.sk

COMPETITIVENESS IN PRO-DEVELOPMENT CHANGES OF POLISH COMPANIES IN THE EUROPEAN UNION (OUTLINE OF THE PROBLEMS)

Helena Kościelniak^a – Agnieszka Puto^b

^a Faculty of Management Institute, Czestochowa University of Technology,
Dąbrowskiego 69, 42 200 Czestochowa, Poland, e-mail: hkosciel@neostrada.pl

^b Faculty of Management Institute, Czestochowa University of Technology,
Dąbrowskiego 69, 42 200 Czestochowa, Poland, e-mail: agnieszka.puto@wz.pcz.pl

In the paper, there has been discussed the issue of competitiveness of enterprises in Poland in the context of development changes. The main thesis of the presented study is the statement that competitiveness is one of the dimensions of the assessment of changes and development capacities. The main body of the paper includes: the concept of competitiveness of enterprises, factors affecting competitiveness, an attempt to assess the competitiveness of the Polish economy against the background of EU countries and the enterprises operating there while indicating the barriers to conducting a business activity and development; the supplement of the assessment of development changes is the assessment of innovativeness of Polish enterprises.

Key words: competitiveness, competitiveness of enterprises, dimensions of competitiveness, barriers to competitiveness

JEL: M10, O30, R11

Introduction

Competitiveness of enterprises is currently one of the fundamental parameters of the assessment of the company. The literature indicates that competitiveness of enterprises is a system composed of elements such as: competitiveness potential, competitive advantage, competition instruments and competitive position. Competitiveness potential is the whole of tangible and intangible assets of the company necessary to conduct business activities. Competitive advantage is the result of using competitiveness potential in terms of attractive market offer or effective competition instruments. Competition instruments are the measures created by the company to acquire customers. Competitive position is the result of competition achieved by the company in the specific industry, country and international market¹. The competitiveness of the enterprise (competitive capacity) is one of the standard forms of changes and development capacities of enterprises. In the subject literature, it is pinpointed that business development is determined by the following principal dimensions: economic, organizational, personal, information, technical-production².

The objective of the paper is an attempt to analyze and assess the competitiveness of Polish enterprises in the EU in terms of their development changes in years 2013-2017. In the paper, there has been presented the essence of competitiveness of enterprises and its assessment aspects. In the empirical studies, there has been determined the level of the competitiveness of Poland according to Global Competitiveness Index and the assessment of the barriers to

¹ STANKIEWICZ, M.J. (2000): Istota i sposoby oceny konkurencyjności przedsiębiorstwa, Gospodarka Narodowa No. 7-8, p.

² STABRYŁA, A. (2016), Zdolność rozwojowa jako główna determinanta osiągnięć przedsiębiorstwa, Zarządzanie i Finanse, No. 2, part II. pp.; STABRYŁA, A. (2013), A procedure for evaluating development potential in the area of production capacity, Research Papers collection, Works on Management, The Małopolska School of Economics in Tarnów, No. 2 (Vol. 23);

development of conducting business activities in Poland. In order to accomplish the objective there have been applied both qualitative methods: the descriptive method, literature analysis, logical reasoning and quantitative methods: in the field of economic analysis. The conclusions coming from the conducted research indicate an improvement in the competitive position of Poland in the EU (five positions up compared to 2015); however, it is still the position of transition – between the group of countries competing with efficiency and those that are the most competitive due to competitive advantages. As the greatest barrier to conducting business activities in Poland, Polish entrepreneurs have been invariably indicating the tax law in the first position. The value added of the publication is the contribution to the creation of new thinking, analyses and critical discussion of the efficiency of the economy, effectiveness of economic policies and the functioning of modern enterprises. Competitiveness of enterprises, associated with the processes of globalization, creating economies of the new economy, high turbulence of the environment and uncertainty of the operation of enterprises, requires a constant improvement in a cognitive approach.

1 The essence of competitiveness of enterprises (selected issues)

Competitiveness is the main feature of the market economy, therefore, economic entities, in order to stay in the market, should skillfully use the resources possessed and the internal potential. Competitiveness of enterprises is affected by many factors dependent on the enterprise itself and resulting from the specificity of its micro- and macro-environment. M. Gorynia and E. Łaźniewska indicate four aspects of competitiveness³:

- competitive potential, understood as core capabilities, competence workshop, the whole of the possessed tangible and intangible assets, which contribute to the achievement of strong advantage over competitors,

- competition instruments, defined as the measures consciously created by the company in order to gain customers,

- competitive advantage, meaning an effective use of available competitive potentials, which enable the enterprise to create an attractive offer in the market and an effective mechanism providing the maintenance of its competitiveness,

- competitive position as the well-established position of the enterprise on the scale of economic and non-economic benefits which the enterprise provides to its stakeholders against the background of competitors.

External and internal conditions of competitiveness of enterprises are extensively described by H.G. Adamkiewicz-Drwiłło⁴. The factors building the competitiveness of the company are quantitative and qualitative⁵. They indicate the areas and directions of activities in real conditions of the environment, they often require the right amount of time to ensure the development of enterprises⁶. The development of technologies, an increase in the openness of economies of many countries, increasing investment attractiveness in the area of the EU brings about competitive trends; moreover, the conditions of conducting a business activity are becoming stricter and create increasingly greater challenges faced by entrepreneurs⁷.

³ GORYNIA, M. ŁAŻNIEWSKA, E. (2009), *Kompendium wiedzy o konkurencyjności*, pp.184-185.

⁴ ADAMKIEWICZ-DRWIŁŁO, H.G. (2010), *Konkurencyjność przedsiębiorstw w świetle uwarunkowań współczesnej gospodarki*, TNOiK, Toruń.

⁵ PIERŚCIOŃEK, Z. (2006), *Strategie konkurencji i rozwoju przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, p.184. PUTO, A. BRENDZEL-SKOWERA, K. (2011), *Przegląd wybranych modeli rozwoju współczesnych przedsiębiorstw*, Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej ZARZĄDZANIE nr 1/2011, pp. 80-92, Copyright by Sekcja Wydawnictw Wydziału Zarządzania, Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2011.

⁶ PORTER, M.E. (2011), *Competitive advantage of nations: Creating and sustaining superior performance*, Simon and Schuster, p. 23.

⁷ ŚWITALSKI, W. (2005), *Innowacje i konkurencyjność*, Uniwersytet Warszawski, pp.174-175.

M. J. Radło comprehensively reviews the definitions of the competitiveness of the economy and concludes that the internationally competitive economy is the one which, in the conditions of free trade and free flow of production factors (mainly capital), is able to grow relatively quickly and develop in the long term; this is associated with the necessity to assess the position as a dependent variable and the components of the competitive capacity as independent variables. The components of competitive capacities are mostly: human factor, capital, technologies, innovation and the factors affecting the creation and allocation of the resources such as: the level of regulation or the quality of the institution⁸. Competitiveness is an evaluative term, defined as the desired state. In this sense, it may refer to the economy and enterprises, including the characteristics such as: selling goods at a profit, ability to maintain and expand the share in markets and also the ability of sustainable development in a long term⁹.

In the era of globalization processes, competitiveness of enterprises is the indicator of their existence in the market.

2 The assessment of the level of competitiveness of Polish enterprises in years 2013-2016 according to Global Competitiveness Index; an attempt of the analysis of the barriers to development

In The Global Competitiveness Report, competitiveness of economies is assessed on the basis of Global Competitiveness Index; it includes outcome measures and factor measures. Outcome measures include the assessment of development of different characteristics of foreign exchange in the past; factor measures enable formulating the conclusions about the state and possible changes with reference to the potential and efficiency of the economy.

According to the level of Global Competitiveness Index, Poland achieved the 36th position at the level of GCI determined with the value of 4.56; in relation to the previous period, it is an improvement by 6 positions and compared to 2015 – by 5 positions. The Polish economy like the Lithuanian, Latvian and Slovak ones, was qualified to the transition group – between the group of the countries that are still competing with efficiency and the ones that are the most competitive due to innovative advantages. Czech Republic and Estonia, which have been ahead of Poland for years now, take respectively the 31st and 30th position in that ranking, and are included in the group of the countries competing mainly with innovativeness. See Table 1.

Table 1: Global Competitiveness Index of 2013-2014 and 2016-2017 in the EU countries and the selected countries in the world

Specification/years	Position in the ranking of countries in the world (per 148 countries)		GCI	
	2013-2014	2016-2017	2013-2014	2016-2017
A. UE countries				
Finland	3	10	5.54	5.44
Germany	4	5	5.51	5.57
Sweden	6	6	5.48	5.53
Netherlands	8	4	5.42	5.57
United Kingdom	10	7	5.37	5.49
Denmark	15	12	5.18	5.35
Austria	16	19	5.15	5.22
Belgium	17	17	5.13	5.25
Luxembourg	22	20	5.09	5.20

⁸ RADŁO, M.J. (2008), Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki. Uwagi na temat definicji, czynników i miar, [in:] Czynniki i miary międzynarodowej konkurencyjności gospodarek w kontekście globalizacji –wstępne wyniki badań, Instytut Gospodarki Światowej, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.

⁹ RANJITH, V. K.(2016), Business Models and Competitive Advantage, FIFTH INTERNATIONAL CONFERENCE ON MARKETING AND RETAILING (5TH INCOMaR), Procedia Economics and Finance (2016) 37, pp. 203-207.

France	23	21	5.05	5.20
Ireland	28	23	4.92	5.18
Estonia	32	30	4.65	4.78
Spain	35	32	4.57	4.68
Malta	41	40	4.50	4.52
Poland	42	36	4.46	4.56
Czech Republic	46	31	4.43	4.72
Lithuania	48	49	4.41	4.45
Italy	49	44	4.41	4.50
Portugal	51	46	4.40	4.48
Latvia	52	49	4.40	4.45
Bulgaria	57	50	4.31	4.44
Cyprus	58	83	4.30	4.04
Slovenia	62	56	4.25	4.39
Hungary	63	69	4.25	4.20
Croatia	75	74	4.13	4.15
Romania	76	62	4.13	4.30
Slovakia	78	65	4.10	4.28
Greece	91	86	3.93	4.00
B. Other countries/economies in the world				
Switzerland	1	1	5.67	5.81
United States	5	3	5.48	5.70
Hong Kong SAR	7	9	5.47	5.48
Japan	9	8	5.40	5.48
China	29	28	4.84	4.95
India	60		4.28	

Source: Own study based on The Global Competitiveness Report 2013-2014 and 2016-2017.

In the long term of 2006-2016 Poland achieved the highest rating in 2016 (36th position); an increase in the rating was significant and higher than for 3/4 of the analyzed sample. The lowest rating was in 2008 (53rd position). The median of the position in the rating is 42 and the coefficient variation - GCI 51.

The empirical research in the field of competitiveness of enterprises has been extended to the results of the survey of EOS addressed to the members of supervisory board and management boards of enterprises. The National Bank of Poland co-participated in works on the competitiveness report of 2016-2017 and conducted the research among Polish entrepreneurs. In compliance with the general methodology of the report the sample amounted to 214 half-panel surveys (50% of the respondents came from the previous year). The representing sectors in the research were industry, agriculture, services according to their role in the Polish GDP; there was provided a 50% share of SME.

Polish entrepreneurs indicated the tax law in the first position as the greatest barrier to conducting a business activity. The subsequent positions in the ranking of the barriers were occupied by: the provisions regulating the labor market, instability of the economic policy and tax rates. When compared to the ranking from the previous year the changes in the ranking are small; they mainly refer to the issue of instability of the economic policy. In Poland, there was an improvement in the assessment of infrastructure, the macroeconomic environment as well as education and health protection; there was a decline in ratings associated with the functioning of institutions. In the group of factors improving performance, there was a decline in the assessment of development of financial markets, technological openness and higher education; the efficiency of the labor market still remains at a low level. There was an improvement in the field of innovativeness, however, in this area, Poland still occupies a distant position. See Table 2 and 3.

Table 2: The most problematic factors for doing business in Poland in 2016

No.	Specification of the barriers	%
1	Tax regulations	20.6
2	Restrictive labor regulations	14.1
3	Policy instability	12.5
4	Tax rates	12.3
5	Inefficient government bureaucracy	8.7
6	Inadequately educated workforce	6.2
7	Access to financing	6.1
8	Inadequate supply of infrastructure	5.0
9	Insufficient capacity to innovate	4.6
10	Poor work ethic in national labor force	2.5
11	Government instability	2.3
12	Poor public health	2.2
13	Corruption Inflation	1.5
14	Inflation	0.5
15	Crime and theft	0.5
16	Foreign currency regulation	0.3

Source: The Global Competitiveness Report 2016–2017, p. 298.

When summing up the ranking of the barriers to development of Poland, it should be noted that there has been a systematic decline in the share of bad ratings since 2013 at a slight improvement in the share of very good ratings. Within the period of the last 7 years there have been small changes in the significance of individual barriers. The first position is still occupied by the complexity of tax regulations in the whole research period. The labor law barriers have weakened slightly in the last three years. The functioning of the public administration has been improving systematically, thus the rating of 5 for inefficient government bureaucracy. In the analyzed period, there was recorded a significant improvement in the perception of the effect of infrastructural investments and the weakening of the problem of low level of innovativeness (the rating of 9 for 2016). See Table 3.

Table 3: Ranking of the barriers to development of Poland in years 2010-2016

No	Durability of the barriers to development	years			
		2010	2012	2015	2016
1	Tax regulations	1	1	1	1
2	Restrictive labor regulations	3	2	2	2
3	Policy instability	10	12	9	3
4	Tax rates	5	4	3	4
5	Inefficient government bureaucracy	2	3	4	5
6	Inadequately educated workforce	8	8	8	6
7	Access to financing	4	5	5	7
8	Inadequate supply of infrastructure	6	6	6	8
9	Insufficient capacity to innovate		7	7	9
10	Poor work ethic in national labor force	7	9	10	10
11	Government instability	12	14	13	11
12	Poor public health	13	13	11	12
13	Corruption Inflation	9	10	12	13
14	Inflation	14	11	15	14
15	Crime and theft	15	15	14	15
16	Foreign currency regulation	11	16	16	16

Source: The Global Competitiveness Report 2016–2017;

In the context of the competitiveness of the economy, the competitiveness of enterprises in Poland is also poorly assessed. The last opinion poll of 2016 on the randomly selected group of enterprises indicates that at the end of 2015 the indicator of the assessment of the economic

policy increased but the assessment of the conditions for conducting a business activity in relation to the applicable regulations and procedures deteriorated. The top-rated area of the regulations is setting up and closing the company, the worst rated is the tax law and the commercial judiciary. Entrepreneurs indicate the main problems of conducting a business activity, such as:

- amount of taxes and fees
- small turnover,
- complex legal regulations,
- bureaucracy,
- competition of large enterprises and small companies.

For entrepreneurs, the factors concerning employees (costs and qualifications) are not the barrier which is more important than the ones directly resulting from the macro-environment¹⁰. However, Poland lacks national champions. Among 2500 companies, being the world leaders of investments in R+D in 2015, none was the Polish one; in the ranking of 2014, one company from Poland was distinguished. In the ranking, there were the enterprises whose expenditure on R+D achieved the level of about EUR 18 million in 2014. In the similar listing of 1000 enterprises from the EU countries, only 2 Polish enterprises (4 in the previous edition) were classified in the second five hundred of that ranking, which means that they invested at least EUR 5.5 million in research and development within a year¹¹.

In years 2014-2016 the innovative activity was indicated by 20.3% of industrial companies and 14.5% of service companies. The expenditure on innovation activities incurred in 2016 amounted to PLN 28304.7 million in industrial companies and PLN 10706.2 million in service companies. In 2016 the share of revenues from sale of new or significantly improved products, introduced into the market in years 2014-2016, in total revenues, amounted to 8.1% in industrial companies and 3.9% in service companies.

The percentage of innovatively active industrial companies¹² in years 2014-2016 was higher by 1.4 percentage points than in years 2013-2015, whereas, in the case of service companies the increase amounted to 3.9 percentage points. New or significantly improved products or processes were introduced by 18.7% of industrial companies and 13.6% of service companies, i.e. respectively by 1.1 percentage points and 3.8 percentage points more than in years 2013-2015.

Table 4: The share of enterprises which introduced innovation in the number of industrial and service companies in years 2013-2016

Research period a.2013-2015 b.2014-2016	Enterprises					
	innovatively active	which introduced innovation				
		product or process	product	process	organizational	marketing
		%				
Industrial companies	18.9	17.6	11.8	13.0	8.1	7.1
	20.3	18.7	12.4	15.2	9.5	9.2
Service companies	10.6	9.8	4.8	7.4	8.1	6.6
	14.5	13.6	6.9	10.4	7.6	7.2

Source: Główny Urząd Statystyczny, *Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w Polsce w latach 2014-2016*, Warszawa, 27.10.2017

¹⁰ Trendy rozwojowe mikro, małych i średnich firm w ocenie przedsiębiorców w drugiej połowie 2015 roku, Ministerstwo Rozwoju, May 2016.

¹¹ The 2015 EU Industrial R&D Investment Scoreboard.

¹² An innovatively active company is the one which, in the research period, introduced at least one product or process innovation or was implementing at least one innovation project in that period, which was interrupted or abandoned during the analyzed period or was not completed by the end of that period.

Conclusions

Building a competitive advantage of economic entities in the contemporary turbulent environment is particularly difficult. It is not enough to build the advantage, it must be maintained and constantly increased. Therefore, it is necessary to analyze and assess the progress of the company in this area. Moreover, according to the conducted research, competitiveness of enterprises is an ambiguous concept, referring to different aspects of the activity of the company. It should be pinpointed that the sum of the competitiveness of enterprises operating in the economy does not translate directly to the assessment of the competitiveness of the national economy. The mechanisms against the phenomenon of competing in the market, including the EU market, contribute to the competitiveness of the economy with reference to the activities such as: creating economic cooperation network among enterprises, network relations with institutions creating entrepreneurship or other conditions of the environment affecting the quality and intensity of economic cooperation¹³.

In terms of the competitiveness of Polish enterprises and the economy, in the research period, there was an essential improvement in the position of Poland against the background of the EU; there was convergence of basic factors but divergence and a decline in the ratings of institutions. The activities for the benefit of improvement in the level of competitiveness require mainly changes in the institutional and legal environment of business. The assessment of competitiveness of enterprises is supplemented with their relatively low innovative activity in the area of transformations of the industrial production structure or in the field of financing R+D.

Enterprises, in the processes of changes and development capacities, are constantly searching for the sources of advantage, creating new business models in order to adapt to the environment and its changes. In the subject literature, in this context, there is indicated the strategic agility which provides for the effective management in a changing and unstable environment¹⁴. Further empirical research concerning competitiveness requires the application of weights and measures as well as the research methods adapted to the analyzed economic entity.¹⁵

References:

1. ADAMKIEWICZ-DRWIŁŁO, H.G. (2010): *Konkurencyjność przedsiębiorstw w świetle uwarunkowań współczesnej gospodarki*, TNOiK, Toruń.
2. BOROWIECKI, R. SIUTA-TOKARSKA. B, (2015): *Konkurencyjność przedsiębiorstw i konkurencyjność gospodarki Polski – zarys problemu*, *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, No. 41, pp.53-66. ISSN 1898-5084.
3. Główny Urząd Statystyczny, *Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w Polsce w latach 2014-2016*, Warszawa, 27.10.2017
4. GORYNIA, M. ŁAŻNIEWSKA, E. (2009): *Kompendium wiedzy o konkurencyjności*, pp.184-185.

¹³ BOROWIECKI, R. SIUTA-TOKARSKA. B, (2015): *Konkurencyjność przedsiębiorstw i konkurencyjność gospodarki Polski – zarys problemu*, *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, No 41, pp.53-66.

¹⁴ SHIN, H, LEE, J. KIM. D, RHIM, H. (2015), *Strategic agility of Korea small and medium enterprises and its influence of a strategy*, *Procedia-Social and Behavioral Science* 150; SAJDAK, M, (2016), *Proces budowy przewagi konkurencyjnej w warunkach zwinności*, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, RESEARCH PAPERS OF WROCLAW UNIVERSITY OF ECONOMICS, No. 420, pp.254-264.

¹⁵ BOROWIECKI, R. SIUTA-TOKARSKA. B, (2015), *Konkurencyjność przedsiębiorstw i konkurencyjność gospodarki Polski – zarys problemu*, *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, No. 41, pp.53-66.

LIPKOVÁ, Ľ.- BRAGA, D. (2016), *Measuring commercialization success of innovations in the EU*. Registrovaný: Web of Science. In *Marketing and Management of Innovations*. - Ukraine : Sumy State University, the Department of Marketing and MIA, ISSN 2227-6718, 2016, no. 4, pp. 15-30.

5. GORYNIA, R. (2014): *Polska w Unii Europejskiej*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa.
6. KOŚCIELNIAK, H. (2016), *Innovative and Dynamic Company in Poland and the Countries of the European Union – Selected Issues*, Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2016 : zborník vedeckých prác [elektronický zdroj]. Zostavovatelia zborníka/editori: Peter Valačai, Eva Vlková ; recenzenti/reviewers: Ľudmila Lipková ... [et al.]. 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2016. CD-ROM [371 s., 27,47 AH]. ISBN 978-80-225- 4281-4.pp.652-661.
7. LIPKOVÁ, Ľ. - BRAGA, D. (2016), *Measuring commercialization success of innovations in the EU*. Marketing and Management of Innovations. - Ukraine: Sumy State University, the Department of Marketing and MIA, ISSN ISSN 2227-6718, 2016, no. 4.
8. PIERŚCIONEK, Z. (2006), *Strategie konkurencji i rozwoju przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
9. PORTER, M.E. (1998): *The Competitive Advantage of Nations*, FreePress, New York.
10. PORTER, M.E. (2004): *Porter o konkurencji*, PWE, Warszawa.
11. PORTER, M.E. (2011), *Competitive advantage of nations: Creating and sustaining superior performance*, Simon and Schuster.
12. PUTO, A. BRENDZEL-SKOWERA, K. (2011), *Przegląd wybranych modeli rozwoju współczesnych przedsiębiorstw*, ZESZYTY NAUKOWE POLITECHNIKI CZĘSTOCHOWSKIEJ ZARZĄDZANIE nr 1/2011, pp. 80-92, Copyright by Sekcja Wydawnictw Wydziału Zarządzania, Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2011., ISSN 2083-1560.
13. RADŁO, M.J. (2008), *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki. Uwagi na temat definicji, czynników i miar*, [in:] *Czynniki i miary międzynarodowej konkurencyjności gospodarek w kontekście globalizacji –wstępne wyniki badań*, Instytut Gospodarki Światowej, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
14. RANJITH, V. K. (2016), *Business Models and Competitive Advantage*, FIFTH INTERNATIONAL CONFERENCE ON MARKETING AND RETAILING (5TH INCOMaR), Procrdia Economics and Finance (2016) 37, pp. 203-207.
15. SAJDAK, M. (2016), *Proces budowy przewagi konkurencyjnej w warunkach zwinności*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, RESEARCH PAPERS OF WROCLAW UNIVERSITY OF ECONOMICS, No. 420, pp.254-264. ISSN 1899-3192, e-ISSN 2392-0041.
16. SHIN, H, LEE, J. KIM. D, RHIM, H. (2015): *Strategic agility of Korea small and medium enterprises and its influence of a strategy*, Procedia-Social and Behavioral Science 150.
17. SKOWRONEK-MIELCZAREK, A. (2013): *Uwarunkowania rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa.
18. STABRYŁA, A. (2016): *Zdolność rozwojowa jako główna determinanta osiągnięć przedsiębiorstwa*, Zarządzanie i Finanse, No. 2, Part II.
19. STABRYŁA, A. (2013): *A procedure for evaluating development potential in the area of production capacity*, Research Papers collection, Works on Management, The Małopolska School of Economics in Tarnów, No. 2 (Vol. 23).
20. STANKIEWICZ, M.J. (2000): *Istota i sposoby oceny konkurencyjności przedsiębiorstwa*, Gospodarka Narodowa No. 7-8.
21. ŚWITALSKI, W. (2005): *Innowacje i konkurencyjność*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.

22. TAN, Y. OCHOA, J.J. LANGSTON, C. LIYIN, SHEN, L. (2016): *An empirical study on the relationship between sustainability performance and business competitiveness of international construction contractors*, Journal of Cleaner Production (2016)no 4, pp. 15-30.
23. *The Global Competitiveness Report 2016–2017*.

Contact:

dr. hab. Prof. PCz. Helena Kościelniak

Faculty of Management Institute,
Czestochowa University of Technology,
Dąbrowskiego 69 ,
42 200 Czestochowa, Poland
e-mail: hkosciel@neostrada.pl

dr inż. Agnieszka Puto

Faculty of Management Institute
Czestochowa University of Technology
Dąbrowskiego 69,
42 200 Czestochowa, Poland
e-mail: agnieszka.puto@wz.pcz.pl

PRESENTISM AND POLITICAL SOCIALIZATION OF THE YOUTH IN THE GLOBAL WORLD

Victor Kovalev ^a – Irina Savelyeva ^b – Oksana Falchenko ^c

^a Foreign Economic Activity Dept., Ural State University of Economics, 8 Marta st. 62,
620144 Yekaterinburg, Russia, e-mail: kovalev@usue.ru.

^b Foreign Economic Activity Dept., Ural State University of Economics, 8 Marta st. 62,
620144 Yekaterinburg, Russia, e-mail: irinasavelyeva2008@yandex.ru.

^c Foreign Economic Activity Dept., Ural State University of Economics, 8 Marta st. 62,
620144 Yekaterinburg, Russia, e-mail: falchenko@usue.ru.

The article explores the essence of presentism as an instrument of political socialization of young people. The interdisciplinary methodology of the research is used, as the principles of systemic and complex analysis appear. The study of the mechanism of transformation of instruments of political socialization through the prism of the theory of generations (The Strauss-Howe generational theory), assesses the influence of presentism as an instrument on the process of political socialization of the youth in the world, and highlights the new global challenges formed by this tool using. The authors prove the necessity of finding ways to adapt youth to global challenges in the situation of reducing the influence of traditional institutions of political socialization.

Key words: presentism, political socialization, the youth, globalization

JEL: F51, F52, J13

Introduction

In the situation of global changes and challenges, special attention is drawn to expanding the use of new instruments of influence on human capital by states, which is one of the main components of the economic, political and social potential of the countries in the world. Young people occupy the most important place in the socio-demographic structure, economic activity and socio-political life of the society, is in the focus of research on the development of human capital. The application of various instruments of political socialization, taking into account the tasks of human capital development in various countries and regions of the world today, is becoming an extremely relevant component of an effective state policy. However, in the global information environment, these tools can have a destructive effect and, primarily, young people can fall under the influence of this process. Today the process of political socialization is becoming a serious test for many countries, given that the attitude to politics from the point of view of each generation is different and the youth is the main target for the impact of various political institutions which are wishing to shape the political values of this object in view of certain tasks. Considering the entirety of the processes of the formation of political consciousness and the behavior of the individual, the acceptance and fulfillment of political roles, the manifestation of political activity under political socialization, we should emphasize the multifaceted nature and complexity of studying this problem.

The most serious issue of political socialization of young people in the global world is changing instruments of influence on youth: traditional instruments of political socialization are becoming less popular, new digital communication platforms are replacing them. It can be said that an increasing number of young people form their political identity through the Internet. In these conditions, special significance as an instrument of political socialization is acquired by presentism.

In the modern world, history is increasingly beginning to become an instrument in the global competition for the formation of consciousness and behavior of young people, which emphasizes the relevance of this research topic. The problems of shaping the historical thinking of youth are directly related to the issues of education and the "cultivation of the nation". Linking the issues of political socialization with issues of national security policy, Professor Igor Ilinskiy notes that it is the young people who increasingly become the object of "historical wars"¹. This is promoted both by the ideology of presentism and by the implemented "technocratic" approach. According to I.M. Ilinskiy, "a fragmented", piecewise "view of history does not allow young people to independently analyze events, understand the hidden design, make them suggestible and manageable"².

The younger generation will be in a few years the social group that will determine the state of affairs in the country, so the task of any state is to create conditions for the work of this group to create, prosper their countries, but not to decline and destruction.

The main tasks of this article are to examine the essence of presentism as an instrument of political socialization of youth, to study the mechanism of transformation of instruments of political socialization through the prism of the theory of generations (The Strauss-Howe generational theory), to assess the influence of presentism on the process of political socialization of youth in the world and the emergence of new global challenges.

1 Presentism: the past through the prism of the present

In a broad sense, presentism (from Eng. "present" - "modernity") as a methodological approach involves the consideration of social phenomena through the prism of the present. Considering the past and the future, extrapolation and construction (or deconstruction) methods are used. Presentism as a type of relationship problems and social phenomena of life permeated with the atmosphere of a pragmatic outlook and its origin owes a lot of theoretical and methodological foundations of the philosophy of pragmatism, presented in the works of William James³, Charles Sanders Peirce⁴, John Dewey⁵ et al. (We can recall the idea of J. Dewey about "creating" truth or "producing" the truth of Ferdinand Schiller).

The most detailed coverage of the problem of presentism was received in historiography and social philosophy. The works of foreign and Russian researchers, such as John A. Tosh⁶, Reinhart Koselleck⁷, François Hartog⁸, Irina Savelyeva & Andrey Poletayev⁹, et al., determine the conceptual directions of research in this field.

The development of ideas of presentism in the philosophical and sociological traditions allows us to interpret this concept as a type of experience of time, which largely determines the choice of human life strategies in modern society. Socio-philosophical interpretations of the definition of presentism differ in variety. Theoretical analysis of presentism as a way of

¹ILINSKIY, I.M. (2005): Youth as the future of Russia in the categories of war [Molodezh' kak budushcheye Rossii v kategoriakh voyny], pp. 5-17.

²ILINSKIY, I.M. (2007): War with the past: The struggle of ideologies was and always will be [Voyna s proshlym: Bor'ba ideologiy byla i budet vseгда].

³JAMES, W. (1907): Lecture 6: Pragmatism's Conception of Truth.

⁴MURPHEY, M. (1961): The Development of Peirce's Philosophy.

⁵THAYER, H. S. (1952): The Logic of Pragmatism: An Examination of John Dewey's Logic.

⁶TOSH, J. (2010 (1984)): The Pursuit of History: Aims, Methods, And New Directions in the Study of Modern History.

⁷KOSELLECK, R. (2002): The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concepts.;

KOSELLECK, R. (2004): Futures Past: On the Semantics of Historical Time.

⁸HARTOG, Fr. (2003): Régimes d'historicité. Présentisme et expérience du temps.

HARTOG, Fr. (2010): What is the Role of the Historian in an Increasingly Presentist World?, pp. 239–251.

⁹SAVELIEVA, I.M., – POLETAEV, A.V. (2005): About the Benefits and Harms of Presentism in Historiography [O pol'ze i vrede prezentizma v istoriografii], pp. 63-88.

experiencing time allows us to distinguish "anomic presentism" (I.M. Popova)¹⁰, "existential", "senile", "hedonistic" presentism (A.S. Gotlib)¹¹, "contemplative" and "religious" presentism (M.A. Merimerina)¹².

Presentism in historiography touches on the essential issues of understanding history and historical knowledge. By presentism in historiography is understood the conceptual direction, formed in the late XIX - early XX century within the framework of the American historical school. History, according to the theorists of presentation, it is almost always a kind of social construct into which we can bring some elements or exclude them. The British historian John A. Tosh offers two definitions of the word "history". He says that, first, "history is all that was in the past". And secondly, "history is how historians talk about the past"¹³. Since the seventies of the twentieth century, theorists have said that it is impossible to restore full access to the past, we can only approach it, create an interpretation and try to back this interpretation with the help of empirical material. At the same time, we are not able to fully understand and reconstruct the past. Each time an element of our time appears, and this is unavoidable: today work with history assumes the idea that when we write historical work we construct history, but we also comprehend how this construct is influenced by modernity.

The idea of constructing history is developed by the German historian Reinhart Koselleck in his famous work "Past Future: To the Semantics of Historical Time", published in 1979. According to Reinhart Koselleck, the concept of history must be perceived in its dynamic development, supplementing the perception of content with a historically significant context¹⁴. According to the idea of R. Koselleck, "history as a science is possible only within the limits of the experience accumulated by man, that is, historical science forms through all times and epoch its space of experience of the knowledge collected by it, which, however, is called from time to time, demanding its reassessment - revaluation, which, again, is possible only from the point of view of a new, accumulated real experience"¹⁵.

Russian researchers Irina Savelyeva and Andrey Poletayev note that "in a more general sense, presentation is an attempt to understand the complexity of historical time, in which the past social reality can not be objectively "reconstructed", and can only be constructed anew. In the framework of presentism, as opposed to the positivist approach, history is viewed not as a cognition of the objective past reality but as a mental picture of the past created in the present and thereby becoming part of this present"¹⁶.

As Irina Savelyeva and Andrey Poletayev emphasizes, presentism as a reality recognizes only the present. "The only source of knowledge of the past is, again, the subjective consciousness of the historian, that is, the present. Thus, everything that is essential for mankind in the present, including that which took place in the past, is supposed to be modern. Events of the past are actualized only because for some groups of people in the present they retain their significance, and not necessarily what they were attributed to in the past (although their significance in the past is in most cases undeniable, since they have been remembered).

¹⁰POPOVA, I.M. (1999): Representations about the present, past and future as an experience of social time [Predstavleniya o nastoyashchem, proshedshem i budushchem kak perezvivaniye sotsial'nogo vremeni], pp. 135-144.

¹¹GOTTLIEB, A.S. (2004): Qualitative sociological research: cognitive and existential horizons

[Kachestvennoye sotsiologicheskoye issledovaniye: poznavatel'nyye i ekzistentsial'nyye gorizonty], pp. 405-412.

¹²MERIMERINA M.A. (2010): The Empirical Analysis of Presentism Phenomenon as the Type Of Experience of Time [Empiricheskiy Analiz Fenomena Prezentizma Kak Tipa Perekvivaniya Vremeni], pp.144-149.

¹³TOSH, J. (2010 (1984)): The Pursuit of History: Aims, Methods, And New Directions in the Study of Modern History.

¹⁴KOSELLECK, R. (2004): Futures Past: On the Semantics of Historical Time.

¹⁵BULLER, A. (2012): Reinhart Kosellek about the human horizons of perception of the past [Raynkhart Kozellek o chelovecheskikh gorizontakh vospriyatiya proshlogo]. [online].

¹⁶SAVELIEVA, I.M., – POLETAEV, A.V. (2005): About the Benefits and Harms of Presentism in Historiography [O pol'ze i vrede prezentizma v istoriografii], p. 66.

Therefore, for present historiography, there is a tendency to underestimate the differences between the past and the present and transpose the problems of modern society into the past, the categorical and conceptual apparatus and, ultimately, ways of thinking."¹⁷ As the authors note, one of the most common consequences of the presentism approach to history is the view of the past as a source of experience.

Very interesting, from the standpoint of presentism approach, are reflections on what happened to the society in Russia and the countries of the Eurasian Economic Union several decades ago. So, according to many experts, it was an "identity crisis": before we considered ourselves to be Soviet citizens, then we ceased to be such people (although today some part of the society, according to opinion polls, still calls itself Soviet people).

In the post-Soviet space a situation arose that theorists describe as an experience of disoriented time, when the usual picture of history breaks down. Soviet society was different in that it looked to the future - that is, lived in the "futuristic mode of historicity", in the words of the French historian François Hartog, explaining the idea of how society is going through time¹⁸. According to Hartog's theory, there are three types of experience of historical time. The first is reversed, when society lives by the past, some idea of the "golden age". We still have some elements of the past: some people feel nostalgic, for example, in the Soviet era and live in their rhythm of historical time. The futuristic regime of historicity is when society looks ahead, and everything that is happening now does not correlate with what it was, but with what will be. Accordingly, all the events that are happening now take on meaning only through the prism of the future. All that we do is necessary for some purpose, for what will happen next. In the situation of the collapse of the USSR, it was this structure of the sense of time that had collapsed, and what François Hartog calls "presentism" as a "historicity regime" was formed in its place. Here, in our opinion, lies the reason for the problems that have arisen with historicity, with a sense of history.

Presentism is very closely connected with the problem of generations, with the changing attitude of young people towards politics, when traditional instruments of political socialization are becoming less popular and replaced by new digital communication platforms, when young people in the global world are becoming an increasingly desirable object for the impact of various institutions wishing to form political values of this object in view of certain tasks.

2 The Youth in the Global World

According to the UN and UNESCO classification, the youth are people whose age ranges from 15 to 24 years¹⁹. However, it should be noted that young people are a heterogeneous, ever-changing group. In different countries and regions people put unequal meaning in the notion of a word "young". In this regard, UNESCO uses for this purpose concepts of different definitions, which depend on the context and take into account the specific features of specific countries and regions. For example, in the theory of psychosocial development by E. Erickson (1950)²⁰, the category "youth" includes persons in the age range from 19 to 35 years. Approaches to the determination of the young people age boundaries are presented in Table 1.

¹⁷SAVELIEVA, I.M., – POLETAEV, A.V. (2005): About the Benefits and Harms of Presentism in Historiography [O pol'ze i vrede prezentizma v istoriografii], p.67.

¹⁸ HARTOG, Fr. (2003): Régimes d'historicité. Présentisme et expérience du temps.

HARTOG, Fr. (2010): What is the Role of the Historian in an Increasingly Presentist World?, pp. 239–251.

HARTOG Fr. (1995): Temps et histoire. Comment écrire l'histoire de France?, pp. 1223-1227.

¹⁹BY YOUTH, FOR YOUTH ... [online].

²⁰ERIKSON, E. H. (1950): Childhood and society.

Table 1: Approaches to the determination of age boundaries of the category "youth" in the world and the countries of the Eurasian Economic Union (EEU)

<i>Criteria</i>	<i>Age boundaries of the category "youth"</i>
Theory of Psychosocial Development by Erik Erikson (1950)	youth - 19-35 years
The United Nations (UN), United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)	youth - 15-24 years
The United Nations Population Fund (UNFPA)	young people - 10-24 years, incl.: a) adolescents - 10-19 years (early adolescence - 10-14 years, late adolescence - 15-19 years); b) youth - 15-24 years
Armenia	youth - 16-30 years
Belarus	youth - 14-31 years
Kazakhstan	youth - 14-29 years
Kyrgyzstan	youth - 14-28 years
Russia	youth - 14-30 years; in some cases the upper limit is up to 35 years

Source: compiled by: ERIKSON, E. H. (1950): Childhood and society; By youth, for youth ... [online]. In: UNESCO: [site]; ADOLESCENTS AND YOUTH DASHBOARD. [online]; CONCEPTION OF STATE YOUTH POLICY: Adopted by the Government of Republic of Armenia Yerevan, 1998. [online]; ON STATE YOUTH POLICY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: Law of the Republic of Kazakhstan, July 7, 2004 No. 581-III. [online]; ON THE FUNDAMENTALS OF STATE YOUTH POLICY: Law of the Republic of Belarus, December 7, 2009 No. 65-3. [online]; ON THE FOUNDATIONS OF THE STATE YOUTH POLICY: Law of the Kyrgyz Republic, July 31, 2009, No. 256, Bishkek. [online]; ON THE STRATEGY OF THE STATE YOUTH POLICY IN THE RUSSIAN FEDERATION: Order of the Government of the Russian Federation, December 18, 2006, No. 1760-r (Edited on July 16, 2009). [online]; ON THE MAIN DIRECTIONS OF THE STATE YOUTH POLICY IN THE RUSSIAN FEDERATION: Resolution of the Supreme Council of the Russian Federation, June 3, 1993, No. 5090-1. [online]; ON THE APPROVAL OF THE FUNDAMENTALS OF THE STATE YOUTH POLICY OF THE RUSSIAN FEDERATION FOR THE PERIOD UNTIL 2025: Order of the Government of the Russian Federation, November 29, 2014, No. 2403-r. [online].

If we consider the legislative criteria of the EEU countries to fix the age boundaries of the category "youth", then they basically coincide. As for the Russian Federation, the category of young people is between 14-30 years old. In some cases, the upper limit for this category can be up to 35 years (for example, when referring to the category "young scientists", etc.). Of course, referring people to the category of young people is relatively arbitrary and subjective. To illustrate the subjectivity of referring to the category "youth", we cite data from a survey conducted by the Public Opinion Fund (POF) in 2002 and 2014 (Table 2).

Table 2: The Public Opinion Fund Survey (Fomnibus) on the age limits of youth in Russia, % of respondents

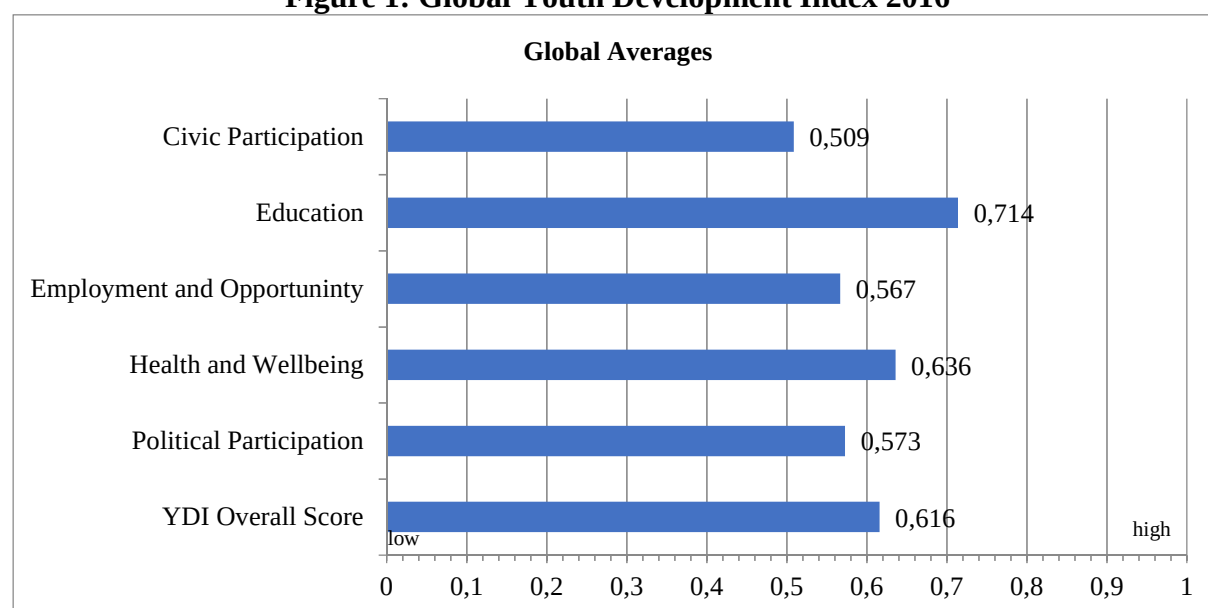
<i>When, in your opinion, does the youth age end and the average age come?</i>	<i>14th of July 2002</i>	<i>7th September 2014</i>
	<i>% of respondents</i>	
Up to 20 years old	3	4
20-24 years old	11	10
25-29 years old	30	25
30-34 years old	29	35
35-50 years old	26	25
Older than 50 years old	<1	<1

Note: Fomnibus is a representative survey of the population aged 18 and over. The survey involved 1500 respondents - residents of 100 urban and rural settlements in 43 regions of the Russian Federation. Interviews in face-to-face mode took place at the place of the respondents residence. The statistical error does not exceed 3.6%. Source: ON YOUTH: AGE BOUNDARIES, VALUES, FEATURES. [online].

Despite the differences in age limits, youth are the future for any countries and regions in the world. According to the United Nations experts, the number of young people aged 10 to 24 in the world increased by 2.5 times - 720 million people in the 1950s. up to 1.8 billion people in the 2010s²¹.

In addition, young people are promising human capital and an active political force. The world's average youth development indicators are presented in Figure 1. The Youth Development Index (YDI) is a composite index of 18 indicators that collectively measure multidimensional progress in youth development in 183 countries. It includes five indicators measuring levels of education, health and welfare, employment and opportunity, political participation and civic participation for young people aged 15 to 29 (recognizing that some countries and international institutions define youth in different ways) .

Figure 1: Global Youth Development Index 2016

Source: YOUTH DEVELOPMENT INDEX - 2016. [online].

A high index of youth development is important for all countries. It should be noted that Germany, Denmark, Australia, Switzerland, the United Kingdom, the Netherlands, Austria, Luxembourg, Portugal and Japan are among the countries with a very high YDI (index above 0.8).

Analyzing data on the youth development in the Russian Federation and the other EEU countries, we can conclude that according to YDI Russia lags behind Kyrgyzstan, Kazakhstan and Armenia. At the same time, it should be noted that in Russia there is one of the highest indices of human capital development among the EEU countries, yielding only Belarus to this indicator (Table 3).

Table 3: Youth development indicators in the countries of the Eurasian Economic Union (EEU) in 2016

Country	Kyrgyzstan	Kazakhstan	Armenia	Russia	Belarus
YDI	0.75	0.74	0.69	0.63	0.47
GDP / Capita (USD)	1,269.14	12,276.39	3,646.66	12,735.92	8,040.05
HDI	0.622	0.754	0.729	0.788	0.793
GINI	33.39	28.56	30.03	39.69	26.46

²¹ WORLD POPULATION PROSPECTS 2017. [online].

Literacy Rate	99.75%	99.84%	99.73%	99.70%	99.84%
Secondary School Enrollment Rate	80.37%	86.31%	82.70%	--	95.61%
Tobacco Use	7.20%	9.90%	7.30%	27.30%	26.90%
Voting Age	18	18	18	18	18
MACR	14	14	14	14	14
Candidacy Age Lower House	21	25	25	21	21
Candidacy Age Upper House	--	30	--	--	30
Age of Majority	16	18	18	18	18

Note: HDI - Human Development Index, GINI - Gini coefficient, YDI - Youth Development Index, MACR - Minimum Age of Criminal Responsibility. Source: compiled by: YOUTH POLICY FACTSHEETS. [online].

3 Presentism, the generations' problem and the youth political socialization in the global world

Differences in youth generations are the subject of many popular theories, but so far this topic has not been fully explored. In the marketing theory there is an opinion that it is necessary to take into account the specific features of different generations and use other techniques and tools with today's younger generation than with the previous ones. The theory of generations was developed in 1991, the founders of this theory were Neil Howe and William Strauss²².

In the scientific literature there is no uniform approach to the classification of different generations. Various researchers and experts who study the theory of generations have introduced into scientific circulation a lot of different terms for specific generations. In addition, there are disagreements between different authors regarding the periodization of generations. For the purposes of this study, we will adhere to the classification of the generations given by Neil Howe and William Strauss²³ and adapted by Thomas C. Reeves and Eunjung Oh²⁴ (Table 4). Of course, there are no clear boundaries between generations. For example, people who were born at the junction of dates (three years before, three years after) are called "generation echoes". According to this theory, the cycle of generations consists of four types and is repeated every 80 years.

Table 4: Classification and periodization of generations

<i>Generational Labels</i>	<i>Dates</i>
Mature Generation	1925–1945
Boom Generation	1946–1964
Generation X	1965–1980
Millennial Generation (Generation Y)	1981–2000
Generation Z	2001–present

Source: REEVES, T.C. – OH, E. (2008): Generational Differences, p.297.

The potential differences between generations, traditionally defined as the "Baby Boom generation", the "X generation", the "Y generation" (or the "Millennial Generation") and the "Z generation" (or "Digital natives") are widely discussed in the scientific literature. Researchers believe that different generations require different approaches to education, training and political socialization.

The attitude to politics from the point of view of each generation is different. It leads to the fact that different instruments have been used in the political socialization of young people for each generation. The key features of each generation are presented in the Table 5.

²² HOWE, N. – STRAUSS, W. (2000): Millennials Rising: The Next Great Generation.

²³ HOWE, N. – STRAUSS, W. (2000): Millennials Rising: The Next Great Generation.

²⁴ REEVES, T.C. – OH, E. (2008): Generational Differences.

Table 5: Characteristics of X-Y-Z Generations in the world and in Russia

<i>Characteristics</i>	<i>Generation X 1965–1980</i>	<i>Millennial Generation (Generation Y) 1981–2000</i>	<i>Generation Z “Digital natives” 2001–present</i>
Age in 2017, years	37-52	17-36	16-0
Characteristics of generation	Skeptics	Realists	Idealists
The main events that shaped the values of the generation in Russia and the world	— discontent with power, — distrust of management; — political indifference; — increase in the number of divorces; — an increase in the number of women mothers in the workplace; — extremely low population growth; — reduction of funding and quality reduction in the educational system; — problems of environment and ecology; — creation of the Internet; — the end of the Cold War	— the collapse of the USSR; — terrorist attacks and military conflicts; — Increase in consumption by the population of the country, and especially youth, of alcohol and drugs; — development of digital technologies, Internet	— integration into the world community; — world economic crisis; — global terrorism; — high development of modern digital technologies, the Internet
Political, economic and social values of generation	— readiness for change; — choice; — global awareness; — technical literacy; — individualism; — the desire to learn; — informality of views; — search for emotions; — pragmatism; — independence; — equality of sexes.	— equal competition; — leadership, not subordination; — partnership, not subordination; — exchange of information, not its protection; — making decisions based on discussions and peer reviews, and not blindly following the directions from above.	— values in the process of formation
The mechanism of political socialization	Vertical (Hierarchy)	Horizontal	Horizontal

Loyalty in politics	Loyal	Loyal, but can change the attitude	Are not loyal, they easily change the attitude
Source of information about politics	Traditional media	Internet, traditional media	Mobile Internet, Internet

Source: compiled by the authors.

Thus, today the category "youth" in Russia (from 14 to 30 (35) years old) predominantly includes the "Y generation" and partly the "Z generation". According to Nielsen' data²⁵, the growing "Z generation" is already more than 1/4 of the total audience, which is important to take into account when involving young people in the processes of political socialization. We share the Molevich's point of view and consider the generation group as a youth, completing the process of socialization and laying the starting conditions for the future independent ("adult") existence of the individual²⁶.

Noting the special situation of youth in the modern world, Igor Ilinskiy, the author of many scientific studies on this issue, notes that if we connect each generation with time, it is obvious that the youth is the future²⁷. If the "Y generation" is the real basis of political life, then the "Z generation" is the future basis of the political life in the country. Despite the obvious differences in the characteristics of the "Y generation" and the "Z generation", it is precisely for these generations that the use of presentism in the political sphere influences the process of their political socialization.

Many foreign and Russian researches have been devoted to the issues of political socialization of young people. In the broadest sense of the word, political socialization is the transmission of political culture to new generations of citizens in a given society. The term "political socialization" was first used by political scientist Herbert Hayman in the book "Political socialization" in 1959²⁸. G. Hyman (1959) defined the concept of political socialization as the study of social models mediated by various socializations by institutions, whose social positions correspond to this learning process²⁹. The Hyman's idea was developed in the studies by Robert Dudley and Alan Gittelsohn in 2002³⁰.

Understanding the entirety of the processes of the formation of political consciousness and the behavior of the individual, the acceptance and fulfillment of political roles, and the manifestation of political activity under political socialization, we must emphasize the multifaceted nature and complexity of studying this problem. As noted by Diana Owen, "Political socialization is a messy, in some ways elusive, process"³¹. Considering political socialization at macro and micro levels, researchers note the different role of agents in shaping political views and citizens' behavior.

Most studies of various aspects of political socialization are traditionally conducted in the political, sociological, philosophical aspects. The changing realities of the global world require expanding the context of research to global dimensions (political, economic, or geopolitical aspects). The concept of presentist ideology manifests new influence in a

²⁵ PORTRAIT OF MODERN CONSUMERS: MILLENNIALS ARE REPLACED BY GENERATION Z [Portret sovremennykh potrebiteley: Na smenu Millenialam prikhodit Pokoleniye Z.]. [online].

²⁶ MOLEVICH, E.F. (2003): General Sociology: course of lectures [Obshchaya sotsiologiya : Kurs lektsiy].

²⁷ ILINSKIY, I.M. (2005): Youth as the future of Russia in the categories of war [Molodezh' kak budushcheye Rossii v kategoriakh voyny].

²⁸ HYMAN, H. (1959): Political Socialization.

²⁹ HYMAN, H. (1959): Political Socialization, p.25.

³⁰ DUDLAY, R.L. –GITELSON, A.R. (2002): Political Literacy, Civic Education, and Civic Engagement: A Return to Political Socialization?, p. 175.

³¹ OWEN, D. (2009): Political Socialization in the Twenty-first Century: Recommendations for Researchers. [online].

geopolitical aspect in the study of the issues of political socialization of young people. In the global world, presentism is increasingly being used as an instrument for influencing the political consciousness of youth and the mechanism for the formation of political attitudes.

The issues of interconnection and mutual influence of conceptual attitudes of presentism and political socialization of youth in the modern world remain insufficiently studied. Separate results of research on this topic can be found in the works of Russian scientists I.M. Ilinskiy³², I.M. Savelyeva & A.V. Poletaev³³ and others.

Summarizing the results of the studies of the above authors, we list the main aspects of the influence of presentism on the political formation of youth in the global world, namely:

- 1) the formation of the historical thinking of the younger generation;
- 2) ensuring the continuity of political values between generations;
- 3) the formation of the political orientation and position of the youth.

The problems of shaping the historical thinking of youth are directly related to the issues of education and the cultivation of the nation. Linking the issues of political socialization with issues of national security policy, Professor Igor Ilinskiy notes that it is the young people who increasingly become the object of "historical wars"³⁴. This is promoted both by the ideology of presentism and by the implemented "technocratic" approach. According to I.M. Ilinskiy, "a fragmented", piecewise "view of history does not allow young people to independently analyze events, understand the hidden design, make them suggestible and manageable"³⁵.

Moreover, as Anton Popov and Dušan Deák, the researchers from Slovakia, rightly note: "Presentism, importantly, also serves as a strategy to downplay and silence the unpleasant memories of the past, or those interpretations that are not favored by the one addressing the difficult past"³⁶. Adhering to the strategy of presentism in shaping the historical thinking of modern youth and hushing up the difficult past, we impoverish the political consciousness of the youth and make it less critical. The best strategy, in our opinion, is an open dialogue about difficult periods of the historical past, backed up by historical facts and conclusions of professional historians, not politicians.

In the process of political socialization, the continuity of the transfer of value orientations and political attitudes from the mature generation to the young is ensured. It is believed that the political views of the younger generation are formed over a long period of time through the participation of various intermediaries, such as the family, school, higher education institutions, enterprises, communication groups, the media, social media, etc. The result of political socialization of young people is a certain structure of young people whose political values are stable elements, transforming into beliefs and attitudes.

It is worth noting that the process of political socialization is not static, but changes with the passage of time. The political socialization of young people in the era of globalization and the digital economy is taking on a new dimension. First of all, it is expressed in a deeper conflict of generations and differences in involvement in the process of political socialization.

According to the study "Intergenerational transmission of political heritage and historical memories (Slovakia)", the transfer of political values from the mature generation to

³² ILINSKIY, I.M. (2005): Youth as the future of Russia in the categories of war [Molodezh' kak budushcheye Rossii v kategoriakh voyny], pp. 5-17.

³³ SAVELIEVA, I.M., – POLETAEV, A.V. (2005): About the Benefits and Harms of Presentism in Historiography [O pol'ze i vrede prezentizma v istoriografii], p. 63-88

³⁴ ILINSKIY, I.M. (2005): Youth as the future of Russia in the categories of war [Molodezh' kak budushcheye Rossii v kategoriakh voyny], pp. 5-17.

³⁵ ILINSKIY, I.M. (2007): War with the past: The struggle of ideologies was and always will be [Voyna s proshlym: Bor'ba ideologiy byla i budet vseгда]. In: Hooter [Gudok], 2007, Dec 17.

³⁶ POPOV, A. – DEÁK, D. (2014): WP2: Interpreting the past (The construction and transmission of historical memory). Deliverable 2.3: Intergenerational transmission of political heritage and historical memories (Slovakia). Grant agreement no: FP7-266831. [online], pp.8-9.

the young is not a predictable process. "The transition generation, the generation that was brought up in one political ideology and must now live in another, is suddenly expected to have a firm political stance and even to share it with its younger generation"³⁷. The transitional generation, which is under the influence of opposing ideological attitudes in the course of its life, is not always able to fulfill its role in the process of political socialization of youth, demonstrating, in the opinion of (Slovaks), "unproductive, as creating confusion and hindering development"³⁸.

So, generation Y is traditionally considered less interested and politically indifferent. As Diana Owen points out, «Youth have been found to have less of a commitment to the American creed and its ideals of equality of opportunity and freedom in society than older people, as well as slightly lower levels of patriotism»³⁹.

Nevertheless, it is not necessary to assert that political values, patriotism have become irrelevant values for young people. In fact, the generations of Y and Z are distinguished by a fairly wide set of values that are global, cosmopolitan and humanistic. "The international reach of globalization and the accompanying economic, political, and social interdependencies along with wide-reaching communication networks have brought to light tensions between patriotism and cosmopolitanism"⁴⁰.

In modern Russian society there is an intensification of the political movement of young people, which finds expression in the intensive discussion of acute social issues and in critical verification of the answers offered by various political forces to these questions. The process of political socialization of young people is distinguished by the instability of political attitudes that can often change due to the dynamic of changes in the needs, motives, knowledge and experience of young people.

The most serious issue of political socialization of young people in the global world is changing instruments of influence on youth: traditional instruments of political socialization are becoming less popular, new digital communication platforms are replacing them. It can be said that an increasing number of young people form their political identity through the Internet.

The relevance of the problems of using the concept of presentism in youth political socialization is related to the results that can be achieved with its help. It should be noted that political leaders have always attached great importance to youth, considering that it is the participation of young people that largely decides the outcome of the political struggle. Experience shows that, despite internal heterogeneity, young people are capable of decisive action. The unprecedented speeches of student youth in the late 1960s demonstrated the enormous growth of its political activity and political radicalism.

Conclusion

Socialization is aimed at the process of including young people in the political system by equipping it with the experience of this system, as a result of which political consciousness and behavior are formed. At the same time, the experience accumulated by previous generations of people is acquired, allowing young people to become full participants in the political life of

³⁷ POPOV, A. – DEÁK, D. (2014): WP2: Interpreting the past (The construction and transmission of historical memory). Deliverable 2.3: Intergenerational transmission of political heritage and historical memories (Slovakia). Grant agreement no: FP7-266831. [online], p. 21.

³⁸ POPOV, A. – DEÁK, D. (2014): WP2: Interpreting the past (The construction and transmission of historical memory). Deliverable 2.3: Intergenerational transmission of political heritage and historical memories (Slovakia). Grant agreement no: FP7-266831. [online], p. 21.

³⁹ OWEN, D. (2009): Political Socialization in the Twenty-first Century: Recommendations for Researchers. [online], p.7.

⁴⁰ OWEN, D. (2009): Political Socialization in the Twenty-first Century: Recommendations for Researchers. [online], pp.14-15.

society, to orient themselves in complex social processes, and to make a conscious choice in politics.

Presentism, or history as "the present" or "from the point of view of the present", can become a serious political tool, under the influence of which, first of all, the younger generation gets into. Historical experience plays a dual role: it is used for political orientation and political decision-making, as well as for justifying and explaining these decisions and related actions.

When individual politicians, the media, political communities, various national and foreign organizations try to use a "presentist" approach in the history of the country or region, their own identity policy can develop, within which the interpretations of the past arise.

Thus, "presentism as a concept of search for historical meaning" and "presentism as a concept of political socialization" are two different things. In the first case, exploring the historical past within the concept of presentism, we form the space of scientific search, a kind of dialogue between a complex past and a historically significant present and future. In the second case, the conscious use of presentism by politicians as an ideological platform with the aim of changing attitudes towards the past can provoke conflicts.

What can be negative impact of presentism on the process of political socialization of youth? In our opinion, the absence of a critical attitude to historical facts and the deliberate use of presentism to influence the processes of political socialization of young people can lead to the following results:

1. Imposing primitive stereotypes about the historical past.
2. The use of interpretation of history to stir up conflicts and destabilize the political situation, increase nationalistic sentiment, xenophobia and separatist sentiments.
3. Drawing young people into certain groups of influence to solve military-political problems.
4. The use of a "presentist understanding" of history in order to increase the scale of international terrorism.

The young people who are called on to be the most important element of the security of any state are in a serious risk zone in the global world. Considering that in the modern world the struggle for political influence is carried out immediately in several directions and one of them is connected with the youth, it is important not to allow the uncontrolled use of the concept of presentism to interpret the history of the past solely for the purpose of modeling the political behavior of the young people.

The spread of presentism in the era of the digital global economy requires serious consideration, since the idea of a new view of history, the author's interpretation of the past through the tasks of the present can become an instrument of political struggle. It is important to use presentism within the framework of historical discourse, and not as an attempt to ideologize and politicize history in order to realize the interests of political parties by involving youth in political processes. Of course, it is necessary to translate the problems of historical interpretation and dispute into the space of scientific dialogue, where, based on numerous studies, it will be possible to shed light on the complex moments of history and build a dialogue across generations.

References:

1. ADOLESCENTS AND YOUTH DASHBOARD [online]. In: *United Nations Population Fund (UNFPA) : [site]*. [Cited 9. 11. 2017.] Available online: <http://www.unfpa.org/data/dashboard/adolescent-youth>.
2. BULLER, A. (2012): Reinhart Kosellek about the human horizons of perception of the past [Raynkhar Kozellek o chelovecheskikh gorizontakh vospriyatiya proshlogo]. [online]. In: *Russian Journal*, 26.01.12. [Cited 04.11.2017] Available online:

<http://www.russ.ru/pole/>
vospriyatiya-proshlogo.

Rajnhart-Kozellek-o-chelovecheskih-gorizontah-

3. BY YOUTH, FOR YOUTH ... [online]. In: *UNESCO: [site]*. [Cited 9. 11. 2017.] Available online: <http://www.unesco.org/new/ru/social-and-human-sciences/themes/youth/>.
4. CONCEPTION OF STATE YOUTH POLICY: Adopted by the Government of Republic of Armenia Yerevan, 1998. [online]. In: *youthpolicy.org: [site]*. [Cited 9. 11. 2017.] Available online: http://www.youthpolicy.org/national/Armenia_1998_Youth_Policy_Concept.pdf.
5. DUDLAY, R.L. –GITELSON, A.R. (2002): Political Literacy, Civic Education, and Civic Engagement: A Return to Political Socialization? In: *Applied Developmental Science*, 2002, Vol. 6, No. 4, pp.175-182.
6. ERIKSON, E. H. (1950): *Childhood and society*. New York: Norton, 1950.
7. GOTTLIEB, A.S. (2004): *Qualitative sociological research: cognitive and existential horizons [Kachestvennoye sotsiologicheskoye issledovaniye: poznavatel'nyye i ekzistentsial'nyye gorizonty]*. Samara: Universes-groups, 2004.
8. HARTOG Fr. (1995): Temps et histoire. Comment écrire l'histoire de France? In: *Annales*, 1995, No. 1, pp. 1223--1227.
9. HARTOG, Fr. (2003): *Régimes d'historicité. Présentisme et expérience du temps*. Paris : Le Seuil, 2003.
10. HARTOG, Fr. (2010): What is the Role of the Historian in an Increasingly Presentist World? In: *The New Ways of History. Developments in Historiography*. Ed. by G. Harlaftis, N. Karapidakis, K. Sbonias and V. Vaiopoulos. L.—N.Y.: Tauris Academic Studies, 2010, pp. 239–251.
11. HOWE, N. – STRAUSS, W. (2000): *Millennials Rising: The Next Great Generation*. New York: Vintage Books, 2000.
12. HYMAN, H. (1959): *Political Socialization*. Glencoe, Ill.: Free Press, 1959.
13. ILINSKIY, I.M. (2005): Youth as the future of Russia in the categories of war [Molodezh' kak budushcheye Rossii v kategoriyakh voyny]. In: *Knowledge. Understanding. Skill [Znaniye. Ponimaniye. Umeniye]*, 2005, No. 3, pp. 5-17.
14. ILINSKIY, I.M. (2007): War with the past: The struggle of ideologies was and always will be [Voyna s proshlym: Bor'ba ideologiy byla i budet vseгда]. In: *Hooter [Gudok]*, 2007, Dec 17.
15. ILINSKIY, I.M. (2015): Cold War: a New Stage [Kholodnaya voyna: novyy etap]. In: *Knowledge. Understanding. Skill [Znaniye. Ponimaniye. Umeniye]*, 2015, No. 3, pp. 5-17.
16. JAMES, W. (1907): Lecture 6: Pragmatism's Conception of Truth. In: *Pragmatism: A New Name for Some Old Ways of Thinking*. New York: Longman Green and Co, 1907, p. 76-91.
17. KOSELLECK, R. (2002): *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concepts*. Transl. by T. S. Presner et al. Stanford, California: Stanford University Press, 2002.
18. KOSELLECK, R. (2004): *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. Transl. by K. Tribe. New York: Columbia University Press, 2004.
19. MERIMERINA M.A. (2010): The Empirical Analysis of Presentism Phenomenon as the Type Of Experience of Time [Empiricheskiy Analiz Fenomena Prezentizma Kak Tipa Perezhivaniya Vremeni]. In: *Bulletin of the SSU [Vestnik SamGU]*, 2010, No. 81, pp.144-149.
20. MOLEVICH, E.F. (2003): *General Sociology: course of lectures [Obshchaya sotsiologiya : Kurs lektsiy]*. Moscow: Editorial URSS, 2003.

21. MURPHEY, M. (1961): *The Development of Peirce's Philosophy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
22. ON STATE YOUTH POLICY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: Law of the Republic of Kazakhstan, July 7, 2004, No. 581-II. [online]. In: *youthpolicy.org: [site]*. [Cited 9. 11. 2017.] Available online: http://www.youthpolicy.org/national/Kazakhstan_2004_National_Youth_Policy.pdf.
23. ON THE APPROVAL OF THE FUNDAMENTALS OF THE STATE YOUTH POLICY OF THE RUSSIAN FEDERATION FOR THE PERIOD UNTIL 2025: Order of the Government of the Russian Federation, November 29, 2014, No. 2403-r. [online]. In: *The consultative-legal system "ConsultantPlus"*. [Cited 9. 11. 2017.] Available online: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_171835/.
24. ON THE FOUNDATIONS OF THE STATE YOUTH POLICY: Law of the Kyrgyz Republic, July 31, 2009, No. 256, Bishkek. [online]. In: *youthpolicy.org: [site]*. [Cited 9. 11. 2017.] Available online: http://www.youthpolicy.org/wp-content/uploads/library/2009_Kyrgyz_Law_on_Youth_Policy_Kyr.pdf.
25. ON THE FUNDAMENTALS OF STATE YOUTH POLICY: Law of the Republic of Belarus, December 7, 2009, No. 65-3. [online]. In: *youthpolicy.org: [site]*. [Cited 9. 11. 2017.] Available online: http://www.youthpolicy.org/national/Belarus_2009_Youth_Policy_Law.pdf.
26. ON THE MAIN DIRECTIONS OF THE STATE YOUTH POLICY IN THE RUSSIAN FEDERATION: Resolution of the Supreme Council of the Russian Federation, June 3, 1993, No. 5090-1. [online]. In: *The consultative-legal system "ConsultantPlus"*. [Cited 9. 11. 2017.] Available online: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=2138#0?>.
27. ON THE STRATEGY OF THE STATE YOUTH POLICY IN THE RUSSIAN FEDERATION: Order of the Government of the Russian Federation, December 18, 2006, No. 1760-r (Edited on July 16, 2009). [online]. In: *The consultative-legal system "ConsultantPlus"*. [Cited 9. 11. 2017.] Available online: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_98451/.
28. ON YOUTH: AGE BOUNDARIES, VALUES, FEATURES. [online]. In: *Public Opinion Fund: [site]*. [Cited 9. 11. 2017.] Available online: <http://fom.ru/TSennosti/11748>.
29. OWEN, D. (2009): Political Socialization in the Twenty-first Century: Recommendations for Researchers. [online]. In: *Center for Civic Education*, 16.12.2014 [Cited 04.11.2017] Available online: http://www.civiced.org/pdfs/GermanAmericanConf2009/DianaOwen_2009.pdf.
30. POPOV, A. – DEÁK, D. (2014): WP2: Interpreting the past (The construction and transmission of historical memory). Deliverable 2.3: Intergenerational transmission of political heritage and historical memories (Slovakia). Grant agreement no: FP7-266831. [online]. In: *MYPLACE (Memory, Youth, Political Legacy And Civic Engagement)*, 2014 [Cited 04.11.2017] Available online: http://www.fp7-myplace.eu/documents/d2/Slovakia_D2.3.pdf.
31. POPOVA, I.M. (1999): Representations about the present, past and future as an experience of social time [Predstavleniya o nastoyashchem, proshedshem i budushchem kak perezhivaniye sotsial'nogo vremeni]. In: *Sociological research [Sotsiologicheskije issledovaniya]*, 1999, No. 10, pp. 135-144.
32. PORTRAIT OF MODERN CONSUMERS: MILLENIALS ARE REPLACED BY GENERATION Z [PORTRET SOVREMENNYKH POTREBITELEY: NA SMENU MILLENIALAM PRIKHODIT POKOLENIYE Z]. [online]. In: *sostav.ru: [site]*, 18.7.2010. [Cited 9. 11. 2017.] Available online: <http://www.sostav.ru/publication/>

portret-sovremennykh-potrebitelej-na-smenu-millennialam-prikhodit-pokolenie-z-27485.html

33. REEVES, T.C. – OH, E. (2008): Generational Differences. [online]. In: *The Association for Educational Communications and Technology (AECT)*, 2008. [Cited 9. 11. 2017.] - Available online: http://www.aect.org/edtech/edition3/er5849x_c025.fm.pdf.
34. SAVELIEVA, I.M., – POLETAEV, A.V. (2005): About the Benefits and Harms of Presentism in Historiography [O pol'ze i vrede prezentizma v istoriografii]. In: "The Chain of Times": Problems of Historical Consciousness [«Tsep' vremen»: Problemy istoricheskogo soznaniya]. Moscow: Institute of World History, Russian Academy of Sciences, 2005, p. 63-88.
35. THAYER, H. S. (1952): *The Logic of Pragmatism: An Examination of John Dewey's Logic*. New York: Humanities Press, 1952.
36. TOSH, J. (2010 (1984)): *The Pursuit of History: Aims, Methods, And New Directions in the Study of Modern History*. Harlow: Pearson, 2010 (1984), 1-28.
37. WORLD POPULATION PROSpects 2017. [online]. In: *United Nations DESA. Population Division*. [Cited 9. 11. 2017.] Available online: <https://esa.un.org/unpd/wpp/>.
38. YOUTH DEVELOPMENT INDEX - 2016. [online]. In: [youthdevelopmentindex.org: \[site\]](http://youthdevelopmentindex.org/). [Cited 9. 11. 2017.] Available online: <http://youthdevelopmentindex.org/>.
39. YOUTH POLICY FACTSHEETS. [online]. In: [youthpolicy.org: \[site\]](http://youthpolicy.org/). [Cited 9. 11. 2017.] Available online: <http://www.youthpolicy.org/factsheets/>.

Contact:

doc. Victor Kovalev, CSc.

Foreign Economic Activity Dept.
Ural State University of Economics
8 Marta st. 62
620144 Yekaterinburg
Russia
e-mail: kovalev@usue.ru

assoc. prof. Irina Savelyeva, DrSc.

Foreign Economic Activity Dept.
Ural State University of Economics
8 Marta st. 62
620144 Yekaterinburg
Russia
e-mail: irinasavelyeva2008@yandex.ru

doc. Oksana Falchenko, CSc.

Foreign Economic Activity Dept.
Ural State University of Economics
8 Marta st. 62
620144 Yekaterinburg
Russia
e-mail: falchenko@usue.ru

GOVERNMENT SYSTEM AS A CONSTRAINT TO THE GROWTH OF ENTREPRENEURSHIP IN BELARUS AND UKRAINE

Artur Kozłowski^a – Peter Krištofík^b

^{a,b} Faculty of Finance and Management, WSB University in Gdansk, Aleja Grunwaldzka 238A, 80-266 Gdansk, Poland, e-mail: akozlowski@wsb.gda.pl, pkristofik@wsb.gda.pl

As Belarus and Ukraine lie between the large markets of the EU and Russia they are potentially attractive to foreign investors. Both countries' economies are dominated by large companies, but still there are numerous business opportunities for small and medium enterprises, which could thrive in suitable business conditions. But as foreign investment and a country's democratic standing are directly linked, this would require their further democratization. This paper uses the example of Poland to demonstrate the positive link between democratization and the level of foreign direct investment.

Key words: Belarus, Ukraine, European Union, Eurasian Union, foreign direct investment, democracy rating, freedom rating, entrepreneurship

JEL: O12

Introduction

Geographical and historical bonds between Poland and its eastern neighbours explain keen Polish interest in developments in the region. For four centuries, Poland, Ukraine and Belarus, now three independent states, were part of the Polish-Lithuanian Commonwealth (*Rzeczpospolita Obojga Narodów*), which led to their increasing political, cultural and economic integration. But after the 18th century Partitions, most of the Polish and Ukrainian territories and all of Belarus came under Russian rule. A socio-economic order distinct from that in the rest of Europe was imposed. Conflict between the partitioning states of Germany, Austria-Hungary and Russia in the First World War raised hopes of independence in Poland, Belarus and Ukraine. But only Poland gained independence. Belarusian and Ukrainian independence turned out to be a brief 1918 interlude, with the Treaty of Riga (1921) dividing their territories between Poland and the Soviet Union. The Belarusian and Ukrainian Soviet Republics established within the USSR sought to reunite with the territories across the border. This justification was used by Soviet propaganda to explain the invasion of Poland (17 September 1939) and the annexation of its eastern areas, as previously agreed in the Ribbentrop-Molotov pact between Nazi Germany and the Soviet Union.

The agreements between the Allies created a new post-war territorial order in Central-Eastern Europe. Borders were moved significantly westwards. But despite the efforts of Wanda Wasilewska, a prominent Polish communist, Poland did not become a part of the Soviet Union. Thus the borders of the Ukrainian and Belarusian Soviet republics became the new western border of the Soviet Union. The only important territorial change after that was the 1954 transfer of the Crimea from Russia to the Soviet Ukraine. This was Nikita Khrushchev's gesture to mark the 300th anniversary of the Pereyaslav Agreement between the two countries. With the Belavezha Accords (8 December, 1991), the leaders of the Russian, Ukrainian and Belarusian republics dissolved the USSR and established the Commonwealth of Independent States (CIS), a political entity intended as an alternative to the compromised Soviet Union.

1 Belarus and Ukraine since 1991: Evolution of the political system

The year 1991 saw the end of Moscow's two-hundred year period of direct rule over Belarus and Ukraine, and opened up prospects for the transformation of their socio-economic systems. However, the legacy of communism persisted, and was a major factor in the considerable social opposition to the reforms. The dissolution of the Soviet Union had been opposed in both republics: in a referendum over the future of the state held on 17 October 1991, the Belarusian Soviet Socialist Republic had the turnout of 83.3% with 82.7% of votes in support of keeping the USSR. Ukrainian turnout was 83.5%, with 70.2% support. But such *homo sovieticus* loyalty was ignored and the Soviet Union was dissolved later that year.

In economic terms, the collapse of the Soviet Union had a negative short-term impact on the former Soviet republics. Breaking economic ties in the post-Soviet area brought about a slump in production and consumption, which resulted in a wave of social unrest. In the Central-Eastern European countries of the Soviet bloc, emancipation from the Kremlin was facilitated by their fully consolidated national identity and their strong sense of difference from their former political hegemon.

However, this was not the case in Belarus and Ukraine, where Russian indoctrination had largely proved successful. In an interview published in *Kultura* (Culture, a leading Polish-émigré literary and political magazine based in Paris) a few years after independence, Alesh Krautsevich, a historian and a Belarusian Democratic Party activist, painfully concluded that 'in the ten-million population of Belarus there are about five thousand people who are conscious of their Belarusian identity'.¹ In fact, such severe criticism reflected the level of frustration on the part of pro-nationalist activists, who found themselves in a marginalised opposition, rather than leading the country.

Nostalgia for the Soviet times certainly dominated the presidential campaign in 1994, when Alexander Lukashenka, a kolkhoz director, was elected President of Belarus. In the same year Leonid Kuchma became the president of Ukraine. His initial attempts to balance between the West and the East gradually gave way to a pro-Moscow orientation. Towards the end of his political career, he was accused of involvement in the disappearance of an opposition journalist, Heorhiy Gongadze, and he gave open support to Viktor Yanukovych, a pro-Russian candidate in the 2004 Ukrainian presidential election.

The political mandate received from pro-Soviet-oriented voters made Belarusian and Ukrainian leaders embark on attempts to revive elements of the compromised Soviet system. The first steps involved a concentration and monopoly of power, restrictions on civil liberties and a depreciation of the national symbols. Shortly after his election, Lukashenka stated that 'having received the support of five million voters he cannot be weaker than, or equal to, parliamentarians elected by several thousand people'.² Anyone who might undermine his position not only became his personal enemy, but also had every chance of being treated as an enemy of the Belarusian state, a category defined at the president's discretion.

Lukashenka legitimised his moves by resorting to carefully organised and controlled national referenda. In this way, Belarusians agreed to strengthen the position of the president in the country's political system, abandon the national symbols going back to the historical traditions of the country in favour of those rooted in its recent Soviet past, and give the Russian language an official status equal to that of Belarusian. In their analysis, Barbara Grylak and Marta Michalczyk observe that Lukashenka's referenda led to 'the abolition of the machinery of a democratic state, with its principles of the separation of powers, political pluralism or

¹ JACKIEWICZ, M.: 'Białoruś dziś i jutro. Rozmowa z Dr. Doc. Alesiem Kraucewiczem' (Belarus today and tomorrow. A conversation with Alesh Krautsevich), *Kultura*, Paryż, nr 1/2 1996, p. 89.

² MASZKIEWICZ, M.: 'Republika Białoruś' (Republic of Belarus), in W. Baluk and A. Czajkowski (eds.), *Ustroje polityczne krajów Wspólnoty Niepodległych Państw* (Political systems of the countries of the Commonwealth of Independent States), (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2007), p. 63.

general national representation'.³ To ensure the continuity of his rule, without even trying to maintain appearances of the Putin-Medvedev kind, the dictator called and won a constitutional referendum that abolished the two-term presidential limit. All these measures paved the way for his dictatorship, which so far has lasted for more than twenty years.

The political system that has emerged as a result of a series of administrative decisions and administrative practice has become known as *Lukashism*. The key role of all the most important state organs, including the parliament and the Constitutional Court, is simply to serve the dictator. Public administration, state security agencies, and the judicial system try to anticipate the president's wishes, and in so doing have become ridiculous caricatures of what they should be. This is accompanied by censorship and a state monopoly of the electronic media. Political parties and social organizations are tightly controlled through a comprehensive system of administrative procedures that require regular activity reports and periodic renewal of their official registration; where each renewal is subject to new terms and conditions. The registration procedure for parliamentary candidates is deliberately excessively complex. There are special regulations that make it easy to ban political parties. For example: under a 2003 parliamentary act, a political party can be declared illegal for a single breach of public meeting regulations.

Political stability in Belarus has been achieved at the expense of any prospect of the peaceful alternation of government. On the other hand, although the Ukrainian political system of the last two decades has been characterised by high instability, unlike Belarus, the country has experienced a rotation of power between rival political camps pursuing exactly opposite geopolitical strategies. Balancing between Russia and the European Union keeps consolidating the economic independence of Ukrainian business elites, which are becoming a guarantee of the unity of the state. This is particularly important in the context of recurrent political crises in Ukraine, a country torn apart by a fundamental incompatibility between different geopolitical visions of its future, often involving the question of whether it can survive in its present territorial form.

The political stability of the state is one of the prerequisites of economic development. In the case of Poland, having regained its sovereignty in 1989, the country pursued the model of Western democracy and free market economy, and its stability stems from the progress of its political system towards a consolidated democracy. In contrast, Belarusian political stability since 1994 is a result of the evolution of its system into a consolidated authoritarian regime, placing the country at the opposite end of the political freedom spectrum. Lukashenka follows civilisational patterns contrary to the Western model of the state. In contrast, although Ukraine has a higher freedom rating (Table 1), it is characterised by a low level of consolidation of its political system. Under President Yanukovich democracy was in retreat and Ukraine's relatively positive freedom rating resulted mainly from its high score in the civil society component of the survey (Table 2).

³ GRYLAK, B. - MICHALCZUK, M.: 'System polityczny Białorusi' (Belarusian political system), in W. Sokół and M. Żmigrodzki (eds.), *Systemy polityczne państw Europy Środkowo-Wschodniej* (Political systems of Central-Eastern European countries), (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005), p. 111.

Table 1: Freedom Rating for Poland, Ukraine and Belarus according to Freedom House, 2009-2017

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Poland	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.5
Ukraine	2.5	2.5	3.0	3.5	3.5	3.5	3.0	3.0	3.0
Belarus	6.5	6.5	6.5	6.5	6.5	6.5	6.5	6.5	6.5

Numerical rating from 1 to 7, with 1 representing the most free and 7 the least free Freedom Status: colour-coded as in *Freedom in the World*, Freedom House:

Free
Partly Free
Not Free

Source: Freedom House, data compiled by the authors,
<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world> (accessed: 24.11.2017)

Ukraine's Democracy Score ratings according to Freedom House are the poorest in the categories of national democratic governance (5.75) and local democratic governance (5.50), both placing the country at the level referred to as a semi-consolidated authoritarian regime. Under President Yanukovych, its rating in judicial framework and independence gradually deteriorated to the score of 6.00. Belarus scores even worse in the two democratic governance categories (6.75), and the country's judicial system is entirely dependent on the presidential administration (7.0, the poorest rating possible). In addition, both countries are characterised by high levels of corruption. But in Ukraine, the degree of involvement of the pro-European part of the society, intensifying at critical moments of the country's political life, is a sign of increasing social control over the authorities.

Table 2: Civil Society rating for Poland, Ukraine and Belarus, 2009-2017

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Poland	1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	1.75
Ukraine	2.75	2.75	2.75	2.75	2.75	2.50	2.25	2.25	2.25
Belarus	6.25	6.00	6.00	6.25	6.50	6.50	6.50	6.25	6.25

Source: Freedom House, data compiled by the authors,
<http://freedomhouse.org/report/nations-transit> (accessed: 24.11.2017)

Both the Belarusian and Ukrainian economies remain under considerable political influence, and politicians see administrative control in this sphere as natural. However, the purposes of this control are different. In Belarus the objective is to preserve the façade of quasi-communist social goals. The economy is dominated by the state sector, with large and medium sized enterprises in prominent positions. As their owner or shareholder, the state is actively involved both in the management of the production process and control of the workers. Consequently, political elites achieve a high economic status, but their fate depends entirely on the 'supreme manager' of the country. In Ukraine, the state authorities are more dependent on the oligarchs and one of the functions of the political elite is to protect their influence and property. As seen on a number of occasions, top level political changes entail a certain risk for the economic elite, and the ensuing political process revolves around the struggle to legitimise the control of the assets acquired by this group.

Considering the prospects for entrepreneurship, both countries are far from a political model conducive to a dynamic market economy. As demonstrated by China and a number of other countries, democracy is not a sine qua non condition of economic prosperity. If coupled with pro-market policies, particularly with regard to international trade, political stability under authoritarian regimes can stimulate the economy. However, non-democratic systems usually do not have firm foundations. For example they cannot plausibly guarantee the continuity of

ownership of private property. This makes it difficult to build trust in the stability of the business environment. So, although Belarus under President Lukashenka would seem to be an exemplar of stability, or, more precisely, political stagnation, it cannot really provide adequate guarantees that that situation is going to last. Indeed the lack of alternation of government is a crucial limitation on Belarusian economic prospects.

Although changes of government in Ukraine typically involve dramatic events and stir negative judgments and emotions, the very fact that they actually take place is a sign of socio-economic normalisation. This provides some hope to investors that the country might make progress towards democratisation and a fully functioning market economy.

2 Between the European Union and the Eurasian Union

Apart from the nature of the political system itself, another factor important for making predictions about the future of Belarusian and Ukrainian economy is the attitude of both countries to supranational platforms of integration, the European Union (EU) and the Eurasian Union (EUA). Although the EU does not offer any prospects of membership to either country, it tries to stimulate their pro-European course by developing the European Neighbourhood Policy. Among the key elements in this area is the Eastern Partnership project, intended as a counterbalance to the French-backed Union for the Mediterranean. The principal aim of the programme involving six post-Soviet states (Ukraine, Belarus, Moldova, Georgia, Azerbaijan and Armenia) is to shape the Eastern dimension of EU policy. It also involves promotion of European Union principles and ideals, as well as a prospect of intensified economic cooperation and hopes for democratisation in the European Partnership countries.

In Belarus, the project was received rather pragmatically. The attitude of the state administration was, as Vyachaslau Pazdnyak aptly concluded, typically schizophrenic: it 'hoped to solve the country's economic and other problems without the attendant reforms, democracy and human rights'.⁴ Lukashenka used the initiative tactically in a political game with Russia. He successfully managed to play off the West and the East until the rigged 2010 presidential election and the ensuing wave of repression against the opposition. In reaction, the West reintroduced economic sanctions and froze political relations with Belarus. Thus, as a result of Lukashenka's policy, Belarus became increasingly dependent on Russia, both economically and politically. The abolition of Western sanctions on Belarus in 2015 was a direct effect of the constructive role played by Minsk in the de-escalation of the Russian-Ukrainian conflict following the Russian annexation of Crimea and its active support for the separatists as it strove for further annexations or at least the destabilisation of the region.

Ukraine's attitude to the West is reflected in the fate of the Orange Revolution (2004), when the opposition's triumph was followed by a dramatic split between its leaders, Viktor Yushchenko and Yulia Tymoshenko. The latter went on to become the Prime Minister and a presidential candidate, later to be imprisoned by Viktor Yanukovich, the leader of the anti-Orange Party of the Regions and winner of the 2010 presidential election. Although Tymoshenko's imprisonment was met with considerable indignation in the political circles of the European Union, it did not result in similar sanctions to those imposed on Lukashenka. The Ukrainian president had the advantage of leading a country with a large economy and attractive investment opportunities. Although Ukraine is largely dependent on Russian energy supplies, it does have its own natural resources and atomic power plants. Most importantly, the country has aspirations to build closer relations with the European Union.

⁴ V. Pazdnyak, 'Poszerzając ofertę europejskiej polityki sąsiedztwa dla Białorusi: w poszukiwaniu idealnego przepisu, kilka obserwacji na temat stanu realizacji i kwestii nierozwiązanych' (Expanding the European Neighbourhood Policy: Towards an ideal solution, some remarks on the progress and on the questions to be solved), in M. Maszkiewicz (ed.), *Białoruś – w stronę zjednoczonej Europy* (Belarus: On the way towards a united Europe), (Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, 2009), p. 41.

Such relations seemed a real strategic choice pursued even by a pro-Russian President Yanukovych. Indeed, the entire political spectrum appeared to be united on the matter despite their other differences. However, before the third summit of the Eastern Partnership countries in Vilnius (November 2013), the Ukrainian parliament, acting under pressure from President Yanukovych, rejected the bills paving the way for Ukraine's European Union Association Agreement. The earlier pro-Western orientation of the Ukrainian authorities seemed to have evolved as a result of deteriorating relations between Kyiv and Moscow. In a bid to maintain its political influence in Ukraine, Russia put economic pressure on its neighbour, hoping that would convince it to join the projects run by the Kremlin and follow the path of full reintegration. Russian restrictions included limitations on the import of Ukrainian steel pipes, a ban on various other imports, and scrupulous border crossing inspections. As a result of the conflict, Ukraine had to diversify its exports and turn to African, Latin American and European markets,⁵ rather than remaining dependent on those dominated by Russian companies. Thus the official turn of Ukrainian foreign policy might have resulted not only from economic but also political pressure, sometimes amounting to blackmail.

Russia will go to great lengths to make Ukraine join the Customs Union, already involving Russia, Belarus and Kazakhstan, and the Eurasian Union developed on the basis of this project. Increasing Russian restrictions are accompanied by threats against Ukraine, such as those issued by Sergei Glazyev, an adviser to President Vladimir Putin, who said that 'the EU Association Agreement might cause further trade restrictions, which would bring Ukraine to the brink of bankruptcy'. It is not so much territorial annexation but political and economic destabilisation of the region that is the aim of the war waged by Russia in Eastern Ukraine. It is difficult to assess whether this is a political game or whether Ukraine is making a real long-lasting choice about geopolitical orientation. Certainly the European and Russian sides stress that their offers of integration are mutually exclusive. In this context, it is interesting to remember an observation made by the renowned Polish social philosopher Feliks Konieczny that it is impossible simultaneously to belong to two different civilisations.

A pro-European orientation by Ukraine would involve significant prospects for adopting Western legal standards, including market-oriented economic regulations. The implementation from the 1st of January 2016 of the trade section of the partnership agreement between the European Union and Ukraine serves this purpose. This was the line promised by Petro Poroshenko when he became Ukrainian president in June 2014. However, his first task was to resist Russian attempts to destabilise Ukraine and reverse its pro-European stance. Clearly a pro-Russian orientation would lead the country into the Eurasian Union, an economic alliance going back to the Soviet era.

3 Foreign Direct Investment in Belarus and Ukraine

The level of foreign direct investment (FDI) is one of the most important indicators of the attractiveness of an economy and the position of a country in the global economy. Most governments treat FDI as a yardstick of their success in attracting foreign capital. But until a country fully adopts market economy, the FDI index has distinct limitations. While it presents data on current investments, it may not reflect the full potential of a country, as this tends to be dominated by the risk factors involved in the investment process. For Belarus and Ukraine risk assessment is difficult, and inevitably involves perhaps very subjective assessments of the political and economic situations as well as the business environment.

In his survey of five hundred business executives working for various American companies, Troy A. Festervand observed that among the former Soviet republics, in Europe it

⁵ 'Analitycy: Ukraina może zdywersyfikować eksport' (Analysts: Ukraine might diversify export), 31.08.2013, http://wyborcza.biz/biznes/1,100969,14524639Analitycy__Ukraina_moze_zdywersyfikowac_eksport.html (accessed: 07.10.2013).

is Belarus, Armenia and Moldova that are perceived as high risk countries, because of their political and economic situations.⁶ Given the geographical location of Belarus between Poland, the Baltic states and Ukraine, it should be seen as a more desirable location for foreign investment. But in this case, lower FDI is a reflection of an unfavourable assessment of the country's political and business environment.

Table 3: Inward direct investment positions in Belarus, 2009-2014 (top 20 counterpart economies)

Investment from:	Inward Direct Investment Positions															
	2009		2010		2011		2012		2013		2014		2015		2009-2015	
	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%
Total Investment	8 537	100%	9 904	100%	12 987	100%	14 586	100%	16 668	100%	17 737	100%	17 972	100%	98 391	100%
Russian Federation	4 956	58%	5 878	59%	8 372	64%	9 037	62%	9 816	59%	10 145	57%	10 258	57%	58 462	59%
Cyprus	721	8%	1 356	14%	1 475	11%	1 638	11%	2 168	13%	2 818	16%	2 929	16%	13 107	13%
Austria	211	2%	297	3%	347	3%	474	3%	603	4%	616	3%	649	4%	3 198	3%
Netherlands	220	3%	254	3%	299	2%	355	2%	407	2%	441	2%	442	2%	2 419	2%
Turkey	13	0%	518	5%	521	4%	527	4%	530	3%	31	0%	40	0%	2 180	2%
Germany	203	2%	242	2%	221	2%	263	2%	280	2%	304	2%	296	2%	1 809	2%
United Kingdom	172	2%	197	2%	214	2%	218	1%	277	2%	294	2%	239	1%	1 611	2%
Iran	49	1%	84	1%	199	2%	217	1%	242	1%	249	1%	261	1%	1 301	1%
Switzerland	57	1%	70	1%	82	1%	85	1%	203	1%	277	2%	249	1%	1 023	1%
Italy	17	0%	25	0%	171	1%	177	1%	191	1%	205	1%	192	1%	979	1%
Estonia	117	1%	120	1%	112	1%	135	1%	156	1%	166	1%	155	1%	962	1%
United States	124	1%	134	1%	111	1%	168	1%	141	1%	142	1%	137	1%	957	1%
Latvia	96	1%	103	1%	108	1%	130	1%	160	1%	144	1%	126	1%	868	1%
Lithuania	67	1%	70	1%	66	1%	108	1%	91	1%	121	1%	126	1%	650	1%
Poland	58	1%	67	1%	63	0%	68	0%	105	1%	141	1%	141	1%	643	1%
China, Mainland	3	0%	19	0%	28	0%	93	1%	118	1%	169	1%	196	1%	625	1%
Lebanon	56	1%	89	1%	80	1%	91	1%	95	1%	93	1%	88	0%	594	1%
Finland	28	0%	39	0%	64	0%	86	1%	96	1%	104	1%	101	1%	517	1%
Ukraine	46	1%	48	0%	47	0%	61	0%	71	0%	81	0%	78	0%	432	0%
Sweden	29	0%	30	0%	29	0%	48	0%	50	0%	60	0%	58	0%	304	0%

Source: International Monetary Fund, Coordinated Direct Investment Survey (CDIS), data compiled by the authors

Most foreign direct investment in Belarus comes from the Russian Federation, which gradually has taken control of the country's leading enterprises. An important example was the takeover of Beltransgaz, a Belarusian company operating the transit of Russian gas to Europe. Most likely, Russian capital is also invested via Cyprus, which can be confirmed by the direct involvement of President Putin in dealing with the 2013 financial crisis on the island. Investments from these two countries amount to about 70% of the total FDI in Belarus in 2009-2013 (Table 3), with the corresponding figure for Ukraine being considerably lower, about 7% when it comes to Russia (Table 4).

The Cypriot investment in Ukraine may not all be Russian capital as this investment constitutes a means for obtaining tax relief and capital drainage. But the total average annual

⁶ FESTERVAND, T.A.: 'Perceptions of Select, Newly Established Nations of the Former Soviet Union as Foreign Direct Investment Options: A Longitudinal Perspective', *International Business & Economics Research Journal* 6:10 (2011), p. 15.

investments from Russia and Cyprus to Ukraine, in 2009-2013, at US\$20.148 million, were more than double those to Belarus, at US\$9.085 million. It should be observed that the level of investment from the European Union member states to Belarus is very low (US\$2.055 million a year on average, excepting Cyprus). This certainly reflects their tense political relations. At the same time, the figure for Ukraine is considerably higher (US\$25.620 million a year on average, excepting Cyprus). Since the Orange Revolution, Ukraine has been perceived as a potentially more open and attractive investment location, although it is characterised by a high level of corruption and a cumbersome bureaucracy. The war in the East of the country persistently supported by Russia is aimed at destabilising Ukraine and repelling any foreign investment there. As a result, Russia hopes, it will lead to another political coup and Ukraine's geopolitical reorientation towards Moscow.

Table 4: Inward direct investment positions in Ukraine, 2009-2015 (top 20 counterpart economies)

Investment from:	Inward Direct Investment Positions															
	2009		2010		2011		2012		2013		2014		2015		2009-2015	
	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%
Total Investment	38 017	100 %	48 315	100 %	52 522	100 %	60 292	100 %	67 227	100 %	37 088	100 %	26 522	100 %	329 984	100 %
Cyprus	11 117	29%	12 117	25%	15 214	29%	21 535	36%	21 963	33%	7 323	20%	3 124	12%	92 392	28%
Germany	3 288	9%	8 178	17%	8 371	16%	7 470	12%	10 139	15%	7 595	20%	6 594	25%	51 633	16%
Netherlands	4 537	12%	6 283	13%	6 349	12%	6 119	10%	7 190	11%	4 930	13%	4 151	16%	39 560	12%
Russian Federation	3 227	8%	3 344	7%	3 594	7%	4 130	7%	4 498	7%	2 190	6%	833	3%	21 816	7%
Austria	1 501	4%	2 595	5%	3 462	7%	3 593	6%	3 624	5%	2 112	6%	1 297	5%	18 184	6%
United Kingdom	2 383	6%	2 100	4%	2 215	4%	2 252	4%	2 411	4%	2 027	5%	1 200	5%	14 588	4%
France	1 493	4%	2 067	4%	1 710	3%	1 226	2%	2 039	3%	1 740	5%	1 699	6%	11 973	4%
Switzerland	1 205	3%	1 198	2%	1 471	3%	2 171	4%	2 686	4%	1 579	4%	1 258	5%	11 569	4%
United States	1 318	3%	1 280	3%	1 200	2%	1 149	2%	1 268	2%	987	3%	804	3%	8 005	2%
Poland	794	2%	934	2%	943	2%	921	2%	843	1%	881	2%	776	3%	6 092	2%
Italy	271	1%	955	2%	894	2%	806	1%	1 037	2%	739	2%	901	3%	5 602	2%
Virgin Islands, British	870	2%	797	2%	1 057	2%	1 139	2%	1 168	2%	366	1%	120	0%	5 517	2%
Sweden	70	0%	1 211	3%	1 273	2%	1 147	2%	783	1%	491	1%	457	2%	5 432	2%
Hungary	711	2%	745	2%	730	1%	784	1%	752	1%	344	1%	195	1%	4 261	1%
Luxembourg	281	1%	489	1%	510	1%	614	1%	851	1%	429	1%	395	1%	3 569	1%
Belize	140	0%	83	0%	-20	0%	532	1%	821	1%	115	0%	23	0%	1 693	1%
Denmark	189	0%	223	0%	250	0%	284	0%	289	0%	207	1%	169	1%	1 611	0%
Estonia	205	1%	194	0%	242	0%	235	0%	230	0%	270	1%	208	1%	1 583	0%
Greece	237	1%	233	0%	252	0%	301	0%	170	0%	140	0%	108	0%	1 441	0%
Kazakhstan	50	0%	239	0%	246	0%	269	0%	273	0%	167	0%	141	1%	1 385	0%

Source: International Monetary Fund, Coordinated Direct Investment Survey (CDIS), data compiled by the authors

The disparity between the levels of foreign direct investment in Belarus and Ukraine is even clearer in per capita terms. The former receives two to three times more Russian investments (including Cyprus), (Table 5) than the latter (Table 6). At the same time, in Ukraine FDI per capita from the remaining eighteen of the top twenty countries is more than eleven times as high as in Belarus. Ukraine's superior position can be attributed not only to the sheer size of the market, but also to expectations that the country is going to open up to international trade, including prospects for a closer cooperation with the European Union.

Table 5: Foreign investments in Belarus per capita, 2009-2014 (top 20 counterpart economies)

Investment from:	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Russia and Cyprus	5 678	7 234	9 847	10 675	11 985	12 963
Remaining 18 countries	1 567	2 407	2 764	3 306	3 817	3 638
Total	7 244	9 641	12 611	13 981	15 801	16 601

Source: International Monetary Fund, Coordinated Direct Investment Survey (CDIS), data compiled by the authors

A qualitative assessment of Russian investments in Belarus cannot overlook their underlying purpose: Moscow's ambition is political domination, because Belarus is of strategic importance to Russia. Belarus is isolated on the international scene as a result of President Lukashenka's policies, and this makes it an easy prey for Russian companies. Russian capital follows a scenario of domination that has already been accomplished in Armenia. After the Beltransgaz takeover, Russian investors targeted firms from the chemical and oil industries, such as Belneftekhim, and the Mozir and Naftan refineries. The mobile phone operator market is dominated by MTS Belarus, taken over by Russia's MTS Group. Although it has to compete with Telekom Austria and Turkcell from Turkey, their limited investment potential gives Russians an advantage. President Lukashenka's invitation to Gazprom to become involved in a modernisation project at Grodno Azot, a leading chemical manufacturer, is a signal of another Russian takeover.⁷

Table 6: Foreign investments in Ukraine per capita, 2009-2014 (top 20 counterpart economies)

Investment from:	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Russia and Cyprus	14 345	15 460	18 808	25 665	26 461	9 512
Remaining 18 countries	19 544	29 805	31 153	31 011	36 572	25 119
Total	33 888	45 265	49 961	56 676	63 032	34 631

Source: International Monetary Fund, Coordinated Direct Investment Survey (CDIS), data compiled by the author

Apart from the volume of foreign investments itself, another factor to consider is their qualitative value. It is quite rare for Russian capital to bring along modern know-how in the field of business management, indispensable to a free market economy. Even if necessary, Russian investments do not really provide a modernising impulse to Belarusian economy, while in the case of Ukraine this aspect is practically negligible. Another factor is that Russian capital usually comes with political strings attached and is subordinated to the interests of the Kremlin, which has never ceased to strive to rebuild its sphere of influence, currently in the form of the Eurasian Union. On the other hand, modernisation of the economy can be stimulated by investments from other countries, which are certainly more active in Ukraine.

A comparison with foreign investments in Poland (Table 7) is illuminating. The figures for the same period (2009-2014) are clearly higher. The attractiveness of the Polish economy for foreign capital stems from an uncompromising transformation of the country's system two decades ago, as well as from the firm consistency with which it followed the path of integration with the European Union. It is important to notice a high level of Western investments and their dynamic impact on improving the competitive advantage of Polish companies. The top-twenty

⁷ 'Belarus reaches agreement with Gazprom for involvement in Grodno Azot's modernization – PM', Interfax: Russia & CIS Presidential Bulletin, [Moscow] 16 November 2012.

group does not include Russia, a fact certainly stemming from a general lack of public trust in capital from that country. Thus, for example, Russian plans for taking over Gdańsk Oil Refinery and a number of other large companies received broad coverage in the Polish media, and were finally dropped.

Table 7: Inward direct investment positions in Poland, 2009-2015 (top 20 counterpart economies)

Investment from:	Inward Direct Investment Positions															
	2009		2010		2011		2012		2013		2014		2015		2009-2015	
	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%	US\$ m	%
Total Investment	185688	100%	215513	100%	202978	100%	235113	100%	231982	100%	208610	100%	183533	100%	1463416	100%
Netherlands	33 007	18%	39 071	18%	30 875	15%	34 669	15%	37 477	16%	35 974	17%	33 304	18%	211 074	14%
Germany	30 026	16%	28 352	13%	27 764	14%	35 476	15%	38 711	17%	34 003	16%	29 889	16%	194 334	13%
France	20 634	11%	25 887	12%	24 138	12%	28 936	12%	27 990	12%	24 237	12%	20 004	11%	151 822	10%
Luxembourg	16 030	9%	17 951	8%	22 920	11%	24 035	10%	24 311	10%	24 754	12%	21 106	11%	130 001	9%
Italy	7 509	4%	14 105	7%	10 608	5%	13 167	6%	12 932	6%	11 259	5%	9 288	5%	69 582	5%
Spain	5 995	3%	7 279	3%	11 392	6%	12 799	5%	15 242	7%	13 156	6%	11 120	6%	65 862	5%
United States	12 122	7%	12 627	6%	9 239	5%	10 723	5%	9 711	4%	7 586	4%	5 357	3%	62 007	4%
Sweden	9 223	5%	8 274	4%	11 895	6%	11 031	5%	7 740	3%	5 751	3%	4 177	2%	53 914	4%
United Kingdom	6 718	4%	8 311	4%	7 797	4%	9 946	4%	9 854	4%	7 138	3%	9 999	5%	49 764	3%
Austria	6 802	4%	6 795	3%	6 823	3%	8 006	3%	9 171	4%	7 732	4%	6 934	4%	45 329	3%
Cyprus	3 549	2%	4 853	2%	5 477	3%	7 813	3%	8 633	4%	8 539	4%	6 314	3%	38 864	3%
Switzerland	4 497	2%	9 083	4%	5 321	3%	6 360	3%	6 077	3%	4 877	2%	4 584	2%	36 215	2%
Belgium	5 577	3%	5 013	2%	5 658	3%	6 497	3%	4 803	2%	5 397	3%	5 541	3%	32 944	2%
Denmark	4 450	2%	4 299	2%	4 200	2%	4 857	2%	3 970	2%	3 619	2%	3 500	2%	25 395	2%
Ireland	3 481	2%	5 233	2%	1 291	1%	1 478	1%	1 850	1%	2 339	1%	1 927	1%	15 672	1%
Jersey	0	0%	3 957	2%	3 714	2%	4 277	2%	-6	0%	0	0%	0	0%	11 941	1%
Finland	1 792	1%	1 753	1%	1 757	1%	2 213	1%	2 192	1%	1 862	1%	1 599	1%	11 568	1%
Portugal	1 087	1%	1 865	1%	1 615	1%	1 674	1%	2 504	1%	2 372	1%	1 255	1%	11 118	1%
Japan	1 668	1%	1 679	1%	1 435	1%	1 442	1%	1 438	1%	1 058	1%	772	0%	8 720	1%
Norway	760	0%	820	0%	932	0%	1 069	0%	1 399	1%	1 255	1%	1 134	1%	6 235	0%

Source: International Monetary Fund, Coordinated Direct Investment Survey (CDIS), data compiled by the authors

The picture of the economic potential of Belarus, Ukraine and Poland can benefit from comparing their per capita level of investments from Russia and Cyprus, and from the remaining top countries. Poland is clearly in the lead among the three economies (Table 8). This position is to be attributed mainly to the country's orientation towards integration with the West and to its sustained effort in building stable and democratic political institutions.

Table 8: Foreign investments in Poland per capita (US\$) 2009-2014 (top 20 counterpart economies)

Investment from:	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Cyprus	3 549	4 853	5 477	7 813	8 633	8 539
Remaining 19 countries	171 379	202 353	189 373	218 655	217 365	194 366
Total	174 928	207 207	194 850	226 469	225 997	202 906

Source: International Monetary Fund, Coordinated Direct Investment Survey (CDIS), data compiled by the authors (accessed: 13.10.2015)

Considering the geographical location of Belarus and Ukraine and their potential, we can assume that once they become firmly oriented towards a systemic change similar to the Polish model, they have every chance of making substantial economic progress. In this context, the crucial factor is defending the Ukrainian decision concerning the choice the country is facing: integration with the West. Ukraine has signed the European Union Association Agreement setting the path of transformation towards Western standards. Promises made to the European Union concerning the reforms, along with the evolution of the political system towards implementing more democratic procedures, were the factors improving the country's standing among foreign investors. Indeed, a comparison between the levels of foreign direct investment per capita and the freedom rating according to Freedom House suggests a clear link between the two factors in this geographical region (Table 9). There is a pro-development combination of a stable and consolidated democratic political system providing a suitable environment for foreign direct investment, which in turn can stabilise the economic system and open prospects for the growth of entrepreneurship.

Table 9: Average FDI per capita and average Democracy Score according to Freedom House, 2009-2013

	FDI per capita	Democracy Score	Regime type
Poland	5 559	2.26	consolidated democracy
Ukraine	1 171	4.67	hybrid regime
Belarus	1 325	6.63	consolidated authoritarian regime

Source: International Monetary Fund and Freedom House, data compiled by the authors

Conclusions

The Belarusian financial crisis is clear evidence that the country cannot cope with its economic problems. The anti-crisis support offered by the Russian dominated Eurasian Economic Community (EurAsEC: Belarus, Russia, Kazakhstan, Tajikistan, Kyrgyzstan) may allow Russian business to prosper. Indeed, as reported by *Gazeta Wyborcza*, a leading Polish daily, it is Russia that dictates its conditions to Belarus. It is mostly interested in taking over strategic companies in the energy and chemical sectors, as well as vehicle manufacturers. The Russian Minister of Finance, Alexei Kudrin, said that 'within the next three years Belarus has to privatize its state assets amounting to the total value of US\$7.5 billion, which makes it US\$2.5 billion a year.' A list of companies to be privatized is going to be drafted within the next three months. Thus the economic underachievement of Lukashenka's rule has already resulted in a disaster. What is more, all evidence points to the fact that its future consequences could be summed up paraphrasing Winston Churchill: 'Never was so much sold for so little.'

In Ukraine, the situation is highly unstable due to the war tension in the East of the country. This triggered a severe crisis of the Ukrainian state, in which Russia is one of the key players. Russia has already annexed the Crimea and is supporting a rebellion in the eastern Ukrainian provinces, hoping to profit from further destabilisation of the country. However, neither the high level of political conflict, nor violent armed incidents in the east discouraged the Ukrainians from electing the pro-EU Petro Poroshenko president. He has reversed Yanukovich's decision and signed the EU association agreement.

Political stability in Ukraine in the short to medium run is a question of Ukraine's determination to resist both Russia and its own separatists, the continuing involvement of Western diplomacy and the effectiveness of US and EU targeted sanctions against Russian companies and individuals. In social perception, the Eurasian Union seems to be a considerably less attractive option than the pro-European line. Although there is never a good time or a perfect plan for efficient economic transformation, it would seem that the current Ukrainian crisis might force the government to intensify legislative efforts to introduce regulations

conducive to the growth of entrepreneurship, foreign direct investment and state support for small business.

References:

1. 'Analiticy: Ukraina może zdywersyfikować eksport' (Analysts: Ukraine might diversify exports), 31.08.2013, http://wyborcza.biz/biznes/1,100969,14524639,Analiticy_Ukraina_moze_zdywersyfikowac_eksport.html (accessed: 07.10.2013).
2. 'Belarus reaches agreement with Gazprom for involvement in Grodno Azot's modernization – PM', Interfax: Russia & CIS Presidential Bulletin, [Moscow] 16 November 2012.
3. FESTERVAND, T.A. (2011): Perceptions of Select, Newly Established Nations of the Former Soviet Union as Foreign Direct Investment Options: A Longitudinal Perspective, *International Business & Economics Research Journal*, 2011, vol. 6, Nr. 10.
4. Freedom House Organisation, (2013): <http://www.freedomhouse.org> 2013.
5. GRYLAK, B. - MICHALCZUK, M. (2005): 'System polityczny Białorusi' (Belarusian political system), in W. Sokół and M. Żmigrodzki (eds.), *Systemy polityczne państw Europy Środkowo-Wschodniej* (Political systems of Central-Eastern European countries), (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005).
6. International Monetary Fund (2013): Coordinated Direct Investment Survey (CDIS), <http://cdis.imf.org/> 2013.
7. JACKIEWICZ, M. (1996): Białoruś dziś i jutro. Rozmowa z Dr. Doc. Alesiem Kraucewiczem' (Belarus today and tomorrow. A conversation with Alesh Krautsevich). In: *Kultura*, Paris, Nr. 1/2 1996.
8. MASZKIEWICZ, M. (2007): *Republika Białoruś (Republic of Belarus)* In: W. Baluk and A. Czajkowski (eds.), *Ustroje polityczne krajów Wspólnoty Niepodległych Państw* (Political systems of the countries of the Commonwealth of Independent States), Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2007.
9. PAZDNIAK, V. (2009): *Poszerzając ofertę europejskiej polityki sąsiedztwa dla Białorusi: w poszukiwaniu idealnego przepisu, kilka obserwacji na temat stanu realizacji i kwestii nierozwiązanych* (Expanding the European Neighbourhood Policy: Towards an ideal solution, some remarks on the progress and on the questions to be solved). In: M. Maszkiewicz (ed.), *Białoruś – w stronę zjednoczonej Europy (Belarus: On the way towards a united Europe)*, Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, 2009.

Contact:

doc. Artur Kozłowski, PhD., MBA

Faculty of Finance and Management

WSB University in Gdansk

Aleja Grunwaldzka 238A

80-266 Gdansk, Poland

e-mail: akozlowski@wsb.gda.pl

doc. Ing. Peter Krištofík, PhD.

Faculty of Finance and Management

WSB University in Gdansk

Aleja Grunwaldzka 238A

80-266 Gdansk, Poland

e-mail: pkristofik@wsb.gda.pl

AUTOMOBILOVÉ KLASTRE A ICH VÝZNAM PRE ROZVOJ REGIÓNŮV

Emília Krajňáková^a – Patrik Bulko^b

^a Fakulta sociálno ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Študentská 3, 911 50 Trenčine-mail: emilia.krajnakova@tnuni.sk

^b Fakulta sociálno ekonomických vzťahov, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Študentská 3, 911 50 Trenčine-mail: patrik.bulko@tnuni.sk

Proces klastrovania, ktorého výsledkom je založenie klastra sa už dlhšiu dobu zaraďuje medzi aktuálne otázky Európskej únie. Vznik automobilových klastrov, ktoré sú súčasťou technologického klastra sa vďaka spolupráci európskych krajín stáva hlavným konkurenčným nástrojom v podmienkach regiónu i krajiny. V príspevku sa budeme venovať analýze Moravskoslezského automobilového klastra a automobilového klastra Slovensko. Rovnako sa budeme venovať analýze postavenia technologických klastrov v jednotlivých regiónoch. Dôležitá bude taktiež analýza a identifikácia spolupráce klastrov predovšetkým s vysokoškolskými a vedecko-výskumnými inštitúciami. V príspevku budeme analyzovať jednotlivé ukazovatele pomocou Izardovho kvocientu, Multiplikátora zamestnanosti a Shift-share analýzy.¹

Kľúčové slová: automobilové klastre, klastrovanie, konkurencieschopnosť, vysoké školy, vedecko-výskumné inštitúcie

The clustering process, which results in the creation of a cluster, has been one of the current issues of the European Union for a long time. The emergence of automotive clusters, which are part of the cluster of technology, is becoming a major competitive tool in the context of the region and the countryside through the cooperation of European countries. In the paper we will analyze the Moravskoslezsky automobilový klaster and automobilový klaster Slovensko same as analyze the position of technology clusters in conditions of region. We will be focusing on analyze and identify cluster cooperation with higher education institutions and science-research institutions. We will use Izard quotient, multiplier of employment and Shift-share analysis.

Key words: automotive cluster, clustering, competitiveness, higher education institutions, science-research institutions

JEL: O15, O31, O43

Úvod

V aktuálnej, pomerne dynamicky sa rozvíjajúcej politickej a hospodárskej situácii sa čoraz pravidelnejšie môžeme stretávať s participáciou viacerých subjektov na dosiahnutí rozličných cieľov vzájomnou spoluprácou, predovšetkým v regionálne príbuzných lokáciách. Keďže už od začiatku 80./90.-tých rokov prebiehajú zmeny hospodárskej politiky, je nutné, aby jednotlivé subjekty pôsobiace na konkurenčnom trhu zvyšovali svoju konkurencieschopnosť rôznymi formami správania. Jednou z týchto foriem je i klastrovanie, a teda spájanie sa geograficky totožne koncentrovaných a vzájomne prepojených firiem a inštitúcií. Zámerom, z dôvodu ktorého dochádza k tomuto fenoménu je záujem o zisk čo najlepšieho východiskového bodu v porovnaní s konkurenciou, nakoľko proces klastrovania výrazne ovplyvňuje konkurencieschopnosť jednotlivých subjektov. Participácia jednotlivých podnikov, sponzorov,

¹ Článok je súčasťou riešenia projektu financovaného z VEGA 1/0953/16. Hodnotenie miery vplyvu klastrov na rozvoj regiónov Slovenskej republiky.

univerzít a vlád pri vhodnej a konštruktívnej alokácii hmotných i nehmotných podmienok ponúka hospodárstvu konkrétnej krajiny mnoho výhod. Práve z tohto dôvodu sa jednotlivé subjekty trhu práce spájajú s cieľom získať na trhu výhodnejšie postavenie a zabezpečenie si vyššej konkurencieschopnosti v porovnaní s priamou konkurenciou nielen v regióne, ale i v rámci celej krajiny. Unikátnosťou klastrov organizovaných na základe regionálneho princípu je predovšetkým unikátnosť a nezameniteľnosť vnútorného prostredia, infraštruktúry, úrovne makrosystému každého z regiónu ale taktiež možnosť realizácie konkurenčných výhod na území prostredníctvom integrácie². Cieľom príspevku je preto charakterizovať automobilové klastre a ich význam pre rozvoj regiónu, v ktorom pôsobia. Zároveň budeme analýzou jednotlivých ukazovateľov poukazovať na opodstatnenosť fungovania zvolených klastrov a taktiež formu postavenie klastrov v danom regióne.

1 Súčasný stav problematiky klastrov

V období posledných desaťročí môžeme pozorovať vysokú úroveň klasterizácie ekonomickej činnosti v rozličných regiónoch sveta. E. a H. Toffler nazvali klasterizáciu treťou vlnou 21-ého storočia. Klastrová integrácia spôsobila zavedenie inovácii, čím sa zvýšila konkurencieschopnosť mnohých krajín³. Príklad mnohých regiónov, kde sú rozmiestnené klastre vyvolal zainteresovanosť miestnych, regionálnych a národných orgánov výkonnej moci mnohých krajín, čo ich motivovalo prijať klastrovo orientovanú politiku. Stupeň klasterizácie ekonomickej činnosti v Európe, ale aj v niektorých iných oblastiach sveta je dostatočne vysoký. Skúsenosti zo sveta ukazujú, že klastrový prístup dovoľuje zvýšiť efektívnosť vzájomného pôsobenia súkromného sektora, štátu, obchodných a profesijných asociácií, výskumných a vzdelávacích inštitúcií v inovačných procesoch. Publikácie celej rady odborníkov ohľadom analýzy procesov klasterizácie vo svete svedčia o vysokej efektívnosti činnosti klastrov, o ich dôležitom vplyve na uskorenie ekonomického rozvoja.

M. Porter na základe vlastnej koncepcie priemyselných klastrov rozvíja prístup, ktorý má inštrumentálny charakter. Vníma proces formovania klastrov ako relatívne samostatný, úzko lokálny proces so svojimi zákonmi rozvoja, ktorý sa môže úspešne reprodukovať aj v iných podmienkach⁴. Porter poskytol v roku 1998 túto aktualizovanú definíciu aj v časopise Harvard Business Review v článku „Klastre a nová ekonomická súťaž“: „Klastre sú miestne koncentrácie vzájomne prepojených firiem a inštitúcií v konkrétnom odbore. Klastre zahŕňajú skupinu previazaných priemyslových odvetví a ďalších subjektov dôležitých pre hospodársku súťaž. Obsahujú napríklad dodávateľov špecializovaných vstupov ako sú stroje a služby a poskytovateľov špecializovanej infraštruktúry. Klastre sa často rozširujú smerom dole k odbytovým kanálom a zákazníkom a do strán k výrobcom komplementárnych produktov a k spoločnostiam v priemyslových odvetviach príbuzných z hľadiska technológií alebo spoločných vstupov. Mnoho klastrov tiež zahŕňa vládne či iné inštitúcie – ako napríklad univerzity, normotvorné agentúry, výskumné tímy, či obchodné asociácie, ktoré poskytujú špecializované školenia, vzdelávanie, informácie, výskum a technickú podporu“⁵.

História samotného združovania firiem do klastrov nie je dlhá. Pojmy podnikateľský klaster, priemyselný resp. konkurenčný klaster po prvýkrát síce použil Michael Porter v roku 1990, no pôvodom český ekonóm Joseph Schumpeter zmienil jednoznačné výhody geografickej koncentrácie firiem už na začiatku dvadsiateho storočia. Organizácia OECD definovala klastre na základe odlišnosti „sektorov“ a „klastrov“ nasledovne: „Klastre sú siete vzájomne závislých podnikov, inštitúcií produkujúcich znalosti, premostňujúcich inštitúcie a zákazníkov prepojených do výrobného reťazca, ktorý vytvára pridanú hodnotu. Koncept

² KRAJŇÁKOVÁ, E. (2016): Vznik a fungovanie klastrov v rozličných regiónoch sveta, s.31-42.

³ TOFFLER, A. – TOFFLEROVÁ, H. (1996): Utváranie novej civilizácie - Politika Tretej vlny, s.74-75.

⁴ PORTER, M. (1990): The Competitive Advantage of Nations, s.2.

⁵ PORTER, M. (1998): On Competition, s.34.

klastrov ide ďalej než sieťová spolupráca podnikov, pretože postihuje všetky formy zdieľania a výmeny znalostí a tiež ide ďalej než tradičná sektorová analýza.“

Správa Európskej komisie konštatuje, že klastrovanie má výrazne kladný vplyv na inovácie a konkurencieschopnosť, informácie, rast a dlhodobú podnikateľskú dynamiku. Vzhľadom na to, že v súčasnosti sa klastre stali nástrojom na zvyšovanie konkurencieschopnosti, sa objavilo veľa definícií klastrov, ale väčšina z nich má podobné rysy. Najúspešnejšie klastre majú neformálne spoločenské mechanizmy, ktoré podnecujú súťaž skôr pomocou inovácie (napr. vývoja nových výrobkov), než jednoducho pomocou deštruktívnej „(seba)vražednej“ cenovej konkurencie⁶. Hlavným cieľom klasterizácie je formovanie a zvýšenie konkurencieschopnosti účastníkov klastra vďaka zavedeniu nových technológií, zníženiu nákladov a zvýšeniu efektívnosti high-tech služieb skrz efekt synergie a unifikácie prístupov v logistike, inžinieringu, informačných technológiách a manažmente kvality. Rýchly rozvoj informačných a komunikačných technológií nesie aj seriózne zmeny do činnosti klastrov. V odbornej a vedeckej literatúre sa vyčleňujú štyri vzniknuté tendencie: - rastúci význam malého a stredného podnikania; - rozvoj regionálnych klastrov v odvetviach priemyslu, spojených s „novou ekonomikou“; - zmeny v klastroch, spojené s využitím informačných technológií; - zapojenie klastrových firiem do siete, využívajúcich informačné technológie⁷.

Klastre, ako lokálne združenia horizontálne alebo vertikálne prepojených firiem, sa špecializujú na podobné oblasti obchodu, spolu s podpornými organizáciami. V prípade združovania na horizontálnej úrovni sa jedná o ekonomické subjekty, ktoré podnikajú v rovnakom výrobnom alebo obchodnom stupni – odvetví. V prípade združovania na vertikálnej úrovni (výrobný, či obchodný reťazec) sa jedná o klastre, kde dochádza k združovaniu predchádzajúceho a nasledujúceho výrobného alebo obchodného stupňa. Na základe poznania rozoznávame⁸: 1. Klastre založené na hodnotovom reťazci – sú obecné definované sieťou dodávateľských väzieb. Napríklad automobilový klaster je obvykle vybudovaný okolo chrbtice hodnotového reťazca spájajúceho výrobcu automobilov s jeho dodávateľmi, ktorí môžu byť ďalej spojení s výrobcami špecializovaných priemyselných zariadení, elektroniky, plastov, gumy a textilu. 2. Klastre založené na kompetenciách – sa sústreďujú na konkrétnu oblasť technickej expertízy alebo kompetencie v regióne, ako sú napríklad výskumné alebo vzdelávacie schopnosti. V tomto type klastrov nejde o kľúčové dodávateľské väzby v rámci daného sektora, ale o aplikáciu samotných znalostí a expertízy, často naprieč veľmi odlišnými hospodárskymi aktivitami. Príkladom takeého klastra by mohli byť informačné technológie a softvér, ktorých geografická koncentrácia môže byť zrejma, avšak aplikácie a klienti pre tieto schopnosti sú veľmi rôznorodé.

Za hlavné znaky klastrov možno považovať zoskupenie firiem, ktoré zasahuje do viacerých odvetví a viacerých subjektov (napr. dodávateľia) ale aj štátne a iné inštitúcie (univerzity, výskumné pracoviská, vývojové inštitúcie, ústavy pre normalizáciu, obchodné a iné združenia). Pre vývoj klastrov je dôležité najmä zázemie pre inovačný rast firiem, ktoré poskytujú spomínané inštitúcie výskumno-vývojového charakteru. Úspešné klastre sú charakterizované množstvom spoločných prvkov a väzieb: - klastre bývajú vedené podnikateľskými a verejnými lídrami, - pochopenie účastníkov klastra o dôležitosti spolupráce a súťaže, - systémový prístup, v ktorom všetci účastníci majú rovnako dôležitú úlohu - existencia silných väzieb medzi firmami a inštitúciami, - najúspešnejšie klastre fungujú na základe neformálnych spoločenských mechanizmov, ktoré podnecujú súťaž za pomoci uprednostňovania inovácie (napr. vývoj nových výrobkov) pred cenovou konkurenciou⁹.

⁶ EUROPEAN COMMISSION (2002): Regional Clusters in Europe. Luxembourg.

⁷ KRAJŇÁKOVÁ, E. (2016): Vznik a fungovanie klastrov v rozličných regiónoch sveta, s.31-42.

⁸ PRNO, I. (2005): Klastre – nové nástroje ekonomického rozvoja, s. 316.

⁹ HAVIERŇÍKOVÁ, K. – JANSKÝ, B. (2012): Teoretické východiská klastrov, s.35-36.

Členstvo a samotná možnosť byť súčasťou klastrov má poskytovať všetkým subjektom prínosy a výhody, aby boli ochotní vstupovať do tohto špecifického, za účelom zvyšovania konkurencieschopnosti vznikajúceho subjektu. Zároveň má každý člen svoju úlohu a musí priniesť celku pridanú hodnotu. Žiaden klaster nemôže efektívne fungovať a ďalej sa rozvíjať pokiaľ budú členovia výhradne čerpať z výhod a nebudú ochotní spolupracovať. Podniky, ako súčasť klastra zohrávajú v klasteri kľúčovú rolu, vo všeobecnosti sú charakterizované ako jednotky sledujúce vlastné záujmy, predovšetkým maximalizáciu zisku. Keďže sú to väčšinou spoločnosti z totožného odvetvia, pracujú na princípe konkurencia – kooperácia, preto je pre ne dôležité pochopiť pozitíva medzi firemnej spolupráce. Názory, či majú byť vo vedúcej pozícii veľké alebo malé a stredné podniky, sa rozchádzajú. Veľké podniky majú lepšiu schopnosť dosiahnuť svoje požiadavky pri vyjednávaní s vládou a rovnako disponujú finančnými zdrojmi na prekonávanie prípadných ekonomických a hospodárskych kríz. Veľké podniky kladne vplývajú na rozvoj a rozširovanie klastra tým, že pôsobia ako magnet pre ostatné podniky. Na druhej strane sú malé a stredné podniky flexibilnejšie a jednoduchšie sa prispôbia požiadavkám trhu, čo má kladný dopad na celý klaster¹⁰. Ďalším subjektom, ktorý je neodmysliteľnou súčasťou klastra je akademická obec. Pojmom akademická obec sú označené organizácie disponujúce podrobnými poznatkami a analytickými kompetenciami. Zaraďujú sa tu univerzity, laboratória a rôzne výskumné a vývojové inštitúcie. Tieto organizácie využívajúc svoju vedomostnú základňu majú podporný charakter v procese klastrovania. Univerzity sú vo všeobecnosti pre klaster užitočné, pokiaľ spolupracujú so všetkými členskými podnikmi a nie len s malou skupinkou. Univerzity by mali disponovať silnou vedeckou základňou v tej oblasti, v ktorej pôsobí klaster. Prostredníctvom výskumu si zabezpečujú stále nové poznatky, ktoré ďalej poskytujú podnikom a tie sú lepšie prispôbené meniacim sa vonkajším podmienkam. Zároveň dokážu obmieňať a prispôbovať vyučované predmety, aby vyhovelí potrebám podnikov. Dôležitosť participácie jednotlivých subjektov v klastrovej iniciatíve zdôrazňuje i ďalší autor, ktorý poukazuje na túto skutočnosť s ohľadom na rozvoj regiónov¹¹. Spoluprácou s podnikateľským sektorom získavajú univerzity lepšie poznatky o aktuálnych požiadavkách podnikov na zamestnancov a to im umožní lepšie pripraviť svojich študentov na budúce povolanie a lepšie uplatnenie študentov, čo zvýši imidž školy a priláka viac a kvalitnejších študentov ako aj vyučujúcich. Subjektom zapojeným do procesu klastrovania je i vláda, ktorá je pri zakladaní klastra z pohľadu viacerých autorov sporná. V každom prípade vláda zohráva v klasteri významnú rolu tým, že svojou politikou a opatreniami výrazne ovplyvňuje aktivity klastra, preto je dôležitá jej zaangažovanosť, aby poznala ciele a činnosť klastra, a tak mohla vytvoriť vhodné podnikateľské prostredie pre všetkých členov, prilákala investorov zahraničných investícií a investovala do zlepšenia infraštruktúry, poprípade do výskumných a vývojových činností¹².

V nadväznosti na vznik a fungovanie klastrov nutno zmieniť taktiež vplyv klastrov na celkovú efektivitu a výkonnosť jednotlivých subjektov, ktoré sú v klastroch zlúčené. Analýzou kvalitatívnych ukazovateľov jednotlivých subjektov môžeme poukazovať na vzťah daného subjektu so zákazníkom, formami spolupráce s inými inštitúciami v rovnakom odvetví hospodárstva ale taktiež s verejnými a štátnymi organizáciami¹³.

Medzi významné pozitíva klastrovania patrí inovačný potenciál – široké spektrum znalostí aktérov združenia. Čím je väčší počet zúčastnených účastníkov klastra, tým je väčšia inovačná kapacita a flexibilita na konkurenčnom trhu, čo v konečnom dôsledku môže viesť k vzniku nových firiem, inováciám, prípadne k znižovaniu nákladov alebo diverzifikácii výroby. Pozitívom sú taktiež vznikajúce možnosti pre malé a stredné podniky v oblasti ich rozvoja a

¹⁰ PAVELKOVÁ, D. a kol. (2009): Klastry a jejich vliv na výkonnost firem, s.41.

¹¹ VOJTOVIC, S. (2016): Creative clusters and their importance for regional development, s.803

¹² PAVELKOVÁ, D. a kol. (2009): Klastry a jejich vliv na výkonnost firem, s.93-94.

¹³ VOJTOVIC, S. (2015): Future for the regional creative industry, s.1096-1098

uplatnenia sa na trhu. Lepšia dostupnosť ďalších služieb v oblasti bankovníctva, účtovníctva, poradenstva, marketingu apod., rozloženie nákladov a zníženie jednotkových nákladov, rýchlejšia reakcia na požiadavky trhu, ľahší prístup k informáciám, novým technológiám, kvalitnejšej pracovnej sile. Medzi negatíva možno zaradiť čiastočnú stratu suverenity, podriadenie sa dominantnejším prvkom klastra, nízku informovanosť o možnostiach združovania podnikov, geografické umiestnenie klastra, napr. oblasti, kde je nepostačujúca dopravná infraštruktúra, nevhodný výber subjektov zapojených do klastra a v neposlednom rade i nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily¹⁴.

2 Vysoké školy a vzdelávacie inštitúcie ako súčasť klastra

Vysoké školy a vzdelávacie inštitúcie zohrávajú významnú úlohu v rozvoji inovácii, ktoré sa stávajú primárnym diferenciacným prvkom konkurenčnej výhody. Úzkosť spolupráce medzi univerzitami a jednotlivými skupinami spoločnosti v špecializovaných sektoroch ponúkajú viacero možností pre zdokonaľovanie znalostí a pochopenia podnikateľským systémom a postupom. To spôsobí, že absolventi univerzít sú lepšie pripravení pre konkrétny priemysel a samotné študijné plány sú lepšie prispôbené potrebám študentov. Medzi dôležité výhody, ktoré účasť v klastroch ponúkajú môžeme zaradiť: vzdelávanie šité na mieru študentov; znalosť trhu práce, najmä potrieb priemyslu a služieb, zisk zo spoločných výskumných a vývojových projektov, participácia na reálnych projektoch, transfer špeciálnych technológií do praxe, prístup k ďalším zdrojom financovania prostredníctvom súkromných zdrojov, grantových prostriedkov a pod¹⁵.

Dôležitosť participácie vysokých škôl v klastroch je umocnená rozsahom angažovanosti jednotlivých vzdelávacích inštitúcií, kvalitou výskumnej a vývojovej základne, prispôbením zručností a znalostí inštitúcie pre konkrétny región. V jednotlivých klastroch spravidla pôsobia viaceré vysoké školy resp. vzdelávacie inštitúcie. Primárnym predpokladom úspechu je angažovanosť vysokej školy, ktorá sa nachádza priamo v regióne, kde klaster realizuje svoju činnosť. Vysoké školy sa orientujú predovšetkým na tvorbu inovácií (vedecká a výskumná činnosť), zvyšovanie kvalifikácie zamestnancov a ich odbornosti, aktívnu účasť na konkrétnych úlohách (úlohy v oblasti produkcie, rozvoja ľudských zdrojov, vzdelávania), kreovanie vhodnej pracovnej sily pre konkrétny klaster¹⁶.

Úzka spolupráca klastrov s vysokými školami vytvára pre tieto inštitúcie množstvo zaujímavých výhod a možností. Dôležitá je spätná väzba medzi praxou a univerzitou, Výsledky tejto spolupráce sa prejavujú v kvalite študentov, absolventov ale i pedagogických a vedecko-výskumných pracovníkov. V neposlednom rade môžeme hovoriť taktiež o zlepšovaní marketingového pohľadu na participujúce organizácie.

V nadväznosti na skúmané technologické klastre v Českej a Slovenskej republike (automobilové klastre) nutno poukázať na definitívnu dôležitosť a participáciu vysokoškolských a vedecko-výskumných organizácií. Automobilový klaster Západné Slovensko vznikol v meste Trnava v roku 2007. Už od vzniku klastra je hlavným poslaním napomáhať rozvoju subdodávateľov do automobilového priemyslu a taktiež zabezpečovať trvalú konkurencieschopnosť ako doma, tak i v zahraničí – a to prostredníctvom partnerského zoskupenia ako priemyselných podnikov, tak i univerzít a vedecko výskumných inštitúcií. Cieľom autoklastra, ktorý v roku 2013 zmenil názov na Automobilový klaster Slovensko je dôležitosť byť dôveryhodným partnerom pre všetkých člnov (regionálne, národné, medzinárodné authority), prepájať požiadavky výroby najmä s vedecko-výskumným a

¹⁴ HAVIERNIKOVÁ, K. – JANSKÝ, B. (2012): Teoretické východiská klastrov, s.36.

¹⁵ MURA, L. – MACHOVÁ, R. (2014): Evaluation of the Innovation Performance of Business Networks, s.635-637

¹⁶ STRUNZ, H. – VOJTOVIC, S. (2014): VOCATIONAL TRAINING AND EMPLOYMENT IN THE CREATIVE INDUSTRY, s.789-790.

akademickým prostredím, trvalo pomáhať malým a stredným podnikom presadiť sa na zahraničných trhoch ale taktiež zvyšovať mieru ich participácie na medzinárodných projektoch v nadväznosti na inovácie a transfer technológií. Medzi hlavné priority Automobilového klastra Slovensko patrí trvalé sieťovanie v automobilovom priemysle, vytváranie prostredia pre technologický transfer, podporovanie inovačných aktivít, kreovanie podmienok pre vytváranie kvalifikovanej pracovnej sily ale taktiež podpora prepojitelnosti výrobnjej sféry podnikov s výskumnými a vývojovými inštitúciami¹⁷.

Moravskoslezský automobilový klaster o.s. (MAK) bol založený za účelom podpory inovácií a zvýšenia konkurencieschopnosti ale taktiež exportnej schopnosti prepojiť firmy, podnikateľov a inštitúcie v Moravskoslezskom kraji v roku 2007. Poslaním klastra je vytváranie podmienok a podpora konkurencieschopnosti pre udržateľný rozvoj regiónu. MAK chce byť integrátorom firiem, vzdelávacích a výskumných inštitúcií (rovnako i ďalších zainteresovaných strán) s cieľom podporovať rozvoj automobilového priemyslu v regióne.

Medzi hodnoty klastra možno zaradiť: ľudí (ich znalosti a schopnosti), spoluprácu založenú na dôvere, inovatívnosť a flexibilitu, vzájomný prínos.

Tabuľka 1: Spolupráca klastrov so vzdelávacími a vedeckovýskumnými inštitúciami

Automobilový klaster Slovensko	Moravskoslezský automobilový klaster
STU Bratislava (materiálovotech. fak TT); SAV – Ústav polymérov; Stredná odborná škola Senica; Stredná odborná škola Technická Galanta; Stuba Green Team (STU BA); Univerzita Cyrila a Metoda v Trnave; Ústav materiálov a mechanicky strojov SAV	České Vysoké učení Technické v Praze; SOU autoopravárenské; Soš a Sou Jablunkov; Spš Vítkovice; SŠTO Havířov Šumbark; Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně; VOŠ, SOŠ a SOU Kopřivnice; VŠB-TU Ostrava; Západočeská univerzita v Plzni; VUT Brno

Prameň: autoklaster.sk; autoklastr.cz

Oba zo sledovaných klastrov pravidelne spolupracujú so vzdelávacími, vysokoškolskými a vedeckovýskumnými inštitúciami. Vďaka vzájomnej spolupráci klastrov s „akademickou pôdou“ sa podarilo v posledných rokoch zrealizovať viacero úspešných projektov, ktoré poukazujú na dôležitosť vzájomnej spolupráce. V podmienkach MAKu sa v rokoch 2007 a 2010 podarilo úspešne zrealizovať projekty výskumných laboratórií, v realizácii ktorých participovala Technická univerzita Ostrava. Vďaka vzájomnej spolupráci sa podarilo vybudovať výskumné hlučkové laboratórium, podobne i laboratórium pre testovanie tepelných a chladiacich zariadení, ktoré pracujú v reálnom čase a stávajú sa jedinečnými laboratóriami v Európe. V projekte, ktorý bol MAKom realizovaný v roku 2015 (POSPOLU) sa sledovaný klaster za účasti škôl a firiem úspešne podieľal na prehľbovaní spolupráce škôl a firiem, rozvíjaním tejto oblasti najmä z hľadiska legislatívy, financovania a pedagogickej práce.

Automobilový klaster Slovensko sa pri realizácii projektov Autoplast a Mestský priemyselný a technologický park v Trnave sústredil na zvyšovanie konkurencieschopnosti klastra (v neposlednom rade i regiónu) spoluprácou s Materiálovotechnologickou fakultou (MTF) STU. Výsledkom spoločného úsilia bolo zvýšenie inovačných aktivít na univerzitách a taktiež vytvorenie „Sieť pre inovácie“. Z ekonomického a hospodárskeho hľadiska sa spoluprácou podarilo zaistiť vývoj a prototypovú výrobu, cost saving a taktiež posun v oblasti procesných technologických inovácií. Participáciou na ďalšom z radu projektov „Autoclusters“ sa Automobilový klaster Slovensko v spolupráci s univerzitami zameriaval na vybudovanie

¹⁷ AUTOKLASTR. (2017): O autoklastre. [online], <http://autoklastr.cz/o-klastre>

laboratórií na MTF pre konštrukciu a simuláciu procesov, spracovanie koncepcie vzdelávania v oblasti plastov STU, analýzu úrovne vzdelávania v oblasti plastov v Česku a na Slovensku a taktiež prípravu študijného smeru s akreditáciou na plastové technológie.

3 Konkurencieschopnosť klastrov v regiónoch

Pomocou Izardovho kvocientu (Lokalizačný kvocient) poukážeme na významnosť odvetvia priemyslu v nadväznosti na zamestnanosť v Trnavskom (TT) resp. Moravskoslezskom (MS) kraji, kde Automobilový klaster Slovensko (AKS) resp. MAK pôsobia.

$$Lk = \frac{X_{ij}}{X_j} / \frac{X_i}{X} \quad (1)$$

Tabuľka 2: Premenné a ich hodnoty v AKS, MAK (Izardov kvocient)

Premenná	AKS	MAK
X _{ij} = počet zamestnaných v priemysle (región)	49 675	239 900
X _j = počet zamestnaných v regióne (celkovo)	134 716	569 400
X _i = počet zamestnaných v priemysle (celkovo SR, ČR)	410 882	1 074 000
X = počet zamestnaných v krajine	2 492 102	5 075 900

Prameň: vlastné spracovanie podľa ŠÚSR, CZSO

Lokalizačný kvocient pre oba automobilové klastre je >1. Pomocou Izardovho kvocientu (Lokalizačný kvocient) môžeme poukázať na významnosť odvetvia priemyslu v nadväznosti na zamestnanosť v Trnavskom (2,24) resp. Moravskoslezskom (1,99) kraji, kde AKS resp. MAK pôsobia. Odvetvie priemyslu, ktorého súčasťou sú i automobilové klastre v daných krajoch môžeme špecifikovať ako významné odvetvia pre zamestnanosť (nadpriemerný stupeň koncentrácie v regióne).

Rovnako dôležité je sledovať i lokálnu zamestnanosť v danom odvetví.

$$X_{ijl} = \frac{X_{ij}}{Lk} \quad (2)$$

Tabuľka 3: Premenné a ich hodnoty v AKS, MAK (lokálna zamestnanosť)

Premenná	TT kraj	MS kraj
X _{ij} = počet zamestnaných v priemysle (región)	49 675	239 900
Lk = lokálna zamestnanosť	2,24	1,99

Prameň: vlastné spracovanie podľa ŠÚSR, CZSO

Na základe výpočtu možno vysloviť záver, že v TT kraji pracuje v oblasti priemyslu o 22 276 zamestnancov viac ako je celkový priemer v krajine. Rovnako vyšší je i pomer zamestnancov zamestnaných v oblasti priemyslu v MS kraji, kde je počet zamestnancov vyšší o 120 552 než je celkový priemer v krajine. Priemysel ako exportné odvetvie v TT kraji prispieva k tvorbe pracovných miest výrazne, a síce počtom 49 675 pracovných miest.

Priemysel v MS kraji prispieva k tvorbe pracovných miest 239 900 miestami (odvolávajúc sa na multiplikátor zamestnanosti v sledovaných krajoch).

Dôležitým ukazovateľom výkonnosti a konkurencieschopnosti regiónu je najmä hrubý domáci produkt. Výkonné hospodárstvo je definitívne potvrdené stúpajúcou hodnotou hrubého domáceho produktu na obyvateľa, nakoľko v sebe odzrkadľuje hodnotu všetkých finálnych výrobkov a služieb, ktoré sú vyrobené rezidentmi na sledovanom území za sledované obdobie. V podmienkach sledovaných regiónov Trnavského a Moravskoslezského kraja je vývoj HDP nasledovný:

Tabuľka 4: Vývoj HDP na obyvateľa v bežných cenách (€)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Trnavský kraj	13 999	14 496	13 016	13 687	14 562	15 040	15 072	15 728	15 551
Moravskoslezský kraj	13 788	16 146	14 337	15 340	16 510	16 253	15 291	15 246	15 938

Prameň: vlastné spracovanie podľa ŠÚSR, CZSO

Vývoj HDP v sledovaných krajoch pri prepočte na bežné ceny v € vykazuje pomerne konštantné hodnoty v nadväznosti na komparáciu dvoch krajov, ktoré sú geograficky veľmi blízke. Hodnota HDP od roku 2007, kedy oba sledované klastre vznikli jednoznačne stúpla. Napriek nie konštantnému, každoročnému zvyšovaniu HDP môžeme považovať v porovnaní s obdobím roku 2007 nárast HDP za markantný.

Shift-share analýzou (efektom konkurencieschopnosti) môžeme ďalej poukázať na priemernú zmenu v zamestnanosti v oblasti priemyslu daného regiónu.

$$DIF = \sum E_{ir}^0 / E_r^0 (E_{ir}^1 / E_{ir}^0 - E_{in}^1 / E_{in}^0) \quad (3)$$

Tabuľka 5: Premenné v AKS, MAK (shift-share analýza)

Premenná
E_r - zamestnanosť v regióne r
E_{in} - zamestnanosť v odvetví i v krajine n
E_n - zamestnanosť v národnom hospodárstve
E - sektorová variabilná premenná (zamestnanosť alebo rast pridanej hodnoty)
E_{ir0} - zamestnanosť v odvetví i a regióne r 1= súčasné obdobie, 0 = minulé obdobie

Prameň: vlastné spracovanie

V Trnavskom i Moravskoslezskom regióne bola priemerná zmena v zamestnanosti vyššia ako priemerná zmena v zamestnanosti v oblasti priemyslu za celú krajinu. Obe odvetvia priemyslu nadobudli hodnoty >0, čo znamená, že odvetvie priemyslu je konkurencieschopné.

Záver

Na základe výsledkov nášho výskumu možno vysloviť záver, že klastre (v našom prípade sledované technologické klastre) majú nezanedbateľný význam pre rozvoj regiónu ale i hospodárstvo celej krajiny, nakoľko zastávajú významné postavenie v porovnaní s obdobným sektorom v iných regiónoch Slovenskej či Českej republiky. Vznikom a následnou participáciou v texte zmienených subjektov, ktoré sa stávajú súčasťou klastra možno sledovať fungovanie efektívneho nástroja na získavanie a upevňovanie si významnej pozície na trhu. Dôležitou súčasťou klastrovej iniciatívy sledovaných subjektov je predovšetkým zapojenie vysokoškolských a vedecko-výskumných inštitúcií do klastrov. Akademická obec ponúka klastrom nezameniteľnú a dôležitú participačnú pomoc. Na druhej strane je nutné poukázať i na fakt, že práve existencia klastrov ponúka univerzitám a vedecko-výskumným inštitúciám dôležitý priestor pre realizáciu technologických novínok a inovatívnych procesov. Z tohto pohľadu môžeme preto povedať, že regionálne združené subjekty, implementujúce svoje poznatky do reálneho prostredia vytvárajú dôležitý priestor pre napredovanie ako hospodárstva, tak i ekonomiky regiónu a v konečnom dôsledku i krajiny. Pri realizácii klastrovej politiky vzniká nevyhnutnosť rozvoja konkurenčného trhu. Rovnako je dôležité sledovať i mikroekonomický pohľad, nakoľko klastrová politika svojou činnosťou jednoznačne rozvíja miestne trhy, čo sa prejavuje i na raste hrubého domáceho produktu jednotlivých krajov. Vďaka spolupráci medzi orgánmi štátnej a miestnej samosprávy (vedeckými a vzdelávacími inštitúciami) možno badať i inovatívnosť výroby v oblasti služieb.

Použitá literatúra:

1. AUTOKLASTR. (2017): O autoklastre. [online]. [Citované 24. 11. 2017.] Dostupné na internete: <http://autoklastre.cz/o-klastre>
2. AUTOMOBILOVÝ KLASER SLOVENSKO. (2017): O autoklastri. [online]. [Citované 24. 11. 2017.] Dostupné na internete: <http://autoklastre.sk/sk/o-autoklastri>
3. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Regionální hrubý domácí produkt*. [online]. Dostupné na internete: < www.czso.cz >
4. EUROPEAN COMMISSION (2002): *Regional Clusters in Europe*. Luxembourg. ISBN 92-894-3560-7
5. HAVIERNIKOVÁ, K. – JANSKÝ, B. (2012): *Teoretické východiská klastrov*. In: Sociálno-ekonomická revue, 2012, roč. 02-2012, s.33-42
6. KRAJŇÁKOVÁ, E. (2016): *Vznik a fungovanie klastrov v rozličných regiónoch sveta*. In: Sociálno-ekonomická revue, 2016, roč. 03-2016, s.31-42
7. MURA, L. – MACHOVÁ, R. (2014): Evaluation of the Innovation Performance of Business Networks. Edited by: Nijkamp, P; Kourtit, K; Bucek, M; et al. Conference: 5th Central European Conference in Regional Science (CERS) Location: Kosice, SLOVAKIA Date: OCT 05-08, 2014. Published: 2015, s. 634 - 642.
8. NAVICKAS, V. – VOJTOVIC, S. – SVAZAS, M. (2016). *Clusterization processes influence to competitiveness: Biomass clusters case*. In: Proceedings of the 1st international conference contemporary issues in theory and practice of management: CITPM. Czestochawa : POLAND. 2016. p. 302-308
9. OECD (2007): *Competitive Regional Clusters : National Policy Approaches*. [online]. [Citované 7. 11. 2017.] Dostupné na internete: <<http://www.oecd.org/eco/surveys/publicationsdocuments/policybriefs/>>
10. PAVELKOVÁ, D. a kol. (2009). *Klasy a jejich vliv na výkonnost firem*. Praha: GRADA publishing a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2689-2
11. PORTER, M. (1998): *On Competition*. Harvard Business School Press, Boston.
12. PORTER, M. (1990): *The Competitive Advantage of Nations*. The Free Press, New York.

13. PRNO, I. (2005): *Klastre – nové nástroje ekonomického rozvoja*. In: Marketing a obchod : Zborník z medzinárodnej konferencie. Zvolen: Technická univerzita s. 314-318. ISBN 80-89029-97-3
14. STRUNZ, H. - VOJTOVIC, S. (2014): VOCATIONAL TRAINING AND EMPLOYMENT IN THE CREATIVE INDUSTRY. Book Group Author(s): SGEM Conference: International Multidisciplinary Scientific Conferences on Social Sciences and Arts (SGEM 2014) Location: Albena, BULGARIA Date: SEP 01-10, 2014. VOL III. Pages: 787-794.
15. ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. *Databáza STATdat* [online]. [Dostupné na internete: < www.slovak.statistics.sk>]
16. TOFFLER, A. – TOFFLEROVÁ, H. (1996): *Utváranie novej civilizácie. Politika Tretej vlny*. Open Windows, Bratislava. ISBN 80-85741-15-6.
17. VOJTOVIC, S. (2015). *Future for the regional creative industry*. In: Znalosti pro tržní praxi 2015: ženy – podnikatelky v minulosti a současnosti. Olomouc : CZECH REPUBLIC. 2015, p.1093-1099
18. VOJTOVIC, S. (2016) *Creative clusters and their importance for regional development*. In: International Multidisciplinary Scientific Conferences on Social Sciences and Arts. Albena : BULGARIA. 2016, vol III, p. 799-806.

Kontakt:

doc. Mgr. Emília Krajňáková, CSc.

Fakulta sociálno ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 3
911 50 Trenčín
Slovenská republika
e-mail: emilia.krajnakova@tnuni.sk

Ing. Patrik Bulko

Fakulta sociálno ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 3
911 50 Trenčín
Slovenská republika
e-mail: patrik.bulko@tnuni.sk

POLITICKÁ MAPA JAPONSKA PO PARLAMENTNÝCH VOĽBÁCH 2017 A ICH DÔSLEDKY

Rudolf Kucharčík

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk

Predčasné parlamentné voľby v Japonsku sa uskutočnili 22. októbra 2017. Kľúčovými témami volieb boli severokórejská kríza, reforma verejných financií a daňového systému. Liberálnodemokratická strana Japonska, ktorú viedol premiér Šinzó Abe potvrdila svoju dominantnú pozíciu v japonskom politickom živote a spoločne so svojim koalíčným partnerom, stranou Komeito získala dvojtretinovú väčšinu v dolnej komore japonského parlamentu v Snemovni reprezentantov. Roztrieštená opozícia sa nedokázala pred voľbami skonsolidovať a bola opätovne Liberálnodemokratickou stranou porazená.

Kľúčové slová: voľby, Japonsko, 2017

General election in Japan (snap election) was held on October 22, 2017. North Korea, public finance and tax system reform were the key topics. Liberal-democratic party led by Prime Minister Shinzo Abe confirmed its dominant position in political life of Japan and it gained constitutional majority together with its coalition partner Komeito in House of Representatives of Japanese parliament. Split opposition was not able to consolidate and Liberal-democratic party defeated it again.

Key words: election, Japan, 2017

JEL: F5, H7, N4

Úvod

Voľby do dolnej komory (Snemovňa reprezentantov) japonského parlamentu (Diet) sa konali 22. októbra 2017. Išlo o predčasné voľby, keďže legislatívne obdobie Snemovne reprezentantov malo byť ukončené až v roku 2018 (japonský ministerský predseda Šinzó Abe zdôvodnil vypísanie predčasných volieb tzv. národnou krízou, ktorá súvisela s preletom severokórejských balistických rakiet nad japonským územím v auguste a septembri 2017; Šinzó Abe tak oficiálne požiadal Japoncov o súhlas s politikou, ktorú voči Severnej Kórey uskutočňoval¹). Predčasné voľby však nie sú v Japonsku ničím výnimočným. Ak sa pozrieme na nedávnu minulosť, voľby sa v Japonsku uskutočnili napr. v rokoch 2000, 2003, 2005, 2009, 2012, 2014 a 2017. Štvorročný mandát tak ukončili len poslanci zvolení v roku 2005.

Snemovňa reprezentantov pozostáva zo 465 poslancov, ktorí sú volení zmiešaným volebným systémom – 289 poslancov je volených v jednomandátových volebných obvodoch a 176 poslancov proporčným volebným systémom v 11 volebných obvodoch. Každý japonský volič tak disponuje dvomi hlasmi. Volí konkrétneho poslanca a zároveň politickú stranu. Vzhľadom na charakter volebného systému môžu byť členmi dolnej komory japonského parlamentu aj nezávislí poslanci.

Vývoj počtu poslancov Snemovne reprezentantov prešiel v posledných dekádach istou zmenou. Pôvodný počet 466 sa postupne zvyšoval a v roku 1976 dosiahol počet 511. V roku 1996 Japonci volili už len 500 poslancov, od roku 2000 to bolo 480 a v roku 2017 sa počet

¹ Pozri aj: PANDA, A. (2017). <https://thediplomat.com/2017/10/with-new-general-election-mandate-japans-abe-to-retain-cabinet/>

znížil na 465. Zmenou samozrejme prechádzal aj volebný systém (od roku 1996 sa využíva zmiešaný volebný systém). Samotná japonská ústava navyše nestanovuje fixný počet poslancov.²

1 Výsledky

Dominantnou politickou stranou japonského politického systému je Liberálnodemokratická strana. S krátkymi prestávkami v rokoch 1993-1994 a 2009-2012 ide o hlavnú vládnu japonskú stranu od roku 1958. Jej súčasným predsedom a zároveň predsedom japonskej vlády je Šinzó Abe.

Hlavnou opozičnou stranou bola od druhej polovice deväťdesiatych rokov minulého storočia Demokratická strana Japonska (DSJ). Tá sa však po neúspechu vo voľbách v roku 2014 (graf 2) rozpadla a časť jej členov (ľavicovo orientovaných) stála pri vzniku Ústavnodemokratickej strany Japonska, ktorá vo voľbách v roku 2017 získala 55 mandátov.

Hlavným vyzývateľom Liberálnodemokratickej strany vo voľbách v roku 2017 však mala byť Strana nádeje (pripojilo sa k nej aj časť konzervatívnych členov DSJ), ktorú do volieb viedla populárna starostka (prvá v histórii) Tokia Yuriko Koike. Napriek nízkej popularite, ktorú Šinzó Abe pred voľbami dosahoval, ho však žiadna z ostatných strán nedokázala ohroziť. S koalíčnym partnerom stranou Komeito (Strana pre čistú politiku) získala Liberálnodemokratická strana (LDS) ústavnú väčšinu. Šinzó Abe aj v rámci volebnej kampane prízvukoval, že je nevyhnutné začať znižovať vládny dlh, reformovať systém dôchodkového zabezpečenia ale aj vzdelávací systém. Nevylučoval tak zvyšovanie daní v krátkej budúcnosti. Šinzó Abe sa nevyhol ani kontroverzným témam. Jednou z nich bola budúcnosť jadrových elektrární v krajine. Napriek udalostiam vo Fukušime v 2011 podporil obnovenie jadrových reaktorov, čím sa má znížiť závislosť Japonska od drahých palív. Očakávanou témou predvolebnej kampane bola aj Severná Kórea. Šinzó Abe potvrdil svoju pozíciu jastraba a zástancu tvrdej línie voči severokórejskému režimu. Šinzó Abe sa v posledných rokoch netajil ani svojím zámerom novelizovať pacifistickú japonskú ústavu (na zmenu ústavu je potrebný súhlas 2/3 poslancov v každej z komôr parlamentu a následne úspešné referendum). Dôvodom sú podľa neho nové bezpečnostné hrozby, ktorým Japonsko v súčasnosti čelí. Podarilo sa mu zároveň udržať si dobré vzťahy so Spojenými štátmi americkými a to aj po nástupe Donalda Trumpa do prezidentského úradu.³

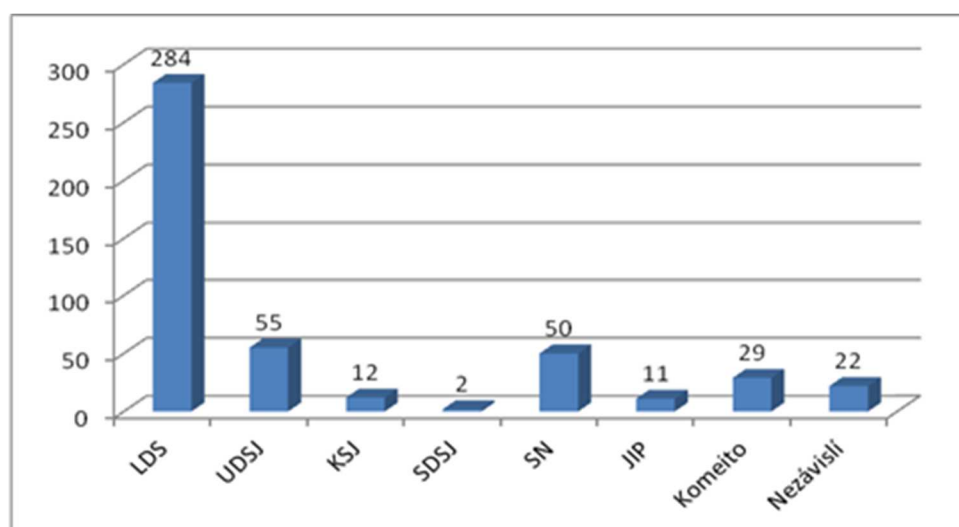
Yuriko Koike bola v minulosti ministerkou obrany Japonska. A to práve vo vláde, ktorú viedol Šinzó Abe. Tesne pred voľbami v roku 2017 stala pri zrode Strany nádeje (SN), ktorej ambíciou bolo vytvoriť alternatívu voči LDS (Yuriko Koike sa však neuchádzala o poslanecký mandát; v prípade úspechu však nevylúčila možnosť, že sa bude uchádzať o post premiérky). Yuriko Koike zvyšovanie daní odmietala. Jej ekonomický program bol však všeobecný. Vyjadrila podporu investíciám v súkromnom sektore a zároveň kritizovala obrovské výdavky vo verejnom sektore. Vyjadrila sa za postupné ukončenie činnosti jadrových elektrární v krajine (do roku 2030). V júli roku 2017 sa jej a jej novej Strane nádeje navyše podarilo poraziť LDS vo voľbách do mestského zastupiteľstva v Tokiu.⁴

² O japonskom politickom a volebnom systéme bližšie pozri: KUBÁT, M. IN: ŠANC, D., ŽENÍŠEK, M. A KOL. (2009). s. 42-64; NEWTON, K., DETH VAN W., J. (2010). s. 84-85; SODARO, J. M. (2004). S. 484-524

³ Bližšie pozri aj: Japan's snap election explained. (2017). <http://www.bbc.com/news/world-asia-41329669> MCCURY, J. (2017). <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/16/japan-general-election-all-you-need-to-know>; MCCURY, J. (2017). <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/22/shinzo-abe-secures-strong-mandate-in-japans-general-election>

⁴ Bližšie pozri aj: FLYNN, F., SHARP, A. (2017); <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-09-16/japan-s-leader-abe-may-call-snap-general-election-nhk-reports>; Japan's snap election explained. (2017). <http://www.bbc.com/news/world-asia-41329669>; MCCURY, J. (2017). <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/16/japan-general-election-all-you-need-to-know> ; MCCURY, J.

Graf 1 Výsledky parlamentných volieb v roku 2017 (počet získaných mandátov)

Zdroj: Election Guide. www.electionguide.org

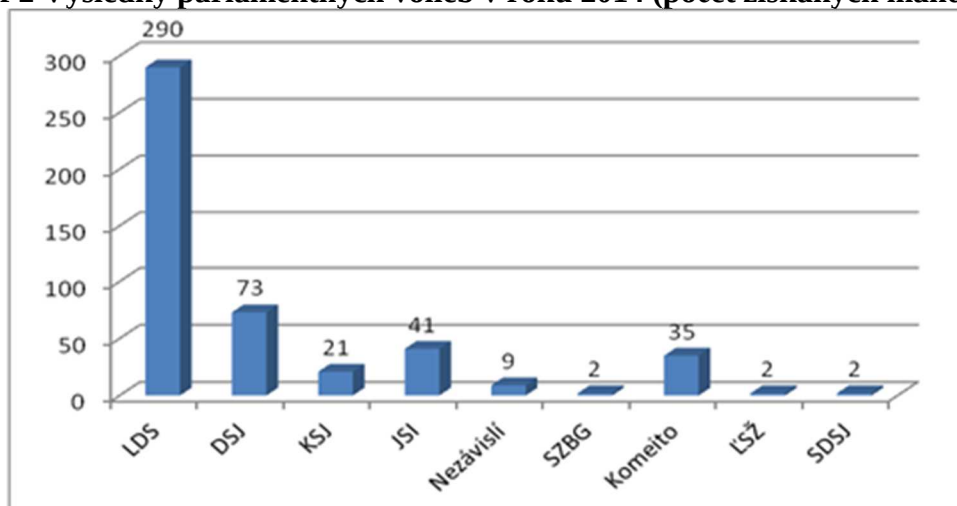
Vítazom parlamentných volieb v Japonsku v roku 2017 sa stala opäť LDS. LDS tým potvrdila svoju dominanciu v politickom systéme krajiny. LDS nebola vládnu stranou od roku 1955 len dvakrát, v rokoch 1993-1994 a 2009-2012. Napriek tomuto faktu je však japonský politický systém súťaživý. Voličské správanie v Japonsku však ovplyvňujú predovšetkým tradícia a konzervativizmus. O víťazstve LDS sa pred parlamentnými voľbami v roku 2017 nepochybovalo. Otázkou bolo, či spoločne so svojim koalíčnym partnerom, stranou Komeito získajú ústavnú väčšinu, čo sa im aj podarilo. Okrem pevného uktovenia LDS v politickom živote Japonska existuje niekoľko ďalších dôvodov, prečo hlavní vyzývateľia LDS – SN a UDSJ neuspeli. Predovšetkým SN⁵ sa profilovala ako konzervatívna politická strana (Yuriko Koike na post predsedníčky strany po voľbách rezignovala) a volič len veľmi ťažko hľadal rozdiely medzi ňou a LDS (o hlavných programových rozdieloch sme písali vyššie). Druhým dôvodom bola skutočnosť, že SN a UDSJ vznikli tesne pred parlamentnými voľbami a neboli schopné si v krajine vytvoriť silné regionálne štruktúry. Okrem spomínaných politických strán získalo v Poslaneckej snemovni japonského parlamentu zastúpenie (graf 1) 12 nezávislých kandidátov, Komunistická strana Japonska (KSJ), Sociálnodemokratická strana Japonska (SDSJ) a Nippon Ishin no Kai (JIP), ktorá vznikla po rozpade Japonskej strany inovácií (JSI, graf 2).

Zásadnou skutočnosťou, ktorá po voľbách v rokoch 2014-2017 zmenila japonský stranícky systém však bol zánik dlhodobo hlavnej opozičnej (v rokoch 2009-2012 vládnej) strany – Demokratickej strany Japonska (pre porovnanie sily DSJ a LDS pozri graf 3; za rok 2017 uvádzame výsledok UDSJ, nakoľko ide o politickú stranu, ktorú založila významná časť bývalých členov DSJ). V porovnaní s rokom 2014 neuspeli vo voľbách v roku 2017 ani Strana za budúce generácie (SZBG) a Ľudová strana života (ĽSŽ).

(2017). <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/22/shinzo-abe-secures-strong-mandate-in-japans-general-election>

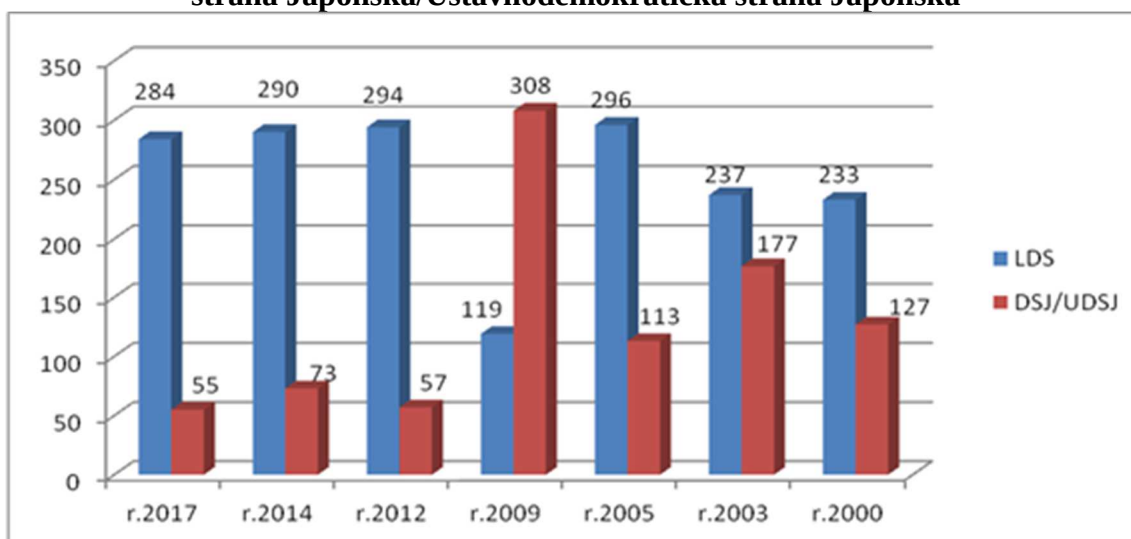
⁵ Bližšie pozri aj: HARRIS, T. (2017). <https://www.foreignaffairs.com/articles/japan/2017-10-23/giving-hope>

Graf 2 Výsledky parlamentných volieb v roku 2014 (počet získaných mandátov)

Zdroj: Election Guide. www.electionguide.org

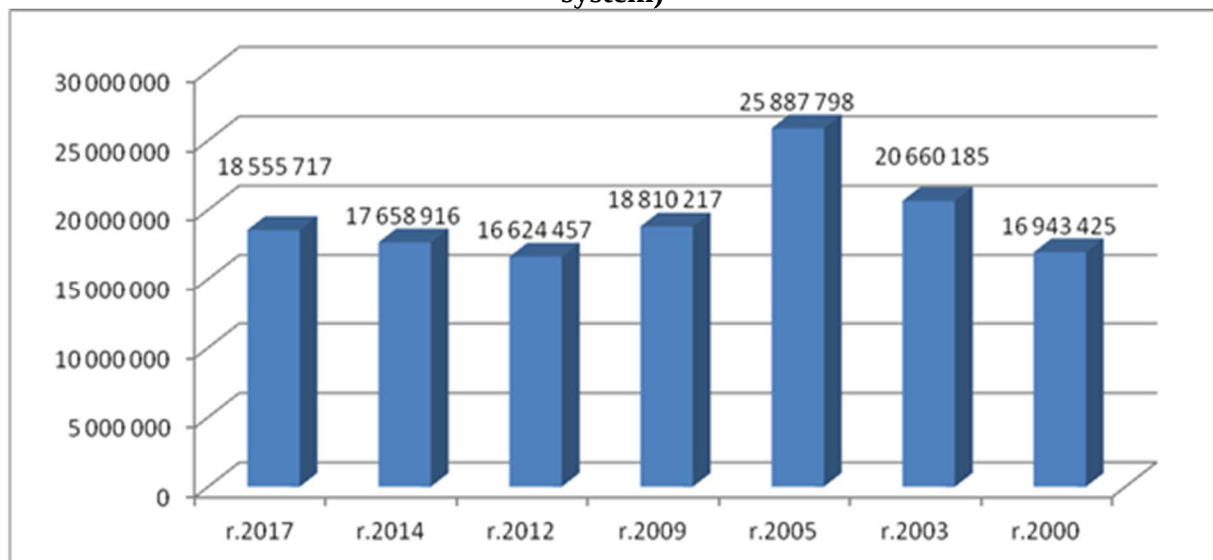
Graf 3 Počet získaných mandátov Liberálnodemokratická strana vs Demokratická strana Japonska/Ústavnodemokratická strana Japonska

Zdroj: Election Guide. www.electionguide.org

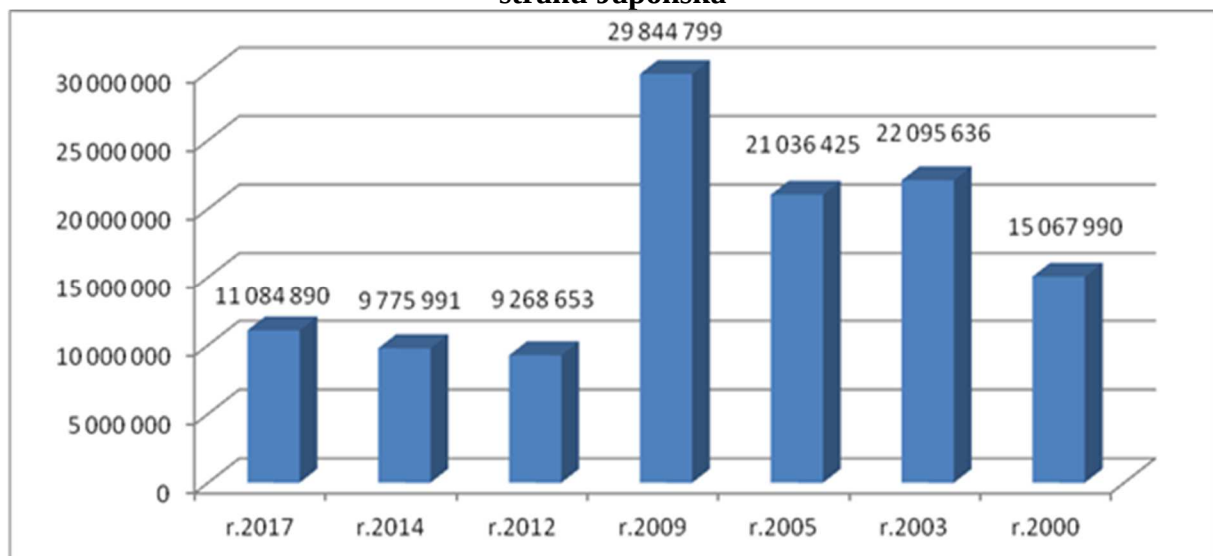
V prípade, že sa pozrieme na absolútny počet hlasov v proporčnej časti volieb (graf 4, graf 5), je viditeľná absolútna dominancia LDS v porovnaní s najsilnejším opozičným subjektom a to kontinuálne od volieb v roku 2012. LDS si udržiava stabilnú voličskú základňu už od roku 2009 – paradoxne od roku, keď parlamenté voľby drvivo prehrala (graf 3, 4, 5),

Graf 4 Odovzdané hlasy pre Librálnodemokratickú stranu Japonska (proporčný systém)

Zdroj: Election Guide. www.electionguide.org

Graf 5 Odovzdané hlasy pre Demokratickú stranu Japonska/Ústavnodemokratickú stranu Japonska

Zdroj: Election Guide. www.electionguide.org

Záver

Po predčasných parlamentných voľbách potvrdila LDS svoje dominantné postavenie v politickom a straníckom systéme Japonska. S výnimkou dvoch krátkych období je japonskou vládnu stranou s rozhodujúcim vplyvom na centrálnej ale aj regionálnej úrovni.

Šinzó Abe vypísaním predčasných volieb svoju pozíciu posilnil. Na strane jednej jeho obľúbenosť medzi japonskými voličmi nie je vysoká, na druhej strane bola ocenená politická a ekonomická stabilita, ktoré sa s jeho vládou spájala. Šinzó Abe zároveň využil príležitosť, že v krajine neexistovala jednotná a silná opozícia. SN a UDSJ vznikli tesne pred parlamentnými voľbami a nemali možnosť sa výraznejšie etablovať (do istej miery sa to podarilo len na regionálnej úrovni).

Výsledky predčasných volieb teoreticky umožňujú LDS a jej koalíčnému partnerovi strane Komeito uskutočniť nevyhnutnú reformu verejných financií, navrhnúť zmeny

pacifistickej ústavy, upevniť vzťahy Japonska so Spojenými štátmi americkými ale aj pokračovať v tvrdej línii voči Severnej Kórey.

Použitá literatúra:

1. *Election Guide*. [online]. [Citované 1. 11. 2017.] Dostupné na internete: www.electionguide.org
2. FLYNN, F., SHARP, A. (2017). *Japanese Prime Minister Abe May Call Snap General Election, NHK Reports*. [online]. [Citované 1. 11. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-09-16/japan-s-leader-abe-may-call-snap-general-election-nhk-reports>
3. HARRIS, T. (2017). *Giving Up Hope. How Yuriko Koike Lost Japan's Snap Election* [online]. [Citované 1. 11. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.foreignaffairs.com/articles/japan/2017-10-23/giving-hope>
4. KUBÁT, M. IN: ŠANC, D., ŽENÍŠEK, M. A KOL. (2009). *Pacifická Asie. Z politologické perspektivy*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009.
5. *Japan's snap election explained*. (2017). [online]. [Citované 1. 11. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.bbc.com/news/world-asia-41329669>
6. MCCURY, J. (2017). *Japan's general election: all you need to know*. [online]. [Citované 1. 11. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/16/japan-general-election-all-you-need-to-know>
7. MCCURY, J. (2017). *Shinzo Abe secures strong mandate in Japan's general election*. [online]. [Citované 1. 11. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/22/shinzo-abe-secures-strong-mandate-in-japans-general-election>
8. NEWTON, K., DETH VAN W., J. (2012). *Foundation of Comparative Politics*. Cambridge : University Press, 2012.
9. PANDA, A. (2017). *With New General Election Mandate, Japan's Abe to Retain Cabinet*. [online]. [Citované 1. 11. 2017.] Dostupné na internete: <https://thediplomat.com/2017/10/with-new-general-election-mandate-japans-abe-to-retain-cabinet/>
10. SODARO, J. M. (2004). *Comparative Politics. A Global Introduction*. New York : McGraw-Hill, 2004.

Kontakt:

PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk

PRÍSTUPY K HODNOTENIU KONVERGENCIE VO SVETOVOM HOSPODÁRSTVE: UPLATNENIE RELATÍVNEJ KONVERGENCIE PRE KOMPARÁCIU PRÍJMOV ROZVOJOVÝCH A ROZVINUTÝCH KRAJÍN

Mykhaylo Kunychka

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk

Cieľom predloženého článku je porovnanie vývoja príjmov v dvoch skupinách krajín. Pre komparáciu krajín a vývoja ich príjmov na osobu sa používajú skupiny krajín OECD a rozvojových krajín. V metodologickej časti sa uvádzajú rôzne metódy a prístupy k hodnoteniu konvergentných a divergentných tendencií vo svetovom hospodárstve. V tomto článku sa uplatňuje prístup relatívnej konvergenencie, ktorý je jedným z najrozšírenejších v oblasti rozvojovej ekonomiky. Pre uskutočnenia komparácie sa používa špeciálny softvérový program a uplatňuje sa grafická analýza vytvorených skupín. Na základe grafickej analýzy je možné konštatovať relatívnu konvergenciu bohatých a rozvojových štátov.

Kľúčové slová: konvergencia, divergencia, OECD, rozvojové krajiny, relatívna konvergencia

The purpose of this article is to compare income development in two groups of countries. For country comparisons and the evolution of their income per person the OECD countries and developing countries groups are used. The methodological section presents various methods and approaches to evaluate convergence and divergence trends in the world economy. The relative convergence approach, as one of the most widespread method in the development economics, is applied. To perform a comparative analysis, a specialized software program is used and a graphical analysis of the created groups is applied. Based on the graphical analysis, the relative convergence of rich and developing countries can be noticed.

Key words: convergence, divergence, OECD, developing countries, relative country convergence

JEL: F01, F63

Úvod

Na konci 18 storočia, ktoré je známe vo väčšine ekonomickej literatúry začiatkom priemyselnej revolúcie v krajinách západnej Európy, stredné príjmy najbohatších krajín sveta boli približne trikrát vyššie ako príjmy na osobu v najchudobnejších krajinách. V súčasnosti je príjem najbohatších krajín sveta stokrát väčší ako príjem na osobu v najchudobnejších štátoch. Hovoríme teda o extrémnych prípadoch, ako napríklad pomer hrubého národného príjmu v Luxemburgu a Demokratickej republike Kongo, alebo pomer Švajčiarska a Libérie. Počas dvoch minulých storočí bolo možné sledovať trend vzdďalovania príjmov medzi hospodársky vyspelými štátmi a rozvojovými krajinami, teda rýchlejší rast príjmu na obyvateľa v rozvinutých krajinách ako v rozvojových. V rozvojovej ekonómii je podobný ekonomický proces nazývaný divergenciou. Opačný proces zblížovania ekonomík s nízkymi a vysokými príjmami označujeme ako konvergenciu.¹

¹ TODARO, M. – SMITH, S. (2014): Economic Development. s. 80.

Cieľom článku je komparácia vývoja príjmov v dvoch skupinách krajín. Pre komparáciu krajín a vývoja ich príjmov na osobu sa používajú skupiny krajín OECD a rozvíjajúcich sa krajín. V tomto článku sa uplatňuje prístup relatívnej konvergenzie, ktorý je jedným z najrozšírenejších v oblasti rozvojovej ekonomiky. Pre uskutočnenia komparačnej analýzy sa používa špeciálny softvérový program a grafická analýza vytvorených skupín.

1 Teoretické prístupy konvergenzii

V prípade, že dlhy proces rozvoja a hospodárskeho rastu v rozvojových krajinách je podobný ako v rozvinutých, je dosť pravdepodobné očakávať zblížovanie týchto skupín krajín z uhla pohľadu dvoch teoretických princípov. Tieto princípy naznačujú rýchlejší rozvoj hospodárstiev rozvojových krajín ako rozvinutých.

Jedným z kľúčových teoretických dôvodov zblížovanie bohatých a menej bohatých (chudobných) krajín je proces prenosu technológií, ktoré sa v súčasnosti rozvíjajú oveľa väčšími tempami vo vyspelých krajinách, ktoré sa považujú za centrum inovácií a vývoja nových technológií.² Rozvojové krajiny v 21. storočí nemusia objavovať a investovať do nových technológií, keďže sa dlhy proces vývoja inovácií a technológií už uskutočnil a naďalej sa realizuje v bohatých krajinách. Napríklad, niektoré africké štáty nemusia zavádzať staré komunikačné technológie ako pevná telefónna linka, ale môžu bezodkladne používať mobilnú sieť či internetové pripojenie, čo z logických výhodných dôvodov aj uskutočňujú.³ Aj napriek tomu, že rozvíjajúce sa krajiny musia nakupovať nové technológie v hospodársky vyspelejších krajinách, je oveľa lacnejšie si kúpiť danú technológiu ako uskutočniť pôvodný výskum a vývoj, prípadne napodobniť už existujúcu technológiu. V medzinárodnej technologickej výmene je možné často pozorovať aj takéto praktiky. Proces zavádzania najnovších technológií v rozvojových krajinách umožňuje „preskočiť“ začiatkové, často najkomplikovanejšie a najdrahšie etapy technologického vývoja a okamžite začať s vysoko produktívnymi výrobnými technikami. V dôsledku prenosu technológií, by mali byť rozvojové krajiny schopné ukazovať oveľa rýchlejší ekonomický rast ako bohaté krajiny v dobe, keď museli inovovať a vytvárať nové technológie, teda postupne progressovať v dlhých historických etapách inovačnej činnosti. V rozvojovej ekonomike je vyššie spomenutý proces často nazývaný ako „výhoda zaostalosti“.⁴ Pre potvrdenie reálneho prenosu technológií vo svetovom hospodárstve je možné sa pozrieť na príklady bohatých krajín a ich chudobnejších partnerov. Napríklad Todaro a Smith uvádzajú, že Británia zdvojnásobila svoj ekonomický output na osobu v priebehu prvých 60 rokov svojho rozvoja, zatiaľ čo Južná Kórea a Čína uskutočnili podobne zdvojnásobenie za 12, resp. 9 rokov. Avšak, dôležité je poukázať na to, že ani Veľká Británia či ostatné bohaté štáty západnej Európy a USA boli v podstatne lepšej začiatkovej pozícii príjmov na rozdiel od rozvíjajúcich sa trhov v Ázii, kde príjmy na osobu neprevyšovali súčasné hodnoty najchudobnejších krajín Subsacharskej Afriky.

Ďalším teoretickým dôvodom znižovania príjmovej medzery medzi hospodársky vyspelými a rozvojovými krajinami je založený na akumulácii výrobných faktorov ako kapitál, práca (ľudský kapitál) či pôda. Bohaté krajiny, ako napríklad skupina OECD, majú k dispozícii vysoký stupeň fyzického a ľudského kapitálu, čo v rámci produkčnej funkcie by znamenalo aj vysokú výkonnosť hospodárstva – väčší a kvalitnejší input vedie k lepšej produktivite a väčšiemu outputu. V prípade uvažovania o zákone klesajúcich nákladov pri výrobe určitého statku, čo je v súlade s neoklasickou ekonómiou, hraničný produkt kapitálu a návratnosť

² KUNYCHKA, M. (2016): Výskum a vývoj v svetovom hospodárstve. In: *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Medzinárodné vzťahy 2016: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Dostupné na internete: <https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/archiv_konferencii/Medzinarodne_vztahy_2016._Aktualne_otazky_svetovej_ekonomiky_a_politiky.pdf>.

³ GRANČAY, M. a kol. (2014): *Teórie medzinárodných hospodárskych vzťahov*. s. 186.

⁴ GERSCHENKRON, A. (1962): *Economic backwardness in historical perspective: a book of essays*.

investícií by boli oveľa nižšie vo vyspelých krajinách, kde kapitálová vybavenosť a jej pomer k inému výrobnému faktoru (napríklad práca) je vyššia. Inými slovami, efekt dodatočnej jednotky kapitálu na output by mal byť nižší v rozvinutej krajine, ktorá už má veľký objem kapitálu vo vzťahu k veľkosti pracovnej sily, ako v rozvojovej ekonomike, v ktorej množstvo výrobného faktora kapitál bolo obmedzené. Preto je prirodzené očakávať vyššiu mieru investícií práve v rozvojových krajinách, čo na príklade niektorých rozvojových krajín Ázii sa aj uskutočňuje.

Z dlhodobého hľadiska, pri uplatnení aspoň jedného z týchto dvoch teoretických princípov, prenos technológií a rýchlejšia akumulácia kapitálu, príjmy bohatých a chudobnejších krajín by sa mali konvergovať. Rýchlejšie rastúce rozvojové krajiny by sa vyrovnali s pomalšie rastúcimi bohatými ekonomikami.

2 Metódy skúmania a metodológia

V rámci výskumných snáh analyzovať konvergentne a divergentne procesy medzi jednotlivými skupinami krajín, teda hospodársky vyspelými krajinami a rozvojovými krajinami, existuje paleta rôznych metodologických postupov. Každý metodologický postup sa líši v závislosti od prístupu porovnania cieľových skupín podľa úrovne príjmu. Odborná a vedecká literatúra z oblasti rozvojovej ekonómie rozlišuje štyri základné metódy hodnotenia konvergentných a divergentných tendencií vo svetovom hospodárstve. Jedným zo základných metodologických prístupov je relatívna konvergencia krajín, teda simplifikované skúmanie procesov vývoja hospodárstiev prostredníctvom komparácie miery rastu jednotlivých ekonomík bez ohľadu na patričnosť krajiny k rozvinutej či rozvojovej skupiny. Ide o najrozšírenejší prístup ku skúmaniu divergentných a konvergentných procesov. V prípade že rozvojové ekonomiky rastu rýchlejším tempom ako hospodársky vyspelé štáty, chudobné krajiny sú na ceste vyrovnáť sa úrovni príjmov bohatých krajín. Teda, relatívna medzera v príjmoch by mala tendenciu k znižovaniu, pretože príjmy bohatších krajín by sa stali menším násobkom príjmov chudobnejších krajín. Napríklad, v roku 1990 hrubý národný príjem na osobu v Indii predstavoval len 6,5 % príjmu v Spojenom kráľovstve, zatiaľ čo príjem Indii v roku 2015 predstavoval už 15 % príjmu Spojeného kráľovstva za obdobie analogického roku. Podobnú tendenciu je možné vidieť aj na príklade Vietnamu a USA. Príjem Vietnamu v roku 1990 predstavoval len 3,7 % príjmu v USA, a v roku 2015 sa tento podiel zvýšil na 10 %. Avšak, nie všetky krajiny zaznamenali nárast relatívneho príjmu na osobu. Negatívne tendencie sa prejavili najmä v krajinách Subsaharskej Afriky, kde došlo k divergencii v príjmoch na osobu. Vzhľadom na rapídny, v niektorých prípadoch aj dvojciferný nárast príjmu v krajinách juhovýchodnej Ázie, sú tieto štáty v súčasnosti na ceste k relatívnej konvergencii. Avšak, vzhľadom na ich pomerne nízku začiatočnú príjmovú úroveň, aj napriek vyššej miere rastu, bol príjmový nárast stále absolútne nižší ako vo vyspelých krajinách. Inak povedané, aj keď sa priemerný príjem rozvojovej krajiny stáva väčším podielom priemerných príjmov v rozvinutých krajinách, rozdiel v príjmoch sa môže určitý čas naďalej rozširovať, až kým sa nezastaví a nezačne sa znižovať. Tento metodologický postup je nazývaný ako absolútna konvergencia, resp. absolútna divergencia.

Ďalšou metódou na sledovanie rozdielov v životnej úrovne hospodársky vyspelých a rozvojových krajín je relatívna konvergencia krajín v závislosti od veľkosti populácií. Napríklad, miera rastu niektorých ázijských krajín ako Čína či India, je mimoriadne dôležitá vzhľadom na veľký podiel ich populácie na celkovom počte svetového obyvateľstva. Tento prístup nastoľuje metodológiu tak, aby vyvážila dôležitosť miery rastu príjmov na obyvateľa v pomere k veľkosti jeho obyvateľstva. Alternatívnym prístupom k skúmaniu konvergentných tendencií vo svete je prístup porovnania príjmov v rámci celého sveta, bez ohľadu na štátne hranice. Tento prístup je komplikovanou alternatívou predchádzajúcich metodológií vzhľadom na skúmanie úrovne príjmov a nerovnosti v príjmoch jednotlivých domácností. Proces

uplatnenia daného prístupu sa znázorňuje v práci významného rozvojového ekonóma B. Milanovica.⁵ Podobný výskum bol uskutočnený aj v prácach Davies et al.⁶ alebo Hirst et al.⁷ Posledným prístupom k skúmaniu konvergenzie je nepriama metóda sektorovej konvergenzie. Evidentnou tendenciou v procese ekonomického rozvoja je zblížovanie hospodárskych odvetví, čo môže znamenať potenciál pre budúcu konvergenciu.⁸

3 Použité dáta a limitácie

Cieľom predloženého článku bolo analyzovať konvergentné tendencie na príklade hospodársky vyspelých a rozvojových krajín. Pre dosiahnutie stanoveného cieľa bol uplatnený prístup relatívnej konvergenzie, čo požadovalo relevantné údaje o príjmovej úrovni jednotlivých krajín sveta, ako rozvinutých tak aj rozvojových. Pre aplikáciu relatívnej konvergenzie a jej grafického znázornenia boli použité dáta o hrubom národnom príjme na osobu vypočítané cez paritu kúpnej sily a vyjadrené v amerických dolároch. Použitie HNP vypočítaného cez paritu kúpnej sily má svoje metodologické výhody, keďže údaje o HNP počítané cez oficiálne devízové kurzy sú podstatne skreslené. HNP počítaný cez oficiálny devízový kurz často podceňuje relatívnu domácu kúpnu silu národných mien, čo nie je žiaducim faktorom pri skúmaní a porovnaní príjmov medzi skúmanými skupinami krajín. Dáta o národnom príjme boli získané z databázy Svetovej banky⁹. Ďalším indikátorom pre uplatnenie vybranej metodológie bolo tempo rastu hrubého národného príjmu na osobu. Podobne ako absolútny príjem na osobu, tempo rastu vyjadrené v percentách sme získali cez oficiálnu stránku Svetovej banky. Za účelom vybudovania grafických objektov bol vypočítaný jednoduchý priemer tempa rastu hrubého národného príjmu na osobu za obdobie skúmaných rokov 1990 až 2016, teda obdobie 27 rokov. Na základe uskutočneného zberu dát a výpočtov, prostredníctvom špeciálneho štatistického softvéru Gretl 1.9, sme vybudovali jednotlivé grafy pre 3 skupiny krajín: OECD, rozvojové krajiny a spoločná skupina 143 krajín. Na horizontálnej osi vygenerovaných grafov je uvedený HNP na osobu vyjadrený v amerických dolároch a na vertikálnej osi jednoduchý priemer tempa rastu HNP na osobu za obdobie rokov 1990-2016 vyjadrený v %. Pre generáciu potrebných grafických objektov bol použitý návod k štatistickému softvéru dostupný on-line.¹⁰

4 Relatívna konvergencia rozvojových a vyspelých krajín

Obrázok 1 znázorňuje relatívnu konvergenciu 143 krajín sveta, vrátane rozvinutých a rozvojových ekonomík. Na horizontálnej osi (x) je umiestnený indikátor príjmu na osobu v začiatočnom roku skúmania. V našom prípade, z dôvodu dostupnosti a konzistentnosti údajov sme vybrali rok 1990. Na vertikálnej osi (y) je znázornený ukazovateľ priemerného tempa rastu hrubého národného príjmu na osobu za posledné obdobie. Cieľom nášho výskumu bolo obdobie rokov 1990 až 2016, teda obdobie za viac ako štvrtinu storočia. Pre uskutočnenie grafického znázornenia relatívnej konvergenzie bol použitý jednoduchý priemer tempa rastu príjmov na osobu za 27 skúmaných rokov. Vzhľadom na dole uvedený obrázok, v prípade pozitívneho priamoúmerného vzťahu, vyjadreného cez rastúcu lineárnu funkciu, by umiestnené body ukazovali relatívnu divergenciu medzi vyspelými a rozvojovými krajinami. Avšak, na základe Obrázku 1 je možné konštatovať relatívnu konvergenciu bohatých a chudobných

⁵ MILANOVIC, B. (2011). *Worlds apart: Measuring international and global inequality*.

⁶ DAVIES, J. B. et al. (2008): *The world distribution of household wealth*. In: *Discussion Papers, World Institute for Development Economics*.

⁷ HIRST, P. – THOMPSON, G. – BROMLEY, S. (2015): *Globalization in question*.

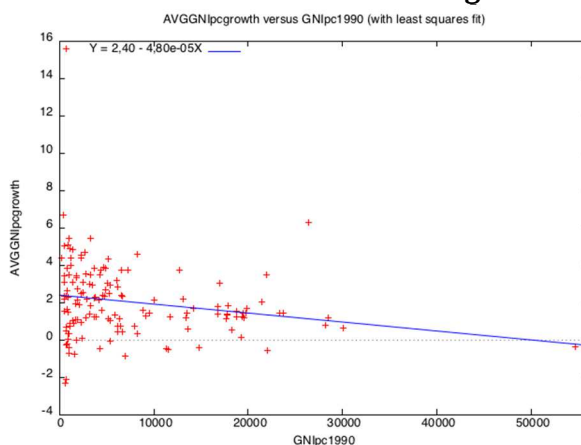
⁸ RODRIK, D. (2012): *Unconditional Convergence in Manufacturing*. In: *Quarterly Journal of Economics*. pp: 165–204.

⁹ WORLD BANK (2017): *World Development Indicators*. Dostupne na internete: <<https://data.worldbank.org>>.

¹⁰ ADKINS, L.C. (2013): *Using Gretl for Principles of Econometrics*. Dostupné na internete: <http://www.learneconometrics.com/gretl/using_gretl_for_POE4.pdf>.

krajín, keďže vzťah medzi príjmom na osobu a priemerným tempom rastu je negatívny – lineárna funkcia je klesajúca. Približne 55 % skúmaných krajín vykazovali vyššie tempo rastu hrubého národného príjmu na osobu ako USA, ktoré za obdobie rokov 1990 až 2016 rástlo v priemere 1,5 % ročne. Napríklad, za obdobie rokov 1950 až 2000 USA rástlo v priemere 2 % ročne, čo naznačuje pokles tempa rastu jednej z najväčších ekonomík sveta.

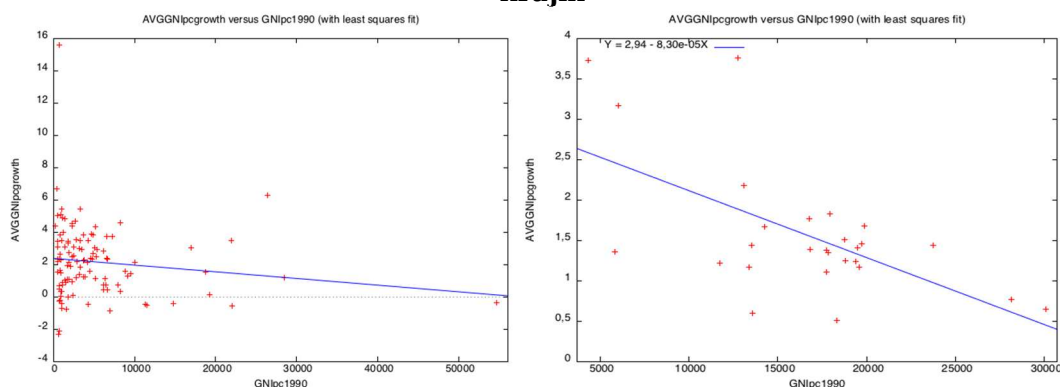
Obrázok 1: Relatívna konvergencia

Prameň: vlastne spracovanie s pomocou štatistického softvéru Gretl 1.9

Keď zoberieme do úvahy len skupinu rozvojových štátov (Obrázok 2), je zrejma tendencia ku konvergencii. Ľavá časť Obrázku 2 naznačuje, že krajiny s nízkym príjmom rastú rýchlejšie ako krajiny s nižším stredným a vyšším stredným príjmom. Príjmová medzera medzi krajinami v rámci skupiny rozvojových krajín sa tiež znižuje. Podobné závery môžeme urobiť aj na základe hodnotenia skupiny najchudobnejších krajín sveta, teda skupiny najmenej rozvinutých krajín. V prípade samostatného hodnotenia konvergentných tendencií v skupine najbohatších krajín, teda skupiny štátov Organizácie pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj, je možné sledovať relatívnu konvergenciu (pravá časť Obrázku 2). Relatívnu konvergenciu rozvinutých krajín je možno vysvetliť, napríklad ich podobnými charakteristikami rastu, vrátane rýchleho naštartovania moderného hospodárskeho rastu. Tieto spoločné črty umožňujú týmto krajinám vzájomnú výmenu technológií a know-how, ako aj rozvíjať obchodné a investičné toky v rámci skupiny.

Obrázok 2: Komparácia konvergentných tendencií v rámci skupín OECD a rozvojových krajín

Poznámka: vľavo sú zobrazené 112 rozvojových krajín, zatiaľ čo vpravo sú znázornené krajiny OECD. Prameň: vlastne spracovanie s pomocou štatistického softvéru Gretl 1.9

Na základe vyššie uvedených obrázkov, je možné konštatovať relatívnu konvergenciu krajín, ako v rámci skupín rozvojových a rozvinutých krajín, tak aj v celosvetovom meradle. V prípade relatívnej konvergenzie, chudobnejšie krajiny ukazujú vyššie tempá rastu národného

príjmu, čo vedie k ich konvergencií s bohatými krajinami. Avšak, je potrebné zdôrazniť stále významné rozdiely medzi hospodárskymi a inštitucionálnymi systémami krajín s nízkym príjmom a krajín, ktoré dosahujú vysokú úroveň príjmov na osobu. Problémom zostava aj interakcia chudobných a bohatých štátov v rôznych oblastiach: ekonomické, politické, inštitucionálne a sociálne vzťahy.

Záver

Cieľom predloženého článku bola komparácia vývoja príjmov na osobu v dvoch skúmaných skupinách krajín. Pre komparáciu krajín s rozdielnou úrovňou hrubého národného príjmu na osobu (*GNI per capita*) bola uskutočnená samostatná analýza krajín OECD, skupiny rozvojových krajín a skupiny všetkých skúmaných krajín spolu. Vzhľadom na relatívnu jednoduchosť a vysokú vypovedaciu schopnosť bol uplatnený prístup relatívnej konvergenencie. S pomocou vybranej metodológie a použitého softvéru, sme vytvorili 3 grafické objekty, na základe ktorých bolo možné uskutočniť vizuálnu analýzu konvergentných tendencií medzi skúmanými skupinami krajín. Na základe grafickej analýzy, môžeme konštatovať evidentné zblížovanie úrovne príjmov hospodársky vyspelých štátov skupiny OECD a skupiny rozvojových krajín. Avšak, otázkou zostava rýchlosť rozvoja osobných príjmov v oboch skúmaných skupinách a čas potrebný na príjmové vyrovnania bohatých a chudobných krajín, ktoré sa nachádzajú v rôznych extrémoch príjmového kritéria.

Použitá literatúra:

1. ADKINS, L.C. (2013): Using Gretl for Principles of Econometrics. [Online.] Dostupné na internete: <http://www.learneconometrics.com/gretl/using_gretl_for_POE4.pdf>.
2. DAVIES, J. B. et al. (2008): The world distribution of household wealth. In: *Discussion Papers, World Institute for Development Economics*.
3. GERSCHENKRON, A. (1962): Economic backwardness in historical perspective: a book of essays. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
4. GRANČAY, M. a kol. (2014): Teórie medzinárodných hospodárskych vzťahov. Bratislava: Ekonom. ISBN 978-80-225-3921-0.
5. HIRST, P. – THOMPSON, G. – BROMLEY, S. (2015): Globalization in question. John Wiley and Sons.
6. KUNYCHKA, M. (2016): Výskum a vývoj v svetovom hospodárstve. In: *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencií Medzinárodné vzťahy 2016: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Dostupné na internete: <https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/archiv_konferencii/Medzinarodne_vztahy_2016._Aktualne_otazky_svetovej_ekonomiky_a_politiky.pdf>.
7. MILANOVIC, B. (2011). Worlds apart: Measuring international and global inequality. New Jersey: Princeton University Press. ISBN 9780691130514.
8. RODRIK, D. (2012): Unconditional Convergence in Manufacturing. In: *Quarterly Journal of Economics*. 128(1), pp: 165–204.
9. TODARO, M.P. – SMITH, C.S. (2014): Economic Development. New York: Pearson. ISBN 978-0-13-340678-8
10. WORLD BANK (2017): *World Development Indicators*. Dostupné na internete: <<https://data.worldbank.org>>. Industrial Research Institute (2016): 2016 Global R&D Funding Forecast. [Online.] Dostupné na internete: <https://www.iriweb.org/sites/default/files/2016GlobalR%26DFundingForecast_2.pdf>.

Kontakt:**Ing. Mykhaylo Kunychka, PhD.**

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk.

EKONOMICKÉ ZÁUJMY V ZAHRANIČNEJ POLITIKE

Milan Kurucz

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: milan.kurucz@euba.sk

Príspevok skúma zahraničnú politiku z hľadiska uplatňovania v jej tvorbe a realizácii ekonomických záujmov, keďže takýto prístup umožňuje komplexnejšie poznávanie motívov správania štátov, ale aj ďalších aktérov medzinárodnej politiky. Pozornosť sa venuje procesu politického legitimovania ekonomických záujmov jednotlivých sociálnych skupín a ďalších aktérov v rozhodovaní štátu a ich následná prezentácia ako národných záujmov. Na základe týchto východísk sa analyzujú niektoré rozdiely v zahraničnej politike krajín V4 vyplývajúce z čiastočných štrukturálnych odlišností ich hospodárskej integrácie do EÚ, ale aj konštelácie záujmov aktérov vo vnútornom hospodárskom a politickom systéme jednotlivých krajín.

Kľúčové slová: ekonomický záujem, zahraničná politika, krajiny V4

This contribution focuses on the examining the role of economic interests in the process of foreign policy decision-making, as this approach allows a more comprehensive understanding of the behaviour of states as well as other actors of international politics. Attention is paid to the process of political legitimisation of economic interests of individual social groups and other actors in decision-making of the state and their subsequent presentation as national interests. On the basis of this approach, some differences in the foreign policy of the V4 countries are analysed, resulting from partial structural differences in their economic integration into the EU, as well as constellations of actors' interests in the internal economic and political system of individual countries.

Key words: economical interest, foreign policy, V4 countries

JEL: F 50

Úvod

Tradičná analýza zahraničnej politiky ako subdisciplína teórie medzinárodných vzťahov skúma predovšetkým proces rozhodovania o cieľoch a postupe štátov v medzinárodnom prostredí, úlohu jednotlivých politikov alebo byrokratických štruktúr v tomto procese, vrátane jeho sociálno-psychologických aspektov. Výskum vplyvu ekonomických štruktúr a podmienok na tvorbu zahraničnej politiky je veľmi zriedkavý.¹ Niektorí autori však poukazuje na potrebu širšieho skúmania vnútorných a vonkajších podmienok formulovania a realizácie zahraničnej politiky, a to tak z hľadiska vplyvu sociálnych aktérov a ich záujmov a hodnôt, ako aj štrukturálnych faktorov, ako sú ekonomický a politický systém daného štátu a jeho jednotlivé inštitúcie, ale aj ideológia, kultúra a tradície. Z vonkajšieho prostredia ovplyvňujú zahraničnú politiku štátu také faktory ako je jeho postavenie v medzinárodných politických vzťahoch, stupeň integrácie národnej ekonomiky do regionálneho a globálneho trhu, ako aj zmeny, ktoré v tomto prostredí prebiehajú.²

Kým identifikácia bezpečnostných a politických aspektov tvorby zahraničnej politiky je relatívne jednoduchá, zatiaľ ekonomické faktory a s nimi spojené záujmy sa nie vždy dajú jednoznačne určiť. Ich vplyv je v mnohých prípadoch sprostredkovaný a skreslený ideologickými

¹ HUDSON, V. M. (2008): The history and evolution of foreign policy analysis, s. 23.

² ALDEN, CH., ARAN, A. (2012): Foreign policy analysis. New approaches, s. 48-49.

názormi a interpretáciami.

Bolo by nesporne jednostranné redukovať motívy konania štátov a sociálnych aktérov len na ich ekonomické záujmy. Na druhej strane by však analýza tvorby a realizácie zahraničnej politiky nebola úplná, ak aby sa v nej nezohľadnili hospodárske vzťahy či už vnútroštátne alebo medzinárodné, ich priama, ako aj nepriama prítomnosť v politickom rozhodovaní. Na základe tohto prístupu je cieľom príspevku ukázať niektoré aspekty vplyvu ekonomických záujmov na zahraničnú politiku, s osobitným zreteľom na krajiny V4.

1 Vzťah ekonomických záujmov a zahraničnej politiky v teóriách medzinárodných vzťahov

Politika, a to tak vnútorná, ako aj zahraničná, sa spája so záujmami jednotlivcov, sociálnych skupín, tried etnických skupín alebo štátov. V teórii i praxi zahraničnej politiky a medzinárodných vzťahov býva záujem štátu definovaný ako národný záujem. Práve s týmto pojmom ako východiskovým pracuje realistická škola, ktorá veľmi významne ovplyvnila teóriu medzinárodných vzťahov. Jej hlavný predstaviteľ H. Morgentau považoval národný záujem za taký faktor medzinárodnej politiky, ktorý je definovaný v pojmoch moci.³ Moc je kľúčová pre realistov v prvom rade z hľadiska zabezpečenia existencie štátu, ale definujú ju prevažne v pojmoch vojenskej stratégie. Realisti pripúšťajú, že štát môže mať aj ekonomické, environmentálne a ďalšie záujmy. V dôsledku toho, že ich realizácia je viazaná na vylúčenie hrozby pre samotný štát, presadzovanie moci ako národného záujmu „je železný zákon nevyhnutnosti“.⁴

Americký autor D. Nuchterlein navrhol rozčlenenie základných záujmov štátu na obranné, hospodárske, systémové a ideologické. Pod obrannými chápe ochranu pred vojenskou agresiou, pod hospodárskymi posilňovanie národného hospodárstva prostredníctvom ekonomických stykov s inými štátmi. Systémové záujmy súvisia v jeho koncepcii s úsilím štátov prispôbiť usporiadanie sveta vlastnému politickému a hospodárskemu systému a ideologické záujmy znamenajú obranu a posilňovanie vlastných hodnôt. Tieto základné záujmy pôsobia na rozhodovanie o použití sily prípadne o vykonaní inej zahraničnopolitickej akcie s rôznou intenzitou v závislosti od konkrétnej situácie a hrozby.⁵ Ohrozenie sa napríklad nemusí vôbec dotýkať existencie daného štátu, ale je namierená proti jeho základným ekonomickým záujmom a v určitej, aj keď v slabšej intenzite, je spojená aj so systémovými a ideologickými záujmami.⁶

Nuchterlein zostáva na štátocentrickej pozícii, čo znamená, že za jediného aktéra medzinárodných vzťahov považuje štát. Na rozdiel od hlavného prúdu realizmu vníma štátny záujem nielen z vojensko-mocenského hľadiska, ale chápe ho diferencovane, pričom v rôznych situáciách je hierarchia takto rozlíšených základných štátnych záujmov rôzna. Tento štátocentrický prístup však neumožňuje skúmať spoločenské pozadie záujmov, a tým aj proces ich transformácie na politicky legitímne záujmy. V konečnom dôsledku sú záujmy napriek rôznej situačnej intenzite v zásade dané a nemenné.

Pre analýzu a tvorbu zahraničnej politiky je produktívny práve taký prístup, ktorý reflektuje zložitosť spoločenských štruktúr a vzťahov a s nimi spojených záujmov, pričom je zrejmé, že medzi rôznymi záujmami neexistujú v rozhodovacom procese len kvantitatívne rozdiely (intenzita), ale môžu sa dostať aj do rozporov. Z toho vyplýva potreba stanoviť priority v daných podmienkach a dokázať ich meniť so zmenou situácie. Významným z hľadiska politického rozhodovania je dynamika záujmov, ich zmena v čase a priestore.

³ MORGENTHAU, H. J. (1985): *Politics among nations. The struggle for power and Peace*, s. 10.

⁴ DUNNE, T., SCHMIDT, B. C. (2005): *Realism*, s. 164.

⁵ NUCHTERLEIN, D. E. (1979): *The concept of national interest: A time for new approaches*, s. 73-92.

⁶ D. Nuchterlein použil takúto maticu záujmov na analýzu politického rozhodovania Veľkej Británie počas Suezskej krízy a USA a Sovietskeho zväzu počas Karibskej krízy.

Prekonať štátocentrický prístup v medzinárodných vzťahoch sa podujali R. O. Keohan a J. Nye, Jr. v teórii transnárodných vzťahov, zahrnujúcej podstatne viac aktérov vstupujúcich do svetovej politiky ako výlučne len štáty. Transnárodné vzťahy sú podľa ich názoru „kontakty, koalície a interakcie prekračujúce štátne hranice, ktoré nie sú kontrolované centrálnymi zahraničnopolitickými orgánmi vlád“.⁷ Do svetovej politiky podľa tejto teórie vstupujú nadnárodné spoločnosti, revolučné hnutia, cirkvi, odbory, vedecké siete a pod. Nadväzujú priame kontakty medzi sebou, presadzujú svoje predstavy a záujmy a ovplyvňujú aj politiku štátov. „Šírením politických signálov cez hranice štátov mimovládne organizácie (...), spôsobili zotretie rozdielov medzi zahraničnou a vnútroštátnou politikou, a tak rozšírili zahraničnopolitickú agendu“.⁸

Jedným z dôležitých efektov transnárodných vzťahov je vznik závislosti a vzájomnej závislosti. V rámci nej môžu mať hospodársky menej vyspelé štáty zúžený priestor na samostatnú politiku. Ak sa transnárodná organizácia stáva významnou v hostiteľskom štáte „môže zmeniť štruktúru domácich záujmov tak, že určité politiky sa stávajú neúnosne nákladné politicky, aj keď ekonomicky by boli realizovateľné.“⁹

Transnárodné organizácie môžu významným spôsobom ovplyvňovať medzištátne vzťahy a dokonca, ich skomplikovať práve na základe presadzovania vlastných záujmov vrátane ekonomických. Keohan a Nye v tejto súvislosti uvádzajú, že by bolo „ťažké pochopiť britsko-iránske vzťahy v rokoch 1951 – 1953 alebo americko-kubánske vzťahy medzi rokmi 1959 – 1961 bez hodnotenia úlohy určitých ropných spoločností. V týchto prípadoch akcie ropných spoločností určite zhoršili medzivládny konflikt.“¹⁰ Z hľadiska skúmania transnárodných faktorov ovplyvňujúcich zahraničnú politiku štátov sa preto javí podstatnou analýza príčin a podmienka premietania ekonomických záujmov silných transnárodných aktérov do politiky štátu či už hostiteľského alebo domovského. V oboch prípadoch môžu štáty využívať svoje mocenské nástroje na realizáciu záujmov vplyvných hospodárskych subjektov alebo naopak, zabrániť ich uplatneniu.

Predstaviteľ liberalisticko-pluralistického teoretického prúdu A. Moravcsik skúma ekonomické záujmy v kontexte európskej integrácie. V Moravcsikovej koncepcii európskej integrácie majú ekonomické záujmy odrážajúce imperatívy vyplývajúce zo vzájomnej hospodárskej závislosti štátov prvenstvo pred geopolitickými, reflektujúcimi presvedčenie o hrozbách pre národnú suverenitu alebo teritoriálnu integritu, prípadne ideové záujmy. Práve ekonomické záujmy, podľa jeho názoru, určujú podmienky, za ktorých geopolitická ideológia ovplyvňuje politiku.¹¹

V integračných, ale aj v širších medzinárodných rokovaniach vystupuje štát ako unitárny a racionálny aktér prezentujúci národné preferencie. Je politickým nástrojom, prostredníctvom ktorého sa jednotlivci a skupiny občianskej spoločnosti snažia presadiť svoje ekonomické záujmy v špecifických otázkach (issue-specific) v externom prostredí. Samotné ekonomické záujmy (vo forme preferencií) nie sú dané, ale sú odvodené od konkurencie vnútroštátnych sociálnych skupín. Národné preferencie presadzované štátom v transnárodnom prostredí reflektujú ciele tých domácich skupín, ktoré ovplyvňujú štátny aparát.¹²

Samotné politické rozhodovanie týkajúce sa integrácie je podľa Moravcsika možné skúmať z geopolitického a ekonomického hľadiska. Od neho závisí váha geopolitických a ekonomických podnetov. Ak sa za východiskové považuje geopolitické vysvetlenie, potom sa

⁷ KEOHAN, R. O., NYE J. JR. (1971): *Transnational relations and world politics: An introduction*, s. 331.

⁸ SUHR, M. (2005): Robert O. Keohane: súčasný klasik, s. 105.

⁹ KEOHAN, R. O., NYE, J. JR. (1971): *Transnational relations and world politics: An introduction*, s. 339.

¹⁰ tamtiež, s. 342.

¹¹ MORAVCSIK, A. (1998): *The choice for Europe: Social purpose und state power from Messina to Maastricht*, s. 35.

¹² Tamtiež, s. 22.

predpokladá, že otázky bezpečnosti sú v hierarchii zahraničnej politiky na prvom mieste, a preto nepriamo bezpečnostné implikácie ekonomickej spolupráce dominujú priamym ekonomickým implikáciám. Ekonomické vysvetlenie medzinárodnej spolupráce predpokladá, že národné preferencie vyjadrujú špecifické ekonomické záujmy silných hospodárskych skupín, kým geopolitické otázky sa týkajú čisto vojensko – bezpečnostnej politiky.¹³

V Moravcsikovom liberálno-pluralistickom, intergovernmentálnom koncepte integrácie štát cieľavedome koná na základe tých ekonomických záujmov, ktoré získavajú prevahu v súťaži domácich sociálnych aktérov. V jeho ponímaní majú sociálni aktéri prvenstvo pred politikou a definujú svoje záujmy, vrátane ekonomických, nezávisle od politiky. V medzinárodnom prostredí je *konanie štátu ovplyvňované a limitované konfiguráciou vzájomne závislých preferencií všetkých štátnych aktérov*.¹⁴

Neogramscianistický prístup k ekonomickým záujmom a záujmom vôbec v medzinárodnom systéme vrátane integračných procesov sa líši tak od realistickej, ako aj liberálno-pluralistickej teórie. Jeden z jeho predstaviteľov O. Holman v súvislosti s koncepciou ekonomických záujmov A. Moravcsika zdôrazňuje, že nielen ekonomické záujmy formujú idey a preferencie, ale aj myšlienky hrajú dôležitú úlohu vo formovaní ekonomických a politických záujmov. Samotné ekonomické záujmy a myšlienky sú podľa Holmana formulované komplexnejším a konzistentnejším spôsobom ako to predpokladá Moravcsikov prístup transformácie záujmov v špecifických otázkach.¹⁵ Ďalšou výhradou O. Holmana voči liberálno-pluralistickej koncepcii ekonomických záujmov vychádza z toho, že ekonomické záujmy nie sú uzatvorené štátnymi hranicami ale môžu prekračovať konfiguráciu občianskej spoločnosti a modifikovať alebo limitovať rokovania medzi štátmi.¹⁶

Holman vo svojej kritike Moravcsikovej koncepcie vzťahu ekonomických záujmov a politiky vychádza z kľúčových konceptuálnych stanovísk neogramscianizmu, predovšetkým hegemonie a transnárodnej triedy. Tento myšlienkový prúd uplatňuje koncept hegemonie A. Gramsciho (pomocou ktorého analyzoval vnútroštátne sociálne a politické vzťahy) v skúmaní medzinárodných vzťahov. „V hegemonickom poriadku dominantná sila poskytuje určité výhody a robí kompromisy v prospech menšej sily, aby zabezpečila jej súhlas s poriadkom, ktorý môže byť vyjadrený pojmom všeobecného záujmu“.¹⁷ Takto chápaná svetová hegemonia je tvorená sociálnou mocou (triedami a sociálnymi skupinami) a štátnou mocou, pričom sociálne sily s rozhodujúcim postavením a vplyvom v rámci daného štátu alebo zoskupenia štátov vytvárajú svetový poriadok. Súčasťou mocenských vzťahov sú aj ideologické, intersubjektívne prvky a istý konsenzus. Práve konsenzuálne momenty vo vzťahoch sociálnych aktérov a štátov odlišujú podľa R. Coxa hegemonický svetový poriadok od nehegemonického.¹⁸ Všetky tri uvedené faktory zohrávajú dôležitú úlohu v legitimovaní záujmov a zásad fungovania spoločnosti. Umožňujú dominantným sociálnym silám presadiť jednotnú koncepciu sveta, a tým ich včleniť do svetového poriadku alebo aspoň neutralizovať podriadené štáty a triedy ponukou určitých čiastkových výhod.

Dôležitou súčasťou analýzy a interpretácie svetového poriadku respektíve medzinárodných vzťahov je pojem transnárodných alebo globálnych tried. Východiskom ich formovania je prepojenie výrobných procesov v jednotlivých krajinách prostredníctvom mechanizmov svetovej ekonomiky do globálneho výrobného systému. V rámci týchto procesov sa utvárajú spojenectvá medzi triedami krajiny dominujúcej svetovému poriadku a triedami

¹³ Tamtiež, s. 35-36.

¹⁴ MORAVCSIK, A. (1997): Taking preferences seriously. A liberal theory of international politics, s. 520.

¹⁵ HOLMAN, O. (2001): The enlargement of the European Union towards Central and Eastern Europe: The role of supranational and transnational actors, s. 168.

¹⁶ Tamtiež.

¹⁷ COX, R. W. (1986): Social forces, states and world order: Beyond international relations theory, s. 246.

¹⁸ Tamtiež, s. 247.

ostatných krajín. „Historické bloky, ktoré sú oporou jednotlivých štátov sa spájajú prostredníctvom vzájomných záujmov a ideologických perspektív sociálnych tried v rôznych krajinách a začína sa formovanie globálnych tried.“¹⁹

Holman analyzuje fenomén transnárodnej triedy v kontexte vývoja EÚ a tvrdí, že proces európskej integrácie musí byť chápaný ako príklad formovania transnárodnej kapitalistickej triedy. Kým A. Moravcsik vychádza z rozhodujúcej úlohy národných štátov v medzinárodných vyjednávaniach a negociáciách v EÚ, zatiaľ O. Holman v zložitom systéme viacúrovňového rozhodovania, v ktorom národné vlády, byrokracie a podnikateľské elity rozvíjajú koncepty a záujmy európskej politickej ekonómie, pripisuje dôležitú úlohu transnárodným sociálnym silám. Prostredníctvom svojich záujmových organizácií ovplyvňujú neoliberálny diskurz v rámci EÚ v otázkach deregulácie a flexibilizácie a majú dôležitú úlohu v mobilizácii ekonomických záujmov, vlád a inštitúcií EÚ.²⁰

2 Ekonomická závislosť a zahraničná politika

Istý priestor v analýze zahraničnej politiky dostáva empirické skúmanie vplyvu postavenia štátov v svetovej ekonomike na možnosti samostatného postupu v medzinárodnej sfére. Dvojica amerických autorov Neil R. Richardson a Charles W. Kegley v 80. rokoch minulého storočia testovala predpoklad, že asymetrická vzájomná závislosť núti závislejšieho z oboch partnerov k ústupkom v zahraničnej politike. Skúmali hospodárske a zahraničnopolitické vzťahy medzi USA a ekonomicky závislými krajinami v rokoch 1950 – 1973. Údaje o vývoji obchodných vzťahov porovnávali s výsledkami hlasovania vo Valnom zhromaždení OSN. Výskum ukázal, že ekonomická zraniteľnosť závislých štátov má za následok ich prispôbovanie sa, aj keď selektívne, zahraničnopolitickým preferenciám USA. V hlasovaniach, ktoré neboli dôležité pre USA, postupovali zvyčajne s vyššou mierou samostatnosti.²¹

Aj v súčasnosti môže byť rozvojová pomoc využívaná na ovplyvňovanie správania krajín, ktoré sú jej prijímateľmi. Svedčí o tom postup americkej administrácie v otázke hlasovania vo Valnom zhromaždení OSN v decembri 2017 o rezolúcii odsudzujúcej rozhodnutie USA uznať Jeruzalem za hlavné mesto Izraela. Prezident Donald Trump pohrozil pred hlasovaním, že štáty, ktoré budú hlasovať proti USA, prídu o americkú finančnú podporu. Valné zhromaždenie nakoniec rezolúciu schválilo, keď za jej prijatie hlasovalo 128 krajín, 9 bolo proti a 35 štátov sa zdržalo.²²

Hill skúmal, aký typ zahraničnej politiky uskutočňujú najmenej vyspelé štáty (podľa kritérií hodnotenia OSN ide v súčasnosti o 47 krajín zo 193 jeho členských štátov, ktorých ročný GNI per capita nedosahuje v súčasnosti 1035 USD). Podľa jeho názoru sú štrukturálne v defenzíve, a to nielen preto, že na aktívnu zahraničnú politiku nemajú dostatok zdrojov, ale vzhľadom na svoju slabosť sa nedokážu ubrániť vonkajšiemu zasahovaniu. Najmenej vyspelé štáty vo väčšine prípadov dokážu len akceptovať disciplínu štrukturálnej adaptácie požadovanej medzinárodnými ekonomickými inštitúciami.²³

Na druhej strane poukazuje tento autor na to, že imperialistická zahraničná politika na konci devätnásteho a začiatku dvadsiateho storočia bola viazaná na socioekonomický systém metropol, keď štáty uzatvárali dohody so súkromnými spoločnosťami o podpore ich expanzie do krajín Afriky a Ázie ako napríklad britská vláda s Východoindickou spoločnosťou. Po

¹⁹ Cox, R.W. (1987): Production, power and world order. Social forces in the making of history, s. 7.

²⁰ HOLMAN, O. (2001): The enlargement of the European Union towards Central and Eastern Europe: The role of supranational and transnational actors, s. 170-171.

²¹ RICHARDSON, N. R., KEGLEY, CH. W. (1980): Trade dependence and foreign policy compliance. A longitudinal analysis, s. 191-222.

²² Valné zhromaždenie OSN odsúdilo USA za rozhodnutie o Jeruzaleme (2017).

²³ HILL, CH. (2003): The changing politics of foreign policy s. 245.

diskreditácii kolonializmu, ako uvádza Hill, začali vďaka skrytým procesom umožneným vyspelým kapitalizmom, vznikať neformálne impériá.²⁴

Hospodárska závislosť nemusí vždy viesť k prispôbovaniu sa zahraničnej politiky preferenciám silnejšieho partnera. Môžu nastať aj situácie, keď štáty nachádzajúce sa v slabšom ekonomickom postavení konajú samostatne. Autorky J. A. K. Hey a L. M. Kuzma sa to snažili ukázať na príklade politiky Mexika a Kostariky v 80. rokoch minulého storočia. Prezidenti oboch krajín vypracovali napriek značnej závislosti od pomoci a obchodu s USA mierový plán pre strednú Ameriku, ktorý bol v rozpore s cieľmi Reaganovej politiky v regióne (najmä čo sa týka uznania vtedajšej sandinistickej vlády v Nikarague). Mexiko i Kostarika čelili v tomto období v dôsledku občianskych vojen v Nikarague, Salvadore, Guatemale a Hondurase regionálnym bezpečnostným hrozbám a prílivu utečencov, čo motivovalo obe krajiny, aby konali v súlade s požiadavkami vlastného obyvateľstva.²⁵

Aj uvedená analýza ukazuje, že hospodárske štrukturálne väzby nemusia byť rozhodujúce v absolútnej miere, že existujú situácie, keď vlády, a to bez ohľadu na to, aké je ich miesto v systéme svetovej resp. regionálnej ekonomike, môžu zohľadniť aj také politické, bezpečnostné, ale aj hospodárske hľadiska, ktoré sú v danom okamihu v rozpore s ich podriadeným hospodárskym postavením. Podstatným sa stáva oslabovanie ekonomického hegemonu a posilňovanie tých sociálnych a politických síl, ktoré nútia politické elity zohľadniť ich požiadavky.

Vyššie uvádzaný príklad upozorňuje aj na to, že hospodárske a politické štruktúry neexistujú vo vzduchoprázdne, ale majú svojich sociálnych nositeľov. Ich záujmy sú určované postavením v danom systéme vzťahov, ale na druhej strane samotné štruktúry sa menia, vyvíjajú vďaka činnosti sociálnych aktérov, v prvom rade tried a sociálnych skupín. Samotné tieto triedy a sociálne skupiny v závislých krajinách sú diferencované na základe ich medzinárodných prepojení, zhody alebo nesúladu ich záujmov so záujmami tried a mocenských skupín vo vyspelých štátoch. Zahraničná politika rozvojových štátov preto v podstatnej miere závisí od externých hospodárskych a politických väzieb skupín, ktoré ovládajú štátny aparát a rozhodujú o tom aká politika bude realizovaná v medzinárodnom prostredí.

3 Niektoré ekonomické aspekty politiky krajín V4 v EÚ

Krajiny V4 sú vo vysokej miere integrované do EÚ, jej vnútorného trhu a ďalších štruktúr, čo v zásadnej miere ovplyvňuje ich zahraničnú politiku. Touto vzájomnou väzbou ekonomických a zahraničnopolitických záujmov sa často kalkuluje aj v niektorých prognózach vývoja vo vyšehradských štátoch. Ako najnovší príklad môžeme uviesť hodnotenie povolebného vývoja v ČR, agentúrou Moody's. Táto vplyvná ratingová inštitúcia vyslovila predpoklad, že ČR si zachová pragmatický postoj k politike EÚ vzhľadom na silnú integráciu do európskeho výrobného reťazca a prílev peňazí z fondov EÚ.²⁶

Niektoré špecifické charakteristiky hospodárstva krajín regiónu, ktoré sa vyprofilovali v priebehu transformačného procesu, sa zákonite premietajú do typu ich väzieb na svetovú ekonomiku a môžu sa v určitej miere prejavovať aj v zahraničnopolitickom rozhodovaní. Podľa M. Myanta a J. Drahokoupila sú tieto štáty druhoradými trhovými ekonomikami založenými na priamych zahraničných investíciách, s demokratickým politickým systémom, integráciou do EÚ a exportnými štruktúrami, ktoré sa týkajú výrobkov spracovateľského priemyslu produkovaných zahraničnými nadnárodnými spoločnosťami.²⁷

²⁴ Tamtiež, s. 247.

²⁵ HEY, J. A. K., KUZMA, L.M. (1993): Anti U.S. foreign policy of dependent states. Mexican and Costa Rican participation in Central American peace plan, s. 30-62.

²⁶ BUCHLÁKOVÁ, L., KOVÁČIK, M. (2017): Obráti sa Česko na východ?

²⁷ MYANT, M., DRAHOKOUPIL, J. (2013): Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie, s. 456.

Pretrvávajúca závislosť rozvoja ekonomiky na priamych zahraničných investíciách núti štáty regiónu rozširovať svoje zahraničnopolitické kontakty aj mimo krajín EÚ či OECD. Výrazne sa tento vplyv ekonomických záujmov prejavuje v rozvíjaní vzťahov krajín V4, ale aj širšieho stredoeurópskeho regiónu, s Čínou v rámci formátu 16+1. Čína je vnímaná časťou politických a hospodárskych elít týchto štátov ako dôležitý zdroj investícií a exportný trh, čo motivuje ich úsilie o zintenzívnenie aj politických stykov. Ide o prirodzený dôsledok postavenia Číny v svetovej ekonomike a jej politického vplyvu, ktorý sa premieta aj do obchodných a zahraničnopolitických aktivít hospodársky najsilnejších štátov EÚ. V tomto všeobecnom trende nie sú teda krajiny V4 výnimkou. Zároveň však vzhľadom na rozhodujúcu váhu ich ekonomických a politických väzieb na EÚ snaha o rozvoj vzťahov s Čínou neznamena, že by dochádzalo k zásadnej zmene ich strategických preferencií.

Medzi krajinami V4 sa v súčasnosti prejavujú rozdielne prístupy k hodnoteniu budúcnosti EÚ a vlastného miesta v jej štruktúrach. Kým SR sa vyslovuje za užšiu integráciu (jadro), najmä Maďarsko a Poľsko sú opatrnejšie, ak nie priam skeptickejšie. V prípade Slovenska sa v jeho postoji z ekonomického hľadiska s najväčšou pravdepodobnosťou odzrkadľuje skutočnosť, že je členom eurozóny. Jej rozpad by mal vážne hospodárske, sociálne a politické následky pre celú spoločnosť a od užšej spolupráce sa očakávajú skôr ďalšie výhody.²⁸

Maďarsko s Poľskom sa prikláňajú k posilneniu medzivládnej spolupráce v rámci EÚ. V prípade Maďarska sa do jeho politiky voči EÚ premieta cieľavedomá snaha vlády o preferovanie domácej podnikateľskej vrstvy. Podľa maďarského politológa G. Wienera súčasný systém tzv. národnej spolupráce, ktorý sa vytvoril po roku 2010, je založený na uznaní vedúcej úlohy národného kapitálu a jeho podpory prostredníctvom daňovej politiky a verejného obstarávania štátu a samospráv.²⁹ Snaha upevniť postavenie tohto ekonomického a politického zoskupenia viedla k celému radu ústavnoprávnych krokov, k faktickému ovládnutiu mediálnej sféry, čo malo za následok zhoršenie vzťahov s EÚ. Wiener zároveň upozorňuje, že napriek mnohým kritickým vyjadreniam Viktora Orbána voči EÚ, jeho skutočným cieľom nie je vystúpenie z EÚ alebo oslabenie vzťahov Maďarska v euroatlantických štruktúrach, ale presadenie svojej politickej predstavy aj na európskej úrovni, teda posilnenie národnoštátneho charakteru členských krajín, budovanie Európy národov a nie federálnej Európy, keďže liberalizovaný globálny kapitalizmus podľa jeho názoru skrachoval.³⁰

V súvislosti s Poľskom sa na prvý pohľad zdá, akoby išlo o mocensko-ideologickú transformáciu, ktorej základňu však rovnako ako v prípade Maďarska je pravdepodobne potrebné hľadať v bloku malých, stredných a časti veľkých podnikateľov so skupinami, ktoré boli výrazne postihnuté neoliberálnou transformáciou. Konflikty s EÚ sú dôsledkom snahy miestnych politických a ekonomických síl získať väčší manévrovací priestor tak v politike, ako aj v ekonomike bez toho, aby pristúpili k zásadným zmenám v zahraničnej politike.

Vládnuce politické elity v krajinách V4 sa vzhľadom na záujmy niektorých domácich hospodárskych skupín a isté nové momenty v ideologických preferenciách súvisiacich nielen s doznievajúcou ekonomickou krízou, vrátane jej politických dôsledkov, ale aj s utečeneckou a migračnou krízou, pokúšajú v niektorých otázkach deklarovať samostatnejší prístup. Vzhľadom na ekonomickú a politickú integráciu svojich krajín však v kľúčových politických otázkach konajú realisticky čiže lojálne. Príkladom môžu byť ekonomické sankcie voči Rusku. Maďarsko aj Slovensko vzhľadom na to, že sankčné opatrenia postihli časť jej hospodárskych subjektov, sa opakovane vyslovovali proti nim, ale pri hlasovaní ich vždy podporili. Na jednej strane vysielajú dotknutým domácim skupinám signál, že rešpektujú ich záujmy, ale na druhej strane konajú v súlade s rozhodujúcou konšteláciou hospodárskych a politických síl. V prípade

²⁸ Práve táto štrukturálna naviazanosť a obavy veľkých skupín obyvateľstva z následkov prípadného vystúpenia z eurozóny bola, podľa všetkého, veľmi podstatná v politickom rozhodovaní gréckej vlády počas krízy.

²⁹ WIENER, G. (2015): Orbán Viktor passív foradalma.

³⁰ Tamtiež.

Poľska vo vzťahu k sankciám voči Rusku sú pred prípadnými ekonomickými záujmami jednoznačne preferované politické a bezpečnostné záujmy, čo je dané tak geopolitickými, ako aj historickými faktormi poľsko- ruských vzťahov.

Záver

Zahrnutie ekonomických záujmov do analýzy zahraničnej politiky prispieva k utváraniu komplexnejšieho obrazu formulovania cieľov a postupu jednotlivých štátov v medzinárodnom prostredí, ako to umožňuje len pohľad cez prizmu výlučne mocensko-bezpečnostných pomerov, byrokratických štruktúr, alebo sociálno-psychologických činiteľov. Dôležitou súčasťou skúmania je proces uplatnenia ekonomických záujmov jednotlivých sociálnych skupín a ďalších aktérov v politickom rozhodovaní štátu a ich následná prezentácia ako národných preferencií respektíve národných záujmov. Do formulovania cieľov a konkrétnych politických postupov však vstupujú nielen vnútroštátne pomery, ale v rovnakej miere, niekedy dokonca aj v rozhodujúcej, faktory, ktoré vyplývajú zo spôsobu integrácie národnej ekonomiky resp. jej hlavných segmentov do svetového hospodárstva, z rôznych foriem bilaterálnych, regionálnych či globálnych závislostí, previazanosti domácich a transnárodných aktérov.

Osobitný výskumný záujem predstavujú v tomto kontexte aj niektoré rozdiely v zahraničnej politike krajín V4 vyplývajúce z čiastočných štrukturálnych odlišností ich hospodárskej integrácie do EÚ (menová únia), ale aj konštelácie záujmov aktérov vo vnútornom hospodárskom a politickom systéme jednotlivých krajín. Niektoré hospodárske a politické skupiny, ktorých vplyv v rámci vyšehradských krajín za posledné roky vzrástol, sa pokúšajú rozšíriť svoje možnosti tak vo vnútri krajín, ako aj v medzinárodnom ekonomickom a politickom priestore, pri zachovaní súčasnej základnej orientácii na EÚ a euroatlantické štruktúry. Kohézia tohto neformálneho zoskupenia bude v konečnom výsledku závisieť od zmien v samotnej EÚ a od vplyvu týchto zmien na jednotlivé krajiny, ako aj ochoty hospodárskych a politických skupín participovať na nových integračných procesoch a štruktúrach.

Použitá literatúra:

1. ALDEN, CH., ARAN, A. (2012): *Foreign policy analysis. New approaches*. London and New York: Routledge, 2012. ISBN 978-0-415-42798-2.
2. BUCHLÁKOVÁ, L., KOVÁČIK, M. (2017) Obrátil sa Česko na východ? In: *Pravda*, 24. 10. 2017.
1. COX, R. W. (1986): *Social forces, states and world order: Beyond international relations theory*. In: Keohane, R.O. (ed): *Neorealism and its critics*. New York, Columbia university press, 1986. ISBN 0-231-06348-2
2. Cox, R.W. (1987): *Production, power and world order. Social forces in the making of history*. New York, Chichester, West Sussex: Columbia university Press, 1987. ISBN 0-231-05808-7.
3. DUNNE, T., SCHMIDT, B. C. (2005): *Realism*. IN: Baylis, J., Smith, S. (eds.): *The globalization of world politics. Third edition*. Oxford: Oxford university press, 2005. ISBN 0-19-927118-6
4. HEY, J. A. K., KUZMA, L.M. (1993): Anti U.S. foreign policy of dependent states. Mexican and Costa Rican participation in Central American peace plan. In: *Comparative Political Studies*, 1993, roč. 26, č. 1, s. 30-62.
5. HILL, CH. (2003): *The changing politics of foreign policy*. Houdmills, Basingstoke:
6. Palgrave, Macmillan, 2003. ISBN 978-0333754238
7. HOLMAN, O. (2001): *The enlargement of the European Union towards Central and Eastern Europe: The role of supranational and transnational actors*. In: Bieler, A., Morton, A. D. (eds.): *Social forces in the making of new Europe. The restructuring of*

- European social relation in the global political economy*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 2001. ISBN 0-333-91321-3.
8. HUDSON, V. M. (2008): *The history and evolution of foreign policy analysis*. In: Smith, S., Hadfield A., Dunne T. (eds.): *Foreign Policy. Theories, actors, cases*. Oxford: Oxford university press, 2008. ISBN 978-0-19-921-529-4.
 9. KEOHAN, R. O., NYE J., JR. (1971): Transnational relations and world politics: An Introduction. In: *International organization*, 1971, roč. 25, č. 3, s. 329 -349.
 10. MORAVCSIK, A. (1998): *The choice for Europe: Social purpose and state power from Messina to Maastricht*. Itaca, New York: Cornell university press, 1998. ISBN 0-8014-3509-9.
 11. MORAVCSIK, A. (1997): Taking preferences seriously. A liberal theory of international politics. In: *International Organization*, 1997, roč. 51, č. 4, s.513-553.
 12. MORGENTHAU, H. J. (1985): *Politics among nations. The Struggle for power and Peace*. Revised by K.W. Thomson. New York: A. A. Knopf, 1985. ISBN 0075544965.
 13. MYANT, M., DRAHOKOUPIL, J. (2013): *Tranzitivní ekonomiky. Politická ekonomie Ruska, východní Evropy a střední Asie*. Praha: Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2268-4.
 14. NUCHTERLEIN, D. E. (1979): The concept of national interest. A time for new approaches. In: *Orbis*, Spring, 1979, s. 73-92 [citované podľa: Albrecht, U.: *Internationale politik. Einfurung in das System internationaler Herrschaft*. 2. vollständig neu bearbeitete Auflage. Munchen, Wien: R. Oldenburg Verlag, 1992. ISBN 3-486-21890-5].
 15. RICHARDSON, N. R., KEGLEY, CH. W. (1980): Trade Dependence and Foreign Policy compliance. A Logitudinal Analysis. In: *Intenational Studies Quarterly*, 1980, roč. 24, č. 2,s. 191 – 222.
 16. SUHR, M. (2005): *Robert O. Keohane: súčasný klasik*. In: Neuman, I. B., Wæver, O. (ed): *Budoucnost mezinárodních vztahů*. Brno: Centrum strategických studií, 2005. ISBN 80-903333-5-4.
 17. Valné zhromaždenie OSN odsúdilo USA za rozhodnutie o Jeruzaleme (2017) [online]. In: *hnonline* [Citované 26. 12. 2017.] Dostupné na internete: <https://hnonline.sk/svet/1664147-valne-zhromazdenie-osn-odsudilo-usa-za-rozhodnutie-o-jeruzaleme>
 18. WIENER, G. (2015): Orbán Viktor passív foradalma [online]. In: *Ezredvég*, 2015/2. [Citované 1. 12. 2017.] Dostupné na internete: http://ezredveg.vasaros.com/html/2015_03_04/1503042.html#wigy

Kontakt:

doc. Milan Kurucz, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: milan.kurucz@euba.sk

LIMITS AND POSSIBILITIES OF ENVIRONMENTAL DIPLOMACY IN EAST ASIA

Milan Lajčiak

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovak Republic

Globálne otepľovanie zapríčinené aktivitami človeka vyvoláva globálne úsilia na záchranu našej planéty. Tieto úsilia prešli dlhú cestu skúseností cez rôzne konferencie a summity, odhaľujúc dichotómiu prístupu medzi Severom a Juhom. Východná Ázia je regiónom, ktorý čelí celému radu ekologických ťažkostí. Cezhraničné znečistenie ovzdušia v severovýchodnej Ázii patrí medzi najvypuklejšie. Odlišné spoločensko-ekonomické imperatívy, absencia regionálnych inštitútov a vysoká ekonomická súťaživosť s rastúcim politickým napätím kladie obmedzenia možnostiam environmentálnej diplomacie. Pri riešení problémov regiónu sa ponúkajú skúsenosti Európy z obdobia Studenej vojny. Z hľadiska budúcej stratégie vo východnej Ázii sa ukazuje, že najvhodnejšou cestou by bola environmentálna diplomacia so silným zameraním na zdieľanie informácií, spoločného výskumu a monitoringu znečisťovania ovzdušia ako aktivít, ktoré môžu prispieť postupne k inštitucionalizácii a environmentálnej spolupráci.

Kľúčové slová: globálne otepľovanie, svetové summity, dichotómia Sever – Juh, východná Ázia, cezhraničné znečistenie, environmentálna diplomacia, spoločný výskum

Global warming caused by anthropogenic activities generates global efforts to save the planet. The long journey has been experienced through conferences and summits revealing North – South dichotomy. East Asia is facing numerous ecological difficulties. Cross-border air pollution in Northeast Asia represents one of the most serious problems. Different socio-economic imperatives, absence of regional institutions and fierce economic competition with growing political tension put limits on potential of environmental diplomacy. Lesson offered by Europe from the Cold War period is brought into attention in broader context. In terms of future strategy in East Asia, the study suggests that the most promising way for tackling regional environmental difficulties would be an environmental diplomacy with strong focus on information sharing, joint scientific research and monitoring that would gradually contribute into regional institutionalization and environmental cooperation.

Key words: global warming, world summits, North – South dichotomy, East Asia, cross-border pollution, environmental diplomacy, collaborative research

JEL: Q5

Introduction

The study is divided into two chapters. The first one describes ecological degradation trends caused by anthropogenic activities that generally represent main public concerns and that are tangible even without quantifying analyses. The course of global efforts to tackle environmental issues from Rio to Paris is brought as an evidence of human awareness and of politicians' mobilization proving the gravity of global warming problems. Dichotomy between the North and the South in environmental policies is analyzed giving understanding different perceptions of imperatives in dealing with development challenges between developed and developing worlds. The second chapter describes limits and opportunities of environmental diplomacy in East Asia. The scale of environmental problems in the region is brought to the

attention. Absence of regional institutional mechanism and scientific research cooperation are presented as major issues of the region. European experience of information exchange and voluntary action are presented as possible future strategy of environmental diplomacy in the region. Cross-boundary pollution issues in Northeast Asia are brought as a major regional problem.

In considerations of future environmental strategies in East Asian region, the study suggests that there is a room to doubt whether an environmental diplomacy based exclusively on technological support and transfer payments can be successful because historical experiences have shown they can work only under highly specific circumstances and in a select number of cases. The paper supports that strategies to be used in the region must reflect differences in economic development, political organization, and societal value systems. The most promising would be an environmental diplomacy with strong focus on information sharing, joint research, monitoring and based on these fundamentals the forging of a mutual consensus. Collaborative scientific research could play an important role in such an approach. The focus on environmental sciences could serve as an important tool for institution-building in East Asian region where international cooperation remains amazingly under-institutionalized.

The paper comes to conclusion that environmental diplomacy in East Asia has its limits but also a potential to play a vitally important role in the complicated political region and if handled carefully, environmental objectives can serve as important substitutes for addressing also security issues and as opportunities for institution building.

1 Environmental concerns: where we stand and where is our dichotomy

1.1 General trends of ecological degradation

Scientific understanding of global warming is increasing. The Intergovernmental panel on Climate Change reported in 2014 that scientists were more than 95% certain that global warming is mostly being caused by increasing concentration of greenhouse gases and other human (anthropogenic) activities.

Earth has been in radiation imbalance since at least 1970s, where less energy leaves the atmosphere than enters it. Most of this extra energy has been absorbed by the oceans. The warming that is evident in the instrumental temperature record is consistent with a wide range of observations, as documented by many independent scientific groups. Examples include sea level rise, widespread melting of snow and land ice, increased heat content of the oceans, increased humidity, and the earlier timing of spring events. The probability that these changes could have occurred by chance is virtually zero.

Human activity since Industrial revolution has increased the amount of greenhouse gases in the atmosphere. Over the last three decades of the twentieth century, gross domestic product per capita and population growth were the main drivers of increases in greenhouse gas emissions. Fossil burning has produced about $\frac{3}{4}$ of the increase in CO₂ from human activity over the past 20 years, the rest of this increase is caused mostly by changes in land-use, particularly deforestation.¹

Effects of global warming are evident in many areas. Anthropogenic forcing contributes to numerous observed changes, including sea level rise, changes in climate extremes (such as the number of warm and cold days), declines in Arctic sea ice extent, glacier retreat, and greening of the Sahara. Research projections suggest a probable increase in the frequency and severity of some extreme weather events, such as heat waves. Sea level rise and widespread coastal flooding would be expected if several degrees of warming are sustained for longer

¹ MICHAEL C. ENWEREM (2016): The Paris Agreement On Climate Change, Page 7

periods. It is expected that most ecosystems will be affected by higher atmospheric CO₂ levels, combined with higher global temperatures. Increases in atmospheric CO₂ concentrations have led to an increase in ocean acidity and impact ocean deoxygenation processes. Long-term effects include a response from the Earth's crust due to ice melting and deglaciation when land masses are no longer depressed by the weight of ice. This could lead to landslides and increased seismic and volcanic activities. Global dimming, a gradual reduction in the amount of global direct irradiance at the Earth's surface, has been observed from 1960s. Solid and liquid particles known as aerosols, produced by volcanoes and human-made pollutants, are considered to be the main cause of dimming. The phenomenon of natural seasonal changes due to the tilt of the Earth's axis and the shape of its orbit around the Sun has been impacted by greenhouse-gas-induced warming during the 20th century and during the 21st century, glaciers and snow cover are projected to continue their widespread retreat. Future changes in precipitation are expected to follow existing trends.

Climate change could result also in large scale changes in social systems. The effects of climate change on human systems, mostly due to the warming or shifts in precipitation patterns, or both, have been detected worldwide and observable at more locations than before, on all continents and across ocean regions. Some large-scale changes could occur abruptly over a short time period and might also be irreversible. Ocean acidification and sea level rise are only two examples. Crop production has been globally impacted and economic losses due to extreme weather events have increased globally. The future social impacts of climate change will be uneven, and all regions are at risk of experiencing negative impacts. A meta-analysis of 56 studies concluded in 2014 that each degree of temperature rise could increase violence and social chaos in impacted territories. Examples of impact include regional and even global food security as well as impacts of extreme weather on injuries, under-nutrition by crop failures and other negative impacts.²

1.2 From Rio do Paris

International environmental agreements have increased exponentially within the last five decades. According to estimates from the United Nations Environmental Program (2013), world leaders have signed up to over five hundred internationally recognized agreements, including 61 atmosphere-related, 155 biodiversity-related, 179 related to chemicals, hazardous substances and waste, 46 land conventions and 196 conventions that are broadly related issues dealing with water.³ From period of 2013 to nowadays another dozens agreements were concluded and the top event was nailed by Paris Conference COP21.

Global efforts to raise environmental awareness together with the urgency to mobilize international efforts to save our planet have been significantly growing. Synthesized lessons has been learnt on environmental agenda with identification of the most significant impediments to reaching further agreements and how might be these to be overcome. Science has started to play more important role in the administration of international treaties.

In June 1992 the world attention was focused on the Earth summit in Rio de Janeiro in Brazil where 178 countries attempted to negotiate a series of international environmental treaties. Conference organizers managed to get more heads of state to the conference than had ever gathered before, but they were not able to complete even a small portion of the agenda assigned to them by the General Assembly of the United Nations.

In 2002, the organizers of the World Summit in Sustainable Development purposely took out the word "environment" from the title of what was meant to be a ten-year milestone. Millennium development goals became a compass for the following ten years of environmental diplomacy.

² MICHAEL C. ENWEREM (2016): The Paris Agreement On Climate Change, Page 15

³ LAWRENCE E. SUSSKIND, SALEEM H. ALI (2015): Enviromental Diplomacy, Page XI

For the period 2008 – 2012 greenhouse gas reduction measures were agreed in the Kyoto Protocol in 1997. The scope of the protocol was extended until 2020 with the Doha Amendment to the protocol in 2012. During the 2011 United Nations Climate Change Conference, the Durban Platform was established the aim to negotiate a legal instrument governing climate change mitigation measures from 2020.

At Rio Plus 20 in 2012, environmental aspirations were repacked toward sustainability in forty-nine pages of manifesto called “The Future We Want” within the framework of a “green economy”.

All these efforts and conferences have tested the system of environmental diplomacy. Visible environment degradation together with the growing public awareness brought a wake-up call to the politicians that resulted in Paris Conference in December 2015.

The 2015 United Nations Climate Change Conference, COP21 or CMP11 was held in Paris, France from 30 November to 12 December 2015. It was the 21st yearly session of the Conference of the Parties (COP) to the 1992 United Nations Framework Convention on Climate Change and the 11th session of the Meeting of the Parties to the Kyoto Protocol.

According to the organizing committee of the summit in Paris, the objective of the Paris Conference was to achieve, for the first time in over 20 years of UN negotiations, a binding and universal agreement on climate, from all the nations of the world. Pope Francis issued an encyclical “*Laudato Si*” to influence the conference, International Trade Union Confederation called for the goal “zero carbon, zero poverty”, World Pension Council argued that the keys to success lied in convincing officials in China and USA as the two largest national emitters and the breakthrough came on 12 November 2014 when President Obama and General Secretary Xi Jinping agreed to limit greenhouse gases emissions.

France served to some extent as a model country for delegates of COP21 with her ecological approach to decarbonize electricity production. In reality, France is one of few developed countries in the world providing high standard of living and concurrently generating over 90% of its electricity from zero carbon sources including nuclear, hydroelectric and wind.

The overreaching goal of the Conference was to reduce greenhouse gas emissions to limit the global temperature at 2 C above preindustrial level (this goal is set since COP17). During pre-conference negotiations, countries agreed to commitments known as Intended Nationally Determined Contributions (INDC).

On 12 December 2015, the participating 195 countries agreed, by consensus, to the final pact, the Paris Agreement, to reduce emissions as part of the method for reducing greenhouse gas. The members of Agreement promised to reduce their carbon output “as soon as possible” and to do their best to keep global warming “to well below 2 degrees C”. The agreement indicates a (non-binding) plan to provide 100 million USD a year in aid to developing countries for implementing new procedures to minimize climate change with additional amounts to be provided in subsequent years.

The Agreement will not become binding on its member states until 55 parties who produce 55% of the world’s greenhouse gas have ratified the Agreement. Each country that ratifies the agreement will be required to set a target for emission reduction, but the amount is voluntary. There is neither a mechanism to force a country to set a target by a specific date nor enforcement measures if a set target is not met. There is only a “name and shame” system or a “name and encourage” plan.

By the decision of new US administration of President Donald Trump to withdraw from Paris Climate Accord and to reenter the negotiations on better terms for the USA, the enthusiasm of making the Agreement has been seriously broken down.

On June 1, 2017, United States President Donald Trump announced that the U.S. would cease all participation in the 2015 Paris Agreement on climate change mitigation. D. Trump stated that “The Paris accord will undermine (the U.S.) economy,” and “puts (the U.S.) at a permanent

disadvantage." In accordance with Article 28 of the Paris Agreement, the earliest possible effective withdrawal date by the United States cannot be before November 4, 2020, four years after the Agreement came into effect in the United States and one day after the 2020 U.S. presidential election. The White House later clarified that the U.S. will abide by the four-year exit process. Until the withdrawal takes effect, the United States may be obligated to maintain its commitments under the Agreement, such as the requirement to continue reporting its emissions to the United Nations.⁴

The U.S. withdrawal undercuts the foundation of global climate governance and upsets the process of climate cooperation with manifold impacts. It undermines the universality of the Paris Agreement and impairs states' confidence in climate cooperation, aggravates the leadership deficit in addressing global climate issues and sets a bad precedent for international climate cooperation. China faces mounting pressure from the international community to assume global climate leadership after the U.S. withdrawal.⁵

Looking at the long journey experiences, it appears that formal commitments in legally binding agreements often reflect just the status quo in a given country and typically have a limited impact on policy. By contrast, agreements without enforcement can exert considerable impact on behavior. This is supporting idea that it is not necessary to be too much optimistic about agreements aimed at developing countries, traditionally oriented societies or the countries with protectionist intentions.⁶

1.3 North – South dichotomy

North – South split is often portrayed as a battle over money and technology, but there is more to this conflict than economic and scientific ascendancy. Some observers paint the nations of the South as a supplicant begging for additional aid, while the North is portrayed as a wealthy but selfish benefactor unwilling to share its technological secrets.

Since 1972 Stockholm Conference on the Human Environment the North – South debate has intensified. Often the disagreement revolved around whether funds for the implementation of environmental protection agreements would be added to the development assistance that is already provided to the South ("additionality") and what "strings" the North will attach to these funds ("conditionality").⁷

The developed countries have acknowledged the responsibilities that they bear in the international pursuit of sustainable development in view of the pressures of their societies and of the technologies and financial resources they command. However, interpreting this principle has been challenging as more countries reach threshold of industrialization. China and more broadly the BRICS bloc (Brazil, Russia, India, China, South Africa) have growing economic impact on the developing world in terms of investment as well as environmental performance in their spheres of influence.

The injustice of cultural hegemony in terms of overwhelming impact of Western culture as well as in terms of forces of modernization on economically dependent countries has undergirded the development assistance and technology transfer debates. The South wants the North to acknowledge the unfairness of this indirect form of domination and these debates mask the real source of conflict which is a fundamental difference in how the nations of the North and the South think about the progress.

⁴ Reuters (5 August 2017): Withdrawal from Paris Climate Pact

⁵ Science Direct (2017): Advances in Climate Change Research. Volume 8, Issue 4, Pages 220-225

⁶ SHOHEI YONEMOTO and ROBERT TRIENDL (2007): Environmental diplomacy, regional security and the limits of „green aid“, Asia-Pacific Review, Volume 5, Number 2, Page 63

⁷ LAWRENCE E. SUSSKIND, SALEEM H. ALI (2015): Environmental Diplomacy, Page 17

This dichotomy is elegantly presented by Thijs de la Court in his book “Beyond Brundtland” (green development in the 1990s)⁸ in which he describes the Third World report of UN World Commission on Environment and Development⁹ and by countries’ differing reactions to this report that reveal cardinal differences between the North and the South in conceptual approach to environmental issues indicating major problems in environmental diplomacy.

The Brundtland Report popularized the idea of sustainable development and postulated the need to link economic development and environmental protection and assumed that effective responses to global environmental threats can be found within the framework of the current pattern of sustainability.¹⁰ That is, in fact, the generally held view in the North. The South, however, viewed its array of problems as population growth, food shortages, loss of forests, difficulties of producing energy, impacts of industrialization, and the burden of massive urbanization as byproducts of the dominant economic developing pattern. The South wanted the North accept responsibility for causing these problems by pursuing a form of economic growth and an approach to development that is fundamentally at odds with sustainability.

The discussion around the Brundtland Report sent important messages and has been keeping its important reference also for today’s environmental diplomacy because it helps to understand the background behind differing positions of the North and the South. Ecological awareness of the South is very much less in focus when comparing it to their socio-economic imperatives and this contributes to marginalizing ecological challenges. In addition to this, the discussion around the Brundtland Report had also shown that the North – South disagreement is not only about the level of economic development, economic aid and technology transfers. It clearly indicated that the South, though asking for the aid and striving for economic development, has demonstrated also different hierarchy of values about the meaning and about the direction of economic development as well as over defining the progress, stressing other ways that are not in so much need to equate development with economic growth, economic expansion of the market economy, modernity with consumerism and referring non-market economies with backwardness. In other words, technology sharing and development aid are far from unimportant but they are secondary to the larger context of development questions. The issue is not how much more money the North is able to provide to the South, but whether the underlying North – South relationship can be shifted from one of dependence and confrontation to one of fruitful interdependence.¹¹ What does matter is then how much more aid or what kind of technology is available if the level of dependence only increases and the impact on fragile ecosystems only worsens.

The South expects the North to accept a greater share of responsibility for the difficulties that developing nations face and is waiting that there must be change in Northern lifestyle for achieving more fairness in allocation of world’s resources. This deadlock further continues despite achievements in Paris Agreement and it will depend on implementation of commitments and if the voice of the South would be mobilized more against the North in environmental diplomacy.

⁸ The Ecologist (1989): De la Court is quating Vandana Shiva and Jayanta Baadyopadhyay in 19(3): 111-113

⁹ Brundtland Report is named after the Prime Minister of Norway who chaired the Commission

¹⁰ GUN BANG SALTING: The Brundtland Commission report: 10 years, Scandinavian University Press North America, 1998

¹¹ LAWRENCE E. SUSSKIND, SALEEM H. ALI (2015): Enviromental Diplomacy, Page 20

2 East Asian environmental diplomacy and problems solutions

2.1 Environmental strategies must reflect socio-economic differences

The prolonged period of high economic growth during the last decades in East Asia has brought to the region economic prosperity but also some of less welcome effects including unfolding environmental crisis. Environmental degradation in the region has been not limited to specific geographic sites or types of pollution but ranges from destruction of coastal ecosystem and tropical and sub-tropical rain forests to the increasing depletion of the region's water resources. Over the years, sulfur emissions in the region are increasing resulting in acidification levels beyond anything observed in Europe in the past and carbon emissions are already among the highest in the world. Severe pollution in urban environments and increasing levels of air pollution in rural areas have long been a reality in many parts of East Asia. Trans-boundary air pollution from China in Northeast Asia has caused a lot of political skirmishes and brought a negative impact on the regional issues that are marked by long-term political tension.

The climate change brings to East Asia major challenges, most of them unwelcome but impacts of climate change are not always the most important considerations for East Asian countries. Monitoring ecological degradation and improved understanding of the expected consequences of climate change has raised awareness and concerns countries of the region however, profound concerns about justice regarding other players and economic pursuits represent obstacles. The countries of the region apart those highly developed expect that the world's developed countries should act first to reduce their own impacts on the global atmosphere and that they must assist the world's poorer countries for taking steps to limit emissions and to cope with consequences.

Japan and South Korea can play a leading role in shaping environmental change in East Asia, however, public debate in Korea is very weak, industrial sectors have a strong "say" in governmental politics and in Japan the public debates on strategies to counteract environmental degradation in neighboring Asian countries has focused almost exclusively on transfer payments and the exchange of technical know-how.

There is room to doubt whether an environmental diplomacy based exclusively on technological support and transfer payments can be successful in an international policy environment as complicated and extensive as East Asia's environment. In situations where there are large differences in marginal pollution control costs between countries, simple economic calculations on joint approaches to pollution mitigation often conceal the political costs of joint action. Such calculations are based many times on the mistaken assumption that developing countries, if acting rationally, should have an interest in accepting environmental aid in order to prevent environmental damage at a relatively early stage. Historical experience in East Asia suggests that this is not the case. Developing countries do not share the post-industrial concern for the environment. Except for cases of severe life-threatening damage that result in political protest, the propensity to invest with environmental objectives in mind is extremely low.

There are good reasons to believe that transfer payments and the joint installation of pollution reduction technology can work only under highly specific circumstances and in a select number of cases.

Therefore, the strategies to be used in environmental diplomacy in East Asia must reflect differences in economic development, political organization, and societal value systems. It appears that as an overall strategy and for the time being, the most promising is an environmental diplomacy with strong focus on information sharing, joint research and monitoring and based on these fundamentals the forging of a mutual consensus.

From international relations viewpoint, environmental sciences could serve as an important tool for institution-building in a region where international cooperation remains amazingly under-institutionalized. This could build short-term environmental concern and

create a reliable basis for long-term strategy impacting national environmental policies. The crucial benefit from such strategy can bring cooperative approaches to environmental damages and emerging joint implementation activities.

2.2 Environmental difficulties that should be tackled

Numerous country studies, assessment reports and forecasting exercises about various aspects of environment degradation in East Asia have been taken over the last two decades. There is sizable amount of published literature (also unpublished for internal use) on environmental issues in the region. The broad picture of the problem is fairly known. East Asian countries are affected, in varying degree, by various environmental problems, ranging from land degradation and deforestation, to deteriorating water quality. As a result of high economic growth and increasing energy consumption, atmospheric pollution has emerged as a major issue for the whole region, especially for Northeast Asia. Energy consumption in East Asia has grown exponentially, sulfur emissions are considerably higher than in North America, large parts suffer from acidification that exceeds the respective estimated critical loads.

The last two decades global warming has to be added as an important factor in regional air pollution. Air pollution must be regarded now in East Asia as a vast regional problem as a result of rapid urban growth in the past decades.¹²

Considerable uncertainty persists concerning the future course and local impact of various environmental issues. There are two fundamental difficulties that will be needed to tackle.¹³

First, while there is a widespread scientific consensus on what constitutes the major environmental issues, there is no political consensus on these issues. As to the trans-boundary air pollution, that is the most exposed trans-border problem in Northeast Asia, different models for long-range transport of pollutants are differing significantly between Chinese, Korean and Japanese sources. The same could be said about many other areas of environmental degradation. This unsatisfactory situation can be explained in part by very low scientific cooperation and in insufficient efforts in the past to standardize monitoring protocols and data throughout the region.

Second, forecasting data are based to a considerable extent on socio-economic data. Forecasting data usually built into economic scenarios in highly dynamic environment display huge error margins. There are also significant differences between countries in data quality which reflects widely differing administrative traditions throughout East Asia.

Combination of fast economic growth with limited energy resources throughout the region together with unresolved political tensions and the lack of institutional framework for international relations constitute a major security issues for East Asia.

Environmental diplomacy with its intimate links to energy policy and air pollution will increasingly become an important arena for debating security issues. In a climate of increasingly fierce regional economic competition the environmental issues will inevitably enter the agenda of regional economic policy.

2.3 Lessons offered from Europe

The Convention on Long-Range Trans-Boundary Air Pollution in Europe (LRTAP) offers interesting picture of the changing nature of environmental diplomacy during the past

¹² IDII BOUARAR, XUEMEI WANG, GUY P. BRASSEUR (2017): Air Pollution in Easternm Asia: An Integrated Perspective, ISSI Scientific report Series, Volume 16, Page V

¹³ SHOHEI YONEMOTO and ROBERT TRIENDL (2007): Environmental diplomacy, regional security and the limits of „green aid“, Asia-Pacific Review, Volume 5, Number 2, Page 58

decade. It incorporates several innovative features and constitutes an experience in environmental diplomacy that could be of particular interest for the East Asian situation.¹⁴

During the late 60s the Swedish scientist Svante Oden realized that acidification levels in Swedish lakes had increased constantly over a couple of years, with potentially damaging implications for the aquatic environment in large part due to sulfur deposition. Scandinavian countries presented the issue in the 1972 Stockholm UN Conference arguing that sulfur deposition in Nordic countries derived to an important degree from distant pollution sources in Germany, Great Britain and Eastern Europe. Although this argument was met with considerable suspicion, OECD started research into trans-boundary pollution issues in the 1970s, stimulating other research efforts all over Europe. As a result, the long-range transportation of sulfur and consequent acidic deposition were accepted as genuine phenomena.

The groundwork for international negotiations was laid when the environment was identified as a potentially interesting subject for the 1970s détente process. Ironically, it was the Cold War climate and the need for a relatively neutral topic of some concerns for both Eastern and Western Europe that transformed acidic deposition into a subject for international relations. Reflecting East – West dimension of the issue, United Nations Economic Commission for Europe emerged as an institutional framework for negotiations. A convention that identified airborne pollution as a major international problem was eventually signed in 1979. The convention included several innovative features that made it a model for many other environmental regimes.

As Marc Levy points out, LRTAP worked because it has integrated two functions – consensus and rulemaking. It did not specify any legally binding emission targets rather it stipulated that member states would specify their targets in advance and report later on their results. Monitoring of sulfur emissions started in 1978 and European Monitoring and Evaluation Program (EMEP) was signed in 1980. EMEP monitoring program belongs to the most advanced verification instrument of any international environmental regime. But LRTAP, as Levy notes, initially had little effect on poorer countries of Europe and does not present a good test bed for how effective normative scientific persuasion can be on lower-income countries.¹⁵ The changes came after political events of 1989. While before 1989 environmental diplomacy in Europe served important objectives for political rapprochement, after the fall of the Berlin Wall it was the efforts of Eastern European countries to comply with EU environmental standards that became a serious issue.

A detailed evaluation of LRTAP's achievements presents some uncertainty but perhaps more than anything else, the scientific-political complex that has been created under LRPAT regime had ongoing though not always visible influence on politics and policies for air-pollution mitigation in Europe today. It is widely acknowledged that the strong focus on open information exchange and scientific research, rather than political agreement on legally binding targets, has been the decisive and most remarkable element in LRTAP's design.

The important lesson of LRTAP is that it provided an important forum for East – West exchanges in the Cold War climate of the 1970s. The very design of the convention with its clear preference for information exchange and voluntary action rather than legally binding targets, its slim organizational structure inside UN Economic Commission for Europe as well as EMEP data analyzes centers, one in the East and one in the West, reflect the larger political objectives involved.

¹⁴ JORGEN WETTESTAD (1997): Acid lesions: LRTAP implementation and effectiveness, *Global Environmental Change*, Volume 7, No 3, pp. 235 -249.

¹⁵ MARC A. LEVY (1997): East-West Environmental Politics after 1989: The Case of Air Pollution. Chapter 10, Ppage 310 in the book edited by Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, Stanley Hoffmann: *After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe: 1989- 1991*

2.4 How to shape the environmental diplomacy in East Asia

Geopolitical situation in East Asia is tense, major security issues remain unresolved and there is still considerable potential for conflict ahead. Despite rapid economic growth in East Asia, differences in economic development and political organization remain considerable. Such a context is unfavorable for binding international environmental regimes and environmental policies.

East Asia is missing mutually acknowledged political forum to address environmental concerns. Neither does there exist an organization of environmental scientists or any international research effort to elucidate environmental issues at a regional level and the presence of NGOs remains quite weak. To develop a scientific, technical and institutional infrastructure for negotiating environmental issues in East Asia is therefore an imperative task. In turn, this can provide an opportunity to develop new approaches for multilateral cooperation.

Though the political situation in East Asia today is different from Cold War period in Europe but is no less complicated. LRTAP may not be the most appropriate model for negotiating trans-boundary pollution issues in East Asia where political and institutional boundary conditions are not seen to favor the easy emergence of an international agreement on air pollution mitigation, but the institutional design of the LRTAP regime may indicate some useful possibilities for environmental diplomacy regimes in East Asia.

One of the most serious environmental problems in Northeast Asia that contributes to a growing tension in the region is the issue of cross-boundary air pollution that must be regarded as a vast regional problem rather than localized urban-scale disturbances. It causes damages on human health, has negative impact crop production, changes thermal conditions and pollution episodes contributes to political tension among countries.

The well-designed research and monitoring effort directed at air pollution issues in East Asia, covering of Northeastern Asian region and comprising mostly Japan, Korean Peninsula and China, would constitute a precondition for successful environmental diplomacy toward East Asia and would provide an important institutional platform for political solutions of environmental degradation.

International research and monitoring efforts on trans-boundary pollution issues may constitute a starting point for such an undertaking. During the initial phase the scientific research can hold political stalemate at bay while at a later stage greatly facilitate the shaping of a political and organizational environment to channel environmental aid and to facilitate the transfer of know-how as well as to negotiate regional pollution control regimes.

As it is demonstrated by the lesson from Europe (history of LRTAP), an environmental diplomacy focusing on information, sharing, collaborative research and monitoring may yield important outcomes from environmental perspectives.

Expertise has many functions in the political process and the significance of scientific expertise in public policy should not be underestimated though also not overestimated. It is perhaps less the expertise provided by scientists that matters than the role of the scientific community in the making a shared agenda and managing a broad consensus on environmental issues and objectives. This function of scientific research would matter in East Asian context too.

Strong accent on the open exchange of information and the building up of mutual understanding and trust will yield more productive outcomes, both for environment and for international relations in East Asian region. Collaborative research and monitoring could play an important role in such an approach.

Environmental diplomacy in East Asia has a potential to play a vitally important role in the complicated political region and if handled carefully, environmental objectives can serve as important substitutes for addressing also some security issues and as opportunities for institution building.

Conclusion

The paper describes general picture of ecological degradation trends that are visible and tangible without the need of quantifying analysis. The long journey of international efforts from Rio Earth Summit in 1992 to Paris COP21 in 2015 is depicted to illustrate international efforts coping with global warming. Dichotomy between the North and the South in environmental policies is presented through countries' differing positions to "UN Brundtland Report" in 1990s about sustainable development that illustrates core problems between the North and the South in global environmental efforts with validation for today. In addition, a novel level of environmental problems in protectionist approaches caused by the US withdrawal from Paris agreement is brought into attention.

With regard to East Asian environmental diplomacy, the study analyses regional ecological difficulties and proposes two ideas for consideration of future environmental strategies in the region.

The first is referring to the East Asian region as a whole and suggests that there is room to doubt whether an environmental diplomacy, based exclusively on technological support and transfer payments, can be successful in such an international policy environment as complicated and extensive as East Asia's environment. The study argues that in East Asia not all countries share the post-industrial concern for the environment. Therefore, the strategies to be used in environmental diplomacy in East Asia must reflect differences in economic development, political organization, and societal value systems. It appears that as an overall strategy and for the time being, the most promising is an environmental diplomacy with strong focus on information sharing, joint research and monitoring and based on these fundamentals the forging of a mutual consensus and institutions building can follow.

The second idea focuses on the Northeast Asian cross-boundary air pollution problems. The paper brings European LRTAP experience that created institutional design of exchanges of cross-border research during the Cold War period in 1970s. Lessons offered from Europe show that the strong focus on open information exchange and scientific research, rather than political agreement on legally binding targets can play a decisive and most remarkable element in environmental diplomacy. It can provide an important forum of exchanges and the design for political objectives too. The study shows that though the political situation in East Asia today is different from Cold War period in Europe but is no less complicated. The trans-boundary air pollution in the region represents one of the most serious problems contributing to the already existing political tension in the region. European experience offers that in situation where there are not conditions to conclude regional agreement for air pollution mitigation, the institutional design similar to LRTAP regime may indicate some useful possibilities for environmental diplomacy regimes in East Asia. The crucial benefit from such strategy can bring cooperative approaches to environmental damages and emerging joint implementation activities.

The study comes to the conclusion that environmental diplomacy in East Asia faces a lot of limits but holds also a potential to play a vitally important role in the complicated political region if handled carefully and can serve to certain extent as important substitutes for addressing some security issues and as opportunities for institution building.

References:

1. MICHAEL C. ENWEREM (2016): *The Paris Agreement On Climate Change*. ISBN-13: 978-1523890187
2. LAWRENCE E. SUSSKIND, SALEEM H. ALI (2015): *Environmental Diplomacy*, Oxford University Press, 2015. ISBN: 978-019-939797
3. *Science Direct* (2017): *Advances in Climate Change Research Volume 8, Issue 4, December 2017, Pages 220-225*
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1674927817301028>

4. SHOHEI YONEMOTO and ROBERT TRIENDL (2007): Environmental diplomacy, regional security and the limits of „green aid“, published online 26 April 2007, *Asia-Pacific Review*, Volume 5, Number 2
5. DE LA COURT (1989): *The Ecologist*, Volume 19(3)
6. GUN BANG SALTING: The Brundtland Commission report: 10 years, Scandinavian University Press North America, 1998
7. IDII BOUARAR, XUEMEI WANG, GUY P. BRASSEUR (2017): *Air Pollution in Eastern Asia: An Integrated Perspective*, ISSI Scientific Report Series, volume 16, Springer International Publishing, ISBN: 978-3-319-59489-0
8. JORGEN WETTESTAD (1997): Acid lesions: LRTAP implementation and effectiveness, *Global Environmental Change*, Volume 7, No 3 (1997)
9. MARC A. LEVY (1997): *East-West Environmental Politics after 1989: The Case of Air Pollution*. Chapter 10, Page 310 in the book edited by Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, Stanley Hoffmann: *After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe: 1989-1991*. Harvard University Press.
10. Asia Centre: <http://www.centreasia.eu/publications>
11. Institut Montaigne: <http://www.institutmontaigne.org/en/publications>
12. IRIS: <http://www.iris-france.org/en/>
13. IFRI: <https://www.ifri.org/en/recherche/thematiques-transversales/sante-environnement>
14. ECFR: <http://www.ecfr.eu/asia>

Contact:

JUDr. Milan Lajčiak

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovak Republic

DAŇOVÉ RAJE VO SVETE A ICH EKONOMICKO-SOCIÁLNE DÔSLEDKY

Gizela Lénártová

Fakulta podnikového manažmentu, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: gizela.lenartova@euba.sk

Daňové raje vo svete sa stali celosvetovým fenoménom, ktoré sú spojené s daňovými únikmi a praním špinavých peňazí. Cieľom príspevku je skúmať príčiny ich vzniku, analyzovať ich rozsah a zhodnotiť negatívne dôsledky ich existencie v svetovej ekonomike a v národných daňových systémoch. Použité metódy sú normatívna metóda analýzy právnych úprav, indukzívne a deduktívne metódy, ďalej metódy syntézy. Analýza súčasného stavu a odhalené kauzy dokumentujú, že daňové raje sú ohrozením vývoja svetovej ekonomiky, spôsobujú negatívne dôsledky ekonomického, sociálneho, bezpečnostného a humanitárneho charakteru celosvetového rozsahu. Doteraz uplatnené opatrenia medzinárodných inštitúcií neboli účinné. Z tohto dôvodu boj proti daňovým rajom musí byť radikálnejší a efektívnejší.¹

Kľúčové slová: daňové raje, úniky, vyhýbanie sa daniam, čierne zoznamy

The tax havens in the world have become the global phenomenon related tax evasion and money laundering. The aim of the paper is to investigate the causes of their origin, to analyse their scope and to assess consequences of their existence in the world economy and national tax systems. The methods used are the normative method of analysis of legislation, inductive and deductive methods and methods of synthesis. An analysis of the current situation and reported cases show that tax havens are threatening the stable development of the world economy, causing negative consequences of the economic, social, security and humanitarian nature of the global scale. Combating tax havens must be stronger and more effective.

Key words: tax havens, tax evasion, tax avoidance, black list

JEL: F 36, H 25, H26

Úvod

„Boom“ daňových rajov v druhej polovici 20. storočia možno vnímať ako jeden z negatívnych črt prehlbujúcej sa globalizácie. Daňové raje vo svete sú spojené s daňovými únikmi a praním špinavých peňazí. Problematika daňových rajov je permanentným predmetom výskumu popredných ekonómov sveta, stala sa objektom záujmu medzinárodných inštitúcií s urgentnou potrebou nájsť efektívne riešenia pri ich eliminácii a je dokonca čoraz viac frekvencovanou témou svetových médií.

Cieľom predkladaného príspevku je charakterizovať podstatu daňových rajov, skúmať príčiny ich vzniku, analyzovať ich rozsah a zhodnotiť negatívne dôsledky ich existencie v svetovej ekonomike a v národných daňových systémoch. Použité metódy sú normatívna metóda analýzy právnych úprav relevantných k danej téme, komparatívna metódy, abstrakcia, indukzívne a deduktívne metódy, ďalej metódy syntézy.

1 Teoretické vymedzenie riešenej problematiky v odbornej literatúre

Termín „globalizácia“ je v súčasnom období jedným z najčastejšie používaných termínov a označuje permanentný proces zmien vo svete. V odbornej literatúre nájdeme veľkú

¹ Príspevok je súčasťou výskumného projektu VEGA 1/0184/16 Eliminácia medzinárodného dvojitého zdanenia podnikateľských subjektov a jej vplyv na rozvoj podnikania a investovania v SR.

rôznorodosť a pestrosť definícií a interpretácií tohto pojmu. Soros² charakterizuje globalizáciu ako otvorenú spoločnosť. Šikula³ uvádza definíciu globalizácie ako „mnohodimenzionálny proces, v ktorom sa v celo-planetárnom rozsahu presadzujú tendencie k rastúcej interdependencii technologických, ekonomických, politických, sociálnych, ekologických a bezpečnostných javov a procesov (Šikula, 1999). Globalizácia pôsobí aj na integračné procesy v Európe, podľa Achimskej⁴ „Integration processes of countries and political cooperation were intensified, especially in Europe“. V medzinárodnom zdanení globalizačné procesy nadobúdajú formu ako sú adaptácia, konkurencia, koordinácia a harmonizácia. Daňová harmonizácia a daňová konkurencia sú vo vzájomnom protirečení. Podľa Vavrovej⁵ „Krajiny sa snažia získať zahraničný kapitál a optimalizujú svoje daňové náklady. Túžba prilákať na svoje územie čo najviac kapitálu sa netýka len starších členských štátov, ale aj novších členov Európskej únie“. Globalizácia významne ovplyvňuje všetky prebiehajúce procesy vo svetovej ekonomike, pričom možno pozorovať jej pozitívne a negatívne dôsledky v celej spoločnosti. Súčasné problémy ekonomiky sveta analyzuje vo svojej práci Piketty⁶, pričom skúma príčiny nerovnosti, a jeho žiak Gabriel Zucman⁷ sa zameriava na daňové raje vo svete.

Daňové raje sa využívajú za rôznym účelom, predovšetkým s cieľom dosiahnuť daňovú úsporu, využiť anonymitu a dosiahnuť ochranu aktív a skrytie bohatstva. Daňová úspora môže i nemusí znamenať daňový únik. Niekedy ide o vyhýbanie sa daňovým povinnostiam. Medzi nimi nie je veľký rozdiel. Závisí to od konkrétnej jurisdikcii, ako sa v daňovej legislatíve a v trestnom zákone rozlišujú pojmy daňový únik (tax evasion) a vyhýbanie sa daniam (tax avoidance). Podľa Kubicovej⁸ „Zníženie dane porušením zákona je daňový únik, ktorý je trestným činom. Vyspelé daňové jurisdikcie však považujú za neprijateľný nielen daňový únik, ale i vyhnutie sa dani. K neprijateľnému vyhnutiu sa dani vedie taká séria transakcií, v ktorých sa zneužíva daňová legislatíva“. Krištofík⁹ uvádza, že medzi najčastejšie motívy využívania daňových rajov patria daňové úspory, pričom ďalej uvádza, že kategória daní (medzinárodné daňové plánovanie a medzinárodná daňová optimalizácia) je často skúmaná z viacerých uhlov pohľadu a podľa rôznych kritérií. Podľa Grahama a Tuckera¹⁰ mnohé daňové legislatívne ustanovenia poskytujú spoločnostiam stimuly, alebo ich odrádzajú od niektorých rozhodnutí. Mnohí autori, napr. Erickson, et al.¹¹ považujú efektívne daňové plánovanie za integrálnu súčasť podnikového plánovania. Hong a Smart¹² tvrdia, že vplyv globalizácie vytvoril veľký manévrovací priestor investičným spoločnostiam na vytváranie korporatívnych štruktúr, ktoré sa využívajú na vyhýbanie sa daniam. Preto korporácie operujúce vo viacerých štátoch úplne prirodzene využívajú rôzne daňové režimy týchto štátov prostredníctvom rôznych daňových „konštrukcií“ s cieľom znížiť daňové povinnosti. Picciotto¹³ píše, že prvým krokom využívania

² SOROS, G. (1999): Kríza globálneho kapitalizmu, s.100.

³ ŠIKULA, M. (1999): Globalizácia – rázcestie civilizácie, s. 58.

⁴ ACHIMSKÁ, V. (2016): International comparison of the liberalization of the postal sector, s. 18.

⁵ VAVROVÁ, K. (2015): Tax incentives of business entities in selected countries of the EU in the context of globalization. s. 855-863.

⁶ PIKETTY, TH. (2014): Capital in the Twenty-first Century. s. 237.

⁷ ZUCMAN, G. (2015): The Hidden Wealth of Nations. The Scourge of Tax Havens. s. 9.

⁸ KUBICOVÁ, J. (2016): Exit tax in the world of international migration of companies and individuals. s. 1101-1109.

⁹ KRIŠTOFÍK, P., IŠTOK, M., NEDELOVÁ, G. (2017): Motívy zakladania onshore a offshore spoločností slovenskými podnikmi v roku 2014. s. 198-216.

¹⁰ GRAHAM, J. R., TUCKER, A. L. (2006): Tax Shelters and Corporate Debt Policy. Journal of Financial Economics, 81, (3), 563-594, <https://doi.org/10.1016/j.fineco.2005.09.002>.

¹¹ ERICKSON, S., MAYDEW, E. L., SCHOLES, M.S., SHEVLIN, T., WOLFSON, M. A. (2009): Taxes and Business Strategy- A Planning Approach.

¹² HONG, O., SMART, M. (2010): In Praise of Tax Havens: International Tax Planning and Foreign Direct Investment. European Economic Review, 54 (1), 82-95. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorew.2009.06.006>

¹³ PICCIOTTO, S. (2012): Towards Initary taxation of Transnational Corporations.

týchto praktík je založenie spoločnosti vo vybraných jurisdikciách. Podľa autorov Sikku a Willmotta¹⁴ ide o offshore finančné centrá, v ktorých sa používajú sofistikované metódy vyhýbania sa daniam.

Pojem „**daňový raj**“ pochádza z anglického termínu „tax haven“, ktorým sa označujú krajiny (územia) s minimálnym, resp. žiadnym zdanením. Ide o krajiny s neštandardnými, veľmi výhodnými daňovými režimami s cieľom prilákať zahraničný kapitál na ich územie. Daňové raje sú cieľovým územím tzv. daňového plánovania mnohých podnikateľov – jednotlivcov alebo aj veľkých podnikateľských subjektov. Z celosvetového dochádza teda k prelievaniu veľkej časti finančných prostriedkov, ktoré by mali byť pôvodne zdanené v krajine zdroja týchto príjmov. Domáce krajiny takto prichádzajú o veľkú časť svojich daňových výnosov v ich domácich štátnych rozpočtoch. Okrem pojmu „daňový raj“ sa v literatúre veľmi často používa aj termín „offshore finančné centrum“, tzn. znamená krajina „mimo pobrežia“ na označenie menších ostrovov ležiacich mimo územia – mimo pobrežia vyspelých štátov. Časom začali tieto ostrovy, hlavne z okolia USA a Veľkej Británie, ponúkať rôzne druhy výhod investorom z vyspelých krajín sveta s cieľom prilákať zahraničný kapitál na svoje územie. Za offshore centrá sa teda považujú krajiny, ktoré okrem špeciálneho daňového režimu ponúkajú pre investorov aj ďalšie služby a výnimočné podmienky obchodovania a podnikania na svojom území, medzi ktoré možno zaradiť kvalitnú infraštruktúru, stabilné právne prostredie, spoľahlivý bankový systém, funkčný súdny systém, nízke administratívne obmedzenia pri jednoduchom a rýchlom zakladaní spoločností a pod. Tieto podmienky a neprehliadnuteľné výhody umožnili, že sa z nich stali významné svetové finančné centrá. V posledných desaťročiach 20. storočia sa rozvinul offshore priemysel a podľa odhadov objem likvidného kapitálu prechádzajúci cez tieto krajiny tvorí približne 70 - 80 %¹⁵ súkromného likvidného kapitálu z celého sveta. V súvislosti s offshore centrami sa dostávajú do popredia aj závažné problémy celosvetového charakteru. Pokiaľ sa tieto územia používali len ako daňové raje, nespôsobovali expertom medzinárodných inštitúcií (napr. OECD) také obavy a neznamenali také vážne hrozby medzinárodného vývoja ako v posledných desaťročiach 20. storočia. Ide o to, že tieto územia (či už ich nazývame daňové raje alebo offshore centrá) začali okrem daňového plánovania využívať aj zločinci na pranie špinavých peňazí a tieto územia sú „nasiaknuté“ špinavými peniazmi tieňovej ekonomiky z celého sveta (drogy, prostitúcia, únosy, finančné podvody, terorizmus, obchod so zbraňami a strategickými surovinami).

Z literatúry teda vyplýva, že jedna skupina autorov nerozlišuje medzi pojmami „daňový raj“ a „offshore centrum“, iní autori pripúšťajú určité rozdielnosti v obsahu týchto pojmov. Napriek tomu, že teoretické vymedzenie obsahu týchto názvov je síce jasné, praktické rozlíšenie týchto území na „čisté daňové raje“ a „offshore centrá“ a ich presná identifikácia je nemožná. Uvedené rozlíšenie je nemožné práve z toho dôvodu, že diskretnosť a dodržiavanie profesionálneho tajomstva sú základnými atribútmi aktivít offshore krajín. Okrem pojmu offshore centrá sa používa ďalší pojem onshore centrá. Pojem offshore sa teda vzťahuje na ostrovné krajiny, jeho protikladom je pojem onshore, pretože sa vzťahuje na krajiny kontinentu. V literatúre sa stretávame s veľkou názorovou nejednotnosťou. Podľa Wotavu¹⁶ „onshore je daňovo nezvýhodnená lokalita alebo lokalita „klasická“, medzi ktoré patrí väčšina krajín Európy (kontinentu), ktoré sa nazývajú protikladom slova offshore, teda ako tzv. onshore lokality či centrá“. Podľa iných autorov onshore územia sú daňovo zvýhodnené

http://www.taxjustice.net/cms/upload/pdf/Towards_Unitary_Taxation_1-1.pdf.

¹⁴ SIKKA, P., WILLMOTT, H. (2010): The Dark Side of Transfer Pricing: Its Role in Tax Avoidance and Wealth Retentiveness., s. 342-356. <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2010.02.004>

¹⁵ BURÁK, E.(1997): Vyberte si svoj daňový raj. s. 28.

¹⁶ WOTAVA, M. (1997/1998): Daňové ráje. Offshore services. British Royal Crown Trust, Excellent Consulting, s. 9.

krajiny, nachádzajúce sa na kontinente, teda nie na ostrovoch mimo územia, ako napr. Luxembursko, Andorra, Monako, San Maríno a pod.

2 Príčiny vzniku daňových rajov

Podľa niektorých literárnych zdrojov už v starovekom Grécku¹⁷ sa niektoré malé ostrovčeky v blízkosti Atén stali miestom početných skládok tovaru obchodníkov, aby sa vyhli daniam, ktoré sa ukladali na dovoz do Atén a vývoz tovaru z Atén. V stredoveku bolo v Anglicku centrom obchodníkov mesto Londýn, v ktorom boli oslobodení od dane. Holandsko bolo už v 16. a 17. storočí teritóriom, kde sa vyberali minimálne dane a dodnes je Holandsko daňovým rajom. Ďalší vývoj a rozmach daňových rajov nastal predovšetkým v 20-tych rokoch 20. storočia. Príčin bolo viacero:

- ohromný nárast verejného dlhu európskych veľmocí, následne vysoké daňové sadzby po 1. svetovej vojne, napr. v r.1920 vo Francúzsku najvyššia marginálna daňová sadzba dane z príjmu vzrástla na 50 %, v roku 1924 na 72 %. Vysoké daňové zaťaženie spôsobilo nárast daňových únikov. Podľa Zucmana¹⁸ sa vtedy narodilo „odvetvie daňových únikov a daňových rajov“ vo Švajčiarsku v bankových centrách Ženeva, Zürich, Bazilej,
- od roku 1912 začala fungovať „The Swiss Bankers Association“,
- neutralita Švajčiarska,
- transformácia podoby (formy, charakteru) bohatstva: na konci 19. stor. a zač. 20. storočia sa mení charakter vlastníctva z prevažujúceho pozemkového vlastníctva, a vlastníctva hmotného majetku v priemyselne vyspelých krajinách na bohatstvo finančné vo forme cenných papierov, akcií, dlhopisov atď., ktoré sú vydávané verejnými inštitúciami a veľkými súkromnými spoločnosťami. To umožnilo držať ohromné bohatstvo anonymne,
- švajčiarske banky boli na trhu k dispozícii, vytvorili pre investorov priaznivé podmienky finančného trhu: vyplácané úroky a dividendy nemuseli príjemcovia deklarovať, pretože neexistovala žiadna komunikácia medzi finančnými inštitúciami a medzi Švajčiarskom a inými krajinami vo svete. Výhoda pre vznik daňových únikov,
- švajčiarske bankové tajomstvo – až do konca 90-tych rokov 20. storočia. bola veľkosť bohatstva vo švajčiarskych bankách jedno z najlepšie strážených tajomstiev vo svete.¹⁹

Rozmach daňových rajov po 2. svetovej vojne až po súčasnosť súvisí s globalizáciou ekonomiky, internacionalizáciou obchodu a podnikania, s rozvojom informačných technológií, ktoré prenikli i do bankového a finančného sektora. Päťdesiate, šesťdesiate a sedemdesiate roky 20. storočia možno nazvať zlatý vek švajčiarskych bánk. Prvá ropná kríza v roku 1973 znamenala ďalšie posilnenie švajčiarskeho bankového systému, pretože „petrodoláre“ plynuli vo väčšej miere do švajčiarskych bánk ako do USA kvôli anonymite vo Švajčiarsku. Ďalší rozmach daňových rajov nastal v osemdesiatych rokoch 20. storočia, pretože došlo k liberalizácii finančného trhu s centrom v Londýne (rok 1986). Začali vznikať a rásť finančné centrá Hong Kong, Singapur, Luxembursko, Kajmanie ostrovy, Bahamy, Guerney a Jersey, Panama atď. V tom období bolo napr. na Kajmaních ostrovoch zaregistrovaných viac ako 550 bánk, z toho 46 zo svetovej päťdesiatky, viac ako 35 000 spoločností, HDP na obyvateľa v roku 1995 bol viac ako 30 tis. USD pri 30 000 obyvateľoch ostrova. Podobne tomu bolo i na Bahamách, Britských Panenských ostrovoch. V deväťdesiatych rokoch 20. storočia sa daňové raje rozšírili do celého sveta a nachádzajú sa na všetkých kontinentoch sveta, v Európe, Ázii, v Karibiku, v severnej a južnej Amerike, v Afrike a v Tichomorskej oblasti.

¹⁷ BURÁK, E.(1997): Vyberte si svoj daňový raj, s. 29.

¹⁸ ZUCMAN, G. (2015): The Hidden Wealth of Nations. The Scourge of Tax Havens, s. 9.

¹⁹ Tamtiež, s. 28.

V deväťdesiatych rokoch 20. storočia OECD nepodnikala razantné kroky v boji proti ich existencii a rozširovaniu. V roku 2000 dala OECD všetkým krajinám so značkou daňového raja lehotu, aby do 30. 6. 2001 uskutočnili reformy daňových systémov. OECD chcela zvýhodniť niektoré štáty, ktoré by prejavili ochotu spolupracovať pri výmene informácií o bankových kontách. Ďalšie stretnutie OECD s predstaviteľmi daňových rajov v januári 2001 v Bridgetowne na Barbados²⁰ bolo spočiatku neúspešné a neprinieslo žiadne výsledky. Predstavitelia 33 krajín a teritórií, ktoré boli označované ako „daňové raje na čiernej listine OECD“, odmietli uvedené požiadavky OECD uskutočniť a daňové reformy považovali za zasahovanie do ich zvrchovanosti. Bola vytvorená pracovná skupina, ktorej úlohou bolo nájsť riešenia, ako reformovať finančné a daňové režimy v týchto krajinách. Okrem toho bol vypracovaný harmonogram spoločných akcií: do konca roku 2002 mali daňové raje odstrániť najškodlivejšie praktiky, do konca roku 2003 mali začať spolupracovať s úradmi krajín, ktoré vyšetrovali daňové podvody, do konca roku 2005 mala začať platiť účinná výmena informácií o všetkých daňových záležitostiach. Mnohé z týchto opatrení neboli účinné.

3 Analýza súčasného stavu daňových rajov vo svete

Daňové raje sú predmetom výskumu vo vedecko-výskumných prácach a štúdiách ekonómov sveta už niekoľko desaťročí. Skúmajú otázky domácej daňovej legislatívy, medzinárodných zmlúv o zamedzení dvojitého zdanenia, uplatňovanie smerníc EÚ a ich vplyv na rozhodovanie jednotlivcov a spoločností použiť daňové raje. Hong a Smart²¹ skúmajú využitie rôznych daňových konštrukcií – využívanie prednostného financovania dlhom, licenčné poplatky a dividendovú politiku a tzv. intercompany trade. Desai, Foley a Hines²² preukázali vo svojich štúdiách, že pobočky v krajinách s vysokými daňovými sadzbami využívajú omnoho viac pri financovaní svojich investícií cudzí kapitál ako vlastný kapitál. Zaoberali sa aj otázkami daňových sadzieb, pričom zistili, že nižšie daňové sadzby v zahraničí stimulujú americké spoločnosti využívať nepriame vlastnícke štruktúry pri ich priamych zahraničných investíciách. To súvisí so zvyšujúcim sa podielom investovania nadnárodných spoločností cez entity v tretích krajinách. Štúdie naznačujú, že ziskovosť pred zdanením negatívne koreluje s miestnymi daňovými sadzbami, výsledkom čoho je aktívne vyhýbanie sa daňovým povinnostiam a nízka prepojenosť, resp. žiadna medzi miestom, kde sa ekonomická aktivita uskutočnila a miestom, kde sú alokované zisky. Weyzig²³ svojou regresnou analýzou potvrdil, že medzinárodné zmluvy o zamedzení dvojitého zdanenia sú kľúčovými determinantmi priamych zahraničných investícií, ktoré sú smerované cez Holandsko. Ďalšie štúdie poukazujú na fakt, že niektoré entity pri zakladaní spoločností vo výhodných jurisdikciách nesledujú len daňové výhody, ale aj iné kritériá. Ide o kvalitu súdov a vymáhateľnosť práva v jednotlivých členských štátoch EÚ, ktoré sa hodnotia prostredníctvom ukazovateľov: predovšetkým počet vyriešených a nevyriešených prípadov, čas potrebný na vyriešenie prípadov, využívanie alternatívnych riešení súdnych sporov, vzdelávanie sudcov atď. Európska komisia v roku 2013 zhodnotila kvalitu súdnictva a vymáhateľnosť práva v SR ako najhoršiu v Európskej únii. Podľa hodnotenia Transparency International v roku 2014 sa Slovenská republika umiestnila v poradí na 54. mieste zo 174 hodnotených krajín.

²⁰ SOTNÍK, A.(2001): Zlaté dno daňových rajov. s. 6.

²¹ HONG, O., SMART, M. (2010): In Praise of Tax Havens: International Tax Planning and Foreign Direct Investment. s. 82-95. <https://doi.org/10.1016/j.eurocorew.2009.06.006>

²² DESAI, A., FOLEY, F., HINES, J. (2004): A Multinational Perspective on Capital Structure Choice and Internal Capital Markets. ss.2451-87, <https://doi.org/10.1111/j1540-6261.2004.000706x>.

²³ WEYZIG, F. (2013): Tax Treaty Shopping: Structural Determinants of Foreign Direct Investment routed through the Netherlands. s.910-937, <https://doi.org/10.1007/s10797-012-9250-z>

Zucman²⁴ prezentuje výsledky výskumu, ktorý zameraný na daňové raje vo svete a ich úlohu v prehlbovaní nerovností. Terčom jeho ostrej kritiky je predovšetkým Švajčiarsko, ktoré ukrýva viac ako 1/3 bohatstva sveta. Východiskom analýzy daňových rajov sú údaje centrálnych bánk rôznych krajín, pričom porovnal finančné záväzky bánk s finančnými aktívami a rozdiel medzi nimi sa skrýva v daňových rajoch v rôznych formách, napr. vo forme akcií podielových fondov predovšetkým v Luxembursku, na Kajmaních ostrovoch a Írsku. Podľa Zucmana²⁵ bolo v daňových rajoch sveta v roku 2014 uložených až 7,6 bilióna \$ súkromne vlastneného svetového bohatstva, čo predstavuje asi 8 % čistého finančného bohatstva na svete. Autor uvádza, že ide o odhad, pretože do rozdielu finančných záväzkov a finančných aktív v bankách nie je započítaná hodnota aktív vo forme umeleckých predmetov, šperkov a nehnuteľností. Zo sumy 7,6 bilióna \$ bolo deklarovaných 1,5 bilióna \$, nedeklarovaných 6,1 bilióna \$, z toho ročná strata na daňových príjmoch predstavuje sumu 190 mld. \$ (približne 125 mld. \$ u dani z príjmov z úrokov, dividend a renty, 55 mld. \$ u dani z dedičstva a 10 mld. \$ u dani z bohatstva).

Tabuľka 1: Prehľad súkromne vlastneného bohatstva sveta v daňových rajoch 2014

	<i>Finančné bohatstvo vo svete v daňových rajoch (mld. \$)</i>	<i>Podiel finančného bohatstva vo svete držaného v daň. rajoch z celkového bohatstva príslušnej oblasti (%)</i>	<i>Strata na daňových príjmoch (mld. \$)</i>
Európa	2 600	10	78
USA	1 200	4	35
Ázia	1 300	4	34
Latinská Amerika	700	22	21
Afrika	500	30	14
Kanada	300	9	6
Rusko	200	52	1
Krajiny golf. zálivu	800	57	0
Celkom	7 600	8,0	190

Prameň: ZUCMAN, G. (2015). *The Hidden Wealth of Nations. The Scourge of Tax Havens*, s.48

Odhalenia daňových únikov v Európe a vo svete

V roku 2014 Medzinárodné združenie investigatívnych novinárov (ICIJ) odhalilo stovky nadnárodných firiem, ktoré mali tajné dohody s niektorými európskymi vládami. Medzi odhalené prípady možno zaradiť: Apple v Írsku nemusela platiť 12,5 %-nú daň; uplatnila efektívnu daňovú sadzbu vo výške 0; firma Amazon vo Veľkej Británii vykazovala minimálne príjmy, pretože tržby britského online obchodu prúdili cez luxemburskú pobočku, ktorá Britom spätne uhrádzala náklady spojené s distribúciou tovaru; spoločnosť Starbucks v Holandsku mala od roku 2008 neoprávnené daňové výhody – 4 roky neplatila žiadne dane; firma Fiat v Luxembursku si od roku 2012 vďaka daňovému zvýhodneniu neoprávnene znížila daňovú povinnosť o 20 – 30 miliónov eur. Spoločnosť McDonald's v Luxembursku neplatila firemnú daň z licenčných poplatkov európskych a ruských pobočiek viac ako 8 rokov (500 mil. dolárov). Európska komisia vyhodnotila tieto praktiky ako neoprávnenú štátnu pomoc. *The Economist* zverejnil, že americké spoločnosti cez tzv. agresívne daňové plánovanie „ušetrili“ 90 mld. eur ročne.

²⁴ ZUCMAN, G. (2015). *The Hidden Wealth of Nations. The Scourge of Tax Havens*. s. 1-123.

²⁵ Tamtiež, s. 48.

Panama Papers

V roku 2016 Medzinárodné združenie investigatívnych novinárov (ICIJ) zverejnilo pod názvom Panama Papers databázu panamskej poradenskej firmy Mossack Fonseca 11,5 milióna dokumentov s 200 tis. firmami a jednotlivcami (prezidenti, diplomati, podnikatelia, športovci, umelci, členovia kráľovských rodín) so zameraním sa na prevody finančných prostriedkov do daňových rajov. Časť klientov tejto spoločnosti za jej 40-ročnú históriu využívala túto spoločnosť na vyhýbanie sa daniam, PŠP, skrytie peňazí z korupcie, nelegálne obchody so zbraňami, diamantmi. Podľa odhadu od roku 1977 „pretiekli“ cez túto firmu stovky miliárd eur. Na zverejnenia reagovali poprední ekonómovia sveta ako aj medzinárodné inštitúcie, napr. OECD iniciatívou BEPS (proti vyhýbaniu sa daň. povinnosti) a OECD Čiernym zoznamom (OECD Black List) nespolupracujúcich krajín. EÚ prijala Smernice ATAD (Smernica proti vyhýbaniu sa daňovým povinnosti) a Smernica o automatickej povinnej výmene informácií nadnárodných spoločností na území členských štátov EÚ. Od 1.1.2016 podávajú nadnárodné spoločnosti reporty v členskom štáte EÚ, kde sídli hlavný subjekt skupiny na daňové účely: výška príjmov, zisk pred zdanením, zaplatená daň, deklarovaný kapitál, nerozdelené zisky, hmotný majetok, počet zamestnancov podľa jednotlivých krajín, kde podnikajú. Reporty sa poskytujú ďalším členským štátom, kde je skupina lokalizovaná.

Paradise Papers

V roku 2017 Medzinárodné združenie investigatívnych novinárov (ICIJ) zverejnilo pod názvom Paradise Papers databázu 13,4 mil. dokumentov dvoch offshore spoločností Appleby so sídlom na Bermudách a Estera so sídlom v Singapure. Záznamy obsahujú e-maily, zmluvy, bankové záznamy viac ako 25 000 firiem spojených s ľuďmi v 180 krajinách sveta. Odkrývajú stále sofistikovanejšie a účtovné operácie a metódy, ako obrovské nadnárodné korporácie využívajú daňové raje, zároveň odhaľujú prepojenia osobného bohatstva a veľkých korporácií (Apple, Nike, UBER atď.) na svet politiky.

Daňové raje a Slovenská republika

V dokumentoch Paradise Papers sa vyskytuje 200 mien Slovákov. Podľa autorov Krištofík, P., Ištók, P., Nedelová, G.,²⁶ medzi rokmi 2005 až 2014 došlo k dramatickému nárastu počtu slovenských podnikov, ktoré presunuli svoje sídlo do jurisdikcií označovaných ako daňové raje. V roku 2005 bolo týchto firiem 1510, v roku 2014 sa zvýšil počet na 4362 slovenských podnikov, čo predstavuje nárast 189 %. Najviac využívané daňové raje podnikateľmi zo SR sú v Holandsku 1154, v USA 1028, na Cypre 750, v Luxembursku 393, na Seychelách 205, na Ostrove Man 155. Medzi najčastejšie motívy využívania daňových rajov patria daňové úspory.

4 Dôsledky existencie daňových rajov v národnom a medzinárodnom kontexte

Na uvedené zverejnenia ICIJ reagovalo 300 svetových ekonómov z viac ako 30 krajín sveta vyhlásením, že daňové raje deformujú fungovanie svetovej ekonomiky. Negatívne dôsledky ich existencie sú však podstatne širšie. Ide nielen o ekonomické dôsledky, ale aj sociálne a bezpečnostné dôsledky v národnom aj medzinárodnom kontexte, ktoré sa navzájom prelínajú, pôsobia kombinovane, znásobujú svoje účinky v negatívnom synergickom efekte.

Ekonomické dôsledky a ohrozenia

- pokles príjmov do rozpočtových sústav domácich krajín,
- nedostatok finančných prostriedkov na financovanie potrieb štátu – na školstvo, zdravotníctvo, (nemocnice, prevencia, atď.), na verejný sektor, na ochranu životného

²⁶ KRIŠTOFÍK, P., IŠTOK, M., NEDELOVÁ, G. (2017): Motívy zakladania onshore a offshore spoločností slovenskými podnikmi v roku 2014. s. 198-216.

prostredia, na rozvojové programy, na podporu vedy, výskumu a vývoja, na podporu podnikania a vytvárania pracovných príležitostí atď.,

- nedostatok finančných prostriedkov na redistribúciu bohatstva a odstraňovanie nerovností,
- oslabená stabilizačná funkcia štátu,
- deformácie a ohrozenia svetovej ekonomiky a národných ekonomík sveta.

Sociálne dôsledky a ohrozenia

- prehlbujúca sa nerovnosť medzi jednotlivcami a medzi ekonomickými subjektmi v ekonomickom a sociálnom kontexte, ako aj prehlbujúce sa nerovnosti príležitostí vzdelávať sa, dôstojne žiť a pracovať,
- rast chudoby a z toho vyplývajúce dôsledky prejavujúce sa nízkou úrovňou vzdelávania a prevencie chorôb, nárast frustrácie obyvateľstva, rast trestnej činnosti v spoločnosti,
- pokles právneho povedomia obyvateľstva.

Bezpečnostné dôsledky a ohrozenia

- strata transparentnosti vo finančnom sektore zvyšuje riziko použitia finančných prostriedkov na trestnú činnosť s celospoločenskými dôsledkami, na terorizmus a ohrozenia bezpečnosti ľudstva.

Politicko-spoločenské dôsledky a ohrozenia

- netransparentnosť verejných financií národných ekonomík a financií v celosvetovom rozsahu umožňuje prepojenie finančných prostriedkov z podnikania a investovania (čistých peňazí) s finančnými prostriedkami z trestnej činnosti (špinavých peňazí), prepojenie so svetovou politikou ohrozuje demokratické základy štátov tohto sveta, prepojenie finančnej moci a politickej moci pri netransparentnosti umožňuje jej zneužitie a ohrozuje základy demokracie a ľudskej civilizácie.

Humanitárne dôsledky (humanitárne katastrofy)

Podľa vyjadrenia popredných ekonómov sveta existencia daňových rajov znamená pre rozvojové krajiny doslova tragédiu. Podľa odhadov ActionAid prídu rozvojové krajiny únikom ziskov nadnárodných korporácií do daňových rajov zhruba o 160 mld. \$, napr. austrálska ťažobná spoločnosť ušetrila na daniach v africkom štáte Malawi toľko finančných prostriedkov, ktoré by stačili na mzdy 39 000 učiteľov alebo 8500 lekárov za rok. Podľa OSN Demokratická republika Kongo je jednou z najmenej rozvinutých krajín sveta, takmer polovica detí trpí podvýživou, ale spoločnosť Glencore (medené bane) a Gentler (ťažobný magnát - blízky priateľ konžského prezidenta) vložili vyše pol miliardy dolárov do offshore spoločností, ktoré vlastní Gertler. Odhad jeho zisku je vo výške 67 mil. dolárov.

Všetky tieto uvedené negatívne dôsledky znamenajú vážne ohrozenia našej spoločnosti. To je hlavný dôvod, prečo je potrebné prijať opatrenia proti nim.

5 Boj proti daňovým únikom a daňovým rajom

Medzinárodná inštitúcia OECD po desaťročiach neúčinných snáh proti daňovým rajom spolu s orgánmi EÚ začali v prvej dekáde 21. storočia podnikáť zásadnejšie kroky proti offshore centráam. Hlavnou príčinou bola zmenená situácia v porovnaní s 90-tymi rokmi 20. storočia, keď po vypratí „petrodolárov“ z obdobia sedemdesiatych rokov a praní peňazí nemalého bohatstva zvrhnutých afrických diktátorov, začali zločinecké organizácie zo strednej a východnej Európy prať špinavé peniaze získané z obchodu s drogami, z obrovských finančných podvodov a špekulácií, z obchodov so strategickými surovinami a z podvodných privatizácií.

Pre identifikáciu daňových rajov OECD využíva tieto 4 základné kritériá: 1. žiadne alebo nízke daňové zaťaženie, 2. neefektívna výmena daňových informácií, 3. absencia transparentnosti, 4. investovanie primárne na základe daňových stimulov a úspor bez reálnej ekonomickej aktivity. Okrem týchto 4 kritérií sa na identifikáciu daňového raja používa aj

významné kritérium – umiestnenie jurisdikcie v rankingu FSI (Financial Secrecy Index), ktorý okrem iných hodnôt stupeň utajenia, resp. zverejňovania informácií (transparentnosť) a využívanie preferenčných daňových režimov. OECD zverejňuje čierne a tzv. šedé zoznamy krajín, ktoré sa často aktualizujú. V boji proti daňovým rajom existuje veľa paradoxov. Jedným z nich je, že niektoré členské štáty OECD, resp. EÚ sa umiestňujú v negatívnom rankingu FSI (napr. USA, Luxembursko alebo Veľká Británia)²⁷.

Doteraz uplatnené iniciatívy a opatrenia v boji proti daňovým rajom možno zhrnúť takto:

- Predstavitelia G 20 na samite v apríli 2009 deklarovali „koniec bankového tajomstva“ vo svete.

Zhodnotenie účinnosti:

Treba konštatovať, presadenie tohto opatrenia je náročné a v reálnom živote došlo len k miernemu obmedzeniu bankového tajomstva. Presvedčanie nestačí. Mnohé daňové raje súhlasia so spoluprácou, často krát len formálne a poskytujú informácie sporadicky. Výsledkom je absencia silného nástroja na zrušenie bankového tajomstva a vynútenie výmeny informácií. Doteraz uplatňované sankcie nie sú dostatočne účinné.

- Od roku 2010 USA prostredníctvom Foreign Account Tax Compliance Act (FATCA) realizuje automatickú výmenu informácií medzi zahraničnými bankami a IRS. Finančné inštitúcie vo svete musia identifikovať spomedzi svojich klientov amerických občanov a hlásiť IRS držiteľa bankového účtu a príjem z neho pochádzajúci. Opatrenie sa stretlo s veľkou kritikou.,
- V roku 2013 OECD prijala dokument opatrení Global Automatic Exchange of Information (GAEI), na základe ktorej sa má zabezpečiť globálna automatická výmena informácií. Do konca roku 2020 by sa mala zrealizovať ako globálny štandard. Kľúčové daňové raje oznámili, že budú participovať v tomto systéme.

Zhodnotenie účinnosti:

Prekonať finančnú neprehľadnosť je doteraz neúčinné. Väčšina účtov v daňových rajoch je skrytá v shell companies, nadáciách, fondoch, ktorých cieľom je legálne alebo nelegálne prerušiť spojenie a zakryť skutočných vlastníkov peňazí, ktorí patria medzi najbohatších. Do automatickej výmeny informácií je zapojená len malá časť daňovníkov, ktorí nemajú prístup do shell companies a ide len o malý zlomok dát, ktoré sú poskytnuté v automatickej výmene informácií. Daňové inštitúcie nemajú prostriedky overiť celý systém a vytvoriť systém kontroly a overovania na „provokatéroch a udavačoch“ je slabá stratégia boja.

- V roku 2005 prijala EÚ Smernicu zdaňovania úrokových príjmov FO (EU Saving Tax Directive), v ktorej bol zakomponovaný princíp rovnakého zdanenia jednotlivcov (FO) z úrokových príjmov vo všetkých členských krajinách vo väzbe na krajinu ich daňovej rezidencie. Podstatnými súčasťami smernice bola automatická výmena informácií členských krajín EÚ a prechodný režim členských krajín EÚ (Rakúsko, Luxembursko, Belgicko) a Švajčiarska s uplatnením metódy úplného zápočtu.

Zhodnotenie účinnosti:

Automatická výmena informácií tejto smernice bola pozitívnou časťou smernice. Avšak prechodný režim zdaňovania úrokových platieb v krajinách Rakúsko, Luxembursko, Belgicko a Švajčiarsko 35 %-nou zrážkovou daňou spôsobil zmenu správania sa daňovníkov, ktorí začali meniť účty vo Švajčiarskych bankách z účtov na meno na účty patriace shell companies. Hneď v prvom roku uplatnenia smernice v roku 2005 bol zaznamenaný nárast z 50 % na 60 % vo Švajčiarsku, ďalší daňovníci si otvorili účty

²⁷ KRIŠTOFÍK, P., IŠTOK, M., NEDELOVÁ, G. (2017): Motívy zakladania onshore a offshore spoločností slovenskými podnikmi v roku 2014. s. 201.

v ostatných daňových rajoch sveta.²⁸ Pôvodne dobrý zámer smernice zdaňovať fyzické osoby v zahraničných bankách v členských štátoch EÚ a vo Švajčiarsku presne takou istou daňovou sadzbou ako v štáte rezidencie skončil neúspešne. Podľa Zucmana²⁹ išlo o taký neúspech, ktorý sa rovná fiasku. Platnosť tejto smernice skončila 31.12.2016.

- Návrhy Gabriela Zucmana³⁰ v boji proti daňovým rajom sú tieto:
 - vytvoriť ústredný celosvetový register vlastníkov svetového bohatstva, napr. pod dohľadom MMF zjednotiť už existujúce registre, podobne ako sú rôzne registre pre realitné holdingy. Takáto databáza nemusí byť verejná, ale musí byť k dispozícii pre regulačné orgány,
 - uplatňovať finančné a obchodné sankcie uvalené na tie daňové raje, ktoré by odmietli spoluprácu a reformy. Podľa výpočtov Zucmana by stačilo, keby Nemecko, Francúzsko a Taliansko zaviedli daň na všetok švajčiarsky tovar vo výške 30 %, bolo by to viac ako úspora Švajčiarska z postavenia daňového raja,
 - vytvoriť účinný systém výmeny informácií vo svete pri odhaľovaní vlastníkov účtov v daňových rajoch,
 - uplatňovať vysoké pokuty,
 - zaviesť systém rozdeľovania firemného zdaniteľného zisku nadnárodných korporácií na základe kritérií - faktorov, napríklad tam kde sú zrealizované predaje alebo kde sú v skutočnosti zamestnanci (návrh CCCTB).
- OECD v novembri 2016 schválila znenie Multilaterálneho nástroja (MLI), ktorý umožňuje rýchlu novelizáciu bilaterálnych zmlúv o zamedzení dvojitého zdanenia a implementáciu prijatých opatrení projektu BEPS (Base Erosion and Profit Shifting). Multilaterálny nástroj pomôže lepšie a rýchlejšie reagovať na nevhodné praktiky v oblasti agresívneho daňového plánovania nadnárodných firiem.
- Európska únia nepodnikala v posledných dekádach 20. storočia a na začiatku 21. storočia výrazné a otvorené kroky proti daňovým rajom. Na základe analýz legislatívy EÚ bola doteraz orientovaná na boj proti daňovým únikom a podvodom v predovšetkým v oblasti DPH a proti vyhýbaniu sa daňovým povinnostiam a agresívnemu daňovému plánovaniu. EÚ na základe iniciatívy BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) prijala niektoré opatrenia v boji proti vyhýbaniu sa daňovým povinnostiam, najmä balík opatrení ATAP (Anti Tax Avoidance Package), smernicu Rady ATAD (Anti Tax Avoidance Directive). Posledné návrhy Európskej komisie sa orientujú na:
 - automatickú výmenu informácií a nové pravidlá transparentnosti (nová smernica je v platnosti),
 - nový návrh smernice o daňových sprostredkovateľoch,
 - prijatie piatej smernice boja proti praniu špinavých peňazí,
 - tvorbu čierneho zoznamu daňových rajov (po vzore zoznamu OECD).Pozitívne možno hodnotiť zvyšujúci sa tlak EÚ v boji proti daňovým rajom. V členských štátoch EÚ došlo k zlepšovaniu automatickej výmeny informácií v daňovej oblasti a PŠP tak v legislatívnej rovine, ako aj vo využívaní IT systémov v daňovej praxi. Tvorba „čierneho“ a „šedého“ zoznamu daňových jurisdikcií obsahuje 4 fázy: výber krajín, skríning, tvorba zoznamu a monitoring. Dňa 5.12.2017 sa ministri členských štátov EÚ na zasadnutí Rady pre hospodárske a finančné záležitosti (ECOFIN) dohodli na čiernom zozname

²⁸ ZUCMAN, G. (2015). The Hidden Wealth of Nations. The Scourge of Tax Havens. s. 72-73

²⁹ Tamtiež, s. 69-74.

³⁰ Tamtiež, s. 75-102.

daňových rajov. Išlo o výsledok hodnotenia 92 daňových jurisdikcií z celkového počtu 213 krajín podľa troch hlavných kritérií: transparentnosť daňového systému, spravodlivé zdaňovanie a zapojenie sa krajiny do medzinárodnej spolupráce v boji proti daňovým podvodom.

Krajiny, ktoré počas uplynulého obdobia nesplnili kritériá, sa dostali na „čierny zoznam“. Ide o 17 štátov, ktoré majú status nespolupracujúcich daňových jurisdikcií:

Americká Samoa, Bahrajn, Barbados, Grenada, Guam, Južná Kórea, Macao, Maršalove ostrovy, Mongolsko, Namíbia, Palau, Panama, Svätá Lucia, Samoa, Trinidad a Tobago, Tunisko, Spojené arabské emiráty (SAE).

Tabuľka 2: Prehľad 17 daňových jurisdikcií na „čiernom zozname“ EÚ

Kategória štátov podľa opatrení	„Čierny zoznam“ štátov
Štáty, ktoré nepreukazujú žiadnu spoluprácu	Americká Samoa, Bahrajn, Barbados, Grenada, Guam, Južná Kórea, Macao, Maršalove ostrovy, Mongolsko, Namíbia, Palau, Panama, Svätá Lucia, Samoa, Trinidad a Tobago, Tunisko, SAE.

Zdroj: http://europa.eu.rapid/press-release_MEMO-175122_en.htm

Okrem toho bolo definovaných 47 jurisdikcií, ktoré musia zlepšiť transparentnosť, odstrániť škodlivú daňovú konkurenciu, zaviesť požadované kritériá a implementovať OECD BEPS, z toho 8 štátov, „tzv. hurricane countries“ majú k dispozícii dlhší čas na implementáciu opatrení.

Tabuľka 3: Prehľad 47 daňových jurisdikcií na „šedom zozname“ EÚ

Kategória štátov podľa opatrení	„Šedý zoznam“ štátov
Štáty, ktoré musia zlepšiť transparentnosť	Arménsko; Bosna a Hercegovina; Botswana; Kapverdy; Hong Kong ; Curaçao; Fidži; Macedónsko; Jamajka; Jordánsko; Maldivy; Maroko; Nová Kaledónia; Omán; Peru; Katar; Srbsko; Svazijsko; Tchajwan; Thajsko; Turecko; Vietnam.
Štáty, ktoré musia zlepšiť spravodlivosť v zdanení	Andorra; Arménsko; Aruba; Belize; Botswana; Kapverdy; Cookove ostrovy; Curaçao; Fidži; Hong Kong; Jordánsko; Ostrov Labuan; Lichtenštajnsko; Malajzia; Maldivy; Mauritius; Moroko; Svätý Vincent a Grenadiny; San Marino; Seychely; Švajčiarsko; Taiwan, Thajsko, Turecko; Uruguaj; Vietnam.
Štáty, ktoré musia zaviesť požadované kritériá	Bermudy; Kajmanie ostrovy; Guernsey; Ostrov Man; Jersey; Vanuatu.
Štáty, ktoré musia zaviesť opatrenia projektu OECD BEPS	Albánsko; Arménsko; Aruba; Bosna a Hercegovina; Hercegovina; Cookove ostrovy; Faerské ostrovy; Fidži; Macedónsko; Grónsko; Jordánsko; Maldivy; Čierna Hora; Moroko; Nauru; Nová Kaledónia; Niue; Svätý Vincent a Grenadiny; Srbsko; Švajčiarsko; Taiwan; Vanuatu.

Zdroj: http://europa.eu.rapid/press-release_MEMO-175122_en.htm

Viacero členských krajín EÚ podporuje prísne opatrenia voči krajinám na čiernej a šedej listine, dokonca sa plánuje obmedziť finančnú podporu z Európskej únie, Svetovej banky alebo MMF. Odborníci sa zhodujú v tom, že bez sankcií a prísnych opatrení, medzi ktoré sa uvažuje zaradiť zvýšenie zrážkovej dane, možnosti neodpočítania nákladov pre firmy, rôzne audity a ďalšie sa nepodariť obmedziť daňové raje vo svete. Medzinárodná nezisková organizácia Oxfam³¹ vo svojej správe upozornila na prítomnosť silných politických a ekonomických tlakov pri tvorbe čiernej listiny. Výsledkom toho je, že na listinách sa nenachádzajú štáty, ktoré boli zapojené v odhalených a daňových škandáloch v priebehu posledných piatich rokov. Podľa Oxfam by malo byť na čiernej listine ďalších 18 krajín, vrátane členských krajín EÚ, ktoré patria medzi najväčšie daňové raje vo svete. Oxfam³² medzi ne zaradil Holandsko, Írsko, Luxembursko a Maltu. Vzniká otázka, aká je skutočná ochota svetových politikov riešiť problematiku daňových rajov vo svete a aká bude politická priechodnosť daných opatrení?

Na boj proti daňovým rajom majú mnohí odborníci odlišné názory. Niektorí sú veľmi skeptickí a kritickí k doteraz uplatneným a navrhovaným opatreniam, pretože mnohé návrhy narážajú na spomínanú politickú nepriechodnosť vyplývajúcu z neochoty riešiť existenciu daňových rajov. Z toho dôvodu sa návrhy mnohých ekonómov orientujú na zjednodušenie daňového systému a zníženie daňového zaťaženia národných daňových systémov. Dokonca skupina oponentov (Pavel Kohout a Roman Joch) zastávajú názor, že daňové raje vytvárajú podmienky pre daňovú konkurenciu a znižovanie daňového zaťaženia. Philip Booth (Institut of Economic Affairs, London) vyjadruje pochybnosti o tom, že keby mali skorumpované vlády viac verejných financií, či by investovali viac do verejného sektora. Skupina akademikov z Harvardskej a Michiganskej univerzity uverejnila v roku 2004 štúdiu „Economic Effects of Regional Tax Havens“, v ktorej tvrdí, že mnohí samotní investori by pravdepodobne menej investovali, pretože namiesto investícií prostredníctvom daňových rajov by zaplatili vyššie dane. Na druhej strane oponenti týchto názorov, napríklad Peter Janský, jeden zo signatárov petície za zrušenie daňových rajov nesúhlasí so zástancami daňových rajov. Napriek protichodným názorom a skeptikom autorka príspevku tvrdí, že intenzívny a účinný boj proti daňovým rajom a daňovým únikom využitím sankcií je nevyhnutný.

Záver

Daňové raje negatívne ovplyvňujú svetovú ekonomiku. Cieľom predkladaného príspevku bolo charakterizovať podstatu, príčiny vzniku a rozsah daňových rajov, identifikovať negatívne dôsledky ich existencie v svetovej ekonomike a v národných daňových systémoch. Analýza súčasného stavu ukazuje, že prostredníctvom daňových rajov dochádza k veľkým daňovým únikom, ktoré chýbajú v národných rozpočtoch. Odhalené kauzy LuxLeaks, Panama Papers, Paradise Papers dokumentujú, že daňové raje sú ohrozením stabilného vývoja svetovej ekonomiky, spôsobujú negatívne dôsledky ekonomického, sociálneho, bezpečnostného a humanitárneho charakteru celosvetového rozsahu. Doterajšie iniciatívy a opatrenia OECD a ďalších medzinárodných inštitúcií a ekonomických zoskupení sú početné, ale zatiaľ neúčinné. V daňových rajoch sú ukryté finančné prostriedky veľkého rozsahu, ktoré sa využívajú aj na financovanie terorizmu. Preto boj proti daňovým rajom musí byť dôraznejší, silnejší a efektívnejší všetkých kompetentných odborníkov a politikov v medzinárodnom a národnom meradle.

Použitá literatúra:

1. ACHIMSKÁ, V. (2016): International comparison of the liberalization of the postal sector, *Proceedings of 16th International Scientific Conference Globalization and Its*

³¹ <https://www.printfriendly.com/print:customCSSURL=disableClicktoDel=0&...>

³² <https://www.printfriendly.com/print:customCSSURL=disableClicktoDel=0&...>

- Socio-Economic Consequences*, University of Zilina, The Faculty of Operation and Economics of Transport and Communication, Department of Economics, 5th – 6 th October 2016. Rajecské Teplice, Slovakia, s. 18.
2. BURÁK, E. (1997): Vyberte si svoj daňový raj. *Mzdy a financie*, č. 22, roč. 4, 1997, s. 28.
 3. DESAI, A. – FOLEY, F. – HINES, J. (2004): A Multinational Perspective on Capital Structure Choice and Internal Capital Markets. *Journal of Finance*, 59, (6), s. 2451-87, <https://doi.org/10.1111/j1540-6261.2004.000706x>
 4. ERICKSON, S.–MAYDEW,E.,L.–SCHOLLES, M.S. – SHEVLIN.,T. – WOLFSON, M. (2009): *Taxes and Business Strategy- A Planning Approach*. New Jersey: Pearson Prentice Hall. ISBN 978-0-13-6033315-8.
 5. GRAHAM, J. R. – TUCKER, A. L. (2006): Tax Shelters and Corporate Debt Policy. *Journal of Financial Economics*, 81, (3), s. 563-594, <https://doi.org/10.1016/j.fineco.2005.09.002>.
 6. KRIŠTOFÍK, P. – IŠTOK, M. –NEDELOVÁ, G. (2017): Motívy zakladania onshore a offshore spoločností slovenskými podnikmi v roku 2014. *Politická ekonomie*. Vol. 65, No.2. 2017. s.198-216.
 7. KUBICOVÁ, J. (2016): Exit tax in the world of international migration of companies and individuals. *Proceedings of 16th International Scientific Conference Globalization and Its Socio-Economic Consequences*. University of Zilina, The Faculty of Operation and Economics of Transport and Communication, Department of Economics, 5th – 6th October 2016. Rajecské Teplice, Slovakia, s. 1101-1109.
 8. PICCIOTTO, S. (2012): Towards Unitary taxation of Transnational Corporations. New York: Tax Justice Network. http://www.taxjustice.net/cms/upload/pdf/Towards_Unitary_Taxation_1-1.pdf.
 9. PIKETTY, TH. (2014): *Capital in the Twenty-first Century*. Harvard College, USA: 2014.
 10. SIKKA, P. – WILLMOTT, H. (2010): The Dark Side of Transfer Pricing: Its Role i Tax Avoidance and Wealth Retentiveness. *Critical Perspectives on Accounting*, 21. (4), s. 342-356. <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2010.02.004>.
 11. SOROS. G. (1999): *Kríza globálneho kapitalizmu*. Bratislava, Kalligram, 1999. ISBN 80-7149-270-1.
 12. ŠIKULA. M. (1999): *Globalizácia – rázcestie civilizácie*, 1999. Bratislava, SPRINT. ISBN 80-88884- 846-6.
 13. VAVROVÁ, K. (2015): Tax incentives of business entities in selected countries of the EU in the context of globalization. *Proceedings of 15th International Scientific Conference Globalization and Its Socio-Economic Consequences*. University of Zilina, The Faculty of Operation and Economics of Transport and Communication, Department of Economics, 7th – 8th October 2015. Rajecské Teplice, Slovakia, s. 855-863.
 14. WOTAVA, M.: Daňové ráje. Offshore services. British Royal Crown Trust, Excellent Consulting, 1997/98, Britské Panenské ostrovy: West Indies, s. 9.
 15. WEYZIG, F .(2013): Tax Treaty Shopping: Structural Determinants of Foreign Direct Investment routed through the Netherlands. *International Tax and Public Finance*, 20 (6), s. 910-937, <https://doi.org/10.1007/s10797-012-9250-z>
 16. http://europa.eu.rapid/press-release_MEMO-175122_en.htm
 17. <https://www.printfriendly.com/print:customCSSURL=disableClicktoDel=0&...>
 18. <https://www.icij.org/investigations/luxembourg-leaks/>

Kontakt:**doc. Ing. Gizela Lénártová, PhD.**

Fakulta podnikového manažmentu

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: gizela.lenartova@gmail.com

NOVÁ ÉRA V ROZVOJI ČÍNSKEJ ĽUDOVEJ REPUBLIKY¹

Ludmila Lipková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail:

V príspevku sa zaoberáme úlohou 19. zjazdu Komunistickej strany Číny pre ďalší rozvoj čínskej spoločnosti. Analyzujeme taktiku súčasného generálneho tajomníka strany Si Ťin pchinga vo veci jeho nástupcu, zaberáme sa najdôležitejšími sférami čínskej spoločnosti, ktoré by sa mali kvalitatívne zmeniť na základe strategických zámerov, prezentovaných na zjazde Si Ťin pchingom. Nová stratégia by mala viesť k významným zmenám v čínskej spoločnosti, k výraznému rastu strednej vrstvy a k reštrukturalizácii ekonomiky, s akcentom na ochranu životného prostredia, ale i ku kvalitatívnej zmene postavenia a úlohy Čínskej ľudovej republiky v svetovom spoločenstve.

Kľúčové slová: Devätnásty zjazd Komunistickej strany Číny, postavenie prezidenta Si Ťin Pchinga, rozvoj Čínskej ľudovej republiky

The paper deals with the role of the 19th National Congress of the Communist Party of China (October 18th, 2017 – October 24th, 2017) for the further development of the Chinese society. We analyze the tactics of the current General Secretary Xi Jinping on his successor and deal with the most important spheres of the Chinese society, which should qualitatively change based on the strategic intentions presented by Xi Jinping at the 19th National Congress. The presented strategy should lead to significant changes in the Chinese society, to the significant growth of the middle class and to the restructuring of the economy, with the emphasis on environmental protection, but also on the qualitative change in the status and role of the People's Republic of China in the global community.

Key words: 19th National Congress of the Communist Party of China, President Xi Jinping's Status, Development of the People's Republic of China

JEL: F00

Úvod

Čínska ľudová republika patrí k ojedinelým štátom vo svetovom spoločenstve, v ktorom sa doposiaľ nerozvinul politický pluralizmus. Od roku 1949 tu vládne iba jedna politická strana – Komunistická strana Číny. Napriek zásadným ekonomickým reformám, ktoré sa začali po smrti Mao Ce-Tunga, a ktoré viedli k transformácii centrálne plánovanej ekonomiky na ekonomiku trhovú, k politickým zmenám v Čínskej ľudovej republike nedošlo. Štát riadi Komunistická strana Číny, Štátna rada a Národnooslobodzovacia armáda. Najvyšším straníckym orgánom je zjazd, ktorý riadi nielen stranícke aktivity, ale i celý štát. Preto sa rokovaniam a výsledku zjazdu Komunistickej strany Číny venuje nielen v Číne, ale i vo svete veľká pozornosť.

1 Prehľad prác venovaných problematike

Problematikou ekonomického rozvoja Čínskej ľudovej republiky, upevňovaním nielen jej ekonomického, ale i politického vplyvu vo svetovom spoločenstve, sa zaoberá veľké množstvo odborníkov. Od zvyšovania ekonomického potenciálu Číny bude vo veľkej miere závisieť ďalší vývoj svetovej ekonomiky. Rokovanie a výsledky 19. zjazdu Komunistickej

¹ Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 1/0267/15.

strany Číny sú podrobne analyzované najmä vo vyspelých západných štátoch, rovnako sa mu venujú odborníci v ruských či ázijských akademických a politických kruhoch. Z prác západných autorov spomeňte článok Alice de Jong „Čo môžeme očakávať od čínskej ekonomiky v roku 2018,“ ktorá analyzuje faktory rastu čínskej ekonomiky v roku 2018.² Simon Hill sa vo svojom príspevku venuje analýze výsledkov 19. zjazdu KS Číny.³ Ďalším aktuálnym autorom je Kartik Bommakanti, ktorý tiež venoval jednu zo svojich prác analýze výsledkov 19. zjazdu KS Číny.⁴ Z ruských odborníkov, ktorí sa zaoberajú danou problematikou, spomeňme aspoň neskôr v našom texte citovaných autorov Alexeja Maslova a Sergeja Sanokajeva. Problematikou ekonomického a politického vývoja v Číne s zaoberajú vo svojich prácach aj slovenskí a českí autori Katarína Brocková,^{5 6} Martin Grešš,⁷ Richard Turcsányi, Filip Šebok, Matej Šimalčík a Boris Varhélyi,⁸ Lenka Fojtíková,^{9 10 11 12} Jana Kovářová,¹³ Juraj Ondriaš,¹⁴ čínska autorka Zhang Liqun.¹⁵

2 Diskusia

Devätnásty zjazd Komunistickej strany Číny, ktorý je najvýznamnejšou politickou udalosťou v krajine, sa konal v októbri 2017 (18. 10. 2017 – 24. 10. 2017). Na zjazde bola predstavená „cestná mapa“ rozvoja čínskej spoločnosti na budúcu päťročnicu (2018 – 2022) a stratégia rozvoja až do roku 2049.

2.1 Postavenie prezidenta Si Ťin Pchinga v čínskej spoločnosti

2.1.1 Nástupníctvo Si Ťin pchinga vo vedúcich funkciách

Prvýkrát za dlhé obdobie nebol predstavený na zjazde nástupca. Podľa názoru politológov, by to mohlo znamenať, že Si Ťin pching zostane straníckym vodcom i po roku 2022.

² <https://theconversation.com/what-we-can-expect-from-chinas-economy-in-2018-89911>

³ <https://thediplomat.com/2017/09/5-things-to-watch-out-for-at-the-chinese-communist-party-congress/>

⁴ <http://www.orfonline.org/research/19th-congress-communist-party-china-aftermath/>

⁵ https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencie-virt/2017/zborn%C3%ADk_Virt_2017.pdf

⁶ ZHANG, Liqun - GREŠŠ, Martin - BROCKOVÁ, Katarína. Current and potential Chinese foreign direct investment in the Slovak Republic. - In *Baltic journal of European studies*. Tallinn : Tallinn university of technology, 2017. ISSN 2228-0596, 2017, vol. 7, no. 1, pp. 84-96 online.

⁷ ZHANG, Liqun - GREŠŠ, Martin - BROCKOVÁ, Katarína. Current and potential Chinese foreign direct investment in the Slovak Republic. - In *Baltic journal of European studies*. Tallinn : Tallinn university of technology, 2017. ISSN 2228-0596, 2017, vol. 7, no. 1, pp. 84-96 online.

⁸ <http://www.asian.sk/styri-pohlady-na-19-zjazd-cinskej-komunistickej-strany/>

⁹ Fojtíková, Lenka and Jana Kovářová. (2014). Influence of China's Entry into the WTO on Cross-border Financing. PROCEEDINGS OF THE 14TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON FINANCE AND BANKING, 2014, pp. 74-79.

¹⁰ Fojtíková, Lenka (2012). China's External Trade after Its Entrance into the WTO with the Impact on the EU. PROCEEDINGS OF THE 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON EUROPEAN INTEGRATION 2012, ICEI 2012, pp. 56-65.

¹¹ Fojtíková, Lenka (2014). COMPARISON OF THE STEEL DEMAND BETWEEN THE EUROPEAN UNION AND CHINA. METAL 2014. 23RD INTERNATIONAL CONFERENCE ON METALLURGY AND MATERIALS, 2014, pp. 1485-1490.

¹² Fojtíková, Lenka (2017). China's trade competitiveness in the steel industry after 15 years of its membership in the WTO. ECONOMIC ANNALS-XXI, vol. 166(7-8), 2017, pp. 16-19.

¹³ Fojtíková, Lenka and Jana Kovářová. (2014). Influence of China's Entry into the WTO on Cross-border Financing. PROCEEDINGS OF THE 14TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON FINANCE AND BANKING, 2014, pp. 74-79.

¹⁴ https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/archiv_konferencii/Medzinarodne_vztahy_2016._Aktualne_otazky_svetovej_ekonomiky_a_politiky.pdf

¹⁵ ZHANG, Liqun - GREŠŠ, Martin - BROCKOVÁ, Katarína. Current and potential Chinese foreign direct investment in the Slovak Republic. - In *Baltic journal of European studies*. Tallinn : Tallinn university of technology, 2017. ISSN 2228-0596, 2017, vol. 7, no. 1, pp. 84-96 online.

Na čele Komunistickej strany Číny stojí od roku 2012 Si Ťin Pching (Xi Jinping 1953), ktorý je súčasne aj vrchným veliteľom ozbrojených síl a prezidentom Čínskej ľudovej republiky.

Po smrti Mao Ce-Tunga v roku 1976 z podnetu Teng Siao-pchinga bol zavedený nový pevný poriadok v riadení komunistickej strany i štátu, ktorý mal zabrániť nastoleniu kultu osobnosti v čínskej spoločnosti. Dva základné princípy obmedzujú výkon najvyšších funkcií (prezidenta a generálneho tajomníka komunistickej strany) na 2 volebné obdobia a stanovujú vekový limit na výkon vysokých funkcií. Tengove organizačné reformy mali zabezpečiť rovnováhu síl v kolektívnom vedení strany a tiež formálne oddelenie štátu od strany. Dnes už je politickou tradíciou, aby najvyšší čínski predstavitelia nevykonávali svoje funkcie vo veku vyššom ako 68 rokov.¹⁶ Táto tradícia je neformálna a súčasné rozloženie politických síl v ČĽR nie je prekážkou, aby bola táto tradícia obídaná.

Funkcia generálneho tajomníka Komunistickej strany Číny a súčasne aj čínskeho prezidenta je obmedzená na dve funkčné obdobia. Prezidenta volí v ČĽR parlament.

Pred začiatkom 19. zjazdu Komunistickej strany Číny sa očakávalo, že sa skončí éra desaťročnej rotácie na poste prezidenta ČĽR a generálneho tajomníka KS. Nástup súčasného čínskeho prezidenta a generálneho tajomníka komunistickej strany Si Ťin pchinga bol známy pred 10 rokmi. Podľa tradície sa očakávalo, že päť rokov pred ukončením mandátu predstaví Si Ťin pching svojho nástupcu. Nestalo sa tak. Je možné, že svojho nástupcu predstaví až v roku 2022. Spravidla sa nástupcom generálneho tajomníka komunistickej strany stáva jeden z členov stáleho výboru politického byra. Žiadny z nich však nespĺňa vekový limit. Nástupca Si Ťin pchinga by sa mal ujať funkcie v roku 2023 a mal by v nej zotrvať do roku 2033.¹⁷ Členmi stáleho výboru politbyra sú okrem Si Ťin pchinga i Li Kche čchiang (Li Keqiang, nar. 1955),¹⁸ Li Juan-čchao (Li Yuanchao, nar. 1950),¹⁹ Wan Yang (nar. 1955).²⁰ Wang Hunin (nar. 1955),²¹ Žao Le-čchi (Zhao Leji, nar. 1957),²² Han Čchen (Hang Zheng, nar. 1954).²³

Druhou možnosťou je, že Si Ťin pching bude pokračovať vo výkone funkcie tretie volebné obdobie, čo si bude vyžadovať zmenu zákona. Napriek výnimočnému postavenia súčasného čínskeho prezidenta táto možnosť je odborníkmi pokladaná za nepravdepodobnú.

Pre súčasného prezidenta, ktorý zastáva súčasne tri významné funkcie, zrejme nie je kľúčovou otázkou zotrvania vo funkciu prezidenta štátu a generálneho tajomníka strany ako skôr zachovanie jeho funkcie predsedu Centrálnej vojenskej rady KS. V histórii novodobej reformnej Číny si zachovali svoje postavenie Teng Siao Pching²⁴ a Ťiang Ce-min,²⁵ ktorí zostali v uvedenej funkcii niekoľko rokov po formálnom odchode z najvyšších straníckych funkcií.

Snaha súčasného čínskeho vodcu – zostať pri moci dlhšie obdobie, než bolo doposiaľ zvykom, možno vysvetliť i jeho politikou rozsiahlych reforiem, na ktorých realizáciu bude potrebných viac ako desať rokov. Zotrvanie súčasného čínskeho vedenia pri moci viac ako desať rokov, by znamenalo likvidáciu doterajšej praxe výmeny na najvyšších postoch v čínskej spoločnosti a narušenie doterajších princípov v riadení čínskeho štátu. Napriek mnohým dohadom možno predpokladať, že nástupca Si Ťin pchinga nebude patriť k súčasným

¹⁶ Съезд Компартии Китая: председатель становится императором? <http://www.bbc.com/russian/features-41659494>

¹⁷ <https://www.britannica.com/biography/Deng-Xiaoping>

¹⁸ http://www.chinavivae.com/biography/Li_Keqiang%7C263

¹⁹ http://www.chinavivae.com/biography/Li_Yuanchao%7C713

²⁰ http://www.chinavivae.com/biography/Wang_Yang%7C2696

²¹ http://www.chinavivae.com/biography/Wang_Huning%7C3538

²² http://www.chinavivae.com/biography/Zhao_Leji%7C326

²³ http://www.chinavivae.com/biography/Han_Zheng%7C257

²⁴ <https://www.biography.com/people/deng-xiaoping-9271644>

²⁵ http://chinavivae.com/biography/Jiang_Zemin/full

najbližším spolupracovníkom prezidenta a generálneho tajomníka, ale bude predstavený neskôr. Mal by patriť ku generácii, ktorá sa narodila koncom 60. rokov 20. storočia (1968), aby spĺňal podmienku vekového limitu pre výkon funkcie.

2.1.2 Si Ťin pchingove idey

Si Ťin pching bol znovu zvolený za generálneho tajomníka strany a výnimočne ešte za života bol vyhlásený za klasika marxizmu-leninizmu. Za päť rokov vlády sa Si Ťchin pching prejavil ako človek neštandardný, s tvorivým myslením, preto netreba od neho očakávať šablónovité riešenia.²⁶ Na rokovaníach zjazdu boli systematizované myšlienky, ktoré predstavil Si Ťin pching počas piatich rokov (2012 – 2017) vo výkone vrcholných funkcií.

Upevnenie pozície Si Ťin pchinga sa prejavilo i tým, že je tretím čínskym komunistickým predstaviteľom po Mao Ce tungovi a Teng Siao pchingovi, ktorý je spomínaný v stanovách komunistickej strany. Koncepcia Si Ťin pchinga o „novej ére socializmu s čínskymi špecifikami“ získala status „myšlienky“. V minulosti sa tento termín používal iba v súvislosti s „myšlienkami Mao Ce-tunga“. Otec čínskych reforiem Teng Siao pching bol do stanov strany zakomponovaný ako teoretik, čo je o stupeň nižšie.²⁷

V rezolúcii 19. zjazdu sa uvádza, že Komunistická strana Číny sa riadi ideológiou založenou na zložitom učení filozofických koncepcií konfuciánstva, marxizmu-leninizmu, maoizmu a myšlienok Si Ťin pchinga. Do stanov strany boli zaradené Si Ťin pchingove idey ako významné myšlienky a vedecká koncepcia rozvoja Číny, idey najnovších úspechov kitaizácie marxizmu a myšlienky „teórie troch zastupiteľstiev“.²⁸

2.2 Nová éra v rozvoji čínskej spoločnosti

Zjazd Komunistickej strany Číny predstavil plán rozvoja na 30 rokov. Stanovil dlhodobé strategické úlohy, ktoré sa týkajú rozvoja ekonomiky, politiky, sociálnej sféry, ochrany životného prostredia a upevnenia vplyvu Číny v zahraničí.

Generálny tajomník Komunistickej strany Číny Si Ťin pching vo svojom prejave na zjazde zdôraznil, že „socializmus s čínskymi špecifikami vstupuje do novej éry svojho rozvoja“. Pojem „nová éra“ v 3,5 hodinovom prejave zaznel 36-krát.²⁹

Si Ťin pching vo svojom prejave zdôraznil, že čínska spoločnosť sa stretáva so zložitými výzvami doma aj v zahraničí, napriek tomu disponuje strategickými možnosťami pokračovať v ďalšom rozvoji. Napriek problémom, s ktorými sa spoločnosť stretáva, Čína bude pokračovať v reformách a otvorenosti. Čína bude garantovať ochranu zákonných práv zahraničných investorov a bude napomáhať rozvoju medzinárodnej spolupráce v oblasti obchodu, výroby a poskytovaní on line služieb.³⁰

Čína sa má v najbližších rokoch stať jedným z najvýznamnejších štátov v oblasti rozvoja a využívania vedy a techniky, kozmonautiky a informačných technológií. Čína bude usilovať o zvýšenie kvality a významu základného výskumu.

Vo svojom prejave Si Ťin pching oznámil, že Čína sa má zamerať na kvalitu vyrábaného tovaru, rozvoj dopravnej infraštruktúry a rozvoj informačných technológií. Strana musí zjednotiť všetky národnosti čínskeho ľudu, vybudovať spoločnosť s rozhodujúcim podielom strednej vrstvy a dosiahnuť veľké víťazstvo pri vstupe do novej éry socializmu s čínskymi špecifikami.³¹

²⁶ <http://mychinaexpert.ru/kommunisticheskaya-partiya-kitaya/>

²⁷ <http://www.bbc.com/russian/features-41754634>

²⁸ <https://russian.rt.com/world/article/443488-sezd-kpk-itogi-si-czinpin>

²⁹ <https://aftershock.news/?q=node/587636>

³⁰ Доклад Си Цзиньпина на XXI съезде Компартии Китая представил докоржную карту на пятилетие <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4656537>

³¹ Доклад Си Цзиньпина на XXI съезде Компартии Китая представил докоржную карту на пятилетие <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4656537>

Po začatí ekonomických reforiem v roku 1978 sa ekonomický rast v Číne opieral najmä o export. S nástupom *novej éry* sa bude čínska ekonomika opierať najmä o zvyšovanie domáceho dopytu, rast spotreby v domácej ekonomike. Zjazd stanovil pred čínskou spoločnosťou úlohu vybudovať spoločnosť so širokou strednou vrstvou a zlikvidovať chudobu.³² Na zjazde bol stanovený cieľ do roku 2020 zvýšiť životnú úroveň 43 miliónov Číňanov, ktorí žijú denne z menej ako 1 USD.³³ V súčasnosti z takmer 1,4 mld obyvateľov Číny k strednej triede patrí 300 mil.³⁴ Väčšina obyvateľov by sa mala priblížiť životnou úrovňou k strednej vrstve, ktorá je motorom každej ekonomiky ako významný spotrebiteľ.

Čína má v nasledujúcich rokoch zabezpečovať ekonomický rast nie extenzívne, ale intenzifikáciou. Zavádzaním nových technológií. Do roku 2035 má Čína vybudovať modernú ekonomiku s významným akcentom na energeticky úsporné technológie. Rovnako sa bude klásť dôraz na životné prostredie. Program ekologizácie bol nazvaný „Krásna Čína“. Už v súčasnosti je 55 % ekonomického rastu zabezpečovaný vysoko technologickými odvetviami.³⁵ K stému výročiu vzniku Čínskej ľudovej republiky má byť vybudovaný „moderný socialistický štát“.³⁶

Čína bude naplňať čínsky sen o obrodení čínskeho národa. Snahy strany budú viesť k renesancii čínskeho ľudu.³⁷ Boli definované rôzne štvorice – štyri komplexnosti, štyri sebadôvery, štyri oceľové vlastnosti a štyri veľkoleposti budovania štátu. Do roku 2050 sa má stať Čína bohatý, silný, demokratický, harmonický, civilizovaný, modernizovaný socialistický štát k stému výročiu vzniku Čínskej ľudovej republiky (2049).³⁸

Nadalej sa bude aktívne modernizovať Čínska národnooslobodzovacia armáda a bude sa zvyšovať jej potenciál. Do roku 2035 chce Čína disponovať modernou obranyschopnou armádou s najmodernejším vojskom na svete.³⁹ Čína sa chce podieľať na podpore globálneho mieru a stability.

2.3 Globálny projekt – globálny hráč

Zvýšenie pozornosti čínskej spoločnosti v blízkej budúcnosti na vnútorný rozvoj neznamená smerovanie k izolácii a odmietnutie globálnych ambícií Číny.

Čína sa podľa vyjadrenia Si Ťin pchinga chce podieľať na budovaní celkového osudu ľudstva. Teng Siao Pching nabádal v zahraničnej politike k zdržanlivosti, aby Čína konala ticho a aby nedemonštrovala svoje možnosti. Si Ťin Pching presadzuje politiku „strategickej príležitosti“ danej rýchlym ekonomickým rastom Číny.⁴⁰ Čína predstavila svoje vízie ďalšieho rozvoja sveta. Na základe vzájomne výhodných vzťahov sa má uskutočňovať zmena prístupu ku kontaktom k iným štátom. Politika Číny zostane i po 19. zjazde Komunistickej strany

³² <https://russian.rt.com/world/article/443488-sezd-kpk-itogi-si-czinpin>

³³ https://zpravy.idnes.cz/cina-si-tin-pching-chudoba-lidska-prava-dhb-/zahranicni.aspx?c=A171101_092152_zahranicni_linv

³⁴ <http://russian.people.com.cn/n3/2017/1016/c31519-9280344.html>

³⁵ <https://russian.rt.com/world/article/443488-sezd-kpk-itogi-si-czinpin>

³⁶ <https://russian.rt.com/world/article/443488-sezd-kpk-itogi-si-czinpin>

³⁷ <https://www.1tv.ru/news/2017-10-24/334988>

³⁸ <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4656537>

³⁹ <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4656537>

⁴⁰ <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4656537>

stabilnou a predvídateľnou. Stabilita a neunáhlenosť je súčasťou čínskej politickej kultúry od staroveku.⁴¹

Čína buduje veľkú mocnosť a zdôrazňuje, že je pripravená hrať úlohu globálneho hráča. Krajina nielen zohráva aktívnu politiku v medzinárodnom spoločenstve, ale formuje aj nový politický priestor. Ideologickým základom budovania nového politického priestoru je sformulovanie (ešte v roku 2015) koncepcie „spoločenstva so spoločným osudom“, ktoré predniesol Si Ťin pching na zasadnutí valného zhromaždenia OSN v roku 2015.⁴² Štáty majú žiť spoločný osud, chrániť spoločné hodnoty, ktoré sú determinované výsledkami Druhej svetovej vojny a budovať spoločný multipolárny bezpečný svet.

Svoje ekonomické postavenie si Čína bude upevňovať i začatým projektom Hodvábnej cesty *Iniciatíva pás a cesta*, v ktorého rámci bude Čína budovať obchodnú a dopravnú infraštruktúru v hodnote 124 miliárd dolárov. Projekt prepojí námornými a pozemnými komunikáciami Čínu s Európou a Afrikou. Čínska vláda spolu so súkromnými čínskymi firmami investuje miliardy dolárov do fabrík a zlepšenia cestnej infraštruktúry v desiatkach štátov. Rozširuje si tým svoj vplyv vo svete.⁴³ Stratégia ekonomickej integrácie je zameraná na euroázijský priestor. Čína zohráva aktívnu úlohu v organizácii a uskutočňovaní mnohých medzinárodných projektov, okrem Hodvábnej cesty je aktívnym účastníkom zoskupenia BRICS, Šanghajskej organizácie spolupráce, Ázijskej banky infraštruktúrnych investícií apod.⁴⁴ Nová stratégia môže premeniť Čínu na svetového lídra a zabezpečiť jej veľký vplyv najmä v rozvojových štátoch.⁴⁵

Záver

Čínska ľudová republika sa po 40. rokoch úspešných ekonomických reforiem a budovania „socializmu s čínskymi osobitosťami“ posúva po 19. zjazde strany k novej ére. Snaha Si Ťin pchinga o urýchlenie sociálno-ekonomického rozvoja Číny a upevnenie medzinárodnej pozície Číny získalo širokú podporu. Vzhľadom na centralistické riadenie, napriek významnému podielu súkromného vlastníctva v čínskej ekonomike, možno očakávať, že krátkodobé aj strednodobé ciele, ktoré boli na 19. zjazde formulované, budú realizované. Čína neustále zvyšuje svoj podiel na tvorbe svetového hrubého domáceho produktu. V najbližších desaťročiach možno očakávať kvalitatívnu premenu čínskej ekonomiky a ďalšie posilňovanie vplyvu Číny vo svetovej ekonomike i vo svetovom spoločenstve.

Použitá literatúra:

1. Bommakanti, Kartik: 19 th congress communist party china aftermath, Observer Research Foundation, 12. 1. 2018 www.orfonline.org/research/19th-congress-communist-party-china-aftermath/
2. China Vitae: Biography of Han Zheng
http://www.chinavitae.com/biography/Han_Zheng%7C257
3. China Vitae: Biography of Jiang Zemin
http://chinavitae.com/biography/Jiang_Zemin/full

⁴¹ Съезд Компартии Китая: председатель становится императором? <http://www.bbc.com/russian/features-4165949>

⁴² https://www.1tv.ru/news/2017-10-24/334988-v_kitae_zavershilsya_s_ezd_kompartii_na_kotorom_zayavili_o_kurse_na_obschestvo_sredney_zazhitocnosti?t=1&cn=ZmxleGlibGVfcml8y&refsrc=email&iid=f836ea0b953743caa704e2afd778eae9&uid=989207984&nid

⁴³ Доклад Си Цзиньпина на XXI съезде Компартии Китая представил докоржнующую карту на пятилетие <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4656537>

⁴⁴ <https://www.infox.ru/opinion/253/maslov/185830-itogi-sezda-kompartii-knr-kitaj-budet-rassirat-vlianie-na-ves-mir>

⁴⁵ <https://interaffairs.ru/news/printable/18629>

4. China Vitae: Biography of Li Keqiang
http://www.chinavitae.com/biography/Li_Keqiang%7C263
5. China Vitae: Biography of Li Yuanchao
http://www.chinavitae.com/biography/Li_Yuanchao%7C713
6. China Vitae: Biography of Wang Huning
http://www.chinavitae.com/biography/Wang_Huning%7C3538
7. China Vitae: Biography of Wang Yang
http://www.chinavitae.com/biography/Wang_Yang%7C2696
8. China Vitae: Biography of Zhao Leji
http://chinavitae.com/biography/Zhao_Leji%7C326
9. FOJTÍKOVÁ, Lenka and Jana KOVÁŘOVÁ. (2014). Influence of China's Entry into the WTO on Cross-border Financing. PROCEEDINGS OF THE 14TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON FINANCE AND BANKING, 2014, pp. 74-79.
10. FOJTÍKOVÁ, Lenka (2012). China's External Trade after Its Entrance into the WTO with the Impact on the EU. PROCEEDINGS OF THE 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON EUROPEAN INTEGRATION 2012, ICEI 2012, pp. 56-65.
11. FOJTÍKOVÁ, Lenka (2014). COMPARISON OF THE STEEL DEMAND BETWEEN THE EUROPEAN UNION AND CHINA. METAL 2014. 23RD INTERNATIONAL CONFERENCE ON METALLURGY AND MATERIALS, 2014, pp. 1485-1490.
12. FOJTÍKOVÁ, Lenka and Jana KOVÁŘOVÁ. (2014). Influence of China's Entry into the WTO on Cross-border Financing. PROCEEDINGS OF THE 14TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON FINANCE AND BANKING, 2014, pp. 74-79.
13. HILL, Simon: 5 things to watch out at the chinese communist party congress. The Diplomat, 31. 8. 2017 <https://thediplomat.com/2017/09/5-things-to-watch-out-for-at-the-chinese-communist-party-congress/>
14. JONG de, Alice: What we can expect from china's economy in 2018, The conversation, academic rigour, journalistic flair, 10. 1. 2018 <https://theconversation.com/what-we-can-expect-from-chinas-economy-in-2018-89911>
15. KADVANOVA, Katarína et al.: Zborník príspevkov zo 17. medzinárodnej vedeckej konferencie Medzinárodné vzťahy 2016: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky, 2016 https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/archiv_konferencii/Medzinarodne_vztahy_2016._Aktualne_otazky_svetovej_ekonomiky_a_politiky.pdf
16. KLENKA, Michal – VLKOVÁ, Eva: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2017, 2017 https://fmv.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/konferencie-virt/2017/zborn%C3%ADk_Virt_2017.pdf
17. Štyri pohľady na 19. zjazd Čínskej komunistickej strany, 27. 10. 2017 <http://www.asian.sk/styri-pohlady-na-19-zjazd-cinskej-komunistickej-strany/>
18. The Biography.com website: Deng Xiaoping Biography <https://www.biography.com/people/deng-xiaoping-9271644>
19. The Editors of Encyclopædia Britannica: Deng Xiaoping, 14. 2. 2018 <https://www.britannica.com/biography/Deng-Xiaoping>
20. VESELÁ, Linda: Si Ťin-pching má odvážny plán. Do roku 2020 chce Čínu zbavit chudoby, 2. 11. 2017 https://zpravy.idnes.cz/cina-si-tin-pching-chudoba-lidska-prava-dhb/zahranicni.aspx?c=A171101_092152_zahranicni_linv

21. ZHANG, Liqun - GREŠŠ, Martin - BROCKOVÁ, Katarína. Current and potential Chinese foreign direct investment in the Slovak Republic. - In *Baltic journal of European studies*. Tallinn : Tallinn university of technology, 2017. ISSN 2228-0596, 2017, vol. 7, no. 1, pp. 84-96 online.
22. БОВДУНОВ, Александр: Политика обновления: какую стратегию развития выбрал Китай после XIX съезда Коммунистической партии, 27. 10. 2017 <https://russian.rt.com/world/article/443488-sezd-kpk-itogi-si-czinpin>
23. Выступление Си Цзиньпина на XIX съезде КПК 18 октября 2017 года (полный текст доклада), 22. 11. 2017 <https://aftershock.news/?q=node/587636>
24. ДЕГТЯРЕВА, Наталья: Сергей Санаков: Мы видим, что Китай развивается очень динамично, 26. 10. 2017 <https://interaffairs.ru/news/printable/18629>
25. Доклад Си Цзиньпина на XXI съезде Компартии Китая представил докоржнкую карту на пятилетие, 18. 10. 2017 <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4656537>
26. Коммунистическая партия Китая: <http://mychinaexpert.ru/kommunisticheskaya-partiya-kitaya/>
27. МАСЛОВ, Алексей: Итоги съезда компартии КНР: Китай будет расширять влияние на весь мир, 19. 10. 2017 <https://www.infox.ru/opinion/253/maslov/185830-itogi-sezda-kompartii-knr-kitaj-budet-rassirat-vlianie-na-ves-mir>
28. САНАКОВ, Сергей: "Китайская мечта" - не утопия, а стратегический план возвышения страны, 16. 10. 2017 <http://russian.people.com.cn/n3/2017/1016/c31519-9280344.html>
29. СМОТРЕВ, Михаил: Съезд Компартии Китая: председатель становится императором?, 18. 10. 2017 <http://www.bbc.com/russian/features-41659494>
30. СМОТРЕВ, Михаил: "Мысли Си Цзиньпина": чем закончился XIX съезд Компартии Китая, 26. 10. 2017 <http://www.bbc.com/russian/features-41754634>
31. ЧАЙКА, Марина: В Китае завершился съезд Компартии, на котором заявили о курсе на общество «средней зажиточности», 24. 10. 2017 https://www.1tv.ru/news/2017-10-24/334988v_kitae_zavershilsya_s_ezd_kompartii_na_kotorom_zayavili_o_kurse_na_obschestvo_sredney_zazhitohnosti?t=1&cn=ZmxleGlibGVfcmVjc18y&refsrc=email&iid=f836ea0b953743caa704e2afd778eae9&uid=989207984&nid

Kontakt:

Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/b
 852 35 Bratislava
 Slovenská republika
 e-mail: ludmila.lipkova@euba.sk

SPECIFIC ASPECTS OF THE INTERNATIONAL LEGAL STATUS OF UNRECOGNIZED STATES (THE CASE OF TRANSNISTRIA)

Vladlena Lisenco

Transnistrian Shevchenko State University, 25th October St 107, MD-3300 Tiraspol,
Moldova, e-mail: vlada.lisenco@gmail.com

Modern political processes and international relations in the world set a task for the experts and researchers to analyze the issue of the legal status of countries that still have the status of unrecognized states. The legal uncertainty of such status is based in international legal documents, in which the contradiction between norms of international law as the right of peoples to self-determination and the territorial integrity of the state has not yet been resolved. The article describes the phenomena of unrecognized states and its impact on international relations and within international public law. The analytical research based on the historical period after the collapse of the Soviet Union and, mostly focused on Moldovan-Transnistrian conflict.

Key words: unrecognized states, the right of self-determination, territorial integrity, Transnistrian conflict.

JEL: F02, F51, F62

Introduction

The phenomenon of unrecognized states occupies one of the important place in modern scientific and practical discussions. Unfortunately, the theoretical and methodological approaches and assessments of this phenomenon between representatives of various scientific schools are diametrically opposed. Theoretically, the legal uncertainty of the status of unrecognized states originates in the basic international legal documents, in which the contradiction between norms of international law such as the right of peoples to self-determination and the territorial integrity of the state has not yet been resolved.

In the works of researchers, there are different various definitions of territorial entities with a disputed status which are used¹: “de facto state”, “states with indeterminate status”, “territories with challenged status”, “disputed states”, “with deferred status”, “self-proclaimed states”, “insolvent”, “collapsing”, “failed states”, “Defective, uncontrolled territory”, “pseudo-state”, “stateless zones”, “island of transit statehood”, etc.

The right of peoples to self-determination is the main international principle and legal institution of integral part of the formation basis for an independent state. This problem is especially critical for the regions that withdrew their membership from the Soviet Union and now are seeking for the recognition of their sovereignty. Until the middle of the 20th century the process proceeded against the background of global military conflicts, then – in the context

¹ COPPIETERS, BRUNO AND RICHARD SAKWA. (2003): Contextualizing Secession: Normative Studies in Comparative Perspective. Oxford, UK: Oxford University Press, 2003, pp. 78-89; COTTA, MAURIZIO and HEINRICH BEST (2007): Democratic Representation in Europe: Diversity Change, and Convergence. New York: Oxford University Press, 2007, pp. 156-167. CROWTHER WILLIAM (1996): Nationalism and Political Transformation in Moldova. Studies in Moldovan: The History, Culture, Language and Contemporary Politics of the People of Moldova. Boulder, CO: East European Monographs, 1996, pp. 45-66. KING CHARLES (2001): The Benefits of Ethnic War: Understanding Eurasia's Unrecognized States. In: World Politics, No. 2, July 2001. pp. 231-249.

of the struggle with colonialism. Over the last three decades, it has been mostly associated with the collapse of totalitarian regimes in the world².

Collapse of Soviet Union and the Socialist bloc is a very complex process of systemic disintegration in the economy, social and political spheres. It had a big and deep impact on the nature and future course of international relations. At present time there is no consensus among experts on the main reasons of the USSR disintegration. Among the possible reasons are the following are: nationalistic tendencies, the authoritarian nature of Soviet society, the domination of one ideology, unsuccessful attempts to reform the Soviet system, leading to stagnation, and then to the collapse of the economy, which led to the collapse of the political system, etc.

Disintegration of Socialist bloc and the USSR was accompanied by the end of Russian role in European politics. The rise of non-communist regimes through movements for democracy and liberalization in the Eastern European states, gave a new look to European politics. Many economic blocs appeared as active economic diplomacy and cooperation in international relations (APEC, AFTA, NAFTA, ASEAN, SAARC, PIF, EU, SCO etc.)

In this transition period Russia started to choose its own new vector of geopolitical and geo-economic development. Different integration associations started to appear in the post-Soviet space: the Commonwealth of Independent States (CIS), Eurasian Economic Union, Community for Democracy and Rights of Nations, The Union State of Russia and Belarus, Organization of the Collective Security Treaty etc.

Nowadays, the 15 post-Soviet states are typically divided into the following five groupings: Baltic states, Eastern Europe, Southern Caucasus, Central Asia, Russia. Each of these regions has its own common set of characteristics, based not only on geographic and cultural factors but also to that region's history in relation to Russia.

2 Post-Soviet 'frozen conflicts'

So-called post-Soviet 'frozen conflicts' appeared after the Fall of Soviet Union: Abkhazia, Nagorno Karabakh, South Ossetia, Transnistria.

Despite the lack of consensus over the definition of "frozen conflict", it is often considering as a conflict to be frozen when active armed confrontation has been brought to an end, but no peace treaty or other political framework resolves the conflict to the satisfaction of the combatants; the conflict can thus legally start again at any moment³. Generally speaking, a frozen conflict means that as a result of a conflict which is not settled, certain post-Soviet states are unable to realize its sovereignty on the part of its own territory and that the respective part of the territory is controlled by rebels.

Some of the conflicts were motivated by ethnic and religious differences, while others were based on historical disputes.

In the case of Nagorno-Karabakh, Transnistria and eastern Ukraine, no UN member state has been recognized that territories. In the case of Abkhazia and South Ossetia, these territories have been recognized by Russia, Venezuela, Nicaragua and Nauru.

The Nagorno-Karabakh Region is a disputed region between Armenia and Azerbaijan. The war lasted for six years, from 1988 to 1994, with thousands of losses and displaced people on both sides. The conflicts in South Ossetia and Abkhazia took place in 2008 during Russia-Georgia war. Both claimed independence from Georgia, proclaimed themselves "Republic of South Ossetia" and "Republic of Abkhazia" and seek international recognition.

² KVACHEVA P.I. (2017): Political and legal status of unrecognized states in the modern world: historical and legal aspects. In: *Perm University Herald. Sochi State University*, 2017, No. 35. pp. 56–65.

³ PAR PIERRE H. N. MARTIN. (2017): The EU's Eastern Partnership, post-Soviet frozen conflicts and the war in Eastern Ukraine. [online]. In: *Nouvelle Europe*. 21 novembre 2017. [Cited 4. 2. 2018.] Available online: <http://www.nouvelle-europe.eu/node/1997>

The political crisis in Ukraine (2013-2014) is a political crisis caused in November 2013 by the decision of the Ukrainian government to suspend the process of signing the Association Agreement with the European Union. This decision led to a mass protest in the center of Kiev, as well as in other cities of Ukraine. This protest received the name “Euromaidan”⁴. After the emergence of new pro-Russian leaders in the Eastern parts of Ukraine, peaceful protests in the territory of Donetsk and Lugansk regions turned into an armed confrontation, and the slogans of federalization of Ukraine were replaced by the requirements of the independence of the regions and led to the proclamation of the Donetsk and Lugansk People's Republics.

3 Moldovan – Transnistrian conflict

The Republic of Moldova is a small country situated in south-eastern Europe between Romania and Ukraine. On August 27, 1991, the Republic of Moldova declared its independence from the Soviet Union and became a sovereign state. Following its declaration of independence on August 27, 1991, and a short civil war in 1992 provoked by fears of unification with Romania, Moldova embarked on a series of political and economic reforms. Sandwiched between the Moldovan-Ukrainian border and the Dniester River existed a thin sliver of land that has remained outside the control of Moldovan authorities. This territory, known as Transnistria, comprises 4,160 square kilometers of land, has a population of more than half a million, and sports most of the trappings associated with a regular state. Transnistria still lacks international recognition; de jure it remains an integral part of Moldova. Transnistria is one of group of statelike entities that lead a precarious existence in the limbo of international politics: the de facto states.

A wave of nationalist movement in late 80s, early 90s exerted a strong pressure on the development of political events in Moldova. Constitutional acts and laws of the republic adopted for the sake of the movement strengthened the emerging split in Moldovan society.

The Transnistrian problem, as an internal political and geopolitical phenomenon and is often described as a "frozen conflict". Transnistria (also called Trans-Dniestr or Transdnistria) is de jure a part of Moldova, now a breakaway region controlled by Russia. The official name is Pridnestrovian Moldavian Republic (PMR, also known as Pridnestrovie). It is appeared of the collapse of the Soviet Union as result of the danger of the joining Moldova to Romania, the new language regime (the transition from the Cyrillic to the Latin chart - the de facto Romanian language). All this led to the interethnic crisis in Soviet Moldova and the armed conflict in 1992, which lasted several months and was stopped by direct intervention of the Russian army under the command of General Lebed.

An independent Pridnestrovian Moldavian Republic was proclaimed on September 2, 1990 with its capital in Tiraspol⁵. So far, most literature on Transnistria has focused on the unresolved conflict: either on its origins or on various formulas for solving it. Phenomenon of Transnistria has many aspects and is unique in a sense. It is closer, than other “frozen conflicts” of the post-Soviet area, to borders of the European Union, and there are no ethnical or religious factors in its base. General framework of the “Transnistrian issue” is formed of political circumstances, but economic interests have been showing in the bottom of the issue since its very beginning.

⁴ ADAM RENNER. (2014) Euromaidan and Donetsk: Peace Paradigm analysis of the Actors, Causes, and Goals of Donbas. [online]. In: Academia Edu. Peace Paradigms. American University. December 10, 2014 [Cited 4. 2. 2014.]

http://www.academia.edu/9730203/Euromaidan_and_Donetsk_Peace_Paradigm_analysis_of_the_Actors_Causes_and_Goals_of_Donbas

⁵ CRISTINA PETRESCU (2001): Contrasting/Conflicting Identities: Bessarabians, Romanians, Moldovans in Nation-Building and Contested Identities. In: *Polirom*, 2001. Vol. 4, No. 12, pp. 36-49.

On the one side, Transnistria has been functioning as a de facto separate pseudo-state entity for a number of years: it has all the attributes of an independent state: its president, parliament, elections, army (which is bigger than the Moldovan army), currency, custom services etc. On the other side, there is not a single country in the international community that recognizes Transnistria as an independent state and even Russia is not willing to move in that direction. For different reasons, it is in the Russian interest for the current status quo to prevail; Transnistria constitutes a very convenient pressure point and bargaining card for the Russian ambition to re-install its dominant influence in the former Soviet Union belt.

Transnistria often viewed as a separatist state violated the principle of the territorial integrity of the Republic of Moldova. It proclaimed the right to independence 27 years ago, referring to the international principle of equal rights and self-determination of peoples. Seven referendums have already been held, where the absolute majority of residents voted for the independent development of Transnistria and to be part of the Russian Federation.

During its existence, Transnistria applied to become a member of UN, Eurasian Economic Union. But these statements had no practical consequences. Transnistria is only a member of the Commonwealth of Unrecognized States (the so-called CIS-2 or parallel CIS). The independence of Transnistria is currently recognized only by two partially recognized and unrecognized post-Soviet states, which, like Transnistria, are also zones of so-called “frozen conflicts”: South Ossetia, Abkhazia, the Nagorno-Karabakh Republic.

4 Moldovan-Russian relations and Transnistrian conflict

The aims of Russia’s policy towards Moldova relate to two main areas which are of key importance for Russia’s international position: to establish the basis for the country’s relations with the West in the field of security, and to permanently include Eastern Europe’s post-Soviet states into the Russian zone of influence, which at the same time would mean winning the geopolitical rivalry with the European Union in the region.

Geopolitical vector of Transnistria was every time directed to the Russia. Historical background of this region as has some factors: the territory of the left bank of Dniester has never been a part of Romania, Transnistria didn’t belong to the Moldavian state in the past. From 1924 until 1940 Transnistria was a part of the Ukrainian Soviet Republic as Autonomy region.

Pro-Russian vector in Transnistria is observed in social and economic spheres: Russia continues to provide serious humanitarian assistance to Transdnistria; a large number of citizens of Russia, permanently resides on the territory of Transnistria. Russia uses Transnistrian gas debt (about \$5,8 billion) as political weapon against Moldova.

Pro-Russian vector in Transnistria is presence in military-strategic vector: the inhabitants of Transnistria see in the Russian peacekeeping forces the main guarantor of peace in the region. Currently, Transnistria still hosts the Russian army. The security in the conflict zone is provided by the Joint Peacekeeping Forces of Russia, Moldova, Transnistria and military observers from Ukraine. According to experts, the peacekeeping operation in Transnistria is the most successful, productive and effective operation of this kind in the territory of the former Soviet Union. Because of the Russian military contingent present in Transnistria, European Court of Human Rights considers Transnistria “under the effective authority or at least decisive influence of Russia”⁶.

⁶ KEN HANLY. (2014). Op-Ed: Is Transnistria the next Crimea? [online]. In: *Digital Journal*. [Cited 04. 02. 2018] <http://www.digitaljournal.com/news/politics/op-ed-is-transnistria-the-next-crimea/article/377950>

5 Models of conflict resolution

Since 1992 the negotiation process between 2 conflict parts of Moldova was internationalized and working in format of «5 + 2» (Transnistria and Moldova - conflict parties, the Russian Federation, Ukraine and the OSCE - mediators of the settlement, and the EU and the US - observers). During the conflict settlement process, the participants in the negotiation process proposed and considered a number of projects on the normalization of the Moldovan-Transnistrian relations.

In 1992 an important Agreement was signed on the principles of the settlement of the armed conflict in the Transnistrian region of the Republic of Moldova.

In 1997 the model for building a “common state” was proposed by Evgenii Primakov and got the name “Primakov project”. The document included such terms as “state-legal relations between Moldova and Transnistria”, “mutually agreed decisions”, “mutually secured guarantees”. At the same time, the memorandum mentioned that: the RM and the PMR are parties in the negotiations.

The “Kuchma Plan” was presented in 2002 and was known as plan for the federalization of the Republic of Moldova.

“Memorandum of Dmitry Kozak” (by the name of the Special Representative of the President of the Russian Federation) became the most famous project for the settlement of the Transnistrian conflict. It was presented in 2003, but it did not take place because of the refusal of Moldovan President Vladimir Voronin to sign the document. According to this plan, Moldova could become an asymmetric federation.

Later, in 2005, at the GUAM summit, the “Yushchenko Plan” was proposed, assuming an associated membership in the union state and obtaining broad autonomy.

In 2010, there were again several initiatives to resolve the conflict within the framework of the territorial integrity of the Republic of Moldova, in particular, Medvedev's and Merkel's “Miseberg Memorandum”.

In the end of 2013, the Socialist Party of the Republic of Moldova presented the “Concept of the Fundamental Principles of the Moldovan Federation”. The same project was promoted by the new President of Moldova. After the election of Igor Dodon, President of the Republic of Moldova in 2016, there has been a trend towards improving Russian-Moldovan relations. Mr Dodon suggested three subjects of the federation (Moldova, Transnistria and Gagauzia), a federal bicameral parliament consisting of the Senate and the House of Representatives, a common government and President elected by Population from all 3 regions.

Very important event took in Vienna on 27 November 2017. The Permanent Conference for Political Questions in the Framework of the Negotiating Process on the Transdnistrian Settlement took place in the 5+2 format. As a result of the talks, the Sides signed the “Vienna protocol” that outlined the recent significant agreements on the ground and made reference for next steps in the negotiations. Before this high event in Vienna there were several breakthrough issues on relations between Chisinau and Tiraspol: the opening of the bridge over the Dniester near the village of Gura Bikului; Chisinau and Tiraspol have agreed how to establish telecommunications between the two banks of the Dniester, status of apostillize on Transnistrian diplomas on education, access to the farmers land in Security zone and functioning of schools with Latin graphics in Transnistria. Some issues remain unresolved: questions related to the registration of Transnistrian cars and license plates, freedom of movement and opened criminal cases against officials in Chisinau and Tiraspol.

6 External policy of Moldovan state

The EU cooperates with Moldova in the framework of the European Neighbourhood Policy and its eastern regional dimension, the Eastern Partnership. EU Moldova Association Agreement was signed in June 2014. There are many benefits which MD took of EU

integration. The main bonuses that Moldova has received from EU within Eastern Partnership are: The Association Agreement, The Deep and Comprehensive Free Trade Areas (DCFTA), visa liberalization (Moldovan citizens can travel visa-free to the Schengen area since 28 April 2014). At current stage, EU continues to play an important role in domestic transformation and stabilization of the country, by providing assistance and consultation.

Romania plays a very important geopolitical role in the southeast of Europe, as well as in the resolution of the Moldavian-Transnistrian question. The subject of unification Moldova and Romania constantly actively discussed in Moldova. Before the unionists organized different marches and manifests, now they develop and propose strategies and plans for unification.

Moldova is still a country divided between three main directions: Romania, Russia and the EU. Despite the recent progress in the process of European integration and the increasing presence of the European Union in the country, Moldova is still vulnerable to Russian influence. Victory in Moldova of Pro-Russian President does not mean the change of the vector in Moldovan foreign policy. It is obvious that there will be changes in the rhetoric of the Moldovan authorities, but they will maneuver between Russia and Europe. Under the Moldovan constitution, the head of state does not formulate foreign policy and cannot definitely denounce the association with the EU or sign federalization agreement. In Moldova, the key powers are the parliament and the government.

7 Main conclusions

1. In international law, there are still no universal international legal norms that clearly define the principles and criteria for recognizing the independence and sovereignty of new states. Theoretically, the legal uncertainty of the status of unrecognized states came from the basic international legal documents (the UN Charter of 1945, the UN Declaration on the principles of international law concerning friendly relations and cooperation in accordance with the Charter of the United Nations, 1970, the Helsinki Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe 1975 etc.), which still does not solve the contradiction between the norms of international law such as the right of peoples to self-determination and territorial integrity.
2. Until today the institution of recognition has not yet been codified. Since 1949, the UN International Law Commission included the issue of recognizing the state and government in the list of subjects of priority codification, but this problem never got its solution. There is a need for international legal framework in the field of recognition of states that meets modern realities. Otherwise, the institution of recognition of the independence of states will remain an instrument of political speculation. There is of absence of any clear answer to the question "How much recognition is necessary for a sovereign state to receive the full scope of its international legal personality?".
3. Moldova is a divided state where there is an unresolved conflict with Transnistria and, in partly, with Gagauzia. To date, Moldova continues to be between two geopolitical forces. On the one hand, the European Union, NATO and the US supporting them, on the other - the emerging Eurasian Union led by Russia. The Eastern vector of the Moldovan foreign policy is very complex. There are many problems, including the military presence of Russia in Transnistria. If Moscow is discussing this issue, it certainly links its decision with the final settlement of the Transnistrian problem.
4. Russia is implementing an extensive and multifaceted policy towards Moldova, aiming at a permanent change in the country's geopolitical orientation from a pro-European to a pro-Russian direction. The recent revival of Russia's activity towards Chisinau and Tiraspol is a part of the general revival of Moscow's policy towards the CIS.

5. Russia will use the 5+2 negotiations to convince Chisinau to gradually eliminate those obstacles hindering Transnistria's economic activity which are due to the region's lack of formal international recognition. Moreover, Moscow will continue to press Chisinau to cancel the law blocking the possible federalization of the Moldovan state. At the same time, Russia will try to avoid any concessions in the matters related to Transnistria's formal status or the Russian military presence in the region. There is a risk that in the context of a lack of clear position on the part of its Western partners, Chisinau, exposed to Russian pressure, will gradually accept the solution proposed by Russia, whose implementation (particularly concerning customs-related issues and the principles underlying the economic relations between Moldova and Transnistria) may hinder or even block the establishment of a deep and comprehensive free trade area between Moldova and the EU.

References:

1. AGREEMENT on Principles of a Peaceful Settlement of the Armed Conflict in the Transnistrian Region of the Republic of Moldova. July 21, 1992
2. ADAM RENNER. (2014) Euromaidan and Donetsk: Peace Paradigm analysis of the Actors, Causes, and Goals of Donbas. [online]. In: Academia Edu. Peace Paradigms. American University. December 10, 2014 [Cited 4. 2. 2014.] http://www.academia.edu/9730203/Euromaidan_and_Donetsk_Peace_Paradigm_analysis_of_the_Actors_Causes_and_Goals_of_Donbas
3. COPPIETERS, BRUNO AND RICHARD SAKWA. (2003): Contextualizing Secession: Normative Studies in Comparative Perspective. Oxford, UK: Oxford University Press, 2003, pp. 78-89;
4. COTTA, MAURIZIO and HEINRICH BEST (2007): Democratic Representation in Europe: Diversity Change, and Convergence. New York: Oxford University Press, 2007, pp. 156-167.
5. CRISTINA PETRESCU (2001): Contrasting/Conflicting Identities: Bessarabians, Romanians, Moldovans in Nation-Building and Contested Identities. In: *Polirom*, 2001. Vol. 4, No. 12, pp. 36-49.
6. CROWTHER WILLIAM (1996): Nationalism and Political Transformation in Moldova. Studies in Moldovan: The History, Culture, Language and Contemporary Politics of the People of Moldova. Boulder, CO: East European Monographs, 1996, pp. 45-66.
7. KING CHARLES (2001): The Benefits of Ethnic War: Understanding Eurasia's Unrecognized States. In: *World Politics*, No. 2, July 2001. pp. 231-249.
8. KEN HANLY. (2014). Op-Ed: Is Transnistria the next Crimea? [online]. In: *Digital Journal*. [Cited 04. 02. 2018] <http://www.digitaljournal.com/news/politics/op-ed-is-transnistria-the-next-crimea/article/377950>
9. KVACHEVA P.I. (2017): Political and legal status of unrecognized states in the modern world: historical and legal aspects. In: *Perm University Herald*. Sochi State University, 2017, No. 35. pp. 56–65.
10. PAR PIERRE H. N. MARTIN. (2017): The EU's Eastern Partnership, post-Soviet frozen conflicts and the war in Eastern Ukraine. [online]. In: *Nouvelle Europe*. 21 November 2017. [Cited 4. 2. 2018.] Available online: <http://www.nouvelle-europe.eu/node/1997>

Contact:

prof. Vladlena Lisenco, DrSc.

Transnistrian Shevchenko State University

25th October St 107

MD-3300 Tiraspol

Moldova

e-mail: vlada.lisenco@gmail.com

ORGANIZATIONAL CULTURE IN THE LEAN PERSPECTIVE-AN EXAMPLE OF AUTOMOTIVE COMPANY

Katarzyna Łukasik ^a – Katarzyna Brendzel-Skowera ^b

^a Faculty of Management in the Czestochowa University of Technology, Poland,
e-mail: katarzyna.lukasik@wz.pcz.pl

^b Faculty of Management in the Czestochowa University of Technology, Poland,
e-mail:katarzyna.brendzel-skowera@wz.pcz.pl

The article presents theoretical and practical considerations on the specificity and uniqueness of lean culture. Literature resources research has been supported by a case study describing the changes in the organizational culture and operation of company from the automotive industry after the lean management implementation. The main goal of the article is to show the features and tools of lean culture in creating a specific, highly committed work environment, focused on organizational goals.

Key words: lean management, lean culture, organizational culture, lean thinking

JEL: J24, M14,

Introduction

Lean management stands not only for management style, but it is also the whole philosophy, which totally changes the perspective and mode of action. The implementation of this kind of management can result in great benefits for the company, giving the opportunity to develop and save a lot of money. Lean management is a very interesting topic and also a very complex one, because it consists of many ideas and other concepts which are closely connected to each other. Even though many companies try to implement this kind of management, the task is quite difficult, and most of all, time-consuming. It requires a lot of patience and consistency. However, the creators of the lean notion achieved great effects on the global scale, that is why many companies try to repeat it. Perhaps because it is significant that most of the lean principles have an obvious connection with the organization's culture. For example, Toyota is constantly developing a corporate culture where individual creativity and teamwork are paramount, based on mutual trust and responsibility between employees and management.

1 Organizational culture meaning

The importance of the concept of organizational culture in spite of the fact that it may seem simple, often leads to disputes and is controversial. This is understandable given the ambiguity of the notion of culture and expectations as to the possibility of explaining in terms of cultural analysis of various organizational phenomena. A.L Kroeber and C. Kluckhohn, after examining over 160 definitions of organizational culture, concluded that since organizational culture is not fully explained, it cannot be used to explain other phenomena. M. Ajiferuke and J. Boddewyn point out, however, that culture is one of those categories that provokes the generalization of definitions, including almost as many meanings as many people using this term¹. A.R. Negandhi accuses using culture as a "black box", through which researchers want to explain difficult so far to explain the phenomenon of organization.

¹ NOGALSKI, B.- RONKOWSKI, R. (2007): Współczesne przedsiębiorstwo – problemy funkcjonowania i zatrudniania, p.37.

One of the definitions was created by the outstanding Dutch culture researcher Geert Hofstede. Hofstede argues that "culture is a collective mind programming that distinguishes one social group from another." According to Hofstede, the human mind is programmed. This process is partly common to some people and is partly unique to a particular person. Other researcher, Edgar Schein has defined culture as "a system of shared basic assumptions that the group assimilated in the course of solving problems to adapt to the environment and internal integration, reasonably well-functioning, to be able to consider it as being well founded and, therefore - which to learn new members, as the correct way of perceiving, thinking and feeling, in relation to these problems."²

The well-formed organizational culture regulates the behavior of employed people to the same extent as formal rules and regulations, according to S.F. Robbins organizational culture is the stronger the managers does not have to worry about the development of regulations and rules, which are set to show how the employees should behave when they accept a particular culture. Each organizational culture is an individual and unique creation. The lean culture presents solutions that are deeply ingrained in Japanese culture, so understanding and acceptance of it is not easy for organizations conducting business in European or American conditions³.

2 Japanese roots of the lean management philosophy

Lean management belongs to a group of modern management concepts and in free translation means "thin" or "fat-free" management. Although the concept has an American name, the roots of it are Japanese. More precisely speaking, lean management has its source in lean production system which was developed by the head of the Japanese carmaker Toyota-Taiichi Ohno in 1940s. Toyota (world automotive leader) at the certain point of its development encountered a problem of lack of resources⁴. The Japanese market was small and at that same time required diversified products. Moreover, post-war country was affected by economic problems, so it had serious limitations in resources - both in raw materials and financial resources. There was a significant difference in productivity and product quality between Toyota and American, European manufacturers⁵. Toyota till 1950 (13 years of existence) produced a total of 2685 cars a day. For comparison - the factory Rouge Ford was producing 7,000 cars a day⁶. Eiji Toyoda, a member of the Toyoda family, including T. Ohno (the chief engineer of Toyota), sought a way to combine the advantages of mass production system used at the Ford plant (impossible at that time for use in Japan) and craft methods (unsuitable for organizations wishing to appear on mass production markets). The challenge was to create a continuous flow in the production of small series, in which not millions, but tens or hundreds of copies were produced. As stated by T. Ohno, the system was created "in response to a strong need for a new method of production - eliminating loss and allowing to catch up America in three years' time"⁷. As a result of observation, research and experimentation a new system was created. It was based on the absolute elimination of losses and with main principles (just in time and jidoka). Generally, there was significant reduction of the resources needed for production such as: people, space, capital investment, time, etc. In the center of the system there are people, and system's objectives are the highest quality, lowest cost, the shortest turnaround time, the biggest security and highest morale⁸. Womack, Jones and Roos indicated that the main

² STONER, J.A.F., FREEMAN, R.E.- GILBERT JR., D.R. (2001): Kierowanie, p.189.

³ ŁUKASIK, K. – PUTO, A. - BRENDZEL-SKOWERA, K. - KOŚCIELNIAK, H. (2015): The Significance of Lean Culture in Warehouse Management, pp. 1150-1163.

⁴ ZIMNIEWIECZ, K. (2003): Współczesne koncepcje i metody zarządzania, p. 38.

⁵ WOMACK, J.P. – JONES, D.T. – ROOS, D. (2008): Maszyna, która zmieniła świat, p.50.

⁶ IBIDEM. p.25

⁷ MARTYNIAK, Z. (2002): Nowe metody i koncepcje zarządzania, p. 101.

⁸ LIKER, J.K. (2005): Droga Toyoty. 14 zasad wiodącej firmy produkcyjnej świata, p.35.

achievement of E. Toyoda and T. Ohno was piecing together new ideas, different techniques tested in other industries and the creation of a "complete system of lean production, extending from product planning through all stages of production and coordination supply system, to the customer"⁹. Lean Manufacturing (production) combines the best features of craftsmanship and mass production - the ability to reduce unit costs and dramatically improve the quality and at the same time offering a wide range of products and an ambitious workplace for the people". The solution that has been found was soon applied by many other Japanese automakers.

Later these Japanese production solutions has been conceptualized as a system of "lean thinking". The term firstly used by Womack and Jones can be defined as the way of producing more, with using less: human effort, equipment, time and less space in order to get closer in meeting customers' needs, as well as eliminating waste¹⁰.

Lean management is a broader concept than just lean production, it encompasses not only production, but also other departments and processes of the organization, it applies to all aspects of management. This method is a meta-built on the basis of many methods, techniques, tools and practices from various other methods of management, not only Japanese. There are also known and used terms like *lean philosophy* or *lean culture*¹¹.

In the literature, there is wide variation in the definition of lean management. Some of the definitions are based on stressing the elimination of losses and wastage, emphasis is put on the objectives and expected effects methods, e.g. Lichtarski's definition is: "[...] the essential message of lean management is removing excess ballast, avoiding any waste and achieving rationality in all areas of business and management of all its resources. This is a philosophy of cold calculation, simplicity, savings"¹². In other definitions the authors concentrate on the tools and techniques which are used, such as Mann's "[...] Lean management includes discipline, daily practices and tools necessary to create and the continued and intense focus on processes."¹³

For Toyota Production System (TPS)'s important objective was to reduce costs and improve work efficiency¹⁴. In order to achieve these goals, it was necessary to eliminate the waste (*muda*). *Muda* is a Japanese word which means "futility, uselessness, idleness, superfluity, waste, wastage, wastefulness"¹⁵.

2.1 Lean culture principles

Lean thinking has some specified main principles which are listed and discussed below (fig.1).¹⁶

⁹ WOMACK, J.P. – JONES, D.T.- ROOS, D. (2008): The Machine that Changed The World, p.337.

¹⁰WOMACK, J.P.- JONES, D.T. (2003): Lean Thinking. Banish waste and Create Wealth in Your Corporation, p.12.

¹¹ SEROKA-STOLKA, O. - ŁĘGOWIK-ŚWIĄCIK, S. (2016): Evaluation of the Implementation of the Lean Concept in the Processes of Environmental Management in an Enterprise, pp.167-176.

¹²LICHTARSKI, J. (1999): Współczesne koncepcje zarządzania przedsiębiorstwem – istota, relacje, problemy stosowania, p.16.

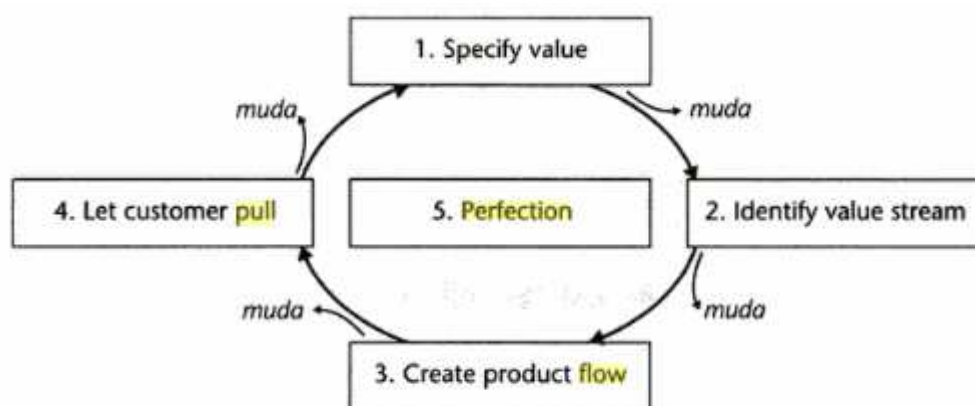
¹³MANN, D. (2005): Creating a Lean Culture. Tools to sustain lean conversions, p.5.

¹⁴MONDEN, Y. (2012): Toyota Production System, p. 3–4.

¹⁵Kenkyusha's New Japanese-English Dictionary (2003) 5th edition, p. 2530.

¹⁶CZEKAJ, J. (2009): Zarządzanie procesami biznesowymi. Aspekt metodyczny, p.130-132.

Figure 1: Lean culture principles

Source: HARRISON, A.- REMKO VAN HOEK, I. (2008): Logistics Management and Strategy: Competing Through the Supply Chain, p. 193.

Value is a starting point of lean management and it can be only defined by the last (ultimate) user. Defining value should be the first and most important step towards lean culture. It only makes sense when it is expressed in relation to the specific product (goods or services, often both at the same time), which satisfy customer's needs, at a set price and within a specified time. The problem of many companies, even those biggest and most successful ones, lies in the fact that they cannot specify what is their value or the definition is wrong. What is more they often spend time and money on investing in new technologies and amenities for improving already existing products or services which do not satisfy the customer, instead of creating new ideas and solutions that would exactly fulfill the need, taking the point of view of the client. That is why lean management culture must start from the deliberate attempt to precisely define the value. It is important to determine the factual demand by reorganizing already existing bases and technologies, as well as rethinking of the role of company's technical experts, basing mainly on the line of products. Summing up all the improper products and services are waste (muda)¹⁷.

The value stream - is a group of all the specific actions required to perform a particular product no matter whether it is a good or service (more and more often it is a connection of both) for three critical tasks in the management of each business¹⁸:

- the problem-solving task- begins at the moment of emergence of the concept, through design and establishment of technology, and until the beginning of production;
- the information management task- runs from order-taking through setting detailed plans of production and finally to delivery;
- the physical transformation task- involves the processing of raw materials into a finished product which is then given to the customer's hands.

Identifying the entire value stream of every product or even family of products, is a next step of lean management culture which almost always exposes the huge amounts of muda, but unfortunately it is rarely taken by enterprises. To be more precise the analysis of value stream almost always points three types of actions which occurs in a value stream:

- many actions undoubtedly create value;

¹⁷WOMACK, J.P.- JONES, D.T. (2003): Lean Thinking. Banish waste and Create Wealth in Your Corporation, p.16-19

¹⁸IBIDEM, p.19-21.

- many other activities do not create value, but they are unavoidable in the current technologies and existing production environments (muda type I);
- many additional actions do not create any value and they can be immediately eliminated (muda type II).

That is why is why lean culture needs to go beyond the company and take a look at the whole: the whole team activities covered in the creation and manufacturing of the product, from concept through design, up to the point where the product is available for sale; from the initial sale and order-taking through production planning to delivery; from raw materials harvested in remote locations to the finished product in the hands of the client.

Organizational mechanism that lets to do this is called by Womack and Jones lean enterprise. Creating the lean enterprise requires a new way of thinking about the relations between the companies, a few simple rules regulating the companies' behavior and transparency in relation to all the steps taken throughout the value stream so that each of the participants could see if other companies follow the established rules.

Flow-When the value is finally specified, the value stream for the product is defined, all parts are engaged in the lean enterprise and there is no muda, the next principle is to arrange all the remaining steps in process of creating value in a flow. The process of introducing this flow is difficult, because the most common belief is that production should be divide it into parts and sectors, where the product is manufactured at only one particular stage in each sector. Lean culture proves that actions can be performed more effectively when the product is processed without interruption, from the raw material up to the finished good, rather than dividing its production into the parts, where in many cases the product needs to wait to be passed to the next stage of manufacturing. Thus, everything functions better when there is a focus on the product and its needs not on organization or devices. In this way all the actions needed to design, the ordering and delivery of the product occur in one continuous stream. The example of company which introduced the continuous flow in its workings is Ford automotive enterprise and then also Toyota drew the benefits from this principle. However, the problem of the introduction of this rule is that it is incompatible with human intuition, which suggest that work should be divided into specific departments and stages¹⁹.

Pull - The most noticeable effect which occurs thanks to converting batches and departments to products teams and continuous flow is the reduction of time needed for launch, delivery and creation of the finished product. What is more lean systems enable the products to be created in any combination and in significantly shortened time than before, so the constantly changing demand can be finally satisfied. This way the customers are able to pull particular products form sellers, because thanks to the design and planning of production, companies no longer have to push clients the goods that they want to get rid of. Moreover, the demands of the customers are becoming more stable, as they can get what is needed, because now the sellers no longer organize promotions for goods that were left unwanted²⁰.

Perfection - When the value is accurately specified, the entire value stream is identified, the steps for creating value of specified product flow continuously and the customer can pull the value from the company, the sellers are becoming very close in satisfying the exact needs of the clients. The combination of these four principles enables to eliminate muda, allowing it to be exposed faster. In lean system there is transparency- everyone from sellers to suppliers, customers and employers knows everything so it is easier to come up with new ideas and concepts which can be introduced just right now. At this point almost, perfection in meeting customer's needs can be achieved²¹.

¹⁹TRENT, J.R. (2008): End-to-End Lean Management: A Guide to Complete Supply Chain Improvement, p. 7-8.

²⁰WOMACK, J.P.- JONES, D.T. (2003): Lean Thinking. Banish waste and Create Wealth in Your Corporation, p.24-25

²¹ SAYER, N. - WILLIAMS, B. (2012): Lean for Dummies, p.34.

2.2 Lean culture components

Many different authors point at different components, rules that create lean management culture. There are some components which can be found in lean management culture, like:²².

- **Teamwork.** In Japanese enterprises the teamwork is practiced, because there is a strong belief that the efficiency of whole group is higher than of each employee alone. The group has an autonomy in decision making process, own tasks and responsibilities. The result is a reduction of the direct control for the sake of the humanization of work and autonomy of the group. It is believed that greater autonomy of the group results in greater motivation and willingness to work.

- **Decentralization of decisions.** As it was mentioned above thanks to teamwork and self-control, the autonomy increases, and the medium levels of management are eliminated. Now, decisions are transmitted directly to the lower levels of the organizational structure.

- **Customer orientation.** In Japanese companies everyone, from management to employees at the production tape, is fully aware of the value of this idea. In order to tie the customer with the products of the company, his wishes, comments and feedbacks have to be taken into account. Even the deliverer needs to be convicted about the importance of the customer, because he is the first to fulfill client's desires.

- **Constant improvement-kaizen.** Kaizen is the commitment of employees to submit any proposals for improvements. It is also the source of the Japanese competitive advantage.

- **Flattened hierarchy.** Japanese companies have a flat organizational structure. That is why it make it easier to coordinate activities. The communication also runs more effectively, and the client's interest grows.

- **Elimination of errors at the source.** Looking for errors and eliminating them is the task in which all employees are involved. It is not enough to find superficial mistakes and defects, because research must be done from the very beginning starting from deeper reasons. There is a common belief In Japanese enterprises that error discovered earlier, in the place of its creation is cheaper to fix the product which are already in the hands of the customer.

- **Avoiding profligacy and waste.** In has already been in mention in earlier section that the main task of lean management is to eliminate muda. All actions that do not increase value are wasteful and they should be eliminated. Some of them are often unnoticed and more difficult to eliminate, these include e.g. buffer stocks, safety conditions, waiting time, warranty repairs.

- **Continuous flow.** In the Japanese companies there are no safety reserves. The whole material is in motion, because the creation of reserves would mean the freezing of capital, and it obviously does not create any value. For this purpose, the rule of just-in-time delivery is used.

- **Total Quality Management (TQM).** Japanese companies owe its success to the total quality management. Quality is always defined by the customers, so that is why they have got great value in TQM. There are so called quality wheels, which enables all employees to be engaged in the process of creating best quality.

- **Simultaneous improvements.** In the Japanese enterprises there is no traditional product development process. It was replaced by the process of simultaneous improvements. It saves a lot of time, because it enables to do everything at the same time: developing concepts, planning production, planning products and also implementing production. Introducing this idea in lean management is very important competitive factor.

The company is committed to the high quality of its products, production and supply, also targeting its actions towards developments and modernizations in production processes and management. For this reason, lean management culture has been introduced in order to enrich and cultivate manufacturing processes, widening the assortment of goods, and maintaining high position in the domestic market, but also in the international field.

²² BUGIEL, J. (2002): Zarządzanie. Aspekty psychologiczne i socjologiczne, p.50.

The needs of employees are being respected thanks to the implemented certificates, drawing on Lean Manufacturing concept in life, and observance of the labor code, by the company. Salaries are paid regularly and there is also a system of motivation in the form of regular increases. What is more, company provides opportunities for advancement. Each employee can benefit from free training and financial support for further, higher education.

3 Lean management culture in an automotive company in Poland- case study

Company X is a world leader in *Engineered Joining Technology* resolutions. It has over 60-years' experience in both manufacturing and product development, and it performs the installation of flow-through systems and components of plastic materials. The company hires over 6000 skilled and experienced employees in a worldwide chain of manufacturing enterprises. The sales and distribution are conducted on the territory of the following continents: Europe, North and South America, Asia and Pacific. In Europe the products are distributed in such countries as for example: Russia, France, Germany, Italy, Spain, Poland, United Kingdom, Switzerland. Company X achieved the leader position in providing solutions on the automotive market. Thanks to great commitment and devotion to value, as well as the fact of being an undisputed leader in joining-technology market, the enterprise won the trust of customers in 100 countries all over the world, supplying over 10,000 clients. Company X supplies semi-finished products made of plastic, metal and also rubber. The main supplier of components is an enterprise located in Germany. Steel products, e.g. precise tubes or sections of materials needed for the formation and assembly of supply are also being delivered from the German companies. Both the supplier and recipient of material is a Polish manufacturer and distributor - company X, which has its headquarters in Cracow, southern Poland.

The research is based on a sample issue which occurred in the company.

Company X is constantly striving to realize their strategic objectives by using lean management culture and thinking. The implementation of objectives set in the vision and mission of the company focuses mainly on:

1. producing goods according to the principle of "0 defects" in manufacturing processes and products;
2. gaining clients' full satisfaction achieved by meeting the requirements of accurate diagnosis of needs and expectations;
3. preventing pollution, and if it is impossible, minimizing the negative impact on the environment, health and safety;
4. increasing production and extending the range of products offered;
5. improving professional skills of all employees in the company, especially through continuous training in the management of health and safety, quality and the environment;
6. preventing accidents at workplace and occupational diseases;
7. continuously improving the integrated management system;
8. developing strong interpersonal ties and friendly cooperation within the company.

These targets are realized by the company by:

1. abiding legal requirements and customer requirements;
2. reviewing the management system systematically;
3. planning and monitoring all processes;
4. continuously improving the processes relating to product quality, environment, health and safety, as well as cost and technology;
5. collaborating with suppliers creatively;
6. modernizing the machinery;
7. using modern software;
8. analyzing the level of customer satisfaction.

Company X has a subject grouping structure of the posts, which means that the positions are grouped by similarities. On the one of them all sorts of operations, necessary to make a product or item, can perform be performed. The use of this type of structure has numerous advantages:

1. minimizing any down time;
2. reducing the number of transport operations;
3. shortening transport routes;
4. simplifying control system;
5. simplifying the registration and planning system;
6. shorter production cycle;
7. smaller inventories of work in progress;
8. less need for manufacturing area;
9. lower production costs.

The main objectives, planned by the enterprise, are to increase the company's competitiveness on the domestic and international market, and develop the range of products.

The way of organization in the company and its pursuit to perfection are achieved through the introduction of lean management concept, waste avoidance and continuous improvement. The production is supported and perfected thanks to the lean manufacturing methodology by using: Kanban cards, Kaizen projects, Just in Time delivery, SMED tool implementation, Poka-Yoke system, or 5S practices among others. Company X strives to imitate Toyota Production System, making the Polish company a significant business partner on the global market, because of the fact that it assures high quality of its products and endeavors to fulfill the demands of the customers.

For the purposes of the article will be presented only selected forms of visual management tools.

In the company X this tool are very simple to introduce, because they consist of visual signs which provide employees with the most important information and instructions. Visual management has many forms and even though the technology is developing fast, the tool is still useful and can bring great effects in the organization. It can also be very helpful, because all the visual means, placed in the workplace surrounding, make everyone able to see the current state of the company and conducted operations. It also enables to eliminate unnecessary movements thanks to the visual signs that introduce order. Company X has implemented a lot of means that are classified as visual management. For example, a competence board, a very popular form of visual management. This kind of mean is providing employees with the essential information about current projects. It also helps to take a look at schedule and notice what kind of operations are made at the moment. This kind of board is often placed close to the work areas, just as it is done in company X. It gives everyone the opportunity of becoming a part of company's plan. What is more, it makes the communication between workers easier, because everyone is aware of what is going on, in a given time. Sharing the information in this way is a huge time saver and, by placing it in the workplace surrounding, the board can be easily seen and read by every employee during the whole day.

Another visual form which an LCD screen is. The screen displays the current phase of production. It is usually placed on the production hall, where the manufacturing process is performed. This kind of visual management simplifies control and helps to notice any changes or mistakes during the production process.

The next mean of visual tool concerns lines marked on the floor. This is done in order to present the way of the operator during the manufacturing process. It is often helpful, especially when new staff is employed, because it significantly shortens the time needed for mastering operations and the workplace. The use of colors is also implemented in the company, and it is also a form of visual management. Employees have some specific uniforms with different colors. Production workers have blue uniforms, and leaders who supervise the staff

have green ones. Such a distinction also helps employees to identify the supervisors quickly and effectively.

There is no exact data (numbers) that would present how the introduction of the visual tool affects the company, but the results of implementing visual signs can be easily noticed. The criterion used to evaluate the company X in case of this lean tool was based on the number and diversity of means. What is more, the place that means are situated has also been taken into account in the analysis. The final evolution is positive, because all the aspects prove that the company is successfully introducing newer and newer visual methods that give positive effects.

Company X has implemented SMED tool in order to eliminate waste and decrease the changeover time. The process is time-consuming, so that is why the tool is being constantly introduced on other machines and production processes, and the phase of implementation is still improving. The study has been conducted in company X on the chosen machine, in which SMED method has been already applied.

The implementation of SMED method on the extruder of smooth tubes in the company resulted in many benefits, giving great savings:

- The reduction of raw material for cleaning the plasticizing system helped to recover 25% of the plastic used in the process, which is 1950 kg per year. Such reduction enables to save the amount of 52 100 zł (about 12 340 euro) per year.
- The reduction of cleaning time of the plasticizing system not only helped save material, but also time - 48 hours. This change gave the company a profit of 6 000 zł (about 1430 euro).
- Reduction of set-up time of the extrusion head without replacing plastics allowed to reduce the time by 192 hours per year. It also helped to save a lot of money - 24 000 zł (about 5710 euro) per year.

To sum, the company achieved significant results thanks to the introduction of SMED tool. The theory of the tool implies that properly conducted process of SMED implementation, should reduce setup time to a digit number, less than 10 minutes. The conducted study shows that, company X obtained the final score of 45 minutes in the changeover process. It may seem that they did not achieve the goal, but the reduction of operations by half is a significant change that allows great savings. Shortening time of the changeover in this particular process is impossible, because of the number of operations done on this machine. However, company X is still in the phase of trials and development, which gives positive predictions for future reference.

Conclusion

Continuous improvement and seeking for perfection is the dream of every company. Each one has its own way on how to achieve this goal. Company X, introduced a few of the described lean management techniques with success. The greatest benefit that can result from implementing lean tools is thriftiness of money and time. Company X, having already gained experience in the lean field, is ready for introduction of many other methods. They know how to operate such projects, and understand the importance of even smallest actions, which on the first look could seem to be unnecessary or irrelevant. The essence of lean management is sometimes full of activities, which may appear to be easy, however, their influence is often underestimated. Following word leaders like Toyota is not an easy task for an automotive plant, but patience and conscientiousness can be profitable. However, once achieved success will not last forever, that is why, even if some tool is successfully introduced, many further actions have to be undertaken. Company X realizes the lean projects all the time. They are in the initial phase of introducing 5S method at the moment. Further analysis of the chosen company would probably result in many other examples of the usage of lean management methods. Achieved results helped to understand how lean create a particular management culture.

References:

1. BUGIEL, J. (2002): *Zarządzanie. Aspekty psychologiczne i socjologiczne*, Kraków, Wydawnictwa AGH, ISBN 83-88408-98-4.
2. CZEKAJ, J. (2009): *Zarządzanie procesami biznesowymi. Aspekt metodyczny*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, ISBN 978-83-7252-446-1.
3. HARRISON, A.- REMKO VAN HOEK, I. (2008): *Logistics Management and Strategy: Competing Through the Supply Chain*, England, Pearson Education, ISBN 978-0-273-71276-3 .
4. *Kenkyusha's New Japanese-English Dictionary. 5th edition.* Tokyo, Kenkyusha, ISBN 978-0785971283.
5. LICHTARSKI, J. (1999): *Współczesne koncepcje zarządzania przedsiębiorstwem – istota, relacje, problemy stosowania*, In: *Przegląd Organizacji*, 1999, no. 11, p.16
6. LIKER, J.K. (2005): *Droga Toyoty. 14 zasad wiodącej firmy produkcyjnej świata*, Warszawa, MT Biznes, ISBN 978-83-8087-147-2.
7. ŁUKASIK, K. – PUTO, A. - BRENDZEL-SKOWERA, K. - KOŚCIELNIAK, H. (2015): *The Significance of Lean Culture in Warehouse Management*, 15th International Academic Conference, Rzym, Włochy, International Institute of Social and Economic Sciences (IIES), Prague, pp. 1150-1163.
8. MANN, D. (2005): *Creating a Lean Culture. Tools to sustain lean conversions*, New York, Productivity Press, ISBN 978-1439811412.
9. MARTYNIAK, Z. (2002): *Nowe metody i koncepcje zarządzania*, Kraków Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, ISBN 83-7252-142-5.
10. MONDEN, Y. (2012): *Toyota Production System*, Boca Raton: CRC Press, ISBN 9781439820971.
11. NOGALSKI, B.- RONKOWSKI, R. (2007): *Współczesne przedsiębiorstwo – problemy funkcjonowania i zatrudniania*, Toruń, Dom Organizatora, ISBN 83-728-5314-2
12. SAYER, N. - WILLIAMS, B. (2012): *Lean for Dummies*, New Jersey, John Wiley&Sons Publishing, ISBN 978-1-118-11756-9.
13. SEROKA-STOLKA, O. - ŁĘGOWIK-ŚWIĄCIK, S. (2016): *Evaluation of the Implementation of the Lean Concept in the Processes of Environmental Management in an Enterprise*, MEKON. Conference Proceedings of MEKON 2014 Selected Papers. 16th International Conference, Ostrava, Czech Republic., VSB - Technical University of Ostrava 2016, pp.167-176.
14. STONER, J.A.F.-, FREEMAN, R.E.- GILBERT JR., D.R. (2001): *Kierowanie*, Warszawa, PWE, ISBN 83-208-1209-7 .
15. TRENT, J.R. (2008): *End-to-End Lean Management: A Guide to Complete Supply Chain Improvement*, Fort Lauderdale, Florida, J. Ross Publishing, ISBN 978-1-WOMACK, J.P.- JONES, D.T. (2003): *Lean Thinking. Banish waste and Create Wealth in Your Corporation*, New York, Free Press, ISBN 978-0-7432-4927-0.
16. 932159-92-9.
17. WOMACK, J.P. – JONES, D.T. – ROOS, D. (2008): *Maszyna, która zmieniła świat*, Wrocław, ProdPress, ISBN 978-83-926020-1-9.
18. WOMACK, J.P. – JONES, D.T.- ROOS, D. (2008): *The Machine that Changed The World*, New York, Free Press, ISBN 978-0-7432-9979-4.
19. ZIMNIEWIECZ, K. (2003): *Współczesne koncepcje i metody zarządzania*, Warszawa, ISBN 83-208-1791-9.

Contact:

Katarzyna Łukasik, PhD.

Faculty Management

Czestochowa University of Technology

Armii Krajowej 19b

42-200 Częstochowa, Poland

e-mail: katarzyna.lukasik@wz.pcz.pl

Katarzyna Brendzel-Skowera, PhD.

Faculty Management

Czestochowa University of Technology

Armii Krajowej 19b

42-200 Częstochowa, Poland

e-mail: katarzyna.brendzel-skowera@wz.pcz.pl

VÝVOJ OBRANY V EURÓPSKEJ ÚNII

Markéta Mackuláková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: marketa.mackulakova@euba.sk

Spoločná bezpečnostná a obranná politika, ktorá poskytuje silnejšiu úlohu v oblasti bezpečnosti a obrany je síce novým prvkom v rámci európskej integrácie, no zmienky o nej siahajú až do povojnového obdobia. Odvtedy členské štáty Európskej únie sledujú schopnosť vykonávať operácie na predchádzanie konfliktom a krízové riadenie bez úmyslu prekonať úlohu a schopnosti NATO v oblasti kolektívnej obrany, ale s cieľom posilniť úlohu Únie a v medzinárodnej politike. Spoločná bezpečnostná a obranná politika (SBOP) je nevyhnutná pre budúcnosť Európskej únie. Potreba spoločnej politiky v oblasti bezpečnosti a obrany je naliehavejšia ako kedykoľvek predtým, pretože len takýmto spôsobom môže byť Európska únia silná a významná. Táto práca identifikuje a analyzuje pôvod tohto konceptu, ukazuje ako súčasná situácia zvýšila tento dopyt a vysvetľuje dôvody na vytvorenie SBOP.

Kľúčové slová: Spoločná bezpečnostná a obranná politika, EÚ, bezpečnosť, obrana, európska integrácia

The Common Security and Defense Policy, which provides a stronger role in the field of security and defense which is a new element of European integration but its roots reach up to the post-war period. Since then, the Member States of the European Union have been able to carry out conflict prevention and crisis management operations without intending to overcome the role and capabilities of NATO in the area of collective defense, but to strengthen the role of the Union and international politics. The Common Security and Defense Policy (CSDP) is essential for the future of the European Union. The need for a common security and defense policy is more urgent than ever, because only in this way can the European Union be strong and important. This work identifies and analyzes the origin of this concept, showing how the current situation has increased this demand and explaining the reasons for the creation of CSDP.

Key words: Common Security and Defense Policy, EU, security, defense, European integration

JEL: Z00, Z19

Úvod

Pojmy ako bezpečnosť a obrana si iba málokto spojí s Európskou úniou, no za posledné roky vybudovala rozsiahly a komplexný systém mechanizmov a prostriedkov, ktoré jej dnes umožňujú plniť široké spektrum civilných aj vojenských úloh v zahraničí. Mnohí autori, spochybňujú začiatok európskej obrannej identity ako napríklad Jolyon Howorth, ktorý sa zameriava len na posledné desaťročie (od 90. rokov) a prvé „oficiálne“ pokusy o vytvorenie európskej bezpečnostnej obrannej identity.¹ Iní, ako napríklad Ralph Dietl, viac zasahuje do minulosti, hoci nie dosť ďaleko, aby sa zmienil o 50. rokoch ohľadom úsilia vytvoriť Európske obranné spoločenstvo.²

¹ HOWORTH, J. (2007): *Security and Defence Policy in the European Union* (Hampshire: Palgrave-Macmillan, 2007), 13.

² RALPH, Dietl: "The US, Western Europe and European Defence Identity," *In Europe, Cold War and Coexistence, 1953-65*, ed. Wilfred Loth. (London: Frank Cass Publishers, 2004), 130.

Členské krajiny Lisabonskou zmluvou zavŕšili sériu reforiem a viacerých inštitucionálnych zmien, ktoré mali posilniť politickú integráciu EÚ a deklarovať jednotnosť členských krajín. Krajiny zmenili napríklad hlasovacie pravidlá, vytvorili post „prezidenta EÚ“, vysokého predstaviteľa Únie pre zahraničné veci, ktorý je istou obdobou ministra zahraničných vecí členských krajín – všetko s cieľom potvrdiť pozíciu EÚ ako silného a plnohodnotného zahranično-politického aktéra.³

Za posledné roky sa v rámci Európskej únie (EÚ) oblasť obrany rýchlo rozvinula v porovnaní so zahraničnou politikou, aj napriek tomu, že bola vo svojej inštitucionalizácii oveľa rýchlejšia. Takéto napredovanie v oblasti integrácie obrany v rámci EÚ vyvoláva otázku. Čo je hnacím motorom tohto vývoja v rámci obrany? Je niekoľko možností ako odpovedať na túto otázku. Vonkajšie udalosti možno pokladať za reakciu EÚ a tiež schopnosť napredovať v rámci integrácie obrany. Bezpečnostné prostredie sa dynamicky zmenilo a Európa čelí novým bezpečnostným hrozbám, ktoré prinútili európskych lídrov zvážiť aktuálny rámec tak, aby boli schopný garantovať bezpečnosť svojich občanov. Inak tomu nebolo ani v roku 2016. Oblasť bezpečnosti a obrany si aj naďalej vyžaduje nevyhnutnú pozornosť na základe udalostí a hrozieb, ktoré to potvrdzujú. Nová bezpečnostná stratégia EÚ a aj jej implementačná stratégia a nový akčný plán na obranu, sa znovu dostávajú do popredia. Hoci stále je prvoradou snaha o zlepšenie Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky, ktorá rámcuje všetky iniciatívy členských krajín Európskej únie v oblasti bezpečnosti a obrany.⁴

1 Postupný vývoj SBOP v kontexte európskej integrácie

1.1 Európska obranná identita

Úvahy o Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politike (SBOP), ktoré siahajú až do povojnového obdobia, na základe čoho myšlienku o spolupráci európskych štátov v rámci bezpečnosti a obrany nie je možné pokladať za úplne novú. Po druhej svetovej vojne, západoeurópsky lídri na základe škôd, boli prinútení premýšľať o tom ako udržať vojenskú rovnováhu v Európe. Boli prijaté opatrenia, ktoré mali odvrátiť akýkoľvek ozbrojený konflikt na území Európy. Za opatrenie možno pokladať uzavretie zmluvy z Dunkerque medzi Spojeným kráľovstvom a Francúzskom krátko po druhej svetovej vojne v roku 1947. O rok z tejto dohody o obrannej aliancii a vzájomnej pomoci vzišiel Bruselský pakt, v ktorom boli zapojené aj štáty Beneluxu. Najambicióznejším aktom v oblasti bezpečnosti a obrany možno pokladať v rámci Európy, zmluvu z roku 1952 o Európskom obrannom spoločenstve (EOS). V tejto zmluve z roku 1952 boli zapojené štáty Beneluxu, NSR, Francúzsko a Taliansko, ktorých povinnosťou bolo zaistiť obranu ak by nastal útok zo strany východného bloku. No ratifikácia tejto zmluvy stroskotala na neochote francúzskeho parlamentu, ktorý ju odmietol ratifikovať zo strachu straty zásadnej časti svojej suverenity.⁵

Zlyhaním ratifikácie zmluvy Európskeho obranného spoločenstva došlo v roku 1954 k vstupu NSR do NATO, a Bruselský pakt sa pretvoril v Západoeurópsku úniu (ZEÚ), do ktorej patrilo taktiež aj NSR. Počas studenej vojny práve vojenské a obranné organizácie NATO a ZEÚ rozhodovali vo veciach bezpečnosti a obrany v Európe, no Západoeurópska únia zo začiatku nebola až tak významná z dôvodu, že jej členské krajiny boli členmi aj NATO. No po studenej vojne došlo k zmene a úloha Západoeurópskej únie sa stala významnou predovšetkým

³ MASARIKOVÁ, M. (2016): Európska obrana a cesta k spoločnej „armáde“. Postavenie SR v európskej a globálnej bezpečnostnej sfére. Dostupné na: <http://www.sfpa.sk/wp-content/uploads/2017/01/nato.pdf>

⁴ MASARIKOVÁ, M. (2016). Európska obrana a cesta k spoločnej „armáde“. Postavenie SR v európskej a globálnej bezpečnostnej sfére. Dostupné na: <http://www.sfpa.sk/wp-content/uploads/2017/01/nato.pdf>

⁵ BUGNON, C. L.: 'Europe et ses institutions. *La Communauté européenne de défense (CED) : un échec qui aboutit à une année de résignation*. 9. 2. 2016. Dijon: Université de Bourgogne.

pre budúci vývoj európskej integrácie v tom zmysle, že časť jej cieľov a úloh začlenila v roku 1992 Maastrichtská zmluva do 2. piliera Európskej únie.⁶

Pre Spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku vo svojich začiatkoch nebolo možné sa oprieť o konkrétne vojenské nástroje, a preto bola v praxi pokladaná za neúčinnú. Irackú inváziu do Kuvajtu v auguste 1990 možno uviesť ako príklad. Hoci členské krajiny Európskeho spoločenstva (ES) jednotne podporili uvalenie ropného embarga a sankcií OSN na Irak, no robustná vojenská akcia však spomínanú jednotu rozvrátila. Spolupráca členských štátov ES v oblasti zahraničnej politiky dopadla neúspešne z dôvodu absencie vojenských nástrojov, pričom každá členská krajina zaujala svoju vlastnú pozíciu. Začiatkom roka 1990 Juhoslovanské vojny znovu vyvolali potrebu vojenskej spolupráce v rámci EÚ. Tieto vojny mali za následok, že EÚ musela podniknúť nové iniciatívy v oblasti bezpečnosti a obrany. Za takúto iniciatívu na takéto dramatické udalosti, ktoré sa odohrali na európskej pôde, možno pokladať vytvorenie Petersbergských úloh v roku 1992. Ide o prvý pokus Európskej únie vytvoriť rámec pre spoločné vojenské aktivity. Boli načrtnuté tri účely, na ktoré by mohli byť nasadené vojenské jednotky:

- humanitárne a záchranné úlohy;
- udržiavanie mieru; úloh v krízovom riadení,
- vrátane vytvárania mieru.⁷

Vstupom Amsterdamskej zmluvy do platnosti, 1. mája 1999, bolo prijatých viacero významných opatrení, ktoré viedli k vytvoreniu Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ a k zlepšeniu koordinácie zahranično-politických postupov členských krajín. Vďaka tomu sa stala účinnejšia aj SZBP.⁸ Dôležitý podnet k vytváraniu EBOP dali francúzsky prezident J. Chirac a ministerský predseda Veľkej Británie A. Blair, na stretnutí v Saint-Malo, v decembri 1998 vo Francúzsku. Najvzájom krajiny žiadali „plné a rýchle naplnenie ustanovenia Amsterdamskej zmluvy o spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike, ktorá zahŕňa zodpovednosť Európskej rady rozhodnúť o postupnom vytváraní spoločnej obrannej politiky v rámci SZBP.“⁹ Zvlášť kládli dôraz na to, že EÚ musí mať „kapacitu pre samostatnú akciu, podporovanú vierohodnými vojenskými silami, možnosť rozhodovať o ich použití a pripravenosť tak urobiť, s cieľom reagovať na medzinárodné krízy. Obe krajiny sa tiež vyslovili za silný a konkurencieschopný európsky obranný priemysel a technológiu.“¹⁰ Vznik Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky sprevádzali rôzne deklarácie, ktoré špecifikovali jej činnosť. Predovšetkým dôležitou bola deklarácia vydaná v roku 1999 v Kolíne nad Rýnom, ktorá ohlásila, že do konca roka 2000 prijme Európska rada rozhodnutie o Európskej bezpečnostnej a obrannej politike EÚ. Zároveň uviedla, že počíta s ukončením činnosti Západoeurópskej únie (ZEÚ) a začlenením jej funkcií do EÚ, aby EÚ mohla plniť tzv. Petersbergské úlohy. Kolínska deklarácia sa tiež zaoberala rozhodovacím procesom v oblasti bezpečnostnej a obrannej politiky, načrtla potrebu EÚ na zvýšenie kapacít pre analýzu situácie, spravodajské zdroje a tiež zabezpečila potrebné strategické plánovanie.¹¹

1.2 Európska bezpečnostná stratégia

V decembri 2003 bola prijatá Európska bezpečnostná stratégia, ktorú možno pokladať za historicky prvý strategický dokument v rámci bezpečnostnej a obrannej politiky. Podľa tejto stratégie je nevyhnutné spoločné a koordinované úsilie, z dôvodu, že súčasné a budúce hrozby

⁶ SCHORR, C.: The dynamics of an evolving European Security and Defence Policy being accelerated by a shift in global security governance with the end of the cold war. University of Twente European Studies. s. 1-41.

⁷ EEAS. [online] Dostupné na: http://eeas.europa.eu/csdp/about-csdp/petersberg/index_en.htm /

⁸ PELTRÁM, A. a kolektiv: Evropská integrace a Česká republika, s. 97.

⁹ HAD, M., PIKNA, B.: Druhý a třetí pilíř Evropské unie, s. 25.

¹⁰ HAD, M., PIKNA, B.: Druhý a třetí pilíř Evropské unie, s. 25.

¹¹ PELTRÁM, A. a kolektiv: Evropská integrace a Česká republika, s. 97.

majú už taký charakter, že členské štáty jednotlivito týmto hrozbám nedokážu účinne čeliť. Zameriava sa na kľúčové hrozby, ktorým členské štáty čelia. Masívny vojenský útok voči členským krajinám pokladá za nepravdepodobný, pretože Európa čelí už oveľa viac diverzifikovaným, menej viditeľným a predvídateľným hrozbám. Za takúto hrozbu možno pokladať medzinárodný terorizmus, ktorý nielen spôsobuje škody ale tiež podkopáva otvorený a tolerantný charakter európskej spoločnosti. Európa potrebuje spoločnú európsku akciu, pretože je nielen cieľom ale aj základňou pre teroristické aktivity. Stratégia tiež predstavuje možné smery ako spoločne postupovať. Ide najmä o budovanie bezpečného susedstva, posilňovanie medzinárodného poriadku na základe multilaterálneho prístupu, zefektívnenie a posilnenie vojenských a policajných kapacít EÚ, koherentnejšiu Spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku a užšiu spoluprácu s partnermi.¹²

1.3 Zmeny po prijatí Lisabonskej zmluvy

Medzi najvýraznejšie zmeny, ktoré prinieslo prijatie Lisabonskej zmluvy v roku 2009 je možné pokladať Európsku bezpečnostnú a obrannú politiku premenovanú na Spoločnú bezpečnostnú a obrannú politiku (SBOP) a systém pilierov zlúčený do jedného. Od prijatia Lisabonskej zmluvy, má Vysoký predstaviteľ/ka aj právomoc formálne navrhnúť vojenské operácie pod vedením EÚ ale taktiež ich aj zamietnuť. Zlúčením pozície Vysokého predstaviteľa/ky a európskeho komisára došlo po prvý raz k rozptýleniu hraníc medzi medzivládny a nadnárodným v rámci zahraničnej a obrannej politiky EÚ. Okrem toho, od roku 2009 vysoký predstaviteľ/ka získal právomoci vo viacerých funkciách obrany. Zastáva funkciu vedúceho Európskej obrannej agentúry, je zodpovedný za službu pre vonkajšiu činnosť a predsedá Rade pre zahraničné veci, čo predtým bolo v právomoci výhradne ministra zahraničných vecí krajiny, ktorá mala predsedníctvo.

Článok 42 Zmluvy o EÚ rozšíril Petersberské úlohy tak, aby zahŕňali:

- humanitárne a záchranné úlohy;
- predchádzanie konfliktom a udržiavanie mieru;
- úlohy bojových síl pri krízovom riadení vrátane mierového procesu;
- spoločné operácie odzbrojenia;
- úlohy vojenského poradenstva a pomoci; stabilizačných úloh po skončení konfliktu.¹³

Okrem toho základ vojenskej spolupráce vznikol v článku 42 VII ZEÚ, ktorý obsahuje zásadu „jeden pre všetkých, všetci za jedného.“¹⁴ „Ak je jeden alebo viacero členských štátov napadnutých, ostatné členské štáty majú povinnosť poskytovať pomoc a pomôcť všetkými prostriedkami, ktoré sú v ich moci v súlade s Chartou OSN. Takýto princíp sa vzťahuje aj na členské štáty, ktoré nepatria do NATO.“¹⁵

Ďalším aspektom solidarity je spoločné konanie v prípadoch teroristických útokov a katastrof spôsobených človekom. V článku 222 Zmluvy o fungovaní EÚ sa uvádza, že klauzuly uvedené v zozname sú právne záväzné pre členské štáty a mali by odôvodniť snahu o hlbšiu vojenskú spoluprácu.¹⁶

Z vyššie uvedeného pokroku možno pozorovať vývoj smerom k delegovaniu väčšej jurisdikcie členských štátov na EÚ a prinajmenšom deklaratívne prispievať k väčším

¹² European Security Strategy (2003): A Secure Europe In A Better World.

¹³ Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. [online] Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012M/TXT&from=EN>

¹⁴ Treaty on European Union [online]. Dostupné na: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf

¹⁵ BRINKMANN, M. (2013): First Steps to a European Union Army, Embassy, May15, 2013-14.

¹⁶ Treaty on European Union [online]. Dostupné na: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf

vojenským kapacitám. S cieľom podporiť ciele týkajúce sa bezpečnosti a obrany, ktoré prijali členské štáty so zmluvami, Európska rada stanovila ciele vojenských kapacít s hlavnými cieľmi. Ciele súvisiace s vojenskou časťou EBOP boli ambiciózne. Spočiatku počas zasadnutia v Helsinkách v roku 1999 existovala politická vôľa vytvoriť do roku 2003 silu rýchlych reakcií, ktorá by pozostávala zo sily 60 000 vojakov, ktoré by mohli byť nasadené kdekoľvek na svete do 60 dní, schopné plniť Petersbergské úlohy.¹⁷ Rada EÚ v roku 2008 schválila Deklaráciu o posilňovaní spôsobilostí, ktorá stanovila ciele na to, aby mohla súčasne vykonávať dve stabilizačné a rekonštrukčné operácie so zapojením 10 000 vojakov a civilistov; dve operácie rýchlej reakcie s použitím bojových skupín EÚ; Operácie humanitárnej pomoci CIMIC a jednu veľkú civilnú misiu (až 3000 zamestnancov) a niektoré menšie.¹⁸ V dôsledku toho takýto súbor cieľov rozširuje rozdiel medzi ambíciami a skutočnými schopnosťami.¹⁹ Hlavný problém spočíva v tom, že Európska únia má určité schopnosti len na papieri.²⁰

2 „Budíček“ pre Európu v podobe Novej Globálnej stratégie EÚ

Kríza na Ukrajine a anexia Krymu, znova posunuli problematiku bezpečnosti a obrany do popredia v decembri 2013, tým že zásadným spôsobom prekreslili bezpečnostnú mapu Európy. Pričom ešte vtedy platná Európska bezpečnostná stratégia z roku 2013 zamietala rozsiahlu agresiu voči niektorému členskému štátu a Ruskú federáciu pokladala za významný faktor bezpečnosti a prosperity v Európe a v neposlednom rade odporúčala s ním prehlbovať vzťahy. Preto sa európsky lídri rozhodli pre vypracovanie novej globálnej stratégie EÚ. Vypracovaním poverili vysokú predstaviteľku Únie pre zahraničné veci Federicu Mogherini. Nová stratégia mala reflektovať zmeny bezpečnostného prostredia, ku ktorým došlo v posledných rokoch, nanovo definovať zoznam bezpečnostných hrozieb EÚ a prehodnotiť strategické partnerstvá EÚ, pretože dokument z roku 2003 už viac neposkytoval adekvátny rámec pre bezpečnostnú a obrannú politiku. Dlhoočakávaná Globálna stratégia Európskej únie pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku bola zverejnená len pár dní po referende Veľkej Británie za vystúpenie z Európskej únie. Hoci je nová stratégia oveľa pesimistickejšia, pomerne jasne formuluje nielen zásady spoločnej bezpečnostnej politiky EÚ a priority, ale po prvýkrát jasne označila nástroje, ktorými by sa Európska únia mala dopracovať k napĺňaniu jednotlivých priorít.²¹

3 Dopad Brexitu na obrannú integráciu v Európe

Myšlienka väčšej obrannej integrácie v Európe bola pôvodne zameraná na budovanie dôvery medzi európskymi susedmi vzájomným prepojením schopností. Avšak pojem integrácia nadobudla niekoľko foriem - od zdieľania porovnateľných úrovní výdavkov na obranu a uskutočňovania spoločných vojenských operácií, až po vytvorenie armády EÚ.

Nedávno niektoré krajiny, vrátane Nemecka a Francúzska, obnovili výzvy na vytvorenie „Schengenského obranného systému“ zameraného na posilnenie obranných vzťahov medzi členskými štátmi EÚ, najmä v reakcii na ruskú agresiu a pretrvávajúce konflikty na Blízkom

¹⁷ YOUNGS, R. (2002): The European Security and Defence Policy: what impact on the EU's approach to security challenges?, *European Security* 11/2, pp.101–124.

¹⁸ Declaration of Strengthening Capabilities (2008). [online] Dostupné na: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/esdp/104676.pdf

¹⁹ MAJOR, C. and MÖLLING, C. (2010): EU Military capabilities – some European troops, but not yet a European Army. In: E. Greco, N. Pirozzi and S. Silvestri, ed. *EU Crisis Management: Institutions and Capabilities in the Making*, Rome: Instituto Affari Internazionali., pp. 11-28.

²⁰ GORDON, B. H. (2000): Their Own Army?, *Foreign Affairs*, New York, 79(4) July/August 2000, pp 12-17 .

²¹ MASARIKOVÁ, M. (2016): Medzinárodné organizácie a bezpečnosť – Európska únia. Slovak Security Policy Institute 2016. Dostupné na: <https://slovaksecurity.org/wp-content/uploads/2016/12/Zabezpec-si-vedomosti-EU.pdf>

východe.²² V súčasnosti, ako sa uvádza v hlavičkovom ciele (HG) 2010, EÚ udržiava svoje vlastné vojenské jednotky vo forme dvoch bojových skupín veľkých prapórov.²³ Zahnuté do spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ (SBOP), HG 2010 vyžaduje, aby jej členovia s výnimkou Dánska a Malty zdieľali zodpovednosť za plánovanie a údržbu týchto jednotiek. Kým SBOP má vo všeobecnosti širokú podporu zo strany členských štátov EÚ – dokonca mal aj zo Spojeného kráľovstva, presadzovanie väčšieho rozdelenia bremena - výzvy na oficiálnu európsku armádu zostávajú veľmi kontroverzné a často sa považujú za extrémny pohľad na hlbšiu integráciu obrany.

Napriek výhradám voči armáde EÚ viaceré krajiny vyjadrili podporu posilňovaniu bezpečnostnej spolupráce EÚ a posilneniu obranných väzieb. Krajiny ako Nemecko, Francúzsko, Poľsko a Taliansko opakovane vyjadrili svoje záväzky k väčšej obrannej integrácii a usilujú sa o efektívne fungovanie armádnych štruktúr, ako je holandsko-nemecké zdieľanie „spoločnej podpornej lode“, ktoré podporujú tieto snahy.²⁴ Okrem toho sa po teroristických útokoch v Paríži v novembri 2015 zdôraznil vývoj európskeho sebauvedomenia, keď sa Francúzsko po prvýkrát odvolalo na článok 42 Lisabonskej zmluvy, a nie na článok 5 NATO, ktorý osobitne požadoval podporu kolegov európskych občanov.

Okrem toho mnohé krajiny, ktoré čelia finančným obmedzeniam, vyzvali na zlepšenie efektívnosti výdavkov na obranu. Zatiaľ čo celkové výdavky na obranu v Európe sa odhadovali na približne 225 miliárd dolárov v roku 2015, pozorovatelia konštatujú, že veľká časť týchto výdavkov je zbytočná kvôli duplicite projektov a systémov.²⁵ S cieľom prekonať takéto duplicity, členské štáty EÚ budú musieť lepšie zosúladiť svoje strategické doktríny a operačné kapacity. Na tento účel Francúzsko a Nemecko pozoruhodne navrhli prejsť k dvojstupňovej obrannej integrácii, umožňujúce podobne zmýšľajúcim krajinám vytvárať príklady osvedčených postupov.²⁶ Tieto a ďalšie súvisiace iniciatívy sú zamerané na zlepšenie koordinácie v oblasti obrany a na podporu EÚ, ktorá musí byť schopná zabezpečiť svojim občanom bezpečnosť v „čase existenčnej krízy.“ Toto úsilie roky Spojené kráľovstvo blokovalo a kľúčoví britskí lídri opakovane vyjadrovali svoj nesúhlas. Napríklad bývalý predseda vlády David Cameron raz vyhlásil, že „nie je správne, aby mala EÚ kapacity, armády, letecké sily a všetko ostatné.“²⁷

Z tohto dôvodu predstavuje odstúpenie Spojeného kráľovstva z EÚ rozhodujúci moment pre spoločnú bezpečnostnú a obrannú politiku (SBOP). To znamená, že Brexit pravdepodobne bude mať väčší vplyv na politiku a riadenie SBOP než na skutočnú činnosť a spoluprácu v oblasti zbrojenia. Z tohto dôvodu by sa členské štáty EÚ mali dohodnúť na dvojakom politickom procese s cieľom zabezpečiť najlepší výsledok rokovaní o odstúpení od zmluvy, aby

- poskytl SBOP nový model riadenia, a to prostredníctvom vytvorenia nového „kľúčového hráča“

²² SYTAS, A. (2016): “German minister, in Lithuania, backs European ‘defense union’,” Reuters, September 8 2016, <http://www.reuters.com/article/us-europe-defence-germany-lithuania-idUSKCN11E1FL>.

²³ European Union External Action, “Shaping of a Common Security and Defence Policy – Military Headline Goals”, Last modified August 7, 2016, https://eeas.europa.eu/topics/common-security-and-defence-policy-csdp/5388/shaping-of-a-common-security-and-defence-policy-_en#Military+Headline+Goals.

²⁴ “Germany strengthens military cooperation with the Netherlands,” Deutsche Welle, February 4, 2016, <http://www.dw.com/en/germany-strengthens-military-cooperation-with-the-netherlands/a-19027264>.

²⁵ KEOHANE, D. (2016): “EU Defense, Where Political Opportunity Meets Strategic Necessity,” Carnegie Europe, September 15, 2016, <http://carnegieeurope.eu/2016/09/15/eu-defense-where-political-opportunity-meets-strategic-necessity/j5h7>

²⁶ RETTMAN, A. (2016): “France and Germany propose EU ‘defence union’,” *euobserver*, September 12, 2016, <https://euobserver.com/foreign/135022>.

²⁷ SPARROW, A. (2015): “Jean-Claude Juncker calls for EU army,” *The Guardian*, March 8, 2015, Dostupné na: <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/08/jean-claude-juncker-calls-for-eu-army-european-commission-military>.

- vytvorili rámec partnerstva na udržanie účasti Spojeného kráľovstva na budúcich aktivitách SBOP ako tretej strany.²⁸

Brexit obnovil diskusie o ďalšej obrannej integrácii do EÚ vrátane nápadov na vytvorenie armády EÚ, rámcovanie tejto problematiky je v plnom prúde a budúce diskusie by mohli v konečnom dôsledku určiť jej úspech. Vzhľadom na posledný britský protest nemecká ministerka obrany Ursula von der Leyen rýchlo ubezpečila členské štáty, že súčasné návrhy nie sú skutočne „ohľadom európskej armáde.“²⁹ Kľúčovými aktérmi budú krajiny EÚ, aby rozhodli o tom, ako by sa mala táto kapitola integrácie vypracovať a kde by mali vytyčovať koordinačné línie, aby nedošlo k zdvojeniu už existujúceho úsilia a iniciatív. Hoci armáda EÚ nemusí byť „niečo, čo sa čoskoro stane,“ 27 zostávajúcich členských štátov má v súčasnosti príležitosť posilniť obranné väzby, zlepšiť existujúce inštitúcie a zvýšiť koordináciu a spoluprácu v oblasti bezpečnosti s cieľom umožniť väčšiu európsku bezpečnosť.³⁰

Brexit znamená, že SBOP stratí jedného z jeho väčšinových akcionárov. Veľká Británia a Francúzsko tvorili v EÚ viac ako 40 % verejných investícií do obrany. Vojenské výdavky Spojeného kráľovstva predstavujú 2 % HDP, čo je jeden z piatich členských štátov EÚ, ktorí vynakladajú 2 % alebo viac na verejnú obranu po Grécku (2,6 %), Poľsku (2,2 %), Francúzsku (2,1 %) a Estónsku (2 %). Vzhľadom na to, že SBOP sa zrodila z francúzsko-britskej iniciatívy, prvý dôsledok Brexitu bude politický, pretože zahŕňa opätovné posúdenie modelu riadenia SBOP - konkrétnejšie jadra členských štátov EÚ, ktoré by mali nasmerovať túto oblasť politiky dopredu. Viaceré štáty (Nemecko, Taliansko, Fínsko a Švédsko) prispeli k SBOP v rôznej miere.

Otázkou je: Čo by mohlo nahradiť francúzsko-britské jadro v bezpečnostnej a obrannej integrácii EÚ? Nový francúzsky motor sa javí ako najbezpečnejšia stávka a proaktívnejšie nemecké vedenie v zahraničných a bezpečnostných záležitostiach podporilo niekoľko politických a rozhodovacích činiteľov v Berlíne. Nemecko sa vyvíja z civilnej moci na prevzatie väčšej zodpovednosti v oblasti medzinárodnej bezpečnosti vrátane účasti na vojenských operáciách. Hoci sú možné aj iné „jadrá“ - napríklad s Talianskom, druhý veľký hráč v európskej obrane - len úzka spolupráca medzi Francúzskom a Nemeckom by poskytla dostatočnú politickú váhu na to, aby viedla integračné kroky. V prípade neexistujúceho britského veta, dynamika riadenia SBOP môže skutočne fungovať hladko. Je pravdepodobné, že nedôjde v značnej miere k odporu v rámci vytvorenia stálej štruktúrovanej spolupráci alebo zriadeniu vojenského veliteľstva EÚ.³¹

4 Výdavky na obranu v Európe v roku 2016

V rokoch 2014 a 2015 európska bezpečnosť stagnovala. Zatiaľ čo otrasy v Európe a v jej okolí ovplyvnili bezpečnosť kontinentu, nebolo zrejmé, akým spôsobom to bude mať dopad na to, ako Európania minú svoje peniaze na obranu. Klesajúci trend, ovplyvňujúci rozpočet európskych krajín v oblasti obrany viac ako dvadsať rokov a ešte intenzívnejšie po roku 2008, sa zastavil. Zhromaždené údaje zo štúdie Oliviera De France naznačujú, že v 31

²⁸ FALEG, G. (2016): The Implications of Brexit for the EU's Common Security and Defence Policy, Thinking ahead for Europe, Tuesday, 26 July 2016, Dostupné na: <https://www.ceps.eu/publications/implications-brexit-eu%E2%80%99s-common-security-and-defence-policy>.

²⁹ COOK, L. (2016): "EU presses ahead with military plans, UK opposes any EU army," The Washington Post, September 27, 2016, https://www.washingtonpost.com/world/europe/uk-opposes-eu-army-plan-but-avoids-any-veto-threat/2016/09/27/dd323ace-8489-11e6-b57d-dd49277af02f_story.html.

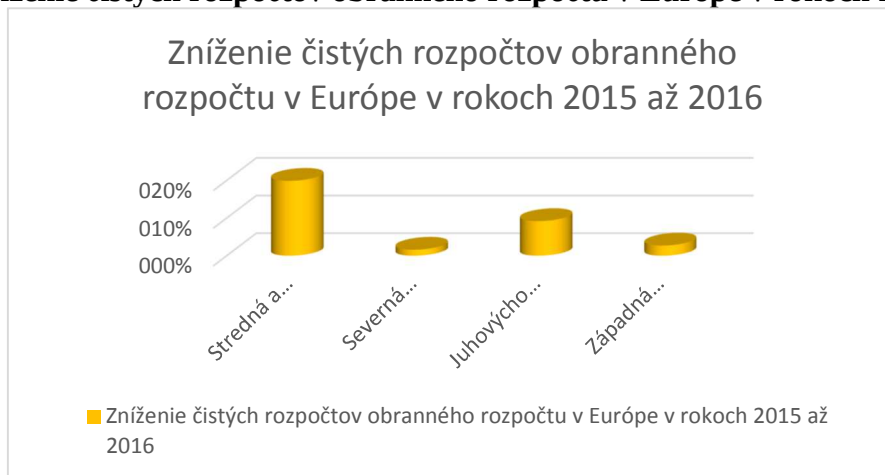
³⁰ MOGHERINI, F. (2016): "Federica Mogherini remarks at press point following first day at Gymnich meeting," September 2, 2016, Dostupné na: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/9444/federica-mogherini-remarks-at-press-point-following-first-day-at-gymnich-meeting_en.

³¹ FALEG, G. (2016): The Implications of Brexit for the EU's Common Security and Defence Policy, Thinking ahead for Europe, Tuesday, 26 July 2016, Dostupné na: <https://www.ceps.eu/publications/implications-brexit-eu%E2%80%99s-common-security-and-defence-policy>.

európskych štátoch, výdavky na obranu vzrástli v priemere o 8,3% v roku 2016 v porovnaní s rokom 2015.

Obranné rozpočty sa zvyšujú v reálnom alebo nominálnom vyjadrení vo všetkých európskych krajinách, okrem štyroch: Taliansko, ktoré plánuje stabilný rozpočet v nominálnych hodnotách; Grécko, ktoré v súčasnosti čelí silnému európskemu tlaku v súvislosti s jeho dlhom a verejnými financiami; Luxembursko, ktorého objem obranného rozpočtu je malý v porovnaní s ostatnými európskymi partnermi; a Švédsko, ktoré sa pripravuje na zvýšenie svojho rozpočtu na obranu medzi rokmi 2016 a 2019.³²

Graf 1: Zníženie čistých rozpočtov obranného rozpočtu v Európe v rokoch 2015 až 2016

Prameň: Olivier De France (2015): Defence budgets in Europe: downturn or U-turn? s.8

V dôsledku toho sú medzi rokmi 2015 a 2016 čisté rozpočtové rozdiely v oblasti obrany pozitívne v európskych regiónoch. V strednej a východnej Európe (CEE) dosahuje 19,9 %, v juhovýchodnej Európe + 9,2 %, + 2,7 % v západnej Európe a +1,6 % v severskej oblasti. Ruská agresívna pozícia pravdepodobne zmenila vnímanie hrozieb a poznačila rozpočtové rozhodnutia nielen v strednej a východnej Európe, ale aj do istej miery v severskej oblasti a v západnej a juhovýchodnej Európe. Za hnací faktor možno označiť tiež islamský terorizmus, ktorý poznačil Francúzsko, taktiež udalosti z 13. novembra v Paríži a útoky z januára 2015 vo Francúzsku a v celej Európe pravdepodobne ešte viac. Obnovené zameranie NATO na kolektívnu obranu a inštitucionálny vplyv, ktorý má na spojencov, ovplyvnili pridelovanie rozpočtových prostriedkov pre obranu vo viacerých krajinách PMA31.³³

5 Postoj Slovenska k európskej obrannej integrácii

Od vstupu do platnosti Lisabonskej zmluvy, všetky rozhodnutia v rámci Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky sú prijímané Európskou úniou jednohlasne. Na základe toho, že SR sa stala členom Európskej únie má jeho hlas rovnakú váhu ako hlas ostatných členských krajín a môže sa tak výrazným spôsobom podieľať na formovaní budúceho smerovania európskej integrácie v rámci bezpečnosti a obrany. Zmluva taktiež dáva možnosť zdržať sa hlasovania, v takomto prípade nie je členská krajina povinná uplatňovať svoje rozhodnutie, no akceptuje, že rozhodnutie je pre Úniu záväzné. „V súvislosti s avizovanou diskusiou na decembrovej Európskej rade a prijímaním implementačného plánu novej stratégie EÚ a obranného akčného plánu možno predpokladať súhlasné stanovisko premiéra Róberta Fica,

³² De FRANC, Olivier: “Defence budgets in Europe: downturn or U-turn?”, in EUISS Briefs, No. 12 (May 2015), http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_12_Defence_spending_in_Europe.pdf.

³³ De FRANCE, Olivier (2015): “Defence budgets in Europe: downturn or U-turn?”, in EUISS Briefs, No. 12 (May 2015), http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_12_Defence_spending_in_Europe.pdf.

ktorý bude na rokovaní reprezentovať Slovensko.“³⁴ Je potrebné konštatovať, „že Slovenskú republiku po prihlásení sa k deklaráciám čakajú následne záväzky aj v implementačnej rovine.“³⁵ Rovnako ako krajiny EÚ, tak aj SR sa rozhodla svoj rozpočet na obranu obmedziť. Aktuálny rozpočet v roku 2017 dosahuje 1,19 % HDP, čo značne znižuje akcieschopnosť v oblasti obranno-bezpečnostnej integrácie.³⁶

V súčasnej dobe sa Slovenská republika podieľa na operácii EUFOR ALTHEA v Bosne a Hercegovine prostredníctvom 33 príslušníkov Ozbrojených síl Slovenskej republiky (OS SR). Taktiež naša krajina je zapojená aj v pozorovateľskej misii EUMM v Gruzínsku, kde príslušník OS SR vykonáva monitoring politického vývoja v priestore, voľného pohybu osôb, tovarov a služieb, návratu vnútorne presídlených osôb, dodržiavania ľudských práv, podieľa sa aj na obnovovaní štruktúr civilnej správy a poskytovaní informácií pre rozhodovací proces EÚ.³⁷

Záver

Bezpečnostná a obranná politika sa na úrovni EÚ realizuje ad hoc. Je pravda, že existujú stále inštitúcie, ktoré podporujú správanie a plánovanie politiky. Skutočné správanie však závisí od viacerých úrovní jednomyseľného rozhodovania Rady a navyše jednostrannej pripravenosti jednotlivých členských štátov na účasť na konkrétnej operácii. Mnohí považujú toto úsilie za odsúdené vzhľadom na politické rozdiely v tom, ako zaobchádzať s USA, na obrovskú medzeru vo vojenských spôsobilostiach medzi krajinami EÚ s najlepšími a najhoršími výsledkami a na neexistujúcu spoluprácu za akých okolností by sa mala uplatňovať sila. Váhavé kroky Európanov ohľadom spolupráce v oblasti obrany by sa mali vnímať v kontexte celkového vývoja Únie. Členské štáty už do značnej miery integrovali riadenie svojich hospodárstiev - zjednotili svoju obchodnú politiku, zriadili nezávislý orgán pre hospodársku súťaž v Bruseli, vybudovali jednotný trh a vytvorili euro. No neschopnosť konať na úrovni EÚ je napriek tomu vo veľkej miere len dôsledkom hlbších problémov na úrovni členských štátov.

Použitá literatúra:

1. Brinkmann, M. (2013), First Steps to a European Union Army, Embassy, May15, 2013-14.
2. Declaration of Strengthening Capabilities, (2008). [online] Dostupné na: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/esdp/104676.pdf
3. Cook, L. (2016), “EU presses ahead with military plans, UK opposes any EU army, ” The Washington Post, September 27, 2016, Dostupné na: https://www.washingtonpost.com/world/europe/uk-opposes-eu-army-plan-but-avoids-any-veto-threat/2016/09/27/dd323ace-8489-11e6-b57d-dd49277af02f_story.html.
4. EEAS. [online] Dostupné na: http://eeas.europa.eu/csdp/about-csdp/petersberg/index_en.htm.
5. European Security Strategy: A Secure Europe In A Better World, 2003, Dostupné na: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>.
6. European Union External Action, “Shaping of a Common Security and Defence Policy – Military Headline Goals”, Last modified August 7, 2016, https://eeas.europa.eu/topics/common-security-and-defence-policy-csdp/5388/shaping-of-a-common-security-and-defence-policy-_en#Military+Headline+Goals.
7. Faleg, G. (2016), The Implications of Brexit for the EU’s Common Security and Defence Policy, Thinking ahead for Europe, Tuesday, 26 July 2016, Dostupný na:

³⁴ MASARIKOVÁ, M. (2016) Medzinárodné organizácie a bezpečnosť – Európska únia. Slovak Security Policy Institute 2016. Dostupné na: <https://slovaksecurity.org/wp-content/uploads/2016/12/Zabezpec-si-vedomosti-EU.pdf>

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

- <https://www.ceps.eu/publications/implications-brexiteu%E2%80%99s-common-security-and-defence-policy>
8. "Germany strengthens military cooperation with the Netherlands," *Deutsche Welle*, February 4, 2016, Dostupné na: <http://www.dw.com/en/germany-strengthens-military-cooperation-with-the-netherlands/a-19027264>.
 9. Gordon, B. H. (2000), *Their Own Army?*, *Foreign Affairs*, New York, 79(4) July/August 2000, pp 12-17.
 10. HAD, M., PIKNA, B. (2001) Druhý a třetí pilíř Evropské unie. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, 2001, 86 s. ISBN 80-86345-06-8, 80-86506-01-0
 11. Howorth, J. (2007), *Security and Defence Policy in the European Union* (Hampshire: Palgrave-Macmillan, 2007), 13.
 12. Keohane, D. (2016), "EU Defense, Where Political Opportunity Meets Strategic Necessity," Carnegie Europe, September 15, 2016, <http://carnegieeurope.eu/2016/09/15/eu-defense-where-political-opportunity-meets-strategic-necessity/j5h7>
 13. Major, C. and Mölling, C. (2010), EU Military capabilities – some European troops, but not yet a European Army. In: E. Greco, N. Pirozzi and S. Silvestri, ed. *EU Crisis Management: Institutions and Capabilities in the Making*, Rome: Instituto Affari Internazionali., pp. 11–28.
 14. Masariková, M. (2016). Medzinárodné organizácie a bezpečnosť – Európska únia. Slovak Security Policy Institute 2016. Dostupný na: <https://slovaksecurity.org/wp-content/uploads/2016/12/Zabezpec-si-vedomosti-EU.pdf>
 15. Mogherini, F. (2016), "Federica Mogherini remarks at press point following first day at Gymnich meeting," September 2, 2016, Dostupné na: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/9444/federica-mogherini-remarks-at-press-point-following-first-day-at-gymnich-meeting_en.
 16. Olivier De France (2015), "Defence budgets in Europe: downturn or U-turn?", in EUISS Briefs, No. 12 (May 2015). Dostupné na: http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_12_Defence_spending_in_Europe.pdf.
 17. PETRÁM, A. a kolektiv. Evropská integrace a Česká republika. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. 143 s. ISBN 978-80-247-2849-0
 18. Ralph Dietl, "The US, Western Europe and European Defence Identity," In *Europe, Cold War and Coexistence, 1953-65*, ed. Wilfred Loth. (London: Frank Cass Publishers, 2004), 130.
 19. Rettman, A. (2016), "France and Germany propose EU 'defence union'," *euobserver*, September 12, 2016, Dostupné na: <https://euobserver.com/foreign/135022>.
 20. Sparrow, A. (2015), "Jean-Claude Juncker calls for EU army," *The Guardian*, March 8, 2015, Dostupné na: <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/08/jean-claude-juncker-calls-for-eu-army-european-commission-military>.
 21. Sytas, A. (2016), "German minister, in Lithuania, backs European 'defense union'," *Reuters*, September 8 2016, Dostupné na: <http://www.reuters.com/article/us-europe-defence-germany-lithuania-idUSKCN11E1FL>.
 22. Treaty on European Union [online]. Dostupné na: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf
 23. Youngs, R. (2002), The European Security and Defence Policy: what impact on the EU's approach to security challenges?, *European Security* 11/2, pp.101–24.

Kontakt:**Mgr. Markéta Mackuláková**

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: marketa.mackulakova@euba.sk

COMPETITIVENESS OF VISEGRAD GROUP PLUS COUNTRIES: THE IMD APPROACH¹

Ingrid Majerova^a - Sarka Pindorova^b

^a Silesian University in Opava, School of Business Administration in Karvina,
Univerzitní nám. 1934/3, 73340 Karvina, Czech Republic, email: majerova@opf.slu.cz.

^b Silesian University in Opava, School of Business Administration in Karvina,
Univerzitní nám. 1934/3, 73340 Karvina, Czech Republic, email: sarka.pindorova@seznam.cz.

The aim of this paper, except the description of development of non-measurable competitiveness indicators, as economic performance, government and business efficiency and infrastructure and its comparison, is to find out if the disparities in the field of this kind of competitiveness among Visegrad Group Plus countries exist or not, namely in the years 2008 and 2017. The assumption was set: the disparities among monitored countries exist in the monitored period. This assumption was verified through the method of standard deviation and the coefficient of variation, and was confirmed.

Key words: business efficiency, economic performance, government efficiency, infrastructure, macroeconomic competitiveness, standard deviation, variation coefficient

JEL: H11, O57, R11

Introduction

Economic theory considers international competitiveness as a complex category, which is useful to evaluate on many levels: corporate, industry, economy-wide, an integrated whole block. The international competitiveness can be measured by two kinds of indicators, both those measurable – quantitative – to which belongs the indicators of inputs (costs) and outputs (measurable results), as well as non-measurable, in other words, qualitative ones. Measurable data include only part of competitiveness and are calculated at the basis of hard data. Non-measurable indicators, respectively indicators difficult to measure, include the comprehensive competitiveness of the economy and use both hard data and soft data (questionnaire surveys captures indicators that cannot be measured with hard data), which may be based on subjective views of correspondents biased.

From the definition of macroeconomic competitiveness and its measurement implies that both measurement methods have certain negatives. Whereas the first one is not sufficient explicitness due to its incompleteness, the second one shows signs of subjectivity, thus the lack of an objective concept.²

In the last two decades, two ways of measuring the comprehensive competitiveness became significant: the measuring of Institute for Management Development (IMD) and measurement of the World Economic Forum (WEF), where the both institutions publish the results of their measurements in yearbooks.

Non-measurable output indicators, or complex (multi-criteria) methods for evaluating the competitiveness, try to capture the competitiveness in the widest range and to provide an overall view of the competitiveness of individual economies. They try to analyze the different

¹ This paper was financially supported by the Ministry of Education, Youth and Sports of the Czech Republic under the Development Project for the years 2016-2018 entitled "Linking of Educational and Creative Activities on SU OPF", project registration number 0605/2016.

² MAJEROVA, I. – HORUCKOVA, M. (2014): Competitiveness of Selected European Countries and its Measurement through the GCI, p. 1445.

factors of competitiveness and used to both hard data (statistics) and soft data (questionnaires). The result is a scale – ranking – of calculated values for each country. The aim of these measurements is to provide a comprehensive comparative data for foreign investors as well as for representatives of political, information and business sphere about potential problems regarding competitiveness, and evoke an activity leading to its gradual increase. As it was already mentioned, the disadvantage is some subjectivity in the evaluation of soft data, which may lead to incorrect evaluations and conclusions.³

This paper discusses the macroeconomic competitiveness of the Visegrad Group Plus (V4+) countries: the Czech Republic, Poland, Hungary, Slovak Republic, Austria and Slovenia. The aim of this paper, except the description of development of non-measurable competitiveness indicators and its comparison, is to find out if the disparities in the field of this kind of competitiveness among countries exist or not. One assumption was set: the disparities among monitored countries exist, namely in the years 2008 and 2017. These assumption will be verified through the method of standard deviation and the coefficient of variation.

1 Literature review

Definitions of macroeconomic competitiveness are very difficult. There is no general agreement on the meaning of this term and there are tens of definitions in the literature. Nevertheless, this term is not practically present in economic dictionaries.

Economic competitiveness is a concept that expresses the synthetic ability of countries to penetrate their goods and services to foreign market and gain comparative benefits from the international exchange.⁴ This is an older definition which identifies competitiveness with success of a country in the international trade. The important condition of competitiveness in this case is success in international markets. More modern approaches introduce additional conditions that must be performed so that the country would be classified as competitive. These conditions include mainly maintaining a high level of employment or a high quality of life for the population.

Competitiveness implies productivity, efficiency and profitability. Yet, this is not the aim itself. In particular, it aims to achieve an increasing quality of life and social well-being. Generally speaking, by increasing productivity and efficiency in terms of international specialization, competitiveness is the basis for increasing the incomes of the population in a non-inflationary way.⁵

Competitiveness includes a large number of meanings. This economic term has a long history.⁶ A frequent use of this term occurred during the 1980's and 1990's. Such interest was probably related to the changes in global economy at that time, when a tremendous debate emerged between economists and social scientists about the importance of the concept of competitiveness.⁷ Some authors were characterized it as "a dangerous obsession".⁸ However, the term is still widely used at a national and a regional level.^{9,10} Competitiveness is a set of institutions, policies and factors that determine the level of productivity.¹¹ Other definitions

³ SAISANA, M., TARANTOLA, S. – SALTELI, A. (2005): Uncertainty and sensitivity techniques as tools for the analysis and validation of composite indicators, p. 307.

⁴ HINDLS, R. et al. (2003): Ekonomický slovník.

⁵ CHESHIRE, P.C. – GORDON, I.R. (1995): Territorial competition in an integrating Europe.

⁶ REINERT, E. (1995): Competitiveness and its predecessors - a 500-year cross-national perspective, p. 23.

⁷ FAGERBERG, J. (1996): Technology and competitiveness, Oxford Review of Economic Policy, p. 39.

⁸ KRUGMAN, P. (1994): Competitiveness: a dangerous obsession, p. 29.

⁹ HUGGINS, R. (2003): Creating a UK competitiveness index: regional and local benchmarking.

¹⁰ KITSON, M., MARTIN R. – TYLER, P. (2004): Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept?

¹¹ KRAMER, M.R. (2006): The Link between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility, p. 6.

may be found in Cellini and Soci¹² or Garelli.¹³ Although the individual definitions differ in some aspects, they have certain common features. Competitiveness is connected with the output of economy, both in the form of GDP growth, or in the form of income of population, or actual standard of living. Steadily more and more countries incorporated into international trade cause higher competition in the world market¹⁴.

2 Methodology and Data

In the last two decades, two ways of measuring the comprehensive competitiveness became significant: the measuring of Institute for Management Development (IMD) and measurement of the World Economic Forum (WEF), where the both institutions publish the results of their measurements in yearbooks. This chapter deals with the first measurement of IMD. The countries' position were investigated, namely in the field of economic performance, government efficiency, infrastructure, business efficiency, in the years 2008 to 2017.

The IMD competitiveness ranking can be assessed by the above mentioned four competitiveness (input) factors, each with five sub-factors:

1. **Economic performance** with 83 criteria expresses macroeconomic evaluation of the domestic economy.
2. **Government efficiency** has 73 criteria and displays an extent to which government policies are conducive to competitiveness.
3. **Business efficiency** with 71 criteria and extent to which the national environment encourages enterprises to perform in an innovative, profitable and responsible manner
4. **Infrastructure** contents 115 criteria and expresses to which basic, technological, scientific and human resources meet the needs of business.

2.1 Methodology

Various methods have been used for different parts of the research: description, analysis, comparison and two kinds of statistical methods. The aim of this paper, besides the description of development of non-measurable competitiveness indicators and their comparison, is to find out if the disparities among countries exist or do not exist in the field of these kinds of competitiveness. Two assumption were set: first – the disparities among monitored countries exist, second – the values of factors values have improved between years 2008 and 2017. These assumptions were verified firstly through the method of standard deviation and secondly through the coefficient of variation.

If we want to assess the relative magnitude of the deviated data to the average, the coefficient of variation is used. We calculate it when we compare the data variance of the same variable with different average. Coefficient of variation then indicates the participation of standard deviation on an arithmetic average, as shows (1)

$$CV = \frac{SD * 100}{\bar{x}}, (1)$$

where SD is standard deviation, $\bar{x}$ is average value of factor. Standard deviation measures the relative difference in the competitiveness factors. For this reason, the relative position of each economy in the scale of values it can be more accurately assessed. First, the

¹² CELLINI, R. – SOCI, A. (2002): Pop competitiveness, p. 72.

¹³ GARELLI, S. (2014): The Fundamentals and History of Competitiveness.

¹⁴ FOJTÍKOVÁ, L. (2016): Trends in the Revealed Comparative Advantages of the EU Member States, p. 7.

mean value for the whole population for each criterion is calculated and then the standard deviation could be calculated, as shown in equation 2:

$$SD = \sqrt{\frac{\sum (x - \bar{x})^2}{n-1}}, (2)$$

where x is original value of factor and n is size of this value.

A small degree of variation (lower than 50) indicates small mutual diversity (or high similarity) of the variables values, which also indicates that the mean value (i. e. average) is good characteristics of general size of the variables values in the file in this case. Conversely, high variability indicates large mutual differences of the variables values, which also indicates that the calculated parameters of the middle of the file are good characteristics of general values of the variables in the file in this case.

2.2 Data

The annual data of the Visegrad Group Plus countries are used for the period between 2008 and 2017 as the basis of figures and tables. The IMD World Competitiveness Yearbooks (IMD, 2008-2017) are the main sources of the data; the countries were evaluated in terms of important economic indicators, and the ranking of all these countries was found out (see table 1). This ranking of the individual V4+ countries, of all 64 countries in the world, was detected with a respect to the obtained results.

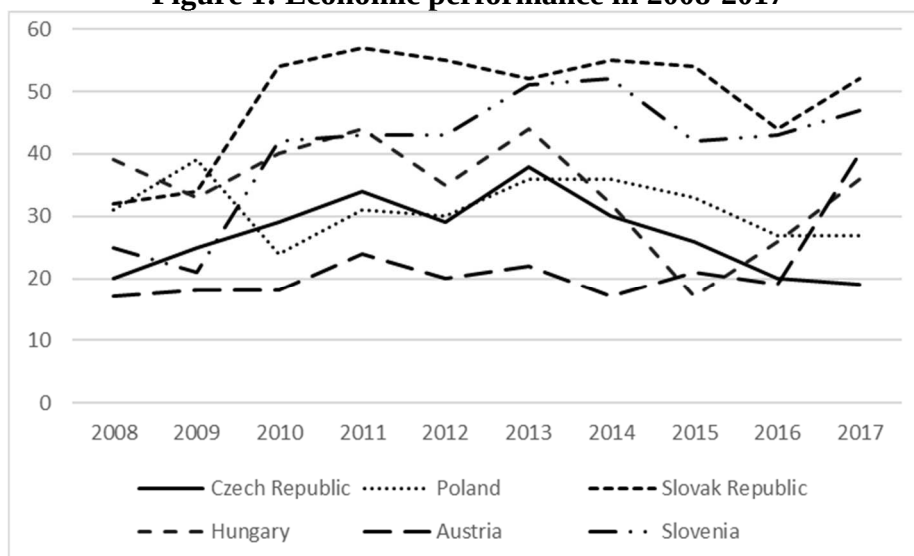
Table 1: Overall rankings of competitiveness in 2008-2017

<i>GEO/TIME</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>
Czech Republic	28	29	29	30	33	35	33	29	27	28
Poland	44	44	32	34	34	33	36	33	33	38
Slovak Republic	30	33	49	48	47	45	45	46	40	51
Hungary	38	45	42	47	45	48	48	48	46	52
Austria	14	16	14	18	21	22	22	26	24	25
Slovenia	32	32	52	51	51	55	55	49	43	43

Source: authors' own according to IMD (2008-2017).

In figure 1, the economic performance was compared. The ranking of individual countries of the Visegrad Group Plus out of the 64 surveyed countries is stated here, the lowest position, the better. The best position within the surveyed period occupies Austria, and then by the Czech Republic (in the last monitored year it was vice versa). It is followed then by Poland and Hungary, which achieved the biggest improvement, than Slovenia and the worst position occupied Slovakia.

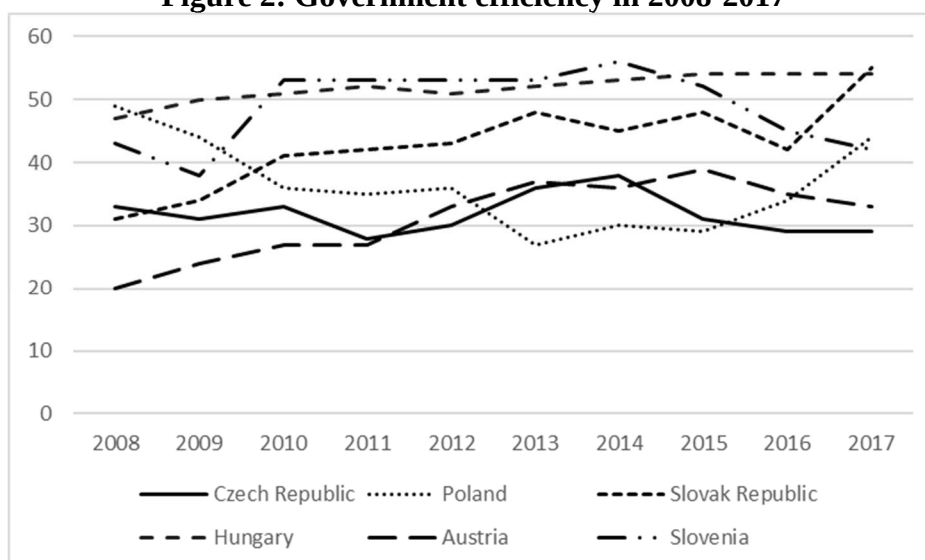
Figure 1: Economic performance in 2008-2017

Source: authors' own according to IMD (2008-2017).

In figure 2, the government efficiency was compared. The best position within the surveyed period occupies the Czech Republic, followed by Austria, Poland, with the worsening of efficiency of government (like Slovakia), than Slovakia, Slovenia and the worst position belongs to Hungary. Slovenia made the biggest step to improvement of the government efficiency within the whole V4+ group.

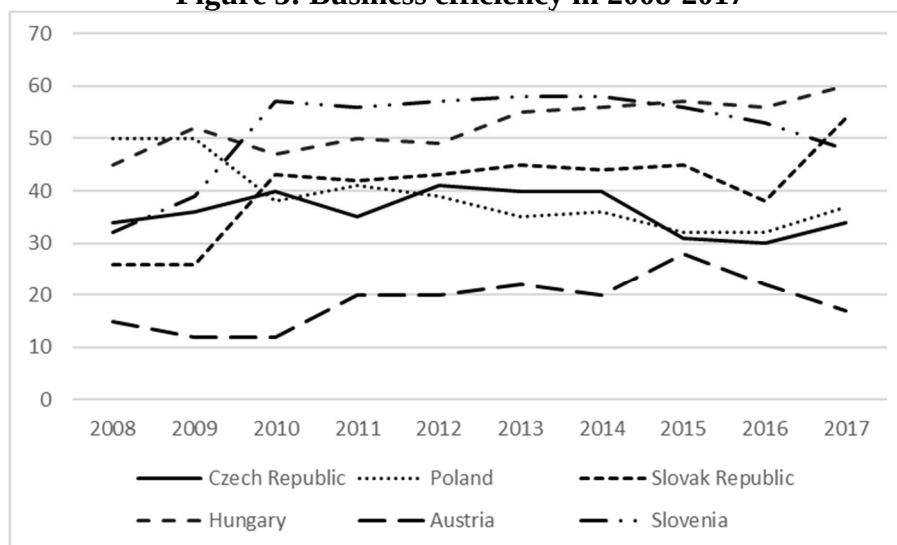
Figure 2: Government efficiency in 2008-2017

Source: authors' own according to IMD (2008-2017).

In figure 3, the efficiency of business was analysed. The best position within the surveyed period is held Austria, with the best improvement in the last monitored years, the Czech Republic and Poland, which has the best results in development of this sub-factor followed by Slovakia (with worsening of business efficiency in the last monitored year), Slovenia and Hungary.

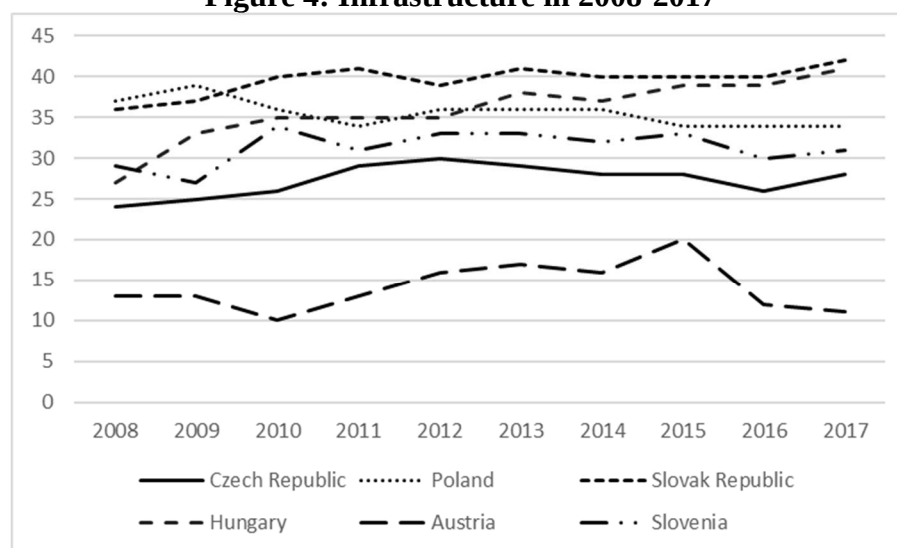
Figure 3: Business efficiency in 2008-2017

Source: authors' own according to IMD (2008-2017).

In figure 4, the infrastructure was compared; the V4+ countries did not rank higher than to the 42nd position of 64 countries. The best position within the surveyed period is held by Austria, then the Czech Republic, followed by Slovenia, Poland, Hungary and Slovakia. Austria is the most variable in sense of instability; on the other hand the Czech Republic is the most stable, without the big improvement.

Figure 4: Infrastructure in 2008-2017

Source: authors' own according to IMD (2008-2017).

3 Results

Statistical methods were used to verify the set up assumptions on the basis of obtained data, namely the standard deviation and the coefficient of variation. The standard deviation and variation coefficient of each country of Visegrad Group Plus are shown in table 2. From the table it is apparent that in almost all countries the validity of using the average value for the verification of the existence or absence of disparities can be affirmed.

Table 2: Average Values of Competitiveness Ranking

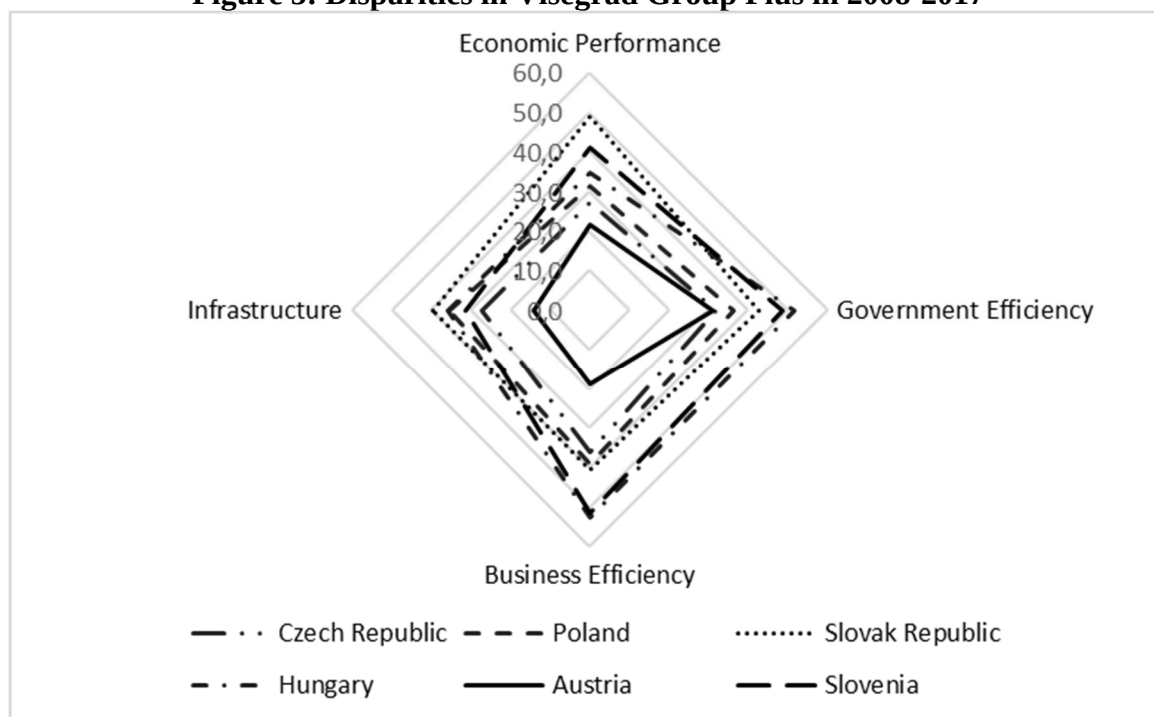
<i>Region</i>	<i>S</i>	$\bar{x}$	<i>V</i>
<i>Czech Republic</i>			
Economic Performance	5.950	27.00	22.036
Government Efficiency	3.059	31.80	9.621
Business Efficiency	3.780	36.10	10.472
Infrastructure	1.847	27.30	6.764
<i>Austria</i>			
Economic Performance	6.499	21.60	30.089
Government Efficiency	5.924	31.10	19.047
Business Efficiency	4.686	18.80	24.926
Infrastructure	2.914	14.10	20.665
<i>Hungary</i>			
Economic Performance	7.877	34.60	22.765
Government Efficiency	2.088	51.80	4.031
Business Efficiency	4.605	52.70	8.739
Infrastructure	3.754	35.90	10.456
<i>Poland</i>			
Economic Performance	4.454	31.40	14.185
Government Efficiency	6.829	36.40	18.762
Business Efficiency	6.116	39.00	15.681
Infrastructure	1.562	35.60	4.388
<i>Slovak Republic</i>			
Economic Performance	8.619	48.90	17.626
Government Efficiency	6.549	42.90	15.266
Business Efficiency	8.224	40.60	20.257
Infrastructure	1.744	39.60	4.403
<i>Slovenia</i>			
Economic Performance	9.628	40.90	23.539
Government Efficiency	5.862	48.80	12.012
Business Efficiency	8.581	51.40	16.695
Infrastructure	2.052	31.30	6.555

Source: authors' calculations according to IMD (2008-2017).

Based on set assumption – disparities exist – the average values of factors of non-measurable competitiveness were calculated in the period from 2008 to 2017 and entered for better orientation to the radar chart – quadrangle, see figure 5. A higher sub-factor values mean a worse position, therefore, a smaller and regular the shape means a better position of the economy, and more competitive country.

If there were no differences between economies, graphical presentation would be one small quadrangle. The best position occurred by Austria, followed by Czech Republic and Poland. The worst situation, especially in the field of government and business efficiency, was reported to Hungary and Slovenia. As we can see, the differences between economies exist in the reporting period.

Figure 5: Disparities in Visegrad Group Plus in 2008-2017

Source: authors' calculations according to IMD (2008-2017).

Conclusion

Using the analysed data, we have found out which country of the Visegrad Group Plus has the best position in the field of macroeconomics competitiveness, namely regarding its non-measurable indicators. According to set assumption about the disparities in competitiveness ranking factors, we used the data from the World Competitiveness Yearbook of the International Institute for Management Development. These are the most cited rankings, so the results of this report served as a basis for our analysis. It is necessary to remember that this report uses soft data in its measurements, which can deform the results of evaluations, as they reflect the wishes and requirements of respondents of the questionnaire survey. These major economic indicators were assessed: economic performance, government efficiency, infrastructure and business efficiency for the period from 2008 to 2017.

According to the analysis of the factor values of competitiveness, using the coefficient of variation, we found that the monitored economies show disparities in the values of non-measurable competitiveness factors, the greatest differences exist in business efficiency. Moreover, the development of these factors did not improve, with the exception of the Czech Republic the countries deteriorated their positions in the monitored period. The assumption about the disparities in competitiveness was confirmed.

Bibliography

1. CELLINI, R. – SOCI, A. (2002): Pop competitiveness. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 2002, Vol. 55.220, pp. 71-101.
2. CHESHIRE, P.C. – GORDON, I.R. (1995): *Territorial competition in an integrating Europe*, 1995, Aldershot: Avebury.
3. FAGERBERG, J. (1996): Technology and competitiveness, *Oxford Review of Economic Policy*, 1996, Vol. 12, No. 3, pp. 39-51.
4. FOJTÍKOVÁ, L. (2016): Trends in the Revealed Comparative Advantages of the EU Member States, *Economic Annals-XXI*, 2016, Vol. 161, No. 9-10, pp. 7-11.

5. GARELLI, S. (2014): The Fundamentals and History of Competitiveness. In: *IMD World Competitiveness Yearbook 2014*, 2014, pp. 488-503. Lausanne: IMD World Competitiveness Center, 2014.
6. HINDLS, R. et al. (2003): *Ekonomický slovník*, 2003. Praha: C.H. Beck, 2003.
7. HUGGINS, R. (2003): Creating a UK competitiveness index: regional and local benchmarking, *Regional Studies*, 2003, Vol. 37, No. 1, pp. 89-96.
8. IMD (2008): *World Competitiveness Yearbook 2008*, 2008. Lausanne: IMD World Competitiveness Center, 2008.
9. IMD (2009): *World Competitiveness Yearbook 2009*, 2009. Lausanne: IMD World Competitiveness Center, 2009.
10. IMD (2010): *World Competitiveness Yearbook 2010*, 2010. Lausanne: IMD World Competitiveness Center, 2010.
11. IMD (2011): *World Competitiveness Yearbook 2011*, 2011. Lausanne: IMD World Competitiveness Center, 2011.
12. IMD (2012): *World Competitiveness Yearbook 2012*, 2012. Lausanne: IMD World Competitiveness Center, 2012.
13. IMD (2013): *World Competitiveness Yearbook 2013*, 2013. Lausanne: IMD World Competitiveness Center, 2013.
14. IMD (2014): *World Competitiveness Yearbook 2014*, 2014. Lausanne: IMD World Competitiveness Center, 2014.
15. IMD (2015): *World Competitiveness Yearbook 2015*, 2015. Lausanne: IMD World Competitiveness Center, 2015.
16. IMD (2016): *World Competitiveness Yearbook 2016*, 2016. Lausanne: IMD World Competitiveness Center, 2016.
17. IMD (2017): *World Competitiveness Yearbook 2017*, 2017. Lausanne: IMD World Competitiveness Center, 2017.
18. KITSON, M., MARTIN R. – TYLER, P. (2004): Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept? [online]. *Regional Competitiveness. Association of Regional Observatories*, 2004. [Cited 8. 7. 2017]. Available online: <http://www.regionalobservatories.org.uk>.
19. KRAMER, M.R. (2006): *The Link between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility*. Harvard Business Review, 2006, pp. 6-20.
20. KRUGMAN, P. (1994): Competitiveness: a dangerous obsession. *Foreign Affairs*, 1994, Vol. 73, No. 6, pp. 28-44.
21. MAJEROVA, I. – HORUCKOVA, M. (2014): Competitiveness of Selected European Countries and its Measurement through the GCI. In: *Proceedings of the 24th International Business Information Management Association Conference*. Norristown: IBIMA, 2014, pp. 1446-1457.
22. REINERT, E. (1995): Competitiveness and its predecessors - a 500-year cross-national perspective. *Structural Change and Economic Dynamics*, 1995, Vol. 6, No. 1, pp. 23-42.
23. SAISANA, M., TARANTOLA, S. – SALTELI, A. (2005): Uncertainty and sensitivity techniques as tools for the analysis and validation of composite indicators. *Journal of the Royal Statistical Society A*, 2005, Vol. 168, No. 2, pp. 307-323.

Contact:

Ing. Ingrid Majerova, Ph.D.

Silesian University in Opava
School of Business Administration in Karvina
Univerzitní nám. 1934/3
73340 Karvina
Czech Republic
email: majerova@opf.slu.cz

Ing. Sarka Pindorova

Silesian University in Opava
School of Business Administration in Karvina
Univerzitní nám. 1934/3
73340 Karvina
Czech Republic
email: sarka.pindorova@seznam.cz.

SÚČASNÁ MEDZINÁRODNOPRÁVNÁ OCHRANA UTEČENCOV

Stanislav Mráz

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: stanislav.mraz@euba.sk

Medzinárodné utečenecké právo je možné považovať za subsystém, ktorý sa nachádza na hranici medzi cudzineckým právom a medzinárodnou ochranou ľudských práv. Utečenec má v rámci utečeneckého práva pojmové postavenie destinátora faktických výhod. Zároveň sa vo sfére medzinárodnej ochrany ľudských práv môže stať priamym subjektom medzinárodného oprávnenia. Ochrana ľudskej bytosti utečenca dokumenty utečeneckého práva sa niekedy prekrývajú s ochranou vyplývajúcou zo zmlúv o ľudských právach. Ide najmä o pravidlo non-refoulement.

Kľúčové slová : Utečenecké právo, zahrňujúca klauzula, prenasledovanie, pozastavujúca klauzula, vylučujúca klauzula, zásada non-refoulement, Bangkocké princípy, vyhostenie utečenca.

International refugee law can be considered as a subsystem situated on the border between alien law and international protection of human rights. A refugee has a conceptual status as a destinator of factual advantages under refugee law. At the same time, in the sphere of international protection of human rights, a refugee can become a direct subject of international authorization. The protection of a refugee's status as a human being and of refugee law documents sometimes overlap with the protection stemming from human rights treaties. This is especially the rule of non-refoulement.

Key words: refugee law, inclusion clause, persecution, suspension clause, exclusion clause, non-refoulement principle, Bangkok principles, expulsion of refugee

JEL: K37

Úvod

Akokoľvek je sociálny problém utečencov starý, do pozitívneho medzinárodného práva sa dostal až začiatkom 20. storočia.¹ Pôvodné roztrieštené pokusy a jeho riešenie v období Spoločenosti národov boli nahradené po 2. Svetovej vojne všeobecným právnym režimom.² V súčasnom medzinárodnom práve upravuje nadobudnutie a pozbavenie utečeneckého statusu, ako aj práva utečencov Dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1951³ v znení Protokolu z roku 1967.⁴ Obidva základné zmluvné inštrumenty prijaté na úrovni OSN však obsahujú iba materiálne utečenecké právo. Tento hmotne právny základ potom dopĺňujú procesné pravidlá, ktoré boli pôvodne prijímané ako súčasť vnútroštátnej legislatívy. V súčasnej dobe však existujú i procesné inštrumenty medzinárodnoprávne aj keď tieto normy sa vyskytujú len v medzinárodnom práve partikulárneho charakteru.

1 Právna úprava postavenia utečencov na univerzálnej úrovni

Prvým významným dokumentom prijatým po 2. svetovej vojne v rámci OSN bola známa Všeobecná deklarácia ľudských práv. Podľa jej čl. 1 má každý právo vyhľadať si v iných

¹ K vývoju doktrínálnych koncepcií azylu bližšie porovnaj ČEPELKA, Č.: Územní azyl: problémy jeho kodifikace, v: ČEPELKA, Č. – JÍLEK, D. – ŠTURMA, P.: Azyl a uprchlictví v medzinárodním právu, MU, Brno, 1997, s. 13-27.

² Bližšie porov. JÍLEK, D.: Odpověď mezinárodního práva na hromadné uprchlictví, MU, Brno 1996, s. 12-42.

³ Oznámenie MZV č. 208/1993 Sb.; FLEGL, V.: Významné mezinárodní dokumenty k ochrane lidských práv. C.H. Beck, Praha 1998, s. 113.

⁴ Ibid.; FLEGL, V.: op. cit., s. 122.

krajinách útočisko pred prenasledovaním a tam požívať azyl. Toho sa však nemožno dovoliť v prípade stíhania vznikajúceho skutočne na základe nepochitických trestných činov, ktoré odporujú cieľom a zásadám Spojených národov.⁵ Výkladom tohto ustanovenia v súvislosti s ďalšími dokumentmi vrátane Dohovoru, možno dospieť k záveru, že existuje právo vyhľadávať a požívať azyl, nie však právo na udeľovanie azylu. Štáty ho udeľujú na základe svojho vnútroštátneho práva alebo na základe svojich medzinárodnoprávných záväzkoch.

Vzhľadom k tomu, že doteraz neprišlo ku kodifikácii práva územného azylu, túto úlohu zastupuje Dohovor o právnom postavení utečencov upravený Protokolom. Ten predstavuje v súčasnej dobe základný prameň medzinárodnoprávných záväzkov štátov na univerzálnej úrovni. Účastníkmi zmluvných vzťahov sú štáty, zatiaľ čo utečenci sa stávajú užívateľmi určitých práv a výhod.⁶ Základným prvkom medzinárodného utečeneckého práva založeného Ženevským dohovorom je legálna definícia utečenca.

Dohovor a Protokol obsahujú tri typy ustanovení:

- a) Ustanovenie obsahujúce základnú definíciu toho, kto je a kto nie je utečencom a kto ak aj bol utečencom prestal, ním byť.
- b) Ustanovenie definujúce právne postavenie utečencov a ich práva a povinnosti v krajine kde našli útočisko.
- c) Ustanovenie, ktoré sa zaoberá uplatňovaním medzinárodne právnych záväzkov správnymi a diplomatickými prostriedkami, t. j. ustanovenie určujúce povinnosti štátu a úlohu Úradu Vysokého komisára pre utečencov.

1.1 Podmienky priznania statusu utečenca

Pojem utečenec definuje čl. 1 Dohovoru z roku 1951. Ide o pomerne rozsiahle a zložito štruktúrované ustanovenie. V odsekoch A. a B. sú premietnuté časové a miestne obmedzenia, ktoré zaviedol pôvodný Dohovor, ktoré však odstránil Protokol z roku 1967. Na základe prania vlád sa do všeobecnej definície utečenca v čl. 1 ods. A dostalo časové vymedzenie z roku 1951. Podľa neho bola utečencom osoba, ktorá „v dôsledku udalostí, ktoré nastali pred januárom 1951 sa nachádza mimo svojej krajiny...“. Dohovor tiež pamätal v čl. 1 ods. B na možnosť zavedenia geografického obmedzenia, a to buď na „udalosti pred 1. januárom 1951 v Európe“, alebo „udalosti pred 1. januárom 1951 v Európe alebo inde“. Každý zmluvný štát pri podpise, ratifikácii alebo prístupe urobí prehlásenie vysvetľujúce, ktoré z týchto pojmov chce používať pri plnení svojich povinností ustanovených Dohovorom. Protokol odstránil časové obmedzenie rokom 1951. Čo sa týka geografického obmedzenia, podľa čl. 1 ods. 3 zmluvné strany budú dodržiavať tento protokol bez akýchkoľvek zemepisných obmedzení. Prehlásenia urobené zmluvnými štátmi Dohovoru sú platné aj pre tento Protokol.

Všeobecná definícia, ktorá je prísne individuálna a založená na prenasledovaní z politických dôvodov sa skladá z troch častí:

- a) zahrňujúca (inkluzívna) klauzula,
- b) pozastavujúca (suspenzívna) klauzula,
- c) vylučujúca (exkluzívna) klauzula.

Zahrňujúca klauzula (pozitívna definícia utečenca) je obsiahnutá v čl. 1 ods. A Dohovoru. Pozornosť teórie a praxe púta všeobecná definícia utečenca v čl. 1 ods. A (2). Toto ustanovenie má však dve časti. Podľa ods. A(1) sa pojem utečenec vzťahuje na ktorúkoľvek osobu, ktorá bola považovaná za utečenca podľa dohody z 12. mája 1926 a 30. júna 1928, alebo podľa dohovorov z 28. októbra 1933 a 10. februára 1939 a podľa protokolu zo 14. septembra 1939 alebo tiež podľa ustanovení Stanov Medzinárodnej organizácie pre

⁵ Viz FLEGL, V.: op. cit., s. 26-27.

⁶ Porovnaj JÍLEK, D.: Hmotné a procesné právne záväzky medzinárodného práva uprchlického, v: ČEPELKA, Č. – JÍLEK, D. – ŠTURMA, P.: Azyl a uprchlictví v medzinárodním právu, MU, Brno, 1997, s. 63-64.

utečencov. Toto ustanovenie sa zaoberá tzv. štatutárnymi utečencami, t. j. osobami považovanými za utečencov podľa starších medzinárodne právnych inštrumentov.

Účelom zoznamu je načrtnúť spojitosť s minulosťou a zaistiť kontinuitu medzinárodnej ochrany utečencov, ktorí sa stali predmetom záujmu medzinárodného spoločenstva v minulých dobách. Osoba považovaná za utečenca podľa starších dohôd sa stala automaticky utečencom podľa Dohovoru, ak sa na ňu nezačali vzťahovať niektoré klauzuly či už pozastavujúca alebo vylučovacia, ktoré sa nutne uplatňujú vo vzťahu ku všetkým utečencom. Na druhej strane rozhodnutie o odoprení postavenia utečenca urobená Medzinárodnou organizáciou pre utečencov počas jej činnosti nebráni udeliť utečenecké postavenie osobám, ktoré spĺňajú podmienky podľa Dohovoru.

Podľa všeobecnej definície je utečencom ktorákoľvek osoba, ktorá sa nachádza mimo svojej vlasti a má oprávnené obavy pred prenasledovaním z dôvodov rasových, náboženských, národnostných alebo príslušnosti k určitým spoločenským vrstvám alebo aj zastávaniu určitých politických názorov je neschopná prijať alebo vzhľadom ku hore uvedeným obavám odmieta ochranu svojej krajiny. To isté platí aj pre osoby bez štátnej príslušnosti, ktoré sa nachádzajú mimo krajiny svojho predošlého trvalého pobytu a z dôvodu obáv sa nemôžu alebo nechcú tam vrátiť.

Ide o definíciu utečenca podľa Dohovoru z roku 1951, t. j. konvencionálneho utečenca. V tomto pojatí utečenec predstavuje *de iure* či *de facto* nechránenú osobu, ktorú vedie k opusteniu domovského štátu alebo rezidenčného štátu odôvodnený strach pred prenasledovaním. Ďalším všeobecným znakom je exteritorialita t. j. podmienka, že daná osoba sa nachádza mimo štátu svojho pôvodu. Nie je možné získať status utečenca ešte pred odchodom zo svojej krajiny. Touto podmienkou sa status utečenca zhoduje s inštitútom územného azylu a líši sa od diplomatického azylu.

Na druhej strane to však neznamená, že daná osoba musí svoju krajinu opustiť ilegálne alebo legálne na základe odôvodnených obáv bezprostredne pred podaním žiadosti. Je možné, aby požiadala o priznanie právneho postavenia utečenca až potom, čo už bola istý čas v cudzine. Tzv. utečencom *sur place* (na mieste) sa človek stáva vinou okolností, ktoré nastali v krajine počas jeho neprítomnosti alebo tiež v dôsledku svojho vlastného konania napr. vyjadrením svojich politických názorov.

Definícia utečenca je norma hmotného práva. Z tohto hľadiska sa nechránená osoba stáva utečencom, ako náhle naplní definičné kritériá. To nastáva ešte pred tým, než je podľa procesných predpisov formálne rozhodnuté o jeho právnom postavení utečenca.

Definčné kritériá:

- a) Odôvodnené obavy z prenasledovania,
- b) prenasledovanie,
- c) subjekty prenasledovania,
- d) dôvody prenasledovania – všeobecne,
- e) rasa,
- f) náboženstvo,
- g) národnosť,
- h) príslušnosť k určitej spoločenskej skupine,
- i) politické názory.

Odôvodnené obavy z prenasledovania - sú kľúčovou formuláciou celej definície. Tento výraz obsahuje subjektívny a objektívny prvok a pri rozhodovaní musia byť vzaté do úvahy obidva. Subjektívny aspekt je daný tým, že obavy a strach predstavujú duševný stav danej osoby. Žiadateľ musí podať dôveryhodnú výpoveď o svojom strachu. Tvorcovia dohovoru vybrali odôvodnené obavy z prenasledovania ako motív charakterizujúci utečenca a zároveň pre účely definície vylúčili všetky ostatné motívy napr. existencia ozbrojeného konfliktu,

hladomoru či prírodnej katastrofy nie sú dôvodom pre status utečenca, pokiaľ daná osoba nemá tiež opodstatnené obavy z prenasledovania.

Objektívny prvok je vo vymedzení odôvodnených obáv. Pre právne postavenie utečenca je rozhodujúci nielen subjektívny stav strachu, ale tento stav musí byť podporený určitou objektívnou situáciou. Žiadateľ musí preukázať, že má dobré dôvody obávať sa ako jediniec prenasledovania. Obava sa dá preukázať nielen u osôb, ktoré už boli obeťou prenasledovania, ale aj u tých, ktorí sa chcú vyhnúť riziku prenasledovania

Prenasledovanie - Dohovor ani iný všeobecne záväzný medzinárodný inštrument neobsahuje definíciu prenasledovania, aj keď ide o kľúčový prvok pre definíciu utečenca. Nepriamo možno odôvodniť zo zásady non-refoulement, v čl. 32 Dohovoru, že ohrozenie života, slobody z dôvodu rasy, náboženstva, politických názorov alebo príslušnosti k určitej spoločenskej skupine naplní vždy pojem prenasledovanie. Ale aj prípady porušovania ľudských práv by predstavovali prenasledovanie. Za určitých okolností môže mať prenasledovanie formu diskriminácie voči utečencovi. No nie každé odlišné, menej priaznivé zaobchádzanie je diskrimináciou a prenasledovaním. Rovnosť v zaobchádzaní je porušená, keď rozdielne zaobchádzanie nemá objektívne a rozumné ospravedlnenie. Diskriminačné opatrenia i menej závažného charakteru, ktoré nepredstavujú prenasledovanie, môžu viesť v prípade kumulácie k odôvodneným obavám z prenasledovania. Prenasledovanie môže niekedy spočívať v prebiehajúcom alebo hroziacom trestnom stíhaní. Musíme však rozlišovať prenasledovanie a potrestanie za trestný čin podľa všeobecného práva. Osoba, ktoré uteká pred stíhaním za trestný čin nie je utečencom. Môže sa ním však stať osoba, voči ktorej sú trestné predpisy použité diskriminačne, keď skutočným dôvodom stíhania sú politické motívy, alebo keď je vystavená nadmernému trestu.

Subjekty prenasledovania – pôvodcom prenasledovania je štát pôvodu a obeťou je mu podriadená fyzická osoba. To znamená, že za prenasledovanie sa považuje chovanie, ktoré je pripísané štátu, podľa pravidiel medzinárodného práva. Môžu to byť aj osoby či zložky, ktoré nie sú štátnymi orgánmi, ale plnia zo zákona určité verejné funkcie. Problematickejšie sú prípady prenasledovania, ktoré vychádzajú od neštátnych aktérov t. j. súkromných osôb alebo ich organizácií.

Dôvody prenasledovania – všeobecne – utečenec musí preukázať odôvodnené obavy z prenasledovania. Prenasledovanie môže byť naplnené alternatívnym aj kumulatívnym spôsobom. U jednej osoby sa môže prejaviť viac dôvodov prenasledovania a niekedy sa tieto dôvody môžu čiastočne prekrývať. Z definície utečenca sú vylúčené iné dôvody, napr. osobného alebo ekonomického charakteru. Všeobecne sú osoby, ktoré opustia svoju krajinu z hospodárskych dôvodov považované za ekonomických migrantov.

Rasa – diskriminácia z rasových dôvodov je považovaná za závažné porušenie ľudských práv a preto môže byť i kritériom pre určenie prenasledovania. Rasa musí byť chápaná v širokom slova zmysle, aby zahrňovala skupiny osôb, ktoré sa vyznačujú nielen zvláštnymi antropologickými, ale aj kultúrnymi a historickými znakmi. Výraz rasová diskriminácia sa definuje ako rozlišovanie, vylučovanie, obmedzovanie alebo zvýhodňovanie založené na rase, farbe pleti, rodovom, národnostnom alebo etnickom pôvode.

Náboženstvo – dôležitou súčasťou je sloboda náboženského vyznania alebo viery. Toto právo zahrňuje i slobodu človeka zmeniť svoje náboženstvo, ako aj slobodu prejavovať svoje náboženské vyznanie alebo presvedčenie verejne alebo súkromne, bohoslužbou, vyučovaním, vykonávaním náboženských úkonov a zachovávaním obradov. Prenasledovanie z dôvodu náboženstva sa môže prejavovať rôznou formou napr. zákazom príslušnosti k náboženskej komunite, zasahovanie do výkonu bohoslužieb, náboženskej výučby alebo diskriminácia z dôvodu vyznania alebo príslušnosti k určitej náboženskej komunite.

Národnosť – príslušnosť k etnickej alebo jazykovej skupine. Toto kritérium sa niekedy môže prekrývať s pojmom rasa. Aj keď sa vo väčšine prípadov prenasledovania z dôvodu

národnosti obávajú príslušníci národnostnej menšiny, sú aj také prípady, kde by sa osoba prislúchajúca k väčšinovému obyvateľstvu mohla obávať prenasledovania zo strany dominantnej menšiny.

Príslušnosť k určitej spoločenskej skupine – zahrňuje osoby podobného zázemia, obyčajov či spoločenského postavenia. Tvrdenie o obavách z prenasledovania z týchto dôvodov sa môže často prekryvať s tvrdením o obavách z prenasledovania na základe iných znakov napr. rasy, náboženstva alebo národnosti. Spoločenská skupina má však širší význam, predstavuje s rôznymi spoločenskými znakmi definovanú skupinu ľudí. Skupinu buď definuje vnútorný a nemenný znak, ktorý nezávisí od vôle členov, alebo vzniká dobrovoľným spojením, ktoré je však dané zásadnými väzbami dôležitými pre ľudskú dôstojnosť členov, alebo skôr založená skupina sa pre svojich príslušníkov mení na trvalú a nemeniteľnú danosť.⁷ Iba príslušnosť k určitej spoločenskej skupine nestačí opodstatnenému nároku na právne postavenie utečenca. Môže však byť motívom pre diskrimináciu či spôsobenie ujmy príslušníkom skupiny a preto i dôvodom k obavám z prenasledovania.

Politické názory – zastávanie politických názorov sa vzťahuje k právu jednotlivca zastávať svoj názor a právo na slobodu prejavu.⁸ To však nestačí pre nárok na právne postavenie utečenca. Uchádzač o status musí preukázať, že zastáva názory, ktoré nie sú zo strany úradov tolerované a že ich prejavuje navonok. Definícia predpokladá prenasledovanie z dôvodov určitých politických názorov. Opatrenie zo strany štátnej moci nemusí byť priamo založené na názoroch, ale môžu mať formu sankcií za údajné činy. Samotné stíhanie či potrestanie politicky motivované nestačia ako dôvod pre status utečenca. Je potrebné skúmať všetky okolnosti prípadu, napr. či stíhanie za trestný čin nie je zámenkou pre prenasledovanie za politické názory alebo či nadmerné alebo svojvoľné potrestanie za údajný trestný čin možno považovať za prenasledovanie.

Pozastavujúcou (suspenzívna) klauzulou – sa upravujú hmotnoprávne podmienky, za ktorých utečenec prestáva byť utečencom. Medzinárodná ochrana by nemala byť poskytovaná tam, kde už nie je nutná či oprávnená. Zmena podmienok závisí buď na vôle zúčastnených strán v prvom rade samého utečenca, alebo na udalostiach, ktoré sa odohrali v krajine pôvodu.

Zo šiestich dôvodov vymenovaných v ods. C (1) až (6) prvé štyri odrážajú zmenu v situácii utečenca, ktorú vyvolal on sám, kým dve klauzule sa zakladajú na tom, že dôvody, aby sa príslušná osoba stala utečencom už skončili.

Dobrovoľné znovu užívanie vnútroštátnej ochrany – Dohovor stráca platnosť pre akúkoľvek osobu, ak sa dobrovoľne znovu postavila pod ochranu krajiny svojho pôvodu. Táto klauzula spočíva na niekoľkých subjektívnych a objektívnych predpokladoch. Osoba v postavení utečenca musí konať dobrovoľne, mať v úmysle dosiahnuť svojim konaním obnovenie ochrany krajiny svojej štátnej príslušnosti a dosiahnuť účinnú vnútroštátnu ochranu.

Dobrovoľné znovu nadobudnutie štátnej príslušnosti – Dohovor stráca platnosť ak osoba po tom, čo stratila štátnu príslušnosť ju znovu dobrovoľne nadobudla.

Nadobudnutie novej štátnej príslušnosti – táto klauzula sa vzťahuje na osobu, ktorá nadobudla novú štátnu príslušnosť a nachádza sa pod ochranou krajiny svojej novej príslušnosti. Táto podmienka vychádza z princípu, že osoba nepotrebuje medzinárodnú ochranu. Aj keď tu nie je výslovne stanovená podmienka dobrovoľnosti, dá sa predpokladať, že nadobudnutie štátnej príslušnosti je na žiadosť utečenca. Utečenec sa väčšinou nestane štátnym príslušníkom krajiny svojho pobytu, ale v určitých prípadoch môže nadobudnúť štátnu príslušnosť iného štátu. V takom prípade tiež skončí jeho právne postavenie utečenca, za predpokladu že nová príslušnosť mu prinesie i ochranu zo strany tohto štátu. Novo nadobudnutá príslušnosť totiž predpokladá účinné a skutočné prepojenie jedinca so štátom.

⁷ JÍLEK, D.: Hmotně a procesně právní závazky..., op.cit. 8, s. 116.

⁸ Všeobecná deklarácia ľudských práv, čl. 19 MPOPP a čl. 10 EULP.

Dobrovoľný návrat do krajiny pôvodu – osoba stratí postavenie utečenca ak sa dobrovoľne znovu usadila v krajine, ktorú opustila, alebo do ktorej sa nevrátila z obavy pred prenasledovaním. Táto klauzula spočíva na splnení predpokladov dobrovoľnosti, návratu do krajiny, ktorú opustil v úmysle usadiť sa t. j. vyhliadky trvalého pobytu v nej. Vztahuje sa na utečencov, ktorí sa navrátili do krajiny svojho pôvodu a na utečencov, ktorí sa vrátili do krajiny predchádzajúceho trvalého pobytu.

Zánik okolností podmieňujúcich postavenie utečenca – posledné dva dôvody majú objektívnu povahu, spočívajúcu v sociálne politických zmenách. Osoba nemôže odmietat ochranu krajiny svojej štátnej príslušnosti, keďže okolnosti, pre ktoré bola uznaná za utečenca, tam prestali existovať. Okolnosti sa vzťahujú na také zásadné a trvalé zmeny pri ktorých možno predpokladať odstránenie toho, čo vyvolalo obavy z prenasledovania.

Posledné dva dôvody sa však neuplatnia na utečenca, ktorý je schopný pre odmietnutie návratu uviesť naliehavé dôvody podložené predchádzajúcim prenasledovaním.

Vylučujúca (exkluzívna) klauzula - vylučujúca doložka v čl. 1 Dohovoru v ods. D, E a F stanovuje skutočnosti, ktoré bránia osobám, ktoré inak spĺňajú pojmové znaky utečenca, získať medzinárodnú ochranu. Ide o osoby, ktoré túto ochranu nepotrebujú lebo majú iný druh ochrany alebo o osoby, ktoré si ju z vážnych dôvodov nezasluhujú. Štáty nemôžu v týchto prípadoch priznať právne postavenie utečenca ak sa o daných skutočnostiach dozvedia počas procesu rozhodovania. Ak sa tieto skutočnosti odhalia až následne, musí byť predchádzajúce rozhodnutie zrušené⁹

Osoby požívajúce ochranu alebo pomoc OSN – nevztahuje sa na osoby, ktoré v súčasnej dobe užívajú ochranu alebo podporu od iných orgánov alebo odborných organizácií Spojených národov než Vysokého komisára OSN pre utečencov. Táto klauzula zabráňuje kumulácii medzinárodnej ochrany a pomoci podľa Dohovoru a podľa rezolúcií iných orgánov OSN než UNHCR. Ak však podobná ochrana alebo pomoc sa už osobám neposkytuje, ak nie je definitívne rozhodnuté podľa príslušných rezolúcií Valného zhromaždenia OSN, vzťahuje sa na nich ustanovenia Dohovoru. Zastavenie takejto pomoci, napr. v dôsledku toho, že utečenec z Palestíny sa ocitne mimo oblasť Blízkeho východu, ho oprávňuje k získaniu právneho postavenia utečenca podľa Dohovoru.

Osoby požívajúce vnútroštátnu ochranu – toto ustanovenie sa vzťahuje na osoby, ktoré by spĺňali predpoklady pre právne postavenie utečenca, ale boli prijaté v niektorej krajine, kde im bola udelená väčšia časť práv spojených so štátnym občianstvom bez toho aby formálne boli občania štátu. Okruh práv a povinností sa nedá presne určiť lebo sa odvíja od postavenia občanov, ale musí zahŕňať ochranu pred vyhostením a deportáciou. Táto klauzula bráni zdvojeniu medzinárodnej a vnútroštátnej ochrany. Pre jej aplikáciu je potrebné usadenie sa t. j. trvalý pobyt v danej krajine.

Osoby nezasluhujúce si medzinárodnú ochranu – Dohovor vylučuje, aby sa jeho ustanovenia vzťahovali na osobu, o ktorej sú vážne dôvody domnievať sa, že sa dopustila zločinu proti mieru, vojnového zločinu alebo zločinu proti ľudskosti, vážneho nepolitického zločinu mimo krajiny, kde bola prijatá ako utečenec, alebo zločinov v rozpore s cieľmi a zásadami OSN. Ide o ustanovenie, ktoré reflektuje na vývoj medzinárodného práva po skončení 2. svetovej vojny. Pre uplatnenie tejto exkluzívnej klauzuly nie je nutné hľadať dôkazy, že sa osoba daných skutkov dopustila, stačí, že sú vážne dôvody domnievať sa.

⁹ JÍLEK, D.: Odpověď mezinárodního práva na hromadné uprchlíky. MU, Brno 1996, s.74.

1.2 Práva vyplývajúce zo statusu utečenca

Dohovor zakotvuje pomerne veľa práv a výhod jednotlivca, ktorý požíva status utečenca. Ide o výhody vyplývajúce z medzinárodného práva, ktoré štáty vo vnútri vnútroštátneho práva transformujú spravidla v subjektívne právo, poprípade výhody. Práva utečencov rozlišujeme podľa toho, aký režim zaobchádzania sú štáty na základe Dohovoru povinné zabezpečiť utečencom a môžeme ich rozdeliť do troch skupín:

- a) Prvú skupinu tvoria tie práva, v ktorých sa zmluvné strany zaviazali na utečencov aplikovať národný režim. Patrí sem sloboda náboženského vyznania, ochrana práv z literárnej, umeleckej a vedeckej činnosti ako aj priemyselných práv, právo na základné školské vzdelanie, verejná podpora, výhody z pracovného zákonodarstva a sociálne zabezpečenie. Okrem toho aj voľný prístup na súd v krajinách zmluvných štátov.
- b) Druhú skupinu predstavujú práva na zhromažďovanie a na zamestnanie. Pri ich výkone majú mať utečenci rovnaké postavenie ako cudzí štátni príslušníci podľa doložky najvyšších výhod.
- c) Tretiu skupinu tvoria práva, pre ktorých uplatnenie zmluvné štáty poskytnú utečencom čo najpriaznivejšie zaobchádzanie, v každom prípade nie horšie ako majú cudzinci na jeho území. Sem patrí právo nadobúdať hmotný a nehmotný majetok, právo na samostatné podnikanie, výkon slobodného povolania, ubytovania, vyššie vzdelanie a slobodu pohybu.

Z uvedeného triedenia práv sa vymyká úprava osobného postavenia utečenca, ktorý sa má riadiť právom jeho trvalého pobytu, alebo ak ho nemá právom krajiny, v ktorej sa nachádza. Utečencom predtým nadobudnuté práva, ktoré sa vzťahujú k osobnému statusu najmä práva týkajúce sa manželstva, ktoré sú každým zmluvným štátom rešpektované, za predpokladu, že to zodpovedá formalitám požadovaným právnym poriadkom tohto štátu i v prípade, že by dotýčny nebol uznaný utečencom.

Každý utečenec má zároveň voči krajine kde sa nachádza, povinnosť podriaďovať sa zákonom a nariadeniam ako aj opatreniam prijatých na udržanie verejného poriadku.

Väčšinu týchto práv a výhod môže utečenec využívať až keď mu bol schválený status utečenca. Nutnou podmienkou, aby sa aktivovala medzinárodnoprávna ochrana je, že utečenec sa musí nachádzať mimo štátu svojho pôvodu.

Určité výhody plynúce pre utečencov z medzinárodnej zmluvy sa uplatňujú od samého začiatku, bez ohľadu na procesné právne uznanie utečenca. Ide najmä o pravidlo non-refoulement, chrániaci utečenca pred vyhodením alebo vrátením.¹⁰

1.3 Povinnosti štátu a úloha Vysokého komisára pre utečencov

K zaisteniu ochrany utečencov vyplývajú pre štáty rôzne povinnosti, ktoré môžeme rozdeliť do troch skupín:

- a) všeobecné záväzky štátov,
- b) zásada non-refoulement,
- c) spolupráca štátov a UNHCR.

Prvú skupinu tvoria povinnosti týkajúce sa spôsobu aplikácie Dohovoru o právnom postavení utečencov. Ide najmä o to, aby štáty aplikovali ustanovenia Dohovoru bez diskriminácie podľa rasy, náboženstva alebo krajiny pôvodu. Dôležitá je i výnimka z reciprocity, kde sa štáty zaviazali poskytnúť utečencom rovnaké zaobchádzanie, pokiaľ Dohovor nepožaduje výhodnejšie, ako pre ostatných cudzincov. Zmluvné štáty vystavujú každému utečencovi osobné doklady a tiež cestovné doklady, ktoré im umožnia cestovať mimo jeho územia.

¹⁰ Dohovor o postavení utečencov čl. 8.

Medzinárodnoprávna ochrana utečencov založená na mnohostranných zmluvách prevažne však spočíva len v hmotne právnych pravidlách. Tieto dokumenty nepredpisujú štátom povinnosť začať konanie o priznaní statusu utečenca ani procesné záruky. Nedostatok procesných pravidiel je dopĺňovaný predovšetkým nástrojmi doporučenej povahy a predpismi vnútroštátneho práva. V rámci Európskej únie je zjednotená i procesne právna úprava.

Druhú skupinu povinností štátov predstavujú určité obmedzenia ich voľnosti pri výkone administratívnych, popřípade trestnoprávnych opatrení proti utečencom na svojom území. Najdôležitejšia je zásada non-refoulement, ktorá predstavuje výnimku inak z čisto zmluvného práva utečencov, lebo sa stala súčasťou všeobecného medzinárodného práva. Žiadny zmluvný štát nevyhostí akýmkoľvek spôsobom alebo nevráti utečenca na hranici krajiny, v ktorej by jeho život či osobná sloboda boli ohrozené na základe jeho rasy, náboženstva, príslušnosti k určitej spoločenskej vrstvy alebo politického presvedčenia. Tejto výhody sa však utečenec nemôže dovoliavať ak je dôvodne považovaný za hrozbu pre bezpečnosť štátu alebo bol právoplatne odsúdený za závažný trestný čin.

Zásada non-refoulement je považovaná za ústrednú právnu záruku, bez ktorej by celý systém Dohovoru nemohol fungovať. V praxi štátov od roku 1951 došlo k rozšíreniu zásady non-refoulement takže sa pod ňou dnes rozumie ako nevrátenie, tak aj neodmietnutie utečenca na hranici ak by tým bol ohrozený jeho život alebo sloboda. Pojem refoulement sa tak líši od vyhostenia alebo deportácie, kde je žiaduci formálnejší postup t. j. rozhodnutie príslušného štátneho orgánu na základe ktorého môže byť cudzinec nachádzajúci sa legálne na území štátu vyzvaný, aby opustil štát alebo môže byť z neho aj násilne odsunutý.

Dnes sa non-refoulement vzťahuje ako na jednotlivca, tak aj na prípady väčších skupín utečencov.

Posledná tretia skupina povinností zmluvných štátov Dohovoru sa týka spolupráce príslušných národných orgánov s OSN. Štáty sa v Dohovore zaviazali spolupracovať s úradom Vysokého komisára pre utečencov pri výkone jeho funkcie, povinnosti dohliadať na aplikáciu ustanovení Dohovoru. Musia mu poskytovať požadované informácie a štatistické údaje týkajúce sa situácie utečencov pri vykonávaní Dohovoru a zákonov a ďalších predpisov o utečencoch, ktoré sú alebo budú platné.

Vysoký komisár OSN pre utečencov vykonáva svoju činnosť na základe Štatútu úradu UNHCR z roku 1951. Okrem toho Štatút UNHCR obsahuje definíciu osôb, na ktoré sa vzťahuje pôsobnosť Vysokého komisára. Aj keď tieto definície sú veľmi blízke definíciám v Dohovore, nie sú s nimi totožné. Utečenci, ktorí spadajú pod mandát Vysokého komisára, sa nazývajú mandátoví utečenci. Táto ochrana nezávisí na uznaní utečenca zo strany zmluvného štátu Dohovoru. Jedna a tá istá osoba môže byť teda ako mandátový utečenec, tak utečencom podľa Dohovoru alebo Protokolu.

Výkonný výbor programu Vysokého komisára OSN pre utečencov prijal odporúčenie obsahujúce základné procesné požiadavky.

Patrí sem:

- a) jasné inštrukcie pre imigračných alebo policajných úradníkov na hraniciach s ohľadom na zásadu non-refoulement,
- b) nevyhnutný návod pre žiadateľov, ako majú postupovať,
- c) jasne určený orgán s právomocou posudzovať žiadosti a rozhodovať v prvej inštancii,
- d) poskytnúť žiadateľovi možnosť kontaktovať predstaviteľov UNHCR,
- e) informovať žiadateľov o udelení statusu utečenca a vybaviť ho dokladmi,
- f) odmietnutým žiadateľom dať primeraný čas na odvolanie sa k rovnakému orgánu alebo inému orgánu, správne alebo súdne a na žiadosť umožniť žiadateľovi zostať v krajine počas konania.

UNHCR nie je typickým medzinárodným kontrolným orgánom, pretože Dohovor nedáva jednotlivcom právo obracať sa po vyčerpaní vnútroštátnych opravných prostriedkov na Vysokého komisára, aby o ich sťažnostiach rozhodol. Pokiaľ sa naňho utečenci obrátia, sú jeho možnosti zasiahnuť obmedzené a spočívajú skôr v politickej alebo v diplomatickej rovine. Ochranná funkcia Vysokého komisára OSN pre utečencov je zásadne podporná a čiastočne operatívna.

Napriek tomu sa môže utečenec alebo iný jedinec z titulu ľudských práv obrátiť na medzinárodný orgán podľa tej ktorej zmluvy. V európskom regióne môže byť utečencom poskytnutá najefektívnejšia hoci iba nepriama ochrana na Európskom súde pre ľudské práva na základe Európskeho dohovoru o ľudských právach.

2 Regionálne dokumenty týkajúce sa ochrany utečencov

Prehľad súčasnej medzinárodnoprávej úpravy ochrany utečencov, by nebol úplný bez stručnej zmienky o regionálnych nástrojoch. Okrem dohovoru a Protokolu existuje rad regionálnych dohovorov a ďalších nástrojov najmä v Afrike, Latinskej Amerike, Ázii a Európe. Tieto dokumenty sa úplne alebo z časti zaoberajú problematikou azylu a utečencov.

V oblasti Latinskej Ameriky sa problematikou azylu zaoberá rad dohovorov, vrátane Zmluvy o medzinárodnom trestnom práve, Dohovoru o azyle, Dohovoru o politickom azyle, Dohovoru o územnom azyle a Dohovoru o diplomatickom azyle.

Hoci sa staršie regionálne dohovory zaoberajú viac otázkou azylu než ochranou utečencov, niektoré novšie dokumenty reagujú na problematiku individuálneho a hromadného postavenia utečencov, vrátane ochrany vnútorne presídlených osôb. Príkladom môže byť Cartagenská deklarácia o utečencoch prijatá 10 štátmi v oblasti Strednej Ameriky. Táto deklarácia požaduje, aby štáty dospeli k rozšíreniu definície utečenca tak, že tento pojem zahŕňa, vedľa prvkov prevzatých z Dohovoru a Protokolu aj také osoby, ktoré opustili domovské štáty, pretože ich životy, bezpečnosť alebo sloboda boli ohrozené všeobecným násilím, cudzou agresiou, vnútroštátnymi konfliktami, hromadným porušovaním ľudských práv alebo inými okolnosťami, ktoré vážne narušili verejný poriadok.¹¹

Za zmienku stojí aj Americký dohovor o ľudských právach, v ktorom je stanovené právo každej osoby vyhľadať a získať azyl na cudzom území, ktoré je však podmienené súladom so zákonodarstvom štátu a medzinárodnými dohovormi, ako aj obdobou zásady non-refoulement. Podľa tohto ustanovenia nesmie byť cudzinec vrátený do krajiny, bez ohľadu na to či je to jeho krajina pôvodu, pokiaľ mu v tejto krajine hrozí nebezpečenstvo.

Veľmi zaujímavým nástrojom je Dohovor Organizácie africkej jednoty upravujúci zvláštne stránky utečeneckých problémov v Afrike. Reaguje na individuálnych utečencov ako aj na utečenecké prúdy. Tento dohovor obsahuje definíciu utečenca, ktorá má dve časti.

Prvá časť je totožná s definíciou utečenca v Dohovore v znení Protokolu. Druhá časť potom definuje utečenca ako každú osobu, ktorá je v dôsledku agresie, okupácie, cudzej nadvlády alebo udalostí vážne narušujúcich verejný poriadok, buď len v časti alebo v celej krajine jeho pôvodu, či štátnej príslušnosti, prinútený hľadať útočisko mimo krajiny svojho pôvodu či štátnej príslušnosti. Táto definícia sa vzťahuje aj na hromadné skupiny utečencov. Dohovor zakazuje vyhostenie a odmietnutie na hranici. K vyváženiu týchto náročných záväzkov dáva štátu, ktorý sa ocitol v ťažkostiach spôsobených prívalom utečencov možnosť dovolať sa pomoci v duchu africkej solidarity u ostatných členských štátov.

Nad rámec, ale v úzkej súvislosti s témou utečencov stojí za zmienku tiež pomerne nový Dohovor Africkej únie Kampalský dohovor z roku 2009 na ochranu a pomoc interne presídleným osobám v Afrike. Ide o prvý zmluvný nástroj venovaný problematike. Svojim obsahom ide o dosť progresívny dokument, ktorý zakladá právny rámec pre prevenciu

¹¹ MRÁZ, S.: Medzinárodné právo verejné. Bratislava, 2011, s. 253.

vnútorného presídľovania a pre ochranu a pomoc určenú vnútorne presídleným osobám v Afrike, vrátane povinností členských štátov a Africkej únie, poskytnúť humanitárnu pomoc, právo na návrat alebo miestnu integráciu a kompenzáciu pre presídlené osoby. Dohovor predvída i monitoring zisťovania Konferenciou zmluvných strán. O reálnom fungovaní Kampalského dohovoru však nie je dostatok informácií.

Špecifická situácia je v regióne Ázie a Oceánie. Nepôsobí tu ani jedna oblastná organizácia, ale viac subregionálnych organizácií, ktoré sú však zamerané hlavne ekonomicky nie na otázky utečencov. V tejto oblasti sa koncentrujú štáty, ktoré neprijali Dohovor. Napriek tomu ide o región, ktorému sa v minulosti ani v súčasnosti nevyhýbajú utečenecké prúdy. Aj keď tu neexistujú regionálne zmluvné dokumenty, nesmieme zabudnúť na dôležitý dokument, ktorým sú Bangkogske princípy, ktoré boli prijaté na pôde Ázijsko-Africkej poradnej právnej organizácie. Bangkogske princípy majú deklaratorny charakter a smerujú k tomu, aby povzbudzovali štáty k prijatiu vnútroštátnej legislatívy o postavení a zaobchádzaní s utečencami. V súčasnej verzii majú bohatšiu definíciu utečenca, ktorá je založená na obavách z prenasledovania z dôvodu rasy, farby pleti, náboženstva, národnosti, etnického pôvodu, politického názoru alebo členstva v určitej spoločenskej skupine. Okrem toho sa vzťahuje definícia utečenca na každú osobu, ktorá opustila svoj štát z dôvodu vnútornej agresie, okupácie, cudzej nadvlády či udalostí narušujúcich vnútorný poriadok v akejkoľvek časti krajiny alebo v celej krajine.

3 Nový a súvisiaci vývoj v medzinárodnom práve

V medzinárodnom práve vidíme dynamiku právnej úpravy azylu a postavenia utečencov hlavne na regionálnej úrovni. Napriek tomu na všeobecnej úrovni nedošlo od neúspešnej konferencii v roku 1977 k novému pokusu o prijatie dohovoru o územnom azyle, ani k pokusu o nový protokol, ktorý by revidoval Dohovor z roku 1951 a Protokol z roku 1967. K rozvoju tak dochádza predovšetkým cestou výkladu a to vplyvom regionálnych nástrojov alebo cestou „ľudskoprávneho“ výkladu, teda na základe všeobecných či regionálnych zmlúv o ľudských právach.

Okrem toho sa na pôde OSN pripravujú návrhy kodifikácie a rozvoja medzinárodného práva v niektorých oblastiach, ktoré súvisia s problémom utečencov. Môžeme spomenúť napríklad komisiu pre medzinárodné právo, ktorá sa od roku 2007 stále venuje téme ochrany osôb v prípade katastrof. Vzhľadom k tomu, že sa obmedzuje len na tému prírodných katastrof, ide o voľnejšiu súvislosť s utečeneckými prúdmi, resp. len s tými, ktoré nevyhovujú konvenčnej definícii utečenca.

V roku 2012 Komisia pre medzinárodné právo dokončila v prvom čítaní návrh článkov o vyhostení cudzincov. Ide o návrh 32 článkov, ktoré sa týkajú všeobecného vyhost'ovania cudzincov. Cudzincom sa rozumie jednotlivec, ktorý nemá občianstvo štátu na území ktorého sa nachádza. Návrh výslovne vylučuje jeho použitie na cudzincov, ktorí majú imunitu a výsady na základe medzinárodného práva, ako sú diplomati a úradníci medzinárodných organizácií, ale inak sa vzťahuje na všetkých cudzincov vrátane utečencov.¹²

Návrh článkov potvrdzuje, že štát má právo vyhostiť cudzinca zo svojho územia. Vyhostenie sa ale musí uskutočniť pri rešpektovaní týchto článkov a ostatných aplikovateľných pravidiel medzinárodného práva, hlavne pravidiel týkajúcich sa ľudských práv. Cudzinec môže byť vyhostený len na základe rozhodnutia prijatého v súlade so zákonom. Rozhodnutie musí byť odôvodnené. Dôvod vyhostenia musí byť na základe zákona a musí byť posudzovaný v dobrej viere a rozumným spôsobom, s prihliadnutím na závažnosť faktov a všetkých okolností.

¹² ŠTURMA, P.: Práce Komise OSN pro mezinárodní právo, in: Dnes migranti – zítra uprchlíci. Univerzita Karlova Praha, s. 68.

V časti venovanej prípadom vyhostenia stojí na prvom mieste zákaz vyhostenia utečencov. Podľa týchto návrhov článkov štát môže vyhostiť utečenca, ktorý sa legálne nachádza na jeho území, len z dôvodu národnej bezpečnosti alebo verejného poriadku. Toto sa vzťahuje aj na utečenca, ktorý sa na území štátu nachádza nelegálne, ktorý požiadal o priznanie statusu utečenca, počas doby, kedy je žiadosť posudzovaná. Štát nesmie vyhostiť alebo vrátiť akýmkoľvek spôsobom utečenca do štátu alebo na hranice územia, kde by bol jeho život alebo sloboda ohrozené z dôvodu jeho rasy, náboženstva, národnosti, príslušnosti k určitej spoločenskej skupine alebo politických názorov. Ak však existujú vážne dôvody, pre ktoré ho možno považovať za nebezpečného pre krajinu kde sa nachádza alebo utečenec, ktorý bol právoplatne odsúdený pre zvlášť závažný trestný čin môže ho príslušný štát vyhostiť.

Štát tiež nesmie urobiť svojho občana cudzincom tým, že ho zbaví občianstva s jediným cieľom vyhostiť ho. Ďalšie pravidlo sa týka zákazu kolektívneho vyhostenia cudzincov avšak s výnimkou aplikovaných pravidiel medzinárodného práva vzťahujúcich sa na vyhostenie cudzincov v prípade ozbrojeného konfliktu, do ktorého je zapojený vyhostujúci štát.

Ďalšie časti sú venované podrobnejšej ochrane cudzincov, ktorí sú predmetom vyhostenia a to vo vyhostujúcom štáte, tak aj v tranzitnom a cieľovom štáte. Medzi dôležité pravidlá, ktoré sa vzťahujú na všetkých cudzincov vrátane utečencov, patrí ochrana ich práva na život a zákaz mučenia a krutého, neľudského alebo ponižujúceho trestania či zaobchádzania. Na tieto pravidla nadväzuje zákaz vyhostenia do štátu, kde by život alebo sloboda cudzinca boli ohrozené, čo zahŕňa aj hrozbu trestu smrti, alebo by mohol byť vystavený mučeniu, neľudskému alebo ponižujúcemu trestaniu.

Záver

Medzinárodné utečenecké právo je možné považovať za subsystém, ktorý sa nachádza na hranici medzi cudzineckým právom a medzinárodnou ochranou ľudských práv. Utečenec má v rámci utečeneckého práva pojmové postavenie destinátora faktických výhod. Zároveň sa vo sfére medzinárodnej ochrany ľudských práv môže stať priamym subjektom medzinárodného oprávnenia. Ochrana ľudskej bytosti utečenca dokumenty utečeneckého práva sa niekedy prekrývajú s ochranou vyplývajúcou zo zmlúv o ľudských právach. Ide najmä o pravidlo non-refoulement.

Na rozdiel od materiálnych záväzkov medzinárodného utečeneckého práva, ktoré vždy sledujú ochranu utečencov, procesné záväzky štátov sú založené na princípe reciprocity. Navyše nie sú úplne v rovnováhe. Medzinárodné utečenecké právo však môže efektívne fungovať len v jednote materiálnych a procesných pravidiel. Je zrejmé, že procesné pravidlá hlavne určenie štátu zodpovedného za vykonávanie konania a koncept bezpečných krajín pôvodu a tretích krajín, majú dopad na možnosť využitia definície utečenca a ďalších výhod plynúcich z materiálových pravidiel. Preto je potrebné venovať pozornosť, ako hmotným právnym záväzkom prijatých na univerzálnej úrovni, tak procesne právnym európskym dokumentom prijatých v rámci Európskej únie.

Aj keď právo na azyl alebo zákaz vyhostenia či vrátenia nie je súčasťou textu Európskeho dohovoru a k nemu vydaných protokolov, no aj napriek tomu sa vďaka výkladu obsiahnutého v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva dosiahlo veľkého posunu. Nepriama ochrana založená na výklade čl. 3 znamená zákaz vyhostenia cudzinca do krajiny, kde sú vážne dôvody k obavam, že bude vystavený mučeniu alebo neľudskému zaobchádzaniu či trestaniu, k tomu sa vývojom judikatúry pridal aj trest smrti. Podobnú, ale menej intenzívnu ochranu poskytuje aj článok 8 v prípade, že by vyhostenie znamenalo vážny zásah do práva na rodinný život, ktorý je v nepomere k hrozbe pre verejný poriadok a bezpečnosť, ktorá môže znamenať zotrvanie tejto osoby na území zmluvného štátu.

Okrem týchto základných prostriedkov ochrany utečencov, ktorým hrozí vyhostenie, môžu sa na základe čl. 13 Európskeho dohovoru dovolávať práva na účinné právne prostriedky

nápravy pred vnútroštátnym orgánom. Môže ísť o súd alebo iný orgán, avšak musí mať právomoc preskúmať nielen legalitu, ale aj opodstatnenosť rozhodnutia o vyhostení. Špeciálne procesné záruky v prípade vyhostenia cudzincov potom upravuje čl. 4 Protokolu č. 4 a čl. 1 protokolu č. 7.

Tým všetkým vytvára Európsky dohovor o ľudských právach komplementárny systém ochrany vedľa Dohovoru o právnom postavení utečencov. Navyše má systém Európskeho dohovoru výhodu v efektívnom medzinárodnom kontrolnom mechanizme, predstavovanom Európskym súdom pre ľudské práva

Použitá literatúra:

1. BATTJES, H.: *European Asylum Law and International Law*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Pubolischers, 2006
2. ČEPELKA, Č., JÍLEK, D., P.: *Azyl a uprchlictví v medzinárodním právu*, MU Brno, 1997
3. FELLER, E., TÜRK, V., NICHOLSON, F. (ed.): *Refugee Protection in International Law*, Cambridge University Press, 2003.
4. GOODVIN-Gill, G. S., McADAM, J.: *The Refugee in International Law*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2007.
5. HATHAWAY, J. C. : *The Law of Refugee Status*, Toronto: Butterworths, 1991.
6. HATHAWAY, J. C.: *The Rights of Refugees under International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
7. HONUSKOVÁ, V., *Definice uprchlíka a její výklad v současném medzinárodním právu*. Praha: PF UK, 2011.
8. JÍLEK, D. (ed.): *Společný evropský azylový systém: právní pojem pronásledování*. MU Brno, 2005.
9. JÍLEK, D., KOLEČKOVÁ, R., KOPALOVÁ, M., KOSAŘ, D. (eds.): *Společný evropský azylový systém: procedurální směrnice*. MU Brno, 2006
10. JÍLEK, D.: *Odpověď mezinárodního práva na hromadné uprchlictví*. MU Brno, 1996
11. JÍLEK, D., POŘÍZEK, P., (eds.): *Společný evropský azylový systém: transpozice směrnic*. Brno Kancelář Veřejného ochránce práv, 2008
12. KOSAŘ, D., MOLEK, P., HONUŠKOVÁ, V., JURMAN, M., LUPČANOVÁ, H.: *Zákon o azylu: Komentář*. Praha Wolters Kluwer ČR, 2010.
13. MOLEK, P.: *Právní pojem pronásledování v souvislostech evropského azylového práva*. Praha: C. H. Beck, 2010.
14. MRÁZ, S.: *Medzinárodné právo verejné*. Vydavateľstvo EKONÓM 2011, Bratislava.
15. POŘÍZEK, P., SKALKOVÁ, M.: *Pronásledování souvisící s příslušností k určitému pohlaví: příručka k posuzování žádostí o azyl*. Brno: SOZE, 2005.
16. ŠTURMA, P.: *Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv*. 3. Doplněné vydání, C.H. BECK, 2010.
17. WOUTERS, C. W.: *International Legal Standards for the Protection from Refoulement*. Antwerp-Oxford-Portland: Intersentia, 2009.

Kontakt:

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail : stanislav.mraz@euba.sk

PERSPECTIVES OF THE EUROPEAN INTEGRATION DEVELOPMENT

Boris Navrátil

Ekonomická fakulta, VŠB – Technická univerzita v Ostravě, Sokolská 33,
701 21 Ostrava, Česká republika, e-mail: boris.navratil@vsb.cz

Evropská unie založená na Lisabonské smlouvě potřebuje projít důkladnou revizí, aby se stala odolnější v náročných testech, které musí podstupovat. Loňské referendum o členství Spojeného království Velké Británie a Severního Irska (dále jen Velké Británie) v Evropské unii, ve kterém voliči hlasovali pro odchod z Unie, odstartovalo období mimořádné nejistoty, které ve svých důsledcích může vést až k posílení secesionistických tendencí v Evropě, včetně možné dezintegrace Evropské unie. V mnoha zemích se navíc projevuje veřejná frustrace, zejména pak tam, kde nedokáží čelit výzvám globalizace. Je však evidentní, že občané EU na tom budou hůř, pokud se Evropská unie rozpadne. Nejdříve by to mělo dopad na hospodářský růst a následně i na kolektivní bezpečnost. Myšlenka evropské federace je tak stále ve hře.

KLíčové slová: Evropská unie, secesionistické tendence, dezintegrace, scénáře budoucích vztahů

The European Union based on the Treaty of Lisbon needs to pass a thorough revision to become more resilient in the difficult tests that it has to undergo. Last year's referendum on membership of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (UK) in the European Union, in which the voters voted for secession from the Union, started as an extraordinary period of uncertainty, which in effect could lead to the strengthening of secessionist tendencies in Europe, including the possible disintegration of the European Union. In many countries there is public frustration particularly among the losers of globalisation. The EU citizens will be worse off if the European Union crumbles. It will first impact economic growth, then collective security. The idea of the European federation is still in the game.

Key words: European Union, Secessionist Tendencies, Desintegration, Scenarios of Future Relations

JEL: F02, F15

Introduction

“Sixty years ago, inspired by a dream of a peaceful, common future, the EU's founding members embarked on an ambitious journey of European integration, with the signing of the Treaties of Rome. As a result, the painful experience of Europe's troubled past has given way to a peace spanning seven decades and to a Union of 500 million citizens living in freedom and opportunity in one of the world's most prosperous economies“ as was mentioned by the President of the European Commission Jean-Claude Juncker in Rome¹.

During that time, the European Union has become a key player in European politics and has entrenched peace as the norm for a continent racked by war for much of the first half of the twentieth century. But it is necessary to say that the EU Member States during this long period

¹ European Union heads of state or government have met in Rome on 25 March, 2017 for an extraordinary European Council, 60 years after the signing of the Treaty of Rome, which led to the establishment of the European Economic Community (EEC) on 1 January 1958.

began to differ in many aspects more and more. They currently are diverse especially in terms of economic wealth. This type of diversity often leads to disagreements between net contributors to, and recipients from the EU budget. The EU leaders also disagreed on the relative priority that should be given to different policy areas. The EU's ability to resolve controversy was also tested by the enlargements that influenced the EU's capacity to act. The new members differ markedly from the old in terms of their recent historical experience and levels of economic development. The Member States also differ from one another in styles of national regulation. The way in which decisions has been taken is also the subject of controversy. The decision-making process has been often criticised for being undemocratic. Membership of the EU has been often associated with only limited improvements in governance, principally in relation to the quality of regulation and the rule of law. As far as political stability, control of corruption and governance effectiveness member states appear to be converging around declining performance rather than improvement.² Despite this claim, it can not be denied that EU accession has brought unprecedented progress to the countries of southern, central and eastern Europe in all these aspects.

It could be said that all political systems contain tensions between principles and practices, between the ideals and the realities of governance. This is true even in the case of the European Union. The result is that the more members there are in the Union, the more difficult it becomes to reach consensus on various topics, and the less likely it is that all would advance at the same pace in various fields. The way out of this situation becomes the concept of a multi-speed or other concept of differently structured European integration. The current stagnation or crisis of the European integration process is a threat to Europe's future, since so far achieved *acquis* could be gradually dismantled.

Through widening and deepening of the integration process the European Union proceeded rapidly. The integration process was quick and inspired twenty eight countries that participate in it until the British referendum. Feared and unexpected became reality. Great Britain's vote to leave on 23rd June 2016 is consequently a seminal event for Great Britain and the EU alike. Brexit is a symptom of a wider crisis of trust and the collapse of the EU's political capital. The current stagnation or crisis of the European integration process is a threat to Europe's future, since so far achieved *acquis* can be gradually dismantled. The post-referendum period can become a test of resilience of principles on which is built the European integration process³. When completed, this will be the first act of post-war European desintegration in more than sixty years long period. We can ask which European Union is emerging from this deep crisis?

In many countries of the European Union are already beginning to emerge elements of authoritarianism, separatism caused by unfulfilled political ambitions of local leaders, as well as a retreat from solidarity as a core value of europeanism. Many compromises reflected the different perspectives on the Union that have accompanied the latter institutionalization as a political system. The crisis has made the coexistence of these perspectives strongly problematic, raising the necessity of thinking of a new political order in Europe⁴

² CLARKE, H. D., M. GOODWIN a P. WHITELEY (2017). Brexit. Why Britain Voted to Leave the European Union.

³ BITZENIS, A., KARAGIANNIS N. and J. MARANGOS (eds.). Europe in Crisis. Problems, Challenges, and Alternative Perspectives. New York: PALGRAVE MACMILLAN, 2015. 298 p. ISBN 978-1-137-44256-7.

⁴ FABBRINI, Sergio. Which European Union? Europe after the Euro Crisis. Cambridge: University Press, 2015. 338 p. ISBN 978-1-107-50397-7.

1 Multi-speed European Union and other variants of EU's architecture

Multi-speed European Union is the term used to describe the idea of a method of differentiated integration whereby common objectives have pursued by a group of EU countries both able and willing to advance, and that the others will follow later.

Similar concept has represented by *variable-geometry Europe*. It is the method of differentiated integration in the European Union. It acknowledges that, particularly since the EU's membership almost doubled in under a decade, there may be irreconcilable differences among countries and that there should be a means to resolve such stalemates. It would enable groups of countries wishing to pursue a given goal to do so, while allowing those opposed to hold back.

Enhanced cooperation is a procedure where a minimum of nine EU countries can establish advanced integration or cooperation in an area within EU structures but without the other EU countries being involved. This allows them to move at different speeds and towards different goals than those outside the enhanced cooperation areas. The procedure is designed to overcome paralysis, where a proposal could be blocked by an individual country or a small group of countries who do not wish to be part of the initiative. However it does not allow for an extension of powers outside those permitted by the EU Treaties. Authorization to proceed with the enhanced cooperation is granted by the Council, on a proposal from the Commission and after obtaining the consent of the European Parliament. This procedure is approved for instance for the field of a financial transaction tax.

Europe à la carte refers to the idea of a non-uniform method of European integration allowing EU countries to select policies, as if from a menu, and involve themselves fully in those policies.

The EU would still have a minimum number of common objectives. However, different countries would integrate at different levels (variable geometry) or at different speeds (multi-speed). *Europe à la carte* is already a reality with some countries being part of the euro-zone and others not.

The leaders of France, Germany, Italy and Spain calls for a multi-speed Europe in which some countries could deepen integration faster than the others. Virtually every EU policy embarrasses at least one Member State. The EU must be, therefore, seen as a project based on compromises. Negotiation of compromises has allow to accept them. When Member States to take unilateral exemptions, there is a real threat of disintegration of the EU⁵. It could be assumed that the center of gravity of all significant matters will move to the euro-area and the other Member States will become the states of second category.

The Euro Summit of October 2014 underlined the fact that „*closer coordination of economic policies is essential to ensure the smooth functioning of the Economic and Monetary Union*“ (EMU). It called for work to continue to „*develop concrete mechanisms for stronger economic policy coordination, convergence and solidarity*“ and „*to prepare next steps on better economic governance in the euro area*“⁶.

Preventing unsustainable policies and absorbing shocks individually and collectively did not work well before or during the crisis. Though several important institutional improvements have since been made, the legacy of the initial shortcomings persists. There is now significant divergence across the euro area. In some countries, unemployment is at record lows, while in others it is at record highs; in some, fiscal policy can be used counter-cyclically, in others fiscal space will take years of consolidation to recover. Today's divergence creates fragility for the whole Union. This divergence must be corrected and a new convergence process

⁵ WOHLGEMUTH, Michael and Clara BRANDI. Strategies of Flexible Integration and Enlargement of the European Union. In: A Club-theoretical and Constitutional Economics Perspective. Freiburg Discussion papers on Constitutional Economics, 04/7, 2006.

⁶ EUROPEAN COMMISSION. Completing Europe's Economic and Monetary Union, available on http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5240_en.htm

must be embarked on. The Member States have a responsibility and self-interest to maintain sound policies and to embark on reforms that make their economies more flexible and competitive.

Progress must happen in four areas: first, towards a *genuine Economic Union* that ensures each economy has the structural features to prosper within the Monetary Union. Second, towards a *Financial Union* that guarantees the integrity of common currency across the Monetary Union and increases risk-sharing with the private sector. This means completing the Banking Union and accelerating the Capital Markets Union. Third, towards a *Fiscal Union* that delivers both fiscal sustainability and fiscal stabilisation. And finally, towards a *Political Union* that provides the foundation for all of the above through genuine democratic accountability, legitimacy and institutional strengthening. All four Unions depend on each other. Therefore, they must develop in parallel and all euro area Member States must participate in all of them. In each case, progress will have to follow a sequence of short- and longer-term steps. The measures in the short term will only increase confidence now if they are the start of a larger process. After many years of crisis, governments and institutions must demonstrate to citizens and markets that the euro area will do more than just survive.

This longer-term vision needs the measures in the short term to be ambitious. They need to stabilise the European Union now and prepare the ground for a complete architecture in the medium term. This will inevitably involve sharing more sovereignty over time. In spite of the undeniable importance of economic and fiscal rules and respect for them, the world's second largest economy cannot be managed through rule-based cooperation alone. For the euro area to gradually evolve towards a genuine Economic and Monetary Union, it will need to shift from a system of rules and guidelines for national economic policy-making to a system of further sovereignty sharing within common institutions, most of which already exist and can progressively fulfil this task. In practice, this would require Member States to accept increasingly joint decision-making on elements of their respective national budgets and economic policies. Upon completion of a successful process of economic convergence and financial integration, this would pave the way for some degree of public risk sharing, which would at the same time have to be accompanied by stronger democratic participation and accountability both at national and European levels. Such a stage-based approach is necessary as some of the more ambitious measures require changes to current EU legal framework as well as significant progress in terms of economic convergence and regulatory harmonisation across euro area Member States.

Several intergovernmental arrangements were created during the crisis. This was explained by the shortcomings of the EMU's architecture but ultimately they need to be integrated into the legal framework of the European Union. This is already foreseen for the Treaty on Stability, Coordination and Governance, and should be done also for other cases, such as the Euro Plus Pact and the intergovernmental agreement on the Single Resolution Fund. Finally, the European Stability Mechanism has established itself as a central instrument to manage potential crises. However, largely as a result of its intergovernmental structure, its governance and decision-making processes are complex and lengthy. In the medium term, its governance should therefore be fully integrated within the EU Treaties.

EU Commission President Juncker's State of the Union address (September 14th, 2016) and statements by President of European Council Donald Tusk at the Bratislava Summit (September 16th, 2016) could be taken as first steps at an offensive. Success will only depend on follow through with realistic proposals on key issues – jobs, migration control, security, including reforms necessary to improve the functioning of the union and specially of the

eurozone. Period of austerity, unpopular refugee policies make this evident for EU's future political stability.⁷

2 Five proposals of the EU future development

In March 2017, European Commission president Jean-Claude Juncker released a five-point view of possible courses the EU. The updated possibilities would represent different member countries or groups of countries adopting different levels of participation with the union. The White Paper sets out **five scenarios**⁸, each offering a view into the potential state of the Union **by 2025** depending on the choices the member states will make:

- **Scenario 1: *Carrying On*** - The EU27 focuses on delivering its positive reform agenda in the spirit of the Commission's New Start for Europe from 2014, so to continue as if nothing had happened.
- **Scenario 2: *Nothing but the Single Market*** – The EU27 is gradually re-centred on the single market as the 27 member states are not able to find common ground on an increasing number of policy areas.
- **Scenario 3: *Those Who Want More Do More*** – The EU27 proceeds as today but allows willing member states to do more together in specific areas such as defence, internal security or social matters. One or several "coalitions of the willing" emerge.
- **Scenario 4: *Doing Less More Efficiently*** - The EU27 focuses on delivering more and faster in selected policy areas, while doing less where it is perceived not to have an added value. Attention and limited resources are focused on selected policy areas.
- **Scenario 5: *Doing Much More Together*** – Member states decide to share more power, resources and decision-making across the board. Decisions are agreed faster at European level and rapidly enforced.

As the real scenario of all five proposed for the way forward after brexit is considered the third one: "*those who want more do more*" which is another way of saying that the EU will be multi-speed. The multi-speed Europe can receive support from non-euro-zone countries. Vision for the 27-country bloc after brexit, opening a breach between those wanting to maintain a united and integrated club and those who prefer moving towards a two or multi-speed Europe. The European Commission has said it could accept reduced responsibility for some policy areas, but only in return for greatly strengthened powers over defence, border control, migration, counter-terrorism and trade. In terms of potential scenarios one is favoured by southern member states, another one by the "friends of EU defence", the third one from those supporting the liberal approach, and one from countries opposing a common EU response to the refugee crisis. At the end of the last year of the current mandate of the Commission, the third scenario seems to have the greatest chance of sustainability, that means the Europe à la carte or with a variable geometry of the EU arrangement.

However now the objective demand for more cooperation is larger than ever because the external environment (Russian fake news, Trump's extemporaneousness, the demonstration of strength of China in Asian space, the developments in Turkey and other neighboring countries). In the future, supporting documents must be published by the Commission,

⁷ THEODORE John et al. The European Union and the Eurozone under Stress. Palgrave Macmillan: Cham, 2017. 247 p. ISBN 978-3-319-52292-0.

⁸ Available from http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-385_en.htm

specifically to the development of the social dimension of the EU, deepening economic and monetary union, harnessing globalization for the future of European defense and the future of EU finances also run 2025. It is now high time to look for ways to sail out of the gale.

Chaotic development could imply substantial costs to the member states in terms of economic growth and employment. It could also leave the European Union weakened at international trade and investment negotiations and in position in face of the United States, China and Russia.⁹ Therefore the idea of the European federation is still in the game and the fifth scenario can be most perspective also for the Czech Republic.

3 Macroeconomic stabilization makes a second chance for the EU deepening

The seventh annual round of the macroeconomic imbalance procedure (MIP) published in November 2017 identifies risks that hinder the smooth functioning of the member state economies and to spur appropriate policy responses. The Alert Mechanism Report (AMR)¹⁰ emphasis primarily euro area considerations, includes an analysis of the euro area wide implications of countries' imbalances and examines the extent to which a coordinated approach to policy responses is needed in light of interdependencies within the euro area.

The assessment in this report is set against the backdrop of an economic recovery that is becoming broader and more robust. The European Commission economic forecast estimates real GDP growth in the EU and the euro area to be 2.3 % and 2.2 % in 2017 respectively with positive growth in all EU countries, against the backdrop of a surge in world trade and a strengthening of domestic demand in the euro area. For 2018, the autumn forecast projects GDP expansion to remain at 2.1 % in both the EU and the euro area, before edging down to 1.9 % in 2019 as the recovery matures. Inflation in 2017 picked up from historically low levels but, at 1.6 % by 2019, it is projected to remain below the ECB target over the forecast period; core inflation remained persistently more muted, having been below 1% in the past three years. Some forecasts¹¹ estimate the risk of future deflation as small, and only in three countries of the euro area (Ireland, Cyprus, Finland) but not in countries with their own currency. The labour market continues to improve with unemployment rates declining and employment rates increasing, yet wage growth remains subdued even in countries with tight labour markets, which entrenches the low inflation environment, and there are wide differences between and within Member States in their labour market situation. Credit growth has resumed, while sovereign and corporate bond spreads have narrowed.

While the recovery is facilitating the correction of macroeconomic imbalances, a number of challenges may cloud the economic backdrop going forward. Uncertainties for the economic and policy outlook persist, mainly linked to the prospects for US fiscal and monetary policy, the rebalancing in China and emerging economies with high corporate debt, geopolitical tensions, and growing protectionist sentiments. Although broadening and consolidating, the recovery is still characterised by total factor productivity growth that remains below pre-crisis rates. Reform activity has slowed recently compared with crisis and immediate post-crisis years. Should reform efforts not continue on pace, the conditions for a durable pick-up in potential growth, as well as for expanding the room to tackle imbalances on a sustainable basis, could be undermined. As inflation gradually approaches the ECB target, the deleveraging process will be facilitated by higher nominal growth. At the same time, overcoming low inflation would open the case for monetary policy normalisation.

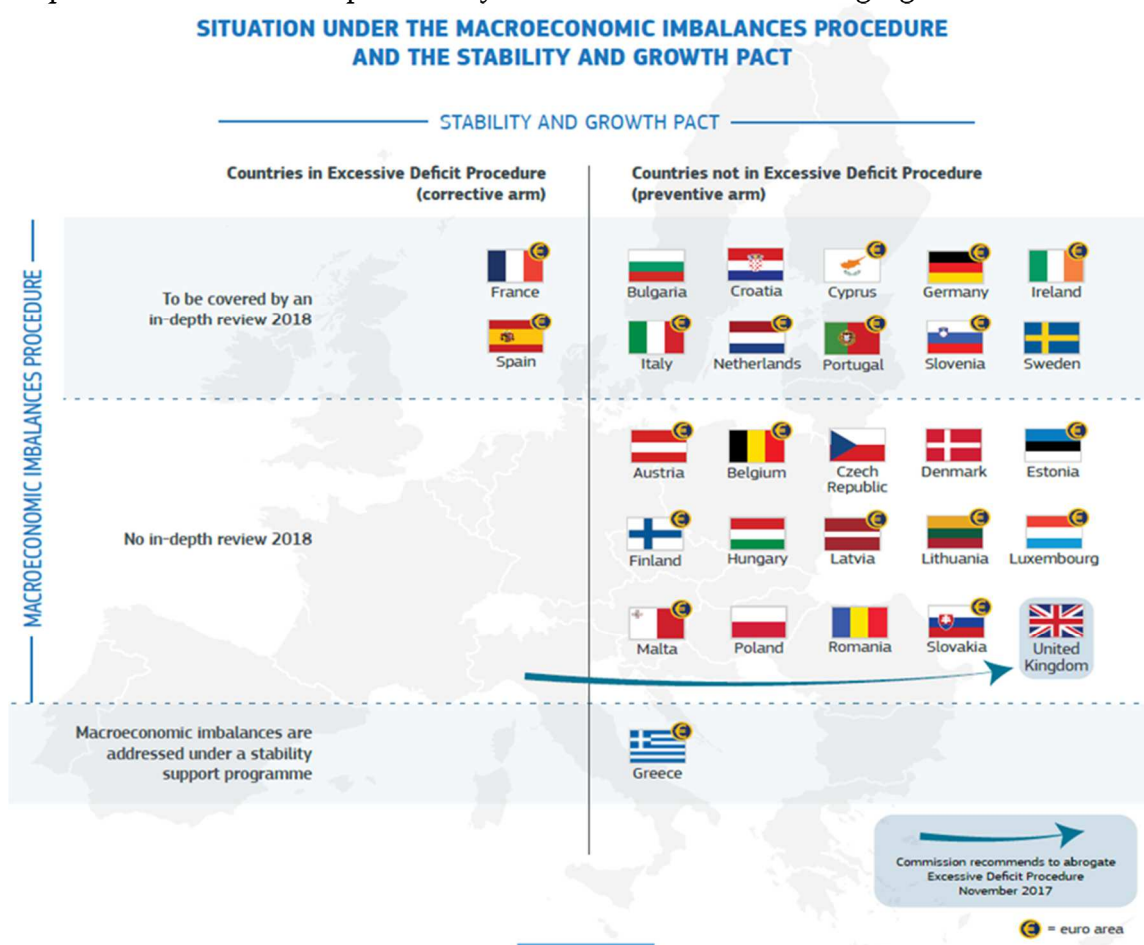
⁹ FOJTÍKOVÁ, Lenka (2016). China – EU Investment Relations: Towards a New Institutional Framework.

¹⁰ EUROPEAN COMMISSION. Alert Mechanism Report 2018. Report prepared in accordance with Articles 3 and 4 of the Regulation on the prevention and correction of macroeconomic imbalances. Brussels, 22. 11. 2017, COM (2017) 771 final.

¹¹ SPÁČILOVÁ, Lenka. Risk of Deflation in the Euro Area. In: Čulík, Miroslav. Managing and Modelling of Financial Risks. 8th international scientific conference: proceedings. Ostrava: VŠB – Technical University Ostrava, 2016. ISBN 978-80-248-3994-3.

For the EU member states identified with imbalances or excessive imbalances in the previous round of the procedure the in-depth reviews (IDRs) will be processed in line with established prudential practice. These in-depth reviews are warranted for them and needed to assess whether existing imbalances are unwinding, persisting or aggravating, while paying due attention to policies implemented by the relevant countries. Thus, the AMR calls for the preparation of IDRs for the 12 member states identified with imbalances in light of the findings of the 2016 IDRs. The countries concerned are Bulgaria, Croatia, Cyprus, France, Germany, Ireland, Italy, the Netherlands, Portugal, Slovenia, Spain and Sweden. All of these countries were subject to an IDR in the previous cycle, during which IDRs were prepared for 13 countries overall.

On the basis of the economic reading of the scoreboard, the Commission does not deem it necessary to prepare IDRs for Member States not currently identified with imbalances. The economic reading of the scoreboard concludes that there are no major overall additional risks compared to last year for Finland, which exited MIP surveillance in 2017. A similar conclusion is found at this stage for the countries that exited MIP surveillance in 2016 (Belgium, Hungary, Romania and the United Kingdom) and for countries not recently examined in IDRs. However, recent house prices dynamics in a number of countries (Austria, Belgium, Denmark, Finland, Hungary, Luxembourg and United Kingdom) warrant close analysis in the respective country reports even if no IDR seems necessary at this stage as risks seem limited in scope. The same holds for incipient dynamics in labour costs in some Member States (Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania and Romania). In the case of Greece, the surveillance of imbalances and the monitoring of corrective measures continue to take place in the context of the stability support programme. Overall, the AMR therefore calls for the preparation of IDRs for twelve member states compared to thirteen in the previous cycle as shown in the following figure.

Source: EU Commission (2017)

Overall, risks and vulnerabilities stemming from legacy issues and/or recent trends are present in a number of member states. The degree of severity and the urgency in bringing forth adequate policy responses vary significantly across member states, depending on the nature of the vulnerabilities or trends, as well as their confinement to one or several sectors of the economy:

- A number of member states are affected by *multiple and interconnected stock vulnerabilities*. This is the case for countries that were hit most severely by boom-bust credit cycles – frequently associated with liquidity and solvency issues in their banking sectors – and the sharpest reversals of current account positions. In the case of Cyprus, Greece and Portugal, elevated private indebtedness combines with high levels of public debt, large negative net international investment positions and remaining issues within the banking system. These countries still confront the issue of addressing significant deleveraging needs in the context of limited fiscal space, high (though receding) levels of unemployment and modest nominal growth. In Bulgaria, Croatia, Ireland, Slovenia and Spain, vulnerabilities are also multiple, interconnected and, with the possible exception of Bulgaria, carry an important stock imbalance dimension. However, faster progress in addressing them has been achieved than in the countries previously mentioned.
- In a few member states, vulnerabilities are driven mainly by large stocks of general government debt and concerns relating to potential output growth and competitiveness. This is particularly the case for Italy, where vulnerabilities are also linked to the banking sector. Belgium and France also face a high general government debt and potential growth issues, but are not confronted with similar potential risks stemming from vulnerable banks.
- Some member states are characterised by large and persistent current account surpluses that while reflecting their strong competitiveness reflect also, to a varying degree, subdued private consumption and investment. This is the case notably for Denmark, Germany, the Netherlands and also Sweden. In the case of Germany, this is combined with deleveraging trends in all sectors of the economy, even though debt levels are not comparatively high. The large and persistent surpluses may imply forgone growth and domestic investment opportunities. In addition, the shortfalls in aggregate demand bear consequences for the rest of the euro area in a context of still slack in activity and below-target inflation.
- In some member states, developments in price or cost variables show potential signs of overheating, particularly as regards the housing market or the labour market. In Sweden, as well as in Austria, Denmark, Luxembourg, the Netherlands and the United Kingdom, price pressures relate mainly to the housing sector in combination with significant levels of household debt. In Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania and Romania, unit labour costs continue to grow at a relatively strong pace while price competitiveness is edging down. In these countries, especially Romania and also Hungary, accelerating unit labour costs are recorded against the background of pro-cyclical fiscal policies that could exacerbate possible overheating pressures.

Relative to the AMR 2017, further progress has been made in addressing external imbalances among net-debtor countries, and labour markets and growth conditions have continued to generally improve. Progress in tackling and preventing the emergence of imbalances related to internal dynamics and sectorial debt stocks has been more mixed. Given that internal and external stock imbalances only adjust slowly, they remain a source of risks and vulnerabilities in many member states, weighing also on investment prospects and the economic recovery. Without the strengthening of long-term growth drivers such as investment, productivity and employment levels, improving cyclical conditions may prove insufficient to

bringing current stock imbalances to prudent levels. At the same time, the upswing in cyclical conditions is contributing to building up localised price, cost and housing market pressures, which warrant close monitoring in some countries.

Year 2016	External imbalances and competitiveness					Internal imbalances					Employment indicators			
	Current account balance - % of GDP (3 year average)	Net international investment position (% of GDP)	Real effective exchange rate - 42 trading partners, HCP deflator (3 year % change)	Export market share - % of world exports (5 year % change)	Nominal unit labour cost index (2010=100) (3 year % change)	House price index (2015=100), deflated (1 year % change)	Private sector credit flow, consolidated (% of GDP)	Private sector debt, consolidated (% of GDP)	General government gross debt (% of GDP)	Unemployment rate (3 year average)	Total financial sector liabilities, non-consolidated (1 year % change)	Activity rate - % of total population aged 15-64 (3 year change in pp)	Long-term unemployment rate - % of active population aged 15-74 (3 year change in pp)	Youth unemployment rate - % of active population aged 15-24 (3 year change in pp)
Thresholds	-4.0%	-35%	+1% (SA) +11% (Non-SA)	-8%	9% (SA) 12% (Non-SA)	0%	14%	132%	60%	10%	16.5%	-0.2 pp	0.5 pp	2 pp
BE	-0.3	51.2	-0.4	-2.3	-0.6	1.0p	13.3	190.1	105.7	8.3	1.2	0.1	0.1	-3.6
BG	1.8	-47.0	-4.7	8.2	9.5p	7.1p	4.0	104.9	29.0	9.4	11.1	0.3	-2.9	-11.2
CZ	0.5	-24.6	-3.7	2.9	2.9	6.7p	4.4	68.7	36.8	5.1	14.5	2.1	-1.3	-8.4
DK	8.4	54.8	-1.5	-4.2	3.4	4.2	-10.4	210.7	37.7	6.3	3.3	1.9b	-0.4b	-1.0
DE	8.1	54.4	-2.6	2.8	5.2	5.4	3.8	99.3	68.1	4.6	5.2	0.3	-0.6	-0.7
EE	1.4	-37.1	4.5	-0.7	13.4	3.8	5.9	115.4	9.4	6.8	7.2	2.4	-1.7	-5.3
IE	5.5	-176.2	-6.6	59.8	-20.5	6.6p	-19.0	278.1	72.8	9.5	2.5	0.7	-3.6	-9.6
EL	-1.0	-139.4	-3.9	-19.0	-3.3p	-2.0e	-1.7p	124.7p	188.8	25.0	-16.6	0.7	-1.5	-11.0
ES	1.4	-83.9	-4.3	2.2	0.4p	4.7	-1.0p	146.7p	99.0	22.1	0.9	-0.1	-3.5	-11.1
FR	-0.7	-15.7	-3.1	-2.4	1.4p	1.0	6.2p	146.9p	96.5	10.3	4.3	0.7	0.2	-0.3
HR	2.9	-70.1	0.1	8.1	-5.9d	2.1	-0.1e	106.1e	82.9	15.6	2.5	1.9	-4.4	-10.1
IT	2.1	-9.8	-3.4	-2.8	1.9	-0.8p	0.6	113.6	132.0	12.1	3.2	1.5	-0.2	-2.2
CY	-3.6	-127.8	-6.5	-3.0	-6.2p	1.6	10.2p	344.6p	107.1	14.7	0.7	-0.2	-0.3	-9.8
LV	-0.3	-58.9	4.9	9.3	16.5	7.4	0.3	88.3	40.6	10.1	5.8	2.3	-1.7	-5.9
LT	-0.3	-43.2	5.4	5.4	14.7	4.5	4.3	56.2	40.1	9.2	16.3	3.1	-2.1	-7.4
LU	5.0	34.7	-1.5	26.2	2.5	5.9	1.5	343.6	20.8	6.3	7.5	0.1	0.4	2.2
HU	3.6	-65.0	-5.0	-0.4	3.3	13.6	-3.6	77.0	73.9	6.5	19.5	5.4	-2.5	-13.7
MT	6.7	47.6	-2.5	8.7	-0.1	4.8p	11.1	128.4	57.6	5.3	1.7	4.1	-1.0	-2.0
NL	8.8	69.1	-2.3	0.1	-1.1p	4.4	1.3p	221.5p	61.8	6.8	5.3p	0.3	0.0	-2.4
AT	2.2	5.6	1.0	-4.0	5.8	7.2	3.2	124.0	83.6	5.8	-2.4	0.7	0.6	1.5
PL	-1.0	-60.7	-5.0	18.1	2.1p	2.5	4.7	81.6	54.1	7.6	8.9	1.8	-2.2	-9.6
PT	0.3	-104.7	-1.9	5.8	0.8p	6.1	-2.2p	171.4p	130.1	12.6	-0.2	0.7	-3.1	-9.9
RO	-1.3	-49.9	-2.5	23.6	6.0p	6.5	0.6p	55.8p	37.6	6.5	7.6	0.7	-0.2	-3.1
SI	5.1	-36.9	-0.5	4.0	0.7	3.6	-0.8	80.5	78.5	8.9	3.2	1.1	-0.9	-6.4
SK	-0.7	-62.4	-1.6	7.3	3.5	7.0	9.2	94.7	51.8	11.5	8.5	2.0	-4.2	-11.5
FI	-1.2	-2.3	0.5	-14.1	2.1	-0.3	2.2	149.3	63.1	9.0	4.5	0.7	0.6	0.2
SE	4.6	11.2	-9.2	-7.9	2.0	7.6	7.6	188.5	42.2	7.4	9.0	1.0	-0.1	-4.7
UK	-5.5	-1.1	0.2	-0.1	3.1	5.5	8.2	168.1	88.3	5.4	11.6	0.9	-1.4	-7.7

Page 2/18 in series, estimated pPrioVisiona.

1) For the employment indicators, see page 2 of the AMR 2016. 2) House price index = source NCB for EL. 3) For NALC HK, if employment data use national concept instead of domestic concept. 4) Private sector debt, private sector credit flow: the decline for IE relative to 2016 predominantly reflects restructuring and re-declaring activities of large multinational companies.

Source: European Commission, Eurostat and Directorate General for Economic and Financial Affairs (for Real Effective Exchange Rate), and International Monetary Fund data, HICP (for world exports series)

Conclusions

In the near future it will have to clarify whether member states actually agree on a final version of the European Union and whether it will be possible for them to continue integration efforts about the same pace, or whether it arises the European Union composed of more integrated core surrounded by loosely connected members who prefer a simpler economic community without a political union.

The former, euro area member states are engaged in more convoluted integration with political leadership at the highest level. This union should be founded on a political compact treaty with constitutional significance, declaring the federal union purpose of the integration. The idea of the European federation is still in the game. The Czech Republic has to make a crucial decision if it wants to be in this group as well.

Whereas the latter, non-euro area) member states, need a simplified version of integration, relieved of all the parts unconnected to single market policies, without any reference to the promotion of an *ever-closer union* and respecting exclusively its economic aims.

Efforts to deeper integration of the euro area will continue regardless of the final agreement with Great Britain in many areas. Member states, which will remain outside the euro area, will be after the UK withdrawal in a weakened position and will be difficult to promote their interests. It could lead to the destabilization and reduction of the attractiveness of the European project. Without intensive action the European Union is less likely to serve its citizens and may even subserve to mentioned vulnerabilities due to new crises. And new crises are likely as a result of electoral victories of no-campaigns following the UK example, as a result of antidemocratic developments in some member countries that may put the EU to the test of the

values it wants to share. The European Council Summit (in December 14-15, 2017) may start to write a new chapter in the history of the integration development in Europe.

References:

1. BITZENIS, A., KARAGIANNIS N. and J. MARANGOS (eds.). *Europe in Crisis. Problems, Challenges, and Alternative Perspectives*. New York: Palgrave Macmillan, 2015, s. 298. ISBN 978-1-137-44256-7.
2. CLARKE, H. D., M. GOODWIN a P. WHITELEY. *Brexit. Why Britain Voted to Leave the European Union*. Cambridge: University Press, 2017. 256 p. ISBN 978-1-316-60504-2.
3. EUROPEAN COMMISSION. *Alert Mechanism Report 2018. Report prepared in accordance with Articles 3 and 4 of the Regulation on the prevention and correction of macroeconomic imbalances*. Brussels, 22. 11. 2017, COM (2017) 771 final.
4. EUROPEAN COMMISSION. *Completing Europe's Economic and Monetary Union*, available on http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5240_en.htm
5. FABBRINI, Sergio. *Which European Union? Europe after the Euro Crisis*. Cambridge: University Press, 2015. 338 p. ISBN 978-1-107-50397-7.
6. FOJTÍKOVÁ, Lenka. China – EU Investment Relations: Towards a New Institutional Framework. In: *Majerova, I. A Kotlanova (eds.). Proceedings of 16th International Conference Economic policy in the European Union Member Countries*. Karviná: Silesian University, 2016. 144-155 p. ISBN 978-80-7510-210-2.
7. RITZEN, Jo (ed.). *A Second Chance for Europe. Economic, Political and legal Perspectives of the european Union*. Maastricht: Springer, 2017. 271 p. ISBN 978-3-319-57722-7.
8. SPÁČILOVÁ, Lenka. Risk of Deflation in the Euro Area. In: *Čulík, Miroslav. Managing and Modelling of Financial Risks. 8th international scientific conference: proceedings*. Ostrava: VŠB – Technical University Ostrava, 2016. ISBN 978-80-248-3994-3.
9. THEODORE J., J. THEODORE a D. SYRRAKOS. *The European Union and the Eurozone under Stress: Challenges and Solutions for Repairing Fault Lines in the European Project*. Cham: Palgrave Macmillan, 2017. 247p. ISBN 978-3-319-52291-3.
10. WOHLGEMUTH, Michael and Clara BRANDI. Strategies of Flexible Integration and Enlargement of the European Union. In: *A Club-theoretical and Constitutional Economics Perspective*. Freiburg Discussion papers on Constitutional Economics, 04/7, 2006.

Contact:

Ing. Boris Navrátil, CSc.

Ekonomická fakulta

Technická univerzita v Ostravě

Sokolská 33

701 21 Ostrava

Česká republika

e-mail:boris.navratil@vsb.cz

NOVÉ ROZVÍJEJÍCÍ SE PERSPEKTIVNÍ TRHY¹

“NEXT 11”

Magda Neuwirthová ^a – Eva Černohorská ^b

^a Unicorn College s.r.o., V Kapslovně 2767/2, 130 00 Praha 3, e-mail: magda.neuwirthova@gmail.com

^b Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, Roháčova 63, 130 00 Praha 3, e-mail: eva.cernohorska@seznam.cz

Článek se zabývá popisem zemí, které tvoří acronym NEXT-11. Jedná se o země, u kterých se předpokládá rychlý ekonomický růst. Acronym sestavil hlavní ekonom americké investiční banky Goldman Sachs 12.12.2005 Jim O'Neill. Jedná se o tyto země: Bangladéš, Egypt, Indonésii, Írán, Mexiko, Nigérii, Pákistán, Filipíny, Turecko, Jižní Koreu a Vietnam. Cílem příspěvku je poskytnout náhled do těchto zemí a následně si blíže představit Jižní Koreu a Mexiko jako země, u kterých se očekává nejrychlejší růst. Při zpracování byla použita metoda rešerší odborných internetových článků a monografií, co se týká makroekonomických ukazatelů pak metoda analýzy a srovnávání. Do dnešního dne se stále jedná pouze o fiktivní uskupení, neboť se mezi zeměmi nevyvíjí žádná společná činnost a dosud neproběhlo žádné zasedání NEXT-11.

Klíčová slova: Goldman Sachs, next jedenáct, světová ekonomika,

This paper involves description of countries, which make acronym NEXT-11. These are countries where is expected a fast-economical growth. This acronym is made by economist of American investment bank Goldman Sachs 12.12.2005 Jim O'Neill. This includes Bangladesh, Egypt, Indonesia, Iran, Mexico, Nigeria, Pakistan, Philippines, Turkey, South Korea and Vietnam. The aim of this paper is to provide a preview into these countries and then to have a closer look to South Korea and Mexico as to countries where is expected the fastest growth. For compiling of this paper was used research of expert papers available on the internet and monographs. For economic indicators was used a method of analysis and comparison. Till this day, this is still just a fictional grouping, because between these countries there is no ongoing activity and did not happen any meeting of NEXT-11.

Key words: Goldman Sachs, Next eleven, world economy,

JEL: F20, F63

Úvod

Analýza hospodářské situace zemí BRICS má již u světových ekonomů své stálé místo. Oproti institucionalizovanému BRICS existují také další uskupení zemí s rychle rostoucím trhem a rostoucí ekonomickou silou. Konkrétně máme na mysli NEXT-11.

Jedná se o nové potenciálně zajímavé rozvíjející se země, vhodné pro budoucí investice s předpokladem rychlého ekonomického růstu. Hovoříme o 11-ti zemích: Bangladéši, Egyptě, Indonésii, Íránu, Mexiku, Nigérii, Pákistánu, Filipínách, Turecku, Jižní Korei a Vietnamu. Většina celkového hrubého domácího produktu (HDP) skupiny pochází z Mexika, Indonésie, Jižní Koreje a Turecka. To jsou státy, jejichž ekonomika v posledních letech výrazně posílila. Tyto země mají mít údajně “sílu stát se ekonomikami budoucnosti”.

¹ Tento článek je výstupem projektu specifického vysokoškolského výzkumu Univerzity Jana Ámose Komenského Praha s názvem „Současná pozice a role nově se rozvíjejících ekonomik v systému mezinárodních vztahů globalizované společnosti“ realizovaného v letech 2017 a 2018.“

Uskupení navrhl 12.12.2005 hlavní ekonom americké investiční banky Goldman Sachs Jim O'Neill, který také předurčil země BRICs.² Goldman Sachs odhadl, že NEXT-11 by do roku 2050 měl dosáhnout dvou třetin velikosti ekonomik G7.³

Na jednu stranu jsou země hodnoceny jako potenciálně perspektivní, na druhou stranu jejich finanční trhy jsou některými investory hodnoceny jako malé, nestabilní a nelikvidní. Roste jejich síla v koupěschopné poptávce (velká populace), relativně nízkých nákladech a zvyšující se produktivitě práce.

Mnohé země z uvedeného výčtu jsou diskutabilní, ať už se jedná o příliv zahraničních investic či nepříznivou vnější i vnitřní politickou situaci.

Naším cílem je poskytnout základní přehled o tomto neformálním uskupení NEXT-11, stručně charakterizovat jednotlivé země a podrobněji přiblížit Jižní Koreu a Mexiko. Při zpracování bude použita metoda rešerší odborných internetových článků a monografií, co se týká makroekonomických ukazatelů pak metoda analýzy a srovnávání.

1 Stručný popis jednotlivých zemí NEXT-11

Bangladéšská lidová republika je stát v jižní Asii u Bengálského zálivu Indického oceánu (bývalý Východní Pákistán). Jedná se o nejchudší stát tohoto uskupení. Hlavním městem je Dháka. Bangladéš má 159, 9 milionů obyvatel. HDP činí 576,5 miliardy dolarů. HDP na jednoho obyvatele tvoří 3,607 dolarů. Nezaměstnanost je zde 4,4 %. Roste populace, roste spotřebitelský trh, roste produktivita práce. Jedná se o nízkopříjmovou ekonomiku. Hodnota exportu a importu je celkem 42 % HDP. Veřejný dluh odpovídá 34,0 % HDP. Stěžejním vývozním artiklem je textilní zboží a oděvy, které tvoří 80 % celkového objemu vývozu, dále také ryby, krevety a další rybí produkty. Je třeba řešit nedostatek potravin a dopady změny klimatu.

Egypt⁴, oficiálně Egyptská arabská republika je arabská republika v severovýchodní Africe (malou částí též v Asii) ležící na Nilu. Přibližně polovina obyvatel Egypta žije ve městech, většina z nich v hustě obydlených centrech hlavního města Káhiry, Aleandrie a dalších velkých měst Nílské delty. Populaci Egypta tvoří 88,4 milionů obyvatel. HDP činí 1 bilion dolarů. HDP na jednoho obyvatele je 11 850 dolarů. Nezaměstnanost činí 12,1 %. Hodnota exportu a importu je dohromady 35 % HDP. Veřejný dluh odpovídá 87,7 % HDP. Meziroční koeficient zadluženosti roste, roste míra nezaměstnanosti. Hlavní exportní surovinou je ropa a ropné deriváty a další nerostné suroviny, které tvoří 80 % vývozu. K dalším vývozním artiklům patří chemikálie, textil a bavlna.

Nigérie je země v západní Africe. Má rozlohu 923 768 kilometrů čtverečních. Hlavním městem je Abuja ve středu země. Největším městem je přístav Lagos, dnes již více než dvacetimilionová megalopole. Nigérie je nejlidnatější zemí Afriky, má 178,7 milionů obyvatel. HDP činí 1,1 bilion dolarů. HDP na jednoho obyvatele je 6 108 dolarů. Nezaměstnanost je 5,8 %. Veřejný dluh je 11,5 % HDP. Došlo k podpoře regionálního obchodu. Hodnota exportu a importu se rovná 31 % HDP. Stěžejní exportní surovinou je ropa a ropné produkty. Ty tvoří celých 95 % nigerijského exportu. Zbývajících 5 % tvoří kakaové boby a sezam. Nigérie má mimořádný přírodní potenciál.

² O'NEILL, J. (2005): Building Better Global Economics BRIC, Goldman Sachs, In: Global Economics Paper, 2005, No.66.

³ Goldman Sachs' List of 11 Future Economic Giants, [online]. 18.8.2017 [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internetu: <https://www.thebalance.com/what-are-the-next-eleven-1978980>

⁴ TRAXLER, J. (2007): Finance idnes [online]. In: Investice do Egypta, 4. 12. 2007. [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internetu: http://finance.idnes.cz/co-slibuje-investice-do-egypta-zeme-mezinarodniho-obchodu-p39-inv.aspx?c=A071203_103734_fi_osobni_fib

Indonésie je stát v jihovýchodní Asii a Oceánii tvořený 17 508 ostrovy. Hlavním městem Indonésie je Jakarta. Indonésie má 255,1 milionu obyvatel. HDP činí 2,8 bilion dolarů. HDP na jednoho obyvatele tvoří 11126 dolarů. Nezaměstnanost je 5,8 %. Veřejný dluh je 27,3 % HDP. Hodnota exportu a importu se rovná 42 % HDP. Hlavním exportním artiklem je ropa a zemní plyn, poté uhlí a palmový olej, roste podíl výrobků z kaučuku.

Íránská islámská republika se rozkládá v jihozápadní Asii na ploše 1,65 miliónu kilometrů čtverečních. Hlavním městem Íránu je od roku 1979 Teherán, který leží v severní části, na úpatí pohoří Elborz. Část severní hranice Íránu omývá Kaspické moře, jihozápad zase Perský a Ománský záliv. Írán má 79 milionů obyvatel. HDP činí 1,4 bilion dolarů. HDP na jednoho obyvatele je 17,251 dolarů. Nezaměstnanost 10,5 %. Veřejný dluh odpovídá 17,1% HDP. Hodnota exportu a importu se rovná 43 % HDP. Jedná se o zemi s ekonomikou s vyšším středním příjmem. Problematická korupce stěžuje rozvoj soukromého sektoru. Írán má druhé největší zásoby zemního plynu na světě a čtvrté největší zásoby ropy. Je se svými 10 % prokázaných světových zásob ropy a s 15 % plynu považován za energetickou velmoc. Je vysoce závislá na cenách ropy.

Pákistán⁵ je federativní republika ležící v jižní Asii. Pákistán je druhou nejlidnatější muslimskou zemí na světě (po Indonésii). Největším přístavem je Karáčí. Hlavním městem je Islámábád. Pákistán neboli Pákistánská islámská republika má 190 milionů obyvatel. HDP je 931,0 miliard dolarů. HDP na jednoho obyvatele tvoří 5000 dolarů. Nezaměstnanost je 5,8 %. Veřejný dluh je 64,4 % HDP. Hodnota exportu a importu se rovná 28 % HDP. Největším vývozním artiklem je textilní zboží, které tvoří 58 % vývozu, na druhém místě je rýže s 7,2 % a na třetím místě jsou chemické a farmaceutické výrobky s 4,9 %.

Mexiko,⁶ plným názvem **Spojené státy mexické** je federativní republika na americkém kontinentě. Geograficky se nachází většinou území v Severní Americe, geopoliticky bývá ale často řazeno mezi státy Střední Ameriky. Hlavním městem je Ciudad de México. Mexiko má 121,1 milionů obyvatel. HDP je 2,2 bilion dolarů. HDP na jednoho obyvatele činí 17,534 dolarů. Nezaměstnanost tvoří 4,3 %. Veřejný dluh odpovídá 54,0 % HDP. Hodnota exportu a importu je 73 % HDP. Ve světovém obchodu s ropou, tvoří Mexiko 6 %. Nejvýznamnějším exportním artiklem jsou osobní automobily (Audi, BMW, Mercedes), které představují 5,4 % veškerého vývozu, druhé místo tvoří surová ropa s 4,1 % a třetí nákladní automobily.

Filipíny,⁷ oficiálně známé jako **Filipínská republika**, jsou ostrovní stát v jihovýchodní Asii, jehož hlavním městem je Manila. Rozkládají se na 7107 ostrovech v západním Tichém oceánu. Filipíny mají 101,4 milionů obyvatel. HDP činí 741,0 miliardy dolarů. HDP na jednoho obyvatele je 7254 dolarů. Nezaměstnanost je zde 6,7 %. Veřejný dluh činí 37,1 % HDP. Ekonomika s nižším středním příjmem. Hodnota exportu a importu se rovná 61 % HDP. Největší vývozní komoditou je elektronika a komponenty, potom stroje a dopravní prostředky, také kokosový olej.

Vietnam, celým oficiálním názvem **Vietnamská socialistická republika** je stát v jihovýchodní Asii, na východě poloostrova Zadní Indie při pobřeží Jihočínského moře. Hlavním městem je Hanoj. Vietnam má 92,7 milionů obyvatel. HDP činí 1,6 bilionů dolarů. HDP na jednoho obyvatele je 20 438 dolarů. Nezaměstnanost představuje 10,2 %. Vývozním artiklem je ropa, textil, kešu ořechy, černý pepř, rýže a káva.

⁴ TRAXLER, J. (2007): Finance idnes[online]. In: Pákistán přináší, 15. 10. 2007. [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internetu: http://finance.idnes.cz/pakistan-prinasi-velky-potencial-rustu-a-extremni-riziko-p3q-/inv.aspx?c=A071012_114504_fi_osobni_hla

⁶ TRAXLER, J. (2008): Next 11- země budoucnosti. [online]. In: Investujeme.cz, 24. 8. 2008. [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internetu: <https://www.investujeme.cz/clanky/next-11-zeme-budoucnosti-mexiko/>

⁷ TRAXLER, J. (2007): Finance idnes[online]. In: Filipíny slibují, 13. 9. 2007. [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internetu: http://finance.idnes.cz/filipiny-slibuji-inv7-v-budoucnosti-zajimave-zisky-pa9-/inv.aspx?c=A070912_122915_fi_osobni_dku

Turecko se nachází na území Asie a jihovýchodní Evropy. Asijská část leží na poloostrově Malá Asie (Anatolie), která zabírá naprostou většinu území (zhruba 97 %), od té evropské (Východní Thrákie) je oddělena Marmarským mořem a průlivy Bospor a Dardanely. Hlavním městem je Ankara. Turecko, úředně zvané Turecká republika má 77,7 milionů obyvatel. HDP činí 1,6 bilionů dolarů. HDP na jednoho obyvatele je 20 438 dolarů. Nezaměstnanost představuje 10,3 %. Veřejný dluh odpovídá 32,6 % HDP. Nejdůležitějším exportním artiklem je automobilový průmysl (Citroen, Berlingo, Fiat), který svým podílem na exportu nahradil textilní produkci a tvoří 13,9 % exportu. Na druhém místě jsou stroje a zařízení 8,7 %, železo a ocel 4,3 %.

Korejská republika⁸ je stát ve východní Asii rozkládající se na jižní polovině Korejského poloostrova. Jižní Korea je země sevřená mezi dvěma velkými sousedy Čínou a Japonskem. Největším a zároveň hlavním městem je Soul. Jižní Korea má 50,6 milionů obyvatel. HDP činí 1,8 bilionů dolarů. HDP na jednoho obyvatele je 36 511 dolarů. Nezaměstnanost představuje 3,7 %. Veřejný dluh odpovídá 35,9 % HDP. Hodnota exportu a importu je 85 % HDP. Hlavním exportním artiklem jsou elektrické stroje 27,1 %, dále s 12,6 % dopravní prostředky (Hunday, Kia, Chevrolet, Daewo) a s 11,8 % strojní zařízení. Je jednou z dosud nejrozvinutějších zemí Asie.

2 Stručné srovnání zemí NEXT-11 v hlavních bodech⁹

Všechny země mají velké a rostoucí populace. V letech 1980 až 2008 byl růst populace nejvyšší v Pákistánu na 110,8 %, nejnižší v Jižní Korei s 28,4 % růstem. Největší počet obyvatel měla Indonésie - 228,9 milionů, zatímco Jižní Korea na tom byla nejhůře, s počtem 47,6 milionu obyvatel.

Všech 11 zemí je svým tempem růstu nad úrovní západních vyspělých ekonomik, což naznačuje vyšší střednědobý potenciál spotřebitelského trhu. Vysoká míra růstu znamená, že se tento trh rychle rozšiřuje a poskytuje více potenciálních zákazníků. Makroekonomické ukazatele jsou uvedeny v tabulce č. 1.

V roce 2006 mělo Mexiko nejvyšší částku soukromých výdajů na konečnou spotřebu ve výši 567 miliard USD. Naopak nejhůře na tom byl Vietnam s 36,8 miliardy USD. Růst reálného HDP se v roce 2007 mezi Mexikem a Vietnamem pohyboval mezi 2,9 % a 8,3 %. Naproti tomu vietnamský hospodářský růst byl podpořen silným vývozem, zejména textilního zboží a vzrůstajícím rozvojem cestovního ruchu. Vietnam navíc těžil z diverzifikovaného vývozního trhu. V roce 2006 Vietnam zaslal 22,8 % svého vývozu do USA, zatímco Mexiko odeslalo 85,8 %.

Spotřebitelské trhy ve Vietnamu tedy měly větší růstový potenciál, přičemž vysoká míra hospodářského růstu podporovala růst mezd a pracovních míst.

V případě zájmu investovat do uvedených zemí, musí mít investoři na paměti několik stěžejních bodů. **Za prvé, je to geografická diverzifikace:** uskupení zahrnuje Evropu, Latinskou Ameriku, Afriku, jihovýchodní Asii a Blízký východ. To pro investory znamená geograficky velmi rozmanitý index. **Za druhé, je to široká rozmanitost vývoje:** jsou zde země od vysoce rozvinuté Jižní Koreje až po velmi chudou Bangladéš. A za třetí, je to **politické riziko v některých složkách:** uskupení zahrnuje některé země s velkým politickým rizikem. Sem řadíme například Pákistán.

⁸ TRAXLER, J. (2007): Next 11- země budoucnosti. [online]. In: Jižní Korea, 3. 9. 2007. [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internetu: https://finance.idnes.cz/next-11-zeme-budoucnosti-jizni-korea-d6h-/inv.aspx?c=A070903_111224_fi_osobni_dku

⁹ TRAXLER, J. (2008): Next 11- země budoucnosti. [online]. In: Investujeme.cz, 24. 8. 2008. [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internetu: <https://www.investujeme.cz/clanky/next-11-zeme-budoucnosti/>

Rozdíly v podnikatelském prostředí zemí:¹⁰

- Jižní Korea, která je nejsilnější zemí NEXT-11, se umístila na 30. místě ze 178 zemí v průzkumu Světové banky z roku 2007. Důvodem je dobře regulovaný daňový a investiční kód, který je silně ovlivňován americkým modelem, a dále dodržování tohoto předpisu státních a finančních institucí;
- Írán je v průzkumu na 135. místě. To odráží jeho autoritativní státní podnikatelské prostředí, které v mnoha případech aktivně odvádí zahraniční investory. V jiných případech je regulační prostředí neprůhledné a svévolné a nabízí jen málo pobídek pro investice;
- V roce 2006 získalo Turecko největší část přímých zahraničních investic ze zemí NEXT-11 ve výši 20,1 miliardy USD. To odráží jeho jedinečnou úlohu jako most mezi Evropou a Blízkým východem a jeho následné postavení jako střediska exportu a reexportu;
- Naproti tomu Írán získal nejméně přímých zahraničních investic ve výši 901 milionů dolarů, což naznačuje nepříznivé podnikatelské prostředí pro investory a také ekonomické sankce, které vůči němu uložily USA.

Tabulka č. 1: Makroekonomické ukazatele zemí NEXT-11

Země	Obyvatelstvo	HDP	Nezaměstnanost	Dluh/HDP
	v mil.	v \$ (mld., bil.)	v %	v %
<u>Bangladéš</u>	159,9	576ml	4,4	34
<u>Egypt</u>	88,4	1 bil.	12,1	87,7
<u>Nigérie</u>	178,7	1,1 bil.	5,8	11,5
<u>Indonésie</u>	255,1	2,8 bil.	5,8	27,3
<u>Írán</u>	79	1,4 bil.	10,5	17,1
<u>Pákistán</u>	190	931 mld.	5,8	64,4
<u>Mexiko</u>	121,1	2,2 bil.	4,3	54
<u>Filipíny</u>	101,4	741ml	6,7	31
<u>Vietnam</u>	92,7	1,6 bil.	10,2	51,7
<u>Turecko</u>	77,7	1,6 bil.	10,3	32,6
<u>Jižní Korea</u>	50,6	1,8 bil.	3,7	35,9

Zdroj: Vlastní zpracování z <http://blog.euromonitor.com/2008/02/the-next-11>

3 Analýza Jižní Korei a Mexika

Blíže bychom chtěly seznámit s analytiky vyhodnocenými dvěma státy z NEXT- 11, a to **Jižní Koreou** a **Mexikem**, které by měly mít z uvedeného uskupení nejrychleji rostoucí ekonomiky

3.1 Jižní Korea¹¹

Jižní Korea úředně **Korejská republika**, je se svojí rozlohou 97 235 km² v seznamu států podle rozlohy na 109. místě. V současné době se počet obyvatel pohybuje okolo 51,7 milionů. Průměrný roční přírůstek obyvatel je okolo 0,5 %. (Podrobněji viz. 1 kapitola)

Zaměříme-li se na **demografické** složení obyvatel, které nám může poskytnout obrázek o procentech pracující populace, nacházíme tato čísla:

- 0–15 let: 15,7 %
- 16–64 let: 72,9 %

¹⁰ The NETX-11, [online]. 22.2.2018 [Citované 25. 2. 2018.] Dostupné na internete:

<http://blog.euromonitor.com/2008/02/the-next-11-emerging-economies.html&prev=search>

¹¹ TRAXLER, J. (2007): Next 11- země budoucnosti. [online]. In: Jižní Korea, 3. 9. 2007. [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internete: https://finance.idnes.cz/next-11-zeme-budoucnosti-jizni-korea-d6h-/inv.aspx?c=A070903_111224_fi_osobni_dku

- 65 a více let: 11,4 %.

Otázkou je, jak se staví tento stát ke **vzdělávání**, zda jej podporuje, nebo naopak usiluje o vznik nových pracovních sil v co nejnižším možném věku. Není překvapením, že je studium v Jižní Korei, stejně jako v řadě dalších asijských států velmi ceněné. Děti se už od mala učí tvrdé disciplíně, nechybí školní uniformy a přísné dodržování upraveného vzhledu studentů. Mezi studenty není výjimkou rivalita v dosažení co nejlepších výkonů. Velmi tomu nahrávají i zveřejňované řebříčky nejúspěšnějších žáků. Pilnost a snaha o dosažení co nejvyšších cílů korejské mládeži rozhodně nechybí. Dokládá to i skutečnost, že 90 % studentů míří na univerzity. Tato vůle dosáhnout co nejlepších výsledků, je pro asijské země charakteristická a je pro mládež hnacím motorem, který může ekonomickou situaci v příštích letech radikálně změnit. Tím se snižuje počet absolventů učňovských oborů, kteří chtějí a budou pracovat manuálně.

Dle odhadů organizace OECD (Organizace pro hospodářskou organizaci a vývoj) se Jižní Korea, společně s Japonskem stane nejstarší zemí světa, díky rychle stárnoucí populaci. Stárnoucí populace a nedokonalý penzijní systém, mohou mít za následek seniory přežívající v chudobě. Vznik Národního důchodového systému se totiž datuje do roku 1988. Před tímto datem, měl nárok na penzi pouze vysloužilý voják, učitel, nebo státní úředník. Nyní je vyplácení **důchodů** podmíněno dvaceti letým přispíváním do státního důchodového fondu. Jednoduchým výpočtem zjistíme, že první důchody putovaly penzistům až v roce 2008.

Zahraniční obchod a investice: hlavním obchodním partnerem Jižní Korei je Čína, která stojí v čele jak v dovozu, tak také vývozu. Druhé místo patří Sdružení národů jihovýchodní Asie (ASEAN - Association of South East Asian Nations), zahrnující v sobě Brunej, Filipíny, Indonésii, Kambodžu, Laos, Malajsii, Myanmar, Singapur, Thajsko a Vietnam. Na třetím místě je USA a ani EU nezůstává stranou.

Tabulka č. 2: Procentuální zastoupení jednotlivých teritorií ve vývozu.

Stát	2015	2016
Čína	26 %	25,1 %
EU	9,1 %	9,4 %
Japonsko	4,9 %	4,9 %
USA	13,3 %	13,4 %
ASEAN	14,2 %	15 %

Zdroj: The Export-Import Bank of Korea ¹²

Tabulka č. 3: Procentuální zastoupení jednotlivých teritorií v dovozu.

Stát	2015	2016
Čína	20,7	21,4
EU	13,1	12,8
Japonsko	10,5	11,7
USA	10,1	10,6
ASEAN	10,3	10,9

Zdroj: The Export-Import Bank of Korea ¹³

¹² Korea Eximbank Holds Workshop to Support Smaller Firms' Entry into International Procurement Market, [online]. 22.8.2017 [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internetu: <http://www.koreaexim.go.kr/>

¹³ Korea Eximbank Holds Workshop to Support Smaller Firms' Entry into International Procurement Market, [online]. 22.8.2017 [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internetu: <http://www.koreaexim.go.kr/>

Obchodní výměnu mezi **EU a Jižní Koreou** upravuje **Dohoda o volném obchodu (FTA)**, která vstoupila v platnost 1. července 2011. Jedná se o vůbec první obchodní dohodu s asijskou zemí, která se zavazuje k podpoře dvoustranného obchodu. Optimisticky můžeme předpokládat zájem dalších zemí nejen na asijském kontinentu, ale na celém světě, protože dohoda poukazuje na otevřenost EU k podpoře volného obchodu.¹⁴

Hlavní podstatou dohody, je odstranění dovozního cla a liberalizaci obchodu se službami. Výsledkem budou nové tržní příležitosti a posílení postavení dodavatelů z EU na korejském trhu. Předpokládá se, že letošní rok, tedy rok 2018, bude znamenat zrušení cla u 99 % veškerých obchodovaných složek.

Jižní Korea je zemí, která za posledních 50 let předčila mnohá očekávání a podle řady odborníků bude ve světovém obchodu hrát důležitou roli i v budoucnosti. Nicméně rizikovým jevem může být závislost jižní Koreje na sektoru průmyslu a menší efektivita v oblasti služeb.

V neposlední řadě je vážným a velkým rizikem Jižní Korei, zejména v posledním roce, sílící politické nebezpečí ze strany Severní Koreji (zkoušky jaderných zbraní atd.).¹⁵

3.2 Mexiko¹⁶

Další zemí z N-11, na kterou se začílila naše pozornost, je Mexiko, úředně **Spojené státy mexické**, seskupující 31 spolkových států a zabírající území o rozloze 1 964 375 km². Geograficky se Mexiko nachází v Severní Americe, krajině bohaté na rozmanité přírodní útvary. Sever Mexika leží v subtropickém pásmu a přechází na jihu do pásma tropického. Klimatické podmínky umožňují pěstování širokého spektra plodin. Ať již je to tradiční kukuřice, fazole, sójové boby nebo káva a tropické ovoce. Významná jsou samozřejmě naleziště ropy. Podle mezinárodních statistik, se drží Mexiko s ropnou rezervou na 17. místě. (Další charakteristika viz. 1. kapitola.)

Počet obyvatel Mexika v roce 2016 přehoupl hranici 128 milionů obyvatel a získal v celosvětovém žebříčku 10. místo. Pro srovnání: Jižní Korea je na 25. místě a Česká republika na místě 79. Roční přírůstek mexických obyvatel činí 1,6 %.

Rozdělení populace podle věku: 40 % tvoří obyvatelé staří 25-54 let. Na rozdíl od asijských zemí, kde populace stárne, zde představují obyvatelé starší 65 let pouze 7 % všech obyvatel. Pro srovnání: v Jižní Korei je to 11,4 % a v ČR 18,3 %.

Dle Ústavy Spojených států mexických, má každý jedinec právo na **vzdělání**. Stejně jako v ČR, je zde zakotveno absolvování povinné školní docházky. Samozřejmě se nepodařilo odstranit negramotnost ve všech státech Mexika. Předpokládá se, že 40 % indiánského obyvatelstva, staršího 15-ti let, neumí číst ani psát. Pokud se nejedná o soukromou školu, je vzdělávání včetně vysokoškolského studia bezplatné. Nicméně soukromé školy mají daleko vyšší úroveň, než školy státní. Pokud si to rodina může dovolit, raději své dítě svěří soukromé instituci. Jiná situace je u vysokého školství, které si drží vysokou úroveň a studuje zde i množství zahraničních studentů.

Zahraniční obchod a investice: mezi hlavní obchodní partnery Mexika patří logicky USA, které mají na celkovém vývozu většinový podíl, následuje Kanada a třetí je Čína.

¹⁴ CIHELKOVÁ, E. (2012): Aktuální otázky světové ekonomiky: proměny a governance. Vyd. 1. Praha: Professional Publishing, 2012. s.161. ISBN 978-80-7431-104-8.

¹⁵ Tamtéž. s.160

¹⁶ TRAXLER, J. (2008): Next 11- země budoucnosti. [online]. In: Investujeme.cz, 24. 8. 2008. [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internetu: <https://www.investujeme.cz/clanky/next-11-zeme-budoucnosti/>

Tabulka č. 4: Procentuální zastoupení jednotlivých teritorií ve vývozu.

Stát	2016
USA	81 %
Kanada	2,8 %
Čína	1,4 %
SRN	1,06 %
Japonsko	1,01 %

Zdroj: Ministr hospodářství Mexiko¹⁷

Tabulka č. 5: Procentuální zastoupení jednotlivých teritorií v dovozu.

Stát	2016
USA	46,4 %
Čína	18 %
Japonsko	4,6 %
SRN	3,6 %
Jižní Korea	3,5 %

Zdroj: Ministr hospodářství Mexiko¹⁸

Zaměříme-li se na EU, v roce 2016 se podílela na vývozu s 5,18 % a na dovozu s 10,93 %. Samotná ČR je ve vývozu zastoupena s 0,06 % a v dovozu s 0,29 %.

Vztahy Mexika s EU. Zlom nastal v roce 2000, kdy vstoupila v platnost Dohoda o hospodářském partnerství, politické koordinaci a spolupráci mezi Evropským společenstvím a jeho členskými státy. Součástí této dohody je politický dialog a liberalizace vzájemného obchodu. **Dohoda o volném obchodu** zahrnuje obchod se zbožím a službami, zahrnuje také oddíly týkající se přístupu na trhy veřejných zakázek a hospodářské soutěže.¹⁹ Mexická ekonomika měla a má interní problémy, které jí brání v expanzi na mezinárodní scéně. Jedním z důvodů je migrace obyvatel v důsledku nedostatku pracovních příležitostí. Vznikají sociální třídy, nerovnost mezi občany vede k stále vzrůstající kriminalitě. Nicméně **migrační trend** funguje oboustraně a Mexiko nemá nouzi o nelegální migranty, především z USA. S kriminalitou se pojí korupce ve veřejné správě, která je často financována drogovými kartely. Mediální obraz Mexika proto nevyznívá lichotivě a vytváří z Mexika nepříliš bezpečný stát. To má samozřejmě vliv na turismus a následně příjmy z cestovního ruchu. Budoucí vývoj ekonomiky Mexika bude záležet zejména na cenách ropy a na míře uplatnění reforem současného vedení státu.

Závěr

V tomto příspěvku jsme si vybraly uskupení zemí s potenciálním rychlým růstem ekonomik **NEXT-11**. Naším cílem bylo poskytnout základní přehled o tomto neformálním uskupení, stručně charakterizovat jednotlivé země a podrobněji přiblížit Jižní Koreu a Mexiko. Použily jsme metodu rešerší, popisu, analýzy a srovnávání.

¹⁷ México se une oficialmente a la Agencia Internacional de Energía (AIE) como el 30º país miembro, [online]. 13.8.2017 [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internetu: <http://www.sener.gob.mx/>

¹⁸ México se une oficialmente a la Agencia Internacional de Energía (AIE) como el 30º país miembro, [online]. 13.8.2017 [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internetu: <http://www.sener.gob.mx/>

¹⁹ CIHELKOVÁ, E. (2012): Aktuální otázky světové ekonomiky: proměny a governance. Vyd. 1. Praha: Professional Publishing, 2012. 247 s. ISBN 978-80-7431-104-8.

Hospodářství těchto výše uvedených zemí, jak jsme popsaly, musí překonávat mnohé překážky. Hlavním důvodem obezřetného nakládání s investicemi do těchto zemí, jsou větší rizika, než v jiných oblastech. Je nutno mít na paměti, že očekávaná budoucí prosperita je zde vázaná na střední až dlouhodobý časový horizont.

Za největšího favorita z výše jmenovaných zemí považujeme Jižní Koreu. Ačkoliv růst korejského hospodářství není tak rychlý, jak se v minulých letech předpokládalo. Hlavním viníkem je klesající cena ropy, která citelně ovlivnila export. Přesto se drží korejská ekonomika na dobré úrovni, což se projevuje i v poklesu nezaměstnanosti. Těží z výrazné proexportní politiky. Patří mezi největší světové výrobce dopravních prostředků.

Na druhém místě vidíme Mexiko. I zde je hlavním problémem, ohrožujícím růst hospodářství, klesající cena ropy. Svým tempem růstu, přesahuje úroveň západních vyspělých ekonomik, což značí vyšší střednědobý potenciál spotřebitelského trhu. To znamená, že se tento trh rychle rozšiřuje a poskytuje více potenciálních zákazníků.

Také např. v Indonésii se očekávají velmi perspektivní investice, ale s velmi vysokým rizikem. Lidé si často vybaví katastrofy, které tuto zemi v uplynulých letech postihly – tsunami, SARS, ptáčí chřipka, informace o únosech, útoky na turisty (2009, 2016), atentáty a ozbrojené konflikty, tvrdá islamizace na severu v provincii Aceh.²⁰

Velké naděje jsou vkládány také do Vietnamu, kde je hospodářský růst podpořen silným vývozem a vzrůstajícím rozvojem cestovního ruchu.

Všechny země kromě Jižní Koreje jsou výrobci ropy, ačkoli pouze Mexiko a Írán jsou konzistentní čistí vývozci ropy. Z vysokých cen ropy budou mít tedy největší prospěch zejména Mexiko a Írán.²¹

Uskupení NEXT-11 bylo uměle vytvořeno v roce 2005. Od té doby se v uvedených zemích hodně událo (viz. výše). Zda-li bychom dnes, v roce 2018 opět zvolily tyto země je velmi diskutabilní. Zejména politická situace se mění téměř každým dnem (např. Jižní Korea pocítuje ohrožení ze strany Severní Koreje viz. výše). Přírodní živly si zde také vybírají svoji daň (nedávný hurikán v Mexiku).

Do dnešního dne se jedná stále pouze o fiktivní uskupení, které společně neprovádí žádnou činnost, žádná jednání také dosud neproběhla.

Použitá literatura:

1. CIHELKOVÁ, E. (2012): *Aktuální otázky světové ekonomiky: proměny a governance*. Vyd. 1. Praha: Professional Publishing, 2012. 247 s. ISBN 978-80-7431-104-8.
2. Goldman Sachs' List of 11 Future Economic Giants, [online]. 18.8.2017 [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internetu: <https://www.thebalance.com/what-are-the-next-eleven-1978980>
3. KALÍNSKÁ, E. (2006): *Mezinárodní obchod I*. 2. vyd. Praha: Oeconomica, 2006, 117 s., ISBN 80-245-1066-9.
4. Korea Eximbank Holds Workshop to Support Smaller Firms' Entry into International Procurement Market, [online]. 22.8.2017 [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internetu: <http://www.koreaexim.go.kr/>
5. México se une oficialmente a la Agencia Internacional de Energía (AIE) como el 30º país miembro, [online]. 13.8.2017 [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internetu: <http://www.sener.gob.mx/>
6. O'NEILL, J. (2005): *Building Better Global Economics BRIC*, Goldman Sachs, In: Global Economics Paper, 2005, No.66.

²⁰ KALÍNSKÁ, E. (2006): *Mezinárodní obchod I*. 2. vyd. Praha: Oeconomica, 2006, 117 s. ISBN 80-245-1066-9.

7. The NETX-11, [online]. 22.2.2018 [Citované 25. 2. 2018.] Dostupné na internete: <http://blog.euromonitor.com/2008/02/the-next-11-emerging-economies.html&prev=search>
8. TRAXLER, J. (2007): Next 11- země budoucnosti. [online]. In: *Jižní Korea*, 3. 9. 2007. [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internete: https://finance.idnes.cz/next-11-zeme-budoucnosti-jizni-korea-d6h-/inv.aspx?c=A070903_111224_fi_osobni_dku
9. TRAXLER, J. (2007): Finance idnes [online]. In: *Investice do Egypta*, 4. 12. 2007. [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internete: http://finance.idnes.cz/co-slibuje-investice-do-egypta-zeme-mezinarodniho-obchodu-p39-/inv.aspx?c=A071203_103734_fi_osobni_fib
10. TRAXLER, J. (2007): Finance idnes [online]. In: *Filipíny slibují*, 13. 9. 2007. [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internete: http://finance.idnes.cz/filipiny-slibuji-inv7-v-budoucnosti-zajimave-zisky-pa9-/inv.aspx?c=A070912_122915_fi_osobni_dku
11. TRAXLER, J. (2007): Finance idnes [online]. In: *Pákistán přináší*, 15. 10. 2007. [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internete: http://finance.idnes.cz/pakistan-prinasi-velky-potencial-rustu-a-extremni-riziko-p3q-/inv.aspx?c=A071012_114504_fi_osobni_hla
12. TRAXLER, J. (2008): Next 11- země budoucnosti. [online]. In: *Investujeme.cz*, 24. 8. 2008. [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.investujeme.cz/clanky/next-11-zeme-budoucnosti/>
13. TRAXLER, J. (2008): Next 11- země budoucnosti. [online]. In: *Investujeme.cz*, 24. 8. 2008. [Citované 1. 9. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.investujeme.cz/clanky/next-11-zeme-budoucnosti-mexiko/>

Kontakt:

Ing. Magda Neuwirthová, Ph.D.

Katedra Ekonomie a managementu

Unicorn College s.r.o.

V Kapslovně 2767/2

130 00 Praha 3

Česká republika

e-mail: magda.neuwirthova@gmail.com

Bc. Eva Černožorská

Katedra Managerských studií

Univerzita Jana Ámose Komenského Praha

Roháčova 63

130 00 Praha 3

Česká republika

e-mail: eva.cernohorska@seznam.cz

MEASUREMENT OF TERRITORIAL UNITS COMPETITIVENESS

Martina Novotná^a – Tomáš Volek^b

^a Faculty of Economics, University of South Bohemia, Studentská 13, České Budějovice 370 05, Czech Republic, e-mail: novotna@ef.jcu.cz.

^b Faculty of Economics, University of South Bohemia, Studentská 13, České Budějovice 370 05, Czech Republic, e-mail: volek@ef.jcu.cz..

In the age of globalization, the issue of territorial units competitiveness is of increasingly central importance for economic growth of countries. The article deals with methods of assessing the territorial units competitiveness and points to possible inaccuracies in the use of different benchmarking methodologies. Four territorial units (Czech Republic, Slovakia, European Union, United States) were assessed through GDP in volume, GDP per capita, labour productivity, indicators of innovation activity and composite indicators. It was found that comparison of territorial units must be carried out in the context of the methodology used so that the conclusions are not inaccurate or even wrong. It is necessary to take into account both the reporting ability of the analysis procedures and the influence of the units used in the indicators¹.

Key words: Competitiveness, GDP, labour productivity, innovation, composite indicator

JEL: R11,O11,O16

Introduction

Competitiveness can be defined in different ways. This term can be understood on many levels. Competitiveness is often linked to the competitiveness of companies. It is possible to measure the competitiveness of the enterprise to other enterprises or in comparison to the competitiveness of enterprises in other states or regions. From another point of view, it is to monitor the competitiveness of the whole economy as compared to other economies. The aim of the paper is to analyse the possibilities of assessing the competitiveness of economies with differently defined indicators.

International comparison of the economic status and development can be rated in various ways, using some economic or human development indicators. Enhancement of economic well-being of the EU countries belongs to the main goals of the 28 EU Member States. It is usually done by comparison of the levels and real changes of the gross domestic product (GDP). The improvement of well-being expects the convergence of socio-economic indicators².

Competition in world markets is more intense due to globalization. There are many ways to increase competitiveness (e.g.: make regular innovations by products and services offered by the company, permanently modernize production technologies, search for new distribution routes and to use ICT resources efficiently, innovate internal business processes in conjunction with a substantial organizational change in internal company environment³.

¹ This paper was supported by the Grant Agency of the University of South Bohemia GAJU č. GA JU 053/2016/S

² CARNICKY, S. – MEGYESIOVA, S. – KONKOVA, M. – ZAVADSKY, C. (2017): Productivity development and convergence across the EU Member States, p. 13-17.

³ RAŠKA, Z. (2007). Inovace ve finančním řízení, p 256.

The development economies combine the growth of competitiveness with innovation activities⁴. Innovations and innovation activities are becoming an object of serious concern to government executives, public institutions⁵, enterprises⁶. However, the main role is for firm, i.e. innovation in terms of creating new products and practices can be an important part of tackling economic growth. OECD and the EU play a key role. These organizations support an appropriate environment for innovation, provide funding for research and remove barriers to the development of innovation.

Innovation contributes to business in several ways. Studies have identified for instance a strong link between enterprises performance and new products. New created products help enterprises to maintain market shares and increase profitability in the given markets⁷.

Many countries have been engaged in the Fourth Industrial Revolution for several years. Industry 4.0 fundamentally changes the character of industry, energy, trade, logistics, and other parts of the economy. The Czech Republic approved in 2016 the Industry 4.0 initiative whose long-term goal is to maintain and strengthen the competitiveness of the Czech Republic. The digitization of the economy takes place across a wide range of industries, and the goal of Industry 4.0 is to bring complete digital interconnection to all levels of value added - from product development to logistics. This means radical change and investment planning in large and small businesses, productivity change, the importance of IT skills in all areas of business and across a range of jobs, which will significant impact on the labour market and education⁸.

There is practically no sophisticated way of measuring the competitiveness of state or administrative units. There are many approaches that can be divided into traditional and modern. Every approach has its strengths and weaknesses. The traditional measure of strengthening competitiveness is the growth of gross domestic product (comparison of GDP growth rate in the form of volume indices). For better international comparisons, it is advisable to compare GDP growth in purchasing power parity (PPP). This approach is problematic because countries where GDP is high cannot achieve such growth as states with very low levels of GDP. Another problem is that the dynamics of the population of compiled units, which may influence the rate of GDP growth in the longer term, is not taken into account⁹.

National accountants have developed sophisticated methods for separating out movements in GDP “at current prices” into two components:

- an indicator of the change in quantity (the “real GDP” or, preferably, “GDP in volume”);and
- an indicator of the change in prices, called the “GDP deflator”.

$$[1 + \text{the growth rate (divided by 100) of GDP at current prices}] = \\ [1 + \text{the growth rate (divided by 100) of GDP in volume}] \times \\ [1 + \text{the growth rate (divided by 100) of the GDP deflator}].$$

This is because one can derive from this fundamental equation the following equation:

$$[1 + (\text{Growth rate of GDP in volume}/100)] = [1 + (\text{Growth rate of GDP at current prices}/100)] \\ / [1 + (\text{Growth rate of the GDP deflator}/100)].$$

⁴ VEBER, J. (2016): Management inovací. Praha: Management Press.

⁵ DUSEK, J. (2017): Evaluation of Development of Cooperation in South Bohemian Municipalities in the Years 2007-2014, p. 342

⁶ MURA, L. – ROZSA, Z. (2013): The impact of networking on the innovation performance of SMEs, p 1037

⁷ TIDD, J. – BESSANT, J. – PAVITT, K. (2007): Řízení inovací: zavádění technologických, tržních a organizačních změn.

⁸ INICIATIVA PRŮMYSL 4.0. [on-line]. Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR

⁹ LEQUILLER, F., – BLADES, D. (2006): Understanding national accounts.

GDP in volume is calculated by dividing GDP at current prices by a price index that is equal to 100 for a set base period. Exactly the same approach is used for spatial comparisons.

GDP in volume is obtained by dividing GDP at current prices by a “purchasing power parity” index, set to equal 100 for a given country.¹⁰

Competitiveness can also be measured by other indicators such as productivity. Deeper analysis of the productivity is needed to discover the competitiveness, standard of living within a country or its regions. Measures of productivity are important indicators for statistical analysis of economic growth of a country. Generally productivity is a ratio of a volume measure output to a measure of input use. The most used indicator of productivity is labour productivity. Labour productivity as an additional measure of the competitiveness of economies can be defined differently. Indicator of labour productivity shows the efficiency of utilization factors of production and the production possibility of all economy. There are two sources of labour productivity growth: technical progress and increases in the average capital–labour (K–L) ratio¹¹. Labour productivity is influenced by many shocks. There are two types of structural shocks: (1) technological shocks, that is changes in the technological progress which affects labour productivity in the long-run, and (2) non technological shocks, that is all the other shocks that affect labour productivity temporarily through its effects on capital accumulation and aggregate demand¹².

Productivity growth slowed in many OECD countries even before the crisis, which amplified the phenomenon. The slowdown in knowledge-based capital accumulation and decline in business start-ups over this period also raises concerns of a structural slowing in productivity growth. Three policy areas appear to be of key importance to sustain productivity growth: i) foster innovation at the global frontier and facilitate the diffusion of new technologies to firms at the national frontier; ii) create a market environment where the most productive firms are allowed to thrive, thereby facilitating the more widespread penetration of available technologies; and iii) reduce resource misallocation, particularly skill mismatches (OECD 2001)¹³.

The state of development can be rated in various ways, using some economic or human development indicators. Enhancement of economic well-being of the EU countries belongs to the main goals of the 28 EU Member States. The improvement of well-being expects the convergence of socio-economic indicators. The economic crisis activated the divergence of labour productivity¹⁴.

In addition, modern concepts of competitiveness are based on the thesis of the priority of the quality of the legal environment. The share of creative industries (innovation or scientific progress) on total structure of the national economy is other view on competitiveness. There is an effort to define how economic performance cannot be measured solely by economic growth or declining unemployment, but also by using soft indicators such as the share of creative industries in GDP or the level of education or quality of life¹⁵.

Another possibility is using of composite indicators (purpose is to provide a synthesis combining indicators into a single indicator) e.g. human development index (HDI). Nowadays, there are many sets of indicators that are typically used by statistical authorities to address

¹⁰ LEQUILLER, F., – BLADES, D. (2006): Understanding national accounts.

¹¹ GUEST, R. (2011): Population ageing, capital intensity and labour productivity, p. 371-388

¹² TRAVAGLINI, G. (2012): Trade-off between labor productivity and capital accumulation in Italian energy sector, p 35-48.

¹³ OECD (2001). Measuring Productivity - OECD Manual. Measurement of Aggregate and Industry-level Productivity Growth. Paris: OECD Publishing. In Measuring Productivity - OECD Manual, 2001.

¹⁴ CARNICKY, S. – MEGYESIOVA, S. – CONKOVA, M. – ZAVADSKY, C. (2017): Productivity development and convergence across the EU Member States, p. 13-17.

¹⁵ KISLINGEROVÁ, E. (2014): Nové trendy ve vývoji konkurenceschopnosti podniků České republiky: v globální světové ekonomice.

economic, social and environmental phenomena, such as the World Economic Forum (Global Competitiveness Index) or IMD - International Institute for Management Development (World Competitiveness Ranking). This index evaluates how countries direct their resources and competencies to increase prosperity.

1 Data and methodology

The objective of this article is to analyse the selected options for assessing the competitiveness of economies and to point out differences in results using the same indicators expressed differently. First analysis was made with helping an index of GDP (volume index) and by using an index of GDP per capita.

The main source of data was Eurostat and the OECD (The OECD Economic Outlook). A volume index (GDP) is a weighted average of the changes between two periods in the quantities of a given set of goods or services. The two periods can be consecutive or non-consecutive. The quantity ratios are independent of the units in which the quantities are measured. Most of the indices can be expressed in the form of weighted averages of these price or quantity ratios.

In most OECD countries, the national accounts in volume are calculated at the prices of the previous year and then chained. The chained accounts use as weights the prices of the previous year and are therefore suitable for measuring changes in volume. Their drawback is their non-additivity.

The Laspeyres volume index (Lq) is a weighted average of the quantity ratios:

$$Lq = \frac{\sum_i \frac{q_{i,t}}{q_{i,0}} \cdot v_0}{\sum_i v_{i,0}} = \frac{\sum p_0 q_t}{\sum p_0 q_0}, \quad v_{i,0} = p_{i,0} \cdot q_{i,0} \quad (1)$$

The period providing the weights for the index is known as the “base” period.

In next step was used a spatial index of GDP. In the case of a spatial index, the base is a country or a region, and not a period. For the base in spatial comparisons, the OECD usually uses either the average level of prices for OECD countries or more simply, the level of prices in the United States or the level of prices in EU (using EUROSTAT).

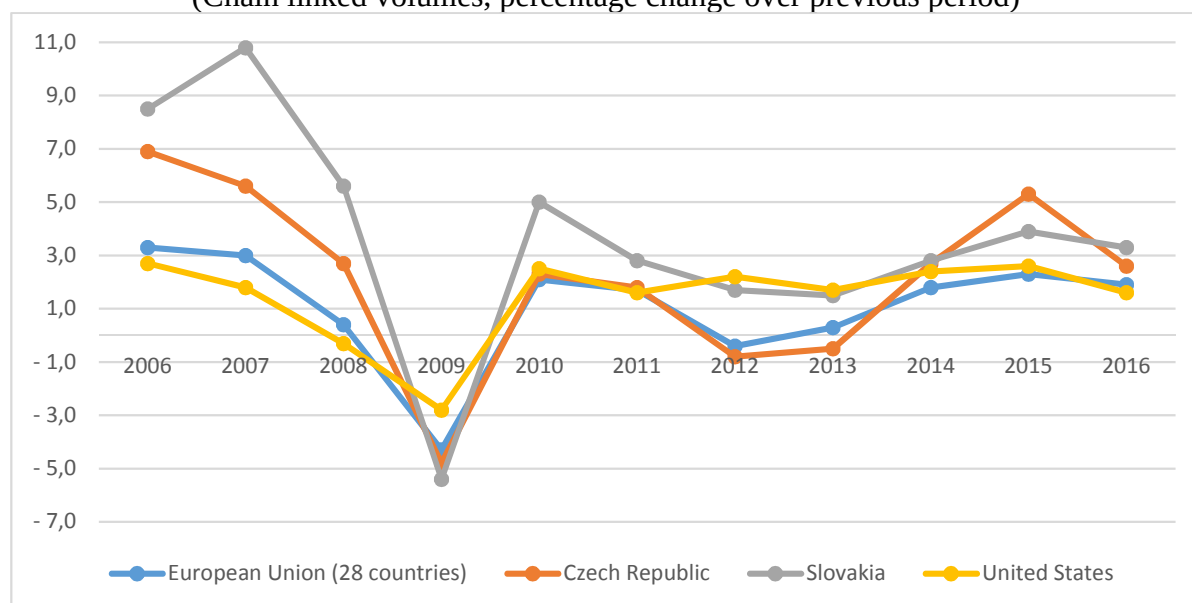
Labour productivity is as another benchmark of the competitiveness of economies. It can be defined in different ways. The most used definition is GDP per hour worked. In this case, it is interesting to compare not only the indicator level but also the index.

Growth of competitiveness is mainly influenced by innovation activities, it can be further used to compare e.g. the indicator of ICT of value added, and share of gross domestic spending on R&D. ICT value added is the difference between the Information and Communication Technology sector gross output and intermediate consumption. The aggregate of information industries here includes ISIC rev. 4 Division 26 (Manufacture of computer, electronic and optical products) and Section J (Information and communication), which in turn consists of Divisions 58-60 (Publishing and broadcasting industries), 61 (Telecommunications) and 62-63 (Computer programming, and Information service activities). Gross domestic spending on R&D is defined as the total expenditure (current and capital) on R&D carried out by all resident companies, research institutes, university and government laboratories, etc., in a country. These indicators are measured in percentage of value added.

2 Results

The competitiveness of the four countries was first assessed by means of growth rates in volume of GDP for four countries or regions (figure 1) and GDP per capita respectively (Table 1).

Figure 1: Gross domestic product at market prices
(Chain linked volumes, percentage change over previous period)

Source: Own calculations based on the data OECD Economic Outlook

Figure 1 shows a fluctuation in all regions surveyed in the economic crisis (2009) when GDP growth was negative. A further decline in the growth rate of GDP is in 2012-2013 in particular for two territorial units (EU (28 countries) and Czech Republic). In the last year under review, GDP growth in Slovakia and the Czech Republic is higher than the EU average (28 countries) than in the US.

The above international comparison is not completely convincing. There is in fact a fundamental difference between the United States, Europe, Czech Republic and Slovakia that is often overlooked. That is because the population of the United States is structurally more dynamic than European Union. This means that it is better to compare growth in GDP per inhabitant rather than in GDP itself.

Table 1: Growth in real GDP and in real GDP per head 2010-2015, average annual growth rate in percentage

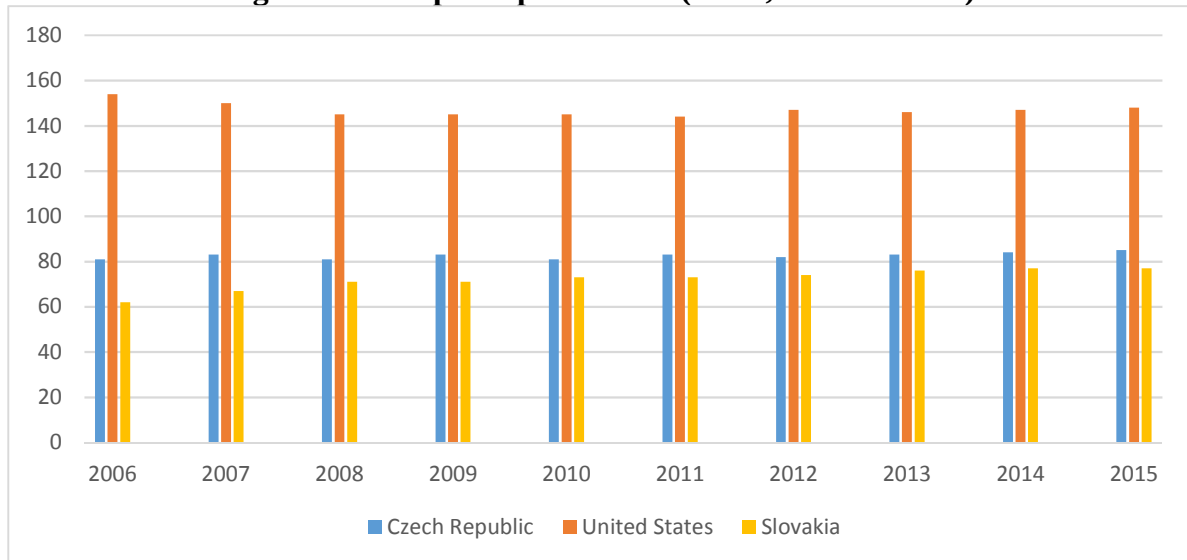
	Volume index	Per capita, constant prices, constant exchange rates, OECD base year
Czech Republic	1.57	1.53
United States	2.04	1.27
European Union (28 countries)	0.96	0.74

Source: Own calculations based on the data OECD Economic Outlook

The difference between the growth rates per capita (United States) was only 0.53 points in the case of European Union (instead of 1.08) and 0.26 points for the Czech Republic (instead of 0.47 points). The differences between the three countries surveyed are not so significant if we use the GDP growth per capita to compare.

Another option to compare the development of regions' competitiveness is to use a spatial index where the basis of the comparison is the country or region and not the value of the indicator in another period. Figure 2 shows a comparison of GDP per capita with "purchasing power parities (PPP)".

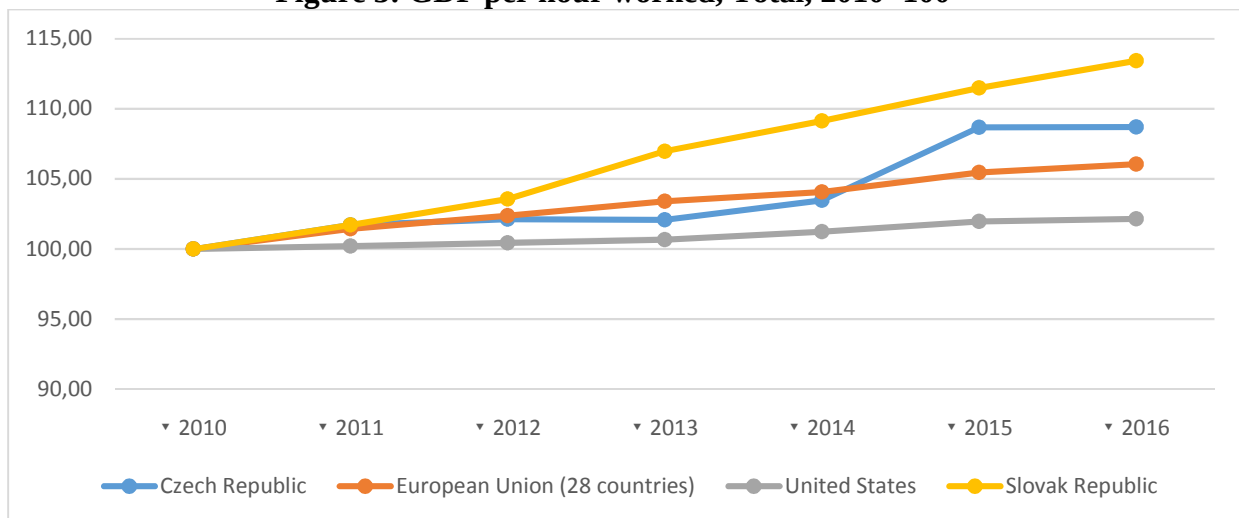
Figure 2: GDP per capita in PPP (index, EU28=100 %)

Source: Own calculations based on the data Eurostat

Figure 2 shows that the United States has the highest GDP per capita than the EU (28 countries) and the value exceeding average EU about 48 %. Czech Republic have level of GDP per capita about 85 % of EU (28) and Slovakia even at 77 % of the EU average (28). The development of the monitored GDP per capita indicator in the Czech Republic and Slovakia is still growing despite of business cycle fluctuations.

Figure 3: GDP per hour worked, Total, 2010=100

Source: Own calculations based on the data OECD Economic Outlook

Figure 3 compares the development of labour productivity. Based on this graph, we can say that labour productivity grew at least in the United States and the most in Slovakia. The initial level of the labour productivity indicator influences growth rate of this indicator. In the beginning, the United States had the highest value for labour productivity, and logically, the

growth rates were slower. While in Slovakia, the level of labour productivity was lower and the growth rates were higher due to convergence.

Competitiveness can also be assessed by the share of ICT value added (Table 2) respectively share Gross domestic spending on R & D (Figure 4). These indicators make it possible to see if there is enough innovation in the economy associated with the implementation of digitization and robotization elements in the context of Industry 4.0.

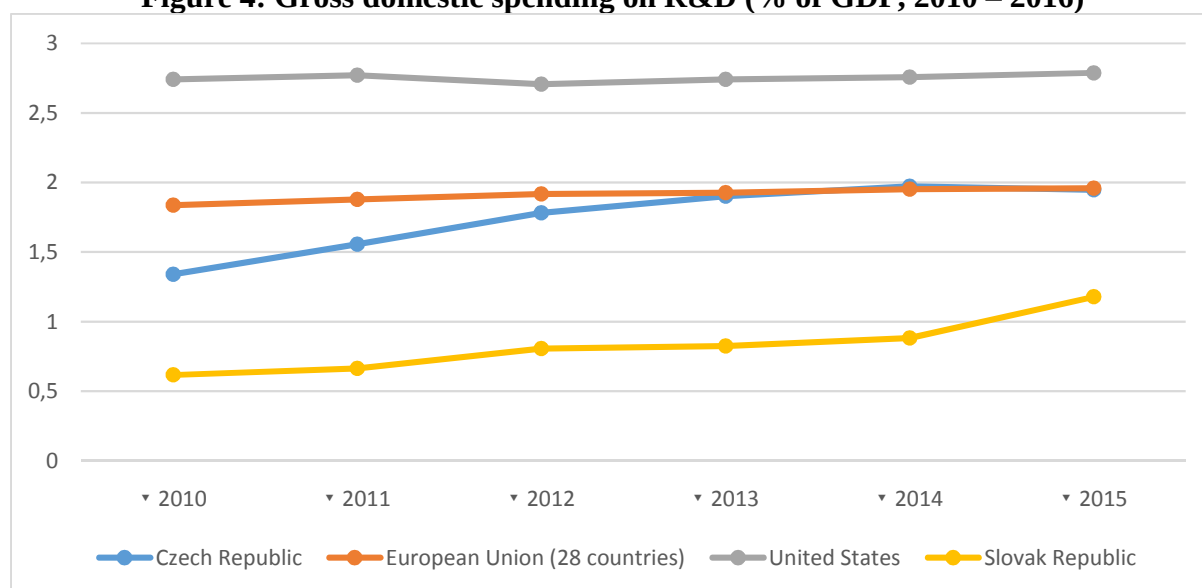
Table 2: Share of value added ICT on total value (in %)

Location	2011
Czech Republic	5.70
Slovak Republic	5.90
United States	7.10

Source: Eurostat

The share of ICT value added is again highest for United States. This indicator is measured in USD and as a percentage of GDP. The differences in the share of ICT in the creation of the gross value added of the state are to large extent also due to the structure of individual economies and their production orientation.

Figure 4: Gross domestic spending on R&D (% of GDP, 2010 – 2016)

Source: Own calculations based on the data OECD Economic Outlook

Share of Gross domestic spending on R & D is the highest in the United States with stable growth since 2010 (approximately 2.7 % per year). In the Czech Republic, this share has been closer to the EU (28) average since 2013. The Slovak Republic had the lowest share of gross domestic spending on R & D.

Table 3: Ranking of states in composite indicators in 2016

	World Competitiveness Ranking (63 countries)	Global Competitiveness Index World Economic Forum (140 countries)
Czech Republic	28	31
United States	4	3
Slovak Republic	51	67

Source: IMD WORLD COMPETITIVENESS CENTER

With the modern concept of competitiveness assessment concepts, which take into account more areas such as innovation, business sophistication, labour market efficiency and technological readiness in one composite indicator is based on the ranking of territorial units (Table 3).

Conclusion

In the age of globalization, the issue of territorial units competitiveness is of increasingly central importance for economic growth of countries. Bruneckiene and Paltanaviciene (2012) confirm this opinion and say that country competitiveness is necessary understood as a complex of competitiveness at the international level of individuals, enterprises, economic branches and conditions established in the country. Competitiveness of territorial units (countries) can be assessed through various indicators such as real GDP growth rates, GDP per capita, labour productivity, and indicators of innovation activity. It was found that the comparison of selected local units by volume index of GDP leads to greater variability than in a comparison to the growth rates GDP per capita. A useful tool for comparing territorial units is a spatial index.

The ranking of the success of territorial units can be create by using multidimensional comparisons. Based on many indicators, some world organizations compile composite indicators that summarize selected indicators into a single benchmark indicator (IMD World Competitiveness Centre).

Paper has shown that different results of evaluation competitiveness can be obtained depending on the comparison methodology used. Evaluation of territorial units must be made in the context of the methodology used. Otherwise, the conclusions may be inaccurate or even wrong. It is necessary to take into account both the reporting ability of the analysis procedures and the influence of the units used in the indicators.

References:

1. BRUNECKIENE, J. – PALTANAVICIENE, D. (2012): Measurement of Export Competitiveness of the Baltic States by Composite Index. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 2012, Vol. 23, No. 1, pp. 50-62.¹⁶
2. DUSEK, J. (2017): Evaluation of Development of Cooperation in South Bohemian Municipalities in the Years 2007-2014. *European Countryside*, Vol. 9, No. 3, pp. 342-58.
3. CARNICKY, S. – MEGYESIOVA, S. – CONKOVA, M. – ZAVADSKY, C. (2017): Productivity development and convergence across the EU Member States. In: *Economic Annals-Xxi*, 2017, Vol. 162, No. 11-12), pp. 13-17. doi: 10.21003/ea.V162-03
4. GIOVANNINI, E (2008): *Understanding economic statistics : an OECD perspective*. (2008). Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development. ISBN 978-92-64-03312-2
5. GUEST, R. (2011): Population ageing, capital intensity and labour productivity. In: *Pacific Economic Review*, 2011, Vol. 16, No. 3, pp. 371-388.
6. IMD WORLD COMPETITIVENESS CENTER IDM. [on-line], [Cited 1.11.2017] Available online: <https://www.imd.org/globalassets/wcc/docs/release-2017/wcy-2017-vs-2016---final.pdf>
7. INICIATIVA PRŮMYSL 4.0. [on-line]. In: *Iniciativa Průmysl 4.0*. 2017. [Cited 15.11.2017]. Available online: <<https://www.mpo.cz/assets/dokumenty/53723/64358/658713/priloha001.pdf>>

¹⁶ BRUNECKIENE, J. – PALTANAVICIENE, D. (2012): Measurement of Export Competitiveness of the Baltic States by Composite Index, p 52.

8. KISLINGEROVÁ, E. (2014): *Nové trendy ve vývoji konkurenceschopnosti podniků České republiky: v globální světové ekonomice*. V Praze: C.H. Beck, 2014. ISBN 978-80-7400-537-4
9. LEQUILLER, F., – BLADES, D. (2006): *Understanding national accounts*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2006. ISBN 92-64-02566-9.
10. MURA, L. – ROZSA, Z. (2013): The impact of networking on the innovation performance of SMEs. In: *7th International Days of Statistics and Economics*, 2013, pp. 1036-1042.
11. OECD (2016), *OECD Productivity Statistics, Volume 2016, Issue 1*, OECD Publishing, Paris.
[Cited 20. 10. 2017.] Available online: <http://dx.doi.org/10.1787/pdty-v2016-1-en>
12. OECD (2001). *Measuring Productivity - OECD Manual. Measurement of Aggregate and Industry-level Productivity Growth*. Paris: OECD Publishing. In *Measuring Productivity - OECD Manual*, 2001. [Cited 16.11.2017]. Available online: <https://www.oecd.org/std/productivity-stats/2352458.pdf>
13. OECD (2017), *National Accounts of OECD Countries, Volume 2017 Issue 2: Detailed Tables*, OECD Publishing, Paris. [on-line], 2017. [Cited 15.11.2017] Available online: http://dx.doi.org/10.1787/na_ma_dt-v2017-2-en
14. RAŠKA, Z. (2007). *Inovace ve finančním řízení*. Praha: Alfa Publishing, 2007. *Ekonomie studium*. ISBN 978-80-86851-65-5.
15. TIDD, J. – BESSANT, J. – PAVITT, K. (2007): *Řízení inovací: zavádění technologických, tržních a organizačních změn*. Brno: Computer Press, 2007. ISBN 978-80-251-1466-7.
16. TRAVAGLINI, G. (2012): Trade-off between labor productivity and capital accumulation in Italian energy sector. In: *Journal of Policy Modeling*, 2012, Vol. 34, No. 1, pp 35-48.
17. THE FUTURE OF PRODUCTIVITY – Preliminary Version OECD. [online]. 2015. [Cited 30.11.2017.] Available online: <http://www.oecd.org/eco/OECD-2015-The-future-of-productivity-book.pdf>
18. THE OECD ECONOMIC OUTLOOK. [on-line], 2017. [Cited 5.11.2017]. Available online: <https://data.oecd.org/economy.htm#profile-Productivity>
19. VEBER, J. (2016): *Management inovací*. Praha: Management Press, 2016. ISBN 978-80-7261-423-3
20. WORLD ECONOMIC FORUM. *Competitiveness Rankings*. [online]. In *Competitiveness Rankings*, 15.11.2017. [Cited 15.11.2017]. Available online: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/competitiveness-rankings/>

Contact:

Ing. Martina Novotná, Ph.D.

Faculty of Economics
University of South Bohemia
Studentská 13
370 05 České Budějovice, Czech Republic
e-mail: novnotna@ef.jcu.cz

Ing. Tomáš Volek, Ph.D.

Faculty of Economics
University of South Bohemia
Studentská 13
370 05 České Budějovice, Czech Republic
e-mail: volek@ef.jcu.cz

DOPAD UKRAJINSKEJ KRÍZY NA ŠTÁTY V4

Martina Novotná^a – Richard Klimaček^b

^a Celouniverzitné pracovisko – Katedra politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: martina.novotna@tnuni.sk

^b Celouniverzitné pracovisko – Katedra politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: richard.klimacek@tnuni.sk

Vyšehradská skupina je výrazom úsilia krajín stredoeurópskeho regiónu. Zmyslom tejto skupiny od jej vzniku bolo: spoločné úsilie o demokratizáciu, vstúpenie do Európskej únie a NATO. V žiadnom prípade sa nemalo jednať o nijakú formu alternatívy k Európskej únii. Európska migračná kríza však v členských krajinách Vyšehradskej štvorky podporila súdržnosť v otázke kvót na prerozdelenie imigrantov. Spoločný negatívny postoj ku kvótam vyústil až do úvahy akejsi alternatívy, respektíve k alternatívnejmu pohľadu na prerozdelenie imigrantov vo vnútri únie. Je Vyšehradská štvorka skutočne súdržná, alebo len ad hoc, keď sa to hodí? Aby sme si odpovedali, pozreli sme sa na krajiny V4 optikou ukrajinskej krízy. Sledovali sme bezpečnostno-energetické ukazovatele a agendy krajín Vyšehradskej štvorky. Článok v závere dokazuje, že o súdržnosti V4 možno hovoriť výlučne len v teoretickej rovine.

Kľúčové slová: V4, bezpečnosť, NATO, medzinárodné vzťahy, ukrajinská kríza

The Vysehrad Group is an expression of the efforts of Central European countries. The purpose of this group since its inception has been: joint efforts to democratize, join the European Union and NATO. In no case was it to be a form of an alternative to the European Union. However, the European migration crisis in the member states of the Vysehrad Group has supported cohesion in the issue of quota for the re-distribution of immigrants. The common negative attitude to quotas has resulted in some alternatives or an alternative view of the distribution of immigrants within the Union. Is the Vysehrad Quartet really cohesive, or just ad hoc when it suits it? To answer, we looked at the V4 countries with the point of view of the Ukrainian crisis. We have watched the security - energy indicators and agendas of the Vysehrad Quartets. Finally, the article demonstrates that V4 cohesion can be said only in the theoretical plane.

Key words: V4, security, NATO, international relations, Ukrainian crisis

JEL: F51, F53

Úvod

Rozpadom bipolárneho rozdelenia sveta na začiatku deväťdesiatich rokov 20.storočia sa odohrala najväčšia geopolitická zmena v medzinárodných vzťahoch – rozpad sovietskeho impéria. Ukrajina vyhlásila nezávislosť a Rusko stratilo druhý najväčší štát v Sovietskom zväze. Podľa Z. Brzezinského sa Rusko už nikdy nestane impériom, pokiaľ nezíska Ukrajinu pod sféru svojho vplyvu.

Ukrajina sa za éru svojej samostatnosti vykryštalizovala na krajinu s ambíciou vstúpiť do európskych štruktúr a odklonila sa od proruskej rétoriky. Toto malo za dôsledok vznik ukrajinsko-ruskej krízy na konci roku 2013. Primárnym cieľom článku je analýza dopadu ukrajinskej krízy na štáty V4, pričom sme sledovali ukazovatele z bezpečnostno-energetickej agendy Českej republiky, Maďarskej republiky, Poľskej republiky a Slovenskej republiky. Všetky tieto vymenované štáty na začiatku deväťdesiatich rokov vytvorili konferenciu Vyšehradskej spolupráce. Zoskupenie V4 si určilo hlavné priority, ktoré boli v oblasti spoločnej

kooperácie zahraničnej politiky, zvyšovania spoločnej bezpečnosti a postupný prechod k demokratickému zriadeniu, integrácie do EÚ, NATO. Sekundárnym cieľom je stručná analýza postojov štátov V4 k Ukrajine. Našu analýzu a zistenia budeme objasňovať postupne v texte.

Ukrajinský konflikt by mal byť prioritou v zahraničnej politike pre štáty V4, keďže tri štáty z V4 (SR, HU, PL) sú susedmi s Ukrajinou a majú spoločné hranice. Takisto z týchto troch štátov žijú menšiny na ukrajinskom území. V práci sme použili analytickú, komparatívnu a historickú metódu. V4 by sa mala aktívne, diplomatickou cestou podieľať na relatívne pokojnom ukončení krízy a vzhľadom na teritoriálnu blízkosť byť demokratickým vzorom pre Ukrajinu.

1 Česká republika

Výdaje Českej republiky na obranu činia 1,04 % HDP, čo je z pohľadu USA neprípustné. V rámci členských štátov NATO v EÚ je Česko vo výdajoch na obranu šieste od konca. Menej dáva už len Maďarsko, Slovinsko, Španielsko, Belgicko a Luxembursko. Svoje dvojpercentné záväzky si voči NATO Česko plnilo až do roku 2005. Po ekonomickej kríze šli výdaje na obranu prudko dole. S narastajúcim tlakom smerom z USA sa predpokladá, že by Česko mohlo dosiahnuť 2 % v rokoch 2024 až 2025. Zvyšovanie výdajov na obranu však podľa českých predstaviteľov nie je riešením, pokiaľ nie je definovaná jasná stratégia, ako sa financie využijú (Sviětnička, 2017). České vojenské špičky už avizovali, že ak nedôjde k prílevu financií do armády, tak sa omešká celá strategická koncepcia armády. Dvojpercentná hranica sa stala akýmsi symbolom ochoty investovania do obrany. Toto číslo však neodráža skutočnosť, nakoľko je obrana danej zeme schopná a funkčná (v Grécku, ktoré 2 % hranicu plní ide 70 % z výdajov na výplaty a personálne náklady). V Českej republike sa zvykne na podporu 2 % hranice spomínať Rusko ako nepriateľ, ktorý obsadí – alebo už obsadil Karlove Vary. Napríklad v Maďarsku sa Rusko ako „prostriedok“ na dosiahnutie 2 % hranice nepoužíva. Používa sa skôr ako faktor imigrácie a terorizmu. Tento fakt nás núti k zamysleniu, či je Rusko skutočný nepriateľ. Či je nepriateľom pre Česko, ale pre Maďarsko už nie. V každom prípade, tento fakt poukazuje na rôzne zahraničné politiky dvoch krajín V4 vo vzťahu k Rusku. Čo v konečnom dôsledku naštrbuje jej súdržnosť.

Ukrajinská kríza možno nepostihla českú energetiku do takej miery ako poľskú, avšak to neznamená, že Česká republika neuvažuje o energetickej bezpečnosti globálne. Už v roku 2009 bol vypracovaný projekt zaoberajúci sa českou energetickou bezpečnosťou. Zohľadňuje pritom pojmy ako závislosť, diverzifikácia či zásoby ropy/zemného plynu. Česká republika sa v otázke energetickej bezpečnosti odvoláva hlavne na európsky rozmer. V preklade: Česká republika nepodporuje separátne dohody s Ruskom, ale uprednostňuje dohodu medzi EÚ a Ruskom (Binhack, 2010). Mimo úrovne EÚ sa odvoláva ešte na spoločnú energetickú bezpečnosť v rámci V4. Tento koncept narazil na kameň v momente, keď premiér Slovenskej republiky Róbert Fico v roku 2015 protestoval proti projektu Nord Stream. Od premiéra Bohuslava Sobotku dostal podporu, no od ministerstva hospodárstva ČR už nie. Ukázalo sa totiž, že keď klesá tranzit z Ukrajiny cez Slovensko, zvyšuje sa tranzit zo severu cez Česko. Český tranzitér plynu Net4Gas by tak prepravil viac plynu do Rakúska, ktoré je uzlom pre mnohé krajiny, aj pre juh Európy. Tento úmysel mal zastrešovať projekt BACI, ktorý má byť spustený do roku 2020. Zároveň je aj súčasťou desaťročného plánu rozvoja prepravnej sústavy ČR (Energia.sk, 2017). Minister Žiga však využil jadrové fórum v Prahe, aby navrhol využitie existujúcej infraštruktúry Eustreamu s tým, že bude vytvorený virtuálny obchodný bod. Dosiahol tak dvojročné zmrazenie projektu, v ktorom by na území Česka bolo vybudovaných 12 kilometrov potrubia a v susednom Rakúsku ďalších 49 kilometrov. Česko pôvodne počítalo v koncepcii energetickej bezpečnosti aj s projektom Nabucco, ten však ostal nezrealizovaný (hydrocarbons-technology.com, 2017).

Vzhľadom na Ukrajinskú krízu sa Česká republika spolu so zvyškom EÚ pripojila k ekonomickým sankciám voči Rusku. Prezident Miloš Zeman s týmto postojom však nesúhlasí a tvrdí, že sankcie poškodzujú český priemysel a poľnohospodárstvo. Sankcie označil za prejav bezradnosti EÚ. Jeho slová podporil aj prezident Zväzu priemyslu a dopravy ČR s tým, že krajiny Vyšehradskej skupiny by mali prevziať iniciatívu a navrhnúť zrušenie sankcií voči Rusku. Navzdory námietkam prezidenta však ostáva postoj vlády konzistentný. Z rôznych prieskumov verejnej mienky vyplynulo, že je to tak správne. *„Hospodárske sankcie majú negatívny vplyv na obchod s Ruskom. Ešte v roku 2012 sa bilaterálny obchod vyšplhal na 260 miliónov českých korún (asi 10 miliónov eur). O tri roky neskôr to bolo už len 180 miliónov, čiže 6,6 milióna eur. Podľa údajov z roku 2016 iba 1,9 % českého exportu smeruje do Ruskej federácie.“* (Zgut, 2017).

2 Maďarská republika

Maďarská republika ako druhý najväčší štát spomedzi V4 prispieva na svoju vlastnú obranu len 0,5 % z HDP. Čím zásadne porušuje jednu z generálnych podmienok členstva v NATO. Posledná dekáda vládnucej garnitúry v Maďarsku sa odkláňa od spoločnej myšlienky štátov V4. Táto myšlienka mala svoje hlboké historické korene v spoločnej bezpečnosti po rozpade Sovietskeho zväzu a ľahší prechod v demokratizačnom procese. V kontexte ukrajinskej krízy Maďarsko ako jediný spomedzi štátov V4 hlasno kritizuje sankcie, ktoré boli uvalené na Rusko z dôvodu porušovania medzinárodného práva. Maďarská republika napriek sankciám a opozičnému názoru najsilnejšieho partnera spomedzi V4, a to Poľskej republiky, si vedie svoju vlastnú zahraničnú politiku nielen s Ruskom, ale aj napríklad s Čínou. (euroactiv.sk, 2017)

Maďarská republika 1. júla 2017 prevzala predsedníctvo vo V4 po Poľsku. Krátko po tom sa konal prvý summit organizovaný Maďarskom v Budapešti. Niekdajšie spojenectvo osi Budapešť – Varšava od vypuknutia ukrajinskej krízy sa javí ako nefungujúce. Najviac ich rozdeľuje diametrálne odlišný názor na Ruskú federáciu. Poľská republika vníma Rusko ako potenciálnu hrozbu a Maďarsko vníma Rusko ako spoľahlivého obchodného partnera a investora v maďarskom štáte. Tak isto je aj rozdielny pohľad vnímania Poľska a Maďarska v európskych štruktúrach, pričom Poľsko je vnímané ako aspirujúci hegemon v strednej Európe a Maďarsko ako tvrdohlavý odporca, a iniciátor protiimigrantskej nálady v strednej Európe. (Strážay, 2017)

Zo štátov V4 podľa finančnej skupiny Euler Hermes, najväčšie spomalenie nárastu pocítila práve Česká republika. ČR mala pokles z dôvodu sankcií o -1,5 % HDP. Maďarsko bolo druhé v poradí s nárastom spomalenia HDP a to o -1,3 % HDP pred obdobím eskalácie konfliktu na Ukrajine. (cfo.sk, 2016). Maďarská republika sa javí ako podporovateľ a lobista za Ukrajinu do európskej integrácie, či integrácie do euroatlantických štruktúr. Ale zároveň spomedzi štátov V4 sa z Maďarska stáva aj najväčší kritik prebiehajúcich reforiem na Ukrajine. V októbri 2014 až januári 2015 Maďarská vláda prerušila reverz plynu na Ukrajinu. Na toto reagovala SR, ktorá v tom čase spúšťala plynovod Vojany-Užhorod. Znepriatenie Kyjeva a Budapešti sa najviac prejavilo v druhej polovici roka 2017, keď v ukrajinskej Verchovej rade bol prijatý zákon, ktorý upravuje spôsob vzdelávania žiakov od 5. ročníka povinnej školskej dochádzky na Ukrajine. Tento zákon ostro kritizovala maďarská diplomacia. Podľa maďarského ministra zahraničných vecí Szijjártó je tento zákon diskriminačný a nepriaznivo bude pôsobiť na menšiny žijúce na Ukrajine. Z tohto dôvodu Maďarská republika vetovala účasť Ukrajiny na decembrovom summite NATO na konci roka 2017.

3 Poľská republika

V Poľsku žije približne 59 % populácie krajín Vyšehradskej štvorky (V4). Hoci sa nedá hovoriť o nejakom vyšehradskom občianstve alebo o vyšehradskej identite, je to jeden z faktorov, cez ktorý možno chápať silu štátu z pohľadu ľudských zdrojov. Poľsko je zároveň jediným štátom v rámci V4, ktorý prispieva na obranu potrebnými 2 % HDP, ktoré NATO vyžaduje od svojich členských štátov. Celkovo sa Poľsko v nákladoch na zbrojenie (podľa HDP) radí v rámci EÚ na štvrté miesto, hneď za Grécko, Spojené kráľovstvo (v súčasnosti v stave Brexitu) a Estónsko. Vzájomná historická nevraživosť, ktorá panuje medzi Poľskom a Ruskom podnecuje v Poľsku sklony k uznannlivejšiemu pohľadu na NATO, ako to je napr. na Slovenku alebo v Maďarsku. Nie je preto nezvyčajné vyhlásenie ministra zahraničných vecí Witolda Waszczykowskeho z roku 2016, ktorý sa dožadoval rozhodnutia (od Nemecka a USA), aby sa zmenil bezpečnostný status regiónu. Odvolával sa pritom na členstvo v rovnakej organizácii (NATO). Nemecko aj USA v tom čase stavbu novej základne v Poľsku odmietli z taktických i politických dôvodov (Rettman, 2016). V januári 2017 však bolo v poľských vojenských základniach umiestnených 4 000 vojakov americkej armády. Išlo o základne: Zagan, Boleslawiec, Swietoszewo a Skwierzyna. Okrem Poľska boli príslušníci americkej armády umiestnení aj v Estónsku, Litve, Lotyšsku, Rumunsku, Bulharsku a Maďarsku. Rusko samozrejme tento akt vyhodnotilo ako potenciálnu hrozbu. Ešte predtým, ako Donald Trump vyhral prezidentské voľby, panovali v niektorých kruhoch názory, že po jeho zvolení môže dôjsť k otepleniu vzťahov medzi USA a Ruskom. V tejto súvislosti sa vyjadril Witold Waszczykowski, že k nijakému otepleniu vzťahov medzi USA a Ruskom na úkor Poľska nedôjde. (Shubert, 2017). Ďalší klin medzi poľsko-ruské vzťahy zasadil protiraketový systém AEGIS, ktorého inštalácia prebieha od 10. augusta 2016. Jeho spustenie sa odhaduje na rok 2018. (Keller, 2016).

Ukrajinská kríza zasiahla aj poľskú energetiku. V dôsledku ukrajinskej krízy sa Rusko rozhodlo vybudovať nový plynovod Nord Stream, ktorý bude po dne Baltiku obchádzať, Slovensko aj Poľsko. Vplyvom politického rozhodnutia tak chce Rusko Ukrajinu ako tranzitnú krajinu obísť. V súčasnosti je poľský plyn z 59 % závislý od ruských dodávok a z 26 % od nemeckých dodávok (v ktorých sa tiež nachádza ruský plyn). Na rozdiel od Slovenska, ktoré je od ruského plynovodu existenčne závislé má Poľsko na zreteli inú politiku. Poľsko chce do roku 2022 ukončiť dlhodobé dodávky plynu z Ruska (Reuters, 2016). Od roku 2009 Poľsko budovalo projekt národného významu. Jeho cieľom bolo vybudovanie terminálu na skvapalnený zemný plyn (Liquefied natural gas – LNG), (LNG, Energy security for Poland). Dodatočným, respektíve alternatívnym zdrojom energie chce zamedziť monopolistickému pravidlu: „čím vyššia závislosť, tým vyššia cena“. Prvá dodávka LNG z USA sa uskutočnila 7. júna 2017, smerovala z Louisiana's Cheniere Energy k poľskému terminálu v Świnoujście. Podľa tlačovej hovorkyne Amerického ministerstva zahraničných vecí Heather Nauer však dodávky ešte nemajú pravidelný charakter (theconversation.com, 2017). Ďalším príkladom poľskej energetickej bezpečnosti je pokus o zvýšenie energetickej sebestačnosti vybudovaním prvej poľskej jadrovej elektrárne, ktorá sa odhaduje na rok 2029 (Reuters, 2017).

Ukrajinská kríza ovplyvnila aj poľskú ekonomiku. V ekonomickej oblasti Poľsko jednoznačne schvaľuje sankcie proti Rusku. V dôsledku toho poľský export do Ruska klesol o viac ako polovicu. Podobne je to aj s importom. Poľsko sa tak bude musieť viac spoliehať na európsky trh.

Ako sme už spomínali, Poľsko je silne vyhranené voči Rusku. Jeho zahraničnopolitická orientácia je preto z hľadiska geopolitiky nasmerovaná na západ. Dalo by sa však povedať, že ešte západnejšie od Európskej únie. Toto tvrdenie podporuje fakt, že Poľsko sa v otázke energetickej bezpečnosti obrátilo na LNG z USA a jeho iniciatíva v projekte Trojmorie. V tomto projekte by malo zohrávať hlavnú úlohu práve Poľsko. Projekt Trojmorie v sebe zahŕňa štáty strednej a východnej Európy (Bulharsko, Česko, Estónsko, Chorvátsko, Litvu,

Lotyšsko, Maďarsko, Poľsko, Rakúsko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko) a vráza tak pomyselný klin medzi Rusko a Nemecko. Tento projekt so silným postavením Poľska by nepochybne rozbil koncepciu V4. V neposlednom rade tak môžeme hovoriť o nesúrodých záujmoch krajín V4. Poľsko je okrem členstva vo V4 ešte členom Weimarského trojuholníka (Francúzsko, Nemecko, Poľsko), ktorý bude pre Poľsko do budúcnosti zaujímavejší ako projekt V4.

4 Slovenská republika

V tejto časti príspevku si preukážeme určité politické zmeny v zaužívaných procesoch bezpečnostnej a zahraničnej agendy Slovenskej republiky, ktoré sa museli aplikovať po náhlej zmene na politickej mape Európy. Slovenská republika vstúpila do Vyšehradskej spolupráce ešte v štátnom zriadení Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky (ďalej len „ČSFR“). Vtedajšia Vyšehradská spolupráca existovala na platforme V3,¹ ktorá oficiálne vznikla 15. februára 1991. O dva roky neskôr po rozdelení ČSFR² a v reakcii na dva novovzniknuté štáty, a to Slovenskej republiky a Českej republiky, sa začala etablovať rozšírená V4.³ Pre Slovenskú republiku je členstvo vo V4 dôležité a kľúčové. Najmä z hľadiska indikácie zahraničných priorít SR. Neformálne stretnutia a porady s ostatnými predsedami vlád platformy V4 dokážu dlhodobo ovplyvniť smerovanie zahraničnej politiky SR, ako aj naše komplexné pôsobenie v EÚ a NATO. Hlavným dôvodom spoločnej kooperácie štátov mikroregiónu Vyšehradskej štvorky je udržanie trvalej bezpečnosti a dokonalejšie presadzovanie svojich zahranično-politických cieľov na pôde medzinárodných organizácií, ktorými je V4 súčasne členmi. (Hamžík, 2010). Slovenská republika sa od počiatku projektu Východného partnerstva⁴ zapájala do flexibilnejšieho procesu politického a hospodárskeho priblíženia východných krajín s EÚ. Východné partnerstvo sa stalo novým záujmom priorít V4 v kontexte susedskej politiky. Pre Slovenskú republiku takýto nový spôsob chápania Ukrajiny prostredníctvom EÚ mohlo priniesť niekoľko pozitívnych profitov. Najmä v oblastiach energetiky, ekonomiky, hospodárstva, kultúry a environmentálnej kooperácie. Vyvrcholenie spolupráce EÚ a Ukrajiny sa mal konať na Vilniuskom summite v roku 2013. Avšak súvislý rad nečakaných situácií, ktoré sa stali na Vilniuskom summite, a hlavne tie, ktoré prišli v krátkom časovom horizonte po nepodpísaní Asociačnej dohody, negatívne ovplyvnili vtedajšie, ale aj súčasné pôsobenie EÚ. Odmietnutie Asociačnej dohody vtedajším prezidentom Ukrajiny V. Janukovyčom spustilo procesy, na ktoré nebola pripravená EÚ a už vôbec nie štáty V4. (Duleba, 2016)

Významným zlomom pre chápanie bezpečnosti štátov V4 sa stáva pripojenie ukrajinského polostrova Krym k Ruskej federácii, ktoré nastalo v prvom štvrtroku 2014. Nezanedbateľne si treba pripomenúť ruskú podporu separatistov na východe Ukrajiny. Rusko sa týmto aktom priblížilo bližšie k hraniciam NATO⁵ a EÚ.⁶ V pozadí ukrajinského konfliktu stojí aj informačná vojna, ktorá sa rozpútala medzi EÚ a Ruskom, ktorá priamo zasiahla štáty V4. Na tento v podstate nový typ vojny nebola EÚ, ale ani štáty V4 pripravené. Po dlhej odmlke sa v slovenskej spoločnosti začal opäť dišputát o bezpečnosti v kontexte ukrajinskej krízy. Ukrajinský konflikt celému svetu dokázal, aké je dôležité, aby štát dokázal garantovať svoju štátnu suverenitu a dodržiavanie medzinárodného práva, z ktorého vychádzajú medzinárodné dohovory a zmluvy. Zmena chápania európskej bezpečnosti v medzinárodných vzťahoch a

¹ Vyšehradská spolupráca štátov Poľska, Maďarska a Česko-slovenskej federatívnej republiky.

² ČSFR v podstate prechádzala od júla 1990 do septembra 1992 procesom rokovanií o rozdelení ČSFR. Oficiálne rozdelenie ČSFR nastalo 1.1.1993, keď vstúpili do platnosti všetky články novo prijatej Ústavy a vznikli dva samostatné štáty.

³ V4 – Česká republika, Maďarská republika, Poľská republika a Slovenská republika.

⁴ Východné partnerstvo (skr.eng.EaP)- projekt Európskej Únie zameraný na východnú susedskú politiku so štátmi, ktoré nie sú členmi EÚ ale majú ambíciu sa stať členmi EÚ. Medzi tieto štáty patrí Ukrajina, Arménsko, Azerbajdžan, Moldavsko, Bielorusko, Gruzínsko.

⁵ Skr.NATO – Severoatlantická aliancia, ktorou členmi sú štáty V4.

⁶ Skr.EÚ- Európska Únia.

dôsledky ukrajinskej krízy z pohľadu Slovenskej republiky, ako jedného zo susedských štátov Ukrajiny, sa odrazili postupne v niekoľkých oficiálnych dokumentoch SR a v nejednotných postojoch slovenských predstaviteľov vlády. (Duleba, 2016)

Materiál Zameranie zahraničnej a európskej politiky SR z roku 2013 sa len veľmi okrajovo a zo široka venuje otázkam bezpečnosti. Téma bezpečnosti sa nachádza až v závere dokumentu. V tomto dokumente dominovali témy ako multilaterálna a bilaterálna diplomacia, rozvoj európskej politiky a posilňovanie ekonomickej diplomacie. (Zameranie zahraničnej politiky Slovenskej republiky na rok 2013) Tento dokument zreteľne dokazuje, že bezpečnosť nebola v aktuálnych prioritách Slovenskej republiky. Zmena nastáva až po vypuknutí ukrajinskej krízy na konci roku 2013, pričom v nadchádzajúcom Zameraní zahraničnej politiky z roku 2014 sa stáva bezpečnosť hlavným pilierom dokumentu a nachádza sa hneď v úvode. (Zameranie zahraničnej politiky SR 2014). Ďalším skúmaným dokumentom je Správa o plnení zahraničnej politiky z roku 2015, ktorá už jasne poukázala na ukrajinský konflikt, ktorý ohrozil a stále ohrozuje územnú integritu nášho susedného štátu, pričom často dochádza k porušovaniu medzinárodného práva. (Správa o plnení zahraničnej politiky SR 2015) Z nášho pohľadu tento dokument preukazuje, že konflikt medzi Ukrajinou a Ruskou federáciou znamenal zásadnú zmenu v bezpečnostnom prostredí od rozpadu bipolárneho sveta a predstavuje obrovské bezpečnostné riziko nielen pre región štátov V4, ale aj pre celú Európu. V dokumente Správa o bezpečnosti Slovenskej republiky z roku 2016 sa analyzuje ukrajinsko-ruský konflikt a jeho dopad na Ukrajinu. Dokument opisuje situáciu na východnej Ukrajine, stručne analyzuje prácu pozorovateľov z OBSE a ich progres, či vlastne neprogres. Výsledok dokumentu spočíva v analýze súčasnej situácie, pričom prichádza k záveru, že síce najťažšie boje boli ukončené, ale Ukrajina, napriek všetkým snahám, stále nie je schopná kontrolovať vyše 500 km svojich hraníc s Ruskom. (Správa o bezpečnosti Slovenskej republiky 2016)

Všetci členovia platformy V4 sú členskými štátmi NATO. Od začiatku pristúpenia SR do NATO mala Slovenská republika vážne problémy v napĺňaní podmienok členstva NATO. Týka sa to najmä povinného príspevku na spoločnú obranu. Pričom každý členský štát by mal prispievať do svojich vlastných ozbrojených síl rovným dielom 2 % z HDP.⁷ SR v roku 2014 prispela do ozbrojených síl 1,01 % z HDP. V roku 2015 sa podiel navýšil na 1,15 % z HDP. V tomto istom roku sa na Waleskom summite NATO Andrej Kiska zaviazal, že Slovenská republika deklaruje do roku 2020 navýšiť rozpočet na obranu až na 1,6 % z HDP. V súčasnosti SR prispieva na obranu 1,19 % z HDP. Ako vyplýva zo Správy o bezpečnosti z roku 2016 ukrajinská kríza sa stala pre Slovenskú republiku a bezpečnostný sektor štartovacím impulzom k znovunastoleniu modernizácie a k obnoveniu ozbrojených zložiek. Od vypuknutia ukrajinskej krízy sa SR podarilo uskutočniť aj niektoré reálne kroky smerujúce k posilneniu východného krídla NATO. SR aktívne participovala v programe Akčného plánu a pripravenosti, a to prostredníctvom budovania síl veľmi rýchleho nasadenia jednotiek NATO. Značným mínusom pre slovenskú bezpečnosť sa stávajú často kritizované, najmä pre ich neaktuálnosť, strategické dokumenty SR, ktoré veľmi pomaly reflektujú na zmenenú bezpečnostnú situáciu. (slovak.security.org, 2017)

Slovenská republika vo svojom napĺňaní zahraničnej politiky v rokoch 2015 – 2017 sa usilovala o nájdenie politického riešenia ukrajinsko-ruského konfliktu. Zároveň takisto podporovala Ukrajinu v zavádzaní demokratizačného a reformného procesu, keďže SR má s touto problematikou praktické skúsenosti z obdobia konca deväťdesiatich rokov dvadsiateho storočia.

Energetická bezpečnosť je pre Slovenskú republiku často spájaná s ukrajinskou bezpečnosťou, keďže ako Ukrajina, tak aj SR je najmä tranzitná krajina pri preprave surovín z Ruska na Slovensko a do ďalších štátov EÚ. SR si ešte veľmi dobre pamätá plynové krízy,

⁷ Skr.HDP- Hrubý domáci produkt.

ktoré nás zastihli nepripravených v roku 2006 a 2009. Energetická bezpečnosť je úzko prepojená s ekonomickou bezpečnosťou štátu. Európska rada v júni 2014 predstavila nový energetický projekt tzv. energetická únia ako jeden z piatich hlavných cieľov európskeho strategického programu. Energetická únia by mala dokázať v priebehu niekoľkých rokov obmedziť externé dodávky plynu z Ruska, a tak zabezpečiť neobmedzený prísun nerastných surovín do členských štátov EÚ. (consilium.europa.eu, 2017)

Vznik energetickej únie je odpoveďou na problematiku ukrajinsko-ruské vzťahy, ktoré by mohli energeticky ohrozovať štáty V4. Programové vyhlásenie vlády z roku 2016 hovorí o tom, že sa SR bude snažiť usilovať o zachovanie existujúcich energetických trás, no zároveň však deklaruje snahu o diverzifikáciu a prepojenie sústav s okolitými krajinami. Silná energetická závislosť od Ruska je v súčasnosti pre štáty V4 viac deficitom ako prínosom. (Programové vyhlásenie vlády 2016) Napriek tomu sa SR musí s veľkou nevôľou prizerať na novovzniknutý projekt NORD-STREAM 2. Tento projekt, ktorého iniciátorom je Nemecko a Ruská federácia, bude obchádzať Ukrajinu a štáty V4. Primárne sa stáva NORD STREAM 2 pre Slovensko ekonomickou hrozbou, keďže tranzit zemného plynu klesne až o jednu desatinu a v súčasnosti sa plynovod Nord Stream využíva len na 50 %. Ukrajinský konflikt sa rozvíja v niekoľkých dimenziách, nie je to len konflikt medzi ústrednými vládami oboch krajín, ale je to aj plynová kríza medzi ruskou spoločnosťou Gazprom a Ukrajinou. Slovenský premiér Robert Fico sa na bilaterálnom rokovaní v júni 2016 snažil presvedčiť Vladimíra Putina, že Slovenská republika nie je nepriateľ Ruska, a preto nie je dôvod na hľadanie alternatívnych ciest surovínových zdrojov. (energia.sk, 2017) Ukrajinská vláda dlhuje za prepravovaný plyn z Ruska na Ukrajinu 2,44 mld. amerických dolárov, pričom z tohto množstva plynu, ktorý prechádza Ukrajinou, minimálne 40 % putuje ďalej na Slovensko a do ďalších krajín EÚ. Po neustálych rozporoch medzi Ukrajinou a Ruskom kvôli sporným dodávkam plynu ruská štátna spoločnosť Gazprom pristúpila k radikálnemu kroku a na jar v roku 2015 po prvýkrát uzavrela reverzný tok plynu na Ukrajinu. EÚ v kooperácii so Slovenskou republikou s týmto vážnym krokom počítala a v tom čase už bol uvedený do prevádzky slovenský plynovod na trase Vojany a Užhorod, ktorý prevádzkuje slovenský Eustream. Slovenská republika môže na tomto reverznom toku v horizonte piatich rokov zarobiť až 300 miliónov amerických dolárov. (Duleba, 2017) Od vypuknutia ukrajinskej krízy poklesol obrat zahraničného obchodu EÚ s Ukrajinou o 63,14 % a s Ruskou federáciou o 59 %. Určitý význam na tomto poklese majú aj sankcie, ktoré zaviedla EÚ voči Rusku, ale oveľa väčší význam má rapidne zlá hospodárska situácia oboch krajín. Hlavnými dôvodmi sú akútne pokles cien ropy na svetovom trhu a oslabenie hrivny a rubľa. (cnn.com, 2016)

Záver

Kríza, ktorá sa zrodila na konci roku 2013 ako dôsledok odmietnutia podpísania Asociačnej dohody ukrajinským prezidentom V. Janukovyčom zmenila definitívne spôsob nazerania na bezpečnosť v Európe. Ukrajina ako jeden z najväčších štátov v Európe má silný hospodársky a bezpečnostný potenciál, t. j. obrovské územie, prístup k Čiernemu moru, nerastné suroviny, 45 miliónov obyvateľov toto všetko je výzva pre EÚ, ale aj štáty V4. Vyšehradská spolupráca s Ukrajinou kooperuje generálne na bilaterálnej úrovni v rámci susedskej politiky, ktorý má každý štát stanovený individuálne. Počas skúmania zadanej témy sme zistili, že postoje štátov k Ukrajine sú diametrálne rozdielne, tak ako je aj diametrálne iný dopad ukrajinskej krízy na štáty Vyšehradskej štvorky. Avšak V4 napriek tomu, že by mala kooperovať v tejto problematike konzistentne, tak sa jednotlivé štáty V4 rozchádzajú v názoroch na Ukrajinu a Ruskú federáciu. Vyšehradská spolupráca v kontexte ukrajinskej krízy je platforma, ktorá je neefektívna a v prvom rade si háji svoje vlastné štátne záujmy. V poslednej dekáde s ohľadom na rozpory vo vnútornej politike štátov V4 nemôžeme tvrdiť, že by mala byť Vyšehradská spolupráca vzorom pre Ukrajinu. Ukrajina v napĺňaní ich primárneho

cieľa, a to je demokratický reformný proces, by si mohla brať príklad od štátov V4, keďže s tým majú praktickú skúsenosť. Avšak v poslednej dekáde sa niektoré štáty V4 odklňajú od spoločnej myšlienky hlbšej integrácie do EÚ.

Použitá literatúra:

1. BINHACK, P. (2010): Energetická bezpečnosť ČR a budúcnosť energetickej politiky EÚ. [Online.] In: *Vědecký projekt 02/02/10*. [Citované 10. 12. 2017.] Dostupné na internete: http://www.mzv.cz/file/637459/AMO_IIR_vedecky_projekt_RM_02_02_10_zkracena_verze.pdf
2. BESKID, J. (2015): *Príčiny, priebeh, dopady ukrajinskej krízy*. [ONLINE] In: *Vojenská osveta* [Citované 10. 12. 2017] Dostupné na internete:
3. DULEBA, A. (2016): *Rusko, Ukrajina a my*. Bratislava: *PREMEDIA*, 2016. 168 s. ISBN 978- 80-8159- 313-0
4. Energy security for Poland LNG. [Online.] In: *lng.edu.pl*, 2017. [Citované 20. 11. 2017.] Dostupné na internete: <http://lng.edu.pl/en/about-lng/energy-security/energy-security-for-poland/>
5. Východné partnerstvo: integračný model bez členstva. [Online]. In: *euroactiv.sk* 24.10.2013.[Citované 11. 12. 2017] Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/clanky/uncategorized/vychodne-partnerstvo-integracny-model-bez-clenstva-021653/>
6. KELLER, J. (2016): Lockheed Martin to start installing Aegis Ashore missile-defense equipment in Poland [Online.] In: *militaryaerospace.com*, 10. 8. 2016. [Citované 10. 11. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.militaryaerospace.com/articles/2016/08/missile-defense-aegis-ashore-poland.html>
7. KOTTASOVA, I. (2016): Russias currency collapses to lowest level ever. [Online] In: *cnn.com* 20. 1. 2016 [Citované 12. 12. 2017.] Dostupné na internete: <http://money.cnn.com/2016/01/20/investing/russia-ruble-record-low/index.html>
8. MINISTERSTVO KULTÚRY SR.(2017): Vyšehradská skupina. [Online]. In: *culture.gov.sk* [Citované 11. 12. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/medzinarodna-spolupraca/odbor-europskych-zalezitosti/vysehradska-skupina-v4-105.htm>
9. Nabucco Gas Pipeline, Europe. [Online.] In: *hydrocarbons-technology.com*, 2017 [Citované 15. 11. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/nabuccopipeline/>
10. Plynovod Vojany- Užhorod je spustený do komerčnej prevádzky. [Online] In: *energia-portal.sk*, 3.3.2015 [Citované 10. 12. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.energie-portal.sk/Dokument/plynovod-vojany-uzhorod-je-spusteny-do-komercnej-prevadzky-102135.aspx>
11. Poland aims to end long-term gas supplies from Russia after 2022. [Online.] In: *reuters.com*, 1.6.2016 [Citované 20. 11. 2017.] Dostupné na internete: <https://uk.reuters.com/article/us-eeurope-summit/poland-aims-to-end-long-term-gas-supplies-from-russia-after-2022-idUKKCN0YM2QJ>
12. Poland may have first nuclear power plant by 2029. [Online.] In: *reuters.com*. 6.9.2017 [Citované 21. 11. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/article/poland-nuclear/poland-may-have-first-nuclear-power-plant-by-2029-idUSL8N1LN222>
13. Programové vyhlásenie vlády SR. [Online]. In: *mzv.sk/documents* [Citované 12. 12. 2017] Dostupné na internete: <https://www.mzv.sk/documents/10182/12485/Programov%C3%A9vyhl%C3%A1senie+vl%C3%A1dy.pdf>

14. Rada Európskej Únie, (2017): Energetická Únia pre Európu. [Online]. In: *consilium.europa.eu*. [Citované: 10. 12. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.consilium.europa.eu/sk/policies/energy-union/>
15. RETTMAN, A. (2016): US and Germany say No to Poland on Nato base [Online.] In: *euobserver.com* 16.4.2016 [Citované 20. 11. 2017.] Dostupné na internete: <https://euobserver.com/foreign/133084>
16. Obranný rozpočet na rok 2017. Tri najdôležitejšie čísla. [Online.] In: *Slovak security policy institut*. [Citované 10. 12. 2017.] Dostupné na internete: <https://slovaksecurity.org/aktualne/obranny-rozpocet-na-rok-2017/>
17. SHUBERT, A. (2017): Poland welcomes thousands of US troops in NATO show of force. [Online.] In: *cnn.com*. 14.1.2017 [Citované 22. 11. 2017.] Dostupné na internete: <http://edition.cnn.com/2017/01/14/europe/poland-us-troops-nato-welcome/index.html>
18. Seeking energy security, Poland welcomes US natural gas but defends coal power. [Online.] In: *theconversation.com*. 13.6.2017 [Citované 21. 11. 2017.] Dostupné na internete: <http://theconversation.com/seeking-energy-security-poland-welcomes-us-natural-gas-but-defends-coal-power-78704>
19. STRÁŽAY, T. PULISOVÁ, V. (2010) : *Ukraine and Visegrad Four: Towards a mutually Beneficial relationship*. Bratislava : Adin, s.r.o. Prešov. 2010. ISBN 978-80-89356-13-3
20. Vplyv ukrajinskej krízy na ekonomiku a podniky EU. [Online]. In: *cfo.sk*. 2016. [Citované 10. 12. 2017.] Dostupné na internete: http://www.cfo.sk/articles/vplyv-ukrajinskej-krizy-na-ekonomiku-a-podniky-v-eu#.WjZ_GN_ibIU
21. SVIETNICKÁ, L. (2017): Vyšší výdaje na obranu jsou návratem ke standardu. [Online.] In: *ceskapozice.lidovky.cz* 28.7.2017 [Citované 25. 11. 2017.] Dostupné na internete: http://ceskapozice.lidovky.cz/vyssi-vydaje-na-obranu-jsou-navratem-ke-standardu-fvl-/tema.aspx?c=A170726_145129_pozice-tema_lube
22. Šefčovič: EÚ pomôže Ukrajinek zaistieniu energetickej efektívnosti. [Online] In: *energia.sk* 16.9.2017 [Citované 12. 12. 2017]. Dostupné na internete: <http://energia.sk/spravodajstvo/efektivnost/sefcovic-eu-pomoze-ukrajine-pri-zaistenii-energetickej-efektivnosti/24798/>
23. Zameranie zahraničnej politiky Slovenskej republiky na rok 2013. [Online] In: *mzv.sk/documents* [Citované 12. 12. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.mzv.sk/documents/10182/2198827/2013+-+Zameranie+zahrani%C4%8Dnej+politiky+Slovenskej+republiky>
24. Zameranie zahraničnej a európskej politiky Slovenskej republiky na rok 2014. [Online] In: *mzv.sk/documents* [Citované 11.12.2017]. Dostupné na internete: <https://www.mzv.sk/documents/10182/2198827/2014+-+Zameranie+zahrani%C4%8Dnej+a+eur%C3%B3pskej+politiky+Slovenskej+republiky>
25. Zameranie zahraničnej a európskej politiky Slovenskej republiky na rok 2016. [Online] In: *mzv.sk/documents* [Citované 10. 12. 2017.] Dostupné na internete: <https://www.mzv.sk/documents/10182/2198827/2016+-+Zameranie+zahrani%C4%8Dnej+a+eur%C3%B3pskej+politiky+Slovenskej+republiky>
26. ZGUT, E. (2017): V4 sa v názore na Rusko nikdy nezhodne. [Online.] In: *euractiv.sk* 28.3.2017 [Citované 25.11.2017.] Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/clanky/vysehradska-skupina/v4-sa-v-nazore-na-rusko-nikdy-nezhodne/>
27. Žiga vyloboval odklad plynovodu. (2017): [Online.] In: *Energia.sk*. 29.5.2017 [Citované 15.11.2017.] Dostupné na internete: <http://energia.sk/dolezite/zemny-plyn-a-ropa/ziga-vyloboval-odklad-plynovodu-medzi-cr-a-rakuskom/23863/>

28. YAR, L. (2017): V4 stratila ambíciu aj schopnosť byť modelom pre krajiny Východného partnerstva. [Online.] In: *euroactiv.sk* 24.10.2017 [Citované 11.12.2017.] Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/clanky/vychodna-politika/v4-stratila-ambiciu-aj-schopnost-byt-modelom-pre-krajiny-vychodneho-partnerstva/>

Kontakt:

Mgr. Martina Novotná

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2
911 50 Trenčín, Slovenská republika
e-mail: martina.novotna@tnuni.sk

Mgr. Richard Klimaček

Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2
911 50 Trenčín, Slovenská republika
e-mail: richard.klimacek@tnuni.sk

NEW DEVELOPMENT BANK – KDYŽ SE MARKETINGOVÁ BUBLINA STANE REALITOU¹

Jindřich Nový^a – Klára Jindráková^b

^a Unicorn College s.r.o., V Kapslovně 2767/2, 13000, Praha 3, e-mail: jindrich_novy@email.cz

^b Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, Roháčova 63, 130 00 Praha 3, e-mail:

Tato práce navazuje na první část studie výzkumného projektu, který zkoumal ekonomickou a vojensko strategickou pozici BRICs v multipolárním uspořádání mezinárodních vztahů. Blíže konkretizuje proces vytváření vnitřních vazeb skupiny zemí BRICS v ekonomické oblasti. Zabývá se stručným popisem procesu vzniku a činnosti New Development Bank a blíže investičními aktivitami Číny v posledním období.

Klíčová slova: New Development Bank, BRICs, mezinárodní měnové a finanční instituce, investice

This work builds on the first part of the study, which explored the strategic and military strategic position of the BRICs in the multipolar organization of international relations. It details the process of creating the internal links of the BRICS group in the economic area. It deals with a brief description of the New Development Bank's creation and operation, and more recently with the investment activities of China.

Key words: New Development Bank, BRICs, international monetary and financial institutions, investment

JEL:

1 Skupina zemí BRICS – záklani údaje

Dříve, než budeme zabývat problematikou New Development Bank (dále jen NDB) a jejich reálných aktivit, je nutné si v krátkosti představit alespoň v základních údajích skupinu nově se rozvíjejících ekonomik všeobecně známou pod názvem BRICS. BRICS je vlastně jen akronym, který slouží pro označení skupin zemí tzv. „nově se rozvíjejících ekonomik.“ Poprvé byl použit analytikem investiční skupiny Goldman Sachs, Jimem O’Neilem v roce 2001 v dokumentu „Building Better Global Economic BRICs,“² když identifikoval lokality s nejvyšším investičním potenciálem.

Není to tak dávno, co někteří odborníci zcela popírali a vlastně ještě dnes popírají existenci a vliv tohoto uskupení. Jsou toho názoru, že se jedná jen o vyprázdněný název bez reálného obsahu. Z českých politologů, je takovou osobou např. poměrně známý pan docent Roman Joch, někdejší poradce pražského primátora Béma a premiéra České republiky Petra Nečase. V rozhovoru publikovaném periodikem Parlamentní listy dne 13. ledna 2015 se vyjádřil k tomuto tématu takto... *“BRICS je taková módní bublina, ale když se podíváte na těch pět zemí zjistíte, že každá z nich je velice odlišná od druhých. Je to velice nehomogenní skupina, vlastně není to žádná skupina, je to jen zkratka.”*³ Je velmi pravděpodobné, že ve světle reálného vývoje a pozice tohoto uskupení by dnes tento výrok korigoval. Náš loňský i letošní

¹ Tento článek je vstupem projektu specifického vysokoškolského výzkumu Univerzity Jana Ámose Komenského Praha s názvem „Současná pozice a role nově se rozvíjejících ekonomik v systému mezinárodních vztahů globalizované společnosti“ realizovaného v letech 2017 a 2018

² O’NEILL, J. (2001): Building Better Global Economic BRICs. Global Economics Paper No.66. Goldman, Sachs & Co., New York, 16 s.

³ Viz. Parlamentní listy z 13. 1. 2015. Dostupné na <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/politologove/Roman-Joch-BRICS-je-jen-takova-bublina-Ze-Amerika-chce-valku-To-je-fantasmagorie-353917>

příspěvek na této konferenci měly, a mají za cíl prokázat to, že se nejedná o prázdnou zkratku, ale o reálně existující a fungující skupinu, která přes evidentní vnitřní různost, institucionalizuje svou existenci v podobě reálně působící síly.

K postupnému formování vnitřní skupiny, ujasňování si možností a vztahů jak k mezinárodním institucím, tak k vývoji v mezinárodních vztazích přispívaly především pravidelně ročně se realizující summity hlav států. Na základě každého z nich byly přijímány a zveřejněny poměrně rozsáhlé deklarace o dalším společném postupu. Kých zemí k mezinárodnímu právu a základním institucím. V tomto směru je skupina zemí BRICS, alespoň v deklarovaných záměrech konzistentním uskupením s obsahem priorit světového společenství. Dosud se konaly tyto summity hlav států zemí BRICS:

Rok	Místo	Stát	
2009	Jekatěrinburg	Rusko	
2010	Brasília	Brazílie	
2011	Sanya	Čína	
2012	New Delhi	Indie	
2013	Durban	Jižní Afrika	
2014	Fortaleza	Brazílie	
2015	Ufa	Rusko	
2016	Goa	Indie	
2017	Xiamen	Čína	
2018	Johannesbourg	Jižní Afrika	plánováno

Mimo uvedené summity, kde schází prezidenti účastnických států, probíhají zároveň další jednání podle resortů a odborných komisí uvnitř této skupiny států.

2 New Development Bank – vznik

Obsah tohoto článku je zaměřen na úvodní informace o relativně novém prvku uspořádání světových finančních, měnových a obchodních vztahů – New Development Bank (Nová rozvojová banka). Její vznik, založení a současné fungování jsou samy o sobě důkazem toho, že se uskupení zemí pod názvem BRICS soustavně, racionálně vnitřně institucionalizuje. A to ve všech důležitých oblastech, jako je ekonomika, finance, ale i v oblasti vojenské koordinace.

Pro samotnou New Development Bank jsou nejdůležitější zejména summity z roku 2012 (New Delhi), kdy vedoucí představitelé Brazílie, Ruska, Indie, Číny a Jižní Afriky zvážili **možnost zřízení nové rozvojové banky**, která by byla schopna mobilizovat zdroje pro infrastrukturu a projekty udržitelného rozvoje v zemích BRICS a dalších zemích. Ministři financí přezkoumali proveditelnost a životaschopnost této myšlenky, založili společnou pracovní skupinu pro další zkoumání v následujícím roce byli na základě jejich průzkumu a analýzy schopni podat správu o realizaci. Na základě této zprávy ministrů financí na pátém summitu BRICS v Durbanu (2013) se vedoucí představitelé rozhodli pro založení New Development Bank. Bylo také dohodnuto, že počáteční příspěvek do banky by měl být podstatný a dostatečný pro financování řady plánovaných projektů, zejména v oblasti infrastruktury. Během šestého summitu BRICS ve Fortaleze (2014) vedoucí představitelé podepsali **dohodu o založení**. V deklaraci, která po tomto summitu vznikla, představitelé zdůraznili, že New Development Bank posílí spolupráci mezi zeměmi BRICS a doplní úsilí multilaterálních a regionálních finančních institucí o celosvětový rozvoj. Tím přispěje ke kolektivním závazkům pro dosažení cíle, jímž je silný, udržitelný a vyvážený růst.

New Development Bank s **formálně vznikla 7. července 2015** jako právnická osoba. Plně **funkční se stala 27. února 2016**. Inaugurační schůzi Rady guvernérů NDB předsedalo toho dne Rusko a konala se v předvečer summitu v Ufě (Rusko). Během této schůze se také

konalo jmenování prezidenta, kterým byl zvolen indický KV Kamath. Dále byli jmenováni čtyři místopředsedové a členové představenstva.

NDB byla založena ze dvou hlavních důvodů. Prvním z nich byla rostoucí nespokojenost s pomalou reformou Mezinárodního měnového fondu a Světové banky ohledně počtu hlasů pro rozvojové země. Druhým důvodem byla snaha skupin zemí BRICS se více zapojit do světové ekonomiky a více ovlivňovat její chod. Jeden z nejpodstatnějších rozdílů mezi NDB a dosud existujícími mezinárodními finančními institucemi, jako jsou Mezinárodní měnový fond a Světová banka, spočívá v tom, že v rámci NDB má každá účastnická strana, tedy každá země, jeden rovný hlas a ani jedna z nich nemá právo veta. New Development Bank má centrální sídlo v čínském Šanghaji a regionální centrum v Jihoafrické republice.

New Development Bank je otevřenou organizací, protože členem NDB se může stát jakýkoliv členský stát OSN za podmínek, které ustanoví Board of Governors NDB

3 New Development Bank – organizační struktura

Základní prvky organizační struktury NDB tvoří **tzv. Rada guvernérů centrálních bank (Board of Governors)** – se skládá z 1 guvernéra a 1 náhradníka (nemá právo volit) za každý členský stát.⁴ Ustanovuje pravomoci banky, přijímá nové členy, rozhoduje o odstoupení členů, zvyšuje nebo snižuje základní kapitál, volí prezidenta Banky, rozhoduje o počtu viceprezidentů, rozhoduje o ukončení operací banky, zachovává si plnou sílu k vydávání rozhodnutí v jakékoliv záležitosti, která byla svěřena Board of Directors, apod. Všechno musí být odhlasované dvoutřetinovou většinou přítomných členů Board of Governors zakládajících zemí dále. Rada guvernérů má za členy jednotlivé zástupce členských zemí. Za Brazílii je to Henrique de Campos Meirelles, za Rusko Anton Siluanov, za Indii Arun Jaitley, za Čínskou lidovou republiku Jie Xiao a za Jihoafrickou republiku Malusi Gigaba.

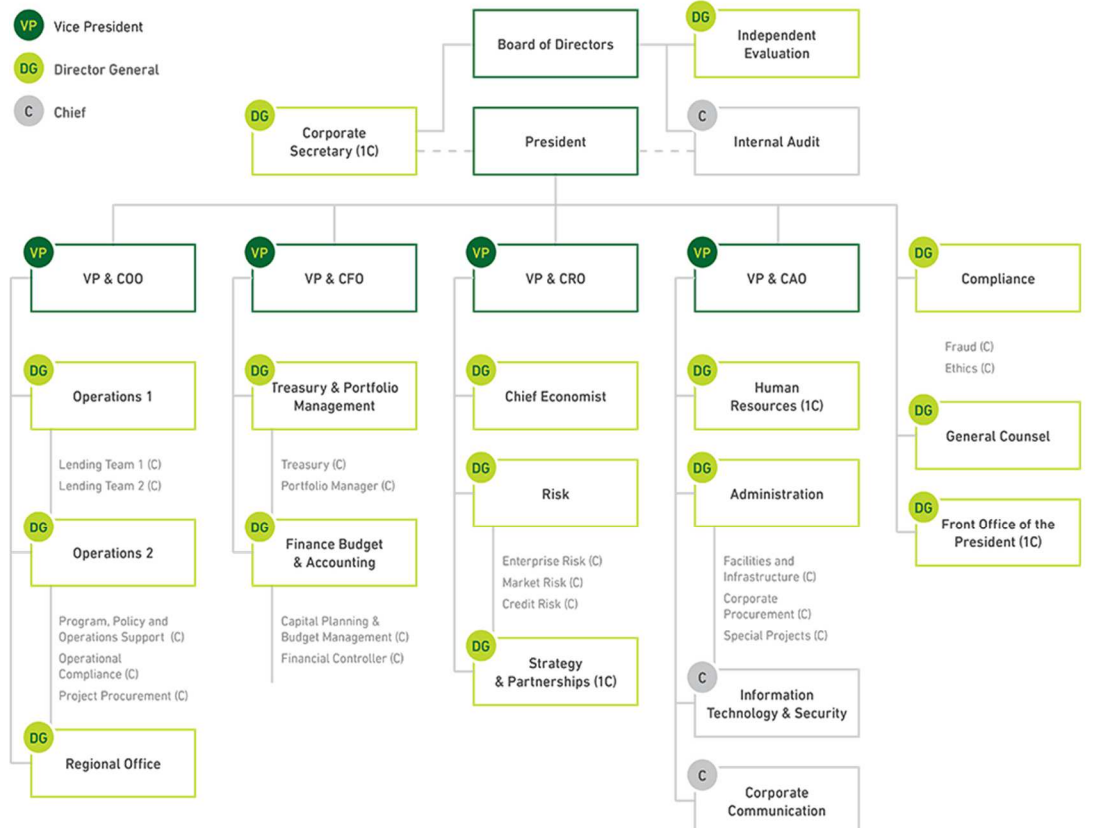
Dalším základním prvkem vnitřní organizace NDB je **Rada ředitelů (Board of Directors)**, se skládá z 1 člena Rady ředitelů a 1 jeho zástupce volených na 2 roky. Úkolem tohoto organizačního prvku je vykonávat operace banky, schvalování rozpočtu.

Prezident a viceprezidenti – Prezident je volený Radou guvernérů na 5 let na principu rotace zakládajících zemí. Během funkčního období prezidenta působí ještě minimálně 1 viceprezident za každou zakládající zemi (mimo zemi prezidenta). Prezident je hlavou výkonné rady banky a vykonává běžné záležitosti banky jako nést zodpovědnost za organizaci, přijímání nebo propouštění zaměstnanců, předsedat úvěrovému a investičnímu výboru, které jsou zodpovědné za půjčky, garance, apod. Prezident nesmí vstupovat do politických záležitostí členských zemí. V současné době je prezidentem KV Kamath z Indie.

Součástí organizační struktury jsou také jednotlivé **výbory**. Jmenuje je představenstvo NDB. Tyto výbory **mají za úkol zajistit bezproblémový chod práce**. Schéma je následující:

⁴ Agreement [online]. New Development Bank BRICS [15.1.2016]. Dostupné z: <http://ndbbrics.org/agreement.html>

Top Level Organisation

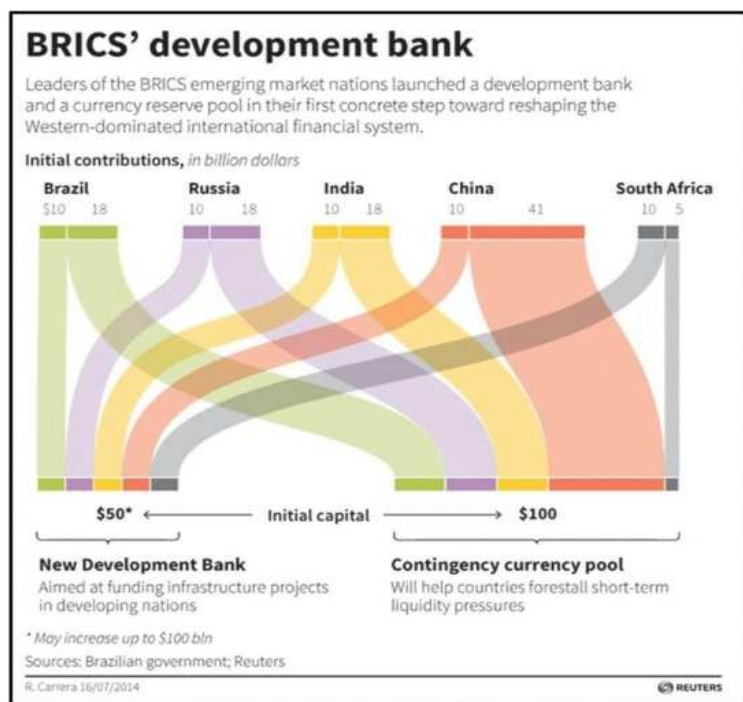
Zdroj: <https://www.ndb.int/about-us/organisation/organisation-structure/>

4 New Development Bank – kapitálová struktura

Při založení sdružily členské země do základního fondu 100 miliard USD. Postupně se tak snaží vytvořit protiváhu na světových finančních trzích jiným fungujícím institucím, zejména Mezinárodnímu měnovému fondu a Světové bance.

Počáteční kapitál je rovnoměrně rozdělen mezi zakládající členy. Hlasovací právo každého člena se rovná jeho upsaným podílům na základním kapitálu banky. Počáteční upsaný kapitál banky činí padesát miliard USD. Základní kapitál upsaného základního kapitálu se dělí na splacené akcie a akcie na výplatu. Akcie s celkovou nominální hodnotou deseti miliard USD jsou splacené akcie a akcie s celkovou nominální hodnotou čtyřicet miliard USD jsou akcie splatné na požádání.

Zvýšení schváleného a upsaného základního kapitálu banky, jakož i poměr mezi vyplacenými akciemi a akciemi podléhajícími výpovědní lhůtě může být rozhodnuto správní radou v takové době a za takových podmínek, které považuje za vhodné, většinou Rady guvernérů. Tvoření a rozdělení kapitálu je uvedeno na následujícím obrázku:

Zdroj: <https://seeker401.wordpress.com/2015/05/15/russia-invites-greece-to-join-the-brics-bank/>

5 Principy investiční aktivity NDB a projekty uvnitř BRICS

V roce 2016-2017 schválilo představenstvo New Development Bank půjčky s finanční podporou přesahující 3,4 miliardy USD na projekty v oblasti zelené a obnovitelné energie a dopravy, především v členských zemích.

Účelem nové rozvojové banky je podpora infrastruktury a projektů udržitelného rozvoje v zemích BRICS a dalších rozvíjejících se ekonomikách. Činnost NDB doplňuje stávající snahy multilaterálních a regionálních finančních institucí o globální růst a rozvoj. K naplnění tohoto cíle podporuje veřejné a soukromé projekty prostřednictvím půjček, záruk, majetkové účasti a dalších finančních nástrojů. Spolupracuje i s mezinárodními organizacemi a dalšími finančními subjekty. Kromě financování rozvojových projektů se zabývá informačními, kulturními a personálními výměnami za účelem přispění k dosažení environmentální a sociální udržitelnosti. NDB se domnívá, že environmentální a sociální udržitelnost jsou zásadní pro řešení nedostatků v oblasti infrastruktury a potřeb udržitelného rozvoje v souladu s vnitrostátními právními předpisy a jejich mandátem.

NDB se při své činnosti řídí následujícími pravidly, která deklaruje ve své zakládající dokumentaci na svých domovských webových stránkách (www.ndb.org)

a) „Inkluzivní a udržitelný rozvoj“

Zásadní oblastí zájmu NDB je zajištění inkluzivního sdílení přínosů a příležitostí pro rozvoj včetně tradičních znevýhodněných skupin, jako jsou chudí, znevýhodnění, ženy, děti a menšiny.

Banka uznává důležitost zachování politik a provozních standardů, které podporují udržitelný rozvoj, jsou v souladu s mezinárodními osvědčenými postupy a účinně reagují na environmentální a sociální rizika.

b) Country Systems

NDB podporuje využívání silných systémů země a podniků v oblasti řízení environmentálních a sociálních rizik a dopadů. Banka rovněž pomáhá při dalším posilování systémů země prostřednictvím různých mechanismů jak ve veřejném, tak v soukromém sektoru.

c) Environmentální a sociální zájmy

NDB integruje zásady environmentální a sociální udržitelnosti do svých politik a operací s cílem zajistit, aby jeho financování a investice do projektů infrastruktury a udržitelného rozvoje měly minimální nepříznivý dopad na životní prostředí a lidi.

d) Klimatická změna

Banka se snaží podporovat opatření ke zmírnění a přizpůsobení se změně klimatu. Cílem NDB je stavět na stávajících iniciativách v oblasti ekologického hospodářského růstu a poskytovat podporu novým projektům na regionální, národní, nižší a národní úrovni a na úrovni soukromého sektoru. Banka také podporuje klimatické zabezpečení svého financování infrastruktury a investic, aby vytvořila odolnost vůči změně klimatu.

e) Ochrana přírodních zdrojů

NDB podporuje ochranu přírodních zdrojů včetně energie a vody a podporuje udržitelné hospodaření s půdou a rozvoj měst.

f) Rovnosti žen a mužů

Banka je přesvědčena, že rovnost pohlaví je důležitá pro úspěšný a udržitelný hospodářský rozvoj, a proto banka považuje za nezbytné začlenit otázky rovnosti žen a mužů do všech svých operací.

f) Preventivní přístup

NDB používá preventivní přístup k odůvodnění rozhodování na základě volného uvážení v situacích, kdy existuje možnost environmentálních a společenských úrazů vyplývajících z rozhodnutí o projektu.

g) Kooperativní fungování a šíření znalostí

NDB se snaží doplnit stávající úsilí multilaterálních finančních institucí, regionálních finančních institucí a dalších agentur. Navíc NDB hodlá šířit znalosti získané u svých rozvojových partnerů.“

6 Čína jako investor v Africe

Čínská lidová republika, se v současnosti investičně interesuje v oblasti Afriky. Mnohdy se podle některých autorů jejich role přeceňuje nebo naopak nedoceňuje. Skutečností zůstává, že Čína je dnes významným investorem v Africe a hodlá své aktivity dále rozšiřovat. Pozornost Číny směrem k Africe není novým jevem. Vzájemné vztahy byly navázány už v 50. letech minulého století. V současné době probíhá úzká spolupráce s vybranými africkými zeměmi a posilování vzájemných obchodních, politických a diplomatických vztahů. Do roku 2015 dosáhly investice částky 66,4 miliard USD za celkem 705 projektů v oblasti infrastruktury.⁵

Do budoucna se očekává na základě bilaterálních jednání, že celá skupina BRICS začne stejně jako Čínská lidová republika do těchto oblastí více investovat. Důkazem toho je i ta skutečnost, že v nedávné době podepsalo Rusko (prosinec 2017) dohodu s Egyptem o výstavbě jaderné elektrárny. Rusko přislíbilo půjčku v hodnotě 85 % z celkových předpokládaných nákladů. Uvádí se, že tento projekt by měl být hotový do roku 2029. Tato přehrada ve městěčku Ad-Dabá nedaleko Alexandrie, by měla celkem stát až 21 miliard USD. *"Podepsali jsme čtyři dohody. Kromě samotné výstavby budeme také zajišťovat servis, dodávky jaderného paliva a zpracování vyhořelých uranových tyčí,"* řekl v rozhovoru šéf Rosatomu. Výstavba této elektrárny by měla výrazně pomoci vyřešit nedostatky elektrické energie v této oblasti. Rusko dokonce připravuje stáže, které připraví budoucí zaměstnance na práci v jaderné elektrárně.⁶

Afrika poskytuje Číně recipročně především nerostné suroviny, což je pro ni výhodné, vzhledem ke stálému ekonomickému růstu a velké spotřebě nerostných a dalších primárních

⁵ Howwemadeitinafrica.com [online]. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <https://www.howwemadeitinafrica.com/chinas-investment-africa/58480/>

⁶ ZAHRAVICI.IHNED.CZ. [online]. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <http://zahranicni.ihned.cz/c1-65987280-rusko-postavi-v-egypte-jadernou-elektrarnu>

komodit. Jelikož všechny tyto projekty nejsou politicky, ideologicky, nábožensky, ani jinak podmíněny, není Evropská unie schopna Čínské lidové republiky v realizaci těchto projektů konkurovat a ucházet se o ně. Není to však případ jen Evropského kontinentu. Současný čínský prezident Si Ťin-pching se k této problematice vyjádřil jako k celosvětovému problému, kdy ostatní země nerespektují africké země a jejich kulturní a politickou situaci a tudíž mají tendenci zde zavádět změny. Doslovně se k tomu vyjádřil takto: „*Žádná ze stran se nesnaží vnucovat vlastní názor té druhé. Afrika patří Afričanům. Při rozvoji vztahů s Afrikou země musejí respektovat její nezávislost a zachovat její důstojnost. Čína trvá na principu rovnosti mezi státy bez ohledu na jejich velikost, sílu a bohatství. Čína brání spravedlnost, je proti pronásledování malých, proti nadvládě silných nad slabými a proti utiskování chudých bohatými*“. Ostatní země ale zauímají k aktivitě Číny spíše negativní postoj, mnohdy je její počínání nazýváno neokolonialismem.⁷

Význam a hlavní přidaná hodnota investičních projektů spočívá v tom, že Čínská lidová republika jako investor veškeré tyto výstupy z projektů opravuje, udržuje a inovuje. Africký kontinent má stále rostoucí investiční potenciál, jelikož je zde velké množství mladých lidí v produktivním věku, kteří jsou schopni ekonomiku řídit a také velký pokrok v urbanizaci.

Problémem a velkou překážkou je nedostatečná infrastruktura. Čínské investice se zaměřují na železnice, dálnice, přístavy a získávání elektrické energie, zatímco investice z USA a evropských zemí se většinou zaměřují jen na energie, což je ve finální fázi nedostatečné, protože infrastruktura hraje klíčovou roli.

V Africe bylo zahájeno 322 rozsáhlých projektů rozvoje infrastruktury před červnem 2013. Zhruba 12 % těchto projektů podnikly čínské společnosti, zatímco 37 % podnikly evropské a americké společnosti. Na webu icts.org se uvádí, že hodnota projektů, které Čína podnikla v subsaharské Africe dosáhla v roce 2014 až 75 miliard USD s obratem 53 miliard amerických dolarů. To je 40krát více než v roce 2000. Mezi nimi byla také smlouva o projektu o pobřežních železničních v Nigérii, kterou získala společnost China Railway Construction Corporation Ltd. Jejich celková hodnota dosáhla částky 11,97 miliardy USD, což je nejvyšší hodnota jednorázového projektu v historii čínských zahraničních činností. První etapa stavby dálnice Addis Ababa-Adama, která je dlouhá 78 kilometrů, byla dokončena v květnu 2014. Tato rychlostní silnice byla navržena a postavena společností China Communications Construction.⁸

V současné době plánuje Čínská lidová republika řadu dalších projektů v této oblasti. Například umístění solárních panelů do části saharské pouště. Takto získaná energie by měla pokrýt většinu energie, která je potřeba pro severní část Afriky a až 15 % potřebné energie pro Evropu. Dalším velkým projektem je vybudování přehrady v Etiopii. Tato přehrada by měla být největší vodní elektrárnou v Africe a významným zdrojem energie. Hodně diskutovaným a velkým projektem je i vybudování přístavu Bagamoyo v Tanzanii, který by měl spojit Asii s východní Afrikou. Není to jediná plánovaná investice v Tanzanii, uvažuje se i o vybudování 500km dlouhého plynovodu, jelikož zde byla objevena ložiska zemního plynu.

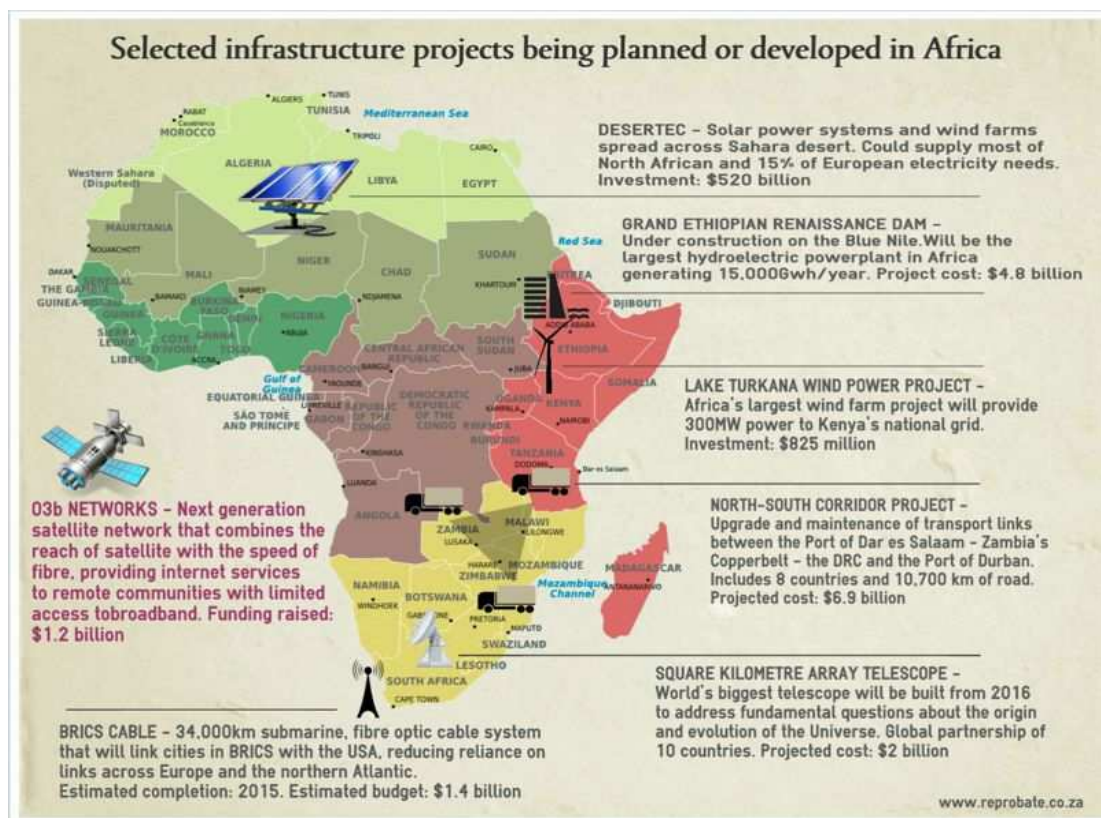
Ostatní projekty jsou zaměřené nejen na získávání energie, kdy kromě solárních a vodních elektráren jsou plánované i větrné, ale i na infrastrukturu, kam spadá rozvoj a udržování dopravních cest, elektrické sítě, nebo například internetové sítě.

Níže uvedený obrázek ilustruje lokality, kde se odehrávají stěžejní investice v Africe.

⁷ CESKATELEVIZE.CZ. [online]. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/1109357-cinsky-prezident-v-africe-jednani-brics-stavby-a-investice>

⁸ ICTSD.ORG [online]. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <https://www.icts.org/bridges-news/bridges-africa/news/china%e2%80%99s-infrastructure-development-strategy-in-africa-mutual-gain>

Závěr

Z uvedených skutečností v tomto článku je patrné, že tvrzení o skupině zemí nově se rozvíjejících ekonomik označované akronymem BRICS, že se jedná o pouhou módní bublinu lze s jistotou vyvrátit. Jejich aktivita a společné působení je již v takovém měřítku, že se jedná o reálně existující a fungující uskupení. Se stále rostoucím ekonomickým potenciálem lze uvažovat, že se bude jednat o velice důležitou ekonomickou sílu v celosvětovém měřítku. Jimi založená New Development Bank vykazuje konkrétní výsledky a reálné fungování. Realizace projektů pomocí financování z prostředků NDB je ukazatelem dobře zvládaného systému a vnitřního fungování instituce.

Použitá literatura:

1. KEGLEY, Ch. W. Jr., RAYMOND, G. A. *A Multipolar Peace?* New York: St. Martin's Press, 1994
2. PEARSON, F. S., ROCHESTER, J. M. *Medzinárodné vzťahy*. Bratislava: IRIS. ISBN 80-88778-42-5
3. WAISOVÁ, Š. *Úvod do studia mezinárodních vztahů. 3. Rozšířené vydání*. Plzeň: Aleš Čeněk 2009. ISBN 978-80-7380-177-9
4. O'NEILL, J. (2001): *Building Better Global Economic BRICs*. Global Economics Paper No.66. Goldman, Sachs & Co., New York, 16 s.
1. PARLAMENTNÍ LISTY [online].[cit.2017-12-14]. Dostupné z: <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/politologove/Roman-Joch-BRICS-je-jen-takova-bublina-Ze-Amerika-chce-valku-To-je-fantasmagorie-353917>
2. CESKATELEVIZE.CZ. [online]. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/1109357-cinsky-prezident-v-africe-jednani-brics-stavby-a-investice>
3. HOSPODÁŘSKÉ NOVINY [online]©2014[cit29.11.2016] Dostupné na:

<http://byznys.ihned.cz/c1-63221970-usa-cina-nejvetsi-ekonomika-sveta-po-150-letech>

4. Howwemadeitinafrica.com [online]. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <https://www.howwemadeitinafrica.com/chinas-investment-africa/58480/>
5. CHINAAFRICAPROJECT.COM [online]. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <http://www.chinaafricaproject.com/tag/investment/>
6. ICTSD.ORG [online]. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <https://www.ictsd.org/bridges-news/bridges-africa/news/china%e2%80%99s-infrastructure-development-strategy-in-africa-mutual-gain>
7. NEW DEVELOPMENT BANK. [online]. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <https://www.ndb.int/>
8. PARLAMENTNÍ LISTY.CZ[online]©2015[cit29.11.2016] Dostupné na <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/politologove/Roman-Joch-BRICS-je-jen-takova-bublina-Ze-Amerika-chce-valku-To-je-fantasmagorie-353917>
9. PATRIA.CZ. [online]. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <https://www.patria.cz/zpravodajstvi/2298710/nejvetsi-asijsky-investor-v-africe-neni-cina.html>
10. STATISTA.COM [online]©2015[cit29.11.2016] Dostupné z: <https://statista.com/statistic/274866/fdi-inflows-worldwide-regions-brics>
11. ZAHRANICI.IHNED.CZ. [online]. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <http://zahranicni.ihned.cz/c1-65987280-rusko-postavi-v-egypte-jadernou-elektrarnu>
12. ZPRAVY.E15.CZ [online]. [cit. 2017-12-14]. Dostupné z: <http://zpravy.e15.cz/zahranicni/ekonomika/cinane-dohodli-dalsi-investice-v-africe-za-sedmnact-miliard-dolaru-1311580>

Kontakt:

Dr. Jindřich Nový, Ph.D.

Unicorn College

V Kapslovně 2767/2

13000, Praha 3

e-mail: jindrich_novy@email.cz

Bc. Klára Jindráková

Univerzita Jana Ámose Komenského Praha

Roháčova 63

130 00 Praha 3

e-mail: jindrakovaklara@gmail.com

SCO - EKONOMICKÁ A VOJENSKÁ INSTITUCIONALIZACE V SYSTÉMU MULTIPOLARITY MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ¹

Jindřich Nový^a – Kristýna Plocková^b

^a Unicorn College s.r.o., V Kapslovně 2767/2, 130 00, Praha 3, e-mail: jindrich_novy@email.cz

^b Univerzita Jana Ámose Komenského Praha, Roháčova 63, 130 00, Praha 3, e-mail: tynkaplockova@seznam.cz.

The content of the paper is devoted to the formation and current position of the Shanghai Cooperation Organization, as a regional intergovernmental organization. This is gradually being emancipated within the BRICS Group's internal structure. This article focuses on the multi-annual and conceptual cooperation of SCO member countries in the field of economy and joint military and naval exercises.

Key words: Shanghai cooperation organization, military exercise, multipolarity, institutionalisation, international system, international relationships

JEL: F53, F55

Úvod

V rámci studia široké a dynamické oblasti mezinárodních vztahů a mezinárodních systémů jsme svědky interakce jednotlivých států a uskupení zemí, které tvoří současnou multipolárně uspořádanou realitu. V úvodu je užitečné, abychom vymezili základní pojmy, které jsou dále v textu využity. Tedy především pojem mezinárodních systémů a multipolarity. Čím je určován obecně mezinárodní systém, který zkoumáme? Tradiční vymezení (viz. Krejčí, 1997) zní, že mezinárodní systém je „určován charakterem aktérů mezinárodních vztahů, vztahy mezi těmito aktéry a normami, resp. regulároty jejich chování.“² Odlišnou definici podávají další autoři (viz. Pearson, Rochester, když uvádějí, že „...mezinárodní systém lze definovat jako obecný vzorec politických, ekonomických, sociálních, geografických a technologických vztahů, které určují světové dění nebo jeho všeobecné uspořádání, v němž se mezinárodní vztahy vyskytují v kterémkoliv období.“³

Významnou a klíčovou kategorií, kterou je nezbytné dále charakterizovat je tedy pojem „mezinárodní vztahy.“ Je možné využít např. Definici podle Smolíka, který uvádí, mezinárodní vztahy je možno chápat jako „souhrnný název pro komplex politických, diplomatických, právních, hospodářských, vojenských, kulturních a dalších vztahů mezi státy a skupinami, přičemž základní subjekty mezinárodních vztahů jsou státy, které vytvářejí různá seskupení a spojení. Vedle států hrají v mezinárodních vztazích určitou roli také mezinárodní a nadnárodní organizace a to jak vládního, tak nevládního charakteru. Význam mezinárodních organizací stoupá zvláště v posledních desetiletích v souvislosti s pokračující ekonomickou a politickou integrací.“⁴

Současné uspořádání mezinárodních vztahů vytváří situaci, kterou teorie mezinárodních vztahů označuje jako multipolaritu v jejich uspořádání. Podle autorů příspěvku se lze ztotožnit s následujícím definičním vymezením – „Multipolarita popisuje stav rozptýlení, či rozdělení moci v systému mezi více, než dva aktéry. Multipolarita může mít různý charakter – může mít

¹ Tento článek je výstupem projektu specifického vysokoškolského výzkumu Univerzity Jana Ámose Komenského Praha s názvem „Současná pozice a role nově se rozvíjejících ekonomik v systému mezinárodních vztahů globalizované společnosti“ realizovaného v letech 2017 a 2018.“

² KREJČÍ, O. Mezinárodní politika. Praha: Ekopress

³ PEARSON, F. S., ROCHESTER, J. M. Mezinárodní vztahy. Bratislava: IRIS 1992

⁴ SMOLÍK, J. Úvod do studia mezinárodních vztahů. Praha: Grada Publishing 2014, s. 14-15

charakter omezené multipolarity, kdy je v systému přítomno několik velmocí, může mít však i charakter extrémní multipolarity, kdy je moc rozptýlená mezi velké množství hráčů. Multipolární systém je mnohem náchylnější ke konfliktům než systém unipolární, či bipolární. Celý systém je méně předvídatelný, než systémy předchozí.“⁵ Celkovou, poměrně složitě strukturovanou polaritu mezi aktéry mezinárodních vztahů můžeme nahlížet jako součást, ale také jako důsledek existence a působení uvnitř reálného mezinárodního systému.

V našem předchozím pilotním výzkumu jsme se prioritně věnovali procesu formování jednoho konkrétního uskupení, které mělo původně jen marketingový a spíše symbolický význam. Jednalo se o skupinu zemí, které jsou známy pod akronymem BRICs.⁶ Jak ukazují nejen závěry této studie, ale především reálná praxe, je nezbytné zkoumat prvky multipolární struktury mezinárodních vztahů již ve stádiu potenciálního rozvoje. Země skupiny BRICs dnes představují již zcela konkrétní, vnitřně uspořádanou a reálně působící politickou, ekonomickou i vojenskou strukturu, která má na mezinárodně politické scéně své uznávané místo. Nejen, že se zformovaly vnitřní řídicí struktury této skupiny zemí, že se scházejí jejich představitelé v systematickém časovém sledu, řeší významné otázky, ale také vytvořili zřejmé prvky, které jim umožní reálnou akci. Na ekonomickém poli je to např. vznik, zavedení a rozvoj činností celé investiční a bankovní instituce – New Development Bank. Jednoznačně prvek uspořádání mezinárodních bankovních systémů, který se stal za poměrně krátký čas respektovanou institucí. Vedle formování politické struktury a ekonomických vazeb dochází souběžně také k postupné institucionalizaci vzájemných vztahů v organizaci, která dosud stála jaksi „ve stínu“ politických a ekonomických aktivit skupiny zemí BRICs, ač je s těmito od počátku logicky spjata.

Jedná se o skupinu zemí tzv. „Šanghajské pětky“ (původní), kterou dnes známe pod názvem „Šanghajská organizace pro spolupráci“ (SCO). V současnosti jde o objektivně existující a racionálně fungující vládní organizaci, která si sice nestanovila žádné přímé vojenské ambice, přesto ale z hlediska potenciálních kapacit, může v krátké době vedle NDB představovat významný prvek vojensko strategického uspořádání v rámci mezinárodních vztahů. Na rozdíl od jiných zemí, je analýze, struktuře a potenciálu této organizace v tuzemsku věnován jen okrajový, nebo téměř žádný zájem. Pod pláštíkem „ideologické“ čistoty zprávy o tomto uskupení téměř absentují. Je to vhodné? Je to především rozumné? Tvářit se, že nic takového není, že to nestojí za pozornost? My, jako autoři tohoto příspěvku jsme toho názoru, že v rámci studia multipolarity mezinárodních vztahů je nezbytné právě o potenciálu této skupiny zemí hovořit a postupně analyzovat její činnost.

Za změněných podmínek, by se totiž tato zatím potenciální struktura mohla změnit v krátkém čase v reálně působící sílu. Pokusíme se tedy v pilotním projektu nejprve představit toto uskupení, potom sdělit v jakých procesech spatřujeme institucionalizaci původně formálního uskupení zemí a v čem spatřujeme jejich potenciál do budoucna.

1 Šanghajská organizace pro spolupráci

Šanghajská organizace pro spolupráci (SCO) je stálou mezivládní mezinárodní organizací, jejíž vytvoření bylo 15. června 2001 v Šanghaji (Čína) oznámeno Republikou Kazachstán, Čínskou lidovou republikou, Kyrgyzskou republikou, Ruskou federací, Republikou Tádžikistán a Uzbekou republikou. Předcházela mu tzv. Šanghajská pětka.

Charta Organizace pro spolupráci⁷ v Šanghaji byla podepsána během schůzky hlav států SCO ve sv. Petrohradu v červnu 2002 a vstoupila v platnost dne 19. září 2003. Jedná se o

⁵ WAISOVÁ, Š. Úvod do studia mezinárodních vztahů. Plzeň: Aleš Čeněk 2009, s. 51

⁶ O'NEILL, J. Building Better Global Economics BRIC. Global Economics Paper No.66. Goldman Sachs and Company.

⁷ Shanghai Cooperation Organisation Charter [online]. [cit. 2017-11-10].

základní zákonný dokument, který popisuje cíle a zásady organizace, stejně jako strukturu a hlavní činnosti.

Základní cíle a charakteristika této organizace jsou uvedeny v zakládajících dokumentech, ale také je popisuje např. Paul Robinson.⁸

Hlavní cíle SCO jsou: posílení vzájemné důvěry a sousedství mezi členskými státy; podpora jejich účinné spolupráce v politice, obchodu, hospodářství, výzkumu, technologiích a kultuře. Dále pak v oblasti vzdělávání, energetiky, dopravy, cestovního ruchu, ochrany životního prostředí a dalších oblastí; společné úsilí o udržení a zajištění míru, bezpečnosti a stability v regionu; a usiluje o vytvoření demokratického, spravedlivého a racionálního nového mezinárodního politického a hospodářského uspořádání. Vychází z ducha Šanghaje (Shanghai spirit) a sleduje svou vnitřní politiku založenou na zásadách vzájemné důvěry, vzájemného prospěchu, rovnosti, vzájemných konzultací, respektování kulturní rozmanitosti a vůli společného rozvoje, zatímco její vnější politika je vedena v souladu s zásady nesouladu, necílení jakékoli třetí země a otevřenost. Spolupráce v rámci SCO se odehrává v bezpečnostní, ekonomické a kulturní oblasti. Zdaleka největší význam má kooperace bezpečnostní, na jejíž bázi vlastně „Šanghaj“ vznikla. Často se cituje formulace z Deklarace, že hlavním posláním organizace je boj proti „třem zlům“, jimiž jsou **terorismus, separatismus a extremismus**. „Šanghaj“ je oficiálně označována za prostředek stabilizace střední Asie; představitelé členských zemí opakovaně odmítli, že by šlo o vojenský pakt, ale na druhou stranu zaznělo prohlášení, že v rámci boje proti oněm „třem zlům“ mohou členské státy společně použít i ozbrojené síly, jak uvedl Vladimir Putin na Summit BRICs v Ufě v roce 2015.⁹

Obrázek 1 – Členské státy SCO

Zdroj : Shanghai Cooperation Organisation [online]. 2018 [cit. 2018-02-16]

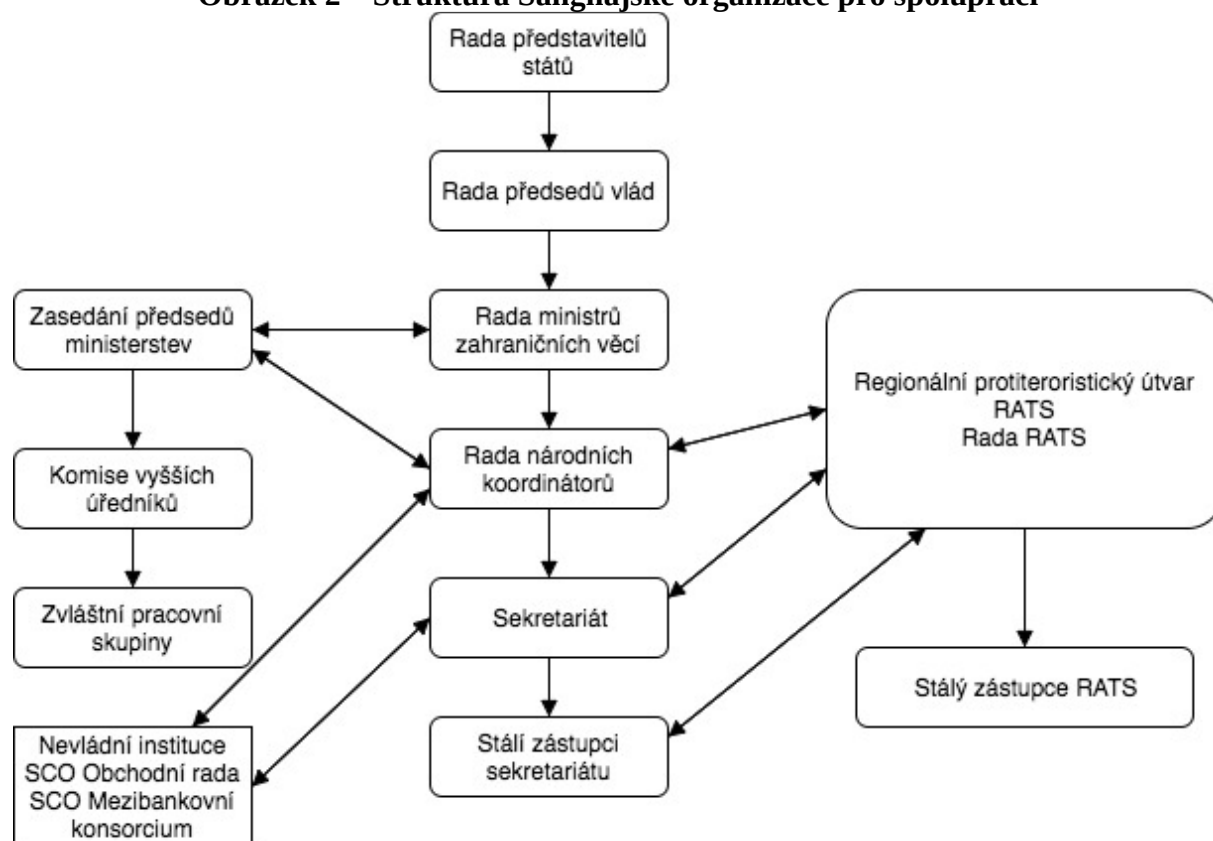
⁸ ROBINSON, P. Dictionary of International Security. Cambridge: Polity Press 2008, s. 194

⁹ BRICS Leaders' Limited Attendance Meeting Remarks by Vladimir Putin, president, Russian Federation Ufa, Russia, July 9, 2015 [online]. [cit. 2017-11-10]

2. Proces vnitřní strukturalizace SCO

V současné době se Šanghajská organizace pro spolupráci skládá z osmi členských států, jmenovitě Indické republiky, Republiky Kazachstán, Čínské lidové republiky, Kyrgyzské republiky, Pákistánské islámské republiky, Ruské federace, Republiky Tádžikistán a Uzbeké republiky, Indické republiky a Pákistánské islámské republiky. Dále má čtyři pozorovací státy, jmenovitě Afghánskou islámskou republiku, Běloruskou republiku, Íránskou islámskou republiku a Mongolskou republiku. SCO má také šest partnerů pro dialog, jmenovitě Ázerbájdžánskou republiku, Arménskou republiku, Kambodžské království, Nepálskou federální demokratickou republiku, Tureckou republiku a Demokratickou socialistickou republiku Srí Lanka¹⁰

Obrázek 2 – Struktura Šanghajské organizace pro spolupráci

Zdroj: Shanghai Cooperation Organisation [online]. 2018 [cit. 2018-02-16], vlastní zpracování

Rada představitelů států je nejvyšším rozhodovacím orgánem v SCO. Schází se jednou ročně a přijímají rozhodnutí a pokyny týkající se všech důležitých záležitostí organizace. Vedoucí představitelé Rady předsedů vlád se schází jednou za rok, aby diskutovala o strategii mnohostranné spolupráce organizace a prioritních oblastech, o řešení současných důležitých otázek hospodářské a jiné spolupráce a schvalování ročního rozpočtu organizace.

Rada předsedů vlád je druhým nejvyšším orgánem SCO. Tato rada rovněž pořádá výroční summity, v nichž členové diskutují o otázkách mnohostranné spolupráce. Rada rovněž schvaluje rozpočet organizace.

Rada ministrů zahraničních věcí také pravidelně pořádá schůze, kde diskutují o současné mezinárodní situaci a interakci SCO s jinými mezinárodními organizacemi.

¹⁰ The Shanghai cooperation organisation [online]. 2016, [cit. 2017-11-07]

Rada národních koordinátorů koordinuje mnohostrannou spolupráci členských států v rámci Charty SCO.

Sekretariát SCO je primárním orgánem organizace. Slouží k provádění organizačních rozhodnutí a vyhlášek, navrhuje navrhované dokumenty (např. Prohlášení a agendy), slouží jako depozitář dokumentů pro organizaci, organizuje specifické aktivity v rámci SCO a propaguje a šíří informace o SCO. Sekretariát SCO koordinuje činnost SCO a poskytuje informační, analytickou, právní, organizační a technickou podporu. Sekretariát provádí předběžné právní a finanční posouzení návrhů smluv a nařízení vypracovaných v rámci SCO, působí jako depozitář dokumentů přijatých v rámci SCO a osvědčuje kopie těchto dokumentů a předává je členským státům, stejně jako SCO RATS podle potřeby.

Sekretariát zajišťuje organizační a technickou podporu pro schůze nebo zasedání institucí SCO v souladu s příslušnými předpisy a ve spolupráci s hostitelským státem. Nachází se v Pekingu. Současným generálním tajemníkem SCO je Rashid Alimov z Tádžikistánu, jmenovaný do funkce generálního tajemníka Organizace pro spolupráci v Šanghaji v lednu 2016.¹¹

Regionální protiteroristický útvar (RATS) se sídlem v Taškentu v Uzbekistánu je stálým orgánem SCO, který slouží k podpoře spolupráce členských států proti těmto třem zlovím terorismu, separatismu a extremismu. Vedoucí RATS je zvolen na tříleté období. Každý členský stát vysílá také stálého zástupce do společnosti RATS.¹² Role a význam SCO v současném geopolitickém uspořádání je samozřejmě zdrojem pozornosti mnoha autorů. Ve své knize o této otázce například pojednává i Michael Frenholm.¹³

3. Reálná vojenská spolupráce uvnitř SCO

Vojenská cvičení jsou jednou z činností SCO. Za dobu působení SCO se uskutečnila následující válečná cvičení. Šanghajska organizace pro spolupráci zahájila svá vojenská cvičení v roce 2002 a to mezi Čínou a Kyrgyzstánem. Další rok se konalo první formální cvičení, které zahrnovalo překročení hranic mezi Čínou a Kazachstánem. Tohoto cvičení se účastnili všichni členové SCO s výjimkou Uzbekistánu, celkem 1000 vojáků. Bylo to poprvé, kdy byly zahraniční jednotky pozvány k účasti na vojenském cvičení na čínském území. Účelem cvičení bylo zrealizovat ustanovení Charty SCO z roku 2001 o společném boji proti třem hrozbám – terorismu, separatismu a extrémismu.¹⁴

V srpnu 2005 se uskutečnilo vojenské cvičení „mírová mise“, které se zúčastnila ruská a čínská armáda, celkem 10 000 vojáků, námořních plavidel a letadel. Tohoto cvičení se, jako pozorovatelé, zúčastnili nejen ruský a čínský ministr obrany, ale i zástupci zbývajících členských států SCO. Vojenské cvičení mělo posílit schopnost společné operace a výměnu zkušeností v boji proti třem zlům – extrémismu, terorismu, separatismu, ale také proti nově vznikajícím hrozbám.¹⁵

Mírová mise 2007 probíhala v srpnu 2007 v Číně a v Rusku. Bylo to první velké cvičení SCO, které zahrnovalo vojenské síly ze všech členských států. Zpočátku se měla mise týkat pouze vojáků z Ruska, Číny (každá 400-500 vojáků) a Kazachstánu, Uzbekistánu, Indie a Tádžikistánu (každý 100 vojáků). Čína ale požádala o zvýšení jednotek na 2000 a Rusko souhlasilo. Po několika dalších konzultacích bylo vojsko zvýšeno na 7000. Cíl cvičení byl obdobný těm předchozím s přidáním společné touhy pro zajištění bezpečnosti, stabilitu a podpoření společného rozvoje a prosperity. Jelikož se tohoto cvičení zúčastnily všechny

¹¹SCO[online]. Beijing, China, 2015 [cit. 2017-11-07].

¹²SCO [online]. Beijing, China, 2015 [cit. 2017-11-07].

¹³FRENDHOLM, M. The Shanghai Cooperation Organization and Euroasian Geopolitics. New Directions, Perspectives and Challenges. NIAS Přes 2013

¹⁴RadioFreeEurope RadioLiberty [online]. Washington, DC., 2017 [cit. 2017-12-07].

¹⁵Power Politics: China, Russia, and Peace Mission 2005. The Jamestown Foundation [online]. 2017 [cit. 2017-11-07].

členské státy, tak cvičení přispělo k intenzivnější výměně informací a spolupráci v oblasti obrany a bezpečnosti a posílení schopností svých ozbrojených sil v boji proti třem zlům. Vedoucí představitelé čtyř pozorovacích zemí SCO (Írán, Pákistán, Indie a Mongolsko), nebyli pozváni k účasti s vojenskými silami. Celkem se cvičení zúčastnilo 6500-7500 vojáků. 1270 zbraní a zařízení, 85 letadel.¹⁶

Další vojenské cvičení „Peace Mission“ se konalo v provincii Jilin v Číně v roce 2009. Více jak 2600 čínských a ruských vojáků demonstrovalo svoji sílu v simulaci skutečného boje v rámci vojenského mírového cvičení dne 26. Července 2009. Více než 100 tanků, samohybných děl a více než 60 letadel simulovalo boj proti terorismu. Během cvičení vzali „teroristé“ rukojmí, dále pak předstírali rabování, zabíjení a ničení okolí. V simulaci provedlo 10 čínských vojáků průzkumné akivity skokem s padákem z transportního vrtulníku, díky kterým bylo možné lokalizovat „teroristy“. Čínské a ruské bombardéry později zahájily útoky, které vedly k pádu teroristické základny. Během pětidenního cvičení byli přítomni pozorovatelé z členských států SCO a vedoucí představitelé sekretariátu SCO.¹⁷

Mírová mise 2010 - společná protiteroristická cvičení organizace pro spolupráci v Šanghaji, se konala v Kazachstánu ve dnech 9. - 25. září. Cvičení zahrnovalo přibližně 5 000 vojáků, více než 300 vojenských vozidel a více než 50 letadel a vrtulníků.

Vojenských cvičení se účastní všechny členské státy SCO s výjimkou Uzbekistánu. V roce 2012 dokonce mírovou misi odmítl. Uzbekistán je často označován jako zdráhavý nebo obtížný člen Organizace pro spolupráci v Šanghaji kvůli své stálé opozici vůči novým iniciativám v obou orgánech a neúnavné obezřetnosti týkající se její účasti v mnohostranných vojenských cvičeních. Existují dva jasně identifikovatelné trendy v protiteroristických cvičeních „Peace mission“, jeden je postupné snižování velikosti a druhý jsou trvalá odmítnutí Uzbekistánu k účasti. Ve skutečnosti se v roce 2007 stalo jediným místem mírové mise, do níž byli zapojeni všichni členové (Čína, Kazachstán, Kyrgyzstán, Rusko, Tádžikistán a Uzbekistán); i v té době se uzbecké zapojení omezilo na vyslání malého počtu důstojníků do prvku velitelství. Mírová mise 2012, která se konala 9. až 14. června v oblasti Sugd v severní hornaté oblasti Tádžikistánu, se ukázala být menší než kterákoli z předchozích osmi cvičení mírové mise od roku 2003.¹⁸

Čína hostila mírovou misi 2014, která byla zahájena 24. srpna a byla ukončena 29. srpna ve Vnitřním Mongolsku. Jednalo se o bezprecedentní cvičení, a to jak z hlediska rozsahu, tak z hlediska používaných zbraní. Výcvik se týkal několika poboček různých vojsk, včetně pozemních a vzdušných sil, jakož i jednotek věnovaných speciálním operacím, elektronickým protiopatřením a průzkumu. Seznam hardwaru byl ještě rozsáhlejší: drony, letadla včasného varování, rakety pro vzduchovou obranu, tanky a obrněná vozidla. Do Ruska byly střely Su-25 a ozbrojené vrtulníky MI-8AMTSh z Ruska a Čína poslala i svůj nejmodernější vojenský materiál včetně ozbrojených helikoptér WZ-10 a WZ-19. S rozsáhlým spektrem technologií a jednotek popsalo SCO cvičení jako "blízko ke skutečnému boji". Cvičení bylo navrženo tak, aby čelilo tomu, co SCO nazývá "třemi zlými hrozbami": terorismem, separatismem a extremismem. Mělo za hlavní cíl účinně posílit koordinovanou schopnost vojáků bojovat proti terorismu.¹⁹

První Peace Mission, která se konala na území Kyrgyzstánu se uskutečnila v roce 2016. Cvičení se účastnilo přes 1100 vojáků, více než 220 kusů zbraní včetně stíhaček, vrtulníků,

¹⁶ MARCEL DE HAAS., 2007, The 'peace mission 2007' exercises: the Shanghai Cooperation Organisation advances.

¹⁷ Peace mission 2009, Sino-Russian Joint Anti-terror exercise. Ministry of National Defense of the People's Republic of China [online]. China, 2009 [cit. 2017-11-07]

¹⁸ Uzbekistan Snubs SCO Peace Mission 2012. The Jamestown Foundation [online]. Washington DC, 2012 [cit. 2017-11-07]

¹⁹ China Hosts SCO's Largest-Ever Military Drills. The Diplomat [online]. Čína, 2014 [cit. 2017-11-07].

tankerů, pěchotních bojových vozidel a samohybného dělostřelectva. Cvičení se stejně jako obvykle účastnily všechny členské státy SCO s výjimkou Uzbekistánu.

Příští vojenské cvičení se bude konat v Rusku v roce 2018.

Kromě cvičení vojenských pořádá Šanghajska organizace pro spolupráci také cvičení námořní. Celkem se jich za dobu existence SCO konalo šest. Čína a Rusko provedly své první oficiální dvoustranné námořní cvičení od 22. do 27. dubna 2012 v Žlutém moři. Cvičení bylo připomínkou strategického významu obou zemí pro globální politiku, zejména v oblasti Asie a Tichomoří. Rusko a Čína mají po spojených státech nejmocnější armády. Bez ohledu na připojení SCO tyto čínsko-ruské cvičení slouží k mnoha účelům. Rusští úředníci využili cvičení jako příležitost předvést obranné komunitě ČLR některé zbrojní systémy, které chtějí prodávat do Číny. Cílem bylo zdůraznit vysokou úroveň obranné spolupráce mezi Čínou a Ruskem. Cvičení nejsou výslovně určena pro klasický účel kolektivní obrany. Spolupráce prostřednictvím společných cvičení by se také dala považovat za formu budování vzájemné důvěry. Rusko a Čína přijaly řadu opatření pro kontrolu zbraní podél společné hranice, včetně pokročilého oznamování velkých vojenských cvičení v blízkém okolí.²⁰

Další námořní cvičení se konalo v roce 2013 v Japonském moři u přístavu Vladivostok. Čína ocenila cvičení jako největší nasazení armády pro manévry se zahraniční zemí. Velitel čínské flotily uvedl, že cílem cvičení je posílit strategickou důvěru a zlepšit koordinaci mezi Ruskem a Čínou. Rozmanitost plavidel a sofistikovanější cvičení ilustrovala prohloubení vojenské spolupráce mezi oběma zeměmi. Oproti lonskému cvičení se toto nevěnovalo pouze boji proti pirátství a terorismu, ale zahrnovalo také leteckou flotilu a povrchové válčení. Použity byly válečné lodě, raketové torpédoborce s raketami typu Aegis a raketové fregaty. Velitel čínského námořnictva uvedl, že se jednalo o nejsilnější sestavu ve společném námořním cvičení.²¹

Ruské a čínské jednotky se opět setkaly na společném námořním cvičení o rok později ve Východočínském moři. Vojenský pozorovatel Antony Wong Dong uvedl, že se Čína a Rusko naučily z příkladu společných námořních cvičení západních zemí, včetně NATO, kde se síly mixovaly. Bylo použito 14 lodí, dvě ponorky, devět letadel a šest lodních vrtulníků. Vojenské lodě byly rozděleny do tří flotil společně s ponorkami, které se vzájemně konfrontovaly a prováděly obranné i útočné manévry. V dalším roce se konala dvě námořní cvičení a to nejprve ve Středozemním a poté v Japonském moři. První cvičení s názvem „Joint Sea 2015“ se konalo od 17. do 21. května a zahrnovalo 9 lodí z obou zemí. Nově obě vojska praktikovala námořní obranu včetně cvičení s živým ohněm. Náměstek velitele ruského námořnictva, viceadmirál Alexander Fedotkov uvedl, že toto cvičení, které se konalo daleko od obou základů účastnících států ukázalo jejich připravenost čelit novým hrozbám a zajistit stabilitu v jakékoliv oblasti světového oceánu. V srpnu téhož roku byla zahájena druhá fáze společného námořního cvičení s názvem „Joint Sea II“ a to v Japonském moři. Tentokrát obsahovalo 22 válečných lodí, 20 letadel, 40 jednotek obrněných vozidel a více než 500 marináků.²² Předposlední námořní cvičení Ruska a Číny s názvem „Joint Sea 2016“ se konalo v Jihočínském moři a trvalo osm dní. Ruské a čínské námořnictvo se zabývalo zejména pátracím a záchranným akcím. Od 24. -27. července letošního roku se konalo námořní cvičení v Baltském moři. Jednalo se o tři čínské lodě (řízený raketový torpédoborec, řízená raketová

²⁰ Chinese-Russian Sea Interaction 2012 Breaks New Ground. China US Focus [online]. Washington, DC [cit. 2017-11-09].

²¹ China and Russia, in a Display of Unity, Hold Naval Exercises. The New York Times [online]. Peking, 2013 [cit. 2017-11-09].

²² China and Russia Conclude Naval Drill in Mediterranean. The Diplomat [online]. 2015 [cit. 2017-11-09]. Dostupné z: <https://thediplomat.com/2015/05/china-and-russia-conclude-naval-drill-in-mediterranean/>

fregata a pomocná loď) a dvě ruské lodě. Letošní cvičení sloužilo jako politická demonstrace, která naznačuje posílení vojenské spolupráce mezi Ruskem a Čínou

Tabulka 1 : SCO Military power ranking

	Aktivní síly	Tanky	Obrněná bojová vozidla	Letecká síla	Námořní síla
Rusko	798 527	20216	31300	3794	352
Čína	2 260 000	6457	4800	2995	714
Indie	1 362 500	4426	6800	2100	295
Pákistán	637 000	2924	2830	951	197
Uzbekistán	56 500	420	715	175	0
Kazachistán	74 500	300	1613	239	15
Kyrgyzistán	13 700	150	438	6	0
Tádžikistán	7 400	37	46	25	0
TOTAL	5 210 127	34 930	48542	10285	1573

Zdroj : Global fire power [online]. 2017 [cit. 2018-09-16]

Tabulka 2 : Vojenská síla států SCO

Země	Populace	Dostupná vojenská síla	Připraveno ke službě	Vojenský personál celkem	Aktivní síly
Rusko	142,355,415	70,000,000	3,371,027	798,527	47,000,000
Čína	1,374,820,000	750,000,000	619,000,000	2,260,000	19,550,000
Indie	1,266,883,598	616,000,000	489,600,000	1,362,500	22,900,000
Pákistán	201,955,540	95,000,000	75,325,000	637,000	4,345,000
Kazachistán	18,360,353	8,500,000	106,500	74,500	245,000
Tádžikistán	8,330,946	4,035,000	3,200,000	7,400	152,000
Kyrgyzistán	5,727,553	3,000,000	2,377,000	13,700	111,000
Uzbekistán	29,473,614	15,800,000	13,312,000	56,500	620,000
TOTAL	3,147,907,019	887,355,000	1,256,254,000	6,229,702	94,923,000

Zdroj: Global fire power [online]. 2017 [cit. 2018-09-16]

Tabulka 3 : Srovnání vojenské síly SCO x NATO

	Populace	Dostupná vojenská síla	Připraveno ke službě	Vojenský personál celkem	Aktivní síly
SCO	3,147.907,019	887,355,000	1,256,254,000	6,229,702	94,923,000
NATO	931,690,957	431,722,000	325,711,000	6,130,975	3,440,750

Zdroj: Global fire power [online]. 2017 [cit. 2018-09-16]

4. Budoucnost SCO – Kam bude směřovat potenciál?

V souvislosti s provedenou základní analýzou je na místě zamyšlení kam se bude ubírat budoucnost této, dnes již institucionalizované organizace. Za zvlášť důležitou skutečnost je třeba považovat to, že členství v SCO se stalo realitou pro Turecko. Tato lidnatá země s druhou největší a moderní armádou v rámci NATO svým členstvím potvrdila dynamiku vzájemných vztahů s Ruskem. Jde patrně o jistou reakci na problematické vztahy Turecka s Evropskou unií a jde patrně také o posun ve vnitropolitických vazbách Turecka. V každém případě se geograficky a fakticky blok zemí SCO, dosud sahající od Běloruska po Japonsko, od arktických oblastí po jih Indie posunul více na jihozápad a vytváří se zvláštní územní celek s definovanou vojenskou silou. Zatím sice jen v potencionální rovině, ale za jistých okolností si lze představit, že reálně dochází ke stratické změně v uspořádání multipolárního světa. Turecko se stalo první členskou zemí Severoatlantické aliance, která navázala oficiální styky se Šanghajskou

organizací pro spolupráci (Shanghai Cooperation Organization) .Ve východočínské provincii Turkestán to oznámil bývalý turecký ministr zahraničí Ahment Davutoglu. „Na tomto úkolu jsme začali pracovat před dvěma lety. Jediným chybějícím článkem byl podpis. V současnosti jsme proces vytváření partnerství završili,“ řekl Davutoglu. Ministr dále řekl, že jeho země byla i v minulosti členem různých organizací a zajímala se o mnoho zahraničních problémů. „Sílou Turecka je právě členství v mnoha odlišných organizacích, v nichž dokáže hrát hlavní roli,“ doplnil Davutoglu.²³

Pokud bude organizace dále upevňovat vzájemné vazby mezi existující vojenskou kapacitou a prohlubovat spolupráci souběžně na ekonomickém, kulturním a dalších polích, potom se celá tato organizace začleněná do skupiny „BRICS – nově se rozvíjejících ekonomik“ stává reálně působící silou, ke které je nezbytné chovat se s velkým respektem. Na této skutečnosti nic nemění ani diskutované a často publikované názory, že jde o velmi různorodé země, které mnohdy jen složitě hledají konsensus mezi vlastními zájmy. Např. hegemonie Číny a Ruska nebo pozice Indie a Pákistánu.

Můžeme konstatovat, že výše popsaná situace není také zcela běžnou realitou mezi zeměmi Evropské unie a NATO? Tyto státy a země také rozdělují různé názory na vzájemnou koexistenci v mnoha oblastech, přesto jsou hodnoty, které tyto země spojují. Nemůže být sjednocující hodnotou pro země BRICSu a SCO např. skutečnost odmítání diskuse, povýšené hodnocení jejich potenciálu nebo vyložené nepřátelství vůči nim. Až si na tuto otázku budeme moci odpovědět definitivně záporně – nemůže, potom bude zbytečné sledovat potenciál těchto států.

Závěr

Složitost a dynamika vývoje současného systému mezinárodních vztahů vyžaduje soustavnou analýzu dostupných informací a téměř neumožňuje formulovat nějaké definitivní soudy s dlouhodobou časovou perspektivou.

Při dlouhodobější analýze vývoje skupiny zemí, zařazovaných do tzv. „nově se rozvíjejících ekonomik“ byla věnována pozornost především vývoji států ve skupině BRICS. Původně se toto akronymum považovalo spíše za jakousi „marketingovou bublinu,“ nebo označení pro země s potenciálem budoucí vzájemné spolupráce. Velmi často se zvyrazňují rozdíly mezi jednotlivými státy tohoto uskupení a takové rozdíly skutečně reálně existují. Stejně reálná je ovšem také prohlubující se vnitřní institucionalizace uvnitř tohoto uskupení, která je zdokumentovaná nejen formálním vznikem reálně existujících mezinárodních a obchodních organizací, např. New Development Bank, ale ve vojenské a strategické oblasti také činností, reálnými koordinovanými aktivitami a iniciativami ozbrojených složek účastnických států Šanghajske organizace pro spolupráci. Tyto síly prokazují existující potenciál, který může za jistých okolností přerůst v reálně působící sílu. Poslední období ve vývoji mezinárodních vztahů v této sledované oblasti podle našeho názoru právem vyvolává některé zásadní otázky pro budoucnost a stabilitu nejen v oblasti Euroasie, ale v oblasti celosvětové bezpečnosti.

Máme na mysli především postupně se měnící roli a nepřiliš zřetelné priority Turecka, které usiluje o svou emancipaci na politickém, ekonomickém, ale také vojenském poli a hledá alternativní možnosti svého angažmá. Situace kolem vývoje v jihovýchodní Asii, dlouhodobě složitě řešený problém s celkovou nestabilitou v oblasti blízkého východu, problematika globální migrace a další reality vyžadují udržovat pozornost v jejich hodnocení a širokou diskusi v hledání přijatelných východisek. V tomto směru byl také koncipován náš příspěvek na tuto konferenci.

²³ Turkey first NATO state with Shanghai Cooperation Organization ties. Hurriyet Daily News. [cit. 2017-11-09]

Použitá literatura:

1. *BRICS Leaders' Limited Attendance Meeting Remarks by Vladimir Putin, president, Russian Federation Ufa, Russia, July 9, 2015* [online]. [cit. 2017-11-10]. Dostupné z: <http://www.brics.utoronto.ca/docs/150709-ufa-putin-transcript.html>
2. *BRICS 2017* [online]. [cit. 2017-11-10]. Dostupné z: <https://www.brics2017.org/English/>
3. China and Russia, in a Display of Unity, Hold Naval Exercises. *The New York Times* [online]. Peking, 2013 [cit. 2017-11-09]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2013/07/11/world/asia/china-and-russia-in-a-display-of-unity-hold-naval-exercises.html>
4. China and Russia Conclude Naval Drill in Mediterranean. *The Diplomat* [online]. 2015 [cit. 2017-11-09]. Dostupné z: <https://thediplomat.com/2015/05/china-and-russia-conclude-naval-drill-in-mediterranean/>
5. China Hosts SCO's Largest-Ever Military Drills. *The Diplomat* [online]. Čína, 2014 [cit. 2017-11-07]. Dostupné z: <https://thediplomat.com/2014/08/china-hosts-scos-largest-ever-military-drills/>
6. Chinese-Russian Sea Interaction 2012 Breaks New Ground. *China US Focus* [online]. Washington, DC [cit. 2017-11-09]. Dostupné z: <https://www.chinausfocus.com/foreign-policy/chinese-russian-sea-interaction-2012-breaks-new-ground>
7. FREDHOLM, M. *The Shanghai Cooperation Organization and Eurasian Geopolitics. News Directions, perspectives and Challenges*. NIAS Press 2013. ISBN 97888776941079
8. KREJČÍ, O. *Mezinárodní politika*. Praha:Ekopress 1997. ISBN 80-7187-034-X
9. MARCEL DE HAAS. *The 'peace mission 2007' exercises: the Shanghai Cooperation Organisation advances*. Shrivenham, England: Defence Academy of the United Kingdom, Advanced Research and Assessment Group, 2007. ISBN 9781905962259.
10. WAISOVÁ, Š. *Úvod do studia mezinárodních vztahů. 3. rozšířené vydání*. Plzeň: Aleš Čeněk 2009. ISBN 978-80-7380-177-9
11. PEARSON, F. S., ROCHESTER, J. M. *Medzinárodné vzťahy*. Bratislava: IRIS. ISBN 80-88778-42-5
12. Peace mission 2009, Sino-Russian Joint Anti-terror exercise. *Ministry of National Defense of the People's Republic of China* [online]. China, 2009 [cit. 2017-11-07]. Dostupné z: http://eng.mod.gov.cn/SpecialReports/2009-07/27/content_4016912_2.htm
13. Power Politics: China, Russia, and Peace Mission 2005. *The Jamestown Foundation* [online]. 2017 [cit. 2017-11-07]. Dostupné z: <https://jamestown.org/program/power-politics-china-russia-and-peace-mission-2005/>
14. ROBINSON, P. *Dictionary of International Security*. Cambridge: Polity Press 2008
15. SMOLÍK, J. *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. Praha: Grada Publishing 2014. ISBN 978-80-247-5131-3
16. *Shanghai Cooperation Organisation Charter* [online]. [cit. 2017-11-10]. Dostupné z: <http://people.unica.it/annamariabaldussi/files/2015/04/SCO-Charter.pdf>
17. SCO [online]. Beijing, China, 2015 [cit. 2017-11-07]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20160113120001/http://www.sectso.org/EN123/index.asp>
18. RadioFreeEurope RadioLiberty [online]. Washington, DC., 2017 [cit. 2017-12-07]. Dostupné z: <https://www.rferl.org/a/1103974.html>
19. Uzbekistan Snubs SCO Peace Mission 2012. *The Jamestown Foundation* [online]. Washington DC, 2012 [cit. 2017-11-07]. Dostupné z: <https://jamestown.org/program/uzbekistan-snubs-sco-peace-mission-2012/>

20. Turkey first NATO state with Shanghai Cooperation Organization ties. Hurriyet Daily News. [cit. 2017-11-09] Dostupné na: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-first-nato-state-with-shanghai-cooperation-organization-ties-45803>

Kontakt:

Dr. Jindřich Nový, Ph.D.

Unicorn College s.r.o.,

V Kapslovně 2767/2,

13000, Praha 3

e-mail: jindrich_novy@email.cz

Bc Kristýna Plocková

Univerzita Jana Ámose Komenského Praha

Roháčova 63,

130 00, Praha 3

e-mail: tynkaplockova@seznam.cz

SELECTED CONDITIONS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT POLICY - RESULTS OF OWN STUDIES

Katarzyna Olejniczak-Szuster ^a – Bogna Konodyba-Rorat ^b

^a Faculty of Management, Czestochowa University of Technology, Al. Armii Krajowej 19b, 42-200 Czestochowa, Poland, e-mail: katarzyna.paulina.o@gmail.com.

^b Faculty of Management, Czestochowa University of Technology, Al. Armii Krajowej 19b, 42-200 Czestochowa, Poland, e-mail: bogna-konodyba@wp.pl

Significant progress in technology, industrial development or infrastructure have a significant impact on the quality and condition of the natural environment. What is more, these factors significantly contribute to the progressive degradation of the natural environment and they are a significant threat not only to all living organisms but also to the life and health of the whole population. Therefore environmental issues, which are part of the policy of sustainable development (SD), are of major importance. The study presents the results of surveys on the conditions for implementing the sustainable development policy from the point of view of Częstochowa County residents.

Key words: sustainable development, eco-development, opportunities and threats for sustainable development

JEL: Q01, Q56

1 The essence of sustainable development - introductory remarks

The concept of sustainable development emerged in the late 1960s as the guiding principle of the 21st century. According to A. Płachciak, this concept emerged as an attempt to answer questions about the dangers of the dynamic development of the Western economies, the depletion of non-renewable natural resources, the pollution of the natural environment, the rapid pace of demographic growth, the growing divide between prosperity of the highly developed countries and the rest of the human population suffering from hunger and malnutrition, and general decay and, in many cases, the break-up of the ecosystem.¹ In B. Poskrobko's opinion, its aim was to eliminate or at least reduce the emerging imbalance between economic growth and social development and between socio-economic development and the natural environment.² For this reason both in theory and in management practice there has been a breakthrough in thinking about the natural environment and its relationships with socio-economic development.

It can be said that sustainable development has become a substantive attitude of state policy, including regional and local policy, aimed at environmental protection. The concept of sustainable development has been developed since 1969 in the context of the work of the UN international body. The definition of the International Union for Conservation of Nature (IUCN), developed in 1980, has become the basis for consideration, according to which sustainable development is development that meets current needs without depriving future generations of the ability to meet their needs in the future.³

¹ PŁACHCIAK A., (2011) *Geneza idei rozwoju zrównoważonego*, p. 232.

² POSKROBKO, B., (2009) *Wpływ trendów społecznych i gospodarczych na implementację idei zrównoważonego rozwoju*, p. 108.

³ RYDEN, L. - MIGUŁA, P. - ANDERSSON, M. (2003): *Environmental Science*, p. 34.

According to the Brundlandt Report published in 1987, sustainable development is a socio-economic development that addresses the current and future needs of humanity, based on two basic concepts:

- the concept of „needs”, in particular the basic needs of the world's poorest people, who should be given the highest priority;
- the concept of "limits", the imposed capacity of the environment to meet current and future needs by the state of technology and social organisation.⁴

According to A. Skowronski we can talk about two basic approaches to the discussed concept. The first practical and economic approach is identified with the paradigm of protection and shaping of the environment. In this sense, SD is perceived as a pursuit of economic growth with environmental considerations. The second look at SD has an ideological and historical nature. This approach undermines the existing models of civilisational development and focuses on the search for new social behaviours and goals, and in their context new forms of civilisational development.⁵

On the basis of the above, it can be concluded that the essence of sustainable development, which is emphasised by most definitions, is to provide society and future generations with high ecological, economic and socio-cultural standards within the limits of the capacity of ecosystems, applying the principle of intergenerational and internal justice.⁶ The realization of the above is possible thanks to the implementation of regional and local policies, in particular through the implementation of a number of sustainable development initiatives and projects. In line with the European Union's policy, the implementation of the sustainable development policy refers to a number of actions, which are of particular importance to increase social welfare, to harmonize the relationship between man and nature, to achieve a balanced quality of life, to meet basic needs, to function properly. At this point, it should be noted that the implementation of sustainable development depends on the fundamental issues, whose determination is an answer to the question of whether the policy of sustainable development is a genuine initiative in solving future problems, and to what extent it is a hypothetical and ideological idea for environmental protection.⁷

According to E. Mazur-Wierzbicka, in order for sustainable development to be properly implemented, special attention should be paid to the issues that concern it:

- „the reasons for the unreality of voluntary resignation from excessive consumption in industrialized countries
- trends in the consumption of natural resources per unit of the obtained result, reference should be made here to: improvement of economic efficiency, a substance that allows to deviate from rare resources of the environment,
- the tendency to decrease over time with the amount of emissions. Therefore, new "environmentally friendly" technologies should be implemented, or often it is enough to use already known solutions".⁸

At this point, it is important to note that correct implementation of sustainable development is possible through the knowledge of the factors determining its implementation. Generally speaking, the determinants of sustainable development can be called everything that initiates, stimulates, supports and accelerates. These conditions also include blocking,

⁴ JODKOWSKA, L. (2011): Stopień realizacji celów zrównoważonego rozwoju i zrównoważonego społeczeństwa na wybranych przykładach, p. 55.

⁵ SKOWROŃSKI, A. (2006): Zrównoważony rozwój perspektywą dalszego postępu cywilizacyjnego, p. 51.

⁶ ROGALL, H. (2010): Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka, p. 44.

⁷ KIELCZEWSKI, D. (2011): Programowanie i wdrażanie zrównoważonego rozwoju, p. 71.

⁸ MAZUR –WIERZBICKA, E. (2005): Koncepcja zrównoważonego rozwoju jako podstawa gospodarowania środowiskiem przyrodniczym, p. 40

inhibiting and preventing factors of sustainable development. When it comes to sustainability, the goal is to be able to distinguish between positive and negative.⁹

When considering the opportunities for implementing sustainable development, it should be remembered that these measures comprise a number of factors (social, economic and political), including in particular:

- reducing social inequalities,
- stabilization of population - deceleration of demographic growth and normalization of population on Earth,
- ecological transformation of the market economy,
- conversion of the GDP indicator into the system of integrated environmental and economic accounting, in accordance with the requirements of Agenda 21,
- increasing and expanding ecological issues in educational programs and shaping the ecological awareness of society,
- environmental protection law - its extension and optimization, both internationally and nationally,
- international environmental agreements - an increase in the scope of arrangements relating, inter alia, to emissions and greenhouse gases, as well as the protection of the biosphere and the pursuit of ecological policy,
- implementation in all areas of social life, thinking and action that allow the use of natural goods without causing environmental damage and ensuring that they are left to future generations,
- strengthening civil society, supporting organizations and social initiatives related to the protection of the environment.¹⁰

Concentrating on the problems that cause the greatest risk and the most irreversible changes should be mentioned:

- call for urgent action to reverse trends that are not conducive to sustainable development such as the use of old production technologies
- old models of land use, or replication of old solutions in infrastructure investments;
- political leadership, strong political will is needed to make changes to sustainable development, and political leaders can not be subject to the pressure of particular interest groups, and policy changes should be carried out in a consistent and sustainable way,
- a new approach to sectoral policies, which means that they must be pursued in a more coordinated way with regard to sustainable development;
- intensive efforts to ensure that citizens consistently strive for sustainable development must make changes in consumption patterns and investment projects.¹¹

Therefore, it is appropriate to undertake studies on the conditions for implementing the sustainable development policy.

2 Empirical survey method and characteristics of respondents

This research conducted by the authors was an attempt to obtain information on sustainable development, especially its chances and threats in the opinion of Częstochowa County residents. Therefore, the goal of the study was to gather opinions on the determinants

⁹ HULL, Z. (2011): Wprowadzenie do filozofii zrównoważonego rozwoju. p.63-64

¹⁰ Ibidem, p.65.

¹¹ BRZUSKA, E. (2011): Zrównoważony rozwój w dokumentach unijnych – wybrane problemy, p. 108.

of sustainable development policy. In addition, the aim of the study was to respond to the following research problems:

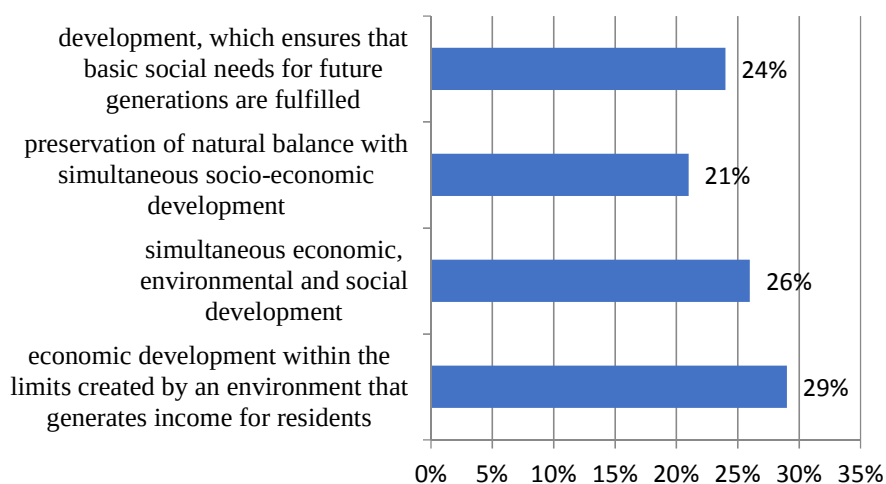
- what are the effects (both positive and negative) on implementing a sustainable development policy?
- what are the factors that threaten the implementation of sustainable development?
- should residents participate in sustainable development activities?
- what projects can be an opportunity for implementation of sustainable development policy?

The research tool used in the survey was a questionnaire addressed to 125 inhabitants of Częstochowa county. It should be noted that the survey was fully anonymous and participation in it was voluntary. Characteristics of the respondents showed that 71 women and 54 men took part in the survey (56.8% and 43.2% respectively). The analysis of respondents showed that the majority of respondents were aged between 25 and 35 (49%). 28% are people aged 36 to 50 years, while 24% are up to 25 years old. Taking into account the education, the most numerous group were people with higher education - 57% of indications, followed by secondary education - 32% of indications and vocational education - 11% of indications

3 Survey results

In the conducted study, the factors related to the conditions of implementation of the sustainable development policy were analyzed. For this reason, respondents were first asked what their opinion is the term sustainable development (Figure 1).

Figure 1: Knowledge of the concept of sustainable development in respondents' opinion - percentage approach

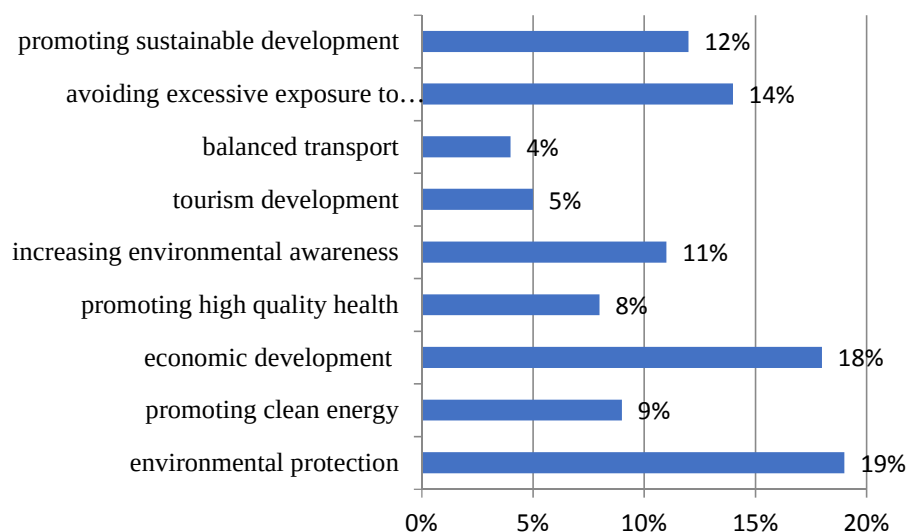

Source: own study based on surveys

According to 29% of the surveyed population, sustainable development is economic development within the limits created by the environment, which brings the highest possible income to the inhabitants, 26% believed that sustainable development is economic, environmental and social development at the same time. 24% think that SD is a development that meets the basic needs of society for future generations, 21% believes that SD is a natural balance with simultaneous socio-economic development.

Next, they were asked to identify what goals, in their view, should be included in the policy of sustainable development (Figure 2).

Figure 2: Objectives of sustainable development policy in respondents' opinion - percentage approach

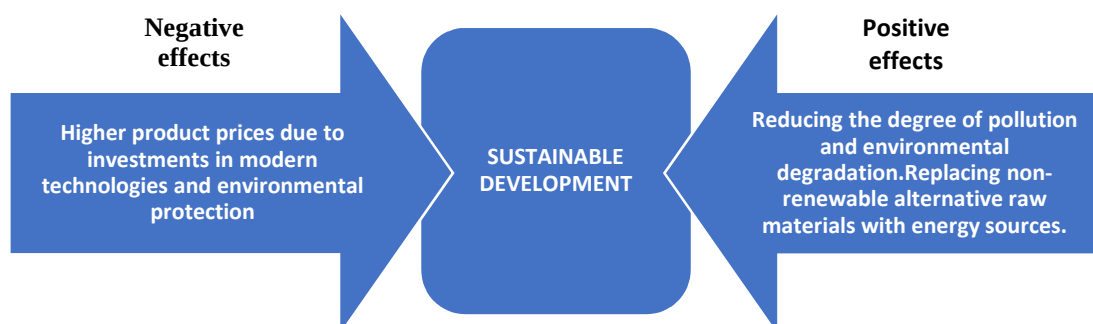
Source: own study based on surveys

Based on the information presented in Figure 2, it can be stated that the main objective of sustainable development in the opinion of the residents of Częstochowa county is environmental protection - 19% of indications and then economic development (18% of indications). Among other objectives, the respondents listed in turn:

- avoiding overexploitation of natural resources,
- promotion of sustainable development,
- increasing environmental awareness of society,
- promotion of clean energy,
- promoting quality of life,
- development of tourism,
- balanced transport.

Due to the purpose of the survey, respondents were asked to indicate both positive and negative effects of implementing the sustainable development policy (Figure 3).

Figure 3: The effects of sustainable development policy in the opinion of respondents.

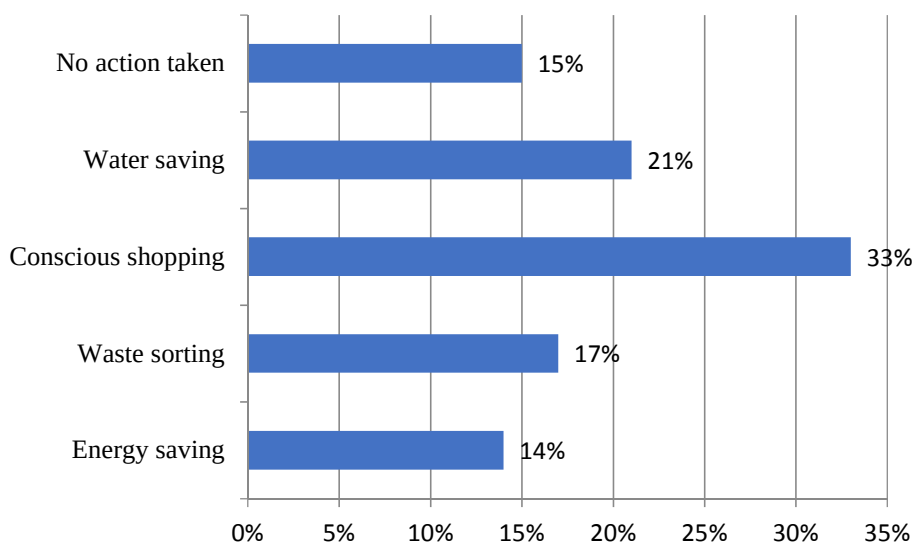
Source: own study based on survey

The analysis of the collected material showed (Figure 3) that, according to the respondents, the positive effect of implementing the SD policy is to reduce the degree of

pollution and environmental degradation as well as replacing non-renewable alternative raw materials with energy sources. The respondents pointed to higher product prices as a negative impact due to investments in modern technologies and environmental protection.

The further section of the survey asks whether they are taking measures to promote sustainability and then indicates what they are doing. The distribution of responses to identified research problems is shown in Figure 4.

Figure 4: Respondents' actions for sustainable development - percentage approach

Source: own study based on survey

33% of the respondents, as part of their efforts promote sustainable development by selecting products on the basis of important guidelines, such packaging, both those that can be recycled, as well as those from recycling, biodegradability of packaging, animal testing.¹² 21% of respondents save water, 17% sort waste and 14% save energy. Interestingly, 15% of the respondents do not take any action for sustainable development.

In the further part of the study, the residents of Częstochowa County were asked how they evaluate the involvement of the county's inhabitants in sustainable development. According to 53% of the total population, residents are not aware of how they can support sustainable development. According to O. Seroka-Stolki, K. Brendzel-Skowery ,it is the appropriate level of ecological awareness, in particular the level of ecological knowledge, affects the pro-ecological attitudes and behavior of people. Pro-ecological behaviors, such as limiting natural resources in everyday activities of individuals, have to be instilled together with education in families, schools, so that they can become a permanent element of mass ecological awareness¹³

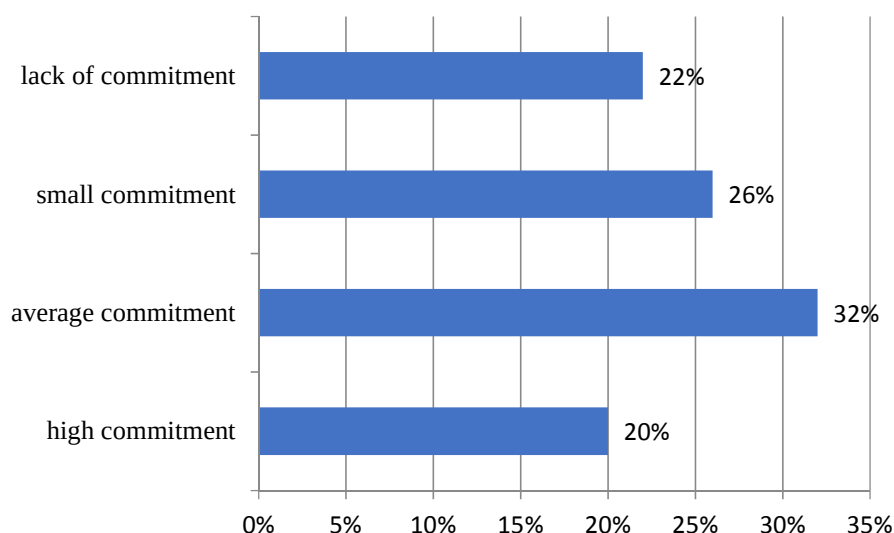
27% of respondents believe that the residents support sustainable development through their activities - saving water, energy, waste sorting, recycling, while 20% of respondents stated that the inhabitants of Częstochowa county adopt a passive attitude towards sustainable development. Due to the fact that the respondents considered that the inhabitants of Częstochowa county adopt a passive attitude towards environmental protection, they were asked to respond to the question:"Do you think that residents should actively participate in

¹² OLEJNICZAK, K. - ZAJĄC, M. (2015): Pro-ecological actions and consumer choices in the model of responsible business, p. 496.

¹³ SEROKA-STOLKA, O. - BRENDZEL-SKOWERA K., (2011): Proekologiczne postawy przedsiębiorczości a świadomość ekologiczna, s. 257-258.

sustainable development activities?" After the verification of the questionnaire it turned out that, in the opinion of 76% of respondents, residents should adopt an active attitude towards sustainable development. The survey has also shown that in shaping sustainable development, authorities are given a large role, which in their leadership role can convince the inhabitants to take a number of responsible and conscious actions for sustainable development. In this respect, the respondents were asked whether in their opinion the authorities are striving for sustainable development and how they evaluate their commitment to sustainable development (Figure 5).

Figure 5: Assessment of the authorities' commitment to sustainable development - percentage approach.

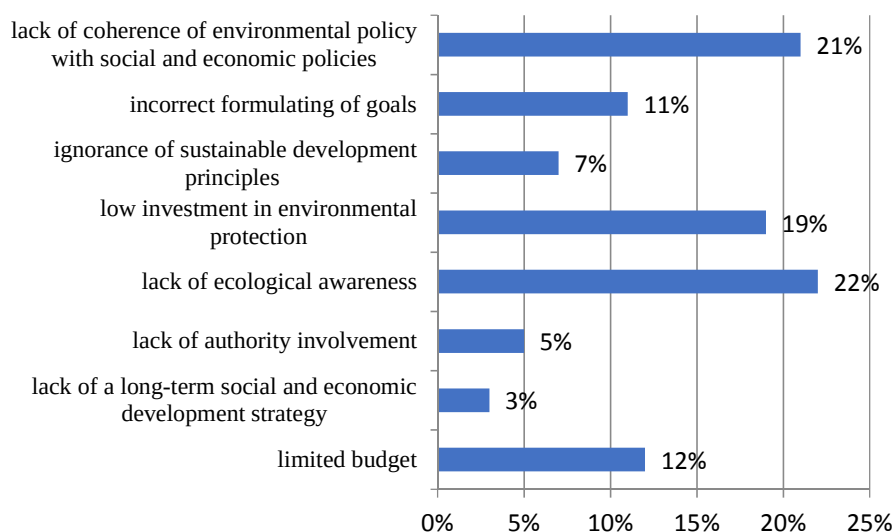
Source: own study based on survey

According to 49% of respondents, the poviat authorities in their actions aim to implement the policy of sustainable development, 32% were not able to answer the above question and 19% stated that the actions of the authorities did not change the implementation of the principles of sustainable development.

Assessing the level of government involvement in the implementation of sustainable development, it should be noted that the inhabitants rated it at the medium level. This opinion was expressed by 32% of respondents. 26% of respondents rated this level as low and 20% as high. In the final part of the survey, respondents were asked to indicate factors that in their opinion are on the one hand an opportunity and on the other a threat to the implementation of a sustainable development policy. The analysis of the research material showed that in the opinion of the respondents there are a number of barriers hindering the implementation of the sustainable development policy (Figure 6).

Figure 6 shows that the biggest barrier to the implementation of sustainable development policy is lack or low ecological awareness - 22% of responses, then lack of coherence of environmental policy with social and economic policy - 21% of responses, and low investment expenditures on environmental protection, in particular for eco-innovations - 19% of responses.

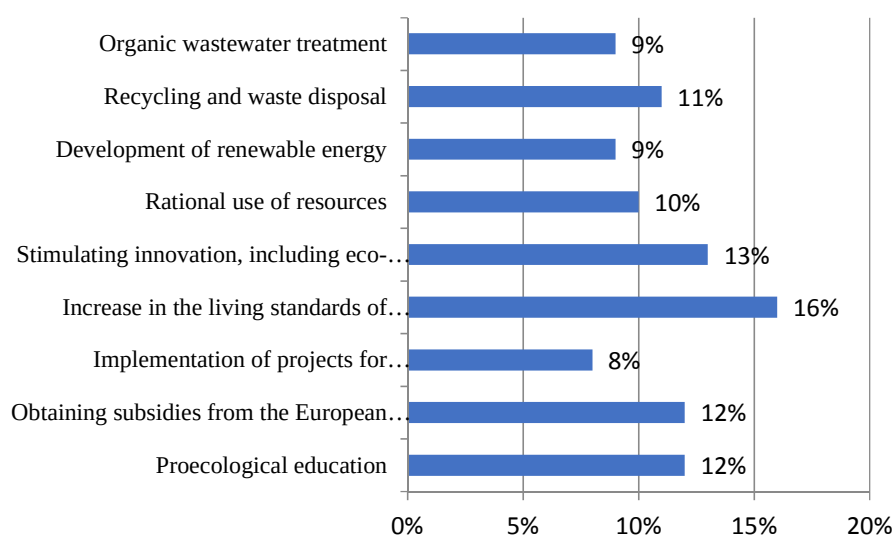
Figure 6: Factors posing a threat to sustainable development in the opinion of respondents - percentage approach

Source: own study based on survey

Despite a number of barriers negatively influencing the implementation of sustainable development, according to the respondents there are factors which positively influence this process. As can be seen in Figure 7, the factors creating opportunities for sustainable development are at a similar level. More than 16% of answers were given to the "increase in the living standards of residents" followed by "stimulating innovation, including eco-innovation" - 13% of indications. 12% of answers were given to "proecological education" and "obtaining subsidies from the European Union".

Figure 7: Factors that provide opportunities for sustainable development in the opinion of the respondents - percentage approach

Source: own study based on survey

Conclusions

Increasing interference with the natural environment, shrinking natural resources, the growth of the global economy, and the processes of globalization that have occurred in recent years have contributed to the creation of negative effects of human management in the natural

environment. For this reason, the implementation of a sustainable development policy is of great importance, being currently one of the priorities of the activities of not only modern enterprises but also entire economies.

This is due to the fact that sustainable development is based on the pursuit of harmony - human beings, economy, environment, and thus to the mitigation of environmental problems while providing economic and social benefits. The implementation of the principles of sustainable development at the local level is also crucial, which is a long and difficult process. For this reason, it is important to learn a number of determinants of sustainable development, which allows for a more accurate development of the concept, and thus - more effective implementation of the idea in current socio-economic conditions. It should be emphasized here that the determinants of sustainable development are different factors that influence or depend on it. Depending on the context, place or time, they may be characterized positively or negatively.

The analysis of the surveys allows us to state that in the opinion of the inhabitants of Częstochowa county, a significant role in shaping sustainable development is attributed to the powiat authorities, whose attitude on the one hand serves as a role model to follow, on the other is a willingness to take an active attitude towards sustainable development. The study also showed that the authorities should focus on promoting environmental protection activities, thanks to which the environmental awareness of inhabitants will increase. It is also necessary to increase expenditures on ecological investments by obtaining EU concerns.

References:

1. BRZUSKA, E. (2011): *Zrównoważony rozwój w dokumentach unijnych – wybrane problemy*, in: *Kształtowanie teorii i wdrożeniowe aspekty zrównoważonego rozwoju*. ed.. B. Poskrobko. Wyższa Szkoła Ekonomiczna. Białystok 2011, ISBN 978-83-61247-44-9
2. HULL, Z. (2011): *Wprowadzenie do filozofii zrównoważonego rozwoju*. in: *Zasady kształtowania postaw sprzyjających wdrażaniu zrównoważonego rozwoju*. ed. W. Tyburski. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Toruń, ISBN: 978-83-231-2740-6
3. JODKOWSKA, L. (2011): *Stopień realizacji celów zrównoważonego rozwoju i zrównoważonego społeczeństwa na wybranych przykładach*, in: *Trendy i wyzwania zrównoważonego rozwoju*, ed. B. Kryk, Katedra Polityki Społeczno-Gospodarczej i Europejskich Studiów Regionalnych Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2011 ISBN 978-83-7518-341-2
4. KIEŁCZEWSKI, D. (2011): *Programowanie i wdrażanie zrównoważonego rozwoju*. in: *Kształtowanie teorii i wdrożeniowe aspekty zrównoważonego rozwoju*. ed.. B. Poskrobko. Wyższa Szkoła Ekonomiczna. Białystok 2011, ISBN 978-83-61247-44-9
5. MAZUR –WIERZBICKA, E.: (2005): *Koncepcja zrównoważonego rozwoju jako podstawa gospodarowania środowiskiem przyrodniczym*, in: *Funkcjonowanie gospodarki polskiej w warunkach integracji i globalizacji*, ed. D. Kopycińska, Wydawnictwo Naukowe Katedry Mikroekonomii Uniw. Szczecińskiego, Szczecin ISBN 8391748766
6. OLEJNICZAK, K. - ZAJĄC, M. (2015): *Pro-ecological actions and consumer choices in the model of responsible business*, *J. Agribus. Rural Dev.*, 3(37), pp. 495–501.
7. PŁACHCIAK A. (2011) *Geneza idei rozwoju zrównoważonego*, *EKONOMIA* 5(17), pp. 231-248.
8. POSKROBKO B., (2009) *Wpływ trendów społecznych i gospodarczych na implementację idei zrównoważonego rozwoju*, in: *Zrównoważony rozwój gospodarki*

opartej na wiedzy, ed.. B. Poskrobko Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok

9. ROGALL, H. (2010): *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Zysk i S-ka, Poznań 2010, ISBN: 978-83-7506-551-0
10. RYDEN, L. - MIGUŁA, P. - ANDERSSON, M. (2003): *Environmental Science*, The Baltic University Press, Uppsala 2003. ISBN 91-970017-0-8
11. SEROKA-STOLKA, O. - BRENDZEL-SKOWERA K., (2011): *Proekologiczne postawy przedsiębiorczości a świadomość ekologiczna*, in: *Przedsiębiorczość szanse i wyzwania*. ed. H. Kościelniak, Wydawnictwo WZ PCz, Częstochowa. ISBN: 978-83-611-23-7
12. SKOWROŃSKI, A. (2006): *Zrównoważony rozwój perspektywą dalszego postępu cywilizacyjnego*, PROBLEMY EKOROZWOJU 2006, vol. 1 No 2, p. 47-57

Contact:

Katarzyna Olejniczak-Szuster, PhD.

Czestochowa University of Technology

Faculty of Management

Institute of Business Management

Armii Krajowej 19b

42-200 Częstochowa

Polska

e-mail: katarzyna.paulina.o@gmail.com

Bogna Konodyba-Rorat, PhD.

Czestochowa University of Technology

Faculty of Management

Technical systems and safety department

Armii Krajowej 19b

42-200 Częstochowa

Polska

e-mail: bogna-konodyba@wp.pl

AKTIVITY ČÍNY V JUHOČÍNSKOM MORI

Juraj Ondrias

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: juraj.ondrias@euba.sk

Cieľom práce je priblížiť teritoriálne spory v Juhočínskom mori, predovšetkým čo sa týka čínskych nárokov na sporné oblasti v regióne. V prvej časti sa článok pozrie na historické pozadie sporu. Druhá časť rozoberá aktivity Číny a vývoj sporu za vlády čínskeho prezidenta Si Ťin-pchinga. Dá sa zhodnotiť, že postavenie Číny je v súčasnej situácii čoraz silnejšie. Metódami práce boli štúdium a analýza internetových zdrojov, najmä webových stránok relevantných médií a elektronických databáz vedeckých časopisov.

Kľúčové slová: Juhočínske more, Čína, Si Ťin-pching, Paracelské ostrovy, Spratlyho ostrovy, juhovýchodná Ázia

The aim of this work is to present the territorial disputes in the South China Sea, especially the Chinese claims in the region. The first part of the article will focus on the historical background of the dispute. The second part will take a closer look at the evolution of the dispute and China's activities under president Xi Jinping. It can be said that the position of China in the present is growing stronger. The main methods used were the study and analysis of online sources, mainly internet pages of relevant media and online databases of scientific journals.

Key words: South China Sea, China, Xi Jinping, Paracel Islands, Spratly Islands, Southeast Asia

JEL: F50, F51, F53

Úvod

Článok má za cieľ priblížiť teritoriálne spor v Juhočínskom mori (v skratke SCS, z anglického South China Sea) a predovšetkým aktivity Čínskej ľudovej republiky (ďalej len Číny) v rámci tohto sporu. Najprv sa práca pozrie na dôvody, pre ktoré sa zúčastnené strany sporia o oblasť SCS, a na historické pozadie tohto sporu od konca druhej svetovej vojny. Následne sa práca venuje vývoju sporu a krokom Číny v SCS za vlády čínskeho prezidenta Si Ťin-pchinga a piatej generácie čínskeho vedenia, ktorá je pri moci od prelomu rokov 2012-13. Bude rozobraná rastúca čínska asertivita, prepojenosť politickej a ekonomickej diplomacie Číny v snahe ovplyvniť svojich rivalov, čínske budovanie umelých ostrovov v oblasti či filipínska žaloba voči Číne na Stálom arbitrážnom súde v Haagu. Stručne bude venovaná pozornosť aj najnovšiemu vývoju, teda 19. zjazdu Komunistickej strany Číny a otepleniu vzťahov Číny s jej najväčšími rivalmi, Filipínami a Vietnamom. Hlavnými metódami, ktoré boli použité pri tvorbe článku boli štúdium a syntéza internetových spravodajských a vedeckých zdrojov, najmä online médií a elektronických databáz vedeckých časopisov. Článok je písaný z pohľadu realistickej školy disciplíny medzinárodných vzťahov, podľa ktorej sú štáty vnímané ako unitárni aktéri. Vnútropolitické debaty v dotknutých štátoch teda nebudú zohľadnené.

Predtým, ako sa práca pozrie na historický vývoj sporu, je potrebné ozrejmiť príčiny, ktoré vedú zúčastnené štáty, aby si nárokovali časti SCS. Hlavnými spornými stranami sú Čína, Filipíny, Vietnam, Malajzia, Tchaj-wan a Brunej, ku ktorým sa občas zaraďuje aj Indonézia. Existuje niekoľko významných dôvodov, prečo je SCS takým dôležitým zdrojom sporov. Najčastejšie spomínaným dôvodom je údajné bohatstvo ložísk ropy a zemného plynu. Pravda

je však taká, že nie je známe, koľko ropy a plynu sa pod SCS ukrýva – odhady pre ropu sa rôznia od konzervatívneho odhadu vo výške 7 miliárd barelov až po čínsky odhad 455 miliárd barelov, čo by z SCS urobilo druhé najväčšie ložisko ropy po Perzskom zálive (tento čínsky odhad je však všeobecne považovaný za prehnaný). Ďalšia vec je, že odhadovaných 90 % ložísk ropy sa nachádza v oblasti pobrežia a kontinentálnych šelfov štátov juhovýchodnej Ázie (JVA), ktoré nie sú predmetom sporu.¹ Druhým veľkým dôvodom záujmu štátov JVA o SCS sú bohaté loviská rýb. Aj tu však platí, že najbohatšie oblasti pre rybolov sa nachádzajú pri pobreží dotknutých štátov.

Čoraz dôležitejším dôvodom sporu sa stáva kontrola nad námornými trasami. SCS sa stalo jedným najdôležitejších prepravných koridorov pre nákladné lode.² K rastu významu týchto trás došlo vďaka rozvoju východnej a JVA po druhej svetovej vojne – najprv Japonska, následne ázijských tigrov, Číny a tigričat. Obzvlášť pre Čínu narástol význam oblasti SCS, keďže je to základný uzol Námornej hodvábnej cesty (Maritime Silk Road, MSR), ktorá má prepojiť pobrežie Číny so štátmi JVA a s prístavmi v Európe. MSR predstavil prezident Si Ťin-pching v októbri 2013 na summite štátov ASEAN v Jakarte.³ Už predtým sa ale hovorilo o tzv. čínskej „snúre perál“, ktorá mala sledovať rovnakú trasu ako neskoršia MSR a mala prepojiť Čínu so štátmi vyvážajúcimi ropu v Afrike a na blízkom východe.⁴ V neposlednom rade ide o národnú prestíž, ktorou si vládni politici v oblasti upevňujú domácu legitimitu ako ochrancovia národných záujmov.⁵ Tento dôvod narastá na význame najmä v obdobiach hospodárskych problémov, kedy nacionalizmus nahrádza schopnosť priniesť ekonomickú prosperitu ako zdroj legitimacy tamajších vlád. Najmä v prípade Číny sa ozývajú obavy, že pokles závrtného tempa hospodárskeho rastu by mohlo viesť k vzostupu nacionalizmu a eskalácii situácie v SCS.⁶

1 História konfliktu

Moderná história sporu medzi suverénnymi štátmi v oblasti siaha do obdobia tesne po konci druhej svetovej vojny, keď skončila japonská kontrola nad SCS. Už v r. 1947 predstavila vtedajšia Čínska republika pod vládou nacionalistickej strany tzv. líniu jedenástich čiar, ktorou vymedzila svoje nároky v SCS. Po vzniku Čínskej ľudovej republiky v r. 1949 bola táto línia zjednodušená na deväť čiar. Línia deviatich čiar (Nine-Dash Line) sa stala základom čínskych nárokov v SCS a je ním až dodnes. Plocha pokrytá touto líniou pritom zahŕňa asi 80 % rozlohy SCS. Posádka Čínskej republiky sa už koncom druhej svetovej vojny usadila na Woody Island, najväčšom z Paracelských ostrovov, ako aj na iných ostrovčekoch a útesoch na východnej časti tohto súostrovia, pričom francúzska správa vo Vietname ovládala jeho západnú časť. Spratlyho ostrovy začali byť okupované neskôr. V r. 1956 obsadil Taiwan najväčší z týchto ostrovov, Itu Aba. Nasledovali posádky z Filipín v r. 1968, Vietnamu v r. 1974, Malajzie v r. 1983 a pevninskej Číny v r. 1987.

Prvý skutočný konflikt o ostrovy v SCS nastal v r. 1974, na sklonku vojny vo Vietname a na začiatku obdobia otepľovania vzťahov medzi Čínou a USA. V predchádzajúcom roku prestali USA priamo podporovať Južný Vietnam svojimi vojenskými jednotkami, a zároveň sa snažili presvedčiť Čínu, aby vyvinula rovnaký vplyv na Severný Vietnam. Čína využila situáciu, keď Vietnam bol stále v občianskej vojne no USA sa už sťahovali, a obsadila zvyšok Paracelských ostrovov, pričom vyhnala juhovietnamskú posádku. Tá sa presunula na Spratlyho

¹ LASERRE, F. (2005): *L'imbroglio juridique et militaire en mer de Chine du Sud*, s. 84-85

² *Ibid.*, s. 86

³ WU, J. – ZHANG, Y. (2013): Xi in call for building of new 'maritime silk road'

⁴ PEHRSON, C. J. (2006): *String of Pearls: Meeting the Challenge of China's Rising Power Across the Asian Littoral*

⁵ LASERRE, F. (2005): *L'imbroglio juridique et militaire en mer de Chine du Sud*, s. 90

⁶ NIQUET, V. (2012): *Mer de Chine: la guerre menace*

ostrovy, kde založila prvú vietnamskú posádku okupujúcu územie v Spratlyho ostrovoch. Po definitívnej porážke Južného Vietnamu a jeho zjednotení so Severným Vietnamom začal zjednotený Vietnam nároky na Paracelské ostrovy, ktoré však Čína odmietla. To bol jedným z dôvodov následného zhoršenia vzťahov medzi oboma komunistickými štátmi. Jedným z dôsledkov týchto zlých vzťahov bol druhý konflikt v SCS a prvý na Spratlyho ostrovoch. Prvá čínska posádka na tomto súostroví bola zriadená v r. 1987 v okolí útesu Fiery Cross. V r. 1988 došlo k ozbrojenému konfliktu medzi Čínou a Vietnamom v súostroví, dôsledkom čoho čínska posádka z Paracelských ostrovov čiastočne obsadila vietnamské pozície v Spratlyho ostrovoch. Hoci táto čínska akcia bola namierená len proti Vietnamu, rozširovanie čínskej moci viedlo k tomu, že aj ostatné štáty, ktoré si nárokovali časti tohto súostrovia začali naň vysielat' vojenskú posádku aby predbehli nároky svojich rivalov.⁷

Dňa 26. 2. 1992 prijala Čína zákon o teritoriálnych vodách, podľa ktorého si nárokovala suverenitu nad uvedenými súostroviami v SCS a vyhlásila, že svoje nároky bude obhajovať aj silou, ak nebudú rešpektované. To viedlo štáty ASEAN k prijatiu Manilskej deklarácie, ktorá bola prvou jednotnou odpoveďou týchto štátov na konanie Číny v SCS. V nej ASEAN apeloval na zdržanlivosť a na mierové riešenie problému, a po prvý krát navrhol kódex správania sa pre oblasť. Čína však deklaráciu odmietla s tvrdením, že dané spory sa netýkajú ASEAN ako ekonomickej organizácie.

K ďalšej eskalácii došlo v rokoch 1995 – 1996, keď Čína obsadila časť územia nárokovaného Filipínami vrátane útesu Mischief, v rámci čoho došlo aj k ozbrojenému incidentu. Išlo o prvý raz, keď ČĽR sa dostala do priameho konfliktu s iným štátom v SCS po Vietname. To bol impulz, ktorý viedol štáty ASEAN na schôdzi ministrov v Jakarte v r. júli 1996 k tomu, aby prijali návrh vypracovať kódex správania sa. Tvorba kódexu od počiatku narážala na protichodné predstavy dotknutých štátov. Vietnam chcel do kódexu zahrnúť aj Paracelské ostrovy, čo ostatné štáty odmietali, keďže to považovali za bilaterálny spor Vietnamu a Číny. Filipíny zase chceli záväzný dokument, čo odmietali jednak štáty, ktoré nemali spory s Čínou o zmienené súostrovie, no jednak aj samotná Čína. Čína odmietla prijať kódex, na vytváraní ktorého by sa sama nepodieľala, tak a prelome rokov 1999 a 2000 začali spoločné rokovania medzi ASEAN a Čínou. Na prelomenie patu sa rozhodlo, že namiesto kódexu sa podpíše len deklarácia o správaní sa (Declaration on the Conduct of Parties in the South China Sea, DOC), čiže dokument na nižšej úrovni. DOC bola podpísaná 4. 11. 2002 na summite ASEAN v Phnom Penhe. Ide o nezáväzný dokument zahŕňajúci celé SCS, ktorý má zvýšiť dôveru medzi stranami sporu a vytvárať pozitívne prostredie pre ďalšie rokovania. Nemá však za úlohu vyriešiť uvedené spory.⁸ V júli 2011 sa Čína a štáty ASEAN dohodli na smerniciach implementácie tejto deklarácie.⁹

V roku 2012 vykonávali indické lode v spolupráci s Vietnamom prieskum pri Spratlyho ostrovoch, ktoré sú predmetom sporu medzi Čínou, Vietnamom a štyrmi inými štátmi oblasti. Čína požiadala Indiu o ukončenie činnosti v oblasti, na čo veliteľ indického vojenského námorníctva Devendra Kumar Džošhi vyhlásil, že India je pripravená vyslať vojnové lode do Juhočínskeho mora aby ochránila svoje energetické záujmy.¹⁰

⁷ LASERRE, F. (2005): L'imbroglio juridique et militaire en mer de Chine du Sud, s. 79

⁸ TRAN, T. T. (2011): Compromise and cooperation on the sea: The case of signing the declaration on the conduct of parties in the South China Sea

⁹ MARTINA, M. (2011): RPT-China, ASEAN set 'guidelines' on sea row, but no deal expected

¹⁰ BLANK, S. J. 2014. Enter Asia. The Arctic Heats Up, s. 27

2 Vývoj sporu za vlády Si Ťin-pchinga

Nástup Si Ťin-pchinga a piatej generácie čínskeho vedenia na prelome rokov 2012-2013 predstavoval zlom v čínskom prístupe k sporu v SCS. Prezident Si je považovaný za omnoho asertívnejšieho ako boli jeho predchodcovia a to nielen v problematike SCS. Táto asertivita má prispieť k „veľkému obrodeniu čínskeho ľudu“ na základe naplňania jeho hesla o čínskom sne. Prezident Si okrem iného vyhlásil, že SCS je oblasť, ktorá patrila Číne už od nepamäti – od napoly mýtickéj dynastie Sia pred vyše 3 000 rokov.¹¹ Za touto asertivitou je možné vidieť novonadobudnuté sebavedomie Číny vďaka intenzívnemu hospodárskemu rastu, ktorý sa pretavil aj do politického vplyvu v oblasti aj mimo nej. Tento vplyv spôsobený prepojením politiky a ekonomiky vedie k tomu, že ostatné štáty sú menej ochotné kritizovať Čínu kvôli obavám z narušenia ekonomických vzťahov. Čína si takúto pozíciu buduje nielen v JVA, ale aj v rozvojovom svete všeobecne. Tento fenomén je možné vidieť aj v rámci Čínskej spolupráce so strednou a východnou Európou, najvýraznejšie napr. vo vzťahoch so Srbskom.¹² Ekonomická moc Číny sa postupne prejavuje aj v sfére vojenskej moci.

Najvýraznejšie sa toto prepojenie ekonomiky a politiky samozrejme prejavuje vo vzťahoch v rámci JVA. Čína sa spolieha na to, že intenzívnejším ekonomickým prepojením so štátmi v regióne zníži ochotu a možnosti týchto štátov účinne zasiahnuť proti čínskym krokom, keďže akékoľvek odvetné opatrenie, ktoré poškodí Čínu, by poškodilo aj daný štát.¹³ Ďalší prejav tejto stratégie je zacielený o úroveň vyššie, na zoskupenie ASEAN. Štáty, ktoré majú s Čínou tieto teritoriálne spory sa snažia využiť ASEAN ako nástroj na znásobenie ich moci voči Číne a čelenie čínskemu tlaku. V ňom sa Čína môže spoľahnúť na štáty ako Laos, Kambodža či Mjanmarsko, s ktorými nemá teritoriálne spory v SCS. Tieto štáty nezvyknú byť naklonené jednotnému tvrdému postupu ASEAN voči Číne, keďže by tým sami nič nezískali a naopak, utrpeli by ich hospodárske vzťahy s Čínou. Tým Čína dokázala obmedziť akcieschopnosť ASEAN v tomto ohľade. Táto stratégia sa ukazuje ako celkom úspešná, keďže ASEAN nedokázal účinne reagovať a jednotne čeliť krokom Číny v otázke problematiky SCS. V poslednom roku sa Číne dokonca podarilo zbližiť s jej najväčšími rivalmi, Filipínami a Vietnamom.¹⁴

Zrejme najväčší vplyv na spor v SCS za vlády prezidenta Si sa stalo budovanie umelých ostrovov na útesoch a plytčinách v SCS. Podobné kroky síce vykonávali aj ostatné zúčastnené štáty, avšak čínsky program bol z nich najrozsiahlejší a s najďalekosiahlejšími následkami. Čína takto vybudovala sedem ostrovov, pričom k najväčším takýmto čínskym projektom patria hore uvedené útesy Mischief a Fiery Cross. Najintenzívnejšia fáza čínskej výstavby týchto umelých ostrovov sa odohrala medzi r. 2013 a 2015. Umelé ostrovy boli budované tak, že čínske lode nasypali piesok na koralové útesy a plytčiny, až pokiaľ umelé ostrovy nedosiahli úroveň, keď boli permanentne nad morskou hladinou. Následne boli ostrovy zarovnané a zaliate betónom na spevnenie povrchu. Na týchto umelých ostrovoch boli potom vybudované stále obydlia a letecké dráhy. Čína vyhlasovala, že je proti militarizácii SCS a tvrdila, že tieto stavby má slúžiť rybárom a vedcom a nemá teda vyslovene vojenské využitie. Infraštruktúra na týchto ostrovoch bola napriek tomu, projektovaná tak, aby mala tzv. duálne využitie, a dokázala teda zvládnuť aj vojenskú techniku, predovšetkým vojenské lietadlá. V decembri 2016 sa však objavili správy, že Čína na tieto ostrovy nainštalovala systémy protileteckej obrany.¹⁵ Tento krok Čína obhajuje tvrdením, že ide o čínske územie, a je teda legitímne, aby naň Čína inštalovala potrebné obranné kapacity. Z toho sa dá usúdiť, že tabu okolo militarizácie SCS

¹¹ WONG, E. (2015): Xi Again Defends China's Claim to South China Sea Islands

¹² STANZEL, A. – KRATZ, A. – SZCZUDLIK, J. – PAVLIČEVIĆ, D. (2016): China's investment in influence: the future of 16+1 cooperation

¹³ WONG, E. (2015): Xi Again Defends China's Claim to South China Sea Islands

¹⁴ CHANDA, N. (2014): Xi Jinping's Excellent Adventure: A Calibrated Takeover of the South China Sea

¹⁵ PANDA, A. (2016): It's Official: Xi Jinping Breaks His Non-Militarization Pledge in the Spratlys

padlo. Už predtým boli tieto projekty terčom ostrej kritiky nielen ostatných štátov na periférii SCS, ale aj USA a ich spojencov. USA na túto výstavbu, ktorú vnímali ako zaberanie teritória, reagovali posilnením frekvencie námorných hliadok v oblasti, za účelom „uplatňovania slobody plavby a navigácie v medzinárodných vodách“. Takéto konanie vyvoláva protesty zo strany Číny, ktorá označuje tieto kroky USA za militarizáciu regiónu a za neoprávnené zasahovanie do sporov medzi štátmi regiónu. Čínska kritika je založená jednak na tom, že Čína považuje tieto oblasti SCS za svoje zvrchované územie, jednak na tom, že Čína tvrdí, že sloboda navigácie v SCS nie je ohrozená, keďže pre samotnú Čínu ako pre otvorenú ekonomiku, ktorá využíva svetové moria pre veľkú časť svojho obchodu, je táto sloboda veľmi dôležitá.¹⁶

V dôsledku ekonomickej, politickej aj vojenskej prevahy Číny neostáva jej rivalom v JVA mnoho spôsobov, ako jej čeliť. Jedným z ostávajúcich spôsobov je medzinárodnoprávna cesta, ktorú sa rozhodli využiť Filipíny. V januári 2013 podali na Stály arbitrážny súd v Haagu žalobu na Čínu ohľadne oprávnenosti jej historických nárokov na územia v SCS. Oprávnenosť tejto otázky mal riešiť arbitrážny tribunál pri tomto súde, ktorý bol zriadený na základe článku VII. Konvencie OSN o morskom práve (UNCLOS, United Nations Convention on the Law of the Sea). Čína proti takémuto konaniu dôrazne protestovala – tvrdila, že daný tribunál nemá kompetenciu posudzovať uvedenú otázku, a že postup Filipín je proti predchádzajúcim vzájomným dohodám, podľa ktorého sa dotknuté štáty zaviazali, že svoje spory v tejto oblasti budú riešiť bilaterálne bez zásahov zvonku. Z týchto dôvodov Čína vyhlásila, že nebude uznávať rozhodnutia tribunálu v tejto záležitosti. Samotný tribunál ale 29. 10. 2015 rozhodol, že má jurisdikciu nad týmto prípadom. Tribunál dospel k rozhodnutiu dňa 12. 7. 2016, podľa ktorého zhodnotil, že Čína nemá nárok na SCS na základe histórie a línie deviatich čiar. Čína samozrejme tento rozsudok neuznala a označila ho za neplatný a nelegálny. V praxi teda nemalo rozhodnutie arbitrážneho tribunálu žiadny účinok na situáciu v SCS. Netreba však podceňovať ostatné dôsledky tohto rozhodnutia. Filipíny a ostatní rivali Číny získali morálne víťazstvo, zatiaľ čo Čínska prestíž utrpela ranu.¹⁷ Pre Čínu je to o to významnejšie, že sa už od začiatku svojho raketového hospodárskeho vzostupu snaží profilovať ako umiernená mocnosť, ktorá sa nesnaží revidovať existujúci medzinárodný politický a ekonomický poriadok agresívnymi krokmi, ale naopak, usiluje sa o mierový rozvoj v súlade s medzinárodným právom a etablovanými spôsobmi a cestami vykonávania zahraničnej politiky.

3 Najnovší vývoj

Napriek tejto vyhrotenej situácii medzi Čínou a Filipínami v dôsledku filipínskej žaloby nastalo medzi oboma krajinami výrazne zlepšenie vzťahov od nástupu nového Filipínskeho prezidenta Rodriga Duterteho v r. 2016. Toto oteplenie malo niekoľko dôvodov. Jednak išlo o vnútropolitické dôvody a vymedzovanie sa voči domácej opozícii, ktoré je charakteristické pre filipínsku politiku. Duterte totiž v úrade nahradil Benigna Aquinu, ktorý bol voči Číne oveľa konfrontačnejší, ako bolo možné vidieť na príkladoch filipínskej žaloby a rozšírení vojenskej spolupráce s USA v rámci ich obratu k Ázii. Aquino zase nahradil v úrade Gloriu Arroyovú, ktorá bol naklonená Číne.¹⁸ Hlavný dôvod však boli zahraničnopolitické dopady autoritatívnych tendencií prezidenta Duterteho a jeho nekompromisný boj proti drogám, ktorý sa podľa jeho kritikov vyznačoval porušovaním ľudských práv a nedodržiavaním vlády práva, a vyžiadaval si mnoho obetí na životoch. Takéto počínanie mu vyslúžilo kritiku od západných partnerov Filipín, predovšetkým od USA za administratívy prezidenta Obamu. To zase viedlo k jeho zblíženiu s Čínou, ktorá uplatňuje zásadu rešpektovania vnútorných špecifik každej krajiny a zároveň neuplatňuje kondicionalitu svojich hospodárskych a rozvojových vzťahov s partnerskými krajinami na základe dodržiavania ľudských práv. Táto absencia kondicionality

¹⁶ WONG, E. (2015): Xi Again Defends China's Claim to South China Sea Islands

¹⁷ LEE, Y.-H. (2017): A South China Sea Code of Conduct: Is Real Progress Possible?

¹⁸ WEN, Z. (2015): Personalized Foreign Policy Decision-making and Economic Dependence, s. 249-251

je jedným zo základných pilierov zahraničnej ekonomickej a rozvojovej politiky Číny, ktorá ju teraz dokázala využiť na výrazné zblíženie s jedným z jej najväčších rivalov v regióne. Hoci od nástupu prezidenta Trumpa do úradu v USA sa americká kritika Filipín zmiernila, filipínsky obrat k Číne trvá naďalej. Najväčším odporcom Číny v otázke SCS sa tak stal Vietnam.

V dňoch 18. – 24. 10. 2017 sa konal 19. zjazd Komunistickej strany Číny, na ktorom prezident Si ako predseda strany predniesol správu, v ktorej okrem iného zhodnotil zahraničnú politiku Číny v uplynulom päťročnom období a predstrel zahraničnopolitickú víziu na nasledujúcich päť rokov. Na rozdiel od jeho predchodcu Chu Ťin-tchaa, ktorý vo svojom prejave na predchádzajúcom 18. zjazde v r. 2012 SCS explicitne nespomenul, bola táto problematika výraznou súčasťou prejavu prezidenta Si. Budovanie umelých ostrovov zaradil medzi svoje najvýznamnejšie úspechy a spomenul aj úspešné presadzovanie námorných práv Číny. Zdôraznil, že Čína sa nikdy nevzdá svojich legitímnych práv a záujmov, pritom sa ale zaviazal, že Čína sa nikdy nevydá cestou expanzionizmu či hegemonizmu.¹⁹ Napriek triumfalizmu, ktorý zaznel z úst prezidenta Si na tomto zjazde, sa v praxi politika Číny po zjazde javila o poznanie zmierlivejšia. Popri pokračovaní zbližovania sa s Filipínami nastalo citelné oteplenie aj vo vzťahoch s Vietnamom, do ktorého sa Si vybral na štátnu návštevu po zjazde.²⁰ Už len skutočnosť, že prezident Si si vybral Vietnam ako prvú krajinu, ktorú navštívil po svojom „znovuzvolení“ na zjazde bolo významným gestom smerom k Vietnamu ale aj k štátom JVA všeobecne. Na samotnej návšteve sa prezidenti oboch krajín zaviazali, že svoje spory budú riešiť mierovo a bilaterálne, no pozorovatelia si budú musieť počkať na to, či toto oteplenie ostane len v deklaratórnej rovine alebo či povedie aj k reálnym opatreniam. Spomenuté vyhlásenie, že spory budú riešené na bilaterálnej úrovni, by mohlo naznačovať, že Čína sa v sporoch s Vietnamom snaží (zatiaľ úspešne) vyhnúť opakovaniu situácie, keď Filipíny na ňu podali žalobu na Stály arbitrážny súd. Toto oteplenie viedlo k revitalizácii jednaní o kódexe správania sa, ktorý by mal nahradiť spomenutú DOC. Rokovania by mali začať v priebehu r. 2018.²¹

Záver

Je zjavné, že moc Číny a teda aj jej pozícia v rámci uvedených územných sporov v SCS rastie. Čína za to vďačí svojmu raketovému hospodárskemu vzostupu a schopnosti prepojiť ekonomickú a politickú dimenziu vzťahov s jej rivalmi v SCS. Vďaka nemu si dokázala bližšie pripútať ostatné štáty JVA. Pre tieto štáty, výhody bližších hospodárskych vzťahov s Čínou prevážia nad principiálnym presadzovaním svojich teritoriálnych nárokov. Takisto sa týmto štátom zvýšila cena, ktorú musia zaplatiť vo forme obetovaných obchodných investičných a turistických príležitostí vo vzťahoch s Čínou za odporovanie čínskym nárokom. Táto politika má úspech aj v štátoch ako Vietnam či Filipíny, ktoré doteraz mali najostrejšie spory s Čínou ktoré z času na čas vyústili až do ozbrojených námorných incidentov. Rastie aj čínsky vplyv v ASEAN všeobecne, čím Čína dokáže zabrániť zjednoteniu tohto zoskupenia proti jej záujmom v SCS.

Najviditeľnejší znak nárastu čínskej moci v SCS však predstavujú umelé ostrovy, ktoré Čína buduje na tamojších útesoch a plytčinách. Tieto ostrovy poskytnú Číne faktickú kontrolu nad sporným územím. Rast čínskej moci dokazuje aj skutočnosť, že žiaden štát nenašiel možnosť, ako Číne v budovaní týchto umelých ostrovov zabrániť. Samozrejme, Čína utrpela v tomto spore aj neúspechy. Jedným z najdôležitejších bol rozsudok arbitrážneho tribunálu z Haagu z r. 2016 ohľadne žaloby, ktorú na Čínu podali Filipíny o tri roky predtým. Podľa neho si Čína nemôže uplatňovať nárok na oblasti SCS na základe historických práv, na ktoré sa Čína zvykla odvolávať. Hoci tento rozsudok nemal nijaké priame dôsledky na situáciu a rozloženie

¹⁹ DOSHI, R. (2017): Xi Jinping just made it clear where China's foreign policy is headed

²⁰ WANG, X.-W. (2017): Why a stronger Xi Jinping is taking a gentler approach in China's foreign affairs

²¹ DANCEL, R. (2017): Talks on South China Sea code of conduct likely "next year": Philippine official.

síl v SCS, jeho nepriame dôsledky neboli zanedbateľné. Poškodil prestíž a dlhoročné úsilie Číny prezentovať sa ako umiernená a mierumilovná krajina, ktorá rešpektuje medzinárodné právo a ktorej vzostup nemá za cieľ narušiť existujúci medzinárodný poriadok.

Napriek tejto diplomatickej porážke, alebo možno práve vďaka nej, nastalo v poslednom roku výrazné oteplenie vzťahov medzi Čínou a jej hlavnými rivalmi v SCS, Filipínami a Vietnamom. To súvisí s množstvom obchodných príležitostí, ktoré Čína ponúkla obom jej rivalom, ako aj s obratom filipínskeho prezidenta Duterteho k Číne. Hoci vyriešenie sporov je zatiaľ v nedohľadne, Čína v tomto období drží väčšinu tromfov vo svojich rukách. Je nepravdepodobné, že sa tento stav zmení, pokiaľ nedôjde k väčšej angažovanosti USA ako protiváhy Číny v regióne, alebo pokiaľ nedôjde k výraznému hospodárskemu spomaleniu Číny, čo by viedlo k úpadku čínskeho vplyvu na ostatné štáty JVA. Väčšia hrozba je však v tom, že dôjde k nárastu nacionalizmu v dotknutých štátoch, čo by mohlo viesť ku skutočnému ozbrojenému konfliktu v oblasti.

Použitá literatúra

1. BLANK, S. J. (2014): Enter Asia. The Arctic Heats Up. [online]. In: *World Affairs*, mar/apr 2014, roč. 176, č. 6, s. 19-28. [citované 29. 12. 2017]. Dostupné na internete: <http://han.savba.sk:81/han/EBSCO/web.ebscohost.com/ehost/detail?sid=dd072acb-2944-4590-a04a-c894ba37d11f%40sessionmgr198&vid=1&hid=121&bdata=JnNpdGU9ZWWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=f5h&AN=94763506>
2. CHANDA, N. (2014): Xi Jinping's Excellent Adventure: A Calibrated Takeover of the South China Sea. [online]. In: *Huffington Post*, 2014. [citované 29. 12. 2017]. Dostupné na internete: https://www.huffingtonpost.com/nayan-chanda/xi-jinping-south-china-sea_b_5360039.html
3. DANCEL, R. (2017): Talks on South China Sea code of conduct likely "next year": Philippine official. [online]. In: *Straits Times*, 11. 11. 2017. [citované 29. 12. 2017]. Dostupné na internete: <http://www.straitstimes.com/asia/talks-on-south-china-sea-code-of-conduct-likely-next-year-philippine-official>
4. DOSHI, R. (2017): Xi Jinping just made it clear where China's foreign policy is headed. [online]. In: *Washington Post*, 25. 10. 2017. [citované 29. 12. 2017]. Dostupné na internete: https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/10/25/xi-jinping-just-made-it-clear-where-chinas-foreign-policy-is-headed/?utm_term=.535cce6d76c2
5. LASERRE, F. (2005): L'imbroglio juridique et militaire en mer de Chine du Sud. [online]. In: *L'information géographique*, 2005, roč. 69, č. 1, s. 78-90. ISSN. 1777-5876. [citované 29. 12. 2017]. Dostupné na internete: http://www.persee.fr/doc/AsPDF/ingeo_0020-0093_2005_num_69_1_2981.pdf
6. LEE, Y.-H. (2017): A South China Sea Code of Conduct: Is Real Progress Possible? [online]. In: *The Diplomat*, 18. 11. 2017. [citované 29. 12. 2017]. Dostupné na internete: <https://thediplomat.com/2017/11/a-south-china-sea-code-of-conduct-is-real-progress-possible/>
7. MARTINA, M. (2011): RPT-China, ASEAN set 'guidelines' on sea row, but no deal expected. [online]. In: *Reuters*, 20. 7. 2011. [citované 29. 12. 2017]. Dostupné na internete: <https://www.reuters.com/article/asean-southchinasea/rpt-china-asean-set-guidelines-on-sea-row-but-no-deal-expected-idUSL3E7IK0M620110720>
8. NIQUET, V. (2012): Mer de Chine: la guerre menace. [online]. In: *Le Monde*, 24. 9. 2012. [citované 29. 12. 2017]. Dostupné na:

- http://www.lemonde.fr/idees/article/2012/09/24/mer-de-chine-la-guerre-menace_1764594_3232.html
9. PANDA, A. (2016): It's Official: Xi Jinping Breaks His Non-Militarization Pledge in the Spratlys. [online]. In: *The Diplomat*, 16. 12. 2016. [citované 29. 12. 2017]. Dostupné na internete:
<https://thediplomat.com/2016/12/its-official-xi-jinping-breaks-his-non-militarization-pledge-in-the-spratlys/>
 10. PEHRSON, C. J. (2006): String of Pearls: Meeting the Challenge of China's Rising Power Across the Asian Littoral. [online]. In: *Strategic Studies Institute*, júl 2006. [citované 29. 12. 2017]. Dostupné na internete:
<http://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/pub721.pdf>
 11. STANZEL, A. – KRATZ, A. – SZCZUDLIK, J. – PAVLIČEVIĆ, D. (2016): China's investment in influence: the future of 16+1 cooperation. [online]. In: *European Council on Foreign Relations*, 14. 12. 2016. [citované 29. 12. 2017]. Dostupné na internete:
http://www.ecfr.eu/publications/summary/chinas_investment_in_influence_the_future_of_161_cooperation7204
 12. TRAN, T. T. (2011): Compromise and cooperation on the sea: The case of signing the declaration on the conduct of parties in the South China Sea. [online]. In: *East sea studies*, 24. 2. 2011. [citované 29. 12. 2017]. Dostupné na internete:
<http://nghiencuubiendong.vn/en/conferences-and-seminars-/509-compromise-and-cooperation-on-the-sea-the-case-of-signing-the-declaration-on-the-conduct-of-parties-in-the-south-china-sea>
 13. WANG, X.-W. (2017): Why a stronger Xi Jinping is taking a gentler approach in China's foreign affairs. [online]. In: *South China Morning Post*, 19. 11. 2017. [citované 29. 12. 2017]. Dostupné na internete:
<http://www.scmp.com/week-asia/opinion/article/2120439/why-stronger-xi-taking-gentler-approach-chinas-foreign-affairs>
 14. WEN, Z. (2015): Personalized Foreign Policy Decision-making and Economic Dependence: A Comparative Study of Thailand and the Philippines' China Policies. [online]. In: *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International & Strategic Affairs*, aug 2015, roč. 37, č. 2, s. 242-268. [Citované 29. 12. 2017.] Dostupné na internete:
<http://han.savba.sk:81/han/EBSCO/web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=1637f93c-f025-4f4c-8f83-3790a1f04260%40sessionmgr111&vid=1&hid=128>
 15. WONG, E. (2015): Xi Again Defends China's Claim to South China Sea Islands. [online]. In: *The New York Times*, 7. 11. 2015. [citované 29. 12. 2017]. Dostupné na internete:
<https://www.nytimes.com/2015/11/08/world/asia/xi-jinping-china-south-china-sea-singapore.html>
 16. WU, J. – ZHANG, Y. (2013): Xi in call for building of new 'maritime silk road'. [online]. In: *China Daily*, 4. 10. 2013. [citované 29. 12. 2017]. Dostupné na internete:
http://usa.chinadaily.com.cn/china/2013-10/04/content_17008940.htm

Kontakt:

Mgr. Juraj Ondriaš, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: juraj.ondrias@euba.sk

UKRAINIANS IN POLAND: LEGAL, ECONOMIC AND SOCIAL ASPECTS (CASE OF SILESIA PROVINCE)

Aleksander Ostenda^a – Magdalena Wierzbik-Strońska^b –
Tetyana Nestorenko^c – Volodymyr Ivanchuk^d

^a Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts, Katowice School of Technology,
43 Rolna street, 40-555 Katowice, Poland, e-mail: aleksander.ostenda@wst.com.pl

^b Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts, Katowice School of Technology,
43 Rolna street, 40-555 Katowice, Poland, e-mail: rektorat@wst.com.pl

^c Humanitarian and Economic Faculty, Berdyansk State Pedagogical University,
4 Shmidt street, Berdyansk, Ukraine, e-mail: tetyana.nestorenko@gmail.com.

^d Philological Faculty, Donbas State Pedagogical University, 19 General Batyuk street,
84116 Sloviansk, Ukraine, e-mail: vohynyashik@mail.ru.

In recent years the number of Ukrainian citizens living in Poland has constantly been increasing. Analyzing this community, it was agreed that Ukrainians can be divided into three groups, while for the authors of the present study two groups will be of interest, i.e. persons legally working in Poland, persons studying in Poland. The goal of the present study is a presentation of an overview of the legal and economic situation and results of sociological research regarding the quality of life of the above-mentioned groups. In the study a sociological method of researching documents was used, meaning material and symbolic man-made creations, as sources in obtaining information during the research process. Moreover, survey research as well as in-depth interviews regarding the quality of life of Ukrainian citizens in selected cities of the Silesian province, were conducted.

Key words: Ukrainians, Poland, migration, legal aspects, quality of life

JEL: J61, K31

Introduction

In the year 2016 there were 1.2 million Ukrainians working in Poland. We are of course speaking strictly of legal employment. For obvious reasons it is rather difficult to say something about those who work illegally. Certainly though, there are quite a lot of them.¹

There are more men – 57% to be exact. Here we can notice a significant change. Until recently women were more numerous among immigrants. In the past it was easier for women to find jobs, currently the need for male workers is growing – in construction, industry and transport. The main reason for immigration as given by the Ukrainians themselves is most often insufficient level of remuneration. Among immigrants young, childless people are the most common – more than half. 42.2% are married. This may mean that in Poland they are looking for professional and family stability. However, it is probable that many of them emigrate further West, to Europe or North America. Immigrants from the Ukraine are well educated – 37.7% have higher education, while 53.3% secondary school education. Nevertheless the work they perform is seldom connected with their education – 70.7% do physical work. On the average they work 54 hours a week. The average salary is 2.1 thousand zloty. The money they earn is

¹ PAULUKIEWICZ, A. (2017): Ilu jest Ukraińców w Polsce?, 4.01.2017

sent to families in the Ukraine – two-thirds of the Ukrainians do so. The estimated sum equalled 5 billion zloty in 2015.^{2,3}

In the last three years there has also been an increase in the number of Ukrainian students at Polish universities of about 5-10 thousand or more people. Such statistical data is presented by the Polish Ministry of Science and Higher Education⁴. As of September-October 2016 there were 40 thousand Ukrainian students at Polish universities. In comparison with the previous year this was an increase of 7 thousand students. Such popularity is enjoyed not only by Poland, but also Czech Republic and other European countries. According to the experts, the choice of a country where one is going to pursue further education is most often influenced by the cost of education. Many students come to Poland, perhaps because, the cost of a year of studies can be as low as 500 euro, sometimes even a little less. Another reason is the popularity of studying in English. The most popular fields of study change annually and each year there is a difference. In the previous year many students chose architecture and engineering studies. A year earlier many chose management, marketing and economic fields of study. More and more popularity is enjoyed by technical schools and philological faculties.⁵ Poles generally accept immigrants from the Ukraine. They value the fact, that Ukrainians work hard or study and quickly adapt. In face of a growing need for workers and the perspective of depopulation of Poland, it would be sensible on the government's part to undertake steps to make it easier for Ukrainians to find work in Poland and build their future in our country.

It is worth mentioning, another group of people of Ukrainian nationality (for the most part Polish citizens) living in Poland, namely the Ukrainian national minority. Statistics regarding the Ukrainian national minority are worth showing in order for the Reader to have a clear picture of the whole Ukrainian community living in Poland, however, the minority itself, due to its specificity, will not be the subject of the analyses and research done by the authors.

Ukrainians are a national minority which is made up of 38,797 Polish citizens, according to the *National Population and Housing Census*⁶ conducted in 2011 (according to the data of the previous *National Census*⁷ in 2002, the Ukrainian national minority amounted to 27,172 persons), including: Warmian-Masurian province – 13,037 persons (according to the National Population and Housing Census in 2002 – 11,881), West Pomeranian province – 4,482 (according to the National Population and Housing Census in 2002 – 3,703), Pomeranian – 3,932 (according to the National Population and Housing Census in 2002 – 2,831). As a result of the campaign conducted by the Communist authorities in 1947 under the cryptonym “Operation Vistula”, nearly the entire Ukrainian population of south-eastern Poland, was resettled to areas of northern and western Poland, where presently the largest numbers are found. Some of the Ukrainians avoided resettlement, while some were allowed to return in 1956. That is the reason for pockets of Ukrainian minority in the Subcarpathian and Lesser Poland provinces. As a result of parliamentary elections conducted in 2007, one seat in Parliament was won by a representative of the Ukrainian minority elected from the electoral committee of Civic Platform. Similarly as a result of parliamentary elections conducted in 2011 one mandate in Parliament was won by a member of the Ukrainian minority. In 2015, no member of the Ukrainian minority

² Narodowy Bank Polski, National Bank of Poland (NBP) 4.01.2017. [online]. [Cited 2.10.2017.] Available online: <http://wolnosc24.pl/2017/01/04/ilu-jest-ukraincow-w-polsce-ile-pracuja-i-zarabiaja-nbp-przebadal-ekonomicznych-imigrantow-zza-wschodniej-granicy/>

³ Ilu Ukraińców pracuje w Polsce i jak dużo zarabiają? 4.01.2017. [online]. [Cited 2.10.2017.] Available online: <http://www.newsweek.pl/biznes/firma/ilu-ukraincow-pracuje-w-polsce-i-jak-duzo-zarabiaja-artykuly,403027,1.html>

⁴ Wschodnik.pl, News from the Ukraine, 25.04.2017.

⁵ Ibid.

⁶ Raport z wyników. Narodowy Spis ludności i mieszkań 2011, GUS 2012, s. 106.

⁷ Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011, GUS, s. 18.

in Poland was elected to the Parliament.⁸ In the 2013/2014 school year in 168 schools, 2.807 students were taught Ukrainian as a mother tongue.⁹

The above data regarding the ever-growing number of Ukrainian citizens in Poland was an inspiration for the authors to present the legal and economic situation, as well as the standard of living of these people on the territory of the Republic of Poland (RP).

1 Legal basis for the stay of Ukrainians citizens in Poland

As of June 2017, Ukrainian citizens can legally stay in Poland in the scope of the visa-free traffic. In January of 2018, changes regarding seasonal employment and statement procedure will be introduced.

Currently, a Polish employer who wants to employ a person from the Ukraine must be certain that the foreigner in questions is legally permitted to work and stay in Poland. Losing one of these privileges means that further employment of a Ukrainian becomes impossible. An entrepreneur who employs such an employee without the required permits is subject to severe sanctions – even restriction of personal liberty.

The right of legal stay in Poland with the ability to work is given to a citizen of Ukraine, who received a worker's visa, has a residence permit, or is in Poland based on free-visa traffic. An employer, employing a Ukrainian citizen is obliged to demand that the worker show him a document permitting him to legally stay in Poland, prior to allowing him to work. A copy of the document must be kept at all times, while such a person is employed. The employer is also responsible for checking the validity of residential documents of the foreigner in question. Such documents may be a copy of a passport with a stamp confirming border crossing (in case of visa-free traffic), or a copy of the visa, or a copy of a residence permit issued due to receiving permission for temporary residence. A citizen of Ukraine who is employed in Poland must also as a rule possess – apart from a permit of residence – above all an employment permit. Such a document allows him to be permitted to work. It is issued upon the request of the employer, for a specified period of time, however, not longer than 3 years and it may be extended. The permit is issued by a voivode, relevant to the location, where the work is to be performed.

Polish laws, however, allow for certain facilitations when it comes to the legalization of employment for foreigners from some countries, including Ukraine. Such a person may be employed based on a registered statement about entrusting work to a foreigner in the framework of the so-called statement procedure. The employer registers it in the county employment office appropriate for the location of company office. Then he does not need to apply for a work permit. It is important to know however, that employment based on a registered statement is temporary. The combined period of foreigner employment based on a statement may not exceed 6 months during subsequent 12 months, regardless of the number of registered statements and the number of entities entrusting him work. If an employer would like to employ a worker after this time passes, without an interruption to the period of employment, he must obtain – prior to the passage of the indicated period of 6 months, a temporary residence permit in order to have the work performed. Such a statement is much easier to obtain than an employment permit that is why employers often use this simplified possibility of legalizing worker stay. Registration of the statement may take place on a day to day basis. Theoretically the waiting period associated with obtaining an employment permit is – according to the provisions – one month. However, in practice, due to the high number of applications submitted, it takes a lot longer – even up to four, five months. On August 1st 2017, the President of the Republic of Poland signed an Act from July 20th 2017 on amending the Act on promotion of employment

⁸ Association of Ukrainians "Zakerzonja", <http://www.zakerzonja.com/>

⁹ Central Statistical Office, <http://stat.gov.pl/en/>

and labour market institutions and some other acts¹⁰. It introduces changes in the scope of employment of foreigners, especially due to the number of migrants, citizens of the Ukraine, of which the aim is to eliminate malpractices, which currently occur due to the completion of short-term work. Most of them will be in effect on the 1st of January 2018.

The amendment will introduce a type of permit – for seasonal work. It will be issued by the mayor for a period of 9 months during the calendar year. Such a permit may be obtained by foreigners who are to be employed in jobs dependent on the change of seasons, i.e. in sectors in which increased demand for workers is connected with a specific time of the year due to repeated events or types of events which are subject to seasonal conditions. These are for example sectors connected with agriculture, gardening or tourism. In the regulation of the minister in charge of labour, specific actions are to be indicated based on the sub-classes of the Polish Classification of Activity. Only work in the indicated sub-classes will be subject to a permit for seasonal work. As a rule an employer applying for such a permit will have to obtain information from the mayor regarding the lack of possibility to fulfill his staffing needs based on the register of the unemployed and job seekers or the negative result of recruitment organized for the employer (the so-called labour market test). It is assumed that citizens of selected countries will still be able to obtain a permit. These preferences shall specifically apply to Ukrainian citizens through a regulation issued by a minister in charge of labour.

The general provisions regarding all types of permits for work, not only seasonal, will also change. New provisions will be implemented that will make it easier for voivodes to acquire data from the Social Insurance Institution (ZUS) and revenue authorities, as well as the National Labour Inspectorate and Border Guard, which may be used to evaluate whether an application for a permit is submitted for convenience.

There will also be a new form for the statement of entrusting work to a Ukrainian citizen. As before, he will be able to perform work without a work permit due to a statement of entrusting work performance (or several such statements) for a period not exceeding a total of 6 months in the time of subsequent 12 months. However, as of January 1st 2018, a possibility that has not existed until now will be introduced – the possibility of refusing to enter such a statement into the register.¹¹

Ukrainian workers in Poland may count on the support of the Intersectoral Trade Union of the Ukrainian Workers in Poland. The union is, as of the present the only such Ukrainian organization on an international scale, and it was established to advise, intervene and when the need arises help.

Admitting foreigners for studies including citizens of Ukraine is regulated by the Regulation of the Minister of Science and Higher Education from September 7th 2015. For Ukrainian students wanting to study in Poland there are no preferences in place, which exist in the case of employment as was described above.

In order to apply to be admitted to studies in Poland, a foreigner must fulfil the following conditions:

- possess documents confirming his legal stay in Poland, e.g. visa, residence card, or another document allowing him to stay in Poland;
- be in a good health condition, documented medical certificate, confirming a lack of contradictions to begin education at a selected field of study; individual fields of study e.g.

¹⁰ Zmiany w zatrudnianiu cudzoziemców w 2018: Prezydent podpisał ustawę, 3.08.2017. [online]. [Cited 2.10.2017.] Available online: <http://serwis.gazetaprawna.pl/praca-i-kariera/artykuly/1062241,zmiany-w-zatrudnianiu-cudzoziemcow-2018.html>

¹¹ GOSPODAROWICZ, K. – MACYSZYN, M. (2017): Zatrudnienie obywateli Ukrainy na nowych zasadach, Rzeczpospolita 20.08.2017. [online]. [Cited 2.10.2017.] <http://www.rp.pl/Kadry/308199986-Zatrudnianie-obywateli-Ukrainy-na-nowych-zasadach.html>

technical, medical etc. may require additional certificates regarding prospective student's health;

- have health insurance in case of an illness or accidents for the duration of the education in Poland or European Health Insurance Card, or apply for health insurance at the Polish National Health Fund immediately after commencing education;

- show proficiency in the language in which he intends to study by submitting documents confirming his knowledge of a given language, i.e. language certificate, certificate of high school or university graduation in a language in which classes will be conducted at the field of study selected by the foreigner; if the student intends to study in Polish it may be necessary to complete a year-long preparatory course in the language;

- possess documents confirming the completion of schools or studies in Poland or abroad, which allow the foreigner to commence studies in Poland (e.g. graduation certificate, university diploma); certificates and diplomas obtained by the foreigner abroad must be legalized in Poland (approved or recognized)

Studies at state universities at full-time studies are free for citizens of Poland. Since 2013 studying at a second field of study is paid. Evening or extramural studies at state universities are paid. The fees are specified by a given university. Full-time, evening and extramural studies at private schools are paid.

As a rule all foreigners may study at Polish universities. However, guidelines for their admission and conditions of study at state universities differ depending on the legal status of a given foreigner in Poland. Some groups of foreigners are able to study following the guidelines which apply to citizens of Poland (also free of charge). These groups include:

- foreigners who possess a permanent residence permit;
- foreigners who possess a valid Pole's Card;
- foreigners who have refugee status granted by the Republic of Poland;
- foreigners who are under temporary protection in Poland;
- foreigners who are migrant workers, who are citizens of a European Union (EU) member state, European Free Trade Agreement (EFTA member state, as well as members of their families, if they are living in Poland;
- foreigners who have been granted subsidiary protection in Poland;
- citizens of member states of EU, EFTA as well as members of their families who have a permanent residence permit.

Remaining foreigners may commence education in Poland based on the principles of paid tuition unless they are entitled to scholarships which cause them to be exempt from those fees.

2 Economic aspects of the migration of Ukrainian citizens to Poland

The ever-deteriorating economic situation after the Revolution of Dignity in Ukraine (2014) has led to an increase in the migration of Ukrainian citizens to other countries. Poland is one of the most popular destinations. Currently, around 1 million Ukrainian citizens live in Poland. Ukrainians are already filling 40% of gaps on the Polish labour market, left after Polish migrations to Western Europe.¹²

There are two main goals of the long-term stay of Ukrainians abroad: employment (labour migration) and education (study migration).

If we consider the labour migration of Ukrainians to Poland, then the main reasons for the move of Ukrainian citizens to Poland are economic reasons, such as lack of work or unsatisfactory earnings. If in 2010 the average wage in Poland was higher by 2.86 times, then in 2016 an employee in Ukraine received 5.1 times less than a worker in Poland (Table 1).

¹² MYŚLICKI, A. (2016): Czy imigracja z Ukrainy zapełni lukę..., p.83.

The fact that the main motivation of Ukrainians to work abroad is a higher salary level in other countries is confirmed by the results of research on the Ukrainian attitudes on migration. Thus, a survey conducted by the Sociological Group *Rating* in September 2017 indicates that 72% of respondents wanted to go abroad to find a job. Among countries, where respondents wanted to work abroad, the top-ranked was Germany (37%). 26% of respondents would like to work in Poland. On the other hand, only 6% of the respondents wanted to work in Russia, where the labour market in 2014 had the largest share of Ukrainians.¹³

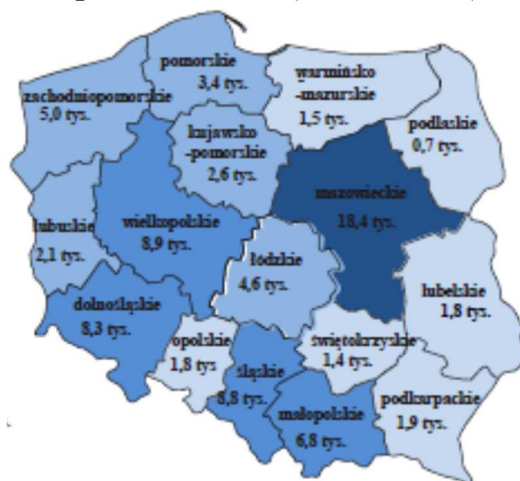
Table 1: Comparison of average salaries in Ukraine and Poland (2010-2016)

Indicator	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ukraine:							
Average salary in current prices, ¹⁴ UAH	2250	2648	3041	3282	3480	4195	5183
Average salary in current prices, EUR	282,66	332,25	380,60	410,76	228,95	173,13	183,14
Poland:							
Average salary in current prices, ¹⁵ PLN	3224,98	3399,52	3521,67	3650,06	3783,46	3899,78	4047,21
Average salary in current prices, EUR	807.36	825.35	841.50	869.58	903.97	932.09	927.73

Source: calculated by the authors on the basis of data of State Statistics Service of Ukraine, National Bank of Ukraine, Central Statistical Office of Poland, and National Bank of Poland.

The negative situation on the Ukrainian labour market prompts Ukrainians to seek work outside of their country and to relocate to Poland: in Ukraine the unemployment rate was 9.3% in 2016,¹⁶ while on the Polish labour market there was a shortage of workers (Map 1). Moreover, in 2017 the gap between demand and labour supply in Poland has only increased.

Map 1: Vacancies in Poland by particular provinces at the end of the fourth reporting quarter of 2016 (in thousands)

Source: Central Statistical Office (2017): Popyt na pracę w 2016 roku¹⁷.

¹³ Migration moods of the Ukrainians in dynamics (2017).

¹⁴ Демографічна і соціальна статистика (2017): Державна служба статистики України.

¹⁵ Central Statistical Office of Poland (2017): Przeciętne miesięczne wynagrodzenie w gospodarce narodowej w latach 1950-2016.

¹⁶ Демографічна і соціальна статистика (2017): Державна служба статистики України.

¹⁷ Central Statistical Office (2017): Popyt na pracę w 2016 roku, p. 19.

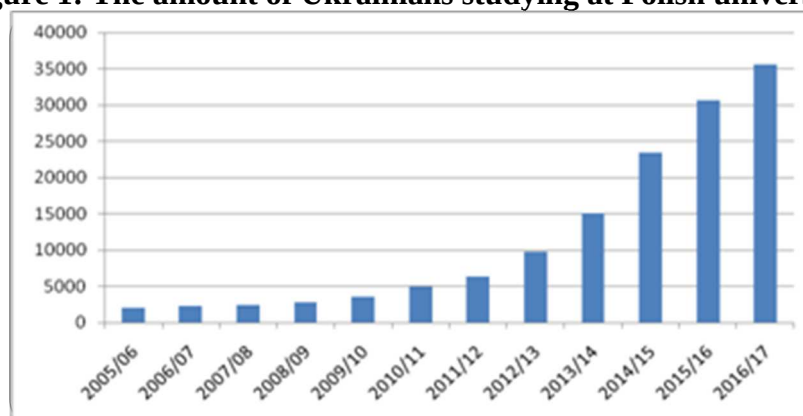
On the Polish labour market the number of vacancies at the end of December 2016 amounted to 78.0 thousand. At the end of the fourth quarter of 2016, the highest number of vacancies was available in three provinces: Mazovian (23.6%), Greater Poland (11.4%) and Silesian (11.3%).¹⁸ So, Silesian province is one of the most attractive places in Poland for a future job for Ukrainian economic migrants. In a study of the National Bank of Poland, concerning Ukrainian citizens on the Polish labour market, it is noted that Ukrainians are actively seeking and quickly finding a job in Poland.¹⁹

Economic migrants from Ukraine earn almost as much as Polish workers, but they have almost 1.5 times more working hours. The best paid jobs are jobs in the construction and renovation services industry. Household workers, on the other hand, have the lowest salary.²⁰ More than 2/3 of economic migrants from Ukraine send a part of their earnings to their families,²¹ thus contributing to raising the standard of living in Ukraine and stimulating the economic development of their homeland.

The second of the two main reasons for the migration of Ukrainian citizens to Poland is the desire of Ukrainian youth to receive education abroad. The deterioration of the quality of Ukrainian education and the growth of corruption in the educational sphere has led to this situation. In addition, there is a belief prevalent among the majority that the Polish diploma of higher education will help in finding a well-paid job abroad, including in Western Europe.

All these reasons have led to a sharp increase in the amount of Ukrainians studying at Polish universities (Figure 1).

Figure 1: The amount of Ukrainians studying at Polish universities

Source: done by the authors on the basis of data of Central Statistical Office of Poland.

Even the fact that for foreigners studying at universities is predominantly paid does not inhibit the desire of Ukrainian young people to obtain higher education in Poland. Foreigners of Polish descent, meaning about 10% of Ukrainians, are exempt from tuition fees.²² Rest of the students – citizens of Ukraine – have to pay for their studies at the Polish universities in most cases. The growth of the amount of Ukrainian students in Poland is taking place in a situation of a long-term decrease in the amount of students at Ukrainian universities (Figure 2).

More than half of students from Ukraine combine learning with work. And more than one third of working students have permanent job.²³ It should be noted that while economic

¹⁸ Central Statistical Office (2017): Popyt na pracę w 2016 roku, p.17.

¹⁹ CHMIELEWSKA, I. – DOBROCZEK, G. – PUZYNKIEWICZ, J. (2016): Obywatele Ukrainy pracujący w Polsce – raport z badania, p.15.

²⁰ Ibid, p.20.

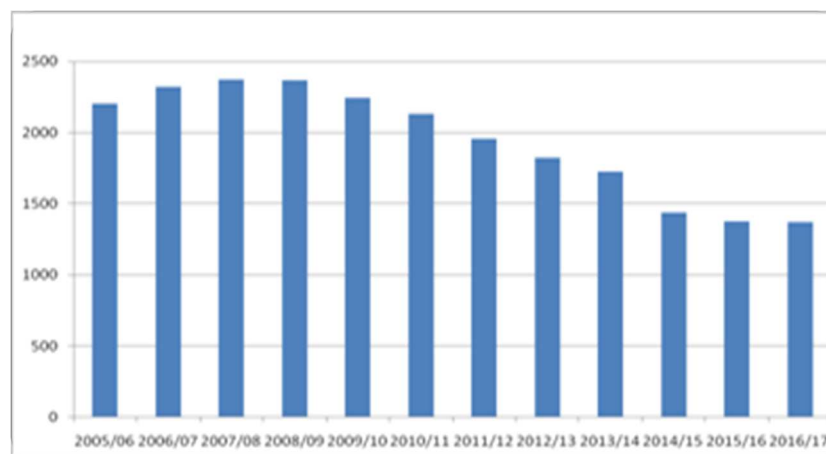
²¹ Ibid, p.23.

²² Edukacja (2017): Główny Urząd Statystyczny.

²³ CHMIELEWSKA, I. – DOBROCZEK, G. – PUZYNKIEWICZ, J. (2016): Obywatele Ukrainy pracujący w Polsce – raport z badania, p.28.

migration from Ukraine to Poland helps to reduce the pressure on the Ukrainian labour market and ensures the growth of the income level in Ukraine and the GDP growth of the country due to private transfers of labour migrants from Poland, the departure of Ukrainian youth to study in Poland increases the risks for the future recovery of Ukrainian economy.

Figure 2: The amount of students in Ukrainian higher education institutions of III-IV accreditation levels, (in thousands)

Source: done by the authors on the basis of data of State Statistics Service of Ukraine.

The problem is the emigration of highly skilled professionals and young people who are not returning to their homeland after receiving education abroad, which is growing due to the policy of a number of states to attract highly skilled immigrants and young professionals from among foreign students.

Ukrainian authorities understand this problem and have been attempting to solve it. In 2015 the *Act on External Labour Migration* was adopted, where the main directions of public policy in the sphere of external labour migration have been defined.²⁴

In the field of migration and mobility of the population of Ukraine there were several goals specified:

Goal 1 – Reduce administrative barriers for the freedom of mobility of the population of Ukraine

Goal 2 – Reduce the negative effects of emigration from Ukraine and increase its positive impact on the development of the state

Goal 3 – Create the necessary conditions for the return and reintegration of Ukrainian migrants into Ukrainian society.²⁵

The desire to achieve these goals is an evidence of the competition of Ukraine for human capital and labour resources.

Taking into account the negative tendencies on the Ukrainian labour market and the positive dynamics of the economic development of Poland, it can be noted that in the years 2014-2017 there was a situation which contributed to the economic migration of Ukrainians to Poland. This reduces the pressure on the Ukrainian labour market and tackles the problem of filling vacancies in Poland.

Creating favourable conditions for the work and education of Ukrainian citizens in Poland will contribute to the economic development of Poland. Therefore, it is necessary to determine how Ukrainians feel in Poland, how they assess the quality and level of their lives in

²⁴ Про зовнішню трудову міграцію (2015): Закон України.

²⁵ Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року.

Poland, what problems they encounter and what measures need to be implemented for their assimilation in Polish society.

This was the subject of a sociological study, the results of which are discussed in the next sections.

3 Silesian province as attractive place for Ukrainian migrants

1998 was a year of many discussions regarding the administrative division of Poland into provinces and counties. In creating the Silesian province these discussions were indeed complex, because it was not only about the borders themselves and not only about the ambitions of politicians from Opole, Bielsko-Biała or Częstochowa – it was about a certain model of the future region, in which the Upper Silesian part had always had its own distinct place.²⁶

The new province was created out of three old provinces (Katowice, Bielsko-Biała and Częstochowa).

The Silesian province, of which the Upper Silesian agglomeration is a part, is the most important industrial region, located in the southern part of Poland (see map 1). It is very well communicated with the European transport network. In it, main trans-European routes: Berlin – Breslau – Katowice – Cracow – Lviv as well as Danzig – Katowice – Žilina intersect.

The region borders the Opole, Łódź, Holy Cross and Lesser Poland provinces, while on the south it is bordered by the Czech Republic and Slovakia. Within 600 km of Katowice six European capitals are located: Warsaw, Prague, Bratislava, Vienna, Budapest, and Berlin.

The unique economic position of the Silesian province is a result of the fact, that it is the most industrialized and urbanized region in Poland. A testimony to the high degree of urbanization of the region is the fact that nearly 79% of the population lives in 71 cities, out of which:

- 4 cities have a population of over 200 thousand,
- 8 cities have a population between 100 and 200 thousand,
- 11 cities have a population between 50 and 100 thousand.

The Silesian province is 14th in Poland when it comes to total area, yet 2nd when it comes to total population. On this relatively small area equalling 12,331 km², i.e. 3.9% of the total area of Poland, there are 4,714,982 inhabitants, i.e. 12.3% of the total population, which means it has the highest population density in the whole country: 382 people/km² in relation to 122 people/km² in Poland and 116 people/km² in EU. Such a high concentration of people in a relatively small area is a huge potential market for consumer goods. The principal elements of the settlement system of the Silesian province are urban agglomerations: Upper Silesian – of European significance as well as: Bielsko-Biała, Częstochowa and Rybnik – of domestic significance.

The Silesian province is a structurally varied region. Apart from a well-developed industry it also includes agricultural areas, as well as important natural and landscape values and significant places of religious cult, contributing to the development of various forms of tourism.

The Upper Silesian Agglomeration plays the most important role in the region's specificity, being a system of cities practically adjacent to one another, stretching for 70 km. It includes 14 county-cities: Bytom, Chorzów, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Jaworzno, Katowice, Mysłowice, Piekary Śląskie, Ruda Śląska, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec, Świętochłowice, Tychy, Zabrze. It takes up approximately 18% of the total area of the province (1200 km²) and is inhabited by nearly 60% of the region's residents, meaning 2.8 million people. The average population density equals 1 900 people/km² and is almost 5 times higher than the regional index.

²⁶ GIL, R. (1999): Województwo Śląskie 99.

Administration, universities, cultural institutions, and larger companies are present in all large cities of the agglomeration such as: Katowice, Sosnowiec, Bytom, Gliwice, Zabrze, Tychy and Chorzów. The capitals of sub-regions: Rybnik, Bielsko-Biała and Częstochowa also play an important role.²⁷

In 2016 there were 85.7 thousand statements for the work of a foreigner in the Silesian province (in 2015 the number was 34.5 thousand), out of which 83.7 thousand concerned Ukrainian citizens. According to data of the Province Labour Office²⁸ (WUP) the number of statements has been increasing for the last three years. From information obtained from the spokesman of WUP in Katowice it turns out that among those who began working in the framework of the mode of statement of intention to entrust work to a foreigner the share of Ukrainian citizens equalled nearly 98%. From the data collected by County Labour Offices²⁹ we can find out that in the province employers hire mostly men (62.2 thousand) under the age of 40 years old (72%). Only one out of every four workers was between 41 and 65 years old. Most often employers offered work on a mandate agreement and intended to employ for a period of maximum half a year.

Analyzing the professional structure of those who took up work, it was shown that the largest group is made up of workers who complete simple, seasonal tasks (39%), followed by industrial workers and craftsmen (20%), and then office workers (16%). As is shown by WUP data, foreigners were seldom employed on executive positions or in professions requiring higher education. The largest number of statements from employers desiring to employ citizens of the Ukraine in the Silesian province was registered in Bielsko-Biała, Katowice, Pszczyna, Częstochowa, and Mysłowice.³⁰

The Silesian Province ranks sixth in Poland when it comes to the number of students from the Ukraine, after the Masovian, Lesser Poland, Lublin, Sub Carpathian and Lower Silesian province. In 2015 1.176 Ukrainians studied here.³¹

The Ukrainian national minority in the Silesian province is quite small, according to the date of the National Census from 2011, the region is inhabited by only 1.041 representatives of this minority.

The authors have conducted research regarding the quality of life of Ukrainians in the Silesian province. With this goal in mind a survey research was carried out directed towards two groups of recipients, i.e. people living in the Silesian province for economic reasons as well as Ukrainian students studying at Silesian universities. The research results were subject to comparative analysis.

Since, the key element of the research was quality of life, at the beginning the authors shall attempt to explain its meaning. In literature there are descriptions such as: quality of life and perceived quality of life. Their interchangeable use is inappropriate. It is important to distinguish between them. Quality of life relates to an objective dimension. A starting point for formulating any conclusions on its subject is external conditions, objective reality of a person being a source of stimuli and experiences. On the other hand, perceived quality of life is connected with a subjective opinion or reality. It is an evaluation formed by emotions and feelings. It relates to a subjective dimension.

Objective quality of life is similar in meaning to the term *living conditions* (or *standard of living*) which mean a set of objective conditions of infrastructural character, in which a given

²⁷ Województwo Śląskie regionem Polski, <http://gospodarka.silesia-region.pl/pl/>

²⁸ Ukraińcy w Polsce – raport. Jak wygląda ich sytuacja na rynku pracy. . 19.04.2017. [online]. [Cited 2.10.2017.] Available online: <http://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/ukraincy-w-polsce-raport-jak-wyglada-ich-sytuacja-na-rynku-pracy/x754s3x>

²⁹ Ibid

³⁰ Ibid

³¹ Study in Poland. Gdzie studiują Ukraińcy, Gdańsk, 21-22 stycznia 2016.

community lives (social groups, households and individuals). They are mainly connected with: economic position, existential security and environmental security of an individual's life. In order to describe objective quality of life, data available from public statistics is generally used. Examples of such measurements are average life expectancy, monthly income and living space.

Subjective quality of life is an evaluation of fulfilling individual needs. Although in literature there are numerous definitions of this category, there is a certain similarity among them. It is based on the subjective perception of our own life in the framework of a specified system of values and in specified social, economic and political conditions. Examples of such measurements are satisfaction with the state of health, income received, and private housing situation.³²

A complete picture of the quality of life is obtained studying both its objective and subjective dimension. In order to study the objective quality of life it is possible to take advantage of a ready-made set of indices available in literature (e.g. indices of sustainable development prepared for the Minister of Environment or indices used in the scope of an Urban Audit).³³

The ambiguity of the aspect of quality of life is also reflected in a different division of concepts. Those mentioned above belong to the trend which can be called normative. They assume the existence of a certain ideal state – a norm, towards which a man should aspire. His quality of life is an expression of the discrepancy between this norm the actual state. There are also definitions according to which the quality of life is connected with a wealth of experiences, rather than the fulfilment of needs.³⁴

Since, quality of life is an ambiguous term, with a rather loose definition connected with the profession or specialization of the person defining it. It is rather difficult to measure. The difficulty in providing a precise definition of quality of life has led to a situation, in which there is a lack of universal tools which would clearly define its level. It is most likely easier to respond to the question, why the level of quality of life is measured than it is to, how it should be done.

Despite complexities of this term, the authors have attempted to provide an answer to this question.

4 Ukrainians in the Silesian province: social aspects

The main goal of the survey was the evaluation of the quality of life of Ukrainian citizens working and studying in the Silesian province. The survey was conducted on a group of 127 people.

The survey contained 27 questions, including 22 categorized questions and 5 open questions. In the personal information section, 5 questions were asked allowing to get to know the main characteristics of the respondents. The survey was anonymous in character.

The research was conducted in two stages, first stage between 16.09.2017 – 30.09.2017 on a group of Ukrainian citizens who have lived in the Silesian province for at least a year due to economic reasons, second stage between 2.10.2017 – 15.10.2017 on a group of students studying at Silesian universities for at least one year.

Since the questions were directed towards two different groups of recipients, the surveys differed slightly from each other, depending on which group they were destined for, however both had similarities and constituted of three categories:

1. Fulfilment of fundamental human needs: basic healthcare, air quality, sanitation conditions, living conditions, as well as personal security.

³² BORYS, T. – ROGALA, P. (2008): Jakość życia na poziomie lokalnym – ujęcie wskaźnikowe, p.13-14.

³³ ROGALA, P. (2009): Zaprojektowanie i przetestowanie systemu mierzenia jakości życia w gminach, p.7.

³⁴ BRZEZIŃSKA, A. – STOLARSKA, M. – ZIELIŃSKA, J. (2001): Poczucie jakości życia w okresie dorosłości, p.115.

2. Fundamentals of prosperity: access to general knowledge and education, access to education and means of transport, health and wellbeing.

3. The ability of social mobility and personal freedoms: personal rights, access to higher education, freedom of choice as well as equality and tolerance.

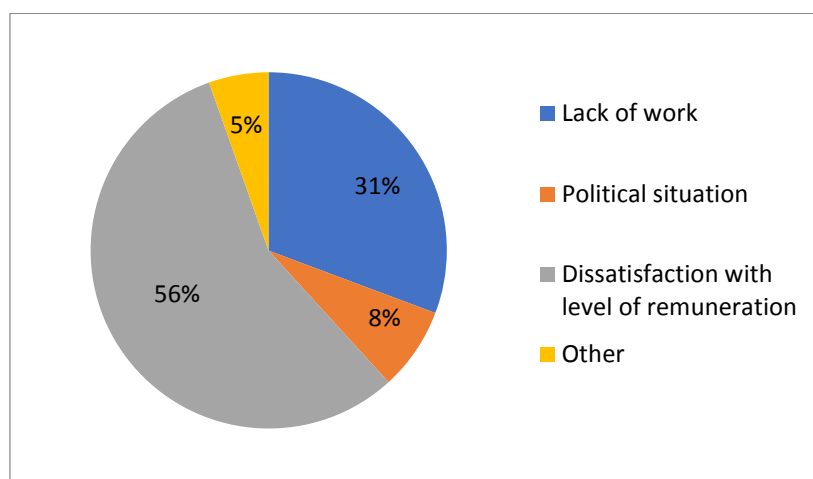
The survey constitutes the basic research tool allowing to get to know the opinions of respondents on the subject of the quality of life of Ukrainian citizens living in the Silesian province. In addition, in-depth interviews were conducted with representatives (experts) of both groups (five from each group). The interview was based on 20 questions, which constitute supplementary material for the surveys.

The participants of the in-depth interviews had greater knowledge about the subject in question in comparison with the remaining respondents. As Professor Jacek Wódz wrote: *An expert is anyone, who due to his personal position and the possibility of possessing information can provide such information, under the condition that, from the interview it results that he is not simply formally fulfilling his functions, but in reality possesses more information than the average person.*³⁵

In total 127 persons were subject to the research (68 economic migrants and 59 students).

The analysis of sociological research started with presenting data regarding the main reasons behind the immigration of Ukrainians to Poland – lack of work, political situation, dissatisfaction with level of remuneration, other (Figure 3).

Figure 3: Main reasons for migrant arrival in Poland

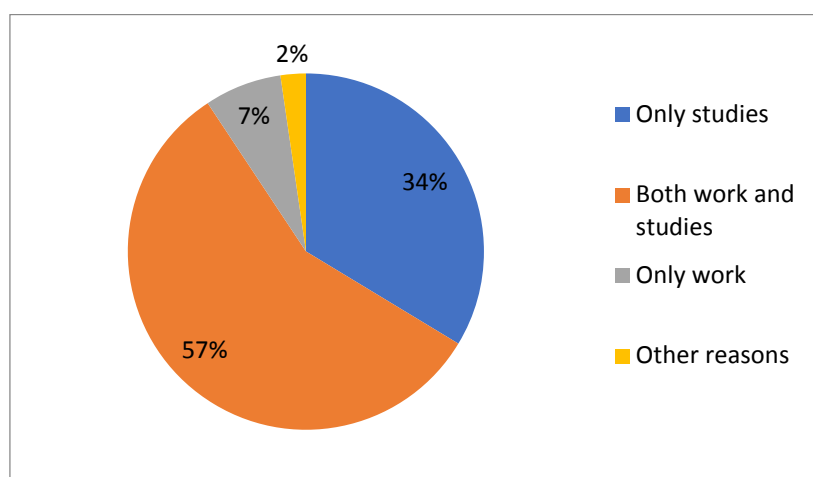
Source: done by the authors.

Among reasons not connected with work, the most often cited reason for coming to Poland is the political situation in the Ukraine – in total 7.2% responses. It is important to point out that this response was much more often selected by people, who have decided to come to Poland fairly recently – 12.5% of the responses. Since 2014 there has been a significant increase in the number of immigrants coming from Eastern Ukraine, directly affected by military activities, but also from areas threatened by the spread of war.³⁶ Among the people who came to Poland in 2014 or 2015, 28.4% were people from the eastern part of Ukraine. Previously this figure equalled only 6.3%. As a consequence the percentage of people coming from regions which are directly affected by the activities of separatists, increased to 11.7% among Ukrainians in total.

³⁵ WÓDZ, J. (1982): Z zagadnień organizacji życia społecznego w osiedlach, p.14.

³⁶ CHMIELEWSKA, I. – DOBROCZEK, G. – PUZYNKIEWICZ, J. (2016): Obywatele Ukrainy pracujący w Polsce – raport z badania, p. 12.

Figure 4: Students from the Ukraine– based on reason for coming to Poland

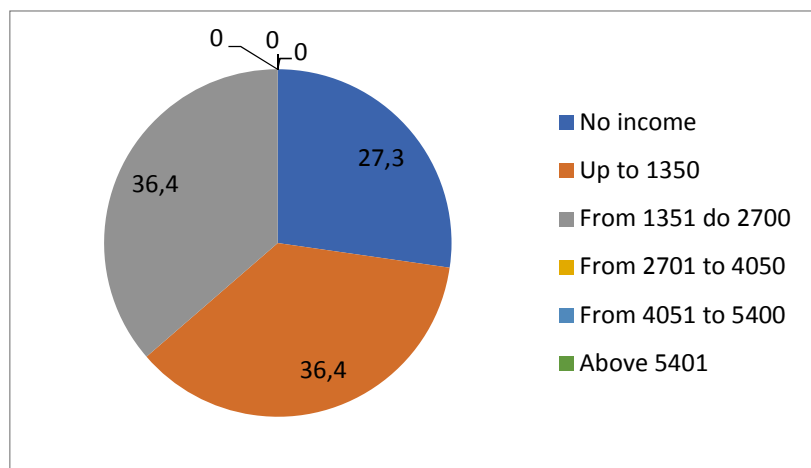

Source: done by the authors.

More than half of the students – 57.0% stated that they came to Poland with the intention of studying and working, while 33.6% came solely for educational purposes. In the group surveyed there were also people whose main purpose was only work – 7.0%, and the commencement of education did not matter when making the decision about emigration. Individual responses (2.3%) focused on other motivation as well, e.g. visiting family.³⁷

Subsequent figures present the salaries of Ukrainian citizens in Poland declared during the surveys as well as average salaries in the Ukraine.

Figure 5: Salaries of Ukrainian citizens in Poland

Source: done by the authors.

A significant part of the respondents (27.3%) declared no income, these are most often students, who have come to Poland with the sole purpose of studying. 36.4% of the surveyed states that their income does not exceed 1350 zloty, while the exact same number states income from 1351 to 2700 zloty.

Comparing the average salary in the Ukraine in 2016, which equalled 860 zloty to the salaries in Poland declared by the respondents in the survey of at least 1350 zloty, there is an increase of remuneration of at least 490 zloty monthly. This sum may in most cases be much higher, since very few of the respondents earned the average monthly Ukrainian salary. Taking

³⁷ CHMIELEWSKA, I. – DOBROCZEK, G. – PUZYNKIEWICZ, J. (2016): Obywatele Ukrainy pracujący w Polsce – raport z badania, p. 28.

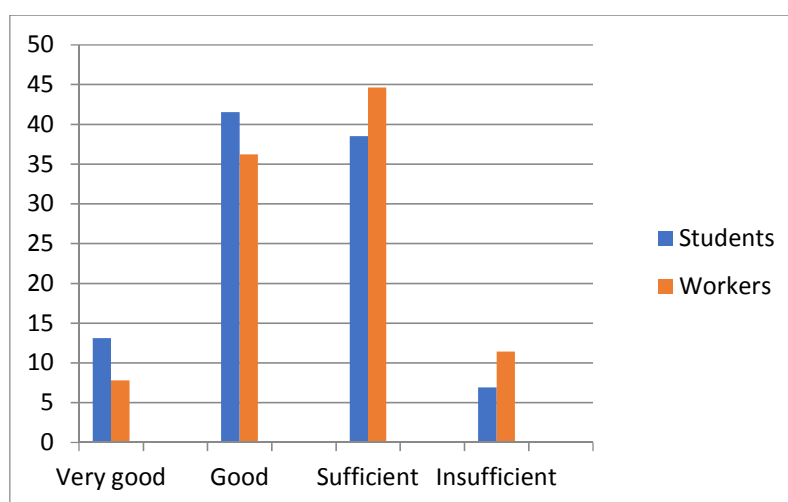
into account costs connected with moving to Poland, e.g. renting a flat in Poland, Ukrainians must count on additional costs which they would not have incurred had they stayed in their own country.

Perhaps the salaries of Ukrainian migrants, despite the fact that, they are much higher than in the Ukraine are not sufficient and determine a rather modest lifestyle during their stay in Poland, which in turn provides a rather severe evaluation of the quality of life in Poland.

The figures found below present the results of the survey, while the questions posed to the respondents were divided into three categories.

Questions from the first category regarding – *fulfillment of fundamental human needs* – were evaluated by students in the following way: very good – 13.1%, good – 41.5%, sufficient – 38.5%, insufficient – 6.9%, while the figures for economic migrants were as follows: very good – 7.8%, good – 36.2%, sufficient – 44.6%, insufficient – 11.4%.

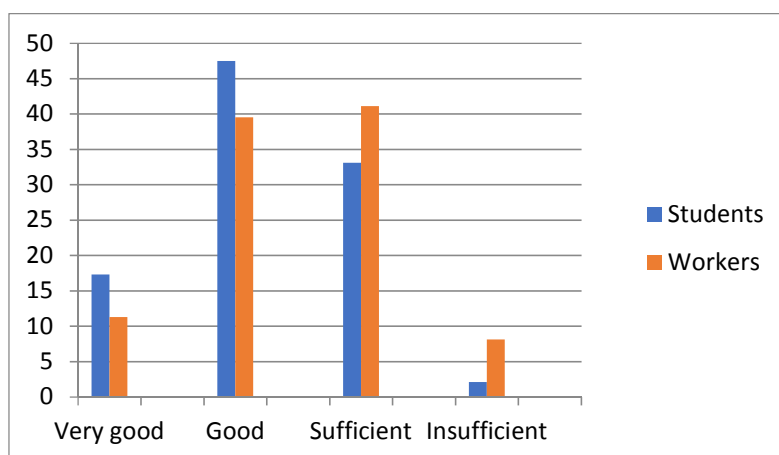
Figure 6: Comparison of the evaluation provided by Ukrainian students and workers living in Poland regarding the fulfilment of fundamental human needs

Source: done by the authors.

Fundamentals of prosperity – in responses provided for questions in the second category students gave the following – very good – 17.3%, good – 47.5%, sufficient – 33.1%, insufficient – 2.1%, while workers’ responses were as follows: 11.3% – very good, 39.5% – good, 41% – sufficient, 8.1% – insufficient.

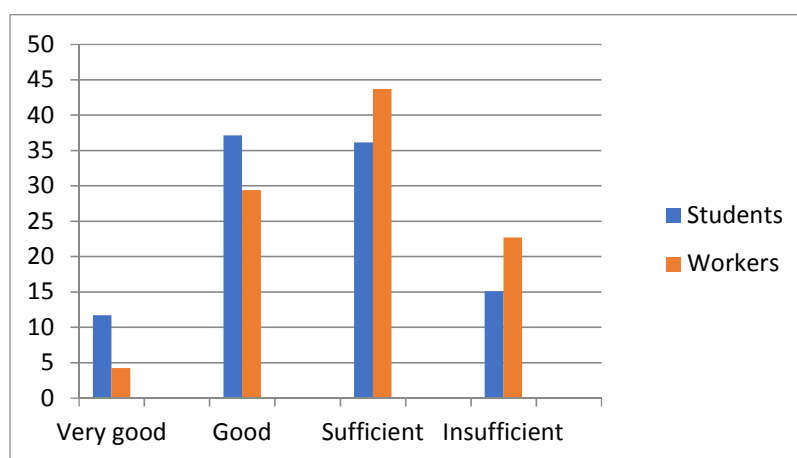
Figure 7: Comparison of the evaluation provided by Ukrainian students and workers living in Poland regarding fundamentals of prosperity

Source: done by the authors.

In providing a response for questions in the third category – *Opportunities of social advancement and personal freedoms* – the student votes was divided in the following way: very good – 11.7%, good – 37.1%, sufficient – 36.1%, insufficient – 15.1%, economic migrants were more critical: very good – 4.2%, good – 29.4%, sufficient – 43.7%, insufficient – 22.7%.

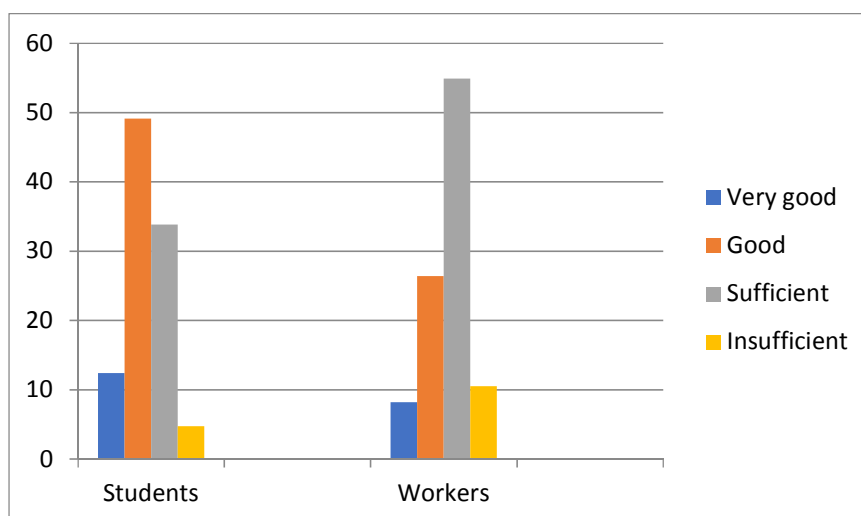
Figure 8: Comparison of the evaluation provided by Ukrainian students and workers living in Poland regarding opportunities for social advancement and personal freedoms

Source: done by the authors.

The most important question of the present study was found in the in-depth interview and it was: *How do you evaluate the quality of life in Poland?* (on a scale of: very good, good, sufficient, insufficient). Experts from the economic migrant community for the most part evaluated the quality of life in Poland as sufficient (54.9%), while experts representing students evaluated the quality of life in Poland mainly as good (49.1%).

Figure 9: Evaluation of the quality of life by economic migrants and students from Ukraine

Source: done by the authors.

It is important to note, that representatives of each group took into account different variables when answering this question. For example, representatives of economic migrants, in connection with an increase in income, saw the opportunities to fulfill fundamental human needs. Their stay in Poland was treated as temporary, used to make money, so it would seem that e.g. housing conditions during their stay in Poland were not the most important for this group.

That is why it seems a little strange, that migrant workers gave a rather low evaluation of fulfilment of human needs, which is illustrated by Figure 5, as well as the remaining two categories, components of quality of life, which is shown on Figures 6 and 7. For a majority of the respondents it was graded as sufficient. Similarly in the in-depth interview in response to the question *How do you evaluate the quality of life in Poland?* migrant workers rated it as sufficient. Taking into account the results of an annual study³⁸ carried out by an American non-governmental organization Social Progress Imperative for 2017, Ukraine ranked 64th out of 128 countries in the world in a ranking of level of life. Poland ranked 32nd in the same ranking. So it can be said that the objective quality of life in our country is much higher than in the Ukraine. More so because according to study results, post-Soviet countries, including Ukraine are still on a low level regarding all analyzed factors, while also exhibiting a regression in the categories “access to education, “tolerance” and “quality of environment”.

The authors of the document underline that for the most part factors of social development of the Ukraine remained on the same level as in the previous year, while also underlining a slight improvement in access to information and communication, freedom of choice and personal freedom. At the same time the factors of “personal security” and “tolerance”, worsened.

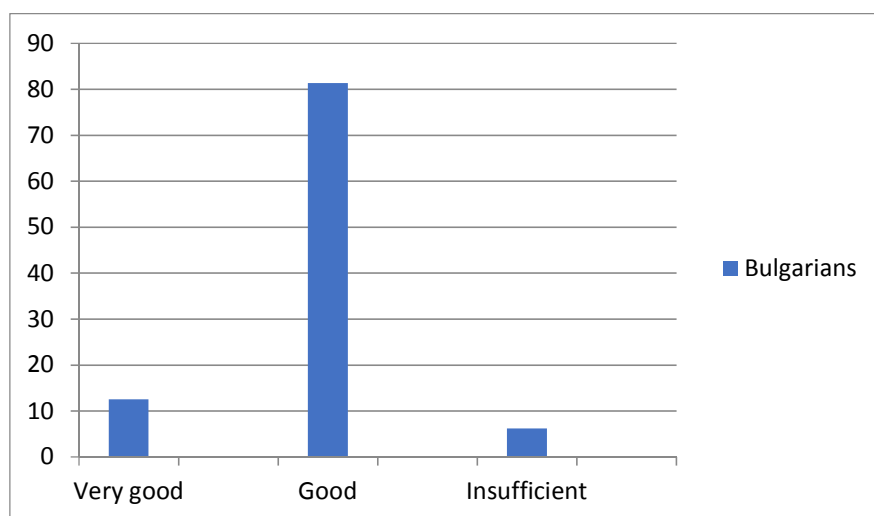
The top-ranked countries in terms of standard of living are Denmark and other Scandinavian countries, Canada, Netherlands, Australia, England and Germany.³⁹

It is worth comparing the results of study results of the quality of life of Ukrainian citizens with other foreigners living in Poland. Bulgarians can serve as an example. The choice of Bulgarians is not accidental. The authors of the study conducted a similar study in February 2017, on a group of 320 Bulgarians who have lived in Poland for at least one year.

³⁸ Porter M., E., Stern S., Green M., Social Progress Index 2017

³⁹ Ukraina zajęła 64. miejsce w rankingu jakości życia.

Figure 10: General evaluation of the quality of life provided by Bulgarians who have lived in Poland for at least one year (Bulgarians students did not take part in the study)

Source: done by the authors.

The quality of life in Poland was evaluated as good by over 80% of Bulgarian citizens, meaning a higher grade than the sufficient issued by Ukrainian citizens living and working in Poland. It is important to add that Bulgaria was ranked 41st in the above-mentioned ranking of Social Progress Imperative for 2017, therefore the difference in the objective evaluation of the quality of life between Poland and Bulgaria is much lower than between Poland and Ukraine.

In conclusion, the life of Ukrainian students in the Silesian province is better than that of economic migrants from that country. Students, generally young people without concrete plans for the rest of their life were not for example, able to decisively answer the question whether they could come back home after finishing their studies. They see an opportunity to improve their standard of living through education in our country, they see the access to basic knowledge and education as well as means of transport in Poland as good, they are generally of good health and positive wellbeing.

Migrant workers, often having responsibilities in Ukraine, for the most part treat their stay in Poland as a temporary period of extensive work with the aim of earning and acquiring the largest financial capital, while at the same time supporting their families in the Ukraine. They live a rather modest life in Poland, with the perspective of making money and improving their standard of living after returning to their homeland.

Conclusion

Ukrainian citizens have for years been active participants of the Polish labour market and students of Polish universities. They are especially visible in large urban agglomerations as well as areas specializing in agriculture.

The outbreak of a military conflict in the east of the country at the outset of 2014 as well as the deteriorating economic situation both in the Ukraine as well as Russia, caused an rapid increase of interest in working and studying in Poland. It is most visible in the amount of statements of entrusting work to a foreigner registered by Polish employers as well as the ever-growing number of Ukrainian students.

That is why conducted study regarding the quality of life of Ukrainian citizens in Poland should be one of the stages of a research work, which should undoubtedly be continued. It seems, as if the specificity of migrations from Ukraine to Poland is to a large extent different

than the processes of migration in Europe (short-term migration, circulatory, not-settlement, migrants with similar culture readily adapt to their working environment).

This shows a limited possibility for imitating patterns of migration policy and the necessity to develop different solutions in this aspect. In addition such necessity is strengthened by the political and economic situation which developed in the Ukraine in 2014. Having comprehensive knowledge about the patterns of migration from Ukraine to Poland, and especially the impact of this migration on Polish economy, in terms of perspective benefits and threats, is necessary if the European Union (EU) was to adopt a uniform policy towards migrants.

Taking into account Polish interests in a uniform EU policy concerning migrations is possible only in the case of having results of scientific research which could constitute a significant negotiating argument in formulating the EU stance.

In migratory processes it is important to take into account both pros and cons, both on the individual migrant level, as well as for his family, his employer, the local community, region, and state.⁴⁰

For the country of origin the analysis of effects of migrations in the context of development of economy and labour market far exceeds the response to the question – whether the financial support sent by migrants and possible decrease in unemployment, compensate for the negative effect of losing a number of desirable groups of employees (specialists, qualified workers), and these are often young people of whom every country has specific expectations.

On the other hand the destination country, while knowing that economic migration has a positive effect on the economy and labour market, especially if it has a complementary character in relation to the domestic labour force, while also being a quick source of obtaining specialists and workers, must know the response to the question – whether the costs of migration, which the destination country must take into account, in the shape of migratory problems or social expenditures, in the final balance do not exceed the benefits. In general, most of the scientists studying migrations assume that in migrations processes benefits are greater than losses.^{41,42}

It seems quite certain, that for Ukraine, Poland will be more and more attractive as a principal migratory destination, not only thanks to the current liberal policy regarding the acceptance of Ukrainians (especially in comparison to other countries – Czech Republic, Italy, Spain, France, and Germany) or due to the development of a certain “migratory chain” – migrants living in Poland will help others, bringing in their relatives or friends – such a mechanism is known from Polish migratory experiences in the British Isles.

A positive opinion of Poland also plays an important role. It turns out that Poland is the only country, according to research conducted by GFK Ukraine⁴³ that is a more preferred migration destination than in the previous years. The percentage of respondents who indicated Poland as the most desirable migration destination, in 2006 amounted to only 7%, in 2011 – 15%, while in 2015 it equalled 30%.⁴⁴

⁴⁰ ELLERMAN, D. (2005): Labour migration: a developmental path or a low-level trap? P. 621, ICDUYGU, A. – SIRKECI, I. – MARADOGLU, G. (2001). Socio-economic development and international migration: a Turkish study, p.49, KAPUR, D. (2004): Remittances: The New Development Mantra?, GHOSH, B. (2006): Migrants' Remittances and Development. Myths, Rhetoric and Realities, RANIS, G. (2008): Relationships between Migration and Development, p.35.

⁴¹ CAPENKO, I. (2002): *Renesans ekonomicznej migracji na zapadle*, p. 115.

⁴² KLIMEK, D. (2015): *Funkcja ekonomiczna migracji zarobkowej z Ukrainy do Polski*, p. 93.

⁴³ Public Opinion Survey of Residents of Ukraine September 14 – October 10, 2017.

⁴⁴ LANG, P. (2017): *Obie strony wygrywają*, <http://jagiellonski24.pl/2017/03/29/obie-strony-wygrywaja/>

References:

1. Association of Ukrainians "Zakerzonja". [online]. [Cited 26. 10. 2017.] Available online: <http://www.zakerzonja.com/>
2. BORYS, T. – ROGALA, P. (red.) (2008): *Jakość życia na poziomie lokalnym – ujęcie wskaźnikowe*, UNDP Polska, Warszawa 2008.
3. BRZEZIŃSKA, A. – STOLARSKA, M. – ZIELIŃSKA, J. (2001): Poczucie jakości życia w okresie dorosłości. W: Appelt K., Wojciechowska J. (red.), *Zadania i role społeczne w okresie dorosłości*. Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 2001.
4. CAPENKO, I. (2002): Renessans ekonomičeskoj migracii na zapade, *Voprosy Ekonomiki*, 2002, No. 11.
5. Central Statistical Office (2016). [online]. [Cited 22. 10. 2017.] Available online: <http://stat.gov.pl/en/>
6. Central Statistical Office (2017): Popyt na pracę w 2016 roku. [online]. [Cited 23. 10. 2017.] Available online: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/popyt-na-prace/popyt-na-prace-w-2016-roku,1,12.html>
7. Central Statistical Office of Poland (2017): Przeciętne miesięczne wynagrodzenie w gospodarce narodowej w latach 1950-2016. [online]. [Cited 23. 10. 2017.] Available online: <http://stat.gov.pl/>
8. CHMIELEWSKA, I. – DOBROCZEK, G. – PUZYNKIEWICZ, J. (2016): *Obywatele Ukrainy pracujący w Polsce – raport z badania*. Departament Statystyki NBP, Warszawa, 2016. [online]. [Cited 6. 10. 2017.] Available online: http://www.nbp.pl/home.aspx?f=aktualnosci/wiadomosci_2016/20161212_obywatele_ukrainy.html
9. Edukacja (2017): Główny Urząd Statystyczny. [online]. [Cited 15. 11. 2017.] Available online: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/>
10. ELLERMAN, D. (2005): Labour migration: a developmental path or a low-level trap? *Development in Practice*, 2005, Vol. 15, No. 5.
11. GHOSH, B. (2006): Migrants' Remittances and Development. Myths, Rhetoric and Realities, International Organization for Migration, Geneva 2006.
12. GIL, R. (1999): *Województwo Śląskie 99, Raport o rozwoju społecznym*, Warszawa 1999
13. GOSPODAROWICZ, K. – Macyszyn, M. (2017): Zatrudnienie obywateli Ukrainy na nowych zasadach, *Rzeczpospolita* 20.08.2017 [online]. [Cited 2.10.2017.] <http://www.rp.pl/Kadry/308199986-Zatrudnianie-obywateli-Ukrainy-na-nowych-zasadach.html>
14. ICDUYGU, A. – SIRKECI, I. – MARADOGLU, G. (2001): Socio-economic development and international migration: a Turkish study, *International Migration*, 2001, No. 4.
15. Ilu Ukraińców pracuje w Polsce i jak dużo zarabiają? 4.01.2017. [online]. [Cited 2.10.2017.] Available online: <http://www.newsweek.pl/biznes/firma/ilu-ukraincow-pracuje-w-polsce-i-jak-duzo-zarabiaja-,artykuly,403027,1.html>
16. KAPUR, D. (2004): Remittances: The New Development Mantra? Harvard University and Centre for Global Development G-24, Discussion Paper No. 29, 2004
17. KLIMEK, D. (2015): Funkcja ekonomiczna migracji zarobkowej z Ukrainy do Polski, *Politechnika Łódzka* 2015
18. LANG, P. Obie strony wygrywają. 29.03.2017. [online]. [Cited 2.10.2017.] Available online: <http://jagiellonski24.pl/2017/03/29/obie-strony-wygrywaja/>
19. Migration moods of the Ukrainians in dynamics (2017). [online]. In: *Рейтинг*, 3. 10. 2017. [Cited 5. 10. 2017.] Available online:

- http://ratinggroup.ua/en/research/ukraine/dinamika_migracionnyh_nastroeniy_ukraincev.html
20. MYŚLICKI, A. (2016). Czy imigracja z Ukrainy zapełni lukę emigracyjną w Polsce? *Przegląd Geopolityczny*, 18, 2016, s. 70-86.
 21. Narodowy Bank Polski. Internet information services. [online]. [Cited 21. 10. 2017.] Available online: <http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/srodeken.htm>
 22. PAULUKIEWICZ A. (2017): Ilu jest Ukraińców w Polsce? Ile pracują i zarabiają? NBP przebadał ekonomicznych imigrantów zza wschodniej granicy. National Bank of Poland (NBP) 4.01.2017. [online]. [Cited 2.10.2017.] Available online: <http://wolnosc24.pl/2017/01/04/ilu-jest-ukraincow-w-polsce-ile-pracuja-i-zarabiaja-nbp-przebadal-ekonomicznych-imigrantow-zza-wschodniej-granicy/>
 23. Popyt na pracę w 2016 roku (2017): Główny Urząd Statystyczny. Zakład wydawnictw statystycznych. [online]. [Cited 7. 10. 2017.] Available online: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/popyt-na-prace>, p.17.
 24. Porter M., E., Stern S., Green M., Social Progress Index 2017
 25. Public Opinion Survey of Residents of Ukraine September 14 – October 10, 2017, Center for Insights in Survey Research, [online]. [Cited 12.11.2017.] Available online: http://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content/UA/02-News-2017/2017_11_Ukrainian_Poll_EN.pdf
 26. RANIS, G. (2008): Relationships between Migration and Development, [w:] *Migration & Development. Future Directions for Research and Policy*, SSRC Migration & Development Conference Papers, New York 2008
 27. Raport z wyników. Narodowy Spis ludności i mieszkań 2011, GUS 2012, s. 106
 28. ROGALA, P. (2009): *Zaprojektowanie i przetestowanie systemu mierzenia jakości życia w gminach*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu Wydział w Jeleniej Górze, Jelenia Góra – Poznań 2009.
 29. Study in Poland (2016): Gdzie studiują Ukraińcy, Gdańsk, 21-22 stycznia 2016
 30. Ukraina zajęła 64. miejsce w rankingu jakości życia. 5.07.2017. [online]. [Cited 2.10.2017.] Available online: http://zik.ua/pl/news/2017/07/05/ukraina_zaja_64_miejsce_w_rankingu_jakosci_zycia_1126709?m=1
 31. Ukraińcy w Polsce – raport. Jak wygląda ich sytuacja na rynku pracy. 19.04.2017. [online]. [Cited 2.10.2017.] Available online: <http://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/ukraincy-w-polsce-raport-jak-wyglada-ich-sytuacja-na-ryнку-pracy/x754s3x>
 32. Województwo Śląskie regionem Polski. Informator gospodarczy Województwa Śląskiego. [online]. [Cited 2.10.2017.] Available online: <http://gospodarka.silesia-region.pl/pl/>
 33. WÓDZ, J. (1982): Z zagadnień organizacji życia społecznego w osiedlach, Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1982, p. 14.
 34. Wschodnik.pl, News from the Ukraine, 25.04.2017.
 35. Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011, GUS, s. 18.
 36. Zmiany w zatrudnianiu cudzoziemców w 2018: Prezydent podpisał ustawę, 3.08.2017. [online]. [Cited 2.10.2017.] Available online: <http://serwisy.gazetaprawna.pl/praca-i-kariera/artykuly/1062241,zmiany-w-zatrudnianiu-cudzoziemcow-2018.html>
 37. Демографічна і соціальна статистика (2017). Державна служба статистики. [online]. [Cited 18. 12. 2017.] Available online: <http://ukrstat.gov.ua/>
 38. Про зовнішню трудову міграцію. Закон України (2015): *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2015, № 49-50, ст.463.
 39. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р.

№482-p. [online]. [Cited 3.11. 2017.] Available online: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>

Contact:

Dr Aleksander Ostenda

Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts
Katowice School of Technology
43 Rolna st.
40-555 Katowice, Poland
e-mail: aleksander.ostenda@wst.com.pl

Mgr Magdalena Wierzbik-Strońska

Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts
Katowice School of Technology
43 Rolna st.
40-555 Katowice, Poland
e-mail: rektorat@wst.com.pl

doc. Tetyana Nestorenko, PhD.

Faculty of the Humanities and Economics
Berdyansk State Pedagogical University
4 Shmidt st.
71100 Berdyansk, Ukraine
e-mail: tetyana.nestorenko@gmail.com

Mgr. Volodymyr Ivanchuk

Philological Faculty
Donbas State Pedagogical University
19 General Batyuk st.
84116 Slovyansk, Ukraine
e-mail: vohinyashik@mail.ru

CAGE DISTANCE FRAMEWORK BETWEEN CROATIA AND AUSTRIA

Ivona Peternel

Juraj Dobrila University of Pula, Zagrebačka 30, 52100 Pula, Croatia, e-mail: ivonapeternel@gmail.com

Croatia is a country whose political, economic and cultural connectives goes far back throughout history with Austria. Both countries were part of one, firstly within Habsburg Monarchy, following Austrian Empire and finally through Austro-Hungarian Empire. The article questions whether Croatia used its historically good connections and advantage with Austria in order to accomplish economic interest. For performing the research task methodology relies on the model of Cage Distance Framework who predicts possibility of international trade based on few basic components or similarity between countries. Research showed solid ground for countries to develop further economic cooperation but also highlights shortcomings in Croatian approach and usage of its potential to raise exports to Austria.

Key words: Croatia, Austria, export, Cage Distance Framework, economic diplomacy

JEL: F00, F10

Introduction

Croatia is a country whose political, economic and cultural connectives goes far back throughout history with Austria. Both countries were part of one, firstly within Habsburg Monarchy, following Austrian Empire and finally through Austro-Hungarian Empire. Coastal regions of Istria and Dalmatia inherited a number of constructional objects and cultural values, even today. Croatian tourism development is also connected with Austrian aristocracy who came on the coast for health tourism.

Today, Croatia has 54 international acts signed with Austria since 1992, and 14 taken over by succession (former Yugoslavia). Bilateral cooperation continues well in many different aspects.

Croatian Ministry of Foreign and European Affairs emphasize bilateral cooperation specially with Austria. Report from 2011 quotes excellent cooperation in many areas, economic, political, social and scientific area. In terms of economic diplomacy and economic cooperation the questions arise if the cooperation outcome shows solid results on both sides. The article questions whether Croatia used its historically good connections and advantage with Austria in order to accomplish economic interest. For performing the research task methodology relies on the model of Cage Distance Framework¹ who predicts possibility of international trade based on few basic components or similarity between countries. The model is developed for the companies to strength their strategic go abroad approach and for the purpose of this research it relies on the perspective from the political structures. Political elite is the one defining the diplomacy and economic development, especially in young economies like Croatian one.

¹ GHAMEWAT, P. (2007): Redefining Global Strategy: Crossing Borders in a World Where Differences Still Matter.

1 Croatia

Domestic literature in economic diplomacy is seriously lacking and political elite is not possible to influence on. Only systematic and comprehensive scientific approach can present the importance of economic diplomacy in Croatia².

Croatian Ministry of Foreign and European Affairs in 2013 introduced economic diplomacy model giving priority to Croatian export support, protection of Croatian companies abroad and attracting foreign direct investments. The model intention is to follow western European developed economies who are doing well in economic diplomacy. Second intention is to support Croatian economic sector after 2008 crisis.

Table 1: Croatian economic diplomacy theoretical model

Economic diplomacy goals	The model	Performance indicators
Croatian export support	Identified priority markets Education and employment of experts in diplomacy	Success indicator is presented through general data and survey performed among exporters
Protection of interests of Croatian companies abroad	Government committee for economic internationalization	Information and institution access is rated with highest positive responses
Foreign Direct Investments promotion and support	Defined list of services provided to Croatian exporters	Marketing strategy, profile and credibility are rated with lowest rates

Source: author.

The model has two general observations or obstacles. Activities targeted are more in the range of commercial diplomacy while economic diplomacy is a much broader context³. It is a good starting point, support of commercial diplomacy activities but this initial theoretical step should define economic diplomacy in its overall dimension. Second is a lack of dedicated body for performing economic diplomacy activities. MFA in its regular reports highlights the efforts in training the staff in diplomatic activities. The question arises how much of their time they spend on economic diplomacy activities. Such activities are a daily job of professionals in the field, not adventitious job tasks within general diplomacy.

An opportunity to raise Croatian economy comes from regional cooperation and Austria as a traditional partner should be a country of special interest. MFA practitioners are in a favour of supporting exporters to distanced markets, namely Middle and Far East⁴. Targeted markets are the future and predict growth in world economics but the question is what results can Croatian economy achieve with infrastructure, technology, services sector and manufacturing products it can offer on world market in terms of their value and world market perception. Looking from the European neighbouring perspective export of products and services could be of high value as branding and visibility is much higher. Croatia is a small economy and the volume it can offer on long distanced world markets is also questionable.

World Trade Organization for 2016 reports that 73.1 % of Croatian exports goes in the European Union, namely Germany, Italy and Slovenia. UNCTAD country profile for 2016

² ŽIROVČIĆ, D. (2016): Gospodarska diplomacija izabrani nacionalni modeli.

³ BAYNE, N. - WOOLCOCK, S. (2007): The New Economic Diplomacy: Decision Making and Negotiation in International Economic Relations. BERRIDGE, G.R. - JAMES, A. (2003), A Dictionary of Diplomacy.

⁴ KLISOVIĆ, J. (2014): The new Croatian commercial Diplomacy, International Journal of Diplomacy and Economy, pp.228-230

places Austria on the fifth place among Croatian export markets. Primary products export is on the first place while services sector refers to tourism. According to Croatian Bureau of Statistics around 15% of Croatian company exports abroad. That small percentage of companies employs more than 50% of people working in private sector. Such statistics is speaking on behalf of the necessity of Croatia to raise its exports. Limited and financially not stable local market is not sufficient for placing the products and services. Manufacturing industry holds the highest share in commodity exchange, around 88.9%, primarily pharmaceutical industry. Second place goes to food industry, followed by refined petroleum products. The biggest import ratio is on the food products.

Croatian economy was additionally burdened by war for independence during nighties after whom slow and questionable privatization process lasted for a decade⁵. As a result, today telecommunications, banking, oil and gas industry are owned by majority of foreign companies. Austrian one are taking high first place in banking and telecommunications.

2 Austria

Austria belongs to the group of small highly developed European economies. When it comes to a question of international relations and diplomacy Austria is not an example of investing or promoting much in the field⁶. Nevertheless, results in international relations and trade are very high on the scale, for Austrian citizens and general welfare. Austria inherited the status similar to Switzerland, a country mainly neutral when it comes to a European or world politics or economic interference. It is a country without high impact on foreign affairs, namely EU one, or as a donor country⁷. Looking from the opposite perspective Vienna is an important centre for a number of diplomatic, international, political and economic forums and associations. Having that in mind and its development index it is a questionable whether Austria does not invest much in diplomacy. Presumably, it is a country skilful in performing international cooperation without building complex and expensive state apparatus to perform economic diplomacy. Furthermore, Austria recognized its potential and constantly supported trade relations with Eastern and South-eastern Europe⁸. Austria Review report from 2017 reports GDP per capita in the amount of \$ 43.549 and trade surplus of 3.9% of national GDP. The same report predicts GDP growth in the average of 1.3% for the next five years. Most important export and import partner is Germany with high 43.2 % of imports and 31.9 in exports. It is a significant ratio as the two economies differ much in the volume. And once again shows Austrian economy capability to create positive trade flows.

Economic diplomacy in Austria is not separately specified. Commercial diplomacy is entrusted to. Austrian Federal Economic Chamber, responsible for complete business community, domestic and abroad. Differently from most other European models, government is obliged to consult the Chamber in all matters regarding legislative and projects concerning economy. Chamber is responsible for export and organized through Advantage Austria whose main task is to support and promote Austrian exports. Austrian Trade Commissions are under Chamber supervision and operate worldwide. Austrian Business Agency is a national agency dedicated exclusively to attract foreign direct investment.

⁵ PLEVNIK, J. (2016): Croatia's Economic Diplomacy Needs Long-term Strategy as Constructive Axis for Future Reform.

⁶ MULLER, P. – MAURER, H. (2016): Austrian foreign policy and 20 years of EU membership: Opportunities and constraints.

⁷ ALECU DE FLERES, N. (2012): EU foreign policy and the Europeanization of neutral states: comparing Irish and Austrian foreign policy, London.

⁸ DE GRUYTER, C. (2014): Austrian Acrobatics in Europe, Carnegie Europe, 5 November 2014. Internet: <http://carnegieeurope.eu/2014/11/05/austrianacrobatics-in-europe>.

3 Methodology

The Cage Distance Framework⁹ (furthermore Framework) is the base model used to create a theoretical comparison between Croatia and Austria. It is a model author introduced for companies when strategically thinking on going abroad but it can be easily copied for government policymakers which is the case in this article. The author used gravity model in order to support the Framework and perform empirical results on the model theory. Present article will hold on theoretical comparative analysis, due to the time limits mainly. A number of other researchers support similar idea, that export strategy and execution is easier if countries involved are somewhat similar¹⁰.

The Framework is based on four different dimensions through whom a country comparison is doable. The Framework should serve as important starting point when calculating the possibilities of international trade with selected partner countries and identify goals, if any. In the case of Austria and Croatia the model implies whether there's a solid ground for mutual cooperation and highlight the main differences. Framework analysis covers four main components, or distances as the author defines them, cultural, administrative, geographical and economic.

Basic similarity for both countries can be drawn from a number of factors. From general perspective, both belong to the group of small opened economies, both have a tourist sector with high ratio in national GDP, they share common history, religion and similar cultural values. In Austria lives around 140.000 people with Croatian citizenship. Croats in Burgenland region live since 16th century, almost 500 years and enjoy legal minority rights. Large Croatian community is an add value factor in enhancing trade between the countries. Geographically are almost direct neighbours what influences positively on transportation and communication costs.

Table 2. Cage Distance Framework between Croatia and Austria

<i>Parameter</i>	<i>Croatia</i>	<i>Austria</i>
Cultural distance	Joint history through several different states and centuries Christian religion European cultural values Croatian language	Joint history through several different states and centuries Christian religion European cultural values German language Croatian minority and migrants of former Yugoslavia understanding Croatian language and familiar with Croatian products and services
Administrative distance	Population of 8.7 million European Union member Inherited slow and complicated administration in public apparatus Economic diplomacy within Ministry of Foreign and European Affairs	Population of 4.2 million European Union member Effective administration No existing economic diplomacy through specific model Commercial diplomacy very effective through Austrian Federal Economic Chamber
Geographic distance	Neighbouring country Developed domestic motorway network connections,	Neighbouring country Without difficulties in information and transportation communications, on all levels Low transportation costs

⁹ GHAMEWAT, P. (2007): Redefining Global Strategy: Crossing Borders in a World Where Differences Still Matter.

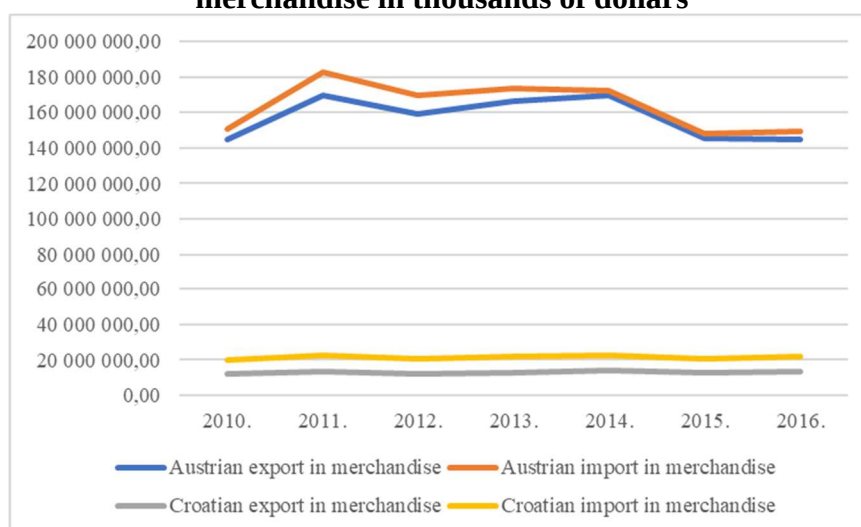
¹⁰ CHERRIER, N. (2012): EU Diplomacy at 27: United in Diversity? - ESTRIN, S. - UVALIC, M. (2013): Foreign direct investment into transition economies: Are the Balkans different?

	Railway network completely obsolete Low transportation costs	
Economic distance	Small opened economy Young in liberal mainstream economics GDP per capita: \$ 11.813 Croatian Kuna currency	Small opened economy highly developed, high GDP and overall level of development GDP per capita: \$ 44.150 Eurozone: euro currency

Source: author.

Framework analysis show highest closeness in cultural and geographical distance. Administrative distance is an obstacle to a certain extent, mainly for Austrian companies entering Croatia due to slow and complicated administrative procedures while economic distance shows the highest gap. The gap necessarily doesn't have to be a negative perception, at least for one side, Austrian in this case. Austrian exports relies heavily on the Balkan region¹¹ since the nighties and the communism block collapse. It seems that Austria used its comparative advantage, strong developed economy on the border between Western and Eastern Europe and recognized the potential of new transition economies to place its products and services. Figure 1 shows a ratio between export and import in both countries, overall with all partners. Austria managed to secure import very close to export values last two years while Croatia holds the same trend. Both countries do well in services sector due to tourism segment.

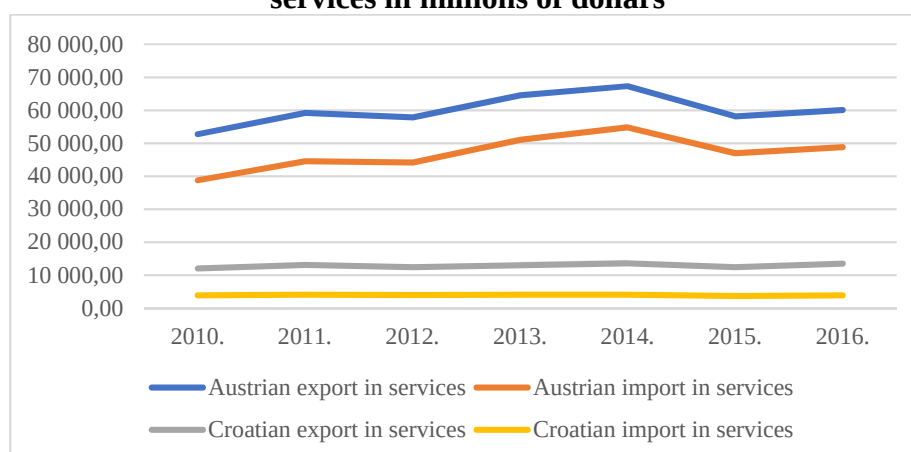
Figure 1. Differences in the trade volume of export and import of merchandise in thousands of dollars

Source: UNCTAD report on merchandise trade matrix, 2017.

¹¹ LIGHTFOOT, S. – OBROVSKY, M. (2016): Austrian development policy – from global to neighbourhood policy?

Figure 2. Differences in the trade volume of export and import of services in millions of dollars

Source: UNCTAD report on services trade matrix, 2017.

Table 3 shows the Croatian volume of foreign trade of goods with Austria. Statistics shows that Austria exports to Croatia in average double than imports. Positive step is seen in 2016, the year shows a decline in the import.

Table 3. Export and Import volume of merchandise with Austria, in thousand euros

<i>Export direction</i>	<i>2010.</i>	<i>2011.</i>	<i>2012.</i>	<i>2013.</i>	<i>2014.</i>	<i>2015.</i>	<i>2016.</i>
Croatia - Austria	471.405	547.288	628.177	601.441	631.230	754.692	789.201
<i>Import direction</i>	<i>2010.</i>	<i>2011.</i>	<i>2012.</i>	<i>2013.</i>	<i>2014.</i>	<i>2015.</i>	<i>2016.</i>
Austria - Croatia	720.905	725.959	1.588.630	1.488.517	1.486.062	1.689.454	1.571.156

Source: Croatian Bureau of Statistics, Export and Import, by country of destination, Austria – indices, 2017.

Table 4. Export and import indices Croatia to Austria

<i>Year</i>	<u>2011.</u> <u>2010.</u>	<u>2012.</u> <u>2011.</u>	<u>2013.</u> <u>2012.</u>	<u>2014.</u> <u>2013.</u>	<u>2015.</u> <u>2014.</u>	<u>2016.</u> <u>2015.</u>
Export indices to Austria	116,1	114,8	95,7	105,0	119,6	104,6
Import indices from Austria	100,7	100,6	93,7	99,8	113,7	93,0

Source: Croatian Bureau of Statistics, Export, by country of destination, Austria – indices, 2017.

Foreign Direct Investment is an important tool of economic diplomacy whose numbers can appoint whether economic diplomacy actions perform well. It is also a parameter who compares economic distances between the countries, within Framework analysis. FDI is usually interpreted with the size of economy, namely population¹² which can be explained on the example of large countries. China or USA will realize a huge FDI comparing to smaller economies like Belgium, Austria or Denmark. Gravity factor influences foreign direct investments, and could be one of the reasons why South East Europe countries received less

¹² ESTRIN, S. - UVALIC, M. (2013): Foreign direct investment into transition economies: Are the Balkans different?

FDI comparing to Central Europeans one¹³. Beside population and gravity factor many other factors influence FDI flows (political and economic stability very important one), which is not the researched question here, rather mentioned from the aspect of FDI flows between Austria and Croatia.

Austria is a very important investor in Croatian economy. In the period from 1993 to 2013 amount of FDI was 7.1 billion euros¹⁴. The question arise is such a ratio an outcome of Croatian economic diplomacy activities or strategic planning from Austrian policymakers. Foreign trade and balance of payments of Austrian Chamber reports exports to Croatia in merchandise goods between 2010 and 2014 over 3,4 million euros. The same period reports overall FDI amount to Croatia of 858 million euros. It seems that ratio speaks on behalf of Croatian economic diplomacy, but the numbers of export show only merchandise goods, while services sector is not included where the highest ratio of FDI goes and the highest export ratio as well.

Conclusion

The article contributes to Croatian research literature in the field of economic diplomacy activities. Young economy, burdened with its past and recent 2008 crisis is still finding its path for strategic economic approach. Economic diplomacy model introduced in 2013 was an act of present political structure without consistency in its actions afterwards. Slovenia is an example of a country, less developed than Austria, who used its comparative advantages well in the Balkan region but with Central Europe as well. The results presented in the article highlight a huge potential for expanding export to Austria. Politicians highlight Austria as most important investor in Croatian economy, but only few mention what are the results of such investments in the long run. One telecommunication provider and few big banks are owned by Austrian companies. In Croatia there is over 500 hundred Austrian subsidies.

Shortcoming in presentation and understanding of the whole picture is recognized throughout the analysis. Significant Croatian minority and a migrant from former Yugoslavia are a potential market where Croatian products and services can have a value. Croatia - Austria Chamber of Commerce based in Graz is one of the institutions who supports Croatian Austrian connections and development but Croatia is still not using its potential.

References:

1. ALECU DE FLERES, N. (2012): EU foreign policy and the Europeanization of neutral states: comparing Irish and Austrian foreign policy, 2012. Austria Country Review (2017): In: *Country Watch*, 2017. ISBN: 1-60523-623-3.
2. BAYNE, N. - WOOLCOCK, S. (2007): *The New Economic Diplomacy: Decision Making and Negotiation in International Economic Relations*, Ashgate, 2007.
3. BAZDAN, Z. (2010): Gospodarska diplomacija i patološki trendovi globalne ekonomije, case study: Republika Hrvatska. In: *Poslovna izvrsnost*, 2010.
4. BERRIDGE, G.R. - JAMES, A. (2003), *A Dictionary of Diplomacy*, Palgrave Macmillan, 2003.
5. BILANDŽIĆ, M. – BARUN, I. (2013): Poslovna znanja u funkciji razvoja: Gospodarska diplomacija u Republici Hrvatskoj. Vol. 25, No. 1, pp. 77-96.
6. BITZENIS, A. (2009): *The Balkans: Foreign Direct Investment and EU Accession*, Ashgate Publishing Limited, 2009. ISBN 9780-7546-9082-5.

¹³ DEMEKAS, D.G. – HORVATH, B. – RIBAKOVA, E. – WU, Y. (2005): Foreign Direct Investment in Southeastern Europe: How (and How Much) Can Policies Help?.

¹⁴ MILOLOŽA, H. (2015): Distance factor and Croatian export obstacles in the EU15: cage approach.

7. CHERRIER, N. (2012): EU Diplomacy at 27: United in Diversity? In: *London School of Economics and Political Science*, „Europe in question“ Discussion Paper Series, 2012. No. 48.
8. DE GRUYTER, C. (2014): Austrian Acrobatics in Europe, Carnegie Europe, 2014. Internet: <http://carnegieeurope.eu/2014/11/05/austrianacrobatics-in-europe>.
9. DEMEKAS, D.G. – HORVATH, B. – RIBAKOVA, E. – WU, Y. (2005): Foreign Direct Investment in Southeastern Europe: How (and How Much) Can Policies Help? In: IMF Working Paper, 2005.
10. ESTRIN, S. - UVALIC, M. (2013): Foreign direct investment into transition economies: Are the Balkans different? In: *London School of Economics and Political Science*, „Europe in question“ Discussion Paper Series, 2013, No. 64.
11. GHAMEWAT, P. (2007): *Redefining Global Strategy: Crossing Borders in a World Where Differences Still Matter*, Harvard Business School Press, 2007.
12. KLISOVIĆ, J. (2014): The new Croatian commercial Diplomacy. In: *International Journal of Diplomacy and Economy*, 2014, Vol. 2, No. 3, pp.228-230.
13. KOWALEWSKI, O. - WERESA, M. (2008): The Role of Foreign Direct Investment in the Economy. In: *The ResearchGate*, 2008.
14. LIGHTFOOT, S. – OBROVSKY, M. (2016): Austrian development policy – from global to neighbourhood policy? In: *Austrian Journal of Political Science*, 2016, vol. 45, issue 2.
15. PLEVNIK, J. (2016): Croatia's Economic Diplomacy Needs Long-term Strategy as Constructive Axis for Future Reforms, 2016. In: *EKONOMSKI PREGLED*, Vol. 67, No. 2, pp. 89-115.
16. REPUBLIC OF CROATIA, Ministry of Foreign Affairs and European Integration, *Yearbook 2011*.
17. MILOLOŽA, H. (2015): Distance factor and Croatian export obstacles in the EU15: cage approach. In: *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, 2015, Vol. 13, pp.434-449.
18. MULLER, P. – MAURER, H. (2016): Austrian foreign policy and 20 years of EU membership: Opportunities and constraints. In: *Austrian Journal of Political Science*, 2016, Vol. 45, issue 2.
19. ŽIROVČIĆ, D. (2016): *Gospodarska diplomacija izabrani nacionalni modeli*. In: Naklada Jesenski i Turk, 2016. ISBN 978-953-222-779-6.

Contact:

Ivona Peternel

Juraj Dobrila University of Pula

Zagrebačka 30

52100 Pula

Croatia

e-mail: ivonapeternel@gmail.com

PŘÍMÉ ZAHRANIČNÍ INVESTICE A TVORBA PRACOVNÍCH MÍST ZEMÍ VISEGRÁDSKÉ SKUPINY PLUS V ČR

Šárka Pindorová

Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Univerzitní náměstí 1934/3,
733 40 Karviná, Česká republika, e-mail: sarka.pindorova@seznam.cz

Tento článek pojednává o vztahu mezi investičními pobídkami a tvorbou pracovních míst zemí Visegrádské skupiny plus na území České republiky. Stát se snaží nabídkou investičních pobídek podpořit zvýšení objemu investic na svém území. V tomto článku byla provedena kvalitativní analýza primárních a sekundárních dat. Cílem článku bude zjistit, pomocí indexu potencionálu, jaká je atraktivnost zemí Visegrádské skupiny plus pro investory a jaké bylo množství čerpání investičních pobídek v ČR v letech 2009-2016. Následně po zjištění počtu nově vytvořených pracovních míst a investic bude proveden test závislosti mezi těmito veličinami. Autokorelace a křížová autokorelace mezi vytvořenými pracovními místy a investicemi byla prokázána. Bylo zjištěno, že ČR patří k nejvíce atraktivním zemím pro investory. Cílem článku bylo také zjistit počet projektů PZI vytvořených na zelené louce. Výsledky ukazují, že největší podíl má Rakousko a Polsko.
Klíčová slova: přímé zahraniční investice, fiskální pobídky, investiční pobídky, mezinárodní obchod

This article discusses the relationship between investment incentives and job creation in the Czech Republic Visegrad group plus. The state is trying to offer investment incentives to boost the volume of investment in its territory. In this paper a qualitative analysis of primary and secondary data was performed. The aim of the article is to find out, using the index of potential, the attractiveness of the countries for investors and the amount of drawings of investment incentives in the Czech Republic in 2009-2016. After the number of newly created jobs and investments is determined, a test of the dependence between these variables will be performed. Autocorrelation and cross-autocorrelation between created jobs and investments has been demonstrated. It was found that the Czech Republic is one of the most attractive countries for investors. The aim of the article was also to find out the number of FDI projects created in Greenfield side. The results show that Austria and Poland have the largest share.

Key words: foreign direct investments, fiscal incentives, investment incentives, international business

JEL: G23, F23, F65, L12

Úvod

Visegrádská čtyřka plus je skupinou čtyř střeoevropských států: České republiky, Maďarska, Polska, Slovenska, Slovinska a Rakouska. Aktivita vzájemné spolupráce zemí V4+ iniciovala společný zájem zemí v postkomunistickém bloku o integraci mezi vyspělou západoevropskou demokracií. V posledních letech se mění charakteristické vlastnosti a význam zemí Visegrádské skupiny. Hlavním cílem již není jen pomoc při vzájemné integraci jednotlivých států, ale také koordinace jednotlivých postupů a rozhodování vůči EU. Společným cílem tak členové navzájem zlepšují své postavení oproti ostatním státům patřícím do evropského společenství.

Cílem článku je zjistit atraktivnost daných zemí a množství investic zemí Visegrádské čtyřky plus na území České republiky. Jak tyto země přispěli k tvorbě pracovních míst a jaká je vzájemná závislost mezi těmito veličinami. Budou zjištěny projekty přímých zahraničních investic vytvořených na zelené louce a také to, zda existují rozdíly v této oblasti mezi zeměmi či nikoli. Dalším cílem článku bude zjistit, pomocí indexu potencionálu, jaká byla atraktivnost zemí „Visegrádské skupiny plus“ pro investory a množství čerpaní investičních pobídek v České republice v letech 2009-2016. Následně po zjištění počtu nově vytvořených pracovních míst a investic bude proveden test závislosti mezi těmito veličinami. Cílem článku je také zjistit jednotlivé projekty PZI vytvořených na zelené louce v období 2009-2016.

1 Přehled literatury

Hospodářská politika mnoha států (včetně ČR) se kloní ke vstřícnému přístupu a aktivní podpoře globálních přímých investorů investičními pobídkami (převážně greenfields), přičemž ostatním investicím (portfoliovým) se zvláštní podpory nedostává. Základním ospravedlněním pobídek pro PZI je existence pozitivních externalit, které jsou s nimi spojeny (TOMŠÍK V., PLOJHAR M., SRHOLEC M., 2010)

Základní taxonomie PZI, kterou uvádí např. Dunning nebo Markusen a je používána i v rámci OECD a UNCTAD vychází ze čtyř oblastí: Míra kontroly (podniky s menšinovým zahraničním podílem, tzv. associate a podniky pod zahraniční kontrolou, tzv. subsidiary). Motiv vstupu (trhy vyhledávající (market seeking), faktory vyhledávající (efficiency seeking) a aktiva vyhledávající (asset-seeking). Způsob vstupu (investice na zelené louce (greenfield), investice na hnědé louce (brownfield) a ovládnutí již existujících aktiv (M&A). Specializace mateřské firmy (vertikální a horizontální PZI) (DUNNING, J. H., LUNDAN, S. M., 2008). Nicméně studie Blomström & Kokko (2003) naznačují, že použití investičních pobídek k přilákání zahraničních firem nemusí být sociálně optimální.

Jiné studie také ukazují, že fiskální pobídky mohou mít také negativní dopady. Madiès & Dethier (2010) uvedli, že existuje několik argumentů proti daňovým pobídkám. Jeden je, že tento režim je nákladný pro správu a může snížit fiskální příjmy. Další je to, že je náchylný ke korupci. Takové nelegální chování je zvláště pozorováno v roce 2006 v rozvojových zemích, které mají přísné rozpočtové omezení. Také může vést k tomu, aby země upřednostňovaly zahraniční firmy před blahobytem místních firem.

Investiční pobídka bývá obecně definována jako cílená, penězi ocenitelná výhoda pro investora, která má ovlivnit jeho rozhodnutí ve prospěch investování v dané zemi nebo kompenzace za jiné nedostatky v lokalizačních faktorech. „Smyslem investičních pobídek je přilákat investory do odvětví prioritního rozvoje dané ekonomiky a investice, které by byly za neexistence pobídkového systému realizovány v zahraničí.“ Výše uvedené vychází ze základního předpokladu, že kapitál vykazuje vzhledem k ostatním výrobním faktorům vyšší mobilitu, proto významněji reaguje na změnu podmínek realizace kapitálového transferu. (ŠTRACH, P., 2009). Bylo zaznamenáno několik pozitivních účinků fiskálních pobídek. Ti, kteří podporují fiskální pobídky jako rozhodující faktor přímých zahraničních investic tvrdí, že takový systém může zvýšit investice, které mohou pak vést k vytváření pracovních míst a pozitivním externalitám. (Madiès & Dethier, 2010). Investiční pobídky mohou poskytnout vyšší příjmy z možnosti zvýšení investic z jiných zemí a sociální výhody, které zahrnují pracovní místa, pozitivní externality a signalizační efekty. (Sebastian, 2009)

Sebastian (2009) zkoumal, zda pobídky podporují investice do rozvojových zemí. Ekonometrická analýza ukázala, že investiční klima je rozhodujícím faktorem pro zvýšení PZI. Cleeve (2008) analyzoval vliv fiskálních pobídek na PZI na Afriku (SSA). Byly využity údaje z panelů o 16 zemích subsaharské Afriky od roku 1990 do roku 2000. Výsledky regrese ukázaly, že přitahují jak vládní politiky, tak daňové prázdny. Jiné daňové pobídky však

nemají významný vliv. Politické a ekonomické stability jsou stále důležitější než takové pobídky.

2 Metodologie a data

V této části byly popsány metody použité v tomto článku. Pro různé části této práce byly použity různé metody, ale holistický přístup byl použit k zajištění konzistence celého článku. Analýza vědecké literatury, metody generalizace a systematizace byly použity k identifikaci různých metod a postupů používaných vládou při udržování dluhu. Tyto metody byly také použity k identifikaci zvláštností používaných pro různé nástroje. V tomto článku byla provedena kvalitativní analýza primárních a sekundárních dat.

Aplikace je provedena na základě studií různých ekonomik patřících do Visegrádské čtyřky plus, konkrétně do České republiky, Maďarska, Polska, Slovenska a rozšířené o dvě další země jako je Slovinsko a Rakousko. Používají se roční údaje za období 2009-2016. Výběr tohoto vzorku je založen na vysoce kvalitních datech a soubor dat použitý v analýze se skládá z ročních údajů.

V indexu za období 2009-2016 jsou posuzovány údaje o domácí ekonomice, mezinárodním obchodu, mezinárodních investicích, HDP, zaměstnanosti, cenách, veřejných financích, daňové politice, institucionálním rámci, podnikové legislativě a společenském rámci. Hlavním zdrojem jsou sekundární data z databáze Eurostat a IMD World Competitiveness Center. V grafech a tabulkách jsou uvedeny pořadí umístění pro lepší srovnání. Hodnocení jednotlivých zemí je provedeno na bodové škále 1 až 10, kdy hodnota jedna je nejhorší hodnocení dané země a dosáhnutá hodnota 10, znamená nejlepší hodnocení čili nejvíce atraktivní stát pro investory.

Pro zjištění vztahu mezi dvěma veličinami bude použit program Eviews s použitím vzorce Pearsonova korelačního koeficientu. V našem případě bude provedena korelace mezi množstvím vytvořených investic z investičních pobídek a množstvím nově vzniklých pracovních míst. To znamená, že pokud se jedna z nich mění, mění se korelativně i druhá a naopak, a tím by se potvrdila závislost sledovaných veličin. Je nutné vzít v úvahu, že nebude možné z toho zjištění korelace jednoznačně usoudit, že by jedna veličina z nich musela být příčinou a druhá následkem, protože samotná korelace nedovoluje rozhodnout, která veličina je příčinou nebo následkem, protože korelace neimplikuje kauzalitu.

Pearsonův korelační koeficient

$$p_{xy} = \frac{\text{cov}(X, Y)}{\sigma_X \sigma_Y} = \frac{E((X - \mu_X)(Y - \mu_Y))}{\sigma_X \sigma_Y} \quad (1)$$

Cílem článku je zjistit množství investic, jak přispěli k tvorbě pracovních míst, jaká je vzájemná závislost mezi těmito veličinami a atraktivnost daných zemí pro zahraniční investory. Dílčím cílem je zjistit postavení daných zemí, jakou vytváří hodnotu investic za dané období na určitém území, a zda existují rozdíly v této oblasti mezi zeměmi či nikoliv za období 2006-2016. V rámci tohoto článku byly porovnávány tyto země: Slovensko, Maďarsko, Česká republika, Polsko, Slovinsko a Rakousko. Výběr těchto zemí byl stanoven tak, abychom v analyzovaných datech byly zahrnuty země Visegrádské čtyřky s rozšířením dvou států Slovinska a Rakouska.

V další části budou zjišťovány z veřejných dat Czech Invest, kolik investovali země Visegrádské čtyřky plus za období 2009-2016 a kolik vytvořili pracovních míst díky investičním pobídkám. Hodnota investic bude pro přehlednost uvedena v grafu a v tabulce v milionech EUR a počty nově vytvořených míst budou uvedeny v jednotkách. Na těchto zjištěných datech bude proveden test závislosti mezi těmito veličinami a bude prokázána nebo

vyvrácena korelace mezi investicemi a nově vytvořenými pracovními místy v programu Eviews na základě korelačního koeficientu a hladiny významnosti.

Tabulka 1: Vstupní data pro určení vztahu mezi investičními pobídkami a novými pracovními místy

ČESKÁ REPUBLIKA			RAKOUSKO		
Rok	Investice mil. EUR	Nové prac.místa	Rok	Investice mil. EUR	Nové prac.místa
2009	171,88	855	2009	374,59	1104
2010	543,06	2802	2010	13,69	50
2011	388,32	1532	2011	76,74	223
2012	356,97	1711	2012	64,68	273
2013	170,49	795	2013	100,12	260
2014	58,99	279	2014	7,40	0
2015	57,94	242	2015	16,69	18
2016	209,85	1220	2016	67,53	0

Pramen: Czech Invest

Z dat IMD World Competitiveness center z celkového počtu 63 zemí budou vybrány státy Visegrádské čtyřky plus, a to konkrétně Česká republika, Rakousko, Maďarsko, Polsko, Slovensko a Slovinsko. K těmto zemím budou přiřazeny hodnotící koeficienty od 1 do 10. Na základě tohoto koeficientu bude zjištěno pořadí umístění a výše hodnotícího koeficientu pro atraktivnosti země z pohledu investorů.

Tabulka 2: Vstupní data – atraktivnost zemí

Atraktivnost pro investory		
Ranking	Země	Survey (0-10)
10	ČR	7,13
33	Rakousko	5,93
34	Maďarsko	5,88
38	Polsko	5,79
54	Slovinsko	4,50
57	Slovensko	4,27

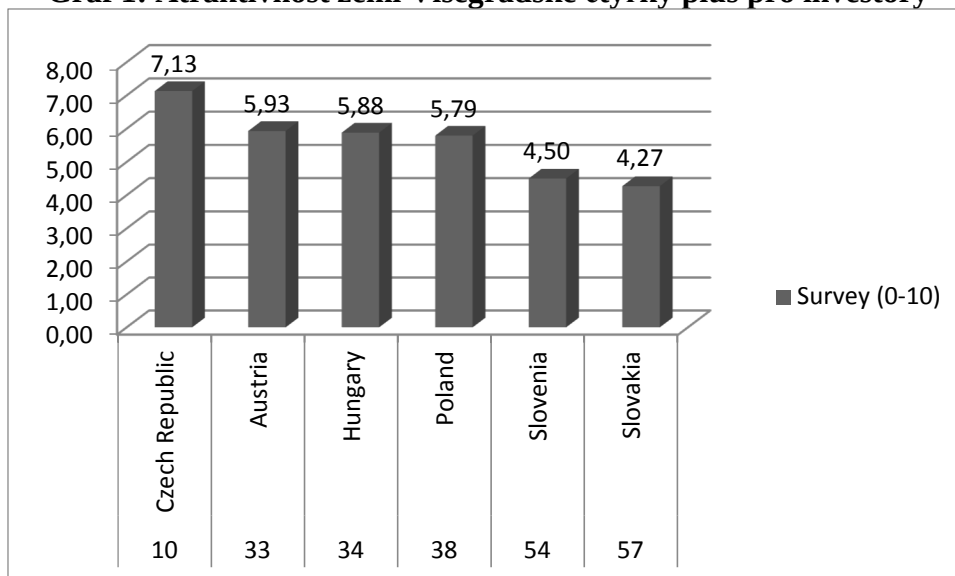
Pramen: IMD World Competitiveness center

Následně budou zjištěny projekty PZI na zelené louce za období 2009-2016 od zemí Visegrádské čtyřky plus a tyto výsledky budou okomentovány.

3 Výsledky a diskuze

Hodnocení atraktivnosti zemí Visegrádské čtyřky plus pro investory a pořadí umístění jednotlivých zemí Visegrádské čtyřky plus jsou uvedeny v grafu č. 1. Hodnota nula vyjadřuje, že daná země z pohledu investičních pobídek není atraktivní pro zahraniční investory. Čím vyšší atraktivita dané země tím vyšší hodnota u daného státu je uvedena. Země, která je atraktivní z pohledu investičních pobídek pro zahraniční investory nejvíce má hodnotou deset. Hlavním zdrojem dat jsou ročenky IMD World Competitiveness Yearbooks (IMD, 2017), kdy byly země vyhodnoceny z celkového počtu 63 zemí.

Graf 1: Atraktivnost zemí Visegrádské čtyřky plus pro investory

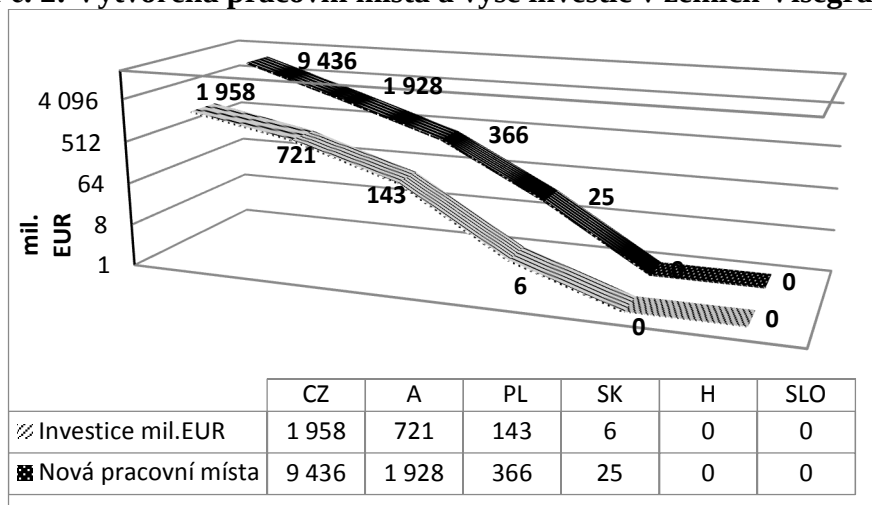

Pramen: IMD World Competitiveness center + vlastní zpracování

Graf ukazuje, že nejvíce atraktivní zemí pro zahraniční investory je Česká republika a dosahuje hodnoty 7,13. Z celkového počtu 63 zemí se umístila na desátém místě, což je velmi dobrý výsledek a projevilo se to také v největším počtu vytvořených pracovních míst s podporou investičních pobídek, které byly předmětem zkoumání v předešlém grafu. Hodnotu atraktivnosti dosahovalo Rakousko 5,93, Maďarsko 5,88 a Polsko 5,79 a obsadili 33 až 38 místo. Slovinsko a Slovensko je nejméně atraktivní pro zahraniční investory.

V období 2009_2016 země z Visegrádské skupiny Plus investovaly na území ČR s podporou státu ve formě investičních pobídek celkem 2828 mil. EUR a vytvořili celkem 11755 nových pracovních míst. Vývoj tvorby v jednotlivých letech je znázorněn v grafu č. 2. Česká republika vytvořila 9436 nových pracovních míst a investovala 1958 mil. EUR s podporou investičních pobídek. Rakousko vytvořilo v České republice celkem 1928 nových pracovních míst a investovalo 721 milionu EUR. Polsko vytvořilo celkem 366 nových pracovních míst a investovali 143 mil. EUR. Slovenská republika vytvořila celkem 25 pracovních míst a investovala 6 mil. EUR. Maďarsko a Slovinsko neinvestovalo v České republice s podporou ve formě investičních pobídek.

Graf č. 2: Vytvořená pracovní místa a výše investic v zemích Visegrádské čtyřky

Pramen: Czech Invest + vlastní zpracování

Při zjišťování vzájemné závislosti mezi tvorbou nových pracovních míst a investicemi za období 2009 až 2016 byly zjištěny tyto výsledky. Analýza míry korelace vyjádřena pomocí korelačního koeficientu ve vztahu mezi čerpáním investičních pobídek (x) v jednotlivých zemích Visegrádské skupiny Plus a vytvořením pracovních míst (y) bylo provedeno pomocí programu Eviews (Tab. 1). Při provedení korelace by se měli hodnoty ukazatele pohybovat v intervalu od -1 do 1.

Tabulka 3: Vztah mezi čerpáním investičních pobídek a vytvořenými pracovními místy

	korelační koeficient	hladina významnosti
Česká republika	0,95256	0,0001
Rakousko	0,94938	0,0000
Ostatní země	statisticky nevýznamné	

Pramen: Vlastní zpracování program Eviews

Při provedení analýzy vztahu mezi čerpáním investičních pobídek a vytvořením pracovních míst byl u Rakouska zjištěn pozitivní korelační koeficient v hodnotě 0,94. U provedené stejné analýzy je u České republiky korelační koeficient 0,95 a jedná se také o statisticky významnou veličinu, pohybující se v intervalu od -1 do 1 na hladině významnosti 1 %. U ostatních zemí Visegrádské čtyřky při provedení korelační analýzy v Eviews bylo zjištěno, že se jedná o statisticky nevýznamné hodnoty.

Tabulka 4 : Vztah mezi investičními pobídkami a pracovními místy

Země	Výsledný vztah (hladina významnosti 1 %)
Česká republika	+
Rakousko	+
Ostatní	Statisticky nevýznamné

Pramen: Vlastní zpracování program Eviews

Pomocí korelace byla prokázána vzájemná závislost mezi čerpanými investičními pobídkami a nově vytvořenými pracovními místy v České republice a v Rakousku při hladině významnosti 1 %. U ostatních zemí Visegrádské čtyřky plus bylo zjištěno, že se jedná o statisticky nevýznamná data z důvodu malého množství vstupních dat.

Tabulka 5 : Autokorelace a křížová autokorelace v ČR a Rakousku

Autokorelace v ČR			
	Zpoždění	Autokorelace	Parciální korelace
Investiční pobídky	4	-0,416***	-0,152***
a.			
Křížová autokorelace v České republice			
	Zpoždění	Lag	Lead
Investiční pobídky + pracovní místa	2	-0,085***	-0,019***
Křížová autokorelace v Rakousku			
	Zpoždění	Lag	Lead
Investiční pobídky + pracovní místa	3	-0,206***	0,009***

*** hladina významnosti 10 %

Korelace jsou asymptoticky konzistentní aproximace. Z hodnot vypočtených pomocí programu Eviews plyne, že autokorelace i parciální korelace u České republiky byla prokázána

se zpožděním 4 roky. Křížová autokorelace u České republiky se zpožděním 2 roky a u Rakouska se zpožděním 3 roky byla prokázána pro investiční pobídky a nově vytvořená pracovní místa. Všechny výše uvedené testy byly kalkulovány při hladině významnosti 10 %.

Pokusili jsme se zjistit, kolik bylo projektů PZI na zelené louce a jaká je výkonnost daných zemí z pohledu HDP v období 2009_2016. Projekty PZI na zelené louce tvoří významnou část investic dané země.

Tabulka 6: Hodnota oznámených projektů PZI na zelené louce podle zdrojů / cílů

Partnerský region/ekonomika	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	%
Česká republika	1137	2640	2002	2174	2438	397	974	1 680	15
Maďarsko	867	320	1061	877	471	739	319	665	5,92
Rakousko	9476	8532	7740	5122	6166	5087	5673	6 828	60,81
Polsko	1045	1851	833	1353	1155	1455	2095	1 398	12,46
Slovinsko	587	529	356	332	162	65	223	322	2,86
Slovensko	388	1311	32	285	271	7	30	332	2,95

Pramen: CSÚ (2017), vlastní zpracování

Za období 2009 až 2016 oznámily tyto země celkem 89802 projektů. Mezi jednotlivými zeměmi existují rozdíly, v jaké míře budou investovat. Největší část projektů ve výši 60,81 % mělo Rakousko a zbývající část 39,19 % si rozdělili země v tomto pořadí: Česká republika, Polsko, Maďarsko, Slovensko a Slovinsko.

Dle tabulky č. 4 můžeme konstatovat, že při měření HDP v období 2007 až 2016 dosahovali největších procent HDP Slovinsko, Rakousko a Maďarsko. Nejvyšší hodnotu dosahovalo Slovinsko v roce 2013 a to hodnoty 60,3 % a nejnižší hodnoty 40 % dosahovalo v roce 2007. Česká republika se pohybovala v rozmezí 39,9 % až 44,5 %. Nejvyššího procenta 44,5 % dosahovala tato země v roce 2012.

Závěr

Vyhodnocení zjištěných dat u sledovaných zemí k dosažení stanovených cílů bylo provedeno a výsledky byly analyzovány v grafech a tabulkách. Hlavním cílem bylo zjistit v období 2009-2016 atraktivnost daných zemí pro investory, množství vytvořených investic a kolik bylo vytvořeno pracovních míst z podpory státu ve formě investičních pobídek. Mezi těmito veličinami byla posouzena vzájemná závislost a dokázána korelace a autokorelace. Dalším cílem článku bylo také zjistit jednotlivé projekty PZI vytvořených na zelené louce v období 2009-2016 a zjištěná data byla okomentována. Výběr zemí byl stanoven tak, abychom v analyzovaných datech zahrnuli země Visegrádské skupiny: Česká republika, Polsko, Maďarsko a Slovensko s rozšířením dvou států Slovinska a Rakouska.

Pro investory byla Česká republika v roce 2009-2016 velice atraktivní zemí. Z celkového počtu 63 zemí zaujímá 10 místo. Z celkové bodové škály 1 až 10 Česká republika dosáhla hodnoty 7,13, což je větší polovina než ostatní analyzované země. Hodnotu atraktivnosti od 5,79 do 5,93 dosahovalo Rakousko, Maďarsko a Polsko a obsadili 33 až 38 místo. Slovinsko a Slovensko bylo nejméně atraktivní pro zahraniční investory. V sledovaném období 2009-2016 celkem vytvořila Visegrádská skupina plus v česku 11755 nových pracovních míst a investovala 2828 milionu EUR s podporou státu ve formě investičních pobídek. Rakousko vytvořilo v České republice celkem 1928 nových pracovních míst a investovalo 721 milionu EUR. Česká republika vytvořila 9436 pracovních míst a investovala 1958 mil. EUR s podporou investičních pobídek. Polsko vytvořilo celkem 366 nových pracovních míst a investovalo 143 mil. EUR. Slovenská republika vytvořila celkem 25

pracovních míst a investovala 6 mil. EUR. Maďarsko a Slovinsko neinvestovalo v České republice s podporou ve formě investičních pobídek.

Pomocí korelace byla prokázána vzájemná závislost mezi čerpáním investičních pobídek a nově vytvořenými pracovními místy u České republiky a u Rakouska. Korelační koeficient 0,95 u České republiky dokazuje, že tyto data jsou statisticky významné a byla potvrzena vzájemná závislost mezi čerpáním investičních pobídek a pracovními místy při hladině významnosti 0,0001 v období 2009 až 2016. U Rakouska ve sledovaném období byla také potvrzena korelace mezi zkoumanými veličinami, protože korelační koeficient měl hodnotu 0,94. U ostatních zemí Visegrádské čtyřky plus vzájemná závislost nebyla prokázána, protože korelační koeficient dosahoval hodnot, které dokazují, že se jedná u těchto zemí o statisticky nevýznamné data. Což mohlo být zapříčiněno, že ve sledovaném období dané země čerpali investiční pobídky v malém množství.

Autokorelace a křížová autokorelace byla prokázána u České republiky a u Rakouska. Z hodnot vypočtených pomocí programu Eviews plyne, že autokorelace i parciální korelace u České republiky byla prokázána se zpožděním 4 roky. Křížová autokorelace u České republiky byla zjištěna se zpožděním 2 roky a u Rakouska 3 roky pro investiční pobídky a nově vytvořená pracovní místa. Všechny výše uvedené testy byly kalkulovány při hladině významnosti 10 %.

Největší podíl na PZI na zelené louce plynou z Rakouska a Polska. Za období 2009 až 2016 oznámily země Visegrádské čtyřky celkem 89802 projektů. Mezi jednotlivými zeměmi existují rozdíly, v jaké míře budou investovat. Největší část projektů ve výši 60,81 % mělo Rakousko a zbývající část 39,19 % si rozdělili země v tomto pořadí: Česká republika, Polsko, Maďarsko, Slovensko a Slovinsko.

Použitá literatura:

1. AKTUALNE (2017): Dostupné z <https://www.aktualne.cz/zmeny>.
2. BLOMSTRÖM, M. - A. KOKKO. (2003.): The economics of foreign direct investment incentives. NBER Working Paper Series 9489. Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research.
3. CLEEVE, E. (2008): How effective are fiscal incentives to attract FDI to Sub-Saharan Africa? United Kingdom: Manchester Metropolitan University.
4. CSÚ (2016). Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/statistiky>.
5. CZECHINVEST (2017): Dostupné z <http://www.czechinvest.org/investicni-pobidky-czechinvest>
6. DUNNING, J. H., LUNDAN, S. M. (2008): Multinational Enterprises and the Global Economy. Edward Elgar Publishing, 2nd edition, 891 pgs. ISBN 978-18-472-0122-5.
7. IMD World Competitiveness Yearbooks (2017).
8. INTRASTAT 2017. Dostupné z <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>, on July10, 2017.
9. MADIÉS, T.-J.DETHIER. (2010): Fiscal competition in developing countries: A survey of the theoretical and empirical literature. Policy Research Working Paper 5311. Washington, D.C.: World Bank.
10. SEBASTIAN, J. (2009): *Tax and non-tax incentives and investments: Evidence and policy implications*. Washington, D.C.: Foreign Investment Advisory Service (FIAS), The World Bank Group.
11. TOMŠÍK V., PLOJHAR M., SRHOLEC M. Investiční pobídky a jejich efektivnost – výzvy a pastí hospodářské politiky vůči PZI.[online] [cit. 2010-04-17], s. 1. Dostupný z [www: http://www.newton.cz/redsyst/docs/analyzy/makroanalyzy/0f361c505e45b73681260e6809016999.pdf](http://www.newton.cz/redsyst/docs/analyzy/makroanalyzy/0f361c505e45b73681260e6809016999.pdf)

12. ŠTRACH, P: Mezinárodní management. Grada Publishing, Praha, 2009, s. 110. ISBN 978-80-247-2987-9

Kontakt:

Ing. Šárka Pindorová

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné

Slezská univerzita v Opavě

Univerzitní náměstí 1934/3

733 40 Karviná

Česká republika

e-mail: sarka.pindorova@seznam.cz

EMPLOYER BRANDING AS A KEY STRATEGY FOR BUILDING THE COMPETITIVE POSITION OF MODERN BUSINESSES

Agnieszka Puto^a – Helena Kościelniak^b

^a Faculty of Management Institute, Czestochowa University of Technology, Dąbrowskiego 69,
42 200 Czestochowa, Poland e-mail: agnieszka.puto@wz.pcz.pl

^b Faculty of Management Institute, Czestochowa University of Technology, Dąbrowskiego 69,
42 200 Czestochowa, Poland, e-mail: hkosciel@neostrada.pl

The article presents the results of research on Polish enterprises in the field of image building as a desirable employer. In the literature, these activities are often referred to as employer branding. The cognitive objective of the article is to indicate the factors determining the competitive advantage of Polish enterprises in relation to the labor market. The first part of the article contains considerations on the definition of the concept of employer branding. The second part shows the impact of social media on building the image of an attractive employer. The third part presents the results of research carried out in Poland in 2017.

Key words: employer branding, activity theory, employee perception

JEL: C52, L29, M3, M30, M31

Introduction

Employer branding is a slogan that is gaining more and more popularity, especially in human resource management. The problems that have appeared in recent years in the labor market contributed to the increased value of this particular method when it comes to company management. The ways to attract the most skilled workers are gaining importance, especially nowadays when one has to face a difficulty with finding a sufficient number of qualified employees. The pay does not always affect the interest of suitable candidates.

Almost every Polish company has encountered problems with recruiting candidates for work. According to Eurostat data from April 2017 unemployment in Poland is estimated at 4.8%. It can be a clear signal for employers that getting a worker, his commitment and maintaining a long-term cooperation will be a growing challenge. A greater interest in the employer branding can be observed among Polish employers, however, this interest is mainly expressed by image campaigns that are to attract candidates.

Distinction in the labor market has become an element of the strategy consisting in building a competitive advantage. One of the methods of attracting the most suitable people is building the company's image through the use of an active employer branding. Thanks to it, enterprises are perceived as employers with a mission, professing specific values that distinguish the company on the labor market. The issues concerning the organization's value become more and more important – are they consistent with the values of employees? Whether the mission and the strategy of the company is interesting for them, whether they have the opportunity to participate in projects that have an impact not only on the company's financial result, but also on the environment or society. Intangible issues become particularly important, especially among people who can choose different employers.

The article attempts to clarify the definition issues related to employer branding. The results of the "Employer Branding Report in Poland" prepared by the HRM Institute are

presented. It is the only study in Poland that shows in a comprehensive way, how the approach to employer branding in recent years has changed.

1 The concept of employer branding in the management of modern enterprises

Employer branding is an issue that is gaining importance in recent years. This term is relatively new, because it was introduced only in the 90s of the last century. Simon Barrow and Richard Mosley are considered to be the precursors of the idea, they are the authors of the book titled *'The employer brand: Bringing the best brand management to people at work'*. The literature available on employer branding is considerable, however, there is a dearth of literature available on linkage of employer branding with motivation and retention¹. Amber and Barrow defined employer branding as "the package of functional, economic and psychological benefits provide by employment and identified with the employing company"². According Lloyd 'employer branding has been described as a sum of company's efforts to communicate to existing and prospective staff that it is a desirable place to work'³. It can also be described as a company's image seen through the eyes of its associates and potential hires⁴.

In the source literature there is an agreement in the way of defining employer branding. According to G. Martin, the quintessence of employer branding is to attract talented people to the organization and ensure that both current and potential employees identify with the company (its brand, mission) and provide the results desired by it⁵. Most of the definitions emphasize that employer branding is a long-term strategy of building the brand's awareness. That consists in creating an appropriate workplace, targeted at employees or potential employees⁶.

It can be assumed that the employer branding requires building and managing the image of the company as an employer by integrating the personnel strategy with the strategy of building and managing the brand⁷. Employer branding can be defined as the organization's efforts in communicating to internal and external stakeholders what makes it both a desirable and a distinctive employer⁸. The adopted definition points to two groups of recipients of activities, which allows distinguishing internal (directed to employees) and external employer branding (aimed at acquiring future employees). This distinction results from the awareness of undertaking other types of activities directed to present and future employees.

Employer branding is a special way of communicating the environment, what an organization is doing to be a distinguished and desirable employer. It is a kind of promotion of activities carried out as part of the personnel function. Employer branding is not a substitute for creating and maintaining good relationships within the organization, however, it requires that

¹ SINGH A.K., SONAL J. (2013), Employer Branding: A Tool for Motivating and Retaining Employees. Indian Journal of Current Trends in Management Sciences, April, Vol. VI, No. 1, pp. 1-14.. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2290592>

² AMBLER T., BARROW S. (1996), The employer brand. The Journal of Brand Management, No. 4 (Vol. 3), pp. 185-206.

³ LLOYD S. (2002), Branding from the inside out, Business Review Weekly, No 24 (Vol.10), pp. 64-66.

⁴ MARTIN G., BEAUMONT P. (2003), Branding and People Management: what's in a name? CIPD Research report, CIPD, London, p. 15.

⁵ MARTIN G., (2008), Employer branding – time for some long and 'hard' reflections?, in: Employer branding. The latest fad or the future of HR?, research insight, Chartered Institute of Personnel and Development, London.

⁶ KOZŁOWSKI M. (2011), Employer branding. Budowanie wizerunku pracodawcy krok po kroku, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa; GRUSZCZYŃSKA M., RACZYŃSKA M., (2010), Budowanie pozytywnego wizerunku pracodawcy na przykładzie oddziałów Banku Pocztowego w województwie warmińsko-mazurskim in: Praktyka zarządzania zasobami ludzkimi Lendzion J., Szczepanik M. (ed.), Politechnika Łódzka, Łódź.

⁷ JUCHIMIUK A. (2008), Umiejętnie sprzedaj pracę!, „Marketing w Praktyce”, No 4, in: Praktyka zarządzania zasobami ludzkimi Lendzion J., Szczepanik M. (ed.), Politechnika Łódzka, Łódź, p. 34.

⁸ JENNER S.J., TAYLOR S. (2008), Employer branding – fad or the future of HR?, in: Employer branding. The latest fad or the future of HR?, research insight, Chartered Institute of Personnel and Development, London, p. 7.

the way in which the HR process is carried out results in employees' satisfaction from the fact that they work in this particular organization. Satisfaction translates into opinions about the organization which are conveyed in its internal and external environment. The research shows that the greatest impact on these opinions is professionalism in acquiring employees, introducing them to work, developing their competences, as well as working conditions and quality of communication within the company⁹. It should be emphasized that the employer branding should be based on the principle that the message should not exceed the capabilities of the organization, i.e. it does not promise more than it can offer. The position between the actual image and the expected one should be balanced in order to reduce the difference between these two in a systematic way. Employer branding should be used to build and strengthen a sense of pride in belonging to an organization. At the same time, it should be treated as a platform for open discussion between employees and the employer¹⁰. Only in such conditions can you build strong relationships characterized by positive emotions and mutual trust, and these are one of the most important factors for building a company's competitive advantage.

Contemporary enterprises have been forced to build competitiveness on the labor market belonging to an employee. Specialized employees, especially those representing the IT industry, sales or engineering, are a real challenge. Another test for employers is to maintain the motivation and commitment of their employees. An in-depth analysis of the remuneration system and non-wage benefits can bring positive changes. Building a work environment using the idea of work life balance, that is the balance between professional and private life. The organization's involvement in the education system and establishing cooperation with universities. Both modern tools for managing recruitment processes and candidate databases, as well as presenting the company as stable and responsible to its employees, are at the heart of today's employer branding interests¹¹.

2 The impact of social media on building the image of an attractive employer

The key challenge for the contemporary organization is to select appropriate employees, which is defined as: a team of targeted, coordinated activities related to filling the organizational positions with people having the desired professional qualifications and mental characteristics¹². Acquiring valuable candidates is a significant problem for modern enterprises. Therefore, every enterprise should conduct recruitment in this way, i.e. choose such a way of communication between the organization and the market in order to acquire an appropriate group of candidates for vacant positions to gain an advantage over the competition.

At the same time, three basic recruitment functions must be maintained:

- informational, i.e., informing potential candidates about the conditions and organization of work in a given company,
- motivational, i.e., encouraging particular target groups with the job offer in the organization,
- preliminary selection, i.e., development of a set of criteria eliminating at the initial stage (of the application process) some candidates who are not suitable for a given position.

The development of technology entails changes in the approach to employer branding. Due to the expansive nature, social media are very popular among employer branding

⁹ LIPKA A., WINNICKA-WEJS A., ACEDAŃSKI J. (2012), *Lojalność pracownicza. Od diagnozy typów lojalności pracowników do zarządzania Relacjami z Pracownikami*, DIFIN, Warszawa.

¹⁰ MOCZYDŁOWSKA J. M. (2013), *Błędy w zarządzaniu relacjami z pracownikami jako wewnętrzne źródło kryzysu w organizacji*, in: *Strategie działań w warunkach kryzysu*, S. Partycki (ed.), Wydawnictwo KUL, Lublin, pp. 346-355.

¹¹ KOZŁOWSKI M. (2011), *Employer branding: budowanie wizerunku pracodawcy krok po kroku*, Wolters Kluwer, Warszawa.

¹² KRÓL H., LUDWICZYŃSKI A. (2006), *Zarządzanie zasobami ludzki. Tworzenie kapitału ludzkiego organizacji*, PWN, Warszawa, p. 197.

specialists. The development of technologies and the revolution in digital media determine changes in the labor market and, as a result, also the evolution of recruitment tools. Paper and traditional advertisements are becoming obsolete and are replaced by modern communication with a potential candidate.

Nowadays social media are the first and basic contact channels for recruiters. Today, the recruit has access to professional career development websites on the Internet, such as: GoldenLine or LinkedIn, as well as social networking websites such as Facebook. The room for manoeuvre is large, and the channel selection depends on the preferred target group to which the communication is to be directed. Data posted by users on websites is an invaluable help for recruiters. On their basis, you can perform the initial identification of people and adjust the content directly to the interested parties. The search engine GoldenLine can constitute an important support for the search process. It allows at first step to verify the path of the candidate's development. In addition, the recruiter can track his activity and involvement in discussions on the forums. LinkedIn is also a portal about business. Its potential is used in recruitment, especially when searching for specialists in specific fields. Facebook allows recruiters to reach specific people through campaigns targeted at them. A well-targeted campaign takes into account criteria related to the job position, education or location. Thanks to it, we receive a narrow list of potential stakeholders and thus - a target group with which it is worth arranging direct contact. The membership of the candidates to thematic groups on Facebook is another criterion that helps the recruiter during the search. It is also possible to conduct a targeted campaign based on the analysis of the content tracked by its user: to which groups he belongs, which sites he likes. In this way, the portal, which is not a typical recruitment tool, is ideal for running campaigns targeted at a clearly defined target group.

Blogs associating enthusiasts of the given field and forums where thematic discussions are undertaken might be beneficial during the recruitment process. In such places, the recruiter can find individual candidates who might be suitable for the given job. Although it requires reaching individual people, it is definitely a more effective tool than mass mailing, because the group of recipients has already been naturally selected.

In order to strengthen the chances of finding new employees, both recruitment and selection should be divided into the following stages:

- defining the requirements,
- planning the recruitment campaign,
- attracting and selecting candidates.

Rapid technological progress forces employers to react to the developing market environment and adapt traditional recruitment to the changing expectations of candidates. Therefore, the key element of acquiring new employees has been online recruitment conducted, among others, through the company's website, career tabs, or profiles in social media. This type of recruitment allows to gather a database of candidates who send their CV to the employer, and only the internal resources of the company are involved in it, i.e. employees responsible for this type of activity. The transfer of recruitment to the virtual world is also connected with the dynamic development of mobile technologies. Considering the popularity of social media among potential candidates, employers meet this challenge and build the image of an attractive employer and recruit using them (so-called social recruiting). In addition, employers are increasingly using gamification (creating games for potential candidates) and viral recruiting (recruiting using viral marketing, which is the dissemination of content about a given employer). Recruitment in the field (scouting) involving the observation of potential candidates directly at work becomes more and more popular.

3 The results of empirical research on the use of employer branding in Polish enterprises

Empirical studies conducted in enterprises operating in Poland provide interesting information on activities undertaken by employers. These activities are understood as the phenomenon of employer branding. Although the results of these surveys can not be considered as representative for the whole sector of small and medium enterprises (SMEs), covering over 99% of companies operating in Poland, however, they prove that more and more entrepreneurs appreciate the importance of deliberate and systematic actions which aim to create a positive image among current and potential employees.

One of the Reports illustrating the approach of Polish enterprises to employer branding is the Report on 'Employer Branding in Poland 2017', carried out by HRMinstitute¹³. This is the only study that shows in a comprehensive way how the approach to employer branding in recent years has changed in Poland (the study was carried out for the sixth time). The survey was attended by 399 representatives of Polish employers, was carried out by the CAWI method (Computer Assisted Web Interviews) and lasted from January to April 2017. The link to the study was addressed to Polish employers, and in particular to representatives of HR, EB, marketing and communication departments responsible in the companies for employer branding activities.

The HR department is most often responsible for employer branding activities in Polish organizations (43%). The marketing department placed second. Shaping the image of the employer is also taken over by other departments, specially created for this purpose, such as the employer branding department (8%) or the talent management department (5%). Research shows that in the case of 8% of respondents, the responsibility for building an employer brand lies with the Management Board.

38% of respondents confirm that in their company the persons responsible for the employer branding lack the following competences:

- Lack of practical and theoretical knowledge and updating of knowledge (ignorance of trends, out-of-date information, etc.)
- Limited opportunities for competence development.
- Lack of knowledge of tools, methods and standards as well as modern technologies.
- Lack of effectiveness in convincing decision-makers about the need to build an employer brand and omitting these activities in the budget.
- Inability to conduct activities in social media.
- Lack of ability to plan employer branding activities, as well as measuring their effectiveness.
- Lack of employer branding strategy, ad-hoc activities.
- Failure to conduct research and lack of ability to analyze it.
- Low creativity and commitment, as well as lack of courage in creating new solutions.

Having an employer branding strategy, consistent internally and externally, gives enterprises many benefits and a competitive advantage in many fields. It is observed that companies that have once prepared a research-based employer branding strategy implement it systematically and update it every 2-3 years. What does the issue of having a strategy look like among most Polish companies? Still 50% of Polish companies declare that they do not have a strategy to shape the image of the employer, whereas 21% companies do not have this strategy and do nothing to change the state of this fact, 29% see the need to have it and work on it. In 2017 14% of companies have a clearly defined employer branding strategy, and 32% of organizations are working on the strategy development and its extension.

¹³ <http://www.hrminstitute.pl/raport-employer-branding/> (access date 11.12.2017)

When asked about the reasons for implementing the employer branding strategy enterprises indicated in the first place the following benefits: attracting talents to the organization (86%) and consistent communication of the company (86%). A very important benefit in the opinion of the respondents is also better matching of candidates to the organizational culture (76%) and the level of employee involvement in the company (75%).

As one can see, there are quite a lot of measurable benefits. It is also easy to convert these benefits into financial profits of companies, such as lower rotation, greater efficiency, less use of sick leaves, etc.

Conclusions

The company's modern competitive position is based, among other things, on the professional potential of their employees. Both their acquisition and involvement in the implementation of the company's goals are the key factors that allow the company to effectively compete on the market. In modern human resources management, the image of an attractive employer is becoming more and more popular. Shaping a positive image of the company among staff and potential employees has become an important issue in the activities of modern enterprises. This image, especially among employees, is a valuable source of its advantage over competition. The advantage results from the difficulty in imitating the image and the time sacrificed to its formation. The purpose of the employer branding is to build the image of the employer, who is focused on continuous development. Its aim is to attract talented staff and to keep the best specialists of a given field. Although addressed to potential employees, employer branding should not be just an HR tool. Its effectiveness depends on the cooperation between the PR and HR departments. It is crucial that actions directed to the inside and outside of the organization are coherent and do not create a divergent image of the organization.

References:

1. AMBLER T., BARROW S. (1996), *The employer brand*. The Journal of Brand Management, No. 4 (Vol. 3).
2. SINGH A.K., SONAL J. (2013), *Employer Branding: A Tool for Motivating and Retaining Employees*. Indian Journal of Current Trends in Management Sciences, April, Vol. VI, No. 1. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2290592>
3. GRUSZCZYNSKA M., RACZYNSKA M., (2010), *Budowanie pozytywnego wizerunku pracodawcy na przykładzie oddziałów Banku Pocztowego w województwie warmińsko-mazurskim*, in: Praktyka zarządzania zasobami ludzkimi Lendzion J., Szczepanik M. (ed.), Politechnika Łódzka, Łódź.
4. JENNER S.J., TAYLOR S. (2008), *Employer branding – fad or the future of HR?*, in: *Employer branding. The latest fad or the future of HR?, research insight*, Chartered Institute of Personnel and Development, London.
5. JUCHIMIUK A. (2008), *Umiejętnie sprzedaj pracę!*, „Marketing w Praktyce”, No 4, in: Praktyka zarządzania zasobami ludzkimi Lendzion J., Szczepanik M. (ed.), Politechnika Łódzka, Łódź.
6. LLOYD S. (2002), *Branding from the inside out*, Business Review Weekly, No 24 (Vol.10).
7. KOZŁOWSKI M. (2011), *Employer branding. Budowanie wizerunku pracodawcy krok po kroku*, Oficyna Wolters Kluwer, Warszawa;
8. KRÓL H., LUDWICZYŃSKI A. (2006), *Zarządzanie zasobami ludzki. Tworzenie kapitału ludzkiego organizacji*, PWN, Warszawa.
9. LIPKA A., WINNICKA-WEJS A., ACEDAŃSKI J. (2012), *Lojalność pracownicza. Od diagnozy typów lojalności pracowników do zarządzania Relacjami z Pracownikami*, DIFIN, Warszawa.

10. ŁUKASIK K. (2008), *Mobilny pracownik w zintegrowanej Europie*, Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej. Zarządzanie i Marketing, no 250.
11. MARTIN G., BEAUMONT P. (2003), *Branding and People Management: what's in a name?* CIPD Research report, CIPD, London.
12. MARTIN G., (2008), *Employer branding – time for some long and ‘hard’ reflections?*, in: *Employer branding. The latest fad or the future of HR?*, research insight, Chartered Institute of Personnel and Development, London.
13. MOCZYDŁOWSKA J. M, (2013), *Błędy w zarządzaniu relacjami z pracownikami jako wewnętrzne źródło kryzysu w organizacji*, in: *Strategie działań w warunkach kryzysu*, S. Partycki (ed.), publ. KUL, Lublin.
14. PUTO A., BRENDZEL-SKOWERA K., (2011), *Przegląd wybranych modeli rozwoju współczesnych przedsiębiorstw*, ZESZYTY NAUKOWE POLITECHNIKI CZĘSTOCHOWSKIEJ ZARZĄDZANIE no 1/2011, pp. 80-92, Copyright by Sekcja Wydawnictw Wydziału Zarządzania, Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2011.
15. <http://www.hrminstitute.pl/raport-employer-branding/> (access date 11.12.2017)

Contact:

Agnieszka Puto, PhD.

Faculty of Management Institute
Czestochowa University of Technology
Dąbrowskiego 69
42 200 Czestochowa
Poland
e-mail: agnieszka.puto@wz.pcz.pl

dr hab. Prof. PCz. Helena Kościelniak

Faculty of Management Institute
Czestochowa University of Technology
Dąbrowskiego 69
42 200 Czestochowa
Poland
e-mail: hkosciel@neostrada.pl

KOMPARATÍVNA ANALÝZA EKOLOGICKEJ NÁROČNOSTI EKONOMÍK POSTSOVIETSKYCH ŠTÁTOCH NA PRÍKLADE RUSKEJ FEDERÁCIE¹

Leonid Raneta

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovak Republic, e-mail: leonid.raneta@euba.sk

Tranzitné ekonomiky v rámci prechodného obdobia prešli veľmi podstatnými zmenami štruktúry svojej ekonomiky, ktoré majú vplyv na životné prostredie, na emisie škodlivých látok do ovzdušia a vodných zdrojov. Článok analyzuje interdisciplinárny aspekt závislosti vplyvu ekonomiky na životné prostredie v Ruskej federácii.

Kľúčové slová: Ruská federácia, ekológia, priemysel, znečisťovanie ovzdušia, vodné zdroje.

Transitive economies have undergone very substantial changes in the structure of their economy during the transition period, which had an impact on the environment, the emissions of harmful substances into the air and water resources. The article analyzes the interdisciplinary aspect of the dependence of the impact of the economy on the environment in Russian Federation.

Key words: Russian Federation, ecology, industry, waste water, air pollution

JEL: O13, O44, P28

1 Úvod

Vývoj ľudstva bol veľmi úzko prepojený so zmenou životného prostredia. Na začiatku bol "homo sapiens" pasívnym objektom zmien klímy a len reagoval na klimatické zmeny vlastnou adaptáciou a migráciou (napríklad koniec doby ľadovej a migrácia „homo sapiens“ na sever a zánik neandertálcov). Veci sa za posledných par storočí zmenili. V súčasnosti je náš druh subjektom zmien životného prostredia. Súčasné štúdie používajú termín "antropocén" na podčiarknutie tejto zmeny smeru vzťahu od výlučne pasívneho na aktívny². Vplyv našej ekonomickej aktivity na rôzne časti globálneho ekosystému sú v centre pozornosti akademickej diskusie. V medzinárodnej literatúre o politickom hospodárstve sa skúma vplyv faktorov ekonomickej globalizácie, ako je prepojená liberalizácia obchodu a zahraničných priamych investícií na životné prostredie. Predpokladá sa že rozšírená hospodárska aktivita spôsobená nárastom obchodu spôsobí zvýšenie úroveň znečistenia³.

Ľudstvo teraz aktívne ovplyvňuje prirodzený biotop najmä zvyšovaním znečistenia ovzdušia a vodných zdrojov. Ekonomický vývoj je podporovaný rastúcim množstvom využitia

¹ This article is published in the frame of the project EDGE - Environmental Diplomacy and Geopolitics. This project has received funding from the European Union's Horizon H2020 research and innovation programme under grant agreement No. 692413.

² CARRINGTON, D., 2016, The Anthropocene epoch: scientists declare dawn of human-influenced age. The Guardian, 2016. DOI: <https://www.theguardian.com/environment/2016/aug/29/declare-anthropocene-epoch-experts-urge-geological-congress-human-impact-earth>

³ COLE, M. A., 2004, Trade, the pollution haven hypothesis and the Environmental Kuznets Curve: Examining the linkages. Ecological Economics, 48(1), 71-81.

fosílnych palív a produkciou odpadových vôd (Yagi 2014)⁴. Prepojenie medzi hospodárstvom a životným prostredím poskytuje otázky pre súčasnú diskusiu o tom, ako hospodársky rast ovplyvňuje životné prostredie? Zmena ekonomického blaha môže mať vplyv na životné prostredie, ale vzťah nie je identický v rôznych krajinách a v prípade rôznych znečisťujúcich látok (Shafik, Bandyopadhyay 1992)⁵. Krajiny sa špecializujú na tie odvetvia, v ktorých majú komparatívnu výhodu, ktorá im umožňuje efektívnejšie využívať svoje zdroje. Diskusia v tejto veci je prepojenie zmeny v príjmoch a environmentálnych dôsledkoch. Grossman a Kruger (1995)⁶ tvrdia, že kvalita životného prostredia sa zhoršuje pri nízkych úrovniach príjmov a potom sa skôr zlepšuje po bode zvratu, ktorý vytvára vzťah v tvare obrateného U, všeobecne známy ako environmentálna Kuznetsova krivka. Aj Grossman a Kruger (1995) zistili, že vplyv zvýšeného príjmu na znečistenie vodných zdrojov a ovzdušia je odlišný, ale hlavným záverom je, že pre každú znečisťujúcu látku existuje bod preklopenia, po ktorom je nárast príjmov spojený so znížením znečistenia.

Vplyv rozvoja krajiny sprevádzaný nárastom vnútroštátneho príjmu, ktorý (*ceteris paribus*) vedie k zvyšovaniu úrovne znečistenia životného prostredia (efekt mierky). Ešte jedným predpokladom environmentálnej Kuznetsovej krivky je, že existuje určitá úroveň príjmov, po ktorej by mali úrovne znečistenia klesať s neustálym rastom národného dôchodku v dôsledku prechodu z sekundárneho sektora na terciárny (kompozičný efekt). Zvýšenie národného dôchodku takisto posúva technologický pokrok, čo vedie aj k nižšej úrovni environmentálnych dôsledkov (technologický efekt). Tieto myšlienky viedli k ďalšiemu výskumu ukazovateľov znečisťovania ovzdušia (Deacon, Norman 2006)⁷ a znečisťovanie vodných zdrojov⁸.

2 Výsledky a diskusia

Výskum o vzťahu ekonomiky a životného prostredia tiež uvádza, že v počiatočných štádiách hospodárskeho rozvoja existuje tendencia považovať kvalitu životného prostredia za luxusné dobro, čo je vysvetlené prostredníctvom obmedzenej dostupnosti zdrojov. Keď sa krajina vyvíja a životná úroveň sa zlepšuje, občania požadujú od elít kroky na zníženie znečistenia (Grossman, Kruger 1995).

Tabuľka 1 Kumulatívny index priemyselnej produkcie (1991=100 %)

1991	100,0	2004	71,1
1992	84,0	2005	74,8
1993	72,5	2006	79,5
1994	56,8	2007	84,9
1995	54,2	2008	85,4
1996	50,1	2009	76,3
1997	50,6	2010	81,8

⁴ YAGI, M., MANAGI, S., KANEKO, S., 2014, Water Use and Wastewater Discharge of Industrial Sector in China. International Journal of Ecological Economics and Statistics. 2014 Vol. 32. ISSN 0973-7537.

⁵ Shafik, N., Bandyopadhyay, S., 1992, Economic growth and environmental quality: Time-series and cross-country evidence. World Development Report: Working Paper No. 904.

⁶ GROSSMAN, G. M., KRUEGER, A. B., 1995, Economic growth and the environment. Quarterly Journal of Economics, 110(2), 353-377.

⁷ DEACON, R. T., NORMAN, C. S., 2006, Does the Environmental Kuznets Curve describe how individual countries behave? Land Economics, 82(2), 291-315.

⁸ PAUDEL, K. P., ZAPATA, H., SUSANTO, D., 2005, An empirical test of Environmental Kuznets Curve for water pollution. Environmental & Resource Economics, 31(3), 325-348.

1998	48,2
1999	52,5
2000	57,0
2001	58,7
2002	60,5
2003	65,9

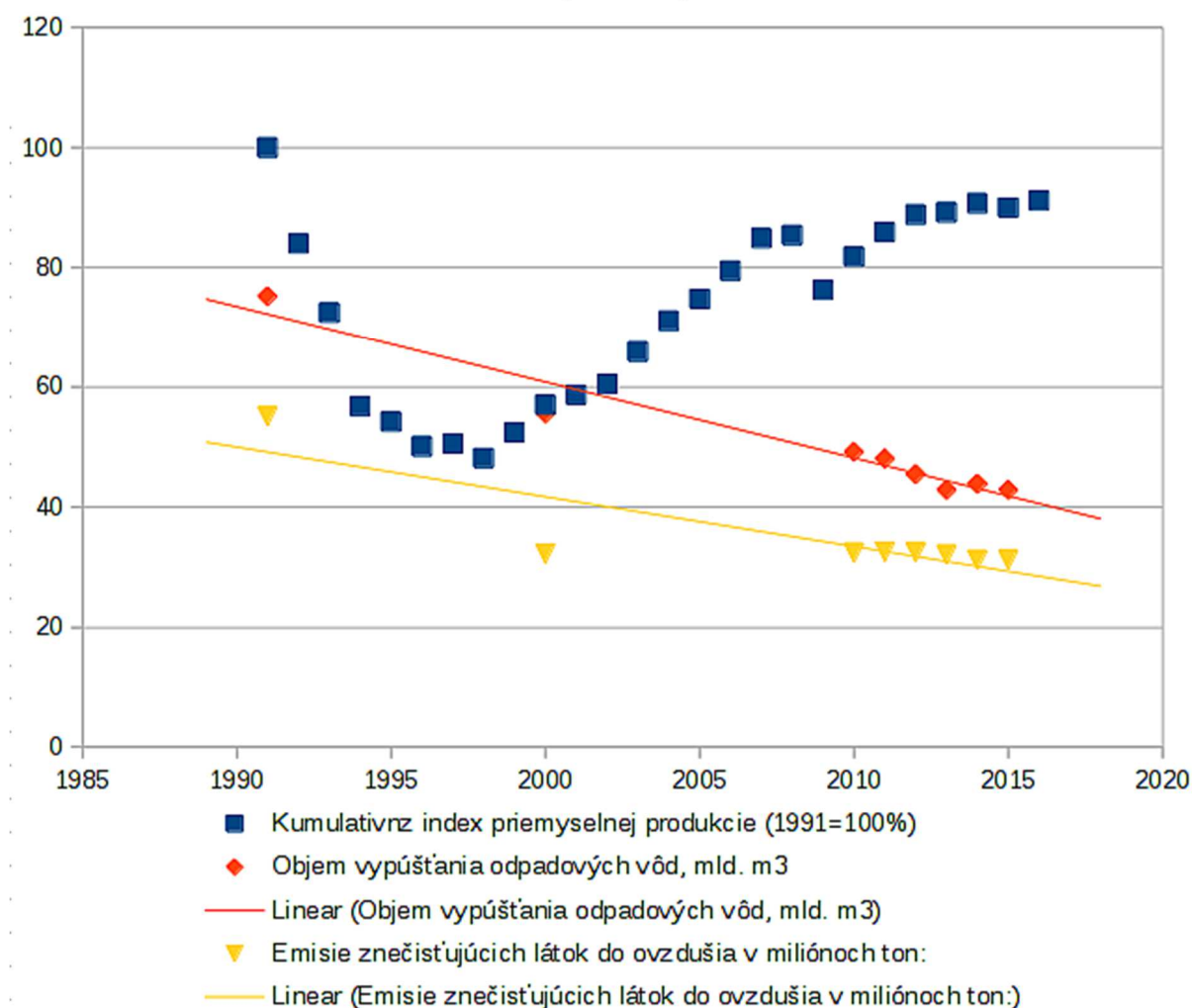
2011	85,9
2012	88,8
2013	89,2
2014	90,7
2015	90,0
2016	91,2

Prameň: GKS. (2017). Promyšlennoe proizvodstvo. [online]. [Citované 23.01.2017]. Dostupné na internete: <http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/enterprise/industrial/#>.

Naša hlavná oblasť výskumu je tranzitívna ekonomika, takže tieto okolnosti nás priviedli k výskumnej otázke, ako ovplyvňuje ekonomický vývoj vo veľmi špecifickej tranzitívnej ekonomike jej ekologické ukazovatele. Je ekonomický rozvoj prepojený s väčším množstvom znečistenia ovzdušia a vody v tomto konkrétnom prípade. Hypotéza spočíva v tom, že ekologická Kuznetsova krivka je efektívnym nástrojom aj pre tranzitívne ekonomiky. Takže očakávame, že rast odvetvia priemyslu a poľnohospodárstva bude pozitívne spojený s znečistením ovzdušia a vody. Logika výskumu je založená na zisteniach Grossmana a Krugera (1995), že krajiny s relatívne nízkymi príjmami majú do určitej miery ignorovanie environmentálnych otázok, čo znamená, že v prípade Ruskej federácie by mal priemyselný rast vytvoriť viac znečistenia ovzdušia a vodných zdrojov. Podľa autorov približný bod zvratu je hodnota 8000 USD / p.c. a do tejto hodnoty existuje pozitívny vzťah medzi hospodárskym rastom a znečistením. Tieto zistenia sú relevantné pre našu hypotézu, pretože naša prípadová štúdia je krajinou ktorá za posledných dvadsať rokov prešla veľkými ekonomickými výkyvmi ako prahová hodnota, ale na druhej strane je tranzitívnou krajinou, takže výsledky nie sú zrejmé a vyžadujú výskum.

Krajiny sa špecializujú na odvetvia, v ktorých majú komparatívnu výhodu, ktorá im umožňuje efektívnejšie využívať svoje zdroje. Ruska federácia je krajinou s rozvinutým priemyselným komplexom ktorý však po rozpade Sovietskeho zväzu zažíva tendencie deindustrializácie a nárastu sektoru služieb. Všeobecne Rusko prišlo o viac než 30 tisíc závodov v rôznych oblastiach priemyslu od strojárenských a elektrotechnických až po ťažký priemysel a stavbu lodí a lietadiel (celkovo podiel priemyslu na HDP poklesol z 32 % na 14 % v rokoch 1990 po 2017). Výhľadom na taký vývoj respektíve by sa dalo očakávať aj pokles množstva emisií škodlivých látok do ovzdušia. Oblasť poľnohospodárstva Ruskej federácie zaznamenala obrovsky prepad z 18 % na 5 % v rokoch 1990 po 2017. Tieto skutočnosti ukazujú na to že pravdepodobne pokles poľnohospodárskej produkcie spôsobil aj pokles všeobecne v množstvách používaných vodných zdrojov. Najnovšie údaje ukazujú že v 2017 roku priemyselná výroba poklesla o 3 %, čo sa spája s dôsledkami najnovších sankcií a zlým podnikateľským prostredím.

Graf 1 Porovnanie vývoja priemyselnej výroby a ukazovateľov znečisťovania ovzdušia a vodných zdrojov

Prameň: GKS. (2017). Promyšlennoe proizvodstvo. [online]. [Citované 23.01.2017]. Dostupné na internete: <http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/enterprise/industrial/#>.
 GKS. (2017). Okružajušaja Sreda. [online]. [Citované 23.01.2017]. Dostupné na internete: <http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/environment/>.

Výsledky štrukturálnych zmien možno hodnotiť z pozitívnej i negatívnej stránky, očividným je však mizerný podiel Ruskej federácie na svetovej priemyselnej výrobe a všeobecná deindustrializácia ekonomiky a transformácia ekonomiky na surovinovo-orientovanú ekonomiku s všeobecne nízkou pridanou hodnotou (80 % exportu predstavujú energetické suroviny a produkcia s nízkou pridanou hodnotou). Tieto zmeny tiež hlboko ovplyvnili množstvo znečistenia ovzdušia a produkciu odpadových vôd. Šoky prechodných procesov, ako je deregulácia cien, obchodné bariéry, nové menové reformy atď., viedli k masívnemu poklesu životných štandardov, výroby aj spotreby. Presmerovanie priemyslu smerom na odvetvia s nižšou mierou spracovania, spôsobili situáciu, v ktorej od roku 2000 rast priemyselnej výroby sa nenachádzal v korelácii s množstvom emisii znečisťujúcich látok (pozri Graf 1). Vo svojej podstate z pohľadu environmentálnej Kuznetsovej krivky by sa dalo interpretovať že od roku 2000 bol v Rusku pozorovaný hospodársky rast a vyššie hodnoty HDP p. c. neprispeli k nárastu emisii. Avšak táto interpretácia by bola príliš povrchná. Pretože situácia v Rusku sa vyvíjala súbežne s procesom narastania príjmových disparít čo spôsobilo to že ekonomický rast a predaj prírodných zdrojov sa neprejavoval rovnako na všetky príjmové

kategórie. V roku 2017 takmer polovica obyvateľstva Ruskej federácie by sa dala začleniť do nižšej príjmovej kategórie, ktorá nedisponuje dostatočným disponibilným dôchodkom aby podstatne zvyšovať svoju spotrebu priemyselných výrobkov (aj kvôli inflačným tlakom), nízka spotreba väčšiny obyvateľstva podmieňuje aj nízku mieru výroby spotrebných statkov. Či že nárast priemyslu je spojený prevažne s odvetvami exportujúcimi prírodné zdroje a produkty s nízkou mierou spracovania, čo na druhej strane, kvôli oligarchickým a klanovým prepojeniam zvyšuje príjmové disproporcie a neumožňuje nižším príjmovým vrstvám profitovať a respektíve spotrebovať, práve v tom vidíme príčinu divergencie medzi priemyselnou výrobou a znečistením ovzdušia škodlivými latkami, pretože rast priemyselnej produkcie v menšej miere dotýka výrobných odvetví.

Tabuľka 2 Znečistenie vodných zdrojov a ovzdušia v Ruskej federácii

	1990	2000	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Odber vody z prírodných vodných plôch v mld. m ³	106,1	75,9	69,7	66,4	64	61	63,2	60,8
Obrat a konzistentné využívanie vody, mld. m ³	170,6	133,5	140,7	141,6	142,3	138,5	136,6	138,8
Vypúšťanie neočistenej odpadovej vody, mld. m ³	27,8	20,3	16,5	16	15,7	15,2	14,8	14,4
Emisie znečisťujúcich látok do ovzdušia v mil. ton:	55,1	32,3	32,4	32,6	32,5	32,1	31,2	31,3
zo stacionárnych zdrojov	34,1	18,8	19,1	19,2	19,6	18,4	17,5	17,3
z mobilných zdrojov	21	13,5	13,2	13,5	12,8	13,6	13,8	14
Produkcia a spotreba pevného odpadu v miliónoch tonách	...	127,5	3734,7	4303,3	5007,9	5152,8	5168,3	5060,6
vrátane nebezpečných	...	127,5	114,4	120,2	113,7	116,7	124,3	110,1
Použitie a dekontaminácia odpadov z výroby a spotreby	...	46	1738,1	1990,7	2348,1	2043,6	2357,2	2685,1

Prameň: GKS. (2017). Okružajušaja Sreda. [online]. [Citované 23.01.2017]. Dostupné na internete: <http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/environment/>.

Podobná situácia je aj v prípade štatistických údajov o objeme vypúšťania odpadových vôd. Divergencia je však ešte výraznejšia (pozri Graf 1). Podľa nášho názoru v prípade s údajmi o odbere vody z prírodných vodných plôch ide o úzko prepojený nielen na priemysel ale aj na poľnohospodársku výrobu, ktorá výrazne poklesla. Procesy dezindustrializácie, ovšorizácie (a disproporcie v príjmoch) pokles disponibilného dôchodku väčšiny obyvateľov RF je súborom príčin prečo sa vyskytla divergencia medzi rastom priemyselnej výroby a emisiami do ovzdušia takisto aj znečistenia vodných zdrojov.

Veľkým problémom Ruska je v súčasnosti obrovský nárast objemov pevného odpadu čo v podmienkach takmer ne existencie významných objemov recyklácie pevného odpadu vedie k vytváraniu veľkého množstva legálnych a nelegálnych skládok pevného odpadu. V okolí veľkých megapolisov ako sú Moskva s Petrohrad to predstavuje mimoriadny ekologický problém. Potvrdzujú to aj údaje o oficiálnom odvedenom komunálnom odpade v Rusku to predstavovalo 2,2 m³/p.c. ročne a napríklad v Rakusku 591 m³/p.c. v roku 2010⁹. Absolútne to ne znamená že v Rakúsku sa dvesto násobne viac pevného odpadu produkuje ale naopak, to znamená že oficiálne komunálne služby viac odpadu dokážu prijať a spracovať.

⁹ CHALGANOVA, A. A. (2016). Uстойчивое развитие и проблема управления твердыми бытовыми отходами в России. Перспективы науки Nr. 12/(87) 2016. S. 135-136.

Naopak tento ukazovateľ pre Rusko skôr naznačuje aký veľký objem komunálneho odpadu, ktorý sa uskladňuje mimo oficiálnych komunálnych služieb. Z najnovších správ v okolí Moskvy len jedná skládka TBO „Lesnaja“ prijíma viac než 1 mil. ton pevného odpadu ročne, ktorý sa hromadí na obrovských plochách a spôsobuje kontamináciu spodných vôd, ale aj ovzdušia, pretože periodicky na takých skládkach vznikajú požiare.

Záver

Z teoretických východisk environmentálnej Kuznetsovej krivky vyplývala hypotéza nárastu nárokov obyvateľov na životné prostredie po dosiahnutí určitého prelomového bodu HDP/p.c., čo sa však len čiastočne potvrdilo. Vzhľadom na obrovské majetkové (ale aj teritoriálne regionálne príjmové disparity) podstatná časť obyvateľstva Ruskej federácie nezaznamenala taký nárast svojho blahobytu do úrovne kedy otázky životného prostredia a ekologickej kvality životného prostredia ale aj potravín boli na toľko významné, že by vytvárali významný tlak na vládu. Štatistické údaje poukazujú na divergenciu medzi rastom priemyslu a znečistením ovzdušia a vodných zdrojov, čo však by sme nemohli interpretovať v rámci teórie environmentálnej Kuznetsovej krivky, pretože v ekonomike orientovanej na export surovín väčšina neprofituje z príjmov z predaja čo znamená nemôže si dovoliť drahé ruské výrobky oproti lacnému importu a tým pádom spracovateľské odvetvie vyrába menej, čo koniec koncom spôsobuje pokles v environmentálnej náročnosti. Výnimku tvorí pevný odpad, ktorého množstva len narastajú ale podiel oficiálne spracovaného odpadu je malý čo spôsobuje dodatočný tlak na životné prostredie v podobe nelegálnych skládok (13 tis. legálnych a ďalších 17 tis. nelegálnych).

Použitá literatúra:

1. CHALGANOVA, A. A. (2016). Uстойчивое развитие и проблема управления твердыми бытовыми отходами в России. *Perspektivy nauki* Nr. 12/(87) 2016. S.135-136
2. CARRINGTON, D. (2016). The Anthropocene epoch: scientists declare dawn of human-influenced age. *The Guardian*, 2016. DOI: <<https://www.theguardian.com/environment/2016/aug/29/declare-anthropocene-epoch-experts-urge-geological-congress-human-impact-earth>>.
3. COLE, M. A. (2004). Trade, the pollution haven hypothesis and the Environmental Kuznets Curve: Examining the linkages. *Ecological Economics*, 48(1), 71–81.
4. DEACON, R. T., NORMAN, C. S. (2006). Does the Environmental Kuznets Curve describe how individual countries behave? *Land Economics*, 82(2), 291–315.
5. GKS. (2017). *Окружающая Среда*. [online]. [Citované 23.01.2017]. Dostupný na internete: <http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/environment/>.
6. GKS. (2017). *Промышленное производство*. [online]. [Citované 23.01.2017]. Dostupný na internete: <http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/enterprise/industrial/>
7. GROSSMAN, G. M., KRUEGER, A. B. (1995). Economic growth and the environment. *Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353–377.
8. PAUDEL, K. P., ZAPATA, H., SUSANTO, D. (2005). An empirical test of Environmental Kuznets Curve for water pollution. *Environmental & Resource Economics*, 31(3), 325–348.
9. SHAFIK, N., BANDYOPADHYAY, S. (1992). Economic growth and environmental quality: Time-series and cross-country evidence. *World Development Report: Working Paper No. 904*.
10. YAGI, M., MANAGI, S., KANEKO, S. (2014). Water Use and Wastewater Discharge of Industrial Sector in China. *International Journal of Ecological Economics and Statistics*. 2014 Vol. 32. ISSN 0973-7537

Kontakt:**Ing. Leonid Raneta, PhD.**

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: raneta@euba.sk

MYTHS AND REALITY. POSITION OF NAFTA, EU, BRICS IN THE WORLD ENERGY: RETROSPECTIVE ANALYSIS

Rodionova Irina Alexandrovna^a – Kokuytseva Tatiana Vladimirovna^b

^a Economic Faculty, Peoples' Friendship University of Russia (RUDN University), Miklukho-Maklaya Street 6, 117198 Moscow, Russia, e-mail: iarodionova@mail.ru.

^b Institute of Space Technologies, Peoples' Friendship University of Russia (RUDN University), Miklukho-Maklaya Street 6, 117198 Moscow, Russia, e-mail: tvkokuytseva@gmail.com.

The paper is aimed at describing the change in the positions in the world energy by means of comparative analysis of the data in dynamics over a number of years in terms of reserves, production and consumption of basic energy resources, and in terms of electricity generation by the BRICS, EU and NAFTA.

The analysis shows the importance of the BRICS countries in the world energy, which characterizes the energy security of these states. It is revealed that the BRICS aggregate data on various indicators of the development in the energy sector and the volumes of industrial production exceeds the data of the EU and the NAFTA. It is noted that the position of BRICS in the world economy continues to grow. The publication was prepared with the support of the "RUDN University" Program 5-100".

Key words: BRICS, NAFTA, EU, energy, high-tech production.

JEL: O13, Q4

Introduction

There are a lot of conflicting information and myths about the growing importance and influence of BRICS in the scientific literature and especially in the media.

The paper is aimed at describing the change in the positions in the world energy by means of comparative analysis of the data in dynamics over a number of years in terms of reserves, production and consumption of basic energy resources, and in terms of electricity generation by the BRICS, EU and NAFTA. Analysis has covered both the reserves and the production of primary energy resources by countries and regions of the world and per capita reserves and energy resources.

The methodology of analysis is based on the principles of the method of comparative analysis. The data on the proved reserves of oil, natural gas, and coal in the world (that can be extracted from the depths of the Earth given the current level of science and technology) is based on the estimates of British Petroleum (BP Statistical Review of World Energy June 2017).

The potential of BRICS, EU and NAFTA in the sphere of the world energy economy is analyzed from the position of revealing the share of the countries in the proved reserves, production and consumption of various types of energy as one of the most important factors in the development of the industrial sector of economy in these countries from 1999 to 2015. Correlation coefficients will be calculated for individual indicators of the energy and industrial sectors in 84 countries of the world, as well as calculations and analysis of the indicators of the share of the BRICS countries in the world industry for the same period will be presented.

It should be noted that the calculations were made before the formation of BRICS in 2006. Since 1999 the tables have summarized the data for the countries that are now members of BRICS. As for the EU countries, the aggregate data was quoted on the relevant date taking into account the number of countries in the European Union at that time.

The theoretical base of the study was numerous scientific works by Russian and foreign authors analyzing problems and trends in the development of the BRICS countries, as well as the authors' scientific research results.

1 Statement of the Problem

The set of basic parameters of economic development of the BRICS countries confirms the importance of this association that is open for accession of other countries. According to most experts the demographic, resource and economic potential of BRICS may enable them to become the most important economic systems by 2050. Today the BRICS countries occupy about 26% of the land area in the world with 41,3% of the world's population living there. These countries have a total GDP (at purchasing power parity) of 37.6 trillion US dollars for 2016, which makes them more than 30% of the world GDP (compared to the NAFTA countries 22.6 trillion US dollars, and the EU countries 19.97 trillion US dollars)¹.

Table 1: Leading manufacturing economies share in world MVA Manufacturing Value Added (MVA)

Country	MVA share at constant 2010 prices in US\$, in %			MVA per capita at constant 2010 prices in US\$	
	2005	2010	2016*	2005	2016*
<i>World</i>	100	100	100	1500.1	1660.8
China	11.66	18.51	24.36	1431.9	2170.2
USA	20.27	17.64	15.99	5905.6	6074.6
Japan	11.02	10.31	8.73	8404.0	8514.2
Germany	7.29	6.57	6.29	8478.9	9595.0
India	2.00	2.71	3.44	228.3	319.4
South Korea	2.51	2.93	3.10	6192.7	7556.8
Italy	3.67	2.91	2.36	5068.1	4854.5
France	3.10	2.58	2.30	4256.6	4380.5
Brazil	2.88	2.71	1.84	1414.8	1080.9
UK	2.66	2.15	1.84	3555.7	3475.2
Indonesia	1.55	1.60	1.83	687.1	866.0
Mexico	1.89	1.68	1.66	1466.9	1593.6
Russia	2.12	1.88	1.64	1362.1	1409.6
...					
South Africa	0.51	0.48	0.42	931.4	949.1

Note: *UNIDO Estimate. Source: Industrial Statistics Database. UNIDO. INDSTAT4 – 2017 edition. Available from: https://www.unido.org/data1/IndStatBrief/World_Leading_MVA.cfm?print=no&tttype=W6&Country=&Group=.

We consider it useful and interesting to present calculations based on statistical data available from official sources. In other words, it seems interesting to investigate the change in the situation of the BRICS countries, first of all, in the world energy.

Pay attention to some of the myths. The first myth: the total population of the BRICS countries is very large, so the labour resources are large as well. Therefore the BRICS countries have a very significant volume of production (industrial and agricultural) are a large share of the world GDP in general. But, as we see (table 1), the economic indicators are the growing but per capita values do not yet correspond to the ones in developed countries (and they are much lower). So very large population of the BRICS countries has both pluses and minuses. The indicators of the level of education and qualifications of workers are important, in fact. Besides the cheapness of labour in them is an obstacle to high economic growth.

¹ BANDI, R. (2017): BRICS and the Global Economy.

The second myth: the total ratio of various natural resources of the BRICS countries is very significant, and this determines their success. But this is not a determining factor. Certainly, the availability of resources has an impact on economic development. However, no doubt many developed countries of Europe, Japan and the Republic of Korea do not have a rich resource base. But they are in the group of leaders of the world economy and international industrial production.

The third myth: the total BRICS indicators reflect the presence of a huge volume of energy resources (oil, natural gas, coal) on their territory, and it determines their impact on the world (and primarily the European market). But it should be recalled that the main resources of oil and natural gas are concentrated in the Middle East (in the countries of the Persian Gulf) and in the countries of the North America (USA, Canada, Mexico), as well as the presence of the richest coal field in the United States. Moreover (and our calculations prove this fact), per capita indicators of energy resources in the BRICS countries correspond to those even in the EU countries.

The fourth myth: about the threats to the world community originating from the BRICS. Let us disagree with this statement, and even challenge it. It was not originally envisaged that the BRIC countries form a kind of economic bloc or a formal trading Association, as the European Union. Over time, however, there are signs that the four BRICS countries are eager to establish a forum, and thus to convert growing economic influence in the greater geopolitical one. But is only a forecast for the future. However, let us remember many of peaceful initiatives of the BRICS countries. The motto of the 9th summit of BRICS, which was held under the presidency of China in September 2017 is: "The BRICS countries: strengthening cooperation for a bright future." The main task of the BRICS is not an economic integration and reformatting of international relations in order to enhance the impact of new power centers— "rising" countries. No doubt, the development of the BRICS is not unproblematic. There are problems in relations between the members of the Association. But most important of all the peace initiatives of the BRICS countries.

Relations between the BRICS and leading industrial states, as well as the problems of the BRICS countries affecting international relations (whether there is a "partnership" or a "confrontation") have been evaluated in the literature by many foreign scientists.² The questions of establishing a multipolar world economy and the role played by the BRICS countries have also been studied. Both Russian and foreign scientists believe that the growth of the aggregate BRICS indicators is in the first place determined by the data on China.

The detailed causes and consequences of strengthening China's position in the world have yet to be evaluated.³ Today the BRICS is an international association (a "civilizational unification of a new format"), which most modern experts consider as quite promising in terms of the economic, financial and political cooperation of its member countries.⁴

The report "Prospects and strategic priorities of the BRICS ascent" by a group of Russian scientists for the 7th BRICS Summit in 2015 (Ufa, Russia) defines the BRICS as a civilizational unification of a new format while providing the analysis and forecast of the development of BRICS and the countries of the G7.⁵ Foreign scholars note that each of the BRICS countries has its own strengths along with specific weaknesses.⁶ However, there is an

² KOLOSOV, V.A.(2016): *Gorizonty issledovaniy v oblasti geografii mirovogo khozyaystva*. p. 3-12.

³ BANDI, R.(2017): *BRICS and the Global Economy*.

⁴ The surplus of oil will continue in 2017. In: IEA.Vedomosti. September 13, 2016.

⁵ MASTEPANOV, A.(2016): *Sotrudnichestvo stran BRIKS v energeticheskoy sfere kak faktor prognozirovaniya mirovogo energopotrebleniya*.

⁶ *Building bridges among the BRICs* (2015):

opinion that the BRICS present a threat to the West, with the authors of the papers considering the position of this association growing today as temporary.⁷

The positions of countries of the world and the BRICS are considered in the world energy, including renewable energy sources.⁸ The issues of BRICS cooperation are discussed.⁹ It is noted that the diversification of energy resources within the BRICS countries is due to their concerns about energy security, and that the potential of the BRICS partnership in the energy sector is enormous.¹⁰

All these publications and many others are a valuable resource for everyone interested in discussing the economic future of the planet and the sustainability of emerging markets.

The purpose of this study is to assess the positions of the BRICS countries in the global energy sector against the positions taken by the EU and the NAFTA countries.

2 Positions in the world energy industry

The main commercial energy resources (primary energy carriers) in the modern world are oil, coal, gas, hydropower and nuclear energy. The share of the remaining non-commercial primary energy sources combined (solar energy, wind, oceanic and geothermal energy, wood, peat, shale, agricultural waste) in total world energy consumption is still small. However, in some countries these energy sources are quite significant in energy supply, while the share of alternative energy is increasing. All fuel branches and electric power industry are referred to power engineering.

2.1 Reserves, production and consumption of oil in the world

As of the end of 2016, oil reserves are 240 billion tons. The amount of projected oil reserves on the planet is higher. According to experts of the International Energy Agency (IEA), the surplus of oil in the world market will continue, as the growth in demand is slowing down, with the OPEC countries maintaining as much as possible of the production of oil.¹¹ Most of the world's oil resources are now concentrated in developing countries. Back in the 1960s, along with the discovery and development of large deposits in the countries of the Near and Middle East, North Africa (and also in the USSR), the greatest volume of reserves and production fell within these regions. For example, the share of the countries of the Middle East only at the end of 2016 accounted for more than 48% of the world's oil reserves (the share of OPEC countries was 71%).¹²

Proved reserves for current oil production around the world are now determined as available for 50 years. In the countries that are the largest oil producers the reserves are above the average level (about 100 years Iran, Iraq, and Kuwait). Venezuela has now become the world leader in oil reserves (about 18% of the world's reserves, which will last the country for 300 years at the current production level). This is more than that of the previous leader – Saudi Arabia (15.6% in 2016), which occupied the first place for almost 30 years, but recently it has not increased the reserves.¹³

The dynamics of oil production in the regions of the world is illustrated by the data in the table (table 2).

⁷ BEAUSANG, F. (2012): Globalization and the BRICS: Why the BRICS will not rule the world for long. p. 232.

⁸ LOMBARD, A., FERREIRA, S. (2015): The spatial distribution of renewable energy infrastructure in three particular provinces of South Africa. p. 71-85.

⁹ LUCKHURST J. (2013): Building Cooperation between the BRICS and Leading Industrialized States. Latin American Policy.

¹⁰ SAHU MANJEET, Kumar (2016): Cooperation among BRICS in the Development of Energy Sector. p. 34-41.

¹¹ What to expect from the oil market in 2017? In: *BCS Express. News and analytics*.

¹² MMINELE, D. (2016): The role of BRICS in the global economy

¹³ MMINELE, D. (2016): The role of BRICS in the global economy

Table 2: Shares of regions in world oil production (1950–2016), %

<i>Region</i>	<i>1950</i>	<i>1970</i>	<i>1990</i>	<i>2016</i>
Non-Russian Europe	1.9	1.6	6.7	3.8
Former USSR/CIS	7.3	15.6	17.9	15.8
North America	54.0	24.6	20.6	20.1
Central and South America	17.6	10.8	7.2	8.8
Asia, including Middle East	18.7	34.1	36.4	42.5
Middle East	16.5	30.6	27.2	34.2
Africa	0.5	12.9	10.1	8.6
Australia and Oceania	-	0.4	1.0	0.4

Note: *Data for 1990 and 2002 includes (in addition to the production of crude oil) the production of bituminous shales, bituminous sands and gas condensate (extracted separately from natural gas). Source: Calculated using the BP Statistical Review of World Energy June 2017 [Sited: 15.10.2017]. ГКД:

<https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf>

Oil production in the world increased from 520 million tons (1950) to 4.4 billion tons (2016). Before World War II more than 4/5 of world oil production accounted for the countries of the Western Hemisphere (North and South America), with the USA and Venezuela being also the main exporters supplying oil to the world market. However, from the mid-twentieth century the share of this region in world production already started to decline gradually.

In the 1950s–1960s large oil fields in the countries of the Middle East, in the USSR, as well as in the countries of North Africa were discovered and developed, which resulted in the increased volume of production in the countries of the Eastern Hemisphere. By 1970 the share of North America had already fallen by more than half, while oil production in Asia and Eastern Europe significantly increased. It was the Asian region where the largest oil suppliers to the world market were located at that time (Saudi Arabia, Iran, Iraq, the UAE, and Kuwait).

Significant changes in the volume of production and in the geography of this industry were happening both in the countries of the Western and Eastern Hemispheres. But the growth in the share of the countries of Asia in the global oil industry was especially significant. This was mainly due to growth in production in the Middle East region; in addition, oil production grew in other Asian countries (India, Indonesia and especially in China). China has now become a major producer of oil (0.2 million tons in 1950, 20 million tons in 1970, over 180 million tons in 2007, 200 million tons in 2016).

Today the leading countries in oil production are Russia, Saudi Arabia, the United States, Iran, China, Canada, Mexico, the United Arab Emirates, Venezuela, and Kuwait.

In the twentieth century the production and consumption of other types of fuel, in addition to coal, were started, that of oil and natural gas, as well as the use of nuclear energy. “The era of oil” gave impetus to the intensive development of all sectors in the world economy, which, in turn, required increased production and consumption of fossil fuels. However, in recent years gas fuels have been gaining an ever-stronger position as a more environmentally friendly and promising source of energy of the Earth’s interior in the coming decades. The shares of nuclear energy and hydropower, as well as of alternative sources of energy (geothermal, solar, wind, tidal, biofuel and waste, etc.) are growing in the structure of the fuel and energy balance. In the future the growth of electricity production will be the most important element of the impact of technological revolution in the energy sector. An increasing proportion of primary energy sources are converted to electricity. Moreover, in almost all forecasts there are outperforming growth rates of production and consumption of electric energy anticipated in comparison with those for primary energy resources.

However, even the total share of the BRICS, EU and NAFTA countries accounts for less than 22% of the world’s oil reserves. At the same time, the share of the BRICS countries in the analyzed period of 1999–2016 decreased from 11% to 8% (which was caused by a

reduction in the share of Russia from 9% to 6% among other reasons, with a very small increase in reserves in other countries of this group) (table 3).

Table 3: Dynamics of the share of the NAFTA, EU and BRICS countries in the global energy (oil, %)

Groups of countries	1999	2004	2006	2008	2010	2012	2016
Oil: Proved Reserves							
NAFTA	18.2	16.4	16.0	14.5	13.5	13.6	13.3
EU	0.7	0.5	0.5	0.4	0.4	0.4	0.3
BRICS	10.9	10.1	9.9	9.4	8.7	8.4	8.9
Oil: Production:							
NAFTA	18.3	16.9	16.1	15.4	16.1	17.5	20.1
EU	5.1	3.6	2.9	2.7	2.3	1.8	1.6
BRICS	16.0	19.3	20.2	20.6	21.8	21.6	21.2
Oil: Consumption							
NAFTA	29.5	29.0	28.2	26.6	25.5	24.3	23.7
EU	20.0	18.5	18.3	17.6	16.3	14.8	13.9
BRICS	15.8	18.0	18.8	20.1	22.1	23.5	25.2

Source: Calculated using the BP Statistical Review of World Energy June 2017 [Sited: 15.01.2017]. Available from: <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf>

Currently Venezuela, Saudi Arabia, Canada, Iran, Iraq, and Kuwait have the largest reserves of oil in the world (Russia is only in the 7th position with 6% of world reserves).

The shares of the EU and NAFTA countries in world oil reserves have also declined. In the NAFTA countries (where Canada holds a large share of the reserves, about 10% of the world's reserves) it happened alongside with an increase in the production of shale oil in the US with the production having substantially increased between 2010 and 2016. This was facilitated by the development of technologies that allowed the reduction of production costs and the improvement of production efficiency at the largest “shale” deposits. However, since the end of 2016 shale mining has already begun to decline due to low oil prices in the world market and a reduction in investment.¹⁴ In other words, the total oil reserves in the BRICS countries are not very significant (8% of the world) even compared to the NAFTA countries (14%).

We should give a further description of the situation with the production of this important energy resource. By the end of 2016 the world leaders in production were Saudi Arabia, the United States, Russia, Canada and China (ahead of Iraq, Iran and the UAE). This is how the positions of the economic groups on oil production were changing. The share of the EU countries has always been small (with Norway and the UK as the main producing countries, both of which having cut production during this period), and since 1999 it reduced from 5% to 1.6% (Table 3).

The share of the NAFTA countries increased to 20% of global production (with a certain decrease in the share in the mid-2000s). But the total share of the BRICS countries has steadily grown. There was a growth from 16% to 21% related to the increase in production in Russia (from 340 million tons to 554 million tons, after the reduction in the 1990s) and in China (from 160 million tons to 200 million tons). It is worth recalling that before the collapse of the USSR in 1987 Russia showed the maximum level of production – almost 570 million tons, which the modern Russia has never reached (554 million tons in 2016).

¹⁴ GEDDES, A., SCHOLTEN, P. (2016): *The Politics of Migration and Immigration in Europe*.

It should be also noted that the United States are still in the 3rd place in the world in crude oil production (585.7 million tons in 2016) following Saudi Arabia (568.5 million tons), while Russia is in the 2nd place (554.3 million tons).

The situation in the world is somewhat different as far as the consumption of oil is concerned. Back in 1999 the total share of the EU and NAFTA countries accounted for half of world consumption (now only 37%), while there was not only the reduction occurring in the share of countries of these economic unions in world oil consumption, but also the reduction in the volumes of consumption (in the EU from 710 million tons to 613 million tons, in NAFTA from 1,050 million tons to 1,047 million tons). For the same period of time the global oil consumption has grown less than 1.5 times, while in China it was 5 fold and in India 3.5 fold growth. The share of BRICS in world oil consumption accordingly increased from 15% to 25% (table 3).

The BRICS countries are going through an industrial stage of their development. The highly developed countries of the world (that are mainly in the post-industrial stage) have been greatly focused on energy-saving technologies and the development of alternative energy sources.¹⁵

2.2 Reserves, production and consumption of natural gas

As to natural gas, no significant changes in the specific gravity of the analyzed groups were observed (table 4).

Table 4: Dynamics of the share of NAFTA, EU and BRICS countries in the global energy (natural gas, %)

Groups of countries	1999	2004	2006	2008	2010	2012	2016
Natural Gas: Proved Reserves							
NAFTA	5.5	4.8	5.1	5.3	6.2	6.0	6.0
EU	2.6	1.8	1.8	1.5	1.3	0.8	0.7
BRICS	24.4	21.4	21.5	20.8	20.1	19.8	21.1
Natural Gas: Production							
NAFTA	32.1	27.7	26.6	26.1	25.6	26.6	26.7
EU	9.8	8.4	7.0	6.2	5.5	4.4	3.3
BRICS	25.5	24.2	24.1	23.7	23.4	22.7	21.7
Natural Gas: Consumption							
NAFTA	32.7	29.1	27.2	26.9	26.5	27.1	27.3
EU	18.6	18.1	17.2	16.3	15.6	13.2	12.1
BRICS	17.7	18.0	18.8	18.8	19.4	19.9	19.5

Source: Calculated using the BP Statistical Review of World Energy June 2017 [Sited: 15.10.2017].
 AVAILABLE FROM: <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf>

The share of BRICS countries in world reserves was about 21% in 2016, which was higher than in the EU (0.7%) and in the NAFTA (about 7%). Russia accounts for 17% of the world's gas reserves. But in the production of natural gas the situation is different: the share of the NAFTA (27%, including the US share that is 22% of the world) exceeds the total share of the BRICS countries (about 22%, including the share of Russia 16%).

In the world energy sector during the period from 1950 to 2016 natural gas production increased from 0.2 trillion to 3.5 trillion cubic meters. In recent years production volumes have been increasing in almost all regions of the world (the only decline in the production level was in the EU as the countries of the region mainly import natural gas). The situation is similar with

¹⁵ RODIONOVA, I., CHERNYAEV, M., KORENEVSKAYA, A.(2017): Energy safety and innovative development of the BRICS state.

the consumption of natural gas. In other words, the total reserves of natural gas in the BRICS countries are about 20% of the world reserves (the share in the world production and consumption is approximately at the same level).

2.3 Reserves, production and consumption of coal

Production and consumption of coal (about 65%) is where the increase in the share of BRICS is especially noticeable, with the reserves of just over 45% of the world index (table 5).

Table 5: Dynamics of the share of the NAFTA, EU and BRICS countries in the world energy (coal,%)

<i>Groups of countries</i>	<i>1999</i>	<i>2004</i>	<i>2006</i>	<i>2008</i>	<i>2010</i>	<i>2012</i>	<i>2016</i>
<i>Coal: Proved Reserves (total of all types)</i>							
<i>NAFTA</i>	26.2	28.0	28.0	29.8	29.5	28.5	22.8
<i>EU</i>	7.3	3.9	3.9	3.6	6.5	6.5	6.6
<i>BRICS</i>	42.3	46.6	46.6	44.6	42.5	42.5	45.3
<i>Coal: Production (all types)</i>							
<i>NAFTA</i>	23.1	18.9	17.7	16.5	14.3	12.2	9.8
<i>EU</i>	21.1	11.3	9.7	8.6	7.5	7.2	6.5
<i>BRICS</i>	46.3	53.3	55.6	57.7	61.2	63.1	63.7
<i>Coal: Consumption</i>							
<i>NAFTA</i>	22.8	20.8	18.5	17.2	15.5	12.4	10.4
<i>EU</i>	20.4	11.2	9.9	8.6	7.7	7.7	6.4
<i>BRICS</i>	40.1	52.3	56.7	58.9	61.6	64.6	66.8

Source: Calculated using the BP Statistical Review of World Energy June 2017 [Sited: 15.10.2017]. Available from: <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf>

However, the largest aggregate reserves of all types of coal are located in the United States (27% of the world's reserves, both in coal and brown coal), while in Russia there is about 18% of them (the share of brown coal is slightly higher, 20% of the world's reserves), in China there is about 13% of the world's coal reserves of all types (15% of coal reserves). But China is the leader in coal production (about 50%). The volume of coal production in this country especially increased after the crisis of 2008–2009 (in total, the production increased almost 3-fold from 1999 to 2016). In the EU, the production was halved in the 1990s, and the rates of production were stable in the 2000s (although the share of the EU in the global production was declining). In the NAFTA there was a slight decline in the level of production and consumption in the period under review, with a decrease in the share in the world volume (from 14% to 10%).

Thus, the analysis has shown that the BRICS countries do not have enormous reserves of energy resources and the fears of the world community over the enormous reserves in this group of countries are clearly exaggerated. This is particularly obvious when the volume of energy stocks per capita in the BRICS countries is calculated (especially compared with the EU and the NAFTA countries). They are not too large, since the BRICS countries account for 42% of the world population.

2.4 Per capita reserves of energy resources

We have made the calculations and obtained the following results. The average arithmetic indicators of proved oil reserves per capita in the NAFTA are 10 times as high as those for the BRICS (0.5 tons and 0.05 tons per capita, respectively, by the end of 2016). The lowest indicators were obtained for the EU as a whole (0.01 tons of oil). The calculations for individual countries provided the following data on oil reserves per capita: USA 0.17 tons,

China 0.01 tons, Russia 0.7 tons. The average world oil reserves per one inhabitant of our planet are 0.23 tons (due to large reserves and a small number of residents in the Middle East).¹⁶

But the level of natural gas reserves in 2016 in the BRICS countries per capita was quite comparable to that in the NAFTA, although it was higher than in the EU (but this is only due to natural gas reserves per capita in the Russian Federation). As for coal reserves, for example, in the NAFTA (due to the level of reserves in the United States in the first place) the figures per inhabitant are 4 times as high as in the EU and in the BRICS.

2.5 The dynamics of electricity generation and consumption in the BRICS countries

We found it important to compare not only the data on energy reserves per capita, but also on the production of electricity in the economic groups under consideration (and in individual countries of these unions), while reflecting on the dynamics of their share in the global energy economy. It was also advisable to compare the indicators of production and consumption of electricity per capita by the countries and economic unions. The following results were obtained (table 6).

Table 6: Dynamics of the share of the NAFTA, EU and BRICS countries in the world energy generation and primary energy consumption (%)

<i>Groups of countries</i>	<i>1999</i>	<i>2004</i>	<i>2006</i>	<i>2008</i>	<i>2010</i>	<i>2012</i>	<i>2016</i>
<i>Electricity Generation (%)</i>							
<i>NAFTA</i>	31.3	28.4	26.8	25.6	24.2	22.7	21.5
<i>EU</i>	20.1	18.8	17.7	16.6	15.7	14.5	13.1
<i>BRICS</i>	21.5	23.2	25.6	30.1	32.6	35.2	38.3
<i>Primary Energy: Consumption (%)</i>							
<i>NAFTA</i>	29.4	26.7	25.1	24.0	22.8	21.6	21.3
<i>EU</i>	18.7	17.2	16.2	15.3	14.4	13.3	12.4
<i>BRICS</i>	23.8	27.8	30.3	32.0	33.8	35.8	36.7

Source: Calculated using the BP Statistical Review of World Energy June 2017 [Sited: 15.10.2017]. Available from: <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf>

Electric power production in the world has grown 25 times since 1950 (from 0.97 to 24.1 trillion kWh in 2016), and 1.6 times compared with 1999. Over the last 15 years the production increased in the EU and the NAFTA only 1.1 times, while the total indicator of the BRICS countries increased almost 3 fold in the period from 1999 to 2016 (up to 38% of the world index). The total share of the countries in the NAFTA decreased from 31% to 21% of the world's electricity generation, with the share of the EU countries also having declined from 20% to 13% (Table 6).

At the same time, the volume of electricity generation in China increased almost 5-fold over the analyzed period (from 1,260 billion to 6,180 billion kWh in 2016, taking into account the data for Hong Kong), having exceeded the total figure for the EU in 2016 (3,247 billion kWh per year) almost 2 times, and even the indicators of the NAFTA countries (5,328 billion kWh per year) [3]. China is now the world leader (25%) with massive coal reserves, growing oil reserves and a very large amount of hydropower resources.

The average world electricity production in 2016 was 3.3 thousand kWh per year for one inhabitant of the planet. The average figure for the NAFTA was 10.8 thousand kWh per year, for the EU it was 6.3 and for the BRICS it was 3.0 (that is, the average for the BRICS was half that of the EU and 3 times as little as that of the NAFTA).

¹⁶ MMINELE, D. (2016): The role of BRICS in the global economy.

We shall analyze the situation for individual countries. Today in the United States 13.3 thousand kilowatt hours of electricity is produced per capita, in Russia the figure is 7.5, in China – 4.2, in Brazil – 2.8, in India – 1.0 thousand kilowatts hours of electricity per year. The difference is very significant; although there has been a clear progress in this area in the BRICS countries (only in China since 1999 the electricity production rate per capita of the fast-growing population in this country has increased almost 3-fold). In India, with a rapid population growth, this indicator has increased twice, although the volume of electricity generation in the country has grown 2.5-fold. At the same time in the US this figure has even decreased (from 14.2 thousand to 13.3 thousand kilowatt hours of electricity per year).

We will also consider the situation with the consumption of primary energy carriers (table 6). The share of the BRICS in world consumption increased from 23% to 37%, while the total share of the EU countries decreased from 18.7% to 12.4%, and the share of the NAFTA countries reduced from 29% to 21%. This shows, firstly, the growth of energy efficiency in the economy of highly developed countries (through energy conservation programs), and secondly, the development and growth of the needs of the economy (and of the industrial production as the main consumer of energy resources) in the BRICS countries (in the first place in China).

3 The discussion of the causes for the development of the BRICS countries

We are deeply convinced that the success of the BRICS in the global manufacturing industry is based not only on the availability of energy resources in their territory, but more largely on the growth of electricity generation due to various sources of its production.

Our calculations and the analysis of the data of the UNIDO and US Science Foundation have showed the growth in the share of the BRICS countries in the world manufacturing industry (value added of all manufacturing industries) in comparison with the NAFTA and the EU indicators.¹⁷ Thus, the total volume of production in the global BRICS industry in 2016 exceeded 32% (in prices 2010; tabl. 1). This is higher than the total output of the NAFTA countries (19%) and all EU countries (20%). We shouldn't forget that in 1999 the total share of the BRICS countries was only 10%, while the share of the NAFTA countries was almost 32%, and of the EU – almost 28%.¹⁸ In other words, the situation is changing. Our calculations allow us to conclude that there is a direct correlation between GDP per capita, electricity generation and manufacturing output (0.9). In addition, the share of the BRICS is also growing in the output of value-added products of HT manufacturing industries (from 6% in 1999 to 31% in 2014). For comparison: over the same period the share of the EU countries in the global production of HT products dropped from 22% to 17%, and the share of the NAFTA declined from 40% to 30%), with the growth of electricity generation in all these regions and countries of the world.¹⁹

It should also be emphasized that the energy intensity of the world's GDP varies. However, we are deeply convinced that this indicator is more conditioned by natural and climatic conditions (especially in such countries as Russia and Canada), not only indicating the level of technical and economic development of a country's economy. For example, in Canada the energy intensity of GDP is 1.5 times as high as that in the US and higher than in European countries, and in China it is 2 times as high as in India and Brazil, which are the least energy-intensive economies in the world. But the reasons for the decline of this indicator are not only in technological development. For example, in the 1990s and in the 2000s in Russia (and in other CIS countries), energy intensity of GDP decreased. But this was a consequence of the economic crisis as a result of the collapse of the USSR, when the volume of production of

¹⁷ Science and Engineering Indicators(2016). Two volumes; Paulos B. (2017: On Biofuels, Part 1: Dispelling myths about biopower

¹⁸ Science and Engineering Indicators(2016). Two volumes

¹⁹ Science and Engineering Indicators(2016). Two volumes

industrial and agricultural products reduced almost 2-fold and more (with many enterprises that produced the products earlier having closed). In addition, there are fewer opportunities to reduce the energy intensity of GDP in most countries of the world.

Undoubtedly, the energy intensity of GDP and of life support systems in the Russian Federation is great and it is necessary to implement the measures of the state energy policy ensuring the implementation of the Energy Strategy of Russia for the period until 2030.²⁰

However, we shall again highlight the reasons for the high energy intensity of the Russian economy. As it was noted above, they are confined to severe climatic conditions (unlike in all countries of the world, two-thirds of the territory in Russia is in the zone of the north, and about 60% of the country's territory is a permafrost zone). Besides, the large size of the territory of Russia (the biggest in the world) and (very importantly) the peculiarities of population locations there determine the need to deliver raw materials, materials, fuel and energy resources and other goods for very considerable distances. This is associated with a significant expenditure of fuel and energy resources on all types of transport (from river navigation to aviation). Among other things, there is a large proportion of old and worn residential and public buildings (especially in remote regions of the Russian Federation), where the heating costs exceed the standards. We should not discount the negligent attitude to the economy and the saving of any resources (including fuel and energy) by the population of Russia, and the weak energy conservation policies and the efficient use of energy resources.

In other words, there are both objective (nature and climate) and subjective circumstances. The influence of the latter can be significantly reduced through targeted public policy.

However, it should be emphasized that the draft of the Energy Strategy of the Russian Federation until 2035 again predicts an increase in the production of all energy resources in order to maintain Russia's position in world energy markets.²¹ The Strategy clarifies and adjusts the priorities, targets, implementation indicators and forecast scenarios adopted in the Energy Strategy 2030. It is noted that Russia will continue to take into account the interests of all the BRICS participants. This will contribute to strengthening the energy security and improving the energy efficiency of economies in the countries in this bloc. As it was noted in the final documents of the meeting of the BRICS Working Group on Energy Efficiency and Energy Efficiency (India, 2016), the main directions for further work are technological and scientific cooperation, including the creation of a database of energy-efficient technologies and the exchange of experience. It was noted that it is necessary and important to develop joint projects that could be financed through the New BRICS Development Bank.²²

Conclusion

The analysis showed that in the BRICS countries reserves, production and consumption of basic energy resources are not so high (as it is commonly believed), and are quite comparable with the NAFTA data. But, given that in the BRICS countries there is more than 40% of the world's population, these figures per capita are comparable with those even in the EU.

It is noted, that the energy intensity of the world's GDP varies. However, this indicator is largely due to natural and climatic conditions (especially in countries such as Russia and Canada), not only indicating the level of technical and economic development of a country's economy.

²⁰ LI, Y., NIE, D., ZHAO, X., LI, Y. (2017): Market structure and performance: An empirical study of the Chinese solar cell industry. In: *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. Volume 70, 2017, p. 78–82.

²¹ RICH, M. (2014): The Future BRICS. A Synergistic Economic Alliance or Business as Usual?

²² ANGLANI, N., MULIERE, G. (2011): The Impact of Renewable Energy and Energy Efficient Technologies, what to choose in case of limited supportive actions: a case study.

It is shown, that contrary to the prevailing opinion, not only the energy resources available in the countries determine positions of the states in the world. The main factors include a sound economic policy, the development of science and technology, the introduction of scientific and technological cooperation, etc.

As to solving problems of energy saving and improving energy efficiency in the BRICS countries, the main directions for further work are technological and scientific cooperation, including the creation of a database of energy-efficient technologies and the exchange of experience.

The BRICS countries' efforts aimed at reforming the global economic order are impossible to implement without strengthening their positions in different fields of activity and sectors of the economy, including the energy sector.

References:

1. BEAUSANG, F. (2012): Globalization and the BRICS: Why the BRICS will not rule the world for long. ISBN: 0230243142, p. 232. [Cited: 13.02.2017].
2. BANDI, R.(2017): BRICS and the Global Economy. In: Financial Technologies Knowledge Management. BRICS Insight Paper 2, New South-South Co-operation and the BRICS New Development Bank, by Zhu Jiejun. [Cited: 8.08.2017].
3. MMINELE, D. (2016): The role of BRICS in the global economy. [Cited: 8.04.2017].
4. BP Statistical Review of World Energy June 2017 [Cited: 15.10.2017].
5. What to expect from the oil market in 2017? In: BCS Express. News and analytics. [Cited: 7.11.2017].
6. The surplus of oil will continue in 2017. In: IEA.Vedomosti. September 13, 2016.
7. KOLOSOV, V.A.(2016): Gorizonty issledovaniy v oblasti geografii mirovogo khozyaystva.In: Vestnik MGU. Seriya 5. Geografiya, no. 1, 2016, pp. 3-12. [Cited: 7.11.2017].
8. LUCKHURST, J. (2013): Building Cooperation between the BRICS and Leading Industrialized States. Latin American Policy. [Cited: 09.09.2014].
9. Building bridges among the BRICs (2015): Houndmills, Basingstoke, Hampshire New York, NY: Palgrave Macmillan, 2015. 198 pages. ISBN 11373753889781137375384. [Cited: 13.02.2017].
10. MASTEPANOV, A.(2016): Sotrudnichestvo stran BRIKS v energeticheskoy sfere kak faktor prognozirovaniya mirovogo energopotrebleniya. In: Bureniye & Neft' , № 1, 2016. [Cited: 24.03.2017].
11. RICH, M. (2014): The Future BRICS. A Synergistic Economic Alliance or Business as Usual? IN: New York: Palgrave Macmillan, 2014. [Cited: 13.02.2017].
12. RODIONOVA, I., CHERNYAEV, M., KORENEVSKAYA, A.(2017): Energy safety and innovative development of the BRICS state. In: International Journal of Energy Economics and Policy. Vol 7 № 3, 2017. [Cited: 24.09.2017].
13. RODIONOVA, I., KOKUYTSEVA, T., SEMENOV, A. (2016): Features of migration processes in different world industries in the second half of the XX century. In: Journal of Applied Economic Sciences. Volume XI, Issue 8 (46), 2016, pp.1769-1780 [Cited: 24.09.2017].
14. SAHU MANJEET, KUMAR (2016): Cooperation among BRICS in the Development of Energy Sector. In: Energy Revolution under the BRICS Nations, BRICS Law Journal, 2016, pp. 34–41. [Cited: 24.03.2017].
15. Science and Engineering Indicators(2016). Two volumes. In: National Science Foundation, USA, 2016. [Cited: 15.01.2017].
16. ANGLANI, N., MULIERE, G. (2011): The Impact of Renewable Energy and Energy Efficient Technologies, what to choose in case of limited supportive actions: a case

- study. IJEEE. In: International Journal of Energy and Environmental Engineering. Volume 2, Issue 4. [Cited: 02.05.2017].
17. LOMBARD, A., FERREIRA, S. (2015): The spatial distribution of renewable energy infrastructure in three particular provinces of South Africa. In: Bulletin of Geography. Socio-economic Series № 30, 2015, pp.71-85 [Cited: 2.05.2017].
 18. PAULOS, B. (2017): On Biofuels, Part 1: Dispelling myths about biopower [Cited: 2.05.2017].
 19. LI ,Y., NIE, D., ZHAO, X., LI, Y. (2017): Market structure and performance: An empirical study of the Chinese solar cell industry. In: Renewable and Sustainable Energy Reviews. Volume 70, 2017, pp. 78–82. [Cited: 15.08.2017].
 20. UNIDO. Industrial Statistics Database. UNIDO. INDSTAT4 – 2017 edition.
 21. Energeticheskaya strategiya Rossii na period do 2030 goda» [Cited: 7.08.2017].
 22. Energy security and climate change in Vietnam. In: Current Issues of World Economy and Politics (2015), p. 387-393. [Cited: 7.11.2017].
 23. BITTMANNOVA, B. (2015): Economic development of United Arab Emirates and relations with the European union. In: Current Issues of World Economy and Politics, 2015, pp. 65-72. [Cited: 7.11.2017].
 24. KUCHYNKA, M., RANETA, L. (2015): Impact of migration on Sino-Russia energy cooperation. In: Contemporary Issues of World Economics and Politics, 2015, pp. 313-322. [Cited: 7.11.2017].
 25. ONDRIAS, J.(2014): Relations between the PRC and Russia in the new millennium. In: 15th International Scientific Conference on International Relations - Contemporary Issues of World Economics and Politics, 2014, pp.403-412. [Cited: 7.11.2017].
 26. CECH, L.(2013): Central factors in the energy relations between China and Russia. In: Contemporary issues of world economics and politics, vols 1-4, 2013, p. 129-139. [Cited: 7.11.2017].
 27. KOZHABAYEVA, A. (2012): Energy policy in Kazakhstan: tendencies and risks. In: 13th International scientific conference on international relations 2012: contemporary issues of world economics and politics, 2012, p.92-98. [Cited: 7.11.2017].
 28. GRANCAY, M. (2013): Intra industry trade and export concentration in world trade-preliminary statistical analysis. In: 14th International Scientific Conference on International Relations - Contemporary Issues of World Economics and Politics, 2013, p. 226-236. [Cited: 7.11.2017].
 29. SINPROH, C.(2012): The global imbalances from the perspective of the oil-exporting countries. In: Contemporary Issues of World Economics and Politics, 2012, p.149-159. [Cited: 7.11.2017].
 30. CERNOTA, M.(2015): The latest draft of the examination of natural resources at the global level. In: 16th International Scientific Conference on International Relations - Current Issues of World Economy and Politics , 2015, p. 175-179. [Cited: 7.11.2017].
 31. KOZHABAYEVA, A.(2013): Theory of the "resource curse": the role of quality of institutions. In: 14th International Scientific Conference on International Relations - Contemporary Issues of World Economics and Politics , 2013, p. 391-396. [Cited: 7.11.2017].

Contact:

prof. Irina Alexandrovna Rodionova, DrSc.

Economic Faculty

Peoples' Friendship University of Russia (RUDN University)

Miklukho-Maklaya Street 6

117198 Moscow, Russia
e-mail: iarodionova@mail.ru

doc. Tatiana Vladimirovna Kokuytseva, CSc.
Institute of Space Technologies
Peoples' Friendship University of Russia (RUDN University)
Miklukho-Maklaya Street 6
117198 Moscow, Russia
e-mail: tvkokuytseva@gmail.com

KYBERNETICKÁ BEZPEČNOSŤ VYBRANÝCH SVETOVÝCH VELMOCÍ A SLOVENSKA

Miroslav Rádek

Katedra politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: miroslav.radek@tnuni.sk

Kybernetická bezpečnosť je relatívne nový pojem v oblasti bezpečnostnej a medzinárodnej politiky. Prostredníctvom kybernetických útokov sú od prelomu 20. a 21. storočia ohrozované verejné i privátne inštitúcie. Ich ciele sú politicky alebo ekonomicky motivované. Na kybernetické hrozby prirodzene reagovali ako prvé najvyspelejšie a najmocnejšie krajiny ako USA, Rusko a Čína. Zavádzaniu vlastných kybernetických stratégií sa ale nevyhnú ani menšie krajiny ako Slovenská republika. Článok preto obsahovo analyzuje vývoj kybernetickej bezpečnosti vo vyššie uvedených krajinách.

Kľúčové slová: bezpečnosť, kyberpriestor, kyber terorizmus, internet, komunikácia

Cyber security is a relatively new concept in the area of security and international politics. Through cyber attacks, public and private institutions have been threatened since the turn of the 20th and 21st centuries. Their goals are politically or economically motivated. The cyber threats naturally responded to the world's first highest and most powerful countries, such as the USA, Russia and China. However, even small countries like the Slovak Republic are not able to implement their own cyber strategies. The article therefore analyzes the development of cyber security in these countries.

Key words: security, cyberspace, cyber-terrorism, internet, communication

JEL: O33, O38, Z38

Úvod

Súčasťou medzinárodných vzťahov a bezpečnosti 21. storočia je kybernetická vojna. V zásade sa jedná o využívanie dostupných elektronických a počítačových prostriedkov k dvom zámerom: 1. k vyradeniu nepriateľskej elektroniky a komunikácie alebo 2. k vedeniu informačnej vojny – získavanie, využívanie a podsúvanie informácií/ dezinformácií pri vedení vojny. Širšie je možné tento virtuálny boj charakterizovať ako snahu „o kontrolu nad kybernetickým priestorom a kybernetickou sieťou. Kybernetickú sieť tvoria predovšetkým počítače (PC), elektronické, komunikačné, spojovacie, prieskumné, varovné, spravodajské, satelitné systémy, siete a informácie.“¹ Medzi informácie s najväčšou hodnotou a teda aj záujmom dostať sa k nim patria napr. rozmiestnenia hlavných vojenských síl, ich kľúčových prostriedkov a kľúčových systémov ako aj vojenské internetové siete. Cieľom predkladaného príspevku je poukázať na význam kybernetickej bezpečnosti prostredníctvom obsahovej analýzy informačných zdrojov o kybernetickej bezpečnosti a jej aktuálny stav zo súčasného geopolitického hľadiska najvýznamnejších krajín a Slovenska.

Prvé elektronické komunikačné prostriedky sa zrodili v 19. storočí v podobe telegrafu. Ten sa stal prvým masovým elektronickým komunikačným prostriedkom. V priebehu vojny sa používal na elektronickú špionáž, keďže sa však dal odpočúvať, bolo nutné používať elektronické kódy. Jeho nástupcom sa stal telefón, ktorý môže používať ktorákoľvek fyzická osoba, pričom komunikačné prepojenie telefónov zabezpečujú operátori. Pre aktuálnu podobu kybernetickej vojny je však kľúčový internet, „ktorý bol skonštruovaný tak, aby prežil aj

¹ VOLNER, Š. (2012): Bezpečnosť v 21. storočí. Bratislava, s. 322

jadrovú vojnu a prírodné katastrofy, ale nebol skonštruovaný tak, aby prežil útoky miliónov užívateľov.“² V podstate sa dá povedať, že internet nemá žiadne bezpečnostné opatrenia – nikomu totiž nepatrí a jeho nekoordinovaný vznik a rýchly rast neumožnil zavedenie bezpečnostných opatrení a v súčasnosti existujú čiastkové možnosti jeho obmedzenia, ktoré sú využívané krajinami ako Čína, Severná Kórea a Rusko.

Internet začal v 80. rokoch službou zvanou BBS – Bulletin Board System. Tento systém umožnil pomocou telekomunikačného programu volať a zanechávať správy – desaťtisíce ľudí sa stali závislými na e-maily ešte pred zavedením internetu. Postupne ho však vytlačil web, ktorý bol technologicky jednoduchší a prístupnejší.

1 Pôvod kybernetickej vojny

Web ako projekt má svoj zrod v roku 1969. Bol výskumným projektom ARPANET ministerstva obrany USA a dokončený bol v roku 1971. Spočiatku používal len e-mail, ako internet sa predstavil až v 1982. V 1986 sa postupne začal otvárať aj verejnosti, prelomom bolo zavedenie DNS – Domain Name System v 1987, čo je v podstate telefónny zoznam elektronického sveta. „Hlavnú úlohu tu zohráva 13 svetových koreňových serverov internetu. Pokiaľ by sa niekto nabúral na koreňový server, mohol by sa presmerovať na falošnú stránku, vydávajúcu sa napríklad za banku a mohol by získať informácie o kreditných kartách.“³ Internet začal byť masovo využívaný v roku 1990, kedy skončil ARPANET a bol vyvinutý webový prehliadač a operačné systémy ako Windows a Macintosh. BBS systémy sa zmenili na ISP – Internet Service Providers. Tento okamih je tiež zásadný vo vzťahu k vzniku internetového pirátstva a zrodu hackerov. Po roku 2001 dochádza expanzívnomu rozširovaniu užívateľskej základne, serverov a dostupných webstránok. Súčasne sa začínajú šíriť počítačové vírusy a k ich nové variácie. Minulé desaťročie tak zrodilo prostriedky, ktoré začali byť neskôr využívané v procesoch, ktoré ešte len v ostatných rokoch dostali pomenovanie kybernetická vojna.

Cieľom kybernetickej vojny nie je zničenie internetu (to by viedlo ku skomplikovaniu vedenia tejto vojny), ale predovšetkým o manipuláciu s informáciami spôsobom, akým v období pred vznikom internetu nebolo možné. Technologicky vyspelé krajiny majú z internetu najväčší ošoh a zisky, na druhej strane im kybernetická vojna v prvých fázach napácha najväčšie škody. „Na internet je napojených mnoho priemyselných a komunikačných zariadení, funkčne závislých od počítačov (doprava, rafinérie, elektrárne, distribučné systémy, masmédiá, letecká doprava, obchodná sieť, banky atď.) ... Zraniteľné sú aj vesmírne družice a ich počítačom riadené pozemné stanice.“⁴ Zatiaľ čo v elektronickej vojne ide o vyradenie systémov, kybernetickým bojovníkom ide o kontrolu nad nepriateľskou komunikáciou, o vloženie falošných správ a propagandy. Pritom najzraniteľnejšími sú počítače s trvalým internetovým pripojením – tie sú magnetom pre hackerov. Každý osobný počítač sa stáva cieľom kybernetickej a informačnej vojny, sú do nich vkladané nástroje na vedenie tejto vojny. Kybernetický bojovník sa stáva všadeprítomným a neviditeľným.

Teoreticky sa medzi základné operácie a formy boja v kybernetickej vojne radia: útoky na vojenské databázy, systémy protivzdušnej obrany, velenie a kontrola vedenia vojny, operačná bezpečnosť – zamedzenie prieniku nepriateľa k informáciám, elektrické systémy, zakalenie – prístroje s ochranou voči elektromagnetickým pulzom, informačná blokáda – vyradenie komunikačných prostriedkov, vojna o informácie, psychologická vojna, organizácie vykrádajúce bankové účty, atentáty na základe falšovania zdravotných záznamov, mazanie vládnych zoznamov, systémy riadenia leteckej dopravy, útoky na priemyselné zariadenia.

V prostredí kybernetickej vojny možno hovoriť o niekoľkých typoch kybernetických bojovníkov, ktorými môžu byť fyzické osoby konajúce vo vlastnom alebo štátnom záujme. Ich

² VOLNER, Š. (2012): Bezpečnosť v 21. storočí. Bratislava, s. 325

³ KOŽÍŠEK, M. – PÍSECKÝ, V. (2016): Bezpečne n@ internetu: průvodce chováním ve světě online, s. 48

⁴ FABIÁN, K. – MELKOVÁ, M. (2016) Vybrané otázky kybernetickej bezpečnosti, s. 37

ciele pritom môžu byť z pohľadu spoločenskej prospešnosti alebo závažnosti rôznorodé, resp. môže ísť o aktivity škodlivé ale aj posilňujúce kybernetickú bezpečnosť štátu alebo súkromných inštitúcií: skriptujúci výrastkovia, systémoví administrátori white-hat hackeri – zneškodňujú útoky hackerov, black-hat hackeri – pracujúci pre kriminálne gangy, civilní hackeri – buď ich to baví, alebo sú za to platení.

2 Kybernetická obrana v ponímaní USA

V rámci Spojených štátov amerických sa kybernetickej bezpečnosti venuje viacero vládnych agentúr. Medzi nimi najmä Kybernetické veliteľstvo (United States Cyber Command, Uscybercom, Cybercom) ktorého počiatky siahajú do roku 2009 a plnú funkcionálnu dosiahlo v roku 2010. Je súčasťou Strategického velenia Ministerstva obrany USA. Súčasťou Cybercom sú pozemné, letecké a námorné sily. Hlavnou úlohou Cybercomu je koordinovať, integrovať, plánovať, synchronizovať a vykonávať všetky vojenské operácie v tzv. kyberpriestore a zaistiť v ňom slobodu rokovania USA a ich spojencom.

Ďalším subjektom je Centrum kybernetickej kriminality (Department of Defence Cyber Crime Center, DoD CCC, DC3). DC3 je zložkou, ktorá vykonáva špecializovanú činnosť v oblasti kybernetickej bezpečnosti. Hlavnou činnosťou DC3 je analýza digitálnych stôp na akýchkoľvek digitálnych médiách a stanovovanie štandardov forenzných digitálnych dôkazov. Spolupracuje aj pri vyšetrovaní vojenských trestných činov. Okrem vlastného forenzného skúmania školí forenzných špecialistov a realizuje vlastný výskum.⁵

Národná bezpečnostná agentúra (National Security Agency/Central Security Service – NSA/CSS) kompetenčne patrí pod Ministerstvo obrany USA. NSA a CSS vznikli v rôznej dobe a ich úlohy sú odlišné. V súčasnej dobe je ale ich vedenie spojené a prezentuje sa skôr ako jedna organizácia. Venuje sa špeciálnym činnostiam v oblasti kryptológie, ktorá v našom prípade predstavuje vedu na pomedzí matematiky a počítačového inžinierstva. Ďalej táto organizácia vykonáva odpočúvanie telefónnych hovorov, rádiovkej komunikácie, e-mailov. Hlavnou úlohou NSA je ochrana federálnych počítačových sietí proti kyberterorizmu.⁶

Poslednou z najvýznamnejších vládnych inštitúcií zaoberajúcich sa kybernetickou obranou je Ministerstvo vnútornej bezpečnosti (Department of Homeland Security, DHS), ktoré vzniklo v roku 2003. DHS má až štvrt' milióna zamestnancov a pokrýva viaceré z bezpečnostných oblastí. Súčasne sa kybernetickej bezpečnosti venuje Služba pre kybernetickú bezpečnosť a komunikáciu (Office of Cybersecurity and Communications, Cs&C), ktorá bola založená v roku 2006. Hlavnou úlohou Cs&C je zaistenie bezpečnosti, spoľahlivosti a odolnosti národnej kybernetickej a komunikačnej infraštruktúry.

3 Kybernetická obrana v ponímaní Ruska

Podobne ako pri USA sa kybernetickej bezpečnosti v Rusku venuje niekoľko vládnych agentúr. V nasledujúcej časti si rozoberieme tie najdôležitejšie pre Ruskú federáciu.

„Federálna ochranná služba zaisťuje fyzickú ochranu vrátane súkromia a komunikácií najvyšších štátnych činiteľov vrátane prezidenta. Odhaduje sa, že zamestnáva 20 000 až 30 000 ľudí. Od zrušenia FAPSI (Federálna vládna agentúra komunikácií a informácií) prebrala veľké množstvo služieb. Jej hlavnými úlohami sú:

- poskytovanie spravodajských informácií,
- odpočúvanie telefónnych hovorov,
- bezdrôtová, internetová a satelitná komunikácia a

⁵ U.S. Department of defence. The Cyber Domain. [online]. 2013. [Citované 08. 12. 2017]. Dostupné na internete: http://www.defense.gov/Home/features/2013/0713_cyberdomain

⁶ National Security Agency. [online]. 2011. [Citované 08. 12. 2017]. Dostupné na internete: <https://www.nsa.gov/about/index.shtml>

- prevádzkovanie dôležitých vládnych komunikácií.“⁷

Ďalšia agentúra – Federálna bezpečnostná služba zdedila najväčší podiel od svojho predchodcu – KGB, vrátane sídla v Lubjanke. Odhadovaný počet zamestnancov je okolo 200 000 – 300 000 ľudí. Odhaduje sa, že väčšia časť nevykonáva spravodajskú činnosť, ale pracuje v oblasti ochrany štátnych hraníc, boji proti organizovanému zločinu, drogám a terorizmu. Vyvíja široké spektrum spravodajských činností, boj proti organizovanému zločinu. Ďalej sa venuje odpočúvacej činnosti telefónnej aj internetovej komunikácie a kontroluje poštovné zásielky. V ich operačných centrách tiež prebiehajú kryptologické analýzy.

Služba zahraničnej rozvedky je služba, ktorá je zameraná no pôsobenie v zahraničí. Odhadovaný počet zamestnancov je okolo 15 000. Jednou z úloh tejto služby je elektronické odpočúvanie. V rámci jej základného služobného zamerania sa prirodzene venuje aj boju proti medzinárodnému terorizmu.

Hlavná spravodajská správa je vojenskou spravodajskou službou so začiatkami v roku 1918. „Jej úlohou je získať všetky vojensky významné spravodajské informácie, a to hlavne zo zahraničia. Služba prevádzkuje rádiové spravodajstvo prostredníctvom pozemných staníc prostredníctvom svojich satelitov. Patria sem aj špeciálne jednotky Spetsnaz, ktoré vykonávajú elektronickú spravodajskú činnosť vojenského zamerania.“⁸

Federálna agentúra pre vládnu komunikáciu a informácie (FAPSI), ktorá bola už spomenutá v článku vyššie, zanikla v roku 2003 a bola rozložená medzi FSB a Ministerstvo obrany. Bola elektronickou odpočúvacou službou podobnou NSA v USA. Zaujímal sa o všetky informácie politického, vedeckého, ekonomického a vojenského charakteru a pravdepodobne bola schopná odpočúvať vládnu aj súkromnú komunikáciu v zemi, vrátane komunikácie prostredníctvom internetu.

4 Kybernetická obrana v ponímaní Čínskej ľudovej republiky

Podobne ako Moskva aj Peking sa snaží utajovať štátne orgány, ktoré sa intenzívne venujú kybernetickej vojne. V ostatnom čase sa vedú intenzívne diskusie, že v Čínskej ľudovej republike dochádza k aktivitám v oblasti informačnej vojny vo forme PPP, teda k vytváraniu špeciálnych armádnych jednotiek, ktoré spolupracujú s odborníkmi z komerčného a z akademického sektora a údajne aj s domácou hackerskou komunitou.

Nakoľko Čína utajuje štátne orgány, ktoré sa venujú kybernetickej vojne, nie je možné na stránkach ministerstva obrany objaviť oficiálne informácie o armáde, ktoré sa týkajú kybernetickej vojny. Tzv. biela kniha z roku 2011 vydaná k doktríne národnej obrany v roku 2010 obsahuje pasáž, kde je stručná zmienka o tom, že „národná obrana má za úlohu ... zaistiť čínske bezpečnostné záujmy v kozmickom priestore, elektromagnetickom priestore a v kybernetickom priestore.“⁹ Tieto informácie je možné čiastočne dohľadať zo sekundárnych zdrojov akými sú internetové stránky s doménou z iných krajín ako Čína.

Dôležitým nástrojom vlády Čínskej ľudovej republiky pre reguláciu internetu ako významného mocenského rizika je Cyber-Security Administration of China. Svoje pôsobenie začala v roku 2014 a štrukturálne sa zodpovedá Central Leading Group for Internet Security and Informatization.

⁷ HNÍK, V. – KRULÍK, O. – POŽÁR, J. (2012): Kybernetická vojna optikou niektorých pokročilých štátov sveta. s. 4

⁸ Tamtiež. s. 5

⁹ Tamtiež. s. 7

5 Kybernetická politika Slovenskej republiky

Slovenská republika, ako členský štát NATO, by mala byť na vonkajšie hrozby v oblasti kybernetiky pripravená. V rámci informatizačného procesu v Európskej únii je Slovenská Republika zaviazaná k digitalizácii mnohých oblastí verejnej správy. Slovenská Republika potrebuje aktívnu a hlavne aktuálnu kybernetickú politiku.

V roku 2008 bola vytvorená Národná stratégia pre informačnú bezpečnosť (NSIB). Stratégia vychádza z nariadení stanovených Európskou úniou, odporúčaní Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD), medzinárodných noriem a štandardov platných pre informačnú bezpečnosť. Jedným z výsledkov tejto stratégie bolo aj vytvorenie špecializovaného útvaru pre riešenie počítačových incidentov – CSIRT.SK Ministerstvom financií SR v roku 2009 s cieľom zabezpečiť primeranú úroveň ochrany národnej informačnej a komunikačnej infraštruktúry a kritickej informačnej infraštruktúry. Tím zabezpečuje služby spojené so zvládnutím bezpečnostných incidentov, odstraňovaním ich následkov a následnou obnovou činnosti informačných systémov v spolupráci s vlastníkmi a prevádzkovateľmi NIKI, telekomunikačnými operátormi, poskytovateľmi internetových služieb (ISP) a inými štátnymi orgánmi (napr. polícia, vyšetrovatelia, súdy). Podieľa sa na budovaní a rozširovaní poznania verejnosti vo vybraných oblastiach informačnej bezpečnosti, aktívne kooperuje so zahraničnými organizáciami a reprezentuje SR v oblasti informačnej bezpečnosti na medzinárodnej úrovni.¹⁰

Ciele kybernetickej politiky Slovenskej republiky boli zamerané na tri úrovne. Prvú úroveň predstavovali strategické ciele – prevencia, pripravenosť a udržateľnosť. Na ich dosiahnutie mali byť potrebné súčinnosti všetkých orgánov štátnej správy, vhodné legislatívne prostredie, primerané materiálne a finančné podmienky. Druhá úroveň spočívala v siedmych strategických prioritách. Medzi najdôležitejšie patrila ochrana ľudských práv a slobôd, budovanie povedomia o informačnej bezpečnosti, či medzinárodná a národná spolupráca. Tretia úroveň určovala najdôležitejšie problémy a na ich základe stanovila kľúčové úlohy.

V roku 2010 bola národná stratégia podporená Akčným plánom. Práve tento plán predstavuje zložku, ktorá by mala byť pravidelne dopĺňaná, musí odrážať dynamické zmeny vo svete a snahu SR priblížiť sa v oblasti kybernetickej a informatickej bezpečnosti najvyspelejším štátom. Úlohy plánu boli zaradené do ôsmich oblastí: prevencia a pripravenosť, detekcia a reakcia, zmierňovanie a obnova, medzirezortná a medzinárodná spolupráca, ochrana kritickej infraštruktúry, ochrana ľudských práv a slobôd, budovanie povedomia a kompetentnosti v oblasti informačnej bezpečnosti, vytváranie bezpečného prostredia.

Jedným z hlavných problémov Slovenskej republiky bola podľa Správy o plnení Akčného plánu na roky 2009 až 2013 stagnácia vo zvyšovaní miery zabezpečenia jednotlivých orgánov a inštitúcií, ako aj kritickej infraštruktúry štátu. K neuspokojivému stavu pri posilňovaní ochrany kritickej infraštruktúry a zabezpečenia citlivých údajov jednotlivých inštitúcií prispievala nedostatočná spolupráca medzi bezpečnostnými útvarmi jednotlivých ministerstiev (Ministerstvo obrany SR, Ministerstvo vnútra SR, Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR), Národným bezpečnostným úradom SR, Slovenskou informačnou službou a CSIRT.SK. Na Slovensku sa teda pri ochrane kritickej infraštruktúry štátu prelínali zodpovednosti viacerých inštitúcií, pričom garantom tejto činnosti bolo Ministerstvo financií SR.

Medzičasom došlo k rozšíreniu kybernetických útokov. Ich počet sa priebežne zvyšoval, čo potvrdzovali údaje CSIRT.SK, podľa ktorých len v období prvého polroka 2014 zaznamenal viac ako dva milióny hlásení, ktoré poukazovali na možný výskyt škodlivej aktivity súvisiacej so slovenskými IP adresami. Najčastejšími incidentmi na Slovensku boli phishing a malware, teda hrozby, ktoré sú zamerané na bežných používateľov. CSIRT.SK napriek tomu preukazoval na relatívne dobrú pripravenosť na riešenie počítačových incidentov, čo potvrdilo aj štvrté

¹⁰ CSIRT. Computer Security Incident Response Team Slovakia. [online]. 2015. [cit. 2015.12.8.]. Dostupné na internete: <https://www.csirt.gov.sk/>

miesto jeho tímu na celoeurópskom cvičení s názvom Cyber Europe 2014, ktorého sa zúčastnilo 214 útvarov.

Záver

Konferenčný príspevok zameraný na kybernetickú bezpečnosť svetových veľmocí a Slovenska sa snažil poukázať predovšetkým na okolnosť ako s novými technológiami prichádzajú nové formy boja. „Virtuálna doba“ spôsobila ako nemusí byť boj „kontaktný“, ale ako sa dá viesť „bezkontaktné“. Odohráva sa v kyberpriestore a žiadna z mocností si ho nedovolí ignorovať. Kybernetickú vojnu je potrebné chápať ako sofistikovanú formu boja, ktorá sa nie len neustále vyvíja, ale sa aj neustále odohráva.

V kyberpriestore sa stretávajú záujmy rôznych skupín – legálnych aj nelegálnych. Vznikajú tak špecializované útvary pre ochranu kybernetickej infraštruktúry, pre zamedzenie úniku dôležitých informácií a pre boj s nepriateľskými kybernetickými skupinami. Deskripciou bolo poukázané na vznik útvarov kybernetickej obrany USA, Ruska, Číny a súčasne bola opísaná genéza tvorby kybernetickej politiky Slovenskej republiky.

Najvýznamnejšou udalosťou v oblasti kybernetickej bezpečnosti bolo prijatie Koncepcie kybernetickej bezpečnosti Slovenskej republiky na roky 2015 - 2020 obsahujúcej celkom 7 cieľov ako je vytvorenie inštitucionálneho a legislatívneho rámca riadenia kybernetickej bezpečnosti, čo naznačuje zatiaľ nízku úroveň schopnosti obrany Slovenskej republiky v kyberpriestore.

Rok 2017 naznačil, že kybernetická vojna je vysoko aktuálna bezpečnostná otázka a tzv. „bezkontaktné“ zásahy sa medzi štátmi udiali v tak vysoko citlivých momentoch akými sú parlamentné voľby – vid. prezidentské voľby vo Francúzsku a USA alebo parlamentné voľby v Nemecku alebo Českej republike. Aj tieto udalosti dosvedčujú, že veľkosť a možnosti krajiny nemôžu byť ospravedlnením na zanedbanie vlastnej kybernetickej bezpečnosti, ktorá by mala byť už v súčasnosti chápaná ako prostriedok zabezpečenia vlastnej suverenity a zahraničnopolitickej orientácie.

V rámci medzinárodnej spolupráce má Slovenská republika svojich zástupcov vo viacerých medzinárodných organizáciách, ako aj v orgánoch EÚ a NATO. Aktívne v nich presadzuje svoje záujmy v tejto oblasti. Pravidelne sa zúčastňuje na kybernetických cvičeniach (Cyber Coalition, Locked Shields, Cyber Europe, a iné), ktoré každoročne preverujú schopnosti a reakcie Slovenskej republiky na kybernetické útoky. Úzko spolupracuje najmä s Centrom výnimočnosti pre oblasť spoločnej kybernetickej obrany v estónskom Taline – NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (NATO CCD COE), Európskou agentúrou pre sieťovú a informačnú bezpečnosť – European Union Agency for Network and Information Security Agency (ENISA) a s Centrom pre boj proti počítačovej kriminalite – European Cybercrime Centre.

Z vyššie uvedených informácií možno konštatovať, že podobne ako je z konvenčného hľadiska Slovenská republika vo svojej vojenskej obrane závislá od svojich aktuálnych spojencov v rámci NATO, podobne úroveň jej kybernetickej ochrany je napriek výborným výsledkom slovenských kybernetikov závislá od medzinárodnej spolupráce.

Použitá literatúra:

1. VOLNER, Š. (2012). *Bezpečnosť v 21. storočí*. Bratislava: Iris, 2012. ISBN 978-80-89256-36-5
2. KOŽÍŠEK, M. – PÍSECKÝ, V. (2016): *Bezpečně n@ internetu: průvodce chováním ve světě online*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-24755-95-3
3. FABIÁN, K. – MELKOVÁ, M. (2016): *Vybrané otázky kybernetickej bezpečnosti*, Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2016. ISBN 978-80-55712-05-5

4. HNÍK, V. – KRULÍK, O. – POŽÁR, J. (2012): Kybernetická vojna optikou niektorých pokročilých štátov sveta. [online]. In: cybersecurity.cz, 2012. [Citované 08. 12. 2017.] Dostupné na internete: https://www.cybersecurity.cz/data/Hnik_Krulik_Pozar.pdf
5. U. S. Department of defence. [online]. In: The Cyber Domain, 2013. [Citované 8. 12. 2017]. Dostupné na internete: http://www.defense.gov/Home/features/2013/0713_cyberdomain
6. National Security Agency. [online]. 2011. [Citované 8. 12. 2017]. Dostupné na internete: <https://www.nsa.gov/about/index.shtml>
7. Computer Security Incident Response Team Slovakia. [online]. 2015. [Citované 8. 12. 2017]. Dostupné na internete: <https://www.csirt.gov.sk/>

Kontakt:

PhDr. Miroslav Řádek, PhD.

Katedra politológie

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Študentská 2

911 05 Trenčín

Slovenská republika

e-mail: miroslav.radek@tnuni.sk

THE ROLE OF INTERNATIONAL TOURISM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Ziyadin Sayabek^a –Blembayeva Aigerim^b

^a Ziyadin Sayabek, al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan,
Almaty, e-mail: sayabekz@gmail.com

^b Blembayeva Aigerim, doctoral student, al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan,
Almaty, e-mail: aikosha_03.94@mail.ru

International tourism is one of the most firmly established sectors of foreign economic activity. The steady increase in the influence of tourism both on the world economy as a whole and on the economies of some countries and regions is one of the highest, stable and long-term trends that accompany the development of the world economy. The Republic of Kazakhstan has objective prerequisites for a more proactive entry into the world tourist markets. An important tourist product of the Republic of Kazakhstan is various natural resources, historical and cultural heritage. Consideration of statistical and empirical data confirms the growing interest in tourism products of the Republic of Kazakhstan and the positive trends in the development of tourism.

The article analyzes the current state of tourism in the Republic of Kazakhstan and its role in international tourism. An important goal of promoting tourism in the Republic of Kazakhstan is the formation of a socially and environmentally oriented, profitable and competitive tourism industry that is able to supply the needs of tourists with various tourist services, bringing in revenues to the country and newly created jobs, including those defined with tourism in the sectors economy. The role of international tourism in the economy of the Republic of Kazakhstan is determined by the degree to which this goal is achieved.

Key words: tourist industry, outbound tourism, inbound tourism, international tourism

JEL: L83, Z32

Introduction

International tourism is one of the most dynamically developing spheres of foreign economic activity and occupies an important place in the modern world economy, and its role is constantly growing.

According to the World Tourism Organization, 2016 was the seventh year of steady growth in a row after the global financial and economic crisis of 2009. Such a period of continuous, stable growth has not been observed since the 60s of the XX century. As a result, in 2016 the number of international tourists traveling the world grew by 300 million compared to the pre-crisis level for 2008. Revenues from international tourism in 2016 amounted to 1.22 trillion dollars.

The development of tourism in the world is influenced by scientific and technological progress, improving the quality of life of the population, increasing the length of free time, vacations, economic and political stability, and a number of other factors. Kazakhstan, possessing unique natural resources and original culture of the nomadic people, has a huge unrealized potential for the development of tourism in the international and regional markets. The tourist potential of recreational resources and historical and cultural heritage allows Kazakhstan to harmoniously integrate into the international tourism market and achieve intensive development of tourism in the country. This will ensure a steady increase in

employment and incomes of the population stimulate the development of related industries and increase the flow of investment in the national economy.

In the annual Addresses of the Head of the State, in particular, "Kazakhstan's way – 2050: common aim, common interests, common future" (Address of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev to the nation, 2014), "Nyrly Zhol – The Path to the Future" (Address of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev to the nation, Nyrly Zhol – The Path to the Future, 2014) and the State program of industrial innovative development for 2015-2019 years (State program of industrial innovative development of the Republic of Kazakhstan, 2014), as a concept development of the national economy, the development of the tourism industry is seen as a priority. Without effective use of tourist-recreational and other potentials of different regions of Kazakhstan, it is impossible to turn tourism into a profitable branch of the economy.

According to the Tourism and Travel Competitiveness Report of the World Economic Forum in the rating of 2015 (The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015), Kazakhstan is on the 85th place out of 141 countries and has advanced by only three positions in comparison with 2013. Spain, France and Germany take leading positions in this ranking; the top ten are also the United States, Great Britain, Switzerland, Austria, Italy, Japan, Canada. According to the WEF data, the BRICS countries also occupy positions in the first half of the rating: China is on the 17th place, Brazil is on the 28th, Russia is on the 45th, South Africa is on the 50th and India is 52nd.

Let's designate the main indicators of tourism development in Kazakhstan for the period 2009-2014: in 2012, the GDP generated in the sectors made up 3047 billion KZT, and the gross added value created directly in tourism was 415.1 billion KZT or 1.4% GDP of Kazakhstan, which is quite a low indicator. For comparison, the contribution of the tourism sector to Turkey's GDP reaches 10.9%, in the UAE's GDP - at the level of 14.3%. In 2012, about 886,500 people (about 10% of the employed population of Kazakhstan) were employed in the tourism industries in the Republic of Kazakhstan (www.stat.gov.kz - Agency of the Republic of Kazakhstan for Statistics).

The issue of the need to create a tourism industry in Kazakhstan has been raised a long time ago. However, unlike the highly developed countries of the West, tourism in Kazakhstan, as well as in Russia and other CIS countries, is still not perceived as a full-fledged branch of the sphere of serving social and cultural needs and the subject of scientific analysis. In general, the concept of "tourism" here is still associated with sports and health, and not with the economy that generates significant revenues, and primarily in hard currency. In fact, tourism in the republic exists more "de facto" than "de jure". Of course, one can refer to the shortage, above all, of the necessary means, and hence the proper information about the tourist-recreational opportunities of Kazakhstan abroad. However, the main reason here is the absence of real, not on paper, government support for tourism (S.R. Erdavletov, 2006).

It is enough to consider the dynamics in terms of the number of visitors to inbound and outbound tourism (Table 1).

Table 1: Number of tourist

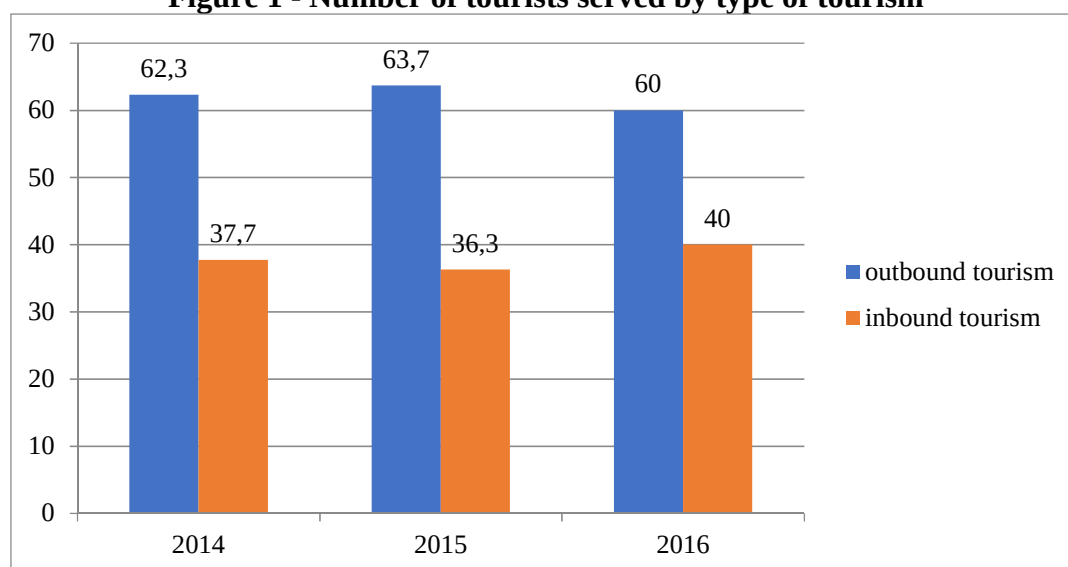
	2014	2015	2016
Total number of tourists	16 782	17 731	16 263
Outbound tourism, among them	10450	11301	9 755
CIS countries	9 375	10 355	8 959
%	89,7	91,6	91,8
Outside the CIS	1 075	946	796
%	11,3	8,4	8,2
Inbound tourism, among them	6 332	6 430	6 508

CIS countries	5 655	5 835	5 935
%	89,3	90,7	91,2
Outside the CIS	6 77	595	573
%	10,7	9,3	8,8
Note - Compiled by the author by source (www.stat.gov.kz - Committee on Statistics of the Ministry of National Economy Republic of Kazakhstan) - preliminary data of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy Republic of Kazakhstan			

Based on this table 1, it can be concluded that the main share of tourism is for outbound tourism, while the CIS countries, both in entry and exit tourism, occupy a leading position - 91% in 2016.

According to the statistics committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan in 2016, the main number of tourists served was for outbound tourism - 60%, the share of inbound tourism amounted to 40% (Figure 1).

Figure 1 - Number of tourists served by type of tourism

Note - Compiled by the author by source (www.stat.gov.kz - Committee on Statistics of the Ministry of National Economy Republic of Kazakhstan)

The most visited countries by Kazakhstan tourists in 2013 among the CIS countries were:

- Kyrgyzstan - 28.8%;
- The Russian Federation - 47.3%;
- Uzbekistan - 14.7%;
- other countries - 9.2%.

The choice of Kazakhstan tourists to visit countries outside the CIS in 2013 was as follows:

- China - 27.3%;
- Turkey and Iran - 26.5%;
- Developed countries - 16.8%;
- other countries - 29.4%, etc.

Since 2008, Kazakhstanis have shown increasing interest in the following areas: Thailand, the Netherlands, Austria, Malaysia, South Korea, the Czech Republic, India, and others.

A downward trend is observed in tourism in: Egypt, Israel, the USA, Tunisia, Greece, Latvia, etc.

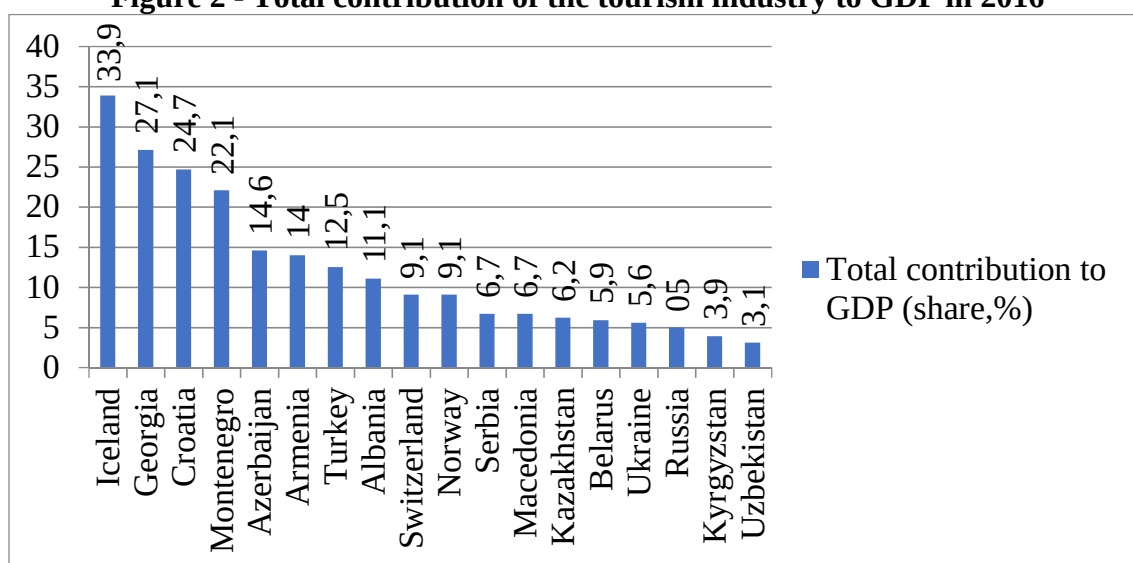
According to the statistics of the statistics committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, Kazakhstan, which has rich tourist potential, accounts for less than 1% of the world tourist arrivals?

At present, the republic is a donor of the world tourist market. For example, Kazakhstanis spend 1.8 billion US dollars, including tourist, business and other trips, that is, they export abroad, and buy imported tourist products.

The experience of foreign countries shows that it is possible to achieve competitiveness in the global tourism market by developing new forms of economic integration between the state, the tourist business and the population of the country [Hilal Erkuş-Öztürk, 2009]. Therefore, the formation and creation of favorable conditions for the effective functioning of tourist clusters is one of the priorities of the state tourism policy of Kazakhstan.

The total contribution of the tourism industry to GDP in Kazakhstan because of 2016 was 6.2%. In this indicator, Kazakhstan ranks 129th among the countries of the world (Figure 2):

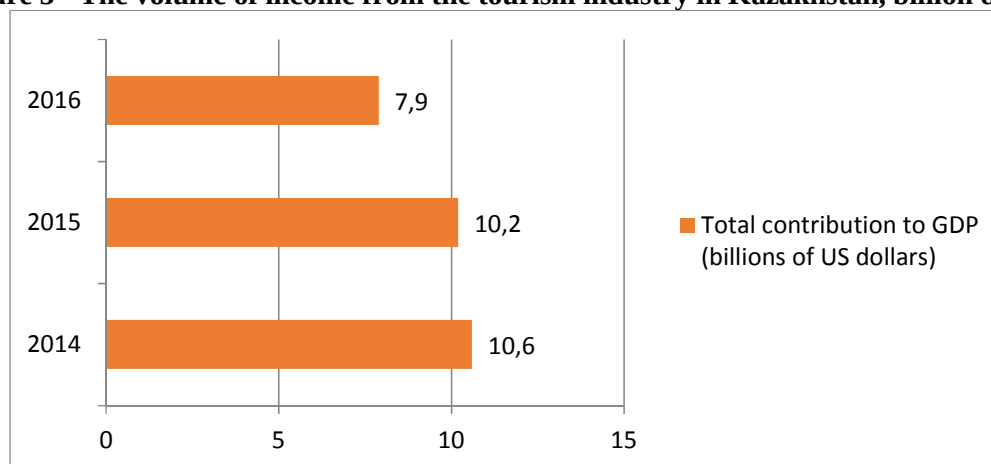
Figure 2 - Total contribution of the tourism industry to GDP in 2016

Note - Compiled by the author by source (World atlas of data [Electronic resource]: - Access mode: <http://knoema.ru/atlas>)

For three years, the amount of tourism revenue decreased by 22.21% and by the end of 2016, the direct contribution of the tourism industry to the GDP of Kazakhstan was 7.9 billion US dollars (Figure 3).

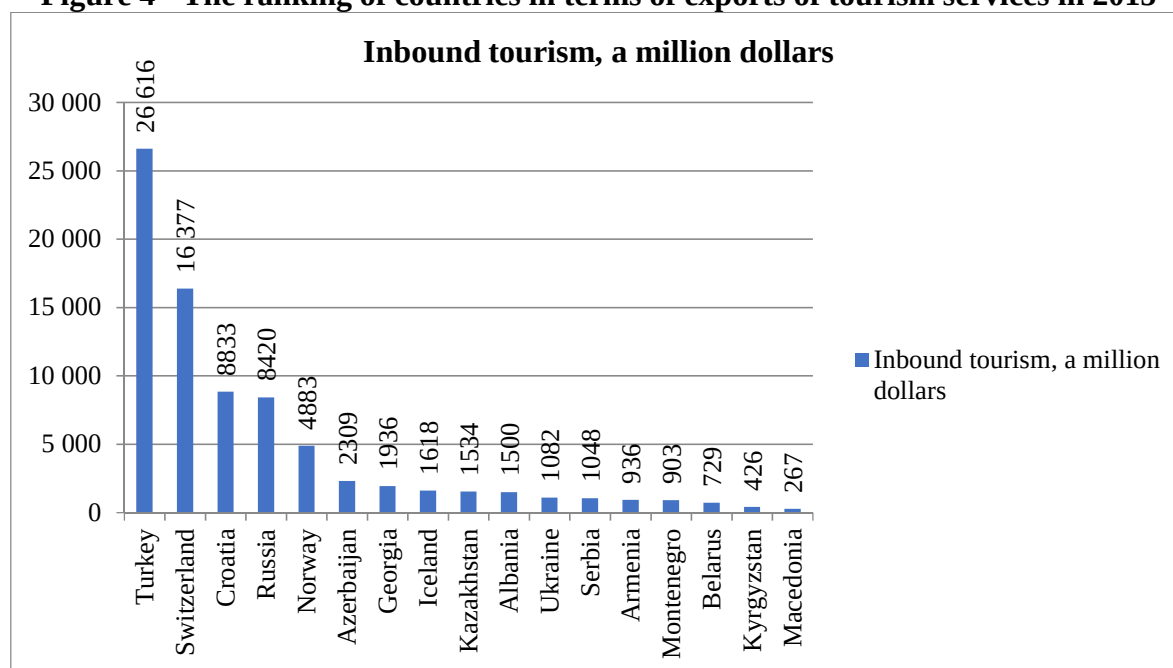
Figure 3 - The volume of income from the tourism industry in Kazakhstan, billion dollars

Note - Compiled by the author by source (World atlas of data [Electronic resource]: - Access mode: <http://knoema.ru/atlas>)

Analysis of incoming tourist flows in Kazakhstan shows that the republic remains insufficiently attractive for foreign tourists. Kazakhstan ranks 101st in the world in export of tourism services (Figure 4).

Figure 4 - The ranking of countries in terms of exports of tourism services in 2015

Note - Compiled by the author by source (World atlas of data [Electronic resource]; - Access mode: <http://knoema.ru/atlas>)

Proceeding from the foregoing, the main problems hampering the development of the tourism industry in Kazakhstan include:

- the disunity of participants in the tourism market;
- insufficiently developed regulatory and legal framework;
- inadequately high prices for accommodation with a fairly low level of development of the tourist infrastructure;
- the continuing fears of potential tourists in their own safety;
- weak development in the tourist centers of the infrastructure of leisure and entertainment;
- poor awareness of potential tourists; - the lack of a unified policy of the representatives of the tourist industry and the republican authorities to promote the regional tourist product;
- a shortage of highly qualified personnel, both at the tourism industry enterprises, and in the regional system of public management of the tourism industry.

Despite the fact that Kazakhstan is a young country that does not yet have a serious reputation in the international market as a tourist destination, the country has an exceptional opportunity to wrap such a situation in its favor, but on the condition that this process will be carried out under the proper management and control. The transformation of the young market into a powerful and profitable enterprise capable of exporting its services is entirely possible, if the market rules are strictly observed.

The development of the tourist industry is given great attention. The Government of the Republic of Kazakhstan in May 2014 approved the Concept for the Development of the Tourism Industry of the Republic of Kazakhstan until 2020 (the Concept for the Development of the Tourism Industry of the Republic of Kazakhstan until 2020, 2014). One of the key objectives of the Concept is to increase the share of tourism in the country's GDP and create new permanent jobs.

Tourism in Kazakhstan should be considered in six economic, ecological and social parameters, as a priority for the development of the national economy:

1. Job creation is the potential of Kazakhstan's tourism industry, its implementation depends only on the extent to which the government is inclined to the idea of developing this sector of the economy, to what extent it is capable and which has the capacity to quickly build the corresponding material and program base.

2. Tourism enhances entrepreneurial culture among the population, providing opportunities for family, small and medium-sized businesses. The system of laws and regulations governing the activities of the tourist business, in other words, management of the industry at various levels, stimulates the development of the informal sector of the economy - from handicrafts and handicrafts, souvenirs, sellers of tents to small leases, etc., which contributes preservation and restoration of the historical and cultural and natural heritage of the region, the country.

3. Development of regions and rural areas of Kazakhstan - many tourist attractions are in rural and remote areas. Through tourism, the population of rural and remote areas gains access to the profits received by the tourism industry, which in turn contributes to a more balanced and sustainable social development. Tourism offers an alternative to urbanization, i.e. conditions in which people have the opportunity to continue to lead a rural way of life and raise their families in extra-urban conditions. This sector is able to provide high income for rural areas of Kazakhstan based on the use of the model of local tourism - a model that we would recommend for use in Kazakhstan.

4. Ecologically sustainable tourism promotes productive eco-oriented use of lands that are not of agricultural importance, which allows preserving natural flora on large areas, and also demonstrates the importance of natural and cultural resources for the economic and social well-being of society.

5. Creating opportunities in related sectors of the economy. The tourism industry has a very significant potential for creating dynamic interrelationships among economic sectors - for example, agriculture, engineering, light and food industries, and the non-productive sector.

6. Creating productive and positive intercultural relationships. Tourism is a concept associated with people with such concepts as hospitality, trust, cooperation and communication, which is an effective mechanism in promoting national and international cultural exchange and mutual understanding between countries.

Thus, we have the opportunity to identify the main objectives of the development of the national tourism industry, namely:

- creation of a growth in the number of jobs in the tourism industry and related industries, GDP growth and exports;
- promoting the creation of a market for other sectors of the economy, in particular, for businesses in the family, small and medium-sized businesses;
- development of transport infrastructure in the regions;
- contributing to the economic growth of Kazakhstan and the growth of investment, given the significant growth potential of the tourism industry in Kazakhstan;
- facilitating the development of entrepreneurship in the sphere of tourism, including in related sectors of the economy, and the human potential of the republic, including unprotected strata of the population, through the development of tourism in rural and remote areas;
- facilitating the training of tourists, maintain close contact with higher education institutions that train professional staff in the field of tourism;
- ensuring sustainable development based on the principles of the "green economy".

Within the framework of the tasks on the formation of new strategic goals for the development of the tourism industry until 2020, it is necessary to generalize the rational state of affairs at present and determine their implementation.

Along with supporting investment projects in the tourism industry, the Government of Kazakhstan is seeking to find the most optimal model for the development of this sector of the economy, in order to achieve competitiveness in the international market. The correct setting by the Government of the priorities for the development of the tourism industry, joint work with tourism entrepreneurs on the planning of tourism development based on modeling, is one of the main factors for the development of tourism.

On the other hand, given the many tasks currently facing the tourism industry in Kazakhstan, as well as all kinds of obstacles to its rapid growth, it is obvious that the only correct way out of this situation is the competent systemic perspective tourism planning both at the regional level and at the level countries.

References:

1. ERDAVLETOV S.R., KOSHKIMBAEVA U.T. Sovremennyj turizm Kazahstana i problemy ego razvitiya // Turizm i rekreaciya: fundamental'nye i prikladnye issledovaniya. – 2006. – S.129-137
2. Gosudarstvennaya programma industrial'no-innovacionnogo razvitiya Respubliki Kazakhstan <http://strategy2050.kz/ru/page/gosprog3/>
3. HILAL ERKUŞ-ÖZTÜRK. The role of cluster types and firm size in designing the level of network relations: The experience of the Antalya tourism region // 122 Original Research Article Tourism Management. – V.30, Issue 4. – 2009. – P. 589-597
4. LIPKOVA, L., ZIYADIN, S., BLEMBAEVA, A.(2017) The economic essence of management of the tourist industry// The journal of economic research and business Management №4(122)
5. Mirovoj atlas dannyh: – Rezhim dostupa: <http://knoema.ru/atlas>
6. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.A. Nazarbaeva narodu Kazahstana / 17 yanvarya 2014 goda Kazahstanskij put' - 2050: Edinaya cel', edinye interesy, edinoe budushchee / http://www.akorda.kz/ru/page/page_215750_poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-17-yanvarya-2014-g
7. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.A. Nazarbaeva narodu Kazahstana / 11 noyabrya 2014 goda Nырly ZHol - Put' v budushchee / http://www.akorda.kz/ru/page/page_218341_poslanie-prezidentarespubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-11-noyabrya-2014-g
8. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 19 maya 2014 goda №508 «Ob utverzhdenii koncepcii razvitiya turistskoj otrasli Respubliki Kazakhstan do 2020 goda»
9. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015 / Growth through Shocks / World economic forum
10. www.stat.gov.kz - Agentstvo Respubliki Kazakhstan po statistike

Contact:

Prof. Ziyadin Sayabek, DrSc.

al-Farabi Kazakh National University

Almaty, Kazakhstan

e-mail: sayabekz@gmail.com

Blembayeva Aigerim

al-Farabi Kazakh National University

Almaty, Kazakhstan

e-mail: aikosha_03.94@mail.ru

ČO BUDE NASLEDOVAŤ PO NEÚSPEŠNOM EXPERIMENTE S ISLÁMSKYM ŠTÁTOM?¹

Karol R. Sorby

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomickej univerzity v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35
Bratislava, Slovenská republika, e-mail: karol.sorby@euba.sk

Nástup novej éry na Blízkom východe vyvolal príchod francúzskej armády pod velením generála Napoleona Bonaparte do Egypta v roku 1798. Potom nastúpili ďalšie obdobia a zhruba osemdesiat rokov po rozpade Osmanskej ríše, päťdesiat rokov po páde kolonializmu a dvadsať rokov po skončení studenej vojny, sa končí štvrtá, americká éra v novodobých dejinách regiónu. Vízia nového, pokojného, prosperujúceho, demokratickeho, Európu pripomínajúceho regiónu sa nenaplnila. Pravdepodobnejšia je vízia nového Blízkeho východu, ktorý spôsobí veľké škody sám sebe i ďalším krajinám. Všetky doterajšie etapy možno charakterizovať ako vzájomné pôsobenie vnútorných aj vonkajších súperiacich síl v regióne. Menila sa iba ich vzájomná rovnováha. Na prvý pohľad sa môže zdať, že v novej etape Blízkeho východu úlohu vonkajších síl prevezmú radikálne vnútorné sily, ktorých cieľom je od základu zmeniť súčasný stav. A tak tento vývoj, znamenajúci hrozbu pre západné demokracie, bude v nasledujúcich desaťročiach vyžadovať sústredenú pozornosť a úsilie o jej odvrátenie.

Kľúčové slová: nová éra na Blízkom východe v období po studenej vojne; príčiny konca „pax americana“; perspektívy ďalšieho vývoja regiónu.

Since Napoleon's arrival in Egypt in 1798 heralded the advent of the modern Middle East, some eighty years after the demise of the Ottoman Empire, fifty years after the end of colonialism and twenty years after the end of the Cold War, the American era in the Middle East, the fourth in the region's modern history, has ended. Visions of a new, Europe-like region, peaceful, prosperous, democratic, will not be realized. Much more likely is the emergence of a new Middle East that will cause great harm to itself and other countries. All the eras have been defined by the interplay of contending forces, both internal and external to the region. What has varied is the balance between these influences. The Middle East's next era promises to be one in which outside actors have a relatively modest impact and local forces enjoy the upper hand, and in which the local actors gaining power are radical militants committed to changing the status quo. Shaping the new Middle East from the outside will be exceedingly difficult, but it will be one of the primary challenges to thwart the menace for the Western democracies in the decades to come.

Key words: new era in the post-Cold War Middle East; Islam during the Cold War; roots of end of the „pax americana“ in the Middle East; prospects of further development in the area.

JEL: N45

Úvod

Pri pohľade späť môžeme sledovať niekoľko etáp v novovekom vývoji Blízkeho východu. Moderný Blízky východ sa zrodil koncom 18. stor. Pre niektorých historikov bol spúšťačou udalosťou podpis mierovej zmluvy v roku 1774, ktorá ukončila vojnu medzi Ruskom a Osmanskou ríšou.² Ešte významnejším impulzom bol pomerne ľahký vstup

¹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci grantového projektu VEGA-2/0028/18 *Reflexia globalizácie ako celospoločenského fenoménu v kultúrach Ázie, Afriky a Oceánie*. vedúci projektu prof. PhDr. Karol SORBY, DrSc.

² Uskutočnila sa v tábore Küçük Kajnardža v dnešnom Rumunsku. In: GOMBÁR, Eduard. *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha: Karolinum, 1999, s. 32.

francúzskych vojsk do Egypta v lete roku 1789, ktorý Európanom ukázal, že región je zrelý na dobytie a donútil arabských a moslimských intelektuálov klásť si otázku, prečo ich civilizácia tak veľmi zaostala za kresťanskou Európou. Úpadok Osmanskej ríše spojený s európskym prenikaním do oblasti sa stal príčinou vzniku „východnej otázky“ v európskej politike, ktorá sa zaoberala problémom ako reagovať na tento úpadok,³ ktorý si rozličné strany vykladali podľa svojich záujmov.

Prvá éra sa skončila s prvou svetovou vojnou, rozpadom Osmanskej ríše a vzniku Tureckej republiky a rozdelením vojnovkej koristi medzi európskych víťazov. Následne prišlo obdobie koloniálnej nadvlády uplatňované vo forme mandátov Veľkou Britániou a Francúzskom.⁴ Táto druhá éra sa skončila zhruba po štyroch desaťročiach, keď ďalšia svetová vojna pripravila Európanov o veľkú časť ich bývalej sily. Po nej sa začalo obdobie arabského nacionalizmu a obe superveľmoci sa aj v tomto regióne dostali do konfliktu. Jeden významný arabský historik napísal, že „ten kto ovláda Blízky východ, ovláda svet; a ten kto sa zaujíma o svet, musí sa zaoberať Blízkym východom“ a správne označil Suezskú krízu v roku 1956 za začiatok studenej vojny v oblasti.⁵

Počas studenej vojny, tak ako predtým, rozhodujúcu úlohu na Blízkom východe hrali vonkajšie sily, ale povaha americko-sovietskej súťaže poskytovala štátom regiónu značný priestor na manévrovanie.⁶ Vyvrcholením tejto éry bola vojna v októbri 1973, ktorú obe superveľmoci ukončili patovou situáciou (slepá ulička), čím vydláždili cestu diplomacii, ktorú korunoval podpis egyptsko-izraelskej mierovej zmluvy.⁷

Bolo by však nesprávne hodnotiť túto tretiu éru iba ako dobre riadenú súťaž medzi superveľmocami. Vojna v roku 1967 zásadne zmenila mocenskú rovnováhu na Blízkom východe.⁸ Využitie ropy ako ekonomickej a politickej zbrane zasa odhalilo zraniteľnosť Západu pri nahrádzovaní výpadku a cenových skokoch.⁹ Udržiavanie mocenskej rovnováhy poskytlo priestor pre regionálne sily na presadzovanie vlastných záujmov. Revolúcia v roku 1979 v Iráne, ktorá zvrhla jeden z pilierov politiky USA v regióne ukázala, že vonkajšie sily nie sú schopné ovládať domáce udalosti.¹⁰ Arabské štáty naďalej odolávali pokusom USA, aby sa pripojili k spoločným protisovietskym plánom. Okupácia Libanonu Izraelom v roku 1982 vyvolala zrod odbojového hnutia Ĥizballāh,¹¹ kým iracko-iránska vojna takmer desaťrošie vyčerpávala tieto dve krajiny.

Americká idylka

Koniec studenej vojny a zánik ZSSR sa stal začiatkom štvrtej éry v novodobých dejinách regiónu, počas ktorej USA mali nebyvalý vplyv a slobodu konania. Určujúcou črtou tejto americkej éry bolo Američanmi vedené oslobodenie Kuvajtu, dlhodobé rozmiestnenie ich

³ BROWN, L. Carl. *International Politics of the Middle East: Old Rules, Dangerous Games*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1984, s. 21-23.

⁴ MACMILLAN, Margaret. *Peacekeepers. The Paris Conference of 1919 and 1st Attempt to End War*. London: John Murray, 2003, s. 107-110. .

⁵ HOURANI, Albert. *Dějiny arabského světa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 361.

⁶ DŽIRDŽIS, Fawwāz: *An-nižām al-iqlīmī al-‘arabī wa al-quwā al-kubrā*. (Arabský regionálny poriadok a veľmoci). Bejrút: Markaz dirāsāt al-waḥda al-‘arabīja, 1997, s. 12-15.

⁷ HINNEBUSCH, Raymond. „The Foreign Policy of Egypt“. In: HINNEBUSCH, Raymond and EHTESHAMI, Anoushirvan (eds.). *The Foreign Policies of the Middle East*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, Inc, 2002, s. 105.

⁸ AJAMI, Fouad. *The Arab Predicament. Arab Political Thought and Practice since 1967*. New York: Cambridge University Press, 1986, s. 32-33.

⁹ PAINTER, David S. „Oil and the October War“. In: SINIVER, Asaf (ed.). *The October War. Politics, Diplomacy, Legacy*. London: Hurst & Company, 2013, s. 173.

¹⁰ ISMAEL, Tareq Y. and Jacqueline S. ISMAEL. *Government and Politics of the Contemporary Middle East. Continuity and Change*. New York: Routledge, 2011, s. 136-137.

¹¹ KHATIB, Lina. *Image Politics in the Middle East*. London: I.B. Tauris, 2013, s. 37-38.

pozemných a leteckých síl na Arabskom polostrove a aktívny diplomatický záujem na definitívnom vyriešení palestínsko-izraelského konfliktu, ktorý vyvrcholil intenzívnym, ale nakoniec neúspešným úsilím Clintonovej administratívy.¹² Toto obdobie charakterizovali agresívny, ale zúfalý Irak, radikálny, ale rozdelený a pomerne slabý Irán, Izrael ako jediná jadrová mocnosť a najmocnejší štát regiónu, kolísajúce ceny ropy, vratké arabské režimy, ktoré utláčali vlastný ľud, ťaživé spolunažívanie medzi Izraelom a Arabmi a jednostranná prevaha USA.¹³

Neistota, stiesnenosť mnohých amerických štátnikov, tvorcov politiky a intelektuálov ako naložiť so zdrvivou vojenskou a hospodárskou prevahou vlastnej krajiny, osobitne po skončení studenej vojny, spôsobila ešte zjavnejšiu sebadôveru tých politických kruhov, ktoré presadzujú doktrínu neobmedzenej a agresívnej americkej nadradenosti, ktorú niektorí nazývajú „benígnou americkou hegemoniou“ a iní ho otvorene označujú za impérium.¹⁴ Je pravda, že nie všetci, ktorí považujú tento skvelý svet po studenej vojne, sú hlásateľmi amerického imperiálneho ošiaľu. V prácach, ktoré predstavujú rozličné odbory, sa ozývajú triezve hlasy, ktoré varujú pred plytkou, zjednodušenou, naivnou a nehistorickou aroganciou takých názorov.¹⁵

Americkú éru na Blízkom východe už po necelých dvoch desaťročiach doviedlo ku koncu viacero faktorov. Najvýznamnejším bolo rozhodnutie administratívy prezidenta Busha mladšieho napadnúť Irak, vedenie tejto vojny a následná okupácia krajiny.¹⁶ Jednou obeťou vojny bol *sunnitmi* ovládaný Irak, ktorý bol dovtedy dosť silný a motivovaný na to, aby vyrovnával *šititský* Irán. Napätie medzi *sunnitmi* a *šitimi*, ktoré istý čas driemalo, vyšlo na povrch v Iraku a v celom regióne. Teroristi získali základňu v Iraku a vyvinuli tam nové spôsoby, ktoré vyvážajú.¹⁷ Vo väčšine regiónu demokracia sa spája so stratou verejného poriadku a s ukončením prevahy *sunnitov*. Protiamerické nálady, značne rozšírené aj predtým, ešte zosilneli. Viazaním veľkej časti amerických ozbrojených síl, vojna znížila pôsobenie USA inde vo svete. Patrí k ironii dejín, že prvá vojna v Iraku v roku 1991 (operácia „púštna búrka“) znamenala začiatok americkej éry na Blízkom východe a druhá v roku 2003 predznamenal jej koniec.

Aj ďalšie faktory zohrali svoju úlohu. Jedným je neúspech blízkovýchodného mierového procesu v deväťdesiatych rokoch. USA mali tradične jedinečnú schopnosť rokovať tak s Izraelčanmi ako aj s Arabmi, ale na rokovaníach v Camp Davide v roku 2000 sa jasne ukázalo, že tieto schopnosti majú svoje hranice.¹⁸ Americkú éru pomohol ukončiť aj neúspech tradičných arabských režimov zabrániť šíreniu islámskeho radikalizmu. Mnohí obyvatelia stojaci pred alternatívou vybrať si buď medzi odcudzenými skorumpovanými politickými elitami a energickými náboženskými vodcami, si vybrali druhú možnosť.¹⁹ Vláda USA po

¹² BICKERTON, Ian J. and KLAUSNER, Carla L. *A History of the Arab-Israeli Conflict*. Upper Saddle River; New Jersey: Pearson, Prentice Hall, 2007, s. 327-330.

¹³ KHALIDI, Rashid. *Resurrecting Empire. Western Footprints and America's Perilous Path in the Middle East*. London: I.B. Tauris, 2004, s. 152.

¹⁴ KAGAN, Robert and William KRISTOL. „The Present Danger“. In: *National Interest*, Spring 2000, s. 58.

¹⁵ K takýmto prácam patria napr.: *The Tragedy of Great Power Politics* (New York: Norton, 2001); *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone* (New York: Oxford University Press, 2002); *American Empire: Roosevelt's Geographer and the Prelude to Globalization* (Berkeley: University of California Press, 2003); *Rogue Nation: American Unilateralism and the Failure of Good Intentions* (New York: Basic Books, 2003).

¹⁶ BAXTER, Kylie & Shahram AKBARZADEH. *US Foreign Policy in the Middle East. The Roots of anti-Americanism*. London: Routledge, 2009, s. 172-173.

¹⁷ ISMAEL, Tareq Y. and Jacqueline S. ISMAEL. *Government and Politics of the Contemporary Middle East. Continuity and Change*, s. 219-221.

¹⁸ BENNIS, Phyllis. *Before & After. US Foreign Policy and the War on Terrorism*. London: Arris Books, 2003, s. 74-81.

¹⁹ MANDAVILLE, Peter. *Global Political Islam*. London: Routledge, 2007, s. 349.

udalostiach 11. septembra 2001 začala hľadať príčiny šírenia radikalizmu. Jej reakcie však boli často unáhleným presadzovaním riešení bez ohľadu na miestny politický kontext, takže poskytli teroristom a ich prívržencom viac možností na šírenie ako predtým.

Nakoniec, globalizácia zmenila celý región. Teraz si radikáli ľahšie obstarávali prostriedky, zbrane, myšlienky a regrútov. Šírenie nových médií a na prvom mieste satelitných televízií, zmenilo arabský svet na „regionálnu dedinu“ s spolitizovalo ju.²⁰ Veľa z ich programov ukazujúcich scény násilia a deštrukcie v Iraku; obrazy krutého zaobchádzania i irackými a muslimskými väzňami; utrpenie na západnom brehu Jordánu, v pásme Gazy a v Libanone, ešte viac odvrátili mnohých ľudí na Blízkom východe od USA. Výsledkom bolo to, že vlády na Blízkom východe môžu oveľa ťažšie otvorene spolupracovať s USA a americký vplyv v regióne slabne.²¹

Čo je pred nami

Piatu „postamerickú“ éru na Blízkom východe otvorili udalosti „arabskej jari“ na prelome rokov 2010-2011 a ovplyvňuje ju viacero faktorov.

Arabské režimy zostanú pravdepodobne autoritárske, nábožensky menej tolerantné a protiamerické. Vedúcimi regionálnymi štátmi zostanú Egypt a Saudská Arábia. Egypt, ktorého obyvateľstvo predstavuje asi tretinu arabského sveta, nedokázal zatiaľ presadiť žiadne zásadné hospodárske reformy, namiesto toho potláčal aj zvyšok liberálnych tendencií, čo v konečnom dôsledku spôsobilo pád režimu v roku 2011. V Saudskej Arábii vládla a kráľovská rodina sa spoliehajú na výnosy z ropy, ktorými sa snažia utlmiť domáce volanie po zmene. Problémom zostáva, že režim reagoval väčšinou na výhrady prichádzajúce od náboženských kruhov, zatiaľ čo liberálne reformy prehliada.

Islám bude stále výraznejšie zaplňať intelektuálne vákuum v arabskom svete a poskytovať základ pre politiku väčšiny obyvateľstva regiónu. Arabský nacionalizmus a arabský socializmus zdanlivo pôsobia ako uzavretá minulosť, kým demokracia je v najlepšom prípade otázkou vzdialenej budúcnosti. Arabská jednota je v súčasnosti iba heslom, nie skutočnosťou. Vplyv Iránu a skupín s ním spojených sa zvýšil a snahy zlepšiť vzťahy medzi arabskými vládami, americkou administratívou a Izraelom sa skomplikovali. Medzitým na mnohých miestach Blízkeho východu rastie napätie medzi *sunnitmi* a *šitmi*, čo spôsobuje problémy vo viacerých ďalších krajinách ako Bahrajn, Libanon a Saudská Arábia.

Regionálne inštitúcie sú slabé a neplnia svoju úlohu. Najvýznamnejšia z nich je Liga arabských štátov, do ktorej však nepatria dva v súčasnosti najsilnejšie štáty regiónu, Izrael a Irán. Keďže Izrael nie je ochotný pristúpiť k plneniu rezolúcií BR OSN 242/1967 a 338/1973, vleklý arabsko-izraelský konflikt naďalej tlie a bráni účasti Izraela v akomkoľvek trvalom regionálnom zoskupení. Na druhej strane, pokiaľ bude pretrvávať nedôvera medzi *šitiským* Iránom a väčšinou *sunnitských* arabských štátov, bude to prekážkou pre vytvorenie regionálneho spojenectva. Obchodná výmena medzi Západom a Blízkym východom zostane obmedzená, pretože iba málo krajín regiónu okrem ropy a plynu ponúka tovary a služby, ktoré by nachádzali široké uplatnenie na svetových trhoch. Bude však pokračovať dovoz moderných výrobkov zo zahraničia na Blízky východ. Globálna hospodárska integrácia bude tento región zatiaľ obchádzať.

V dohľadnom čase nemožno počítať s ničím čo by pripomínalo životaschopný mierový proces, lebo výraznou črtou regiónu zostáva terorizmus, ako aj používanie násilia proti civilistom s cieľom dosiahnuť politické ciele. To zasiahne najviac rozdelené spoločnosti, napr. v Iraku a v tých krajinách, kde sa radikálne skupiny snažia oslabiť a diskreditovať vlády ako v Saudskej Arábii a v Egypte. Po nepodarenom vojenskom dobrodružstve v Libanone v roku

²⁰ MILES, Hugh. *Al-Jazeera. How Arab TV News Challenged the World*. London: Abacus, 2005, s. 390.

²¹ MURDEN, Simon W. *Islam, the Middle East and the New Global Hegemony*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, Inc., 2002, s. 86-87.

2006, izraelské vlády nemajú dostatočnú domácu podporu pre uskutočňovanie riskantnej agresívnej politiky. Izrael, ktorý neprejavuje ochotu k ústupkom, stráca na palestínskej strane posledných partnerov, ktorí by boli schopní a ochotní súhlasiť s ďalšími ústupkami, čo znižuje šance na dosiahnutie dohody. USA už dávno stratili svoje postavenie dôveryhodného a nestranného prostredníka pri riešení izraelsko-arabského sporu. Navyše, rozširovanie izraelských osád a ciest na okupovanom arabskom území stále pokračuje, čo pochopiteľne torpéduje akékoľvek snahy diplomacie o dosiahnutie urovnania.

Irán zostane jedným s dvoch najsilnejších štátov regiónu. Ukazuje sa, že tí, čo si mysleli, že Irán stojí pred dramatickými vnútornými otrasmi a zmenami, sa mýlili. Irán je bohatý štát, má najväčší zahraničný vplyv v Iraku a má významný vplyv na odbojové hnutia Ĥamās a Ĥizballāh. Je to klasická imperiálna mocnosť s ambíciami prebudovať región na svoj obraz a s potenciálom premeniť svoje plány na skutočnosť. Druhým z dvoch najsilnejších štátov regiónu Izrael, ktorý je jedinou krajinou s moderným hospodárstvom schopným vstupovať do globálnej súťaže. Je to jediný štát Blízkeho východu s jadrovým arzenálom a má aj najschopnejšie konvenčné vojenské sily. Musí však niesť náklady na protiprávnu okupáciu palestínskych území a musí rátať s celým radom bezpečnostných hrozieb. Jeho postavenie sa oslabilo po neúspešnom vojenskom útoku na Libanon v lete 2006. Keby Irán získal jadrové zbrane, jeho postavenie sa bude ďalej oslabovať, rovnako ako pozícia USA,

V Iraku, tradičnom centre arabskej sily, bude ešte veľa rokov vládnuť zmätok, keďže má slabú centrálnu vládu, rozdelenú spoločnosť a vládne v ňom sektárske násilie. V najhoršom prípade sa stane neúspešným štátom zničeným totálnou občianskou vojnou, ktorá zasiahne aj jeho susedov. Bude pokračovať posilňovanie rozličných milícií, v súčasnosti je to *Islámsky štát v Iraku a Levante*. Tieto milície vznikajú a mocnejú v dôsledku slabej moci štátu, najmä v Iraku, Sýrii, Libanone a Jemene a výrazne ich podporujú niektoré konzervatívne arabské štáty, ktoré predpokladajú, že takto oddialia kolaps vlastných režimov. Nemožno vylúčiť skutočnosť, že súčasný vývoj v regióne naplánovali a naštartovali vonkajšie sily a financujú niektoré vnútorné sily s cieľom destabilizovať situáciu v „neposlušných“ krajinách (Irak, Sýria, Libanon), ale aktéri – militantní „islamisti“ – sa začínajú vymykať kontrole a spôsobujú neplánované škody.

Cena ropy je okrem hospodárskych, ovplyvňovaná aj politickými ohľadmi. Udržiavala sa dlho na pomerne vysokej úrovni následkom veľkého dopytu Číny a Indie a neúspešnej snahy znížiť domácu spotrebu v USA. Dlhé obdobie cena barelu ropy prekračovala hranicu 100 USD a až v roku 2014 sa cena začala postupne znižovať. Toto znižovanie má podľa analytikov politické pozadie – ide najmä o snahu oslabiť hospodárstvo Ruskej federácie v súvislosti s udalosťami na Ukrajine.

USA budú čoraz viac musieť súperiť so zahraničnou politikou ďalších mocností. EU neposkytne Iraku veľkú pomoc a v palestínskom probléme možno zaujme odlišný postoj. Čína, aby si zabezpečila dostatočný prísun dodávok energií, nebude vyvíjať nátlak na Irán. Ani Ruská federácia sa nepripojí k protiiránskym sankciám a pri každej príležitosti bude prejavovať svoju nezávislosť od USA. Ani Čína ani Rusko a ďalšie štáty sa nepripoja k úsiliu USA presadiť politické reformy v nedemokratických štátoch Blízkeho východu. USA si síce naďalej udržia väčší vplyv v regióne ako ktorákoľvek iná zahraničná mocnosť, ale ich vplyv bude nižší ako doteraz. Bude to výsledok rastúceho pôsobenia viacerých vnútorných a vonkajších síl a výsledok smerovania americkej politiky.

Čo možno očakávať?

Hoci perspektívy piatej éry moderného Blízkeho východu nie sú veľmi optimistické, netreba byť pesimistom. Aj faktor času zohráva svoju úlohu. Niektoré éry na Blízkom východe môžu trvať storočie, iné len desaťročie. Je nepochybne v záujme USA a Európy, aby nastávajúca éra bola čo najkratšia a nasledovala po nej lepšia. Je totiž zásadný rozdiel medzi

Blízkym východom, ktorému chýbajú formálne mierové zmluvy a takým, ktorý je definovaný terorizmom, medzištátnymi konfliktmi a občianskou vojnou; medzi Blízkym východom, ktorý má so Západom zložité vzťahy a takým, ktorý je voči Západu naplnený nenávisťou.

Tvorcovia politiky v USA a v Izraeli by sa nemali spoliehať výlučne na vojenskú silu, lebo nedávne skúsenosti Američanov v Iraku a Izraelčanov v Libanone napriek stratám na životoch a obrovským výdavkom nepriniesli očakávané výsledky. Naopak ukázali, že vojenská sila nie je všeliek a nie je praktické využívať ju proti voľne organizovaným milíciám a skupinám odbojárov, ktorí sú dobre vyzbrojení, podporovaní domácim obyvateľstvom a pripravení zomrieť za svoju vec. Ani preventívny útok na iránske jadrové zariadenia by zrejme nepriniesol veľa dobrého. Taký útok nielenže nemusí zničiť všetky zariadenia, ale môže viesť Teherán k reorganizovaniu svojho programu na ešte tajnejší a spôsobí, že Iránci sa zomknú okolo režimu. Mohol by vyvolať iránsku odvetu (pravdepodobne prostredníctvom nastrčených agentov) proti záujmom USA v Afganistane a Iraku a možno priamo proti USA. Taký úder by pravdepodobne ďalej radikalizoval arabský a muslimský svet a vyvolal viacej terorizmu a protiamerickej činnosti. Vojenská akcia proti Iránu by vyhnala aj ceny ropy do nových výšok a zvýšila pravdepodobnosť novej svetovej hospodárskej krízy a globálnej recesie. Vzhľadom na uvedené dôvody, vojenskú silu treba považovať za poslednú možnosť.

Určite by nebolo vhodné počítať s tým, že s nastolením demokracie dôjde k pacifikácii regiónu. Aj keď rozvinuté demokratické režimy nemajú sklon viesť vojny jedna proti druhej, treba si uvedomiť, že vybudovať zrelé demokracie nie je ľahká ani krátkodobá úloha a aj keby úsilie nakoniec prinieslo úspech, trvalo by to desaťročia. Kým k tomu dôjde, západné demokracie musia pokračovať v spolupráci s mnohými nedemokratickými vládami. Okrem toho už sme sa presvedčili, že demokracia sama nie je schopná odstrániť terorizmus. Možno očakávať, že mladí muži a ženy po dosiahnutí plnoletosti sa sotva stanú teroristami, ak budú žiť v spoločnostiach, ktoré im poskytnú politické a hospodárske možnosti. Posledné udalosti však ukazujú, že dokonca takí, ktorí vyrastajú v zreloch demokraciách západnej Európy, nie sú imúnni voči sklznutiu k radikalizmu. Skutočnosť, že Ĥamās v Palestíne a Ĥizballáh v Libanone dosiahli úspechy vo voľbách a potom uskutočnili násilné útoky, posilňuje názor, že demokratické reformy nezaručujú pokoj. A demokracia je málo platná keď má dočinenia s radikálmi, ktorých idey nemajú nádej na získanie väčšinovej podpory. Bolo by užitočnejšie zamerať iniciatívu na akcie určené na reformu vzdelávacieho systému, podpory hospodárstva a zvýšenie životnej úrovne ľudu.

V izraelsko-palestínskom konflikte, ktorý doteraz najviac utvára a radikalizuje verejnú mienku v regióne treba oživiť diplomaciu. Cieľom by nebolo priviesť obe strany na nejaké rokovacie miesto, ale začať s vytváraním podmienok, za ktorých diplomacia môže byť znova naštartovaná. Západ by mal jasne vytýčiť zásady, o ktorých verí, že majú vytvárať prvky konečného urovnania, vrátane vytvorenia palestínskeho štátu založeného na hraniciach pred vojnou v roku 1967. Čím veľkorysejší a podrobnejší plán bude predložený, tým ťažšie bude pre hnutie Ĥamās odmietnuť rokovania a dávať prednosť konfrontácii. Pred terorizmom sa síce nemožno úplne ubrániť, rovnako ako pred chorobami. Treba však urobiť viac preto, aby sa likvidovali potenciálne príčiny jeho výskytu.

Použitá literatúra:

1. AGNEW, John – CORBRIDGE, Stuart. *Mastering Space: Hegemony, Territory and International Political Economy*. London: Routledge, 1995.
2. AJJUBI, Nazih N. *Over-stating the Arab State: Politics and Society in the Middle East*. London: I. B. Tauris, 1995.
3. BARAKAT, Halim. *The Arab World: Society, Culture, and the State*. Berkeley, Ca.: University of California Press, 1993.

4. BARNETT, Michael. Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order. New York: Columbia University Press 1998.
5. BROWN, L. Carl. International Politics of the Middle East: Old Rules, Dangerous Games. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1984.
6. FAWCETT, Louise (ed.). International Relations of the Middle East. Oxford: Oxford University Press, 2005.
7. FUKUYAMA, Francis. The End of History and the Last Man. London: Penguin Books, 1992.
8. HUNTINGTON, Samuel. The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order. New York: Touchstone, 1996.
9. KEMP, Geoffrey – HARKAVY, Robert E. Strategic Geography and the Changing Middle East. Washington, DC: Brookings Institution Press, 1997.
10. SELA, Avram. The Decline of the Arab-Israeli Conflict: Middle East Politics and the Quest for Regional Order. Albany: Sunny Press, 1997.
11. SHARABI, Hisham. Neopatriarchy: A Theory of Distorted Change in Arab Society. Oxford: Oxford University Press, 1988.
12. TOMEŠ, Jiří – FESTA, David – NOVOTNÝ, Josef (eds.). Konflikt světů a svět konfliktů. Praha: Nakladatelství P3K, 2007.
13. WENDT, Alexander. Social Theory of International Politics. New York: Cambridge University Press, 1999.

Kontakt:

prof. PhDr. Karol R. Sorby, DrSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomickej univerzity v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b,

852 35 Bratislava,

Slovenská republika

e-mail: karol.sorby@euba.sk

MEDIA IMAGE OF THE REFUGEE ISSUE IN MAIN QUALITY NEWSPAPERS SME AND MLADÁ FRONTA DNES

Lucia Spálová^a – Peter Szabo^b

^a Faculty of Arts, Constantine the Philosopher University in Nitra, Dražovská 4, 94974 Nitra, Slovak republic, e-mail: lspalova@ukf.sk

^b Faculty of Arts, Constantine the Philosopher University in Nitra, Dražovská 4, 94974 Nitra, Slovak republic, e-mail: pszabo@ukf.sk

Paper reflects the problem of media image construction of events associated with refugee issues presented in the main quality newspapers in Czech and Slovak media landscape. By the means of metaphor analysis using G. Lakoff's methodological approach with modifications by P. Drulák we uncover semantic structures in discourse within selected texts. In case of Slovak newspapers SME there was a clear effort to demarcate from opinions of Slovak politicians who are against mandatory EU migrant quotas and who suggest strengthening security measures in line with progressing migration. We also identified a more expressive criticism of conditions migrant encounter during their migration process. Articles from Mladá fronta Dnes were formulated in a much more balanced and objective tone.

Key words: migrants, discourse, metaphor, titles, discourse strategy

JEL: F02, F51

Introduction

The question of the social media expansion and right-wing extremism is related to the ongoing socio-economic issue of increased migration in the European context. We are currently observing an even stronger emphasis on digitally-mediated social reality characterized by participation, openness, conversation, community and connectedness¹ reflected in the increasing popularity of social networking. These trends entail negative social implications such as flaming – grossly offensive and vulgar messages, hating – expressive hateful statements, trolling – provocative messages.² While some are seeing in social networking the means of creating new opportunities for democracy and civic participation, on the other hand, it is also a space arousing strong concerns about the manipulation and discrimination of all kinds, xenophobia, racism and hatred, unwanted political, religious or racist propaganda.³ Research on attitudes towards migrants in our conditions is largely based on questionnaire surveys⁴ and refers to negative attitudes towards migrants.

Based on previously stated prevailing negative discursive strategies regarding refugees presented and spread in media space we were interested in how major print media in Czech and Slovak media environment capture events related to refugee issue. The main problem we are trying to solve in our paper is a media picture of selected events in particular periodic press

¹ MAYFIELD, A. (2008): What is social media?

² HOFFMANNOVÁ, J. (2006): Ironický rozměr stylu internetové komunikace (se zaměřením na intertextovou signalizaci ironie); MOCHŇACKÁ, B. (2012): Variácie a experiment - diskurz súčasnej počítačom sprostredkovanej komunikácie (CMC).

³ BIHARIOVÁ, I. (2010): Facebook 1939; SPÁLOVÁ, L. – POLÁKOVÁ, E. (2013): Diskriminačné tendencie mediálneho zobrazovania Rómov a prvky extrémizmu v komunikácii na sociálnej sieti.

⁴ BEROVÁ, L. – LUHA, J. – ŽÁKOVÁ, M. (2012): Názory verejnosti na migrantov a integráciu v SR: I. postoje k imigrantom prichádzajúcim do SR; DIVINSKÝ, B. (2007): Zahraničná migrácia v Slovenskej republike: Vývojové trendy od roku 2000.

(Slovak daily paper SME and Czech daily paper Mladá fronta DNES) together with the issue of creation, distribution and structure of power in discourses within selected articles.

1 Media presentation of refugee issues – discursive media strategies

We observe the intensified "secularization of migrants" by the government presenting the arrival of refugees primarily as a security risk regardless of their humanitarian needs and regardless of the new Migration Policy of the Slovak Republic until 2020 that states that "the Slovak Republic is inclined towards an integration model based on mutual adaptation in the integration process within which foreigners contribute to the formation of common culture. At the same time, the majority society respects them and supports their diversity." Publicly presented opinions of politicians on social networks are mostly negative, which can be documented for example by Chudžíková in her analysis of political and media discourse regarding migrants in Slovakia.⁵ Politicians often use a combination of so-called symbolic and realistic threats⁶ – the fear of extinction of what is called the Slovak culture, economic uncertainty and after the events in Paris and Cologne also the feeling of life threats for Slovak inhabitants. From yet implemented opinion polls it is clear that the majority of Slovak citizens fears refugees and does not support their arrival in Slovakia. In the research conducted in September 2015 under the initiative Call for Humanity, only 16 % of the population claimed they consider their awareness of the refugee situation as sufficient and they make their own effort to obtain sufficient information. By contrast, 47 % of the population was only slightly informed about the situation and obtained information mainly from the Slovak media. The majority of respondents' worries (60 %) can be summed up under the aggregate category of safety and cultural maladjustment. Slovak population demonstrated low satisfaction with the participation and contribution of the Slovak Republic in the so-called solutions of the refugee crisis.

The previously stated corresponds with the findings of Androvičová J.,⁷ who using the approach of Campesi G.,⁸ identified two key strategies of the criminalization of refugees resulting from the security discourse. The first strategy can be described as a strategy of so-called cultural threat which is based especially on highlighting the diversity of culture from which emerged migrants and the culturally specific features which often tend to be associated with negative actions (e.g. violence, crime). The second strategy is a strategy of so-called security risk that is following the primary cultural specifics, but on the contrary, its attention is focused on aspects of crime control efforts through dividing migrants into legal and illegal. We also observed a significant turning point in the discourse manifested as a shift from the management of migration control.⁹ The goal of the migration management is not only to prevent the arrival of migrants but also to regulate migration in such a way as to "the benefit of all". Stated dominant discursive strategies disseminated through the media have a negative impact on recruitment efforts of integration measures and the creation of an inclusive society. We observed also inclusive media strategies regarding refugee issue presented in form of civil mobilization through social networks that provide a contrast to the discourse of exclusion and also create a space for public debate. Open Society Foundation and the Centre for Ethnic and Cultural Research are providing an objective view on this issue while raising awareness via

⁵ HLINČÍKOVÁ, M. – MESEŽNIKOV, G. (eds.) (2016): *Otvorená krajina alebo nedobytná pevnosť?* Slovensko, migranti a utečenci, pp. 95-111.

⁶ HLINČÍKOVÁ, M. – CHUDŽÍKOVÁ, E. – GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E. – SEKULOVÁ, M. (2016): *Migranti v meste: prítomní a (viditeľní)*.

⁷ ANDROVIČOVÁ, J. (2015): *Sekuritizácia migrantov na Slovensku – analýza diskurzu*.

⁸ CAMPESI, G. (2015): *Neoliberal and Neoconservative Discourses on Crime and Punishment*.

⁹ GEIGER, M. – PÉCOUD, A. (2010): *The politics of international migration management*; BETTS, A. (2008): *Global Migration Governance*.

informative and educational events. In spite of the effort, inaccurate and false perception of the foreigners resonates in the society. Moreover, it is related to the absence of the perception of migration as a tool to ease the impact of demographic crisis. Slovak people are especially protective as far as the labour market is concerned.¹⁰

2 Identification of media discourse strategies in Slovak and Czech geopolitical context

2.1 Research corpus¹¹

Research corpus was obtained by a multilevel deliberate selection according to the criteria stated below (selection of key words, selection of printed periodic media, events presented in media, period specification):

The first stage of the selection was focusing on direct relevance of selected articles to our research topic of refugee issue and it was secured by the selection of appropriate key words. In our research material we had chosen those articles that included in the title or in the text following words (or their modifications):

- Key words for Slovak articles: utečenci (eng. refugees), migranti/imigranti (eng. migrants/immigrants);
- Key words for Czech articles: uprchlíci, běženci (eng. refugees), migranti/imigranti (eng. migrants/immigrants).

The second stage consisted of the selection of printed periodic press. We selected daily paper SME as a representative material for Slovak media space. SME is the third most read daily paper in Slovakia (the most read are tabloid papers Nový čas and Plus 1 deň).¹² Our research material representing Czech media consisted of particular articles published in daily paper Mladá fronta DNES (later as MfD) that belongs to the most read daily papers in Czech Republic.¹³

During the preparation of a research corpus it was necessary to take into account the whole socio-cultural context characteristic of the refugee migration advancement. Since we (as researchers) had anticipated the presence of manipulative moments in individual articles we considered it to be the most substantial to focus on particular significant milestones in the evolution of examined refugee topic. These significant moments were characterized by the escalation of media agenda and they expressed themselves as a tendency of media to inform about new circumstances, but mainly as an increase in quantity of messages. We focused on these three events:

- A van with dead immigrants: August 27, 2015 a standing van was discovered on Austrian highway with 71 dead immigrants.
- Terrorist attack in Paris: During the night from 13th to 14th November 2015 the series of terrorist attacks took place in Paris that eventually lead to 129 victims.
- Violent attacks in Cologne: During the celebrations of New Year's Eve in 2015 countless violent sexual assaults at more than 100 women took place in Cologne.

Another phase of our research consisted of the research period specification. Because we had decided to explicitly specify mainly on particular events we set a week research window from the moment each of these three selected events happened. In case of the Cologne incident, media started to cover the issue only about a week after New Year celebrations therefore in this

¹⁰ VAŠEČKA, M. (2009): Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike.

¹¹ SPÁLOVÁ, L., – SZABO, P. – VITEKOVÁ, I. (2017): The media image of the refugee issue in the main opinion-based daily Sme and Mladá fronta today, p. 98-100.

¹² Aktuálne výsledky. [online] In: Audit Bureau Of Circulations, 2016.

¹³ O novinách Mladá fronta DNES. [online]. In: Magaziny CZ.

case we moved research period seven days later in order to get enough articles covering this incident into the research corpus.

After the application of all four levels of selection we obtained a research corpus consisting of 38 articles. The majority of selected articles are explicitly dealing with the refugee issue, though some texts are using this topic only as a linkage to other topics. For a better orientation we present an overview of article counts. We detaily focused on choosing text corpus in article published this year.

Table 1: Article counts/articles with metaphorical titles

→	SME	MLADÁ FRONTA DNES
27.8.2015 – 3.9.2015	34/7	27/7
14.11.2015 – 21.11.2015	33/11	16/4
7.1.2016 – 14.1.2016	34/8	13/6

2.2 Research method

Presented research corpus serves as a basis for the execution of qualitative discourse analysis and analysis of metaphors presented in selected articles. In this study we are focusing on framework analysis of articles from Slovak and Czech media in three periods based on this criterion: the presence of metaphor in the article title. Metaphoric titles are often generalized statements that can be understood as a description of respective topic and/or some of its key aspects. Mistrík¹⁴ speaks about attractiveness, comprehensibility and figurativeness of the title. Tušer¹⁵ (2009, pp. 30-49) in relation to newspaper titles claims that they are characterized by the depth of getting into the core of the event that is manifested also in the form of the title. Taking into account the topicality of refugee issue it is important to analyze what metaphors authors of journalistic texts chose during selected periods. According to Macagno and Zavatta¹⁶ metaphorical meaning, in this perspective, becomes the outcome of a complex process of meaning reconstruction aimed at providing the best explanation of the vehicle within a discourse move.

Discourse analysis is one of the basic methods of media research. When researching into the sphere of social meanings produced by media it is important to overpass to higher level of inquiry i.e. the social level of culture. In this level the circulation of messages involved in the creation of meaning takes place. For this reason, discourse analysis pose as an approach outreaching the scope of individual media text or unit devoted to the particular issue. Even the term discourse is being understood in far wider intentions than the text itself meaning that discourse is a term superior to the term text and as such can contain a large number of texts.¹⁷ At the same time, many areas, approaches and sub-disciplines from the domain of language and discursive studies do not have established their exact practices, principles, objectives, theories or methods. This is the case of discourse analysis as well. We are not talking about a rigid or autonomous method, it involves many techniques and frameworks of various analysts drawn from common background. For the purposes of our analysis we will apply the typology of discursive strategies from G. Campesi modified by J. Androvičová as defined above in the text.

For the purposes of the identification of metaphors and their sources in article titles we applied J. Drulák's approach based on concepts of authors G. Lakoff and M. Johnson. It stems from the relationship between the metaphoric term that people do not necessarily need to be aware of and metaphoric expressions specifying this term in communication based on what is

¹⁴ MISTRÍK, J. (1997): Štylistika, p. 319.

¹⁵ TUŠER, A. (2009): Titulok – vizuálne avízo, pp. 30-49.

¹⁶ MACAGNO, F. – ZAVATTA, B. (2014): Reconstructing metaphorical meaning, p. 453.

¹⁷ TRAMPOTA, T. – VOJTĚCHOVSKÁ, M. (2010): Metody výzkumu médií.

the topic of conversation. The essence of metaphor is the understanding and feeling of one entity from the point of the other entity.¹⁸ Topic is an objective the text is talking about based on what we know about the second area.¹⁹ Presented examples include texts of conversational style as well as political discourse. This approach is useful within a wide range of texts based on metaphors. As Dinara G. Vasbieva mentions in her article dealing with meanings of metaphorical phrasal verbs in the book *Metaphors We Live By*, authors G. Lakoff and M. Johnson (1980) show that their theory of metaphor within the cognitive sciences becomes central to the contemporary understanding of how people think and how they express their thoughts in language.²⁰

While examining the political discourse the identification of examined metaphors offers a significant view into political affairs and events. Politically sensitive topics, and in general topics concerning politics or politic communication, are subjects to research regarding argumentation. These topics are the important aspects in identification and interpretation of metaphors. Many studies justify the need for argumentation examination, e.g. M. Macho identifies types of arguments in political discourse²¹ while he pays attention also to methodological aspects of his research.²² Due to narrowly formulated research objective, during the identification and subsequent interpretation of applied metaphors we focused primarily on the relation between metaphoric term and metaphoric expression and the identification of the source and objective of metaphor usage, even though in some cases we cover also aspects regarding argumentation and explication.

2.3 Results - Discourse analysis results and identification of metaphors in SME titles

In the group of texts from SME newspapers there is for example a metaphorical title *Pašerákom vynáša beznádej*²³ (in English: Smugglers profit from despair). Title is printed together with article introduction at the front page and continues at the page 7. The topic of this article is presented from the viewpoint of smuggling as a lucrative business that is a source of this metaphor. Title does not contain either of key words (refugees, migrants). Article brings more information about one accompanying occurrence of migration issue - the illegal movement of refugees from conflict zones into EU countries organized by various smuggler groups. The word despair represents the center of the metaphor and it is a figural term representing migrants' dramatic destinies. In line with the content of the article insinuated in the title article describes circumstances of illegal journeys and dangers migrants may encounter during their travel from conflict zones to member countries of the EU. Author of the article reveals consequences of the crisis on human lives. This corresponds with the word despair used in the title. Since this article in its content describes mostly the negative site of „*huge, sophisticated and elaborate network*“ of smugglers and traffickers we can talk about the aforementioned strategy of discursive turn demonstrated as a turn from migration control to migration management. Article is trying to stimulate the need for better refugee flow management with a rhetoric concerning organized groups of traffickers as „*reminding drug cartels*“ resulting in „*people sentenced to death*“ in order to prevent „*tragedies with hundreds of drowned in Mediterranean sea*“.

The article called *Žaba v hrnci*²⁴ (in English: Frog in a pot) written in journalistic section of SME by Peter Ivanič who works in the third sector is shorter. In this case the refugee

¹⁸ LAKOFF, G. – JOHNSON, M. (2002): Metafory, ktorými žijeme.

¹⁹ DRULÁK, P. (2009): Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích.

²⁰ VASBIEVA DINARA, G. (2016): English phrasal verbs potential in developing Russian first-year majors' foreign communicative competence, p. 96.

²¹ MACHO, M. (2012a): Argumentačnosť a korektné argumenty v jazyku politického diskurzu.

²² MACHO, M. (2012b): Terminologické a metodologické východiská skúmania jazyka politického diskurzu.

²³ KRČMÁRIK, M. (2015): Pašerákom vynáša beznádej, pp. 1, 7.

²⁴ IVANIČ, P. (2015): Žaba v hrnci, p. 13.

issue is not insinuated in any of the key words applied during the multistage selection of texts for our analysis. Details from refugees' lives are not mentioned as well. This article presents the attitude towards one approach of solving migration crisis from the point of historical experience of collective guilt employment. The topic is captured in the context of the solution proposed by Slovak executive with Prime Minister Robert Fico holding an attitude of strict supervision over Muslim community. Behind the „frog in a pot“ metaphor lies an analogy of a frog in a pot filled with gradually heated water from the anecdote of boiling frog where frog doesn't notice it is being slowly cooked. Author follows this analogy while presenting his opinion and projects it into official pronouncements of Slovak Prime Minister. Author's interpretation is explaining Prime Minister's strategy as well as agenda of other political parties that can be potentially harmful from long-term perspective. The point of the parable lies in gradual warming of water so the frog does not have the time to realize it and escape the danger. Presented metaphorical title has the function of parable. Recipient in order to understand this parable needs to have the knowledge of this story/parable because in relation to a specific situation and atmosphere in the society it functions as a pretext within inter-textual level. The selection of solution as well as communication strategy in the context of refugees - mostly Muslims - generally presented as a threat is according to the author working in the third sector potentially dangerous to the society as well as the employment of collective guilt.

From the point of identified discursive strategies concerning refugee issue this article points to the strategy of cultural threat. Mainly Prime minister Róbert Fico is blamed for using this strategy by stating that he is „*shortsightedly*“ using the „*weapon of mass social destruction – the institution of collective guilt*“ and „*did not speak about monitoring radicals but monitoring Muslims*“. The article does not agree with actions of this politician who suggest monitoring all refugees without exceptions and based on culturally given characteristics. Partially we can observe also a conjunction with the strategy of security threat because the specific distinction of radicals from Muslims suggests the division of refugees to either those who are of Islam religion or those who commit crime. Other groups of people involved such as „*hordes of overidealistic nationalists*“ or „*paramilitaristic groups*“ are also subjected to heavy criticism for their approach towards cultural differences of migrants that they present as „*evil*“. Similarly, other title *Požiar, ktorý môže podpáliť Európu*²⁵ (in English: Fire that can burn down Europe) published after Cologne attacks also focuses on possible future risks. In his reportage author Luboš Palata described places where violent acts occurred during New Year's Eve celebrations in 2015. In relation to this title, the most relevant is the article conclusion describing possible future scenarios of EU evolution. According to his opinion the declinatory attitude of prime ministers from Slovakia, Poland and Hungary towards migrants could cause significant conflicts and disapproval in European Union and lead to worse relations within the union. The word fire in the title acts as a source of metaphor and it is a figural term for potential conflicts among member states and instability in EU. This particular article uses the most the strategy of cultural threat. Participants are labeled by collective term „*ferocious crowd of immigrants*“ and are associated with „*brutal sexual harassment*“ or „*thefts*“. Diversity is called as „*Arabic appearance*“ and directly linked to „*mass violence towards women*“, therefore this article points to negative aspects and connects them directly to all members of corresponding culture.

2.4 Results – Discourse analysis results and identification of metaphors in Mladá fronta DNES titles

Multiple titles in Czech paper Mladá fronta DNES include key words such as migrants or migration, some of them also include metaphors. Regarding the relationship between title and article in general, metaphoric titles are semantically closer to corresponding articles, articles

²⁵ PALATA, L. (2016): Požiar, ktorý môže podpáliť Európu, p. 15.

explain important notions presented in titles. In these articles semantic link between migration topic and source of metaphor applied in the title is explained to a large extent.

In the title of the article *Byznys, který teď kvete: obytné buňky pro běžence*²⁶ (in English: Blooming business: housing cells for refugees) author chose a metaphor with the same source as the one in analyzed titles from SME newspaper. Paper points out to the elevated demand for housing cells for refugees and this demand being satisfied by Czech companies focused on this segment. As an article informing about migration crisis in this case the article do not present a political view or radical attitude to the solution of a refugee issue. From the character of information and presented opinion of one of the company leaders we can derive that information in the article are close to PR. Text contains numeric data about the higher number of purchase orders derived from waves of refugees into countries such as Germany or Holland. Balance of information is supported by the endeavor to bring a closer look to companies' profits, author covers also statements of representatives from one of the two companies that are as well creating demand about the situation in construction industry getting better. The growth in the segment is reflected in the source of applied metaphor – the blossom of plants belonging to the lexis related to plants and flowers and used for example in case of favorable conditions.

Phrase blooming business provides information about the prosperity of corporations from the point of metaphor source and focuses attention also to this aspect of refugee crisis. Based on the content of the article none of the three aforementioned discursive strategies can be assigned to it. In this case the migration wave is showed as a positive factor helping the development of construction industry and aiding employment rate. Statements such as *"migrants are one of the factors of our current success"* or *"thanks to the migration they got twice as much orders"* verify the presence of turn in discourse towards another possible strategy. We identified this strategy and decided to define it as a strategy of so called economic advantage. Its rhetoric is based upon the illustration of various advantages and possibilities of economic or commercial profit that the complex case of migration could trigger. Therefore its ideological orientation is placed on the other side of the spectrum compared to strategies of cultural or safety threats.

Article with the title *Policejní razie v laboratoři francouzské imigrace*²⁷ (in English: Police raid in the laboratory of French immigration) belongs to the phase after terrorist attacks in Paris. The editor of Mladá fronta DNES Iveta Polochová in the style of reportage presented information about the police intervention in the outskirts of Paris called Saint-Denis five days after terrorist attacks. Title of this article is again based on metaphor. The source of this metaphor is a noun laboratory that author borrowed from journalist Philipp Mischkowský living in this part of Paris for three years. Laboratory as a room designed for research and experimental purposes have directed attention to ethnic structure of Paris suburban areas with significant share of immigrants since the 50s. Information about suburbs can be classified into two main groups. The first one includes information about the police intervention against terrorists while the second represents information regarding the history of suburbs and origin of current citizens. At the same time the word laboratory refers to multicultural society that became a reality with both positive and negative consequences for which this particular suburb has been known. Again, this text does not show any explicit signs of basic discursive strategies although we can say that the part concerning police intervention against terrorists contains clues belonging to the strategy of safety threat. This strategy is demonstrated by the fact that we see a description of an action directed at individuals who committed crime – the article characterize them as *"suspicious from Friday terror"* or as *"terrorists who will not surrender easily"*. The second half of the article focused on the information about the history of suburban area and the origin

²⁶ LIBIGER, V. (2015): *Byznys, který teď kvete: obytné buňky pro běžence*, p. 15.

²⁷ POLOCHOVÁ, I. (2015): *Policejní razie v laboratoři francouzské imigrace*, p. 3.

of its citizens is defined mostly by the strategy of cultural threat. Article describes the area as „*poor place of one part of Paris where the most immigrants live*“ or as a „*melting pot of nations*“ and suggests cultural diversity and culturally conditioned differences. In both cases, the formulation is rather soft without an expressive tone that would suggest a negative attitude towards these cultural specifics. We spotted similar softening tendencies throughout the whole article.

The article titled *Jak vratké lodičky plné migrantů rozkolébají Evropu*²⁸ (in English: How labile little ships full of migrants are rocking Europe) belongs to the period after violent sexual attacks on women during New Year's Eve celebrations at the end of 2015 in Cologne. Title includes metaphor based on the analogy of a ship facing waves and Europe in turbulent times of migration crisis. The source of this metaphor – a ship on the water serves the development of the idea about the potential social destabilization of European countries as a result of the gender ratio disturbance, as an example the majority of migrant in the last year were children without parents getting asylum automatically (e.g. in Sweden). Out of them 66 – 90 % were boys under 18 years of age. According to the article this issue concerns also Germany. Author of the article adopted information from the study of well-known politologist Valeria Hudson who except from officially available data arguments also with the authority of antropologist Barbara Miller who consider the ratio between genders to be a public affair that deserves a protection from the state. Aforementioned article contained mainly expressions of migration management discursive strategy. We can see them mostly in detailed descriptions of the results of the study that states that „*the wave of young refugees could disturb age stability in Germany and Sweden*“and „*sudden inflow of young single men create an instable society*“. Similar facts (in case of this particular text mainly in form of numerical statistical data) serve as an argument for the strong need for migration management as a process with main threat in a significant destabilization of the society as we now know it.

Discussion and conclusion

In conclusion we can assert that articles from both newspapers did not considerably demarcate against refugees in its content. In case of Slovak newspaper SME there was a clear effort to demarcate from opinions of Slovak politicians who are against mandatory EU migrant quotas and who suggest strengthening of security measures in line with progressing migration. We also identified a more expressive criticism of conditions migrant have to deal with during their migration process. Articles from Mladá fronta Dnes were formulated in a much more balanced and objective tone.

Signs of an effort to legitimize anti-refugee perspectives were always accompanied with more relevant arguments (for example the results of an official study) while in case of Slovak articles author's standpoint was supported mostly with colourful emotionally tinged metaphors. Particularity of this approach lied primarily in more general character of metaphors in titles that framed the whole text. Applied metaphors and analogies in the background were delineated based on the relation between the source of the metaphor and its objective. In some cases metaphors required a previous knowledge and communication experience (e.g. anecdote about the frog in a pot) absence of which could cause the misinterpretation of author's intent. This assumption will be even strengthened in case of the lack of relevant data for example from cited scientific studies with higher argumentation relevance. Similar results were brought by Neda Salahshour using critical discourse analysis of articles published in the New Zealand Herald in 2007 and 2008. For example one of the arguments against uncontrolled migration was pressure on house prices. It was based on data of Reserve Bank of New Zealand.²⁹

²⁸ VODIČKA, M. (2016): Jak vratké lodičky plné migrantů rozkolébají Evropu, p. 10.

²⁹ SALAHSHOUR, N. (2016): Liquid metaphors as positive evaluations: A corpus-assisted discourse analysis of the representation of migrants in a daily New Zealand newspaper.

On the other hand, view depends on actual situation, country, region and cultural, economic and policy circumstances. For example, during the Serbian ethnic cleansing, refugees were constructed as helpless, desperate, powerless and victims of attacks.³⁰ In other article Khosravini³¹ points out that the interpretation of metaphors depends on the interpretative context. This basis is also considered by Salahshour's analysis.

The more there is negative concepts tied to foreigners as a threat in political or public dialogue, the weaker will be the effort to establish integration measures and create inclusive society. From the point of defining desired and undesired migration the key is not the logic of security or cultural proximity, but also the logic of economical needfulness that we identified in Czech media as a new discursive strategy. Meanwhile we can also observe inclusive media strategies regarding migration issue in form of civic mobilization via social networks (e. g. Refugee Crisis Bratislava Volunteers, Call for Humanity, Refugees welcome) creating an antipole to discourse of exclusion and a platform for public discussion.

References:

1. Aktuálne výsledky [Current results]. [online]. In: *Audit Bureau Of Circulations*, 2016. [Cited 19.03.2016]. Available online: <http://www.abcsr.sk/aktualne-vysledky/aktualne-vysledky/>.
2. ANDROVIČOVÁ, J. (2015): Sekuritizácia migrantov na Slovensku – analýza diskurzu [Securitisation of migrants in Slovakia – discourse analysis]. In: *Sociológia*, 2015, Vol. 47, No. 4, pp. 319-339.
3. BEROVÁ, L. – LUHA, J. – ŽÁKOVÁ, M. (2012): Názory verejnosti na migrantov a integráciu v SR: I. postoje k imigrantom prichádzajúcim do SR [Public opinion on migrants and integration in the Slovak Republic: I. Attitudes towards immigrants coming to the Slovak Republic]. In: *Forum Statisticum Slovacum*, 2012, Vol. 8, No. 3, pp. 12-18.
4. BETTS, A. (2008): *Global Migration Governance*. GEG Working Paper 2008/43. Oxford: Department of Politisc and International Relations, 2008. ISBN 978-0199653805.
5. BIHARIOVÁ, I. (2010): Facebook 1939. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti; OZ Ľudia proti rasizmu, 2010.
6. CAMPESI, G. (2015): Neoliberal and Neoconservative Discourses on Crime and Punishment. In: *Sortuz: Oñati Journal of Emergent Socio-Legal Studies*, 2015, Vol. 3, No. 1, pp. 33-52.
7. Denník SME. [online] In: *Petit Press*. [Cited 10.03.2016]. Available online: <http://www.petitpress.sk/ponukane-tituly/dennik-sme/>
8. DIVINSKÝ, B. (2007): *Zahraničná migrácia v Slovenskej republike: Vývojové trendy od roku 2000* [Foreign migration in the Slovak Republic: Development Trends since 2000]. Bratislava: Výskumné centrum SFPA, 2007. ISBN 978-80-970274-2-1.
9. DRULÁK, P. (2009): *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích* [How to research policy: qualitative methodology in political science and international relations]. Praha: Portál, 2008. ISBN 9788073673857.
10. GEIGER, M. – PÉCOUD, A. (2010): *The politics of international migration management*. Hampshire: Palgrave. Macmillan, 2010. ISBN 978-0-230-29488-2.
11. HLINČÍKOVÁ, M. – MESEŽNIKOV, G. (eds.) (2016): *Otvorená krajina alebo nedobytná pevnosť? Slovensko, migranti a utečenci* [Open country or impassable

³⁰ KHOSRAVINIK, M. (2010): The representation of refugees, asylum seekers and immigrants in British newspapers: a critical discourse analysis.

³¹ KHOSRAVINIK, M. (2009): The representation of refugees, asylum seekers and immigrants in British newspapers during the Balkan conflict (1999) and the British general election (2005), p. 487.

- fortress? Slovakia, migrants and refugees]. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky & Heinrich-Böll-Stiftung, 2016. ISBN 978-80-89345-60-1.
12. HOFFMANNOVÁ, J. (2006): Ironický rozměr stylu internetové komunikace (se zaměřením na intertextovou signalizaci ironie) [The ironis dimension of the internet communication style (focusing on intertextual signaling of irony)]. In: *Čeština doma a ve světě*, 2006, Vol. 14, No. 1, pp. 35-41.
 13. IVANIČ, P. (2015): Žaba v hrnci [Frog in a pot]. In: *SME*, 2015, Vol. 23, No. 268, p. 13.
 14. KHOSRAVINIK, M. (2009): The representation of refugees, asylum seekers and immigrants in British newspapers during the Balkan conflict (1999) and the British general election (2005). In: *Discourse & Society*, 2009, Vol. 20, No. 4, pp. 477-498.
 15. KHOSRAVINIK, M. (2010): The representation of refugees, asylum seekers and immigrants in British newspapers: a critical discourse analysis. In: *Journal of Language and Politics*, 2010, Vol. 9, No. 1, pp. 1-28.
 16. KRČMÁRIK, M. (2015): Pašerákom vynáša beznádej [Smugglers profit from despair]. In: *SME*, 2015, Vol. 23, No. 201, pp. 1, 7.
 17. HLINČÍKOVÁ, M. – CHUDŽÍKOVÁ, E. – GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E. – SEKULOVÁ, M. (2016): Migranti v meste: prítomní a (viditeľní). Inštitút pre verejné otázky [Migrants in the city: present and (visible)]. Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Bratislava, 2016.
 18. LAKOFF, G. – JOHNSON, M. (2002): *Metafory, ktorými žijeme* [Metaphors we live by]. Brno: HOST, 2002. ISBN 80-7294-071-6.
 19. LIBIGER, V. (2015): Byznys, ktorý teď kvete: obytné bunky pro běžence [Blooming business: housing cells for refugees]. In: *Mladá fronta DNES*, 2015, Vol. 26, No. 204, p. 15.
 20. MACHO, M. (2012a): Argumentačnosť a korektné argumenty v jazyku politického diskurzu [Argumentativeness and correct arguments in the language of political discourse]. In: P. Adamka and E. Zelenická, eds. *Jazyk – kultúra – spoločnosť (vzájomné súvislosti)*. Nitra : Constantine the Philosopher University in Nitra, 2012, pp. 95-105. ISBN 978-80-558-0117-9.
 21. MACHO, M. (2012b): Terminologické a metodologické východiská skúmania jazyka politického diskurzu [Terminological and methodological bases of the examination of the political discourse language]. In: *XLinguae.eu*, 2012, Vol. 5, No. 1, pp. 13-21.
 22. MACAGNO, F. – ZAVATTA, B. (2014): Reconstructing metaphorical meaning. In: *Argumentation*, 2014, Vol. 28, No. 4, pp. 453-488.
 23. MAYFIELD, A. (2008): What is social media? [online]. In: *iCrossing*, 2008. [Cited 10.03.2016]. Available online: http://www.icrossing.co.uk/fileadmin/uploads/eBooks/What_is_Social_Media_iCrossing_ebook.pdf.
 24. MISTRÍK, J. (1997): Štylistika [Stylistics]. Bratislava: SPN, 1997. ISBN 80-08-01042-8.
 25. MOCHŇACKÁ, B. (2012): Variácie a experiment - diskurz súčasnej počítačom sprostredkovanej komunikácie (CMC) [Variations and experiment – discourse of contemporary computer-mediated communications (CMC)]. In: *Jazyk a kultúra*, 2012, Vol. 10, No. 3, pp. 1-12.
 26. O novinách Mladá fronta DNES. [online]. In: *Magaziny CZ*. [Cited 16.03.2016]. Available online: <http://mlada-fronta-dnes.magaziny.cz/#celypopis>
 27. PALATA, Ľ. (2016): Požiar, ktorý môže podpáliť Európu [Fire that can burn down Europe]. In: *SME*, 2016, Vol. 24, No. 7, p. 15.

28. POLOCHOVÁ, I. (2015): Policejní razie v laboratoři francouzské imigrace [Police raid in the laboratory of French immigration]. In: *Mladá fronta DNES*, 2015, Vol. 26, No. 269, p. 3.
29. SALAHSHOUR, N. (2016): Liquid metaphors as positive evaluations: A corpus-assisted discourse analysis of the representation of migrants in a daily New Zealand newspaper. In: *Discourse, Context and Media*, 2016, Vol. 13, No. 2, pp. 73-81.
30. SPÁLOVÁ, L. – POLÁKOVÁ, E. (2013): Diskriminačné tendencie mediálneho zobrazovania Rómov a prvky extrémizmu v komunikácii na sociálnej sieti [Discriminatory tendencies of media imaging of Roma and elements of extremism in communication on the social network]. In: *Pravicový extrémizmus na Slovensku*. Brno: EU, 2013, pp. 92 – 126. ISBN 978-80-263-0516-3.
31. SPÁLOVÁ, L., – SZABO, P. – VITEKOVÁ, I. (2017): Mediálny obraz utečeneckej problematiky v hlavných mienkotvorných denníkoch Sme a Mladá fronta dnes [The media image of the refugee issue in the main opinion-based daily Sme and Mladá fronta today]. Prešov: PU, 217. ISBN 978-80-555-1828-2.
Available online:
www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Peknusiakova2/subor/Spalova_Szabo_Vitekova.pdf
32. TRAMPOTA, T. – VOJTĚCHOVSKÁ, M. (2010): *Metody výzkumu médií* [Media research methods]. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-683-4.
33. TUŠER, A. (2009): *Titulok – vizuálne avízo* [The headline – visual advice]. Trnava: University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava., 2009. ISBN 978-80-8105-137-1.
34. VAŠEČKA, M. (2009): Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike [Attitudes of the public to foreigners and foreign migration on the Slovak republic]. Bratislava: IOM, 2009. ISBN 978-80-970307-0-4.
35. VASBIEVA DINARA, G. (2016): English phrasal verbs potential in developing Russian first-year majors' foreign communicative competence. In: *XLinguae.eu*, 2016, Vol. 9, No. 3, pp. 93-103.
36. VODIČKA, M. (2016): Jak vratké lodičky plné migrantů rozkolébají Evropu [How labile little ships full of migrants are rocking Europe]. In: *Mladá fronta DNES*, 2016, Vol. 27, No. 9, p. 10.

Contact:

doc. Mgr. Lucia Spálová, PhD.

Faculty of Arts

Constantine the Philosopher University in Nitra

Dražovská 4

94974 Nitra, Slovak Republic

e-mail: lspalova@ukf.sk

Mgr. Peter Szabo, PhD.

Faculty of Arts

Constantine the Philosopher University in Nitra

Dražovská 4

94974 Nitra, Slovak Republic

e-mail: lspalova@ukf.sk

UTEČENCI, MIGRANTI A MIGRAČNÁ KRÍZA V EURÓPSKEJ ÚNII

Eva Stradiotová

Fakulta aplikovaných jazykov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: eva.stradiotová@euba.sk

Problematica migrácie je stále aktuálnou témou vďaka migračnej kríze v roku 2015, ktorej dôsledky pociťujeme aj v súčasnosti. Politici, politológovia, sociológovia a ďalší vedeckí pracovníci sa zaoberajú nielen príčinami migračnej krízy, ale usilujú sa nájsť aj riešenia, ktoré by v budúcnosti pomohli predísť nekontrolovanému nárastu migrantov. V prvej časti príspevku sa zaoberáme základnou terminológiou, ktorá sa týka migrácie. Definujeme migrantov, rôzne formy migrácie a zaoberáme sa faktormi, ktoré migráciu ovplyvňujú. V druhej časti príspevku sme sa zamerali na výskum migračnej krízy, ktorá vyvrcholila v roku 2015 a na analýzu, spracovanie a vyhodnotenie získaných dát.

Kľúčové slová: migrácia, migrant, faktory, kríza, Európska únia

The issue of migration is still a topical theme due to the migration crisis in 2015, the consequences of which we are seeing nowadays. Political scientists, politicians, sociologists and other scientists are not only concerned with the causes of the migration crisis, but they have been looking for solutions that will help to prevent uncontrolled growth in migrants in the future. In the first part of the paper we deal with the basic terminology concerning the migration. We define migrants, different forms of migration, and we deal with the factors that affect migration. In the second part, we focus on research of the migration crisis that culminated in 2015 and analysing, processing and evaluating the gained data.

Key words: migration, migrant, factors, crisis, European Union

JEL: F22

Úvod

Pri výskume problematiky migrácie sme sa stretli s viacerými definíciami migrácie. Vedci definovali migráciu odlišne na základe zamerania ich výskumu. Sociológovia sa sústredili na spoločenské konsekvencie mobility, geografovia zdôrazňujú časový a priestorový význam mobility a význam mobility na hospodárstvo je v centre záujmu ekonómov.

Podľa Demko, G.J., Ross, H.M., Schnell, G.A. migrácia je najkomplexnejšou zložkou zmeny populácie. Poskytuje dôležitú sieť na šírenie myšlienok a informácií a naznačuje príznaky sociálnych a ekonomických zmien.¹ Migrácia ľudí nie je javom len dnešnej doby. Je súčasťou histórie ľudstva od jeho začiatkov. Týka sa nás všetkých, lebo každý človek má skúsenosť s niektorou formou migrácie.

Nech by sme sa pozreli na akékoľvek obdobie, migrovanie cez oblasti a dôvody pre tieto migrácie boli rôzne, ovplyvňovali ich rôzne motivácie a prebiehali v rôznej intenzite. Migráciu považujeme za pomerne zložitý proces, v ktorom je život jednotlivca ovplyvnený konsekvenciami vyplývajúcimi z migrácie. Migrácie ovplyvňujú spoločenský život, kultúru, náboženstvo, ekonomiu a politiku.

¹ DEMKO, G.J., ROSS, H.M., SCHNELL, G.A. (1970). Population Geography : A Reader. New York: McGraw-Hill Book Company

1 Definovanie základných pojmov

Migrácia je definovaná ako trvalá alebo dlhodobá zmena bydliska. Takáto definícia je veľmi všeobecná a neposkytuje veľa informácií o migrácii, ako sú vzdialenosť, nerozlišuje či je to dobrovoľná alebo nedobrovoľná, interná alebo externá migrácia.²

Migrácia patrí k podmienkam ľudského bytia rovnako ako narodenie, choroba a smrť. Migrácie ako sociálne procesy sú – pokiaľ si odmyslíme úteky a nútené migrácie - odpoveďou na viac či menej komplexné ekonomické, ekologické, sociálne a kultúrne podmienky existencie človeka. Dejiny migrácií sú preto súčasťou všeobecných dejín a len na ich pozadí sa dajú pochopiť.³

Definícia zo slovníka IOM je podrobnejšia a definuje migráciu ako proces presúvania sa, buď cez medzinárodné hranice alebo presun v rámci štátu. Ide o pohyb obyvateľstva, ktorý zahŕňa všetky druhy presunov osôb, bez ohľadu na dĺžku, povahu a príčiny presunu. Zahŕňa migráciu utečencov, vysídlených osôb, vyhnančov a ekonomických migrantov.⁴

Migrácia teda znamená zmeny v skladbe obyvateľstva vychádzajúce z priestorového pohybu, pri ktorom dochádza k zmene trvalého respektíve obvyklého pobytu obyvateľstva. Migrácia je formálne dvojsmerný pohyb obyvateľstva. Ak sa prekračuje územnosprávna hranica – zahraničná migrácia, hovoríme o prisťahovaní – imigrácii, alebo o vysťahovaní – emigrácii.⁵

Medzinárodná migrácia je spojená so základnými črtami globálnej politiky, najmä nerovnosťou medzi bohatšími a chudobnejšími krajinami, a tiež politickými represiami a konfliktami⁶ a najmä v posledných rokoch je to jedna z hlavných tém nielen v médiách, ale i na politickej scéne.

Termín medzinárodná migrácia znamená pohyb ľudí (migrantov) z jednej geografickej jednotky do druhej cez administratívnu alebo politickú hranicu, ktorí sa chcú natrvalo alebo dočasne usadiť na inom mieste, ako je miesto ich pôvodu. Podstatou medzinárodnej migrácie je prechod z krajiny pôvodu do cieľovej krajiny cez hranice. Tento pohyb je vnímaný prijímajúcimi krajinami ako imigrácia. Migrácia z hľadiska jej dĺžky môže byť krátkodobá (3-11 mesiacov) alebo dlhodobá (viac ako 12 mesiacov).

Pod pojmom migrant je vnímaný každý nositeľ fenoménu cezhraničného pohybu obyvateľstva, a to bez ohľadu na rozmanité dôvody, ktoré ho vedú k opusteniu krajiny pôvodu, pokiaľ pobyt za hranicami trvá minimálne jeden kalendárny rok.⁷ Migranti, ktorí sa usadili v niektorej z krajín Európskej únie (ďalej EU) môžu žiť v jednej krajine, ale pracovať môžu v inej krajine, lebo im to umožňuje dohoda o voľnom pohybe občanov v rámci EU. Takýto migranti sa nazývajú cezhraniční migranti. Zvláštnu kategóriu medzi migrantmi tvoria utečenci. Utečenec je osoba, ktorá sa nachádza mimo svojho štátu pretože má oprávnené obavy pred prenasledovaním z rasových, náboženských a národnostných dôvodov alebo z dôvodu príslušnosti k určitej sociálnej skupine alebo zastávania určitých politických názorov, nemôže prijať alebo v dôsledku uvedených obáv odmieta ochranu svojho štátu; alebo je to osoba bez štátneho občianstva, ktorá sa nachádza mimo štátu svojho doterajšieho pobytu v dôsledku týchto udalostí a ktorá sa tam vzhľadom na uvedené obavy nemôže alebo nechce vrátiť.⁸

Z hľadiska prijímajúcej krajiny rozlišujeme :

² LEE, E. S. A theory of migration. Demography: 1966, ročník 3, číslo 1, s. 47 – 57

³ BADE, K. J. Evropa v pohybu: evropské migrace dvou staletí, Praha: Lidové noviny, 2005, s. 498

⁴ IOM. Glossary on Migration. Geneva: International Organization for Migration, 2004, s. 41

⁵ LIĐÁK, J. (2008) Medzinárodná migrácia v Európe v jej historickom kontexte. Almanach Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky, 3. ročník. Bratislava : Ekonóm. S. 15-32

⁶ GEDDES, A., SCHOLTEN, P. (2016) The Politics of Migration and Immigration in Europe. London: SAGE Publications Ltd.

⁷ LENČ, J., ŠTEFANČÍK, R. (2012) Mladí migranti v slovenskej spoločnosti. Medzinárodná migrácia, moslimovia, štát a verejná mienka. Brno: Tribun EU

⁸ Zbierka zákonov č. 319/1996 dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1996/319/>

- ekonomických migrantov, ktorí odišli zo svojej vlasti v snahe nájsť si prácu a zabezpečiť finančne rodinu,
- migrantov, ktorí hľadajú azyl. Podľa IOM⁹ žiadateľ o azyl, je osoba, ktorá hľadá azyl v hostujúcej krajine z dôvodu prenasledovania, vážneho bezprávia, ktorému musel žiadateľ čeliť v rodnej krajine a očakáva rozhodnutie o žiadosti o udelenie štatútu utečenca podľa príslušných medzinárodných a vnútroštátnych právnych predpisov. V prípade zamietavého rozhodnutia musí žiadateľ opustiť krajinu a tiež môže byť žiadateľ vyhostený z krajiny ako hociktorý občan inej krajiny v prípade, že je zaangažovaný do nelegálnej činnosti, pokiaľ mu nie je poskytnuté povolenie na pobyt z humanitárnych alebo iných s ľudskými právami súvisiacich dôvodov. Žiadateľa o azyl sa netýka Ženevská dohoda o ochrane utečencov,
- migrantov, ktorí sa chcú pripojiť k členom rodiny, ktorí už žijú v inej krajine ako je krajina pôvodu. V tomto prípade hovoríme o rodinnej migrácii, kde sa členovia rodiny presúvajú za živiteľom rodiny do hostovskej krajiny s cieľom zjednotiť rodinu,
- falošných utečencov. Pod falošným utečencom sa rozumie o azyl žiadajúci cudzinec pochádzajúci zo štátov, ktoré v demokratickom svete nie sú označované za rizikové. Za deklarovaným záujmom získať azyl sa môžu skrývať iné dôvody, ako sú zneužívanie sociálneho a zdravotného systému, jednoduchší prístup na pracovný trh hostujúcej krajiny,¹⁰
- štatutárnych utečencov. Ide o utečencov, ktorý spĺňajú kritériá Ženevskej dohody z roku 1951 a Protokolu z roku 1967,
- utečencov *in orbit*. Utečenci, ktorí síce nie sú vrátení priamo do krajiny, kde môžu byť prenasledovaní, ale ich žiadosť o azyl je zamietnutá alebo nie sú schopní nájsť štát, ktorý je ochotný preskúmať ich žiadosti, a sťahujú sa z jednej krajiny do druhej pri hľadaní azylu,
- utečencov *de facto*. Ide o osoby, ktoré neboli uznané za utečencov v zmysle Dohovoru OSN o právnom postavení utečencov z roku 1951 a Protokolu o postavení utečencov z roku 1967 a ktorí nie sú schopní alebo ochotní sa vrátiť do krajiny pôvodu z dôvodov, ktoré sú uznané za platné, t. j. sú to utečenci ktorí nemôžu alebo nechcú získať postavenie štatutárnych utečencov,¹¹
- utečenci *in transit* (transmigranti). Sú dočasne prijatí na teritórium štátu pod podmienkou, že sa presídlia inde.
- utečenec *sur place*. Osoby, ktoré nie sú utečencami, keď opúšťajú svoju krajinu pôvodu, ale stanú sa utečencami neskôr a dôvodom je opodstatnený strach z prenasledovania kvôli štátnemu prevratu, zavedeniu alebo zintenzívnenie represíí v krajine pôvodu alebo zavedenie represíí, alebo prenasledovania po ich odchode. Nárok v tejto kategórii môže byť tiež založený na politických aktivitách, ktoré boli uskutočnené v dobrej viere v krajine pôvodu,¹²
- utečenci *prima facie*. Sú utečenci, o ktorých utečeneckom štatúte bolo rozhodnuté v rámci väčšej skupiny v situácii rozsiahleho prílivu, bez toho, aby boli žiadosti posúdené jednotlivito.¹³

⁹ IOM. Glossary on Migration. Geneva: International Organization for Migration, 2004, s 8

¹⁰ LENČ, J., ŠTEFANČÍK, R. (2012) Mladí migranti v slovenskej spoločnosti. Medzinárodná migrácia, moslimovia, štát a verejná mienka. Brno : Tribun EU

¹¹ OSN (1951): Convention relating to the Status of Refugees. [online]. [cit. 13. 6. 2011]. Dostupné z URL: http://www.unhcr.ch/-html/menu3/b/o_c_ref.htm.

¹² IOM. Glossary on Migration. Geneva: International Organization for Migration, 2004, s. 53

¹³ RUTINWA, B. (2002) New Issues in Refugee Research: Prima facie status and refugee protection. Geneva: Evaluation and Policy Analysis Unit

Rozlišujeme niekoľko typov migrácie :

- pravidelná migrácia - migrácia, ku ktorej dochádza prostredníctvom uznaných legálnych kanálov,
- nepravidelná migrácia – je chápaná ako nelegálna migrácia, pri ktorej migrant prekročí hranice bez povolenia a príslušných dokladov potrebných na vstup do krajiny, t. j. ide o presun, ktorý sa vymyká normám prijímajúcich krajín,¹⁴
- nelegálna migrácia - tajná alebo skrytá migrácia, ktorá je v rozpore s imigračnými požiadavkami. Môže sa vyskytnúť, ak iný štátny príslušník porušuje vstupné predpisy krajiny. Je súčasťou šedej a čiernej ekonomiky.¹⁵ Neexistuje jasná alebo všeobecne prijateľná definícia nelegálnej migrácie. Z hľadiska cieľovej krajiny ide o nelegálny vstup, pobyt alebo prácu v cieľovej krajine, čo znamená, že migrant nemá potrebné povolenie alebo dokumenty požadované podľa imigračných nariadení na vstup (prekročí medzinárodnú hranicu bez platného cestovného pasu alebo cestovného dokladu), na pobyt alebo prácu v cieľovej krajine alebo nespĺňa administratívne požiadavky na opustenie krajiny pôvodu.. Existuje však tendencia obmedziť používanie výrazu "nelegálna migrácia" na prípady pašovania migrantov,
- legálna migrácia je uskutočňovaná oficiálnymi migračnými kanálmi v súlade so záujmami zúčastnených krajín, a je teda ľahšie sledovateľná a tiež predikovateľná. V princípe platí, že je lepšie posilniť boj s nelegálnou migráciou a vytvárať podmienky pre zvyšovanie podielu legálnej a ekonomicky prospešnej migrácie,¹⁶
- nútená - je všeobecný pojem používaný na opis migračných presunov, v ktorých existuje prvok nátlaku, vrátane ohrozenia života a živobytia vyplývajúci buď z prírodných alebo človekom spôsobených príčin. Môže ísť napríklad o vysídlené osoby v rámci štátu, ako aj ľudí vysídlených kvôli prírodným, environmentálnym, chemickým, jadrovým katastrofám alebo hladomoru.
- dobrovoľná migrácia sa uskutočňuje z iniciatívy migranta. Sem môžeme zaradiť aj reemigráciu – proces sťahovania dávnejších emigrantov, ktorí sa po určitom čase neprítomnosti vracajú do krajiny svojho pôvodu,
- ekonomická migrácia – ide o migráciu osôb, ktorých cieľom je zlepšiť si životnú úroveň. Pre cieľovú krajinu sa stávajú lacnou pracovnou silou, ale len za predpokladu, že prišli do cieľovej krajiny pracovať a nie je ich prvotným cieľom zneužívanie sociálneho systému hostujúcej krajiny,
- vnútorná – ide o migráciu v rámci krajiny pôvodu,
- externá migrácia, známa ako medzinárodná migrácia, ako sme už spomínali týka sa presunu z krajiny pôvodu do cieľovej krajiny,
- imigrácia – prisťahovanie,
- emigrácia – je protikladom imigrácie a znamená vystťahovanie z krajiny pôvodu.

Pohyb ľudí z jednej krajiny do druhej je primárne motivovaný, už spomínanými príčinami v nerovnosti príjmu a bohatstva. Tieto nerovnosti môžeme považovať za silnú ekonomickú hnaciu silu migrácie.

Výskumníci, ktorí sa zaoberajú problematikou migrácie uvádzajú viaceré klasifikácie faktorov. Faktory, ktoré vstupujú do procesu rozhodovania pre migráciu alebo proti migrácii môžeme rozdeliť do 4 skupín:

¹⁴ IOM. Glossary on Migration. Geneva: International Organization for Migration, 2004, s. 34

¹⁵ ONDRUŠEK, M. medzinárodná migrácia – významný činiteľ sociálno-ekonomického rozvoja svetových regiónov. Medzinárodné vzťahy 2/2010, ročník VIII. Bratislava: Ekonóm, s. 41

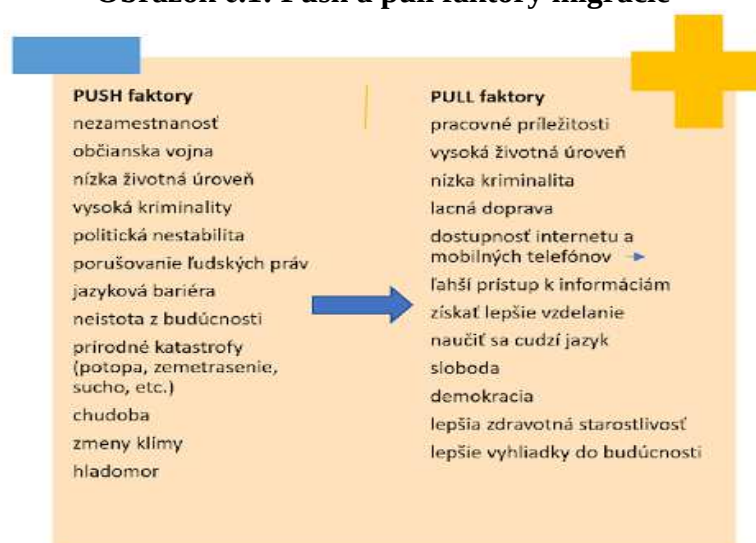
¹⁶ ONDRUŠEK, M. medzinárodná migrácia – významný činiteľ sociálno-ekonomického rozvoja svetových regiónov. Medzinárodné vzťahy 2/2010, ročník VIII. Bratislava: Ekonóm, s. 41

1. Faktory spojené s oblasťou pôvodu - Osoby žijúce v oblasti pôvodu sú s danou oblasťou dobre oboznámené a sú schopné robiť uvážené rozhodnutia, ktoré sa danej oblasti týkajú. Pre mnohých migrantov je oblasť pôvodu významná, lebo v nej prežili obdobie svojho dospievania, formovania sa, spájajú sa s ňou spomienky na detstvo, v retrospektívnom pohľade sú negatívne elementy potláčané do úzadia.
2. Faktory spojené s oblasťou určenia. Vedomosti o oblasti cieľovej krajiny sú málokedy presné a výhody a nevýhody danej oblasti môžu chápať, len ak tam budú žiť, čo vyvoláva určitú neistotu. Po príchode do cieľovej krajiny nastáva obdobie asimilácie. V tomto období u novo prišielca môže prísť k nesprávnemu vyhodnoteniu pozitívnych a negatívnych faktorov spojených s oblasťou určenia.
3. Existujúce prekážky. Do tejto skupiny spadajú prekážky ako sú vzdialenosť, fyzické prekážky (more, pohoria, etc.), náklady na prepravu.
4. Osobné faktory. Tieto faktory závisia od jednotlivcov. Môže to byť vek, pohlavie, vzdelanie, etc.

Tieto faktory vníma každý potencionálny migrant odlišne. Faktor, ktorý je pre jedného migranta dôležitý, t. j. je priťahovačom, môže byť pre druhého vypudzovačom. Lee, E. navrhol model medzinárodnej migrácie, ktorý je založený na skupine faktorov, ktoré migrantov vytláčajú z krajiny pôvodu a priťahujú do cieľovej krajiny.¹⁷ Na základe tohto modelu môžeme faktory rozdeliť do 2 kategórií: „push (vytláčať)“ a „pull (priťahovať)“:

- pull faktory, sú vplyvy, ktoré priťahujú (lákajú) migrantov do cieľovej krajiny. Tieto faktory môžu výrazne ovplyvniť proces rozhodovania. Takýmito faktormi môžu byť: vyššia životná úroveň s ktorou je spojená vyššia kvalita života, pracovné príležitosti, demokratický politický systém, životné prostredie, sebarealizácia, nízka kriminalita, možnosť získať lepšie vzdelanie, lepšiu zdravotnú starostlivosť, lepšie vyhliadky do budúcnosti, etc.
- push faktory, na rozdiel od pull faktorov, sú to faktory, ktoré sa týkajú krajiny pôvodu a sú príčinou toho, že sa migrant rozhodne emigrovať. Sú to napr. občianska vojna, vysoká nezamestnanosť, nevhodné podmienky na život, prírodné katastrofy (sucho, etc.), politická nestabilita, nízka životná úroveň, vysoká kriminalita, porušovanie ľudských práv, chudoba, zmeny klímy, hladomor, etc.

Obrázok č.1: Push a pull faktory migrácie

¹⁷ LEE, E. S. A theory of migration. Demography: 1966, ročník 3, číslo 1, str. 47 – 57, dostupné na <http://www.students.uni-mainz.de/jkissel/Skripte/Lee.pdf>, 21.11.2012

Ďalšie faktory, ktoré ovplyvňujú migráciu sú:

- dôsledky politických zmien
- demografické faktory,
- spoločensko-kultúrne faktory,
- vojnové konflikty
- činnosť a účinky siete migrantov, ktoré spájajú potenciálnych migrantov so známymi a rodinnými príslušníkmi, ktorí sa už presťahovali, a ktorí im môžu poskytnúť informácie týkajúce sa migrácie prostredníctvom informačných a komunikačných technológií;
- štruktúra obyvateľstva ovplyvňujúce schopnosť ľudí migrovať s mladšími dospelými
- skôr ako so staršími ľuďmi;
- účinky zmien životného prostredia na živobytie ľudí, napr., dlhotrvajúce sucha, prírodné katastrofy, etc.¹⁸

V súvislosti s faktormi, ktoré ovplyvňujú migráciu je dôležité spomenúť, že tie isté faktory jej môžu zabrániť, lebo sa stávajú dôvodom, prečo ľudia nedokážu migrovať.

2 Migračné vlny v Európe v 20. a 21. storočí

Migrácia z historického hľadiska nie je nič nové, v čom sa však jednotlivé migrácie líšia je, že sa dejú v rôznych kultúrno-politických obdobiach, čo má za následok väčšiu alebo menšiu akceptovateľnosť migrantov obyvateľmi v krajinách, ktorých sa táto migrácia týka, a či je medzinárodná migrácia považovaná za dobrú alebo zlú vec, je vo veľkej miere závislé na rozhodnutiach prijatých v krajinách, do ktorých migranti miera a do akej miery sa tieto krajiny otvoria a akceptujú migrantov. Zolberg použil v tomto kontexte metaforu „múry, ktoré si tieto krajiny stavajú a malé dvere, ktoré sa otvárajú.“¹⁹ Táto metafora vystihuje situáciu, v ktorej sa nachádzame a aj snahu krajín zastaviť príliv migrantov budovaním skutočného oplotenia, ktoré by bránilo migrantom vstúpiť do krajiny.

Počas svojej existencie je Európska únia neustále vystavovaná migračným vlnám. Ak by sme porovnali migrácie ľudí, ktoré vznikli po 1. a 2. svetovej vojne s migráciou, ktorá vznikla v roku 2015 aj napriek tomu, že tam vidíme určité paralely, je táto migrácia odlišná a viedla k migračnej kríze v Európe, ktorá vyvrcholila v roku 2015.

Obdobie po druhej svetovej vojne bolo charakteristické liberálnou prisťahovaleckou politikou. Pozitívny prístup k migrácii vyplýval z povojnovej situácie. Krajiny potrebovali pracovnú silu na obnovu zničených miest. Migrácia ekonomických migrantov bola v tom čase vítaná. Založená bola na tzv. rotačnom princípe (Rotationsprinzip). Tento princíp zabezpečoval príchod zahraničných pracovníkov prevažne v mladom veku, mužského pohlavia a bez rodinných záväzkov. Cieľom mal byť rýchly zárobok a následný návrat do krajiny pôvodu. Po získaní financií potrebných pre vlastnú existenciu mali byť nahradení novými pracovníkmi. Vôbec sa nepočítalo s trvalým pobytom cudzincov.²⁰

Západné Nemecko, Švédsko, Holandsko a Belgicko, medzi inými krajinami, zaviedli systém tzv. "host'ovských pracovníkov" (gastarbeiterov), aby vyplnili medzeru na trhu práce. Do Nemecka prichádzali host'ujúci pracovníci hlavne z Turecka, a najväčší nárast zaznamenali po uzatvorení nemecko-tureckej pracovnej zmluvy z roku 1961. Host'ujúci pracovníci v Holandsku a Belgicku pochádzali z Turecka, severnej Afriky a ďalších krajín, ktoré boli

¹⁸ GEDDES, A., SCHOLTEN, P. (2016) *The Politics of Migration and Immigration in Europe*. London: SAGE Publications Ltd.

¹⁹ ZOLBERG, A. (1989) 'The next waves: Migration theory for a changing world', *International Migration Review*, 23(3): s. 403–30

²⁰ ŠTEFANČÍK, R. (2010) Medzinárodná migrácia a jej dopady na migračnú politiku vo Švajčiarsku. *Medzinárodné vzťahy* 2/2010, ročník VIII. Bratislava: Ekonóm, s. 108

kedysi ich kolóniami.²¹ Krajiny, ktoré otvorili svoje hranice pre hostujúcich pracovníkov, chceli zastaviť ich príliv, ale nepodarilo sa im to, čo má za následok, že Európa sa stala alternatívnym domovom pre celý svet a z hostujúcich pracovníkov sa stali permanentní usadlíci. Krajiny Európskej únie sa rozhodli obmedziť ekonomickú migráciu nevzdelanej pracovnej sily a prijímali hlavne vzdelaných migrantov.

Ďalšie vlny migrácie boli spôsobené občianskou vojnou v Libanone v 70-tych rokoch, konfliktami v Iraku v 80. rokoch, rozpadom ZSSR a občianskou vojnou v bývalej Juhoslávii v 90. rokoch. Tieto migračné vlny pokračujú aj v 21. storočí, keď prišlo k nárastu migrantov z dôvodu politickej nestability, neistých sociálno-ekonomických podmienok, t. j. nedostatku základných práv, vysokej miery nezamestnanosti a rovnako nevzdelanosť majú za následok nespokojnosť a frustráciu medzi obyvateľmi, ktorí vidia v emigrácii možnosť úniku z tejto pre nich bezvýchodiskovej situácie.

Európa je v súčasnosti svedkom zmiešanej migrácie, ktorý zahŕňa hospodárskych migrantov, žiadateľov o azyl a utečencov. Rozlíšenie medzi uvedenými kategóriami je zvyčajne pomerne komplikované, lebo nie vždy je možné rozlíšiť skutočné dôvody migrácie.

Migrácia v roku 2015 bola spôsobená vojnovým konfliktom v Sýrii, následkom ktorého 4,5 milióna Sýrčanov utieklo do Turecka, Libanonu a Jordánu.

3 Migračná kríza v Európe

Výroky kancelárky Merkelovej v auguste a septembri 2015 sú mnohými vnímané ako „spúšťač element migrácie“. Prvý výrok „zvládneme to“/ "dokážeme to", vyslovila počas svojej tradičnej letnej tlačovej konferencie 31. augusta 2015 a rozhodnutie Merkelovej z 5. septembra 2015 prijať tisíce utečencov, ktorí sa vydali na prechod od stanice Keleti v Budapešti do Nemecka. 10.9.2015 bola zverejnená fotografia Merkelovej s utečencom počas jej návštevy v hostely v Berlíne. Otázkou je, či tieto 3 fakty mohli spustiť migračnú krízu, ktorej Európa čelila.

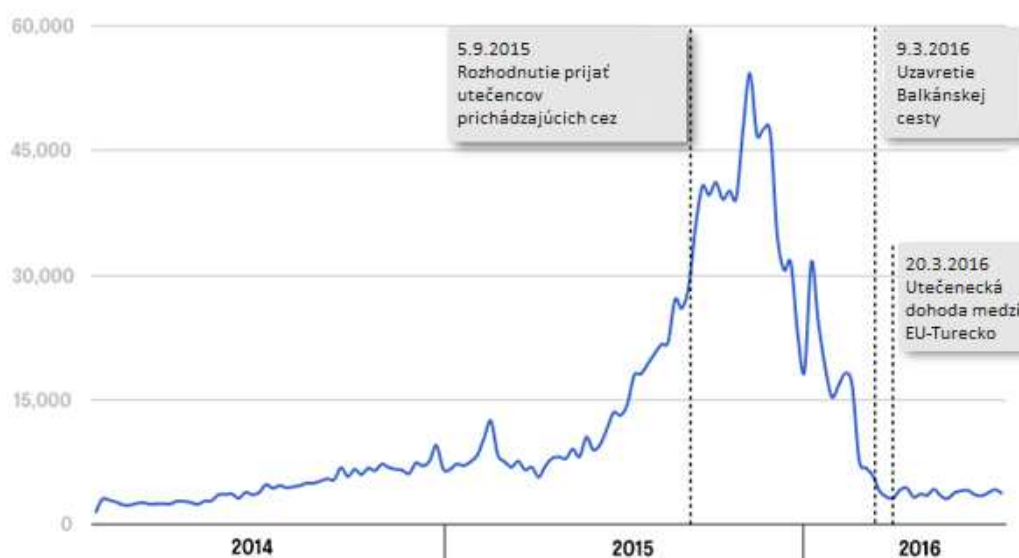
Expert z Inštitútu pre výskum zamestnanosti (IAB) v Norimbergu Herbert Brücker analyzoval údaje zo Spolkového úradu pre migráciu a utečencov (BAMF), v ktorých sa po prvýkrát preukazuje, ako sa počet utečencov vyvíjal týždenne. Jeho výsledky naznačujú, že utečenecká vlna začala oveľa skôr, na jar roku 2015, a že rozhodnutie Merkelovej z 5. septembra nezmenilo nič, prinajmenšom nie v Nemecku.²²

Na grafe č.1 vidíme vývoj počtu utečencov v Nemecku. Z grafu je zrejmé, že migrácia sa začala ešte pred septembrom 2015, ale tiež vidíme, ako migrácia eskalovala po septembri 2015. Otázkou je, do akej miery ústretovosť nemeckej kancelárky Merkelovej ovplyvnila skutočný príliv migrantov. Na túto otázku je ťažké odpovedať, ale vzhľadom na to, že migrácia sa začala už v roku 2014, je dosť pravdepodobné, že výroky kancelárky Merkelovej mali len minimálny vplyv na eskaláciu počtu migrantov v roku 2015, ktorá vyústila do migračnej krízy v Európe.

²¹ MURRY, D. (2017): The Strange Death of Europe: Ration, Identity, Islam. London: Bloomsbury Publishing Plc.

²² FAIGLE Von, P., POLKE-MAJEWSKI, K., SASCHA. It Really Wasn't Merkel. In Zeit online. Venohr dostupné na. <http://www.zeit.de/politik/ausland/2016-10/angela-merkel-influence-refugees-open-borders-balkan-route>

Graf č.1: Vývoj počtu utečencov v Nemecku

Zdroj: Zeit Online²³

Jelena von Helldorff²⁴ vidí príčiny, ktoré viedli k migračnej kríze už v roku 2003. Za najdôležitejšie dôvody, ktoré vyústili do krízy, považuje konflikty a občianske vojny na strednom východe, politický chaos v Afrike, ktorý viedol k rozpadu štátov, ktoré neboli schopné poskytnúť bezpečnosť a prosperitu obyvateľom. Invázia na Irak spustila prvú vlnu migrácie, ale v tom čase táto migrácia ešte nezasiahla Európske krajiny, lebo utečenci hľadali útočisko v susediacich štátoch, hlavne v Jordánsku a Libanone. Ďalšiu vlnu migrácií spustila Arabská jar v roku 2011. Pád starých, nedemokratických režimov, neriešil problémy, kvôli ktorým nepokoje vznikli a boli nahradené novými formami bezprávia a útlaku, čo malo za následok novú vlnu utečencov. Ďalšou oblasťou, ktorá participovala na migračnej kríze, sú subsaharské štáty, Somálsko, Eritrea, Senegal a Nigéria, ktoré sú charakteristické nefunkčnými štátnymi inštitúciami, represiou, nefungujúcou ekonomikou. Nárast islamského extrémizmu, vznik Islamského štátu a jeho expanzia tiež patria k spúšťačom migrácie.

Krajiny Európskej únie neboli pripravené na takýto mimoriadne vysoký počet migrantov (v období od januára do septembra 2015 bolo prijatých približne 816 tisíc žiadostí o azyl.²⁵ Zlyhal azylový systém a krajiny na juhu Európy prestávali zvládať registráciu migrantov, čo malo za následok, že migranti využili toto nezvládnutie situácie a dostali do ďalších krajín Európskej únie bez registrácie. Mnohí migranti sa snažili tejto registrácii cielene vyhnúť, lebo podľa Dublinského dohovoru z roku 2003²⁶ má byť žiadateľ o azyl vrátený späť do krajiny, kde o azyl požiadal. Prístup krajín EÚ k migračnej výzve bol väčšinou reaktívny, namiesto toho, aby bol proaktívny a zameriaval sa na ovplyvňovanie a riešenie udalostí.²⁷

²³ Source: IAB using data from the EASY system provided by the Federal Office for Migration and Refugees, Zeit Online. Dostupné na: <http://www.zeit.de/politik/ausland/2016-10/angela-merkel-influence-refugees-open-borders-balkan-route>

²⁴ HELLDORF von, J. (2015) The EU Migration Dilemma. Heinrich Boll Stiftung. European Union, s. 2. Dostupné na: <https://eu.boell.org/en/2015/09/03/eu-migration-dilemma>

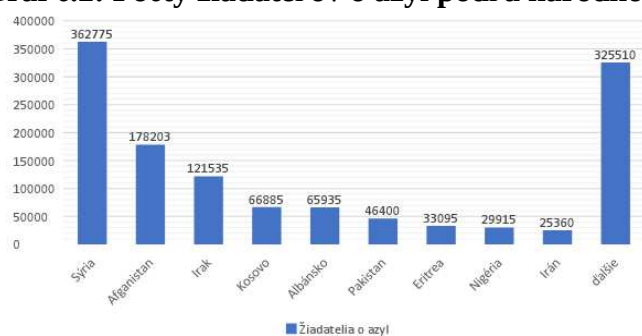
²⁵ Eurostat, Asylum and first time asylum applicants. Dostupné na: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Asylum_quarterly_report, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karte_FL%C3%BChtlingskrise_in_Europa_2015.png.

²⁶ Správa Komisie Európskemu parlamentu a Rade o hodnotení dublinského systému. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=celex%3A52007DC0299>

²⁷ HELLDORF von, J. (2015) The EU Migration Dilemma. Heinrich Boll Stiftung. European Union, s. 2. Dostupné na: <https://eu.boell.org/en/2015/09/03/eu-migration-dilemma>

Na grafe č.2 vidíme počty žiadateľov o azyl podľa národností. Najviac žiadateľov bolo zo Sýrie. Z grafu je zrejmé, že žiadatelia sú občanmi krajín zmietaných v občianskej vojne alebo s nízkou životnou úrovňou, ktorá je dôsledkom občianskej vojny.

Graf č.2: Počty žiadateľov o azyl podľa národností.

Zdroj: Eurostat ²⁸

Záver

V príspevku sme sa zamerali na definovanie základných termínov, ktoré sa týkajú migrácie, a ktoré sú dôležité pre pochopenie tejto, tak zložitej problematiky. Migračná kríza v roku 2015, ktorá zasiahla štáty Európskej únie, ukázala, že krajiny Európskej únie neboli na takúto vlnu migrácie pripravené, čo malo za následok vstup migrantov do krajín Európskej únie bez registrácie v prvej krajine, do ktorej vstúpili. Táto situácia vyústila k nezhodám medzi jednotlivými krajinami, ktoré sa navzájom obviňovali, a k neochote prijímať migrantov, ktorých vnímali ako hrozbu.

Krajiny Európskej únie by mali prehodnotiť azylový systém, jasne definovať azylové pravidlá, urobiť reformu spracovania azylových žiadostí. Aby Európska únia aby predišla ďalšej migračnej kríze, alebo ju aspoň zmiernila, mala by, okrem reformy migračnej politiky, zabezpečiť aj svoje vonkajšie hranice.

Použitá literatúra:

1. BADE, K. J. (2005): *Evropa v pohybu: evropské migrace dvou staletí*. Praha: Lidové noviny, 2005. 498stán. ISBN 80-7106-559-5
2. DEMKO, G.J., ROSS, H.M., SCHNELL, G.A. (1970): *Population Geography: A Reader*. New York: McGraw-Hill Book Company
3. FAIGLE Von, P., POLKE-MAJEWSKI, K., SASCHA.(2016): It Really Wasn't Merkel. In *Zeit online*. Venohr. Dostupné na: <http://www.zeit.de/politik/ausland/2016-10/angela-merkel-influence-refugees-open-borders-balkan-route>
4. GEDDES, A., SCHOLTEN, P. (2016): *The Politics of Migration and Immigration in Europe*. London: SAGE Publications Ltd. ISBN 978-1-84920-467-5
5. HELLDORF von, J. (2015): *The EU Migration Dilemma*. Heinrich Boll Stiftung. European Union. Dostupné na: <https://eu.boell.org/en/2015/09/03/eu-migration-dilemma>
6. IOM. *Glossary on Migration*. Geneva: International Organization for Migration, 2004, s 78
7. LENČ, J., ŠTEFANČÍK, R. (2012): *Mladí migranti v slovenskej spoločnosti. Medzinárodná migrácia, moslimovia, štát a verejná mienka*. Brno : Tribun EU. ISBN 978-80-263-0311-4

²⁸ Eurostat news release, retrieved on Sunday 8th May, 2016. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7203832/3-04032016-AP-EN.pdf/790eba01-381c-4163-bcd2-a54959b99ed6>

8. LEE, E. S.(1966): A theory of migration. In *Demography: 1966*, ročník 3, číslo 1, str. 47 – 57, dostupné na <http://www.students.uni-mainz.de/jkissel/Skripte/Lee.pdf>, 21.11.2012
9. LIĐÁK, J. (2008): Medzinárodná migrácia v Európe v jej historickom kontexte. In *Almanach Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*, 3. ročník. Bratislava : Ekonóm. s 15-32
10. MURRY, D. (2017): *The Strange Death of Europe: Ration, Identity, Islam*. London: Bloomsbury Publishing Plc. eISBN 978 1 4729 4225 8
11. ONDRUŠEK, M. (2010): Medzinárodná migrácia – významný činiteľ sociálno-ekonomického rozvoja svetových regiónov. In *Medzinárodné vzťahy 2/2010*, ročník VIII. Bratislava: Ekonóm. ISSN 1336-1562, s. 181
12. OSN (1951): Convention relating to the Status of Refugees. Dostupné z URL: http://www.unhchr.ch/-html/menu3/b/o_c_ref.htm.
13. RUTINWA, B. (2002): *New Issues in Refugee Research: Prima facie status and refugee protection*. Geneva: Evaluation and Policy Analysis Unit. ISSN 1020-7473
14. ŠTEFANČÍK, R. (2010) Medzinárodná migrácia a jej dopady na migračnú politiku vo Švajčiarsku. In *Medzinárodné vzťahy 2/2010*, ročník VIII. Bratislava: Ekonóm. ISSN 1336-1562, s. 181
15. Zbierka zákonov č. 319/1996 dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1996/319/>
16. ZOLBERG, A. (1989) ‘The next waves: Migration theory for a changing world’, In *International Migration Review*, 23(3): 403–30.

Kontakt:

PaedDr. Eva Stradiotová, PhD.

Fakulta aplikovaných jazykov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: eva.stradiotova@euba.sk

RADIKALIZÁCIA A JEJ PRÍČINY

Pavol Struhár

Katedra politológie Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Študentská 2,
911 50 Trenčín, Slovenská republika, e-mail: pavol.struhar@tnuni.sk

Príspevok v podobe prehľadovej štúdie sa zaoberá problematikou radikalizácie. Jeho cieľom je predstaviť rôzne koncepcie radikalizácie a vytvoriť vlastnú definíciu pre potreby empirického výskumu v slovenskom prostredí. Príspevok zároveň ponúka stručný prehľad príčin radikalizácie, vytvorený na základe realizovaných výskumov a relevantnej odbornej literatúry. V závere príspevku sa konštatuje, že neexistuje jediné vysvetlenie radikalizácie, keďže ju spôsobuje mnoho navzájom pôsobiacich kauzálnych faktorov a katalyzátorov na rôznych úrovniach. Rovnako tak neexistuje jednotný socio-demografický a psychologický profil radikála či extrémistu, čo je kľúčové zistenie pre účely prevencie extrémizmu.

Kľúčové slová: radikalizácia, extrémizmus, radikalizmus, násilie, terorizmus

Presented paper in a form of literature review deals with the issue of radicalization. The aim of the paper is to introduce various concepts of radicalisation and propose new definition of radicalization for the purpose of empirical research in Slovak environment. Simultaneously, the goal of this paper is to create the brief overview of radicalisation's causes confirmed by empirical research and introduced in academic literature. As concluded, there is no single casual factor of radicalization but plenty of mutually affecting casual factors on various levels that drives and catalyses radicalisation. Similarly, there is no single socio-demographic or psychological profile of a radical or an extremist, what is crucial finding in prevention of extremism.

Key words: radicalisation, extremism, radicalism, violence, terrorism

JEL: K42, I21

Úvod

Extrémizmus je aktuálne jednou z hlavných tém politického a verejného diskurzu na Slovensku a od roku 2016 aj prioritou vlády Slovenskej republiky. V programovom vyhlásení na roky 2016-2020 vláda deklaruje záujem „posilniť aktivity a inštitucionálne štruktúry zamerané na predchádzanie a elimináciu radikalizácie spoločnosti vo forme extrémizmu, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a agresívneho nacionalizmu.“¹ Vláda koná, hoci niektoré opatrenia sú vnímané rozpačito. Napríklad, v roku 2017 sa Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu rozhodlo úpravou Štátneho vzdelávacieho programu zvýšiť počet hodín dejepisu pre žiakov II. stupňa základných škôl, keďže sa pravdepodobne domnieva, že nedostatočná znalosť histórie u žiakov je príčinou ich radikálnych či dokonca extrémistických postojov. Na druhej strane, Slovenská komora učiteľov toto opatrenie vníma ako „nesystémové a nedostatočné na to, aby sme zabránili šíreniu extrémizmu medzi mladými ľuďmi“² a zdôrazňuje potrebu kvalitných pedagógov. Akýkoľvek postoj zaujmeme v tejto otázke, uvedený prípad dokazuje, že kvalitnej odbornej diskusii alebo navrhovanému opatreniu v boji proti extrémizmu by mala predchádzať dostatočná znalosť extrémistickej scény s jej aktérmi či mobilizačnými a komunikačnými stratégiami, ale tiež poznanie príčin, prečo sa mladí ľudia postupne včleňujú do extrémistického prostredia.

¹ ÚRAD VLÁDY SR (2016): Programové vyhlásenie vlády SR na roky 2016-2020.

² TASR. (2017): Stanovisko SKU k dejepisu a nariadeniu používať spojité písané písmo.

Extrémistické prostredie, konkrétne jednotliví aktéri, ich stratégie či pôsobenie je pomerne dobre analyzované vo viacerých odborných a populárnych článkoch. Radikalizácii a príčinám, ktoré môžu podnietiť, resp. zintenzívniť radikalizáciu (hlavne mládeže), sa však akademická obec venuje menej, na čo upozorňujú mnohí autori (napr. Van der Valk&Wagenaar; A.P. Schmid alebo R. Borum). Aj preto je cieľom tohto príspevku predstaviť rôzne koncepcie radikalizácie s prihliadnutím na potreby empirického výskumu politického extrémizmu v slovenskom prostredí a zároveň vytvoriť stručný prehľad relevantných príčin radikalizácie, ktoré odborná literatúra na základe realizovaných výskumov uvádza.

Práca má primárne charakter prehľadovej štúdie, keď na základe realizovaných výskumov a odbornej literatúry poznatky vytriedime a zhrnieme do uceleného textu. Pri štúdiu odbornej literatúry sme sa zameriavali jednak na prehľadové štúdie a teoretické práce akademikov, ale tiež na výstupy expertných skupín niektorých štátov (USA, Veľká Británia, Austrália, Česká republika) či Európskej únie, čím chceme priblížiť rozdiely vo vnímaní pojmu radikalizácie a jej príčin medzi akademickou obcou a bezpečnostnými aktérmi.

1 Teoretické koncepcie radikalizácie

Verejnosť, v záujme preventívne reagovať na hrozbu extrémizmu, často od expertov očakáva jasnú odpoveď ako vyzerá typický prívrženec extrémistickej ideológie, resp. obeť radikalizácie. Väčšina z nich, napríklad Matthew Francis alebo autori Kira Harris, Eyal Gringart, Deirdre Drake však upozorňujú³, že neexistuje univerzálny model vysvetľujúci radikalizáciu, ani univerzálny socio-demografický či osobnostný profil extrémistu. V prípade skúmania radikalizácie preto neexistuje ani zhoda o vplyvujúcich faktoroch, katalyzátoroch či samotnom procese a mechanizme radikalizácie.

Neprekvapí tak, že ani v otázke samotného vymedzenia radikalizácie neexistuje jednotný pohľad. Austrálska vláda napríklad definuje radikalizáciu veľmi mierne ako proces, kedy sa myslenie a správanie jednotlivca výrazne odchyľuje od pohľadu väčšiny ľudí v komunite alebo spoločnosti. Chris Angus v tejto súvislosti používa príklad sufražetiek, ktorých boj za volebné práva žien bol vnímaný tiež radikálne, keďže ich postoje boli vo vtedajšej spoločnosti považované za nekonformné⁴. Toto chápanie radikalizácie by nám však nepomohlo vyselektovať také myšlienky a konanie, ktoré v súčasnosti predstavujú reálnu bezpečnostnú hrozbu pre demokratickú spoločnosť, resp. niektorých jej členov. Aj preto väčšina autorov spája proces radikalizácie s osvojovaním si extrémistických, resp. nenávistných myšlienok, čím presnejšie vystihujú podstatu radikalizácie v liberálnych demokraciách. Z tohto pohľadu je vhodnejšia definícia českého Centra proti terorizmu a hybridným hrozbám, ktoré definuje radikalizáciou ako „*zmenu ideologických postojov človeka smerom k postojom vyhraneným, ktoré vybočujú z ústavných noriem, vyznačujú sa prvkami netolerance a útočia proti základným demokratickým ústavným princípom.*“⁵ R. Borum, zástupca akademickej obce, chápe radikalizáciu podobne, ako „*proces rozvíjania extrémistickej ideológie a presvedčenia*“⁶, pričom za extrémistickú ideológiu v kontexte liberálnej demokracie považuje ideológiu prejavujúcu odpor k princípom demokracie a univerzálnym ľudským právam, resp. podporujúcu rasistickú a náboženskú nadradenosť. Zároveň upozorňuje, že extrémizmom je tiež používanie takých prostriedkov na dosiahnutie politických a ideologických cieľov, ktoré sú ľahostajné k životu, slobode a ľudským právam iných ľudí.

Bezpečnostný rozmer radikalizácie je možné nájsť v definícii dánskych spravodajských služieb, ktoré radikalizáciu spájajú s terorizmom: vymedzujú ju ako *proces, ktorým jednotlivec*

³ FRANCIS, M. (2012): What causes Radicalisation? Main lines of consensus in recent research.

HARRIS, K. - GRINGART, E. – DRAKE, D.(2014): Understanding the role of social groups in radicalisation.

⁴ ANGUS, CH. (2016): Radicalization and Violent Extremism, s. 2

⁵ CTHH. (2017): Radikalizace.

⁶ BORUM, R. (2012): Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories, s. 9

vo zvýšenej miere akceptuje použitie nedemokratických alebo násilných prostriedkov, vrátane terorizmu, v snahe dosiahnuť špecifické politické/ideologické ciele.“⁷ Podobne, Výbor vnútorných záležitostí britského parlamentu definuje radikalizáciu⁸ ako proces, ktorým jednotlivec smeruje k podpore terorizmu a formám extrémizmu, ktoré k terorizmu vedú.⁹ Aj autori publikácie *Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy* v tejto súvislosti zdôrazňujú, že každý terorista prešiel procesom radikalizácie.¹⁰

Akokoľvek, zjednodušené spájanie radikalizmu či extrémizmu s násilím a terorizmom nevystihuje rôznorodosť extrémistického prostredia. Zradikalizovaný jednotlivec sa totiž nemusí prejavovať násilnícky. Skúsenosť zo Slovenska napríklad ukazuje, že radikalizácia v prostredí kultúrnych elít či intelektuálov, sympatizujúcich s totalitnými ideológiami, zväčša neústi do násilných aktivít.

Na základe vyššie uvedených koncepcií teoretikov a reprezentantov bezpečnostných zložiek by sme mohli radikalizáciu pre potreby empirického výskumu na Slovensku definovať ako proces, ktorým jednotlivec mení svoje prodemokratické myslenie alebo konanie smerom k podpore nenávistných ideológií či nedemokratických prostriedkov politického/spoločenského boja.

2 Príčiny radikalizácie

Radikalizácia je primárne individuálny proces, pričom vždy ide o socializáciu jednotlivca v prostredí, ktoré celý proces radikalizácie ovplyvňuje.¹¹ Pri hľadaní príčin radikalizácie sa predpokladá, že radikalizovaný jednotlivec netrpí žiadnou psychickou poruchou, a preto má význam hľadať iné – najmä sociálno-psychologické – príčiny zmien v jeho myslení a konaní smerom k radikalizmu a extrémizmu. Experti v prípade radikalizácie jednotlivcov vymenúvajú mnoho „pull“ a „push“ faktorov, spúšťačov a katalyzátorov, ktoré ju buď priamo zapríčiňujú alebo ju nejakým spôsobom aspoň ovplyvňujú.¹² Zároveň existuje mnoho prístupov, ktoré majú ambíciu proces radikalizácie vysvetliť. Podľa Boruma je ich až 16, pričom spomínaný autor vyzdvihuje ako najvýznamnejšie prístupy k výskumu radikalizácie najmä teóriu sociálnych hnutí, konverzie alebo sociálno-psychologický prístup.¹³

Na druhej strane, mnohí autori zdôrazňujú, že radikalizácia nie je o jednom konkrétnom rozhodnutí jednotlivca alebo jednom príčinnom faktore, ale je to skôr celý proces rozhodnutí a navzájom pôsobiacich faktorov.¹⁴ Tieto faktory majú navyše na konkrétneho jednotlivca rôzny dosah, čo je dôsledkom nielen jeho jedinečnosti ale aj kontextu, v ktorom sa radikalizovaný človek nachádza. Je napríklad dôležité, či je jednotlivec súčasťou nejakej organizovanej skupiny, keďže členstvo v skupine môže výrazne ovplyvniť jeho myslenie a konanie, a tým aj úspech a rýchlosť radikalizácie. Na radikalizáciu jednotlivca pôsobí tiež kultúrny, ekonomický či politický charakter krajiny, v ktorej žije. V prípade početnej moslimskej komunity v západoeurópskych krajinách sa napríklad za jeden z významných faktorov ich radikalizácie považuje veľmi slabá politická či socio-ekonomická integrácia, čo často u mladých moslimov spôsobuje relatívnu depriváciu, odborníkmi vnímanú ako jednu

⁷ Citované v STAUN, J. (2008): *Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy*, s. 11

⁸ V tejto súvislosti je však potrebné zdôrazniť, že hoci významná časť odborníkov považuje radikalizmus, na rozdiel od extrémizmu, za súčasť demokratického rámca, anglosaská literatúra⁸ často medzi pojmami radikálny a extrémny nerozlišuje. Aj preto teda radikalizáciu spájajú s podporou terorizmu alebo násilného extrémizmu.

⁹ THE HOME AFFAIRS COMMITTEE (2012): *Roots of violent radicalisation*, s. 4

¹⁰ STAUN, J. (2008): *Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy*, s. 12

¹¹ Jednotlivec, nie skupina, je preto tiež jednotkou analýzy pri jej skúmaní.

¹² Napr. SCHMID, P.A. (2013): *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*, s. 4

¹³ Bližšie tu: BORUM, R. (2012): *Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories*, s. 16-25

¹⁴ Bližšie tu: STAUN, J. (2008): *Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy*, s. 9

z relevantných príčin radikalizácie.¹⁵ Naopak, v prípade Slovenskej republiky nie je vzhľadom na zanedbateľnú veľkosť moslimskej komunity aktuálnou otázkou dokonca ani samotná radikalizácia moslimov.

Nielen štruktúrne podmienky v podobe charakteru krajiny, ale tiež rámec politického či verejného diskurzu môže radikalizáciu zintenzívniť alebo utlmovať.¹⁶ Ak sa média či politické elity v snahe získať pozornosť a politickú podporu občanov priamo alebo nepriamo prejavujú xenofóbne, môže to viesť jednak k posunu časti spoločnosti k pravicovému extrémizmu, ale zároveň tiež k radikalizácii skupín, ktoré sú predmetom týchto nepriateľských prejavov politických a spoločenských elít.

Záverom tejto časti je tiež vhodné zapolemizovať, či má radikalizácia smerom k islamskému fundamentalizmu, pravicovému extrémizmu alebo etnickému extrémizmu rovnaké príčiny a mechanizmus, alebo je potrebné medzi nimi rozlišovať. Napríklad, podľa Pelsa a de Ruyterovej¹⁷, výskum vplyvu výchovy a socializácie na radikalizáciu mládeže ukázal, že v prípade islamských fundamentalistov sa deti od rodičov radikalizujú v menšej miere, ako je to v prípade pravicových extrémistov, keď významným faktorom radikalizácie sú práve ich rodičia. Na druhej strane, podľa tých istých autorov, obe extrémistické prúdy zdieľajú porovnateľne intenzívny pocit nespravodlivého zaobchádzania a neistoty, čo môže viesť k prijatiu krajnejších postojov.

2.1 Kategorizácia príčin radikalizácie

Predošlé úvahy naznačujú zložitost' konceptualizácie radikalizácie, jej mnohoznačnosť a tiež pestrosť možných faktorov, ktoré ju spôsobujú. S cieľom ponúknuť základný prehľad príčin radikalizácie, stručne popíšeme a kriticky preskúmame jednu z najkomplexnejších kategorizácií príčin, ktorú zverejnili autori publikácie *Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy* (viď Tabuľka 1).

Jadrom ich modelu je jednotlivec, na ktorého v procese radikalizácie pôsobia rôzne faktory. Samotná kategorizácia je zostavená na dvoch osiach. Prvá rozlišuje medzi rôznymi dimenziami radikalizácie, ktorými sú úroveň vonkajšieho prostredia, úroveň spoločnosti a úroveň jednotlivca. Druhú os predstavujú typy príčin a katalyzátorov¹⁸, pričom každá úroveň disponuje špecifickými typmi príčin. Na všetkých úrovniach autori uvádzajú ako katalyzátory *nábor* (snaha rôznych aktérov zastrešiť zradikalizovaného jednotlivca a zintenzívniť tak jeho radikalizáciu) a *aktívna udalosť*, resp. spúšťač, ktorý môže radikalizáciu naštartovať, hoci nie jej príčinou.

¹⁵ Napr. DENOEU X G. - CARTER, L (2009): Development Assistance And Counter-Extremism: A Guide To Programming, s. 10

¹⁶ SCHMID, P.A. (2013): Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review, s. 4

¹⁷ PELS, T. – DE RUYTER, D.J. (2011): The Influence of Education and Socialization on Radicalization: An Exploration of Theoretical Presumptions and Empirical Research, s. 318

¹⁸ Katalyzátory sú faktory, ktoré môžu urýchliť radikalizáciu, avšak na rozdiel od príčin, nepôsobia na jej vznik. Katalyzátor tak nie je priamou príčinou radikalizácie, ale skôr ovplyvňuje jednotlivca v pokročilej fáze radikalizácie (napr. teroristický útok moslima urýchli radikalizáciu islamofóbneho jednotlivca).

Tabuľka 1: Kategorizácia kauzálnych faktorov radikalizácie

Úroveň	Typ príčiny	Katalyzátor
Úroveň vonkajšieho prostredia	Politická Ekonomická Kultúrna	Nábor Aktivačná udalosť
Úroveň spoločnosti	Sociálna identifikácia Dynamika sietí Relatívna deprivácia	Nábor Aktivačná udalosť
Úroveň jednotlivca	Psychické vlastnosti Osobné skúsenosti Racionalita	Nábor Aktivačná udalosť

Zdroj: STAUN, J. (2008): *Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy*, s. 10, preklad autor.

Kauzálny faktory na úrovni vonkajšieho prostredia

Autori upozorňujú, že nie všetky faktory majú priamy vplyv na proces radikalizácie, čo sa týka najmä faktorov na úrovni vonkajšieho prostredia. Medzi tie patria najmä politické, ekonomické alebo kultúrne faktory. Politickou príčinou radikalizácie sú napríklad konflikty Západu s moslimskými krajinami alebo slabá úroveň integrácie moslimov v západoeurópskych krajinách. Nedostatočná socio-ekonomická a politická integrácia totiž vedie k vylúčeniu z občianskej a politickej participácie a strate pro-sociálneho správania moslimov na Západe. S tým sa stotožňujú aj autori Van der Valk a Wagenaar, keď argumentujú situáciou v Nemecku po jeho zjednotení v roku 1990, kedy východní Nemci ťažšie reagovali na výrazné sociálne zmeny a proces ich sociálnej integrácie bol preto pomalý.¹⁹ Nízka úroveň integrácie im tak spôsobovala ťažkosti v práci alebo v škole, pritom absencia spolupatričnosti a najmä pocit vylúčenia a ohrozenia môže viesť až k negatívnym a agresívnym postojom a správaniu, keďže ohrozenie sociálnej skupiny môžu jej členovia vnímať ako ohrozenie samých seba.

V prípade kultúrnych príčin radikalizácie hrá úlohu najmä vnímanie náboženstva, resp. tém, ktoré si s ním jednotlivci spájajú, hoci aj mylne. V prípade islamu ide napríklad mrzačenie ženských pohlavných orgánov, zahaľovanie žien či sexuálne správanie mužov. To spôsobuje stigmatizáciu moslimov zo strany väčšinovej západnej spoločnosti, čo môže viesť k radikalizácii na oboch stranách; jednak na strane moslimov, ktorí sa cítia ohrození xenofóbnymi členmi majoritnej spoločnosti, ale tiež na strane xenofóbnych členov väčšinovej spoločnosti, ktorí v postojoch a správaní moslimov vidia ohrozenie ich kultúry.

Na tomto príklade je možné na úrovni vonkajšieho prostredia demonštrovať aj funkciu katalyzátorov. Podľa autorov modelu, teroristická sieť Al-Káida regrutovala prívržencov využitím konceptu protizápadného džihádu, pričom vyhlásenie svätej vojny bolo ospravedlňované nespravodlivými intervenciami západných mocností v Afganistane alebo Iraku. Medzi aktivačné udalosti, ktoré tiež autori radia medzi katalyzátory, patrí v tomto prípade aj odhalenie týrania irackých väzňov americkými vojakmi vo väznici Abú Ghraib, ktoré urýchlilo, resp. spustilo radikalizáciu niektorých moslimov vo svete.²⁰

Ako však už bolo spomenuté, miera vplyvu týchto faktorov závisí aj od sociálneho kontextu a vzťahu jednotlivca s ostatnými ľuďmi. Autori modelu na úrovni vonkajšieho prostredia napríklad v otázke ekonomických príčin radikalizácie uvádzajú aj faktor absolútnej deprivácie. Zároveň však správne upozorňujú, že nie každý chudobný človek sa radikalizuje, a naopak, voči radikalizácii zo sociálnych dôvodov nie sú imúnni ani bohatší ľudia. Ako totiž uvádza Francis, horší sociálny štandard môže byť pre človeka z chudobnej komunity

¹⁹ VAN DER VALK, I. – WAGENAAR, W. (2010): *The extreme right: entry and exit*, s. 9

²⁰ STAUN, J. (2008): *Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy*, s. 24

znesiteľnejší, ako keď príslušník strednej triedy žije v komunite mimoriadne bohatých ľudí.²¹ Preto je pri vysvetľovaní príčin radikalizácie potrebné zamerať sa tiež na druhú - sociálnu - úroveň radikalizácie.

Kauzálne faktory na úrovni spoločnosti

Na úrovni spoločnosti identifikujeme tri typy príčin – sociálnu identifikáciu, dynamiku sietí a relatívnu depriváciu.

Sociálna identifikácia podľa tvorcov modelu naznačuje, že často je myslenie a konanie jednotlivcov výrazne ovplyvnené myšlienkami a konaním skupiny, s ktorou sa identifikujú. Z hľadiska radikalizácie môže narušenie sociálnej identity (napr. vylúčenie zo skupiny, s ktorou sa jednotlivec identifikuje, alebo neschopnosť nájsť jasnú sociálnu identitu), vyústiť do podpory radikálnych či extrémistických skupín, ktoré im sociálnu identitu poskytnú. Napríklad, sú mnohé prípady, keď pôsobením v „náhradných“ skupinách jednotlivci kompenzovali nespokojnosť s fungovaním tak dôležitej sociálnej skupiny, akou je rodina.

Napriek tomu, kritici²² zdôrazňujú, že hoci pocit krivdy môžeme vnímať ako faktor ovplyvňujúci radikalizáciu, vplyv sociálneho vylúčenia sa preceňuje, pričom argumentujú, že páchatelmi až 42 % extrémistických trestných činov spáchaných vo Veľkej Británii v roku 2012 boli zamestnaní ľudia alebo študenti. Je však potrebné uviesť, že tento údaj sám o sebe nie je postačujúci; sú potrebné bližšie informácie o tom, ako týchto páchatelov pred zradikalizovaním vnímali kolegovia alebo nadriadení, či neboli vylučovaní v rámci kolektívu, resp. či sa mohli zapájať do rôznych aktivít v porovnaní s kolegami z iných sociálnych skupín.

Potreba niekam patriť tak zostáva podľa viacerých autorov²³ jednou zo zásadných príčin radikalizácie, resp. vstupu jednotlivcov do rôznych extrémistických skupín. V týchto skupinách totiž podľa Van der Valka a Wagenaara nájdeme to, čo im v sociálnych vzťahoch chýba – priateľstvo, potrebu niekam patriť, sebaúctu, bezpečie, rešpekt či uznanie.²⁴ Zároveň ich však skupina, s ktorou sa identifikujú, do veľkej miery ovplyvňuje, hoci nemusí ísť o priamy úmysel jej členov. Výskum radikálnych postojov mládeže napríklad ukázal, že vyššia miera xenofóbie bola zaznamenaná v rodinách, ktoré sa vyznačovali slabšími citovými väzbami. Tiež sa zistilo, že v rodinách, v ktorých rodičia vychovávali deti autoritatívnejšie, zaznamenali vyššiu mieru pravicovo-extrémistických postojov²⁵, hoci Moravčík v súvislosti s radikalizáciou tiež upozorňuje na negatívny vplyv príliš voľnej výchovy²⁶. Van der Valk a Wagenaar zasa opisujú situáciu, keď sa mladí ľudia stávajú súčasťou sociálnych skupín či subkultúry kvôli kamarátstvu s ich členmi, ale postupne preberajú aj radikálne a extrémistické postoje.²⁷

Sociálny vplyv na jednotlivca a jeho prípadnú radikalizáciu nemajú len viac či menej formálne sociálne skupiny, s ktorými sa jednotlivec identifikuje, ale tiež siete, ktoré jednotlivca zachytia. Autori prezentovaného modelu zdôrazňujú význam internetu či dokonca väzení v radikalizácii jednotlivca.²⁸ Charizmatický líder alebo virtuálna sieť rovnako mysliacich členov môže systematickou aktivitou zradikalizovať jednotlivca, ktorý sa z rôznych dôvodov dostane do kontaktu s týmito aktérmi. Ako tvrdia Webber&Kruglanski v súvislosti s islamským

²¹ FRANCIS, M. (2012): What causes Radicalisation? Main lines of consensus in recent research.

²² HARRIS, K. - GRINGART, E. - DRAKE, D. (2014): Understanding the role of social groups in radicalisation

²³ Napr. VAN DER VALK, I. - WAGENAAR, W. (2010): The extreme right: entry and exit alebo DENOEUW G. - CARTER, L. (2009): Development Assistance And Counter-Extremism: A Guide To Programming, s. 13

²⁴ VAN DER VALK, I. - WAGENAAR, W. (2010): The extreme right: entry and exit, s. 12

²⁵ PELS, T. - DE RUYTER, D.J. (2011): The Influence of Education and Socialization on Radicalization: An Exploration of Theoretical Presumptions and Empirical Research, s. 319

²⁶ MORAVČÍK, I. (2017): Príčiny vzniku extrémizmu, s. 44

²⁷ VAN DER VALK, I. - WAGENAAR, W. (2010): The extreme right: entry and exit, s. 10

²⁸ STAUN, J. (2008): Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy, s. 26-27

terorizmom, „bez kontaktov v sieti by bolo mnoho nahnevaných mladých moslimov, ale nie teroristov, pretože by nevedeli kde a komu sa majú zveriť so svojou situáciou“.²⁹

Tretím typom príčin na úrovni spoločnosti je relatívna deprivácia. Tá označuje situáciu, kedy dochádza k rozporu medzi očakávaním jednotlivca a realitou, ktorej čelí. Z toho plynúca frustrácia zvyšuje pravdepodobnosť sociálnych nepokojov a revolučných nálad. Relatívna deprivácia je jedným z možných vysvetlení radikalizácie. Ľudia totiž očakávajú, vzhľadom na ich predošlý stav, abstraktný ideál, alebo sľuby tých, ktorým dôverujú, že ich situácia sa v určitom čase zásadne zmení. A hoci sa ich situácia postupne zlepšuje, neuspokojí ich rýchlosť zmeny alebo jej rozsah. Preto pociťujú frustráciu, napriek tomu, že si polepšili.

Aj keď ani relatívna deprivácia sama o sebe nedokáže plnohodnotne vysvetliť radikalizáciu jednotlivcov, zostáva dôležitou súčasťou komplexu kauzálnych faktorov. Doteraz prezentované príčiny na úrovni vonkajšieho prostredia a spoločnosti tak dopĺňajú kauzálne faktory na individuálnej úrovni, ktorým sa venuje nasledujúca časť.

Kauzálne faktory na úrovni jednotlivca

Úroveň jednotlivca vyjadruje, ako dokáže jednotlivec, vzhľadom na svoje psychické vlastnosti, osobnú skúsenosť alebo racionalitu, reagovať na vyššie spomínané externé či sociálne faktory. Niektorí autori radikálom prisudzujú charakteristiky ako napríklad citlivejšia reakcia na ponížovanie alebo útlak, antisociálna či agresívna povaha.³⁰ V zásade však platí, že tak, ako neexistuje socio-demografický profil zradikalizovaného jednotlivca, neexistuje ani psychologický profil, ktorý by jeho radikalizáciu vedel vysvetliť.

Významnejším faktorom ako psychické vlastnosti sú však osobné skúsenosti jednotlivcov, či už kognitívne alebo emocionálne³¹, o ktorých referujú aj autori výskumu 12 bývalých pravicových extrémistov v Holandsku. Zradikalizovaní jednotlivci mali napríklad negatívne interkultúrne vzťahy s príslušníkmi iných etnických skupín, čo vyústilo do podpory extrémistických skupín, ktoré im poskytli útočisko. Výskum však tiež ukázal, že hoci sa respondenti vyznačovali xenofóbnymi postojmi, nevstupovali do extrémistickej skupiny indoktrinovaní krajne pravicovou ideológiou. Dokonca, o politiku sa zaujímal len minimálne. Ideológia tak podľa realizátorov výskumu predstavuje skôr indikátor radikalizácie ako jej príčinu.³²

Osobné motivácie jednotlivcov, ktorí podľahnú radikalizmu či extrémizmu sa tiež líšia a veľmi závisia od samotného jednotlivca. Výskumy ukazujú, že silným dôvodom, prečo sa mladí ľudia radikalizovali, bola záľuba v strelných zbraniach či vojnovej problematike, ale tiež túžba po dobrodružstve a vzrušení.³³ Zaujal ich tiež hudobný štýl extrémistov resp. štýl obliekania.³⁴

Vplyv vyššie uvedených psychologických faktorov je síce značný, avšak často najmä laickou verejnosťou preceňovaný. Záverom tejto časti je tak dôležité znova pripomenúť, že radikalizácia je dôsledkom komplexného pôsobenia mnohých faktorov na všetkých troch vyššie spomínaných úrovniach – nielen na úrovni jednotlivca, ale aj na úrovni spoločnosti a vonkajšieho prostredia.

Záver

Príspevok v podobe prehľadovej štúdie reaguje na aktuálnu tému radikalizácie, ktorá však nie je v slovenskej politologickej literatúre dostatočne spracovaná. Cieľom príspevku tak

²⁹ WEBBER, D. – KRUGLANSKI, A.W. (2018): The social psychological makings of a terrorist, s. 132

³⁰ STAUN, J. (2008): Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy, s. 30-34

³¹ Emocionálne faktory na úrovni jednotlivca, ktoré môžu ovplyvniť proces radikalizácie, môžu byť napríklad strach, hnev, zahanbenie, pocit viny, túžba po pomste. Pozri bližšie WEBBER, D. – KRUGLANSKI, A.W. (2018): The social psychological makings of a terrorist, s. 131

³² VAN DER VALK, I. – WAGENAAR, W. (2010): The extreme right: entry and exit, s. 12

³³ VAN DER VALK, I. – WAGENAAR, W. (2010): The extreme right: entry and exit, s. 13

³⁴ MVČR. (2012): Kvalitatívny popis psychologie osobnosti pachatele extrémistické trestné činnosti, s. 30-32

bolo predstaviť rôzne koncepty radikalizácie tak, aby s nimi bolo možné pracovať v rámci pripravovaného empirického výskumu. Zámerom tiež bolo vytvorenie stručného prehľadu relevantných príčin radikalizácie, ktoré odborná literatúra na podklade realizovaných výskumov uvádza. Príspevok má teoretický charakter, keď sme na základe štúdia relevantných primárnych a sekundárnych zdrojov vytriedili a syntetizovali poznatky k problematike radikalizácie a jej príčin.

Na základe rozboru viacerých konceptov radikalizácie z akademického a bezpečnostného prostredia sme radikalizáciu zadefinovali ako proces, ktorým jednotlivec mení svoje prodemokratické myslenie či konanie smerom k podpore nenávistných ideológií či nedemokratických prostriedkov politického/spoločenského boja. V prípade kauzálnych faktorov radikalizácie sme prišli k záveru, že žiadny faktor sám o sebe nevysvetlí radikalizáciu jednotlivca, keďže proces radikalizácie je ovplyvnený mnohými navzájom pôsobiacimi kauzálnymi faktormi na úrovni vonkajšieho prostredia, spoločnosti a jednotlivca, pričom do procesu navyše zasahujú katalyzátory, ktoré radikalizáciu môžu spustiť či zintenzívniť. Z hľadiska prevencie extrémizmu stojí za pozornosť aj zistenie, že neexistuje socio-demografický a psychologický profil zradikalizovaného jednotlivca, ktorý by vysvetľoval príčiny alebo proces radikalizácie.

Použitá literatúra:

1. ANGUS, CH. (2016): *Radicalization and Violent Extremism, Radicalisation: Causes and Responses..* NSW Parliamentary Research Service, 2016, s. 23
2. BORUM, R. (2012): *Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories.* In: *Journal of Strategic Security*, 2012, roč.4, č. 4, s. 7-36
3. CTHH (Centrum proti terorizmu a hybridným hrozbám). (2017): *Radikalizace.* [online]. In: *mvcr.cz*, 2017. [Citované 25. 1. 2018.] Dostupné na internete: <http://www.mvcr.cz/cthh/clanek/ostatni-hybridni-hrozby-radikalizace.aspx>
4. DENOEU, G. - CARTER, L. (2009): *Development Assistance And Counter-Extremism: A Guide To Programming.* United States Agency for International Development, 2009, s. 83
5. FRANCIS, M. (2012): *What causes Radicalisation? Main lines of consensus in recent research.* [online]. In: *radicalisationresearch.org*, 2012. [Citované 24. 1. 2018.] Dostupné na internete: <https://www.radicalisationresearch.org/guides/francis-2012-causes-2/>
6. HARRIS, K. - GRINGART, E. – DRAKE, D.(2014): *Understanding the role of social groups in radicalisation.* In: *Edith Cowan University Research Online.* Australian Security and Intelligence Conference, 2014, s. 8
7. HOME AFFAIRS COMMITTEE (2012): *Roots of violent radicalisation.* Nineteenth Report of Session 2010–12, 2012, č. 1, s. 184
8. MORAVČÍK, I. (2017): *Príčiny vzniku extrémizmu.* In: Struhár, P. (ed.). *Prevencia nenávistných a extrémistických prejavov v školskom prostredí.* Trenčín: Trenčianska univerzita A. Dubčeka, 2017. s. 33-55
9. MVČR (Ministerstvo vnútra ČR). (2012). *Kvalitativní popis psychologie osobnosti pachatele extrémistické trestné činnosti.* Praha: MVČR, 2012, s. 39
10. PELS, T. – DE RUYTER, D.J. (2011): *The Influence of Education and Socialization on Radicalization: An Exploration of Theoretical Presumptions and Empirical Research.* In: *Child Youth Care Forum*, 2012, č. 41, s. 311-325
11. SCHMID, P.A. (2013): *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review,* Hague: The International Centre for Counter-Terrorism, 2013, s. 97

12. STAUN, J. (2008): Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy. In: *Transnational Terrorism, Security & the Rule of Law*. COT Institute for Safety, Security and Crisis Management, 2008, s. 96
13. TASR. (2017): Stanovisko SKU k dejepisu a nariadeniu používať spojené písané pismo. [online]. In: TASR, 2017. [Citované 25.01.2018.] Dostupné na internete: <http://skolskyservis.teraz.sk/skolstvo/stanovisko-sku-k-dejepisu/34848-clanok.html>
14. ÚRAD VLÁDY SR (2016): *Programové vyhlásenie vlády SR na roky 2016-2020*, s. 70
15. VAN DER VALK, I. – WAGENAAR, W. (2010): The extreme right: entry and exit. In: *Racism & Extremism Monitor*. Anne Frank House, 2010, s. 81
16. WEBBER, D. – KRUGLANSKI, A.W. (2018): The social psychological makings of a terrorist. In: *Current Opinion in Psychology*, 2018, č. 19, s. 131-134

Kontakt:

Mgr. Pavol Struhár, PhD.

Katedra politológie TnUAD

Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne

Študentská 2

911 50 Trenčín

Slovenská republika

e-mail: pavol.struhar@tnuni.sk

ANALYSIS OF DEPRECIATION OF INTANGIBLE AND TANGIBLE FIXED ASSETS AND THE IMPACT OF DEPRECIATION ON THE PROFIT OR LOSS AND ON THE TAX BASE OF THE ENTERPRISE¹

Alžbeta Suhányiová^a – Ladislav Suhányi^b

^a Faculty of Management, University of Prešov, Konštantínova 16, 080 01 Prešov, Slovak Republic, e-mail: alzbeta.suhanyiova@unipo.sk

^b Faculty of Management, University of Prešov, Konštantínova 16, 080 01 Prešov, Slovak Republic, e-mail: ladislav.suhanyi@unipo.sk

Amortization of intangible fixed assets and depreciation of tangible fixed assets are important tools when looking at the profit or loss of a company. Depreciation is part of the incurred expenses and affects the profit or loss. The aim of the paper is to describe, on a theoretical level, the system of applying methods of accounting and tax depreciation of assets and to examine the impact of depreciation on the profit or loss. On a model example we compare the depreciation rates calculated using the most commonly used depreciation methods in the Slovak Republic. Moreover, we examine their impact on the profit or loss before tax and the tax base. Furthermore, the paper examines the relationship between the amount of depreciation and the profit or loss profit. The paper focused on ten Slovak companies. Secondary data was obtained from the Financial Statements of the Ministry of Finance of the Slovak Republic and processed in the program Statistica.

Key words: accounting depreciation, tax depreciation, profit or loss, tax base

JEL: D24, M41, M48,

Introduction

Depreciation does not represent newly created sources of financing but rather a monetary expression of the impairment of tangible fixed assets and intangible fixed assets over the relevant period for which they are expensed. As the value of tangible fixed assets and intangible fixed assets is gradually transferred to costs, the value of these assets is reduced while providing for finances for the renewal of company's assets. At the end of the useful life of assets, depreciation should create a basis for a monetary fund that is sufficient enough to buy the assets of the same parameters. If the company uses depreciation for other purposes or if the prices of fixed tangible and intangible fixed assets increase, then other sources of financing must be used to finance new assets².

We know two basic concepts of depreciation policy - classic and modern³:

Classic concept of depreciation policy – the historically first concept of depreciation policy is based on the requirement that depreciation should reflect the wear and tear of fixed assets used in the production of the products concerned as closely as possible. Depreciation serves as a passive register of the impairment of fixed assets. Depreciation should reflect the actual course and extent of wear and tear of fixed assets as accurately as possible.

¹ VEGA no. 1/0887/17 „Increasing the competitiveness of Slovakia within the EU by improving efficiency and performance of production systems.“ and VEGA no. 1/0909/16 „Research on the determinants of decision-making in the business management, sales management, while taking into account personal and psychological aspects of business and the analysis of the possible implications in neuromarketing.“

² ONDRIJOVÁ, I. – KOREČKO, J. (2015): Tax and contribution burden of Slovakia in context of EU countries

³ EuroEkonom.sk (2016): Depreciation of fixed assets.

Modern concept of depreciation policy - is based on the notion that depreciation should write off fixed assets as soon as possible, regardless of the actual wear and tear. The main idea behind this concept is to use depreciation as an effective, active tool to maximize the use of fixed assets and renew them as quickly as possible.

Depreciation is an economic category that has several functions:

- calculation function - depreciation expresses costs, i.e. transfer of part of used fixed assets to the value of new outputs (product, services),
- reproductive function - depreciation expresses wear and tear, that is a reduction in the purchase price of fixed assets and a real asset valuation,
- tax function - depreciation expresses the proportion of expenses incurred in procuring fixed assets used in the company.

Depreciation, as a component of the expenses incurred under company's economic activities, affects the level of the reported net profit and the level of the income tax base.

1 Theoretical basis

Profit or loss is an important financial indicator that expresses the success and effectiveness of business activity, in particular in relation to the capital used. The profit or loss may be positive or negative⁴. According to Baštincová⁵ the profit or loss statement is the basic information source and a measure of the return on capital of the company for the relevant accounting period. It expresses the property flow in the given company in the monetary form and also expresses whether the amount of assets used in the company is smaller or larger than its outputs. The Accounting Act⁶ defines the profit or loss as a result of business activities of the accounting unit achieved during the accounting period. It is determined by comparing the revenues and expenses incurred during the accounting period.

The profit or loss of the company is thus significantly influenced by the amount of depreciation of tangible fixed assets and amortization of intangible fixed assets charged to expenses.

Fixed intangible asset under the Measure of the Ministry of Finance of the Slovak Republic⁷ (hereinafter referred to as "Accounting Procedures") means an intangible asset with a value over EUR 2,400 and a useful life of more than one year. Fixed intangible assets are separate units and are not part of another type of assets and include the following: the asset's cost of development, software, intellectual property rights, goodwill and other intangible fixed assets.

Fixed tangible asset is of a material nature and can be either movable property or immovable property with a useful life of more than one year. From the accounting point of view, fixed tangible assets are defined in the Accounting procedures and are broken down into the following:

1. land, buildings, flats and non-residential premises, works of art, collections, articles of precious metal,
2. standalone movable objects (except movables referred to in paragraph 1) and sets of movable property where the following three conditions are met: the property has a separate technical-economic purpose, its useful life is longer than one year, its value is over EUR 1,700,
3. cultivated assets with a fertility period of more than three years,
4. basic herd and draught animals, regardless of their purchase price,

⁴ Measure of the Ministry of Finance of the Slovak Republic no. 23054/2002-92, § 9 (1)

⁵ BAŠTINCOVÁ, A. (2007): Profit or loss from the point of view of accounting and taxation. p. 7

⁶ Act no. 431/2002 Coll. on Accounting, § 2 (4) point h)

⁷ Measure of the Ministry of Finance of the Slovak Republic no. 23054/2002-92, § 13 (2)

5. opening of new quarries, reevaluation of equipment and technology if not included in the purchase price of tangible fixed assets.⁸

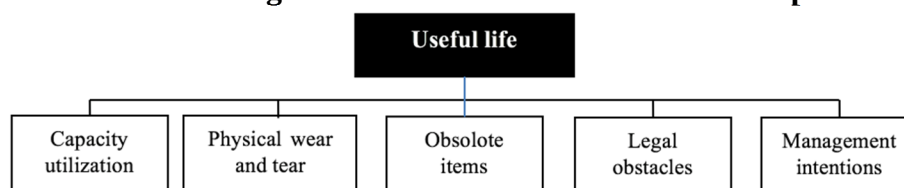
Intangible fixed assets and tangible fixed assets (excluding land, articles of precious metals, works of art and collections) gradually wear out during their use in the company. Their value is thus transferred into the value of newly created outputs. By gradually decreasing the value of the asset, its economic benefit is gradually reduced as well – thus becoming worn out. The rate of depreciation of intangible fixed assets and tangible fixed assets over the course of the depreciation period is expressed in money and is called depreciation.⁹

Depreciation according to Soukupová¹⁰ is a reduction in the value of an asset over time; basically, it is the resulting economic benefit of the asset.

In IAS 16¹¹ depreciation is defined as a systematic allocation of the depreciation base (cost of an asset over its useful life). Depreciation expresses the value that was consumed by using the depreciated assets in business. Depreciation process starts when assets are ready for use, i.e. are located at the appropriate place and are in a state corresponding to their expected use.

A company may choose different depreciation methods, but must apply them consistently over the life of the asset. The asset's lifetime is the time that the asset will be effectively utilized while its use reduces its economic potential. The lifetime of the asset may vary depending on the multiple factors listed on Figure 1.

Figure 1: Factors affecting the assessment of the useful life of depreciable assets

Source: Tumpach, M. (2006): International Financial Reporting Standards IFRS/IAS, p. 136

Depreciation (amortization) therefore means a permanent reduction in the value of the asset over a given period.¹² We distinguish between accounting depreciation and tax depreciation of assets. Under the Slovak legislation, a company may also use tax depreciation in accounting if it faithfully and truthfully reflects actual wear and tear of assets.

1.1 Accounting depreciation

The aim of accounting is true and fair representation of the reality under the Accounting Act¹³, so every company should try to set a depreciation plan and report depreciation in the form of write-offs so as to faithfully reflect the reality. It follows that the main function of depreciation is to capture the wear and tear of fixed intangible assets and tangible fixed assets with a limited lifetime as accurately as possible. A company is required to compile a depreciation plan of intangible fixed assets and tangible fixed assets. In accordance with Accounting procedures¹⁴, the depreciation plan should take into consideration the useful life of

⁸ Measure of the Ministry of Finance of the Slovak Republic no. 23054/2002-92, § 13 (4)

⁹ SUHÁNYIOVÁ, A. – KOREČKO, J. – MOKRIŠOVÁ, M. (2016): Procedures in the double-entry accounting of entrepreneurs. p. 67

¹⁰ SOUKUPOVÁ, B. et al. (2008): Accounting in financial management. p. 122

¹¹ IASB (2003): International Accounting Standard 16.8, Property, Plant and Equipment

¹² SUHÁNYIOVÁ, A. – SZALAY, Z. – FUKEROVÁ, A. (2017): Accounting depreciation of fixed assets and their impact on the profit or loss of the company. p. 3

¹³ Act no. 431/2002 Coll. on Accounting, § 7

¹⁴ Measure of the Ministry of Finance of the Slovak Republic no. 23054/2002-92, § 20 (4)

assets, the number of products or units that are expected to be acquired through these assets while taking into account in particular the following:

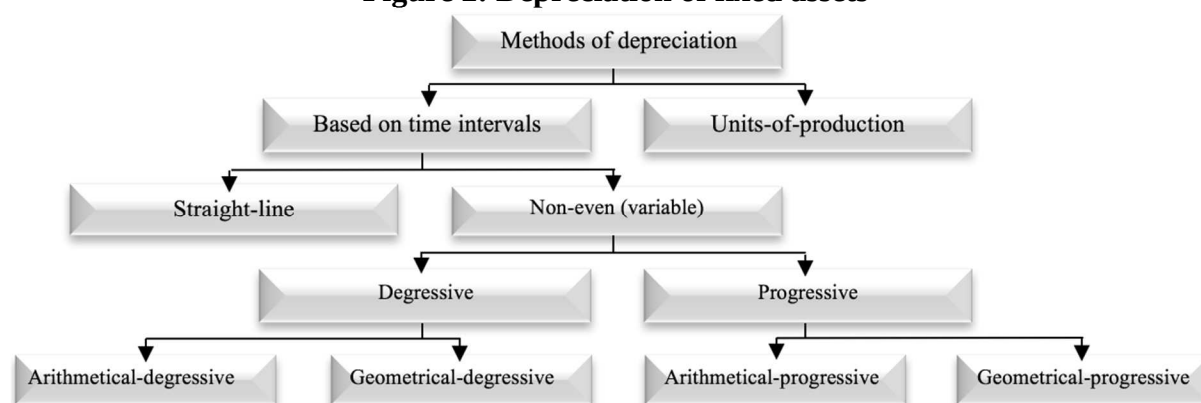
- expected use of the asset and intensity of its use,
- expected physical wear and tear of the asset taking into account normal conditions of its use including repairs and maintenance, proper care for the asset at a time when it is not used,
- technical obsolescence,
- statutory or other restrictions on the use of the asset,
- different times of use and different wear patterns of individual components of the fixed assets according to the needs of the accounting unit.

However, because there may be a change in the depreciation methods, the justification of the chosen depreciation method must be assessed at least at the end of each accounting period. If the depreciation method does not correspond to the new situation, it must be changed.

Depreciation is featured in the profit and loss statement as a part of expenses.

In general, two basic types of depreciation methods are known, namely the depreciation over time and the depreciation per unit of production (Figure 2).

Figure 2: Depreciation of fixed assets

Source: own processing

Depreciation based on time intervals¹⁵ is based on the determination of the useful life of assets in the business cycle. In order to calculate depreciation a company needs to know the purchase price and the depreciation period chosen. Based on the above data, a company may calculate the amount of the depreciation of the asset. More on the topic is to be found in Table 1.

Straight-line depreciation is the most used method of depreciation. It can be used for all kinds of fixed assets. Its advantage is the clarity and simplicity of the calculation and the uniform amounts of depreciation each year. Its disadvantage is that it does not reflect the real wear and tear of the asset.

Non-even/ variable depreciation is less common, but, unlike the straight-line depreciation method, it better expresses the actual wear and tear of the asset where the wear at the beginning or at the end of the useful life significantly varies.

Degrassive depreciation minimizes losses associated with the early disposal of fixed assets. Depreciation may descend arithmetically or geometrically. Depreciation is the highest in the first years, and will decline over the next years. Such depreciation is used for fixed tangible assets, such as computing technology which in the first few years does not need any repairs and works accurately and most efficiently.

¹⁵ SUHÁNYIOVÁ, A. – SZALAY, Z. – FUKEROVÁ, A. (2017): Accounting depreciation of fixed assets and their impact on the profit or loss of the company. p. 3

Progressive depreciation - this method assumes the totally opposite depreciation rate as the degressive depreciation method, i.e. the costs increase gradually. Its disadvantage lies in the fact that in case of early disposal of fixed assets, the residual value of the asset is of high value, making it difficult to purchase new fixed assets. This method is used for assets which effectiveness is lower in the early years, and then begins to rise. Such property can be, for example, a machine that fully works only after a few years because in its first years it is ineffective or it is difficult to put it into full operation mode. This method is not widely used in practice.¹⁶

When applying the **units-of-production depreciation method**, the depreciation is calculated on the basis of expected and actual performance. According to Soukupová¹⁷ this method is the most suitable in assets the wear and tear and use of which is mainly related to the volume of outputs that can be achieved using the asset (e.g. different types of means of transport, some types of production facilities, natural resources). This method is most effective when dealing with the depreciation of the real value of tangible fixed assets¹⁸.

Table 1: Calculation of annual accounting depreciation

Depreciation method	Calculation
Straight-line	$depreciation = PP / n$ (1)
Geometrical degressive	$depreciation = depreciation\ rate \times RV$ $depreciation\ rate = 1 - \left(\sqrt[n]{\frac{RV}{PP}} \right)$ (2)
Arithmetical degressive	$depreciation = PP \times coefficient$ $coefficient = years\ remaining\ till\ the\ end\ of\ depreciation + 1 / sum\ of\ ordinal\ numbers\ of\ each\ year\ over\ the\ entire\ depreciation\ period$ (3)
Arithmetical progressive	$depreciation = PP \times coefficient$ $coefficient = years\ of\ depreciation - the\ number\ of\ years\ remaining\ till\ the\ end\ of\ depreciation / sum\ of\ ordinal\ numbers\ of\ each\ year\ over\ the\ entire\ depreciation\ period$ (4)
Units-of-products	$annual\ depreciation = \frac{PP}{estimated\ number\ of\ outputs\ during\ the\ useful\ lifetime} \times the\ actual\ number\ of\ performances\ in\ a\ given\ year$ (5)

Notes: PP purchase price, n – years of depreciation, RV – residual value

Source: own processing

Accounting depreciation should reflect the real wear and tear of fixed assets over a given period. It is logical, therefore, that the law cannot cover all the situations that might arise and it is up to the entrepreneur what depreciation method he/ she chooses. The above methods cannot therefore be considered to reflect all possibilities. Other depreciation methods or combinations thereof are also used in theory and practice alike. This paper, however, has only descriptive nature.

1.2 Tax depreciation

Tax depreciation is governed by the Income Tax Act.¹⁹ This type of depreciation may be understood as a set of mandatory rules outlined by the State that the company must respect when compiling the tax return. Tax depreciations cannot exceed the statutory amount set. The amount of the tax depreciations is independent of the utilization rate of the asset and does not take into account the real state of wear and tear as in the case of accounting depreciation. The

¹⁶ SENEŠI, N. (2011): Accounting methods of depreciation.

¹⁷ SOUKUPOVÁ, B. et al. (2008): Accounting in financial management, p. 128

¹⁸ SUHÁNYIOVÁ, A. – KOREČKO, J. – MOKRIŠOVÁ, M. (2016): Procedures in the double-entry accounting of entrepreneurs.

¹⁹ Act no. 595/2003 Coll. on Income Tax.

amount of tax depreciation is only for the purpose of calculating the income tax of the company²⁰.

Tax depreciation of intangible fixed assets is equal to accounting depreciation. In the case of tangible fixed assets, the company may apply a straight-line depreciation or accelerated depreciation²¹ (Tab. 3). Assets are classified into one of the six depreciation groups with a specified depreciation period and a maximum annual depreciation according to the method used.

The law distinguishes between six depreciation groups with individual depreciation periods (Tab. 2).

Table 2: Depreciation groups and depreciation periods for tax purposes

Depreciation group	Depreciation period in years	Straight-line depreciation	Accelerated depreciation	
		Annual depreciation	Coefficient in 1 st year	Coefficient in 2 nd year and the following years
1	4	1/4		
2	6	1/6	6	7
3	8	1/8	8	9
4	12	1/12		
5	20	1/20		
6	40	1/40		

Source: Income Tax Act, Art. 27 and 28

Table 3: Calculation of annual tax depreciation

Depreciation method	Calculation of annual tax depreciation
Straight-line depreciation	$\text{depreciation} = \frac{PP}{\text{depreciation periods}} \quad (6)$
Accelerated depreciation	$\text{deprec. in 1st year} = \frac{PP}{\text{coefficient for accelerated depreciation in 1st year}}$ In the first year, the accelerated depreciation will be equal to the amount of the straight-line depreciation, but for the next years the accelerated depreciation will use the formula: $\text{depreciation in the following years} = \frac{2 \times \text{residual value}}{\text{coefficient} - (\text{depreciation year} - 1)} \quad (7)$

Source: Income Tax Act, Art. 27 and 28

It is possible to interrupt tax depreciation. In our opinion it is a tax planning tool which the entrepreneur can use in the event of structural changes in the company or fluctuations in management. Interrupting tax depreciation is only possible for one whole tax period or multiple full tax periods. In the next tax period, the depreciation continues as if it had not been interrupted, the total depreciation period being extended by the period during which it was interrupted.

²⁰ STRÄHLOVÁ, D. (2005): Accounting depreciation in single-entry accounting.

²¹ Act no. 595/2003 Coll. on Income Tax, § 26 (3).

2 Comparison of depreciation calculated using different depreciation methods and their effect on the profit or loss and the tax base.

Based on the above, we can state that accounting and tax depreciation may differ. Accounting depreciation is set by the entrepreneur himself, and its role is to express real wear and tear of the asset. Tax depreciation is designed to influence the amount of the tax base before tax and hence the tax liability of the entrepreneur.

Due to the difference when calculating accounting and tax depreciation, there are differences that affect the amount of the profit or loss before tax and the tax base for the calculation of the tax liability (income tax). The example below outlines the aforementioned.

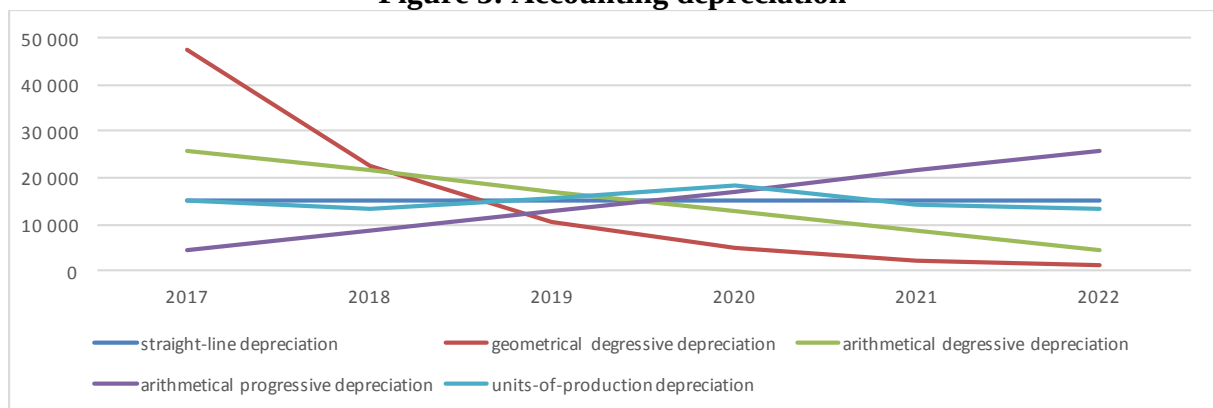
Example

The entity decided to purchase an equipment on January 1, 2017. The following data influence depreciation of the equipment:

- the purchase price of the equipment is EUR 90,000,
- the expected useful life is 6 years,
- the estimated performance is 15,000 pieces of products, the actual performance in the 1st year is 2,500 pieces, in the 2nd year 2,200 pieces, in the 3rd year 2,600, in the 4th year 3,100 pieces, in the 5th year 2,400 pieces, in the 6th year 2 200 pieces,
- for tax purposes the equipment is included in the 2nd depreciation group,
- the profit or loss before taking into account the accounting depreciation amounts to EUR 200,000 each year,
- the tax base before taking into account tax depreciation amounts to EUR 200,000 per year each year.

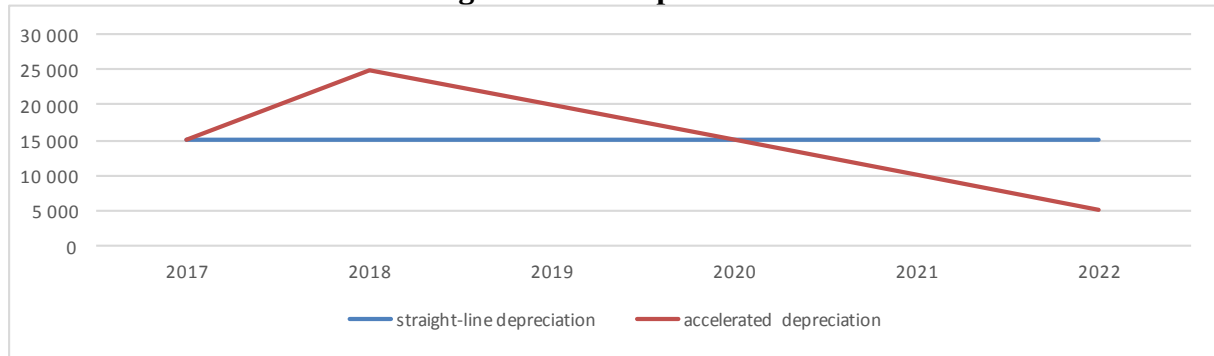
The amount of accounting depreciation with different wear patterns is calculated using the chosen depreciation method based on time intervals (straight-line, degressive and progressive) and units-of-production method; the amount of tax depreciation with different wear patterns is calculated using straight-line and accelerated method. The graphical comparison of accounting depreciation in individual years of the useful life of the equipment is shown in Figure 3; while tax depreciation is shown in Figure 4.

Figure 3: Accounting depreciation

Source: own processing

Figure 4: Tax depreciation

Source: own processing

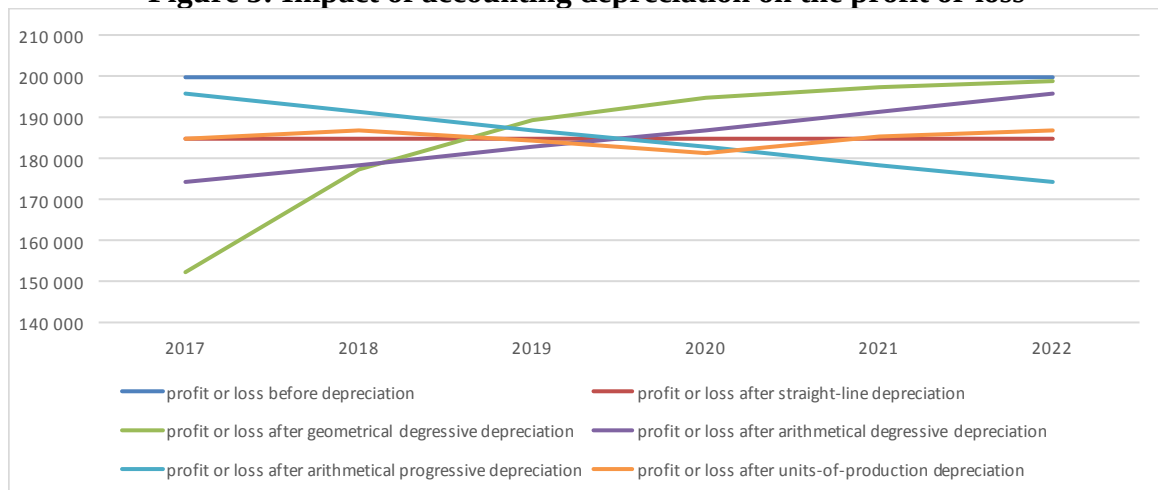
When applying the geometrical degressive method the rate of accounting depreciation of the equipment is the highest in the first and the second year of depreciation, in 2017 and 2018 respectively - almost 53% of the purchase price in 2017 and 25% of the purchase price in 2018. In the following years the depreciation rate falls (compared to other depreciation methods). The opposite situation arises when using the arithmetical progressive depreciation method, when only 20% of the purchase price will be written off (depreciated) in 2017 and only 9.5% in 2018. In the second half of the depreciation period, the depreciation rate calculated by this method rises when compared to other methods.

In the case of tax depreciation, it can be stated that the depreciation rate calculated using the straight-line method is constant over the entire depreciation period (at the rate of 1/6 of the purchase price), and the rate is equal to the rate of straight-line depreciation (for accounting purposes). When using the accelerated depreciation of assets, the depreciation rate is in the first 3 years of depreciation higher than the rate of the straight-line depreciation. In the 2nd year, i.e. in 2018, the depreciation rate is the highest, almost 28%. In 2020, accelerated depreciation rate and straight-line depreciation rate are equal, in 2021 and 2022 the accelerated depreciation rate is lower than the straight-line depreciation rate.

Since the sum of the profit or loss and the tax base are the same in the above example, the impact the tax depreciation and the accounting depreciation would have on the profit or loss is also the same.

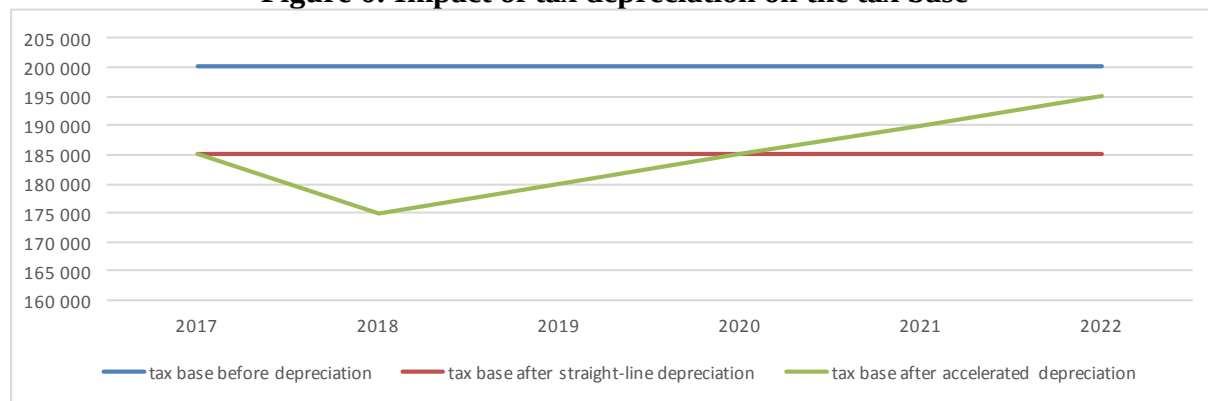
The impact of the accounting depreciation on the profit or loss is shown in Figure 5, and the impact of the tax depreciation on the tax base is shown in Figure 6.

Figure 5: Impact of accounting depreciation on the profit or loss

Source: own processing

Figure 6: Impact of tax depreciation on the tax base

Source: own processing

Tax legislation covering the tax depreciation of tangible fixed sets the same conditions for depreciation of assets for all companies, thus it does not allow the tax base to be created through depreciation.²² As already mentioned above, the exception consists only of depreciation of tangible fixed assets found in the 2nd and 3rd depreciation group where the entrepreneur can use accelerated or straight-line depreciation.

In the case of accounting depreciation, Figure 5 shows that accounting depreciation significantly influences the amount of the reported profit or loss, which is why the depreciation method that faithfully expresses a real reduction in the value of the asset under the specific conditions of each company should be chosen.

3 Relationship between the amount of depreciation of fixed assets and the profit or loss

In this section, we examine the statistical dependence between the amount of expenses, depreciation of fixed assets and the amount of the profit or loss in the selected enterprises (10) in the period 2012-2015. Our research was based on secondary data from the financial statements published in the Financial Statements of the Ministry of Finance of the Slovak Republic via the website www.registeruz.sk. In order to determine the statistical dependence between the variables (Table 4), we have worked in the program Statistica using the correlation matrix method which provided us with a numerical and graphical representation of the data found.

Table 4: Depreciation amount in selected companies in years 2012-2015 (in thousands of EUR)

Company		2012	2013	2014	2015
Volkswagen	expenses	6 405 304	6 354 262	5 968 947	7 006 100
	depreciation	127 588	130 877	129 087	195 562
	profit or loss	183 873	176 119	195 684	212 879
Kia	expenses	3 756 740	4 152 337	4 230 250	4 805 996
	depreciation	99 791	102 379	111 306	114 409
	profit or loss	178 522	297 541	362 888	270 238
Slovnaft	expenses	4 667 934	4 686 818	4 018 907	3 202 139
	depreciation	95 480	110 429	112 054	113 088
	profit or loss	118 988	6 407	- 81 230	239 434
Samsung	expenses	3 550 045	3 037 605	2 936 231	2 676 618
	depreciation	29 924	29 469	30 568	30 783
	profit or loss	124 403	115 195	118 843	112 781

²² KOREČKO, J. – SIDOR, J. (2016): Comparison of Direct Taxes of Selected Countries of the European Union.

U.S.Steel	expenses	2 449 398	1 783 246	2 230 989	2 135 752
	depreciation	79 191	76 381	29 447	29 091
	profit or loss	30 972	- 473 314	22 624	60 184
Slovenské elektrárne (Slovak Power Plants)	expenses	3 100 376	2 463 700	2 051 520	2 068 267
	depreciation	296 207	262 329	216 114	231 692
	profit or loss	506 890	485 177	243 043	53 937
Mondi	expenses	427 659	440 218	430 649	433 652
	depreciation	47 475	48 646	46 496	43 624
	profit or loss	58 470	59 761	50 426	83 951
Duslo	expenses	452 095	458 780	399 120	411 544
	depreciation	26 244	28 762	25 395	28 966
	profit or loss	26 363	6 788	12 662	50 296
Embraco	expenses	215 059	214 656	210 930	224 937
	depreciation	8 053	8 232	8 057	8 944
	profit or loss	7 713	9 748	110 632	12 538
Matador	expenses	673 444	696 108	662 802	714 360
	depreciation	37 760	42 194	45 260	50 785
	profit or loss	103 979	154 360	161 720	212 894

Source: Own processing based on available financial statements

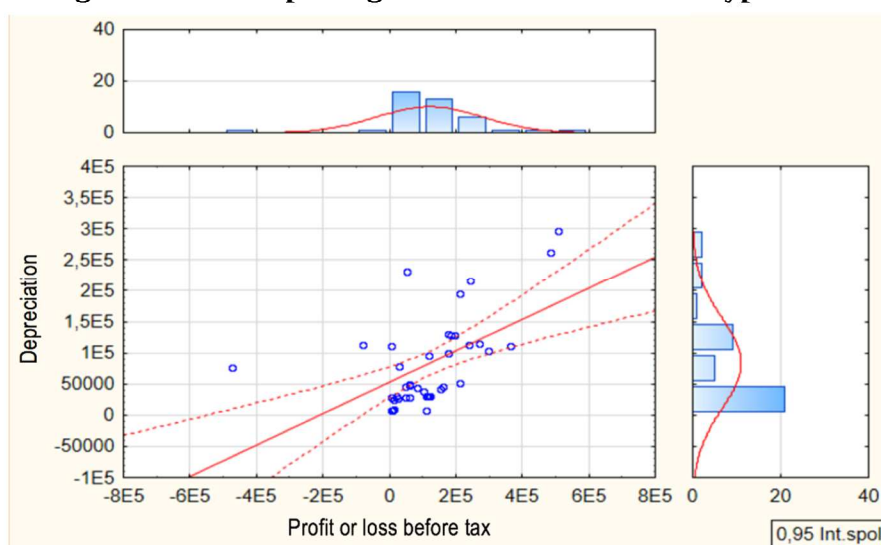
Hypothesis: We assume that there is a significant dependence between the profit or loss before tax and the amount of depreciation of fixed assets in selected companies in the period under review.

Table 5 The results of the correlation analysis of the hypothesis

var. X & var. Y	Correlation p < ,05000										
	Average	St. dev.	r(X, Y)	r ²	t	p	N	Const. dep.: Y	Slope dep.: Y	Const. dep.: X	Slope dep.: X
profit before tax	117109,5	158583,1									
depreciation	82203,5	72465,0	0,552041	0,304749	4,081238	0,000222	40	52661,86	0,252256	17800,14	1,208092

Source: own processing based on Statistica program

Figure 7: Scatter plot figure of the results to the hypothesis

Source: own processing based on Statistica program

Table 5 shows that the p-value is at 0.000222, which is less than 0.05. Based on this result we conclude that there is a statistically significant dependence between the variables. Another coefficient we examined is the correlation coefficient $r = 0.55204$, which points to the

strong dependence of the variables: profit or loss before tax and the amount of depreciation of intangible fixed assets and tangible fixed assets.

Based on Figure 7 we can state that there is a strong direct dependence between the profit or loss before tax and the amount of write-offs (depreciation) of intangible fixed assets and tangible fixed assets.

Conclusion

Intangible fixed assets and tangible fixed assets embody future economic benefits that assets can bring to the company over a period exceeding one year, i.e. several accounting periods. The process of using (consuming) these economic benefits is the reason for the gradual permanent reduction in the carrying amount of fixed assets in the form of depreciation. The depreciation plan is compiled with respect to the useful life of the asset. This period may vary depending on a number of factors, ranging from its capacity of use, physical wear, technology progress, legal impediments, or the intentions of the management. Depreciation of fixed assets for each accounting period is part of the expenses recorded per accounting period and directly affects the amount of the profit or loss per the period. This fact was also supported by the statistical analysis carried out thanks to which we found a significant dependence between the above-mentioned variables. Finally, we can state that a company is free to choose from different depreciation methods, but the principle of fair and true disclosure of accounting evidence shall be respected.

References:

1. BAŠTINCOVÁ, A. (2007): *Výsledok hospodárenia z účtovného a daňového hľadiska. (Profit or loss from the point of view of accounting and taxation.)* Bratislava: Iura Edition, 2007. ISBN 978-80-8078-144-6
2. EuroEkonom.sk (2016): *Odpisovanie dlhodobého majetku. (Depreciation of fixed assets.)* [online]. [Cit. 15. 11. 2017] Available at: <http://www.euroekonom.sk/ekonomia/podnikove-hospodarstvo/odpisovanie-dlhodobeho-majetku/>
3. IASB - International Accounting Standards Board (2003): IAS 16 Property, Plant and Equipment. [online]. In: *Úradný vestník Európskej únie* 13/zv. 32, pp. 111-122 [online]. [Cit. 10. 11. 2017] Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003R1725&rid=1>
4. KOREČKO, J. – SIDOR, J. (2016): Komparácia priamych daní vybraných krajín Európskej únie. (Comparison of Direct Taxes of Selected Countries of the European Union.) In: *Economy of tourism and entrepreneurship: scientific journal*. Volume 8, No. 2. pp. 31-40. ISSN 1337-9313
5. Measure of the Ministry of Finance of the Slovak Republic no. 23054/2002-92 laying down the details of the accounting procedures and of the framework for the chart of accounts for the companies with double-entry accounting system, as amended.
6. ONDRIJOVÁ, I. – KOREČKO, J. (2015): Tax and contribution burden of Slovakia in context of EU countries. In: *Exclusive e-journal: economy and society and environment*. Volume 3, No 1, 7 p. ISSN 1339-4509. [online]. [Cit. 13. 11. 2017.] Available at: <http://exclusivejournal.sk/1-2015/6-korecko.pdf>
7. SENEŠI, N. (2011): *Účtovné metódy odpisovania. (Accounting methods of depreciation.)* [online]. [Cit. 18. 6. 2017.] Available at: <https://www.podnikajte.sk/dane-a-uctovnictvo/c/471/category/odpisy/article/uctovne-metody-odpisovania.xhtml>
8. SOUKUPOVÁ, B. et al. (2008): *Účtovníctvo vo finančnom riadení. (Accounting in financial management.)* Bratislava: Súvaha, 2008. ISBN 978-80-89265-08-4

9. STRÄHLOVÁ, D. (2005): *Účtovné odpisy v jednoduchom účtovníctve. (Accounting depreciation in single-entry accounting.)* [online]. [Cit. 23.11.2017.] Available at: <http://www.epi.sk/odborny-clanok/Uctovne-odpisy-v-jednoduchom-uctovnictve.htm>
10. SUHÁNYIOVÁ, A. – KOREČKO, J. – MOKRIŠOVÁ, M. (2016): *Postupy v podvojnom účtovníctve podnikateľov. (Procedures in the double-entry accounting of entrepreneurs.)* Prešov: Bookman, 2016. ISBN 978-80-8165-215-8
11. SUHÁNYIOVÁ, A. – SZALAY, Z. – FUKEROVÁ, A. (2017): Účtovné odpisy dlhodobého majetku a ich vplyv na výsledok hospodárenia podniku. (Accounting depreciation of fixed assets and their impact on the profit or loss of the company.) In: *Journal of Global Science*, Volume 2, No 2, pp.1-10. ISSN 2453-756X
12. TUMPACH, M. (2006): *Medzinárodné štandardy na zostavenie účtovnej závierky IFRS/IAS. (International Standards for the Preparation of Financial Statements IFRS/IAS.)* Bratislava: Iura Edition, 2006. ISBN 80-8078-072-2
13. Act no. 431/2002 Coll. on Accounting, as amended.
14. Act no. 595/2003 Coll. on Income Tax, as amended.
15. Register of the Financial Statements of the Ministry of Finance of the Slovak Republic. [online]. [Cit. 23. 11 .2017] Available at: <http://www.registeruz.sk>.

Contact:

doc. Ing. Alžbeta Suhányiová, PhD.

Faculty of Management

University of Prešov

Konštantínova 16

080 01 Prešov

Slovak Republic

e-mail: alzbeta.suhanyiova@unipo.sk

doc. Ing. Ladislav Suhányi, PhD.

Faculty of Management

University of Prešov

Konštantínova 16

080 01 Prešov

Slovak Republic

e-mail: ladislav.suhanyi@unipo.sk

MEDIATION IN BUSINESS

Liudmila Surma

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovakia, e-mail: Liudmila.Surma@euba.sk

Mediation is an extrajudicial method of resolution of a dispute, which arose between the parties, with the participation of a neutral and impartial party, a mediator, who coordinates the mediation process and encourages the parties to take the most advantageous decision on the dispute. Mediation, as an alternative way to resolve disputes, has proven itself long time ago. The range of disputes resolved through the mediation procedure is quite broad. Mediation in the disputes between entrepreneurs and businessmen is becoming very important nowadays.

Key words: mediation, business, entrepreneur, dispute, business dispute, mediation in business, economic relations, entrepreneurial activity, mediation advantages, finance saving, time saving, court, confidentiality, parties

JEL: J52

1 Essence and importance of mediation in business

Nowadays, in the era of integration development, globalization and economy, economic relations and relations in the field of entrepreneurial activity or so-called relations in the business sphere are particularly important.

Business, like any other type of activity is open and cannot be isolated from the society, state or any other structures. Therefore, entrepreneurs often meet, and sometimes are simply forced to meet certain controversial situations, which in consequence can transform into disputes. What can a business dispute bring to entrepreneurs who cooperate with each other?

Firstly, the termination of cooperation, secondly, negative emotions and attitude towards each other, thirdly, financial losses; fourthly, the reputation of companies may be damaged, fifthly, time, and many other negative factors. There are plenty of them and in each specific case they can be different, because each dispute is absolutely special.

Business requires prompt response in dealing with certain issues and in resolving disputes between its participants. In this connection, such mechanisms are required that would immediately react not only to their solution, but also to their prevention in the future.

There are many ways to resolve the dispute between the parties, if the parties cannot do it themselves. Of course, one of the most popular and generally applicable is the court. But everyone is well aware of the shortcomings of the judicial system in the consideration of certain disputes.

Most often, legal proceedings, taking into account all the instances, last for a long time, and not every court decision can be subsequently executed. In addition, the trial may entail quite serious financial costs, including legal support, government fees, payments to specialists and experts. And it turns out that the resources have been spent, but the result does not meet expectations¹.

¹ PECHKIN, S.A. (2018): Mediation in business. Chamber of Commerce and Industry of the Moscow Region. Available on the Internet: <<https://mosobl.tpprf.ru/en/arbitrazh-i-posrednichestvo/mediation/aktualnyetemy/mediatsiya-vash-biznes-pomoshchnik.php>>

In addition, over the years of cooperation between businessmen, their relations become complex and multilateral, so resolving a dispute only on the basis of the law is not always an easy task, and sometimes even impossible.

Therefore, even today, business partners are trying to find solutions to resolve disputes that could minimize the negative consequences mentioned above.

Mediation is one of such opportunities for businessmen.

Mediation in business is the process of dispute resolution with the help of a mediator in the field of business and entrepreneurial legal relations between the parties that are entrepreneurs.

Consequently, the subject of the dispute is legal relations in the field of business, in particular, those arising in connection with the failure or improper performance of contractual obligations. Most often, these are commercial disputes within civil law contracts, for example, in the field of supply of goods, purchase and sale, construction works, services, labor contracts and others. Also, legal relations arising in the field of management can be attributed to this area. Quite often there are also disputes between founders of business - shareholders. The subjects of such disputes are entrepreneurs and businessmen.

A very important condition for successful mediation is the parties' understanding of the dispute and of each other's interests. As the mediator from Berlin Stefan Kessen notes: "One of the elements of successful communication of participants in mediation is the consideration of the needs of everyone. In ordinary situations, people only exchange positions: yes / no, black / white, open / close. It is necessary to find out what and why is important for each of the participants in the procedure. This is the key to moving beyond the narrow framework of the position and understanding the interests of everyone²".

2 Advantages of mediation in business

Mediation in business has its own significant advantages. Therefore, the parties, before appealing to the court or arbitration, should first weigh all the pros and cons of one or another way of dispute resolution. Advantages help the parties make their choice in favor of a dispute resolution mechanism. Currently, almost every rational entrepreneur appreciates his time and finances, reputation and name, human resource, as well as the result of the dispute resolution process. Therefore, he is quite serious about the choice of the way of dispute resolution that would bring him a favorable and most profitable outcome for his business, and also for its development in the future.

The advantages of mediation are as follows:

1. Saving of finances. Due to the fast rate of the process, mediation helps businessmen save their expenses for dispute resolution, and also avoids legal fees.
2. Time-saving. Every entrepreneur values his time and tries to distribute it rationally. Mediation allows you to resolve the dispute as soon as possible. Mediation allows the parties not to spend months and years to resolve the dispute; it can be resolved even within three or four hours.
3. Flexibility of the dispute resolution process, ability to choose the right time for the mediation procedure. It means that the parties can choose a time convenient for them themselves by coordinating it with the mediator, they can determine how long it will take for them to resolve the dispute, because it depends only on the parties themselves and on their desire to resolve the dispute quickly and efficiently for themselves and helps not to delay the process.

² Mediation in business. (2006-2017). How the reconciliation procedure prevents companies from losses and keeps their secrets. Prostopravo.com.ua. Available on the Internet:
<http://www.prostopravo.com.ua/prava_biznesa/dogovornye_otnosheniya/stati/mediatsiya_v_biznese_kak_protureda_primireniya_spasaet_kompanii_ot_ubytkov_i_sohranyaet_ih_tayny>

4. Ability to choose a mediator. The parties themselves choose a mediator based on the level of their competence and the area of dispute resolution in which they are engaged.

5. Confidentiality of information. This is one of the most significant advantages of mediation, unlike court procedure or arbitration. In most cases the court procedure is open and this fact can be used even by competitors of the disputing parties. Moreover, this is, as they say, "washing dirty linen in public", which businessmen do not like to happen, so as not to damage their reputation.

Mediation is a closed process, where only the parties are present, as well as a mediator. Sometimes the presence of other interested persons is allowed, but only upon the consent of the parties. It is also important that the information that becomes known and accessible during the mediation process is confidential and cannot be used anywhere and by anyone, except as in this process and by people involved in the mediation process. Neither the parties nor the mediator can make this information available to third parties.

An important element of mediation is the preservation of confidentiality. The conflict that arises between the parties is not becoming known to the public and journalists. "After all, the disclosure of information can damage the reputation of the company, affect exchange rates, lead to losses, and sometimes - to bankruptcy," - said St. Schmidt-Jochum³.

6. The development and adoption of decisions on the dispute is carried out by the parties themselves. It means that only the parties can find for themselves the most profitable and acceptable solutions. Only the parties can accept them. No one can force them to make any other decision except they accept by themselves. The mediator only coordinates the process of developing and adopting the decision.

The parties themselves are the authors of a solution that is being developed by joint efforts step by step, which makes it stable and long-term, and at the same time not only the conditions for continuing partnership relations (if necessary) remain, but also for qualitative improvement of this partnership through the experience gained from handling difficult situations. They have the opportunity to really "learn from the mistakes", that is to gain a new vision and approach to conflict situations and disagreements that inevitably arise in the course of conducting business and commercial activities⁴.

7. Saving of partnership in the future. Mediation contributes to the continuation of partnership between businessmen, because the goal of mediation is not to defeat each other, but to find a common and beneficial decision for both parties of the dispute. Mediation helps the parties get out of the dispute, and sometimes even find some joint ideas for the development of their future partnership.

All the benefits of mediation are shown when the parties need to work out a common, comprehensive agreement not on just one issue, but on a whole complex of them, while a legal dispute covers only part of the problem that has arisen.

It also should be noted, at what moment the parties can apply to the mediator for resolving a dispute and when it would be most beneficial.

1. When a dispute needs to be resolved at maximum terms for the parties.
2. When the dispute that arises between them compromises the reputation of the disputing parties.

³ Mediation in business. (2006-2017): How the reconciliation procedure prevents companies from losses and keeps their secrets. Prostopravo.com.ua. Available on the Internet: <http://www.prostopravo.com.ua/prava_biznesa/dogovornye_otnosheniya/stati/mediatsiya_v_biznese_kak_protsedura_primireniya_spasaet_kompanii_ot_ubytkov_i_sohranyaet_ih_tayny>

⁴ SHAMKASHVILI, Ts., (2018): Obvious and inconspicuous advantages of mediation. Mediation and law. Available on the Internet: <http://fedim.ru/wp-content/uploads/2014/10/2009_212_SHamlikashvili_YAvnye-i-nezametnye-preimushhestva-mediatsii-Pervyj-rakurs-soprovozhdenie-proektov-i-zaklyuchenie-sdelok.pdf>

3. When the parties do not want the third parties or the public to know about the dispute and its resolution.
4. When the parties want to maintain their partnership and continue their cooperation in the future.
5. When it is very important for the parties to take a decision on a dispute by themselves, rather than expect a decision from any other institution, for example, court.
6. When a dispute cannot be resolved only in legal boundaries, when certain interests of the parties are touched upon, that require a decision not only in accordance with the law.
7. When the prospects for a court decision are ambiguous and cannot be predicted by the parties themselves.

Conclusion

Since the moment when the mediation was introduced into the sphere of economic relations and provided entrepreneurs with the opportunity to resolve their disputes in a different and more effective way than, for example, the court, it can be said that it changed the attitude of the businessmen to their disputes. Mediation showed that:

- the dispute must be resolved in terms of rationality,
- there are no rivals in a dispute, there are no losers and there are no defeated in it,
- the main task in the dispute is not to defeat someone, but to settle the dispute reasonably,
- the main goal of mediation is to minimize material and time expenses,
- in mediation, the parties can be absolutely open to each other, since all the information is confidential and not subject to further disclosure.

Entrepreneurs should not doubt the choice of mediation in resolving disputes that arise. After all, the advantages of mediation, which were mentioned earlier, are obvious.

According to a German lawyer and mediator Stefan SCHMIDT-Jochum, (Neunkirchen (FRG)): "Mediation is successful only when the parties disclose their interests and are honest with each other. Ideally, mediation leads not only to the end of the dispute, but also to the establishment of new or prolongation of existing economic relations between the parties. Mediation allows you to restore relationships in business, even if they seemed to be destroyed forever. And as a result of the court procedure, it can hardly be achieved. In addition, mediation helps to preserve all the secrets that the parties do not want to disclose"⁵.

In commercial disputes, the application of mediation is advantageous, promising and effective only when the parties' objective is not the war, but their interests: mutual and individual.

⁵ Mediation in business. (2006-2017). How the reconciliation procedure prevents companies from losses and keeps their secrets. Prostopravo.com.ua. Available on the Internet:
<http://www.prostopravo.com.ua/prava_biznesa/dogovornye_otnosheniya/stati/mediatsiya_v_biznese_kak_protsejura_primireniya_spasaet_kompanii_ot_ubytkov_i_sohranyaet_ih_tayny>

References:

1. META GERDA, POCHMELKINA, G. (2004): Mediation – art to resolve conflicts. Acquaintance with theory, methods and professional technologies. Moscow "Verte", s. 215
2. BESEMER, Ch. (2001): Mediation. Vermittlung in Konflikten. Stifting Gewaltfreies Leben, Koenigsfeld Werkstatt fuer Gewaltfreie Aktion, Baden. ISBN 3-930010-02-X
3. LITVINOV, A.V. (2011): Introduction to mediation. Moscow Martit, U.D.C 349.41
4. FEOKTISTOV, A.V. (2015): Problems of implementation of an alternative way of conflict settlement. Social sciences. Law. № 2 (34), U.D.C 347, s. 55-64
5. SHEJANOV, V.A., BELKINA, M.V. (2016): Advantages of mediation. Domestic jurisprudence. Olympus, s. 10-11, ISSN: 2412-8228
6. PECHKIN, S.A. (2018): Mediation in business. Chamber of Commerce and Industry of the Moscow Region. Available on the Internet: <<https://mosobl.tpprf.ru/en/arbitrazh-i-posrednichestvo/mediation/aktualnye-temy/mediatsiya-vash-biznes-pomoshchnik.php>>
7. Mediation in business. (2006-2017): How the reconciliation procedure prevents companies from losses and keeps their secrets. Prostopravo.com.ua. Available on the Internet: <http://www.prostopravo.com.ua/prava_biznesa/dogovornye_otnosheniya/stati/mediatsiya_v_biznese_kak_protседura_primireniya_spasaet_kompanii_ot_ubytkov_i_sohranyaet_ih_tayny>
8. SHAMKASHVILI, Ts., (2018): Obvious and inconspicuous advantages of mediation. Mediation and law. Available on the Internet: <http://fedim.ru/wp-content/uploads/2014/10/2009_212_SHamlikashvili_YAvnye-i-nezametnye-preimushhestva-mediatsii-Pervyj-rakurs-soprovozhdenie-proektov-i-zaklyuchenie-sdelok.pdf>

Contact:

JUDr. Liudmila Surma

Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovakia
e-mail: liudmila.surma@euba.sk

THE INTERNATIONAL HIGH-TECHNOLOGICAL PROJECTS' REGULATORS: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Dmitry Syrtsov^a - Olga Syrtsova^b

^a Department of Applied Economics, National University of Science and Technology MISiS, Graduate School of Corporate Management, the Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration

^b Diplomatic Academy of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation

Modern world economy is subject to rapid changes. The development of high technologies and their dissemination is becoming an integral part of global development. The instruments and methods for regulating foreign economic activity can change in accordance with the main trends in the development of the world economy. The existence of companies that produce popular high-tech competitive products that form high-capacity high-tech sectors of national economies and provide a relatively high share of the global export of high-tech products allows the developed countries not only to deal with the issues of further economic and technical development, but also to overcome social and environmental problems. The regulation of foreign economic activity is carried out via applying various measures, the number of which is continuously increasing. A wide range of state instruments of influence on foreign economic activity can be divided into several groups, according to their characteristic features. The state support of exports is an important area that is seen as one of the ways to diversify the structure of the economy. In the modern system of regulatory measures, it is important to create conditions for access to information. Simultaneously, participants in international high-tech projects face a number of challenges of the modern market that create conditions for inequality for market participants, and cause additional risks and losses, while the companies' interest in participating in international technological exchange and in implementing high-tech international projects can be enhanced through clear state regulation.

Key words: regulation, export support, international high-tech projects, international trade

JEL: F1

Introduction

The trend of the development of high-tech sectors of the world economy is becoming predominant. In many ways, these changes are related to scientific and technological progress, the development of science and technology, the introduction of new technologies and the release of new types of products. The development of high technologies and their dissemination is becoming an integral part of global development. Participation of countries in the processes associated with the diffusion of innovations and the transfer of technologies within the framework of international technological exchange largely depends on the level of social and economic development of a state. On the one hand, the use of new, high technologies makes it possible to provide new advantages to the national economy, and on the other, requires a change in the patterns of interaction as part of foreign economic activity.

At present, participants in the international exchange face a number of grave challenges. These challenges are related to the processes of globalisation and regionalisation of markets, the development of production networks and various crisis phenomena, as well as tougher competition in all segments of the world economy. In the world market, companies and their products compete. Competition in the global market encourages manufacturers to develop and commercialise new products. New scientific knowledge is fundamental for the creation of new

products and technologies, while new technologies make it possible to create new consumer value of a product.

The existence of companies that produce popular high-tech competitive products that form high-capacity high-tech sectors of national economies and provide a relatively high share of the global export of high-tech products allows the developed countries not only to deal with the issues of further economic and technical development, but also to overcome social and environmental problems.

Thus, active participation of companies in the international technological exchange and in the implementation of international high-tech projects requires clear state regulations. At the same time, the theory of economic regulation offers several approaches.

1 International trade and state regulation theories

At all stages of the economic development, the state uses both internal and external sources of development of productive forces to protect the interests of national companies in foreign markets. The instruments and methods for regulating foreign economic activity can change in accordance with the main trends in the development of the world economy.

At the basis of the development of the world economy lies the international division of labour, which determines the nature of the international exchange of goods, services, technologies, etc. In accordance with the evolution of the development of the productive forces, there are usually ¹ three main types of the international division of labour: *common* (according to spheres of production – extraction, processing, industry etc., which corresponds more to the period of extensive development of the economy), *private* (in certain industries, sub-sectors, various industries, determined by the growth in importance of technological and qualification factors) and *singular* (according to individual operations and stages of the manufacturing process, which is related not only to the influence of technological and qualification factors, but also of the institutional ones).

The type of the international division of labour determines the nature of international exchange, since in this case the interests of all its participants should be satisfied: international groups, individual states and economic entities through their foreign economic activities and cooperation (trade, production, scientific and technical, etc.).

The general theory of international exchange demonstrates what underlies the benefits of foreign economic activity. Fundamental theories on this issue were formed in the late 18th - early 19th centuries. A. Smith introduced his theory of absolute advantages. The main conclusion was that for the state it is beneficial not only to sell, but also to purchase goods on the foreign market. A. Smith, through the availability of natural and acquired advantages, explained the intercountry trade flows.² D. Ricardo formulated the general principle of mutually beneficial trade and international specialisation. D. Ricardo discovered the law of comparative advantages: each country specialises in the production of those goods for which its labour costs are relatively lower than abroad.³ Subsequently, J. S. Mill disclosed the principle of price exchange and the law of international value. The theory of international value demonstrates that there exists a price that optimises the exchange of goods between countries. This market price depends on supply and demand. E. Heckscher and B. Ohlin have put forward the theorem of “equalising prices on the factors of production”. In the work by V. Leontiev, the theory of comparative advantages includes the notion of “technical progress” and refers to its uneven distribution, as well as to the non-corporate economy of means, the difference between

¹ *Mezhdunarodnye ehkonomicheskie otnosheniya* [International Economic Relations]

² SMITH A. *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov* [An inquiry into the *nature* and causes of the *wealth* of nations]

³ RICARDO D. *Nachala politicheskoy ehkonomii i nalogovogo oblozheniya* [On the principles of political economy and taxation]

countries in wages and so on. In analysing the development of theories of state regulation and international trade, we recall that P. Krugman wrote about a country's success in free international trade being determined by the effect of scale.⁴ Also, very popular is the theory of the foreign trade multiplier, i.e. the effect of foreign trade on the dynamics of national income growth, the size of employment, consumption and investment activity, characterised for each country by certain quantitative relationships and expressed by a certain coefficient – the multiplier. Initially, export orders increase the output of products and services, and then secondary consumer spending starts to shift.

Thus, the international exchange is the result of the development of commodity production, which has historically crossed the borders of individual countries. Thanks to the international exchange, the international division of labour takes place, which is ultimately aimed at achieving savings in the process of production of social labour, as well as at exchanging the results of this labour between countries.

The international exchange is realised through foreign economic activity. In the modern economy, the term *foreign economic activity* means international economic, as well as trade and political relations, which include⁵: the exchange of goods, specialisation and cooperation of production, scientific and technical cooperation, provision of economic and technical assistance, establishment of joint ventures and other forms of economic cooperation.

In fact, foreign economic activity is a set of different areas, methods and forms of international cooperation of a country with foreign partners (trade, economic, scientific and technical cooperation, monetary, credit, financial and other relations).

The core of the discussion of the economists and practitioners is focused on two approaches to international exchange: protectionism and free trade. These approaches determine the nature and forms of regulation of foreign economic activity. Protectionism is the protection of a country's national economy from foreign competition. It is carried out through high custom tariff rates for goods imported from abroad, as well as through such non-tariff restrictions as quantitative and currency restrictions on the import of goods. However, excessive protectionism can lead to a drop in the efficiency of production of the domestic companies and a decrease in competitiveness of the manufactured goods. Freedom of trade is the elimination of restrictions in foreign economic relations. However, in its extreme version, it can lead to the absorption of a country's national economy by competitors from other countries (countries with developed economies). During different periods of economic development, the supporters of either one or the other approach were favoured. Studies show that some economists support Keynesian views, while others rely on monetarism and the theory of rational expectations. Today, the question of the possibilities, methods and instruments of state regulation and the extent of state intervention in the economy still remains relevant.

2 Cycles in economic processes and regulatory mechanisms

In a market economy, the mechanism of self-regulation is cyclical. The cyclical nature of economic development and the economic crises associated with it are significant factors that influence the application of regulatory measures in the foreign economic activity of business structures.

An *economic cycle* is a period of movement of the market economy from one crisis to another, characterised by fluctuations in the level of business activity (overall production, level of income and employment, financial and trading activities).⁶ The economic literature offers a

⁴ KRUGMAN P. R., OBSTFELD M. *Mezhdunarodnaya ehkonomika: teoriya i politika* / per. s angl. 5-go mezhd.izd. [International economics: theory and policy / translation from English of the 5th international edition]

⁵ YELOVA M.V., MURAVYOVA Y.K., PANFEROVA S.M. et al. *Mirovaya ehkonomika: vvedenie vo vneshneehkonomicheskuyu deyatel'nost'* [World economy: introduction to foreign economic activity]

⁶ TOLMACHEV P.I. *Lessons of the crisis development of a financial system.*

classification system of cycles based on their length: the Kitchin short cycles (2-4 years), the Juglar cycles (7-12 years) the Kuznets cycles (18-25 years), the long waves of N.D. Kondratiev (50-60 years), Forrester (200 years), Toffler (1,000-2,000 years) – the development of civilisations. The cycles may differ in duration and intensity, but any economic cycle consists of four consecutive stages. The movement and growth, the beginning of business growth (with GDP approaching its potential level). The peak – the economy reaches its maximum level of activity (with GDP above the potential level). The recession – a reduction of business activity (with GDP level reaching its potential level and continuing to decline). The crisis – an incomplete use of economic resources (high unemployment). Each phase of the cycle is characterised by a specific function, each phase includes the conditions for its transition to another phase. The intensity of cyclical fluctuations of the market economy is associated with the volume of investment. Mass renovation and expansion of capital and the increase in overall production create a new, more reliable material and technical basis for the next cycle. An economic crisis reveals not only a limit, but also an impulse in the development of the economy, performing a stimulating, or so to speak, a “purifying” function. During any crisis there are incentives to reduce production costs, increase profits and renew capital on a new technical basis. With a crisis ends the previous period of development and the next one begins. Any crisis is a crucial element of the mechanism of self-regulation of the market system of the economy.

The discussion of the problems of the current crisis, one way or another, revolves around historical precedents. For almost two centuries of the formation and development of the world industrial society, crises have occurred in the economies of numerous countries, bringing about a growing decline in production, the accumulation of unrealised goods on the market, a fall in prices, the collapse of the system of mutual settlements, the collapse of banking systems, the ruin of industrial and trade firms and a sharp spike in unemployment. In the 19th and the first half of the 20th century, the world experienced several international financial crises. The economic crises before the 20th century were limited to one, two or three countries, and then began to acquire an international character. First of all, it's the Great Depression with its long-term deflation and double-digit unemployment, which was completely overcome only as a result of the World War. The crisis of the 1970s is mentioned somewhat less frequently, but it gave rise to a new phenomenon – stagflation. According to experts, it is precisely between these two historical precedents that it makes sense to talk about the current economic situation. It is during the times of crisis that economists turn their attention to the regulatory role of the state. The need for the government intervention in the regulation of the economy arises due to the “failures” of the market. By “failures” of the market we mean ⁷ those areas where, due to certain conditions, the market economy fails to cope with the efficient allocation of resources.

However, at the end of the 20th and the beginning of the 21st century, a theory of a “new economy” based on classical approaches began to be developed in the USA. The prerequisite for the emergence of this theory was the rapid development of fields of activity related to information technology. In the “new economy” the intellectual capital prevails over physical potential. The proponents of the theory of the “new economy” assign the leading role to new technologies and intellectual capital^{8,9} and based on A. Smith's views on the “invisible hand”, prove that it is the market that effectively regulates the economy, equitably distributing resources and labour results. However, during the times of the information revolution, different market participants have access to different volumes of information at any given moment, and the mechanism of self-regulation no longer allows maintaining a just and efficient use of capital. Experience has proven that the rapid development of information technologies has significantly

⁷ CASTELLS M. Informacionnaya ehpoeha: ehkonomika, obshchestvo i kul'tura [The *Information Age: Economy, Society and Culture*]

⁸ KELLY K. New Rules for the New Economy. Ten Radical Strategies for a Connected World

⁹ Gosudarstvennoe regulirovanie ehkonomiki. [State regulation of the economy]

boosted the globalisation of the world economy, and as a result, many restrictions have been removed from the banking, insurance and other financial spheres of activity. The movement of capital is accelerating, while the state of uncertainty has increased. At the same time, studies show that many countries use different methods of regulating the economy to a greater or lesser extent, paying special attention to the crisis periods.

The reason is that the state needs to introduce effective mechanisms for regulating economic processes in order to create favourable conditions for sustainable economic growth and increase its competitiveness. Their main function is to equalise the conditions of competition for all economic entities, to even out disproportions in the distribution of the gross domestic product, to stimulate the development of effective socially beneficial activities, to protect the environment, save the resources and ensure the priority of social development of the economy.

From our point of view, the state should exercise a regulatory function that is aimed at sustainable social and economic development of a country and is carried out through state regulation. State regulation determines the conditions and circumstances that allow the implementation of economic, organisational and political measures¹⁰ in the country.

All forms of state influence on economic processes are usually divided into two groups¹¹: (a) direct impact (implemented by measures and instruments of both administrative and economic regulation, in particular through standards development, various financial subsidies, etc.); (b) indirect impact (achieved through economic measures and instruments to create conditions under which it becomes more profitable for economic entities to make decisions consistent with the strategic goals of the development of the national economy). The regulatory function of the state in the field of international exchange should be realised through the state regulation of foreign economic relations. *State regulation of foreign economic relations* is a system¹² of economic and political measures carried out by state bodies to deepen and expand the country's participation in the international division of labour in order to increase the efficiency of social production and optimise the structure of consumption. The essence of state regulation of foreign economic relations is to bring the system of foreign economic relations into such a condition that would ensure the optimal implementation of state, collective and personal interests of foreign economic activity entities during a specific time period and in the future perspective, based on the rule of law and generally recognised international norms and principles. State regulation of foreign economic activity is an integral part of the mechanism of reproduction of the national economic potential, while foreign economic activity is one of the main objects of state regulation of the national economy along with the reproductive, technological, sectoral and territorial structure, scientific and technological progress, social relations, the environment, etc. The goals and tasks of state regulation of foreign economic relations are specified depending on the current state of the national economy and the problems that arise in the economic and social spheres, which determines the directions, forms and scope of the state regulation of foreign economic relations.

Today, any country is interested in expanding the sales markets for the products of the domestic companies and in increasing the scale of exports, attracting investments and using new, more efficient technologies and new knowledge that allows creating a product that meets the latest needs of the population. International technological exchange is becoming a relatively new direction of international economic relations, within the framework of which international high-tech projects are being implemented. The participation of countries in international high-tech projects is in fact a new form of international technical exchange. The main task of

¹⁰ Gosudarstvennoe regulirovanie ehkonomiki. [State regulation of the economy]

¹¹ HAIDAR, J.I., 2012. "Impact of Business Regulatory Reforms on Economic Growth"

¹² POPOV S.G. POPOV S.G. Vneshneehkonomicheskaya deyatel'nost' firmy. Osobennosti menedzhmenta i marketinga.[Foreign economic activity of enterprises. Management and marketing specifics]

implementing such projects is to ensure a positive effect of its implementation – that is, to achieve economic growth. Taking this into account, the regulatory function of the state can also be directed to ensure the effective participation of the country in the implementation of international high-tech projects.

3 Forms and measures of state regulation of foreign economic activity

The regulation of foreign economic activity is carried out via applying various measures, the number of which is continuously increasing. A wide range of state instruments of influence on foreign economic activity can be divided into several groups, according to their characteristic features.

Measures that affect the direction of regulatory policies can be divided into two groups: liberalisation and protectionist measures.

Liberalisation measures are aimed at reducing and removing restrictions and expanding the unimpeded movement of goods and services in foreign trade. Such measures lead to the increased competition with foreign companies.

Protectionist measures represent the opposite direction from liberalisation regulatory measures. These measures are aimed at protecting the domestic market from countries that can compete with domestic goods and services. It is possible to single out several types of protectionism, which determines the nature of the measures applied:

- sectoral protectionism (protecting a specific sector of the economy);
- collective protectionism (mutual protection of several countries that have formed an alliance);
- hidden protectionism (protectionism through non-customs methods);
- local protectionism (protection of products and services of local companies);
- green protectionism (protectionism through environmental laws).

The two opposite directions of regulation of foreign economic activity (liberalisation and protectionism) are constantly present in the economy and in the politics of any state.

Another group of measures for regulating foreign economic activity is determined by the nature of their impact; in accordance with this, economic and administrative measures can be singled out.

Economic measures include measures that have an impact on the economic processes through economic interests of their participants: the establishment of customs duties, fees, excises, price preferences, etc. Administrative measures include organisational and legal, and special measures. These may include measures of quantitative restriction (export and/or import), the establishment of quotas, licenses, embargoes, anti-dumping measures, technical barriers, and the conclusion of international trade agreements.

Of particular interest is the group of measures directly related to state support for exports.

4 Peculiarities of regulation of foreign economic activity in the Russian Federation

In the Russian Federation the basics of the regulation of foreign economic activity are outlined in the Federal Law “On the fundamentals of state regulation of foreign trade activity”. The law applies to relations in the field of state regulation of foreign economic activity, as well as to relations directly linked with such activities.

Foreign economic activity of an enterprise in terms of implementing high-tech projects includes both export and import deliveries, so it is necessary to consider the specifics of state regulation of the entry and exit of goods. The peculiarities of state regulation of foreign trade activities in the area related to export from the Russian Federation and import into the Russian Federation, as well as the peculiarities of state regulation of foreign trade in the sphere of goods,

information, works, services, results of intellectual activity that can be used to create weapons of mass destruction, means of their delivery, other types of weapons and military equipment, are established by international treaties of the Russian Federation, as well as by federal laws on military-technical cooperation of the Russian Federation with foreign states and on export control. The federal law also defines the powers of the Russian Federation and the subjects of the Russian Federation in the field of foreign trade in order to ensure favourable conditions for foreign trade activity, as well as to protect the economic and political interests of the Russian Federation. In particular, in the Russian Federation the *main principles of state regulation of foreign economic activity*¹³ are:

- the protection by the state of the rights and legitimate interests of the participants in foreign trade activities, as well as the rights and legitimate interests of the Russian producers and consumers of goods and services;
- the equality and non-discrimination of the participants in foreign trade activities, unless otherwise provided by the federal law;
- the reciprocity in relation to another state (group of states);
- ensuring the fulfilment of the obligations of the Russian Federation under international treaties of Russia and the implementation of rights of the Russian Federation arising from these treaties;
- the choice of measures of state regulation of foreign trade activities, which are no more burdensome for participants of foreign trade activities than it is necessary in order to ensure the effective achievement of the objectives for the implementation of which it is intended to apply measures of state regulation of foreign trade activities;
- openness in the development, adoption and application of measures of state regulation of foreign trade activities;
- validity and objectivity of application of measures of state regulation of foreign trade activities;
- exclusion of unjustified interference of the state or its bodies into foreign trade activities and causing damage to participants in foreign trade activities and the economy of the Russian Federation;
- ensuring the country's defence and state security;
- securing the right to appeal in judicial or other manner prescribed by law against all illegal actions (inaction) of state bodies and their officials, as well as the right to challenge normative legal acts of the Russian Federation that infringe upon the right of a participant in foreign trade activities to carry out foreign trade activities;
- unity of the system of state regulation of foreign trade activities;
- unity of application of methods of state regulation of foreign trade activities throughout the territory of the Russian Federation.

State regulation of foreign trade activities is carried out not only in accordance with the Federal, but also with other federal laws and other normative legal acts of the Russian Federation, international treaties of the Russian Federation via: customs tariff and non-tariff regulations; prohibitions and restrictions on foreign trade in services and intellectual property; measures of economic and administrative nature.

5 High-tech projects in the system of state export support

The modern economy is characterized by a number of negative phenomena. Macroeconomic instability adds an additional instability to this system, creating an unstable

¹³ Federal'nyj zakon ot 08.12.2003 N 164-FZ (v red. ot 30.11.2013 N 318-FZ) "Ob osnovah gosudarstvennogo regulirovaniya vneshnetorgovoj deyatel'nosti " [Federal law from 08.12.2003 No 164-FZ (amended as of 30.11.2013 No 318-FZ) "On the fundamentals of state regulation of foreign trade activity"]

situation in the financial and commodity markets.¹⁴ At present, the dynamism of the development of the world economy is reduced, while the GDP growth indicators of all countries are unstable. In order to neutralise the risks related to international trade and strengthen the position of their companies and their products in foreign markets, governments form national systems of export support measures.^{15,16} It should be noted that this path is especially important for Russia.

Among the competitive high-tech industries of Russia, the priority is usually given to the rocket and space industry, the provision of satellite communications and global positioning, nuclear power and the defence industry products.

At the moment, Russia is facing tougher and stronger competition in the world markets for goods and services, as well as sanctions.

The issue of developing export-oriented industries within the structure of the Russian economy, improving the existing ones and finding alternative methods for supporting Russian exporting companies and ensuring their access to the world markets remains relevant.

The state support of exports is an important area that is seen as one of the ways to diversify the structure of the economy. The development of the export support system in Russia has passed through several stages in its development and has developed in several directions.

The current stage in the development of export support is related to the state programme titled the “Development of foreign economic activity” approved by the government of the Russian Federation. At present, among the measures and instruments included in the export support system in Russia, it is possible to identify financial support instruments (granting state guarantees, subsidising export credits, subsidising the participation of companies in exhibitions, subsidising regional support programmes, export credit and investment insurance) and non-financial ones.

Since 2005, Russia has been implementing a programme of state financial support for small businesses (including farms) that are export-oriented.

With the establishment of the Russian Agency for Export Credit and Investment Insurance against Entrepreneurial and Political Risks (EXIAR), a new mechanism of financial support for exports has been launched. EXIAR offers¹⁷ Russian exporters insurance coverage programmes for export credits, as well as other services to facilitate their access to financial resources.

At the moment, the state provides the instruments for financial support of exports in Russia: guaranteeing the operations of Russian exporters, export credit (including long-term), repaying part of interest rates on loans, insurance of export credits against commercial and political risks, preferential lending to foreign buyers, lending to small and medium businesses.¹⁸ However, along with financial, non-financial measures are of crucial importance.

In our opinion, in the context of the information revolution, various market players now have access to different volumes of information at a specific point in time, and the mechanism of self-regulation no longer allows maintaining equity and efficiency of capital use. Access to information makes the market transparent and contributes to the sustainability of relations, which is important both in the activities of exporting companies already having experience in the foreign market and for companies in the pre-export stage. Therefore, the basis for the

¹⁴ KARSYNKE I., Filosofova T. Interim Management: A New Tool To Enhance A Company's Competitive Performance Under Current Global Instability

¹⁵ SYRTSOV D.N. Transformaciya mer podderzhki nacional'nyh kompanij-eksporterov v usloviyah nestabil'nosti mirovoj ehkonomiki [Transformation of Measures of Support Of National Exporting Companies in the Conditions of Global Economic Instability]

¹⁶ SYRTSOV, Dmitry, SYRTSOVA, Olga. The Issue of Export Promotion in New Conditions

¹⁷ <http://www.exiar.ru>

¹⁸ Ministry of Economic development of the Russian Federation, “Information on measures to support high-tech exports”

development of state support for high-tech projects should be the “information core.”¹⁹ Now the creation of such an “information core” will make it possible to increase the effectiveness of the activities of both the managing bodies and business entities in a variety of spheres (economic, commercial, statistical, legal, scientific and technical, etc.) and create informative data for the efficient implementation of a company’s search activity (“preliminary information” for selecting an external market, setting tasks, developing exit strategies, etc.), and the operational work of the exporter (“primary information” and “secondary information” necessary for negotiation, preparation, conclusion and execution of the export contract, etc.). The “information core” of the export support system should include qualitative and quantitative information on: promising foreign markets (goods, prices, customers, competitors’ activities, etc.) and the trends of their development; the state of the external macro environment (political, socio-economic, demographic, technical and technological, etc.) in the importing country and forecasts for its dynamics; international technological achievements and the best international examples in a particular industry, alternative technologies and goods (especially from the standpoint of energy saving, environmental friendliness, materials-output ratio, etc.); the opportunities and conditions for attracting external resources (financial and non-financial), measures and mechanisms to support economic (export) activities; the state of the infrastructure for the implementation of export activities (transport infrastructure, banking network, etc.); normative and legal field of conducting commercial activity; business culture, customs and traditions in the importing country, problems of cross-cultural relations, rules of negotiation and business etiquette; the changes in the external environment of the company’s export activities and market situation, which is operational in nature (for timely correction of the exporter’s actions), etc.

Conclusion

Modern world economy is subject to rapid changes. One of the trends in the development of modern national economies is their reorientation towards the use of high technologies. Simultaneously, participants in international high-tech projects face a number of challenges of the modern market that create conditions for inequality for market participants, and cause additional risks and losses, while the companies’ interest in participating in international technological exchange and in implementing high-tech international projects can be enhanced through clear state regulation.

References:

1. *Mezhdunarodnye ehkonomicheskie otnosheniya* [International Economic Relations]. – Moscow: YUNITI-DANA, 2008. 591 p. (s.13) (In Russ)
2. SMITH A. *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov* [An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations]. – Moscow: Os-89, 1997. – 255 p. (In Russ)
3. RICARDO D. *Nachala politicheskoy ehkonomii i nalogovogo oblozheniya* [On the principles of political economy and taxation]. – Moscow: Generalniy direktor, 2010. – 288 p. (In Russ)
4. KRUGMAN P. R., OBSTFELD M. *Mezhdunarodnaya ehkonomika: teoriya i politika / per. s angl. 5-go mezhd.izd.* [International economics: theory and policy / translation from English of the 5th international edition] – St. Petersburg: Piter, 2004. – 832 p. (In Russ)

¹⁹ SYRTSOV D.N. *Sovremennaya sistema gosudarstvennoj podderzhki ehksporta: ispol'zovanie mezhdunarodnogo opyta v rossijskih usloviyah* [Modern system of state support for exports: the use of international experience in Russian conditions]

5. YELOVA M.V., MURAVYOVA Y.K., PANFEROVA S.M. et al. Mirovaya ehkonomika: vvedenie vo vneshneehkonomicheskuyu deyatel'nost' [World economy: introduction to foreign economic activity]. - Moscow: Logos, 2000. (In Russ)
6. TOLMACHEV P.I. Lessons of the crisis development of a financial system. Lecture. (<http://www.petrtolmachev.ru/>)
7. CASTELLS M. Informacionnaya ehpooha: ehkonomika, obshchestvo i kul'tura [The Information Age: Economy, Society and Culture] – Moscow: Higher School of Economics, 2000. – 608 p. (In Russ)
8. KELLY K. New Rules for the New Economy. Ten Radical Strategies for a Connected World / K. Kelly. – N.Y., 1998. – P. 2.
9. Gosudarstvennoe regulirovanie ehkonomiki. [State regulation of the economy]. – Moscow: Publishing House of Moscow State University, 2010. (In Russ)
10. HAIDAR, J.I., 2012. “Impact of Business Regulatory Reforms on Economic Growth”, Journal of the Japanese and International Economies, Elsevier, vol. 26(3), pages 285–307, September
11. POPOV S.G. POPOV S.G. Vneshneehkonomicheskaya deyatel'nost' firmy. Osobennosti menedzhmenta i marketinga.[Foreign economic activity of enterprises. Management and marketing specifics].– 4th edition, updated. – Moscow: Os’-89 Publishing House, 2009. (In Russ)
12. Federal'nyj zakon ot 08.12.2003 N 164-FZ (v red. ot 30.11.2013 N 318-FZ) "Ob osnovah gosudarstvennogo regulirovaniya vneshnetorgovoj deyatel'nosti " [Federal law from 08.12.2003 No 164-FZ (amended as of 30.11.2013 No 318-FZ) “On the fundamentals of state regulation of foreign trade activity”] (accessible at <http://www.consultant.ru>) (In Russ)
13. KARSYNKE I., Filosofova T. Interim Management: A New Tool To Enhance A Company's Competitive Performance Under Current Global Instability // International Relations 2014: Contemporary Issues of World Economics and Politics // 15th International Scientific Conference on International Relations - Contemporary Issues of World Economics and Politics, Smolenice, Slovakia, 2014 - P.155-159
14. SYRTSOV D.N. Transformaciya mer podderzhki nacional'nyh kompanij-ehksporterov v usloviyah nestabil'nosti mirovoj ehkonomiki [Transformation of Measures of Support Of National Exporting Companies in the Conditions of Global Economic Instability] // Mezhdunarodnaya ehkonomika [The World Economics Magazine] – 2013. – No 10. – P. 58-67 (In Russ)
15. SYRTSOV, Dmitry, SYRTSOVA, Olga. The Issue of Export Promotion in New Conditions // *International Relations 2016: Current Issues of World Economy and Politics*. Smolenice, Slovakia - Publishing Ekonóm, 2017. – P.1015-1024
16. EXIAR official website - <http://www.exiar.ru/>
17. Ministry of Economic development of the Russian Federation, “Information on measures to support high-tech exports” (as of February 14th, 2014). (In Russ)
18. SYRTSOV D.N. Sovremennaya sistema gosudarstvennoj podderzhki ehksporta: ispol'zovanie mezhdunarodnogo opyta v rossijskih usloviyah [Modern system of state support for exports: the use of international experience in Russian conditions] – thesis ... Ph.D. in Economics – Moscow, 2013. – 175 p. (In Russ)

Contact:

Dmitry Syrtsov

Department of Applied Economics

National University of Science and Technology MISiS

Leninskiy prospekt 4
119049, Moscow
Russia
e-mail:

Olga Syrtsova

Diplomatic Academy of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation
Ostozhenka 53/2
119021 Moscow
Russia
e-mail:

NAJSTARŠIE DEJINY INTERKULTÚRNYCH VZŤAHOV: OD DOBY BRONZOVEJ AŽ PO HOMÉRA

František Škvrnda ml.

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: frantisek.skvrnda2@euba.sk

V predkladanom príspevku rozoberáme ranú archeologickú, epigrafickú a literárnu evidenciu o interkultúrnom dialógu medzi Západo-ázijskými a Stredomorskými kultúrami až do čias Homéra (8 stor. pred Kr.). V prvej časti popisujeme geografické lokality a tiež všeobecné črty obchodu na veľké vzdialenosti, ktorý prebiehal medzi starovekými civilizáciami. V druhej časti príspevku analyzujeme element cudzinca a cudziny v homérskych eposoch. V závere argumentujeme v prospech tézy, že interkultúrny dialóg bol v tomto období podmienený obchodom na veľké vzdialenosti, ktorý zohrával kľúčovú úlohu v difuzionistickom procese utvárania nových kultúrnych identít.¹

Kľúčové slová: Obchod na veľké vzdialenosti, Minojsko-Mykénska civilizácia – Homér – kultúra – difuzionizmus

In the following paper we scrutinize early archeological, epigraphical and literary evidence of the intercultural dialogue between the West-Asiatic and Mediterranean cultures down to the times of Homer (8th century BC). In the first part we describe the geographical locations as well as general features of the long-distance trade between ancient civilizations. In the second part we analyse the foreign element and its reception in the Homeric epic. Our conclusion is that the early intercultural dialogue was conditioned by long-distance trade routes, which played a crucial role in the diffusionistic process of making new cultural identities.

Key words: Long-distance trade, Minoan-Mycean civilization – Homer – Culture – Diffusionism

JEL: Z19

Úvod

Nasledujúci príspevok si kladie za cieľ predložiť interpretáciu najstarších dejín interkultúrnych vzťahov cez prizmu dostupnej archeologickej evidencie o tzv. obchode na veľké vzdialenosti (*long-distance trade*). Druhá časť príspevku sa pokúša čítať správy o cudzincoch v najstaršej „európskej“ literatúre, v *Iliade* a *Odysey*, vo svetle interkultúrneho dialógu, ktorý bol podmienený obchodom na veľké vzdialenosti. V závere predloženej štúdie sa pokúšame explikovať difuzionistickú povahu kultúry ako takej, pričom dospievame k pojmu tzv. tekutej kultúry, založenej na fenoméne *translatio studiorum*.

1 Obchod na veľké vzdialenosti

Ak by sme sa chceli dozvedieť, ako vznikla ľudská kultúra ako taká, sotva by sme našli jednu vyčerpávajúcu odpoveď. Kultúra, ktorú moderní bádatelia definujú ako „systém sebareflexie a sebareprezentácie sociálnych skupín a indivíduí“,² predpokladá proces

¹ Príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0864/18 *Ad Fontes Cynicorum Socraticorum – pramene a interpretácia sokratovského kynizmu*.

² ZÁGORŠEKOVÁ, M. (2014): Dialóg kultúr – príznak postmodernity?, s. 361. K problematike vymedzenia významu pojmu „kultúra pozrie tiež štúdiu SEDOVÁ, T. (2017): K metodologickému významu pojmu kultúry, s. 632-644.

kontinuálneho definovania svojej identity. Tento proces sa odvíja z neustále sa meniacich spoločenských tradícií, akými sú napr. náboženstvo alebo veda, ktoré konštituujú vedomie kultúrnej identity konkrétnej spoločnosti prostredníctvom jasne vymedzených pravidiel správania sa, ako aj reflexie povahy reality. Ak sa zameriame na hľadanie tých najvšeobecnejších znakov kultúrnej identity u najstarších civilizácií, zaujme nás sakrálny status exotického tovaru. Ešte predtým však považujeme za potrebné priblížiť si, o aké typy tovaru a obchodu vlastne išlo.

Z archeologických nálezov je zrejmé, že obchodovanie s rôznymi vzácnymi surovinami, akými boli napr. *Lapis lazuli*, jantár alebo cín, muselo existovať už v 4. tisícročí pred Kr.³ Niektorí moderní bádatelia hovoria dokonca o fenoméne starovekej „globalizácie“.⁴ Staroveké obchodné trasy sa začínali v Británii⁵ a v Baltickom mori, prechádzali cez územie kultúr úrodného polmesiaca, Afrického rohu alebo Centrálnej Ázie a končili až v povodí rieky Indus,⁶ resp. v regióne Badakšán (územie na severovýchode Afganistanu, zasahujúce aj do Tadžikistanu), odkiaľ pravdepodobne pokračovali ďalej do Indonézie, resp. Číny. Evidencia o tom, že susediaci región Badakšánu – Tarimská panva – bolo už v 2. tisícročí pred Kr. osídlené europoidnou rasou, je problematická, pretože sa nedá jednoznačne preukázať, či táto populácia bola autochtónnym etnikom, alebo sa na územie Tarimskej panvy dostala migráciou.⁷

Zaujímavý je taktiež kontext archeologických nálezov: *Lapis lazuli* sa používal na dekoráciu sakrálnych sôch už v preddynastickom Egypte;⁸ Tento minerál sa nachádzal spoločne s jantárom z baltickej oblasti aj v pohrebnej výbave kráľa Tutanchamóna (14. storočie pred Kr.).⁹ Staroveká lokalita Dilmun, ktorá sprostredkovávala obchod medzi kultúrami úrodného polmesiaca a harrapskou kultúrou v povodí rieky Indus, je v najstarších sumerských prameňoch označovaná dokonca za „Raj“.¹⁰

O detailnejšej povahe starovekého obchodovania na veľké vzdialenosti sa vedú rôzne diskusie. Sumeri pravdepodobne nepodnikali ďaleké obchodné cesty, ale prijímali cudzích kupcov vo svojich mestách a prístavoch.¹¹ Egyptania mali na obchodovanie vlastnú kastu obyvateľov, resp. vládou splnomocnenú skupinu vysokých úradníkov vykonávajúcich takýto typ obchodu.¹² Tradičnými obchodnými partnermi Egypta boli kultúry v Sýrii a Levante, na Cypre a Kréte, na juhu Núbia, ktorá zásobovala Egypt zlatom. Je pravdepodobné, že Egyptania podnikali aj expedície do vzdialenejších krajín – u Hérodota sa nám zachovala správa o expedícii faraóna Senusreta (20.-19. stor. pred Kr.), ktorý sa údajne dostal až na územie Skýthie a Thrácie (dnešné Bulharsko a Rumunsko) a zanechal kolonizátorov aj v Kolchide

³ Jediné prírodné nálezisko *Lapis lazuli* v staroveku je doložené v regióne Badakšán v severovýchodnom Afganistane a v Tadžikistane. Najstarším obchodným artiklom bol obsidián, ktorý sa z Anatólie a Kappadócie vyvážal do Mezopotámie a Levanty už od 140. storočia pred Kr. Pozri bližšie HOWARD, M. C. (2012): Transnationalism in Ancient and Medieval Societies. The Role of Cross-border Trade and Travel, s. 102.

⁴ JENNINGS, J. (2011): Globalizations and the Ancient World.

⁵ K problematike presnej lokalizácie Cínových ostrovov, ktoré uvádza Hérodotos (*Hist.* III. 115), pozri PENHALLURICK, R. D. (1986): Tin in Antiquity. Its Mining and Trade Throughout the Ancient World with Particular Reference to Cornwall, s. 115-244, ktorý ich identifikuje s oblasťou súostrovia Scilly a s južnými krajinami Británie Cornwall a Devonshire.

⁶ Por. HOWARD, M. C. (2012): Transnationalism in Ancient and Medieval Societies. The Role of Cross-border Trade and Travel, s. 31, ktorý identifikuje krajinu Meluhha, významného obchodného partnera Sumerskej ríše, s Harrapskou kultúrou.

⁷ HORVÁTH, I. (2010): The Tarim Basin Mummies: a Commentary, s. 74-82.

⁸ RICE, M. (1990): Egypt's Making: The Origins of Ancient Egypt, 5000 – 2000 BC, s. 91-93.

⁹ K nálezom jantáru v starovekom Egypte pozri bližšie SERPICO, M. (2000): Resins, Amber and Bitumen, s. 451-454.

¹⁰ BIBBY, G. (1970): Looking for Dilmun, identifikuje túto lokalitu s územím Bahrajna a Kataru.

¹¹ Por. HOWARD, M. C. (2012): Transnationalism in Ancient and Medieval Societies. The Role of Cross-border Trade and Travel, s. 31, ktorý píše, že Sumeri neboli priamo zainteresovaní na obchode s veľmi vzdialenými krajinami: „obchodovanie vykonávali ne-Sumerovia“.

¹² HAYES, W. C. (1973): Egypt: International Affairs from Tuthmosis I to the Death of Amenophis III, s. 386.

(Gruzínsko).¹³ Egyptskí faraóni prenikli tiež do krajiny Punt (asi územie Afrického Rohu a Jemenu).¹⁴ Ďalšia obchodná veľmoc staroveku, Feničania, podnikala s tovarom ďalekosiahle plavby – smerom na juh a východ do Afriky a Arábie, smerom na západ k Hérakleovým stĺpom a ďalej až do Maroka, resp. Anglicka.¹⁵ Obchodovanie sa uskutočňovalo najmä cez tzv. *entrepôt* (grécky ἐμπόριον), zväčša opevnené mesto alebo menší prístav-kolóniu, ktorá slúžila na prekladanie tovaru a ich následnú špedíciu do odľahlejších lokalít.¹⁶

Jednou zo starovekých kultúr, ktorá sa intenzívne zúčastňovala na obchodovaní v Stredomorí, bola tiež Minojsko-mykénska civilizácia. Chetitské pramene z druhej polovice 2. tisícročia (15.-11. stor pred Kr.) nás informujú o mocnej ríši *Ahhiyawa*, ktorú moderní bádatelia stotožňujú s Achájcami.¹⁷ Približne z rovnakého obdobia pochádza tiež tzv. *Egejský zoznam*, epigrafická pamiatka z čias faraóna Amenhotepa III. (približne 1390-1350 pred Kr.), ktorá spomína národ zo Severu, *Tanaja*, t. j. Danájcov.¹⁸ Viaceré nálezy zo šachtových hrobiek svedčia o tom, že dovážané suroviny a predmety zohrávali dôležitú rolu v náboženských predstavách Mykénčanov.¹⁹ Previazanosť Minojskej civilizácie s okolitými orientálnymi kultúrami je natoľko úzka, že moderní bádatelia nepochybujú o vzniku tejto civilizácie: „[N]eexistuje dôvod, prečo by sme mali spochybňovať, že hlavné impulzy prišli z bohatších krajov z východu smerom cez Anatóliu, alebo snád' popri jej pobrežiu, aj keď tento proces nebol plynulý. Vplyvy, pochádzajúce priamo z Egypta, sú v ranom období nepatrné.“²⁰ Zrod mykénskej kultúry ako takej (približne 16. stor. pred Kr.) bol opäť výsledkom „jedného veľkého pohybu (kultúr – F. Š.) na západ“.²¹

2 Homérsky svet

Staroveké obchodné cesty nezanikli ani počas tzv. obdobia temna (1100 – 800 pred Kr.), nasledujúcim po kolapse Minojsko-mykénskej civilizácie, kedy pravdepodobne vznikali homérske eposy *Ilias* a *Odyssea*. Moderní bádatelia upozorňujú na skutočnosť, že tieto prvé literárne diela európskej kultúry odzrkadľujú v mnohých aspektoch nielen Minojsko-mykénsku kultúru, tradície a mravy,²² ale aj starobylé znalosti obchodníkov a námorníkov o tých

¹³ HÉRODOTOS, *Hist.* II 104.

¹⁴ HAYES, W. C. (1973): Egypt: International Affairs from Tuthmosis I to the Death of Amenophis III, s. 329-333.

¹⁵ BARTOLONI, P. (2001): Commerce and Industry, s. 92-100. Por. tiež slová Hérodota o pôvode Feničanov (*Hist.* I. 1): „Perzskí historici tvrdia, že Feničania... sa vraj presťahovali od Červeného mora k Stredozemnému a usadili sa na tom území, ktoré ešte aj teraz obývajú, ihneď odtiaľ podnikali ďaleké námorné plavby, rozvážali egyptský a asýrsky tovar“. Moderní bádatelia sa domnievajú, že Fenická kultúra sa vydělila zo staršej Kanánskej kultúry približne v 12. storočí pred Kr. Pozri bližšie MOSCATI, S. (2001): Who Were the Phoenicians?, s. 17-19. Hérodotove správy o pôvode Feničanov zatiaľ nie sú archeologicky doložené.

¹⁶ Najväčšími prístavmi v oblasti Stredozemného mora boli fénické mestá Byblos, Sidon, Tyre a neskôr Karthágo, ktorý). Trója zase kontrolovala obchod v Čiernom mori. Pozri BLEGEN, C. W. (1975): The Expansion of the Mycenaean Civilization, s. 184.

¹⁷ Stotožnenie *Ahhiyawy* s Mykénskou civilizáciou je medzi modernými bádateľmi veľmi rozšírené, no stále kontroverzné. Pozri zhrnutie dlhoročnej diskusie v BECKMAN, G. M. – BRYCE, T. R. – CLINE, E. H. (2011): The Ahhiyawa Texts, s. 1-7.

¹⁸ Pozri bližšie CLINE, E. H. – STANNISH, S. N. (2011): Sailing the Great Green Sea? Amenhotep III's "Aegean List" From Kom El-Hetan, Once More, s. 6-16. Títo autori upozorňujú na fakt, že región Tanaja bol známy minimálne už v dobe faraóna Tuthmoseho III. (približne 1479-1425 pred Kr.) (*ibid.*, s. 7).

¹⁹ DANIEL – EVANS 1975, 719; F. H. (1973): The Rise of Mycenaean Civilization, s. 635.

²⁰ CASKEY, J. L. (1971): Greece, Crete, and the Aegean Islands in the Early Bronze Age, s. 804.

²¹ STUBBINGS, F. H. (1973): The Rise of Mycenaean Civilization, s. 638. Tento autor upozorňuje na zaujímavú analógiu medzi gréckymi mýtmi o Danaovi, ktorý vládol podľa Parskej kroniky (*terminus post quem* 299 pred Kr.) v rovnakom období, v akom malo prebiehať vypudenie Hyksósov z Egypta. Podľa tohto autora je pravdepodobné, že mýtus o Danaovi odzrkadľuje príchod Hyksósov z Egypta do pevninského Grécka, ktorý bol iniciačným momentom rozkvetu mykénskej kultúry (*ibid.*, s. 636-637).

²² Pozri bližšie KIRK, G. (1975): The Homeric Poems as History, s. 833-838. OSBORNE, R. (2004): Homer's Society, s. 217, síce datuje svet homérskych eposov do ôsmeho storočia pred Kr., no zároveň si všíma, že „[P]aláce,

najvzdialenejších kultúrach. Tieto znalosti sa vo väčšine prípadov dostali do korpusu homérskych prác už len vo forme mýtov a fantastických príbehov: Lotofágovia môžu odzrkadľovať znalosti raných Grékov o Egyptanoch či dokonca o Indoch; Laystrigóni a Hyperborejci môžu referovať o severských národoch, žijúcich blízko hraníc polárneho kruhu; epizóda Odyssea na ostrove Kirké môže reflektovať nielen znalosti o Gruzínsku a kaukazskom regióne, ale významné paralely nachádzame dokonca až na Cejlóne.²³

U Homéra ešte nenachádzame výraz „barbar“ (βάρβαρος) aplikovaný celoplošne na príslušníka cudzieho etnika alebo národa.²⁴ Gréci, ktorých Homér označuje výrazmi zachovanými tiež v chetitských, resp. egyptských prameňoch ako Danájcov alebo Achájcov, zdieľajú rovnakých bohov s cudzincami, s ne-Grékmi. Apollón a Afrodita pomáhajú Trójanom, Poseidón, Athéna, Hefaistos a Héra zasa Danájcom. Etiópia je pre Homéra miestom, kam chodia bohovia odpočívať (Homér, *Il.* I. 423), Egypt zas synonymom národa, v ktorom je každý obyvateľ zároveň aj lekárom (*Od.* IV. 231). Aj tie najnecivilizovanejšie indivíduá, akými sú Kyklopi, sú napokon potomkami gréckych bohov, menovite Poseidóna (*Od.* IX. 519). Mnohé bytosti na okraji sveta, akými sú napr. Kirké, Kalypsó alebo etiópsky kráľ Memnón, sú božského pôvodu a disponujú nadprirodzenými silami, ktoré Achájci a Danájci vôbec nepoznajú.

Homérske eposy vykresľujú celok obývaného sveta (grécky οἰκουμένη) ako jeden spoločný priestor, ovládaný tými istými bohmi a silami. Danájci-Achájci nie sú o nič zbožnejší alebo cnostnejší ako Trójanania, práve naopak – Egyptania sú pre Homéra vyspelejší a múdrejší národ než Danájci; Trójanania sú zasa bohatší; Fajákovia sú zdatnejší moreplavci a cnostnejší ľudia; atď. Odysseus sa počas svojho blúdenia stretáva s mnohými zázračnými bytosťami a dostáva sa medzi spoločenstvá ľudí, ktoré majú väčšiu moc a sofistikovanejšie vynálezy, než aké sú známe medzi Achájcami. Napokon, z obsahového a lingvistického hľadiska vykazujú eposy *Ilias* a *Odyssea* mnohé paralely s Gilgamešovým eposom, s akkadskou *Piesňou Ullikumiho*, z epických diel *Atrahasis* a *Enuma Eliš*.²⁵ To nás privádza k našej vlastnej hypotéze o tom, čo v skutočnosti predstavoval obsah homérskych eposov: orálne tradované príbehy z cudzích kultúr a o cudzích kultúrach, ktoré sa šírili po starovekých obchodných cestách. Homérovské eposy však tvorili základ kultúrnej identity antického Grécka počas celého obdobia jej existencie²⁶ – znamená to, že orientálny element v Gréckej kultúre je omnoho rozsiahlejší, než sa zvyklo doposiaľ predpokladať?

strieborné vane, vojnové vozy, exotické brnenie, označovanie železa za vzácny kov, stanovovanie ceny nevesty a vena, dominancia pracovnej sily otrokov: toto všetko muselo pôsobiť vzdialene pre poslucháčov z ôsmeho alebo skorého siedmeho storočia. Takmer všetko z vyššie uvedeného popisu však môže byť doložené archeologickými nálezmi z neskorej doby bronzovej“, t. j. z palácových kultúr Kréty a Mykén, resp. z Egypta a Chetitskej ríše (*ibid.*, s. 206-211).

²³ Pozri bližšie PAGE, D. (1973): *Folktales in Homer's Odyssey*. Tento autor uvádza ďalej paralely medzi katastrofálnymi dôsledkami zjedenia Héliovho posvätného dobytku a jedným príbehom z *Dánskej histórie* od Saxa Grammatica, alebo medzi Odysseovým stretnutím so Sirénami a jedným príbehom z budhistického textu *Pāli-Jātaka*. Taktiež epizóda s kráľom vetrov Aiolom má viacero paralel v Indickej, finskej, či dokonca Tožskej kultúre (*ibid.*, s. 73-91).

²⁴ V eposoch *Ilias* a *Odyssea* nachádzame len jediný výskyt výrazu, v ktorého kmeni je slovo βάρβαρος – je ním výraz βαρβαρόφωνος (doslovne preložené ako „ten, kto vydáva barbarské zvuky“; „ten, kto hovorí barbarskou rečou“). Je zaujímavé, že Homér ním označuje z celého trójskeho (t. j. ne-gréckeho) vojska, ktoré pozostávalo z viac než pätnástich národností, len národ Károv (*Il.* II. 867).

²⁵ Pozri bližšie BURKERT, W. (2004): *Babylon, Memphis, Persepolis. Eastern Contexts of Greek Culture*, s. 21-48. Orientálne pozadie homérovských hymnov detailne rozoberá PENGLASE, CH. (1994): *Greek Myths and Mesopotamia. Parallels and Influences in the Homeric Hymns and Hesiod*.

²⁶ Na túto skutočnosť upozorňuje napr. ZELINOVÁ, Z. (2014): *Paideutická interpretácia krásna v Platónovom dialógu Symposium*, s. 140.

Záver

Z nášho stručného popisu najstaršej histórie interkultúrnych vzťahov poukážeme na dva hlavné momenty, ktoré nám pomôžu lepšie porozumieť ich povahe a dôležitosti interkultúrneho dialógu pri vytváraní kultúry ako systému sebareflexie a sebareprezentácie sociálnych skupín a indivíduí.

(1) Rozvoj obchodu mohol zohrávať v prvej urbanizácii dôležitejšiu úlohu ako rozvoj agrikultúry,²⁷ a to najmä z toho dôvodu, že vzájomná výmena tovarov, vo forme ktorej prebiehal staroveký obchod, sprostredkovávala tiež výmenu poznatkov a kultúry ako takej. Cudzinci obohacovali domáce kultúry znalosťami z rôznych oblastí (medicína, moreplavba, architektúra, vojnová technika), ktoré ich ďalej rozvíjali a menili idiosynkratickými spôsobmi, t. j. nesúmerateľne s vývojom týchto znalostí a techník v pôvodnej kultúre, ktorá ich „rozptylovala“ po obchodných trasách do ďalších oblastí sveta. Toto je tzv. difuzionistická hypotéza o vzniku kultúry, ktorej hlavným znakom je prenos poznatkov a vedomostí (*translatio studiorum*) z jednej kultúry do druhej. Vo všeobecnosti možno povedať, že takáto hypotéza predpokladá kultúru ako systém sebareflexie a sebareprezentácie sociálnych skupín a indivíduí založený na juxtapozícii „domácej“ a „cudzej“ kultúry.

(2) Považa tejto juxtapozície nie je exkluzívna, ale skôr inkluzívna. Definícia kultúry sa nezakladá primárne na vymedzení sa voči inej kultúre, na dištinkcii „domáceho“ a „cudzieho“ alebo „zahraničného“. Ako nasvedčujú archeologické nálezy a tiež vnímanie kultúrnej odlišnosti v homérskych eposoch, samotná kultúrna odlišnosť a jej recepcia v očiach členov „domácej“ kultúry boli s veľkou pravdepodobnosťou vnímané cez prizmu náboženského svetonázoru, t. j., na cudzincov a vzácne materiály či predmety, ktoré so sebou prinášali a ponúkali na predaj, sa nahliadalo ako na božských ľudí a ako na božské dary, ktoré obohacujú domácu kultúru. Považu originality a identity gréckej kultúry dobre vystihuje autor platónskeho dialógu *Epinomis* (cca 340 pred Kr.): Gréci prebrali všetky svoje znalosti o viditeľných bohoch (t. j. o planétach) od barbarov, avšak „čokoľvek, čo Gréci prebrali od barbarov, robia to napokon lepšie“ (*Epin.* 987d). Ak by sme tieto slová chápali v širšom kontexte, mohli by sme dospieť k definícii kultúry ako sebareflexie a sebareprezentácie sociálnych skupín a indivíduí, zakladajúcej sa na reinterpretovaní a apropriácii cudzej kultúry. Kultúrotvorný proces by sme tak mohli označiť za prúd, v ktorom sa miešajú rôzne kultúrne identity v závislosti od intenzity migrácie a následnej domestifikácie cudzieho etnika alebo národa.

V našich najstarších dejinách ešte neexistovala xenofóbia tak, ako ju poznáme dnes – cudzinec mohol byť božským aj beštialným. Vnímanie kultúrnej inakosti záviselo vždy od konkrétnych okolností, za akých sa cudzie národy objavovali a od ich konkrétneho správania sa voči domácomu obyvateľstvu. Na jednej strane boli mierumilovní cudzinci, potomkovia bohov, ktorí obohacovali domácu kultúru vzácnymi surovinami a ušľachtilými znalosťami z rôznych oblastí (medicína, navigácia, architektúra, vojnová technika). Na druhej strane však existovali tiež cudzinci, ktorí prichádzali za účelom invázie a rabovania, a proti týmto národom bolo potrebné bojovať.

Vo všeobecnosti by sme mohli tvrdiť, že podmienkou *sine qua non* vzniku a rozširovania nových kultúr bol interkultúrny dialóg, stret rôznych svetov a tradícií, ktoré fungovali popri sebe v určitej kultúrnej symbióze, a bez ktorého by vznik akejkoľvek novej kultúry nebol vôbec možný.

²⁷ HOWARD, M. C. (2012): *Transnationalism in Ancient and Medieval Societies. The Role of Cross-border Trade and Travel*, s. 169.

Použitá literatura:

1. BARTOLONI, P. (2001): Commerce and Industry. In: MOSCATI, B. (ed.): *The Phoenicians*. London: I.B. Tauris, 92-100. ISBN 1-85043-533-2.
2. BECKMAN, G. M., BRYCE, T. R., CLINE, E. H. (2011): *The Ahhiyawa Texts*. Atlanta: Society of Biblical Literature. ISBN 978-1-58983-268-8.
3. BIBBY, G. (1970): *Looking for Dilmun*. London: Stacey International. ISBN 978-0394434001.
4. BLEGEN, C. W. (1975): The Expansion of the Mycenaean Civilization. In: EDWARDS, E. S., GADD, C. J., HAMMOND, N. G. L., SOLLBERGER, E. (eds.): *Cambridge Ancient History II. Part 2. History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380-1100 B.C.* Cambridge: Cambridge University Press, 165-187. ISBN 0-521-08691-4.
5. BURKERT, W. (2004): *Babylon, Memphis, Persepolis. Eastern Contexts of Greek Culture*. Harvard: Harvard University Press. ISBN 978-0674023994.
6. CASKEY, J. L. (1971): Greece, Crete, and the Aegean Islands in the Early Bronze Age. In: EDWARDS, I. E. S., GADD, C. J., HAMMOND, N. G. L. (eds.): *The Cambridge Ancient History I. Part 2. Early History of the Middle East*. Cambridge: Cambridge University Press, 771-807. ISBN 0521077915.
7. CLINE, E. H. – STANNISH, S. N. (2011): Sailing the Great Green Sea? Amenhotep III's "Aegean List" From Kom El-Hetan, Once More. In *Journal of Ancient Egyptian Interconnections* 3 (2), 6-16.
8. DANIEL, G. – EVANS, J. D. (1975): The Western Mediterranean. In: EDWARDS, E. S., GADD, C. J., HAMMOND, N. G. L., SOLLBERGER, E. (eds.): *Cambridge Ancient History II. Part 2. History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380-1100 B.C.* Cambridge: Cambridge University Press, 713-772. ISBN 0-521-08691-4.
9. HAYES, W. C. (1973): Egypt: International Affairs from Tuthmosis I to the Death of Amenophis III. In: EDWARDS, E. S., GADD, C. J., HAMMOND, N. G. L., SOLLBERGER, E. (eds.): *Cambridge Ancient History II. Part 1. The Middle East and the Aegean Region c. 1800-1380 B.C.* Cambridge: Cambridge University Press, 313-416. ISBN 0-521-082307.
10. HORVÁTH, I. (2010): The Tarim Basin Mummies: a Commentary. In: *Journal of Euroasian Studies* II (2), 74-82.
11. HOWARD, M. C. (2012): *Transnationalism in Ancient and Medieval Societies. The Role of Cross-border Trade and Travel*. London: McFarland & Company, Inc., Publishers. ISBN 978-0-7864-6803-4.
12. JENNINGS, J. (2011): *Globalizations and the Ancient World*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-76077-5.
13. KIRK, G. (1975): The Homeric Poems as History. In: EDWARDS, E. S., GADD, C. J., HAMMOND, N. G. L., SOLLBERGER, E. (eds.): *Cambridge Ancient History II. Part 2. History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380-1100 B.C.* Cambridge: Cambridge University Press, 820-850. ISBN 0-521-08691-4.
14. MOSCATI, S. (2001): Who Were the Phoenicians? In: MOSCATI, B. (ed.): *The Phoenicians*. London: I.B. Tauris, 17-19. ISBN 1-85043-533-2.
15. OSBORNE, R. (2004): Homer's Society. In: FOWLER, R. (ed.): *The Cambridge Companion to Homer*. Cambridge: Cambridge University Press, 206-219. ISBN 0-521-01246-5.
16. PAGE, D. (1973): *Folktales in Homer's Odyssey*. Harvard: Harvard University Press. ISBN 0674307208.
17. PENGLASE, CH. (1994): *Greek Myths and Mesopotamia. Parallels and Influences in the Homeric Hymns and Hesiod*. London: Routledge. ISBN 0-415-15706-4.

18. PENHALLURICK, R. D. (1986): *Tin in Antiquity. Its Mining and Trade Throughout the Ancient World with Particular Reference to Cornwall*. London: Institute of Metals. ISBN 9781906540197.
19. RICE, M. (1990): *Egypt's Making: The Origins of Ancient Egypt, 5000 – 2000 BC*. London, New York: Routledge. ISBN 0415050928.
20. SEDOVÁ, T. (2017): K metodologickému významu pojmu kultúry. In: *FILOZOFIA* 72 (8), 632-644.
21. SERPICO, M. (2000): Resins, Amber and Bitumen. In: NICHOLSON, P. T. & SHAW, I. (eds.): *Ancient Egyptian Materials and Technology*. Cambridge: Cambridge University Press, 430-474. ISBN 0-521-45257-0.
22. STUBBINGS, F. H. (1973): The Rise of Mycenaean Civilization. In: EDWARDS, E. S., GADD, C. J., HAMMOND, N. G. L., SOLLBERGER, E. (eds.) *Cambridge Ancient History II. Part 1. The Middle East and the Aegean Region c. 1800-1380 B.C.* Cambridge: Cambridge University Press, 627-658. ISBN 0521082307.
23. ZÁGORŠEKOVÁ, M. B. (2014): Dialóg kultúr – príznak postmoderny? In: *FILOZOFIA* 69 (4), 355-365.
24. ZELINOVÁ, Z. (2014): Paideutická interpretácia krásna v Platónovom dialógu *Symposion*. In: KLIMOVÁ, I., KOMPIŠ, M., PALENČÁROVÁ, S., VACEK, M., VICIAN, M. (eds.): *Povaha súčasnej filozofie a jej metódy*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 140-148. ISBN 978-80-970494-9-2.

Kontakt:

Mgr. František Škvrnda, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: frantisek.skvrnda2@euba.sk

VYBRANÉ OTÁZKY VYTVÁRANIA MULTIPOLARITY V MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH PO NÁSTUPE NOVÉHO PREZIDENTA USA¹

František Škvrnda

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: frantisek.skvrnda@euba.sk.

Protirečivé a dlhé vytváranie multipolarity v usporiadaní medzinárodných vzťahov. Zmena civilizačnej paradigmy ako cesta riešenia problémov súčasného sveta. Zmena usporiadania moci v medzinárodných vzťahoch vo svetle zmeny civilizačnej paradigmy pri riešení problémov súčasného sveta. Pôsobenie USA po nástupe D. Trumpa pri vytváraní multipolarity v medzinárodných vzťahoch. Zmeny vo vzťahoch medzi USA, ČĽR, RF a EÚ v podmienkach vznikajúcej multipolarity. Prehlbujúce sa zlyhávajúce západnej civilizačnej paradigmy pod vedením USA pri riešení problémov medzinárodnej bezpečnosti v 21. storočí.

Kľúčové slová: multipolarita, Donald Trump, Spojené štáty americké, Európska únia, Ruská federácia, Čínska ľudová republika, civilizačná analýza.

Controversial and long-lasting creation of multipolarity in the international relations. Changing the civilization paradigm as a way to solve the problems of contemporary world. Changing the ordering of power in international relations in the light of changes of civilization paradigm to solve the problems of the contemporary world. US activity after the inaugural of D. Trump in the creation of multipolarity in international relations. Changes in relations between the US, the PRC, RF and the EU under the conditions of emerging multipolarity. Deepening failure of the Western civilization paradigm under the leadership of the US to solve the problems of international security in the 21st century.

Key words: multipolarity, Donald Trump, United States of America, European Union, Russian federation, People's Republic of China, civilizational analysis

JEL: Z00, Z13

1 Úvod

Vytváranie multipolarity v súčasných medzinárodných vzťahoch má protirečivý a dlhodobý charakter. Odlišnosťou tejto veľkej, zlomovej zmeny, ktorá je zreteľná najmä po vojenských neúspechoch USA a ich spojencov v druhej vojne proti Iraku (2003 – 2011) a vojne v Afganistane (od roku 2001) ako aj na pozadí finančno-ekonomickej krízy z roku 2008 je, že k nej nedochádza po veľkých vojnových konfliktoch a nasledujúcich mierových rokovaní. Pri periodizácii vývoja medzinárodných vzťahov sa poukazuje na to, že charakter súčasnej zmeny v usporiadaní medzinárodných vzťahov je spojený so zmenou, ktorá nastala po rozpade bipolarity na začiatku 90. rokov minulého storočia. Ide však o dlhšie obdobie, ktoré trvá už takmer 30 rokov a ešte nekončí.

Cieľom príspevku je stručne poukázať na vybrané otázky zmien v procese vytvárania multipolarity v medzinárodných vzťahoch po nástupe nového prezidenta Spojených štátov amerických (ďalej len USA) D. Trumpa s dôrazom na bezpečnostnú oblasť v kontexte ich zahraničnej a bezpečnostnej politiky, ako aj so vzťahmi s Čínskou ľudovou republikou (ďalej

¹ Spracované v rámci projektu VEGA č. 2/0072/15 – Stratégia transformácie spoločnosti v kontexte civilizačnej analýzy.

len ČĽR), Európskou úniou (ďalej len EÚ) a Ruskej federácie (ďalej len RF). Vzhľadom na rozsah príspevku ako aj aktuálny charakter témy pri skúmaní problémov zvyrazňujeme politicko-analytický, príp. mediálno-politický pohľad na problémy.

2 Vytváranie multipolarity v medzinárodných vzťahoch v 21. storočí ako súčasť zmeny civilizačnej paradigmy pri riešení problémov sveta

Vo vývoji sociálneho myslenia existuje línia, ktorá je spojená so štúdiom civilizácií, pričom má spravidla historizujúci charakter, či už ide o pohľad na jednotlivé civilizácie a ich vzájomné ovplyvňovanie sa alebo ľudskú civilizáciu ako celok. Z veľkého množstva autorov, ktorí sa touto témou zaoberali, poukážeme na F. Braudela, predstaviteľa francúzskej historiografickej školy Annales, spojenej s interdisciplinárnym skúmaním historických procesov dlhého trvania. Z jeho diela v tomto smere vyberieme prácu Gramatika civilizácií², kde civilizácie charakterizuje v spojení s geografickým priestorom, ekonomikou, spoločnosťou a spôsobmi myslenia³. Fundamentálnym dielom F. Braudela v kontexte civilizačných analýz je však trojdielna Materiálna civilizácia, ekonomika a kapitalizmus, 15. – 18. storočie (1. diel – Štruktúry každodennosti: možné a nemožné, 2. diel – Hry výmeny a 3. diel – Čas sveta)⁴. Za príklad pokusu zachytiť jednotlivé veľké civilizácie vo vývoji dejín z pohľadu súčasnej sociálnej teórie možno uviesť encyklopedické dielo A. Hart-Davisa⁵ Dejiny od úsvitu civilizácie po dnešok.

Súčasťou diskusií na tému vývoja civilizácií sa stala aj pozícia a rola západnej civilizácie vo svete. O. Spengler prišiel v rokoch 1918 a 1922 s koncepciou úpadku Západu⁶. K novším prácam na túto tému patrí Civilizácia: Západ a zvyšok sveta od N. Fergusona⁷ a najmä Smrť Západu od P. Buchanana⁸, s podtitulom Ako vymieranie obyvateľov a invázia prisťahovalcov ohrozujú našu krajinu a civilizáciu, ktorá má silne defetistické zameranie. Opačné zameranie má práca Samovražda Západu od R. Kocha a C. Smitha⁹, ktorá má optimistický charakter a považuje za potrebné pokúsiť sa západnú civilizáciu zachrániť.

Za najvýraznejší proces, ktorý mení súčasný svet, považujeme globalizáciu. Jej mnohostranné pôsobenie protirečivo až nebezpečne poznačilo v poslednej tretine 20. storočia sociálno-ekonomickú, politickú i kultúrnu podobu sveta. Tieto nebezpečenstvá sa v súčasnosti politicky spájajú najmä s terorizmom, extrémizmom a migráciou a kultúrne s konzumnou spoločnosťou, masovou kultúrou a individualizmom, ale aj multikulturalizmom. Spomenieme aj narastajúce problémy životného prostredia. Nemožno uprieť, že existujú relatívne priaznivé, pozitívne ekonomické javy a procesy, ktoré sa dotýkajú najmä materiálnych, konzumných sfér života ale v politickej, sociálnej a kultúrnej sfére pôsobia protirečivo, dysfunkčne.

Po rozpade bipolarity sa pod vplyvom jednostrannej neoliberalnej orientácie na spôsob Západu vedeného USA prejavil negatívny dopad globalizácie aj na narastanie asymetrie

² Pozri anglický preklad BRAUDEL, F. (1995): *A History of Civilizations*. Dielo pôvodne vyšlo vo francúzštine v roku 1987 (teda už po jeho smrti F. Braudela) pod názvom *Grammaire des civilisations*, ale išlo o reedíciu práce *Le Monde actuel*, ktorú F. Braudel vydal v spolupráci so S. Bailleovou a R. Philippem v roku 1963. V anglickom preklade kniha vyšla pod názvom *A History of Civilizations* v roku 1995.

³ BRAUDEL, F. (1995): *A History of Civilizations*, s. 9 – 23.

⁴ Pozri ruský preklad BRODEL, F. (1986, 1988, 1992): *Materiálna civilizácia, ekonomika i kapitalizmus, XV—XVIII vv.* Práca vo francúzskom origináli vyšla v roku 1979.

⁵ HART-DAVIS, A. (2015): *History: From the Dawn of Civilization to the Present Day*.

⁶ Pozri český preklad SPENGLER, O. (2010): *Zánik Západu Obrisy morfologie světových dějin*.

⁷ Pozri český preklad FERGUSON, N. (2014): *Civilizace : Západ a zbytek světa*

⁸ Pozri český preklad BUCHANAN, P. (2013): *Smrť Západu*. Buchanan vinu za tento vývoj dáva o. i. aj štvorici neomarxistických mysliteľov: G. Lukáčsovi, A. Gramscimu, T. W. Adornovi a H. Marcusemu. Tu niekde možno nájsť až atavistickú nenávisť väčšiny konzervatívcov na Slovensku, ktorí popri liberalizme/neoliberalizme (a samozrejme komunizme) takmer zo všetkých „bied“ súčasnej spoločnosti obviňujú aj neomarxizmus a jeho predstaviteľov, bez toho, aby videli ukrutnosti, ktorých sa Západ pri dominancii vo svete v minulosti dopustil.

⁹ KOCH, R. – SMITH, C. (2011): *Samovražda Západu*.

bohatstva (diferenciácia príjmov) a moci, ktorá čoraz viac bráni ucelenému, celosvetovému – globálnemu – riešeniu problémov sveta výhodnému pre väčšinu. Reakciou na to, je napríklad takmer konšpiračná teória „zlatej miliardy“ (v spojení s tajnou svetovou vládou, resp. novým svetovým poriadkom), ktorá je populárna v Rusku¹⁰. Ide o svojráznu kritiku údajných prejavov maltuziánskeho liberalizmu v súčasnej sociálno-ekonomickej politike Západu, na základe ktorej sa sarkasticky predpokladá počet ľudí, čo môžu žiť v budúcnosti v dôstojných podmienkach. Tento počet sa takmer zhoduje s obyvateľstvom, ktoré sa dnes nachádza na Západe (ku ktorému sa pridáva ešte Izrael, Japonsko a južná Kórea).

Predseda arménskej organizácie „For Sustainable Human Development“ otázku v inej súvislosti postavila tak, či pôjde v budúcnosti o trvalý rozvoj alebo „zlatú miliardu“¹¹? V komplikujúcich sa podmienkach globálneho vývoja vznikajú preto viaceré úvahy o potrebe zmeny civilizačnej paradigmy pri riešení problémov sveta. Problém je v začiatkoch svojho rozpracovávaní a má zatiaľ vágny charakter. Jeho východiská súvisia s koncepciou civilizačnej analýzy¹².

Oblasťou, ktorá úzko súvisí so zmenou civilizačnej paradigmy pri riešení problémov sveta, je aj zmena usporiadania moci v medzinárodných vzťahoch. Vlnu záujmu o problém civilizačných zmien a ich dopad na riešenie problémov sveta v rámci teórie medzinárodných vzťahov po rozpade bipolarity vyvolali protikladné koncepcie S. P. Huntingtona¹³ a F. Fukuyamu¹⁴, ktoré najprv vyšli ako časopisecké články a neskôr ich autori rozšírili do knižnej podoby. Obe však boli poznačené silnými zjednodušeniami (napr. v porovnaní s chápaním civilizácie u F. Braudela) a v súčasnosti sa spravidla považujú už za teoreticky prekonané. F. Fukuyama od svojej neoliberalnej vízie v tejto podobe v dôsledku dopadov politiky prezidenta USA G. Busha ml. neskôr odstúpil. Prácu S. P. Huntingtona napriek tomu, že bola podrobená silnej kritike pre svoj spôsob analýzy civilizácií, však stále preferujú nielen neokonzervatívci v praktickej politike ale aj časť neorealitov v teórii.

Z hľadiska vývoja riešenia problémov medzinárodných vzťahov, najmä bezpečnostných otázok v nich, možno v 19. a 20. storočí ukázať na štyri historicko-politické fenomény, ktoré viedli k výraznej zmene usporiadania medzinárodných vzťahov, ale vychádzali z jednej civilizačnej paradigmy – západnej. Išlo o napoleonské vojny (a Viedenský kongres 1815, po ktorom sa sformoval európsky koncert veľmocí), krymskú vojnu 1853 – 1856 a prusko-francúzska vojna 1870 – 1871 (a Parížsky mier a Frankfurtý mier, ktoré v druhej polovici 19. storočia zmenili charakter európskeho koncertu veľmocí), prvú svetovú vojnu (a Parížsku mierovú konferenciu, ktorá viedla k vytvoreniu versaillsko-washingtonského systému medzinárodných vzťahov) a druhú svetovú vojnu (a konferencie v Jalte 1944 a v Postupime 1945, ktoré viedli k jaltsko-postupimskému systému medzinárodných vzťahov a vytvoreniu bipolarity v ňom).

V podmienkach bipolarity došlo prvýkrát k narušeniu svetovej dominancie Západu, tým, že ZSSR (a ním vedený socialistický tábor) predstavoval nekapitalistický (ale len čiastočne nezápadný) spôsob riešenia svetových problémov. Systém sa však nestihol rozvinúť a mal viaceré ekonomické i iné slabé miesta, ktoré nakoniec prispeli k jeho pádu. Zostala však ČĽR s väčšou odlišnosťou od Západu, kde úspešne funguje socializmus s čínskymi črtami.

Nemožno preto hovoriť o tom, že rozpad bipolarity, ktorý sa označuje aj za koniec studenej vojny, znamenal z hľadiska vývoja medzinárodných vzťahov definitívne víťazstvo

¹⁰ Pozri KARA-MURZA, S. (1999): *Koncepcia „zolatogo milliarda“ i Novyj mirovoj porjadok*.

¹¹ DANELYAN, K. (2016): Sustainable Development or "Golden Billion".

¹² ARJOMAND, S. – TIRYAKIAN, E. A. (2004): *Rethinking Civilizational Analysis*; ARNASON, J. P. (2004): *Civilizations in Dispute: Historical Questions and Theoretical Traditions*; SMITH, J. (2017): *Debating civilizations: Interrogating civilizational analysis in a global age*; BETTIZA, G. (2014): *Civilizational Analysis in International Relations: Mapping the Field and Advancing a "Civilizational Politics" Line of Research*.

¹³ Pozri český preklad HUNTINGTON, S. P. (2001): *Střet civilizací Boj kultur a proměna světového řádu*.

¹⁴ Pozri český preklad FUKUYAMA, F. (2002): *Koněc dějin a poslední člověk*.

Západu. Základným problémom súčasnej zmeny usporiadania medzinárodných vzťahov, ktorá má iný charakter, ako boli uvedené štyri predchádzajúce, je vývoj smerujúci k definitívnemu koncu viac storočí existujúcej dominancie Západu, založenej na jeho ekonomike. Západ (západní aktéri) budú mať aj naďalej významnú úlohu v medzinárodných vzťahoch, ale ich vplyv už nebude taký, ako v predchádzajúcich storočiach.

Fundamentálnu zmenu kvalitatívneho charakteru v usporiadaní medzinárodných vzťahov predstavuje, že od čias vytvárania jeho svetového systému v druhej polovici minulého tisícročia najmä od vzniku vestfálskeho systému bude minimálne jedno z centier sily v medzinárodných vzťahoch nezápadným aktérom – výrazne odlišným od tých, ktoré z nich mali svetové veľmocenské, resp. superveľmocenské postavenie predtým (určitú výnimku predstavoval len už uvedený ZSSR). Ide o ČĽR. Stále nezodpovedanou v tomto kontexte zostáva aj otázka, či Rusko patrí k Západu alebo nie a ako sa budú vyvíjať ich vzťahy.

Súčasná zmena súvisí aj s úpadkom moci USA, ktoré v 20. storočí prešli impozantným vývojom od regionálnej veľmoci k svetovej veľmoci a superveľmoci. Po rozpade bipolarity, keď zostali jedinou superveľmocou, získali v usporiadaní medzinárodných vzťahoch veľmi silnú pozíciu, ktorá sa označovala ako hegemonia (limitovaná hegemonia) alebo minimálne dominancia. Túto svoju pozíciu ale nedokázali využiť v prospech riešenia svetových problémov a nastal koniec amerického storočia¹⁵. 21. storočie bude storočím Ázie, ba niekedy sa označuje priamo aj za čínske storočie.

3 O pôsobení Donalda Trumpa vo funkcii prezidenta USA v procesoch vytvárania multipolarity v súčasných medzinárodných vzťahoch

Reakcie predstaviteľov aktérov medzinárodných vzťahov na zvolenie D. Trumpa za nového prezidenta boli nezvykle protirečivé. Zvýrazňovalo sa, že nemá skúsenosti z „veľkej“ politiky. Podpísala sa na tom aj extravagantnosť jeho správania s prvkami populizmu, ako i ostrá kritika washingtonského establishmentu spojeného s Demokratickou stranou i jej nominantky na voľby (ktorá získala na pomery USA nezvykle otvorenú podporu médií hlavného prúdu). Vyústilo to do situácie, že nikto z doterajších prezidentov USA nebol prijatý severoamerickými ani iným politikmi Západu tak odmietavo. Neštandardná bola najmä reakcia politikov z neoliberálneho tábora, ktorá niekedy nadobúdala až hysterické črty.

Vzťah medzi novým prezidentom USA a viacerými médiami hlavného prúdu zostal napätý až do súčasnosti. Napriek tomu, že v západnej politike sa považuje kritický vzťah médií k politikom, najmä vládncim, za nepísanú normu, postoj značnej časti médií najmä v USA je v prípade D. Trumpa neštandardný a vykazuje znaky „nadpráce“, ktorú tieto médiá spravidla venujú len silám označovaným ako „nepriateľským“.

Nástup nového prezidenta USA do funkcie sa spájal s očakávaním zmien, ktoré však boli rozdielne nielen v samotných Spojených štátoch ale aj vo svete. Na jednej strane išlo o nádeje, ktoré boli spojené so s ukončením niektorých negatívnych, najmä sociálno-ekonomických a bezpečnostných, trendov. Na strane druhej to boli obavy z toho, že D. Trump svojou politikou zhorší situáciu doma i vo svetovej ekonomike a bezpečnosti.

Z hľadiska medzinárodných vzťahov sa mediálno-politicky sledovali jeho výroky na adresu EÚ, NATO, RF a ČĽR, ktoré zjednodušene vyjadrené majú nekonzistentný charakter. Ďalším problémom bolo, že tieto výroky sa neraz odklňali nielen od dlhodobějších trendov politiky Republikánskej strany a boli odlišné aj od jej aktuálneho volebného programu.

Opäť sa špecificky prejavili patologické obavy proatlantických európskych politikov z toho, že izolacionizmus bezpečnostno-politicky ohrozí Európu a vydá ju napospas Rusom. Energia týchto politikov sa vybíjala v slovných útokoch na D. Trumpa. Na rozdiel od situácie

¹⁵ McCOY, A. W. (2017): *In the Shadows of the American Century The Rise and Decline of US Global Power*. Pozri aj TURSE N. (2017): *The Future of the American Empire Historian Alfred McCoy discusses his new book, the deep state, and Donald Trump's threats to the US's position as a global power*.

v roku 2009 (list 22 popredných väčšinou už vyslúžilých politikov z 9 štátov B. Obamovi, ktorý zverejnila 15. júla 2009 Gazeta Wyborcza¹⁶) vznikol však už len podobný odvar (List spojencov Ameriky zvolenému prezidentovi D. J. Trumpovi z 9. januára 2017, podpísaný 17 bývalými politikmi z 9 stredo- a východoeurópskych štátov a Švédska a zverejnený 10. januára v The Washington Post¹⁷), ktorý mediálne už ani nevzbudil väčšiu pozornosť.

Inou kapitolou boli obavy, ktoré sa šírili v európskych pronatovských kruhoch, po viacerých kontroverzných výrokoch D. Trumpa na adresu paktu o jeho zastaranosti. Táto obava sa relatívne odstránila, s tým, že od európskych členov NATO sa vyžaduje začať dodržiavať mystickú hranicu 2 % z HDP výdavkov na vojenské účely. D. Trump sa viackrát vyjadril, že štáty, ktoré to nebudú dodržiavať, nemôžu rátať s pomocou zo strany USA.

Za 11 mesiacov od nástupu D. Trumpa do funkcie prezidenta USA možno veľmi všeobecne načrtnúť hlavné tendencie, v ktorých sa prejavilo jeho pôsobenie v medzinárodných vzťahoch v kontexte zmien v procesoch vytvárania ich multipolarity. Každý z najväčších hráčov súčasnej svetovej politiky, za ktorých sa spravidla považujú ČĽR, RF a EÚ má iné zameranie svojej zahraničnej a bezpečnostnej politiky, čo vyžaduje, aby USA k nim pristupovali diferencovane. Reakcie Washingtonu sú však často nekoncepčné, protirečivé a v niektorých ohľadoch aj málo vypočítateľné. Okrem toho sa v nich prejavujú aj rôzne prvky nesúladu medzi Bielym domom a Ministerstvom zahraničných vecí.

Možno konštatovať, že po nástupe prezidenta D. Trumpa došlo k zmenám v zahraničnej a bezpečnostnej politike USA, ale tieto majú viac retrospektívny ako perspektívny charakter. Avizovaná pozitívna zmena sa neuskutočnila, lebo krátko po nástupe nového prezidenta sa prejavila v jeho zahraničnej a bezpečnostnej politike dlhodobá neokonzervatívna inercia, niekedy s koreňmi až v 80. rokoch minulého storočia.

K najhorším zmenám v politike administratívy D. Trumpa patrí „rehabilitácia“ jadrových zbraní¹⁸, ktorá je v úplnom protiklade ku koncepcii jadrovej nuly jeho predchodcu B. Obamu. Podobne negatívne trendy v bezpečnostnej oblasti vyvoláva aj zámer D. Trumpa znovu zvýšiť výdavky na zbrojenie v USA, pričom tlačí aj na členské štáty NATO v Európe, aby nasledovali tento vzor. Hrozia nové preteky v zbrojení či už v oblasti klasických zbraní ale aj pri jadrových zbraniach.

Veľa komplikácií prináša konanie USA na Blízkom východe. Ide najmä o protirečivú angažovanosť v Sýrii, ktorá nie je v súlade s medzinárodným právom a dostala sa do podoby, v ktorej sa zdá byť cieľom zabrániť rastúcemu vplyvu Ruska v tomto štáte i v celom regióne.

Chúlostivým problémom je snaha USA o odstúpenie od medzinárodnej jadrovej dohody s Iránom. Je spojený aj s pôsobením Washingtonu v sýrskej vojne a tlakom Tel Avivu, ktorý pod rôznymi zámienkami stále politicky i mediálne atakuje Teherán.

Veľmi odmietavú reakciu medzinárodného spoločenstva začiatkom decembra 2017, obzvlášť v arabských a iných moslimských štátoch, vyvolalo vyhlásenie o presťahovaní veľvyslanectva USA v Izraeli z Tel Avivu do Jeruzalemu. D. Trump to síce zdôvodňuje potrebou dodržiavať svoje sľuby, ktoré urobil v predvolebnej kampani (iné až tak úzkostlivo nedodržiava), ale podľa mnohých expertov ide o vplyv izraelskej loby vo Washingtone na jeho konanie. Upadajúcemu vplyvu USA na Blízkom východe tento krok ničím nemôže prispieť.

Mnoho iracionality je i v konaní USA pri novom vyhrotení kórejskej krízy. V tomto prípade ide však o konanie, za ktorým sa môže skrývať aj súperenie s Čínou. To sa prejavuje aj pri postoji k problémom v Juhočínskom mori.

Vzťah USA k ČĽR i RF sa po nástupe D. Trumpa zmenil komplikovaným spôsobom a opäť sa v ňom nachádzajú rozdiely medzi pozíciou State Departmentu a Bieleho domu. Napriek vyjadreniam o zmene vzťahu s RF pokračuje rusofóbna línia, najmä v bezpečnostnej

¹⁶ AN Open Letter To The Obama Administration From Central And Eastern Europe (2009)

¹⁷ LETTER to President-elect Donald J. Trump from America's Allies (2017)

¹⁸ KLARE, M. (2017): Normalizing Nukes.

oblasti. Vyjadrenia na adresu ČĽR nie sú síce tak útočné, ako sa pôvodne zdalo, že to pôjde, ale zostali tiež veľmi komplikovanými, pričom cítiť snahu USA robiť prekážky rozširovaniu čínskeho ekonomického vplyvu. Otázka je, do akej miery je táto línia voči ČĽR a RF výsledkom názorov a konania D. Trumpa a do akej miery ich presadzuje washingtonský establišment, v súvislosti s čím sa objavujú aj úvahy o pôsobení tzv. hlbinného štátu v USA¹⁹.

Komplikácie sa objavujú aj vo vzťahoch USA a EÚ, pričom treba vidieť, že zahraničná a bezpečnostná politika EÚ je vo vzťahu k USA váhavá až submisívna, čo oslabuje jej pozíciu ako potenciálnej supervelmoci, ale nezachraňuje to upadajúcu pozíciu USA. Špecifickým prvkom bezpečnostnej politiky Západu sa v tomto storočí stal trojuholník USA – NATO – EÚ, ktorý má z hľadiska svetovej politiky na EÚ protirečivé dopady a vo viacerých ohľadoch ju čím ďalej tým viac zväzuje. Vzťah D. Trumpa k EÚ, najmä v oblasti bezpečnostnej politiky jej neposkytuje priestor na manévrovanie a dá sa predpokladať vznik ďalších komplikácií v tejto oblasti aj v podmienkach pokračujúcej submisívnosti EÚ.

Zmena nenastala ani vo vzťahu USA k OSN. Toto fórum sa síce využíva na útoky proti protivníkom USA (USA, Sýria, Irán, severná Kórea), ale chýba ústretovosť pri hľadaní riešenia nastolovaných problémov. Možno poukázať na negatívne postoje medzinárodného spoločenstva k snahe Washingtonu odstúpiť od Parížskej dohody o klimatickej zmene.

D. Trump svojou politikou za necelý rok pôsobenia vo funkcii prispel k ďalšiemu oslabeniu pozície USA vo svetovej politike. Vo vzťahu k veľkým aktérom svetovej politiky ale aj k celému medzinárodnému spoločenstvu dochádza k ďalšej erózii špecifického dominantného postavenia USA ako jedinej supervelmoci v súčasnom svete.

Zosilňujú sa tendencie k vytváraniu multipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov, pričom na úkor USA sa posilňuje pozícia ČĽR (najmä v ekonomickej oblasti) a RF (najmä v bezpečnostnej oblasti). Niektoré kroky Washingtonu dokonca Peking a Moskvu „nabádajú“ k prehlbovaniu vzájomnej spolupráce. Sú aj viaceré náznaky snahy zosilniť pôsobenie mäkkej sily Pekingu a Moskvy. EÚ ani po prijatí Globálnej stratégie pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku sa nedokáže výraznejšie presadzovať v globálnom rozmere. Pôsobenie EÚ sťažujú aj vnútorné spory v nej, a prostredie, ktoré sa vytvára pod vplyvom politiky USA, pre ňu nie je priaznivé.

4 Záverom o prehlbujúcom sa zlyhávaní západnej civilizačnej paradigmy pod vedením USA pri riešení problémov medzinárodnej bezpečnosti v 21. storočí

Administratíva D. Trumpa sa pri riešení problémov medzinárodnej bezpečnosti začala uchýľovať k silovým prvkom. Ide najmä o angažovanosť vo vojnách v Sýrii a Afganistane. vojna v Afganistane sa stala najdlhšou vojnou v dejinách USA. Na dlhodobom napätí a krízach najmä na Blízkom východe (doplníme ešte vojnu proti Líbyi v roku 2011, ktorá bola porušením medzinárodného práva), ale aj v iných oblastiach v Ázii i Afrike a napokon aj ukrajinská kríza, ktoré sú do značnej miery výsledkom angažovanosti (spojeného so zasahovaním do vnútorných záležitostí iných štátov) Západu vedeného USA sa po nástupe nového prezidenta nepodarilo nič zlepšiť. Mediálne sa poukazuje na to, že v administratíve D. Trumpa, zohrávajú významnú úlohu traja generáli (šéf aparátu Bieleho domu J. Kelly, minister obrany J. Mattis a poradca pre národnú bezpečnosť H. McMaster), ktorí majú tendenciu klásť dôraz na silové riešenie problémov medzinárodnej bezpečnosti.

Komplikácie prináša narastanie utečencov a migrácie (ekonomickej i nelegálnej) v dôsledku dlhodobého pôsobenia kríz a konfliktov a ťažkej sociálno-ekonomickej situácie. Ďalší bezpečnostný problém, ktorého zdrojom sú podobné príčiny, je terorizmus. V boji proti

¹⁹ Michaels, J. D. (2017): Trump and the “Deep State” The Government Strikes. Hlbinný štát je spojenie vysokých predstaviteľov štátnej (vládnej) administratívy a zložiek bezpečnostného sektora (môže byť podporované aj určitými hospodársko-finančnými kruhmi), ktoré presadzuje v politike svoje záujmy bez ohľadu na líniu demokraticky zvolených orgánov moci.

nim USA so svojimi západnými spojencami nedokázali v posledných rokoch tiež nič zásadné dosiahnuť. Súčasná medzinárodná bezpečnostná situáciu sa v mnohých zdrojoch preto považuje za najhoršiu od rozpadu bipolarity.

V širšom historicko-sociologickom kontexte sa ukazuje, že spôsob riešenia problémov medzinárodnej bezpečnosti podľa západného vzoru presadzovaného USA sa vyčerpal. Črtajú sa dve cesty riešenia problémov. Prvá súvisí so zvýšením dôrazu na riešenie nevojenských problémov v medzinárodnej bezpečnosti a druhou so zmenou spôsobu riešenia problému vojen a ozbrojených konfliktov.

Pri druhej ceste sa považuje za adekvátny spôsob riešenia problémov postup, ktorý uplatnila RF v sýrskej vojne. V oblasti nevojenskej bezpečnosti je situácia zložitejšia a zatiaľ sa len hypoteticky dá uvažovať o tom, že treba zmeniť súčasnú podobu globalizácie, prestať s neoliberalným diktátom (založenom na enormnom vplyve medzinárodných finančných inštitúcií spojených s americkým dolárom) a zastaviť narastanie asymetrie bohatstva. V tejto oblasti prináša nové spôsoby riešenia problémov na globálnej úrovni najmä ČĽR.

Použitá literatúra:

1. AN Open Letter To The Obama Administration From Central And Eastern Europe (2009) In *Gazeta Wyborcza*, 15. czerwca 2009. Prístupné na http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,6825987,An_Open_Letter_to_the_Obama_Administration_from_Central.html. Navštívené 26. 11. 2017.
2. ARJOMAND, S. – TIRYAKIAN, E. A. (Eds.) (2004): *Rethinking Civilizational Analysis*. London : SAGE, 2004, ISBN 978-1412901833.
3. ARNASON, J. P. (2004): *Civilizations in Dispute: Historical Questions and Theoretical Traditions*. Leiden : Brill, 2004, ISBN: 978-9004132825
4. BETTIZA, G. (2014): Civilizational Analysis in International Relations: Mapping the Field and Advancing a “Civilizational Politics” Line of Research. In *International Studies Review*, roč. 16, 2014, č. 1, s. 1 – 28.
5. BRAUDEL, F. (1995): *A History of Civilizations*. New York : Penguin Books, 1995. ISBN 978-0140124897.
6. BRODEL, F. (1986, 1988, 1992): *Material'naja civilizacija, ekonomika i kapitalizm*, XV—XVIII vv., Moskva : Progress, T. 1 1986; T. 2 1988; T. 3 1992.
7. BUCHANAN, P. J. (2013): *Smrt Západu*. Bratislava : Citadella, 2013, ISBN 978-8097087555.
8. DANELYAN, K. (2016): Sustainable Development or "Golden Billion". In *Ecolur New Informational Policy in Ecology*, February 22, 2016. Prístupné na <https://ecolur.org/en/news/electionspoliticsecology/karine-danelyan-sustainable-development-or-quotgolden-billionquot/8035/>. Navštívené 28. 11. 2017.
9. FERGUSON, N. (2014): *Civilizace : Západ a zbytek světa Jak vymírání obyvatel a invaze přistehovalcu ohrožují naši zemi a civilizaci*. Praha : Argo-Dokořán, 2014, ISBN 978-8025711149.
10. FUKUYAMA, F. (2002): *Konec dějin a poslední člověk*. Praha : Rybka Publishers, 2002, ISBN 978-8086182274
11. HART-DAVIS, A. (2015): *History: From the Dawn of Civilization to the Present Day*. Rev., updated ed., London: DK, 2015, ISBN 978-1465437976.
12. HUNTINGTON, S. P. (2001): *Střet civilizací Boj kultur a proměna světového řádu*, Praha: Rybka Publishers, 2001, ISBN 978- 8086182495.
13. KARA-MURZA, S. (1999): *Koncepcia „zolatogo milliarda“ i Novyj mirovoj porjadok*. Prístupné na <http://www.kara-murza.ru/books/articles/oro1.html>. Navštívené 26. 11. 2017.

14. KLARE, M. (2017): Normalizing Nukes. In *TomDispatch.com* A regular Antidote to the Mainstream Media, November 19, 2017. Prístupné na http://www.tomdispatch.com/post/176353/tomgram%3A_michael_klare%2C_normalizing_nukes/. Navštívené 27. 11. 2017.
15. KOCH, R. – SMITH, C.(2011): *Samovražda Západu*. Bratislava : Premedia, 2011. ISBN 978-8097066154.
16. LETTER to President-elect Donald J. Trump from America's Allies (2017) In *The Washington Post*, 10. januára 2017. Prístupné na https://www.washingtonpost.com/r/2010-2019/WashingtonPost/2017/01/10/Editorial-Opinion/Graphics/Letter_to_Trump.pdf. Navštívené 26. 11. 2017
17. McCOY, A. W. (2017): *In the Shadows of the American Century The Rise and Decline of US Global Power*. Chicago : Haymarket Books, 2017, ISBN 978-1608467730.
18. MICHAELS, J. D. (2017): Trump and the "Deep State" The Government Strikes. In *Foreign Affairs*, roč. 96, 2017, č. 5.
19. SPENGLER, O. (2010): *Zánik Západu Obrisy morfolgie světových dějin*. Praha, Academia, 2010, ISBN 978-8020018861.
20. SMITH, J. (2017): *Debating civilizations: Interrogating civilizational analysis in a global age*. Manchester : Manchester University Press, 2017, ISBN 978-1526105295
21. TURSE N. (2017): The Future of the American Empire Historian Alfred McCoy discusses his new book, the deep state, and Donald Trump's threats to the US's position as a global power. In *The Nation*, November 24, 2017. Prístupné na <https://www.thenation.com/article/alfred-mccoy-the-future-of-the-american-empire/>. Navštívené 29. 11. 2017.

Kontakt:

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: frantisek.skvrnda@euba.sk

MOŽNÝ AMERICKO-ČÍNSKY BIPOLARIZMUS

Daniel Šmihula

Stredoeurópska vysoká škola v Skalici, Kráľovská 386/11, 909 01, Skalica,
e-mail: dsmihula@hotmail.com

Súčasný svet je charakterizovaný semihegemonistickým postavením Spojených štátov amerických. V súčasnosti sa im však už Čína vyrovnala v kategóriu hrubého domáceho produktu podľa parity kúpnej sily. Tento ukazovateľ môžeme spochybniť - v porovnaní s nominálnym HDP a v Číne sa všetky výsledky musia rozrátať na štyriapolkrát väčší počet obyvateľov, takže Čína je v porovnaní s USA stále relatívne chudobná a má aj niektoré iné problémy, ktoré ju oslabujú. Avšak vytvorila si ekonomické základy na to, aby v v najbližších rokoch mohla získať porovnateľnú vojenskú a politickú moc ako USA alebo dokonca západ ako celok. Nie je isté, či sa jej to podarí. V každom prípade však západné demokratické krajiny musia rátať s možnosťou bipolarizmu medzi USA a Čínou a taktiež s hrozbami, ktoré čínske postavenie supervelmoci môže pre ne predstavovať.

Kľúčové slová: USA, Čína, bipolarizmus, nové mocnosti

Our world is characterized by a semi-hegemonic position of the United States. But recently the China's GDP in PPP has matched American one. This parameter can be doubt. The nominal GDP could be more exact, and, in any case, all economic performance must be recalculated in a population which is 4.5times bigger. In reality is China still relatively poor and has several handicaps. But it has created an economic basis which will enable to China in next years to obtain a military and political power comparable with the U.S.A – perhaps with the West as whole. I tis not sure that China will be really successful in this effort. In any case Western democracies must calculate with a high possibility of a future Sino-American bipolarism and with threats which China as a new superpower can represent.

Key words: U.S.A., China, bipolarism, new powers

JEL:F5

Úvod

Čínska ľudová republika je v súčasnosti vnímaná ako dynamická mocnosť. Kam až môže dospieť rast jej moci, nie je jednoduché predvídať. Existuje však zreteľahodná pravdepodobnosť, že v perspektíve niekoľkých rokov pri istom súhrne okolností celková moc ČĽR môže byť porovnateľná s USA alebo dokonca Západom ako celkom. Cieľom článku je analyzovať, aké predpoklady by sa museli naplniť, a čiastočne aj možné prekážky takéhoto vývoja.

1 Bipolarizmus

Bipolarizmus je jeden z možných modelov mocenskej štruktúry svetového systému.¹ Jeho podstatou je, že svetový (alebo regionálny) politický je usporiadaný okolo dvoch centier – dvoch veľmocí alebo pevných stabilných koalícií.² Príkladom bipolárneho systému bola studená vojna, Trojdohoda a Trojspolok pred prvou svetovou vojnou alebo hlbšie v minulosti aj aténsko-spartské súperenie v antickom Grécku. Bipolarita môže mať na fungovanie medzinárodného systému veľmi rôznorodý vplyv. Môže byť zdrojom stability, ale na druhej

¹ KREJČÍ, O.: (2014): Mezinárodní politika, s. 169.

² KREJČÍ, O.: (2014): Mezinárodní politika, s. 179.

strane aj gradovaného antagonizmu, ktorý vyústi až do vojny.

Dôležité je si zapamätať, že bipolarizmus nie je podmienený tým, že obe centrá musia byť rovnako veľké a silné – stačí len istá porovnateľnosť. ZSSR napríklad nikdy plne nebol USA mocensky rovnocenný. Ak aj dosiahol približnú paritu vo vojenskej sile, hoci ekonomicky dosahoval maximálne polovičku amerického HDP. Centrá bipolarity ani nemusia byť navzájom symetrické. Oba póly, obe koalície či mocnosti môže byť vnútorne rozdielne štruktúrované. Jedna mocnosť môže byť napríklad silnejšia ekonomicky, druhá zas v tzv. soft power. Jedna môže mať silnejšie loďstvo, druhá zas bude dôraz klásť na pozemné sily, atď. Istý rozdiel v mocenskej kapacite môže byť vykompenzovaný aj vhodne zvolenou stratégiou.

Aby sme teda mohli hovoriť o bipolarite, oba póly nemusia byť rovnaké a ani rovnako silné. Bipolarita môže existovať aj v podmienkach mocenskej a štrukturálnej asymetrie. Dôležitá je nezávislosť a aspoň základná porovnateľnosť celkovej moci oboch centier.

Obdobie od roku 1989 zvykneme nazývať obdobím dominancie Západu na čele s USA, respektíve obdobím americkej semihegemónie. Napriek rôznym výhradám – prevažne morálnym – tento systém zabezpečoval istú stabilitu a bezpečnosť pre Európu vrátane Slovenska.

V súčasnosti sa však môžeme domnievať, že existujú veľmi silné náznaky toho, že takéto obdobie sa práve končí. A vstupujeme do novej éry bipolarizmu, tentoraz nie americko-sovietskeho resp. americko-ruského, ale americko – čínskeho. (Alebo medzi Čínou a Západom ako celkom.) Niektorí autori dokonca špekulujú aj s možnosťou otvorenej americko-čínskej vojny.³ (Na rozdiel od sovietsko-americkej studenej vojny zatiaľ medzi ČLR a USA neexistuje „nukleárny pat“ zaručeného vzájomného zničenia, ktorý nútil ZSSR a USA ku krajnej opatrnosti. Americký jadrový potenciál je na úrovni asi 6800 jadrových hlavíc a čínsky asi 270. ČLR má asi 50- 70 striel schopných zasiahnuť USA. Z jej pohľadu to ale stačí na základné odstrašenie.)

2 Mocenský rast ČLR

Ekonomické predpoklady na to Čína dnes má. V roku 2014-2015, keď sme boli plne zahľtený krízou vyvolanou masovou ilegálnou migráciou do Európy a pokračujúcim konfliktom s Ruskom, čínsky HDP podľa parity kúpnej sily sa vyrovnal americkému.⁴ Dnes predstavuje 23 122 miliárd dolárov, čo je asi 18 % svetového HDP podľa parity kúpnej sily.⁵ Ten istý ukazovateľ je v prípade USA 19 362 miliárd a v prípade EÚ ako celku 20 852 miliárd.

Nominálny HDP je trochu iný. V roku 2016 bol americký nominálny HDP 18 562 miliárd dolárov a čínsky 11 392. No aj v tejto kategórii by do roku 2030 mala ČLR predbehnúť USA.⁶ Pritom ešte v roku 1980 predstavoval celkový čínsky HDP len 7 % amerického.⁷ Ekonomický rast ČLR je tak fenomenálny a až do hospodárskej krízy v r. 2008-2012 dosahoval dlhodobu úroveň okolo 11-12 % ročne. V súčasnosti klesol asi na hodnotu okolo 6,5 % a bude zrejme ďalej klesať. No stále to bude istý čas vyššia hodnota než majú bohatšie vyspelé západné štáty. USA zas stratili postavenie najväčšej národnej ekonomiky, ktoré si udržiavali asi stotridsať rokov a od ktorého sa odvíjala ich vojenská sila a politický vplyv.

Tu treba povedať, že ekonomickí experti, a čínski obzvlášť, považujú tento vývoj za prirodzený a upozorňujú, že približne do roku 1800-1820 bol čínsky HDP asi 30 % svetového.⁸ Európa predbehla Čínu asi až okolo roku 1850 a USA až okolo roku 1890. Pomyslené „dno“

³ ALLISON, G. (2017): *Destined for War* Melbourn Allison, s. xvii.

⁴ FRENCH, H. W. (2014): *China's Second Continent*, s. 11.

⁵ International Monetary Fund (2017): *Report for Selected Countries and Subjects*, 2016 a 2017.

⁶ PricewaterhouseCoopers (2017): *The World in 2050*.

⁷ ALLISON, G. (2017): *Destined for War* Melbourn Allison, s. 6.

⁸ MADDISON, A. (2007): *Contours of the World Economy – 1-20130 AD*, s. 112- 179.

dosiahla ČĽR okolo roku 1950 - 70, keď reprezentovala menej než 5 % svetového HDP. Potom sa rozhodla v ekonomike opustiť neefektívny komunistický experiment a zopakovať cestu vyspelého Západu, pričom dvesto rokov vývoja súčasné čínske vedenie plánuje vtlačiť do 50-60 rokov⁹ (kopírovanie je, samozrejme, jednoduchšie) a fakticky sa do roku 2040 dostať na úroveň takých krajín ako sú Poľsko alebo Maďarsko – a do roku 2049 sa stať plne moderným a vyspelým národom (pravda, bez demokratizácie a len s obmedzenou liberalizáciou).¹⁰ Či je takáto meta reálna, ukáže budúcnosť.

Vývoj musíme vidieť v tom svetle, že vlna modernity, ktorá zasiahla v 18. storočí Západ ako prvú civilizáciu, sa jednoducho preliala aj do krajín Ázie vrátane Číny a po osvojení si moderných (pôvodne vnímaných ako západných) technológií a mechanizmov, sa proste musí prejavovať to, že Číňanov je takmer dvakrát viac než Európanov a Američanov spolu. Západ dve storočia dominoval, pokiaľ jeho produktivita práce bola vďaka moderným technológiám mnohonásobne vyššia než mali tradičné spoločnosti Ázie. Keď Čína, India, Indonézia a iné ázijské krajiny aspoň čiastočne vyrovnali pôvodný technologický náskok Západu, ukáže sa, že obyvateľov Číny je asi 1,4 miliardy, Indie 1,3 miliardy, no celej EÚ len 0,51 miliardy a v USA 0,32. Ak by sme zrátali Západ ako celok (no bez Latinskej Ameriky, Ruska a Ukrajiny, no Austrálie, Kanadou a pod) tak to je asi 0,9 miliárd obyvateľov.

Zmenu pozície ČĽR dobre osvetlí aj prepočet HDP podľa PPP na hlavu. V sedemdesiatych rokoch bol v ČĽR na úrovni najchudobnejších afrických štátov. Dnes je 15 319 dolárov, čo je viac než má európsky štát Srbsko (14 493). Na ilustráciu: Rusko má 26 490, Slovensko 31 339, Rakúsko 48 005 a USA 57 436.

Čína ako celok je tak z európskeho pohľadu stále niekde na pomedzi rozvojového a vyspelého sveta, môžeme sa domnievať, že jej hospodárstvo zaostáva aj v efektívite za západnými štátmi, no miera jej zaostávania napr. za Európou a USA už vôbec nie je priepastná. Je na čase si priznať, že napr. priemerné mzdy v továrňach na východnom pobreží Číny sú už plne porovnateľné so slovenskými.

Úvahy o tom, že Či a pre rôzne príčiny – napríklad autoritársky režim, neefektívnu štruktúru stále v mnohom ešte socialistickej ekonomiky, vnútorné pnutia, nedostatok prírodných zdrojov, neschopnosť plne vzdelávať celú populáciu atď. - nemôže získať rovnaké HDP na hlavu, ako majú západné štáty, je plne legitímna. Čínsky rast tak môže naraziť na hranice, ktoré sú dané podstatou autoritárskeho režimu.¹¹ Predpokladáme, že režim môže uprednostniť stabilitu a vlastné prežitie pred dosiahnutím západných čísel v produktivite ekonomiky.¹² No aj v Európe sa veľká časť modernizácie v 19. storočí neodohrala v demokratických slobodných podmienkach. K liberálnej demokracii sa prešlo, až keď sa ostatné možnosti vyčerpali a dosiahli svoj strop. Ekonomická a technologická modernizácia predbieha o celé desaťročia modernizáciu politických štruktúr.

Avšak na to, aby Čína mala ekonomiku, ktorá bude 1,5 násobkom americkej – teda viditeľne väčšia – nepotrebuje západnú efektívnosť fungovania spoločnosti a ekonomiky založenú na liberálnej demokracii.¹³ Pri 1,4 miliarde obyvateľov Číne stačí na to mať efektívnosť práce a HDP na úrovni tretiny amerických hodnôt. A to je pre ČĽR dosiahnuteľná meta, aj keby sa čínska spoločnosť ako celok adekvátne nerozvinula a zostala v mnohom pomerne zaostalá a autoritárska. Číne ako celku sa vlastne stačí dostať na priemernú úroveň Rumunska.

Alebo názornejšie – aby bola ČĽR najväčšou svetovou ekonomikou, stačí, aby na úrovni 21. storočia žilo len 20 % jej obyvateľstva. Zvyšok môže zostať zaostalou perifériou. Pričom

⁹ ČANG Jun: Čína bohatne a starne (2017) a FRENCH, H. W. (2014): China's Second Continent, s. 15.

¹⁰ FRENCH, H. W. (2014): China's Second Continent, s. 118-20.

¹¹ YOUWEI (2015): The end of Reform in China, s. 2.

¹² YOUWEI (2015): The end of Reform in China, s. 5.

¹³ FRENCH, H. W. (2014): China's Second Continent, s. 7. V súčasnosti je produktivita práce v ČĽR asi 25% americkej.

v súčasnosti sa čínska vláda usiluje preniesť hospodársky rast a rozvoj z pobrežia hlbšie do vnútrozemia....

O pár rokov teda môžeme mať zaujímavú situáciu. ČĽR bude najväčšou svetovou ekonomikou, no životná úroveň v nej bude v porovnaní so Západom nižšia a bude riadená autoritárskym pseudokomunistickým byrokraticko-oligarchickým režimom, ktorý bude ako zdroj vlastnej politickej legitimity podporovať čínsky nacionalizmus a všetky predstavy o čínskej výnimočnosti.¹⁴ Zároveň to bude najväčšia ekonomika na svete a zrejme aj veľmi významná vojenská sila.

Ekonomický rast ČĽR ide ruka v ruku s technologickým pokrokom. Číňania sa už aspoň 15 – 20 rokov nesústreďujú na výrobu lacného spotrebného tovaru. V rokoch 1990-2010 spravili obrovský skok smerom k produkcii s vyššou pridanou hodnotou vrátane elektroniky, alternatívnej energie a biomedicínskych vied, dopravných a kozmických technológií. Číňania nie sú ďaleko od situácie, že budú sebestační pri vývoji a výrobe najmodernejších technológií.¹⁵ Do výskumu a vývoja ide asi 2,2 % čínskeho HDP¹⁶ – porovnajme to s biednym 1 % na Slovensku.

Vo vojenskej oblasti sme posledných 5 rokov boli svedkami nástupu čínskych ozbrojených síl na svetovú scénu. Čínska flotila „ukazuje vlajku“ slobodne na svetových moriach, v roku 2016 bola v Džibutsku zriadená prvá čínska zahraničná námorná základňa. Vojenské výdavky ČĽR sú umiernené. Nepresahujú 2 % HDP. Avšak s nárastom HDP čínske ozbrojené sily získavajú každý rok navyše balík vo výške 10-6 %. Čínsky obranný rozpočet so 215 miliárd dolármi je nominálne druhý najväčší po USA (611 miliárd, 3,3 % HDP) a ďaleko pred ruským (69,2 miliárd, 5,3 % HDP). Do úvahy treba vziať, že vzhľadom na cenovú hladinu v Číne, čínska vláda dokáže získať za uvedenú sumu reálne viac, než by naznačoval pomer medzi vojenskými rozpočtami.¹⁷

Čína má dnes v aktívnej službe 2,2 milióny vojakov. Ich technické vybavenie je pomerne moderné.¹⁸ Dnes porovnateľné s väčšinou európskych vyspelých štátov, ktoré prešli po roku 1990 obdobím demilitarizácie a pacifistických nálad. USA má len 1,3 milióna a Rusko asi 0,9-1,0 milióna.¹⁹

Vo vojenskej oblasti sa zrejme čínske vedenie sústreďuje na nasledovné úlohy:

- 1) Všestranná technická a operačná modernizácia ozbrojených síl.²⁰
- 2) Udržiavanie a mierne posilňovanie jadrového odstrašovacieho potenciálu – zrejme tak, aby to v najbližšej dobe nevyvolalo preteky v jadrovom zbrojení s USA.
- 3) Dosiahnutie technologickej úrovne plne porovnateľnej s USA a Ruskom
- 4) Hľadanie asymetrických technologických a operačno-strategických spôsobov, ktoré by kompenzovali americkú prevahu v niektorých konvenčných oblastiach (napr. proti americkým lietadlovým loďam nasadiť lacnejšie protilodné strely s dostatočným doletom).
- 5) Vytvoriť situáciu, aby americké loďstvo nemohlo operovať v príbrežných východoázijských moriach a muselo sa stiahnuť do centrálnych častí Pacifiku.²¹

Čína dnes aktívne využíva vnútornú krízu v západných spoločnostiach a konflikt medzi Západom a Ruskom v otázke Ukrajiny, aby sa veľmi asertívne potvrdila na medzinárodnej

¹⁴ LINK, P. (2015): What It Means to Be Chinese Link, s. 25-31.

¹⁵ FRENCH, H. W. (2014): China's Second Continent, s. 17.

¹⁶ ANGANG, Hu (2015): Embracing China's „New Normal“, s. 10 .

¹⁷ FRENCH, H. W. (2014): China's Second Continent, s. 11-12.

¹⁸ FRENCH, H. W. (2014): China's Second Continent, s. 19-20.

¹⁹ Interantional Institute of Strategical Studies, 2017.

²⁰ FRENCH, H. W. (2014): China's Second Continent, s. 117.

²¹ RAPP-HOOPER, M. (2016): Parting the South China Sea a FRENCH, H. W. (2014): China's Second Continent, s. 165-168.

scéne ako nastupujúca superveľmoc.²² Čínske vedenie už pomaly začína deklarovalo, že ČĽR by malo byť vedúcou mocnosťou v Ázii a výhľadovo v celosvetovom meradle.²³

3 Šírenie čínskeho vplyvu

Je pochopiteľné, že ekonomický a politický vplyv Číny dnes siaha ďaleko za jej hranice. Toto čínske prenikanie má niektoré osobitosti, ktorých si treba byť vedomí – v plnej škále a najvýraznejšie sa prejavujú v slabších a chudobnejších štátoch, napríklad v afrických:²⁴

- 1) Prvotným cieľom čínskych investícií bolo zaistiť si suroviny a poľnohospodársku pôdu (najmä v Afrike, juhovýchodnej Ázii a Strednej Ázii),²⁵ neskôr aj prístup k technológiám nákupom existujúcich firiem v západných štátoch, teraz nákupom a výstavbou dopravnej infraštruktúry v cieľových štátoch pre export (projekt novej Hodvábnej cesty, kúpa prístavu v Pireu, výstavba železníc v Afrike).²⁶
- 2) Expanzia sa spočiatku riadene nasmerovala na tzv. slabšie alebo problémové štáty globálnej ekonomiky (juhovýchodná Ázia, Afrika, Latinská Amerika, Stredná Ázia, najnovšie Rusko, ktoré sa do niekoľkých rokov môže dostať do veľkej závislosti na Číne, a tiež vybrané štáty EÚ: Grécko a štáty strednej Európy vrátane ČR a Slovenska).
- 3) Ekonomická expanzia sa deje organizovane a koordinovane za účasti štátnych a pološtátnych firiem. Na začiatku nie sú kladené žiadne politické podmienky. Naopak, zdôrazňuje sa, že pokiaľ západné štáty v obchodovaní uplatňujú tzv. dodatočné obchodné podmienky v podobe požiadaviek na demokratizáciu, rešpektovanie ľudských práv a podobne, ČĽR pristupuje k spolupráci údajne pragmaticky a bez povýšeneckého poučovania. Pre rôznych diktátorov je tak orientáciu na Čínu veľmi lákavou alternatívou voči EÚ alebo USA. Využívajú sa aj isté protizápadné nálady v niektorých krajinách.
- 4) Čínske ekonomické prenikanie je hneď od počiatku masívne a vo viacerých odvetviach súčasne s veľkou podporou čínskej vlády.²⁷ S tendenciou ekonomicky ovládnuť celé jedno odvetvie (napr. ťažbu alebo dopravu) a dokonca aj isté regióny.
- 5) Spočiatku sa orientuje výlučne na ekonomiku. Neskôr sa k tomu pridáva snaha prenikať do politického života, kontrolovať médiá, nadväzovať kontakty s politikmi, vytvárať si klientske skupiny a pod.
- 6) V niektorých krajinách ČĽR cielene usádza významné množstvo čínskych kolonistov.²⁸ Najmä v oblastiach, kde čínsky kapitál stavia železnice, nakúpil pôdu a bane.
- 7) Čínsky kapitál vie sa plne začleniť do lokálnych korupčných štruktúr a ešte ich aj rozvíjať.²⁹
- 8) Čína má sklon do daných krajín exportovať svoj archaický mandarínsko – korupčný model. Demokraciu a koncepciu právneho štátu a slobody slova považuje za prekážku vlastného pôsobenia.
- 9) V istom momente začína ČĽR využívať svoj ekonomický vplyv na to, aby dané menšie štáty sa na medzinárodnej scéne stali voči Číne veľmi ústretovými. Osobitne to môže byť problémom, ak je takýto štát členom NATO a EÚ – ČĽR získava tak vplyv na rozhodovanie aj týchto zoskupení.

²² FRENCH, H. W. (2014): *China's Second Continent*, s. 22.

²³ FRENCH, H. W. (2014): *China's Second Continent*, s. 108.

²⁴ Pozri: FRENCH, H. W. (2014): *China's Second Continent*.

²⁵ FRENCH, H. W. (2014): *China's Second Continent*, s. 128-140.

²⁶ LUFT, Gal (2016): *China's Infrastructure Play* a FRENCH, H. W. (2014): *China's Second Continent*, s. 23.

²⁷ FRENCH, H. W. (2014): *China's Second Continent*, s. 212.

²⁸ FRENCH, H. W. (2014): *China's Second Continent*, s. 19-20.

²⁹ FRENCH, H. W. (2014): *China's Second Continent*, s. 191-201.

Uvedené krajiny, ktoré potrebujú zahraničný kapitál na rozvoj a budovanie infraštruktúry, sú potom v dileme, či prijať čínske investície alebo nie. Veď tieto z krátkodobého pohľadu predsa len prinášajú istý viditeľný rozvoj.

Je zaujímavé, že vo východnej Ázii narazilo čínske prenikanie na odpor rozvinutých domácich politických a ekonomických štruktúr - Vietnam, Indonézia a pod. Najľahším objektom čínskeho prenikania sú dezorganizované africké a postsocialistické spoločnosti.

4 Antitéza - čínske slabosti

ČĽR má však aj viaceré slabé stránky, ktoré by mali byť vzaté do úvahy. Samotný ukazovateľ HDP podľa parity kúpnej sily môže byť spochybnený – napr. tým, že sa vychádza z cenovej hladiny spred niekoľkých rokov, ktorá je už ale dnes výrazne vyššia. Objavujú sa aj úvahy, že čínske štatistiky sú prikrášľované a pod. Ak to je aj tak, v skutočnosti to len znamená, že načrtnutý trend a by sa len spomalil a napr. HDP PPP Číny by tak dosiahol americkú úroveň nie v roku 2014 ale dosiahne napr. v roku 2018.

Dôležitejšie je azda, že čínsky domáci produkt rozpočítava na niekoľkonásobne početnejšiu populáciu, čo zaraďuje Čínu stále len do predsiene vyspelého sveta a jeho omnoho väčší podiel sa využíva na základné potreby ako ošatenie, jedlo, takže „disponibilný HDP“, ktorý sa dá použiť napr. na vojenské účely, je výrazne nižší než v prípade USA... (Ale zas Američania sú naučení na vysokú životnú úroveň.)

Môžeme špekulovať tiež o rastúcom vnútornom dlhu, starnutí populácie a pod. no tieto fenomény sa prejavia až neskôr a rozhodne nie tak, aby obrazne zrazili Čínu na kolena³⁰. Je pravdepodobné, že výška hospodárskeho rastu sa bude znižovať.³¹ No ak by aj v perspektíve napr. roku 2030 mal klesnúť na úroveň bežnú v o vyspelých štátov- teda asi 2 % ročne, Čína už bude vtedy naozaj v pozícii najväčšej svetovej ekonomiky.

Číne chýba mnoho z toho, čo robí USA supervelmocou- vojenská sila, politický a kultúrny vplyv. No nie je to pre ČĽR nedosiahnuteľné. Čína sa napríklad môže stať v nejakej podobe hovorcom a stelesnením antiliberálnej vlny, ktorú teraz zažívame aj v západných spoločnostiach. Akýsi abstraktný zidealizovaný „Peking“, kde je poriadok, disciplína, rozvoj a žiadni „utečenci“ a homosexuáli, sa môže stať atraktívnym aj pre nejedného slovenského intelektuála. Čínska svetová hegemonia by však bola omnoho nepríjemnejšia než americká – rozhodne pre všetky západné národy vrátane Slovenska.

Tiež je pravda, že čínske prenikanie vyvoláva aj ľudový odpor (Afrika, Stredná Ázia). Čína ho však prekonáva spoluprácou s miestnymi vládami a ekonomickými a politickými elitami, ktorým predkladá neodolateľné ponuky. Nezabúdajme ani, že bipolarita nevyžaduje úplnú symetriu a rovnako veľkú moc.

Zastaviť mocenský rozmach Číny môžu dnes len dva faktory:

- 1) Veľká vojna proti Číne zo strany koalície, ktorá sa môže cítiť čínskym rastom ohrozená a ktorá by zrejme musela mať aj podobu jadrovej vojny. Pravdepodobnosť, že k ničomu takému sa podarí nájsť dostatok politickej vôle v USA, EÚ, Japonsku, Indii, a možno aj Rusku, je absolútne neodhadnuteľná a skôr intuitívne možno povedať, že je veľmi nízka.
- 2) Vnútorný rozsiahly a intenzívny konflikt v samotnej Číne (časovo obmedzená politická revolúcia by nestačila). O tejto téme však z našej pozície možno len špekulovať. Bolo by logické, že rast vytvára sociálne nerovnosti a napätia v spoločnosti. Vznik strednej triedy môže znamenať sformovanie sily, ktorá bude mať záujem na politickej zmene

³⁰ CHEN, Zhiwu (2015): China's Dangerous Debt, s. 15 a LUO, Baozhen (2015): China Will Get Rich Before it Grows Old., s. 19- 24.

³¹ ANGANG, Hu (2015): Embracing China's „New Normal“, s. 9.

v krajine. Môže hypoteticky prísť čínsky rok 1848. No ekonomický rast bol taký rýchly a tak viditeľne zlepšil podmienky väčšiny obyvateľstva, že toto môže byť najbližšiu generáciu skôr vláde vďačné, než že by chcelo nejakú politickú zmenu.³² Navyše vláda poučená aj západnými skúsenosťami môže umiernenou liberalizáciou „v medziach zákona“ ventilovať spoločenské napätie.³³

Dokonca aj keby došlo k výraznej westernizácii a demokratizácii čínskej spoločnosti-vrátane napríklad príklonu výraznej časti čínskej spoločnosti ku kresťanstvu,³⁴ prípadná nová čínska vláda síce môže byť voči Západu priateľskejšia než komunistická mandarínska moc, no určite bude mať záujem hrať úlohu samostatného mocenského centra s vlastnými národnými záujmami. Bipolarizmus a prípadná konfrontácia tak nastane nie len v prípade, ak sa Čína bude chcieť presadiť ako alternatívna sila sama určujúca pravidlá nového svetového usporiadania na základe vlastných predstáv a tradícií (čo je pri terajšom vedení najpravdepodobnejšie),³⁵ ale aj keby bola kooperujúcou silne westernizovanou mocnosťou, ktorá chce organicky „vplávať“ do západného sveta (vtedy by bol uvedený bipolarizmus menej konfliktný).

5 Dôsledky pre Západ, USA, Európu a Slovensko

Nevieme, akú podobu bude rodiaci sa americko-čínsky bipolarizmus mať. Nie je nutné, aby bol konfrontačným vo vojenskej oblasti, i keď vývoj americko-čínskych vzťahov za posledné 2-3 roky naznačuje, že asi takým bude. Americké vojenské myslenie však čoraz viac operuje s predstavou ČĽR ako hlavného protivníka.³⁶

V tejto súvislosti si treba uvedomiť, že európsky „bezpečnostný skleník“, v ktorom sme po roku 1989 čerpali „mierovú dividendu“, bol do veľkej miery podmienený vojenskou ochranou zo strany nášho najsilnejšieho spojenca – Spojených štátov amerických. Dnes však musíme počítať s dlhodobým trendom postupného preorientovania hlavnej pozornosti USA na ázijsko-pacifický región. Takže by sa Európania mali postarať o svoju obranu primárne sami....

Nový bipolarizmus by sme si ani nemali predstavovať výlučne v podobe jasne vyhranených zón vplyvu a línií vojenských konfrontácií. Náš svet sa výrazne globalizoval. Žijeme v dobe hybridných vojen. Konfrontácie medzi západnou liberálnou demokraciou a čínskou vládou podporujúcou nejakú autoritársku ideológiu môžu nakoniec prebiehať vo vnútri každej spoločnosti, vrátane tej čínskej a americkej.

Mocenský rast Číny nie je pre Európu a Slovensko výhodný. To treba povedať jasne. S USA ako súčasným hegemonom máme spoločný hodnotový a kultúrny základ. Americký vplyv pre nás znamená aj istú spoločenskú a politickú modernizáciu. Zato čínska spoločnosť je z nášho pohľadu v mnohom archaická – pripomína európsky policajný absolutizmus začiatku 19. storočia. Výrazný čínsky vplyv by zákonite u nás viedol k nastoleniu autoritárskej vlády „silných úspešných mužov“ s hierarchickou štruktúrou moci - hoci aj za formálneho zachovania demokracie – a strednodobo k spomaleniu procesu modernizácie spoločnosti a ekonomického rastu.

Na druhej strane je zrejmé, že pre čínske vedenie už len samotná existencia prosperujúcich slobodných demokracií je rušivým prvkom. Pre domáce čínske obyvateľstvo sú nebezpečným vzorom a tiež narúšajú zakorenenú čínsku víziu ideálneho svetového usporiadania, v ktorej sa okolo Ríše stredú grupujú všetky ostatné polosamostatné štáty.³⁷ V takomto usporiadaní nie je miesta pre demokraciu, slobodu, rovnoprávnosť a iné

³² FRENCH, H. W. (2014): *China's Second Continent*, s. 143.

³³ FRENCH, H. W. (2014): *China's Second Continent*, s. 122.

³⁴ OSBURG, J. (2014): *Can't Buy Me Love*, s. 148.

³⁵ FRENCH, H. W. (2014): *China's Second Continent*, s. 220.

³⁶ THORNEBERRY, M. a KREPINOVICH, Jr. A. F. (2016): *Preserving Primacy*.

³⁷ FRENCH, H. W. (2014): *China's Second Continent*, s. 109-110.

moderné. západné hodnoty – autoritárske čínske vedenie by zrejme malo tendenciu ich potlačiť v celosvetovom rozsahu.³⁸

Záver

Veľmi pravdepodobným scenárom blízkej budúcnosti je, že tu budeme mať čínsko-americkú mocenskú bipolaritu. Úvahy o tom, že by sme vo svete po skončení americkej hegemonie mohli mať napríklad nejaký údajne demokratickejší multipolarizmus, nie sú adekvátne. Proste Rusko, Brazília, India na takúto úlohu nemajú dostatočné kapacity – najmä ekonomické zdroje a demografický potenciál ako majú USA ČĽR. India - ako druhá potenciálna ázijská supervelmoc – potrebuje ešte 20-30 rokov kontinuálneho hospodárskeho rastu, aby na pozíciu „tretieho póla“ svetovej ekonomiky mohla ašpirovať. Rusko reprezentuje asi len 3 % svetového HDP podľa parity kúpnej sily bez šance tento podiel nejakým spôsobom zvýšiť. Jeho pozíciu vo svete mu zabezpečuje len tradičné vnímanie Ruska ako veľmoci (čo však klesá), vlastníctvo jadrových zbraní a stále miesto v BR OSN. Najnovšie aj pomerne intenzívne pokusy rozohrávania hybridnej vojny v západných demokraciách.

Možnou alternatívou k súčasnej semihegemonii USA je tak momentálne len spomínaná čínsko-americká bipolarita, ku ktorej sme sa posledné roky podstatným spôsobom posunuli a v ekonomickej oblasti už vlastne dosiahli „tripolaritu“ ČĽR-EÚ-USA. Podoba tejto mocenskej bipolarity sa ťažko odhaduje – nemali by sme sa nechať príliš ovplyvniť obdobím r. 1948-89, keď sovietsko-americká bipolarita mala výrazne vojenský charakter. Budúcnosť môže byť pestrejšia a nová konfrontácia môže byť založená na „mäkších“ nástrojoch.

Na druhej strane vzhľadom na aktuálnu medzinárodno-bezpečnostnú situáciu sa nedá vylúčiť, že nová svetová bipolarita môže mať podobu konfrontácie dvoch väčších blokov: americko-európskeho a čínsko-ruského (s Ruskom zrejme v inferiornom postavení voči Číne). Teda došlo by k prepojeniu krízovej kontaktnej zóny vo východnej Ázii s konfliktom na Ukrajine. Nie je to pre nás priaznivá správa.

Európske národy viac ako doteraz musia venovať pozornosť otázkam obrany, bezpečnosti a obnovy ekonomickej, technologickej a vojenskej moci. Skromnejšie očakávania musia preto byť v oblasti životnej úrovne či jej rastu. Ako pozitívum môžeme vidieť, že predsa len cítime isté ekonomické oživenie, EÚ a NATO zostali voči zahraničným ohrozeniam ako-tak jednotné a problematika posilnenia obranných kapacít prestala byť vo vnútornej politike tabuizovaná – ako bolo celé obdobie po skončení studenej vojny.

Samozrejme, ani nastupujúca americko-čínska bipolarita nebude „koncom dejín“, ale len jednou ich kapitolou. O ďalších 20-30 rokov sa môže o slovo hlásiť India alebo Brazília a v USA, ČĽR a EÚ a prebehnúť také procesy, ktoré dnes máme len nejasné tušenia.

Použitá literatúra:

1. ALLISON, G. (2017): *Destined for War* Melbourn: Scribe, 2017.
2. FRENCH, H. W. (2014): *China's Second Continent*. New York: Alfred A. Knopf, 2014.
3. KREJČÍ, O. (2014): *Mezinárodní politika*. Praha: Ekopress, 2014.
4. MADDISON, A. (2007): *Contours of the World Economy – 1-2013 AD*. Oxford University Press: 2007.

Časopisecké zdroje:

1. ANGANG, Hu (2015): Embracing China's „New Normal“. In: *Foreign Affairs*, 3/2015, s. 8-12.
2. ČANG Jun: Čína bohatne a starne (2017). In: *Sme, Víkend*, 25.11.2017, s. 12.
3. CHEN, Zhiwu (2015): China's Dangerous Debt. In: *Foreign Affairs*, 3/2015, s. 13-18.

³⁸ FRENCH, H. W. (2014): *China's Second Continent*, s. 139-145.

4. LUFT, Gal (2016): China's Infrastructure Play. In: *Foreign Affairs*, 5/2016, s. 68-75.
5. LINK, P. (2015): What It Means to Be Chinese, In: *Foreign Affairs*, 3/2015, s. 25-31.
6. LUO, Baozhen (2015): China Will Get Rich Before it Grows Old. In: *Foreign Affairs*, 3/ 2015, s. 19- 24.
7. OSBURG, J. (2014): Can't Buy Me Love. In: *Foreign Affairs*, 5/2014, s. 149.
8. RAPP-HOOPER, M. (2016): Parting the South China Sea. In: *Foreign Affairs*, 5/2016, s. 76-82.
9. THORNEBERRY, M. a KREPINOVICH, Jr. A. F. (2016): Preserving Primacy. In: *Foreign Affairs*, 5/2016, s. 26-35.
10. YOUWEI (2015): The end of Reformn in China, In: *Foreign Affairs*, 3/2015, s. 2-7.

Internetové zdroje:

1. Interantional Institute of Strategical Studies (2016), [online]. Dostupné na internete: <https://www.iiss.org/>
2. International Monetary Fund (2017): Report for Selected Countries and Subjects, 2016 a 2017 [online]. Dostupné na internete: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/weorept.aspx?>
3. PricewaterhouseCoopers (2017): The World in 2050, February 2017 [online]. Dostupné na internete: <https://www.pwc.com/gx/en/world-2050/assets/pwc-the-world-in-2050-full-report-feb-2017.pdf#page=68>

Kontakt:

doc. JUDr. MUDr. Daniel Šmihula, PhD., Dr. iur.

Stredoeurópska vysoká škola v Skalici

Kráľovská 386/11

909 01 Skalica

Slovenská republika

e-mail: dsmihula@hotmail.com

HODNOTY EURÓPANOV: SPOLOČNÉ A ROZDIELNE ČRTY AKO ZÁKLAD INTEGRÁCIE

Viera Štefancová

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: viera.stefancova@euba.sk

Zmluva o EÚ obsahuje hodnotový základ, ktorý podstatným spôsobom určuje riešenie jej budúcej podoby, princípy tvorby jednotlivých politík a naznačuje plnenie aj jej ďalších cieľov. Na pozadí diferenciálnych pohybov a množstva vnútorných problémov prakticky v každej krajine sú však vo viacerých otázkach badateľné rozdielne postoje. Vychádzajú z odlišného hodnotového nastavenia obyvateľov jednotlivých krajín a premietajú sa do miery, v akej politické reprezentácie podporujú spoločné záujmy na európskej pôde. V konečnom dôsledku mnohé dezintegračné tendencie v dôležitých otázkach spoločného záujmu možno vysvetliť práve odlišným hodnotovým nastavením v diferencovanom socio-kultúrnom prostredí. Jednou z diskutovaných otázok súčasnej Európy je aj spoločná migračná politika. V príspevku sa zameriavame na zdieľané hodnoty Európanov a na základe empirických údajov hľadáme spoločné a rozdielne črty ako základ rozdielných postojov k tejto otázke. Analýza hodnotového základu politiky aj v iných otázkach by odhalila priestor pre konštruktívnu verejnú diskusiu.

Kľúčové slová: Európa, hodnoty, integrácia, politika

The EU treaty contains a value basis which determines in a substantial way the solution of its future shape, the principles of policy making and suggests fulfillment of its other objectives as well. However, differentiation movements and a number of internal problems in every member country cause differing attitudes among Member States on a number of issues. They are based on a different set of values for the people of each country and result in a differentiated degree in which common interests in European soil support individual political representations. Finally, many disintegration tendencies about important issues of common interest can be explained by a different values setting in a differentiated socio-cultural environment. One of the issues discussed in today's Europe is a common migration policy. The contribution focuses on the shared values of Europeans, and based on empirical data, we look for common and different features as the basis for attitudes to this issue. An analysis of the value base of policy also in other issues would reveal space for a constructive common discussion.

Key words: Europe, values, integration, policy

JEL: B55, F15, F42, F53, F55, F68

Úvod

Hodnotový základ politík vyžaduje venovať sa hodnotám ako jednému z dôležitých faktorov integrácie a formovania spoločnej budúcnosti Európy. Situácia sa stáva zložitou z dvoch hlavných dôvodov. Prehlbujúci sa proces individualizácie prináša významnú zmenu hodnôt, ktorej výsledkom je partikularizácia, rozdrobovanie (rozpad) spoločných záujmov. Dôsledkom sú silnejúce diferenciálne tendencie v súčasnej Európe, ktoré sa týkajú nielen záujmov a čiastkových politík, ale môžu ohrozovať aj podstatu a zmysel celej európskej integrácie.

V rámci národných štátov je na pozadí týchto procesov badateľný rozklad politického spektra, oslabovanie veľkých a súdržných koalícií na menšie súperiace záujmové skupiny. Príkladom môže byť aj aktuálna povolebná situácia v Nemecku ale aj v Česku, ktoré aj dlho po voľbách nie sú schopné dosiahnuť spoločenský konsenzus pri zostavovaní vlády. Podobný proces prebieha aj medzi zoskupeniami štátov. Vo vzťahu k niektorým otázkam sa začínajú výraznejšie líšiť aj vzťahy medzi krajinami v zoskupení V4, čoraz ťažšia sa javí zhoda pri tvorbe jednotlivých politík zameraných na konkrétne oblasti (napr. jednotná migračná politika). Na križovatke sa napokon ocitá aj samotná EÚ, ktorá v súčasnosti rieši nielen vystúpenie jedného z najdôležitejších členov (tzv. „brexit“) ale prostredníctvom rôznych scenárov hľadá cesty spolupráce a budúceho vývoja.

Posuny hodnôt môžu tieto procesy a spoluprácu v Európe uľahčiť ale značne aj skomplikovať. Preto je dôležité poznanie hodnôt, hodnotového nastavenia obyvateľov krajín a teda priestoru, ktorý na zbližovanie sa v rôznych otázkach utvára spoločná európska platforma. Pre Európu bola už v minulosti charakteristická rôznosť a pestrosť ideí, ktorá náš kontinent poháňala dopredu. Na relatívne malom území sa po stáročia odohrávala súťaž ekonomických, právnych, kultúrnych, filozofických či sociálnych hodnôt a systémov. Základom integrácie boli pritom hodnoty, ktoré ľudí spájajú do tesnejších vzťahov. Hľadanie spoločného hodnotového základu je preto kľúčovou otázkou ďalšieho úsilia o optimalizáciu spolupráce v Európe.

Potreba poznávať hodnoty ľudí v širšom priestore Európy už v minulosti vyústila nielen do národných ale aj do spoločných výskumných projektov zameraných na skúmanie hodnôt a ich zmeny v čase. Prvým bol projekt prieskumu verejnej mienky Eurobarometer, ktorý sa v členských krajinách Európskej únie realizuje od roku 1973 dvakrát ročne a týka sa širokého spektra otázok súvisiacich s európskou integráciou, domácou politikou a analyzuje názory Európanov aj na iné, nepolitické témy.

Neskôr, v čase blížiacich sa prvých volieb do Európskeho parlamentu, iniciovala Európska skupina pre výskum hodnotových systémov (EVSSG) Európsky výskum hodnôt (EVS). Prvá vlna sa uskutočnila v roku 1981 spočiatku v desiatich európskych krajinách a bola zameraná na skúmanie morálnych a spoločenských hodnôt, ktoré sú základom európskych sociálnych a politických inštitúcií. Vychádzalo sa z kľúčových otázok, ako: majú Európania spoločné hodnoty? Menia sa v Európe hodnoty? Akým smerom? V akej miere prenikajú do európskeho života a kultúry kresťanské hodnoty? Je alternatíva, ktorá nahradila systém kresťanstva, koherentná? Aké sú dôsledky pre európsku jednotu?¹

Neskôr sa výskumný projekt rozšíril a obsahuje unikátny súbor údajov zo 4 vln zberu zahŕňajúci 26 krajín. Z oboch výskumov vychádzame v ďalšej analýze.

Jednou z kľúčových tém je v súčasnosti aj migrácia, ktorá nenachádza u členských krajín rovnakú podporu a postoje ich predstaviteľov sú až kontroverzné. Prístupy k migračnej politike však môžu vychádzať z rôznych aspektov. Sústreďenie sa na hodnotový základ procesov integrácie možno považovať za jeden z možných spôsobov, ako želanú zhodu oprieť o relatívne pevný základ. V príspevku sa preto zameriavame na analýzu hodnôt, ktoré poukazujú na spoločné alebo rozdielne črty obyvateľstva jednotlivých krajín a o ktoré sa možno pri hľadaní spoločných ciest (nástrojov, prostriedkov) riešenia migrácie opierať.

V kontexte zisťovaných hodnôt sme sa zamerali na mieru tolerancie/intolerancie obyvateľov k blízkej prítomnosti ľudí, odlišujúcich sa rôznymi znakmi – rasou, národnosťou, náboženstvom, záujmom žiť a pracovať v cieľovej krajine, ako na hlavný indikátor pozitívneho alebo negatívneho priebehu migrácie v danom prostredí. S ohľadom na vysokú mieru problematizácie tejto otázky v „nových“ členských krajinách EÚ sa zameriavame na rozloženie a vývoj hodnoty tolerancie u obyvateľov práve týchto krajín. Cieľom je odhaliť

¹ EVS (2017): <http://www.europeanvaluesstudy.eu/page/history.html>

spoločné i rozdielne črty, ktoré by mohli utvoriť priestor pre integráciu krajín aj v uvedenej otázke.

1 Individualizácia a rozdiely v hodnotách

Individualizácia je procesom uvedomovania si svojej vlastnej jedinečnosti a oslobodzovania sa od závislosti od druhých. V jej priebehu sa uvoľňujú tradičné väzby, sociálne roly a kultúrne normy spojené s triedou, pohlavím, náboženstvom a lokalitou, rastie osobná sloboda jednotlivca a rozširujú sa možnosti jeho volieb a autonómnych rozhodnutí.² Snaha o oslobodenie sa človeka tak síce ústi do väčšej individuálnej slobody, tá však umožňuje uvoľňovanie toho, čo ľudí v spoločných záujmoch navzájom spája do skupín, väčších zoskupení a spoločenských celkov; dochádza k rozpadu sociálnych väzieb a tento uvoľnený priestor a väčšia individuálna sloboda v ňom zasa umožňuje narastanie množstva rozdrobených individuálnych záujmov a ich presadzovanie, prípadne prevahu v spoločnosti. To platí aj vo vzťahu k riešeniu rôznych politických otázok. Znamená to posilnenie subjektívnych chápaní sveta a vlastných výkladov problémov a napokon hľadanie individuálnych riešení. Skupinové, partikulárne záujmy majú potom málo spoločné so záujmami pôvodne súdržného celku. Nepodporujú ho alebo len slabo. Príkladmi rozporuplných vzťahov môžu byť v súčasnej Európe aj vzťahy Španielska a Katalánska, ale aj Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska – Škótsko a ďalšie.

Týmto procesom zmeny je poznačený aj stav hodnotového systému spoločnosti.³ Individualizmus, pluralizmus a tolerancia vedú ku kultúrnej rôznorodosti, ale pritom narúšajú spoločné hodnoty zdedené z minulosti.⁴ Na zmenách hodnôt sa podieľa celý sociokultúrny systém, v dôsledku čoho možno u jednotlivých systémov hodnôt pozorovať posun k vytváraniu špecifik a pri ich vzájomnom porovnávaní často badať aj významné rozdiely v hodnotovej charakteristike príslušníkov rôznych komunít, národov, kultúrnych systémov. Aj pôvodne spoločná „česko-slovenská“ kultúra sa za relatívne krátke obdobie významne mení na dnes už samostatné hodnotové systémy Čechov a Slovákov, ktoré sa vyznačujú mnohými osobitosťami a špecifikami. Vo vnímaní niektorých hodnôt príslušníkmi oboch kultúr sa prejavujú aj diametrálne odlišné princípy a hľadiská. Na základe porovnávacej analýzy možno poukázať na nasledujúce rozdiely v hodnotovej orientácii medzi Čechmi a Slovákami vo veku 15 – 34 rokov.⁵

² LIBROVÁ, H. (2009): Čtyři dimenze individualizmu v environmentální perspektivě, s. 11.

³ V každodennom živote ľudia často spájajú hodnoty buď s niečím cenným, vyžadujúcim si vynaloženie mimoriadneho úsilia a prostriedkov, ale aj naopak, viažu ich s nedostatkom niečoho, čoho je málo, vyskytuje sa vzácne a pod. Za hodnotu tak môže byť považovaný prakticky akýkoľvek prvok: rôzne ľudské potreby, pocity, situácie, zážitky a podobne. Z tohto pohľadu sú hodnoty vzťahom k vlastným potrebám a k prostriedkom ich uspokojenia a slúžia ako kritériá pri rozhodovaní sa o zameraní aktivity ľudí a ako meradlo uspokojenia z nej alebo z jej výsledkov. Bádajúci sa opierajú o rámcové vymedzenie hodnôt ako „všeobecných tendencií dávania prednosti určitým stavom skutočnosti pred inými“ IŠTVÁNIKOVÁ, L. - ČIŽMÁRIK, M. (2007): Hodnoty a hodnotové orientácie v zrkadle dejín. s. 18.

či ako „reakcie na ponuku hodnôt“ (PRUDKÝ, L. a kol., 2009, s.31).

⁴ Individualizácia pritom mení hodnoty ľudí v rôznych kontextoch. Na základe analýzy spoločnosti v jej fáze priemyselného rozvoja DURKHEIM, E. (1998): Sociologie a filosofie. Sociologie a sociální vědy, s. 78 hovorí o anómii, o stave, v ktorom dochádza k dočasnej absencii noriem konania (staré už nie sú funkčné, ľudia sa nimi neriadia a nové sa nestihli ustáliť a stať sa záväznými v konaní ľudí), v dôsledku čoho nastáva stav beznormovosti, v ktorom si každý vyberá podľa svojho vlastného účelu (účel svätých prostriedkov). BAUMAN, Z. (2017) : Tekuté časy, s. 24, poukazuje na tempo a charakter, v akom sa tento proces neustále uskutočňuje (tekuté časy) FUKUYAMA, F. (2005): Veľký rozvrat, s. 91, hovorí v dôsledku toho o výraznom poklese dôvery sociálnych inštitúcií a poškodzovaní sociálneho kapitálu. BECK, U. (2011): Riziková spoločnosť, s. 47, vidí dôsledky tohto procesu vo vzniku nových sociálnych rizík, ktoré sú stále viac prenášané z inštitúcií na jednotlivca. Podľa GIDDENSA, A. (1998): Důsledky modernity, s. 53, individualizácia má za následok tzv. vyvázovanie sa ľudí zo sociálnych väzieb, ktoré ich viažu so spoločnosťou, čo v celospoločenskom kontexte podporuje proces atomizácie.

⁵ ILGOVÁ-RITOMSKÝ, 2008: Hodnoty mladých Čechov a Slovákov – komparatívny empirický výskum, s. 36.

Tabuľka 1: Rozdiely v hodnotovej orientácii medzi mladými Čechmi a Slovákmi

Slováci	Česi
rešpekt a akceptácia zvykov), obavy pred stratou tradičných hodnôt (tradicionalizmus)	potešenie zo života, užívanie si, zmyslové uspokojenie (hedonizmus)
odmietanie zmien, udržiavanie status quo, (konzervativizmus)	otvorenosť k zmenám
podriadenosť štátu, bezpečnosť a udržanie poriadku (konformita)	intelektuálna autonómia
individualizmus	egalitárstvo
prejavovanie vlastných schopností ambície a dosahovanie cieľov	ovládanie zdrojov a ľudí, sociálna prestíž a moc
intolerancia k inakosti	sebaurčenie
neochota riešiť ekológiu na úkor životnej úrovne	stimulácia

Prameň: ILGOVÁ, J. - RITOMSKÝ, A. (2008): Hodnoty mladých Čechov a Slovákov – komparatívny empirický výskum. s. 36.

Zatiaľ čo v hodnotovej orientácii Slovákov sa prejavuje výraznejší tradicionalizmus, oporou ktorého sú obavy pred stratou tradičných hodnôt, u mladých Čechov sa prejavuje významný posun k hedonizmu, užívaniu si života, k intelektuálnej autonómii, sebaurčeniu a k snahe o ovládanie zdrojov, o prestíž a o moc.

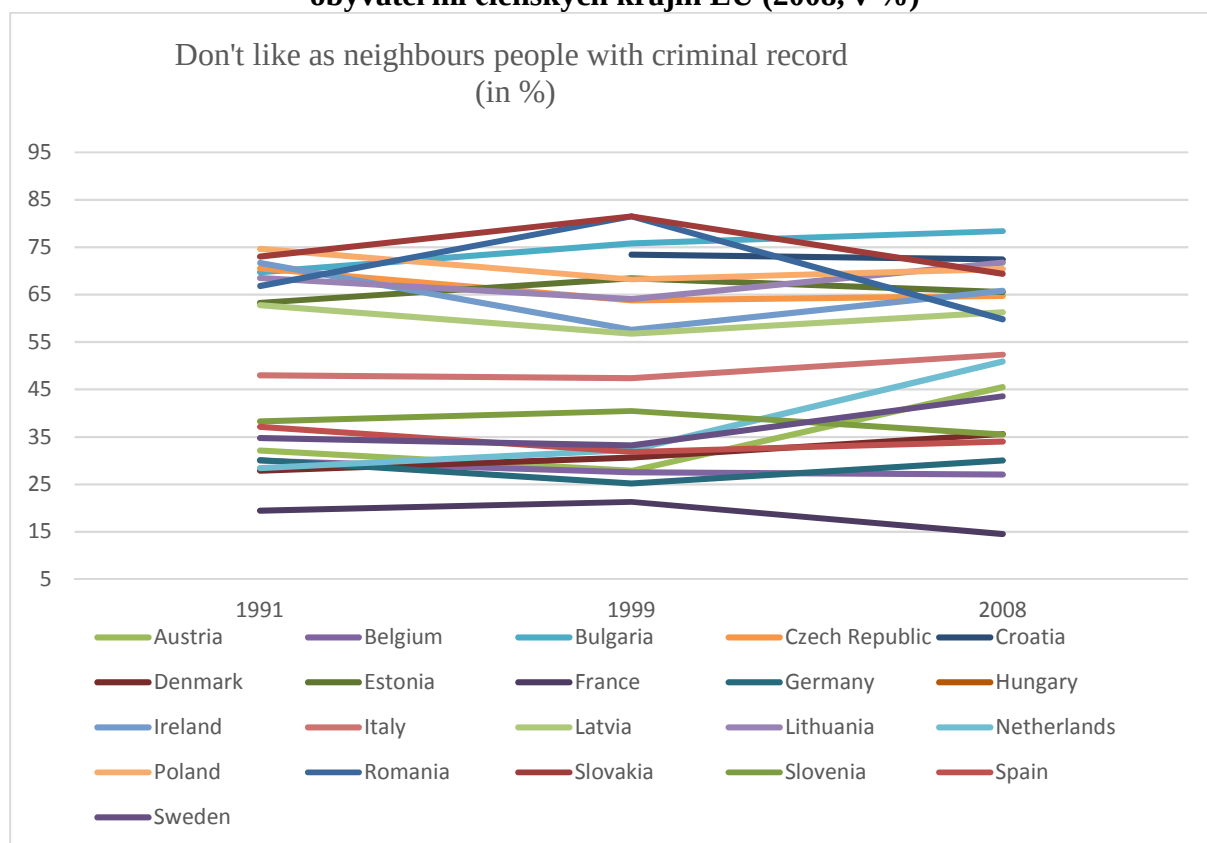
Sklon k tradicionalizmu je u Slovákov podporovaný vyšším sklonom k podriadeniu sa štátu, potrebou pocitu bezpečnosti a udržania poriadku, avšak na druhej strane aj tendenciou k individualizmu, prejavovaniu individuality prostredníctvom vlastných ambícií a schopností ale tiež aj určitou mierou intolerancie k druhým.

Zjavne ide o odlišné charakteristiky, ktoré sa prejavujú aj v odlišných postojoch k mnohým otázkam a nachádzajú svoj výraz v odlišných činnostiach.

V širšom európskom priestore je ukážkou toho, ako sa hodnota tolerancie resp. intolerancie (výrazne prítomná u mladých Slovákov z predchádzajúceho príkladu) premieta do reálnych vzťahov, postoj k ľuďom so záznamom v trestnom registri. Záznam v trestnom registri je z hľadiska spoločenského hodnotového systému znakom závažného porušenia spoločenských noriem a od okolia sa očakáva jeho netolerovanie. Hoci v období totality mali túto skúsenosť aj ľudia odsúdení za svoje politické presvedčenie, jednako je v našom kultúrnom prostredí skutočnosťou, ktorá človeka vylučuje z mnohých oblastí spoločenského života, sťažuje pracovné uplatnenie, komplikuje osobné vzťahy. Akceptácia človeka so záznamom v trestnom registri ako suseda je jedným z indikátorov tolerancie alebo odmietania porušovania spoločenských noriem, ktorý poukazuje na určité morálne hodnoty. Je zároveň príkladom rozdielov v hodnotách medzi obyvateľmi európskych krajín a ukazuje, že na základe miery akceptácie možno krajiny rozdeliť na tie, v ktorých badať nižšiu mieru tolerancie a naopak, na krajiny, v ktorých obyvatelia majú vyššiu toleranciu k takýmto ľuďom. Nasledujúci graf č. 1 poskytuje obraz, podľa ktorého obyvatelia Talianska predstavujú v miere akceptácie ľudí so záznamom v trestnom registri akýsi „stred“. K viac tolerantným patria zväčša obyvatelia „starých“ členských krajín, s výnimkou Slovinska.

Naopak, k menej tolerantným krajinám patria, s výnimkou Írska, prakticky všetky bývalé post komunistické krajiny (Bulharsko, Česko, Estónsko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Poľsko, Rumunsko a Slovensko).

Graf 1 Miera odmietania (intolerancie) ľudí so záznamom v trestnom registri obyvateľmi členských krajín EÚ (2008, v %)

Prameň: EVS (2017)

Vytvorenie týchto dvoch skupín krajín na základe pozorovanej hodnoty a jej vývoja v spoločnosti je fenomén, ktorý by bolo možné vysvetliť viacerými faktormi (tradície, legislatíva, atď.), ich hľadanie však presahuje rámec tohto príspevku. Skúmanie však odhaľuje princíp, na ktorom možno postaviť ďalšie skúmanie a odhad spoločenských zmien. Iným príkladom rozdielov v hodnotách je zistenie, že v porovnaní s ostatnými Európanmi obyvatelia Slovenska (ale nielen oni) už dlhšiu dobu prejavujú vysokú mieru tolerancie k prejavom pravicového ale aj ľavicového extrémizmu⁶ (čo sa prejavilo v raste popularity týchto subjektov a pri posledných parlamentných voľbách na Slovensku aj ich volebným úspechom). Bolo by možné uviesť aj ďalšie zistenia, oba príklady však poukazujú na to, že v rámci zjednocujúcej sa a kooperujúcej Európy jestvujú v každom ohľade hodnotovo príbuzné systémy, ktoré vyúsťujú do rovnakých vzorov konania a v rámci ktorých by bolo možné hľadať spoločné riešenia mnohých otázok.

Mnohé otázky bývajú predmetom diskusií už v rámci domáceho politického spektra - vnútropolitická situácia každej z krajín je charakterizovaná rozdielnymi, až opozičnými postojmi politických subjektov k daným otázkam, podmienenými sociálnymi podmienkami, ale aj hodnotami a kultúrou záujmových skupín. Aktuálne sa tak v jednotlivých členských štátoch EÚ možno stretnúť s diferencovanými názormi na riešenie migrácie, nezamestnanosti, chudoby, atď. V tejto zložitej situácii tak môžu niektoré hodnoty alebo spôsoby ich napĺňania politickými subjektami občanov viac stmelovať, iné zas rozdeľovať a pôsobiť v spoločnosti ako latentný alebo otvorený konflikt. Príkladom je napr. vzostup popularity rôznych extrémistických hnutí v mnohých krajinách Európy ako reakcia na vlnu migrantov do Európy. Tá však pôsobí vo dvoch smeroch. Na jednej strane možno zaznamenať vzostup nacionalizmu

⁶ EVS (2008): <http://www.europeanvaluesstudy.eu/news/23/new-data-release-evs-2008-integrated-dataset.html>

na základe odčlenenia sa (diferenciácie) mnohých (často sklamaných a nespokojných) občanov od štandardných politických strán a priklonenie sa k antisystémovému, ktoré sľubujú jednoduché a rýchle riešenia. Na druhej strane tento „výsledok“ a jeho pôsobenie v spoločnosti mobilizuje hodnoty (demokracie, slobody, atď.) a aktivitu zvyšnej časti populácie. Teda to má za následok akési „zomknutie“, integráciu opačných síl. Ten istý princíp a mechanizmus možno pozorovať v kontexte spoločných aktivít EÚ. Diskusie o konkrétnych témach ústia do prirodzene rozdielných postojov rôznych skupín obyvateľov, krajín, či politických frakcií v rámci EP, no možno v nich hľadať spoločné črty, ktoré môžu byť základom novej jednoty.

2 Postoje k Európskej únii a očakávané riešenia problémov

Dôsledkom diferenciácie spoločnosti a jej záujmov je aj skutočnosť, že celkovo „v spoločnosti existuje menej spoločných hodnôt a prejavuje sa väčšia konkurencia medzi skupinami“⁷ ktoré prinášajú vlastné hodnoty. Aj Európska únia ako inštitúcia je pre obyvateľov hodnotou, podobne ako rôzne iné inštitúcie. Pre tých, ktorí ju prijímajú, súhlasia a sú spokojní s jej pôsobením, sa v politickej terminológii zaužívalo označenie „eurooptimisti“ a pre tých, ktorí nesúhlasia a nie sú spokojní s jej pôsobením „euroskeptici“. Základný postoj k Európskej únii u obyvateľov členských krajín smeruje k posilneniu eurooptimizmu - viac ako polovica Európanov považuje členstvo svojej krajiny za pozitívne (57 %).⁸ Na Slovensku podiel eurooptimistov dosahuje 50 % a Česká republika sa s 33 % obyvateľov, ktorí členstvo v EÚ vnímajú jednoznačne pozitívne, stále zaraďuje do skupiny euroskeptických krajín.

Spolu s presvedčením o pozitívnom prínose EÚ rastie aj všeobecná miera identifikácie obyvateľov s Európanstvom, t. j. pocit príslušnosti k Európskej únii⁹ a rovnako rastie aj dôvera k Európskej únii. Dôvera k EÚ bola v roku 2015 oslabená najmä v dôsledku vrcholiacej migračnej krízy. Odvtedy však zaznamenáva opäť postupný nárast. Najväčší nárast zaznamenala dôvera k EÚ vo Francúzsku (41 %), Dánsku (56 %), v Estónsku (55 %) a v Nemecku (47 %).

Aj na Slovensku dôvera obyvateľov k EÚ rastie. Z takmer tretiny obyvateľov v roku 2015 (32 %) cez 36 % v roku 2016, v roku 2017 narástla na viac ako dve pätiny, ktoré EÚ dôverujú (42 %). Špecifikom Slovenska však je, že jeho obyvatelia dôverujú viac európskym inštitúciám ako domácim slovenským, pričom miera dôvery slovenských občanov voči európskym inštitúciám narastá.¹⁰

S dôverou v Európsku úniu sa u občanov viažu aj konkrétne očakávania, teda kroky, opatrenia alebo konkrétne oblasti, v ktorých by únia mala konať viac (lepšie, efektívnejšie) alebo by naopak, mala viac zohľadňovať špecifiká oblasti a krajiny a mala by ponechávať viac samostatnosti členským krajinám. Do týchto artikulovaných očakávaní občania premietajú svoje hodnoty. Tie, ktorými žijú i tie ktoré sa spájajú s inštitúciou (inštitúciami) EÚ a dôverou k nej.

V súčasnosti sa ukazuje, že väčšina Európanov očakáva razantnejší postup EÚ ako doteraz pri zabezpečení boja proti terorizmu (80 %), riešenia nezamestnanosti (78 %), ochrane životného prostredia (75 %) v boji proti daňovým podvodom (74 %), pri podpore demokracie (73 %) a riešení migrácie (73 %).¹¹

Obyvatelia Slovenska majú v porovnaní s tým a s ohľadom na domáce problémy a očakávania ich riešení, mierne odlišný rebríček. Boj proti terorizmu (74 %) je rovnaká priorita ako u ostatných Európanov, avšak hneď za ním nasleduje očakávanie boja proti daňovým podvodom (70 %), ochrana vonkajších hraníc (70 %), nezamestnanosť (69 %), zdravotná

⁷ FUKUYAMA, F.(2005): Veľký rozvrat, s. 63.

⁸ EUROBAROMETER 87 (2017).

⁹ NANCY, J. (2017): Dva roky do európskych volieb v roku 2019, s. 9..

¹⁰ EUROBAROMETER 86 (2016).

¹¹ EUROBAROMETER 87 (2017).

a sociálna starostlivosť (69 %), migrácia (67 %) a ochrana životného prostredia (67%). Znamená to, že ochrana týchto hodnôt nie je zo strany mocenskej špičky na Slovensku realizovaná na dostatočnej úrovni a občania ju vidia ako problém, ktorý by mal byť riešený práve orgánmi európskej únie.

Naopak, menej zásahov zo strany Európskej únie a vyššiu autonómiu pri riešení problémov by si euroobčania predstavovali v súvislosti s poľnohospodárstvom (20 %), hospodárskou a priemyselnou politikou (v oboch prípadoch 17 %) a zahraničnú politiku (16 %).

Obyvatelia Slovenska by menej regulácie zo strany EÚ privítali v poľnohospodárstve a vôbec v hospodárskej politike (v oboch prípadoch 29 %), pri uplatňovaní rodovej rovnosti (28 %), v priemyselnej politike (27 %) a energetickej bezpečnosti (27 %).

Väčšina obyvateľov si myslí, že to čo ich na európskej pôde spája, je oveľa dôležitejšie, ako to, čo ich rozdeľuje. V tomto ohľade spájajú obyvateľov Slovenska s ostatnými Európanmi najmä oblasti poľnohospodárstva, priemyselnej a vôbec hospodárskej politiky, ktoré sú vnímané ako príliš regulované a zásahmi zo strany Európy pociťované ako poškodzované národné hodnoty. Sú to oblasti, ktoré by mohli byť priestorom pre dohodu o väčšej autonómii pri rozhodovaní a stanovovaní stratégií rozvoja.

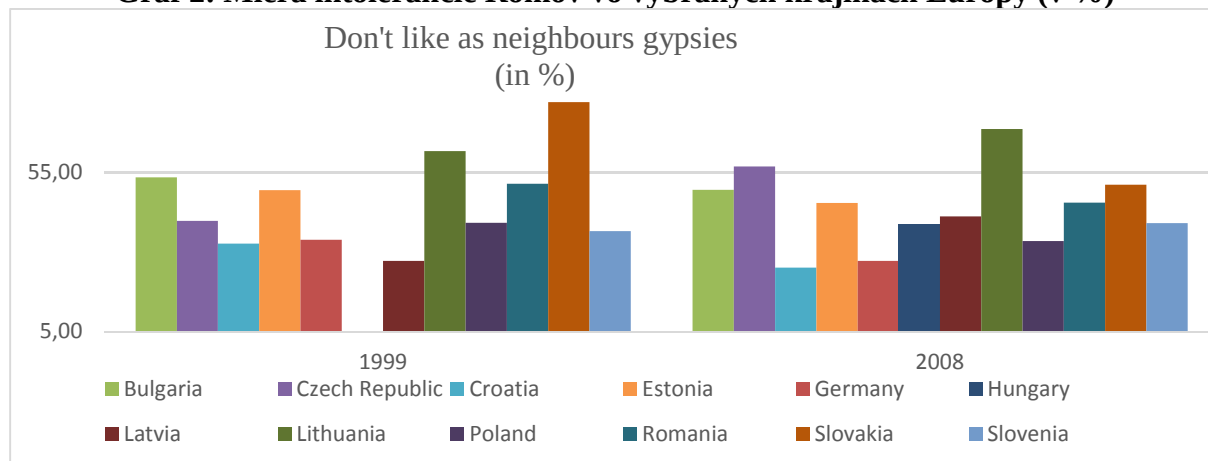
3 Hodnoty indukujúce vzťah k migrantom

Riešenie problému migrácie patrí u obyvateľov európskych krajín k jednej z očakávaných priorít. Migranti sú bežnými obyvateľmi vo väčšine európskych krajín chápaní ako sociálne riziko, a to na základe odlišnej kultúry a hodnôt, ktoré si so sebou prinášajú (náboženstvo, životný štýl) a napokon aj pre uchádzanie sa o pracovné príležitosti, ktoré môžu domácim, podľa ich obáv, odobrať. Jedným z faktorov integrácie migrantov je kultúrna vzdialenosť / proximita, t. j. vzdialenosť kultúry hostiteľskej krajiny od kultúry krajiny pôvodu. Všeobecne platí, že čím väčšia je kultúrna vzdialenosť, tým viac konfliktov možno očakávať.¹² Ako sa tieto obavy premietajú do konkrétnych postojov k migračnej politike, ukazujú viaceré indikátory. Empiricky sme sa zamerali dáta o postojoch obyvateľov, k ľuďom, ktorí sú odlišnej rasy/národnosti (Rómovia), sú iného ako kresťanského náboženstva (židia, moslimovia) a ako migranti sa uchádzajú o prácu v cieľovej krajine.

Pokiaľ ide o akceptáciu ľudí odlišnej rasy, ukazuje sa, že miera všeobecnej akceptácie ľudí odlišnej rasy sa u obyvateľov Európy zvyšuje. Odlišný obraz sa však ukazuje v súvislosti s toleranciou Rómov u obyvateľov niektorých európskych krajín. Najmä obyvatelia Slovenska sa vyznačujú pomerne vysokou mierou intolerancie k Rómom. Intolerancia k Rómom bola koncom 90. rokov nielen vyššia ako európsky priemer, ale najvyššia v Európe vôbec. V nasledujúcom období, najmä vďaka verejnej diskusii, sa postoje k Rómom na Slovensku zmierňujú. V nasledujúcom období sa však vypuklejšími stávajú v Česku, ale aj v Litve a v Bulharsku a tu relatívne vyššia intolerancia voči Rómom aj naďalej pretrváva. Obraz o miere akceptácie Rómov obyvateľmi vo vybraných európskych krajinách ukazuje nasledujúci graf č. 2.

¹² POPPER, M.- BIANCHI, G. – LUKŠÍK, I.- SZEGHY, P. (2006): Potreby migrantov na Slovensku, s. 10.

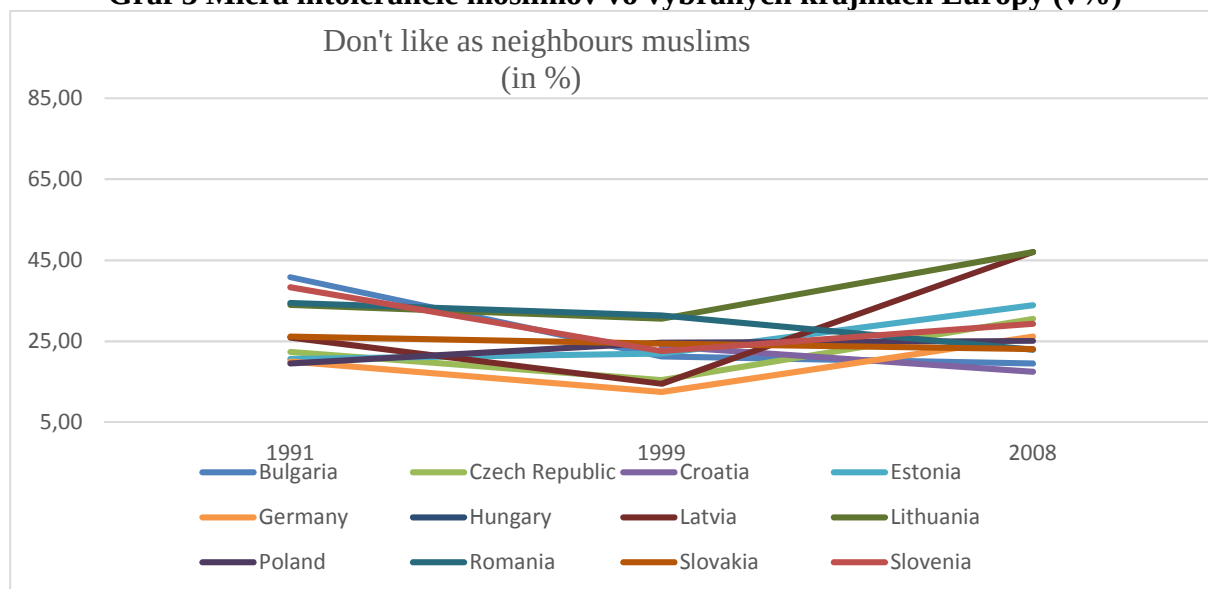
Graf 2: Miera intolerancie Rómov vo vybraných krajinách Európy (v %)

Prameň: EVS (2017).

Európanov spájajú predovšetkým kresťanské tradície. A hoci príslušníci islamskej viery a kultúry sú už po stáročia súčasťou Európy, odlišnosť islamu a šírenie islamskej kultúry, založenej na diferencovaných hodnotách a odlišných vzťahoch (rodina, partnerstvo) je pre časť obyvateľov neprijateľná. Vyvoláva a priori obavy a odmietanie. Negatívnu konotáciu islamu v spoločenskom povedomí podporuje aj absencia informácií o súčasnom islame a jeho prejavoch v rôznych kultúrnych prostrediach, a jednak aj množstvo dezinformácií, šírených médiami. Mieru odmietania moslimov v niektorých krajinách Európy prezentuje nasledujúci graf č. 3.

Graf 3 Miera intolerancie moslimov vo vybraných krajinách Európy (v%)

Prameň: EVS (2017).

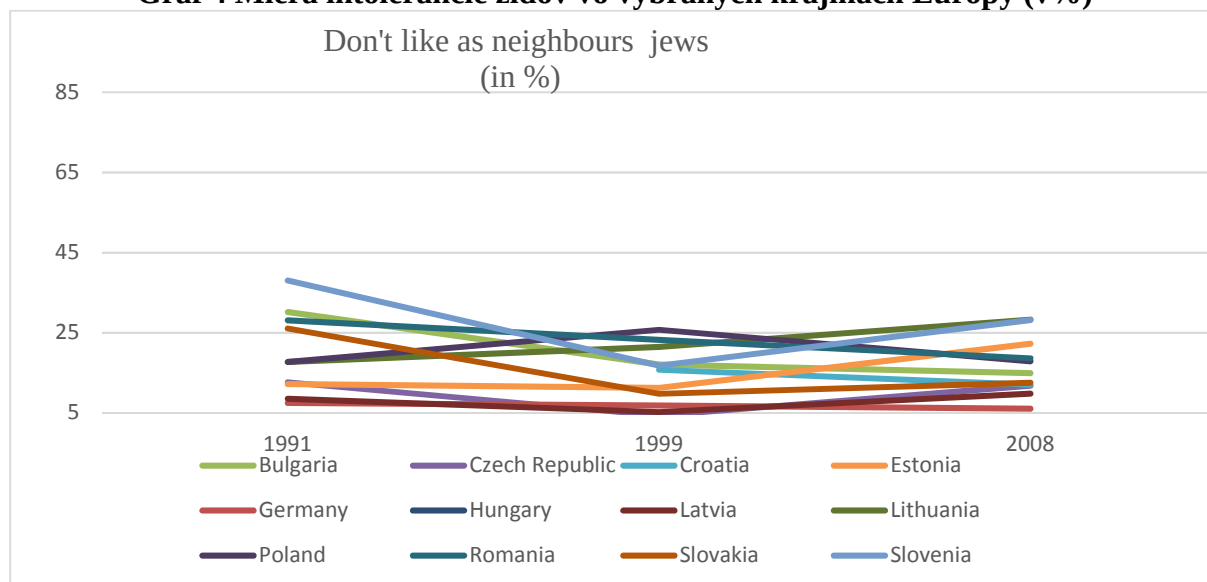
Nemecko je krajinou s relatívne najvyššou mierou prejavovanej tolerancie voči moslimom. Najmä história migrácie pracovných síl s moslimskou kultúrou z Balkánu, Turecka a ďalších krajín v 50. a 60. rokoch 20. storočia potvrdzuje tézu, že akomodácia, prispôbenie sa migrantov v nových podmienkach závisí najmä od dĺžky pobytu v hostiteľskej krajine.¹³ Ako ukazujú dáta, naopak, jednu z najvyšších mier intolerancie voči moslimom prejavujú obyvatelia

¹³ POPPER, M.- BIANCHI, G. – LUKŠÍK, I.- SZEGHY, P. (2006): Potreby migrantov na Slovensku, s. 11.

Litvy, Lotyšska (v oboch prípadoch zhodne po 47,0%) a Estónska (33,9%) a tento trend odmietania moslimov narastá.

Židovské náboženstvo a kultúra boli v európskej minulosti zdrojom a nepredstaviteľných útrap pre ich príslušníkov. V poslednom období, s rastom vlny extrémizmu po Európe, objavuje sa istá miera intolerancie aj voči židom. Jej rozloženie vo vybraných krajinách prezentuje nasledujúci graf č. 4.

Graf 4 Miera intolerancie židov vo vybraných krajinách Európy (v%)

Prameň: EVS (2017).

Najvyššiu mieru intolerancie voči príslušníkom židovskej viery a kultúry možno zaznamenať v Slovinsku (28,21 %) a v Litve (28,30 %). V oboch štátoch táto miera intolerancie predstavuje jednu štvrtinu obyvateľov. V Estónsku je miera intolerancie voči židom mierne nižšia (22,27 %) ale má rastúcu tendenciu.

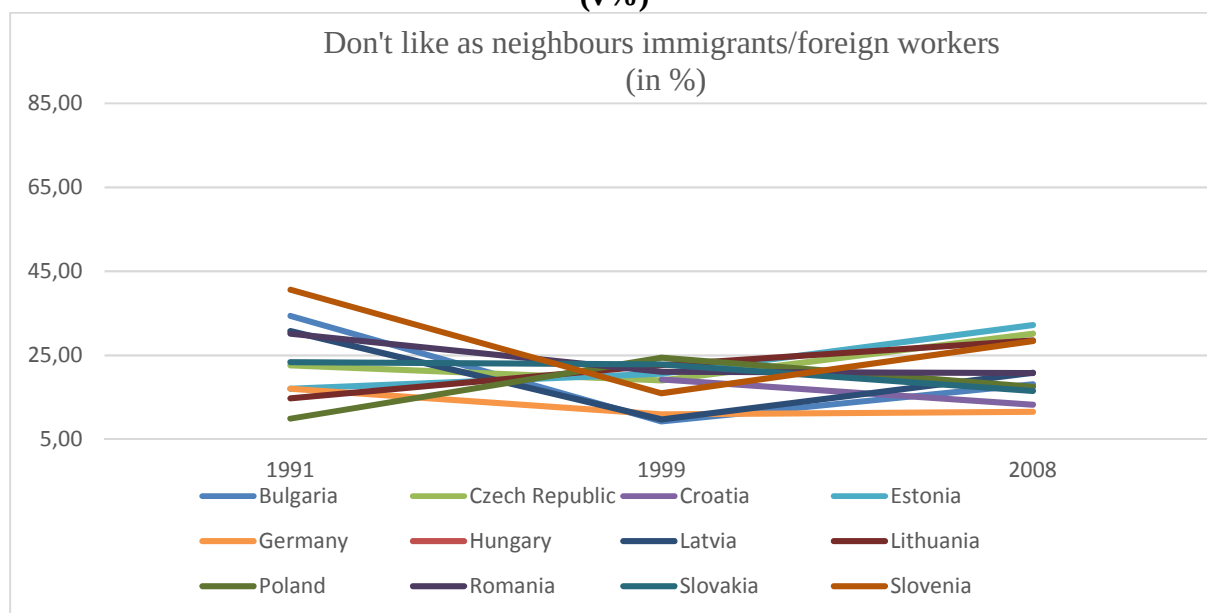
Najmenší problém s intoleranciou voči Židom majú obyvatelia Nemecka (6,07 %) a Maďarska (6,38 %), kde možno zaznamenať najnižšiu mieru intolerancie. Táto miera sa zároveň udržiava na stabilnej úrovni.

Ekonomická migrácia nie je problémom len posledných rokov. Zvýšenú citlivosť však vyvoláva od roku 2015, kedy sa do Európy legálne ale najmä nelegálne dostáva takmer jeden milión migrantov.¹⁴ Stav nazvaný „migračná kríza“ tvorí jednu z najcitlivejších oblastí práce Európskej únie a zároveň tvorí jeden z problémov, pri riešení ktorého si tri štvrtiny Európanov (73 %) a dve tretiny obyvateľov Slovenska (67 %) predstavujú razantnejší resp. účinnejší postup únie ako doteraz.¹⁵ Obavy z ekonomických migrantov z tretích krajín vyjadruje približne jedna tretina obyvateľov Európy. Rozloženie týchto obáv u obyvateľov vybraných krajín prezentuje nasledujúci graf č. 5.

¹⁴ SIVÝ, 2016. SIVÝ, R. (2016): Koľko migrantov prišlo nelegálne do Európy.

¹⁵ EUROBAROMETER 87 (2017).

Graf 5 Miera intolerancie ekonomických migrantov vo vybraných krajinách Európy (v%)

Prameň: EVS (2017).

Najvyššiu mieru obáv zo zahraničných migrantov vyjadrujú obyvatelia Estónska (32,24 %) a obavy z migrantov v tejto krajine ďalej narastajú. K obrazu Estónska sa približujú obyvatelia Českej republiky, z ktorých vyjadruje obavy pred ekonomickými migrantmi 30,20 % a obyvatelia Slovinska (28,45 %) i Litvy (28,57 %), z ktorých sa migrantov obáva viac ako jedna štvrtina.

Najmenej obáv zo zahraničných migrantov (napriek situácii, že boli migráciou najviac zasiahnutí) vyjadrujú obyvatelia Nemecka (11,6 % z nich). Nízku mieru obáv vyjadrili aj obyvatelia Chorvátska (13,28 %) a v tejto krajine je zároveň badateľný pokles miery odmietania zahraničných migrantov.

Záver

Spoločnými hodnotami, ktoré v súčasnosti euroobčanov na základe ich očakávaní spájajú, sú najmä pocit bezpečnosti a ekonomickej prosperity. Prvá z nich je však v súčasnosti sprevádzaná potrebou riešenia dvoch veľkých hrozieb – terorizmu a prisťahovalectva, riešenie ktorého občania očakávajú s oveľa účinnejším efektom.

Pri riešení migračnej politiky možno pritom naraziť na pomerne ostré diferencie medzi „starými“ a „novými“ členskými krajinami, línia ktorých je vedená na hodnotovom základe (rasa, náboženstvo, gender), danom nielen predchádzajúcim vývojom, ale najmä súčasným stavom ekonomiky, fungovania demokracie, legislatívy a inštitúcií. Ním je daná aj schopnosť vysporiadať sa s aktuálnymi problémami a výzvami.

Týka sa to najmä otázok, ktoré obyvateľov rozdeľujú. Rozdiely pritom môžu vznikať nielen v hodnotách, ktoré sú zreteľne identifikované (napr. migrácia, stav demokracie), ale aj ich vzájomnou väzbou (ak realizovanie jednej hodnoty vyžaduje vzdať sa inej, napr. ochrana hraníc pri súčasnom obmedzení pohybu); konfrontáciou deklarovaných hodnôt so skutočne prežívanou realitou (napr. dvojaká kvalita potravín) a napokon môže obyvateľov EU rozdeľovať aj voľba atypických, kultúre cudzích spôsobov alebo prostriedkov, hoci by boli využívané na dosahovanie tých istých hodnôt ako v inej krajine.

Pri všetkých týchto stretoch a konfrontáciách je dôležité ísť k hodnotovému základu a k motívu, pre ktoré vznikajú a ľudia ich udržiavajú.

Použitá literatúra:

1. BAUMAN, Z. (2017): Tekuté časy. Praha: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2740-5.
2. BECK, U. (2011): Riziková spoločnosť. Praha: Slon, 2011. ISBB 978-80-7419-047-6.
3. BIELA KNIHA o budúcnosti Európy. Úvahy a scenáre pre štáty EÚ-27 k vývoju do roku 2025.(2017): Európska komisia COM(2017). Európska únia, 1. marca 2017 (cit. 23. 10. 2017). Dostupné na: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/biela_kniha_o_buducnosti_europy_sk.pdf.
4. BÚŽIK, B. a kol. (2017): Naše európske hodnoty 2017. Prvá prezentácia zistení Výskumu európskych hodnôt – EVS 2017 Slovensko. SAV Bratislava, 18,12,2017 (cit. 20. 12. 2017). Dostupné na: <http://www.sociologia.sav.sk/en/podujatia.php?id=2786&r=1>.
5. DURKHEIM, E.(1998): Sociologie a filosofie. Sociologie a sociální vědy. Praha: Slon, 1998. ISBN 80-85850-57-5.
6. EVS EUROBAROMETER 87 (2017) (cit. 27. 11. 2017). Dostupné na: http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2017/2019ee/two_years_until_ee2019_synthesis_sk.pdf.
7. EUROBAROMETER 86 (2016). (cit. 27. 11. 2017) Dostupné na: https://data.europa.eu/euodp/data/dataset/S2137_86_2_STD86_ENG.
8. EVS, 2008. (cit. 27.11.2017). Dostupné na: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/page/survey-2008.html>.
9. EVS, 2017. (cit. 27.11.2017). Dostupné na: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/page/history.html>.
10. EUROPEAN VALUE STUDY. (cit.20.11. 2017). Dostupné na: <http://zacat.gesis.org/webview/>.
11. FUKUYAMA, F. (2005): Veľký rozvrat. Bratislava: Agora, 2005. ISBN80-969394-1-6.
12. GIDDENS, A. (1998): Důsledky modernity. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. ISBN 978-80-7419-035-3.
13. ILGOVÁ, J. - RITOMSKÝ, A. (2008): Hodnoty mladých Čechov a Slováků – komparatívny empirický výskum. S&P, 2008.
14. IŠTVÁNIKOVÁ, L. - ČIŽMÁRIK, M.(2007) Hodnoty a hodnotové orientácie v zrkadle dejín (prehľadová štúdia, súčasť riešenia projektu VEGA 2/6190/6), Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 2007.
15. LIBROVÁ, H. (2009): Čtyři dimenze individualizmu v environmentální perspektivě. In *Sociální studia*. Ročník 6, číslo 3. 2009, s. 11-29.
16. LIPOVETSKY, G. (2008): Éra prázdnoty. Praha: Prostor, 2008. ISBN 978-80-7260-190-5.
17. NANCY, J. (2017): Dva roky do európskych volieb v roku 2019. Európsky parlament, Apríl 2017. (cit. 15. 10. 2017). Dostupné na: http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2017/2019ee/two_years_until_ee2019_synthesis_en.pdf.
18. POPPER, M.- BIANCHI, G. – LUKŠÍK, I.- SZEGHY, P. (2006): Potreby migrantov na Slovensku. Kabinet výskumu sociálnej a biologickej komunikácie, Bratislava: SAV, 2006.
19. PRUDKÝ, L. a kol. (2009): Inventura hodnot: výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky. Praha: Academia 2009.
20. SIVÝ, R. (2016) Koľko migrantov prišlo nelegálne do Európy. Aktuality. Sk, 22.09.2016., (cit. 30. 11. 2017). Dostupné na: <https://www.aktuality.sk/clanok/374495/grafy-kolko-migrantov-prislo-do-eu/>.
21. ŠTEFANCOVÁ, V. (2013) Hodnoty a životné pocity ako predpoklad etickej výchovy v súčasnej rodine. In. KALISKÝ, J. (ed.) *Dobro a zlo alebo o morálke I*. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Pedagogická fakulta, 2013, s.191-207.

22. VEREJNÁ MIENKA v európskej Únii. (2016) Štandardný Eurobarometer 86. Národná správa Slovenská republika.. Jeseň 2016. (cit.25. 2. 2018) Dostupné na: <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion>.
23. WEBER, M. (1998): Protestantská etika a duch kapitalizmu. In WEBER, M. Metodologie, sociologie a politika. Praha: Oikoymenth, 1998. ISBN: 978-80-7298-389-6.

Kontakt:

PhDr. Viera Štefancová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: viera.stefancova@euba.sk

SUPRANACIONÁLNE INŠTITUCIONÁLNE ROZHODOVANIE O REGULÁCII ROAMINGU V EURÓPSKEJ ÚNII A JEHO DÔSLEDKY

Marian Šuplata

Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica,
Slovenská republika, e-mail: marian.suplata@umb.sk

Príspevok sa zameriava na supranacionálne inštitucionálne rozhodovanie o regulácii roamingu v EÚ a na jeho bezprostredné dôsledky. Skladá sa z troch častí: prvá zameriava pozornosť na medzinárodný mobilný roaming (MMR) vo vzťahu k riadeniu a politikám Európskej komisie (EK); druhá časť analyzuje rozhodovanie Európskej komisie a skúma príčiny iniciatívy regulácie MMR a s tým súvisiace otázky. Tretia časť poukazuje na vybrané súvislosti týkajúce sa zavedenia roamingu na občanov EÚ. Pri ich kvantifikácii a grafickom znázornení boli využité údaje Eurobarometra a Európskej komisie. Východiskom pre kvalitatívnu analýzu boli vybrané sekundárne zdroje: dokumenty Európskej komisie; mediálne výstupy a osobné pohovory s relevantnými, s problematikou MMR asociovanými vedúcimi predstaviteľmi z Európskej komisie.

Kľúčové slová: Európska únia; roaming; Európska komisia; manažment

The paper focuses on supranational institutional decision making on roaming regulation in the EU and its immediate impacts. Text is composed of three parts: the first focuses on the International Mobile Roaming (IMR) in relation to management and policies of European Commission; second part analyses decision making of the European Commission and examines the causes for the initiative. Third part reveals selected immediate impacts of the roaming regulation on EU citizens, using quantitative data of Eurobarometer and European Commission. For qualitative analysis we used selected secondary sources: documents of European Commission; press releases and interviews with selected officials of the European Commission.

Key words: European Union; European Commission

JEL: F15, F02, F5

Úvod

Deväťdesiate roky 20. storočia zaznamenali dynamický nárast využívania mobilných technológií na domácich i zahraničných trhoch pri neustále znižujúcich sa cenách predovšetkým za domáce hovory. Sutherland definuje medzinárodný mobilný roaming (ďalej len „MMR“ alebo „roaming“) ako „funkciu mobilných telekomunikačných služieb, umožňujúcu zákazníkom operátorov v jednej krajine získať službu od jedného alebo viac operátorov v inej krajiny“¹ používajúc rovnaké telefónne číslo.² Mariniello a Salemi poukazujú na skutočnosť, že neexistuje dôvod, prečo by ponuka, resp. dosah mobilných služieb mala byť ukončená na národných hraniciach, rovnako aj na vysokú fragmentáciu národných operátorov.³

¹ SUTHERLAND, E. 2012. *Governance of Telecommunications Markets – The Case of International Mobile Roaming*. Competition and Regulation in Network Industries (CRNI), 1–17, Brussels, November 25.

² porovnaj CINI, M. - ŠUPLATA, M. (2017) Policy leadership in the European Commission: the regulation of EU mobile roaming charges, *Journal of European Integration*, 39:2, 143-156;

³ MARINIELLO, M., - SALEMI, F. (2015). "Addressing Fragmentation in EU Mobile Telecoms Markets." Bruegel Policy Contribution, Issue 2015/13, July, s. 2, s. 5;

K prevádzke roamingu sa na globálnej úrovni operátori zaviazali od roku 1987, kedy v tejto veci prijali Memorandum o porozumení.

Predložený príspevok⁴ sa skladá z troch častí: prvá zameriava pozornosť na medzinárodný mobilný roaming (MMR) ako na súčasť politik EÚ a na jeho stručnú genézu; druhá časť analyzuje rozhodovanie Európskej komisie a skúma príčiny iniciatívy MMR a viaceré s tým súvisiace otázky. Tretia časť príspevku poukazuje na vybrané súvislosti týkajúce sa zavedenia roamingu na občanov EÚ. Pri ich kvantifikácii a grafickom znázornení boli využité údaje Eurobarometra a Európskej komisie. Východiskom pre kvalitatívnu analýzu boli vybrané sekundárne zdroje: dokumenty Európskej komisie; mediálne výstupy a osobné pohovory s relevantnými, s problematikou IMR asociovanými vedúcimi predstaviteľmi z Európskej komisie. Séria rozhovorov sa uskutočnila v máji 2016 v Bruseli a zahŕňala vybraných riadiacich pracovníkov Európskej komisie zaoberajúcich sa IMR z troch postupne nasledujúcich Európskych komisií, počas ktorých sa v priebehu dekády IMR realizoval: EK J. M. Barrosa I (2004-2009); EK J. M. Barrosa II (2009-2014) a EK J. C. Junckera (2014-2019).

1 Regulácia roamingu ako súčasť politik európskej komisie

Európska komisia poplatky za roaming znižovala prostredníctvom štyroch návrhov regulácii, v rozmedzí jednej dekády – 2007-2017: Roaming I, Roaming II, Roaming III a Roaming IV.⁵

Roaming I (2007) prišiel s návrhom zaviesť takzvanú eurotarifu, ktorá zaviedla reguláciu na výšku ceny pre veľkoobchod i maloobchod hlasové služby uskutočnené a prijaté v zahraničí.

Roaming II (2009) - rozšíril regulácie o textové správy (SMS) a dátové služby vo veľkoobchode.

Roaming III (2012) – priniesol prvú reguláciu na výšku ceny na dátové služby. Zároveň znižovala ostatné už predtým regulované ceny roamingu. Následne v septembri 2013 Európska komisia prišla s legislatívnou iniciatívou „Európska digitálna agenda“. Jej cieľom bolo vytvorenie jednotného trhu pre elektronickú komunikáciu.

Roaming IV (2015) – viedol k schváleniu nariadenia 2015/2012 v októbri 2015 a prepokladalo úplné odstránenie roamingových poplatkov k 15. júnu 2017.⁶

Uvedené štyri legislatívne kroky (Roaming I-IV) boli uskutočnené počas mandátu troch Európskych komisií: Barrosovej I, Barrosovej II a počas prvej polovice Junckerovej komisie). Legislatíva bola iniciovaná počas mandátu štyroch eurokomisárov: V. Reding; N. Kroes; A. Ansip; G. Oettinger – v súčinnosti s príslušným generálnym riaditeľstvom DG CONNECT.⁷

Jednotlivé riadiace články manažmentu Európskej komisie, ktoré mali dosah na reguláciu MMR sú znázornené v schéme 1. Každá, legislatívna, či nelegislatívna iniciatíva o ktorej rozhodovala Európska komisia spravidla prechádzala siedmimi úrovňami: od oddelenia B.1, resp. B.2, cez riaditeľstvo B „Elektronická komunikácia“⁸, generálneho riaditeľa DG CONNECT (prípadne jedného z jeho zástupcov), komisára pre digitálnu ekonomiku a spoločnosť (vrátane jeho kabinetu); podpredsedu Európskej komisie pre jednotný európsky digitálny trh až po kolégium komisárov pod vedením predsedu Európskej komisie.

⁴ Rozširuje koncept načrtnutý v: ŠUPLATA, M. Vybrané problémy manažmentu Európskej komisie. 2014.

⁵ Európska komisia, 2016.

⁶ V dôsledku čoho je možné telefonovať v ktoromkoľvek členskom štáte EÚ za cenu ako u domáceho operátora v krajine pôvodu (koncept „Rome like at home“).

⁷ Názvy a náplň práce jednotlivých generálnych riaditeľstiev v Európskej komisii sa podľa potreby inovujú, spravidla na začiatku mandátu každej Európskej komisie. DG CONNECT bolo generálnym riaditeľstvom, zodpovedným za finálnu fázu regulácie MMR (Roaming IV).

⁸ Ide o druhé z deviatich riaditeľstiev DG CONNECT.

**Schéma 1: Útvary Európskej komisie regulujúce MMR (príklad Roaming IV)
v organizačnej štruktúre**

Zdroj: Vlastný výskum a vlastné spracovanie, 2017

2 Úloha európskych inštitúcií v rozhodovaní o regulácii roamingu⁹

Cieľom podkapitoly 2 je stručne objasniť príčiny a spôsob inštitucionálnej intervencie v otázke regulácie MMR. Zároveň vniesť trochu viac svetla pri prijímaní rozhodnutí Európskej komisie, ktorej rozhodovania, napriek snahám mnohých autorov, ostávajú do značnej miery nedostatočne preskúmanou a niekedy ťažko skúmateľnou „čiernou skrinkou“. Navyše, dôraz vedecko-odbornej obce pri skúmaní či hodnotení inštitucionálnych vzťahov EÚ je kladený skôr na konkrétne politiky a ich dopady, ako na spôsob prijímania rozhodnutí.

Ako zdôrazňujú Cini-Šuplata, rozhodujúcu vedúcu rolu pri regulácii roamingu zohrávala Európska komisia.¹⁰ Táto skutočnosť je determinovaná skutočnosťou, že je to práve Komisia, ktorej zmluvy od počiatku jej fungovania priznávajú monopol legislatívnej iniciatívy v rámci komunitárnej metódy v inštitucionálnom trojuholníku rozhodovacích vzťahov.

⁹ zostavené na základe rozhovoru 1 a rozhovoru 2

¹⁰ CINI, M. - ŠUPLATA, M. (2017) Policy leadership in the European Commission: the regulation of EU mobile roaming charges, *Journal of European Integration*, 39:2, 143-156.

Vnímame štyri hlavné faktory, ktoré mali rozhodujúci dopad na začiatok iniciatívy regulácie MMR:

- a) využitie výhod spoločného trhu, na ktorom sa MMR uskutočňuje;
- b) neschopnosť riešiť problém regulácie MMR na úrovni jednotlivých členských štátov;
- c) efekt zníženia cien v prospech každého občana EÚ, používajúceho mobilný telefón;
- d) viac integrácie s priamym, pozitívne vnímaným dopadom pre občanov.

Nami uskutočnený kvantitatívny výskum sa orientoval na zistenie konkrétnejších súvislostí a podrobností súvisiacich s prijímaním legislatívy o regulácii MMR. Ako bolo uvedené, iniciatíva realizácie regulácie MMR sa uskutočnila počas desiatich rokov a bola realizovaná štyrmi eurokomisármi. Na počiatku iniciatívy stála v roku 2007 eurokomisárka pre informačnú spoločnosť Viviane Redingová. Jej snahou bolo jednotný trh popri štyroch veľkých slobodách postupne rozšíriť aj o oblasť internetu, telekomunikačných služieb a *on-line* internetový obchod. Pred začatím iniciatívy regulácie MMR V. Redingová so svojim tímom začala analýzou cien za roaming, ktorá ukázala, že ceny u jednotlivých operátorov sú na trhu pomerne vyrovnané. Následne V. Redingová mala na výber jednej z dvoch alternatív:

1) buď prijať opatrenie, ktoré by podporilo vyššiu mieru hospodárskej súťaže medzi operátormi, alebo:

2) predložiť návrh priamej regulácie MMR zo strany Európskej komisie;

Následne V. Redingová čakala na reakciu operátorov. Keďže napriek avizovanému možnému opatreniu Komisie operátori ceny neznižovali, rozhodla sa pre alternatívu 2, výsledkom ktorej bola príprava návrhu regulácie Roaming I, zo strany generálneho riaditeľstva pre informačnú spoločnosť. Ohlásenie zámeru vyvolalo okamžitú jednoznačne nesúhlasnú reakciu, najmä zo strany (naj)väčších najväčších telekomunikačných spoločností.

V. Redingová ako bývalá europoslankyňa však od začiatku vedela, že sa môže spoľahnúť na podporu Európskeho parlamentu, bez ktorej by presadenie iniciatívy bolo nemožné. Zatiaľ, čo Európsky parlament iniciatívu uvítal ako ideálnu príležitosť podporiť konkrétnu a viditeľnú iniciatívu s dopadom „pre bežného občana“, zložitejšie to v úvodnej fáze vyzeralo s podporou Rady ministrov. Predstavitelia Rady (jednotlivé národné členské štáty) totiž najmä zo začiatku presadzovali pozície prevažne korešpondujúce s pozíciami veľkých telekomunikačných operátorov.

Medzičasom, komisárka Redingová prišla s iniciatívou reformy pre celý telekomunikačný sektor. Čiastočne úspešne presadila tiež harmonizované pravidlá na telekomunikačné služby. Svojou iniciatívou Roaming I sa jej o. i. podarilo zabezpečiť viac transparentnosti na telekomunikačnom trhu¹¹. Bývalý člen jej kabinetu sa o nej vyjadril, že motiváciou V. Redingovej pri zvažovaní iniciatívy bolo konať pre bežného spotrebiteľa¹².

Po komisárke Redingovej, následkom uplynutia päťročného mandátu prvej Barrosovej komisie (2004–2009), v začatej iniciatíve regulácie MMR pokračovala v druhej Barrosovej komisii (2010–2014) nová eurokomisárka Neelie Kroes – v novom portfóliu, ktoré sa z agendy informačnej spoločnosti („*Information society*“) pretransformovalo do digitálnej agendy („*Digital agenda*“). Postoje N. Kroes v Európskej komisii bola do istej miery „poznačená“ jej predchádzajúcim pôsobením na poste eurokomisárky pre hospodársku súťaž v prvej Barrosovej komisii a predtým pôsobením vo vysokých pozíciách súkromných nadnárodných spoločností. Dôsledkom toho bol jej v prvej fáze negatívny postoj k iniciatíve Roaming I, nakoľko N. Kroes sú vnímala veľmi kriticky, z princípu ju považovala za príliš intervencionistickú, naopak k Roaming II (2009) výhrady nemala, bol prijatý bez problémov, konsenzuálne. Napriek tomuto postoju v roku 2010 po nástupe do funkcie pokračovala. Ako sme zistili, dôvodom bola

¹¹ napríklad prostredníctvom možnosti výmeny operátora do 24 hod apod.

¹² Rozhovor 1

skutočnosť, že N. Kroes si uvedomovala pozitívne prijatie Roamingu I a Roamingu II verejnosťou. V dôsledku toho N. Kroes pokračovala v agende regulácie MMR, s cieľom prijať viac konkrétnejších opatrení pre konečného spotrebiteľa. Postupne bola viac a viac presvedčená, že Komisia by mala urobiť čo najviac pre zabezpečenie prístupu pre všetkých užívateľov, ktorí chcú v maximálnej miere využívať čo najširšie spektrum služieb spadajúce pod roaming: t. j. hovorové aj dátové služby. Tieto okolnosti viedli k rozhodnutiu, že N. Kroes prišla s návrhom iniciatívy Roaming III (2012).

Regulácia MMR nepochybne patrila k návrhom, ktoré od počiatku vzniku iniciatívy zaznamenali najvyššiu mieru lobingu a konfrontácie zo strany záujmových skupín. V prípade Roamingu I prekladaného V. Redingovou išlo o dve fázy lobingu:

- 1) **pred** prípravou samotného legislatívneho návrhu (Roaming I) s cieľom iniciatíve Komisie zabrániť;
- 2) **počas** legislatívneho procesu, po tom, ako bolo zrejmé, že EK príde s návrhom regulácie roamingu MMR. Osobitne citlivá oblasť diskusie medzi EK a operátormi bola otázka výšky hornej hranice regulácii MMR;

V prípade Roamingu II bola snaha telekomunikačných firiem ovplyvniť návrh nižšia ako v prípade prvého návrhu. V prípade Roamingu III si predkladajúca eurokomisárka N. Kroes bola vedomá pravdepodobného odporu telekomunikačných firiem voči jej návrhu. Preto úmyselne prišla už s pomerne vyváženým návrhom. V prípade Roamingu IV, po tom, ako Európsky parlament dal najavo, že ideu regulácie MMR podporí telekomunikační operátori sa rozdelili na dva tábory: na severný a južný. Severný tábor oveľa viac návrh odmietal: očakával negatívne dopady z dôvodu intenzívnejšieho využívania ich sietí a služieb ako v prípade južných operátorov. Vlády, obzvlášť severného tábora operátorov čelili rozsiahlemu lobingu, čo sa prejavovalo aj v pozíciách národných štátov v Rade ministrov. Následne sa niektoré, najmä väčší operátori v ostatnej fáze koncentrovali na otázku „neutrality siete“ viac ako na otázku odstránenia samotných roamingových poplatkov.

Pokiaľ ide o spôsob rozhodovania v otázke roamingu, v rámci organizačnej štruktúry Európskej komisie (viď schému 1) dominovalo predkladanie iniciatív a následné prijímanie rozhodnutí o nich zhora-nadol (*top-down*). Úlohou generálnych riaditeľstiev, resp. generálneho sekretariátu Európskej komisie bolo najmä:

1. napomôcť identifikovať problém predchádzajúci regulácii;
2. ponuka alternatív riešenia problému;
3. pripraviť návrh legislatívneho návrhu, vrátane odhadov dopadov po jeho zavedení (*impact assessment*) na rozhodnutie komisárky/komisára a následne na rozhodnutie kolégia Európskej komisie.

Počas negociácií o legislatívnom návrhu medzi Európskou komisiou a telekomunikačnými firmami boli tri najdôležitejšie oblasti, v ktorých bolo nutné hľadať priestor pre kompromis:

1. samotná úroveň výšky regulácie MMR;
2. pri otázke, či telekomunikačné spoločnosti budú môcť ponúkať alternatívne služby (napríklad „*Passport service*“ od spoločnosti Vodafone, ktoré mali záujem ponechať v ponuke služieb popri štandardných telefonických produktoch);
3. pri klauzulách týkajúcich sa otázky spektra, neutrality siete a roamingovej interakcie.

Pokiaľ ide o úlohu predsedu Európskej komisie (Barroso, Juncker) pri rozhodovaní o agende roamingu – jeho rola nebola viditeľná – avšak je zrejmé, že bez jeho podpory (najmä pri vzniku iniciatívy), rovnako ako bez podpory kolégia Komisárov, by sa k realizovaní opatrení prísť nemohlo. Ako bolo uvedené, rozhodujúci rolu pri príprave legislatívnych

návrhov regulácie MMR zohrávala Európska komisia. Je to logické, jednak vzhľadom na jej monopol legislatívnej iniciatívy vymedzený primárnym právom EÚ, ale aj vzhľadom na poznatky o problematike a špecializovanú odbornú expertízu svojich zamestnancov, ktoré sa prejavovali najmä pri príprave a modifikácii jednotlivých legislatívnych návrhov Roaming I – Roaming IV.

Popri legislatívnych iniciatívach Európskej komisie zohrávali, najmä pri schvaľovaní, procese podstatnú úlohu tiež Európsky parlament a Rada: vo finálnej fáze sa rozhodujúce fázy schvaľovania uskutočnili najmä počas talianskeho a litovského predsedníctva. Pozoruhodnou skutočnosťou je, že jednotlivé časti opatrení sa realizovali počas troch predsedov Európskej komisie: túto skutočnosť je možné vysvetliť najmä masovou popularitou a podporou opatrení zo strany občanov členských štátov, na ktorých mali opatrenia od ich uvedenia okamžitý, priamy a ekonomicky citeľný dopad.

3 Bezprostredné dôsledky regulácie roamingu

Z pohľadu občana, spotrebiteľa, medzi dopadmi po štyroch legislatívnych návrhoch o roamingu (Roaming I – IV) v rokoch 2007-2016 je možné osobitne spomenúť najmä nasledovné¹³:

1. Ceny za hlasové služby, textové správy a prenos dát sa celkovo znížili o 80 %;
2. Dátový roaming sa zvýšil o 91 %;
3. Objem dát na roamingovom trhu sa zvýšil o 630 %;
4. Hlasové mobilné volania zaznamenali nárast 13% respondentov ktorí ich využívali tak často ako vo svojej krajine pôvodu (z 11 % na 24 %) Podiel respondentov, ktorí hlasové služby nikdy nevyužili sa znížili o 9 % (z 29 % na 20 %);
5. Počet odoslaných mobilných textových správ u užívateľov, ktorí ich v zahraničí využívali tak často ako doma, sa zvýšil o 10 %, (z 20 % na 30 %). Podiel respondentov, ktorí textové správy nikdy nevyužili sa znížil o 7% (z 18 % na 25 %);
6. Podiel používateľov mobilného internetu zvýšil využívanie týchto služieb približne dvojnásobne (z 15 % na 31 %) Podiel používateľov, ktorí túto službu nikdy nevyužívali sa naopak dvojnásobne znížil (zo 42 % na 21 %);

Z prieskumu Eurobarometra¹⁴, publikovanom v roku 2017 vyplýva, že viac ako jedna tretina respondentov (36 %) uviedla, že po 15. júni 2017¹⁵ cestovala do niektorej z iných krajín EÚ: 19 % jedenkrát; 16 % dva až trikrát; 2 % štyri až päťkrát 3 % šesť alebo viackrát. Väčšina, až 64 % od júna 2017 mimo svojej členskej krajiny pôvodu necestovala. Najviac tých, ktorí do inej krajiny EÚ cestovali minimálne jedenkrát boli z Luxemburska (84%), Slovinska (66 %) a Rakúska (65 %), naopak najmenej tých, ktorí vycestovali minimálne jedenkrát boli z Grécka (12 %); Bulharska (17 %) a Rumunska, Portugalska a Španielska (po 20 %). Typickým respondentom, ktorý za posledných 12 mesiacov pred 15. júnom alebo po tomto dátume cestoval je mladší muž, s vyšším vzdelaním, zamestnanec, alebo SZČO.

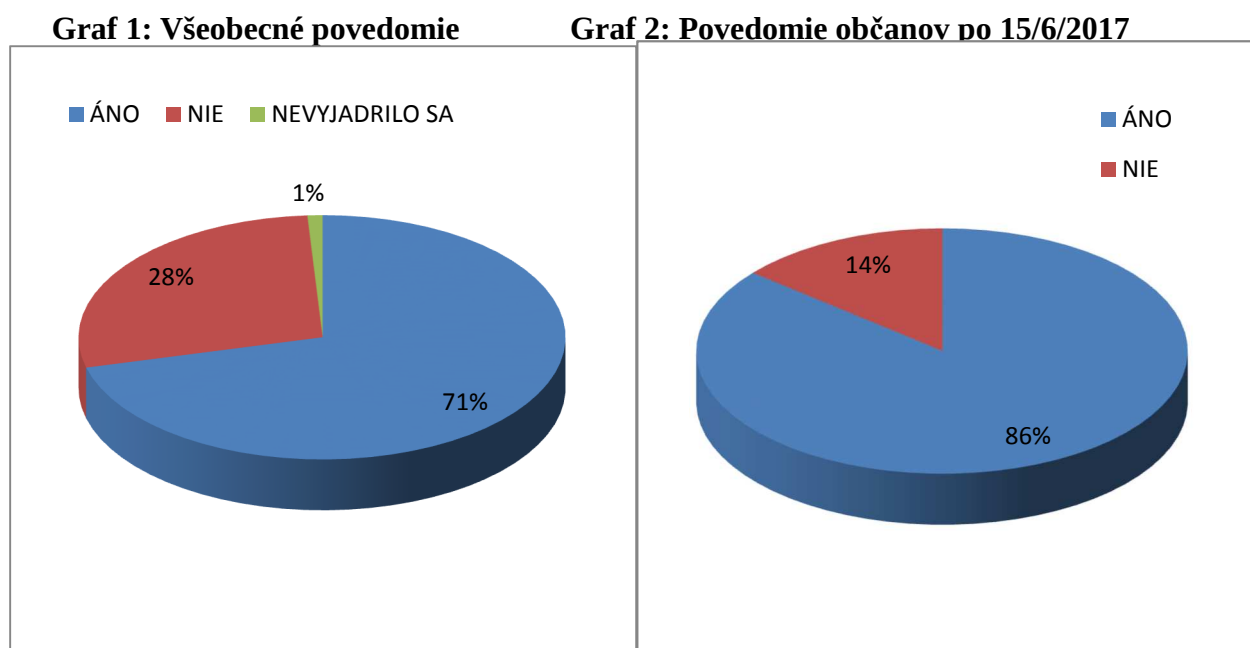
Pokiaľ ide o **všeobecné povedomie občanov** (graf 1) o **skutočnosti, že roamingové poplatky boli v rámci krajín EÚ ukončené**, resp. znížené na úroveň domácich cien: viac ako sedem (71 %) z desiatich respondentov o tejto skutočnosti počula. Viac ako štvrtina (28 %) respondentov o zmene poplatkov za roaming nepočula.

¹³ Európska komisia a Eurobarometer 454, publikované 17.8.2017

¹⁴ Eurobarometer 454, publikované 17.8.2017.

¹⁵ Prieskum sa uskutočnil v auguste 2017, publikovaný bol v septembri 2017. Vzorku tvorilo 26574 respondentov.

Grafy 1 a 2: Odpovede respondentov na otázku: „Viete o tom, že od 15. júna 2017 môžete ako občan EÚ využívať mobilné volania v rámci celej EÚ za cenu domácich hovorov?“ – celá EÚ

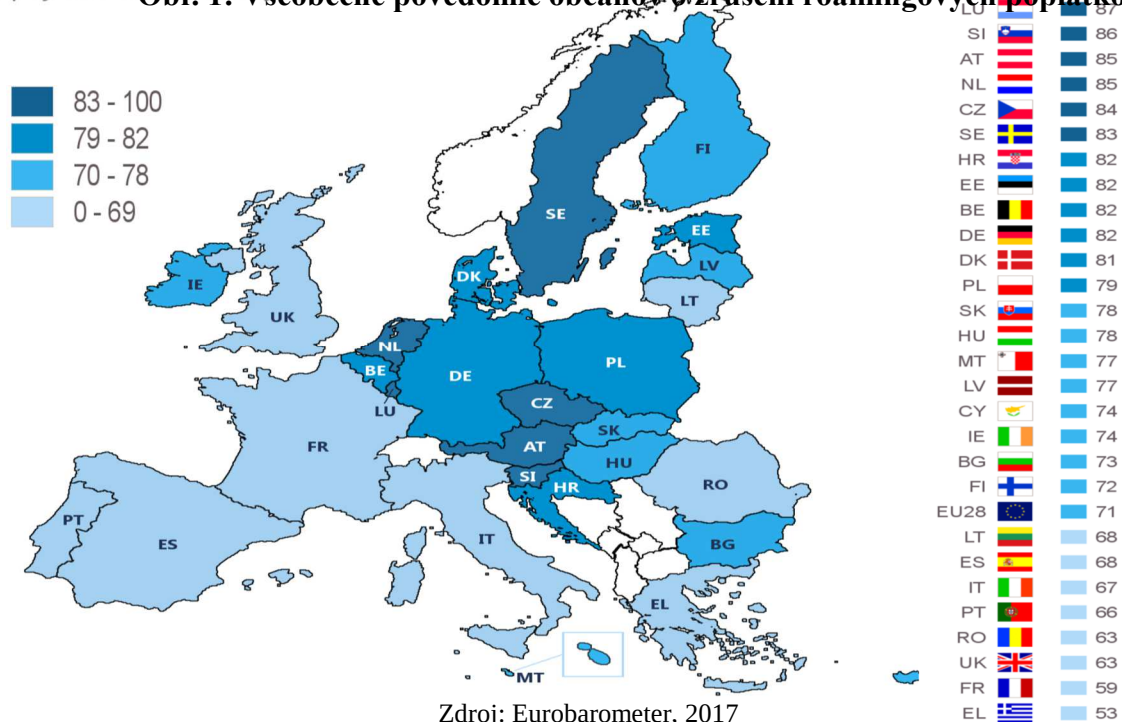

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurobarometra, 2017

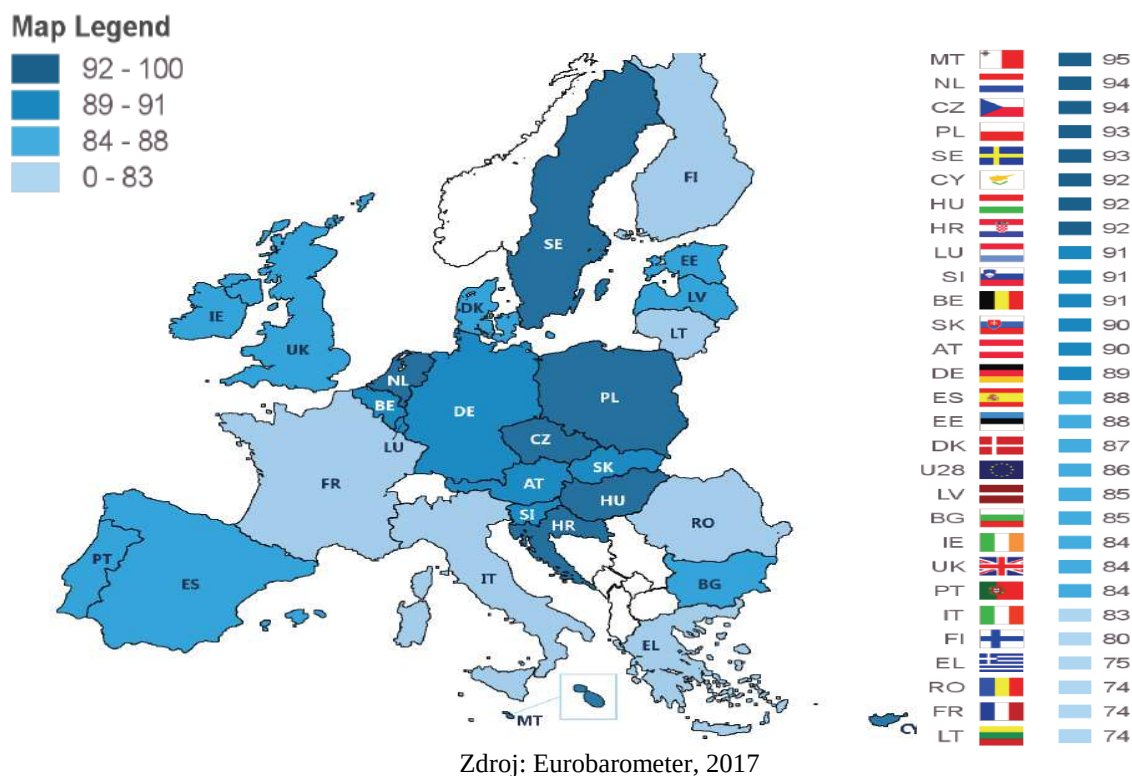
Vo všeobecnosti sa preukázalo, že v krajinách s vyšším pomerom cestujúcich boli viac informovaní o zrušení roamingových poplatkov – tak ako sa to ukázalo v prípade Luxemburska, Slovinska a Rakúska. Naopak, respondenti z Grécka, ktorí za posledných 12 mesiacov cestovali v rámci EÚ najmenej boli tiež o zrušení roamingu najmenej informovaní. Ako vyplýva z grafu 2, povedomie občanov cestujúcich po 15. júni 2017 sa zvýšilo zo 71% na 86%.

Obr. 1 a obr. 2: Odpovede respondentov na otázku: „Viete o tom, že od 15. júna 2017 môžete ako občan EÚ využívať mobilné volania v rámci celej EÚ za cenu domácich hovorov?“ podľa krajín EÚ28

Obr. 1: Všeobecné povedomie občanov o zrušení roamingových poplatkov

Obr. 2. Povedomie občanov cestujúcich po 15. júni 2017 o zrušení roamingových poplatkov

V každom členskom štáte na uvedenú otázku odpovedala kladne väčšina opýtaných, najviac v Luxembursku (87 %), Slovinsku (86 %); Rakúsku a Holandsku (85 %). Naopak najmenej o ich bolo v Grécku (53 %), Francúzsku (59 %), Veľkej Británii a Rumunsku (63 %). Slovensko všeobecné povedomie občanov o zavedení roamingu predstavovalo 78 %, čo

predstavuje 13. priečku v rámci krajín EÚ28 a zároveň tretiu priečku v rámci krajín V4 (porovnaj obr. 1).

Ako znázorňuje graf 2, povedomie občanov o roamingu, cestujúcich po 15. júni 2017 sa oproti všeobecnému povedomiu (graf 1) zvýšilo o 15 % percentuálnych bodov. Najviac informovaní občania cestujúci po 15. júni boli obyvatelia Malty (95 %), Holandska a Českej republiky (94 %); Poľska (93 %) Švédska (93 %) Cypru, Maďarska a Chorvátska (92 %). Naopak, najnižšie povedomie o zavedenom roamingu medzi občanmi cestujúcimi po 15. júni 2017 boli Lotyš, Francúzi, Rumuni (74 %); Gréci (75 %), Fíni (80 %). Slováci sa s 90 % umiestnili na 12. priečke a na poslednej, štvrtej priečke v rámci krajín V4.

Záver

Predložený príspevok analyzoval supranacionálne inštitucionálne rozhodovanie o regulácii roamingu v EÚ a jeho bezprostredné dopady.

Prvá časť analyzovala reguláciu roamingu ako súčasť rozhodovania a politik Európskej komisie – na základe prieskumu sme načrtli organizačnú štruktúru manažmentu Európskej komisie a identifikovali účastníkov prijímania rozhodnutí o regulácii MMR.

Druhá časť analyzovala úlohu Európskej komisie ako kľúčového inštitucionálneho aktéra v rozhodovacom procese o regulácii roamingu.

Tretia časť čiastočne analyzovala bezprostredné dôsledky regulácie roamingu a povedomie občanov o dôsledkoch regulácie: vo všeobecnosti ako aj cestujúcich po 15. júni 2017. Pokiaľ ide o všeobecné povedomie občanov o skutočnosti, že roamingové poplatky boli v rámci krajín EÚ ukončené, resp. znížené na úroveň domácich cien: viac ako sedem (71 %) z desiatich respondentov o tejto skutočnosti počula. Viac ako štvrtina (28 %) respondentov o zmene poplatkov za roaming nepočula. Povedomie občanov o roamingu, cestujúcich po 15. júni 2017 sa oproti všeobecnému povedomiu zvýšilo o 15 % percentuálnych bodov. Najviac informovaní občania cestujúci po 15. júni boli obyvatelia Malty, Holandska a Českej republiky; Poľska, Švédska, Cypru, Maďarska a Chorvátska. Naopak, najnižšie povedomie o zavedenom roamingu medzi občanmi cestujúcimi po 15. júni 2017 boli Lotyš, Francúzi, Rumuni; Gréci, Fíni. Slováci sa s 90 % umiestnili na 12. priečke a na poslednej, štvrtej priečke v rámci krajín V4.

Skúmané dopady možno považovať za vzhľadom na krátke časové obdobie a obmedzenosť údajov považovať iba za čiastkové. Dosahy regulácie roamingu bude možné komplexnejšie zhodnotiť v ďalšom výskume.

Použitá literatúra:

1. CINI, M. – PÉREZ SOLÓRZANO-BORRAGÁN, N. *European Union Politics*. Oxford University Press, 2015. ISBN 978-0-19-870893-3.
2. CINI, M. - ŠUPLATA, M. (2017) Policy leadership in the European Commission: the regulation of EU mobile roaming charges In: *Journal of European Integration*, 39:2, 143-156, DOI: 10.1080/07036337.2016.1275607.
3. DINAN, D. *Ever Closer Union. An introduction to European Integration*. MacMillan Press; 2010;
4. EUROBAROMETER 454 (2017) *Report: The end of roaming charges*, 2017. [Citované 13. 12. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwiE7K38qb7YAhXGJVAKHfPeD5UQFggpMAA&url=http>
5. 3A %2F %2Fec.europa.eu %2Fcommfrontoffice %2Fpublicopinion %2Findex.cfm %2FResultDoc %2Fdownload %2FDocumentKy %2F79929&usg=AOvVaw1uibO_Nid6VzG9M2HIGSEX

6. MARINIELLO, M., - SALEMI, F. (2015). "Addressing Fragmentation in EU Mobile Telecoms Markets." In: *Bruegel Policy Contribution*, Issue 2015/13, July.
7. NUGENT, N. *The Government and Politics of the European Union*; MacMillan Press, London, 2010.
8. PAWERA, R. Vybrané aspekty manažmentu európskej integrácie / René Pawera In: *Nové trendy, smerovania a vízie v treťom tisícročí: politicko-ekonomické atribúty*. - ISBN 978-80-8075-594-2. - Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, 2013. - S. 79-94;
9. ROZHOVOR 1 - Európska komisia, bývalý člen kabinetu eurokomisárky zodpovednej za reguláciu MMR, máj 2016.
10. ROZHOVOR 2 – Európska komisia, vysoký riadiaci úradník zodpovedný za reguláciu MMR, máj 2016.
11. ŠUPLATA, M. 2014. *Vybrané problémy manažmentu Európskej komisie*. Univerzita Komenského, Bratislava, ISBN: 978-80-223-3589-8;
12. SUTHERLAND, E. 2012. *Governance of Telecommunications Markets – The Case of International Mobile Roaming*. Competition and Regulation in Network Industries (CRNI), 1–17, Brussels, November 25, <http://www.crninet.com/>.

Kontakt:

doc. PhDr. Marian Šuplata, PhD.

Ekonomická fakulta

Univerzita Mateja Bela

Tajovského 10

975 90 Banská Bystrica

Slovenská republika

e-mail: marian.suplata@umb.sk

ROZŠIROVANIE EURÓPSKEJ ÚNIE: PERSPEKTÍVY A LIMITY¹

Marian Šuplata^a – Jozef Horeháj^b

^a Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Tajovského 10, Banská Bystrica,
Slovenská republika, e-mail: marian.suplata@umb.sk;

^b Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Tajovského 10, Banská Bystrica,
Slovenská republika, e-mail: jozef.horehaj@umb.sk;

Hlavným zámerom predloženého príspevku je, na základe vybraných teoreticko-historických s problematikou súvisiacich skutočností, načrtnúť aktuálne perspektívy ďalšieho možného rozširovania Európskej únie (EÚ), s poukázaním na s tým súvisiace limity a vybrané problémy. Prvá časť príspevku analyzuje relevantné teoretické a historické súvislosti rozširovania EÚ. Časť druhá poukazuje na aktuálne súvislosti potenciálneho rozširovania EÚ. Tretia, záverečná časť príspevku analyzuje perspektívy a limity potenciálneho rozširovania EÚ. Využili sme analýzu vybraných sekundárnych zdrojov, zdrojov primárneho práva EÚ, dokumentov a údajov Európskej komisie i expertízu bývalého člena vyjednávacieho tímu SR s EÚ.

Kľúčové slová: Európska únia; rozširovanie EÚ; kandidátske krajiny; prístupové rokovania; Európska komisia

The main aim of the paper is, based on relevant theory and related historical facts, to reveal actual perspectives of future EU enlargement, highlighting the corresponding limits and problems. First part of the paper analyses relevant theoretical and historical aspects of the EU enlargement. The second part analyses actual context of the potential EU enlargement. Third, last part of the paper analyses perspectives and limits of the potential future EU enlargement. We used analysis of selected secondary sources, of EU primary laws, documents and figures of the European Commission as well as an expertise of former member of negotiating team of Slovak Republic with the EU.

Key words: European Union; EU enlargement; candidate countries; accession negotiations; European Commission

JEL: F15, F02, F5

Úvod

Téma rozširovania Európskych spoločenstiev (ES) a neskôr Európskej únie (EÚ) je aktuálnou od ich samotného vzniku. Zakladateľ myšlienky zjednotenej Európy Robert Schuman, na začiatku zjednocovania „starého kontinentu“ prvými šiestimi zakladajúcimi štátmi, povzbudzoval k rozširovaniu o ďalšie krajiny západnej, ale aj strednej a východnej Európy, ktoré sa v 50. rokoch minulého storočia nachádzali na opačnej strane „železnej opony“. ES/EÚ sa počas šiestich dekád svojej existencie postupne, v siedmych fázach, rozšírilo zo 6 na 28 členských krajín. Dnes únia predstavuje spoločenstvo a jednotný trh s pol miliardou obyvateľov. Zatiaľ, čo v období rokov 1995 a viac intenzívne od 1998 až do samotného vstupu do EÚ na Slovensku dominovali témy týkajúce sa prístupového procesu Slovenska do EÚ, dnes sa pozornosť vedeckej, odbornej i laickej verejnosti orientuje viac na samotné členstvo Slovenska a s tým súvisiace dôsledky. Avšak téma rozširovania ostáva aj po historicky najväčšom rozšírení o krajiny strednej a východnej Európy (EÚ10+2+1), ktoré do EÚ vstúpili v období 2004-2013, stále vysoko aktuálna.

¹ Príspevok bol zrealizovaný v rámci projektu KEGA, č. 019UMB-4/2016: *Inovatívna výučba predmetov ekonomickej teórie v slovenskom, anglickom a francúzskom jazyku.*

Hlavným zámerom predloženého príspevku je, na základe vybraných teoreticko-historických s problematikou súvisiacich skutočností, načrtnúť aktuálne perspektívy ďalšieho rozširovania EÚ s poukázaním na s tým súvisiace limity a vybrané problémy. Príspevok je štruktúrovaný nasledovne: Prvá časť ponúka teoretické a historické súvislosti potenciálneho rozširovania EÚ. Časť druhá poukazuje na aktuálne súvislosti možného ďalšieho rozširovania EÚ. Tretia, záverečná časť analyzuje perspektívy a limity potenciálneho rozširovania EÚ. Využili sme vybrané sekundárne zdroje, zdroje primárneho práva EÚ, dokumenty a údaje Európskej komisie i expertízu bývalého člena vyjednávacieho tímu SR s EÚ.

1 Teoretické a historické súvislosti rozširovania EÚ

Téme rozširovania sa obšírnejšie venujú napríklad autori Dinan,² Nugent,³ Nováčková,⁴ Cini – Pérez Solorzano-Borrágán,⁵ Pawera,⁶ Schimmelfennig – Sedelmeier.⁷ Ostatne uvedená dvojica autorov rozširovanie EÚ definuje ako: „proces postupnej a formálnej horizontálnej inštitucionalizácie“⁸. Nováčková rozšírenie vníma tiež z perspektívy členstva v medzinárodnej organizácii, ktoré môže vzniknúť buď z titulu účasti krajiny na zakladaní medzinárodnej organizácie, dôsledkom čoho je automatické členstvo v tejto organizácii. Druhou možnosťou je, že členstvo je získané ako dôsledok splnenia určitých podmienok, na základe ktorých sa kandidátska krajina stáva členom medzinárodnej organizácie.⁹ Horeháj – Šuplata – Lacová¹⁰ pri skúmaní rozširovania osobitnú pozornosť venujú posunu hraníc a vybraným makroekonomickým otázkam súvisiacich s potenciálnym ďalším rozširovaním EÚ.

Článok 49 Zmluvy o EÚ stanovuje, že členstvo v Európskej únii je otvorené pre „každý európsky štát, ktorý rešpektuje hodnoty uvedené v článku 2¹¹ a zaviazne sa ich podporovať. Zároveň stanovuje, že žiadosť o členstvo „sa oznámi Európskemu parlamentu a národným parlamentom. Žiadajúci štát zašle svoju žiadosť Rade, ktorá sa uznáva jednomyselne po porade s Komisiou a po udelení súhlasu Európskeho parlamentu, ktorý sa uznáva väčšinou svojich poslancov. Zohľadnia sa podmienky prípustnosti schválené Európskou radou. Podmienky prijatia a úpravy zmlúv, na ktorých je založená Únia a ktoré prijatie vyvolá, sú predmetom dohody medzi členskými štátmi a štátom žiadajúcim o prijatie. Táto dohoda sa predloží na ratifikáciu všetkým zmluvným štátom v súlade s ich príslušnými ústavnými predpismi.“¹² Kritériá pre vstup do EÚ boli definované Európskou radou v roku 1993, známe ako „Kodánske kritériá“, ktoré stanovujú:

1. „stabilné inštitúcie garantujúce demokraciu, právny štát, ľudské práva a rešpekt menšín;

² DINAN, D. *Ever Closer Union. An introduction to European Integration*; 2010.

³ NUGENT, N. *The Government and Politics of the European Union*, 2010.

⁴ NOVÁČKOVÁ, D. *Základy európskeho práva pre manažérov*. 2012.

⁵ CINI, M. – PÉREZ SOLÓRZANO-BORRAGÁN, N. *European Union Politics*. 2015.

⁶ PAWERA, R. 2014. Proces vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie. In: *Slovenská republika - členský štát EÚ*. 2014.

⁷ SCHIMMELFENNIG – SEDELMEIER. *Theorizing EU enlargement: research focus, hypotheses, and the state of research*. 2011.

⁸ Tamtiež, str. 500.

⁹ NOVÁČKOVÁ, D. *Základy európskeho práva pre manažérov*. 2012.

¹⁰ HOREHÁJ, J. – ŠUPLATA, M. – LACOVÁ, Ž. (2017) The Enlargements and Common Borders of the European Union: Experiences and Challenges Ahead. In: *La remise en cause des frontieres : un nouvelle représentation de la réalité européenne.*

¹¹ Článok 2 znie: „Únia je založená na hodnotách úcty k ľudskej dôstojnosti, slobody, demokracie, rovnosti, právneho štátu a rešpektovania ľudských práv vrátane práv osôb patriacich k menšinám. Tieto hodnoty sú spoločné členským štátom v spoločnosti, v ktorej prevláda pluralizmus, nediskriminácia, tolerancia, spravodlivosť, solidarita a rovnosť medzi ženami a mužmi.“ V prípade porušenia článku 2 môžu inštitúcie EÚ rozhodnúť o pozastavení niektorých práv danej členskej krajiny.

¹² Európska komisia, 2017.

2. *fungujúcu trhovú ekonomiku a schopnosť vyrovnat' sa s konkurenciou a trhovými silami v rámci EÚ;*
3. *schopnosť efektívne implementovať povinnosti vyplývajúce z členstva, vrátane cieľov politickej, ekonomickej a monetárnej únie*¹³“.

Pokiaľ ide o procedúru samotného pristúpenie, krajina, ktorá si želá vstúpiť do EÚ adresuje žiadosť o členstvo Rade, ktorá, konzultujúc Komisiu a po väčšinovom rozhodnutí Európskeho parlamentu, rozhoduje **jednomysel'ne**. Jednotlivé fázy rozširovania sú uvedené v schéme 1.

Popri článku 49 TFEÚ článok 50 TFEÚ umožňuje naopak, požiadať o ukončenie členstva v EÚ. Túto možnosť po referende v júni 2016 deklarovalo využiť Spojené kráľovstvo.¹⁴ Aj keď článok 50 bol, ako opcia vystúpenia z EÚ, do primárneho práva EÚ explicitne zakotvený až Lisabonskou zmluvou, možnosť odchodu z EÚ existovala aj pred jej nadobudnutím jej účinnosti. V parciálnej forme¹⁵ sa vystúpenie v minulosti zrealizovalo napríklad odchodom Grónska z EÚ v roku 1985 (ako následok vstupu Dánska do EÚ), alebo vystúpením Alžírka v roku 1962 (po získaní nezávislosti od Francúzska).

Pri, resp. po ukončení prístupového procesu (viď schému 1) má nová členská krajina právo, v súlade s geografickým princípom, ktorý zohľadňuje veľkosť krajiny resp. počet obyvateľov, nominovať zástupcov do jednotlivých inštitúcií a orgánov EÚ a plne sa podieľať na spolurozhodovaní v inštitúciách EÚ a na riadnom fungovaní, práv a záväzkov vyplývajúcich z členstva.

V inštitucionálnom rámci EÚ je za vyjednávanie týkajúcich sa rozširovania zodpovedná Európska komisia, prostredníctvom povereného hlavného vyjednávača, ktorý: vyjednáva v mene EÚ; monitoruje pokrok relevantnej krajiny pri aplikácii legislatívy.

Schéma 1: Rozširovanie a prístupový proces: hlavné fázy

Legenda: KK = kandidátske krajiny; ČK = členské krajiny. Zdroj: vlastné spracovanie

¹³ Európska komisia, 2017.

¹⁴ Podrobnosti súvisiace s možným odchodom Spojeného Kráľovstva z EÚ sú v súčasnosti predmetom vyjednávaní.

¹⁵ V týchto prípadoch išlo o vystúpenie z EÚ území, ktoré boli pod správou Dánska, resp. Francúzska.

Ako dokumentuje tabuľka 1, rozširovanie ES/EÚ, ktoré sa postupne uskutočnilo počas štyroch dekád, od roku 1973 do roku 2013, sa uskutočnilo v siedmych etapách, uvedených v tabuľke 1:

Tabuľka 1: Etapy rozširovania ES/EÚ

Etapa	Rok	Krajiny	Počet krajín
0	1958	Francúzsko, Nemecko, Taliansko, Belgicko, Holandsko, Luxembursko	6
1	1973	Veľká Británia, Írsko, Dánsko	9
2	1981	Grécko	10
3	1986	Španielsko, Portugalsko	12
4¹⁶	1995	Rakúsko, Fínsko, Švédsko	15
5	2004	Cyprus, ČR, Estónsko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Malta, Poľsko, Slovinsko a SR	25
6	2007	Bulharsko, Rumunsko	27
7	2013	Chorvátsko	28

Zdroj: vlastné spracovanie

Prvé štyri rozšírenia (1973-1995) uskutočnené počas 22 rokov boli zamerané na zjednotenie západnej Európy. Piate až siedme rozšírenie uskutočnené počas nedeľnej dekády (2004-2013) prinieslo rozšírenie o ďalších 12 členov krajín strednej a východnej Európy. Za osobitnú súčasť rozšírenia možno tiež považovať znovuzjednotenie východnej a západnej časti Nemecka v roku 1990, čo však nemalo dopad na počet členských štátov. Nórsko, Švajčiarsko a Island napriek počiatočnému úsiliu o vstup do EÚ, ho nakoniec nezakomčili, v prvých dvoch prípadoch pre neúspešné referendá, ktoré vstup do EÚ neodsúhlasili.

2 Aktuálne súvislosti rozširovania EÚ

Či sa Európa bude rozširovať, resp. kedy ostáva otvorenou otázkou. Na strane EÚ je hybnou silou rozširovania Európska komisia. Na začiatku mandátu Európskej komisie (2014-2019) s ak téme rozširovania vyjadril predseda EK J.C. Juncker nasledovne: „*Ak hovoríme o rozšírení, plne uznávam, že išlo o udalosť, ktorá priniesla mier a stabilitu na našom kontinente. Avšak Únia a naši občania si nateraz potrebujú stráviť rozšírenie únie o 13 krajín za ostatných 10 rokov. EÚ si potrebuje odpočinúť od rozšírenia aby sa mohla oddýchnuť od rozšírenia na to aby sme mohli upevniť čo bolo dosiahnuté v rámci dvadsaťosmičky. Preto, počas môjho predsedníctva Komisia bude pokračovať vo vyjednávaní a najmä krajiny západného Balkánu si budú potrebovať zachovať európsku perspektívu, avšak žiadne ďalšie rozšírenie sa počas nadchádzajúcich piatich rokov neuskutoční. S krajinami východného susedstva ako Moldavsko a Ukrajina potrebujeme pokročiť k bližšej spolupráci, združeniu a partnerstvu a upevniť tak ekonomické a politické vzťahy*“ (Juncker, 2014, s. 13)¹⁷.

Agenda rozširovania sa následne nielen vytratila z priorít komisie, ale prišlo tiež k následej transformácii administratívnych štruktúr Európskej komisie – generálne riaditeľstvo pre rozširovanie (DG Enlargement) sa zmenilo na generálne riaditeľstvo pre susedstvo a vyjednávanie o rozširovaní (DG Neighbourhood and Enlargement Negotiations), v ktorom aktuálne pracuje 1650 zamestnancov¹⁸.

Následne sa J.-C. Juncker sa v septembri 2017 k rozširovaniu vyjadril nasledovne: „*Ak chceme viac stability v susedstve, musíme zachovať dôveryhodnú perspektívu rozširovania pre*

¹⁶ Štvrté rozšírenie zároveň zavŕšilo proces rozširovania v západnej Európe.

¹⁷ Porovnaj HOREHÁJ, J. – ŠUPLATA, M. – LACOVÁ, Ž. (2017) The Enlargements and Common Borders of the European Union: Experiences and Challenges Ahead. In: *La remise en cause des frontieres : un nouvelle représentation de la réalité européenne*, s. 3.

¹⁸ Toto číslo zahŕňa zamestnancov pracujúcich v Bruseli ako aj na delegatúrach EK po celom svete.

Západný Balkán. Je jasné, že počas mandátu tejto Komisie ani Parlamentu sa žiadne ďalšie rozširovanie neuskutoční. Žiadna kandidátska krajina nie je na to dostatočne pripravená. Avšak potom počet krajín EÚ bude vyšší ako 27. Kandidátske krajiny musia považovať právny štát, spravodlivosť a základné práva za najvyššiu prioritu.¹⁹ ... „Turecko nateraz uskutočnilo kroky vzd'ľahujúce ho od Európskej únie. (...).“²⁰

V liste predsedu Európskeho parlamentu A. Tajaniho adresovaného predsedovi vlády Estónska²¹ J. Ratasovi v rámci Priority 9: EÚ ako „silnejší globálny hráč“ informuje o pláne inštitúcii EÚ pripraviť „stratégiu na úspešné pristúpenie Srbska a Čiernej Hory ako hlavných kandidátov na vstup do EÚ na západnom Balkáne, s osobitným dôrazom na právny štát, základných práv a boj proti korupcii, ako aj celkovú stabilitu v regióne²².“ S realizáciou tejto iniciatívy sa počíta do roku 2025.

Tabuľka 2: Kandidátske a potenciálne kandidátske krajiny: stav prístupových rokovaní

	Kandidátske krajiny					Potenciálni kandidáti	
	Čierna Hora	Srbsko	Turecko	Albánsko	Macedónsko	Bosna a Hercegovina	Kosovo
Začiatok vyjednávania	29/06/2012	21/01/2014	3/10/2004	nezačaté	nezačaté	-	-
Počet otvorených / uzavretých kapitol²³	26/2	8/2	16/1	-	-	-	-
Otvorené kapitoly	4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33	5, 20, 23, 24, 25, 26, 32, 35	4, 6, 7, 10, 12, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 25, 27, 28, 32, 33	-	-	-	-
Uzavreté kapitoly	26, 27	25, 26	25	-	-	-	-
Zvyšný počet kapitol na otvorenie / uzatvorenie	9/33	27/33	19/34	35/35	35/35	35/35	35/35

Legenda: Kandidátske krajiny ktoré začali vyjednávania s EÚ; Kandidátske krajiny ktoré nezačali vyjednávania s EÚ; Potenciálne kandidátske krajiny.

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2017

3 Perspektívy a limity rozširovania EÚ

Otázka, či EÚ sa bude ďalej rozširovať, resp. kedy, ostáva otvorenou. Pokiaľ ide o **scenáre ďalšieho vývoja**, možnosti vstupu po mandáte Junckerovej komisie je počet nových krajín 0-7. Je potrebné v tejto súvislosti zdôrazniť, že s každou krajinou, ktorá sa uchádza o vstup do EÚ sa rokuje individuálne (tzv. princíp regaty), ktorý sa uplatňoval napríklad aj pri

¹⁹ DELEGATÚRA EÚ V SRBSKU; 2017

²⁰ Tamtiež.

²¹ Ako predsedajúcej krajiny Rady EÚ v druhom polroku 2017; https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/letter-of-intent-2017_en.pdf

²² https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/letter-of-intent-2017_en.pdf

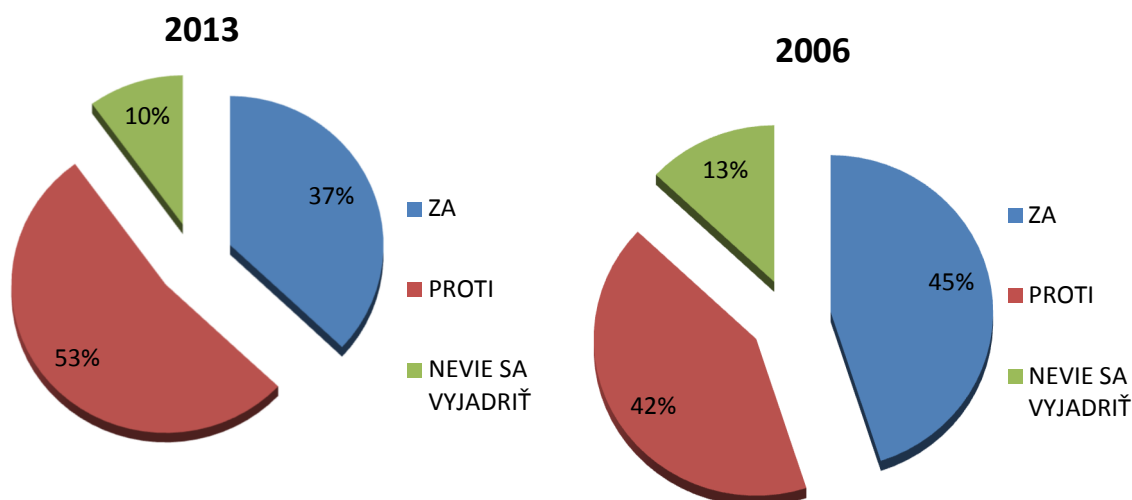
²³ Celkovo je v rámci prístupového procesu potrebné uzatvoriť 35 negociačných kapitol: 1) Voľný pohyb tovaru; 2) Voľný pohyb pracovníkov; 3) Sloboda poskytovať služby; 4) Voľný pohyb kapitálu; 5) Verejné obstarávanie; 6) Právo obchodných spoločností; 7) Intelektuálne vlastníctvo; 8) Hospodárska súťaž; 9) Finančné služby; 10) Informačná spoločnosť a médiá; 11) Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka; 12) Bezpečnosť potravín, veterinárna a fytosanitárna politika; 13) Rybolov; 14) Doprava; 15) Energetika; 16) Dane; 17) Hospodárska a menová únia; 18) Štatistika; 19) Sociálna politika a zamestnanosť; 20) Podnikanie a priemyselná politika; 21) Transeurópske siete; 22) Regionálna politika a koordinácia štrukturálnych nástrojov; 23) Súdnictvo a základné práva; 24) Spravodlivosť; sloboda a bezpečnosť; 25) Veda a výskum; 26) Vzdelávanie a kultúra; 27) Životné prostredie; 28)

Ochrana spotrebiteľa a zdravia; 29) Colná únia; 30) Vonkajšie vzťahy; 31) Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika; 32) Finančná kontrola; 33) Financie a rozpočet; 34) Inštitúcie; 35) Iné

rozšírení o EÚ10 v roku 2004. Každá kandidátska krajina si tak vyjedná niektoré detaily vstupu (napríklad prechodné obdobia na určité oblasti/kapitoly) spôsobom, ktorý môže byť iný ako pri inej (spolu)kandidátskej krajine. Dôsledkom toho bolo vyvolanie určitej „súťaže“ medzi kandidátskymi krajinami pri uchádzaní sa o vstup, čo bolo evidentné napríklad pri rozšírení v roku 2004.

Ako vyplýva zo schémy 1, rozhodujúcou pre realizáciu rozšírenia EÚ je vo finálnej fáze schvaľovania prístupových rokovaní vôľa občanov (referendá), resp. ich zástupcov (národné parlamenty) tak členských ako aj kandidátskych krajín. Z toho dôvodu sme považovali za potrebné venovať tiež stručnú pozornosť postojom občanov krajín EÚ k možnému rozširovaniu.

Grafy 1 a 2: Postoje občanov EÚ k rozširovaniu v rokoch 2013 a 2006

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurobarometra (2006, 2013)

Ako vyplýva z prieskumu Eurobarometra,²⁴ **53 % občanov členských krajín EÚ sú proti ďalšiemu rozširovaniu EÚ** (nárast +1 percentuálneho bodu), zatiaľ čo **37 % ďalšie rozširovanie podporuje** (pokles o 1 percentuálny bod). 10 % opýtaných sa k tejto téme nevedelo vyjadriť. Slovensko (52 % za a 40 % proti rozšíreniu) sa stalo súčasťou krajín, v ktorých väčšina podporuje ďalšie rozšírenie. K týmto krajinám patria Poľsko (71 %, +2); Litva (64 %, +2), Rumunsko (61 %, +3), Slovinsko (57 %, -4); Maďarsko (55 %, +1), Bulharsko (54 %, -4); Estónsko (53 %, +6), Malta (51 %, +1) Lotyšsko (51 %, +2) a Španielsko (43 %, -3, oproti 38 % proti). Naopak, **proti rozšíreniu EÚ je väčšina občanov v 16 členských krajinách. Na prvých troch miestach sú Nemecko (75 %); Francúzsko (71 %) a Fínsko (70 %).** V skupine krajín, ktoré nepodporujú rozšírenie, resp. ho podporujú najmenej, nastala najzásadnejšia zmena vo Švédsku, kde pomer 48 % pre a 48 % proti rozšíreniu sa zmenil na 47 % pre a 50 % proti rozšíreniu. V rámci krajín EÚ15 možno pozorovať zásadné rozdelenie v otázkach rozšírenia, kde proti rozširovaniu sa vyslovilo 60 % (nárast 2 percentuálne body). Rovnako, 60 % opýtaných sa vyslovilo proti ďalšiemu rozširovaniu v krajinách eurozóny (+2), kde sa značná väčšina respondentov vyjadrila proti rozširovaniu, avšak 61 % respondentov v 12 nových členských krajinách sa vyjadrilo za ďalšie rozšírenie. V krajinách mimo eurozóny možno badať väčšinovú podporu pre ďalšie rozširovanie v pomere 50 % za (+1) ku 39 % proti. Väčšina respondentov celkovo v 11 krajinách podporuje ďalšie rozširovanie EÚ. Zatiaľ čo na

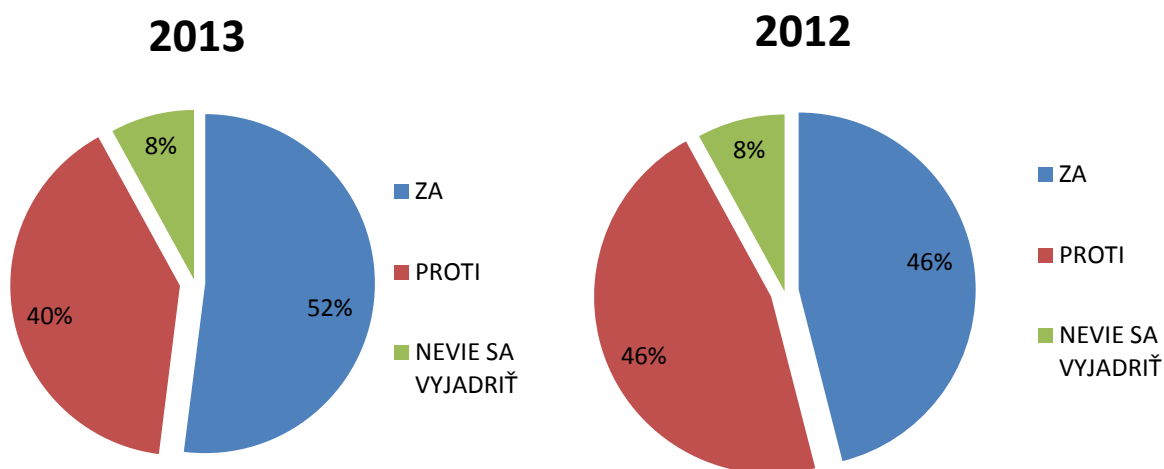
²⁴ Eurobarometer, 2013, s. 125;

jeseň 2012 na Slovensku boli postoje pre a proti vyrovnané – na úrovni 46 % za 46 % proti, v roku 2013 sa pomer zmenil na 52 % za a 40 % proti ďalšiemu rozširovaniu.

Pre porovnanie - v roku 2006²⁵ rozširovanie podporovalo 45 % populácie občanov EÚ a 42 % bolo proti. 13 % opýtaných sa nevedelo vyjadriť. Vo všetkých členských krajinách EÚ10 minimálne jeden z dvoch opýtaných sa vyjadril za rozšírenie. V Poľsku (72 %), Slovinsku (73 %) bolo za takmer tri štvrtiny populácie. V čase pristupovania do EÚ Rumunska a Bulharska bolo za rozšírenie 62 % (RO), respektíve 69 % (BG) ich obyvateľov. V prípade občanov Turecka vstup podporovalo 45 % obyvateľov, proti sa vyslovilo 29 %, 25 % sa k tejto otázke nevedelo vyjadriť. Spomedzi krajín EÚ15 bolo za rozšírenie najviac obyvateľov v Grécku (56 %), Španielsku (55 %) a Dánsku (51 %). Nasledovalo Švédsko (49 %), Taliansko (48 %), Portugalsko (47 %), Írsko (45 %) a Spojené Kráľovstvo (44 %). Naopak, najväčší pomer respondentov, ktorí boli **proti** rozširovaniu bol v Nemecku (66 %), Luxembursku (65 %), Francúzsku (62 %), Rakúsku (61 %) a Fínsku (60 %).

Ukázalo sa, že viac naklonení rozširovaniu boli muži (47 %) ako ženy (43 %). **Dôležitým faktorom ovplyvňujúce postoje sa javí tiež vek a vzdelanie: čím mladší respondent** (56 % podpory opýtaných vo veku 15-24, oproti 35 % podpore osôb nad 55 rokov) **s čím vyšším vzdelaním** (51 % podpora respondentov študujúcich do 20 rokov, 59 % podpora stále študujúcich oproti 35 % podpore tých, ktorí študovali do 15 rokov života) – **tým väčšia podpora pre rozširovanie EÚ.**

Grafy 3 a 4: Postoje občanov SR k rozširovaniu EÚ v rokoch 2013 a 2012

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurobarometra, 2013.

Na otázku, aké sú najväčšie výzvy rozširovania v prípade Západného Balkánu a Turecka, sa respondenti vyjadrili nasledovne: úcta k ľudským právam a menšinám (spolu 43 % - Francúzsko (62 %), Luxembursko (62 %), Švédsko (60 %), Fínsko (59 %)); Grécko (57 %)); zmierenie/spolupráca so susednými krajinami (31 %); demokracia (30 %); prijatie a implementácia noriem a štandardov EÚ (27 %); boj s organizovaným zločinom a kriminalitou (24 %); zabezpečenie ekonomického rozvoja (22 %); riešenie politickej nestability (21 %); zdieľanie európskych hodnôt a princípov (20 %); žiadne z uvedeného (3 %).

Podľa respondentov prístupenie krajín Západného Balkánu by bolo v záujme: primárne v záujme krajín Západného Balkánu (45 %); v záujme tak EÚ ako aj krajín Západného Balkánu

²⁵ Eurobarometer, 2006, s. 63-65;

(23 %); primárne v záujme krajiny pôvodu respondenta (5 %); v záujme ďalších hráčov na medzinárodnej scéne, ako USA, Rusko, Čína (2 %); v záujme nikoho (4 %). V roku 2006 bolo poradie krajín najviac podporujúcich rozširovanie EÚ nasledovné: Poľsko (78 %); Slovensko (77 %); Česká republika (71 %), Maďarsko (71 %).²⁶

Za prekvapujúcejšiu skutočnosť ako nedostatok podpory pre rozšírenie medzi obyvateľmi EÚ možno považovať tiež pomerne nízku podporu medzi občanmi Turecka (38 %). Naopak, napríklad v Macedónsku rozšírenie podporuje 56 % jeho obyvateľstva. V prípade bývalej kandidátskej krajiny Islandu by svoju krajinu v EÚ videlo len 25 % obyvateľov.²⁷

Horeháj-Šuplata-Lacová²⁸ vo výskume venujú pozornosť tiež vybraným dopadom potenciálneho rozšírenia na vybrané makroekonomické ukazovatele (viď tabuľka 3), z ktorých vyplývajú predpokladané zmeny po prípadnom rozšírení EÚ o 7 nových členov.

Tabuľka 3: Porovnanie dopadov potenciálneho rozšírenia na vybrané makroekonomické ukazovatele

	EU-15 (2005)	EU-28 (2005)	EU-28 (2015)	EU-35 (2015)
HDP v štandarde kúpnej sily²⁹	10220	11517	14635	15975
Rast HDP (reálny, v %)	2.49	4.16	3.22	3.06
HDP per capita štandarde kúpnej sily²⁹	31633	21136	27389	22874
Poľnohospodárstvo (%)³⁰	1.8	3	2.4	4.22
Priemysel³⁰ (%)	19.76	21.14	20.43	20.23
Stavebníctvo (%)³⁰	6.47	6.85	5.32	5.73
Služby (%)³⁰	72.19	69.02	71.85	69.84
Miera nezamestnanosti rate (%)	7.37	8.4	9.62	11.97
Miera inflácie (%)	2.17	2.91	-0.09	0.31

Zdroj: Horeháj – Šuplata – Lacová, 2017

Záver

Rozširovanie Európskej únie možno historicky považovať za azda najvýznamnejšiu geopolitickú inováciu uskutočnenú na rozhraní 2. a 3. milénia. Schumanova vízia už pri počiatku zjednocovania západnej Európy bola otvorená postupnému prijímaniu nových členov západnej, strednej i východnej Európy. Výsledkom rozširovania realizovaných v štyroch dekádach počas šesťdesiatich rokov existencie Európskeho spoločenstva (dnes Európskej únie) bolo postupné rozšírenie spoločenstva zo 6 na 28 členských krajín, uskutočnené v siedmych etapách.

Otázka, či EÚ sa bude ďalej rozširovať, resp. kedy, ostáva otvorenou a bude detailnejšie zodpovedaná pravdepodobne až po ukončení mandátu súčasnej Európskej komisie po roku 2019. Tri kandidátske krajiny ktoré začali prístupové rokovania (Čierna Hora, Srbsko, Turecko), dve kandidátske krajiny, ktoré ich ešte nezačali (Albánsko, Macedónsko) a ďalšie dve potenciálne kandidátske krajiny (Bosna a Hercegovina a Kosovo) majú pred sebou dlhú

²⁶ Eurobarometer , 2006, s. 65.

²⁷ CINI, M. – PÉREZ SOLÓRZANO-BORRAGÁN, N. *European Union Politics*. Oxford University Press, 2015.

²⁸ HOREHÁJ, J. – ŠUPLATA, M. – LACOVÁ, Ž. (2017) The Enlargements and Common Borders of the European Union: Experiences and Challenges Ahead. In: *La remise en cause des frontieres : un nouvelle représentation de la réalité européenne*, s. 9.

²⁹ Purchasing power standard (PPS).

³⁰ pomerná časť celkovej hrubej pridanej hodnoty (%).

a náročnú cestu vyjednávania. Táto cesta môže skončiť počtom budúcich členských krajín EÚ v intervale 0-7. Preto sme v príspevku venovali tiež pozornosť zmene vybraných makroekonomických ukazovateľov; ktorých zmenu sme skúmali po prípadnom rozšírení EÚ o všetkých 7 krajín. Nateraz najlepšie východisko pre potenciálny vstup do EÚ má Srbsko a Čierna Hora. Práve tieto krajiny majú spolu s Tureckom tiež najväčší počet otvorených a uzatvorených negociačných kapitol: Srbsko 27/33³¹; Čierna Hora 9/33; Turecko 19/34; Albánsko, Macedónsko, Bosna a Hercegovina a Kosovo³² prístupové rokovania do konca roku 2017 nezačali.

Rozhodujúci vplyv na finálnu fázu potenciálneho rozširovania má súhlas občanov, resp. parlamentov tak kandidátskych, ako aj členských krajín únie, ktoré o vstupe každej krajiny rozhodujú jednomyselne. Na základe uskutočnenej analýzy postojov občanov EÚ ale aj SR možno konštatovať tendenciu klesajúcej podpory občanov EÚ pre rozšírenie: zatiaľ, čo v roku 2007 bolo za rozšírenie 45 % občanov EÚ, v roku 2013 to bolo už len 37 %.

Slovensko, s pomerom 52 % za a 40 % proti rozšíreniu, patrí do skupiny krajín, v ktorých väčšina ďalšie rozšírenie EÚ podporuje. K týmto krajinám patria Poľsko (71 %, +2); Litva (64 %, +2), Rumunsko (61 %, +3), Slovinsko (57 %, -4); Maďarsko (55 %, +1), Bulharsko (54 %, -4); Estónsko (53 %, +6), Malta (51 %, +1) Lotyšsko (51 %, +2) a Španielsko (43 %, -3, oproti 38 % proti). Naopak, proti rozšíreniu EÚ je väčšina občanov v 16 členských krajinách. Na prvých troch miestach sú Nemecko (75 %); Francúzsko (71 %) a Fínsko (70 %).

Ukázalo sa, že viac naklonení rozširovaniu boli muži ako ženy. Dôležitým faktorom ovplyvňujúce postoje sa javí tiež vek a vzdelanie: čím mladší respondent, s čím vyšším vzdelaním, tým väčšia podpora pre rozširovanie EÚ.

Za prekvapujúcejšiu skutočnosť ako nedostatok podpory pre rozšírenie medzi obyvateľmi EÚ možno považovať tiež pomerne nízku podporu medzi občanmi Turecka (38 %). Naopak, napríklad v Macedónsku rozšírenie podporuje 56 % jeho obyvateľstva. V prípade bývalej kandidátskej krajiny Islandu by svoju krajinu v EÚ videlo len 25 % obyvateľov.

Po referende 23. júna 2016 a úsilí Spojeného kráľovstva EÚ opustiť, nemožno opomenúť možnosť, že počet členov EÚ sa popri potenciálnom rozširovaní bude (aj) znižovať. Nepochybne jedným z rozhodujúcich determinantov ďalšieho vývoja EÚ bude spojený s vážnymi otázkami: či a do akej miery budú v ďalších inštitucionálnych rozhodovacích procesoch reflektované pohľady a vízie otcov zakladateľov R. Schumana a K. Adenauera. Domnievame sa, že miera dôrazu kladená práve na túto otázku bude priamo úmerne spojená s charakterom a mierou úspechu budúceho Európskeho projektu: či bude dominantne priestorom ambícií politikov, úradníkov a záujmových skupín, alebo citeľne inšpiratívnym priestorom spoločného dobra, slobody, bezpečnosti a prosperity založenom na znovuobjavovaní, konzistentnom rešpekte a úcte ku svojim kultúrnym historickým a duchovným koreňom. Sme presvedčení, že iba v druhom prípade môže byť EÚ inšpiráciou pre ďalšie, ale aj pre súčasné členské krajiny, hľadajúce dôveryhodnú a autentickú európsku perspektívu.

Použitá literatúra:

1. CINI, M. – PÉREZ SOLÓRZANO-BORRAGÁN, N. *European Union Politics*. Oxford University Press, 2015. ISBN 978-0-19-870893-3.
2. DELEGATÚRA EÚ V SRBSKU; 2017; [Citované 13. 12. 2017]. Dostupné na internete: <http://europa.rs/president-jean-claude-junckers-state-of-the-union-address-2017/?lang=en>

³¹ Otvorené/uzavreté negociačné kapitoly z celkového počtu 35 kapitol.

³² Vážnym sporným bodom v prípade Kosova ostáva nedoriešená otázka ohľadne uznania jeho statusu zo strany členských krajín.

3. DINAN, D. *Ever Closer Union. An introduction to European Integration*. MacMillan Press; 2010;
4. EUROBAROMETER 255 (2006) 79 (2013) 432 (2015); [Citované 13. 12. 2017.] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_432_fact_sk_sk.pdf; http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb79/eb79_publ_en.pdf; http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_255_en.pdf
5. HOREHÁJ, J. – ŠUPLATA, M. – LACOVÁ, Ž. The Enlargements and Common Borders of the European Union: Experiences and Challenges Ahead. In: *23ème Conférence Scientifique Internationale du Réseau PGV, Casablanca, 2017. La remise en cause des frontieres : un nouvelle représentation de la réalité Européenne*.
6. JUNKER, J.-C. Political Guidelines for the next European Commission; [Citované 13. 12. 2017.]; dostupné na internete: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/jean-claude-junker---political-guidelines.pdf>;
7. NOVÁČKOVÁ, D. 2012. *Základy európskeho práva pre manažérov*. EPOS, Bratislava, 2012. 240 s. ISBN 978-80-8057-970-8.
8. NUGENT, N. *The Government and Politics of the European Union*; MacMillan Press, London, 2010.
9. PAWERA, R. 2014. Proces vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie. In: *Slovenská republika - členský štát EÚ*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2014. - S. 118-130. ISBN 978-80-7380-520-3.
10. SCHIMMELFENNIG – SEDELMEIER. *Theorizing EU enlargement: research focus, hypotheses, and the state of research*. Routledge, Taylor and Francis, Oxford, 2011. p. 500-528;
11. SCHUMAN, R. *Pour l'Europe/Pre Európu*. Vydavateľsvo Michala Vaška, 2002;
12. ŠUPLATA, M. 2014. *Vybrané problémy manažmentu Európskej komisie*. Univerzita Komenského, Bratislava, ISBN: 978-80-223-3589-8;

Kontakt:

doc. PhDr. Marian Šuplata, PhD.

Ekonomická fakulta
Univerzita Mateja Bela
Banská Bystrica
Slovenská republika
Marian.Suplata@umb.sk

doc. PhDr. Jozef Horeháj, PhD.

Ekonomická fakulta
Univerzita Mateja Bela
Banská Bystrica
Slovenská republika
Jozef.Horeháj@umb.sk

EKONOMICKÉ TEÓRIE VOJENSKEJ REGRUTÁCIE¹

Jaroslav Ušiak ^a – Erik Görner ^b

^a Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 97401 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: jaroslav.usiak@umb.sk

^b Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 97401 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: erik.gorner@umb.sk

Podľa potrieb možno ozbrojené sily dopĺňať na základe dobrovoľnosti alebo donútenia. Cieľom tohto príspevku je určiť vplyv a potenciálnu možnosť využitia ekonomických teórií vojenskej regrutácie pri rozhodovaní sa štátu o spôsobe dopĺňania ozbrojených síl štátu. Z metodologického hľadiska je práca založená na analýze dostupných teórií vojenskej regrutácie a následnej syntéze poznatkov. Zistili sme, že ekonomické teórie vojenskej regrutácie nedokážu ponúknuť odpoveď na to, aký systém regrutácie si krajina vyberie. Sú však vhodným zdrojom informácií pre krajiny, ktoré stoja pred rozhodnutím o tom, ako transformovať svoje ozbrojené sily, a aký systém bude najlepšie uplatňovať z ekonomického hľadiska.

KLúčové slová: ozbrojené sily, vojenská regrutácia, dobrovoľná armáda, povinná vojenská služba, ekonomické teórie, branná povinnosť

Regarding the needs of the state, there is a possibility to recruit manpower into armed forces on basis of voluntarism or compulsion. The aim of this article is to set the potential of using economic theories of military recruitment when the state decides what system of recruitment to apply. The methodology is based on analysis of chosen economic theories of military recruitment and later synthesis of the findings. We found out that economic theories of military recruitment cannot explain what military recruitment system will the state choose. The theories are, nevertheless, the good source of information for the countries which need to transform its armed forces and want to consider the best economic solution.

Key words: armed forces, military recruitment, all-volunteer force, compulsory military service, economic theories, conscription

JEL: E20, H21, N40

Úvod

V súčasnosti sú štáty stále hlavnými aktérmi v medzinárodných vzťahoch.² Jednou z ich hlavných úloh, ktoré musia plniť je ochrana a obrana svojho územia voči vonkajšej agresii. Hlavnou inštitúciou zabezpečujúcou túto úlohu sú ozbrojené sily. Bezpečnostné prostredie sa mení a s ním sa menia aj požiadavky, ktoré musia ozbrojené sily spĺňať, na to, aby zabezpečili svoje poslanie. Poslanie ozbrojených síl sa mení v závislosti od vonkajších a vnútorných faktorov, ktoré vplývajú na štát. Napríklad prítomnosť silného štátu, ktorý sa správa agresívne, vyžaduje od krajiny silnú teritoriálnu obranu.

Ozbrojené sily možno dopĺňať na základe dobrovoľnosti alebo donútenia. Cieľom tohto príspevku je určiť vplyv a potenciálnu možnosť využitia ekonomických teórií vojenskej regrutácie pri rozhodovaní sa štátu o spôsobe dopĺňania ozbrojených síl štátu. Pri spracovaní

¹ Tento článok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1/0545/17 – Transformácia bezpečnostného prostredia: aplikácia skúseností štátov Vyšehradskej štvorky na príklade Ukrajiny.

² TICHÁ, K. (2014): Reflexe současné podoby státu, s. 126-147.

problematiky sme z metodologického hľadiska využívali analýzu dostupných teórií vojenskej regrutácie. Zamerali sme sa predovšetkým na závery, ktoré vyplynuli z použitia rôznych ekonomických modelov v prácach citovaných autorov. Uvádžame článok „otca“ plne dobrovoľnej armády – Milтона Friedmana, ktorý bol jedným z členov Gatesovej komisie rozhodujúcej o opustení povinnej vojenskej služby v USA. Ďalším významným ekonómom, ktorého uvádzame je Walter Oi. Pracoval ako výskumný pracovník pre Gatesovu Komisiu. Títo autori vo svojich úvahách argumentovali nevýhodnosť povinnej vojenskej služby na základe nákladov obetovanej príležitosti, ktorá vzniká misalokáciou pracovnej sily. Následne analyzujeme viacerých autorov, ako napríklad Lee a McKenzie; Ross; Warner a Negrusa, ktorí do svojich ekonomických modelov zapojili aj náklady mŕtvej váhy vznikajúce zo zdanenia potrebného na financovanie plne dobrovoľnej armády. Neopomenuli sme ani článok Kocha a Birchenalla, ktorí si stanovili odlišný ekonomický model a dopracovali sa k odlišným záverom ako väčšina autorov. V poslednej časti kapitoly sme tieto závery sumarizovali a uviedli vzájomné vzťahy medzi analyzovanými prácami.

1 Ekonomická teória regrutácie do ozbrojených síl

Rozhodovanie medzi dopĺňaním ozbrojených síl na základe dobrovoľnosti alebo na základe donútenia je problematikou, ktorá siaha v modernej histórii prinajmenšom do obdobia začiatku dvadsiateho storočia. Existuje veľké množstvo rovín, cez prizmu ktorých možno skúmať racionalitu, alebo efektivitu výberu jedného z dvoch spomínaných modelov dopĺňania ozbrojených síl. Možno skúmať spravodlivosť nútených odvodov, kvalitu výcviku brancov a profesionálov, kultúru krajiny, politickú rovinu rozhodovania. Ako sme napísali v úvode, v tejto práci sa zameriame na ekonomickú rovinu rozhodovania medzi núteným a dobrovoľným systémom regrutácie do ozbrojených síl.

Danej problematike sa venovalo mnoho autorov, pričom každý z nich priniesol niečo nové a istým spôsobom obohatil teóriu. Práce však majú aj svoje podobnosti, na základe ktorých môžeme rozčleniť teóriu brannej povinnosti minimálne na dve základné skupiny. Prvá skupina dáva dôraz na ekonomickú nevýhodnosť používania povinnej vojenskej služby na základe straty zisku jednotlivcov, ktorí nastúpili na výkon povinnej vojenskej služby, ale v civile by dosahovali vyššie zárobky.

Ako píše Friedman, v prípade povinnej vojenskej služby existuje subjektívna diskriminácia. Branná povinnosť podľa neho nadmerne zaťažuje jedincov z hornej časti nižšej sociálnej triedy a dolnej časti strednej triedy. Tí, čo sú sociálne horšie situovaní, zvyčajne nevyhovujú podmienkam vojenskej služby a tí čo sú nad hranicou spomínanej roviny si často uplatňujú odklady, napríklad na základe vzdelania. Navyše tým, ktorí čakajú na nástup do povinnej vojenskej služby, je náročné plánovať si budúcnosť a taktiež nájsť pracovné miesto. Zamestnávateľom je nevýhodné zamestnať jednotlivcov, ktorí môžu byť v blízkej budúcnosti povolaní. Aj v prípade, že by radšej boli na trhu práce, veľa mladých pokračuje vo vysokoškolskom vzdelaní, len preto, aby si mohli uplatniť odklady. Reálnu cenu branca autor vníma ako rozdiel medzi tým, čo zarába v armáde a tým, čo by zarábal v civile. Aby sme dostali reálnu cenu ozbrojených síl v prípade uplatňovania povinnej vojenskej služby, treba prirátat cenu jednotlivých brancov k cene, ktorú platia všetci na chod armády. Autor spomína aj extra finančné zaťaženie, ktoré je potrebné na prilákanie dobrovoľníka. Dobrovoľná vojenská služba priláka len tých, ktorí majú o službu záujem a veľmi nízke náklady obetovanej príležitosti. V prípade povinnej vojenskej služby autor poukazuje aj na fakt, že lacná pracovná sila býva často využívaná aj tam, kde by ju mohli nahradiť stroje alebo civili. V profesionálnej armáde sa navyše ušetrí na tréningu, keďže je tu oveľa nižšia fluktuácia pracovnej sily. Jediným prípadom, kedy je podľa Friedmana povinná vojenská služba výhodná, je vojna. V tomto prípade je implicitná daň v podobe služby vlasti lepšia ako financovanie dobrovoľnej armády. Najlepším spôsobom ako prejsť na plne dobrovoľnú armádu, je zvyšovanie plátov

profesionálov ešte počas uplatňovania povinnej vojenskej služby. Takto vie štát otestovať koľko musí platiť, aby prilákal dostatok profesionálov.³

Článok Milтона Friedmana poukazuje na zaujímavé fakty a poskytuje dobré postrehy využiteľné v praxi. Neobsahuje však matematické výpočty alebo uplatnenie zložitejšej ekonomickej metodológie. Týmto sa odlišuje od mnohých ďalších článkov rozoberajúcich ekonomickú sféru vojenskej regrutácie.

Takmer rovnaké dôvody, prečo povinná vojenská služba zaťažuje obyvateľstvo ponúka vo svojom článku Oi. Píše, že v armáde dopĺňanej na základe povinnej vojenskej služby sú tri skupiny vojakov: praví dobrovoľníci; tí čo sa rozhodnú slúžiť, lebo by inak žili v neistote – nedobrovoľní dobrovoľníci; branci. Je veľmi zložité vypočítať zisk, ktorý by vyprodukovali v civile oproti platu, ktorý dostanú v armáde. Na odhad toho, koľko reálne stojí povinná vojenská služba, by bolo treba presne vedieť minimálnu finančnú odmenu, za ktorú by bol každý branec aj nedobrovoľný dobrovoľník ochotný vstúpiť do ozbrojených síl. Autor vo výpočtoch predpokladá, že nedobrovoľní dobrovoľníci majú menší odpor k vojenskej službe a preto by do armády vstúpili za nižšiu cenu. Aby dobrovoľná armáda získala aj tých, čo boli odvedení na základe brannej povinnosti by potrebovala ponúknuť vyššiu finančnú hodnotu. Ak by bola potreba veľkej armády v čase mieru, vyžiadalo by si to obrovský nárast platu pre dobrovoľných vojakov. Povinná vojenská služba by udržala platy na nižšej úrovni. Podľa autora by to však znamenalo len náhradu daní vybraných štátom od obyvateľstva na financovanie dobrovoľnej armády za implicitnú daň vybranú na brancoch v podobe nákladov obetovanej príležitosti. Implicitná daň vybraná na brancoch však nie je súčasťou štátneho rozpočtu a preto zostáva skrytá.⁴

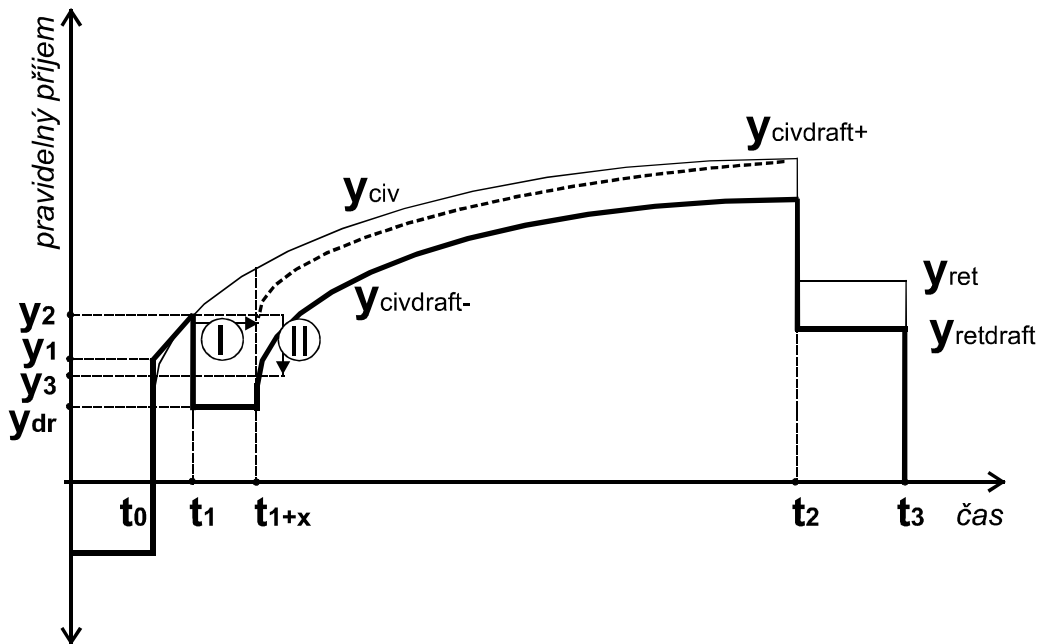
Pernica tiež skúma problematiku cez prizmu nákladov obetovanej príležitosti (graf 1). Výkon služobnej povinnosti prináša dva efekty. Efekt 1 = výpadok príjmu na dobu výkonu povinnej vojenskej služby. Efekt II = prax a prehlbovanie kvalifikácie. Na základe týchto dvoch efektov môžu nastať tri skutočnosti. Po výkone povinnej vojenskej služby si bývalý branec pohorší (ycivdraft- a yretdraft), lebo jeho prax stagnovala a jeho kvalifikácia už nebude tak vysoká ako pred vykonaním služobnej povinnosti (napríklad: lekár). Bývalý branec však nemusí po návrate do civilu zaznamenať žiadnu zmenu v plate. To znamená, že povinná vojenská služba na výkon v jeho civilnom zamestnaní nemala žiadny vplyv. Môže sa však ukázať aj pozitívny efekt (ycivdraft+) povinnej vojenskej služby na neskoršie zamestnanie v podobe zvýšenia kvalifikácie. Najlepším príkladom pozitívneho vplyvu je vodič, ktorý si počas vojenskej služby zvýšil kvalifikáciu rozšírením vodičského oprávnenia a adekvátnou praxou. Zvyčajne je efekt II negatívny, čo sa snaží štát neutralizovať napríklad prostredníctvom ochrany zamestnaneckého pomeru po dobu trvania vojenskej služby. Čím je doba trvania vojenskej služby dlhšia, tým sa negatívny vplyv efektu II prehlbuje a čím kratšia tým sa znižuje negatívny vplyv efektu I. Z tohto pohľadu je najefektívnejšia povinná vojenská služba na miličnom princípe, kde branci v období mieru cvičia len niekoľko týždňov do roka. Pernica píše, že niektoré štúdie sa snažia na základe nákladov obetovanej príležitosti vypočítať celkové náklady konskripčných ozbrojených síl. Do porovnania sa autori snažia započítať náklady, ktoré vynakladá štát na prevádzkovanie povinnej vojenskej služby a náklady obetovanej príležitosti jednotlivcov alebo sociálnych skupín. Takéto porovnania sú podľa autora nepresné, lebo ich nemožno zovšeobecniť a zároveň možno len ťažko porovnávať neporovnateľné alternatívy. So zmenou modelu dopĺňania ozbrojených síl zvyčajne prichádza aj zmena ich účelu, redukcia profesionálneho jadra a nahradenie časti funkcií vykonávaných v minulosti brancami za profesionálov.⁵

³ FRIEDMAN, M. (1967): Why not Voluntary Army?, s. 3-9.

⁴ Oi, W.Y. (1967): The economic cost of the draft, s. 39-62.

⁵ PERNICA, B. (2007): Profesionalizace ozbrojených sil: trendy, teorie a zkušenosti, s. 122-127.

Graf 1: Výkon služobnej povinnosti ako zásah do ekonomického života jednotlivca Pozn.: t_0 - vstup do zamestnaneckého pomeru; t_1 - nástup na povinnú vojenskú službu; t_{1+x} t_2 - odchod do starobného dôchodku.

Prameň SCHLEICHER, M. (1996): Die Ökonomie der Wehrpflicht. Eine Analyse unter besondere Berücksichtigung der Grundsätze der Besteuerung. 1.Aufl. Frankfurt am Main : Verlag Peter Lang, 1996. ISBN 3-631-30951-1.

Novšie ekonomické práce týkajúce sa problematiky dopĺňania ozbrojených síl zohľadňujú aj deformáciu trhu spôsobenú zdanením obyvateľstva a redistribučné potreby alternatívnej regrutácie, ktoré vznikajú pri zrušení povinnej vojenskej služby. Zohľadňujú dôležitosť spoločenských úspor spojených s menším daňovým zaťažením populácie za podmienok regrutácie založenej na všeobecnej brannej povinnosti.

Garfinkel hľadá vo svojom článku odpoveď na to, či môže byť povinná vojenská služba súčasťou optimálnej fiškálnej politiky štátu. Autor prichádza k záveru, že voľba, či je povinná vojenská služba využívaná alebo nie, závisí od náhodného procesu spotreby vlády, straty produktivity spojenej s využívaním povinnej vojenskej služby a preferencií štátu. Jedine v prípade, že strata produktivity spojená s povinnou vojenskou službou je nulová, bude povinná vojenská služba jednoznačne súčasťou optimálnej fiškálnej politiky. Príklad situácie, ktorá sa blíži takémuto vymedzeniu je vojna. Počas vojny sú náklady mŕtvej váhy⁶ spojené s misalokáciou pracovnej sily v armáde malé oproti deformáciám trhu, ktorá by nastala, ak by povinná vojenská služba zavedená nebola. Povinná vojenská služba v čase vojny nie len minimalizuje deformácie spôsobené nadmerným zdanením, ale aj slúži ako čiastočná náhrada za vytváranie dlhu, ktorý by štát musel vyrovnávať aj v mierovom období.⁷

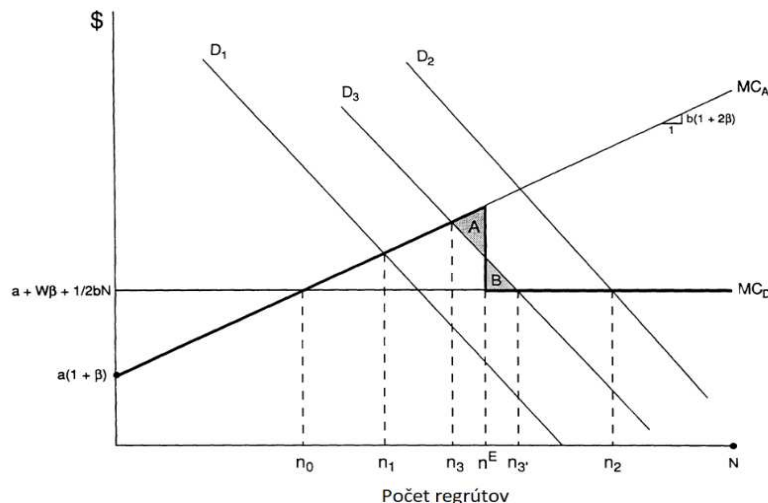
Proti prvej skupine autorov, ktorá hovorila výrazne v prospech dobrovoľnej armády s výnimkou veľkej vojny, sa vymedzuje aj Lee a McKenzie. Píšu že tieto teórie nezohľadnili

⁶ „Náklady mŕtvej váhy je termín používaný v makroekonomickej teórii a označuje objem produkcie, ktorá nie je vyprodukovaná v dôsledku existencie nedokonalaj konkurencie na trhu (napr. monopol). Tá má za následok produkciu menšieho objemu výrobkov, než pokiaľ by existovala dokonalá konkurencia. Reálne tak dochádza k zmenšeniu prebytku spotrebiteľa aj výrobcu. To akú časť nákladov ponese spotrebiteľ a akú výrobca závisí na elasticite dopytu. Čím viac je dopyt neelastický, tým viac nesie náklady mŕtvej váhy spotrebiteľ a naopak (typické napríklad pre základné potraviny, tabakové výrobky alebo alkoholické nápoje).“ - Náklady mŕtvej váhy [online]. In: Firemní slovník, 2015. [Citované 19. 10. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.firemnislovník.cz/n/naklady-mrtve-vahy/>.

⁷ GARFINKEL, M. R. (1990): The Role of the Military Draft in Optimal Fiscal Policy, s. 718-731.

determinanty ako napríklad podiel populácie slúžiacej v armáde a náklady mŕtvej váhy spojené s daňovým zaťažením v prípade financovania dobrovoľnej armády. Zaujímavým výsledkom ich výskumu je, že čím väčší je rozdiel medzi regrútmi s vysokou a nízkou cenou, tým rýchlejšie sa stane povinná vojenská služba lacnejšou. Autori záverom píšú, že za hlavné výhody dobrovoľnej armády sa pokladá to, že priláka hlavne ľudí s nízkymi nákladmi obetovanej príležitosti a to, že povolanie si vyberú ako vlastnú voľbu. Prvá výhoda sa znižuje so zvýšeným počtom populácie zodpovedajúcej vojenskému veku, ktorý reálne nastúpi na výkon povinnej vojenskej služby. V prípade dobrovoľnej armády síce nie je uplatňované nútené vykonávanie vojenskej služby, ale zdanenie na chod ozbrojených síl vytvára v ekonomike deformácie. Vo svojich výpočtoch autori v prípade povinnej vojenskej služby uplatňujú systém odvodov založený na lotérii. Píšu, že keby boli uplatnené odklady, napríklad na základe pokračujúceho vzdelania, povinná vojenská služba by získala na výhodnosti. Uplatňovanie povinnej vojenskej služby začne byť ekonomicky výhodnejšie, keď je odvedených viac ako 55-61 % ľudí zodpovedajúcich odvodom. Ako príklad takejto príležitosti autori uvádzajú počet mužov odvedených počas 2. svetovej vojny. Bolo odvedených 70 % mužov narodených od prvej štvrtiny roku 1922 do prvej štvrtiny 1927. V grafe 2 je demonštrované, ako závisí výhodnosť povinnej vojenskej služby alebo dobrovoľných vstupov do armády od stúpajúceho počtu vojakov. MC_A predstavuje medzné náklady pre model dobrovoľného dopĺňania ozbrojených síl, MC_D pre povinnú vojenskú službu. MC_A zostáva výhodné až do regrutácie n^E počtu vojenského personálu. Od tohto bodu sa povinná vojenská služba stáva finančne výhodnejšia. Vhodné množstvo personálu spolu s vhodným systémom regrutácie sú determinované krivkou dopytu D . V prípade D_1 je tým pádom výhodnejšia dobrovoľná armáda. D_2 ukazuje príklad výhodnosti povinnej vojenskej služby. D_3 je prípad keď nie je jednoznačné, ktorý systém je výhodnejší. Výhodnosť sa určí rozšírením n_3 na n_E v prípade dobrovoľnej armády a rozšírením n_E na n_3 v prípade povinnej vojenskej služby. Keďže segment A je mierne väčší ako B, dobrovoľná armáda je v tomto prípade vhodnejšou alternatívou.⁸

Graf 2: Vzťah ceny, počtu regrútov a výhodnosti modelu regrutácie

Prameň: LEE, D. R. – MCKENZIE R. B. (1992): Reexamination of the Relative Efficiency of the Draft and the All-Volunteer Army. In: Southern Economic Journal, 1992, roč. 58, č. 3, s. 651.

Ekonomický model rozhodovania medzi povinnou vojenskou službou a dobrovoľnou armádou vytvoril Ross. V práci vychádza z predpokladu, že štáty si zvolia systém, ktorý bude

⁸ LEE, D. R. – MCKENZIE R. B. (1992): Reexamination of the Relative Efficiency of the Draft and the All-Volunteer Army, s. 644-654.

lacnejší. Problém povinnej vojenskej služby vidí v tom, že vojaci sú zvyčajne odvádzaní na základe lotérie, čo znemožňuje minimalizáciu spoločenských nákladov. Takýto systém nerozlišuje medzi tým, ktorý branec by zarábala viac v civilnom povolání. Na druhej strane plne dobrovoľná armáda vedie v prípade zvýšeného počtu vojakov k potrebe veľkého zvýšenia plátov, nakoľko ponuka práce je neelastická. Zvyšovanie daní na financovanie takýchto ozbrojených síl môže byť pomerne drahé. Cena sa bude odvíjať od nákladov mŕtvej váhy spôsobených nerovnou daňou. Finančnú záťaž povinnej vojenskej služby spôsobuje aj administrácia odvodov. Pri dobrovoľnej armáde treba zvýšiť financovanie na platy a náboje. Vhodným ukazovateľom je aj rezervačná mzda, najnižšia mzda, za ktorú bude občan ochotný pracovať. Čím bude v krajine menšia, tým väčšia bude ekonomická výhodnosť dobrovoľnej armády. Ross píše, že rozhodnutie o tom, aký systém regrutácie do ozbrojených síl sa použije bude závisieť predovšetkým od 5 faktorov: veľkosť ozbrojených síl; rozpočet; distribúcia príjmu; hraničné náklady mŕtvej váhy zo zdanenia; vojna. Na základe výpočtov sa veľkosť ozbrojených síl ukázala ako najpodstatnejší determinant. Čím väčšia je potreba vojakov, tým väčšia je pravdepodobnosť zavedenia povinnej vojenskej služby. Hranica výhodnosti dobrovoľnej armády je podľa jeho výpočtov 29 vojakov na 1000 obyvateľov. Keď bude táto hranica prekročená, odpoveďou by malo byť zavedenie povinnej vojenskej služby. Náklady mŕtvej váhy boli vo výpočtoch reprezentované výdavkami vlády. Ukázalo sa, že pri veľkej miere výdavkov je výhodnejšia povinná vojenská služba, a však efekt bol minimálny. Vplyv prebiehajúceho vojenského konfliktu na krajinu, ktorá je v ňom zapojená, sa ukázal byť štatisticky nevýznamný tak ako HDP per capita. Výskum však preukázal, že demokratické krajiny a krajiny v Európe sú náchylnejšie k použitiu povinnej vojenskej služby.⁹

Warner a Negrusa vo svojich výpočtoch využívajú systém založený na štyroch pilieroch: náklady obetovanej príležitosti regrútov; regrutácia a cena tréningu; náklady mŕtvej vyvstávajúce zo zdanenia potrebného na financovanie armády; snaha o vyhnutie sa odvodom. Píše, že tí, čo majú najvyššiu hodnotu nákladov obetovanej príležitosti majú najväčší predpoklad snahy o vyhnutie sa povinnej vojenskej službe. Čím bude väčšia skupina ľudí zodpovedajúcich brannej povinnosti, tým viac peňazí bude treba vynaložiť na prevenciu. Keď sa takto stanovený jedinca vyhnú službe, do istej miery to pozitívne ovplyvní náklady obetovanej príležitosti spojené s povinnou vojenskou službou. Všeobecne však platí, že keď existuje veľká pravdepodobnosť toho, že sa jednotliviec dokáže vyhnúť brannej povinnosti, plat v armáde musí vzrásť, aby sa minimalizovali rozpočtové náklady. Čím sa však plat zvýši, tým sa zvýši aj počet dobrovoľníkov. V takomto prípade je dobrovoľná armáda výhodnejšia do vyššieho počtu regrútov v pomere k populácii štátu. Táto výhodnosť je spôsobená tým, že nárast plátov za podmienok povinnej vojenskej služby je vyšší v pomere k zníženej cene, ktorú musí štát zaplatiť, aby sa vyhol snahe o únik brancov a znížením nákladov obetovanej príležitosti. Existujú dva extrémne prípady. Nikto sa nebude chcieť vyhnúť povinnej vojenskej službe a v tom prípade bude existovať vyšší pomer brancov ku dobrovoľníkom v armáde. Druhým extrémom je, že sa budú chcieť službe vyhnúť všetci a vtedy štátu nezostáva nič iné, len sa spoľahnúť na dobrovoľnú armádu. Realita je však niekde medzi. Vplyv na to, či a koľko ľudí sa bude chcieť vyhnúť služobnej povinnosti, má morálna zodpovednosť občanov k službe. Morálnu zodpovednosť najpravdepodobnejšie posilňuje vysoké ohrozenie krajiny. Warner a Negrusa píše, že povinná vojenská služba sa stane výhodnejšou v krajinách, ktoré majú problémy s daňovým systémom. V tomto prípade sú náklady mŕtvej váhy zo zdanenia vyššie a dobrovoľná armáda stráca svoju výhodu. Autori vysvetľujú rozoberanú problematiku aj cez prizmu produktivity. Ako príklad používajú krajiny NATO v Európe, ktoré boli pred koncom studenej vojny zväčša dopĺňané na základe povinnej vojenskej služby, čo vyhovovalo podmienkam teritoriálnej obrany. Situácia sa však zmenila a momentálne tieto krajiny

⁹ ROSS, T. W. (1994): Raising an Army: A Positive Theory of Military Recruitment, s. 109-141.

potrebujú expedičné sily založené na vysokej efektivite, čomu krátkodobá služba brancov nezodpovedá. Znižovanie počtov v ozbrojených silách a čiastočná zmena ich určenia hovoria v prospech dobrovoľnej armády.¹⁰

Predošli autori analyzujú rozhodovanie o dopĺňaní ozbrojených síl na základe dobrovoľnosti alebo donútenia. Určujú limit, dokedy je dobrovoľná armáda výhodnejšia ako povinná vojenská služba a zároveň ponúkajú determinanty, ktoré tento limit posúvajú jedným, alebo druhým smerom.

Siu vo svojom článku nezodpovedá tieto otázky, namiesto toho sa zameria na konkrétny príklad – vplyv povinnej vojenskej služby na vojnový rozpočet USA počas 2. svetovej vojny. Povinnú vojenskú službu chápe ako formu rovnej dane v čase vojny. Povinnú vojenskú službu považuje za najvhodnejší spôsob odvodov a zároveň za súčasť optimálnej fiškálnej politiky v prípade, že štát čelí vojne. Ako ostatní ekonómovia píše, že v prípade stúpajúcej potreby vojakov sa znižuje výhodnosť dobrovoľnej armády. V článku neberie pod úvahu aspekty ako nespravodlivosť odvodov, misalokáciu pracovného určenia a deformáciu vzdelávania. Cieľom je izolovať hodnotu povinnej vojenskej služby ako rovnej dane. V zhode s Garfinkelom píše, že optimálna povinná vojenská služba dokáže redukovať dlh a tým po vojne umožňuje rýchlejší návrat ekonomiky do pôvodného stavu. Výsledkom výskumu bolo zistenie, že uplatnenie optimálnej povinnej vojenskej služby počas druhej svetovej vojny ušetrilo 1,2-2 % ročnej spotreby každý rok.¹¹

Poutvaara a Wagener vo svojom článku rozoberajú ekonomickú a politickú dynamiku zavádzania a rušenia povinnej vojenskej služby. Poukazujú na to, že povinná vojenská služba narušuje akumuláciu ľudského kapitálu a tým pádom na populáciu uvaluje ťažšie bremeno, ako keby boli tie isté zdroje získané pomocou daní z práce. Keď štát využíva povinnú vojenskú službu ustálený stav zásob ľudského kapitálu je nižší. Povinná vojenská služba núti ľudí pracovať pred zavŕšením vzdelania a oddaľuje ich nástup na trh práce, čím skracuje ich pracovný život. Povinná vojenská služba zároveň znižuje počet ľudí, ktorí sa po vykonaní služby budú ďalej vzdelávať. Staršie generácie zavedením povinnej vojenskej služby získavajú, lebo nemusia slúžiť a zároveň ani platiť dane na dobrovoľnú armádu. Všetky nasledujúce generácie sú však finančne znevýhodnené. Zrušenie povinnej vojenskej služby sa však vždy dá vykonať pomocou Paretovho zlepšenia. Takéto zlepšenie spočíva vo vyberaní daní len od mladých – zodpovedajúcich povinnej vojenskej službe, aby sa tí, čo slúžili vyhli dvojitému zdaneniu v podobe dane v naturáliách a neskoršej dane zo mzdy. Zavedenie povinnej vojenskej služby podľa názoru autorov môže vyplývať z faktu, že staršie generácie sú spravidla početnejšie ako mladé a keďže je pre nich zavedenie povinnej vojenskej služby výhodné budú ho podporovať. Takéto vysvetlenie je však menej pravdepodobné, keď sa vezmú do úvahy iné inštitúcie medzigeneračnej výmeny ako napríklad dôchodky a zdravotná starostlivosť. V tomto prípade majú staršie generácie záujem na tom, aby boli mladé generácie čo možno najviac produktívne. Píšu, že aj demografický faktor ako starnutie obyvateľstva môže mať vplyv na zrušenie brannej povinnosti, keďže je treba aby viacej ľudí pracovalo v civilnej sfére na udržaní schém medzigeneračnej výmeny.¹²

Väčšina autorov sa zhoduje v názore, že čím je vyššia potreba vojenského personálu, tým sa výhodnosť dobrovoľného zamestnania v ozbrojených silách znižuje a zvyšuje sa výhodnosť povinnej vojenskej služby.

Koch a Birchenall však dokazujú opak. Vo svojom modeli ekonomiky stanovili dane tak, aby boli optimálne účinné a spravodlivé. Zistili, že dane platené za podmienok dobrovoľnej armády menej narušujú hospodárstvo ako v prípade povinnej vojenskej služby, hlavne keď existuje potreba veľkej armády. Je to spôsobené tým, že daňové základne, ktoré vznikajú pri

¹⁰ WARNER, J. T. – NEGRUSA, S. (2005): Evasion costs and the theory Of conscription, s. 83-100.

¹¹ SIU, H. E. (2008): The fiscal role of conscription in the U.S. World War II effort, s. 1094–1112.

¹² POUTVAARA, P. – WAGENER, A. (2007): To draft or not to draft? , s.975-987.

používaní povinnej vojenskej služby a dobrovoľnej armády sú veľmi odlišné. Daňová základňa pri používaní dobrovoľnej armády je produktívnejšia. Pri dobrovoľnej armáde platí, že keď sú daňové triedy stanovené tak aby minimalizovali deformácie, širšia daňová základňa dovoľuje vláde vyberať dane s menšími nákladmi mŕtvej váhy. Literatúra zaoberajúca sa regrutáciou do ozbrojených síl zvyčajne poukazuje na fakt, že dobrovoľná armáda znižuje náklady obetovanej príležitosti, ale je potrebné zvýšenie nákladov na jej financovanie. Autori píšu, že takýto vzťah nemusí nevyhnutne nastať.¹³

Zhrnutie výsledkov viacerých výskumov v oblasti ekonomickej teórie vojenskej regrutácie je pomerne náročné. V prvom rade treba poznamenať, že ekonomická teória sa vyvíjala. Dá sa povedať, že Fridman a Oi boli jednými z priekopníkov v tejto oblasti. Ako prví upozornili na fakt, že napriek tomu, že sa povinná vojenská služba zdá byť na prvý pohľad lacnejšou alternatívou kvôli nútenej práci za nízku mzdu, nemusí to byť pravda. Toto tvrdenie zdôvodnili misalokáciou pracovnej sily, teda nákladmi obetovanej príležitosti jednotlivcov odvedených do armády. Tu treba poznamenať, že náklady obetovanej príležitosti závisia od toho aký systém odvodov sa používa. Lotéria prináša najhoršie výsledky, lebo odvádza všetkých bez rozdielu toho, aké sú ich náklady obetovanej príležitosti. Mnoho autorov sa zhoduje, že odklady na základe vzdelania, možnosť kúpenia si náhrady, alebo iný spôsob vyhnutia sa povinnej vojenskej službe ponechá viac jedincov s vysokými nákladmi obetovanej príležitosti v civilnom sektore, čo sa odrazí na lepšom výkone ekonomiky. Ďalšia skupina autorov dáva do protikladu náklady mŕtvej váhy, ktoré vzniknú ako dôsledok zdanenia potrebného na financovanie dobrovoľnej armády a náklady obetovanej príležitosti, ktoré súvisia s misalokáciou pracovnej sily v prípade povinnej vojenskej služby. Drvivá väčšina autorov, okrem Kocha a Birchenalla, sa však zhoduje v bode, že pri veľkom počte vojakov v pomere k obyvateľstvu krajiny sa stáva výhodnejšia povinná vojenská služba. V armáde je totižto zahrnutá skoro celá generácia zodpovedná brannej povinnosti a preto náklady obetovanej príležitosti nehrajú vysokú rolu. Zároveň existuje mnoho determinantov, ktoré zvyšujú jeden alebo druhý systém regrutácie, napríklad: vyhýbanie sa služobnej povinnosti, vojnové ohrozenie, systém odvodov, právny systém, veľkosť populácie, rozpočet, distribúcia príjmu, daňový systém.¹⁴

Na základe analýzy ekonomických teórií predpokladáme, že pre štáty kde je nižšia potreba vojenského personálu a zároveň potreba lepšie vycvičených ozbrojených síl, ktoré budú schopné prevádzkovať zložitú vojenskú techniku a budú nenasaditeľné aj v misiách krízového manažmentu; bude výhodnejšia dobrovoľná armáda. Avšak, keď bude pre krajinu nevyhnutná teritoriálna obrana a počet potrebného vojenského personálu bude stúpať, bude výhodnejšie uplatniť povinnú vojenskú službu. To, kedy nastane zlomový bod je veľmi náročné určiť a pre každú krajinu je to individuálne v závislosti od determinantov, ktoré sme v článku spomenuli, ale aj mnohých ďalších.

S pohľadu ekonomickej teórie vojenskej regrutácie sa zdá byť zaujímavý údaj to, koľko percent HDP investovali vybrané krajiny NATO na obranu pred a po zavedení dobrovoľnej vojenskej služby (tab. 1). Na porovnanie uvádzame aj krajiny, ktoré na systém dobrovoľnej vojenskej služby neprešli.

¹³ KOCH, T. AND BIRCHENALL, J. (2016). Taking versus taxing: an analysis of conscription in a private information economy, s.177-199.

¹⁴ Právny systém a veľkosť populácie uvádzajú ako dôležité determinanty Mulligan a Chleifer. MULLIGAN, C.B. – SHLEIFER, A. (2005): Conscription as regulation, s. 85-111.

Tabuľka 1: Výdavky krajín NATO na obranu

Krajina	Výdavky na obranu v pomere k HDP		Ľudská sila alokovaná v ozbrojených silách ako percento celkovej pracovnej sily		Prechod na dobrovoľnú armádu
	1980-1984	2003	1980-1984	2003	
Belgicko	2,9	1,3	28	1	1994
Česká republika	//	2,2	//	1,1	2005
Dánsko	2,3	1,5	1,5	1	//
Francúzsko	4	2,6	2,8	1,6	2001
Nemecko	3,3	1,4	2,4	0,9	2011
Grécko	5,4	4,2	6,1	5,1	//
Maďarsko	//	1,9	//	1,4	2004
Taliansko	2,3	1,5	2,5	1,5	2005
Luxembursko	1	1	0,9	0,8	1967
Holandsko	2,9	1,6	2,5	0,9	1997
Nórsko	3	2,2	2,5	1,4	//
Poľsko	//	2,0	//	1,2	2009
Portugalsko	2,9	2,1	2,5	1,4	2004
Španielsko	2,3	1,2	2,9	0,9	2001
Turecko	3,9	3,7	4,6	3,9	//
Veľká Británia	5,7	2,4	2,1	1,1	1963
Kanada	2,0	1,2	1,0	0,5	*
Spojené štáty	5,9	3,4	2,9	1,5	1973

*Vrátane vojenského aj civilného personálu. **Kanada mimo vojny nikdy povinnú vojenskú službu neuplatňovala.

Prameň: Vlastné spracovanie na základe: NATO website in WARNER J. T. – NEGRUSA, S. (2005): Evasion costs and the theory Of conscription. In: Defence and Peace Economics, 2005, roč. 16, č. 2, s. 95.

Vidíme, že na základe zmeneného bezpečnostného prostredia po skončení Studenej vojny začali klesať vojenské rozpočty a zároveň začal klesať aj podiel vojakov ako percenta celkovej pracovnej sily krajiny. Taktiež môžeme pozorovať, že väčšina krajín sa nakoniec rozhodla svoje ozbrojené sily profesionalizovať. Do veľkej miery boli tieto udalosti podporené aj rozširovaním NATO smerom na východ. Mnoho krajín bývalého Sovietskeho zväzu vstúpilo do NATO a svoju obranu si už nemuseli zabezpečovať samostatne¹⁵. Obdobie po skončení Studenej vojny bolo tiež sprevádzané dlhodobým mierom, čo viedlo k uprednostňovaniu rozvoja ekonomiky pred investovaním do ozbrojených síl. Malé dobre vycvičené armády sa pri najmenšom v oblasti Európy stali finančne výhodnejšie.¹⁶

Dnešné bezpečnostné prostredie je však diametrálne odlišné od bezpečnostného prostredia, ktoré sa začalo kreovať na konci Studenej vojny. Kríza a vojna na Ukrajine a mnoho ďalších vojenských konfliktov, ktoré v dnešnom svete prebiehajú, ukázali na krehkosť bezpečnostného prostredia. Na príklade Európy možno demonštrovať prebiehajúce zmeny. Krajiny, ktoré cítia najväčšie ohrozenie spôsobené agresiou Ruskej federácie na Ukrajine zavádzajú zmeny vo svojich ozbrojených silách¹⁷. V roku 2015 Litovská vláda znovu zaviedla povinnú vojenskú službu. Estónsko sa taktiež vybralo podobnou cestou. Lotyšsko síce povinnú vojenskú službu nezaviedlo, ale snaží sa rozšíriť svoj model totálnej obrany. Podobne Poľsko reagovalo zavedením Teritoriálnej obrany ako špecifickej súčasti ozbrojených síl slúžiacej na podporu lokálnych spoločenstiev počas vojny alebo živelnéj pohromy. Existuje veľký

¹⁵ UŠIAK, J. – IVANČÍK, R. (2014): Economy and Defence in the NATO Member States, s. 8-12.

¹⁶ KOLLÁR, D. (2012): Ruská federácia, NATO a ich prístup ku kooperatívnej bezpečnosti, s. 233-238

¹⁷ HOREMUŽ, M. (2017): The Conflict in Ukraine and Its Impact on Russia's Energy Policy, s. 37-40.

predpoklad, že aj ostatné štáty by reagovali zavedením povinnej vojenskej služby, ale až v prípade bezprostredného vojenského ohrozenia.

Je však jasné, že pomocou ekonomických teórií nie je možné vysvetliť, prečo sa konkrétne štáty pri zmene dopĺňania svojich ozbrojených síl rozhodli práve zvoleným spôsobom. Podľa našich vedomostí na rozhodnutie štátov vplýva omnoho viacej determinantov a je zložité povedať aký podiel na rozhodnutí majú jednotlivé determinanty. Jednotliví autori používajú rozdielne metodiky a dospievajú k rôznym výsledkom. Používajú rozličné zjednodušenia, aby mohli zachytiť zložitý sociálny svet odvodov pričom takéto zjednodušenia môžu viesť k úplne odlišným výsledkom. Mnohokrát teoretické modely nezodpovedajú podmienkam v žiadnom z konkrétnych štátov a preto aj ich uplatnenie je obmedzené. Niektoré teórie boli ovplyvnené svojou dobou a snažili sa nájsť také fakty, ktoré vyhovovali vládou preferovanému spôsobu dopĺňania ozbrojených síl.

Záver

Ekonomické teórie vojenskej regrutácie sú založené na nosných faktoch. Povinná vojenská služba sa môže zdať na prvý pohľad lacnejším variantom zaobstarávania vojenského personálu. Dokáže ho zabezpečiť za konštantnú cenu, ktorá je pod úrovňou platu, za ktorý by bol personál ochotný slúžiť. Do výpočtov však treba pridať náklady obetovanej príležitosti, teda rozdiel medzi platom jednotlivca, ktorý slúži ako branec a jeho platom, ktorý by zarábala v civile. Povinná vojenská služba navyše pri odvodoch do vojska nerobí rozdiely a tým pádom sa sem dostanú aj jednotlivci s vysokými nákladmi obetovanej príležitosti. Dobrovoľná služba túto možnosť eliminuje, do vojska vstúpia len jednotlivci s nízkymi nákladmi obetovanej príležitosti. Do úvahy treba zobrať aj náklady mŕtvej váhy súvisiace so stratou produktivity vyvolanou zdanením potrebným na prevádzkovanie dobrovoľnej armády. Pri sledovaní obidvoch determinantov by mal platiť vzťah: pri nižšom počte vojakov je výhodnejšia dobrovoľná armáda až do istej hranice; pri zvýšenom počte vojakov a prekročení tejto hranice sa stane ekonomicky výhodnejšia povinná vojenská služba.

Ekonomické teórie vojenskej regrutácie možno nedokázu ponúknuť odpoveď na to, aký systém regrutácie si nakoniec krajina vyberie. Na druhej strane sú vhodným zdrojom informácií pre krajinu, ktoré stoja pred rozhodnutím o tom, ako transformovať svoje ozbrojené sily a aký systém bude najlepšie uplatňovať z ekonomického hľadiska. Predpokladáme, že pre štáty kde je nižšia potreba vojenského personálu a zároveň potreba lepšie vycvičených ozbrojených síl; ktoré budú schopné prevádzkovať zložitú vojenskú techniku a budú nesaditeľné aj v misiách krízového manažmentu; bude výhodnejšia dobrovoľná armáda. Avšak, keď bude pre krajinu nevyhnutná teritoriálna obrana a počet potrebného vojenského personálu bude stúpať, bude výhodnejšie uplatniť povinnú vojenskú službu.

Použitá literatúra:

1. FRIEDMAN, M. (1967): Why not Voluntary Army? In: *New Individualist Review*, 1967, roč. 4, č. 4, s. 3-9.
2. GARFINKEL, M. R. (1990): The Role of the Military Draft in Optimal Fiscal Policy. In: *Southern Economic Journal*, 1990, roč. 56, č. 3, s. 718-731.
3. HOREMUŽ, M. (2017): The Conflict in Ukraine and Its Impact on Russia's Energy Policy. In: *Politické vedy*, roč. 20, č. 2, s. 27-48.
4. HORVÁTHOVÁ, Z. (2016). Strategie a nástroje boje proti terorizmu v Českej republike a Evropské unii. In: *Politické vedy*, roč. 19, č. 1, s. 191-206.
5. KOCH, T. – BIRCHENALL, J. (2016). Taking versus taxing: an analysis of conscription in a private information economy. In: *Public Choice*, 2016, roč. 167, č. 3-4, s.177-199.

6. KOLLÁR, D. (2012): Ruská federácia, NATO a ich prístup ku kooperatívnej bezpečnosti. In: *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2012*. Liptovský Mikuláš: AOS
7. KRČÁL, P. – NAXERA, V. (2015): Vzťah korupčného jednaní a štátneho aparátu. In: *Politologická revue*, roč. 21 č. 2, s. 73–93.
8. LEE, D. R. – MCKENZIE R. B. (1992): Reexamination of the Relative Efficiency of the Draft and the All-Volunteer Army. In: *Southern Economic Journal*, 1992, roč. 58, č. 3, s. 644-654.
9. MULLIGAN, C.B. – SHLEIFER, A. (2005): Conscription as regulation. In: *American Law and Economics Review*, 2005, roč. 7, č. 1, s. 85-111.
10. Náklady mrtvé váhy [online]. In: *Firemní slovník*, 2015. [Citované 19. 10. 2017.] Dostupné na internete: <http://www.firemnislovník.cz/n/naklady-mrtve-vahy/>.
11. Oi, W.Y. (1967): The economic cost of the draft. In: *The American Economic Review*, 1967, roč. 57, č. 2, s. 39-62.
12. PERNICA, B. (2007): *Profesionalizace ozbrojených sil: trendy, teorie a zkušenosti*. Praha: MOČR, 2007. ISBN 978-80-7278-381-6.
13. POUTVAARA, P. AND WAGENER, A. (2007): To draft or not to draft? Inefficiency, generational incidence, and political economy of military conscription. In: *European Journal of Political Economy*, 2007, roč. 23, č. 4, s. 975-987.
14. ROSS, T. W. (1994): Raising an Army: A Positive Theory of Military Recruitment. In: *The Journal of Law & Economics*, 1994, roč. 37, č. 1, s. 109-141.
15. SIU, H. E. (2008): The fiscal role of conscription in the U.S. World War II effort. In: *Journal of Monetary Economics*, 2008, roč. 55, č. 6, s. 1094–1112.
16. TICHÁ, K. (2014): Reflexe súčasnej podoby štátu. In: *Politické vedy*, 2014, roč. 17, č. 1, s. 126-147.
17. UŠIAK, J. – IVANČÍK, R. (2014): Economy and Defence in the NATO Member States. In: *ECONOMIC ANNALS – XXI*, 2014, roč. 7-8, č. 2, s. 8-12.
18. WARNER J. T. – NEGRUSA, S. (2005): Evasion costs and the theory Of conscription. In: *Defence and Peace Economics*, 2005, roč. 16, č. 2, s. 83-100.

Kontakt:

doc. Mgr. Jaroslav Ušiak, PhD.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Kuzmányho 1

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

e-mail: jaroslav.usiak@umb.sk

Mgr. Erik Görner

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Kuzmányho 1

974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

e-mail: erik.gorner@umb.sk

POKRÍZOVÁ REGULÁCIA TIEŇOVÉHO BANKOVNÍCTVA A ROZVOJ FINTECH

Vanda Vašková

Ekonomický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava, Slovenská republika,
e-mail: vanda.vaskova@savba.sk

Tieňové bankovníctvo sa udalostiach spojených s finančnou krízou 2008 stalo jednou z priorít finančnej stability, avšak, napriek zvedeniu relevantnej legislatívy, správa FSB z roku 2015 o pokroku v implementácii a účinkoch finančných regulatórnych reforiem na úrovni G20 ukázala, že dohľad nad subjektmi tieňového bankovníctva signifikantne zaostáva a že len niekoľko jurisdikcií má k dispozícii systematický proces, ktorý by obsahoval riziká prefinančnú stabilitu zo strany nebankových finančných subjektov. Pre EÚ je zavedenie účinnej regulácie imperatívom zameraným na transformáciu tieňového bankovníctva na voči šokom odolné trhové financovanie a prevenciu proti výskytu ďalšej krízy. Napriek tomu však prísnejšia regulácia v tradičnom bankovom sektore môže viesť k využitiu medzier a vyústiť do regulátornej arbitráže. Dôležitú časť súčasného nárastu tieňového bankovníctva tvorí poskytovanie finančných služieb využívajúcich technologické inovácie (fintech), preto musia byť makroprudenčné orgány obozretné pri objavení sa takýchto výziev a pri zvažovaní regulátornej odozvy by mali brať do úvahy tak riziká ako aj benefity, ktoré tieňové bankovníctvo predstavuje.¹

Kľúčové slová: tieňové bankovníctvo, finančná reforma, regulátorna arbitráž, fintech

Shadow banking emerged as a financial stability priority following the events of the financial crisis in 2008, but despite introducing related legislation, FSB's progress report 2015 on implementation and effects of the G20 financial regulatory reforms showed that supervision of shadow banking entities is significantly lagging and that only a few jurisdictions had a systematic process in place for scoping out the financial stability risks posed by non-bank financial entities. For EU it is imperative that effective regulation is put in place aiming to transform shadow banking into 'resilient market-based finance' and prevent another crisis from occurring. Still, stricter regulation in the traditional banking sector may result in a regulatory arbitrage as new loopholes between banks and non-banks develop. An important part of the current growth in shadow banking comes from the provision of financial services, which make use of technological innovations (FinTech) thus macroprudential authorities must stay attentive to the emergence of such new challenges and should take into account both costs and benefits of shadow banking when further considering their regulatory perimeter.

Key words: shadow banking, financial reform, regulatory arbitrage, FinTech

JEL: F65, G21, G23

Úvod

Kríza 2007-2009 bola výsledkom komplexu interakcií fundamentálnych zlyhaní podporovaných nedostatkom transparentnosti v podstatných segmentoch finančného trhu a rozmachom systému tieňového bankovníctva. Extrémna kopplexnosť štruktúrovaných finančných produktov bola výzvou aj pre tých najsofistikovanejších hráčov na trhu a významne komplikovala správne ocenenie rizika. Sekuritizačné nástroje mali rovnomernejšie rozložiť

¹ Napísanie príspevku bolo podporené projektom Vega 2/0109/16: Inštitucionálna konkurencieschopnosť vo svetle zmien vonkajšieho prostredia.

riziko avšak finančný systém neumožňoval verifikáciu a tak sa mohlo len premiestniť do jeho menej viditeľných častí, čo viedlo k neistote ohľadom kreditnej kvality protistrán, k poklesu dôvery a následne k rozšíreniu napätia do ďalších častí finančného sektora. Signifikantnú rolu pri vypuknutí krízy mala aj prudká expanzia derivátových trhov, najmä úverové deriváty, a nárast mimobilančných nástrojov. A – samozrejme – svoj negatívny part zohrali aj zásadné viacúrovňové nedostatky v regulácii a dohľade nad finančným trhom. Komplex príčinných súvislostí v pozadí krízy, ako aj rýchlosť a dosah jej prenosu si vyžiadali aktívne hľadanie efektívnych riešení na globálnej úrovni, čo prinieslo významný stupeň regulačného konsenzu v rámci platformy G20 a viedlo k celému radu zásadných reforiem v sektore financií, pričom na novembrovom summite v Seoule v roku 2010 potvrdili lídri G20 zámer transformovať tieňové bankovníctvo na systém odolných, trhovo-založených financií.

Tradičný bankový sektor prešiel za posledné desaťročie zásadnými zmenami. Reakciou Európskej komisie (EK; Komisia) na krízu z roku 2008 bola najväčšia a najkomplexnejšia reforma finančných služieb v Európe, ktorá si dala za cieľ ozdraviť a stabilizovať finančný sektor, aby si bezpečne plnil svoju kľúčovú úlohu v rozvoji reálnej ekonomiky. Východiskovým dokumentom reformy regulácie a dohľadu bola správa expertnej skupiny z februára 2009,² ktorá navrhla 31 odporúčaní na potrebné zmeny a druhú vlnu reforiem predznamenovala Liikanenova správa z roku 2012, na základe ktorej bol v januári 2014 zostavený plán štrukturálnej reformy bankového sektora, pričom sa v rovnakom roku začali zavádzať revidované bazilejské pravidlá kapitálovej primeranosti sekvenovane k januáru 2019.

Rozsiahlosť prísnych reformných opatrení s preventívnymi i ochrannými prvkami síce reflektovala komplexnosť sektora, avšak zdĺhavosť procesu a pretrvávajúci pokles ziskovosti sprevádzajú narastajúce námietky bánk, že vysoká nákladnosť implementácie prijatých opatrení negatívne ovplyvňuje ich schopnosť financovať ekonomiku ako aj plne sa koncentrovať na posilnenie svojho postavenia vo vysoko konkurenčnom prostredí finančného trhu. V snahe znížiť regulátorne náklady sa banky stiahli z niektorých segmentov a ich miesta sčasti zaujali tieňové banky. Navyše sa s pokračujúcim vývojom zároveň objavujú nové témy a riziká, pričom za jednu z najväčších výziev pre banky i regulátorov možno považovať nové informačné technológie s potenciálom zásadne transformovať prostredie tradičného bankovníctva.

1 Pojem, benefity a riziká

Tieňové bankovníctvo je široký koncept, správa Rady pre finančnú stabilitu (FSB) z októbra 2011 ho definuje ako „systém sprostredkovávania úverov, ktorý zahŕňa subjekty a činnosti mimo štandardného bankového systému“, pričom tieto činnosti zahŕňajú sekuritizáciu, požičiavanie cenných papierov a transakcie spätného odkupovania (tzv. repo transakcie), a predmetné subjekty charakterizuje angažovanie sa v niektorej z týchto aktivít: 1. prijímajú finančné prostriedky, ktoré majú podobný charakter ako vklady; 2. vykonávajú transformáciu splatnosti a/alebo likvidity, 3. umožňujú prenos úverového rizika, a 4. používajú priamy alebo nepriamy finančný pákový efekt.

Medzi prioritami regulátorov bol systém tieňového bankovníctva vzhľadom na svoju veľkosť – podľa odhadu FSB predstavoval v roku 2010 objem celosvetového tieňového bankového systému 25 až 30 % celkového finančného systému a polovicu celého objemu bankových aktív, v Spojených štátoch sa odhady pohybujú dokonca na úrovni 35 až 40 %. FSB však odhaduje, že podiel aktív nebankových finančných sprostredkovateľov umiestnených v Európe, vyjadrený ako percentuálna časť celosvetového tieňového bankového systému výrazne vzrástol, zatiaľ čo podiel aktív umiestnených v USA klesol. V celosvetovom meradle sa podiel týchto aktív v držbe európskych jurisdikcií zvýšil v prípade finančných

² Tzv. de Larosièrova správa z 29. 2. 2009.

sprostredkovateľov vo Veľkej Británii z 10 na 13 %, v Holandsku zo 6 na 8 %, v Nemecku zo 4 na 5 % a v Španielsku z 2 na 3 %; svoje pôvodné podiely si zachovali Francúzsko (6 %) a Taliansko (2 %). (EK, 2013)

Kým na jednej strane možno tieňové bankovníctvo vnímať pozitívne, keďže vytvára dodatočné zdroje financovania – pre investorov predstavuje alternatívu k bankovým vkladom, efektívnejšie distribuuje finančné prostriedky na špecifické potreby vďaka užšej špecializácii a môže byť zdrojom diverzifikácie rizika mimo systému bánk – na strane druhej však vzhľadom na zložitosť subjektov i činností a ich vzájomnú prepojenosť so štandardným bankovým systémom, ako aj mobilnosť trhov s cennými papiermi a fondmi a pozíciu mimo centra záujmu prudenciálnej regulácie, je tento segment aj potenciálnou hrozbou pre dlhodobú finančnú stabilitu. Riziká sa zaraďujú do štyroch skupín. 1. štruktúry financovania s povahou podobnou vkladom môžu viesť k masívnym výberom; 2. využívanie vysokého skrytého pákového efektu; 3. obchádzanie pravidiel a regulačná arbitráž; 4. neriadené úpadky postihujúce bankový systém.

Opatrenia týkajúce sa tieňového bankového systému prebiehajú na medzinárodnej úrovni a sú koordinované prostredníctvom zoskupenia G20 a FSB, ktorá tiež iniciovala komplexnú prácu na identifikáciu kľúčových rizík. Zastrešujúcim cieľom opakovane potvrdzovaným na úrovni G20 je odstrániť neprehľadné miesta vo finančnom sektore, ktoré potenciálne ovplyvňujú systémové riziko alebo vyplývajú z regulačnej arbitráže, a rozšíriť reguláciu a dohľad na všetky systémovo významné finančné inštitúcie, nástroje a trhy. V tejto súvislosti prijala FSB v auguste 2013 politický rámec pozostávajúci z jedenástich odporúčaní na riešenie rizík tieňového bankovníctva pri požičiavaní cenných papierov a repo obchodoch, ktoré v septembri 2013 následne podporili vedúci predstavitelia G20.

2 Tieňové bankovníctvo v kontexte finančnej reformy v EÚ

Koordinované reformné úsilie, ktoré politici vyvinuli od začiatku krízy, posilnilo reguláciu a dohľad nad nebankovým sprostredkovaním úverov s cieľom transformovať štrukturálne charakteristiky rizikovejších aspektov tieňového bankovníctva i ekonomické motívy na odolnejšie formy trhového financovania podporujúce produktívne podstupovanie rizika a ekonomický rast. Všeobecnými zásadami, ktoré sa uplatňovali pri vypracovávaní a vykonávaní regulačných opatrení, boli: 1. cielenosť, 2. primeranosť, 3. prezieravosť, 4. prispôsobiteľnosť, 5. účinnosť, 6. osobitný prístup, 7. vyhodnotiteľnosť a 8. preskúmateľnosť.

Činnosti tieňového bankovníctva sú regulované buď priamo, nepriamo prostredníctvom právnych predpisov o bankách a poisťovniach, alebo rozšírením pôsobnosti existujúcej prudenciálnej regulácie. Ako príklad prvého prístupu možno uviesť smernicu o správcoch alternatívnych investičných fondov³, kým mimosúvahové nástroje ako účelovo vytvorené subjekty sú regulované nepriamo cez bankovú reguláciu, a tretí prístup sa uplatnil v prípade investičných podnikov, na ktoré sa vzťahuje režim stanovený v smernici o trhoch s finančnými nástrojmi (MiFID). Preskúmaniu bola podrobená aj smernica o podnikoch kolektívneho investovania do prevoditeľných cenných papierov (UCITS) a možnosť jej uplatňovania na fondy obchodovateľné na burze, pričom odporúčania sa orientovali na ich kategorizáciu, zverejňovanie informácií investorom a používanie kolaterálu⁴.

Komisia navrhla nové pravidlá pre fondy peňažného trhu, ktoré posilnili ich profil likvidity a stabilitu s cieľom zvýšiť ich odolnosť voči tlakom spojeným s vyplácaním výnosov

³ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/61/EÚ o správcoch alternatívnych investičných fondov (AIMFD) stanovuje harmonizované požiadavky na subjekty zodpovedné za manažment a správu predmetných fondov, pravidlá sa musia uplatňovať od 22. 7. 2013 na všetky hedgeové fondy, fondy súkromného kapitálu a na realitné fondy.

⁴ Zábezpeka veriteľov voči riziku protistrany, môžu ho použiť aj opakovane – v EÚ má zvyčajne formu cenných papierov, ktoré sa môžu opätovne požičiavať iným finančným sprostredkovateľom s cieľom zaručiť alebo zabezpečiť nové kreditné transakcie. (EK, 2013)

v stresových trhových podmienkach. Iniciatívy prijaté na posilnenie integrity trhu zahŕňajú rámec pre nástroje na presun rizika („EMIR“, predaj nakrátko)⁵, posilnenie opatrení pre oblasť sekuritizácie a tiež rámca pre ratingové agentúry, ktorý má za cieľ zvýšiť ich zodpovednosť, zlepšiť kvalitu ratingov a znížiť nadmerné spoliehanie sa na externé ratingy. Vzhľadom na rozsah prijatých opatrení si posilnenie vyžiadal aj výkon dohľadu sektorom tieňového bankovníctva; jeho mnohotvárnosť, dynamickosť a rozptýlenosť si nárokuje vytvorenie kvalitného, primeraného a komplexného systému monitorovania na úrovni členských štátov i EÚ, aby kompetentné orgány zachytili každý potenciálny zdroj systémového rizika.

2.1 Nariadenie o transparentnosti financovania prostredníctvom cenných papierov a opätovného použitia⁶

EÚ prijala rad opatrení, aby bol bankový systém spoľahlivejší a stabilnejší, medzi ktoré patrili prísnejšie kapitálové požiadavky, pravidlá lepšieho riadenia a dohľadu a režimy riešenia krízových situácií. Kríza však poukázala tiež na potrebu zlepšiť transparentnosť a monitorovanie nielen v tradičnom bankovom sektore, ale aj v oblastiach, v ktorých sa vykonávali nebankové úverové činnosti – v tzv. tieňovom bankovníctve.

V nadväznosti na odporúčania Liikanenovej správy⁷ z októbra 2012 boli prijaté opatrenia prostredníctvom nariadenia o štrukturálnej bankovej reforme zakazujúceho určité obchodné činnosti bánk, ktoré vyvolalo obavy, že by sa posilnením regulácie bánk mohla značná časť bankových činností dostať mimo tradičného bankovníctva a smerovať do tieňového bankovníctva, čo by len prehĺbilo problém ich vzájomnej previazanosti, významne oslabilo vplyv úsilia celosvetových a európskych finančných reforiem, a vytvorilo značné riziká finančnej nestability. Kvôli obavám z regulačnej arbitráže bolo preto nutné, aby legislatívny návrh o štrukturálnej reforme sprevádzala záväzná transparentnosť transakcií spočívajúcich vo financovaní cenných papierov a požiadavky ich oznamovania, aby sa oba súbory regulačných opatrení navzájom dopĺňali a posilňovali. Zavedenie požiadaviek transparentnosti má pomôcť orgánom dohľadu a regulačným orgánom identifikovať slabé miesta a určiť ďalšie možné kroky na riešenie zistených problémov.

Transakcie spočívajúce vo financovaní cenných papierov (SFT), ktoré hrajú v globálnom finančnom systéme dôležitú úlohu, pozostávajú z akejkoľvek transakcie, v rámci ktorej sa aktíva patriace protistrane používajú na tvorbu prostriedkov financovania⁸. Poskytujú dodatočnú trhovú likviditu, účastníkom trhu uľahčujú financovanie, podporujú tvorbu cien obchodovateľných aktív a centrálnym bankám umožňujú vykonávanie operácií menového financovania. Používajú ich takmer všetci aktéri finančného systému, od bánk cez obchodníkov s cennými papiermi, poisťovne, dôchodkové či investičné fondy. Môžu však takisto viesť k tvorbe úveru prostredníctvom transformácie splatnosti a likvidity a účastníkom trhu umožniť vytváranie veľkých vzájomných expozícií, prispievať k zvyšovaniu využívania finančnej páky a posilňovaniu procyklického charakteru finančného systému, ktorý sa potom stáva zraniteľným v dôsledku masového vyberania vkladov a náhleho znížovania finančnej páky.

⁵ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 648/2012 o mimoburzových derivátoch, centrálnych protistranách a archívoch obchodných údajov (EMIR) a nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 236/2012/EÚ o predaji nakrátko a určitých aspektoch swapov na úverové zlyhanie.

⁶ Nariadenie EP a Rady (EÚ) 2015/2365 z 25. novembra 2015 o transparentnosti financovania prostredníctvom cenných papierov a opätovného použitia a o zmene nariadenia (EÚ) č. 648/2012. Až na uvedené výnimky sa nariadenie uplatňuje od 12.1.2016.

⁷ V novembri 2011 bola vytvorená expertná skupina na vysokej úrovni s mandátom posúdiť potrebu štrukturálnej reformy v bankovom sektore EÚ, ktorej predsedal guvernér fínskej centrálnej banky Erkki Liikanen.

⁸ V praxi ide najmä o požičiavanie alebo vypožičiavanie cenných papierov a komodít, repo transakcie alebo obrátené repo transakcie či transakcie typu „buy-sell back“ alebo „sell-buy back“.

Nariadenie vychádza z odporúčaní FSB a vytvára únijský rámec pre efektívne oznamovanie informácií o SFT archívom obchodných údajov⁹ a investorom. Jeho cieľom je vytvorenie bezpečnejšieho a transparentnejšieho finančného systému a zavedenie opatrení na zlepšenie transparentnosti v troch hlavných oblastiach: 1. monitorovanie hromadenia systémových rizík týkajúcich sa transakcií spočívajúcich vo financovaní cenných papierov v rámci finančného systému; 2. zverejňovanie informácií o takýchto transakciách investorom, ktorých aktíva sú použité v rámci týchto alebo rovnocenných transakcií a 3. zmluvná transparentnosť činností v oblasti ďalšieho založenia. Protistrana, na ktorú sa vzťahuje oznamovacia povinnosť môže oznamovanie údajov o SFT delegovať; protistrany uchovávajú záznam o každej SFT, ktorú uzatvorili, zmenili alebo ukončili, najmenej 5 rokov od ukončenia transakcie. Nové pravidlá stanovujú oznamovanie údajov týkajúcich sa transakcií uzatvorených všetkými účastníkmi trhu, t. j. finančnými alebo nefinančnými subjektmi, vrátane zloženia podkladového kolaterálu (ak je k dispozícii alebo sa použil) a uplatňovaných zrážok. Stanovením prísnych pravidiel informovania voči protistranám v súvislosti s opätovným použitím¹⁰ by nemalo byť dotknuté uplatňovanie odvetvových pravidiel prispôbených špecifickým aktérom, štruktúram a situáciám. Nedodržiavanie povinností vyplývajúcich z tohto nariadenia podlieha sankciám¹¹, jeho konzistentnú harmonizáciu a primeranú ochranu vkladateľov, investorov i spotrebiteľov v celej Únii zabezpečia technické predpisy v sektore finančných služieb.

2.2 Regulácia fondov peňažného trhu

Základom pre medzinárodné úsilie a spoluprácu v segmente tieňového bankovníctva boli systémové dôsledky hromadných výberov z fondov peňažného trhu (FPT) a ich vzájomná previazanosť na reálnu ekonomiku a sponzorov. V držbe FPT je cca 22 % krátkodobých dlhových cenných papierov emitovaných vládami alebo podnikovým sektorom a 38 % krátkodobých dlhových cenných papierov vydaných bankovým sektorom v EÚ (EK, 2013). Investovanie do FPT je považované za vhodnú alternatívu k bankovým vkladom, napriek zaradeniu do najmenej rizikovej kategórie fondov však došlo v čase finančnej krízy k výraznému poklesu ich likvidity. Návrh nariadenia zverejnila Komisia v septembri 2013 s cieľom vytvoriť harmonizovaný regulačný rámec fondov peňažného trhu v EÚ a po sérii náročných rokovaní uzavrelo politickú dohodu s Európskym parlamentom a Komisiou o princípoch budúceho fungovania fondov peňažného trhu, na základe ktorej bolo pripravené konečné znenie nariadenia, až slovenské predsedníctvo v novembri 2016.

Od FPT sa vyžaduje splnenie požiadaviek podľa smernice UCITS alebo o správcoch AIF súčasne s prispôbením činnosti pravidlám novej legislatívy. Fondy, udržiavajúce stabilnú hodnotu podielov (CNAV FPT), ktorých majetok sa oceňuje metódou amortizovaných nákladov, budú môcť investovať iba do verejného dlhu (Government CNAV FPT), ostatné CNAV FPT sa budú musieť transformovať na fondy peňažného trhu s čistou hodnotou aktív

⁹ Archív obchodných údajov je právnická osoba, ktorá centrálné zhromažďuje a uchováva záznamy o SFT. Archív pravidelne a ľahko dostupným spôsobom uverejňuje agregované pozície podľa druhu SFT, ktoré mu boli oznámené. ESMA účtuje archívom obchodných údajov poplatky primerané obratu dotknutého archívu, ktoré v plnom rozsahu pokrývajú nevyhnutné výdavky ESMA v kontexte ich registrácie, uznávania a dohľadu, ako aj úhrady všetkých nákladov spojených s delegovaním úloh.

¹⁰ Opätovné použitie je použitie finančným nástrojov prijatých v rámci dohody o kolaterále prijímajúcou protistranou v jej vlastnom mene a na jej vlastný účet alebo na účet inej protistrany vrátane akejkoľvek fyzickej osoby.

¹¹ Je na členských štátoch zabezpečiť, aby príslušné orgány pri určovaní druhu a výšky správnych sankcií a iných správnych opatrení zohľadňovali všetky relevantné okolnosti. Príslušné orgány členských štátov môžu navzájom spolupracovať tak v súvislosti s výkonom kompetencie ukladať sankcie ako aj pokiaľ ide o uľahčenie vymáhania peňažných sankcií. V kompetencii členských štátov je aj rozšírenie rozsahu sankcií a ich zvýšenie.

s nízkou volatilitou (LVNAV FPT)¹², predstavujúce nový druh a najzásadnejšiu zmenu vo fungovaní FPT, resp. na štandardné fondy peňažného trhu s variabilnou čistou hodnotou majetku (VNAV FPT). V prípade splnenia určitých stanovených podmienok umožní nový model fondom udržiavať konštantnú hodnotu podielu. Pre Government CNAV a LVNAV model sa zaviedli prísnejšie pravidlá pre likvidnú rezervu a v obmedzenej miere je do rezervy možné zahrnúť aj vládne dlhopisy. Najdôležitejším ochranným prvkom v rámci spravovania FPT v novom režime je riadenie likvidity, v prípade poklesu likvidnej rezervy pod predpísanú úroveň patrí medzi povinnosti správcu rozhodnúť o využití nástrojov na riadenie likvidity, medzi ktoré patria zvýšené poplatky za vyplatenie podielov FPT či obmedzenie/pozastavenie vydávania a vyplácania podielov predmetných druhov fondov. Nariadenie ďalej upravuje prípustné aktíva, do ktorých možno majetok fondu investovať, definuje pravidlá na rozloženie a obmedzenie ich rizika. Sprísnené sú aj požiadavky na zverejňovanie informácií o portfóliu FPT, obmedzuje sa ich závislosť od externých ratingových agentúr, pre FPT platí zákaz externej podpory a nariadenie zavádza aj ďalšie preventívne mechanizmy pre lepšiu a efektívnejšiu manažment rizík pri správe FPT. (Jarošová, 2017)

2.3 Úprava sekuritizačných pravidiel

Sekuritizácia sa týka transakcií, ktoré veriteľovi (obvykle úverová inštitúcia alebo podnikateľský subjekt) umožňujú refinancovať súbor úverov, expozícií alebo pohľadávok a je dôležitým prvkom dobre fungujúcich finančných trhov. Benefitom je lepšie rozloženie rizík, môže vytvoriť premostenie medzi úverovými inštitúciami a kapitálovými trhmi, zároveň však posilňuje riziká zvýšenej prepojenosti a nadmerného využívania finančnej páky. Zámer reštartovať vysokokvalitné sekuritizačné trhy bez zopakovania chýb pred krízou 2008 oznámila Komisia v novembri 2014 s cieľom zabezpečiť prijatie pravidiel na uplatňovanie rizikovo citlivejšieho prudenciálneho rámca. Nariadenie EP a Rady z decembra 2017¹³ posilňuje makroprudenciálny dohľad vykonávaný Európskym výborom pre systémové riziká (ESRB) ako aj mikroprudenciálny dohľad zo strany príslušných orgánov nad účasťou finančnej inštitúcie na trhu pre sekuritizácie. Elimináciu rozdielných prístupov v rámci Únie by mal zabezpečiť jednotný zdroj výkladu a koordinácia práce zainteresovaných orgánov zabezpečujúca konzistentnosť medzi jednotlivými sektormi.

Nariadenie najprv uvádza ustanovenia platné pre všetky sekuritizácie, ako napr. požiadavky na náležitú starostlivosť pre inštitucionálnych investorov, ponechanie rizika, požiadavky na náležitú starostlivosť pre originátorov, sponzorov a účelové subjekty zaoberajúce sa sekuritizáciou (SSPE), zákaz resekuritizácie či kritériá poskytovania úverov. Následne stanovuje podmienky a postupy registrácie archívu sekuritizačných údajov, ktorá je platná na celom území Únie. Hlavným účelom všeobecnej povinnosti originátora, sponzora a SSPE sprístupňovať informácie o sekuritizáciách prostredníctvom archívu sekuritizačných údajov je poskytnúť investorom jediný a kontrolovaný zdroj údajov potrebných na vykonávanie ich náležitej starostlivosti.

Za jednoduché, transparentné a štandardizované (STS) môžu byť označené len tie sekuritizácie, pri ktorých dochádza k „skutočnému predaju“, t. j. k prevodu alebo účinnému postúpeniu vlastníctva podkladových expozícií na emitujúci subjekt, ktorým je SSPE. Pri sekuritizáciách, ktoré nie sú skutočným predajom, sa na tento subjekt neprevádzajú podkladové expozície, ale kreditné riziko s nimi súvisiace prostredníctvom zmluvy o derivátoch alebo

¹² Existencia LVNAV FPT nebude časovo obmedzená a Komisia je splnomocnená preskúmať fungovanie tohto modelu po piatich rokoch od nadobudnutia účinnosti nariadenia a na základe konzultácie s ESMA a ESRB o prípadnej potrebe legislatívnych úprav.

¹³ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/2402 z 12. decembra 2017, ktorým sa stanovuje všeobecný rámec pre sekuritizáciu a vytvára sa osobitný rámec pre jednoduchú, transparentnú a štandardizovanú sekuritizáciu.

záruk, čím dochádza k vytvoreniu dodatočného kreditného rizika protistrany a k potenciálnej zložitosti najmä v kontexte obsahu zmluvy o derivátoch, čo je dôvodom na neumožnenie syntetickej sekuritizácie v kritériách STS¹⁴. Podkladové expozície prevedené alebo postúpené na SSPE musia spĺňať vopred stanovené, jasné a zdokumentované kritériá prípustnosti, neumožňujúce aktívne riadenie portfólia týchto expozícií na základe voľného uváženia. Sekuritizácia musí byť zabezpečená skupinou podkladových expozícií, ktoré sú z hľadiska druhu aktív homogénne, t. j. skupina zahŕňa len jeden druh aktíva. Podkladové expozície obsahujú zmluvne záväzné a vynútiteľné záväzky s plným právom postihu voči dlžníkom a prípadne voči ručiteľom.

Úprava oblasti dohľadu určuje príslušné orgány a kompetencie ukladať správne sankcie a nápravné opatrenia. Cieľom dohľadu, ktorého úzka koordinovanosť má zabezpečiť konzistentnosť rozhodnutí, je identifikovať porušenia tohto nariadenia a naprávať ich, rozvíjať a podporovať najlepšie postupy, uľahčovať spoluprácu, posilňovať jednotnosť výkladu a v prípade akýchkoľvek sporov vykonávať posúdenia na základe viacerých jurisdikcií. Za makroekonomický dohľad nad sekuritizačným trhom Únie zodpovedá v medziach svojho mandátu ESRB, ktorý neustále monitoruje vývoj a v prípade zistenia významných rizík vydá varovania ev. v relevantných prípadoch aj odporúčania. Členské štáty stanovujú pravidlá, ktorými sa zavádzajú primerané správne sankcie, a to v prípade nedbanlivosti alebo úmyselného porušenia, a zabezpečia, aby sa správne sankcie a/alebo nápravné opatrenia – ktoré musia byť primerané, účinné a odrádzajúce – účinne vykonávali. Správne sankcie by sa v zásade mali zverejňovať, podmienky stanovuje článok 37. Členské štáty sa môžu rozhodnúť nestanoviť horeuvedené pravidlá za tie porušenia, na ktoré sa podľa ich vnútroštátneho práva vzťahujú trestné sankcie. Nariadenie sa uplatňuje od 1. januára 2019 a do 1. januára 2022 predloží Komisia EP a Rade správu o jeho fungovaní, prípadne aj s legislatívnym návrhom.

3 Fintech revolúcia

Po takmer dekáde trvajúcej zásadnej reforme sektora čelia dnes banky nielen tlaku regulátorov, ale aj perzistentným technologickým výzvam a narastajúcej konkurencii zo strany nebankovníkov. Digitalizácia v niekoľkých posledných rokoch výrazne ovplyvnila finančný priemysel, čo sa odrazilo aj na vzniku „fintech“, koncepte otvárajúcom novú epochu v poskytovaní finančných služieb, ktorý predstavuje spojenie financií s informačnými technológiami a poskytuje možnosti pre vytvorenie nových služieb a obchodných modelov konkurujúcich tradičným poskytovateľom. Aplikácie technológie distribuovaných účtovných kníh (DLT)¹⁵, inovatívne platby, robotizované poradenstvo, big data, cloudy, inovatívne riešenia identifikácie, či crowdfundingové platformy majú potenciál zásadným spôsobom transformovať finančný sektor. Rýchlo rastúce segmenty fintech (napr. P2P lending)¹⁶ môžu vyplniť medzery financovania v reálnej ekonomike a stať sa zdrojom diverzifikácie od nadmerného spoliehania sa na bankové úvery.

Správanie väčšiny digitálnych finančných konzumentov naprieč generáciami¹⁷ potvrdzuje záujem o služby postavené okolo ich požiadaviek na výdavky aj tvorbu bohatstva a demonštruje dôležitosť ponuky omnikanálových služieb bez ohľadu na vek a príjem.

¹⁴ Do 2. júla 2019 orgán EBA v kooperácii s orgánmi ESMA a EIOPA uverejní správu o uskutočniteľnosti zavedenia osobitného rámca pre STS syntetickú sekuritizáciu, obmedzenú na súvahovú syntetickú sekuritizáciu, pričom na základe tejto správy Komisia predloží do 2. januára 2020 správu EP a Rade o vytvorení tohto osobitného rámca a to spolu s prípadným legislatívnym návrhom.

¹⁵ Z anglického distributed ledger technology.

¹⁶ Poskytovanie pôžičiek „peer to peer“ spôsobom. Bližšie pozri <https://www.nbs.sk/sk/dohlad-nad-financnym-trhom-prakticke-informacie/upozornenia-a-oznamenia/ine-upozornenia/upozornenie-na-poskytovanie-poziciek-peer-to-peer-sposobom>.

¹⁷ Prieskum uskutočnila firma Research Now a zúčastnilo sa ho 1244 spotrebiteľov z USA, Kanady a 4 európskych krajín (Francúzsko, Nemecko, Švédsko a UK). (CGI, 2014)

Konzistentné omnikanálové služby sú rovnako dôležité ako zabezpečenie vysokého stupňa bezpečnosti pre finančné záležitosti a dáta konzumentov. Lepším pochopením zákazníka a dynamickej interaktívnej digitálnej technológie môžu banky transformovať skúsenosť zákazníka, využiť jeho nespokojnosť a vysokú mieru sklonu k zmene, čo im zaistí väčší trhový podiel a presadenie sa v tomto vysoko konkurenčnom odvetví. Najdôležitejším posunom v medziročnom vývoji segmentu fintech je zvýšený záujem o platobné inovácie pre sektory s vyššími aktívami, čo viedlo k poklesu angažovanosti v retailových platbách z 25 % v roku 2015 na 20 % v 2016 a k nárastu v korporátnom a komerčnom bankovníctve o 15 %.

Vo všeobecnosti fintech tiež umožňujú bankám poskytovať služby firmám a domácnostiam efektívnejšie (napr. im uľahčujú adaptáciu obchodných modelov, zníženie nákladov či využitie nových príležitostí) alebo dopĺňajú ich úverovú kapacitu ako dodatočný kanál na získanie úveru (napr. cez P2P platformy), pričom tieto benefity podporia vytvorenie lepších a cenovo výhodnejších produktov pre spotrebiteľov. Zároveň je však nutné si uvedomiť, že zvyšujúca sa relevantnosť nebankoviek a digitálnych inovácií pri poskytovaní finančných služieb prináša tiež nové riziká, ktoré je treba kompetentne vyhodnotiť a v prípade potreby zaviesť adekvátny prudenciálny rámec zabezpečujúci rovnaké podmienky pre subjekty trhu a poskytujúci orgánom dohľadu relevantné nástroje.

4 Reakcie orgánov EÚ na inovácie vo finančnom sektore

Snaha EK podporiť bezproblémové a konkurencieschopné fungovanie európskeho sektora finančných technológií sa orientuje na tri hlavné princípy: neutralita technológií (rovnaké pravidlá pre tradičný i digitálny predaj produktov a služieb), proporcionalita (primeranosť pravidiel rôznym obchodným modelom, veľkostiam a činnostiam regulovaných subjektov) a zlepšená integrita (zabezpečenie transparentnosti, ochrany súkromia a bezpečnosti spotrebiteľov). Prebiehajú diskusie ohľadom opatrení, ktoré majú zabezpečiť, aby rozvoj finančných technológií a vývoj v oblasti kybernetickej bezpečnosti neboli na úkor ochrany spotrebiteľov a finančnej stability, keďže – vzhľadom na vysokú citlivosť finančného sektora na ochranu osobných údajov – zvyšuje trend informatizácie, práca s veľkými databázami, analytickými nástrojmi, a tiež poskytovanie finančných služieb prostredníctvom internetu a rôznych druhov aplikácií tlak na kybernetickú bezpečnosť.

Hospodársky vplyv počítačovej kriminality sa počas posledných štyroch rokov päťnásobne zvýšil (80 % európskych podnikov zaznamenalo aspoň jeden kybernetický incident) a podľa štúdií by sa do roku 2019 mohol ešte zoštvornásobiť. EÚ sa preto aktívne angažuje v presadzovaní medzinárodnej kybernetickej politiky podpory otvoreného, slobodného a bezpečného kybernetického priestoru, čo dokumentuje aj vytvorenie Európskej agentúry pre kybernetickú bezpečnosť, ktorej cieľom je pomôcť členským štátom pri zvládaní kybernetických útokov, a nového **európskeho certifikačného systému** na zaručenie bezpečnosti produktov a služieb v digitálnom svete, pričom certifikáty kybernetickej bezpečnosti budú uznávať všetky členské štáty, čím sa podnikom zníži administratívne zaťaženie i náklady¹⁸. Novozriadená agentúra s trvalým mandátom zlepši reakčnú schopnosť EÚ tým, že bude: 1. každoročne organizovať **celoeurópske kyberneticko-bezpečnostné cvičenia**; 2. zaisťovať vyššiu efektívnosť **výmeny spravodajských informácií a poznatkov o hrozbách**; 3. pomáhať s vykonávaním **smernice o kybernetickej bezpečnosti**, ktorá v prípade závažných incidentov ukladá vnútroštátnym orgánom oznamovacie povinnosti; 4. pomáhať zaviesť a vykonávať Komisiou navrhovaný **celoúničný certifikačný rámec**.

Rola finančných inovácií bola aj témou vystúpenia prezidenta ECB pred Výborom pre hospodárske a menové záležitosti v máji 2017. Finančné inovácie považuje Draghi (2017) za rozhodujúci prvok širšieho inovačného procesu vzhľadom na podstatnú úlohu finančných trhov

¹⁸ Nová agentúra pre kybernetickú bezpečnosť nadviaže na prácu Európskej agentúry pre sieťovú a informačnú bezpečnosť (European Agency for Network and Information Security – ENISA).

pri alokácii zdrojov. Inovácie vo finančných nástrojoch, službách, infraštruktúre, či organizácií finančných trhov by mohli prispieť k väčšej finančnej efektívnosti, ktorá je pre rozvoj eurozóny kľúčová. Fintech – aplikáciu nových technológií v bankovníctve a finančných službách – považuje za potenciálne transformatívnu silu, ktorej vývoj ECB úzko monitoruje, aby mohla najmä: 1. lepšie porozumieť ich vplyvu, 2. posúdiť riziká a v prípade potreby nastaviť regulačné prostredie aj postupy dohľadu; a tiež 3. adaptovať sa ako inštitúcia a v oprávnených prípadoch inovácie podporiť. Fintech a finančné inovácie v širšom ponímaní sú pre úlohy ECB priamo relevantné, keďže majú potenciálny dosah na spôsob financovania ekonomiky, čo môže v budúcnosti ovplyvniť transmisný mechanizmus menovej politiky a v konečnom dôsledku aj podmienky financovania. Jednou z najaktívnejších oblastí fintech inovácií, ktorá by mohla ovplyvniť spracovanie platieb a cenných papierov, sú DLT ako blockchain, pričom by vznik rôznych DLT špecifikácií mohol viesť k fragmentácii v rámci platobných systémov eurozóny. Potenciál technologických inovácií zásadne ovplyvniť súčasnú podobu finančného trhu je nespochybniteľný, akákoľvek technologicky založená inovácia by však musela vyhovovať vysokým požiadavkám na bezpečnosť a efektívnosť.

Súbor všeobecných zásad¹⁹ pre jednotný postup udeľovania licencií finančno-technologickým bankám je reakciou na nárast počtu žiadostí od týchto subjektov²⁰ a má zaviesť konzistentný postup hodnotenia žiadostí zohľadňujúci špecifický aspekt ich obchodných modelov, pričom sa zároveň uplatňujú aj všeobecné pravidlá ECB týkajúce sa udeľovania bankových licencií v eurozóne. Všeobecné zásady sa vzťahujú len na žiadosti o udelenie nových, resp. rozšírenie platných licencií, už udelené povolenia na výkon činnosti sa znova prehodnocovať nebudú, dodržiavanie týchto zásad bankami s platným povolením na výkon činnosti je priebežne monitorované orgánmi dohľadu. Všetky žiadosti o udelenie licencie sa adresujú príslušnému vnútroštátnemu orgánu krajiny, kde má byť podnikateľský subjekt zriadený, avšak konečné rozhodnutie prijíma ECB, ktorá disponuje výhradnou kompetenciou udeľovať bankové licencie v eurozóne. Dĺžka hodnotenia žiadosti o udelenie licencie závisí od viacerých faktorov, orgány dohľadu uplatňujú pri svojom hodnotení zásadu úmernosti predpokladanej systémovej dôležitosti subjektu a jeho očakávanému rizikovému profilu. Udelenie licencie je zároveň zárukou toho, že inštitúcie spĺňajú všetky platné požiadavky stanovené v právnych predpisoch EÚ a príslušných krajín.

4.1 Smernica Európskeho parlamentu a Rady o platobných službách (PSD2)

Smernica upravujúca platby na vnútornom trhu EÚ²¹, nadobudla platnosť 12. 1. 2016 a členské krajiny EÚ ju musia zapracovať do vnútroštátnych právnych predpisov do 13. januára 2018, odkedy sa začne uplatňovať v praxi. Komplexný súbor pravidiel pre súčasných i nových poskytovateľov inovačných platobných služieb má zabezpečiť rovnaké konkurenčné podmienky a priniesť väčšiu efektívnosť, transparentnosť, a posilnenie spotrebiteľskej dôvery. Smernica zásadne mení podmienky udeľovania povolenia na činnosť platobných inštitúcií, stanovuje pravidlá dohľadu nad platobnými inštitúciami, ktorým bolo udelené, a tiež opatrenia v prípade nedodržiavania predpisov. Posilnené sú aj kompetencie EBA s cieľom: 1. vytvoriť verejne prístupný centrálny register platobných inštitúcií s povolením, ktorý musia

¹⁹ ECB uskutočnila v období 21. 9. – 2. 11. 2017 verejnú konzultáciu o dvoch navrhovaných súboroch všeobecných zásad, ktoré záujemcom o založenie banky objasňujú spôsob získania bankovej licencie.

²⁰ K 31. decembra 2016 evidovala ECB 68 žiadostí o udelenie licencie a 37 úverovým inštitúciám vydala povolenie na činnosť. Žiadna žiadosť nebola zamietnutá, niektoré však boli odvolané ešte pred návrhom príslušného vnútroštátneho orgánu ECB na prijatie záporného rozhodnutia alebo kvôli zmene plánov žiadateľov ostatné sú ešte v hodnotiacom konaní.

²¹ Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2015/2366 z 25. novembra 2015 o platobných službách na vnútornom trhu, ktorou sa menia smernice 2002/65/ES, 2009/110/ES a 2013/36/EÚ a nariadenie (EÚ) č. 1093/2010 a ktorou sa zrušuje smernica 2007/64/ES (Ú. v. EÚ L 337, 23.12.2015, s. 35 – 127).

aktualizovať vnútroštátne orgány²²; 2. pomáhať pri riešení sporov medzi vnútroštátnymi orgánmi; 3. vypracovať regulačné technické predpisy o silnej autentifikácii zákazníka a bezpečných komunikačných kanáloch, ktorých dodržiavanie bude pre všetkých poskytovateľov platobných služieb povinné, 4. podporiť spoluprácu a výmenu informácií medzi orgánmi dohľadu.

Revidovaná smernica rozširuje ochranu spotrebiteľa a štandardizuje pravidlá pôvodnej smernice, pričom najväčší vplyv sa očakáva od jednotného pravidla o prístupe k účtu, ktoré požaduje od bánk povoliť tretej strane poskytovateľov platieb iniciovať platby z účtu zákazníka za podmienky jeho súhlasu, avšak bez potreby súhlasu banky či inštrukcie zákazníka banke, čo môže ohroziť vedúce postavenie bánk v platbách a službách manažmentu hotovosti. Očakáva sa, že PSD2 zvýši objemy elektronických platieb a podporí konkurenciu, čo zníži poplatky. Strata monopolu nad transakčnými dátami zákazníkov umožní fintech firmám tieto dáta použiť na vytvorenie produktov na mieru a umožniť tak prístup k finančným službám v reálnom čase kdekoľvek a kedykoľvek. Smernica by mala podporiť produktivitu, zároveň však treba mať na zreteli možné implikácie pre finančnú stabilitu, ktorú by napr. mohla ohroziť situácia, kedy by banky neobstáli v technologickej konkurencii a fintech firmy by ich vytlačili z väčšieho rozsahu finančných služieb, čo by okrem potenciálneho posunu ekonomických štruktúr mohlo ovplyvniť aj smerovanie politík²³. PSD2, ktorá je začiatkom éry otvoreného bankovníctva (open banking), však ešte nie je technicky ani regulačne úplne dotiahnutá, niektoré ustanovenia začnú platiť najskôr v 2019²⁴, a aj napriek svojmu revolučnému potenciálu v oblasti retailu jej náležitú pozornosť nevenujú ani zákazníci.

5 Nové výzvy pre orgány regulácie a dohľadu

Obavy v súvislosti s fintech sa spájajú najmä s narastajúcim alebo nedefinovaným rizikom. Nová konkurencia by mohla negatívne ovplyvniť už aj tak problémovú ziskovosť v sektore bánk, čo by mohlo vyústiť do ich snahy znížiť náklady v takých oblastiach ako manažment rizika. Novými produktmi a nástrojmi nadobudnutá flexibilita umožňuje vkladateľom vymeniť banku ľahko a rýchlo s potenciálnym dosahom na stabilitu bankového financovania, pre ktoré by sa vklady mohli stať menej spoľahlivým a nákladnejším zdrojom. Ďalšou oblasťou sú pôžičky, kde sú trendmi P2P lending či crowdfunding, nárast ktorých môže viesť k manifestácii ďalších rizík spojených s tradičným bankovníctvom.

Problémom môže byť aj aplikácia nových modelov na hodnotenie kvality pôžičiek založených na veľkom rozsahu dát, od ktorých sa očakáva väčšia presnosť, chýba im však testovanie v krízových podmienkach. Podobne neoverenými sú aj nové produkty v segmente manažmentu aktív, akým je napr. robotické poradenstvo, kedy počítačové programy ovplyvňujú investičné rozhodnutia a za istých okolností môže podporovať vytvorenie bubliny. Obavy vyvoláva aj väčšia expozícia fintech kyberútokom a krádežiam dát, keďže ich IT platformy sú malé a navzájom prepojené, využívajú verejné cloudové riešenia a outsourcujú uskladnenie dát. Orgány regulácie a dohľadu by preto nemali riziká spojené s technologickými firmami podceňovať a mali by dôsledne uplatňovať deklarovanú politiku rovnakých pravidiel pre rovnaké podnikanie s rovnakými rizikami.

²² Konečný návrh technických štandardov (regulatórnych i implementačných) k elektronickému centrálnemu registru podľa PSD2 zverejnila EBA 13.12.2017.

²³ Hegemóniu tvorcov politík by mohlo ohroziť rozšírenie možnosti vytvárať individuálne štatistiky, v prípade ich nižšej kvality či dokonca klamlivému obsahu internetom rýchlo sa šíriacich správ by mohli ekonomické subjekty inklinovať k manickému až panickému správaniu s potenciálne negatívnym dosahom na finančnú stabilitu.

²⁴ Napr. technické štandardy by mali byť finalizované do septembra 2019.

Záver

Tradičný bankový sektor prešiel od vypuknutia krízy v roku 2008 zásadnými zmenami. Rozsiahlosť prísnych reformných opatrení s preventívnymi i ochrannými prvkami síce reflektuje jeho komplexnosť, avšak vysoké náklady na implementáciu prijatých opatrení negatívne ovplyvnili schopnosť bánk financovať ekonomiku aj ich pozíciu vo vysoko konkurenčnom prostredí finančného trhu, keď ich stiahnutie sa z niektorých regulačne nákladných segmentov umožnilo nebankovým subjektom zvýšiť svoj trhový podiel. Na zabezpečenie efektívneho regulačného rámca tieňového bankovníctva zostáva naďalej kľúčovým pokrok pri zavádzaní a implementovaní zosúladených požiadaviek na medzinárodnej úrovni. Navyše, s pokračujúcim vývojom sa zároveň objavujú nové smery a riziká, ktoré je nutné včas a v primeranej miere regulačne podchytiť, aby neohrozili ani stabilitu systému, ani inovačný rozvoj, pričom za jednu z najväčších výziev pre banky i regulátorov sa považujú nové informačné technológie.

Fintech majú potenciál zlepšiť efektívnosť vo finančnom sektore, vytvoriť lepšie produkty a znížiť ceny pre spotrebiteľov, prinášajú však aj potenciálne riziká a nové regulačné otázky, ktoré si budú s postupujúcim prenikaním fintech do finančného sektora vyžadovať kompetentné odpovede, pričom budú musieť zohľadniť nielen prudenciálne požiadavky a ochranu spotrebiteľa, ale zároveň nesmú ohroziť ani zdravý rozvoj inovácií. Vzhľadom na nárast digitalizácie finančného ekosystému a zvyšujúce sa spoliehanie úverových inštitúcií na vzájomne prepojené IT systémy, sú riziká spojené s kybernetickou bezpečnosťou relevantné obzvlášť v kontexte ďalšieho rozvoja fintech.

Je zrejmé, že s každou novou reguláciou prišli aj finančné inovácie, ktorých hlavným cieľom bolo nastavené obmedzenia obísť. Bazilej I viedol k sekuritizácii, Bazilej II k ABS, MBS či CDO²⁵, ktoré sú spájané so (zatiaľ poslednou) globálnou finančnou krízou a dá sa očakávať, že aj najnovší Bazilej III, ktorý ďalej zvýšil komplexnosť predošlých pravidiel, prinesie posilnenie nových inovatívnych prístupov v tomto smere. Bolo by odvážne domnievať sa, že to tentoraz bude inak a tak bez ohľadu na to, do akej miery zlepší nová regulácia transparentnosť a eliminuje systémové riziká, extrémne dôležité je reflektovať rapídny technologický pokrok a celkovú zmenu paradigmy nielen opakovanou aktualizáciou minulých regulačných rámcov, ale vytvorením finančnej regulácie pre digitálne 21. storočie.

Použitá literatúra:

1. ABAD, J., D'ERRICO, M., KILLEEN, N., LUZ, V., PELTONEN, T., PORTES, R., URBANO, T. (2017). Mapping the interconnectedness between EU banks and shadow banking entities. ESRB, Working Paper Series No 40 / March 2017. Dostupné na: <https://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/wp/esrbwp40.en.pdf?9d8db679f9970997b65df4a5882a4f3b>
2. ADRIAN, T. (2017): Shadow Banking and Market Based Finance. International Monetary Fund Helsinki, September 14, 2017. Dostupné na: <http://www.imf.org/en/news/articles/2017/09/13/sp091417-shadow-banking-and-market-based-finance>
3. BUCHAK, G., MATVOS, G., PISKORSKI, T., SERU, A. (2017): Fintech, regulatory arbitrage, and the rise of shadow banks. NBER, WP Edition. Dostupné na: <http://www.nber.org/papers/w23288>
4. EK (2012): Zelená kniha: Tieňové bankovníctvo. Brusel, 19. marec 2012. Dostupné na: http://ec.europa.eu/internal_market/bank/docs/shadow/green-paper_sk.pdf

²⁵ Cenné papiere kryté: aktívami (Asset-backed securities, ABS), hypotékou (Mortgage-backed securities, MBS) a dlhovými obligáciami (Collateralized debt obligations, CDO).

5. EK (2013): Tieňové bankovníctvo – reakcia na nové zdroje rizík vo finančnom sektore. Oznámenie Komisie Rade a Európskemu parlamentu, Brusel, 4. september 2013. Dostupné na: www.ipex.eu/IPEXL-WEB/dossier/files/download/082dbcc540a
6. EP (2017): Report on FinTech: The influence of technology on the future of the financial sector. Committee on economic and monetary affairs, April 28, 2017. Dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A8-2017-0176+0+DOC+PDF+V0//EN>
7. EP a Rada (EÚ) (2017): Nariadenie 2017/2402 z 12. decembra 2017, ktorým sa stanovuje všeobecný rámec pre sekuritizáciu a vytvára sa osobitný rámec pre jednoduchú, transparentnú a štandardizovanú sekuritizáciu, a ktorým sa menia smernice 2009/65/ES, 2009/138/ES a 2011/61/EÚ a nariadenia (ES) č. 1060/2009 a (EÚ) č. 648/2012. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1518700070234&uri=CELEX:32017R2402>
8. EP a Rada (EÚ) (2015): Nariadenie 2015/2365 z 25. novembra 2015 o transparentnosti transakcií financovania prostredníctvom cenných papierov a opätovného použitia a o zmene nariadenia (EÚ) č. 648/2012. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1518700192770&uri=CELEX:32015R2365>
9. FSB (2013): An overview of policy recommendations for shadow banking. August 29, 2013. Dostupné na: http://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_130829a.pdf
10. FSB (2011): Recommendations to strengthen oversight and regulation of shadow banking. October 27, 2011. Dostupné na: <http://www.fsb.org/2011/10/financial-stability-board-publishes-recommendations-to-strengthen-oversight-and-regulation-of-shadow-banking/>
11. JAROŠOVÁ, J. (2017): Regulácia fondov peňažného trhu. *Biatec*, ročník 25, č. 1/2017, s. 11 – 15. Dostupné na: http://www.nbs.sk/_img/Documents/_PUBLIK_NBS_FSR/Biatec/Rok2017/01-2017/Biatec_17_01_04Jarosova.pdf
12. LAUTENSCHLÄGER, S. (2017): Digital na(t)ive? Fintechs and the future of banking. Statement at an ECB Fintech Workshop, Frankfurt, 27 March 2017. Dostupné na: https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2017/html/sp170327_1.en.html
13. MOSERI, K. (2015): Fintech and (unregulated) shadow banking 2.0. September 28, 2015, dostupné na: <http://banknxt.com/53347/shadow-banking/>
14. NOUY, D. (2017): Gaming the rules or ruling the game? – How to deal with regulatory arbitrage. Speech at the 33rd SUERF Colloquium, Helsinki, 15 September 2017. Dostupné na: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/press/speeches/date/2017/html/ssm.sp170915.en.html>
15. RUBIO, M. (2017): Shadow Banking, Macroprudential Regulation and Financial Stability. University of Nottingham, August 2017. Dostupné na: https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=SAEe2017&paper_id=144
16. UNGARINO, R., ROSENBERG, A. (2016): Growth of shadow banking spurs warnings of a new credit crisis. Dostupné na: <https://www.cnbc.com/2016/10/14/growth-of-shadow-banking-spurs-warnings-of-a-new-credit-crisis.html>

Kontakt:

Ing. Vanda Vašková, PhD.

Ekonomický ústav SAV

Šancová 56

811 05 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: vanda.vaskova@savba.sk

KOHERENCIA ENVIRONMENTÁLNYCH DANÍ A ENERGETIKY¹

Katarína Vavrová

Fakulta podnikového manažmentu, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemská cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: katarina.vavrov10@gmail.com

Abstrakt. Európska komisia považuje environmentálne dane za jeden z najefektívnejších cieľov environmentálnej politiky. Cieľom príspevku je predstaviť najdôležitejšie informácie o vplyve odvetví hospodárskej činnosti - dopravy, priemyslu, poľnohospodárstva, lesníctva a hlavne energetiky na životné prostredie. Vplyv sa meria prostredníctvom ukazovateľov, správ a indikátorov. Hodnotenie vychádza z metodiky Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) a Európskej environmentálnej agentúry (EEA). Metodika hodnotenia ukazovateľov skúma príčinnú súvislosť medzi aktuálnym stavom a environmentálnymi trendmi. Efektívne zavedenie environmentálnych daní môže v krajinách Európskej únie viesť k mnohým žiaducim účinkom a trendom.

Kľúčové slová: environmentálna trendy, indikátory, energetika, koherencia

Abstract. The European Commission considers environmental taxes to be one of the most effective environmental policy objectives. The aim of this paper is to present the most important information on the impact of the various sectors of economic activity - transport, energy, industry, agriculture, forestry and tourism on the environment. The impact is measured by indicators and reports. The assessment is based on the methodology of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) and the European Environment Agency (EEA). The methodology for assessing the indicators explores the causal link between the actual status and environmental trends. International and national legislation and documents, valid for different environmental organizations, have also been analysed. The introduction of environmental taxes can ultimately lead to many desirable effects within companies.

Key words: environmental trends, indicators, energy, coherence

JEL: H 20, H21

Úvod

Rastúce obavy z klimatických zmien priniesli environmentálne otázky do popredia politickej agendy v mnohých európskych krajinách. Globálne otepľovanie je jednou z najdôležitejších výziev, ktorým svet čelí.² Dane, poplatky, rôzne mimoriadne povolenia a iné ekonomické nástroje môžu zohrávať dôležitú úlohu pri dosahovaní nákladovo efektívnej kontroly emisií skleníkových plynov. Ich potenciálny rozsah a príjmy zvyšujú mnohé širšie dôsledky hospodárskej a fiškálnej politiky. V deväťdesiatych rokoch minulého storočia viaceré európske krajiny zaviedli uhlíkové dane, hoci návrh na celoeurópsku daň z energie z uhlíka bol nakoniec neúspešný. Daň sa vyberá v správny čas a v správnom množstve podľa právnych

¹ Článok je výstupom grantovej úlohy VEGA 1/0184/2016 „Eliminácia medzinárodného dvojitého zdanenia podnikateľských subjektov a jej vplyv na rozvoj podnikania a investovania v SR“

² SUWIRMAN, N. (2016): The Perceptions Of Environmental Knowledge.

predpisov³, pričom netreba zabúdať ani na motiváciu daňovníkov⁴, je tu možnosť zmeniť platenie daní na báze dobrovoľnosti a ako uvádza Kelman⁵ prioritu má vnútorná motivácia.

V Európskej únii sa niekoľko daňových opatrení realizovalo najmä s environmentálnymi cieľmi. Zahŕňali vnútroštátne environmentálne dane a environmentálne daňové opatrenia. Rastúce využívanie environmentálnych daní, obchodovanie s emisiami a rast iných ekonomických nástrojov bol čiastočne podmienený uznaním obmedzení konvenčnej environmentálnej regulácie. Musia sa iniciovať potrebné zmeny v ekonomikách, využívanie zdrojov, správanie a všeobecný prístup k prírode.⁶ Z vopred spomenutých dôvodov budú potrebné rozsiahle zmeny v existujúcich modeloch výroby a spotreby. Zavedením týchto zmien vo výbere daní, cla a odvodov sa znížia náklady, zníži sa administratívna záťaž, nastane lepší prehľad vo vývoji verejných financií, znížia sa daňové a colné úniky, zníži sa byrokracia a zvýši sa výkonnosť práce.⁷ Zároveň finančné úrady by mali motivovať daňovníkov.⁸ Aj zmeny takéhoto druhu znamenajú vyššiu efektívnosť daňovej správy. Ako uvádzajú⁹, jednou z najdôležitejších realít je tiež globalizácia.

Hľadanie nástrojov schopných minimalizovať tieto náklady a dosiahnuť zmeny správania vo všetkých odvetviach viedlo tvorcov politík k tomu, aby venovali oveľa väčšiu pozornosť potenciálu environmentálnej regulácie založenej na stimuloch, a to prostredníctvom ekonomických nástrojov. Príspevok poskytuje prehľad kľúčových ekonomických otázok pri využívaní daní ako environmentálnej politiky. Vzťah medzi poznatkami o životnom prostredí, postojmi a správaním je komplexný.¹⁰ Navyše dôležitým faktom je skutočnosť, že spotreba elektrickej energie v šiestich krajinách Rady pre spoluprácu v Perzskom zálive v posledných desaťročiach rýchlo vzrástla v dôsledku prudkého nárastu počtu obyvateľov a rýchleho hospodárskeho rastu.^{11,12}

Energia je v trhovej ekonomike neoddeliteľnou súčasťou nášho každodenného života. Potrebujeme ju na vykurovanie, chladenie, osvetlenie a pohyb; je dôležitá pre fungovanie našich kancelárií, pracovísk a celej ekonomiky. Jej význam otvára politicky citlivú tému. Je to jeden z dôvodov, prečo Komisia európskeho parlamentu (EUROPEAN COMMISSION) navrhla svoju stratégiu Energetickej únie v rámci EÚ. Citlivou témou je predovšetkým cena energie. Na jednej strane môžu byť prínosné nízke ceny, pretože zvyšujú našu kúpnu silu a životnú úroveň, znižujú náklady pre naše spoločnosti a zvyšujú takýmto spôsobom konkurencieschopnosť podnikateľských subjektov. Súčasne, keďže dodávka energie je zabezpečená prostredníctvom aktuálnych trhov, dodávatelia energie potrebujú tvoriť ceny na pokrytie svojich nákladov, na financovanie investícií a na zabezpečenie budúceho dodávania energie. Vysoké ceny vysielajú signály na zníženie využívania energie s vysokým obsahom

³ BIELIKOVÁ, A. – CHLEBÍKOVÁ, D. (2015): Tax inspection of the Tax on Personal income in the Global Economy.

⁴ BRAITWAITE, V. (2009): The expression and management of motivational postures.

⁵ KELMAN, C. H. (2006): Interests, relationships, identities: Three central issues for individuals and groups in negotiating their social environment.

⁶ AYDYN, F. (2010): Secondary school students' perceptions towards global warming: a phenomenographic analysis.

⁷ SCHULTZOVÁ, A. a kol. (2011). *Daňovníctvo, daňová teória a politika I.*, Bratislava: Iura Edition, 260 p.

⁸ ALM, J. – TORGLER, B. (2011): Do ethics matter? Tax compliance and morality.

⁹ SEDLIAČIKOVÁ, M. – ŠATANOVÁ, A. – FOLTÍNOVÁ, A. (2012): Finančný controlling v teórii a praxi malých a stredných podnikov.

¹⁰ HINES, J.M. – HUNGERFORD, H.R. – TOMERA A.N. (2010): Analysis and Synthesis of Research on Responsible Environmental Behavioral, A Meta-Analysis.

¹¹ SQUALLI, J. (2007): Electricity consumption and economic growth: bounds and causality analyses of OPEC members.

¹² REICHE, D. (2010): Energy policies of Gulf Cooperation Council (GCC) countries possibilities and limitations of ecological modernization in rentier states.

uhlíka alebo na podporu energetickej účinnosti a využívania inovatívnych ekologicky navrhnutých výrobkov a čistých technológií.

História cenotvorby a cien energií poukazuje na významné zmeny a vplyvy aj v rámci environmentálnych rozhodnutí. V sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch minulého storočia obmedzenia dodávateľov ropy spôsobili zmeny cien a spustili hospodárske šoky. Nové zásoby energií a rastúce využívanie alternatívnych energetických zdrojov zvýšili ponuku, zatiaľ čo energetické efektívne opatrenia znížili dopyt a znížili ceny za veľkoobchod. Európska únia zistila, že čím je konkurencieschopnejší a likvidnejší trh s energiou, tým sú rozmanitejšie a početnejšie dodávky energie a početnejší dodávatelia energie. Dá sa konštatovať, že tým pádom sú spotrebitelia vystavení určitej volatilitě cien.

1 Ekonomické nástroje v súvislosti s environmentálnymi daňami

Výhodou zavedenia environmentálnych daní je ich regulácia. Regulačné politiky stanovujú, že znečisťovatelia ovzdušia musia používať konkrétne technológie alebo udržiavať emisie pod stanovenou hranicou. Avšak môžu dosiahnuť súlad, ktorý nepodporuje znečisťovateľov, aby vykonali ďalšie zníženie pod túto špecifikovanú hranicu. V skutočnosti, keď sa predpisy vyjednávajú na základe určitých zásad, znečisťovatelia sa môžu obávať, že akákoľvek ochota prekročiť požiadavky môže jednoducho viesť regulátora k tomu, že v budúcnosti prideli podniku tvrdší limit.

Naproti tomu environmentálne dane poskytujú trvalý stimul pre znečisťovateľov, aby sa usilovali o zníženie emisií, dokonca aj pod súčasnú nákladovo efektívnu úroveň, pretože daň sa vzťahuje na každú jednotku zvyškových emisií, čím vytvára stimul pre rozvoj nových technológií, ktoré majú marginálne náklady pod daňovou sadzbou (Fischer a kol., 2003). Nevýhodou zavedenia environmentálnych daní a následne ekonomických nástrojov s nimi súvisiacich je, že ekonomické nástroje majú aj niekoľko identifikovateľných nedostatkov a obmedzení, ktoré môžu byť dostatočne dôležité na vylúčenie ich použitia v konkrétnych aplikáciách. Ak sa poškodenie znečistenia líši od zdroja emisií, potom môže mať jednotná daň za znečistenie za následok neefektívnosť. Na dosiahnutie efektívnejšieho výsledku môže byť potrebná regulácia podľa zdroja.¹³ V zásade nemusí byť environmentálna daň obmedzená tak, aby uplatňovala rovnakú sadzbu na všetky zdroje, a tak by mohla dosiahnuť efektívny výsledok prostredníctvom primerane diferencovaných daňových sadzieb. Ak však daňová sadzba musí byť stanovená individuálne pre každý zdroj, daň môže byť vystavená vplyvu lobingu zo strany regulovaných podnikov. Niektoré formy environmentálnej dane sa môžu uplatňovať aj v jednotných sadzbách, aj keď sú známe ich nepriaznivé účinky. Napríklad environmentálne dane z vstupov súvisiacich so znečistením ovzdušia nemusia byť schopné rozlišovať medzi jednotlivými zdrojmi. Zároveň kvôli týmto ťažkostiam nie sú schopné zabrániť ďalšiemu predaju vstupov podnikom, ktoré majú škodlivejšie emisie. Kolektívna múdrosť ľudstva pre zachovanie biodiverzity, ktorá je súčasťou tejto vedy, ako aj „miestnych systémov vedomostí“, je kľúčom k pokračovaniu nášho pokroku smerom k udržateľnosti¹⁴ environmentálnej politiky.

Je dôležité udržať rovnováhu medzi nákladmi a prínosmi využívania environmentálnych daní v podnikoch. Z vyššie uvedených úvah vyplýva, že environmentálne dane budú pravdepodobne obzvlášť dôležité, ak sú potrebné rozsiahle zmeny v správaní sa pri veľkom počte výrobných a spotrebných činností. Náklady na priamu reguláciu v týchto prípadoch sú vysoké a v niektorých prípadoch aj zakázané. Okrem toho, kde sú veľmi odlišné podnikové aktivity, ktoré sa majú regulovať, podnik môže výrazne získať zmenu týchto škodlivých činností nákladovo najefektívnejším spôsobom.

¹³ HELFAND, G. – BERCK, P. – MAULL, T. (2003): The Theory of Pollution Policy. In Mäler, K.-G., and Vincent, J. R. (eds.)

¹⁴ SUSHMITTA, J.G. (2014): Environmental conservative and management systems in ancient India.

V ďalšej časti príspevku diskutujeme o vysokých nákladoch na zavedenie cielených environmentálnych daní.

2 Indikátor

Stochastický indikátor so svojou charakteristickou funkciou pozostáva z dvoch kriviek: krivka označenia % K a % D. Matematický výpočet vyplýva z priložených vzorcov:

$$\%K = 100 \times [(C - Lx) \div (Hx - Lx)] \quad (1)$$

kde C = posledná cena v príslušnom časovom období (časový rámeček); Lx = najnižší bod (nízky) pre vybrané časové obdobie; a Hx = najvyšší bod (vysoký) pre zvolené časové obdobie.

$$\%D = 100 \times [Hn \div Ln] \quad (2)$$

kde Hn = n-denná suma (C-Lx); Ln = n-denná suma (Hx-Lx) (V prípade denného grafu).

Výsledky týchto dvoch matematických výrazov sú dva riadky, ktoré kmitajú medzi 0 a 100. Zatiaľ čo krivka v % K je zvyčajne označovaná pevnou čiarou, krivka v % D je označovaná prerušovanou či bodkovanou čiarou. Na krivke v % K (vyjadrené ako percento) sa uvádza cena za „uzatvorenie“ smerom k rozsahu x dní (alebo periódy). Riadok v % D nie je nič iné ako n-dňová pohyblivá verzia krivky % K.

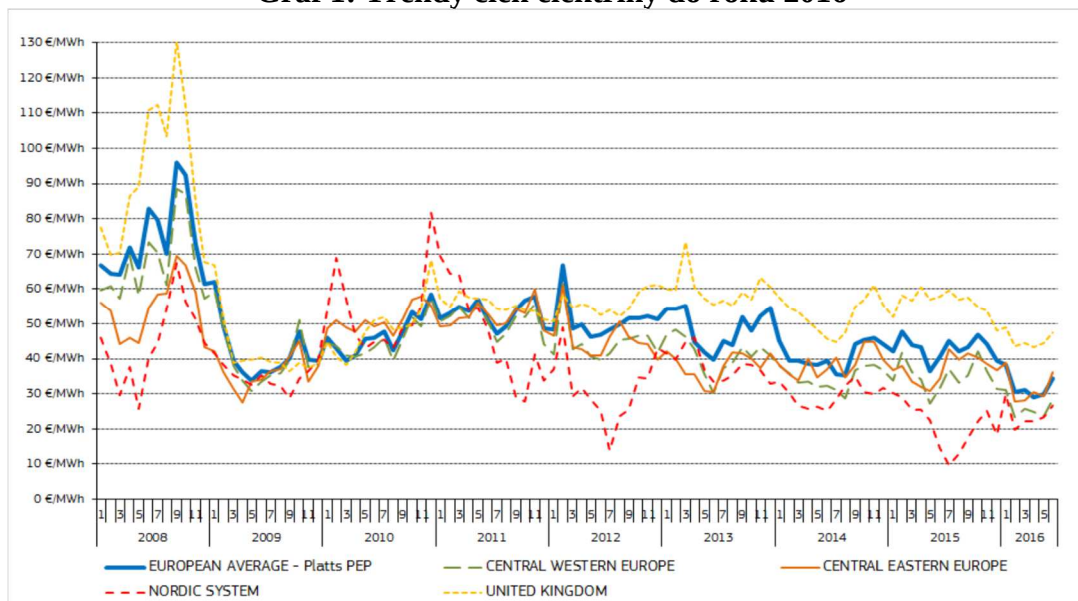
Ukazovatele sú merateľné množstvá, ktoré poskytujú informácie o vývoji v kvantitatívnom a kvalitatívnom vyjadrení. ***Mali by byť vyhodnotené na základe súboru sektorových ukazovateľov***, v iných prípadoch zelených ukazovateľov. Sektorové ukazovatele sú prostriedkom hodnotenia pokroku pri zavádzaní sektorových politík vo vzťahu k životnému prostrediu. Na základe analýzy ukazovateľov a pravidelného hodnotenia Európskej agentúry pre životné prostredie (EHP) boli vyhodnotené možnosti hodnotenia Organizácie pre hospodársky rozvoj a hospodársku spoluprácu (OECD) Úradu Európskej únie (EUROSTAT) prostredníctvom ukazovateľov aj v Slovenskej republike.

2.1 Sektorový indikátor

Sektorový indikátor popisuje vývoj výroby a spotreby elektrickej energie, generovanie elektriny podľa zdroja a zvažuje jej dovoz. V roku 2014 Slovensko vyrobilo 27 254 GWh elektrickej energie. V porovnaní s predchádzajúcou výrobou v roku 2013 došlo k poklesu o 1336 GWh (zhruba o 4,7 %). V dlhodobých rokoch 1990 - 2014 došlo k nárastu výroby elektrickej energie o približne 13,3 %. V období rokov 2000 - 2014 došlo k poklesu elektrickej energie o približne 11,7 %, čo bolo ovplyvnené odstavením V1 Jaslovské Bohunice. Najvyšší podiel na výrobe elektrickej energie v roku 2014 mali jadrové elektrárne (56,9 %). Za nimi nasledovala vodná energia (16,8 %), tepelná elektráreň (12,8 %) a ostatné elektrárne (11,8 %). Podiel fotovoltaických elektrární predstavoval 1,7 % celkovej produkcie. V roku 2014 bola celková spotreba elektrickej energie v Slovenskej republike vo výške 28 355 GWh. V porovnaní s rokom 2013 došlo k poklesu o 325 GWh. Spotreba elektrickej energie má v dlhodobom horizonte (1990 - 2014) ten istý priebeh. S rozvojom vnútorného trhu sa veľkoobchodné trhy s elektrickou energiou v Európe v posledných rokoch podrobujú veľkým zmenám. V takmer všetkých členských štátoch boli zriadené veľkoobchodné trhy s výmenou elektrickej energie s cieľom zabezpečiť denné, forwardové a „vnútrodené“ obchodovanie. Flexibilné a likvidné trhy môžu umožniť efektívnejšie prispôsobenie dodávok a dopytu po energii. Znižujú sa výrobné náklady, a teda aj ceny. Takéto výmeny by mali tiež vyvolať obojstranné zmluvné ceny na dostupných vyspelých trhoch. Postupne sa tieto oddelené národné veľkoobchodné trhy spájajú so susednými trhmi, ktoré spolu s viacerými prepojeniami prenosovej siete vytvárajú stále efektívnejšie trhy. Ceny energie sú ovplyvnené rôznymi faktormi, vrátane kombinácie palív, cezhraničných prepojení, spojenia trhu, koncentrácie dodávateľov na trhu a poveternostných

podmienok. Rovnako aj energetická efektívnosť a počasie ovplyvňujú ceny a dopyt spotrebiteľov.

Graf 1: Trendy cien elektriny do roku 2016

Prameň: Európske energetické burzy.

Veľkoobchodné ceny elektrickej energie v Európe dosiahli vrchol v treťom štvrtroku 2008 (graf. 1) a okrem mierneho prehodnocovania v roku 2011 neustále klesajú. Ceny od roku 2008 klesli takmer o 70 % a od roku 2011 o 55 %, zatiaľ čo **v roku 2016 dosiahli úrovne, ktoré neboli realizované 12 rokov (graf. 1)**. Stavby znížených cien za uhlie a plyn, spolu s ďalšími faktormi boli kľúčovou hnacou silou cien elektrickej energie. ***Ekonometrická analýza naznačuje***, že 1 %-ný nárast podielu fosílnych palív (uhlia, zemného plynu a ropy) v energetickej zmesi vedie k zvýšeniu ceny veľkoobchodnej elektrickej energie o 0,2 - 1,3 EUR / MWh v závislosti od regionálneho trhu. Na druhej strane nízke marginálne náklady slnečnej a veternej elektriny znižujú jej veľkoobchodné ceny. ***Ekonometrická analýza tiež naznačuje***, že každý percentuálny prírastok podielu energie z obnoviteľných zdrojov v priemere znižuje veľkoobchodnú cenu elektrickej energie o 0,4 EUR / MWh v EÚ; skutočné zníženie závisí od regionálneho trhu a zdroja paliva, ktoré sa nahradí obnoviteľnými zdrojmi. V severozápadnej Európe, v Pobaltí a v strednej a východnej Európe je vplyv obnoviteľných zdrojov energie ešte väčší a to (0,6-0,8 EUR / MWh).

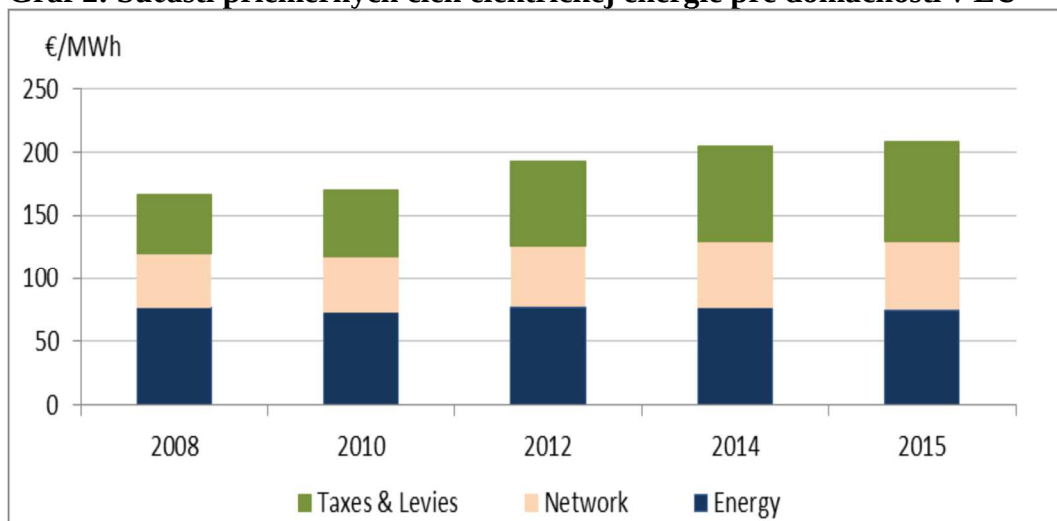
3 Environmentálne dane z elektriny

Podľa Kjótskeho protokolu sa Európska únia zaviazala znížiť do roku 2008-2012 emisie skleníkových plynov o 8 %. Emisie sa porovnávajú s meraniami oproti východiskovej úrovni emisií z roku 1990. V rámci tohto celkového cieľa Európskej únie je Spojené kráľovstvo povinné dosiahnuť zníženie emisií o 12,5 %. V bielej knihe o energetike z roku 2003 sa uviedla ďalšia ambícia dosiahnuť do roku 2050 zníženie emisií CO₂ o 60 %, "s výrazným pokrokom do roku 2020". Na grafe 2 je znázornený vývoj váženej priemernej ceny elektrickej energie v EÚ pre domácnosti, rozdelený na tri hlavné zložky (energia, dane a odvody). Ako uvádza Harumová ¹⁵ „a Dobrovič¹⁶ vplyv daní na rozvoj podnikateľskej sféry možno skúmať z viacerých pohľadov.

¹⁵ HARUMOVÁ, A. (2002) : Vplyv daní na rozvoj podnikateľskej sféry.

¹⁶ DOBROVIČ, J.– KORAUS, A. – DANČIŠINOVÁ, L. (2016): Sustainable economic development of Slovakia: Factors determining optimal tax collection.

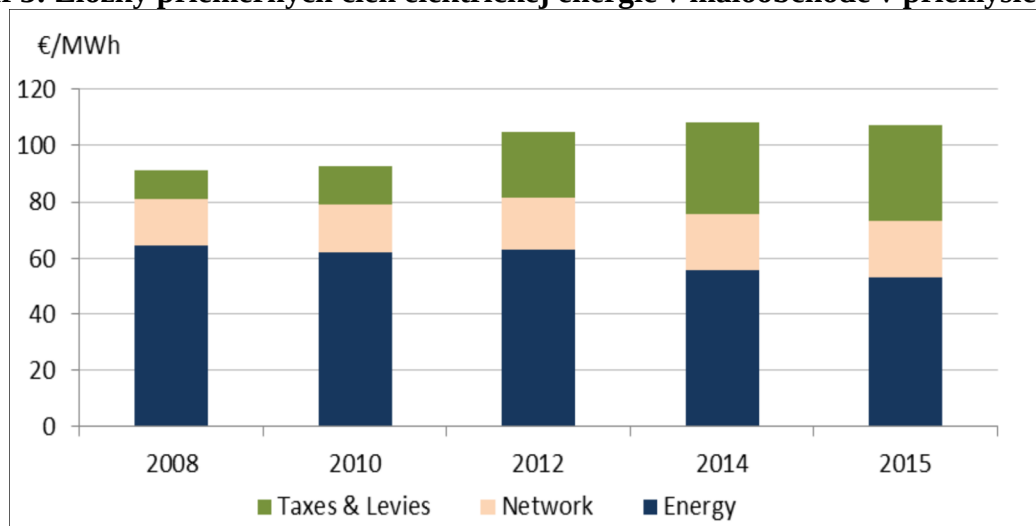
Graf 2: Súčasti priemerných cien elektrickej energie pre domácnosti v EÚ

Prameň: Európske energetické burzy. Zber údajov v rámci Komisie EÚ

Ako je zrejmé z grafu 2, na základe údajov z Európskej energetickej burzy, aj ostatné komponenty ako dane a odvody podliehali väčším zmenám. V priemere sa sieťová zložka každoročne zvýšila o 3,3 %. Zložka daní a odvodov tiež značne rástla, pričom jej podiel na priemernej cene vzrástol z 28 % na 38 %. Číselné údaje o cenách elektrickej energie pre priemysel vykazujú menšie zvýšenia, pričom priemer EÚ sa medzi rokmi 2008 a 2015 zvyšuje o 0,8 % až 3,1 %. Graf 3 využíva reprezentatívnu vzorku priemyselnej spotreby (2000 - 20 000 MWh / rok). Veľkí spotrebitelia energie vrátane energeticky náročnejších priemyselných odvetví môžu vyrábať svoju vlastnú energiu, majú dlhodobé zmluvy o dodávkach energie alebo často platia nižšie sieťové tarify, dane a poplatky, ktoré môžu mať za následok ceny o 50 % nižšie ako pre ostatné priemyselné spotrebiče v rovnakej krajine.

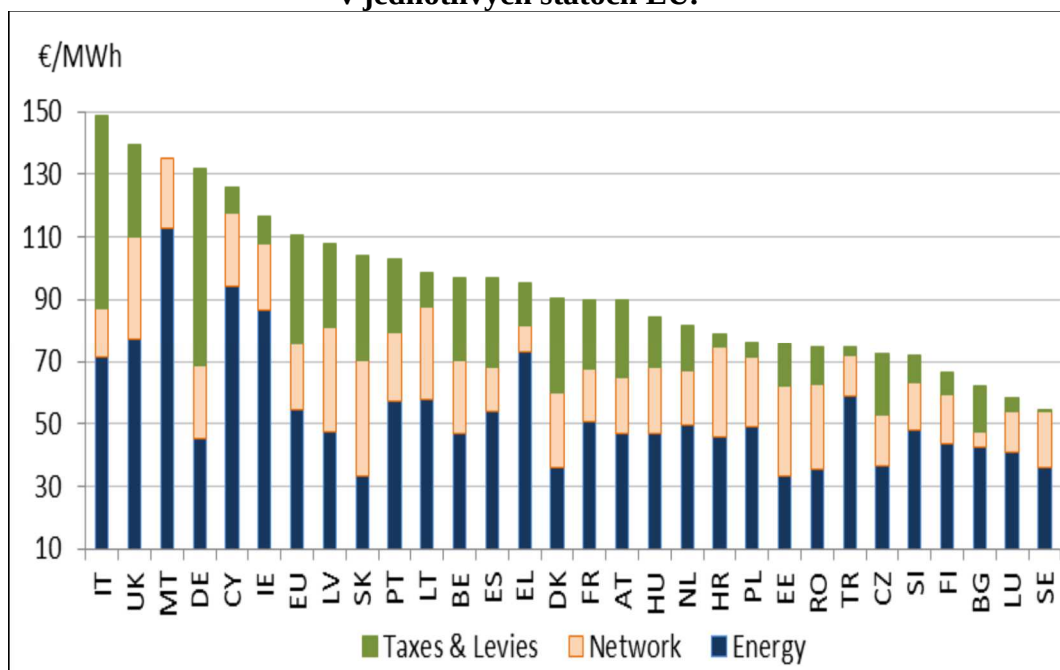
Graf 3: Zložky priemerných cien elektrickej energie v maloobchode v priemysle v EÚ

Prameň: Eurostat

Energetická zložka cien pre priemysel za elektrinu klesla medzi rokmi 2008 a 2015 o 2,8 % ročne. Rozdiel v tejto zložke sa medzi členskými štátmi tiež znížil a to o 12 %. Zobrazená čiastková konvergencia cien vyjadruje pozitívny vplyv na cenu elektrickej energie. Pozitívny vplyv vzniká v dôsledku energetickej politiky Európskej únie podporujúcej zvýšenú hospodársku súťaž, prepojenie trhu a cezhraničný obchod. Avšak sedem členských štátov v skutočnosti zaznamenalo rastúcu energetickú zložku v porovnávanom období. V niektorých prípadoch by to mohlo naznačovať nedostatočnú cenovú konkurenciu na maloobchodnej úrovni a umožniť dodávateľom, aby sa vyhli prenosu nižších veľkoobchodných cien.

Graf 4: Priemerné maloobchodné ceny elektrickej energie v priemysle v roku 2016 v jednotlivých štátoch EÚ.

Prameň: Eurostat

Sieťové náklady, dane a poplatky boli väčšie než pokles energetickej zložky a spôsobili rast koncovej ceny elektriny. Zložka priemyselnej ceny sa v priebehu celého roka zvýšila o 3,2 % a podiel zložiek daní a odvodov sa výrazne zvýšil z 12 % na 32 % ceny. V priemere sú takmer dve tretiny zložky cien za sieť priradené distribučným sieťam. Údaje však zostávajú skeptické aj kvôli rôznym metódam výpočtu v jednotlivých členských štátoch.

Rovnako ako u cien domácností, zložka daní a odvodov z údajov odvetvia bola rozdelená na subkompenzácie. Keďže niektoré podzložky (DPH a niektoré ďalšie dane) sú uhrádzané priemyselnými podnikmi a podnikateľskými subjektami, tento komponent zostáva výrazne nižší ako v prípade domácností: priemysel platí 34 EUR / MWh a domácnosti platia 79 EUR / MWh. Vývoj cien energií v posledných rokoch nezvýšil podiel výrobných nákladov pre európske podniky. Pre zníženie nákladov na energiu v rámci priemyslu, však väčšina vlád členských štátov navrhuje prostredníctvom rôznych výnimiek a zníženia daní a poplatkov za energiu (napríklad poplatky za obnoviteľnú energiu alebo energetickú účinnosť alebo sieťové tarify). V závislosti od charakteristiky podniku a členského štátu, v ktorom je podnik alebo spoločnosť založená, môže mať cena energie o 50 % nižšiu cenu ako iná spoločnosť v tom istom sektore. Preto v niektorých odvetviach, v ktorých sú energetické náklady výraznejšie a vystavenie sa medzinárodnej konkurencii je vysoké, je potrebné podrobnejšie posúdiť náklady na energiu. Ide o energeticky náročné priemyselné odvetvia s určitým hospodárskym významom a expozíciou obchodu (kde náklady na energiu predstavujú

aspoň 3 % celkových výrobných nákladov a v niektorých prípadoch priemerne až 40 %). Analýza jednotlivých podnikov vykonaná pre Komisiu ukazuje, že v prípade 14-tich vybraných sektorov, podiel na energii a absolútne náklady na energiu medzi rokmi 2008 a 2013 vo väčšine prípadov klesli. Je to výsledok oslobodenia od daní a zníženie daní, nižšej spotreby energie súvisiacej so znížením výroby, posunom výroby na menej energeticky náročné výrobky, prijatím opatrení na zvýšenie energetickej účinnosti a znižovaním ďalších faktorov výrobných nákladov.

Európske hospodárstvo ako celok nie je hospodárstvom s vysokou energetickou náročnosťou. Po celé desaťročia EÚ reštrukturalizuje svoje hospodárstvo vzhľadom na zmenu svetových trhov a dopytu po rôznych tovaroch a čoraz viac služieb. Reštrukturalizácia vyplýva aj zo zmeny dostupnosti zdrojov, cenových signálov a vývoja technológií. Ako sa už uviedlo, niektoré energeticky náročné priemyselné odvetvia čelia medzinárodnej konkurencii. Z tohto dôvodu je dôležité posúdiť, ako sa vývoj cien energií a nákladov v EÚ porovnáva s medzinárodným vývojom.

Ako bolo uvedené v predchádzajúcich odsekoch, priemerné ceny elektrickej energie a plynu v priemysle v EÚ vzrástli od roku 2008 do roku 2015 pomerne mierne a ceny v ázijských krajinách (najmä v Číne, Kórei a Japonsku) výrazne rýchlejšie. (Obmedzené) údaje, ktoré sú k dispozícii na porovnanie energetických nákladov a intenzity energie priemyslu na celom svete, naznačujú, že čínske energeticky náročné priemyselné odvetvia sú oveľa energeticky náročnejšie ako odvetvia v USA a EÚ. Na rozdiel od toho sa javí, že niektoré odvetvia priemyslu EÚ sú energeticky náročnejšie ako americké. Napriek tomu sa zdá, že vo väčšine prípadov energia v EÚ predstavuje nižšie podiely výrobných nákladov energeticky náročných priemyselných odvetví v porovnaní s výrobkami v USA a vyšší podiel ako v Japonsku. Avšak akcie v oblasti energetiky klesli rýchlejšie v USA ako v EÚ od roku 2008. Od roku 2008 dôkazy o zlepšení energetickej efektívnosti v niektorých európskych energeticky náročných odvetviach naznačujú, že sa spomalili alebo dokonca zastavili. To by mohlo byť ovplyvnené faktormi, akými sú napríklad obmedzené možnosti technického zlepšenia, znížená miera využitia kapacity, ale aj nedostatočná dostupnosť kapitálu na investovanie.

4 Medzinárodné porovnanie energetických nákladov a výsledkov v danom odvetví

Z konkurencieschopného a riadne fungujúceho trhu s energiou sa očakáva, že pre domácnosti a priemysel prinesie energiu najúspornejším spôsobom. Čím jasnejšie budú cenové signály a čím bližšie bude vyrovnanie cien a výrobných nákladov, tým účinnejšia bude výroba a spotreba energie.

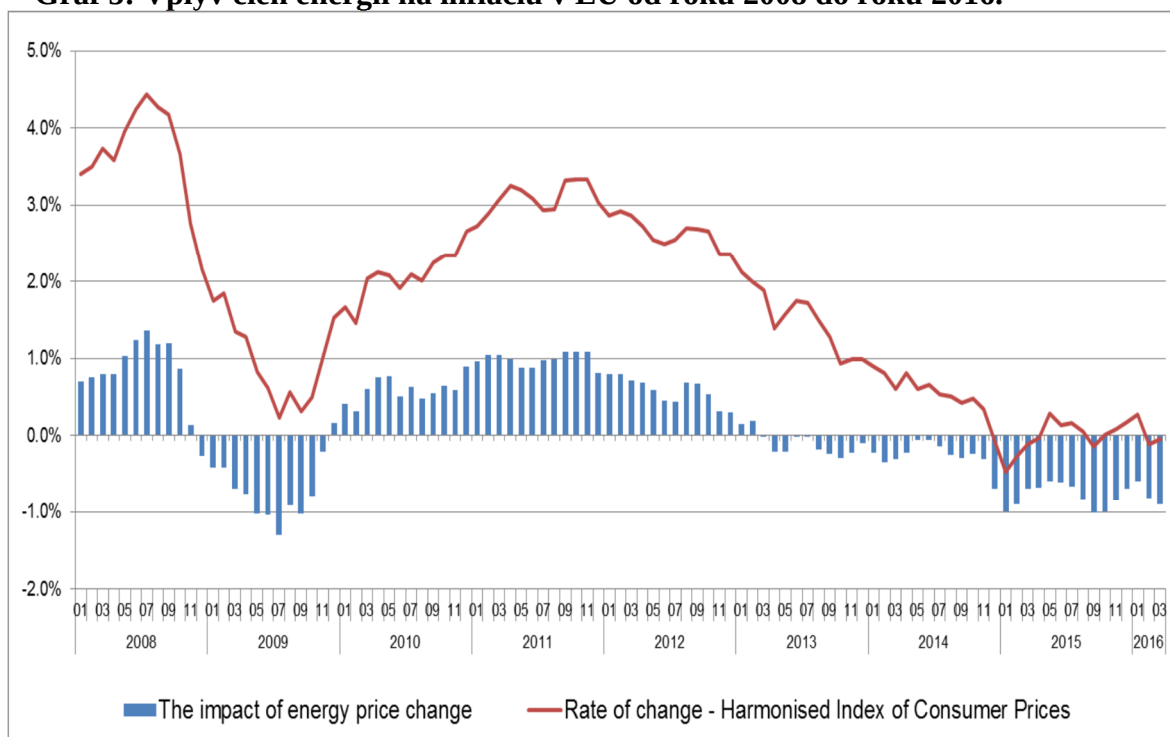
V mnohých ohľadoch však trh s energiou nefunguje správne. Škála trhových a regulačných zlyhaní spôsobila, že vlády v priebehu rokov zasiahli rôznymi spôsobmi, so zámerom rozvíjať odvetvie energetiky. Na dosiahnutie politických cieľov, ako je zníženie znečistenia a emisií skleníkových plynov, zvýšenie bezpečnosti dodávok energie alebo zníženie nákladového zaťaženia energie na chudobné domácnosti alebo zraniteľné podniky, boli zavedené aj regulačné alebo finančné opatrenia týkajúce sa výrobcov a spotrebiteľov energie. Takéto opatrenia často dotujú výrobu a spotrebu energie, môžu opraviť cenové signály tak, aby odrážali zlyhania trhu. Zahŕňajú explicitné opatrenia, ktoré sa odrážajú v cenách, ako to dokazujú príspevky energetických daní a odvodov, ktoré boli diskutované vyššie. Avšak niektoré (napríklad opatrenia týkajúce sa dopytu po energii alebo nižšie ceny za regulované ceny) môžu tiež tlmiť cenové signály, ktoré by inak riadili spotrebu energie a výrobu, energetickú efektívnosť a investície.

Závazky z fosílnych palív sú obzvlášť problematické, pretože znižujú čistú energiu a bránia prechodu na nízko uhlíkové hospodárstvo. V roku 2014 dosiahli členské štáty EÚ sumy energetických daní 263 miliárd EUR, čo zodpovedá 1,88 % HDP EÚ. Spotrebné dane pritom

predstavujú najväčšiu časť energetických daní. V roku 2015 dosiahli výnosy z DPH iba 227 miliárd EUR. Znížená spotreba energetických výrobkov spôsobuje znižovanie daňových príjmov, príjmov z ciel. Z tohto dôvodu členské štáty často zvýšili sadzbu spotrebnej dane.

Spotreba energie naďalej poskytuje dôležitý daňový základ pre verejné príjmy a pomáha členským štátom upevniť zložité fiškálne pozície. Vo všeobecnosti môže mať zdanenie energie pozitívny vplyv na rast verejných financií v porovnaní so zdaňovaním práce a investícií. Ceny energií majú ďalší vplyv na širšie, makroekonomické aspekty hospodárstva EÚ prostredníctvom inflácie. Energetika zohráva jasnú úlohu v oblasti výdavkov na domácnosť a nákladov priemyslu, ako aj úlohu prostredníctvom cien ropy najmä v sektore dopravy. **Ceny energií sú tak významným faktorom ovplyvňujúcim infláciu. Najvyššie ceny energií v roku 2008 a dokonca aj v roku 2011 prispeli k inflácii EÚ v danom čase 1 %-tom, rovnako ako nižšie ceny majú teraz deflačný vplyv na hospodárstvo EÚ.**

Graf 5: Vplyv cien energií na infláciu v EÚ od roku 2008 do roku 2016.

Prameň: Eurostat

Záver

Koherenciu environmentálnych daní a energetiky hodnotíme v období nástupu priemyselnej revolúcie 4.0. Jej vplyv je výrazný a prispôbiť sa jej musia nielen podnikateľské subjekty, ľudské zdroje, ale aj daňové systémy. Rýchly pokles cien energetických komodít v posledných rokoch, najmä v oblasti ropy, ale aj plynu, vyplýva z technologických zmien, ako aj z vývoja na trhu a geopolitickej situácii. Dopyt a ponuka na trhu zmenil dramaticky energetickú pôdu.

V Európe, ktorá je významným dodávateľom energie, priniesla dočasné úspory domácnostiam a podnikom v ťažkých hospodárskych podmienkach a poskytla "jednorazovú" podporu. Nižšie ceny však môžu odvrátiť pozornosť od energetických výziev, ktorým čelíme v oblasti energetickej bezpečnosti, konkurencieschopnosti a klimatických zmien.¹⁷ Údaje a analýzy v tomto príspevku ukazujú oveľa prijateľnejší a optimistickejší obraz. Nízke ceny by

¹⁷ ROGERS, J. H. – SCOTTI, C. – Wright, J. H. (2014): Evaluating asset-market effects of unconventional monetary policy: a cross-country comparison.

sa nemali považovať za samozrejmosť. Údaje tiež poukazujú nato, ako sa ponuka a dopyt môžu prudko posunúť. Netreba zabudnúť na fakt že, nové zdroje, ako sú bridlicové a ropné vrty sa rýchlo vyčerpajú a potrebujú stálu náhradnú investíciu na udržanie výroby. Environmentálne dane sú nevyhnutným riešením, sú vhodné na korekciu zlyhania trhu z všeobecných fiškálnych dôvodov.

Článok je výstupom grantovej úlohy VEGA 1/0184/2016 „Eliminácia medzinárodného dvojitého zdanenia podnikateľských subjektov a jej vplyv na rozvoj podnikania a investovania v SR“

Použitá literatúra:

1. ALM, J. – TORGLER, B. (2011): Do ethics matter? Tax compliance and morality. In *Journal of Business Ethics*, vol. 101, pp. 635-651.
2. AYDYN, F. (2010): Secondary school students' perceptions towards global warming: a phenomenographic analysis. In *Natural and Social Sciences Res. Essays* 5 (12), 2010, ISSN Online: 2328-5753, Pages 1566-1570.
3. BIELIKOVÁ, A. – CHLEBÍKOVÁ, D. (2015): Tax inspection of the Tax on Personal income in the Global Economy. *15 th. International Scientific Conference Globalization and Its Socio-Economic Consequences*. Rajecské Teplice, Slovakia, pp. 33-38.
4. BRAITWAITE, V. (2009): The expression and management of motivational postures. In vol. *Defiance in taxation and governance: Resisting and dismissing authority in a democracy* Cheltenham, UK: Edward Elgar, pp 60-100.
5. FISCHER, C.–PARRY, W.H.–PIZER, W.A.(2003): Instrument choice for environmental protection when technological innovation is endogenous. In *Journal of Environmental Economics and Management*. 2003, Volume 45, Issue 3, May 2003, Pages 523 – 545.
6. DOBROVIČ, J.– KORAUS, A. – DANČIŠINOVÁ, L. (2016): Sustainable economic development of Slovakia:Factors determining optimal tax collection. *Journal of Security and Sustainability Issues, International Entrepreneurial perspectives and Innovative Outcomes*, vol.5, pp. 533-544.
7. HARUMOVÁ, A. (2002) : Vplyv daní na rozvoj podnikateľskej sféry. In *Ekonomický časopis*, vol. 2, pp. 277-292.
8. HELFAND, G. – BERCK, P. – MAULL, T. (2003): The Theory of Pollution Policy. In Mäler, K.-G., and Vincent, J. R. (eds.), *Handbook of Environmental Economics*, 1, Amsterdam: North Holland Elsevier.
9. HINES, J.M. – HUNGERFORD, H.R. – TOMERA A.N. (2010): Analysis and Synthesis of Research on Responsible Environmental Behavioral, A Meta-Analysis. In *The Journal of Environmental Education*, 2010, Volume 18, 1987 - Issue 2, Pages 1-8. Published online: 15 July 2010.
10. KELMAN, C. H. (2006): Interests, relationships, identities: Three central issues for individuals and groups in negotiating their social environment. In *Annual Review of Psychology*, vol.57, pp. 1-26.
11. REICHE, D. (2010): Energy policies of Gulf Cooperation Council (GCC) countries possibilities and limitations of ecological modernization in rentier states. In *Energy Policy*, 2010, Volume 38 (5), 2395 – 2403.
12. ROGERS, J. H. – SCOTTI, C. – Wright, J. H. (2014): Evaluating asset-market effects of unconventional monetary policy: a cross-country comparison. In *Economic Policy*, vol. 29, (80), pp. 749–799.

13. SEDLIAČIKOVÁ, M. – ŠATANOVÁ, A. – FOLTÍNOVÁ, A. (2012): Finančný controlling v teórii a praxi malých a stredných podnikov. In *Ekonomický časopis / Journal of Economics*, vol. 60, No. 9, pp. 949-966.
14. SQUALLI, J. (2007): Electricity consumption and economic growth: bounds and causality analyses of OPEC members. In *Energy Economics*, 2007, Volume 29 (6), 1192–1205.
15. SUSHMITTA, J.G. (2014): Environmental conservative and management systems in ancient India. In *International Journal of Research in Humanites, Arts and Literature*, 2014, Volume 2, Issue 4, Pages 49-62.
16. SCHULTZOVÁ, A. a kol. (2011): *Daňovníctvo, daňová teória a politika I.*, Bratislava: Iura Edition, 260 p.
17. SUWIRMAN, N. (2016): The Perceptions Of Environmental Knowledge. In *Natural and Social Sciences (IMPACT: IJRANSS)* ISSN(P): 2347-4580; ISSN(E): 2321-8851, 2016, Vol. 4, Issue 11, Nov 2016. 113-122.

Kontakt:

Ing. Katarína Vavrová, PhD.

Fakulta podnikového manažmentu

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: katarina.vavrov10@gmail.com

CHOVÁNÍ PODNIKŮ A DUÁLNÍ EKONOMIKA POHLEDEM VYBRANÝCH UKAZATELŮ

Tomáš Verner

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Slezská univerzita v Opavě, Univerzitní nám. 1934/3,
733 40, Karviná, Česká republika, e-mail: verner@opf.slu.cz

Tento článek se zabývá podniky jakožto největšími tvůrci a přispěvateli k hrubé přidané hodnotě na národní úrovni. Článek se soustředí na chování skupin podniků s ohledem na jejich vlastnictví v rámci sektoru nefinančních podniků. Hlavním cílem je zhodnotit chování podnikového sektoru v závislosti na vlastnictví kapitálu. Pro zkoumání ekonomického chování jsou vybrány následující ukazatele: podíl hrubých přidaných hodnot, hrubý podíl na zisku, podíl nákladů práce, podíl mezd a platů a produktivita práce v České republice v letech 1993-2015. Bylo zjištěno, že ve všech ukazatelích vykazují podniky pod zahraniční kontrolou příznivějších výsledků způsobených zejména vyšší produktivitou práce a kapitálu. Pomocí analýzy rozptylu bylo dále zjištěno, že rozdíly mezi ukazateli jsou statisticky významné.¹

Klíčové slová: duální ekonomika, sektor nefinančních podniků, sektorová analýza

This paper deals with enterprises as the largest creator and contributor of gross value added at the national level. The paper focuses on groups of enterprises behavior regarding their ownership within sector of non-financial corporations. The main aim is to evaluate behavior of non-financial corporations with regards to capital ownership. Selected indicators were employed: gross value-added ratio, gross profit share, labour cost ratio, wages and salaries ratio or labour productivity in the Czech Republic during the period 1993-2015. Foreign controlled non-financial corporations reach favourable values, especially due to productivity of labour and capital. By means of analysis of variance was found that differences between indicators are significant.

Key words: dual economy, sector of non-financial corporations, sector analysis

JEL: C43, E01, E22

Úvod

Pro tržní ekonomiku je příznačné, že vedle sebe působí domácí a zahraniční kapitál. Zahraniční kapitál se do ekonomiky dostává zpravidla prostřednictvím přímých zahraničních investic. Vzájemná koexistence domácího a zahraničního kapitálu však není typická pro centrálně plánované ekonomiky, kde je silná dominance státního vlastnictví.

Na začátku 90. let 20. století byl v tehdejším Československu nastartován transformační proces s cílem přechodu od mechanismu centrálního plánování k tržní ekonomice². Pro tržní ekonomiku je naopak charakteristická převaha soukromého vlastnictví. Jak uvádí Žďárek (2005)³, moderní ekonomiky jsou vzájemně propojeny pomocí kapitálových toků. Obecně se jedná o přímé zahraniční investice, portfoliové a ostatní investice.

¹ Tento článek vznikl za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Rozvojového projektu na léta 2016 – 2018 č. 0605/2016 s názvem „Propojení vzdělávací a tvůrčí činnosti na SU OPF“.

² Po zániku Československa transformační proces dále pokračoval odděleně v nástupnických státech – České republice a Slovenské republice.

³ ŽDÁREK, V. (2005): Přímé zahraniční investice.

Přímé zahraniční investice přinášejí hostitelské zemi řadu efektů a to jak pozitivních, tak negativních (např. Benáček, 2000)⁴. Damborský, Dobrá a Wokoun (2010)⁵ člení dopady přímých zahraničních investic z několika hledisek: krátkodobé a dlouhodobé, makroekonomické a mikroekonomické, přímé a nepřímé. Blažek a Drášilová (2013)⁶ doplňují ještě hledisko investora a hostitele.

Jedním z negativních efektů přímých zahraničních investic v hostitelské zemi je tzv. duální (paralelní) ekonomika, tj. rozdílné ekonomické chování podniků pod zahraniční kontrolou a domácích podniků.

Vyvstává tedy otázka. Má původ kapitálu vliv na chování podnikového sektoru? Cílem článku je zhodnotit chování podnikového sektoru v závislosti na vlastnictví kapitálu. Chování podnikového sektoru bude zkoumáno prostřednictvím vybraných ukazatelů sektorové analýzy: podíl hrubých přidaných hodnot, hrubý podíl na zisku, podíl nákladů práce, podíl mezd a platů a produktivita práce. Rozdílnosti v chování budou zjišťovány pomocí analýzy rozptylu.

Článek je rozdělen do pěti částí včetně úvodu a závěru. Po úvodu následuje první část, která vysvětluje pojem duální ekonomiky a v čem může spočívat její nebezpečí pro českou ekonomiku. Druhá část se zabývá předmětem zkoumání, tedy sektorem nefinančních podniků národního hospodářství a jeho podsektory. Třetí část vysvětluje použité metody, data a vybrané ukazatele. Čtvrtá část následně podává informace a zkoumá, jaká je dle zvolených ukazatelů ekonomická situace v české ekonomice.

1 Pojetí duální ekonomiky

Pojem duální ekonomika se původně užíval (a stále používá) v souvislosti s málo rozvinutými nebo zaostalými ekonomikami, kde rozdíly mezi vyspělejšími zahraničními a zaostalejšími domácími firmami byly velké (např. Jorgenson, 1961⁷ nebo Auriol, 2013⁸).

Dále se také používá v souvislosti s přílivem zahraničních investic do bývalých tranzitivních ekonomik, kdy vedle sebe působí subjekty s domácím a zahraničním kapitálem. Zkoumáním pozitivních i negativních efektů přímých zahraničních investic do tranzitivních ekonomik se zabývá např. Barrell a Holland (2000),⁹ Sabirianova, Terrell a Švejnar (2005),¹⁰ nebo Hagemeyer a Tyrowicz (2012).¹¹

Následující studie v rámci zkoumaných efektů přímých zahraničních investic na hostitelskou zemi akcentují nebo samostatně nahlízejí na efekt duální ekonomiky. Podle Benáčka (2000)¹² se česká ekonomika stává duální už od roku 1993. Ke stejnému závěru

⁴ BENÁČEK, V. (2000): Přímé zahraniční investice: praxe, teorie a aplikace.

⁵ DAMBORSKÝ, M. – DOBRÁ, S. – WOKOUN, R. (2010): Lokalizace firmy a teorie přímých zahraničních investic.

⁶ BLAŽEK, L – ŠAFROVÁ DRÁŠILOVÁ, A. (2013): Národní společnosti v České republice: vývojové trendy, organizace a řízení, kultura a odpovědnost.

⁷ JORGENSEN, D.W. (1961): The development of a dual economy.

⁸ AURIOL, E. (2013): Barriers to formal entrepreneurship in developing countries.

⁹ BARRELL, R. – HOLLAND, D. (2000): Foreign direct investment and enterprise restructuring in Central Europe.

¹⁰ SABIRIANOVA, K. – TERRELL, K. – SVEJNAR, J. (2005): Distance to the efficiency frontier and foreign direct investment spillovers.

¹¹ HAGEMEJER, J. – TYROWICZ, J. (2012): Is the effect really so large? Firm-level evidence on the role of FDI in a transitiv economy.

¹² BENÁČEK, V. (2000): Přímé zahraniční investice: praxe, teorie a aplikace.

dochází také další studie v průběhu času, např. Srholec (2004)¹³, Zamrazilová (2007)¹⁴ nebo Blažek a Drášilová (2013)¹⁵.

Duální ekonomika podle Benáčka (2000)¹⁶ nebo Zamrazilové (2007)¹⁷ znamená zaostávání domácího segmentu ekonomiky za segmentem zahraničních firem. Podle Blažka a Drášilové (2013)¹⁸ dochází v hostitelské zemi k rozdělení na dva sektory. Jeden tvoří efektivní podniky pod zahraniční kontrolou, druhý pak méně efektivní domácí podniky. Spolupráce mezi těmito dvěma skupinami podniků je velmi malá nebo žádná, což může v konkurenčním boji vést k přeorientaci domácích podniků na méně náročné trhy, následnému zaostávání nebo až k ukončení činnosti.

V krátkodobém horizontu přílivu přímých zahraničních investic z rozvinutých ekonomik do tranzitivních jsou rozdíly mezi podniky v domácím a zahraničním vlastnictví přirozené. Z dlouhodobého hlediska by však domácí firmy měly navázat výrobní a obchodní vztahy se zahraničními podniky. Dalším projevem duality může být vědomé vytlačování slabších domácích konkurentů z trhu, jde o tzv. vytěšňující efekt (Zamrazilová, 2007).¹⁹

2 Podniky a sektor nefinančních podniků

Hospodářství země je výsledkem činnosti velkého počtu jednotek, které provádějí různé transakce za účelem výroby, financování, rozdělování, spotřeby a akumulace. Tyto jednotky se označují jako institucionální jednotky. Podle současné metodiky Evropského systému národních a regionálních účtů v Evropské unii (zkráceně ESA 2010) je národní hospodářství charakterizováno jako souhrn rezidentských institucionálních jednotek. (Nařízení, 2013)²⁰

Institucionální jednotky (rezidentské), které mají podobný typ ekonomického chování, jsou seskupovány do vyšších celků – sektorů a subsektorů. Podle metodiky ESA 2010 institucionální jednotky, které mají podobné ekonomické chování, jsou dále seskupovány do vyšších celků - sektorů a subsektorů. Národní hospodářství tvoří pět rezidentských institucionálních sektorů (Nařízení, 2013)²¹:

- nefinanční podniky,
- finanční instituce,
- vládní instituce,
- domácnosti,
- neziskové instituce sloužící domácnostem.

Sektor nefinančních podniků zahrnuje všechny soukromé a veřejné podniky, které se zabývají produkcí zboží nebo poskytováním nefinančních služeb, přičemž jak zboží, tak služby mají tržní určení (Nařízení, 2013)²². Jinak řečeno, nefinanční podniky představují veřejné nebo soukromé podniky a společnosti všech odvětví národního hospodářství s výjimkou finančních,

¹³ SRHOLEC, M. (2004): Význam podniků pod zahraniční kontrolou pro restrukturalizaci ve zpracovatelském průmyslu.

¹⁴ ZAMRAZILOVÁ, E. (2007): Důsledky přílivu přímých zahraničních investic.

¹⁵ BLAŽEK, L – ŠAFROVÁ DRÁŠILOVÁ, A. (2013): Národní společnosti v České republice: vývojové trendy, organizace a řízení, kultura a odpovědnost.

¹⁶ BENÁČEK, V. (2000): Přímé zahraniční investice: praxe, teorie a aplikace.

¹⁷ ZAMRAZILOVÁ, E. (2007): Důsledky přílivu přímých zahraničních investic.

¹⁸ BLAŽEK, L – ŠAFROVÁ DRÁŠILOVÁ, A. (2013): Národní společnosti v České republice: vývojové trendy, organizace a řízení, kultura a odpovědnost.

¹⁹ ZAMRAZILOVÁ, E. (2007): Důsledky přílivu přímých zahraničních investic.

²⁰ Nařízení č. 549/2013/EP a Rady EU, s. 45, 56.

²¹ Nařízení č. 549/2013/EP a Rady EU, s. 45, 58, 61-63.

²² Nařízení č. 549/2013/EP a Rady EU, s. 65.

pojišťovacích nebo netržních služeb (Hronová, S. - Hindls, R., 2012)²³. Hlavní činností jednotek sektoru nefinančních podniků je výroba tržních výrobků a poskytování tržních nefinančních služeb (Nařízení, 2013)²⁴.

Sektor nefinančních podniků je z hlediska vlastnictví (kontroly majetku) rozdělen na tři podsektory (Nařízení, 2013)²⁵:

- veřejné nefinanční podniky,
- národní soukromé nefinanční podniky,
- nefinanční podniky pod zahraniční kontrolou.

Podsektor veřejných nefinančních podniků sdružuje jednotky, které jsou pod kontrolou státu (Hronová, S. – Fischer, J. – Hindls, R. – Sixta, J., 2009)²⁶, přesněji řečeno pod kontrolou jednotek vládních institucí (Nařízení, 2013)²⁷. Podsektor národních soukromých nefinančních podniků seskupuje jednotky, které nejsou pod kontrolou sektoru vládních institucí nebo nerezidentských jednotek (Nařízení, 2013)²⁷, tj. jsou v soukromém vlastnictví subjektů daného státu. Podsektor nefinančních podniků pod zahraniční kontrolou tvoří jednotky, které jsou pod kontrolou nerezidentských jednotek (Nařízení, 2013)²⁷.

3 Metody, data a vybrané ukazatele

Srholec (2004)²⁸ sleduje a hodnotí existenci duální ekonomiky v ČR na základě srovnání ukazatelů produktivity práce, investiční aktivity, vývozní orientace v podnicích v domácím a zahraničním vlastnictví. Zamrazilová (2007)²⁹ rozsah duality v ekonomice zjišťuje pomocí produktivity práce, rentability nákladů a dle dynamiky vývozu mezi podniky.

Účelem sektorových analýz je, aby poskytly srozumitelné, stručné, v čase a prostoru srovnatelné informace o ekonomickém chování národního hospodářství, institucionálního sektoru nebo subsektoru (Hronová, S. – Fischer, J. – Hindls, R. – Sixta, J., 2009)³⁰. Data pro sektorovou analýzu jsou získána z národních účtů, ty však údaje za institucionální sektory (včetně subsektorů) prezentují pouze v běžných cenách. Pro zachycení vývoje v čase i mezinárodní srovnání je tak důležité eliminovat různé úrovně cenových hladin. To je možné provést vyjádřením pomocí cen jiného období (pro zachycení vývoje v čase) nebo pomocí relativních ukazatelů, které mohou posloužit jak pro zachycení vývoje v čase tak prostoru pro popis, analýzu a zhodnocení chování sektoru nefinančních podniků užívají autoři např. Hronová a Hindls (1997)³¹, Leythienne a Šmoková (2009)³², Pošta a Nečadová (2010)³³ nebo Hronová a Hindls (2012)³⁴ zejména relativních ukazatelů, které lze užít v čase i prostoru.

²³ HRONOVÁ, S. – HINDLS, R. (2012): Economic Crises in the Results of the Non-Financial Corporations Sector in the Czech Republic, s. 6.

²⁴ Nařízení č. 549/2013/EP a Rady EU, s. 65.

²⁵ Nařízení č. 549/2013/EP a Rady EU, s. 66.

²⁶ HRONOVÁ, S. – FISCHER, J. – HINDLS, R. – SIXTA, J. (2009): Národní účetnictví: Nástroj popisu globální ekonomiky, s. 55.

²⁷ Nařízení č. 549/2013/EP a Rady EU, s. 66.

²⁸ SRHOLEC, M. (2004): Význam podniků pod zahraniční kontrolou pro restrukturalizaci ve zpracovatelském průmyslu.

²⁹ ZAMRAZILOVÁ, E. (2007): Důsledky přílivu přímých zahraničních investic.

³⁰ HRONOVÁ, S. – FISCHER, J. – HINDLS, R. – SIXTA, J. (2009): Národní účetnictví: Nástroj popisu globální ekonomiky, s. 119.

³¹ HRONOVÁ, S. – HINDLS, R. (1997): Národní účetnictví, s. 173-179.

³² LEYTHIENNE, D. – ŠMOKOVÁ, T. (2009): Business profit share and investment rate higher in the EU than in the USA.

³³ POŠTA, V. – NEČADOVÁ, M. (2010): Analýza firem nefinančního sektoru na základě národních účtů.

³⁴ HRONOVÁ, S. – HINDLS, R. (2012): Economic Crises in the Results of the Non-Financial Corporations Sector in the Czech Republic.

V tomto příspěvku jsou jako ukazatele sektorové analýzy, které zkoumají chování podnikového sektoru, užity: podíl hrubých přidaných hodnot, hrubý podíl na zisku, podíl nákladů práce, mzdy a platy a produktivita práce³⁵.

Rozdílnosti v chování podsektorů národních soukromých nefinančních podniků a nefinančních podniků pod zahraniční kontrolou jsou zjišťovány pomocí analýzy rozptylu (ANOVA). Podle Hendla (2012)³⁶ je postup následující: „základní statistikou v analýze rozptylu je *F-testovací statistika rozdílnosti skupinových průměrů*, pomocí níž se testuje hypotéze, zda průměry ve skupinách určených kombinacemi faktorů se od sebe liší více než na základě působení náhodného kolísání. Pokud se průměry neliší významně, usuzujeme, že faktory nemají na závisle proměnnou vliv“.

Je tedy zkoumána nulová hypotéza (H_0), že průměry hodnot jsou stejné v obou skupinách, tzn. H_0 říká, že původ kapitálu nemá vliv na průměrnou hodnotu: $H_0 = \bar{x}_1 = \bar{x}_2$, kde $\bar{x}$ je právě střední hodnota skupiny, $H_1 = \bar{x}_1 \neq \bar{x}_2$ (Hendl, 2012)³⁶.

Sektor nefinančních podniků je vyhodnocován v celém období, tj. 1993 – 2015. Veškeré údaje byly získány z Českého statistického úřadu z databáze národních účtů.

Základním ukazatelem je podíl hrubých přidaných hodnot (*GVAR – Gross value added ratio*) sektoru nefinančních podniků, resp. příslušných podsektorů na hrubé přidané hodnotě celého národního hospodářství, podle (1):

$$GVAR = \frac{GVA_s}{GVA_E} \quad (1)$$

kde GVA_s představuje hrubou přidanou hodnotu sektoru nefinančních podniků, resp. jeho podsektorů a GVA_E následně pak hrubou přidanou hodnotu celé ekonomiky.

Dalším ukazatelem je hrubý podíl na zisku (*GPS – Gross profit share*)³⁷, který v podnikové finanční analýze koresponduje s ukazatelem rentability tržeb (*ROS – Return on Sales*). *GPS* pak může být zapsán jako (2):

$$GPS = \frac{GOS}{GVA} \quad (2)$$

kde *GOS* představuje hrubý provozní přebytek (*Gross operating surplus*), tj. *EBIT* v podniku a *GVA* potom hrubou přidanou hodnotu, tj. *Sales* v podniku. Hrubý provozní přebytek zahrnuje to, co sektoru nefinančních podniků zbude po uhrazení všech nákladů, které jsou spojeny s jeho produktivní činností (Hronová et al., 2009)³⁸. Hrubá přidaná hodnota pak vyjadřuje hodnotu nově vytvořené produkce, která byla sektorem prodána. Jedná se o hlavní ukazatel ekonomické výkonnosti sektoru, ukazuje tak schopnost sektoru nefinančních podniků generovat zisk z výroby (Hronová a Hindls, 2012)³⁹, tj. jak velkého zisku jsou podniky v ekonomice schopny dosáhnout na jednu jednotku hrubé přidané hodnoty.

³⁵ Termín *hrubá* v ukazatelích znamená, že ukazatelé jsou včetně spotřeby fixního kapitálu, naproti tomu termín *čistá* znamená, že indikátor nemá započítanu spotřebu fixního kapitálu.

³⁶ HENDL, J. (2012): Přehled statistických metod: analýza a metaanalýza dat, s. 348.

³⁷ Ukazatel *GPS* je vypočítán na základě metodiky Eurostatu (Eurostat, 2016)

³⁸ HRONOVÁ, S. – FISCHER, J. – HINDLS, R. – SIXTA, J. (2009): Národní účetnictví: Nástroj popisu globální ekonomiky, s. 120.

³⁹ HRONOVÁ, S. – HINDLS, R. (2012): Economic Crises in the Results of the Non-Financial Corporations Sector in the Czech Republic, s. 9.

Podíl nákladů práce (*LCR - Labour costs ratio*) lze vyjádřit jako (3):

$$LCR = \frac{CE}{GVA} \quad (3)$$

kde *CE* znamená náhrady zaměstnancům, tj. veškeré náklady zaměstnavatele související se zaměstnáváním pracovní síly (Hronová et al., 2009)⁴⁰ a *GVA* opět hrubou přidanou hodnotu. *LCR* tak ukazují, jaký podíl na nově vytvořené hodnotě představují mzdové náklady, tj. jak velké mzdové náklady musí podnikový sektor uhradit z každé jednotky hrubé přidané hodnoty. Je tedy zřejmé, že čím vyšší je hodnota ukazatele, tím vyšší jsou mzdové náklady a tím méně připadá na hrubý provozní přebytek (*GOS*)⁴¹.

Podíl mezd a platů (*WSR – Wages and salaries ratio*) – je vyjádřen podle vztahu (4):

$$WSR = \frac{WS}{E} \quad (4)$$

kde *WS* představují mzdy a platy, tj. důchody vyplácené zaměstnancům jako odměnu za práci (Hronová et al., 2009)⁴², *E* pak počet zaměstnaných. Ukazatel *WSR* tak informuje, jak velký důchod pobírá zaměstnaná osoba podsektoru (nebo sektoru).

Produktivita práce (*LP – labour productivity*) – je vyjádřena dle vztahu (5):

$$LP = \frac{GVA}{E} \quad (5)$$

Ukazatel *LP* vyjadřuje hodnotu vytvořené hrubé přidané hodnoty zaměstnanou osobou.

Ukazatelé podíl hrubých přidaných hodnot, hrubý podíl na zisku nebo podíl nákladů práce lze také po vynásobení stem interpretovat v procentech. Naproti tomu ukazatelé podíl mezd a platů a produktivity práce jsou dále v textu vyjádřeny v tisících Kč na zaměstnanou osobu.

4 Empirické výsledky

Graf 1 zachycuje vývoj podílu hrubých přidaných hodnot jednotlivých podsektorů sektoru nefinančních podniků včetně samotného sektoru k hrubé přidané hodnotě celé ekonomiky (*GVAR*). I když zkoumané období začíná rokem 1993, i tak je v rámci transformačního procesu zřejmý pokles veřejných nefinančních podniků a růst soukromých podniků. Za třináct let, tj. od roku 1993 do roku 2005⁴³ došlo k poklesu o 17,8 p. b. veřejných nefinančních podniků. Podsektor národních soukromých nefinančních podniků zaznamenal počáteční nárůst v letech 1993 - 1997 o 8,4 p. b., zatímco podsektor nefinančních podniků pod zahraniční kontrolou rostl neustále až do roku 2008 a to o 25,9 p. b. Vyšší podíl na tvorbě hrubé přidané hodnoty ekonomiky zaznamenal podsektor nefinančních podniků pod zahraniční kontrolou od roku 2006 a od té doby je stále vyšší.

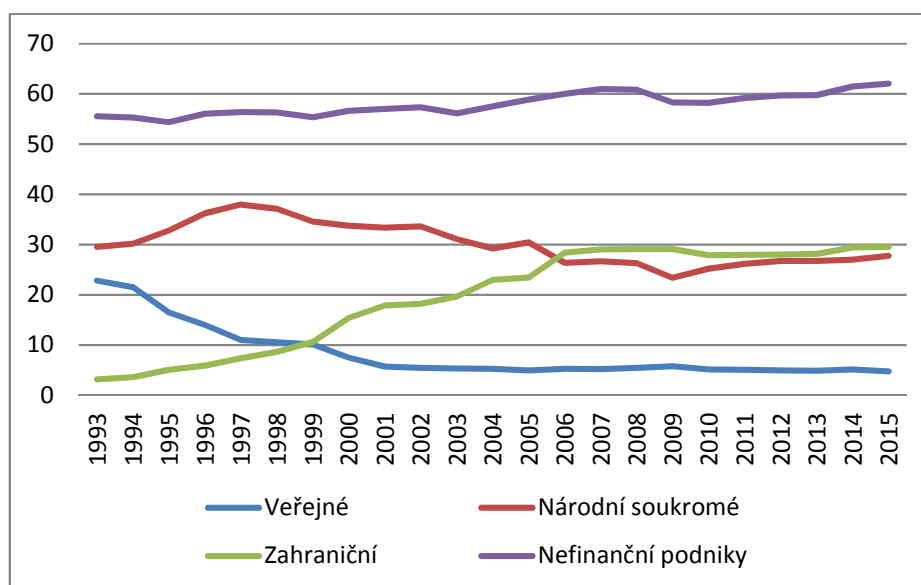
⁴⁰ HRONOVÁ, S. – FISCHER, J. – HINDLS, R. – SIXTA, J. (2009): Národní účetnictví: Nástroj popisu globální ekonomiky, s. 294.

⁴¹ HRONOVÁ, S. – HINDLS, R. (1997): Národní účetnictví, s. 175.

⁴² HRONOVÁ, S. – FISCHER, J. – HINDLS, R. – SIXTA, J. (2009): Národní účetnictví: Nástroj popisu globální ekonomiky, s. 294.

⁴³ Poprvé od roku 1993 došlo k zastavení sestupného trendu tohoto podsektoru.

Graf 1: Podíl hrubé přidané hodnoty (GVAR, v %)

Pramen: ČSÚ, vlastní zpracování.

Z podílových dat dále vyplývá, že zatímco mezi lety 1993 – 1997 byl úbytek podílu veřejných nefinančních podniků na hrubé přidané hodnotě nahrazen více výkonem národních soukromých podniků než podniků pod zahraniční kontrolou. Od roku 1998 dochází k situaci, kdy i výkon národních soukromých podniků (společně s veřejnými) je nahrazován podniky pod zahraniční kontrolou.

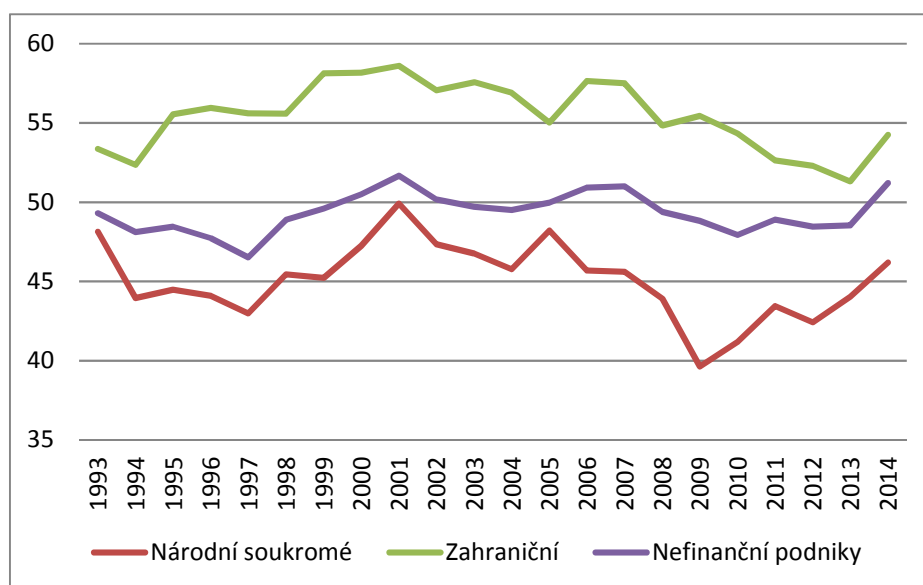
V celém sledovaném období (1993 - 2015) dosáhl sektor nefinančních podniků průměrného podílu 58,0 %, domácí podniky průměrného podílu 30,1 %, zatímco podniky pod zahraniční kontrolou 19,5 %. Domácí podniky ve sledovaném období vykázaly průměrný pokles 0,3 %, celý sektor naopak vykazoval průměrný růst 0,5 %, ke kterému významně přispěl průměrný růst podniků pod zahraniční kontrolou 10,7 %.

Pomocí metody ANOVA bylo zjištěno, že rozdíly v chování subsektorů národních soukromých a zahraničních nefinančních podniků jsou statisticky významné. Původ kapitálu má tedy vliv a české hospodářství tak v tomto ukazateli vykazuje známky duální ekonomiky.

Jelikož pro posuzování vlivu vlastnictví kapitálu jsou metodou ANOVA vyhodnocovány údaje za národní soukromé nefinanční podniky a nefinanční podniky pod zahraniční kontrolou, budou dále zkoumány jen tyto dva subsektory včetně údajů za sektor nefinančních podniků jako celku.

Průměrná výše hrubého podílu na zisku sektoru nefinančních podniků činí 50,3 % (Graf 2). Podniky dosahují z 1 Kč vytvořené hrubé přidané hodnoty 0,50 Kč zisku. Podniky pod zahraniční kontrolou dosahují vyšší průměrné rentability (55,4 %, tj. 0,55 Kč zisku) oproti národním soukromým (45,2 %, tj. 0,45 Kč zisku). Podniky pod zahraniční kontrolou byly ziskovější v celém sledovaném období. Ziskovost domácích podniků však ve sledovaném období v průměru klesala o 0,1 %, zatímco u podniků pod zahraniční kontrolou v průměru rostla o 0,1 %.

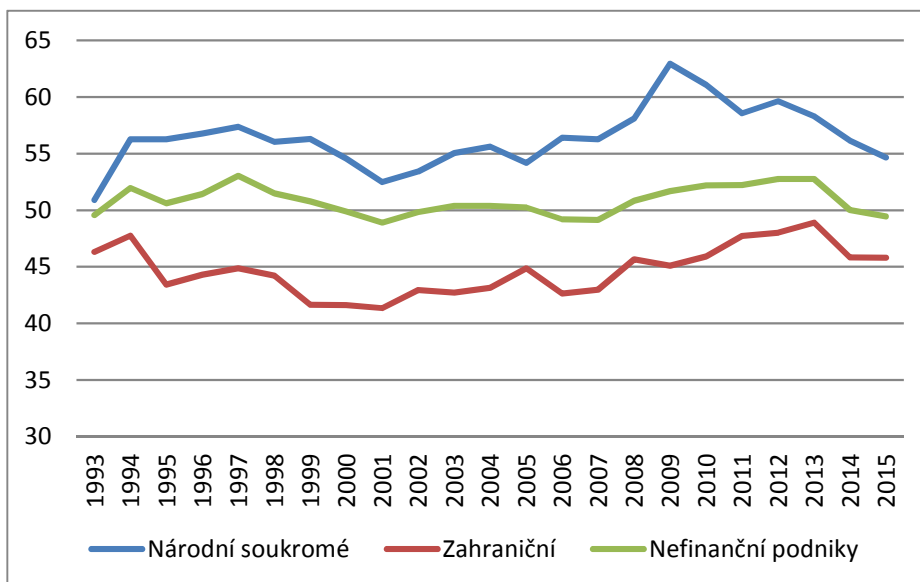
Graf 2: Hrubý podíl na zisku (GPS, v %)

Pramen: ČSÚ, vlastní zpracování.

Také zde bylo zjištěno, že rozdíly v chování podsektorů národních soukromých a zahraničních nefinančních podniků jsou statisticky významné. Původ kapitálu má tedy vliv a české hospodářství tak v tomto ukazateli vykazuje známky duální ekonomiky.

Graf 3: Podíl nákladů práce (LCR, v %)

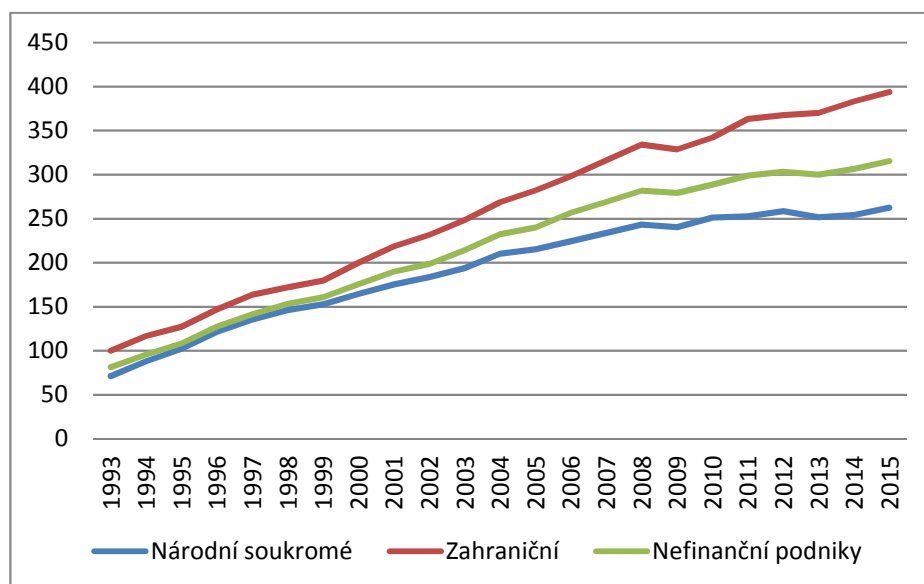

Pramen: ČSÚ, vlastní zpracování.

Podíl nákladů práce ukazuje graf 3 a je zřejmé, že národní soukromé nefinanční podniky vykazují vyšší náklady práce (průměrná výše 56,4 %) oproti podnikům pod zahraniční kontrolou (průměrná výše 44,7 %), v případě sektoru jako celku se jedná o 50,8 %. Podniky v ČR tak vydají polovinu ze své vytvoření hrubé přidané hodnoty na úhradu mzdových nákladů. Národní soukromé podniky z každé koruny hrubé přidané hodnoty uhradí téměř 0,57 Kč, oproti 0,45 Kč u podniků pod zahraniční kontrolou.

Také u tohoto ukazatele byly zjištěny významné rozdíly v chování obou podsektorů. Původ kapitálu má tedy vliv a české hospodářství tak v tomto ukazateli vykazuje známky duální ekonomiky.

Graf 4: Podíl mezd a platů (WSR, v tis. Kč/os.)

Praměň: ČSÚ, vlastní zpracování.

Graf 4 ukazuje vývoj ukazatele podíl mezd a platů, ze kterého je zřejmé, že zaměstnanci podniků pod zahraniční kontrolou dostávají odměny za odvedenou práci než zaměstnanci národních soukromých podniků, přestože nákladově vzhledem k nově vytvořené hodnotě je tato situace obrácená a naznačuje, že v podnicích pod zahraniční kontrolou musí být vyšší produktivita práce.

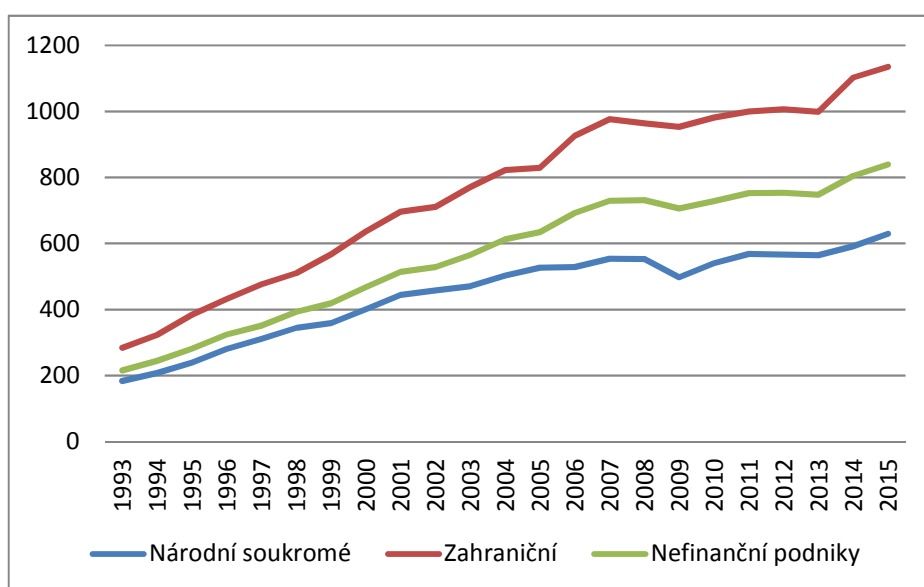
Průměrná výše mezd a platů v sektoru nefinančních podniků byla 218,2 tis. Kč/os., v domácích podnicích pak 192,8 tis. Kč/os. a v podnicích pod zahraniční kontrolou 258,8 tis. Kč/os. V celém sektoru rostly mzdy a platy v průměru 6,4 % ročně, stejně tomu bylo i u podniků pod zahraniční kontrolou, průměrný růst 6,1 % pak vykázaly domácí podniky.

Také u tohoto ukazatele byly zjištěny významné rozdíly v chování obou podsektorů. Původ kapitálu má tedy vliv a české hospodářství tak v tomto ukazateli vykazuje známky duální ekonomiky.

Vyšší ziskovost, nižší náklady práce a vyšší odměny zaměstnancům mohou být mimo jiné způsobeny vyšší produktivitou práce, která souvisí s vyšší produktivitou kapitálu. Vyšší produktivitu práce po celé sledované období realizovaly podniky pod zahraniční kontrolou (760,2 tis. Kč/os. vs. 448,7 tis. Kč/os. u národních soukromých podniků). Celý sektor vykázal průměrnou produktivitu práce 566,9 tis. Kč/os. Produktivita práce rostla u národních soukromých podniků v průměru o 5,8 %, zatímco u podniků pod zahraniční kontrolou o 6,5 % a v celém sektoru následně o 6,4 %.

Také u tohoto ukazatele byly zjištěny významné rozdíly v chování obou podsektorů. Původ kapitálu má tedy vliv a české hospodářství tak v tomto ukazateli vykazuje známky duální ekonomiky.

Graf 5: Produktivita práce (LP, v tis. Kč/os.)

Pramen: ČSÚ, vlastní zpracování.

V úvodu článku byla položena otázka. Má původ kapitálu vliv na chování podnikového sektoru? Podle výše uvedených ukazatelů a potvrzení rozdílnosti metodou ANOVA lze odpovědět, že původ kapitálu má vliv na rozdílné chování skupin podniků v rámci sektoru nefinančních podniků. České hospodářství tak vykazuje známky duální ekonomiky.

Závěr

Přímé zahraniční investice jako zdroj zahraničního kapitálu mají řadu jak pozitivních tak negativních vlivů na hostitelskou ekonomiku. Článek se zabýval jedním z těchto negativních vlivů – duální ekonomikou.

Cílem článku bylo zhodnotit chování podnikového sektoru v závislosti na vlastnictví kapitálu. K tomuto cíli měla napomoci otázka, kterou si autor položil. Má původ kapitálu vliv na chování podnikového sektoru? Podle zkoumaných ukazatelů, kterými byly: podíl hrubých přidaných hodnot, hrubý podíl na zisku, podíl nákladů práce, podíl mezd a platů a produktivita práce, a potvrzení rozdílnosti metodou ANOVA lze odpovědět, že původ kapitálu má vliv na rozdílné chování skupin podniků v rámci sektoru nefinančních podniků. České hospodářství tak vykazuje známky duální ekonomiky.

V případě hrubého podílu na zisku vykazovaly podniky pod zahraniční kontrolou vyšších zisků oproti národním soukromým nefinančním podnikům. Naopak u podílu nákladů práce vykazovaly domácí podniky vyšší nákladovost. Zaměstnanci v podnicích pod zahraniční kontrolou obdržely vyšší odměny za práci než zaměstnanci v domácích podnicích. Posledním sledovaným ukazatelem byla produktivita práce, která byla vyšší v podnicích pod zahraniční kontrolou. Vyšší produktivita práce a kapitálu tak zejména mohou za příznivější výsledky u sledovaných ukazatelů v případě podniků pod zahraniční kontrolou.

Použitá literatura:

1. AURIOL, E. (2013): Barriers to formal entrepreneurship in developing countries. [online]. In: *The World Bank, 2013*. [Citované 25. 11. 2017]. Dostupné na internetu: http://siteresources.worldbank.org/EXTNWDR2013/Resources/8258024-1352909193861/8936935-1356011448215/8986901-1380568255405/WDR14_bp_Barriers_to_formal_entrepreneurship_Auriol.pdf.

2. BARRELL, R. - HOLLAND, D. (2000): Foreign direct investment and enterprise restructuring in Central Europe. In: *Economics of Transition*, 2000, roč. 8, č. 2, s. 477-504.
3. BENÁČEK, V. (2000): Přímé zahraniční investice: praxe, teorie a aplikace. In: *Politická ekonomie*, 2000, roč. 48, č. 1, s. 7-24.
4. BLAŽEK, L. – ŠAFROVÁ DRÁŠILOVÁ, A. (2013): *Nadnárodní společnosti v České republice: vývojové trendy, organizace a řízení, kultura a odpovědnost*. Praha: C. H. Beck, 2013. ISBN 978-80-7400-478-0.
5. DAMBORSKÝ, M. – DOBRÁ, S. – WOKOUN, R. (2010): *Lokalizace firmy a teorie přímých zahraničních investic*. In: WOKOUN, R. – TVRDOŇ, J. eds. *Přímé zahraniční investice a regionální rozvoj*. Praha: VŠE, 2010. ISBN 978-80-245-1736-0.
6. EUROSTAT, 2016. Eurostat Metadata. [online]. [Citované 30.11.2017]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/EN/nasa_10_nf_tr_esms.htm.
7. HAGEMER, J. – TYROWICZ, J. (2012): Is the effect really so large? Firm-level evidence on the role of FDI in a transition economy. In: *Economics of Transition*, 2012, roč. 20, č. 2, s. 195-233.
8. HENDL, J. (2012): *Přehled statistických metod: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0200-4.
9. HRONOVÁ, S. – HINDLS, R. (1997): *Národní účetnictví*. Praha: Grada Publishing, 1997. ISBN 80-7169-466-5.
10. HRONOVÁ, S. – FISCHER, J. - HINDLS, R. – SIXTA, J. (2009): *Národní účetnictví: Nástroj popisu globální ekonomiky*. Praha: C. H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-153-6.
11. HRONOVÁ, S. - HINDLS, R. (2012): Economic Crises in the Results of the Non-Financial Corporations Sector in the Czech Republic. In: *Statistika*, 2012, roč. 49, č. 3, s. 4-18.
12. JORGENSEN, D. W. (1961): The development of a dual economy. In: *The Economic Journal*, 1961, roč. 71, č. 282, s. 309-334.
13. LEYTHIENNE, D. – ŠMOKOVÁ, T. (2009): Business profit share and investment rate higher in the EU than in the USA. [online]. In: *Economy and finance*, 2009, roč. 28, s. 1-. [Citované 25. 11. 2017]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3433488/5280941/KS-SF-09-028-EN.PDF/84273e80-a461-479a-958b-37216b1bde30?version=1.0>.
14. Nařízení Evropského parlamentu a Rady EU č. 549/2013 ze dne 21. května 2013 o Evropském systému národních a regionálních účtů v Evropské unii. [online]. In: EUR-lex [právní informační systém EU]. [Citované 27. 11. 2017]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:174:0001:0727:CS:PDF>.
15. POŠTA, V. – NEČADOVÁ, M. (2010): Analýza firem nefinančního sektoru na základě národních účtů. In: *Ekonomika a management*, 2010, roč. 4, č. 4, s. 1-13.
16. SABIRIANOVA, K. – TERRELL, K. – SVEJNAR, J. (2005): Distance to the efficiency frontier and foreign direct investment spillovers. In: *Journal of the European Economics Association*, 2005, roč. 3, č. 2-3, s. 576-586.
17. SRHOLEC, M. (2004): *Význam podniků pod zahraniční kontrolou pro restrukturalizaci ve zpracovatelském průmyslu*. In: KADEŘÁBKOVÁ, A. ed. *Růst, stabilita a konkurenceschopnost II: Česká republika v globalizované a znalostní ekonomice*. Praha: Linde, 2004. ISBN 80-86131-49-1.

18. ZAMRAZILOVÁ, E. (2007): *Důsledky přílivu přímých zahraničních investic*. In: KADERÁBKOVÁ, A. ed. *Růst, stabilita a konkurenceschopnost III: Česká republika v globalizované a znalostní ekonomice*. Praha: Linde, 2007. ISBN 978-80-86131-71-9.
19. ŽĎÁREK, V. (2005): Přímé zahraniční investice. In: *Bulletin CES VŠEM*, 2005, č. 11, s. 6-7.

Kontakt:

Ing. Tomáš Verner

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné

Slezská univerzita v Opavě

Univerzitní náměstí 1934/3

733 40 Karviná, Česká republika

e-mail: verner@opf.slu.cz

TOPICAL ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF A MODERN SCIENCE-INTENSIVE ENTERPRISE

Elena Vetrova^a –Irina Gladysheva^b –Anton Vashchillo^c

^a ITMO University, St. Petersburg, Russian Federation, 49, Kronverskij Ave, St. Petersburg, 197101, Russian Federation, e-mail: vetrovaelenik@gmail.com.

^b Peoples Friendship University of Russia (RUDN University), Russian Federation, 6, Miklukho-Maklaya Street, Moscow, 117198, Russian Federation, givrisha2007@gmail.com.

^c SC «Svetlana-Simiconductors», Russian Federation, 27, Engels ave., Saint-Petersburg, 194156, Russian Federation, vashchillo@svetpol.ru.

The article considers topical for the conditions and problems of the functioning of a knowledge-intensive enterprise, the development of its forms and methods of organization of production, taking into account the life cycle of the product and the enterprise. The purpose of the work: to develop a model for selecting and developing forms and methods for organizing knowledge-intensive production, taking into account the features and conditions of functioning of a modern science-intensive enterprise. The author's model of choosing the type, methods and forms of organization of high technology production by the criterion of resource optimization taking into account the enterprise's potential is pro science-intensive enterprise, life cycle theory, theory of fuzzy sets.

Key words: high technology, life cycle, knowledge-intensive, model

JEL: L11, L15, L65

Introduction

The high technology enterprises set specific requirements to the production arrangements taking in consideration particular quality of output. It is necessary to participate in development of new and improvement of exhistig output along with the production running. For high technology enterprises these problems are very much connected with the conditions of the functioning of the enterprise. The relevance of the study of the development directions of the development of the high technology enterprises even increses now because of the following reasons:

- the level and substance of the science-intensivness is changing which requires the corresponding improvements of organizational and scientific-and-technical features.
- the systematical problems connected with the backwardness in development exist in functioning of the high technology enterprises in Russia.

The concepts, approaches, forms and methods of organizing of the production of new products are quite actively discussed In the scientific and methodological literature. However, such an aspect as organization of knowledge-intensive production is not given due attention.

The purpose of the work: to develop a model for selecting and developing forms and methods for organizing knowledge-intensive production, taking into account the features and conditions of functioning of a modern science-intensive enterprise.

Methodology: theory of product life cycles, enterprises and innovations; theory of fuzzy sets.

1 Literature Review and Methodology

The enterprise is considered to be a high-technology enterprise in case if production is associated with a certain volume of research and development (R & D) (according to different estimates - from 15 % to 40-50 % or more). In the world practice, the classification of industries and enterprises according to the level of knowledge-intensity is carried out according to the coefficient of science-intensity - the ratio of the volume of expenditure on R & D to the gross output of this industry (more than 17 %¹)

The industrie is considered to be a high technology one, in case if it's science intensity level exceeds the average level of the production industries; this average level changes following the the technology progress.

The main specific features of production of high technology products are²³:

- the integrated nature of production activities, which includes a virtually complete cycle of the innovation process - from R & D to batch production and exploitation, which determines project approach for management purposes;

- a large volume of R & D, production of the pilot samples of products, design changes and modifications and products' adjustments during the whole production period;

- a significant duration of the life cycle of the product, which complicates the production management due to time lag of the effect of the managing inputs and increases the responsibility for the development strategy choice;

- a combination of the focus of R & D and the production on a specific result with perspective directions of scientific and technological development;

- high scientific and technical level of products, which must meet or outrun world standards;

- the dominance of the process of technology change over production and its organization and the necessity of the continuous and timely updating of the basic production assets, development of a pilot experimental and production base;

- multiplicity of researches and development, diversification and multinomenclature of production;

- high dynamism of production development, it's organization, including types, methods and forms of production organization;

- the creation of new products, as a rule, is carried out in parallel with the development of its main components;

- the unique teams with a large proportion of researchers, highly skilled engineers and technical personal and workers;

All the above determines the relevance and complexity of management, the importance of choosing forms and methods of organization of high technology production and their development in the constantly changing technological and market environment of the enterprise functioning.

The basis of this research is the statement about the prevalence of the project approach in the management of a knowledge-intensive enterprise. And the projects in most cases are innovative. This determined the inclusion in the model of the choice of form and methods of organizing of the production of the project life cycle, closely related to the life cycle of the product, organization and innovation.

¹ Science, Technology and Industry. Scoreboard of Indicators 20076Paris: OECD, 2007.

² MOROZOV, Yu. (2007): *Innovative management*, Moscow: UNITY-DANA, 2007. ISBN 5-238-00197-5

³ KHRUSTALEV, E. (2001): Problems of organization and management in science-intensive branches of the Russian economy. In: *Journal of Management in Russia and abroad*, 2001, No. 1, pp. 23-34.

Thus, it is expedient to use the theory of the life cycle of the organization of I. Adizes⁴ and its development by the authors of this research⁵. Within the framework of project management, it is proposed to consider the solution of the problem of choosing of the forms and methods of industrial engineering of a knowledge-intensive enterprise considering all the life cycles: the organization, the products, the innovation and the project. This is the basis for the proposed model.

It is difficult to formalize the algorithm and the criteria for selecting forms and methods of organization of high technology production by traditional quantitative decision-making methods due to the high degree of uncertainty in the results of R & D and the risks of efficiency and commercial feasibility of projects.

Therefore, it is proposed to use the theory of fuzzy sets⁶ for the purposes of the evaluation of the effectiveness of possible options. It should be noted the existence of studies of the implementation of this method in relation to the choice of the method of organization of high technology production (construction of a two-dimensional model), but it is done without taking into account the theory of life cycles⁷.

While the deciding of the starting the project by the enterprise, the problem of the objective evaluation of the existing market capabilities and the current state of the enterprise's own facilities, i.e. potential assessment⁸. Therefore, it is proposed to evaluate the feasibility of choosing from a variety of options based on the potential of the enterprise.

The objective function of this choice is to optimize the costs and timing of projects under resource constraints. To formalize the problem, we suggest using a modification of the classification of vital resources for management purposes: M - finance; E1 - means of production, E2 - objects of labor; I1 - skills, I2 - documentation; T is time.

2 Research into the problems of science-intensive enterprises in Russia

In the process of transition to a market economy, Russian industrial enterprises, for various reasons, lost their positions on science intensity. The internal costs of research and development are inadequate (about 1 % of GDP), the innovative activity of Russian enterprises is low (less than 10 %), incl. and knowledge-intensive. Investments in the fixed capital of high technology activities since 2014. the depreciation of fixed assets of high-tech enterprises remains critical (Table 1).

High innovative activity in high-tech industries of the economy (more than 30 %) is associated with the development of the domestic market, but this does not give significant results in foreign markets - the export of knowledge-intensive and high-tech goods is low and more than 40 % behind imports. It leads to ineffective cost of research and development in high-tech and knowledge-intensive industries, or their insufficient commercial feasibility.

Comparison of investments in R & D worldwide shows a significant backwardness of Russia from developed countries (Table 2). Russia is in the TOP 40 in terms of internal costs of R & D (GERD).

⁴ ADIZES, I. (2014): *Corporate Life Cycle Management*, 2014. Moscow: Mann, Ivanov and Ferber.

⁵ VETROVA, E., VASHCHILLO, A. (2017): Business culture in managing the innovative development of an industrial enterprise: a resource approach. In: *Journal of NIU ITMO. Series: Economics and Environmental Management*, 2017, Vol. 2, No. 29, pp. 39-47.

⁶ ZADE, L. (1976): *The concept of a linguistic variable and its application to the adoption of approximate solutions*, Moscow: Mir, 1976.

⁷ POPIKOV, A. (2015): Model of organization of production processes of high technology enterprises. In: *Journal of Organizer of production*, 2015, No. 4, pp. 19-26.

⁸ VETROVA, E., GUTOVA, N. (2011): The analysis of directions of development of strategic potential of the industrial enterprise. In: *Journal of Scientific and technical sheets of the St.-Petersburg state polytechnical university. Economic sciences*, 2011. Vol. 1, No. 114, pp. 92-98.

As a result, Russia has 3 % of the world market of R & D and is expected to reduce this share (Table 3)

The overall global investment growth in R & D is due to their significant increase in Asian countries, especially in China, which has increased its R & D investment by more than 10 % per year for several years. The current growth rate of R & D in China now stands at 7 %, which is more than twice as high as in the US and most European countries. As can be seen from table 3, Asia accounts for more than 40 % of all global investment in R & D, and its share continues to grow.

Table 1: Countries with the highest and lowest values of selected indicators in 2012

<i>Indexes</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>
Share of high-tech and knowledge-intensive industries in gross domestic product, %	n/i	19,7	20,3	21,1	21,8	21,5	22,4
Internal costs for researches and development, % Gross Domestic Product	1,13	1,01	1,03	1,03	1,07	1,10	1,10
Index of production as per high technology processing of economic activities in % to previous year	n/i	n/i	113,1	109,3	117,4	100,7	96,8
Innovative activity – all enterprises	n/i	n/i	31,3	30,4	32,0	31,7	30,8
Innovative activity of enterprises – knowledge-intensive kinds of economic activities	n/i	n/i	8,9	8,8	8,6	7,8	7,3
Average share of high-technology products in total export, %	n/i	n/i	н/д	9,9	8,7	11,3	13,3
Average share of high-tech goods in total imports, %	n/i	n/i	н/д	62,5	61,2	58,5	59,2
Depreciation of fixed assets, high-tech activities	49,3	50,2	50,2	48,1	47,1	44,0	45,8
Index of the investments in fixed assets, scientific researches and development	114,8	137,1	95,6	97,1	102,7	94,4	89,4

Source: Russian Statistical Yearbook. - URL: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/en/statistics/publications/catalog.

The US economy continues to outrun many Western economies - over the past two years, investment in researches and development has increased, while the investments in other directions of development has declined.

As a result of this situation only about 0,3 % - 0,5 % of science-intensive products in the world market belongs to Russia, while the USA - 36 %, Japan - 30 %, Germany - 17 %⁹.

⁹ DOLGOVA, M. (2014): Modern trends in the development of high technology and high-tech industries. In: Journal Fundamental research, 2014, Vol. 11, No. 4, pp. 852-857. Available online: <https://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=35645>.

Only a third of Russian enterprises are introducing new technologies according to the BEEPS research program of the European Bank for Reconstruction and Development and the World Bank. Therefore, the problem of the lack of own technological solutions remains unresolved.

Table 2: Forecast Gross Expenditures on R & D

	<i>2015 Actual</i>			<i>2016 Estimated</i>			<i>2017 Forecast</i>		
	<i>GDP PPP Bil, US\$</i>	<i>R&D as % GDP</i>	<i>GERD PPP Bil, US\$</i>	<i>GDP PPP Bil, US\$</i>	<i>R&D as % GDP</i>	<i>GERD PPP Bil, US\$</i>	<i>GDP PPP Bil, US\$</i>	<i>R&D as % GDP</i>	<i>GERD PPP Bil, US\$</i>
United States □	17950	2,77	496,84	18237	2,81	512.46	18638,0	2,83	527.46
China	19390	1,92	372,81	20669.7	1,94	400.99	21951,3	1,96	429.54
Japan	4830	3,41	164,59	4854.2	3,55	172.32	4883,3	3,5	173.36
Germany	3841	2,92	112,16	3906.3	2,88	112.50	3961,0	2,84	112.49
South Korea	1849	4,04	74,7	1898,9	4,26	80,89	1995,9	4,29	83,91
India	7965	0,85	67,7	8,570.3	0,85	72,85	9221,7	0,84	77,46
France	2647	2,26	59,82	2,681.4	2,24	60,06	2716,3	2,24	60,84
Russia	3718	1,5	55,77	3,688.3	1,5	55,32	2757,2	1,5	55.93

Source: Global R&D Funding forecast // A Supplement to R&D Magazine, Winter – 2017. C3 – 5.
<http://www.rdmag.com>

Table 3: Share of Total Global R&D Spending

<i>Country</i>	<i>2015 Actual</i>	<i>2016 Estimated</i>	<i>2017 Forecast</i>
North America (12 countries)	27,9	27,8	27,7
United States	25,8	25,6	25,5
South America (10 countries)	2,7	2,5	2,4
Europe (34 countries)	21,6	21,2	20,8
Germany	5,8	5,6	5,4
Asia (24 countries)	41,3	42,3	42,9
Japan	8,5	8,6	8,4
China	19,4	20,1	20,8
South Korea	3,9	4,0	4,1
India	3,5	3,6	3,8
Africa (18 countries)	1,0	0,9	0,9
Middle East (13 countries)	2,5	2,4	2,5
Russia/CAS (5 countries)	3,0	2,9	2,8
Total (116 countries)	100	100	100

Source: Global R&D Funding forecast // A Supplement to R&D Magazine, Winter – 2017. C3 – 5.
<http://www.rdmag.com>

Assessing the state of science-intensive enterprises in Russia, it should be noted that their production does not meet the basic signs of science-intensive, in particular: 1) in terms of growth (it should be 3-4 times higher than the growth rates of other branches of the economy); 2) by the share of added value in the final output (should be significant); 3) on the wages of employees (should be higher); 4) in terms of export volumes (should be significant) and, what

is especially important, in terms of innovative potential (it should be high and serve not only its own industry, but also other related sectors of the economy). The main reasons for this situation are:

1) Low level of financing of fundamental and applied science, diminishing of the role and significance of R & D management.

2) The disintegration and privatization of enterprises which were an integral part of research and production associations during the Soviet era. As a result, the production has lost its science intensity, enterprises that have such production have lost their positions in the market. In most cases, internal resources are not sufficient to get out of the current situation, and the State order does not allow complete implementation of the full cycle from R & D to the launch of new products and mass production.

3) Introduction of assembly production, progressive for some types of activities. As a result well working but obsolete foreign technologies were implemented in many industrial enterprises which caused respectively a sharp decline in the volume of works in design and construction in Russia.

4) The widespread use of foreign design systems, which use foreign components, and which are not designed for specific requirements for complex science-intensive Russian products.

Systematization of problems and conditions for certain characteristics of high technology production, which hamper the development of enterprises in Russia are presented in Table 4.

Table 4: Problems and conditions of functioning of high technology production in Russia

<i>characteristic</i>	<i>problems</i>	<i>conditions</i>	
		<i>positive</i>	<i>negative</i>
Market position	lost	development of the internal market	organizational and technological obstacles
science - intensive	lost	the import substitution policy stimulates	strong lag behind the world level
research and development	inadequate investments		strong lag behind the world level inadequate investments
innovation process	dispersed by different enterprises	Creation of working groups, coordination councils, etc.	enterprises belong to different owners
enterprise resources	deficit of almost all types of resources	State programs and project financing	inefficient allocation of resources
relations with suppliers and contractors	Underdevelopment of logistics and subcontracting infrastructure	Creation of working groups, coordination councils, etc.	Different interests and motivations of the participants
design standards	Differences between Russian and international standards	For the external market, mandatory application of Russian standards	For the domestic market, mandatory application of Russian standards

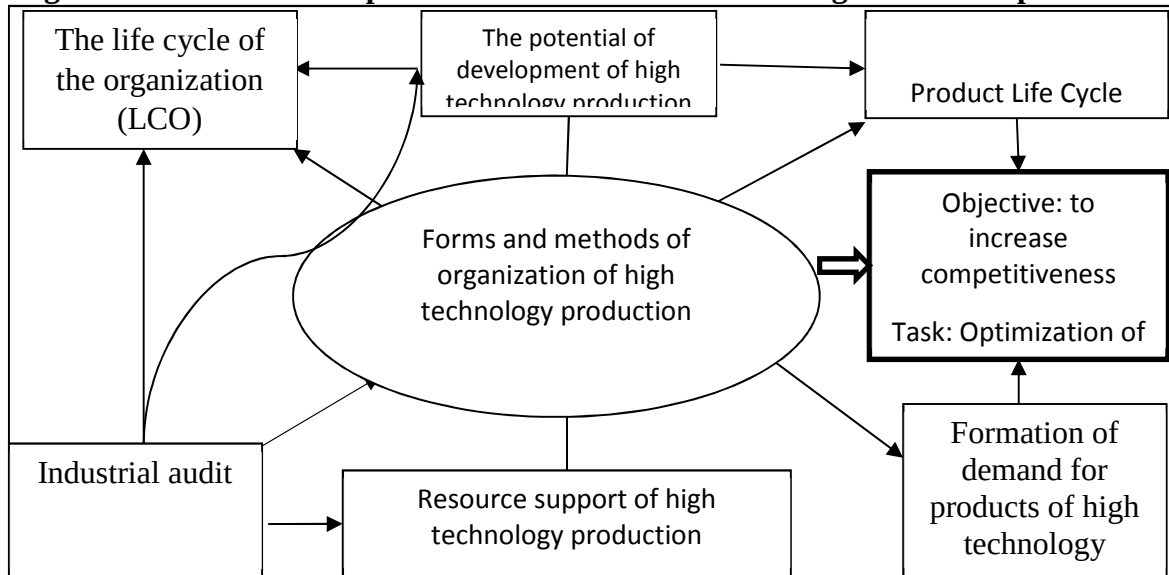
Source: Own conclusion

Thus, research has shown the necessity of changes in the science-intensive and high-tech sectors of the Russian economy, including those at enterprises that have high technology production.

3 Results

As an alternative to existing studies, but with the use of their results and orientation to the best practices, an original model of the choice of forms and methods of organization of high technology production, conceptually reflected in Fig. 1.

Figure 1: Model of development of forms and methods of organization of production

Source: Own conclusion

This model is based on:

- 1) the theory of the life cycles of the organization, project and product;
- 2) assessing the potential of the enterprise to enter the project and its implementation;
- 3) optimization of the project in terms of time and costs, described by resource constraints.

As a result, a three-dimensional model of life cycle integration has been obtained, where time, efficiency of the enterprise and product profitability are used as measurements, depending on the stage of the life cycle of the project.

The types, methods and forms of production organization, depending on life cycles, are presented in Table 5.

The implementation of the theory of fuzzy sets for the selection of variants of the type, method and form of organization of production on the basis of an assessment of the potential for entry into an innovative project is illustrated in Table 6.

Thus, a model is obtained in which many variants of types, methods, forms of organization of high technology production are taken into account, depending on the life cycles of the organization and products. The criterion of choice is the multiplicative assessment of the enterprise's potential, determined by the indicators of market opportunities and its internal forces.

Table 5: Superposition of life cycles and parameters of the organization of high technology production

<i>LCO</i>	<i>LCP</i>	<i>Type</i>	<i>Method</i>	<i>Form</i>
------------	------------	-------------	---------------	-------------

birth	growth	single	unit	concentration
peak				specialization
stability	maturity	batch	group	cooperation
bureaucracy	consenescence			combining
death	death	mass	steam	

Source: Own conclusion

Table 6: Comprehensive table of the assessment of the methods and forms of organization of high technology production in the context of the life cycles of the organization and products

<i>LCO</i>	<i>LCP</i>	<i>Type</i>	<i>Method</i>	<i>Form</i>	<i>Possibilities</i>	<i>Force</i>	<i>Imo2</i>
birth	grow	unit	unit	concentration	0.1	0.1	0.01
birth	maturity	banch	steam	combining	0.8	0.1	0.08
...	...	...	...	...	...	...	...
death	death	mass	steam	combining	0.01	0.01	0.0001

Source: Own conclusion

At the heart of the formulation of the objective function of such a model is the optimization of the costs and time of the project. The dynamics of the change in the need for resources in the course of the implementation of a science-intensive enterprise project in the stages of the LCP is presented in Table 7.

Table 7: Enterprise need for resources at different stages of the LCP

<i>LCP</i>	<i>Vital resources</i>					
	M	E1	E2	I1	I2	T
Birth	0.2	0.2	0.2	0.2	0.9	0.9
Growth	0.9	0.4	0.9	0.8	0.7	0.3
Maturity	0.5	0.3	0.6	0.8	0.9	0.5
Consenescence	0.3	0.2	0.5	0.7	0.9	0.3
Death	0.1	0.1	0.3	0.6	0.1	0.1

Source: Own conclusion

The assessment of the resource constraints of an enterprise by the types of vital resources within its life cycle is presented in Table 8.

Table 7: Vital resources of the enterprise at different stages of the LMC

<i>LCE</i>	<i>Vital resources</i>					
	M	E1	E2	I1	I2	T
Birth	0.5	0.5	0.4	0.3	0.5	0.9
Peak	0.9	0.9	0.8	0.8	0.7	0.3
Stability	0.5	0.8	0.6	0.8	0.9	0.5
Bureaucracy	0.3	0.7	0.5	0.7	0.9	0.3
Death	0.1	0.6	0.3	0.5	0.9	0.1

Source: Own conclusion

Conclusion

In modern studies, several approaches to solving the problems of the development of a knowledge-based enterprise and ensuring the development of its forms and methods of organizing production are discussed. Let us single out three main ones: exogenous, endogenous and hybrid. Exogenous approach is based on foreign direct investment, the endogenous approach incubating a knowledge-based business and the appropriate transfer of technology, relying on local sources, the hybrid approach offers a combination of exogenous and endogenous approaches in various proportions.

Analyzing the possibility offered by the three approaches, we believe the most promising is the endogenous model for the creation of virtual production and scientific associations with the involvement of universities that allow the creation of research groups of "multi-purpose knowledge" in which the cooperation of the search and applied science is realistic with the practice of real industrial enterprises. The source of financing in this case should be a financial institution (bank) issuing credit funds for a specific project on the basis of state guarantees of demand for products. In our opinion, such a three-dimensional matrix of cooperation between government, business, science and education will ensure the development of modern science-intensive competitive Russian production.

Acknowledgment

The publication was prepared with the support of the "RUDN University Program 5-100".

References:

1. ADIZES, I. (2014): *Corporate Life Cycle Management, 2014*. Moscow: Mann, Ivanov and Ferber. ISBN 978-5-00057-151-4.
2. DOLGOVA, M. (2014): Modern trends in the development of high technology and high-tech industries. In: *Journal Fundamental research*, 2014, Vol. 11, No. 4, pp. 852-857. Available online: <https://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=35645>
3. FEDOROV, S. (2009): Essence and specific features of science-intensive industries. In: *Journal of Creative Economy*, 2009, Vol. 3, No. 12, pp. 50-53.
4. Global R&D Funding forecast. In: *A Supplement to R&D Magazine*, 2017, Winter, pp. 3-5. Available online: <http://www.rdmag.com>
5. KHRUSTALEV, E. (2001): Problems of organization and management in science-intensive branches of the Russian economy. In: *Journal of Management in Russia and abroad*, 2001, No. 1, pp. 23-34.
6. MOROZOV, Yu. (2007): *Innovative management*, Moscow: UNITY-DANA, 2007. ISBN 5-238-00197-5.
7. POPIKOV, A. (2015): Model of organization of production processes of high technology enterprises. In: *Journal of Organizer of production*, 2015, No. 4, pp. 19-26.
8. Russian Statistical Yearbook. Available online: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/en/statistics/publications/catalog.
9. VETROVA, E., GUTOROVA, N. (2011): The analysis of directions of development of strategic potential of the industrial enterprise. In: *Journal of Scientific and technical sheets of the St.-Petersburg state polytechnical university. Economic sciences*, 2011. Vol. 1, No. 114, pp. 92-98.
10. VETROVA, E., VASHCHILLO, A. (2017): Business culture in managing the innovative development of an industrial enterprise: a resource approach. In: *Journal of NIU ITMO. Series: Economics and Environmental Management*, 2017, Vol. 2, No. 29, pp. 39-47. DOI: 10.17586 / 2310-1172-2017-10-2-39-47. Available online: https://library.ru/download/elibrary_29909669_33238503.pdf.

11. ZADE, L. (1976): *The concept of a linguistic variable and its application to the adoption of approximate solutions*, Moscow: Mir, 1976.

Contact:

Elena Vetrova

ITMO University, St. Petersburg, Russian Federation
49, Kronverskij Ave
St. Petersburg, 197101
Russia
e-mail: vetrovaelenik@gmail.com.

Irina Gladysheva

Peoples Friendship University of Russia (RUDN University), Russian Federation
6, Miklukho-Maklaya Street
Moscow, 117198
Russia
e-mail: givrisha2007@gmail.com

Anton Vashchillo

SC «Svetlana-Simiconductors», Saint-Petersburg, Russian Federation
27, Engels Ave.
Saint-Petersburg, 194156
Russia
e-mail: vashchillo@svetpol.ru

ASSESSMENT OF ENVIRONMENTAL POLICY STRINGENCY IN THE EU¹

Marta Vovk

Economic faculty, Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture,
Chernyshevskogo 24/a, 49600 Dnipro, Ukraine, e-mail: marta.brawin@gmail.com

Abstract. Current paper aimed at exploring approaches to assessing environmental policy stringency (EPS) in the EU. There have been distinguished four main approaches, which can be applied for evaluating EPS: environmental policy instruments analysis; perceptions of environmental policies; changes in agent's behavior; changes in environmental outcomes. Current paper focuses on the first approach. There has been identified that developed the EU countries have diverse set of environmental policy instruments and, therefore, they can be perceived as the countries with stringent environmental policy. But at the same time this approach has limitations and does not allow making cross-country comparison by the same indicator. Thus, further research will be dedicated to the analysis of the possibilities of other approaches to assessing EPS in the EU.

Key words: environmental policy stringency (EPS)

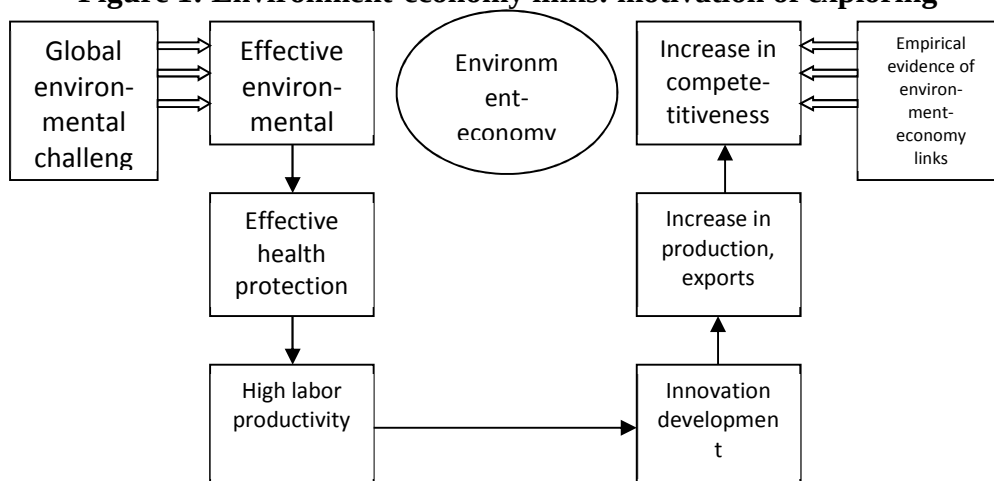
JEL: Q50, Q51

Introduction

The motivation of exploring environment-economy links is based on the consequences of global environmental challenges on the one hand and empirical evidence of statistical relationships between EPS and economic outcomes on the other hand.

Effective environmental policy contributes to health protection and labor productivity growth that can lead to innovation development, increase in production and exports and, finally, as many papers show, increase in competitiveness of a firm, industry and country as a whole (figure 1).

Figure 1: Environment-economy links: motivation of exploring

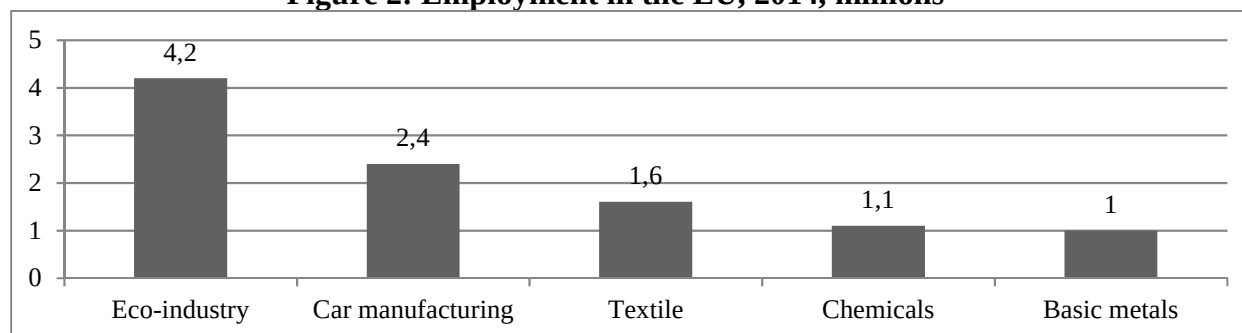

Source: developed by author

The growing role of eco-industry shows the importance of environment-friendly development (figure 2).

¹ This paper is published under Visegrad Fund (application number 51700846)

Figure 2: Employment in the EU, 2014, millions

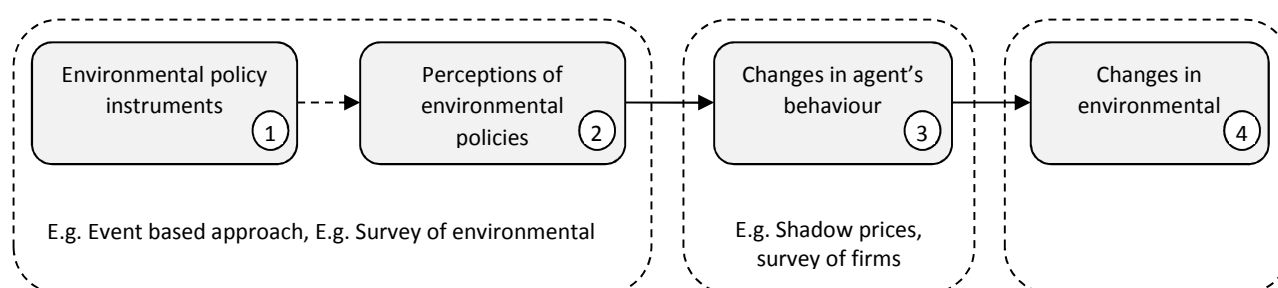

Source: European Commission, 2016²

1 Approaches to assessing EPS

The existing approaches for measuring EPS differ in many dimensions, but it is possible to classify them according to “where” they attempt to measure environmental stringency (figure 3).

Figure 3: Approaches to measurement of environmental policy stringency

Source: OECD, 2014³

Composite measures of environmental regulation are built on the assumption that there is possibility to directly observe environmental regulations, and, consequently, it is possible to represent a country position on environmental regulation by summarizing enforced measures (bubble 1).

The second group of measures (bubble 2) - surveys on stringency - tend to measure perceived regulations.

Third (bubble 3), shadow prices for environmental inputs or environmentally-related expenditures. This approach focuses on firms' costs and production choices.

Environmental performance approaches analyze consequences of instruments, that is, the variation in environmental performance of firms, sectors and countries, in order to assess EPS itself (bubble 4). Thus, these approaches provide the most comprehensive understanding of EPS in different countries.

2 Environmental policy instruments in the EU

In this paper we will discuss the way of assessing EPS in the EU through the analysis of environmental policy instruments (first bubble) and the possibilities of this approach to proper EPS evaluation.

² Environment. Green jobs – a success story in Europe. In: *European Commission* [online]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/environment/efe/themes/economics-strategy-and-information/green-jobs-success-story-europe_en.

³ BOTTA, E., KOŽLUK, T. Measuring Environmental Policy Stringency in OECD Countries [cit. 14.01.2018]. Dostupné na internete: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/measuring-environmental-policy-stringency-in-oecd-countries_5jxrjnc45gvg-en.

For using the first approach (environmental policy instruments analysis) there is a need to understand the system of environmental policy instruments that are used in different countries. The most common approach to analyze environmental policy instruments is to consider them from the point of view of market-based instruments and non-market instruments⁴(table 1).

Table 1: Taxonomy of environmental policy instruments

Type of instrument	Name	Example in the database
Market-based instruments	Taxes and charges directly applied to the pollution source	Tax on emissions of NO _x
	Taxes and charges applied on input or output of a production process.	Diesel tax
	Trading scheme	Emissions Trading Scheme for CO ₂ , Renewable Energy Certificates
	Subsidy for environmentally-friendly activities	Feed-In Tariffs
	Deposit-refund systems	Deposit Refund Scheme for beverages
Non-market instruments	Command – and - control regulations	Emission Limit Value for NO _x for large size coal-fired plants
	Technology - support policies	Government R&D expenditures (% GDP, Renewable energy)
	Voluntary approaches	Not covered

Source: De Serres, A at el.⁵

The practice of application of different environmental policy instruments by different the EU countries show that they considerably contribute to environmental protection but have both advantages and disadvantages. The following advantages could be highlighted:

- ability to create sustainable incentives to reduce emissions and promote scientific and technical innovations⁶;
- ability to ensure the conservation of natural resources for future generations through the mechanism of market pricing;
- facilitating the flexibility of the mechanism of environmental regulation in general and ensuring conditions for self-determination by economic entities of the strategy of environmental protection activities⁷;
- high efficiency in terms of minimizing environmental costs;
- ability to attract various sources of financing of environmental activities.

Among disadvantages there were distinguished the following:

- there is a risk of reducing the competitiveness of goods due to environmental costs;

⁴ EUROPEAN ENVIRONMENT AGENCY. *Market-based instruments for environmental policy in Europe* [online]. Copenhagen: EEA, 2005. [cit. 15.01.2018]. Dostupné na internete: http://reports.eea.eu.int/technical_report_2005_8/en/EEA_technical_report_8_2005.pdf.

⁵ DE SERRES, A., MURIN, F. & NICOLETTI, G. A framework for assessing green growth policies.

⁶ . STERNER, T. et al. *Instruments for environmental policy*. Stockholm: Sida, Environment policy division, 2006.

⁷ SELIN, H., VANDEVEER, S.D. Broader, Deeper and Greener: European Union Environmental Politics, Policies, and Outcomes. In: *Annual Review of Environment and Resources*. 2015, roč. 40, č. 1.

- the difficulty in determining the precise target of the baseline emissions payments and the uncertainty of the final results of the environmental regulation⁸;
- high sensitivity to inflationary processes, which causes a constant need for adjusting the level of payments⁹.

For more comprehensive understanding of the overall system of environmental policy instruments we have elaborated broader classification of environmental policy instruments and criterion-target scheme for selecting environmental policy instruments at micro, meso- and macro levels (figure 4, 5).

The analysis of the main instruments of environmental policy of the EU countries (table 2) made it possible to distinguish the basis of environmental regulation, which forms the Community's environmental policy. This allows identifying countries with a more stringent mix of instruments.

Table 2: The main instruments of environmental policy in the EU countries

Tax/Duty	Fee/Charge	Subsidy
Energy production, consumption (e.g. the Netherlands)	Road tax for use of highways alpine roads, and on heavy goods vehicle (e.g. Czech Republic and Slovakia)	Energy efficiency, clean energy including biofuels, biomass (e.g. Lithuania and Spain)
Mineral oil production, sales, consumption (e.g. Denmark, Greece and Luxembourg)	User fee on parking (e.g. Austria and Finland)	Feed-in tariffs (e.g. Germany, Italy and Luxembourg)
Transportation - Vehicle registration/usage/purchase (e.g. France) -Import duty (e.g. Romania) -Weight based (e.g. Germany) -Emissions based (e.g. Ireland and Spain) -Sticker tax on use of new/old cars (e.g. Finland) -Vehicle insurance (e.g. Austria) -Air transport (e.g Bulgaria)	Fee on CO ₂ emissions (e.g. Denmark and Estonia)	Transportation -Clean vehicles (e.g. Cyprus and Sweden) -Purchase of eco-friendly vehicles such as bicycles (e.g. Begium and Italy) -Energy labelling scheme (e.g. Finland and the Netherlands) -Scrapping payment (e.g. Austria and France)
CO ₂ emissions, air pollution (e.g. Estonia, Denmark and Poland)	Air pollution fee on small/medium/major stationary sources (e.g. Poland and Slovenia)	Environmentally friendly equipment (e.g. Hungary and Italy)
	Environmental sanction fee for violations of the environmental code (e.g. Sweden)	Ecological buildings (e.g. Czech Republic, Germany, the United Kingdom)

⁸ BOEUF, B., FRITSCH, O., MARTIN-ORTEGA, J. Undermining European Environmental Policy Goals? The EU Water Framework Directive and the Politics of Exemptions. In: *Water*. 2016, roč. 8, č. 9.

⁹ LAVY, V., EBENSTEIN, A., ROTH, S. The Impact of Short Term Exposure to Ambient Air Pollution on Cognitive Performance and Human Capital Formation [cit. 15.01.2018]. Dostupné na internete: <http://www.nber.org/papers/w20648.pdf>.

It should be noted that political and administrative instruments represent particular importance in the system of instruments of environmental policies of the countries, because they determine a certain orientation of measures of environmental policies. By choosing specific international programs and conventions to participate, the countries contribute to solving international environmental problems, but in addition they are addressing their domestic national environmental problems by identifying the desired targets for environmental indicators and / or their critical values. Therefore, it is important to consider the list of international agreements on the environment, which are currently accepted by the EU countries (table 3). The participation of the EU countries in international environmental programs is considered in terms of the following international environmental agreements: Air Pollution, Air Pollution-Nitrogen Oxides, Air Pollution-Sulfur 85, Air Pollution-Sulfur 94, Air Pollution-Persistent Organic Pollutants, Air Pollution-Volatile Organic Compounds, Antarctica Environment Protection, Antarctic-Environmental Protocol, Antarctic-Marine Living Resources, Antarctic Treaty, Biodiversity, Climate Change, Kyoto Protocol, Desertification, Endangered Species, Antarctic Seals, Environmental Modification, Hazardous Wastes, Law of the Sea, Marine Dumping, Ozone Layer Protection, Ship Pollution, Tropical Timber 83, Tropical Timber 94, Wetlands, Marine Life Conservation, Whaling.

It should be noted that in the structure of economic instruments of the environmental policy in the majority of the EU countries dominate namely taxes and subsidies. In such countries as Greece, Spain and Portugal the development of national energy strategies and plans is common. Voluntary approaches, such as eco-labeling, environmental management systems or partnership agreements with the energy companies are not common for these countries. Regulatory instruments are not mainly practiced in Greece, Spain and Italy as well as environmental education approaches, emission trading schemes. In general, the vast majority of environmental policy instruments which is applied in Greece, Spain and Portugal relate to the regulation of the energy sector, with a relatively smaller number of instruments aimed at reducing emissions from motor vehicles pollutants.

Such countries as Poland, Slovenia, Hungary, Slovakia and Czech Republic are characterized by the use of voluntary instruments and regulatory instruments for promotion the development of the energy sector. But the common feature with Greece, Spain and Portugal is that in these countries research and development tools remain unpopular. In general comparing to Greece, Spain and Portugal above mentioned countries are characterized by a wider range of environmental policy tools that regulate such problem areas as the energy sector and emissions of harmful substances to the environment.

The developed economies of the EU are characterized by a wide range of environmental policy tools, among which are also investments in research and development (R&D). These investments make a considerable contribution to innovation development and the reduction of environmental pollution due to introduction of effective innovations. Also, as it could be seen from the table 3 developed the EU countries actively participate in international environmental agreements.

In such countries as Latvia, Lithuania, Estonia, Cyprus, Malta, Luxembourg, Croatia, Romania and Bulgaria the structure of environmental policy consists mainly of subsidies, taxes and fees, with the prevailing number of taxes. The main regulatory area is the emissions due to the use of vehicles. In the table 4 the features of economic instruments of environmental policy in the EU countries are represented.

¹⁰ Green policies in the EU: A review. Dostupné na internete:

<https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwja97ScvtrYAhULiCwKH>

Table 4: Features of the application of economic instruments of environmental policy in the EU

Instruments	Greece Spain Portugal	Poland Slovenia Hungary Slovakia Czech Republic	Germany Italy France	Sweden Finland Ireland Netherlands Belgium UK Denmark Austria	Cyprus Malta Latvia Lithuania Estonia Luxembourg Croatia Romania Bulgaria
Subsidies	○	○	●	○	○
Taxes and fees	●	●	○	●	●
Emission trading permits		○	○	○	
Environmental education			○	○	
Voluntary approaches		○	○	○	
National strategies	○	○	○	○	
Regulatory instruments		○	○	○	
Research and development tools			○	○	
Main field of regulation:					
- energy sector	●	●	●	●	
- transport sector	●				●
- emissions of harmful substances into the environment		●			

* ● - the dominant tools in the system of environmental policy instruments / dominant sphere of regulation; ○ - practiced tools Source: developed by author

Conclusions

There has been distinguished that the assessing EPS can be conducted through the analysis of environmental policy instruments. This approach is perceived as effective as it gives comprehensive understanding of policy targets, tools applied for their meeting and the extent of their variety. Conducted research has shown that developed countries of the EU are characterized by the variety of environmental policy instruments. The more developed the country, the more environmental policy tools it applies. It is explained by the fact that almost all the EU countries are characterized by the high level of industrial development and, consequently, manufacturing that finally contributes to pollution of the environment. Thus, the country with diverse set of environmental policy instruments can be perceived as one that has stringent environmental policy. But at the same environmental policy instruments analysis as an approach for assessing EPS of the countries has limitations. If the countries have different environmental problems, they practice different instruments, thus, there is difficulty in determination what country has more stringent environmental policy. Thus, further research will be dedicated to the analysis of other approaches for assessing EPS in the EU countries.

Figure 4: Classification of environmental policy instruments

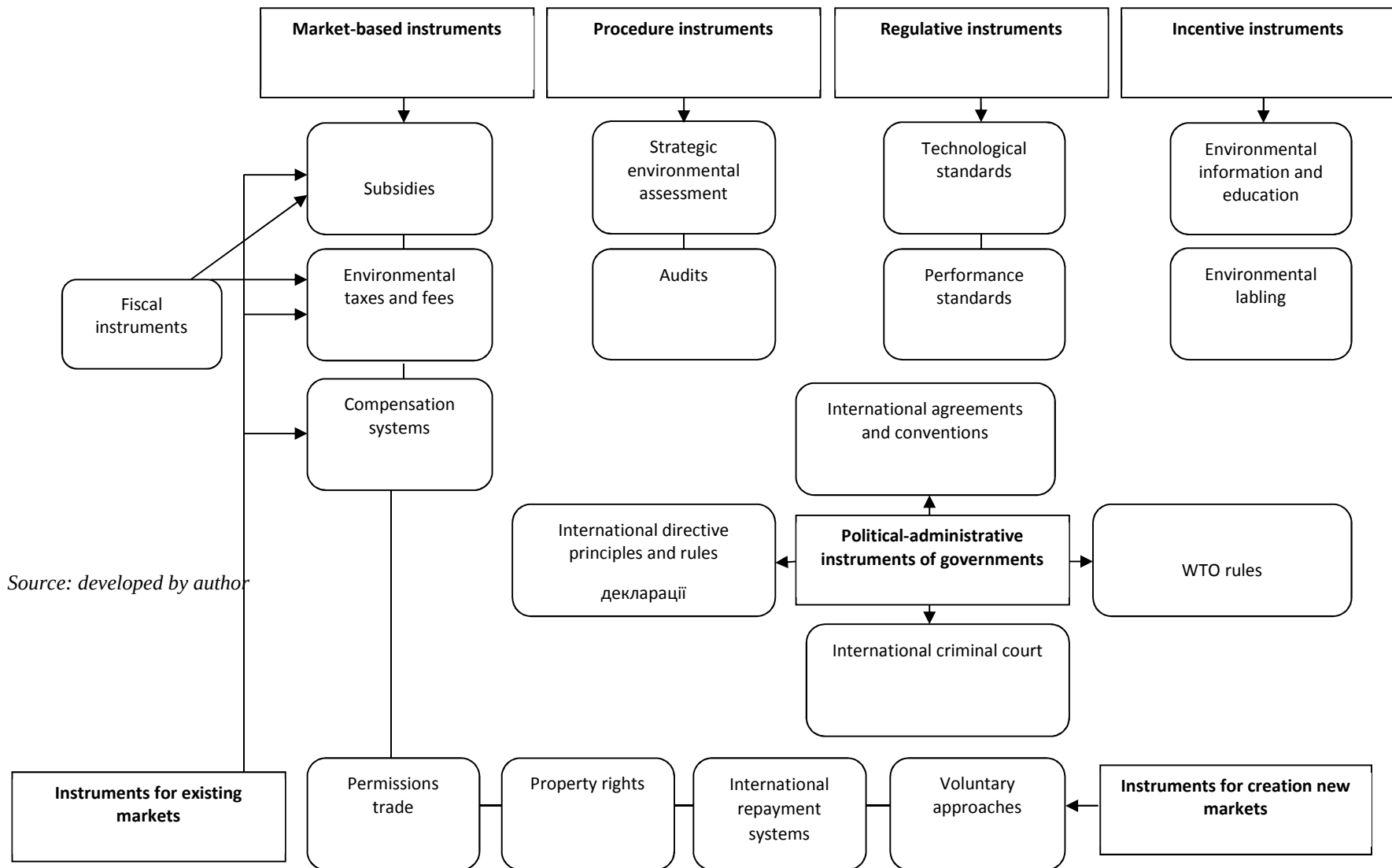
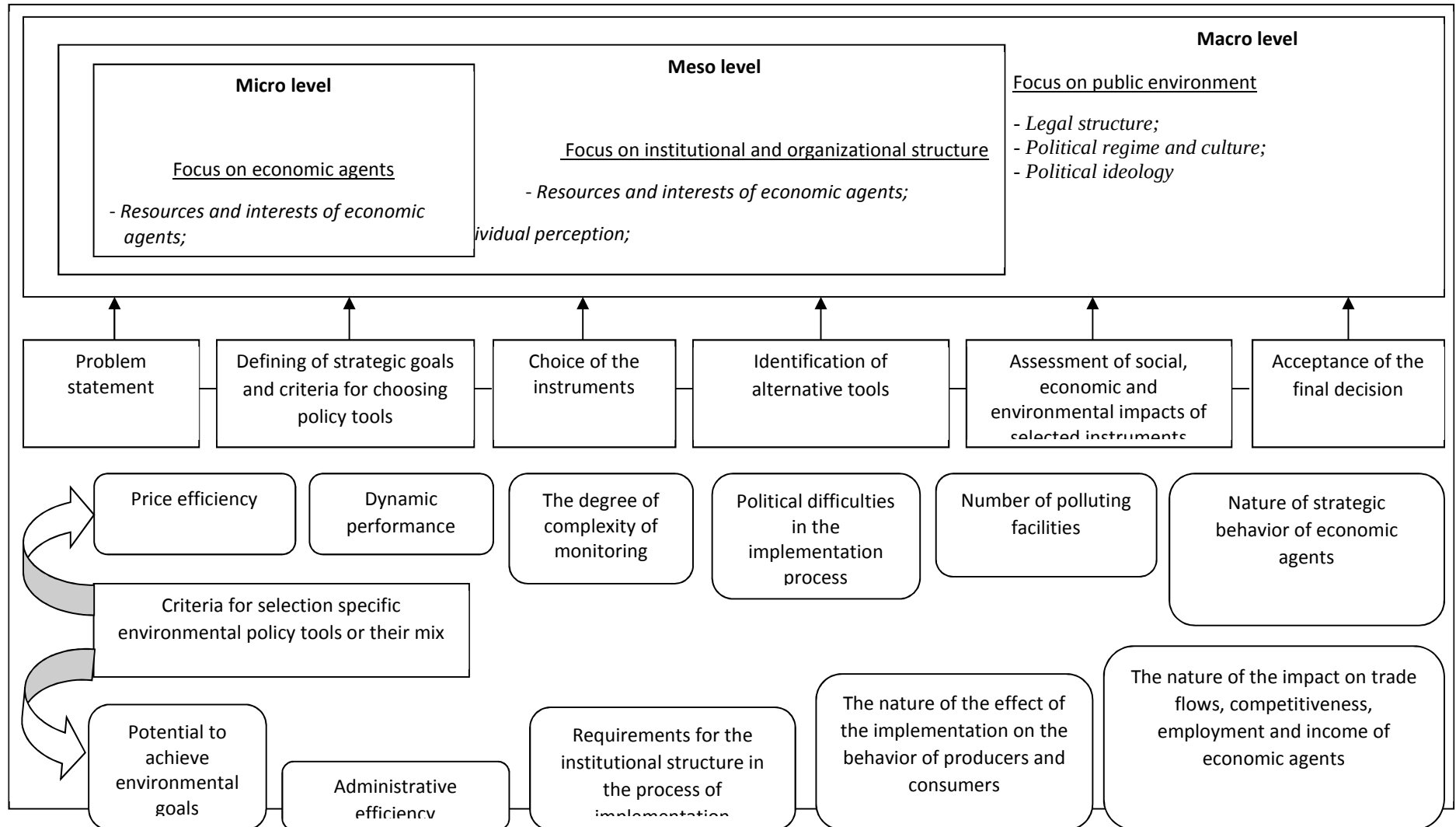

Figure 5: Criterion-target scheme for selecting environmental policy instruments at micro, meso- and macro levels

Source: developed by author

Table 3: Participation of he EU countries in international environmental treaties

Treaty Country	Air Pollution	Air Pollution- Nitrogen Oxides	Air Pollution- Sulfur 85	Air Pollution- Sulfur 94	Antarctic- Environ- mental Protocol	Antarctic- Marine Living Resources	Antarctic Treaty	Biodiversity	Climate Change	Climate Change- Kyoto Protocol	Desertifi- cation	Endangered Species	Antarctic Seals
Greece	*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	
Spain	*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	
Portugal	*							*	*	*	*	*	
Poland	*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Slovenia	*	*		*				*	*	*	*	*	
Hungary	*	*	*	*			*	*	*	*	*	*	
Slovakia	*	*	*	*			*	*	*	*	*	*	
Czech Republic	*	*	*	*	*		*	*	*	*	*	*	
Germany	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Italy	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
France	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Sweden	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	
Finland	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	
Ireland	*	*		*				*	*	*	*	*	
Netherlands	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	
Belgium	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
UK	*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Denmark	*	*	*	*			*	*	*	*	*	*	
Austria	*	*	*	*			*	*	*	*	*	*	
Luxembourg	*	*	*	*				*	*	*	*	*	
Cyprus	*	*		*				*	*	*	*	*	
Malta	*							*	*	*	*	*	
Latvia	*							*	*	*	*	*	
Lithuania	*	*	*	*				*	*	*	*	*	
Estonia	*	*	*				*	*	*	*		*	
Romania	*				*		*	*	*	*	*	*	
Bulgaria	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	
Croatia	*	*		*			*	*	*	*	*	*	

Treaty Country	Environ- mental Modifi-cation	Hazardous Wastes	Law of the Sea	Marine Dumping	Ozone Layer Protection	Ship Pollution	Tropical Timber 83	Tropical Timber 94	Wetlands	Air Pollution- Persistent Organic Pollutants	Air Pollution- Volatile Organic Compounds	Marine Life Conser- vation	Whaling
Greece	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		
Spain	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Portugal	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Poland	*	*	*	*	*	*			*	*			
Slovenia	*	*	*	*	*	*			*	*	*		*
Hungary	*	*	*	*	*	*			*	*	*		*
Slovakia	*	*	*		*	*			*	*	*		*
Czech Republic	*	*	*		*	*			*	*	*		*
Germany	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		*
Italy	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		*
France		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Sweden	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Finland	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Ireland	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Netherlands	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Belgium	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
UK	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Denmark	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Austria	*	*	*		*	*	*	*	*	*	*		*
Luxembourg	*	*	*	*	*	*	*		*	*	*		
Cyprus	*	*	*	*	*	*			*	*			
Malta		*	*	*	*	*			*				
Latvia		*	*		*	*			*	*			
Lithuania	*	*	*		*	*			*	*	*		
Estonia		*	*		*	*			*	*	*		
Romania	*	*	*		*	*			*	*			
Bulgaria	*	*	*	*	*	*			*	*	*		
Croatia		*	*	*	*	*			*	*	*		*

Source: author by Index Mundi¹

¹ Environment - international agreements. In: *IndexMundi* [online]. Dostupné na internete: <https://www.indexmundi.com/factbook/fields/environment-international-agreements>.

References:

1. BOEUF, Blandine, FRITSCH, Oliver, MARTIN-ORTEGA, Julia. Undermining European Environmental Policy Goals? The EU Water Framework Directive and the Politics of Exemptions. In: *Water*. 2016, roč. 8, č. 9, s. 388. ISSN 2073-4441.
2. BOTTA, Enrico, KOŹLUK, Tomasz. *Measuring Environmental Policy Stringency in OECD Countries*. [cit. 14.01.2018]. Dostupné na internete: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/measuring-environmental-policy-stringency-in-oecd-countries_5jxrjnc45gvg-en
3. DE SERRES, A., MURIN, F. & NICOLETTI, G. *A framework for assessing green growth policies*.
4. EUROPEAN ENVIRONMENT AGENCY. *Market-based instruments for environmental policy in Europe* [online]. Copenhagen: EEA, 2005. [cit. 15.01.2018]. ISBN 978-92-9167-782-5. Dostupné na internete: http://reports.eea.eu.int/technical_report_2005_8/en/EEA_technical_report_8_2005.pdf
5. LAVY, Victor, EBENSTEIN, Avraham, ROTH, Sefi. *The Impact of Short Term Exposure to Ambient Air Pollution on Cognitive Performance and Human Capital Formation*. [cit. 15.01.2018]. Dostupné na internete: <http://www.nber.org/papers/w20648.pdf>
6. SELIN, Henrik, VANDEVEER, Stacy D. Broader, Deeper and Greener: European Union Environmental Politics, Policies, and Outcomes. In: *Annual Review of Environment and Resources*. 2015, roč. 40, č. 1, s. 309 – – 335. ISSN 1543-5938, 1545-2050.
7. STERNER, Thomas et al. *Instruments for environmental policy*. Stockholm: Sida, Environment policy division, 2006. ISBN 978-91-586-2138-1.
8. *Environment - international agreements*. In: *IndexMundi* [online]. Dostupné na internete: <https://www.indexmundi.com/factbook/fields/environment-international-agreements>
9. *Environment. Green jobs – a success story in Europe*. In: *European Commission* [online]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/environment/efe/themes/economics-strategy-and-information/green-jobs-success-story-europe_en
10. *Green policies in the EU: A review*. . Dostupné na internete: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKewja97ScvtrYAhULiCwKHVmjDt8QFfggoMAA&url=http%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fsocial%2FblobServlet%3FdocId%3D7246%26langId%3Den&usg=AOvVaw3tTRcsUHGiq7EUxvcRHokT>

Contacts:

assoc. prof. Marta Vovk, PhD.

Prydniprovskaya State Academy of Civil Engineering and Architecture

Economic Faculty

International Economy Department

Ul. Chernishevskogo, 24a

49 600 Dnipro

Ukraine

e-mail: marta.brawin@gmail.com

PROBLÉM SKÚMANIA INTERETNICKÝCH VZŤAHOV

Marta Zágoršeková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: marta.zagorsekova@euba.sk

Príspevok predstavuje niektoré problémy skúmania medzietnických vzťahov. Jeho ambíciou nie je v pravom slova zmysle skúmanie, ale formulovanie tých otázok, ktoré si musíme položiť prv, než sa rozhodneme medzi viacerými teoretickými a metodologickými možnosťami interpretácie a vysvetlenia tejto problematiky. Zložitým problémom je nielen výber epistemológií, ale aj výber medzi vedeckými jazykmi jednotlivých filozofických, politologických a historických paradigiem západnej vedy. Pri hlbšom skúmaní sa napokon nevyhneme odpovedi na základnú otázku aká je oprávnenosť zvolených postupov skúmania z hľadiska reálnych spoločenských vzťahov, sociálnych inštitútov a inštitúcií? Ako zdôvodniť legitimitu určitej interpretácie medzietnických vzťahov vzhľadom na ich zmysel v sociálnom svete človeka?

Kľúčové slová: Etnicita, medzietnické vzťahy, spoločnosť, štát, inštitúcie

The article presents selected problems of inter-ethnic relations research. The primary ambition of the article is not to explain but to formulate questions which have to be asked even before choosing one of the possible theoretical and methodological approaches of explanation and interpretation of this issue. What is even more complicated than choosing an appropriate epistemology is choosing among scientific languages of the respective philosophical, political and historical paradigms of western scientific tradition. Searching deeper we cannot avoid answering the fundamental question regarding the justification of selected methods from the perspective of real social relations, institutes and institutions. How to justify the legitimacy of a certain interpretation of inter-ethnic relations from the perspective of their function in the social environment of humans?

Key words: Ethnicity, inter-ethnic relations, society, state, institutions

JEL: A14

Úvod

Položme si otázku čo „je“ etnickosť, etnicita, etnos, respektíve charakteristika človeka na základe etnickej identity? Tieto epitety človeka sa kryštalizovali v priebehu 19. a 20. storočia a história, žiaľ, až príliš tragicky ukázala ich reálne konzekvencie.

Je človek ako prirodzená bytosť etnickou bytosťou? To, že hovorím určitým jazykom, vyznávam určité hodnoty, konám v rámci reálnych vzťahov s inými jednotlivcami, rozhodujem v rámci týchto vzťahov, podmieňuje alebo nepodmieňuje moju ľudskú podstatu? Aké sú historické podmienky môjho konania v rámci spoločností, ktoré sú determinované mocenskými vzťahmi a inštitúciami? Sú mocenské vzťahy determinované etnickou identitou spoločenských skupín, alebo prirodzeno-právnou suverenitou indivíduí konajúcich v rámci spoločenských vzťahov? Na tieto podstatné otázky v tomto krátkom príspevku na našej konferencii nemáme priestor odpovedať. Iba mĺčovými krokmi poukážeme na, podľa nás, najvýznamnejšie, historické premeny dvoch kľúčových pojmov – národ a štát. Predpokladáme, že z historického hľadiska je akceptovateľný fakt hovoriaci o mnohotisíc ročnej etnogenéze národov. V tomto procese sa teoretická idea štátu formulovala až v antickej gréckej filozofii. To neznamená, že predošlej histórii štáty ako mocenské inštitúcie nejestvovali. Naopak. Možno stručne zhrnúť, že staroveké štáty vznikali všade vo svete v podstate buď pomocou idey nebeského mandátu alebo uzurpovanej dedičnej moci.

Pojem štátu ako racionálne zdôvodneného konceptu však bol formulovaný až v antickej gréckej filozofii. Ale vieme, že história nie je kontinuálny a priamočiary proces ani fakticky, ani vo vývoji ideí. Racionálny pojmový koncept štátu Platóna a Aristotela nikde v antike nebola realizovaná. Zabránili tomu mocenské záujmy národov. Konflikt medzi ideou a realitou trvá dodnes tak v politickej filozofii ako aj v politických zápasoch v medzinárodnom procese.

1 Pojem štátu

Ak konfrontujeme ideu štátu s reálnou históriou ideí a reálnou históriou vývoja medzinárodných (medzietnických) vzťahov, na prvom mieste musíme konštatovať, že idea štátu mala dve východiská – filozoficky zdôvodnený univerzalizmus a teologicky interpretovaný etnický parcializmus (kresťanstvo a islam). Obidve východiská sú dodnes predmetom politickej filozofie, teológie a reálnych zápasov národov na medzinárodnej scéne. Filozofický pojem štátu v duchu univerzalizmus vznikol v čase, keď sa pôvodné etnické kmene Atiky z bezpečnostných dôvodov začali zjednocovať a organizovať do podoby mestského štátu (polis). Etnicita Iónov, Dórov, Achájcov ako významné definiedum ich identity v 5. storočí pred Kr. stráca svoju opodstatnenosť. Nahradí ho pojem občana (polités, démos) štátu.

Najznámejšie formulácie idey národného štátu pochádzajú z osvietenskej filozofie. V nemeckej osvietenskej filozofii to bol Johann Gottfried von Herder (1744 – 1803)¹, ktorého myšlienky v strednej Európe získali najväčší ohlas. V monumentálnom diele *Myšlienky k filozofii dejín ľudstva* Herder rozvíja ideu práva národov na život, zdôrazňoval nevyhnutnosť historického pokroku všetkých národov a humanitu pokladal za najvyššie určenie človeka. Herderov humanizmus bol založený na vzájomnej rovnoprávnosti a suverenite etník ako prirodzených súčastí jednotného ľudského rodu. Táto idea etnicity v priebehu 20. storočia stratila svoj univerzálny humanistický kultúrny obsah, lebo vznikom tzv. národnooslobodzovacieho hnutia idea národa splynula s politickou ideou štátu.

Filozofickú interpretáciu štátu rozvinul Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 – 1831)² s myšlienkou, že vývojová zákonitosť národov smeruje k inštitualizácii absolútnej idey vo formách umenia, náboženstva a filozofie. Tieto formy absolútnej idey nachádzajú svoje uskutočnenie v štáte. Štát ako mocenská inštitúcia musí byť založený na právnom poriadku. Tento právny poriadok je objektívny a nadindividuálny. Vychádza univerzálneho egoizmu a univerzálneho altruizmu. Štát je nadradený rodine i občianskej spoločnosti. Práve táto Hegelova racionálna (Čo je rozumné, je aj uskutočniteľné!), ale z politického hľadiska konzervatívna, koncepcia sa stane v neskoršom vývine politickej filozofie základom etatizmu. Milan Sobotka z hľadiska Hegelovej filozofie práva tvrdí, že Hegel uznáva „bytošnú jednotu dejín a štátu. Národy, ktoré nevytvorili štát, nepatria do dejín, sú nehistorické.“³

Idea štátu ako historicky nevyhnutnej mocenskej inštitúcie spolu s myšlienkou práva národov na sebaurčenie vytvorila súčasný systém etnických, multietnických a multikultúrnych štátov.

¹HERDER, J. G. (1941): *Vývoj ľudskosti*. Praha: Vydavateľ: Jan Leichter. Pozri tiež: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* z roku 1784. Tiež: NISBET, H. B. (1970): *Herder and the Philosophy and History of Science*. In: Modern Humanities Research Association. Cambridge. Peter Kyslan: „Je potrebné oceniť tiež Herderov podiel na myšlienke vzdelávania hovoriacej o postupnom budovaní jednotlivých spoločností prostredníctvom pochopenia svojich dejín a následnom rozvinutí týchto dejín na základe pochopenia kultúry. Najmä jeho „pan-nacionalistický“ koncept Volkgeist anticipoval a ovplyvnil vedu, literatúru a tiež politiku 19. storočia, najmä v kontexte vzniku a zjednotení nových štátnych celkov.“ In: *Studia Philosophica Kantiana*, N. 2, 2015, s. 80

²HEGEL, G. W. F. (1956): *Filozofia dejín*. (Pôvodne vyšla v r. 1837). Slovenský preklad T. Münz. Bratislava. Pozri tiež: NOVOSÁD, F. (2013): G. W. F. HEGEL: *dejiny a moderný štát*. In: *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: KALIGRAM, s. 369-384.

³SOBOTKA, M. a MAJOR, L. (1979): *G. W. F. Hegel. Život a dielo*. Praha: Mladá fronta, s. 97

Štát ako mocenská inštitúcia ideu človeka ako prirodzenej bytosti skonfiškoval. Ľudská spoločnosť ako slobodná interakcia medzi jednotlivcami sa podriadila moci štátu, a z otázky etnicity sa postupne stala kľúčová otázka vzniku, definície a identity štátu. V priebehu modernej i postmodernej histórie si štát uzurpoval nielen politickú, ekonomickú a vojenskú moc, ale aj človeka ako prirodzenú ľudskú bytosť. Ľudská sloboda, kultúra, etika medziľudských vzťahov, ľudské práva, kreativita, jazyk a sociálna komunikácia sú priamo alebo nepriamo riadené mocenskou inštitúciou štátu. Dokonca ľudské bytosti žijúce pod egidou štátu sa dnes nachádzajú pod tyraniou štátu aj v otázkach práva na používanie jazykov, môžu so štátom komunikovať iba na základe politiky a zákonov štátu, lebo štát rozhoduje o tom, ktorý jazyk je na jeho území štátnym jazykom, a ktorý jazyk nie je. V tomto historickom procese sa kryštalizuje idea etnicity, idea etnickej identity jednotlivcov i národov. Tento proces je plný tragických konfliktov a dodnes prináša smrť miliónom ľudí na svete.⁴

Idea národa v etatickej interpretácii získava legitimitu nie pomocou historickej oprávnenosti, ale podľa záujmov politických, ekonomických a bezpečnostných aktérov štátu. Na druhej strane idea národa (hlavne po vzniku národných štátov) vytvorí taký hodnotový systém národného štátu, kde z idey vzniká nová „prirodzená ľudská bytosť“, čiže Francúz, Angličan, Katalánc, Maďar, Slovák a pod.

Aká je teda úloha idey národa v spoločenskom živote ľudských bytostí? Aká je sebareflexia človeka pomocou idey etnicity? Je táto idea naozaj niečím podstatným, alebo iba dočasným, historickým znakom, ktorý v budúcnosti zanikne? Nemecký historik Leopold Ranke (1795 – 1886)⁵ ako prvý vyslovil myšlienku, že etnicita je historickým javom aj ako idea, aj ako realita. Postupne zanikne. Možno azda vidieť v súčasnom procese globalizácie a multikultúrnych konfliktoch symptómy zániku národov ako to predvídal L. Ranke v 18. storočí?

2 Kríza idey štátu

Z hľadiska skúmania problému etnicity na prvom mieste musíme venovať pozornosť idey štátu. Štát sa v moderných dejinách stal takou mocenskou inštitúciou, ktorá nielen vládne nad záujmami a potrebami svojich občanov, ale vytvára najrozličnejšie mäkké i tvrdé nástroje regulácie spoločenského poriadku. Politická filozofia od antiky až po dnes zápasí s otázkou ako konceptualizovať vzťah medzi štátom a spoločnosťou, medzi mocou a spoločenským poriadkom. Tento vzťah je kauzálny tak z hľadiska funkcií mocenských inštitúcií ako aj z hľadiska spravodlivého spoločenského poriadku zaručujúceho pokojný život jednotlivcov.

Pôvodná antická idea štátu (polis) nebola založená na myšlienke etnickej identity. Polis je štátom občanov (polités, démos), čiže občanov mestského štátu Atén, Sparty a iných. Tieto štáty neboli nositeľmi idey etnickej identity, nevznikli ako štáty Dórov, Iónov alebo Achájcov. Tieto etnické charakteristiky ľudí patrili do homérskeho obdobia⁶, ale v klasickom období gréckej kultúry už boli prekonané. Polis v Platónovom aj v Aristotelovom chápaní je politickým združením občanov a definuje sa ako prirodzené naplnenie života človeka.⁷

Táto antická idea štátu sa v historickom vývoji ľudstva prešla mnohými performanciami od imperiálneho a republikového rímskeho konceptu cez kresťanskú paradigmu božieho štátu, dedičné monarchie až po moderné politické a národnoštátne koncepty etatizmu, republikanizmu, demokracie a liberalizmu. Tatiana Sedová z hľadiska kritiky historizmu

⁴ V etnických konfliktoch zahynuli milióny ľudí. Najtragickejšom období v Európe sa z problému etnicity vznikli nebezpečné ideológie fašizmu, nacizmu, antisemitizmu, ktoré vohnali milióny ľudí do plynových komôr a ďalšie milióny vystavili krutým represáliám len z jediného dôvodu ich odlišnej etnickej identity.

⁵ RANKE, L. (1910): *Weltgeschichte. Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*. Duncer & Humblot.

⁶ Pozri HOMÉROS (1986): *ÍLIAS*. Bratislava: Slovenský spisovateľ. Preklad Miloslav Okál, s. 21-23.

⁷ WOLNER, U. (2013): *Platón: model zdravej obce*. In: NOVOSÁD, F. – SMREKOVÁ, D.: *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: KALLIGRAM, s. 75.

a holizmu sa odvoláva na Popperov koncept otvorenej spoločnosti a na jeho odmietnutie holizmu. „Historizmus a holizmus sú podľa Poppera koncepty, ktorými sa vyznačuje autoritárske a totalitné uvažovanie, pre ktoré je typické, že za hlavný problém v sociálno-politickej sfére pokladá otázku, kto má vládnuť.“⁸

V ďalšom vývoji sociálno-politického myslenia Popperova filozofia štátu, ako uvádza T. Sedová, mala významný vplyv na nemecké štátoprávne myslenie Theodora Adorna a Ralfa Dahrendorfa. Na tomto mieste nebudeme rozsiahlejšie prezentovať tento vplyv, iba konštatujeme, že kritika idey štátu v nemeckej a anglickej modernej filozofii zásadne sa odklonila tak od historizmu ako aj etatizmu. Hovoríme o filozofickej idey štátu, nie o historickej realite. Prežívaná história štátov a národov akoby ďalej potvrdzovala Hegelovu myšlienku o zvršení historického vývoja národov v ich štátotvornom úsilí. Aj v súčasnom medzinárodnom procese sú to štáty, ktoré legitímne reprezentujú medzinárodný proces z hľadiska politickej praxe a medzinárodného práva. Zdá sa, že sme sa ešte nevymanili z osídliel hegelovského etatizmu.

3 Koncept tzv. minimálneho štátu, alebo pokus o prekonanie etatizmu.

Kritický racionalizmus v sociálno-politickom myslení významne podnietila takmer anarchistická myšlienka o tzv. minimálnom štáte, ktorú formuloval Robert Nozick v diele „Anarchia, štát a utópia“.⁹ Podľa tohto konceptu štát by mal redukovať všetky svoje funkcie, ktoré nesúvisia s otázkou bezpečnosti spoločnosti. Pre všetky oblasti sociálneho života by mal štát poskytovať prirodzeno-právne slobody v duchu neoliberalizmu. Štát by sme, podľa Nozicka, mali chápať inštrumentalisticky ako ochrancu bezpečnosti, no nie ako nástroj štátneho intervencionizmu. Štát je v tejto koncepcii podriadený spoločnosti, ľudským právam a sociálnym inštitúciám.

Ak by sme chceli v Nozickovom koncepte minimálneho štátu nájsť jeho ideu národa, nenašli by sme ani plauzibilné, ani imperatívne tvrdenia. Nozick o funkcii etník, resp. národov neuvažuje. Podľa nášho názoru prekonal tým klasické východiská národnoštátnych politík, ale aj tradičný liberalizmus v západnej politickej filozofii. Analogický filozofický postoj zaujíma napríklad maďarský filozof János Kis vo svojej práci „Neutralita štátu“¹⁰. Svoju pozornosť venuje otázke, či štát ako mocenská inštitúcia môže byť hodnotovo neutrálna. V jeho ponímaní nejde o neutralitu z hľadiska vojenskej bezpečnosti, ale o neutralitu ako formu štátnej politiky tolerancie voči etnickým odlišnostiam jeho obyvateľov. Kisova idea hodnotovej neutrality štátu je východiskom konceptu postnárodného štátu, teda štátu, ktorý je veľmi blízko ku koncepcii tzv. minimálneho štátu, respektíve multikultúrneho štátu.¹¹

4 Pojem multikultúrneho štátu

Medzi najvýznamnejších autorov idey multikultúrneho štátu nepochybne patrí súčasný kanadský sociálny filozof Will Kymlicka. Z hľadiska anglickej tradície liberalizmu počnúc J. S. Millom a amerického liberalizmu J. Rawlesa a R. Dworkina, Kymlicka vychádza z analýzy individuálnych slobôd ako nevyhnutného predpokladu multikultúrneho štátu.¹² Individualizmus v jeho koncepcii nie je limitovaný predstavou polyetnického štátu, hoci v reálnej kanadskej politike počas vlády liberálneho politika J. P. E. Trudeaua (1968 – 1979 a 1980 – 1984) sa spočiatku polyetnická politika presadzovala.

⁸ SEDOVÁ, T. (2013): *Karl Raimund Popper o otvorenej spoločnosti*. In: NOVOSÁD, F. – SMREKOVÁ, D. (2013, ed.): *Dejiny sociálneho a politického myslenia*. Bratislava: KALLIGRAM, s. 670.

⁹ NOZICK, R. (1974): *Anarchy, State and Utopia*. Oxford: Basil Blackwell.

¹⁰ KIS, J. (2015): *Az állam semlegessége*. Budapešť: Kalligram.

¹¹ KIS, J. (1997): Úvod. In: *Současná politická filosofie*. Praha: OIKOYMENH.

¹² KYMLICKA, W. (1995): *Multicultural Citizenship*. Oxford: Clarendon Press.

V diskusiách predstaviteľov liberalizmu, ale aj v rôznych sociálnych skupinách sa táto myšlienka stretla so silným odporom. Hoci prezentovala politickú toleranciu „inakostí“, ale jej limity sa prejavili v tom, že okrem etnickej identity neobsahovala vyjadrenie iných identít – jazykových, sexuálnych alebo religióznych. Z týchto dôvodov dochádza k zmene polyetickej politiky smerom k multikultúrnej politike Kanady. Po mnohých diskusiách v roku 1988 bol v kanadskom parlamente prijatý zákon pod názvom Canadian Multiculturalism Act, ako nová legislatívna smernica pre sociálnu, ekonomickú a kultúrnu politiku.

Význam tohto dokumentu nie je len v tom, že v praktickej sociálnej politike inicioval nový teoretický pojem – multikulturalizmus, ale hlavne v tom, že vyzdvihol význam kultúrnych identít jednotlivých občanov v rámci ľudsko-právnej teórie. Je to jedinečný príklad performancie idey štátu „zdola“, čiže z hľadiska potrieb politiky individuálnych slobôd a politiky tolerancie ako nástroja štátu. Vývoj idey štátu „zdola“ „nahor“ v západnej tradícii je výnimočnou historickou situáciou konfrontácie novej idey politiky a reálnej spoločnosti.

Záver

Pokúsili sme sa ukázať, že problém interetnických vzťahov musíme riešiť na širokej báze konfrontácie idey štátu a reálnej histórie rozvoja štátov v medzinárodnom procese. To je úloha pre mnohé generácie politických filozofov a historikov reálnych štátotvorných procesov. Pod interetnickými vzťahmi rozumieme širšie chápanie interferencií medzi národmi než je teoretický koncept medzinárodných vzťahov, ktorý je založený na princípe, že štát je aktérom týchto vzťahov. Zatiaľ čo medzietnické vzťahy sa vytvárajú buď v globálnom alebo regionálnom priestore a hranice štátov pri ich konštituovaní sú sekundárnym faktorom. Druhým dôvodom je, že medzietnické vzťahy sú založené na skupinovom princípe a ako skupiny par excellence priamo neparticipujú na činnosti medzinárodných organizácií. Tretím dôvodom je fakt, že etnickú skupinu nemožno stotožniť s pojmom národ, lebo nespĺňa všetky kritériá definície národa.

Nevyriešenými otázkami v našom príspevku zostali okrem kritickej redefinície pojmov etnos, národ a štát aj riešenie mnohých ďalších teoretických modelov interetnických vzťahov.

Použitá literatúra:

1. HERDER, J. G.(1941): Vývoj lidskosti. Praha: Vydavateľ: Jan Leichter. Pozri tiež: Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit z roku 1784.
2. NISBET, H. B. (1970): Herder and the Philosophy and History of Science. In: Modern Humanities Research Association. Cambridge
3. HEGEL, G. W. F. (1956): Filozofia dejín. (Pôvodne vyšla v r. 1837). Slovenský preklad T. Münz. Bratislava.
4. NOVOSÁD, F. (2013): G. W. F. HEGEL: dejiny a moderný štát. In: Dejiny sociálneho a politického myslenia. Bratislava: KALLIGRAM.
5. RANKE, L. (1910): Weltgeschichte. Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation. Duncer & Humblot.
6. SOBOTKA, M. a MAJOR, L. (1979): G. W. F. Hegel. Život a dielo. Praha: Mladá fronta.
7. HOMÉROS (1986): ÍLIAS. Bratislava: Slovenský spisovateľ. Preklad Miloslav Okál.
8. WOLNER, U. (2013): Platón: model zdravej obce. In: NOVOSÁD, F. – SMREKOVÁ, D.(2013): Dejiny sociálneho a politického myslenia. Bratislava: KALLIGRAM.
9. SEDOVÁ, T. (2013): Karl Raimund Popper o otvorenej spoločnosti. In: NOVOSÁD, F. – SMREKOVÁ , D. (2013, ed.): Dejiny sociálneho a politického myslenia. Bratislava: KALLIGRAM.
10. NOZICK, R. (1974): Anarchy, State and Utopia. Oxford: Basil Blackwell.
11. KIS, J.(2015): Az állam semlegessége. Budapest: Kalligram.

12. KIS, J. (1997): Úvod. In. Současní politická filosofie. Praha: OIKOYMENH.
13. KYMLICKA, W. (1995): Multicultural Citizenship. Oxford: Clarendon Press.

Kontakt:

doc. PhDr. Marta Zágoršeková, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: marta.zagorsekova@euba.sk

IDENTIFYING REGIONAL CLUSTER POTENTIAL IN AGRICULTURAL BUSINESS: METHODOICAL ASPECTS WITH AN APPLICATION TO RUSSIA

Dmitry Zavyalov

Plekhanov Russian University of Economics, 117997, Russia, Moscow, Stremyanny lane, 36,
e-mail: Zavyalov.dv@rea.ru

The article examines various methods of assessment of the regional economy potential and the development of agricultural business clusters. To be efficient, the local programs for support of agricultural business require preliminary economic research. The article demonstrates the necessity of measurement of the share of gross regional product attributed to the changes in the local industry output together with the shifts in the level of employment. The results are used to demonstrate the influence of regional factors on the local economy.

Key words: agroindustrial cluster, cluster policy, cluster assessment methods, matrix method, shift-share analysis, regional development

JEL: Q10, Q18, O13

Introduction

Recent developments in the agroindustrial sector of the Russian Federation, induced partly by mutual economic sanctions between Russia and the European Union and partly by the necessity of decreasing agricultural import dependence, have once again raised the question of the development of agroindustrial business clusters in various regions of the country. Cluster development strategies are sought to be effective solutions for ensuring the food security of the state¹ and to reanimate inefficient interconnections among the participants of the value chain of agricultural produce², increasing the profitability of the agroindustrial business and helping regional budgets to acquire additional sources of income. Agroindustrial clusters in the Russian Federation are still in the initial state, even though many researchers have proved the potential of clusters as a means to raise competitiveness, to develop local business, to create additional opportunities for small and medium-sized enterprises by reinforcing local competitive advantages and ameliorating regional entrepreneurial environment³.

The current level of development of agroindustrial business in Russia makes the issue of creating efficient clusters a very investment-consuming task. To support the development of agroindustrial business, it is necessary to concentrate the financial flow into those country regions and economic sectors that have a sufficient potential to form clusters⁴. The need to increase the effectiveness and efficiency of the federal and regional state investment programs calls for the in-depth analysis of regional cluster potential and coordination of activities of the federal and municipal authorities.

¹ ZAVYALOV, D., (2014) Current problems of sustainable development of agroindustrial business.

Mezhdunarodnaya trgovlia i trgovnaia politika (International trade and trade policy), 9 (88), pp. 29-48.

² Agroindustrial complex of the Russian Federation: digest. <http://www.mcx.ru/navigation/page/show/205.html>.

³ FURSOV, V.A., (2014). Regional cluster policy as a means of promoting regional competitiveness. Moscow: Kant Publisher p. 12.

⁴ JANKOWIAK, A. H., (2012). Cluster initiatives and the role of government in developing clusters. Challenges of the global economy Working Papers Institute of International Business University of Gdańsk, 31, pp. 490-500.

There are various methods for identifying business sectors for the creation of local clusters described by many researchers, such as Czamanski and Ablas⁵, Stejkal⁶, Feser and Renski⁷, Solvell, Lindqvist, & Ketels⁸, Gareyev⁹, and Brachert¹⁰. Among the most popular cluster identification methods are expert surveys, location quotient, multi-sector qualitative analysis, correlation and regression analysis. All these methods identify potential clusters and their role in the regional economy, and none of them is ideal^{11,12}. In the following article the matrix method, shift-share analysis and location quotient are used, and the calculations are shown using the example of Belgorodskaya oblast (Belgorod province) of the Russia's Central Federal Region.

1 Location quotient and matrix model

Statistical methods are mainly used to assess the level of employment in the region, a sector of the economy, and cluster in question. Such an approach is entirely justified when identifying a cluster's economic and business specialization. To locate promising country regions for establishing agroindustrial business clusters apart from employment assessment, it is necessary to evaluate the importance of various economic activities for the regional economy. In other words, there is a need to take into account the share of a particular economic activity in the gross regional product. In this case, one can use matrix model analysis in order to group different country regions (federal districts, municipal areas) in accordance with specified characteristics, to identify the level of importance of various economic activities for the region in question, and, as a result, to work out a basic cluster strategy to use for benchmarking. Matrix model is composed of industry location quotients (LQ). Industry LQ is a quantitative measure of an industry's concentration in a region compared to a larger geographic area, such as a nation. Industry LQs are calculated by comparing the industry's share in the gross regional product and employment with its share in the gross domestic product and national employment. The matrix is then formed using the values of LQ_{GRP} and LQ_{Emp} together with the calculation of percentage change in employment for the period in question (see Fig. 1).

⁵ CZAMANSKI, S., ABLAS, L. (1979). Identification of industrial clusters and complexes a comparison of methods and finding. *Urban Studies*, 16, pp. 16-18.

⁶ STEJKAL, J. (2010), Comparison of Often Applied Methods for Industrial Cluster Identification, available at: <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2010/Tenerife/DEEE/DEEE-46.pdf> (accessed 01 June 2017).

⁷ FESER, E., RENSKI, H., & KOO, J. (2009). Regional cluster analysis with interindustry benchmarks. In *Targeting Regional Economic Development* (pp. 213-238). Routledge.

⁸ SOLVELL O., LINDQVIST G., KETELS CH. (2003) The cluster initiative greenbook. Bromma tryck AB, Stockholm, (Chapter 2).

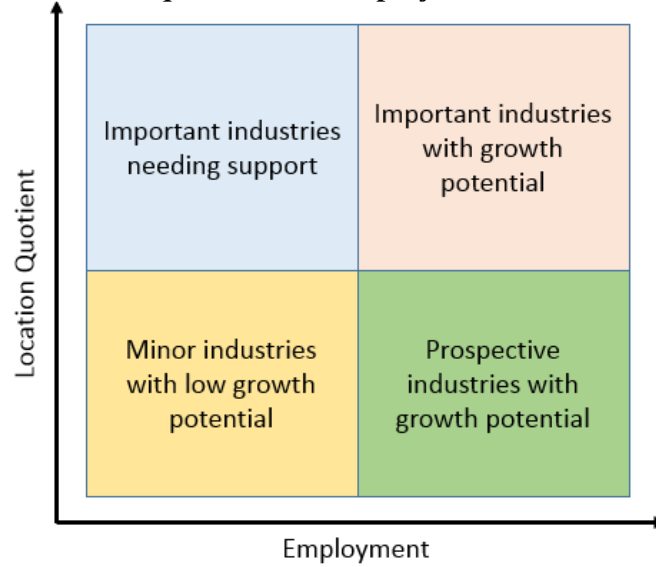
⁹ GAREYEV, T.P., (2012). Clusters in institutional perspective: theory and methodology of local socio-economic development. *Baltisky Region (The Baltic region)*, 3, pp. 7-33.

¹⁰ BRACHERT, B., TITZE, V., KUBIS, A. (2011), Identifying industrial clusters from a multidimensional perspective: Methodical aspects with an application to Germany. *Papers in Regional Science*. 90(2), pp. 419-439.

¹¹ DANKO, T.P., KUTSENKO, E.S., (2012). Basic approaches to identifying regional clusters. *Problemi sovremennoi ekonomiki (Modern economic problems)*, 1, pp. 248-254.

¹² STEJKAL, J. (2010), Comparison of Often Applied Methods for Industrial Cluster Identification, available at: <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2010/Tenerife/DEEE/DEEE-46.pdf> (accessed 01 June 2017).

Figure 1. Location quotient and employment relationship matrix

Minor industries showing the lowest LQs, together with low employment, are the least important for the regional economic development. Industries with LQs less than 1 but attracting an increasing labor force might possess hidden economic potential and, according to the results of additional research, might be used as a basis for cluster development. For example, the potential leading industry can be recognized by the increased employment in related industries. Similarly, analyzing economic sectors with high LQs and decreasing employment helps to identify existing problems in the industry and to resolve them at an early stage. Industries with high LQs and stable or increasing employment are considered the most important for regional wealth. These economic sectors must constantly be monitored by the authorities and used as a foothold for the regional cluster programs and state business support strategies.

The LQ_{GRP} and LQ_{Emp} are calculated according to the following formulas:

$$LQ_{GRP} = \frac{GRP_{ij}}{GRP_i} / \frac{GDP_j}{GDP} \quad (1)$$

$$LQ_{Emp} = \frac{E_{ij}}{E_i} / \frac{E_j}{E}, \quad (2)$$

where

GDP_{ij} – gross domestic product of region j by industry i ;

E_{ij} – employment by industry i in region j ;

GDP_i – gross domestic product of the economy by industry i ;

E_j – total employment in region j ;

GDP – gross domestic product of the economy;

E – total employment in the economy¹³.

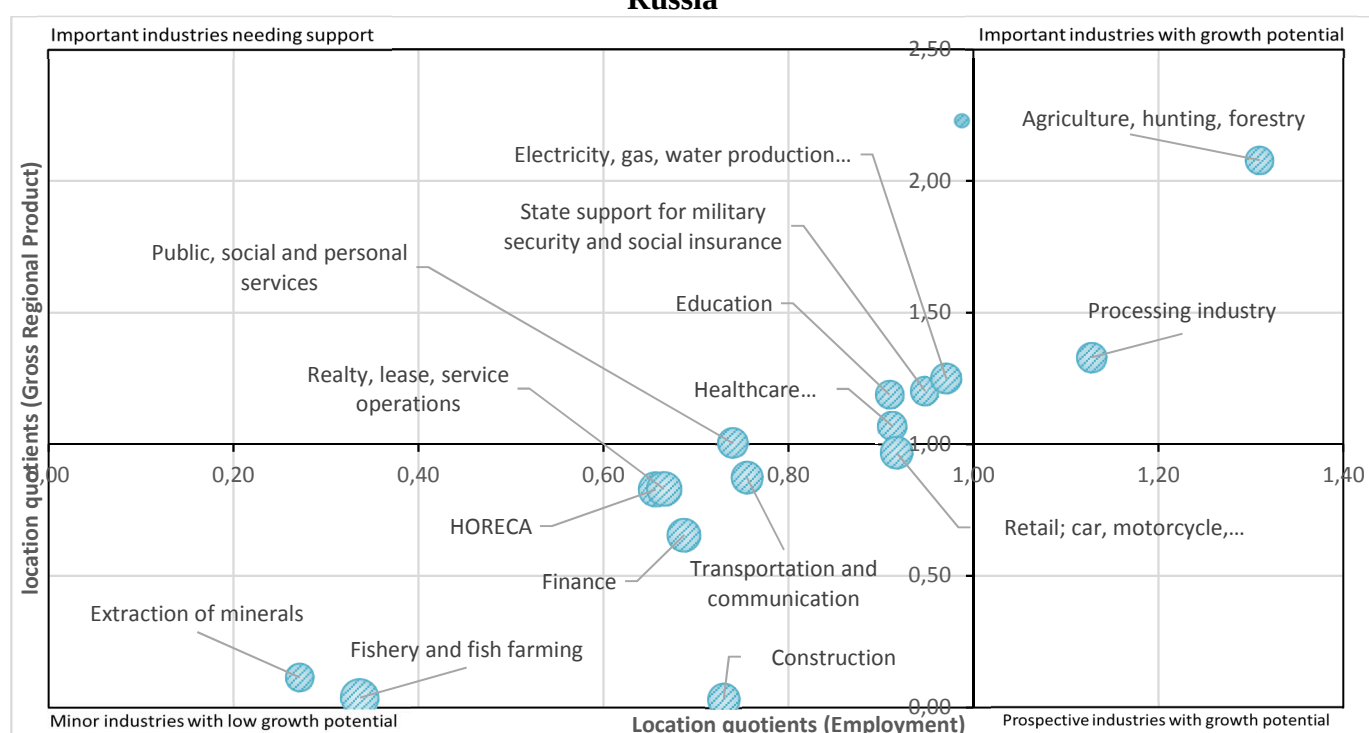
Using the above formula, we can calculate LQ_{GRP} and LQ_{Emp} for the Central Federal District of Russia. The analysis shows that such sectors of the regional economy as “Agriculture, hunting and forestry” and “Processing industry” are among the major contributors with potential for the future growth (see Fig. 2). “Education”, “Healthcare,” and “Electricity and gas production” are also important sectors of the economy, but they require attention of the

¹³ TIAN, Z. (2013). Measuring Agglomeration Using the Standardized Location Quotient with a Bootstrap Method. *Journal of Regional Analysis and Policy*, 43(1), pp.186-197.

local authorities: the LQ_{GRP} for these industries is quite high, but at the same time their LQ_{Emp} is low and the dynamics of change in employment level is negative.

If we consider not only “Agriculture, hunting and forestry” but agricultural business in general, we should include some of the interconnected economic activities (manufacturing of means of production, logistics, processing industry, retail) into the analysis. For example, transportation and financial sector are located in the fourth quadrant (see Fig. 2). They have a relatively small share in the local domestic product, but the level of employment in these sectors is growing. The transportation and financial sectors are important links in the agricultural business value chain¹⁴. Hence, economic growth in the agricultural sector should have a positive influence on the transportation and finance as well, attracting additional investments in the sectors through the regional development programs.

Figure 2. Location quotient by economic activity for the Central Federal District of Russia

Source: authors calculations based on the data of Federal office of national statistics of the Russian Federation <http://www.gks.ru>

Further analysis of LQs for every province of CFD (LQ_{GDP}^1 – agriculture, LQ_{GDP}^2 – processing industry) and of employment levels (LQ_{Emp}^1 – agriculture, LQ_{Emp}^2 – processing industry), together with dynamics of changes in the employment level in the consecutive sectors of economy, allows us to group territories with common characteristics¹⁵ of economic activities participating in the agricultural business value chain.

Two provinces of Central Federal Region with the highest values of LQ_{GDP} for agriculture are Belgorodskaya oblast (Belgorod province) and Tambovskaya oblast (Tambov province). The data for these two provinces is shown in Table 1. It can be concluded that cluster-forming industries such as “Agriculture, hunting and forestry” and “Processing industry” are

¹⁴ Decree of the government of the Russian Federation №151-p 02.02.2015. <http://government.ru/media/files/Fw1kbNXVJxQ.pdf>

¹⁵ ZAVYALOV, D.V., (2015). Evaluating cluster policy in the Russian Federation. Federalizm (Federalism), 2, pp. 63-74.

quite important for the economies of these two provinces but “Processing industry” is experiencing a slight labor outflow in Belgorodskaya oblast. This fact decreases the region’s agricultural business cluster potential and requires additional measures to attract working in this sector of the economy. The “Agriculture, hunting and forestry” in the Tambovskaya oblast is showing minor decline in the employment level but can also be regarded as a significant resource for the development of agricultural clusters.

Table 1: Location quotient by economic activities of agricultural business in Belgorodskaya oblast

Region	LQ_{GDP}	LQ_{Emp}	Employment level ratio 2015/2010
Agriculture, hunting and forestry			
Tambovskaya oblast	4.96	2.98	0,99
Belgorodskaya oblast	4.00	2.14	1
Processing industry			
Tambovskaya oblast	0,74	0,91	1,03
Belgorodskaya oblast	1.08	0,96	0,94

Usually, employment level dynamics are closely connected with changes in an industry structure. Regions with growing industries will subsequently show positive dynamics in employment level and vice versa: regions with downsizing industries will show a decline in employment level.

2 Shift-share method of analyzing regional growth

According to Stejkal and Kovaljova location quotient alone has low predictive ability as a method for cluster potential analysis. To have an additional instrument to measure a region’s cluster potential, it is also useful to evaluate the influence of national growth effect, industrial mix effect, and regional competitive effect on the regional economy. For that purpose, we will use traditional shift-share analysis that will help to determine how much regional job growth can be attributed to national trends and how much is due to unique regional factors.

The shift-share method of analyzing regional growth was developed in 1943 by Daniel Creamer¹⁶. Shift-share analysis is usually used to describe regional and industrial economic growth, and to examine the structural effect and regional or industrial competitiveness underlining the changes over a given period. In other words, the methods help to identify the source of regional economic changes by examining the influence of national, economic industry or regional factors. For the purpose of the shift-share analysis, various economic variables can be used, such as gross regional product or income level in a particular economic sector. However, it is necessary to use the same kind of data for all the segments of the economy—from national to local or even cluster. That is why employment levels are traditionally in shift-share analysis as that data is readily available on a macro as well as on a micro level. Shift-share analysis involves industrial mix effect, national growth effect, and regional competitive effect, as described below¹⁷:

$$\Delta Emp_{ij} = NGE + IME + RCE, \quad (3)$$

Where

ΔEmp_{ij} – change in the number of employed in an industry i of the region j ;

NGE – national growth effect;

¹⁶ CREAMER, D. (1943), Shifts of Manufacturing Industries. Industrial Location and Natural Resources. U.S. Govt. Print. Off., Wash., D.C

¹⁷ JOHN, P., BLAIR. (1995). Local Economic Development: Analysis and Practice. Sage Publications, Thousand Oaks, pp. 145-148.

IME – industrial mix effect;

RCE – regional competitive effect.

National growth effect reflects the employment change on a national level. That change is explained by overall growth or decline in the national economy. In other words, all other things being equal, the employment in the local industry is influenced by the same factors as the country's economy, hence the same change in employment level might be expected.

National growth effect (NGE) is calculated according to the formula:

$$NGE = Emp_{ij}^t \times \Delta Emp, \quad (4)$$

where Emp_{ij}^t – number of employed in the industry i of the region j at the beginning of the study period; and ΔEmp – percentage change in employment level in the national economy during the study period.

Industrial mix effect represents the share of regional industry employment change explained by the growth of the same industry at the national level.

The formula for the industry mix effect (IME) is as follows:

$$IME = Emp_{ij}^t \times (\Delta Emp_i - \Delta Emp), \quad (5)$$

where ΔEmp_i – percentage change in employment level in an industry i of the country for the study period.

The most important component of the shift-share analysis is regional competitive effect because it demonstrates the influence of unique local factors on the region's economy. Economic changes at the national level affect regional economies differently. During periods of overall economic growth, some regions show different growth levels compared to others. This fact is explained by the availability of specific competitive advantages of the local economy, which in turn depend on the combination of different industries in the region. The local economists' task is to locate the industries contributing the most to the local competitive advantage and to build up regional economic strategies and government support policies around them. The formula for the regional competitive effect (RCE) is as follows:

$$RCE = Emp_{ij}^t \times (\Delta Emp_{ij} - \Delta Emp_i), \quad (6)$$

where ΔEmp_{ij} – percentage change in employment level in the industry i of the region during the given period.

The example of the shift-share analysis for particular business activities of Belgorodskaya oblast is shown in Table 2. The number of employed in agriculture during the study period has decreased by 1.3 % (from 131,000 to 129,300). We shall calculate the share of national, industry, and regional factors in that decline of employment.

If, all other things being equal, the number of employed in the business sector at the regional level had changed at the same rate as at the national level, agriculture would have experienced the growth in the number of employed by 460, reaching the total number of employed of 131,460. However, in reality we see the decrease in employment level. This fact can be explained by either the overall industry situation or particular regional factors that have limited entrepreneurs' ability to increase the number of jobs.

Table 2: Shift-share analysis of regional employment in Belgorodskaya oblast (2010-2015)

	Employment (in thousands) 2010	Employment (in thousands) 2015	Regional change in employment by industry	National change in employment	National change in employment by industry	National growth effect (in thousands)	Industrial mix effect (in thousands)	Regional competitive effect (in thousands)	Change in employment (in thousands)
Agriculture, hunting, forestry	131	131,18	0,13 %	-2,21 %	-18,60 %	-2,89	-21,47	24,54	0,18
Realty, lease, service operations	31,2	44,03	41,13 %	-2,21 %	33,39 %	-0,69	11,11	2,42	12,83
Healthcare and social services	44,8	45,64	1,87 %	-2,21 %	0,09 %	-0,99	1,03	0,80	0,84
Fishery and fish farming	0,4	0,40	0,50 %	-2,21 %	-10,61 %	-0,01	-0,03	0,00	0,00
Extraction of minerals	22,2	22,94	3,35 %	-2,21 %	3,67 %	-0,49	1,31	-0,07	0,74
Transportation and communication	40,2	43,81	8,98 %	-2,21 %	11,55 %	-0,89	5,53	-1,04	3,61
Electricity, gas, water production and distribution	17,3	16,50	-4,61 %	-2,21 %	2,22 %	-0,38	0,77	-1,18	-0,80
Education	66,2	60,95	-7,93 %	-2,21 %	-5,56 %	-1,46	-2,22	-1,57	-5,25
HORECA	6,6	7,21	9,27 %	-2,21 %	37,51 %	-0,15	2,62	-1,86	0,61
State support for military security and social insurance	35,1	31,75	-9,53 %	-2,21 %	-3,05 %	-0,78	-0,30	-2,27	-3,35
Finance	8,1	8,03	-0,93 %	-2,21 %	28,59 %	-0,18	2,49	-2,39	-0,07
Retail; car, motorcycle, home appliances service and repair	89,8	98,68	9,88 %	-2,21 %	13,50 %	-1,98	14,11	-3,25	8,88
Public, social and personal services	23,7	22,43	-5,35 %	-2,21 %	24,25 %	-0,52	6,27	-7,02	-1,27
Processing industry	118,7	111,52	-6,05 %	-2,21 %	0,03 %	-2,62	2,66	-7,21	-7,18
Construction	58,2	52,79	-9,29 %	-2,21 %	19,05 %	-1,29	12,37	-16,49	-5,41

Source: based on the data of Federal office of national statistics of the Russian Federation. http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/wages/labour_force/#

As we can see from Table 2, the change in employment level in the region has not happened under the influence of the industry-related factors, otherwise the fall in the number of employed in the agricultural sector would have been even greater. Thus, it can be concluded that agricultural sector in Belgorodskaya oblast is showing better results than the industry as a whole.

By calculating regional competitive effect, it can be concluded that the negative impact of the national and industry factors on the regional employment level is compensated by the local competitive factors. If a particular business sector is demonstrating a significant increase in the employment level regardless of the situation in the national economy or industry, we can conclude that the region possesses a set of particular competitive advantages allowing the business sectors in question to grow at a higher rate.

Analyzing Table 2, we can locate the business sectors demonstrating higher regional competitive effect are:

1. Agriculture, hunting, forestry industry: $RCE = 24.54$;
2. Real estate, lease, and service operations: $RCE = 2.42$;

At the same time, the lagging business sectors are highlighted. These industries in Belgorodskaya oblast are falling behind the existing tendencies in the economy:

1. Construction: $RCE = -16.49$;
2. Processing industry: $RCE = -7.21$;
3. Public, social, and personal services: $RCE = -7.02$;

Conclusion

With the example of Belgorodskaya oblast of the Russian Federation it was demonstrated that at the local level agricultural sector experiences higher growth compared to the national level or industry trends. At the same time, we can see the downshift in such sectors as construction processing industry, public and social services, and social insurance, which can be a serious obstacle to the agriculture- and processing industry-related clusters. If such clusters are formed, the downshift in construction would mean the scarcity of new facilities for the development of processing and agricultural infrastructure. A declining financial sector would have a negative influence on the number of new startups or new business projects. Problems in the social sector might hinder the inflow of skilled personnel. All the above might prevent new workforce and new investors joining the potential cluster.

Thus, the shift-share analysis is a rather useful tool that highlights the presence of unique regional competitive factors. At the same time, it does not indicate the exact competitive advantages, nor does it explain why certain industries show relatively high competitiveness. The shift-share does not consider economic cycles, and it can be sensitive to the chosen time period, thus no reliable forecasts can be made. Yet the shift-share analysis is a practical instrument for explaining regional job growth, providing a clear distinction between regional, industrial, and national factors. When accompanied by the calculation of the LQ, the shift-share analysis should help in identifying investment targets among regional industries and highlight business sectors with clustering potential.

References:

1. Agroindustrial complex of the Russian Federation: digest. <http://www.mcx.ru/navigation/page/show/205.html> (in Russ).
2. Brachert, B., Titze, V., Kubis, A. (2011), *Identifying industrial clusters from a multidimensional perspective: methodical aspects with an application to Germany*. Papers in Regional Science. 90(2), 419-439
3. Creamer, D. (1943), *Shifts of Manufacturing Industries*. Industrial Location and Natural Resources. U.S. Govt. Print. Off., Wash., D.C

4. Czamanski, S., Ablas, L. (1979). *Identification of industrial clusters and complexes a comparison of methods and finding*. Urban Studies, 16, 16–18.
5. Danko, T.P., Kutsenko, E.S., (2012). *Basic approaches to identifying regional clusters*. Problemi sovremennoi ekonomiki (Modern economic problems), 1, 248-254. (in Russ).
6. Decree of the government of the Russian Federation №151-p 02.02.2015. <http://government.ru/media/files/Fw1kbNXVJxQ.pdf> (in Russ).
7. Federal office of national statistics of the Russian Federation. http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/wages/labour_force/# (in Russ).
8. Feser, E., Renski, H., & Koo, J. (2009). Regional cluster analysis with interindustry benchmarks. In *Targeting Regional Economic Development* (pp. 213-238). Routledge.
9. Feser, T. J., Bergmann, E.M., (2000) National Industry Cluster Templates: A Framework for Applied Regional Cluster Analysis, *Regional Studies*, Vol. 34, No. 1.
10. Fursov, V.A., (2014). *Regional cluster policy as a means of promoting regional competitiveness*. Moscow: Kant Publisher. (in Russ).
11. Gareyev, T.P., (2012). *Clusters in institutional prospective: theory and methodology of local socio-economic development*. Baltisky Region (The Baltic region), 3, 7-33. (in Russ).
12. Jankowiak, A. H., (2012). *Cluster initiatives and the role of government in developing clusters*. Challenges of the global economy Working Papers Institute of International Business University of Gdańsk, 31, 490-500.
13. John, P., Blair. (1995). *Local Economic Development: Analysis and Practice*. Sage Publications, Thousand Oaks, 145-148
14. Kovaljova, T., (2011). Algoritmi identifikacii i ocenki klasterov v jekonomike regiona. *Vestnik Permskogo universiteta. Serija: jekonomika*, 4, 30-39. (in Russ).
15. Porter, M.E., (1998). Clusters and the new Economics of Competition, *Harvard Business Review*, 1998, Vol. 76, No. 6.
16. Sarach, L., Analysis of Cooperative Relationship in Industrial Cluster, In *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 191, 2015, Pages 250-254
17. Skokan, K., (2004). The Competitiveness, Innovations and Clusters in Regional Development. 1. vyd. Ostrava: Repronis. (In Czech)
18. Solvell O., Lindqvist G., Ketels Ch. (2003) The cluster initiative greenbook. Bromma tryck AB, Stockholm, (Chapter 2).
19. Stejkal, J. (2010), Comparison of Often Applied Methods for Industrial Cluster Identification, available at: <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2010/Tenerife/DEEE/DEEE-46.pdf> (accessed 01 June 2017).
20. Tian, Z. (2013). *Measuring Agglomeration Using the Standardized Location Quotient with a Bootstrap Method*. Journal of Regional Analysis and Policy, 43(1), 186-197.
21. Zavyalov, D.V., (2014) *Current problems of sustainable development of agroindustrial business*. Mezhdunarodnaya trgovlia i trgovoaia politika (International trade and trade policy), 9 (88), 29-48. (in Russ).
22. Zavyalov, D.V., (2015). *Evaluating cluster policy in the Russian Federation*. Federalizm (Federalism), 2, 63-74. (in Russ).

Contact:

Dmitry Zavyalov

Plekhanov Russian University of Economics

Stremyanny lane, 36

117997, Russia

Moscow

e-mail: Zavyalov.dv@rea.ru

DEMOKRATIZÁCIA UKRAJINY A POLITICKÁ KULTÚRA AKO VYSVETĽUJÚCA KONCEPCIA

Tetyana Zubro

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

Článok sa zaoberá problematikou demokratizácie Ukrajiny a politickej kultúry ako jednej z vysvetľujúcich premenných. Cieľom príspevku je charakterizovať osobitosti súčasnej ukrajinskej demokracie a poukázať na existujúce problémy procesov demokratickej konsolidácie, ako aj analyzovať vplyv politickej kultúry na demokratické procesy v Ukrajine. Prevláda názor, že reformy v politickej, hospodárskej a sociálnej sfére nie sú dokončené, pričom ich priebeh ovplyvňuje mnoho faktorov, patrí medzi ne napríklad politická kultúra obyvateľstva, ktorá je značne fragmentovaná.

Kľúčové slová: Ukrajina, demokratizácia, politická kultúra.

The article deals with the issue of democratization of Ukraine and political culture as one of the explanatory variables. The aim of the research is to characterize the specificities of the present Ukrainian democracy and to point out the existing problems of democratic consolidation processes as well as to analyze the impact of political culture on democratic processes in Ukraine. Conclusions are made that reforms in the political, economic and social spheres are not completed, and their course is influenced by many factors including the political culture of the population that is considerably fragmented.

Key words: Ukraine, democratization, political culture

JEL: F50

Úvod

Politické a ekonomické transformácie vrátane procesov demokratizácie v postsovietskych krajinách sú dôležitou a významnou etapou sociálno-ekonomického rozvoja v medzinárodných vzťahoch a svetovej politike a predstavujú osobitný smer výskumu. Teoretická a empirická dimenzia prechodov k demokracii novej vlny, ktoré sa začali po páde Sovietskeho zväzu, oživuje problematiku demokratických transformácií. V rámci západného európskeho analytického priestoru, ako aj v postsovietskych krajinách sa presadili práce mnohých autorov, ktoré sa venujú skúmanej problematike analýzou politického procesu demokratizácie. A pojem demokracia je jedným z najpopulárnejších pojmov vo vedeckých diskusiách. Používajú ho politológovia, analytici, ale aj publicisti. Na jednej strane ide o ideál sociálno-politického zriadenia pre postsovietske krajiny, univerzálny cieľ ich politického vývoja, na druhej strane demokracia je koncepcia západného politického myslenia, ktorá bola príznačná skôr pre politické systémy západných krajín.

V súčasnosti existujú viaceré teoreticko-východiskové prístupy výskumu demokracie a procesov demokratizácie, ktoré si navzájom konkurujú a ktoré vyzdvihujú do popredia rôzne aspekty. Medzi nich bezpochyby patrí koncepcia politickej kultúry, ktorú odborná verejnosť vníma ako multidisciplinárny pojem. Jej kauzálna pôsobnosť sa prelína s účinkom iných, predovšetkým štrukturálnych prvkov. Cieľom článku je preto na základe analýzy identifikovať hlavné problémy procesov demokratickej konsolidácie Ukrajiny a analyzovať vplyv politickej kultúry na tieto procesy.

1 Problémy a úspechy ukrajinskej demokracie

Ukrajina za štvrtstoročie od vyhlásenia nezávislosti prešla rôznymi etapami politických zmien. V procese hodnotenia súčasného stavu vykonávania reforiem na Ukrajine mnohí politici a politológovia tvrdia, že od roku 2014 sa urobilo toho viac, ako predtým za vyše dvadsať rokov. Odborná verejnosť sa pri analýze a hodnotení výsledkov vývoja najčastejšie zhoduje na tom, že krajina ešte potrebuje čas na prekonanie veľkého množstva problémov, ktoré ovplyvňujú kvalitu demokracie. Vedúci predstavitelia Európskej únie trvajú na nevyhnutnosti uskutočniť intenzívne a bezprecedentné reformy v mnohých oblastiach, ako sú:

- decentralizácia,
- verejnoprávne vysielanie,
- boj proti korupcii,
- justícia,
- reforma polície,
- verejná správa,
- riadenie verejných financií a verejné obstarávanie,
- obchod,
- energetika,
- bankový systém
- zdravotná starostlivosť.¹

Tento zoznam len potvrdzuje tézu, že Ukrajina musí vykonávať reformy takmer vo všetkých sférach života spoločnosti – politickej, ekonomickej aj sociálnej. Pozornosť je zameraná na naplnenie reforiem, ktoré budú viesť krajinu k vytváraniu skutočne demokratického režimu podľa vzorov vyspelých demokratických štátov Európskej únie a k prijatiu hodnôt a princípov tvoriacich základný kameň fungovania EÚ.

V politickej rovine sa Ukrajine podarilo vytvoriť formálne demokratické inštitucionálne štruktúry, základ ktorých položila ústavu Ukrajiny z roku 1996. Tento kľúčový dokument určuje politický systém štátu a vo veľkej miere povahu politického režimu. Avšak treba podotknúť, že ukrajinská politická elita a oligarchovia v neustálom boji o moc medzi jednotlivými ústavnými predstaviteľmi (prezidentom, parlamentom a vládou) vnímajú ústavu a právny systém štátu ako nástroj na plnenie vlastných cieľov. Dôkazom toho sú ústavné reformy z roku 2004, 2010 a 2014, ktoré zásadne menili systém fungovania štátnych orgánov. Na rozdiel od niektorých ostatných postsovietskych krajín, v ktorých politický systém vykazuje známky stability, Ukrajina je charakterizovaná politickou a inštitucionálnou nestabilitou. Od roku 2004 sa udiali turbulentné udalosti: protesty v roku 2000 (Ukrajina bez Kučmy), oranžová revolúcia v roku 2004, prezidentské voľby v roku 2010, protesty na Majdane v roku 2014 alebo vojnový konflikt na východe. Od začiatku roka 2014 je územná celistvosť Ukrajiny závažne ohrozená.

Zároveň podľa európskych princípov vznikali nové výzvy, najmä potreba reformovania justičného systému a prokuratúry, zmeny v oblasti zabezpečenia práva a nezávislého súdnictva, konanie slobodných a spravodlivých volieb, zaručenie nezávislosti médií, rešpektovanie ľudských práv a základných slobôd, zaistenie práva menšín, ako aj nevyhnutnosť decentralizovať moc a reformovať miestnu samosprávu. V dôsledku toho sa začala na Ukrajine nová etapa v ústavnom procese.²

Súčasný ústavný proces, ktorý sa sústreďuje na tvorbu novej ústavy, musí zohľadňovať mnohé aspekty, ako aj záujmy rôznych sociálnych skupín. Z tohto dôvodu sa plánuje postupná realizácia zmien a na tento účel vznikla nová Ústavná komisia, ktorá vytvorila tri pracovné skupiny.³ Zároveň s cieľom posilniť autoritu ústavy je potrebné do procesu reformovania ústavy zapojiť nielen odborníkov, ale aj občiansku spoločnosť. Vzhľadom na to, že doteraz hlavný

¹ EUROPA.EU (2017): Samit EÚ – Ukrajina: Ukrajinské reformy s podporou Európskej únie prinášajú pozitívne výsledky.

² RAZUMKOV CENTRE (2015): Konstytucyjny proces w Ukraini: novi realii, novi vyklyki, novi pidchody, s. 17.

³ VERCHOVNA RADA UKRAJINY (2015): Ukaz prezydenta Ukrainy pro Konstytucijnu komisiju.

dokument štátu nebol stabilizujúcim prvkom v procese formovania demokratického politického systému, nestal sa symbolom právneho štátu a deľby moci ani pre elitu, ani pre bežných občanov, je nevyhnutné dosiahnuť skutočné rešpektovanie demokratických princípov a úctu k ústave. Práve preto nadobúdajú kľúčovú úlohu procesy uplatňovania právnych noriem a demokratických pravidiel v praxi.

Demokratizácia sa vyznačuje osobitosťami prechodného obdobia – vždy existuje možnosť víťazstva antidemokratických síl. Žiadny štát nie je poistený proti návratu autoritárskych tendencií, obzvlášť štáty postsovietskeho priestoru, ktoré len v deväťdesiatych rokoch 20. storočia začali cestu demokratickej transformácie. Pre mnohé z nich je charakteristické, že predstavitelia politickej elity sa snažia meniť svoje predchádzajúce rozhodnutia alebo sa snažia o nastolenie tzv. obmedzenej demokracie a o nastavenie pravidiel, ktoré im vyhovujú. A preto výsledkom demokratickej transformácie nemusí byť v každom prípade demokracia.⁴ Dedičstvo nedemokratického režimu, ktoré sa môže objavovať v rôznych formách, je jednou z najväčších hrozieb demokratickej konsolidácie. Zároveň prechody od nedemokratických foriem vlády k demokracii, ktoré sa uskutočnili v posledných desaťročiach v niekoľkých krajinách sveta, svedčia o tom, že je veľmi ťažké predurčiť model a logiku politickej transformácie, pretože každý prechod má svoje vlastné špecifiká. Do daného procesu vstupuje veľké množstvo interných a externých faktorov, ako aj aktérov, ktorí ho ovplyvňujú. Každá krajina do tohto kontextu nezapadá alebo iba čiastočne zapadá do teoretického rámca štúdií, ktoré potvrdzujú alebo vyvracajú teórie demokracie. To znamená, že pri analýze postsovietskeho prechodu je potrebné zvážiť čo možno najviac aspektov a faktorov, ktoré majú kauzálny potenciál.

Pri monitorovaní ukrajinskej transformácie a procesov reformovania medzinárodné organizácie a odborná verejnosť poukazujú na určité problémy, ale aj úspechy. Charakteristickým znakom ukrajinského politického života je úsilie niektorých aktérov, ale aj inštitúcií, o upevnenie moci v kontexte prezidentských a parlamentných volieb v roku 2019.⁵ Reformy v oblasti súdnictva a decentralizácie a dôchodková reforma sa v ukrajinskom parlamente posunuli dopredu, ale celkové tempo reforiem je pomalé, ich výsledky sú krehké s neúplnými a oneskorenými účinkami. Ukrajine je vyčítaná nedostatočná nezávislosť súdnictva, ktoré vykonáva svoju činnosť pod vplyvom politických elít. Objavujú sa znepokojivé známky porušovania demokratických hodnôt. Niektoré opozičné médiá a aktéri občianskej spoločnosti sa sťažujú na nátlak vlády, zatiaľ čo protikorupční aktivisti tvrdia, že nová legislatíva je navrhnutá tak, aby zastavila ich činnosť. Kritici sa tiež sťažujú, že silové štruktúry sú príliš silné a ich pôsobnosť prekračuje hranice právneho systému.⁶

Ďalším dôležitým aspektom, ktorý vyvoláva obavy a môže poslúžiť ako zdroj krízy, je ekonomická situácia na Ukrajine. Ukrajina má od získania nezávislosti v roku 1991 slabú výkonnosť ekonomiky. Hospodársky rast v rokoch 2000 – 2008 bol závažne ovplyvnený svetovou ekonomickou krízou. Kurz hrivny k euru alebo doláru sa stále oslabuje. Štát udržiavajú pred bankrotom len úverové prostriedky zo zahraničia. Okrem toho, formovanie štátneho rozpočtu Ukrajiny a spravovanie verejných financií nebolo v posledných rokoch efektívne. Príjmová časť štátneho rozpočtu bola negatívne ovplyvnená výraznou tieňovou ekonomikou, ktorá podľa odhadov v roku 2017 činí 37 % – 40 %.⁷ Procesy rozdelenia finančných tokov a verejných financií značne ovplyvňujú záujmové skupiny a väčšina zdrojov je stále ovládaná oligarchami a úzkou vládnucou skupinou, čo veľmi komplikuje presadzovanie reforiem. Oligarchické skupiny, ktoré sa od získania nezávislosti krajiny značne rozvinuli, majú naďalej silný vplyv na ekonomiku, politiku a médiá Ukrajiny. Preto neustále dochádza k neefektívnemu rozdeľovaniu zdrojov a k vytváraniu ďalších korupčných schém. Existencia

⁴ PRZEWORSKI, A. 1991. *Democracy and the Market: Political and Economic reforms in Eastern Europe and Latin America*, s. 60.

⁵ CARNEGIE ENDOWMENT FOR INTERNATIONAL PEACE (2017): Ukraine reform monitor: október 2017.

⁶ CARNEGIE ENDOWMENT FOR INTERNATIONAL PEACE (2017): Ukraine reform monitor: október 2017.

⁷ ESPRESO.TV: (2017) 40% dijaľnosti ukrajinciv zachovano v sutinkach.

oligarchických skupín prekáža rozvoju transparentných demokratických inštitúcií a nepomáha ani rozvoju politickej kultúry, integrity a rešpektovaniu európskych hodnôt. Najvyšší štátni funkcionári využívajú svoju moc na zabezpečenie si silného vplyvu na médiá, finančný sektor, bezpečnosť, políciu a súdy. Nízka vymožitelnosť práva a nedostatočná nezávislosť súdnictva neľahčujú budovanie otvorenej spoločnosti a právneho štátu.

Napriek reformným úsiliam je Ukrajina stále vnímaná ako najskorumpovanejšia krajina v Európe, hoci, paradoxne, najdôležitejšou otázkou v krajine je boj s korupciou. Ukrajina je na 131. mieste podľa Corruption Perception Index 2016, ktorý vypracúva organizácia Transparency International.⁸ V Európe je to jeden z najväčších ukazovateľov úplatkárstva. Kvôli neochote ukrajinského vedenia bojovať proti korupcii sa zvyšuje napätie medzi Ukrajinou a západnými štátmi. Korupcia sa prejavuje vo všetkých sférach života spoločnosti. Negatívne dopady nedávajú krajine možnosť rozvíjať sa a vytvárať priaznivé investičné prostredie. V procese reforiem boli vytvorené samostatné inštitúcie na boj proti korupcii, niekoľko nových agentúr a úradov: Národný protikorupčný úrad Ukrajiny (NABU), Národná agentúra pre prevenciu korupcie (NAZK), Špecializovaná protikorupčná prokuratúra (SAP). V procese formovania je Štátny úrad vyšetrovania (DBR), ale stále nie je zriadený špecializovaný protikorupčný súd. Ukrajinská politická elita fakticky blokuje proces reforiem prokuratúry alebo súdov a dochádza ku konfliktom s inštitúciami, ktorých cieľom je boj s korupciou.⁹ Napríklad, pozorujeme spor medzi Generálnou prokuratúrou a Národným protikorupčným úradom, ktorý súvisí s právomocami týchto štruktúr, s nedostatkami v ukrajinskej legislatíve a nedokončením reformy prokuratúry ako takej. Do konfliktu s NABU sa dostáva aj Špecializovaná protikorupčná prokuratúra (SAP). Blokovanie procesu reforiem je spôsobené nedostatkom politickej vôle. Prokuratúra Ukrajiny sa navyše zúčastňuje aj na politických konfliktoch medzi rôznymi mocenskými skupinami. Ukrajinskí poslanci v parlamente blokujú prijatie zákona, ktorý by umožnil NABU vykonávať nezávislú, a predovšetkým utajenú operatívnu vyšetrovaciu činnosť, a to vrátane zhromažďovania informácií z telekomunikačných sietí a sledovania skorumpovaných úradníkov. Rovnako je potrebné poznamenať, že v štruktúre Služby bezpečnosti Ukrajiny (SBU) stále existuje jednotka pre boj s korupciou a organizovaným zločinom, a to aj napriek skutočnosti, že pred dvoma rokmi poslanci zbavili službu týchto právomocí. Veľké problémy pretrvávajú aj v dôsledku účasti sudcov v korupčných aférach. Hovoriť preto o úspešnom výsledku reforiem v tejto sfére je predčasné.

Slabé reformné výsledky (predovšetkým v ekonomickej oblasti) ukrajinskej vlády spôsobujú iný problém, a to, že z Ukrajiny odchádzajú za prácou stovky tisíc ľudí. V súčasnosti je migrácia z Ukrajiny kvôli zložitým ekonomickým a politickým podmienkam jednou z najdôležitejších ekonomických stratégií rodín a jednotlivcov, ktorá ovplyvňuje ukrajinskú ekonomiku a demografickú situáciu. Počet obyvateľov Ukrajiny, ktorý v roku 1991 tvoril 52 miliónov ľudí, klesol o takmer 10 miliónov. V rokoch 2010 – 2015 zníženie počtu obyvateľstva predstavovalo v priemere viac ako 160 tisíc ľudí ročne. Podľa prognózy, v prípade ak sa pôrodnosť, priemerná dĺžka života a miera migrácie nezmenia, bude v roku 2050 na Ukrajine bývať 32 miliónov obyvateľov.¹⁰ Súčasná situácia presvedčivo dokazuje, že v ukrajinskej spoločnosti, okrem krízy vo východných oblastiach Ukrajiny, stále existujú vnútorné problémy, ktoré neumožňujú hovoriť o úspešnom ukončení procesu transformácie.

2 Pôsobenie politickej kultúry

Jednou z príčin neistoty analytikov pri hodnotení doterajšieho a možného budúceho vývoja Ukrajiny sú vnútorné – ideologické, náboženské, jazykové – charakteristiky štiepenia a polarizácie ukrajinskej spoločnosti, ktoré sú kľúčovými determinantmi transformácie Ukrajiny.

⁸ TRANSPARENCY INTERNATIONAL (2016) Corruption Perceptions Index 2016.

⁹ TYŽDEŇ. UA: (2017) Konflikt miž NABU, SBU ta prokuraturoju.

¹⁰ MIŽNARODNA ORGANIZACIA Z MIHRACII. Predstavyntvo v Ukrajin: (2017) Mihracia v Ukrajin: fakty i cyfry.

Tieto kľúčové komponenty tvoria rámec politickej kultúry ukrajinského obyvateľstva. Politická kultúra pôsobí ako dôležitý systémový faktor politického života spoločnosti, jej politického systému. Výskum politickej kultúry spoločnosti rozširuje vedecký potenciál základných charakteristik, umožňuje využiť poznatky a rôzne teoretické koncepcie politickej kultúry v záujme upevnenia demokratických hodnôt, ktoré budú podporovať vývoj štátu. Analýza politickej kultúry umožňuje vytvoriť komplexný pohľad na procesy demokratizácie a stanoviť úlohu tohto fenoménu v politike.

Americkí politológovia Gabriel A. Almond a Sidney Verba v roku 1963 vydali prácu *Občianska kultúra: Politické postoje a demokracia v piatich krajinách*,¹¹ ktorá do politickej vedy zakomponovala výskumnú tému – politickú kultúru. Autori ju definujú ako subjektívny koncept, ktorý zahŕňa hodnoty, postoje, presvedčenie, orientácie typické pre väčšinu ľudí v konkrétnej spoločnosti alebo štáte. Vo svojich prácach v 50 – 60. rokoch 20. storočia analyzovali vzťah politickej kultúry s rôznymi typmi politických systémov, opísali podstatu a štruktúru politickej kultúry a pokúsili sa vytvoriť koncepciu politickej kultúry. Hlavná otázka, ktorou sa Almond zaoberal bola nasledovná: aké politické a kultúrne podmienky sú potrebné a vhodné pre stabilitu demokracie a akým spôsobom ich vytvoriť v krajinách, ktoré sa vydali na cestu demokratizácie? V postsovietskom priestore autori, ktorí využívajú vo svojom výskume koncept politickej kultúry formulujú otázku inak: aké sú možnosti a limity premeny politickej kultúry a akým spôsobom osobitosti a charakteristiky politickej kultúry objasňujú problémy a neúspechy procesov demokratizácie.

V súčasnosti záujem o politickú kultúru je dosť veľký a medzi autormi, ktorí sa venujú procesom demokratizácie prevláda názor, že na kultúre záleží. Avšak skúsenosti komparatívneho výskumu a demokratizácie z rôznych častí sveta prinútili výskumníkov hľadať presvedčivejšie dôkazy vplyvu politickej kultúry na štruktúru, inštitúcie a správanie. V súvislosti

s tým známy americký politológ L. Diamond tvrdí, že politickú kultúru treba vnímať skôr ako zasahujúcu, než nezávislú premennú, pretože jej vplyv na charakter a trvalosť demokracie je sprostredkovaný množstvom iných faktorov.¹²

Podľa názoru E. Harrisona Lowrence s kultúrou je ťažké narábať, pretože existujú problémy s definíciami a meraním a príčinná súvislosť medzi kultúrou a inými premennými, ako napríklad politický a hospodársky rozvoj, pôsobenie inštitúcií alebo politickej elity je obojstranná.¹³

Štruktúru politického systému výskumníci často vnímajú ako samozrejmy protiklad kultúry, ktorý zahŕňa formalizované inštitúcie, ktorých základom je ústava a zákony. Autori používajú politickú kultúru ako vysvetľujúcu alebo zasahujúcu premennú do štúdia inštitucionálnych prvkov politického systému, jeho osobitostí a politického jednania skupín, uskutočňujú výskum v nasledujúcich smeroch:

- stabilita demokratických režimov;
- špecifické črty konkrétnych politických inštitúcií v konkrétnej krajine;
- efektivita byrokratických aparátov.¹⁴

Potrebné je ale zdôrazniť, že pôsobenie politickej kultúry sa prejavuje jednaním jednotlivcov, pretože kultúra primárne ovplyvňuje individuálne správanie a štruktúra existuje len ako výsledok konania, bez ohľadu na to, že súčasne toto správanie vytvára. Správanie je pozorovateľný jav, ktoré je možné skúmať ako dôsledok kultúry sám o sebe.¹⁵

Nová vlna demokratizácie v 90. rokoch viedla k tvorbe nových politických inštitúcií v krajinách strednej a východnej Európy, ktoré by mali garantovať presadenie nových noriem

¹¹ ALMOND, G. A., VERBA, S. (1989): *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*.

¹² DIAMOND, L. (1993) Introduction: political culture and democracy, s. 189-210.

¹³ HARRISONA LOWRENCE, E. (2008): Čomu kultúra má značennia, s. 19.

¹⁴ SKOVAJSA, M. (2006): Politická kultura. Přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky, s. 44.

¹⁵ SKOVAJSA, M. (2006): Politická kultura. Přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky, s. 46.

a pôsobiť na politickú kultúru tak, aby sa stala kongruentná s novou politickou štruktúrou. Ale zároveň vznikla otázka, či je to možné a či existujú v tomto procese určité limity. Niektorí autori, ktorí dávajú histórii a politickej kultúre ako procesu vytvárania, uchovávaní a odovzdávania politických hodnôt v spoločnosti najvyššiu prioritu, vyjadrujú pochybnosti o možnostiach vytvorenia stabilnej a plnohodnotnej demokracie v postsovietskych štátoch. Príčinu vidia práve v špecifikách politickej kultúry alebo v jej jednotlivých zložkách. Rozštiepená, resp. fragmentovaná politická kultúra alebo konflikt civilizácií¹⁶ spôsobujú problémy a môžu nepriaznivo ovplyvniť procesy demokratizácie. Práve vývoj politickej a ekonomickej situácie na Ukrajine ukázal, že demokracia si vyžaduje podpornú politickú kultúru, v ktorej občania aj elity akceptujú princípy demokratickej spoločnosti.

Napokon je potrebné zohľadniť ešte jeden dôležitý aspekt procesu demokratizácie, ktorý do centra analýzy kladie úlohu štátu. V tejto súvislosti sa stáva veľmi bežným označenie Ukrajiny ako „slabého štátu“. V slabom alebo „zlyhávajúcom“ štáte je schopnosť štátu používať silové metódy nátlaku veľmi obmedzená. Inými slovami, monopol na násilie centrálnej vlády podkopávajú iné subjekty (niektoré z nich sa usilujú hovoriť v mene „štátu“), čo je teraz jednou z najväčších hrozieb pre Ukrajinu.

Okrem toho, situácia na Ukrajine je komplikovaná takými aspektmi ako relatívne krátka existencia štátnosti a viacero línií štiepenia v základných socio-kultúrnych komponentoch (*jazyk, náboženstvo, etnická identita*) s ich zreteľnou regionálnou lokalizáciou. Tie sa prejavujú v súčasnej etape vývoja vo fragmentácii politickej kultúry ukrajinského obyvateľstva. Ukrajina je štátom, ktorý leží medzi západom a východom, a deliacia línia pôsobí nielen ako vonkajší, ale aj vnútorný faktor. Z pohľadu kulturologického má krajina vlastný Západ a vlastný Východ. Niektorí autori, ktorí sa venujú analýze politickej kultúry obyvateľov Ukrajiny tvrdia, že na Ukrajine existuje niekoľko veľkých regiónov (západný, centrálny, južný a východný). V týchto regiónoch sa na základe historického vývoja vytvorili špecifické subkultúry s etnickými, sociálno-ekonomickými, kultúrnymi a jazykovými odlišnosťami.¹⁷ Regionálne subkultúry sa líšia integritou politických hodnôt, orientácií, postojov a vzorov správania. Mnohé historické udalosti, tradície a symboly sú vnímané, hodnotené a interpretované v rôznych regiónoch iným spôsobom. To aktívne ovplyvňuje procesy demokratizácie a spôsobuje mnohé krízy – inštitucionálne (krízu legitimity a nedôvery) a kultúrne (politickej kultúry a identity). Komplexné prepojenie všetkých týchto kríz spôsobuje neefektívnosť moci a populistická politika vlády vedie k vážnej destabilizácii celého spoločenského organizmu.

Záver

Na rozdiel od niektorých postsovietskych krajín, v ktorých politický systém vykazuje známky stability, Ukrajina je charakterizovaná politickou a inštitucionálnou nestabilitou. Preto politická elita štátu musí vykonávať reformy takmer vo všetkých sférach života spoločnosti – politickej, ekonomickej aj sociálnej. V politickej rovine sa podarilo vytvoriť formálne demokratické inštitucionálne štruktúry a samostatné inštitúcie na boj s korupciou (vzniklo niekoľko nových agentúr a úradov). Ale zároveň vznikli nové výzvy, ako potreba reformovania justičného systému a prokuratúry, zabezpečenie práva a nezávislého súdnictva, zaručenie nezávislosti médií, ako aj nevyhnutnosť decentralizovať moc a reformovať miestnu samosprávu. Pomalé reformy a ich slabé výsledky, neustály boj o moc medzi jednotlivými inštitúciami a politikmi spôsobujú, že ľudia nedôverujú politickej elite. A v prípade, ak občianska spoločnosť a jednotlivci nepodporujú politický systém, nedôverujú politickej elite a inštitúciam, šance na úspech demokratickej konsolidácie sú minimálne. Priebeh reforiem ovplyvňuje mnoho faktorov medzi ktoré patrí aj politická kultúra obyvateľstva a tá je na Ukrajine značne fragmentovaná. Fragmentárny charakter politickej kultúry ukrajinského obyvateľstva ovplyvňuje proces demokratickej konsolidácie a voľbu cesty ďalšieho vývoja ukrajinskej spoločnosti. Vývoj politickej a ekonomickej situácii ukázal, že demokracia si

¹⁶ HUNTINGTON, S. (1996): *The Clash of Civilizations and Remaking the World Order*.

¹⁷ NAHORNÁ, L. 1998. *Polityčna kultúra ukrajinského narodu: istoryčna retrospektyva i sučasni realii*.

vyžaduje podpornú politickú kultúru, v ktorej občania aj elity akceptujú princípy demokratickej spoločnosti. V opačnom prípade vyhliadky na vytvorenie konsolidovanej demokracie na Ukrajine sú nízke.

Použitá literatúra:

1. ALMOND, G. A., VERBA, S. (1989): *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations* (the third edition). Sage, London (the first edition 1963).
2. CARNEGIE ENDOWMENT FOR INTERNATIONAL PEACE (2017): Ukraine reform monitor: október 2017. [online]. In: *Carnegie endowment for international peace*, október 2017. [Citované 25. 11. 2017.] Dostupné na internete: <http://carnegieendowment.org/2017/10/10/ukraine-reform-monitor-october-2017-pub-73330>
3. DIAMOND, L. (1993) Introduction: political culture and democracy. In: *Political culture & democracy in developing countries*. Boulder, Col.: Rienner, 1994.
4. HUNTINGTON, S. (1996): *The Clash of Civilizations and Remarking the World Order*. New York, 1996.
5. HARRISONA LOWRENCE, E. (2008): Čomu kultúra má význam. In: *Nezávislý kulturológický časopis "I", č. 53*, 2008, s. 14-20.
6. ESPRESO.TV: (2017) 40 % diľalnosti ukrajinciv zachovano v sutinkach. [online]. In: *Espeso.tv*, 2017. [Citované 25. 11. 2017.] Dostupné na internete: https://espresso.tv/article/2017/11/06/tinova_ekonomik
7. EUROPA.EU (2017): Samit EÚ – Ukrajina: Ukrajinské reformy s podporou Európskej únie prinášajú pozitívne výsledky. [online]. In: *Europa.eu*, 2017. [Citované 25. 11. 2017.] Dostupné na internete: europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1989_sk.pdf
8. MIŽNARODNA ORGANIZACIA Z MIHRACII. (MOM) Predstavnictvo v Ukrajini: (2017) Mihracia v Ukrajina: fakty i cyfry. [online]. In: *Mižnarodna organizacia z mihracii. (MOM)*, 2017. [Citované 25. 11. 2017.] Dostupné na internete: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf
9. NAHORNÁ, L. (1998): *Polityčna kultúra ukrajinskoho narodu: istoryčna retrospektyva i sučasni realii*. Kyjiv: Stylos. 278 s.
10. RAZUMKOV CENTRE (2015): Konstytucijny proces v Ukrajini: novi realii, novi vyklyki, novi pidchody. [online]. In: *Razumkov centre*. 2015. [Citované 30. 11. 2017.] Dostupné na internete: http://old.razumkov.org.ua/upload/1436517797_file.pdf
11. SKOVAJSA, M. (2006): *Politická kultura. Přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky*, Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1136-8
12. TRANSPARENCY INTERNATIONAL (2016): Corruption Perceptions Index 2016. [online]. In: *Transparency International*, 2016. [Citované 25. 11. 2017.] Dostupné na internete: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016
13. TYŽDEŇ. UA: (2017) Konflikt miž NABU, SBU ta prokuraturu. [online]. In: *Tyždeň.ua*, 2017. [Citované 25. 11. 2017.] Dostupné na internete: <http://tyzhden.ua/News/205306>
14. PRZEWORSKI, A. 1991. *Democracy and the Market: Political and Economic reforms in Eastern Europe and Latin America*. Chicago: Cambridge University Press, 1991 [online]. In: *Books google*. [Citované 30. 11. 2017.] Dostupné na internete: https://books.google.sk/books?hl=sk&lr=&id=Mfjv6snK0-EC&oi=fnd&pg=PR9&dq=przeworski+democratization+liberalization&ots=dpOHZuRlsQ&sig=Tm8i0r1l8f6EhbEdXv_BjRwkY5g&redir_esc=y#v=onepage&q=przeworski%20democratization%20liberalization&f=false
15. VERCHOVNA RADA UKRAJINY (2015): Ukaz Prezidenta Ukrajiny Pro Konstytucijnu komisiju. [online]. In: *Verchovna Rada Ukrajiny*, 2015. [Citované 30. 11. 2017.] Dostupné na internete: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/119/2015>

Kontakt:**Mgr. Tetyana Zubro, PhD.**

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: tetyana.zubro@euba.sk

Názov: **Medzinárodné vzťahy 2017: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky**
Zborník príspevkov z 18. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach 30. novembra a 1. decembra 2017
Zostavovatelia: Ing. Adam Cibul'a, Mgr. Michal Klenka, Mgr. Eva Vlková
Vydavateľ: Vydavateľstvo Ekonóm, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava 5
Rok vydania: 2017
Počet strán: 1113

ISBN 978-80-225-4488-7